

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

IUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIUM OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEVENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TONOS, SIVE AUCTORIS ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGNIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIIVM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESIOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPTIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PARTII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM, ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORUMQUE EXLEXIÆ GRÆCÆ
AB ÆVO PHOTIANI USQUE AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA, ET AMPLIUS :

ACCURANTE J.-P. MIGNÈ,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSuum COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES PENE JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, DUCENTIS ET VIGINTI DUOBUS VOLUMINIBUS MOLE SUASTANS, DECEN ET CENTUM SUPRA MILLE FRANCIS VENIT; GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, NOVENQUE ET CENTUM VOLUMINA, PRO PRIMA SERIE GRÆCA, NON EXCEDIT. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIE GRÆCO-LATINA SEXAGINTA VOLUMINA PROBABILITER NON SUPERABIT; DUM HUIUS VERSIO NERE LATINA TRIGINTA VOLUMINIBUS ABSOLVETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR; UTRIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARARE NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETII ÆQUABUNT. ATAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRE ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM F. GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL PRO SEX FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES FUTURIS PATROLOGIÆ SERIEBUS APPLICANTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NON NOBIS DEEST.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXXIX.

EUTHYMIUS ZIGABENUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÈ, EDITOREM,
IN VIA DICTA D'ANBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISSORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MœNIA PARISIENSIA.

BR
GO
.M3
1857
V.129
COPY 1

NON-CIRCULATING

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XII. ANNUS 1192.

ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΤΟΥ ΖΙΓΑΒΗΝΟΥ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

EUTHYMI

ZIGABENI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA

JUXTA VARIAS EDITIONES

LIPSIENSEM NEMPE CHRIST. FRID. MATTHÆI, ANTHIMI TERGOBYSTENSEM, ANT. BONGIOVANNI VENETAM, NICOLAI FOGGINII ROMANAM,

TYPIS REPERTA,

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SECUNDUS.

VENIUNT QUATUOR VOLUMINA 42 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'ANBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIENSIA.

1864

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XII, ANNUS 1122.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXXIX CONTINENTUR.

EUTHYMIUS ZIGABENUS.

COMMENTARIUS IN QUATUOR EVANGELIA, ex editione Græco-Latina Christ. Frider. Matthæi. Lipsiæ 1792.	col.	9
Christ. Frid. Matthæi Præfatio, in qua recensentur Richardi Simonii, Joan. Alb. Fabricii, Phil. Labbe, Joan. Aug. Ernesti, Aug. Noesselt, de Euthymio et ejus Commentariis sententiæ.		11
Joannis Hentenii Epistola dedicatoria ad Franciscum a Bovadilla, episcopum Cauriensem, archidiaconum Toletanum, editioni Latinæ anni 1544 præmissa.		33
Ejusdem Præfatio.		41
Euthymii Expositio in Matthæum.		107
— — in Marcum.		765
— — in Lucam.		853
— — in Joannem.		1105

EUTHYMII ZIGABENI

COMMENTARIUS

IN QUATUOR EVANGELIA.

TEXTUM GRÆCUM NUNQUAM ANTEA EDITUM
AD FIDEM DUORUM CODICUM BIBLIOTHECARUM SS. SYNODI MOSQUENSIS,
AUCTORIS ÆTATE SCRIPTORUM,
DILIGENTER RECENSUIT ET REPETITA VERSIONE LATINA JOANNIS HENTENII
SUISQUE ADJECTIS ANIMADVERSIONIBUS

EDIDIT

CHRISTIANUS FRIDER. MATTHÆI

COLLEGIORUM IMPERIALIUM ROSSICORUM ASSESSOR ET ACADEMIÆ VITENBERGENSIS GRÆCARUM
LITTERARUM PROFESSOR.

(Lipsiæ, 1792, in-8°.)

—
SERENISSIMO PRINCIPI AC DOMINO ERNESTO II LUDOVICO,
DUCI SAXONIÆ, JULIÆ, CLIVIÆ, AC MONTIUM ANGARIÆ,
ITEM ET WESTPHALIÆ COMITI, PROVINCIALI THURINGIÆ, MARCHIONI MISNIÆ,
COMITI PRINCIPALI DIGNITATE HENNEBERGÆ,
COMITI MARCÆ ET RAVENSBERGÆ, DOMINO RAVENSTEINII ET TONNÆ, ETC., ETC.
DOMINO MEO INDULGENTISSIMO.

Dux serenissime, domine indulgentissime,

Inter alias tot ac tantas virtutes tuas, Dux serenissime, nuper singularem gratiam, humanitatem et ad fovendas litteras promptum animum tuum mihi quoque contigit experiri, cum tua sponte ac liberalissima instructissimæ bibliothecæ tuæ usum mihi concessisses. Quod quidem beneficium ideo majus etiam censendum arbitror, quod non ad me solum, sed ad plures inde redundavit utilitas. Grati ergo hominis putavi, id hic palam profiteri atque animum meum istius beneficii haud immemorem demonstrare. Credidi autem, me id recte facturum esse, si scriptorem suæ ætatis nobilissimum et quondam apud Alexium Comnenum imperatorem gratiosissimum, nunc post plura sæcula ex bibliothecis Mosquensibus denuo in lucem adductum, tuæ, Princeps serenissime, gratiæ, tanquam interpretem grati animi erga te mei commendarem et ad te allegarem. Benevole ergo admittas, quæso, Princeps indulgentissime atque humanissime, hominem luce et celebritate dignissimum, qui quondam etiam principis sui gratia et suis virtutibus versatus est in luce et celebritate maxima. Simul vero etiam tuam mihi gratiam ut conserves, humanissime rogo, qui tibi, Dux serenissime, ac toti serenissimæ familiæ tuæ omnia a Deo precor bona, tuis ac tuorum virtutibus equalia et dignissima.

Dux serenissime, Serenitati tuæ omni cultu et veneratione addictissimus,

CHRISTIANUS FRIDERICUS MATTHÆI.

Vittembergæ, die 1 Maii 1792.

PATROL. GR. CXXIX,

1

PRÆFATIO.

LECTORIBUS DOCTIS ET BENEVOLIS S.

Post tot præclara summorum virorum de horum A Commentariorum auctore judicia, quibus ei proprietatem sermonis, doctrinam, curam, diligentiam et acumen testantur, non necesse videtur, ut multa ejus in laudem commemorem. Illud tantum addo, nulla, aut certe paucissima Litterarum sacrarum vocabula, quæ in quatuor Evangeliiis vel minus Græca, vel obscura, occurrunt, ab hoc prætermis- sa esse, quin vocabulis magis perspicuis et proba- bilioribus explicarit. Nexum orationis et narratio- num cum singulorum, tum plurium evangelistarum, acutissime animadvertit ac notat: dissensum facile et subtiliter componit. Etsi autem multa Chryso- stomo, præstantissimo inter veteres, ac pene dixe- rim, uni interpreti debet: multa item ex multis aliis hausit: omnes enim ante se consuluisse vide- tur interpretes: tamen in promptu sunt, quæ ab ip- sius doctrina, studio et ingenio accesserunt. Qui- bus ergo adhuc ignotus est Euthymius, eis, ut in- notescat, suaserim, ut saltem ultima tria Evange- lii Matthæi capita perlustrent. Hanc enim evange- licæ narrationis partem et a Chrysostomo, et a Cyrillo, et ab aliis veteribus negligentius tracta- tam deprehendi. Ex Origenis autem, nescio, utrum dicam Commentariis, an cavillationibus, etiamsi omnia ejus scripta ad manus habuerit, nihil pro- ficere potuit. Textum, quem vocant, Evangeliorum multo quidem modestius, accuratius et fidelius tractavi, quam consuetudo fuit illorum et supe- riorum temporum interpretum. Origenes enim, C ejusque nimis admirator ac imitator, Hieronymus, in multis leviter, in aliis perfidiose etiam egerunt. Chrysostomus autem, abundantis facundie flumine abreptus, multos scriptorum sacrarum locos tur- bavit, disjecit et oppressit. Ac profecto, si libri evangelistarum et apostolorum per solos interpre- tes, dogmaticos, homiletas et ascetas ad nos per- venissent, dudum in dubio versaremur, quid tan- dem illi scripserint. Nunc autem plures scribæ codicum docti, attentæ et fideles, parum curantes (a) dogmaticorum et interpretum vel per levitatem et negligentiam, vel per fraudem et malitiam, contra codicum fidem et auctoritatem illas lec- tiones et sententias, id, quod in suis Novi Testa- menti codicibus reperiebant, in suum, in aliorum

abant. Adhibita ergo attentione, diligentia, mode- stia, et, quæ his libris in primis debetur, fide viri honesti, haud adeo difficulter verum a falso separa- tur. Etsi autem Euthymium satis diligentem et fi- delem cognovi, tamen interdum loca litterarum sacrarum non ex Libris sacris, sed ex Commenta- riis interpretum laudat. Qua de re aliquoties monui in animadversionibus. Deprehendi etiam vocabula ab ipso primum illata, nonnulla etiam omis- sa, sed pauciora. Codices Evangeliorum auem cum Com- mentariis et catenis, sicuti Theophylactus etiam, ad manus habuit ejusmodi, cujusmodi sunt mei Mosquenses a. d. e. g. 40, de quibus exposui in Præfatione meæ Novi Testamenti editionis ad Evangelium Marci. Horum simillimos in bibliotheca Parisina et Vindobonensi servari, cognovi ex Ri- chardo Simonio, Lambecio, Treschovio et nuperri- me ex Altero. Similes etiam Birchius adhibuit in editione Hauniensi, uti ex nonnullis ab eo editis colligo scholiis. Si ergo Euthymius cum hujusmodi codicibus, aut cum Chrysostomo, aliisque interpre- tibus consentit, ejus contra meliores codices nulla potest esse auctoritas. Illud etiam in Euthymio, sicuti in pluribus Græcis et Latinis interpretibus, displicet, quod ἀντιπαρῶν vocabulum indefinito adhibet, non de solis Novi Testamenti codicibus, sed de interpretum etiam Commentariis. Sed illud vitium commune quondam fuit. Ita recentioribus etiam temporibus, inventa arte typographica, multi ex criticis et editoribus editos etiam libros codicum et exemplarium nomine appellarunt. Ut autem hos Commentarios ederem, in primis me permoverant tot doctissimorum virorum, maximeque Richardi Simonii, de his judicia; deinde duo præstantissimi codices Mosquenses; denique summa hujus libelli raritas. Mirabili enim casu videtur accidisse, ut inter tot Joannis Hentenii editiones versionis La- tinæ vix una reperiri possit. Equidem certe per annos duodecim frustra vel unum mihi exemplum quæsi, ac postremo tandem didici, ab aliis etiam inter libros rariores referri. In principio hujus editionis ergo usus sum tomo XIX Bibliothecæ max- imæ Lugdunensis 1677, quem mihi ex bibliotheca amplissimi senatus Lipsiensis commodaverat per- illustris Mullerus, serenissimo Saxonie electori a consillis bellicis secretioribus, civitatisque Lip-

(a) Recordor, ancubi in scriptis *Michaelis*, viri perillustris, eandem expressam esse sententiam. Sed locum illum nunc non poteram reperire. Illud autem Critici acutiores et a partium studio alieni norunt omnes, in horum numero nullo modo ha-

bendos esse scribas Codicum Cantabrigiensis, Cla- rothontani, Sangermanensis, Augiensis, Boerneriani, cæterorumque ejus generis. Sed de Cantabri- gensi et Boerneriano, si prodierint, plures viri docti verius et accuratius judicabunt.

siensis consul. Typis jam expresso folio sexto ad paginam 96. Heynius etiam, augustissimo Magnæ Britannię regi a consiliis aulicis, vir perillustris, ad me transmisit editionem, ut arbitror, principem, Lovaniensem 1544. Codicibus textus Græci adhuc inediti usus sum duobus Mosquensibus, membranceis, auctoris ætate scriptis. Alter A. est bibliothecæ typographæi synodalis in-fol. num. 1, complectens folia 274. Alter B est bibliothecæ sanctissimæ synodi in fol. num. XLIX foliorum 410. In illo textus Evangeliorum scriptus est litteris paulo majoribus, Commentarius minoribus. In hoc eadem sunt litteræ in textu et in scholiis, sed iste, liquore rubro, hæc, atramento scripta sunt. Istum in mea Novi Testamenti editione appellavi *n*, hunc *i*. De utroque exposui ad epistolam Pauli ad Thessalonicenses, p. 202, 203. Specimina litterarum ære expressa exhibui ad Evangelium Joannis istius editionis. Codex B. præstantior est altero, a scriba diligentiori ac fideliore scriptus. Nam alter scriba sæpius aberravit et in scholiis ad Joannem multa vel per pigritiam, vel per fraudem prætermisit. In utroque codice, sicuti in Parisinis et Hentenii, multa scholia ab eisdem scribis scripta sunt in margine, de quo in locis singulis lectores monui. Videntur autem ista scholia auctore Euthymio ipso, post ejus repetitam lectionem, adlecta esse, per eisdem scribas. Id satis sit probabile cum ex aliis locis, tum ex scholio ad Luc. ix, 55. Adhuc enim in codicibus desunt omnia ab Καὶ εἶπεν οὗκ ad ἀλλὰ ὠραῖ. Hæc enim primo Euthymius auctoritate Chrysostomi excluserat: in repetita autem lectione, ut satis docet scholium ad istum locum, ejusdem auctoritate addiderat. Forte hunc laborem etiam, sicuti Panopliam, jubente Alexio Comneno suscepit, ac plures scribas imperatoris impensis conductos habuit. Sed id deinde recentiores etiam scribæ imitati sunt, ut ex Hentenio discitur. Nam Hentenii codex, etsi satis bonus, iudice etiam Simonio, haberi debet, tamen sine ullo dubio meus fuit recentior. Etenim Hentenius ipse conqueritur de multis ac difficilibus siglis, quæ pauca et notæ sunt in meis. Præterea Hentenii appendices etiam habet ex Theophylacto et aliorum scholiis, quæ in neutro meorum comparent. Nilominus tamen multis in locis versione Hentenii pro codice uti potui. Eam igitur hac etiam de causa intactam reliqui: adjeci tamen partim in animadversionibus, partim in fine operis nonnullas correctiones. Sex autem codices Græci Commentariorum Euthymii in Evangelia mihi adhuc innotuerunt. Duo Mosquenses, Hentenii, duo Parisini regii num. 2393 et 2401, et (*b*) Baroccianus. In nullo horum codicum nomen auctoris, nisi forte in Barocciano, quem Millius tractavit, reperitur, de

(*b*) Millius in sua N. Test. editione, ante capita Eusebii Evangelii Matthæi, duo loca Commentarii Euthymii Zigabeni in Mattheum notat, quæ leguntur in hac editione p. 15 et 15. Ea autem reperiri

quo tamen valde dubito. Parisinus 2401, a manu recentiori ascriptum habet nomen Nicetæ Serrarum, qui vulgo Heracleensis appellatur. Alter Parisinus, ut arbitror, recentior, tribuit Theophylacto, quem appellat, τὸν κερῶτατον Βουλγαρίζ, niimirum ἀρχιεπίσκοπον. Meus B. loco Judicis habet spatium vacuum, ideo fortasse, ut postea a pictore auro, aliisque coloribus adderetur atque ornaretur. Indicem codicis A expressi p. 10. Hentenius nullum videtur reperisse, ut ex ejus præfatione et interpretatione p. 9, colligi potest. In eo autem vehementer errat Richardus Simonius, quod litteras ἀμ. pro Ἀμμώνιος accepit. Nam Ammonii nomen, quod frequens est in catenis Græcis, in codicibus quidem Mosquensibus nunquam invenit in μ scriptum, etsi sigla esset. Ἀμ. ergo, quod etiam in meo A reperitur, notat ἀμην. Ex his apparet, ignotum esse nomen auctoris horum Commentariorum. Unde ergo cognoscitur, fuisse Euthymium? Scilicet ex ejusdem Commentario in Psalmos, quem Hentenius, Montefalconius, nosque ipsi tractavimus. Quomodo autem? Primo quidem, nec ovum ovo ita est simile, ut cum Hentenio loquar, uti similes sunt hi Commentarii Commentariis in Psalmos. Secundo, in scholiis ad Psalmos frequenter hujus Commentarii sit mentio, ita ut quorum ibi fiat mentio, ea hic reperiantur. Tertio, Commentarius in Psalmos nomen Euthymii additum habet, etsi non in omnibus codicibus. Codices Commentariorum in Psalmos, qui vulgo Euthymio tribuuntur, in Mosquensibus bibliothecis inveni duos. Accedit tertius illis valde similis. De his infra monui. Sed ex his nihil efficitur, quod auctoris nomine carent. Verumtamen de Philippo Saulo, qui primus Latine edidit Commentarios in Psalmos, eosque Euthymio tribuit, probabile videtur, cum Euthymii nomen reperisse in uno aut pluribus codicibus: Accedit fides et auctoritas Montefalconii, qui ita reperit in codicibus Coislinianis. Ita enim habet in Bibl. Coislin., p. 178: *Euthymii Zygadeni (sic) Commentarii in Psalmos*. Adde eundem p. 58 Zygabenus appellatur, ibid. p. 200 et 425. Hentenius enim Zigabonum appellat. Quibus nomina plura recentiorum Græcorum nota sunt, si norunt, etymologiam illorum nominum valde esse impeditam. In hoc nomine autem Yoriri potuit ex ζυγός. H. ex βαλῶ Δ. ex δέω. Unde si venerit, nemo facile hariolabitur. Præter codices Commentariorum Euthymii in Psalmos, Mosquæ inveni etiam codices ejusdem Panopliæ. De his paulo inferius dixi. Anna Comnena, lib. xv, p. 490, edit. Paris. 1651, et Leo Allatius de consensu utriusque Ecclesiæ pag. 638, ex tunc temporis libro inedito ita habent: Παραπέμπω τοῦ βουλομένου; τὴν ὅλην ἀφῆσιν τῶν Βογομλιῶν διαγωνῶναι εἰς τὸ οὕτω καλούμενον βιβλίον, δογ-

trahit in codice Bodleiano. Cum vero in Prolegomenis nullam mentionem fecerit Bodleiani codicis Euthymii, suspicio suboritur, Millium pro Bodleiano voluisse scribere Barocciano.

ματικὴν πανοπλίαν, ἐξ ἐπιταγῆς τοῦμοῦ πατρὸς A συντεθείσαν. Καὶ γὰρ μοναχὸν τινα Ζυγαδηνὸν καλούμενον, γνωστὸν μὲν τῇ δεσποίνῃ καὶ πρὸς μητρὸς ἐμῆ μάμμη, καὶ πᾶσι τοῖς τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου, γραμματικῆς δὲ εἰς ἄκρον ἐλληλακίτα καὶ βητορικῆς οὐκ ἀμελέτητον ὄντα, καὶ τὸ δόγμα ὡς οὐκ ἄλλος τις ἐπιστάμενον. Τοῦτον ὁ αὐτοκράτωρ μεταπεμφάμενος ἐπέταξεν ἀπάσας τὰς αἰρέσεις ἐκθίσθαι, ἐκάστην ἰδίᾳ, καὶ ἐφ' ἐκάστη [ἐκάστῃ] edit. Paris. quod ipsum quoque ferri potest] τὰς τῶν ἁγίων Πατέρων ἀνατροπὰς ἐγγράψασθαι. — Ταύτην τὴν βιβλίον δογματικὴν πανοπλίαν ὁ αὐτοκράτωρ ὠνόμασεν. Ζυγαδηνὸν ergo habet editio Parisina, Allatius ex codice, nec Montefalconius in bibl. Coislin. p. 559 ex suo codice hoc loco notavit disseisum. Panoplia Euthymii primum edita est Latine ex versione Petri Francisci Zini Veronensis Venet. 1555 a quo haud dubie ex codicis indice vocatur Zigabenus. Græce primum apparuit Tergobysti 1710 qua editione usi sumus Mosquæ. Ille appellatur Ζυγαδηνός. Dicam de codicibus Mosquensibus hujus Panopliæ. Antiquissimus est membranaceus sec. XII bibliothecæ typographi synodalis in-fol. num., 10, qui in hoc nomine non differt ab editione Tergobystana. Secundus ejusdem Bibliothecæ in-fol. num. 15, B. in charta bombycina habet Ζυγαδηνός. Tertius chartaceus sec. XV, bibliothecæ sanctissimæ synodi in fol. num. 50, Zygadeni exhibet. Quartus ejusdem bibliothecæ, sec. XIV, in charta bombycina in quarto, C num. 369 primo folio caret. Etsi igitur satis probabile est, hunc Commentarium scriptum esse ab Euthymio: tamen dubium est, utrum Zygadenus, an Zigadenus, an Zigabenus dictus sit. Plerisque, ut arbitror, ex his quæ diximus, probabitur Zygadenus, quod mihi etiam interim, donec plures codices consulantur, placet. Ut autem lectores scirent, quæ scholia in marginibus legerentur Hentenius in principio eorum, in versione Latina, ascripserat signum crucis, quod nos retinuimus. Quæ in nullo meorum leguntur, duplici cruce signavi in contextu Græco. Eodem modo notavi etiam in versione Latina ea quæ apud Hentenium non reperiuntur. Etsi Hentenii interpretatio, ex uno libro scripto expressa, ita in plerisque locis, quantum quidem linguæ patitur diversitas, fidelis est, ut codicis auctoritatem in constituendo Euthymii contextu habere possit, tamen occurrunt loca, sive interpretis, sive codicis quo usus est culpa, in quibus aliquis possit offendere. Ea deinceps notavi et ex meis codicibus correxi. Illud etiam monendum duxi, quod in utroque codice, folio 3, in codice quidem a sub imagine Chrysostomi, in b, post Indices capitum quatuor Evangeliorum, hi versus leguntur.

Πολλῶν πόνων ἔρανος ἠκριθωμένος·
Οὐδὲν περιττόν, οὐδὲν λείπον ἐνθάδε·

(a) Ille prologus non scriptus est ab Euthymio, sed ab Cyrillo, ut mox apparebit, in honorem Euthymii, legiturque ante ejus Vitam.

Τὰ πάντα δ', ὡς χρῆ, καὶ καλῶς ἔσχεμμένα·
Καὶ τι πλέον φέροντα, τοιμήσας λέγω·
Χάρις δὲ πᾶσα τῷ σοφῷ Χρυσοστόμῳ.

Hos versus Macarius Chrysocephalus, scriptor recentior, ita in suos usus convertit, ut constat ex Fabricii, Bibl. Gr. t. VII, p. 772.

Πολλῶν πόνων ἔρανος ἠκριθωμένος,
Τὰ πάντα δ', ὡς χρῆ, καὶ καλῶς ἔσχεμμένα,
Οὐδὲν περιττόν, οὐδὲ λείπον ἐνθάδε,
Μακάριος συνῆψε φιλαδελφείας.

Credo autem, Jo. Christophorum Woldum, in codice Barocciano hos versus ita scriptos reperisse:

Πολλῶν — ἠκριθωμένος· Οὐδὲν — ἐνθάδε.
Τὰ πάντα — ἔσχεμμένα. Μακάριος — φιλαδελφείας.

Ipse autem, ut videtur, ordinem mutavit. Non autem mirabile est, Græcum hominem alius versibus pro suis usum esse. Quos enim ego ex Mosquensi codice Evangeliorum a, ad Epistolam Pauli ad Thessalonicenses, p. 241, edidi, eosdem ex alio codice ediderat Leo Allatius, *De libris eccl.*, apud Fabric., Bibl. Gr. vol. V, p. 28, cum exigua varietate.

Quoniam autem idoneam hic nacti sumus occasionem de Euthymio disserendi, primo hic addidimus supplementa quædam ad editionem Panopliæ Tergobystanam: deinde adjecimus unius Psalmi ex codd. scholia; ac denique de aliis Euthymiis monuimus, quorum ut mentio in codicibus Mosquensibus.

(Supplementa ad editionem Panopliæ ipsi Panopliæ præmisimus cum recensione codicum Mosquensium; scholia etiam ad psalmum CIX hujus psalmi textui subjecimus. EDIT. PATR.)

De aliis Euthymiis, quorum fit mentio in codicibus Mosquensibus.

a) Euthymius monachus de apostolo Thoma scripsit. In codice bibl. S. S. num. 26 in-fol.; qui est membranaceus sec. X, aut XI, folio 64, ita legitur: Εὐθυμίου τοῦ ταπεινοῦ μοναχοῦ ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Θωμᾶν τὸν ἀπόστολον· incipit, Ἡ πηγὴ τῆς σοφίας. Additur præterea, μὴν Ὀκτωβρίῳ. ζ'.
b) Euthymius abbas. In codice ejusdem bibl. in-fol. num. 41 qui est membranaceus sec. XI, aut X, ita reperi.

Folio 59. Πρόλογος τοῦ (a) ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Εὐθυμίου. Index est: Τῷ τιμιωτάτῳ καὶ ἀληθῶς ἐναρέτῳ Πατρὶ πνευματικῷ ἀδελφῷ Γεωργίῳ, πρεσβυτέρῳ καὶ ἡγουμένῳ, θεαρέστως ἡσυχάζοντι ἐν τῷ κατὰ Σκυθόπολιν τόπῳ, καλουμένῳ Βεελλὰ, Κύριλλος πρεσβύτερος, ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Initium: Πίστις προσηγείσθω.

Folio 40. Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Εὐθυμίου. Initium: Ὁ μονογενὴς Υἱός. Hæc Vita divisa est in capita. Sed in hoc codice est mutila. Deficit

enim capite L. Plura de hoc monuit Fabric., Bibl. A Gr., vol. IX, pag. 78.

c) Euthymii vita Hierothei.

Codex ejusdem bibl. in fol. num. 181 chartaceus sec. xvi, ita habet folio 350: Εὐθυμίου ἁγίου δούλου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον τοῦ Χριστοῦ ἱερόθεον. Initium: Ἱερόθεον ἐκινέσθαι. Memoria hujus celebratur in Ecclesia Græca Octobr. 4.

d) Euthymius episcopus.

In codice ejusdem bibliothecæ in-4, num. 350, qui est sec. xiv, in charta bombycina ita habetur.

Fol. 388. Τοῦ αὐτοῦ Κυπρίου (†) ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Εὐθύμιον, ἐπίσκοπον Μεδεούτων. Initium: Ἐπιτιμῶν δικαίως ἤμῃν οἶμαι.

e) Euthymius Tornice.

(†) Hoc refertur ad fol 378, ubi legitur: Γεωργίου, τοῦ ὑστερον γεγονότος πατριάρχου Κωνσταντινου-

Codex typographæi synodalis num. 15, in-4 chartaceus, partim sec. xvi, partim xv, scriptus, ac deinde in unum volumen collectus, folio 188, ita exhibet: Τοῦ τορνίχη κυροῦ Εὐθυμίου εἰς τὴν αὐτὴν. Nimirum, εἰς τὴν ὄσιαν Μαρτίαν τὴν Αἰγυπτίαν Initium: Χρώμασι λεπτοῖς.

Hæc de Euthymio et de Euthymiis. Nunc nihil magis opto, quam ut hic Euthymii in Evangelia Commentarius, ab tot clarissimis viris commendatus, quam plurimis utilitatem præstet, et ut aliquando ejusdem Commentarii in Epistolas Pauli et Catholicas reperiantur et edantur. Nam in Epistolas Catholicas ex tota antiquitate nullum adhuc memoratu dignum nacti sumus Commentarium. Scribendam Vitembergæ d. vii Jul. 1790.

B

πόλεως, εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον. Est ergo Georgius Cyprius de quo Fabric. Bibl. Gr. vol. VI, p. 579.

Richard SIMON, *Histoire critique des principaux Commentateurs du Nouveau Testament.*
A Rotterdam, chez Reinier Leers. 1693, 4.

Chapitre 29, pag. 409 seqq — Du Commentaire sur les Evangiles qui a été imprimé en latin seulement sous le nom du moine Euthymius, et dont il y a deux exemplaires grecs dans la bibliothèque du Roy

Il y a peu de Commentateurs Grecs qui aient interprété le texte des Evangiles avec autant d'exactitude et de jugement, que l'Auteur qu'on nomme ordinairement Euthymius Græcus auctor dit (a) Maldonat, *Euthymius, et in verborum proprietatibus observandis diligentissimus.* Il recherche avec beaucoup de soin le sens literal, et la signification propre des mots. Nous n'avons cependant aucune preuve évidente que le Commentaire qui a été publié sous le nom de ce Moine, lequel vivoit au commencement du xiie siècle, soit en effet de lui. Jean Hentenius, qui l'a traduit en Latin sur un ms. Grec, qu'il avoit trouvé dans une bibliothèque d'Espagne, ne sait pas luy-même à qui l'on doit attribuer cet ouvrage. Il avertit dans sa Préface que plusieurs croyoient qu'il étoit d'Œcumenius, dont nous avons un recueil semblable sur les Actes des Apôt., et sur toutes les Epîtres. *Plurimis sane auctor hic fuisse videtur Œcumenius, qui similia Commentaria ex eisdem collegit auctoribus in Acta apostolorum, in Epistolas quæ Catholicæ nuncupantur, ac in Paulinas omnes, ut certis quibusdam argumentis colligitur, etiamsi nec ibi voluerit suum nomen exprimere.* Il est assez probable que ces deux excellens ouvrages sont d'une même main : mais il n'est pas tout-à fait constant, comme il paroitra de la suite de ce discours, que ce dernier recueil soit d'Œcumenius. Ce qui pourroit décider ce fait, c'est qu'Euthy-

mius est cité par saint Thomas au commencement de sa Chaine sur saint Luc. Mais le nom d'Euthymius qui est rapporté en ce lieu-là dans cette Chaine, est une addition qui ne se trouve point dans les bons exemplaires, puis qu'elle n'est pas même dans les premières éditions.

C'est une chose étonnante, qu'on n'ait rien publié en Grec (si l'on excepte un fragment de sa Panoplie, et une Préface sur les Pseaumes) des livres de ce savant homme ; et que nous n'en ayons même que des versions Latines peu exactes ; au moins de son Commentaire sur les Pseaumes et de sa Panoplie. Le P. Labbe qui avoit appris qu'ils étoient tous en ms. dans quelques bibliothèques, souhaite avec passion qu'on les fasse imprimer en Grec et en Latin, *Quisquam ne (b) erit qui hæc et quæ præterea dicuntur latere mss. in bibliothecis doctissimi interpretis monimenta, tandem ornate et Græce simul ac Latine evulget ?* La seule bibliothèque du Roy où ils sont tous, et même plus d'une fois, auroit pu satisfaire à sa curiosité.

On trouve dans cette bibliothèque deux exemplaires fort exacts du seul Commentaire des Evangiles, qui est le plus rare. Un de ces mss. qui vient de la Bibliothèque du cardinal Mazarin, a au commencement le nom de *Nicetas de Seres*, comme si ce Nicetas, dont le nom est aussi à la tête de quelques Chaines grecques sur les Evangiles, en étoit

(a) Comment. in Matth. cap. xvii, vers. 8.

(b) Labb., Dissert. de Scriptor. Eccles. t. I, p. 312.

l'auteur. Mais on remarquera que ce nom a été écrit après coup, et d'une main plus nouvelle que le corps du ms. dont voici le titre entier (c). *Explication de l'Évangile de S. Mathieu, qui a été recueilli avec beaucoup de travail, principalement des Commentaires de Saint Jean Chrysostôme, et aussi d'autres differens Peres : Ammonius qui a fait ce recueil y ayant mis aussi quelque chose du sien.* Quoy qu'on ne lise dans le ms. que ἀμ. Am. et que le reste du mot soit effacé, je ne doute point qu'il ne faille lire Ammonius, dont le nom est souvent dans les Chaines grecques sur le Nouveau Testament, et qui est un auteur du 7e siècle, à moins que ce ne soit quelque autre Ammonius qui ait vécu depuis.

L'autre exemplaire ms. de la Bibliothèque du roy a un titre tout à-fait semblable, si ce n'est qu'il est attribué à Theophylacte archevêque de Bulgarie. Je le produis icy entier afin qu'on en puisse mieux juger. Ἑρμηνεία (α) τοῦ κατὰ Ματθαίου Εὐαγγελίου φιλοπόνως ἐρανισθεῖσα, μάλιστα μὲν ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου· ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ διαφόρων ἄλλων Πατέρων, συνεισηγμένου τινὰ καὶ τοῦ ταύτην ἐρανισμένου ἱερωτάτου Βουλγαρίαι. Ce qui a pu faire croire que Theophylacte est l'auteur de ce docte Commentaire, c'est qu'il y a plusieurs choses tout-à-fait semblables dans ces deux écrivains, même jusqu'aux expressions, comme si l'un avoit copié l'autre. Aussi ne se pouvoit il faire presque autrement dans un recueil qui étoit principalement tiré de saint Chrysostôme. Euthymius néanmoins (car c'est ainsi que nous le nommerons toujours) est plus exact et plus judicieux que Theophylacte. Il s'éloigne moins du texte des Évangiles, et il ajoute de plus de tems en tems des remarques critiques. Les extraits qu'on en va donner le feront mieux connoître.

Il dit à la fin de sa Preface, que saint Matthieu qui est le premier des évangélistes a publié son ouvrage huit ans après l'Ascension de Jesus-Christ, qu'il l'a écrit en ebreu aux Juifs nouvellement convertis, et qu'il a été en suite traduit en grec, ὕστερον δὲ μεθρημηναῖθι πρὸς τὴν ἡμετέραν διέλεχτον. On lit quelque chose de semblable dans (e) Theophylacte, qui est moins exact en ce qu'il dit après quelques autres, que saint Jean est l'auteur de cette traduction grecque, μετέφρασε δὲ τοῦτο Ἰωάννης ἀπὸ τῆς Ἑβραϊκῆς γλώττης εἰς τὴν Ἑλληνίδα, ὡς

(c) Ἑρμηνεία τοῦ κατὰ Ματθαίου Εὐαγγελίου φιλοπόνως ἐρανισθεῖσα, μάλιστα μὲν ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου· ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ διαφόρων Πατέρων, συνεισηγμένου τινὰ καὶ τοῦ ταύτην ἐρανισμένου ἀμ. Ita cod. ms. bibl. Reg. n. 2401.

(d) Ita cod. ms. bibl. Reg. n. 2393.

(e) Pag. 2 D. edit. Paris. 1631, fol.

(f) Matth. i, 19 : Παραδειγματίσαι δὲ ἐλάγετο, δταν ἄνθρωπος παρὰ τὸ συνέδριον ἦγε τὴν ὑποκτευόμενόν, καὶ καταγγέροι ταύτην, καὶ οὕτως αὐτὴν φανε-

λέγουσι. Comme il n'y a rien de certain là-dessus, Euthymius a eu plus de raison de ne parler de cette version qu'en general. On lit icy à la marge du ms. qui porte le nom de Theophylacte παρὰ Ἀμμωνίου, comme si cet endroit avoit été pris d'Ammonius ; et c'est apparemment ce qui a donné occasion à quelques Grecs d'attribuer le recueil entier à Ammonius.

Le verbe grec παραδειγματίζεσθαι, qui est exprimé dans notre Vulgate par traducere, signifie selon luy mener quelqu'un devant les juges en denouçant son crime (f). Un homme, dit-il, étoit censé παραδειγματίζεσθαι, denoncer sa femme, lors que la soupçonnant il la produisoit devant le sanedrin, et qu'il l'accusoit, la faisant ainsi sortir publiquement de sa maison. C'est ce que saint Chrysostôme appelle, ἐκπομπήσθαι (g) καὶ εἰς δικαστήριον ἄγειν.

Les Juifs qui entendent ce passage d'Osée cité par Saint Matthieu (h) : *J'ai appelé d'Égypte mon Fils*, de leur retour d'Égypte, objectent aux Chrétiens que l'évangéliste a détourné le sens de cette prophétie pour l'accommoder à son dessein. Euthymius leur répond que c'est une des regles de la prophétie, qu'il y ait souvent des choses qui s'entendent à la lettre de certaines personnes, et qui trouvent leur accomplissement en d'autres. Ce qu'il justifie par des exemples, ὅτι καὶ τοῦτο προφητείας νόμος ἐστὶ, τὸ πολλάκις βῆθῆναι μὲν ἐπ' ἄλλων, πληρωθῆναι δὲ ἐπ' ἑτέρων.

Il remarque judicieusement sur cette expression *en ce tems-là*, qu'elle ne designe point une véritable suite de tems, puis qu'il s'est passé plusieurs années entre ce qui est rapporté icy, et ce qui precede. (i) C'est, dit-il, la coutume de l'Écriture de dire tout d'une suite *en ce tems-là*, pour toute sorte de tems qu'elle veut marquer, indiquant seulement le tems que les choses qu'elle veut rapporter sont arrivées ; comme l'évangéliste a fait en ce lieu, où il n'a point parlé des faits qui ont été entre l'un et l'autre. Il fait la même observation sur ces mots (k) *alors on luy presenta un possédé* ; ce qu'il est à-propos de considerer ; autrement on cherchera de la suite dans les écrits des évangélistes, des apôtres, en des endroits où il n'y en a aucune. Ils ont joint ensemble plusieurs faits sans avoir égard à l'ordre des tems, aussi bien que les écrivains du Vieux Testament.

Il a interprété le mot εἰς μετάνοιαν qui signifie à la lettre à penitence, comme s'il y avoit δια μετάνοιαν

ῶς ἀπέλευν ἀπὸ τῆς οἰκίας.

(g) Ita Chrysost., t. VII. p. 53. A. quod Nicetas etiam repetit in Caten. Corderii, p. 22.

(h) Matth. ii, 15.

(i) Ἔθος ἐστὶ τῆ Γραφῆ τὸ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις, ἀκολουθῶς λέγειν ἐφ' οὗ ἂν ἐθελήσῃ χρόνου. δηλοῦσθαι μόνον τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, ἐν ᾧ γέγονεν ἡ διηγήσασθαι βούλεται, καθάπερ καὶ νῦν ὁ εὐαγγελιστῆς ἐποίησε, τὰ ἐν μέσῳ παραδραμῶν. Ad Matth. cap. iii. v. 1.

(k) Matth. xii, 22.

(1) à cause de la penitence : car saint Jean, dit-il, les a baptisait confessants leurs pechez ou se repentant, ἑξομολογουμένων; γὰρ αὐτοῦς, εἴτουν μετανοοῦντας, ἐβάπτισε. Il n'a point lu en ce lieu-cy, non plus que Theophylacte, καὶ κυρὶ, et dans le feu. Il ajoute même que ce mot n'est que dans saint Luc. Mais il y a dans les deux mss. du Roy une scolie qui marque que cette addition, καὶ κυρὶ, signifie une grace plus abondante. Hentenius a lu la même scolie dans son exemplaire : et ainsi les Grecs sont partagez entr'eux sur ce tte leçon.

Il trouve au chap. iv, v. 15, de grandes difficultés dans l'explication de la prophétie d'Isaïe, que saint Matthieu n'a rapportée qu'en abrégé, et sans garder même l'ordre des paroles. Apres avoir eu recours au prophete même, il ajoute cette reflexion, qu'on appliquera à plusieurs autres passages du Vieux Testament citez dans le Nouveau. Ne (m) vous étonnez point si cet evangeliste n'a pas produit les paroles entieres du prophete : car il est bon de savoir en general, que les evangelistes rapportent quelquefois les passages entiers, et qu'il les abrègent quelquefois ; qu'ils gardent à la vérité quelquefois le sens entier des mots ; mais qu'ils en changent quelques-uns qu'ils ne conservent point, quand cela ne doit apporter aucun prejudice au sens du discours.

Au chap. viii du même saint Matth. v. 26, où il y a dans le Grec, ἐπιτίμησε, que les nouveaux interpretes ont traduit par reprendre, ou parler avec menaces, selon le sens grammatical, il observe qu'il signifie simplement commander, ἐπιτίμησεν, ἀντὶ τοῦ ἐπιτάξει ce qui s'accorde avec la version Vulgate. Il a fait une semblable remarque sur le chap. xii, v. 46, où il y a aussi dans le Grec ἐπιτίμησας, et dans la Vulgate præcepit, commanda.

Au chap. x, 2, où saint Pierre est nommé le premier entre les apôtres, il dit que l'evangeliste l'a mis à la tête des autres, non seulement par ce qu'il étoit plus âgé que son frere André, mais aussi parcequ'il les surpassoit tous en fermeté. Ἀλλὰ καὶ ὡς πάντων διαφωρώτερον ἐπὶ τῇ σταθερότητι et que c'est pour cette raison que J. Christ Guyant nommé Pierre, ajouta, sur cette pierre je bâtirai mon Eglise.

(f) Matth. iii, 11.

(16) Εἰ δὲ μὴ ἀκέραια τὰ προφητικὰ τέθεικε ρητὰ, μὴ θαυμάσης. Χρὴ γὰρ καθολικῶς γινώσκειν, ὅτι οἱ εὐαγγελισταί, ποτὲ μὲν ἀκέραιως τῶν ρητῶν ἀπομνημονεύουσι· ποτὲ δὲ ἀποτέμνουσιν αὐτὰ· ποτὲ δὲ τὴν μὲν τῶν ρητῶν διάνοιαν ὀλόκληρον ἀποσώζουσι· λέξεις δὲ τινὰς ἀπαρτηρήτως ὑπαλλάττουσιν, ὅταν οὐδὲν τι μέλλοι τῷ λόγῳ τοῦτο λυμπίνεσθαι. Matth. iv, 15.

(n) Matth. xii, 8.

(o) Marc. ii, 27.

(p) Οὐ χρὴ δὲ θαυμάζειν, εἰ τὰ μὲν οὗτος ὁ εὐαγγελιστὴς προσέθισι· τὰ δὲ ἐκεῖνος παραλείπει. Καὶ γὰρ οὐκ ἕμα τῷ λέγειν τὸν Χριστὸν ἔγραψαν τὰ εὐαγγέλια. Ἴνα καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν αὐτοῦ λόγων ἀναμνημονεύειν ἔχοιεν· ἀλλὰ μετὰ πολλοῦς ὕστερον ἐνιαυτούς· καὶ εἰδὼς ἀνθρώπους ὄντας αὐτούς, ἐπιλαθέσθαι τινὰ καὶ ταύτην εἶναι τὴν λύσιν

Sur ces mots (n) le Fils de l'homme est le maître, même du Sabbat, il fait une reflexion qui merite d'être pesée. Apres avoir dit que saint (o) Marc, qui a aussi raporté cette reponse de nôtre Seigneur aux Juifs, y en a joint une autre qui n'est point dans saint Matthieu, il ajoute (p) qu'on ne doit pas être surpris, qu'un evangeliste insere dans son histoire des choses qu'un autre passe sous silence : car ils n'ont pas écrit leurs Evangiles dans le même tems que Jesus-Christ parloit, pour pouvoir se ressouvenir de toutes ses paroles ; mais plusieurs années après. De plus étant hommes, il est vraisemblable qu'ils en ont oublié une partie. C'est là, continue-t-il, la solution qu'on doit donner, lors qu'on trouve des additions et des omissions de cette nature : Quelques-uns aussi d'entr'eux ont omis des choses pour abreger, et il y en a d'autres qu'ils non point jugé necessaires. Cette observation d'Euthymius est d'une grande étendue.

Ce docte commentateur a remarqué sur ces mots, πολλοὶ προφήται (q), plusieurs prophetes, qu'on peut les entendre de tous les prophetes en general, parce que le mot de plusieurs est souvent dans le N. Testament pour celui de tous πολλοὶ, ἀντὶ τοῦ πάντας· ce qu'il confirme par divers exemples. Il repete cette observation en d'autres endroits qui sont d'une plus grande importance ; comme au chap. xx, v. 28, où il est dit que Jesus-Christ est venu pour servir, et donner sa vie en rançon pour plusieurs ; il dit (r) que l'evangeliste a mis en ce lieu-là plusieurs pour tous, selon le stile ordinaire de l'écriture : car J. Christ a donné sa vie pour tous, et a racheté tout le monde, bien que plusieurs soient demeurez dans la servitude, parce qu'ils ont voulu y demeurer. Sur ces autres mots (s) : C'est mon sang, le sang du N. Testament qui est repandu pour plusieurs, il observe que dans l'Ancien Testament le sang de l'agneau n'étoit repandu que pour les seuls Juifs ; mais que le sang de J. Christ est repandu generalement pour tous les hommes, le mot de plusieurs signifiant tous en ce lieu. Πολύλοι; γὰρ τοὺς πάντας ἐνταῦθα λέγει.

Il remarque sur ces mots qui sont au même endroit, Pour la remission des pechez, que (t) comme

D ἐπὶ τῶν τοιούτων προσθηκῶν τε καὶ παραλείψεων· Πολλάκις δὲ καὶ διὰ συντομίαν τινὰ τινὰς παραλείπανον. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ ὡς οὐκ ἀναγκαῖα. — Matth. xii, 28.

(q) Matth. xiii, 17.

(r) Πολλοὺς δὲ νῦν, τοὺς πάντας· λέγει. Πολλάκις γὰρ ἡ Γραφή πολλοὺς, τοὺς πάντας, φησὶν· ὕπερ πάντων γὰρ ἔδωκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ πάντας ἐλυτρώσατο. Εἰ καὶ πολλοὶ θέλοντες ἐνέμειναν τῇ δουλείᾳ. Ad Matth. xx, vers. 28.

(s) Matth. xxvi, 28.

(t) Ὅσπερ οὖν ἡ παλαιὰ διαθήκη θύματα καὶ αἵματα εἶχεν· οὕτως ἀρχὴ καὶ ἡ καινὴ, τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ δεσπότητος. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ταῦτα εἰσι σύμβολα τοῦ σώματός μου καὶ τοῦ αἵματός μου· ἀλλ' ὅτι ταῦτά εἰσιν αὐτὸ τὸ σῶμά μου, καὶ αὐτὸ τὸ αἷμά μου· λοιπὸν οὖν χρὴ μὴ πρὸς τὴν φύσιν τῶν προκειμένων ὀρᾶν, ἀλλὰ πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτῶν.

l'ancien Testament avoit des victimes et du sang, de même le Nouveau a le corps et le sang du Seigneur qui n'a pas dit, ces choses sont les symboles de mon corps et de mon sang ; mais elles sont mon corps même et mon sang. Il faut donc ne pas regarder la nature des choses qui sont devant les yeux ; mais leur vertu : car comme il a déifié surnaturellement la chair à laquelle il s'est uni, il change de même d'une manière qui ne peut s'exprimer ces choses-là en son corps même qui donne la vie, et en son sang, et en sa grace. L'on a mis icy à la marge du ms. du roy conté 2401. la note ρ, (v) c'est-à-dire, comme nous l'avons expliqué cy-dessus, ὡραῖον νόημα, belle pensée.

Il s'étend encore plus au long sur le mystere de l'Eucharistie, interpretant le verset 35 du même chapitre (x) : *Croyons, dit-il, toujours à la parole de Dieu, et n'y contredisons jamais, bien que ce qu'il nous dit paroisse contraire à nos raisonnemens et à ce que nous voyons : que sa parole l'emporte sur ce que la raison et la vûe nous representent. Agissons aussi ainsi à l'égard des redoutables mysteres ; ne regardant pas seulement ce qui est devant nos yeux, mais croyant aux paroles du Seigneur, puis qu'il dit c'est-là mon corps, et c'est-là mon sang. Soyons persuadés et croyons : car il en est de même du batême, où l'eau est à la verité sensible ; mais la regeneration est le don que nous ne connaissons que par l'entendement.*

Ces paroles du même (y) chapitre de saint Matthieu, *Le soir étant venu Jésus se mit à table avec ses douze disciples, luy donnent occasion de traiter une question qui a été autrefois agitée parmi les Grecs ; savoir si nôtre Seigneur fit alors la Pâque qui était ordonnée par la Loy. Il y a eu des Ecrivains Grecs, et entr'autres Philoponus, qui ont soutenu qu'il n'avoit point satisfait à la Pâque des Juifs l'année qu'il mourut. On peut consulter là-dessus la Chronique d'Alexandrie, et la Bibliothèque de Photius, qui font mention de quelques anciens auteurs qui ont été de ce sentiment : mais saint Chrysostôme ayant soutenu le contraire, la plupart des Grecs l'ont suivi. L'on prendra néanmoins garde que l'auteur de la Chronique d'Alexandrie n'est pas toujours exact. Euthymius qui traite cette question*

Ὅσπερ γὰρ ὑπερφυῶς ἐθέλωσιν τὴν προσληφθεῖσαν σάρκα, οὕτως ἀπορρήτως μεταποιεῖ καὶ ταῦτα εἰς αὐτὸ τὸ ζῶον αὐτοῦ σῶμα, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τίμιον αὐτοῦ αἷμα καὶ εἰς τὴν χάριν αὐτοῦ. Ad Matth. cap. xxvi, vers. 28.

(v) Hoc, et alia hujusmodi signa, cognoscere licet ex Montefalconii-Bibliotheca Coislin. p. 300, et ex ejus Palaeograph. p. 370. nbi figuræ sunt expressæ.

(x) Ἡμεῖς τοίνυν περὶ τῶν παθημάτων καὶ μὴ ἀντιλέγωμεν· καὶ εἰ τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμενον ἐναντίον εἶναι δοκεῖ τοῖς ἡμετέροις λογισμοῖς καὶ ταῖς ἕψεσι, καὶ ἔσω καὶ λογισμῶν καὶ ἕψων κυριώτερος ὁ λόγος αὐτοῦ. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν φρικτῶν μυστηρίων ποιῶμεν, μὴ τὰ προκειμένα μόνον βλέποντες· ἀλλὰ τοῖς λόγοις τοῦ δεσπότου περὶ ἡμῶν.

A en cet endroit aussi bien que Theophylacte, produit quelques unes des raisons sur lesquelles on apuyoit l'opinion opposée à celle de saint Chrysostôme ; et je ne doute point qu'il n'ait eu en vûe Philoponus. La première de ces raisons est (x) qu'il étoit le treizième jour du mois, au lieu qu'on ne pouvoit manger la Pâque que le quatorzième : la seconde est que la Loy commande expressément de la manger debout, et il étoit couché : la troisième consiste en ce qu'on offroit entierement avant l'immolation de l'agneau tout ce qu'on pouvoit trouver de pain levé, et qu'on le brûloit ; au lieu que dans cette action de Jesus-Christ il y a du pain ordinaire, qu'on distribué en le rompant : la quatrième est, qu'il n'étoit permis de manger que du rôti, et il y a ici une soupe.

Nôtre commentateur repond à toutes ces raisons en particulier : mais étant prevenu de l'opinion de ceux de son Eglise à l'égard du jour que Jesus-Christ fit la Pâque, ses reponses en sont moins solides. Il avoue que nôtre Seigneur anticipa d'un jour le tems de la Pâque, parce qu'il connoissoit que les Juifs le feroient mourir le quatorzième ; étant juste que celui qui étoit le véritable Agneau fût immolé le jour de l'immolation de l'Agneau typique, ou qui n'étoit que la figure. D'où il conclut qu'il accomplit la Pâque légale, et qu'il donna à ses apôtres la Pâque spirituelle, Οὕτω γὰρ καὶ νομικὸν ἐπλήρωσε Πάσχα καὶ τὸ πνευματικόν.

C Il croit qu'on peut prouver de ces paroles (y), *J'ay eu un grand desir de manger cette Pâque avant que de souffrir, que Jesus-Christ prevint la Pâque des Juifs. Cela signifie selon luy, J'ay fait toute la diligence possible pour manger cette année la Pâque avec vous, n'ayant point attendu le tems prescrit par la Loy, de peur que la mort que je dois souffrir sur une croix, ne soit un obstacle à la Cène legale et à la mystique : Τουτέστι σπουδῆ ἐσπούδασα τὸ τοῦ ἐνιαυτοῦ τούτου πάσχα φαγεῖν μετ' ὑμῶν, μὴ ἀναμένας τὴν νενομισμένον καιρὸν, ἵνα μὴ τὸ πᾶθος ταυροῦ κωλύσῃ τὸν νομικὸν δείκνον καὶ τὸν μυστικόν.*

En second lieu il repond, que pour ce qui est de la manière de manger, il y a de l'apparence qu'ils mangerent d'abord étant debout, comme il étoit ordonné par la Loy, et qu'ils se coucherent

νοι. Καὶ ἐπειδὴ φησι, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, καὶ περὶ τῶν παθημάτων καὶ πειθώμεθα καὶ πιστεύωμεν. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, αἰσθητὸν μὲν τὸ ὕδωρ· ἀλλὰ νοητὸν τὸ δῶρον, ἢ ἀναγέννησις. Ibid.

(y) Matth. xxvi, 20.

(z) Ὅτι τρισκαίδεκάτῃ τότε τοῦ μηνὸς ἦν. Ἔδει δὲ κατὰ τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τὸ Πάσχα φαγεῖν. Καὶ ὅτι ὁ μὲν νόμος ἐστώτας ἐπέλευσεν ἐσθίειν τὸ Πάσχα, οὗτος δὲ ἀπέπεσε. Καὶ ὅτι πᾶς ἄρτος, ζυμωτὸς ἐξηρατο πρὸ τῆς θυσίας, καὶ πυρὶ κατεκαίετο· νῦν δὲ καὶ ἄρτος ; παράκειται καὶ διαχειρίζεται· καὶ ὅτι ὅπτιν μόνον θέμις ἦν φαγεῖν, ἐνταῦθα καὶ ζῶμας παρατίθεται. Ad cap. xxvi, vers. 20 Matth. vi.

(a) Luc. xxi, 15.

en suite pour souper. A l'égard du pain levé et de la soupe, on les mit sur la table après qu'ils eurent mangé la Pâque: car le 14 jour auquel il étoit défendu de garder quoy que ce soit de pain levé, n'étoit point encore venu. Mais si cela est, ajoutet-il, pourquoy les evangelistes n'ont-ils point parlé de l'anticipation de la Pâque? A quoy il répond, que c'est (b) parce qu'il n'étoit point nécessaire qu'ils en parlassent: car de quelle utilité cela étoit-il pour les Chrétiens? C'est pourquoi ils ont à la vérité passé ce fait; mais ils ont traité avec plus d'exactitude ce qui appartient à la Cène mystique, comme ayant nécessairement de la liaison avec notre creance.

S'il étoit vrai comme les Grecs l'assurent, que Jesus-Christ eût anticipé le jour de la Pâque, il seroit, ce me semble, mieux selon ce principe de nier qu'il eût fait la Pâque legale, l'Agneau ne se pouvant manger que le 14 jour. Mais saint Chrysostôme et la plupart des autres commentateurs Grecs assurant qu'il a toujours accompli la Loy, comme il le témoigne luy-même, il s'ensuit absolument qu'il a fait la Pâque, aussi bien cette dernière année que les précédentes, et c'est ce qui les embarrasse; au lieu qu'il y a bien moins d'inconvénients dans l'opinion des Latins. En effet le sentiment de ces Grecs, qui ont prétendu que Jesus-Christ n'avoit point mangé cette année la Pâque Juive, a paru si absurde à Maldonat, qu'il n'a pas cru qu'on dût s'arrêter à le refuter, jugeant qu'il étoit manifestement opposé aux paroles des evangelistes, *Quod (c) cum omnes evangelistæ tam aperte testentur eum Pascha manducasse, refutatione non indiget.*

Pour revenir à Euthymius, le même Maldonat témoigne qu'il est difficile d'exempter de Pelagianisme sa remarque sur ces paroles, *Je (d) ne suis point venu appeler les justes à penitence, mais les pecheurs*, à moins qu'on n'adoucisce son expression: car il fait parler en ce lieu-là Jesus-Christ comme s'il n'étoit point venu pour les justes, qui peuvent d'eux-mêmes se sauver, mais seulement pour les pecheurs qui ont besoin de penitence. L'on ne peut cependant l'accuser de Pelagianisme, parce qu'il a suppose avec les autres Pères Grecs une grace generale qui est donnée à tout le monde, et qu'il a reconnu après eux que la volonté de l'homme, quelque bonne et portée au bien qu'elle soit, ne

sauroit rien faire sans la grace (e) Aussi ce docteur Jesuite luy a-t-il rendu justice, ajoutant qu'il ne condamne nullement l'Auteur qui est orthodoxe, pieux et savant, mais seulement son expression qui paroît trop libre: *Quanquam, dit-il, non auctorem qui et Catholicus et pius et eruditus est, sed auctoris minus cautum loquendi modum damno.*

Il y a plusieurs autres endroits où ce savant commentateur pourroit être soupçonné de Pelagianisme, ausquels néanmoins Maldonat n'a point touché; ne croyant pas qu'il fallût juger de la doctrine d'Euthymius par rapport à celle de saint Augustin. Il parle le langage de son Eglise dans la remarque qu'il a faite sur ces paroles de Jesus-Christ, *Qu'il eût mieux valu que Judas ne fût point venu au monde (f).* Quelques-uns, dit-il, assûrent qu'il n'y avoit point de la faute de Judas, puis qu'il a accompli ce qui avoit été déterminé auparavant; ausquels nous repondons qu'il n'a pas trahi son Maître par ce que cela avoit été déterminé auparavant; mais il a été déterminé parce qu'il l'a trahi, Dieu ayant prévu tout ce qui devoit arriver: car cet homme devoit être véritablement tel, non de sa nature mais de sa volonté.

Il observe sur ces mots de saint Jean, *Afin (g) que tous crussent par luy*, que Jean a, à la vérité, rendu temoignage afin que tous crussent, et que cependant tous n'ont point cru: car la foy n'est pas contrainte mais volontaire: *Οὐκ ἐκ βίας γὰρ ἡ πίστις, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως.*

Il ajoute en suite sur ces autres mots, *Il (h) étoit la lumiere véritable qui illumine tout homme qui vient au monde*: s'il (i) illumine tout homme qui vient au monde, comment est-il resté tant d'hommes qui n'ont point été illuminez? Il repond que pour ce qui est de Jesus-Christ il illumine tout le monde; que s'il y en a quelques-uns qui demeurent sans être illuminez, cela vient de leur volonté: car la grace de la lumiere, ajoute-t-il, a été répandue généralement sur tous à l'exemple du soleil; mais ceux qui ne veulent point jouir de la grace, sont eux-mêmes la cause de ce qu'ils ne sont point illuminez.

Les Livres du Nouveau Testament étant remplis de particules causales, qui semblent detruire la liberté de l'homme, il remarque à l'imitation des autres Commentateurs Grecs, qu'on ne les doit

(b) Διότι οὐκ ἦν ἀναγκαῖον τὸ περὶ ταύτης εἰπεῖν. Τί γὰρ ἂν καὶ συνετέλεσε Χριστιανοῖς ἡ ταύτης διήγησις; διὸ ταύτην μὴ παρέδραμον. Τοῖς δὲ λόγους τοῦ μυστικοῦ δειπνοῦ φιλοπονώτερον προσδιέτριψαν, ὡς ἀναγκασιώτατον καὶ συνεκτικώτατον τῆς ἡμῶν πίστεως. Ibid.

(c) Maldonat. Comment. in Matth. cap. xxvi, v. 20.

(d) Matth. ix, 13.

(e) Euthym. Comm. in Matth. cap. xxvi, vers. 35. Verba infra vide: Οὐτε ἀνθρώπινῃ προθυμίᾳ κατορθοῖται χωρὶς τῆς θείας βοήθειας. κ. τ. λ.

(f) Φασι δὲ τινες, ὅτι ἀνέγκλητός ἐστι, τὸ προωριεμένον ἐπιτελέσας. Πρὸς οὗς λέγομεν, ὅτι οὐ διὸ τὸ προωριετό, διὰ τοῦτο παρεῖδωκεν· ἀλλὰ διότι παρ-

έδωκε, διὰ τοῦτο προωρίστο, τοῦ Θεοῦ προαιδέτο, τὸ παντὸς ἀποδησόμενον. Ἐμελλε γὰρ ὄντως ἀποβῆναι τοιοῦτος, οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως. Ad Matth. cap. xxvi, vers. 24.

(g) Joan. i, 7.

(h) Ibid. 9.

(i) Εἰ δὲ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, πῶς τοσοῦτον μεμενῆχαιον ἀπίστιστοι; τὸ μὲν εἰς αὐτὸν ἦκον πάντας φωτίζει· οἱ δὲ μένοντες ἀπίστιστοι, πρὸς τὴν ἐαυτῶν προαίρεσιν πάσχουσιν. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ φωτὸς χάρις ἡλίου εἰκην ἐπὶ πάντας ἀπλῶς ἐκκέχυται· οἱ δὲ μὴ θέλοντες ἀπολαῦσαι τῆς χάριτος, αὐτοὶ τοῖς μὴ φωτισθῆναι αἴτιοι. Ad Joan. cap. i, vers. 40.

point considerer comme causales, ayant été mises seulement pour signifier ce qui devoit arriver. C'est en ce sens qu'il explique cette expression de saint Jean : *Afin (k) que cette parole du prophete Isaie fut accomplie*, Κάνταυθα, dit-il, τὸ ἴνα. οὐκ ἔστιν αἰτιολογίας, ἀλλ' ἐκβάσεως, ἥτοι πληρώσεως τοῦ μιλόντος.

Ce qu'il étend généralement à tous les endroits où cette expression et quelques autres semblables se rencontrent : car, comme il ajoute, les choses que les prophètes ont prédites ne sont pas arrivées parce qu'ils les ont prédites ; mais elles sont prédites parce qu'elles devoient arriver. Il repete la même chose sur ces mots du verset suivant, *C'est (l) pourquoy ils ne pouvoient croire parce qu'Isaie a dit*, où il remarque en même tems *que ne pouvoir point*, signifie aussi *ne vouloir point*, Τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι σημαίνει καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι.

Il ajoute encore une reflexion semblable sur ces autres paroles qui suivent immédiatement après, et qui paroissent d'abord avoir quelque chose de dur, *il a (m) aveuglé leurs yeux, il a endurci leur cœur de peur qu'ils ne voyent etc (n)*. Cela, dit-il, est aussi une maniere de parler propre à l'Écriture, de faire Dieu auteur de ce qu'il ne fait que permettre : car ces mots, *il a aveuglé, il a endurci*, sont la même chose que, *il a permis qu'ils fussent aveuglés et endurcis*, comme ne pouvant plus être guéris : car il ne tire personne par force, chacun ayant sa liberté. Ce qu'il confirme par plusieurs autres expressions tant du Vieux que du Nouveau Testament.

Je n'aurois jamais fait, si je voulois rapporter en détail tous les lieux où ce savant Commentateur se précautionne, de peur qu'on n'attribuë à Dieu ce qui vient purement de nous. Il assure après avoir conféré avec soin plusieurs passages ensemble, que ce sont des façons de parler propres à l'Écriture : ce qu'il avoit appris des plus anciens Docteurs de l'Église. J'insérerai encore icy la reflexion qu'il a faite sur ces paroles : *Afin (o) qu'il donne la vie éternelle à tous ceux que vous luy avez donnés. Autant (p) dit-il, que cela est en luy. Si quelques-uns n'ont point cru, et n'ont point reçu la vie éternelle, c'est leur propre faute : car il a plu au Pere que le Fils don- nât le pouvoir à tous par la foy, et que tous fussent soumis au joug de ses commandemens. Le Fils a aussi donné à tous par le ministère des apôtres l'Évangile, qui est la connoissance de Dieu, en laquelle consiste la vie éternelle. Mais ceux qui ne sont point*

(k) Joan. xii, 38.

(l) Joan. xii, 39.

(m) Ibid. vers. 40.

(n) Ἰδίωμα καὶ τοῦτο τῆς Γραφῆς, τὸ τὴν παραχώρησιν τοῦ Θεοῦ, ὡς πρᾶξιν αὐτοῦ λέγειν. Τὸ γὰρ τετύφλωκε καὶ τὸ πεπώρωκεν, ἀντὶ τοῦ παραχώρησε τυφλωθῆναι καὶ πωρωθῆναι, ὡς ἀνάτων. Οὐδένα γὰρ ἀνθέλκει, διὰ τὸ αὐτεξούσιον ἐκάστου.

(o) Joan. xvii, 2.

(p) Ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ. Εἰ δὲ τις οὕτε ἐπίστευ-

A soumis, et qui n'ont point reçu cet Évangile, sont eux-mêmes la cause de leur perte : car Dieu ne contraint personne malgré luy ; la vertu venant de notre choix,

Enfin j'ay raporté dans la première partie de cet ouvrage, les observations critiques qu'Euthymius a faites sur le chapitre dernier de saint Marc, et sur le viii de saint Jean lesquelles sont des preuves de sa grande exactitude. Il ne dit pas, comme Hentenius luy a fait dire dans sa version, que les douze versets dont il s'agit en ce lieu-là n'ont été interpretés par aucun commentateur, mais seulement que saint Chrysostôme n'en parle point, Μηδὲ τὸν Χρυσόστομον ὁδῶς μνημονεῦσαι αὐτῶν : car c'est ainsi qu'on lit dans les deux exemplaires manuscrits de la bibliothèque du roy. Ce seroit icy le lieu de marquer les autres fautes de ce traducteur : mais outre que cela seroit long et même ennuyeux, on pourra publier le texte Grec de cet excellent Commentaire avec une nouvelle traduction. Il faut cependant avouer que Hentenius est beaucoup plus exact dans sa version, que celui qui nous a donné en Latin le Commentaire de cet auteur sur les Pseaumes.

Hentenius de plus a eu un fort bon exemplaire ms. comme je l'ay reconnu en comparant sa traduction avec les deux manuscrits de la bibliothèque du roy, qui sont très-exacts. On y trouve aussi bien que dans le sien des scolies qui y ont été ajoutées, et qu'il a fait imprimer en caractères itali-ques. Ce qui merite le plus d'être considéré, c'est que les copistes Grecs qui ont écrit ces scolies ne conviennent pas toujours, y en ayant plus dans quelques mss. que dans les autres. Elles sont à la marge dans un des mss. du roy, et dans l'autre en partie à la marge, et en partie dans le corps du livre avec la note σχολ. scolies ; et quelquefois même sans cette note. Cette différente maniere d'écrire les scolies que les Grecs ajoutent à la plupart de leurs livres, y a apporté beaucoup de confusion : car il est arrivé dans la suite qu'on a confondu avec le texte plusieurs de ces scolies, comme il me seroit aisé d'en produire un grand nombre d'exemples, tirez de ce Commentaire d'Euthymius. Mais il suffit d'avoir fait cette observation en general, afin qu'on se précautionne en lisant les Commentaires des auteurs Grecs, ou l'on a inséré plusieurs choses après coup, comme nous avons aussi vu qu'il est arrivé à Theophylacte.

σαν, οὐτε ἔλαβον ζωὴν αἰώνιον, τῶν τοιούτων ἐστὶ τὸ ἐγκλημα. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ εὐδόκησεν, ἵνα πάντων ὁ Υἱὸς ἐξουσίασῃ διὰ τῆς πίστεως, καὶ πάντες ὅπῃ τὴν ζωὴν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ γένωνται : καὶ ὁ Υἱὸς δὲ πᾶσι διὰ τῶν ἀποστόλων δίδωκε τὴν εὐαγγέλιον τὴν θεογνωσίαν, ἥτις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, ὡς πρό- ξενος ζωῆς αἰωνίου : οἱ δὲ μὴ ὑποταγέντες, μηδὲ παραδεξάμενοι, οὗτοι τῆς αἰουτῶν ἀπωλείας αἰτιοί. Οὐδένα γὰρ ἀκοντα καταναγκάζει. Αἰρετὴ γὰρ ἡ ὁρετῆ.

Jo. Albertus FABRICIUS in *Bibliotheca Græca* vol. VII, pag. 474. Hamburgi 1727, 4.

Commentarius (Euthymii Zigabeni) in quatuor Evangelia, ex Chrysostomo et aliis priscis Patribus non sine judicio delectus. Hoc quoque eximium opus nec dum Græce lucem vidit, licet id affirmet viri docti, Caveus, Elias du Pin, atque alii. Latine e præclaro Codice Bibl. cœnobii Deiparæ Virginis Guatlapensis Ord. D. Hieronymi in regno Castellæ, transtulit I. Hentenius, accuratior Zino, Sauloque interpres, cujus versio prodiit primum Lovanii 1544. fol. recusa (q) Paris. 1547, 1560, 1602, 8, et in Bibliotheca Patrum, tom. XIX. edit. Lugd.

Duos codices ms. Græcos hujus Commentarii similibus qualia Hentenius in suo reperit scholiis instructos in Bibl. Regia Parisiensi evoluisse se testatur Rich. Simon., lib. III Historiæ Criticæ (r) Novi Test. cap. 29, in quorum altero Mazariniano, B

sed recentioris manus scriptura Nicetæ tribuitur, quod non magis credibile, quam eorum conjectura, qui vel Oecumenio vel Ammonio nescio cui vel Theophylacto ascribere voluerunt.

Plura loca Græce ex hoc Commentario producit Simonius, tum hoc capite tum (s) lib. I, p. 120, 145; et lib. III, p. 84, et magni eum facit in primis, assentiturque Maldonato, qui ad Matth. xvii, 8, Euthymium in verborum proprietatibus observandis diligentissimum esse observavit. Inter scriptores e quibus Aurea Thomæ Aquinatis Catena in Evangelia collecta est, Euthymii nomen in recentioribus quibusdam editionibus additum, in antiquioribus et in Romana anni 1670. desideratur. Vide Simonis Hist. Criticam Novi Test. lib. III, p. 409 et 473.

(q) A Voigtio in Catalogo Hist. Crit. lib. rar. p. 734, et ab aliis memoratur etiam ex Theoph. Sinceri Biblioth. Hist. crit. lib. rar. p. 123 seq. editio Parisina anni 1544 in-8. apud Joannem Reigny. Excudebat Carol. Guillard. Sed in Indice hujus editionis, quem integrum videtur exhibuisse Voigtius, non legitur: *Liber hic neque Græce neque Latine antea typis unquam excusus est: quæ leguntur*

in editione Lovaniensi. Ergo ut videtur, Lovaniensis tamen est princeps, etsi reperitur Parisina ejusdem anni. Forte autem erratum est in numeris, ac pro 1544 legendum est 1547. In tanta libri raritate nihil hac de re certum habeo.

(r) Commentatorum.
(s) De textu N. Test.

Ex tomo primo *Dissertationis historicæ in Bellarminum* P. Phil. LABBE.

Euthymius Zigabenus, monachus Græcus, vixit in eunte sæculo XII superstesque adhuc erat anno 1118, quo Alexius Comnenus imperator obiit. — Scripsit orthodoxæ fidei Panopliam adversus omnes hæreses, in duas partes tributam, interprete Petro Francisco Zino Veronensi canonico: Commentationes in omnes 150 Psalmos, et decem sacræ Scripturæ cantica, e Græco in Latinum sermonem

conversas per R. P. Philippum Saulium, episcopum Brugnatensem; Commentaria in Evangelia, interprete Joanne Hentenio Mechliniensi.

Hic auctor a Sixto Senensi diligens Scripturarum expositor, a cardinale Baronio accuratissimus earundem interpres a Joanne Maldonato, in observandis verborum proprietatibus diligentissimus appellatur.

Jo. Augustus ERNESTI in *Institutione interpr. N. Test.* Pars II, cap. 9, § 24.

Nec prætereundus Euthymius Zigabenus, Panopliæ Dogmaticæ scriptor, e sæc. XII; cujus Commentarios in Evangelia Latine editos a Joan. Hentenio habemus, pariter e Chrysostomo maxime, sed tamen et aliis ductos, et doctis valde probatos, ut

Sadoletto (t), quem vid. Epist. p. 214 edit. nov. add. Fabric. Bibl. Græc. t. VII, p. 484. Et memorantur codices scripti Comment. in Epist. Pauli, item Catholicas.

(t) Apud Sadoletum l. I. in edit. Veron. 1737, 4, nihil nisi hoc reperi: Ab Euthymio, cui ego senten-

tias Basilii, Chrysostomique referenti, in Epistolis Pauli enotandis tribuo permultum.

Jo. Augustus NOËSSELT *De Catenis Patrum Græcorum.* Halæ ad Salam 1762, 4, pag. 23 seqq.

Ex eodem genere (u) est Euthymii Zigabeni sæc. XII monachi monasterii Constantinopolitani, cogno-

minatî τῆς περιβλήπτου, Panopliæ dogmaticæ scriptoris, Commentarius in IV Evangelia, quem a

(u) Exposuerat proxime ante hunc de Theophylacto.

Joan. Hentenio in cœnobio regni Castellæ repertum et e Græco in Latinum sermonem translatum habemus tom. XIX Bibl. PP. maximæ Lugd., p. 475 seqq. Concinnata est hæc expositio ex Origenis, Basilii, Gregorii Nazianzeni et Chrysostomi potissimum scriptis, ea ratione, ut prætermisiss omnibus digressionibus, quæ vel dictionis venustatem subolent, vel ad corrigendos mores spectant, ea in primis breviter et succincte tradat, quæ ad sensum grammaticum intelligendum maxime faciunt. Quod auctoris nostri consilium cum aliis viris doctis, tum Maldonato præsertim acceptum fuit, qui in com. ad Matth. xvii, 8, in verborum proprietatibus diligentissimum enim esse monuit. Dubitarunt autem alii, utrum Euthymius, an alius quispiam auctoris laude ornandus sit; ad quos pertinet Joan. Hentenius, qui in epist. nuncup. refert, plurimis auctorem hujus Catenæ visum fuisse OEcumenium.

Sed cum illud videtur maxime ambiguum sit, ita nec certius quid evincit adducta a Rich. Simone l. c. pag. 410, conjectura, qua, Theophylactum auctorem esse sibi persuadet. Qui enim inter utrumque intercedit consensus, vel a Chrysostomo, tanquam communi fonte, fluxit, vel si singularem dogmatum quorundam tractationem spectes, a stabilitis in Ecclesia Orientali fidei capitibus. Verum sæpius discedere Euthymium a Theophylacto cum in interpretatione, tum in lectione, exempla comprobant. Ita e. c. cum Theophylacto quidem et aliis codicibus conspirat in lectionibus supra (x) memoratis Matth. iii, 11; v, 47; Luc. vii, 31 et aliis. Haud raro tamen singulari lectione gaudet, in quibusdam tantummodo N. T. codicibus obvia; ut Joan. viii, 40, ubi loco παρά τοῦ θεοῦ Euthymius legit: Παρά τοῦ πατρὸς isque solus, et xiii, 25, voci ἐκεῖνος subjungit οὕτως. Cum ergo ille recumberet ita super pectus Jesu, etc. Quod interpretatur: Ita sicuti recumbebat, hoc est non elevatus; sed tantum conversus. Similiter Joan. xix, 16, legit ἤγαγον εἰς τὸ πραιτώριον. Matth. xiii, 27, deest σῶ (y); et Luc. v. 19 omissum deprehendimus δὲ ἀντὶ ποταζ. It. Luc. xii, 35, recte cum codd. quibusdam omittit καὶ ὑποδριμάτων. Sed cautio hic adhibenda est ac diligentia, propterea, quod omnes lectionum varietates minime ab Euthymio proficisci, sed multas potius

A e margine in contextum irrepsisse exploratum est. Refert enim Hentenius in præf. margini exemplaris ascriptas fuisse adnotationes (z), quæ deinde in reliquæ scripturæ ordinem redactæ atque post ejus particulæ textus enarrationem, ad quam ponebantur, ab ipso locatæ sint. Unde etiam haud mirum, quod toties cum exemplari (a) Complutensi Græco et Vulgato interprete congruat, præsertim cum ipse editor mala fide in corrigendo subinde egerit. Ita in recensione locorum quorundam, in quibus exemplar Hentenii alia habebat, quam ea, quæ vulgo circumferuntur, exemplaria, ipse loco cit. pag. 485, narrat, verba Luc. xix, 15. οὗς εἶδωκε (b) τὸ ἀργύριον apud Euthymium non existisse: Quod tamen, inquit addidimus sicut quibusdam aliis in locis idem fecimus, quod in aliis exemplaribus et in Complut. editione habeatur. Hisce navis facile mederi potuissent editores, si textum Euthymii collegissent e codicibus Græcis, præsertim Parisiensibus et Barocciano 28, qui Millio quondam in conquirendis lectionibus magno adjumento fuit. Illud quoque sciendum est, Euthymium iis in locis, ubi argumentum se offert, quod in alio evangelista jam dilucidatum erat, transmittere lectorem ad dictam expositionem, citato nimirum juxta Græcorum supputationem capite; cujus allegandi rationis secundum majora κεφάλαια institutæ mentionem injiciens Sixtus Senensis, Bibl. S. L. III, p. 166, r. fert: Euthymius seu, ut quibusdam videtur, OEcumenius distribuit Evangelium Matthæi in titulos seu capita (c) 86. Cujusmodi distinctiones apud Marcum exstant 48; Lucam 83; Joannem denique 18; non numerata sectione de muliere in adulterio comprehensa, quæ narratio nunquam a Græcis doctoribus passim omissa, ab Euthymio explicatur (d). Neque etiam intactas relinquit sententias, quibus stant, qui Græcæ Ecclesiæ addictos sese profitentur. Qualis est illa, quæ progenit contentionem inter Græcos et Latinos diu olim agitatam: quo scilicet die Christus agnum paschalem comederit? porro doctrina de operum retributione non statim a morte cujusvis initium capiente, sed differenda ad diem judicii: denique etiam de Spiritu sancto a solo Patre procedente, cui opinioni inhæsisse scriptorem nostrum arguunt D loca, quibus Spiritum sanctum a Patre procedere

(x) Pag. 16. Sunt autem hæc: Matth. iii, 11 omititur καὶ πρὸς N. 37. φίλους, pro ἀδελφούς. Luc. vii, 34, absunt, εἶπε δὲ ὁ Κύριος.

(y) Servat id uterque codex meus.

(z) Idem quoque de Parisinis codd. refert Simonius. Id intelligitur etiam ex hac editione et ex codicibus Mosquensibus. Sed ista additamenta in marginibus scholia spectant, non contextum.

(a) Complutensem editionem Hentenius ad manus habuit, ex qua etiam disputat contra editionem Erasmi. Sæpius etiam versionem Latinam Vulgatam pro Euthymio expressit. In eo autem secutus est consuetudinem illorum temporum.

(b) Servat hæc uterque Mosquensis.

(c) Imo 68.

(d) Addit vero Euthymius in fine cap. vii Joan: Scire autem oportet, quod ea, quæ ab hoc loco habentur, usque ad eum, quo dicitur. Iterum ergo locutus est illis Jesus, dicens: « Ego sum lux mundi. » in exactioribus exemplaribus aut non inventantur, aut obelo confossa sint, eo, quod illegitima videantur et addita. Et hujus argumentum est, quod nullus ea sit interpretatus. Sed minus recte verborum Euthymii sensum percepisse videtur Hentenius, quoniam in duobus mss. codicibus, huic exemplari admodum similibus, quos commemorat Rich. Simon, l. c. pag. 422, verba ita se habent: Μηδὲ τὸν Χρυσόστομον δὼς μνημονεῦσαι αὐτῶν. Ita Noesselt in nota ad h. l.

asserit, nulla Filii facta mentione (e). Reliqua quæ A Euthymii nomine feruntur scripta, nondum edita, cum ab eo profecta sint, exploratum non habemus. Certe quod ad Expositionem epistolarum Pauli att-

(e) Ita ad Joan. xiv, 10. Et datur quidem a Patre, utpote ab illo procedens, mittitur vero a Filio quasi cooperans, et non contrarius. Similiter c. xv, 26. : Vide autem, quod mittit quidem eum et Filius, tan-

net a nonnullis Euthymio ascriptam, Rich. Simon Bibl. crit. de Du Pin l. c. pag. 323, eos Euthymium cum Œcumenio commutasse iudicat.

quam ejusdem cum Patre honoris; verum id a Patre puta, procedentem. Procedit itaque a Patre, tanquam de ejus substantia. Noesselt in *Notis ad h. l.*

JOANNIS HENTENII MECHLINIENSIS

EPISTOLA DEDICATORIA.

Illustrissimo ac reverendissimo domino D. Francisco a Bovadilla episcopo Cauriensi, archidiacono Toletano, etc. Joannes Hentenius Mechliniensis, S. D.

Si bonum eo præstantius esse quanto communius, nemo est vel mediocriter morali philosophia instructus qui dubitet, præsul amplissime, virtutum ac litterarum antistes : non erit etiam qui ambigat, commune bonum privato esse præponendum. Idque adeo verum est, ut etiam Christus sacratissimam illam vitam suam vilem habuerit, quo universo generi humano salus adempta possit restitui. Verum ne dicat quispiam Christi opera, utpote divina, nequaquam in numerum esse redigenda : age et ab ethnicis quoque paucos de innumeris referamus, qui suam suorumque vitam communi bono posthabuerunt. In primis autem occurrit Junius ille Brutus, primus Romanæ libertatis assertor, qui proprios filios, quod fuissent consilii de reducendis regibus participes, securi jussit percuti : tametsi ex eorum cæde gravi ipse sauciaretur vulnere ; quis enim amor æquari possit patrum erga filios amor ? Nec id sane Virgilium latuit, qui de eo loquitur in hunc modum :

*Vis et Tarquinius, reges animamque superbam
Ulloris Bruti, fascesque videre receptos ?
Consulis imperium hic primus sævasque secures
Accipiet : natosque pater nova bella moventes
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit
Infelix, utcunque ferent ea facta nepotes :
Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.*

P. Decius Mus cum consule T. Manlio Torquato contra Latinos pugnans, cum responsum esset oraculo, utrius exercitus imperator legiones hostium, seque super eas devovisset, ejus populi partisque fore victoriam : se ipsum pro communi exercitus salute devovit.

Idemque fecit filius ejus eodem appellatus nomine, cum jam tertium consul fuisset, semelque censor : quorum etiam his verbis poeta meminit :
*Quin Decios Drusosque simul, sævumque securi
Aspice Torquatam et referentem signa Camillum.*

Marcus Curtius præterea ob populi salutem sese equo invecum in terræ hiatus injectit. Sp. Post-

B humius consul, qui ignominiosam pacem cum Claudio Pontio Samnitium duce ad furcas Caudinas pepigerat ac sponderat, auctor fuit senatui, ut se cum collega ac tribunis qui auctores sponsonis fuerant, per fœciales nudos vinctosque Samnitibus dederet, quo populus Romanus ab illa pace solveretur.

Q. Ceditius tribunus militum, quem videtur Titus Livius Calphurnium Flammam vocare, primo bello Punico cum quadringentis militibus, vel, ut habet Livius, cum trecentis, nisi fortassis hic alius fuerit, morti se tradidit : ut dum in eos, tumulum quemdam capientes, averterentur hostes legiones cum consulibus circumventæ, incolumes ex obsidione liberatæ, pertransirent. Simile quoque egit Decius tribunus militum cum consule P. Valerio Corvino, junctus hastatis unius legionis (quanquam hos fortuna liberaverit) ne hostes Samnites in eos pugnarent. Inter Lacedæmonios ingens est hujus modi copia exemplorum : verum præcipui sese mihi offerunt Buris et Spartis, qui ad Xerxen Persarum regem sponte profecti sunt : daturi pœnas quas Lacedæmonii juxta oraculum pendere debebant, eo quod Oratores a Persa missos occidissent. Hi ergo cum ad Xerxen venissent, jusserunt ut se quocunque modo videretur, pro Lacedæmoniis interficeret. Cumque rex pietatem in patriam admiratus, animorumque fortitudinem, liberasset illos a pœna, peteretque ut apud se manerent : Qui possumus, inquirunt, hic vivere, relicta patria, patriisque legibus ac viris, quorum gratia tantum iter suscepimus morituri ? Quid Codri Atheniensium regis mortem referam, qui cum videret regionem suam ferro ignique vastari, nec alio modo juxta Apollinis oraculum tam grave bellum discuti posset, nisi ipse hostium manu occidisset, idque non solum in totis Atheniensium castris, sed etiam in contrariis percubisset, ideoque edictum esset, ne quis Codri corpus vulneraret, depositis imperii insignibus, familiarem induit cultum, ac palantium globo sese objecit, unumque ex his falce percussum in sui cædem compulit, ut patriam servaret ; hujus siquidem interitu, ne Athenæ occiderent effectum est.

Huic jam rei finem imponam, si prius hominis ethnici, nempe Ciceronis *De somnio Scipionis* dictum vere Christianum de communis boni magnitudine retulero, qui sic ait : « Quo sis, Africane, alicuius ad tutandam rempublicam, sic habeto : omnibus qui patriam conservaverint, adjuverint auxerint, certum esse in cælo ac definitum locum, ubi beati ævo sempiterno fruuntur. » Nihil est enim illi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quam concilia cætusque hominum iure sociati, quæ societates appellantur : harum rectores et conservatores hinc profecti, huc revertentur. His igitur, qui vel seipsos fortiter pro republica morti tradiderunt, aut in ejus utilitatem artem aliquam quantumvis etiam illiberalem ac sedentariam, sive quidpiam in ea præcipuum gratumque posteris adinvenerunt, vices rependere cupiens antiquitas : et qua liceret, perpetuam eorum memoriam ab interitu vindicare, statuas æreas seu marmorea sepulcra erexit. Præterea ethnicorum libros ingenti redemptos pretio magna fide vel religione potius descriptos, codicibus inclusos capsulis, tum cedri succo oblitos, posterius in templis cautissime reponcabant : partim ut rei tam sacræ, tamque divinæ custodia non aliis quam ipsis numinibus concederetur : partim ne quid situs aut caries illa monumenta vitaret. Alii ne hac quidem contenti diligentia, codices ceu thesaurum incomparabilem in altissimis terræ latebris recondebant tanta cura, ut nec incendiis, nec bellorum procellis, quibus omnia sacra profanaque solent misceri, interirent, et posteris certe superessent. Porro si hic honos est habitus superstitionis etiam voluminibus, veluti Numæ ac Sybillæ, aut rerum ab hominibus gestarum memoriam complectentibus, quales erant Ægyptiorum libri : aut aliquam humanæ sapientiæ portionem tradentibus, veluti Platonis et Aristotelis : quanto justius est idem facere Christianos in servandis illorum monumentis ? qui sacro afflati Spiritu, non tam libros, quam oracula nobis reliquerant, quibus lectandis, pectus non doctrina solum aut dicendi facultate, sed virtutibus ac pietate erga Deum impleatur : cum certe ethnicorum librorum jaciura id tantum efficiat, ut minus eruditi simus, aut minus eloquentes, non ut minus pii.

In his itaque qui veterum auctorum ac Patrum scripta nobis tradiderunt, maxime autem Chrysostomi quo nemo in enarrandis sacris voluminibus dexterius versatus est, et quo neminem invenias magis accommodatum his qui ad munus concionandi sese parant non posteriores tulit Græcus quidam auctor : qui cernens veteres sacros auctores et præcipue eos qui plurimum laboraverant in enarrandis evangelicæ doctrinæ libris ad quam docendam Filius Dei ad terram descenderat nequaquam pro merito lectitari : sive id librorum multitudine, sive lectorum fastidio, sive temporis acciderit penuria : in unum collegit volumen, quicquid illi magna codicum turba selectum, circa Evangelia reliquerant. Et ta-

mea cum posteris adeo utile ac amplectendum reliquisset opus, tanta fuit animi modestia quod etiam passim ex ejus scriptis luce clarius est perspicere ut sibi id adeo non vindicaverit, quod nec proprium nomen adjiciendum censuerit, sed Chrysostomi potius cum cæteris, quorum ingenio favebatur esse potissima, quæ in unum ipse collegit quanquam et ipse suo Marte plurima quæ et præstantissima erant, adjunxerat, ut hinc conjicias quantum animo dissideret ab iis qui in modum corniculæ alienis sese ornant ac venditant plumis. Plurimis sane auctor hic fuisse videtur Oecumenius is, qui similia Commentaria ex eisdem collegit auctoribus, in Acta apostolorum, in Epistolas quæ Catholicæ nuncupantur, ac in Paulinas omnes, ut certis quibusdam argumentis colligitur, etiamsi nec ibi voluerit suum nomen exprimere : qua de re pluribus aegenus, cum totum illum alterum propediem in lucem dabimus. Hunc itaque Græca manu descriptum ante multas ætates quod præter ipsas evangelistarum novo modo depictas, jamque propemodum vetustate deletas imagines, multis nobis argumentis innotuit cum casu reperissem in bibliotheca cœnobii Deiparæ Virginis a Guadalupe, ordinis divi Hieronymi in regno Castellæ, in qua etiamnum delitescit : ut sunt ejus sodalium, præsertim autem celeberrimi illius monasterii cœnobitæ, non modo Christianæ nostræ religionis, verum etiam præstantissimorum semper auctorum, potissimum tamen veterum, diligentissimi observatores ac cultores, visum est invidi esse, ne dicam impii, re adeo frugifera pati diutius privari Latinos. Nec tamen inscius eram, quam duram, quamque arduam adire provinciam : partim quidem, quod propriæ consuevit imbecillitatis, incultique ingenii, habueram semper in animo, nihil in publicum edere : partim vero quod mihi res esset cum ejusmodi libro, quem vel legere non mediocri foret negotii, utpote ignotis ut plurimum exarato characteribus ac compendiis, maxima licet cura ac diligentia : litterarum etiam figuris plerumque vel carie ac situ obliteratis, vel tinearum ac blattarum injuria semioris, vel novo adeo more depictis, ut in formis etiam noscendis mihi foret recuperascendum.

D Omitto quod frequenter in orationis contextu non sunt a se invicem separatæ dictiones : et e diverso ejusdem dictionis litteræ aut syllabæ plusquam justo a se invicem separantur intervallo, adeo ut nec versus syllabam sæpius fluat : commata ac incisa vix adduntur, aut ubi nihil opus est apponuntur : quæ res plerumque difficultatem gignit non parvam. Sciebam præterea quanto ut in unum dicam sese exponant periculo, qui libros à peregrina lingua traductos in lucem edunt : quot et quam varios suscipiant judices, quorum plerique Græcis litteris nea limine quidem salutatis, ob id statim omnia damnant, quod mundum illum rhetoricum præ se non ferant, ignorantes quibus artetur modis is, qui alienæ linguæ depositum li-

deliter reddere cogitur. Summopere enim curandum est ei, qui ab una lingua quidpiam transfert in aliam : ne dum sermoni quærit ornatum, repente pro interprete paraphrasten agat : rursumque ne ita verbis hæreat, ut prioris linguæ idioma ta aut dialectos reïneat : sed quæque lingua quod suum est habeat : alioqui nec Græcæ loqui videtur, nec Latine : idque quod in indoctum jactatum est comicum, ipsi adaptabitur, quod ex Græcis bonis, Latina fecerit non bona, id quod de multis exulcerato hoc sæculo apte quis dixerit. Quis enim sacras jam Litteras passim non sibi vindicat, antequam discat : torquet, lacerat : suoque intellectui, imo suis affectibus servire cogit scripturam etiam repugnantem ? Et quemadmodum scribimus indocti doctique poemata passim, ita et plerique, quanquam in sua arena feliciter versarentur, proprios egressi limites, dum sutores, relictis crepidis, ignota quæque dijudicate conantur, non raro misere hallucinantur. Quid enim medico aut jurisperito cum versione aut interpretatione sacrorum mysteriorum ? Quodque longe magis desendum est, dum animo pravis imbuti sunt dogmatis, quæ ex Græco vertunt in Latinum, non satis fideliter tractant : nunc quidem, quod frequenter accidit, cogente harum rerum imperitia, quod tamen, nisi illotis accederent ad contractanda sacra manibus, facilius posset ignosci : nunc vero, ne suis repugnent dogmatis, aut truncalim, aut pravo sensum nobis reidunt. Quod luce clarius ostendemus, ubi alterum tomum Deo propitio in lucem ediderimus, quod, ut spero, brevi faciemus. Ob hæc igitur aliaque plurima quæ versionem variis exaggerant difficultatibus, non is sum qui non intelligam, quantum huic auctori dignitatis, quantumque splendoris tehebricosus interpres abstulerim. Sed utcumque sit, sensum tamen me assecutum opinor, licet ipsum nullo cultu adornaverim : verum id nemo sanæ mentis in Commentariis requiret, maxime ab eo qui, ut præfatus sum, peregrinæ astricium est linguæ. Quod si universis satisfacere non potui facile feram, cum ne mihi quidem ipsi in omnibus faciam satis. Attamen onus hoc, quanquam meis longe impar humeris, subire aggressus sum, quod alio sese non offerente, grande ducèrem piaculum, si fideles diutius tanto fraudarentur thesauro. Quid enim, quod ad evangelicæ historiæ enarrationem attinet, in Chrysostomo potissimum, deinde et in Origene, Basilio, aut Nazianzeno invenies, quod hic facillime et succinctissime non proferat ? Et Chrysostomo quidem satis patet non eum fuisse scopum, ut Evangeliorum aut actionum apostolicarum, seu Paulinarum Epistolarum nudum nobis traderet intellectum. Alioqui enim tam vasta in paucos sacre Scripturæ libros non reliquisset volumina, sed plebis formandos mores suscepisse magis videtur : et idcirco locos ad plebem tractat communes, et enarrationem homiliis distinguit. Quin et Theophylactus, quanquam is ad historiæ

A seriem magis accedat, non nihil tamen subolet dictionis illum affectasse venustatem : quodque rhetorice dixisse satis cupiat videri, et non soli litteræ enarrationi hæerere. At noster hic auctor unicum hunc habuit scopum, ut evangelicam succincte cunctis aperiret historiam. Quod si ad mores quoque corrigendos nonnihil exhortationis exoptes, id etiam breviter quidem ac rarius, sed felicissime tradit hic auctor. Quam apte, bone Deus, cum evangelistæ plurimum dissidere videntur, ita dissidentia connectit loca, ut ab eodem plane illa videantur esse dicta. Et huic quidem rei nullus, meo iudicio, adeo utiliter ac serio hactenus invigilavit. In quo tamen, sicut neque in cæteris, nolui quisquam meis fidem habeat verbis, nisi longe plura in hoc lectitando, laude digna repererit, quam ego possim assequi enumerando.

Hoc itaque opus, ut tibi nuncuparem, amplissime præsul, fecit inter innumeras tuas dotes, maxima humanitas tua : quam præter auditam famam longe lateque dispersam, non semel in te sum expertus : qua, cum omnes etiam extremæ fortunæ homines tum studiis potissimum deditos, benignissime semper amplecteris : ipsaque studia, ubicunque vel minima datur occasio, totis provehis viribus. Præterea id magis aggredi sum ausus, quod cum tibi forte fortuna nos invisenti, primum hunc meum partum omnino adhuc informem demonstrassem, una cum Græco exemplari, nequaquam ut monstrum abhorruisti, sed veluti pulchellum pensionem avide deoscularis : mirabare non nullas quoque occultas in eo dotes, non cuiusvis oculis expositas. Quod nisi ita contigisset, qua temeritate tentassem, tam locupletis, hac etiam in parte, viro, tantillum offerre munusculum : Munusculum, inquam : nam licet in se munus sit, fortassis non aspernandum, si tamen ad immensas ac pretiosissimas tuas opes conferatur, indignum censebitur, quod in tuo thesauro, vel exiguum inveniat locum. Siquidem ut hæc interim sileam, quæ dicit Apostolus in episcopo non oportere desiderari : nempe ut irreprehensibilis sit, tanquam Dei dispensator, vigilans super gregem, sobrius, non pertractus, non iracundus, sed modestus, hospitalis, aptus ad docendum, pius, temperans, tenax ejus qui secundum doctrinam est fidelis sermonis, ut potens sit etiam exhortari per doctrinam sanam, et contradicentes convincere, non violentus, non percussor, non turpiter lucri avidus, sed æquus ac justus a pugnis et ab avaritia alienus, qui domui suæ bone præsit. (Nam si quis, inquit, propriæ domui præesse non novit, quomodo Ecclesiam Dei curabit ?) non in fide novitius, ne inflatus in iudicium incidat diaboli : qui et bonum habeat testimonium incidat diaboli : qui et bonum habeat testimonium ab extraneis. Ut hæc, inquam, omnia sileam quæ nullus qui te propius noverit, in te desiderare poterit : quin pleraque etiam abundantius inveniet, quam exegerit Apostolus, cum pulcherrimo quoque et fulgentissimo illo castitatis

cingulo. Verum quis non admirabitur in viro tam præclaro genere orto, cui adeo semper arriserit ex omni parte fortuna, quæ nihil quod suarum est partium ipsi unquam negasse videtur, tam variam, tamque reconditam eruditionem, iudicium certissimum, ingenium tam acre, peneque divinum, memoriam adeo tenacem? in quo præter exactam utriusque juris prudentiam, perfectam quoque trium linguarum peritiam quis non suspiciat? Nam in Græcis ac Latinis adhuc puer exercitissimus erat: in Hebræis vero Deus bone quam feliciter versatus est, quam etiam erga suum præceptorem liberalis. Qui his igitur comitibus ita ad sacras jam dudum accessit Litteras, ut neque naturalis philosophiæ, neque theologiæ, quam scholasticam vocant, destitueretur peritia, quis ambigat ipsum mira præstiturum? Itaque nullum in eis quantumvis abstrusum invenias locum, cujus exactissimam non possit ex tempore reddere rationem. Sed quid ego hæc non credituris frustra denuntio? de homine potissimum, qui nondum quintum et tricesimum attingit annum, in præclarissimo dignitatum opumque splendore semper constituto, quæ non parum impediendi studiis afferre solent. Spero equidem quod concedita sibi talenta nequam in terram defodiet. Quanquam enim etiam nunc lucerna sit non subter modium, sed super candelabrum posita, omnibus qui in Ecclesiæ domo sunt, vitæ ac morum integritate, librorumque editorum doctrina præluceus, ac ut probum præset Christi civium sibi conceditarum pastorem, plurimis hisque maxime arduis distingatur negotiis: dabit tamen propedem, si divinare licet majus adhuc sui specimen in lucem, quo perspicuum omnibus fiet, me hæc assentandi gratia minime promulgasse, sed longe adhuc intra veritatis limites calamum continuisse. Quod si his e Græco vertendis vacare voluisset, supervacue nobis maximus hic labor sumeretur. Scio enim nonnulla eum quasi per ludum sibi ipsi vertisse

facillime, in quibus ego noctes atque dies desudans, necdum omne id quod quærebam me opinor assecutum. O utinam tales forent omnes episcopi ac dispensatores, quos Dominus constituit super familiam suam, ut dent illi cibum in tempore! profecto felicitus ageretur cum Christi ovibus, imo cum tota republica Christiana. Præsulum namque et pastorum vitam ac mores grex universus imitatur. Quapropter omnibus in rebus, ornatissime præsul, hoc aurum ornamentum ne fastidias, te per tuam orbi cognitam humanitatem etiam atque etiam obtestor. Nosti enim ipsi præceptum fuisse Mosi, ut ad tabernaculum ac sanctuarium construendum non modo aurum et argentum, purpuram et byssum, lapides onychinos ac gemmas acciperet: verum etiam viles inter cætera caprarum pilos. Scis et viduæ duo ara minuta non modo fuisse Christo gratissima, sed omnibus quoque splendidis divitum muneribus ab eo præposita: et poculum aquæ frigidæ Christi nomine offerentem, nequam præmio fraudandum. Si igitur munus hoc ad tuas domi repositas divitias conferas, profecto vilius erit abjectissimis caprarum pilis: cui nihilo minus, sicut et illis, locus erit ad exteriora tabernaculi Domini asservanda. Si vero animum quo munusculum hoc tuæ illustrissimæ offertur Celatitudini conspexeris, audeo asserere, auro et argento, purpura et bysso, lapidibus onychinis ac gemmis longe præstantius fore. Etenim si qua in re detur, ut propensi erga te mei animi facias periculum, nullam subire recusaveris sententiam, si me ullo modo te inveneris sefelleisse. Ne ergo munus hoc in se consideres, nec ad universam tui musei suppellectilem conferas: sed ad offerentis animum, quo id verecunde porrigit, parumper oculos deflecte, ac munusculum hilari fronte suscipe: ut dum hæc non ingrata tibi fuisse deprehendero, majores ad hujusmodi studia vires assumam. Vale, præsulum decus eximium. Lovanii anno a partu virgineo, 1543, sexto Idus Augusti.

Ejusdem admonitio de auctore horum Commentariorum ex editione (a) Lovaniensi 1544, fol.

Studiose Lectori.

Cum hos Commentarios ante aliquot menses (b) in lucem ederemus, studiose lector, nec certi quidquam haberemus, quod de auctore divinarem, aliorum magis, quam nostrum secuti iudicium, præfati sumus, quibusdam videri auctorem esse

(a) Hanc editionem, quam beneficio Heynii, viri perillustris, ex bibliotheca universitatis Goettingensis accepi, recenset Hamberger, in *vierten Theile der zuverlässigen Nachrichten von den vornehmsten Schri'tstellern*, pag. 82. 85.

(b) Anno 1543, sexto Idus Augusti, ut ex ejus præfatione intelligitur.

(c) Magnum esse discrimen acuminis, ordinis, consilii, græcitatique inter Pseudo-Œcumenium et inter Euthymium, nemo in dubium vocabit, qui

Œcumenium, quem in cætera Novi Testamenti brevi a nobis Latinum accipies. Quanquam (ut verum fatear) hujus phrasid ab illo non parum (c) mihi dissidere videbatur. Nunc vero eundem nacti auctorem in Psalmos Davidicos, et in Cantica quæ (d) una cum Psalmis canit Ecclesia, jam

utrumque legerit, sed de Œcumenio quid sentirem, dici alibi. Cum Euthymio nullo modo comparandum. Simillimus autem Euthymio est Pseudo-Theophylactus in Epistolas Paulinas.

(d) Ista cantica in plerisque codicibus τὸν Ὁ, junguntur Psalmis. Atque ita etiam reperi in duobus codicibus Mosquensibus Psalmorum cum interpretatione Euthymii, nimirum in cod. Bibl. SS. synodi num. 196 et 97.

secundo (e) typis excusum, certissimo certius ausi sumus ferre iudicium, horum Commentariorum auctorem esse Euthymium (f) Zigabonum. Neque enim unum ovo fuit unquam adeo simile, quam hæc (g) phrasis illi. Videas in utroque gratam cum simili pietate brevitatem, succinctam Hebraismo- rum explanationem. Et quemadmodum ibi Psalterium, ita et hic singulorum evangelistarum enarrationes simili ac pervenusta concludit (h) δοξολογία juncta παρακλήσι. Adde (i) quod inter cætera enarrat et Mariæ ac Zachariæ cantica, quæ habet Lucas primo capite : quorum et in hoc et in illo libro, verbis duntaxat pro varietate interpretationum immutatis, eandem videbis interpretationem.

(e) Ex hoc colligit Hambergerus, supra laudatus : *Das einige Exemplare, aller Wahrscheinlichkeit nach, das Jahr 1543, auf dem Titel führen.* Sed vocabulum excusum est ambiguum. Incertum enim, utrum ad Commentarios in Psalmos, an ad Commentarios in Evangelia sit referendum. Sed illud puto. Etenim Montefalconius in Bibliotheca Coisliniana, p. 58, memorat illorum Commentariorum, ex interpretatione Philippi Sauti, editionem Veronæ in fol. ann. 1530, et Lutet. in 8, ann. 1543. Priorem, si recte memini, vidi quondam in bibliotheca amplissimi senatus Lipsiensis. Hanc, ut videtur, notat Hambergerus, loco laudato quanquam hic pro Latetia, scripsit Parisiis. Alterum argumentum est,

A Et utrobique super eo verbo, *Præibis ante faciem Domini parare vias ejus.* Quæ sint, inquit, viæ ejus diximus tertio capite Evangelii secundum Matthæum, ubi habetur : *Vox clamantis in deserto, parate viam Domini.* Cum hæc aliaque plurimaque certissima de hoc auctore indicia haberemus, maluimus in his quæ nondum distracta erant, exemplaribus, studioso lectori id indicare, quam eum diutius suspensum tenere. Quare sicut illorum Commentariorum in Psalmos, auctorem nemo dubitat vere esse Euthymium Zigabonum, sic neque deinceps horum in Evangelia Commentariorum suspicetur quisquam alium esse auctorem. Vale. Anno 1544. Nonis Februarii.

B quod in hac ipsa editione Euthymii, anni 1544, in Indice scribitur : « Liber hic neque Græce, neque Latine antea typis unquam excusus est. » Denique hic in fine hujus admonitionis legitur : « In his quæ nondum distracta erant, » etc. Est ergo hæc, ut credo, editio princeps, mutato tantum Indice.

(f) Ita, pro *Zigabenus*.

(g) Id ipse etiam testari possum, cum codices Mosquenses Psalmorum tractaverim.

(h) Sed hoc in pluribus Patrum Commentariis reperitur.

(i) His et similibus argumentis in primis efficitur, auctorem horum Commentariorum esse Euthymium.

EJUSDEM PRÆFATIO.

Candido Lectori.

Ne quid in hoc auctore evolvendo hæsites, candide Lector, paucis de rebus te duximus præmonendum. Id igitur primum sit, quod in eo exemplari quod ad nostras manus pervenit, quædam annotationes interdum ponebantur (k) in marginibus : quas, cum nequaquam pœnitendas censerem, non fuit animus penitus abjicere, ne vel hoc commodo fraudareris. Verum ne hujusmodi adnotationibus margines replerentur, nec esset spatium ponendis sacræ Scripturæ locis, quæ passim ab auctore citantur, eas in reliquæ Scripturæ ordinem redeimus, atque post ejus particulæ textus enarrationem ad quam ponebantur, locavimus : certis tamen quibusdam (l) notulis, hinc quidem adnotationem ipsam, illinc vero locum cui respondeant designantibus. Alias autem, quæ duobus verbis capitum sententias demonstrabant, suis locis reliquimus. Quin et paucis in locis, ubi operæ pretium visum est, nostras quoque adnotationes eas margini addidimus : præsertim : cum literæ dictio aliqua Hebraicam aut Chaldaicam

C habet originem, quæ loca auctor noster, ut qui Græcus tantum esset, aut omnino prætermiserat, aut infeliciter tractaverat. In primo statim cujusvis faciei initio nomen evangelistæ, una cum capituli numero juxta Latinorum enumerationem posuimus : supra ipsos autem paginæ versus, majusculis litteris, numerum capituli juxta Græcorum supputationem, quod eam solam auctor noster toto opere prosequatur.

Loca vero e Bibliis citata, aut ea concernentia, in margine adnotavimus ; numeris juxta Latinorum distinctionem capita designantibus, quod hæc opinemur esse tibi notiora. Ubi autem locus quispian citatus, non fuerit in margine expressus, ad ejusdem voluminis locum antea citatum recurrit ; id enim de industria emisimus, ne idem capitulum ejusdem voluminis toties iteratis vicibus adnotaremus. Ignosces etiam pro tua humanitate, candide lector, quod voces quasdam non vitaverimus, a quibus nostro hoc feliciore sæculo abhorrent nonnulli ; veluti sunt, *salvator, salvare, compati, compassio, incompassibilitas, dispensatio, dispensatorie ac similes* : potissimum cum viderem doctissimos ac eloquentissimos christianæ religionis proceres ab

(k) Idem observavit Richardus Simonius in Euthymii codicibus Parisiis, et nos in utroque Mosquensi.

(l) Nimirum signo crucis quod nos quoque imitati sumus.

his nequaquam abhoruisse, Tertulianum dico, Lactantium, Cyprianum, Hieronymum et Augustinum, qui etiam xiii De Trinit., cap 10, ita loquitur: «Nisi infirmitas esset, medicum necessarium non haberent, qui est Hebraice *Jesus*, Græce *Soter*, nostra autem locutione *Salvator*: quod verbum Latina lingua non habebat, sed habere poterat, sicut habuit quando voluit.» Et merito hæc dicit Augustinus. Quis enim dubitat, quin Cicero, si nostris fuisset temporibus, nostræque fidei recepisset dogmata, plurimis usus fuisset vocibus quibus non est usus: quanquam et ipso verbo *Salvare* usus est in L. Pisonem, et ejus voce passiva, II De natura deorum. Quintilianus quoque lib. xii, cap. 10, usus est eodem verbo; quod etiam adnotaverunt ante eos viri doctissimi. Quanquam recentiores typographorum castigatores hæc immutare ausi sint: sive id suo fecerint arbitrio, sive aliorum suasu, qui hæc depravata fuisse asserebant, quod rara essent inventu. Ego tamen vulgo me nonnihil accommodare debui. Quia vero locum quemvis occurrentem ideam auctor, nullo prætermisso ita explanat, ut quæcunque circa eam materiam, aut ideam evangelista alio in loco, aut cæteri recensent, pariter edisserat, ad minima usque singulorum interdum verba, ubi vero sese postmodum eadem res obtulerit, ad dictam interpretationem citato juxta Græcorum supputationem capite transmittat: idcirco præstat antequam auctoris verba aggrediamur præmittere ordinem ac numerum singulorum capitum modo quo apud Græcos distincta sunt, quem et nos una cum auctore in nostra versione servabimus. Deinde quia in Græco, in quod incidimus, exemplari, contextus Evangelij non raro discrepat a Novorum Testamentorum editione, quæ passim Græcis excusa typis circumferuntur: quod ubi accidit, plerumque conforme est exemplar Græci hujus auctoris editioni Bibliorum, quæ dominus Franciscus Ximenez archiepiscopus olim Toletanus, ac S. R. E. cardinalis, immensis sumptibus, laboribus ac vigiliis, maxima cum diligentia compluti curavit nostris temporibus varijs linguis excudenda: accitis undique terrarum tum viris in linguarum cognitione doctissimis, tum exemplaribus castigatissimis ac vetustissimis, vel ab ipsa Leonis X Bibliotheca, vel a Venetorum senatu transmissis, aut aliunde, nulla expensarum seu laborum habita ratione conquisitis. Ne quis ergo Evangeliorum contextum nos temere immutasse existimet, loca discrepantia adnotavimus: quanquam frequenter res sit exigui momenti, quæ dissidium faciat. Ubi autem Complutense hoc citaverimus exemplar, Græcum intelligimus contextum non Latinum: nam in hoc nihil a Vulgata editione immutatum est. Porro in quibus dissidet Vulgata editio ab universis Græcorum exemplaribus, ex aliorum tum versionibus tum adnotationibus, facile cuivis perspicuum erit. Præterea ne quis protinus Vulgatam, hæc in parte damnet editionem, quod ea quæ Græce per tempus

A præsens aut præteritum efferuntur, habeat in futurum versa, sicut nonnulli frequenter fecisse videntur: animadvertendum est, evangelistas et apostolos, cum genere Hebræi essent, hac in re sicut et in alijs multis, Hebraicum secutos idioma, quo illi frequentissime pro præsentis, quod proprium non habent, aut pro futuro, efferunt præteritum: utque in universum dicam, tempus unum pro alio Hebræi sæpenuero collocant: quod etiam evangelistæ non raro fecerunt, nec solus Matthæus, qui patria scripsit lingua, hoc est Hebræa, sed et cæteri, qui Græce scripserunt. Quædam ergo ex innumeris locis seorsim recensuimus, in quibus manifeste præsens, interdum etiam præteritum pro futuro locatum est: quorum et nos quædam exigente sententia, per futurum vertimus: alibi quoque id ex litteræ contextu aut ex ipsis Commentariis planum erit: interdum vero ob auctoris nostri enarrationem immutare non licuit. Est et alia peculiaris Hebræorum phrasim, quam non raro æmulantur evangelistæ, qua pro epitheto sive nomine adjectivo, addunt genitivum substantivum, dicentes: *Deus pacis, misericordiæ, justitiæ, altionis*, hoc est, pacificus, misericors, justus, ulciscens: *lex mortis*, id est mortifera; *fili inobedientiæ*, inobedientes; *judeus iniquitatis*, iniquus, *mammona iniquitatis*, iniquum; *vox clamantis*, clamans; *fortassis et merces iniquitatis*, iniqua. Sic Judas dicitur *filius perditionis*, hoc est perditus, aliaque innumera. Id plerumque immutare non licuit propter auctoris nostri scholia, quæ litteram per genitivum interpretantur: interdum quoque non libuit, quod apud omnes jam olim alia recepta esset sententia.

C Ad hæc solent Hebræi hanc dictionem *verbum* aut *sermo* pro re vel facto ponere: quod in Veteri quidem Testamento frequentissimum est, ut cum dicitur (*Isa. 39*): *Non fuit verbum quod non ostenderit eis Ezechias in domo sua*, ubi tamen paulo inferius subsequitur: *Non fuit res quam ostenderet eis in thesauris meis*. Et alibi (*II Reg. 1*) cum ait David puero, qui ex castris Israel se fugisse dicebat. *Quod est verbum quod factum est? indica mihi*; et innumeris alijs in locis. Idem in Novo quoque Testamento passim (*Marci 1, Luc 1, 11, 14*) usu venit, ut cum leprosus curatus disseminasse dicitur *Sermonem*. Et frequentissime apud Lucam; *Non erit impossibile Deo omne verbum. Videamus hoc verbum quod factum est. — Quod est hoc verbum, quod cum auctoritate ac potestate imperat spiritibus?* Et alibi frequenter. Quam tamen Hebræorum phrasim auctor noster plerumque non videtur animadvertisse, sicut nec præcedentem: quod Hebraice non calleret, sed tantum Græce. Atque ob id quoque citans quippiam ex Veteri Testamento, semper juxta Septuaginta profert Interpretes. Cæterum etsi cunctis manifestum sit me interpretem tantum agere, nihilque quod mecum sit edere, sive illud approbandum sit, sive reprobandum: ne quis tamen hunc auctorem minoris faciat, quod uno aut altero in loco a communi La-

unorum theologorum opinione dissentire videatur, quemadmodum et alii Græci : nempe de die mensis quo Christus mysticam celebraverit Cœnam, et de bonorum ac malorum retributione operum : utrum statim a cuiusque morte fiat, an ad diem usque postremi iudicii differatur, quemadmodum olim senserunt Græci. De Spiritu sancto quoque quod a solo Patre procedat, etsi id nusquam dicat auctor noster, idem tamen cum cæteris Græcis sensit videtur, cum semel atque iterum dicat illum a Patre procedere, nulla Filii facta mentione. Et quanquam prædictis in locis, marginali adnotatiuncula te præmunierimus, candide lector : ob duo tamen illa posteriora tibi perpendendum est, quod auctor noster multis procul dubio annis tempora concilii Florentini præcesserit : in quo Eugenius Pontifex IV, consentiente imperatore Constantinopolitano, et loca tenentibus patriarcharum, cæterisque Ecclesiam Orientalem repræsentantibus, anno Domini Incarnationis 1439, pridie Nonas Julii, sui pontificatus anno nono, litteras sanctæ dedit unionis, quibus prædicti omnes sua nomina subscripserunt, hæc inter cætera continentes.

Convenientes Latini et Græci in hac sacrosancta ecumenica synodo, magno studio invicem usi sunt, et inter alia etiam articulus ille de divina Spiritus sancti processione, summa cum diligentia et assidua inquisitione discuteretur. Prolatis vero testimoniis ex divinis Scripturis, plurimisque auctoritatibus sanctorum doctorum Orientalium et Occidentalium : aliquibus quidem ex Patre et Filio, quibusdam vero ex Patre per Filium procedere dicentibus Spiritum sanctum, et ad eandem intelligentiam aspicientibus omnibus sub diversis vocabulis. Græci quidem asseruerunt quod id quod dicunt Spiritum sanctum ex Patre procedere, non hac mente proferrent, ut excludant Filium, sed quia eis videbatur, ut aiunt, Latinos asserere Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere, tanquam ex duobus principiis et duabus spirationibus, ideo abstinerunt a dicendo quod Spiritus sanctus ex Patre procedat ex Filio : Latini vero affirmaverunt non se hac mente dicere Spiritum sanctum ex Filio procedere, ut excludant Patrem, quin sit fons ac principium totius Deitatis, Filii scilicet et Spiritus sancti, aut quod id quod Spiritus sanctus procedit ex Filio, Filius a Patre non habeat, sive quod duo ponant principia seu duas spirationes, sed ut unum tantum asserant esse principium unicamque spirationem Spiritus sancti, prout hactenus asseruerunt : et cum ex his omnibus unus et idem eliciatur veritatis sensus, tandem in infra scriptam sanctam Deo amabilem eodem sensu eademque mente unionem, unanimiter concordarunt et consenserunt ; in nomine igitur sanctæ Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus sancti, hoc sacro universali approbante Florentino concilio definimus, ut hæc fidei veritas ab omnibus Christianis credatur et suscipiatur, sicque omnes profiteantur : quod Spiritus sanctus ex Patre a Filio æternaliter est, et essentiam suam

A que esse subsistens habet ex Patre simul et Filio : et ex utroque æternaliter tanquam ab uno principio et unica spiratione procedit. Declarantes quod id quod sancti doctores et Patres dicunt, ex Patre per Filium procedere Spiritum sanctum, ad hanc intelligentiam tendit, ut per hoc significetur Filium quoque esse secundum Græcos quidem causam, secundum Latinos vero principium subsistentiæ Spiritus sancti sicut et Patrem. Et quoniam omnia quæ Patris sunt, ipse Pater unigenito Filio suo gignendo dedit, præter esse Patrem, hoc ipsum quod Spiritus sanctus procedit ex Filio, ipse Filius a Patre æternaliter habet, a quo æternaliter etiam genitus est. Definimus insuper explicationem illorum verborum, Filioque, veritatis declarandæ gratia et imminente tunc necessitate, licita ac rationabiliter symbolo fuisse appositam. Et infra de operum retributione subjungit : Illorumque animas qui post baptismum susceptum nullam omnino peccati maculam incurrerunt, illas etiam quæ post contractam peccati maculam, vel in suis corporibus, vel eisdem exuta corporibus, in pœnis purgatorii, prout superius dictum est, sunt purgatæ, in cælum mox recipi, et intueri clare ipsum Deum trinum et unum sicuti est, meritorum tamen diversitate alium alio perfectius. Illorum autem animas, qui in actuali mortali peccato vel solo originali decedunt, mox in infernum, pœnis tamen disparibus puniendas. Porro de prima illa diversitate diei quo Christus agnum paschalem ederit, et de eo quo pro nobis mortuus sit, longa semper fuit inter Græcos et Latinos contentio, dicentibus Græcis ipsum decimateria luna agnum edisse paschalem, passum vero decimaquarta, ut veritas responderet figuræ : et propter illud Joannis (Joan. xviii 29) : Et ipsi non introierunt in prætorium, ne contaminarentur, sed ut ederent Pascha. Ac illud (Joan. xix, 14) : Erat autem Parasceve paschæ ; et : Ibi ergo propter Parasceven Judæorum, quia prope erat monumentum, posuerunt Jesum. Siquidem illa Parasceve nihil aliud erat, quam dies præparationis, quo se præparabant Judæi ad edendum agnum paschalem. Latini vero asserunt eum decimaquarta luna agnum quidem edisse paschalem, sicut et cæteros Judæos : quia ut habet etiam Græcus Chrysostomus, ad mortem usque semper servavit legem : passum vero aiunt decimaquinta luna, propter alios tres evangelistas (Matth. xvi ; Marc. xiv ; Luc. xii) qui astruunt fuisse primum diem azymorum, quo Christus postremam cœnam cum discipulis celebravit. Et hi autem et illi repugnantem Scripturam oborto collo trahere quodammodo videntur ad suum sensum. Quapropter operæ pretium facturus videor, si in tui gratiam, benevole lector, hoc loco dilucide adnotavero, quæ varia lectione magnisque sudoribus hæc de re in compendium redegei. Primum itaque notandum est, quod naturalis dies apud Hebræos incipit ab occasu solis, et desinit in ejusdem occasu diei sequentis, juxta illud, (Gen. 1) : Factum est vespere et mane dies unus. Mensis vero a

conjunctione media luminarium ; et durat triginta diebus, duodecim horis, et duabus tertiis unius horæ cum tribus minutis, quæ supputatio Invariabiliter conformis est cum Ptolemæo aliisque astronomis secundum medium cursum lunæ. Annus autem exordium sumit a Neomenia sive solis a lunæ coitione proxima æquinoclio vernali, secundum medium cursum solis et lunæ (*Levit. xxiii ; Num. xxviii et xxix*). Præterea omnia festa Hebræorum, quæ a Mosaica lege habentur, præter Sabbatum, suam numerationem ac variationem per diversos hebdomadæ dies, sumunt a primo die prædictæ Neomeniæ, a quo juxta decem omnia sua festa numerant Hebræi : puta decimo quinto die ejusdem primi mensis festum erat azymorum, et pridie ejus diei, id est decima quarta luna ad vesperam, edebatur agnus paschalis. A festo autem Azymorum transactis septem hebdomadis, sequenti die, nempe quinquagesimo, festum erat Primitivorum sive Pentecostes. Post sex vero menses lunares ab eadem prima Neomenia, id est post centum septuaginta septem dies ; sequenti die erat festum Tubarum, nempe in Neomenia proxima æquinoclio autumnali. Decimo inde die festum Expiationis celeberrimum. Decimo quinto ejusdem mensis die, festum Scenopagiæ sive Tabernaculorum. Et ab hoc festo, die octavo, id est post septem ejusdem festi dies, occurrebat ultimum eorum festum, nempe cœtus vel collectæ sive retentionis : quod solum designabat fidelium in sancta Ecclesia congregationem ac retentionem sive perseverantiam, quod factum est post veteris legis finitas figuras ac cæremonias. Deinde animadvertendum est quod quando juxta vernale æquinoclium, conjunctio luminarium secundum medium cursum occurrebat post decimam octavam diei horam, quia jam peractæ erant plus quam tres quartæ partes diei, et declinabat magis ad diem sequentem, ideo servabatur quoque die sequenti, et ab hoc numerabantur omnia prædicta festa.

Præterea si dicta prima Neomenia occurrebat secundo, quarto, vel sexto hebdomadæ die servanda, rejiciebatur in diem sequentem. Nam si secundo hebdomadæ die fuisset servata, tunc festum Expiationis, quod erat celeberrimum, occurrisset die sexto celebrandum : quodsi sexto die servaretur dicta prima Neomenia sive primus anni eorum dies, tunc dictum Expiationis festum die primo, quem nos vocamus Dominicum, occurrisset ab eis celebrandum : quorum utrumque admodum grave censebatur et valde onerosum toti populo, eo quod duobus continuis diebus naturalibus, nempe festo Expiationis et Sabbato, nullo modo liceret parare cibum, aut sepelire mortuos : corpora autem mortua, aut cocta olera non possent in tertium servari diem, præsertim in calidis regionibus. Quodsi sexto die servaretur prædicta Neomenia sive primum novilunium, tunc septimus dies festi Scenopagiæ sive Tabernaculorum occurrisset die Sabbati. In hoc autem septimo die multa lætitiæ signa ostendebant,

quæ die Sabbati facere non licuisset, septies circum-eundo altare cum palmarum frondibus, in memoriam captæ Jericho primæ civitatis, quam in terra promissionis filii Israel hujusmodi septenaria circuitione ceperant, in hoc præterea die lectio quoque illa Psalmistæ (*Psal. cxvii*), publice decantabatur : *Obsecro, Domine, salva, quæso : obsecro, Domine, prospere age : benedictus qui venit in nomine Domini*. Nam et hanc constitutionem scimus quoque in usu fuisse Israelitis, cum adhuc in captivitate essent Babylonica. Siquidem ex Thargum Esther colligimus quod eo die secabant frondes palmarum, atque decerpebant citrea poma, abscondebant rosamarinum, et faciebant sibi חֲסָנָה hosana : legebantque in libris suis et orabant, lætabantur et hilares erant in חֲסָנָה hosana, saltabant et exsiliabant sicut hædi. Unde videre licet ut hoc quoque docendi gratia addamus vocabulum Hebræum חֲסָנָה hosana vulgi more apud Hebræos etiam ante Christum natum fuisse corruptum aut illos usurpasse ipsum more Chaldaico, et deinde abusos fuisse pro solemnitate Palmarum, in qua cum ramis cæremoniæ fiebant. Et ita nato postmodum Christo, cum vellet populus eum honorare, et cum triumpho Hierosolyma deducere, ignorantibus compleverunt prophetiam Davidicam, occasione sumpta ex surculis ab olivis decerptis et in viam stratis, clamantes Hosana, id quod clamare consueverant in solemnitate Ramorum. His itaque præmissis animadvertendum est, quod anno quo passus est Christus occurrit prima Neomenia, sive conjunctio luminarium proxima æquinoclio vernali secundum medium cursum solis et lunæ juxta veram et exactam supputationem peritiasimorum Hebræorum, die quinto hebdomadæ post decimam nonam diei horam, cum aliquot minutis : et ita juxta prædicta erat sequenti die servanda. Sed quia, sexto die, ut dictum est, nunquam servabatur, idcirco Judæi eo anno servabant primum illud novilunium die Sabbati : et ita decimus quintus dies ejusdem mensis, quo occurrebat festum Azymorum, juxta Judæorum observantiam etiam erat dies Sabbati : ideoque propter duorum festorum concursum, de illo dicit Joannes (*Joan. xix*) : *quod erat magnus dies ille Sabbati*, ut etiam ad ea verba habet auctor noster. Christus vero servavit quidem Neomeniam sexto hebdomadæ die : cum enim post decimam nonam horam occurrisset quinti diei, rationabiliter ut dictum est, magis pertinere videbatur ad diem sequentem. Verum a sexto die ad Sabbatum cum Judæis transferre noluit. Nam hoc propter festa septimo mense futura faciebant Judæi, ut prædictum est ; Christus autem noverat, quod per suam Passionem quæ instabat, cessaret obligatio sequentium illorum festorum, sicut et cætera legis cæremonialia. Propter hoc itaque, et etiam quia sequenti die moriturus erat Christus, typicum quidem agnum vera et legitima decima quarta luna, quæ fuit die quinto, comedit ; quarta decima vero

hinc juxta veterem Hebræorum numerationem etiam A rent Exod. xii), et non fermentatum panem et tamen legitima, in cujus vespera Judæi typicum agnum erant immolaturi, ipse verus Agnus fuit immolatus : et ita veritas respondit figuræ. Horum autem causam, ut verisimile est, solum indicaverat patrifamilias in cujus ædibus pascha edebat, et ipsis duodecim discipulis, quorum (*Luc. xii*) Petrus et Joannes et jussu Christi necessariis paraverant, nempe lactucas agrestes et baculos : nam agnus ipse decimo die mensis parabatur : panes quoque azymi, ut verisimile est (*Exod. xii*) aliquot ante diebus, juxta familiarum magnitudinem parati erant ; itaque nullus ex hoc passus est offendiculum, neque ob id coram iudice potuit accusari.

Quia et Tertullianus Latinus auctor proximus apostolorum temporibus, de die Passionis Christi ita loquitur in *Apologetico adversus Judæos*. « Quæ Passio intra tempora septuaginta hebdomadarum perfecta est, sub Tiberio Cæsare, cons. Rubellio Gemino et Rufo Gemino, mense Martio, temporibus Paschæ, die octavo Kalendarum Aprilium, die primo Azymorum, quo agnum ut occiderent ad vesperam, a Mose fuerat præceptum. Neque enim ob id dici potest primo die Azymorum mortuus, juxta prædicta Tertulliani verba, quod ea nocte captus fuerit. Siquidem omnium testimonio in cruce et non in comprehensione fuit nostra redemptio. Et procul dubio divina id actam est Providentia, quod eo anno duplex decima quarta luna occurrebat, ut diversis respectibus, et hinc veri agni immolatio typico responderet, et illic Christus ad finem usque vitæ legem servaret, ut habet etiam Græcus Chrysostomus, ac typicum agnum vera et legitima decima quarta luna ederet, sicut eum edisse dicit Hieronymus. Et de hac decima quarta luna, juxta Christi numerationem loquuntur indubie Matthæus, Marcus et Lucas, cum aiunt fuisse primum diem Azymorum. Nam cum hi tres evangelistæ magnam facerent hujus cœnæ mentionem, et consecrationis Eucharistiæ, ostenderant Christum etiam in hoc legem observasse, nempe juxta veram ipsius supplicationem, ut prædiximus (*Joan. xiii*). Joannes vero qui de cœna, tanquam ab aliis latius tractata, unico verbo absolvit dicendo : *Cœna facta*, aliam juxta veterem Judæorum observantiam decimam quartam lunam consideravit ; ad excludendum errorem, qui nonnullis oriri potuisset ex aliis evangelistis, nempe quod veritas non responderet figuræ in veri agni immolatione. Et ideo dicit (*Joan. xix, 14*) quod die quo mortuus est Christus erat parasceve Paschæ, et quod non introierunt in prætorium ne contaminarentur, sed ut ederent pascha : ubi dictio *Pascha* nequaquam pro azymis capi potest, ut quidam volunt, tum quod nusquam alibi ita capiatur in Scripturis, tum quod ad edenda azyma nusquam dicatur requiri ; neque verisimile sit esse necesse, ut mundi sint, cum pœna mortis intentata, septem integris diebus naturalibus præciperetur eis ut azyma ede-

rent (*Exod. xii*), et non fermentatum panem et tamen illam immunditiam levissimas ob causas contrahebant.

Quod autem alunt nonnulli, Judæos præcedenti die occupatos circa capiendum Christum, neglexisse agnum edere paschalem, et quod idcirco nocte sequenti illum essent comesturi, non fit verisimile. Siquidem etiam illi qui legitimo tenebantur impedimento decimo quarto die primi mensis, non poterant sequenti die pro libito agnum edere paschalem, sed sequentis mensis die similiter decimo quarto ad vesperam, ut habetur Numeri x. Itaque die Passionis Christi cum nondum inchoata esset solemnitas Paschalis aut Azymorum, juxta veterem Judæorum observantiam, hæbat eis usque ad solis occasum judicialia exercere, accusare, testes adhibere et examinare, sententiam ferre, Simonem cogere ut crucem tolleret, sepellire, aromata præparare, aliaque plurima agere, quæ Judæi nequaquam fecissent, si decimam quintam lunam et ita festum Paschæ et Azymorum eo die celebrassent, cum facta sua per legem Mosaicam justificare niterentur, dicentes : *Nos legem habemus*, etc., et maxime Joseph ab Arimathea vir bonus ac justus et Nicodemus qui Dominum sepelierunt, qui propter Parasceven Judæorum, quia prope erat monumentum, ibi posuerunt Jesum, ait Joannes decimo capite. Circa quæ verba habet Augustinus : « Acceleratam vult intelligi sepulturam, ne advesperasceret, cum jam aliquid tale non liceret propter parasceven quam cœnam puram Judæi Latine usitatius apud nos vocant. Neque enim aut hi, aut piæ illæ mulieres adhuc cognoverant cessare in Christi morte legalia. Demum, ut epilogo concludamus, Christus suum Pascha juxta legis Mosaicæ tenorem celebravit, Judæi autem die sequenti juxta Patrum traditiones ; quippe qui legale præceptum de Paschæ observatione hac sua traditione corruerunt, quam refert historiographus eorum Sedar Olam : cujus traditionis, relictis compendii gratia Hebraicis hæc sunt verba : Sic statuerunt magistri nostri iudices Sanhedrin magni nominis in sæculo. In domo sanctuarii secunda cum exstructa esset et consummata, tunc apparuit solium igneum perfectissimum, super quod sedebat Rex mundi sublimis valde stans inter porticum : et acceperunt coronam, appenderuntque sigillum reconditum, et sanxerunt, ordinaruntque statutum perpetuum : et traditum est in manu Rabbi Eliezer, qui reliquis omnibus major erat : et is ordinavit diem sortium non observari secundo, quarto, septimo hebdomadæ die : neque Pascha secundo, quarto sexto : neque diem Retentionis tertio, quinto, septimo : neque principium anni secundo, quarto sexto : neque diem Expiationis primo, tertio, sexto in æternum. Hæc, si cui placeat, latius videre poterit in Paulo Burgensi super Matthæum, cap. 26, et in libro quem edidit Paulus Midelburgensis episcopus Sempronianus de celebratione Paschæ.

Nihil ergo eorum quæ noster habet auctor tibi nota. A niri curaveris antidotis. Lege itaque secure, quæ cumento esse poterit, pie lector, si his te præmu- non sine maximo fructu leges.

EJUSDEM.

Loca quædam in quibus nostrum exemplar alio modo habet quam ea quæ vulgo circumferuntur Græca exemplaria.

Ex Matthæo.

Matth. 2, 11 (a). Et intrantes domum (viderunt) puerum. Habet enim εἶδον non εἶρον invenerunt. Facit nobiscum exemplar Complutense.

3, 11. Ipse autem baptizabit vos in Spiritu sancto. Non addit καὶ πνεῦμα, et igni. Concordat etiam Complutensis editio.

6, 18. Ne videaris hominibus jejunare, etc. Post verba illa : Reddet tibi, non additur, ἐν τῷ φαγεῖν, in propatulo. Habet conformiter et exemplar Complutense, et Vulgata editio. Quanquam et in nostro et in Complutensi exemplari antea sit additum enim de eleemosyna fieret sermo.

7, 12. (Ita) enim est lex et prophetæ. Siquidem habet οὕτως, ita vel sic, non οὕτως, hic. Pati modo legit Complut. exemplar.

7, 14. (Quam) angusta est porta et stricta via quæ ducit ad vitam. Habet enim τὴν, non ὅτι, quod vel quoniam. Pari modo legunt et Complutense exemplar et editio vulgata.

8, 11. Multi ab oriente et occidente venient et accumbent (in sinibus) Abraham. Habet enim ἐν τοῖς κόλποις, in sinibus, non μετὰ cum. Nobiscum legisse (h) Chrysostomus manifestum est ex homilia ipsius 27, super Matthæum.

8, 15. Surrexit et ministrabat (ei) Nam habet αὐτῷ singulariter, non αὐτοῖς eis. Nobiscum facit Complutense exemplar, et Vulgata editio in quibusdam veteribus exemplaribus.

10, 1. Accersitis 12 discipulis suis, dedit eis potestatem (adversus) spiritus immundos. Nec in nostro nec in Complutensi exemplari exprimitur præposito κατὰ adversus. Et ita quoque legisse videtur qui vulgarem dedit editionem : ait enim : Dedit eis potestatem spirituum immundorum, Addidimus tamen, exigente id sententia.

10, 3. Jacobus Alphæi filius et (Lebæus) Nam habet ubique λεβæός; simpliciter β. Et ita semper habet vulgata editio.

11, 16. Similis est pueris sedentibus in (foro) Habet enim ἀγορᾷ singulariter, non ἀγοραῖς foris.

(a) Loca quatuor evangelistarum ab Hentenio minus definite notata in usum lectorem accuratius indicavi.

(b) Chrysost. t. VII, p. 209, C. εἰς τοὺς κόλπους. Idem ibid. p. 315 μετὰ. Et p. 361, D. εἰς τοὺς κόλπους. Per incogitantiam hæc finxit Chrysostomus ex Luc. 16, 23, r' ex primo Chrysostomi loco intelligitur.

Nobiscum faciunt et exemplar Complutense et vulgata editio. Similiter infra (v. 31.) in dictione Bethsaida, non Bethsaidan.

12, 8. Dominus est Sabbati Filius hominis. Non enim additur καὶ et. Sic et Complutense exemplar.

13, 32. Majus est (omnibus) oleribus, sive maximum inter omnia olera. Additur enim πάντων omnium. Et ita habet et Vulgata editio et exemplar Complutense.

14, 34. (Genezaret) semper habet in fine τ tenue, et duplex vv. Chananaæ vero capite sequenti, (v. 22.) et alias sæpius, semper habet in initio χ asperatum. Facit in utroque nobiscum exemplar Complutense.

16, 20. Tunc præcepit discipulis suis, ut nemini dicerent, quod ipse esset Christus. Non additur nomen Ἰησοῦς. Et ita liquet Origenem (c) legisse in suis homiliis.

C 18, 8. Abscinde (ea). Habet enim αὐτὰ pluraliter, non αὐτὸν singulariter. Concordat etiam exemplar Complut.

18, 19. Rursum (amen) dico vobis, quod si duo ex vobis, etc. Nam additur ἀμὴν etiam in Complut. exemplari.

18, 29. Procidens ergo (servus) ad pedes ejus. Habet enim (d) δοῦλος, non σύνδουλος αὐτοῦ conservus ejus, quanquam vere conservus erat. Et infra, eodem versu, Et solvam tibi : non additur πάντα omnia. Et in hoc posteriore concordat nobiscum exemplar Complut.

21, 1. Et similiter Luc. 19, 29. Bethsphage, scribitur (e) interposito σ. Concordat ubique exemplar. Complut.

D 21, 7. Et (sedit super ea) videlicet vestimenta. Habet enim singulariter ἐκάθισεν sedit, et αὐτῶν pluraliter. Eodem modo exemplar Complut. quoad sensum, licet verbum habeat compositum ἐπέκαθισεν (f), non autem ut alia exemplaria ἐπεκάθισαν ἐπάνω (g) αὐτῆς collocarunt super illam, puta asinam.

(c) Tom. III, p. 532. A.

(d) Σύνδουλος habet uterque meus Euthymii.

(e) Scribis scilicet Græcis notum erat σφαγή.

(f) ἐπεκάθισεν uterque mens.

(g) Αὐτῆς Erasmus importavit contra codices. Secunda tamen ejus editio recte habet ἐπεκάθισεν ἐπάνω αὐτῶν.

21, 11. Et accesserunt ad eum claudi et cæci. Nam hoc ordine legit exemplar etiam Complutense : non ut alia exemplaria diverso ordine, cæci et claudi.

22, 4. Ecce prandium meum (paratum est) Siquidem habet ἤτοιμασται tertia persona passiva non ἤτοιμασα παρὰνι.

22, 35. Et interrogavit eum unus ex eis legis doctor tentans eum. Non enim additur τις (h) quispiam, ante Tentans. Faciunt nobiscum et exemplar Complutense et Vulgata editio.

23, 7. Et vocari ab hominibus (Rabbi Rabbi) geminata (i) dictione. Nec est ραββί per diphthongum sed ραββί. Facit per omnia nobiscum editio Complutensis.

25, 13. 14. Væ vobis Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia devoratis domos viduarum. Et post hanc deplorationem, sequitur illa, qua dicit : Væ vobis Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum. Hoc etiam ordine legit exemplar Complutense.

24, 45. Quisnam est fidelis servus et prudens, quem præfecit Dominus (suus). Additur enim αὐτοῦ (k). Similiter infra (v. 49) : Et cœperit percutere conservos (suos). Siquidem hoc etiam in loco addebatur αὐτοῦ. Faciunt nobiscum in priori quidem exemplar Complutense ; in posteriori vero, editio Vulgata.

25, 2. Quinque autem ex eis erant prudentes et quinque fatuæ. Hoc ordine qui naturalior est, et juxta præcepta rhetorices, habet etiam editio Complutensis. Et similiter infra (v. 4) ; Prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus (suis.) Addit etiam nobiscum prædicta editio αὐτῶν suis.

26, 18. Ite in civitatem ad quemdam, et dicite ei : Tempus meum prope est. Non habet ὁ διδάσκαλος λέγει, Magister dicit ; neque ullam facit ejus mentionem in Commentariis. Habet tamen illud in Marco et Luca, sicut et cætera exemplaria Et quia hoc etiam loco id habet editio Complutensis ; vereor ne id (l) librarii vitio si. omissum.

26, 40. Et ait Petro : Sic ? Non potuistis una hora

(h) Erasmus scilicet post νομικός habet τις.

(i) Erasmus enim in gratiam Latinæ Vulgatæ semel omisit ραββί, ραββί, per ei, in plerisque locis apud Theophylactum etiam legitur.

(k) Erasmus nimirum omittit αὐτοῦ in editione secunda et tertia quæ nunc ad manus erant solæ. Omissum ab Erasmo αὐτοῦ et Millii et Wetstenii laudat diligentiam.

(l) Recte judicat Hentenius. Habet enim uterque meus.

(m) Forte hypostigmen. Græce est ὑποστιγμαίν.

(n) Utrouque loco uterque meus omittunt ista verba Euthymio videtur hoc loco imposuisse Chrysost. t. VII, p. 826 e, qui hæc silentio prætermittit ac Lucam pro Matthæo explicat. Habent hæc codices meliores omnes atque etiam Origines, t. IV, p. 298 E.

(o) Latinorum alii ὄν nunc, alii ὄν ergo intule-

vigilare mecum ? Et hæc distinctio magis quadrat : alioqui enim nihil est quod soli Petro locutus sit. Exemplar etiam Complutense addit (m) hypostigma post dictionem οὕτως sic.

27, 42. Descendat nunc de cruce et credemus (in eum). Neque enim simpliciter habet αὐτῷ ei, sed ἐπ' αὐτῷ. Pari modo legit et exemplar Complutense.

27, 54. Centurio autem et qui cum eo erant servantes Jesum, cum vidissent quæ fiebant, etc. Nihil hic dicitur de terræ motu : neque enim addebatur τὸν σεισμόν καὶ, terræmotum, et. Nec tamen (n) id librarii vitio omissum videtur : nam Joannis, cap. VIII, v. 28, super eo verbo : Cum exaltaveritis Filium hominis, etc. Hæc verba in eundem citat modum.

28, 19. Euntes, docete omnes gentes. Non additur (o) ὄν ergo, post dictionem euntes. Pari quoque modo legit exemplar Complutense.

Ex Marco.

4, 16. Vidit Simonem et Andream fratrem ipsius (Simonis.) Additur namque τοῦ Σίμωνος, etiam in exemplari Complutensi.

4, 35. Abiit in desertum locum. In nostro exemplari non exprimebatur nomen Ἡεροῦς. Facit autem nobiscum hoc in loco vulgata editio.

3, 34. Cumque circumspexisset in circuitu circum sedentes. Non addit (p) μαθητὰς discipulos, et ita generalius loquitur. Faciunt nobiscum et exemplar Complutense et Vulgata editio.

4, 21. Num lucerna (venit) ut subter modium ponatur ? Nam habet ξερεται, non (q) κατεται accenditur. Et hic quoque nobiscum faciunt et exemplar Complutense et Vulgata editio.

5, 11. Erat autem ibi juxta (montem) grex magnus porcorum. Siquidem habet πρὸς τῷ ὄρει, non pluraliter τὰ ὄρη montes. Similiter et hic pari modo legunt duæ prædictæ editiones.

6, 18. Non licet tibi habere uxorem (Philippi) fratris tui ; additur enim Φιλίππου.

6, 32. Et (egressi sunt) navigio in desertum locum. Siquidem habet pluraliter ἀπὸ πλοῦν, non ἀπὸ πλοῦν, abiit. Hic etiam concordant exemplar

runt. Utrumque recte omittunt Tertullianus, Irenæus, Cyprianus, ut notat Sabatierius ad hunc locum. Ex codicibus omnibus, quos ego examinavi, habet solus Mosquensis e. vocabulum ὄν, qui est cum commentario et catena. Interpres ergo aliquis hic denuo incipiebat interpretationem. Ergo vincendæ orationis causa addebat ὄν. Pro eo alii legerunt ὄν.

(p) Erasmus nempe in editione secunda etc, post περι αὐτόν habet μαθητὰς.

(q) Scilicet in nonnullis codicibus Latinis legitur accenditur, pro venit. Hic fraus interpolatorum elucet. Nam alii id reddiderunt κατεται, alii, in his Codex Cantabrigiensis, omnium infimus, ἀπτεται Andæter nunc ita de cod. Cantabr. seu Wetstenii D. loqui possum. Mox enim in lucem istud monstrum protrahetur.

Complutense et Vulgata editio, quod etiam magis A
quadrat cum precedentibus et sequentibus.

6, 37. Egressi (ememus) ducentis denariis panes. Siquidem ἀγοράσωμεν habet indicandi modo, et non ἀγοράσωμεν *επισπυς*, per subiectivum.

6, 41. Erant autem qui manducaverant (ipsos panes) Additur enim τούς ἀρτους. Facit nobiscum exemplar Complutense.

7, 26. Erat autem mulier Græca (Syræ Phœnicissa) genere; non Græca Syrophœnicissa per compositionem. Pari modo legit et Complutense exemplar.

9, 6. Non enim sciebat (quid dicturus esset). Habet enim λαλήσει, per indicativum, et non λαλήση, per subiectivum. Facit nobiscum Complut. editio; nec eandem est utrobique sententia, ut patet ex huius dicti interpretatione Matth. xvii, 4.

10, 43. Sed quicumque voluerit fieri magnus inter vos. Non enim additur ὑμῶν post *quicumque*. Faciunt nobiscum exemplar Complut. et Vul. editio. Id autem non rectum est, quod neque in fine dictorum verborum habet Vulgata editio: Intervos, aut, In vobis.

11, 32. At (dicamus) Ab hominibus: ut subaudiatur, non. Neque enim additur ἐάν σί, ut possit legi: At si dixerimus. Neque adeo commode potest aptari sequentibus. Facit nobiscum exemplar Complut.

12, 29. Audi Israel Dominus Deus (vester) Dominus unus est. Siquidem non habet ἡμῶν *noster*, sed ὑμῶν *vester*. Et infra vers. 30, non habet, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου. Et ex tota virtute tua, quod tamen librarii (r) vitio factum arbitror, ut in illo loco adnotavimus. Item infra. v. 31. Et secundum simile est (illi). Nam habet αὐτῆ, non αὐτῆ hoc; ut legi possit: Et secundum simile hoc est. Nobiscum legisse videtur, qui Vulgatam dedit editionem.

12, 36. Ipse enim David dixit per Spiritum sanctum: (Dicit) Dominus Domino meo, non (s) εἶπεν *dixit*. Et in scholiis facit etiam huius mentionem: et ita habet exemplar Complut.

14, 32. Sedete hic dum orabo. Non enim habet ἀπαθῶν *digressus*, ante *Orabo*. Concordant nobiscum et Complutense exemplar et Vulgata editio.

15, 28. Loco ejus, quod alii legunt: Et impleta est Scriptura quæ dicit: Et cum iniquis reputatus

(r) Recte monuit. Servat enim ista uterque meus.

(s) Nimirum pro secundo huius versus εἶπεν habet λέγει.

(t) Abest in utroque meo. Ad Matth. xvii, 58, laudat quidem Euthymius hæc, sed ex Isaia. Eo tamen in interpretatione Marci lectores remittit. Ex Lectionariis hanc corruptionem ortam esse docui quæ hæc in altera lectione omittunt, cum tamen in altera habeant.

(v) Hunc defectum apud solum Euthymium ani-

est nihil habet. Nec librarii (t) incuria omissum arbitror; alioqui citasset utique in scholiis ubi in Scriptura dicit, quemadmodum in similibus facere solet. Nescio an a studioso quopiam prophetam citante id primum margini sit additum, deinde tempore procedente, litteræ sit admistum.

15, 29. (Vah) qui destruis templum Dei. Habet namque οὐδ᾽, non οὐαί, *væ*. Faciunt nobiscum Complutense exemplar, Vulgataque editio.

16, 11. Loco ejus, quod in aliis Latinis editionibus ex Græcis dicitur: Et illi audito quod viveret est visus esset ab ea, non crediderunt: nihil habet (v) nostrum exemplar. Nec mirum, si hoc quispiam addiderit, cum totum hoc de Resurrectione caput adjectivum esse plerique Græcorum asserant, ut habet noster auctor: idemque inter Latinos divus Hieronymus in Epistolis refert plerisque dicere. Et præterea secundo adversus Pelagianos hoc ait de exprobrata incredulitate cordisque duritie.

Ex Luca.

2, 33. Et erant Joseph et mater ejus admirantes, etc. Non habet enim ὁ πατήρ, sed ὁ Ἰωσήφ. Facit nobiscum Complut. exemplar, imo et Vulgata editio, saltem in veteribus quibusdam exemplaribus. Similiter infra, vers. 43: Et non cognovit Joseph, et mater ejus, assentiente etiam hic Complutensi exemplari cum alii habeant: Καὶ οὐκ ἔγνωσαν οἱ γονεῖς αὐτοῦ, Et non cognoverunt parentes ejus.

3, 33. Et ipse Jesus erat ferme annorum triginta incedens, Non incipiens. Habet namque ἀρχόμενος; (x) non ἀρχόμενος, quod etiam manifestum est ex auctoris scholiis.

Ibid. Qui fuit Eli. Notandum in nostro exemplari ἦλ.εῖ, lenem habere spiritum. Præterea et ἦλλας, quotiescunque apud evangelistas legitur. Idque conformius est liguæ Hebraicæ in qua Elias ab Aleph littera sumit exordium; hoc autem elementum, ut communiter dicitur, nullam secum trahit aspirationem. Quanquam ut verum fatear, neque Elias, sed Eliahu scribendum esset, si recte Hebræos velimus imitari: sicut et Jesaiahu aut Iesaeiahu non Esaias aut Hesaias sive Isaias.

3, 24. Qui fuit (Matthan) non Mathat, ut ex communibus habetur Græcis exemplaribus: In plerisque etiam huius genealogiæ nominibus, et similiter ejus, quam describit Matthæus, variatur apud auctorem nostrum orthographia a lectione commu-

madverti. Neque Birchius, novissimus editor, hunc defectum ex codice notavit. Alter etiam, vir diligentissimus, nullum hic ex codd. Vindobonensibus defectum notavit. Imo contra ex codd. indicavit ἠπίστησαν pro vitiosa unius codicis lectione ἠπίστησαν. Aliquid humani passus est aut ipse Euthymius, aut scribæ ejus.

(x) Hoc est vitium manifestum scribæ. Neuter meorum ita habet. Interpretatio illius loci est etiam pro ἀρχόμενος. Nam ἐρχομαι non construitur cum genitivo.

nium Græcorum esemplarium, frequenter quoque et a Germana Hebræorum lectione. Quapropter primum erat animus horum orthographiam nominum ad verum Hebræorum fontem reducere : postmodum vero rem propius inspectanti, et quod hæc non ab Hebræis, sed a Græcis traducerem perpendenti, satius visum est non adeo multa in littera Evangelii immutare, ne quid interdum hæreret lector, incertus de quo fieret sermo. Nec tamen Hebraicam horum nominum orthographiam penitus relinquere volui, ne quid a me studiosus lector desideraret, sed in hunc locum redegei. Breviter itaque utriusque Evangelistæ generationis seriem recta orthographia retexam. Liber, inquit Matthæus, generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham : Abraham genuit Ishaac, Ishaac autem genuit Jacob, Jacob autem genuit Jehudam et fratres ejus, Jehudas autem genuit Pharez et Zarah de Thamar, Pharez autem genuit Hesron, Hesron autem genuit Amminadab, Amminadab autem genuit Nahason, Nahason autem genuit Salmon, Salmon autem genuit Boaz de Rahab, Boaz autem genuit Obed ex Ruth, Obed autem genuit Iisai, Iisai autem genuit David regem, David autem rex genuit Solomonem ex ea quæ fuit Uriæ, Solomon autem genuit Rechabeam, Rechabeam autem genuit Abiam, Abiam autem genuit Josaphat, Josaphat autem genuit Jehoram, Jehoram autem genuit Osiam, Osias autem genuit Jotham, Jotham autem genuit Achaz, Achaz autem genuit Hizkiahu, Hizkiahu autem genuit Manassen, Manasses autem genuit Amon, Amon autem genuit Josiahu, Josiahu autem genuit Jekoniam, et fratres ejus in transmigracione Babylonica. Et post transmigracionem Babyloniam Jechonias genuit Sealtiel, Sealtiel autem genuit Zorobabel, Zorobabel autem genuit Abihud, Abihud autem genuit Eliakim, Eliakim autem genuit Azor, Azor autem genuit Zadoc, Zadoc autem genuit Achim, Achim autem genuit Eliud, Eliud autem genuit Eleazar, Eleazar autem genuit Mathan, Mathan autem genuit Jacob, Jacob autem genuit Joseph virum Mariæ de qua natus est Jesus qui vocatur Christus. Lucas vero : Ipse, inquit, Jesus erat sermo annorum triginta incedens, ut putabatur filius Joseph qui fuit Eli, qui fuit Matthan, qui fuit Levi, qui fuit Melchi, qui fuit Janna, qui fuit Joseph, qui fuit Mattheiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Ezel, qui fuit Naggæ, qui fuit Mahat, qui fuit Mattheiæ, qui fuit Semel, qui fuit Joseph, qui fuit Jehuda, qui fuit Johannan, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Sealtiel, qui fuit Neri, qui

fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmodam, qui fuit Er, qui fuit Jose, qui fuit Eliezer, qui fuit Joram, qui fuit Matatha, qui fuit Levi, qui fuit Simcon, qui fuit Jehuda, qui fuit Joseph, qui fuit Jona, qui fuit Eliacim, qui fuit Milcha, qui fuit Mainan, qui fuit Matatha, qui fuit Nathan, qui fuit David, qui fuit Iisai, qui fuit Obed, qui fuit Boaz, qui fuit Salmon, qui fuit Nahason, qui fuit Amminadab, qui fuit Harain, qui fuit Hesron, qui fuit Pharez, qui fuit Jehudæ, qui fuit Jacob, qui fuit Ishaac, qui fuit Abraham, qui fuit Nachor, qui fuit Serug, qui fuit Ragu, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sala, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noah, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusale, qui fuit Enocu, qui fuit Jared, qui fuit Mahalaleel, qui fuit Cainan, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

5, 19. Cumque non invenissent, qua illum inferrent. Non exprimitur præpositio διὰ per. Facit nobiscum Complut. editio.

5, 27. Vidit publicanum nomine (Levin) Habet enim λευί. Et statim infra v. 29 : Et fecit ei convivium magnum (Levis) λευίς, non per diphthongum in posteriori sillaba(y) λευίην et λευίς. Facit nobiscum etiam exemplar Complutense. Possunt autem hi casus in Latinam quoque linguam transformari, quemadmodum a nominibus Emphasis, Protasis, Epitasis ac similibus.

5, 30. Et murmurabant scribæ (qui inter eos erant) Additur namque αὐτῶν. Sic et exemplar Complutense.

6, 18. Et qui vexabantur a spiritibus immundis, curabantur. Non enim repetit conjunctionem καὶ et, ante verbum *curabantur*. Facit nobiscum Vulgata editio.

6, 20. Et ipse elevatis oculis suis in discipulos (suos). Nam repetitur αὐτοῦ suos. Faciunt nobiscum et Complutensis et Vulgata editio : quanquam hæc ad dictionem *Oculis*, non adjungit reciprocum *suis*, idque male.

6, 25. Ecce enim merces vestra multa est in (cælo) non ἐν τοῖς οὐρανοῖς, in *cælis* pluraliter. Facit nobiscum Complutense exemplar.

6, 26. Væ cum laudaverint vos homines. Non enim additur ὑμῖν *vobis*, post interjectionem *væ*. Et in hoc facit nobiscum præter exemplar Complut. etiam Vulgata editio. In eo autem quod non addit auctor noster πάντες (2) *omnes*, ante *homines*, facit nobiscum Complut. editio, et melius correspondet contrariæ beatitudini.

(y) Erasmus et edidit, ut supra ῥαββεί.

(z) Chrysost. t. VII, p. 192, A. vehementer urget τὸ πάντες. Ὁ δὲ Λουκᾶς, enim inquit, καὶ ἐπιτεταμένως καὶ μετὰ κλεινοῦς αὐτὸν παραμυθίας τούτα εἰρηκίνας φησίν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τοὺς κακῶς διὰ τὴν Θεὸν ἀκούοντας μακαρίζει· ἀλλὰ καὶ τοὺς παρὰ πάντων καλῶς ἀκούοντας ταλανίζει· οὗτοι γὰρ ὑμῖν, φησὶν, ἔσαν καλῶς ὑμᾶς εἰπωσι· πάντες οἱ ἄνθρωποι. Καίτοι καὶ τοὺς ἀποστόλους καλῶς ἔλεγον· ἀλλ'

οὐ πάντες· διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, ἔσαν καλῶς ὑμᾶς εἰπωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' ἔσαν πάντες. Οὐδὲ γὰρ δυνατόν τοὺς ἐν ἀρετῇ ζῶντας παρὰ πάντων ἀκούειν καλῶς· Et t. VIII, 483, A. Οὐαὶ ὑμῖν, ἔσαν καλῶς· εἰπωσι πάντες οἱ ἄνθρωποι. Sed Chrysostomus multa homiletice magis quam critice dicit. Ὑμῖν omitti, πάντες, in textu servat Theophylact, p. 344 A. Sed hujus interpretatio vix videtur admittere πάντες. Vide ibi. C. Φρίξομεν, ἀδελφοί, πῶς τὸ οὐαὶ

6.37. (Et) nolite judicare. Siquidem præponitur *A* *xal et*, in exemplari quoque Complutensi.

6, 40. Perfectus autem erit sicut magister suus. non enim habet *ᾱς* (*a*) *omnis*, ante *erit*.

7, 7. Loco eorum quæ apud alios habentur (propter quod et me ipsum non sum dignum arbitratus ut venirem ad te) nihil habet auctor noster. Sed neque in Matthæo, evangelistarum dicta concilians, horum facit mentionem. Non videtur ergo librarii negligentia prætermissum. In hoc enim capite ad hæc contextus verba : « Non enim sum idoneus, » etc., loco scholiorum ponit verba quæ sequuntur : Hæc etiam dixit Matthæus : Et declarata sunt (*b*) prædicto capite. Quod si judicasset hoc loco interponendum : Propter quod et me ipsum, etc., nequam dixisset omnia a Matthæo esse dicta, et in eo declarata cum ibi nulla fiat horum mentio.

7, 28. Dico enim vocis : In his qui e mulieribus nati sunt, major, Joanne Baptista nemo est. Non addit *προφήτης*, nec tamen videtur negligentiam omissum, ob eandem causam, quam superiori adnotationi retulimus.

8, 5. Et volucres cæli (etiam) comederunt illud. Additur enim (*c*) rursus *xal et*.

9, 43. Omnibus vero admirantibus supra his quæ faciebat (Jesus). Additur enim nomen *Ἰησοῦς*, etiam in exemplari Complut.

9, 55. Conversus autem, increpavit illos. Non enim additur nomen *Ἰησοῦς*, neque in exemplari Complut., neque in Vulgata editione. Deinde quod sequitur in omnibus versionibus, et in Græca etiam editione Complutensi puta : Et ait illis : Nescitis cuius spiritus estis vos. Filius enim hominis non venit ad perdendum animas hominum, sed ad salvandum : quanquam nos addidimus : vereor (*d*) ne non sit librarii incuria omissum : maxime cum in scholiis nullam faciat horum mentionem.

9, 57. Sequar te quocunque jers (Domine). Additur enim *Κύρις*, etiam in Complutensi.

10, 22. (Et conversus ad discipulos dixit) : Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Siquidem (*e*) adduntur etiam in exemplari Complut. hæc verba ; *Καὶ στραφεὶς πρὸς τοὺς μαθητὰς εἶπε* : Et conversus ad discipulos dixit.

ἔγωγις οὐ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπαινούμενοι. Δεὶ μὲν γὰρ καὶ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπαινεῖσθαι, ἀλλὰ πρότερον ἀπὸ Θεοῦ. Si πάντων, probasset, haud dubio scripsisset, ἀλλ' οὐ παρὰ πάντων. Ita certe Chrysostomus argumentatur. Hoc autem in confesso est, Enthymium et Th-ophyllactum, accedentibus probatoribus codicibus, semper valere contra Chrysostomum. Ex Chrysostomo ergo ὑμῖν et πάντες illatum scholiis et catenis, ac deinde etiam contextui.

(*a*) *Πᾶς* habet uterque meus.

(*b*) Evolve infra in interpretatione Math. viii. 13, *xal ἰδοὺ*. Consistit hic locus cæterorum codicum auctoritate. Quid? quod nec Birchii Cod. Vat. 1209, in gratiam Latinorum hæc omittit?

(*c*) Neuter meorum agnoscit *xal*.

(*d*) Copiose de hoc loco disputavi in mea Novi Testamenti editione ad h. l. p. 225 seqq.

10, 23. Beati oculi qui vident quæ videtis. Neque enim in auctore nostro, neque in exemplari Complut. exprimitur *ὕμεις vos*. Video et hoc, et alia quædam hujusmodi minutula esse, et quæ fortassis alicui adnotatione indigna videbuntur; nolui tamen (*f*) prætermittere, ne quisquam negligentia aut temeritate relicta putet seu immutata

10, 39. Quæ etiam assidens ad pedes Jesu audivat (sermones) illius. Habet enim etiam exemplar Complutense τῶν λόγων pluraliter.

11, 53. Cœperunt (Scribæ) et Pharisæi graviter insistere. Non enim habet *νομικοὶ legis periti*, sed *γραμματεὶς Scribæ*. Et statim infra eodem versu. non habet *ἀποστομιζειν captiose interrogare* : neque cum aliis *ἐπιστομιζειν os obstruere*, sed *ἀποστοματιζειν*, hoc est, ab ore interrogare. Quid hoc autem sibi velit, vide in hujus loci enarratione.

12, 18. Et illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi. Neque (*g*) enim additur *xal τὰ ἀγαθά μου*, Et bona mea.

13, 15. (Hypocritæ) unusquisque vestrum Sabbatho non solvit, etc. Habet enim pluraliter *ὑπερχριταί*. Concordant et exemplar Complutense et Vulgata editio.

13, 35. Ecce relinquitur vobis domus vestra : Non exprimitur *ἔρημος deserta*, quod ex enarratione patet librarii vitio factum non esse.

14, 15. Beatus qui (prandium) sumit in regno Dei. Neque enim habet *ἄρτον panem*, sed *ἀριστον prandium*. Concordat etiam exemplar Complutense.

14, 21. Et reversus servus (ille) renuntiavit, etc. Nam additur *ἐκείνος ille*, etiam in exemplari Complutensi.

15, 26. Et accersito uno de servis. Non additur *αὐτοῦ suis* (*h*), nec in exemplari Complutensi, nec in editione Vulgata.

17, 4. Et septies in die conversus fuerit dicens : Pœnitet me. Non habet *ἐπὶ σε ad te*. Concordat editio Complutensis.

17, 21. Neque dicent : Ecce hic, ecce illic. Non (*i*) habet *ἢ aut* : sicut etiam infra versu 23, ubi eadem repetuntur verba, in nullo habetur exemplari. Conformiter legit et Complutensis editio.

(*e*) De hoc etiam loco ibi dixi, pag. 240.

(*f*) Recte fecisti, Henteni. Nam vel ex tuis animalversionibus apparent hallucinationes Erasmi, hominis levis, negligentis, temerarii et perfidi. Pleaque enim, quæ memorasti, per illum ad Vulgatam Latinam sunt ficta. Quanta fide et diligentia in postremis editionibus suis Complutensem tractarit, nemo criticus ignorat. Quomodo ergo tractavit codices? Nam etsi nec Complutensis a criticis idoneis curata est, tamen habet multas probas lectiones ab Erasmo neglectas.

(*g*) Servat uterque meus.

(*h*) *αὐτοῦ* Erasmus intulit, pro quo tamen silent codices, a Birchio examinati omnes. Miror.

(*i*) Primo loco uterque meus omittit, secundo uterque servat.

17, 32. Memores estote uxoris Lot. Non habetur A
 δὲ αὐτῆς, nec in exemplari Complutensi, nec in
 veteri translatione. Et similiter in fine capitis
 versu ultimo : Ibi congregabuntur aquilæ, non addi-
 tur καὶ ἐτ, nec in editione Complutensi (k).

18, 5. Vidua autem erat in civitate illa. Non habet
 τὴς *quædam*, nec id habet Complut. editio, neque
 Chrysost. in priori de orando Deum homilia, ubi
 præsens citatur locus.

19, 4. Ascendit in (caprificum). In nostro et in
 Complutensi exemplari habetur tertia syllaba per
 ω : ne nobis Stunica (l) objiciat ob id prave versum
 esse caprificum, quod per o micron scribatur. At-
 tamen Complut. habet penultimam per ἐψίλδον,
 cum eandem habeat nostrum exemplar per ai
 diphthongum (m) συκομωρῶσαν.

19, 15. Jussit vocari ad se servos illos. Non
 additur (n) οἷς ἔδωκε τὸ ἀργύριον : Quibus de-
 dedit pecuniam. Quod tamen addidimus, sicut (o)
 quibusdam aliis in locis idem fecimus, quod in
 aliis exemplaribus et etiam in Complut. editione
 habetur : et tamen vereor, ne id librarii incuria
 factum non sit, maxime quod in Commentariis (p)
 nullam horum faciat mentionem.

20, 5. Si dixerimus, E cælo, dicit : Quare non
 credidistis illi ? Non additur οὖν *ergo*, nec id habet
 exemplar Complut.

20, 9. Homo plantavit vineam. Non additur (q)
 τὴς *quidam*. Et similiter infra versu 19. Et timue-
 runt. Non additur τὸν λαόν *populum*. Concordat C
 utrobique Complutensis editio.

20, 20. Ut caperent ejus (sermonem). Habet (r)
 namque λόγον patrio casu : non λόγῳ, ut dicatur,
 in vel *ex sermone*. Concordat etiam exemplar Com-
 plutense.

21, 16. Trademini autem a parentibus et cogna-
 tis, amicis et fratribus. Hoc etiam ordine legit
 Complut. editio, ut fratres ultimo ponantur loco.

(k) Mirabuntur nonnulli, ab Hentenio non no-
 tatum esse defectum versus integri 36, quem præ-
 termittunt codices mei Euthymii. Sed is Erasmi
 editionem comparavit, quæ ista appendice caret.
 Igitur etiam infra in interpretatione hujus loci
 hunc totum versum omisit Hentenius. Scilicet in
 Bibliotheca Patrum maxima Lugdunensi, t. XIX, D
 p. 652, columna a, littera a. Bonus Beza, hac ap-
 pendice nos locupletavit et ex eo editores textus
 recepti.

(l) Stunica nobilis fuit adversarius Erasmi et
 Fabri Stapulensis. Forte ergo hic reprehenderat
 Fabrum.

(m) Uterque meus συκομωρῶσαν. Atque ita habent
 etiam codices Mosquenses h. et v. qui sunt in or-
 thographia accuratissimi.

(n) Mei cum reliquis codd. ista servant.

(o) Sine admonitione in locis singulis id fieri
 non debebat. Hoc modo multis in locis corruptus
 est Chrysostomus a Savilio et reliquis editoribus,
 et alii scriptores plures ab aliis pluribus.

(p) Hoc argumentum non valet. Multa talia, quæ
 intellectum habent facilem, prætermittunt in scho-
 liis.

(q) Alter *meorum* omittit, alter habet.

22, 30. Ut edatis ac bibatis super mensam
 meam. Non additur (s) ἐν τῇ βασιλείᾳ μου. In regno
 meo. Neque in enarratione fit ulla hujus mentio.

22, 35. Quando misi vos sine oculis et pera.
 Non additur Καὶ ὑποδημάτων et calceamentis :
 nec ulla fit hujus mentio in commentariis. Arguit
 (t) autem adjectitium esse, quod infra versu 36,
 cum dicitur : sed nunc qui habet oculos, tollat,
 similiter et peram, illud in nullo addatur exem-
 plari.

22, 47. Et appropinquavit Jesu ut oscularetur
 eum. Additur statim consequenter, etiam in Com-
 plutensi exemplari : Τοῦτο γὰρ σημεῖον δεικνύει
 αὐτοῖς, ὅτι ἂν φιλήσω, αὐτός ἐστι. Hoc enim signum
 dederat illis : Quemcunque osculatus fuero, ipse
 B est.

23, 2. Hunc invenimus pervertentem gentem
 (nostram) Nam (v) in nostro exemplari addebatur
 ἡμῶν, sicut et Vulgata habet editio.

In fine Evangelii (x) non additur ἀμήν, sicut
 nec in fine aliorum Evangelistarum in ullo habetur
 exemplari.

Ex Joanne.

1, 28. Hæc in (Bethania) facta sunt. Non (y)
 βηθαθαρά. Conformis est et Complutensis editio
 et Vulgata : quanquam auctor dicat in scholiis
 verius legi Bethabara.

1, 30. Non repetuntur hæc aut similia verba :
 Οὗτός ἐστι περὶ οὗ ἐγὼ εἶπον, Ὅπισθ' αὐτοῦ
 ἀνήρ, ὃς ἐμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός
 μου ἦν. Hic est de quo ego dicebam : Post me
 venturus est vir, qui ante me fuit, quia prior me
 erat. Eadem tamen propemodum verba paulo su-
 perius posita erant.

2, 22. Crediderunt sermoni (ejus) Nam habet
 αὐτοῦ ejus, non ὅτι εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, quem dixerat
 Jesus.

2, 24. Eo quod ipse nosset (omnia) Habet enim

(r) Mei λόγου. Erasmus se volutat inter λόγον
 et λόγῳ.

(s) Dixi de hoc loco copiose in mea N. Testa-
 menti editione.

(t) Arguta est omissio. Primo, quod continuo
 nulla fit mentio calceamentorum. Sed intelligi po-
 terat ex superioribus. Deinde, quod non credibile
 videbatur, sine calceamentis missos esse.

(v) ἡμῶν addunt *mei*. Proximum καὶ autem,
 ante πάλυοντα, omittunt.

(x) Scilicet interpretes, Chrysostomus et cæteri,
 loco ἀμήν, quod textus est, post suas explicationes
 de suo in fine addunt ἀμήν, atque ita terminant
 interpretationem.

(y) In his et similibus Origenes antiquis criticis
 expectoravit mentem, ut recentioribus, per libellum
Hermeneutische Vorbereitung, Semlerus, qui dudum
 antea se ab criticis ad triumviro A. A. F. F.
 transferre debuisset. Illud autem mihi de hoc loco
 mirabile visum est, quod nullus ex veteribus inter-
 pretibus Græcis infra, cap. x, vers. 40, hunc
 locum lectoribus in memoriam revocat. Scilicet
 consilii erant sibi, se temere secutos esse Ori-
 genem, relicta auctoritate codicum. Ergo consul-
 tius putabant, abstinere sc ab isto loco.

πάντα (z) non πάντας omnes. Consonat exemplar A ρεῖν αὐτοῦ, ut possent accusare eum, sed ἵνα ἔχωσι κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ, ut haberent accusationem adversus eum. Præterea cum post pauca verba sequentia versu 9, dicitur : Initio facto a senioribus, additur ἕως τῶν ἱσχυάτων usque ad postremos, Deinde versu 10, ubi additur : Cum autem crexisset se Jesus. Neque hic, neque in Vulgata editione additur consequenter, καὶ μηδένα θρασάμενος, πλὴν τῆς γυναίκος. Et neminem vidisset, præter mulierem; quod tamen et in Complutensi editione et in aliis Græcis habetur exemplaribus : sed loco ejus habet εἶδεν αὐτήν. Vidit eam. In exemplari ergo Complutensi plurima nobiscum faciunt contra alia exemplaria Græca; quædam vero cum et aliis et non nobiscum. Quin et illud exemplar quædam habet, quæ neque nos habemus, neque alia exemplaria Græca : ut cum dicitur vers. 6 : Scribebat in terram, addit editio Complutensis, μὴ προσωποῦμενος dissimulans. Et infra vers 9, ubi dicitur, At illi cum vidissent, addit illa. Καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι, Et a conscientia redarguerentur. Multa quoque alia hinc inde variantur, quæ quia minutula sunt, nolimus recensere. Tanta itaque exemplariorum varietas, præter alia, satis arguit hanc historiam ascititiam esse, quemadmodum cum pluribus aliis asserit auctor noster.

5, 22. Et ibi morabatur cum discipulis, ac (baptizabant) Siquidem pluraliter habet (a) ἐβάπτιζον : quod ex scholiis manifestius apparet.

4, 31. Interea rogabant eum discipuli (ejus) dicentes : Rabbi, comede. Additur enim αὐτοῦ, etiam in exemplari Complutensi.

6, 52. Quomodo potest hic nobis dare carnem, ad comedendum? Nullum (b) Græcum exemplar, quod viderim, additam habet αὐτοῦ σασῶν, quamquam verterit Erasmus : Carnem illam suam.

6, 70. Respondit eis : Num ego vos duodecim elegi? Non additur Ἰησοῦς, neque in exemplari Complutensi.

7, 1. Non enim (poterat) in Judæa versari. Non habet ἤθελεν volebat, sed εἶχεν ἔξουσίαν, habebat potestatem, sive, Poterat.

7, 12. Alii vero dicebant : Non, sed seducit (mundum). Non habet ἐχλον turbam, sed κόσμον mundum, quod etiam in scholiis declaratur.

7, 53. (Abiit) unusquisque in domum suam, Non enim habet ἐπορεύθη, profectus est, sed ἀπῆλθεν. Infra statim cap. viii, 2 (Summo) vero diluculo iterum (venit) (Jesus) in templum. Additur enim βαθύς summo vel profundo, et nomen Ἰησοῦς; Nec habet παρεγένετο accessit, sed ἦλθεν. Et infra vers. 3 : (Adducunt) mulierem. Non habet φέρουσιν afferunt, sed ἄγουσι. Nec additur πρὸς αὐτὸν ad eum. Infra vers. eod. : Ἐπὶ μοιχείᾳ, in adulterio, non ἐν μοιχείᾳ. Item habet εἶπον dixerunt, non λέγουσι dicunt. Additur quoque in nostro exemplari περιάροντες tentantes. Nec habet αὐτὴ ἡ γυνὴ κατελήφθη, Hæc mulier deprehensa est, sed ταύτην εὗρομεν. Hanc invenimus. Infra vers. 5 : Tu autem quid ais (de illa?) Additur enim περὶ αὐτῆς. Nec dicit infra vers. 6, ἵνα ἔχωσι κατηγο-

B habet, quæ neque nos habemus, neque alia exemplaria Græca : ut cum dicitur vers. 6 : Scribebat in terram, addit editio Complutensis, μὴ προσωποῦμενος dissimulans. Et infra vers 9, ubi dicitur, At illi cum vidissent, addit illa. Καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι, Et a conscientia redarguerentur. Multa quoque alia hinc inde variantur, quæ quia minutula sunt, nolimus recensere. Tanta itaque exemplariorum varietas, præter alia, satis arguit hanc historiam ascititiam esse, quemadmodum cum pluribus aliis asserit auctor noster.

8, 40. Qui veritatem locutus sum vobis, quam audivi a (Patre). Habet namque Πατρός; et non Θεοῦ Deo. Et infra versu 49. Sed honoro Patrem. Non additur μου meum. Statimque in eodem versu : Et vos contumelia nie (afficitis). Nam habet ἀτιμάζετε per præsens, non ἠτιμάσατε, contumelia affecistis. Concordat nobiscum in postremo exemplar Complutense.

8, 59. Jesus autem occultatus est, et exivit de templo. Additur statim, etiam in exemplari Complutensi : Διελθὼν (d) διὰ μέσου αὐτῶν, καὶ παρ-

(z) Ex Chrysostomo hoc assumpsit, qui in codicibus Mosquensibus habet τὰ πάντα, sed Montefalconius, t. VIII, p. 137 C. edidit πάντα.

(a) Etiam hoc ad Chrysostomum fictum. Habet quidem Vulgatam lectionem, t. VIII, p. 164 A. C. Sed ibidem addit D καίτοι προῶν (scilicet cap. IV, v. 2) φησὶν ὁ εὐαγγελιστῆς, ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἐβάπτιζεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅθεν ἐχλον, ὅτι καὶ ἐνταῦθα τοῦτο λέγει, ὅτι αὐτοὶ ΕΒΑΠΤΙΖΟΝ ἴδιοι. Origenes t. IV, p. 162, D; habet quidem ἐβάπτιζε, sed mox ibidem alia mutat versu 23. Cyrillus, t. IV, p. 136 B, ubi hunc locum ex professo, ut aiunt, interpretatur, in contextu versum 22 et 23, ita habet : Καὶ μετὰ ταῦτα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Ἰουδαίαν γῆν μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. ἦν δὲ καὶ Ἰωάννης x. τ. λ. Quæ ergo Chrysostomus dubia reddiderat, ea prorsus omisit Cyrillus. Habet tamen ibid. E, plane ut Chrysostomus : Βαπτίζει τοιγαρὸν ὁ Χριστὸς; διὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν. Tales critici sunt isti tres τῆς οἰκουμένης φωστῆρες, cum locum data opera tractant. Chrysostomum, principem Græcorum Patrum omnium, excuso. Ad populum enim dixit. Sed Origenes et Cyrillus omni excusatione carent. Viri docti autem, qui Origenem, Chrysostomum et Cyrillum diligenter legerunt, id dudum perspexerunt. In aliis eventum habet vaticinium Isaia vi, 9, 10.

(b) Scripsit hæc Hentenius anno 1543. Quot editiones Græcæ tunc fuerint, notum est. Si ita locutus esset Hieronymus et Origenes, multis sibi cogitarent ducentos codices recensionis Alexandrinæ et Occidentalis. Sed hoc quoque Chrysostomus invenit, qui in codicibus Mosq. ita habet : Πῶς δύναται δοῦναι ἡμῖν φαγεῖν οὗτος τὴν σάρκα αὐτοῦ; Vide t. VIII, p. 272. B. Cyrillus hic primum ad nauseam vexat vocabulum πῶς, quod Chrysostomus paululum tantum commoverat, deinde t. IV, p. 360 B. repetit : Πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα αὐτοῦ φαγεῖν; Origenis ad hunc locum nugæ interciderunt, sed t. IV, p. 364 A. laudat : Πῶς δύναται ἡμῖν οὗτος δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν;

(c) Haud dubie voluit scribere, Audissent.
(d) Propter Euthymium etiam hoc notandum, quod hæc non uno loco junctim recitat, sed per partes, interposita in singulis partibus interpretatione. Distinguit autem textum ita. Primo vers. 59 : Ἦραν οὖν ἀπ' αὐτῶν. Secundo : Ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη. Tertio : Καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ. Quarto : Διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν. Quinto : Καὶ παρήγεν οὕτως. Sexto : Καὶ παράγων ἀδ γενετῆς. Duplex hic oritur quæstio. Altera, quis ex editoribus N. Testamenti hæc exclusit? Erasmus, homo temerarius et perfidus, qui hæc in suis Græcis, nescio quibus,

ἔγεν οὕτως · Pertransiens per medium illorum et **A** ita præteribat.

9, 8. Vicini itaque, et qui viderant eum prius quod (cæcus) eset. Habet enim τυφλός, non πτωχός (*e*) mendicus. Consonat etiam exemplar Complutense.

10, 8. Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones. Non additur Πρὸ ἐμοῦ, Ante me, neque in exemplari Complutensi, neque in editione Vulgata.

10, 39. Quærebant (ergo) rursum apprehendere eum. Additur enim οὖν *ergo*, et in exemplari Complutensi, et in Vulgata editione.

13, 9. Domine non tantum pedes. Non additur μου *meos*.

13, 23. Cum ergo ille recumberet (ita) super pectus Jesu. Additur enim οὕτως, quod etiam in scholiis auctor declarat.

13, 30. Erat autem nox quando exivit. Deinde subditur: Ait Jesus. Non enim additur οὖν *ergo*, ante verbum ἐξῆλθε *exivit*, ut alium possit reddere sensum. Facit nobiscum exemplar Complutense.

1. 4. Non turbetur cor vestrum. Ante hæc verba non præmittitur, neque in nostro, neque in Complutensi exemplari id quod habetur in vulgaribus Græcis exemplaribus (*f*): Καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Et ait discipulis suis.

14, 30. Venit enim princeps mundi. Non additur τοῦτο *hujus*, neque in exemplari Complutensi.

16, 3. Et hæc facient, quia non noverunt. Non additur ὑμῖν *vobis*, nec in editione Complutensi.

16, 5. Et nemo interrogat me: Quo abis? Non præponitur ante verbum Interrogat ἐξ ὑμῶν, ex vobis.

16, 10. De justitia autem, quia ad Patrem (meum)

et invenit et non invenit. Nam in prima editione habet, in reliquis omisit. Compara ejus ad hunc locum animadversionem. Altera quæstio. Cur Hieronymus in Vulgata Latina omisit? Scilicet hic quoque servum pecus sequitur, ysanum Origenem. Nec diligentiores fuerunt Chrysostomus et Cyrillus. Vulgo credunt hæc assuta esse ex Luc. iv, 30. Stulte! Eo tempore totam rem ad oculos demonstrabo. Hæc adeo servat Vaticanus 1209 apud Birkium.

(*e*) Erasmus, impostor, non criticus, in Vulgata reperiebat mendicus. Ex Lexico ergo suo reudetur πτωχός. Ineptie. Reddere debet προσαιτης. Ita enim Chrysostomus, unde hæc est corruptio. Vide tom VIII, p. 353 A. Unde autem προσαιτης; invectum? Per summam negligentiam et incogitantiam ex proximo προσαιτων.

(*f*) Est initium lectionis ecclesiasticæ, τῆ παροικουῆ τῆς στ. ἑβδομάτος, quod homines somnolenti intulerunt in contextum.

(*g*) Dissentunt mei Euthymii codices, qui λέλληκα servant.

(*h*) Chrysost. t. VIII, p. 468 A, negligit quidem verba textus, habet tamen suis verbis: ἔως αὖ

αὖτε. Additur enim μου, etiam in editione Complutensi.

16, 25. Hæc per proverbialia (dico) vobis. Non enim habet (*g*) λέλαληκα locutus sum: sed λέγω, dico.

16, 33. In mundo pressuram (habebitis) Nam habet ἔξετε (*h*) futurum, non ἔχετε *habetis*. Pari modo legisse manifestum (*i*) est eum, qui Vulgatam dedit editionem.

17, 11. Pater sancte serva eos per nomen tuum (quo donasti me). Non enim habet οὓς *quos*, sed ᾧ *quo*. Eodem etiam modo habet exemplar Complutense. Ex scholiis tamen legisse videtur auctor noster δ, *quod* (*k*), puta nomen accusandi casu.

18, 25. Negavit (ergo) ille et ait: Non sum. Repetitur enim οὖν *ergo*. In hunc etiam modum legimus in editione Complutensi.

28, 29. Exivit itaque Pilatus ad eos, et ait. Non additur ἔξω (*l*) *foras*. Ad hunc quoque modum invenimus in exemplari Complutensi.

19, 16. Acceperunt autem Jesum et (duxerunt) (in prætorium) Primum itaque non habet ἀπήγαγον *abduxerunt*, sed ἤγαγον *duxerunt*. Et in hoc concordat exemplar Complutense. Addebatur præterea in nostro exemplari εἰς τὸ πραιτώριον.

19, 55. Et ille scit quod vera dicat (sed) ut vos credatis. Nam habet ἀλλά, *sed*. Nec habet καὶ *et*, ante vos. Exemplar quidem Complutense non habet conjunctionem καὶ, *sed* nec habet ἀλλά.

19, 38. Et permisit Pilatus. Statimque additur: ἦλον (*m*) οὖν, καὶ ἦρε τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, Venit ergo, et tulit corpus Jesu. Concordant et exemplar Complutense et Vulgata editio.

20, 29. Quia vidisti me credidisti. Non additur οὐμᾶ, nec in editione Complutensi.

21, 1. Postea manifestavit se iterum Jesus (discipulis) ad mare Tiberiadis. Additur enim μαθηταῖς (*n*) *discipulis*. Concordat in hoc et exemplar Complutense et editio Vulgata.

ἦτε ἐν τῷ κόσμῳ, θλίψιν ἔξετε. Eodem modo repetit alibi, ut in editione N. Testamenti docui. Cyrillus ante scholia habet ἔξετε, *sed* in interpretatione ἔχετε. Tom. IV, p. 944 A, 945 A.

(*i*) Minime vero. Nam interpres Latinus sæpius præsentia per futura reddit. Neque hoc ignoras, Hentenii.

(*k*) Ὁ ponit in interpretatione ideo, quod non repetit, ἐν τῷ ὄνοματί σου, ad quod refertur in textu ᾧ. Quorsum ergo referendum fuisset ᾧ? Forte ad ἑδωκας.

(*l*) Incerta sedes hujus vocabuli satis arguit, id aliunde introductum esse. Nam meus Mosquensis codex S. qui Cyrilli scholia etiam habet, addit id ante πρὸς. Ita Cyrill. t. IV, p. 1034, B. Alius codex 41, cum scholiis habet post αὐτούς.

(*m*) Hæc nimirum omittit Erasmus. Unus meorum quoque eundem saltum fecit ab ἦλθεν ad ἦ θε. uterque autem Euthymii cum reliquis ista servant.

(*n*) Præter μαθηταῖς unus meorum Codicum Euthymii addit αὐτοῦ.

21, 18. Simon (Jona) diligit me plus his? Habet A vice subsequitur. Similiter etiam habet exemplar namque, Ἰωνᾶ, non Ἰωνῶν: et ita rursus bina Complutense.

EJUSDEM HENTENII.

In his quæ sequuntur multisque aliis in locis Evangelium phrasin imitati Hebraicam, posuerunt præsens, interdum etiam et præteritum pro futuro.

Matth. 11, 3, et Lucæ 7, 19, 20, occurrit in primis illud maxime vulgatum: Tu es ille (qui venit) an alium exspectamus? Ubi ponitur ἐρχόμενος veniens, pro eo quod est. Qui venturus est, aut potius, Qui venturus erat. Et eodem modo Joan. 6, 14: Hic est vere propheta (veniens) in mundum, id est, qui venturus erat. Rursum Matth. 17, 11: Elias quidem (venit) primum: Ἐρχεται pro Venturus est, ponitur. Et sane id in hoc verbo ἔρχεται frequentissimum est.

Matth. 10, 20. Non enim vos (estis) (illi qui loquuntur) sed Spiritus Patris vestri (qui loquitur) in vobis. Ubi præsens ἐστέ pro eritis sumitur; et λαλοῦντες pro eo quod est, Qui loquentur; et λαλῶν, pro loquetur. Eadem etiam habentur Marc. 13, 11.

Matth. 22, 30. In resurrectione neque (contrahunt matrimonium) neque (nuptui traduntur), sed quasi angeli Dei in cælo (sunt) Verbum γαμοῦσι, quod ex sequentibus verbis, quæ manifeste præsens sunt, etiam judicatur esse præsens, pro futuro contrahent accipitur: et ἐγαμίζονται pro, Nuptui tradentur; similiter εἰσὶ pro erunt. Pari quoque modo habentur verba hæc Luc. 20, 35, 36; Marc. 12, 25.

Matth. 17, 20. Si (habeatis) fidem sicut granum sinapis. Ἐχητε pro futuro habueritis sumitur.

Matth. 26, 11. Pauperes enim semper habetis vobiscum, me vero non semper (habetis). Hoc in loco præsens ἔχετε pro futuro habebitis capitur. Et eodem modo Joan. 12, 8.

Matth. 28, 7. Ecce (præcedit) vos in Galilæam προάγει pro futuro præcedet accipitur. Similiter etiam habet Marcus 16, 7.

Marc. 3, 29. Quicumque blasphemaverit adversus Spiritum sanctum, (non habet) remissionem in æternum, sed reus (est) æterni iudicii. Ἐχει pro habebis accipitur, et ἐστὶν pro erit.

Marc. 9, 12. Elias cum prius venerit (restituit) omnia. Hoc in loco ἀποκαθίσταῖ verbum præsens sumitur pro futuro restituet. Cap. 9, 31. Filius hominis (traditur) in manus hominum. Similiter hoc in loco παραδίδεται verbum præsens accipitur pro futuro tradetur.

Marc. 11, 24. Quæcumque orantes petitis, credite quod (accipitis) et erunt vobis. Λαμβάνετε pro accipietis.

Luc. 13, 35. Ecce (relinquitur) vobis domus vestra Ἀφίεται pro futuro relinquetur.

Joan. 6, 28. Quid (facimus) ut operemur opera Dei ποιῶμεν pro faciemus.

Joan. 7, 27. Christus cum venerit, nemo cognoscit unde (ait) ἐστὶ pro futuro erit.

Joan. 7, 33. Vado ad eum qui misit me: quæretis me et non invenientis: et ubi ego (sum) eo vos non (potestis) venire. Ἐγὼ pro ero: et δύνασθε pro futuro poteritis accipiuntur.

Joan. 8, 31. Si vos manseritis in sermone meo, veri discipuli mei (estis) ἐστέ pro eritis sumitur.

Joan. 8, 46. Qui ex vobis (arguit) me de peccato? ἀλέγχει pro arguet accipitur.

Joan. 13, 8. Si non laverō te, non (habes) partem B mecum. Ἐχει; habes pro habebis.

Joan. 14, 17. Vos autem (cognoscite) eum, quia apud vos (manet). Γινώσκετε pro cognoscetis: et μένει pro manebit. Et hoc sicut et alia propemodum omnia, litteræ series ipsa declarat.

Joan. 14, 19. Adhuc modicum, et mundus jam me non (videbit) vos autem (videbit) me. Hic sane quanquam (a) auctor quidam non parvi nominis dicat θεωρεῖ et θεωρεῖτε præsens esse temporis: sunt tamen etiam juxta canones Græcæ grammatices futura secunda. Similiter, cap. 15, 26, 27, cum dicitur: Ille testimonium perhibebit de me, et vos (testes eritis.) Etiam ait idem auctor μαρτυρεῖτε præsens esse indicantis, ut significet: Testes estis, aut estote, quemadmodum etiam hoc loco vertit. Attamen, multo commodius dicitur esse futurum secundum: præsertim cum Act. cap. 1, 8, eadem ferme verba referens Lucas, dicat: Accipietis virtutem superveniente Spiritu sancto in vos et eritis mihi testes. Ubi aperte per futurum habet Græca littera ἐσθε, facta etiam primum supervenientis Spiritus sancti mentione, sicut etiam hoc loco. Præterea cum eodem capite 16, 10 dicitur: Ad patrem vado, et posthac non (videbitis) me. Et post pauca vers. 16: Pusillo tempore et non (videbitis) me. Assertit idem (b) utroque horum locorum evangelistam ab usum tempore præsentis pro futuro. Nos autem opinamur, quod proprie futurum secundum posuerit. Quod inde facile est colligere, quod statim sequatur futurum ὄψεσθε videbitis. Sciemus tamen quosdam grammaticos futura secunda a verbis circumflexis in totum au-

C

D

(a) Et huc et paulo post videtur intelligere Erasmus, quem vide in interpretatione et in notis.

(b) Erasmus in notis.

ferre : qui tamen fieri coguntur præsens indicati-
tivi passim pro futuro locari, quod vix fieri solet.
Idem auctor verbum (c) ἀφένονται frequenter vertit
Remittuntur, cum sit non solum Atticum præteritum
sed et Ionicum et Doricum, per ablationem vocalis
subjunctivæ, et pleonasmum ω. Nam quod dicat
interpretem fortassis legisse ἀφένονται, ut sit præ-
sens ab ἔω et ἔομαι, non sit verisimile, cum hoc
barytonum verbum apud solos poetas reperiatur.

Joan. 15, 6. Nisi quis in me manserit (ejectus
est) foras sicut palmes, et (exaruit) et (colligunt)
eos, et in ignem (conjiciunt) et (ardent.) Hoc loco
quo præterita et tria præsentia pro futuris posita
sunt ; nempe ἐβλήθη pro Ejicietur, ἐξηράνηθη pro

A exarescet, συνάγουσιν pro colligent, βάλλουσι pro
conjicient et καίεται pro ardebit.

Joan. 15, 8. In hoc (glorificatus est) pater meus
(ut fructum copiosum afferatis.) Ἐδοξάσθη pro
futuro glorificabitur, et ἵνα φέρητε pro eo, quod
est : Si attuleritis. Hoc itaque loco et præteritum
et præsens pro futuro ponuntur.

Joan. 16, 26. Et non (dico) vobis quod ego rogabo.
Patrem pro vobis : ipse enim Pater (amat) vos.
Λέγω pro dicam, et φιλεῖ pro amabit, quod tamen,
si solum esset, futurum secundum esse posset.
Vide hujus loci enarrationem.

Joan. 17, 11. et jam non (sum) in mundo, et hi in
mundo (sunt.) Ἐμὶ pro ero sumitur, et εἶτα pro erunt.

(c) Matth. ix, 2, 5 ; Marc. ii, 5, 9 ; Luc. vii, 47, 48. Vide in primis Erasum ad Marc. ii, 9.

JOANNIS MILLII

EXAMEN CODICIS EUTHYMIJ (d) BAROCCIANI.

Ex Prolegomenis ejus in N. T. a § 1073 — 1079.

Et jam quidem ad insigni illo Commentariorum
Chrysostomi (e) defloratore ad alium devenimus (f),
Euthymium dico Zigabenum ; qui sub initium fere
sæculi duodecimi, e Patrum variorum, sed Chry-
sostomi potissimum Commentariis, Catenam (g)
quamdam contexit in Evangelia. In qua certe, ut
hoc obiter notem, peculiare (h) omnino illud, quod
allegationes seu citationes evangelici textus perpetuo
factæ sint secundum titulos, qui ad oram Evan-
geliorum signati sunt, sive majora κεφάλαια. Hujus
hauri dum (i) Græce editæ exemplar nacti sumus
inter codices Barocccianos, probum ac propemodum

B integrum ; unde videre liceat, qualis textus Euthy-
mio fuerit ad manum, cum ista scriberet. Erat autem
iste, qualis exemplarium posterioris ævi ferme
omnium, plurimis in locis (k) interpolatus ; ita ta-
men, ut in multis, ubi diversus abit a libris excusis,
germanam exhibeat lectionem.

Et lectionibus interpolatis in primis ecce seqq.

Ἰερδάνη (l) ποταμῶ, Matth. 3, 6, plurimi Cod. Syr. Copt. Æthiop.

Διαρπάση pro διαρπάσει 12, 29, sic Chrysost. (m)
cavebat scriba, ut verbum hoc conveniret tempore
cum præcedenti δήση.

(d) De eodem loquitur ibid. § 1462.

(e) Ita Theophylactum Bulgariæ episcopum ap-
pellat. Videtur autem hoc vocabulum ex contami-
nato barbaræ Latinitatis marsupio divi Hieronymi
protraxisse. Honestiori et Latiniore uti poterat. Aliud
est græcum ἀπανθίζειν, aliud Latinum deflorare.

(f) Tanquam ex palatio excelso fessi fatigatique ad
tugurium humile.

(g) Catena, doctissime Millii, appellatur Collectio
locorum ex variis scriptis Patrum, qui aliquo modo
partes singulas Litterarum sacrarum oratione atti-
gerant, sine continuo nexu collatorum. Non sine
causa addidi sine nexu, siquidem catena quælibet
nexum habere debet. Sed illud in istis catenis non
habet locum. In Euthymio autem nexus est, quod
ex pluribus partibus opus perpetuum fecit, quod
commentarium ergo, non catenam exhibet. Hoc discrimen
est inter catenam et commentarium, ex usu recentiorum
Græcorum vocabuli σειρήνη.

(h) Non peculiare aut inusitatum, sed obtinet ista
capituli descriptio in plerisque codicibus Græcis,
quod te latere non poterat. Nullam aliam enim
Græci agnoscunt præter hanc et canones Eusebii.
Utraque est in codice Alexandrino.

(i) Viros doctos aliquos affirmasse, hos commen-
tarios Græce jam editos esse, supra notatum est a

Fabricio. Sed in nova Cavel editione hic error cor-
rectus est. Vide tom. II, p. 199, edit. Basil. 1745,
fol. Sed Elias du Pin in Nova Bibliotheca auctorum
ecclesiasticorum, tom. IX, cap. xiv, p. 197, hunc
Commentarium Græce editum tradit Veronæ 1530,
quo anno nimirum ibidem prodit Commentarius in
Psalms. Confusus ergo est Commentarius in Psalms
cum hoc in Evangelia. Oudinus in Commentario
de scriptoribus ecclesiasticis, tom. II, p. 981,
alio modo erravit. Scribit enim : Commentaria
in quatuor Evangelia edita Græce in folio Veronæ
anno 1630 (ergo centum annis post) cum Commentario
in Psalms.

(k) Multo tamen minus quam tuus Alexandrinus
et Cantabrigiensis, infimus omnium.

(l) Est hæc lectio codicum cum scholiis et cate-
nis, quod ex Mosqq. codd. d. et 10 discitur. Con-
tra sunt ejusdem generis codices a. e. Ergo facile a
critico auctoritate reliquorum excluditur.

(m) Chrysost. t. VII, p. 447 b. habet : Καὶ τότε
ΑΥΤΟΥ ΤΑ ΣΚΕΤΗ διαρπάση, quod nec Wetste-
nius notavit. Ignorabant Græci consuetudinem He-
braicam orationis ita vincendæ per particulam καί,
Totum membrum abesse poterat. Si tamen addidis-
sent Græci, τότε δή, τότε δέ aut τότε γάρ scri-
pissent.

Βάρως (n) τῆς γῆς 13, 5, irrepsit e marg.

Τὸ ἀριστόν μου (o) ἠτοίμασαι. 22, 4; sic etiam codex unus et alter. Interpolatori sc. quisquis ille, congruentius visum est de regis prandio, illud paratum esse dicere, quam se illud parasse.

Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς γενεὰ πον. 16, 4, ex vers. 2 hujus capituli.

Ὅπως οὐκ ἰσχύσατε, etc. 26, 40, sic (p) et complures codd. repetit interrogazione, quo magis ad Marcum (c. 14, v. 37) accederetur.

Γολγοθᾶν. 27, 53, sic codd. al. casu accusativo ad formam Græcorum.

Ἰδόντες τὰ γενόμενα. 27, 54, misso τὸν σεισμὸν, ut superfluo, ob supra dicta v, 51, 52.

Ἀγοράσομεν. Marc. 6, 57, sed editum recte, ob seq. δώμεν omniumque fere librorum (q) auctoritate confirmatum est.

Ἐδοξαν φανταστὴν εἶναι, 6, 49, sic codex Ephesinus. Sed φάντασμα reliquorum codicum est, et Matthæi.

Ἔστω (r) πάντων δούλος, 9, 35, sic codd. aliq. Æthiop. ex Matthæo.

Ὁ (s) δὲ ὑμῖν λέγω, 13, 37, complures codd. nempe ob simplex illud γρηγορεῖτε, quod sequitur, potius visum δ, quam ἄ. Et sic interpretati sunt Vulg. Syr.

Ἀμὴν δὲ λέγω ὑμῖν, 14, 9, inserto δὲ, ut apud Matthæum, et in libris aliq. γάρ, connexionis gratia.

Καὶ (t) εὐλογήσας, 14, 33; πρᾶξι καί, ex Matthæo.

(n) Neuter ex meīs Euthymii codicibus id habet. Βάρως ne quidem Græcum est. Βάρος Græci dicunt. Hinc βαθύγειο.

(o) Ita duo codices Mosquenses Chrysostomi.

(p) Hoc in Euthymii codicibus non animadvertij. Sed ita habent codices Mosquenses Chrysostomi, etsi aliter ediderit Montefalconius, t. VII. p. 791, a. d. Theophylactus etiam pag. 164 e. 165, a. unum signum interrogandi habet post ἐμοῦ.

(q) Hoc argumentum hic valet, non autem prius. Nec enim Marcus accurate Græce scribit. Poterat ergo præcedere futurum, et post καὶ sequi δώμεν. Scilicet, ut καὶ esset pro Græco ἴνα. Nisi codices obstarent, apud Marcum probassem ἀγοράσομεν. Aliter enim Græce Xenophon, aliter Marcus scribit. Hoc illud dubium est in Crisi N. Testamenti, quod scriptores nec ubique hebraizant, nec ubique græcissant.

(r) Sic uterque meus. Servant tamen πάντων ἑσχατος καί.

s) Mei ἄ.

t) Unus tantum meorum addit καί.

(v) Vitium codicis Alexandrini arguunt additi canones Eusebii. Habet enim in editione Woidii ita : Καὶ τὸν αὐτὸν σταυροῦσιν δύο ληστὰς, et in interiori margine notat sectionem minorem σι' et canonem η'. Kursus : ἴνα ἐκ δεξιῶν καὶ ἴνα ἐξ εὐωνύμων αὐτοῦ. Et in interiori margine, sectio minor σις'. canon ζ'. Atqui omnia ab καὶ τὸν αὐτὸν ab εὐωνύμων αὐτοῦ pertinent ad sectionem σι'. et ad canonem α'. Quatuor enim evangelistæ non solum narrant duos latrones cum Christo cruci esse allixos, sed etiam, Christum pendisse medium. Jam cum in illo Codice versus 29, sit sectio σις', ut ibi etiam notatur, culpa scribæ excidit sectio σις'. quæ, quod a Marco et Luca tantum refertur, pertu-

A Καὶ ἀκληρώθη ἡ Γραφή ἡ λέγουσα, καὶ μετὰ ἀνόντων ἐλογίσθη. 15, 28, versiculus hic prætermisus est apud ms. Euthymium, sed ascriptum habemus ad oram codicis a manu nonnihil recentiore. Omittunt etiam (v) Alexandrinus, alique codd. aliq. Cæterum, præterquam quod in libris plerisque locum habeat, mihi certe non leve indicium est, etiam in Marci autographo existisse, quod eadem ipsa proferat ex occasione Lucas, assiduus Marci sectator. Ne dicam, quod ob idem initium hujus versus et seq. facile omitti poterat.

Τίνα ἐξ ἐξ ὑμῶν Luc. 11, 11. Illud ἐξ, utcumque in exemplaria plurima irrepsit, non est hujus evangelistæ, sed Matthæi.

Τοὺς δούλους τούτους· ἴνα ἴνω etc. (missis mediis, οἷς ἴδωκα τὸ ἀργύριον, credo, ut superfluis), 19, 15.

Ἐάν τι; ἀδελφὸς ἀποθάνη, 20, 28. Et ita cod. unus et alter. Reliqui omnes et editt. τινός· et sic Marcus, quem sequi amat hic evangelista.

Καὶ παρεκάλει αὐτόν. 8, 32. Dæmoniacus sc. ex vers. proxime præcedente.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ. 8, 48, Codd. aliq. Goth. Syr. Ἰησοῦς Matthæi est.

Ὅχλοι ἐπεζήτουν. 4, 42. Plurimi (x) codd. explicatius.

Τὸ ἔθνος ἡμῶν. 23, 2. Plurimi codd. adjecto ἡμῶν, explicationis gratia.

Μάρια ἡ Ἰακώβου. 24, 10. Complures codd. explicatius.

Ἵπέδειξεν (y) 24. 40. Singularis lectio.

net ad canonem η'. Reprehenditur ergo, scribam illum a καί ad καί defecisse. Addamus hic illos numeros cum correctione :

Alex.	—	Correctio.
σιδ'.	—	σιδ'.
α'.	—	α'.
σιε'.	—	σιε'.
η'.	—	α'.
σις'.	—	σις'.
ζ'.	—	η'.
σιζ'.	—	σις'.
β'.	—	ζ'.
σιη'.	—	σιη'.
β'.	—	β'.
σιθ'.	—	σιθ'.
β'.	—	β'.

Defecit ergo ab α' ad η'. ac sit deinceps. Ergo codex Alexandrinus, qui hunc versum omisit, defendit integritatem hujus versus. Illud autem intelligitur, scribam codicis Alexandrini hic data opera fefellisse. Cum enim semel omisisset versum 28, hunc errorem autem nollet corrigere, corruptit de industria canones, servato tamen sectionum ordine, ne defectus appareret. Cur autem nollet errorem suum corrigere vel pertinacia hominis, vel negligentia, vel lucri studium in causa fuit. Credo postremum in culpa fuisse, ne perderet lucrum, si defectus aut additamentum in fronte aut in calce folii appareret. Alias enim necessitas nulla fuisset corrumpendi notas canonum. Sancta Thecla ergo ætate apostolorum scribebat codices mercede conducta, admodum perfidiose. Vide, quæ infra dixi, ad Luc. xxiii, 17.

(x) Ob eam causam probavi, etsi, ut elegantius, de Græcitate suspectum erat.

(y) Ita unus meorum. Alte, vulgatum. Vocabulum

Τί ἱμοὶ καὶ (z) οὐ. JOANN. 2, 4. Codd. multi : mutato σοί in οὐ, ab iis qui ignorabant sensum phrasæ apud interpretes LXX tritissimæ.

Καὶ ἐδάπτειζον. 3, 22. Plurale, ob id quod infra dictum, Ἰησοῦς αὐτὸς οὐκ ἐδάπτειζεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, cap. 4, v. 2.

Μαθηταὶ αὐτοῦ. 4, 31. Libri aliq. αὐτοῦ scribarum est.

Πλανᾷ τὸν κόσμον. 7, 12. Reclamante codicum omnium fide.

Ὅρθρου πάλιν βαθείος ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς. 8, 1. Explicatio ex (a) Luc. 24, 1; sic multi codd.

Ἐἶπον αὐτοῖς, περιάροντες. 8, 4, libri multi. Commentarius est, non textus, ex vers. 6.

Τί λέγεις περὶ αὐτῆς; 8, 5, codd. plurimi, addito περὶ αὐτῆς, explicationis gratia.

Ἀναβάψας εἶπεν αὐτοῖς. 8, 7. Codd. al. clarius. Εἶδεν αὐτὴν καὶ εἶπε· Γύναι, etc. 8, 10. Libri aliq. explicatius.

Ἦν ἡκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς. 8, 40. Euthym. usque solus (b).

Οὐ καλῶς ἐλέγομεν. 8, 48. Codd. aliq. explicatio, ex cap. 7, v. 20, hujus Evangelii.

Καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Μαρτὴν, 11, 5. Sic Vulg. (in edit.) Syr. addito Μαρτὴν, ex vers. 1.

Ἐκαίνομ (c) οὕτως. 13, 25. Codd. complures. Simplex Ἐκαίνομ, genuinum. Ejus loco sussectum est ex marg. in codd. aliq. οὕτος; ceu magis idoneum : in aliis adjunctum erat τῷ Ἐκαίνομ· in aliis ad evitandam ταυτολογίαν, mutatum videmus οὕτος in οὕτως, ut hic apud Euthymium.

Ἦγαγον εἰς τὸ πραιτώριον. 19, 16. Sic codd. al. explicatio, ex cap. proxime præcedentis v. 28. Et de locis interpolatis hactenus.

Ex genuinis, quæ ab edit. differunt, hactenus haud memoratis, nonnullas hic restat, proferamus.

Καλὸν σπέρμα ἔσπειρα; ἐν (d) τῷ ἀγρῷ. ΜΑΤΘ. 13, 27. Complures libri, ut et Eriphanii codex. Particula σῷ, injectitia videtur.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος. 14, 28. Plurimi codd. et Vulg. medium αὐτοῖς, quod in nostris, injectitium est.

Τὰ (e) γενόμενα. 18, 31. Codd. aliq. et Vulg. (f), ut videtur; quomodo legendum esse monet Lucas Brug. mutarunt aliqui ad marg. adeoque et in textu scribæ in γενόμενα, ceu commodius.

ἐπέδειξε, quod haud raro jactantiae notionem habet, nonnullis offensionis fuit. Ergo alii ex Joan. xx, 20, ἐδείξε, subjecerunt; hic ἐπέδειξε subjecit. Corruptionem prodit Mosquensis f. qui rasura sustulit syllabam επ.

(z) Mei servant σ.ι. Nec aliter est in interpretatione.

(a) Quomodo Millio Luc. xxiv, 1. Hic in mentem venire poterit, non video. Nimis longe repetitum.

(b) Imo cum Origene et Chrysostomo, ut docui in mea editione.

(c) Eodem modo οὕτως excuserunt nonnulli, cap. 4, vers. 6. Alii dederunt οὐτος. Sic vide W. r. t. Brch.

(d) Servat uterque meus σῷ. Sed σῷ omittunt codices Mosquenses cum scholis, d. 10, ejusmodi

codices tractavit Euthymius.

(e) Γινόμενα voluit scribere Millius. Mei habent γενόμενα.

(f) Ex exemplis quæ hic subjecit Millius, apparet, illum probas lectiones appellare eas quas habet Vulgata Latina.

(g) Hi omnes pro Vulgata Latina, sine melioribus codicibus Græcis, nihil probant : cum melioribus codicibus Græcis autem semper probant contra Vulgata Latinam. Indicant enim fere plerumque recentiores corruptiones versionis Latinæ. Per inductionem exemplorum id intelligitur.

(h) Servat uterque meus. Habet autem γενήματα, ut scribendum est. Γενήματα conduntur in horreo : γενήματα, ejus generis, in stabulis servantur.

(i) Γενόμενα voluit scribere Millius. Mei habent γενόμενα.

(j) Ex exemplis quæ hic subjecit Millius, apparet, illum probas lectiones appellare eas quas habet Vulgata Latina.

(k) Hi omnes pro Vulgata Latina, sine melioribus codicibus Græcis, nihil probant : cum melioribus codicibus Græcis autem semper probant contra Vulgata Latinam. Indicant enim fere plerumque recentiores corruptiones versionis Latinæ. Per inductionem exemplorum id intelligitur.

(l) Servat uterque meus. Habet autem γενήματα, ut scribendum est. Γενήματα conduntur in horreo : γενήματα, ejus generis, in stabulis servantur.

οὐκ ἦλθον καλεῖσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοῦς. MARC. 2, 17. Codd. aliqui et Vulg. Syr. (y) Goth. Coꝛt. Æthiop. Lucæ est, quod sequitur in nostris, εἰς μετάνοιαν, et accessit tam apud hunc evangelistam, quam Matthæum, ex Lectionariis.

Ὅμοια αὐτῆ. 12, 31. Sic libri probi aliq. et Vulg. Syr. Æthiop.

Ἐξ εὐωνόμων. 10, 40. Complures codd. et Vulg. goth. absque addito μου, quod accessit ex Matthæo.

Ἦ (pro quo in Edd. καί, ex Matth.) τῆς ὥρας. 13, 32. Magna vis codicum, et Vulg.

Ἐστρωμένον· ἔχει ἐτοιμάσατε. 14, 15. Alex. et probatiores al. et quidem exemplar Vulgati. Nec aliter Lucas, Marci sectator. Medium ἐτοιμον, quod in nostris, explicatio erat τοῦ ἐστρωμένου, in margine posita, indeque translata a scriba quopiam in mediam paginam.

Καὶ μὴ εὐρόντες ποίας εἰσενεγκώσιν αὐτόν. Luc. 5, 19. Ita e Stephanianis plurimi, aliisque probatioribus, Alex. Cant. διὰ ποίας, quod in excusis plerisque, est genuinæ lectionis explicatio

Πάντα τὰ γενήματά μου. 12, 18. Ita simpliciter Lin. et Cant. et Vulg. initio, ut videtur. Sequentia, (b) καὶ τὰ ἀγαθὰ μου, ascripta primum ad marg. e versu proxime sequente, irrepsere mox in contextum, et codices jam universim occupant.

ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐθεραπεύοντο. 6, 18. Alex. et codd. al. Vulg. Æthiop. omnino recte. Καὶ postea insertum erat, ante ἐθεραπεύοντο, ut jam in editis, ad tollendam obscuritatem, ac alias soli dæmoniacy sanati viderentur, non item reliqui, qui huc curationis causa venerant.

Ἐπειδὴ φθός. simpliciter. 11, 6. Codd. plurimi. Syr. et Vulg. initio. Μου injectum erat haud dubie, ad implendum sensum : nemo particulam hujusmodi expunxerit.

Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν. 13, 35. Codices optimi, magno consensu. Ἐρημος, quod accessit in nostris, ex Matthæo ascriptum fuisse monent Lucas Brug. et Grotius.

Ἄτερ βαλαντίου καὶ πήρις, μὴ τίνος ὑστερήσατε; 22, 35. Codd. aliq. omnino recte. Neque enim in proximis mentio fit, nisi sacculi et perc. Medium, καὶ ὑπεδήματων, quod in nostris, ascriptum primum in marg. a lectore aliquo, ex cap. 10, v. 4

codices tractavit Euthymius.

(e) Γινόμενα voluit scribere Millius. Mei habent γενόμενα.

(f) Ex exemplis quæ hic subjecit Millius, apparet, illum probas lectiones appellare eas quas habet Vulgata Latina.

(g) Hi omnes pro Vulgata Latina, sine melioribus codicibus Græcis, nihil probant : cum melioribus codicibus Græcis autem semper probant contra Vulgata Latinam. Indicant enim fere plerumque recentiores corruptiones versionis Latinæ. Per inductionem exemplorum id intelligitur.

(h) Servat uterque meus. Habet autem γενήματα, ut scribendum est. Γενήματα conduntur in horreo : γενήματα, ejus generis, in stabulis servantur.

(i) Γινόμενα voluit scribere Millius. Mei habent γενόμενα.

(j) Ex exemplis quæ hic subjecit Millius, apparet, illum probas lectiones appellare eas quas habet Vulgata Latina.

(k) Hi omnes pro Vulgata Latina, sine melioribus codicibus Græcis, nihil probant : cum melioribus codicibus Græcis autem semper probant contra Vulgata Latinam. Indicant enim fere plerumque recentiores corruptiones versionis Latinæ. Per inductionem exemplorum id intelligitur.

(l) Servat uterque meus. Habet autem γενήματα, ut scribendum est. Γενήματα conduntur in horreo : γενήματα, ejus generis, in stabulis servantur.

(m) Γινόμενα voluit scribere Millius. Mei habent γενόμενα.

(n) Ex exemplis quæ hic subjecit Millius, apparet, illum probas lectiones appellare eas quas habet Vulgata Latina.

(o) Hi omnes pro Vulgata Latina, sine melioribus codicibus Græcis, nihil probant : cum melioribus codicibus Græcis autem semper probant contra Vulgata Latinam. Indicant enim fere plerumque recentiores corruptiones versionis Latinæ. Per inductionem exemplorum id intelligitur.

(p) Servat uterque meus. Habet autem γενήματα, ut scribendum est. Γενήματα conduntur in horreo : γενήματα, ejus generis, in stabulis servantur.

(q) Γινόμενα voluit scribere Millius. Mei habent γενόμενα.

(r) Ex exemplis quæ hic subjecit Millius, apparet, illum probas lectiones appellare eas quas habet Vulgata Latina.

(s) Hi omnes pro Vulgata Latina, sine melioribus codicibus Græcis, nihil probant : cum melioribus codicibus Græcis autem semper probant contra Vulgata Latinam. Indicant enim fere plerumque recentiores corruptiones versionis Latinæ. Per inductionem exemplorum id intelligitur.

(t) Servat uterque meus. Habet autem γενήματα, ut scribendum est. Γενήματα conduntur in horreo : γενήματα, ejus generis, in stabulis servantur.

(u) Γινόμενα voluit scribere Millius. Mei habent γενόμενα.

(v) Ex exemplis quæ hic subjecit Millius, apparet, illum probas lectiones appellare eas quas habet Vulgata Latina.

(w) Hi omnes pro Vulgata Latina, sine melioribus codicibus Græcis, nihil probant : cum melioribus codicibus Græcis autem semper probant contra Vulgata Latinam. Indicant enim fere plerumque recentiores corruptiones versionis Latinæ. Per inductionem exemplorum id intelligitur.

(x) Servat uterque meus. Habet autem γενήματα, ut scribendum est. Γενήματα conduntur in horreo : γενήματα, ejus generis, in stabulis servantur.

hujus Evangelii, scribæ facile admiserunt in con- A
textum.

Πρὸς αὐτὸν γυναῖκα. JOANN. 4, 3. Πρὸς (i) αὐτόν
non agnoscunt complures libri, uti nec Vulg. Syr.

(i) πρὸς αὐτόν omittunt mei codices Euthymii.

Μη τοὺς πόδας μόνον. 13, 9. Sic libri aliq. et
Cant. adeoque Vulg. initio. Mōu injectivum est.

Sed de Commentario hoc hactenus, omnium, quæ
quidem Græce exstant, ut opinor, novissimo.

LECTIONES VARIANTES UTRISQUE CODICIS MOSQUENSIS AD QUATUOR EVANGELIA.

Constitueram quidem Integrum contextum quatuor Evangeliorum, uti in codicibus Euthymii Mosquensi-
bus legitur, simul cum ejus Commentario edere. Bibliopola autem mihi auctor fuit, ut de lectionibus
variantibus seorsim exponerem, textum autem breviter tantum ante singula scholia notarem. Id quia
sine damno lectorum fieri poterat, facile obtemperavi. Examinaveram autem codices Mosquenses Eu-
thymii bis, semel ad editionem Joannis Gregorii Oxon. 1703 fol., semel ad Bengelii Tubingæ 1734, 4. Hic
autem, sicuti etiam in mea Novi Testamenti editione feci, ad solam Gregorii editionem respicio. In
gratiam lectorum tamen monendum videtur, Gregorium expressisse editionem Oxoniensem Joannis
Fellii 1675, 8. Fellii autem editionem repetitam esse ab Aug. Herm. Franckio, Lipsiæ 1702, 8. Ex multis
autem exemplis didici, Wetstenium etiam, vel Fellii, vel Gregorii secutum esse editionem. Sunt autem
istæ editiones omnes, ut vulgo loquuntur, textus recepti, hoc est, nec Erasmus solum sequuntur, nec
Bezam, sed mistum contextum habent ex majori Stephaniana anni 1550 fol. et ultima Beza 1598 fol.,
insertis nonnullis lectionibus singularibus, de quibus tamen primus recepti textus editor lectores non
admonuit. In universum hoc moneo. Codex Euthymii B. in mea novi Testamenti editione I. est præ-
stantior, deterior est A. quem in Novo Testamento N. appello.

Ad Evangelium Matthæi.

Cap. I. V. 1. 2. Ἀβραάμ (a). Ex consuetudine
Græcorum, qui a ante βρ. spiritu aspero notare
solent. Sic et vers. 17 et Cap. III, 9.

4. Ἀμινάδμ bis. Partim, quod Græci in fine non
habent β. partim, quod μ. et β. in codd. inde a
sæc. IX facile confunditur.

5. Ῥάαβ. a.

6. Σολομών. a.

10. Τὴν Μανασσῆν.

Cap. II. V. 9. Ἐως οὐ ἔλθω. a.

11. Ἐύρον | εἶδον.

18. Ῥαμά.

22. Ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας | ἐπὶ abest.

Χρηματισθεὶς δὲ | δὲ abest. a.

Cap. III. V. 6. Ἰορδάνη ποταμῷ ὑπ'.

8. Καρπὸν ἀξιον.

10. Καρπὸν καλόν | καλόν abest. b.

11. Καὶ πυρὶ absunt.

Cap. IV. V. 5. Ἰστησιν | ἔστησαν. b.

9. Προσκυνησὲς με.

10. Ὑπαγε | ὀπίσω μου addit a.

13. Περιβαλασσαν, pro παραβαλασσαν est vitium
editionis Gregorii.

16. Ἰδὲ φῶς.

18. Ὁ Ἰησοῦς absunt. Cyrillus quidem t. II, p. 29. E.
Matthæum appellans, hæc addit. Attamen nec hoc
pro argumento esse potest.

Cap. V. V. 16. Πατέρα ἡμῶν. a.

Vitiosa sunt in a. vers. 20. εἰσέλθῃ. v. 23. προσφέ-
ρεις ἐστὶ κατὰ, omisso τί.

27. Τοῖς ἀρχαίοις absunt.

Ὁ μωχεύσας; | δὲ μωχέπων. a. ex proximo versu.

28. Ὁ βλέπων γυναῖκα | ὁ ἐμβλέπων γυναῖκα.
Sed a. in marg. notat γρ. καὶ ὁ βλέπων. Quoniam
h. l. βλέπειν, est περιέρχως καὶ ἐμπαθῶς προσβλέ-
πειν, quo sensu non dicunt Græci. Origenes et

(a) Quando uterque codex consentit, nullam
a. aut b.

B Chrysostomus, ut in mea editione docui, id per-
mutarunt cum ἐμβλέπων, ἐμβλέψας et ἐπιβλέπειν.
Ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς | ἐπιθυμῆσαι αὐτήν. b.

29. Σκανδαλίζῃ. a.

Βληθῆ | βληθῆναι. a. Sic et vers. 30.

38. Μῆτε ἐν | μήποτε ἐν. a.

44. Τοὺς μισούντας | τοὺς μισοῦσιν.

47. Τοὺς ἀδελφοὺς | τοὺς φίλους.

48. Ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς | ὁ οὐράνιος.

Cap. VI. V. 2. Ἀμήν γὰρ λέγω. h.

4. Ἀδὲς et ἐν τῷ φανερωῖ absunt.

5. Ὅπως ἐν | ἐν abest.

16. Τὰ πρόσωπα | τὸ πρόσωπον. a.

18. Ἐν τῷ φανερωῖ | omittunt.

23. Ἐκότος ἐστὶ | non comparat ἐστὶ.

Mox vers. 24. μαμωνᾶ.

V. 23. Καὶ τί πῆρα | ἢ τί πῆρα. Mox ἐνδύσε-
σθε. b.

C 33. Ζητεῖτε | αἰτεῖτε et in marg. ζῆ. ab eadem
manu. a. Adjecerat nempe scriba aliquanto post
litteram majusculam A. Igitur etiam t, in rasura
litteræ η scriptum. Αἰτεῖτε habet Chrysost. in duo-
bus codd. Mosq. Hom. VIII, in Epist. ad Hebr.

Cap. VII, V. 1. Ἴνα μὴ | καὶ οὐ μὴ. b. Vulga-
tum in textu. Sed in marg. γρ. καὶ οὐ μὴ. a.

2. Ἀντιμετρηθήσεται | μετρηθήσεται. b.

9. Ἢ τίς ἐστιν ἐξ | ἐστὶν abest. a.

10. Καὶ ἐάν | ἢ καὶ ἐάν. Mox vitiose, ἐπιδώσῃ. a.

11. Εἰ οὖν ὑμεῖς | ἐν οὖν ὑμεῖς. a.

12. Ὅσα ἐν | ὅσα ἐάν. b.

Ὅτως γὰρ | οὕτως; γὰρ. a. b. Codices enim per-
multi, ut alibi monui, etiam ante consonam, οὕτως;
pro οὕτω scribunt. Hinc interdum temere ex οὕτως,
factum est οὕτο;. Ὅτως hoc loco videtur invectum
per Chrysost. quem vide t. VII, p. 291. B. VIII,
p. 451 E. Forte jam Origenes intulerat, cujus in-

notam addidi. Quando unus variat, id notavi per

interpretatio intercidit. In pluribus codicibus repe-

14. Ὅτι στενή | τί στενή. Id explicat Euthymius et Theophylact. p. 40 C. Apud Chrysost. t. XI, p. 492 F. editur quidem ὅτι, sed iste locus postulat τί. Vide quæ notavi ad I Thess. v, 8. in mea N. Testamenti editione. Apud Symmachum Jes. LI, 7. τί εύπραγεις, κ. τ. λ.

15. Προσέχετε δέ | δέ abest.
24. Ἄνδρὶ φρονίμῳ | ἀνδρὶ omittit a. Προσεκοφαν | προσέπεισον. a. Varie vexatum est hoc vocabulum, quod Græci non dicunt hoc modo προσκόπτειν. Ergo alii habent προσέρριξαν, alii προσέκρουσαν.

Cap. VIII, V. 5. Εἰσελθόντι δὲ τῷ Ἰησοῦ | εἰσελθόντι δὲ αὐτῷ. Τῷ Ἰησοῦ est ex lectione ecclesiastica, κυριακῇ δ.

8. Εἰπὲ λόγον | εἰπὲ λόγῳ.
10. Τοῖς ἀκολουθοῦσιν αὐτῷ. Ἄμην.
11. Μετὰ Ἀβραάμ — οὐρανῶν | ἐν τοῖς κόλπῳ τοῦ Ἀβραάμ, cæteris omisit. Interpretatio etiam Vulgatam lectionem tollit. Corruptio ex Chrysostomo, qui t. VII, p. 209 C. habet εἰς τοὺς κόλπους. Deceptus autem est loco simili, quem ibi tractat, Luc. 16, 22, 23. Iterum ita ibid. p. 361 D. Sed ibid. p. 345 C. tantum omittit, ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

15. Διηκόνει αὐτῷ.
17. Διὰ τοῦ προφήτου Ησαίου.
25. Μαθηταὶ αὐτοῦ | αὐτοῦ abest.
34. Πόλις ἐξήλθον. b.

Cap. IX, V. 1. Καὶ ἐμβόας εἰς τὸ πλοῖον | ὁ Ἰησοῦς, post πλοῖον, addit a. id insertum habet, ante εἰς, ab eadem manu. b.

4. Καὶ ἰδὼν | ἰδὼν δέ.
5. Σοὶ αἱ ἀμαρτίαι | σου αἱ ἀμαρτίαι.
9. Καὶ ἀναστάς | ὁ δὲ ἀναστάς.
17. Καὶ ἀμφοτέρα | καὶ ἀμφοτέρῃ.
18. Ἀρχῶν τίς εἰσελεύσεται.
33. Ὅτι οὐδέποτε | ὅτι abest.
36. Ἐκκελυμένοι | ἐκεχυμένοι. Mox, ὡς πρόβατα.

Cap. X, V. 1. Αὐτὰ ἐκβάλλειν. b. Mox v. 3. λεβαίος, uno λ. uterque.

4. Ὁ Ἰσκαριώτης | ὁ abest.
8. Νεκροὺς ἐγείρετε | absunt. Quis hoc invenit? Fortasse Origenes. Sed ejus ad hunc locum interpretatio intercidit. Certe ergo Chrysostomus. Nam, nisi quidem nec in sex codicibus Mosquensibus Chrysostomi inter contextum hæc reperiuntur, tamen ex pluribus locis apparet, illum hæc probasse. Habet ergo hunc locum tom. VII, p. 370. B. D. ubi nihil in editione Montefalconii mutatur præter λεπρούς καθαίρετε. Sed in eadem homilia, ubi locum repetit p. 375 D. recenset, τοὺς λεπρούς, τοὺς καθαιρούμενους — καὶ τοὺς ἐγειρομένους νεκρούς. Ibid. E. μὴ ζῆται νεκρὸν ἕνα ἰδεῖν ἐγειρόμενον. Item p. 376 C. νεκρῶν ἀνάστασιν — λεπρῶν κάθαρσιν. Hæc omnia in eadem homilia, ubi hunc locum de industria tractat. Deinde in proxima homilia p. 378 D. rursus jungit, λεπρούς καθαίρειν, δαιμόνια ἐλύειν — νεκρούς ἐγείροντας. Item tom. VIII, p. 281. D. de Juda proliore loquens, inquit: Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ἄλλων ἦν τῶν πεμφθέντων νεκρῶς ἐγείραι καὶ λεπρούς καθαρίσαι. Denique disertè p. 300 D. ὅτε δὲ ἐπαρῆκεν αὐτοὺς [τοὺς μαθητάς], οὐκ εἶπεν, ἔδωκεν αὐτοῖς Πνεῦμα ἅγιον, ἀλλ', ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν, λέγων· Λεπρούς καθαρίζετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, νεκροὺς ἐγείρετε· ὄψεσθε ἐλάβετε, ὄψεσθε ὄψατε. Unde autem hæc Chrysostomus arguit? Ut equidem credo, ex loco simili Matth. xi, 5, ubi (b) iidem λεπροὶ καθαρίζονται, νεκροὶ ἐγείρονται. Sed

hoc loco ista verba etiam suspecta reddid incerta sedes. Nam alii codices, ante λεπρούς καθαρίζετε, alii, post habent. Hic ergo cum cæteris probatis codicibus multum Euthymii et Theophylacti auctoritas valet contra Chrysostomum. Cyrillus etiam, qui modo ex Origene, modo ex Chrysostomo pendet, hæc infert tom. I Glaphyr. p. 426. D. ἀσθενώντας θεραπεύετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, λεπρούς καθαρίζετε, νεκροὺς ἐγείρετε· ὄψεσθε, κ. τ. λ. Item t. II, p. 862 C. ἀσθενώντας θεραπεύετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, νεκροὺς ἐγείρετε. Ac disertè tom. I, part. 1, p. 194 B. Καὶ μὴν τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις ἐπ' ἐξουσίας ἰδίδου τὴν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων εὐσθενεῖαν ὁ Χριστὸς, ὥστε (v. 1.) ἐκβάλλειν αὐτὰ, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ. Καὶ τὸ ἐστὶ τούτων ὑπερτεροῦν, καὶ αὐτοῦ δύνασθαι καταβλεῖν [τοῦ ἀδελφῶν videtur] θανάτου, διεκπελεύτο, θεοπροπέστατα λέγων· Ἀσθενώντας θεραπεύετε, λεπρούς καθαρίζετε, νεκροὺς ἐγείρετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε. Ibid. p. 619 sin. Ἀσθενώντας θεραπεύετε, νεκροὺς ἐγείρετε, λεπρούς καθαρίζετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε. T. VI, p. 54 C. contra Nestorium: Ἀσθενεῖς θεραπεύετε, νεκροὺς ἐγείρετε, λεπρούς καθαρίζετε, κ. τ. λ.

10. Μηδὲ δύο χιτωνᾶς | μὴ pro μηδέ. a.
14. Τῶν ποδῶν | ἐκ τῶν ποδῶν.
18. Ἠγεμόνα; δέ | δέ abest. a.
19. Πῶς ἢ τί λαλήσητε | πῶς ἢ τί λαλήσετε.
21. Δὲ ἀδελφός. | δέ omittit a.
24. Διδάσκων αὐτοῦ.
25. Οἰκτιακούς.
27. Εἰ, τὴ οὐς ἠκούσατε.
28. Καὶ μὴ φοβήσθε. Εἰ μοχ, ἀποκτενόντων. Continuo, ψυχὴν οὐ δυναμένων.
29. Πατὴρς ἡμῶν, a. Statim autem uterque addit: τοῦ ἐν οὐρανοῖς.
36. Οἰκτιακοί.

Cap. XI, V. 2. Ὁ δὲ Ἰωάννης ἀκούσας | ἀκούσας δὲ ὁ Ἰωάννης. b. Ἀκούσας δὲ Ἰωάννης. a.
4. Ἄ βλέπετε καὶ ἀκούετε.
8. Βασιλέων | Βασιλείων.
12. Τοῦ Βαπτιστοῦ omittunt.
16. Παῖδαριος | παιδίσις. Mox ἀγορᾶ, pro ἀγοραῖς.
21. Βηθσαϊδά.
Cap. XII, V. 3. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. Mox deest αὐτός, post ἐπαύσαεν.
6. Τοῦ ἱεροῦ μείζων ἐστίν.
8. Καὶ τοῦ Σαββάτου | καὶ abest.
11. Τίς ἐστὶν ἐξ ὑμῶν. Mox ἐμπίασι. a.
12. Διαφέρει ὁ ἀνθρώπος.
15. Ἰγίης | ἡ χειρ αὐτοῦ ὑγίης.
18. Εἰς ὃν | εἰς omittit. a.
20. Τὴν κρῖσιν αὐτοῦ.
21. Καὶ τὸ ὄνοματι αὐτοῦ.
22. Κωφὸς καὶ τυφλός. a.
28. Ἐν πνεύματι Θεοῦ ἐγώ.
29. Τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάση.
31. Pro posteriori τοῖς ἀνθρώποις, est αὐτοῖς.
32. Καὶ ὅς ἐάν.
Ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι. ἐν τῷ νῦν αἰῶνι.
35. Τῆς καρδίας εἰ τί, ante ἀγαθὰ, omittunt.
42. Σολομώνος. bis eodem versu.
44. Ἐπιστρέψω | ὑποστρέψω. b. Mox, καὶ ἐλθὼν uterque.

45. Ἐταρξ ἐπὶ αὐτόν.
49. Αὐτοῦ, post χεῖρα, omittunt.
50. Αὐτός μου καὶ ἀδελφός.
Cap. XIII, V. 5. Τοῦ σπαιραῖ.
4. Τὰ πατεῖνά τοῦ οὐρανοῦ.
14. Ἐπ' αὐτοῖς. | ἐπ' abest. Mox, ἀκούσητε et βλέψητε. a.
15. Συνῶσι | συνῶσι. Mox ἴζομαι. b.

45. Ἐταρξ ἐπὶ αὐτόν.
49. Αὐτοῦ, post χεῖρα, omittunt.
50. Αὐτός μου καὶ ἀδελφός.
Cap. XIII, V. 5. Τοῦ σπαιραῖ.
4. Τὰ πατεῖνά τοῦ οὐρανοῦ.
14. Ἐπ' αὐτοῖς. | ἐπ' abest. Mox, ἀκούσητε et βλέψητε. a.
15. Συνῶσι | συνῶσι. Mox ἴζομαι. b.

45. Ἐταρξ ἐπὶ αὐτόν.
49. Αὐτοῦ, post χεῖρα, omittunt.
50. Αὐτός μου καὶ ἀδελφός.
Cap. XIII, V. 5. Τοῦ σπαιραῖ.
4. Τὰ πατεῖνά τοῦ οὐρανοῦ.
14. Ἐπ' αὐτοῖς. | ἐπ' abest. Mox, ἀκούσητε et βλέψητε. a.
15. Συνῶσι | συνῶσι. Mox ἴζομαι. b.

45. Ἐταρξ ἐπὶ αὐτόν.
49. Αὐτοῦ, post χεῖρα, omittunt.
50. Αὐτός μου καὶ ἀδελφός.
Cap. XIII, V. 5. Τοῦ σπαιραῖ.
4. Τὰ πατεῖνά τοῦ οὐρανοῦ.
14. Ἐπ' αὐτοῖς. | ἐπ' abest. Mox, ἀκούσητε et βλέψητε. a.
15. Συνῶσι | συνῶσι. Mox ἴζομαι. b.

45. Ἐταρξ ἐπὶ αὐτόν.
49. Αὐτοῦ, post χεῖρα, omittunt.
50. Αὐτός μου καὶ ἀδελφός.
Cap. XIII, V. 5. Τοῦ σπαιραῖ.
4. Τὰ πατεῖνά τοῦ οὐρανοῦ.
14. Ἐπ' αὐτοῖς. | ἐπ' abest. Mox, ἀκούσητε et βλέψητε. a.
15. Συνῶσι | συνῶσι. Mox ἴζομαι. b.

45. Ἐταρξ ἐπὶ αὐτόν.
49. Αὐτοῦ, post χεῖρα, omittunt.
50. Αὐτός μου καὶ ἀδελφός.
Cap. XIII, V. 5. Τοῦ σπαιραῖ.
4. Τὰ πατεῖνά τοῦ οὐρανοῦ.
14. Ἐπ' αὐτοῖς. | ἐπ' abest. Mox, ἀκούσητε et βλέψητε. a.
15. Συνῶσι | συνῶσι. Mox ἴζομαι. b.

45. Ἐταρξ ἐπὶ αὐτόν.
49. Αὐτοῦ, post χεῖρα, omittunt.
50. Αὐτός μου καὶ ἀδελφός.
Cap. XIII, V. 5. Τοῦ σπαιραῖ.
4. Τὰ πατεῖνά τοῦ οὐρανοῦ.
14. Ἐπ' αὐτοῖς. | ἐπ' abest. Mox, ἀκούσητε et βλέψητε. a.
15. Συνῶσι | συνῶσι. Mox ἴζομαι. b.

45. Ἐταρξ ἐπὶ αὐτόν.
49. Αὐτοῦ, post χεῖρα, omittunt.
50. Αὐτός μου καὶ ἀδελφός.
Cap. XIII, V. 5. Τοῦ σπαιραῖ.
4. Τὰ πατεῖνά τοῦ οὐρανοῦ.
14. Ἐπ' αὐτοῖς. | ἐπ' abest. Mox, ἀκούσητε et βλέψητε. a.
15. Συνῶσι | συνῶσι. Mox ἴζομαι. b.

45. Ἐταρξ ἐπὶ αὐτόν.
49. Αὐτοῦ, post χεῖρα, omittunt.
50. Αὐτός μου καὶ ἀδελφός.
Cap. XIII, V. 5. Τοῦ σπαιραῖ.
4. Τὰ πατεῖνά τοῦ οὐρανοῦ.
14. Ἐπ' αὐτοῖς. | ἐπ' abest. Mox, ἀκούσητε et βλέψητε. a.
15. Συνῶσι | συνῶσι. Mox ἴζομαι. b.

45. Ἐταρξ ἐπὶ αὐτόν.
49. Αὐτοῦ, post χεῖρα, omittunt.
50. Αὐτός μου καὶ ἀδελφός.
Cap. XIII, V. 5. Τοῦ σπαιραῖ.
4. Τὰ πατεῖνά τοῦ οὐρανοῦ.
14. Ἐπ' αὐτοῖς. | ἐπ' abest. Mox, ἀκούσητε et βλέψητε. a.
15. Συνῶσι | συνῶσι. Mox ἴζομαι. b.

45. Ἐταρξ ἐπὶ αὐτόν.
49. Αὐτοῦ, post χεῖρα, omittunt.
50. Αὐτός μου καὶ ἀδελφός.
Cap. XIII, V. 5. Τοῦ σπαιραῖ.
4. Τὰ πατεῖνά τοῦ οὐρανοῦ.
14. Ἐπ' αὐτοῖς. | ἐπ' abest. Mox, ἀκούσητε et βλέψητε. a.
15. Συνῶσι | συνῶσι. Mox ἴζομαι. b.

(f) Vide paulo inferius Matth. 19, 9, ubi Origenes et Chrysostomus ad Matth. 5, 32, in interpreta-

tione transcurrit, neglecto loco, quæ data opera interpretabantur. Atque ita multoties aerrat.

23. Συνιών] συν.ων. a.
 26. Καρπόν] καρπούς. b.
 27. Έχει ζιζάνια.
 28. Συλλέξομεν.
 *Αμα omittit. a. Mox uterque, αὐτοῖς καὶ τὸν οἶνον.
 30. Συνουξάνεσθαι] οὖν συνουξάνεσθαι. Syllabæ οὖν, et οὖν, alibi etiam sunt confusæ. Primo ergo vitiose scribebatur, οὖν αὐξάνεσθαι, deinde revocabatur, συναυξάνεσθαι servato etiam οὖν. Hoc ex varietatibus ad h. l. discitur. Ex meâ nimirum editione. Αὐτὰ εἰς δέσμας] αὐτὰς εἰς δεσμάς. a. Αὐτὰ εἰς δεσμάς. b.
 32. Μείζον πάντων τῶν λαχάνων.
 33. Έκρυψεν.
 40. Κατακαίεται] καίεται, quæ est vera lectio. Sic Joan. 15, 6.
 44. Έν ἀγράφ.
 52. Θησαυροῦ αὐτοῦ] αὐτοῦ abest. a.
 55. Οὐχ ἡ μήτηρ.
 Cap. XIV, V. 3. Έν τῇ φυλακῇ.
 5. Έροβείτο τὸν ὄχλον.
 12. Τὸ σῶμα αὐτοῦ.
 14. Έπιλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς. Stephaniana major, ut recte monet Weist. pro edito ἐπ' αὐτοῖς, per errorem exhibuerat, ἐπ' αὐτοῦς. Id ergo Beza correxit, fecitque αὐτοῦς. Attamen ἐπ' αὐτοῦς non caret auctoritate. Ita enim Chrysost. t. VII, p. 504 D. consentientibus codicibus Mosquensibus, præter codicem γ, qui bis habet ἐπ' αὐτοῖς. Scilicet semel loco laudato, semel ante homiliam XLIX, versum 13 et 14 habet, cum reliqui tantum versum 13 exhibeant. Monui hac de re in editione Novi Testamenti ad Matth. p. 480. Έπ' αὐτοῦς habent etiam codices Mosqq. Novi Testamenti e. l. Ac sæpius quidem σπλαγγνίζεσθαι in Novo Testamento additum habet ἐπὶ τινι. Sed hic auctoritate codicum probandum ἐπ' αὐτοῖς.
 19. Καὶ λαβῶν] καὶ omittunt.
 22. Αὐτοῦ, post μαθητάς, deest.
 27. Φοβείσθε] φοβήσθε. a. Ita, sed supra scripto, et. b.
 28. Αποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος, εἶπεν αὐτῷ Κύριε. Ita uterque. Mox, κέλευσόν μοι. a.
 36. Αψονται. a.
 Cap. XV, V. 4. Πατέρα σου] σου omittunt.
 5. Ab ὑμεῖς δὲ ad ὠφελιθῆς uterque bis deinceps habet, sed ante diversa scholia.
 *Ὅς ἄν] ὅς ἐάν:
 14. Έμπροσθενται.
 17. Έκβάλλετε. a.
 25. Προσεκύνει] προσεκύνησαν.
 27. Η δὲ εἶπε] pro ἡ est littera majuscula aurea, O, errore manifesto. Nam aliquanto post picta est illa littera, ut cæteræ initiales. a. Mox deest ἐσθίει. b.
 31. Έδόξασαν] ἐδόξαζον.
 32. Ηδὴ ἡμέραι τρεῖς.
 37. Περιτετεῦον.
 39. Ένέδθη] ita a. etiam b. sed hic supra notat alteram lectionem per impositum á.
 Cap. XVI, V. 3. Πρωτῶ] πρωτάς.
 4. Ante γενεά, addunt : καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς. Hanc varietatem Millius etiam notavit e cod. Barocciano. Non opus erat, ut id Hentenius etiam ex codice Hispaniensi indicaret. Discitur enim ex commentario, illum sic legisse. Hanc Appendicem excludendam esse, quilibet videt. Et apud Euthymium res facile expediri potest, modo hæc jungantur præcedenti interpretationi, textus autem initium habeatur, γενεά πονηρά. Sed illud mirum, quod duo Colbertini id etiam habent et versio Æthiopica. Conjecturam de hoc loco proposui in editione Novi Testamenti, quæ firmatur loco simil. Luc. ix, 56, ex iis, quæ ex codice d. indicavi.
 11. Περὶ ἄρτων.

- A 14. Ηλίαν, spiritu leni. b. Ita idem supra 11, 14.
 20. Ἰησοῦς ὁ Χριστός] Ἰησοῦς omittunt.
 28. Έστηκότων, ἐστώτων.
 Cap. XVII, V. 3. Έγένοντο λευκά. a.
 5. Ὁφθῆσαν] ὠφθη. a. mox Ἠλλάς. b.
 4. Μωσαί. Ita uterque. Paulo ante a. omittit ὁ ante Πέτρος. Mox Ἠλία. h. spiritu leni, ut solet.
 11. Ἠλίαζ. b. ante Ἠλίαζ, addit δε: a. Rursus vers. 12 Ἠλίαζ. b. atque ita constantiter hic codex.
 14. Γουνοπετῶν αὐτόν.
 20. Έάν ἔχετε. a.
 25. Έγεροθήσεται] ἀναστήσεται.
 21. Έλθόντων δὲ] καὶ ἐλθόντων.
 27. Ἀναβάνα] ἀναβαίνοντα.
 Cap. XVIII, V. 4. Ταπεινώσει.
 6. Έπὶ τὸν τράχηλον] εἰς τὸν τράχηλον.
 12. Ένενηκονταεπένε. a. Ita ex rasura litteræ v. b. Ita iterum uterque vers. 13.
 15. Έάν δὲ ἀμάρτη. Αὐτοῦ καὶ σου. b.
 16. Η τριῶν absunt. a.
 19. Πάλιν ἀμὴν λέγω.
 28. Ὅτι ὀφείλει] εἰ τι ὀφείλεις.
 29. Καὶ πάντα] πάντα omittunt.
 31. Τῷ Κυρίῳ ταυτῶν.
 Cap. XIX, V. 5. Τὸν Πατέρα αὐτοῦ.
 8. Ὅτι Μωσῆς μέν.
 9. Εἰ μὴ ἐπὶ] μὴ ἐπὶ. Mή, sine et, male habuit Origenem et Chrysostomum. Ergo uterque ex Matth. v, 32 arripuit παρεκτός. Origenem vide t. III, p. 617 C, Chrysostomum t. VII, p. 622 B. Erasmus quidem inveniit et. Attamen in scholiis codd. Mosqq. ita ad hunc locum legitur : Μὴ διδοὺς δεξιαν λύειν τὸν γάμον, εἰ μὴ μόνῳ (alii, μόνον) τῷ καταλάβοντι πορνευμένην τὴν γυναῖκα. Ita codd. quos appello a. d. e. Crisin didicit Erasimus ab Origene et Chrysostomo. Nam infra Joan. xiii, 10 pro ἡ τοὺς πόδας, uterque intulit, εἰ μὴ τοῦς πόδας. Vide Orig. t. IV, p. 414 D; Chrysost. t. VIII, p. 416 a.
 13. Προσηνέχθησαν.
 16. Ποιῶ] ποιήσας, servato etiam ἴνα. a.
 18. Deest vocabulum εἶπε. b.
 19. Ὡς ταυτόν. a.
 24. Πάλιν δέ] δὲ abest. a.
 Διελθεῖν] εἰσελεῖν, ut mox. In scholiis tamen dissentiunt.
 26. Δυνατὰ ἐστι] ἐστι abest.
 Cap. XX, V. 2. Συμφωνήσας δὲ] καὶ συμφωνήσας.
 3. Περὶ τρίτην ὥραν.
 4. Καὶ ἐκείνοις.
 Ἀμπελῶνά μου. a.
 12. Ὅτι οὗτοι] οὗτοι abest. a.
 15. Ηὶ ὁ ὄφθαλμός] εἰ ὁ ὄφθαλμός. Ita Chrysost. t. VII, p. 637 D; p. 638 C. Origenes totum locum negligit in interpretatione.
 21. Εὐανθύμων] εὐανθύμων σου. Mox, ἐν τῇ βασι-
 D λειχ σου omittit b.
 22. Καὶ τὸ βάπτισμα] ἡ τὸ βάπτισμα. a.
 24. Post ἡγανάκτησαν reperit οἱ δέκα a.
 26. Ab ἀλλ' ὅς ἐάν ad vers. 27 ὑμῶν δούλος, culpa scribæ in principio folii omissa sunt. a.
 30. Ἰτέ. b. Sic idem versu 31.
 Cap. XXI, V. 4. Ἠγγισεν. a. Mox Βηθσαφαῖ.
 a. b.
 2. Ὅνον δεδεμένον. b.
 3. Αποστέλλει.
 7. Έπεκρίθισεν.
 8. Έστρωσαν ἐν τῇ ὁδοῦ τὰ ἱμάτια αὐτῶν.
 11. Ἰησοῦς insertum. a.
 12. Τοὺς ἀγοράζοντας καὶ ποιλοῦντας. b.
 14. Χωλοὶ καὶ τυρλοί.
 19. Ὁδοῦ αὐτοῦ, ἤλθεν. b.
 22. Ὅσα ἐάν.
 25. Οὖν abest. a.
 28. Τί δὲ ὄμνιν] δὲ abest. a.

32. Ὁ Ἰωάννης.
 55. Ἐδραν. α.
 46. Τὸς δγλους] τὸν δγλον.
 Cap. XXII. V. 4. Ἠτοίμασται.
 7. Ἀκούσας δὲ, εἰς.] καὶ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς
 ἐκεῖνος ὠργίσθη.
 9. Ὅσους ἐάν. b.
 13. Βάλετε εἰς.
 16. Πρόσωπον ἀνθρώπου.
 20. Καὶ ἐπιγραφῆ. b.
 31. Ῥηθὲν ὑμῖν] ὑμῖν omittunt.
 57. Ἐπεν αὐτῷ] ἔφη αὐτῷ.
 59. Ὁμοία αὐτῇ] ὁμοία αὐτῆ. a.
 46. Ἠδύνατο.
 Cap. XXIII. V. 5. Ὅσα ἐάν. b.
 5. Πλατύνουσι γὰρ τὰ.
 6. Ἐν τοῖς δεῖπνοις.
 8. Γὰρ ὁμῶν ἐστιν.
 10. Μὴ κληθῆτε. a. Mox uterque, γὰρ ἐστιν
 ὁμῶν.
 Versus 14 legitur ante versum 13. Ergo versu
 14. non 13, post οὐαί reperitur δέ.
 15. Qui ex Chrysostomo argumentantur contra
 narrationem de adultera apud Joannem, ii teneant,
 hic etiam Chrysostomum, post versum 15, statim
 transire ad versum 23, t. VII. p. 708 B. C. Nec
 attingit ullo verbo hunc locum. Fortasse ideo
 silentio transiit, quod pugnare videbantur cum
 Matth. V.
 18. Ὅς ἄν. b.
 24. Κατοικοῦντι ἐν αὐτῷ. Interpres Latinus Ori-
 genis, t. III, p. 844 D. : Qui habitat in ipso. Sed
 ita accipi debet, confusis per Hebraismum tempo-
 ribus, etiamsi legatur κατοικήσαντι.
 22. Οὐρανῷ] ναῷ. a.
 23. Ταῦτα δὲ ἔδει. b. Mox uterque, τὴν δὲ κάμη-
 λον.
 25. Ἀκρᾶς] ἀδικίας.
 52. Ἐπληρώσατε. a.
 36. Ὅτι ἤξει, et mox πάντα ταῦτα.
 57. Ἀποκτένουσα. a. ἀποκτένουσα. b.
 Cap. XXIV. V. 1. Post ἱεροῦ legitur, ὡς θαυμα-
 στίς, in quibus vocabulis proximum scholium ter-
 minatur. Punctis ergo notantur, ut tollenda. b.
 2. Ὡδε λιθοῦ] λιθοῦ ὧδε. a.
 7. Ὅς οὐ μὴ] μὴ abest.
 8. Ταῦτα δὲ πάντα. a.
 9. Πάντων ἰθύνων] ἰθύνων abest.
 17. Μὴ καταβάτω. Εἰ mox, ἀραι τὰ ἐκ τῆς.
 18. Τὸ ἱμάτιον.
 20. Μὴ δὲ Σαββάτω.
 26. Ταμίαις. a.
 30. Ἀνθρώπου μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς
 ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. a.
 31. Ἀκρων οὐρανοῦ. a.
 52. Ἐκφυῆ.
 33. Ταῦτα πάντα.
 34. Ταῦτα πάντα. a.
 36. Καὶ ὥρας.
 49. Τὸς συνδούλους αὐτοῦ.
 Ἐσθίει δὲ καὶ πίνη. a. Ἐσθίη δὲ καὶ πίνη. b.
 Cap. XXV. V. 2. Καὶ αἱ πέντε] αἱ abest.
 3. Ἀμπάδας αὐτῶν.
 15. Ἰὼαν] οικίαν. b.
 21. Ἐφη δὲ αὐτῷ] δὲ abest.
 27. Ἐλθὼν ἐγὼ] ἐγὼ omittit a.
 30. Ἐκβάλλετε] ἐκβάλλετε. a. Ἐμβάλετε. b.
 44. Ἀποκριθήσονται αὐτῷ] αὐτῷ abest.
 Cap. XXVI. V. 4. Δόλιφ κρατήσωσι.
 11. Τὸς πτωχοὺς γὰρ πάντοτε ἔχετε.
 17. Ἠτοιμάσομεν.
 26. Τὸν ἄρτον] τὸν omittunt. Mox εὐχαριστήσαζ,
 loco εὐλογήσαζ.
 28. Τοῦτο γὰρ] γὰρ abest.
 29. Γενήματος, unō v.
 53. Εἰ καὶ πάντες] καὶ abest. Mox, ἐγὼ δὲ οὐδέ-
 ποτε. a.

- A 55. Ἀπαρνήσωμαι. α.
 Ὁμοίως δὲ καὶ πάντες.
 37. Ἐκεῖ omittit a.
 38. Αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς.
 48. Ὅν ἐάν. b.
 50. Ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν.
 52. Ἀπολοῦνται] ἀποθανοῦνται. Chrysostomi Co-
 dices, ut jam notavi ad hunc locum, in his duobus
 vocabulis variant. Ἀπολοῦνται exhibet etiam t. VIII,
 p. 491 B. Theophylactus in textu et in interpreta-
 tione habet ἀποθανοῦνται, p. 167 A.
 56. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ πάντες.
 59. Θανατώσωσιν αὐτόν.
 65. Nulla hic notatur varietas, ne ab eis quidem
 qui ex Patribus lectiones variantes collegerunt.
 Sed tamen Cyrillus tom. III, p. 496 A, habet περι-
 ἐβόηξε τὴν ἐσθήτα, εἰ, λέγων· ἐδυσφήμησεν. Hanc
 Cyrilli animadversionem catenarum fabri totam
 transtulerunt ad Act. xiv, 14. Vide Oecumen.
 tom. I, p. 118 D.
 B 67. Ἐράπισαν. a.
 70. Ἐμπροσθεν αὐτῶν πάντων.
 71. Τοῖς ἐκεῖ] αὐτοῖς· ἐκεῖ uterque. Mox Ναζα-
 ραίου. a.
 74. Καταθέματιζεν.
 75. Τοῦ Ἰησοῦ] τοῦ omittunt.
 Cap. XXVII. V. 6. Κορδοῦαν.
 26. Φραγελλώσας.
 35. Γολγοθάν. Mox, ὃ ἐστι λεγόμενον.
 35. Ἴνα πληρωθῆ] ad ἕβαλον κληρον absunt.
 41. Καὶ περισπούδερων καὶ Φαρισαίων.
 42. Πιστεύσομεν ἐπ' αὐτῷ. b. Πιστεύομεν ἐπ'
 α τῷ, a.
 43. Nūn omittunt.
 44. Ἰνεῖδιζον αὐτόν.
 46. Ἀιμά σαβαχθανί.
 49. Εἰδόμεν. a.
 In editione Novi Testamenti jam notavi Chry-
 stomum hic memorare Joan. xix, 34. Ita mox
 t. VII, p. 826, fin. pro Matthæi verbis explicat Luc.
 xxii, 47, 48. Atque ita multoties aliorum infert
 evangelistarum verba. Illic autem eo minus miror,
 quod ista verba Joannis legebantur olim in lectione
 ecclesiastica Matth. xxvii 1-38 seqq. Atque hujus
 ecclesiastica lectionis ipse Chrysostomus mentio-
 nem facit t. VII, p. 818 C. Quod autem Montefal-
 conius edidit hνοιξεν, id est contra codd. Mosquens-
 ses, qui habent ἐνοιξεν. Ἐνοιξεν tamen ipse ex aliis
 codd. notat.
 53. Ἐξελθόντα.
 54. Τὸν σεισμὸν καὶ omittunt.
 59. Ἐνετύλιξεν αὐτῷ ἐν σινδόνι.
 63. Ὁ πλάγος ἐκεῖνος.
 64. Νυκτός· abest. b.
 65. Ἐφη δὲ αὐτοῖς] δὲ abest.
 Cap. XXVIII. V. 4. Θεωροῦσα. b.
 3. Αὐτοῦ λευκὸν] αὐτοῦ abest. a.
 6. Ἠγέρθη γὰρ] γὰρ deest.
 9. Ὁ Ἰησοῦς] ὁ abest.
 10. Κάκει] καὶ ἐκεῖ.
 19. Πορευθέντες οὖν] οὖν omittunt.
 20. Ἀμήν abest.
 Ad Evangelium Marci.
 Cap. I. V. 5. Ἐξέπεριεούοντο.
 6. Δὲ ὁ Ἰωάννης.
 9. Ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς.
 16. Τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τοῦ Σίμωνος.
 27. Συζητεῖν πρὸς ἑαυτούς.
 29. Ἐξελθὼν ἦλθεν.
 54. Ἠδίσαν αὐτόν.
 55. Ἄϊαν omittunt.
 57. Σε ζητοῦσι.
 58. Καὶ ἐκεῖ.
 Cap. II. V. 8. Οὕτως αὐτοὶ διαλογίζονται.
 9. Ἀφρώντι σου αἰ.
 Versum 10 ei !! omittit a.

12. Ὅτι οὕτω; οὐδέποτε.
14. Αὐτ. a.

Scribæ inibi, ut ad hunc locum in editione Novi Testamenti jam notavi, hunc locum corruerunt ex scholiis. Scholiastis autem imposuit Origenes. Is ergo contra Celsum tom. I, p. 376 D, ita scribit: Ἔγω δὲ καὶ ὁ λέβης τελώνης ἀκολουθήσας τῷ Ἰησοῦ· ἀλλ' οὐτε γὰρ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ ἦν, εἰ μὴ κατὰ τινα τῶν ἀντιγράφων τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου. Hic primo notandum, λέβης poni pro λευῖς. Nam de λεβαιο; seu λεβαῖος accipi nequit. Lebbæus enim nullibi τελώνης appellatur, sed Levi. Jam quia Origenes dixerat, κατὰ τινα τῶν ἀντιγράφων τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου, interpolatores inde colligebant, alicubi in Evangelio Marci pro Levi aliter legi, ac nisi ita aliter legeretur, aliter corrigendum esse. Locus Origenis autem duobus Marci locis accommodari potest. Nam propter λέβης ὁ τελώνης ἀκολουθήσας referri potest ad Marc. 11, 14. Propter additum autem τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀποστόλων, trahi quoque possit ad Marc. 11, 16-18, ubi est apostolorum catalogus. Probabile videbatur interpolatoribus, Origenem locutum esse de priori loco. Cum autem hic legeretur, τὴν τοῦ Ἀλφαίου, infra autem cap. 11, 18, idem additum reperirent Jacobi nomini, pro Levi corrigebant Jacobum. Nolo hic inquirere, quam fidem mereatu Origenes, cum ἀντιγράφα τινα memorat. Illud tantum moneo, cum, si primum locum respexit, parum attentum fuisse. Nec enim Marcus tantum narrat, Levin accessisse Christo, sed Lucas etiam v, 27 seqq. fere iisdem verbis, quibus Marcus. Ad excusandum Origenem ergo nihil afferri potest, nisi, quod fortasse desperatissimus defensor ejus dixerit, scilicet, Lucam quoque in libris omnibus cap. v, v. 27, 28, bis corruptum, atque ibi etiam bis Ἰάκωβον interponendum esse. Prior ergo Marci locus propter auctoritatem Lucæ corrigi nequit. Videamus de posteriori Marci loco. Hic vero facillime corrumpi poterat, si scilicet 11, 18, pro Ματθαῖον aut Ἰάκωβον [τὴν τοῦ Ἀλφαίου] scriberetur Αὐτῶν. Hoc uno modo constare poterat Origenis animadversio. Hic autem, dum interpolatores metuunt auctoritatem Matthæi x, 3; Luc. vi, 15; et Act. I, 13, incidunt in Lucæ

A laqueos, v, 27, 28, atque ipsi inviti Origenem vel negligentia, vel fraudis crimine irretiunt. Tale est mendacium. Ipsum se prodit. Origenis animadversio, ut arbitror, tantum eo pertinebat, ne quis putaret Levin quemdam fuisse apostolorum. Id autem efficitur, si Levis apud Marc. 11, 14, et Luc. v, 27, pro diversa persona habeatur, non pro Matthæo Matth. ix, 9. Ἐκ περιουσίας igitur Origenes, immemor Lucæ, pro tempore, tanquam argumentum addebat: Κατὰ τινα τῶν ἀντιγράφων.

Quid autem efficitur, si hic Marc. 11, 14, cum istis interpolatis codicibus loco Αὐτῶν legatur Ἰάκωβον; scilicet tunc tres portitores (c) ac tres filios Alphæi habebimus. Necesse ergo erit, ut aut de tribus personis tres evangelistæ dixerint, aut Jacobus et Levi, aut Levi et Matthæus pro una persona habeantur. In eadem ergo difficultatem revolvimur. Adhuc enim tantum interrogatum est, utrum Matthæus et Levis sit eadem persona, an duæ? Nunc etiam quærendum, utrum Jacobus et Levi una an duæ sint personæ. Sed Levi ex decreto Origenis non fuit apostolus. Aut ergo nec Jacobus fuit apostolus, aut tres seruntur portitores in Evangeliiis, omnes filii Alphæi. Sed Origenes, ut centum locis aliis, ita hic quoque infatuavit scholiastas, quorum etiam ad hunc locum verba, quod diversorum auctorum interpretationes conjunxerunt, ita obscura atque inter se repugnantia sunt, ut nemo commodum ernere possit sensum. Scholia leguntur in mea Novi Testamenti editione.

- V. 16. Πίνη. a.
17. Εἰς μετόνοιαν absunt.
17. Καὶ ἔρχονται ad νηστεύουσιν absunt. a.
19. Ὅσον χρόνον ad νηστεύειν absunt. a.
23. Ἐν τοῖς Σάββασι in abest. a.
26. Τοῦ ἀρχιερέως τοῦ omittunt.
27. Καὶ ἔλεγεν] καὶ λέγει. a.
Cap. III. V. 7. Ἀβ καὶ ἀπὸ Ἱεροσολύμων ad Ἰδουμαία; absunt. a.
12. Φανερόν αὐτὸν ποιήσωσι.
17. Τοῦ Ἰακώβου] αὐτοῦ. a.
27. Οὐ δύναται οὐδεὶς] οὐδεὶς δύναται.
Αὐτοῦ διαρκάση.
28. Ὅσας ἀν. Sed ὅσας est error editionis Gregorii.
52. Καὶ οἱ ἀδελφοί σου καὶ αἱ ἀδελφαί σου.
Cap. IV. V. 2. Καὶ ἐδίδακκεν ad πολλά absunt. a.

(c) Atqui scholiastæ ad hunc locum ne duos quidem nobis largiuntur portitores. Proponunt enim quæstionem hanc: Ἐφαί τις, ὅτι δύο ἦσαν ἐκ τῶν δωδεκα τελῶναι, Ματθαῖος καὶ Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου, ὅπερ οὐκ ἔστιν· εἷς γὰρ καὶ ὁ αὐτός· ἔστιν. Sed hoc prorsus stultum, nisi pro Ἰάκωβος scribatur Αὐτῶν. Si enim Matthæus et Jacobus Alphæi est una persona, Levis autem nullus fuit apostolus, unde cum tantum numerantur apostoli. Hunc scholiastæ locum ita etiam edidit Wetstenius ad h. l. sicuti nos ex quatuor codicibus Mosq. Photius apud Possinum ad h. l., liberalior est. Duos enim portitores inter duodecim numerat. Matthæum et Jacobum. Unde autem ei hoc innotuit? Sed totum scholium, ut editum est a Possino p. 50, absurdum est. Ut autem hic unanimi de Photio moneam. Ille quidem Photius,

qui Bibliothecam scripsit, fuit, etsi multos habuit obtretractores, vir copiosissimæ doctrinæ. Sed alter Photius, ejus in Catenis longissima plerumque et ineptissima leguntur scholia, vel omnino nullus fuit, ac mentitus est nomen Photii, vel fuit monachus ignobilis et ineptissimus. Quibus non ad manus sunt, sicuti mihi, inedita multa istius Photii scholia, si adeant Pseudo-Œcumenium, ibique tot, quot ipsis placuerit, nomine Photii notata scholia legant. Profecto, ut prævideo, meæ accedent sententiæ. Omnia enim ex aliis hausit, et aquam, et acetum, et vinum, ac sumine turbidæ eloquentiæ suæ omnia sententiæ reddidit simillima. De Jacobo, quem portitorem facit Chrysostomus, vide infra notam 3, pag. 578, ad Matth. Forte Chrysostomus etiam Origenis animadversione deceptus est.

3. Τοῦ σπείραι.
 4. Τοῦ οὐρανοῦ absunt.
 8. Ter habent ἐν loco ἐν.
 9. Ἐλεγεν αὐτοῖς] αὐτοῖς abest.
 18. Σπειρόμενοι οὐτοὶ εἰσιν] hoc posterius, οὗτοι εἰσιν omittunt.
 Ἐκούμενοι;] ἀκούσαντες.
 20. Ter ἐν loco ἐν.
 21. Ἐπιτεθῆ] τεθῆ.
 22. Ἐστὶ τι] τι omittunt.
 24. Καὶ ἔλεγεν] καὶ λέγει. a.
 27. Ἐγείρεται. a.
 50. Παραβαλόμεν.
 51. Κόκκω] κόκκον. b.
 53. Πολλὰς] abest. a.
 48. Ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον. Hoc προσκεφάλαιον eripuit Marco et dedit Lucæ Chrysost. VII, p. 333 D. Habet enim ita : Καὶ ὁ μὲν Ματθαῖος, ὅτι ἐκάθουσαν, εἶπεν ἀπλῶς· ὁ δὲ Λουκᾶς, ὅτι ἐν προσκεφάλαιῳ φησὶν. Vide Matth. viii, 24; Luc. viii, 25. Nunc relinquitur Marco, ut alia, quæ ei Chrysostomus et Origenes subripuerunt.
 V. 3. Μημεῖος;] μνήμασι. Mox ἡδύνατο. a. αὐτόν, ante ἡδύνατο. b.
 41. Πρὸς τῷ ὄρει.
 16. Καὶ διηγῆσαντο] διηγῆσαντο δέ.
 18. Δαιμονισθεῖς] δαιμονιζόμενος.
 19. Ἐποίησε] πεποίηκε.
 23. Ἐπιθῆς αὐτῆ] ἐπιθῆ αὐτῆ. b. ἐπιθῆ αὐτῷ. a.
 26. Παρ' αὐτῆς] παρ' αὐτῆ.
 40. Ἄπαντας] πάντας.
 41. Ταλιθα κουμ. Chrysost. t. VIII, p. 159 B. Ταλιθα, ἀνάστηθι. Elegans est lectio cod. Cantabrig. ραββί: Θαβιτά, quam Rabbi Scheker excogitavit.
 Cap. VI. V. 2. Ὅτι καὶ δυνάμεις] ὅτι abest.
 5. Ἐσκανδαλίζοντο ἐπ' αὐτῷ.
 9. Καὶ μὴ ἐνδύσηθε.
 11. Ὅσοι ἐάν. a.
 Ἡ Γομόρροις;] ἡ Γομόρροις. a. Καὶ Γομόρροις, supra sublati altero ρ. b.
 15. Ἡ ὡς] ἡ abest.
 16. Ὁ Ἡρώδης] ὁ omittunt.
 17. Ἐν τῇ φυλακῇ] ἐν deest.
 18. Γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ.
 20. Ἄγον] ὄνιον. Mox ἀκούων, loco ἀκούσας.
 22. Ὁ ἐάν θῆλης] ἐάν omittit a.
 27. Ἀποστειλάς] omittit b.
 29. Ἐν μνημεῖῳ.
 30. Καὶ ὄσα] καὶ omittunt.
 31. Καὶ ὑπάγοντες. Mox, εὐκαίρουν.
 53. Ὑπάγοντας καὶ ἐπέγνωσαν αὐτοῦς πολλοί.
 Ab καὶ προῆλθον ad συνῆλθον πρὸς αὐτόν absunt.
 Omisit etiam Heutenius. Ergo nec hic videtur reperisse in suo codice.
 31. Ὁ Ἰησοῦς εἶδεν.
 37. Ἀγοράσομεν.
 38. Ὑπάγετε καί] καὶ abest.
 41. Εὐλόγησε] ἐμήνυσε. a.
 44. Ὅσει omittunt.
 45. Βηθσαϊδά. b.
 Ἀπολύσει.
 49. Φάντασμα] φαντασίαν.
 52. Αὐτῶν ἢ καρδία. a.
 53. Γεννησαρέτ.
 Cap. VII. V. 2. Ἐσθίοντας ἄρτον.
 4. Βαπτίζονται] βαντίσονται.
 5. Οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι. a.
 12. Bis in eodem versu abest αὐτοῦ.
 19. Κθαρίζων. a.
 21. Εἰς τὴν οἰκίαν] τὴν omittunt.
 26. Σύρα φοινίκισσα. Mox, ἐκβάλῃ.
 52. Μογγιλάλον. Sic, binis γγ.
 Cap. VIII. V. 2. Ἡμέρτι. a.
 5. Νῆστις. b.
 6. Ἄρτους καὶ εὐχαριστήσας.
 7. Παραθῆνα, et vers. 9 ἀπίλυσαν. a.

- A 12. A vocabulis Ἀμὴν λέγω ad vers. 34. Μαθηταῖς αὐτοῦ, εἶπεν, exciderunt cum interpretatione. b.
 13. Εἰς πλοῖον. a.
 19. Ὅτε τοὺς ἄρτους ἔκλασα τοὺς πάντες. a.
 21. Καὶ ἔλεγεν] καὶ λέγει. a.
 22. Βηθσαϊδά. a.
 24. Ὅτι ὡς δένδρα ἐρῶ περιπατοῦντας. a.
 25. Ἐνέβλεψε] ἔβλεπε. a.
 34. Καὶ τῶν ἀρχιερέων. Mox, καὶ τῶν Γραμματέων.
 34. Ὅστις θέλη. a.
 35. Ἀπολέση τὴν αὐτοῦ ψυχὴν.
 Cap. IX. V. 2. Τὸν, ante Ἰάκωβον et Ἰωάννην omittunt.
 5. Ἐγένοντο. a. Mox, κναφεύς. a.
 6. Τί λαλήσει. Chrysostomus t. VII, p. 569 D. Ὁ μὲν Μάρκος, ὅτι οὐ γὰρ ᾄδει τι λαλήσει, ἐκφοβοῦ (notatur etiam, ἐκφοβοῖ) γὰρ ἐγένοντο· ὁ δὲ Λουκᾶς μετὰ τὸ εἰπεῖν, Τρεῖς σκηνὰς ποιήσωμεν, ἐπήγαγε· Μὴ εἰδῶς ὁ λέγει. Luc. ix, 33.
 9. Δηγήσονται. a. Mox, εἰ μὴ ὅτι uterque.
 20. Ἰδὸν αὐτόν. b.
 23. Πιστεύσαι] abest. a.
 24. Πιστεύω — ἀπιστία. Hæc nominativum Lucæ tribuit Chrysost. t. VIII, p. 204 C, ubi tamen non reperitur.
 34. Διελέχθησαν] διελογίζοντο a nonnullis notatur. Unde? Ex Chrysost. t. VII, p. 587. B. et δὲ ὁ Μάρκος φησὶν, ὅτι οὐκ ἤρωτησαν, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς διελογίζοντο. Vulgatum etiam nominativum Marco tribuit Orig. t. III, p. 596 C.
 35. Ἔστω πάντων.
 Πάντων διάκονος] πάντων δοῦλος.
 38. Ὁ Ἰωάννης] ὁ omittunt.
 Ἐν τῷ ὀνόματι] ἐν abest b.
 40. Καθ' ὁμῶν, ὑπὲρ ὁμῶν.
 41. Ποτίσει. a. Mox τῷ omittit b.
 Τὸν μισθὸν αὐτοῦ] αὐτοῦ abest a.
 42. Καὶ ὅς ἐν] ἐν omittit a. Καὶ ὅς ἐάν. b.
 45. Εἰς τὸ πῦρ τὸ ἀσβεστον omittunt.
 47. Ὁ ὀφθαλμός] ὁ abest. a. Mox habet, ἐκβαλον αὐτόν. b.
 48. Σκώληξ αὐτῶν] αὐτῶν deest. b.
 50. Εἰρηνεύετε] εἰρηνεύσατε.
 Cap. X. V. 2. Οἱ Φαρισαῖοι] οἱ omittunt.
 Ἐπηρώτησαν] ἐπηρώτων. a.
 12. Ἀπολύσει. a.
 14. Καὶ μὴ] καὶ abest.
 16. Εὐλόγει.
 19. Μὴ φονεύσης, μὴ μοιχεύσης.
 21. Τοῖς πτωχοῖς] τοῖ; omittunt.
 24. Ἐπὶ χρήμασιν.
 25. Διελθεῖν] εἰσελθεῖν.
 27. Παρὰ τῷ Θεῷ prius] τῷ abest.
 28. Καὶ ἤρατο] καὶ abest.
 29. Ἀποκριθεὶς δέ] deest δέ. b.
 Καὶ ἐνεκεν τοῦ Εὐαγγελίου.
 31. Καὶ ἔσχατοι.
 33. Καὶ Γραμματεῦσι.
 50. Ὁ δὲ Ἰησοῦς] Ἰησοῦς omittunt.
 40. Εὐωνύμων μου] μου abest.
 45. Ὑμῶν διάκονος.
 44. Καὶ ὅς ἐάν.
 46. Ὅχλου ὄντος ἰκανοῦ. Mox, βαρτιμαῖος.
 47. Δαυτῷ hoc loco τοῦδεῖν litteris habet f
 51. Ῥαββουνί.
 52. Ἠκολούθησας.
 Cap. XI. V. 1. Βηθσαφαῖ.
 5. Ἀποστέλλει.
 4. Τὸν πῦλον] τὸν abest.
 7. Ἐπέβαλλον. b.
 23. Ἀλλὰ πιστεύῃ. a.
 24. Αἰτήσθε.
 29. Καὶ ἐγώ.
 31. Διατί οὖν] οὖν abest a.
 52. Ἄλλ' εἰπόμεν.

53. Hunc versum bis deinceps habet atque eamdem etiam interpretationem. b.

Cap. XII. V. 4. Καὶ ὠκοδόμησας πύργον] hæc delecta sunt. In rasura adhuc apparet, καὶ περιέθηκεν φραγμόν. a.

2. Ἀποστῆλκει. a.

3. Ἐδῆσαν. a.

5. Δέροντες] ἔδειραν. b. Ἐδῆσαν. a.

Ἀποκτείνοντες] ἀπέκτειναν.

20. Ἐπὶ οὖν] οὖν omittunt.

21. Καὶ ὁ δεύτερος] ad σπέρμα absunt. a.

23. Ἐν τῇ οὖν] οὖν abest. b. Mox idem, εἶχον αὐτήν.

25. Γαμίσκονται] ἐγαμίσκονται.

26. Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός] Ἄβραάμ.

27. Θεὸς ζώντων] Θεός abest.

28. Πρώτη πάντων. Mox, vers. 29, ὅτι πρώτη πάντων ἐντολή. Statim, ὁ Θεός ὑμῶν. Ita uterque.

31. Ὁμοία αὐτῇ.

32. Εἰπας] εἶπας.

33. Καὶ θυσῶν.

33. Ἔστιν υἱὸς τοῦ Δαυὶδ. a.

36. Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Mox, λέγει ὁ Κύριος.

37. Ὁ πολὺς] ὁ abest. a.

43. Πλῆθον πάντων] πλεῖον τούτων. b.

Cap. XIII. V. 2. Καὶ ὁ Ἰησοῦς] ὁ δὲ Ἰησοῦς.

4. Ταῦτα πάντα.

7. Θροῆσαθε.

11. Τί λαλῆσατε.

14. Ἔστω ἐν τόπῳ, ὅπου οὐ δεῖ. a.

21. Μὴ πιστεύετε.

23. Ὑμῖν ἅπαντα. b.

28. Ἐκφυῆ.

50. Ταῦτα πάντα.

31. Παρελεύεσθε. b.

32. Καὶ τῆς ὥρας] ἡ ὥρα.

33. Γάρ, ante τότε. abest.

Cap. XIV. V. 4. Ἐξήτησαν. b. Mox idem vers. 2, μήτε, pro μήποτε.

3. Τὸν ἀλάστρον. b. Dicitur ὁ et τό, ut constat ex Aristophane. Monuit hac de re Eustath. ad Iliad. v, p. 946, vers. 53, edit. Rom.

5. Τοῖς πτωχοῖς] τοῖς abest. a.

6. Εἰς ἐμὴ] ἐν ἐμοί. b.

8. Ὁ εἶχεν] ὁ ἔσχεν. Mox, τὸ σῶμά μου.

9. Ἀμήν δὲ λέγω. Mox, ὅπου ἴαν.

10. Ὁ, ante Ἰουδας, omittunt.

12. Ἐτοιμάσομεν.

15. Ἀνώγειον. Mox omittunt ἔσομον.

17. Ab initio hujus versus ad cap. 14, versum 54, πρὸς τὸ φῶς exciderunt cum interpretatione. b.

19. Εἰς παρτίς. a.

22. Καὶ εὐλογῆσας. a.

23. Τό, ante ποτήριον, abest. a.

25. Ἀμήν δὲ λέγω. a. Mox idem, γενήματος.

27. Obiter nunc noto defectum quem notavi in editione Novi Testamenti, ita etiam potuisse accidere. Scriptum erat :

Ἐν ἐμοί ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ.

Ἐν ἐμοί ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ.

Ἐν ἐμοί ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ.

Saltus ergo fiebat. Omissa certe in multis codicibus versus efficiunt. Alii deinde rursus addiderunt, ἐν ἐμοί.

30. Ὅτι οὐ σήμερον. a.

32. Ἐως προσεύξομαι. a.

33. Τὸν, ante Πέτρον et Ἰακώβον, omittit a.

34. Καὶ λέγειν. a.

35. Καὶ προσελθῶν. a.

38. Πνεῦμα abest a.

40. Εὐρεν αὐτοὺς πάλιν αὐτοὺς καθεύδοντας. a.

41. Τό, ante λοιπὸν, omittit a.

43. Λέγει αὐτῷ. Ergo bis αὐτῷ. a.

51. Ἠκολούθησεν. a.

56. Post κατ' αὐτοῦ addit : Λέγοντες ὅτι ἠκούσαμεν αὐτοῦ λέγοντος. a. Mox idem, αὐτῶν οὐκ ἔσαν.

58. Ὅτι ἠκούσαμεν αὐτοῦ. Uterque. A versu 55 enim incipit b.

60. Εἰς μέσον.

65. Ἐβάλον, altero λ signascrip̄to. a.

68. Ἐξῆλθεν ἔξω] ἔξω abest.

72. Τὸ ὄμμα, ὁ εἶπεν.

Cap. XV. V. 15. Τὸν Βαραββᾶν omittit a.

17. Αὐτὸν πλέξαντες στέφανον ἀκάνθινον. a.

18. Χαῖρε, ὁ βασιλεὺς.

20. Καὶ ἄγουσιν αὐτόν.

22. Ἐπὶ Γολγοθᾶν.

24. Διαμερίζονται.

28. Hunc totum versum omittunt.

30. Καὶ κατάθηθι.

31. Δέ, post ὁμοίως, omittunt.

34. Λιμὰ σαβαθανί.

Prinus μου, post Θεός, abest.

40. Ἦν καὶ Μαρία] καὶ abest.

42. Προσάδδατον] πρὸς Σάδδατον. a.

B 46. Ἐνελησας] ἐνελησας. Sed in hoc nec grammatica constat ratio. Istud Thucyd. Polyb. Heliodor. Synes. et alii habent.

Ἐπὶ τῇ ὄρῃ. a.

47. Μαρία ἡ τοῦ Ἰωσή.

Cap. XVI. V. 1. Ἡ Ἰακώβου.

Ἀλείψωσι τὸν Ἰησοῦν.

6. Ἐκθαμβήσθε.

7. Τῷ Πέτρῳ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. a.

8. Ταχὺ abest.

9. Πρώτη Σαββάτων. De ultima hujus Evangelii parte copiose egi in mea N. Test. editione ad Marcum pag. 266 seqq. Nunc tantum addo, laudari etiam ab Nestorio contra orthodoxos versus 20, hoc modo : Ἐξεληθόντες γὰρ, φησὶ, διεκήρυσσον τὸν λόγον πανταχοῦ, τοῦ Κυρίου συνεργοῦντες, καὶ τὸν λόγον βεβαιούντες, διὰ τῶν ἐπακολουθησάντων σημείων. Vide Cyrill. contra Nestorium tom. VI, p. 46. B. Cyrillus autem ibidem D. eandem sententiam suis verbis ita repetit : Τῇ δὲ παρ' αὐτοῦ δυναστείᾳ χρωόμενοι, διεκέρυστοντο καὶ εὐργάζοντο τὰς θεοσημαίας οἱ θεοσπίστοι μαθηταί.

11. Illic totus versus abest.

13. Οὐδὲ ἐν ἐκείνοις ἐπίστευσαν. a.

14. Ἐστερον δὲ ἀνακειμένους. a.

18. Αὐτοὺς βλάβῃ.

Ad Evangelium Lucae.

Cap. I. V. 4. Ἐν ἡμῖν] ἐν abest. a.

10. Ἦν τοῦ λαοῦ.

15. Τοῦ Κυρίου] τοῦ abest.

17. Ἐν δυνάμει Ἡλιοῦ. Forms scilicet Hebraica, pro qua apud LXX etiam est Ἐλιού.

22. Αὐτοὶς λαλήσαι. b.

28. Μετὰ σοῦ. Nam κατὰ σοῦ est vitium edit.

Gregor.

32. Οὗτος γὰρ ἔστα. b.

33. Ἐπὶ τὸν οἶκον] οἶκον abest. a. in margine habet. b.

36. Ἐν γῆραι αὐτῆς. Ita Psal. 91, 15, et alibi.

37. Παρὰ τῷ Θεῷ] παρὰ omittunt.

42. Μεγάλη ἡ Ἐλισάβετ καὶ εἶπεν. a.

44. Ἐσκήρτησεν τὸ βρέφος ἐν ἀγαλλιᾷσσι.

50. Εἰς γενεάν καὶ γενεάν.

55. Τῷ Ἄβραάμ. Constantier, ut monui.

80. Ἐν τοῖς ἐρήμοις. a.

Cap. II. V. 12. Ἐν φάτνῃ.

20. Ὑπέστρεψαν.

21. Τὸ παιδίον] αὐτόν. b. Mox, αὐτὸ ἐν τῇ κοιλίᾳ. a.

22. Μωυσέως.

25. Πνεῦμα ἦν ἄγιον.

28. Ἐδέξατο αὐτόν. a.

37. Καὶ αὐτῇ χῆρα. Solus Alter, quod miror, in codicibus Vindobonensibus ita invenit.

40. Ἦν ἐν αὐτῷ.

46. Καὶ ἀκούοντα] καὶ abest.

Cap. III. V. 1. Ἰουρίας. a. Μοx, Ἀθληγῆς. A cui hoc largiorem dicendi materiam præbebat. Sæpe enim arripiunt et fingunt talia homiletæ, quæ copiosius tractari possunt. Πάντες certe vehementer urget, Lucam nominatim appellans Chrysost. t. VII, p. 192. A. B. Eodem modo repetit t. VIII, p. 485. a.

2. Ἐπ' ἀρχιερέως.
Τὸν Ζαχαρίου. b.
10. Ἐπρωτήσαν. a.
18. Ἐυηγγελίζετο τῷ λαῷ.
19. Φιλίππου omittunt.
22. Ἐν σοί] ἐν ᾧ. a.
25. Ἦλεί.
24. Ματθάτ] Ματθάν.
25. Ἀμώζ] Ἀμμώζ. b. Continuo idem, Ναούμ.
26. Μιὰθ] Ναάθ. Μοx Σεμελ. Item Ἰώδα.
27. Ἰωαννάν.
29. Ματθάτ] Ματθάν. b.
30. Ἰωανάν] Ἰωαννάν. b.
31. Νιθάν] Νάθαν.
34. Θάρβα.
35. Ζαρούχ] Σερούχ.
Ἐθέρ] Ἐθερ.
Σιλά] Σαλάν. b.

Cap. IV. V. 2. Ἐφαγεν οὐδέν] οὐδέν abest a.
4. Καὶ ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς. Ita b. Ὁ insertum a.
Μοx deest λέγων, in utroque. Et ὁ ante ἀνθρώπος, excludunt.

7. Σὺ οὖν ἔάν.
Ἐνώπιον ἐμοῦ. b. insertum. a. Μοx uterque πᾶσα, pro πάντα.
8. Ὑπαγε, Σιτανᾶ, ὀπίσω μου. a.
9. Εἰ Ἰίδς εἴ.
10. Γέγραπται γάρ] γάρ abest. a.
11. Καὶ εἶπ] εἶπ omittunt.
18. Εἶνεκεν. Μοx εὐαγγελισσασθαι.
23. Ἐν Καπερναούμ. a. Μοx uterque omittit, ἐν τῇ πατρίδι σου.

25. Ἠλιοῦ, ut supra l. 17.
26. Σάρεπτα] Σαρεπτά. a. Σαρεφθά. b.
28. Ἀκούσαντες. a.
29. Ἐως ὄφρους.
Κατακρημνίσαι. a.
35. Εἰς μέσον.
38. Ἡ πενθερὰ δέ] ἡ omittunt.
41. Κραυγάζοντα, pro κρίζοντα.
42. Ἐπαζήτουν.

Cap. V. V. 6. Πλήθος ἰχθύων.
7. Ἐπλησαν] ἐπλήσθησαν.
8. Τοῖς γόνασιν Ἰησοῦ. Μοx deest, Κύριε. a.
10. Ὅμοιωσ δὲ καὶ] δὲ abest. a.
18. Θείναι] θῆναι. a.
19. Διὰ ποίας] ποίας uterque. Sed in cod. b. a manu prorsus recenti additum ὁδοῦ. Vide infra Luc. 49, 4. Μοx ἐνέγκωσιν. a. Ex versionibus antiquis de hoc loco iudicare nequit. Ποίας reddebant, ut-cunque poterant, perspicuitatis causa. Διὰ Erasmus videtur invexisse. Id facile cuique in mentem poterat venire. Διὰ ποίας tamen iam apud Cyrillum reperitur t. IV, p. 255 A, qui plura hic mutat.

21. Μόνος ὁ Θεός] εἰς ὁ Θεός. a.
24. Ἴνα ἰδῆτε. a.
28. Καταλιπὼν πάντα. b.
29. Ὁ, ante Ἀεὺς, omittunt.
30. Μετὰ τῶν τελωνῶν. a.
31. Ἐν ᾧ ὁ νυμφίος μετ' αὐτῶν ἐστι.
36. Εἰ δὲ μήγε deest. a.
Συμφωνεῖ τοῦ ἀπὸ τοῦ.
Cap. VI. V. 7. Παρετήρουν δὲ αὐτόν] αὐτόν abest.

9. Ἀπολέσαι] ἀποκτείναι.
10. Εἶπε τῷ ἀνθρώπῳ] εἶπεν αὐτῷ.
Ὁ δὲ ἐποίησεν οὕτω] οὕτω abest.
14. Καὶ Ἰάκωβον, εἰ μοx, καὶ Φίλιππον. a.
18. Καὶ ἐθεραπεύοντο] καὶ omittunt.
20. Εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ absunt. b.
23. Χάρητε. Sic infra xv, 6. 9. συχάρητε legitur.

26. Οὐαὶ ὑμῖν] ὑμῖν abest.
Ἵμάς εἰπωσιν πάντες] πάντες excludunt. Forte vocabulum πάντες; auctoritate Chrysostomi illatum.

28. Καὶ προσεύχασθε] καὶ abest.
33. Ἀγαθοποιούντας] ἀγαπῶντας. a.
Οἱ ἀμαρτωλοὶ] οἱ abest. b. Εἰ μοx, τοῦτο, pro τὸ αὐτό. a.

35. Υἱοὶ Ὑψίστου.
48. Σαλευσαι τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ] τεθαμελιώτο a.
Cap. VII. V. 2. Ἐμελλε.

6. Ἴνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθης.
7. Ab idē οὐδὲ ad se ἔλθειν. absunt. Scilicet Chrysostomus, examinans Lucam et Matthæum, hæc silentio transit. Vide t. VII, p. 315. D. Ἐπει δὲ καὶ Λουκᾶς, et p. 316. C. Cæterum hæc adeo non repugnant interpretationi Chrysostomi, ut ipse B ea ante oculos habuisse videatur. Vide p. 316. B. εἰ ἐβουλήθη μὲν αὐτός, x. t. λ. et ibid. C. Μη νομίσης, εἰ δὲ ἔκον οὐ παρενόμην. Nec contraria sunt explicationi Euthymii, nec hic, nec apud Matthæum. Servat hæc Theophylactus in contextu, neque tamen αὐτολεξεῖ attingit in interpretatione.

9. Οὐδὲ ἐν τῷ] εἰ οὐτε ἐν τῷ. a. οὐτε ἐν τῷ. b.
11. Ἐν τῷ ἔξῃς.
12. Καὶ αὐτῇ] καὶ αὐτῇ.
Ἦν οὖν αὐτῇ] ἦν abest.
21. Πολλοὶς τυφλοῖς. a. Μοx uterque omittit τό, ante βλέπειν.

24. Λέγειν τοῖς δυλοῖς περὶ.
28. Προφήτης omittunt.
Βασιλεία τοῦ Θεοῦ] loco τοῦ Θεοῦ est spatium et rasura apparet. b.

31. Εἶπε δὲ ὁ Κύριος] absunt.
34. Φίλος τελωνῶν.
36. Δὲ τις αὐτόν] αὐτόν abest. a.

C Cap. VIII. V. 3. Σωσάννα. Μοx, διεκόνουν αὐτοῦς.

8. Εἰς τὴν γῆν.
12. Οἱ ἀκούσαντες. a.
16. Οὐδέεις δέ] δὲ abest.
18. Ὅς γὰρ ἔάν ἔχη. Et mox, καὶ δ; ἔάν.
21. Ποιούντες αὐτόν] αὐτόν abest.
22. Ἐνέθη] ἀνέθη. Μοx, διέδομεν. a. et ἀνέχθησαν ἐκεῖ. a.

29. Παρήγγαλλε. b. παρήγγελε. a.
32. Καὶ παρακάλει.
Ἐπιτρέψεται αὐτοῦς. a.

33. Εἰσῆλθον.
34. Ἀπελθόντες abest. Μοx, εἰς ἀγρούς.
36. Ἀπήγγειλε. b. Μοx deest αὐτοῦς. a.

42. Ὡς ἐτῶν] ὡς omittunt.
43. Εἰς ἱατροῦς] ἱατροῦς.
45. Καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ] Hæc, quæ a nonnullis mutantur, a nonnullis autem prorsus omittuntur.

D Lucam comparans cum Matthæo, discrete habet Chrysost. t. VII, p. 559 A.

46. Ἐγγων] ἔγγω. a.
48. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν.
51. Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον.
54. Αὐτὸς δὲ ἐκβαλὼν ἔξω πάντας. absunt.
Cap. IX, V. 1. Μαθητὰς αὐτοῦ] absunt.

3. Μηδὲ ἀνά.
5. Ὅσοι ἔάν.
9. Ὁ Ἠρώδης] ὁ abest.

13. Δότε αὐτοῦς. a. Μοx uterque, ἰχθύες δύο. Εἰ, ἀγοράσωμεν.

15. Καὶ ἐτόλησαν οὕτω absunt.
23. Καθ' ἡμέραν desunt. Suspiciatus fueram in animadversionibus meis, hæc translata esse ex Chrysostomo. Nunc addo, scholia Græca, quæ laudavi in editione Novi Testamenti, ad Verbum expressa esse ex Chrysostomo (vide t. VII, p. 537.) B., ibique etiam comparere vocabula καθ' ἡμέραν.

Idem assuit Cyrillus de adoratione t. I. p. 597. C. ubi

Matth. 10, 38 ita laudat : Ὅς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἀξίος.

24. Ὅς γὰρ εἶναι.

26. Ὅς γὰρ εἶναι. a.

27. Ἐστώτων. Mox, γεύσονται.

28. Τὸν Πέτρον] τὸν ἀβελ.

31. Ἐξέθρον] Ita plane II Petr. 1, 15. Δόξαν invenit Chrysostomus, quem vide t. VII, p. 567 A. bis. E. p. 584, D. Ἐξέθρον discrete explicat Theophylact. p. 97. E.

33. Ὁ Πέτρος;] ὁ ἀβελ. Mox, μὲν Μωσεί.

38. Ἐπίβλεψαι. a.

40. Ἐκβάλωσιν αὐτό.

41. Προσάγαγε τὸν υἱόν σου ὧδε.

49. Ἐκβάλλοντα δαιμόνια.

50. Καθ' ὁμῶν ὁπρὸ ὁμῶν.

52. Κώμην] πόλιν. a.

54. Ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ] Chrysost. tom. VII, p. 567 E. ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, quod ipsum etiam a nonnullis receptum est.

55. Ab καὶ εἶπεν ἀδὰ ἀλλὰ σῶσαι absunt. Hæc primum, ut ipse fatetur Euthymius, auctoritate Chrysostomi exclusit, ac postea ejusdem auctoritate probavit. Debebat ergo in ejus codicibus addi. Copiose de hoc loco disputavi in editione Novi Testamenti ad h. l. p. 225 — 227.

62. Ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτόν.

Καὶ βλήπων] Quomodo hæc mutet Origenes t. III, p. 207. C sequi. Jam notavi. [Consentit in plerisque Chrysost. t. VII, p. 331 B.

Cap. X, V, 1. Ὁ Κύριος;] ὁ Ἰησοῦς.

2. Ἐλαγε δὲ πρὸς. Mox uterque, ἐκβάλῃ.

4. Βαλλάντιον. a.

0. Καὶ εἶναι ἡ. b. καὶ εἶναι εἶ. a.

Ὁ Ἰῆδ;] ὁ ἀβελ.

Ἐπαναπαύσατε (sic) ἐπ' αὐτούς. a.

8. Εἰ; ἦν δ' ἂν] δ' ἀβελ. Mox inepte, καὶ μὴ δὶχωνται. a. καὶ δὶχωνται, supra tamen scripto ω. b. C

40. Δέχωνται;] δέχονται. a.

12. Λέγω δὲ ὑμῖν] δὲ ἀβελ.

15. Hic versus, qui ab interpretibus Græcis vexatus, atque ita corruptus est, apud Chrysost. sine varietate est, t. VIII, p. 132, E. Sed ibidem pag. 203. B. ita mutat : Καὶ σὺ, Καπερναοῦμ, ἡ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὠψόθης, ἕως ἄδου καταδιδαχθήσῃ. Addo nunc ex meo Synaxario, quod multoties in editione Novi Testamenti laudavi, ad firmandam lectionem vulgatam. Id enim lectionem ecclesiasticam, τῆς ε' ita terminat : Καὶ σὺ, Καπερναοῦμ, ἡ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὠψόθεισα, ἕως τοῦ ἄδου καταδιδαχθήσῃ.

17. Ὑπόστρεψαν οὖν. Obiter hic noto, post χαρὰς, in meo Z. insertum esse μεγάλης. Χαρὰς est vitium hypothetæ.

19. Οὐ μὴ ἀδικήσῃ.

20. Τὰ πνεύματα] Pro spiritus, notante Sabatierio, Ambrosius aliquoties, item Augustinus habent *daemonia*. Accedit Interpres Syrus. His addit Wetstenius Basilium, M. Cyrillum et Theodoretum. Dixerit ergo quispiam : Ita illi omnes in suis codicibus invenerunt. Unde enim tot diversorum hominum consensus, nisi ex præstantioribus illorum codicibus? Audi, quæso. Laudo illos omnes, quod ita reddiderunt. Sensus enim sequébantur et Græcitatē. Ergo sine crimine et Italus, et Vulgatus ita poterant interpretari. Quod autem de codicibus, iisque fortasse multis et præstantioribus cogitas, id prorsus vanum. Quotquot enim codices Novi Testamenti δαιμόνια hic habent, corrupti sunt. Illud autem minime mirabile, si diversi viri docti in diversis locis ac diversis temporibus eodem modo eundem locum recte explicant. Græce sciebat Cyrillus, Basilium et Theodoretus. Ergo non opus erat ut alter ab altero disceret, aut ut isti hoc ex codicibus repeterent.

Quam diligenter autem Patres Græci codices suos examinarint, quamque fideliter et constanter expresserint, etiam si cuilibet illorum centena codicum millia largiamur, id intelligitur ex iis locis, quos data opera, ut interpretes, tractarunt. Unde ergo δαιμόνια in nonnullos codices venit? Scilicet ab interpretibus et scribis Græce doctis, qui in interpretum numero haberi possunt. Et hic quidem Chrysostomus, ut multoties alibi, scribas in fraudem videtur pellexisse. Etenim scholia ad hunc locum, quæ in editione Novi Testamenti ex codicibus reddidi, ad verbum sunt expressa ex Chrysostomo. Vide t. VII, p. 299. E. Sed illo in loco δαιμόνια postulabat locus Matthæi VII, 22, quem tunc interpretabatur, ubi est δαιμόνια. Ex illo loco hoc in memoria hærebat. Ergo iterum ibid. p. 376. C. eodem modo recitat. Addo tertium locum, t. VIII, p. 427. C. ubi similiter laudat. Quis, inquit ille, ex editoribus Novi Testamenti probavit vocabulum δαιμόνια; nonne ipse in tua editione dixisti : Δαιμόνια, pro πνεύματα, est explicatio? Recte mones. Dæmonia ergo profigavimus, sed nondum centena illa millia optimiorum codicum Chrysostomi. Mea ergo scholia hunc locum ita laudant. Notavi autem hic dissensum litteris diversis. Πλὴν [ἐν τούτῳ ἐργῳ ἀβελ] μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ δαιμόνια (ita coll. a. d. g.) ὑμῖν ὑποτάσσεται. ἀλλ' ἐν τούτῳ [ita a. d. sed g. ἀλλὰ] χαίρετε, ὅτι τὰ δνόματα ὁμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Retraciemus jam Chrysostomum eo ordine, quo modo laudavimus. Is ergo primo ita refert : Μὴ χαίρετε ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὅτι τὰ δνόματα ὁμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Secundo : Μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὅτι τὰ δνόματα ὁμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Tertio : Μὴ χαίρετε ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὅτι τὰ δνόματα ὁμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Quarto : Μὴ χαίρετε ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὅτι τὰ δνόματα ὁμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Qui plures hujus loci varietates concupiscit ex centenis millibus codicum Cyrilli, Basilii et Theodoretī, is adeat horum loca a Wetstenio hic laudata. Sed exanimemus jam hunc locum, qui minime obnoxius est rixis dogmaticis et criticis. Πλὴν ἐν τούτῳ ter omittit Chrysostomus. Forte ergo tollenda? Ad consilium Chrysostomi, inquit, non pertinebant ista vocabula, quæ in contextu vincunt orationem. Recte. Addo, nec ad Scholiastæ consilium pertinuisse, ἐν τούτῳ. Cur autem hic paulo post intulit alieno loco ἐν τούτῳ? Quia scholiastæ parum solliciti sunt de verbis singulis. Quid autem fiet vocabulo ὑποτάσσεται? Nam Chrysostomus bis habet ὑποτάσσεται, semel ὑπακούει. Ergo ita quoque in suis codicibus reperit. Reperit sane ita, respondet, in uno eorum, sed bis habet ὑποτάσσεται. Hoc ergo probandum. At idem ter habet γέγραπται, pro ἐγράφη. Accedunt scholia, quæ in tribus codicibus consentiunt in γέγραπται. Ergo hoc saltem in suis centenis millibus codicum repererunt. Quid si apud Cyrillum, Basilium M. et Theodoretum illis in locis inveniantur etiam γέγραπται? Nonne necesse sit, illos ita in suis codicibus reperisse? Nego ac pernego. Usitatus erat dicere γέγραπται. Qui ergo Græce sciunt, si vel sine codicibus quocumque tempore ac quovis in loco, sive Antiochiæ, sive Constantinopoli, sive Alexandriæ, sive Cæsareæ sive Cyri scribunt Græce. Hoc loco autem æstimari potest fides codicum Wetstenii L. et I. qui principes habentur a Griesbachio, et ab eo ad recensionem referuntur (d) Alexandrinam. Nam ex lectione ἐγράφη et γέγραπται fecerunt per confusionem ἐγγέγραπται. Quid ergo hic probandum? ἐγράφη. Sed in hoc ipso versu, non propter Chrysostomum, sed propter codices N. Testamenti Erasmicum expellendum est μάλλον. De Augustino adhuc moneo, illum semel pro gaudere, scripsisse gloriari Ergo pro μή

(d) in Præfatione ad N. Test. p. xiv.

χαίρετε, in uno aut pluribus suis reperit, Μη κεν A
 χασθε. Hæc paulo copiosius in gratiam juvenum
 disputavi eorum, qui nondum iraverunt in verba
 magistrorum.

Χαίρετε δὲ μᾶλλον | μᾶλλον abest.
 21. Πνεύματι | Unde habent codices recensionis
 Alexandrinæ et Occidentalis, nominatim C. D. K.
 1. 33, 63; item Versio Vulg. Ital. Syr. utraque
 Copt. Armen. Æthiop. vocabulum ἀγίω; Respon-
 deo, pars magna eorum, ex Vulgata Latina. Unde
 habet Vulgata Latina? Rem aperit meus Mosquen-
 sis 10, et scholia codd. a. d. g. Quis vero editorum
 hoc probavit? Nemo adhuc ita stultus fuit. Sed
 nunc fortasse probabunt. postquam Birchii opera
 accessit auctoritas divini codicis Vaticani 1209,
 359. Auctoritate Chrysost. t. VII, p. 426. D. qui
 Lucam nominatim appellat, hic prorsus tolli poterat
 Πνεύματι.

22. Καὶ στραφεὶς ad ὄχλους ἀποκαλύπτει] absunt. a.
 Παρεδόθη μοι | μοι παρεδόθη. b.
 32. Ὁμοίως δὲ καὶ] δὲ omittunt. B
 33. Εὐσπλαγγνίσθη. a.
 35. Καὶ εἶπεν | εἶπών.
 36. Πλησὼν δοκίμῳ σοι.
 39. Τὸν λόγον | τῶν λόγων.
 42. Ἐνός | ἐνός habet etiam Theophylact. p.
 615, B. ac recte ex Chrysostomo explicat: Οὐ δεῖ
 τὸν τῆς ἀκροάσεως χρόνον ἀναλίσκειν εἰς τὴν περὶ
 τὰ βρώματα σπουδὴν. Sed p. 729. D. attingens in-
 terpretationem allegoricam, habet ὀλίγων. Veranus
 O igenes imposuit scholiastis, scholiastæ homini-
 bus credulis et levibus. Tractat hæc Chrysost. t.
 VIII, p. 259 B. D. E.

-Cap. XI, V. 5. Ἐξεῖ | ἔχει. b. Miror hoc voca-
 bulum non sollicitatum esse a scribis pluribus.
 6. Φίλος μου | μου abest.
 8. Δώσει αὐτῷ | αὐτῷ abest. Mox non αὐτοῦ, sed
 αὐτῶν φίλων. Et paulo post ὅσον, pro ὅσων.
 9. Ἄνοιθῆσθαι. Sic et vers. 10,
 11. Τίνα δὲ ἐξ ὑμῶν. Mox deest τὸν ante πατέρα.
 11 καὶ ἰχθῦν | ἡ καὶ ἰχθῦν.
 12. Αἰτήρει | αἰτήρη.
 13. Δόματα ἀγαθά.
 22. Διδιδωσίν | δίδωσιν.
 23. Ἔτερα ἐπτά. b. Mox, ἐλθόντα. Uterque.
 31. Κατακρινούσιν αὐτούς. a. Mox idem omittit,
 τῆς γῆς.

Σολομώντος.
 32. Νενυκταί.
 33. Εἰς κρυπτόν. b.
 0:δὲ ὀπό | ἡ ὀπό.
 34. Καὶ ὄλον | καὶ abest. a.
 44. Οἱ περιπατοῦντες | οἱ abest.
 49. Ἐκδιώξουσιν | διώξουσιν.
 54. Καὶ ζητοῦντες | καὶ abest.
 Cap. XII, V. 1. Πρῶτον ad præcedentia referunt.
 3. Ταμίσις. a.

4. Ἀποκτενόντων. a. ἀποκτενόντων. b.
 10. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. b.
 11. Ἀπολογήσεσθε.
 15. Ἡ ζωὴ αὐτῷ.
 18. Τὰ γενήματα.
 22. Ἐνδύσεσθε.
 24. Ταμίειον.
 27. Περιεβάλλετο. b.
 33. Παλλάντια. a.
 36. Κύριον αὐτῶν.
 47. Κυρίου αὐτοῦ. Quæ nonnulli apud Weiste-
 nium hoc versu prætermittunt, ea negligit etiam
 Chrysost. t. VII, p. 322 C. 750 E. t. VIII. p.
 502. C.

48. Παρ' αὐτοῦ omittunt.
 49. Ἐπὶ τὴν γῆν.
 52. Ἐν οἴκῳ τινί. b.
 53. Πατήρ ἐπὶ Υἱῷ.
 58. Σε βάλῃ.
 59. Τ. v ἐρχατον.

Cap. XIII, V. 3. Μετανοεῖτε. a.
 4. Ὅτι οὗτοι abest. b.
 5. Ὁμοίως | ὡσαύτως. Ex Chrysostomo, qui
 hunc locum laudat t. VII. p. 808. plures varietates
 Codicum intelliguntur. Habet autem sic: Τί γὰρ
 δοκίμῃ, φησὶν, οὗτοι ἐκαὶ μόνοι ἦσαν ἀμαρτωλοί,
 ἐφ' οὓς ὁ πύργος καταγέγραθῃ; οὐχὶ λέγω ὑμῖν, ἀλλ'
 ἐν μὴ μετανοήσητε, καὶ ὑμεῖς ὡσαύτως ἀπο-
 λείθεσθε. Miscuit ergo vers. 2. 3. 4. 5.

6. Ζητῶν καρπὸν.
 8. Κόπρια.
 15. Ὁ Κύριος] ὁ Ἰησοῦς. a. Μοχ uterque, ὑποκριταί.
 20. Καὶ πάλιν | καὶ abest.
 21. Ἐκρυψεν. a.
 26. Ἀρξήσθε. a.
 29. Καὶ βοῦβῶ.
 34. Ἀποκτείνουσα. b. ἀποκτείνουσα. 2.
 35. Ἐρημος omittunt.
 Ἄμην δὴ λέγω ὑμῖν] λέγω δὲ ὑμῖν.

Ἦξει ὄτε. a.
 Cap. XIV, V. 5. Ὅνος ἢ βοῦς υἱὸς ἢ βοῦς.
 9. Μετὰ αἰσχύνῃς.
 10. Ἀνέπεσε. a. ἀνάπεσαι. b.
 13. Ὅταν ποιεῖς.
 15. Ὅς φάγεται ἄριστον.
 16. Δείπνον μέγαν. a.
 17. Ἐρχεσθαι.
 19. Πέντες omittunt.
 26. Πατέρα αὐτοῦ.
 27. Εἶναί μου μαθητῆς.
 28. Εἰς ἀπαρτισμὸν.
 32. Πόρρω αὐτοῦ.

Cap. XV, V. 1. Καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ | οἱ abest. a.
 4. Ἐνενηκονταεννέα. a. ἐνενηκονταεννέα. b.
 6. Συγκαλεῖται.
 7. Ἐνενηκονταεννέα. a. ἐνενηκονταεννέα. b.
 20. Πατέρα αὐτοῦ.
 Ἐπέπεσεν | ἔπεσεν.
 30. Τὸν μόσχον abest. b.
 32. Ab εὐφρανθῆναι δὲ ad Cap. xvi, v. 8. τὴν ἑαυ-
 τῶν εἰσι exciderunt. b.
 Cap. XVI, V. 1. Ἐλεγε δὲ καὶ | καὶ abest. a.
 6. Βάτους | Elegans est hoc loco versio Italæ. In
 scholiis Græcis est ξέστας. Id ergo ad etymologiam
 reddidit rasos. Σέτω enim est rado.

9. Κάγῳ λέγω ὑμῖν.
 11. Πιστεύση. a.
 15. Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐστίν [ἐστίν abest.
 17. Ἡ μίαν τοῦ νόμου.
 21. Ἀπέλιγον. a.
 25. Ὅτι ἀπέλαβες, omisso σύ.
 Νῦν δὲ ὦδε.
 26. Ἐνευθεν | ἐθεν.
 30. Μετανοήσωσιν. a.
 Cap. XVII, V. 1. Τοῦ μὴ ἐλαθῖν.
 2. Μηλὸς ὀνικός. a.

4. Ἐπιστρέψῃ ἐπὶ σέ | ἐπὶ σέ absunt.
 6. Εἰ ἔχετε. h. Mox, εἰς τὴν θάλασσαν. h.
 9. Διαταχθέντα αὐτῷ | αὐτῷ abest.
 10. Ὅτι ὀφείλαμεν.
 17. Ἐνέα, sed altero v. suprascripto. a.
 21. Ἡ ἰδοῦ] ἡ abest.
 22. Ἐπιθυμήσητε. a.
 26. Τοῦ Νῶε] τοῦ abest.
 32. Τοῦ Λῶτ.
 33. Ἀπολίση. a. Et mox, καὶ δε; ἀν ἀπολίση. a.
 34. Ὁ εἰς | ὁ abest.
 35. Ἡ μία] ἡ abest.
 [Cap. XVIII, V. 5. Χῆρα δὲ τις] τις abest.
 7. Οὐ μὴ ποιήση.
 8. Τὴν, ante πίστιν, abest.
 9. Εἶπε δὲ καὶ] καὶ abest.

12. Τοῦ Σαββάτου] Nolo hic prætermittere lectio-
 nem Chrysostomi, τῆς ἑβδομάδος, quæ est interpretatio.
 Vide tom. VII, p. 352 A. Secunda et quinta
 die jejunasse, auctor est Epiphani. t. I, p. 34. B. ubi
 etiam est, δις τοῦ Σαββάτου.

- Ἡ ἐκείνος] ἢ γὰρ ἐκεῖνος b. alter codex a. a manu A recentiori insertum habet γάρ, quod non incriptum, sed sa: is ingeniosum est. Γάρ, pro ἢ γ' ἄρ'.
22. Ἐτι ἐν σοι] ὅτι ἐν σοι.
25. Ἐπισκοπεῖν prius] διαλθεῖν. b.
28. Ὁ, ante Πέτρος, omittunt.
31. Ἀπολαύη. a. De quo errore monni ad N. Test. Ἐν τῷ νῦν καιρῷ, omisso τούτῳ. a.
35. Καὶ τῆ τρίτῃ ἡμέρᾳ.
39. Ἐκραζεν.
- Cap. XIX. V. 4. Συκομοραίαν.
- Δ' ἐκεῖνης] δι' abest. Mox habent, ἑμελλε. Emblem modo supra V, 19, temere insertum est διὰ ante πείρας.
7. Ἀπαντες] πάντες.
8. Κύριον] Ἰησοῦν. Mox ὑπαρχόντων μοι. b.
15. Καὶ εἶπε] καὶ omittunt.
16. Et hic et vers. 18, 30, ἢ μὲν; b.
22. Ἀγχι δέ] δέ abest. b.
23. Ἐπὶ τράπεζαν.
26. Δοθήσεται καὶ περισσευθήσεται.
29. Εἰς Βηθσαφαγή. a. ἢ Βηθσαφαγή. sic b. Mox, ἐλαίων b.
34. Ὅτι ὁ Κύριος.
40. Ὅτι ἐάν] ὅτι omittunt.
41. Ἐπ' αὐτήν.
42. Ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν.
48. Ποιήσουσιν.
- Cap. XX. V. 1. Ἀρχιερεῖς] ἱερεῖς.
5. Διατί οὖν] οὖν omittunt.
8. Καὶ ὁ Ἰησοῦς] ὁ δὲ Ἰησοῦς.
9. Ἀνθρωπὸς τις] τις abest. b.
10. Ἀθρῶντες. a. Sic et vers. 11, idem.
19. Τὰς. ante χεῖρας, omittunt. Mox deest τὸν λαόν.
21. Καὶ διδάσκεις omittit a.
21. Δεῖξατε.
28. Ἐάν τις ἀδελφός. Mox, καὶ ἀναστήσῃ.
31. Δὲ καὶ οἱ] δέ abest. a. Mox uterque omittit B καὶ ante οὐ. In a. deest etiam proximum καὶ ἀπέθανον.
35. Ἐκγαμίζονται] γαμίζονται. Sed vers. 34 vulgatum inuentur.
37. Μωϋσῆς.
40. Οὐκέτι δέ] δέ abest. a. Mox, ἐπερωτήσαι. a. Cap. XXI, V. 2. Εἰς δὲ τίνα καί.
42. Τούτων πάντων. b. ἀπάντων omittit a.
44. Εἰς τὰς καρδίας] εἰς abest. b.
46. Καὶ ἀδελφῶν] hæc post φιλῶν leguntur.
21. Ἐκ μέσου. a.
22. Πληρωθῆναι] πληροθῆναι.
25. Miram hujus loci interpretationem interposuit Euthym. ad Math. xxiv, 29. Chrysost. tom. IX, p. 707. E. ita hæc laudat: Καὶ ἔσται συνοχή ἐπὶ γῆς ἐθνῶν ἐν ἀπορίᾳ, ἠχούσης θαλάσσης καὶ σάλλου, ἀποφυγόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου.
34. Βαρηθῶσιν.
36. Ταῦτα, ante πάντα, omittunt.
37. Τὸ καλούμενον ἐλαίων] τῶν ἐλαίων.
- Cap. XXII, V. 3. Εἰσηλθε δέ] Hæc, quæ unius Lucæ sunt, Chrysostomus reliquis etiam evangelistis tribuit, ac nominatim Matthæo, t. VII, p. 776 D. Ibidem autem p. 781. D. hæc a Luca scripta tradit, post cœnam factam, confundens hunc Lucæ locum cum Joannis 13, 27.
4. Τοῖς, ante στρατηγοῖς, omittunt. Pro συνελήθησεν autem Chrysost. t. VII, p. 769. A. nominatim Lucæ tribuit συνθέτω.
8. Φάγωμεν] κατὰ τὸν νόμον addit b. Sed ista esse interpretationis, intelligitur ex o.
9. Ἐτοιμάσομεν.
11. Ἀγχι σοι] σοι abest. a.
12. Ἀνώγειν. Uterque. Mox ἐστρωμένον. b.
15. Εἰρηκεν] εἶπεν.
18. Γενήματος.
19. Ab τούτῳ ἔστι τὸ σῶμα ad vers. 20. δειπνήσει λέγων, omittit a.

- Ἐπὶ ἡμῶν. h.
21. Πλὴν ἰδοὺ] ἰδοὺ abest. a.
23. Τίς ἄρα] τίς ἄν.
25. Κατακυριεύουσιν.
28. De hoc versu ita habet Chrysost. t. VIII, p. 390 D. Ἐνευθέην φησὶν ὁ Λουκᾶς αὐτὸν εἰρηκεῖναι, Ἐγὼ παρέμεινα ὑμῖν ἐν τοῖς πειρασμοῖς. Ταῦτα ἐκ ἔλεως, δεικνύς, ὅτι παρὰ τῆς αὐτοῦ βοπῆς ἐνδυναμοῦνται.
30. Ἐν τῇ βασιλείᾳ μου absunt. Mox legunt καθίσασθε.
31. Ἐξήτησα] Apud Chrysost. t. VII, p. 785 D. variant codices inter ἐξήτησατο et ἤτησατο. Sed ibid. p. 791. E. est ἐξήτησε. Sic fortasse ortum Cantabrigiensi codicis ἐξήτησατο.
32. Ἐκλήπη. Chrysostomus optionem dat inter ntrumque. Nam tom. VII, p. 785 d. hic habet ἐκλήπη. Sed tom. VIII, pag. 429. E. ἐκλήπη.
33. Καὶ εἰς φυλακὴν.
- B 34. Φωνήση.
35. Βαλλάντιον. a. Mox uterque omittit. καὶ ὑποδημάτων. Servat hæc Chrysostomus etiam t. VII, p. 797. C.
36. Βαλλάντιον. a. Mox πωλήσει b. et ἀγοράσει. Uterque. In Scholiis uterque convenit in πωλήσει καὶ ἀγοράσει. Interpolatorum alii ex ἀράτω fecerunt ἀρεῖ· alii ex πωλήσει et ἀγοράσει, πωλήσάτω et ἀγοράσάτω, scilicet, ut similitudo esset. Ex priorum numero est Basilus magnus. Imo etiam ex posteriorum. Vide Whitty, Examen Varr. Lect. p. 182, 183. Vulgata lectio invecta videtur per Origenem t. III, p. 653 A. et Chrysostomum, t. VII, p. 797. C.
44. Quæ hic leguntur, nominatim tribuit Matthæo Chrysostomus t. VIII, p. 377. D. Habet enim ita: Ὁ μὲν Ματθαῖος ἀπὸ τῆς ἀγωνίας καὶ τοῦ θορύβου καὶ ἀπὸ τοῦ ἰδρωτός, intellige: πιστοῦται τὸ ἀνθρώπινον. Hunc errorem corrigi Theophylactus p. 725. C. Scilicet hi duo versus leguntur in lectione ecclesiastica inter Math. 26, 39 et 40. Eodem ergo modo hic erravit Chrysostomus, ut Math. xxiv, 49, uti Joan. xix, 34, intulit.
- Ab καὶ γενόμενος ad προσήγγετο omittunt. Sed diserte explicatur ad Math. 26, 44. Huc etiam respiciens Chrysost. t. VII, p. 791 B, habet ἐκτενῶς. Confer ibidem de hoc toto loco p. 798 C. Theophanes Ceramicus, qui hunc locum tractat p. 191, recte explicat: ὁμομοσεῖς ἰδρωτάς ἀπέσταξαν. Ἐγένετο δὲ ὁ] δέ abest. a.
45. Μαθητὰς αὐτοῦ] αὐτοῦ omittunt. Paulo ante καί, ante ἀναστάς, tollit a.
47. Προήγγετο αὐτοῦς.
- Φιλήσαι αὐτόν] his subjiciunt: τοῦτο γὰρ σημεῖον δεδιώκει αὐτοῖς. Ὅν ἂν φιλήσω, αὐτός ἐστιν.
48. Ἰούδα — παραδίωξ;] Hæc Joanni tribuit Chrysostomus t. VII, p. 793 B.
49. Εἶπον αὐτῷ: Κύριε] αὐτῷ abest.
52. Ἐξελθῆθατε] ἐξήλθατε.
55. Δὲ πῦρ] δὲ πῦράν. a.
56. Ἐπὶ τὸ φῶς.
60. Ὁ ἀλέκτωρ] ὁ abest.
63. Διέροντες.
66. Ἀρχιερεῖς τε] τε abest. Mox. αὐτῶν, pro ἐκῶν.
- Cap. XXIII, V. 1. Ἥγαγεν] ἤγαγον.
2. Τὸ ἔθνος ἡμῶν, κολύοντα.
6. Εἰ ὁ ἀνθρώπος] ὁ prætermittit. a.
11. Ὁ, ante Ἡρώδης, deest. Mox ἀνέπειμφαν. b.
12. Ὁ τε Πιλάτος καὶ Ἡρώδης. a.
17. Ἐνα καθ' ἑορτήν. a.
- Quæ supra dixi ad Milli animadversionem de codice Alexandrino, Marc. 15, 28, ea hic quoque comprobantur. Nam hic quoque omisso versu 17, turbavit ille scriba, ne vitium appareret, canones et sectiones minores Eusebii. Omisso enim versu 17, qui notandus erat TΘ et B, temere et fraudulenter

vocabula versus 14 Προσπνέγκατε — τὸν λαόν, notavit TH et I, et reliqua verba ejusdem versus: Καὶ ἰδοὺ — ad vers. 16, ἀπολύσω, notavit TΘ et B. Quomodo autem ea quæ leguntur a vocabulis vers. 14, Καὶ ἰδοὺ, ad vers. 16 ἀπολύσω, notari possunt TΘ et B? Partim enim ad canonem Θ, partim ad canonem I, pertinent. Solus autem versus 17, hic in medio contextu scriptus, ad canonem pertinet B. Sed accuratius explicemus. Vocabula ergo illa, quæ notavit TH et I, referenda sunt ad canonem Θ. Etenim solus Lucas et Joannes hæc narrant. Igitur in canone Θ. ita ordinantur Lucas et Joannes.

Lucas		Joannes
τς.	—	ρπβ.
τς.	—	ρπς.
τς.	—	ρκ.

Sed magis etiam vitium et fraudem aperit, quod versus Lucæ 15 et 16 notavit TΘ. et B. Nam hæc ad canonem I referuntur, quod ea solus Lucas narrat. Ita contra, versus Lucæ 17 a scriba prætermisus, est canonis D, sectionis TΘ. Nam Matthæus, Marcus et Lucas hæc tradunt. Matthæus 27, 15. Marcus 15, 6. Ergo hic quoque codex Alexandrinus nolens volens pugnat pro versu 17, scribam autem erroris et fraudis convincit. Bengelii ergo conjecturam, quam jam antea probaveram, nunc magis etiam proba, inspecto codice Alexandrino, a Woidlio edito. Debebat enim scribere, ut est in meo v.

TΘ Ἀνάγκην usque ad B. ἑορτήν ἔνα.
 ἢ Ἄνέκρασαν, κ. τ. λ.
 A.

- Defecit ergo ab Ἀνά ὅδ Ἀνά.
- 18. Ἡμῖν τόν] τόν abest.
- 19. Εἰς τὴν φυλακὴν. b.
- 23. Ἐπέκειντο] ἐπέκειντο. b. Lectio et ipsa elegans, et hoc loco singularis. Ut singularis autem cæterorum codd. auctoritate repudianda.
- 25. Ἀπλυσὲ δὲ αὐτοῖς] αὐτοῖς; abest. Τὸν Ἰησοῦν δέ.
- 26. Τοῦ ἐρχομένου] τοῦ non agnoscunt.
- 33. Καλούμενον] λεγόμενον.
- 34. Ἐβάλλον. a.
- 39. Σώσον σαυτὸν. a.
- 46. Ὁ Ἰησοῦς ab eadem manu insertum. b.
- 51. Καί, ante προσιδέχεται, omittunt.
- 53. Καίμενος] Quid aliqui de lapide addant, id jam notavi. Sed Chrysostomus, tom. VII, p. 859 E. de hoc lapide ita: Ἄθος ἐπέκειντο μέγας πολλῶν δεόμενος χειρῶν. Quadraginta manibus opus fuisse, docet codex Cantabrigiensis. Habet enim hoc loco: Ὅν μόγις εἰκοσι ἐκύλιον
- 54. Καὶ Σάββατον] καὶ abest.
- 55. Καὶ γυναῖκες] καὶ omittunt
- Cap. XXIV. V. 1. Ἴη μὲν δέ.
- 4. Ἄνδρες δύο.
- 10. Ἡ Ἰακώβου.
- 18. Ὁ, ante εἶς, omittit a. ἐν, ante Ἰερουσαλήμ, uterque omittit.
- Ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις.
- 20. Παρέδωκαν αὐτὸν] αὐτὸν omittit b.
- Διηρμήνευεν αὐτούς.
- Ἡρὸν ἑαυτοῦ.
- 36. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς.
- 40. Ἐπίδειξεν] ὑπέδειξεν. b.
- 42. Μελισσίου. a.

- 44. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς. a. Mox deest δαί. a.
- 46. Οὕτω γέγραπται καὶ, absunt.
- 53. Ἄμην omittunt.

Ad Evangelium Joannis.

Cap. I. V. 14. Πλήρη, pro πλήρης, a. Utrumque est apud Chrysost. in edit. Montefalc. t. VIII, p. 69 D. 70 C. Sed ex ejus interpretatione nihil colligitur.

- 28. Βηθανία.
- 30. Hunc totum versum omittit a. A manu recentiori in margine habet b.
- 23. Ὁ, ante Ἰωάννης, addunt
- 40. Ἦρα δὲ ἦν] δὲ abest.
- 42. Μεσίαν. Mox ὁ, ante Χριστός, omittunt.
- 44. Ὁ Ἰησοῦς omittunt. Sed mox, λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς.
- 46. Τοῦ, ante Ἰωσήφ, omittunt.
- 49. Ὁ, ante Ἰησοῦς, deest. Paulo ante vero, ante λέγει, addit καί. a.

- B Cap. II, V. 5. Αἰγὴ ὑμῖν. a.
- 9. Ἡέσαν. b.
- 15. Φρζγγέλιον. a.
- 16. Καὶ μὴ ποιεῖτε.
- 17. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ] αὐτοῦ abest. Μοx, κίταρα γάταται με.
- 18. Εἶπον αὐτῷ] εἶπον πρὸς αὐτόν. a.
- 19. Ἀπεκριθὴ ὁ Ἰησοῦς] ὁ abest. a.
- 22. Ἐλεγεν αὐτοῖς;] ἔλεγε. Μοx, ἐπίστευσαν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, cæteris omisissis. Sed b. in marg. a manu recentiori: Γρ. ἦ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς. Μοx vers. 23. ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις.
- 25. Πάντας] πάντα. Ita editum apud Chrysost. t. VIII, p. 157 C.

- Cap. III. V. 2. Πρὸς τὸν Ἰησοῦν] πρὸς αὐτόν.
- 3. Γεννηθῆ. a.
- 6. Τὸ γεγεννημένον prius] τὸ γεγεννημένον. b.
- 10. Ὁ, ante Ἰησοῦς, omittunt.
- 14. Μουσῆς. b.
- 15. Ἀλλ' ἔχει.
- 16. Ἀλλ' ἔχει. a.
- 22. Ἐδάπτειζον.
- 23. Ἐν αἰνῶν. a. Mox uterque, σαλήμ.
- 25. Μετὰ Ἰουδαίου.
- 28. Ἰμεῖς μοι] μοι omittunt.
- 32. Καὶ ὁ ἤκουσε.
- 36. Τῷ ὑπὸ] αὐτῷ. Μοx, δφεται τὴν ζωὴν. Continuo μενεί.
- Cap. IV. V. 3. Πάλιν deest.
- 5. Ἐρχεται οὖν] οὖν omittit a. Mox uterque συχάρ.
- 10. Ἐδοκέ σοι b.
- 13. Ὁ ante Ἰησοῦς, omittunt.
- 15. Ἐρχομαι.
- 17. Εἶπεν αὐτῷ ἰούκ.
- 20. Ἐν τῷ θρει τούτῳ.

- V. 24. Vide, quæ notavi in edit. Novi Testamenti.
- 25. Μεσίαν. Ita et alibi uno s.
- 27. Καὶ ἐθαύμασαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι. a.
- 28. Ἡ γυνὴ abest a.
- 31. Λέγοντες] αὐτοῦ. a. αὐτοῦ, ante λέγοντες. b.
- 33. Ὅτι τετράμηνος. b. ὅτι ἔτι τετράμηνος. a.
- 36. Ὁμοῦ χαίρει. a.
- 45. Εἰσῆλθεν εἰς. b.
- Αὐτοῦ γάρ] γάρ abest a.
- 46. Ἠλθεν οὖν πάλιν ὁ Ἰησοῦς.
- 47. Ἐμελλε.
- 49. Τὸ παιδίον] τὸν υἱόν. a.
- 50. Ὁ, ante Ἰησοῦς, addunt.
- 51. Πατῆ;] υἱός.
- Cap. V. V. 4. Ἦν ἡ ἑορτή.
- 2. Ἐν Ἱεροσολύμοις.
- Ἡ λεγομένη.
- 4. Ἐταράσσεται τὸ ὕδωρ.
- 5. Τριάνκοντα καὶ ὀκτώ.
- 7. Βάλη.

8. Ἐγείρε. a.
 18. Οἱ Ἰουδαῖοι] oi abest. b.
 19. Ἀπ' ἐμαυτοῦ. a. Mox idem, βλέπει.
 Ταῦτα] πάντα. b.
 24. Ὅτι ἐ] ὅτι omitunt.
 35. Ἀγαλλιασθῆναι.
 36. Ἀ δέδωκε.
 38. Οὐκ ἔχετε. a.
 40. Ἴνα ζῶην αἰώνιον. a.
 45. Ὁ κατηγορήσων. b.
 46. Μωσῆ.
 Cap. VI. V. 2. Ἐκλωθῆσαν. b.
 5. Αγοράσωμεν. a.
 9. Παῖδάριον ἐν] ἐν abest. a.
 10. Καὶ ἀνέπεσον ἄνδρες.
 12. Ἐπλήσθησαν. a.
 15. Ἀνεχώρησεν εἰς.
 16. Ὁψία] ὄψι. a.
 14. Ἐλήλυθε. a.
 19. Ἠλοῦσιν γενόμενον.
 24. Καὶ αὐτοῖ] καὶ abest.
 26. Ἴδετε τὰ σημεῖα. a.
 27. Ἀλλὰ τὴν βρώσιν] τὴν βρώσιν omitunt.
 28. Τί ποιῶμεν.
 29. Ὁ, ante Ἰησοῦς, abest. Mox, ἵνα πιστευθῆται.
 32. Τὸν ἀληθινόν omitit a. Hæc duo vocabula sola præmittuntur scholæ, adeoque in mediis scholiis leguntur. Ergo ab uno scriba ommissa.
 39. Ἐν τῇ ἐσχάτῃ] ἔν abest.
 45. Διδασκαλοὶ θεοῦ. Et mox, ἀκούων, pro ἀκού-
 κας.
 43. Αὐτός, pro οὗτος.
 51. Chrysost. tom. VIII. p. 271. a. primo totum versum recitat, deinde repetit ad vocabula σὰρξ μου εἶσθι. Origenes ergo et Chrysostomus omittendis non nullis vocabulis occasionem dederunt.
 54. Ἐν τῇ ἐσχάτῃ.
 55. Bis ἀληθής, pro ἀληθής.
 56. De appendice codicis Cantabrig. quæ nec per Birchii editionem nunc confirmata est, monuerunt Beza, Millius et Wetstenius. Origenes ad hunc locum interpretatio interdidit. Attamen tom. I, p. 244, a versu 55 ad 58, textus verba sine ista appendice laudat. Addita fortasse ista sunt nexu causa. De nexu disputat Chrysost. t. VIII, p. 275. E. et Cyrill. t. IV, p. 366. B. In hoc toto loco non occurrit σῶμα, pro σὰρξ. Sed Chrysostomus tamen t. VIII, p. 277. D habet: Εἰπὼν, ὅτι τὸ σῶμά μου ζῶη τοῦ κόσμου Ubi autem hoc dixit? Nullibi Ex σὰρξ lecit ipse σῶμα. fictum ergo ex vers. 51. Syrum autem, pro σὰρξ, habere σῶμα, a Grotio jam notatum est. Id etiam ex uno codice notavit Wetst. Qui postea ad versiones Syras recte attenderit, is mirabitur, vitiosas etiam Chrysostomi lectiones, sicuti multas ejusdem interpretationes, ibi expressas esse. Omnino autem ex multis exemplis videor didicisse, Syros interpretes ad manus habuisse codices Latinos, Lectionaria Græcorum et codices Græcos cum Commentariis. Facile igitur intelligitur, quæ crism sit eorum, qui clamant: Ita Syrus interpres: ita Latinus interpres. Ergo ita legendum est. Habuerint fortasse Syri etiam ad manus Commentarios Latinos et Lectionaria Latina. Sed istius rei examen nondum potui instituere.
 62. Θιωπεῖτε. a.
 64. Τίνας εἰσὶν οἱ πιστεύοντες καὶ τίς ὁ παραδῶ-
 σων αὐτὸν.
 70. Ὁ Ἰησοῦς omitunt.
 71. Ἐμελέεν.
 Cap. VII. V. 4. ἠθέλην] εἶχεν ἔξουσίαν. Ita uterque. Quilibet intelligit, Christi auctoritatem non lædi vocabulis, οὐκ εἶχεν ἔξουσίαν. Sine ullo dubio ista vocabula, ut puriora, probarem, nisi codicum obstaret auctoritas. Bonus Chrysostomus hic aliquid humani passus est per suam eloquen-
- A. tiam, parum memor, lectum esse. ἤθελε, non εἶχεν ἔξουσίαν. Ergo statim cum magna vociferatione exorditur homiliam t. VIII, p. 283, et acriter disputat de vocabulis, οὐκ εἶχεν ἔξουσίαν. Τί λέγει. Ὁ μακάριε Ἰωάννη; οὐκ εἶχεν ἔξουσίαν, ἔδουθη δὲ πάντα. ὅσα ἠθέλησεν; ὁ εἶπὸν, τίνα ζητεῖτε, καὶ ῥίψας αὐτοὺς εἰς τὰ ὄπισθον; x. τ. λ. Sed scripæ ejus qui dicentis verba excipiebant, recte ante eandem homiliam dederunt ἤθελεν approbantibus quatuor codicibus Mosquensibus θ. μ. 4. 7. Origenis commentarius ad h. l. perit. Vulgatum habet Cyrill. t. IV, p. 395. C. sed tamen fere, ut Chrysostomus, explicat: Οὐκ ἐθελούσιον αὐτῷ, τὸ παρ' ἐκείνοις εἶναι, μάλλον δὲ ὡς ἐξ ἀνάγκης συμβαίων ἐπιδεικνύσι, προσθετικῶς τὰς αἰτίας ἢ θελον [pro ἐξήτουν] γὰρ, φησὶν, αὐτὸν ἀποκτείναι. Frustra Millius tentat in partes trahere interpretationi Latinum, quem non volebat, sed valebat scripsisse ori natur. Docendum erat, quibus in locis interpres Latinus vocabula εἶχεν ἔξουσίαν, quæ multoties occurrunt in Evangelio Joannis, reddiderit valere. Ex locis similibus per errorem arripit Chrysostomus, ut solet. Forte ex Marc. 6, 5, ubi est οὐκ ἠδύνατο. In eadem homilia vers. 2, pro ἦν δὲ ἰγγύς, laudat μετὰ ταῦτα ἦν, idque etiam interpretatur p. 283. E.
 12. Ἄλλοι δὲ ἔλεγον] δὲ abest.
 Τὸν δόλον] τὸν κόσμον.
 14. Καὶ εἰδῆσθε absunt. Errore scribarum. Expliciantur enim.
 19. Ἐδωκεν ὄψιν.
 22. Ἐδωκεν.
 27. Ἐρχεται. h.
 29. Ἐγὼ οἶδα.
 32. Ἀπέστειλαν ὑπέρτατος οἱ φαρισαῖοι.
 33. Εἶπαν εὖν αὐτοῖς] αὐτοῖς omitunt.
 35. Ἐλλήνων μέλλη. a.
 39. Ὅτι Ἰησοῦς.
 41. Ἄλλοι δὲ ἔλεγον] δὲ abest. Mox a. omittit γὰρ, post μὴ.
 42. Ὅτι ἐκ τοῦ] ὅτι deest.
 Καὶ ἀπὸ Βηθλεέμ.
 48. Ἐκ τῶν ἀρχόντων] ἐκ abest.
 49. Ὁ δόλος οὗτος] ὁ deest. a.
 51. Νόμος ὁμῶν. b.
 53. Ἐπορεύθη] ἀπέθλην.
 Cap. VIII. V. 4. Ἰησοῦς δὲ] καὶ ὁ Ἰησοῦς.
 2. Παραγένετο] βαθεὸς ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς.
 3. Ἄγουςι δὲ] δὲ omitunt. Mox excludunt, πρὸς αὐτόν.
 Ἐν μοιχείᾳ,] ἐπὶ μοιχείᾳ. Mox, ἐν τῷ μέσῳ.
 4. Λέγουσιν αὐτῷ] εἶπον αὐτῷ παρὰζόντας.
 Αὐτῇ ἡ γυνὴ κατελήθη] ἐπαυτοφώρω μοιχευομένη] ταύτην εὐρομεν ἐπ' αὐτοφώρω μοιχευομένην. Hoc εὐρομεν agnoscit etiam Ambrosius apud Sabatierium.
 5. Ἐνεταλατο ἡμῖν.
 λιθοβολεῖσθαι] λιθάσειν. Continuo: οὐ εὖν τι λέ-
 γεις περὶ αὐτῆς; Ambrosius et Augustinus apud Sabatierium agnoscunt etiam περὶ αὐτῆς.
 6. Κατηγορεῖν αὐτόν] κατηγορεῖν κατ' αὐτόν.
 7. Ἀνακύψας — αὐτοῦς] ἀναδέψας εἶπεν οὐ-
 τοῖς. Πρῶτος — βαλέτω] πρῶτος; λίθον βαλέτω ἐπ' αὐτήν.
 8. Quæ post ἔγραψεν assunt nonnulli apud Wetstenium et Birchium, scilicet: Ἐνδὸς ἐκάστου αὐτῶν τὰς ἀμαρτίας, ea ex Hieronymo addita puto. Habet enim: Eorum videlicet, qui accusabant, et omnium peccata mortalium. Sed hæc est explicatio, eaque valde ingeniosa et lepida.
 9. Καὶ ὑπὸ τῆς συνεπίδησως ἐλεγχόμενοι.] absunt. Κατελήθη μόνος ὁ Ἰησοῦς] κατελήθη Ἰησοῦς μόνος. b. Sic, sed a. habet κατελήθη.
 Ἐστῶσα] οὐσα.
 10. Ἀνακύψας — κατέκρινεν] ἀνακύψας δὲ ὁ Ἰησοῦς; εἶδεν αὐτήν, καὶ εἶπε; Ἰδοὺ, ποῦ εἰσὶν οἱ κατηγοροὶ τοῦ. οὐδὲς σε κατέκρινεν;

- 11. Εἶπε δὲ αὐτῇ] αὐτῇ abest. Πορεύου — ἀμάρτανε] πορεύου καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν μηκέτι ἀμάρτανε.
- 12. Πάλιν — λέγων] πάλιν οὖν ἐλάλησεν αὐτοῖς; δ' Ἰησοῦς λέγων.
- 13. Περιπατήσει, a.
- 19. Ἀπεκρίθη δ'] δ' abest. Ὅτε τὸν Πατέρα μου omittit a.
- 22. Ἀποκτείνει ἑαυτόν. a.
- 24. Εἶπον] οὖν omittunt. Ἐάν γάρ] κἀν γάρ. b. καὶ γάρ, deest enim littera maiuscula. Voluit ergo καὶ a.
- 27. Αὐτοῖς ἔλεγεν] αὐτοῦ ἔλεγεν. a.
- 30. Ἐπίστευσαν] ἐπίστειον. b.
- 34. Bis deinceps Ἀμήν. Ita constanter Joannes.
- 36. Ἐλευθερώσει. a.
- 39. Ἐποίησεν ἄν] ἄν Chrysostomus non solum hoc loco t. VIII, p. 318 A, sed et tom. VII, p. 469 A. excludit.
- 40. Παρὰ τοῦ Θεοῦ] παρὰ τοῦ Πατρὸς;. Ex Chrysostomo (t. VIII, p. 318 B.), ut docui. Cyrillus t. IV, p. 548 C. in textu Θεοῦ. Urget id etiam in interpretatione p. 549 B. Sed ibidem D. comparat locum similem: "Α ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς.
- 42. Εἶπεν οὖν] οὖν abest. Ὅδὲ γάρ ἀπ'] γάρ omittit a.
- 44. Ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου. Ὅταν λαλεῖ, a.
- 46. Εἰ δὲ ἀλήθειαν — οὐ πιστεύετε μοι. absunt. a. Scilicet hic scriba, ut infra ex Commentario apparet, saltum fecit ab ἀμαρτίας ad ἀμαρτίας. Ergo hic locus cum parte interpretationis exclusus est.
- 47. Ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ.
- 48. Ἀπεκρίθησαν οὖν] οὖν abest. a. Λέγομεν ἡμεῖς] ἐλέγομεν ἡμεῖς. Ex Chrysostomo, qui quidem t. VIII, p. 321 C. vulgatum habet, sed ibidem D. οὐχὶ καλῶς ἐλέγομεν, ὅτι, x. τ. λ. Plane, ut supra cap. vii, 1. Alia scilicet ante homiliam, C alia in exordio homiliæ.
- 49. Τὸν Πατέρα μου] μου omittunt. Καὶ ὑμεῖς ἀτιμάζετε με] omittit a. Absunt l. l. in Chrysostomo, qui alia etiam mutat. Sed scriba codicis Euthymii a. hic saltum fecit ab τὸν Θεὸν ad τὸν Θεόν, ut infra ex Commentario apparet. Ergo hæc simul cum parte scholiorum exciderunt.
- 52. Γεσσηται.
- 56. Καὶ οἶδε καὶ ἐχάρη. absunt. a. Etiam hic saltum fecit in transcribendo Commentario. Ab ἐπεθύμησεν enim ad ἐπεθύμησεν defecit. Hunc versum, quem in Commentario ad Joannem negligit Chrysost. t. VIII, p. 323, cum sine varietate recitat t. VIII, p. 49 B. p. 125 B. Ita ergo disiecta evangelistarum membra apud Chrysostomum conquirenda sunt.
- 57. Εἶπον οὖν] καὶ εἶπον. Πεντήκοντα] Ubi sunt, qui Novum Testamentum ex Patribus emendarunt? Quis memoravit lectionem Chrysostomi πεσσαράκοντα; Vide eum t. VIII, p. 324 a. Sed Theophylactus p. 690 E. vulgatum habet. Quos autem codices Euthymius in Commentario intelligat, per se apparet. Scilicet Chrysostomi et scholiorum, cuiusmodi est meus g. Πεντήκοντα repetit Cyrillus in Comment. t. IV, p. 583 C. et tom. II, p. 419 A et tom. V, part. 1, p. 685. D. Etiam Severus ita habet in Catena Corderii, p. 213.
- 59. Βάλωσιν] λάδωσιν. a. Διελθὼν — οὕτως.] Hæc interpretatione non habebant opus. Tautologica præterea videbantur, propter proximum: καὶ παραγων εἶδεν. Sed talia in Joanne plura occurrunt. Incipiamus a magno Origene. Is ergo eo in loco, ubi data opera hæc explicabat, t. IV, p. 292, fin. totum versum 59 omittit, attamen ita περιφράζει: Μετὰ δὲ τοῦτον τὸν λόγον ἀράτων λίθους, ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν, Ἰησοῦς ἐκρῶθη, καὶ ἐξήλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, ὅτε παραγων εἶδε τὴν ἀπὸ γενετῆς τυφλόν. Origenis vero

A auctoritatem in his nullam esse, sciunt omnes, qui eum legerunt. Qui tamen nondum legit, verumtamen cognoscere cupit, is examinet t. XIX et XX in Joannem. Reperiet ergo profecto multa alia sacri contextus ab eo esse prætermissa. Eundem locum tractans Chrysostomus t. VIII, omnia ab Ἰησοῦς ad finem versus silentio prætermittit. Illum tamen hæc ante oculos habuisse discitur ex p. 324 C. 326 B. C. vocabulis εἶτα φεύγει, ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀνεχώρησεν ἐπὶ τὴν Ἴσριν τοῦ τυφλοῦ, ἐξελθὼν ἐκ τοῦ ἱεροῦ. x. τ. λ. Quoties alibi neglexerit Chrysostomus contextus verba, discitur ex mea Novi Testamenti editione. Eadem hæc ad exemplum Origenis et Chrysostomi prætermittit Cyrillus t. IV, p. 586 C. a vocabulis διελθὼν ad οὕτως, nec nisi κατακρύπτει et ἔξισιν habet ibidem E. Theophylactus p. 691 C. habet διὰ μέσου αὐτῶν ἐξίων καὶ παρῆγεν οὕτως, ibique etiam explicat. Explicantur etiam in Catena Corderii p. 245, in fine. Quid ergo b. l. interpres Latinus? Scilicet ista omnia ab διελθὼν ad οὕτως exclusit. Cujusmodi ergo illi codicibus usi sunt? Scilicet multo melioribus, quam nostri sunt, nimirum Alexandrinis. Cyrillus jam respondeat pro omnibus. Cur ergo idem eodem tomo in Commentario ad Joannem, p. 1031 D. ita refert? καὶ γοῦν ἔθέλησεν αὐτὸν πιάσαι, καθὰ φησὶν ὁ εὐαγγελιστῆς (scilicet Joannes, quem interpretatur), ἀλλ' ἐξελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο (Etiam hæc quibusdam placuit, in his meo s. qui Cyrilli scholia habet.) καὶ παρῆλθεν οὕτως. Nunc addit etiam continuo explicacionem: Τὸ δὲ οὕτως φησὶν, ἀντὶ τοῦ οὐχ ὑπεσταλμένως, οὐ περιδῆς; x. τ. λ. Vulgo credunt, hæc apud Joannem ficta esse ex Luc. iv. 30. Sed quilibet ipse videt Cyrilli locum non convenire in Lucam. Nam Lucas habet κατακρυμνίσαι, hic πιάσαι; Lucas non habet οὕτως, hic discrete explicat. Vocabula autem ἐξελθὼν, ἐπορεύετο et παρῆλθεν per incogitantiam mutavit Cyrillus. Quid ergo? Sequamur auctoritatem codicum, neglecta interpretum negligentia et levitate. Nam de Hieronymo constat, illum omnia, ut ipse dicit, revocare ad Græcam veritatem, hoc est, ut ego interpretor, ad nugæ Origenis et reliquorum interpretum Græcorum.

Cap. IX, V. 4. Γενετῆς] γεννητῆς. a. Disputat de hoc vocabulo Eustathius ad hom. p. 1834, vers. 22, edit. Rom. Habent id Hesiodus et alii.

- 3. Ὁ Ἰησοῦς] δ' omittunt.
- 8. Ὁ καθήμενος] Chrysostomus, t. VIII, p. 553 C. eum vidit sedentem: Πρὸς τὰς οὐράς τοῦ ἱεροῦ. Vulgo dicunt, hujusmodi esse ex Evangelio secundum Hebræos. Mihi sit credibile, ista esse ex Evangelio secundum interpretes.
- 9. Ὅτι ὁμοίος] ὅτι abest. a.
- 10. Σοὶ οἶ] σου οἶ.
- 15. Ἠρώτησαν.
- Ἐπέθηκέ—μου, καὶ] ἐπέθηκέ μου ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ. b. Ἐποίησε καὶ ἐπέθηκέ μου ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ. a.
- 16. Παρὰ Θεοῦ. Chrysostomus optionem dat, utrum velis παρὰ, an ἀπὸ, an ἐκ. Nam ἐκ habet t. VII, p. 566 D. VIII, p. 334 D., etc. Παρὰ et ἀπὸ ex eo jam nolaveram.
- 17. Περὶ σεαυτοῦ.
- 20. Ἀπεκρίθησαν δὲ αὐτοῖς.
- 21. Ἡμεῖς οὐκ] ἡμεῖς abest. a. Αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ.
- 28. Ἐλοιδορήσαν οὖν] οὖν abest.
- 29. Μωσαί.
- Τούτων δὲ οὐκ] δὲ abest. a.
- 31. Αὐτοῦ ποιεῖ. a.
- 34. Ὅλος] ὅλος.
- 36. Καὶ τίς ἐστὶ.

Cap. X, V. 8. Πρὸ ἐμοῦ ἦλθον] πρὸ ἐμοῦ absunt. Lectio difficilis est et impedita, quam additum πρὸ ἐμοῦ adeo non expedit, ut pluribus eam etiam difficultatibus implicet. Sed πρὸ ἐμοῦ, ut docui, ab

Origene accessit. Semina hujus corruptionis spargit etiam Chrysost. t. VIII, p. 346 D., 348 D. Ibi enim versum primum explicans habet: Ἐνταῦθα δὲ καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ αἰνίττεται, καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν ἰσομένους. Alio loco, ubi versum oclavum interpretatur, monet: Οὐ περὶ τῶν προφητῶν φησὶν ἐνταῦθα, καθὼς οἱ αἰρετικοὶ (Manichæi nimirum) φασίν. Sed istis ambagibus non est opus. Si probabilius corrumpere contextum voluissent, debuissent addere non πρὸ ἐμοῦ, sed μὴ δι' ἐμοῦ, intellige, ὡς διὰ θύρας. Ita epim est vers. 1, 2, 9. Atque ita hic locus explicandus est. Apud Cyrillum t. IV, p. 640 C. legitur quidem in contextu ante scholia πρὸ ἐμοῦ. Sed ibidem in interpretatione E. repetit sine πρὸ ἐμοῦ, nec ex ejus interpretatione ullo modo effici potest, eum id probasse. Theophylactus, p. 707 D. E. nec in textu nec in scholiis agnoscit, cum tamen bis in interpretatione illum locum repetat. Plura de hoc loco dixi in mea Novi Testamenti editione.

18. Ἀπ' ἐμαντοῦ] ἀπ' ἐμοῦ.
22. Ἐν Ἱεροσολύμοις.
23. Στοῦ Σολομῶνος.
28. Ἀρπάση. a.
29. Pro lectione, δὲ δίδωκέ μοι μίζρον, quæ est absurda Patrum Latinorum correctio dogmatica, ne scilicet filii læderetur auctoritas, pro ea, inquam, Millius Cyrillum etiam laudat. Sed ad h. l. Cyrilli tantum exstant fragmenta ex Catenis, in quibus nihil inveni. Pendet ergo Millius, ut videtur, ex Beza et Zegnero ad h. l. Imo vero Cyrillus in Thesaurο, tom. V, part. 1, p. 326 D. ubi loca Joannis deinceps laudat, habet: Ὁς δέδωκέ μοι.

32. Ἐδειξα ὑμῖν ἔργα. a.
34. Ἐν τοῖς νόμοις ὑμῶν. b.
Cap. XI. V. 1. Ἀδελφῆς αὐτοῦ. a.
2. Τοὺς πόδας αὐτοῦ] αὐτοῦ omittit a.
5. Ἀδελφὴν αὐτῆς Μαρτῶν.
9. Ὁ Ἰησοῦς] ὁ abest. a.
19. Παραμυθῆσονται. a.
20. Ὁ Ἰησοῦς] ὁ abest.
21. Ἡ Μάρθα] ἡ omittunt.
22. Ὅτι ὅσα] ὅτι abest. b. Mox, αἰτήσαι. a.
24. Ἡ Μάρθα.
32. Ἐπαισεν αὐτοῦ εἰς τοὺς πόδας.
33. Καὶ ἐτάραξεν ταυτὸν absunt. Sed explicatur in scholio. Culpa scribarum ergo excidit, qui textus verba eo usque ante scholia continuare debebant. Cæterum Chrysostomus ex hoc versu tantum servat, ἀνεθρομήσατο τῷ πνεύματι. tom. VIII, p. 376 E.

38. Ἐπέκειτο ἐπ' αὐτόν.
45. Ὁ ἐποίησεν. a.
48. Πιστεύσωσιν. a.
51. Ὁ, ante Ἰησοῦς, abest.
52. Τὰ τέκνα Θεοῦ. b.
57. Μηνύσει. a.
Cap. XII. V. 2. Ἀνακειμένων σὺν αὐτῷ.
4. Obiter hic noto, in uno Codice Mosquensi, qui scholis instructus est, legi Σίμων ὁ Ἰσκαριώτης. Idem ex alius notat Wetstenius et Birchius. Cum ergo Theophylactus istiusmodi codices ad manus habuerit, cujusmodi est ille Mosquensis, hinc tres Simones inter discipulos memorat p. 51. E. 52. A. Sed obstat. Joan. 6, 71.

9. Καὶ ἦλθον.
12. Ὁ ἐλθὼν] ὁ abest. a.
Ὁ, ante Ἰησοῦς, omittunt.
13. Ἀπάντησιν. a.
Κυρίου βασιλεὺς Ἰσραὴλ, a. Κυρίου βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. b.
14. Ἐπ' αὐτόν. a.
17. Ὅτι τόν] ὅτι τόν.
Ἐκ τῶν νεκρῶν. a.

18. Αἰτ' τοῦτο κατ'] κατ' abest. a.
21. Ἡρώτησαν. a.
24. Semel ἀμήν habet, a.
30. Ὁ, ante Ἰησοῦς, abest. a.
32. Ἐκ τῆς γῆς.
33. Ἐμελλεν.
34. Ὅτι δει] ὅτι abest. a.
38. Βραχίων τοῦ Κυρίου. b.
45. Ἡ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Laudat hæc Chrysost. t. XI, p. 563, et ex eo Oecumenius et Theophylactus ad I Tim. 1, 13. Sed ille ἦπαρ, hic ἡ habet, cum tamen ex uno hauserint.

44. Ἰησοῦς οὖν ἐκραξέ.
Cap. XIII, V. 8. Αὐτῷ ὁ Πέτρος. b.
9. Τοὺς πόδας, ὀμιῶ μοι.
13. Ὁ Κύριος καὶ ὁ δὲ δισκάλος.
22. Τίνος λέγει] τούτου. a.
25. Ἐκεῖνος οὕτως ἐπί.
30. Ἦν δὲ νύξ ὅτε ἐξῆλθε. λέγει ὁ Ἰησοῦς. Hæc est unice probanda hujus loci distinctio. Quod de Cyrillo in Rossia suspicatus fueram, id deinde ita esse comprehendi. Scilicet Cyrillus t. IV, p. 742. fin. ita habet: Ἦν δὲ νύξ, ὅτε ἐξῆλθεν. Deinde p. 744 B. denuo hunc locum tractaturus, interposito οὖν, superiora repetit: Ὅτε οὖν ἐξῆλθε. λέγει ὁ Ἰησοῦς. Eodem modo Cyrillus p. 797 C. in principio ῥήσεως vers. 26., jungendæ orationis causa interponit οὖν. Βάψας οὖν. Atque ita multoties. Verumtamen hic quoque ducem habuit Chrysostomum et Origenem. Origenes enim t. IV, p. 443 D. terminat: Ἐξῆλθεν οὖν; ἦν δὲ νύξ. Ac denuo p. 445 E. Ὅτε οὖν ἐξῆλθεν, ὁ Ἰησοῦς; λέγει. Similiter fere Chrysost. t. VIII; p. 424. a. d. ἐξῆλθε νυκτὸς; et ἦν δὲ νύξ, ὅτε ἐξῆλθεν. Sed p. 425 B. μετὰ γούν τὸ ἐξελεῖν τὴν Ἰουδαν ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ λέγει· νύξ. Theophylactus p. 760 C. in interpretatione repetit: Ἦν δὲ νύξ ὅτε ἐξῆλθεν.

33. Μικρὸν χρόνον. Mox, ἐγὼ ὑπάγω.
35. Ἰνώσονται] πιστεύουσιν. b.
36. Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω.
37. Ὁ, ante Πέτρος, abest. b.
38. Φωνήσῃ. a.
Cap. XIV. V. 3. Πορευθὲ ἐτοιμάσα: ὑμῖν τόπον, πάλιν. b. Sic, sed ἐτοιμάσα. a.
11. Ἐν ἐμοὶ ἐστίν] ἐστίν omittunt.
Τὰ ἔργα αὐτὰ] αὐτὰ abest. a.
22. Κυριε, καὶ τί.
25. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς. Mox, τηρήσῃ. Deinde ἀγαπήσῃ solus a. Ideam ποιήσωμεν.
25. Παρ' ὑμῖν] παρ' ἐμοί. b.
26. Ὅν πῆμψει.
18. Ὅτι ἐγὼ] ἐγὼ omittunt.

Ὅτι εἶπον] Theophylactus hunc versum laudans ad Hebr. 5, 8, omittit εἶπον. Cur, quia Chrysostomus id ad eundem locum omittit tom. XII, p. 81. B. Ex Chrysostomo pendet etiam Vulgata, ut locis permultis. Forte auctor hujus omissionis est Origenes. Commode abesse posse, quilibet sentit.

30. Τούτου αρχὼν] τούτου omittunt. Τούτου invectum est per interpretes, ne scilicet diabolus haberetur dominus hujus universi. Sed incerta sedes istud vocabulum etiam arguit. Orig. t. IV, p. 349. A. Ἐρχεται ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἐν ἐμοὶ εὐρίσκει οὐδέν. p. 356 C. Ἐρχεται ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. t. III, p. 225 B. Ἐρχεται ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου, οὐκ ἔχει δὲ ἐν ἐμοὶ οὐδέν. Chrysost. t. VII, p. 206 A. Ἐρχεται ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει (Ex aliis notatur: οὐκ εὐρίσκει) οὐδέν. Ita etiam repetit t. VIII, p. 198 C. 444 A., 446 E. transpositis tamen vocabulis τοῦ κόσμου τούτου. Pag. 444. A. ubi ex ordine commentarii hæc tractat, continuo subjicit: Κόσμου δὲ ἀρχὼν: α, κ. τ. λ. Cyrillus t. IV, p. 853. C. non agnoscit in contextu τούτου nec in interpretatione ibid. E. Τούτου prætermittit etiam in interpretatione Theophyl. p. 776 E.

Cap. XV. V. 1. Η ἀληθινή] quæ a nonnullis hic A adduntur, ὁμοίως τὰ κληματα, ea ex Chrysostomo sunt, ut ducunt. Illud etiam notabile, quod Chrysost. t. VIII, p. 447. A. B. loco ἀμπέλου in interpretatione volutat ῥίζαν. Quin addit etiam: Ἡ ρίζα δὲ δι' οὐδὲν παραλήπται ἐν ταῦθα (Ergo in Evangelio Joannis) ἀλλ' ἵνα μάθωσιν, κ. τ. λ. Hujus ergo auctoritate motus Theophyl. p. 778 B. ἀμπέλον explicat ῥίζαν.

Καὶ ὁ Πατήρ] καὶ omittunt.

6. Εἰς τὸ πύρ.

7. Αἰτήσασθε.

10. Τοῦ Πατρός omittit a.

16. Ἴνα, δ' ἐάν. a. Μοχ ἕψη ὑμῖν. a. Sic etiam antea b. Sed η nunc rasura sublaturum.

Cap. XVI. V. 3. Ποιήσουσιν ὑμῖν] ὑμῖν abest.

5. Ἐξ ὁμῶν absunt.

7. Ἐάν γὰρ ἐγὼ μὴ.]

12. Βαστάζειν ἀρτί] βαστάζειν ἔτι. a.

15. Λήψεται] λαμβάνει.

18. Τοῦτο τί ἐστὶν ὃ λέγει, τὸ [τί et τό abest. a.

22. Αὐπην μὲν οὖν ἔχετε. Ergo bis οὖν. a.

25. Ὅρα ὅτε οὐκ. Sed ὅτι est vitium editionis Gregorii.

26. Περὶ ὁμῶν] περὶ abest. a.

30. Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

Cap. XVII. V. 1. Ὁφθαλμοὺς αὐτοῦ] αὐτοῦ omittunt.

2. Διώσει αὐτοῖς.

7. Νῦν ἔγνωσαν. Chrysostomus, qui t. VIII, p. 478, C. D. versum septimum et octavum in unum conflavit, auctor fuit hujus lectionis. Memorat ibi etiam aliam lectionem, haud dubie Origenis. Sed scripsit ἔγνω, pro ἔγνωκα. Ita autem scripsit, quod desiderat ἔγνωσαν, pro ἔγνωσαν. Hanc sententiam meam firmat etiam Theophylact. p. 798 C. qui totus pendet ex Chrysostomo. Ex Cyrilli interpretatione, qui in textu habet ἔγνωσαν, nihil efficitur. Nec in Catena Corderii quidquam repetitur.

11. Οὐξ δέδωκάς μοι] ἢ δέδωκάς μοι. Q explicat C Cyrill. t. IV, p. 969 D. 971 B. C. D. 972. A, et Theophylact. p. 800 A. Ex nonnullis codicibus intelligitur, saltum factum esse a vocabulis vers. 11, ὄνοματί σου ad eadem vocabula vers. 12, ὄνοματί σου. Ita οὐξ; ex altero loco irrepsit. Chrysostomus t. VIII, p. 480, turbat omnia.

17. Cyrillus t. IV p. 983 B. C. 985. A. C. pro ἀγίστων, habet: Πάτερ ἄγιε, τήρησον αὐτοὺς ἐν (τῇ) ἀληθείᾳ. Confundit ergo versum 11. eo etiam tempore, quo hæc data opera interpretabatur.

20. Ἐρωτῶ μόνων. a. Mox uterque, τῶν πιστευόντων.

23. Καὶ ἡγάπησα. a.

24. Ἐμήν, ἦν δέδωκάς.

Cap. XVIII. V. 8. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς.

13. Ista appendix, de qua dixi, ex Cyrillo est. Is enim t. IV, p. 1020 C. primo recitat lectum ab ἡ οὖν σπειρα ad ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Hic nulla varietas, nisi quod vers. 13 abest αὐτόν et vers. 14. ἀποθανεῖν, pro ἀπολέσθαι. Deinde autem p. 1021 B. post vers. 14, iterum post interpretationem textum ponit sic: Ἀπέστειλαν δὲ αὐτόν δεδωμένον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα. Ἦν δὲ Καϊάφας ὁ συμβουλευσας τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι συμφέρει ἓνα ἀνθρώπον ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Atque hæc interpretatur etiam. Sumpta sunt ex vers. 24 Mirabile est, hoc esse in margine versionis Syrac. Idem notat ex Syra Philox. Birchius ad h. l. Similiter Cyrillus infra cap. 19. v. 30. aliquid assutum habet cum Syra.

14. Ἀπολέσθαι] In nonnullis codicibus temere illatum ἀποθανεῖν, ex cap. xi, v. 50.

20. Ἐν συναγωγῇ. Mox, ὅπου πάντες.

23. Δαίρεις. b.

24. Ἀπέστειλεν αὐτόν, omisso οὖν.

25. Ἦρνήσατο οὖν ἐκεῖνος.

27. Πάλιν οὖν] οὖν abest. a.

28. Οὖν, post ἄγουσιν, omittit a.

32. Ἐμελλεν.

36. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς. Sic et vers. 37.

40. Πάλιν abest.

Cap. XIX. V. 5. Ἐξῆλθεν οὖν — (μάτιον) absunt. a. Hæc in altero Codice leguntur inter duo scholia, quæ scriba a. conjunxit. Ita textum exclusit.

6. Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν.

Αἰτίαν] αἰτίον. a.

7. Ἐαυτὸν Θεοῦ Ἰδόν.

11. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς.

12. Ἐαυτὸν ποιῶν.

13. Γαθαθά h. Γαθθαθά. a.

14. Δέ post ὦρα, abest. a.

15. Ὑμῖν σταυρώσω. b.

16. Καὶ ἀπήγαγον] καὶ ἤγαγον εἰς τὸ πραιτώριον. Nec Chrysostomus εἰς τὸ πραιτώριον agnoscit t. VIII, p. 503 seqq. nec Cyrillus t. IV, p. 1057. A. Explicat enim hic: Ἀπάγουσι μὲν, ὡς τεθνηζόμενον ἦδη, τὸν τῆς ζωῆς ἀρχηγόν.

17. Ἐξῆλθεν εἰς τόπον λεγόμενον Κρανίου τόπον.

20. Ὁ τόπος τῆς πόλεως.

25. Κλοπᾶ.

26. Ἰδοῦ] ἴδε.

27. Ὁ μαθητῆς αὐτήν.

28. Εἰδώς] ἰδών.

30. Cyrillus, qui hoc loco quædam addit t. IV, p. 1069. D. eaque etiam interpretatur p. 1072. C. istud scholium, quod ex codicibus Mosquensibus in mea Novi Testamenti editione notaveram, habet p. 1069. E. Assuta autem mihi hæc videntur ex lectione ecclesiastica, in qua ante versum 31 legitur Matth. 27, 39-54. quam lectionem fortasse alia Evangelitaria terminant versu 51. Igitur facile hæc hæc coaluerunt. Lectio est, τῇ μεγάλῃ παρασκευῇ, ἑσπέρας.

34. Μαίνωσιν. b. Mox ἐκεῖνου τοῦ Σαββάτου. Uterque.

34. Ἐνοῦξ] Intèpres Vulgatus Latinus aperuit. Lectionem esse absurdam, intelligitur ex eo quod mox v. 37. ἐξεκέντησαν huc refertur. Ἐνοῦξ Eustathius etiam ad II. e. 46, explicat: τὸ κεντῆσαι ἦτοι τρῶσαι, νῦξαι λέγει. Sed ἦνοιξ τamen editur apud Chrysost. t. VII, p. 825. C. repugnantibus tamen codicibus Mosqq. et aliis a Montefalconio laudatis. Hoc autem loco t. VIII, p. 507 D. et in codd. Mosqq. et apud Montefalconium legitur ἐνοῦξαι. Cyrillus etiam t. IV, p. 1074 C. probat ἐνοῦξαι. Habet enim in interpretatione διανύττουσιν. Ex duobus vitiosis codicibus Birchius notat ἐνοῦξαι. Vulgatum hoc loco adeo deserit Vaticanus 1209, et cæteri ejus generis. Divus Augustinus apud Zegerum nugatur.

Καὶ εὐθέως.

35. Ἔστιν αὐτοῦ ἡ μαρτυρία. Mox, λέγει, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς.

36. Ἐγένετο ταῦτα. a.

38. Μετὰ ταῦτα Mox deest ὁ, ante Ἰωσήφ. Et, ἀρη τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ.

40. Ἐδησαν αὐτόν. b. Mox deest ἐν.

41. Καίνόν] κενόν. a.

Cap. XX. V. 4. Ab καὶ ἤλθε ad μνημεῖον omittit. a.

11. Ἰπρὸς τῷ μνημεῖο. b.

12. Ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶ.

13. Ἐθηκας αὐτόν.

20. Ἐδειξεν] ἐπέδειξεν. a. Mox idem αὐτὸν, post πλεωράν.

25. Bis hoc versu βάλλω. b.

28. Ὁ Θωμάς] ὁ abest.

V. 29. Θωμά omittunt.

31. Ὅτι Ἰησοῦς.

Cap. XXI. V. 4. Μαθηταῖς αὐτοῦ ἐπὶ b.

3. Ἐξῆλθεν οὖν καὶ. Continuo, ἐνέβησαν.

4. Ὅ, ante Ἰησοῦς, omittunt.

17. Λέγει αὐτῷ — πρόβάτά μου omittunt.

21. Τῷ Ἰησοῦ abest. a.

25. Ἄλλα πολλά] πολλά omittit. a.

Ἀμήν omittunt.

Roberti HOLMES, theologiae doctoris et professoris in Academia Oxoniensi, viri celeberrimi brevis notitia duorum codicum Euthymii, qui Ozonii inter Baroccianos codd. servantur, ex ejus ad me litteris Sept. V 1791 datis.

I. Chartaceus (*), in-4, foliis 259, continue sine columnis scriptus, cum lineis circiter 33 in quaque pagina. Character est minutissimus et in quibusdam locis scriptio perit. Continet Commentarium in quatuor Evangelia. Ad finem Commentarii in Joannem desunt aliqua. Singulis Evangeliiis praeponitur eorum κεφαλαίων. Auctorum citatorum nomina margini non sunt ascripta.

II. Membranaceus (**), in-12 scriptus continue caractere valde minuto. Habet in margine ad la-

tus, infra, supra, Commentarium scriptum caractere incredibiliter minuto. Scripsit vir quidam doctus in fine codicis hæc: « Incipit cod. hic act. I. Omnia ab initio ad comma 15 capitis XI, recenti ac pessima manu descripta habet. » Actus apostolorum excipiunt Epistolæ Jacobi, I Petr. II; Joan. I, II, III; Judæ; Pauli ad Rom. Cor. I, II; Galat. Ephes. Philipp., etc. Desunt tria ultima capita Apocalypseos.

(*) De hoc exposuit Millius in Prolegg. ad N. T. § 1073-1402.

(**) De hoc idem dixit ibid, § 1435, et Wetstenius in Prolegg. ad N. T. tom. II, pag. 13, num 28.

ΤΟ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

EVANGELIUM SECUNDUM MATTHEÆUM.

Τοῦ κατὰ Ματθαίου Εὐαγγελίου τὰ (1) κεφάλαια.

α'. Περὶ τῶν Μάγων. (In editionibus vulgatis cap. II, B η'. Περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρον. (VIII, 14.) Μρ. β'. λου. θ'.	β'. Περὶ τῶν ἀναρθεέντων παιδῶν. (II, 16.)	θ'. Περὶ τῶν λαθόντων ἀπὸ ποικίλων νόσων. (VIII, 16.) Μρ. γ'. λου. ι'.
γ'. Πρῶτος Ἰωάννης ἐκήρυξε βασιλείαν οὐρανῶν. (III, 1.)	δ'. Περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος. (IV, 17.)	ι'. Περὶ τοῦ μὴ ἐπιτραπέμπτου ἀκολουθεῖν. (VIII, 19.) λου. λγ'.
δ'. Περὶ τῆς μακαρισμῶν. (V, 1.) λου. (2.) ιζ'.	ε'. Περὶ τοῦ λεπροῦ (VIII, 1.) Μρ. δ'. λου. ιβ'.	ια'. Περὶ τῆς ἐπιτιμῆσεως τῶν ὕδατων (VIII, 23.) Μρ. ι'. λου. κγ'.
ε'. Περὶ τοῦ ἐκατοντάρχου. (VIII, 5) Ἰω. ζ'.	ς'. Περὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων. (VIII, 28.) Μρ. ια'. λου. κδ'.	

Capita Evangelii Matthæi.

1. De Magis,	7. De centurione.
2. De pueris interfectis.	8. De socio Petri.
3. Primus Joannes prædicavit regnum cælorum.	9. De his qui curati sunt a variis morbis.
4. De doctrina Christi.	10. De eo, cui non permisit, ut sequeretur.
5. De beatitudinibus.	11. De increpatione aquarum.
6. De leproso.	12. De duobus dæmoniis.

(1) Hanc capitum descriptionem per totum opus sequitur ac sæpius laudat Euthymius.

(2) In his Μρ. Marcum: λου. Lucam: Ἰω. Joannem notat, qui eadem narrant. Adjecti etiam

numeri græci respiciunt ad hanc divisionem capitum, quæ singulis evangelistis in principio est addita.

- ιγ'. *Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.* (IX, 2.) *Μρ. ε'. Λου. Α* λδ'. *Περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ.* (XVII, 1.) *Μρ. κε'. Λου. λ'.*
- ιδ'. *Περὶ Ματθαίου τοῦ τελῶνου.* (IX, 9.) *Μρ. ς'. Λου. ιδ'.*
- ιε'. *Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγῶγου.* (IX, 23.) *Μρ. ιβ'. Λου. κε'.*
- ις'. *Περὶ τῆς αἱμορροῦσης.* (IX, 20.) *Μρ. ιγ'. Λου. κς'.*
- ιζ'. *Περὶ τῶν δύο τυφλῶν.* (IX, 27.)
- ιη'. *Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου κωφοῦ.* (IX, 33.)
- ιθ'. *Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς.* (X, 1.) *Μρ. η' καὶ ιδ'. Λου. ις' καὶ κζ'.*
- κ'. *Περὶ τῶν ἀποσταλέτων παρὰ Ἰωάννου.* (XI, 2.) *Λου. κ'.*
- κα'. *Πεὶ ἰ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα.* (XII, 10.) *Μρ. ς'. Λου. ιε'.*
- κβ'. *Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου τυφλοῦ καὶ κωφοῦ.* (XII, 22.) *Λου. ιθ'.*
- κγ'. *Περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον.* (XII, 38.) *Λου. μδ'.*
- κδ'. *Περὶ τῶν παραβολῶν* (XIII, 2.) *Μρ. θ'. Λου. κβ' καὶ μθ'.*
- κε'. *Περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρώδου.* (XIV, 1.) *Μρ. ιε'.*
- κς'. *Περὶ τῶν πέντε ἄρτων.* (XIV, 15.) *Μρ. ις'. Λου. κη'. Ἰω. η'.*
- κζ'. *Περὶ τοῦ ἐν θαλάσῃ περιπάτου.* (XIV, 22.) *Μρ. ις'. Ἰω. θ'.*
- κη'. *Περὶ τῆς πικραδίας τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ.* (XV, 1.) *Μρ. ιη'.*
- κθ'. *Περὶ τῆς Χαναταίας.* (XV, 21.) *Μρ. ιθ'.*
- λ'. *Περὶ τῶν θεραπευθέντων δαλῶν.* (XV, 30.)
- λα'. *Περὶ τῶν ἐπτά ἄρτων.* (XV, 32.) *Μρ. κα'.*
- λβ'. *Περὶ τῆς ζήτησιν τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων.* (XVI, 5.) *Μρ. κβ'. Λου. μδ'.*
- λγ'. *Περὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως.* (XVI, 13.) *Μρ. κδ'. Λου. κθ'.*
- λε'. *Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.* (XVII, 14.) *Μρ. κς'. Λου. λσ'.*
- λς'. *Περὶ τῶν αἰούντων τὰ διδραγμα.* (XVII, 24.)
- λζ'. *Περὶ τῶν λεγόντων, Τίς μίζω.* (XVIII, 1.) *Μρ. κζ'. Λου. λβ'.*
- λη'. *Περὶ τῶν ἐκατὸν προβάτων.* (XVIII, 12.)
- λθ'. *Περὶ τοῦ ὀφειλοῦτος τὰ μύρια τέλαντα.* (XVIII, 23.)
- μ'. *Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἔξιστιν ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα.* (XIX, 5.) *Μρ. κη'.*
- μα'. *Περὶ τοῦ ἐπερωτησαντος τὸν Ἰησοῦν πλουσίου.* (XIX, 16.) *Μρ. κδ. Λου. ξγ'.*
- μβ'. *Περὶ τῶν μισθομένων ἔργων.* (XX, 1.)
- μγ'. *Περὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου.* (XX, 20.) *Μρ. λ'.*
- μδ'. *Περὶ τῶν δύο τυφλῶν.* (XX, 29.) *Μρ. λσ'. Λου. ξδ'.*
- με'. *Περὶ τῆς ὄρου καὶ τοῦ πάλου* (XXI, 1.) *Μρ. λβ'. Λου. ξη' Ἰω. ιδ'.*
- μς'. *Περὶ τῶν τυφλῶν καὶ χωλῶν.* (XXI, 14.)
- μζ'. *Περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς.* (XXI, 18.) *Μρ. λγ'.*
- μη'. *Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων.* (XXI, 23.) *Μρ. λδ'. Λου. ξθ'.*
- μθ'. *Περὶ τῶν δύο υἱῶν παραβολῆ.* (XXI, 28.)
- ν'. *Περὶ τοῦ ἀμπελωνος παραβολῆ.* (XXI, 33.) *Μρ. λς'. Λου. σ'.*
- να'. *Περὶ τῶν καλουμένων εἰς τὴν γάμον.* (XXII, 1.) *Λου. ςθ'.*
- νβ'. *Περὶ τοῦ κήρσου.* (XXII, 15.) *Μρ. λζ'. Λου. σα'.*
- νγ'. *Περὶ τῶν Σαδδουκαίων.* (XX, 23.) *Μρ. λη'. Λου. οβ'.*

13. *De paralytico.*14. *De Mattheo publicano.*15. *De filia archisynagogi.*16. *De muliere sanguinis profusio laborante.*17. *De duobus cæcis.*18. *De dæmoniaco muto.*19. *De apostolorum electione.*20. *De discipulis a Joanne missis.*21. *De eo qui manum habebat aridam.*22. *De dæmoniaco cæco et muto.*23. *De requirentibus signum*24. *De parabolis*25. *De Herode tetrarcha, qui Joannem interemit.*26. *De quinque panibus.*27. *De ambulatione Christi super mare.*28. *De transgressione præcepti Dei.*29. *De Phænissa seu Chananæa.*30. *De turbis sanatis.*31. *De septem panibus.*32. *De fermento Pharisæorum et Sadducæorum.*33. *De interrogatione apud Cæsaream.*34. *De transformatione Christi.*35. *De lunatico.*36. *De exigentibus didrachma.*37. *De dicentibus, quis major.*38. *De centum ovibus*39. *De eo qui debebat decem millia talentorum.*40. *De interrogatione, an liceret divortium facere cum uxore.*D 41. *De divite interrogante Jesum.*42. *De mercede conductis operariis.*43. *De filiis Zebedæi.*44. *De duobus cæcis.*45. *De asina et pullo.*46. *De cæcis et claudis.*47. *De ficu quæ exaruit.*48. *De principibus sacerdotum et senioribus Dominum interrogantibus.*49. *De duobus filiis parabola.*50. *De vinea parabola.*51. *De vocatis ad nuptias.*52. *De quærentibus occasione census.*53. *De Sadducæis.*54. *De legis doctore.*

- νδ'. *Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ.* (XXII, 54.) *Α* *ζβ'. Περὶ τῆς ἀλειψύσεως τὸν Κύριον μύρω.*
Μρ. λθ'. Λου. λε'. XXVI, 6.) Μρ. μδ'. Λου. κα'. 'Ιω. ιβ'.
 νε'. *Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐπερωτήσεως πρὸς τοὺς*
Φαρισαίους. (XXII, 41.) *Μρ. μ'. Λου. ογ'.*
 νς'. *Περὶ τοῦ ταλατισμοῦ τῶν Γραμματέων καὶ*
Φαρισαίων. (XXIII, 43.) *Λου. μγ'.*
 νζ'. *Περὶ τῆς συντελείας.* (XXIV, 3.) *Μρ. μβ'.*
Λου. οδ'.
 νη'. *Περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας.* (XXIV,
 30.) *Μρ. μγ'.*
 νθ'. *Περὶ τῶν δέκα καρθῶν.* (XXV, 4.)
 ζ'. *Περὶ τῶν τὰ τάλαντα λαθόντων.* (XXV, 14.)
 ζα'. *Περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ* (XXV, 31.)

55. *De interrogatione ad Pharisaeos.*
 56. *De deploratione Scribarum et Pharisaeorum.*
 57. *De consummatione.*
 58. *De die et hora.*
 59. *De decem virginibus.*
 60. *De talentis.*
 61. *De adventu Christi.*

62. *De ea qua unxit Dominum unguento*
 63. *Interrogatio de preparatione Paschæ.*
 64. *De Cæna mystica.*
 65. *De traditione Jesu.*
 66. *De negatione Petri.*
 67. *De Judæ pœnitentia.*
 68. *De pœnitentia corporis Domini.*

EVANGELII SECUNDUM MATTHÆUM ENAR-
RATIO diligenter ab Euthymio collecta, qui
 maxime quidem ex interpretatione sancti Pa-
 tris nostri Joannis Chrysostomi, præterea et e
 diversis aliis Patribus quædam in medium at-
 tulit, et hanc explanationem in unum collegit.
 Amen.

Primum quidem res fuisset maxime commoda,
 si litterarum nobis non esset opus auxilio, sed ta-
 lem viveremus vitam, ut corda nostra vice libro-
 rum nobis essent, et quemadmodum hi atramento,
 ita illa Spiritu inscriberentur. Verum quia jam hanc
 repulimus gratiam, utinam vel secundum amplexi
 fuisset remedium, et litteris ad id quod opus
 erat, usi fuisset. His namque, qui sub Veteri
 fuere Testamento, puta Noe, Abraham, ejusque
 posteris, ipsi præterea Job ac Mosi, non per litte-
 ras, sed per seipsum locutus est Deus; nempe
 qui mentes eorum puras reperit. Postquam autem
 in ipsum vitiorum barathrum cecidit universus
 Hebræorum populus, tum eis tabulæ ac litteræ
 reliquæ fuerunt, ut per has præteritorum occurreret
 memoria. Similiter autem et his qui sub Novo
 Testamento, quisque videre poterit idem accidisse.
 Neque enim apostolis tradidit Deus quidquam scri-
 ptum, sed litterarum loco, Spiritus sancti gra-
 tiam se eis daturum repromisit: *Ille*, inquit vobis
suggeret omnia (Joan. xiv, 26). Ut autem discas
 longe id melius fuisse, audi, quid per prophetam
 dicat: *Statuam eis testamentum novum, dans leges*

¹ Joan. xiv, 26.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Loco hujus indicis in codice B. est spatium
 vacuum.

(2) Ὅτι πολὺ τοῦτο ἄμεινον, omisso ἦν. A. Sed

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕ-
ΛΙΟΥ, ὅπῃ Εὐθυμίου φιλοπόνως ἐραρισθεῖσα,
 μάλιστα μὲν ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἐν
 ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστό-
 μου, ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ διαφόρων ἄλλων Πατέρων,
 συνεισνετηκόντος τινὰ καὶ τοῦ ταύτην ἐρα-
 νισαμέτρου. Ἀμήν (1).

Πρῶτον μὲν ἀγαθὸν ἦν, μὴ δεῖσθαι ἡμᾶς τῆς
 ἀπὸ τῶν γραμμάτων βοηθείας, ἀλλ' οὕτω παρέχε-
 σθαι βίον καθαρὸν, ὥστε τὰς ἡμετέρας καρδίας;
 ἀνεὶ βιβλίων γίνεσθαι, καὶ καθάπερ ταῦτα διὰ
 μέλανος, οὕτω ταύτας διὰ Πνεύματος; ἔγγεγράφθαι.
 Ἐπεὶ δὲ ταύτην διεκρουσάμεθα τὴν χάριν, φέρε,
 καὶ τὸν δεύτερον ἀσπασώμεθα πλοῦν, καὶ τοῖς
 γράμμασιν εἰς δέον χρῆσώμεθα. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐν
 τῇ Παλαιᾷ, τῇ Νῶε καὶ τῇ Ἀβραάμ καὶ τοῖς ἔγγυ-
 νοις; τοῖς ἱερίνοι, καὶ τῇ Ἰώβ, καὶ τῇ Μωϋσῆ, οὐ διὰ
 γραμμάτων ὁ Θεὸς, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ διελέγετο, καθαρὰν
 εὐρίσκων αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Ἐπεὶ δὲ εἰς αὐτὸν
 τὸν τῆς κακίας; ἐπέπεσε πυθμένα πᾶς; ὁ τῶν Ἑβραί-
 ων ἔθνος, τότε λοιπὸν πλάκες, καὶ γράμματα,
 καὶ ἡ δὲ τούτων ὑπόμνησις; Ὁμοίως; δὲ καὶ ἐπὶ
 τῶν ἐν τῇ Καινῇ τοῦτο συμβῆν ἴδοι τις ἂν. Οὐδὲ
 γὰρ τοῖς ἀποστόλοις ἔδωκε τι γραπτὸν ὁ Θεός; ἀλλ'
 ἀνεὶ γραμμάτων τὴν τοῦ Πνεύματος; αὐτοῖς; ἐπηγ-
 γείλατο δώσειν χάριν. Ἐκεῖνος γὰρ ὁ μᾶς ἀναμνη-
 σει, φησὶ, πάντα. Καὶ ἵνα μᾶθῃς, ὅτι τοῦτο πολὺ (2)
 ἄμεινον ἦν, ἀκουσον, διὰ τοῦ προφήτου τί φησι·
Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν, διδούς νο-
μους μου εἰς διάνοιαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ καρδίας

illo modo habet Chrystom. tom. VII. p. 2, edit.
 Montefalconii.

γράφω αὐτούς· καὶ ἔσονται πάντες διδασκῶντες ἑαυτοὺς. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ, ταύτην ἐνδεικνύμενος τὴν ὑπεροχὴν, ἔειπεν εἰληφέναι νόμον, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίνας. Ἐπεὶ δὲ χρόνον προϊόντος ἐξώκειλαν, οἱ μὲν δογμάτων ἐνεκεν, οἱ δὲ βίου καὶ τρόπου, ἐδέησε πάλιν τῆς ἀπὸ τῶν γραμμάτων ὑπομνήσεως. Ἐνόησον οὖν, ἤλικον ἐστὶ κακὸν, τοὺς οὕτω καθαρῶς ὀφειλοντας ζῆν ὡς μὴ δεῖσθαι γραμμάτων, ἀλλ' ἀντὶ βιβλίων παρέχειν τὰς καρδίας τῷ Πνεύματι, ἐπειδὴ τὴν τιμὴν ἀπωλέσαμεν ἐκείνην, καὶ κατέστημεν εἰς τὴν τούτων χρεῖαν, μὴδὲ τῷ δευτέρῳ κεχρησθαι φαρμάκῳ, ἀλλ' εἰκῆ καὶ μᾶτην περιορᾶν κείμενα τὰ γράμματα, ὅπως ἵνα μὴ γένηται, φέρε, προσέχωμεν (3) τοῖς γεγραμμένοις, καὶ φιλοπονώτερον ἐξετάζωμεν τὴν ἐκάστου δύναμιν, ὥστε καὶ πλοῦτον ὀρθῶν δογμάτων ἐντεῦθεν ἀποθησαυρίζειν, καὶ συλλέγειν πολιτείας ὀνοῦς ὑποδείγματα.

Διατὶ δὲ, δώδεκα τῶν ἀποστόλων ὄντων, δύο μόνον γράψουσιν ἐξ αὐτῶν Εὐαγγέλια, Ματθαῖος καὶ Ἰωάννης; Οἱ γὰρ ἕτεροι δύο ἀκόλουθοι μᾶλλον ἤσαν· Μάρκος μὲν, Πέτρου· Παύλου δὲ, Λουκᾶς. Διότι οὐδὲν ἐποιοῦν πρὸς φιλοτιμίαν, ἀλλὰ πάντα πρὸς χρεῖαν. Τὸν μὲν γὰρ Ματθαῖον οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες παρεκάλεισαν ἔγγραφον αὐτοῖς ἀφεῖναι τὴν τοῦ κηρύγματος ἱστορίαν, ἣν πρότερον διὰ γλώττης αὐτοῦ ἐβίβαζε· τὸν δὲ Μάρκον ὁμοίως οἱ ἐν Αἰγύπτῳ μαθητευθέντες αὐτῷ. Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ τίθειαι τὴν αἰτίαν τῆς γραφῆς τοῦ Εὐαγγελίου, ἀπολογησάμενος πρὸς τὸν Θεόφιλον, ὅτι δι' ἀσφάλειαν αὐτοῦ τοῦτο συνέγραψε. Φησὶ γάρ· Ἴνα ἐπιγνῶς, περὶ ὧν κατηχήθης λόγων, τὴν ἀσφάλειαν. Ὁ δὲ Ἰωάννης ἐντυχὼν τοῖς τούτων Εὐαγγελίοις, καὶ ἰδὼν, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς τῷ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος, ἐνδιέτριψαν μάλιστα λόγῳ, καὶ λοιπὸν ἐμελλον ἀποσιωπηθῆναι τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ δόγματα, τοῦ Χριστοῦ κινήσαντος αὐτὸν, ἦλθεν ἐπὶ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου συγγραφὴν. Διὸ καὶ ἐκ προοιμίων περὶ αὐτῶν διαλέγεται. Διὰ ταῦτα γὰρ καὶ τὸ πᾶν βιβλίον συνέθηκε. Σὺ δὲ θαύμασον, πῶς μῆτε κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν τὰ Εὐαγγέλια συγγράψαντες, μῆτε κατὰ τὸν αὐτὸν τόπον, μῆτε κοινολογησάμενοι πρὸς ἀλλήλους, ὅμως, ὡς περὶ ἀρ' ἐνὸς στόματος, οἱ τέσσαρες φθέγγονται, ἐν γὰρ τοῖς καιροῖς καὶ συνεκτικοῖς τῆς πίστεως δόγμασι, καὶ πολλὴν ἐπιδεικνύνται περὶ ταῦτα τὴν συμφωνίαν, ὅσον, ὅτι ὁ Θεὸς γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ὅτι ἐκ Παρθένου γέγέννηται, καὶ ὅτι θαύματα πεποίηκε, καὶ ὅτι σωτηριώδεις δίδωκεν ἐντολάς, καὶ ὅτι ἐσταυρώθη, καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἀνέστη, καὶ ὅτι ἀνῆλθε, καὶ ὅτι μέλλει κρῖναι πάντας, καὶ ὅτι μονογενὴς ἐστὶν Υἱὸς, καὶ ὅτι ὁμοούσιος καὶ ὁμοδύναμος καὶ ὁμήτιμος τῷ Πατρὶ, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Εἰ δέ τι καὶ

A *meas in mentem eorum, et in corae scribam eas**, *eruntque omnes edocti a Deo*†. Ipse quoque Paulus hanc indicans excellentiam, dicit acceptam esse legem non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnis. Ubi vero temporis progressu naufragium fecerunt: quidam sane dogmatum causa, alii vero vita ac moribus: rursum memoria opus fuit, quæ a litteris subministrari solet. Cogita ergo quantum fuerit malum, qui adeo pure vivere debuerimus, ut litteris non indigeremus, sed pro libris præberemus corda Spiritui; postquam honorem illum perdidimus, ac nos ipsos in hanc constituimus necessitatem, ut ne altero quidem utamur pharmaco, sed quasi frustra ac in vanum jacentes despiciamus litteras. Id ergo ne fiat, age sane, his quæ scripta sunt animum advertamus, ac diligentius cujusque vires scrutemur, ut et rectorum dogmatum divitias, tanquam thesaurum, effodere liceat, et sanctæ conversationis exemplum colligere.

Quam ob causam, obsecro, cum duodecim fuerint apostoli, soli ex eis duo, Matthæus videlicet et Joannes, Evangelia conscripserunt? Siquidem reliqui duo, discipuli potius ac sectatores erant: Marcus quidem Petri, Lucas vero Pauli, Id ea causa actum est, quia nihil gloriæ causa faciebant, sed omnia exigente necessitate. Matthæum enim, qui ex Judæis crediderant, obsecraverunt, ut scriptam relinqueret ipsis Evangelii historiam, quam prius eos verbo docuerat. Similiter et Marcum, qui in Ægypto edocti fuerant. Lucas autem causam addit, cur Evangelium conscripserit, dicens ad Theophilum, se hoc propter certitudinem facere. Ait enim: *Ut agnoscas eorum, de quibus impubtus fueras, certitudinem*‡. Joannes vero horum nactus Evangelia, vidensque tres versatos in eo maxime sermone, quo Salvatoris incarnationem demonstrarent, et propterea dogmata quæ divinitatem ejus tangebant, silentio præterierant: ideo Christo ipsum ad scribendum Evangelium instigante, accessit. Unde etiam protinus ab initio de his disserit: nam ob hæc librum omnem confecit. Admirare autem quod cum neque uno tempore, neque loco eodem scripserint, neque res inter sese communicaverint, tamen quasi ex uno ore quatuor loquuntur, in his præcipue dogmatibus quæ fidei firmitatem ac statum spectant: veluti, quod Deus factus sit homo; quod sit e Virgine natus; quod admiranda operatus sit; quod salutis præcepta dederit; quod crucifixus sit ac sepultus, quod resurrexerit, et in cælum assumptus sit; quodque omnes sit iudicaturus; quod unigenitus sit Filius et ejusdem substantiæ, similisque potentæ ac honoris cum Patre, cæteraque hujusmodi. Quod si aliquantum in his quæ necessariæ non sunt, dissoni videntur,

* *erem. xxxviii, 31, 33, secundum LXX qui ubique hic laudantur* † *Isa. liv, 13.* ‡ *II Cor. iii, 3.* § *Luc. i, 4.*

Variæ lectiones et notæ.

(3) Μετὰ ἀκρίβειαν; addit L. I. Chrysost.

hæc ipsa, quæ apparet, dissonantia, maxima sit A
veritatis demonstratio, et eos omni liberat suspi-
cione. Si enim in omnibus ad tempus usque, lo-
cum, ac verba conformes fuissent, nullus animum
inducere potuisset, quin inter se convenissent, ut
ex communi pacto scriberent, quæ scripserunt.
Dissonantiam autem nunc dicimus, non contrarie-
tatem; neque enim contrarii fuerunt, etiam in
his quæ contingentia erant, sed ea diversimode
locuti sunt. In quibusdam enim, tunc, inquit
ille, miraculum operatus est; hic autem, alio
tempore. Item, hic quidem, tali loco, ille vero
tali. Rursum hic talem habuit orationem, ille
autem talem, de quibus suis dicemus locis, ma-
cifeste demonstrantes, quod omnino non fuerint
contrarii. Aliud siquidem est contrario modo lo- B
qui, aliud diverso modo loqui.

Primus autem scripsit Matthæus, quod nunc præ
manibus est Evangelium, post octo annos Christi
in cælum assumpti. Scripsit autem illud ad eos,
qui ex Judæis crediderant, ut prædiximus; Hebraï-
ca usus lingua ac contextura, postea vero in no-
stram linguam traductum est.

†† Joannes autem, ut perhibent, ex Hebraïco
Græcum fecit. Marcus vero (scripsit) decimo post
assumptionem anno, a Petro doctus; Lucas autem,
post annos quindecim; Joannes denique, qui ma-
xime theologiam (Christi) tractat, anno tricesimo
secundo.

EVANGELIUM SECUNDUM MATTHÆUM.

Evangelistæ in inscriptionibus, [librorum suorum] C
Evangelium appellaverunt narrationem suam, quod
etiam testatur Lucas, dicens: *Quoniam complures
aggressi sunt contempere narrationem earum certissi-
mæ fidei rerum, quæ in nobis completæ sunt*.⁶
Hanc autem narrationem, *Evangelium* voca-
verunt, quod bona hominibus nuntiet, puta, Deum
hominem factum, hominem vero divinum, damo-
num dissolutionem, peccatorum remissionem, re-
generationem, adoptionem, et regni cælorum hære-
ditatem. Evangelistæ vero dicuntur, non solum bi
quatuor, verum etiam omnes simul apostoli; de
quibus pariter antea locutus est Isaias: *Quam
pulchri, inquit, pedes evangelizantium pacem,
evangelizantium bona*.⁷ Verum hi quatuor proprie D
evangelistæ vocati sunt, quasi qui per scripturam
omnia narraverunt ac prodiderunt; cæteri vero
omnes, tanquam qui hoc ipsum sine scriptura fe-
cerunt.

Cap. I, vers. 1. *Liber generationis Jesu Christi.*
Per generationem intelligit hic Joannes Chryso-
stomus, nativitatem. Dictio siquidem γένεσις, cum

⁶ Luc. 1, 1. ⁷ Isa. LI, 7.

Variae lectiones et notæ.

(4) Τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο, ἢ καὶ ἄλλω; καὶ ἄλλως
ἐξηγεῖσθαι. Sic ἀλλοιοσχημῶν. Diog. Laert. in Epi-
curo, p. 409. ἀλλοιοτροπεύεται. Galen. in Glossis. p.
61. Μὴν ἐστὶ, ἐτέρως εἰπεῖν.

περὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα διαφεροῖν ἔδοξαν, μᾶλλον ἢ
δοκοῦσα αὐτῆ διαφωνία, μεγίστη γίνεται τῆς ἀληθείας
ἀποδείξις, καὶ πάσης αὐτοῦς ὑποψίας ἀκαλλάττει.
Εἰ γὰρ πάντα μέχρι καιροῦ καὶ τόπου καὶ βημάτων
συνεφώνησαν, οὐδεὶς ἂν ἐπίστευεν, εἰ μὴ, συναλ-
θόντες ἀλλήλοις, ἀπὸ κοινῆς συνθήκης ἔγραψαν,
ἅπερ ἔγραψαν. Διαφωνίαν δὲ νῦν φάμεν, οὐ τὴν
ἐναντιοφωνίαν· οὐδὲ γὰρ ἠναντιώθησαν ἀλλήλοις
μέχρι καὶ τοῦ τυχόντος· ἀλλὰ τὴν (4) ἀλλοιοφω-
νίαν. Ἐν τισὶ γὰρ ὁ μὲν, τότε τὸ θαῦμα τέθεικεν,
ὁ δὲ, τότε· καὶ ὁ μὲν, τότε τὸν τόπον, ὁ δὲ, τότε·
καὶ ὁ μὲν, τὴνδε τὴν λέξιν, ὁ δὲ, τὴνδε· περὶ ὧν
ἱεροῦμεν ἐν τοῖς προσήκουσι τόποις, καὶ προδή-
λως ἀποδείξομεν, εἰ οὐδ' ἕως ἠναντιώθησαν.
Ἄλλο γὰρ ἐστὶν ἐναντίως εἰπεῖν, καὶ ἄλλο ἐτέρως
εἰπεῖν.

"Ἐγραψε δὲ πρῶτος ὁ Ματθαῖος τὸ προκείμενον
Εὐαγγέλιον, μετὰ ὀκτώ ἔτη τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀνα-
λήψεως. Ἐγραψε δὲ τοῦτο πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων
πιστεύσαντας, ὡς προέφημεν, Ἑβραϊκῆ συνθήκῃ
χρησάμενος· ὕστερον δὲ μεθρημηνεύθη πρὸς τὴν
ἡμετέραν διάλεκτον.

[Μετέφρασα (5) δὲ τοῦτο Ἰωάννης ἀπὸ τῆς Ἑβραϊ-
δος γλώττης εἰς τὴν Ἑλληνίδα, ὡς λέγουσι. Μάρκος
δὲ, μετὰ δέκα ἔτη τῆς ἀναλήψεως, παρὰ τοῦ Πέτρου
διδασθεὶς· Λουκᾶς δὲ, μετὰ πεντεκαίδεκα· Ἰωάν-
νης δὲ ὁ θεολογικώτατος, μετὰ τριάκοντα δύο.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ.

Ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς Εὐαγγέλιον οἱ εὐαγγελισταὶ
τὴν διήγησιν ὠνόμασαν. Καὶ μαρτυρεῖ Λουκᾶς
εἰρηκῶς· Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνα-
τάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν κειληροπορημένων
ἐν ἡμῖν πραγμάτων. Εὐαγγέλιον δὲ ταύτην κει-
λήκασιν· διότι ἀγαθὰ μνησὶ τοῖς ἀνθρώποις, οἶον,
θεοῦ ἐνανθρώπησιν, ἀνθρώπου θέωσιν, δαιμόνων
κατάλυσιν, ἀμαρτημάτων λύσιν, ἀναγέννησιν, υἱοθε-
σίαν καὶ κληρονομίαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.
Εὐαγγελισταὶ δὲ εἰσιν, οὐχ οἱ τέσσαρες οὗτοι μόνον,
ἀλλὰ σύμπαντες οἱ ἀπόστολοι, περὶ ὧν κοινῆ προση-
φώνησεν Ἥσυχιας· Ὡς ὠραῖοι, λέγων, οἱ πόδες τῶν
εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων
τὰ ἀγαθὰ! Ἄλλ' οἱ τέσσαρες μὲν ἰδίως εὐαγγελισταὶ
κείμενηται, ὡς ἐγγράφως περὶ πάντων διηγησάμενοι
καὶ ἱστορήσαντες· οἱ δ' ἄλλοι πάντες, ὡς ἀγράφως
τοῦτο ποιήσαντες.

Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Γένεσιν (6)
ἐνταῦθα τὴν γέννησιν ἐνόησεν ὁ Χρυσόστομος· Ἰωάν-
νης. Ἡ γὰρ γένεσις καθολικῆ λέξις οὐσα, σημαίνει

(5) Inclusa in margine habet A. Omiserat Hen-
ticius.

(6) Tom. VII, p. 20 C. p. 21 A.

καὶ ταύτην. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς ἄσπιτο γεννηθεὶς ἐκ Παρθένου, τὴν κατὰ φύσιν γέννησιν ἐκαινοτόμησε, λοιπὴν καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἐκαινοτόμησε τὴν κατὰ φύσιν ὄνομα τῆς γεννήσεως, γένεσιν αὐτὴν καλέσας (7).

Τὸ δὲ Ἰησοῦς ὄνομα, Ἑβραϊκὸν μὲν ἴσθι, σημαίνει δὲ τὸν Σωτήρα. — Αὐτὸς γὰρ σώσει, φησὶ, τὸν λαόν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Ἴνα δὲ μὴ πλανηθῆς περὶ τὴν ὁμωνυμίαν, Ἰησοῦν ἀκούσας· γέγονε γὰρ καὶ ἄλλος Ἰησοῦς, ὁ τοῦ Ναυῆ· οὐκ εἶπεν Ἰησοῦ μόνον, ἀλλὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διαστῆλλον ἀπ' ἐκείνου τοῦτον. Ἀπορήσας δ' ἂν τις, ὅτι, καὶ μὴν ἡ βίβλος αὕτη οὐκ ἔστι μόνος τῆς γεννήσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἔστι αὐτοῦ τῆς οἰκονομίας καὶ πολιτείας· λύομεν δὲ τὴν ἀπορίαν, ὅτι τὸ κεφάλαιον (8) ὅλης τῆς οἰκονομίας καὶ πολιτείας, καὶ ἀρχὴ καὶ ῥίζα τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἡ γέννησις ἦν. Τοῦτο γὰρ ἐκπλήξεως γέμει καὶ φρίκης, καὶ ὑπὲρ ἐπιείδῃ πάντων καὶ προσδοκίαν ἴσθι, τὸ γενέσθαι τὸν Θεὸν ἄνθρωπον. Τοῦτου γὰρ γενομένου, τὰ μετὰ τοῦτο πάντα κατ' ἀκολουθίαν καὶ λόγον ἔπονται. Λοιπὸν οὖν ἀπὸ τοῦ κυριωτέρου μέρους, βίβλον γενέσεως, ἔβλον τὸ βιβλίον ἐκάλεσεν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Μωϋσῆς, βίβλον Γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, τὸ πρῶτον αὐτοῦ βιβλίον ὠνόμασε, καίτοι· οὐ περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐν μέσῳ πάντων διαλεγθεῖς.

[Ἦ, (9) ἐπεὶ ὁ Χριστὸς καὶ ὑπὲρ φύσιν ἐγεννήθη, ὡς ἄνω σπέρματος, καὶ ὡς ἐκ Παρθένου, καὶ κατὰ φύσιν, ὡς ἐκ γυναικὸς, καὶ ὡς μετὰ θηλῆς· ἄνω μὲν εἶπεν Γενέσεως, τὸ ὑπὲρ φύσιν αἰνιτιζόμενος· κάτω δὲ, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, φησὶν, ἡ γέννησις· οὕτως ἦν, τὴν κατὰ φύσιν δηλῶν. Τινὲς δὲ εἶπον γένεσιν Ἰησοῦ, τὴν εἰς τὸν κόσμον παραγωγὴν αὐτοῦ, ὅσον πῶς γέγονεν.]

Υἱοῦ Δαυὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. Ὑἱὸν μὲν τοῦ Δαυὶδ, τὸν Χριστὸν ἐκάλεσεν· υἱὸν δὲ τοῦ Ἀβραάμ, τὸν Δαυὶδ, ἀνάγων τὰς διανοίας τῶν ἀκροατῶν εἰς μνήμην τῶν ἐπαγγελιῶν. Πάλαι γὰρ ὁ Θεὸς ἐπηγγέλατο, καὶ τῷ Ἀβραάμ, καὶ τῷ Δαυὶδ, ἀναστήσειν ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν τὸν Χριστόν. Ἐξ Ἰουδαίων γὰρ ὄντες οἱ ἀκροαταί, καθὰ προειρηκαμεν, ἐγνώριζον (10-1) ταῦτα. Πρῶτον δὲ τὸν Δαυὶδ τέθεικεν, ὅτι ἐν τοῖς ἀπάντων ἐφέρετο στόμασιν, ὡς προφητῆς μέγας καὶ ὡς βασιλεὺς ἐνδοξότατος, καὶ ὡς οὐ πάλαι τελευτηκῶς. Ὁ γὰρ Ἀβραάμ, εἰ καὶ αὐτὸς ἐπίσημος ἦν ὡς πατριάρχης, ἀλλ' οὖν πάλαι θανὼν, οὐ τοσαύτης μνήμης ἤξιωτο. Εἰ γὰρ καὶ ἀμφοτέρους ἐπηγγέλατο ὁ Θεὸς, ἀλλ' ὁμοῦ· ἐκεῖνο μὲν, ὡς παλαιὸν, εἰργάτο· τοῦτο δὲ ὡς νεώτερον, ὑπὲρ πάντων

A sit generalis, etiam hoc significat Quidam autem dicunt, quod ex quo Christus supernaturaliter natus ex Virgine, naturalem renovavit nativitatem. reliquum est, ut etiam evangelista naturale natiuitatis vocabulum renovaverit. generationem ipsam vocans.

Jesus autem nomen Hebraicum est; significat autem Salvatorem. — Ipse enim ait: *Salvum faciet populum suum a peccatis eorum*. Ne autem fallaris in nomine varia significante cum Jesus audis: Siquidem et alius fuit Jesus: idcirco non simpliciter ipsum dixit Jesum, sed Jesum Christum, hunc ab illo distinguens. Verum dubitare quispiam poterit, eo, quod hic liber non solam conversationem ac vivendi rationem. Hanc dubitationem dissolvimus, dicentes, Omnis ejus conversationis, modique vivendi caput, et principium ac radicem nostrae salutis, fuisse nativitatem. Id enim stupore et admiratione replet, estque supra omnem spem ac exspectionem, ut Deus fiat homo: quo facto, omnia quae post hoc facta sunt, ex consequenti, suoque ordine consequuntur. Reliquum est ergo, ut ab hac magis praecipua parte, nempe totum librum, generationis librum vocaverit. Moses quoque primum suum librum vocavit Geneseos hoc est, creationis caeli et terrae: cum non solum de caelo et terra, verum etiam omnibus loquatur creaturis.

Vel: cum Christus et supernaturaliter natus sit, putata sine semine, et ex Virgine et naturaliter putata ex muliere, et uberibus lactatus: ideo dixit, *generationis* insinuans id, quod erat supernaturale. Infra autem dicit: *Jesu Christi nativitas sic fuit*, manifestans id, quod fuit naturale. Quidam vero dixerunt, generationem Jesu, ipsius in mundum descensionem, quo modo videlicet factus sit vel natus.

Filii David. filii Abraham. Filium quidem David vocavit Christum, filium vero Abraham ipsi David: auditorum mentes erigens ad promissionum memoriam. Olim enim promiserat Deus Abraham ac David e semine ipsorum nasciturum esse Christum. Cum autem auditores essent Judaei, ut praediximus, noverant illas promissiones. Primum autem David posuit, quod in ore omnium ferretur, utpote propheta magnus et tanquam rex gloriosissimus; quique non tanto ante tempore obiisset. Abraham autem, quomquam insignis fuerit, nempe patriarcha, attamen cum ante multa saecula e vivis excessisset, tanta memoria non colebatur. Etsi etiam utrique promiserit, de illo tamen quasi vetustiori silebatur: hoc autem tanquam recentius,

⁷ Matth. i, 21. ⁸ Gen. ii, 4. ⁹ Matth. i, 1. ¹⁰ Ibid. 18.

Variae lectiones et notae.

(7) Post καλέσας leguntur in Cod. B. ea, quae ex codicis A. margine paulo post hic ascripta sunt.

(8) T' deleverim, post hoc habet Chrysost. tom.

VII. p. 25 C.

(9) Inclusa in margine habet A.

(10) I. Τὰ; ἐπαγγέλας.

in omnium ore circumferebatur : propter quod etiam dicebant : Nonne e semine David, et de Bethleem castello, ubi erat David, venturus est Christus ? Itaque nullus eum filium Abraham, sed omnes David filium vocabant. Sic ergo ab eo, quod notius erat incipiens, ad id quod erat vetustius, ascendit.

Verum Matthæus quidem, cum ad eos qui e circumcissione erant, scriberet, non altius, quam usque ad Abraham genealogiam reduxit, sed ab hoc sumpto principio, usque ad ipsum Christum descendit, ostendens solum, quod e semine Abraham et David natus esset, secundum promissa ad illos facta. Nihil enim æque delectabat eos, qui ex Judæis crederant : atque audire quod e semine Abraham ac David natus esset Christus, utpote qui inde semper ipsum expectassent. Lucas vero quasi per medium Theophilum simul omnibus loquens fidelibus, perfectam tradit generationem : inferne magis ab ipso inchoans Christo, et ad ipsum usque Adam ascendens, ut demonstraret, quot generationibus separatus sit novus Adam a veteri, et super quot generationes regnaverit peccatum. Differentia igitur rerum demonstratarum, differentiam fecit demonstrationum. Siquidem Matthæus Abraham necessario faciens mentionem, ad hoc merito descendit ad Christum, cujus genealogia describitur. Lucas vero, qui ad huiusmodi necessitatem mentionis Abraham faciendæ non inducebatur, necessaria a Christo inchoans, quid apud Hebræos consuetum esset, diligenter inquisivit, et juxta id quod inquisiverat, genealogiam contexit.

Vers. 2. *Abraham — fratres ejus.* Moris erat per mare texere genealogias : vir enim semen infundit, et ita principium est et radix prolis, caputque mulieris, ut inquit Apostolus : mulier autem semper fovens, enutriens ac coagulans, in adjutorium viro data est. Judam vero præ filiis aliis Jacob posuit, licet primogenitus non esset, eo quod ex tribu ejus Christus descenderet. Cum autem in generationum serie unus semper ab unoquoque successor ponatur : studiosè observandum est, quando plures ponuntur successores ; non enim frustra plurium sit additio, sed statim causa agnoscitur. Fratrum siquidem Judæ hic fecit mentionem : quia unus erat Israeliticus populus, ad duodecim radices relatus, qui sunt duodecim filii Jacob : et videntur etiam hi quasi progenitores Christi nuncupari, tanquam qui tribuum Israelitici generis principia sunt, a quo generatus est Christus.

¹¹ Joan. vii, 42.

Varie lectiones et notæ.

(2) Ἐὰρ, loco γούν. A.

(3) Hentenii codex fortasse hic corruptus erat. Nam ἀναποδίζειν et ἀναποδισμός, quod est, *regredi, regressus*, id reddidit *inquirere*, ac si legerit ἀναζητήσιν et ἀναζητήσις. Sententia est expedita. Sed succurrit, deceptum esse Hentenium homonymia

περιφέρειτο. Διὸ καὶ ἔλεγον· οὐκ ἐκ τοῦ σπέρματος Δαυὶδ, καὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης, οὗου ἦν ὁ Δαυὶδ, ἔρχεται ὁ Χριστός ; Καὶ οὐδεὶς αὐτὸν υἱὸν Ἀβραάμ, ἀλλὰ πάντες υἱὸν Δαυὶδ ἐκάλουν. Οὕτω (2) γούν ἀπὸ τοῦ γνωριμωτέρου μᾶλλον ἀρξάμενος· ἐπὶ τὸν παλαιότερον ἀνῆλθεν.

Ἄλλὰ Ματθαῖος μὲν πρὸς τοὺς ἐκ περιτομῆς γραφῶν, οὐκ ἀνωτέρω τοῦ Ἀβραάμ ἀνήγαγε τὴν γενεαλογίαν, ἀλλ' ἀπὸ τούτου ἀρξάμενος, κατήλθεν ἄχρις αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, δεικνύων μόνον, ὅτι ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ καὶ Δαυὶδ ἐβλάστησε, κατὰ τὰς πρὸς ἐκείνους ἐπαγγελίας. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀνέπαυε τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότας, ὡς τὸ μαθεῖν, ὅτι ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ καὶ Δαυὶδ ἦν ὁ Χριστός, ὡς ἐκείθεν αὐτὸν ἀεὶ προδοκῶντας. Ὁ δὲ Λουκᾶς, ἅτε, διὰ μέσου τοῦ Θεοφίλου, κοινῇ πᾶσι πιστοῖς διαλεγόμενος, ὀλοτελῆ ποιεῖται τὴν γενεαλογίαν, κάτωθεν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ μᾶλλον ἀρξάμενος, καὶ ἀναθᾶς ἄχρι τοῦ Ἀδὰμ, ἵνα δεῖξῃ, πόσους τε γενεὰς ἀφειστήκει τοῦ παλαίου ὁ νέος Ἀδὰμ, καὶ πότῳ γενεῶν ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία. Ἢ διαφορά τούτων τῶν ἀποδειχθέντων πραγμάτων, διαφοράν ἐποίησε καὶ τῶν ἀποδείξεων. Ὁ μὲν γὰρ Ματθαῖος ἀναγκαιῶς τοῦ Ἀβραάμ ἐπιμνησθεὶς, εἰκότως ἀπὸ τούτου κἀπειτα ἐπὶ τὸν γενεαλογούμενον Χριστόν· ὁ δὲ Λουκᾶς, μὴ ἐλθὼν εἰς χρεῖαν τῆς τοιαύτης μνήμης τὸ τοῦ Ἀβραάμ, ἀναγκαιῶς ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀρξάμενος, ἀνεπίδωκε (3). Σύνθηθε δὲ τοῖς Ἑβραίοις, καὶ τὴ κατὰ ἀναποδισμῶν γενεαλογίαν.

Ἀβραάμ — ἀδελφοὺς αὐτοῦ. Ἔθος ἦν, δι' ἀρρένων ποιεῖσθαι τὰς γενεαλογίας. Ὁ ἀνὴρ γὰρ σπεῖρει, καὶ οὗτός ἐστιν ἀρχὴ μὲν καὶ βίβλα τοῦ τέκνου, κεφαλὴ δὲ τῆς γυναικὸς· ἡ δὲ γυνή, ἐκτρέφουσα, καὶ θάλπουσα, καὶ συναύξουσα τὸ σπέρμα, βοηθὸς δέδοται τῷ ἀνδρὶ. Τὸν Ἰούδην δὲ πειρέλαθεν ἀπὸ τῶν ἄλλων υἱῶν τοῦ Ἰακώβ, καίτοι μὴ πρωτότοκον ὄντα, ὅτι ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ κατήγετο ὁ Χριστός. Ἐπεὶ δὲ ἐν ταῖς γενεαλογίαις, εἰς ἀφ' ἐκάστου διάδοχος ἀεὶ τίθεται, παρατηρητέον, ἐνθα παραλαμβάνονται πλείους, ὅτι οὐ μάτην ἢ τῶν πλείωνων προσθήκη γέγονεν, ἀλλ' αἰτία τίς ἐστὶν αὐτῆς. Αὐτίκα γὰρ τῶν ἀδελφῶν ἐμνημόνευσε τοῦ Ἰούδα, διότι ἐν ἔθνος ἐστὶ τὸ Ἰσραηλιτικόν, εἰς δώδεκα βίβλας ἀναφερόμενον, αἰτινές εἰσιν οἱ δώδεκα υἱοὶ τοῦ Ἰακώβ. Καὶ δοκοῦσι (4) καὶ αὐτοὶ πρόγονοι χρηματίζεσθαι τοῦ Χριστοῦ, ὡς τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ γένους ὄντες φύλαρχοι, ἐξ οὗ ὁ Χριστὸς ἐβλάστησεν.

vocis. Accepit pro ἐξιστάζειν. Vide Harpocrat. p. 14. De re eadem codem sensu ἀναποδίζειν dixit Gregor. Naz. 236 ; quem locum Euthymius videtur respexisse. Nam et ibi legitur, νέος καὶ παλαιός Ἀδὰμ.

(4) Κοινοῦτο Α.

[Ἀβραάμ (5) ἑρμηνεύεται, πατήρ ἐθνῶν· Ἰσαὰκ A †† Abraham redditur, pater gentium, Isaac vero, δὲ, χαρὰ, γέλοιο.]

Ἰούδας — Θάμαρ. [Ζαρά (6) ἐστὶν ἀνατολή· Φαρές δὲ, μερισμὸς ἢ διακοπή. Ὅθεν καὶ οἱ Φαρισαῖοι, παρὰ τὴν μερίζειν ἑαυτοὺς τὴν τῶν πολλῶν ἐπιμιξίαν.]

Ὁ Ἰούδας, τέταρτος μὲν ἦν υἱὸς τοῦ Ἰακώβ. Εἰσὶν (7) δὲ τὴν Θάμαρ νύμφην εἰς τὸν πρῶτον ἑαυτοῦ υἱὸν (8) Ἡρ]· τοῦτου δὲ τελευτήσαντος ἀπαίδου, ἐζευξεν αὐτὴν τῷ δευτέρῳ (9) [Ἀβνάν]· καὶ τοῦτου δὲ ὁμοίως ἀποθάνοντος, ὑπέσχετο καὶ τὸν τρίτον αὐτῇ συνάψαι (10) [Σηλῶμ]. Φοβηθεὶς δὲ, μὴ καὶ οὗτος εὐθὺς ἀποθάνῃ, τὸν γάμον ὑπερετίθειτο. Ἦ δὲ νύμφη, λίαν ἐπιθυμοῦσα σπέρμα λαβεῖν ἀπὸ τοῦ Ἀβραμιαίου γένους, ὡς λαμπρῶ καὶ περιβοήτου, ἐπεὶ τὸν πενθερὸν Ἰούδαν ὑπερτιθέμενον ἔγυνε, κατασφρίζεται τοῦτον, καὶ περιθεμένη σχῆμα πόρνης, ἐκάθεται πρὸς ταῖς πύλαις τῆς πόλεως ἐγκαλυψαμένη. Θεασάμενος δὲ ταύτην Ἰούδας καὶ ἀγνοήσας, εἰσῆλθε πρὸς αὐτήν, ὡς εἰς πόρνην, καὶ συμφθαρὲς, ἔγκυον διδύμων τέκνων ἐποίησε. Παραγενομένων δὲ τῶν ὠιδιῶν, ἐπεὶ τὸν Φαρές καὶ τὸν Ζαρά τίχτειν ἐμελλεν, ἐξήνεγκε πρῶτος, ὁ Ζαρά τὴν χεῖρα· εἶτα ἡ μάτα θεασαμένη τοῦτο, καὶ βουληθεῖσα γῶριμον ποιῆσαι τὸν πρωτότοκον, κοκκίνῳ τὴν ἐξενεχθεῖσαν ἔθηκε χεῖρα· ὡς δὲ ἰδέθη, συνέστειλεν αὐτὴν τὸ παιδίον· συσταλείτης δὲ, προῆλθεν ὁ Φαρές, εἶτα ὁ Ζαρά. Ἡ μὲν οὖν ἱστορία τοιαύτη. Ἦν δὲ εἰκός, τὸν Φαρές παραλαβεῖν μόνον εἰς γενεαλογίαν, ὡς δὲ αὐτοῦ βαδίζοντος τοῦ γένους ἐπὶ τὸν Δαυὶδ· νῦν δὲ καὶ τὸν Ζαρά τέθεικεν, ὡς τύπον τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ. Ὁ γὰρ Φαρές τύπος ἦν τοῦ Ἑβραίου. Καθ' ἃπερ γὰρ ὁ Ζαρά, πρῶτος, ἐξενεγκῶν τὴν χεῖρα, συνέστειλε ταύτην, εἶτα ἐξολοθίσαντος τοῦ Φαρές, τότε καὶ αὐτὸς, ἐξῆλθεν ὀλοτελῶς· οὕτω καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας, μέρος μὲν ἐφάνη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἀβραάμ, εἶτα συσταλέντος, ἦλθεν ἡ νομικὴ, καὶ μετὰ ταύτην ἐξέλαμψεν ἐντελῶς ἡ εὐαγγελικὴ. Ὁρᾷς, ὅτι οὐ μόνον ὁ Ζαρά παρέρχεται.

Λοιπὸν οὖν, οὐδὲ τῆς Θάμαρ ἀκαίρως ἐμνημόνευσεν, οὐδὲ τῶν ἄλλων τριῶν γυναικῶν, μετὰ τοῦτο. Ἄλλ' ἐπεὶ (11) ἡ μὲν Θάμαρ ἀθεμιτόγαμος ἦν, ὡς τῷ πενθερῷ μίγναισα, πόρνη δὲ ἡ Ραάβ, ἡ δὲ Ρούθ, ἀλλόφυλος, ἡ δὲ τοῦ Οὐρίου (12), Βηθσαβέ, μοιχαλῆς, ὡς αἱ κατ' αὐτάς ἱστορίαι διδάσκουσιν· ἤγαγε τὰς τοιαύτας γυναικῶν εἰς μέσον, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἐπὶ σπύργου τοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ τοιοῦτων προγόνων καταγόμενος, ὧν ὁ μὲν ἐξ ἀθεμιτογαμίας ἦν, ὁ δὲ ἐκ πορνείας, ὁ δὲ ἐξ ἀλλοφύλου μητρὸς, ὁ δὲ, ἀπὸ μοιχαλίδος. Οὐδὲν γὰρ βλάπτει τὸν ἐνάρετον ἡ τῶν προγόνων αὐτοῦ παρανομία. Πῶς γὰρ ἀπὸ τῶν οικειῶν πράξεων, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τῶν ἀλλοτριῶν κρίνεται κα-

†† Abraham redditur, pater gentium, Isaac vero, gaudium, risus.

VERS. 3. Judas — e Thamar. †† Zara est oriens: Phares autem, separatio aut dissectio. Inde etiam Pharisæi, quod se a consuetudine multitudinis separant.

Judas quartus fuit filiorum Jacob. Accipit autem primogenito filio suo uxorem; quo absque liberis defuncto, junxit eam secundo; hoc autem similiter mortuo, promisit se tertium filium illi conjuncturum. Timens autem ne et hic statim moreretur, nuptias distulit. Mulier vero, cupiens vehementer ex genere Abrahami, utpote celebri ac præclaro, semen suscipere, ubi socerum Judam promissum differre vidit, hoc pacto illum decepit. Habitum enim scortii induta, ante portas civitatis contexta sedit: quam videns Judas, nec agnoscens, ingressus est ad eam, quasi ad scortium; quæ cognita, geminam concepit prolem. Accedentibus autem partus doloribus, cum Phares et Zara pariendi essent, ubi vidisset obstetrix Zara primum efferentem manum, volens primogenitum signo notare, coccino manum, quam extulerat, ligavit; alligatam autem retraxit infans, qua retracta, Phares processit, deinde Zara. Et hæc quidem rei gestæ historia est. Solum autem Phares accepturus erat evangelista in genealogiam, utpote per quem ad David genus procedebat. Nunc vero cum ipso etiam Zara posuit, quasi tyrum populi Christiani: siquidem Phares Israelitici tyrus erat. Sicut enim Zara, primum quidem manum efferens, retraxit eam, deinde Phares egresso, tunc et ipse integre exivit: ita quoque vitæ evangelicæ pars quidem temporibus Abraham apparuit: qua retracta, processit legalis, et post hanc perfecte apparuit evangelica. Vides igitur non frustra fuisse Zaram assumptum.

Reliquum est ostendere, quod ipsius quoque Thamar non abs re meminerit, sicut et trium postea aliarum. Sed quia Thamar quidem illicite nupta erat, utpote socero nupta; Raab autem meretrix erat, et Ruth alienigena, uxor vero Uriæ adultera, quemadmodum ipsarum docent historiæ, adduxit cas in medium, ut manifestum faceret, Christum non erubuisse ab hujusmodi descendere progenitoribus: quorum unus quidem ex illicite nupta natus erat, illius autem ex fornicaria, et rursum hic ab alienigena descenderat, ille vero ab adultera. Neque enim virtuti debito nocet progenitorum iniquitas. Quisque enim a

Variæ lectiones et notæ.

(5) Inclusa in margine habet A.

(6) Hæc in margine habet A.

(7) Jacob ninivitarum. Hæc narratur Genes. xxxviii. Vide et lxxix, 35.

(8) In marg. A.

(9) In marg. A.

(10) Ita Chrysost. t. VI, 275 A: Οὕτως ὁ εἰσιὼν εἰς γυναῖκα ἀλλοτρίαν. Pro quo est Prov. vi, 29: Οὕτως ὁ εἰσελθὼν πρὸς γυναῖκα ὑπανδρῶν.

(11) Ἐπειδὴ, pro ἐπει. B.

(12) Βηθσαβέ. II Reg. xi, 5.

propriis operibus, non ab alienis probus judicatur aut improbus. Nam ob id etiam venit Christus: non ut nostra fugeret opprobria, sed ut ea susciperet, suisque virtutibus perimeret. Ut medicus namque advenit Christus, non ut iudex. Hæc igitur prima est causa. Altera vero, quia eo quod Judæi virtutis, quæ circa animam versatur, nulla habita cura, de progenitoribus plurimum gloriabantur, generositatem illorum sursam ac deorsum circumferentes: reprimit tumorem ipsorum: ostendens etiam illos ex illegitimis natos nuptiis. Statim enim patriarcha eorum, ejusdem nominis Judas, ex ea quæ sibi scelesto modo copulata est, progenitorem ipsorum Phares et Zara genuit. David quoque ille adeo celebris, ex adultera Solomonem generavit. Restat itaque, vanam esse de primogenitoribus jactantiam. Opinor autem ob hanc etiam potissimum causam, fratrum quoque Judæ meminisse. Quatuor enim ipsorum ab ancillis Jacob natæ sunt, et tamen nulli eorum generis obfuit differentia; omnes namque similiter et patriarchæ fuerunt, et capita tribuum. Tertia vero causa est, quod mulieres illæ fuerunt figura Ecclesiæ, quæ ex gentibus congregata est. Quemadmodum enim illas diversis subjectas peccatis viri prædicti duxerunt: ita quoque Christus humanam naturam variis oppressam peccatis, sibi ipsi univit. Et sicut genus talium mulierum nequaquam indignum reputavit, ita nec Ecclesiæ secum desponsationem. Simul quoque per talia docemur, non de progenitorum peccatis, sed de propriis erubescere: neque de majoribus gloriari, sed propriæ curam habere virtutis. Neque viros egregios talibus copulatos nuptiis propter hujusmodi matrimonia vilipendere. Neque eos repellere, qui a diversis iniquitatibus ad fidem accedunt.

Vers. 3. *Phares autem.* — V. 11. *Babylonica.* Quartus certe Regum liber¹¹ ac secundus Paralipomenon¹², tres Josiæ filios ponunt Joacham, Joacim, qui et Eliacim vocabatur, ac Sedeciam, qui et Matthanias dicebatur; ab uno autem horum, puta Joacham, descendisse Jechoniam dicunt. Liber autem Esdræ Jechoniam filium Josiæ fuisse dicit, sicut et præsens evangelista. Quid ergo dicemus? Quod quem illi Joacham dixerunt, hic Jechoniam appellat; binominis enim erat, sicut et fratres sui. Etenim quæcumque illi circa Joacham dixerunt, hæc omnia Esdræ liber invariabiliter de Jechonia dixit: et quod matrem habuit Amitad, filiam Jeremiæ: et quod viginti trium annorum erat, cum regnare

¹¹ IV Reg. xlii. ¹² II Paral. xxxvi.

Variae lectiones et notæ.

(13) Δέ, omittit. A.

(15) Ἰωάχαζ. A.

(14) Videatur respicere I Esdræ ii, 52. ubi variant

λλ; ἢ φαῦλος. Καὶ γὰρ καὶ διὰ τοῦτα ἦλθεν ὁ Χριστός, οὐχ ἵνα φύγη τὰ ἡμέτερα ὄνειδη, ἀλλ' ἵνα διέξηται ταῦτα, καὶ ἀνέλῃ διὰ τῶν ἑαυτοῦ ἀρετῶν. Ὡς ἰατρός γάρ, οὐχ ὡς κριτής, παραγέγνετο. Μία μὲν ὄν αὕτη αἰτία. Δευτέρα δὲ, ὅτι, ἐπειδὴ Ἰουδαῖοι τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς ἀμελοῦντες, μέγα ἐπὶ τοῖς προγόνοις ἐκόμπαζον, τὴν εὐγένειαν ἐκαίνων ἄνω καὶ κάτω περιφέροντες, καταστέλλει τὸ φύσημα τούτων, δεικνύων, ὅτι κάκεινοι ἐκ παρανόμων γάμων ἐγένοντο. Αὐτίκα γὰρ ὁ πατριάρχης αὐτῶν καὶ ὁμώνυμος Ἰούδας, ἐξ ἀθεμιτογαμίας τὸν πρόγονον αὐτῶν Φαρές καὶ τὸν Ζαρά ἀπεγέννησε. Καὶ ὁ περιβόητος δὲ (13) Δαυὶδ, ἐκ μοιχείας τὴν Σολομώντα. Καὶ λοιπὸν μάτην ἐπὶ τοῖς προγόνοις μεγαλαυχοῦσιν. Οἶμαι γὰρ διὰ τὴν αἰτίαν μᾶλλον ταύτην μνημονεῦσθαι καὶ τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Ἰούδα. Οἱ τέσσαρες γὰρ αὐτῶν ἀπὸ δουλίδων τῶ Ἰακώβ ἐγεννήθησαν, καὶ ὁμοῦς οὐκ ἔβλαψεν οὐδένα τούτων ἢ τοῦ γένους διαφορά. Πάντες γὰρ ὁμοίως ἐγένοντο καὶ πατριάρχαι, καὶ φύλαρχοι. Τρίτη δὲ αἰτία, ὅτι αἱ γυναῖκες ἐκαίναν, τύπος ἦσαν τῆς ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίας. Ὅτι γὰρ ἐκαίναν, διαφοροῖς ἀμαρτημασιν ὑποκειμένας, οἱ δηλωθέντες ἄνδρες ἠγάγοντο· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, διαφοροῖς ἀμαρτημασιν ὑποκεισοῦσαν, ἠρμόσατο ἑαυτῷ. Καὶ ὥσπερ τὸ γένος τῶν τοιούτων γυναικῶν οὐκ ἀπεξίλωσεν· οὕτως οὐδὲ τὴν τῆς Ἐκκλησίας ὑμφευσιν. Ἄμα δὲ καὶ διδασκόμεθα διὰ τῶν τοιούτων, μὴ ἐπὶ ταῖς τῶν προγόνων ἀμαρτίαις, ἀλλ' ἐπὶ ταῖς οἰκείαις; αἰσχύνεσθαι, μὴδὲ μέγα φρονεῖν ἐπὶ προγόνοις, ἀλλ' οἰκείας ἐπιμελεῖσθαι ἀρετῆς· μὴδὲ φαυλιζεῖν τοὺς ἀπὸ διαβεβλημένων γάμων ἐναρέτους γεγεννημένους, μὴδὲ παρωθεῖσθαι τοὺς ἐκ διαφορῶν ἀμαρτημάτων τῇ πίστει προσερχομένους.

Φαρές — Βαβυλώνος. Ἡ μὲν τετάρτη βίβλος τῶν Βασιλειῶν καὶ ἡ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων τρεῖς υἱοὺς Ἰστοροῦσι τοῦ Ἰωσίου, τὸν Ἰωάχαζ καὶ τὸν Ἰωακαὶμ, ὃς καὶ Ἐλιακαὶμ ἐκαλεῖτο, καὶ τὸν Σεδικίαν, ὃς καὶ Ματθανίας ἐλέγετο, ἐνὸς δὲ τούτων, τοῦ Ἰωακαὶμ (13) ἀπογεννηθῆναι τὸν Ἰεχονίαν· ἢ δὲ τοῦ Ἔσρα βίβλος, τὸν Ἰεχονίαν, υἱὸν εἶναι τοῦ Ἰωσίου φησιν, ὥσπερ καὶ ὁ παρῶν εὐαγγελιστής. Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι δὲ ἐκαίναν εἶπον Ἰωάχαζ, τοῦτον αὐτηφῆσιν Ἰεχονίαν. Διώνυμος γὰρ ἦν, ὥσπερ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ. Καὶ γὰρ, ἔπειρ ἔφασαν ἐκαίναν παράσημα τοῦ Ἰωάχαζ, ταῦτα εἴρηκεν ἀπαρᾶλλάκτως ἢ τοῦ Ἔσρα βίβλος πάντα ἐπὶ τῷ Ἰεχονίᾳ, ὅτι τε μῆτέρα εἶχε τὴν Ἀμιτὰδ (15), θυγατέρα Ἰερραμίου, καὶ ὅτι εἴκοσι καὶ τριῶν ἐτῶν ἐβασίλευσε, καὶ ὅτι

in nomine Ἰωάχαζ et Ἰεχονίαν.

(15) L I Ἀμιτάδ. Sed ibi quoque libri variant Graeci.

τρεις μόνους μήνας βασιλεύσας ἐξεβλήθη παρὰ τοῦ Φαραῶ, βασιλέως Αἰγύπτου, καὶ κατήχθη δοῦλος εἰς Αἴγυπτον.

Ὅστε λοιπὸν ἕτερος Ἰερονίας ἦν, ὁ υἱὸς Ἰωακείμ (16), οὐτινος οὐδὲ ἀδελφοῦς οὐδεμία βίβλος ἀνέγραφεν. Εἰκὸς (17) δέ, μετὰ τὸ κατατροπωθῆναι τοὺς Αἰγυπτίους ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ, βασιλέως Βαβυλῶνος, μετενεχθῆναι καὶ τὸν Ἰερονίαν, εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἐν ταύτῃ γεννησάι τὸν Σαλαθιήλ. Ἰωσίας δέ, φησὶν, ἐγέννησε τὸν Ἰερονίαν καὶ τοῦς ἀδελφοὺς αὐτοῦ ἐκ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος. Καὶ μὴν, πρὸ τῆς εἰς Βαβυλῶνα μετοικεσίας τῶν Ἰουδαίων, τοῦτους ὁ Ἰωσίας ἐγέννησε. Λοιπὸν οὖν τὸ, Ἐπὶ τῆς μετοικεσίας, ἀντὶ τοῦ, Πλησίον τοῦ καιροῦ τῆς μετοικεσίας. Ἐμνημόνευσε δὲ καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, διότι καὶ αὐτοὶ πάντες ἀποικισθὲν ἐβασίλευσαν, καὶ μετῴκηθησαν καὶ ἄλλοι ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ ἀχμάλωτοι εἰς Βαβυλῶνα.

[Τί δὲ (18) δῆποτε κατὰ τὴν μέσην ταύτην μερίδα τρεῖς παρέλιπε βασιλεῖς, τὸν τε τοῦ Ἰωρὰμ υἱὸν, Ὁχοζίαν, καὶ τὸν τοῦ Ὁχοζίου υἱὸν, Ἰωᾶς, καὶ τὸν τοῦ Ἰωᾶς υἱὸν (19), Ἀμείαν; Ἀμείας γὰρ ἐγέννησε τὸν Ἀζαρίαν, κατὰ τὴν τετάρτην τῶν Βασιλευσάντων βίβλον, ὃν Ὁζίαν ἢ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων ὠνόμασε· διώνυμος γὰρ ἦν. Πῶς οὖν ὁ Ματθαῖος φησὶν, ὅτι Ἰωρὰμ ἐγέννησε τὸν Ὁζίαν; ἀλλ' ὅτι μὲν Ἰωρὰμ ἐγέννησε τὸν Ὁζίαν, ὡς ἀπόγονον αὐτοῦ (20), ὅθλον· διὰ τίνα δὲ λόγον οἱ τρεῖς παρελείθησαν, ὡς εἴρηται, βασιλεῖς, οὐδεὶς πῶ (21) μέχρι καὶ νῦν εἶπε. Πάνυ γὰρ ἀπορος ὁ λόγος τοῖσγε κατὰ τὰς ἡμετέρας γενεάς, ὅτι μὴδὲ τῶν πρὸ ἡμῶν τις ἔβασίλευσε τὸ (22) ζητούμενον.]

Μετὰ δὲ — ὁ λεγόμενος Χριστός. Καταντήσας εἰς τὸν Ἰωσήφ, οὐκ ἔστησε μέχρι τούτου τὸν λόγον, ἀλλὰ προσέθηκεν, ὅτι τὸν ἄνδρα Μαρίας, διδάσκων, ὅτι διὰ ταύτην αὐτὸν ἐγενεαλόγησεν. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἦν εἶδος γενεαλογεῖσθαι γυναίκας, ἐσπούδασεν, ἵνα καὶ τὸ εἶδος φυλάξῃ, καὶ τρόπον ἕτερον ἀποδείξῃ τὸν Χριστὸν ἐκ γένους τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Δαυὶδ καταγόμενον. Διὸ καὶ γενεαλόγησας τὸν μνηστῆρα τῆς Θεομήτορος, διὰ τούτου τὸ σπουδαζόμενον ἀπέδειξεν. Ἐπεὶ γὰρ ὁ Ἰωσήφ ἐκ τοῦ γένους ἐκείνων ἀπεδείχθη, πρόδηλον, ὅτι ἐκαίθεν καὶ ἡ Θεοτόκος κατήχθητο. Οὐ γὰρ ἐξῆν ἐτέρωθεν ἀγεσθαι μνηστῆρα, ἀλλ' ἡ ἐκ τῆς αὐτοῦ φυλῆς, καὶ τῆς αὐτῆς πατριδῆς, εἴκουν συγγενείας. Ἄνδρα δὲ αὐτῆς εἶπε τὸν Ἰωσήφ, ὡς μνηστῆρα. Καὶ γὰρ καὶ γυναῖκα ταύτην αὐτοῦ

composset, et tribus tantum mensibus regnavit. Ejectus est enim a Pharaone rege Ægypti, et captivus migravit in Ægyptum.

Reliquum est igitur, ut alius fuerit Jechonias filius Joacim, cujus fratres nullus liber posuit. Verisimile est autem postquam Ægyptii a Nabuchodonosor, rege Babylonis, fugati sunt, translatum esse et Jechoniam in Babylonem, et in ea genuisse Salathiel. Josias, inquit, genuit Jechoniam et fratres ejus in transmigratione Babylonica. Et quidem hos ante Judæorum in Babyloniam transmigrationem Josias genuerat. Reliquum est ergo, ut, in transmigratione, capiat pro eo quod est, circa tempus transmigrationis. Meminit quoque fratrum ejus: eo quod omnes ipsi similiter regnaverunt, et pariter a Nabuchodonosor captivi in Babylonem translati sunt.

ἄλλοι ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ ἀχμάλωτοι εἰς Βαβυλῶνα.

† Quomodo autem circa mediam hanc partem tres præterit reges, nempe Ochosiam, filium Joram, et Ochoske filium, Joas, et ipse Joas, filium Amasiam? Amasias enim genuit Azariam, quem secundus Paralipomenon Oziam¹⁴ nominavit: binominis enim erat. Quomodo ergo Matthæus ait: Joram genuit Oziam? Nam quod Joram genuerit Oziam tanquam abnepotem aut posterum suum, non tanquam filium, manifestum est. Quia igitur causæ tres reges, ut dictum est, prætermitti sint, nullus haec dicit. Valde enim perplexa est ratio his qui nostris nati sunt temporibus. Reverentia autem, quam erga majores nostros habuerunt, in causa fuit ut ab hac abstinerent, quæstione.

Vers. 12. Et post — Vers. 16. Qui vocatur Christus. Ad Joseph deveniens, non in hoc verbo seriem terminavit, sed addidit, virum Mariæ, docens nos, quod ob hanc ipsam generationis ordinem contexit. Quia enim moris non erat mulierum genealogias ponere, studuit, ut et morem servaret et alio modo Christum demonstraret ex genere Abraham et David descendere. Ideo sponsi Matris Dei genealogiam contexit; et per hunc, quod intendebat, demonstravit. Ex quo enim Joseph de genere illorum esse demonstratus est, manifestum quoque est, Dei Matrem inde descendere. Nam aliunde sponsam ducere non licebat, nisi quæ ex eadem esset tribu, eademque familia, et ita consanguinea. Ipsum autem Joseph, virum quoque ejus

¹⁴ I Paral. xxvi, 1; IV Reg. xiv, 21.

Variæ lectiones et notæ.

(16) Hentenius Joacham legendum esse suspicatur. Sed uterque codex hic Ἰωακείμ habet. Variant vero etiam in his duobus nominibus editi libri τῶν Ο'. In his ergo textus Hebraicus pro norma esse debet.

(17) Nescio cur dicat εἰκός, cum ita discrete legitur II Paral. . xxxvi, 9, 10.

(18) Δέ, omittit. A. Malim δέ, post δῆποτε. Quæ

vero hic inclusimus, ea cod. A. in margine habet. (19) Vulgo Ἀμασίας. Sed in hoc quoque variatur.

(20) Αὐτοῦ, omittit. A.

(21) Καὶ μέχρι τοῦ νῦν. A.

(22) Τὸ ζήτημα τούτου. A. Plura hic de suo, ut videtur, dedit Hentenius.

dicit, hoc est sponsum. Nam et postmodum in sequentibus eam vocat uxorem, hoc est sponsam. Ita enim consuetum erat vocari etiam antequam conjungerentur.

Vers. 17. *Omnes igitur — quatuordecim.* Omnes generationes trifariam divisit, et merito. Tres enim fuerunt gubernationis modi. Siquidem ab Abraham post Moysen et Jesum Nave usque ad David, sub iudicibus gubernabantur; a David usque ad transmigracionem Babyloniam, sub regibus; a transmigracione vero Babylonica usque ad Christum, sub pontificibus. Veniente autem Christo vero Iudice, Rege ac Pontifice, cessaverunt dictae politicae. Aequum est autem quaerere quomodo in tertia parte, ubi duodecim tantum ponit personas, quatuordecim dicat esse generationes. Ideo videlicet, quia ipsum transmigracionis tempus in ordine generationis posuit, et similiter ipsum Christum, sicut magnus docuit Chrysostomus.

Vers. 18. *Jesu Christi autem — ita fuit.* †† Ita, ut dicitur est, seu subjacet.

Vers. 18. *Cum esset desponsata — e Spiritu sancto.* Priusquam convenirent ad coitum. Non dixit autem, priusquam ipsa veniret ad domum illius. Jam etiam in ea erat. Multis siquidem moris erat, ut apud se haberent sponsas, propter securitatem. Reperta est autem, hoc est, apparuit: ait autem *reperta est*, propter inopinatum effectum. Ne quispiam vero turbetur, eo quod dixerit, reperta est esse praegnans, si id solum audiat: ideo orationem contulit, addens *e Spiritu sancto*.

Et quam ob causam non est impraegnata, antequam desponderetur? Ne occideretur, utpote suspicione de ea habita, quod corrupta esset. Cui enim persuadere potuisset, cum viro se non esse congressam? Propter hoc ergo post desponsationem, et cum jam in domo viri esset, impraegnatur, ut verisimile sit, ex ipso concepisse: et ita periculum evadat. Praeterea, ut in necessariis habeat subministratorem et procuratorem: eo maxime tempore quo in Aegyptum fugiendum erat.

Tu vero ne quaeras, quomodo conceperit; neque curiose scruteris, quo pacto formatus sit embryo. Hoc enim neque evangelista docuit, neque ante ipsum angelus, qui Virgini conceptum annuntiavit. Hoc siquidem ignorabant, eo quod incomprehensibile sit, solique beatae Trinitati cognitum. Verum id tantum scito, quod Filius incarnatus est secundum Patris voluntatem, cooperante etiam Spiritu sancto.

Vers. 19. *Joseph — dimittere eam.* Justus quidem dicitur, qui avaritiam odit; dicitur etiam generaliter, qui virtutem colit. Sicut et hic Joseph justus

A καλεῖ προῶν, ὡς μνηστῆν. Οὕτω γὰρ ἦν ἔθος καλεῖσθαι, καὶ πρὸ τῆς συναφείας.

Πᾶσαι οὖν — δεκατέσσαρες. Εἰς τρεῖς μερίδας διεῖλε τὰς γενεὰς ἀπάσας· εἰκότως. Τρεῖς γὰρ πολιτεῖαι τούτων ἐγένοντο. Ἀπὸ μὲν γὰρ Ἀβραάμ ἕως Δαυὶδ, μετὰ Μωϋσέα καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ, ὁπὸ τῶν κριτῶν ἡγεμονεύοντο· ἀπὸ δὲ τοῦ Δαυὶδ ἕως τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος, ὁπὸ βασιλέων ἰθύνοντο· ἀπὸ δὲ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος ἕως τοῦ Χριστοῦ, ὁπὸ ἀρχιερέων ἐκυβερνῶντο. Ἐλθόντος δὲ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀληθοῦς Κριτοῦ καὶ Βασιλέως, καὶ Ἀρχιερέως, ἐπαύθησαν αἱ δηλωθεῖσαι πολιτεῖαι. Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πῶς ἐν τῇ τρίτῃ μερίδι δώδεκα πρόσωπα θεῖς, δεκατέσσαρας ταῦτα γενεὰς ἐκάλεσε. Διότι καὶ τὸν χρόνον τῆς (23) μετοικεσίας ἐν τάξει τέθεικε γενεὰς, καὶ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, ὡς ὁ μέγας φησὶ Χρυσόστομος.

Τοῦ δὲ Ἰησοῦ — οὕτως ἦν. Οὕτως (24), ὡς εἰπεῖν μέλλει, ἦγουν (25) ἀπόκειται.

Μνηστευθεῖσης — ἐκ Πνεύματος ἁγίου. Πρὸ τοῦ συναλεθῆν αὐτοῦς εἰς συνάφειαν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Πρὸ τοῦ ἐλθεῖν αὐτὴν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ· ἔνδον (26) γὰρ ἦν. Ἔθος γὰρ τοῖς πολλοῖς, παρ' αὐτοῖς ἔχειν τὰς μνηστὰς, δι' ἀσφάλειαν. Εὐρέθη δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐφάνη. Εὐρέθη δὲ εἶπε, διὰ τὸ ἀπροσδόκητον. Ἐπεὶ δὲ εἴρηκεν, ὅτι εὐρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα, ἵνα μὴ (27) θροσηθῇ τις, ἀκούσας τοῦτο μόνον, ἐθεράπευσε τὸν λόγον, προσθεὶς, ὅτι Ἐκ Πνεύματος ἁγίου.

Καὶ τίνας ἔνεκεν οὐ γέγονεν ἔγκυος πρὸ τῆς μνηστείας; Ἴνα μὴ ἀποθάνῃ, ὡς ὑποπτευθεῖσα διαφθάρῃ. Τίνα γὰρ ἂν ἔπεισεν, ὅτι οὐχ ὠμίλησεν ἀνδρὶ; Διὰ τοῦτο τοῖσιν μετὰ τὴν μνηστείαν, καὶ ἔνδον τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ἔγκυμονεῖ, ἵνα νόμισθῇ συλλαβεῖν ἐξ αὐτοῦ, καὶ οὕτω διαδράσῃ τὸν κίνδυνον, καὶ ἵνα σχῆ τοῦτον χορηγόν τε τῶν ἀναγκαίων καὶ κηδεμόνα, καὶ μάλιστα παρὰ τὸν καιρὸν τῆς εἰς Αἴγυπτον φυγῆς.

Σὺ δὲ μὴ ζητήσης, πῶς συνέλαβε, μηδὲ περιεργάσῃ, πῶς διεπλάσθη τὸ ἐμβρυον. Τοῦτο γὰρ οὐτε ὁ εὐαγγελιστὴς ἐδίδαξεν, οὐτε πρὸ αὐτοῦ ὁ ἄγγελος, ὁ εὐαγγελιστάμενος τῇ Θεοτόκῃ τὴν σύλληψιν. Ἠγνόησαν γὰρ οὗτο καὶ αὐτοὶ, διὰ τὸ εἶναι πᾶσιν ἀκατάληπτον, καὶ μόνῃ τῇ μακαρίᾳ Τριάδι γνωρίμων. Τοῦτο δὲ γίνωσκε μόνον, ὅτι σαρκαῶται ὁ Υἱὸς, ἐδοκίμα τοῦ Πατρὸς, καὶ συνεργία τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἰωσήφ — ἀπολύσαι αὐτήν. Δίκαιος λέγεται μὲν, καὶ ὁ μισῶν τὴν πλεονεξίαν, λέγεται δὲ, καὶ ὁ καθόλου ἐνάρετος, ὡς περὶ καὶ νῦν ὁ Ἰωσήφ, δίκαιος;

Variae lectiones et notae.

(23) Apud Chrysost. t. VII, p. 45 B. quem locum respicit, est ἀιχμαλωσίας, quod eodem redit.

(24) Hoc scholium omiserat Hentenius. Transligerat fortasse scriba istius codicis.

(25) ἦγουν ἀπόκειται, omittit. A. malium ὑπόκειται.

(26) ἔνδον γὰρ ἦν, omittit. A.

(27) Περὶ τῆς ἐν ταῖς ἀδελφαιῖς ἀδελφῶν θροσηθῆ.

εἶναι μαρτυρηθεῖς, διὰ τε τὰς ἄλλας αὐτοῦ ἀρετὰς, καὶ διὰ τὴν πραότητα καὶ ἀγαθωσύνην. Παρδειγμα-
 τίσαι δὲ ἐλέγετο, ὅταν ἀνὴρ παρὰ τὸ συνέδριον ἦγε-
 τὴν ὑποπτευομένην, καὶ κατηγόρει ταύτης, καὶ οὐ-
 τως αὐτὴν φανερώ; ἀπέλυεν ἀπὸ τῆς οἰκίας αὐτοῦ,
 ὅπερ μὴ θέλων ποιῆσαι ὁ Ἰωσήφ. ἠβουλήθη λάθρα
 ἀπολύσαι αὐτὴν, ἵνα καὶ αὐτὸς ἀνεύθυνος ἀπὸ τοῦ
 νόμου μείνῃ, τοῦ κελεύοντος, ἀπολύειν τὰς κουσας
 ἐτέρωθεν, κάκεινὴν ἀπαθῆ κακῶν συντηρήσῃ, μὴ
 δημοσιεύσας τὸ γεγονός.

Ταῦτα δὲ — ἐφάνη αὐτῷ. Ὅρα πραότητος ὑπερ-
 βολὴν! οὐ μόνον γὰρ οὐκ ἐξείπεν ἐτέρω περὶ τοῦ
 πράγματος, ἀλλ' οὐδὲ αὐτῇ τῇ ὑποπτευομένῃ, ἀλλὰ
 καθ' ἑαυτὸν ἰνεθυμήθη, λάθρα ἀπολύσαι αὐτὴν. Καὶ
 διατί μὴ, πρὸ τοῦ ἐξογκωθῆναι τὴν γαστέρα αὐτῆς; B
 ὁ ἀγγελοῦ εἶπε τῷ Ἰωσήφ τὰ περὶ τῆς ἀσπόρου συλ-
 λήψεως; Διότι ἔμελλεν ἀπιστεῖσθαι, διὰ τὸ παράδο-
 ξον. Λοιπὸν οὖν, ὀρωμένον τοῦ πράγματος, μὴνοῦι,
 καὶ τρεῖσαι ῥήθιον. Καὶ διατί μὴ ἡ Παρθένος τῷ
 Ἰωσήφ ἀνήγγειλε, προδιδομένη ταῦτα παρὰ τοῦ
 Ἰαβριλ; Διότι ἐγίνωσκεν, ὡ; οὐ πιστευθήσεται,
 μᾶλλον μὲν οὖν καὶ παροξυνεῖ, ὡς ἐπιχειροῦσα
 συσκιάζειν τὸ πεπλημμελημένον. Καὶ διατί μὴ καὶ
 τῇ Παρθένῳ, μετὰ τὸν ὄγκον τῆς γαστρὸς, ἐμήνυσεν
 ὁ ἀγγελὸς τὴν ἐκ Πνεύματος ἁγίου σύλληψιν; Διότι,
 εἰ μὴ προμεμάθηκε τοῦτο, ἔμελλεν ἐν θυρόδῳ εἶναι
 καὶ παραχῆ, καὶ ἐπὶ βρόχον ἐλθεῖν εὐ εἰδυῖα, ὡς
 οὐκ ἐν ποτε πείσῃ τινὰ, λέγουσα, μὴ ὀμλήσαι ἀν-
 δρῖ. Διὰ τοῦτο, τῇ μὲν Παρθένῳ, πρὸ τῆς συλλή- C
 ψεως, ὁ ἀγγελὸς διαλέγεται· τῷ δὲ Ἰωσήφ, ἐν τῷ
 καιρῷ τῶν ὄδῶν.

Καὶ ὁ μὲν Ματθαῖος περὶ τοῦ ἀγγέλου τοῦ ἐπι-
 στάντος τῷ Ἰωσήφ ἀνέγραψεν· ὁ δὲ Λουκᾶς περὶ
 τοῦ εὐαγγελισσαμένου τῇ Παρθένῳ τὴν θείαν σύλληψιν.
 Ἀμφότερα γὰρ γεγονᾶσι. Καὶ διατί κατ' ὄναρ
 αὐτῷ φαίνεται ὁ ἀγγελὸς, καὶ μὴ φανερώς, ὡσπερ
 καὶ τῇ Παρθένῳ; Διότι ἡ μὲν Παρθένος ἐχρηῆσε
 φανερᾶς ὕψεως, διὰ τὸ παράδοξον τοῦ μηνύματος·
 ὁ δὲ Ἰωσήφ, βλέπων μὲν καὶ τὸν ὄγκον τῆς γαστρὸς,
 γινώσκων δὲ καὶ τὸν βίον τῆς Παρθένου καθαρὸν τε
 καὶ ἀνεπίληπτον, εὐχερέστερον ἔμελλε πιστεύειν. D
 Ἄλλως τε δὲ, καὶ ὡς εὐ εἰδῶς διακρίνειν ὄνειρους,
 ἐν ὄνειρῳ βλέπει τὸν ἀγγελόν.

Ἀέγων — γυναῖκά σου. Υἱὸν Δαυὶδ αὐτὸν ἐκάλε-
 σεν, ἀνάγων τὴν διάνοιαν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Δαυὶδ, ἄφ'
 οὐ προσεδόκων Ἰουδαῖοι τὸν Χριστὸν ἔσεσθαι. Εἰπὼν
 δὲ, Μὴ φοβηθῆς, ἀνεκάλυψεν αὐτῷ τὸ τῆς καρδίας
 αὐτοῦ μυστήριον. Ἐφίδειτο γὰρ κατέχειν τὴν Θεοτό-
 κον, μὴ προσκρούσῃ τῷ Θεῷ, μοιχαλίδα κατέχων
 παρὰ τὸν νόμον. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, παραλαβεῖν; Ἐνδὸν
 κατέχειν παρ' ἑαυτῷ, λαβεῖν αὐθις. Ἡδὴ γὰρ αὐτῷ
 κατὰ διάνοιαν ἀπολέλυτο. Παραλαβεῖν δὲ οὐκ εἰ;
 γάμον, ἀλλ' εἰς φυλακὴν. Τὴν γυναῖκά σου δὲ εἶπε,
 ἀντεῦθεν πληροφωρῶν αὐτὸν, ὅτι οὐκ ὀμίλησεν
 ἀνδρῖ.

Τὸ γὰρ — ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἐστὶν ἄγιον. Τὸ ἐν

A esse perhibetur, cum propter alias ejus virtutes,
 tum propter mansuetudinem ac probitatem ejus.
 Traducere autem dicebatur, quando vir ad concilium
 ducebat uxorem, de qua suspicionem habebat,
 ipsamque accusabat : et ita manifeste eam a domo
 propria dimittebat. Quod nolens facere Joseph,
 voluit clam dimittere eam, ut et ipse nulli obno-
 xius crimini secundum legem maneret, eas jubentem
 dimittere, quæ aliunde in utero haberent, et
 illam a malorum perpeffione servaret, quia id quod
 factum erat, non manifestabat.

Vers. 20. Hæc autem — apparuit ei. Vide man-
 suetudinis excellentiam. Non solum hac de re nihil
 alteri manifestabat, sed nec ipsi, de qua suspi-
 cionem habebat : tantum apud se cogitavit, clam
 dimittere eam : Et quare non antequam venter
 intumesceret Virginis dixit angelus ipsi Joseph,
 quæ facta fuerant circa conceptionem sine semine ?
 Quia propter magnam rei novitatem incredulus
 fuisset. Cum ergo res jam appareret, indicat faci-
 liusque persuadet. Præterea, cur non ipsa Virgo
 manifestavit Joseph, cum prius a Gabriele esset
 edocta ? Quod sciebat tantum abesse ut sibi
 fides adhiberetur ut magis etiam irritaret (ad vin-
 dictam Josephum) si culpam conaretur celare. Ad
 hæc : Quare non post ventris tumorem significavit
 angelus Virginis conceptionem, quæ per Spiritum
 sanctum facta esset ? Quia nisi prius rem didicisset
 timore ac perturbatione adeo exagitari potuit, ut
 mortem ipsa sibi conscisceret, plane sciens, quod
 nulli unquam persuadere potuisset, se nulli commi-
 stam esse viro. Propterea Virgini quidem ante
 conceptionem angelus nuntiavit, Joseph autem par-
 turitionis tempore.

Et Matthæus quidem de angelo Joseph apparente
 conscripsit ; Lucas vero, quomodo Virgini divinus
 conceptus sit annuntiat ; utrumque enim factum
 est. Rursum, quam ob causam in somnis ipsi Jo-
 seph apparuit angelus et non manifeste, sicut Vir-
 gini ? Quia Virgini quidem manifesta opus erat
 visione propter rei, quæ significabatur, novitatem :
 Joseph, autem videns quidem uteri tumorem, cog-
 nitam tamen habens vitæ Virginis puritatem ac
 innocentiam, alio quoque modo facilius erat credi-
 diturus, tanquam qui somnia probe noverat diju-
 dicare : ideo in somnis angelum videt.

Vers. 20. Dicens — conjugem tuam. David filium,
 ipsum nominat, mentem ejus ad David reducens
 a quo Christum esse venturum expectabant Judæi.
 Dicens autem, Ne timueris, eidem manifestat pro-
 prii cordis arcanum. Timebat siquidem retinere
 Dei Matrem, ne Deum offenderet, retenta contra
 legem adultera. Quid est autem accipere ? Intus
 retinere, vel ad se ipsum rursus capere. Jam enim
 mente ab eo divisa erat. Accipere vero non ad nu-
 ptias, sed ad custodiam. Uxorem quoque tuam dixit,
 ut inde certiorum eum faceret, quod a nullo cognita
 esset viro.

Vers. 20. Quod enim — a Spiritu sancto est. For-

matum in ea, genitum dixit, ut discamus non prolatum, modo seminis, formatum esse : sed repente quantum ad formationem perfecte factus est. Vide autem, quomodo ipsam admonuit ejus, quod a David expectabatur : deinde manifestavit ipsi occultam cordis timorem, et quid facere decrevisset : postea docuit, puram esse ejus sponsam : et ita tandem, quod rei caput erat intulit, videlicet, quod a Spiritu sancto esset, ut hoc modo facilius recipi posset.

† Quod ab aliquo esse dicitur, vel est modo generationis, juxta illud : *Ego a Deo exivi*¹⁹ vel modo creationis, juxta illud : *Unus Deus et Pater, a quo omnia*¹⁰; vel modo naturali, sicut effectus est ab operante. Quod igitur in Virgine genitum est, non generationis modo a Spiritu sancto est : quia, quod natum est, caro est : neque naturali modo : spiritus enim incorporeus est. Reliquum est igitur, ut ab eo sit, tanquam creatura, vel plasmatio ejus.

Vers. 21. *Pater — a peccatis eorum.* Tu hunc vocabis Jesum, quasi lege pater. Et si, inquit, qui patris sunt circa ipsum non exercueris, quamvis tuum non est, quod natum est, ideoque nomen ipse de supernis attuli : tu tamen ipsi impones. Verum quia nomen Jesus, *Salvatorum* significat, ostendit, merito ita vocandum esse : *Ipsa enim* (inquit) *salvum faciet populum suum*, non a bellis sensibilibus, sed, quod longe majus est, *a peccatis eorum* : quod nullus unquam fecit hominum : ut hinc quoque manifestum faciat Deum esse, qui gignitur. Populum autem suum, juxta proximum quidem intellectum, vocat Judaeos, ex quibus natus erat, juxta arcanum vero, omnes, qui in ipsum crederent, et sibi ipsis regem hunc ascriberent.

Vers. 22. *Hoc autem — prophetam.* Etiam hoc subdit angelus. Hoc autem totum : tale, inquam, Virginem scilicet a Spiritu sancto imprægnari. Deinde adducit testimonium, per prophetam quidem Isaiam prolatum, non tamen quasi ejus sit, sed Dei : *Dictum enim est*, inquit, *a Domino per prophetam.*

Vers. 22. *Dicentem — erit gravida.* Hoc Judæi depravant, quosdam proferentes interpretes, qui scripserunt : *Eccæ adolescentula.* Quibus respondemus, cunctis illis interpretibus, multo fide dignius esse id, quod habent Septuaginta, non solum propter eorum multitudinem et conformitatem, verum etiam temporis ratione. Hi siquidem ante centum et eo plures annos ante Christi adventum interpretati sunt : ideoque omni carent suspicione. Qui autem scripserunt : *Eccæ adolescentula*, post Christi incarnationem interpretati sunt, odio ma-

¹⁹ Joan. viii, 42. ¹⁰ I Cor. viii, 6.

Varia: lectiones et notæ.

(28) Inclusa Cod. A. habet in marg.

(29) Τοῦ interponit Chrys. t. VII, p. 58. A.

αὐτῆ διακλασθέν. Γεννηθὲν γὰρ εἶπεν, ἵνα μάλωμεν, ὅτι οὐ κατὰ μικρὸν ἐμορφώθη, νόμῳ σπέρματος, ἀλλ' εὐθύς, ὅσον εἰς μόρφωσιν, τέλειον διεπλάσθη. Ὅρα δὲ, πῶς πρότερον ἀνέμνησεν αὐτὸν τῆ; ἐκ Δαυὶδ προσδοκίας, ἔπειτα ἐξεκάλυψεν αὐτῶ τὴν ἀπόρρητον φόβον τῆς καρδίας, καὶ δ' ἐβουλήθη, εἶτα ἐδίδαξεν, ὅτι καθαρῶς ἄμνηστῆ ἔστιν αὐτοῦ, καὶ τόσα τὸ κεφάλαιον ἐπήνεγκεν, ὅτι ἐκ Πνεύματος ἵστιν ἀγίου, ἵνα εὐπαράδεχτον οὕτω γένηται.

[Τὸ (28) ἐκ τινος, ἡ γεννητικῶς κατὰ τὸ Ἐγὼ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον ἢ δημιουργικῶς, κατὰ τὸ Ἐκ Θεοῦ ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα ἢ φυσικῶς, ὡς ἡ ἐνέργεια ἐκ τοῦ ἐνεργούντος. Τὸ τοίνυν ἐν τῆ Παρθένῳ γεννηθὲν, οὕτε γεννητικῶς ἐκ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ὅτι τὸ γεννηθὲν σὰρξ ὅτε φυσικῶς ὅτι τὸ Πνεῦμα ἀσώματον. Λεγόμενον οὖν ἔστιν, ἐξ αὐτοῦ εἶναι, ὡς δημιουργημα καὶ κτίσμα αὐτοῦ.]

Τέξεται — ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν. Σὺ τοῦτον καλέσεις Ἰησοῦν, ὡς νόμῳ πατήρ, εἰ καὶ μὴ φύσει, καὶ τὰ (29) πατὴρ; ἐπιδείξη περὶ αὐτὸν, εἰ καὶ μὴ σὸν ἔστι γέννημα. Διὰ τοῦτο γὰρ τὸ μὲν ὄνομα αὐτῆς ἐνωῖεν ἐκόμισα, οὐ δὲ τοῦτο ἐπιθήσεις αὐτῶ. Ἐπει δὲ τὸ Ἰησοῦς ὄνομα, Σωτῆρος σημαίνει, δεικνυσιν, ὅτι δικαίως οὕτω κληθήσεται. Αὐτὸς γὰρ σώσει, φησὶ, τὸν λαὸν αὐτοῦ, οὐκ ἀπὸ πολεμίων αἰσθητῶν, ἀλλ' ὁ πολλῶ μείζον ἦν, ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν, ἔπερ οὐδεὶς ἀνθρώπων ποτὲ πεποίηκεν. Ὅς εἶναι κἀντεῦθεν γνώριμον, ὅτι Θεός ἐστιν ἔ τικόμενος. Λαὸν δὲ αὐτοῦ φησὶ, κατὰ μὲν τὴν πρόχειρον γνῶσιν, τοὺς Ἰουδαίους, ἐξ ὧν ἀνεβλάστησε κατὰ δὲ τὴν βαθύτεραν, πάντας τοὺς αὐτῶ πιστεύοντας, καὶ βασιλεία τοῦτον ἑαυτοῖς ἐπιγραφόμενους.

Τοῦτο δὲ — προφήτου. Ὁ ἀγγελος καὶ τοῦτο φησὶ. Τοῦτο δὲ ὄλον, τὸ τηλοκῶτον, φησὶ δὴ τὸ ἐγκυμονῆσαι τὴν Παρθένον ἐκ Πνεύματος ἀγίου. Εἶτα παράγει μαρτυρίαν, διὰ τοῦ προφήτου μὲν Ἠσαίου ῥηθείσαν, οὐκ αὐτοῦ δὲ ὄσαν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ (30) Ὅ τὸ ῥηθὲν γὰρ, φησὶν, ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου.

Ἄγνωτος — ἐν γαστρὶ ἔξει. Ἐνταῦθα κακουροῦσιν Ἰουδαῖοι, προβαλλόμενοι τινὰς ἐρμηνευτάς, γράφοντας Ἰδοὺ ἡ νεάνις. Μὲρς οὗς φαμεν, ὅτι μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐρμηνευτῶν τὸ ἀξιοπιστότερον οἱ Ἑβδομήκοντα ἔχουσιν, οὐ μόνον διὰ τὴν κληθὸς καὶ τὴν συμφωνίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν χρόνον. Οὗτοι μὲν γὰρ πρὸ ἑκατὸν ἢ καὶ κλεισίων ἐτῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐρμηνεύσαντες, πάσης εἰσὶν ὑπόψιας ἀπηλλαγμένοι ὁ δὲ γράφοντας τὸ, Ἰδοὺ ἡ νεάνις, μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Χριστοῦ ἐρμηνεύσαντες, ἀπεχθεῖα μᾶλλον, ὡς

Ἑβραῖοι, συνεσκίασαν τὴν ἀλήθειαν. Ἄλλως τε δὲ, καὶ τὸ τῆς νεανιότητος ὄνομα ἐπὶ τῆς παρθενίας ἢ Γραφῆ τίθησι. Καὶ γὰρ περὶ κόρης ἐπιβουλουομένης διαλεγόμενη, φησὶν, ἐὰν φωνήσῃ ἢ νεάνις, τούτῃστιν, ἢ παρθένος. Εἰ δὲ κατ' αὐτοὺς νεάνις, ἢ γεγαυρημένη ἐστὶ, τί καινόν, τὸ τὴν γεγαυρημένην ἐγκυμονῆσαι καὶ τεκεῖν; Ὁ γὰρ προφήτης πρῶτον εἶπεν· Ἰδοὺ δώσει Κύριος ὑμῖν σημεῖον. Εἶτα ἐπιγαγεν· Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει. Σημεῖον δὲ ἐστὶ, τὸ ὑπὲρ τὴν φύσιν, ἀλλ' οὐ τὸ κατὰ φύσιν.

Καὶ τέξεται — *μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός*. Καλίστους, τίνες; Ὅσοι δηλαδὴ πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Καὶ μὴν οὐδεὶς αὐτὸν Ἐμμανουὴλ ὠνόμασεν. Ὀνομαστὶ μὲν, οὐδεὶς· πραγματικῶς δὲ, πάντες. Οἱ γὰρ πιστεύοντες, δεῖ ὁ διαλεγόμενος αὐτοῖς, οὗτός ἐστι Θεός, ἀφ' ὧν οὕτως; ἐπίστευον, συνωμολόγουν, δεῖ *Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός*, εἴθουν συναναστρέφεται ἡμῖν, ὡς ἀνθρώπου. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ Ἐμμανουήλ. Ἔθος δὲ, καὶ ἐτέρως πολλάκις τοῖς προφήταις κλήσις; ὀνομάζειν, τὰς ἀποδοχομένας πράξεις. Καὶ γὰρ τινεὶ τὸ παιδίον ἐν ἄλλοις; ὁ προφήτης ἐπιτρέπεται καλεῖσαι, *Ταχέως; σκύλευσον, Ὁξέως προνόμισσον*· οὐχ ὡς οὕτω κληθέντος ὀνομαστὶ, ἀλλ' ὡς αὐτίκα τὸν διάβολον κατατροπωσαμένου καὶ σκυλεύσαντος; οὗς εἶχεν ἰκεῖνος αἰχμαλώτους, καὶ προνομούσαντος, εἴθουν, διαρπάσαντος τὰ σκεύη τὰ τὴν πονηρίαν αὐτοῦ δεξάμενα, φημί δὴ, τελώνας, καὶ πόρνας, καὶ ληστὰς, καὶ τοὺς ἐξ ἔθνῶν· καὶ πολλὰ τοιαῦτα εὐρήσμεν.

Διαγερθεὶς — τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Διὰ τῷ ἐνυπνίῳ ῥῆθον ἐπίστευσε περὶ τηλικούτου πράγματος; Αἰσθεὶς ὁ φανεῖς ἄγγελος ἀνεκάλυψεν αὐτῷ τὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ ἐνθύμημα. Συνῆκε γὰρ, δεῖ οὕτως παρὰ Θεοῦ ἦκεν ὁ φανεῖς. Μόνος γὰρ ὁ Θεός; οἶδε τὰ τῶν καρδιῶν ἐνθυμήματα. Ἐπεὶ δὲ ἀνέμνησεν αὐτόν καὶ τῆς Ἡσαίου προφητείας, εἶτι μᾶλλον εἰς πληροφορίαν ἰδεοαῖωθη.

Καὶ οὐκ — πρωτότοκον. Τὸ, ὅως, ἐνταῦθα τέθεικεν, οὐχ ἵνα ὑποπτεύσῃς, δεῖ μετὰ ταῦτα ἔγνω αὐτήν, ἀλλ' ἐπεὶ ἐκ πορνείας (31) γεγεννησθαι τὸν Χριστόν ἐφλυάρουσιν Ἰουδαῖοι, πρὸς τὴν βλάσφημον ὑπόληψιν αὐτῶν ἰστάμενος ὁ εὐαγγελιστής; περὶ μόνου τοῦ μέχρι τῆς αὐτοῦ γεννήσεως ἐπιληροσόρησε χρόνου, τὸ δὲ μετὰ ταῦτα, σοὶ κατέλιπε συλλογίζεσθαι. Πῶς γὰρ ἂν ἐπεχειρήσεν, ἢ καὶ ὅως ἐνεθυμήθη γινώσκει τὴν συλλαβοῦσαν ἐκ Πνεύματος ἁγίου, καὶ τοιοῦτον δοχεῖον γεγεννημένην; Γινώσκοντες δὲ, ἐνταῦθα τὴν συνάφειαν εὐφύμως ἐκάλεσεν. Ἄλλὰ καὶ ἰδιωμά ἐστὶ τῆς Γραφῆς, τὸ τὴν λέξιν πολλάκις, τὴν ἕως, μὴ ἐπὶ περιωρισμένου τιθέναι χρόνου· ὡς τὸ ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ· *Καὶ οὐκ ἐπέστρεψεν ὁ κύριος, ἕως οὗ ἐξηγήσῃ ἡ γῆ*. Οὕτως γὰρ μετὰ ταῦτα ἐπίστρεψε. Καὶ αὐτοῖς; *Κάθου ἐκ δε-*

Deut. xii, 27. 10 Isa. vii, 14. 11 Isa. viii, 5. 12 Gen. viii, 7.

Variae lectiones et notæ.

(ω) Videtur hoc referri ad Joan. iii, 41. Scripsi autem γεγεννησθαι, duplici γγ, etsi uno repereram.

A gis, utpote Hebræi, veritatem obscurantes: alioqui nomen etiam adolescentulæ, pro virgine ponit Scriptura. Loquens siquidem de virgine, quæ insidias percussa est: si clamaverit, inquit, adolescentula sive puella, hoc est virgo. Quod si juxta eorum intellectum adolescentula nupta est, quid novitatis habebit eam quæ nupta sit, concepissee ac parere? Prius enim dixit propheta: *Dabit Dominus ipse vobis signum* 11, deinde addidit: *Ecce virgo erit gravida* 12. Signum autem dicitur, quod supra naturam est, non quod naturale.

Vers. 23. *Et pariet — nobiscum Deus*. Vocabunt: quinam? Quicumque scilicet in ipsum crediderint. Atqui nullus ipsum Emmanuel nominavit. Nominæ quidem nullas, re autem omnes. Quia enim credentes, cum hic comprobaretur esse Deus, ita esse credebant: contitebantur quod esset *nobiscum Deus*. Etenim nobiscum quasi homo conversabatur: hoc autem est, Emmanuel. Nam alias quoque hic est prophetis mos, vocations appellare futuras actiones. Siquidem puerum hunc inter alia nomina prophetæ præcepit Deus, ut vocet: *Cito prædabitur, cito spoliabit* 13: non quod nomine ita vocatus sit, sed quod statim diabolus fugaverit, et quos ille captivos habebat, prædatus sit, ac spoliaverit. Rapuit itaque vasa, quæ pravitate ejus imbibebant: dico sane publicanos et scorta et latrones, quique ex gentibus crediderunt, et pleraque similia invenimus.

Vers. 24. *Esperrectus — conjugem suam*. Quare somnio in re tanti momenti adeo facile credidit? Quia apparens angelus delexit ei proprii cordis cogitationem. Intellexit ergo vere a Deo venissē: solus enim Deus novit cordium arcana. Postquam vero ipsum admonuit prophetæ Isaie, magis in admiratione confirmatus est.

Vers. 25. *Et non — primogenitum*. Posuit hic, donec, non ut suspicio tibi suboritur, quod postea cognoverit eam. Sed quia Judæi Christum e fornicatione natum nugabantur, blasphemie eorum suspitione obstans evangelista de solo tempore nativitate præcedente plenam fecit fidem: de insequenti vero tibi reliquit conjectandum. Quomodo enim tentasset, vel etiam cogitasset eam cognoscere, quæ de Spiritu sancto concepisset, tantumque facta esset receptaculum? Cognitionem autem hic honeste pro carnis commistione posuit. Est præterea Scripturæ idioma, dictionem, donec, ponere: non ut tempus determinet. Veluti de arca Noe: *Et non est reversus corvus, donec siccata est terra; neque enim postea reversus est* 14. Et rursum: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum*

tuorum. ¹¹ Atqui post inimicorum subjectionem, a dextris ejus sedet; plurimaeque similia frequenter ponuntur. Primogenitum quoque nunc dicit, non enim qui inter fratres primus fuerit, sed primum et solum. Inter varia namque primogeniti significata, tale etiam quidpiam continetur. Etenim primum quoque esse eum, qui solus est, testatur Scriptura, cum dicit: *Ego Deus primus, et post me non est alter* ¹².

† Apud sacram Scripturam quatuor ponuntur significata hujus nominis, primogenitus. Denotat namque primum inter fratres genitum. Sic Ruben dicitur *primogenitus in filiis Jacob* ¹³. Significat quoque primum et solum genitum, sicut in praesenti loco. Ad haec etiam denotat egregium et honoratum. Sic dicitur, *Ecclesia primogenitorum in caelis descriptorum* ¹⁴. Praeter haec autem omnia, significat et cum qui simpliciter praecessit, juxta illud: *Primogenitus omnis creaturae* ¹⁵, hoc est, ante omnem creaturam habens esse.

Vers. 25. *Et vocavit nomen ejus Jesum*. Vocavit Joseph, quemadmodum edoctus erat ab angelo.

CAP. I. De Magis.

Cap. II, Vers. 1. *Cum autem genitus esset Jesus — Hierosolyma*. Quare et locum dicit, et tempus, ac Herodis dignitatem? Locum quidem, ut ostendat completam esse Michææ prophetiam, qui dixit: *Et tu, Bethlern, terra Juda, nequaquam minima es inter principes Juda; ex te enim exibit dux qui regat populum meum Israel* ¹⁶. Tempus vero, ut similiter doceret, impletam esse prophetiam Jacob dicentis: *Non deficiet principatum tenens de Juda, nec dux de semoribus ejus, donec veniant, quæ ei reposita sunt* ¹⁷. Instante nempe nativitatis Christi tempore, defecit principatum tenens de Juda, ac deinceps dominari coepit Herodes Idumæus alienigena. Dignitatem quoque posuit Herodis. Fuit enim et aler Herodes tetrarcha, qui Praecursorem interemit.

Ili autem Magi erant Persæ. Siquidem Persæ maxime inter omnes nationes magica exercebant. Considera etiam, quomodo statim a principio gentibus in confusionem Judæorum, fidei janua aperitur. Cum enim hi prophetas habentes, qui Christi praedixerant adventum, parum adverterent animum, ideo dispositum est, ut venirent Barbari, hique Magi, et e longinqua regione, ut eos docerent, quod a propriis prophetis discere non curabant, ut a postea contendere voluerint, non habeant quod respondeant. Quid enim dicere poterunt, quando

ξιών μου, ἕως ἄν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Καίτοι, καὶ μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἐχθρῶν, ὁμοίως ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καθέδεται. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα πολλαχοῦ κείμενα. Πρωτότοκου δὲ, λέγει νῦν, οὐ τὸν πρῶτον ἐν ἀδελφοῖς, ἀλλὰ τὸν καὶ πρῶτον, καὶ μόνον. Ἔστι γὰρ τι καὶ τοιοῦτον εἶδος ἐν ταῖς σημασίαις; τοῦ πρωτότοκου. Καὶ γὰρ (32) πρῶτὸν ἔστιν, ὅτι τὸν μόνον ἡ Γραφή καλεῖ· ὡς τὸ· Ἐγὼ εἰμι θεὸς πρῶτος, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔστιν ἕτερος.

[Τίσινα δὲ (33) παρὰ τῆ ὀείζ Γραφῆ τοῦ πρωτότοκου τὰ σημαινόμενα. Δηλοῖ γὰρ τὸν πρῶτον τεχθέντα ἐν ἀδελφοῖς, ὡς ὁ Ρουβὲν λέγεται πρωτότοκος ἐν υἱοῖς Ἰακώβ. Ἔτι δὲ καὶ τὸν πρῶτον καὶ μόνον τεχθέντα, ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ρητοῦ. Πρὸς δὲ τούτοις, καὶ τὸν ἐξαιρετὸν καὶ τίμιον· ὡς τὸ· Καὶ Ἐκκλησία πρωτότοκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Ἐπὶ πᾶσι δὲ, καὶ τὸν ἀπλῶς προόντα, ὡς τὸ· Πρωτότοκος πάσης κτίσεως, τουτίστι, πρὸ πάσης κτίσεως ὄν.]

Καὶ ἐκάλεισε τὸ δρομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Ἐκάλεισεν αὐτὸ ὁ Ἰωσήφ, ὡς ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ ἀγγέλου.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τῶν Μάγων.

B. Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος — Ἰερουσόλυμα. Τίνας ἐνεκεν, καὶ τὸν τόπον λέγει, καὶ τὸν χρόνον, καὶ τὸ τοῦ Ἡρώδου ἀξίωμα; Τὸν μὲν τόπον, ἵνα διείξῃ, ὅτι πεπλήρωται ἡ τοῦ Μιχαίου προφητεία, εἰρηκότος· Καὶ σὺ, Βηθλεὲμ, γῆ Ἰουδα, οὐδαμῶς ἐλιχίσθη εἰ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰουδα· ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελύσεται ἡ γούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραὴλ. Τὸν δὲ χρόνον, ἵνα διδάξῃ, ὅτι ὁμοίως ἐπληρώθη καὶ ἡ προφητεία τοῦ Ἰακώβ, εἰπόντος· Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰουδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἄν ἔλθῃ, ᾧ ἀπόκειται. Τοῦ Χριστοῦ γὰρ γεννηθῆναι μέλλοντος, ἐξέλιπεν ἄρχων ἐξ Ἰουδα, καὶ λοιπὸν ἤρξε τῶν Ἰουδαίων Ἡρώδης ὁ Ἰδουμαῖος, ἀλλόφυλος. Τὸ δὲ ἀξίωμα τοῦ Ἡρώδου, διότι καὶ ἕτερος γέγονεν Ἡρώδης ὁ τετράρχης, ὁ τὸν Πρίδρομον ἀνελίων.

Οὗτοι δὲ οἱ Μάγοι, Πέρσαι ἦσαν. Οἱ Πέρσαι γὰρ μάλιστα τῶν ἐθνῶν ἤσκηον τὰ μαγικά. Ὅρα δὲ, ὅπως ἐκ προοιμίων ἀνοίγεται τοῖς ἔθνεσι θύρα πίστεως, εἰς αἰσχύνην τῶν Ἰουδαίων. Ἐπεὶ γὰρ τῶν προφητῶν ἀκούοντες, προαναφωνούντων τὴν Χριστοῦ παρουσίαν, οὐ σφόδρα προσείχον, ὑπονομήθη, Βαρβάρους ἔλθειν, καὶ τούτους Μάγους, καὶ ἐκ χώρας μακρὰς, καὶ διδάξαι αὐτοὺς, ὃ παρὰ τῶν προφητῶν μαθεῖν οὐκ ἠγάγοντο, ἵνα, εἰ φιλονεικήσουσιν ἐπιπάσης ἀπολογίας ὡσιν ἐστατημένοι. Τί γὰρ ἂν καὶ δύναιντο λέγειν, ὅταν Μάγοι μὲν ἀπὸ ἐξ. ὡς

¹¹ Psal. cix, 1. ¹² Isa. xliv, 6. ¹³ Gen. xxv, 25. ¹⁴ Hebr. xviii, 23. ¹⁵ Coloss. 1, 15. ¹⁶ Mich. v, 2. ¹⁷ Gen. xlix, 10.

Variæ lectiones et notæ.

(32) Καὶ addit A.

(33) Δὲ omittit A. præterea hæc, quæ inclusa sunt, in margine habet.

ἐνδὲ ἀστέρος πιστεύωσιν, αὐτοὶ δὲ μὴ δὲ τοῖς το-
σοῦτοις προφήταις ἀνέχονται πιστεύειν

Λέγοντες — προσκυνῆσαι αὐτῷ. Καὶ πῶθεν
ἔγνωσαν, ὅτι ὁ ἀστὴρ ἐκεῖνος βασιλέως Ἰουδαίων
ἐβήλου γέννητιν; Ἐκ τοῦ γένους τοῦ ἀστρολόγου
Βαλαάμ καταγόμενοι, καὶ τὴν ἐκεῖνου μετιόντες
ἐπιστήμην, εὗρισκον αὐτὸν προειρηκόσα, ὅτι Ἄνα-
ταλεῖ ἀστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀναστήσεται ἄνθρωπος
ἐξ Ἰσραὴλ καὶ λοιπὸν ἀπὸ τῆς τοιαύτης προφητείας
ἐγίνωσκον, ὅτι βλαστήσαι μέλλει ἐξ Ἰουδαίων βσι-
λεύς, δίκην ἀστέρος ὑψηλὸς καὶ λαμπρότατος. Καὶ
λοιπὸν ἕκτοτε παρετήρουν τοὺς ἀστέρας· τηνικαῦτα
δὲ τὸν ἀσυνήθη τοῦτου καὶ καινοφανῆ θεασάμενοι,
μὴδὲν μελλήσαντες ἤλθον προσκυνῆσαι τῷ γεννη-
θέντι, θάλλοντες ἐκ πρώτης ἡλικίας αὐτῷ φίλταν
καταβάλλεσθαι, καὶ ἵνα γνόντες, τίς τε εἴη, καὶ ἐν
ποῖα πόλει γέγνηται, αὐξάνοντι ψίλω χρήσωνται.
Ἄλλὰ μέχρι μὲν Παλαιστίνης ὑπὸ τοῦ ἀστέρος ὠδη-
γῶντο· τοῖς Ἱεροσολύμοις δὲ πλησιάσαντες, οὐκέτι
τοῦτον εἶδον. Τοῦτο δὲ γέγονεν, ἵνα τὸν ἐδηγὸν
ἀπολέσαντες, ἀναγκασθῶσιν ἐρωτῆσαι, καὶ ὡς
γέννηται κατάδηλον Ἰουδαίοις, ὅτι γέγνηται ὁ Χρι-
στὸς, ὡς μὴ δυνασθαι αὐτοὺς ἐς ὑπεροπὴν λέγειν,
ὅτι οὐκ οἶδαμεν, εἰ γέγνηται. Ἐμήνους δὲ τὸν
Χριστὸν ἀστὴρ, ἵνα καὶ ἡ τοῦ Βαλαάμ προφητεία
πληρωθῇ. Ἐπεὶ γὰρ οἱ προφῆται, τοῖς Ἰουδαίοις
περὶ τοῦ Χριστοῦ προμηνύοντες, οὐκ ἐμελλον
πεῖθειν, λοιπὸν τοῖς ἔθνεσιν ἀστὴρ μῆνυει τὸν ἥλιον
τῆς δικαιοσύνης, ἐκ τῆς γῆς ἀνατέλλοντα. Οὕτως γὰρ
προφήτην, οὕτως ἄγγελον ἤδειαται, ἵνα δι' αὐτῶν
ἐλκυσθῶσι. Μόνοι δὲ τὸν ἀστὴρα τοῦτον παρεση-
μειώσαντο Πέρσαι, ὡς μόνοι περὶ τὴν ὀξυτέραν
ἀστρολογίαν ἐκ νεότητος ἀσχολούμενοι. Οὐ πάντες
δὲ οἱ Πέρσαι, ὅτι οὐδὲ (54) πάντες ἦσαν ὄξεις, οὐδὲ
ἐμελλον ὁμοίως πιστεύειν

Πρὸς δὲ τοὺς προβαλλομένους τὸν ἀστὴρα τοῦτον
εἰς συνηγορίαν τῆς γενεθλιαλογίας, ῥητίον, ὅτι οὐκ
ἦν οὗτος φύσει ἀστὴρ, ἀλλ' ἔφη μόνον ἀστὴρ, καὶ
ὡς ἀληθῶς θεῖα τις δύναμις, εἰς ταύτην μετασχη-
ματισθεῖσα τὴν ἔψιν. Καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ πολλῶν.
Πρῶτον μὲν, ἀπὸ τῆς πορείας. Παντὸς γὰρ ἀστέρος
ἐξ ἀνατολῆς εἰς δύσιν βαδίζοντος, οὗτος μόνος ἐξ
ἀρκτου πρὸς μεσημβρίαν ἐφέρετο· τοιαύτην γὰρ
ἐλαχε θέσιν ἡ Παλαιστίνη πρὸς τὴν Περσίδα. Δευ-
τέρον δὲ, ἀπὸ τῆς λαμπρότητος· οὐδενὸς γὰρ ἀστέρος
ἐν ἡμέρᾳ φαινομένου, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἡλιακῆς
λαμπρότητος, τοῦτον μόνον, ἐν ἡμέρᾳ φαινόμενον,
οὐκ ἠδύνατο ὁ ἥλιος ἀποκρύπτειν. Τρίτον, ἀπὸ τοῦ
φαίνεσθαι κατὰ λόγον, καὶ πάλιν κρύπτεσθαι. Μέχρι
μὲν γὰρ Παλαιστίνης ἐφαίνετο ἐδηγῶν αὐτοῦ· ἐπεὶ
δὲ τῶν Ἱεροσολύμων ἐπέδησαν, ἐκρυψεν αὐτὸν·
εἴτε πάλιν ἐξελεύσιν αὐτοῖς ἀπὸ τῶν Ἱεροσολύμων

A Magi, viso unico astro, crediderunt, ipsi autem
neque tot prophetis credere voluerunt.

Vers. 2. *Dicentes* — ad adorandum eum. Et unde
cognoverunt stellam illam regis Judæorum nativi-
tatem manifestare? Quia ex genere Balaam astro-
logi descendebant, et scripta illius adeuntes, inve-
nerunt ab eo dictum: *Orietur stella ex Jacob, et
consurget homo ex Israel*¹⁰. Tali itaque prophetia
permoti, agnoverunt, ex Judæis regem nasciturum
in modum stellæ, excelsum scilicet et clarum. Ex
eo igitur tempore stellas observabant: tunc autem
hanc insuetam, et recenter apparentem videntes,
nihil cunctando venerunt, ut eum qui natus erat,
adorarent, volentes a prima statim aetate ipsi pen-
dere tributa (b), ut cognito, quis esset, et in qua or-
turus civitate, ubi crevisset, amicum sibi haberent. Et
quidem usque ad Palæstinæ regionem stellæ ducatum
habuerunt. Ubi autem Hierosolymis appropin-
quassent, amplius eam non viderunt. Quod factum
est, ut duce perduto interrogare cogerentur, fieretque
Judæis manifestum natum esse Christum ne in posterum
dicere possent: Non novimus, utrum natus sit. Significavit
etiam stella Christum, ut Balaam prophetia compleretur.
Quia enim prophetæ, Christum præmonstrantes, Judæis
persuasuri non erant, reliquum erat, ut gentibus stella
indicaret justitiæ Solem e terra orientem. Neque enim
prophetam aut nuntium viderant, ut ab eis cognoscerent.
Soli autem Persæ stellam hanc observarent; soli namque
diligentius circa astrologiam ab infantia occupabantur.
Neque tamen omnes Persæ, quia non omnes acris erant
ingenii, neque æqualiter omnes erant credituri.

Nunc vero dicendum est contra Genethliacos, qui
stellam hanc proferunt in patrocinium artis Ge-
ethliacæ, stellam hanc non naturam stellarum, sed
figuram duntaxat habuisse. Et vere divina quedam
inerat potentia in hanc figuram transformata. Et
hoc quidem ex multis manifestum est. Primum a
via. Nam quælibet stella ab ortu progreditur in
occasum, sola hæc a septentrione in meridiem
ferebatur: talem nempe sortiitur Palæstina situm,
si ad Persidem conferas. Secundo a splendore. Si-
quidem nulla in die apparet, propter excessum
lucis solaris: hanc solam in die apparentem ol
occultare non poterat. Tertio ex hoc quod prout
opus erat apparebat, rursusque occultabatur. Usque
ad Palæstinæ enim regionem ducatum illis præstans,
apparuit. Ex quo autem Hierosolyma accesserunt,
seipsam occultavit: rursusque ab Hierosolymis ex-

¹⁰ Num. xxiv, 17.

Variæ lectiones et notæ.

(54) Οἱ, addit A.

(b) *Pendere tributa*. Forte φόρον aut φόρους, pro φίλταν, legit. Redde, amicitiam exhibere. Ita εὐπολίαν
καταβάλλεσθαι. Alciphrt. p. 43.

euntibus, demonstratur. Et illis quidem euntibus, A præcedebat, stantibus vero circummanebat, juxta illorum necessitatem suum præbens motum. Quarto ex eo quod terræ proxima incedebat, neque enim speluncam aut diversorium demonstrasset, si aliis proxima stellis, sublimis lata fuisset: nunc autem veniens, stetit supra locum, in quo erat puer.

Vers. 3. *Cum audisset autem—cum illo.* Herodes quidem jure turbatus est, nempè timens de regno suo, filiorumque suorum; tota autem civitas, quæ Hierosolyma appellantur, quare turbata est? Atqui gaudere ipsam magis oportuit, quod ipsis Rex natus esset, quem olim prophetæ Salvatorem ac Redemptorem Israel prænuñtiaverant, et gloriari tanquam propinquos, quod statim a cunabulis Persas ad sui adorationem attraheret. Verum B excæcavit illos invidia, statimque audientes, turbati sunt quasi timentes, ne forte salutem consequerentur. Persæ vero cum essent extranei, non solum Nato non inviderunt; imo a finibus suæ regionis usque Bethleem propter eum venerunt. Judæi autem cum essent cognati, etiam gloriæ ejus inviderunt, ne forte magnus futurus esset: et cum Bethleem prope haberent, ita invidi fuerunt ac pigri, ut ad eam non accederent (c).

Vers. 4. *Et congregatis—Christus nasceretur.* Atqui Magi non dixerunt se Christum quærere; cur igitur Herodes de Christo interrogat? quia jamdudum audiebat, in proximo nasciturum esse Christum regem Israel, statimque audiens in Judæa natum esse regem, et quod hunc stella Persis indicasset, intellexit eum esse, qui dicebatur Christus; et convocat principes sacerdotum ac scribas, utpote dicta prophetica, librosque in oro habentes, et interrogat, ubi Christus nasceretur, hoc est, in quo terræ loco nasciturus inveniretur. Illi vero et locum dicunt, et testem citant prophetam. Scire autem oportet, quod nominatim Christum esse Deum, cæteris manifestus scripsit Daniel.

Vers. 5. *At illi—Vers. 6. Israel.* Michææ prophetia est, ut prædiximus. Recitant autem ipsam pontifices et scribæ sub compendium. Vide ergo, quæ in laudem Bethleem Dominus per prophetam D annuntiaverit. Etsi, inquit, villis appares ad aspectum, quantum tamen ad id, quod animo concipitur, non es minima inter principes tribus Juda. Quælibet namque tribus diversos habebat in propriis civitatibus principes. Et vere nominatissima fuit post Salvatoris Nativitatem. Quo-

ἀπεφάνη, καὶ βαδίζοντων μὲν προηγείτο, ἱσταμένω δὲ περιέμενε, πρὸς τὴν χρεῖαν αὐτῶν τὸ ἐκ αὐτοῦ ποιούμενος κίνησιν. Τέταρτον, ἀπὸ τοῦ βαδίζειν πρόσβεια· οὐ γὰρ ἂν ἔδειξε τὸ (35) σπήλαιον, εἰ παρακλησῶς τοῖς ἄλλοις ἀστρασιν ὑψηλὸς ἐφέριτο. Οὗτος, δὲ, ἐλθὼν ἔστη ἐπάνω, οὐ ἦν τὸ παιδίον.

Ἀκούσας δὲ — περὶ αὐτοῦ. Ὁ μὲν Ἡρώδης ἐταράχθη, δειλιάσας περὶ τῆς βασιλείας ἐκ αὐτοῦ τε καὶ τῶν παιδῶν αὐτοῦ. Πᾶσα δὲ ἡ πόλις, ἡ καλουμένη Ἱεροσόλυμα, διατρίβεται; καίτοι χαίρει αὐτὴν εἶναι μᾶλλον, ὅτι ἐγεννήθη αὐτοῖς βασιλεὺς, ὃν οἱ προσφῆται πάλαι προκατήγγειλαν Σωτῆρα καὶ Λυρωτὴν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἐγκαλλωπίζεσθαι ὡς (36) συγγενεῖς, ὅτι εὐθύς ἐκ σπαργάνων τοὺς Πέρσας ἐβίβουεν εἰς προσκύνησιν· ἀλλ' ἡ βασκανία τετύφλωκεν αὐτοῦς, καὶ εὐθύς ἀκούσαντες ἐταράχθησαν, ὡς περὶ δεδοικότες, μήποτε σωτηρίας τύχωσιν. Ἀλλὰ Πέρσαι μὲν, ἀλλογενεῖς ὄντες, οὐ μόνον οὐκ ἐβόνησαν τῷ γεννηθέντι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρῶν τῆς οἰκουμένης μέγροι τῆς Βηθλεὲμ ἦλθον εἰς αὐτόν. Ἰουδαῖοι δὲ, συγγενεῖς; τυγχάνοντες, καὶ ἐβόνησαν αὐτῷ τῆς δόξης. εἰ μέλλοι μέγας εἶσεσθαι, καὶ τὴν Βηθλεὲμ ἐγγὺς ἔχοντας, οὐκ ἀπέλθον. Οὕτω καὶ φθονεροὶ ἦσαν καὶ ὀκνηροὶ.

Καὶ συναγαγῶν — ὁ Χριστὸς γεννᾶται. Καὶ μὴν οἱ Μάγοι οὐκ εἶπον, ὅτι τὸν Χριστὸν ζητοῦσι. Πῶς οὖν ὁ Ἡρώδης περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐρωτᾷ; Διότι πάλαι ἤκουεν, ὅτι μέλλει γεννηθῆναι ὁ Χριστὸς βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ εὐθύς ἀκούσας, ὅτι βασιλεὺς ἐγεννήθη ἐν Ἰουδαίᾳ, καὶ ὅτι ἀσὴρ τοῦτον Πέρσαις ἐμήνυσσε, συνῆκεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ λεγόμενος Χριστὸς, καὶ συγκαλεῖ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς Γραμματεῖς, ὡς τὰς προφητικὰς βίβλους καὶ ῥήσεις (37) διὰ στόματος ἔχοντας, καὶ διερωτᾷ πῶς ὁ Χριστὸς γεννᾶται, τοῦτέστιν, ἐν ποίῳ τόπῳ τῆς γῆς εὐρίσκειται, ὅτι γεννᾶται· οἱ δὲ καὶ τὸν τόπον λέγουσι, καὶ μάρτυρα παράγουσι τὸν προφήτην. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ὄνομαστί (38) Χριστὸν τὸν Χριστὸν φανερώτερον τῶν ἄλλων προφητῶν ὁ Δανιὴλ ἀνέγραψεν.

Οἱ δὲ — Ἰσραὴλ. Μιχαίου μὲν ἡ προφητεία, καθὼς ἀνωτέρω δεδηλώκαμεν ἀπιγγέλλουσι δὲ αὐτὴν κατ' ἐπιτομὴν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ Γραμματεῖς. Ὅρα δὲ, ὅποια περὶ τῆς Βηθλεὲμ διὰ τοῦ προφήτου προανεφώνησεν ὁ Θεὸς, ὅτι εἰ καὶ τὸ φαινόμενον εὐτελής εἶ (39), ἀλλὰ γὰρ τὸ νοούμενον οὐκ ἐλαχίστην τι; ὑπάρχεις ἐν ὄλαις ταῖς ἡγεμονίαις τῆς τοῦ Ἰουδα φυλῆς. Ἐκάστη γὰρ φυλὴ διαφόρους εἶχεν ἡγεμονίας ἐν ταῖς οἰκείαις πόλεσι. Καὶ ὅντως ὄνομαστοτάτη γέγονε, μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος.

Variae lectiones et notæ.

(35) Καλύδην appellat Chrysostom. t. VII, p. 88; κατόλυμα, seu diversorium, de suo videtur adjecisse interpret Hentenius. Vide infra ad vers. 11.
(36) Ita interpret. Conjici tamen possit, συγγενεῖς.

Mox tamen est ἀλλογενεῖς; et rursus συγγενεῖς.

(37) Καὶ ῥήσεις, omittit A.

(38) Hentenius videtur legisse Θεόν.

(39) Δοκεῖς, pro εἶ. A.

(c) *Accederent.* Videtur legisse ἐπέλθον, quod non displicet.

Ἐκείστοτε γὰρ ἐκ παράντων τῆς οἰκουμένης ἔρχον- A
ται ταύτην ὀφύμενοι, καὶ προσκυνήσαντες τὸν τό-
πον, ἐνθα ὁ Χριστὸς γεγέννηται. Εἶτα τίθησι καὶ
τὴν αἰτίαν τῆς ἐνδοξότητος· ὅτι Ἐκ σοῦ ἐξελεύ-
σεται, εἰπὸν βλαστήσει, ἡγούμενος. Ἠγούμενον
δὲ (40) καὶ ποιμένα ἐκάλεσε τὸν βασιλέα. Ὁ γὰρ
Χριστὸς ἦν μὲν (41) βασιλεὺς, καὶ ὡς Θεός· Ἡ
βασιλεία γὰρ, φησὶν, ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ
κόσμου τούτου· ἦν δὲ καὶ, ὡς ἄνθρωπος. Ἔχει
γὰρ ἔργα βασιλείας, τὸ νομοθετεῖν τοῖς ὑπηκόοις
αὐτοῦ, τὸ ρυθμίζειν, τὸ περιέπειν, τὸ ὑπεραποθνή-
σκειν αὐτῶν, & μέγιστα χαρακτηρίζουσι τὸν ἀληθῆ
βασιλέα. Τὸ γὰρ διδάγμα, καὶ ἡ πορφύρα, καὶ τὰ
τοιαῦτα, τύπου μᾶλλον καὶ ἀλαζονείας εἰσὶ.

Καὶ πῶς εἶπεν αὐτὸν ποιμένα τοῦ Ἰσραὴλ; σύμ-
πασαν γὰρ τὴν οἰκουμένην ἐποιμανε Πῶς; Ἰνα
μὴ σκανδαλισθῶσιν Ἰουδαῖοι, ὡς μηδὲν τι πλείον
τῶν ἄλλων ἔχοντες, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ἔχουσιν ἀφορμὴν
οἰκτιρώσεως, ἐπεὶ καὶ ἐξ αὐτῶν ἐδιδάσθησε, καὶ παρ'
αὐτοῖς, (42) ἐγεννήθη. Εἰ δὲ τις εἰποι· Καὶ πῶς· οὐκ
ἐποιμανεν (43) αὐτοῦ; οὗτοι γὰρ εἰσιν Ἰσραὴλ·
ἀκούσει, ὅτι καὶ τούτο πεποιήκειν. Ὅσοι γὰρ ἐξ
αὐτῶν ἐπίστευσαν, ἐποιμανε τούτους. Ἄλλως τε
δὲ, Ἰσραὴλ ἔστι πᾶς εἰδὼς Θεόν. Ἰσραὴλ γὰρ ἐρμη-
νεύεται, ἱρώρ Θεόν. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, ὅτι Οὐ
πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ. Εἰ δὲ μὴ
πάντας τοὺς Ἑβραίους ἐποιμανεν, ἐκείνων ἔστι τὸ
ἔγκλημα, μὴ θελησάντων ὑπὲρ αὐτοῦ ποιμαίνεσθαι.
Ἐίρηκε γὰρ· Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρό-
βατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. Καὶ ὁ εὐαγγέ-
λιστής; δὲ φησὶν Ἰωάννης, ὅτι Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, C
καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον.

Κάνταῦθα δὲ κακουργοῦσιν Ἰουδαῖοι λέγοντες,
ὅτι περὶ τοῦ Ζοροβάβελ εἶπε ταῦτα ἡ προφητεία.
Πρὸς οὐς φάμεν, ὅτι καὶ μὴν ὁ Ζοροβάβελ οὐκ ἐν
Βηθλεὲμ, ἀλλ' ἐν Βαβυλῶνι γεγέννηται. Σὺ δὲ θαύ-
μασον τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, πῶς, παρεσκευά-
σεν ὑπὲρ μὲν τῶν Μάγων διδαχθῆναι τοὺς Ἰουδαίους,
ὅτι καὶ ἀστήρ τὸν Χριστὸν ἐκήρυξεν, ὑπὲρ δὲ τῶν
Ἰουδαίων τοὺς Μάγους, ὅτι καὶ προφητῆται τούτου
προκατήγγειλαν.

Τότε Ἡρώδης—ἀστέρος. Διὰ τὴν λάθρα τούτους
ἐκάλεσε; διότι ὑπόπτους τοὺς Ἰουδαίους, ὡς συγγε-
νεῖς τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἠθέλην ἀκούειν αὐτοῦς, & D
ἐμῶν ἐρωτῆσαι καὶ παραγγεῖλαι, μήποτε νοήσαν-
τες, ὅτι ἐπιβουλεύει αὐτῷ, διασώσῃν αὐτὸν, ὡς ἴδιον
βασιλέα. Ἠκρίθωσε δὲ, ἀντὶ τοῦ Ἀκριθῶς ἔμαθεν.
Ἠκρίθωσε δὲ τὸν χρόνον τοῦ ἀστέρος, ὅτε ἐφάνη αὐ-
τοῖς, ἵνα ἐκείθεν ἀριθμῆσιν τὸν χρόνον τῆς τοῦ Χρι-
στοῦ γεννήσεως. Προσεδόκησε γὰρ, ὅτι ὅτε οὗτος ἐ-
φάνη, τότε πάντως ἐγεννήθη καὶ ὁ Χριστός.

tidie enim ab universo orbe accedunt, ipsam
visuri, locumque, ubi Christus natus est, adora-
turi. Deinde magnæ famæ ac nominis causam
ponit: *Ex te enim exiit*, hoc est, nascetur dux.
Duce[m] autem ac pastorem sive rectorem, dixit
regem. Nam Christus et secundum divinitatem
Rex erat; *Regnum (ait) meum non est ex hoc
mundo* ¹⁰; et secundum humanitatem: siquidem
regis exercebat opera, leges videlicet subditis con-
dens, corrigens illos ac fovens, et pro eis mori-
ens: quæ maxime eum, qui vere rex est, in-
signiunt. Diadema enim et purpura, reliquaque
similia, fastus magis sunt et arrogantie.

Quomodo autem eum dixit pastorem sive re-
ctorem Israel (utrumque enim significat verbum
ποιμαίνω, et regere et pascere), cum universam
paverit orbem? Ne offendantur Judæi, quasi
cæteris nihil amplius habentes, sed occasionem
magis habeant familiaritatis ejus: quod ab ipsis
genitus, et apud eos natus sit. Si quis autem dicat:
Quomodo ergo illos non pavit, cum sint ipsi Israel?
Audiat, quod etiam hoc fecit: pavit enim illos
qui ex ipsis crediderunt; alioqui etiam Israel
est omnis qui videt Deum. Israel namque, si quis
interpretetur, idem sonat quod *videns Deum*. Di-
cit autem Paulus: *Non omnes qui ab Israel de-
scendant, hi sunt Israelitæ* ¹¹. Quod si non omnes
pavit Hebræos, illorum culpa est, qui ab eo pasci
noluerunt. Dixit enim: *Non sum missus, nisi ad
oves perditas domus Israel* ¹². Evangelista autem
Joannes: *In sua, inquit, venit, et sui eum non
receperunt* ¹³.

Hoc quoque depravant Judæi, dicentes, de Zoro-
babel locutam esse prophetiam. Quibus nos e
diverso dicimus, Zorobabel non in Bethleem, sed
in Babylonia natum esse. Tu vero Dei admirare
gubernationem: quomodo ordinavit, a Magis qui-
dem doceri Judæos, quod ipsum stella prædi-
caverit: a Judæis autem Magos, quod et prophetæ
ipsum prænuntiaverint.

Vers. 7. *Tunc Herodes—stellæ*. Quare hos clam
vocavit? Quia suspectos habebat Judæos, nempe
Christi cognatos: nec volebat, ut ipsi audirent,
quæ interrogaturus aut præceptorus erat: ne se te
intelligentes quod ei insidiaretur, servari nisi ipsum.
tanquam proprium regem. Exacte autem perqui-
sivit, sive didicit tempus stellæ, quando scilicet
eis apparuerit, ut inde tempus Nativitatis Christi
numeraret. Cogitavit enim, tunc procul dubio
natum esse Christum, quando stella apparuerat.

¹⁰ Joan. xviii, 36. ¹¹ Rom. ix, 6. ¹² Matth. xv, 24. ¹³ Joan. I, 11.

Varie lectiones et notæ.

(40) Δέ, omittit A.
(41) Ἰὸστ μὲν, rursus habet γάρ A.

(42) Ἐγενήθη A.
(43) Ἐποιμανε τούτους A.

Vers. 8. *Et missis illis—adorem eum.* Vide dolum Herodis, et considera ejus insipientiam. Si enim vere adoraturus erat, quare hoc clanculo præcipiebat? Si vero ipsum occidere parabat, quomodo non intelligebat, ex secreto præcepto hos in doli suspicionem adducendos? Primum autem de stella diligenter perquisivit, et tunc præcepit ut, si ei non manifestarent eum, de quo sibi renuntiari præcipiebat cognito tempore stellæ, paratas insidias exercere posset. Sed, o Herodes, qui contra Deum pugnam suscipis, redi, quæso, ad teipsum. Quomodo occidere paras immortalē (d)? Quomodo non intelligis, quod, quem prophætæ olim annuntiaverunt, stellaque significavit, et Magi ad adorandum inducti sunt, huic te superstitem esse (e) omnino sit impossibile?

Vers. 9. *Qui eum audissent—erat puer.* Postquam jam locum didicerant, quare rursus ipsis stella apparuit? Ut puerum demonstraret. Quomodo enim aliter eum agnovissent in tugurio natum, nec cubile splendidum habentem? Ob hoc igitur *veniens stetit supra locum in quo erat puer*, divinum ostendens esse partum.

Vers. 10. *Visa autem stella—valde.* Gavisusunt, utpote reperto duce, nequaquam fallaci. Ex hoc enim certam habuerunt fiduciam, quod quæsitum invenirent.

Vers. 11. *Et ingressi—Matre ejus.* Domum hic *tugurium* vocat, quod Lucas *diversorium* vocat²². Domus nempe erat, quod utcumque inhabitaretur; diversorium autem, tanquam seiles ac mansio ingredientium. Diversorium enim dicitur, etiam ipsum tentorium. Cum enim concurrissent in civitatem Bethleem omnes qui a Javid descendebant, causa census quem Cæsar fieri jusserat, prout scripsit Lucas²³, non invenerunt, qui cum Virgine erant domum liberam ad hospitandum, ideo ad diversorium quoddam declinaverunt, in quo præsepe erat jumentorum. Statim autem peperit Virgo Christum: et quia alius locus non erat in diversorio, involutum fasciis infantem, reclinavit in præsepe, juxta Lucam²⁴.

Deinde, sicut ait Chrysostomus, ipsum tulit (f): et quando ingressi sunt Magi, ipsum super genua habebat. Nec enim more aliarum matrum partus dolores sustinuit; quia neque ex viro pepererat.

Vers. 11. *Et prostrati—myrrham.* Et quomodo ipsum esse crediderunt, cum nihil viderent circa eum præter tugurium, et matrem pauperulam, vilemque puerulum fasciis involutum? Quomodo? Primum quidem a stella, quæ supra ipsum permane-

²² Luc. II, 7. ²³ Ibid. 1. ²⁴ Ibid. 7.

Varie lectiones et notæ.

(44) Ἔτοιμον, σχολάζοντα.

(d) *Immortalem.* Ἀνάλωτον, qui capi nequit. Idem vocabulum occurrit pag. 71 penult. (col. 147 C).

(e) *Superstitem esse.* Περιγενέσθαι, superare, vin-

Α *Και πέψαας αὐτοὺς—προσκυνήσω αὐτῷ.* Ὅρα τὸν δόλον τοῦ Ἡρώδου, καὶ διάσυρε τὴν ἀνοιαν αὐτοῦ. Εἰ μὲν γὰρ ἀληθῶς ἤμελλεν αὐτῷ προσκυνῆσαι, διατί λάθρα τοῦτο παρήγγειλεν; εἰ δὲ ἀνελεῖν αὐτὸν ἐβούλετο, πῶς οὐ συνείδεν, ὅτι ἐκ τοῦ λάθρα παραγγέλλειν εἰς ὑπόβριαν δόλου τούτου ἐνέησι; Πρῶτον δὲ ἠκρίβωσε περὶ τοῦ ἀστέρος, καὶ τότε παρήγγειλεν, ἵνα εἰ μὴ δηλώσουσιν αὐτῷ, περὶ οὗ παρήγγειλεν, ἀπὸ τοῦ χρόνου τοῦ ἀστέρος δυναθῆ θηρᾶται τὸν ἐπιβουλεύομενον. Ἄλλ', ὦ θεομάγε, φαῖν ἂν πρὸς αὐτὸν, πῶς ἐπιχειρεῖς ἀνελεῖν τὸν ἀνάλωτον; πῶς οὐ συνήκας, ὅτι ὄν προφητῆται πάσαι κατήγγειλαν, καὶ ἀστὴρ ἐμήνυσε, καὶ Μάγοι προσκυνεῖν ἐπαίγονται, τούτου περιγενέσθαι παντελῶς ἀδύνατον;

Β *Οἱ δὲ ἀκούσαντες—ἦν τὸ παιδίον.* Ἐπεὶ τὸ χιρὸν ἔμαθον, τίνας ἔνεκεν ὁ ἀστὴρ πάλιν ἐφάνη αὐτοῖς; Ἴνα ὑποδείξῃ τὸ παιδίον. Πῶς γὰρ ἂν ἐπέγνωσαν αὐτὸ ἐν καλύβῃ γεγεννημένον, καὶ μήτε μητέρα ἔχον λαμπράν; Διὰ τοῦτο τοῖνον ἐλθὼν ἔστη ἐπάνω, ὅπου ἦν τὸ παιδίον, δεικνύων, ὅτι θεῖόν ἐστι τὸ γεννηθέν.

Γ *Ἰδόντες δὲ τὸν ἀστέρα—σφόδρα.* Ἐχάρησαν, ὡς εὐρόντες τὸν ἀψευδέστατον ἰδοῦν. Ἐπληροφόρηθησαν γὰρ λοιπὸν, ὅτι καὶ τὸ ζητούμενον εὐρέσουσι.

Καὶ ἐλθόντες εἰς--τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Οὐκ ἔπαυσα τὴν καλύβην εἰρηκεν, ἦν ὁ Λουκᾶς κατάλυμα εἶπεν. Οἰκία μὲν γὰρ ἦν, διὰ τὸ ἐπωσθήποτε οἰκίσθηαι· κατάλυμα δὲ ὡς καταγωγὴ τῶν εἰσερχομένων. Καταλύειν γὰρ λέγομεν καὶ τὸ καταστῆναι. Πάντων γὰρ τῶν ἐκ Δαυὶδ καταγομένων συνδεδραμηκόων εἰς τὴν πόλιν αὐτοῦ, τὴν Βηθλεὲμ, δὲ τὴν παρὰ Καίσαρος ἀπογραφὴν, ὡς ὁ Λουκᾶς ἱστορήσεν, οὐχ εὐρον ἐλευθέρων (44) οἶκον ξενίας οἱ περὶ τὴν Παρίνον διὰ καὶ εἰς καλύβην τινὰ κατέλυσαν, ἐν ἣ φάτην ἀλόγων ἦν. Αὐτίκα δὲ γεννησασα τὸν Χριστὸν ἡ Παρθένος, ἐπεὶ οὐκ ἦν τόπος, ἄλλος ἐν τῷ καταλύματι ἐκείνῳ, σπαργανύσασα ἀνέκλινε τὸ βρέφος ἐν τῇ φάτῃ, κατὰ τὸν Λουκᾶν.

Εἶτα, καθὼς φησὶν ὁ (45) Χρυσόστομος, ἀνελετο τοῦτο, καὶ ἐπὶ τῶν γονάτων εἶχεν, ὅτε οἱ Μάγοι εἰσῆσαν. Οὐδὲ γὰρ ἐν ἀδύναϊς ἦν, ὡς αἱ ἄλλαι μητέρες, διότι οὐκ ἐξ ἀνδρὸς ἐγέννησε.

Καὶ πεσόντες—σμύρναν. Καὶ πῶς ἐπεσθησαν ὅτι οὗτός ἐστιν, οὐδὲν μέγα περὶ αὐτὸν ὀρώντες, ἀλλὰ καλύβην, καὶ μητέρα πενιχρὰν, καὶ τὸ παιδίον εὐτελῶς ἴσπαρ, ἀνωμένον; Πῶς; Πρῶτα μὲν, ἀπὸ τοῦ ἐφισταμένου ἀστέρος. Ἐπειτα δὲ καὶ θεῖα τις

(45) Tom. VII, p. 148.

cere.

(f) *Tulit.* Suscepit, sustulit.

ἐλαμπύς ἐπληροφόρησε τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Καὶ αὐτοῦ δὴλον, ἅφ' ὧν προσηνεχθῆναι δύνανται. Σύμβολον γὰρ, ὁ μὲν χρυσοῦς, βασιλεία; χρυσοῦν γὰρ οἱ ὑπηκοοὶ τοῖς βασιλεῦσι δαμοφοροῦσιν· ὁ δὲ λίβανος, θεότης· λίβανος γὰρ τῷ Θεῷ ἐθυμιάτο· ἡ δὲ σμύρνα, νεκρώσεως· ταύτη γὰρ οἱ πάλαι τοὺς νεκροὺς ἤλειπον, χάριν τοῦ μὴ σήπασθαι, μηδὲ ὀζειν. Ἔδειξαν οὖν, ἅφ' ὧν προσήγαγον, ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦτο παιδίον καὶ βασιλεὺς ἐστὶ, καὶ Θεός, καὶ νεκρωθήσεται, ὡς ἄνθρωπος, διὰ τοῦς ἀνθρώπους.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι ἐπεὶ οἱ βασιλεῖς Βαβυλωνίων τὴν Ἱερουσαλήμ πάλαι πολιορκήσαντες, τὰ τε θεῖα κειμήλια ἀπεσύλησαν, καὶ τὰς θυσίας ἐπαύσαν, καὶ τὸν λαὸν κατέσφαξαν· ἡ δὲ τῆς Βαβυλωνίων βασιλεία μετὰ καὶ τῶν χρημάτων εἰς τοὺς Πέρσας μετέπεσε· κομίζουσι λοιπὸν οἱ Πέρσαι, διάδοχοι τῶν Βαβυλωνίων γεγονότες, τῷ Δεσπότῃ τοῦ ἀτιμασθέντος τότε ναοῦ χρυσοῦν μὲν, ἀντὶ τῶν ἀφαιρεθέντων χρυσοῦν κειμηλίων· λίβανον δὲ, ἀντὶ τῶν θυσιῶν· σμύρναν δὲ, ὑπὲρ τῶν κατασφαγέντων.

Σὺ δὲ γίνωσκε, ὅτι ὡς περ οἱ Μάγοι, εἰ μὴ πόρρω τῆς ἑαυτῶν ἐγένοντο γῆς, οὐκ ἂν εἶδον τὸν Χριστόν· οὕτως· οὐδὲ αὐτοῖς τούτου ἰδέη; εἰ μὴ πόρρω τῶν γῆινων σχέσεων ἀποστή; Ἄρας καὶ σὺ τὸν ἐπίθουλον βασιλεῖα, καὶ τὴν ταρταρομένην πόλιν, λέγω δὴ τὸν ἐνεδρεύοντα κοσμοκράτορα, καὶ τὴν πολιτικὴν τύρην, καὶ σπεῦσον ἐπὶ τὸν Χριστόν. Κἂν μάγος περιεργος εἴης, κἂν ποιμὴν ἀπλοῦς, οὐδὲν σε κωλύσει τοῦτο, μόνον ἔαν, ἄξιον σεαυτοῦ τοιαύτης θεῆς ἀπερ' ασάμενος, ἐπὶ τῷ προσκυνησῇ; ἡκῆς, καὶ μὴ ἐπὶ τῷ ἀτιμάσαι. Καὶ γὰρ ἀτιμάζει τὸν Χριστόν ὁ ἀνεξίως αὐτοῦ μεταλαμβάνων. Καὶ προσάγαγε αὐτῷ, ἀντὶ μὲν χρυσοῦ, λαμπρότητα καθαρῶν πράξεων καὶ τιμῶν λόγων· ἀντὶ δὲ λίβανου, προσευχῆν· *Κατευθυνθήτω γὰρ, φησὶν, ἡ προσευχή μου, ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου*· ἀντὶ δὲ σμύρνης, νέκρωσιν παθῶν, ἧτις μάλιστα συνέχει τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, καὶ εὐδίας ἐμπλήρει.

Ἐκότες δὲ, ὅτι τῶν Μάγων ἐλθόντων εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ περὶ τοῦ ἀστέρου εἰπόντων, εὐθύς ἐθοροβήθη πᾶσα ἡ πόλις, καὶ ὁ προφήτης εἰς μέσον ἦγετο, καὶ ὁ τοῦ τόκου τόπος· ἐφανερῶς, καὶ ἄλλα τινὰ ἐγένετο, τὰ κατὰ τοὺς ἀγραιοῦντας ποιμένας, τὰ κατὰ τοὺς αἰνοῦντας τὸν Θεὸν ἀγγέλους, τὰ κατὰ τὸν Συμεῶν, τὰ κατὰ τὴν Ἄνναν, ἅπερ Λουκάς ἀνέγραψε. Ταῦτα δὲ πάντα ἐτελείτο, ἵνα, καθὼς προειρηκαμεν, μὴ δύνωνται λέγειν εἰς ὑστερον Ἰουδαῖοι, ὅτι οὐκ ἔγνωσαν, πότε γηγέννηται. Καὶ γὰρ, ὡς φησὶν ὁ Χρυσόστομος (46), ἄχρι συμπληρώσεως τῶν ἡμερῶν τοῦ καθαρισμοῦ, τουτέστιν ἐπὶ τῆς σαρκῶντα ἡμέρας, ἐν Βηθλεὲμ ἦν τὸ παιδίον. Καὶ εἰ

A bat : deinde autem splendor quidam divinus animas ipsorum illustrabat, et hunc manifestabat. Propterea obtulerunt ei hæc munera. Aurum siquidem regis dignitatis erat symbolum; subditi enim auro tributa regibus pendunt; thus autem divinitatis, thure namque Deo adoletur; myrrha vero mortalitatis, hac enim veteres ungebant mortuos, ne putrescerent, aut gravem redderent odorem. Ab his igitur, quæ protulerunt, muneribus, demonstrarunt eum qui apparuit puerum, et Regem esse et Deum, ac tanquam hominem propter homines moriturum.

Potest quoque et alio modo dici, quod quia Reges Babylonis Jerusalem quondam expugnaverant, ac divinos thesauros depraedati fuerant, et hostias cessare fecerant, populumque jugularerant; regnum autem Babylonis una cum suis thesauris ad Persas devolutum erat: ideo afferunt Persæ Babyloniorum hæredes Domino templi, quod tunc contumelia affectum fuerat, aurum quidem pro sublatis auri thesauris, thus autem pro hostiis, myrrham vero pro jugulatis.

Tu itidem observa, quod quemadmodum Magi, nisi longe a propria terra recessissent, Christum nequaquam vidissent, ita neque tu ipsum videre poteris, nisi longe a terrenis affectibus recesseris. Dimitte et tu quoque regem insidias parantem ac turbatam civitatem; dico sane insidiantem mundi rectorem, tumultumque civitatis, et ad Christum festina. Sive enim Magus fueris curiosa sectatus, sive pastor simplex, nihil id tibi obsuerit, modo tibi visione teipsum dignum reddens, ad eum venias odorandum, et non ad inhonorandum. Christum siquidem inhonorat, qui ipsum indigno recipit. Sicque offer ipsi pro auro quidem purorum operum splendorem; pro thure autem orationem: *Dirigatur enim oratio mea, inquit, sicut incensum in conspectu tuo* 46. Pro myrrha vero affectionum mortificationem, quæ magis conservat animæ substantiam, et suavi implet odore.

Considera etiam, quod Magis Hierosolymia ingredientibus, et de stella loquentibus, statim tota civitas turbata est, prophetaque in medium adductus est, ac locus partus manifestatus. Et alia quædam facta sunt: tum circa pastores in agro degentes, tum circa angelos Deum laudantes, tum circa Simeonem et Annam, quæ Lucas scripsit 27. Hæc autem omnia completa sunt ut, quemadmodum diximus, non possent in posterum dicere Judæi: Nos, quando natus est, non cognovimus. Etenim, sicut dicit Chrysostomus, usque ad impletionem dierum Purificationis, hoc est ad quadraginta dies, mansit puer Bethleem; ut nisi vo-

46 Psal. cxl., 2. 27 Luc. ii, 8-38.

luntarie obsrduissent, oculosque clausissent ad ea, quæ dicti vel visa sunt, venissent utique Bethleem, ipsamque vidissent. Nunc autem Persæ a finibus terræ usque Bethleem venerunt: Hebræi vero Bethleem circumadjacentes, ipsam ingredi noluerunt, neque ea videre, quæ ab his qui viderant, fuerant divulgata. Nam et pastores omnibus sibi occurrentibus nuntiaverunt, quæ viderant, sicut dixit Lucas ²⁸. Persæ quoque, qui ante populum Hebræorum Christum viderunt, quasi facto (g) signa fierunt gentes ante populum Hebræorum ipsum agnitas; quod etiam Paulus dixit Judæis: *Vobis quidem oportuit primum loqui verbum Dei* ²⁹; ex quo autem indignos vos judicastis, ecce convertimur ad gentes.

Vers. 12. *Et oraculo accepto — regionem suam.* Antequam puerum vidissent, stella ducatum eis præstitit: postquam autem viderunt, angelus deinceps quasi jam sanctificatos alloquitur. *Oraculo, inquit, accepto, hoc est, Admonitione suscepta; reversi vero sunt, citius credentes (h) tanquam fideles, in regionem suam, futuri doctores eorum, quæ facta sunt. Nec ad Herodem redierunt, ut frustra se insidiari intelligeret et ab incæpto desisteret.*

Vers. 13. *Qui cum recessissent — Ægyptum.* — Completis quadraginta diebus purificationis, sicut dicit Lucas ³⁰, adduxerunt Jesum Hierosolyma, ut sisterent illum Domino, sicut scriptum est in lege Domini. *Et ut perfererant omnia, quæ secundum legem Domini erant, reversi sunt in Galilæam, in civitatem suam Nazareth* ³¹. Et exinde statim angelus apparet Joseph in somnis, jubens eos in Ægyptum fugere. Quæ ergo Matthæus, brevitatis amator, prætermisit, hæc Lucas tanquam diligens conscripsit.

Quare autem non mansit Christus Nazareth, sic ut occidi non posset? Quia, si hoc factum esset, aliqui affirmassent humanitatem juxta phantasiam tantum assumptam fuisse, humanis videlicet non subjectam affectibus. Aliqui eos tantum pueros occidit Herodes, qui in Bethleem, et in finibus ejus erant, non qui in Nazareth. Sed præviderat Deus, si in Nazareth mansisset, indicandum Herodi; ideo etiam ab ipsa fugere jussit. In Ægyptum autem mittitur: simul quidem propter causam, quam dixit evangelista, Ut completeretur videlicet, quod dictum est a Domino per prophetam dicentem: *Ex Ægypto vocavi Filium meum* ³²; simul etiam, quia Ba-

α μη ἐκόντες; ἐκώφευον καὶ ἔμυσον πρὸς τὰ λεγόμενα καὶ ὀρώμενα, πάντως ἂν εἰσῆλθον εἰς Βηθλεὲμ, καὶ εἶδον αὐτό. Νῦν δὲ Πέρσαι μὲν ἀπὸ παραύτων τῆς οἰκουμένης ἦλθον ἕως τῆς Βηθλεὲμ, Ἑβραῖοι δὲ παρακαθήμενοι τῇ Βηθλεὲμ, οὐκ ἔθλησαν εἰσελθεῖν εἰς αὐτήν, οὐδὲ ἰδεῖν τὰ πρὸς τῶν ὀρώμετων θρυλλούμενα. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ποιμένες πᾶσιν, οἷς ἐνετύγχανον, ἀνήγγελλον, ἃ εἶδον, ὡς εἶρηκεν ὁ Λουκᾶς. Οἱ μάλιστα Πέρσαι, πρὸ τοῦ δήμου τῶν Ἑβραίων ἰδόντες τὸν Χριστὸν, ἐσημασαν, ὡς ἐν συμβόλοις, ἔτι τὰ ἔθνη πρὸ τοῦ δήμου τῶν Ἑβραίων ἐπιγνώσονται αὐτόν. Ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε πρὸς (47) Ἰουδαίους· ὅτι Ὑμῖν ἀναγκαῖον (48) ἦν πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου ἐπειδὴ δὲ ἀναξίους ἑαυτοὺς ἐκρίνατε. ἰδοὺ στραφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη.

Καὶ χρηματισθέντες — χώραν αὐτῶν. Πρὸ μὲν τοῦ ἰδεῖν τὸ παιδίον, ἀστὴρ αὐτοὺς ὠδήγει· μετὰ δὲ τὸ ἰδεῖν, ἄγγελος αὐτοῖς λοιπὸν, ὡς ἁγιασθεῖσιν, ὁμιλεῖ. Χρηματισθέντες δὲ, ἀντὶ τοῦ Παραγγελθέντες. Ἀνεχώρησαν δὲ εὐκείως, ὡς πιστοὶ, καὶ ἀπῆλθον εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἐσόμενοι διδάσκαλοι τῶν γεγεννημένων, καὶ οὐκ ἀνέκαμψαν πρὸς Ἡρώδην, ἵνα συνήσῃ, ὅτι μάτην ἐπιβουλεύει, καὶ παυθῆ τῆς ἐπιχειρήσεως.

Ἀναχωρησάντων δὲ αὐτῶν — Αἴγυπτον. Πληρωθεῖσιν τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν τοῦ καθαρισμού, ὡς φησὶν ὁ Λουκᾶς, ἀνήγαγον τὸν Ἰησοῦν εἰς Ἱεροσόλυμα, παραστήσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου. Καὶ, ὡς ἐτέλεσαν ἅπαντα τὰ κατὰ τὸν νόμον Κυρίου, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν Ναζαρέτ. Καὶ λοιπὸν εὐθὺς ἄγγελος φαίνεται τῷ Ἰωσήφ κατ' ὄναρ, κελεύων φυγεῖν αὐτοὺς εἰς Αἴγυπτον. Ἄ τοίνυν, ὡς φιλοστόμιμος, παρήκεν ὁ Ματθαῖος, ταῦτα, ὡς ἀκριβῆς, ὁ Λουκᾶς ἀνέγραψε.

Καὶ διατί οὐκ ἔμεινεν ὁ Χριστὸς ἀνάλωτος ἐν τῇ Ναζαρέτ; Διότι, εἰ τούτῳ γέγονεν, ἔλεγον ἂν τινες ἰσχυρῶς, ὅτι κατὰ φαντασίαν ἐνηθρώπησε, μὴ ὑποκαίμενος ἀνθρωπίνους πάθει. Καὶ μὴν τοὺς ἐν Βηθλεὲμ καὶ τοὺς ὄρλοις αὐτῆς παιδας ἀνελεῖν Ἡρώδης, οὐ μὴν τοὺς ἐν Ναζαρέτ· ἀλλὰ προεγίνωσκεν ὁ Θεὸς, ὅτι μένων ἐν Ναζαρέτ καταμηνυθήσεται τῷ Ἡρώδῃ· διὸ καὶ ἀπὸ ταύτης φεύγειν προσέταξεν. Εἰς Αἴγυπτον, δὲ πέμπεται, ὅμα μὲν διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν εἶπεν ὁ Εὐαγγελιστῆς, ὅτι Ἰνα πληρωθῆ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου· ὅμα δὲ, ἐπειδὴ ἡ Βαβυλῶν καὶ ἡ Αἴγυπτος· μάλιστα τῆς οἰ-

²⁸ Luc. viii, 18. ²⁹ Act. xiii, 46. ³⁰ Luc. ii, 22. ³¹ Ibid. 39. ³² Osee xi, 2.

Variae lectiones et notæ.

(47) Πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· Α.

(48) Ἦν, ἀντὶ ἀναγκαῖον, habet Chrysostom. t. VII, p. 111. In reliquis consentit. Nemo tamen

Criticus ex hoc loco importabit lectiones variantes contextui sacro.

(g) Quasi facto. Quasi signis, quasi ominibus.

(h) Citius credentes. Obedientes.

κουμένης ἀπάσης τῆ φλογὶ τῆς ἀσεθείας ἦσαν ἐκκαυμέναι, τῆ μὲν τοὺς μάγου· ἀπέστειλε, τῆς δὲ αὐτὸς ἐπέβη, βουλόμενος ἀμφοτέρας διορθώσασθαι. Διδάσκει δὲ ἡμᾶς ἐντεῦθεν, καὶ δεῖ χρῆ τὴν πιστὸν εὐθύς ἐκ προοιμίων πειρασμοῦ προσδοκᾶν. Ὅρα οὖν αὐτὸν ἐκ σπαργάνων ἐπιβουλεύομενον καὶ φεύγοντα πρὸς τὴν ὑπερορίαν· φεύγει δὲ καὶ ἡ μήτηρ καὶ ὁ Ἰωσήφ. Καὶ οἱ μάγοι δὲ ἐν τάξει φυγάδων λελάθθησαν· ἀνεχώρησαν. Καὶ μυρίους ἄπαντες (49) ἐπίστησαν πειρασμοῦ, ἴνα, ἔθαν καὶ σὺ διακονῆς πνευματικῶν πράγματι, καὶ περιπίπτῃ πειρασμοῖς, ἔχῃς ὑπόδειγμα, καὶ μὴ δυσφορῆς, ἀλλὰ γινώσκῃς, ὅτι πειρασμοὶ τοῖς ἀγαθοῖς· πράγμασι συγκεκλήρωται, τοῦ διαβόλου μὲν εἰς ἐμπόδιον αὐτοῦς ἐπαγέροντος, τοῦ Θεοῦ δὲ παραχωροῦντος, εἰς δεικνίμιον τῶν ἀγαπώντων αὐτόν.

Καὶ βλέπει παράδοξον. Παλαιστίνῃ μὲν ἐπιβουλεύει, Αἴγυπτο; δὲ σώζει τὸν φεύγοντα· ἴνα μάθῃς, δεῖ ὁ Θεὸς τοῖς ἐπιπόνοις τὰ ἡδέα συνδέξαι, καὶ ἀμφοτέρωθεν ὑφαίνεται τῶν ἀγίων ὁ βίος ὁ δὴ καὶ ἐνταῦθα γέρονε. Πρῶτον, ὑπόψια περὶ τὴν Παρθένον· εἶτα, μετὰ τὸν τόκον, χαρὰ· πάλιν φυγὴ εἰς Αἴγυπτον, εἶτα ἐκείθεν ἀνάκλησις· αὐτὸς φόδος, διὰ τὸν Ἀρχέλαον· ἔπειτα ἐν τῇ Ναζαρετ ἄνεσις. Οὐπω γὰρ ἦν τοῦ θαυματουργεῖν καιρὸς. Εἰ γὰρ ἐκ πρώτης ἡλικίας· ἐπεδείξατο θαύματα, οὐκ ἂν ἐπιστεῦθη γεγονέναι ἄνθρωπος, ὡς προφίημεν. Διὰ τοῦτο κύησις ἐννεάμηνος, καὶ γέννησις, καὶ γαλακτοτροφία, καὶ τὰ ἐξῆς, ἴνα διὰ πάντων εὐπαράδεκτος ἡ ἐνανθρώπησις αὐτοῦ γένηται. Οὐκ ἔτι δὲ ὁ ἄγγελος ὀνομάζει τὴν Παρθένον γυναῖκα τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλὰ μητέρα τοῦ παιδίου. Ἐλύθη γὰρ ἤδη ἡ ὑπόψια, καὶ πεπληροφόρητο λοιπὸν Ἰωσήφ, ὅτι θεῖός ἐστιν ὁ τόκος. Εἰπὼν δὲ, δεῖ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον, οὐκ ἐπηγγείλατο συνοδεύειν αὐτοῖς, αἰνιττόμενος, δεῖ μέγαν ἔχουσι συνοδοπόρον τὸ παιδίον, ὃ καὶ εἰς Αἴγυπτον ὑπερορίσθην, δέδωκε τοῖς Αἴγυπτιοῖς ἀφορμὴν οικειώσεως· Ὑστερον γὰρ ἄπαντες οὗτοι δεξάμενοι τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, μέγα ἐφρόνου ἐπὶ τῷ ὑποδείξασθαι φεύγοντα τὸν Κύριον.

Καὶ Ἰσθὶ — τοῦ ἀπολλέσαι αὐτό. Ἰσθὶ (50) ἐκεί, ἀντὶ τοῦ οὐκ εἶ, διὰ τριβῆς. Ταῦτα δὲ ἀκούσας Ἰωσήφ, οὐκ ἐσκανδαλίσθη. Συνῆκε γὰρ, δεῖ, ἐπεὶ ἄγγελοι διακονοῦσιν εἰς τὰ κατὰ τὸ παιδίον, οἰκονομικῶς πάντα γίνεται, καὶ οὐ χρῆ περιστάζεσθαι, οὐδὲ ἀντιλέγειν, ἀλλ' εὐπειθῶς εἰκεῖν, οἷς ἂν ὁ Θεὸς κελεύῃ.

Ὁ δὲ — τὸν Υἱόν μου. Τὸ δὲ, Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλισσα τὸν Υἱόν μου, περὶ τῆς ἀνακλήσεως· εἰ αὐτῶν Ἰουδαῖοι βῆθηναί λέγουσι. Πρὸς οὗς (51) φασιν,

A bylonia et Ægyptus in orbe terrarum maxime erant incensæ impietatis flamina. Ab illa ergo Magos attraxit, in hanc autem intravit, utramque volens ad rectam viam reduci. Hinc quoque docet nos, quod et fidelem statim a primordiis tentationes expectare oporteat. Vide enim quomodo ipse statim a cunis appetitur insidiis, abique in exsilium: fugit quoque mater ac Joseph. Sed et Magi in modum fugientium clam discesserunt, omnesque iusti innumeras sustinuerunt tentationes, ut si quando rei spirituali operam dederis, atque in tentationes incidaris, habeas exemplum, et ne moleste feras, sed agnoscas, quod tentationes in sortem bonis operibus datae sunt: diabolo quidem in obstaculum adducente, Deo vero ad probationem eorum qui illum diligunt, ordinante.

Vide autem rei novitatem: siquidem Palaestina insidiatur, Ægyptus vero servat fugientem, ut discas Deum tristibus læta conjunxisse. Nam ab utrisque sanctorum vita probatur, quod sane et hic factum est. Primum suspicio habita est de Virgine; deinde ex partu gaudium. Rursum fuga in Ægyptum; postea autem illinc revocatio. Item metus propter Archelaum; deinde requies in Nazareth. Necdum enim edendi miracula tempus erat. Nam si a prima statim ætate stupenda demonstrasset, nequaquam homo creditus esset, ut prædiximus. In hunc enim finem novem mensibus utero gestatus, natus ac lacte nutritus est, cæteraque suo facta sunt ordine, ut per hæc omnia facile ejus incarnatio suscipiatur. Angelus autem deinceps Virginem non nominat uxorem Joseph, sed pueri matrem. Jam enim soluta erat suspicio, et Joseph certior effectus, divinum esse partum. Dicens autem: *Fuge in Ægyptum*, non promisit comitem se fore itineris, insinuans, quod magnum haberent visæ comitem, puta puerum. Hæc præterea ejus in Ægyptum relegatio, magnam dedit Ægyptiis occasionem familiaritatis. Postea enim omnes hi, suscepta Evangelii prædicatione, plurimum gloriabantur animoque gestiebant, eo, quod fugientem Dominum suscepissent.

Vers. 13. *Et esto — ad perdendum eum. Esto*, hoc est, Habita, conversare. Hæc autem audiens Joseph, non passus est offendiculum. Nam intellexit quod, cum angeli ministri essent ad ea quæ circa puerum agebantur, omnia administratorie fiebant; nec in his curiosum esse oportebat, sed facile ad omnia quæ Dominus jussisset, obedire.

Vers. 14. *Ille vero* — V. 15. *Filium meum*. Dictum illud: *Ex Ægypto vocavi filium meum*, Judæi de sua ipsorum revocatione dictum asserunt. Quibus

Varie lectiones et notæ.

(49) Aliquid hic deest. Hieronimus habet *justi*. Forto ergo ei dicitur: legerit. Sed πιστοί, ἐνάριτοι, et similia, etiam non sunt aliena. Max legitur

ἄγιοι.

(50) Ἐκεί, omittit A.

(51) Vide Chrysost. t. VII, p. 124.

u s dicimus, hanc quoque prophetiae normam esse, ut multa frequenter de aliis dicantur, et in aliis compleantur. Quemadmodum de Simeone et Levi: *Dividam eos in Jacob, et dispergam eos in Israel*⁵³: siquidem id posteris eorum accidit. Similiter et illud dictum ad Jacob: *Esto dominus fratrum tuorum, et adorent te filii patris tui*⁵⁴, non est in eo completum, maxime cum ipse timeret ac tremoret, totiesque ante fratrem suum Esau genu flecteret: sed in posteris ejus completum est. Sed et maledictio Noe adversus Chanaan, in posteris ejus impleta est. Sic ergo et hic dicimus. Uter enim verius dici potest Dei Filius, isne qui vitulum adoravit, et initiatus est Beelphegor, filiosque suos ac filias dæmonii sacrificavit: an qui natura Filius est, æqualis in honore cum eo qui genuit? Ουγατέρας τοῖς δαιμονίοις, ἢ ὁ φύσει Υἱὸς καὶ ὁμοῦσιμος τῷ γεγεννηκότι;

† Hoc de ipso quidem Israel dicitur, ut asserit Nysenus; verum in multis exemplaribus non habetur, post publicatum videlicet Evangelium, a Judæis rejectum.

CAP. II. De pueris interfectis.

Vers. 16. *Tunc Herodes — valde.* Tunc, quando? Postquam videlicet, qui Jesu curam habebant, in Ægyptum fugerunt. Usque ad id enim temporis circa curas alias occupatus fuit Herodes: uxore propria ac filii molientibus contra eum insidias: sicque Magorum oblitus erat. Id autem divina Providentia factum est, ut in Ægypto puer servaretur. Magi itaque angelo obedientes reversi sunt: sed hic illis sibi credidit, quia non indicaverant, sicut promiserant. Oportuit autem non irasci, sed timere et cogitare, quod frustra diligentiam adhiberet. Etenim prius quoque audierat: a Magis quidem, quod stella natum eum significasset; a pontificibus autem et scribis, quod prophetæ de illo prædixerant. Ipse tamen maxime insaniebat, ut tandem ejus ostenderetur malitia ac dementia.

Vers. 16. *Et — a Magis.* Hinc ausi sunt quidam dicere, Christum fuisse duorum annorum, quando a Magis adoratus est, et stellam tempore nativitatæ ejus apparuisse, duosque annos in itinere Magorum consumptos esse. Chrysostomus vero silentium imponit hæc astruentibus. Quomodo enim verisimile esset, ad duorum tempus annorum illos iter fecisse, etiamsi per gentes locaque extranea venissent? Qua etiam causa, qui Christi curam habebant, duobus annis in Bethleem permansissent post censum, cujus gratia eo venerant? Sed dicit tanto tempore stellam antea apparuisse, quanto possent

ὅτι καὶ τοῦτο προφητείας νόμος ἐστὶ, τὸ πολλὰ πολ-
λάκις βῆθῆναι μὲν ἐπ' ἄλλων, πληρωθῆναι δὲ ἐπ'
ἐτέρων· ὡς τὸ ἐπὶ τοῦ Συμεῶν καὶ τοῦ Λεὶβὲ
βῆθῆν, ὅτι Διαμεριῶ αὐτοὺς ἐν Ἰακώβ, καὶ δια-
σπερῶ αὐτοὺς ἐν Ἰσραήλ. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐκγό-
νων αὐτῶν ἐξέβη. Καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ δὲ εἰρη-
μῖνον, ὅτι *Γίνου κύριος τοῦ ἀδελφοῦ σου, καὶ*
προσκυνησάτωσάν σε υἱοὶ τοῦ πατρὸς σου,
οὐκ ἐπ' αὐτοῦ τέλος ἔσχε· πῶς γὰρ, τοῦ δεδοικότες
καὶ τρέμοντος καὶ μυριάκις προσκυνούντος τὸν
ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν Ἠσαῦ; ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἐκγόνων
αὐτοῦ. Καὶ τὸ παρὰ τοῦ Νῶε δὲ λεχθὲν ἐπὶ τοῦ Κα-
ναὴν, ἐπὶ τῶν ἐκγόνων αὐτοῦ πεπλήρωται. Οὕτω
δὴ κἀνταῦθα λέγομεν. Τίς γὰρ ἀληθέστερος Υἱὸς
θεοῦ; ὁ τὸν μόσχον προσκυνήσας, καὶ τελεσθεὶς (51)
τῷ Βεελφεγῶρ, καὶ οὐσας τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καὶ τας

[Τοῦτο (51) τοῦ Ἰωηλ (52) μὲν ἐστίν, ὡς ὁ (53)
Νύσσης λέγει· ἐν πολλοῖς δὲ τῶν ἀντιγράφων οὐχ
εὑρίθται, παρ' Ἰουδαίων ἐκλήθη, μετὰ τὸ Εὐαγγέ-
λιον.]

ΚΕΦ. Β'. Περὶ τῶν ἀναιρεθέντων παιδῶν

Τότε Ἠρώδης — *λίαν.* Τότε, πότε; Μεθ' ἡ-
λαθῆ οἱ περὶ τὸν Ἰησοῦν ἔφυγον εἰς Αἴγυπτον.
Ἄχρη γὰρ τότε περὶ φροντίδας ἐτέρας ὁ Ἠρώδης
ἀσχολούμενος, οἶα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ καὶ τῶν παι-
δῶν, συσκευασαμένων ἐπιβουλήν κατ' αὐτοῦ, τῶν
Μάγων ἐπελάθετο, κατὰ θέλαν πρόνοιαν, ἵνα διασω-
θῆ εἰς Αἴγυπτον τὸ παιδίον. Οἱ μὲν οὖν Μάγοι, τῷ
ἀγγέλῳ πεισθέντες, ἀνεχώρησαν· οὗτος δὲ ὑπέλα-
θεν, ὅτι ἐνέπειξαν αὐτῷ, μὴ μνηύσαντες, ὡς ὑπέ-
σχοντο. Ἔδει δὲ μὴ θυμωθῆναι, ἀλλὰ φοβηθῆναι
καὶ συνιδεῖν, ὅτι μάτην σπεύδει. Καὶ γὰρ καὶ πρό-
τερον ἤκουσε παρὰ μὲν τῶν Μάγων, ὅτι ἀστήρ τὸν
γεννηθέντα μεμήνυκε· παρὰ δὲ τῶν ἀρχιερέων καὶ
Γραμματέων, ὅτι προφῆται περὶ αὐτοῦ προανεφώ-
νησαν· ὁ δὲ μάλιστα μαίνεται, ἵνα δειχθῆ τέλος ἢ
πονηρία καὶ ἀνοία αὐτοῦ.

Καὶ — *κίρᾳ τῶν Μάγων.* Ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι
τινες εἶπον, δύο ἐνιαυτῶν εἶναι τὸν Χριστὸν, ὀπη-
νίκα ὑπὸ τῶν Μάγων προσεκυνθῆ. Φανῆναι μὲν
γὰρ τὸν ἀστὲρα ἕμα τῇ γεννήσει αὐτοῦ, τοὺς δύο δὲ
ἐνιαυτούς ἀναλωθῆναι κατὰ τὴν τῶν Μάγων ὀδει-
ρίαν. Ὁ δὲ Χρυσόστομος (54) ἐπιστομίζει τοὺς
οὕτω λέγοντας. Πῶς γὰρ ἦν εἰκόσ, διετῆ χρόνον αὐ-
τοὺς δεύειν, εἰ καὶ δι' ἐθῶν καὶ τόπων ἀσυνήθων
ἐδάδιζον; Τίνο; δὲ καὶ χάριν οἱ περὶ τὸν Χριστὸν
δύο ἐνιαυτούς ἔμελλον ἐνδημεῖν τῇ Βηθλεὲμ, μετὰ
τὴν ἀπογραφὴν, ἥς χάριν ἔλαβον ἐκεῖ; Ἀλλὰ φανῆναι
μὲν τὸν ἀστὲρα πρὸ (55) χρόνου, δι' ὅσου ἔμελλον

⁵³ Gen. xlix, 7. ⁵⁴ Gen. xxvii, 29.

Variae lectiones et notæ.

(50) Chrys. t. VII, p. 135. A. Τῷ Βεελφεγῶρ τελοῦ-
ματος, et p. 162. D. Τῷ Βεελφεγῶρ ἐτελείσθησιν.

(51) Inclusa in margine habet A.

(52) Hentenius pro Ἰωηλ, videtur legisse, Ἰήλ,

id est Ἰσραήλ.

(53) Gregorius Nysenus.

(54) Tom. VII, pag. 103. A.

(55) Παλλῶ addit l. l. Chrysost Forte τῶσου.

ιδεόντες φθάσαι, καὶ ἐπιστῆναι αὐτίκα γεγραθέν· π τῷ Χριστῷ. Διὰ τοῦτο γὰρ προέλαβεν ὁ ἀστήρ, ἵνα φθάσαντες εὐρωσιν αὐτὸν ἐν σπαργάνοις. Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ παράδοξον. Ὅστε ἀδελφον, εἴτε οὔτοι πρὸ τῶν ποιμένων, εἴτε πρὸ τούτων οἱ ποιμένες εἶδον τὸν Χριστόν. Ὁ πόσιρον γὰρ ἂν εἶποις, ἀκινδύνως ἔρσις.

Εἰ δὲ ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω τοὺς παῖδας ὁ Ἡρώδης· ἀναρσεῖ, μὴ θαυμάσης. Ὑπόπτεισε γὰρ, μὴ εὐθὺς ἐραθῆναι τὸν ἀστέρα τοῖς Μάγοις, ἀλλ' ἴσως προλαβεῖν, καὶ ἐκ τούτου, ἀσφαλείας ἔνεκεν, ἐπλάτυνέ τε τὸν καιρὸν, καὶ μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Βηθλεὲμ τὸν φόνον ἐξέτεινε, ἵνα συγκλείσῃ πανταχόθεν τὸ θήραμα, καὶ τῷ πλήθει τῶν ἀναιρουμένων συναβῆ καὶ τὸν Χριστόν. Καὶ τοὺς μὲν διετείς ἀναρσεῖ, ἵνα ἔχη πλάτος ὁ χρόνος, καθὼς εἰρήκαμεν τοὺς κατωτέρω ἐκ φρονέει, κατὰ τὸν χρόνον, ὃν ἠκριώσατε παρὰ τῶν Μάγων. Ὅστε καὶ τὸν χρόνον, ὃν ἔμαθε παρὰ τῶν Μάγων, ἐτήρησε, καὶ πλάτος ἔπαυσε αὐτὸς προσέθηκε. Λοιπὸν οὖν τὸ, Κατὰ τὸν χρόνον, ἐν ἠκριώσατε παρὰ τῶν Μάγων. ἢ πρὸς τὸ ἀπὸ διετοῦς νοήσης, ἀλλὰ πρὸς τὸ κατωτέρω σύνταξον. Χρῆ γὰρ μετὰ τὸ ἀπὸ διετοῦς στίζειν, εἴτα τὸ ἐξῆς· ὅλον ἀνοσινώσκειν. Εἰ γὰρ, ὡς φασιν, ἔμαθε παρὰ τῶν Μάγων διετὴ πληρωθῆναι χρόνον, οὐκ ἂν ἀνεῖλε τοὺς κατωτέρω.

Ἀποροῦσι δὲ τινες, διατί, τοῦ Χριστοῦ φυγαδεύθηντος, περιώφθησαν οἱ παῖδες ἀδίκως ἀντ' αὐτοῦ κατασφαττόμενοι. Πρὸς οὗς λέγομεν, ὅτι πολλοὶ μὲν οἱ ἀδικούντες, οὐδαίς δὲ ὁ ἀδικούμενος. Πᾶς γὰρ ἀδικεῖσθαι δοκῶν, ἢ διὰ λύσιν οὐκείων ἀμαρτημάτων πάσχει κακῶς, καὶ οὐκ ἀδικεῖται, εἰ μὴ καὶ μέλλον εὐεργετῆται· ἢ δι' ἀφορμὴν στεφάνου, καὶ ὁμοίως εὐεργετῆται, προσαίρῳ κακοπαθείας αἰώνιν ἀνάπαυσιν ἀντικομιζόμενος. Καὶ ὁ μὲν ἀδικῶν ἀδικεῖ· ὁ δὲ κακῶς πάσχων οὐκ ἀδικεῖται. Ἐπεὶ τοίνυν οἱ παῖδες οὗτοι διὰ λύσιν οὐκείων ἀμαρτημάτων οὐκ ἀνῆρέθησαν, πρόδηλον, ὅτι δι' ἀφορμὴν στεφάνου πεπόνθασιν, καὶ οὐκ ἠδικήθησαν. Ἰσως· ἐκ καὶ οὐδ' ἐμῶν ἀποθῆναι χρηστοί. Εἰ γὰρ τοὺς ἀμαρτάνοντας· οὐκ ἐκκρίπτει πολλάκις ἀπὸ τῆς ζωῆς ὁ Θεὸς, ἀναμένων τὴν ἐπιστροφήν αὐτῶν, πολλῶν μᾶλλον οὐκ ἂν ἐριζοτόμησε τοὺς μέλλοντας ἔσεσθαι μεγάλους εἰς ἀρετὴν. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ καὶ ὁ παιδοκτόνος· Ἡρώδης δίκην ἔδωκε τῆς τοιαύτης μαιιοφονίας, πικρῶ (58) θανάτῳ καταλύσας τὸν βίον, ὡς Ἰωσήπου· ἰστορεῖ.

ὅτε ἐπληρώθη — οὐκ εἰσὶν. Ἐνθα φησὶν, ὅτι τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν, δείκνυσιν, ὅτι τοῦτο γέγονε, προειδόμενος τοῦ Θεοῦ, καὶ προαναφωνήσαντος αὐτὸ διὰ τοῦ προφήτου, καὶ συγχωρησαντος γενέ-

illi gradientes pervenire : statimque nato Christo affuisset. Propter hoc enim stella tempus anticipavit, ut prævientes, in fasciis cum invenirent. Nam hæc res erat plena mysterii. Incertum igitur, venerintne hi ante pastores, an pastores ante ipsos : utrumvis enim dixeris, secure dicere poteris.

Quod si a bimatu et infra jussit Herodes pueros interimi, ne mireris : suspicabatur enim, non statim apparuisse Magis stellam, sed fortassis puerum ante ejus apparitionem natum fuisse. Ideo securitatis causa tempus anticipavit, et usque ad fines Bethleem cædem extendit, ut undique, quod venabatur, concluderet, et una cum interfectorum multitudine etiam Christum interficeret. Eos ergo, qui bimuli erant, occidit, ut tempus ampliorem haberet, sicut prædiximus ; illos vero, qui minoris erant ætatis, secundum tempus quod exquisierat a Magis. Itaque et tempus, quod a Magis didicit, observavit : et latitudinem alteram ipse adjecit. Restat igitur, ut verba illa, *Secundum tempus, quod exquisierat a Magis*, non in eo, quod dicitur, *a bimatu*, intelligas ; sed in eo, quod additur, *et infra*. Oportet enim post id, quod dicitur, *a bimatu*, distinctionem ponere, deinde totum quod sequitur simul legere. Si enim, sicut dicunt, duorum annorum tempus expletum esse didicisset, nequaquam eos perdidisset, qui minoris erant ætatis.

Dubitant autem quidam, quam ob causam, cum Christus fugam arripuisset, curam non habuit puerorum, qui pro ipso jugulati sunt. Quibus nos dicimus multos injuste agere : nullum autem injuste pati. Omnium enim, qui injuste pati videtur, aut patitur, ut propria diluat delicta ; et ita malum quidem sustinet, verum non injuste, quin potius beneficio afficitur ; aut ut coronæ occasionem habeat, et ita quoque beneficium, propter tempestivam mali tolerantiam, ob quam perpetuam referet requiem. Itaque, qui alteri irrogat injuriam, facit quidem injuriam : qui vero malum sustinet, nequaquam injuria afficitur. Quia ergo hi pueri non propter absolutionem propriorum delictorum interempti sunt, manifestum est passos esse, ut occasionem, qua coronarentur, haberent, nec passos esse injuriam. Fortassis autem et hi pueri pro futuris non erant. Si enim eos qui peccant, Deus in vita sustinet, ipsorum expectans conversionem : multo magis credendus est, eos qui virtute magni futuri essent nequaquam vita privaturum fuisse. Neque multo post puerorum interfectores Herodes pœnas dedit violentæ cædis, acerbæ morte vitam solvens, prout scribit Josephus.

Vers. 17. *Tunc completum est*—Vers. 18. *non sint*. Quando dicit : *Tunc completum est quod dictum est*, significat, hoc providente Deo factum esse ac per Prophetiam prædicente, et ita fieri permittente,

Variæ lectiones et notæ.

(58) Josephus, *De bello Judaico*, lib. 1, cap. 21, p. 772.

secundum suam gubernationem. Rhama nomen A erat loci in Bethleem. Nominavit autem Bethleem Rachel, propter Rachel uxorem Jacob, quæ in Bethleem sepulta est. Postquam autem dixit: *Vox in Rhama audita est*, subdendens declarat, quæ vox fuerit, nempe lamentatio, ploratus, et fletus multus, propter crudelissimam puerorum extinctionem. Et noluit Bethleem consolationem admittere, quia pueri sui non sunt, hoc est, non vivunt. Hinc autem calamitatis aperuit magnitudinem.

Vers. 19. *Mortuo* — Vers. 20. *Pueri*. Terram Israel simpliciter dixit Palæstinam. Querentes autem animum pueri, ut eam auferrent, et a corpore separarent, dicit eos qui Herodem contingebant.

† Mortem acerbam habuit Herodes. Febre enim, dysenteria, scabie, podagra ac verendorum putredine, generatione vermium, spirandi difficultate, ac tremore membrorum malam solvit animam.

Vers. 21. *Qui excitatus* — Vers. 22. *Ire*. Volebat quidem habitare in partibus Judææ, siquidem Judæa et Galilæa Palæstinæ regiones erant. Verum propter Ar. helanum timuit illo ire, ne forte et ipse patrem imitaretur. Neque enim determinate significaverat angelus habitationis locum, ut fiduciam habere posset.

Scire autem oportet, quod, mortuo puerorum interfectore Herode, quatuor filiis ejus electis, divisit Cæsar Augustus regnum ipsius. Archelao quidem Judææ regionem distribuit; aliis vero partes alias, sicut dicit Lucas ⁴⁸. Eos autem reges tetrarchas nominavit, quoniam quisque eorum quartæ partis principatum tenebat. Quod si Lucas Pontium Pilatum Judææ præsidem scripsit, nihil mirum. Postmodum enim Archelao e regno propter accusationes ejecto, in posterum nemo rex, sed procurator dicebatur. Itaque Pilatus in præsidem Judææ sub Tiberio Cæsare a Roma missus est (i).

Vers. 22. *Oraculo autem accepto* — Vers. 23. *Nazareth*. Atqui si in Judæam ire metuebat propter Archelauum, oportebat et Galilæam timere propter fratrem ejus Herodem, qui in ea tetrarcha erat, sicut dicit Lucas. Verum Bethleem, sita in Judæa, suspecta erat.

Vers. 23. *Ut* — *vocabitur*. Et ubinam hoc prophætæ dixerunt? Ne quæras; neque enim invenies. Plurima enim propheticorum voluminum perierunt: partim quidem per frequentes captivitates; partim autem propter Hebræorum negligentiam; nonnulla quoque propter malitiam.

⁴⁸ Luc. iii, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(59) Hæc Hentenius in codicis sui margine repererat. In neutro eorum comparant. Sunt autem

(i) Amplius non rex (erat), sed procurator seu præses

σθαί δι' οικονομίαν. Ἐὰν μὲν οὖν ὄνομα ἦν τόπου, ἐν Βηθλεὲμ. Ἐὰν δὲ τὴν Βηθλεὲμ ἀνόμασον, ἀπὸ Ἐραχὴλ, τῆς γυναίκος Ἰακώβ, ταφείσης ἐν Βηθλεὲμ. Εἰπὼν δὲ, ὅτι φωνή ἐν Ῥαμὰ ἠκούσθη, ἐφερμηγυῖαι, τίς ἦν ἡ φωνή. ὅτι θρήνος, καὶ τὰ ἐξῆς, διὰ τὴν ὠμωτάτην ἀναίρεσιν τῶν παιδίων. Καὶ οὐκ ἤθελεν ἡ Βηθλεὲμ παρηγορηθῆναι, διότι οὐκ εἶσι τὰ παιδιά αὐτῆς, τοῦτέστιν, οὐ ζῶσιν. Ἐντεῦθεν δὲ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ πάθους ἐπέφηνε.

Τελευτήσαντος — *παιδίου*. Ἐἴν Ἰσραὴλ, ἀπλῶς εἶπε τὴν Παλαιστίνην· ζητοῦντας δὲ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου, τοῦ ἐξῆραι αὐτὴν, καὶ διασεῦξαι τοῦ σώματος, φησι τοὺς περὶ τὸν Ἡρώδην.

† Πικρὰν (59) τελευτὴν ἔσχεν ὁ Ἡρώδης, πυρετῶν καὶ δυσεντερίας, καὶ κνησμῶν καὶ ὄγκων ποδῶν, καὶ σφίγι τοῦ αἰδοῦ σκώληκος γεννώσῃ, καὶ δυσπνοίᾳ, καὶ τρέμφῃ, καὶ σπασμῶν τῶν μελῶν, ἀποβρέξας τὴν πονηρὰν ψυχὴν.

Ὁ δὲ ἐγερθεὶς — ἀπελθεῖν. Ἐβούλετο μὲν κατοικῆσαι ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Ἰουδαίας· χῶραι γὰρ ἦσαν τῆς Παλαιστίνης, ἡ τε Ἰουδαία καὶ ἡ Γαλιλαία· διὰ δὲ τὸν Ἀρχέλαον ἐφοβήθη ἐκεῖ ἀπελθεῖν, μήποτε καὶ αὐτὸς μιμησῆται τὸν πατέρα. Οὐ γὰρ ἰδικῶς ἐσημαίνεν ὁ ἄγγελος τὸν τόπον τῆς κατοικίας, ἵνα ἔχοι θαρβείν.

Χρὴ δὲ γινώσκειν ὅτι, τοῦ παιδοκτόνου Ἡρώδου τελευτήσαντος, τοῖς προκρίθεισι τέσσαρσι τούτου πασι τὴν βασιλείαν αὐτοῦ διεῖλεν ὁ Καίσαρ Αὐγουστος· καὶ τῶ μὲν Ἀρχελάῳ τὴν Ἰουδαίαν χώραν ἀπένευμε, τοῖς ἄλλοις δὲ τὰς ἄλλας μερίδας, ὡς φησὶ ὁ Λουκᾶς. Ἐνόμασε δὲ αὐτοὺς βασιλεῖς τετράρχας, διότι ἕκαστος τετάρτης μερίδος ἤρχεν. Εἰ δὲ ὁ Λουκᾶς τὸν Πόντιον Πιλάτον ἡγεμονεύειν τῆς Ἰουδαίας ἀνέγραψεν, οὐδὲν καινόν. Ὑστερον γὰρ, Ἀρχελάου τῆς βασιλείας ἐκπεσόντος ἐκ κατηγορίας, οὐκέτι βασιλεὺς, ἀλλ' ἐπίτροπος, εἶπουν ἡγεμῶν τῆς Ἰουδαίας ὁ Πιλάτος ὑπὸ Τιβερίου Καίσαρος ἀπὸ Ῥώμης ἐξαπεστάλη.

Χρηματισθεὶς δὲ — *Ναζαρέτ*. Καὶ μὴν, εἰ τὴν Ἰουδαίαν ἐφοβήθη, δι' Ἀρχέλαον, εἶδε φοβηθῆναι καὶ τὴν Γαλιλαίαν, διὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἡρώδην, τετραρχοῦντα αὐτῆς, ὡς φησι Λουκᾶς· ἀλλ' ἡ Βηθλεὲμ ἦν ὑποπτος, ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ κειμένη.

Ὅπως — κληθήσεται. Καὶ ποιοὶ προφήται τούτου εἶπον, μὴ ζητήσης· οὐκ εὐρήσεις γὰρ, διότι πολλὰ τῶν προφητικῶν βιβλίων ἀπώλοντο, τὰ μὲν ἐν ταῖς αἰχμαλωσίαις, τὰ δὲ καὶ ἐξ ἀμελείας τῶν Ἑβραίων, τ.ν.δ. καὶ ἐκ κακουργίας.

repetita ex Theophylacto, e quo addidi. Vide edit. Paris. 1651, in-fol. p. 16. B.

praeses Judææ Pilatus a Tiberio Casare Roma mis-

sus erat.

ΚΕΦ. Γ'. Πρῶτος Ἰωάννης ἐκήρυξε βασιλείαν Ἀ. CAP. III. *Primus Joannes prædicavit regnum cælorum.*

Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις — Ἰουδαίας. Ἐν ποταμῶν ἡμέραις; Ὅδὸς γὰρ ὅπου, καὶ ὡς ὁ Ἰησοῦς, εἰς Ναζαρετ ἦλθεν ἐξ Αἰγύπτου, ἀλλ' ἐν τῷ τριακοστῷ αὐτοῦ πάντως ἔπει, καθὼς ἱστορεῖ Λουκᾶς. Ἄλλ' ἔθος ἐστὶ τῆς Γραφῆς, τὸ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις (60) ἀκωλύτως λέγειν, ἐφ' οὗ ἂν ἐβελήθη χρόνου, δηλοῦση μόνον τὴν καιρὸν ἐκεῖνον, ἐν ᾧ γέγονεν, ἃ διηγήσασθαι βούλεται, καθάπερ καὶ νῦν ὁ Εὐαγγελιστὴς ἐπέφησε, τὴν ἐν μέσῳ περιδραμῶν.

Καὶ διατὶ μετὰ τριακοστὸν ἔτος ὁ Χριστὸς ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα; Διότι ἡ ἡλικία αὐτῆ στερεοῦ καὶ καθεστηκότος; ἐστὶ φρονήματος. Ἐπει γὰρ ἐμελλε μεταποιεῖν μὲν τὸν παλαιὸν νόμον, νομοθετεῖν δὲ τὸν νέον, τὸ δὲ μεταποιεῖν καὶ νομοθετεῖν τοιοῦτου δεῖται φρονήματος, ἀνέμεινε ταύτην τὴν ἡλικίαν. Διελθὼν γὰρ πρότερον τὰς ἐπισημαίους ἡλικίας, λέγω δὴ τὴν παιδικήν, ἐν ᾗ πολὺ τὸ ἀνόητον, καὶ τὴν μειρακίωδην, ἐν ᾗ σφοδρὸν τὸ φιλήδονον, καὶ τὴν νεανικήν, ἐν ᾗ λίαν τὸ φιλοχρήματον, ἐν τῇ ἀνδρικῇ, κατὰ τὸ σῶμα καὶ φρόνημα, λοιπὸν ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ἵνα, ἀπὸ τούτου ἀναδειχθεὶς, ἐντεῦθεν ἀρξηται τοῦ διδάσκειν καὶ σημεῖα ποιεῖν. Διὰ τοῦτο γὰρ τότε καὶ ὁ Ἰωάννης ὑπὸ Θεοῦ πέμπεται πρὸς τὸν Ἰορδάνην κηρύσσων (61) βάπτισμα, ἵνα διὰ τὸ βάπτισμα συνδράμωσι πολλοὶ, καὶ ἐπιστά; ὁ Χριστὸς μέσον πολλῶν μαρτυρηθῆ, κάτωθεν μὲν παρὰ Ἰωάννου. ἄνωθεν δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; καὶ ἐντεῦθεν, ἐπισπατάμενος; αὐτοῦς ἀρξηται μυσταγωγεῖν καὶ θαυματουργεῖν.

Καὶ πῶθεν ὁ Ἰωάννης παραγέγονεν; Ἀπὸ τῆς ἐνδοξίας ἐρήμου. Φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς, ὅτι Ἐγένετο ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάννην τὸν τοῦ Ζαχαρίου υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἦλθεν εἰς τὴν περιχώρον τοῦ Ἰορδάνου. Ταύτην τοίνυν τὴν περιχώρον ὁ Ματθαῖος ἐρημον τῆς Ἰουδαίας ὠνόμασε. Δύο γὰρ νοοῦμεν ἐρήμους; μίαν μὲν τὴν ἐνδοτέραν, ἀφ' ἧς ἦλθε δεισιτέρων δὲ, τὴν παρὰ (62) τὸν Ἰορδάνην, ἐφ' ἣν ἐξῆθη θε.

Καὶ λέγων — ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Μετανοεῖτε, φησὶν, ἐφ' οἷς ἡμαρτήκατε ἤγγικε γὰρ ὁ Χριστὸς, ὅπισθαι μου ἐρχόμενος (τοῦτον γὰρ νῦν ὀνομάζει βασιλείαν οὐρανῶν, ὡς βασιλεία οὐράνιον, κατὰ τὴν θείότητα), ἃ εὐρίσκων ὑμᾶς μετανοοῦντας, δωρήσεται ἄφεσιν τῶν (63) ἡμαρτημένων.

Ἡ βασιλείαν οὐρανῶν λέγει τὴν πολιτείαν τῶν ἀγγέλων, ἣν ὁ Χριστὸς ἕσον οὕτω νομοθετεῖν ἐμελλε διὰ τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν. Λέγεται δὲ βασιλεία οὐρανῶν καὶ ἡ ἀπόλαυσις τῶν ἐν οὐρανοῖς αγαθῶν. Ἀλλοῖο δὲ καὶ ἄλλα πλείονα τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, πολυσήμαντον ὄν, ὡς προΐοντες εὐρήσομεν.

⁶⁰ Luc. III, 23. ⁶¹ L. III, 23.

Varia lectiones et notæ.

(60) Ita uterque Co. lex. Hæntenus id non expressit. Mihi in mentem veniebat, ἀπολύτως. absolute. Ex Chrysostomo, qui hæc tractat l. VII, p. 139 nihil in hæc r.ew efficitur.

Cap. III, vers. 1. *In diebus autem — Judææ.* In quibus diebus? Neque enim quando Jesus puer adhuc ex Ægypto venit Nazareth, sed cum jam triginta esset annorum, sicut narrat Lucas ⁶⁰. Verum Scripturæ mos est, *In diebus illis* dicere, hoc est, sequentibus, de quolibet tempore, manifestando solum tempus illud, quo facta sunt, quæ narrare vult: quemadmodum nunc fecit Evangelista, quæ in medio sunt prætermittens.

Et quare post tricesimum annum venit Christus ad baptismum? Quia hæc hæc solidæ atque perfectæ prudentiæ est. Quia enim futurum erat, ut veterem transmutaret legem, novamque conderet; ad transmutandum autem et statuendum tali opus erat sapientia: ideo tantam expectavit ætatem. Primum siquidem lubricas pertransiens ætates, nempe pueritiam, quæ multam habet insipientiam: adolescentiam, cujus est vehementia voluptatum; juventutem, in qua nimia est avaritia; postea in ætate virili, tam quoad corpus, quam quoad prudentiam, venit ad baptismum: ut ab hoc demonstratus, deinceps docere inciperet, signaque facere. Propter hoc enim etiam tunc Joannes a Deo mittitur ad Jordanem, prædicans baptismum, ut baptismi causa multi concurrerent, et in medio multorum astans Christus, testimonium acciperet, inferne quidem a Joanne, superne vero a Patre et Spiritu sancto, et hinc eos attrahens, inciperet sacris initiare, miracula edere.

Unde autem venit Joannes? Ab interiori eremo. Ait enim Lucas: *Factum est verbum Domini super Joannem, Zachariæ filium, in deserto; et venit in regionem, quæ circa Jordanem erat* ⁶¹. Hanc igitur regionem, quæ circa Jordanem erat, Mattheus desertum nominavit Judææ. Duas siquidem innuit eremos: unam interiorem, a qua venit Joannes; alteram, quæ circa Jordanem erat ad quam venit.

Vers. 2. *Et dicens — regnum cælorum.* Pœniteat, inquit, vos errorum vestrorum; iustat enim Christus, qui post me venturus est (nam hunc nominat hic regnum cælorum, utpote cœlestem Regem, secundum divinitatem): qui si vos invenerit resipiscentes, donabit peccatorum remissionem.

Vel regnum cælorum dicit politiam angelicam, quam Christus paulo post conditurus erat per evangelica præcepta. Dicitur quoque regnum cælorum, fruitio cœlestium bonorum. Significat et alia plura nomen varie significativum *regnum cælorum*, prout in sequentibus erit invenire.

(61) Κηρύσσων Β.

(62) Παρὰ τὸν Α.

(63) Τῶν ἡμαρτημάτων Α.

Vers. 3. *Hic — semitas ejus. Vox clamantis*, A defectiva est oratio. Intelligitur enim : *Vox subaudi (est mihi viri clamantis in deserto)*, illo scilicet, quod est apud Jordanem; *clamantis* autem, quæ sequuntur : *Parate viam Domini*, etc. *Viam* autem Domini, et semitas ejus vocat animas, a qua venturum erat verbum Evangelii : quas etiam parare exhortatur, sive mundare instrumento penitentiae, afflictionum spinas extrahendo, peccati lapides efficiendo, et ita suaves ac molles ad ipsius susceptionem efficiendo.

Vers. 4. *Ipsc — mel silvestre. Meminit et vestis*, et cibi ejus, ostendens et pannum, et simplicitatem eorum (j) : et per hæc docens corporis B minimam habendam esse curam, despiciendamque sumptuositatem. Ne quæras autem, quis illi vestem texebat, aut unde zonam habebat. Multo enim magis admirandum est, quomodo in cremo a puero aeris inæqualitati per talem statem assuefactus est. Id autem unum scito, quod etiam illa, divina ei provisione subministrabantur, et ita afflictiones sufferendo perseverabat.

Locustas vero quidam herbarum esse virgulta (k) dixerunt; quidam autem herbam dictam locustam; alii vero ipsum insecti genus. Dicunt enim usque ad hodiernum diem, in illis partibus ple- C rosque illud edere fumo siccatum; et ipsum inter animalia munda legislatorum adnumerasse: habere autem gravem odorem, malumque gustum. Primum tamen potius tenendum est. Mel quoque silvestre in petrarum scissuris ab agrestibus apibus conficitur: sed amarum est ac insuave.

† Habitu etiam prædicabat, vestem gerens lugubrem. Dicunt autem camelum medium esse inter munda animalia et immunda; licet enim ruminet tanquam mundum, inferne tamen ungulam non habet fissam. Quia igitur Joannes populum Judaicum qui misere mundus apparebat, ac gentilem, qui immundus erat, ad Deum adducebat, idcirco pilos ferebat camelorum.

Omnes sancti cincti a Scriptura inducuntur, vel tanquam semper in opere positi; negligentes enim et delicati non cinguntur: vel quia concu-

A Οὔτος — τὰς τρίβους αὐτοῦ. Τὸ, Φωνὴ βου-
τος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἄλλειπεικόν ἐστι. Νοεῖται γὰρ,
ὅτι Φωνὴ ἐξακούεται μοι ἀνδρὸς βοῶντος ἐν τῇ ἐρή-
μῳ, δηλαδὴ τῇ παρὰ τὸν Ἰορδάνην· βουῶντος δὲ ταῦτα·
Ἔτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅδον
δὲ Κυρίου καὶ τρίβους αὐτοῦ καλεῖ τὰς ψυχὰς, ὡς
ἐπιβαίνειν ἐμαλλεν ὁ λόγος τοῦ Εὐαγγελίου, & καὶ
προερίπτεται ἐτοιμάζειν, ἤγουν καθαίρειν, τῷ ἔργῳ
λεῖψ τῆς μετανοίας ἀνασπώντας μὲν τὰς ἀκάνθας
τῶν πλῆθῶν, ἐκρίπτοντας δὲ τοὺς λίθους τῆς ἀμαρ-
τίας, καὶ οὕτω; εὐθείας καὶ ὁμαλῆς αὐτὰς ἀπεργά-
ζεσθαι πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ.

Αὐτός — μέλι ἄγριον. Ἐμνημόνευσε καὶ τῆς στο-
λῆς, καὶ τῆς τροφῆς αὐτοῦ, δεικνύων τὸ λιτὸν καὶ
σχέδιον αὐτῶν, καὶ διδάσκων, μικρὰ μὲν φρονεῖν
τοῦ σώματος, καταφρονεῖν δὲ τῆς πολυτελείας. Μὴ
ζητήσης δὲ, τίς ὑφῆεν αὐτῷ τὸ ἔνδυμα, ἢ πόθεν
ἔσχε τὴν ζώνην· ἐπὶ θαυμασιώτερον μᾶλλον, πῶς
ἐν ἐρήμῳ νηπιόθεν ἄγρος ἀνωμαλίαις μετὰ τοιαύτης
ἡρίκλια; ἐπάλατι γίνωσκε δὲ μόνον, ὅτι κατὰ θεῖαν
πρόνοιαν ἐκείνὰ τε ἐκτίσαστο, καὶ (64) διέτρεξε ταλαι-
πωροῦμενος.

Ἀκρίδας, ἢ τινας μὲν ἀκρέμονας (65) βοτανῶν εἶναι·
εἶπον, τινὲς δὲ, βετάνην ἀκρίδα καλουμένην, ἄλλοι
δὲ τὸ ζῶον αὐτό. Φασὶ γὰρ, μέχρι καὶ σήμερον ἐν
ταῖς μέρεσιν ἐκείνοις πολλοὺς ἐσθίειν αὐτὸ τεταρι-
χευμένον. Καὶ γὰρ μετὰ τῶν καθαρῶν ζῶων καὶ
τοῦτο τάξει τὸν νομοθέτην· ἔχειν δὲ δυσώδη καὶ πο-
νηρὰν γεῦσιν. Κρεῖττον δὲ τὸ πρῶτον. Μέλι δὲ
ἄγριον, τὸ ἐν ταῖς τῶν πατρῶν σχισμαῖς ὅπου τῶν
ἀγρίων υελισσῶν νεωροῦμενον, πικρὸν καὶ ἀηδὲς
ἐν.

† Εἰς (66) μετάνοιαν (67) παρεκάλει καὶ ἀπὸ τοῦ
σχήματος. Πενθικὴν γὰρ εἶχε τὴν στολήν. Λέγουσι
δὲ, τὴν κάμηλον μεταξὺ εἶναι καθαροῦ καὶ μὴ.
Καθὸ μὲν γὰρ μηρυκίζει, καθαρὸν ἐστὶ· καθὸ (68)
δὲ οὐκ ἔστι διχρῆλον κατὰ τοὺς ὄνυχας, οὐκ ἔστι κα-
θαρὸν. Ἐπὶ οὖν καὶ ὁ Ἰωάννης τὸν τε (69) καθαρὸν
δοκοῦντα λαόν, τὸν Ἰουδαϊκόν, καὶ τὸν ἀκάθαρ-
τον, τὸν ἐθνικόν, προσήγε τῷ Θεῷ, (70) διὰ τοῦτο
ἐφόρει τὰς τρίχας τῆς κμηλίου.

† Πάντας οἱ ἄγιοι ἐζωσμένοι εἰσάγονται. παρὰ τῇ
Γραφῇ, ὡς αὐτὸ ἐν ἔργῳ ὄντες. Οἱ γὰρ ἄμελεις καὶ
D τρυφηλοὶ οὐ ζώνονται (71). Ἡ ὅτι ἐνέκρωσαν τὰ

Variæ lectiones et notæ.

(64) i. e. διαρκῶς ἐνεκαρτέρει τῇ ταλαιπωρίᾳ καὶ
σκληραγωγίᾳ.

(65) Quo sensu habet Philo, pag. 475.

(66) Hoc et proximum scholium in margine sui
codicis reperit Hentenius; mei non agnoscunt. Est
ex Theophylacto, p. 47, 48.

(67) Hæc supplenda sunt apud Hentenium, qui
tamen ἐξήρυσσε videtur legisse.

(68) Forte κάτω reperit Hentenius.

(j) Pannum et simplicitatem eorum. Pannum ha-
bet etiam editio princeps Lovaniensis. Habebam
pro errore typothetæ, credebamque interpretem
voluisse parcam. Reddo : Meminit etiam victus et

(69) Nescio, unde misere hausit Hentenius.
Forte pro τὸν τε, legit οἰκτρῶς. Nam ἄλειπῶς nimis
recedit. Δειπῶς vere prorsus alienum est.

(70) Hic auctior est Theophylactus.

(71) Hic omisium : Ἄ; ὅν οἱ Σαρακηνοί. Nisi
supra etiam omissa essent quedam ab eodem scribâ,
crederem, metu Turcarum hæc omissa esse, quod
codicem illis in locis scribebat.

amictus ejus, ostendens eum tenuem et facile para-
bilem (subitariam).

(k) Virgulta. Lacumina. Ita apud Philonem, p.
475.

τάθη τῆς ἐπιθυμίας· τὸ γὰρ δέρμα, νεκροῦ ζώου ἄσπιλον ἐστὶ μέρος.

Τότε — τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Ἀνεπέφρασε γὰρ ἅπαντας, πρῶτα μὲν, ἡ τοῦ βαπτίζοντος ὑπόληψις· ἀρχιερέως γὰρ ἦν υἱός, καὶ ἀρτι πρῶτον ἐκ τῆς ἐρήμου κατέβη, πολλὰς ἀρετὰς ἐπιχομιζόμενος, καὶ ἀπὸ μόνης ὄψεως πολλὴν ἀπήστραπτεν εὐλάβειαν· δεύτερον δὲ, ἡ τοῦ κηρύγματος καινοφάνεια· βασιλείαν γὰρ οὐρανῶν κατήγγειλε, περὶ ἧς τότε πρῶτον ἤκουον· τρίτον. ἐκ καὶ πλεον, ὁ προφήτης Ἠσαίας, τὸ· *Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, περὶ αὐτοῦ προαναφωνήσας.*

Καὶ πῶς οὐδαίς τῶν εὐαγγελιστῶν ἀνέγραψεν, ὅτι ὁ Ἰωάννης ἐβόησε πρὸς τοὺς ὄχλους· *Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, ὡς ὁ προφήτης περὶ αὐτοῦ φησι;* Ῥητῶς μὲν οὐδαίς ἀνέγραψε τοῦτο, εἰκὸς ἐβόησαι μὲν αὐτὸν καὶ τοῦτο, μὴ ἀναγραφῆναι δὲ, ὡς ἐξῴθεν νοοῦμενον. Ἄλλως τε δὲ, τὸ, *Μετανοεῖτε, καὶ τὸ, Ποιήσατε καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας,* Ἰσα εἰσι τῷ, *Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου.* Ἐτοιμασία γὰρ καὶ ἀνακάθαρσις τῆς δεικλώσεως ὁδοῦ ἢ μετάνοια, καὶ ἡ κηρυχτορία τῶν ἀρετῶν.

Ἐξεπορεύετο δὲ πρὸς αὐτὸν Ἱεροσόλυμα ἡ πόλις, εἶπουν οἱ Ἱεροσολυμίται. Οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ Μάρκος. Ὑπὸ τὴν δὲ δύναμιν εἶχε τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰωάννου, καὶ τίνα διαφορὰν πρὸς τὸ βάπτισμα τὸ νομοθετηθὲν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ἀκριβῶς εὐρήσεις ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου. Ἐπιτηδειότερον γὰρ ἦν, ἐν ἐκείνῃ ταύτῃ ἐρμηνευθῆναι, ἔνθα κεῖται τὸ· *Καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἀφεσιν ἀμαρτιῶν.*

Ἰδὼν δὲ — ὀργῆς. Τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων καλεῖται διαφόροις ὀνόμασι. Λέγονται γὰρ Ἑβραῖοι μὲν, ἀπὸ τοῦ Ἑβερ, ὡς κερρημένοι τῇ διαλέκτῳ αὐτοῦ· μόνου γὰρ ἐκείνου τὴν γλῶσσαν ἀσύγχυτον διετήρησεν ὁ Θεός, ἵμῃ θελήσαντος κοινωῆσαι τοῖς τὸν πύργον τῆς (72) χαλάνης οἰκοδομοῦσι. Πρόγονος δὲ ἦν οὗτος τοῦ Ἀβραάμ. Ἰσραηλίται δὲ, ἀπὸ τοῦ Ἰακώβ, ὃς, ἰδὼν ἐν τῇ κλίμακί τὸν Θεὸν, ἐπωνομάσθη καὶ Ἰσραήλ. Τὸ γὰρ Ἰσραήλ, ὀργῶν Θεὸν ἐρμηνεύεται. Ἰουδαῖοι δὲ ἀπὸ τοῦ (73) Δαυὶδ, ὃν ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς ἐπιλεξάμενος ὁ Θεὸς εἰς τὴν βασιλείαν, καὶ τοῖς ἀπ' αὐτοῦ καταγομμένοις τὸ βασιλεύειν ἀποκληρώσας, ὀνομαστήν ἄγαν τὴν φυλὴν ταύτην, ὡς τοῦ λοιποῦ βασιλικῆν, ἐποίησεν, ὥστε καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἄλλων φυλῶν χρόνῳ ὑστερον Ἰουδαίους κοινῶς ἀπὸ ταύτης λέγεσθαι.

Τούτων οὕτως εὐκρινθηέντων (74), εἰπεῖν χρὴ καὶ

“ Marc. 1, 5. ” Ibid. 4.

Variae lectiones et notæ.

(72) Respicit Genes. xi. Quid autem sit χαλάνης, ignoro. Nentenius id prætermisit. Nescio utrum sit corruptum vocabulum Hebraicum, an Græcum. Forte πλανης voluit. Ex Hebraicis חבב et חבב nihil excalpi potest. — Χαλάνης est ex Gen. x. 10, ubi tamen scribitur χαλάνης. Ita etiam Epiphan. l. 1, p. 75; sed Cyrillus Alex. l. VI, p. 2 B, in Coll. cia-

piscentiæ afflictiones mortificarunt. Pollis namque, mortui animæ pars est.

Vers. 5. Tunc — Vers. 6. Peccata sua. Primum quidem baptizantis opinio spem omnibus erigebat. Erat enim pontificis filius, et nunc primum ab æremo descenderat, multis ornatus virtutibus, soloque visu non parum avertēbat metum (1). Deinde autem nova prædicationis apparentia regnum cælorum annuntiabat: de quo tunc primum audiebant. Tertio vero, quod etiam magis urgebat, prophetae Isaia dictum illud: *Vox clamantis in deserto*, de illo prædixerat.

Et quomodo nullus Evangelista scribit, quod Joannes turbis clamaverit: *Parate viam Domini*, sicut de illo propheta ait? Manifeste quidem nullus scribit. Verisimile est tamen et hoc clamavisse, quanquam scriptum non sit, utpote per se intellectum. Verumtamen etiam illud: *Resipisite et facite fructus dignos penitentiae* tantumdem valet, quantum: *Parate viam Domini*. Est enim præparatio ac repurgatio prædictæ viæ ipsa resipiscentiæ, ac virtutum fructificatio.

Exibat autem ad ipsum Hierosolyma civitas, sive Hierosolymitæ, ita enim dixit Marcus 41. Quam autem habuerit virtutem Joannis baptismi, quamque differentiam a baptismate, quod Christus statuit, diligenter apertum invenies in explanatione Evangelii secundum Marcum. Nam in ea convenientius visum est, rem hanc declarare, ubi scriptum est: *Prædicans baptismum penitentiae in remissionem peccatorum* 40.

Vers. 7. Porro cum vidisset — ira. Judæorum genus variis appellatur nominibus. Siquidem Hebræi dicuntur ab *Heber*, utpote lingua ejus utentes, hujus enim solius linguam servavit Deus inconfusam: quia communicare noluerat cum illis, qui turrim ædificabant. Ab hoc autem descenderat Abraham. Israelitæ vero dicti sunt a Jacob, qui Deum in scala vidit, et Israel appellatus est. Israel enim tantumdem valet, quantum *Videns Deum*. Judæi autem a David, quem postquam de tribu Juda ad regnum elegit Deus, ejusque posteris dedit, ut hæreditario jure regnarent, tribum illam claram reddidit, ut pote ab eo tempore regiam: ita ut etiam, qui ab aliis tribubus descenderent, postea Judæi quoque ab hac communi vocabulo dicerentur.

His ita distinctis, dicere etiam oportet de duabus

neis habet: Oī τὸν τῆς χαλάνης πύργον οἰκοδομοῦντας. Ex Addendis.

(73) Ἀπὸ τοῦ Ἰούδα B.

(74) Εὐκρινθέντων A. Male. Est enim ἀεὶ κρινέν, quod habet Xenoph. p. 515. E. Frequentius occurrit δευκρινέν.

(1) Non parum avertēbat metum. Ac solus visus multa refulgebat pietate.

Judeorum sectis, quæ hic ponuntur. Sadducæi in cæteris quidem Judæi erant : verum Spiritum sanctum et angelos, ac resurrectionem mortuorum negabant, neque omnino esse credebant. Pharisei vero et ipsi quoque in cæteris Judæi, habebant quasdam observationes cæteris non communes, ut jejunium bino in hebdomade die ; substantiæ decimas, quas pauperibus erogabant ; lotiones ac purificationes urceorum, paropsidum, ac scyphorum, aliisque hujusmodi mores. Sicut autem scribæ sive legisperiti ac doctores aliis præstantiores erant : ita sane et Pharisei ac Sadducæi tanquam aliis superiores sese jactabant.

Ilos igitur Joannes accedere videns, ipsosque agnoscens, tum per Inhabitantem in se gratiam, tum vero a veste habituque insigni, liberius eos arguit ; siquidem fiduciam in eo habebat, qui se miserat. Miscet autem reprehensionis asperitati laudem, ut inde quidem humilientur, hinc autem consolationem accipiant. Nam ipsos alloquens, *Progenies viperarum* appellavit. Sicut enim viperarum proles, cum pariuntur, suas occidunt matres, exeso eorum ventre, ita sane et Judæi suos patres spirituales, puta prophetas occiderant. Laudavit autem ipsos dicens : *Quis demonstravit vobis fugere a ventura ira ?* Apparebat enim, quod sola ipsorum prudentia.

Futuram vero iram dicit, vel quæ a Romanis in obsidione futura erat ; vel quæ a Deo in die judicii : quam, ad pœnitentiam properando, fugiebant. Erumpendo (m) igitur ad Phariseos ac Sadducæos dirigit sermonem (n) : eos autem spirita discernens, hæc illis dicebat, qui in Christum credituri erant, et ita prædictam iram omnino evasuri. Quod si Lucas hæc turbis illum dixisse ait, ad se ut baptizarentur venientibus, nihil inde turberis. Verisimile est enim his hæc Joannem dixisse : nunc quidem his, nunc vero illis. Admirabatur autem Joannes magnam ipsorum mutationem : quomodo hi qui prophetas occiderant, ipsum quoque non occiderent, sed magis ad pœnitentiam venirent.

Vers. 8. *Facite — pœnitentiæ.* Quia ergo resipiscitis, scitote, quod non sufficit pravitatem duntaxat fugere : sed oportet virtutem quoque operari. *Declina.* inquit, a malo, et fac bonum⁸¹.

Vers. 9. *Et ne — Abraham.* Ne videamini, hoc

⁸¹ Luc. iii, 7. ⁸² Psal. xxxiii, 15.

Varie lectiones et notæ.

(75) Ἦσαν, addit A.
(76) Γάρ, pro δέ A.
(77) Οἱ, omittit B.

(m) Προηγούμεως, non est, erumpendo, sed præcipue, in primis.

περὶ τῶν προκειμένων δύο Ἰουδαϊκῶν αἰρέσεων. Οἱ Σαδδουκαῖοι τἄλλα μὲν Ἰουδαῖοι ἦσαν, Πνεῦμα δὲ θεῖον καὶ ἀγγέλους καὶ νεκρῶν ἀνάστασιν ἀθετοῦσι. καὶ οὐδ' ὄλω; εἶναι φασιν. Οἱ Φαρισαῖοι δὲ, καὶ αὐτοὶ τἄλλα μὲν Ἰουδαῖοι (75), εἶχον δὲ περιττά; τινὰς παρατηρήσεις, οἷον, νηστίαν δι; τῆς ἑβδομάδος, ἀποδεκατώσεις τῆς οὐσίας; εἰ, τοῦ; πέντητας, βραχισμοῦ; καὶ καθαρισμοῦ; ξεσῶν, καὶ πινάκων, καὶ ποτηρίων, καὶ τοιαῦτα ἕτερα 80η. Ὡσπερ δὲ (76) οἱ (77) νομικοὶ καὶ διδάσκαλοι διαφορώτεροι τῶν ἄλλων ἦσαν, οὕτω δὲ καὶ οἱ Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι μέγα ἐγρόνουν, ὡ; περιττώτεροι τῶν ἄλλων.

Τούτου; προϊόντας ἰδὼν ὁ Ἰωάννης; καὶ ἐπιγνοῦς αὐτοῦ;· τοῦτο μὲν, ἐκ τῆς ἐνοικούσης αὐτῷ θείας χάριτος; τοῦτο δὲ καὶ ἐκ τῶν παρασῆμων τῆς σελῆς καὶ τοῦ σχήματος, παρρησιαστικώτερον αὐτοῦ; διαλέγεται. Καὶ γὰρ εὐθάρδοι τῷ ἀποσταθῶντι αὐτόν. Μίγνυσι δὲ τῇ αὐστηρίᾳ τῶν ἐλέγχων καὶ ἐπεινῶν, ἵνα τῇ μὲν ταπεινωθῶσι, τῷ δὲ παρηγορηθῶσιν. Ἠλεγε μὲν γὰρ αὐτοῦ;· *Γεννήματα ἐχιδνῶν* τοῦτους; *πρῶσαγορεύσας.* Ὡσπερ γὰρ τὰ γεννήματα τῶν ἐχιδνῶν ἀποκτείνουσι τὰς ταυτῶν μητέρας, διαδιδρωσκοντα τὰς τοῦτων γαστέρας; ἐν τῷ κοιλιασθαί; οὕτω δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τοῦ; πνευματικοῦς αὐτῶν πατέρας, τοῦ; προφήτας, ἀπέκτενον. Ἐπήνεσε δὲ αὐτοῦ;· εἰπὼν· *Τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς;* Ἐνέφησε γὰρ, ὅτι οὐδεὶς ἄλλος (78), εἰ μὴ ἡ σύνεσις αὐτῶν.

Μέλλουσαν δὲ ὀργὴν λέγει, ἢ τὴν ἀπὸ Ῥωμαίων ἐν τῇ πολιορκίᾳ, ἢ τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. ἦν ἐπευγον ἐρχόμενοι εἰς μετάνοιαν. Προηγούμεως μὲν οὖν πρὸς τοῦ; Φαρισαίους καὶ Σαδδουκαίους ἀπέπεινε τὸν λόγον, ὡ; δοκούντας φρονιμωτέρους· διὰ μέσου δὲ αὐτῶν εἶπε ταῦτα πρὸς τοῦ; μέλλοντα εἰς Χριστὸν πισταεῖν, οἱ πάντως; καὶ τὴν ὀργὴν θείαν ὀργὴν ἐμελλον ἐκφυγεῖν. Εἰ δὲ ὁ Λουκᾶ; φησιν, ὅτι εἶπε ταῦτα τοῦ; ἐκπορευομένους ἐχλοῖς βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ, μὴ παραχθῆς. Εἰκό; γὰρ, δι; ταῦτα τὸν Ἰωάννην εἰπεῖν, νῦν μὲν οὗτοι;· νῦν δὲ ἰκαίνοι;. Ἐκπέληται δὲ ὁ Ἰωάννης τὴν ἀθρόαν αὐτῶν μεταβολὴν, πῶ; (79), προφητικῶν ὄντες, οὐκ ἀναίρουσι καὶ αὐτόν, ἀλλ' ἐρχονται εἰς μετάνοιαν.

Ποιήσατε — μετανοίας. Ἐπει τοίνυν μετανοεῖτε, γινώσκατε, ὅτι οὐκ ἀρκεῖ μόνον τὸ φυγεῖν τὴν κακίαν, ἀλλὰ χρὴ καὶ ἀρετὴν ἐπιδείξασθαι. Ἐκκλινον γὰρ, φησιν, ἀπὸ κακοῦ, καὶ κολήσον ἀγαθόν.

Καὶ μὴ — Ἀβραάμ. — Μὴ δόξητε, ἐντὶ τοῦ, Μὴ

(78) intell. ὑπέδειξεν.
(79) Γάρ, interponit B.

(n) Post sermonem, ita legendum, iis qui superioribus videbantur, per eos autem hæc illis, etc.

θείησθε. Παρανεῖ δὲ, μὴ λέγειν ἐν ταῖς καρδίαις ἑαυτῶν ὅτι Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν εἰς ἀρετὴν, τὸ ἀπ' ἐκείνου κατάγεσθαι. Οὐ χρὴ γὰρ, μέγα φρονούντας ἐπὶ ταῖς τῶν προγόνων ἀρεταῖς, αὐτοὺς ἀμελεῖν οικειῶν κατορθωμάτων.

Ἄγω — Ἀβραάμ. Μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι, ἐν ἡμῖς ἀπλόησθε, ὡς ἀκαρποὶ ἀρετῆς, οὐκέτι ἔξει τέκνα ὁ Ἀβραάμ· δύναται γὰρ ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀψύχων τούτων λίθων ἐγείρει τέκνα τῷ Ἀβραάμ. Καὶ γὰρ καὶ τὸν Ἰσαάκ ἐκ τῆς ἀψύχου καὶ λιθώδους μητέρας τῆς Σάρρας ἠγείρειν αὐτῷ. Ἔστι δὲ καὶ ἐτέρως εἰπεῖν, Μὴ κομπάζετε ἐπὶ τῷ ἔχειν ῥίζαν γένους τὸν Ἀβραάμ. Τοῦτο γὰρ οὐχ ἡμέτερόν ἐστι κατορθώμα, ἀλλὰ Θεοῦ δῶρον, ὃς δύναται μὴ μόνον ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν φαινομένων τούτων λίθων ἐγείρει τέκνα τῷ Ἀβραάμ, ὅσα πεντοδύναμος.

Τινὲς δὲ φασὶ, τοὺς ἐξ ἔθνων πεπ.στευκότας αἰνιττεσθαι τὸν λόγον, οἷ, πεπωρωμένοι καὶ ἀνασθί, τοι θντες τῆς ἀληθείας· πρότερον, διὰ τῆς πίστεως υἱοθετήθησαν ὑστερον. Ἄλλοι δὲ λέγουσι, παραδηλοῦσθαι τοὺς ἐν τῷ κειρῷ τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος, ἀπὸ τοῦ σχίζεσθαι τὰς πέτρας, διὰ πίστεως υἱοθετηθέντας. Καὶ οὗτοι δὲ κάκεινοι τῷ Ἀβραάμ υἱοθετήθησαν, ὡς τοῦ κατ' αὐτὸν αἰωνίου κλήρου μεταλαχόντας. Κυρίως γὰρ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ εἰσὶν οἱ τὰς ἀρετάς αὐτοῦ μιμούμενοι, καὶ τῆς αὐτῆς αὐτῷ καταξυμνωμενιδος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, καὶ ἐξ Ἰουδαίων εἰεν, καὶ ἐξ ἔθνῶν. Μιζῶν γὰρ ἡ ἐξ ἀρετῆς συγγένεια τῆς ἐξ αἱματος οικειώσεως, ὅσον καὶ ἡ ψυχὴ τιμωτέρα τοῦ σώματος.

Ἦθη — εἰς πῦρ βάλλεται. [Ἀξίνη (80) μὲν, ἡ εὐαγγελικὴ τομῆ, ἐκτέμνουσα τοὺς ἀκήρπους εἰς ἀρετὰς καὶ πίστιν Ἰουδαίους ἀπὸ τοῦ νόμου, οὐ μὴν ἐκρίζουσα. Ῥίζα γὰρ αὐτῶν ὁ νόμος, ὃς ἀντ' ἐκείνων οἱ πιστεύσαντες ἔγκεντρίζονται· δένδρα δὲ οἱ Ἰσραηλίται.]

Φυθῆσας δὲ (81) αὐτοὺς, ὡς ἀποπεσομένους τοῦ γένους τοῦ Ἀβραάμ, εἰ μὴ προσέχοιεν, ἐπιτείνει τὸν φόβον ἑτι. Οὐ μόνον γὰρ, φησὶν, ἀποπεσεσθε τοῦ τοιοῦτου γένους, ἀλλ', ὡς ἀνίστοι λοιπὸν, ταχέως ἀποκοπέντες τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, καὶ ἐκεῖ τιμωρηθήσεσθε. Ἀξίνην μὲν γὰρ τροπικῶς ὠνόμασε τὸν θάνατον· δένδρα δὲ, τοὺς ἀνθρώπους· ῥίζαν δὲ αὐτῶν, τὴν ζωὴν. Πῦρ δὲ εἶπε τὸ τῆς γενένης.

Τινὲς δὲ ῥίζαν μὲν ἠρμήνευσαν, τὸν Ἀβραάμ, δένδρα δὲ, τοὺς τοὺς ἀναβλαστήσαντας ἐξ αὐτοῦ Ἰουδαίους, ἀξίνην δὲ, τὸν Χριστὸν, ὃς ἐμελλεν ἀποτεμῖν μὲν αὐτοὺς, μένοντας ἀκήρπους εἰς τὴν πίστιν τοῦ Εὐαγγελίου, ἔγκεντρίσαι δὲ τοὺς ἐξ ἔθνῶν. Οὕτως οὖν κατασεισας αὐτῶν τὸ φρόνημα, καὶ μαλακῆς τῆς τούτων καρδίας τὸ σκληρὸν, τῷ φόβῳ τῆς ἐκπτώσεως τοῦ γένους Ἀβραάμ, καὶ τῇ ἔκτομῃ, καὶ τῷ πυρὶ, λοιπὸν εἰσάγει τὸν περὶ τοῦ Χριστοῦ λόγον μετὰ κολλῆς τῆς ὑπαροχῆς, ἵνα φανέντι προσδράμωσιν αὐτῷ.

Varix lectiones et notæ.

(80) Includa in marg. habet A. Eadem omiserat Heutenius.

(81) Δέ, omittit A.

est, Ne vel tis. Admonet autem, ne in cordibus suis dicant: *Patrem habemus Abraham*: et sufficit nobis ad virtutem, quod ab illo descendamus. Neque enim ullos oportet, de progenitorum virtutibus gloriari: cum ipsi negligentes sint de propriarum operibus virtutum.

Vers. 9. *Dico* — *Abrahæ*. Ne putetis, inquit, quod si vos absque fructu virtutum perieritis, nulli reliqui erunt *Abrahæ filii*. Potest enim Deus de inanimatis his lapidibus suscitare filios ipsi *Abrahæ*. Etenim ipsum quoque *Isaac* suscitavit ei, de inanimato ac lapide *Saræ* utero. Potest et alio modo dici: Ne gloriemini, quod originem habeatis ipsum *Abraham*. Neque enim hoc vestrum bonum opus est, sed Dei donum: qui potest, nempe omnipotens, de apparentibus his lapidibus, suscitare filios ipsi *Abrahæ*.

Quidam autem dicunt eos qui e gentibus crediderunt, his verbis insinuari: qui primum ad veritatem obdurati et insensati, postea per fidem in filios adoptati sunt. Alii vero illos designari dicunt, qui tempore *Passionis Christi* ob petrarum scissionem per fidem in filios adoptati sunt: et hi autem et illi in *Abrahæ* filios cooptati sunt, utpatet cum ipso æternæ hæreditatis participes. Proprie enim *Abrahæ filii* sunt, qui virtutes ejus imitantur, ac sorte ipsius in regno cælorum digni habentur, sive ex *Judæis* sint, sive ex gentibus. Nam tanto major est virtutis cognatio, quam sanguinis, quanto anima corpore præstantior est.

Vers. 10. *Jam* — *in ignem mittitur*. ††. *Securis*, evangelica est amputatio, quæ amputat steriles ad virtutes et fidem *Judæos* a lege, nec tamen prorsus eradicat. *Radix* enim illorum lex, cui illorum loco inseruntur credentes. *Arbores* autem sunt *Israelitæ*.

Cum jam eos terrisset dicens, quod nisi caveant, a genere *Abraham* exciderent, auget adhuc metum. Non solum, inquit, a tali genere excidētis, verum etiam irremediabili modo, citius a præsentī vita excisi, etiam ibi in futuro pœnam luetis. *Securim* enim figurative mortem appellavit, arbores autem homines, radices vero vitam ipsorum, ignem D etiam dixit ipsius gehennæ.

Quidam vero radicem interpretantur ipsum *Abraham*, arbores autem *Judæos* qui ab ipso pullularunt, *securim* quoque *Christum*, qui ipsos quidem excisurus erat, fructum ad *Evangelii* fidem non ferentes: inserturus autem illos, qui e gentibus crederent. Postquam ergo fastum ipsorum terruit, ac cordis eorum duritiem timore cadendi a genere *Abraham*, excisione ac igne emollivit: deinceps sermonem de *Christo* cum multa dignitate inducit, ut ipsi apparenti occurrerent.

Vers. 11. *Ego quidem — Spiritu sancto. In pœnitentiam*, hoc est, Propter pœnitentiam, ipsos enim confitentis sive resipiscentes baptizabat, quia eos pœnitebat; eratque tale baptisus pœnitentiæ demonstratio. Post se autem venturum dicit Jesum, ante quem ipse viam illi præparabat, clamans: *Parate viam Domini*, ut supra narravimus. Dixit quoque Christum se fortioerem, utpote divinitati unitum. Illud vero: *Non sum idoneus calceamenta portare*, excellentem ejus, qui prædicatore expriuit dignitatem. Tantumdem enim est ac si diceret: Neque inter extremos ipsius servos numerari possum, propter magnitudinem Divinitatis ipsi unitæ; postremis siquidem servis bujusmodi commissum est obsequium.

Reliqui vero Evangelistæ, *Corrigiam calceamentorum ejus soltere* dixerunt⁸²; ut manifestum sit utrumque dixisse, nunc quidem hoc, nunc vero illud. Dicens autem, *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto*, palam fecit Dominici baptismatis dignitatem. Meum, inquit, baptisus abstinentiam a peccatis operatur; illius vero, Spiritus sancti participem facit. Mattheus sane, Marcus et Joannes dixerunt: *In Spiritu sancto*⁸³. Lucas vero: *In Spiritu sancto et igni*⁸⁴; unde rursus manifestum sit, et hoc, et illud Baptistam variis dixisse temporibus. Nostris quidam majoribus (o) hic sermo demonstrat, Spiritus sancti super apostolos in igneis linguis descensum. Tunc enim in Spiritu sancto et igni baptizati sunt. Postea vero idem operatur constitutum a Christo baptisus. Etenim cuique baptizato advolat Spiritus sanctus non solum ipsum sanctificans, verum etiam invisibiliter animæ ejus sordes consumens. Non sum autem idoneus, hoc est, *Non sum dignus*⁸⁵; ita enim scripsit Juannes.

Ipse vos baptizabit. Per metaphoram dictionis, gratiæ abundantiam refert Baptista. Et ignis repetitione, gratiæ vehementia ac incomprehensibilitas demonstratur.

Vers. 12. *Cujus — inextinguibili.* Ex his demonstrat, quod judex etiam sit futuri sæculi. Et arcam quidem vocat universalem orbis Ecclesiam, ad quam omnes operatores a Domini providentia conducuntur. Ventilabrum autem justam ejus iudicium, quod eos sane, qui omni iniquitatis vento agitantur, quasi paleaccos, tradit igni gehennæ inextinguibili; illos vero, quibus virtutum habent gravitatem, in apothecam celestium tabernaculorum colligit.

⁸² Marc. 1, 7; Luc. III, 16; Joan. 1, 27.

⁸³ Marc. 1, 8; Joan. 1, 33. ⁸⁴ Luc. III, 16. ⁸⁵ Joan. 1, 27.

Variæ lectiones et notæ.

(82) Ἀρχὴν, pro ὑπεροχὴν. A.

(83) Ἀποράτως, omittit A.

(84) Inclusa in margine habet A; omittit B.

(o) Vestris quidem maioribus. Redde, Potissimum autem.

(p) Operatores. Ὑπὸ ad γεωργ. non ad συνζγ.

Ἐγὼ μὲν — Πνεύματι ἁγίῳ. Εἰς μετάνοιαν. ἀντὶ τοῦ, διὰ τὴν μετάνοιαν. Ἐξομολογουμένους γὰρ αὐτοῦς, εἶπουν μετανοοῦντας, ἐδάπτεις, διότι μετανόησαν. Καὶ ἦν τὸ τοιοῦτον βάπτισμα ἀπόδειξις μετανοίας. Ὅπισθ δὲ αὐτοῦ ἐρχόμενον λέγει τὸν Ἰησοῦν, ὡς ἐμπροσθεν αὐτὸς κατεσκευάζει τὴν ὁδὸν αὐτοῦ βοῶν· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, ὡς ἀνωτέρω ἐξηγησάμεθα. Ἰσχυρότερον δὲ αὐτὸν εἶρηκεν, ὡς ἠνωμένον θεότητι. Τὸ δὲ, Ὅδ' οὐκ εἰμι ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι, τὴν ὑπερβάλλουσαν (82) ὑπεροχὴν τοῦ κηρυσσομένου παρίστησι. Λέγει γὰρ, ὅτι οὐδὲ εἰς τοὺς ἐσχάτους αὐτοῦ δούλους ταγῆναι δύναμαι, διὰ τὸ μέγεθος τῆς ἠνωμένης αὐτῷ θεότητος· τοῖς γὰρ ἐσχάτοις οἰκέταις ἐπιτέτραπται ἡ τοιαύτη ὑπηρεσία.

Οἱ δὲ λοιποὶ εὐαγγελισταὶ λέγουσι τὸν Ἰωάννην τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ εἶπον, ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι καὶ ἀμφοτέρω ὁ Ἰωάννης εἶπε, νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ἄθρός ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, ἐδήλωσε καὶ τὴν τοῦ Δεσποτικοῦ βαπτίσματος ὑπεροχὴν. Τὸ μὲν ἔμδον, φησὶ, βάπτισμα ἀποχὴν ἀμαρτιῶν ἐνεργεῖ, τὸ δὲ τούτου μετοχὴν Πνεύματος; ἁγίου παρέχει. Ματθαῖος μὲν οὖν, καὶ Μάρκος, καὶ Ἰωάννης εἶπον, ὅτι Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ· Λουκᾶς δὲ, ὅτι Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ· καὶ δῆλον πάλιν, ὅτι καὶ τοῦτο κάκεινο εἶρηκεν ἐ βαπτιστῆς, ἐν διαφόροις καιροῖς. Ἐμφαίνει δὲ ὁ λόγος προηγουμένως μὲν τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐν εἶδει πυρίνων γλωσσῶν, ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους καθόδον· τῆν καὶτὰ γὰρ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ ἐδαπτίσθησαν· ἔπειτα δὲ καὶ τὸ νομοθετηθὲν ὑπὸ Χριστοῦ βάπτισμα. Καὶ γὰρ ἐπίπτεται παντὶ βαπτιζομένῳ Πνεῦμα ἁγίον, οὐ μόνον ἀγιάζον, ἀλλὰ καὶ ὡς πῦρ ἀρπάζων (83) ἀναλίσκον τὸν ῥύπον τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Οὐκ εἰμι δὲ ἱκανός, ἀντὶ τοῦ, Ὅκ' εἰμι δέξιος· οὕτω γὰρ ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης.

[Αὐτὸς (84) ὑμᾶς βαπτίσει· τῇ μεταφορᾷ τῆς λέξεως τὸ σαφιλὲς τῆς χάριτος ἐμφαίνει ὁ βαπτιστῆς, καὶ τῇ ἐπεξηγήσει τοῦ πυρός πάλιν τὸ σφοδρὸν καὶ ἀκάθεκτον τῆς χάριτος ἐνδείκνυται.]

Ὅδ' — ἀσβέστω. Ἐκ τούτων παρίστα, ὅτι καὶ κριτῆς ἐστὶν οὗτος (85) τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Καὶ ἄλιονα μὲν ὀνομάζει τὴν ἀνδρημον Ἐκκλησίαν τῆς οἰκουμένης, εἰς ἣν πάντες οἱ γεωργηθέντες ὑπὸ τῆς Δεσποτικῆς ἐπιμελείας συνάγονται· πτόον δὲ, τὴν δικαίαν αὐτοῦ κρίσιν, ἥτις τοὺς μὲν παντὶ ἀνέμῳ τῆς ἀμαρτίας· ῥιπιζομένους, ὡς ἀχυρώδεις, ἐκδίδωσι· πυρὶ ἀσβέστω τῆς γενένης τοῦς δὲ βίρος ἔχοντας (86) ἀρετῆς συλλέγει εἰς τὴν ἀποθήκην τῶν οὐρανίων σπυρίων.

(85) Οὗτος, abest A.

(86) Τῆς, addit B.

refertur. Ad quam omnes (homines) Domini cura (tanquam agri, segetes aut fructus) culii. Ita Corinthii appellantur I Cor. III, 9, τ' εὐὸ γεωργῶν.

Νῦν μὲν γάρ, ὡς ἐν ἄλωνι, ἀναμῖξ ο σίτος· καὶ τὸ Α
 ἄχρον· τότε δὲ, πολλὴ ἔσται (87) ἡ διάκρισις, ὅτε
 μέλλει ὁ σίτος εἰς τὴν ἀποθήκην συγκομισθῆναι. Ἐν
 τῇ χειρὶ δὲ αὐτοῦ εἶπε, διὰ τὸ εἶναι πρόχειρον καὶ
 ἔτοιμον εἰς τὸ διακρίναι. Ὅρα δὲ, ὅτι μετὰ τὸ
 βαπτίζεσθαι ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, διακαθαίρει
 τὴν ἄλωνα, ἵνα μὴ μετὰ τὸ βάπτισμα βῆθιμῆσθαι.

Τότε — ὑπ' αὐτοῦ. Μιὰ τῶν δούλων ὁ Δεσπότης·
 ἀλλ' ἔκεινοι μὲν, ἵνα μετανοήσωσι, (88) παραγίνοντο·
 οὗτο; δὲ, ἵνα ἀναδειχθῆ τῷ λαῷ Οὕτω γάρ καὶ ὁ
 Ἰωάννης εἶπεν, ὅτι Ἴνα φανερωθῆ τῷ Ἰσραήλ.

Ὁ δὲ Ἰωάννης — πρὸς με. Ἔγνων τίς ἦν, ὑπὸ
 τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτῷ θεοῦ Πνεύματος. Φησὶ γάρ ὁ
 εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὅτι Βλέπει ὁ Ἰωάννης
 τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν, καὶ λέγει·
 Ἴδε ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀίρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ
 κόσμου, καὶ τὰ ἐξῆς. Νῦν δὲ διεκώλυεν αὐτόν, λέ-
 γων· Ἐγὼ χριστὸν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι.
 Ἐγὼ, ὁ ὑπεύθυνος ἁμαρτίας, ὑπὸ τοῦ ἀναμαρτήτου,
 ὁ βαπτίζων ἐν ψιλῷ ὕδατι, ὑπὸ τοῦ βαπτίζοντος
 ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, ὁ δούλος, ὑπὸ τοῦ
 Δεσπότη, ὁ ἄνθρωπος, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· καὶ σὺ λοιπὸν
 ἀνάπαλιν ἔρχῃ πρὸς με. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι κατ' ἐρίω-
 τῆσιν ἀναγινώσκουσι τὴν, καὶ Σὺ ἔρχῃ πρὸς με;
 ὁ Θεολόγος δὲ Γρηγόριος κατὰ ἀπόφασιν, ὡς προφη-
 τεύσαντος, ἔτι· Ἀκολουθήσεις μοι ἀναιρουμένῳ,
 τρυτέστιν (89) ἀναρεθῆσθαι καὶ σὺ.

Ἀποκριθεὶς — ἄρα. Παράχρησεν τόγε νῦν ἔχον,
 μὴ (90) προβαλλόμενος εἰς παραίτησιν τὰ τῆς ἐμῆς
 ἀναμαρτησίας καὶ θεότητος. Νῦν γάρ οὐκ ἔστι τοῦ-
 των καιρὸς· ἀλλ' οἰκονομικῶς ὑπὸ σοῦ βαπτίζομαι.
 Ὡστερ γάρ διὰ τοὺς ἀνθρώπους γέγονα ἄνθρωπος,
 ἵνα ὡς ἄνθρωπος καταβάλῃ τὸν καταβαλόντα αὐτοῦς
 διάβολον· οὕτω δὲ αὐτοῦς, ὡς αὐτοὶ, βαπτίζομαι, ἵνα
 ἐνθάφω τοὺς ὕδασι τὸν ῥύπον τῶν μελλόντων ἀνιγεν-
 νηθῆναι δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος. Ἄμα δὲ καὶ ἑτερόν
 τι οἰκονομῶ, τὸ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἀναδειχθῆναι
 με τῷ λαῷ.

Οὕτω — δικαιοσύνην. Οὕτως ἀρμόζει μοι, πλη-
 ρῶσαι πᾶσαν ἐντολὴν Θεοῦ. Δικαιοσύνην γάρ νῦν,
 τὴν (91) ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ λέγει· Πᾶσας τὰς ἐντολάς,
 φησιν, ἐξεπλήρωσα, ὅσας ὁ νόμος ἐκέλευσεν· αὐτὴ
 δὲ μόνη ὑπελείφθη, ἡ περὶ τοῦ βαπτισθῆναι· λοιπὸν
 οὖν Οὕτω πρέπει μοι πληρῶσαι πᾶσαν ἐντολὴν,
 φησιν, (92) διὰ τοῦ βαπτισθῆναι· ἵνα, ἔπειτα ὁ παλαιὸς
 Ἀδάμ τὴν μίαν ἐντολὴν οὐκ ἐπλήρωσεν, ἐγὼ λοιπὸν,

Nunc siquidem in arca iuxta sunt triticum et
 palea; tunc autem omnino discernentur, quando
 frumentum in apothecam deferendum est. In manu
 autem sua dixit, eo quod promptus ac paratus est
 ad dijudicandum. Vide autem quod postquam ba-
 ptizaverit in Spiritu sancto, expurgat adhuc arcam
 suam, ne suscepto baptismo torpeas.

Vers. 15. Tunc — ab eo. Cum servus venit Do-
 minus: sed illi quidem, ut poenitentiae actus de-
 monstrarent (q) accesserunt, ipse vero ut populo
 manifestaretur. Ita enim dixit Joannes, quod (r)
 ut manifestaretur Israeli⁹¹.

Vers. 14. Joannes autem — ad me. Cognovit quis
 esset per inhabitantem in se Spiritum sanctum. At
 enim Joannes evangelista: Videt Joannes Jesum
 venientem ad se, et ait: Ecce Agnus Dei, qui tollit
 peccata mundi⁹², etc. Nunc vero prohibebat ipsam
 dicens: Mihi opus est ut abs te baptizer. Ego pec-
 catis obnoxius, ab eo qui peccare non potest; in
 nuda aqua baptizans, ab eo qui baptizat in Spiritu
 sancto et igni; servus a Domino; homo a Deo, et
 tu tamen e diverso venis ad me? Alii enim per
 interrogationem legunt verba illa: Tu venis ad me?
 Theologus autem Gregorius per affirmationem
 quasi prophetantis ac dicentis: Sequeris me qui
 occidar, hoc est, occideris et tu.

Vers. 15. Responaens — modo. Desine modo im-
 peccabilitatis ac divinitatis meae velamenta obten-
 dere; neque enim sunt haec praesentis temporis,
 sed dispensatorio modo a te baptizor. Quemadmo-
 dum enim propter homines homo factus sum, ut
 tanquam homo fallam (s) diabolum ipsos decipien-
 tem: ita propter ipsos, sicut ipsi baptizor, ut in
 aquis eorum sordes sepeliam, qui regenerandi sunt
 per aquam et spiritum. Simul autem et hoc dis-
 pensatorie ago, ut videlicet per baptismum populo
 demonstrer.

Vers. 15. Sic — justitiam. Sic congruit ut com-
 plem omne Dei praecipuum: hic enim justitiam
 praecipuum Dei appellat. Omnia, inquit, quae jussit
 lex complevi praecipua. Solum nempe id reliquum
 est, ut baptizer. Sic itaque decet, ut compleam
 omnem justitiam, videlicet per baptismum, ut quia
 vetus Adam unicum non complevit praecipuum,
 ego novus Adam pro ipso omnia adimpleam, illius-

⁹¹ Joan. 1, 31. ⁹² Ibid. 29.

Variæ lectiones et notæ.

(87) Ἔστιν ἡ. B.
 (88) Παραγίνοντο, A.
 (89) Pro ἀκολουθεῖς et ἀναιρῆ, quod repereram,
 dedi, ἀκολουθήσεις ἀναρεθῆσθαι.
 (90) Particulam negativam μὴ, quam sensus po-
 stulabat, addidi.
 (q) Pœnit. oct. demonstrarent. Ut respiscerent,
 ut aliam mentem induerent.
 (r) Ὁτι in versione omittendum erat, non red-
 dendum quoa.

(91) Chrysostom. t. VII. p. 140. B. Τὴν ἐκπλή-
 ρωσιν τῶν ἐντολῶν.
 (92) In his offendo. Particula φησιν enim similia
 jungit. Dissimilia autem πληρῶσαι et διὰ τοῦ βαπτι-
 σθῆναι. Concilio igitur, levi mutatione, διὰ σοῦ
 βαπτισθῆναι.
 (s) Καταβάλλειν non recte redditum est fallere
 decipere, quanquam prius ferri possit. Καταβάλλειν
 est hostem de statu dejicere, vincere. Ergo ut op-
 pressam — qui oppressit.

que posteritatem perficiam, et a condemnatione quam ille a se descendentes distribuit, illos liberem, qui me imitabuntur. Preceptum autem erat Dei, et baptismus Joannis. Ait enim: Qui misit me ad baptizandum in aqua⁹⁵, etc.

Vers. 16. *Tunc — aqua.* Dicunt aliqui, quod unumquemque baptizatorum is qui baptizabat in aquam ad collum usque immisissum delinebat, quousque peccata sua confessus esset, et post confessionem (t) ascendebat de aqua. Christus autem cum peccatum non haberet, non est detentus in aqua: et ob hanc causam aiunt evangelistam dicere, quod statim ascendit de aqua.

Vers. 16. *Et ecce — complacitum est.* Veteris Adam inobedientis paradysum nobis clausit, novi autem obedientia caelum nobis aperuit. Majorem enim honorum fructum nobis acquisivit, quam fuerit perditio. Et vide quo pacto Christus populo demonstratus est: clare videlicet ac manifeste. Postquam enim Joannes de ipso turbis praedixerat, ac sensim ad hujus dicta animum advertebant, ut viderunt etiam ipsum quasi unum de populo baptizari, offendiculum passi sunt. Et ideo caeli quidem aperiuntur, ostendentes, quod ab ipsis descendit columba, ut super eum vocem derivaret, ne ipsam de Joanne testificari putarent. Et ita Pater testimonium dedit Filio; Spiritus sanctus vero super eum descendit, quasi digito demonstrans hunc esse, de quo ferretur testimonium. In specie autem columbae. Hoc enim animal in multis Spiritum sanctum imitatur. Siquidem homini amicum est, nec facile irritatur ad iram, pullis quoque privatum patienter sustinet, neque minus ad eos qui se privaverunt, accedit; mundissimum etiam est, et bono gaudet odore.

Hujus quoque columbae figura erat illa, quae Noe finem diluvii nuntiavit. Quemadmodum enim tunc erat diluvium ab aqua, ita et nunc a peccato: et sicut illa denuntiavit cessationem illius diluvii, ita et ista hujus praesentis. Aperti sunt autem caeli, et super baptizatum descendit Spiritus sanctus, ut discamus super omnem hominem baptizatum caelos aperiri, vocantes ipsum ad supernam habitationem. Ad eum quoque accedit Spiritus sanctus. Quodsi haec sensibilibus oculis non videmus, ne dissidas. Signa namque fidelibus non dantur, sed infidelibus; nobis autem signorum loco sufficit fides.

⁹⁵ Joan, 1, 33.

Variae lectiones et notae

(95) Conjici possit εξομολογήσατο, etsi non ignoro, memorari exempli particulae αν cum indicativo.

Α ὁ νεός Ἀδάμ, ἀντ' αὐτοῦ πληρώσω πάσας, καὶ ἀναπληρώσω τὸ ἐκείνου ὑστέρημα· καὶ ἤς ἐκεῖνος πάλαι καταδίκη; τοῖς ἐξ αὐτοῦ μετέδωκε, ταύτης ἐγὼ νῦν ἀπαλλάξω τοῦ; ἐξ ἐμοῦ. Ἐντολή δὲ ἦν Θεοῦ, καὶ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα· εἴρηκε γὰρ αὐτὸ; ὅτι Ὁπέμφσας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπε, καὶ τὰ ἐξῆς.

Τότε — ὕδατος. Φασὶ τινες, ὅτι ἕκαστον τῶν βαπτιζομένων, χαλῶν ὁ βαπτιστὴς ἀκρι τραχίλου, κατεῖχεν αὐτὸν, ἕως ἂν (93) ἐξομολογήσατο τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ, καὶ τότε ἀφθεῖ, ἀνέδυσεν ἀπὸ τοῦ ὕδατος· ὁ δὲ Χριστὸς, μὴ ἔχων ἁμαρτίαν, οὐκ ἐνεδράδυσεν (94) τῷ ὕδατι, καὶ τούτω χάριν (95) εἰπέιν τὸν εὐαγγελιστὴν, ὅτι εὐθὺς ἀνέθη ἀπὸ τοῦ ὕδατος.

Καὶ ἰδοὺ—εὐδόκησα. Ἡ μὲν παρικοὴ τοῦ πάλαι Ἀδάμ ἀπέκλεισεν ἡμῖν τὸν παράδεισον, ἡ δ' ὑπακοὴ τοῦ νέου, ἤνοιξε τοὺς οὐρανοὺς, περιποιησαμένου ἡμῖν ἀπόλαυσιν μείζονα τῆς ἀπολώλυτας. Ὅρα δὲ, πῶς ὁ Χριστὸς ἀναδείκνυται τῷ λαῷ λαμπρῶς τε καὶ μεγαλοπρεπῶς. Ἐπεὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης προσέειπε περὶ αὐτοῦ τοῖς ὄχλοις, καὶ ἡρέμα τούτω προσέειπον, ὡς εἶδον καὶ αὐτὸν βαπτιζόμενον, ὡς ἕνα τῶν πολλῶν, ἐσκανδαλίσθησαν. Καὶ λοιπὸν ἀνοίγονται μὲν οἱ οὐρανοὶ, δείκνυντες, ὅτι ἐξ αὐτῶν κατέβη καὶ ἡ περιστέρᾳ, καὶ ἡ φωνή. Κάτισι δὲ ἡ μὲν φωνή, ἵνα μάθωσιν οἱ παρόντες, τίς ἐστὶν ὁ βαπτιζόμενος· ἡ δὲ περιστέρᾳ, ἵνα ἐλάτῃ τὴν φωνὴν ἐπ' αὐτὸν, καὶ μὴ νομίσωσιν, ὅτι περὶ Ἰωάννου μαρτυρεῖ ἡ φωνή. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ ἀνοθεῖν ἐμαρτύρησε περὶ τοῦ Ἰησοῦ· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατέβη ἐπ' αὐτὸν, ἀντὶ δακτύλου δείκνυον, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ μαρτυρούμενος. Ἐν εἶδει δὲ περιστέρᾳ; διότι τοῦτ' ἐξ ὧν ἐκ φύσεως μιμήματα ἔχει τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Φιλάνθρωπον γὰρ ἐστὶ καὶ ἀνεξίκακον. Ἀποστερούμενον γὰρ τῶν νεοσσῶν ὑπομένει, καὶ οὐδὲν ἤτεον τοῦ; ἀποστεροῦντα; προσέεται. Καὶ καθαρῶτάτ' ἐστὶ, καὶ τῇ εὐωδίᾳ χαίρει.

Ἄμα δὲ ταύτης τῆς περιστέρᾳ; τύπος ἦν ἐκείνη, ἡ τῷ Νῶε τοῦ κατακλυσμοῦ τὴν λύσιν εὐαγγελισμένη. Ὅσπερ γὰρ τότε κατακλυσμός ἦν ἐξ ὕδατος, οὕτω καὶ νῦν ἐξ ἁμαρτίας. Καὶ ὡσπερ ἐκείνη εὐγγεγυλισσατο τὴν κόπασιν ἐκείνου τοῦ κατακλυσμοῦ, οὕτω καὶ αὕτη τοῦ παρόντος. Ἠνεώχθησαν δὲ οἱ οὐρανοὶ, καὶ κατέβη ἐπὶ τὸν βαπτιζόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μάθωμεν οἱ ἐπὶ παντὸς ἀνθρώπου βαπτιζομένου ἀνοίγονται μὲν οἱ οὐρανοὶ, καλοῦντες αὐτὸν εἰς τὴν ἄνω κατοικίαν· ἐπιφοτᾷ δὲ τούτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ δὲ μὴ τοῖς αἰσθητοῖς ταῦτα βλέπομεν ὀφθαλμοῖς, μὴ ἀπιστήσης. Τὰ σημεῖα γὰρ οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις· ἡμῖν δὲ ἀρκεῖ ἡ πίστις, ἀντὶ σημεῖων.

(t) Ἀφθεῖς non est, post confessionem, sed, et tunc misens, dimissus.

Ἐν δὲ προσπιθεώρησον, ὅτι, ὡσπερ ἐπὶ τοῦ Α Πάσχα ἐν μίᾳ τραπέζῃ πεπλήρωκε μὲν καὶ ἔπαυσε τὸ Ἰουδαϊκὸν Πάσχα, ἀρχὴν δὲ τῆς οικείης δέδωκεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ἐν ἐνὶ ποταμῷ καὶ ἄμφω πεποιήκειν. Ἡ τε γὰρ ἀνοίξις τῶν οὐρανῶν, καὶ ἡ ἐπιφοίτησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ Χριστιανικοῦ βαπτίσματος ἦσαν προχαράγματα. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, Ἐν ᾧ εὐδόκησα; Ἀπὸ τοῦ, ᾧ ἐπαναπαύομαι· ἢ ἐπειδὴ, γεννηθέντος αὐτοῦ, οἱ ἄγγελοι ἕμνον ἄγοντες· Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εὐαγγελίῃ, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίᾳ· Εὐδοκία δὲ ἐστίν, ἡ ἀγαθὴ θέλησις· ἀγαθὴ δὲ θέλησις ἦν, τὸ σωθῆναι τοὺς ἀνθρώπους· νῦν εἶπεν, ὅτι Οὗτός ἐστιν, ἐν ᾧ τὰ ἀγαθὰ ἐθέλωσα, τουτέστι, δι' οὗ ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων.

Τότε — ὑπὸ τοῦ διαβόλου. Ἐπειδὴ, ὡς ἄνθρωπος, πᾶντα πρὸς διδασκαλίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἔκρατες καὶ ὑπέμενεν, ἐκτίθεισιν ἑαυτὸν μετὰ τὸ βάπτισμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ ὅτε· αὐτοῦ ἀγεται, πρὸς δ' ἂν ἐκεῖνο κελυθῆ, καὶ ἀνάγεται εἰς τὴν ἔρημον, ἐπὶ τῷ πολεμηθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ἵνα καὶ σὺ μετὰ τὸ βάπτισμα μηκέτι σεαυτὸν ἀγῆς, ἀλλὰ ἀγῆ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, καὶ ἵνα, μετὰ τὸ βάπτισμα περιπέπτων πειρασμοῖς, μὴ ταράττη. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπίσθησις, ἵνα πολεμῆς. Ὅθεν οὐδὲ κωλύει τοὺς πειρασμοὺς ἐπιόντας ὁ Θεός. Πρῶτον μὲν, ἵνα γνῶς τὴν δύναμιν τῆς περιτεθείσης σοὶ πανοπλίας· ἔπειτα, ἵνα μάθῃς πολεμεῖν· εἶτα, ἵνα γένη δόκιμος· εἰθ οὕτως, ἵνα μὴ ὑψηλοφρονῆς· ἐπὶ δὲ τούτοις, ἵνα εἰδῆς, ὅτι μέγαν ἐνεπιστεύθης θησαυρόν. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν προσέβαλε μάτην ὁ ἐχθρός. Ἐνθα γὰρ ἔβη πλοῦτον, ἐκεῖ παρατάττεται.

Ἀνήχθη δὲ εἰς ἔρημον ἄδατο· ὁ δὲ ἠλῶν ὁ Μάρκος, εἶρηκεν, ὅτι καὶ ἦν ἐκεῖ μετὰ τῶν θηρίων, ἐνθα καὶ μᾶλλον ὁ πόλεμος. Τότε γὰρ ἐπιτίθεται μᾶλλον ὁ διάβολος, ὅταν ἔβη μεμονωμένον τὸν ἀνθρώπον, καὶ παρακλήσεως πάσης ἐστερημένον.

Καὶ — ἐπειράσαν. Ἐνήστευσε πρῶτον, διδάσκων, ὅτι μέγα προκύργιον ἡ νηστεία τοῖς ἀνταγωνιστομένοις τῷ δαίμονι. Οὐχ ὑπερέβη δὲ τὸ μέτρον, ὁ ἐνήστευσε πρὸ αὐτοῦ Ἠλίας, καὶ πρὸ ἐκείνου Μωϋσῆς, ἵνα μὴ ὑπερλέσας τὴν δύναμιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀπιστήσῃ, ὅτι ἀνθρωπός ἐστιν. Ὅθεν ἕστερον ἐπεινάσε, βεβαίων, ὅτι ἀνθρωπός ἐστιν. Ἴδιον γὰρ ἀνθρώπου τὸ ἐκ νηστείας πεινᾶν. Περιττὸν δὲ δοκεῖ, τὸ περὶ τῶν νυκτῶν· οἶμαι δὲ διὰ τὰς νηστείας τῶν Ἑβραίων τοῦτε προστεθῆναι, οἱ τὰς ἡμέρας νηστεύοντες, ἐν ταῖς νυξὶν ἐσθίουσιν. Ὁ δὲ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς παρήκαν τὰς νύκτας, ὡς νοουμένας.

Καὶ — γένωνται. Ὁ δὲ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς εἶπον, ὅτι καὶ ἐν ταῖς τεσσαράκοντα ἡμέραις ἦν

Simul etiam attende : quod sicut in Paschate sive Coena mystica (*), in una mensa Judaicam pascha adimplevit ac finivit, et suo dedit initium : ita quoque in baptismate, in eodem flumine fecit utrumque. Caelorum enim apertio, et Spiritus sancti descensio, Christiani baptismatis dona erant. Quid est autem, *In quo mihi complacitum est ?* Hoc est in quo oblector. Vel, quia nato ipso laudes cecinerunt angeli, dicentes : *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum* **, id est, bona voluntas. Bona autem voluntas erat ut homines salvarentur ideo nunc dicit : *Hic est, in quo hominibus bona volui, hoc est, per quem est hominum salus*

B Cap. IV, v. 1. *Τῆς — a diabolo.* Postquam inquam homo omnia ad hominum doctrinam et fecit, et tulit, semetipsum post baptismum Spiritui sancto tradit, ut ab eo ducatur, quocumque ille jusserit. Ducitur autem in desertum, ut a diabolo oppugnetur, ut et tu post baptismum nequaquam tui ipsius ductor sis, sed ducaris potius a Spiritu et post baptismum in tentationes incidens non turberis. Ad hoc enim armatus es, ut praelieris. Et hinc est, quod accedentes tentationes Deus non prohibet. Primum quidem, ut virtutem armaturæ, qua indutus es agnoscas. Deinde ut bellare discas. Ad hæc ut probatus fias. Præterea ut hoc modo non extollaris. Demum ut scias magnum tibi concredendum esse thesaurum. Nisi enim ita fuisset, nequaquam frustra tecum confingeret inimicus. Nam ubi divitias videt, ibi aciem ex adverso instruit.

Ductus est autem in desertum inaccessum ; quod manifestans Marcus **, dicit etiam fuisse ibi cum bestiis, unde majus quoque bellum demonstratur. Tunc enim magis irruit diabolus, cum hominem magis viderit solitarii, omnique privati consolatione.

Vers. 2. *Et — esuriit.* Primum jejunavit, Innuens quod magnum propugnaculum sit jejunium, his qui dæmoni repugnant. Non excessit autem mensuram, quam ante ipsum attigerat Elias, et ante illum Moses : ne virtutem humanæ naturæ supergrediens, incredibile faceret se hominem esse ; et hinc est, quod *postea esuriit*, hominem se esse confirmans. Siquidem homini proprium est ex jejuniis esurire. Superflue autem addi videtur de *noctibus*. Puto tamen propter Hebræorum jejunia additum esse, quia diebus jejunantes, noctibus edebant. Marcus tamen et Lucas, noctes tanquam subintellectas præterierunt.

Vers. 3. *Et — fiant.* Marcus autem et Lucas dixerunt, quod etiam in quadraginta diebus tentat

** Luc. II, 14. ** Marc. I, 13.

Varie lectiones et notæ.

(*) Sive coena mystica. Hæc de suo videtur addidisse. In meis non est ἡτοι τοῦ μυστικοῦ εἰπένου.

tur ⁹², ut manifestum sit, quod in illis quidem ipsum a longinquo tentabat : nempe per somnum, per tristitiam, per ignaviam, et similia. Postquam autem ipsum esurire cognovit, jam prope ac manifeste appetivit : idque per vitium fami conveniens putulam. Considera vero quid faciat. Andierat et a Joanne, et per vocem cœlitus delapsam, hunc esse Dei Filium ; ignorans ergo quod Dei Filium carnem assumpsisset, siquidem latuit eum arcanum incarnationis mysterium, suspicatus est hominem quidem esse, a Deo tamen ob virtutes ipsius adoptatum. Itaque ei jam tantum invidit honorem, sicut et veteri Adam : nisusque est hunc, velut illum ab ipso dejicere.

Et idcirco propius accedens, primam producit tentationem, nempe gulositatem, per quam cepit et primum Adam. Quia ergo nullus aderat cibus, eo quod desertus nimis esset locus, sciebat autem fami convenientem esse panem ipse, quidem non asserit, eo quod ab adversario Christus sumpturus non erat, sed jubet ut de lapidibus panes efficiat. Et ne Christus insidias agnosceret, observa technas ejus ac malitiæ magnitudinem. Non dixit simpliciter : Facito, ut isti lapides panes fiant, sed præmisit : Si Filius Dei es, ut appareat quod ut demonstretur, an Filius Dei sit, petit (v) lapidum in panes fieri transformationem. Putat enim hujusmodi verbis pungendum, tanquam rubore suffundatur, si Filius Dei non esse credatur, ut ignorato dolo, lapides in panes transformet, accepta certe (x) a Deo potestate ; ac postmodum videns jam ipsos, magna attractus esurie, dejiciatur. Sed non latuit illum, qui sapientes comprehendit in astutia sua ⁹³.

Vers. 4. Qui — Dei. Intellecta illius astutia, signum non edidit requisitam. Nam signa ad commodum intuitum fieri consueverunt : diabolus autem nullam inde relaturus erat utilitatem. Etenim neque visis postmodum omnibus quæ fecit Christus, in aliquo mutatus est. Sed ad occultam ipsius respondet cogitationem, et ex libri Deuteronomii ⁹⁴ Scriptura ei silentium imponit. Ac si diceret : Ad quid mihi opus est panes ex lapidibus facere, propter famem quæ me urget. Ut illis visis alliciar esca ? Atqui non solo pane hominum vita servari potest, sed et alio præterea cibi genere. Omne siquidem verbum ab ore Dei egrediens ad eum qui fame premitur, loco cibi vitam ejus sustinet, et sufficit ei. Ita sane gastrimargiæ dolum longanimitate ac tolerantia repulit. Observandum (z) vero Matthæum

πειραζόμενος, ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι ἐν ἐκείναις μὲν πόρρωθεν αὐτὸν ἐπέραζε δι' ὕπνου, δι' ἀκηδίας, διὰ δειλίας καὶ τῶν τοιούτων· ἐπεὶ δὲ ἔγνω τοῦτον πεινάσαντα, λοιπὸν προσῆλθεν ἐγγύς, καὶ φανερώς (96) αὐτῷ προσβάλλει διὰ τοῦ ἐπιτηδείου τῆς πείνης πάθους, λέγων δὴ, τῆς γαστριμαργίας. Καὶ σκόπει, τί ποιεῖ. Ἦκουσε καὶ παρὰ τοῦ Ἰωάννου, καὶ παρὰ τῆς κατενεχθείσης ἀνωθὲν φωνῆς, ὅτι οὗτος Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀγνοῶν ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐντηρώπησεν· ἔλαθε γὰρ αὐτὸν ἡ ἀπόρρητος αὐτοῦ ἐνανθρώπησις· ὑπέλαθεν ὅτι, ἀνθρωπος ὢν, υἰοθετήθη τῷ Θεῷ διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ, καὶ λοιπὸν ἐφθόνησεν αὐτῷ τῆς τηλικαύτης τιμῆς, ὡσπερ καὶ τῷ παλαιῷ Ἀδὰμ, καὶ ἐσπευσεν ἐκβαλεῖν καὶ τοῦτον ταύτης, ὡς ἐκείνον ἐκείνης.

Ἐπεὶ καὶ προσελθὼν ἐγγύς, πρώτην προσαγει πείραν, τὴν γαστριμαργίαν, δι' ἧς ἔβλε καὶ τὸν πρῶτον Ἀδὰμ· καὶ ἐπεὶ οὐδαμοῦ βρώσις ἦν, διὰ τὴν ἄγαν ἐρημίαν, ἐγίνωσκε δὲ τῆς πείνης τὸν ἄρτον εἶναι κατάλληλον, αὐτὸς μὲν οὐ προσφέρει, διότι οὐκ ἔμελλεν αὐτὸν παρὰ τοῦ πολεμίου λαθεῖν ὁ Χριστὸς, ἐπιτάττει δὲ αὐτῷ, ποιήσαι τοὺς ὑποδεικνυμένους λίθους, ἄρτους· καὶ ἵνα μὴ νοήσῃ τὴν ἐπιουλήν ὁ Χριστὸς, ὅρα μηχανὴν καὶ πονηρίαν ὑπερβολῆν· οὐκ εἶπεν ἀπλῶς ὅτι, Ποίησον τοὺς λίθους ἄρτους, ἀλλὰ προέταξε τό· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, ἵνα δόξῃ, ὅτι πρὸς ἀπέδειξεν τοῦ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν Θεοῦ ζητεῖ γενέσθαι τὴν μεταποίησιν τῶν λίθων εἰς ἄρτους.* Ἦστο γάρ, ὅτι παρακινεσθήσεται τῷ λόγῳ, καθάπερ ὀνειδισθεὶς ἐπὶ τῷ μὴ εἶναι Υἱὸς Θεοῦ, καὶ ἀγνοῶν τὸν δόλον, μεταβαλεῖ τοὺς λίθους εἰς ἄρτους, ὡς ἔχων ἐκ Θεοῦ δύναμιν, καὶ λοιπὸν, ἰδὼν αὐτοὺς, πάνυ πεινῶν ἠττηθήσεται τῆς γαστρὸς· ἀλλ' οὐκ ἔλαθε τὸν δρασομένον τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν.

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς — Θεοῦ. Συνεῖς τὴν πανουργίαν αὐτοῦ, τὸ μὲν ἐπιζητηθὲν σημεῖον οὐκ ἐποίησε· διότι τὰ σημεῖα δι' ὠφέλειαν τῶν ὁρώτων εἰσθε γίνεσθαι, φ' δὲ διάβολος οὐδὲν ἔμελλεν ἐντεῦθεν ὠφελθῆναι· καὶ γὰρ ὕστερον, ἰδὼν πάντα, ὅσα ἐποίησεν ὁ Χριστὸς, οὐδὲν μετεβλήθη· πρὸς δὲ τὸν κεχυρμένον αὐτοῦ σκοπὸν ἀπολογεῖται, καὶ ἀπὸ τῆς ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ δευτερονομίου Γραφῆς· ἐπιστομίζει αὐτὸν, ὡσανεὶ λέγων· *Τί μοι ποιεῖν ἄρτους ἐκ λίθων ἐπιτάττεις ; Πάντως διὰ τὴν συνέχουσάν με πείναν, ἵνα φανέντων δελεασθῶ ; Ἄλλ' οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζῆσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐστὶ καὶ ἕτερος τρόπος· τροφῆς. Καὶ γὰρ πᾶν ῥῆμα, ἐκπερνούμενον διὰ στόματος Θεοῦ ἐπὶ τὸν πεινῶντα, δίκην τροφῆς συνέχει τὴν ζωὴν αὐτοῦ, καὶ ἀρκεῖ αὐτῷ. Οὕτω μακροθύμως ἀπεκρούσατο τὴν μηχανὴν τῆς γαστρι-*

⁹² Marc. i, 13 ; Luc. vi, 2. ⁹³ Job v, 13 ; I Cor. iii, 19. ⁹⁴ Deut. viii, 5

Variae lectiones et notæ.

(96) Τοῦτ' α.

(v) Ut videatur, ad demonstrandum eum esse Filium Dei, petere.

(x) Certe. Forte post ἔχων reperit δῆθεν, idque

reddidit certe.

(z) Observandum. Videtur legisse παρατηρητέον. Infra ἀπαρτηρητέως prorsus neglexit.

μαργιτας. Ἀπαρτήρητον (97) δὲ τὸ, τὸν Ματθαῖον ἄλλοι μὲν λίθους εἰπεῖν πληθυντικῶς, τὸν δὲ Λουκᾶν λίθον ἐνικῶς. Πολλαχοῦ γὰρ τῶν εὐαγγελιστῶν τοιαύτας εὐρήσεις ἀδελφεῖς ἀδιαφορίας.

† Ἀπὸ (98) τῆς Παλαιᾶς ἐστὶν ἡ μαρτυρία· Μωυσέως γὰρ ὁ λόγος. Καὶ γὰρ καὶ οἱ Ἑβραῖοι τῷ μάννα ἐτρέφησαν, οὐκ ἄρτω ὄντι, ἀλλὰ διὰ ῥήματος Θεοῦ πᾶσαν χρεῖαν τῶν Ἑβραίων πληροῦντι, καὶ πάντα γινόμενα, ὅσα ἂν φαγεῖν τις ἐπεθύμει. Εἴτε γὰρ ἐχθῆς, εἴτε ὡσὺ, εἴτε τυροῦ ἐπεθύμει ὁ Ἰουδαῖος, τοιαύτην γεῦσιν παρεῖχεν αὐτῷ, τὸ μάννα.

Τότε — Πόλιν. Ἰερουσαλήμ, ἀντὶ τοῦ παραλαβῶν ἄγει. Καὶ γὰρ ἄρῃκε τὸν ἐχθρὸν ἄγειν αὐτὸν, ὅπου θέλει, καὶ πολεμεῖν, ὡς βούλεται, ἵνα πανταχόθεν ἡττηθεῖς, μόνος δραπέτεύσῃ. Ἄγιον δὲ πόλιν λέγει, τὴν Ἰερουσαλήμ, ὡς τῷ Θεῷ ἀφωρισμένην, καὶ διὰ τοῦτο σεβασμίαν· ἡ ὡς τὸν ἅγιον ναὸν ἔχουσαν.

Καὶ — Ἰερου. Τὸ περὶ τοῦ οἰκοδόμημα ἦν ὑψηλὸν ἄγαν, παρακοδομημένον τῇ πλευρᾷ τοῦ Ἰερου, ἦτοι τοῦ ναοῦ.

Καὶ — πόδα σου. Ἡττηθεὶς τὴν πρώτην πείραν, ἐπὶ δευτέρον ἀγῶνα χωρεῖ, καὶ διὰ κενοδοξίας ἐλεῖν αὐτὸν ἐπιχειρεῖ. Διὸ καὶ ἐπιτάττει, κατακρημνίσαι ἑαυτὸν καὶ διασωθῆναι. Ἴνα δὲ παρακνίσῃ πάλιν αὐτὸν, πάλιν προτάττει τὸ *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ*, ὡς ἂν δόξῃ πάλιν ζητεῖν καὶ τοῦτο τὸ σημεῖον, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἅτε τοῦ προτέρου μὴ γεγονότος. Ἔπειτα γὰρ ὅτι ῥῶον πεισθήσεται, εἰ καὶ μὴ δι' ἕτερον, ἀλλὰ γε διὰ τοὺς μέλλοντας αὐτὸν ὄρῃν οὕτω τερατουργοῦντα· πολλοὶ γὰρ ἦσαν τότε κάτω παρόντες· καὶ λοιπὸν περιπεσεῖται τῷ ὑπαπλωθέντι δικτύῳ τῆς κενοδοξίας, ὡς τοῦ ἐπαινεθῆναι παρ' αὐτῶν ἕνεκεν κάτω βαλὼν ἑαυτὸν. Ἐφέλκεται δὲ τοῦτον καὶ ἀπὸ τῆς Δαυϊτικῆς Γραφῆς, ἵνα δόξῃ καὶ αὐτὸς ἀπὸ Γραφῆς πείθειν ἀξιοπιστως· ἀλλ' οὐδ' ἐνταῦθα ἐλέγηε κακουργῶν.

Ἐξῆ — Θεόν σου. Γέγραπτα: ἐν τῷ Δευτερονομίῳ καὶ τοῦτο· Ἐκπειράζει δὲ τὸν Θεόν, ὁ μηδεμιᾶς ἀνάγκης ἐπικειμένης ἐπιβρίπτων ἑαυτὸν εἰς προφανῆ κίνδυνον, ἐν τῷ θαρραλεῖν τῷ Θεῷ.

Πάλιν — προσκυνήσης με. Περιττὸν ἦν, ἀναγραφῆναι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἄρου. Ποῖα γὰρ ἐκεῖθεν ὑπέλειπα; τέως δ' οὖν, ἀποτυχὼν καὶ τῆς δευτέρας προσβολῆς ὁ ἐχθρὸς, καὶ εἰς τρίτην παρασκευάζεται, τὴν διὰ φιλαργυρίας, ἣν καὶ τελευταίαν ἐτήρησεν, ὡς χαλεπωτέραν. Καὶ ἀνάγει αὐτὸν εἰς ὄρος ὑψηλῆτον, καὶ τῷ δακτύλῳ δείκνυσιν αὐτῷ, ἐν στείγῃ χρόνου, καθὼς προσέθηκεν ὁ Λουκᾶς, τούτεστιν, ἐν

A pluraliter lapides dicere; Lucam vero lapidem singulariter. Frequenter enim apud evangelistas hujusmodi, quæ nihil officiant, diversitates reperies.

A Veteri Testamento depromptum est; est enim verbum Mosis. Nam et Hebræi manna comederunt, quod cum non esset panis, omnem tamen eorum supplebat indigentiam: mutatum in omnia quæ optabat quisque edere, sive piscem, sive ovum, sive caseum concupisceret Judæus, illius gustum manna ei præbebat.

Vers. 5. Tunc — civitatem. Assumit, hoc est, assumendo ducit. Permisit enim inimico ducere se quo liberet, et pugnare sicut vellet, ut unquam victus solus aufugeret. Sanctam autem civitatem vocat Jerusalem, utpote a Deo delectam, et ideo in reverentiâ habitam: aut eo quod sanctum haberet templum.

Vers. 5. Et — templi. Pinnaculum domuncula erat excelsa valde, ad latus templi superstructa.

Vers. 6. Et — pedem tuum. Prima victus tentatione, ad secundum procedit certamen, et per vanam gloriam ipsum nititur attrahere, ideoque jubet ut seipsum præcipitet ac servet, Utque ipsum rursus pungat, præmittit iterum: Si Filius Dei es, quasi denuo videatur hoc signum ad hoc procedere (aa), ut se Filium Dei esse demonstrat, quanquam id prius non fecerit (bb); putabat nempe facilius illi posse persuaderi, et si non ob aliud, at saltem propter illos qui eum mirabilia operantem visuri erant, tunc enim multi inferius aderant et ita in expansam vanæ gloriæ nassam incidere, utpote seipsum ideo præcipitando, ut ab eis laudaretur. Ipsum quoque Davidicam attrahit Scriptura, ut videretur etiam a Scriptura divina verisimiliter persuadere. Verum hi ejus doli Christum nequaquam latuerunt.

Vers. 7. Dixit — Deum tuum. Et hoc scriptum est in Deuteronomio. Tentat autem Deum qui, nulla instante necessitate, seipsum in manifestum præcipitat periculum, ob habitam in Deum fiduciam.

Vers. 8. Iterum — V. 9. Adoraveris me. Supervacuum fuisset nomen ascribi montis: quæ enim fuisset inde consecuta utilitas? Interim frustratus secundo quoque impetu inimicus, ad tertium insuper præparatur, et per avaritiam quam novissimam servabat, utpote periculosiorem, dejicere conatur, et in montem ducit excelsum valde, ac digito ei demonstrat, in momento temporis, quod etiam

⁹⁷ Luc. iv. 3. ⁹⁸ Deut. vi. 16.

Variæ lectiones et notæ.

(97) I. e. μὴ θεόν παρατηρήσῃς; ἀκριβεστέρως.

(98) Hæc in neutro ideorum comitant. Sumpta sunt ex Theophyl. p. 22.

(aa) Procedere. Imo, querere, petere

(bb) Quanquam, etc.; cum prius non fecerit, non factum sit.

addidit Lucas ⁶⁷, hoc est, in parvo tempore, partes A orbis, in quibus mundi regna sita erant, dicens, in hac quidem parte positum est regnum Romanorum: in ista vero Persarum, et in illa Assyriorum, ac pari modo de cæteris. Et item, hoc præcipuum habet gloriam, si formas spectas ac species; aliud vero in aliis, et ut semel dicam, omnia recenset. Deinde ait: *Hæc omnia tibi dabo; puta que in regnis mundi continentur, si prostratus adoraveris me.* Quomodo, o dolose, tot ac talia commutas unica adoratione? Utique; ut ubi præcepti facilitate deceperis avaritiæ hamo eum transfigas, videlicet, cum amore possidendi regnorum divitias te adoraverit. Manifestius autem ait Lucas, dixisse ei diabolus: *Tibi dabo potestatem hanc universam et gloriam eorum, quia mihi tradita est, et cuicumque volo do eam; tu igitur si provolutus coram me adoraveris, erunt tua omnia* ⁶⁸. Matthæus quidem hæc præterit tanquam non necessaria: Lucas vero addidit, quia hoc loco dicta.

⁶⁸ ὁ Λουκᾶς προσέθηκεν αὐτὰ, ὡς τηλικαῦτα βρῆθεντα τοῖς εὐαγγελισταῖς εὐρήσεις, καὶ ἐπὶ πασῶν ἔχει λύσιν

Plerasque autem hujusmodi omissiones ac additiones apud evangelistas reperies, et in omnibus pro solutione prædictas adhibe causas.

Vers. 10. *Tunc — solum coles.* Hoc quoque in Deuteronomio scriptum est ⁶⁹. Considera vero quod in prioribus quidem tentationibus patienter responderit. Ubi autem vidit ipsum impudenter Dei ad se adorationem atrahere, divinumque expetere honorem, tunc ipsum increpavit, dicens: *Abi, Satana*, hoc est, Itcede, adversarie. Lucas vero scripsit: *Abi post me, Satana* ⁷⁰, hoc est, e conspectu meo te aufer; quod enim post aliquem ponitur, ipsi non apparet. Neque sustinuit ut mendacii argueret dicentem omnia sibi tradita esse, sed denuo ipsum a Scriptura repulit, et versuto flagellum facta est increpatio, neque enim amplius toleravit.

Et ideo (cc) Matthæus quidem postremam scripsit avaritiæ tentationem: Lucas autem potius vanæ gloriæ, quia Matthæus sane etiam ordinis tentationem curam habuit, Lucas vero solius narrationis earum. In quo ergo a tentationibus Salvatoris instituemur? Ut certe inimico nunquam fidem habeamus: ne si utilia quidem ac necessaria

⁶⁷ Luc. iv, 5. ⁶⁸ Ibid. 6, 7. ⁶⁹ Deut. vi, 3. ⁷⁰ Luc. iv, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(88) Intell. τῶν χρημάτων καὶ πραγμάτων.

(1) Παραδίδοται B.

(2) Hæc in utroque codice leguntur in margine ac referuntur ad vocabulum στιγμαῖς, quod e Luca laudatur in schol'o proximo.

(3) Chrysost. t. VII, p. 172. A. B. hunc locum

(cc) Ideo. Cur.

βραχεὶ καιρῷ, τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης, ἐν οἷς ἔκιντο αἱ βασιλείαι τοῦ κόσμου, λέγων· Ἐν τούτῳ μὲν τῷ μέρει κείτῃ ἡ βασιλεία τῶν Ῥωμαίων, ἐν τούτῳ δὲ, ἡ τῶν Περσῶν, ἐν ἑκτίνῳ δὲ, ἡ τῶν Ἀσσυρίων καὶ τὰ ἑξῆς ὁμοίως· καὶ ὅτι ἡ μὲν ἔχει δόξαν ἐπὶ τοῖσδε τοῖς εἰδεσιν, (99) ἡ δὲ ἐπὶ τοῖσδε, καὶ ἄλλη, ἐπ' ἄλλοις, καὶ ἀπλῶς πάντα καταλέγει. Εἰτά φησι· Ταῦτα πάντα σοὶ δώσω, δηλαδὴ τὰ τῶν βασιλείων τοῦ κόσμου, ἐὰν πεσῶν προσκυνήσης με. Πῶς, ὦ δόλιε, τὰ τσαῦτα καὶ τοιαῦτα προσκυνήματος ἐνδὸς ἀπεμπολεῖς; Πάντως, ἵνα, τῇ εὐκολίᾳ τοῦ ἐπιτάγματος ἀπατήσας, περιπειρήσῃ αὐτὸν τῷ ἀγκίστρῳ τῆς φιλαργυρίας, ὡς ἐρωτι τοῦ κτήσασθαι τὸν πλοῦτον τῶν βασιλείων προσκυνήσαντά σε. Πλατύτερον δὲ φησιν ὁ Λουκᾶς, ὅτι εἶπεν αὐτῷ ὁ διάβολος·

B Sol (1) δώσω τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἅπασαν, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν, ὅτι ἐμοὶ παραδεδόται, καὶ ᾧ ἐὰν θέλω, δίδωμι αὐτήν. Σὺ οὖν, ἐὰν προσκυνήσης ἐνώπιόν μου, ἔσται σου πᾶσα. Ὁ μὲν οὖν Ματθαῖος ταῦτα παρέλειψεν, ὡς οὐκ ἀναγκαῖα· ὁ Πολλάς δὲ τοιαῦτα παραλείψει καὶ προσθήκας ἐν

[Ἡ (2) χρονικὴ στιγμή τῆς ἀστρονομίας, οὗ πᾶν τι βραχὺ διάστημα κέκτηται. Ἦρκε: οὖν εἰς μόνον τὸ δεῖξαι τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης, ἐν οἷς ἔκιντο αἱ βασιλείαι, καὶ εἰς τὸ εἰπεῖν ὀλίγα περὶ τῆς δόξης αὐτῶν.]

Τότε — μόνῳ λατρεύσεις. Καὶ τοῦτο ἐν τῷ Δευτερονομίῳ γέγραπται. Σκόπει δὲ, ὅτι ἐπὶ μὲν τοῖς προλαβοῦσι πειρασμοῖς μακροθύμως ἀπεκρίνετο, ὅτι δὲ εἶδεν αὐτὸν τὴν τοῦ Θεοῦ προσκύνῃσιν εἰς ἑαυτὸν ἀναισχύτως ἔλκοντα, καὶ Θεοῦ τιμὴν ἀπαιτοῦντα, τότε ἐπιτίμησεν αὐτῷ εἰπὼν· Ὑπάγε (3), Σατανᾶ, τουτέστιν, ἀναχώρει, ἀντικείμενε. Ὁ δὲ Λουκᾶς· Ὑπάγε ὀπίσω μου, ἔγραψεν, ὅ ἐστιν Ἀφανίσθητι. Ὁ γὰρ ὀπίσω τινὸς γενόμενος, οὐ φαίνεται αὐτῷ. Οὐκ ἠνέχετο δὲ ἐλέγξει αὐτὸν φευσάμενον, ὅτι ὁ κόσμος αὐτῷ παραδίδοται, ἀλλὰ πάλιν ἀπὸ τῆς Γραφῆς αὐτὸν καταισχύνει. Καὶ λοιπὸν μάστιγι τῷ πονηρῷ γέγονεν ἡ ἐπιτίμησις. Οὐκέτι γὰρ ἰκαρτέρησας.

Καὶ διὰ Ματθαῖος μὲν τελευταῖον ἔγραψε τὸν πειρασμὸν τῆς φιλαργυρίας, ὁ δὲ Λουκᾶς μᾶλλον τὸν τῆς κενδοξίας; Διότι Ματθαῖος μὲν καὶ τῆς τάξεω; τῶν πειρασμῶν ἐφρόντισε· Λουκᾶς δὲ μόνος τῆς διηγῆσεω; αὐτῶν. Τί οὖν ἀπὸ τῶν πειρασμῶν τοῦ Σωτῆρος παιδευόμεθα; Τὸ μὴ πείθεσθαι τῷ ἔχθρῳ μηδέποτε, μηδὲ εἰ χρήσιμα καὶ ἀναγκαῖα

interpretaus, bis habet ὀπίσω μου. Sed ista vocabula non tam Chrysostomi, quam codicum auctoritate nituntur. Nam Chrysostomus sæpius diversa loca invicem jungit. Ὀπίσω μου, ut ad h. l. docui, expulsum est auctoritate Origenis, quem vide t. III, p. 540.

ἐπιπέττει. Σκίβει μὲν γὰρ τῷ χρηστῷ, τελευταῖ δὲ A jubeat. Siquidem per ea quæ commoda sunt, adularur : finit vero in malum. Utque nec propter famem, aliamve urgentem necessitatem, faciamus dæmonis voluntatem, sed ad Deum confugiamus : ne Deum tentemus, neque diabolo signa petenti intendamus. Hæc enim occultato sub eis dolo postulat. Quidam autem dicunt diabolum Christo demonstrasse omnia regna mundi et gloriam eorum, non ad sensum localiter, sed ad intellectum designando. Hoc autem dixerunt propter id quod scriptum est, hæc in momento temporis demonstrasse.

Tότε — διάβολος. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι καὶ συντελέσας πάντα πειρασμὸν ὁ διάβολος, ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ ἄχρι καιροῦ. Καὶ φαίνεται, ὅτι οἱ ἀπειρηθέντες τρεῖς πειρασμοὶ, κεφάλαια πάντων B εἰσὶ τῶν πειρασμῶν. Ἐκ τούτων γὰρ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἀπογεννῶνται, καὶ ὁ τὰ πάθη ταῦτα νικῆσας, ἔχει κατὰ πάντων τὰ νικητήρια. Τὸ δὲ ἄχρι καιροῦ, σημαίνει, ὅτι μέχρι τῆς παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἐπιβολῆς. Τότε γὰρ πάλιν προσέβαλεν, οὐ δι' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ διὰ τῶν Ἰουδαίων, ὡς δι' ὀργάνων τινῶν.

† Τους τρεῖς (5) πειρασμοὺς (6) ἐνίκησεν ὁ Κύριος, τὸν τῆς γαστριμαργίας, τὸν τῆς κενοδοξίας, καὶ τὸν τῆς φιλοχρηματίας, ἧγουν φιλοπλουτίας. Οὗτοι γὰρ εἰσὶν οἱ ἄρχοντες τῶν παθῶν. Τούτους οὖν νικῆσας, καὶ τοὺς ἄλλους πολλῶ μᾶλλον. Ὅθεν ὁ Λουκᾶς φησιν, ὅτι πάντα πειρασμὸν ἐτέλεσε. Ὅτι δὲ ἄγγελοι διακονοῦσιν αὐτῷ, δείκνυσιν, C ὅτι καὶ ἡμῖν μετὰ τὴν νικην ἄγγελοι ὑπηρετοῦσι. Πάντα γὰρ δι' ἡμᾶς καὶ ποιεῖ καὶ δείκνυσιν ὁ Χριστὸς, ἐπεὶ αὐτῷ, ὡς Θεῷ, ἀεὶ οἱ ἄγγελοι ὑπουργοῦσιν.

Καὶ — διεκρόουν αὐτῷ. Ὅτε μὲν οἱ ἀγῶνες ἦσαν, οὐκ εἴασεν αὐτοὺς φαίνεσθαι, ἵνα μὴ (7) ἀπολέσῃ τὴν ἄγρην· ὅτε δὲ τὸν ἀντιγωνιστὴν ἐνίκησε κατὰ κράτος, καὶ φυγεῖν παρεσκευάσασε, τότε φαίνονται λοιπὸν, ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ σὲ μετὰ τὰς (8) κατ' ἐκείνου νίκας, ἄγγελοι δέξονται καὶ ἰορυφώσουσιν.

Ἀκούσας — Γαλιλαίων. Ἀκούσας, ὅτι παρεδόθη εἰς τὸ δισμωτήριον ὑπὸ Ἡρώδου τοῦ τετραρχοῦ, καθὼς ἐρεῖ προῖων.

Ἀνεχώρησεν δὲ, παιδεύων ἡμᾶς, φεύγειν τοὺς D πειρασμοὺς. Οὐκ ἔστι γὰρ ἐγκλημα, τὸ μὴ ἐπιρροῦσαι ἑαυτὸν εἰς κίνδυνον, ἀλλὰ τὸ, ἐμπροσθέντα μὴ

Tres tentationes sustinuit Dominus, nempe gulae, vanæ gloriæ et avaritiæ. Sunt etenim hæc omnium malorum affectuum capita : qui has devicerit, in multis quoque aliis magis victor evadet. Lucas itaque dicit ⁷², quod omnem compleverit tentationem, eo quod tentationum capita consummavit. Quod autem etiam angeli ei ministrant, significat nobis quoque angelos post victoriam ministraturos. Omnia siquidem propter nos et facit et ostendit Dominus, cui veluti Deo semper angeli ministrant.

Vers. 11. *Tunc — diabolus.* Lucas autem scripsit ⁷¹, quod completa omni tentatione, diabolus abscessit ab eo usque ad tempus. Apparet autem tres enumeratas tentationes, capita omnium esse tentationum. Ab his namque cæteræ omnes oriuntur, ut qui hos devicerit effectus, contra omnes victoriam obtineat. Quod autem additur : *Usque ad tempus*, significat, usque ad Judæorum insidias. Tunc enim rursus oppugnavit, non per seipsum, sed per Judæos, tanquam per organa quædam.

Vers. 11. *Et — ministrabant ei.* Tempore quidem tentationum non permisit eos apparere, ne prædam (dd) perderet : postquam autem adversarium propria devicit auctoritate, ac fugere coegit, tunc jam apparent, ut noveris quod postquam in modum ejus vicceris, et te suscipient ac stipabunt angeli.

Vers. 12. *Cum audisset — Galilæam.* Postquam audisset quod in carcerem traditus esset ab Herode tetrarcha, sicut in sequentibus dicturus est.

Secessit autem instruens nos, ut tentationes fugiamus. Neque enim vitium est, seipsum periculo non objicere : sed ubi incidit, non stare viriliter.

⁷¹ Luc. iv, 13. ⁷² Ibid.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Etiam hæc pendunt ex superioribus, τί — καὶ ὁ μῦθος ;

(5) Hæc in nullo meorum reperiuntur. Repetita sunt ex Theophylact. p. 23 B.

(6) Ὑπέμεινεν videtur legisse Hentenius.

(dd) *Prædam.* Non repugnabo, si quis acceperit de Christo capiente et vincente diabolum, qui Christum capere et vincere volucrat. Locus similis est etiam Chrysost. tom XII, p. 356 C : Μόνῃ δελεῖ-

(7) Chrysost. tom. VII, p. 172. E. Ὅτι μὴ ταύτη σοθῆσαι τὴν ἄγρην, eodem sensu. Ἄγρην autem intelligit, τὴν προσαγομένην παρὰ τοῦ διαβόλου.

(8) Κατὰ, omittit. A.

γατο, [τῇ Σαμαρείτιδι] τοὺς μαθητὰς ἐπέτηδες εἰς τὴν ἀγορὰν πέμψας· ἵνα μὴ πτόῃσῃ τὴν ἄγρην. Item ibid. p. 3e9 A : Καὶ μὴ σοθῆσῃ τὴν ἄγρην.

In Galilæam vero abijt, simul quidem ut compleretur quæ de ea scribitur propheta, sicut inferius dicetur; utque inde piscatores piscaretur, apostolos dico, qui ibi morabantur. Unde et angeli sublevato in cælum Christo, Galilæos appellaverunt eos, dicentes: *Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cælum* 72.

Vers. 13. *Et — Nephthalim*. Relicta, hoc est, præterita. Tunc enim non est ingressus Nazareth.

Vers. 14. *Ut compleretur* — V. 16. *eis*. Galilæa quidem regio erat Palæstinæ. Olim autem data est in sortem duabus tribubus Zabulon et Nephthalim: partem tamen ejus inhabitabant gentes alienigenæ. Et videtur horum propheticorum verborum ordo difficilis, tum propter defectum quorundam, tum propter ignoratum eorum intellectum. Ego tamen a prophético libro illum requirens, intellexi quomodo ea ordinare oporteat: nempe ita convenit. O terra Zabulon, et o terra Nephthalim (Intelligit autem Galilæam, sicut dictum est), et, o vos qui circa viam maris, id est, circa mare Galilææ habitatis; et o vos qui trans Jordanem: et o Galilææ gentium. (Vocat autem Galilæam gentium, eam Galilææ partem quam gentes incolebant.) Deinde comprehendens omnes qui in prædictis locis habitabant, res illis salutare denuntiavit, dicens: *Populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam*, etc. Et tenebras vocavit errorem. Errabant enim Judæi quidem circa Scripturas, gentes vero circa cultum divinum.

Lucem autem magnam Christum nominavit 73, qui frequenter lux vera appellatur: ipse etenim hos ab errore eduxit, illustrans eos in modum lucis. Deinde iterum hujusmodi tenebras interpretatur *regionem mortis, et umbram mortis*, his vocans nominibus, quia sicut mortis regio ac umbra, est sepulcrum: regio quidem quasi locus, umbra vero quasi tenebræ. Nam tenebræ umbra est. Ita et mortis spiritualis regio ac umbra, erat ille error; regio sane, veluti more sepulcri eos continens, qui in ipsum incidissent, mortui, quoad sensum veritatis; umbra vero, utpote tenebris eos offundens. Ne mireris autem, si prophetica eloquia integre non posuerit. Universaliter enim scire oportet, evangelistas interdum quidem integre dictorum mentionem facere, quandoque autem illa abbreviare, et aliquando verborum quidem sensum integrum servare, quasdam vero dictiones mutare, quando id in nullo sermonem potest corrumpere.

72 Act. 1, 11. 73 Joan. 1, 9.

Varia lectiones et notæ.

(9) Sicut uterque codex etiam in textu, pro vulgari *είδε*.
(10) Δε omittit A.

στηνα γενναίως. Εἰς τὴν Γαλιλαίαν δὲ ἀπεισιν, ἅμα μὲν, ἵνα πληρωθῇ ἡ περὶ αὐτῆς προφητεία, ὡς βηθήσεται ἅμα δὲ, ἵνα ἐκεῖθεν ἀλειύσῃ τοὺς ἀλείεις, λέγω δὴ τοὺς ἀποστόλους. Ἐκεῖ γὰρ διέτριβον. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄγγελοι ὑστερον, εἰς οὐρανὸν ἀναλαμβανομένου τοῦ Χριστοῦ, Γαλιλαίους αὐτοὺς ἐκάλεσαν, εἰπόντες, ὅτι Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἐσθῆκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν,

Καὶ — Νεφθαλίμ. Καταλιπὼν, ἀντὶ τοῦ, παρὰδραμῶν. Τότε γὰρ οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ναζαρέτ.

Ἴνα πληρωθῇ — αὐτοῖς. Ἡ Γαλιλαία χώρα μὲν ἦν τῆς Παλαιστίνης, ὡς προειρήκαμεν ἐκληροδοτήθη δὲ πάλαι ταῖς δυοῖς φυλαῖς, τῇ τοῦ Ζαβουλώων, καὶ τῇ τοῦ Νεφθαλείμ· μέρος δὲ αὐτῆς ἔθνη κατέκουν ἀλλόφυλα. Καὶ δοκεῖ μὲν ἡ τῶν προφητικῶν τούτων βηθῶν σύνταξις δυσχερῆς, διὰ τε τὸ ἐλλείπειν τινῶν καὶ διὰ τὸ ἀγνοεῖσθαι τὴν ἐνοσίαν αὐτῶν. Ἐγὼ δὲ ταύτην ἀπὸ τῆς προφητικῆς βίβλου διηγνοὺς, ἔγνω, πῶς χρῆ ταῦτα συντάττειν. Προσῆκει γὰρ οὕτως. Ὁ γῆ τοῦ Ζαβουλώων! καὶ ὦ γῆ τοῦ Νεφθαλείμ! λέγει δὲ τὴν Γαλιλαίαν, ὡς εἰρηται· καὶ, ὦ οἱ κατὰ τὴν ἕδρην τῆς θαλάσσης, τουτέστιν, οἱ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας οἰκοῦντες· καὶ ὦ οἱ πέραν τοῦ Ἰορδάνου! καὶ ὦ Γαλιλαία τῶν ἔθνῶν! ἐκάλεσε δὲ Γαλιλαίαν τῶν ἔθνῶν, τὸ μέρος τῆς Γαλιλαίας, ὃ τὰ ἔθνη κατέκουν· εἶτα, ἐπισυνάψας πάντας τοὺς ἐν τοῖς δηλωθεῖσι τόποις, εὐηγγέλιστο τὰ σωτήρια, εἰπὼν· Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκοτει, (9) ἴδε φῶς μέγα, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ σκοτός μὲν ὠνόμασε, τὴν πλάνην. Ἐπλανῶντο γὰρ Ἰουδαῖοι μὲν περὶ τὰς Γραφὰς, τὰ ἔθνη δὲ περὶ τὸ εἶδος.

Φῶς δὲ μέγα, τὸν Χριστὸν, ὃς ἀλλαχῶ φῶς ἀληθινὸν προσηγόρευται. Καὶ γὰρ αὐτὸς τούτους ἐξήγαγεν ἐκ τῆς πλάνης, δίκην φωτὸς αὐτοῖς ἐπιλάμψας. Εἶτα πάλιν ἐρημήνευσε τὸ τοιοῦτον σκοτός. Χώραν θανάτου καὶ σκιᾶν θανάτου τοῦτο καλέσας. Ὅσπερ γὰρ τοῦ σωματικοῦ θανάτου χώρα καὶ σκιά ὁ τάφος ἐστὶ· χώρα μὲν, ὡς τόπος· σκιά δὲ, ὡς σκοτός· σκοτός γὰρ ἡ σκιά· οὕτω καὶ τοῦ ψυχικοῦ θανάτου χώρα καὶ σκιά, ἡ πλάνη ἐκεῖνη ἦν· χώρα μὲν, ὡς τρόπον τάφου συνέχουσα τοὺς ἐμπεπτωκότας αὐτῇ νεκρωμένους εἰς αἰσθησιν ἀληθείας· σκιά δὲ, ὡς σκοτίζουσα αὐτούς. Εἰ (10) δὲ μὴ ἀκέραια τὰ προφητικά τέθεικε βῆτα, μὴ θαυμάσῃς. Χρῆ γὰρ καθολικῶς γινώσκειν, (11) ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ ποτὲ μὲν ἀκέραιον τῶν βῆτων ἀπομνημονεύουσι, (12) ποτὲ δὲ, ἐπιτέμνουσιν αὐτὰ, ποτὲ δὲ τὴν μὲν τῶν βῆτων διάνοιαν ὀλόκληρον ἀποσώζουσι, λέξεις δὲ τινὰς ἀπαρτηρήτως ὑπαλλάττουσιν, ὅταν οὐδὲν τι μέλλοι τῷ λόγῳ τοῦτο λυμῖναισθαι.

(11) Διδάσκων προ γινώσκειν A.

(12) Μνημονεύουσι A.

(ΚΕΦ Δ΄.) *Περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος. Α*(CAP. IV.) *De doctrina Christi.*

Ἀπὸ τότε — οὐρανῶν. Τοῦτο πρὸ τοῦ Σωτῆρος ὁ Ἰωάννης ἐκήρυξεν. Ἀρχεται δὲ καὶ ὁ Χριστὸς ἐνταῦθεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι προοίμιον αὐτοῦ ἦν ὁ Ἰωάννης, καὶ οὐκ ἔστιν οὗτος ἐναντίος ἐκείνῳ. Καὶ γὰρ εἶδε πρῶτον ἄλλον μαρτυρῆσαι περὶ αὐτοῦ, καὶ τότε αὐτὸν ἐλθεῖν. Τινὲς δὲ λέγουσιν, ὅτι δοκεῖ μὲν ὁ Χριστὸς τὰ αὐτὰ τῷ Ἰωάννῃ κηρύσσειν, οἷον τὸ *Μετανοεῖτε*, καὶ τὸ *Ἠγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*, οὐκ ἔστι δέ. Ὁ μὲν γὰρ Ἰωάννης, *Μετανοεῖτε*, εἶπεν, ἐφ' οἷς ἡμαρτήκατε· ὁ δὲ Χριστὸς, *Μετανοεῖτε*, ἀντὶ τοῦ, *Μεταβάλλεσθε ἀπὸ τῆς παλαιᾶς ἐπὶ τὴν καινὴν*. Καὶ παράγουσι μάρτυρα τὸν Μάρκον, προσθέντα τό· *Καὶ πιστεύετε ἐν τῷ Ἐσαγγελίῳ*. Καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης, *φασὶ, βασιλείαν οὐρανῶν*, τὸν Χριστὸν ὠνόμασεν· ὁ δὲ Χριστὸς τὴν οὐράνιον καὶ ἀγγελικὴν πολιτείαν, ἣν αὐτὸς ἐμελλε νομοθετεῖν, ὡς προειρήκαμεν. Ὁ μέντοι Μάρκος, ἀντὶ τοῦ *Βασιλεία τῶν οὐρανῶν*, *Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ* εἶπε. Καὶ νοεῖται ἔτι, ὅτι ἠγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἵνα βασιλεύσῃ τῶν πιστευόντων. Τῶν μὲν γὰρ ἀπίστων φύσει ἐστὶ βασιλεὺς ὁ Υἱὸς (13) καὶ Λόγος· τῶν δὲ πιστευόντων, καὶ φύσει καὶ προαιρέσει, ἐκουσίως δεχομένων τὸ ὑπ' αὐτοῦ βασιλεύσθαι.

Περιπατῶν — αὐτῷ. Ματθαῖος μὲν ἐνταυθὰ φησιν, ὅτι μετὰ τὸ παραδοθῆναι τὸν Ἰωάννην ἠκολούθησαν οὗτοι τῷ Ἰησοῦ· ὁ δ' εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης μᾶλλον, ὅτι πρὸ τοῦ παραδοθῆναι. Καὶ Ματθαῖος μὲν εἶπεν, ὅτι καὶ ἀμφοτέρους ὁ Ἰησοῦς ἐκάλεσεν· ὁ δὲ Ἰωάννης, ὅτι τὸν μὲν Ἀνδρέαν, ὁ Ἰησοῦς, τὸν δὲ Πέτρον, ὁ Ἀνδρέας. Ὅθεν φανερόν, ὅτι δευτέρα αὕτη ἡ κλήσις ἦν. Καὶ γὰρ ἀκολουθήσαντες αὐτῷ, πρὸ τοῦ παραδοθῆναι τὸν Ἰωάννην, ἐπανήλθον πάλιν εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα, καὶ τὴν προτέρην τέχνην μεταχειρίζοντο, ἅτε τὸν μὲν Ἰωάννην ἰδόντες παραδοθέντα, τὴν δὲ Ἰησοῦν ἀναχωρήσαντα. Λοιπὸν οὖν ὁ Χριστὸς, ἐνδοῦς αὐτοῖς τὸ πρῶτον, ἔρχεται πάλιν ἀνακτησόμενος καὶ καλεῖε ἀκολουθεῖν, ἵνα, ἀνθ' ὧν εἶχον δικτύων, λαβόντες παρ' αὐτοῦ τὴν λογικὴν σαγήνην, καὶ βάλλοντες εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ βίου, τοὺς ἀνθρώπους (14) θηρεύσωσιν, ἀντὶ τῶν ἰχθύων. Ἐκόπαι δὲ, πῶς εὐθέως ὑπήκουσαν, καὶ ἀφῆκαν ἃ εἶχον, μηδὲν τι προφασισάμενοι. Καὶ γὰρ οὕτως ὁ Χριστὸς βούλεται, παντὸς ἀναγκαίου προτιμᾶν τὸ ἀκολουθεῖν αὐτῷ. Δεῦτε δὲ, *ὀπίσω μου*, εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, *Ἀκολουθήσατέ μοι*.

[Ἀδελφοὶ (15) δύο, γαγόνασι πρώτη κλήσις τῷ Χριστῷ, διδάσκοντι καὶ διὰ τούτου τὸ προσήκειν ἀδελφικῶς πολιτεύεσθαι, καὶ ἀδελφὰ φρονεῖν, τοὺς μαθητευομένους· αὐτῷ.]

¹³ Marc. 1, 15. ¹⁴ Ibid. ¹⁵ Joan. 1, 35 seqq.

Variae lectiones et notæ.

(13) Καὶ Λόγος ὁ Υἱὸς. Α.

(14) Θηρεύωσιν. Β.

(*æe*) *Testamento*. Vix putem, *Διαθήκης* repertum esse ab Hentenio in codice. Malim equidem intelligere *πολιτείας*, quod paulo inferius legitur.

Vers. 17. *Ex eo tempore — cælorum*. Hæc ante Salvatorem Joannes prædicavit. Incipit autem etiam inde Christus, ut ostendat principium suum fuisse Joannem, et nequaquam illi contrarium esse. Operæ pretium enim erat, ut primum alius de eo ferret testimonium, et tunc veniret ipse. Quidam autem dicunt, videri quidem eadem prædicare Christum, quæ Joannes, puta : *Resipiscite, et instat regnum cælorum*, non tamen ita esse. Joannes siquidem dixit : *Resipiscite*, propter peccata in quibus offendistis. Christus vero : *Resipiscite*, ut transferri mereamini a veteri Testamento (*æe*) in novum. Et Marcum pro teste adducunt, qui addit : *Et credite Evangelio* ¹³. Et Joannes, inquit, Christum vocavit *regnum cælorum*. Christus autem cœlestem angelicamque politiam, quam ipse conditurus erat, ut prædiximus. Marcus sane pro *Regno cælorum* dixit, *Regnum Dei* ¹⁴. Intelligitur præterea regnum Dei instare, ut super credentes regnet. Siquidem incredulorum natura Rex est Filius Dei et Verbum, credentium vero utroque modo, natura videlicet et voluntate, cum sponte gubernationem ejus suscipiant.

Vers. 18. *Ambulans* — V. 20. *Eum*. Matthæus quidem in hoc loco dicit, postquam traditus est Joannes hos esse Christum secutos. Evangelista vero Joannes, quod potius antequam traderetur ¹⁵. Præterea Matthæus asserit simul utrumque vocasse Jesum ; Joannes autem, quod Andream quidem Jesus, Petrum vero Andreas vocaverit. Unde manifestum est hanc secundam fuisse vocationem. Et enim cum eum secuti fuissent ante Joannis traditionem, rursus ad patriam reversi sunt, artemque priorem exercuerunt : utpote videntes Joannem quidem traditum esse, Jesum vero secessisse. Postmodum igitur Christus, primum eis factum Ignoscens, venit ut rursus eos recuperet : jubetque ut sequantur, et pro retribus quæ possidebant, sumant ab eo rationale sagemam : et in mare sæculi mittentes, pro piscibus homines capiant. Et vide quomodo statim, his quæ possidebant relictis obedierunt, nihil tergiversantes. Ita nempe vult Christus, ut cuius necessitati suus præponatur discipulatus. Dixit autem : *Venite post me*, hoc est, Sequimini me.

Fratres fuerunt, qui primum a Christo docente vocati sunt : tum quia huic convenit fraterno modo gubernare : tum quia fraterno modo sapere oporteat eos qui ab ipso docentur.

(15) Includa in margine habet A.

Vers. 21. *Et progressus* — V. 22. *Enum.* Horum quoque fidem intueri, qua patrem etiam despexerunt. Necessae enim est parentibus quoque praepone Christum. Neque parva virtutis ipsorum demonstratio est, quod paupertatem adeo facile tulerint, ac propriis manibus victum quaesierint, et mutuo inter se amore colligati fuerint, patrem quoque una secum habuerint, illique inservierint. Verisimile est autem, audisse eos a Petro et Andrea, promississe Christum, quod sequentes se, redderet hominum piscatores.

Vers. 23. *Et — synagogis eorum.* In synagogis eorum docebat: partim quidem ut plures attraheret, partim vero ne quis dicere posset, quod rudis clanculo docens deciperet, palam non ausus docere.

Vers. 23. *Et praedicans — regni.* Marcus vero scripsit: *Regni Dei.* Est autem Evangelium regni Dei, Novum Testamentum, utpote de regno Dei disputans, aut ad regnum Dei, ipsi obedientes inducens.

Vers. 23. *Et — populo.* Nόσος quidem (pro quo nos morbum vertimus) est diutina perversio habitudinis corporis: Μαλαξία vero (quam diximus languorem) principium est laxationis corporis, morbi praenuntia. Et in corpore sane ita est. In anima autem morbus quidem est peccati actus: languor vero inductio cogitationis ad actus consensum.

Vers. 24. *Divulgata — Syriam.* Marcus vero dixit: *Exiit autem rumor de eo in totam undique regionem Galilaeae finitimam.* Lucas vero: *Et egrediebatur sonus de eo in omnem locum finitimae regionis.* Rumor autem et sonus significant famam ejus. Praeterea quam dixit Matthaeus Syriam, hanc caeteri Galilaeae finitimam regionem appellaverunt. Dimanavit autem de eo fama, quod talia doceret qualia nunquam audivissent, et quod sermones miraculis confirmaret, quodque cum auctoritate doceret ac operaretur, sicut in Marco manifestius invenies.

Vers. 24. *Et — sanavit eos.* Post verba illa, variis morbis, distinctio ponenda est. Tormenta autem vocat morborum dolores. Lunatici vero tenentur affectione corruptorum humorum. Quia enim luna cum ad plenum lumen devenerit, naturam habet per splendorem suum attractivam humorum, qui in corporibus sunt, sit ut hi tunc turbentur. Frequens etenim ac pravus vapor ab ipsis elevatus, cerebrum dilaniat, hominemque contorquet; cumque haec a luna patiantur, lunatici appellantur. Verum cur a nullo horum priusquam curaret, de fide requisivit, quemadmodum postea fecit a plu-

⁷⁹ Marc. i, 14. ⁸⁰ Ibid. 28. ⁸¹ Luc. iv, 57.

Kai probas — autē. Ὅρα καὶ τὴν τουτων πίστιν, δι' ἣν καὶ τοῦ Πατρὸς κατεφρόνησαν. Χρὴ γὰρ καὶ τῶν γονέων προτιμῆν τὸν Χριστόν. Οὐ μικρὰ δὲ ἀπίθειξις τῆς ἀρετῆς οὕτων, τὸ πένταν φέρειν εὐκόλως, καὶ τὸ ἀπὸ τῶν οἰκείων τρέφασθαι χειρῶν, καὶ τὸ συνδεδέσθαι ἀλλήλοις, καὶ τὸ τὸν Πατέρα μετ' αὐτῶν ἔχειν καὶ θεραπεύειν. Εἰκόσ δὲ, καὶ τούτους ἀκοῦσαι παρὰ Πέτρου καὶ Ἀνδρέου, ὅτι ὑπέσχετο ποιῆσαι τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτῷ, ἀλιεῖς ἀνθρώπων.

Kal -- συναγωγῶν αὐτῶν. Περιῆγαν, (16) ἀντι τοῦ Περιήρχετο. Ἐν ταῖς συναγωγαῖς δὲ ἐδίδασκε· τοῦτο μὲν, ἵνα πλείονας ἐφελκῶσθαι· τοῦτο δὲ, ἵνα μηδεὶς ἔχοι λέγειν, ὅτι λάθρα διδίσκων τοὺς ἀμαθεῖς, ἐξῆπατᾶ τοὺτους, μὴ θαρρῶν ἐν πλήθει διδάσκειν.

Kai κηρύσσων -- βασιλείας. Ὁ δὲ Μάρκος, τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἔγραψεν. Εὐαγγέλιον δὲ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἡ Καινὴ Διαθήκη, ὡς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ διαλαμβάνουσα, ἡ ὡς εἰσάγουσα εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ τοὺς κειθομένους αὐτῇ.

Kal — λαῶ. Νόσος μὲν ἐστὶ, ἡ χρονία παρατρικτὴ τῆς τοῦ σώματος ἕξωσ· μαλαξία δὲ, ἀρχὴ χαυνώσεως σώματος, πρόαγγελος νόσου. Ἄλλ' οὕτω μὲν ἐπὶ σώματος. Ἐπὶ δὲ ψυχῆς, νόσος μὲν, ἀμαρτίας ἐνέργεια· μαλαξία δὲ, χαυνώσις λογισμοῦ, πρὸς συγκατάθεσιν ἐνεργείας.

Kal ἀπήλθεν — Συρίαν. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν· Ἐξῆλθε δὲ ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εὐθύς εἰς ὅλην τὴν περιχώρον τῆς Γαλιλαίας. Ὁ δὲ Λουκᾶς· Καὶ ἐξεπερῶντο ἡχος περὶ αὐτοῦ εἰς πάντα τόπον τῆς περιχώρου. Ἀκοὴν δὲ καὶ ἦχον, τὴν περὶ αὐτοῦ φήμην λέγουσιν. Ἦν δὲ εἶπε Συρίαν ὁ Ματθαῖος, ταύτην εἶπον οἱ ἄλλοι περιχώρον τῆς Γαλιλαίας· Ἀπήλθε δὲ ἡ περὶ αὐτοῦ ἀκοή, διότι τοιαῦτα ἐδίδασκεν, οἷα οὐδέποτε ἤκουσαν, καὶ ὅτι τοὺς λόγους ἐθεβαίον τοῖς θαύμασι, καὶ ὅτι ἐξουσιαστικῶς καὶ ἐδίδασκε, καὶ ἐθαυματοῦργει, ὡς εὐρήσεις φανερώτερον ἐν τῷ Μάρκῳ.

Kal — ἐθεράπευσεν αὐτούς. Μετὰ τὸ, ποιικίλαις νόσοις, στικτεῖν τελείαν. Βασάνους δὲ λέγει, τὰς ἀπὸ τῶν νόσων ἰδύνας. Ὁ δὲ σεληνιασμός πάθος ἐστὶν ἀπὸ σεσηπῶτων χυμῶν συνιστάμενος. Ἐπεὶ γὰρ (17) ἡ σελήνη, πλησιφαῆς γινωμένη, φύσιν ἔχει, διὰ τῆς ἐκείθεν πεμπομένης αὐγῆς ἀνασχεῖν τὰς ἐν τοῖς σώμασιν ὑγρότητας, ταράσσοντα· τηλικαῦτα καὶ οὗτοι, καὶ λοιπὸν ἐξ αὐτῶν ἀεμὸς δριμύς καὶ πονηρὸς ἀναφερόμενος, σπαράσσει τὸν ἐγκέφαλον, καὶ διαστρέφει τὸν ἀνθρώπον. Διότι δὲ ταῦτα πάσχουσιν ὑπὸ σελήνης, λέγεται σεληνιασμός. Διατι δὲ παρ' οὐδενὸς τούτων πρὸ τῆς θεραπείας οὐκ ἐπεζήτησε

Variæ lectiones et notæ.

(16) Quatuor priora vocabula non agnoscit Hentenius.

(17) Δὲ pro γάρ A.

πίστιν, ὡς παρὰ πολλῶν ἄλλων ὑστερον; Διότι οὕτω ἂν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἀπόδειξιν σαφῆ δέδωκεν. Ἄλλως (18) τε δὲ, αὐτὸ τοῦτο, τὸ προσεῖναι καὶ ποσῶν ἀγειν, οὗ τῆς τυχοῦσης πίστεως ἦν.

Καὶ ἠκολούθησαν — πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Καὶ ἀπὸ τοῦ τύπου δηλαδὴ. τοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου.

ΚΕΦ. Ε. Περὶ τῶν μακαρισμῶν.

Ἰζών — ἄρος. | Εἰς (19) ἄρος ἀναβάς ἐξέβητο τοὺς μακαρισμοὺς ὁ Κύριος, διδάσκων κἀνατεῦθεν, ὅτι χρῆ τὸν μακαρισμὸν τυχεῖν ἐπιέμενον ἀποστῆναι τῶν χαμαιζήλων, καὶ πρὸς τὰ ὑψηλότερα μεταστῆναι.]

Ἀνάβη δὲ (20) εἰς τὸ ἄρος τὸ πλησίον, ἅμα μὲν ἐκκλίνων τοὺς ἐν μέσῳ θορόβους, ἅμα δὲ καὶ ἀπερίσπαστον τὴν διδασκαλίαν ποιήσασθαι βουλόμενος. Β Μετέβη γὰρ ἀπὸ τῆς θεραπείας τῶν σωμάτων ἐπὶ τὴν ἰατρειαν τῶν ψυχῶν. Οὕτω γὰρ ἀεὶ ποιῶν διετέλει, μεταβαίνων ἀπ' ἐκείνης ἐπὶ ταύτην, καὶ αὐθις ἀπὸ ταύτης ἐπ' ἐκείνην, καὶ ποικίλην παρεχόμενος τὴν ὠφέλειαν.

Καὶ καθίσαντος — αὐτοῦ. Συνανήλθον μὲν καὶ οἱ ὄχλοι, προσῆλθον δὲ οἱ μαθηταί, ὡς οικειότερον αὐτῷ διακείμενοι, θέλοντες διδασκῆσθαι τι παρ' αὐτοῦ.

Καὶ ἀνοίξας — ἐδίδασκον αὐτούς. Τίνας ἔνεκεν εἶπεν, ὅτι καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ; Διότι [καὶ μὴ ἀνοίγων αὐτὸ ἐδίδασκεν αὐτούς. ἀπ' ὧν ἔπραττε. Πρὸς μὲν οὖν τοὺς μαθητὰς ἀποτείνει τοὺς λόγους, ἵνα ἀναπαυθῆς δόξη τοῖς ὄχλοις, κοινούς δὲ αὐτοὺς κοιλεῖται πρὸς πάντας ἀνθρώπους καὶ καθολικούς.]

Δέγων — οὐρανῶν. Οὐκ εἶπεν, οἱ πτωχοὶ τοῖς χρήμασι, ἀλλ' οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι· τοῦτέστιν οἱ ταπεινοὶ τῇ (21) προαιρέσει καὶ τῇ ψυχῇ, ταῦτα νῦν πνεῦμα ὀνομάσας. Οὐ γὰρ ὁ ἐκ περιστάσεως τινος ταπεινός, οὗτος μακαριστός, διότι οὐδὲν τῶν ἀπροαιρέτων μακαριστόν. Πᾶσα γὰρ ἀρετὴ τῷ ἔκουσίνῳ χαρακτηρίζεται. Πτωχὸν δὲ ἐνταῦθα, τὸν ταπεινὸν ἐκάλειν ἀπὸ τοῦ κατεπτηχέναι, ὃ ἐστὶ πεφοβηθῆσθαι. Ὁ γὰρ ταπεινός ἄνθρωπος ἀεὶ φοβεῖται τὸν Θεόν, ὡς μηδέποτε εὐαρεστήσας αὐτῷ. Σκόπει δὲ, ὅποιον θεμέλιον τῆς διδασκαλίας καταβάλετο. Ἐπεὶ γὰρ ἡ ὑψηλοφροσύνη τὸν τε διάβολον κατέβαλε, καὶ τὴν πρωτόπλαστον ἐξέβαλεν, οἰηθέντα Θεὸν ἴσασθαι μετὰ τὴν τοῦ ξύλου βρώσιν, καὶ ῥίζα καὶ πηγὴ τῶν κακῶν ἀπάντων γέγονεν αὕτη, ἀντίπαλον αὐτῇ κατασκευάζει φάρμακον, τὴν ταπεινοφροσύνην, καὶ ῥίζαν ταύτην καὶ κρηπίδα τῶν ἀρετῶν ὑποτίθει, ἧς ὑποσκαθίσεως ἅπαντα ἄλλα, καὶ εἰ μέχρι τοῦ οὐρανοῦ φθάνουσιν, ὑποσύρονται καὶ κατακίπτουσιν, ὡς ἐπὶ τοῦ Φαρισαίου.

relīqua omnia etiam si ad cœlum usque pertingant, sœo ostensum est.

Variæ lectiones et notæ.

(18) In his prorsus abhorret versio Ientenii.

(19) Inclusa in margine habet A.

(20) Δὲ abest A.

(21) Τῇ ψυχῇ καὶ τῇ προαιρέσει A.

(ff) Imprimatur. Noscitur, signatur. Χαρακτηρίζεον, notum rei imprimere, signare.

ribus? Quia nondum manifestam suæ potentiae demonstrationem dederat: alioque modo idem producere et adhibere poterat, fide etiam non accedente.

Vers. 25. *Et secuta — trans Jordanem sitis.* Πέραν τοῦ Ἰορδάνου, etiam videlicet a regione quæ sita erat trans Jordanem.

CAP. V. De beatitudinibus.

Cap. V, vers. 1. *Cum vidisset — montem.* † In monte beatitudines exposuit Dominus, docens ex hoc oportere cupientem attingere beatitudinem, a depressis humi rebus abstrahi, et ad sublimia elevari.

In montem proximum ascendit, simul quidem tumultus, qui in imo erant declinans; simul etiam absque ulla distractione docere cupiens. Transit enim a cura corporum ad curam animarum. Nam ita semper ab illa transit ad istam, et rursus ab hac ad illam, ut variam præstet utilitatem.

Vers. 1. *Cumque sedisset — ipsius.* Simul quidem turbæ ascenderunt, discipuli autem accesserunt, tanquam familiaris erga eum affecti, et quippiam ab eo discere cupientes.

Vers. 2. *Et aperto — docebat eos.* Quam ob causam dicit, quod os suum aperuit? Quia etiam non aperto ore docebat eos operibus. Ad discipulos quidem dirigit sermonem, ne turbis molestus esse videatur, communiter tamen illum proponit ad universos ac singulos homines.

Vers. 5. *Dicens — cœlorum.* Non dixit, pauperes possessionibus, sed *Pauperes spiritu*, hoc est, humiles animo ac voluntate; animum namque πνεῦμα, id est, *spiritum* nominavit. Neque enim qui infortunio quovis humiliatur, hic beatus est, quia nihil quod involuntarium est, beatificat. Omnis enim virtus per id quod voluntarium est, imprimitur (ff). Pauperem autem hic vocavit animo humilem; ut πτωχός, id est, pauper, dicatur ἀπὸ τοῦ κατεπτηχέναι, quod est *timuisse sive terribum esse*. Siquidem humilis aut modestus animo, Deum semper timet, tanquam qui nihil unquam juxta illius beneplacitum peregerit. Considera vero, quale fundamentum doctrinæ suæ substernat. Quia enim superbia diabolum dejecit; ac protoplastum, putantem quod postquam de ligno comedisset, Deus fieret, continuo prostravit; radixque et fons omnium facta est malorum; contrarium ipsi præparat pharmacum, animi videlicet modestiam, et hanc radicem ac fundamentum substruit virtutum; quo dejecto, detrahuntur ac decidunt, quemadmodum in Phari-

Aptum quoque præmium huic rependitur : pro exirema videlicet abjectione summus honor, et quo nullus major reperiri potest. Per modum autem beatitudinum præcepta hæc induxit, invidiosum devitans sermonem. Oportebat enim ut in principio mansuete cum eis loqueretur, et ita paulatim ad præcipiendum deveniret.

Quam ob causam dixit pauperes, et non humiles ? Quia pauperem esse plus est, quam humilem esse. Sunt enim varii humilitatis modi : hic quidem mediocriter animo modestus est, ille vero cum excellentia ; quam humilitatem etiam David commendat, dicens : *Cor contritum et humiliatum Deus non despiciet*⁶¹.

Vers. 4. *Beati — consolationem accipient.* Quia omnes putabant eos esse beatos, qui in gaudio essent, miseros vero qui in afflictione, hujusmodi opionem radicatus evellit, contrariam substituens. Lugentes autem dicit, non qui simpliciter lugent, sed qui pro peccatis lugent. Miserum enim ac prohibitum est lugere ob ea quæ quis patitur (gg). *Tristitia enim mundi, ait Paulus, mortem operatur ; ea vero, quæ secundum Deum est, penitentiam in salutem stabilem*⁶². Quomodo ergo alio loco dicit Paulus : *Gaudete in Domino semper*⁶³ ? Quia et ille gaudium dicit, quod e luctu oritur. Habet namque luctus repensum sibi gaudium. Quemadmodum enim postquam vehemens pluvia impetiose descenderit, serenitas stabilior esse solet : ita quoque deductis lacrymis, tranquillitas et gaudium animi succedit.

Vult autem hic sermo, non modo de propriis nos lugere delictis, verum etiam de alienis : et talis erat Moysis animus, Davidis, Danielis (hh), Pauli cæterorumque hujusmodi. Consolationem vero accipient, sive lætabuntur. Ubi ? Et in præsentibus, et in futuro. In præsentibus quidem ea spe, quod peccata sua luctu redimant ; in futuro vero non sola horum remissione, verum etiam beatitudine.

† Nam qui filios aut uxores mortuas lugent, non possessiones aut propria amant corpora (ii), nec eo turbantur tempore ullo modo concupiscunt, non injuriis exasperantur, nec alia obsidentur affectione : quanto magis qui suas lugent ægritudines (jj), eo modo quo eas lugere dignum est.

Vers. 5. *Beati — terram.* Quoniam olim ab hominibus magno studio affectabatur terræ possessio, hanc etiam pro virtutis præmio ponit. Quidam sane

⁶¹ Psal. l, 19. ⁶² II Cor. vii, 10. ⁶³ Philipp. iv, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(22) Hoc scholium in neutro meorum legitur. Excerptum autem est ex Chrys. tom. VII, p. 185. E.
(25) Πάντες B.

(gg) *Ob ea quæ quis patitur.* Ob rem terrestrem ob casum, ob infortunium humanum.

(hh) Διενήλ in nullo meorum legitur.

Κατάλληλον δὲ, καὶ τὸ ταύτης ἑπαθλον. Ἄντι γὰρ τῆς ἀκρας ἀτιμίας, ἀκρα τιμῆ. καὶ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν ἐπέκεινα. Ἐν τῷ δὲ μακαρισμοῦ τὰς ἐντολάς ταύτας εἰσήγαγεν, ἀνεπαχθέστερον τὸν λόγον ποιῶν. Ἔδει γὰρ ἐν ἀρχῇ προότερον αὐτοῖς ὁμιλῆσαι, καὶ οὕτως ἡρέμα προβαίνειν εἰς τὸ ἐπιτάττειν.

Τίνος ἐνεκεν (22) οὐκ εἶπεν, Οἱ ταπεινοί, ἀλλ' Οἱ πτωχοί ; Ὅτι τοῦτο ἐκείνου πλόν. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῆς ταπεινοφοροσύνης οἱ τρόποι. Καὶ ὁ μὲν ἐστὶ ταπεινὸς συμμέτρως · ὁ δὲ μεθ' ὑπερβολῆς ; ἀπάσης. Ταύτην καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἐπαινεῖ λέγων · Καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει.

Μακάριοι — παρακληθήσονται. Ἐπεὶ πάντες ὑπελάμβανον μακαρίους μὲν, τοὺς ἐν χαρῇ, ἀθλίους δὲ τοὺς ἐν θλίψει, πρόβριζον ἀνασπᾶ τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν, τούναντιον ὑπεναντιόθεν. Πενθοῦντας δὲ λέγει, οὐ τοὺς ἀπλῶς πενθοῦντας, ἀλλὰ τοὺς ὑπὲρ ἀμαρτημάτων. Τὸ γὰρ ὑπὲρ βιωτικοῦ πράγματός πενθεῖν, ἀθλιον καὶ κεκωλυμένον. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, ὅτι Ἡ μὲν τοῦ κόσμου λύπη, θάνατος καταργᾶται · ἡ δὲ κατὰ Θεόν, μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον. Καὶ πῶς ὁ Παῦλος κάλιν εἶπε · Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε ; (23) Διότι κάλινος τὴν ἐκ τοῦ πένθους λέγει (24) χαρὰν. Ἐχει γὰρ τοῦτο χαρὰν συγκεκληρωμένην. Καθάπερ γὰρ, ὑετοῦ σφοδροῦ καταβραχθέντος, εὐδία γίνεσθαι εἰωθεν, οὕτω καὶ, θακρῶν κατενεχθέντων, γαλήνη καὶ χαρὰ τῆ ψυχῆ ἔγγινεται.

Βούλεται δὲ νῦν ὁ λόγος, πενθεῖν ἡμᾶς μὴ μόνον ὑπὲρ τῶν οικειῶν ἀμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἀλλοτρίων, οἷα ἦν ἡ ψυχὴ Μωυσέως καὶ Δαυὶδ καὶ Παύλου καὶ τῶν τοιοῦτων. Παρακληθήσονται δὲ, ἦγουν εὐφρανθήσονται. Ποῦ ; Καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ. Ἐνταῦθα μὲν, τῇ ἐλπίδι τῆς ἀπολυτρώσεως αὐτῶν ἐκεῖ δὲ, οὐ μόνον τῇ ἀφέσει τούτων, ἀλλὰ καὶ τῇ μακαριότητι.

Οἱ γὰρ (25) παῖδας καὶ γυναῖκας ἀποθανόντας θρηνοῦντες, οὐ χρημάτων, οὐ σωματῶν ἐρῶσιν, οὐδὲ κατ' ἐκείνον τῆς οὐδύνης τὸν καιρὸν ἄλλου τινὸς ἐφίενται, οὐχ ὑβρεσι παροξύνονται, οὐχ ὑπὸ ἄλλου πολιορκοῦνται τίνος πάθους · πόσω μᾶλλον οἱ τὰ ἀμαρτήματα πενθοῦντες τὰ ἑαυτῶν, ὡς πενθεῖν Δέξιοι ;

Μακάριοι — τὴν γῆν. Ἐπεὶ πάλα τοῖς ἀνθρώποις περισπούδαστος ἦν ἡ κληρονομία τῆς γῆς, τίθησι καὶ ταύτην ἑπαθλον ἀρετῆς. Καὶ τινες μὲν γῆν νο-

(24) Φάτκει A.

(25) Hoc in nullo meorum comparat. Repetitur est ex Chrysost. tom. VII, p. 187. D.

(ii) Fortè invenit σωματων ἰδίων.

(jj) Suas ægritudines. Peccata sua.

τὴν ἐνοῦραν ἄγουσιν, ὁ δὲ (26) Χρυσόστομος φησι, ἔτι καὶ αἰσθητὸν τέθεικεν ἑπαθλον, διὰ τοὺς παχυτέρους, τοὺς τὰ αἰσθητὰ πρὸ τῶν νοητῶν ζητοῦντας. Ἐβωθε γὰρ δι' ἔδου τοῦ Εὐαγγελίου προτρέπειν εἰς ἀρετὴν, ποτὲ μὲν, ἀπὸ τῶν μελλόντων, ποτὲ δὲ, ἀπὸ τῶν παρόντων, καὶ οὕτε ὅταν νοητὰ ἑπαθλα τίθησιν, ἀποστρέφει τῶν αἰσθητῶν, οὕτε, ὅταν αἰσθητὰ, ἀφαιρεῖται τὰ νοητὰ. Ζητεῖτε γὰρ, φησι, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. Καὶ αὖθις· Οὐδεὶς ἐστὶν ὃς ἀφήκεν οἰκίαν, ἢ γορεῖς, καὶ τὰ ἐξῆς, ὃς οὐ μὴ ἀκολάθῃ πολλαπλασιασίου ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοσι ζῶντι αἰώνιον.

Πραεῖς (27) λέγονται, οὐχ οἱ μηδὲν ὀργιζόμενοι· οἱ τοιοῦτοι γὰρ ἀναίσθητοι· ἀλλ' οἱ θυμὸν μὲν ἔχοντες, κρατοῦντες δὲ, καὶ ὅτε βεῖ ὀργιζόμενοι, ὡς καὶ Δαυὶδ εἶπεν· Ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε.

Μακάριοι — χορτασθήσονται. Ἐπει μὲλλει περὶ ἐλεημοσύνης εἰπεῖν, προαναίρει τὴν πλεονεξίαν, ἵνα καθαρὸς ὁ ἔλεος γίνηται. Ἡ δικαιοσύνη γὰρ, ἀντιπαλὸς ἐστὶ τῇ πλεονεξίᾳ. Οἱ πεινῶντες δὲ καὶ διψῶντες εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, Οἱ σφόδρα ἐπιθυμοῦντες, ἵνα ὁ σφοδρὸς ἔρως τῆς πλεονεξίας, ἐπὶ τὴν δικαιοσύνην μεταστᾷ, ἀνέλη ἑκαίην. Χορτασθήσονται δὲ, παντὸς ἀγαθοῦ.

Ἐπειδὴ (28) οἱ πλεονέκται δοκοῦσιν εὐποροὶ εἶναι καὶ χορτάζεσθαι, διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι οἱ δίκαιοι μᾶλλον χορτασθήσονται.

Μακάριοι — ἐλεηθήσονται. Παρὰ τοῦ Θεοῦ, δηλονότι. Πλὴν οὐ τοσοῦτον, ὅσον ἠλέησαν. Ὅση γὰρ ἐστὶ διαφορὰ πονηρίας καὶ ἀγαθότητος, ἢ μᾶλλον, ὅση ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ, τοσαύτη καὶ ἀνθρώπου καὶ θείας ἐλεημοσύνης.

Οὐχί (29) διὰ χρημάτων μόνον ἐστὶν ἔλεος, ἀλλὰ καὶ λόγου, καὶ μὴδὲν ἔχεις, διὰ δακρύων. Ποικίλος γὰρ ὁ τῆς ἐλεημοσύνης τρόπος, καὶ πλατεῖα αὕτη ἡ ἐντολή. Ἐλεηθήσονται δὲ ἐνταῦθα μὲν, παρὰ ἀνθρώπων· ἐκεῖ, δὲ, παρὰ τοῦ Θεοῦ.

Μακάριοι — ὄψονται. Καθαρὸς τῇ καρδίᾳ νόει, τοὺς μηδὲν τι πονηρὸν ἑαυτοῖς συνειδόμενος, ἢ τοὺς φυλάσσοντας τὴν καρδίαν ἀμόλυντον ἀπὸ τῶν ἡδουκαθειῶν, ὅπερ ὁ Παῦλος ἀγιασμὸν ἐκάλεσεν, εἰπὼν· Εἰρήνην δώκετε μετὰ πάντων, καὶ τὸν ἀγιασμὸν, οὐ χωρὶς οὐδεὶς δύναται εἶναι Κύριον. Ὅψονται δὲ τὸν Θεόν, ὡς δυνατὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει. Τέθεικε δὲ τὸν μακαρισμὸν τοῦτον μετὰ τὸν τῆς ἐλεημοσύνης,

A terram intellectualem, cœlum esse dicunt. Chrysostomus vero ait, quod et sensibilem pro præmio posuerit, propter crassiores, qui sensibilia potius quam intelligibilia quærunt. Toto namque Evangelio ad virtutem solet adhortari, quandoque per futura, interdum quoque et per præsentia. Quamquam neque ubi intelligibilia ponit præmia, privet sensibilibus: neque e diverso, cum sensibilia pollicetur, intelligibilia aufert. *Quærite enim, inquit, primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis*²⁶. Et rursus: *Nemo est qui reliquerit domum aut patrem*²⁷, etc., *qui non fruatur multo pluribus in hoc tempore, et in futuro sæculo, vita æterna.*

† Mites dicuntur, non qui penitus non irascuntur: hujusmodi enim insensati sunt, sed qui iram quidem sentiunt, sese tamen continent, quando autem oportet irascuntur, sicut dicit David: *Irascimini et nolite pescare*²⁸

Vers. 6. *Beati — saturabuntur.* Quia de eleemosyna dicturus est, aufert primum avaritiam ut pura fiat misericordia, justitia enim avaritiæ contraria est. Dixit autem, *esurientes et sitientes*, hoc est, plurimum concupiscentes, ut vehemens avaritiæ amor in justitiam translatus, illam perimat. Saturabuntur autem, omni videlicet bono.

† Quia avari abundantes esse videntur et saturati, ideo ait justos potius saturandos esse.

Vers. 7. *Beati — misericordiam consequentur.* A Deo certe, sed non tantam duntaxat, quantum ipsi præstiterunt. Quantum enim interest inter malum et bonum, aut potius quantum inter hominem et Deum, tantum humana misericordia distat a divina.

† Non possessionibus tantum præstatur misericordia, sed et sermonibus. Quod si nihil habueris, etiam lacrymis præstatur: varius est enim eleemosynæ modus, latumque præceptum. Misericordiam vero consequentur, hic ab hominibus et in futurum a Deo.

Vers. 8. *Beati — videbunt.* Puros corde intelligit qui nullius peccati sibi consci sunt: aut qui cor servant a voluptatibus impollutum, quam sanctimoniam vocat Paulus, dicens²⁹: *Pacem sectamini ad omnes et sanctimoniam; sine qua nemo videbit Deum.* Videbit autem Deum, dixit, tanquam humana natura potentem (kk). Hanc vero beatitudinem post eleemosynam posuit, nam multi justitiam ac eleemosynam

²⁶ Matth. vi, 33.

²⁷ Luc. xviii, 29, 30.

²⁸ Psal. iv, 5.

²⁹ Hebr. xii, 14.

Varie lectiones et notæ.

(26) Tom. VII, p. 188. C.

(27) Huc in meis non legitur. Ex Theophyl. p. 26 C. desumptum.

(28) Etiam hoc ex Theophylact. p. 26 D. Mei non

agnoscunt.

(29) Theophylact. p. 26 E et Chrysostom. t. VII, pag. 180 D.

(kk) *Tanquam — potentem.* Ut concessum creaturæ humanæ.

moeniam assecuti, circa voluptates devicti sunt. A Ostendit itaque solas illas non sufficere virtutes.

† Mundi corde sunt, qui continenter degunt; Sine continentia autem nemo videbit Deum³⁰. Quemadmodum enim speculum si purum sit, figuras recipit: ita et anima pura Dei suscipit visionem.

Vers. 10. *Beati* — *vocabuntur*. Qui non solum ipsi seditiones non movent, sed et alios moventes ad pacem reducunt, filii Dei vocabuntur, utpote Filium ejus unigenitum imitantes: cujus opus fuit dissidentia in unum reducere, ac inimicos reconciliare. Erit profecto etiam beatus pacificus, hoc est, in pace servans voluntatem propriæ carnis cum voluntate animæ suæ, et quod pravum (ll) est B meliori subjiciens.

† Non solum pacem cum omnibus habentes, verum etiam seditiosos mutuo inter se pacificantes. Dicuntur autem pacifici, et qui per doctrinam inimicos ad Deum (mm) convertunt: qui filii Dei appellantur. Nam et Unigenitus Deo nos reconciliavit.

Vers. 10. *Beati* — *cælorum*. † Regnum cælorum, alii quidem dicunt, vitam quam in cælis degunt; alii vero, æqualem angelis statim in cælis; tertii autem, speciem divinæ visionis (nn), quæ cuique rependitur juxta qualitatem ac quantitatem suæ justitiæ; quarti vero regnum cælorum dicunt remunerationem, quæ secundum habitam gratiam, datur C his qui ex se ad Deum bonum accedunt (oo). †† Ex his quatuor tertium et quartum regnum Dei etiam appellat.

Hoc dixit ne putes ubique pulchram esse pacem. Justitiam autem hic universaliter omnem virtutem nominavit. Quodsi hujus quoque egregii facinoris præmium posuit regnum cælorum: ne his indignis, quasi præmium alienum sumentibus. Quoniam enim varis videntur acceptæ (pp) retributiones, propter nominum varietatem, omnes tamen regnum cælorum designant. Siquidem omnes qui his digni habentur retributionibus, regno quoque cælorum fruuntur, ideo etiam omnes beati dicti sunt.

† Non soli martyres [persecutionem] sustinent, D

³⁰ Hebr. xii, 14.

Varis lectiones et notæ.

(30) Ex Theoph. p. 26 E.

(31) Theophyl. p. 27 A.

(32) Inclusa codex uterque habet in margine.

(33) Vehementer discrepat Hentenius, qui haud dubie προσιώντων legit.

(ll) *Pravum*. Deterius.

(mm) *Ad Deum*. Dei.

(nn) *Speciem* — *visionis*. Imaginem divinæ formæ eorum qui habuerunt imaginem cælestis. Sine ullo dubio sit allusio ad I Cor. xv, 49. Igitur dubito de integritate lectionis. Ant enim φορεσόντων legendum, aut loco ἐπουρανίου corrigendum χοικου. Sed

διότι πολλοί δικαιοσύνην καὶ ἐλεημοσύνην κατορθοῦντες, ἤττωνται τῆς ἡδουκαθείας, καὶ δεικνυσιν, ὅτι οὐκ ἀρκούσιν ἐκεῖναι μόναι αἱ ἀρεταί.

Καθαροὶ (30) τῆ καρδία εἶσιν οἱ σώφρονες. Τοῦ ἀγισμοῦ γάρ, ἦτοι τῆς σωφροσύνης χωρὶς, οὐδεὶς δύναται τὸν Κύριον. Ὅσπερ γὰρ τὸ κίτρον, ἐὰν ἢ καθαρόν, τότε δέχεται τὰς ἐμφάσεις, οὕτω καὶ ἡ καθαρὰ ψυχὴ δέχεται ἔψιν Θεοῦ.

Μακάριοι — κληθήσονται. Οἱ μὴ μόνον αὐτοὶ μὴ στασιάζοντες, ἀλλὰ καὶ ἐτέρους στασιάζοντας συναγοντες; εἰς εἰρήνην. Ἰσὶ δὲ Θεοῦ κληθήσονται, ὡς μιμησάμενοι τὸν μονογενῆ Ἰδὸν αὐτοῦ, ᾧ γέγονεν ἔργον, συναγαγεῖν τὰ διεστῶτα, καὶ καταλλάξαι τὰ ἐκπεπολεμημένα. Εἴη δ' ἂν μεμακαρισμένος εἰρηνοποιός, καὶ ὁ εἰρηνεύσας τὸ θέλημα τῆς ἰδίας σαρκὸς μετὰ τοῦ θελήματος τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ὁποτάξας τὸ χεῖρον τῷ κρείττονι.

Ὁ μόνον οἱ εἰρηνεύοντες αὐτοὶ πρὸς πάντας, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐτέρους στασιάζοντας καταλλάσσοντες. Εἰρηνοποιοὶ δὲ εἶσι καὶ οἱ διὰ διδασκαλίας τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ ἐπιστρέφοντες· υἱοὶ δὲ Θεοῦ οἱ τοιοῦτοι. Καὶ γὰρ καὶ ὁ μονογενὴς κατήλλαξεν ἡμᾶς τῷ Θεῷ.

Μακάριοι — οὐρανῶν. Βασιλείαν (33) τῶν οὐρανῶν, οἱ μὲν λέγουσι τὴν ἐν οὐρανοῖς διαγωγὴν, οἱ δὲ, τὴν ἰσαγγελοῦ ἐν οὐρανοῖς κατάστασιν, οἱ δὲ, τὸ εἶδος τῆς θεϊκῆς ὡραιότητος τῶν φορεσάντων τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, ἥτις δίδεται κατὰ τὸ ποῖόν τε καὶ ποσὸν τῆς ἐν ἐκάστῳ δικαιοσύνης, οἱ δὲ, τὴν κατὰ χάριν μετὰθεσιν τῶν φυσικῶς (35) προσόντων τῷ Θεῷ ἀγαθῶν (34). Τῶν τεσσάρων δὲ, τὸ τρίτον καὶ τὸ τέταρτον, καὶ βασιλείαν τοῦ Θεοῦ λέγουσιν.

Τοῦτο εἶπεν, ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι πανταχοῦ καλὴν ἢ εἰρήνην. Δικαιοσύνην δὲ νῦν, (35) καθόλου πᾶσαν ἀρετὴν ὠνόμασεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ τούτου τοῦ κατορθώματος ἐπαθλον τέθεικε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, μὴ δυσχεράνης ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἔχουσιν ἐπαθλον. Εἰ γὰρ καὶ διάφοροι δοκοῦσιν αἱ βῆθεισαι ἀμοιβαί, διὰ τὴν ἐπεσότητα τῶν ὀνομάτων, ἀλλ' οὖν πᾶσαι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν αἰνίττονται. Πάντες γὰρ οἱ τούτων ἀξιοθέντες, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἀπολαύουσι· διὸ καὶ πάντες μακάριοι ὠνομάσθησαν.

Ὁ μόνον (36) οἱ μάρτυρες διώκονται, ἀλλὰ καὶ

(34) Ἄν τῶν ad λέγουσιν omittit Hentenius.

(35) Nūn, omittit. A.

(36) Hæc in margine Codicis reperit Hentenius. Mei hoc scholio caret. Theophylacti est, p. 27 B.

istud facilius est. Hentenius hæc prorsus prætermisit.

(oo) *Remunerationem* — *accedunt*. Communicationem, quæ sit per gratiam, eorum bonorum, quæ Deus per naturam habet.

(pp) *Acceptæ*. Memoratæ.

πολλοὶ ἔνεκον τοῦ βοηθεῖν τοῖς ἀδικουμένοις, καὶ πάσης ἀπλῶς ἀρετῆς. Δικαιοσύνη γὰρ, ἡ πᾶσα ἀρετή. Ἐπεὶ καὶ κλέπται καὶ φονεῖς διώκονται ἀλλ' οὐ μακάριοι.

Μακάριοι — ἔνεκον ἑμοῦ. Ἴνα (37) μὴ ὑπολάβῃς, ὅτι τὸ ἀπλῶς πονηροῖς βήμασι βάλλεσθαι μακάριον, δύο προσέθηκε διορισμούς, τὸ, ψευδῆ τὰ λεγόμενα εἶναι, καὶ διὰ τὸν Χριστὸν ταῦτα λέγεσθαι. Εἰ γὰρ μὴ ταῦτα οὕτως ἔχει, μάλλον ἄθλιος ὁ κακῶς ἀκούων. Τί τῶν βηθεισῶν τούτων παραινέσεων παραδοξότερον γένοιτο ἄν, ὅταν τὰ πᾶσι φευκτά, πᾶσι ποθεινὰ γίνηται, διὰ τὴν τῶν ἐπάθλων μεγαλειότητα ; Ὁ δὲ καὶ φορτικὰ, καὶ ἐναντία τῇ μέχρι τότε συνηθείᾳ τῶν ἀνθρώπων δογματίας, ὅμως καὶ ἐπαισε, καὶ πείθει σχεδὸν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

Ἰνα (37) μὴ ὑπολάβῃς, ὅτι τὸ ἀπλῶς πονηροῖς βήμασι βάλλεσθαι μακάριον, δύο προσέθηκε διορισμούς, τὸ, ψευδῆ τὰ λεγόμενα εἶναι, καὶ διὰ τὸν Χριστὸν ταῦτα λέγεσθαι.

Χαίρετε — οὐρανοῖς. Χαίρετε καὶ ἀγαλλιάσθε, πάντες οἱ ὀνειδίζομενοι, καὶ διωκόμενοι, καὶ κακῶς ἀκούοντες, ὡς εἰρηται. Εἰπὼν δὲ, ὅτι ὁ *Μισθὸς ὑμῶν κολλῆς ἐν τοῖς οὐρανοῖς*, ἐπήγαγε καὶ ἑτέραν παράκλησιν.

† Ἴδὲ γὰρ (38) ὑπομείναι ὀνειδος, μέγα καὶ χαλεπώτατον. Διὸ καὶ ὁ Ἰωβ, τοὺς ἄλλους ὑπομείνας πειρασμούς, τότε μάλιστα ἐταράχθη, ὅτε ὀνειδίζον αὐτῷ οἱ φίλοι, ὡς δι' ἀμαρτίας πάσχοντι.

Ὄψω — τοὺς πρὸ ὑμῶν. Ἐντεῦθεν φανερὸν, ὅτι τὸ *Μακάριοι ἔστε*, καὶ τὰ ἐξῆς, ἰδίως πρὸς τοὺς μαθητὰς εἶρηκε, διὰ μέσου δὲ αὐτῶν, καὶ πρὸς ἀπαντας, ὅσοι μάλιστα μιμνήσκονται τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. *Ὄψω γὰρ ἐδίωξαν*, φησὶ, τοὺς προφήτας τοὺς πρὸ ὑμῶν. Πῶς οὕτως ; Ὄνειδίζοντες δηλονότι, καὶ διώκοντες, καὶ λέγοντες πᾶν πονηρὸν βῆμα (39) κατ' αὐτῶν ψευδόμενοι, ἔνεκον τοῦ Θεοῦ. Ὡς περὶ γὰρ ὑμεῖς παρ' ἑμοῦ ἀποσταλήσεσθε, κηρύξοντες, ὅσα ἐντελοῦμαι· οὕτω δὲ καὶ κείνοι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπεστάλησαν. Εἰπὼν δὲ, ὅτι *τοὺς προφήτας τοὺς πρὸ ὑμῶν*, ἐνέφηεν, ὅτι καὶ οὗτοι προφητεύσουσιν. [Εἰ (40) τῶν ἑκείνους οὐκ ἦν ἐπίφογον, τὸ πάσχειν διὰ Θεὸν, πάντως οὐδ' ὑμῖν.] Οὕτω τοῖς προφήταις καρισώσας αὐτοὺς, ἀνέστησεν αὐτῶν τὰ φρονήματα.

Ἐλέπει δὲ, μετὰ πόσας ἐντολάς τὸν μακαρισμὸν τοῦ διωγμοῦ τοῦ ἔνεκον δικαιοσύνης, καὶ τὸν τοῦ ὀνειδισμοῦ, καὶ τῆς διώξεως, καὶ τῆς κακολογίας τέθεικε, δηλών, ὅτι χρὴ πᾶσαις ταῖς προλαβοῦσαις ἐντολαῖς συγχικροτῆσθαι τὸν εἰς τούτους τοὺς ἀγῶνας ἀποδύομενον. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τάξει τινὶ χρησάμενος χρυσῆν ἡμῖν σειρὰν ὑψηνεν. Ὁ μὲν γὰρ τα-

sed plurimi quoque alii, quia illis sunt auxilio qui afficiuntur injuria, et universaliter propter quamcunque virtutem. Justitia siquidem omnis virtus est. Fures vero et etiam homicidæ perfectionem patiuntur, non tamen beati dicuntur.

Vers. 11. *Beati* — propter me. Ad apostolos qui aderant, sermonem dirigit, ostendens doctoribus proprium esse probris affici. Ne autem suspiceris quod simpliciter verbis malis impeti sit beatum, idcirco addidit, quæ plane distinctionem faciunt, videlicet ut quæ dicuntur mendacia sint, et propter Christum ea dicantur. Quodsi hæc non ita se habent miser potius est qui male audit, utpote plurimos suis malis operibus offendens. Quid ergo his admonitionibus mirabilius esse potest? utinam vero quæ ab omnibus evitantur, præmiorum magnitudine molesta et hominum consuetudini ad id usque temperaret universo fere orbi.

Vers. 12. *Gaudete* — cælis. Gaudete et exultate spiritu, quicumque probra ac persecutiones sustinetis: et modo quo dictum est male auditis. Dicens autem: *Merceres vestra multæ est in cælis* aliam quoque consolationem induxit.

† Nam opprobria sustinere magnum est, et grave admodum. Unde et Job postquam alias tentationes patienter toleraverat, tunc maxime turbatus est, quando ab amicis opprobriis afficiebatur, tanquam propter peccata sua pateretur.

Vers. 12. *Ita* — qui vos præcesserunt. Hinc manifestum est quod illud: *Beati estis*, etc., proprie ad discipulos dixerit, et ipsis mediantibus, etiam ad omnes, qui discipulos suos essent imitaturi. *Ita enim* inquit, *persecuti sunt prophetas, qui vos præcesserunt*. Quo modo ita? opprobrio videlicet afficientes et persequentes et dicentes omne malum verbum mentiando, propter Deum. Sicut enim vos a me mittemini prædicaturi quæcunque præcepero, ita et illi a Deo missi erant. Dicens autem: *Prophetas qui vos præcesserunt*, manifestat quod etiam hi prophetabunt. Si ergo, inquit, non erat illis indecorum pati propter Deum, neque omnino vobis. Ita prophetis eos adæquando, mentes erexit ipsorum.

Observa autem post quot præcepta posuerit beatitudinem tolerandæ persecutionis, quæ sit propter justitiam, et exprobrationis, detractionis, ac maledictorum, quod omnibus prædictis virtutibus oporteat adjunctum esse eum qui hæc certamina aggreditur. Nam ideo quoque certo usus ordine, auream nobis catenam contexit. Qui enim animo humi-

Variæ lectiones et notæ.

(37) Ante hæc ex Theophyl. p. 27 C addit versio Hentenii, quæ tamen mei non habent: Πρὸς πορόντας τοὺς ἀποστόλους ἀποτεινεται, δεικνύς, ὅτι μάλιστα τῶν διδασκάλων ἴδιον τὸ ὀνειδίζεσθαι. Ἴνα δὲ

μὴ x. τ. λ.

(38) Theophylact. p. 27 C.

(39) Πῆμα omittit B.

(40) Inclusa omittit A.

(39) *Utinam* — desiderabilia. Cum ea quæ omnibus videntur fugienda, omnibus sunt expetenda, propter præmiorum magnitudinem.

lis est, propria lugebit errata; qui vero lugeat, etiam mitis erit; et qui mansuetus est, justus quoque erit omnino: justus vero, etiam miserebitur. His autem omnibus opere perfectis, etiam mundus erit corde, talis vero pacificus quoque erit; qui autem huc usque profecit, ad pericula etiam extendetur, ac cætera quæ sequuntur magno animo tolerabit. Postquam ergo quæ opportuna erant admonuit, rursus laudibus eos recreat dicens.

Vers. 13. Vos — terræ. Terram hic homines appellavit, quasi e terra formatos. Est autem tantum ac si diceret: Homines in peccatis putrefacti sunt corrupti ab humore affectionum. Vos igitur a me electi ad curandam hanc totius mundi putredinem, estis sal terræ: accepta virtute ad constringendum ipsos et coarctandum, præterea ac occidendum, vernies invisibiles, hoc est, ut per bonam famam, rationales affectus a gravi peccatorum odore liberetis.

† Prophetæ ad unam gentem missi sunt, vos autem sal estis universi orbis, per doctrinam arguendo ac stringendo dissolutos, ne æternos producant vermes. Non ergo mordacitatem reprehensionum abjiciatis, sed et opprobria ac persecutiones sustinete. Ideo subdit: Si autem sal infatuatus fuerit, in quo salietur? Ad nihil amplius valet, nisi ut foras proficiatur, ab hominibus conculcetur. Si enim is qui docet infatuatus fuerit, hoc est, non arguit ac stringit, sed emollitus est, in quo salietur, id est corrigetur? Ex eo tempore igitur foras projicitur a magistri dignitate, et conculcatur, hoc est, despicitur.

Vers. 13. Quod si — salietur. Salis fatuitas est debilitas mordacitatis ipsius. Dicit ergo: Videte quale ministerium vobis committendum est, et contendite ne laxemini persecutionibus, opprobriis ac maledictis, ut prædictum est, neque utilem mordacitatem respiciatis. Si enim sal infatuatus fuerit, quo salietur? Hoc est, si vos molles effecti fueritis, aut utilem mordacitatem neglexeritis, quo alio sale saliemini, sive condiemini, sicut habet Marcus⁹⁹? Vos enim sal electus estis, nec alius reliquus est. Quanto igitur præ cæteris ad hujusmodi ministerium electi estis, tanto amplius cavere debetis, ne ob propriam mollietatem ac inutilitatem, et putrefactorum perditionem, ut dictum est, accusari possitis.

Vers. 13. Ad — hominibus. Ad nihil amplius uti-

⁹⁹ Marc. ix, 50.

Varie lectiones et notæ.

(41) Ἀμαρτήματα A
(42) Καί, omittit A.
(43) Δύναμιν στυφαίν non cohæret. Aut ergo τοῦ, aut ὥστε interponendum ante στυφαίν.
(44) Ex Theophylact. p. 27 E.
(45) Δέ pro γάρ A.

πεινός, καὶ τὰ οἰκεία πενήσει (41) παραπτώματα· ὁ δὲ ταῦτα πενήθων, καὶ πρῶτος· ἔσται· ὁ δὲ πρῶτος, πάντως· ἔσται καὶ δίκαιος· ὁ δὲ δίκαιος, καὶ ἐλεήσει· ὁ δὲ ταῦτα πάντα κατερθώσας, καὶ (42) καθαρῶς· ἔσται τῇ καρδίᾳ· ὁ δὲ τοῦτος, καὶ εἰρηνοποιός· ὁ δὲ μέχρι τοῦτου προκόψας, καὶ πρὸς κινδύνους παρατάσσεται, καὶ τὰ ἐξῆς ὑποστήσεται μεγαλοψύχως. Παραίνεσας τοίνυν ἂ προσήκειν, ἀναπαύει πάλιν αὐτοῦ; τοῖ; ἔγκωμίους.

Ἵμεις — γῆς. Γῆν ἐνταῦθα, τοὺς ἀνθρώπους ἐκάλεσεν, ὡς ἐκ γῆς πλασθέντας. Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν. Οἱ ἄνθρωποι πάντες σεσθήπιοι ταῖς ἁμαρτίαις; διαφθαρέντες ὑπὸ τῆς ὑγρότητος τῶν παθῶν· ὑμεῖς οὖν, ἐκλεγέντες παρ' ἐμοῦ πρὸς λατρείαν τῆς παγκοσμίου ταύτης; σηπεδόνος, ἐστὶ τὸ ἄλας τῶν ἀνθρώπων, δύναμιν λογικὴν ἐξ ἐμοῦ λαμβάνοντες (43) στυφαίν αὐτοὺς καὶ ἐπισφιγγεῖν, καὶ ἀποκτείνειν μὲν τοὺς ἀοράτους; σκώληκας, φημί δὲ τοὺς ἐμπαθεῖς λογισμοὺς; ἀπαλλάττειν δὲ τῆς δυσωδίας τῶν ἁμαρτημάτων.

† Οἱ μὲν προφῆται (44) εἰς ἐθνῶν ἀπεστάλησαν· ὑμεῖς δὲ τῆς γῆς ἀπόση; ἐστὶ τὸ ἄλας, διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἐλέγχων στυφόντες τοὺς χαλῶνους; ἵνα μὴ γεννησῶσι τοὺς ἀτελευτήτους σκώληκας. Ὥστε μὴ ἀποβάλλητε τὴν στυφνότητα τῶν ἐλέγχων, καὶ διώκησθε. Διὸ φησιν· Ἐὰν δὲ τὸ ἄλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀλισθήσεται; Εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι, εἰ μὴ βληθῆναι ἐξω, καὶ κατακατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀθρώπων. Ὅ γὰρ διδάσκαλος ἐὰν μωρανθῇ, τουτέστιν, εἰ οὐκ ἐλέγχει καὶ στυφαί, ἀλλὰ χαυνωθῇ, ἐν τίνι ἀλισθίζεται, τουτέστι, διορθωθήσεται; Ἀπὸ τότε οὖν ἐξω βίπτεται τοῦ διδασκαλικοῦ ἀξιώματος καὶ κατακατεῖται, τουτέστι, καταφρονεῖται.

Ἐὰν — ἀλισθίσηται. Μωρία ἀλατός ἐστιν, ἢ ἀθθένεια τῆς ποιότητος αὐτοῦ. Λέγει τοίνυν, οὗ βλέπετε, οἷαν διακονίαν ἐγχειρίζεσθαι μέλλετε, καὶ ἀγωνίζεσθε, μὴ χαυνωθῆναι θωγμοί; ἢ ὄνειδισμοῖς; ἢ κακολογίαις; ὡς προδεδήλωται, μηδ' ἀποβαλεῖν τὴν ὠφέλιμον ποιότητα. Ἐὰν γὰρ (45) τὸ ἄλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀλισθίσηται, τουτέστιν, Ἐὰν ὑμεῖς χαυνωθῆτε, ἢ τὴν ὠφέλιμον ποιότητα ἀποβάλλητε, ἐν τίνι ἐτέρῳ ἄλατι ἀλισθήσεσθε, εἴτουν ἀρτυθήσεσθε, ὡς ὁ Μάρκος (46) εἶπεν. Ἵμεις γὰρ ἐστε τὸ ἐκλεγμένον ἄλας, καὶ οὐκ ὑπολείπεται ἕτερον. Ὅσῳ τοίνυν προεχρήθητε πάντων εἰς τὴν τοιαύτην διακονίαν, τοσούτῳ προσίχειν ὀφείλετε, ἵνα μὴ καὶ τῆς αὐτῶν χαυνότητος, καὶ ἀνεργησίας, καὶ τῆς τῶν σεσημμένων, ὡς εἴρηται, ἀπωλείας ἀκαιτηθῆτε δίχην.

Εἰς — ἀθρώπων. Εἰς οὐδὲν ἔτι χρησιμεύει,

(46) Scilicet Marcus habet ἀρτυσσετε. Sed mutavit tempus, ut æquiparare posset Matthæi vocabulo. Sed ἀρτυθήσεται tamen ex aliquo scholio occupavit nonnullos Marci codices, in his meum cum scholiis, quem appello 12.

μοιρανθῆν τὸ διλωθῆν ἄλα, εἰ μὴ εἰς τὸ ριφῆναι A
 ἔξω τῆς Δεσποτικῆς αὐλῆς, καὶ καταπατεῖσθαι, ὅ
 ἔστι: καταφρονεῖσθαι παρὰ τῶν ἀνθρώπων.

lis est sal infatuatus, nisi ut extra Dominicam au-
 lam projiciatur, et conculcetur, hoc est, despiciat-
 ur ab hominibus.

Ἵμεῖς — κόσμου. Κόσμον πάλιν τοὺς ἐν τῷ
 κόσμῳ εἶπεν ἀνθρώπους, ὧν σκοτισθέντων τῷ ζῶφῳ
 τῆς πλάνης, Ἵμεῖς, φησὶν, ἐξελέγητε εἶναι φῶς αὐ-
 τῶν, ὥστε φωτίζειν τὰ ὄμματα τῶν ψυχῶν αὐτῶν,
 φωτὶ διδασκαλίας καὶ φωτὶ γνώσεως, χειραγωγεῖν
 αὐτοῦ; ἐπὶ τὴν ὀρθὴν τρίβον τῆς εὐσεβείας. Δύο τοί-
 νυν διακονίαι ἐνεχειρίσθησαν, τὸ ἀλλεῖν καὶ τὸ φω-
 τίζειν. Δεῖ γὰρ πρῶτον ἀπαλλαγῆναι τῆς σηπεδόνος,
 εἶτα συνετισθῆναι.

Οὐ — κειμένη. Διὰ ταύτης τῆς παραβολῆς, καὶ
 τῆς μετὰ ταύτην, εἰς ἀκρίθειαν καὶ ἀσφάλειαν βίου
 τούτους ἐνάγει, καὶ ἐναγωνίους εἶναι κελεύει, ὡς
 ὑπὸ τοῖς ἀπάντων ὀφθαλμοῖς τοῦ λοιποῦ κειμένους, B
 καὶ ἐν μέσῳ τῷ θεάτρῳ τῆς οἰκουμένης ἀγωνιζομέ-
 νους. Οὐ δύναται, φησὶ, πόλις κρυβῆναι ἐπὶ ἄνω
 ὄρους κειμένη· οὐδὲ ὑμεῖς δύνασθε κρυβῆναι, ἐπὶ
 τοῦ ὕψους τῆς διδασκαλίας; τεθέντες. Λοιπὸν οὖν προσ-
 ἔχετε, πῶς πολιτεύεσθε καὶ γίνεσθε τοῖς ἀποβλέ-
 πουσιν εἰς ὑμᾶς κάλλιστον ἀρχέτυπον καὶ βίου καὶ
 λόγου.

Οὐδὲ — τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ. Οὐδ' ἀνάπτουσι τινες
 λύχνον, καὶ τὰ ἐξῆς. Λοιπὸν οὖν οὐδ' ἐγὼ, ἀνάψας
 ὑμᾶς φωτὶ θεογνωσίας, βούλομαι ὑμᾶς κρύπτεσθαι·
 ἀλλ' ἰδοὺ τίθημι ὑμᾶς ἐπὶ τὴν λυχνίαν, λέγω δὴ,
 ἐπὶ τὸν ὕψηλόν τόπον τῆς διδασκαλίας, ὥστε φωτι-
 ζεῖν πάντας τοὺς ἐν τῇ οἰκουμένῃ.

Οὕτω — τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. [Λαμψάτω (47) C
 οὖν εἰπὼν, οὐ κελεύει θεατρίζειν τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' (48)
 ἐργάζεσθαι αὐτὴν, εἰωθυῖαν ἀπ' ἐαυτῆς λάμπειν,
 καὶ ἐαυτὴν δημοσιεύειν κατὰ τὴν τοῦ μύρου φύσιν.]
 Διὰ τοῦτο δὲ (49) λαμψάτω ἡ καθαρότης τοῦ βίου
 καὶ λόγου ὑμῶν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, οὐχ ἕνεκεν
 ἀνθρωπαρεσκείας; ἀλλ' ἵνα ἴδωσιν ὁμῶν τὰ καλὰ
 ἔργα, τὰ ἐν πράξει καὶ λόγοις, καὶ μιμήσωνται
 ταῦτα. Ἐτι δὲ καὶ, ἵνα δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὁμῶν
 τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἦτοι τὸν θεόν, ἥτινι διὰ
 πίστεως υἱοθετήθητε, υἱοὶ μὲν αὐτοῦ, ἀδελφοὶ δὲ
 ἐμοῦ γενόμενοι. Ἵμνησοῦσι γὰρ αὐτὸν, ὡς τοιαύτην
 ἐντειλόμενον πολιτεῖαν. Καὶ μὴν αὐτὸς ταύτην
 ἐνετείλατο, ἀλλ' εἴθε τὰ ἐαυτοῦ κατορθώματα
 τῷ Πατρὶ πολλάκις ἀνατιθεῖναι, ὡς προϊόντες εὐρήσο-
 μεν, τιμῶν ὡς Πατέρα, καὶ ἅμα δεικνύων, ὅτι ἐν D
 εἰσιν, ὡσπερ τῇ φύσει, οὕτω καὶ τῷ θελήματι.

[Ἵμῶν, (50) φησὶν, ἐργαζομένων τὰ καλὰ, λαμ-
 ψάτω τὸ ἀπ' αὐτῶν φῶς ὑμῶν, ὃ καὶ, μηδενὸς δημο-
 σειύοντος, εἴθε ἐαυτὸ θριαμβεύειν ἀποκαλλό-
 μενον τῶν καλῶν.]

Μὴ — πηλώσασαι. Ἐπειδὴ μελίζονα τῶν παλαιῶν

Vers. 14. Vos — mundi. Mundum rursus dixit
 homines in mundo habitantes: quibus erroris
 caligine obscuratis, Vos, inquit, electi estis, ut
 lux eorum sitis, utque oculos animarum ipsorum
 luce doctrinæ ac scientiæ illuminetis, et ad semi-
 tas rectas divini cultus deducatis. Ideo nempe mi-
 nisterium saliendi ac illuminandi eis commissum
 erat. Primum enim oportet a putredine liberari,
 deinde erudiri.

Vers. 14. Non — posita. Per hanc sequentem-
 que parabolam ad vitæ perfectionem ac munitio-
 nem ipsos inducit (rr), et certaminum præfectio-
 nem jubet, tanquam sub omnium oculis in postere-
 rum ponendos, et in medio hujus mundi theatro
 certantes. Non potest, inquit, civitas abscondi su-
 per montem posita. Neque vos occultari potestis
 in doctrinæ altitudine collocati. Reliquum est igitur,
 ut solliciti sitis, quomodo gubernetis, et aliis
 oculos in vos figentibus, optimum sitis exemplar
 vitæ ac doctrinæ.

Vers. 15. Neque — qui in domo sunt. — Neque
 accendit quisquam lucernam, etc. Resiat igitur, ut
 neque ego vos eo sine divina scientia accenderim,
 ut absconderem: sed ecce pono vos super candela-
 labrum, hoc est, super excelsum doctrinæ locum,
 ut omnes qui in domo sunt, illuminetis.

Vers. 16. Sic — qui in cælis est. Luceat sane di-
 cens, non jubet ut in spectaculum virtus ponatur,
 sed ut ipsa opere compleatur, quæ per se lucere
 solet, ac seipsam unguenti more propalare: ideo
 luceat puritas vitæ ac sermonis vestri coram ho-
 minibus, non ob studium hominibus placendi,
 sed ut videant vestra opera bona, quæ operibus ac
 sermonibus imitentur, et præterea ut glorificent
 Patrem vestrum, qui in cælis est, hoc est Deum,
 a quo per fidem adoptati estis; Illi quidem ejus,
 fratres autem mei effecti: laudant enim ipsum, ut
 qui hujusmodi politium ordinaverit. Ipse tamen
 Christus hanc constituit, sed propria opera solet
 Patri frequenter attribuere, ut in sequentibus erit
 invenire: Patrem videlicet honorans, et similiter
 demonstrans, quod unum sint sicut natura, ita et
 voluntate.

† Vobis, inquit, bona opera facientibus, luceat
 ab eis lux vestra: quæ nullo etiam publicante, per
 seipsam triumphare solet (ss), a bonis operibus
 prosiliens.

Vers. 17. Ne — ad complendum. Quia majora

Varie lectiones et notæ.

(47) Inclusa in marg. habet A.

(48) Ἀλλ' ἐργάζεσθαι αὐτὴν, absunt A.

(49) δὲ, omittit A.

(50) Inclusa Codex uterque habet in margine.

(rr) Malim ad vitam caute seu prudenter ac tuto
 egendam. Ἐναγωνίους autem reddiderim, fortes,

PATROI. GR. CXXIX.

constantes.

(ss) Per — solet. Se ipsam illustrare, patefacere.

præcepta conditurus erat his, quæ erant in Veteri A Testamento, dicens : Audistis quod dictum est antiquis : Non occides : qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis : Omnis qui temere irascitur fratri suo, reus erit iudicio⁹⁰, etc., et divinæ cuiusdam cœlestisque politiæ viam incidere (u) volebat : ne qui propter novitatem susp. carentur, quod nova condens, vetera auferbat, eumque contrarium illis esse putarent : primum huic medetur suspicioni.

Sed videamus quomodo legem compleverit ac prophetas. Prophetas quidem complevit. omnibus quæ de ipso scripserunt prophetæ, opere completis. Nam ob id quoque frequenter addiderunt evangelistæ : Ut completeretur quod dictum est per prophetam. Legem autem uno quidem modo complevit, nihil transgrediendo eorum quæ lex iusserat. Dixerat enim prius ad Joannem : Sic decet nos complere omnem justitiam⁹¹ ; alio autem modo, addens ipsi quæ prætermissa erant : quod etiam hic magis congruum est intelligere. Cum enim lex peccatorum fines prohibeat, Christus principia quoque vetuit. Siquidem cædes fructus est peccati, radix autem ejus est ira : nisi vero quis radicem abstulerit, quandoque tandem fructum producet. Patet igitur manum fuisse præceptum, quod solum occidere vetabat. Hoc autem Christus complevit, præcipiens non irasci, quod et in aliis præceptis procedendo licebit invenire.

Et quare vetus lex erat imperfecta ? Quia Hebræi duræ cervicis erant, nec ferebant grave jugum : illos itaque velut infantes lacte potavit, nobis autem tanquam viris solidum apposuit cibum.

Quomodo vero alibi dixit Christus : *Jugum meum suave est, et onus meum leve*⁹² ? Quia leve facit hoc laborum remuneratio ac præmiorum magnitudo. Lex enim se servantibus bona terræ promittebat. Christus autem bona cœlestia.

† Alio cōiam modo, non solvit, sed complevit potius legem veterem : neque enim Evangelio contraria erat, sed potius via ad ipsum, ac præco prævius et umbra typusque ; veniente autem Evangelio, completa est ac cessavit, sicut nox appetente die, sicut umbra additis coloribus. Oportebat enim prædagogum præceptorum concedere.

⁹⁰ Matth. v, 21, 22. ⁹¹ Matth. iii, 15. ⁹² Matth. xi, 30.

Varie lectiones et notæ.

(51) Inclusa in margine habet A.

(52) Hentenius, *colofibus*. Recte ergo χρωμάτων, correxi, pro χρημάτων. Sic ἐπιβάλλειν χρώματα

Gregor. Nazianz. p. 35.

(53) Respicit Gal. iii, 24.

(u) *incidere*. Munire. Græce elegantior, *πέμναι ὄδον*. Sed hunc tropum Latini non sunt imitati, nisi forte ubi sermo sit de rupibus.

παραγγελάτων ἐμελλε νομοθετεῖν, λέγων *Μακάριστε δε ἡρώδη τοῦ ἀρχαίου· οὐ φονεύσεις· δε δ' ἂν φονεύσῃ εὐτυχος ἔσται τῇ κρίσει· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, δε πᾶ· ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰπὴ, ἔροχος ἔσται τῇ κρίσει, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ θείας τινος καὶ οὐρανοῦ πολιτείας ἐθούλητο τεμεῖν ὄδον, ἵνα μὴ τινες, δε· τὸ ξένιστον, ὑπολάβωσιν, δε· ἀναιρῶν τὰ παλαιὰ, νομοθετεῖ· νέα, καὶ νομίσωσιν αὐτὴν ἀντίθεον, προθεραπεύει τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν.*

Ἄλλὰ, πῶς ἐπλήρωσε τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας, ἴδωμεν. Τοὺς προφήτας μὲν ἐπλήρωσε, πληρώσας ἔργοις πάντα, δεσ·περὶ αὐτοῦ προεφητεύσαν· διὰ καὶ καλ' ἕκαστον τῶν προφητευθέντων προσέθηκαν οἱ εὐαγγελισταὶ τό· ε· Ἴνα πληρωθῇ τὸ βῆθὲν B διὰ τοῦ προφήτου· τὸν δὲ νόμον ἐνὶ μὲν τρώπῳ πεπλήρωκεν, ἐν τῷ μὴδὲν νόμιμον παραδῆ·αι. Εἶρηκε γάρ πρὸς τὸν Ἰωάννην, δε· *οὐδεὶς προέπον ἔστιν ἡμῖν, πληρώσας πᾶσαν δικαιοσύνην· ἐτέρῳ δὲ, ἐν τῷ προσθεῖναι αὐτῷ τὰ λείπονται, δε καὶ μᾶλλον ἐνταῦθα νοεῖν ἀρμόδιον. Τοῦ νόμου γάρ τὰ τέλη τῶν ἀμαρτημάτων κωλύοντος, ὁ Χριστός καὶ τὰς ἀρχὰς ἐκάλυψε· Ὁ φόβος μὲν γὰρ καρπός ἐστιν ἀμαρτίας· ῥίζα δὲ ταύτης ἡ ὀργή. Καὶ εἰ μὴ τις ἀνέλη τὴν ῥίζαν, ἔστιν δετε καρποφορήσει. Δίδαικεται τοίνυν, δε· ἑλλιπὴς ἦν ἡ περὶ τοῦ μὴ φονεύειν ἐντολή. Ἄνεπλήρωσε δὲ ταύτην ὁ Χριστός, ἐντειλάμενος μὴ ὀργίζεσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐντολῶν εὐρήσεις προλῶν.*

Καὶ τίς ἀτελής ἦν ὁ παλαιὸς νόμος ; Διότι C σκληροτάχῃ οἱ ἦσαν οἱ Ἑβραῖοι, καὶ οὐκ ἠναίχοντο ζυγὸν βεβρῶν. Τοίνυν ἐκείνους μὲν, ὡς νηπίους εἰς ἀρετὴν, γάλα ἐπότισεν· ἡμῖν δὲ, ὡς ἀνδράσι, προσήγαγε στερεὰν τροφήν.

Καὶ πῶς ὁ Χριστός εἶρηκεν ἀλλαγῶν, δε· *Ὁ ζυγός μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ;* Διότι ἐλαφρόν ἐστιν τοῦτον ἢ τῶν πόνων ἀντίδοσις, καὶ ἡ μεγαλειότης τῶν ἐπάθλων. Ὁ νόμος μὲν γὰρ τοῖς κατορθοῦσιν αὐτὸν τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς ἐπηγγείλατο δῶσειν· ὁ δὲ Χριστός, τὰ ἀγαθὰ τοῦ οὐρανοῦ.

[Ἄλλως (51) τε, οὐ κατέλυσε, ἀλλ' ἐπλήρωσε τὸν παλαιὸν νόμον ὁ Χριστός. Οὐδὲ γὰρ ἀντέκειτο τῷ Εὐαγγελίῳ, μᾶλλον μὲν οὖν ὄδός ἦν οὗτος ἐπὶ τὸ D Εὐαγγέλιον, καὶ προκέρυξ αὐτοῦ, καὶ σκιὰ, καὶ τύπος. Ἐλθόντος δὲ τοῦ Εὐαγγελίου, ἐπληρώθη οὗτος, καὶ πέπαυται, ὡς νύξ, ἡμέρας φανερωσῶν, ὡς σκιὰ, χρωμάτων (52) ἐπιβληθέντων. Ἔδει γὰρ τὸν (53) παιδαγωγὸν τῷ διδασκάλῳ παραχωρηθῆ·αι.

Καὶ ἄλλως ὡς πεπλήρωκεν ὁ Χριστὸς τὴν νόμον, ἅ τὰ διατάγματα τούτου φυλάξας, καὶ πέπαυκα, διὰ τοῦ τελείου τὸ ἀτελὲς ἀποκρύψας. Ὅθεν οὐκ ἀντίκεινται τοῖς τοῦ νόμου τὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ συμφωνοῦσιν. Ὁ μὲν γὰρ προτέλειον ἦν, τὸ δὲ τελειότερον.]

Ἀμὴν — γένηται. Τὸ Ἀμὴν, ἐπιβόημά ἐστι βεβαιωτικόν, ἀντι τοῦ ἀληθοῦς. Ἡ δὲ τῶν ἐφεξῆς ῥητῶν διάνοια, τοιαύτη ἐστίν, ὅτι Ἔως ἂν ὁ κόσμος ῥηθῆναι (τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ Ἔως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ), οὐ μὴ παρέλθῃ ἀτέλεστον οὐδὲ τὸ εὐτελέστατον ἐπίταγμα τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα τὰ νόμιμα γένηται, ἤτοι πληρωθῇ ἔργοις παρ' ἐμοῦ. Διὰ γὰρ τοῦ ἰῶτα καὶ τῆς κεραίας, τὸ εὐτελέστατον ἐδήλωσεν. Ἐν γὰρ ταῖς γραμμαῖς ταυτὰ εἰσιν εὐτελέστατα, ὡς εὐχερίστερον τῶν ἄλλων ἔγγραφοσώμενα. Ἔστι δὲ τὸ μὲν ἰῶτα γραμμὴ ὀρθή· ἡ δὲ κεραία, γραμμὴ πλαγία. Σχήμα δὲ ἐστὶ βεβαιώσεως τὸ λέγειν, ὅτι Ἔως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, οὐ μὴ ἐδάσω εὐθε. Εἴρηκε δὲ τοῦτο ὁ Χριστὸς, βεβαιῶν, ὅτι οὐ μεταποιεῖ τὴν νόμον, ὡς μὴ δυνάμενος ποιεῖν, ἃ ἐκεῖνος ἐντέλλεται. Καὶ γὰρ μέχρι θανάτου τοῦτον ἐξετέλει.

Ὅς — οὐρανῶν. [Τῶν (54) μικροτέρων, ἵνα μὴ λίγω τῶν μειζόνων.]

Ἐπειπερ δὲ ἀπήλλαξεν ἑαυτὸν τῆς πονηρᾶς ὑποψίας, λοιπὸν ἐφοβεῖ, καὶ ἀπειλὴν τίθησι μεγίστην, ὑπὲρ τῆς μελλούσης νομοθεσίας αὐτοῦ. Ὅστις ἀθετήσῃ, φησὶ, μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων, ὧν μέλλω νομοθετησάμενος, καὶ μὴ μόνον ἀθετήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἐτέροις ὑπόδειγμα τοιοῦτον γένηται· ἐλαχίστας δὲ ταύτας ἐκάλεσε, τοῦτο μὲν, μετριοφρονῶν, τοῦτο δὲ, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται οἱ κατορθοῦντες αὐτάς· ἅμα δὲ καὶ παιδεύων ἡμᾶς, ἐξευτελίξειν τὰ οὐκ ἐλαχίστα, ἐπεὶ μεγάλα εἰσὶ καὶ ὑψηλά· ὁ τοιοῦτος οὖν ἐλάχιστος· κληθήσεται, τουτέστιν, ἰσχυρὸς πάντων, φαυλότατος, ἀπερὴμιμμένος, ὁ δὲ εἰς τὴν κόλασιν ἐμβληθήσεται. Βασιλείαν δὲ τῶν οὐρανῶν νῦν τὴν δευτέραν παρουσίαν αὐτοῦ φησιν, ἐν ᾗ βασιλεὺς οὗτος ἀπάντων ἀναφανήσεται.

Ὅς — οὐρανῶν. Ὅρα πῶς εἶπεν, ὅτι χρὴ πρῶτον ποιεῖν, εἶτα διδάσκειν, καὶ μὴ μόνον ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ διδάσκειν. Ὅσπερ γὰρ μεμπτόν, τὸ μὴ ποιεῖν μὲν, διδάσκειν δὲ· οὕτω πάλιν ἀτελὲς τὸ ποιεῖν μὲν, μὴ διδάσκειν δὲ. Τελεῖα δὲ ἀρετὴ, τὸ μὴ μόνον ἑαυτῷ χρησιμεύειν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐτέροις. Σὺ δὲ οὐκ ἂν ἐρῶς διδάξης, ὃ μὴ πεποίηκας, οὐδ' εὐχερῶς παιδείᾳ ποιεῖν, ὃ μὴ σὺ πεποίηκας. Ἀκούσεις γάρ· Ἰατρὲ, θεράπευσον σεαυτὸν.

Ἀέγω — οὐρανῶν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οὐ ποιοῦσιν,

⁹¹ Luc. iv, 23.

Variæ lectiones et notæ.

(54) Inclusa in marg. habet A.

(un) Quia — perfectit. Imperfecto per perfectum superato. Ἀποκρύπτειν notionem superandi habet, quod ortu sole cæteræ stellæ evanescent.

Alio quoque modo Christus legem complevit. servatis ipsius præceptis, sineque imposuit: quia abstracta imperfectione perfectit (un). Un' e contraria non sunt evangelica præcepta his quæ lex jussit, sed consona: lex enim initium erat, Evangelium vero perfectio.

Vers. 18. Amen — facta sint. Dictio Amen, adverbium est confirmativum, idem significans, quod vere. Intellectus autem eorum, quæ ordine dicuntur, hic est: Quandiu mundus permanserit (hoc enim indicat, dicendo: Donec transeat cælum et terra), nequaquam prætermittetur imperfectum vel levissimum legis præceptum, donec omnia legalia facta, sive opere completa sint a me. Per iota siquidem, aut apicem, quod abjectissimum est significavit: hæc enim in litteris levissima sunt, inquam quæ cæteris facilius describi possunt. Est autem iota linea recta, apex vero linea obliqua. Modus quoque confirmationis est dicere: Donec transeat cælum et terra, hoc non permittam. Dixit autem hoc Christus, confirmans quod legem non corrigeret, tanquam non potens quæ illa jussit opere complere; nam usque ad mortem ipsam complevit.

Vers. 19. Quicumque — cælorum. † De minimis. ut ne dicam de majoribus.

Postquam seipsum prava suspitione liberavit, deinceps exterrit, minasque ponit maximas pro futura legislatione sua. Quicumque, inquit, unum horum præceptorum spreverit, quæ ego stabiliturus sum: nec solum ipse spreverit, sed et aliis exemplo tale quid faciendi fuerit: minima vero hæc præcepta vocavit, partim quidem modestiæ causa, partim vero ne extollerentur qui ea servarent: simul quoque docens nos propria attenuare, quamvis magna sint et excelsa; talis ergo minimus vocabitur, hoc est, omnium postremus, vilissimus, abjectissimus. Quod tantumdem valet ac si diceret, in supplicium projicietur. Regnum autem cælorum hoc in loco secundum suum dicit adventum, in quo rex omnium apparebit.

Vers. 19. Qui — cælorum. Vido quemadmodum dixerit oportere primum facere, et postea docere: nec solum facere, sed etiam docere. Quemadmodum enim reprehensibile est docere et non facere: ita rursus imperfectum est facere et non docere; perfecta autem virtus est, ut non soli sibi quisquam utilis sit, sed et aliis. Tu vero nequaquam recte docebis, quæ opere non, completi; nec facile aliis persuadebis, ut faciant quod ipse non fecisti. Audies enim: Medice, cura teipsum ⁹¹.

Vers. 20. Dico — cælorum. Illi siquidem docent

(un) Quamvis — excelsa. Videtur legisse, aut certe ita reddidisse, ac si legerit, κἄν μεγάλα ὦσα, quod mihi valde probatur.

et non faciunt, vitam viventis doctrinæ contrariam: A
vos autem et docere et facere debetis, ut verbis
facta concordent. Aut etiam aliter hoc intelliges: B
Illi quidem peccatorum fines observant: vos autem
principia quoque observare debetis. Scribas nam-
que et Phariseos hic recte operantes, et non
transgredientes accipito. Justitiam vero simpliciter
dixit omnem virtutem.

Considera autem quomodo et per præsentia
verba, et per ea quæ superius dicta sunt, non ca-
lumnietur legem veterem, sed ipsam potius au-
geat. Verum si illa irreprehensibilis est, cur salvos
non facit illos qui ipsam servant? Usque ad Chri-
sti quidem adventum salvos eos faciebat, qui gna-
viter ipsam custodiebant: postea vero cum infantia
in virilem jam profecerit ætatem, et copiosa gratia
hominibus data sit, maximaque proposita sint præ-
mia pro bonorum retributione operum (neque enim
amplius possessio terræ promittitur, aut bonorum
terrenorum, neque prolis secunditas, aut longa vita
seu victoria de inimicis, sed cæli hæreditas, bono-
rumque cælestium, et Dei adoptio, ac fraternitas
cum Unigenito ejus, victoria quoque contra dæmo-
nes, et perpetui regni communicatio): merito sane
magna exiguntur certamina ab omnibus qui bu-
jusmodi præmia forte sunt accepturi; et his certa-
minibus supposita sunt Christi præcepta (xx),
qui prædicta promisit præmia: magnitudinem
enim laborum ad magnitudinem opposuit (yy) præ-
miorum. C

Vers. 21. *Auditis* — V. 22. *judicio*. † In libro
Exodi dicitur: *Non occides* 22; et post multa: *Si
quis aliquem percusserit, morte moriatur*, 26 etc.

Postquam corda ipsorum beatitudinibus præmolli-
vit, et ad virtutem exauit, majora deinceps addit
præcepta. Incipit autem ab affectibus, qui natura-
liores sunt, puta ira et concupiscentia. Et primum
de ira disserit, deinde etiam de concupiscentia
tractat.

Dignum est autem ut inquiramus, quare non ab
eo inceperit quod in lege primum erat positum
præceptum. Quia cum illud de divinitate loqueretur,
oportebat quidem illud etiam complere, et aliquid
de sui ipsius dignitate manifeste addere. Nondum
autem tempus erat. Etenim si etiam post doctrinam
atque signa dæmonium dicebant eum habere, cum
tamen nihil de ipsa manifeste diceret: quid, obse-
cro, non dixissent atque fecissent, si ante hæc om-

Α ἀλλὰ μόνον διδάσκουσιν, ἀντιφθεγγόμενον τῇ διδά-
σκαλίᾳ τὸν βίον ἔχοντες· ὑμεῖς δὲ καὶ ποιεῖν, καὶ
διδάσκειν ὀφείλετε, ἵνα συνάδωσι τὰ ἔργα τοῖς λό-
γοις. Ἡ καὶ ἑτέρως τοῦτο νοήσεις, ὅτι Ἐκαίνοι μὲν
τὰ τέλη τῶν ἀμαρτημάτων φυλάττουσιν· ὑμεῖς δὲ
καὶ τὰς ἀρχὰς φυλάττειν ὀφείλετε, εἴγε Γραμματεῖς
καὶ Φαρισαίους ἐνταῦθα τοὺς κατορθοῦντας, καὶ οὐ
τοὺς παρανομοῦντας λάβοις. Δικαιοσύνην δὲ εἶπεν
ἀπλῶς πᾶσαν ἀρετὴν.

Ἔρα δὲ, ὅπως καὶ διὰ τῶν παρόντων βημάτων,
καὶ διὰ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων, οὐ διαβάλλει τὴν
παλαιὰν νομοθεσίαν, ἀλλ' ἐπιτείνει μᾶλλον αὐτήν.
καὶ εἰ ἀδιάβλητός ἐστι, διατί οὐ σώζει τοὺς μετα-
χομένους αὐτήν; Μέχρι μὲν τῆς τοῦ Χριστοῦ πα-
ρουσίας ἔσωζε τοὺς ἀπειθεῖς φύλακας αὐτῆς, μετὰ
τοῦτο δὲ, τῆς νηπιότητος εἰς ἀνδρότητα προκοφάσης,
καὶ πολλῆς χάριτος δοθείσης τοῖς ἀνθρώποις, καὶ
μεγίστων ἐπάθλων προτεθέντων εἰς ἀμοιβὴν τῶν
κατορθωμάτων· οὐκέτι γὰρ κληρονομία γῆς, καὶ τῶν
ἐκ γῆς ἀγαθῶν, οὐδὲ πολυπαῖδια, καὶ γῆρας, καὶ νίκαι
κατ' ἐχθρῶν, ἀλλ' οὐρανοῦ κληρονομία καὶ τῶν
οὐρανίων ἀγαθῶν, καὶ υἰοθεσία Θεοῦ, καὶ ἀδελφότης
πρὸς τὸν Μονογενῆ, καὶ νίκαι κατὰ δαιμόνων, καὶ
κοινωνία βασιλείας ἀταλευτήτου· εἰκότως καὶ μεγά-
λους ἀγῶνας ἀπαιτοῦνται πάντες οἱ τῶν τοιούτων
ἐπάθλων τυχεῖν μέλλοντες, καὶ οἷους ὑποτίθενται
αἱ ἐντολαὶ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ καὶ τὰ θελωθέντα
ἐπάθλα ἐπαγγεῖλαιμένον. Τὰ γὰρ μεγίστη τῶν ἀγῶ-
νων, πρὸς τὰ μεγίστη τῶν ἐπάθλων ἐνομοθέτησεν.

Ἐκούσατε—κρίσει. [Τῆς (55) βίβλου τῆς Ἐξέδου·
Οὐ φορεῖσθε. Καὶ μετὰ πολλὰ· Ἐὰν κατάξῃ τις
τινα, θανάτῳ θανατούσθω, καὶ τὰ ἑξῆς.]

Προκαλύνας τὰς καρδίας αὐτῶν ἐν τοῖς μακα-
ρισμοῖς, καὶ παραθήξας εἰς ἀρετὴν, ἀπτεται λοιπὸν
καὶ μειζόνων ἐντολῶν. Ἀπὸ τῶν φυσικωτέρων ἐκ
ἀρχεται παθῶν, θυμοῦ λέγω καὶ ἐπιθυμίας. Καὶ
πρῶτον μὲν περὶ τοῦ θυμοῦ διαλέγεται, εἶτα δια-
λαμβάνει καὶ περὶ τῆς ἐπιθυμίας.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, διατί μὴ ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἐν τῷ
νόμῳ πρώτης κατεμένης ἐντολῆς. Διότι, περὶ τῆς θεό-
τητος οὔσαν, εἶδε καὶ αὐτὴν ἀναπληρῶσαι, καὶ προσ-
θεῖναι (56) φανερώς περὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος. Οὐπω
δὲ καιρὸς ἦν. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ
τὰ σημεῖα, δαιμονώοντα αὐτὸν ἐκάλουν, καίτοι μηδὲν
περὶ αὐτῆς φανερὸν εἰπόντα· τί οὐκ ἂν καὶ εἶπεν,
καὶ ἐποίησεν, εἰ πρὸς τοῦτων ἀπάντων ἐπαχέρισέ τι
τοιούτου φθέγγασθαι; Καὶ διατί μὴ φανερώς; Ἐλεγεν,

22 Exod. xx, 13. 26 Exod. xxi, 12.

Variae lectiones et notæ.

(55) Inclusa in margine habet codex uterque.

(56) προσθηται. A.

(xx) *Et his... præcepta*, Et cujusmodi (certamina)
præcipiunt mandata Christi. Est uberior explicatio
τοῦ μεγάλου ἀγῶνας.

(yy) *Opposuit*. Pro magnitudine jussit, consti-
tuit.

δι θεός ἐστι; Διότι θορυβεῖν ἔμελλε τοὺς ἀκροα-
τάς. Εἰ γὰρ οἱ μαθηταί, συνόντες αὐτῷ, καὶ καθέκα-
στην διδασκόμενοι, καὶ θαυματουργοῦντα βλέποντες,
καὶ τῶν ἀπορρήτων κοινωνοῦντες, καὶ δύναμιν παρ'
αὐτοῦ τσαύτην λαβόντες, ὡς καὶ νεκρούς (57)
ἀν.σθῆν, οὐκ ἔδύναντο πάντα βιασάζειν πρὸς τῆς
ἐπιδημίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος· πῶς δῆμος ἄσύν-
τος, καὶ τοσαύτης ἀρετῆς ἀπολιμπανόμενος, ἔμελλε
μὴ παραχθῆναι, καὶ μὴ μάλιστα νομίσαι τοῦτον
ἀντίθεον, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν ἀναισχύντω;
σφτεριοζόμενον; Διὰ τοῦτο σοφῶς (58) τε καὶ οἰκο-
νομικῶς, ποτὲ μὲν, θεοπροπειῆς ἐργαζόμενος παρα-
δοξοποιῶν, ταῦτα; ἀφίησι κηρύττειν, ὅτι Θεός ἐστι·
ποτὲ δὲ, παρακρινῶν καὶ ῥήματα τοῖς λόγοις, ἐμ-
φαντικῶς τῆς αὐτοῦ θεότητος· ἐκ τοῦ φανεροῦ δὲ,
καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον, ταπεινῶς περὶ ἑαυτοῦ φητέ-
γεται, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκροατῶν. Ἐγίνωσκας
γὰρ, ὅτι τὰ ἔργα τοῦτον (59) φανερώσουσιν, ἃ οὐ-
δαὶς ἄλλος ἐποίησεν. Ἀλαζονικὸν γὰρ, τὸ περὶ
ἑαυτοῦ τινα μεγάλα λέγειν, καὶ ὑποκτον.

Ἄλλ' ἐπὶ τὸ (60) προκείμενον ἐπανελθόντες, θια-
σώμεθα, πῶς οὐ καταλύει τὸν νόμον, ἀλλὰ μᾶλλον
ἀνακληροῖ, ὡς ἔλλιπῶς ἔχοντα. Φησι γὰρ, ὅτι Ἐλέθη
παρὰ τοῦ νομοθέτου πρὸς τοὺς ἀρχαίους· Ἑβραίους,
ὅτι οὐ φονεύσεις ἰσὺφουλον, ὧ ἄνθρωπε· ὅς δ' ἂν
φονεύσῃ, ὑπεύθυνος ἔσται τῇ κατακρίσει, εἰς τὸ
δοῦναι δίκην ἀξίαν τοῦ φόνου· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν,
ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ μάτην,
ἢ ἀκαίρως (ταῦτα γὰρ δηλοῖ τὸ εἰπῆ), ἐνοχος ἔσται τῇ
κατακρίσει. Προσθεῖς δὲ τὸ εἰπῆ, οὐκ ἀνεῖλε παντά-
πασιν τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ μόνην τὴν ἀκαιρον ἐξέβαλεν.
Ἡ γὰρ εὐκαιρος, ὠφέλιμος. Ἔστι δὲ εὐκαιρος ὀργὴ
ἢ γνωσμένη κατὰ τῶν πολιτευομένων ἐναντίως; τῶν
ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, ὅταν μὴ πρὸς ἐκδίκησιν ἡμετέραν,
ἀλλὰ πρὸς ὠφέλειαν τῶν κακῶς βιοούντων ἐξ ἀγάπης;
καὶ φιλαδελφίας ὀργιζόμεθα, μετὰ τῆς προσηκούσης
εὐσημοσύνης. Ὀργίζεσθε γὰρ, φησι, καὶ μὴ ἀμαρ-
τανεσθε, τουτέστι, Μὴ (61) ἐν τῷ ὀργίζεσθαι πταίετε,
κακῶς χρώμενοι τῇ ὀργῇ. Ἀδελφοὶ δὲ ἡμᾶς ἀλλή-
λων ἐκάλεσαν, ὡς τὸν αὐτὸν ἔχοντα Θεόν, καὶ τὸν
αὐτὸν προκατόρα, καὶ τὴν αὐτὴν φύσιν, καὶ τὴν
αὐτὴν πίστιν, καὶ τὰς αὐτὰς ἐντολάς, καὶ τὰς αὐτὰς
ἐπαγγελίας τῶν ἐπαθλῶν (62). Εἶδες τί προσέταξεν.
Τοῦ φόνου τὴν ρίζαν ἐξέκοψεν. Ὁ γὰρ μὴ οὕτως
ὀργιζόμενος, οὐκ ἤξει ποτὲ πρὸς φόνον, ὡς περ οὐδ' ὁ
ρίζαν ἐκκόπτων, ἐάσει κλάδον φύναί ποτε.

nia tale quippiam loqui tentasset? Cur autem
manifeste non dixit se Deum esse? Quia ex hoc
turbandi erant auditores. Si enim discipuli ipsum
cognoscentes, et ab eo quotidie edocti, videntes
quoque mirabilia operantem, ac rebus ineffabilibus
communicantes, tanta etiam ab eo accepta virtute,
ut et mortuos suscitarent, nequaquam tamen
priusquam Spiritus sanctus adveniret, omnis ferre
poterant: quomodo populus insipiens, tantæque ex-
pers virutis, poterat non turbari, aut non putare
ipsum magis esse Deo contrarium, ejusque honorem
sibi impudenter vindicare? Ideo sapienter ac
dispensatorio modo, quandoque Deo proprias et
admirabiles actiones operatur, hisque relinquit
(22), ut se Deum esse prædicent: quandoque
vero doctrinæ suæ verba admiscet, quæ suam indi-
cent divinitatem. Manifeste autem et ut plurimum
humilia de seipso loquitur, propter auditorum im-
becillitatem; sciebat enim quod postmodum sua
ipsum manifestarent opera, qualia nullus alius fo-
cerat. Arrogantis enim est, nec suspicione caret.
magna quædam de seipso dicere.

Sed ad propositum redeunt, videamus quomodo
legem non solvat, sed compleat potius tanquam
imperfectam. Ait enim: Dictum est a legislatore ve-
teribus Hebræis: Non occides, o homo, alterum
tui generis. Quicumque autem occiderit, obnoxius
erit condemnationi, ut pœnam cædi convenientem
luat. Ego autem dico vobis, quod omnis qui irasci-
tur fratri suo incassum, nec congruo tempore
(hæc enim indicat dictio εἰπῆ, quam nos temere ver-
timus) obnoxius erit condemnationi. Addens au-
tem temere, non omnimodam abstulit iram, sed
intempestivam tantum abjecit: quæ enim op-
portuna est, utilis est. Dicitur autem ira opportuna
quæ sumitur adversus eos qui contra Dei præcepta
vivunt: quando non ad vindicandum nos, sed
ad utilitatem eorum qui male vivunt, ex dilectione
et amore fraterno irascimur, cum congrua hone-
state. Irascimini enim, inquit, et nolite peccare⁶⁰,
hoc est, Ne in irascendo erretis, ira male uten-
tes. Nos quoque fratres inter nos invicem vocavit,
utpote eundem habentes Deum, eundemque pri-
mum parentem, eandem naturam, et eandem
fidem, eadem præcepta, et eadem promissa præ-
miorum. Vide autem quid addiderit. Radicem sanc
cædis incidit: qui enim ita non irascitur, nunquam
ad cædem perveniet: sicut neque is qui radicem
amputat, raium unquam germinare sinet.

⁶⁰ Psal. iv, 15.

Varie lectiones et notæ.

(57) Referuntur hæc ad Matth. x, 8, ubi nonnulli
legunt νεκρούς; ὑγιέρητε. Sed ista lectio invecita est
a Chrysostomo, vel ante eum ab Origene.
(58) σαφῶς. B.

(59) αὐτὸν malim, uti Hentenius videtur legisse.

(60) ἐπὶ δὲ τό. A.

(61) μὴ, omittit C.

(62) ἀθλῶν. B.

(22) Hasque relinquit. Hisque relinquit, hisque concedit et permittit.

Vers. 22. *Quicumque — consilio.* Superius quidem A eum, qui tantum irascebatur condemnavit: hic autem eum, qui ad verba usque procedit. *Raca* autem vox est Hebraica, idem significans quod *ἴδιον*. Cum enim irascitur quisquam in alterum, ex nomine ipsum nolens appellare, quasi nomine indignum, loco nominis ponit, *ῥακα*, in signum iræ et abominationis. Hunc autem condemnavit, velut communem naturam abominantem: et seniorum populi consilio, reum ipsum consiluit, ut ab eis objurgetur.

Vers. 23. *Quicumque — ignis.* Hunc magis condemnavit, utpote auferentem a fratre mentem, qua ad irrationalibus distamus: vel potius tanquam injuriosum contra fidem. Si enim fidelis frater fatuus est, ut ille dicit, fatua est fides ejus.

Illic autem primum manifestatur nomen gehennæ ignis. Hanc vero gehennam vocari dicunt quidam, quasi semper γεννώσαν, id est, generantem ignem. Alii vero Hebraicum nomen dicunt, hujusmodi supplicium significans. Si igitur has quæ a nobis leves judicantur, injurias ita punivit, qua condemnatione digni sumus, qui graves contra fratres incessanter effundimus? Eas itaque quæ leves videntur, propter graves punivit, ut illas timendas judicantes, ducamus has formidabiliores; tum etiam quia iratos non magnæ solum injuriæ, sed et parvæ frequenter ad cædes provocant, iram ad scintillæ modum accendentes.

Vers. 25. Si — V. 24. *Unus tuum.* Omnia quæ superius dixit, et quæ nunc dicit, quæque postea dicturus est, de dilectione sunt, quam frequenter ponit, ac diversimode laudat, sicut in progressu sæpius invenimus. Cum enim esset Deus, nostri amore homo factus est, omniaque passus, ut et nos Deum, ac nos invicem amemus, et per dilectionem nobis mutuo colligaremur, unumque corpus efficiemur, caput habentes Christum. Ideoque pugne nervos præcidens, quæ dilectionem corrumpunt, aufert. Considera ergo amoris erga homines magnitudinem. Despicit honorem, qui sibi exhibetur præ amore erga fratrem, tantum non dicens: Auferatur servitus mea, ut tu fratri reconcilieris; nam sacrificium etiam est erga fratrem reconciliatio, neque illam absque hac suscipit.

Restat igitur, ut sive laudes Deo reddas, sive orationem (siquidem etiam hæc sacrificia sunt), sive aliud quodcumque, ne proferas illa, fratri tuo irreconciliatus, sciens quod nihil horum sit suscepturus, nisi prius reconcilieris. Fertur autem indifferenter sermo, et ad eum qui affectus est injuria, et ad eum qui injuriam irrogavit. Et si quidem male passus es, injuriam illi remitte, et patiens esto; quod si injuriam irrogasti, medere injuriæ, nihilque

Ὅς — συνεδρίῳ. Ἀνωτέρω μὲν τὸν φιλῶς ὀργιζόμενον κατέκρινεν· ἐνταῦθα δὲ, τὸν καὶ μέχρι λόγου προΐοντα. Τὸ *ρακά* δὲ, Ἑβραϊκὴ ἐστὶ φωνή, δηλοῦσα τὸ, σὺ. Ἐπὶ γὰρ ὀργιζόμενός τις κατὰ τινας οὐκ ἀξιοὶ καλεῖσθαι τοῦτον ἐξ ὀνόματος, ὡς ἀνάξιον ὀνόματος· ἀντὶ ὀνόματος δὲ τὸ σὺ τίθησιν, εἰς ἔνδειγμα τῆς ὀργῆς καὶ βδελύξεως· κατέκρινε καὶ τοῦτον, ὡς τὴν κοινὴν φύσιν βδελυσσόμενον, καὶ ἔνοχον αὐτὸν τῷ συνεδρίῳ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ κατέστησεν, εἰς τὸ παρ' αὐτῶν ἐπιτιμηθῆναι.

Ὅς — πυρός. Τοῦτον μεγάλως κατέκρινεν, ὡς ἀφαιρούμενον ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τὴν φρόνησιν, καὶ ἦν τῶν ἀλόγων διαφέρουσαν, ἢ μάλλον, ὡς εἰς τὴν πίστιν ὑβρίζοντα. Εἰ γὰρ ὁ πιστὸς ἀδελφὸς μωρὸς ἐστίν, ὡς οὗτός φησι, μωρὰ καὶ ἡ πίστις αὐτοῦ.

Ἐνταῦθα δὲ πρῶτον ἐπέφηνε τὸ ὄνομα τῆς γενέσεως τοῦ πυρός. Γένων δὲ καλεῖσθαι ταύτην φασί, οἱ μὲν, ὡς ἀεὶ γεννώσαν τὸ πῦρ· οἱ δὲ Ἑβραϊκὸν ὄνομα τοῦτο λέγουσι, δηλοῦν τὴν τοιαύτην κόλασιν. Εἰ τοίνυν τὰς δοκούσας παρ' ἡμῖν ἐλαφρὰς ὑβρεις οὕτως ἐκόλασε, ποίας ἐσμέν ἀξιοὶ καταδικῆς, οἱ τὰς βραβείας κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἀφειδῶς ἐκχέοντες; Ἐκόλασεν οὖν τὰς δοκούσας ἐλαφρὰς, διὰ τὰς βραβείας, ἵνα ταύτας φοβερὰς κρίνοντες, ἐκείνας φοβερωτέρας νομιζώμεν. Ἄλλως τε καὶ, διότι τοῖς ὀργιζόμενοις οὐ μόνον αἱ μεγάλαι ὑβρεις, ἀλλὰ καὶ αἱ μικραὶ (63) φόνους ἐξαπεύουσι πολλάκις, δίκην σπεινθῆρος ἐξάπτουσα: τὴν ὀργὴν.

Ἐάν — δωρόν σου. Πάντα, ὅσα τε ἀνωτέρω εἶπε, καὶ ὅσα νῦν λέγει, καὶ ὅσα μετὰ τοῦτο ἐρεῖ, ὑπὲρ ἀγάπης εἰσιν, ἦν μάλιστα περὶ πολλοῦ τίθεται, καὶ διαφερόντως ἐπαινεῖ, ὡς ἐν πολλοῖς προβαίνοντες εὐρήσομεν. Θεὸς γὰρ ὢν, ἀγαπῶν ἡμᾶς, ἐνηνθρόωπησε, καὶ πάντα πέπονθεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς τὸν Θεὸν τε καὶ ἑαυτοὺς ἀγαπῶμεν, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης; συνθεθῶμεν ἀλλήλοις, καὶ γενώμεθα ἐν σῶμα, κεφαλὴν ἔχοντες αὐτὴν τὸν Χριστόν. Διὸ καὶ πρῶτον τὰ νεῦρα τῆς μάχης ὑποτέμνων, τὰ λυμαντικὰ τῆς ἀγάπης ἀπέλαυνε. Καὶ ὅρα φιλανθρωπία; ὑπερβολήν. Καταφρονεῖ τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς, ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀγάπης, μονονοχί λέγων· Ἐγχοπέσθω ἡ ἐμὴ λατρεία, ἵνα σὺ διαλλαγῆς πρὸς τὸν ἀδελφόν σου. Καὶ γὰρ θυσία ἐστὶ καὶ ἡ πρὸς τὸν ἀδελφὸν καταλλαγή, καὶ χωρὶς ταύτης οὐδὲ ἐκείνην πρόσδεχεται.

Λοιπὸν οὖν, κἄν ὕμνον προσάγῃς Θεῷ, κἄν εὐχῆν. καὶ ταῦτα γὰρ θυσία ἐστὶ· κἄν ὁτιοῦν ἕτερον, μὴ ἀκατάλλακτος ταῦτα πρὸς ἀγάπης, εἰδῶς, ὅτι οὐδὲν προσδέχεται τούτων, εἰ μὴ πρῶτον διαλλαγῆς. Ἀδιόριστως δὲ καὶ πρὸς τὸν ἀδικήσαντα ὁ λόγος, καὶ πρὸς τὸν κακῶς πεπονθότα. Καὶ εἰ μὲν κακῶς πέπονθας, ἀφεῖς αὐτῷ τὴν ἀδικίαν, καὶ συγγνωμόνησον· εἰ δὲ ἠδίκησας, θεράπευσον τὴν ἀδικίαν, καὶ (64) μηδὲν ἐλλείψῃς, ὅσα πρὸς καταλλαγὴν φέρουσιν.

Variæ lectiones et notæ.

(63) μικραὶ non recte opponitur τῷ μεγάλαι. Hentenius farra. Forte ergo legit μικραὶ

(64) Negligentius hæc scripta sunt, θεράπευσον μηδὲν ἐλλείψῃς, ὅσα.

Ἐπιτίθει τὸν ἄνθρωπον, ὅτι οὐ ἡ θυσία δι' ἐχθρὰν ἀπρόσδεκτος, τούτου καὶ ὁ βίος ἅπας βδελυκτός ἐστι τῷ Θεῷ.

Ἰσοι—κοδράντην. [Ἀντιδίκον (65) τινες τὸ συν-εὐδὲς λέγουσι, ὡς ἀντικείμενον ἀεὶ τῷ πονηρῷ θελήματι. καὶ κατηγοροῦν τοῦ ποιούντος τὸ κακόν· ἔδδον δὲ, τὸν παρόντα βίον, ὃ γρηθ' εὐνοεῖν (66) ἤγουν πειθίσθαι, τὰ μὲν καλὰ ἐπιτρέποντι, (67) τῶν δὲ κακῶν ἀποτρέποντι.]

Ἵπερ εἰσθε προτρέπειν εἰς ἀρετὴν, οὐ μόνον ἀπὸ τῶν μελλόντων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων, καθὼς ἐν τοῖς Μακαρισμοῖς· εἰρήκαμεν· οὕτω πᾶν εἰσθε ἀποτρέπειν τῆς κακίας, οὐ μόνον ἀπὸ τῶν μελλόντων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων. Ἀποτρέψας γὰρ τῆς ἐχθρας, διὰ τῆς μελλούσης γέννησις, οὐκ ἀποτρέπει ταύτης καὶ φοβεί, καὶ διὰ τοῦ παρόντος κριτοῦ, καὶ τῶν καθεκάστην γινόμενων. Φησὶν οὖν, ὅτι Καὶ ἐάν (68) εἰς δικαστήριον ἔλυσθῆς, ἴσοι· εὐνοῶν τῷ ἄντικειμένῳ σου, τουτέστι, γένου εὐνοῶν αὐτῷ καὶ φίλος. ἐν ὅσῳ τυγχάνεις ἐν τῇ ἐδῶ μετ' αὐτοῦ, τῇ πρὸς τὸν δικαστὴν φερούσῃ, ὅ ἐστι, πρὸ τοῦ ἐλθεῖν εἰς τὸν δικαστὴν. Ἐξίστι γὰρ σοι τηνικαῦτα καταλλαγήναι, χρήματα καταβαλλόμενα, ἅπερ ὁ Λουκᾶς (69) ἐργασίαν ἐκάλεσεν, ὡς ἐργαζόμενα, ὁ βουλομένους, καὶ ἀνύοντα τὸ σπουδαζόμενον. Κρεῖττον γὰρ ζημιωθῆναι, ἢ δικασθῆναι. Ζημιωθείς μὲν γὰρ διὰ τὴν ἀγάπην, τρία κερταίνει· κάλλιστα, τὸ μὴ ἐκβληθῆναι τῇ φυλακῇ (70), τὸ μὴ ζημιωθῆναι τὰ ἔσχατα, καὶ τὸ καταλλαγήναι τῷ ἐχθρῷ· δικασθείς δὲ, τρία τοῦ ναυτίον ὑποστήσει τὰ κάκιστα (71), τὸ ἐμβληθῆναι τῇ φυλακῇ, τὸ ἀποδοῦναι τὸν ἔσχατον κοδράντην· ὅτινα ἔσχατον λεπτὸν εἶπεν ὁ Λουκᾶς, τουτέστι καὶ τὸ λεπτότατον εἶδος, ὃν δοῦναι κατεδικάσθης· καὶ τρίτον, τὸ μηδὲ οὕτω καταλλαγήναι. Εἰκὸς γὰρ, τὸν ἀντιδίκον ὁπωσδήποτε περιγενέσθαι σου. Εἰσὶ δὲ τινες ἀναγωγικῶς ἐρμηνεύοντες τὰ βηθέντα, ὅπερ ὁ Χρυσόστομος (72) ἐπὶ τοῦ παρόντος· οὐκ ἀπεδέξατο. quantumcumque te vicerit (a). Sunt autem quidam, quod Chrysostomus ad præsens non recipit.

Ἠκούσατε — ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῷ νόμῳ μετὰ τὸ, Οὐ φονεύσεις, τὸ Οὐ μοιχεύσεις κεῖται. Λοιπὸν οὖν ἀκαρτίσας τὴν προτίραν ἐντολήν, καὶ ἐπὶ τὴν μετ' ἐκείνην πρόβει, καὶ τὸν θυμὸν βουθήσας, παιδαγωγεί καὶ τὴν ἐπιθυμίαν. Ὡσπερ δὲ ἐπὶ τῆς προτίρας ἐντολῆς, προσθεῖς τὸ εἰκῆ, διέταξις

relinquas eorum quæ ad reconciliationem faciunt. Docuit igitur, quod cuius sacrificium propter inimicitiam non suscipitur, huius quoque vita omnis Deo est abominabilis.

Vers. 25. Esto — V. 26. quadrantem. † Adversarium quidam conscientiam dicunt, quasi male voluntati semper oppositam et accusantem eum; qui male operatur; viam autem, presentem vitam, in qua benevolam esse oportet sive obedientem, honesta concedenti, et a malis deterrenti.

Quemadmodum ad virtutem exhortari solet, non solum per ea quæ futura sunt, sed etiam per presentia, sicut in Beatitudinibus diximus: ita rursum a malo solet avertere, non per futura solum, sed etiam per presentia. Postquam enim ab odio revocavit per futuram gehennam: nunc idem dissuadet et terret per presentem iudicem, et ea quæ quotidie accidunt. Dicit ergo: Si etiam ad tribunal traharis, esto benevolus erga adversarium tuum, hoc est, sius ipsi amicus, quandocumque cum ipso fueris in via, quæ te ducit ad iudicem: priusquam videlicet ad iudicem venias, tunc enim tibi licet reconciliari exsolvendo pecunias, quas Lucas ἐργασίαν, id est, operam dixit⁶⁵, quia operantur quæ volumus, ac perficiunt quod optamus. (Nam et ἐργασία ab ἐργάζομαι dicitur, sicut opera ab operando.) Melius est enim debitum sive multam exsolvere, quam iudicio contendere; multatus enim tria maxima referes commoda: puta, in carcerem non projicieris, nec ad ultimum pœnæ aut multæ exactio a te fiet, et inimico reconciliaberis. Iudicio autem contendens, tria e diverso pessima sustinebis incommoda: videlicet, in carcerem projicieris, ac novissimum perdes quadrantem, quem Lucas postremum minutum dixit⁶⁷, hoc est, minutissimum genus eorum ad quæ solvenda fueris condemnatus: et tertium, quod nec ita reconciliaberis. Verisimile est enim adversarium permanere, qui ea quæ dicta sunt, anagogice interpretantur,

Vers. 27. Audistis — V. 28. in corde suo. In lege quoque postquam dictum est: Non occides, ponitur etiam: Non committes adulterium. Restat igitur ut postquam prius explevit præceptum, transcat ad sequens; et postquam iram correxerit, etiam concupiscentiam moderetur. Sicut autem in priori

⁶⁵ Luc. xii, 58. ⁶⁷ ibid. 50

Variae lectiones et notæ.

(65) Inclusa, in margine habet Codex uterque.
(66) εὐνοεῖν B.
(67) Ita quoque Hentenius reperit. Reddidit enim concedenti. Hoc ideo monui, ne quis προτρέπειν ἐπὶ τὰ καλὰ conjiceret. Ἐπιτρέπειν alibi etiam habet, pro suadere, jubere.

(a) Verisimile—vicerit. Hentenius ita reddidit, ac si repererit, εἰκὸς γὰρ ἀντιδίκον διαμένειν καὶ ὁπωσδήποτε περιγενόμενόν σου. Quod etsi non

(68) ἐπὶ ἐάν καὶ A.
(69) ὁ Λουκᾶς, omittit A.
(70) In textu βληθῆναι εἰς φυλακὴν. Certe ἐμβληθῆναι legendum, ut inox.
(71) ὑποστήσει κατὰ A.
(72) Tom. VII, p. 219 C.

ineptum est, tamen nulla adest causa idonea cur lectio eorum codicum sollicitetur.

præcepto addens, temere, distinxit iram opportunam ab intempestiva; ita et in præsentia addens, ad concupiscendum, distinxit aspectum sine affectu, ab eo qui vitio afficitur. Neque enim simpliciter dixit, qui videt: sed, qui videt ad concupiscendum, hoc est, qui curiose videt, et cum animi ægitudine, quasi coitum concupiscendo: talis enim jam cor suum animi affectione implevit, Ideoque voluntate adulterium commisit. Vel, qui ad hoc videt ut concupiscat. Iste nempe affectionum perturbationem quæsivit, et ad concupiscentiam transfugit, ac seipsum animi perturbationi tradidit. Quodsi corpore alterius uxorem non tetigit, at saltem voluntate. Qui autem in transitu videt, aut alia quapiam necessitate, crimine vacat. Mulierem vero dixit, sive viro conjunctam, sive ab eo solutam, sive virginem.

Scire autem oportet hujusmodi præcepta, etsi ad viros dirigi videntur, mulieres quoque respicere. Siquidem vir caput est mulieris⁹⁹, caput autem et membra unita sunt. Prohibuit ergo aspectum curiosum; a tali enim affectio ad cor defluit: quod ubi ægrotat, incendit et corpus ad coitum. Itaque radicem abscidit, ne producto ramo fructum quoque proferat.

Vers. 29. Si — Vers. 30. gehennam. Non de corporis membris loquitur; illa enim culpa vacant. Nam corporis membra ab anima ducuntur, et quocumque illa jusserit moventur. Sed dextrum quidem oculum vocat idoneum amicum, qui instar oculi amatur: manum autem dextram, ministrum commodum, qui in modum manus utilis est, sive viri sint, sive mulieres. Dicit igitur: Si hi tibi fuerint offendiculo, aliquam afferentes mentis perturbationem, nec eis parcas, sed amputa ipsos omni quæ adversus te est affectione, et projice abs te. Nequedixit, Percute, sed *Amputa*, manifestans omnimodam separationem. Dicens quoque: *Amputa*, non ibi permansit; sed ulterius sermonem extendit, addens: *Et projice abs te*, ne in proximo remaneas, fiat rursus familiaris. Quia autem rem duram præceperat, lucrum in posterum demonstravit ab eo quod utile est.

Vers. 31. *Dictum est autem* — V. 32. *adulterium committit*. Ecce et aliud adulterii genus demonstrat. D Jubebat enim lex vetus, ut quomodocumque odisset quisquam uxorem propriam, ne eam retineret, sed dato ipsi libello repudii, dimitteret. Jubebat autem abjicere sive repudiare, ne occiderent eam; ægre enim reconciliabantur Judæi, non modo erga uxores, sed etiam erga filios. Unde et Christus quadragésimo capite dixit ad eos: *Moses propter duritiam cordis vestri permisit vobis repudiare uxores vestras*⁹⁹. Jussit autem dare libellum repudii, ne postea alteri jam nuptiam viro, posset

⁹⁹ Ephes. v, 23. ⁹⁹ Matth. xix, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(73) μή addit, et mox, post άνδρι, omittit A.

A την ευκαιρον οργην από της άκαιρου· ούτω δὴ καὶ ἐπὶ τῆς παρούσης, τὸ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι προσθεῖς, δίδασκει τὴν ἀπαθὴν ἕξιν ἀπὸ τῆς ἐμπαθοῦς. Οὐκ εἶπε γὰρ, ὅτι ὁ βλέπων ἀπλῶς, ἀλλ' ὁ βλέπων πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, τουτέστιν, ὁ βλέπων περιέργως· ὁ βλέπων ἐμπαθῶς, ὥστε ἐπιθυμῆσαι συνουσίας. Ὁ τοιοῦτος γὰρ ἦδη τοῦ πάθους ἐνέπλησε τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ λοιπὸν τῇ προαιρέσει ἐμείχευεν. Ἡ, ὁ διὰ τοῦτο βλέπων, ἵνα ἐπιθυμῆσῃ. Ὁ τοιοῦτος γὰρ ἐζήτησε τὸ πάθος, καὶ ἠυτομόλησε πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ προδέδωκεν ἑαυτὸν τῷ πάθει, καὶ εἰ καὶ μὴ τῷ σώματι ἤψατο τῆς γυναικός, ἀλλὰ γε τῇ προαιρέσει. Ὁ δὲ κατὰ πάροδον βλέπων, ἢ κατὰ τινα χρεῖαν ἄλλην, ἀνέγκλητος. Γυναίκα δὲ νῦν λέγει, καὶ τὴν ἐξευγμένην ἄνδρι, καὶ τὴν ἀπολελυμένην, καὶ τὴν παρθένον.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὰ τοιαῦτα παραγγέλματα, εἰ καὶ πρὸς ἄνδρας ἀποτεινεσθαι δοκοῦσιν, ἀλλὰ γε καὶ πρὸς γυναίκας ὀρωσιν. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος κεφαλὴ τῆς γυναικός ἐστι· τῇ δὲ κεφαλῇ καὶ τὰ μέλη ἢνωσται. Ἐκόλασε τοίνυν τὴν περιεργὸν θείαν, διότι ἐκ ταύτης καταρρεῖ πάθος ἐπὶ τὴν καρδίαν· αὕτη δὲ παθοῦσα, παροξύνει τὸ σῶμα πρὸς συνουσίαν. Προανείλεν οὖν τὴν ῥίζαν, ἵνα μὴ κλάδος φρεῖς ἐνέγκῃ καρπὸν.

Εἰ δὲ — γένναν. Οὐ περὶ μελῶν σώματος φησιν· ἀνέγκλητα γὰρ τὰ μέλη τοῦ σώματος· ὑπὸ γὰρ τῆς ψυχῆς ἄγονται, καὶ πρὸς ὃ ἂν αὕτη καλεύσῃ κινουῦνται· ἀλλ' ὀφθαλμῶν μὲν δεξιὸν καλεῖ τὸν δεξιὸν ὀφθαλμοῦ στεργόμενον δεξιὸν φίλον· χεῖρα δὲ δεξιάν. τὸν δεξιὴν χεῖρα χρησιμεύοντα δεξιὸν ὑπέρτερον, καὶ εἶτε ἄνδρες εἶεν, εἶτε γυναῖκες. Λέγει τοίνυν, ὅτι Ἐάν οἱ τοιοῦτοι στανθαλιζῶσθε με πρὸς ἐμπάθειαν, μὴδὲ τούτων φείση· ἀλλ' ἔκκοψον αὐτοὺς τῆς πρὸς σὲ σχέσεως, καὶ ῥίψον πόρῳ σου. Καὶ οὐκ εἶπε, Κόψον, ἀλλ', Ἐκκοψον, τὴν παντελῆ διάζευξιν ἐμφήνας. Καὶ εἰπὼν, Ἐκκοψον, οὐκ ἐστὶν μέχρι τούτου, ἀλλ' ἐπέτεινε τὸν λόγον, προσθεῖς τὸ, Καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ, ἵνα μὴ πλησίον τυγχάνων αὐθις οικεωθῇ. Ἐπεὶ δὲ ἀποτόμως ἐκέλευσεν, εἰδείξε λοιπὸν τὸ ἐντεῦθεν κέρδος, ἀπὸ τοῦ συμφέροντος.

Ἐρρέθη δὲ — μοιχᾶται. Ἰδοὺ καὶ ἕτερον εἶδος μοιχείας δείκνυσαι. Νόμος γὰρ ἦν παλαιὸς καλεῖων τὸν ὀπωσθήποτε μισοῦντα τὴν ἰδίαν γυναῖκα, μὴ κατέχειν, ἀλλ' ἐκβάλλειν αὐτήν, δόντα αὐτῇ ἀποστάσιον, ὃ ἐστὶν ἔγγραφον ἀπολύσεως, καὶ ἐκβάλλειν μὲν αὐτήν, ἵνα μὴ φόνος γένηται. Δυσκατάλλακτοι γὰρ ἦσαν Ἰουδαῖοι, οὐ πρὸς τὰς γαμετάς μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ τέκνα. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς εἴρηκε πρὸς αὐτοὺς ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ κεφαλαίῳ, ὅτι Μωσοῦς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὁμῶν ἐπέτρεψεν ὁμῖν ἀπολύσαι τὰς γυναῖκας ὁμῶν· διδόναι δὲ ἀποστάσιον, ἵνα (73) μετὰ τοῦτο, γαμηθείσης

αὐτῆς ἐτέρῳ ἀνδρὶ, μὴ δυνηθῆ (74), ὡς οἰκείας γυναικὸς, πάλιν ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ γίνονται συγχύσεις καὶ στάσεις ἐντεῦθεν.

Ὁ δὲ Χριστὸς νῦν, ἡμερωτέρους αὐτοῦ; διὰ τῶν προλαβόντων λόγων καταστῆσας, κελεύει, μὴ ἀπολείπειν τὴν γυναῖκα, παρεκτὸς λόγου πορνείας, τοῦτέστι, διχα αἰτίας πορνείας· πορνείαν ἐνταῦθα, τὴν μοιχείαν ὀνομάσας· ἀλλὰ μὴ δ' ἀπολειψμένην ὑφ' ἐτέρου ἀνδρὸς γαμῆν. Δίχα γὰρ λόγου πορνείας· ὁ μὲν ἀπολύσας τὴν ἑαυτοῦ, ποιεῖ αὐτὴν μοιχεύειν, συμπλεκομένην ἐτέρῳ ἀνδρὶ· ὁ δὲ γαμήσας ἀπολειψμένην ὑφ' ἐτέρου, μοιχεύει τὴν ἄλλοτριαν. Ταῦτα δὲ νομοθετήσας, σώφρονα καὶ τὴν γυναῖκα πεποιήκεν. Ἀκούσασα γὰρ, ὅτι ἀπολυθεῖσιν αὐτὴν οὐδεὶς γαμήσει, στέργει τὸν οἰκεῖον ἀνδρα, καὶ θεραπεύσει. Οὕτω μοιχείας ὑποδαλῶν ἐγκλήματι καὶ τὸν ἀλόγως ἐκβάλλοντα τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, καὶ τὸν γαμοῦντα τὴν ἀπολειψμένην ἐτέρῳ, ἐπέσφιξε τὴν εἰρήνην τῶν συζύγων, καὶ τὸ μὴ μοιχεύειν μάλλον ἐπέτεινεν. Ὁ γὰρ μὴ ἐκβάλλων, ἀλλὰ στέργων τὴν ἑαυτοῦ, οὐκ ἂν ἐπιθυμήσῃ τῆς ἄλλοτριας· καὶ ὁ κωλυόμενος γαμῆν τὴν ἀπολειψμένην ἐτέρῳ, οὐκ ἂν ἀπολύσῃ τὴν ἑαυτοῦ.

Πάλιν — ὁλωρ. [Τὸ μὴ, (75) *οὐκ ἐπιορκήσεις, γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Ἐξόδου· τὸ δὲ, Ἀποδώσεις τῷ Κυρίῳ τοὺς ὅρκους σου, ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Δευτερονομίου, πλην δι' ἐτέρων λέξεων· καὶ (76) τῷ ὀνόματι Κυρίου ὁμῆ.* Τοῦτο δὲ προσέταξεν, ἵνα μὴ κατὰ τῶν ψευδώνυμων θεῶν ὀμνύωσι.

Τὸ μὴ ὀμῶσαι, καὶ τὸ μὴ ἀπαιτῆσαι ὄρκον συνεσάγει. Ὁ γὰρ σὺ φεύγεις, πῶς ἐπέξεις τῷ ἀδελφῷ σου, εἰπερ φιλάδελφος εἶ, καὶ οὐ φιλοχρήματος;]

Ὁ μὲν παλαιὸς νόμος φησὶν, ὅτι *οὐκ ἐπιορκήσεις, προσενέγκης (77) δὲ τῷ Θεῷ τοὺς ὅρκους σου.* Τοῦτο δὲ εἶπε, φόβον τοῦ μὴ ἐπιορκῆσαι ἐπιπρεμαννῦς τῷ ὀμνύοντι, γινώσκοντι, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸς δέχεται τὸν ὄρκον, ὁ πάντα γινώσκων. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὀμῶσαι ὁλωρ. Ὁ μὲν γὰρ εὐορκῶν, ἴσως ἐπιορκῆσει ποτὲ [τῇ (78) συνηθείᾳ τοῦ ὀμνύειν· ὁ δὲ μηδέποτε ὀμνύων, οὐκ ἐπιορκῆσει ποτέ]. Ἄλλως τε δὲ, καὶ τὸ μὲν ὀμνύοντα μὴ ἐπιορκεῖν, εὐσέβειαν εἰς θεὸν ἰκαίθευ· τὸ δὲ μὴ ὀμνύειν ὁλωρ, ἐπιτείνει μάλιστα τὴν εὐσέβειαν. Κάκεινο μὲν τῆς μέσης καὶ ἀτελοῦς ἦν φιλοσοφίας· τοῦτο δὲ τῆς ἀκρας καὶ τελείας ἐστὶ.

Μῆτε — βασιλέως. Ἴνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι μόνον τὸ κατὰ Θεοῦ ὀμνύειν ἐκώλυσε, λέγω δὲ τὸ, *μὴ τὸν Θεόν, προστίθῃσι λοιπὸν καὶ ἄλλα εἶδη τῶν ὄρκων, ἐν οἷς Ἰουδαῖοι τυγικαῦτα ὤμνουν.* Ὁ γὰρ κατὰ τοῦτων ὀμνύων, ὀμνύει πάλιν κατὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ

¹ Exod. xx, 7. ² Deut. xxiii, 21, 23.

Variæ lectiones et notæ.

(74) δυνηθῆ B.

(75) Inclusa in marg. habet A.

(76) καὶ τῷ — ὁμῆ omisit Hentenius. Notum autem est, hæc non reperiri αὐτολεξίαι in V. T.

A rursus apprehendere, quasi propriam, et hinc orientur turbationes ac seditiones.

Christus vero prædictis verbis mansuetius eos instituens, jubet ne uxorem repudiet, nisi stupri causa. Stuprum autem vocat hic adulterium; sed neque dimissam permittit alteri viro nubere. Qui enim, extra stupri causam, suam repudiat, facit eam adulteram esse, cum alteri viro commisceatur. Qui vero sic ab altero repudiatam duxerit, adulterium cum aliena committit. His autem datis præceptis, uxorem etiam cordatorem ac modestiorem reddidit. Auditio namque quod se repudiatam nullus in uxorem ducturus est, proprium amabit virum, eique inserviet: et ita criminis adulterii admonens, tam cum qui sine causa propriam repudiat uxorem, quam eum, qui ab alio repudiatam ducit, pacem conjunctorum constrinxit, magisque ne committeretur adulterium curavit. Qui enim suam non abjicit, sed amat potius, alienam nequaquam concupiscet: similiter et qui ab alio repudiatam prohibetur ducere, suam non facile repudiat.

Vers. 33. Rursum — Vers. 34. omnino. † Illud quidem, *Non pejerabis*¹, in libro Exodi scribitur: hoc autem, *Reddes Domino juramenta tua*², in libro Deuteronomii, sed per alia verba. Præcepit autem hoc, ne per falsi nominis deos jurarent.

† Non jurare, et juramentum non petere, ad idem inducunt. Quomodo enim ad id quod tu fugis, fratrem tuum induces, si tamen fratris amator es, et non magis pecuniæ?

Vetus quidem lex dicit: *Non pejerabis; offeres autem Domino juramenta tua.* Quod addit ut juranti timorem incuteret, ne pejeraret, sciens Deum ipsum, qui omnia novit, juramentum suscipere. *Ego autem dico vobis: Ne juretis omnino.* Qui enim facile jurat, aliquando fortasse pejerabit ob jurandi consuetudinem: qui autem nullo modo jurat, non pejerabit unquam. Præterea quoque jurans ita ne pejeret, cultum divinum observas; at nullo modo jurans, ipsum maxime provehis, et illud mediocrius et imperfectæ philosophiæ est, hoc autem summæ ac perfectæ.

Vers. 34. Neque — V. 33. regis est. Ne putarent quod adversus Deum solum jurare prohiberet, dicendo, *μὴ τὸν Θεόν*, id est *per Deum*, addit et alias juramentorum species, quibus tunc Judæi jurabant: qui enim per hæc jurat, rursus per Deum

(77) Aoristus conjunctivi pro futuro προσοίσεις.

(78) Quæ hic inclusimus, ea ex cod. A, haud dubie ob dupl. κατὰ, exciderant.

jurat, qui hæc implet, eisque dominatur. Nam hæc propter eum in honore habentur, et non per seipsa. Dicit autem per prophetam: *Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum*³, manifestans per hoc propheta, quod omnia Deus impleat. Ait enim: *Nonne cælum et terram ego impleo*⁴? David quoque dicit: *Civitas regis magni*⁵.

Vers. 36. *Neque — facere*. Neque vilissimum ideoque paratissimum juramentum juraveris, dico sane per proprium caput, ne etiam ad majora procedas. Alio quoque modo. Creatura namque etiam Dei possessio est: et rursus per Deum fit juramentum, qui ipsum in sua habet potestate. Licet enim tuum quoque sit, non est tamen tuum opus quod ex eo manifestum est, quia non potes unum capillum album facere vel nigrum.

Vers. 37. *Sit — est*. Sit, inquit, sermo vestro quando affirmatis: *Est*; quando vero negatis, *Non*: hisque solis pro juramentis ad confirmationem utamini, et nullo alio quam *Est* et *Non*. Quod præter hæc adjungitur, dicit juramentum. Si autem juramentum a diabolo est, quomodo ipsum lex vetus permittebat? Quia et animalium sacrificia a diabolo quidem erant et deceptioe idolorum, ea tamen permisit lex propter Hebræorum infirmitatem. Cum enim glutones essent ac lurcones (b), idololatra amabant. Et item cum essent increduli, juramentum quoque diligebant. Ut autem deinceps neque idolis sacrificarent, neque per idola jurarent, permisit quidem lex sacrificare ac jurare, et si quid aliud est simile: omnia vero ad Deum transtulit. Futurum autem erat ut successu temporis etiam hæc sublimiori legislatione amputaret. Quia et lactere infantibus quidem utile est, viris autem admodum ineptum: ideoque infantium more viventibus (c) hoc concedimus; viriles vero ab eo abducimus ac prohibemus. Quid igitur agendum, si quis juramentum explet, imo jurare cogat? Sit tibi Dei timor violentior, quam hæc necessitas; omniaque pati eligas potius, quam præceptum transgredi. In omni siquidem præcepto vis ac violentum periculum tibi sæpius occurret: et nisi ubique violentius ducas divinum præceptum, omnia a te vacua et infecta discedent. In sequentibus enim dicit Dominus: *Regnum caelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud*⁶.

Vers. 38. *Audistis — V. 39, malo*. Quidam veteri legi indignantur, jubenti oculum pro oculo,

³ Isa. LXVI, 1. ⁴ Jerem. XXIII, 24. ⁵ Psal. XLVII, 8. ⁶ Matth. XI, 12.

Varia lectiones et notæ.

(79) *ἐστὶ*, addit A.

(b) Duobus vocabulis expressit λαίμαργοι. Nec tamen mihi probabile est, duo fuisse in Græco. Nec proximum ἀπειθήσῃ sollicito. Ἀπειθήσῃ, qui difficulter sibi persuaderi patitur. Non ergo οὐκ est

πληροῦντος αὐτὰ, καὶ δεσποζόντος αὐτῶν. Τίματα γὰρ ταῦτα οὐ δι' αὐτὰ, ἀλλὰ δι' αὐτόν. Προφητικὸν δὲ, Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος, ἢ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου· δηλοῦν, ὅτι ὁ Θεὸς τὰ πάντα πληροῖ. Φησὶ γὰρ· Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐπέπληρω; Δαυϊτικὸν δὲ· Ἡ πόλις τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου.

Μήτε — ποιῆσαι. Μήτε τὸν εὐταλέστατον, καὶ διὰ τοῦτο προχειρότατον ὄρκον ὁμότης, φημί δὴ, τὸν κατὰ τῆς βίας κεφαλῆς, ἵνα μὴ καὶ εἰς μείζονα προβῆ; Ἄλλως τε δὲ, καὶ αὐτὴ κτίσμα, καὶ κτήμα Θεοῦ ἐστὶ, καὶ πάλιν κατὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἐξουσιάζοντος αὐτῆς, γίνεται ὁ ὄρκος. Εἰ γὰρ καὶ σὴ ἐστὶ, ἀλλ' οὐ σὴν (79) ποίημα. Καὶ δὴλον, ἀπὸ τοῦ μὴ δύνασθαι εἰς μίαν τρίχα ποιῆσαι λευκὴν ἢ μέλαιναν.

Ἔστω — ἐστίν. Ἔστω, φησὶν, ὁ λόγος ὑμῶν, ὁ βεβαιωτικὸς, ὅτι μὴ καταθεσθε, καὶ ὅτι δὲ ἀρνεῖσθε, οὐ. Καὶ τοῦτοις μόνοις εἰς βεβαίωσιν ἀντὶ ὄρκων χρήσασθε, καὶ μηδὲν πλεον τοῦ καὶ καὶ οὐ. Περιεσθὸν δὲ τούτων λέγει τὸν ὄρκον. Καὶ εἰ ἐκ τῶ διὰ Θεοῦ ἐστὶν ὁ ὄρκος, πῶς ὁ παλαιὸς νόμος αὐτὴν ἐπέτρεψε; Διότι καὶ αἱ ζωοθυσίαι ἐκ τοῦ πονηροῦ μὲν ἦσαν, καὶ τῆς εἰδωλικῆς πλάνης ἐτύγχανον, ἐπέτρεψε δὲ ὁμοῦς αὐτάς ὁ νόμος; τρικαῦτα, διὰ τὴν τῶν Ἑβραίων ἀσθένειαν, οἰκονομίζῃ σοφῆ. Ἐπεὶ γὰρ λαίμαργοι μὲν ὄντες, ἠγάπηον τὸ ζωοθυτεῖν· ἀπειθεῖς δὲ τυγχάνοντες, ἐφίλουσαν τὸν ὄρκον, ἵνα λοιπὸν μήτε τοῖς εἰδώλοις θύωσι, μήτε κατὰ εἰδώλων ὁμνῶσι, συνεχώρησε μὲν καὶ τὸ θύειν, καὶ τὸ ὁμνῶειν, καὶ εἰ τι τοιοῦτον· ἐπὶ τὸν Θεὸν δὲ πάντα μετέστησαν. Ἐμελλε γὰρ, καιροῦ καλοῦντος, ἐκκλῆσαι καὶ ταῦτα, δι' ὑψηλοτέρας νομοθεσίας. Ἐπεὶ καὶ τὸ θηλάζειν νηπίους μὲν λυσιτελεῖ, ἀνδράσι δὲ καὶ λίαν ἀνεπιτηδεῖον, καὶ διὰ τοῦτο νηπιάζουσι μὲν τούτου παραχωροῦμεν, ἀνδρουμένους δὲ λοιπὸν ἀπάγομεν αὐτοῦ καὶ κωλύομεν. Τί οὖν, εἴαν τις ὄρκον ἀπαιτῆ καὶ καταναγκάζῃ; Ἔστω σοι τῆς ἀνάγκης ταύτης ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος ἀναγκαιότερος, καὶ πάντα παθεῖν ἐλοῦ μάλλον, ἢ παραβῆναι τὴν ἐντολήν. Καὶ γὰρ ἐπὶ πάσης ἐντολῆς πολλάκις ἀπαντήσεται σοι βία, καὶ βιωτικὸς κίνδυνος, καὶ εἰ μὴ πανταχοῦ βιασιόραν νομίσης τὴν θεῖαν ἐντολήν, οἰχίσησονται σοι πᾶσαι κενὰ καὶ ἀπρακτοί. Πρῶτων γὰρ εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι *Βιαστή ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ βιασται ἀρπάξουσιν αὐτήν*.

Ἠκούσατε — πονηρῶ. Τινὲς μέμφονται τῷ καλαιῶ νόμῳ, κελεύοντι ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ

altero ἄπιστοι.

(c) *Infantium more viventibus*. Sed νηπιάζοντες εἰ ἄπειροι non differunt.

ἰδόντα ἀναδόντος ἐκβάλλειν, καὶ ἀσυμπαθῶς κατὰ
 τοῦ ἐκβαλόντος ὀφθαλμὸν ἢ ὀδόντα τινὸς τὴν ταυτο-
 παθειαν ἀποφραγαμένω· ἔστι δὲ μάλιστα φιλόφρων
 τοῦ οὗτος ὁ νόμος. Τοῦτο γὰρ ἐκέλευσεν, ἵνα φρόν
 τῆς ταυτοπαθείας μὴ τοὺς ἀλλήλων ἐκκόπτωσιν
 ὀφθαλμοὺς καὶ ὀδόντας οἱ τότε ἄνθρωποι, σφόδρα
 λυτῶντες εἰς τὰς κατ' ἀλλήλων πληγὰς. Ὁ δὲ Χρι-
 στὸς· φιλιανθρωπότερον νομοθετῶν, οὐκ ἐκ τῆς ταυ-
 τοπαθείας ἀνεχαίτισα τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἐκ τῆς μελ-
 λούσης κολάσεως. Εἰρηκῶς γὰρ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν,
 ἔτι Ὅς δ' ἂν εἴπω τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, Μωρὲ, ἔροχος
 ἔσται εἰς τὴν γέσσαν τοῦ πυρός, δίδωκε νοεῖν,
 ὅτι ὁ πληγῆς μεῖζον τιμωρηθήσεται, ὁ δὲ πηρώτας,
 ἔτι κλείον. Ὅθεν ἐκέλευσε μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ.
 Πονηρὸν δὲ νῦν, τινὲς· μὲν τὸν πληξίντα εἶπον· ὁ δὲ
 Χρυσόστομος (80) τὸν διάβολον εἶρηκε. Τοῦτο δὲ εἶπεν
 ὁ Χριστὸς, διδάσκων, ὅτι ἐκείνου παροξύναντος,
 ταῦτα ἐτολήθη, καὶ ἐπὶ τοῦτον μεθιστάς τὸν θυμὸν
 τοῦ πεπονθότος, ἀγριούμενον κατὰ τοῦ τολμήσαντος.
 Τί οὖν; Ὁ δὲ ἀντιστῆναι τῷ διαβόλῳ; Ναί· ἀλλὰ
 μὴ ἐν τῷ ἀμύνεσθαι τὸν ἀδελφόν· ταύτην γὰρ τὴν
 ἀντίστασιν ἐκώλυσεν· ἀλλ' ἐν τῷ μακροθυμεῖν τε
 καὶ ὑπομένειν. Οὐ γὰρ θυμῷ σθέννυται θυμὸς, ὡς-
 περ οὐδὲ πυρὶ, πῦρ· ἀλλὰ τὰ ἐναντία γίνονται τῶν
 ἐναντίων ἰάματα.

Ἄλλ' — ἄλλην. Καλεῖται, μὴ μόνον μὴ ἀμύνε-
 σθαι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐμπαρτεῖν αὐτὸν τῷ παί-
 οντι, καὶ διὰ τῆς ἀνεξικακίας καὶ μεγαλοφυχίας
 ἀναστῆλαιν αὐτόν. Βλέπων γὰρ ταῦτα ἐκείνος, οὐ
 μόνον οὐκ ἐπάξει πληγὴν δευτέραν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ
 πρώτῃ μεταμελήσεται, καὶ καταλλαγῆσεται· ἀντι-
 δρωῶντος δὲ σου, μᾶλλον ἐξαφθήσεται καὶ ἀγριωθή-
 σεται.

Καὶ διατί, πολλῶν ἕντων μελῶν τοῦ σώματος,
 περὶ μόνου τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τοῦ ὀδόντος διέλαθεν
 ὁ νόμος; Διότι κατὰ τούτων μάλιστα τῶν μερῶν
 εἰσώθασιν ἐπάγειν τὰς πληγὰς· οἱ μαχόμενοι, ὡς ἀφυ-
 λάκτων καὶ προχειρῶν καὶ βραδύς τρυματισομέ-
 νων. Ὁ δ' ἐπὶ τούτοις νόμος καὶ ἐπὶ πάντα τὰ
 λοιπὰ ἐκτείνεται μέλη. Καὶ ἡ δεξιὰ δὲ σιαγῶν πρό-
 χειρος εἰς ὕβριν, ἐπιτηδειότερον ἐμπύπτουσα τῇ
 δεξιᾷ χειρὶ τοῦ ὑβρίζοντος. Καὶ ἡ ἐπὶ ταύτῃ ἐν-
 τολή καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ ὁμοίως ἐτίθει.

Καὶ τῷ — ἰμάτιον. Βούλεται σε τὴν ἀνεξικακίαν
 καὶ μεγαλοφυχίαν ταύτην, μὴ μόνον ἐπὶ πληγῶν καὶ
 ὑβρεων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ κτημάτων καὶ χρημάτων
 παρέχεσθαι. Ὁ γὰρ περὶ τοῦ χιτῶνος λόγος, ὡς προ-
 χειροῦ εἰς τὸ ἀφαιρεῖσθαι, καὶ ἐπὶ ταῦτα διέκει. Φησὶ
 γὰρ, ὅτι τῷ θέλοντι σοὶ δικάσασθαι καὶ τὸν χι-
 τῶνά σου λαβεῖν, ἀφες αὐτῷ καὶ τὸ ἰμάτιον, καὶ
 νικήσον τὴν αὐτοῦ πλεονεξίαν, μὴ μόνον τῇ ἐκουσίῳ

A ac dentem pro dente eruere, et sine compassione
 contra eum qui oculum aut dentem quempiam
 eruit, eandem denuntianti calamitatem. Est au-
 tem hæc lex homini maxime amica. Id enim
 jussit, ut timore similis afflictionis caverent, ne
 illius temporis homines qui ad plagas mutuo infen-
 dendas anhelabant, oculos aut dentes sibi invicem
 eruerent. Christus autem homini benevolentior
 quam legislator, hujusmodi mala non similis metu
 afflictionis, sed futuræ damnationis timore dissua-
 sit. Cum enim in præcedentibus dixerit quod (d)
 quicumque dixerit fratri suo, *Fatue*, reus erit ge-
 liennæ ignis : manifeste innuit eum qui verberaret,
 plusquam desipere (e), qui autem membro mutilaret,
 adhuc amplius (f). Unde jussit non resistere malo.
 Malum vero quidam hic illum dixerunt, qui verber-
 rasset. Chrysostomus vero diabolum intelligit.
 Hoc autem dixit Christus, docens quod eo instigante
 hæc attentata sunt, et in hunc transmisit iram
 ejus, qui injuria affectus est, exasperatam adversus
 eum, qui hæc ausus fuerat. Quid ergo? neque dia-
 bolo resistere licebit? Utique, sed non in ulcis-
 cendo fratre; hanc enim resistantiam prohibuit,
 sed in patiendo ac sustinendo. Neque enim per
 iram exstinguitur ira : sicut nec ignis igni, sed
 contraria sunt contrariis medicamenta.

Vers. 39. *Sed* — *alteram*. Jubet ut non solum
 non vindicemus, sed potius, ut nos ipsos cædenti
 præbeamus, *scilicet* per patientiam ac magnanimitatem
 ipsum refrenemus. Hæc enim ille videns, non so-
 lum non infliget plagam alteram, sed de prima quo-
 que respiciet ac reconciliabitur : quod si resisteris,
 accendetur magis et exasperabitur.

Quare autem, cum multa sint corporis membra,
 de solo oculo ac dente distinxit (g) lex? Quia his
 præcipue partibus solent pugnantes plagas inferre,
 utpote minus servatis, quæque magis in promptu
 sunt, ac facilius vulnerantur. Per hæc autem ad
 cætera quoque membra lex extenditur. Dextra
 quoque maxilla maxime idonea est ad sustinendam
 injuriam, quæ et commodius pulsatur manu dex-
 tra injuriam irrogantis : et de hac est præcep-
 tum, quod etiam ad reliqua membra similiter
 D pertingit.

Vers. 40. *Et* — *pallium*. Vult ut tolerantiam ac
 magnanimitatem hanc non ad plagas solum et
 injurias, sed ad possessiones quoque præbeas : ad
 ista nempe pertingit etiam sermo, qui sit de tunica,
 utpote commodiori ut auferatur : dicit enim :
Volenti te in jus trahere, tuamque auferre tunicam,
relinquas etiam et pallium, ac vincas illius ava-
 ritiam, non tantum substantiæ quam petit cessione,

Varie lectiones et notæ.

(80) t. VII, p. 234.

(d) *Mirror*, interpretet *scilicet* expressisse per *quod*,
 cum id in talibus redundet.

(e) *Pius quam desipere*. Severius, gravius puni-

tum iri.

(f) *Adhuc amplius*. Etiam gravius.

(g) *Distinxit*. Separatim dixit, præcepit.

verum etiam addendo quod non petit. Cum enim hæc feceris, vel relinquet quod petebat, tantam veritus Christianam tuam philosophiam, vel eo quod petit ablato, non attinget quod non petebat; frequenter autem avaritiam suam redarguet. Si autem cum eo ad iudicium quidem non accesseris, verum id tantum quod petit dederis: quod tibi ipsi solum utile est fecisti. Si vero addideris et aliud, animam quoque illius lucrificasti, duplexque bonum perfecisti. Nam et tribunus devitasti, et avaritiam convertisti.

Pallium quidem est, quod super alias vestes gestamus, tunica vero quam interius. Sæpius autem ὁ χιτῶν τὸ ἱμάτιον dicitur et a contrario, id est, tunica pallium, ac pallium tunica. Interdum quoque omnis vestis nunc ἱμάτιον nunc χιτῶν, modo pallium, modo tunica appellatur. Et licet dicat Lucas: *Ab eo qui aufert a te pallium, et tunicam ne prohibeas*¹, nulla tamen est contradictio. Hæc enim utraque dixit Christus; hoc quidem in monte, quod vero apud Lucam est, in loco campestri. Quid ergo? nihil oportet incedere? An tibi magnum videtur, ut ob fratris utilitatem nudus incedas? Neque tamen ad tantam impellet inhumanitatem: tuam enim, ut dictum est, verebitur magnanimitatem.

Vers. 41. *Ei — duo*. Vetus quidem Testamentum juxta solam gravitatem vitii species distinguens, levia præteribat. Christus vero de his quoque legem tulit, incipiens sane a graviore, et desinens in id, quod levius est. Gravius siquidem est oculi aut dentis excussione pati, quam viam ducem se præbere, aut cibum subministrare (h), deinde in maxillam injuria, quæ maximo ducitur opprobrio, postea vestis ablatio: his autem levius est violenta coactio. Quemadmodum autem in aliis vexationis speciebus cum additamento virtuti vacare jussit: ita et in coactione jubet vincere desiderium ejus, qui prave facit injuriam, patique amplius, quam ille facere volebat. Agnovisti in corpore patibili insertam ad affectiones immobilitatem? Considerasti angelicam in hominibus disseminatam politiam? Non concupiscere enim juxta affectus, neque secundum perturbationes irasci, cælestis sunt politix, de quibus per dicta præcepta Christus legem dedit. In eo enim quod jussit fratri temere non irasci, neque ipsi dicere, *Raca*, neque fatuum hunc appellare, neque Deo munus offerre ante reconciliationem erga fratrem, ac benevoluntate adversario: affectui animi commoti nervos amputavit. In eo vero quod præcepit mulierem

παρὰχωρήσει τοῦ ἀπαιτούμενου, ἀλλὰ καὶ τῇ προσθήκῃ τοῦ μὴ ἀπαιτούμενου· τοῦτο γὰρ σου ποιοῦντος, ἢ καταλείψει τὸ ἀπαιτούμενον, αἰδέσθεις τὴν τηλικαύτην σου φιλοσοφίαν, ἢ τὸ ἀπαιτούμενον μόνον λαβὼν, οὐκ ἀφεται μὲν τοῦ μὴ ἀπαιτούμενου, καταγνώσεται δὲ πολλὰ τῆς ἑαυτοῦ πλεονεξίας. Καὶ εἰ μὲν μὴ συνδικασθῆς αὐτῷ, ἀλλὰ δώσης, τὸ σεαυτοῦ συμφέρον μόνον ἐποίησας· εἰ δὲ προσθήσης, κακείνου τὴν ψυχὴν ὠφέλησας, καὶ δ:πλοῦν ἀγαθὴν κατώρθωσας, αὐτὸς τε δικαστηρίων ἀπαλλαγείς, καὶ τὸν πλεονίκτην ἐντρέψας.

Ἰμάτιον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ παρ' ἡμῖν ἐπανωρότερον χιτῶν δὲ τὸ ἔνδον. Ἀδιαφόρως (81) δὲ πολλὰκις λέγεται καὶ ὁ χιτῶν ἱμάτιον, καὶ τὸ ἱμάτιον χιτῶν. Ἔστι δὲ ὅτι καὶ πάντα χιτῶνες, καὶ πάντα ἱμάτια. Εἰ δὲ ὁ Λουκᾶς φησιν, ὅτι Ἐκ τῶν αἰροτόκος σου τὸ ἱμάτιον, καὶ τὸν χιτῶνα μὴ κωλύσης, οὐκ ἐστὶν ἐναντιολογία. Καὶ ἀμφω γὰρ τὰ ῥητὰ εἶπεν ὁ Χριστὸς, ἐκεῖνο μὲν, ἐπὶ τοῦ ὄρους, τὸ δὲ, παρὰ τῷ Λουκᾶ. ἐπὶ τόπου πεδίου. Τί οὖν; γυμνὸν δεῖ περιβαίνειν; μέγα μὲν οὖν, τὸ δι' ὠφέλειαν τοῦ ἀδελφοῦ περιβαίνειν γυμνόν; οὐκ ἂν δὲ εἰς τοσαύτην ἐκείνος ἀπανθρωπίαν ἐλάσῃ, δυσωπηθείς, ὡς εἰρηται, τὴν σὴν μεγαλοφυλίαν.

Καὶ ὁστις — δύο. Ὁ μὲν παλαιὸς νόμος περὶ μόνου τοῦ βαρυτέρου εἶδους τῆς κακώσεως διαλαβὼν, τὰ ἐλαφρὰ παρέδραμεν· ὁ δὲ Χριστὸς καὶ περὶ τούτου ἐνομοθέτησεν, ἀρξάμενος μὲν ἀπὸ τοῦ βαρυτέρου, καταλήξας δὲ εἰς τὸ ἐλαφρότερον. Βαρυτέρον μὲν γὰρ τῶν ἄλλων, ἢ τοῦ ὄφθαλμοῦ καὶ τοῦ ὀδόντος ἐκκοπή· τοῦ μὲν ἰδηγούντος, τοῦ δὲ τῇ τροφῇ διακονούντος· εἶτα ἢ κατὰ τῆς σιαγῆς ὕβρις, ὡς ἐπονειδιστοτάτη· ἔπειτα ἢ τοῦ χιτῶνος ἀφαίρεσις· ἐλαφρότερον δὲ τούτων, ἢ ἀγγareia. Ὅσπερ δὲ ἐπὶ τῶν ἄλλων εἰδῶν τῆς κακώσεως μετὰ προσθήκης φιλοσοφείν ἐκέλευσεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀγγareias, καὶ ὑπερβῆναι τὴν ἀδικίαν τοῦ κακῶς ποιοῦντος ἐπιθυμίαν, καὶ πλεονεξίαν, ἢ ἐκεῖνος ποιῆσαι βούλεται. Εἶδες ἐν σώματι παθητῷ φυτευομένην ἀπάθειαν· κατενόησας ἀγγελικὴν πολιτείαν, ἐν ἀνθρώποις κατασπειρομένην. Τὸ γὰρ μὴ ἐπιθυμεῖν ἐμπαιδῶς, μηδὲ θυμοῦσθαι [κατὰ (82) πάθος, τῆς οὐρανίου ἐνομοθέτησεν ὁ Χριστὸς]. Ἐν μὲν γὰρ τῷ κειῦσαι μὴ ὀργίζεσθαι τῷ ἀδελφῷ εἰκῆ, μηδὲ λέγειν αὐτῷ *Ῥακά*, μηδὲ ὀνομάζειν τοῦτον *μωρόν*, μηδὲ προσάγειν Θεῷ τὸ δῶρον πρὸ τῆς εἰς (83) τὸν ἀδελφὸν διαλλαγῆς, καὶ εὐνοεῖν τῷ ἀντιδίκῳ, τὰ νεῦρα τοῦ ἐμπαθοῦς ἐξέκοψε θυμοῦ· ἐν δὲ τῷ προστάξει, μὴ

¹ Luc. vi, 29.

Variæ lectiones et notæ.

(81) Quæ leguntur ab ἀδιαφόρως ad πάντα ἱμάτια, ea Hentenius in margine sui codicis repererat ac rejecerat ad finem scholii post μεγαλοφυλίαν.

(82) Inclusa omittit A.

(83) Usitatius, πρὸς.

(h) *Quam viam — subministrare*. Cum ille (oculus) vitæ dux sit, hic (Deus) alimentorum minister.

βλέπειν ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς γυναῖκα, καὶ ἀπορρίψαι τὸν σκανδαλίζοντα καὶ τὴν σκανδαλίζουσαν, καὶ μὴ ἀπολύειν ἀλόγως τὴν ἰδίαν γυναῖκα, μηδὲ γαμεῖν ἀπολελυμένην ἑτέραν, τῆς ἑμπαθοῦς ἐπιθυμίας ἀνέσπαζε τὰς ρίζας. Καὶ πάλιν ἐν μὲν τῷ ἐπιτάξει, μὴ ὀμνύειν ὄλως, τὴν περὶ τὰ χρήματα καὶ κτήματα ἐπιθυμίαν ἐξήλασεν· ἐν δὲ τῷ ἐντελεῖσθαι, μὴ ἀνθίστασθαι τῷ πονηρῷ, καὶ στρέφειν καὶ τὴν ἄλλην σιαγόνα, καὶ ἀφιέναι καὶ τὰ ἰμάτιον, καὶ ὑπάγειν μιλια δύο, τὸν εἰς τὸ ἀμυνῆσθαι θυμὸν κατέστειλε.

Τῷ αἰτοῦντι — *δίδου*. Ὅτι δὲ ἴσταιτο ἐπὶ τόπου πεδινῷ διδάσκων, φανερώτερον εἶπεν, ὅτι *Παρτί τῷ αἰτοῦντι σε δίδου*, ὡς ὁ Λουκᾶ; ἔγραψε. Καλεῖται δὲ, μὴ διακρίναι τὸν ἄξιον ἀπὸ τοῦ ἀναξίου.

Ἐν ὅσῳ γὰρ αἰτεῖ, δεόμενός ἐστιν, οἷος ἂν καὶ εἶη. Ἐπεὶ καὶ ὁ Θεὸς πάντα τὰ (84) πρὸς σύστασιν τῆς ζωῆς; πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμοίως ἀνήκειν, ἀγαθοῖς τε καὶ πονηροῖς, πιστοῖς τε καὶ ἀπίστοις.

Καὶ — ἀποστραφῆς. Νῦν μὲν διχα τόκου δαναίξιν ἐντελεῖται· ὅτι δὲ, ὡς ἔφαμεν, ἐδίδασκεν ἐπὶ τόπου πεδινῷ, προσέταξε, μηδὲ τὸ δαναίξόμενον ἀπαιτεῖν. Ἐὰν γὰρ δαναίξῃτε, φησί, παρ' ὧν ἐλπίζετε ἀπολαβεῖν, ποία ὑμῖν χάρις ἐστίν; Ὡς εἶναι τὸ μὲν πρὸς ἀτελεσιτέρους, τὸ δὲ πρὸς τελειωτέρους.

ἤκουσατε — ὁμῶς. Καταμαράνας, ὡς εἴρηται, τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ παντὸς τοιοῦτου πάθους ἀπαλλάξαι; τὸν πιεθόμενον, λοιπὸν ἐκέλευσε καὶ εὐεργετεῖν, ἐν τῷ δίδοναι τοῖς αἰτοῦσι, καὶ δαναίξειν τοῖς χρήζουσιν· εἶτα, προῖων, ἀνήγαγεν εἰς τὴν ἀκραν ἀρετὴν. Κορυφὴ γὰρ καὶ κορυφὴ πάσης; ἀρετῆς, τὸ ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθρούς, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀγαπᾶν δὲ αὐτούς, οὐ καθὸ εἰσιν ἐχθροὶ, ἀλλὰ καθὸ εἰσιν ἄνθρωποι. Κα μὴ μόνον ἀγαπᾶν, ἀλλὰ καὶ ὑπερυχεῖσθαι. Τῷ δὲ ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθρούς ἐκεταί (85) καὶ τἄλλα, λέγω δὴ τὸ εὐλογεῖν τοὺς καταρωμένους, καὶ καλῶς ποιεῖν τοῖς μισοῦσι, καὶ εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐπιτρεζόντων. Ταῦτα γὰρ ἡ τελεία ἀγάπη. Σκόπει δὲ καὶ τὸ ἑπαθλον τῆς τηλικαύτης (86) ἀρετῆς, ὡς μέγιστον. Ἐπεὶ γὰρ τὸ τοιοῦτον κατόρθωμα μείζον ἢ παντὸς, τίθησιν αὐτῷ καὶ τὸν (87) μισθὸν μείζονα παντός. Φησί γάρ·

Ὅπως — ἀδίκους. Πατὴρ μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν ὁ Θεός, ὡς ποιητὴς αὐτῶν· πατέρας γὰρ λέγομεν καὶ τοὺς ἔργων τινῶν ποιητάς· ἐτι δὲ καὶ, ὡς κηδεμῶν καὶ προνοητῆς αὐτῶν· ἴδιον γὰρ πατέρως κηδεσθαι καὶ προνοεῖσθαι τοῦ οἰκείου παιδός. Ἴδιαι δὲ τοῦ Θεοῦ γίνονται οἱ ὁμοιοῦμενοι αὐτῷ δι' ἀρετῆς, καθόσον ἐστὶν ἀνθρώπων δυνατόν. Ἴδιον γὰρ υἱῷ ὁμοιοῦσθαι τῷ οἰκείῳ πατρί. Ὅπως, φησί,

° Luc. vi, 30. ° Luc. vi, 34.

Variæ lectiones et notæ.

(84) τὰ, omittit A. mox deest quoque τῆς.
(85) Correxī, ἵπεται, pro ἔπειτα. Nam et Hentenius habet, consequuntur.

A lascivis oculis non respicere, et abijcere eos casque qui sunt offendiculo, neque propriam sine causa repudiare uxorem, neque ab altero repudiatam ducere: ægrotantis concupiscentiæ radices avulsit. Rursum in eo quod jussit omnino non jurare, cupiditatem circa affectiones ac pecunias expulit. Præcipiendo vero non resistere malo, et aliam quoque maxillam olvertere, ac pallium etiam dimittere, duoque milliaria alire: animum ab ulciscendo continuit.

Vers. 42. *Petenti — dato*. Quando certe in loco campestri docens stetit, manifestius dixit: *Omni abis te petenti dato*, veluti scripsit Lucas°. Jubet autem non dijudicare dignum ab indigno.

Et enim quod petit, indigus est qualiscunque sit. Nam et Deus omnia ad vitæ sustentationem æqualiter omnibus contulit hominibus, bonis et malis, fidelibus et infidelibus.

Vers. 42. *Et — averseis*. Nunc quidem absque fœnore mutuare jussit: quando autem, sicut diximus, in loco campestri docebat, jussit neque id quod mutuatum est repetere. Si enim, inquit, mutuum dederitis his a quibus vos recepturos speratis, quæ vobis est gratia? Sed hoc quidem ad imperfectiores dirigitur; illud vero Lucæ ad perfectiores.

Vers. 43. *Audistis* — Vers. 44. *vos*. Postquam, ut dictum est, iram ac concupiscentiam extirpavit, omnique simili affectu sibi obedientes liberavit, deinceps etiam benefacere jubet, dando videlicet petentibus, ac mutuando indigentibus. Deinde procedendo, ad extremam perduxit virtutem. Omnis enim virtutis coronis ac vertex est, inimicos amare, et cætera quæ sequuntur. Amare, inquam, ipsos, non quatenus inimici sunt, sed quatenus homines. Nec solum amare, sed et pro eis obsecrare. Ad amorem autem inimicorum consequuntur et alia: dico sane, bene precari devotentibus, ac benefacere his qui oderunt, et orare pro lædentibus. Nam hæc perfectæ sunt dilectionis. Considera vero et præmium hujusmodi virtutis. Quia enim tam præclarum facinus omni alio majus erat, præmium quoque omni majus ipsi rependit. Ait enim:

Vers. 45. *Ut — injustos*. Pater quidem hominum Deus est tanquam plasmiator eorum (nam patres quoque dicimus operum aliquorum poetas, hoc est effectores), tanquam etiam provisor ac procurator ipsorum: patris siquidem proprium est filio suo providere ac procurare. Filii autem Dei sunt, qui per virtutem similes ipsi efficiuntur, quantum est homini possibile; nam filii proprium

(86) τοιαύτης A.
(87) τὸν abest A.

est, suo assimilari patri. Ut sitis, inquit, filii Dei : non natura, sed similitudine, amando videlicet inimicos vestros: quia et ille a malis ac iniquis, blasphemis tanquam jaculis petitus, et contumelia affectus, proprioque honore privatus, tamen ob amorem, quo eos prosequitur, solem suum oriri facit super malos ac bonos, et pluit super justos ac injustos. At tu quidem a conservis pateris: ille vero a servis. Et tu sane pauca ac modica eis præstabis bona: ille autem plurima ac maxima; et tamen tribuit tibi ut ob talem imitationem ipsi similis efficiaris, ejusque filius nomineris.

Per solem sane ac pluviam omnia ad vitam convenientia significavit; his enim omnia e terra generantur, nutriuntur, augentur, ac perficiuntur.

Potest quoque et alio modo dici: Ut sitis filii Dei, assimilati videlicet Filio ejus, qui innumeras ab inimicis suis passus injurias, ipsos amabat, et beneficia eos docendo ac sanando conferebat; linguarum sagittis petitus, et tandem ab eis crucifixus pro eis orabat dicens: *Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt*¹⁰. Vult itaque Christus amicis te reconciliari: *Abi*, inquit, *præ reconciliare fratri tuo*; inimicos vero jubet diligere, ac pro eis orare, ut prædictum est.

Vers. 46. *Si enim* — V. 47. *faciunt*. Non est virtus amantem se redimare, sed naturæ consentaneum. Nam et publicani hoc faciunt, apud quos ne vestigium quidem est virtutis. Sunt autem publicani, qui vectigalia colligunt, ac commerciarum (ut sic loquamur) qui scilicet mercibus vivunt commutandis (†). Erant autem maxime infames, qui artes hujusmodi exercebant, tanquam injusti, avari, ac acclerati. Unde et in doctrina, quæ in loco campestri datus est, pro publicanis dixit peccatores¹¹. Cum autem neque diligentes nos diligamus, sed invidiamus potius his qui nobis bene cupiunt, qua tandem, obsecro, digni erimus condemnatione, cum super Scribas et Phariseos in justitia abundare jussi, etiam illis inferiores sumus, qui apud eos infames erant?

Vers. 48. *Eratis* — est. Qui diligentes se diligunt, hi certe in dilectione imperfecti sunt; qui vero etiam inimicos amant, hi sane perfecti sunt.

Cap. VI, vers. 1. *Attendite* — qui in caelis est. Plantatis jam virtutibus, tollit deinceps affectum, qui eis adnascitur et molestus est, puta inanem

¹⁰ Luc. XIII, 34. ¹¹ Luc. VI, 32.

Variae lectiones et notæ.

(87) Τῶν abest A.

(88) ὁμοιος ergo est interpretationis. Sed Chrysostomus id textui intulit.

(89) ὁ φτεύσας. A. Articulus abesse potest. Φυ-

(†) *Ut sic* — commutandis. Hæc aliena sunt. Euthymius hic tantum explicabat τελῶναι, vocabulo sua ætate consæto, commerciarum.

γίνεσθε υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, οὐ φύσει, ἀλλ' ὁμοιώσει, διὰ τοῦ ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν. Ἐπειπερ ἐκεῖνος, ὑπὸ τῶν πονηρῶν καὶ τῶν (87) ἀδίκων βλασφημίας, ὡς βέλσει, βαλλόμενος, καὶ ὄβριζόμενος, καὶ τῆς οικείας τιμῆς ἀποστερούμενος, ὁμοιωσάμενος αὐτοὺς, ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπίσης ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Ἀλλὰ σὺ μὲν παρὰ τῶν ὁμοδούλων πάσχεις κακῶς· ἐκεῖνος δὲ, παρὰ τῶν δούλων. Καὶ σὺ μὲν ὀλίγα καὶ μικρὰ τοῦτους εὐεργατήσεις· ἐκεῖνος δὲ πολλὰ καὶ μεγάλα. Καὶ ὁμοιωσάμενος σοὶ ὁμοιον (88) αὐτῷ διὰ τῆς τοιαύτης μιμήσεως γενέσθαι, καὶ υἱὸν αὐτοῦ ὀνομάζεσθαι.

Διὰ μέντοι τοῦ ἡλίου καὶ τῆς βροχῆς πάντα τὰ πρὸς ζωὴν ἐπιτηδεῖα δεδῆλωκε. Διὰ τούτων γὰρ πάντα τὰ ἐκ τῆς γεννῶνται, καὶ τρέφονται, καὶ αὔξονται, καὶ τελειοῦνται.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν· Ὅπως γίνεσθε υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, ἐν τῷ ὁμοιωθῆναι τῷ Υἱῷ αὐτοῦ, ὃς μυστήρια θεῖα παρὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καθῶν, ἡγάτα αὐτοῦ καὶ εὐεργετῆται, διδάσκων καὶ ἰώμενος, καὶ τέλος ὑπ' αὐτῶν σταυρωθεὶς, ἠδύχετο ὑπὲρ αὐτῶν, λέγων· *Πάτερ, ἄφεσις αὐτοῖς*· οὐ γὰρ ὀιδισι εἰ ποιοῦσι. Βούλεται σε τοίνυν ὁ Χριστὸς τοῖς φίλοις μὲν διαλλάττεσθαι· Ὑπάγε γὰρ, φησὶ, πρῶτον διαλλάγηθαι τῷ ἀδελφῷ σου· τοὺς ἐχθροὺς δὲ ἀγαπᾶν καὶ εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς προεῖρηται.

Ἐν γὰρ — ποιοῦσιν. Οὐκ ἔστιν ἀρετὴ τὸ ἀγαπᾶν τὸν ἀγαπῶντα, ἀλλὰ φύσεως ἀκολουθία. Καὶ γὰρ καὶ οἱ τελῶναι τοῦτο ποιοῦσι, παρ' ὅς οὐδὲ ἔχουσιν ἀρετῆς. Τελῶναι δὲ εἰσιν, οἱ φορολόγοι καὶ οἱ κομμερκιάριοι. Σφόδρα δὲ διεβάλλοντο τὰ τοιαῦτα ἐπιτηδεύματα, ὡς ἀδίκαι καὶ πλεονεκτικὰ καὶ ἀσυμπαθῆ. Ἐπαι καὶ ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ πεδινῷ τόπῳ διδασκαλίᾳ, ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν, οἱ τελῶναι, οἱ ἀμαρτωλοὶ εἰπεν. Ὅταν δὲ μὴδὲ τοὺς ἀγαπῶντας ἀγαπῶμεν, ἐν τῷ φθονεῖν εὐδοκίμοισιν αὐτοῖς, τίνας οὐκ ἂν εἴημεν ἄξιοι κατακρίσεως, οἱ παρισσεύειν τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων ἐν δικαιοσύνῃ κεκαλεισμένοι, ἐλλείποντες καὶ τῶν παρ' ἐκείνους διαβεβημένων τελωνῶν;

Ἔρασαν — εἰσιν. Οἱ μὲν ἀγαπῶντες τοὺς ἀγαπῶντας αὐτοῦς, ἀταλαίς εἰσιν εἰς ἀγάπην· οἱ δὲ τοὺς ἐχθροὺς, οὗτοι τέλειοι.

Προσέχετε — τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Φυτεύσας ἤδη τὰς ἀρετὰς, λοιπὸν ἀντιρεῖ καὶ τὸ παραφυόμενον καὶ ἐνοχλοῦν αὐταῖς πάθος, λέγω δὲ τὴν κενο-

τεύσας ἤδη, intell. ὁ Χριστὸς. Credidit scriba, in principio deesse litteram majusculam. Pinxit ergo O.

ἐξίαν, ἦν καὶ, μετὰ τὸ ζητεῦσαι τὰ κατορθώματα, A
 ἐνασπῆ, διότι οὐ πρὸς τούτων, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα
 παραφύεται. Κενοδοξία γάρ, τὸ πρὸς ἐπίδειξιν ἀν-
 θρώπων κατορθῶν τι. Καὶ ἔρα, πόθεν ἄρχεται
 δώκειν αὐτὴν· ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης, καὶ τῆς εὐ-
 χῆς, καὶ τῆς νηστείας. Διότι τοῦτοις μάλιστα τοῖς
 κατορθώμασιν ἐμφίλοχοντι. Ὁ γοῦν Φαρισαῖος
 προσήχητό τε (90), κενοδόξως ἐπιδεικνύμενος τῷ
 εὐλῶνι, καὶ κομπάζων Ἐλεγε· *Νηστεύω δις τῆς (91)*
ἡδομάδος· ἀποδεκατῶ μου πάντα τὰ ὑπάρχοντα.

Προσέχετε δὲ εἶπεν, ἐμφαίνων, ὅτι, τὸ θηρίον τοῦ-
 το ληθηθῶς παρειδύεται, δίκην κλέπτου. Εἰπὼν
 δὲ, *Προσέχετε, τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν*
ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, οὐκ ἔστι μέχρι τοῦ-
του, ἵνα μὴ, διὰ τὸ βλέπειν τινὰς, παραδράμῃς τῶν
δοῦσων· ἀλλὰ προσέθηκε, Πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐ-
τοῖς λέγων, Προσέχετε, μὴ διὰ τοῦτο ποιεῖν αὐτὴν
 ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς. Εἰ
 γὰρ μὴ διὰ τοῦτο ταύτην (92) ποιήσετε, οὐδὲν κω-
 λίσαι καὶ ἐμπροσθεν αὐτῶν ταύτην ποιεῖν. Ὁ σκο-
 πὸς γὰρ αὐτῆς ἐξετάζεται, οὐχ ὁ τρόπος. Ἔστι γὰρ
 καὶ ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων ποιοῦντα, μὴ ποιεῖν
 πρὸς ἐπίδειξιν, [ἔταν (93) τις διὰ μόνην ποιῆ συμ-
 πάθειαν καὶ μὴ ἐμπροσθεν αὐτῶν ποιοῦντα, ποιεῖν
 πρὸς ἐπίδειξιν,] ἔταν μὴ διὰ ταύτην (94) ποιῆ, ἀλλὰ
 διὰ τὸ κηρυχθῆναι ὑπὸ τοῦ ἐλεηθέντος.

Μισθὸν δὲ, φησὶν, οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ Θεῷ, διότι
 παρὰ ἀνθρώποις ἐζητήσατε μισθὸν τῆς τοιαύτης
 ἐλεημοσύνης, τὸν ὑπὲρ ταύτης ἔπαινον. Συνεχῶς
 ἐκτίθεισιν ἐν τοῖς λόγοις τὸν Πατέρα τὸν ἐν τοῖς
 οὐρανοῖς, ἐντρέπων αὐτούς, ὅτι Πατέρα ἔχοντες
 οὐρανοῦ, γένηται φρονοῦσαι, καὶ ἅμα παραθήγων εἰς
 τὴν πολιτεύεσθαι ἀξίως τοιοῦτου Πατρός.

Ὅταν — αὐτῶν. Ἐπιτείνει τὴν ἀποτροπὴν τῆς
 πρὸς ἐπίδειξιν ἐλεημοσύνης. *Μὴ σαλπίζης* δὲ,
 ἀντὶ τοῦ, μὴ δημοσιεύσης, πρὸς τὸ γνωσθῆναι τοῖς
 ἀνθρώποις. Οἱ γὰρ σαλπίζοντες πρὸς τὸ ἀκου-
 σθῆναι τῷ πλήθει σαλπίζουσι. Φασὶ δὲ τινες, ὅτι οἱ
 ὑποκριταὶ τότε διὰ σάλπιγγος συνεκάλουν τοὺς δε-
 ομένους. Ὑποκριτὴς δὲ ἐστίν, ὁ ἕτερον μὲν ὦν,
 ἕτερον δὲ φαινόμενος, δι' ἀνθρωπίνην ἀρέσκειαν.
 Κάκεινων γὰρ τὸ μὲν προσωπεῖον ἐλεημοσύνης ἦν·
 τὸ δὲ πρόσωπον, δοξομανίας. Ἀπέχουσι δὲ, ἀντὶ
 τοῦ, ἔχουσι.

Σοὺ δὲ—σοι (95). Εἰπὼν, πῶς δεῖ μὴ ποιεῖν, λοι-
 πὸν λέγει, καὶ πῶς δεῖ ποιεῖν.

Ἐναυθὰ δὲ, διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, τοὺς ἐγ-
 γυτάτους καὶ οικειωτάτους ἠνέχετο. Οὐδὲν γὰρ σοι
 τῆς χειρὸς σου ἐγγύτερὴν τε καὶ οικειότερον. Μῆ δὲ

A gloriam, quam etiam avellit, postquam egregia
 plantavit virtutum opera : non enim prius pullulat,
 sed post ipsa. Est namque inanis gloria bene
 quippiam operari ad hominum ostentationem. Et
 vide unde eam incipiat expellere ; ab eleemosyna
 videlicet, oratione et jejunio : quia his maxime bonis
 operibus libenter insidiatur. Sicut Phariseus cum
 inani gloria orabat, dicens : *Jejunio bis in Sabbato :*
*decimus do omnium quæ possideo*¹³.

Dicit autem : *Attendite*, insinuans feram hanc
 latenter in modum furis irreperere. Dicens vero :
Attendite ne eleemosynam vestram præstetis coram
hominibus, non illi permansit, quasi vellet ut indig-
 entem præcreas, ne qui hoc videant, sed addidit :
Ut conspiciamini ab eis ; ac si diceret : *Attendite ne*
propter hoc eam coram hominibus tribuatis, ut
 dederitis, nihil vetat etiam coram ipsis eam tradere.
 Finis namque ejus queritur, non modus. Contingit
 enim et coram hominibus tribuentem non ad
 ostentationem præbere, quando quis sola motus
 compassione præbet ; et non tribuentem coram
 hominibus, ad ostentationem tribuere, quando non
 inductus compassione præbet, sed ut pro compas-
 sivo prædicetur (j).

Præmium, inquit, non habetis apud Deum, quia
 apud homines talis eleemosynæ præmium quæsi-
 stis, puta laudem propter ipsam. Ponit autem sem-
 per inter alia verba *Patrem qui in cælis est*, admo-
 nens ipsos, ut Patrem in cælis habentes, terrenum
 despiciant, simul etiam incitans, ut hujusmodi
 Patre digne conversentur.

Vers. 2. *Cum — suam*. Auget dehortationem
 eleemosynæ ad ostentationem præstite. *Ne tuba*
canas, id est, ne publiques. ut ab hominibus agno-
 scantur. Qui enim tuba canunt, ut a multitudine
 audiantur, buccinant. Quidam autem dicunt, quod
 illo tempore hypocritæ tuba convocabant indigen-
 tes. Est autem hypocrita qui alius apparet propter hu-
 manam comitatem (k). Vultus siquidem, aut potius
 larva illorum, misericordiæ est, natura vero per-
 sonæ insanam gloriæ appetentiam indicat. *Referunt*
autem, hoc est, auferunt, habent mercedem suam.

Vers. 3. *Te vero — reddet tibi*. Postquam dixit,
 quomodo oporteat non præbere, nunc dicit quomo-
 do præstare oporteat.

Per sinistram autem manum, eos qui in proximo
 sunt ac familiares significavit : nihil enim manu tua
 vicinius ac familiarius est. Neque hi, inquit, dexteræ

¹³ Luc. xviii, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(90) τότε, pro τε A.

(91) Quæ est interpretatio vocabuli τοῦ Σαββάτου.
 Ila etiam Chrysost. tom. VII, p. 352.

(92) Forte ποιήσῃτε.

(93) Inclusa exciderunt, ob duplex ἔταν, A.

(94) intell. τὴν συμπάθειαν.

(95) Uterque meus in fine versus omittit, ἐν τῷ
 φανερῷ. Hentenus tamen habebat, in propatulo.

(j) Pro compassio prædicetur. Ab eo, cujus mi-
 seritas est, prædicetur.

(k) Propter humanam comitatem. Studio placendi
 hominibus.

tuæ eleemosynam agnoscant. Aut per hyperbolen est sermo, nempe, Et ipsam sinistram lateat dextera : per quod manifestatur plurimum oportere latere.

† Alia etiam ratione, dextra quidem est virtus, sinistra autem vitiositas. Ne igitur noscat vitiositas facta virtutis per communionem, sed sine communionem vitii honestum et bonum fiat.

Consequenter vero addidit, quod Deum habeas conspectorem ac testem, qui more patris gaudet videns bona filiorum opera : quodque non perdes quæ dederis, sed ab ipso recipies omnino eleemosynæ præmium. Non dixit autem unde facere oporteat, puta quod e justis sacculis : hoc nempe omnibus notum erat. Præterea superius quoque beatos prædicavit esurientes et sitiētes iustitiam¹³.

Vers. 5. *Et cum — suam.* Angiportus quidem sunt vici angusti, per quos pauci possunt incedere. Plateæ vero viæ publicæ, per quas multi simul incedere possunt, † quas nos εξαέρους appellamus, tanquam subtiliales.

Vers. 6. *Tu autem — propatulo.* Similiter et hic cum dixisset, quomodo oporteat non facere, dicit etiam quo pacto facere oporteat, et hoc docendi modo frequenter usus est. *Patri vero tuo qui est in occulto,* hoc est, invisibili. Rursum etiam dicit, quod *Qui videt in occulto, persolvat tibi in propatulo :* manifestans, quod si spectatores quæris, habes pro omnibus Deum ipsum. Si vero et homines habere cupis contemplatores, habebis etiam hos tempore præconii ac retributionis præmii : nec multos solum, sed omnes : nec homines tantum, sed etiam angelos et archangelos, omnesque cælestes virtutes. Quodsi nunc manifestas bona opera tua, et præmium quod expectabas a Deo perdis : et homines ipsi te condemnabunt, tanquam inanis gloriæ appetitorem. Cum ergo liceat et mercedem bonorum operum accipere, et publice coram tot tantisque prædicari, si paululum sustineas, quomodo non omnino stultum ac irrationabile erit utrisque his excidere, et præsentî theatro illud permutare ?

Hic autem sermo per anagogem accipiendus est. Cubiculum siquidem mens est, pulcherrimum cogitationum domicilium. Ostium vero sedes sensuum, oculus, auris, etc., per quæ malæ ingrediuntur cogitationes, quæ virtutum prædantur divitias.

Quid ergo? non oportet in ecclesia orare? Maxime quidem, sed non ut appareas hominibus : hoc enim tanquam hypocritarum opus condemnavit : sed ut tibi ipsi Deum reddas propitium. Contingit enim aliquem inter plurimos orare,

¹³ Matth. v, 6.

Varie lectiones et notæ.

(96) Inclusa in margine habet A. Carebat iis Heutenius.

(97) Hæc non recte cohærent. Interpono τῷ, quod

οὔτοι, φησί, γνώτωσαν τῆς δεξιᾶς σου τὴν ἐλεημοσύνην. Ἡ καὶ καθ' ὑπερβολὴν ὁ λόγος, ὅτι καὶ αὐτὴν λαθῆτω ἡ δεξιὰ τὴν ἀριστεράν, δι' οὗ θηλοῦται τὸ δεῖν λίαν λανθάνειν.

[Καὶ (96) καθ' ἕτερον δὲ λόγον, δεξιὰ μὲν, ἡ ἀρετὴ, ἀριστερὰ δὲ, ἡ κακία. Μὴ γνώτω οὖν ἡ κακία τὴν πρᾶξιν τῆς ἀρετῆς, δι' ἐπιμειξία, ἀλλ' ἀμιγῆς ἐνεργείσθω τὸ καλόν.]

Τὸ δὲ ἐξῆς προσέθηκε, διδάσκων, ὅτι τε τὸν θεὸν ἔχεις συνίστορα, τὸν δίκην πατρὸς χαίροντα (97) βλέπειν τὰ σὰ κατορθώματα, καὶ ὅτι οὐκ ἀπολέσεις, ἀ δίδως, ἀλλὰ πρ' αὐτοῦ πάντως ἀπολήψῃ τὴν ὑπερ τῆς ἐλεημοσύνης μισθόν· οὐκ εἶπε δὲ, πῶθεν χρῆ ποιεῖν ἐλεημοσύνην, οἷον διὰ ἀπὸ δικαίων πόρων. Πᾶσι γὰρ τοῦτο γνώριμον ἦν. Ἄλλως τε καὶ ἀνατέρω τοὺς πεινῶντας· καὶ δειψῶντας τὴν δικαιοσύνην ἐμακάρισε.

Καὶ ἔταρ — αὐτῶν. Στανωποὶ μὲν εἰσιν αἱ στεναὶ ἔδοι, δι' ὧν ὀλίγοι βαδίζουσιν, ἃς ἡμεῖς ἐμβόλους καλούμεν· πλατεῖαι δὲ, αἱ λευκόφοροι, δι' ὧν πολλοὶ ἄμα βαίνειν δύνανται, ἃς (98) ἡμεῖς εξαέρους λέγομεν, ὡς ὑπαίθρου.

Σὺ δὲ — φανερόν. Ὅμοίως κἀναυθα εἰπὼν, πῶς δεῖ μὴ ποιεῖν, λέγει, καὶ πῶς δεῖ ποιεῖν, καὶ τοῦτω τῷ τρόπῳ πολλαχῶς τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ κίχρηται. Τῷ Πατρὶ σου δὲ, τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀντὶ τοῦ, τῷ ἀοράτῳ. Πάλιν δὲ προσέθηκεν, ὅτι Ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοὶ ἐν τῷ φανερόν, δηλῶν, ὅτι, εἰ ζητεῖς θεατὰς, ἔχεις ἀντὶ πάντων αὐτὸν τὸν θεόν· εἰ δὲ καὶ ἀνθρώπους θέλεις θεωροῦς, ἔχεις καὶ τοὺτους ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀναβήσεώς· τε καὶ μισθαποδοσίας, καὶ οὐ πολλοὺς, ἀλλὰ πάντας, καὶ οὐκ ἀνθρώπους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγγέλους, καὶ ἀρχαγγέλους, καὶ πάσας τὰς ἐπουρανίους δυνάμεις. Νῦν γὰρ εἰ φανεροὶ τὰ κατορθώματά σου, καὶ τὸν ἀπὸ θεοῦ μισθὸν ἀπέλλεις, καὶ οἱ ἄνθρωποι καταγνώσκονται σου, ὡς κενόδοξοι. Ὅταν οὖν ἔξεστι, καὶ μισθὸν τῶν κατορθωμάτων λαβεῖν, καὶ ἀνακηρυχθῆναι ἐν τῷ φανερόν, ἐνώπιον τοσοῦτων, ἀναμείναντα μικρὸν, πῶς οὐ παντάπασιν ἀλόγιστον καὶ μωρὸν, ἀμφοτέρων τούτων ἔκπεσειν, καὶ τοῦ θεάτρου ἐκτείνου τὸ παρὸν ἀλλάξασθαι θεάτρον;

Ἐἴη δ' ἂν κατὰ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον ταμείων μὲν ὀνοῦς, τὸ κάλλιστον οἶκημα τῶν νεημάτων· θύραι δὲ, τὰ αἰσθητήρια, ὀφθαλμοὶ, ἀκοή, καὶ τὰ λοιπὰ, δι' ὧν εἰσερχόμενος ὁ πονηρὸς· λογισμὸς συλῆ τὸν πλοῦτον τῆς ἀρετῆς.

Τί οὖν; ἐν ἐκκλησίᾳ οὐ δεῖ προσεύχεσθαι; Σφόδρα μὲν ἀλλὰ μὴ, ὅπως φανῆς τοῖς ἀνθρώποις· τοῦτο γὰρ τῶν ὑποκριτῶν κατηγορήσεν· ἀλλ' ὅπως πλεωνσταυτῷ τὸν θεὸν ποιήσης. Ἔστι γὰρ καὶ ἐν μέσῳ πολλῶν προσευχόμενόν τινα, μὴ ἁμαρτάνειν,

facile absorpsit tā.

(98) Ab ἃ; ad ὑπαίθρου; omiserat Heutenius.

[ἔταν (99) μὴ πρὸς ἐπίδειξιν προσεύχεται· καὶ ἐν Α ταμίειφ κεκλεισμένῳ προσευχόμενον, ἀμαρτάνειν,] ἔταν τούναντιον ποιῆ· Παναχοῦ γὰρ ὁ Θεὸς τὸν σκοπὸν ἐξετάζει τοῦ γινομένου. Ὑποκριτὰς δὲ καὶ τούτους ἐκάλεσεν, ὡς σχῆμα μὲν ἔχοντα· προσευχομένου, γνῶμην δὲ δοξομανοῦς.

Προσευχόμενοι — ἔθνηκοι. Βαττολογίαν μὲν λέγει, τὴν περὶ τῶν μὴ προσηκόντων αἰτησιν, ὡς περὶ πλοῦτου, περὶ δόξης, περὶ δυναστείας, καὶ τῶν τοιούτων, ὅσα οὐτε ψυχὴν ὠφελοῦσιν, οὐτε σώματι πρὸς οὐστάσιν εἰσιν ἀναγκαῖα. Ἐθνηκοὺς δὲ φησι, τοῦ· ἀπίστους. Ἐπεὶ δὲ οὗτοι οὐ μόνον αἰτούσι, περὶ τῶν μὴ προσηκόντων, ἀλλὰ καὶ μακρὰς ποιούμενοι τὰς ἐπὶ τοῖς τοιούτοις αἰτήσεις, δοκοῦσι πείθειν, ἐν τῷ μακρολογεῖν, διαβάλλει τὴν τοιαύτην αὐτῶν ὑπόληψιν εἰρηκῶς.

Δοκοῦσι — εἰσακουσθήσονται. Δοκοῦσι· μὲν, οὐκ ὀρθῶς δέ.

Μὴ οὖν—αἰτεῖσαι αὐτόν. Οἶδε, τίνων χρῆζετε, καὶ πρὸ τοῦ αἰτεῖσαι αὐτὸν ὅλως περὶ τινος. Καὶ λοιπῶν, οὐ χρὴ αἰτεῖν τὰ μὴ χρειώδη, μηδ' ἀναγκαῖα, καθὼς εἰρήκαμεν, ὅπερ ἐστὶ βαττολογία. Ἐπεὶ καὶ πατὴρ δυσχεραίνει κατὰ παιδῶν αἰτούντων τὰ μὴ προσήκοντα. Καὶ εἰ οἶδεν, ὧν χρῆζόμεν, διατὶ ὅλως περὶ τούτων αἰτοῦμεν αὐτόν; Πάντως οὐχ ἵνα διδῶμεν, ἀλλ' ἵνα δεῖξωμεν, ὅτι αὐτὸν ἔχομεν καὶ τροφία καὶ δεσπότην, καὶ ἵνα, ἀναρτῶντες μόνου πύτου τὴν ἐλπίδα τῆς προνοίας καὶ σωτηρίας ἡμῶν, ἐπικἀμπωμεν εὐχερέστερον.

Ὡς μὲν γὰρ πατὴρ, καὶ οἶδεν ὧν χρῆζόμεν, καὶ ἔτοιμός ἐστι παρέχειν τὰ χρειώδη ζητεῖ δὲ ὅμως καὶ τὴν παρ' ἡμῶν αἰτησιν, διὰ τὰς δηλωθείσας αἰτίας. Ταῦτα διδάξας, παραδίδωσι καὶ τύπον εὐχῆς, οὐχ ἵνα ταύτην μόνην τὴν εὐχὴν εὐχόμεθα, ἀλλ' ἵνα, ταύτην ἔχοντες πηγὴν εὐχῆς ἐκ ταύτης ἀρβύλωμεθα τὰς ἐννοίας τῶν εὐχῶν.

Ὅτως — ὁμοίως. Πῶς;

Πάτερ — οὐρανοῖς. Ἐκάστην λέξιν ἐξεταστέον. Κελεύει γὰρ λέγειν, τὸ, Πάτερ μὲν, ἵνα (1) μιμησώμεθα τῆς ἀνωθεν εὐγενείας, καὶ οἷας δωρεὰς ἐξιώθημεν, υἱοθετηθέντες τῷ Θεῷ, καὶ ἵνα ἄξως Πατρὸς τοιούτου πολιτευώμεθα· ὁ γὰρ φράζων μὲν βῶν, Πατέρα δὲ ἑαυτοῦ τὸν Θεὸν ὀνομάζων, καταψεύδεται καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ ἑαυτοῦ. Τὸ δὲ Ἡμῶν, ἵνα γινώσκωμεν, ὅτι ἀδελφοὶ ἀλλήλων οἱ πιστοὶ πάντες· ἐσμὲν, κοινῶς υἱοθετηθέντες τῷ ἐνὶ καὶ μόνῳ Θεῷ, καὶ ἵνα τοῦτο συνεχῶς ὁμολογοῦντες, μὴ καταπειρώμεθα τῶν ταπεινῶν, μηδὲ ὅλως ἐναντίον τι κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἢ μελετῶμεν, ἢ λέγωμεν,

Variae lectiones et notæ.

(99) Includa exciderunt. In causa fuit duplex ἔταν. Α.

(1) Colloquentes, ob humilia. Profitentes, contra humiles.

PATROL. GR. CXXIX.

(1) ἵνα ἀναμιμνησκώμεθα Α.

nec tamen peccare, quando non ad ostentationem orat. Et contingit in rubiculo clauso orantem peccare, cum e diverso fecerit. Deus enim qui ubique est, facti discutit finem. Hypocritas autem et hos vocavit, formam quidem orantium habentes, mentem vero anhelantium ad inanem gloriam

Vers. 7. *Orantes — ethnici.* Multiloquii vitium βαττολογία dicitur, cum pluribus verbis petitio fit de his quæ non conveniunt: puta de divitiis, gloria, potentatu, aliisque similibus, quæ nec animæ prosunt, nec ad corporis consistentiam sunt necessaria. Ethnicos vero dicit infideles. Quia autem hi non solum ea petunt quæ non conveniunt, sed et longas faciunt de hujusmodi rebus petitiones, putantes verborum multitudine persuadere, hanc ipsorum opinionem hoc modo condemnat.

Vers. 7. *Putant — exaudiendi sint.* Putant quidem, at non recte.

Vers. 8. *Ne ergo — ab illo petatis.* Novit quæ vobis expediant, priusquam ab illo quidquam omnino petatis. Non oportet itaque petere, quæ nec utilia sunt nec necessaria, sicut diximus, quod est battologiæ vitium. Quia enim pater est, indignatur filiis petentibus quæ non conveniunt. Verum si novit quibus nobis sit opus, cur hæc omnino ab eo postulamus? Plane non ut ipsum doceamus, sed ut demonstremus, quod eum habemus educatorem ac Dominum, utque ab ipso solo pendentes, facilius eum flectamus qui spes est salutis ac providentiæ nostræ.

Tanquam pater enim et novit quibus nobis opus sit, et tribuere paratus est, quæ necessaria sunt aut utilia; exigit tamen, ut ob dictas causas nos illa petamus. Hæc postquam docuit, præbet etiam modum orationis, non ut hac tantum oratione precemur, sed ut habito orationis fonte, ab ipso precationum intelligentiam hauriamus.

Vers. 9. *Sit — vos.* Quonam modo?

Vers. 9. *Pater — cælis.* Singulæ dictiones ponderandæ sunt. Jubet enim ut dicamus, *Pater*, ut celestem cognationem ad memoriam revocemus, et quo munere affecti simus, puta divina adoptione, et ut digne tali patre conversemur. Qui enim prave vivens Deum vocal Patrem suum, et in Deum, et in seipsum mentitur. *Nostrum* autem dicimus Patrem, ut agnoscamus quod fratres inter nos mutuosimus fideles omnes: communiter ab uno soloque Deo adoptati, et ut de hoc continue colloquentes, ob humilia (!) non extollamur: neque omnino adversus fratres nostros vel cogitemus quidpiam, vel

loquamur, vel faciamus, sed pro nobis invicem precemur.

Additur autem: *Qui es in caelis*, ut caelum semper prospiciamus, audito quod ibi sit Pater noster: magis autem ut id ipsum dicamus nos, ac terrena despiciamus, et eo ascendere per virtutum scalas festinemus, ubi est Pater noster. Dicentes autem Deum esse in caelo, nequaquam ipsum in caelo conclusum circumscribimus; non enim loco capi aut circumscribi potest. Nam ubique esse dicitur Deus, maxime tamen in locis dignioribus, quod ipsius magis susceptibilia videantur. Propter hoc igitur in caelo esse dicitur, quia illud purissimum est, in quo sunt astra, virtutes (m) ac turbae sanctorum, quibus datur requies (n).

† Chrysostomus sane totam hanc orationem traditam, ad Filium refert. Siquidem et hic Pater noster dicitur, tanquam creator, provisor et magister. Juxta hunc autem sermonem diè quoque poterit et Spiritus sanctus Pater noster. Itaque et proprie ad singulas Personas, et communiter ad trinam unamque Deitatem referri hæc possunt.

Vers. 9. *Sanctificetur nomen tuum. Sanctificetur*, hoc est, glorificetur; si enim juxta virtutis normam conversamur, glorificatur Deus ab his, qui nos conspiciunt: *Luceat*, inquit, *lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in caelis est*¹⁶. Cum igitur in se gloriosum sit nomen tuum, glorificetur etiam per nostram conversationem.

Vers. 10. *Adveniat — tuum*. Regnum nunc vocat secundum adventum ipsius, in quo cum multa gloria apparebit. Hoc autem petendum addidit, ut quod petimus agnoscentes, preparati ad ejus occursum per omnia simus. Preparari enim est optare ut veniat iudex.

Potest quoque et alio modo dici: Veniat ad nos regnum tuum, id est, impera tu nobis, et non diabolus; tu nobis suadeas, ac per tua mandata jubeas, et non ille.

Vers. 10. *Fiat — terra*. Fiat voluntas tua in terra ab hominibus, quemadmodum in caelo fit ab angelis; de quibus dixit David: *Ministri ejus, qui faciunt voluntatem ipsius*¹⁶. — *Adveniat autem et fiat*, licet per verba dicantur imperativa *ελθέτω* et *γενηθήτω*, sumuntur tamen pro optativis. Optamus enim ac precamur hæc, eo quod etiam

¹⁶ Matth. v, 16. ¹⁷ Psal. cii, 21.

Variae lectiones et notæ.

(?) Inclusa in margine habet A.

(m) *In quo*—virtutes. Et quia in eo sunt virtutes, potestates ab omni materie concrecione liberæ. *Ανάμεις δὲλοι*, sunt angeli.

A ἡ διαπραττώμεθα, καὶ ἵνα κοινῶς ὑπὲρ ἡμῶν εὐχόμεθα.

Τὸ δὲ, Ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἵνα πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ βλέπομεν, πατρίδα τοῦτον ἡμῶν ἀκούοντες, μᾶλλον δὲ αὐτοὶ τοῦτο λέγοντες, καὶ ἵνα τῶν γηίνων καταφρονῶμεν, ἐκεῖ σπεύδοντες ἀναβῆναι, διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν κλίμακος, οὗ οὐ Πατὴρ ἡμῶν ἐστὶ. Ἐπὶ οὐρανῷ δὲ τὸν Θεὸν εἶναι λέγοντες, οὐκ ἐν οὐρανῷ αὐτὸν συγκλείοντες περιγράφομεν· ἀχώρητος γὰρ ἐστὶ καὶ ἀπερίγραπτος· ἀλλὰ πανταχοῦ μὲν εἰς αὐτὸν λέγεται ὁ Θεός, μάλιστα δὲ ἐν τόποις ἀξίοις, διὰ τὸ μᾶλλον αὐτοῖς εἶναι δεκτικοῦς αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο τοῖσιν ἐν τῷ οὐρανῷ λέγομεν εἶναι τὸν Θεόν, διότι καθαρώτατος ὁ τόπος ἐκεῖνος, καὶ διότι ἐν αὐτῷ εἰσὶν αἱ δυνάμεις, καὶ οἱ δῆμοι τῶν ἁγίων.

B οἷς ἐπαναπύεται.

[Ὁ (2) μὲν Χρυσόστομος; πρὸς τὸν Υἱὸν ἀναπέρεσθαι τὴν παραδοθεῖσαν ταύτην ἕλην προσευχὴν ἐπέφησε. Λέγεται γὰρ καὶ οὕτως Πατὴρ ἡμῶν, ὡς δημιουργός, καὶ κτίστης, καὶ προνοητής, καὶ διδάσκαλος. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον λέγοιτ' ὁ Πατὴρ ἡμῶν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Δοιοῦν οὖν καὶ ἰδικῶς πρὸς ἕκαστον τοῦτων ἀναχθεῖν αὐτὸν, καὶ κοινῶς πρὸς τὴν ἐν τούτοις μίαν Θεότητα.]

Ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου. Ἀγιασθήτω, ἀντὶ τοῦ, Δεξασθήτω. Ἡμῶν γὰρ πολιτευομένων ἐναρέτως, δοξάζεται παρὰ τῶν ὁρώντων ὁ Θεός. *Λιμψάτω* γὰρ, φησί, *τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλά ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Δεδοξασμένον οὖν ὑπάρχον τὸ ὄνομά σου, δεξασθήτω καὶ διὰ τῆς πολιτείας ἡμῶν.

Ἐλθέτω — σου. Βασιλείαν δὲ νῦν, τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν φησὶν, ὡς μετὰ πολλῆς ὁδοῦ ἐσομένην. Τοῦτο δὲ προσέταξεν αἰτεῖν, ἵνα γινώσκοντες, ὅπερ αἰτοῦμεν, ἐμπαράσκειοι πρὸς ὑπαντήν αὐτοῦ διὰ παντός εἴημεν. Ἐμπαράσκειοι γὰρ, τὸ ζητεῖν ἐλθεῖν τὸν δικαστήν.

Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος εἰπεῖν, ὅτι Ἐλθέτω ἐφ' ἡμᾶς ἡ βασιλεία σου, τουτέστι, βασιλευθεύημεν ὑπὸ σοῦ καὶ μὴ ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ σὺ πείσεις καὶ ὑποτάξεις ἡμᾶς τοῖς σοῖς προτάγμασι, καὶ μὴ ἐκείνος.

Γενηθήτω — γῆς. Γενηθήτω τὸ θέλημα σου, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, παρὰ τῶν ἀνθρώπων, ὡς γίνεται ἐν οὐρανῷ, παρὰ τῶν ἀγγέλων, περὶ ὧν εἶπεν ὁ Δαυὶδ· *Δειτουργοὶ αὐτοῦ, ποιοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ*. Θέλημα δὲ Θεοῦ, αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ. Εὐκτακτὸν δὲ καὶ τὸ, Ἀγιασθήτω, καὶ τὸ, Γενηθήτω. Εὐχόμεθα γὰρ ταῦτα, διὰ τὸ χρῆζειν πρὸς ταῦτα καὶ τῆς

παρὰ Θεοῦ βοηθείας. Καὶ τὰ λοιπὰ δὲ ῥήματα, ἅ

ad ea divino nobis opus est auxilio. Sic reliqua quæ sequuntur verba, optativa sunt, quanquam videantur imperativa.

Τὸν ἄρτον — σήμερον. Εἰδὼς, τὴν μὲν ἀγγελικὴν φύσιν ἀπροσδετῆ τροφῆς, τὴν ἀνθρωπίνην δὲ ταύτης ἐπιδετῆ, προσέταξεν αἰτεῖσθαι τὸ ἀναγκαῖον τῆς φύσεως. Ἄρτον δὲ ἡμῶν εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, Τὸν δὲ ἡμᾶς γενόμεον. Ἐπιούσιον δὲ προσηγόρευσε, τὸν ἐπὶ τῆ οὐσίᾳ καὶ ὑπάρξει καὶ συστάσει τοῦ σώματος ἐπιτήδειον. Ἡ κατὰ τὴν (2*) Χρυσόστομον, ἐπιούσιον εἶπε, τὸν ἐφήμερον. Ἐω (3) γὰρ ὀνομάζομεν τὴν ἡμέραν. Προσέθηκε δὲ καὶ τὸ σήμερον, φανερώτερον ἀπάγων ἡμᾶς τοῦ μὴ (4) φροντίζεῖν περαιτέρω. Βούλεται γὰρ, τοῖς πιστοῖς ἐν ταῖς εὐχαῖς ἄρτον μόνον αἰτεῖν, καὶ τοῦτον σήμερον μόνον, καὶ μὴ μερὶ νῦν περὶ τῆς ἐπιούσης; ἡμέρας, διότι οὐκ οἶδαμεν, εἰ καὶ ἐν αὐτῇ ζήσομεν. Καὶ λοιπὸν περιττόν ἐστι μεριμνᾶν περὶ (5) ἡμέρας, ἧς, οὐκ οἶδαμεν, εἰ φθίσομεν τὸ διάστημα. Τοῦτο δὲ καὶ προῶν, διὰ πλείονων λόγων ἐπέταξε, λέγων· Μὴ μεριμνήσητε εἰς τὴν αὐριον. Οὕτω γὰρ ἂν εὐσταλεῖς ἐσόμεθα, ὀλίγα μὲν ὑπείκοντες τῷ ἀναγκαίῳ τῆς φύσεως, τὰλλα δὲ τρεπόμενοι πρὸς ἐργασίαν κευματικὴν.

Vers. 11. *Panem* — *hodie*. Sciens quidem naturam angelicam nequaquam cibo indigere, humanam vero hujus esse indigentem, jussit quod naturæ necessarium est peti. *Panem autem nostrum* dixit, hoc est, propter nos formatum; *supersubstantialiam* vero appellavit, quia ad corporis substantiam, vitam, ac constitutionem conveniens est. Vel juxta Chrysostomum ἐπιούσιον dixit, id est, *quotidianum*. Addit etiam, *hodie*: a cura nos abduccens insequentis temporis. Vult enim fideles panem tantum petere, et hunc tantum hodiernum, nec angere insequentem die, cum neque sciamus an etiam in ipso vivemus. Superfluum est itaque sollicitum esse de die, ad cujus spatium utrum pertingemus ignoramus. Hoc quoque insequentibus jubet pluribus verbis, dicens inter cætera: *Ne solliciti sitis in crastinum* 16. Ita nempe expediti erimus, pauca naturæ necessitati concedendo, reliqua vero ad operationem spiritualem tribuendo.

[Εἰδὼς (6) δὲ, καὶ τὸν τῆς ψυχῆς ἄρτον αἰτεῖν. Χρῆζει γὰρ καὶ αὐτῇ τροφῆς ἐπιούσιου, λέγω δὲ τῆς ἁπλοῦς ἐλλάμψους, καὶ ἐπιχορηγίας τῆς θείας γνώσεως.]

Æquum etiam est, animæ quoque panem petere. Indiget enim et ipsa supersubstantiali cibo: dico sane illuminatione cœlesti, utque divina ei cognitio præbeatur.

Καὶ — ἡμῶν. Ἐπιστάμενος τὸ πρὸς ἀμαρτίαν εὐδίσθητον τῆς φύσεως ἡμῶν, καὶ προγινώσκων, ὅτι καὶ μετὰ τὸ λουτρὸν τῆς καλυγενεσίας ἀμαρτήσομεν, καλεῖται παρακαλεῖν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτημάτων, ὅπερ ὀφειλόμενα ὀνόμασεν. Ὄφειλημα γὰρ, καὶ τὸ ἀμάρτημα, ὡς καὶ αὐτὸ ποιοῦν ὑπεύθυνον τὸν ἄνθρωπον, ὡσπερ καὶ τὸ χρέος. Παρακαλοῦντες δὲ ὑπὲρ ἀφέσεως; αὐτῶν, ἀναμνησκόμεθα τε αὐτῶν, καὶ ταπεινούμενοι συντριβόμεθα. Ἀδίκου δὲ καὶ τρέπον, δι' οὗ κάμψαι δυνασόμεθα τὸν θεόν, φημι δὲ, τὸ καὶ ἡμᾶς συγχωρεῖν τοῖς ἀμαρτάνουσιν εἰς ἡμᾶς; τοῦτους; γὰρ ὀφειλάτας εἶπεν· καὶ τοῦτο προβάλλεσθαι, ἀντὶ πάσης ἰκετηρίας, ὡς ἐξελεσθαι ἡμᾶς δυνάμενον. Διὸ καὶ μετὰ τὴν πληρῶσαι τὴν διδασκαλίαν τῆς εὐχῆς, πάλιν ἐπανηλαμβάνει τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον. Νῦν δὲ τοῦτο προσέθηκε τῇ εὐχῇ, ἵνα τοῦτο καθ' ἑκάστην πρὸς θεὸν λέγοντες, ἀνάγκην ἔξομεν συγχωρεῖν τοῖς πταίοισιν εἰς ἡμᾶς, φοβούμενοι, (7) μὴ κατακριθῶμεν, ὡς ψευδόμενοι, πρὸς ἀπάτην τοῦ Θεοῦ.

Vers. 12. *Et* — *nostris*. Sciens quam lubrica esset natura nostra ad peccatum; agnoscens quoque et post regenerationis lavacrum, rursus nos esse offensuros, jubet pro peccatis deprecari, quæ etiam debita nominavit: debitum enim et peccatum quasi eadem res, obnoxium reddunt hominem, sicut et ars alienum. Deprecantes autem pro ipsorum remissione, reminiscimur eorum, et humiliati conterimur. Docet quoque et modum, quo Deum flectere possimus: dico sane ut et nos illis ignoscamus, qui in nos peccaverunt: nam hos dixit debitores. Et hoc jubet pro omni forma supplicandi proferri: tanquam id solum potens sit nos liberare. Ideoque completa de oratione doctrina, iterato repetit de hac re sermonem. Nunc autem adfudit orationi, ut nobis hoc quotidie Deo dicentibus, necesse sit illis qui in nos deliquerunt, ignoscere, et metuentibus, ne condemnemur, tanquam mentientes ad fallendum Deum.

16 Matth. vi, 34.

Variae lectiones et notæ.

(2*) i. VII, p. 251.
(3) Ab ἧ ζωῆς. Miror autem, homini Græco hanc interpretationem excidisse. Multi de hoc vocabulo multa et mira dixerunt. Finxit hoc Matthæus ad similitudinem τοῦ περιούσιου. De οὐσία, sensu metaphysico, hic plane non est cogitandum, sed de sensu populari. Ut igitur περιούσιος est largus, copiosus, deinde vero etiam præcipuus, excellens: ita ἐπιούσιος est sufficiens, i. e. ἐπαρκής, χορηγός. Recte scholiasta, quem ad Lucam p. 310 in mea A. T. editione laudavi, explicat οὐσίαν Χριστὸς

non egit cum metaphysicis. Ergo Hieronymiana supersubstantialitas, uti barbarâ est, ita quoque ab hoc loco aliena.

(4) μὴ, abest A.

(5) τῆς, addit A.

(6) Ἐκclusa leguntur in marg. A. Codex B habebat in fine interpretationis versus 10, post vocabula, καὶ μὴ ἐκείνος. Nos, Hentenium secuti, hoc inseruimus.

(7) Α φοβούμενοι ad τοῦ Θεοῦ omittit Hentenius.

Vers 13. *Et ne — tentationem.* Tentatio est A omne certamen, quod dæmonis fraude quomodo-
cunque nobis inductum est, quo animæ nostræ
fortitudo comprobatur. Hoc itaque sermone nos
instruit, ne de nobisipsis confidamus, neque
temerarie tentationibus nos ingeramus, sed prece-
mur ne in tentationem inducamur. Hæc autem
docens, nos quoque inducit ad imbecillitatis nostræ
agnitionem, et modestiam apponit. Atqui Deus
neminem tentat, sicut inquit Jacobus aposto-
lus 17, quomodo ergo dicit: *Ne nos inducas in
tentationem?* Illud sane, *Ne inducas nos*, tantumdem
valet, ac si diceret: *Ne permittas nos induci.* Hoc
autem Scripturæ idioma est. In eo enim quod
permittit, ipse inducere videtur. Omnis siquidem
tentatio a diabolo produciuntur. Verum nullum
attingit hominem, nisi Deus permiserit, cum neque
porcis nocere potuerit, nisi ipso permittente,
veluti manifestus in progressu inuenimus.
Sæpius autem permittit tentationes in nos induci,
aut propter peccata nostra, aut ut manifesta fiat
animæ nostræ fortitudo, quemadmodum docuit
ipsius Job historia. Subet ergo nos quidem precari,
ne in tentationem inducamur; ipse vero cum sit
animarum nostrarum moderator, interdum quidem
permittit, quandoque vero prohibet, juxta quod
utrumque expediens est. Quare non inductis
quidem tentationibus, ab iis cavere debemus (o):
ubi autem inductæ sunt, viriliter contrastandum
est, ut et modestiæ et fortitudinis specimen præ-
beamus. C

Vers. 13. *Sed — a malo.* Malum quidem hoc in
loco diabolum nominavit, non quod natura malus
sit, sed voluntate. Per antonomasiam autem malum
cum appellavit, tanquam in extremo positum
militiæ. In eo vero quod nos precari jubet ut ab
eo liberemur, ostendit quod atrocissimum ac irre-
conciliabile contra nos gerat bellum; nobisque
divino sit opus auxilio. Solum (p) autem explicavit,
ut ab eo liberari precemur, docens omnis mali
hunc esse causam: et ita solum contra eum inimi-
citiæ convenit exercere, et non contra eos qui ex
inconsiderantia ab eo inducti sunt, nobisque nocue-
runt: quorum misereri potius oportet, ut pote,
ab eo superatorum. D

Alio quoque modo possumus anagogice interprê-
tari quædam in Dominica oratione, ut nomen Patris
sit Filius. Nomen enim, ejus cujus est nomen, de-
clarativum est; et ita Filius Patrem manifestat.

17 Jac. 1, 13

Varie lectiones et notæ.

- (8) ἀνδρία A.
(9) καθάρσειον A.
(10) ἀνδρίας A.
(11) μόνου, abest A.

(o) Ab iis cavere debemus. Deprecandæ sunt.

(p) Solum, etc. Definiit, præcepit autem precari ab illo solo liberari.

Kαὶ μὴ — πειρασμόν. Πειρασμός ἐστι, πᾶς ἀγών,
ἐξ ἐπιχειρίας τοῦ δαίμονος ὁπωσδήποτε ἡμῖν προσ-
γόμενος, δι' οὗ δοκιμάζεται ἡ ἀνδρεία (8) τῆς ψυχῆς
ἡμῶν. Παιδεύει τοίνυν ἡμᾶς ὁ λόγος, μὴ θαρβῆναι
ἐν ταῖς, μηδ' ἐπιπηδῆν τοῖς πειρασμοῖς ὑπὸ θρασύτη-
τος. Τὸ γὰρ εὐχεσθαι, μὴ εἰσενεχθῆναι εἰς πειρασμὸν,
ταῦτά τε παιδεύει, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἡμῶν ἀγει τῆς
ἀσθενείας ἡμῶν, καὶ μετριοφροσύνην ἐντίθησι. Καὶ μὴ
ἐθεὶς οὐδένα πειράζει, καθὼς; φησὶν Ἰάκωβος ὁ ἀπό-
στολος. Πῶς οὖν εἶπα, *Μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρα-
σμόν;* Τὸ *Μὴ εἰσενέγκῃς*, ἀντὶ τοῦ, *Μὴ παραχω-
ρήσης εἰσενεχθῆναι.* Ἰδίωμα δὲ τοῦτο τῆς Γραφῆς.
Ἐν τῷ παραχωρεῖν γὰρ, αὐτὸς εἰσάγειν δοκεῖ. Πᾶ;
μὲν γὰρ πειρασμός ὑπὸ τοῦ διαβόλου προσάγεται,
οὐχ ἄπτεται δὲ τινος ἀνθρώπου, εἰ μὴ παραχωρήσῃ
ὁ θεός. Οὐδὲ γὰρ χοίρους βλάψαι δύναται, μὴ παρα-
χωροῦντος αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο προϊόντες εὐρήσομεν
φανερώτερον. Παραχωρεῖ δὲ πολλάκις ἐπάγεσθαι
ἡμῖν τοὺς πειρασμοὺς, ἢ πρὸς (9) καθάρσειον τῶν
ἀμαρτιῶν ἡμῶν, ἢ πρὸς φανέρωσιν τῆς ψυχικῆς
ἀνδρείας (10) ἡμῶν, ὡς ἡ κατὰ τὸν Ἰωὴ δίδασκεν
ἐπιτορία. Καλεῖται οὖν, εὐχεσθαι μὲν, μὴ εἰσενεχθῆ-
ναι εἰς πειρασμὸν, διὰ τὰς ἀνωτέρω ρηθείας αἰτίας·
αὐτὸς δὲ, οἰκονόμος ὢν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ποτὲ
μὲν παραχωρεῖ, ποτὲ δὲ κωλύει, πρὸς τὸ συμφέρον,
ἐκάτερα. Διὰ τοῦτο, μὴ ἐπαγομένων μὲν τῶν
πειρασμῶν, παραιτητέον αὐτοὺς, ἐπαγομένων δὲ,
ἀνδριστέον, ἵνα καὶ τὸ μέτριον, καὶ τὸ γενναῖον
ἐπιδειξώμεθα.

Ἄλλα — ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Πονηρὸν ἐν ταῦθα,
τὸν διάβολον ὠνόμασεν, οὐχ ὡς φύσει πονηρὸν, ἀλλ'
ὡς προαιρέσει. Κατ' ἐξαιρέτην δὲ πονηρὸν αὐτὸν
ἐκάλεσεν, ὡς καθ' ὑπερβολὴν πονηρὸν. Ἐπιτάξας
δὲ ἡμῖν εὐχεσθαι· ρυθῆναι ἀπ' αὐτοῦ, εἰδείξεν, ὅτι
ἀσπονδον καὶ βαρύτατον ἔχει καθ' ἡμῶν πόλεμον,
καὶ χρεια τῆς ἀνωθεν συμμαχίας. Εὐχεσθαι δὲ ρυ-
θῆναι ἀπ' αὐτοῦ μόνου (11) διωρίσατο, διδάσκων.
ἔτι μόνος οὗτος κακοῦ παντὸς αἰτιός ἐστι, καὶ ὅτι
πρὸς μόνον τοῦτον ἔχθραίνειν χρὴ, καὶ μὴ πρὸς τοὺς
ἐξ ἀφροσύνης κειθόμενους αὐτῷ, καὶ βλάπτοντας
ἡμᾶς, οὐς μᾶλλον ἐλατῆν προσῆκον, ὡς ἤτεθλόντας
αὐτοῦ.

[Ἐτι (12) καὶ τοῦ ἁγίου Μαξίμου εἰς τὸ Ἄγια-
σθήτω τὸ ὄνομά σου, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅνομα μὲν οὖν
τοῦ Πατρὸς, ὁ Υἱός. Καθάπερ γὰρ τὸ ὄνομα δηλωτι-
κὸν ἐστὶ τῆς φύσεως, ἧς ἐστὶν ὄνομα· οὕτω καὶ ὁ

Υἱὸς θελωτικὸς τοῦ Πατρὸς. Βασιλεία δὲ, τὸ ἅγιον (13) Πνεῦμα, διὰ τὸν πλοῦτον τῶν θείων χαρισμάτων. Ἐπεὶ δὲ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ ἐστὶν ἡμῶν, ἁγιαζομένων ἡμῶν, τῶν μελῶν αὐτοῦ, δι' ἁγέλης; αὐτὸς ἁγιάζεται, καὶ ἁγιασθεῖσιν ἐπιφοιτᾷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Θέλημα δὲ τοῦ Πατρὸς ἐν οὐρανοῖς, ἡ λογικὴ τῶν ἐπουρανίων τάξεων λατρεία. Εἰρηκε γὰρ καὶ πρὸς τὸν Δαυὶδ· *Τί γάρ μοι ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ παρὰ τῶν ἀγγέλων, οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ἡ λογικὴ λατρείας θελονούει· καὶ παρὰ σοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τί ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς; οὐδὲν ἕτερον ἢ ταύτην.* Αὕτη γάρ τὸ ἀναγκαῖον καὶ προηγούμενον. Λογικὴ δὲ λατρεία κυρίως, τὸ τείνειν τὸν νοῦν πρὸς τὸν Θεόν, τῷ τε κατὰ παθῶν καὶ δαιμόνων θυμῷ νευρούμενον, καὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ τῶν ἄνω πυρούμενον. Ὁ δ' ἄρτος ἡμῶν διπλοῦς· ὁ μὲν τῇ οὐσίᾳ τῆς ψυχῆς ἐπιτήδειος, ὁ γνωστικὸς, ὅστις ἐπιχορηγείται κατὰ τὴν τῶν δεχομένων δύναμιν· ὁ δὲ, τῇ οὐσίᾳ τοῦ σώματος ἀρμόδιος, ὁ αἰσθητός· καὶ ὁ μὲν ἄνωθεν, ὁ δὲ κάτωθεν παρεχόμενος. Καὶ ὁ περισμῆς δὲ διττός· ὁ μὲν ἐνθάδε, ὁ δὲ ἐνθάδε· καὶ ὁ μὲν ἐκούσιος καὶ γεννήτωρ παθῶν, ὁ δὲ ἀκούσιος, καὶ ἀναίρετης παθῶν. Τὸν μὲν οὖν ἐκούσιον φεύγειν χρὴ· τὸν δ' ἀκούσιον ἀπεύχεσθαι μὲν διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν, ἐπιλήθοντα δὲ ὑπομένειν γενναίως, ὡς καθαρτήριον. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλο περισμῶν εἶδος, τὸ δοκιμαστήριον. Ἀπὸ τοῦ πονηροῦ δὲ ἡ τοῦ δαίμονος, ἡ τοῦ πράγματος.]

Ὅτι— Ἀμήν. Ἀκροτελεύτιον τῆς εὐχῆς, εὐγνωμοσύνη τῶν εὐχομένων, καὶ εὐφημία τοῦ Θεοῦ. Νοεῖται γάρ· Πληρωθήτωσαν, ἃ ἠϋξάμεθα, διότι σὺ Βασιλεὺς ἡμῶν, καὶ δυνατὸς εἰς ἅπαν, καὶ δεδοξαμένος αἰεὶ. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, *Εἰς τοὺς αἰῶνας.* Ἐπεὶ δὲ τοῦ Ἀμήν, ἀνωτέρω εἰρηται.

Ἐάν — ὁμῶν. Ἐπανάλαβεν, ὡς εἰρήκαμεν, τὸν περὶ τούτου λόγον, καὶ πλατύνει τούτον, δείκνυς, ὅτι περισπούδαστόν ἐστι Θεῷ τὸ τοιοῦτον ἔργον. Καὶ ὅρα μοι φιλανθρωπίας ὑπερβολὴν. Ἡμᾶς ποιεῖ κυρίους τῆς τῶν ἀμαρτημάτων ἡμῶν ἀφέσεως. Ἄλλ' ἴσως ἔρεις, ὅτι πολλὰ καὶ μέγαρα πεπλημμέλητες ὁ ἀδικήσας· ἀλλὰ σὺ πλεῖονα καὶ μείζονα. Καὶ ὁ μὲν εἰς τὸν ὁμόδουλον, σὺ δὲ εἰς τὸν Δεσπότην. Καὶ σὺ μὲν, δεόμενος ἀφέσεως, ἀφήσεις· ὁ δὲ Θεὸς μὴ δέόμενος. Εἰ τοίνυν ἀφήσεις, σεαυτὸν ἠλευθέρωσας. Ἔσθεσας μὲν γὰρ τὸν θυμὸν, ἀπήλασας δὲ τὴν μνησικακίαν, εἰσήγαγες δὲ τὴν φιλανθρωπίαν, ἰλιέσας δὲ τὸν Θεόν, ἐπραγματεύσῃς δὲ τὴν οἰκείαν ἄφρῃσιν.

Ὅταν — νηστεύοντες. Νηστεύοντες, μὴ ἐπιτηθεύετε τὴν σκυθρωπότητα, καθάπερ αἱ σπουδάζοντες

A Regnum autem Spiritus sanctus dicatur, ob divinarum donorum divitias. Quia igitur Christus est caput nostrum, nobis qui membra ejus sumus, per vitæ puritatem sanctificatis et jam ipse sanctificatur; ubi vero sanctificati sumus, accedit ad nos Spiritus sanctus. Voluntas autem Patris quæ sit in cœlis, est rationalis cœlestium virtutum cultus. Dixit enim et ad David: *Quid mihi est in cœlo, ab angelis videlicet? neque enim aliud præter rationalem cultum; et a te homine quid volui super terram? Nihil aliud præter eundem cultum, qui est id quod necessarium est, cæteris præeminens.* Rationalis autem cultus est, mentem ad Deum tendere intensam, ac supernorum desiderio succensam, cum animi impetu adversus mentis perturbationes ac dæmones. Panis vero noster duplex est: unus quidem congruus substantiæ animæ, puta scientia, et hæc præbetur juxta recipientium virtutem; alius vero naturæ corporis, sensibilis videlicet. Et ille quidem superne ministratur, hic autem inferne. Tentatio quoque duplex est, voluptatis videlicet ac doloris, et illa quidem naturalis est, ac perturbationum innatarum; hæc vero involuntaria est, et perturbationum naturæ adversantium. Voluntariam igitur fugere oportet, involuntariam vero devitare quidem propter nostram imbecillitatem; at ubi venerit, tanquam purgativam viriliter sustinere. Est quoque et aliud tentationum genus, sumendæ videlicet experientiæ. A malo autem, dæmone scilicet vel opere.

Vers. 13. *Quia — Amen.* Extrema orationis pars est, eorum qui orant animi gratitudo, utque Deum benedicant. Sic ergo intelligitur: Complacentur hæc quæ postulamus; tu enim Rex noster es, potens ad ea conferenda, semperque gloriosus. Et hoc indicat quod additur, *in sæcula.* De dictione *Amen* superius dictum est.

Vers. 14. *Si — Vers. 15. vestra.* Iteravit, ut diximus, de hac re sermonem ipsumque dilatat, ostendens hujusmodi opus esse Deo maxime acceptabile. Considera etiam mihi, obsecro, humanitatis magnitudinem. In nostra constituitur potestate peccatorum nostrorum remissionem. At dices fortassis, quod in multis delinquens, injuria te affecerit. Verum tu in pluribus et majoribus: et ille quidem in conservum, tu vero in Dominum; tu indigens remissione remittes, Deus vero nullius indigens est. Si itaque remiseras, te ipsum liberasti: iram siquidem extinxisti, malorum memoriam expulisti, benignitatem induisti, Deum tibi propitium reddidisti, propriamque remissionem procurasti.

Vers. 16. *Cum — jejuna.* Ne tetricam tristitiam affectetis, velut hi qui ob laudem humanam,

¹³ Psal. LXXII, 25.

Variae lectiones et notæ

(13) Vide quæ dixi in edit. Novi Testamenti ad Luc. p. 507, notæ 11.

pallioem procurant; occultant enim naturalem formam fictitio pallioem.

Vers. 16. *Amor — suam.* Superius de hoc nobis dictum est.

Vers. 17. *Tu autem — lara.* Quemadmodum quando dixit: *Si autem oculus tuus dexter tibi fuerit offendiculo, erua eum; et si dextera manus tua tibi fuerit offendiculo, amputa eam*¹⁹, non de corporis mutilatione locutus est, veluti eo in loco declaravimus: Ita neque nunc simpliciter ungi ac lavari jubet. Neque enim ipse hoc fecit, cum quadraginta diebus jejunaret; sed per hæc aliud quiddam admonet: occultare videlicet eam quæ jejunium consequitur tristitiam, cum alacer ac festivus appareas. Nam quia apud veteres signum erat lætitiæ, caput unctum esse oleo, faciem vero aqua lotam: ad hoc gaudii signum adhortatur, quo et homines lateat quod jejunes, et jejunii laborem, auferente dolorem lætitiæ alleves.

Alio quoque modo: Impingua capitis tui mentem elemosynæ oleo: faciem vero tuam, lacrymarum aqua abluito. Unde et alibi sæpius per ea quæ ponit, adhortatur ad alia; instruens nos, ne semper in præceptis id tantum attendamus, quod prima faciæ apparet, sed et sensus quoque ipsorum perscrutemur.

Vers. 18. *Ne — reddet tibi.* Ad spectaculum hominibus exponere eam, quæ ex jejunio provenit molestiam, cupiditatis gloriæ opus est. De his autem quæ sequuntur, jam dictum est.

Vers. 19. *Ne — Vers. 20 furantur.* Allegorice autem tinea et corruptio significat inductam in animo opinionem, quæ latentem corrudit bona circa quæ ipsa veratur; fures autem perfodientes, laudes sunt, quæ extrinsecus subingrediuntur, perfodientes leviter propõsita, et compilantes reconditas virtutum divitias.

Ejecta jam inanis gloriæ ægritudine, opportune deinceps legem de inopia statuit. Nihil enim adeo divitiarum inducit amorem, quemadmodum vana gloria. Ob hanc siquidem et mancipiorum greges, et eunuchorum examina, et equos auro adornatos, ac mensas argenteas, omnemque fastum alium excogitant homines: non ad necessitatem, sed ad ostentationem.

Quia vero non facile recipereitur, si junctim de despiciendis facultatibus admoneret, ideo hunc in partes secuit sermonem. Et primum quidem

¹⁹ Matth. v, 29, 30.

ὠκρίβη δι' ἀνθρωπίνην ἀρέσκειαν. Ἀφανίζουσι γὰρ οὕτοι τὸ φυσικὸν εἶδος, διὰ τῆς ἐπιπλάστου ὠκρίβητος.

Ἄμην — αὐτῶν. Εἰρηται ἡμῖν ἀνωτέρω περὶ οὗτου.

Ὁ δὲ — τίθει. Ὁσπερ, ὅτε εἶπεν· (14) *Ἐλθέ ὁ ὀφθαλμὸς σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζει σε, ἐξελε αὐτόν· καὶ εἰ ἡ δεξιὰ σου χεὶρ σκανδαλίζει σε, ἐκκοψὸν αὐτήν·* οὐ περὶ ἀκρωτηριασμοῦ τοῦ σώματος ἔλεγεν, ὡς ἐν ἐκείνοις τοῖς ῥητοῖς ἡρμηνεύσαμεν· οὕτως οὐδὲ νῦν ἀπλῶς ἀλείφεισθαι καὶ νίπτεισθαι κελεύει. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς τοῦτο ποιεῖται, νηστεύσας ἡμέρας τεσσαράκοντα. Ἀλλὰ διὰ τούτων ἕτερόν τι παραινεί, λέγω δὴ, τὸ συγκαλύπτειν τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας στυγρότητα, ἐν τῷ φαίνεσθαι φαίδρον καὶ χαρίεντα. Ἐπεὶ γὰρ παρὰ τοῖς παλαιοῖς σημεῖον χαρᾶς ἦν, τὸ ἀλείφεισθαι μὲν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν, νίπτεισθαι δὲ ὕδατι τὸ πρόσωπον· λοιπὸν καὶ αὐτὸς διὰ τοῦ σημεῖου τῆς χαρᾶς παραινεί χαίρειν ἐν τῷ νηστεύειν, ἵνα καὶ τοὺς ἀνθρώπους διαλάβῃ, καὶ τὸν πόνον τῆς νηστείας κουφίσῃ, τῆς ἡδονῆς τὴν ἐδύνην ὑφαίρουμένης.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον· Πάινει μὲν τὸν ἐν τῇ κεφαλῇ σου οὖον, τῷ ἐλαίῳ τῆς ἐλεημοσύνης· τίθει δὲ τὸ πρόσωπόν σου, τῷ ὕδατι τῶν δακρύων. Καὶ ἐν πολλοῖς δὲ ἄλλοις δι' ἑτέρων ἕτερα παραινεί, παιδεύων ἡμᾶς, μὴ τῷ φαινομένῳ μόνῳ τῶν ἐντολῶν ἀεὶ προσέχειν, ἀλλὰ καὶ τὰς διανοίας αὐτῶν ἀκριβολογεῖν.

Ὅπως μὴ — ἀποδώσει σοι. Τὸ γὰρ θεατρίζει τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας κακουχίαν, φιλοδοξίας ἔργον ἐστὶ. Περὶ δὲ τῶν ἐξῆς ἀνωτέρω εἴρηται.

Μὴ — κλέπτουσι. [Σὴς (15) μὲν καὶ βρώσις νοοῖντ' ἂν, καὶ ἡ ἐντικτομένη τῇ ψυχῇ οἴησις. θιβρώσκουσα λαθροῦτως τὰ, ἐφ' οἷς συνίστη. καλὰ κλέπται δὲ διορύσσοντες, οἱ ἐξωθεν ἐπισηρχόμενοι ἐπαινοὶ, διορύσσοντες τὰ κούφα φρονήματα, καὶ συλῶντες τὸν ἀναποτεθησαυρισμένον πλοῦτον τῆς ἀρετῆς.]

Ἐκβαλὼν δὲ ἦδη τὸ τῆς κενοδοξίας νόσημα, λαλοῦν εὐχαίρως περὶ ἀκτημοσύνης νομοθετεῖ. Καὶ γὰρ εὐδὲν οὕτω παρασκευάζει χρημάτων ἔρβην, ὡς ἡ κενοδοξία. Διὰ ταύτην γὰρ καὶ τὰς τῶν ἀνδραπόδων ἀγέλας, καὶ τὸν ἰσμὸν τῶν εὐνούχων, καὶ τοὺς χρυσοφοροῦντας ἵππους, καὶ τὰς ἀργυρὰς τραπέζας, καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν (16) φαντασίαν ἐπινοοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, οὐ κατὰ χρεῖαν, ἀλλὰ δι' ἐπίδειξιν.

Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἦν εὐπαράδεκτον, τὸ ἄθρόον παραινέσαι· περὶ τῆς ὑπεροφίας τῶν χρημάτων, σοφώτατα κατεμέρισε τὸν περὶ ταύτης λόγον, καὶ πρῶτον μὲν

Variæ lectiones et notæ.

(14) καὶ, pro δὲ B.

(15) inclusa in margine habet A. Vide mox p. 214 m. 6.

(16) De omnis generis luxu, magnificentia et ar-

rogantia dicitur. Sic Ding. Laert. in Diono, p. 159. Sæpe ita habet Chrysostom. t. VII, pag. 144, C. 151.; VIII, 163. C. Confer. Actur. xiv, 25

εἶπα· Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες· ἔπειτα· Ἴσθι εὐ-
 τοῦν τῷ ἀντιδίκῳ σου· εἶτα· Ἐάν τις σοι θέλει
 (17) κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαθεῖν, δός
 αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον· τελευταῖον δὲ, τὸ μείζον ἐκεῖ-
 νων πάντων ἐπήγαγεν· Ἐν ἐκείνοις μὲν γὰρ καὶ
 ἐλευσμένου ἐμνήσθη, καὶ ἀντιδίκου, καὶ κριθῆναί
 σοι μέλλοντος· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον θεῖς, αὐτὴν
 καθ' ἑαυτὴν ἐνομοθέτησε τὴν τῶν χρημάτων ὑπερο-
 ψίαν, δεικνύς, ὅτι οὐ δι' ἐκείνους τοιοῦτον, ὅσον διὰ
 σὲ ταῦτα προσέταξεν, ἵνα, κἄν μηδεὶς ἐκείνων ἐνο-
 χλῆ, σὺ καταφρονῆς τῶν ὄντων, καὶ διανέμῃς αὐτὰ
 τοῖς πένησι.

Ἔπειτα δὲ ῥᾶν πεῖσαι, διδάσκει τὴν τε βλάβην τοῦ
 θησαυρίζειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὴν ὠφέλειαν τοῦ θη-
 σαυρίζειν ἐν οὐρανῷ· Ἔστι δὲ σῆς μὲν ὁ ἐγγενώ-
 μενος πολλοῖς τῶν χρημάτων σκώληξ· βρώσις δὲ, ἡ
 σῆψις καὶ ἰωσις καὶ καθ' ἑαυτὴν τοιαύτη διαφορά.
 Τί οὖν; τὸ χρυσὸν σῆς ἀφανίζει; Εἰ καὶ μὴ σῆς,
 ἀλλὰ κλέπται. Τί δέ; πάντες σὺλῶνται; Εἰ καὶ μὴ
 πάντες, ἀλλ' οἱ πλείους· Ἄθλον δὲ, τίνος ἄνθρωποι
 μενοῦσι. Τὰ γοῦν διανεμόμενα τοῖς πένησι, πῶς θη-
 σαυρίζονται; ἐν τῷ οὐρανῷ. Πῶς; ἐν τῷ ταμειεῦ-
 σθαι ἐκαὶ τὰς ἀντιδόσεις τούτων καὶ τὰς ἀμοιβὰς, αἱ
 συλλεγόμεναι καὶ θησαυρίζόμεναι φυλάττονται ἀσφα-
 λῶς (18).

εὐλο reconduuntur? Quo pacto? In eo quod horum
 quæ autem ibi reposita sunt et collecta, secunda permanent.

Ἔπειτα ἐπάγει καὶ ἕτερον λογισμὸν, περὶ ὧν καὶ ἀπὸ
 τοῦτου μάλιστα.

Ὅπου — ἡ καρδία ὁμῶν. Καρδίαν ἐνταῦθα, τὸν
 νοῦν ἐκάλεσε· λέγει δὲ, ὅτι καὶ εἰ μὴδὲν τούτων
 γίνηται, πάντως, ὅπου ἐστὶν ὁ θησαυρὸς ὁμῶν, ἐκαὶ
 ἔσται καὶ ὁ νοῦς ὁμῶν. Καὶ οὐ μικρὰ τοῦτο βλάβη
 τῆς ψυχῆς, τὸ προσηλωσθαι τὸν νοῦν αὐτῆς ἐκεῖ,
 μερικῶντα διόλου περὶ τῆς τοῦ θησαυροῦ φυλακῆς,
 καὶ τῆ τοιαύτη τυραννίδι καταδουλωμένον, καὶ μὴ
 τολμῶντα μεταβῆναι πρὸς ἕτερον ἔννοιαν.

Ὁ λύχνος — σκοτεινὸν ἔσται. Λύχνος ἐστὶν, ὁ
 φωστήρ. Εἰπὼν δὲ περὶ τῆς ἀγενοῦς δουλείας τοῦ
 νοῦ, ὅς ἐστιν ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς, βούλεται δεῖξαι
 φανερώτερον, ὅτι ἡ τοιαύτη δουλεία τοῦ νοῦ, λύμη
 τῆς ψυχῆς ἐστίν. Ἀμυδάνει δὲ παράδειγμα, τὸν
 ὀφθαλμὸν τοῦ σώματος, καὶ ἀπὸ τοῦτου δίδωσι καὶ
 τὰ ἐκεῖνου νοεῖν.

Παρατηρητέον δὲ νῦν, ὅτι ἀπλοῦν μὲν λέγει, τὸν
 ὄγχι· πονηρὸν δὲ, τὸν νοσερὸν. Φησὶ δὲ, ὅτι Ἐάν
 μὲν ὁ ὀφθαλμὸς σου ὄγχις εἴη, ὅλον τὸ σῶμά σου πε-
 φωτισμένον ἔσται· φωτιζόμενον ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ

A dixit: *Beati misericordes* 10. Deinde: *Esto*, inquit
benevolus adversario tuo 11. Postmodum ait: *Si quis*
tecum iudicio voluerit contendere, et auferre tunicam
tuam, dato ipsi et pallium 12. Tandem vero quod his
 omnibus majus est, intulit. In illis etenim et mise-
 ricordia pauperum, et adversarii, et litis in judi-
 cio imminentis fecit mentionem: hic autem nullo
 simili posito, ipsum per se stabilivit facultatum con-
 temptum, ostendens quod neque illa propter se
 tantum jussérat, imo quanquam nullus illorum
 tibi molestus sit, tu tamen ea quæ mundi sunt de-
 spicies: ipsaque pauperibus distribues (g).

Quod ut facilius persuadeat, damnum ostendit,
 quod a thesaurorum reconditione provenit, et
 commoda quæ ex eorum in cœlis coacervatione ac-
 quantur; sē; autem (quod nos *tineam* vertimus)
 vermem significat, qui plerisque possessionibus
 innascitur. βρώσις vero (quod *corruptionem*
 diximus) significat putrefactionem, ad rubiginem
 mutationem, omnemque hujusmodi a seipso cor-
 ruptionem indicat. Quid ergo? etiam aurum per-
 dunt vermes? Etsi non vermes, attamen furcs.
 Omnes igitur spoliantur? Plurimi sane. Incertum
 est autem, qui a violentia tuti permaneant. Quan-
 tum vero pauperibus distribuuntur, quoniam pacto in
 retributiones ac remunerationes ibi reponuntur:

Deinde et aliam inducit considerationem, quæ
 ab hoc maxime abstrahat, dicens:

Vers. 21. *Ubi — cor vestrum*. Cor in hoc loco
 mentem appellat. Dicit autem, quod (r) Etsi nihil
 horum fuerit, omnino tamen ubi est thesaurus ves-
 ter, ibi erit et mens vestra. Neque parvum id animæ
 nocumentum est, mentem videlicet suam ibi ca-
 ptam esse, et circa thesauri custodiam multimoda
 cura distringi, talique subjectam esse tyrannidi,
 neque andere ad aliam transire cogitationem.

Vers. 22. *Lucerna* — Vers. 23. *tenebrosus eris*.
 Lucerna est luminare. Postquam ergo dixit de indi-
 gna servitute mentis, quæ oculis est animæ, vult
 demonstrare manifestius quod hujusmodi mentis
 servitus pestis sit animæ. Sumit autem exemplum
 ab oculo corporeo, a quo, et quæ illius sunt, nobis
 dat intelligere.

Observandum autem hic, quod simplex appellat
 id quod sanum est; malum vero quod ægrotium.
 Dicit ergo: Si oculus tuus sanus fuerit, totum cor-
 pus tuum illuminatum erit, a proprio videlicet lu-

10 Matth. v, 7. 11 ibid. 25. 12 ibid. 40.

Variæ lectiones et notæ.

(17) θέλη B.

(18) Male inter ἀσφαλῶς et εἶτα interseruerat
 Hentenius superiora, quæ A in margine habet.

(g) Ostendens, se non tam illorum, quam tua
 causa hæc præcepisse, ita ut, etiamsi nullus illo-
 rum molestus sit, tu tamen divitiis contemna; eas-

Nam hæc quidem sine ullo dubio conjungenda
 sunt.

que ditribuas egenis.

(r) Hic rursus ὅτι frustra reddidit quod.

minari lucem habens; si autem oculus tuus ægrotus fuerit, totum corpus tuum tenebrosus erit, non habens ab ipso lucem. Ita igitur et mens, quæ oculus est animæ, defossi thesauri sollicitudini serviens, ægrotata est; ipsa enim sollicitudo infirmitas est, et ideo obscurata est et anima.

Vers. 23. *Si ergo — quantæ?* Si ergo lumen quod in te est, hoc est, mens, quæ ad hoc data est, ut animam illuminaret ac regeret, tenebræ sunt, hæc est, obtenebrata est, tenebræ quæ ab affectionibus procedunt, quantæ sunt ad animam obscurandam, ipso lumine quod illi oriebatur obtenebrato?

Vers. 24. *Nemo — contemnet.* Aliam præterea considerationem adducit formidabiliorē, ut fortius ab amore temporalium rerum avertamur, ostendens hunc Dei expellere servitutem, et in divitiarum reducere servitutem. Simpliciter autem, et absque nomine primum duos dicit dominos, ut auditores dicti veritatem cogat confiteri. Deinde nominat illos ponit, de quibus erat sermo. Duos vero dominos dicit, contraria jubentes. *Adhærebit autem, hoc est, Parebit.*

Vers. 24. *Non — mammonæ.* Ecce nominatim quoque duos prædictos dominos manifestat. Mammona autem ab Hebræis divitiæ dicuntur, quas etiam dominum appellavit, propter imbecillitatem illorum qui earum sustinent dominium. Quid igitur, nonne Abraham dives erat? nonne Job, aliique similes? Utique divites quidem erant, at non serviebant, sed dominabantur divitiis, et ipsas in egenos insumebant.

Non potestis Deo servire et mammonæ, quia Deus non modo jubet ab alienis abstinere, sed et propria elargiri. Mammona vero contrarium: non modo videlicet propria non elargiri, sed nec ab alienis abstinere et ille Dominus ventrem jubet astringere; iste vero ventri indulgere; ille continentem esse, hic autem scortari, aliaque similia.

Vers. 25. *Propterea — induamini.* Postquam locum absolvit de non recondeudo super terram thesauro, et ea quæ supersunt, pauperibus distribuere suasit, docet deinceps de necessario usu non esse sollicitum. Ait enim: *Ne sitis solliciti animæ vestræ,* id est, propter animam vestram, *quid edatis, aut quid bibatis.* Quanquam enim anima neque edat, neque bibit, propter animam tamen edunt ac bibunt homines. quæ corpus inhabitare non potest, quod non comedit, et bibit, donec ipsum quoque corpus incorruptibile reddatur.

Alio quoque modo id aptari (s) potest, quod cum homines interdum in anima anxii sint, quandoque

Α φωταγωγοῦ· ἐάν δὲ ὁ ὀφθαλμὸς σου νοσηρὸς εἴη, ὅλον τὸ σῶμά σου ἐσκοτισμένον ἔσται, μὴ φωτιζόμενον ὑπ' αὐτοῦ. Ὡς τὼ τυφλῶν καὶ ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς, ὁ νοῦς, δουλεύων τῇ φρονήσει τοῦ κατορωρυγμένου (19) θησαυροῦ, νοσηρὸς ἔστι· νόσος γὰρ ἡ τοιαύτη φρονίτις· καὶ λοιπὸν, ἐσκοτίζεται ἡ ψυχὴ.

Β Ἐἰ οὖν — πόσον. Εἰ οὖν τὸ φῶς τὸ ἐν σοί, ὃ ἔστιν ὁ νοῦς, ὁ δωρηθεὶς εἰς τὸ φωτίζειν καὶ ἐδηγεῖν τῆς ψυχῆν, σκίτος; ἐστὶ, τουτέστιν, ἐσκοτίζεται, λοιπὸν τὸ σκοτίζειν, τὸ ἀπὸ τῶν παθῶν, πόσον ἔσται, εἰς τὸ σκοτίζειν τὴν ψυχὴν, σκοτισθέντος τοῦ ἀνατέλλοντος (20) αὐτοῦ φωτός;

Οὐδεὶς — καταρροήσσει. Ἔτι καὶ ἕτερον ἐπάγει λογισμὸν φοβερώτερον, εἰς ἰσχυροτέραν ἀποτροπὴν τῆς φιλοχρηματίας, δεικνύων, ὅτι αὕτη καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δουλείας ἡμᾶς ἐκβάλλει, καὶ τῷ πλούτῳ καταδουλοῖ. Ἀπλῶς δὲ, καὶ ἀνωμόμως, δύο κυρίους λέγει πρῶτον, ἵνα λάθῃ συνομολογούντας τοὺς ἀκρατεῖς τῇ ἀληθείᾳ τοῦ λεχθέντος· εἶτα τίθησιν ὄνομαστὶ καὶ αὐτοῦς· περὶ ὧν ὁ λόγος· δύο δὲ κυρίους φησὶν, ἑναντία ἐπιτάττοντας. Ἀκθέξεται δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ὑπακούσσει.

Οὐ — μαμωνᾶ. Ἰδοὺ καὶ ὄνομαστὶ τοὺς ῥηθέντας δύο κυρίους ἐδήλωσε. Μαμωνᾶς δὲ παρ' Ἑβραίοις, ὁ πλοῦτος, ὃν καὶ κύριον προσηγόρευσε, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ κυριευομένων. Τί οὖν; οὐχ ὁ Ἀβραάμ πλούσιος ἦν; οὐχ ὁ Ἰωβ καὶ οἱ κατ' ἐκείνους; Ναί· πλούσιοι μὲν ἦσαν, ἀλλ' οὐ τῷ πλούτῳ ἐδούλευον· ἀλλ' ἐκυρίευον αὐτοὶ τούτου, καὶ εἰς τοὺς θεομένους αὐτὸν ἀνήλισκον.

Οὐ δύνασθε δὲ Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾶ· διότι ὁ μὲν Θεὸς ἐπιτάττει, μὴ μόνον ἀπέχεσθαι τῶν ἀλλοτρῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν οικείων μεταδιδόναι, εἰ δὲ μαμωνᾶς τὸναντίον, μὴ μόνον μὴ μεταδιδόναι τῶν οικείων, ἀλλὰ μηδὲ τῶν ἀλλοτρῶν ἀπέχεσθαι· καὶ ὁ μὲν (21) κρατεῖν γαστρὸς, ὃ δὲ ἐπιέναι γαστρί· καὶ ὁ μὲν σωπρονεῖν, ὃ δὲ πορνεύειν καὶ τὰ τοιαῦτα.

Διὰ — ἐνδύσησθε. Ἀποστήσας τοῦ θησαυρίζειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πείσας διανέμειν τὰ προσόντα, διδάσκει λοιπὸν, μηδὲ περὶ τῆς ἀναγκαίας χρείας μεριμνᾶν. Φησὶ γάρ· Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὁμῶν, τουτέστι, Μὴ μεριμνᾶτε διὰ τὴν ψυχὴν ἡμῶν, τί φάγητε ἢ τί πίητε. Εἰ γὰρ καὶ ἡ ψυχὴ οὕτως ἐσθίει, οὕτως πίνει· ἀλλ' οὖν διὰ τὴν ψυχὴν ἐσθίουσι καὶ πίνουσιν οἱ ἄνθρωποι, μὴ δυναμένην ἐνοικεῖν σώματι· μήτε τρεφομένην μήτε πίνοντι, μέχρις ἂν καὶ τοῦτο ἀφθαρτισθεῖη.

[Καὶ (22) καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἐρμηνευτόν, ὅτι ἐπεὶ ποτὲ μὲν ἐν τῇ ψυχῇ μεριμνῶσιν οἱ ἄνθρωποι,

Variae lectiones et notæ.

(19) κατορωρυγμένου A.

(20) ἀναστέλλοντος A. Male. Pro αὐτῷ autem corrigendum videtur αὐτῇ, i. e. τῇ ψυχῇ. Atque ita vi-

detur legisse interpretes.

(21) ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἐπιτάττει.

(22) Inclusa in margine habet. A.

(s) Annotari. Explicari.

5τε κατὰ νοῦν μόνον φροντίζουσι. ποτὲ δὲ ἐν τῷ σώματι, ὅτε κατατείνουσι (23) τοῦτο πρὸς κτήσιν τοῦ σπουδαζομένου, καὶ ταύτης χάκεινης τῆς μερίμνης ἀπάγων αὐτοὺς ὁ Κύριος, εἶπε· *Μὴ μεριμνᾶτε*, μήτε τῆ ψυχῆ ὑμῶν, μήτε τῷ σώματι, περὶ βρώσεως, καὶ πόσεως, καὶ ἐνδύματος.]

Ὁὐχί — ἐνδύματος; Τοῦτο εἶπε δηλῶν, ὅτι ὁ τῷ πλείον δοὺς ἡμῖν, καὶ τὸ ἐλαττον δώσει. Πλείον δὲ, τὸ μείζον λέγει.

Ἐμβλέψατέ — αὐτά. Ἴνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι καὶ πῶς ἄρα ζησόμεθα, μὴ μεριμνῶντες περὶ τῶν ἀναγκαίων; λύει τὴν τοιαύτην ἀντίθεσιν ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τῶν πετεινῶν ἃ μὴ μεριμνῶντα τρέφει ὁ Θεός. Δυνάμενος δὲ ἐξ ἀνθρώπων ἐνεργεῖν τὸ παράδειγμα, καὶ εἰπεῖν τὴν Ἑλλάδα, καὶ τὸν Ἰωάννην, καὶ τοὺς κατ' αὐτοὺς, ὅσοι μὴδὲν τοιοῦτον ἐμεριμνήσαν· τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησεν, ἀπὸ τῶν πετεινῶν δὲ μᾶλλον ἐπιστόμισε τὴν εἰρημένην ἀντίθεσιν, ἐντροπικώτερον καθαψάμενος, καὶ περιπλῶν πῆσαν πρόβασιν.

Καὶ γὰρ καὶ ἡ παλαιὰ Γραφή, βουλομένη σφοδρότερον καθικέσθαι τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τὴν μέλισσαν αὐτοὺς πέμπει, καὶ πρὸς τὸν μύρμηκα, καὶ πρὸς ἄλλα ζῶα. Τὰ μὲν οὖν πετεινά, μαίναντα, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐγένοντο, εὐποροῦσι καὶ τῆς κατὰ φύσιν τροφῆς· ὁ δὲ ἀνθρώπος, ἐκτραπεῖς ἐστέρηται. Πλὴν ἄπερ ἢ ἀπὸ (24) τοῦ Θεοῦ ἀλλοτριώσις ἀφῆλε, ταῦτα πάλιν ἢ πρὸς αὐτὸν οἰκειώσις ἀποδίδωσι. Διὰ τοῦτο προσέταξε, μὴ μεριμνᾶν περὶ τούτων, ἀλλὰ περὶ τοῦ οἰκειωθῆναι Θεῷ.

Ὁὐχ — αὐτῶν; Ὁὐχ ὑμεῖς κρείττους κατὰ πολὺ τῶν πετεινῶν ἐστε; Καὶ εἰ τὰ χεῖρονα τρέφει ὁ Θεός, πολλῷ μᾶλλον τοὺς κρείττους. Ὁ γὰρ διακλάσας ἡμῖν σῶμα, δεόμενον τροφῆς, μαρξείει πάντως καὶ τὴν τροφήν αὐτοῦ. Τί οὖν; οὐ δεῖ σπεῖρειν; Ὁὐκ εἶπε, *Μὴ σπεῖρατε*, ἀλλὰ, *Μὴ μεριμνᾶτε*. Τῶν τελειῶν μὲν γὰρ, τὸ μὴδὲ σπεῖρειν, ἀλλ' ἐργάζεσθαι μόνην τὴν βρώσιν τὴν μὴ ἀπολλυμένην, λέγω δὲ τὰς ἀρετὰς, ὡς οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ μιμησάμενοι τὸν βίον αὐτῶν, καὶ ζητοῦν ἀπὸ τοῦ (25) Θεοῦ τὴν τροφήν· *Τὸν ἄρτον* γὰρ, φησί, *τὸν ἐπιούσιον* δὲς ἡμῖν σήμερον· τῶν μέσων δὲ, τὸ σπεῖρειν μὲν, μὴ φροντίζεῖν δὲ, πῶς ἂν φύσῃ τὸ σπέρμα, καὶ (26) κατατείνειν ἑαυτοὺς ὅλους εἰς τὰς τοιαύτας μερίμνας, ὡς διὰ ταῦτα; ἀμελεῖν τῆς ψυχῆς. Διὰ τοῦτο τοῖνον τὸ σπεῖρειν οὐτε ἐκώλυσε οὐτε ἐπέτραιψε, ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἐκάστου προκίρσει τοῦτο καταλέλοιπεν. Εἰ γὰρ καὶ περὶ τῶν πετεινῶν εἶπεν, ὅτι οὐ σπεῖρουσιν, μόνον δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι ὁ Θεός τρέφει αὐτά.

²³ Matth. vi, 11.

Variae lectiones et notæ.

(23) ἀμέτρον φιλοπονία. Non cepit vim vocabuli interpretari. Κατατείνειν est idem, quod κατατρύχειν, nimis laboribus vexare, affligere ac quasi extendere et atterere corpus.

(i) Quandoque — solliciti. Quando sola mente sunt solliciti.

(a) Aliquando et. Quando.

(v) Amplius sese dejicere. Acrius monere Ita Cin-

A autem sola mente solliciti (i), quandoque vero in corpore: aliquando et (u) ad possessiones, quas in animo habent, hoc extendunt: et ab hac, et ab illa cura, Dominus illos abstrahens, dixit: *Ne anxii sitis*, neque in anima vostra, neque in corpore, de cibo et potu, ac vestimento.

Vers. 25. *Nonne* — *vestimentum*? Hoc dixit manifestans, quod is qui, quod amplius est, præstat nobis, utique et quod minus est, præstabit, *Plus* autem dixit, hoc est, pretiosius

Vers. 26. *Aspicite* — *illa*. Ne quis dicat: Quomodo autem vivemus, de rebus necessariis non curantes? Solvit hujusmodi objectionem ab exemplo avium, quas cum nihil sollicitæ sint, pascit Deus. Posset autem et ab hominibus exemplum sumere, et dicere, quod Elias et Joannes, alique similes, nihil tale curabant. Verum id non fecit, sed ab avibus potius dictam repressit objectionem, omnem prætextum, majori confusione arguens ac tollens.

Nam et vetus Scriptura, volens homines amplius sese dejicere (v), ad apem ac formicam, cæteraque animantia mittit. Aves ergo eodem statu, quo a principio fuerunt, permanentes, cibo qui eis juxta naturam convenit, etiam abundans: homo vero a Deo aversus, eo privatur. Verumtamen quæ abstulit alienatio a Deo, hæc rursus reddit reversio. Jubet itaque ne horum curam habeamus, sed ad Deum peculiari modo revertamur.

C Vers. *Nonne* — *illa*? Nonne vos longe meliores estis avibus? Quodsi viliora alit Deus, multo magis eos qui meliores sunt. Qui enim corpus cibo indigens vobis aptavit, ipsius quoque alimentum omnino præbebit. Quid ergo? neque seminare licitum erit? Non dixit, *Ne seminotis*, sed, *Ne solliciti sitis*. Perfectorum siquidem est non seminare, sed operari cibum qui non perit: dico sane virtutes, sicut apostoli, horumque vitam imitantes, ac petere a Deo alimentum. *Panem*, inquit, *nostrum supersubstantialem da nobis hodie* ²⁵. Mediocrium vero est seminare quidem, at non anxios esse, et seipsum totos in hujusmodi curas dejicere, ut ob has animæ curam negligent. Ideoque seminare neque prohibuit, neque concessit, sed in uniuscujusque voluntate illud reliquit. Neque enim id de avibus dixit, ut seminare prohiberet, sed id tantum demonstrare voluit, quod illas Deus alat.

D ἀλλ' οὐκ εἶπε τοῦτο, κωλύων τὸ σπεῖρειν, ἀλλὰ

(24) ἀπὸ Θεοῦ Α.

(25) ἀπὸ Θεοῦ Α.

(26) Malim μὴδέ, loco καὶ. Aut, ἀπὸ κοινοῦ τὸ μὴ.

namus dixit p. 84, Πικροτάτοις αὐτοῦ καθίκετο λόγους. Et Æschines Socr. III, 15, τὰ δυνάμενα καθικέσθαι τῆς ψυχῆς.

Nam quid tibi proderit, si te ita curis conficias? A Quamquam enim tu millies studium adhibeas, non dabis tamen pluviam aut solem, flatusque ventorum quibus semen fructum proferat. Nam hæc solus Deus tribuit. Ita ergo et de potu, et de indumento, aliisque similibus.

Quomodo autem potest quisquam vivere, qui lilia non curat? Quomodo? Sicut prædicti vivebant sancti. Neque enim propriam imbecillitatem faciamus præcepti impossibilitatem. Nihil siquidem impossibile præcepit Deus; novit enim possibilitatis humanæ mensuram, non solum ut creator ipsius, sed tanquam is quoque, qui eam in se suscepit. Verum illis quidem facile erat præceptum, quasi separatis a mundo, omnique habitu corporeo: nobis autem impossibile videtur, eo quod ab ipso non sumus avulsi. Aves vero nutrit Deus, immittens illis naturalem instinctum unde cibum colligant.

Vers. 27. *Quis autem — unum?* Nullus. Sicut ergo hoc, studio vestro assequi non potestis: ita nec cibum congregare, nisi Deo annuente. Quamquam enim millies studium adhibeamus, nihil tamen absque ejus providentia proficiemus.

Et certe neque palmum, neque digitum addere potest. Dixit tamen cubitum, quia proprie mensura staturæ est cubitus.

Vers. 28. *Et de — neque nemi.* Lilia hoc loco flores omnes nominavit, quod ex eo manifestum est, quia dixit: *Sicut unum horum*²⁴. Cum autem esset sermo de indumento, quomodo facit mentionem de cremento? Quia dictionem illam, *crecant*, propter folia dixit eorum quæ horum unculique sunt indumentum. Considerate, inquit, lilia agri, quomodo crescant in foliis, quæ quantum crescunt, tantum decorem ostendunt.

Vers. 29. *Dico* — Vers. 30. *Vos?* Quare non rursum a volucris duxit exemplum, aut ab aliis animalibus? Poterāt enim multa ponere adornata ac pulcherrima? Quia vult hic et vilitatem herbæ ostendere, quæ sic a Deo adornatur, et decorem pulchritudinis adeo vili herbæ datæ. Et nota quod lillorum adaugens vilitatem, herbam in progressu ea vocavit: magisque cum addit: *Quæ hodie est, et cras in cibum mittitur*: quæ ambo ad augendam vilitatem dicta sunt. Decorem quoque pulchritudinis ipsorum similiter amplificans, non dixit simpliciter, quod ea Deus vestiat, sed quod *sic vestiat*. Nam dictio, *sic*, hoc loco crementum denotat pulchritudinis.

Solomonem autem posuit, tanquam pulchritudi-

²⁴ Matth. vi, 29.

Τί γοῦν ὠφελήσεις, οὕτως ἐπιτεταμένως μεριμνῶν; (27) Ἐάν γάρ μυρία σπουδάσης, οὐ δώσεις ὕετον, οὐδὲ ἥλιον, οὐδὲ πνοάς ἀνέμων, οἷς ὁ σπῆρος καρπογονεῖ. Ταῦτα γάρ ὁ Θεὸς μόνος δίδωσιν. Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ πόματος, καὶ ἐπὶ ἐνδύματος, καὶ τῶν τοιούτων.

Καὶ πῶς δύναται τις ζῆν, μὴ μεριμνῶν τὰ τοιαῦτα; Ἡὼς; Ὡς ἔζων οἱ δηλωθέντες ἄγιοι. Μηδὲ γὰρ τὴν ἑαυτῶν ἀσθένειαν, ποιῶμεν ἀδυναμίαν τῆς ἐντολῆς. Οὐδὲν γὰρ ἀδύνατον ὁ Θεὸς ἐπέταξεν. Οἷδε γὰρ τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, οὐ μόνον ὡς δημιουργοῦ; αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς ὁποῦς αὐτῆν. Ἄλλ' ἐκεῖνοις μὲν εὐχερῆς ἦν ἡ ἐντολή, ὡς χωρισθεῖσι κόσμου καὶ πάσης σωματικῆς σχέσεως: ἡμῖν δὲ ἀδύνατος φαίνεται, διὰ τὸ μὴ ἀποσπασθῆναι αὐτῶν. Τρέπει δὲ τὰ πετεινὰ ὁ Θεὸς, ἐνθαίς αὐτοῖς γίνωσιν, πῶθεν συλλέξωσι τὴν τροφήν.

Τίς δὲ — ἕνα; Οὐδαίς. Ὅσπερ οὖν ἀδύνατον, καθορθωθῆναι τοῦτο διὰ σπουδῆς ἡμετέρας· οὕτω καὶ τὸ συναγαγεῖν τροφήν, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἐπινεύσῃ. Ἐάν γάρ μυρία σπουδάσωμεν, οὐδὲν ἀνύσομεν, διχα τῆς προνοίας αὐτοῦ.

[Καὶ (28) μὴν οὐδὲ σπιθαμῆν, οὐδὲ δάκτυλον. Λοιπὸν οὖν πῆχυν εἶπε, διότι κυρίως μέτρον τῶν ἡλικίων ὁ πῆχυς ἐστι.]

Καὶ περὶ — οὐδὲ νῆθει. Κρίνα νῦν, πάντα τὰ ἐνθῆ ἀνόμασε. Καὶ τοῦτο δῆλον, ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν, *ὅσει Ὡς ἐν τούτων*. Ὅντος δὲ τοῦ λόγου περὶ ἐνδύματος, πῶς λέγει περὶ αὐξήσεως; Διότι τὸ αὐξάνει πρὸς τὰ πέταλα αὐτῶν εἰρηκεν, ὅτινα ἐνδυμα ἐκάστω τούτων ἐστί· Καταμάθετε, λέγων, τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, πῶς αὐξάνουσι κατὰ τὰ πέταλα, ἅπερ ὅσον αὐξάνει, τοσοῦτον ὠραίζει.

Ἄβρω — ὄμας. Διατί οὐκ ἀπὸ τῶν πετεινῶν κάλιν ἤγαγε παράδειγμα, ἢ καὶ ἀπὸ ζώων ἄλλων; Ἐίχε γὰρ εἰπεῖν πολλὰ κεκαλλωπισμένα καὶ ὠραιότατα. Διότι βούλεται κἀνταῦθα δεῖξαι, τὴν τε εὐτέλειαν τοῦ χόρτου τοῦ καλλωπισθέντος οὕτως ἐκ Θεοῦ, καὶ τὴν ὠραιότητα τοῦ δοθέντος κάλλους τῶν οὕτως εὐτελεστάτῳ χόρτῳ. Σκόπει γάρ, ὅτι τὴν μὲν εὐτέλειαν τῶν κρίνων ἐπιτείνων, χόρτον αὐτὰ προτῶν ἐκάλεσε, καὶ ἐτι μᾶλλον, *Σήμερον ὄντα καὶ αὔριον εἰς κλίθρον βαλλόμενον*, ἢ καὶ ἄμφω πρὸς ἐπίτασιν τῆς εὐτελείας εἰρηται. Τὴν δὲ ὠραιότητα τοῦ κάλλους αὐτῶν ὁμοίως ἐπιτείνων, οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ὅτι ἀμφιέννουσιν, ἀλλ' ὅτι *οὕτως ἀμφιέννουσι*. Τὸ γὰρ οὕτως ἐνταῦθα ἐπίτασιν ἐμφαίνει τῆς ὠραιότητος.

Τὸν Σολομῶντα δὲ τέθεικεν, ὡς (29) φιλόκαλον,

Variae lectiones et notæ.

(27) B habet καί, pro κἄν, et paulo post σπουδάσης, supra scripto α litteræ η, i. e. σπουδάσας. Aut ergo καὶ σπουδάσας, aut κἄν σπουδάσης, legendum.

(28) Inclusa, in margine habet A.

(29) φιλόκαλον B. In A rasura sublatum ἀλ-terum λ.

καὶ σοφὸν ἐπινοεῖσθαι καλλωπισμοῦς. Κλίβανος δὲ ἄνθρωπος, τὸ ὀπτάνειον τῶν ἀρετῶν. Τὸ δὲ Ἰμῶς ἔμφαντιπὸν τιμῆς νόησον. Φησὶ γὰρ ἑρωτηματικῶς, ὅτι Οὐ καλλῶ μᾶλλον ὑμᾶς, τὸ τίμιον αὐτοῦ κτήμα; οἷς σῶμα καὶ ψυχὴν καὶ νοῦν ἐχαρίσατο, δι' οὗς τὸν κόσμον ἐποίησε, δι' οὗς προφήτας ἐπεμψε, δι' οὗς καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἐξέδωκεν.

Ὀλιγοπίστοι. Ἐπιπληκτικόν ἐστὶ τοῦτο. Καὶ γὰρ ἀπεδείξας ὁ θεὸς τοῦτο, λοιπὸν ἐπιπληττει αὐτούς. ὀλιγοπίστους ὀνομάζων, ὡς μὴ πιστεύοντας ἀδιστακτικῶς, ὅτι φροντίζει αὐτῶν ὁ θεός, καὶ διὰ τοῦτο μεριμνῶντας. Οὕτως ἐπιπληττει, ἐντρέπει τούτους, καὶ εὐπειθεστέρους ποιεῖ. Ἐπαίδευσε δὲ διὰ τοῦ βῆθεντος παραδείγματος, καὶ τὸ μὴ μέγα φρονεῖν ἐπὶ τῇ πολυτελείᾳ τῶν ἱματίων, ὧν ὡραιότερα καὶ καλλίονα τὰ ἄνθη τοῦ χόρτου. Ὅσπερ δὲ ἀνωτέρω περὶ τῶν πετεινῶν εἰπὼν, ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐκ ἐκώλυσε τὸ σπείρειν, ὡς ἐκείσε εἰρήκαμεν· οὕτως οὐδ' ἐνταῦθα τὸ κοπιᾶν καὶ νῆθειν ἐκώλυσε, ἀλλ' εἶπεν οὕτω, δείξαι μόνον θέλων, ὅτι ὁ θεὸς αὐτὰ ἀμφιένυσαι.

Καὶ διατί τοσοῦτον κάλλος τοῖς ἄνθεσι περιτέθεικε; (30) Διότι βούλεται σε καὶ ἀπὸ τούτου μανθάνειν τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ σοφίας καὶ δυνάμεως. Εἰ τοίνυν τὰ διὰ σὲ γινόμενα κρίνα φιλοτιμῶς ἐνέδυσσε, πῶς οὐκ ἐνδύσει μάλιστα σε, δι' ὃν ἐκεῖνα πεποίηκε; Δημιουργὸς δὲ καὶ προνοητὴς πάντων αὐτῶν ὢν, ὅμως τῷ Πατρὶ τὴν δημιουργίαν καὶ πρόνοιαν πάντων ἀνατίθει, δεικνύων τε ἐντεῦθεν τὸ πρὸς αὐτὸν ὁμολογημὸν τε καὶ ἠμοδιύνητον, καὶ (31) διότι οὕτω καιρὸς ἦν, ἐκκαλύψαι φανερώς περὶ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, ὡς ἡρμηνεύσαμεν ἐξηγουμένοι τὸ Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις· Ὁδὸ φρονεῖς.

Μὴ — περιβαλώμεθα. Ἐπαναλαμβάνει πάλιν τὸν περὶ τοῦ μὴ (32) μεριμνῶν λόγον, διὰ τὸ τῆς μεριμνῆς βλαδιόν τε καὶ δυσἀλλάκτον. Σὺ δὲ ἐννόησον, ὅτι οἱ κελευσθέντες μὴδὲ περὶ τῶν ἀναγκαίων μεριμνῶν, τίνα συγγνώμην ἔχομεν, μεριμνῶντες καὶ περὶ τῶν οὐκ ἀναγκαίων;

Πάντα — ἐπιζητεῖ. Τὸ Ἐπιζητεῖ, ἀντὶ τοῦ, Μεριμνῶσι, νόησον. Τὰ ἔθνη γὰρ, ἀλόγων δίχην, πρὸς τὸ μόνον βλέπουσι τὴν φιληθονίαν. Ὅταν δὲ (33) μὴδὲ τῶν ἔθνικῶν ὑπερτερῶμεν, οἱ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων ὑπερτερεῖν ταῖς ἀρεταῖς κεκελευσμένοι, πρὸς τὴν οὐκ ἀνελημμεν κολάσεως ἀξιοί;

Οἶδε — ἀπάντων. Καθαψάμενος αὐτῶν ἱκανῶς, παραθαρήσκει πάλιν ἐτέρωθεν. Ἐργον γὰρ διδα-

nis amatorem, et ad illam cognoscendam sapientem. Clibanus vero locus est ad coquendum panem. Pronomen, Vos, ut honoris demonstrativum sit, accipito. Nam amantis more loquitur, ac si dicat (x): Nonne longe magis vos, qui estis pretiosa ejus possessio (y), quibus corpus, animam, ac mentem gratis contulit, propter quos mundum formavit, propter quos prophetas misit, propter quos unigenitum quoque Filium suum tradidit?

Vers. 30. *O hominum modicæ fidei.* — Increpativum est hoc. Postquam enim ostendit, quod volebat, deinceps ipsos objurgat, parum fidentes appellans: utpote qui non absque ambiguitate crederent, quod Deus ipsorum curam haberet, et idcirco solliciti essent. Ita objurgans, eos confundit, ac fidentiores reddit. Docuit quoque dicto exemplo non inolescere de pretiosis vestibus, quibus longe pretiosiores sunt, magisque decori herbarum flores. Quemadmodum autem superius de avibus diceret, quod non seminat, non prohibuit seminare, sicut ibidem diximus: ita neque hic laborare, aut nere; sed ita locutus est, volens tantum ostendere, quod Deus illa vestiat.

Quare autem tanto decore flores amicitiv? Quia vult, ut ex hoc discas sapientiæ ac potentiæ suæ magnitudinem. Si ergo lilia, quæ propter te facta sunt, pretiose induit, quomodo non multo magis te vestiet, propter quem illa formavit? Et licet Filius ipse omnium sit creator ac provisor, ad Patrem tamen, creationem ac providentiam refert: ostendens hinc eandem cum illo sibi esse scientiam ac providentiam (z). Nondum enim tempus erat suam manifeste delegere divinitatem, quemadmodum declaravimus, exponentes partem illam: *Audistis quod dictum sit antiquis: Non occides.*

Vers. 31. *Ne — operiemur?* Rursum iteravit de sollicitudine sermonem, propter curæ violentiam, quæ vix abjici potest. Tu vero considera, quod si nobis jussum est, ne de rebus etiam necessariis simus solliciti, quam sperabimus veniam, cum de his etiam quæ necessaria non sunt anxii simus?

Vers. 32. *Omnia — inquirunt.* Inquirunt. hoc est solliciti sunt de his. Considera: Gentis irrationalium more, solo moventur voluptatum amore. Quando ergo neque gentibus præstantiores sumus, quibus jussum est, ut et Scribis et Phariseis virtute simus eminentiores, quo supplicio digni non erimus?

Vers. 33. *Scit — omnibus.* Postquam satis ipsos corripuit, rursus aliunde eos adhortatur. Est enim

Varie lectiones et notæ.

(30) περιτέθειται A.
(31) καὶ, abest A.

(32) μὴ, abest A.
(33) μὴ, pro μὴδὲ A.

(x) *Amantis more — dicat.* Interrogat enim dicens. Interpres videtur legisse ἑρωτητικῶς.

(y) *possessio.* Videtur ergo Hentenius etiam repe-

risse κτήμα. Malim tamen κτήμα. Jacob. 1. 18.

(z) *Scientiam ac providentiam.* Voluntatem et potestatem.

præceptoris officium, et oburgare dum expedit, A et consolari, ac utrinque excitare. Non dixit autem : *Scit Deus, sed, Scit Pater vester* ; quo maximam habeant fiduciam. Ex quo enim Pater est, et talis Pater, filios despiciere non poterit, et pati ut rerum necessariorum indigentia deficiant, cum neque terreni patres id sustineant. Et quia omnibus his scit vos indigere, dabit utique. Non sunt enim superflua edere, bibere, aut vestiri, ut possit negligere, sed corpori utilia, atque naturæ ipsius necessaria. Itaque quam tibi existimas esse causam sollicitudinis, magis causa est securitatis. Quia enim hæc necessaria sunt, ideo magis confidere oportet. Quis enim pater, etiam necessaria filiis denegabit ?

Vers. 33. *Quærite — vobis.* Primum hoc est, B ante ea quæ corpori sunt necessaria : vel præcipue sive maxime. Regnum vero Dei vocat hic bonorum æternorum fructum ; justitiam autem ejus, hoc est justificationem quæ a Deo est, ut vos ipse justificet, vel operationem justitiæ, sive virtutis universalis, per quam justificamur. Si enim hæc petieritis quæ sunt animæ necessaria, etiam ea dabit et adjiciet, quæ corpori necessaria sunt. Nam superius quoque, ubi docuit quomodo orare oporteat, primum quidem dicere præcepit : *Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum : adveniat regnum tuum : fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra.* Deinde vero : *Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie* ²⁸. Neque enim ad hoc facti sumus, ut edamus et bibamus ac vestiamur : sed ut Deo complacentes, æternis fruamur bonis.

Et ad hoc maxime convenit vivere (aa), idque magis postulare. Nisi enim hoc petierimus, nequaquam dabit : ea vero quæ corpori necessaria sunt, et petentes, et non petentes accipiemus, propter corporis sustentationem, quemadmodum et gentes incredulæ. Nam idcirco dixit : *Adjicientur.* Non ergo de hoc sollicitum esse oportet, quod etiam absque sollicitudine sumus accepturi, sed de altero priori ac potiori. Verum si ea quæ corpori sunt necessaria, nobis etiam non petentibus præbet, quare ergo jussit, ut panem petamus supersubstantialem ? Non aliam ob causam, quam ut tali petitione fateamur ipsum esse, qui nos alat : utque hoc confidentes, tali animi gratitudine familiares efficiamur.

Vers. 34. *Ne — sui ipsius.* Cum superius simpliciter dixisset : *Ne solliciti sitis*, videbatur universaliter omnem eorum quæ corpori necessaria sunt, amputasse curam. Itaque manifestius hic docet,

²⁸ Matt. vi, 9-11.

Varie lectiones et notæ.

(34) Inclusa omittit B. Eadem in margine invenerat Hentenius. Ergo in fine hujus scholii addide-

αίλου και επικλήτειν, εν οἷς χρῆ, και περιχαλεῖν, και ἀμφοτέρωθεν διεγείρειν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Οἶδεν ὁ Θεός, ἀλλ' ὅτι Οἶδεν ὁ Πατήρ ἡμῶν, ὥστε μάλιστα θαρβέειν αὐτούς. Ἐπεὶ γὰρ Πατήρ ἐστι, και Πατήρ τοιοῦτος, οὐ δυνήσεται περιδεῖν τοὺς υἱούς ἐνδείξ τῶν ἀναγκαιῶν διαφθειρομένων, ὅπουγε οὐδὲ ἀνθρώπινοι πατέρες τοῦτο ὑπομένουσι. Καὶ ἐπεὶ οἶδεν ὅτι χρῆζετε τούτων ἀπάντων, δώσει πάντως. Οὐ γὰρ περιττὸν τὸ ἐσθλὴν και πίνειν και ἐνδιδύσκεσθαι, ἵνα και παρήσῃ ἀλλὰ χρῆσιμα τῷ σώματι, και ἀναγκαῖα τῇ τούτου φύσει. Ὡστε, ὁ κ. μίξεις αἰτιον εἶναι σοι τῆς μερίμνης, τοῦτο μᾶλλον ἐστιν αἰτιον τῆς ἀμεριμνίας. Ἐπεὶ γὰρ ἀναγκαῖα ταῦτα, διὰ τοῦτο μάλιστα χρῆ θαρβέειν. Ποῶς γὰρ πατήρ ἀνέξεται μηδὲ τὰ ἀναγκαῖα χορηγεῖν τοῖς παισὶ ;

Ζητεῖτε — ὑμῖν. Πρῶτον, ἀντὶ τοῦ, πρὸ τῶν ἀναγκαιῶν τοῦ σώματος, ἢ ἀντὶ τοῦ, ἐξαίρετως, και μάλιστα. Βασιλείαν δὲ Θεοῦ λέγει νῦν, τὴν ἀπόλαυσιν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. Δικαιοσύνην δὲ αὐτοῦ, τὴν δικαιοσύνην τὴν παρ' αὐτοῦ, ἵνα δικαιοσύνη ὁμᾶς αὐτός · [ἢ τὴν (34) κατέρθωσιν τῆς δικαιοσύνης, ἢ τοὶ τῆς καθόλου ἀρετῆς, δι' ἣν δίκαιοι γινόμεθα.] Εἰ γὰρ περὶ τούτων αἰτεῖτε, ὄντων ἀναγκαιῶν τῆς ψυχῆς, ταῦτα τε δώσει, και προσθήσει και τὰ ἀναγκαῖα τοῦ σώματος. Καὶ γὰρ και ὀπίσω, ἐν οἷς εἰδὼξε, πῶς δεῖ εὐχεσθαι, πρῶτον μὲν εἶπε λέγειν, *Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀγιασθήτω τὸ ὄνομα σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γερθηθήτω τὸ θέλημα σου, ὡς ἐν οὐρανῷ και ἐπὶ τῆς γῆς.* Ἐπειτα δὲ, *Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δός ἡμῖν σήμερον.* C Οὐ γὰρ διὰ τούτα γεγόναμεν, ἵνα ἐσθίωμεν, και πίνωμεν, και ἐνδύμεθα, ἀλλ' ἵνα εὐαρεστήσῃτε ; αὐτῷ, τῶν αἰωνίων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν.

Διὰ τοῦτο μάλιστα χρῆ ζητεῖν και ὑπὲρ τούτου μᾶλλον αἰτεῖν. Τοῦτο μὲν γὰρ ἐὰν μὴ ζητῶμεν, οὐ δώσει τὰ δ' ἀναγκαῖα τοῦ σώματος, και αἰτούντες, και μὴ αἰτούντες λαμβάνομεν, διὰ τὴν σύστασιν τοῦ σώματος, ὡς και τὰ ἄπιστα ἔθνη. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν, ὅτι *Προσθεθήσεται.* Ὡστε οὐχ ὑπὲρ τούτου χρῆ μεριμνῆν, ὃ και μὴ μεριμνῶντες λαμβάνομεν, ἀλλ' ὑπὲρ ἐκείνου. Καὶ εἰ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ σώματος παρέχει, και μὴ αἰτούντων ἡμῶν, διατὶ προσέταξε ζητεῖν τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον ; Πάντως, ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης αἰτήσεως ὁμολογῶμεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ τρέφων ἡμᾶς, και οὐχ ἡ σπουδὴ ἡμῶν, και ἵνα τοῦτο οὕτως ὁμολογῶντες, οἰκειότεροι γινώμεθα διὰ (35) τὴν εὐγνωμοσύνην.

Μὴ — εαυτῆς. Ὅπισω εἰπὼν ἀπλῶς, ὅτι *Μὴ μεριμνήσητε, ἐδοῦκε παντελῶς ἐκκόπτειν τὴν μεριμναν τῶν ἀναγκαιῶν τοῦ σώματος ;* λοιπὸν οὖν ἐνταῦθα διδάσκει φανερώτερον, ὅτι τὴν μὲν ἐπὶ τῇ

ral. Revocavimus ergo ad suum locum.

(35) τῆς εὐγνωμοσύνης. A.

(aa) *Et ad hoc — vivere.* Propterea hoc maxime oportet querere.

ενεστώση ημέρα συγχωρεί, ὡς ἀναγκαίαν, διὰ τὴν ἀσθενεῖαν τοῦ σώματος τὴν δὲ τῆς αὐριον ἀπαγορεύει. ὡς περιετῆν. Ἡ γὰρ αὐριον ἡμέρα ἔξει καὶ αὐτὴ πάλιν τὴν μέριμναν τῶν ἑαυτῆς, ἔχουν, ὧν ἐν αὐτῇ χρῆσται ὁ ἀνθρώπος. Τινὲς δὲ φασιν, ὅπισω μὲν παντελῶς ἐκκόψαι τὴν μέριμναν, διὰ τοὺς δυνατούς· ἐνταῦθα δὲ, συγχωρῆσαι τὴν τῆς ἐνεσιώσης ἡμέρας, διὰ τοὺς ἀσθενεστέρους.

Ἄρκυον — αὐτῆς. Κακίαν ἐνταῦθα λέγει, τὴν μέριμναν, τὸν κόπον, τὰς ἐπιγινόμενας ἐκαστοτε συμφορὰς, ἀπερ ἀρκοῦσιν αὐτῇ, καὶ οὐ γρή προσθεῖναι καὶ τὴν μέριμναν τῆς αὐριον, καὶ καταβαρύνειν αὐτὴν, ὡς μὴ δύνασθαι χρησιμεύειν ἡμῖν εἰς ἐργασίαν πνευματικὴν. Κακία γὰρ λέγεται, οὐ μόνον ἡ πονηρία, ἀλλὰ καὶ τὰ ῥηθέντα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἄλλοις εἰρηται κακία, ἡ θεήλατος ὀργὴ καὶ μάστιξ. Οὐκ ἔστι γὰρ, φησὶ, κακία ἐν κρίσει, ἢ κύριος οὐκ ἐποίησεν. Καὶ αὖτις· Ἐγὼ, φησὶ, ποιῶν εἰρήνην καὶ κτίζων κακία, ἀντι τοῦ, λιμοῦς καὶ λοιμοῦς, καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ γὰρ ἐλώθαμεν κακὰ ὀνομάζειν, καὶ τὰ λυπηρὰ καὶ κακωτικά.

Μὴ — κριθῆτε. [Φησὶν (36) ὁ Χρυσόστομος, ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς, ὅτι τὸ· Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε, περὶ βίου ἔστιν, οὐ περὶ πίστεως. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ, Πάντα ὅσα ἀνέλθωσιν ὑμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε. Τὸ γὰρ, ποιεῖν, ἐργῶν ἔστιν, ἀλλ' οὐ πίστεως.]

Κρίσιν δὲ ἐνταῦθα, τὴν κατακρίσιν νόησον. Ταύτην γὰρ ἐρμηνεύων ὁ Λουκᾶς εἶπε· Μὴ καταδικάζετε, καὶ οὐ μὴ καταδικασθῆτε. Καὶ εἰ μὴ καταδικάσει τις τὸν ἀμαρτάνοντα, οἷον ἀρχῶν μὲν τὸν ἀρχόμενον, πατῆρ δὲ τὸν υἱόν, δεσπότης δὲ τὸν δοῦλον, ἐπιδοῦσαι πάντως ἡ κακία, καὶ ἔσται σύγχυσις, Ἄλλ' οὐ περὶ ταύτης τῆς κατακρίσεως λέγει νῦν, τῆς φιλαγάθου καὶ διορθωτικῆς· προτῶν γὰρ ἐνετέλλεται, καὶ ἐλέγχειν οὕτω, καὶ δεσμεῖν· Ὑπαγε γὰρ, φησὶ, καὶ ἔλεξον αὐτῶν· καὶ αὖτις· Ὅσα ἀνέδησθητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ. Νῦν δὲ ὁ λόγος οὐ πρὸς (37) τοὺς ἀρχόντας ἔστιν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀρχομένους, παραινῶν μὴ ἀντι τοῦ βλέπειν τὰ οικεῖα, καὶ καταδικάζειν ἑαυτοὺς, ὁρᾶν τὰ ἄλλότρια, καὶ κατακρίνειν ἑτέρους.

Φησὶ γὰρ καὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος, ὅτι Εἰ ἐκρίνομεν ἑαυτοὺς, οὐκ ἀνέκρινομεθα. Ἔστι δὲ ὁ λόγος καὶ πρὸς τοὺς μεγάλα μὲν ἀμαρτάνοντας, κατακρίνοντας δὲ τοὺς μικρὰ σφαλλομένους. Λέγει γὰρ ἐπιετής· Τι βλέπετε τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ δοκῶν

A quod eam sane, quæ de hodierno die est, curam permittat, tanquam propter corporis imbecillitatem necessariam : eam vero quæ de crastino est, tanquam superfluum denegat. Crastinus enim dies, et ipse rursus sui ipsius curam habebit, sive eorum quibus in ipso opus erit homini. Quidam autem dicunt, superius quidem omnem universaliter amputasse curam, idque ad perfectiores dirigi. Hic autem eam concedere, quæ præsentis est diei, propter imbecilles.

Vers. 34. Sufficit — *κακία*. Malum hic vocat curam, miseriam et calamitates quæ undique conveniunt, ipsique sufficiunt, nec oportet diei crastino etiam addere sollicitudinem, ipsumque aggravare, cum id nobis utile esse non possit ad operam spiritualem. Dicitur enim malum et quod hic κακία dicitur, non solum vitium, sed et ea quæ modo dicta sunt. Siquidem in aliis quoque locis dicitur et κακία, ira, sive flagellum a Deo incitatum : Non est, inquit, malum, quod Dominus non fecerit²⁶. Et rursus : Ego, ait, faciens pacem et creans malum²⁷, hoc est, famem, pestes ac similia. Tristitia enim et afflictionem afferentia, consuevimus dicere mala.

Cap. VII, vers. 1. Nolite — *judicemini*. † Dicit Chrysostomus in expositione Epistolæ ad Hebræos illud : Nolite judicare ne judicemini²⁸, de vita dici, non de fide. Similiter et illud : Quæcunque dixerint vobis ut servetis, servate : et facite, ²⁹ verbum, ut servetis, de operibus esse, non de fide.

Judicium hoc loco pro condemnatione accipito. Sic enim interpretatur Lucas, dicens : Nolite condemnare, et non condemnabimini³⁰. Verum nisi condemnet quis eum qui peccavit, veluti is qui præest subditum, pater filium, aut dominus servum : augebuntur omnino vitia, eritque rerum confusio. Sed hic non loquitur de hujusmodi condemnatione quæ bonum amat, et quod pravum est corrigit. In sequentibus enim jubet etiam arguere hoc modo ac ligare : Abi, inquit, et argue eum³¹ ; et rursus : Quæcunque ligaveritis super terram erunt ligata in celo³². Hic autem sermo non ad eos qui præsentunt dirigitur, sed ad subditos : monens ne qui propria debent inspicere, ac seipsos dijudicare, inspiciant aliena, ac dijudicent alios.

Nam et Paulus apostolus dicit : Si nos ipsos dijudicaremus, nequaquam dijudicaremur³³. Dirigitur quoque sermo et ad eos qui cum in majoribus offendant, condemnant eos qui in parvis labuntur. Dicit enim statim in sequentibus : Quid inspicis festucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ

²⁶ Amos III, 6. ²⁷ Isa. XLV, 7. ²⁸ Matth. XXIII, 3. ²⁹ ibid. 7. ³⁰ Luc. VI, 37. ³¹ Matth. XVIII, 15. ³² ibid. 18. ³³ I Cor. XI, 31.

Variæ lectiones et notæ.

(36) Inclusa in margine habet A. Eadem in fine hujus scholii adjecerat Hentenius, itidem ex mar-

gine sui codicis.

(37) τούς, abest A. ita quoque paulo post.

in oculo tuo est, non consideras ²⁴? Κάρφος autem A οὐ κατανοεῖς; ἔστι δὲ κάρφος, ἀπίσπασμα ξύλου (quod vertit interpres *festucam* aut *stipulam*) proprie ligni particula brevissima est, et pul. bre trabi opponitur.

Vers. 2. Quo — *judicabimini*. Eadem condemnatione, qua condemnabis fratrem, condemnaberis et tu.: hoc est, Si levem ejus lapsum curiose inquisieris, etiam et tu condemnaberis, et levia errata tua anxie disquirentur, ac tempore tremendi iudicii condemnabuntur.

Vers. 2. Et — *tobis*. Et mensura qua curiosa exactione metiris, puta quod tuæ utilitatis debuisset habere respectum, aut cavere ne te offend. ret: eadem mensura remetientur et tibi tuam conversationem. Vult autem sermo, quod quantum expetis ab eo exactionem, tantam et Deus expetet a te. B Advertere autem oportet, quod quemadmodum si remiserimus debitoribus nostris, remittet nobis et Deus, ita si fratrem non condemnaverimus, neque Deus nos condemnabit. O admiranda præceptorum virtus, quæ facilia quidem sunt ad exsequendum, magnam tamen nobis conciliant salutem!

Quid igitur? si frater fornicatus fuerit, aut aliud tale quidpiam deliquerit, an hunc non corrigam, sed tacebo? Corrige sane salubriter, et quasi medicus. Neque enim dixit: « Ne colibeas delinquentem, » sed, *Ne iudices*. Dixit autem et Paulus: *Tu cur iudicas fratrem tuum, aut tu cur spernis fratrem tuum* ²⁵? Et certe non subditum condemnare, animæ est pharisaicæ, et seipsum justificantis. *θενοῖς τὸν ἀδελφόν σου;* Καὶ ὅτιως τὸ κατακ. λειν τὴν καίουσης ἐαυτῆν.

Vers. 3. *Quid autem — consideras?* Per festucam peccatum minimum indicavit; per trabem vero maximum. Est enim trabs lignum oblongum. Vult autem dicere: Quomodo lapsum minimum in anima fratris tui acute conspicias, gravissimum vero in tua non intueris? Quisque enim quæ sua sunt magis videt, quam ea quæ alterius: et majora magis videt, quam ea quæ minora sunt.

Vers. 4. *Aut — tuo*. Sive, quomodo tentabis eum curare, cum ipse maxime indigeas salute? Ecce enim trabs in oculo tuo est.

Vers. 5. *Hypocrita — tui*. Hypocritam nominavit talem, utpote medici munus vindicantem, ægroti vero locum retinentem, vel, tanquam prætextu correctionis alienum lapsum curiose indagantem, sed id proposito condemnandi agentem. D Si enim curandi fratris desiderio hoc agis, cura prius teipsum, qui plus illo deliquisti; quod si temetipsum despicias, manifestum est, quod neque illum amas; magis enim seipsum quisque amat, quam fratrem. Itaque non ad emendandum, sed ad

Ἐν φ — *κριθήσεσθε*. Ἐν ἧτινι καταδικη καταδικάζεις τὸν ἀδελφόν, ἐν ταύτῃ κριθῆσθαι καὶ σὺ τοῦτέστιν, εἰ τὸ λεπτὸν αὐτοῦ σφάλμα πολυπραγμονεῖς καὶ κατακρίνεις, καὶ τὰ λεπτά τὰ σὰ πολυπραγμονηθῆσονται καὶ κατακριθῆσονται ἐν καιρῷ τῆς φοβεραῆς κρίσεως.

Kal — *ὁμῖν*. Καὶ ἐν τῷ μέτρῳ ἀκριθείας μετρεῖς αὐτῷ τὴν πολιτείαν, ὅσον, ὅτι πόσον ὠφελεῖ προσεχέιν (38) ἐν τούτῳ μετρηθήσεται καὶ σὺ ἡ σὴ πολιτεία. Δηλοῖ δὲ ὁ λόγος, ὅτι Ὅσον ἀκριθείαν ἀπαιτεῖς αὐτὸν, τοσαύτην ἀπαιτηθήσῃ καὶ σὺ παρὰ τοῦ Θεοῦ. B Χρῆ δὲ προσέχειν, ὅτι ὡς περ ἐὰν ἡμεῖς ἀφίνομεν τοῖς ἀφειλέταις ἡμῶν, ἀφίηται καὶ ὁ Θεὸς ἡμῖν ὁσῶς ἐὰν ἡμεῖς οὐ κατακρίνομεν τὸν ἀδελφόν, οὐδὲ ὁ Θεὸς ἡμᾶς. Ὁ θεουμαστὴς ἐντολῶν δωδὸς, ραδίον μὲν εἰς τὸ κατορθωθῆναι, μεγάλως δὲ σωτηρία προξένων!

Τί οὖν; ἐὰν ὁ ἀδελφὸς πορευῆ, ἢ τοιοῦτον ἄλλο τι πλημμελή; πότερον οὐ διορθώσω τοῦτον, ἀλλὰ σιγήσω; Διορθώσω μὲν ἱατρικῶς, ὡς ἀδελφόν· μὴ κατάκρινε δὲ ἀπεχθῶς, ὡς μεμισημένον. Οὐ γὰρ εἶπε, *Μὴ παύσης ἀμαρτάνοντα*· ἀλλὰ, *Μὴ κρίνης*. Φησι γὰρ καὶ Παῦλος· *Σὺ τίς εἶ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκίτην;* τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει ἢ πίπτει. Καὶ πάλιν· *Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου;* ἢ καὶ σὴ, τί ἐξουσία προξένων!

Ti δὲ — *κατανοεῖς*; διὰ τοῦ κάρφους μὲν, τὸ ἐλάχιστον ἀμάρτημα ἐπέφηνε· διὰ τῆς δοκοῦ δὲ, τὸ μέγιστον· ξύλον γὰρ ἐπιμήκης ἡ δοκός. Λέγει δὲ, ὅτι Διατὶ τὸ μὲν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀδελφοῦ σου ἐλαφρῆτατον σφάλμα βλέπεις ὀφείως· τὸ δὲ ἐν τῇ σὴ βαρύτερατον οὐχ ὀφεί; Πᾶς γὰρ τὰ ἐαυτοῦ μᾶλλον οἶδεν, ἢ τὸ ἐτέρου, καὶ τὰ μείζω βλέπει μᾶλλον, ἢ τὰ ἐλάττω.

H — *σοῦ*. Ἡ πῶς ἐπιχειρήσεις ἱατρῆσαι αὐτὸν, αὐτὸς μάλιστα διόμενος ἱατρείας; Ἰδοὺ γὰρ ἡ δοκός ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου ἐστίν.

Ἐποκρίτῃ — *σου*. Ἐποκρίτῃν, τὸν τοιοῦτον ὠνόμασεν, ὡς ἱατροῦ μὲν τάξιν ἀρπάζοντα, νοσοῦντος δὲ τόπον ἐπέχοντα· ἢ ὡς προσφάσει μὲν διορθώσεως τὸ ἀλλότριον σφάλμα πολυπραγμονοῦντα, σκοπῶ δὲ κατακρίσεως τοῦτο ποιῶντα. εἰ γὰρ κηδόμενος τοῦ ἀδελφοῦ σου τοῦτο ποιεῖς, πρῶτον κηδοῦ σταντοῦ, μείζον ἐκείνου πλημμελήσας· εἰ δὲ σεαυτοῦ καταφρονεῖς, πρόδηλον, ὡς οὐδ' ἐκείνου φιλεῖς. Πᾶς γὰρ ἐαυτὸν φιλεῖ μᾶλλον, ἢ τὸν ἀδελφόν. Καὶ λοιπὸν οὐ διορθούμενος, ἀλλὰ κατακρίνων ἐκπομ-

²⁴ Matth. vii. 3. ²⁵ Rom. xiv. 4, 10.

Variae lectiones et notæ.

(38) πρὸς τὴν ἐαυτοῦ πολιτείαν καὶ βίον. Hentenius duplici modo reddidit, nec tamen sententiam ætæcutus est.

πίστεως (39). Ὁρᾶς, οὐκ ἐκόλυσε θεραπεύειν ἐτέρους, A
 εἰ τοῦτου πάντως ἐπιθυμῶν· ἀλλ' ἐκέλευσε θερα-
 παύειν σεαυτὸν πρὸ ἐκείνων. Χρῆ γὰρ τὸν ἰατρὸν
 ὀφθαίμεν. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα νενομοθέτηχεν,
 οὐκ ἀνατρέπων, ὡς εἰρηται, τὸ διορθοῦν ἀλλήλους·
 ἀλλ' ἀνασφάλων τὸ τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων
 ἐμαλεῖν. Διπλῆ γὰρ καταδίκη, τὸ τὸν μεγάλους ἀτο-
 κήμασιν ὀπεύθυνον, ἐξετάζειν τὰ ἐτέρων ἐλάχιστα.

Μῆ — χοίρων. Ἄγιον καὶ μαργαρίτας ὠνόμασε,
 τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἡμῶν· ἄγιον μὲν, ὡς
 θεῖον· μαργαρίτας δὲ, διὰ τὰ ἐν αὐτῷ τίμια δόγματα.
 Καὶ πάλιν, κύνας μὲν καὶ χοίρους (40) ἐκάλεσε,
 τοὺς ἐνιδίτους ἐν δυσσεβείᾳ· κύνας μὲν, ὡς καθυλα-
 κτούντας τοῦ Χριστοῦ· χοίρους δὲ, ὡς τῷ βορβόρῳ τῶν
 πιδῶν ἐγκλινομένους. Κελεύει τοίνυν, μὴ παρα-
 δίδῶναι τοῖς τοιοῦτοις τὸ μυστήριον τῶν λογμάτων
 τῆς πίστεως. Μῆ βάλητε δὲ, ἀντὶ τοῦ, Μῆ (41) παρα-
 θῆθε. Ἀνάξιοι γὰρ εἰσι τοιαύτης ἱερᾶς ἀκροάσεως.
 Εἶτα προσέθησι καὶ αἰτίαν.

Μῆ ποτε — ὁμᾶς. Κρείττον ἐστίν, ἀγνωσθῆναι
 ταῦτα παρ' αὐτῶν, ἢ γνωρισθῆναι, μήποτε ὑποκρι-
 ὄντες ἐπαικείων, καὶ μαθόντες αὐτὰ παρ' ἡμῶν,
 ἐπαρρησώσιν αὐτοὺς καὶ διασύρῳσι. Τοῦτο γὰρ
 δηλοῖ τὸ Καταπατήσωσι. Πόδας δὲ αὐτῶν λήγει, τὴν
 ἀπιστίαν αὐτῶν, δι' ἧς βαδίζουσιν εἰς ἀπώλειαν.
 Εἶτα στραφέντες ἀπὸ τῆς ἐπιπλάστου ἐπεικειας εἰς
 φανεράν ἐναντίωσιν, ῥήξωσιν ὑμᾶς, τουτέστι, προσ-
 δάλωσιν, ἀντιστῶσι. Μῆ δυνάμενοι γὰρ θεοπρεπῶς
 νοεῖν τὰ θεῖα δόγματα, προσάπτουσιν αὐτοῖς ἐμπά-
 θειαν, κἀντεῦθεν ὀπλιζόμενοι, κωμφοῦσι μὲν αὐτὰ,
 προσπαύσασουσι δὲ ἡμῖν.

Αἰτεῖτε — ὁμῖν. Ἐπειδὴ μεγάλα τινὰ καὶ θαυ-
 μαστὰ προσέταξε, πάντων μὲν τῶν παθῶν ἀνωτέ-
 ρου· γίνεσθαι τοῦ· μαθητὰς, ὁμοιοῦσθαι δὲ τῷ Θεῷ,
 διακρίνει δὲ τοῦ· ἀναξίου, ἵνα μὴ δόξῃ χαλεπὰ τὰ
 προστάγματα, τέθεικε μὲν ἱκανοὺς λογισμοὺς, περ-
 θοντας, οἷοι βῆδια ταῦτα· μάλιστα δὲ προσέθηκε τὴν
 κορωνίδα τῆς εὐκολίας, φημι δὲ, τὴν ἀπὸ τῶν εὐχῶν
 συμμαχίαν.

Χρῆ γὰρ μὴ μόνον σπουδάζειν τοὺς ἀγωνιζομένους,
 ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνωθεν ἐπικαλεῖσθαι βοήθειαν. Καὶ
 πάντως ἤξει, καὶ παρέσται, καὶ συνεφέψεται, καὶ
 πάντα ποιήσει βῆδια. Διὰ τοῦτο καὶ αἰτεῖν ἐκέλευσε,
 καὶ τὴν δόσιν ὑπέσχετο. Πλὴν μὴ ἀπλῶς αἰτεῖν, ἀλλὰ
 μετ' ἐπιμονῆς καὶ εὐτονίας. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ
 ζητεῖτε. Καὶ μὴ μόνον μετ' ἐπιμονῆς καὶ εὐτονίας,
 ἀλλὰ καὶ μετὰ θερμότητος καὶ σφοδρότητος. Τοῦτο
 γὰρ βούλεται, τὸ κρούετε.

Πᾶς — ἀνοιγήσεται. [Ὁ (42) χωρὶς πάθος

A condemnandum convillar̄is (bb). Vides ergo quod
 alios curare non prohibuit, si id omnino tibi cordi
 est; sed admonuit, ut te prius cures, deinde illos;
 medicum namque sanum esse oportet. Hæc
 atque similia statuit, non avertens, ut dictum est,
 a mutua correctione, sed propriorum delictorum
 negligentiam reprimens. Duplex enim condemnatio
 illum exspectat, qui cum magnis reus teneatur
 malis, levia aliorum errata curiose scrutatur.

Vers. 6. Ne — porcos. Sanctum et margaritas vo-
 cavit fidei nostræ mysterium: sanctum quidem,
 utpote divinum; margaritas vero, propter pretiosa
 quæ in eo recondita sunt dogmata. Et rursum, can-
 es et porcos nominavit eos qui immedicabili ten-
 entur impietate: canes quidem, tanquam Christo
 oblatrantes; porcos vero, quasi perurbationum luto
 obvolutos. Jubet igitur ne talibus tradamus dogma-
 tum fidei mysteria. Ne proficiatis autem, hoc est, Ne
 apponatis. Indigni sunt enim qui talia audiant. Dein-
 de addit et causam.

Vers. 6. Ne quando — vos. Melius enim est eos
 hæc ignorare, quam cognoscere, ne quando post-
 quam simulata probitate a vobis ea didicerint, ludi-
 brio habeant ac detrahant ipsis. Id enim indicat
 quod additur: *Conculcent*. Pedes vero ipsorum dicit
 infidelitatem eorum, qua ad perditionem gradiuntur.
 Deinde conversi a flicta probitate ad manifestam re-
 pugnantiam, lacerent vos, hoc est impetum faciant
 ac resistent vobis. Non potentes namque divina do-
 gmata, sacra quadam, ut docet, majestate intel-
 ligere affectus humanos illis attribuunt, et inde
 armati, illa quidem suggillant, vos autem affli-
 gunt.

Vers. 7. Petite — vobis. Postquam magna quæ-
 dam et admiranda jusserat, puta ut discipuli cunctis
 animi affectibus superiores effecti, Deo in dijudican-
 dis dignis assimilentur, (cc) ne in gravia videantur
 mandata, aptas addidit considerationes, quæ hæc esse
 facilia persuadeant. Maxime autem facilitatis appo-
 suit coronidem sive apicem: dico sane, quod ab ora-
 tionibus est auxilium.

Ceriantes enim non tantum satagere oportet, ve-
 rum etiam superne auxilium postulare: quod omnino
 veniet, et aderit, ac adjuvabit, omniaque reddet facti-
 lia; ideoque etiam petere jussit, et quod dabitur
 promisit, non tamen utcumque petere, sed cum
 perseverantia et assiduitate. Nam hoc manifestat,
 quod additur: *Quærite*. Nec solum cum perseve-
 rantia et assiduitate, sed etiam cum fervore ac ve-
 hementia. Id enim indicat quod subjungit, dicens:
Pulsate.

Vers. 8. Omnis — aperietur. † Qui absque ani-

Varie lectiones et notæ.

- (39) intell. τὰ σφάλματα τοῦ ἀδελφοῦ σου.
- (40) ὠνόμασε. A.
- (41) Imo, πρᾶθῆτε. Nec enim medio est opus.

Atque ita etiam respondet τῷ βάλῃτε.
 (42) Inlusa in margine habete A.

- (bb) Conviciaris. Patefacis, divulgas.
- (cc) Deo — assimilentur. Assimilari autem Deo et dijudicare indignos.

mi ægritudine quidpiam ad bene operandum petit, A gratiam accipit virtutis ad operationem præceptorum. Et qui absque animi perturbatione, quaerit aliquid in naturæ speculatione, invenit rerum veritatem. Præterea qui animo non commoto, scientiæ januam pulsant in theologia disciplina, aperietur ei cognitio reconditorum mysteriorum. Qui vero animo, aliqua affectione perturbato petit, quaerit aut pulsant, non consequetur. *Petit enim, inquit, et non accipitis, eo quod male petatis* 10.

Hæc in confirmationem promissionis addidit: ut si non statim acceperis, ne desistas, sed perseveres ac incalescas. Ideo enim non statim dat quod petis, ut quaeras; et idcirco non statim aperit januam ut pulses. Apud homines enim, si urgens petitionibus insistas, eos ad iram provocas: apud Deum vero, potius eum irritas, nisi hoc facias. Nam exquirat a te assiduitatem et vehementiam; teque vult perseveranter simul ac ferventer petere. Qui enim petit, nec accipit, aut indigne petit, aut non perseverat, aut tepide petit. Nam tria hæc oportet concurrere.

Vers. 9. *An quisquam* — V. 10. *Illi?* Ponit rursus considerationem facti humani: et ab exemplo auditorem inducit, ut his quæ dicta sunt assentiatur. Oportet autem et petentem filium esse, et petere quæ patrem quidem dare, filium autem accipere deceat.

Vers. 11. *Si — ab eo?* Malos ipsos dixit, non humanam calumniando naturam, sed ad differentiam bonitatis divinæ; humana namque bonitas ad divinam, malitia esse videtur; tantaque est harum distinctio, quantum homo differt a Deo. Considera vero, quomodo nunc quidem exhortatur ad studiose operandum, nunc autem orare admonet; rursus nunc ab hoc ad illud transire, nunc vero ab illo ad istud. Hoc autem facit docens, quod neque de solo bono opere securus esse oporteat, neque rursus de sola oratione, sed et quæ nostra sunt conferamus, et cœlitus auxilium imploremus. Hæc enim mutuo auxilio pugnantia, prosperum habebunt successum.

Vers. 12. *Omnia — ipsis.* Omnia quæ prius de dilectione statuerat, brevi nunc verbo summam D collegit, ac succincte docuit, ponens rem facilem ac justissimam: *Omnia, inquit, quæcumque volueritis ut faciant vobis homines, et vos facite ipsis.* Ita autem hæc ipsis facite, sicut vultis ut ipsi vobis faciant. Et hoc idem est, quod amare proximum sicut se ipsum. Ideo etiam subdidit.

Vers. 12. *Ita — prophetæ.* Ita lex vetus et pro-

10 Jac. iv, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(43) Intell. σου.

(44) γὰρ καίνους. Α.

(45) Pro οὕτω; dedi οὕτω. In plerisque codd.

αἰτῶν ἐν τῇ πρακτικῇ φιλοσοφίᾳ, λαμβάνει χάριν δυνάμει εἰς πρᾶξιν τῶν ἐντολῶν· καὶ ὁ ζητῶν ἀπαθῶς ἐν τῇ φυσικῇ θεωρίᾳ, εὐρήσει τὴν ἐν τοῖς οὐσὶν ἀλήθειαν· καὶ τῷ κρούοντι ἀπαθῶς τὴν θύραν τῆς γνώσεως; ἐν τῇ θεολογικῇ μυσταγωγίᾳ, ἀνοίγεται ἡ γνώσις τῶν ἀποκρύφων μυστηρίων. Ὁ δὲ μετὰ τινος πάθους αἰτῶν, ἢ ζητῶν, ἢ κρούων, οὐκ ἐπιτεύξεται. *Αἰτεῖτε γὰρ, φησί, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς αἰτεῖσθε.*]

Ταῦτα δὲ προσέθηκεν εἰς βεβαίωσιν τῆς ὑποσχέσεως, ἵνα, εἰ μὴ παραυτίκα λάθῃς, μὴ ἀποστής; ἀλλ' ἐπιμείνης καὶ θερμανθῇς. Διὰ τοῦτο γὰρ αἰτοῦντος (43), οὐκ εὐθὺς δίδωσιν, ἵνα ζητήσης; καὶ διὰ τοῦτο οὐκ εὐθὺς ἀνοίγει τὴν θύραν, ἵνα κρούης; Ἐπι μὲν γὰρ ἀνθρώπων, ἐὰν ἐπιμείνης ἐγκαίμενος ταῖς αἰτήσεσι, κερρογίξεις αὐτούς· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ, μὲν λον παραπικραίνεις αὐτὸν, ἐὰν μὴ τοῦτο ποιῇς· δοκιμάζει γὰρ σου τὴν εὐτονίαν καὶ τὴν σφοδρότητα, καὶ βούλεται σε αἰτεῖν ἐπιμόνως ἕμα καὶ θερμῶς, καὶ πάντως δίδωσιν. Ὁ γὰρ αἰτήσας καὶ μὴ λαδῶν, ἢ ἀναξίως ἤτησεν, ἢ οὐκ ἐπίμεινεν, ἢ χλιδῶς ἤτησεν. Δεῖ γὰρ συνδραμεῖν τὰ τρία.

Ἦ τίς — αὐτῷ; Τίθησι πάλιν λογισμὸν ἀνθρωπίνου πράγματος, καὶ ἀπὸ παραδείγματος ἐνάγει τὸν ἀκροατὴν εἰς τὸ θαρρῆν, περὶ ὧν εἶρηκε. Χρῆ δὲ τὸν αἰτοῦντα, καὶ οὐδὲν εἶναι, καὶ αἰτεῖν ἄπερ τῷ πατρὶ μὲν πρέπει δοῦναι, τῷ υἱῷ δὲ συμφέρει λαβεῖν.

Εἰ — αὐτόν; Πονηροὺς αὐτοὺς εἶπεν, οὐ διαβάλλων τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ. Ἦ γὰρ ἀνθρωπίνῃ ἀγαθότητι, πρὸς τὴν θεϊαν, κακία δοκεῖ, καὶ τοσοῦτον ἀμφοῖν τὸ διάφορον, ὅσον ἀνθρώπου πρὸς Θεόν. Ὅρα δὲ πῶς ποτὲ μὲν προτρέπεται ἐργάζεσθαι τὴν ἀρετὴν, ποτὲ δὲ παραινέει εὐχεσθαι. Καὶ νῦν μὲν ἀπ' ἐκείνου πρὸς τοῦτο μεταβαίνει· νῦν δὲ ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκείνο μεταχωρεῖ. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, διδάσκων, ὅτι οὐτε τῇ οικείᾳ σπουδῇ προσήκει μόνῃ θαρρῆν, οὐτε μόνῃ τῇ εὐχῇ πάλιν, ἀλλὰ καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν συνεισφέρειν, καὶ τὴν ἀνωθεν ἐπικαλεσθαι βοήθειαν. Δι' ἀλλήλων γὰρ ταῦτα συμμαχοῦμενα κατορθοῦνται.

Πάντα — αὐτοῖς. Ὅσα περὶ ἀγάπης προλαβὼν ἐνομοθέτησε, πάντα νῦν ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ λόγῳ ἀνεκεφαλαιώσατο, καὶ συντόμως ἐδίδαξε πρᾶγμα βῆδιδόν τε καὶ δικαιοτάτον, εἰπὼν, ὅτι *Πάντα, ὅσα ἀνθέλητε, ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε, αὐτοῖς.* Οὕτω δὲ αὐτοῖς ταῦτα ποιῆτε, ὡς θέλετε ἐκείνου; (44) ταῦτα ποιῆν ὑμῖν, ὅπερ ταῦτόν ἐστι, τῷ ἀγαπῶν τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτόν. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν·

Οὕτως — προφήται. Οὕτω (45) διαλαμβάνει καὶ

etiam ante consonam reperitur οὕτως. Euthymii ergo interpretatio vindicat lectionem, quam habent omnes probi codices. Ejus autem auctoritas eo ma-

ὁ παλαιὸς νόμος, καὶ οἱ προφῆται. Ὁ μὲν γὰρ νόμος Ἰουδαίων ἄγαπήσεις τὸν πλησίον σου, ὡς σεαυτὸν οἱ προφῆται δὲ πάλιν πολλὰ περὶ φιλαδελφίας τοῖς Ἰουδαίοις παρήνευσαν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν νομικὸν ὑπερὸν (46) ὁ Χριστὸς, ἐπερωτήσαντα, ποῖα ἐντολὴ μεγάλη ἐν τῷ νόμῳ, ἀπεκρίθεις, περὶ τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης, καὶ περὶ τῆς εἰς τὸν πλησίον, ἐπήνεγχε, ὅτι Ἐν ταῖς ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὁ νόμος ἔλος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται, τουτέστι, τῶν δύο τούτων μᾶλλον ἐκκρέμανται, περὶ τῶν δύο τούτων διαφερόντως διαλαμβάνουσι, καὶ προηγούμενον σκοπὸν ἔχουσι διδάξαι τοὺς ἀνθρώπους ἀγαπᾶν μὲν τὸν Θεόν, ἐν τῷ εὐσεβεῖν ἀγαπᾶν δὲ καὶ ἀλλήλους ἐν τῷ μὴ ἀδικεῖν τὸν πλησίον.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι ἔλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται τὰς δύο ἐντολάς ταύτας κέκτηνται ῥίζαν, καὶ αἰτίαν, καὶ ἀφορμὴν.

Εἰσέλθετε — πύλην. Στενὴν πύλην καλεῖ, τὴν ἀσκησιν τῶν ἀρετῶν· πύλην μὲν, ὡς εἰσάγουσαν εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον· στενὴν δὲ, ὡς παρασκευάζουσαν τοὺς εἰσερχομένους πονεῖν, καὶ ἰδρῶν, καὶ θλίβεσθαι, μέχρις ἂν διέλθωσι, καὶ ὡς μὴ χωροῦσαν τοὺς παγεῖς ταῖς ἁμαρτίαις, διὰ τὴν λεπτότητα τῆς ἀκριθείας αὐτῆς, ἕως ἂν ἀπόθωνται τὸ πάχος τῆς ἁμαρτίας.

Ἵτι — αὐτῆς. Πάλιν ὠνόμασε πύλην καὶ ὄδον, τὴν φιληθονίαν· πύλην μὲν καὶ ὄδον, ὡς ἀπάγουσαν εἰς τὴν κόλασιν· ταύτην γὰρ νῦν ἀπόλειαν λέγει· πλατεῖαν δὲ καὶ εὐρύχωρον, ὡς μηδένα πόνον περιέχουσαν τοὺς εἰσερχομένους· δι' αὐτῆς, διὰ τὸ ἀόριστον αὐτῆς καὶ ἀνετον καὶ ἀπαράτητον.

Τὴ στενὴ — ζωὴν. Τὸ τί, ἀντὶ (47) τοῦ πόνου. Μεγαλύνει γὰρ τὴν στενότητα καὶ τὸ θλιβερὸν αὐτῆς, ἵνα προμαθόντες αὐτὰ διεγερθῶμεν εἰς ἀγῶνας, καὶ παρασκευασθῶμεν εἰς ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν τῶν πόνων. Τὸ γὰρ προεγνωσμένον καὶ προσδοκῆμένον λυπηρὸν, εὐχερίστερον καὶ κουφότερον εἴθε προσπίπτειν. Βουλόμενος μὲν οὖν ἐναγωνίους καὶ καρτερικούς εἶναι τοὺς μαθητάς, ἐδήλωσε τὸ στενόχωρον καὶ ἐπώδυνον τῆς εἰρημένης ὁδοῦ.

Παραμυθούμενος δὲ τὴν ἐνεῦθεν κακοπάθειαν, καὶ κουφίζων τὸ ἐπίπονον αὐτῆς, ἐδίδαξε, τοῦ ἀπάγει, ὅτι εἰς τὴν ζωὴν, δηλαδὴ τὴν αἰώνιον· ἵνα, ἔταν βλέπων εἰς τοὺς πόνους, ἐλιγγιῆς, ἀποβλέψας εἰς τὸ τέλος αὐτῶν, παροξυνθῆς, καὶ τῆς ἀντιδόσεως ἐλπίζει νευρούμενος. Οὐ μικρὰ δὲ παρηγορία, καὶ τὸ καλίσαι ταύτην πύλην καὶ ὄδον. Καὶ ἄμφω γὰρ παροδεδόμενα, καὶ οὐ μόνιμα.

⁴⁷ Levit. xix, 18. ⁴⁸ Matth. xxi, 56, 40.

Variae lectiones et notæ.

Jor est hoc loco, quod a Chrysostomo dissentit, qui οὗτος; intulit, i. VII, p. 291; VII, p. 451.

(46) ὁ Χριστός, abest A.

PATROL. GR. CXXIX.

Potest quoque et alio modo dici, quod omnis lex ac prophetæ hæc duo præcepta habent tanquam radicem, causam et argumentum.

Vers. 13. *Intrate — portam.* Angustam portam vocat virtutum operationem. Portam quidem, tanquam ad vitam æternam introducens; angustam vero, ut quæ ingredientes præparet ad labores ac afflictiones donec ad finem perveniant. Quia enim arcta est ob suam perfectionem, dicuntur illam non posse ingredi, qui crassi sunt peccatis, donec peccatorum a se pinguedinem expellant.

Vers. 13. *Quia — eam.* Similiter viam ac portam nominavit voluptatum amorem tanquam in supplicium abducentem: id enim vocat hic perditionem. Latam autem et spatiosam, quia nullum præbet laborem ingredientibus per eam, cum indulgens sit, nullo clausa termino, nullo observata custode.

Vers. 14. *Quam angusta — vitam.* Tò, quam, pro valde ponitur. Exaggerat enim angustiam ac constrictionem ipsius, ut his cognitis ad certamen excitemur, et præparemur ad laborum tolerantiam ac constantiam. Nam quod ex se triste est, si præcognitum fuerit ac præcogitatum, ubi contigerit, facilius ac levius tolerari solet. Volens itaque discipulos, certaminum prævalidos fieri præfectos, manifestavit viam prædictam esse angustam ac dolore plenam.

Cupiens autem eos consolari, ob eam quæ inde sequitur afflictionem: et allevians quod in ea laboriosum est, manifestat quo ducat, puta ad vitam, videlicet æternam, ut dum visis laboribus anxiaris, in finem ipsorum respiciens exciteris, viribus a spe retributionis additis. Neque minima consolatio est, vocare ipsam portam ac viam: neutra siquidem permanet, sed transit.

(47) Τὸ τί, possit etiam accipi pro ὡς, ὡς στενή, quam angustam.

Vers. 14. *Et — cam.* Ibi quidem multi quia Δ jucunda est et sine labore: hic autem pauci, quia difficilis est ac laboriosa. Scire autem convenit, quod nunc angustam ac strictam viam celestis vitæ dixit, propter temporariam ipsius afflictionem; alibi vero suave dicit jugum mandatorum suorum, et onus præceptorum suorum leve ³⁹, ob spem æternorum bonorum. Virtus cuius gravis quidem est propter laborum molestiam, levis autem propter retributionem: sensumque doloris mitigat ac extenuat futuri expectatio gaudii.

Vers. 15. *Cavele — rapaces.* Postquam de via dixit, addit et de his quæ per viam in insidiis ponuntur ut attentiores ac vigilantiores simus. Et in præcedentibus quidem, de canibus ac porcis docuit; hic vero aliud quoque genus periculosius inducit, luporum videlicet ovina pelle contectorum: quia illi certe manifesti, hi autem absconditi sunt et occulti.

Dicunt ergo quidam hos esse prodigiosa et falsa loquentes, ac homines quosdam sine Deo, qui fallendo plurimos, obambulant; nuncupari vero falsos prophetas, utpote futura subindicantes ac prædicentes; venire autem in vestimentis ovium, tanquam in figura rationalium ovium, quæ sub Christo pastore procedunt; esse vero lupos rapaces, hoc est, tacite et clanculo simplicium animas fallentes, et in perditionem subripientes.

Chrysostomus autem hos dicit esse Christianos, vitam quidem habentes nocivam ac perniciosam, simulantes autem bonitatem ac pietatem, quorum colloquia corrumpunt mores bonos. Exprimens itaque Christus differentiam a prædictis canibus ac porcis, jussit illis quidem mystica dogmata non concedere, ab his autem cavere ne perniciem ipsorum participemus, tanquam a feris venenatis. Ne turbentur autem auditores, eo quod non facile cognoscantur hujusmodi homines, docet etiam quo pacto ipsos cognoscant, dicens:

Vers. 16. *A fructibus — eos.* Quanquam, inquit, latere videantur, attamen facile arguentur. Ea nim via qua meos discipulos incedere jussi, laboriosa est ac difficilis, nec possunt hypocritæ per eam incedere. Quemadmodum enim bona ac generosa arbor, non a floribus, sed a fructu cognoscitur: ita sane et hos non a sermonibus, sed ab operibus eorum cognoscemus. De quibus et Paulus apostolus dixit, quod per dulces sermones decipiunt corda simplicium ⁴⁰. Deinde ponit

Kal — αύτήν. Ἐκεῖ μὲν πολλοὶ, διὰ τὸ ἡδὺ καὶ ἀπονον· ἐνταῦθα δὲ ὀλίγοι, διὰ τὸ πικρὸν καὶ ἐπιμορθον. Προσφέρει δὲ γινώσκειν, ὅτι νῦν μὲν στενήν καὶ τεθλιμμένην τὴν πύλιν καὶ τὴν ὁδὸν τῆς αἰωνίου ζωῆς εἴρηκε, διὰ τὴν πρόσκαιρον αὐτῆς κακοπάθειαν· ἀλλὰ χροῖ δὲ χρηστὸν λέγει τὸν ζυγὸν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ καὶ τὸ φορτίον τῶν ἐπιταγμάτων αὐτοῦ ἱλαφρὸν, διὰ τὴν χαρὰν τῆς ἐλπίδος τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. Ἡ ἀρετὴ γὰρ βαρεῖα μὲν ἐστὶ, διὰ τὸ ἐπαχθὲς τῶν πόνων· ἱλαφρὰ δὲ, διὰ τὴν ἀντίδοσιν, καὶ τὴν ἀσθησὶν τῆς δριμύτητος προϋνοῖ καὶ λείπει· ἢ προσδοκία τῆς μελλούσης χαρᾶς.

Προσέχετε — ἀρπαγες. Εἰπὼν περὶ τῆς ὁδοῦ, προτιθήσι καὶ περὶ τῶν ἐπιβουλευόντων κατὰ τὴν ὁδὸν, ἵνα προσεκτικώτεροι καὶ νηφαλιώτεροι ὦμεν· ἀλλ' ὀπίσω μὲν περὶ κυνῶν καὶ χοίρων ἐδίδραξεν· ἐνταῦθα δὲ ἕτερον εἶδος χαλεπώτερον εἰσάγει, τὸ τῶν λύκων, τῶν ἐπικαλυμμένων ταῖς τῶν προβάτων δοραῖς· ὅσον ἔκαινοι μὲν, φανεροὶ εἰσιν, οὗτοι δὲ κρυπτοὶ καὶ λανθάνοντες.

Φασι δὲ τινες, τοὺτους εἶναι τερατολόγους καὶ ἀλείου; τινὰς ἀνθρώπους, περιόντας καὶ ἀποπλανώντας πολλοὺς· ὀνομασθῆναι δὲ ψευδοπροφήτας μὲν, ὡς ὑποκρινομένου; καὶ προλέγειν τὰ μέλλοντα· ἐρχομένου; δὲ ἐν ἐνόημασι προβάτων, ὡς, ἐν σχήματι προβάτων λογικῶν, ταῖς τοῦ Χριστοῦ ποιμαίναι; προσερχομένου; λύκου; δὲ ἀρπαγας, ὡς ἡρέμα καὶ λεληθῶτως τὰς ψυχὰς τῶν ἀπλουστέρων ἐξαπατώντας, καὶ ὑφαρπάζοντας εἰς ἀπώλειαν.

Ὁ δὲ Χρυσόστομος (48) τοὺτους λέγει Χριστιανούς, βίον μὲν ἔχοντας πονηρὸν καὶ βλαβερὸν, ὑποκρινομένου; δὲ ἀκατίαν καὶ εὐλάβειαν, ὧν αἱ ὀμιλῆαι φθεῖρουσιν ἤθη χρηστὰ. Ἐμφανῶν δὲ τὸ διάφορον τούτων τε καὶ τῶν προσημειωμένων κυνῶν καὶ χοίρων ὁ Χριστὸς; ἔκαινο; μὲν, μὴ καταπιστεύειν μυστικὰ δόγματα προσέταξεν· ἀπὸ τούτων δὲ προσέχειν, ὥστε μὴ μεταλαβεῖν λύμης, ὡς ἀπὸ θηρίων ἰοδῶλων. Ἴνα δὲ μὴ θορυβηθῶσιν οἱ ἀκροαταὶ διὰ τὸ δυσδιάγνωστον τῶν τοιούτων ἀνθρώπων, διδάσκει καὶ πῶ, αὐτοὺς ἐπιγινώσκονται, λέγων·

Ἀπὸ τῶν καρπῶν — αὐτοῦ;· Εἰ καὶ δοκοῦσι, φησι, λανθάνειν, ἀλλ' ὁμο; ῥάβδω; ἐλεγχθῆσονται. Το; αὐτῆ γὰρ ἡ ἰδὸς, ἦν ἐκίλευσα βαδίζειν τοὺς ἐμοὺ; μαθητὰ;· ἐπίκονος καὶ δυσπρόσιτο;· ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς ὑποκριτὰ; βαδίζειν δι' αὐτῆ;· Ὡσπερ γὰρ τὸ ἀγαθὸν δένδρον, εἴθου; τὸ εὐγενὲ;· οὐκ ἐκ τῶν ἀνθέων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν καρπῶν γνωρίζεται· οὕτως ἀρα καὶ τοὺτους, οὐκ ἐκ τῶν λόγων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν (49) ἔργων ἐπιγνωσόμεθα (50). Περὶ ὧν καὶ ὁ ἀπόστολο; Παῦλο; ἔλεγε;· ὅτι τῆ χρηστολογία (51) ἐξαπατῶσι

³⁹ Math. xi, 30. ⁴⁰ Rom. xvi, 18.

Varie lectiones et notæ.

(48) Tom. VII, p. 295.

(49) Etiam hic legebatur καρπῶν. Rescripsi ego ἔργων, uti Hentenius etiam habet.

(50) γινώσκονται.

(51) Euthymius ergo, ut multis exemplis doceri potest, non ex codicibus N. Testamenti ista Litterarum sacrarum loca laudat, sed ex codicibus Chrysostomi. Ita enim Chrysost. t. VII, p. 295. Idem

τάς καρδίας τῶν ἀκάμων. Εἶτα τίθησι καὶ λογισμὸν, ὡς ἂν ἐπιπέσει ἀπὸ παραδείγματος, εἰς εὐχερτέραν αὐτῶν διάγνωσιν.

Μή τι — σύκα ; **Μή τι**, ἀντὶ τοῦ, Ἄρα, ἐρωτηματικῶς. Λέγει γὰρ, ὅτι Ἄρα τραυθῶσιν οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ ἀκαλῶν σταφυλῆν ; καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶδος δὲ ἀκάμους ἐστὶ καὶ (52) ἡ τριβύλος.

Οὕτως — πο εἶ. Ἐρωτήσας πρῶτον περὶ φύσιν, καὶ διὰ τοῦτο ἀδύνατον, ἐπάγει, ὅτι ὡσπερ ἐκεῖνο γενέσθαι οὐκ ἐνδέχεται, διὰ τὸ εἶναι τὰς μὲν ἀκάμους καὶ τριβύλους σαπρὰς, ὃ ἐστὶν, ἀχρήστους εἰς καρποφορίαν ἐδώδιμον· τὴν δὲ σταφυλὴν καὶ τὰ σύκα πρὸς βρώσιν ἐπιτρέθει· οὕτω (53) καὶ Πᾶν δένδρον ἀγαθόν, καρποὺς καλοὺς ποιεῖ, καὶ τὰ ἐξῆς. Σαπρὸν γὰρ λέγεται, οὐ μόνον τὸ σεσημμένον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀχρηστον. Λέγει δὲ τὸν δένδρα σαπρὰ, τοῦ προειρημένου· ὑποκριτὰς, ὧν οἱ καρποὶ, τοῦτέστιν, αἱ πράξεις ἄξιαι τῆς αὐτῶν σαπρίας. **Β**iosas predictos hypocritas, quorum fructus, hoc ipsorum.

Οὐ — ποιεῖν. Ἴνα μὴ ὑπολάβῃ τις, ὅτι δύναται τὸ ἀγαθὸν δένδρον καὶ καρποὺς πονηροῦς, ἤγουν, ἀχρήστους ποιεῖν, καὶ τὸ σαπρὸν καλοὺς, ἀποφαίνεσθαι, ὅτι οὐ δύναται.

Καὶ πῶς ὁ μὲν Δαυὶδ, ἀγαθὸν δένδρον ὧν, καρποὺς πονηροῦς ἐποίησε, μοιχεύειν καὶ φόνον ; ὃ δὲ Παῦλος, δένδρον σαπρὸν ὑπάρχων, καλοὺς καρποὺς ἤνεγκε, σκευῶς ἐκλογῆς τῷ Χριστῷ γενόμενος ; Πῶς ; εὐθεὶ μετεβλήθησαν, ὃ μὲν, ἀπὸ τῆς ἀρετῆς εἰς κακίαν· ὃ δὲ, ἀπὸ τῆς κακίας εἰς ἀρετήν. Ἔως δ' ἔτι ἐνέμενον, ὃ Δαυὶδ μὲν τῇ ἀρετῇ, ὃ δὲ Παῦλος τῇ κακίᾳ, οὐκ ἠδύνατο καρποὺς τοιοῦτους ποιεῖν. Ὡστε τὸ ἀδύνατον ἐπὶ τῶν ἀμεταβλήτων εἶρηκε.

Πᾶν — βάλ्लεται. Ἐπειδὴ κολάζειν μὲν αὐτοὺς οὐ προσέταξε, προσέχειν δὲ μόνον ἀπ' αὐτῶν. (54) ἐπήρησε τοῦτοις τὴν ἀφειδεστάτην ἐκτομήν τῆς ἐκείνου ζωῆς, καὶ τὴν τοῦ ἀσβέστου πυρὸς κόλασιν, ὅμοιους μὲν ἐπηρεάζομένους ὑπ' αὐτῶν παραμυθούμενος, ἐκείνους δὲ ἐκφύων.

Ἄραγε — αὐτοὺς. Τοῦτ' ἐστὶ Ἄρα, ἀποδεικτικῶν ἐστίν. ἀντὶ τοῦ, Πάντως. Θεὸς γὰρ λογισμοὺς παραδείγματος, καὶ ἀποδείξας, ὅτι ἐπιγνώσονται τοιοῦτους, ἐπάγει, ὅτι Πάντως, ὧς ἀποδείσσεται, ἐπιγνώσονται αὐτοὺς, ἀπὸ τῶν φαλκῶν πράξεων αὐτῶν.

Vers. 16 *Numquid* — ficus ? *Μή τι*, numquid, id est, utrum, modo interrogativo. Dicit ergo : Utrum colligunt homines de spinis uvam ? etc. Est autem et tribulus spinarum genus.

Vers. 17. *Sic* — facit. Ubi rem præter naturam, factuque impossibilem interrogasset, subdit quod sicut illud fieri non potest, eo quod spina ac tribuli inutilia sint, hoc est, inepta ad ferendum fructum qui sit aptus esui ; uva autem ac ficus ad cibum conveniunt ; ita quoque *omnis arbor bona fructus bonos facit*, etc. *Σαπρὸν* (pro quo *Vulgata* editio habet *malum*, et potius *marcidum* significat aut *putridum*) non solum dicitur putridum, verum etiam quidquid vitiosum et inutile. Nunc ergo vocat arbores marcidas aut vitiosas, actiones æquales sunt marcedini aut inutilitati.

Vers. 18. *Non* — facere. Ne quis suspicaretur quod posset bona arbor malos fructus aut inutiles producere, et arbor vitiosa bonos : manifesta, quod hoc fieri non possit.

Verum David, cum bona esset arbor, quomodo fructus malos produxit, adulterium videlicet ac homicidium ? Paulus autem, cum vitiosa esset arbor, fructus bonos protulit, effectus Christo vas electum ? Quomodo ? Quia mutati sunt, hic quidem a pravitate ad virtutem, ille vero a virtute ad pravitatem. Donec autem manserunt David quidem in virtute, Paulus vero in pravitate, non poterunt hujusmodi fructus producere. Dicit ergo hoc esse impossibile in his qui immutati permanerent.

Vers. 19. *Omnis* — mittitur. Illos quidem punire non jussit, sed tantum ab eis cavere. Ipsi tamen motum incussit atrocissimæ ex hac vita excisionis impendentis, ac supplicii ignis inexstinguibilis ; simul quidem illos qui male ab eis accipiuntur consolando, et simul ipsos exterrendo.

Vers. 20. *Itaque* — eos. Ἄραγε, itaque, utique, sane, confirmativum est, ac si diceretur, *omnino*. Positis enim exemplorum considerationibus, ac demonstrato quomodo tales cognoscendi essent, subdit : *Omnino* sicut prius demonstratum est, cognoscetis ipsos a pravis actionibus eorum.

⁵¹ Act. 11, 15.

Variæ lectiones et notæ.

convenit in Theophyactum. Similiter Chrysostomus multas exprimit Originem in recensendis istis locis, cum ejus sequitur interpretationem. Cyrillus item modo ex Origene, modo ex Chrysostomo pendet. Quam diligentes autem sint Origenes et Chrysostomus in notandis locis Litterarum sacrarum, eodem tum, cum data opera locum explicant, id norant omnes, qui diligenter ad illos attenderunt. Vanum ergo profecto studium eorum qui ex Patri-

bus contra codices N. Testamenti disputant, Sed nonnulli negligentia et levitate Patrum pro monumentis atque aranis impietatis et nequitie abutuntur.

- (52) S. c. Vulgo, ὁ τριβύλος.
- (53) E iam hic erat οὕτως.
- (54) Ita ἐπιπέσει φρόβον τινί, Æschines orator p. 287.

Vers. 21. *Non — qui in cælis est.* Vide quid nunc dicat. Non omnis qui credit in me, ingreditur ad bonorum caelestium fructum, nisi etiam fecerit quæ dico; ita quippe addidit Lucas⁴⁹. Neque enim sola fides ad salutem sufficit, nisi et vita fide digna adjungatur; neque vita solum virtuti conformis, si non etiam fide ditescamus; sed utrumque simul adjunxit, ut non separaretur alterum ab altero. Nam ipsum appellare Dominum, fidei tantum est. Quomodo autem non dixit, Sed qui facit voluntatem meam? Ut Patrem honoraret; et quia non alia est Patris voluntas ab ea quæ Filii est; voluntas autem Patris, Filii præcepta sunt.

Vers. 22. *Multi — Vers. 23 iniquitatem.* In præcedentibus quidem docendo innuit, quod peccatores excepturum sit supplicium: nunc vero apertius id dicit. Quis est autem qui punit impios, nisi ipse? Sed cum antea dixisset: Non omnis qui credit in me ingreditur regnum caelorum, nisi et vitam condignam habere curaverit, nunc et aliud quod mirabilius est, addit, quod neque signa et miracula edentes, eo regno digni habebuntur, nisi etiam et vita respondeat fidei. Ecce enim et hi multa talia operati fuerant, abjiciuntur tamen, eo quod vitam suam neglexerint. Multi, inquit, ab eo quod rectum est excidentur, hæc et illa mihi dicent. Illum quidem diem, dixit diem judicii: nempe cognitum et expectatum. Virtutes autem nominavit signa et miracula. *Confitebor sane eis hoc est, Condemnabo eos.*

Cum autem etiam per nomen ejus multa fecissent, quomodo eos ignorat? Quia vitam habebant contrariam. Scire enim oportet, quod apud Deum duplex est scientia: una quidem naturalis, qua omnia novit, utpote omnium conspicator omniumque priusquam fierent cognitor; altera vero magis peculiaris, qua solos justos cognoscit. *Novit, inquit, Dominus viam justorum*⁵⁰; et: *Cognoscit Dominus vias innocentum*⁵¹; et: *Novit Dominus qui sunt ejus*⁵². Eos autem qui vitam habent contaminatam, ignorare se simulat, utpote cognitione sua indigne conversantes.

Alii quoque negat illos, ut qui eum operibus negaverunt. Dixit enim per prophetam: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me*⁵³. Qui enim præcepta ipsius spernit, ipsum spernit: ideo quoque merito spernitur.

Verum si indigni erant, quomodo in eis operabatur Spiritus sanctus? Omnino propter duo fiebant ista: puta ut gratiæ Dei liberalitas etiam in indignos

Α Οὐ — τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὅρα τί λέγει νῦν, ὅτι Οὐ πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ εἰσελεύσεται εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν οὐρανῶν ἀγαθῶν, εἰ μὴ καὶ ποιῇ ἃ λέγω. Ὡς γὰρ προσέθηκεν ὁ Λουκᾶς. Οὐκ εἰ γὰρ πιστὸς μόνον ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν, εἰ μὴ καὶ βίος ἀξίος τῆς πίστεως πρόκειται, ὡς βίος μόνον ἐνάρετος, εἰ μὴ καὶ πιστὸς πλουτεῖ. Προσῆκει δὲ ἀμφοτέρω ταυτευχθῆναι, καὶ μὴ ἀπολειφθῆναι θατέρον θάτερον. Τὸ γὰρ ὀνομάζειν αὐτὸν Κύριον, πίστεως μόνος ἐστὶ. Καὶ πῶς οὐκ εἶπεν· Ἄλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τὸ ἐμόν; Διὰ τὸ τιμᾶν τὸν Πατέρα, καὶ διὰ τὸ μὴ ἕτερον εἶναι τὸ τοῦ Πατρὸς θέλημα, παρὰ τὸ τοῦ Υἱοῦ. Θέλημα δὲ τοῦ Πατρὸς, αἱ ἐντολαὶ τοῦ Υἱοῦ.

Β Πολλοὶ ἀνομιᾶν. Ὅτι μὲν κολάσις ἐκδέχεται τοὺς ἁμαρτωλοὺς, προλαβὼν ἐδίδαξε· νῦν δὲ λέγει, καὶ τίς ἐστὶ ὁ κολάζων, ὅτι αὐτός. Εἶπὼν δὲ, ὅτι Οὐ πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ καὶ βίου κρείττονος ἐπιμελήσεται· παραδοξότερον εἰς φησὶν, ὅτι Οὐδὲ οἱ σημεῖα καὶ θαύματα ποιῶντες ἀξιωθήσονται τῆς τοιαύτης βασιλείας, ἐὰν ἀνάξιον βίον ἔχωσιν. Ἰδοὺ γὰρ καὶ οὗτοι, καλλὰ τοιαῦτα ποιήσαντες, ὅμως ἀποπεμφθήσονται, διὰ τὸν ἡμελημένον βίον αὐτῶν. Πολλοί, φησὶν, ἐκπίπτοντες ἐρῶσι μοι τάδε καὶ τάδε (55)· ἡμέραν (56) οὖν ἐκείνην εἶπε (56'), τὴν τῆς κρίσεως, ὡς ἐγνωσμένην καὶ προσδεδοκημένην. Δυνάμεις δὲ ὠνόμασε, τὰ σημεῖα καὶ τὰ θαύματα. Τὸ δὲ Ὁμολογήσω αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ Ἀποκριθῆσομαι.

Κ Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ πάντα ἐποιοῦν, πῶς ἄγνοεῖ αὐτούς; Διότι βίον εἶχον ἐναντίον. Χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὅτι διττὴ ἐστὶν ἡ γνώσις παρὰ τῷ Θεῷ· ἡ μὲν, κατὰ φύσιν, καθ' ἣν οἶδε πάντα, ὡς παντεσπόπτης, καὶ ὡς πάντα εἰδώς, πρὶν γενέσθαι αὐτῶν· ἡ δὲ, κατ' οἰκείωσιν, καθ' ἣν οἶδε μόνους τοὺς δικαίους. Ὅτι, φησὶ, γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων· καὶ· Γινώσκει Κύριος τὰς ὁδοὺς τῶν ἀνόμων· καὶ· Ἔγὼ Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ. Τοὺς δὲ βίον ἔχοντας διεφθαρμένον, ἄγνοεῖν προσποιεῖται, ὡς πολιτευσάμενους ἀναξίως τῆς αὐτοῦ γνώσεως.

Καὶ ἐτέρως δὲ ἀρνεῖται αὐτούς, ὡς ἀρνησαμένους αὐτὸν τοῖς ἔργοις. Εἶρηκε γὰρ διὰ τοῦ προφήτου, ὅτι Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσί μου τιμᾶ, τῇ δὲ καρδίᾳ πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Ὁ γὰρ ἀθετῶν ἐντολὰς αὐτοῦ, αὐτὸν ἀθετεῖ διὰ καὶ ἀθετεῖται δικαίως.

Καὶ ἐπὶ ἀνάξιοι ἦσαν, πῶς ἐνέργησεν εἰς αὐτούς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Πάντως διὰ δύο ταῦτα, ἵνα (57) δὲ ἡ φιλοτιμία τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ δι-

⁴⁹ Luc. vi, 46. ⁵⁰ Psal. i, 6. ⁵¹ Psal. xxxvi, 18. ⁵² II Tim. ii, 19. ⁵³ Isa. xxxix, 13.

Variorum lectiones et notæ.

(55) καὶ τάδε omittit B.
(56) μὲν addit A.

(56') Idem εἰπόν.
(57) Malim es, loco εἰ.

χρῆσι, χοσμένη καὶ εἰς τοὺς ἀναξίους, καὶ ἴα ἕτεροι δι' αὐτῶν ὠφεληθῶσιν, ὅσοι τε παρ' αὐτῶν ἰερα-
πεύοντο, καὶ ὅσοι βλέποντες τὰς τοιαύτας θαυμα-
τουργίας, ἐπίστευον τῷ Χριστῷ. Οὐ γὰρ ὅσον θαυ-
μάζειν αὐτοὺς θαυματουργοῦντας. Οὐδὲν γὰρ παρ'
ἑαυτῶν εἰσῆνεγκαν, ἀλλὰ τὸν Θεόν, τὸν διδουκότα,
τοιούτοις οὖσιν αὐτοῖς, τὴν χάριν. Τοιοῦτος ἦν ὁ
τῶν δαιμόνια ἐκβάλλων, καὶ μὴ ὢν μετ' αὐτοῦ.
Τοιοῦτος ἦν καὶ ὁ προδότης Ἰούδας. Ἀνάξιοι γὰρ
ὄντες, ἔλαβον χάρισμα. Καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ δὲ εἰς
πολλοὺς ἀναξίους ἡ θεία χάρις ἐνήργησεν, ἵνα δι'
αὐτῶν ἄλλοις εὐεργετήσῃ. Ἄλλ' οὗτοι μὲν πάντες
πίστιν τῶς εἶχον, εἰ καὶ βίου ἦσαν κατεργασμένου.
Βλαὰμ δὲ καὶ πίστει καὶ πολιτείᾳ ἀρίστης ἀλλό-
τριος ὢν, προεφήτευσεν. Καὶ τῷ Φαραῶ δὲ, καὶ τῷ
Ναβουχοδονόσορ, καὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ Βαλτάσαρ, ἀσε-
βῆσι καὶ παρανομητοῖς οὖσιν, ἔδειξεν ὁ Θεὸς τὰ
μέλλοντα διὰ τὴν ἐτέρων οἰκονομίαν. Καὶ τί λέγω
περὶ ἀνθρώπων; Εἰς τὴν θνὸν τοῦ Βαλαὰμ ἡ χάρις
τῶν ἑαυτῆς ἐπεδείξατο, φωνὴν ἀνθρωπίνην αὐτῇ
δωρησαμένη, πρὸς τὸ συντίσαι τὸν ἐπιβάτην αὐ-
τῆς.

Ἐπει τοίνυν, ὀρθοῦ βίου μὴ παρόντος, οὔτε
πίστις οὔτε θαύματα σώζειν δύνανται, βίου μᾶλλον
ἐπιμελητέον ἡμῖν. Τὰ δὲ θαύματα, παρεχόμενα
μὲν ἀποδεκτέον, μὴ παρεχομένων δὲ μὴ ἀθυμητέον.

Ὁ γὰρ ἐνάρητος, καὶ μὴ θαυματουργῶν, οὐδὲν
ἐντεθῶν ἠλάττωται. Καὶ γὰρ ὁ μὲν ἀγαθὸς βίος,
πάντως, σώζει τὸν πιστὸν· τὰ θαύματα δὲ οὐ πάν-
τως. Καὶ τοῦ μὲν ἐναρήτου βίου ἀμοιβὰς ἡμῖν
χρῆσται Θεός· τῶν δὲ θαυμάτων ἡμεῖς μᾶλλον
ἀσπῶν. Τὰς αἰτίας δὲ, δι' ἃς οὔτε πᾶσι τοῖς ἀγίοις
παρέχεται τὴν χάριν τῶν θαυμάτων ὁ Θεός, οὔτε πᾶσι
τοῖς ἀναξίοις, μόνος αὐτὸς οἶδεν ὀρθῶς, ὁ πάντα
κατὰ λόγον ποιῶν.

Πᾶς — φρονίμω. Ἀπαρτίσας τὴν διδασκαλίαν,
λοιπὸν παραβαρῦνει τοὺς μαθητὰς, εἰς τὸ βαδίσαι
τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν, ὑπισχνούμενος
γενέσθαι αὐτοῖς ἀκούσαν ἀσφάλειαν, τὴν φυλακὴν
τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. Πᾶς, φησὶν, ὁ ἀκούων μου τοῦς
λόγους τούτους, ἦτοι τὰς ἐντολάς, ἕς ἐπέταξα. Τινὲς
μὲν ὅν τῶν (38) ἀντιγράφων, Ὁμοιωθῆσεται γρά-
D

A diffundi demonstraretur; et ut per ipsum aliis be-
neficium conferretur, qui videlicet ab eis curaban-
tur, vel qui opera illa admiranda intuentes
credebant in Christum. Non ergo eos admirari
oportet, qui miracula operabantur, neque enim
quidquam a se ipsis conferebant; sed Deum, qui
cum illi tales essent, gratiam tamen illis præstite-
rat. Talis erat, qui daemonia eiciebat, nec tamen
ipsum sequebatur; talis erat et Judas proditor.
Nam licet indigni essent, gratiam tamen acceperant.
In Veteri quoque Testamento in multis indignis
gratia operabatur, ut per eos aliis beneficium præ-
staret. Sed hi quidem fidem interim habebant,
quanquam vita reprehensibiles essent. Balaam
autem cum a fide et conversatione bona esset
alienus, prophetabat. Quin et Pharaoni et Nabucho-
donosor et filio ejus Baltasar, cum essent impiissimi
ac sceleratissimi, Deus futura demonstravit, pro-
pter aliorum gubernationem. Sed quid de hominibus
dico, cum et in asina Balaam suam demonstraverit
virtutem, voce humana ipsi collata, ut eam ipsius
ascensor intelligeret?

Quia ergo recta via deficiente, neque fides, ne-
que miracula salvos facere possunt, nobis de vita
magis curandum est: quod si facere quoque signa
detur, suscipiendum est; si autem non detur,
constitit non oportet. Nam qui virtute prædi-
tus est, etsi miracula non edat, nihil inde patitur
detrimenti, bona siquidem vita fidelem omnino
salvum facit, miracula vero non semper. Præter-
ea bonæ vitæ remunerationem nobis debet Deus;
miraculorum autem, nos potius ipsi debemus.
Causas vero propter quas, neque sanctis omni-
bus præbet Deus gratiam miraculorum, neque e
diverso omnibus indignis, solus ipse novit, quia
omnia justa ratione facit.

Vers. 24. *Omnis — prudenti.* Expleta doctrina
adhortatur deinceps discipulos, ut per viam an-
gustam et strictam gradiantur: promittens illis
sufficientem adfore securitatem, nempe ipsam præ-
ceptorum observationem. *Omnis*, inquit, qui au-
dit hos sermones meos, sive hæc quæ jussi præ-
cepta: quædam siquidem exemplaris ἐμοιωθήσεται,

Variæ lectiones et notæ.

(38) Discant hoc loco crisis Novi Testamenti, qui,
ubi ἀντιγράφων sit mentio, ubique cogitant de codi-
cibus N. T. Cujusmodi ergo codices ἐμοιωθήσεται
habent? scilicet Chrysostomi. tom. VII. p. 301
his. Quid autem Euthymius? Num examinavit,
quæ lectio per codices N. Testamenti preferenda
sit? Minime vero. Sed utramque admittit. Theophy-
lactus, qui etiam tractavit codices Chrysostomi
in textu et in scholio, ἐμοιωσω habet, pag. 41.
Quæ crisis est h. l. Wetstenii? Ex versu 26 in-
quit. Recte profecto. Nam Chrysostomus et cæteri
interpretes millicies diversa loca confundunt. Unde
autem in versionem Syram et Vulgatam venit? Ac
ei istæ versiones non centies ac sæpius ex scholiis
Græcis essent corruptæ. Si autem postea Origenis
Commentarius ad hunc locum ex bibliotheca erue-
tur, et ille quoque comprobabit ἐμοιωθήσεται,

scilicet tunc accesseris ad fontem erroris. Ex cod.
Wetst. 1, propemodum suspicor, ita illum scripsisse.
Quis vero hic ex editoribus N. T. ex Chrysostomo
notavit ἐμοιωθήσεται? Dixit quispiam: Sed parum
interest, utrum ἐμοιωσω, an ἐμοιωθήσεται, legatur.
Criticæ sacræ sine dubio interest. Sed theologia
dogmaticæ hic parum interest. Igitur etiam hunc
locum arripui. Si enim de Christo ageret, silentio
prætermissem. Sed a me impetrare nequeo, quin
duo inedita ad hunc locum scholia ex codice
Mosquensi e. fol. 63, addam. Alterum Phetii est et
defendit lectionem vulgatam; alterum Origenis,
quod ineptas ejus explicationes, ex parallelismo seu
ex suæ ætatis concordantiis declarat.

Φρονίου· Σημελιώται, ἔτι τὸ μὲν γενέσθαι φρονίμω,
ὅτι ἐστὶν ἄνευ τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργίας; καὶ ἐπιποίας.
Διὲ φησὶν· Ὁμοιωσω αὐτὸν ἀνθρῶ φρονίμω, ἀντὶ

id est, assimilabitur habent : rectum tamen est et assimilabo : sine auxilio enim ejus nullus quidquam boni potest operari. Deinde etiam prudentis opera ponit.

Vers. 24. Qui — petram. Domum quidem appellat, intelligentis animæ operationem (d d), quo variis ædificantis virtutibus. Petram autem præceptorum ejus firmitatem quæ fundant ac firmant ea quæ superædificata sunt, et ad omnes tentationum insultus, ne evertantur custodiunt : suadendo omnes contumelias, multiplicesque illecebras, etiam mortem ipsam despiciere, nec ob ullum dispendium mollescere, aut terga dare.

Vers. 25. Et — petram. Ad intellectum quidem communem, per imbrem, fluvios ac ventos, varias innuit tentationes. Anagogice vero per imbrem intelligimus commoti animi cogitationes, quas immittunt dæmones animis ; fluvios autem affectiones ad perditionem detrahentes : ventos vero dæmones, qui nequitia spiritus vocantur.

Sive igitur sensibiles, sive intelligibiles dixerimus tentationes, omnes hæc in prædictam domum irruentes, sive insilientes, aut illi ruinam mi-

47 Ephes. vi, 12.

Varia lectiones et notæ.

τοῦ· Συναντιλήψομαι καὶ συνεργήσω εἰς τὸ τὰ παρ' αὐτοῦ οἰκοδομηθέντα μὴ διαπαισῆν, μηδὲ διαφθαρέναι. Ἐπὶ δὲ τῷ μωρῷ οὐκ εἶ· Ὁμοιώσω, ἀλλ' Ὁμοιωθήσεται, ὄν· Ἀὐτὸς ἑαυτῶν αἰτιότερος ἔστω τῆς ἠρωστέτης καὶ τιμωρίας, ὅτι δέον ἀρετὴν διώκοντα τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἐπιτυχεῖν, αὐτὸς δὲ κακίαν μετρίω, ἐν τῷ ἑαυτὸν ποιεῖ τῆς κολλήσεως. Οὕτως ἡ μὲν τῶν ἀρετῶν κηΐσις, ἡμετέρα σπουδὴ καὶ τῆ τοῦ Θεοῦ κατορθοῦται χάριτι· ἡ δὲ τῆς κακίας πρᾶξις, γνῶμη; μοχθηρίῳ καὶ προαιρέσει; παρατροπῆ ἐπιγίνεται.

Est hoc scholium, ut pleraque SS. Patrum, argutum, spectans magis οἰκοδομὴν καὶ ἀσκησιν, quam ἐξήγησιν καὶ κρίσιν. Desendit tamen, comprobantibus præstantioribus codicibus, contra Chrysostomum et Euthymium, lectionem vulgatam.

Quid autem ad exemplum novorum interpretum ex Bielii Lexico attulit magnus Origenes? Continuo cognosces.

Ἐπιγίνους· Δεῖ τὸν ἀκούοντα (Respicit ergo hunc locum) συνίεναι τῶν λεγομένων. Ἡ γὰρ σύνεσις φρόνησιν (φρόνιμος ergo attingit) παρέχει, καὶ ταύτη τὸ ἔργον (ἡ οἰκοδομὴ). Ἀκολουθεῖ· καὶ οἰκοδομῆ (ecce ut per frictionem frontis phantasiam inflammavit!) λίθος (lapidibus enim ad ædificandum opus) ἐκλεκτοῦ; (sed ad fundamentum etiam descendendum) ἐπὶ τὸν τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων θεμέλιον (I Cor. iii, 11, 12), περὶ οὗ λέγει· Ἐὰν μὴ (quomodo hoc in mentem ei venerit? Scilicet ex Bielii Lexico in vocabulo οἰκοδομῆν.) Κύριος οἰκοδομήσῃ (Psal. cxxvi, 1) οἶκον, εἰς μᾶτην ἐκπλασῶν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν. Δόξα καὶ πλοῦτος ἔσται ἐν τῷ οἴκῳ τούτῳ (unde hæc? Ex Bielio in οἶκος. Vide Psal. cxi, 3), αὐτὸς δὲ ὁ οἶκος ἐκ τῶν ἐνοχῶν τοῦ Θεοῦ οἰκοδομῶμενος (domus enim exædificata habitatur etiam.) οἰκητήριον τοῦ Θεοῦ γίνεται. (Aster Lexicon.) Ἐνοικήσω γάρ (II Cor. vi, 16) ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω. Οὕτως ἐπὶ

φουσι. Καλὸν δὲ καὶ τὸ ὁμοιώσω. Χωρὶς γὰρ τῆς αὐτοῦ βοηθείας, οὐδεὶς οὐδὲν κατορθοῖ. Εἶτα τοῦ; καὶ τὰ ἔργα τοῦ φρονίμου.

Ὅστις — πέτραν. Οἰκίαν μὲν ἐνμᾶζει. τὴν νοερὸν οἶκον τῆς ψυχῆς, τὸν ἐκ διαφόρων ἀρετῶν οἰκοδομούμενον· πέτραν δὲ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐνοχῶν αὐτοῦ· αἵτινες; ἐδράζουσι καὶ στερεοῦσι τὰ ἐπιχειρομημένα, καὶ πάσαις προσβολαῖς πειρασμῶν ἀπερίτρεπτα (59) φυλάττουσι, πιθουσι καταφρονεῖν πάσης ἐπιφρείας καὶ παντοίας (60) ἐπιχωγῆς καὶ αὐτοῦ τοῦ (61) θανάτου, καὶ μὴ ἐνδιδόναι μηδὲν τῶν βλαβερῶν.

Καὶ — πέτραν. Αἰσθητῶς μὲν, διὰ τῆς βροχῆς, καὶ τῶν ποταμῶν, καὶ τῶν ἀνέμων, τοὺς ποικίλους; πειρασμοὺς; ἐδήλωσεν· ἀναγωγικῶς δὲ νοοῦμεν βροχὴν μὲν, τοὺς ἐμπαθεῖς λογισμοὺς, οὓς; ἐνσταλάζουσι ταῖς ψυχαῖς οἱ δαίμονες· ποταμοὺς δὲ, τὰ πύθη, κατασύροντα πρὸς ἀπώλειαν· ἀνέμους δὲ τοὺς δαίμονας, πνεύματα (62) πονηρίας; ὀνομαζόμενος.

Εἶτα οὖν αἰσθητοῦς, εἶτε νοητοῦς πειρασμοὺς εἰποιμεν, πάντες οὗτοι προσπίπτοντες τῇ δηλωθεῖσῃ οἰκίᾳ, εἶτουν, προσκρούοντες καὶ προσβά-

τὴν πέτραν οἰκοδομηται. Ἡ δὲ πέτρα (I Cor. i, 4) ἦν ὁ Χριστός. Θεμέλιον γὰρ ἄλλοι (I Cor. iii, 11) οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἔστιν ὁ Χριστός. (Deleatur ergo in N. T. Ἰησοῦς et addatur ὁ. Ita enim Origenes in suis codicibus reperit. Sed unde ὁ Χριστός; Ex proximo : Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός.) Τὸ δὲ ἀκούων καὶ ποιῶν. (Ecce, ut textum urgeat!) Πάντα γὰρ ὅσα ἐὰν ποιήσῃς, (Lexicon, in ποιῶν, notat Coloss. iii, 17.) Εἶτε διὰ λόγων, εἶτε δι' ἔργων, ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ποιεῖς. (Ite jam plura corrigenda sunt in N. T.) Ἐὰν γὰρ ἡ ὁ θεμέλιος κείμενος ἐπὶ τῇ πέτρῳ, ὅσα ἀνεμος ὅσες βροχὴ ὅσες ποταμοὶ δύναται βλάψαι τὴν οἰκίαν ἐκλήρη. (Ingeniosa sunt, quæ addit.) Χειμῶνος γίνονται ποταμοί, ἀνεμοὶ καὶ βροχαί. (Sed quæ nunc assert, divina sunt.) Δὴ εὐχέσθε (Lexicon, in χειμῶνος, notat Matth. xxiv, 20) μὴ γερῆσθαι χειμῶνος τὴν φυτὴν ὁμῶν. (Multa hic quoque corrigenda in Matthæo. Ita enim Origenes in suis codicibus legebat.) (Sed epiphonema et grave est et tamen acutum.) Τεῖ; γὰρ δικαιοὶς ὁ αἰὼν οὗτος, χειμῶν ἔστιν. [Amen.] Ich frage, wenn einer eine solche Predigt auf dem Dorfe hörte, ob er nicht einschlief, oder lachte, oder davon schlecht! Und dieser leichtsinnige, verworrene, rasende Kerl, der in Alexandrien Humaniora docirt, und die grammatische Erklärung der Schrift erjunden haben soll, die nämlich die Apostel nicht einmal wussten, dieser, sollte man es glauben? ist der Anführer der jetzigen neuen Kritiker des Neuen Testaments!

(59) ἀπερίτρεπτον A. Ad οἶκον ergo retulit.
(60) ἀγωγή; A. quod alienum est. Ἐπαγωγή a Grammaticis explicatur : διατροπή, πειρασμός; τὸ ὀπωσθῶν χωρὶς ἐπαγόμενον. Superius ita apud LXX.
(61) τοῦ omittit B.
(62) πνεῦμα A. Longo latente est πνευματικά.

(d d) Intelligentis — operationem. Intelligibilem mentis domum.

λυντες, οὐ δυνανται καταβαλεῖν καὶ διαλύσαι τὴν A
οικοδομημένην αὐτῆς, διότι θεμελιώται στερεῶς
ἐπὶ πέτραν, ἥγουν, ἐπὶ ἀσφάλειαν, ὡς εἰρη-
ται.

Καὶ ὄρα μοι τοῦς ἀποστόλους εὐθέως, ἐφ' οὗς
πολλοὶ μὲν ἐπιβουλαὶ χεθεῖσαι, μυριοὶ δὲ χειμῶνας
συμφορῶν καταβραγύντες, οὐκ ἴσχυσαν περιτρέψαι
τὸν πύργον τῆς ψυχῆς αὐτῶν, ἀλλὰ, τῶν σωμάτων
αὐτοῖς διαφθειρομένων, μεμενῆκασιν τὰς γνώμας
ἀνάλωτοι καὶ ἀήττητοι.

Καὶ — μωρῶ. Ἐπειδὴ τινες τῶν ἀκροατῶν ἐμελ-
λον ἐπαινεῖν μὲν τὰ εἰρημένα, μὴ ποιεῖν δὲ αὐτὰ,
προκαταλαμβάνοντες ἐκφοβῆσαι τοὺς διὰ παραβολῆς.
Ἔργα δὲ φρονίμου καὶ μωροῦ θεῖς, τοῦ μὲν συνετῆ,
τοῦ δὲ μάταια, ἀμφοτέρωθεν κατασκευάζει τοῖς
μαθηταῖς τὴν σωτηρίαν, διὰ τε τοῦ ζήλου τῆς συν- B
έσεως, καὶ τοῦ μίσους τῆς ματαιοπονίας. Τοῦτο δὲ
πολλάκις ποιεῖ. προτρέπων εἰς ἀρετὴν, ἀπὸ τε
μιμησεως τῶν καλῶν, καὶ ἀπὸ μίσους τῶν χειρό-
νων.

Ὅστις — ἔπεσε. Δικαίως μωρὸν αὐτὸν ἐκάλεσε.
Τί γὰρ ἀνοητέτερον τοῦ κλιζόντος οἰκίαν ἐπὶ τὴν
ἄμμον, καὶ τὸν μὲν πόνον ὑπομένοντος, τῆς δὲ ἐν-
τεῦθεν ἀπολαύσεως ἀποστερουμένου. Τοῦτο δὲ βού-
λονται νῦν εἰπεῖν, ὅτι Πᾶς ὁ μαθὼν τὰς ἐντολάς μου,
καὶ μὴ ἐπὶ ταῦταις, ὡς ἐπὶ θεμελίῳ στερεῶν, τὰς
ἐαυτοῦ πράξεις οἰκοδομῶν, τουτέστι, μὴ ὡς αὐταὶ
παρανοοῦσι: πολιτευόμενος, ἀλλ' ἐτέρην ὁδὸν βαδίζων,
μωρὸς ἐστι, μάτην κἀμνον. Παντοίους γὰρ πειρασ-
μοῖς ἐν καιρῷ περιστάσεως εὐδαίμοντος γίνεται. Ἐπεὶ C
δὲ ὁ τοιοῦτος οἶ' οὐδὲν ἕτερον παρατρέχει τὰς τοῦ
Σωτῆρος ἐντολάς, ἢ διὰ μόνην τὴν στενὴν καὶ
τεθλιμμένην ὁδὸν αὐτῶν, εἴη ἂν ἄμμος ἢ φιληδονία,
ἐφ' ἣν οἰκοδομῆται τὴν ἐαυτοῦ πολιτείαν. Διὸ καὶ
πειρασμοῦ προσβάλλοντος, πίπτει εἰς ἄρνησιν, μὴ
φέρων τὴν πικρίαν, οἷα μὴ συνειθισμένος πόνους
καὶ σκληραγωγίας.

Καὶ — μεγάλη. Πάντως μεγάλη. Καὶ γὰρ οὐκ
ἀπὸ δόξης πέπτωκεν, οὐδ' ἀπὸ πλοῦτου, καὶ τοιαύ-
της ἄλλης ἀνθρωπίνης εὐημερίας, ἀλλ' ἀπὸ τῆς εἰς
Χριστὸν πίστεως. Ὁ μὲν γὰρ ἄπιστος, οὐ πίπτει·
καίτοι γὰρ διὰ πινυτὸς ἐν τῷ βόθρῳ τῆς πλάνης· ὁ
δὲ ταύτης ὑπερβαθεὶς, καὶ ἀναχθεὶς ἐπὶ τὸ τῆς πί-
στεως ὕψος, εἶτα μετακλιθεὶς, οὕτως πίπτει, καὶ D
ἐκπίπτει τῆς αἰωνίου ζωῆς.

Καὶ — αὐτοῦ. Ἔθος ἐστὶν Ἑβραίοις, ἐν ταῖς
ἀρχαῖς πολλάκις τῶν διηγήσεων ἀπλῶς τιθεῖναι τὸ,
Ἐγένετο. Σὺ δὲ μοι θαύμασον τὸ φιλήκουν τῶν δ-
χλιων, καὶ τὸ καρτερικὸν ἐν ταῖς ἀκροάσεσιν. Ἄχρι γὰρ
συνεπλήρωσε τοῦς λόγους τῆς διδασκαλίας, παρ-
έμενον ἡδέως ἀκούοντες. Ἐξεπλήσσοντο δὲ, ὡς ἐλεύ-
θεροι φθόνου καὶ πονηρίας. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν
τῆς ἐκπλήξεως.

Ἦν — γραμματεῖς. Ἦν διδάσκων μετὰ πῶν-
οῖς, καὶ οὐ μὲθ' ὑποστολῆς, ὡς οἱ Γραμματεῖς. Ἦ
διότι οἱ Γραμματεῖς γὰρ εἰς τὸν νόμον καὶ εἰς τοὺς
προφήτας ἀνέφερον ἢ ἐδίδασκον, οἷον ὅτι Ὁ νόμος
κατεῖται τάδε, καὶ οἱ προφῆται τάδε φασὶν ὁ δὲ

nitantes, non poterunt dejicere aut dissolvere
eam, quia fundata erat firmiter super petram, sive
super soliditatem, ut dictum est.

Statim itaque apostolos mihi intuere, in quos
plurimæ defluerunt insidiæ, ac innumeræ calami-
tatum hiemes deciderunt: nec valuerunt anima-
rum eorum turrim evertere, sed perditis certe
corporibus animo permanserunt inexpugnabiles ac
insuperabiles.

Vers. 26. *Et—fatuo.* Quia nonnulli auditorum lau-
datari erant que dixerat, nec tamen ea facturi:
per parabolam hos anticipando deterret. Positis
autem prudentis atque fatui operibus: illius quide-
m rationi consonis et honestis, hujus autem
vanis: utrinque discipulorum confirmavit salutem,
et per zelum prudentiæ, et per odium vani laboris.
Hoc autem frequenter facit: ad virtutem adhor-
tans, et ab imitatione honorum, et ab odio ma-
lorum.

Vers. 26. *Qui* — Vers. 27 *cecidit.* Merito stultum
illum nominavit. Quid enim insipientius eo qui do-
mum suam super arenam ædificat, et cum laborem
sustineat, privatur tamen fructu quem inde col-
ligere oportuit? Est ergo tantumdem, ac si dice-
ret: Omnis qui postquam præcepta mea didicit,
super ea quasi super solidum fundamentum,
suas actiones non ædificat, hoc est non conversa-
tur juxta id quod illa admonent, sed alia incedit
via, stultus est et vane laborat, hoc est, variis
tentationibus, afflictionis tempore facile superabi-
tur. Cum autem talis ob aliud nihil prætermittat
salutis præcepta, quam propter viam arctam et
angustam, erit sane arena voluptatum amor, su-
per quam suam ædificat conversationem: ideoque
ingruente tentatione, in negationem cadit, non fe-
rens acerbiter, eo quod laboribus durisque as-
peritatibus non sit assuetus.

Vers. 27. *Et—magna.* Magna utique. Neque
enim ab honore excidit aut divitiis, seu alia hu-
jusmodi humana prosperitate: sed a fide in Chri-
stum. Nam qui infidelis est, non cadit, sed
jacet penitus in fovea erroris; qui vero ab hac
extractus, et ad fidei altitudinem sublevatus, post-
ea revocatur: hic cadit, et a vita excidit æterna.

Vers. 28. *Et—ipsius.* Habent Hebræi pro con-
suetudine in principio alicujus narrationis simpli-
citer ponere: *Et factum est.* Tu autem admirare
mihi turbarum attentionem ac tolerantiam in audi-
endo: quæ donec completerentur omnia doctri-
næ verba, libenter perseverabant. Obstupu-
erunt vero, tanquam ab invidia ac malitia alieni.
Deinde causam quoque ponit stuporis.

Vers. 29. *Erat—Scribæ.* Docebat enim incre-
pandi fiducia, et non cum metu, quemadmodum
Scribæ. Vel, quia Scribæ a lege et prophetis pro-
ferebant ea que debebant, nupte dicentes: Hæc
jubet lex: ista dicunt prophætæ; Christus vere

accepta a seipso auctoritate, docebat, ac legem A ferebat, et continue addebat : *Ego autem dico vobis*, et tanquam futuri iudex sæculi, bonis quidem promittebat salutem, malis vero comminabatur supplicium.

CAP. VI. *De leproso.*

CAP. VIII. Vers. 1. *Cum autem descendisset — multæ.* A doctrina transit ad miracula. Quia enim tanquam auctoritatem habens docebat, ne jactabundus esse putetur et arrogans, operibus quoque suam ostendit potestatem, et sermones re ipsa confirmat. Considera etiam turbarum benevolentiam : ipsi siquidem doctrinam sublimem (ce) auribus percipiebant et admirabantur, credebant ac sequebantur. Principes autem ipsorum et Scribæ promulgantibus quoque virtutem ejus signis, offende- B debantur ac irritabantur.

Vers. 2. *Et ecce — mundare.* Non dixit : Si Deum invocaveris : sed, *Si vis*, quod argumentum est indubitæ fidei. Cum enim audisset de doctrina ac potentia ejus, credidit Deum esse qui omnia posset. Ideo etiam cum fervore accessit. Nam quod simpliciter dixit Matthæus : *Adorabat*, manifestius ait Marcus : *Genibus prostratus*⁴². Lucas vero similiter, quod *procidit in faciem et deprecatur ipsum*⁴³.

Vers. 3. *Et — lepra ejus.* Volens sane leprosi confirmare iudicium, quod recte opinatus esset ipsum esse Deum omnipotentem, turbisque ostendere potentiam suam, sicut diximus, ait : *Volo* C *mundare.* Illic autem : *Volo*, benignitatis indicium est ; *Mundare* vero, potentia.

Cum autem hunc verbo sanaret, quam ob causam manu quoque extenta tetigit eum ? Quia lex erat quæ leprosum tangere prohibebat. Volens autem Christus ostendere quod tanquam Deus supra legem esset (nam hæc adversus nudos homines statuta erat), audacter tetigit, nec ullus e turba contradixit. Ex præmissis enim certi erant, quod omnia legitime faceret. Simul etiam docebat, non abominandam esse corporalem lepram eorum qui ejusdem sunt generis. Solam namque lepram animæ convenit execrari, quæ est peccatum. Non solum enim manus ipsius impuritatem non contraxit ad contactum corporis leprosi, quin potius illud emundavit. Quia igitur pulchritudine animæ nostræ lepra deletur peccati (ff), accedamus ad sermonem præceptorum Christi, ut postquam nos tetigerit, ipsam emundet.

Vers. 3. *Et — dixeris.* Præcepit ut taceret, et ipse videm fugiens apud homines, et eos instruens

⁴² Marc. i. 40. ⁴³ Luc. v. 12.

Variæ lectiones et notæ.

(63) *δι*, omittit A.

(ce) *Doctrinam sublimem.* Sola verba.
(ff) *Pulchritudine — peccati.* Cum ergo pulchritu-

A Χριστός ἀφ' ἐαυτοῦ, κατ' ἐξουσίαν ἐδίδασκει, καὶ ἐνομοθίται, καὶ συνεχῶς προστίθει τὸ· Ἐγὼ (63) *δι* λέγω ὑμῶν καὶ ὡς κριτὴς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἐπηγγέλλετο σωτηρίαν τοῖς πονηροῖς δὲ ἠπειλάει κώλασιν.

ΚΕΦ. Γ'. Περὶ τοῦ λεπροῦ.

Καταβάτην δὲ αὐτῷ — πο.λοι. Ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, ἐπὶ τὰ θαύματα μεταβαίνει. Ἐπὶ γὰρ, ὡς ἐξουσίαν ἔχων ἐδίδασκειν, ἵνα μὴ νομισθῆ κομπάζειν καὶ ἀλαζονεύεσθαι, δείκνυσι τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις, καὶ βεβαίως τῶς λόγους ἀπὸ τῶν πράξεων. Σκόπει δὲ καὶ τὴν τῶν ὄχλων εὐγνωμοσύνην, ὅτι αὐτοὶ μὲν, φιλοῦς λόγους ἠνωτισάμενοι, καὶ θαύμασεν καὶ ἐπισέθησαν καὶ ἠκολούθησαν· οἱ ἄρχοντες δὲ αὐτῶν καὶ οἱ Γραμματεῖς καὶ τῶν σημείων ἀνακηρυττόντων τὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἐσκανδαλίζοντο καὶ ἠγρίαινον.

Καὶ ἰδοὺ — καθάρσαι. Οὐκ εἶπεν, Ἐὰν πρᾶκαλέσης τὸν Θεόν, ἀλλ', Ἐὰν θέλῃς, ὅπερ ἀπέδειξε ; ἐστὶν ἀδιστακτοῦ πίστεως. Μαθὼν γὰρ περὶ τῆς διδασκαλίας καὶ δυνάμεως αὐτοῦ, ἐπίστευσεν, ὅτι Θεὸς οὗτός ἐστι παντοδύναμος. Αὐτὸ καὶ μετὰ θερμότητος προσήλθεν. Ὁ μὲν γὰρ Ματθαῖος ἀπλῶς εἶπεν, *ὁτι προσεκύνη*· ὁ δὲ Μάρκος, φανερώτερον, ὅτι *γορυπετῶν ἦν*· καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ, ὁμοίως, ὅτι *Πεσῶν ἐπὶ πρόσωπον ἐδείθη αὐτοῦ.*

Καὶ — αὐτοῦ ἡ λέπρα. Βουλόμενος ἐπιβεβαιῶσαι μὲν καὶ τοῦ λεπροῦ τὴν διάγνωσιν, ὅτι ὀρθῶς ὑπέλαθεν, εἶναι αὐτὸν Θεὸν πάντα δυνάμενον· ἐπίδειξε δὲ καὶ τοῖς ὄχλοις τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, καθὼς εἰρήκαμεν, εἶπε, *θέλω, καθάρσθαι.* Ἐνταῦθα δὲ, τὸ μὲν, *θέλω*, φιλοανθρωπίας ἐστὶν ἀπόδειξις· τὸ δὲ, *Καθάρσθαι*, δυνάμεις.

Καὶ ἐπὶ λόγῳ ἴσατο τοῦτον, τίνας ἔνεκεν ἐκτείννας τὴν χεῖρα ἤψατο αὐτοῦ ; Διότι νόμος ἦν, κωλύων ἵπτεσθαι λεπροῦ. Δείξει δὲ βουλόμενος ὁ Χριστός, ὅτι ὡς Θεὸς ὑπέγκαιται τοῦ νόμου· κατὰ γὰρ τῶν ψιλῶν ἀνθρώπων οὕτος νενομόθητο· θαρραλέως ἤψατο, καὶ οὐδεὶς ἀντίειπεν ἀπὸ τῶν ὄχλων· πεπληροφόρητο γὰρ ἐκ τῶν προλαβόντων, ὅτι κατὰ λόγον πάντα ποιεῖ, καὶ ἅμα εἰδείξει, μὴ βδελύττεσθαι τὴν σωματικὴν λέπραν τῶν ὁμοφύλων. Κρὴ γὰρ μόνην φοβεῖσθαι τὴν (64) ψυχικὴν, ἥτις ἐστὶν ἡ ἀμαρτία. Καὶ γὰρ οὐ μόνον οὐ μετέλαθεν ἀκαθαρσίας ἡ τοῦτου χεῖρ, ἀψαμένη τοῦ λεπροῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ μάλλον ἐκαθάρισε τοῦτο. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ τῷ κήλει τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἡ λέπρα τῆς ἀμαρτίας ἐλυμήνατο, πρὸ εἰθώμεν τῷ λόγῳ τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀψάμενος ἡμῶν καθάρσει ταύτην.

Καὶ — εἰπης. Παρηγγεῖλεν αὐτῷ σιγῆν, αὐτὸς τε φησὶ τὸν παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἔπαινον, καὶ πα :

61) Ita correxi, loco ψυχῆν.

dini mentis nostræ lepra peccati detrimentosa fuerit.

δεύων τοὺς εὐεργετούντας, μισοῖν τὸ φιλότιμον· ἅτις οὐ σιγήσει, ἀλλὰ καὶ τρανώως ἀνακηρύξει τὸν εὐεργέτην· ὁμοίως τὸ οἰκίον ποιεῖ καὶ παραγγέλλει. Χρὴ γὰρ τὸν μὲν εὐεργετούμενον παραγγέλλειν σιγῆν, διὰ μετριοφροσύνην· τὸν δὲ εὐεργετούμενον κηρύττειν δι' εὐγνωμοσύνην (65).

Ἄλλ' — Μωϋσῆς. Ἐκέλευεν ὁ νόμος, τὸν καθαρισθέντα λεπρὸν μὴ τοῖς ἑαυτοῦ πιστεύειν ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ τοῖς τοῦ ἱερέως ἀναθεῖναι τὴν χρῆσιν τοῦ καθαρισμοῦ, καὶ μὴ πρότερον θναμιγῆναι τοῖς καθαρῶς, εἰ μὴ ἐμφανισθῆ τούτῳ, καὶ παρὰ τούτου λογισθῆ καθαρός· εἶτα προσάγειν ὕδωρον ὑπὲρ ἐξέλασμοῦ, καθὼς ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Λευϊτικοῦ γέγραπται. Πῶς οὖν εἶπαν, ὅτι *Ὁ προσέταξε Μωϋσῆς*; ὁ Θεὸς γὰρ τοῦτο προσέταξε. Διότι νομοθέτης λέγεται καὶ ὁ Μωϋσῆς, ὡς γράφας, ὅσα ὁ Θεὸς ἐνομοθέτησε. Τὴν μὲν οὖν θεραπείαν αὐτὸς ἐργάσατο, τὴν δοκιμασίαν δὲ ταύτης τῷ ἱερεῖ παρέπεμψεν, ἵνα μὴ δόξη τὸ τῶν ἱερέων ὑφαρπάζειν ἄξιωμα.

Εἰς — αὐτοῖς. Εἰς ἐλεγχον αὐτῶν, φησὶ δὴ, τῶν ἱερέων. Μαρτύριον γὰρ νῦν, τὸν ἐλεγχον λέγει. Ἐπι γὰρ οὗτοι παράνομον αὐτὸν ὠνόμαζον, παρήνευσε τῷ καθαρισθέντι λεπρῷ τηρῆσαι τὸν νόμον, καὶ ποιῆσαι, ὅσα ἐκεῖνος προσέταξε. Τοῦτο δὲ παρήνευσεν εἰς ἐλεγχον αὐτῶν. Πῶς γὰρ ἂν παρήνευσε τηρῆσαι τὸν νόμον, εἰ παράνομος ἦν;

Χρὴ δὲ παρατηρεῖν, πῶς ποτὲ μὲν παραλείπει τὸν νόμον, ὁδοποιῶν τῇ μετὰ θάνατον αὐτοῦ φιλοσοφίᾳ καὶ πολιτείᾳ τῶν Χριστιανῶν, καὶ προοιμιαζόμενος τὴν ἐπι ταύτης ἀνάπαυσιν τοῦ παλαίου καὶ γενηρακότος νόμου· ποτὲ δὲ φυλάττει τούτον, συγκαταβαλὼν τῇ ἀσθενείᾳ τῶν Ἰουδαίων, ἵνα μὴ σκανδαλίση αὐτούς.

ΚΕΦ. Ζ'. Περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου.

Εἰσαλεθόντι δὲ αὐτῷ — βυσαριζόμενος. — *Βέβληται*, ἀντι τοῦ, ἔρριπται.

Καὶ — αὐτόν. Δικαί μὴ κληθεὶς εἰς τὴν οἰκίαν, αὐταπάγγελτος ἔλθειν λέγει; Διότι προέγνω αὐτὸν πεπιστευκότα, ὅτι Θεὸς ἐστὶ, καὶ λοιπὸν ἠθέλησε τὴν πολλὴν αὐτοῦ πίστιν ἐκκαλυφθῆναι καὶ τοῖς ἀκολουθοῦσι, καὶ πρόσχες τοῖς ἐξῆς.

Καὶ — μου. — *Ὁὐκ εἰμι*, φησὶν, ἄξιος, διὰ τὸ εἶναι σε Θεόν· ἀλλ' ὡς παντοδύναμος, εἰπὶ ἐν λόγῳ φιλοῦ, ὃ βούλει, καὶ αὐτίκα ὁ λόγος ἔργον γενήσεται. Ὁρᾷς μέγεθος πίστεως. Διὰ τοῦτο τοίνυν ὁ Χριστὸς εἶπεν, ὅτι *Ἐγὼ ἐλθὼν θεραπεύσω αὐτόν*, ἵνα εἰπῇ ὁ ἑκατοντάρχος, ὅτι, *Ὁὐκ εἰμι ἄξιος*, καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ οὕτως φανερωθῆ πίστιν ἢ πολλὴ πίστις αὐτοῦ. Εἰ γὰρ μὴ ὁ Χριστὸς ἐκεῖνο εἶπεν, οὐκ ἂν ὁ ἑκατοντάρχος τοῦτο εἶρηκε, καὶ πάντως ἔλαθεν ἂν τὸ ἐπομένους ἢ τοσαύτη τοῦ ἀνδρὸς πίστις. Σκό-

A qui beneficia in aliquem conferunt, ut ambitionem exsecratur. Atqui manifeste sciebat Christus, quod taciturnus non esset, sed benefactorem palam prædicaturus; attamen quod suum est facit et præcipit. Oportet enim eos qui beneficia conferunt, modestiæ causa præcipere silentium; eos vero, qui beneficio sunt affecti, prædicare propter gratitudinem.

Vers. 4. *Sed — Moses.* Jussit lex, ne is qui a lepra mundatus esset suiipsius oculis crederet, sed oculis sacerdotis iudicium emendationis committeret, neque prius his qui mundi essent commiseretur, quam se illi manifestasset, et ab eo fuisset mundus indicatus; deinde munus pro purificatione adduceret, sicut in libro Levitici scriptum est. Quomodo ergo dicit: *Munus quod præcepit Moses*, cum id jussit Deus? Quia Moses legislator dicitur, utpote qui scripsit, quæ Deus statuerat. Sanitatem itaque ipse operatus est, approbationem vero ipsius, sacerdoti commisit, ne sacerdotum munus sibi latenter rapere videretur.

Vers. 4. *In — illis.* Ad redargutionem illorum; dico sane sacerdotum. Nam *μαρτύριον*, id est, testimonium, vocat redargutionem. Quia enim illi transgressorem legis eum dicebant; emundatum leprosum admonet ut servaret legem, et faceret quæcumque lex præceperat. Hoc autem ad redargutionem illorum admonet. Nam quomodo legem servare admoneret, si legis transgressor esset.

Observandum vero quo pacto interdum quidem legem solvit, viam aperiens philosophiæ atque conversationi Christianæ, quam post mortem suam vigere oportebat, ac præparans cessationem legi veteri, jamque senescenti; quandoque vero illam servat, demittens se ad imbecillitatem Judæorum, ne eos offenderet.

CAP. VII. De centurione.

Vers. 5, 6. *Cum autem ingressus esset — discruciatum.* *Incet*, hoc est, projectus est.

Vers. 7. *Et — eum.* Quare non vocatus in domum, sua sponte venturum se dicit? Quia præcognovit illum jam credere quod Deus esset: et ita voluit magnam ejus fidem his etiam qui sequentur, detegere. Intende ergo iis quæ sequuntur.

Vers. 8. *Et — meus.* Non sum, inquit, dignus, quia tu Deus es: sed tanquam omnipotens dic nudo verbo quod vis, et ipsum quoque verbum opus fiet. Vides fidei magnitudinem? Propter hoc ergo dixit Christus: *Ego veniam et curabo eum*, ut dicat centurio: *Non sum dignus*, etc., et ita manifestetur omnibus magna fides ejus. Nisi enim Christus illud dixisset, nequaquam hoc centurio respondisset, et eos qui sequentur omnino latuisset quanta erat viri fides. Vide quoque centurionis verba quæ

Varie lectiones et notæ.

(65) εὐγνωμοσύνης. Α.

sequuntur ad id directa, quod nullo etiam verbo A enarrare posset.

Vers. 9. *Nam et — et facit.* Ab exemplo ejus quod circa se contingebat, confirmabat, quod solo etiam verbo sanare posset. Postquam enim dixerat: *Dic verbo*, subjuxit: *Nam et ego homo sum, sub ducis exercitus potestate constitutus, habens sub me milites et servos, et quod cuique dico, is incunctanter hoc facit.* Hæc autem dicebat, ostendens, quod Si ego homo alteri subjectus ob mollicam principatus dignitatem, solo verbo potens sum, multo magis tu, qui Deus es, infinitæ potestatis ac dignitatis. Itaque si dixeris morti ut abeat, abibit; si vero ut veniat, veniet. Neque enim simpliciter subdita est, verum etiam ancilla, quæ majorem habet subjectionem.

Vers. 10. *Hoc audito — inveni.* Admiratus est. Cum enim neque Israelita esset, neque Scripturas quæ de ipso erant legisset, adeo facile credebatur. Nec solum admiratus est, verum etiam fidem ejus præconio promulgavit, ut alii hunc imitarentur: *Neque inter Israelitas.* inquit, *tantam inveni fidem,* qui quotidie Scripturarum legunt testimonia, quæ de me loquuntur. In præcedentibus autem diximus, quod *Amen dico*, tantumdem est ac si dicatur: Vere ac firmiter dico; neque opus est hoc deinceps interpretari.

Vers. 11. *Dico — Abraham.* Multi tales, hoc est, e gentibus. Per Oriens vero et Occidens, omnia loca totius universi significavit. Venient autem ad me videlicet per fidem. Præterea accumbent, id est, requiescent. Abraham vero in medium adiu- xit, quo maxime Judæos morderet, adoptando scilicet ipsi Abraham eos qui a gentibus procederent. Sinus item Abraham, dixit requiem ac fruitionem justorum, mutuanque societatem et conversationem, quæ regnum est cælorum.

Quia autem jam credebant Abraham in ineffabilibus degere bonis, pro regno cælorum sinus Abraham posuit, tanquam rem notiores; simul etiam ne his contrarius esse videretur, qui in Veteri Testamento virtutem sectati sunt. Nam qui Abraham ita honorabat, ut etiam sinus illius requiem æternam nominaret, omni hujusmodi suspicione carere debebat.

Quidam dicunt quod sicut quædam profundiora

πει δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς τοῦ ἑκατοντάρχου βήματα, κατασκευάζοντα, ὅτι καὶ ἐκ ψιλοῦ λόγου δύναται.

Καὶ γὰρ — καὶ ποιεῖ. Ἀπὸ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος κατασκευάζει, ὅτι καὶ λόγῳ μόνῳ δύναται. Εἰρηκῶς γὰρ, ὅτι *Εἰπέ λόγῳ*, προσεπηγάγεν, ὅτι *Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπος εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν τοῦ στρατηγοῦ, ἔχω ὑπ' ἑμαυτὸν στρατιώτας καὶ δούλους· καὶ ὁ λέγω ἐκάστῳ, ἀναντιβῆτως τοῦτο ποιεῖ.* Ταῦτα δὲ εἰπὼν, ἐπέφηεν, ὅτι Ἐάν ἐγὼ ἄνθρωπος ὑπεξούσιος, διὰ τὴν ἐλίγην ὑπεροχὴν τῆς ἀρχῆς, λόγῳ μόνῳ δύναμαι πολλῶ μᾶλλον σὺ, Θεὸς ὢν παντεξούσιος καὶ πανυπέροχος· καὶ λοιπὸν, εἰ μὲν εἴπῃς πορευθῆναι τὸν θάνατον, πορευθήσεται, εἰ δὲ ἐλοεῖν, ἐλεύσεται. Καὶ γὰρ οὐχ ἀπλῶς ἐστὶν ὑπῆκοος, ἀλλὰ καὶ θεὸς, ὁ μαίζονός ἐστιν ὑπακοῆς.

Ἀκούσας — εἶρον. Ἐθαύμασεν, ὅτι μὴ ὢν Ἰσραηλῆτης, μὴδὲ τὰς περὶ αὐτοῦ Γραφὰς τῶν Ἰουδαίων εἰδὼς, βῆδως ἐπίστευσε· καὶ οὐ μόνον ἐθαύμασεν, ἀλλὰ καὶ ἀνεκτίρυξε τὴν πίστιν αὐτοῦ, ἵνα καὶ ἄλλοι τοῦτον ζηλώσωσιν. Οὐδὲ ἐν τοῖς Ἰσραηλίταις, φησὶν, εἶρον τοσαύτην πίστιν, τοῖς ἀγαθῶσιν σκουαν ἐκάστοτε τὰς περὶ ἐμοῦ μαρτυρίας τῶν Γραφῶν. Προεῖρηται δὲ ἡμῖν, ὅτι τὸ, Ἀμὴν λέγω, ἀντὶ τοῦ, Ἀληθῶς καὶ βεβαίως λέγω, τέθειται. Καὶ οὐκ ἐτι χροὶ τοῦτο διερμηνεύειν.

Λέγω — Ἀβραάμ. Πολλοὶ τοιοῦτοι, τουτέστιν, ἐξ ἔθνῶν. Διὰ δὲ τῆς Ἀνατολῆς καὶ (66) τῆς Δύσεως, πάντα τόπον τῆς οἰκουμένης ἐδήλωσεν. Ἦξουσι δὲ πρὸς με, διὰ πίστεως. Ἀνακληθήσονται δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἀναπαύσονται. Τὸν Ἀβραάμ δὲ εἰς τὸ μέσον ἤγαγεν, ἵνα μάλιστα καθάρηται τῶν Ἰουδαίων, ὡς υἱοθετῶν αὐτῷ τοὺς ἐξ ἔθνῶν. Κόλπους δὲ τοῦ Ἀβραάμ ὠνόμασε, τὴν ἀνάπαυσιν καὶ ἀπόλυσιν τῶν δικαίων, καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς κοινωνίαν καὶ συνδιαγωγῆν, ἥτις ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Ἐπειδὴ γὰρ ἐπίστευον ἐν ἀπορρήτοις ἀγαθοῖς διάγειν τὸν Ἀβραάμ, ἀντὶ (67) τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, τοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ ἐθηκε, διὰ τὴν γνωριμώτερον· ἕμα δὲ καὶ, ἵνα μὴ δόξη ἐναντίως τῇ παλαιᾷ πολιτείᾳ τῶν φιλαρέτων ἀνδρῶν. Ὁ γὰρ οὕτω θαυμάζων τὸν Ἀβραάμ, ὡς καὶ τοὺς ἐκείνου κόλπους, ἀνάπαυσιν αἰώνιον ὀνομάζειν, ἐκτὸς γίνεται τοιαύτης ὑπνοίας.

[Φασὶ (68) δὲ τινεῖς, ὅτι καθάπερ τινὰ κελύγη

Variæ lectiones et notæ.

(66) τῆς, omittit A.

(67) Parum hic attentus fuit Euthymius ad textum Evangelii, sed totus pendet ex Chrysostomo, quem vide t. VII, p. 209. C. 361. Quin imo omittit etiam Ἰσαάκ, Ἰακώβ, quæ tamen Chrysostomus habet. Chrysostomus ad se refert p. 315, ubi solum ἐν τῇ βασ. τ. οὐρανῶν omittit. Theophylactus in textu nihil mutat. In scholio autem de solo Abrahamo dicit p. 43. Vulgatum etiam propagavit Cyril. t. IV, p. 140, omissis tamen, ἐν τῇ β. τ. οὐρανῶν. Quomodo autem Chrysostomus delatus est eis τοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ? Scilicet per

Lucæ Lazarum. Nam pag. 209, ubi primum hæc tractat, utrumque locum junxit, hunc Matthæi et Lucæ xvi, 22. Hærebatur ergo adhuc ei in memoria locus Lucæ. Nam correctio p. 315, haud dubio profecta est a scribis, clamor excipientibus Chrysostomi dicentis verba. Scholium Anepigrahi in codicibus Mosquensibus, quod incipit, Πολλοί, φησὶν, ὡς, servat vulgatum lectionem integram. Etiam Origenes IV, p. 210, 258.

(68) Inclusa in margine habet A. Hentenius eadem in principio scholii exhibet.

τῶν θαλασσῶν, κόλποι τοιοῦτε ἢ τοιοῦτε ὠνόμασθησαν οὕτως ἄρα καὶ τὰ πελάγη τῶν ἀπολαύσεων, ἐν αἷς ἐστὶν ὁ Ἄβραάμ, κόλποι τοῦ Ἄβραάμ ἐκλήθησαν. Ὡς ἐπιστημοτέρου δὲ πάντων παρ' Ἑβραίοις ἦντος; τοῦ Ἄβραάμ, ἰδικῶς τοῦ Ἄβραάμ τούτους ὠνόμασεν.]

Οἱ δὲ υἱοὶ — ὀδόντων. Βασιλείαν νῦν, τὸν θεὸν νοοῦμεν· υἱοὺς δὲ αὐτοῦ, τοὺς Ἰσραηλίτας. Υἱὸς γὰρ, φησὶ, *πρωτότοκος μου Ἰσραήλ*. Ἡ βασιλείαν μὲν, τὴν αἰώνιον ἀνάπαυσιν υἱοῦ; δὲ αὐτῆς, νῦν κληθῆναι τοὺς Ἰουδαίους, ὡς προσδοκῶντας τοῦτο, διὰ τὸ εἶναι σπέρμα τοῦ Ἄβραάμ. Οἱ δοκοῦντες δὲ, φησὶν, εἶναι υἱοὶ τῆς βασιλείας, ἐκβληθήσονται διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. Τὸ δὲ *Ἐκβληθήσονται*, ἀντὶ τοῦ, Ἄπελαθήσονται. Σκότος δὲ τὸ ἐξώτερον, τόπος ἐστὶ κολάσεως· χαλεπωτάτης.

Ταῦτα δὲ εἶπε καταστέλλων μὲν καὶ τὸν τυφὸν τῶν Ἰουδαίων, ἀλαζονευομένων ἐπὶ τῷ εἶναι γένος τοῦ Ἄβραάμ· παρηγορῶν δὲ καὶ τοὺς ἐξ ἔθνῶν, καὶ πρὸς τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ἐφελκόμενος. Ἐκλούθουν γὰρ αὐτῷ πολλοὶ καὶ ἀπὸ τῶν ἐξ ἔθνῶν, διὰ τὰ σημεῖα. Καὶ τούτοις δὲ, κάκεινοις πλέκει τὴν ὠφέλειαν, ἵνα μὴτε οὗτοι θαρβύωσιν ἐστώτες, μὴτε ἐκείνοι ἀπογινώσκωσιν, ὡς κείμενοι.

Θεώρησον δὲ, ὅτι ὁ μὲν ἑκατόνταρχος λόγον ἐζήτησεν· ὁ δὲ λεπρὸς, θέλημα μόνον, ὁ μετρίον ἐστὶν εἰς πίστιν. Πῶς οὖν ἐθαυμάσθη μᾶλλον ὁ ἑκατόνταρχος; Διότι ὁ μὲν λεπρὸς, Ἰουδαῖος ὢν, ἔμπειρος ἦν τῶν περὶ τοῦ Χριστοῦ μαρτυρουσῶν βίβλων, καὶ πολλὴν ἐντεῦθεν εἶχεν εὐχέριαν εἰς τὸ πιστεῦσαι· ὁ δὲ ἑκατόνταρχος, ἔθνικὸς ὑπάρχων, παντελῶς ἀμύητος τούτων ἦν, καὶ οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν ὠδηγήθη πρὸς τὴν πίστιν, ἢ ἀπὸ μόνης γνώμης ἔρθῆς. Διὸ καὶ ὑπερετέθη τῶν πιστευσάντων ἐξ Ἰσραήλ. Ἐπεὶ δὲ τὸ περὶ τῆς ἀντεισαγωγῆς τῶν ἐξ ἔθνῶν καὶ ἀποκολῆς τῶν Ἰουδαίων, ἀπόφασις ἦν, βεβαίῳ τοῦτο διὰ σημεῖου. Σκόπει γὰρ.

Καὶ εἶπεν — σοι. Ἐδειξεν ὁ Χριστὸς ἐντεῦθεν, ὅτι μεγάλη συμβάλλεται πρὸς θαυματουργίαν ἡ πίστις τοῦ δεομένου αὐτῆς. Ὡς ἐπίστευσας, φησὶ, *γενηθήτω σοι*, τουτέστιν, *ἐπαίμαρ ἐπίστευσας*, δύνασθαί με, καὶ μὴ ἐλθόντα εἰς τὸν οἶκόν σου, θεραπεύσαι τὸν πάσχοντα, γενηθήτω οὕτως.

Καὶ ἰάθη — ἐπέλην. Ὅσπερ ἐπὶ τοῦ λεπροῦ εἶπεν ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι εὐθέως ἐκαθαρίσθη οὕτω καὶ νῦν, ὅτι ἰάθη ἐν τῇ ὥρᾳ ἐπέλην. Ταῦτα δὲ προσέθηκεν, εἰς αὐξήσιν τῶν θαυμάτων. Οὐ μόνον γὰρ ἐτέλει παράδοξα, ἀλλὰ καὶ ἐν βραχυτάτῃ καιροῦ ῥοπή τὴν οἰκίαν δύναμιν ἐπεδείκνυτο. Φασὶ δὲ τινες, ἕτερον εἶναι τὸν ἑκατόνταρχον τοῦτον, καὶ ἕτερον ὃν παρὰ τῷ Λουκᾷ (69) μνημονευόμενον. Τούτου μὲν

A *maris loca, aut curva littora tales vel tales sinus appellati sunt: ita sane et abditii fructuum recessus, in quibus est Abraham, sinus Abraham dicti sunt. Nam quia insignior erat Abraham apud Hebræos, ideo eos proprie ipsius Abraham nominavit.*

Vers. 12. *Filii autem — dentium.* Regnum nunc Deum intelligimus: filios autem ejus, Israelitas. *Filius*, inquit, *primogenitus meus Israel* ⁶⁶; vel, regnum quidem, æternam requiem: filios vero ejus vocari nunc Judæos, tanquam hoc existimantes (*gg*), eo quod semen essent Abraham. Qui, inquit, sese putant esse filios, ejicientur propter suam incredulitatem. *Ejicientur* autem, idest, *Expellentur*. Tenebræ vero exteriores, locus est supplicii miserrimus.

Hæc autem dixit, fastum comprimens Judæorum qui sese jactabant, quod e genere essent Abraham: et consolans eos qui e gentibus erant, attrahensque ad suam fidem. Nam multi quoque gentiles propter signa sequebantur eum. Et his autem et illis utilitatem procurabat, ne illi confiderent, quasi stantes, neque hi desperarent, quasi jacentes.

Considera vero quod centurio verbum exposcit: leprosus autem solum voluntatem, quod majoris est fidei. Quare ergo magis admirationi habitus est centurio? Quia leprosus, cum esset Judæus, noverat libros, qui de Christo testificabantur, et inde multa habebat, quibus facile ad fidem induceretur. Centurio vero cum ethnicus esset, a nullo aliunde ad fidem ducebatur, quam a sola recta mente: ideo etiam præpositus est credentibus ex Israel. Cum autem de introductione gentium et rejectione Judæorum facta sit mentio, confirmat hanc per signum. Vide ergo quid sequatur.

Vers. 13. *Et ait — tibi.* Hinc ostendit Christus, quod plurimum conferat ad miraculi operationem fides deprecantis (*hh*). *Sicut credidisti*, inquit, *fiat tibi*; hoc est, *Quia credidisti me posse ægrotum curare, licet domum tuam non ingrediar, ita fiat.*

Vers. 13. *Et sanatus — illa.* Sicut de leproso dixit evangelista, quod confestim mundatus est, ita et nunc quod sanatus est in illa hora. Hæc autem ad augmentum addidit miraculorum. Neque enim solum admiranda operatus est, sed etiam in brevissimo temporis momento suam demonstravit potentiam. Quidam autem dicunt alium esse hunc centurionem, et alium eum de quo apud Lucam ⁶¹.

⁶⁶ Exod. iv, 22. ⁶¹ Luc. vii, 2 seqq.

Variæ lectiones et notæ.

(69) τοῦ Λουκᾶ. A. Utrumque locum habere potest.

(gg) *Existimantes*. Expectantes.
(hh) *Deprecantis*. Αὐτῆς, i. e. τῆς θαυματουργίας,

fortasse in suo codice non invenerat Hentenius. *Redde fides ejus, qui ea (θαυματουργία) eget.*

Hujus siquidem filius erat paralyticus, illius autem servus. Et hic venit ad Jesum; ille vero primum quidem misit seniores Judæorum, deinde amicos suos. Præterea iste non solum in domum suam non vocavit Christum, sed et venire volentem prohibuit. Ille autem primum quidem per seniores vocavit, postmodum vero per amicos prohibuit. Cum autem hujusmodi insint diversitates, accedunt quoque et multæ similitudines. Ambo enim centuriones, et Capernaum commorantes, et pro paralytico morientis animo, eandemque fidem suis verbis demonstrantes, et æquali beneficio affecti. Dicit autem Chrysostomus eundem esse et apud Matthæum et apud Lucam. Siquidem Lucas diligentia causa omnia minutula exsecutus est, præter centurionis præsentiam: Matthæus vero brevitalis gratia, seniorum atque amicorum missiones prætermisit, quasi non necessarias; solam autem centurionis fidem, et laudem quam propter eam promeruit, et miraculum in paralytico factum aperte descripsit.

Οποῖται τὰς τῶν ἐπισημασμένων, ὡς εἰρηναῖος, διαφορὰς. Παιδὰ λέγομεν, οὐ μόνον τὸν υἱὸν, ἀλλὰ καὶ τὸν δοῦλον. Ἔχει γὰρ, φησί, Παιδῶν καὶ παιδίσκων, ἀντὶ δούλων καὶ δούλων. Ἐπει δὲ Ματθαῖος μὲν λέγει, παραγενέσθαι τὸν ἑκατόνταρχον πρὸς τὸν Χριστόν· πέμψαι δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Λουκᾶς πρεσβυτέρους, εἶτα φίλους· ἡρῆ νοεῖν, ὅτι καὶ τοῦτο κἀκεῖνο γέγονε. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐπαμφε τοὺς πρεσβυτέρους, παρακαλῶν αὐτὸν ἐλθεῖν· εἶτα μαθῶν, ὅτι ἔρχεται, καὶ ἑαυτὸν κρῖνας ἀνάξιον τῆς ὑποδοχῆς αὐτοῦ, ἐπακίστατε τοὺς φίλους, κωλύων αὐτὸν καὶ μηνῶν, ὅσα φησὶν ὁ Λουκᾶς· ἐπειτα τοῦ παραλυτικοῦ σφοδρότερον καταταθέντος ταῖς θύραις· καὶ γὰρ, ὡς ὁ Λουκᾶς (72) εἶπεν, ἔμελλε τελευταῖον μὴ φίρων ὁ ἑκατόνταρχος, ἔδραμε καὶ αὐτὸς ὅπισθεν τῶν φίλων, ἀπὸ τοῦ μᾶλλον ἰκαταύσαι· ἐπει δὲ οἱ τε φίλοι ἀπήγγειλαν, ὅσα παρηγγέλησαν, ὁ τε Χριστὸς εἶπεν, ὅσα ὁ Λουκᾶς ἔγραψεν· ἐπικατέλαθεν εὐθύς ὁ ἑκατόνταρχος, καὶ πρὸ τοῦ ἐντυχεῖν τοῖς φίλοις, ἰδὼν τὸν Χριστὸν καὶ διαθερμανθεὶς, ἰκέτευσεν αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς, εἰπὼν, Κύριε, ὁ παῖς μου βέβηληται ἐν τῇ οἰκίᾳ παραλυτικὸς, καὶ τὰ ἐξῆς· εἶτα ὁ Χριστὸς, θέλων ἐπιπλεῖον φανερώσει τὴν πίστιν αὐτοῦ, ἀπεκρίνατο· Ἐγὼ ἐλθὼν θεραπεύσω αὐτόν· ἐπειτα πάλιν ὁ ἑκατόνταρχος· Κύριε, οὐκ εἰμι ἰκανός, ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς, καὶ τὰ λοιπὰ, καθὼς ὁ Ματθαῖος συνεγράψατο. Ἄηλον οὖν, ὅτι τὰ μὲν ἄχρι τοῦ ἐλθεῖν τὸν ἑκατόνταρχον, εἶπεν ὁ Λουκᾶς· τὰ δὲ ἐντεῦθεν ἐδίδαξεν ὁ

⁶⁶ Gen. xxx, 43.

Variæ lectiones et notæ.

(70) Tom. VII, p. 315. Vide eundem t. VII, pag. 204.

(71) τὴν μὲν ἀποστολὴν B.

(ii) Dissolveretur. Crucietur. Aliquoties in hoc vocabulo offendit interpretes. Vix ergo putem illum invenisse καταλυθέντος.

(72) Λουκᾶς δέ, addit, mox δέ et ὁ Λουκᾶς omittit A.

Ματθαίος, καὶ ἐν ἐκείνοις γὰρ, καὶ ἐν τούτοις ἦ τε Α πίσις τοῦ ἑκατοντάρχου δείκνυται, καὶ ἡ θαυματουργία τοῦ Ἰησοῦ. Ἐπει δὲ ὁ Λουκᾶς εἰρηκεν, ὅτι ὑποστρέψαντες οἱ πεμψθέντες, εὗρον τὸν ἀσθενούντα δοῦλον ὑγιαίνοντα· χρεὶ λογισασθαι, ὅτι ὁ μὲν ἑκατοντάρχος· ἦδη πληροφοροίαν περὶ τῆς ὑγείας· αὐτοῦ λαβών, σχολαιότερον ἐβόδιζεν· ἐκείνοι δὲ δυσπιστοῦντες· προαΐδραμον, γλιχόμενοι μαθεῖν, εἰ ὕγιανε.

ea quæ contigerunt priusquam veniret centurio, scripserit Lucas, et in hoc Matthæus, quæ secuta sunt docuerit. Nam et in his, et in illis fides monstratur centurionis. ac miraculi operatio a Jesu facta. Quod autem Lucas dixit, quod reversi qui missi fuerant, invenerunt ægrotantem servum sanitati restitutum, perpendere oportet, quod centurio certus jam de salute illius, tardior ac securior revertebatur; illi autem difficulter credentes, præcucurrerunt, scire cupientes an sanus esset.

ΚΕΦ. Η'. Περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου.

Καὶ ἐλθὼν — αὐτῷ. Ὁ δὲ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς εἶπον, καὶ πρῶτον ἦλθεν ἐκεῖ, ὅτι ἀπὸ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, ἐν ἧ ἑίδασκε, Σαββάτου ὄντος. Προσέθηκε δὲ ὁ Μάρκος, ὅτι μετὰ Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου ἦλθεν. Εἰκὸς γάρ, τὸν Πέτρον, μαθόντα Β τοῦτο, προβραμείν. Καὶ Μάρκος μὲν καὶ Λουκᾶς φασι, ὅτι παρεκάλεσαν αὐτὸν εἰ μαθηταὶ περὶ τῆς κατακειμένης· ὁ Ματθαίος δὲ καὶ τοῦτο ἐσίγησεν. Οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο διαφωνία· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐκείνων, ἀκριβείας· τὸ δὲ τούτου, συντομία. Εἰσῆλθε δὲ τρωφῆς μεταληψόμενος, ἦδη τοῦ καιροῦ καλοῦντος. Ἐγερθεῖσα γὰρ ἡ καιμένη διεκόνει αὐτῷ.

CAP. VIII. De socru Petri.

Vers. 14, 15. Cumque venisset — ei. Marcus ⁵⁵ autem et Lucas ⁵⁶ dixerunt etiam unde illuc venerat, videlicet a synagoga Judæorum, in qua Sabbatho docuerat. Addidit quoque Marcus, quod cum Jacobo et Joanne venerit. Verisimile est enim Petrum, cum hoc didicisset, præcucurrisse. Præterea Marcus et Lucas dicunt, quod discipuli rogaverunt illum pro ea quæ in lecto decumbabat. Matthæus vero etiam hoc tacuit. Non est autem hoc dissonantiæ signum, sed quod illi fecerunt, diligentia fuit, quod autem hic, brevitatatis. Ingressus est autem cibi sumendi causa, vocante jam hora. Illa vero quæ in lecto decumbabat, surrexit et ministrabat ei.

Σὺ δὲ μοι θαύμασον τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Δεσπότου, πῶς οὐκ ἀπηξίωσεν εἰσελθεῖν εἰς φαύλην οἰκίαν ἀλείως, ἀμα μὲν τιμῶν τὸν μαθητὴν, ἀμα δὲ διδάσκων ἡμᾶς, μὴ κενοδοξεῖν. Ἀφάμενος δὲ τῆς χειρὸς αὐτῆς, οὐ μόνον τὸν πυρετὸν ἔσθεσεν, ἀλλὰ καὶ καθαρὰν εὐθύς ἀπέδωκεν αὐτῇ τὴν ὑγείαν. C Ἠγέρθη γὰρ, καὶ αὐτίκα διεκόνει. Καίτοι μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ πυρετοῦ, πολλοῦ δεῖ χρόνου τοῖς κάμνουσιν, ὥστε τὴν προτέραν ὑγείαν (73) ἐπαναλαβεῖν. Καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης δὲ, οὐ μόνον τὴν ζάλην ἔσθησεν, ἀλλὰ καὶ τὸν σάλον τῶν κυμάτων ἔπιασε. Καίτοι μετὰ τὴν ζάλην μένει μέχρι πολλοῦ τὰ ὕδατα σαλευόμενα. Οὕτω γὰρ οἶδεν ὁ Χριστὸς ἑμῶ καὶ τὸ ἐνοχλοῦν δεινὸν λύειν, καὶ τὴν προτέραν ἀποδοθῆναι κατάστασιν.

Tu quoque mihi admirare, quantum sese Dominus dejecerit. Non dedignatus est vilem piscatoris domum ingredi: hinc quidem et discipulum honorans, et simul docens nos ne vanæ gloriæ studeamus. Cum autem manu illam tetigisset, non solum febrem exstinxit, verum etiam integram ei tradidit sanitatem. Surrexit enim, et continuo ministrabat. Atqui ablata etiam febri, laborantibus longo opus est tempore, ut priorem recipiant sanitatem. In mari quoque non solum tempestatem sedavit, sed etiam fluctuum commotionem cohibuit, cum tamen post tempestatem diutius maneat aquarum commotio. Ita enim novit Christus, simul et quod ægritudine affectum est solvere, et in priorem statum reponere.

ΚΕΦ. Θ'. Περὶ τῶν λαθόντων ἀπὸ ποικίλων νόσων.

CAP. IX. De curatis a variis infirmitatibus.

Ἐψίας — λόγῳ. Ἐψίαν (74), τὸ τέλος τῆς ἡμέρας ὠνόμασε. Διὸ καὶ ὁ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς προστεθείκασιν, ὅτι Ὅτε ἔδυν ὁ ἥλιος, φανερωτέρον δηλώσαντες τὸν καιρὸν· ὁ μὲν γὰρ δημῶδης· ὕχλος ἀναμείνας D τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, διὰ τὴν τοῦ Σαββάτου παρατήρησιν, οὕτω τοῦς πάσχοντας προσήγαγεν· οἱ δὲ μαθηταί, καὶ πρὸ τῆς τοῦ ἡλίου δύσεως, παρεκάλεσαν αὐτὸν, λίσασθαι τὴν πυρέσσουσαν, ἅτε καὶ πρότερον ἰδόντες· αὐτὸν ἀπαρτηρήτως ἐν Σαββάτῳ θεραπεύοντα, καὶ μεμαθηκότες ἦδη περ' αὐτοῦ, ποῖαν μὲν ἔργων ἀπέχισθαι προετίθεσαν ὁ περὶ τῆς ἀργίας τοῦ Σαββάτου νόμος, ποῖα δὲ μετεῖναι παρεχώρησε.

Vers. 16. Vespera — verbo. Vesperam finem diei nominavit. Ideo Marcus ⁵⁵ et Lucas ⁵⁶ mentionem quoque fecerunt de occasu solis, manifestius demonstrantes tempus. Popularis enim turba expectato solis occasu propter Sabbati observationem, morbis tunc laborantes adduxit; discipuli vero etiam ante solis occasum deprecanti sunt eum pro salute febricitantis, ut qui primum viderant eum sine delectu Sabbatho curantem, ac didicerant jam ab illo, a quibus operibus abstinere juberet lex, quæ de Sabbati quiete statuta erat, et qualia ægredi permitteret.

⁵⁵ Marc. i, 29. ⁵⁶ Luc. iv, 58. ⁵⁷ Marc. i, 32. ⁵⁸ Luc. iv, 40.

Variæ lectiones et notæ.

(73) παραλαβεῖν Α.

(74) Ἐψίας Α.

Observa quoque quo pacto interdum quidem ex-
tenta manu curat, ut in socru Petri; interdum
autem verbo loquens, ut in puero centurionis,
et in his daemoniis: quandoque utrumque
faciens, ut in leproso. Ostendit enim se omnipoten-
tem esse.

Vers. 16. *Et* — Vers. 17. *Portavit*. Per lan-
guores et morbos hic mihi intellige languorum
ac morborum reatus. Cum enim languores ac mul-
tos patientes morbos curavit, in seipsum eorum
reatum transtulit; dico sane labores et mortem.
Ideo etiam multos perpressus labores tempore acer-
bæ Passionis mortuus est. Sed Mattheus de corpora-
libus languoribus ac morbis metaphorico verbo
loquitur; Isaias vero languores et morbos peccata
appellavit, quæ Christus sumere ac portare di-
citur in modum victimæ. Nam animal quod pro
peccatis ad victimam producebatur, quodammodo
peccata omnium in seipsum suscipiebat ac porta-
bat, et populum quidem his liberabat, ipsum vero
propter hæc jugulabatur. Pulchre autem propheti-
cum dictum transsumpsit evangelista. Plurimi
siquidem languores ac morbi corporales a peccatis
oriuntur, sicut in progressu docebimur: nihilque
vetat hæc quoque vocari peccata.

Vers. 18. *Cum autem vidisset* — in *ulteriore* ri-
pam. Jussit hoc discipulis. Simul quidem ne glo-
riæ cupidus videretur, simul etiam ut invidiæ Ju-
dæorum mederetur. Præterea instruens nos, ut
admirationi haberi fugiamus.

CAP. X. *De eo cui non permisit ut se sequeretur.*

Vers. 19. *Et* — *ieris*. Hic Scriba, cum pecuniæ
avidus esset, suspicabatur Jesum ex miraculis divi-
tias multas colligere, et sperabat, quod si in morem
discipuli illum sequeretur, copiosas collecturus esset
divitias. Christus ergo cognito quid velle, ad inten-
tum ejus respondet. Et vide quid dicat.

Vers. 20. *Et* — *reclinat*. Et vulpibus, inquit, et
volucris cæli sum superior: neque enim recep-
taculum habeo, nec quantum sufficiat ad caput
tantum reclinandum. Tales autem esse volo et eos
qui me sequuntur. Itaque frustra suspicatus es, et in
vanum sperasti. Et hoc pacto dupliciter illum juvit,
et manifestando quod animæ illius arcana nosset,
et illum non manifeste arguendo, sed ipsi soli repre-
hensionem aperiendo, ut et pudorem effugeret, et si
vellet corrigeretur. Hoc autem dicendo, non vetuit
se sequi, sed docuit quod sequens non inventurus
esset lucrum quod quærebat. Cæterum ille intelli-
gens, quod cognitus esset, ac intento frustratus,
siluit.

Quidam vero dicunt, quod prægignens eum
Christus, non solum pecuniarum amori servientem,
sed alii quoque affectibus, anagogice responderit,
vulpes ac volucres appellans demones propter dolum
illorum, et quod seminibus ac fructibus virtutum in-
sidentur, ac si diceret: Demones quidem foveas ac

Α Παρατήρησον δὲ, πῶς ποτὲ μὲν ἐκτείνων τὴν
χεῖρα θεραπεύει, ὡς ἐπὶ τῆς τοῦ Πέτρου πινθερᾶς·
ποτὲ δὲ λόγον λέγων, ὡς ἐπὶ τοῦ παιδὸς τοῦ ἑκα-
τοντάρχου, καὶ ἐπὶ τῶν δαιμονιζομένων τούτων·
ποτὲ δὲ καὶ ἀμφοτέρω ποιῶν, ὡς ἐπὶ τοῦ λεπροῦ.
Δείκνυσι γὰρ, ὅτι παντοδύναμὸς ἐστι.

Καὶ — ἐδόξασεν. Ἀσθενεῖας καὶ νόσους νόμι-
μοι νῦν, τὰς τῶν ἀσθενειῶν καὶ νόσων ὀφειλάς.
Τῶν γὰρ ἀσθενειῶν καὶ νόσων ἐλευθερώσας τοὺς
πάσχοντας, ἐφ' ἑαυτὸν μετέστησε τὸ χρεῖο; αὐτῶν,
λέγω δὴ, τοὺς πόνους καὶ τὸν θάνατον. Διὸ καὶ,
πολλοὺς πόνους ὑποστάς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ ἀγρᾶν-
του πάθους, ἀπέθανεν. Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν περὶ
σωματικῶν ἀσθενειῶν καὶ νόσων εἶπε, μεταλαβὼν
τὸ ῥητόν· Ἡσαίας δὲ ἀσθενείας καὶ νόσους, τὰς
ἁμαρτίας ὠνόμασεν, ὡς ὁ Χριστὸς λαβεῖν καὶ βα-
σιτάσαι λέγεται, δίκην θύματος. Τὸ γὰρ εἰς θυσίαν
προσαγόμενον ζῶον ὑπὲρ ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ, τρώ-
πον τινὰ τὰς ἁμαρτίας πάντων εἰς ἑαυτὴν ἐλάμβανε
καὶ ἰδοῦσατε. Καὶ τὸν μὲν λαὸν ἡλευθέρου τούτων,
αὐτὸ δὲ διὰ ταύτας ἐσφάζετο. Καλῶς δὲ μετέλαβε
τὸ προφητικὸν ῥητόν ὁ εὐαγγελιστὴς. Καὶ γὰρ αἱ
πέποιθες τῶν σωματικῶν ἀσθενειῶν καὶ νόσων ἐξ
ἁμαρτιῶν φύονται, καθὼς μαθησόμεθα προβαλόν-
τες. Καὶ οὐδὲν κωλύει καλεῖν καὶ ταύτας ἁμαρτίας.
Ἰδοὺ δὲ — εἰς τὸ πέραν. Ἐκέλευσε τοῦτο τοῖς
μαθηταῖς, ἅμα μὲν, ἵνα μὴ δόξῃ φιλονεικῆται, ἅμα
δὲ θεραπεύων τὸν φθόνον τῶν Ἰουδαίων, ἅμα δὲ καὶ
ἡμᾶς παιδεύων, φεύγειν τὸ ἀποβλέπεσθαι.

ΚΕΦ. Ι'. Περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκο-
λουθεῖν.

Καὶ — ἀπέρχῃ. Οὗτος ὁ Γραμματεὺς, φιλάργυρος
ὢν, ὑπέπτευσεν, ὅτι ἀπὸ τῶν θαυμάτων χρημάτων
πολλὰ συλλέξει: ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἤλπισεν, ὅτι, ἐάν ὡς
εἰς τῶν μαθητῶν ἀκολουθήσῃ αὐτῷ, συλλέξει πλοῦ-
τον ἱκανόν. Ὁ δὲ Χριστὸς, γνοὺς ὃ βούλεται, πρὸς
τὴν σκοπὴν αὐτοῦ ἀποκρίνεται, καὶ ὅρα τί φησὶ·

Καὶ — κλίθη. Καὶ τῶν ἀλώπεκων, φησὶ, καὶ
τῶν ὀρνέων πενέστερός εἰμι: οὐδὲ γὰρ ἔχω καταγώ-
γιον, οὐδ' ὅσον ἀνικλῖναι μόνον τὴν κεφαλὴν. Τρι-
ούτους δὲ βούλομαι, καὶ τοὺς ἐμοὺς ἀκολούθους
εἶναι, καὶ λοιπὸν μάτην ὑπέλαβες, καὶ εἰς κενὸν
ἤλπισας. Οὕτω διπλῶς αὐτὸν ὠφέλησε, δηλώσας τε,
ὅτι οἶδε τὰ ἀπόρρητα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ οὐκ
ἐλέγξας φανερώς, ἀλλ' αὐτῷ μόνῳ τὸν ἔλεγον ἐμ-
βαλὼν, ὥστε καὶ τὴν αἰσχύνην ἐκφυγεῖν, καὶ εἰ
βύλοιο, διορθωθῆναι. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, οὐκ ἐκώ-
λυσεν αὐτὸν ἀκολουθεῖν, ἀλλ' ἐδίδαξεν, ὅτι ἀκολου-
θεῖν, οὐχ εὐρήσει κέρδος, ὅσον ζητεῖ. Λοιπὸν οὖν
ἐκεῖνος συναίς ὅτι διεγνώσθη, καὶ ἀποτυχῶν τοῦ
σκοποῦ, ἐστίγηκε.

Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι προγινώσκων αὐτὸν ὁ Χριστὸς,
ὡ μόνον φιλαργυρία δεδουλωμένον, ἀλλὰ καὶ ἐτί-
ροις πάθειν, ἀναγωγικῶς ἀπεκρίνατο, ἀλώπεκας
καὶ πετεινά, τοὺς δαίμονας ὠνόμασας, διὰ τὴν τὸ
δουλεῖν αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ ἐπιβουλεύειν τοῖς σπέρ-
μασι καὶ καρποῖς τῆς ἀρετῆς: ὡς αὐτὸς λέγων, ὅτι

Οἱ μὲν δαίμονες ἔχουσιν ἐν σοὶ φωλοῦς καὶ κατα- A
 σκηνώσεις· ἐγὼ δὲ οὐδὲ βραχίζην ἀνάπαισιν εὐ-
 ρίστω παρὰ τῆ σῆ ψυχῇ. Φωλοὶ δὲ καὶ κατασκη-
 νώσεις τῶν δαιμόνων, τὰ πάθη, οἷς ἐγκρύπτονται
 καὶ ἐναναπαύονται· Ἰὴν δὲ ἀνθρώπου καλεῖ ἑαυτὸν,
 βεβαιῶν, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν σεσάρκωται, καὶ οὐ
 κατὰ φαντασίαν, ὡς τινες ὑπελάμβανον. Ἀνθρώπον
 δὲ νῦν λέγει, τὴν μητέρα αὐτοῦ. Ἀνθρώπος γὰρ
 λέγεται, οὐχ ὁ ἀνὴρ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ γυνή (75).

Ἔτερος — Πατέρα μου. Τίς μὲν ἦν οὗτος ὁ μα-
 θητής, οὐκ ἐδήλωσεν ὁ εὐαγγελιστής. Ὅστις δὲ καὶ
 ἦν, εὐγνωμονέστατος ἦν. Ὅρα γὰρ, ὅτι, καίτοι
 τοῦ πράγματος δικαίου καὶ ἀναγκαίου δοκοῦντος,
 ὅμως αἰτεῖ περὶ τούτου, μὴ θελήσας ἀπελθεῖν ἀφ'
 ἑαυτοῦ· τὸ δὲ, Πρῶτον, εἶπε, δηλῶν, ὅτι ἔπειτα ἀκο-
 λουθήσει πανταχοῦ. B

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς. Ἐκώ-
 λυσεν αὐτὸν, οὐ κωλύων τὸ τιμᾶν τοὺς γονεῖς, ἀλλὰ
 διδάσκων, ὅτι χρὴ τὸν ἐφιέμενον τῶν οὐρανίων,
 μὴ ὑποστρέφειν εἰς τὰ γῆινα, μηδ' ἀπολιμπάνειν
 μὲν τὰ ζωηρὰ, παλινδρομεῖν δὲ εἰς τὰ νεκρωτικὰ,
 μηδὲ θεοῦ προτιμᾶν γονεῖς. Ἐγίνωσκε γὰρ, ὅτι
 θάψουσι τοῦτον ἄλλοι, καὶ οὐκ εἰκός, τοῦτον ἀπολει-
 φθῆναι τῶν ἀναγκαιοτέρων. Οἶμαί δὲ, ὅτι καὶ ἔπι-
 στος ἦν ὁ τελευτήσας. Διὸ καὶ εἶπεν· Ἄφες τοὺς
 νεκρούς, τουτέστι, Παραχώρησον τοῖς νεκρωμέ-
 νοις εἰς πίστιν, θάψαι τοὺς προσήκοντα· αὐτοῖς
 νεκρούς. Ὁ γὰρ νεκρὸς οὗτος, οὐκ ἔστι σὸς νε-
 κρὸς, διότι οὐκ ἔστι μερὶς πιστῶ μετὰ ἀπίστου. C
 Σὺ δὲ, εἰ θαυμάζεις, πῶς οὐκ αὐθαίρετως ἀπῆλθεν,
 ἀλλ' ἤτησατο, θαύμασον, καὶ πῶς κωλυθεὶς ἔμεινεν.
 Εἰ δ' ἐκεῖνον οὐδ' ἐπὶ μικρὸν ἀφήκεν ὁ Χριστὸς
 ἀπολειφθῆναι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, τίνας ἀν εἰ-
 μὲν ἡμεῖς ἄξιοι, τὸν ἅπαντα χρόνον ἀφιστάμενοι
 τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ,

ΚΕΦ. ΙΑ'. Περὶ τῆς ἐπιτιμῆσεως τῶν
 δδάτων.

Καὶ ἐμῶντι — οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Τοὺς μὲν
 ὄχιλους παρήκε, διὰ τὰς προρόθειας αἰτίας· τοὺς
 δὲ μαθητὰς παρέλαβε, διὰ τὸ μέλλον ἐν τῇ θαλάσῃ
 γενέσθαι θαῦμα. Ἐπεὶ γὰρ τῶν ὄχιλων εὐεργετου-
 μένων, ἐν τῷ θεραπεύεσθαι τὰς ἀσθενείας καὶ
 νόσους αὐτῶν, οἱ μαθηταὶ ἐδόκουν μένειν ἀνευερ-
 γέτητοι, λοιπὸν εὐεργετῆ καὶ τούτους, καὶ παρα-
 χωρήσας ἐμπροσθεῖν αὐτοὺς εἰς κίνδυνον καταπον- D
 τισμού, παραδόξως βύεται.

Καὶ — κυμάτων. Οὗτος μὲν σεισμὸν εἶπε,
 Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς, λαίλαπα ἀνέμου φασίν· ἔστι
 δὲ ταυτόν. Καὶ σεισμὸς γὰρ καὶ λαίλαψ, ὁ κλύδων
 ἐκλήθη, διὰ τὸ σειεῖν καὶ συστρέφειν καὶ ἀναμο-

nidos in te habent; ego autem neque brevissimam
 requiem apud animam tuam invenio. Foveæ vero ac
 nidi dæmonum, affectiones sunt, in quibus occul-
 tantur ac requiescunt. Filium autem hominis seip-
 sum vocat, confirmans quod vere et non phantastice
 sit incarnatus, ut quidam suspicabantur: hominem
 dicens nunc matrem suam. Nam ἄνθρωπος, id est
 homo, vocatur non tantum vir, sed et mul-
 lier.

Vers. 21. *Alius — patrem meum.* Quis certe suc-
 rit hic discipulus, non significavit evangelista: verum
 quisquis fuerit, probissimus erat. Vide enim quod
 in re etiam quæ justa ac necessaria videbatur, po-
 stulat ut sibi liceat, nolens sua ipsius auctoritate
 abscedere. Dicit autem, Prius, manifestans quod
 postmodum quovis sequeretur.

Vers. 22. *Jesus autem — mortuos suos.* Pronibuit
 eum, non vetans honorare parentes, sed docens
 oportere eum qui caelestia appetit, non converti ad
 terrena: neque vividis relictis, ad mortifera recur-
 rere, aut supra Deum honorare parentes. Sciebat
 enim quid alii illum essent sepulturi; nec æquum
 erat, ut ab his quæ magis necessaria erant, reced-
 deret. Opinor autem eum qui mortuus erat infide-
 lelem fuisse, ideoque dixisse Christum: *Dimitte*
mortuos, hoc est, Recede ab his qui in fide mortui
 sunt, ut *sepeliant mortuos*, qui ipsos contingunt. Nam
 hic mortuus, non est tuus mortuus: neque enim
 fideli pars est cum infideli⁷⁵. Tu vero si admiraris
 quo modo non sua sponte abierit, sed petiit ut sibi
 liceret: admirare etiam quo modo prohibitus man-
 scriit. Quod si illum neque ad modicum dimisit
 Christus ut a sua doctrina discederet, qua pœna (jj)
 dignerimus, qui omni tempore a præceptis ejus
 discedimus.

CAP. XI. De increpatione aquarum.

Vers. 23. *Cumque ascendisset — discipuli sui.*
 Turbas quidem propter causas prædictas dimisit,
 discipulos autem suos assumpsit, propter miracu-
 lum quod in mari facturus erat. Cum enim turbis
 beneficia contulisset, sanando languores ac morbos
 eorum, videbantur discipuli nullo affecti beneficio.
 Et in hos itaque suam exercet munificentiam, ac
 postquam eos permisit in demersionis periculum
 incidere, demum mirabiliter eripit.

Vers. 24. *Et — fluctibus.* Hic quidem, motum
 dixit. Marcus autem et Lucas, procellam dix-
 runt⁷⁶. Maris enim tempestas, et motus, et pro-
 cella dicta est, eo quod aquas commoveat ac con-

⁷⁵ II Cor. vi, 15. ⁷⁶ Marc. iv, 35; Luc. viii, 23.

Variorum lectiones et notæ.

(75) Hic audit Hentenius ex margine sui codicis
 læc: Volebat autem, ut postposita huiusmodi spe,
 sequeretur. At ille simul ut audivit, tanquam pecu-

næ amator abcessit. His similia habet Theophy-
 lacti. p. 44: Ταῦτα δὲ εἶπεν ὡς ἐν πίστει αὐτὸν
 μεταβληθέντα ἀκολουθεῖν· ἔ δὲ ἀναχωρεῖ.

(jj) *Pana.* Forte τιμωρίας invenerit.

turbet. Rursum Matthæus et Marcus in mari navem periclitantem esse dicunt; Lucas vero in stagnum. Neque est contradictio; nam et hic, et ille Tiberiadem significant, quæ natura quidem stagnum est: situ vero mare, propter magnitudinem. Unde et eam quandoque stagnum, interdum autem mare nominant. Facta est, inquit, tempestas, ut videlicet fastus comprimeretur discipulorum. Imaginabantur enim magna de seipais, utpote qui cæteris dimissis, soli ipsi cum præceptore ingressi essent: et ut quasi orbis athlete, periculo exercitarentur ad timores, et tanquam mundi gubernatores ad procellas tentationum.

Vers. 24. *Ipsæ vero dormiebat.* Marcus etiam locum designat in quo dormiebat. Dixit enim quod erat in puppi super cervical dormiens⁹⁹. Erat autem cervical illud ligneum, in puppi fabricatum. Dormiebat vero dispensatorie, ut vehementer timerent. Nam si vigilasset, aut nullo modo timuissent, aut parum terribi fuissent. Oportebat autem eos magnum timoris sensum concipere, ut etiam ad magnum potentiæ illius sensum pervenirent, et majorem de eo fidem conciperent.

Vers. 25. *Et — perimus? Marcus vero dicit: Præceptor, non est tibi curæ quod perimus¹⁰⁰?* Lucas autem¹⁰¹: *Præceptor, præceptor, perimus.* Quidam nempe hoc, quidam illud dicebant; et alii unum, alii aliud (hk); aut etiam omnes omnia.

V. 26. *Et ait — modicæ fidei homines?* Timorem primum animæ eorum solvit, ostendens quod animæ imbecillitas timorem causare consueverit. Modicam autem eorum fidem impropèravit, nempe imperfectam fiduciam in eum habitam. Sperabant enim quod eos servare posset, sed vigilans, non autem dormiens. Ideo quoque excitant illum.

Vers. 26. *Tunc — magna.* *Ἐπετίμησε,* increpavit, hoc est, imperavit. Dicit enim Marcus, quod etiam dixerit mari: *Tace, obmutesce¹⁰²*

Vers. 27. *Homines autem — ei?* Lucas autem discipulos hoc dixisse ait¹⁰³; Matthæus vero homines turbas vocat, sicut ait Chrysostomus. Siquidem verisimile est, et ipsas, audito a discipulis hoc miraculo, similiter admiratas esse, et pariter hæc dixisse. Quod si discipuli propter imperfectam fidem suam, quasi hominem adhuc illum admirabantur, multo magis turbæ. Nam uti navigio ad transfretationem, ac dormire, hominem hunc prædicabant: obedientia autem ventorum ac maris, novam quamdam ejus naturam tentabatur. Ideo etiam conjurati dicebant: *Quæ hæc est hic?* Magis autem in admirationem duxit hoc miraculum, quam præceden-

A χλεύειν τὰ ὕδατα. Καὶ αὐθις Ματθαῖος μὲν καὶ Μάρκος ἐν θαλάσῃ κλυδωνισθῆναι τὸ πλοῖον λέγουσιν, Λουκᾶς δὲ ἐν λίμνῃ. Καὶ οὐκ ἵκανοῦσιν τὴν Τιβεριάδα γὰρ καὶ οἷτοι κάκεινος δηλοῦσιν, ἥτις φύσει μὲν ἐστὶ λίμνη, θίσει δὲ θάλασσα, διὰ τὸ μέγεθος. Ὅθεν καὶ ποτὲ δὲ θάλασσαν αὐτὴν ὀνομάζουσιν. Ἐγένετο δὲ ἐκ κλύδων, ἵνα τε συσταίῃ τὸ φρόνημα τῶν μαθητῶν· ἐφαντάσθησαν γὰρ μεγάλα περὶ ἑαυτῶν, οἷα τῶν μὲν ἄλλων ἀποπεμφθέντων, αὐτῶν δὲ μόνων συνεισέλθόντων τῷ διδασκάλῳ· καὶ ἵνα γυμνασθῶσιν εἰς φόβους κινδύνων, ὡς ἀθληταὶ τοῦ κόσμου, καὶ εἰς χειμῶνας πειρασμῶν, ὡς κυβερνῆται τῆς οἰκουμένης.

Αὐτὸς δὲ ἐκάθευδεν. Ὁ δὲ Μάρκος ἐδήλωσε καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἀφύπνωσεν· εἶπε γὰρ, ὅτι καὶ ἦν αὐτὸς ἐπὶ τῇ πρύμνῃ ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον καθεύθων. Πύλινον δὲ τοῦτο ἦν, ἐπὶ τῆς πρύμνης κατεσκευασμένον. Ἐκάθευθε δὲ κατ' οἰκονομίαν, ἵνα σφόδρα δευλιώσασιν. Εἰ γὰρ ἦν ἐγρηγορῶς, ἢ οὐκ ἂν ἐδειλάσασιν, ἢ ἄλλῳ ἂν ἐφοβήθησαν. Ἐδει δὲ αὐτοὺς πολλὴν ἀσθησιν τοῦ φόβου λαβεῖν, ἵνα καὶ εἰς πολλὴν ἀσθησιν τῆς αὐτοῦ ἐνδύμεως ἐλθῶσι, καὶ λάθῳσι πίστιν εἰς αὐτὴν κλεινοῦσα.

Καὶ — ἀπολλύμεθα. Ὁ δὲ Μάρκος· *Διδάσκαλε, οὐ μέλει σοι, ὅτι ἀπολλύμεθα.* Ὁ δὲ Λουκᾶς, *Ἐπιστάτα, ἐπιστάτα, ἀπολλύμεθα.* Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν τοῦτο ἔλεγον, οἱ δὲ ἐκαίνο, καὶ ἄλλοι τὸ ἄλλο, ἢ καὶ πάντα πάντες.

Καὶ λέγει — ὀλιγοπιστοὶ; Πρῶτον λύει τὴν δευλίαν τῆς ψυχῆς αὐτῶν, δεικνύς ὅτι τὸν φόβον ἢ τῆς ψυχῆς ἀσθένεια ποιεῖν εἴθεον· ὀλιγοπιστίαν δὲ τοῦτοις ὠνεΐδισεν, ὡς ἀτελῆ πίστιν εἰς αὐτὸν κεκτημένοις. Ἠλπίζον γὰρ ὅτι δύναται μὲν σώζειν, ἀλλ' ἐγρηγορῶς, οὐ μὲν δὴ καὶ καθεύθων· Αἰδὸ καὶ ἐγείρουσιν αὐτόν.

Τότε — μεγάλη. Ἐπετίμησεν, ἀντὶ τοῦ, ἐπέταξε· φησὶ γὰρ ὁ Μάρκος, ὅτι καὶ εἶπε τῇ θαλάσῃ· *Σιώπα, κερσίμωσο.*

Οἱ δὲ ἄνθρωποι — αὐτῷ; Ὁ μὲν Λουκᾶς, τοὺς μαθητὰς εἰπεῖν τοῦτο φησιν· ὁ δὲ Ματθαῖος (76) ἄνθρώπους νῦν, τοὺς δούλους (77) λέγει, καθὼς φησιν (78) ὁ Χρυσόστομος. Καὶ γὰρ εἰκὸς, καὶ τοῦτους, μαθόντας τοῦτὶ τὸ θαῦμα παρὰ τῶν μαθητῶν, ὁμοίως θαυμάσαι, καὶ ὁμοίως εἰπεῖν. Εἰ δ' οἱ μαθηταὶ, διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς πίστεως αὐτῶν, ὡς ἄνθρωπον εἶπε τοῦτον ἐθαύμαζον, πολλῶν μᾶλλον οἱ δούλοι. Τὸ μὲν γὰρ κερῆσθαι πλοῖον πρὸς περῶσιν, καὶ ὑπνοῦν, ἄνθρωπον αὐτὸν ἐκήρυκτον· ἢ δὲ τῶν ἀνέμων καὶ τῆς θαλάσσης ὕπακοή, ξένην τιὰ φύσιν τοῦτω προσεμαρτύρει. Αἰδὸ καὶ ἐξαπορούμενοι ἔλεγον· *Ὅποιός ἐστιν οὗτος;* Πλείον δὲ τῶν προλαβόντων θαυμάτων τὸ

⁹⁹ Marc. iv, 59.¹⁰⁰ ibid.¹⁰¹ Luc. viii, 24.¹⁰² Marc. iv, 39.¹⁰³ Luc. viii, 25.

Varie lectiones et notæ.

(76) Ita quoque Heutenius. Arbitror tamen ita legendam esse: Ὁ δὲ Ματθαῖος, τοὺς ἀνθρώπους· ἀνθρώπους νῦν κ. τ. λ.

(77) Forte λέγων.

(78) Tom. VII, p. 531.

(hk) Et alii unum, alii aliud. Fortè legit, καὶ ἄλλοι τὸ ἐν, ἄλλοι ἄλλο.

παρὸν ἰθαύμασαν, διότι οὐδεὶς ποτε τοιοῦτον εἰργάσατο. Οὕτε γὰρ ἐξέτεινε ῥάβδον, ὡς Μωϋσῆς, οὕτε προσηνέχθη τοῖς ὕδασι, ὡς ἑτέροι, ἀλλὰ κατ' ἐξουσίαν ἐπέταξεν, ὡς δεσπότης δούλοις, καὶ ὡς δημιουργὸς κτίσματος.

ΚΕΦ. ΙΒ'. Περὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων.

Καὶ ἐλθόντι — δαιμονιζόμενοι. Τὸ δὲ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον, ἐτι δὲ καὶ τὸ κατὰ Λουκᾶν, τῶν Γαδαρητῶν γράφουσιν. Ἀλλὰ τῇ Τιβεριάδι λίμνῃ ἢ πόλιν Γέργεσα παράκειται, καὶ οὐ τὰ Γάδαρα. Τινὲς δὲ φασιν, διώνυμον εἶναι τὴν τοιαύτην πόλιν, καὶ καλεῖσθαι τοῦτο κάκεινο. Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν δύο δαιμονιζομένους φησί, Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς ἐνὸς ἐμνημόνευσαν, τοῦ μᾶλλον ἐπισημοτέρου, τοῦ λεγομένου λεγαῖνος, περὶ οὗ φοβερά πολλά λεγούσιν, ὧ καὶ ὑπηρετεῖν ὁ ἑτέρος ἰδοῦμαι. Καὶ οἱ μὲν διὰ τοῦτο παρήκων αὐτὸν, ὁ δὲ Ματθαῖος ἀνέγραψε καὶ τοῦτον, ὡς συνδαιμονιζόμενον.

† Οὕτε (79) Γαδαρητῶν, οὕτε Γερασηνῶν, τὰ ἀκριβῆ ἔχει τῶν ἀντιγράφων, ἀλλὰ Γεργεσηνῶν. Γάδαρα γὰρ πόλις ἐστὶ τῆς Ἰουδαίας· λίμνη δὲ κρημνοῖς παρακειμένη, ἢ θάλασσα, οὐδαμῶς ἐστὶν ἐν αὐτῇ. Καὶ Γέρασα δὲ τῆς Ἀραβίας ἐστὶ πόλις, οὕτε θάλασσαν, οὕτε λίμνην πλησίον αὐτῆς ἔχουσα. Καὶ οὐκ ἂν οὐτως προφανῶς ψεῦδος καὶ εὐδελγῶν οἱ εὐαγγελισταὶ εἰρήκασαν, ὅνδρας ἀκριβῶς γινώσκοντες τὰ περὶ τῆς Ἰουδαίας. Γέργεσα τοῖνον ἐστὶν, ἀφ' ἧς Γεργεσαῖοι, πόλις ἀρχαία περὶ τὴν νῦν καλουμένην Τιβεριάδος λίμνην, περὶ ἣν κρημνὸς παρακείμενος τῇ λίμνῃ, ἀφ' οὗ δείκνυται τοὺς χοίρους ὑπὸ τῶν δαιμόνων καταβεβληθῆαι. Ἐρμητεύεται δὲ ἡ Γέργεσα, *παροιμία ἐκβεβληκῶν*, ἐπώνυμος οὕσα τάχα προφητικῶς, οὗ περὶ τὸν Σωτῆρα πεποιήκασιν, παρακάλεσαντες αὐτὸν μεταβῆναι ἐκ τῶν ὄρων αὐτῶν οἱ τῶν χοίρων δεσπότηαι.

Ἐκ — ἐξερχόμενοι. Τοῖς τάφοις οἱ δαίμονες ἐμφυλοχωροῦσιν, ὀλέθριον ὄγμα τοῖς ἀνθρώποις ἐνθεῖναι θέλοντες, ὡς ἄρα τῶν τελευτώντων αἱ ψυχαί, γινόμεναι δαίμονες, παραμένουσι τοῖς μνήμασι τῶν ἰδίων σωμάτων, καὶ κολλῶντοί τισιν. Ἀλλ' οὐκ ἂν ποτε τείλωσι τὸν ὀρθόδοξον. Εἰ γὰρ

⁴⁴ Marc. v, 1. ⁴⁵ Luc. viii, 26.

Variae lectiones et notæ.

(79) Hoc scholium in margine sui codicis reperit Heutenius. Edideram hoc ex codicibus Mosquensibus in Catena ad Marci cap. v, v. 1, vol. I, p. 82, edit. Mœq. 1775, 8. Ex codicibus Vindobonensibus laudat Alter in edit. N. Te-t. t. I, pag. 489. Habet etiam Pussin in Caten. ad Marc. p. 100. Constatum autem est ex Origene, t. IV, pag. 140. 141, qui audacter, hoc est, patristice hunc locum corrumpit. Callide hic expedit se Chrysostomus ex laqueis

(II) *Oscitantes* non est in Græco. Nescio, quid loco εὐδελγῶν, i. e. *facile refstandum*, legerit. *Μοι* : *Viri accuratam Judææ habentes notitiam.*

PATROL. GR. CXXIX.

CAP. XII. De duobus dæmoniis.

Vers. 28. *Cumque venisset — dæmoniaci.* Evangelia secundum Marcum ⁴⁴ et secundum Lucam ⁴⁵ *Gadarenorum* scribunt. Verum stagno Tiberiadi adjacet civitas Gergesa, et non Gadara. Quidam autem dicunt binominem esse illam civitatem, et hoc et illo vocari nomine. Præterea Matthæus duos habet dæmoniacos, Marcus autem et Lucas unius tantum meminerunt, utpote notioris, qui legio dicebatur, de quo formidanda multa dicunt, cui etiam alter subservire dicebatur : propter quod etiam illi eum præteriere. Matthæus vero etiam hunc scripsit tanquam pariter dæmoniacum.

† Imo emendatiora exemplaria habent Gergesenorum, non Gerasenorum, neque Gadarenorum etiam apud Marcum. Gadaria enim civitas est apud Judæos, cui præceps adjacet stagnum et nullo modo mare. Item Gerasa civitas est Arabiæ non habens mare aut stagnum propinquum : neque autem adeo manifestum mendacium dixissent etiam oscitantes (II) evangelistæ, viri adeo studiosi in cognoscendis locis, quæ circa Judæam erant. Gergesa igitur, unde dicti Gergeseni, vetus est civitas juxta eam quæ nunc Tiberias appellatur, et in declivi loco stagnum habet adjacens : in quod demonstratur porcos a dæmonibus esse dejectos. Poteris autem interpretari *habituaculum egredientium*, ut propheticè fortasse ab eventu nomen acceperit.

Vers. 28. *Ex — exeuntes.* In sepulcris libenter morantur dæmones, pravam opinionem hominibus immittere volentes, quod mortuorum animæ dæmones fiunt, sed circa propriorum corporum monumenta remaneant, imo quibusdam adhæreant. Sed (mm) nequaquam id orthodoxo persuadebunt. Si

Origenis. Post versum enim 27 statim ita transit ad vers. 29 : Ἐπειδὴ δὲ ἀπέβη τῆς θαλάττης, διαδήχεται θαῦμα ἑτερον φοβερώτερον. Δαιμονιόντες γὰρ, καθάπερ δραπίται πονηροὶ, δεσπότην ἰδόντες, ἔλεγον· Τί ἡμῖν καὶ σοί, κ. τ. λ. Ville tom. VII, p. 355. C. Ex Chrysostomo, ergo, qui data opera sumum fecit, de loco, ubi hæc acciderunt, nihil discas. Discas autem, unde sit Chrysostomus. Scilicet ἀλωπεκῆθεν.

(mm) *Sed, alienum est. Mortuorum animi dæmones facti, ad suorum corporum sepulcra remanent et quibusdam.*

10

enim hoc verum esset, nullo modo cruciatus dives orasset Abraham, ut Lazarum mitteret in mundum, quo fratribus suis significaret, quæ circa se gerantur, sed ipse per seipsum hoc eis indicasset.

Vers. 28. *Sævi* — Vers. 29. *Dei*? Quia et discipuli et turbæ hominem ipsum dicebant, veniunt nunc dæmones, divinitatem illius prædicantes. Occurrente enim illis divino radio, statim eum cognoverunt; et non ferentes virtutem impetus invisibiliter eos inflammantem, clamaverunt dicentes: *Quid nobis et tibi?* hoc est, Quæ est nostra potentia, si ad tuam conferatur? tu enim ignis es intolerabilis, nos autem fenum quod facile accenditur.

Vers. 29. *Venisti* — *nos*? Quia deprehenderat eos creaturam suam omnino tyrannice vexantes ac perdetes, peccatum quidem negare non possunt, quamdam autem causæ suæ defensionem prætexunt, quod non nunc pœnas dare debeant, sed tempore universalis iudicii, et graviter discruciatii dicunt: *Venisti huc, id est in terram, ut affligas nos ante definitum tempus?* Audierant siquidem a prophetis, quod Christus post mundi consummationem descensusus esset in terram, ac iudicaturus mundum, et afflicurus dæmones.

Vers. 30. *Erat* — V. 31. *porcorum*. Quandoquidem jam hominibus nocere non possunt, ad irrationalia quæ illi possident convertuntur, ut ostendatur furor, quem adversus nos gerunt. Nec solum hoc, verum etiam aliud admodum malum machinantur. Student enim porcos occidere, ut horum damno contristati domini gregis Jesum non suscipiant, et ita, Evangelii prædicatione non suscepta, maximo afficiantur damno. Etenim neque ejecti cessant nocere. Quid ergo Christus?

Vers. 31. *Et* — *in aquis*. Videns malitiam illorum, cum non ignoraret quid tentarent, permittit tamen, non ut illis placeat, sed dispensatorie alia intendens, primum ut discant hi qui liberantur quot et quales habuerint inhabitatores, deinde ut sciant omnes quod neque in porcos immigrare possent, nisi illis ipse permitteret, tertium quod atrociora in illis exercerent quam in porcis, nisi etiam in eo quod tyrannice agunt, a Deo imparentur, non permissi facere quæ volunt. Cuilibet enim manifestum est quod homines magis quam irrationalia oderunt, cum etiam irrationalia propter homines perdere studeant, et per illorum perditionem his inferre tristitiam. Quarto ut mors porcorum omnibus confirmaret exisse dæmones.

α τοῦτο ἦν ἀληθές, οὐκ ἂν βιζανιζόμενος ὁ πλεῖστος ἔδειτο τοῦ Ἀβραάμ, ἀποστέλλαι τὸν Λάζαρον εἰς τὸν κόσμον, καὶ μηνύσαι τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ τὰ κατ' αὐτὸν, ἀλλ' αὐτὸς δι' αὐτοῦ ἐμήνησεν ἂν αὐτοῖς.

Χαλιποὶ — *θεοῦ*; Ἐπειδὴ καὶ οἱ μαθηταί, καὶ οἱ ὄχλοι ἀνθρώπων αὐτὸν ἔλαγον, ἔρχονται λοιπὸν οἱ δαίμονες, ἀνακηρύττοντες τὴν αὐτοῦ θεότητα. Προσβαλοῦστές γὰρ αὐτοῖς τῆς θεϊκῆς ἀκτίνας, εὐθύ; ἐπέγνωσαν αὐτόν· καὶ μὴ φέροντες τὴν ἀοράτως φλογίζουσαν αὐτοὺς δύναμιν τῆς προσβολῆς, ἔκραξαν λέγοντες· *Τί ἡμῖν καὶ σοί, τουτέστι· Τίς ἡ ἡμετέρα δύναμις πρὸς τὴν σὴν; Σὺ μὲν γὰρ πῦρ ἄστακτον, ἡμεῖς δὲ χόρτοι; εὐέμμηστοι.*

Ἠλθε — *ἡμᾶς*. Ἐπειδὴ κατέλαθεν αὐτοὺς, τὸ πλάσμα τὸ (80) ταυτοῦ παντὶ τρόπῳ τυραννοῦντας καὶ διαφθείροντας, ἀρνήσασθαι μὲν τὴν ἀμαρτίαν οὐ δύναται, προβάλλονται δὲ τινα δικαιολογίαν, ὅτι οὐ νῦν ὀφείλουσι δοῦναι δίκην, ἀλλ' ἐν τῷ καιρῷ τῆς παγκοσμίου κρίσεως, καὶ δεινοπαθοῦντες; λέγουσιν· Ἠλθεσ ὧδε, τουτέστιν ἐπὶ τὴν γῆν, βασανίσαι ἡμᾶς πρὸ τοῦ ὠρισμένου καιροῦ; Καὶ γὰρ ἔχουον κατὰ τῶν προφητῶν, ὅτι ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν τοῦ κόσμου συντέλειαν μέλλει κατελθεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ κρίναι τὸν κόσμον, καὶ βασανίσαι τοὺς δαίμονας.

Ἦν δὲ — *χοίρων*. Μηκέτι δυνάμενοι βλέπτειν τοὺς ἀνθρώπους, ἐπὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων (81) ἐτρέπησαν, πρὸς ἐνδειξίν, ἧς ἔχουσι κατ' ἡμῶν μανία;. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι μηχανῶνται, σφιδρα πονηρόν. Μελετώσιν γὰρ ἀνελεῖν τοὺς χοίρους, ἵνα τῇ ζημίᾳ τούτων λυπηθέντες οἱ τῆς ἀγέλης κύριοι, μὴ παραδέξωνται τὸν Ἰησοῦν, καὶ ζημωθῶσι μάλιστα, μὴ δεξάμενοι τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου. Καὶ γὰρ οὐδ' ἀπελαυνόμενοι παύονται τοῦ βλέπτειν. *Τί ὧν ὁ Χριστός;*

Καὶ — *ἐν τοῖς ὕδασι*. Εἰδὼς τὴν πανουργίαν αὐτῶν, καὶ μὴ ἀγνοῶν, ὃ μελετώσιν, ὅμως ἐπιτρέπει, οὐ χαριζόμενος ἐκείνοις, ἀλλ' οἰκονομῶν ἕτερα, ἐν μὲν, ἵνα διδάξῃ τοὺς ἀπαλλαγέντας, ὄσους καὶ οἴους; εἶχον ἰνοίκους· ἕτερον δὲ, ἵνα μάθωσι πάντες, ὅτι οὐδὲ χοίροις ἐπιπηδῆσαι δύνανται, εἰ μὴ παραχώρησιν τούτοις αὐτός· τρίτον, ὅτι χαλεπώτερα τῶν χοίρων ἐκείνοις ἂν ἐργάσαντο πάντως, εἰ μὴ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ τυραννεῖν ἀνεχαιρίζοντο παρὰ τοῦ θεοῦ, καὶ οὐ συνεχωροῦντο ποιεῖν ὅσα βούλονται. Παντὶ γὰρ δῆλον, ὅτι τοὺς ἀνθρώπους πλεον μισοῦσι τῶν ἀλόγων, ἐπεὶ καὶ τὰ ἄλογα διὰ τοὺς ἀνθρώπους φθείρουσι, σπεύδοντες καὶ διὰ τῆς τούτων ἀπωλείας λυπεῖν αὐτοὺς· τέταρτον, ἵνα ὁ θάνατος τῶν χοίρων βεβαιώσῃ πάντας, ὅτι ἐξῆλθον οἱ δαίμονες.

Variae lectiones et notæ.

(80) Intell. τῶν ἀνθρώπων.

(81) τῶν χοίρων. B. Hentenii interpretatio videtur etiam postulare ἀνθρώπων. Τὰ τῶν ἀνθρώπων,

intell. χοίρων καὶ κτήματων. Hoc loco, τοῦς χοίρους. Vicina vocabula, κατ' ἡμῶν, defendunt etiam hanc lectionem.

Καὶ ὄρα πίνσοφον ἀντιμυχάνημα τοῦ Σωτῆρος. Α Μειετήσαντες· γὰρ βλάψαι, πλεῖον ἐδλάθησαν, καὶ τούναντίον, οὐ ἐβούλοντο, γέγονεν. Ἐξέταμψε μὲν γὰρ ἡ τοῦ Χριστοῦ δύναμις· ἤλεγθη δὲ τούτων ἡ ἀσθένεια καὶ ἡ πονηρία. Κατὰ τοῦ κρημνοῦ δὲ ὤρμησεν ἡ ἀγγελίη εἰς τὴν θάλασσαν, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦ κρημνοῦ. Μάρκος δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν χοίρων ἔγραψεν, ὅτι ἦσαν ὡς δισχίλιοι. Σὺ δὲ μοι νόαι καὶ κατὰ ἀναγωγὴν, ὅτι οἱ δαίμονες ἀπὸ μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐκβάλλονται, λέγω δὴ, τῶν λόγῳ βοηθουμένων· τοῖς δὲ χοίροις ἐφάλλονται, δηλαδὴ τοῖς ἀλόγως ἐγκυλιωμένοις τῷ βορβόρῳ τῶν ἡδονῶν, καὶ κατακρημνίζουσιν αὐτοὺς εἰς ἀπώλειαν.

Οἱ δὲ — πάντα. Ἐφυγον φοβηθέντες, μὴ καὶ αὐτοὺς ἀνέλωσιν οἱ τοὺς χοίρους αὐτῶν ἀελόντες δαίμονες. Ἀπήγγειλα δὲ πάντα, δηλαδὴ τὰ ῥηθέντα, παρὰ τε τῶν δαιμόνων, καὶ παρὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ τῆς ἀπωλείας τῶν χοίρων.

Καὶ τὰ — δαιμονιομένων. Τὰ τῆς μεταβολῆς καὶ αὐχοσμίας αὐτῶν.

Καὶ ἰδοὺ — Ἰησοῦ. Ἦρχετο γὰρ [αὐτὸς (82) ἐπὶ τὴν πόλιν]. Πᾶσα δὲ ἡ πόλις, ἀντὶ τοῦ, πάντες οἱ πολῖται (83).

Καὶ — αὐτῶν. Λυπηθέντες μὲν, ὡς εἴρηται, καὶ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν χοίρων, ἔτι δὲ καὶ φοβηθέντες, ὡς ὁ Λουκᾶς εἶπεν· ἐδεδοκίμασαν γὰρ, μῆτι κακῶν καὶ εἰς αὐτοὺς οἱ δαίμονες ἐκβληθέντες δρῶσιν. Ὁ δὲ Χριστὸς εὐθύς ὑπήκουσεν. Οὐ γὰρ ἦσαν ἀξιοὶ τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας. Ἄμα δὲ καὶ κατέλιπεν αὐτοῖς διδασκάλους τοὺς ἀπαλλαγέντας τῶν δαιμόνων καὶ τοὺς συῶτας (84).

Καὶ — εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν. Ἰδίαν πόλιν αὐτοῦ τὴν Καπερναοὺμ λέγει. Καὶ γὰρ ἡ μὲν Βηθλεὲμ ἤνεγκεν αὐτόν· ἡ δὲ Ναζαρέτ ἐθρεψεν· ἡ δὲ Καπερναοὺμ εἶχεν εἰς τὸ ἐξῆς οἰκοῦντα.

ΚΕΦ. ΙΓ'. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.

Καὶ ἰδοὺ — βεβλημένον. Τὸ ἰδοὺ συνεχῶς ἡ Ἑβραϊκὴ τίθησι γραφῆ, ὡς ἰδίωμα, καθάπερ καὶ πολλὰ ἕτερα. Προστίχει δὲ εἰπεῖν, ὅτι (85) ἕτερός ἐστιν ὁ παραλυτικὸς οὗτος παρὰ τὴν ὑπὸ Ἰωάννου μνημονευόμενον. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐν τῇ Βηθεσδᾷ κατέκειτο· οὗτος δὲ ἐν τῇ Καπερναοὺμ ἦν. Καὶ ὁ μὲν τριάκοντα καὶ ὀκτώ εἶχεν ἔτη· περὶ τούτου δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἱστόρηται. Καὶ ὁ μὲν οὐκ εἶχεν ἀνθρώπων· οὗτος δὲ εἶχε τοὺς βαστάζοντας. Καὶ τούτῳ μὲν φησιν· Ἀφέωνται σοὶ αἱ ἁμαρτίαι σου· ἐκεῖνῳ δὲ, Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι; Καὶ τὴν μὲν ἐν Σαββάτῳ τεθεράπευκε, διὸ καὶ ἐγόγγυζον Ἰουδαῖοι· τούτου δὲ κατ' ἄλλην ἡμέραν, διὸ καὶ ἐσίγησαν.

⁶⁰ Marc. v, 43. ⁶¹ Luc. viii, 35. ⁶² Joan. v, 5. ⁶³ ibid. 6.

Variæ lectiones et notæ.

(82) Inclusa omittit A.

(83) Illic addit, καὶ ὁ αὐτὸς ἐπὶ τὴν πόλιν, A. A πᾶσα ad πολῖται omittit Hentenius.

(84) His enim novis digni erant theologiae

Et vide sapientissimam Salvatoris cogitationem oppositam. Nam nocere volentes, magis ipsi nocuumtum acceperunt. Siquidem Christi potentia apparuit, et illorum imbecillitas ac malitia deprehensa est. Per præceptum autem ferebatur grex in mare, hoc est, præcipitanter et facto impetu. Marcus vero numerum etiam porcorum scripsit, quod erant fere bis mille ⁶⁰. Tu quoque mihi per anagogen intellige, quod dæmones ejiciuntur ab hominibus, quibus sermone (nn) succurritur. Ingressuntur autem porcos, eos videlicet qui irrationabiliter conservantur, et in cæno voluptatum voluntantur, ac illos in perditionem præcipitant.

Vers. 32. Qui — omnia. Fugerunt timentes, ne se pariter occiderent dæmones, qui suos peremerant porcos. Renuntiaverunt autem omnia quæ a dæmonibus et a Christo dicta fuerant, ac de perditione porcorum.

Vers. 33. Et quæ — dæmoniacis. De immutatione et honesta modestia ipsorum.

Vers. 34. Et ecce — Jesu. Veniebat enim ipse ad civitatem. †† Omnis autem civitas pro omnes cives.

Vers. 34. Et — ipsorum. Dolentes, ut dictum est, de perditione porcorum, ac etiam territi, ut dixit Lucas ⁶¹; timebant enim ne mali quidpiam ejecti dæmones etiam in ipsos perpetrarent. Christus autem statim paruit; neque enim digni erant doctrina ipsius. Quamquam præceptores quoque eis reliquit, illos videlicet qui a dæmonibus liberati fuerant, et qui porcos paverant.

CAP. IX. v. 1. Et — in civitatem suam. Civitatem suam dicit Capernaum. Siquidem Bethleem ipsum protulit; Nazareth ipsum enutrivit; Capernaum deinceps incolam habuit.

CAP. XIII. De paralytico.

Vers. 2. Et ecce — decumbentem. Dictionem, ecce, Scriptura Hebraica frequenter ponit, tanquam linguae idioma, sicut et alia multa. Dicendum est autem alium esse hunc paralyticum at eo cuius meminit Joannes ⁶². Nam ille ad Bethesda decumbebat, hic autem Capernaum; et ille quidem triginta et octo annos morbo tenebatur; de hoc vero nihil tale scriptum est. Propterea ille non habebat hominem, hic autem hajuos habebat; hinc quoque ait: Remissa sunt tibi peccata tua; illi vero: Vis sanus fieri ⁶³? Ad hæc, illum Sabbatho curavit, unde etiam murmurabant Judæi; hunc autem alio die, ideoque tacuerunt.

doctoribus.

(85) De eodem disputat Chrysost. tom. VIII, p. 312 B; tom. VIII, p. 211 fin.

(nn) Quibus sermone. His nimirum qui ratione corriguntur.

Vers. 2. *Intuitus* -- *peccata tua*. Sicut enim A dicunt Marcus et Lucas ⁷⁰, cum ingredi non possent, propter eorum multitudinem qui congregati erant, ascenderunt in tectum domus in qua docebat Jesus : coque perfosso, per ipsum demiserunt grabatum in quo jacebat paralyticus. Quo omnia magnæ fidei erant : hæc namque illis ne desperarent, persuasit, utque omnia et facerent, et paterentur, quo ipsum conspectui Salvatoris præsentarent, credentes continuo illum assecuturum esse sanitatem. Fidem, inquit, eorum, non solum demittentium, sed ejus quoque qui demissus erat. Neque enim se demitti sustinisset, nisi salutem consequi sperasset. Intuitus autem Jesus tantam illorum fidem, primum quidem languido peccata remittit, deinde vero corpus sanat : simul docens plurimos morbos et peccatis oriri, et prius oportere causam curare, unde etiam paralytico, de quo scribit Joannes, dixit : *Ecce sanus factus es, non pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat* ⁷¹, simul quoque Deum se esse ostendens. Corporeas siquidem curare infirmitates etiam sanctorum est ; peccata vero remittere, solius Dei. Ideo etiam Scribæ turbabantur.

Vers. 3. *Et—blasphemat*. Marcus manifestius dixit : *Erant quidam Scribarum tibi sedentes et cogitantes in cordibus suis : Quid hic ita loquitur blasphemias ? Quis potest remittere peccata præter unum* ⁷², nempe Deum (oo) ? Offendebantur autem præ invidia et malitia. Nam frequenter eum viderant etiam cum auctoritate morbos fugantem, dæmones ejicientem, vento marique imperantem, et hæc omnia modo humanas vires superante facilitantem : sed hi proprias ulciscentes affectiones, Dei videbantur injuriam ulcisci.

Vers. 4. *Cumque vidisset — vestris ?* Hic aliud quoque suæ divinitatis et ad Patrem æqualitatis signum ostendit, cui contradicere non possit, cognoscendo videlicet cogitationes cordium ipsorum, quod similiter solius erat Dei. Scriptum est enim : *Tu nosti corda solus omnium* ⁷³. Et rursum : *Scrutans corda et renes Deus* ⁷⁴. Et alibi : *Homo videbit in faciem, Deus autem intuebitur in corda* ⁷⁵. Nam quia illud, cum sibi videretur impossibile, non recipiebant, inducit hoc tanquam indubitatum, per hoc probans etiam illud, ac quodammodo dicens : Vere nullus potest remittere peccata, nisi unus, qui intuetur cogitationes hominum.

Vers. 5. *Utrum — ambula ?* Quandoquidem, inquit, blasphemus vobis videor, utpote remittens

Kai idōn — ai ἁμαρτίαι σου. Ὡς γὰρ ὁ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς εἶπον, μὴ δυνάμενοι εἰσελθεῖν, ὁ δὲ τῷ πλήθει τῶν συλλεγέντων, ἀνῆλθεν ἐπὶ τὴν στέγην τῆς οἰκίας, ἐν ᾗ εἰδίδασκεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἀνορεύσαντες αὐτὴν, ἐχάλασαν δι' αὐτῆς τὸν κρᾶθρατον, ἐφ' ᾧ κατέκειτο ὁ παράλυτος ἃ πάντα μεγάλης πίστεως ἦσαν, ἥτις ἐποίησεν αὐτοὺς, μὴ ἀπογῶναι, μηδ' ὑποστρέψαι, ἀλλὰ πάντα ποιῆσαι καὶ παθεῖν, ὑπὲρ τοῦ ἀγαγεῖν αὐτὸν εἰς ὕψιν τοῦ Σωτῆρος, πιστεύοντάς, ὅτι αὐτίκα τεύξεταί τῆς ἰάσεως. Πίστιν δὲ αὐτῶν φησιν, οὐ μόνον τῶν χαλασάντων, ἀλλὰ καὶ τοῦ χαλασθέντος ὃ γὰρ ἂν ἠέσχετο χαλασθῆναι, εἰ μὴ ἰαθῆναι ἐπίστευεν. Ἰδὼν δὲ ὁ Χριστὸς τὴν τηλικαύτην πίστιν αὐτῶν, πρῶτον μὲν ἀφίησι τῷ νοσοῦντι τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ· μετὰ τοῦτο δὲ θεραπεύει τὸ σῶμα· ἅμα μὲν διδάσκων, ὅτι τὰ πολλὰ τῶν νοσημάτων ἐξ ἁμαρτιῶν φύονται, καὶ χρὴ πρῶτον ἰαθῆναι τὸ αἴτιον· καὶ γὰρ πρὸς τὸν παρὰ τῷ Ἰωάννῃ παραλυτικὸν εἶρηκεν· Ἴδε ὕψις γέγονος, μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χειρόν τι σοι γένηται· ἅμα δὲ δεικνύων, ὅτι Θεὸς ἐστίν. Τὸ μὲν γὰρ ἰδοῦναι σωματικὰ, νόσους καὶ τῶν ἀγίων ἦν· τὸ δὲ ἀφίεναι ἁμαρτία· μόνου Θεοῦ· διὸ καὶ οἱ Γραμματεῖς ἐθουρηθήθησαν.

Kai — βλασφημεῖ. Ὁ δὲ Μάρκος φανερώτερον εἶπεν, ὅτι καὶ Ἠσὼν τινες τῶν Γραμματέων ἐκεῖ καθήμενοι, καὶ διαλογιζόμενοι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν· Τί οὗτος οὕτως λαλεῖ βλασφημίας ; Τίς δύναται ἀφίεναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός ; Ἐσκανδαλίζοντο δὲ ὑπὸ φθόνου καὶ πονηρίας. Καὶ γὰρ πλάκις αὐτὸν εἶδον ἐξουσιαστικῶς καὶ νόσους φυγαδεύοντα, καὶ δαίμονα· ἀπαλαύνοντα, καὶ ἀνέμοις καὶ θαλάσῃ ἐπιτιμῶντα, καὶ πάντα ταῦτα διαπραττόμενον ὑπὲρ ἀνθρώπων· ἀλλ' αὐτοὶ τὰ ἰδὲα πάθη ἐκδικοῦντες, ἐδόκουν τὸν Θεὸν ἐκδικεῖν.

Ἰδὼν δὲ — ὁμῶν ; Ἐνταῦθα καὶ ἕτερον ἀναπτέρητον σημεῖον τῆς ἑαυτοῦ θεότητος δεικνύσει, καὶ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητος, τὸ γινώσκειν τοὺς διαλογισμοὺς τῶν καρδιῶν αὐτῶν, ὅπερ ὁμοίως ἦν μόνου Θεοῦ. Γέγραπται γάρ· *Σὺ ἐπίστασαι καρδίας μορῶτατος*. Καὶ πάλιν· *Ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροῦς ὁ Θεός*. Καὶ αὖθις· *Ἀνθρώπος ὄψεται εἰς πρόσωπον ὃ δὲ Θεός ὄψεται εἰς καρδίαν*. Ἐπει γὰρ ἐκεῖνο, ὡς φανὲν (86) αὐτοῖς ἀδύνατον, οὐκ εἰδὲξαντο, ἐπάγει τοῦτο λοιπὸν, ὡς ἀναμφίβολον διὰ τούτου κακίῳ βεβαιῶν, καὶ τρέπον τινὰ λέγων, ὅτι ὄντως οὐδεὶς δύναται ἀφίεναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἰς, ὃ βλέπων τὰς ἐνθυμησίας τῶν ἀνθρώπων.

Τί γὰρ — περιπατεῖ ; Ἐπει βλάσφημος ὁμῶν δοκῶ, φησὶν, ὡς ἀφίει, ἁμαρτίας, καὶ ἴσων ἑμαυτὸν τῷ

⁷⁰ Marc. 11, 4 ; Luc. v, 19. ⁷¹ Joan. v, 14. ⁷² Marc. 11, 6, 7. ⁷³ II Paral. vi, 30. ⁷⁴ I Reg. xvi, 7.

Variæ sectiones et notæ.

(86) Correxī φανέν, loco φανέν. Ita etiam Hentenius videtur legisse.

(oo) *Nempe Deum*. Abesse debet, nempe. Forte tamen legit, εἰς δευτεράδῃ ὁ Θεός.

Θεῶ ποιῶν, ἀποκρίθητε· Ποῖόν ἐστιν εὐχερέστερον A εἰς πρῶτον, πότερον τὸ εἰπεῖν τόδε, ἢ τὸ εἰπεῖν τόδε; Ἦσαν δὲ καὶ ἀμφω τὰ, περὶ ὧν ἠρώτησε, Θεῶ μὲν δυνατὰ, ἀνθρώπων δὲ βδύνατα. Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀρτῆν εἶναι ἀμαρτίας Θεοῦ μόνου ἦν· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ κατ' ἐξουσίαν ἐλαίρει, καὶ ἀρτιώσαι (87) τὸν παράλυτον. Σιγῶντων δὲ αὐτῶν, διὰ τὴ μηδέτερον εἶχειν εἰπεῖν εὐχερέστερον ἑτέρου, φησὶν αὐτῶς·

Ἦνα — ἀμαρτίας. Ἐλλειπτικόν ἐστὶ τοῦτ' τὸ σχῆμα τοῦ λόγου· λείπει γὰρ τὸ, θεωρήσατε. Ἦνα δὲ, φησὶ, γινώτε, ὅτι ὁ φαινόμενος ὑμῖν ἄνθρωπος ἐξουσίαν ἔχει, ὡς Θεός, βλέψατε. Τὸ δὲ, ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπλῶς πρόσκειται, ἢ ἀντὶ τοῦ, ἐπὶ τῆς ἐν γῆ πολιτείας αὐτοῦ. Ἐλεγε δὲ τοῦτο περὶ ἑαυτοῦ.

Τότε λέγει — αὐτοῦ. Ἐπειδὴ τὸ μὲν ἀφίναί ἀμαρτίας ἀφανῆ τὴν ἀποδείξιν εἶχε· τὸ δὲ κατ' ἐξουσίαν ἐλαίρει τὸν παράλυτον φανερῶς εἶδειτο τῆς ἀποδείξεως· ποιεῖται τὴν φανεράν τεκμήριον τῆς ἀφανοῦς, καὶ διὰ ταύτης καὶ περὶ ἐκείνης κληροφορεῖ, ὅτι ὁ τοῦτο δυναθεὶς δύναται κάκεινο. Πρὸς βεβαίωσιν δὲ τῆς συσφιγξίως τοῦ παρειμένου σώματος, ἐκέλευσεν εἶραι τὸν κράδβατον, ἵνα μὴ δόξη φαντασία τις τὸ γεγεννημένον. Ἀποστέλλει δὲ αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ· τοῦτο μὲν, ἵνα μὴ παρῶν καὶ ὁρώμενος ἔπαινον αὐτῷ προξενήσῃ· τοῦτο δὲ καὶ, ἵνα σχῆ μάρτυρας τῆς ὑγείας ἀναντιρρήτους, αὐτοὺς τοὺς (88) ἀπαργράπτους καὶ τῆς νόσου μάρτυρας, καὶ ἵνα τοῦτοις ἀφορμὴ γίνηται πίστεως.

Ἰδόντες δὲ — ἀνθρώποις. Ἐθαύμασαν μὲν, ὅτι ὡς Θεός ἐθαυματούργησεν· ὅμως ἄνθρωπον αὐτὸν εἶναι ὑπελάμβανον, ἔχοντα ἐξουσίαν ὑπὲρ ἄνθρωπον.

ΚΕΦ. ΙΔ'. Περὶ Ματθαίου τοῦ τελώνου.

Καὶ — ἀκολούθει μοι. — Παράγω, ἀντὶ τοῦ, πορευόμενος. Ὅρα δὲ τὸν εὐαγγελιστὴν, πῶς οὐκ ἐπαισχύνεται τὸν πρότερον ἑαυτοῦ βίον. Ἀλλὰ Μάρκος μὲν καὶ Λουκᾶς, αἰδοὶ τοῦ συμμαθητοῦ, τὸ φανερὸν ὄνομα τοῦτου παρέδραμον, Ἀσὺν τοῦτον ὀνομάσαντες· ἐκαλεῖτο γὰρ καὶ τοῦτο. Αὐτὸς δὲ φανερῶς τελώνην ἑαυτὸν ἀνομολογεῖ, διότι οὐδ' ὁ Χριστὸς ἐπησχύνθη τοῦτον. Ἄμα δὲ καὶ δείκνυσιν ἐνταῦθεν τὴν δύναμιν τοῦ καλέσαντος αὐτὸν εἰς μαθητείαν, πῶς ἀνέσπασε τοῦτον εὐχερῶς ἐκ μέσου τοῦ τελωνίου, σφόδρα φιλοκερδοῦς καὶ ἀναιδεστάτης καπηλείας. Τελώνιον γὰρ λέγει τὸ τοῦ κομμερχιαρίου (89) πραιτόριον. Δείξας δὲ πρότερον ὁ Χριστὸς, ὅτι δύναται ἀφίναί ἀμαρτίας, τότε καὶ ἐπὶ τὸν

peccata, et æqualem faciens meipsum Deo, responde mihi, utrum est facilius ut opere perficiatur, an dicere hoc, vel (pp) dicere illud? Erant autem ambo de quibus interrogabat, Deo quidem possible, hominibus vero impossible. Nam et remittere peccata solius Dei erat, et similiter sua auctoritate erigere ac confirmare paralyticum. Cum autem illi tacerent, eo quod neutrum altero facilius dicere poterant, ait ipse:

Vers. 6. *Ut*—peccata. Defectivus est hic loquendi modus. Desicit enim, *Respicite*. Ut, inquit, cognoscatis, quod qui vobis apparet homo, potestatem habeat tanquam Deus, respicite. Quod autem additur: *in terra*, simplici sensu ponitur: aut valet tantumdem ac si dicatur: in conversatione quam habet in terra. Dicebat itaque hoc de seipso.

Vers. 6. *Tunc ait* — V. 7. *suam*. Quia remittere peccata latentem habebat demonstrationem, ad erigendum autem sua auctoritate paralyticum manifesta opus erat demonstratione, facit quod manifestum est in signum ejus, quod erat occultum: et per hoc, et per illud plenam faciit fidem, quod et hoc possit et illud. Ad confirmationem autem quod corpus robustum relinqueretur, jussit ut tolleret grabatum suum, ne phantastico quodam modo fieri videretur. Dimittit etiam illum in domum suam: tum ne præsens ac visus, laudem sibi conciliaret, tum etiam ut sanitatis testes haberet, quibus contradicere non posset, ipsos nempe qui morbi testes erant, utque ipsi fidei fieret occasio.

Vers. 8. *Cum vidissent* — *hominibus*. Admirabantur quidem, quod quasi Deus miraculum operatus erat: hominem tamen eum esse opinabantur, habentem potestatem super hominem.

CAP. XIV. De Matthæo publicano.

Vers. 9. *Et* — *sequere me*. — *Præteriens*, hoc est, pergens. Considera autem evangelistam quomodo non erubuerit ob priorem vitam suam. Sed Marcus quidem et Lucas⁷⁸, ob condiscipuli reverentiam, præmittentes manifestum ejus nomen, Levi hunc vocaverunt, sic enim etiam appellabatur; ipse vero aperte seipsum publicanum fatetur. Si quidem neque Christum ejus puduit. Simul autem hinc illius ostendit virtutem, qui se ad discipulatum vocavit: quam facile e medio telonio lucri maxime avidos ac impudentissime cauponantes abstraxerit. Telonium vero dicit hujus commerciaril (ut ita loquamur) prætorium aut domum. Cum autem prius ostendisset Christus, quod peccata remittere

⁷⁸ Marc. II, 14; Luc. v, 27.

Variorum lectiones et notæ.

(87) i. e. ἀρτιμελῆ ποιῆσαι, συσφιγξαι. Frequen-tius occurrit ἀρτίως, quam ἀρτιῶς.

(88) i. e. τοὺς οικεῖλους καὶ συγγενεῖς.

(pp) Factu facilius, utrum dicere hoc, an.

(89) κομμερχίου, A, male. Eadem vox supra legi-tur ad Matth. v, 46, ubi τελώνης explicat, κομ-μερχιαρίου.

posset, tunc etiam ad publicanum venit, ne turbentur aliqui, videntes eum discipulis annumeratum, sed cogitent potius, quod qui solvit aliorum peccata, multo magis suorum peccata absolvit.

† Tanquam de altero narrat, quæ circa se contigerunt, jactantiam abhorrens: magna siquidem laude dignus erat, quod continuo secutus est eum.

Vers. 9. *At ille — sum.* Admirare perfectam ejus qui vocatus est, obedientiam: quomodo neque consultavit apud se, quomodo nullum super ea re consuluit amicum, quomodo non disposuit quæ domus atque substantiæ suæ erant; sed confestim surgens, secutus est, relicto universo mundo: solam autem adduxit mentem ad omnia paratam, quæ jussisset is qui eum vocaverat, sicut et qui antea vocati fuerant.

Verum quam ob causam de Petro et Andrea, Jacobo, Joanne ac Matthæo, non solum ipse Matthæus, sed et Marcus ac Lucas scripserunt, unde et quomodo vocati sunt, de reliquis vero discipulis nihil tale docuerunt? Quia hi inter alios abjectissima habebant vitæ instituta; neque enim quidpiam pejus publicano, neque vilius piscatore. Propter quod etiam evangelistæ in omnibus fide digni habentur, quia neque ea quæ probrum afferre videbantur prætermiserunt, nec id solum de discipulis, verum etiam de præceptore faciunt. Statim (99) namque plurima reliquerunt miracula: nihil autem de his quæ passus est prætermiserunt: cum de discipulis ostenderint quod adeo abjecti, tanta gratia digni habiti sunt: de præceptore vero, quod, cum tantus esset, talia propter nos passus sit.

Vers. 10. *Et factum — ejus.* Intuitus Christus sincerissimam ac promptissimam hujus obedientiam accedit ut et illum honoret, et se illi familiarem præbens libereque tribuens, his qui eo venerant aliquam correctionem tradat. Ille autem tantum assecutus bonum, liberalior efficitur, et sicut ait Lucas 7°, fecit ei convivium magnum in domo sua, id est officiosum epulum.

Publicanos vero appellat etiam peccatores, propter obreccationem qua male audiebat; ipsi enim calumniam sustinebant, tanquam injusti et avari ac raptores, omnique compassione carentes et impudentes. Aut fortassis et alii quidam erant nobiliora quidem vitæ instituta habentes, eisdem tamen obnoxii affectibus: nam simile suo congaudet simili.

Et hos ergo Matthæus convivio accepit, utpote

1° Luc. v. 29.

Variæ lectiones et notæ.

(90) Hæc uterque codex in margine habet. Eadem inferiori exhibebat Hentenius.

(99) Αὐτίχα, non est, statim, sed, exempli causa.

ταλώνην ἔρχεται, ἵνα μὴ θορυβῶνται τινες, βλέποντες αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς ἐναριθμῶν· ἀλλ' ἵνα λογίζονται, ὅτι ὁ ἑτέρων ἁμαρτήματα λύων, πολλῶν μᾶλλον ἔλυσε τὰ τοῦ μαθητοῦ.

[Ὡς (90) περὶ ἑτέρου δὲ τὰ περὶ ἑαυτοῦ διεγείττει, στέργων τὸ ἀκόμπαστον· μέγα γὰρ ἐποίησεν, εὐθὺς ἀκολουθήσας αὐτῷ.

Ὁ δὲ — αὐτῷ. Θαύμασον τὴν τελείαν τοῦ κληθέντος ὑπακοήν, πῶς οὐ διεσκέψατο, πῶς οὐκ ἀνεκοινώσατο περὶ τούτου φίλοις, πῶς οὐ διώπησε τὰ κατὰ τὸν οἶκον καὶ τὴν οὐσίαν· ἀλλ' εὐθὺς ἀναστὰς ἠκολούθησε, πάντα μὲν τὸν κόσμον ἀπολιπὼν, μόνην δὲ τὴν γνώμην ἐπαγόμενος παρεσκευασμένην πρὸς τὰ κελευόμενα παρὰ τοῦ καλέσαντος, ὃν τρέπων καὶ οἱ (91) προκληθέντες.

Ἀλλὰ τίνος ἕνεκεν περὶ Πέτρου μὲν, καὶ Ἀνδρέου, καὶ Ἰακώβου, καὶ Ἰωάννου, καὶ Ματθαίου, οὐ μόνον αὐτὸς ὁ Ματθαῖος, ἀλλὰ καὶ Μάρκος καὶ Λουκᾶς ἔγραψαν, πῶς καὶ τίνα τρόπον ἐκλήθησαν· περὶ δὲ τῶν ἄλλων μαθητῶν οὐδὲν τοιοῦτον ἐδίδαξαν; Διότι μάλιστα τῶν ἄλλων οὗτοι ἦσαν ἐν ὀποδλήτοις ἐπιτηδεύμασιν. Οὐτε γὰρ τελώνου τι χεῖρον, οὔτε ἀλιέως εὐτελέστερον. Διὸ καὶ μᾶλλον οἱ εὐαγγελιστὰι τὸ ἀξιόπιστον ἐν ἕρασιν ἔχουσιν, ὅτι οὐδὲ τὰ δοκούντα φέρειν τοῖς μαθηταῖς θνείδος παρελίμπανον. Καὶ οὐκ ἐπὶ τῶν μαθητῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ διδασκάλου τοῦτο ποιοῦσιν. Αὐτίχα γοῦν πολλὰ μὲν τῶν θαυμάτων αὐτοῦ παρέδραμον, οὐδὲν δὲ τῶν παθημάτων αὐτοῦ παρέλιπον, δεῖκνύντες περὶ μὲν τῶν μαθητῶν, ὅποιοι ὄντες ὅποιας χάριτος ἤξιώθησαν· περὶ δὲ τοῦ διδασκάλου, ὅποιος ὦν ὅποια πέπονθε δι' ἡμᾶς.

Καὶ ἐγένετο — αὐτοῦ. Ἰδὼν ὁ Χριστὸς τὴν ἐλικρινεστάτην ὑπακοήν τούτου καὶ προθυμίαν, ἐπὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ παραγίνεται, τιμῶν τε αὐτὸν καὶ οἰκειούμενος, καὶ παρρησίας μεταδίδους, καὶ ἵνα καὶ τοῖς· ἐκεῖ παράσχη τινὰ διόρθωσιν· αὐτὸς δὲ, τοιοῦτου τυγχὼν ἀγαθοῦ, φιλοτιμότερον διεγείρεται, καὶ, καθὼς φησιν ὁ Λουκᾶς, ἐποίησε δεοχὴν μεγάλην αὐτῷ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, τουτίστιν, ὑποδοχὴν, θεραπείαν, ἐστίασιν.

Τελώνης δὲ καὶ ἁμαρτωλὸς τοὺς αὐτοὺς λέγει, πρὸς διασυρμὴν αὐτῶν. Διεβέβληντο γὰρ, ὡς ἔδεικται, καὶ πλεονέκται, καὶ ἄρπαγες, καὶ ἀσυμπαθεῖς, καὶ ἀναιδεῖς· ἢ καὶ ἄλλοι τινὲς ἦσαν, ἵσως ἕτερα μὲν ἐπιτηδεύματα ἔχοντες, τοὺς αὐτοῖς δὲ πάθεισιν ἐνεχόμενοι. Τῷ γὰρ ὁμοίῳ χαίρει τὸ ὅμοιον.

Παρέλαβι γὰρ καὶ τούτους εἰς ἐστίασιν ὁ Μτ-

(91) οἱ, abest B.

θαλος, κοινωνήσοντας αὐτῷ τῆς χαρᾶς, ὡς ὁμοτέ- A
χρους καὶ συνήθεις. Ο δὲ Χριστὸς ἠνέσχετο καὶ
ἀναπασεῖν καὶ συναναπασεῖν τοιοῦτοις, διὰ τὴν μέλ-
λουσαν γενέσθαι τοῖς συνανακειμένοις ὠφέλειαν· καὶ
μετίσχε τῶν ἐξ ἀδικίας παρατεθέντων αὐτοῖς, διότι
μέγα κέρδος ἐντεῦθεν ἐμελλεν ἔσεσθαι, καὶ οὐκ
ἐφρόντισε τῆς παρὰ τῶν πολλῶν μίμψεως, εἰδὼς,
ὅτι ὁ ἰατρός, ἐὰν μὴ ἀνάσχηται σηπαδόνος, οὐκ
ἀπαλλάττει ταύτης τοὺς κάμνοντας· καίτοι σαφῶς
ἐγίνωσκεν, ὅτι πονηρὰν ἐντεῦθεν ὑπόληψιν λήψεται,
διότι τε πρὸς εὐωχίαν ἦλθε, καὶ διότι πρὸς εὐω-
χίαν τελώνου, καὶ διότι πολλοὺς τελώναις καὶ ἀμαρ-
τωλοῖς συνανέπεσεν.

Ἔορα γοῦν ὑστερον τοὺς Ἰουδαίους ὀνειδίζοντες
αὐτῷ καὶ λέγοντας· Ἰδοὺ ἀνθρώπος φάγος καὶ
οἰνοπότης, φίλος τελωνῶν καὶ ἀμαρτωλῶν· ἀλλ' B
ὅμως ἐκεῖνος ὑπερέωρα τούτων πάντων, ἵνα τὸ
εὐποδαζόμενον ἀνύσῃ, καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι συναπα-
σεῶν αὐτοῖς, μέγιστον ἤνυσεν. Ἄκουσον, τί φησι
Ζαχαρίας ὁ τελώνης. Ἐπειδὴ γὰρ ἤκουσε τοῦ
Χριστοῦ λέγοντος, ὅτι Σήμερον ἐν τῷ οἴκῳ σου
θαῖ με μῆναι, περρωθεὶς ὑπὸ τῆς χαρᾶς, εἶπεν·
Ἰδοὺ τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μοι, Κύριε,
δίδωμι πτωχοῖς, καὶ εἰ τινός τι ἐσυκοφάντησιν,
ἀποδίδωμι τετραπλοῦν. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτόν· ὁ
Ἰησοῦς· Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένε-
το.

Καὶ πῶς ὁ Παῦλος λέγει· Ἐάν τις ἀδελφός ὀνο-
μαζόμενος ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, τῷ τοιοῦτῳ
μηδὲ (92) συνασθίειν ; Ὁ Παῦλος οὐ πρὸς διδα- C
σκάλους, ἀλλὰ πρὸς (93) ἀπλῶς ἀδελφοὺς τοῦτο παρ-
αινεῖ. Ἀλλὰ καὶ περὶ ἀδελφῶν ἐκεῖνος τοῦτ' φησιν·
οὗτοι δὲ οἱ τελῶναι καὶ ἀμαρτωλοὶ οὕτω γεγονάσιν
ἀδελφοί. Ἀλλὰ καὶ, ὅταν ἐπιμένωσι ταῖς ἀμαρτίαις·
οὗτοι δὲ μεταβληθῆναι μᾶλλον ἐμελλον.

Καὶ — ὁ διδύσκαλος ὕμῶν ; Μάρκος ἐξ καὶ
Λουκᾶ· φασιν, ὅτι καὶ οἱ Γραμματεῖς τοῦτο μετὰ
τῶν Φαρισαίων εἶπον.

Ἔορα δὲ, πῶς, ὅτε μὲν οἱ μαθηταὶ δοκοῦσιν ἀμαρ-
τάνειν, τῷ διδασκάλῳ κατ' αὐτῶν λέγουσιν· Ἰδοὺ οἱ
μαθηταὶ σου (94) ποιοῦσιν, ὃ οὐκ ἐξεστὶ ποιεῖν ἐν
Σαββάτῳ· ὅτε δὲ ὁ διδάσκαλος, ὡς καὶ νῦν, παρὰ τοῖς
μαθηταῖς διαβάλλουσιν αὐτόν, κακουργοῦντες, ὥστε
τὴν χορὸν τῶν μαθητῶν ἀπορρήξει τοῦ διδασκάλου. D
Τί οὐκ ἄπειρος σοφία ;

Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀκούσας — κακῶς ἔχοντες.
Ἀπὸ κοινοῦ παραδείγματος ἐπιστόμισεν αὐτοὺς,
καὶ τὸ ἐγκλημα τοῦτο μᾶλλον εἰς κατόρθωμα πε-
ριέτριψε, δείξας οὐ μόνον ἀμεμπτον, ἀλλὰ καὶ μᾶλ-
λον ἐπαινετόν. Εἶτα καὶ ἀπὸ Γραφῆς προφητικῆς
αὐτοὺς ἐπισεσεν, εἰπὼν·

⁷⁷ Matth. xi, 19. ⁷⁸ Luc. xix, 5. ⁷⁹ ibid. viii, 9. ⁸⁰ I Cor. v, 11. ⁸¹ Marc. ii, 16; Luc. v, 30.

⁸² Matth. xii, 2.

Varia: lectiones et notæ.

(92) μή Α.

(93) Rarum hoc, παραινεῖν πρὸς τινα.

(94) σου, omittit B.

(rr) Est fornicator. Videtur ergo legisse ἤ, loco ἦ, nisi vulgatam Latinam, ut solet, expressit.

A qui sibi in gaudio communicabant, et ejus artis
eorumdemque erant morum. Christus autem tolerabat
ut etiam pariter cum eo tales accumberent, propter
venturam simul accumbentibus utilitatem; et
particeps cum eis erat ferculorum injuste parato-
rum, ob grande lucrum, quod inde erat proven-
tuum: nec curabat multorum indignationem,
sciens quod, nisi medicis putredinem tolleret,
ab ea non liberabit agrotantes. Atqui plane noverat
pravam inde suspicionem de se exorituram, quod
ad epulum venisset, et quod ad publicani epulum,
quodque simul cum multis publicanis accumberet.

Vide enim postmodum Judæos impropereantes ei
ac dicentes: *Ecce homo vorax, et potor vini, ami-
cus publicanorum et peccatorum* ⁷⁷; sed tamen hæc
omnia despicit, ut quod conatur efficiat. Ut autem
scias quod simul accumbendo, rem maximam
operetur, audi quid dicat Zachæus publicanus.
Postquam enim Christum audivit dicentem: *Hodie
in domo tua oportet me manere* ⁷⁸, animo gestiens
et præ gaudio in sublime elevatus, ait: *Ecce dimi-
dium substantiæ meæ, Domine, do pauperibus, et si
quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum. Dixit
autem ad eum Jesus: Hodie salus huic domui facta
est* ⁷⁹.

Quomodo ergo dicit Paulus: *Si quis dictus frater
est fornicator (rr) aut avarus, cum hujusmodi nec ci-
bum sumatis* ⁸⁰? Paulus in hoc non præceptores, sed
simpliciter fratres adhortatur. Præterea de fratre
hoc dicit ille: *Illi autem publicani nondum facti
erant fratres. Ad hæc, dum permanserint in pecca-
tis hoc faciendum est; isti vero potius ex hoc
convertendi erant.*

Vers. 11. *Et — magister vester?* Marcus et Lu-
cas dixerunt etiam Scribas simul cum Pharisæis hoc
dixisse ⁸¹.

Vide autem quod, quando discipuli peccare vi-
dentur, præceptori adversus illos dicunt: *Ecce
discipuli tui faciunt* ⁸², quod non licet facere Sabbatis.
Quando vero præceptor, ut nunc, apud discipulos
illum calumniantur, dolose agentes ut eorum dis-
cipulorum a præceptore separent. Quid ergo ait pro-
funda Sapientia?

Vers. 12. *Quo audito Jesus — male habentibus.*
A communi exemplo os illis oppressit, et accusa-
tionem hanc potius ad virtutis opus convertit,
ostendens non solum irreprehensibile esse, sed
magis laude dignum. Deinde a Scriptura quoque
prophetica persuadet, dicens:

Vers. 13. *Exutes — sacrificium.* Improperat A quoque illis Scripturarum ignorantiam, revocans ad modestiam fastum ipsorum, et id quod agit supra sacrificia extollens. Est autem tantumdem ac si dicat: Non est contra Scripturam sacram, quod facio. Deus enim per prophetam dicens: *Misericordiam volo, non sacrificium*⁸³, ostendit meliorem esse misericordiam quam sacrificium. Ideo et ego misericordiam præstans his qui peccatis sunt morbidi, infero me illis, et cum eis conversans, omnem curandi modum adhibeo.

Vers. 13. *Neque — poenitentiam.* Non veni ut cum justis converser; nam ipsi sibi ad salutem sufficiunt: sed fateor propter solos peccatores me venisse, qui poenitentia indigent; quomodo ergo hes abominabor propter quos veni? Dicit autem Chrysostomus hoc ironice Christum dixisse: *Non veni ut vocarem justos, quales vos estis justificantes vos ipsos.* B

Vers. 14. *Tunc — jejunant?* Et hoc quoque Marcus et Lucas Scribas et Phariseos dixisse aiunt⁸⁴. Itaque manifestum est hos primum illud dixisse, deinde et Joannis discipulos concitasse, ac si etiam illi adversus Christum quasi æmuli affecti essent. Et quia a Salvatore os illis obturatum erat, transferunt indignationem ad ejus discipulos, et accedentes accusabant eos. Est autem tantumdem ac si dicerent: Si tu hæc quasi medicus ita agis, quare discipulos non jubes jejunare, et non genio indulgere? Primum autem seipso laudant, gloriantes quod frequenter jejunarent. Nam jejunabant: hi quidem a Joanne id accipientes, illi vero a lege. Deinde autem discipulis ejus detrahebant, Et vide Christi mansuetudinem. Neque enim arguit eos quasi arrogantes, sed per parabolam illis hilariter respondet.

Vers. 15. *Et ait — sponsus?* Superius seipsum medicum nominavit, hic autem sponsum. Et merito medicum quidem, utpote ægrotas animas curantem; sponsum vero, tanquam has quæ in virginitate degunt sibi desponsantem. Filios autem sponsi dicit domesticos ejus quæ desponsata est (85). Dixit autem hoc reducens illis ad memoriam Joannis verbum, qui dixit: *Qui habet sponsam; sponsus est; amicus autem sponsi, qui stat et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi*⁸⁵.

Est ergo verborum intellectus iste: Ego veni ut Ecclesiam fidelium per fidem mihi despondeam

Πορνεύοντες — θυσιαν. Ὅνειδίζει μὲν αὐτοῖς καὶ ἀμάθειαν τῶν Γραφῶν, καταστέλλει δὲ καὶ τὸ φρόνημα τούτων, ἐπαιρομένων ἐπὶ ταῖς θυσίαις. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτος ἐστίν, ὅτι Οὐδὲν ἐναντίον τῆ θεῆς Γραφῆ ποιῶ. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς εἰπὼν διὰ τοῦ προφήτου Ἐλεος θέλω, καὶ οὐ θυσιαν· ἔκειξεν, ὅτι κρείττων θυσίας ἐστὶν ὁ ἔλεος. Διὸ καὶ ἐλεῶν τοὺς νοσοῦντας ἐν (95) ἁμαρτίαις, ἐπιδημῶ τούτοις, ὡς ἰατρὸς, καὶ συναναστρέφομαι, καὶ παντὶ τρόπῳ θεραπεύω.

Οὐ — μετένοιαν. Οὐκ ἤλθον ἐπιστρέφαι δικαίους· αὐτοὶ γὰρ ἑαυτοὶ ἀρκούσιν εἰς σωτηρίαν· ἀλλ' ὁμολογῶ, διὰ μόνους τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἔλθειν, διομένους μετανοίας. Καὶ πῶς ἄρα βέλυσμαί τοῦτους, δὲ οὐδ' ἐλλήλυθα; Φησὶ δὲ ὁ (96) Χρυσόστομος, τὸν Χριστὸν τοῦτο κατ' εἰρωνείαν εἰπεῖν, ὅτι Οὐκ ἤλθον καλέσαι δικαίους, οἳ οἱ ἔτε ὅμαίς, οἱ δικαιοῦντες ἑαυτούς.

Τότε — νηστεύουσιν; Ὁμοίως καὶ τοῦτο Μάρκος καὶ Λουκᾶς, τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους εἰπεῖν λέγουσιν, ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι πρῶτον μὲν ἔπεινοι τοῦτο εἰπὼν, εἶτα παρώρμησαν καὶ τοὺς τοῦ Βαπτιστοῦ μαθητὰς, ὡς διακαιμένους καὶ αὐτοὺς πρὸς τὸν Χριστὸν ζηλοτύπως. Καὶ ἐπεὶ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐπιστομισθήσαν, μετέστησαν τὴν μέμφιν ἐπὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ προσελθόντες ἐνεκέλευον κατ' αὐτῶν. Ὁ δὲ ἔλεγον, τοιοῦτον ἦν· ὅτι, Ἐὶ καὶ σὺ, ὡς ἰατρὸς, ταῦτα ποιεῖς, διατί οὐκ ἐπιτάττεται τοῖς μαθηταῖς σου νηστεύειν, καὶ μὴ τρυφᾶν; Ἐαυτοὺς δὲ πρῶτον ἐπαινοῦσι, κομπάζοντες, ὅτι Νηστεύομεν πολλά. Καὶ γὰρ ἐνήστευον, οἱ μὲν, παρὰ Ἰωάννου τοῦτο μαθόντες, οἱ δὲ, παρὰ τοῦ νόμου. Εἶτα τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ διατύρουσι. Καὶ ὅρα τὴν ἐπιεικειαν τοῦ Χριστοῦ, πῶς οὐκ ἤλεγξεν αὐτοὺς ἀλαζόνας, ἀλλὰ διὰ παραβολῆς αὐτοῖς ἀπειλογήσατο μετ' ἁπαρότητος.

Καὶ εἶπεν — νυμφίος; Ἄνω μὲν ἰατρὸν ἑαυτὸν ὠνόμασεν, ἐνταῦθα δὲ νυμφίον. Καὶ εἰκότως. Ἰατρὸν μὲν, ὡς καθαιρόντα τὰς νοσοῦσας ψυχὰς· νυμφίον δὲ, ὡς μνηστευόμενον ταύτας παρθενευούσας. Υἱὸς δὲ τοῦ νυμφῶνος λέγει τοὺς οἰκίους τῆς νυμφεύσεως. Ταῦτα δὲ εἶρηκεν, ἀναμιμνήσκων αὐτοὺς τῶν βημάτων τοῦ Ἰωάννου, φήσαντος, ὅτι Ὁ ἔχω τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστίν· ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου, ὁ ἐσθηκῶς καὶ ἀκούων αὐτοῦ, χαρᾷ χαίρει, διὰ τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου.

Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τῶν βητῶν τοιούτος· ὅτι Παρηνόμηνη ἐπὶ τῷ νυμφεύσασθαι καὶ συνάψαι ἑμαυτῷ

⁸³ Osee vi, 6. ⁸⁴ Marc. ii, 18; Luc. v, 33. ⁸⁵ Joan. iii, 29.

Varis lectiones et notæ.

(95) ἐν, omittit A.

(96) Tom. VII, pag. 351 A.

(85) Filios autem thalami dicit, aptos ad desponsationem. Νυμφίον est locus, domus, ubi nuptiæ celebrantur. Νυμφεύσις est desponsatio. Sed οἰκέτο;

ambiguum est in Græco. Notat enim et domesticum, seu familiarem, deinde etiam aptum et idoneum. Eodem modo erratum est infra mox.

διὰ πίστεως τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν · ὁ δὲ καιρὸς οὗτος τῆς νυμφεύσεως οὐκ ἔστι πένθους καιρὸς, ἀλλὰ χαρᾶς · καὶ λοιπὸν οὐ δύνανται νηστεύειν οἱ οἰκεῖοι αὐτῆς · θλιθερὸν γὰρ τὸ νηστεύειν τοῖς ἀτελῶς ἔτι διακαίμενοις · τούτους δὲ χρὴ χαίρειν, ἕως οὗ εἰμι μετ' αὐτῶν, συνόντας μοι, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούοντας.

Ἐλεύσονται — νηστεύσουσιν. Ἐνταῦθα παρεδῆλωσεν, ὅτι ἀναρεθῆσεται μὲν αὐτὸς, αὐτοὶ δὲ μετὰ τοῦτο πολλὰ καὶ νηστεύσουσι, καὶ κακοπαθήσουσιν.

Οὐδεὶς — παλαιῶ. Δείξει ὁ δὲ, ὅτι ὡς ἀσθενέειν ἔτι τοῖς μαθηταῖς οὐκ ἐπιφορτίζει τὸ βᾶρος τῆς νηστείας, διὰ παραβολῆς τοῦτο δείκνυσι, λέγων · Οὐδεὶς ἰώμενος ἱματίου παλαιοῦ σαθρότητα, ἐπιβράπτει τεμάχιον βάρους ἀγνάφου, τουτέστι καινοῦ, ἐπὶ μέρει παλαιῶ. Ἐἴτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν.

Ἄφρει — γίνεται. Τὸ γὰρ πλήρωμα αὐτοῦ, τουτέστιν ἡ ἁλότης τοῦ ἀγνάφου βάρους, ἰσχυρὰ καὶ βαρεῖα οὖσα, ἀφρει καὶ κατασπῆ μᾶλλον ἀπὸ τοῦ ἱματίου, σαθοῦ τυγχάνοντος, ὅσον ἂν ἐπιλάβῃ καὶ γίνεται μείζον σχίσμα. Λοιπὸν οὖν, οὐδὲ ἐγὼ νῦν, ἰώμενος τὴν σαθρότητα τῶν μαθητῶν, ἐπιβάλλω ταύτῃ ἰσχυρότητα καὶ βᾶρος νηστείας, ἵνα μὴ πλείον σαθρωθῇ, μὴ δυναμένη βαστάζειν τὸ ἐπιβληθέν · ἀλλὰ συγκαταβαίῃ τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν, μέχρις ἂν διὰ τοῦ θείου Πνεύματος ἀνακαινισθῶσιν.

Οὐδὲ — παλαιούς. Καὶ ἑτέραν λαμβάνει παραβολὴν, οἶνον νέον λέγων, τὴν ἀσθηρίαν καὶ σφοδρότητα τῶν ἐντολῶν · οἶνον μὲν, ὡς εὐφραίνουσαν τὰς τῶν τελείων ψυχὰς · νέον δὲ, ὡς ἀσυνήθη τοῖς ἀγυμνάστοις. Καὶ πάλιν, ἀσκούς παλαιούς ὀνομάζων, τοὺς μαθητάς · ἀσκούς μὲν, ὡς χωροῦντας; διδασκαλίαν · παλαιούς δὲ, ὡς ἀσθενεῖς.

Εἰ δὲ μή γε — ἀπολοῦνται. Ῥήγγνυται οἱ ἄσχοι, εἴτουν παραλύονται, μὴ δυνάμενοι φέρειν τὴν ἰσχύιν τοῦ νέου οἴνου · καὶ ὁ οἶνος ἐκχεῖται, μὴ κατασχεθεὶς, καὶ οἱ ἄσχοι ἀπολοῦνται, ἀχρηστοὶ τοῦ λοιποῦ γενομένοι.

Ἄλλα — συντηροῦνται. Χρὴ γὰρ τὸν ἄριστον οἰκονόμον διακρίνειν καὶ τὴν φύσιν τοῦ οἴνου, καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἀσκῶν, καὶ τὸν καιρὸν. Νῦν γὰρ ἔτι παλαιοὶ εἰσιν οἱ μαθηταί, μήπω ἀνακαινισθέντες. Καὶ ἄλλαχού δὲ πρὸς αὐτοῦ; εἶπε · Πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι. Ἄμφοτεροὶ δὲ, φησὶ, συντηροῦνται, ὁ οἶνος δηλαδὴ, καὶ ὁ ἀσκός, ὁ μὲν βατταζόμενος, ὁ δὲ βαστάζων.

ΚΕΦ. ΙΕ'. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου.

Ταῦτα — ζήσεται. [Ἡ (97) τοῦ Ἰαίρου θυγάτηρ

⁶⁰ Joan. xvi, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(97) Codex uterque inclusa habet in margine. Hentenius non agnoscit.

A et conjugam, et hoc tempus est nuptiarum; non ergo tempus est luctus, sed gaudii. Itaque non possunt jejunare familiares ac propinqui sponsæ; nam jejunare tribulationis est, et his congruit, qui imperfecto modo adhuc affecti sunt. His vero gaudere oportet, quandiu cum eis sum, quandiu mecum versantur, et vocem meam audiunt.

Vers. 15. *Venient — jejunabunt.* Hic significavit se occidendum, illos autem postmodum frequenter jejunaturos, ac multa mala passuros.

Vers. 16. *Nemo — veteri.* Volens ostendere, quod tanquam adhuc imbecilles discipulos non oneret pondere jejunii, per parabolam hoc significat dicens: Nullus resarciens detritam vestem veterem, assuit fragmentum panni rudis, hoc est novi, in parte veteri. Deinde addit et causam.

Vers. 16. *Aufert — fit.* Supplementum sive plenitudo ejus, id est integritas panni rudis, cum sit fortis et dura, tollit ac detrahit a veste, quæ detrita erat, quantumcunque acciperit, et major ruptura fit. Itaque neque ego nunc vetustati ac debilitati discipulorum immitto duritiem ac robur jejunii, ne amplius deterantur, non potentes ferre quod immissum est, sed descendendo imbecillitati eorum, donec per Spiritum sanctum renoventur.

Vers. 17. *Neque — veteres.* Aliam quoque accipit similitudinem, vinum novum vocans austeritatem ac vehementiam præceptorum; vinum quidem, quod ketificet perfectorum animas, novum autem, quod assueta non sit inexercitatis. Præterea utres veteres dicit discipulos: utres quidem tanquam disciplinæ capaces, veteres vero quasi imbecilles.

Vers. 17. *Alioqui — pereunt.* Rumpuntur utres sive dissolvuntur, cum ferre non possint vini novi fortitudinem, vinumque non retentum effunditur, ac utres pereunt, facti in posterum inutilis.

Vers. 17. *Sed — conservantur.* Optimum enim œconomum dijudicare oportet vini naturam, et utrius fortitudinem ac vetustatem. Nunc siquidem veteres sunt discipuli, quod ad fortitudinem utrius ac vetustatem spectat, nondum videlicet renovati. Propter quod etiam alio loco dixit eis: *Multa habeo, quæ vobis dicam, sed nunc portare non potestis* ⁶⁰. Utraque, inquit, conservantur, vinum videlicet et utres, illud quidem retentum, hi autem retinentes.

CAP. XV. De filia archisynagogi.

Vers. 18. *Hæc — vivet.* †† Jairi filia significat

cujuslibet mentem, quod nec praecepta legis, nec A mandata divina facit, mortuam.

Hic princeps erat Synagogae Judaeorum, Jairus appellatus, ut dicunt Marcus et Lucas⁸⁷. Reliquerat autem filiam suam jamjam morituram (11). Nam Marcus eum dixisse commemorat: *Filiola mea in extremis est*⁸⁸. Lucas vero, quod etiam moriebatur⁸⁹. Itaque, *Modo defuncta est*, dixit conjectando. Suspicabatur enim quod tunc jam omnino mortua esset. Verisimile est autem primum dixisse eum: *In extremis est*, deinde, *Modo defuncta est*, sive jam exspiravit. Duo autem petebat ut veniret, et manum imponeret, utpote crassius affectus,

Vers. 19. *Et — ejus*. Marcus et Lucas dicunt⁹⁰, B quod etiam turba multa sequebatur. Plures siquidem eorum carnaliter viventes, non tantum animae utilitatem concupiscebant, quantum carnis sive corporis sanitatem.

CAP. XVI. *De muliere sanguinis profusio laborante*.

Vers. 20. *Et — ejus*. De presenti capite latius et planius scripsit Lucas⁹¹; quare ergo apud illum enarrationem vicesimi sexti capitis. Κράσπεδον, simbria, est vestis extrema pars, quae pedes contegit et ambulando terram attingit.

Vers. 21. *Dicebat — salva ero*. Magnam habebat fidem; credebatur enim, quod ubi solam vestimenti simbriam tetigisset, salva fieret, id est, sanaretur. Hanc tamen imperfectam habebat: putabat namque latere illum, qui occultos quoque animi motus intuetur.

Vers. 22. *Jesus autem — te salvam fecit*. Mathaeus, tanquam brevitatis amator, quae in medio contigerunt praetermisit, miraculum solum manifestans; Lucas vero omnia accurate proposuit. In dicto ergo capite invenies.

Vers. 22. *Et — illa hora*. Salva facta est, hoc est, curata. Lucas siquidem dixit, *sanata*⁹². Ex hora, inquam, non qua dixit ei Jesus: Bono animo esto, filia, sed qua simbriam tetigit, sicut Marcus et Lucas scripserunt⁹³.

Vers. 23. *Cumque — Vers. 24. eum*. Moris enim erat in hujusmodi calamitatibus tibicines inducere, qui lamentationes excitarent. Hoc autem caput latius scripsit Marcus⁹⁴. Quare ergo expositionem tertii decimi capitis apud eum.

Vers. 25. *Et cum — Vers. 26. illam*. De his omnibus in praedicto tertio decimo capite nullo praetermisso invenies.

⁸⁷ Marc. v, 22; Luc. viii, 41. ⁸⁸ Marc. v, 23. ⁸⁹ Luc. viii, 43 seqq. ⁹⁰ Luc. viii, 47. ⁹¹ Marc. v, 29; Luc. viii, 44. ⁹² Marc. v, 35 seqq.

αίνισσεται την έκάστου ψυχην, αποθανούσαν τη άπραξιζ των νομικων έντολων, και τη άνεναργησιζ των θελων προσταγματων.]

Ούτος άρχων ην της Συναγωγης των Ιουδαίων, 'Ιάϊρος ονομαζόμενος, ως λέγουσι Μάρκος και Λουκάς. 'Εμπνίουσαν δε την έαυτου θυγατέρα κατέλιπε. Καί γάρ Μάρκος μέν φησι, τούτον ειπειν, ότι Τό θυγάτηρόν μου έχάτως έχει· Λουκάς δε, ότι και αυτή απέθνηκεν. "Όστε τδ, "Άρτι τέθνηκε, στοχαζόμενος ειπεν· όπείλαβε γάρ, ότι μέχρι τότε πάντως άν απέθανεν. Είκοδς δε, πρώτον μέν ειπειν, ότι 'Εσχάτως έχει· ειτα, ότι "Άρτι τέθνηκεν, ειπουν, έως άρτι. Δύο δε ίζητησεν, ήλθειν τε και επιθειναι την χειρα, παχύτερον διακείμενος.

Και — αυτού. Μάρκος δε και Λουκάς φασιν, ότι και όχλος πολυς ήκολούθησε. Καί γάρ οι κλειους αυτων σωματικώτερον ζώντες, ουχ ουτω ψυχης ώφέλειαν, ως σώματος ίατρειζην επεθύμουν ιδειν.

ΚΕΦ. ΙΣ'. *Περί της αιμορροούσης.*

Και — αυτού. Περί του παρόντος κεφαλαίου πλατύτερον και φανερώτερον ήγραψεν ό Λουκάς, και ζήτησον παρ' εκίνω την εξήγησιν του εικοστού εκτου κεφαλαίου. Κράσπεδον δε ίστι τδ άκρον του ιματίου, δ παρὰ τοις ποσιν ειλούμενον εφάπτεται της γης εν τῷ βαδίζειν.

"Ελεγε — σωθήσομαι. Πολλην μέν ειχε πίστιν. C "Επίστευε γάρ, ότι μόνον άφαμένη του κρασπέδου του ιματίου αυτού σωθήσεται, τουτίστιν, ύγιανει. Πλην άτελή ταύτην ειχεν. "Ψατε γάρ λαθειν αυτόν, δε βλέπει και τδ άφανή κινήματα της ψυχης.

'Ο δε 'Ιησους — σέσωκε σε. 'Ός φιλοσύντομος ό Ματθαίος, τδ εν μέσω παρεδραμε, μόνον άπαγγελιας τδ θαύμα· ό δε Λουκάς άπαντα παρέθηκε δι' άκριθειαν, και εόρθησει· ταύτα εν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίω.

Και — ώρας έκείνης. "Επίθη, άντι του; ύγιανεν. 'Ιδθη γάρ ειπεν ό Λουκάς. "Από της ώρας δε, ουκ άφ' ης ό Χριστός ειπεν αυτή τδ· θάρσει, θυγατερ, άλλ' άφ' ης ήφατο του κρασπέδου, καθώς Μάρκος; τε και Λουκάς ιστορήσαν.

D Και — αυτού. "Εθος γάρ ην εν ταίς τοιαύταις συμφοραίς· αλητάς εισάγειν, θοήνον ήγειροντας. Τούτο δε τδ κεφάλαιον πλατύτερον ό Μάρκος άνήγραψε, και ζήτησον παρ' αυτώ την εξήγησιν του τρισκαιδεκάτου κεφαλαίου.

"Ότε δε — έκείνην. Περί τούτων πάντων εόρθησεις άπαραλείπτως εν τῷ βηθέντι τρισκαιδεκάτῳ κεφαλαίω.

Variae lectiones et notæ.

(11) *Jamjam morituram*. Nescio an legerit *εμπνίουσαν*. Sed *εμπνίουσαν*, *adhuc spirantem*, hic etiam locum habet.

ΚΕΦ. ΙΖ'. Περὶ τῶν δύο τυφλῶν.

A

Καὶ — Δαυὶδ. Μαθόντες, περὶ ὧν θαυματουργεῖ, καὶ πιστεύσαντες αὐτὸν εἶναι τὸν προσδοκώμενον Χριστόν, περὶ οὗ πολλάκις ἤκουσαν, ἔρχονται καὶ ἀκολουθοῦσι κράζοντες· Ἐλέησον, ἤγουν, Ἰσραὴ. Ἰδὼν δὲ τοῦ Δαυὶδ τοῦτον λέγουσιν, ὡς ἀκηκοότες ὁμοίως ἐκ γένους Δαυὶδ ἀναβλαστήσειν αὐτόν. Εἰς τιμὴν δὲ αὐτοῦ τοῦτο κράζουσιν. Ἐντιμοτάτη γὰρ παρ' Ἰουδαίοις ἦν ἡ τοιαύτη προσηγορία· καὶ γὰρ οἱ μὲν πάντα δύναται, ἐπίστευον· οἱ δὲ καὶ θεός ἐστιν, οὕτω πεπληροφόρητο. Διὸ καὶ ἀνθρωποκρεπῶς αὐτὸν ἐτίμων, ὡς καὶ ἄλλοι πολλοί.

Ἐλόθῃ — τυφλοί. Παρέλκυσε αὐτοῦ; ἄ. ρι τῆς οἰκίας, ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς μεμψιμοίροις ἐπιτηδῶνταις θαυματουργίαις, ὡς φιλόδοξος. Πάντα γὰρ ὁ σαφῶς (98) οἰκονομεῖ, πειραιῶν πᾶσαν ἀφορμὴν μέμφεως. Εἰκόσ δὲ, πιστοῦ τινος εἶναι τὴν οἰκίαν, εἰς ἣν κατήχθη.

Καὶ — ποιῆσαι; Δηλαδή, ὁ αἰτεῖσθε. Ἐγίνωσκε μὲν γὰρ, ὅτι πιστεύουσιν, ὅτι δύναται· πῶς γὰρ ἂν ἀκολουθοῦντες παρεκάλουν; Ἐρωτᾷ δὲ ὁμοίως, ἵνα ἐπερωθῇ καὶ τούτων ἡ πίστις, καὶ ἰκυσθῶσι διὰ τούτων καὶ ἕτεροι. Τὰ θαύματα γὰρ οὐ μόνον διὰ τοῦς θεραπευομένους, ἀλλὰ καὶ μάλιστα διὰ τοῦς ὁρῶντας καὶ τοῦς ἀκούοντας εἰργάζετο.

Ἀέγουσιν — Κύριε. Οὐκ εἶτι τοῦτον υἱὸν τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ Δεσπότην ἀνακηρύττουσιν, ὑπὸ τῆς ἐρωτήσεως αὐτοῦ περὶ αὐθέντες εἰς ὄψος πίστεως. C

Τότε — αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί. Τῇ πίστει τούτων τὴν θεραπείαν ἀνατίθησιν, ὅπερ εἰσθε πολλαχοῦ ποιεῖν, διεραθίζων, ὡς εἴρηται, καὶ τοῦς ἄλλους εἰς πίστιν. Ἄπτεται δὲ καὶ τῇ χεῖρι, δεικνύων, ὅτι καὶ ἡ παναγία αὐτοῦ σὰρξ ζωῆς μεταδίδωσι. Μεγάλη δὲ κατηγορία τῶν Ἰουδαίων, ὅτι τυφλοὶ μὲν ἐξ ἀκοῆς μόνως ἐπίστευσαν, αὐτοὶ δὲ, καὶ τὰ θαύματα βλέποντες, ἠπίστουν.

Καὶ — γενωσκέτω. Ἐνεθριμήσατο, ἀντι τοῦ, αὐστηρῶς ἐνέβλεψε, συνελκύσας τὰς ὀφρῦς, καὶ ἐπισείσας αὐτοῖς τὴν κεφαλὴν, ὅπερ εἰώθει ποιεῖν, οἱ ἐξασφαλιζόμενοι τινὰς περὶ φυλακῆς μυστηρίων.

Οἱ — τῇ τῇ ἐκείνῃ. Καὶ ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, καθάρσας τὸν λεπρὸν, παρήγγειλεν αὐτῷ σιγᾶν, καὶ ζήτησον ἐν τῇ ἐξηγήσει αὐτοῦ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν σιγᾶν ἐπιτάττει, καὶ πῶς ὅλως ἐπιτάττει, γινώσκων, ὅτι οὐ σιγήσει, καὶ τὴν λύσιν ἐκείνην ἐπὶ πάντων ἔχε τῶν ὁμοίων.

ΚΕΦ. ΙΗ'. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου κωφοῦ.

Αὐτῶν — δαιμονιζόμενον. Κωφὸν νῦν λέγει τὸ

“Matth. viii, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(98) σαφῶς, A.

CAP. XVII. De duobus cæcis.

Vers. 27. *Cumque* — *David*. Cum audissent miracula quæ ediderat, et credidissent eum esse Christum, qui exspectabatur, de quo sæpius audierant, veniunt acsequuntur, clamantes: *Miserere*, sive, sana. Filium autem David hunc dicunt, utpote qui etiam audierant e genere David illum oriundum. Ad honorem vero ejus hoc dicunt. Honoratissima siquidem apud Judæos erat hujusmodi appellatio. Credebant itaque quod omnia posset; quod autem Deus esset, nondum plena fide tenebant; ideoque tanquam hominem decenter honorabant, sicut et alii multi.

Vers. 28. *Ingresso* — *cæci*. Protraxit eos usque ad domum, ne reprehendendi occasionem querentibus videretur ad miraculorum operationem se ingerere, quasi gloriæ amator. Omnia enim sapienter disponit, omnem auferens accusationis occasionem. Verisimile est autem domum fuisse cujusdam fidelis, in qua retentus sit.

Vers. 28. *Et* — *facere*? Quod videlicet petitis. Sciebat certe illos credere quod posset: neque enim aliter secuti fuissent eum obsecrantes: interrogat tamen ut manifestaretur illorum fides, aliique per hos attraherentur. Miracula namque non propter eos tantum, qui curabantur, sed propter eos potissimum edebantur, qui videbant et audiebant.

Vers. 28. *Dicunt* — *Domine*. Jam non filium David, sed Dominum eum appellabant: ab ejus interrogatione in fidei celsitudinem sublevati.

Vers. 29. *Tunc* — Vers. 30. *oculi illorum*. Fidei eorum sanitatem attribuit, quod frequenter facere consuevit alios quoque excitans ad fidem. Tangit autem et manu, ostendens sanctissimam esse suam carnem, quæ vitam conferat. Magna vero Judæorum hinc oritur accusatio: quod cæcis solo auditu credentibus, ipsi miracula videntes increduli permanebant.

Vers. 30. *Et* — *sciat*. *Ἐνεθριμήσατο*, interminatus est: austere videlicet intuens, contractis superciliis, commoto capite: veluti facere solent, qui aliquos de continendo secreto admonent.

Vers. 31. *Illi* — *regionem illam*. In sexto quoque capite mundato leproso præcepit ut taceret⁹⁸. Quære in illius expositione, cur tacere præceperit, quodque omnino præcipiat, sciens illos non esse tacituros, illamque solutionem pro omnibus habeto similibus.

CAP. XVIII. De dæmoniaco muto.

Vers. 32. *Illis autem* — *dæmoniaco*. Quanquam

κωφός dicatur sæpius surdus, nunc tamen capitur pro mutō, qui fari nequit, sicut etiam alibi quādoque.

Vers. 33. *Et ejecto — mutus.* Non erat natura mutus, sed dæmon linguam ejus ligaverat, et ante hanc, animam: ideoque ab aliis adducitur. Nec fidem exigit; siquidem nec fari, nec intelligere poterat: quod agnoscens Salvator, protinus dæmonem ejecit, ipso etiam ignorante. Cumque vinculis absolutus esset, intellexit et (an) locutus est homo.

Vers. 33. *Et — Israel.* Nunquam apparuit sic, id est, Nunquam visa sunt hujusmodi mirabilia. Omnibus autem qui ab exordio mirabilia operati sunt sublimiorem prædicabant; quia omnem morbum curabat, et velocissime propriaque auctoritate; interdum quidem verbo, nonnunquam tactu, quandoque vero tactu et verbo; et ut semel dicam, sicut volebat, in omnibus suam pandens omnipotentiam.

Vers. 34. *Pharisæi autem — dæmonia.* Turbæ quidem admirabantur; Pharisei vero calumniabantur, dicentes quod cum amicum haberet principem dæmoniorum, per hunc dæmonia expellebat. Nec verebantur nugari in his, quæ facile redargui poterant. Nam qui dæmoniorum principem habet amicum, quæ illi sunt grata perficit: dæmoni autem gratum est, ut quis semper noceat hominibus, doceat omne peccatum, abstrahat omnes a Deo. Christus vero contraria his operatus est, beneficia semper conferens in homines, omnem docens virtutem, ad Deum omnes adducens. Et tamen hos non solum non punivit, sed neque arguit eos: docens nos magno animo calumnias sustinere, et potius benefacere nocentibus ac injuriam inferentibus. Vide enim quid fecerit.

Vers. 35. *Et — in populo.* Hæc etiam quarto dixit capite⁶⁶, et ibi declarata sunt. Quære autem et apud Marcum finem tertii capitis ipsius⁶⁷, et in ejus capitulis enarratione invenies differentiam civitatis a vico. Circumbat autem civitates omnes et vicos Judæorum, ne quis eorum dicere posset: Ad nos non venit.

Vers. 36. *Intuitus — pastorem.* Destitutæ, quod nullus eas respiceret: *dispersæ*, hoc est omnino neglectæ, in modum ovium pastore carentium: quarum hæc quidem vexatæ sunt, ac seductæ huc et illuc: aliæ autem dispersæ sive abjectæ, eo quod non sit, qui earum curam habeat. Judæorum enim principes non solum convertebant, aut respiciebant eos qui peccaverant, neque abjectorum

⁶⁶ Matth. iv, 17. ⁶⁷ Marc. i, 38.

ἄλαλον. Δίγεται γὰρ κωφός, οὐ μόνον ὁ μὴ ἀκούων, ἀλλὰ καὶ ὁ μὴ λαλῶν.

Καὶ ἐκβληθέντος — κωφός. Οὐκ ἦν ἐκ φύσεως ἄλαλος, ἀλλ' ὁ δαίμων ἐξῆσε τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, καὶ πρὸ ταύτης τὴν ψυχὴν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὑφ' ἐτέρων προσάγεται, καὶ οὐκ ἀπαιτεῖται πίστιν. Οὕτε γὰρ λαλῆσει, οὕτε συνίναί ἰδύνατο. Καὶ τοῦτο γινώσκων ὁ Σωτὴρ, ἐξέβαλεν αὐτίκα τὸν δαίμονα, καὶ ἀπελαθέντος, ἐλύθη μὲν τὰ δεσμά, συνῆκε δὲ, καὶ ἐλάλησεν ὁ ἄνθρωπος.

Καὶ — Ἰσραὴλ. Οὐδέποτε ἐφάνη οὕτως, ἀντὶ τοῦ, Οὐδέποτε ἐφάνη τοιαῦτα παράδοξα. Πάντων δὲ τῶν ἀπ' αἰῶνος θαυματουργησάντων ὑπερετίθουν αὐτὸν, ὅστις πᾶν πάθος ἔατο, καὶ ταχύτερα καὶ κατ' ἐξουσίαν καὶ ποτὲ μὲν λέγων, ποτὲ δὲ ἀπτόμενος, ποτὲ δὲ καὶ ἀπτόμενος καὶ λέγων, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ὡς ἐβούλετο: διὰ πάντων δεικνύς τὸ αὐτοῦ παντοδύναμον.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — δαιμόνια. Οἱ ἔχλοι μὲν ἰθαυμάζον· οἱ Φαρισαῖοι δὲ διέβαλλον αὐτὸν, λέγοντες, ὅτι φίλον ἔχων τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων, δι' ἐκείνου ταῦτα διώκει. Καὶ οὐδ' ἠσχύνοντο, φλυαροῦντες εὐλεγχτα. Καὶ γὰρ ὁ τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων φίλον ἔχων, φιλὰ ἐκείνῳ διακράττεται· φίλον δὲ τῷ δαίμονι, τὸ βλάπτειν αἰ τοῦ; ἀνθρώπους, τὸ διδάσκειν πᾶσαν ἁμαρτίαν, τὸ ἀπιστεῖν πάντας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ Χριστὸς τάναντία τούτων ἐργάζετο, εὐεργετῶν αἰ τοὺς ἀνθρώπους, διδάσκων πᾶσαν ἀρετὴν, προσάγων πάντας τῷ Θεῷ. Ὅμως οὐ μόνον τοῦτους οὐκ ἐκόλασεν, ἀλλ' οὐδ' ἠλεγξεν αὐτοὺς, παιδεύων ἡμᾶς, μακροθύμως φέρειν τὰς διαβολὰς, καὶ μᾶλλον εὐ ποιεῖν τοὺς ὑβρίζοντας. Ὅρα γὰρ, τί ἐποίησε.

Καὶ — ἐν τῷ λαῷ. Ταῦτα καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ τετάρτου κεφαλαίου εἰρηκεν ὁ παρὼν εὐαγγελιστής, καὶ ἠρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ. Ζήτησον δὲ καὶ παρὰ τῷ Μάρκῳ τὸ τέλος τοῦ τρίτου κεφαλαίου αὐτοῦ, καὶ εὐρήσεις διαφορὰν πόλεως καὶ κώμης ἐν τῇ ἐκείνου ἐξηγήσει. Περιήρχετο δὲ τὰς πόλεις πάσας καὶ τὰς κώμας τῶν Ἰουδαίων, ἵνα μηδεὶς αὐτῶν ἔχοι λέγειν, ὅτι Πρὸς ἡμᾶς οὐκ ἦλθεν

Ἰδὼν — ποιμένα. — Ἐσκυλμένοι (99) μὲν, ἀντὶ τοῦ, ἀνεπίστρεπτοι, διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὸν ἐπιστρέφοντα· ἐβρίμμενοι δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἡμελημένοι τέλειον, δίκην ἀποϊμάντων προβάτων· ὧν τὰ μὲν ἐσκυλταί, ἤγουν πεπλάνηται τῆδε κάκιση· τὰ δὲ ἐβρίπται, ἦτοι καταβέβληται, διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὸν ἐπιμελόμενον. Οἱ γὰρ τῶν Ἰουδαίων ἄρχοντες οὐ μόνον οὐκ ἐπίστρεφον τοὺς ἁμαρτάνοντας, οὐδ' ἐπε-

Variæ lectiones et notæ.

(99) Ἦναι locum interpretatur Chrysostomus t. XII, p. 390, ubi habet τὰ πλήθη ἐσκυλμένα.

(an) Ejecit et ejecto soluta sunt vincula, intellexit autem et.

μειοῦντο τῶν κατεβόχαγμένων (1), ἀλλὰ μᾶλλον A curam habebant, sed et pejus ipsi affecti erant quam populus.

Τότε — ὀλίγοι. Θερισμὸν μὲν, ἤγουν θέρους, καλεῖ νῦν τοὺς πιστεύσας, ὡς ἐτάμους εἰς τὸ συγκομισθῆναι διὰ τὸ προεγκατασπαρῆναι αὐτοῖς τὴν φήμην τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ. Ἀπῆλθε γάρ, φησὶν, ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εἰς ὅλην τὴν Συρίαν. Ἐργάτας δὲ, ἤτοι θεριστὰς, λέγει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, οὓς ἐβούλετο πέμψαι πρὸς συγκομιδὴν τῶν τοιοῦτων ἀσταχῶν. Ἴνα γὰρ μὴ, ἐπισυρόμενος (2) τὰ κλήθη, δόξῃ διὰ τοῦτο περιέρχασθαι τὰς πόλεις καὶ κώμας, ἐκπέμπει τοὺς μαθητὰς ἀνθ' ἑαυτοῦ.

Ἔστι δὲ καὶ ἐτέρως εἰπεῖν, ὅτι θερισμὸν εἴρηκα, δεικνύων τὴν εὐχέρειαν τῆς τοιαύτης διακονίας, ὡς τοῦ μείζονος πόνου προλαβόντος καὶ τελεσθέντος ὑπὸ τῶν προφητῶν, οἱ, καθάπερ τινὰ σπέρματα ὑπὸ τῶν προφητῶν, τοῖς Ἰουδαίοις τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ προκαταβίβοντο, ὃ καὶ ἐν τῷ Ἰωάννῃ εἰλεγει, ὅτι Ἄλλοι κεκοπιδάκασιν, καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσπηλεύθητε.

Θερισμὸν δὲ καὶ ἐργάτας νῦν εἰπὼν, ἀνέμνησεν αὐτοὺς καὶ τῶν τοῦ Βαπτιστοῦ βημάτων. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος, περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγων, γεωργὸν αὐτὸν ἠνέκατο, προμνημονεύσας πτύου, καὶ ἄλωνος, καὶ σίτου, καὶ ἀχύρου, ὡς ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ προεῖρηται (3).

Διήθητε τὸν θερισμὸν αὐτοῦ. Κύριον τοῦ θερισμοῦ ἑαυτὸν λέγει, ὡς αὐτῷ φυλαττομένου τοῦ τοιοῦτου θέρους, καὶ πρὸς αὐτὸν συγκομισθῆναι μείλλοντος, καὶ ὡς ἐξουσίαν ἔχων τοῦ θερισθῆναι αὐτό. Διήθητε δὲ, εἶπεν, οὐχ ὡς δεόμενος παρακληθῆναι ὑπ' αὐτῶν· τίς γὰρ ἐκεῖνος φιλανθρωπότερος; ἀλλὰ παιδεύων τοὺς μαθητὰς, ἵκατεύειν τὸν θεὸν ὑπὲρ τῶν πεπλανημένων.

ΚΕΦ. ΙΘ'. Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς.

Καὶ — πᾶσαν μαλακίαν. Πῶς οὖν, ὀλίγοι οὗτοι τὸς μαθηταί; οὐ προσέθηκε καὶ ἐτέρους; Προσέθηκεν αὐτοῖς, ἀλλ' οὐκ εἰς ἀριθμὸν, ἀλλ' εἰς δόναμιν. Ἐδοῦκε γὰρ, φησὶν, αὐτοῖς ἐξουσίαν. Ὄστε καὶ ὀλίγους (4) εἶπεν αὐτοῖς, οὐ κατ' ἑλλειψίν δυνάμεως, ἀλλὰ κατ' ἑλλειψίν ἀριθμοῦ. Καὶ τῶς αὐτοῖς ἰατροῦς σωματικῶν ποιεῖ· μετὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ μείζον ἐμπιστεύει, τὴν τῶν ψυχῶν θεραπείαν. Ἐξέβαλλον (5) δὲ τὰ δαιμόνια, καὶ ἴωντο τὰς νόσους D animarum. Ejiciebant autem dæmonia et morbos curabant per nomen Christi.

Τῶν δὲ δώδεκα — αὐτοῦ. Ἐπειδὴ περὶ Πέτρον

¹ Matth. iv, 24. ² Joan. iv, 38. ³ Matth. iii, 12.

Variæ lectiones et notæ.

- (1) Sic, non κατεβρίμμένων, recte.
 (2) ἐπισυρόμενος, B.
 (3) εἴρηται, A.
 (4) Non Euthymius solum, sed Theophylactus etiam p. 51 C, de vocabulo ὀλίγοι monent. Nescio tamen, quam ob causam, cum in textu non reperia-

tur. Videntur ergo respicere Matth. ix, 37. Quo argumento vero motus Chrysostomus Jacobum [Iou. VII, p. 359 B] τολώνην appellet ignoro. Forte, quia frater Matthæi erat. Chrysostomum secutus est Photius in Catena Possini ad Marc. p. 50.

(5) ἐξέβαλον, A.

ἐτέρους legebatur ἄλλους, e quo deinde factum est ἀξίον.

(¹⁰) De ventilabro, area, tritico.
 (¹¹) Etiam dignitatem. Etiam alios. Forte pro

Vers. 37. Tunc — pauci. Messem hic vocat eos, qui credituri erant, tanquam paratos ut ad fidem colligantur : quia jam eis disseminata erat fama miraculorum ejus. Exiit enim fama ejus, inquit, in universam Syriam ¹⁰. Operatores vero aut messores dicit discipulos suos, quos mittere volebat ad talium collectionem. Ne enim ascita multitudine videretur propter hoc circumire civitates et vicos, discipulos pro se emitit.

Potest autem et alio modo exponi, quod messem dixerit, facilitatem ostendens hujusmodi ministerii : utpote majori labore præoccupato jam ac perfecto a prophetis, qui tanquam semina quædam fidei, Judæis ea quæ de Christo erant auspiciati fuerant : quod etiam in Evangelio Joannis dicebat : Alii laboraverunt, et vos in laborem illorum introistis ¹¹.

Messem præterea et operarios nominans, Baptistæ verba ad memoriam reducit. Siquidem ille, de Christo loquens, agricolam illum induxit, facta videlicet mentione de area ejus et tritico, ac palca (¹⁰) : velut tertio capite prædictum est ¹.

Vers. 38. Rogate — messem suam. Dominum messis seipsum vocat, cui videlicet servantur hujusmodi segetes, et ad quem colligendæ sunt, quique potestatem habet illas metere. Rogate ergo, inquit, non quasi opus ei sit, ut illi obsecrent : quis enim homines magis amat quam ipse ? sed ut discipulos instruat, ut Deum pro errantibus deprecetur.

CAP. XIX. De apostolorum electione.

CAP. X. vers. 1. Et — omnem languorem. Quomodo ergo cum pauci essent discipuli, non addidit etiam dignitatem (xx) ? Addidit utique illis ; at non in numero, sed in virtute. Dedit, inquit, eis potestatem, ita ut paucos etiam dixerit illos, non secundum defectum virtutis, sed tæmeri. Primum ergo constituit eos medicos corporum, postmodum, quod majus est, etiam committit curam, videlicet animarum. Ejiciebant autem dæmonia et morbos curabant per nomen Christi.

Vers. 2. Duodecim autem — ejus. Quia de Petro

et Andrea, Jacobo et Joanne, ac scipso in præcedentibus locuit, quod secuti fuerint Christum, de aliis vero nihil manifeste scripsit, nunc illorum quoque nomina recenset, ut ea cognoscamus, et a falsis apostolis dijudicemus; multi enim fuerunt pseudapostoli. Hoc autem et Marcus et Lucas fecerunt.

Primum vero dixit Petrum, non solum tanquam Andrea fratre suo natu majorem, verum etiam tanquam cæteris omnibus firmitate excellentiorem. Ideo etiam nomen Petrus ei Christus imponens, dixit: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* ¹.

Quare autem addidit: *qui dicitur Petrus*? Omnino ut discamus, quod Simon primum nominabatur: et ut eum ab altero Simone distinguamus, qui cognominatur Chananæus.

Vers. 2. *Jacobus* — *frater ejus*. Jacobum præponit, utpote Joanne natu majorem; nam virtute Joannes præcellerat.

Vers. 3. *Philippus* — *Bartholomæus* Ili post prædictos Christum secuti sunt; ideo etiam hoc ordine numerantur.

Vers. 3. *Thomas* — *publicanus*. Marcus et Lucas Matthæum Thomæ præposuerunt ², tanquam antequam effectum discipulum; Matthæus vero hic se ipsum modestiæ causa dejecit. Nam etiam publicanum sese rursus in proprium contemptum appellavit.

Vers. 3. *Jacobus* — *Thaddæus*. Jacobus hic frater erat Matthæi; siquidem Matthæus quoque Alphæi filius erat, non solum dictus Matthæus, sed et Levi. Vidit, inquit, *Levi filium Alphæi sedentem in telonio* ³. Lucas vero loco ejus, qui hic Thaddæus dicitur, Simonem Zeloten sive Chananæum ordinavit ⁴. Postea autem Thaddæum conjunxit Judæ Iscarioti, et huic Judam nominavit: Judam, inquit, Jacobi ⁵, et Judam Iscariotem. Conjungit autem hos propter nominum similitudinem.

Duo itaque Simon dicebantur: Simon, qui vocabatur Petrus, et Simon Zelotes, qui et Chananæus. Duo similiter nomen habebant, Jacobus puta, Jacobus filius Zebedæi, et Jacobus Alphæi filius. Duo quoque Judas dicebantur, Judas Jacobi, qui et Lebæus et Thaddæus, et Judas Iscariotes. Verum propter nominum similitudines addunt evangelistæ et alia cognitionis indicia ad distinctionem.

Cæterum si Lucas propter nominum similitudinem Thaddæum Judæ Iscarioti conjungit, quare non pari modo Simonem Petrum cum Simone Chananæo ordinal, et cum Jacobo filio Zebedæi

Α μὲν, καὶ Ἀνδρέου, καὶ Ἰακώβου, καὶ Ἰωάννου, καὶ ἑαυτοῦ προλαβὼν ἐδίδαξεν, ὅτι ἠκολούθησαν τῷ Χριστῷ, περὶ δὲ τῶν ἄλλων οὐδὲν τι φανερὸν ἔγραψε· νῦν καταλάγει καὶ τὰ τούτων ὀνόματα, ἵνα τε γνωρίζωμεν αὐτοὺς, καὶ ἵνα διακρίνωμεν τούτους; ἀπὸ τῶν ψευδαποστόλων. Ἐγένοντο γὰρ πολλοὶ ψευδαπόστολοι. Τοῦτο δὲ καὶ Μάρκος καὶ Λουκᾶς πεποίηκασιν.

Πρῶτον δὲ τὸν Πέτρον εἶπεν, οὐ μόνον ὡς πρεσβύτερον Ἀνδρέου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς πάντων διαφορώτερον ἐπὶ σταθερότητι. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς, Πέτρον αὐτὸν ὀνομάσας, εἶπεν· Ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μοι τὴν Ἐκκλησίαν.

Διὰ τὴν προσθήκην, ὅτι ὁ λεγόμενος Πέτρος; Πάντως ἵνα μάθωμεν, ὅτι τε Σίμων ὀνομάζετο πρότερον, καὶ ἵνα διαστείλῃ τούτον ἀπὸ τοῦ ἑτέρου Σίμωνος, τοῦ προσαγορευομένου Κανανίτου.

Ἰακώβος — ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. Προέταξε τὸν Ἰακώβον, ὡς τοῦ Ἰωάννου πρεσθυγενέστερον. Κατ' ἀρετὴν γὰρ ὁ Ἰωάννης διέφερε.

Φίλιππος — Βαρθολομαῖος. Οὗτοι μετὰ τοὺς προβηθέντας ἠκολούθησαν τῷ Χριστῷ. Διὸ καὶ οὕτως ἐτάγησαν.

Θωμᾶς — τελώνης. Μάρκος μὲν καὶ Λουκᾶς τὸν Ματθαῖον προτεθείκασιν τοῦ Θωμᾶ, ὡς πρὸ αὐτοῦ μαθητευθέντα· Ματθαῖος δὲ νῦν μετριοφρονῶν ὑπέβησεν ἑαυτὸν, ἵνα καὶ πάλιν τελώνην ἑαυτὸν ἐκάλεσεν, εἰς οἰκείαν ἐξουδένωσιν.

Ἰακώβος — Θαδδαῖος. Οὗτος ὁ Ἰακώβος ἀδελφὸς ἦν τοῦ Ματθαίου. Καὶ γὰρ (6) ὁ Ματθαῖος υἱὸς ἦν τοῦ Ἀλφαίου, οὐ μόνον Ματθαῖος, ἀλλὰ καὶ Ἀεὺς ὀνομαζόμενος. Εἶδεν γὰρ, φησὶ, *Λεὺν, υἱὸν τοῦ Ἀλφαίου, καθήμενον ἐπὶ τῷ τελωνίῳ*. Ὁ δὲ Λουκᾶς, ἀντὶ μὲν τοῦ Θαδδαίου, νῦν Σίμωνα τὸν Ζηλωτὴν, ἤγει τὸν Κανανίτην ἔταξεν· ὕστερον δὲ τὸν Θαδδαῖον συνέζευξεν Ἰούδᾳ τῷ Ἰσκαριώτῃ, Ἰούδαν καὶ τούτον καλέσας. *Ἰούδαν γὰρ, φησὶν, Ἰακώβου καὶ Ἰούδαν Ἰσκαριώτην*. Συνέζευξε δὲ τούτους διὰ τὴν ὁμωνυμίαν.

Ἵνα δὲ δύο μὲν ἦσαν Σίμωνες· Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος, καὶ Σίμων ὁ Ζηλωτὴς, ὁ καὶ Κανανίτης· δύο δὲ Ἰακώβοι· Ἰακώβος ὁ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰακώβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου· δύο δὲ Ἰούδαι· Ἰούδας ὁ Ἰακώβου, ὁ καὶ Λεθαῖος καὶ Θαδδαῖος, καὶ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης. Καὶ διὰ τὰς ὁμωνυμίας λοιπὸν προστεθείκασιν οἱ εὐαγγελιστᾶι καὶ ἕτερα γνωρίσματα πρὸς διαστολὴν αὐτῶν.

Καὶ ἐὰν διὰ τὴν ὁμωνυμίαν Ἰούδαν τὸν Θαδδαῖον Ἰούδᾳ τῷ Ἰσκαριώτῃ συνέζευξεν ὁ Λουκᾶς· πῶς οὐχὶ καὶ τῷ Σίμωνι Πέτρῳ Σίμωνα τὸν Κανανίτην συνέζευξε; καὶ Ἰακώβῳ τῷ τοῦ Ζεβεδαίου, Ἰακώβον

¹ Matth. xvi, 18.

² Marc. iii, 18; Luc. vi, 15.

³ Marc. ii, 14.

⁴ Luc. vi, 25.

⁵ ibid. 40.

Variæ lectiones et notæ.

(6) καὶ, addit A.

τὴν τοῦ Ἀλφαίου; Διότι Πέτρος μὲν μετὰ Ἀνδρίου A τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, Ἰάκωβος δὲ μετὰ Ἰωάννου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τῷ Χριστῷ ἠκολούθησαν, καὶ ἔδει αὐτοὺς ἅμα ταχθῆναι, οὐ μόνον ὡς ἀδελφούς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἅμα ἀκολουθήσαντας. Καὶ διατὶ μὴ καὶ Ἰάκωβος ὁ Ἀλφαίου τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ματθαίῳ συντέτακται; Διότι ὑστερον οὗτος ἠκολούθησε.

Σίμων — αὐτόν. Ὁ προδοὺς αὐτὸν τοῖς ἐπιβουλεύουσι.

Τούτους — αὐτοῖς. Ποιους τούτους; Τοὺς ἀλιεῖς, τοὺς τελῶνας. Πέτρος μὲν γὰρ, καὶ Ἀνδρίας, καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης ἀλιεῖς ἦσαν. Ματθαίος δὲ καὶ Ἰάκωβος, ὁ τοῦ Ἀλφαίου, τελῶναι· ὁ δὲ Λουκᾶς εἶπε καὶ τὴν τέκνον ἐν ᾧ αὐτοὺς εἰς ἀποστολὴν ἀφώρισεν. Εἶρηκε γὰρ, ὅτι Ἐξῆλθεν εἰς τὸ B ὄρος προσεύξασθαι· καὶ ἦν διανυκτερεύων ἐν ταῖς (7) προσευχαῖς τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡμέρα, προσεφώνησε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα, οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασεν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄλλ' οὐ τότε τοῦτους ἀπέστειλε. Μάρκος δὲ φησι καὶ τρόπον, ὅτι Καὶ ἤρξατο αὐτοὺς ἀποστέλλειν δύο δύο· πάντως διὰ (8) παρηγορίαν ἀλλήλων.

Δέγων — Ἰσραήλ. Ἐπὶ τὰς τῶν Ἰουδαίων πόλεις καὶ κώμας πρῶτον πέμπει τοὺς μαθητὰς, διδασκάλους; καὶ ἱατροῦς; αὐτοῖς, δεικνύων τὸ πρὸς ἐκείνους ὑπὲρ πάντας φίλτρον, καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κηδεμονίας, ὅτι καὶ ὑβριζόμενος; ὑπ' αὐτῶν, οὐ μνησικακεῖ τούτοις, ἀλλὰ σπεύδει παντὶ τέρπῳ διορθοῦν καὶ C θεραπεύειν αὐτούς. Διὸ καὶ κωλύει μὲν τοὺς ἀπειταλμένους; ἀφίσθαι τῆς πρὸς τὰ ἔθνη φεροῦσης ὁδοῦ· κελεύει δὲ, μὴδὲ τῇ πόλει τῶν Σαμαρειτῶν ἐπιδημῆσαι, κειμένην μεταξὺ τῶν Ἰουδαϊκῶν πόλεων. Καὶ οἱ Σαμαρεῖται γὰρ, ἐξ ἡμισίας Ἰουδαϊζόντες, ἐναντιῶς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους διέκειντο. Καὶ πανταχόθεν ἐμφράττει τὰ στόματα τῶν ἀχαρίστων, εἰ καὶ πάντων ὑπ' αὐτοῦ προτιμηθέντες, πάντων μᾶλλον αὐτὸν ἠγάπησαν. Πρόδοτα δὲ ἀπολωλὸτα οἴκου Ἰσραὴλ τούτους ὠνόμασεν, εἰκότως. Π. ὁδοτα μὲν, ὡς ὑπὸ Θεοῦ πάλαι ποιματινομένους· Ὁ ποιματινῶν γὰρ, φησὶ, τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχες ἀπολωλὸτα δὲ, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς ἐσχυλμένους καὶ ἐβρίμμένους, ὡς προαίρηται· οἴκου δὲ Ἰσραὴλ, ὡς Ἰσραηλίτας. D Ὅθεν δὲ προσαγορεύσας τοὺς Ἰουδαίους, ἐπράυνη τὸν θυμὸν τῶν μαθητῶν, καὶ σπλάγγνα τούτοις μᾶλλον ἐπιμελείας ἐπέβαλε.

Πορευόμενοι — οὐρανῶν. Ἠγγικεν ἡ ἐν οὐρανοῖς ἀπόλαυσις, τουτέστι, παρ' ἡμῖν ἐστίν, ἐάν θέλητε λαβεῖν αὐτήν. Αἰψέσθε δὲ αὐτήν, πιστεύοντες καὶ τὰς ἐντολάς φυλάττοντες. Προαίρηται δὲ διαφόρως περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ χρῆ κάκεινα γινώσκειν, καὶ προσαρμόζειν τὸ δοκοῦν προσφεύστερον.

⁷ Luc. vi, 12. ⁸ Marc. vi, 7. ⁹ Psal. lxxix, 1.

Variae lectiones et notæ.

(7) τῇ προσευχῇ, A, ut editur apud Lucam.

(8) Hoc refertur ad δύο δύο

A Jacobum Alphæi filium. Quia Petrus cum Andrea fratre suo, et Jacobus cum Joanne fratre suo Christum secuti sunt: et oportebat eos simul ordinari, non solum quia fratres, sed etiam quia simul secuti fuerant. Sed quare non similiter Jacobus Alphæi filius cum Matthæo fratre suo conjunctus est? Quia ille postmodum secutus est.

Vers. 4. Simon — illum. Tradidit illum insidiatoribus.

Vers. 5. Hos — eis. Quales hos? Piscatores et publicanos: siquidem Petrus et Andreas, Jacobus et Joannes piscatores erant: Matthæus et Jacobus, Alphæi filii, publicani. Lucas vero locum quoque dixit, in quo ipsos ad apostolatam segregavit. Ait enim quod Egressus est in montem adorandum: eratque pernoctans in oratione Dei. Cumque factus esset dies, advocavit discipulos suos, et elegit duodecim ex eis, quos et apostolos nominavit, et cætera. Verum nondixit quando eos emisit. Marcus autem modum quoque dicit, quod Capit eos mittere binos⁸; omnino propter mutuam consolationem.

Vers. 5. Dicens — Vers. 6. Israel. Ad Judæorum civitates et vicos primum mittit discipulos, ut sint illis in magistros ac medicos, ostendens viam amoris, quem ad illos præ omnibus habebat, quodque supra modum curam illorum gereret, quoniam injuriis ab eis appetitus, illarum non meminit, sed omni modo corrigere eos ac sanare nititur. Ideo quoque illos, quos emisit, viam quæ ad gentes ducat tangere prohibet. Jubet etiam ne ad civitatem Samaritanorum accedant, quæ sita erat inter Judæorum civitates. Siquidem Samaritani pro dimidia parte Judaismum servantes, inimico animo ad Judæos affecti erant. Et undique ingratorum oppilat ora; quanquam supra omnes ab eo honorati, ipsum supra omnes honore privaverunt. Oves autem perditas domus Israel merito ipsos nominavit; oves quidem, utpote quos olim Deus pascebat. Qui pascis, inquit, Israel, intende⁹; perditas vero, eo quod destitutæ essent ac dispersæ, ut prædictum est. Domus etiam Israel, puta Israelitas. Ita autem Judæos appellans, discipulorum iram mitigabat: et potius pia cura viscera ipsi immittebat.

Vers. 7. Euntes — cælorum. Instat fruitio quæ habetur in cælis, hoc est, apud vos est, si eam accipere volueritis; accipere, inquam, illam, credentes et præcepta servantes. Tertio autem capite de regno cælorum pulchre dictum est. Oportet ergo et illa nosse, et inde adaptare quod aptius videbitur.

Vers. 8. *Infirmos* — *date*. Dedit illis gratiam A sanitatum: ut qui prædicationi non crederent, saltem miraculis adducerentur. Simul et eos per ipsam promptiores ad prædicationem facit. Ne autem extollantur quasi magna præstantes, aut terrenas quærant retributiones, præmunit ipsos, dicens: *Gratis accepistis a me gratiam hanc sanitatum, nullo vestro præcedente labore: gratis date eas hominibus, nihil temporale ab ipsis requirentes*. Intendens autem, ut hæc incorrupte servent, jubet ne prætextu etiam viæ quidquam accipiant. Ait enim:

Vers. 9. *Nolite* — *sonas vestras*. Moris enim erat his qui per viam gradiebantur, crumenas ferre zonis appensas, in quibus æreos nummos habebant. Dat autem primum discipulis legem perfectæ inopiam, volens ut non solum sine suspitione, sed etiam in admiratione sint. Nihil enim ita admirandos reddit, sicut vita frugalis ac quibuslibet obviis contenta. Deinde omni eos cura liberat, quæ frequenter impedimento esse solet; suamque vult ostendere potentiam, quæ eis ad omnia sufficiat. Ideoque postmodum dicebat: *Quando misi vos sine loculis et pera, num aliquid defuit vobis* ¹⁰?

† Hæc dicit Salvator apostolis, nolens ut sub hoc prætextu facultates congregent. Neque ergo aurum, vel argentum, aut æs, neque panem, neque peram nos habere vult, neque calceamenta, neque vestem, neque baculum, usus causa, aut zonam æs, neque ut duabus induamur tunicis, sed per viam omnia facillime et frugalissime accipiamus.

† Atqui loculos ipse forebat: non tamen quasi pecuniæ cupidus, sed quasi dispensator eorum quæ offerebantur; possidens potius hæc ad necessitatem suam et discipulorum ac pauperum.

Vers. 10. *Neque peram* — *baculum*. Quia regnum cælorum annuntiabant, oportebat eos quasi angelos de cælo descendentes, leves ac expeditos incedere, omni terrena cura liberos, et ad solum ministerium sibi commissum respicientes. Peram autem dicit marsupium, quo ad iter immittendo pani utebantur.

Dignum est autem ut quæramus, quomodo Matthæus et Lucas dicunt jussisse ¹¹, ut illi neque calceamenta, neque baculum haberent, Marcus vero ait sola hæc eis permisisse ¹². Quid ergo dicendum est? Quod primum quidem ita jussit, sicut Matthæus et Lucas dixerunt: postmodum autem permisit eis, ut calcarentur tantum sandaliis, et retinerent baculum ad pedum cus-

¹⁰ Luc. xii, 35. ¹¹ Luc. ix, 5. ¹² Marc. vi, 8, 9.

Varie lectiones et notæ.

(9) Chrysostomus, ut alibi jam monui, inseruit huic versui, νεκροῦς ἐγείρετε. Sine ullo dubio lapsu memorizæ. Tractaturus enim hunc locum, in principio habet: Σκόπει μοι τὸ εὐκαίριον τῆς ἀποστολῆς· οὐ γὰρ ἐκ προορίων αὐτοῦ ἐπεμψέν, ἀλλ' ὅτι — εἶδον καὶ νεκρὸν ἐγερθῆτα. Vide tom. VII, p. 363 B.

Ἀσθενοῦντας (9) — δότε. Ἔδωκε μὲν αὐτοῖς χάριν ἰαμάτων, ὥστε τοὺς μὴ πεθομένους τῷ κηρύγματι πεθεσθαι τοῖς θαύμασιν· ἅμα καὶ αὐτοῖς προθυμοτέρους ποιῶν εἰς τὸ κήρυγμα δι' αὐτῆς. Ἴνα δὲ μὴ ἐπαρθῶσιν, ὡς μεγάλα κατορθοῦντες, μηδὲ ζητῶσιν ἀμοιβὰς ὀλιγκὰς, προασφαλίζεται τούτους, λέγων· δωρεὰν ἑλάθετε παρ' ἐμοῦ τὴν χάριν ταύτην τῶν ἰαμάτων, μηδὲν αὐτοὶ κούσαντες, δωρεὰν δότε ταῦτα τοῖς ἀνθρώποις, μηδὲν ἐπιζητοῦντες βιωτικὸν ἐξ αὐτῶν. Ἐπιτείνων δὲ τὸ ἀδωροδόκητον, καλεῖται μηδὲ χάριν τῆς ὁδοῦ τι λαμβάνειν. Φησὶ γάρ·

Μὴ — ζῶνας ἡμῶν. Ἔθος γὰρ ἦν τοῖς ὀδοποροῦσι, φασκάλια φέρειν κρηνηρημένα ταῖς ζώναις, ἐν οἷς εἶχον τοὺς ὀβολοὺς. Νομοθετεῖ δὲ τοῖς μαθηταῖς τελείαν ἀκτημοσύνην. Πρῶτον μὲν, οὐ μόνον ἀνυπόπτους, ἀλλὰ καὶ θαυμασίους μᾶλλον αὐτοῦ εἶναι βουλόμενος· οὐδὲν γὰρ οὕτω ποιεῖ θαυμαστοῦς, ὡς βίος ἄσκαυτος καὶ ὀλιγαρκῆς· εἶτα φροντίδος πάσης ἀπαλλάττων τούτους, εὐθυμίας ἐμποδίζειν πολλάκις· ἐπειτα δεῖξαι θέλων τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἐπαρκῶσαν αὐτοῖς εἰς ἅπαντα. Διδὲ καὶ ὑστερον εἶπεν, ὅτι· Ὅτε ἀπέστειλα ἡμῖς ἀπερ βαλαντίου καὶ πήρας, μὴ εἶνος ὑστερήσατε;

[Καὶ (10) μὴν αὐτοῦς ἐπαφέρετο γλωσσόκομον, ἀλλ' οὐχ ὡς φιλοκτήμων, ἀλλ' ὡς οἰκονόμος τῶν ἐρθεβλημένων, ἀποκτώμενος μᾶλλον αὐτὰ πρὸς χρείαν ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν μαθητῶν, καὶ τῶν κινήτων.]

Μὴ πήραν — ῥάβδον. Ἐπὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν καθήγγελλον, ἔδει πάντως αὐτοῦς, ὡς ἀγγέλους ἐξ οὐρανοῦ κατείνοντας, οὕτω βαδίζειν κούφους καὶ εὐσταθεῖς, πάσης μὲν ὀλιγκῆς φροντίδος ἐλευθέρους, εἰς μόνην δὲ βλέποντας τὴν ἐγγχειρισθείσαν αὐτοῖς διακονίαν. Πήραν δὲ λέγει τὸ (11) μαρσίπιον, ᾧ ἐπέχρητο κατὰ τὴν ὁδὸν, ἐρθεβλλόντες ἄρτον.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πῶς Ματθαῖος μὲν καὶ Λουκᾶς φασὶ, κλεισθῆναι τούτους, μήτε ὑποδήματα μηδὲ ῥάβδον εἶχειν· ὁ δὲ Μάρκος λέγει, συγχωρηθῆναι ταῦτα (12) μόνῃ αὐτοῖς. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ὅτι πρῶτον μὲν οὕτω προσέταξεν, ὡς Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς εἶπον· ὑστερον δὲ παρεχώρησεν αὐτοῖς ὑποδεῖσθαι μόνον σανδάλια καὶ κατέχειν ῥάβδον, εἰς φυλακὴν τε τῶν ποδῶν, καὶ ὑποστηρικτὸν τοῦ σώ-

(10) In margine habent inclusæ A B. Scholium autem, quod in versione Latina præcedit, neuter agnoscit.

(11) Ita codex uterque. Scribitur etiam μαρσίπιον.

(12) μόνῃ, abest A.

ματος, συγκαταβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν, διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἔδοπορίας τλαιπωρίαν, ὡς ὁ Μάρκος ἔγραψεν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Μὴ κτήσησθε, Μὴ ἀρτετε* εἶπεν ὁ Λουκᾶς. Ἴνα δὲ μὴ εἰπωσι· Ἰδὲ οὖν τραχησόμεθα, μηδὲν ἀφροντες, φησὶν·

Ἄξιος — ἐστίν. Οὐ χρεῖα, φησὶν, ὑμῖν ἐφοδίων. (13) Ἄξιοι γὰρ ἐστε πρέφασθαι παρὰ τῶν ὠφελουμένων ὑφ' ὑμῶν, παρ' οἷς ἐργάζεσθε, παρ' οἷς κοπιᾶτε. Τοῦτο γὰρ οὐ δῶρον, ἀλλὰ μισθός ἐστι τῆς ἐργασίας ὑμῶν, καὶ ἀναγκαῖον, ὡς ὀφειλόμενον.

Εἰς ἣν δ' ἄν — ἐξέλθητε. Ἴνα μὴ νομισῶσιν, ὅτι τὰς πάντων τῶν ὠφελουμένων οὐρας αὐτοῖς ἐνέφριε, κελεύει, παρ' ἐκάστη πόλει καὶ κώμῃ ζητεῖν εἰς τὸν ἀξιὸν τῆς (14) ὑποδοχῆς αὐτῶν, ἤγουν τὸν ἐσμνότερον, τὸν θεοσεβέστερον, καὶ παρ' αὐτῷ μένειν, ἕως ἂν ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς πόλεως, ὥστε μὴ, εἰκίαν ἐξ οἰκίας ἀμείβοντας, λυπεῖν τὸν ὑποδεξάμενον, καὶ γαστριμαργίας δόξαν λαμβάνειν.

Εἰσερχόμενοι — αὐτήν. Ἀσπάσασθε, ἀντὶ τοῦ, Ἐπεύχεσθε εἰρήνην (15) αὐτῇ. Ταῦτα γὰρ ὕστερον καὶ τοῖς ἑβδομήκοντα μαθηταῖς ἐντειλάμενος εἶπεν, ὅτι *Εἰς ἣν δ' ἄν οἰκίαν εἰσερχήσθε, πρῶτον λέγετε· Εἰρήνη τῷ οἴκῳ* (16) τοῦτῳ.

Καὶ — ἐπιστραφήτω. Διότι πολλάκις ὁ ὑποδεξόμενος, ὄνομα μὲν εἶχεν ἀξίου, βίον δὲ ἀνάξιον, φησὶν, ὅτι· Ἐὰν μὲν ἦ ἡ οἰκία (17) αὕτη ἀξία, ἐλθέτω ἐπ' αὐτήν ἢ δοθεῖσα παρ' ὑμῶν εἰρήνη, τοῦτέστιν, ἐνεργησάτω εἰς αὐτήν, καὶ ἔστω εἰρήνης ἀπολαβούσα καὶ γαλήνης· ἐὰν δὲ μὴ ἦ ἀξία, ἡ εἰρήνη ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς· ἀναστρέφεται, ἤγουν, μηδὲν ἐνεργησάτω, ἀλλὰ ταύτην μεθ' ἐαυτῶν λαβόντες ἐξέλθετε.

Σκόπει δὲ, πῶς οὐκ ἔδωκεν αὐτοῖς πρόβλημα ἀξίου καὶ ἀναξίου, ἵνα τῷ ἀναγκαιοτάτῳ λειπόμενοι ταπεινοφρονῶσιν, ὡς ἀτελεῖς. Χρὴ δὲ θαυμάζειν, πῶς πάντων γυμνώσας αὐτοὺς, τὰ πάντων αὐτοῖς ἀνῆκε. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἠδέως ἐξενδοχῆσε τοὺς οὕτως ἀκχεοὺς καὶ ἀμερμύους, λάμποντας (18) οὐ μόνον ἀπὸ τῶν λόγων καὶ τῶν θαυμάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτων, ἀπὸ τοῦ βίου;

Καὶ — ὑμῶν. Ὁ δὲ Μάρκος φησὶν· *Ἐκτινάξατε τὸν χοῦν τὸν ὑποκάτω τῶν ποδῶν ὑμῶν, εἰς μαρτύριον ἀρτοῖς*, ἤγουν, εἰς ἔλεγχον αὐτῶν. Ἐδῆλου γὰρ ὁ ἐκτιναγμὸς οὕτως, ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν ἐκείθεν ἔλαβον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐκείθεν κονιορτὸν ἐκτινάσσουσαν ἀπὸ τῶν ποδῶν αὐτῶν, ὡς καὶ αὐτὸν δι' αὐτοὺς ἀνάσιν.

¹³ Luc. ix, 3. ¹⁴ Luc. x, 5. ¹⁵ Marc. vi, 11.

Varim lectiones et notæ.

(13) ἐφοδίου. A.

(14) ἀποδοχῆς. A.

(15) εἰρήνην ἐπ' αὐτήν. A.

(16) Intelligitur ergo, unde in nonnullos codices h. l. venerit : Λέγοντες· Εἰρήνη τῷ οἴκῳ τοῦτῳ.

(17) αὕτη non habet in textu. Nec Chrysostomus

PATRCL. GR. CXXIX.

A todiam et sustentamentum corporis, demittens se ad imbecillitatem eorum, propter laborem qui ab itinere provenit. Lucas vero pro eo quod est : *Nolite possidere, habet : Nolite portare* ¹³, sicut etiam refert Marcus. Ne autem dicant, Unde alemur, si nihil tulerimus, ideo dicit :

Vers. 10. *Dignus — est.* Nullo, inquit, vobis opus est viatico ; digni enim estis, qui alimini ab his qui a vobis juvantur, apud quos operamini, apud quos laboratis. Nam hoc non donum, sed merces est operis vestri, ac necessarium tanquam debitum.

Vers. 11. *In quacunque — exeatis.* Ne putent, quod omnium qui ab eis juvantur januas ingredi debeant, jubet ut in quacunque civitate et vico, quærant unum dignum, qui eos suscipiat, videlicet honestum Dei cultorem, et apud eum maneat, donec e civitate exeant : ne domum in domum permutantes, et eum qui se suscepserat contristent, et gastrimargiæ suspicionem incurrant.

Vers. 12. *Ingredientes — illam.* Salute, hoc est, pacem illi precamini. Hæc enim postmodum septuaginta discipulis præcipiens, dixit : *In quacunque domum intraveritis, primum dicite : Pax huic domui* ¹⁴.

Vers. 13. *Et — convertatur.* Quia is qui suscipit, sæpius digni nomen habet, vitam autem indignam, ideo dicit : Si quidem fuerit domus digna, veniat super illam pax quæ a vobis datur, id est, operetur in illam, fruaturque pace et tranquillitate ; si vero fuerit indigna, pax vestra ad vos convertatur, sive nihil operetur : sed hac vobiscum sumpta, exite.

Vide quod non dederit eis præcognitionem digni et indigni : ut re maxime necessaria destituti, sese deprimant tanquam imperfecti. Admirandum est autem quomodo, postquam omnibus eos nudavit, rursus illis omnia submisserit. Quis enim læta fronte non suscipiat hospitium quibuslibet obviis contentos, ac sollicitudine carentes, fulgentes, non verbo tantum et miraculis, verum etiam quod magis est, bona vita ?

Vers. 14. *Et — vestrorum.* Marcus dixit : *Excutite pulverem, qui est sub pedibus vestris, in testimonium illis* ¹⁵, sive ad redargutionem illorum. Manifestabant enim per talem excussionem, quod non solum nihil inde acceperint, sed etiam pulverem, qui inde adhæsisset, a pedibus suis excuterent, tanquam propter illos impium.

agnoscit tom. VII, pag. 371 fin. Alii tamen apud Wetst. inserunt ἐκείνη. Est ergo explicationis, ut mox doctæsa

(18) Correvi λάμποντας, pro λαμβάνοντας. Hentenus, *fulgentes*.

Vers. 15. Amen — illi. Per civitatem etiam vicum significavit. Sodoma autem et Gomorrha civitates olim magnæ ac populosæ erant : quæ propter nimiam libidinem inhabitantium maxima calamitate redactæ sunt in pulveres, igne cœlitus conflagrante; et horum supplicium a Deo illis immissum, quovis alio formidabilius videbatur ac si terra illa ad hoc usque tempus inflammata videatur, suamque prædicet calamitatem.

Hic vero dicit Christus gravius eos puniendos, qui non exceperint, nec audierint verba apostolorum. Sodoma enim et Gomorrha neque miracula viderant, sicut isti innumera : neque ad terram illorum discipuli a Salvatore missi fuerant. Cum autem dixit : *Tolerabilius erit terræ Sodomorum et Gomorrhorum in die iudicii*, significavit etiam in futuro sæculo Sodomitas et Gomorrhitas esse puniendos : et hinc manifestum est quædam peccata et hic et ibi esse punienda

Timeamus ergo et nos huiusmodi minas, scientes quod omnis qui non servat, neque facit quæ docuerunt apostoli, manifestum est quod neque suscipit eos, neque illorum audit sermones. Quare autem uno non suscipiente, universa civitas punienda est? Quia cæteri quoque videntes non prohibuerunt illum. Qui autem non suscipiebant apostolos, publice eos expellebant.

Vers. 16. *Eccæ — luporum.* Postquam illis audaciam iniecit per ea quæ denunciaverat, et duos ac adamantinos reddidit : prædicat etiam nunc quæ illis ventura sunt, non solum quæ paulo post, verum etiam quæ longo post tempore. Primum quidem ut vim præscientiæ ipsius cognoscant; deinde vero ne patientes, suspicentur sese hæc pati, ob ejus qui illos misit imbecillitatem; tertio ut audito primum, quod mala passuri sint, facillius postmodum ferant. *Eccæ*, inquit, *ego mitto vos, tanquam oves in medio luporum.* Ego qui omnia possum, mitto vos, ut mordeamini ac dilaniemini; neque ulciscamini, aut manus repugnantes objiciatis. Quamobrem? Quia magis ita vincetis, et lupos in oves transmutabitis. Quomodo? Mea virtute, quæ omnia vincit, vestraque mansuetudine, quæ ut plurimum ferocitatem ac truculentiam infidelium submittit. Neque enim ferocitas per ferocitatem, sed per mansuetudinem submitti solet. Nam oportet eum qui medetur insanis, patienter illorum ferre injurias, solam præ oculis habendo liberationem ab insania. Et nos ergo nisi ovium mansuetudinem adversus ferocitatem illorum, qui nos lædunt, proposuerimus, nequaquam pastoris nostri auxilium habituri sumus. Siquidem ovium, non luporum, pastor est.

Ἀμην — ἐκαίην. Διὰ τῆς πόλεως, καὶ τὴν κώμην ἐδήλωσε. Τὰ δὲ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορρα, πάλαι πόλεις οὐσαι μεγάλαι καὶ πολυανθρωπόταται, διὰ τὴν ἀσεβίαν αὐτῶν πανωλεθρίῳ κατεπεφρώθησαν, οὐρανόνθεν (19) κατενεχθέντι πυρὶ. Καὶ τούτων ἡ θεήλατος αὐτῆ κόλασις φοβερωτέρα πάσης ἐδόκει πᾶσιν, ἅτε καὶ τῆς γῆς ἐκαίνης ἄχρι καὶ νῦν ἐμπερησμένης φαينوμένης, καὶ κηρυττούσης τὴν οἰκίαν συμφορᾶν.

Ἄλλὰ νῦν ὁ Χριστὸς βαρύτερον κολασθῆσεσθαι λέγει τοὺς μὴ δεχομένους, μηδ' ἀκούοντας τοὺς λόγους τῶν ἀποστόλων, διότι τὰ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορρα, οὕτε θαύματα εἶδον, ὡς οὗτοι μυρία, οὕτε πρὸς τὴν γῆν αὐτῶν μαθηταὶ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἀπεστάλησαν. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ἄνεκτότερον ἐστὶ γῆ Σοδόμων καὶ Γομορρῶν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἐδήλωσεν, ὅτι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι οἱ Σοδομίται καὶ Γομορρίται τιμωρηθήσονται. Κάνταυθεν φανερόν, ὡς τινες ἀμαρτῆται καὶ ἐνταῦθα, καὶ ἐκεῖ κολάζονται.

Φοθηθῶμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τὴν τοιαύτην ἀπειλὴν, εἰδότες, ὅτι πᾶς ὁ μὴ φυλάττων, μηδὲ ποιῶν ἄπερ ἐδίδαξαν οἱ ἀπόστολοι, πρὸς τὸν ἄλλον, ὡς οὐδὲ δέχεται τούτους, οὕτε ἀκούει τοὺς λόγους αὐτῶν. Διὰ τὸ δὲ, ἐνὸς μὴ δεξαμένου, πᾶσα ἡ πόλις κολασθήσεται; Διότι καὶ οἱ λοιποὶ βλέποντες, οὐκ ἐκώλυσαν αὐτόν. Οἱ γὰρ μὴ παραδεχόμενοι τοὺς ἀποστόλους, δημοσίᾳ τούτους ἀπέλαυνον.

Ἴδου — λύκων. Θαρρύνας αὐτούς, δι' ὧν παρηγγεῖλε, καὶ στεβρόους καὶ ἀδαμάντινους ἐργασάμενος, λοιπὸν προλέγει καὶ τὰ συμβησόμενα τοῦτοις, οὐ μόνον τὰ μικρὸν ὕστερον, ἀλλὰ καὶ τὰ μακρὸν ὕστερον. Πρῶτον μὲν, ἵνα μάθωσι τὴν δύναμιν τῆς προγνώσεως αὐτοῦ· δεύτερον δὲ, ἵνα πάσχοντες, μὴ ὑποκαταύωσι, δι' ἀσθένειαν τοῦ πέμψαντος ταῦτα πάσχειν· τρίτον, ἵνα προακηκοότες, ὅτι κακοπαθήσουσι, ῥῶον τότε φέροιεν. Ἴδου, φησὶν, ἐγὼ ἀπαπέλλω ὑμᾶς, ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· ἐγὼ ἔ πάντα δυνάμενος· ὥστε δάκνεσθαι ὑμᾶς καὶ σπαράττεσθαι παρὰ τῶν ἐπιβουλεύοντων, μὴ ἀμύνεσθαι δὲ, μηδ' ἀντιμάχεσθαι ταῖς χερσὶ. Διὰ τὸ; Διότι μᾶλλον οὕτω νικήσετε καὶ μεταβαλεῖτε τοὺς λύκους εἰς πρόβατα. Πῶς; Τῆς ἐμῆς δυνάμεως τὸ πᾶν κατεργασομένης, καὶ τῆς ὑμετέρας δὲ πραότητος χαλώσης, ὡς τὰ πολλὰ, τὸ ἄγριον καὶ φονικὸν τῶν ἀπίστων. Οὐ γὰρ θρασύτητι θρασύτης, ἀλλ' ἐπιεικείᾳ καταστέλλεσθαι εἴωθε. Χρὴ γὰρ τὸν λατρεύοντα μεμνηνόντας μακροθύμως φέρειν τὰς παροινίας αὐτῶν, πρὸς μόνην ὀρώντα τὴν τῆς μανίας ἀκαλλαγίην. Καὶ ἡμεῖς οὖν, ἐὰν μὴ προβάτων ἡμερότητα πρὸς τὴν ἀγριότητα τῶν ἐπιηρεάζοντων ἡμῖν ἐκδειξώμεθα, πάντως οὐχ ἔξομεν τὴν τοῦ ποιμένου ἡμῶν βοήθειαν. Προβάτων γὰρ, οὐ λύκων ἐστὶ ποιμὴν (20).

Varia lectiones et notæ.

(19) Etsi dativi etiam absolute dicuntur, tamen hic malim aut τῷ οὐρανόνθεν, aut κατενεχθέντος πυρός.

(20) Quod hic subiecit schollum Hentenius ex

marginis sui codicis, id .n neutro meorum reperitur. Frustra id etiam in aliis libris quaesivi. Sparsim tamen hæc leguntur apud Chrysost. hom. 33, in Matthæum.

† Tanquam oves in medio luporum, ut videlicet ovium mansuetudinem ostendatis, coram lupis prostrati, nec ovium tantum mansuetudinem habeatis, sed et sedulam sinceritatem, id est, simplicitatem ac innocentiam : ut verberati ac persecutionibus appetiti, non cessetis benefacere verberantibus. Ut autem utrumque fiat secundum virtutem. adsit prudentia serpentum in servando capite, hoc est, fide : et simplicitas columbar, in non sumenda ultione de his qui injuriam irrogant. Nec hoc ad quinque seu decem annos servandum, sed usque ad extremum spiritum : hoc enim significat, quod dicitur : *Qui sustinuerit usque in finem, hic salvus erit* ¹⁰.

Γίνεσθε — περισσεραί. [Καὶ (21) ἐπὶ τῶν ὄψεων Ἀ νῦν, καὶ ἐπὶ τοῦ οἰκονομοῦ τῆς ἀδικίας, φρόνησιν ναῆσαι, τὴν φυλακὴν τοῦ οἰκείου συμφέροντος.]

Βούλεται αὐτοὺς καὶ συνετοὺς εἶναι, πρὸς τὸ μὴ πλήτεσθαι καιρίως, καὶ ἀπονήρους, πρὸς τὸ μὴ μνησικακεῖν. Ἐπεὶ γὰρ φρόνιμός ἐστιν ὁ βίος· διότι τυπτόμενος, τὸ μὲν ἄλλο σῶμα προίεται, μόνην δὲ φυλάσσει τὴν κεφαλὴν, εἰδὼς ἐν ταύτῃ μόνῃ καιρίαν γίνεσθαι τὴν πληγὴν· ἐκέλευσε μιμῆσθαι τὴν φρόνησιν τῶν ὄψεων, ἐν τῷ τὰλλα μὲν, καὶ σώματα, καὶ ψυχὰς, καὶ πάντα προίεσθαι, μόνην δὲ φυλάσσειν τὴν πίστιν, ὡς κεφαλὴν, ἐν ἣ μόνῃ γίνεται καιρία πληγὴ. Καὶ πάλιν, ἐπαίπερ αἱ περισσεραί, ἀφαιρούμεναι τὰ τέκνα, οὐ μνησικακοῦσιν τοῖς ἀφελούσιν, ἀλλὰ καὶ προσέονται τούτους αὐθίς, κἄν πολλάκις ἀπέλωσιν, ἐπιτάττει ζηλοῦν καὶ τὴν τούτων ἀκραϊότητα, τούτέστιν, ἀκακίαν, ἐν τῷ μὴ μνησικακεῖν τοῖς ἀδικούσιν, ἀλλὰ καὶ προσέεσθαι τούτους καὶ φιλεῖν.

Καὶ ὄρα σοφίαν. Οὕτε γὰρ τὴν φρόνησιν μόνην τῶν ὄψεων μιμῆσθαι προσέταξεν, οὕτε τὴν ἀκραϊότητα μόνην τῶν περισσερῶν, ἀλλ' ἐκέρασεν ἀμφοτέρας, διότι μίαν ἀμφοτέρας ποιοῦσιν ἀρετὴν. Οὐδὲν γὰρ ὄφελος τῆς τοιαύτης φρονήσεως, ἐὰν ἀπῆ ἡ ἀκραϊότης.

Ἴμμεῖς δὲ μιμησώμεθα καὶ ἄλλην φρόνησιν τοῦ ὄψεως. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνος, ὅταν γηράσῃ, στενῶ τόπῳ διείρας ἑαυτὸν, ἀποξύεται τὴν λεγομένην, λεθερίδα, (22) φημί δὲ, τὴν ἐπιδερματίδα, (23) καὶ γίνεται σθεναρὸς· οὕτω καὶ αὐτοὶ, γηράσαντες τῇ καλαιότητι τῶν παθῶν, ἐμβάλωμεν ἑαυτοὺς εἰς τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην πολιτείαν, καὶ δι' αὐτῆς ἀποξύσαντες τὸν πεκαλαωμένον χιτῶνα τῆς ψυχῆς, ὑσθενεῖς γενώμεθα.

Νῦν μὲν οὖν εἰς καλὸν παράδειγμα τοὺς ὄφεις καὶ τὰς περισσεράς εἶαθεν· ἀλλαχοῦ δὲ μᾶλλον εἰς κακὸν ἐλήφθησαν. Κακίζονται γὰρ Ἰουδαῖοι, ὡς ὄφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν· καὶ διαβάλλεται Ἐφραῖμ, ὡς περισσερὰ θηρούς, οὐκ ἔχουσα καρδίαν. Εἰώθει γὰρ πολλάκις ἡ Γραφὴ διαφόρους εἰκόνας ἐξ ἐνὸς ζώου παριστῆναι, ὅταν ἐκεῖνο καὶ θαυμαστὰ ἔχη, καὶ πονηρὰ πλεονεκτήματα. Καὶ γὰρ λέων μὲν, καὶ ὁ Χριστὸς, κατὰ τὸ βασιλικὸν καὶ ἀμαχον· Ἀραπεσῶν γὰρ, φησὶν, ἐκοιμήθη, ὡς λέων· λέων δὲ καὶ ὁ δι-

Vers. 16. *Estote — columbae.* † Et hic in serpentibus, et alibi in œconomio iniqua, prudentiam intellige, observantiam eorum quæ cuique sunt utilis.

Vult ipsos et prudentes esse, ne lethaliter vulnerentur, et sine vitio, ne injuriarum meminerint. Nam quia prudens est serpens, ideo cum verberatur, alias quidem corporis partes objicit, solum autem caput servat : sciens in solo eo lethale inferri vulnus. Jussit ergo prudentiam imitari serpentum ut alia quidem et corpora et animas cæteraque objiciant, solam autem fidem servant illasam, in qua sola sit vulnus lethale. Et rursus quia columbae, cum eis pulli auferuntur, malorum non meminerunt adversus eos qui abstulerunt, sed denuo ad eos accedunt, licet sæpius auferant ; jubet horum quoque simplicitatem imitari, hoc est, innocentiam, in non vindicandis injuriis, sed accedendo ad eos qui læserunt, illosque amœndo.

Et vide sapientiam. Siquidem non solam serpentum prudentiam jussit imitari, neque solam columbarum simplicitatem, sed utramque miscuit. Nam ambæ unam simul efficiunt virtutem. Nulla enim ipsius prudentiæ est utilitas, si defuerit innocentia.

Nos vero et aliam serpentis imitemur prudentiam. Nam sicut ille ubi senuerit, per locum angustum transiens, seipsum leberide, hoc est, suo exuvio ac pelle spoliatur, et ita validus efficitur : ita quoque nos, qui vetustate affectuum senuimus, injiciamus nos ipsos in angustum strictumque vivendi modum : et per hunc exuta veteri animæ veste, robusti efficiamur.

Nunc itaque in bonum, serpentes atque columbas, exemplo accepit : alibi vero in malum potius sumpta sunt. Nam reprobaatur Judæi tanquam serpentes et viperarum progenies : et male audit Ephraim, quasi columba demens, quæ non habeat cor ¹¹. Solet enim frequenter Scriptura ab eodem animali differentes ostendere comparationes, quando illud bonas simul et malas habet conditiones. Nam et Christus dicitur leo propter regiam dignitatem et inexpugnabilitatem : *Recumbens,*

¹⁰ Luc. xvi, 3. ¹¹ Osee, vii, 11.

Variae lectiones et notæ.

(21) Codex uterque inclusa habet in margine.
(22) δερματίδα. A.

(23) Utrumque vocabulum, λεθερίς, et ἐπιδερματίς habet F. C. G. in Glossis, p. 34.

inquit, *dormivit ut leo, quis suscitabit eum* ¹⁸? **A** καίος, κατὰ τὸ εὐπαρήσιαστον. Δίκαιος γὰρ, φησιν, ὡς λέων πέποιθε· λέων δὲ καὶ ὁ διάβολος, κατὰ τὸ ἀνήμερον καὶ αἰμοδόρον· Ὡς λέων γὰρ, φησὶ, περιπατεῖ, ζητῶν τίνα καταπίη.

Vers. 17. Attendite — vos. Prædicit eis futuras tentationes, exacuens ad certamina. Attendite, inquit, ab hominibus, hoc est, observate homines, sive pericula ab illis expectate.

Vers. 18. Et — me. Postquam dixit quæ a Judæis passuri erant, nunc etiam dicit quæ ab aliis gentibus.

Vers. 18. In — gentibus. Ad redargutionem Judæorum et gentium, ne postmodum dicere possint, quod prædicationem non audierint: in tantum enim audient, ut etiam prædicatores innumeris malis afficiant.

Vers. 19. Cum autem — loquamini. Ne dicant: Et quo pacto idiotæ ac illitterati persuadere poterimus rhetoribus ac philosophis? primum hanc eorum solvit dubitationem dicens: *Ne solliciti sitis quomodo aut quid loquamini.*

Vers. 19. Dabitur — loquamini. Dabitur: a me videlicet. Hæc autem iterum dixit eis instante crucis passione, quando de mundi consummatione illum interrogaverunt. Ait enim Lucas, quod tunc etiam subjunxerit: *Ego dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt contradicere aut resistere omnes qui adversantur vobis* ²¹.

Vers. 20. Non — loquentes. Hoc est, qui tunc loquentur.

Vers. 20. Sed — vobis. Sed Spiritus sanctus qui loquitur in vobis.

Vers. 21. Prodet — filium. Illi non credentes, hos prodent fideles.

Vers. 21. Et — eos. Et similiter de his dicendum est. Per hos autem amicissimos etiam alios cognatos et familiares intelligit.

Vers. 22. Et — nomen meum. — Ab omnibus, id est, a pluribus: nam multi ipsos dilexerunt. Est autem et hoc Scripturæ idioma ut omnibus dicat pro pluribus. Cum autem superius addiderit ²²: *Propter me*, nunc addens etiam: *Propter nomen meum*, magnam eis consolationem ac animi alacritatem iniecit, cum persuasum habeant, quod illis adsit et auxilietur, qui propter ipsum patiuntur.

Vers. 22. Qui — saluus erit. Tria innuit præsens verbum. Primum quod non solum eis opus sit ipsius auxilio, sed et propria fortitudine: ut non illius solum, sed et ipsorum bona sint opera. Et quod defatigari non oporteat. Nam quæ utilitas est principii, quod finem non habet? Præterea quod ad finem usque vitæ adeunda sint pericula.

Dignum est autem, ut hos admiremur: quomodo a tanta ac talia emissi pericula, audientes,

Προσέχετε — ὑμᾶς. Προαναφωνεῖ τοῦτοις τοὺς μέλλοντας πειρασμοὺς, παραθήγων εἰς τοὺς ἀγῶνας. **Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων,** ἀντὶ τοῦ, φυλάττεσθε τοὺς ἀνθρώπους, εἴτουν, Προσδοκᾶτε θειὰ ἀπ' αὐτῶν.

Καὶ — ἐμοῦ. Εἰπὼν, ἃ ὑποστήσονται παρὰ τῶν Ἰουδαίων, λοιπὸν λέγει καὶ ἃ παρὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν.

Εἰς — ἔθροισιν. Εἰς ἐλεγχον καὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῶν ἐθνῶν, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ὑστερον, ὅτι οὐκ ἤκουσαν τοῦ κηρύγματος. Τοσοῦτον γὰρ ἀκούσουσιν, ὥστε καὶ τοὺς κήρυκας μυρῖοις κακοῖς ὑποβαλεῖν.

Ὅταν δὲ — λαλήσετε. Ἴνα μὴ λέγωσιν, ὅτι καὶ πῶς, ἰδιῶται καὶ ἀγράμματοι, πείσαι δυνησόμεθα ῥήτορας καὶ φιλοσόφους; προθεραπεύει καὶ ταύτην αὐτῶν τὴν ἀπορίαν λέγων· *Μὴ μεριμνήσητε, πῶς ἤτι λαλήσετε.*

Δοθήσεται — λαλήσετε. Δοθήσεται, παρ' ἐμοῦ δηλαδὴ. Ταῦτα δὲ εἶπεν αὐτοῖς καὶ αὐθις, ἐγγιζόντος τοῦ διὰ σταυροῦ πάθους, ὅτε περὶ τῆς τοῦ κόσμου συντελείας ἠρώτησαν αὐτόν. Φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς, καὶ τηνικαῦτα εἶπεν αὐτόν, ὅτι Ἐγὼ δώσω ὑμῖν **στόμα καὶ σοφίαν ἥ οὐ δυνησονται ἀντειπεῖν, οὐδὲ ἀντιστεῖναι πάντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν.**

Ὁὐ — λαλοῦντες. Οἱ λαλοῦντες τότε.

Ἄλλα — ὑμῖν. Ἄλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν τότε.

Παραδώσει — τέκνον. Οἱ μὴ πιστεύσαντες, τοῖς πιστεύσαντας.

Καὶ — αὐτοῦς. Καὶ οὗτοι ὁμοίως. Διὰ τῶν φιλάτων δὲ τούτων, καὶ τὰς ἄλλας ἐνέφηνε συγγενείας καὶ οἰκειότητας.

Καὶ — δρομὰ μου. Ἰπὸ πάντων, ἀντὶ τοῦ, Ἰπὸ τῶν πλειόνων. Πολλοὶ γὰρ αὐτοὺς ἠγάπησαν. Ἰδιώμα δὲ καὶ τοῦτο γραφικόν, πάντας λέγειν, καὶ τοὺς πλείονας. Ἀνωτέρω δὲ προσθεῖς, ὅτι Ἐνεκεν ἐμοῦ, καὶ νῦν δὲ πάλιν, ὅτι **Διὰ τὸ δρομὰ μου**· πολλὴν παράκλησιν καὶ προθυμίαν αὐτοῖς ἐπέβαλε, πεπεισμένοις, ὅτι συμπαρέσται καὶ ἀντιλήψεται τῶν πασχόντων δι' αὐτόν.

Ὁ — σωθήσεται. Τρία τὸ παρὸν ἐμφαίνει ῥητόν· ὅτι οὐ μόνον χρεῖα τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῶν καρτερίας, ἵνα μὴ αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν γίνοντο τὰ κατορθώματα· καὶ ὅτι οὐ χρὴ ἀποκλίνεσθαι· τί γὰρ ὄφελος ἀρχῆς, οὐκ ἐχούσης τέλος; καὶ ὅτι μέχρι τέλους ζωῆς αὐτῶν παραταθήσεται τὰ θειά.

Θαυμάσαι δὲ τούτους ἄξιον, πῶς εἰς τοσοῦτους καὶ τοιούτους κινδύνους ἀποστελλόμενοι, καὶ πᾶσαν μὲν

¹⁸ Gen. XLIX, 9.

¹⁹ Prov. XXVIII, 1.

^{20.20} I Petr. V, 8.

²¹ Luc. 21, 15.

²² Matth. X, 18.

τὴν οἰκουμένην πολεμίαν ἔχειν ἀκούοντες, παρ' ἑλθὼν δὲ πειράζεσθαι τὴν ζωὴν, οὐκ ἐδειλίασαν, οὐδ' ἐζήτησαν ἀπαλλαγὴν τῶν δεινῶν; Ἰπὴκουον γὰρ, ὡς εὐπειθεῖς τῷ διδασκάλῳ, καὶ ἐθάρρουν ὡς πιστοὶ τῇ δυνάμει τοῦ ἀποστέλλοντος. Μεμαθηκότες δὲ καὶ, ἔτι τοσοῦτον ἰσχύσει τὸ κήρυγμα τῆς πίστεως, ὡς διαλύσαι καὶ τὴν ἀδαμαντίνην στοργὴν τῆς φύσεως, καὶ τὰς σχέσεις ἀλλήλαις ἐκπολεμῶσαι, μᾶλλον ἀνθρηθίσθησαν, καὶ νευρωθέντες λοιπὸν ταῖς ἀναμφιδόλοις ἐλπίσι τοῦ κατορθοῦν, ἀπεδύσαντο, δώδεκα μόνοι, πρὸς ἅπασαν τὴν οἰκουμένην, ἥτινι συμπαρατέττετο κατ' αὐτῶν καὶ ὁ διάβολος μετὰ τῶν ἀπειρῶν αὐτοῦ δαιμόνων, καὶ νενικήκασιν, οὐκ ἀνελόντες τοὺς ἐναντίους, ἀλλὰ μεταβύθμισαντες, καὶ δαιμόνων (24) ἴσους λαβόντες, ἀγγέλων ἴσους ἐποίησαν.

Ὅταν δὲ — ἀλλήν. Εἰπὼν τὰ μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ συμβησόμενα, πάλιν ἤγαγε τὸν λόγον ἐπὶ τὰ πρὸ τοῦ σταυροῦ. Κελεύει δὲ φεύγειν, οὐχ ὡς δειλοῦς, ἀλλ' ὡς διωκόμενός. Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριος ἐρμηνεύων τοῦτο φησιν, ὅτι φειδοὶ τῶν διωκόντων καὶ τῶν ἀσθενεσετέρων· καὶ οὐδὲ μακρὰν φεύγειν, ἀλλ' ἀπὸ ταύτης τῆς πόλεως εἰς ἐκείνην, ἵνα μηδεμίαν παραλείψωσιν, εἰς ἣν οὐκ (25) ἀφίξονται.

Ἄμην — τοῦ ἀνθρώπου. Ἔως ἂν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς. Τοῦτο δὲ πρὸς ψυχαγωγίαν καὶ ἀνάψυξιν αὐτῶν εἶπε, βεβαιῶν, ὅτι θάτερον τούτους καταλάβῃ, πρὸ τοῦ περιελθεῖν αὐτοὺς πάσας τὰς πόλεις τῶν Ἰουδαίων, ἤγουν, πρὸ τοῦ διελθεῖν ἑλθὼν τὴν Παλαιστίνην. Ἦρκει γὰρ, καὶ μόνον ἐπιφανεῖς αὐτοῖς ἀντιπάτης παρακλήσεως, οὕτως ἐλαυνομένοις, ὃ δὴ τότε καὶ πεποίηκεν, ὡς ὑπέσχετο. Ἐπεὶ δὲ καὶ βλασφημεῖσθαι παρὰ τῶν διωκόντων ἐμελλον, καὶ διὰ τοῦτο ἔακνεσθαι, παρκαυθεῖται καὶ τοῦτο τὸ μέρος, ἀπὸ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος, εἰπὼν·

Ὁὐκ — τὸν κύριον αὐτοῦ. Ἀπόφασιν μὲν λέγει κοινήν καὶ πᾶσι γινώριμον, προσαρμόζει δὲ ταύτῃ τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἵνα μηδεὶς ἀντιλέγειν ἔχοι. Οὐκ ἔστιν ὄντως, οὔτε μαθητῆς κρείττων τοῦ οικείου διδασκάλου, οὔτε δούλος κρείττων τοῦ κυρίου αὐτοῦ, ἕως ἂν ὁ μὲν εἴῃ μαθητῆς, ὃ δὲ δούλος. Ὑφεςις (26) γὰρ ἔστι καὶ τὸ διδάσκεισθαι καὶ τὸ δουλεύειν, καὶ κατ' αὐτὸ τοῦτο πάντως (27) ὑποβεβήκασιν. Λοιπὸν οὖν οὐδ' ὑμεῖς ἔστε ὑπὲρ ἐμὲ, τὸν διδάσκαλον ὑμῶν καὶ Κύριον.

Ἄρκετον — ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ. Ἄρκει τοῖς μαθηταῖς ὑμῖν εἰς παραμυθίαν, ἵνα γένησθε βλασφημούμενοι, ὡς ἐγὼ ὁ διδάσκαλος ὑμῶν, καὶ μέγα ὑμῖν τὸ, καὶ ἐν τοῖς κοιούτοις ἐξισωθῆναι μοι.

Καὶ ὁ δούλος — αὐτοῦ. Ἐλκυστέον καὶ ἐπὶ τὸ ῥητὸν τοῦτο πάλιν τὸ, ἄρκετον, ἵνα γένηται.

Εἰ — οικειαικὸς αὐτοῦ. Βελεγεβούλ ὠνόμαζον,

A quod universum orbem inimicum habent, totaque vita sua tentarentur : non detrectarunt periculum, neque liberationem a malis poposcerunt. Parebant enim tanquam morigeri magistro : et confidebant, utpote fideles, de potentia emittentis. Cum autem didicissent, quod tantam haberet fidei prædicatio fortitudinem, ut adamantinum quoque naturæ amorem dissolveret, variis affectibus se mutuo vincuntibus, magis incitati sunt, additisque viribus, indubitata spe deinceps egregia opera exhibendi, soli duodecim aggressi sunt orbem universum : cum quo adversus illos se diabolus opposuit, junctis secum innumeris dæmoniis. Illi vero obtinuerunt victoriam, non interficientes adversarios, sed sibi connumerantes : et quos dæmonibus æquales acceperunt, angelis similes reddiderunt.

Vers. 23. *Cum autem — aliam.* Postquam dixit quæ post ascensionem suam erant eventura, sermonem ad ea reduxit, quæ ante crucem futuræ erant. Jubet autem fugere, non tanquam timidos, sed tanquam eos qui expelluntur. Verum sicut Gregorius Theologus interpretatur, jubet ut misereantur persequentium et imbecilliorum, nec longe fugiant, sed ab hac civitate in illam, ne ullam prætereant, ad quam non perveniant.

Vers. 23. *Amen — hominis.* — Priusquam veniat ad vos. Hoc autem ad solatium et refrigerium eorum dixit, confirmans, quod citius eos esset sibi adjuncturus, quam ipsi omnes Judæorum civitates circumirent, sive antequam ad universam Palæstinam accederent. Sufficiebat enim pro omni consolatione, ut illis adeo exagitatis appareret : quod sane tunc etiam fecit, sicut promisit. Quia autem futurum erat ut ab his qui se persequerentur, calumniam sustinerent, et ideo moleste ferrent : super hoc etiam consolationem affert, partim a proprio exemplo, et ab his quæ sibi ipsi accelebant, dicens :

Vers. 24. *Non — dominum suum.* Communem profert sententiam, quæque omnibus nota est : et huic adaptat, quæ circa se accidant, ut nullus possit contradicere. Vere enim ita est, quod neque discipulus suo magistro præstantior est, neque servus suo domino : dum ille discipulus fuerit, et iste servus. Nam subjectio quædam est doceri ac servire, et secundum hoc ipsum omnino subjecti sunt. Itaque neque vos supra me estis, cum sim magister ac Dominus vester.

Vers. 25. *Sufficit — magister sumus.* Satis est vobis discipulis ad consolationem, ut contumelia afficiamini, sicut et ego, qui sum Magister vester : idque magnum est, ut etiam in talibus mihi similes sitis.

Vers. 25. *Et servus — sumus.* Rursum etiam huc trahendum est, quod dixit : *Sufficit ut fiat.*

Vers. 25. *Si — domesticos ejus ?* Beelzebub nomi-

Variæ lectiones et notæ.

(24) Bis ergo ἴσους cum genitivo.

(25) Malim ἀφίξονται.

(26) I. e. ἐλάττωσις.

(27) ὑποβεβήκασιν. B.

nabant principem dæmoniorum. Et licet manifeste scriptum non sit vocatum esse Christum Beelzebub a Judæis, verisimile tamen est, et hoc convicium adversus illum jactatum esse. Vel etiam alio modo vocatum esse dicit Beelzebub, quia amicum illius vocabant eum, dicentes: *Hic non ejicit dæmonia nisi per Beelzebub principem dæmoniorum*²², ut in processu inveniemus. Atqui multa quoque alia convicia jactabant in eum: verum hoc solum apposuit tanquam omnium pessimum.

Vers. 26. *Ne — itos*. Conviciantes videlicet ac mordentes (yy).

Vers. 26. *Nihil — sciatur*. Universalis quidem sermo videtur; est tamen et proprius, de virtute enim apostolorum loquitur, quod hanc impossibile sit abscondi, quanquam enim nunc abscondita sit, et ideo vos objurant: suo tamen tempore detegetur. Etai ergo nunc ab omnibus arguamini, ne timueritis tamen eos qui rodarguant, sed illos potius expectate, qui in posterum sunt laudaturi; neque præsentia contristant, sed futura potius ad confidendum adducant.

Vers. 27. *Quæ — tectis*. Postquam hos tristitia liberavit, quæ propter convicia causatur, nunc de prædicatione disserit. Atqui neque tenebræ erant quando hæc dicebat, neque in aurem eis loquebatur. Sed quia privatim hæc et non publice dicebat, ex solis eis, non omnibus, ideo ait: Quod dico vobis privatim, dicite publice: et quod soli audistis, prædicare omnibus. In tenebris ergo nominavit, quod privatim dicebatur. In aurem vero, quod solis. Et rursus: In luce, quod publice, in tectis autem, quod omnibus.

Vers. 28. *Et — gehenna*. Cum prius de aliis periculis disserteret, subincidit et sermo de interfectione ipsorum; hanc ergo etiam prædicit, jubetque eam parvipendi: *Ne timueritis*, inquit, *ab his qui occidunt corpus*, hoc est, Ne timueritis occidentes corpus, neque propterea prædicationem relinquatis: sed eum timeate qui vos ad hujusmodi ministerium emisit, et facite quod jussum est. Si quidem illi, etsi corpus occidant, nequaquam tamen animam superabunt: hic autem et animam et corpus potest perdere in gehenna, hoc est, punire. Timorem igitur hominum, Dei timore repellite, minorem videlicet majore. Aliunde quoque hos de interfectionis metu consolatur: et vide quid dicat.

Vers. 29. *Nonne — patre vestro*. Ἀσάριον genus oboli, diminutivum est ab asse, cujus tamen villositas proverbio celebris est. Dicit ergo nunc Christus

τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων. Εἰ δὲ καὶ φανερώς οὐ γέγραπται, κληθῆναι Βεελζεβούλ τὸν Χριστὸν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' εἰκόξ, καὶ τοῦτο βλασφημηθῆναι κατ' αὐτοῦ, ἢ καὶ ἐτέρως κληθῆναι τοῦτο λέγει, διότι φίλον αὐτοῦ τοῦτον ἐκάλουν, λέγοντες, ὅτι Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν τῷ Βεελζεβούλ, ἀρχοντι τῶν δαιμονίων, ὡς προϊόντες εὐσησομεν. Καὶ μὴν (28) πολλὰ καὶ ἄλλα κατεβλασφήμησαν αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ὑβὸν τέθεικε νῦν, ὡς χεῖρον τῶν ἄλλων.

Μὴ — αὐτοῦς. Λοιδοροῦντας καὶ διακωμωδοῦντας.

Οὐδὲν — γνωσθήσεται. Δοκεῖ μὲν καθολικῶς ὁ λόγος, ἔστι δὲ ἰδικός. Περὶ τῆς ἀρετῆς γὰρ λέγει τῶν ἀποστόλων, ὅτι ἀδύνατον κρυθῆναι ταύτην. Εἰ γὰρ καὶ νῦν κεκάλυπται, καὶ διὰ τοῦτο λοιδοροῦσιν ὑμᾶς, ἀλλ' ἀποκαλυφθήσεται τῷ χρόνῳ, καὶ λοιπὸν εἰμηθήσεσθε παρὰ πάντων. Μὴ οὖν φοβηθῆτε τοὺς νῦν κωμωδοῦντας, ἀλλὰ προσδοκᾶτε τοὺς ὕστερον ἐγκωμιάσοντας, μηδὲ τὰ παρόντα λυπεῖτω μᾶλλον, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα πειθῆτω θαρραλεῖν.

Ὁ — δωματίων. Ἀπαλλάξας αὐτοῦς καὶ τῆς ἐπιτολῆς ὀνειδέσι λύπης, περὶ τοῦ κηρύγματος διαλέγεται. Καὶ μὴν οὕτε σκότος ἦν, ὅτε ταῦτα ἐλέγετο, οὕτε εἰς τὸ οὐς αὐτοῖς ἔλεγε· ἀλλ' ἐπειδὴ περ ἰδίᾳ καὶ οὐ δημοσίᾳ ταῦτα εἶπε, καὶ μόνοις, καὶ οὐ πᾶσι, φησὶν (29), ὅτι Ὁ λέγω ὑμῖν ἰδίᾳ, εἶπατε δημοσίᾳ, καὶ ὁ ἠκούσατε μόνοι, κηρύξτε πᾶσιν· ἐν σκοτίᾳ μὲν ὀνομάσας, τὸ κατ' ἰδίαν· εἰς τὸ οὐς δὲ, τὸ μόνως. Καὶ αὐθὶς Ἐν φωτὶ μὲν, τὸ δημοσίᾳ· ἐπὶ τῶν δωματίων δὲ, τὸ πᾶσι.

Καὶ — γέννη. Περὶ τῶν ἄλλων δεινῶν προδιαλαβῶν, ὑποκατέθη καὶ εἰς τὸν περὶ τῆς ἀναίρεσιως αὐτῶν λόγον, καὶ προλέγει καὶ ταύτην, καὶ κελεύει καταφρονεῖν αὐτῆς. Μὴ φοβησθε, λέγων, ἀπὸ τῶν ἀποκτείνοντων τὸ σῶμα, τουτέστι, Μὴ φοβησθε τοὺς ἀποκτείνοντας τὸ σῶμα, μηδὲ διὰ τοῦτο καταλιπῆτε τὸ κηρύσσειν, ἀλλὰ φοβήθητε τὸν ἀποστελλαντα ὑμᾶς εἰς τὴν τοιαύτην διακονίαν, καὶ ποιεῖτε τὸ κελευσθέν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, εἰ καὶ τὸ σῶμα ἀποκτείνωσιν, ἀλλ' οὖν οὐ περιγενήσονται καὶ τῆς ψυχῆς· οὗτος δὲ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα δύναται ἀπολέσαι ἐν γέννη, ὅ ἐστι, κολάσαι. Φόβον οὖν ἀπάσασθε φόβῳ, τὸν τῶν ἀνθρώπων τῷ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν ἡττονα τῷ μείζονι. Καὶ ἐτέρωθεν δὲ παραμυθίζεται (30) τοῦτοις τὴν δειλίαν τῆς ἀναίρεσιως. Καὶ δρᾶ τί φησιν.

Οὐχὶ — οὐρανοῖς (31). Τὸ μὲν ἀσάριον, εἶδος ὀβολοῦ ἐστὶ. Λέγει δὲ νῦν ὁ Χριστὸς κατ' ἐρώτησιν, ὅτι οὐχὶ τοσοῦτόν εἰσιν εὐτελέστατα τὰ στρουβία,

Variæ lectiones et notæ

²² Matth. xiv, 24.

(28) καὶ ἄλλα πολλὰ. A.

(29) γὰρ addit A.

(30) Ita quoque Cinnamus, p. 78, Ἄνδρας τῶν ἐπὶ δόξης παραμυθησομένων Κορβάνων τὴν συμφορὰν ἱστολλε.

(yy) *Mordentes*. Ac si legerit, δάκνοντα. Mox simplex κωμωδοῦντας legitur.

(31) Hentenius ergo, cujus interpretatio disseniit, non videtur reperisse post πατὴρς ὑμῶν vocabula τοῦ ἐν οὐρανοῖς, quæ uterque mens habet. Sic etiam vers. 27, pro ὁ λέγω, videtur legisse & λέγω.

ὡς πωλεῖσθαι δύο τοῦ ἀσσαρίου, καὶ ὁμοίως, οὐδὲ ἐν A interrogando: Nonne tantæ vilissimæ sunt passer- culi, ut duo vendantur assario, hoc est, minimo obolo? et tamen neque unus ex his capitur laqueo absque Deo, non tanquam cooperante, sed tanquam permitte.

Ἐμῶν δὲ — εἰσίν. Ὑμεῖς δὲ τοσοῦτον ἴσως τί- μοι, ὥστε καὶ πάσας ἑμῶν τὰς τρίχας ἠριθμημένας εἶναι παρὰ Θεοῦ. Ἀγνοοῖ δὲ ἡ ἀπαριθμησις τῶν τρι- χῶν, τὴν ἀκριβῆ γνώσιν, ὅτι λίαν γινώσκασθε αὐτῶ, καὶ λεπτομερῶς οἶδε πάντα τὰ καθ' ἑμᾶς διὰ τὴν ἀγαν ἑμῶν οικειώσιν. Καὶ εἰ τῶν εὐτελεστατέρων στρουθίων οὐδὲν θηρεύεται χωρὶς αὐτοῦ, καθὼς εἴ- ρηται, πολλῶ μᾶλλον ἑμεῖς οἱ τίμοι οὐκ ἀνααιρεθί- σασθε, μὴ παραχωροῦντος αὐτοῦ. Καὶ λοιπὸν οὐ χρὴ δεδοικέναι.

Μὴ — οὐδ' ἑμῶν. Πολλάκις ἐγκελεύεται τὴν θφ- βίαν αὐτοῖς, διὰ τὰ μεγέθη τῶν μελλόντων πειρα- σμῶν.

Πᾶς — ἐν οὐρανοῖς. Ὁμολογίαν, τὴν μαρτυρίαν λέγει, παραθήγων αὐτοῖς εἰς τὸ μαρτύριον. Φησὶ γὰρ, ὅτι Πᾶς ἕστις μαρτυρήσει μοι θεότητα ἐν- ὤπιον τῶν ἀνθρώπων, μαρτυρήσω αὐτῶ κατὰ πίστιν ἐκώπιον τοῦ Πατρὸς μου, τουτέστιν, Ὅς ἀνακηρύ- ξει με Θεὸν, ἀνακηρύξω αὐτὸν κατὰ πίστιν. Ὅστις δ' ἂν ἀπόσῃται με, ἀπώσεται κατὰ αὐτόν. Τὸ γοῦν Ἐγὼ ἐμοί, ἀντὶ τοῦ, Ἐμοί. Καὶ τὸ, Ἐν αὐτῶ, ἀντὶ τοῦ, Αὐτῶ. Ὁ δὲ Χρυσόστομος (32) φησιν, ὅτι οὐκ εἶπεν, Ὅστις ὁμολογήσει ἐμοί, ἀλλ' Ἐν ἐμοί, τουτέ- στιν, ὅτι ἐμοῦ βοηθούμενος. Ὅθεν ἀκολουθεῖ νοῦ- C μεν καὶ τό· Ὁμολογήσω κατὰ ἐν αὐτῶ, ἀντὶ τοῦ, Ἐγὼ τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτοῦ κινούμενος. Ἐπει δὲ παραχρῆς καὶ φόβου μεστὸν ἐμελλε γίνεσθαι τὸ κή- ρυγμα, προδιαλαμβάνει καὶ περὶ τούτου, λέγων. Quia autem futurum erat ut turbatione ac cæde im- pleretur prædicatio, de hoc quoque tractat di- cens:

Μὴ νομίσητε — μάχαιραν. [Τοῦ (33) Θεολόγου· Τί δὲ ἡ μάχαιρα; Ἡ τομὴ τοῦ λόγου, ἡ διαιρούσα τὸ χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείττονος, καὶ διχοτομοῦσα τὸν πιστὸν καὶ τὸν ἀπιστὸν, καὶ ἐπαγεύουσα τὸν υἱὸν, καὶ τὴν θυγατέρα, καὶ τὴν νύμφην τῶ πατρὶ, καὶ τῇ μητρὶ, καὶ τῇ πενθερᾷ, τὰ νέα καὶ πρόσφατα, τοῖς καλαιοῖς καὶ σκιώδεσι.]

Καὶ μὴν ἔλεγον οἱ ἄγγελοι, γεννηθέντος αὐτοῦ· D Δόξα ἐν ὕψιστοις Θεῶ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη. Καὶ οἱ προφήται δὲ τὴν εἰρήνην αὐτοῦ πάσαι προκατήγγει- λαν. Καὶ αὐτοῖς δὲ τοῖς μαθηταῖς προσέταξεν, εἰσερ- χομένους εἰς ἐκάστην οἰκίαν, εἰρήνην ἐπιλέγειν αὐτῇ. Πῶς οὖν φησι νῦν, ὅτι Οὐκ ἤλθοι βαλεῖν εἰρήνην; Διότι ἡ μάχαιρα αὐτὴ ποιεῖν ἐμελλε τὴν εἰρήνην ἐκείνην, περὶ ἧς εἶπον οἱ τε ἄγγελοι, καὶ πρὸ τούτων οἱ προφήται. Μάχαιραν δὲ λέγει, τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην, ὡς διαιροῦσιν τοὺς πιστεύοντας

interrogando: Nonne tantæ vilissimæ sunt passer- culi, ut duo vendantur assario, hoc est, minimo obolo? et tamen neque unus ex his capitur laqueo absque Deo, non tanquam cooperante, sed tanquam permitte.

Vers. 30. Vestri autem — sunt. Vos autem tanti estis, ut omnes quoque capilli vestri numerati sint a Deo. Significat autem capillorum numerus exactam notitiam, quod vaide cogniti sitis ab eo, et ad minutum quoque novit ea, quæ circa vos sunt, propter magnam vobiscum familiaritatem. Quod si ne unus quidem vilissimorum passerulorum laqueo capitur, absque ejus consensu, sicut dictum est, multo magis vos, qui pretiosi estis, non interfici- mini, nisi ipse consenserit. Non oportet ergo for- midare.

Vers. 31. Ne igitur — vos. Ad timoris abjectionem sæpius adhortatur, propter magnitudinem tentationum.

V. 32. Omnis — V. 33. In cælis est. Confessionem vocat testimonium, provocans eos ad sui testimo- nium. Dicit ergo: Omnis qui testimonium tulerit de mea divinitate coram hominibus, et ego testi- monium feram illi coram Patre meo: hoc est, Qui prædicaverit me esse Deum, prædicabo et ego eum esse fidelem. Quisquis autem me repulerit, repellam et ego illum. Quod ergo dicitur: In me, idem est ac si dicat, *Mihi*. Et quod dicitur: In illo, ac si dicat, *Illi*. Chrysostomus vero ait, C quod non dixit: Quisquis confitebitur sive testimo- nium dederit mihi, sed In me sive per me, hoc est, a me adjutus. Unde consequenter etiam intelli- gimus, cum dicitur: Confitebor et ego in illo, per- inde esse ac si dicat: A gratitudine ipsius motus. impleteretur prædicatio, de hoc quoque tractat di-

Vers. 34. Ne putetis — gladium. † Quid per gladium significatur, nisi sectio verbi, dividens pe- jus a meliori, et separans fidelem ab infideli: exci- tans filium et filiam ac nulum adversus patrem et matrem ac socrum: et nova ac recentia adversus antiqua et inveterata.

Atqui nato eo dicebant angeli: *Gloria in altissi- mis Deo, et in terra pax* 34. Et prophætæ pacem ejus annuntiaverant. Ipse quoque discipulis jussit, ut quamlibet domum ingredientes, pacem ei optarent 35. Quomodo ergo nunc dicit: *Non veni missurus pacem, sed gladium?* Quia gladius hic, pacem illam facturus est, de qua dixerunt angeli, et ante illos prophætæ. Gladium autem vocat di- lectionem erga se, utpote fideles ab infidelibus dividentem: cujus inexpugnabili virtute, ipsi

34 Luc. II, 14. 35 Math. X, 12.

Varie lectiones et notæ.

(32) Tom. VII, p. 392 E.

(33) Inclusa in margine habet A. Legitur hic locus in oratione, εἰς τὰ ἐπιφάνια, p. 256.

quoque genere amicissimi, citius a mutua conjunctione sunt divisi, facileque abstracti. Alibi præterea vehementer ejus activitatem demonstrans, dixit: *Ignem veni missurus in terram*²⁵. Siquidem primum abscindere oportebat, quod erat immedicabile: deinde pacificare cætera, et erga seipsum et erga Deum. Propter hoc ergo durius ita locutus est, ut his cognitis postea non turbentur. Adhuc autem sermonem, qui de hoc factus est, explanat, brevi verbo auditum eorum exercens, ne ob rerum difficultatem reclamant.

Vers. 35. *Veni — socrum suam.* † Michææ: *Filius contumeliam faciet patri, et filia consurgit adversus matrem suam, nurus adversus socrum suam, et inimici hominis omnes domestici ejus*²⁷.

Rursus per hos charissimos, cognationem omnem significavit. Propriissime autem dixit, ut hominem sive filium dissidere faciam adversus patrem suum, filiam autem adversus matrem suam. Siquidem chariores sunt: filius quidem patri, filia vero matri, propter naturæ similitudinem. Ad hæc nurum apte dixit adversus socrum suam dividendam esse; magnum enim cum observantia pudorem, reverentiam ac obsequium exhibebant nurus socribus. In nuru autem significavit et generum adversus socrum suum separandum. Superius itaque simplicem fecerat enumerationem dicens: *Prodel frater fratrem in mortem, et pater filium*²⁸; hic vero alio modo enumeravit naturaliori magisque proprio. Quod si dissidere facit hominem adversus eum, qui ipso superior est, multo magis adversus conjugem, quæ ipsi subjecta est: illud enim naturale, hoc autem ascititium est. Proinde hoc quasi manifestum reliquit intelligendum. In sequentibus vero etiam expresse de conjugibus commemorabit, dicens: *Omnis, qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centupla accipiet, et vitam æternæ sortietur hereditatem*²⁹.

Vers. 36. *Et inimici — ejus.* Hoc propheticum est verbum, dictum olim adversus Judæos, quando contra se invicem dissensiones habebant. Christus autem opportune aptavit his quæ dicta sunt, significans quod omnes domestici ejus qui crediturus est, inimici ejus efficiuntur.

Vers. 37. *Qui amat — dignus.* Hic quoque de solis ascendentibus et descendentibus in unoquoque disseruit, tanquam magis propriis et familiaribus. Qui amat, inquit, illos supra me: nam quando illi pii sunt, honestum est illos amare. Semper autem malum est amare illos supra Deum.

²⁵ Luc. xii. 49. ²⁷ Mich. vii. 6. ²⁸ Matth. v. 21. ²⁹ Matth. xix. 29.

Varie lectiones et notæ.

(34) Hæc quæ inclusa sunt, uterque Codex habet in margine. Paulo inferius habebat Heutenius.

Ἀπὸ τῶν μὴ πιστευόντων, ἧς τῆ ἀμέγχου δυνάμει καὶ αὐτὰ τὰ φιλότατα γένη θάττον δισπάσθησαν ἐκ τῆς ἀλλήλων συναφείας, καὶ εὐχερῶς ἀπεβράγησαν. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τὸ σφοδρὸν αὐτῆς καὶ δραστήριον ἐμφαίνων εἶρηκεν, ὅτι *Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν*. Ἔδει γάρ, εἶδει πρῶτον ἀποκοπῆναι τὸ ἀνιάτως ἔχον, εἶτα τὸ λοιπὸν εἰρηνεῦσαι, πρὸς τε ἑαυτὴν, καὶ πρὸς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο τοῖνον οὕτως ἀποτόμως εἶπαν, ἵνα γινώσκοντες ταῦτα, μὴ ταράττωνται. Προσεξωπλοῖ δὲ καὶ ἔτι τὸν περὶ τούτου λόγον, γυμνάζων τὴν ἀκοὴν αὐτῶν τῆ τραχύτητι τῶν ῥημάτων, ἵνα μὴ ἐν τῇ δυσκολίᾳ τῶν πραγμάτων λιγυρίωσιν.

Ἦλθον — τῆς πενθερᾶς αὐτῆς. [(34) Μιχαίου· θυγάτηρ ἐπαναστήσεται ἐπὶ τὴν μητέρα αὐτῆς, νύμφη ἐπὶ τὴν πενθερὰν αὐτῆς· ἔχθροί ἀνδρῶς, πάντες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.]

Ἠλὶν διὰ τῶν φιλότατων τούτων, παντοίην συγγένειαν ἐνέφηνε. Οἰκειότατα δὲ εἶπεν, ἀνθρωπινὸν μὲν, εἶτουν υἱὸν, διελεῖν κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, θυγάτηρα δὲ κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς· φιλοτεροὶ γὰρ υἱὸς μὲν πατρὸς, θυγάτηρ δὲ μητρὸς, δι' ὁμοιότητα φύσεως. Καὶ τὴν νύμφην δὲ αὐθις ἀρμοδίως εἶρηκε διχάσαι κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς. Πολλὴν γὰρ αἰδῶν, καὶ τιμὴν, καὶ θεραπείαν παρεῖχον αἱ νύμφαι ταῖς πενθεραῖς. Διὰ ἔξ τῆς νύμφης, ἐδήλωσε καὶ τὸν νυμφίον κατὰ τοῦ πενθεροῦ διαζυγίον. Ὅπιστω μὲν οὖν ἀπλῆν ἀπαρθμῶσιν ἐποίησατο, εἰπὼν, ὅτι *Παραδώσει ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατήρ τέκνον· ἐνταῦθα δὲ τρόπον ἕτερον ἀπρηριθμήσατο φυσικώτερον τε καὶ σχετικώτερον. Εἰ δὲ τὸν ἀνθρωπινὸν διχάσει κατὰ τοῦ ὑπερκειμένου πατρὸς αὐτοῦ, πολλῶ μᾶλλον κατὰ τῆς ὑποκειμένης αὐτῷ συζύγου. Τοῦ μὲν γὰρ φύσει, τῆς δὲ θέσει τὸ φιλοτρον. Τιμιώτερον δὲ τὸ φύσει τοῦ θέσει. Λοιπὸν οὖν, ὡς δῆλον, ἀφῆκε τοῦτο νοεῖσθαι. Προϊὼν δὲ ῥητῶς καὶ περὶ τῶν συζύγων διέξειτι, λέγων, ὅτι πᾶς ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελφούς, ἢ ἀδελφάς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγρούς, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει.*

Καὶ ἔχθροί — αὐτοῦ. Τοῦτο προφητικὸν ἐστὶ τὸ ῥητὸν λεχθὲν ἄλλαι κατὰ τῶν Ἰουδαίων, ὅτε κατ' ἀλλήλων ἐσχίσθησαν· ὁ δὲ Χριστὸς εὐκαιρῶς τοῦτο τοῖς προκειμένοις προσήρῳσε, δηλῶν, ὅτι πάντες οἱ οἰκεῖοι τοῦ μέλλοντος πιστεύειν ἔχθροί τούτῳ γενήσονται.

Ὁ φιλῶν — ἀξιος. Κἀνταῦθα περὶ μόνων τῶν ἀνιόντων καὶ κατιόντων ἐφ' ἑκάστῳ διέλαβεν, ὡς οἰκιστέρων. Ὁ φιλῶν, φησὶν, αὐτοὺς, ὑπὲρ ἐ-ε. Ὅτε μὲν γὰρ εὐσεβοῦσιν, καλὸν τὸ φιλεῖν αὐτούς· αἰεὶ δὲ κακῶν, τὸ φιλεῖν αὐτούς ὑπὲρ τὸν Θεόν.

Καὶ ὁς — ἀξιός. Σταυρὸν λέγει, τὸν πρὸς τὰ ἄβυσσικὰ θάνατον, διότι θανάσιμον ἦν ὑργιστὸν ὁ σταυρός. Χρὴ γὰρ τὸν ἀκολουθεῖν μέλλοντα τῷ Χριστῷ, νεκρωθῆναι πρὸς τὰς κοσμικὰς ἡδονάς, ὡς ἐκεῖνος. Ἀκολουθεῖ δὲ ὀπίσω αὐτοῦ, πᾶς ὁ βαίνων κατ' ἴχνος τῆς πολιτείας αὐτοῦ.

Ὁ — ἀπολέσει αὐτήν. — Ὁ εὐδῶν, ἀντὶ τοῦ, Ὁ κερδάνας αὐτήν ἐν καιρῷ μαρτυρίου, καὶ μὴ ἀπολέσει; (35) αὐτήν δι' ἀναιρέσεως, οὗτος ἀπολέσει αὐτήν, ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, τουτέστιν, εἰς κόλασιν ἐμβαλεῖ, ὡς προδεδωκυῖαν τὴν πίστιν.

Καὶ ὁ — εὐρήσει αὐτήν. Ὁ δὲ ἀπαρθεὶς αὐτήν δι' ἐμὲ παρὰ τῶν ἀπίστων, οὗτος εὐρήσει μᾶλλον αὐτήν, ἤγουν, κερδανεῖ, σώσει. Ταῦτα δὲ εἶπεν, ἀπάγων μὲν αὐτοὺς τῆς ἀγενοῦς φιλοφυχίας· παραθήγων δὲ ἐπὶ τὸ μαρτύριον. Καὶ ἀλλαχοῦ [ἐν (36) τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ] δὲ πάλιν, ἐτέρως ὁ Χριστὸς τὸ παρὸν μετεχειρίσατο (37) νόημα. Καὶ πολλὰκις ἐπὶ πολλῶν εἰσθε τοῦτο ποιεῖν.

Ὁ — τὸν ἀποστείλατά με. Ταῦτα εἶπεν, ἀνοίγων τοῖς μαθηταῖς τὰς εἰκίας τῶν πιστευόντων. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἀσπασίω; αὐτοὺς ἐξένισε, μέλλων ὑποδέξασθαι δι' αὐτῶν μὲν τὸν Υἱὸν, διὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ, τὸν Πατέρα;

Ὁ — λήψεται. Καὶ ταῦτα διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν εἶρηκε. Καθολικῶς δὲ πρῶτον ἀποφαίνεται περὶ ἀπλῶς προφήτου, καὶ περὶ ἀπλῶς δικαίου· εἴτα ἐπιφέρει περὶ τῶν μαθητῶν. Λέγει δὲ, ὅτι ὁ ξερίζων προφήτην, ἢ ἀπλῶς δικαίον, μὴ κατ' ἐπίδειξιν, ἢ τινὰ τρόπον ἐσχηματισμένον, ἀλλ' εἰς ὄνομα προφήτου, ἢ δικαίου, τουτέστι, δι' αὐτὸ τὸ ὀνομάζεσθαι, καὶ εἶναι αὐτοὺς, τὸν μὲν προφήτην, τὸν δὲ δικαίον, μισθὸν προφήτου λήψεται. Τοῦτο δὲ διπλῶν ἔχει τὴν ἑρμηνείαν. Ἡ ὅτι τῶν ἰσῶν αὐτοῖς; τιμῶν καταξιωθήσεται· μέγα γὰρ καὶ ἡ φιλοξενία, καὶ μᾶλλον ἡ τῶν θεραπόντων τοῦ Θεοῦ. Ἡ ὅτι μισθὸν ὑπὲρ τοῦ προφήτου καὶ ὑπὲρ τοῦ δικαίου λήψεται. Περὶ προφήτου δὲ καὶ περὶ δικαίου εἰπὼν, ἔδειξεν, ὅτι οἱ μαθηταὶ, καὶ προφήται, καὶ δικαιοὶ ἔσονται. Ἴνα δὲ μὴ προσβάληται τις πενίαν, ὅρα μίχρι πόσου συγκαταβαίνει.

Καὶ — τὸν μισθὸν αὐτοῦ. Μικροὺς, τοὺς μαθητὰς εἶπε, διδάσκων αὐτοὺς μετροφρονεῖν· ψυχρὴν δὲ, τὸ ὑδωρ φησὶν· Ὁ Μάρκος; γὰρ Ποτήριον ὕδατος εἶρηκε.

Καὶ ἐγένετο — αὐτῶν. Διατάσεων, ἀντὶ τοῦ, Παραγγέλλων, ἐντελλόμενος. Μετέθη δὲ ἐκεῖθεν, ὥστε διδάσκειν καὶ κηρύττειν ἐν ταῖς πόλεσι τῶν μαθη-

Vers. 38. *Et qui — dignus.* Crucem vocat mortem ad ea quæ mundi sunt: quia mortis instrumentum erat crux. Oportet enim eum qui Christum secuturus est, mortuum esse ad mundanas voluptates, sicut ille. Sequitur autem illum, quisquis per vestigia conversationis ejus incedit.

Vers. 39. *Qui — perdat eam.* Qui invenerit, hoc est, lucratus fuerit tempore martyrii, et non perdidit per mortem, hic perdet eam in futuro sæculo, hoc est, in supplicium injiciet, nempe perditam fide.

Vers. 39. *Et qui — inveniet eam.* Cui ablata fuerit mea causa ab infidelibus, hic potius inveniet illam, sive lucrabitur, id est, servabit. Hæc autem dicebat adducens illos ab ignavo vitæ amore, et ad martyrium provocans: quod etiam tricesimo tertio capite facit. Rursum alibi vario modo Christus mentem impellit: sæpiusque id in multis facere solet.

Vers. 40. *Qui — me misit.* Hæc dixit aperiens discipulis domos fidelium. Quis enim læta fronte illos non excipiet hospitio, per ipsos suscepturus Filium, et per Filium, Patrem?

Vers. 41. *Qui — accipiet.* Etiam hæc propter eandem dixit causam. Generaliter autem primo simpliciter de propheta sentit, ac simpliciter de justo intelligit (22); et deinde de discipulis infert. Dicit enim: Qui prophetam aut justum hospitio excipit, non ad demonstrationem, aut alio quopiam simulato modo, sed ob nomen prophetæ vel justî, id est, propter hoc ipsum quod nominantur et sunt, ille propheta, et hic justus, mercedem prophetæ et justî accipiet. Id autem duplicem habet interpretationem. Vel quod æqualibus cum his honoribus dignus habebitur. Nam magna res est hospitalitas: et præcipue si Dei sint cultores, qui excipiuntur. Aut quod dicendo mercedem prophetæ et justî, ostenderit discipulos et prophetas et justos suos. Ne quis vero paupertatis velamentum obtendat, vide quousque sermonem demittat.

Vers. 42. *Et — mercedem suam.* Pusillos dixit discipulos, docens eos modestiam servare. Ψυχρὴν communiter dicunt aquam frigidam, quanquam simpliciter aquam significare potest. Unde et Marcus 44 Ποτήριον ὕδατος, id est, *Poculum aquæ absolute* dixit.

Cap. XI, vers. 1. *Et factum est. — illorum.* †† Διατάσεων, pro præcipientis, jubens. Progressus est inde ad docendum et prædicandum in civitatibus

44 Marc. ix, 41.

Variæ lectiones et notæ.

(35) ταύτην. A.

(36) Inclusa in margine. B. Eorum loco, post μαρτύριον, Hentenius videtur legisse ὁ καὶ ἐν τῷ —

ποιεῖ.

(37) *Mentem impellere*, alienum est. Imo *tractare sententiam*.

(22) *Sentit — intelligit.* In Græco est solum ἀποφαίνεται, quod reddi potest, *loquitur, sententiam dicit.*

discipulorum, a quibus illi orti erant : sive in civi- A τῶν, ἐξ ὧν ὤρμητο. [Ἡ (38) αὐτῶν, ἦτοι, τῶν
tibus Judæorum] Ἰουδαίων.]

CAP. XX. De discipulis a Joanne missis.

Vers. 2. Cum autem Joannes audisset — exspectamus? Lucas vero dicit ³⁸, quod ipsi renuntiaverunt signa Joanni, et tunc duos quosdam ex illis misit, quod æmulationem sive invidiam manifestat, quam habebant isti adversus Christum. Misit autem illos Joannes interrogans, an ipse esset, quem venturum esse dicebant libri prophetarum, non tanquam ignorans : quo enim pacto dubitaret, qui antea cum prædicaverat, et propriis manibus baptizaverat, ac desuper testimonium de eo audiverat, divinumque Spiritum super eum descendentem quasi columbam conspexerat? Sed sciens discipulos suos invidia moveri adversus Christum ; siquidem prius quoque accesserant, dicentes : *Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce is baptizat, et omnes veniunt ad eum* ³⁹.

Vehementer enim præceptorem suum amantes, et pariter gloria illius frui cupientes, indignabantur, videntes Christum celebrem fieri. Verum quia sapius eos admonendo, persuadere nequiverat, nunc autem brevi moriturus erat : delectis duobus qui prudentiores essent, hos mittit ad Christum, prætextu quidem interrogandi, an ipse esset ille qui venturus erat ; vera tamen causa erat, ut conspectis miraculis quæ faciebat crederent. Sciebat namque testimonium ab operibus credibilius esse, magisque suspicione carere. Ideo etiam Christus, cognito quod ob id potius Joannes eos misisset, statim in illa hora multa operatus est miracula, sicut dicit Lucas ⁴⁰. Nam si Joannes manifeste misisset eos quo spectatores fierent, nequaquam persuaderi potuissent ut illuc abirent. Ob hanc ergo causam prætextum sinit interrogationis.

V. 4. Et respondens — V. 5. *Lætum Evangelii nuntium accipiunt*. Vide quomodo non ad effectam eorum interrogationem responderit, sed ad veram causam, propter quam missi erant. Pauperes autem, qui lætum Evangelii nuntium accipiunt, dixit apostolos. Quid enim eo pauperius, qui artem exercet piscatoriam?

Vers. 6. *Et beatus — in me*. Hoc præsertim propter ipsos dixit Joannis discipulos, detegens illis cordis eorum arcanum : ostenditque, quod se non lateret ipsos quoque offendi, quia cum publicanis et peccatoribus manducabat ⁴¹ : et manifeste prius gastrimargiam ipsi objecerant adversus discipulos ejus, ut dictum est decimo quarto capite.

³⁸ Luc. vii, 18. ³⁹ Joan. iii, 26. ⁴⁰ Luc. vii, 12. ⁴¹ Matth. ix, 14.

Varie lectiones et notæ.

(38) Inclusa in margine leguntur B. In principio, a διτάσων ad ἐντελλόμενος, omittit Hentenius. (39) τὸν Χριστόν.

ΚΕΦ. Κ'. Περὶ τῶν ἀποσταλέτων παρὰ Ἰωάννου.

Ἀκούσας δὲ Ἰωάννης — προσδοκῶμεν ; Ὁ δὲ Λουκᾶς φησιν, ὅτι αὐτοὶ ἀπηγγείλαν ἐπὶ σημεῖα τῷ Ἰωάννῃ, καὶ τότε ἐπέμψεν δύο τινὰς ἐξ αὐτῶν, ὅπως ἐμφανίει τὴν ζηλοτυπίαν, ἣν εἶχον οὗτοι πρὸς τὸν Χριστόν. Ἐπέμψεν δὲ αὐτοὺς ὁ Ἰωάννης, ἐρωτῶν, εἰ αὐτός ἐστιν, ὃν ἐρχομαί φασιν αἱ βίβλοι τῶν προφητῶν, οὐχ ὡς ἀγνοῶν· πῶς γάρ ; ὁ προκηρύξας αὐτὸν καὶ χερσὶν ἰδίαις βαπτίσας, καὶ τῆς ἀνωθεν περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας ἀκούσας, καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα καταπτάν ἐπ' αὐτόν, ὥστε περιστέρην, θεασάμενος· ἀλλ' εἰδὼς τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς Ζηλοτύπως πρὸς τὸν Χριστόν ἔχοντας. Καὶ γὰρ καὶ πρότερον προσελθόντες εἶπον αὐτῷ, ὅτι Ὅς ἦν μετὰ σοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ᾧ σὺ μαμαρτύρησας, ἰδοὺ οὗτος βαπτίζει, καὶ πάντες ἐρχονται πρὸς αὐτόν.

Ἵπαρφιλοῦντες γὰρ τὸν ἴδιον διδάσκαλον, καὶ παρακολούειν τῆς αὐτοῦ διδασκίας ἐθέλοντες, ἰδοὺ αὐτὸν βλέποντες αὐτὸν (39) εὐδοκίμοῦντα. Ἐπεί δὲ πολλὰς παραινήσας, οὐκ ἐπεισαν αὐτοὺς, λοιπὸν μᾶλλον τελευτῆν, δύο τοὺς συνεταπίους ἐπιλεξάμενος, πέμψεν αὐτοὺς πρὸς τὸν Χριστόν, πρόφασι μὲν ἐρωτήσοντας, εἰ αὐτός ἐστιν ὁ ἐρχόμενος, τῇ δὲ ἀληθείᾳ, ἵνα θεασάμενοι τὰ θαύματα, ἃ ποιεῖ, πιστώσῃ. Καὶ γὰρ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων μαρτυρίαν πιστοτέραν καὶ ἀσυκοποτοτέραν ἐγίνωσκε. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς, εἰδὼς ὅτι διὰ τοῦτο μᾶλλον αὐτοὺς ἐπέμψεν ὁ Ἰωάννης, εὐθέως ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἰθαυματουργήσας πολλά, καθὼς φησιν ὁ Λουκᾶς. Εἰ γὰρ φανερώς αὐτοὺς ἐπέμψεν θεατὰς, οὐκ ἂν ἀπῆλθον. Διὰ τοῦτο οὖν ἐπέμψατο πρόφασιν ἐρωτήσεως.

Καὶ ἀποκριθεὶς — εὐαγγελίζονται. Ὅρα, πῶς οὐ πρὸς τὴν παπλανημένην αὐτῶν ἐρώτησιν ἀπεκρίνατο, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀληθῆ αἰτίαν, δι' ἣν ἐπέμψθησαν. Πτωχοὺς δὲ εὐαγγελιζομένους, τοὺς ἀποστόλους ὠνόμασε. Τί γὰρ πνεύστερον ἀλιευτικῆς ;

Καὶ μακάριος — ἐν ἐμοί. Τοῦτο προηγουμένως δι' αὐτοὺς εἶπε τοὺς μαθητὰς Ἰωάννου, ἀνακαλύπτων αὐτοῖς τὸ τῆς καρδίας αὐτῶν μυστήριον, καὶ δεκνύων, ὅτι οὐ λελήθασιν αὐτόν, σκανδαλιζόμενοι καὶ αὐτοὶ, διότι μετὰ τελωνῶν καὶ ἀμαρτωλῶν ἐσθίει. Καὶ γὰρ καὶ φανερώς πρότερον ἐνεκάλεσαν αὐτῷ (40) γαστριμαργίαν κατὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ὡς ἐν τῷ τρισσαρεσκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ προεῖρηται.

(40) αὐτὸν γαστριμαργῶν. A. Sed hoc postulat ἐκάλεσαν.

Τούτων δὲ — Ἰωάννου. Οὗτοι μὲν βελτιωθέντες, ἀπέβησαν. Διαιτὶ δὲ μὴ παρόντων αὐτῶν λέγει περὶ Ἰωάννου; ἵνα μὴ δόξη κολακεύειν αὐτόν.

Τί — σαλευόμενος; Ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι τὴν ἐρώτησιν Ἰωάννου, καὶ ἀγνοήσαντες τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, διεθορυβήθησαν, πῶς ὁ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα περὶ αὐτοῦ μαρτυρήσας, ἀμφιβάλλει νῦν, καὶ ὑπέπταυσαν, ὅτι μεταβλήθη. Τοῦτο δὲ γνοὺς ὁ Χριστὸς, θεραπεύει τὴντοι αὐτὴν ὑποψίαν, διδάσκων ἅμα, καὶ δει καρδιογνωστὴς ἐστίν. Ἐντραπτικώτερον δὲ καθ' ἀποτέμνος αὐτῶν, φησὶν· Τί ἐξήλθετε εἰς τὴν ἐρημὸν θεάσασθαι; κἀλαμον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενος; τουτέστι, κοῦφον καὶ εὐρίπιστον ἄνθρωπον, καὶ δίκην καλάμου τὴν γνῶμην εὐμετάτρεπτον, ὡς ὑπολαμβάνετε νῦν, ἢ τούναντιον μᾶλλον, σταθιρὸν καὶ πέτρας στερέρωτον, ὡς ἡ τότε σπουδὴ καὶ συνδρομὴ ὑμῶν ἐμαρτύρει;

Ἄλλα — ἡμφισισμέτος; Δηλονότι τρυφήδον, ἵνα καὶ διὰ τοῦτο δόξη χαῦνος καὶ εὐμετάδελτος· ἢ τούναντιον μᾶλλον, ἐσκληραγωγημένον, ὡς καὶ ἡ στολή τούτου, καὶ ἡ τροφὴ διεβεβαίωσαντο

Ἴδου — ἐστίν. Οὗτος δὲ, πρότερον μὲν, ἐν τῇ ἐρήμῳ διητάτο, νῦν δὲ, ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ τετήρηται. Ἐπεὶ γὰρ τινες μὲν οὐκοθεν εἰσὶ κοῦφοι, τινὲς δὲ καὶ ὑπὸ τρυφῆς τοῦτο πάσχουσι, τίθεικεν ὁ Χριστὸς καὶ τοῦτο κἀκεῖνο, καὶ ἤλεγξεν, ὡς οὐδέτερόν ἐστι περὶ τὸν Ἰωάννην. Ἐἴτα ἐπιφέρει τὴν ἀλήθειαν, καὶ μαρτυρεῖ τῇ ἀληθείᾳ, καὶ πλέκει τῷ Βαπτιστῇ λαμπρὸν ἐγκωμίου στέφανον.

Ἄλλα — προφήτου. — Περισσότερον, ἀντὶ τοῦ, Μείζονα. Ἐἴτα λέγει καὶ κατὰ τί μείζονα, ὅτι κατὰ τὸ προπορευεσθαι πλησίον τῆς παρουσίας αὐτοῦ. Μείζονες γὰρ τῶν ἄλλων κηρύκων οἱ προπορευόμενοι πλησίον τοῦ βασιλείως.

[Περισσότερον (41) προφήτου, ὡς καὶ αὐτὸν ἰδὼν ὀφθαλμοφανῶς τὸν ὑπ' αὐτοῦ προφητευόμενον, ὃν οἱ περὶ αὐτοῦ προφητῆται αἰνιγματωδῶς ἐθεάσαντο.]

Οὗτος — ἐμπροσθέν σου. Μετὰ τὴν οικίαν μαρτυρίαν, ἐπιφέρει καὶ τὴν προφητικὴν· ἔστι γὰρ Μαλαχίου τὸ ρητόν. Ἐἴρηται δὲ, ὡς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ Θεόν. Ἄγγελος δὲ (42) αὐτοῦ, ἐν Ἰωάννην ὁ Θεὸς ὠνόμασεν, ἢ ὡς ἀπαγγεῖλαινα τῷ λαῷ τὰ λαλθίντα περὶ τοῦ Χριστοῦ· Ἐγένετο γὰρ, φησὶ, ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάννην τὸν τοῦ Ζαχαρίου υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ· ἢ ὡς ἀγγελικὸν βίον μετερχόμενον, ἐν τῷ ὑπεραρθῆναι τῶν γηίνων καὶ φρονεῖν οὐράνια. Τὸ δὲ, Πρὸ προσώπου σου, ἀντὶ τοῦ, Ἐνώπιόν σου προοδύοντα, ὡς οικεῖον, ὃς καὶ ἐμπροσθέν σου εὐτραπίσει τὴν ἑδὼν σου. Ὅδός δὲ τοῦ Χριστοῦ, αἱ ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἐπι-

Vers. 7. *His autem* — Joanne. Illi quidem meliores redditu abscesserunt. Quare autem non ipsi presentibus locutus est de Joanne? Ne ei videretur adulari.

Vers. 7. *Quid* — *agitatum*? Audita a turbis Joannis interrogatione, cum intentum ignorarent illius, turbatae sunt: quomodo is qui de hoc tot ac tanta testatus fuisset nunc dubitabat, et immutatum eum esse suspicabantur. Quo cognito, Christus hujusmodi medetur suspicioni, docens simul, et quod cordium esset cognitor, et confundendō eos redarguens. Ait ergo: *Quid existis in desertum, ut videretis arundinem, quae a vento agitur?* hoc est, levem et instabilem hominem, et ad modum arundinis facile mente mutabilem, ut nunc suspicamini? aut e diverso stabilem, saxoque solidiorem, ut tunc vestrum studium ac concursus testabantur?

Vers. 8. *Sed* — *amicum*? Deliciis scilicet gaudentem, ut etiam ex hoc mollis videatur facileque mutabilis; aut potius e contrario, duris exercitatum, ut etiam vestis ejus ac cibus confirmarent.

Vers. 8. *Ecce* — *sunt*. Hic vero primum quidem in deserto versabatur, nunc autem in carcere retinetur. Quia vero quidam a domo (a) leves esse monstrantur, et quidam a deliciis hoc patiuntur, posuit Christus et hoc et illud, ac probavit neutrum posse dici de Joanne. Deinde quod verum est infert, et veritati attestatur, ac Baptistæ elegantem contexit encomii coronam.

Vers. 9. *Sed* — *propheta*. — *Excellentiorem*, hoc est majorem. Deinde dicit in quo majorem, videlicet in eo quod venerit circa Christi adventum. Nam majores aliis inter præcones sunt hi qui prope regem præcedunt.

† *Excellentiorem* propheta, utpote qui suis vidit oculus a se prophetatum, quem propheta ipsam præcedentes in ænigmati conspexerant.

Vers. 10. *Hic* — *ante te*. Post suum testimonium affert et propheticum: est enim Malachiæ verbum ⁴¹. Dictum est autem quasi a Patre et Deo, ad Filium etiam Deum. Joannem vero angelum suum Deus nominavit, sive quia ἀγγελος dicitur *nuntius*, et Joannes quæ sibi dicta erant de Christo annuntiavit populo: *Factum est*, inquit, *verbum Dei super Joannem Zachariæ filium in deserto* ⁴². Sive quasi angelicam degentem vitam, eo quod super terram elevabatur, ac cœlestis sapiebat. Ante faciem tuam, hoc est in conspectu tuo præcedentem, tanquam domesticum tuum, qui etiam coram te parabit viam tuam. Via autem Christi animæ erant hominum per

⁴¹ Malach. iii, 1. ⁴² Luc. viii, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(41) Inclusa uterque codex habet in margine.

(42) ταυτοῦ. A.

(a) A domo. Hoc obscurum est. Malim, aut *domestica consuetudine*, aut *a nativitate*.

quas oportebat verbum procedere prout tertio capite latius diximus. Potest etiam dici excellentior propheta, quia eum quem vidit prophetabat, quod nulli contigit prophetarum. Nec vidit tantum, verum etiam baptizavit.

Vers. 11. *Amen — Baptista*. Non natus est, inquit, inter homines, qui e mulieribus nati sunt, major illo. Quis enim alius in uteri tenebris absconditus, lucem venisse agnovit et illam exultatione adoravit? Nullus alius præter hunc solum, qui merito sane cunctis major est. Et rursus, quis ab infantia ita solitariam ac eremiticam duxit vitam, taleque elegit exercitium? Certe nullus omnium. Postquam ergo Baptistam laudavit a concursu Judæorum ad ipsum, deinde a virtute illius, et tertio a suo suffragio, quarto quoque a prophetæ testimonio, et majorem prophetis enim prædicavit, ac universaliter omnibus majorem hominibus; curat (b) hanc laudum magnitudinem, ne propter hæc, ipso etiam Christo honoratiorem ducerent. Et vide, quid dicat.

Vers. 11. *Qui autem — est illo*. Minorem seipsum dicit, eo quod ita videretur apud Judæos; Nam Joannem eo majorem habebant, utpote qui ab infantia in eremum secesserat, et admirabili vitæ instituto usus fuerat. Christum vero tanquam communi modo conversantem deiciebant. Qui, inquit, minor est, id est qui videtur minor illo, major eo est in regno cælorum, hoc est, imperando cælis: utpote non homo solum, sed etiam Deus.

Vers. 12. *A — illud*. Chrysostomus dicit, quod hic regnum vocat fidem in ipsum, utpote arrhabonem ad regnum cælorum, ad fruitionem, inquam, bonorum quæ habentur in cælis. Vim autem palitur, hoc est violente ab hominibus arripitur, dum illi sibi ipsis vim inferunt, ac certe necessitatem propriam vincunt affectuum, aut etiam infidelitatis tyrannidem. Ideoque hoc manifestans, subjunxit quod *Violenti rapiant illud*. Hanc vero laudabilem violentiam, incepisse dicit a diebus prædicationis Joannis, qui populo clamavit: Respicite, instat enim regnum cælorum. Hoc autem nunc dixit Christus, simul quidem in laudem Joannis, quasi hominum salutem sit auspicatus: simul quoque excitans auditores, ut et ipsi similiter vim inferrent sibi ipsis.

Vers. 13. *Omnes — prophetaverunt*. Legem vocat veterem legislationem. Siquidem etiam in hac multa de Christo prædicta sunt: et maxime in legi-

⁴⁶ Luc. 1, 41.

Variæ lectiones et notæ.

(45) Tom. VII, p. 417 C.: Καὶ γὰρ ὠθεῖ καὶ ἐπαίγει λοιποῦ αὐτοῦ καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν πίστιν τὴν αὐτοῦ. Subobscura ergo hoc dixit. Eundem lo-

α θάλπειν ἐμελλεν ὁ λόγος, ὡς ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ πλατύτερον εἰρήκαμεν. Αἰέγοιτο δ' ἂν περισσύτερος προφήτου, καὶ ὡς τὸν ὑπ' αὐτοῦ προφητευόμενον ἰδῶν, ὡς οὐδεὶς τῶν ἄλλων προφητῶν, καὶ μὴ μόνον ἰδῶν, ἀλλὰ καὶ βαπτίσας.

Ἄμην — Βαπτιστοῦ. Οὐ γεγέννηται, φησὶν, ἐν τοῖς γεννωμένοις ἐκ γυναικῶν ἀνθρώποις μεζῶν αὐτοῦ. Τίς γὰρ ἄλλος, ἐν σκότει μῆτρας ἐπικρυπτόμενος, ἐγνώρισε τὸ φῶς ἰθὺν, καὶ τοῦτο τοῖς σκιρτήμασι προσεκύνησεν; Οὐδεὶς ἔτιρος, εἰ μὴ μόνος οὗτος. Μεζῶν ἄρα πάντων εἰκότως. Καὶ αὐθις, τίς ἐκ βρέφους οὕτω γέγονεν ἐρημικῶς καὶ τοιαύτην ἀσκησιν ἔλετο; Τῶν πάντων ὄντων οὐδεὶς. Ἐπαινέσας οὖν τὸν Βαπτιστὴν, ἀπὸ τε τῆς πρὸς αὐτὸν συνδρομῆς τῶν Ἰουδαίων, ἀπὸ τε τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ, καὶ τρίτον ἀπὸ τῆς οἰκίας ψήφου, καὶ τέταρτον ἀπὸ τῆς προφητικῆς μαρτυρίας· καὶ μεζῶνα μὲν τῶν προφητῶν ἀνακηρύξας αὐτὸν, μεζῶνα δὲ καθόλου πάντων ἀνθρώπων· θεραπεύει τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἐγκωμίων, ἵνα μὴ διὰ ταῦτα μᾶλλον προτιμήσωσιν αὐτὸν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὄρα, τί φησιν.

Ὁ δὲ — αὐτοῦ ἐστὶ. Μικρότερον, ἑαυτὸν λέγει, διὰ τὸ δεκεῖν οὕτω παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. Μεζῶνα γὰρ αὐτοῦ τὸν Ἰωάννην ἐνόμιζον, ὡς ἐκ βρέφους ἐρημικῶν, καὶ ξένη διαίτη χρώμενον. Τὸν γὰρ Χριστὸν, ὡς κοινῶς διαιτώμενον, ὑπεβίβαζον. Ὁ δὲ μικρότερός· φησὶν, ὁ δοκῶν ἐλάττων αὐτοῦ, μεζῶν αὐτοῦ ἐστὶν ἐν τῷ βασιλεύειν τῶν οὐρανῶν, ὡς μὴ μόνον ἀνθρώπος, ἀλλὰ καὶ Θεός.

Ἀπὸ — αὐτῆν. Ὁ (45) Χρυσόστομος φησὶν, ὅτι βασιλείαν οὐρανῶν λέγει νῦν, τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, ὡς οὕσαν ἀρραβῶνα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, φημι δὴ, τῆς ἀπολαύσεως τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγαθῶν. Βιάζεται δὲ, ἐντὶ τοῦ, βιάως ἀρπάζεται παρὰ τῶν ἀνθρώπων, ἐν τῷ βιάζειν ἑαυτοῦ καὶ νικᾶν τὴν ἀνάγκην τῶν οἰωνοῦ παθῶν, ἧ καὶ τὴν τυραννίδα τῆς ἀπιστίας. Διὸ καὶ τοῦτο σαφηνίζων ἐπηγάγεν, ὅτι *Βιασταὶ ἀρπάσουσιν αὐτήν*. Ταύτην δὲ τὴν ἐπαινετὴν βίαν ἀρξασθαί φησιν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ κηρύγματος Ἰωάννου, βοῶντος τῷ λαῷ· *Μετανοεῖτε· ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*. Εἴρηκε δὲ τοῦτο νῦν ὁ Χριστὸς, ἅμα μὲν ἐπαινῶν τὴν Ἰωάννην, ὡς αὐτὸν ἐναρξάμενον τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, ἅμα δὲ καὶ παραθήγων τοὺς ἀκούοντας εἰς τὸ καὶ αὐτοὺς ὁμοίως βιάζειν ἑαυτούς.

Πάντες — προσφθέτουσαν. Νόμον λέγει, τὴν παλαιὰν νομοθεσίαν. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ταύτῃ πολλὰ περὶ Χριστοῦ προεῖρητο, καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς περὶ

cum tractat t. VIII, p. 520 C, ubi nullum verbum περὶ πίστεως.

b) *Curat*. Etiam hoc obscurum. Malim, *temperat, modum ponit huic laudum magnitudini*.

θυσῶν νόμοις, τύπον καὶ προμήνυμα κεκτημένοις ἅ bus de sacrificiis, figuram aut præsigium habenti-
 τοῦ τυθῆναι μέλλοντος ὑπὲρ τοῦ κόσμου. Φησὶν bus ejus, qui pro mundo erat offerendus. Dicit ergo
 οὖν. ὅτι πάντες οἱ προφῆται, οἱ προφητεύσαντες Omnes prophetæ, qui videlicet de venturo Christo
 δηλαδὴ περὶ τοῦ μέλλοντος ἔρχεσθαι Χριστοῦ, καὶ prophetaverant, et lex quæ in ovium et agni
 ὁ νόμος, ὁ προφητεύσας περὶ τοῦ μέλλοντος θύεσθαι immolatione, prophetabat de Christo immolando,
 προβάτου καὶ ἀμνοῦ, μέχρις Ἰωάννου τὰς τοιαύτας hujusmodi prophetias ad Joannem usque proten-
 αὐτῶν προφητείας ἐξέτειναν. Μέχρι μὲν γὰρ Ἰωάν- derunt. Hæ siquidem prophetiæ erant, usque ad
 νου προφητείας ἦσαν αὐταί· ἐπ' αὐτοῦ δὲ λοιπὸν, Joannem: deinceps vero cum illo jam non
 οὐκ ἔτι προφητείας μεμενῆκασιν, ἀλλὰ πράγματα exhibitiones factæ
 γέγονασι. Καὶ γὰρ αὐτὸς εἶδε τὴν ἔκβασιν τούτων. sunt. Nam horum ipse vidit eventum: ideoque
 Διὸ καὶ, ἐπιγνοὺς τὸν Χριστὸν, ἀμνὸν αὐτὸν προσ- agnito Christo, agnum cum appellavit, dicens:
 ἠγόρευσεν, εἰπὼν· Ἰδοὺ ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ, ὁ Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi *.

Εἶρηκε δὲ τὸν λόγον τούτου ὁ Χριστὸς, ἅμα μὲν
 καὶ ἐνετύθειν ἐπαίνων τὸν Ἰωάννην, ὡς (44) πρῶτον
 ἐπιγνόντα τὴν ἔκβασιν τῶν τοιοῦτων προφητειῶν, B
 οἷα καὶ αὐτὸν προφήτην· ἅμα δὲ καὶ διδάσκων,
 οἷοι παραγέγονεν· προφητευόμενος, καὶ οὐκ ἔτι χρῆ
 προσδοκᾶν ἕτερον.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη τις ἐξήγησις, ὅτι πάντες
 ἀπλῶς ὁ προφήται· καὶ ὁ νόμος τοῦ (45) προφη-
 τεύειν ἕως Ἰωάννου προσήτευσαν ἐν Ἰουδαίῳ, τε
 καὶ τελευταῖοι προφήται· οὗτός ἐστι· τὸ λοιπὸν δὲ,
 οὐδεὶς ἕτερος αὐτοῖς προφητεύσει, καὶ χρῆ τούτῳ
 πείθεσθαι πάντως, ὡς τελευταῖοι, πολλὰ περὶ ἐμοῦ
 μαρτυρήσαντι καὶ νυμφαγωγῆσαντι μοι τὰς ἀπάν-
 των ψυχάς· ἐπεὶ καὶ Κατασκευάζειν ἔμπροσθέν μου
 τὴν ὁδόν μου, Μαλαχίας ὁ προφήτης εἶπεν αὐτόν.

Καὶ εἰ — ὁ μέλλων ἔρχεσθαι. Προσδοκῶσιν
 Ἰουδαῖοι, τότε τὸν Χριστὸν ἔλθειν, ὅταν ἔλθῃν C
 Ἡλίας, προδράμη τῆς παρουσίας αὐτοῦ. Καὶ γὰρ
 ἔστι προφητεία Μαλαχίου λέγουσα· Ἀποστειλῶ
 ὑμῖν Ἡλίαν τὸν Θεοσβίτην, ὃς ἀποκαταστήσει
 καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱόν. Καὶ μέλλει μὲν Ἡλίας
 προδραμεῖν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, ἀλλὰ τῆς
 δευτέρας. Τῆς γὰρ πρώτης ὁ Ἰωάννης προδράμη.
 Φησὶν οὖν ὁ Χριστὸς, ὅτι· Ἐάν θέλητε διέξασθαι, ὁ
 μέλλω νῦν εἰπεῖν· ἢ διέξασθαι, ἀντὶ τοῦ, Προσέχειν
 τοῖς πράγμασιν· αὐτός ἐστιν (46) Ἡλίας ὁ μέλλων
 ἔρχεσθαι· αὐτός ἐστιν, ὡς τὴν αὐτὴν αὐτῷ διακο-
 νίαν ἀνύων. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνος, προτρέπων τῆς
 δευτέρας μου παρουσίας, ἐπιστρέψει τὰς καρδίας
 τῶν τηνικαῦτα Ἰουδαίων πρὸς τοὺς ἀποστόλους·
 πατέρας γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι τῶν ἀποστόλων· οὕτω καὶ
 οὗτος, προτρέπων τῆς πρώτης μου παρουσίας, D
 ἐπιστρέψει τὰς καρδίας τῶν μελλόντων πιστεύειν
 Ἰουδαίων πρὸς ἐμὲ, τὸν υἱὸν αὐτῶν. Κατὰ γὰρ
 τὴν ἐνανθρώπησιν ἐξ Ἰουδαίων ὁ Χριστὸς κατήγετο.
 Καὶ ὡσπερ ὁ πρῶτος Ἡλίας, δευτέρος πρόδρομος
 λέγεται· οὕτω δὴ καὶ ὁ πρῶτος πρόδρομος, δευτέρος
 Ἡλίας προσαγορεύεται, διὰ τὴν, ὡς εἴρηται (47),
 ὁμοίαν διακονίαν.

* Joan. i, 29. ** Malach. iii, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(44) καί, pro ὡς. A.
 (45) Ita quoque Hentenius videtur legisse, qui
 prophetandi habet. Mihiine autem in eo possum ac-
 quiescere. Credo ergo aut τό, aut τῷ legendum
 esse. loco τοῦ. Τῷ quid sit, per se apparet. Alterum
 autem ita capio: Οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος προε-

φήτευσαν τὸ προφητεύειν. i. e., τὸ προφητευθῆναι
 ἕως Ἰωάννου. Ἐλθόντος γὰρ τοῦ προφητευθέντος,
 ἔν αὐτῷ ἐδρακτυλοδείκθησεν ὁ Ἰωάννης, οὐκ εἶτι
 χρεια προφητείας.

(46) Ἡλίας, omittit B.

(47) ὁμοίαν, ὡς εἴρηται. A.

Vers. 15. *Qui — audiat. Aures nunc dicit intelligibiles : omnes siquidem auditores habebant sensibiles. Dicit autem : Qui habet aures intelligibiles ad intelligendum, intelligat quod dictum est, puta quod Joannes sit Elias; videbatur enim signum simile. Nam demonstrando quod Joannes esset Elias, simul quoque demonstraverat advenisse Christum. Dicens autem : Qui habet aures ad audiendum audiat; excitat eos ad interrogandum de eo quod signum videbatur.*

Vers. 16. *Cui — hanc? Lucas habet : Cui assimilabo homines generationis hujus? Assimilabo vero, id est Comparabo. Vult autem esse difficile convincere Judæos.*

Vers. 16. *Similis — suis. Puerulis Judæos comparavit, propter eorum insipientiam. Forum autem locus est publicus in quem multitudo undique confluit negotiationis gratia. Consodalibus vero, hoc est amicis suis : et seipsum ac Baptistam intelligit, quibus acclamabant sive colloquebantur Judæi.*

Vers. 17. *Et — plangitis. Dicunt prædicti consodalibus suis : Tibi cecinimus vobis, etc. Habent autem hunc sensum : Ostendimus vobis facilem vivendi normam, et non placuit; ac difficilem et rursus displicuit. Tibi namque læta canere facile est; lugubria vero canere, difficile. Et rursus saltare, altero læta canente tibia, delectat; similiter plangere sive lugere, aliquo lugubria canente complacet. Deinde subdens interpretatur prædicta dicens :*

Vers. 18. *Venit — Vers. 19. peccatorum. Joannis vivendi modus difficilis erat et asper; neque enim panem edebat, neque vinum bibeat : Christi vero facilis ac levis, panem siquidem edebat vinumque bibeat : et erant invicem contrariæ hæc vivendi rationes, neutrius tamen conversatio placuit. Sed Joannem quidem propter escarum, vini que abstinentiam, dæmonium habere dicebant; Christum vero, quod ederet ac biberet, comedonem, vini que potorem nominabant : quanquam manifeste horum calumnias non scripserit evangelista, præsentem sermonem arbitratus sufficere.*

Quemadmodum enim duo venatores, animal capti difficile venari conantes, quod solis duobus modis capi potest sibi mutuo contrariis, dividentes hos inter se, ut alterum quisque eligat, opposito quidem inter se invicem modo venantur : idem tamen faciunt. Ita quoque hic dispositum est, ut Joannes quidem duriorem vivendi regulam haberet, Christus vero molliorem : ut sive hunc, sive illum eligentes, obedirent eis : et vel per hunc vel per illum caperentur.

⁴⁰ Luc. vii, 32.

Variæ lectiones et notæ.

(48) ὅτι abest. B.

(49) δυσθήρατον. A. Utrumque probum, uti

Ὁ ἔχων — ἀκούτω. Ὅσα νοητὰ λέγει νῦν· εἰσθητὰ γὰρ πάντες εἶχον οἱ ἀκούοντες. Φησὶ δὲ (48) ὅτι ὁ ἔχων ὅσα νοητὰ εἰς τὸ συνιέναι, συνιέντω τὸ βῆθῆν, ἤγουν, πῶς ἐστὶν Ἠλίας ὁ Ἰωάννης. Ἐλέκει γὰρ αἰνίγματι ὁμοιον, ἀποδείξας μὲν ὅτι ἦλθεν, τὸν Ἰωάννην, συναπέδειξε, καὶ ὅτι παραγέγονεν ὁ Χριστός. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ὁ ἔχων ὅσα ἀκούειν, ἀκούτω, διήγειρεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἐρωτῆσαι περὶ τοῦ δοκοῦντος αἰνίγματος.

Τίτι — ταύτην; Ὁ δὲ Λουκᾶς· Τίτι ὁμοίωσω τοὺς ἀθρώπους τῆς γενεᾶς ταύτης; — Ὁμοίωσω δὲ, ἀντὶ τοῦ, Παραίκασω. Βούλεται δὲ τὸ δυσάρεστον ἐλέγχει τῶν Ἰουδαίων.

Ὁμοία — αὐτῶν. Παιδίους τοὺς Ἰουδαίου· παραίκασε, διὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτῶν. Ἄγορά δὲ ἐστὶ σπόκος δημόσιος, ἐν ᾧ τὰ κλήθη πανταχόθεν σφύβρουν, ἐμπορίας χάριν. Ἐταίρου; δὲ, τουτέστι, φίλους αὐτῶν, λέγει ἑαυτὸν, καὶ τὸν Βαπτιστὴν Ἰωάννην, οἷς προσεφώνουν, εἶπουν, συναλάου οἱ Ἰουδαῖοι.

Καὶ — ἐκόψασθε. Καὶ λέγουσι τοῖς δηλωθεῖσι παιδίους οἱ τοῦτοι· ἔταῖροι αὐτῶν, ὅτι Ἐβλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε, ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐκόψασθε. Ταῦτα δὲ, τοιαύτην ἔχει διάνοιαν· ἔτι ἐπαδειξάμεθα ὑμῖν πολιτεῖαν εὐπρόσιτον, καὶ οὐκ ἠρέσθητε· καὶ δυσπρόσιτον, καὶ πάλιν οὐκ ἠρέσθητε. Τὸ μὲν γὰρ αὐλείν, εὐπρόσιτον· τὸ δὲ θρηνεῖν, δυσπρόσιτον. Καὶ αὐθὶς ὁ ὀρχοῦμένός; τε αὐλοῦντός; τινος ἀρέσκειται καὶ ὁ κοπτόμενος; εἶπουν κλαίων, θρηνοῦντός; τινος ἀρέσκειται. Εἶτα ἐφερμηνεύει τὰ βῆθῆντα λέγων·

Ἐβλεθε — ἀμαρτωλῶν. Ἡ μὲν τοῦ Ἰωάννου δίαται, δυσπρόσιτος καὶ τραχεῖα· οὐτε γὰρ ἤσθιεν ἄρτον, οὐτε ἐπινεν οἶνον· ἢ δὲ τοῦ Χριστοῦ, εὐπρόσιτος καὶ ὀμαλή. Τί γὰρ; ἤσθιεν ἄρτον, καὶ ἐπινεν οἶνον· καὶ ἦσαν μὲν ἀλλήλαις ἐναντία αὐταὶ αἱ δίαται. Οὐδετέρω δὲ τῶν οὕτω διατωμένων ἠρέσκοντο· ἀλλὰ τὸν Ἰωάννην μὲν, διὰ τὴν αἰστίαν καὶ ὀνίαν, δαιμόνιον ἔχειν εἰσγον· τὸν δὲ Χριστὸν, διὰ τὸ ἐσθιεν καὶ πίνειν, φάγον καὶ οἰνωπέτην ὀνώμαζον, εἰ καὶ μὴ βῆθῆς τὰς διαβολὰς τούτων ἀνεγράψεν ὁ εὐαγγελιστῆς, νομίσας ἀρκεῖν τὸν παρόντα λόγον.

Ὅσπερ γὰρ δύο θηρευταί, ζῶον δυσθήρατον (49) εἶλεν σπεύδοντες, ἐκ δύο ὁμώνων διεξέδων θηρευθῆναι μέλλον, ἐναντίων ἀλλήλαις, ἐκατέραν διεξέδον ἐκότερος διαλαθῶν, ἐξεναντίας μὲν ἀλλήλοις; ἴστανται, τὸ αὐτὸ δὲ ποιῶσιν· οὕτω, ψυχονομῆθη, τὸν μὲν Ἰωάννην σκληροτέρων ἔχειν ἀγωγὴν, τὸν δὲ Χριστὸν μαλακωτέραν, ἵνα εἶτε τοῦτον, εἶτε ἐκεῖνον ἀποδείξάμενοι, πεισθῶσιν αὐτοῖς, καὶ εἶτε διὰ τούτου, εἶτε δι' ἐκεῖνου θηραθῶσι. Καὶ ἦσαν

ἀθήρευτος ἐτ ἀθήρατος. Sed ἀθήρευτος ἐτ δυσθήρατος frequentiora sunt.

ἐναντία μὲν ἀλλήλαις αἱ ἰδέαι· τὸ δὲ ἔργον, ὁμοιον. Ἄλλ' αὐτοὶ, καθάπερ θηρίων δόστροπον, ἐκατέρους φεύγοντες, ἐκατέρους ἐκάκιζον.

Ἐρωτήσωμεν τοίνυν αὐτούς· Καλὴν ἢ σκληροτέρα πολιτεία; Καὶ πῶς οὐκ ἐπέσθητε ἐπὶ Ἰωάννη, τὸν Χριστὸν ὑμῖν ὑποδεικνύοντι; Ἀλλὰ καλὴν ἢ μαλακωτέρα· καὶ πῶς οὐκ ἐπέσθητε ἐπὶ Χριστῷ, τὴν ὁδὸν ὑμᾶς τῆς σωτηρίας διδάσκοντι;

Διατί δὲ μᾶλλον ὁ Ἰωάννης τὴν σκληροτέραν ἀγωγὴν εἶχε; Διότι ἴδει τὸν μὲν κήρυκα τῆς μετανοίας σκυθρωπὸν εἶναι, τὸν δὲ δοτῆρα τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, χαρίεντα. Καὶ ὅτι ὁ μὲν Ἰωάννης οὐδὲν πλεον ἐπεδείξατο τοῖς Ἰουδαίοις, εἰ μὴ πολιτείας μόνην· Ἰωάννης γάρ, φησιν, οὐδὲν ἐποίησε σημεῖον· ὁ δὲ Χριστὸς καὶ τὴν (50) ἀπὸ τῶν θεο-
B

πρεπῶν θαυμάτων μαρτυρίαν ἐκίχτητο. Ἄλλως τε δὲ, καὶ γινώσκων ἀσθενεῖς τοὺς ἀνθρώπους, συγκατέβαινεν, ἵνα κερδήσῃ μᾶλλον αὐτούς ἐντεῦθεν. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τραπέζας τελωνῶν οἰκονομικῶς εἰσῆρχετο, καὶ τοῖς μεμφομένοις ἀπαλογεῖτο, τὴν αἰτίαν λέγων· Οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετένοιαν.

Ἄλλ' οὐδὲ τῆς σκληρῆς ἡμέλειον ἀγωγῆς, ἐν τῇ ἐρήμῳ μετὰ τῶν θηρίων οἰκήσας, καὶ τεσσαράκοντα νηστεύσας ἡμέρας, ὡς προεδήλωται. Καὶ εἰς τραπέζας δὲ εἰσιῶν, εὐλαθῶς τε καὶ ἔγκρατῶς καὶ ἀγιο-
C

Καὶ — αὐτῆς. Ἐδικαιώθη, ἀντὶ τοῦ, Δικαία ἐλογίσθη, τουτέστιν ἐθαυμάσθη ἢ σοφία τοῦ Θεοῦ, ἢ οἰκονομήσασα τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Χριστὸν ἐναντίας ὁδοῦ πολιτειῶν ἵνα, διὰ τὴν αὐτὴν ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων. Ἐθαυμάσθη δὲ, ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς, ἔχουν, παρὰ τῶν συνιέντων αὐτῆν. Ἰδοὺ γὰρ σοφίας, οἱ συνετοὶ· ἢ Ἐδικαιώθη, ἀντὶ τοῦ, Δικαία καὶ ἀνέγκλητος ἐλογίσθη, ὡς ποιήσασα πᾶν ὃ ἴδει, καὶ παντὶ ἐρώπῳ χρησαμένη πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν.

Τότε — μετενόησαν. Ὀνειδίζειν, ἀντὶ τοῦ, Ταλανίζειν. Ὀνειδος γὰρ καὶ ὁ ταλανισμός. Δυνάμεις δὲ, τὰ θαύματα λέγει.

Οὐαὶ σοι — μετενόησαν. Τὸ (51) Σόδομα μὲν καὶ Γόμορρα τίθησιν, ὡς εἰς ἀπέλγειαν ἐπιφανέστατα· τὴν Τύρον δὲ καὶ τὴν Σιδῶνα, ὡς εἰς εἰδωλολατρίαν διαβοήτους.

Πλήρ — ὁμίρ. Τὸ Πλήρ, ἀντὶ τοῦ, Διὰ τοῦτο. Μιγνύει δὲ ἐπὶ ταλανισμῷ καὶ ἀπειλήν, ἵνα ἢ αἰσχυρθῶσιν, ἢ φοβηθῶσι.

⁵⁰ Joan. x, 41. ⁵¹ Matth. ix, 13. ⁵² Marc. i, 13.

Variæ lectiones et notæ.

(50) ἀπὸ τῶν omittit B.

(51) Τό, propter viciniam τὴν δέ, vix ferri potest. Crediderim ergo Euthymium scripsisse τά. Hentenius videtur legisse: Ἐν τοῖς ἐξῆ; Σόδομα. Cur au-

Et erant sane hæc viæ inter se invicem contrariæ: simile tamen erat opus. Verum hi, tanquam fera capti difficilis, utrumque fugientes, utriusque detrahebant.

Interrogemus ergo illos. Estne proba vita asperior? quomodo ergo non obedistis Joanni Christum vobis demonstranti? At fortassis vita mollior ac suavior magis placet. Et quare non obedistis Christo viam salutis vos docenti?

Verum quam ob causam Joannes potius asperam vivendi normam habuit? Quia oportebat pœnitentiæ prædicatorem tristem quamdam gravitatem præ se ferre: et remissionis peccatorum largitorem, humanum atque benignum esse. Et quia Joannes nihil amplius, quam solam vitæ normam Judæis demonstravit: siquidem Joannes, inquit, nullum secti signum: Christus vero etiam a divinis miraculis testimonium adeptus est.

Præterea quoque sciens imbecilles esse homines demittit sese, ut illos magis lucrificeret, et propter hoc ad mensas etiam publicanorum dispensatorie accedebat: et indignantibus causam reddebat, dicens: Non veni ad vocandum justos, sed peccatores ad pœnitentiam.

Noque tamen duram vivendi normam neglexit, in deserto cum feris versatus, ac diebus quadraginta jejunans, ut supra dictum est. Præterea quoque ad mensas accedens verecunde, temperate, et prout sanctos deceat, religiose edebat: ac bibebat.

Vers. 19. *Et—suis.* — Justificata est, id est, Justa habita est, sive admirationi habita est Dei sapientia, quæ disposuit ut Christus ac Joannes oppositis viis incederent, propter ipsam hominum utilitatem. Admirationi autem habita est a filiis suis, sive ab intelligentibus illam: filii namque sapientiæ sunt sapientes aut intelligentes: vel Justificata est, hoc est, Justa ac Irreprehensibilis habita est: utpote quæ fecit quidquid debuit: et omni modo usa est ad illorum salutem.

Vers. 20. *Tunc — respiciens.* Exprobrare, hoc est Miseras dicere ac deplorare. Nam probrum miseria est. Virtutes autem dicit miracula.

Vers. 21. *Væ tibi — respiciens.* In sequentibus Sodoma et Gomorrha ponit, utpote in libidine nominatissima; Tyrum autem et Sidona tanquam maxime in idololatria insignes.

Vers. 22. *Attamen — vobis.* Attamen, id est, Propter hoc. Significat autem miseriam ac minas, ut vel erubescant vel paveant.

tem Γόμορρα memoravit, quorum nulla hic sit mentio? Vel ex loco simili Matth. x, 15, vel quod alibi etiam istæ urbes conjungi solent.

Vers. 23. *Et — hodiernum diem.* Capernaum celebris fuit, eo quod habitaverit in ea Christus, multaque miracula in ea ediderit. Dicit ergo: Et tu per gloriam usque ad cœlum exaltata, usque ad inferos detraheris per ignominiam. Sunt autem quæ dicuntur alterius rei significativa. Siquidem usque ad cœlum, gloriæ demonstrat magnitudinem; usque ad inferos autem, ignominie. Augmentum vero criminis et demonstratio extremæ pravitatis est, non solum peiores esse peccatoribus qui tunc erant, sed et illis qui unquam fuerant.

Vers. 24. *Attamen — tibi.* — Vobis, ad civitatis illius cives dictum est; Tibi vero, ad civitatem.

Vers. 25. *In — parvulis.* Ἀποχρίτως vocabulum (quod nos communiter responsonem vertimus) varia significat. Mitto nunc separationem ac digestionem secundum medicos, et quæ ad hoc fit, terminationem. Interdum quidem principii locum habet, ut cum dicitur, *Respondens Jesus dixit: Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ*, de quo nunc est sermo; nulla enim præcessit interrogatio. Quandoque vero ad interrogationem redditur, ut est illud: *Respondens Simon Petrus dixit: Tu es Christus Filius Dei vivi*⁵³; præcessit enim interrogatio. Interdum quoque sermonis continuationem significat, ut capite vicesimo nono hujus, cum Chananaea dixisset: *Utique, Domine, nam et catelli edunt de micis, quæ cadunt a mensa dominorum suorum*; consequenter statim subjungitur: *Tunc respondens Jesus dixit illi: O mulier, magna est fides tua; fiat tibi sicut vis*⁵⁴. Ad hæc quoque significat exhortationem sive deprecationem, ut cum dicitur: *Respondens autem Petrus dixit ei: Edissere nobis parabolam hanc*⁵⁵. Quandoque autem abundat, ut cum dicitur: *Respondens autem Petrus dixit illi: Et si omnes offendantur per te, ego tamen nunquam offendar*⁵⁶. Siquidem Marcus prætermisit, Respondens, et dixit: *Petrus autem ait illi*⁵⁷, etc. Interdum vero significat etiam interrogationem, ut cum dicitur: Respondit eis Jesus: *Num ego vos duodecim ele-*

*gi*⁵⁸? *Confiteor* autem dicit nunc gratiarum actionem. Sapientes vero et prudentes eos qui tales populo videbantur, puta Scribas et Phariseos. Parvulos vero, apostolos propter simplicitatem et innocentiam ac sinceritatem. Gratias tibi ago, inquit, quod absconderis fidei mysteria a sapientibus et prudentibus, illa cognoscere nolentibus: et revelaris ea parvulis, læto animo ipsa suscipientibus. Gratias autem agens Patri, demonstravit se Filium ejus esse

⁵³ Matth. xvi, 16.

⁵⁴ Matth. xv, 27, 28.

⁵⁵ Matth. xv, 15.

⁵⁶ Matth. xxiv, 33.

⁵⁷ Marc. xiv, 29.

⁵⁸ Joan. vi, 70.

Varie lectiones et notæ.

(52) Inclusa in margine habet B.

(53) ἀπέδειξε·ν. A.

(c) *Sunt autem*, etc. Significantissimum autem, usque ad cœlum et usque ad inferos. Siqui-

dem, etc.

(d) *Ut capite — hujus.* Hæc in meis codd. absunt.

Kal — sήμερον. Ἡ Καπερναοῦμ ἔνδοξο; γέγονε διὰ τὸ κατοικεῖν ἐν αὐτῇ τὸν Χριστὸν, καὶ τὰ πολλὰ τῶν θαυμάτων ἐν αὐτῇ τελέσαι. Φησὶν οὖν, ὅτι Καὶ οὗ, ἡ μέγρι τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθείσα τῇ δόξῃ. Ἔως ἄδου καταβασθήσῃ τῇ ἀδοξίᾳ. Ἐμφαντικὰ δὲ τὸ, *Μέγρι τοῦ οὐρανοῦ*, καὶ τὸ, *Ἔως ἄδου*. Ἐμφαννοῦσι γάρ, τὸ μὲν, μέγεθος δόξης· τὸ δὲ ἀδοξίᾳ. Αὔξησις δὲ κατηγορίας καὶ ἀπόδειξις κακίας ὑπερβαλλούσης, τὸ λέγειν, αὐτοὺς μὴ μόνον χεῖρους τῶν τότε ἀμαρτωλῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πῶποτε γενομένων.

Πλήρ — σοί. Τὸ μὲν, *Υμῖν*, πρὸς τοὺς πολίτας τῆς πόλεως ἐκείνης εἰρηται· τὸ δὲ *Σοί*, πρὸς τὴν πόλιν.

Ἐν — νηπίοις. Τὸ τῆς ἀποκρίσεως ὄνομα, πολυσήμαντόν ἐστιν. Ἴνα γὰρ ἑάσω τὸν διαχωρισμὸν καὶ τὴν διαφόρησιν, κατὰ τοὺς ἰατροὺς, καὶ τὴν εἰς τοῦτο κατάληξιν· ποτὲ μὲν τόπον ἀρχῆς ἔχει, ὡς τὸ· *Ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· Ἐξομολογησάμενοι σοί, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς*· περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος· οὐ προηγήσατο γὰρ ἐρώτησις· π. τ. δὲ, πρὸς ἐρώτησιν ἀποδίδεται· ὡς τὸ· *Ἀποκριθεὶς Σίμων Πέτρος εἶπε· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος*· προηγήσατο γὰρ ἐρώτησις· ποτὲ δὲ, λόγου διαδοχὴν δηλοῖ· τῆς γὰρ Χαναanaίας εἰπούσης· *Ναί, Κύριε· καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψυχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν*· ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ· *Ὁ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις, γνηθῆτω σοὶ ὡς θέλεις*· Ποτὲ δὲ, σημαίνει παράκλησιν, ὡς τὸ· *Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ. [Φράσον (52) ἡμῖν τὴν παραβολὴν ταύτην· Ποτὲ δὲ, περιττὸν τέθειται· ὡς τὸ· Ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ·] Εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοί, ἐγὼ δὲ οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι· καὶ γὰρ ὁ Μάρκος παρέλιπε τὸ, Ἀποκριθεὶς, καὶ εἶπεν· Ὁ δὲ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ· Ἔστι δ' ὅτι δηλοῖ καὶ τὴν ἐρώτησιν ὡς τὸ· Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὅχι ἐγὼ ἡμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμεν.*

Ἐξομολόγησιν δὲ νῦν, τὴν εὐχαριστίαν λέγει· Καὶ σοφοὺς μὲν, καὶ συνετοὺς, τοὺς οὕτω δοκοῦντας τῷ λαῷ. Γραμματέας καὶ Φαρισαίους· νηπίους δὲ, τοὺς ἀποστόλους, διὰ τὸ ἀκακόν, καὶ ἀπὸνηρον, καὶ ἀφελές. Εὐχαριστῶ σοί, φησὶν, ὅτι ἀπέκρυψας τὰ τῆς πίστεως μυστήρια ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, μὴ θελησάντων ἐπιγνῶναι ταῦτα, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις, τοῖς παραδεξαμένοις αὐτά. Εὐχαριστήσας μὲν οὖν τῷ Πατρὶ, (53) ἔδειξεν, ὅτι

υιός ἐστίν αὐτοῦ, καὶ παρ' ἐκείνου ἀπέσταλται· ἅ ἀβ ἰλλο missum. Egit ergo gratias credentium nomine, significans quem erga homines haberet amorem. Hanc autem gratiarum actionem Deo obtulit etiam pro septuaginta quos emiserat, quando ad cum reversi sunt, sicut dixit Lucas.

Ναὶ ὁ Πατήρ — ἐμπροσθέν σου. Ναι εὐχαριστῶ σοι, ὦ Πάτερ, διότι οὕτως ἐγένετο εὐδοκία, ἤγουν, ἀρέσκεια ἐνώπιόν σου, τουτέστι (54), διότι οὕτως ἠδούκησας, ἀποκρουθῆναι μὲν ταῦτα ἀπὸ τῶν ἀποσεισαμένων αὐτὰ, ὡς ἀναξίων, ἀποκαλυφθῆναι δὲ ταῦτα τ. ἰς προσιεμένους αὐτὰ, ὡς ἀξίους. Δίκαιον γὰρ τοῦτό ἐστιν. Ἴνα δὲ μὴ, ἀπὸ τοῦ εὐχαριστῆσαι τῷ Πατρὶ, θύξῃ τοῖς ἀνθρώποις ἀσθενέστερος αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο τῆς Πατρικῆς φύσεως ἀλλότριος, φησὶ·

Πάντα — μου. Πάντα, τὰ τοῦ Πατρὸς δηλονότι. Καὶ ἀλλαχοῦ γάρ φησι· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὴ ἐστιν. Ἐὰν δὲ πάντα αὐτῷ παρεδόθη, πάντων ἕρα Κύριός ἐστιν· εἰ δὲ πάντων ἐστὶ Κύριος, ἴσος ἕρα τῷ Πατρὶ ἐστὶ.

Τὸ δὲ Παρεδόθη, θεοπροπῶς νόησον, οὐχ ὅτι μὴ ἔχων ταῦτα πρότερον, παρέλαθεν ὕστερον· οὐδὲν γάρ ἐστιν αὐτοῦ προγενέστερον, οὐδὲ αὐτὸς ὁ Πατήρ, ἀλλ' ἕμα Πατήρ καὶ ἕμα Υἱός, καὶ ἕμα πάντων Κύριοι· ἀλλ' εἰώθειν οἰκονομικῶς λέγειν τοιαῦτα πολλαχοῦ, τιμῶν τὸν Πατέρα, καὶ ταύτην ἐπὶ τῶν τοιούτων, ἔχει τὴν λύσιν.

Καὶ — εἰ μὴ ὁ Υἱός. Ἐπιγινώσκω, οὐ τὴν ἀλλῶς φησὶν, ἀλλὰ τὴν κατὰ φύσιν αὐτῶν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐστὶν Υἱός καὶ Πατήρ, ἐπιγινώσκωμεν πάντες οἱ πιστεύοντες· τίς δὲ κατὰ τὴν φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱός, καὶ τίς ὁ Πατήρ, οὐδεὶς ἐπιγινώσκει. Λέγει γὰρ ὁ Λουκᾶς· Οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστὶν ὁ Υἱός, εἰ μὴ ὁ Πατήρ· καὶ τίς ἐστὶν ὁ Πατήρ, εἰ μὴ ὁ Υἱός. Τοῦτο δὲ εἶπεν ὁ Χριστός, διδάσκων φανερώτερον τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητά. Εἰ γὰρ μόνον τῶν πάντων ἴσην ἔχουσι τὴν περὶ ἀλλήλων γνῶσιν, ἴσοι ἕρα εἰσὶν.

Καὶ — ἀποκαλύψαι. Καὶ τοῦτο τὴν ἰσότητά δ. ἰ. κνυσι. Εἰ γὰρ ἀποκαλύπτει μὲν ὁ Πατήρ, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται, ἀποκαλύπτει δὲ καὶ ὁ Υἱός, ἴσοι ἕρα εἰσὶν. Ἀποκαλύπτει δὲ τοῖς ἀξίοις τὴν φύσιν τοῦ Πατρὸς, ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. Εἰ δὲ τὴν φύσιν τοῦ Πατρὸς ἀποκαλύπτει, πάντως καὶ τὴν ἑαυτοῦ, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος,· μία γὰρ καὶ (55) ἡ αὐτὴ ἐστὶ τῶν τριῶν. [Ἀποκαλύπτει (56) δὲ ὅσον ἐπιπέδον.] Εἰπὼν δὲ, ὅτι Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει, τοὺς κτιστοὺς ἐδήλωσε. Τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ὡς ἀκτιστον, οὐ συμπεριέλαβε.

Καὶ διατι μὴ καὶ περὶ τοῦτου φανερῶς εἴρηκε; Διότι οὕτω καιρὸς ἦν διδάξαι περὶ αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἔδει πρῶτον τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ γνῶσιν ἐνοσημανθῆναι ταῖς ψυχαῖς τῶν μαθητῶν· εἶτα καὶ τὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτοῖς ἀποκαλυφθῆναι.

55 Joan. xvi, 15. 56 Luc. x, 22.

Variæ lectiones et notæ.

(54) τουτέστι, omitit A.

(55) καὶ, quod Hentenius etiam agnoscit, addidi.

Ab illo missum. Egit ergo gratias credentium nomine, significans quem erga homines haberet amorem. Hanc autem gratiarum actionem Deo obtulit etiam pro septuaginta quos emiserat, quando ad cum reversi sunt, sicut dixit Lucas.

Vers. 26. Utiq; Pater — apud te. Utiq; gratias tibi ago, Pater, quia ita fuit bona voluntas, sive beneplacitum coram te, hoc est, quia ita bene placuit tibi, ut hæc repelleres ab iis quia ea repellunt tanquam indignis, revelares autem ea his qui ad illa accedunt tanquam dignis: idq; justum est. Ne tamen Patri gratias agens, videatur hominibus minus illo potens, et a natura Paterna alienus, dixit:

Vers. 27. Omnia — mea. Omnia videlicet quæ Patris sunt. Siquidem etiam alibi dicit: Omnia quæ Pater habet, mea sunt. Quod si omnia ei tradita sunt, omnium utiq; Dominus est; si vero omnium Dominus est, æqualis certe est Patri.

Id autem: Tradita sunt, prout Deum decet intellige, non quod primum ea non habens postmodum acceperit: nihil enim illum præcessit, ne ipse quidem Pater, sed simul Pater et simul Filius, simulque omnium Dominus. Verum consuevit dispensatorie hæc sæpius dicere, Patrem honorans. Hanc ergo in similibus habeto solutionem.

Vers. 27. Et — nisi Filius. Cognitionem dicit non vulgarem, sed juxta naturam ipsorum. Quod enim sint Pater et Filius, cognoscimus omnes credentes. Quis autem sit Pater juxta naturam, et quis Filius, nemo cognoscit. Dicit enim Lucas: Nemo cognoscit quis sit Filius, nisi Pater: et quis sit Pater, nisi Filius. Hoc ergo dixit Christus, manifestius docens æqualitatem ad Patrem. Nam si soli omnium æqualem habent de se invicem cognitionem, æquales utiq; sunt.

Vers. 27. Et — revelare. Etiam hoc æqualitatem indicat. Si enim revelat Pater ut supra dictum est, revelat et Filius, æquales certe sunt. Revelabit autem naturam Patris, iis qui digni fuerint in futuro sæculo. Quod si Patris naturam revelabit, utiq; et suam et Spiritus sancti. Una enim et eadem est trium. Dicendo vero: Nemo cognoscit, creaturas significavit: Spiritum sanctum autem, utpote increatum non comprehendit.

Et quom ob causam de hoc etiam manifestius non est locutus? Quia nondum tempus erat ut de eo doceret. Primum siquidem oportebat Filii cognitionem mentibus discipulorum insinuari: deinde etiam illis ea revelari, quæ sunt Spiritus sancti

Vers. 28. *Venite — vos.* Qui laboratis in opere peccati, et ejus pondere onerati estis. Vides quomodo ostenderit peccatum, et laborem et pondus habere? Nam laborem habet priusquam perficiatur; habet pondus postquam perfectum est.

Potest autem et alio modo dici: Qui laboratis ad vana, et horum curis onerati estis. Et ego refocillabo vos, sive liberabo tali labore, talique pondere.

Vers. 29. *Tollite — vos.* Jugum nominavit evangelica præcepta sua, quod in jugi modum superponantur accedentibus ad ea: et ipsos colligent ad se invicem, et ad aurigam Christum.

Vers. 29. *Ei — corde.* Mititatem hic dicit modestiam: pars siquidem modestiæ est mititas. Ideo postquam dixit: *Quod mitis sim*, interpretatur quod dixit; et vide quid addat. Neque enim dixit: *Humilis tantum*, sed *humilis corde*, hoc est humilis animo et electione. Humilitas namque ab infortunio procedens, infructuosa est, utpote levis et involuntaria; præterea (e) humilitatem eis attulit, tanquam omnis radicem virtutis. Seipsum item in exemplum constituit, ut facilius sermo suscipere-

Vers. 29. *Et — vestris.* Humilitas (f) enim cordis, quæcunque patitur, verbo solum pati videtur, neque turbatur. Quidam vero Requiem, eam quæ æterna est interpretantur.

Vers. 30. *Jugum enim — leve.* Jugum quoque vocavit onus; sed jugum quidem propter dictam causam; onus autem, eo quod grave sit inexercitatis. Vide ergo quomodo et jugum dixerit, et suave vocaverit, onus quoque dixerit, et leve appellaverit, ut neque despicias quasi facilia, neque fugias tanquam laboriosa. Quære autem in quinto capite interpretationem ejus⁶¹ quod dicitur de angusta porta et stricta via quæ ducit ad vitam.

Cap. XII, vers. 1. *In illo — segetes. Sabbatis*, hoc est, die Sabbati. *Segetes*, hoc est, agros seminatos frumentis.

Vers. 1. *Discipuli vero — comedere.* Marcus autem dixit: *Cæperunt discipuli ejus inter ambulandum vellere spicas*⁶², Quia enim per medias segetes transibant, una spicas avellebant ut prægredi possent, et avulsa grana edebant, confricantes manibus, sicut dixit Lucas⁶³, hoc est, terentes; nam

⁶¹ Matth. vii, 14. ⁶² Marc. ii, 23. ⁶³ Luc. vi, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(57) καί, abest A.

(58) *Accedentibus*, Hentenius. Forte legit, *επερχομένοις*. Rectius, *succedentibus*.

(59) Quod primus talem se ad exemplum exhibuit.

(e) *Præterea*, etc. Rursus autem humilitatem eis proposuit, commendavit.

Δεῦτε — ὑμᾶς. Οἱ κοπιῶντες εἰς τὴν ἐργασίαν τῆς ἁμαρτίας, καὶ παφορτισμένοι τῷ βάρει ταύτης. Ὁρᾶς, ὅπως ἴδεις τὴν ἁμαρτίαν καὶ κόπον καὶ βῆρος ἔχουσαν; Ἐχει γὰρ, ἔχει κόπον μὲν, πρὸ τοῦ ἀποτελεσθῆναι· βῆρος δὲ, μετὰ τοῦτο.

Λέγοιτο δ' ἂν καὶ ἐτέρως, ὅτι καὶ (57) οἱ κοπιῶντες εἰς τὰ μάταια, καὶ παφορτισμένοι ταῖς μερίμναις τούτων. Καγὼ ἀναπαύσω ἡμᾶς, ἡγουν, ἐλευθερώσω καὶ τοῦ τοιοῦτου κόπου καὶ τοῦ τοιοῦτου βάρους.

Ἄρατε — ὑμᾶς. Ζυγὸν ὠνόμασε, τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, διὰ τὸ ἐπιχειροῦναι τρόπον ζυγοῦ τοῖς (58) ὑπερχομένοις αὐτὰς, καὶ συνθεῖν αὐτοῦ; ἀλλήλοις τε καὶ τῷ ἀλατῆρι Χριστῷ.

Καὶ — καρδίᾳ. Πραῖτητα νῦν, τὴν ταπεινώσειν λέγει· μέρος γὰρ τῆς ταπεινώσεως, ἡ πραῖτης διὰ καὶ εἰπὼν, ὅτι *Πρᾶός εἰμι*, ἐφθρημήνευσεν ἔπει εἶπε, καὶ σκόπει τὴν προσθήκην. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ταπεινὸς μόνον, ἀλλ' ὅτι ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, τοῦτο ἐστίν, ταπεινὸς τῇ ψυχῇ, τῇ προαιρέσει. Ἦ γὰρ ἐκ περιστάσεως ταπεινώσεως ἄκαρπος, ὡς ἐπιτολαίς τε καὶ ἀπροαιρέτος. Τὴν ταπεινώσειν δὲ πάλιν αὐτοῖς προέτεινε, ὡς μίζαν ἀπάσης ἀρετῆς· ἐαυτὸν δὲ παράδειγμα (59) προεστήσατο, ποιῶν εὐπαράδεκτον τὴν λόγον.

Καὶ — ὑμῶν. Ὁ γὰρ ταπεινὸς, πάντα ὅσα πάσχει, κατὰ λόγον πάσχειν δοκῶν, οὐ ταρασσεται. Τινὲς δὲ ἀνάπαυσιν, τὴν αἰώνιον ἐρμηνεύουσιν.

Ὁ γὰρ ζυγὸς — ἐλαφρόν ἐστι. Τὸν ζυγὸν, ἐκάλεσε καὶ φορτίον· ἀλλὰ ζυγὸν μὲν, διὰ τὴν βῆθεισαν αἰτίαν φορτίον δὲ, διὰ τὸ βαρεῖν πρὸς καιρὸν τοῦ; ἀγυμνάστους. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ ζυγὸν εἶπε, καὶ χρηστὸν ἐκάλεσε, καὶ φορτίον εἴρηκε, καὶ ἐλαφρόν προσεγόρευσε· ἵνα μήτε ὡς εὐκόλῳ καταφρονήσης, μήτε ὡς ἐπιπόνα φύγης. Ζῆται δὲ καὶ εἰς τὸ πέμπτον κεφάλαιον, τὴν ἐξήγησιν τοῦ, (60) τί στενὴ ἡ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἢ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν.

Ἐν — σπορίμων. — Τοῖς Σάββασι, ἀντὶ τοῦ, Ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτων, τουτέστιν, ἐν Σαββάτῳ· σπορίμα δὲ λέγει, τὰ γῆδια, τὰ λῆτα.

Οἱ δὲ μαθηταὶ — ἐσθίειν. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ Ἄρξαντο οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὁδὸν ποιεῖν, τίλλοντες τοὺς στάχυας. Ἐπεὶ γὰρ μέσον (61) τῶν σπορίμων διήρχοντο, ἅμα μὲν ἀνίσπων τοὺς στάχυας, ἵνα προβαλῆναι ἔχοιεν· ἅμα δὲ ἥσθιον τοὺς ἀνασπασμένους, ψάχοντες ταῖς χερσίν, ὡς ὁ Λουκᾶς

Ἰgitur προεστήσατο, non παρεστήσατο.

(60) Ergo hic quoque comprobant lectionem τῆ, pro ὅτι.

(61) μέσων videtur legisse Hentenius.

(f) *Humilitas*, etc. Humilis enim (corde) omnia, quæ patitur, secundum rationem pati existimat.

εἰρηνεν, ὃ ἐστὶ, τρίβοντες. Ἐπειὼν γὰρ, οἷα λιμῶν A μαγόμενοι· βραχέα μὲν γὰρ τοῦ σώματος ἐφρόντιζον· τὸ πᾶν δὲ τῇ ἀκρόασει καὶ προσεδρεύει (62) τοῦ Σωτῆρος ἔνεμον, καὶ διὰ τοῦτο ἐλιμνωττον.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — Σαββάτω. Ὁ δὲ Λουκᾶς φησὶν ὅτι τοῖς μαθηταῖς· οὗτοι εἶπον· Τι ποιεῖτε ὃ οὐκ ἐξεστὶ ποιεῖν ἐν τοῖς Σάββασι; Καὶ γὰρ καὶ τούτῳ, κάκεινοις ταῦτα εἶπον οἱ σμικρολόγοι καὶ μεμψίμοιροι. Καὶ περὶ ἐκείνου μὲν εἰρηνεν ὁ Ματθαῖος· περὶ τούτων δὲ ὁ Λουκᾶς. Καὶ πολλαχού τοιαῦτα πολλάκις εὐρήσεις. Ἐμέμψαντο δὲ τὸ τίλλειν, ὡς ἔργον, οὐ τὸ ἐσθίειν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — μόνοις; Ἐν τῇ πρώτῃ βίβλῳ τῶν Βασιλείων ἱστορήται ὅτι Δαυὶδ, ἐπιβουλεύθεις ὑπὸ Σαοῦλ, τοῦ ἰδίου πενθεροῦ, καὶ φεύγων αὐτόν, B ἐπέφασκε, καὶ ἀπέθων εἰς Νομμὰ, πόλιν τῶν ἱερέων τοῦ Θεοῦ, προσεποιήσατο παρὰ Σαοῦλ (63) τοῦ βασιλέως ἀποσταλῆναι πρὸς χρεῖαν τινὰ, καὶ ἐζήτησεν ἄρτους, καὶ μὴ εὐρών ἄλλους κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνου, ἔλαβε πρὸς τοῦ ἱερέως, διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ λιμοῦ, τοὺς τῆς προθέσεως. Ἡ δὲ πρόθεσις, τράπεζα ἦν ἐν τῷ ναῷ, ἐφ' ἧς οἱ ἄρτοι τῆς θυσίας προέκειντο· καὶ λαβὼν ἔφαγεν αὐτοὺς καὶ τὰ μετ' αὐτοῦ παιδιάρια. Ἡ μὲν οὖν ἱστορία τοιαύτη.

Τὸ δὲ, Οὐκ ἐξόν ἦν, ἀντὶ τοῦ, Οὐ συγκεχωρημένον ἦν παρὰ τοῦ νόμου. Ταύτην δὲ τὴν ἱστορίαν προσέβαλε τοῖς Φαρισαίοις ὁ Χριστὸς, εἰς συνηγορίαν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, δεικνύων, ὅτι συγγνώμης εἰσὶν ἄξιοι, διὰ τὸν λιμὸν, δι' ὃν καὶ αὐτοὶ ὁ περιώ- C νυμος Δαυὶδ ἔλυσε τὸν νόμον τῶν ἄρτων τῆς προθέσεως, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐπιτεμήθη παρὰ τοῦ τινι- γνῦτα ἐφημερεύοντος ἱερέως, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον παρ' αὐτοῦ τούτους ἔλαβεν.

Ἡ οὐκ — εἰσιν; Συνεχῶς αὐτοῖς (64) ἐπιλέγει τὴν, Οὐκ ἀνέγνωτε; ὀνειδίζων τούτοις ματαιοπο- νίαν, ὡς μὴ ἐπιγινώσκουσιν, ἀ ἀναγινώσκουσι. Νόμος δὲ ἦν, κελεύων, μὴ ἐν ἔργον ἐν Σαββάτῳ ποιεῖν· καὶ νόμος πάλιν ἕτερος, ἐπιτρέπων τοῖς ἱερεῦσι· θύειν ἐν Σαββάτῳ, καὶ διὰ τὴν θυσίαν ξυλοκοπεῖν, καὶ πῦρ ἀνάπτειν, καὶ κρεανομεῖν, καὶ ἄλλα τινὰ τοιαῦτα ποιεῖν. Καὶ ὡς μὲν ὅλως ἐργαζόμενοι, ἐξεσθῆλον τὸ Σάββατον, εἴτουν, ἐμείνον· ὡς δὲ ἱερεῖς ἐργαζόμενοι, ἀνάτιοι ἦσαν. Τὴν μὲν οὖν κατὰ τὸν Δαυὶδ ἱστορίαν τέθεικε, συγγνώμης τοὺς μαθητὰς ἄξιων, D ὡς προέφημεν· τὸ δὲ παρὸν (65) ἔλαβε παράδειγμα, δεικνύων ἐκ περιουσίας, ὅτι παντελῶς εἰσιν ἀνάτιοι.

Καὶ ὄρα ἀπὸ πύσων τοῦτο κατασκευάζει; Πρῶτον ἀπὸ τοῦ προσώπου· Οἱ ἱσραῖτες γὰρ, φησὶν· εἶτα

⁶² Luc. vi, 1. ⁶³ I Reg. xxi, 1 seqq.

Variæ lectiones et notæ.

(62) προσεδρεύει A.
(63) τοῦ, abest. A.

(64) λέγει A.
(65) προσέβαλε, pro παρὸν ἔλαβε A.

(9) Animalia pascunt. Exta, carnes, secarent et dividerent.

A esuriebant, tanquam fame compulsi hoc facientes : siquidem minimam corporis curam gerebant, sed omni tempore auditu et assiduitate Salvatoris detinebantur, et ideo fame premehantur.

Vers. 2. *Pharisæi autem — Sabbato.* Lucas vero ait, quod ita dixerint discipulis : *Quid facitis quod non licet facere Sabbatis* ⁶²? siquidem et Christo et discipulis hæc dixerunt, anxie circa minutula occupati, ac carpenti quærentes occasionem : et de hoc quidem dixit Matthæus, de illis autem Lucas, taliaque frequenter invenies. Indignabantur autem quod vellent, ac si opus esset, non quod manducarent.

Vers. 3. *Jesus autem — v. 4. solis.* Primo Regum volumine scriptum est ⁶³, quod David insidiis appetitus Saul noceri sui, ac fugiens, esuriit ; et ingressus Nobe civitatem sacerdotum Dei, sinit quod quadam necessitate missus esset a rege Saul, panesque petiit, cumque casu alios non invenisset, accepit a sacerdote fame compulsus propositionis panes. Propositio autem illa, erat mensa, super quam panes oblationis in templo positi erant ; et acceptos comedit ipse, et pueri qui cum eo erant. Hæc itaque est historia.

Illud autem, *Non licebat*, id est, Non erat a lege concessum. Hanc vero historiam Christus Pharisæis objecit in patrocinium discipulorum suorum : ostendens quod venia digni essent propter famem, propter quam ipse quoque David famatissimus solvit legem panum propositionis : neque solum correptus non est a sacerdote, qui tunc sorte sua ministrabat, imo potius ipsos ab illo accepit.

Vers. 5. *Num — sunt?* Ipsis frequenter recensebat : *Num legistis?* exprobrans illis vanum laborem, ut qui non intelligerent quæ legebant. Nam lex erat, quæ præcipiebat nullum opus fieri in Sabbato ; et rursus altera lex permittens sacerdotibus ut sacrificarent Sabbato, et propter sacrificium ligna scinderent, ignem accenderent, animalia pascere (9), et alia quædam similia facerent. Et certe omnino operabantur, sed tanquam res sacras operantes, sine crimine erant. Historiam itaque David posuit, discipulos venia dignos iudicans, ut prædiximus. Præsens autem sumpsit exemplum, abunde ostendens quod omnino sine crimine erant.

Et vide a quot partibus hoc confirmaverit. Primum a persona : *Sacerdotes*, inquit. Deinde a loco

quia *in templo*. Tertio a re ipsa, quia *profanant*. Non enim dixit: Irritum reddunt Sabbatum, sed quod gravius est, *Profanant*. Deinde induxit quod rei caput erat, quod etiam sine crimine sunt.

Præposuit itaque *leviorem* responsionem, ac postmodum adduxit et *fortiorem*. David siquidem propter casum inopinatum semel legem solvit de panibus propositionis, et per veniam dimissus est ei crimen. Sacerdotes vero quotidie sine hujusmodi casu legem de Sabbato solventes, per legem suæ transgressionis fructum referant.

Vers. 6. *Dico — hic*. Ipse enim templi Dominus, hic præsens est. Quod si sacerdotes templi, Sabbatum solventes sine crimine sunt, multo magis discipuli Domini templi. Nam sicut illi propter causam rationabilem crimine vacant, eo quod sacrificent, et sacra faciunt opera, ita etiam isti. Hebræis siquidem propter suam imbecillitatem unum: hebdomadae diem attribuit, quo ab operibus cessarent, puta Sabbatum, ut in eo et ipsi ab aliis vacarent operibus, et servi sui ac jumenta requiescerent, darent autem operam legis lectioni et sacrificiis. Christianis vero tanquam fortioribus, tota hebdomada jussit operam dare lectioni ac spiritualibus sacrificiis, et illis quidem alia prohibuit, ut operam darent lectioni ac sacrificiis: hos autem spiritualibus vacantes, ne ab aliis quidem abstraxit. Non enim illorum manus alligari oportebat, qui eas ad nihil pravum extendebant: neque de parvis legem ferre his qui de magnis philosophabantur, aut imperfectos æqualiter sese in modo vivendi habere cum perfectis.

Nos vero Dominicum diem præcipue honoramus tanquam proprie requiem, in quo a mortalitate requievit is qui nostræ massæ primitias accepit, et innovavit nobis resurrectionem, vitamque immortalem.

Vers. 7. *Quod si — innocentes*. Quia odiosius videbatur quod dixerat, *Templo major est hic*, sermonem ad veniam mutavit, sed cum increpatione; nam rursus illis ignorantiam impropere Scripturarum, dicens: Si sciretis quid significet propheta dictum 66, quo misericordiam præponit Deus sacrificio, miserti utique suissetis adeo esurientium, ut immaturum ederent triticum: nec eis indignati suissetis, cum culpa vacarent; et si non ob aliud, at saltem propter famem. Si enim propter sacrificium solvitur Sabbatum, ut prædictum est, multo magis propter misericordiam: major est enim misericordia sacrificio, juxta dictam sententiam.

66 Osee vi, 6.

Variæ lectiones et n. tæ.

(65) Cuilibet in mentem venit τόπος. Atque ita Hieronimus. Fortasse mox pro ἱερῷ, voluit ναῶν.
(67) τῷ ἐγκλήματι B.
(68) δέ, alibi A

A ἀπὸ τοῦ (66) ναῶ· Ἐν τῷ ἱερῷ γάρ· ἔπειτα, ἀπὸ τοῦ πρίγματος· Βεθηλοῦσι γάρ· οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἀθετοῦσι τὸ Σάββατον, ἀλλὰ τὸ βαρύτερον, ὅτι Βεθηλοῦσιν· εἶθ' οὕτως· ἐπήγαγε τὸ τοῦ λόγου κεφάλαιον, ὅτι καὶ ἀναίτιοί εἰσι.

Προίταξε μὲν οὖν τὴν εὐχερεστέραν ἀπολογίαν· εἶτα ἐπήγαγε τὴν ἰσχυροτέραν. Ὁ μὲν γὰρ Δαυὶδ, ἀπαξ διὰ περιστάσιν λύσα· τὸν περὶ τῶν ἄρτων τῆς προθέσεως, νόμον, κατὰ συγγνώμην ἀφείθη (67) τοῦ ἐγκλήματος· οἱ δ' ἱερεῖς, καθ' ἕκαστον Σάββατον, διχα περιστάσεως, λύοντες τὸν τοῦ Σαββάτου νόμον, κατὰ νόμον ἀπολείνεται τῆς παρανομίας.

Λέγω — ὧδε. Αὐτὸς γὰρ ἐνταῦθα πάρεστιν ὁ τοῦ ἱεροῦ Δεσπότης. Καὶ ἐὰν οἱ τοῦ ἱεροῦ τὸ Σάββατον λύοντες, ἀναίτιοί ᾖσι, πολλῶ μᾶλλον οἱ τοῦ Δεσπότης τοῦ ἱεροῦ. Ὡσπερ γὰρ ἐκαίνοι δι' αἰτίαν ἐλόγον ἀναίτιοί εἰσι· διὰ τὴ θύειν γὰρ καὶ ἱερά ἔργα ποιεῖν οὕτω καὶ ὅτι. Καὶ γὰρ τοῖς μὲν Ἑβραίοις, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, μίαν ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος ἀπρακτον ἀπακλήρωσεν ὁ Θεός· λέγων δὴ τὸ Σάββατον· ὥστε ἐν αὐτῷ τούτους ἀργεῖν μὲν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἔργων, καὶ διαναπαύειν τοὺς ὑπὸ χεῖρα, καὶ τὰ ὑποζύγια· σχολάζειν (68) δὲ τῇ ἀναγνώσει τοῦ νόμου καὶ ταῖς θυσίαις· τοῖς δὲ Χριστιανοῖς, ὡς ἰσχυροτέροις, ἅπαντα τὴν ἑβδομάδα σχολάζειν τῇ ἀναγνώσει καὶ ταῖς πνευματικαῖς θυσίαις ἐπέταξε. Κάκεινους μὲν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐκώλυσεν, ἵνα σχολάζωσι τῇ ἀναγνώσει καὶ ταῖς θυσίαις· τοὺς δὲ, σχολάζοντας τοῖς πνευματικοῖς, οὐδ' ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐκώλυσεν. Οὐκ ἔδει γὰρ δεδέσθαι τὰς χεῖρας τοῖς (69) πρὸς μηδὲν φαῦλον ταύτας ἐκτείνοντας, οὐδὲ τὰ μικρὰ παιδεύεσθαι τοὺς τὰ μεγάλα φιλοσοφοῦντας, οὐδὲ τοῖς ἀτελεῖσιν ἐπίσης πολιτεῦεσθαι τοὺς τελείους.

[τὴν (70) μέντοι Κυριακὴν τιμῶμεν κατ' ἐξαιρέτην, ὡς κυρίως καταπαύσιμον, ἐν ἣ τελείως καταπαύσεν ἀπὸ τῆς θνητότητος ἡ ἀπαρχὴ τοῦ ἡμετέρου φουράματος, καὶ ἐνεκαίνισεν ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν ἐν ἀθανασίᾳ ζωὴν.]

Εἰ δὲ — ἀναίτους. [Τοῦ (71) προφήτου Ὡσηε] Ἐπειδὴ φορτικὸς ἔδοξεν, εἰπὼν, ὅτι τοῦ ἱεροῦ μεῖζόν ἐστιν ὧδε, μεθιστᾷ τὸν λόγον ἐπὶ συγγνώμην, ἀλλὰ μετ' ἐπιπλήξεως. Πάλιν γὰρ ἀγνοίαν αὐτοῖς θειδίζει τῶν Γραφῶν· Εἰ ἔγνωκετε, λέγων, τί σημαίνει τὸ προφητικὸν ῥητὸν, δι' οὗ ὁ Θεὸς τὸν ἔλεον προτετίμηκε τῆς θυσίας, ἤλεθεσθε ἂν τοὺς πεινῶντας τοσοῦτον, ὡς ἐσθίειν ἀκατέργαστον σίτον, καὶ οὐκ ἂν ἐμέψασθε τοῦτοις, ἀναίτιοι· οὖσιν, εἰ καὶ μὴ δι' ἕτερον, ἀλλὰ γε διὰ τὸν λιμόν. Εἰ γὰρ διὰ θυσίαν λύεται τὸ Σάββατον, ὡς προεῖρηται, πολλῶ μᾶλλον δι' ἔλεον. Μεῖζων γὰρ θυσίας ἡ ἐλεημοσύνη, κατὰ τὴν δὴλωθεῖσαν θεῖαν ἀπόφασιν.

(69) Forte τῶν ἐκτείνωντων.

(70) Inclusa in marg. habet A.

(71) In margine B.

Κύριος — ἀνθρώπου. Πάλιν παρεμφαίνει τὴν αὐτοῦ θεότητα. Ποτὲ μὲν γὰρ συσχιάζει ταύτην διὰ τὴν ἀμδλωπιαν τῶν μεμφιμοίρων ποτὲ δὲ παρανοίγει διὰ τὴν ὀξωπιαν τῶν ἐπεικαστέρων. Κύριος γὰρ, φησὶν, ἐστὶ τοῦ Σαββάτου ὁ ἐνανθρωπήσας. ὡς ποιητῆς καὶ νομοθέτης αὐτοῦ. Καὶ λοιπὸν, παρόντος, ἐμοῦ τοῦ Κυρίου, καὶ ἀνεχομένου, μάτην ὑμεῖς τοὺς ἐμούς καταδικάζετε.

Ἐν δὲ τῷ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίῳ, καὶ ἐτέραν ἀπολογίαν εὔρηται λέγων ὁ Χριστὸς, ὅτι *Τὸ Σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ Σάββατον, ταυτέστιν, ἡ τοῦ Σαββάτου ἀργία δι' ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρώπου νενομοθέτηται, καὶ οὐ τὸ ἀνάπαλιν. Ἡ καὶ αὐτὸ τὸ Σάββατον, καὶ αἱ πρὸ τούτου ἡμέραι πάσαι, δι' ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρώπου γυγνάσιν.*

Οὐ χρεὶ δὲ θαυμάζειν, εἰ τὰ μὲν οὗτος ὁ εὐαγγελιστῆς προστίθῃσι, τὰ δὲ ἐκαίνος παραλιμπάνει. Καὶ γὰρ οὐχ ἅμα τῷ λέγειν τὸν Χριστὸν, Ἐγραφοὶ τὰ Εὐαγγέλια, ἵνα καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν αὐτοῦ λόγων ἀπομνημονεύειν ἔχοιεν· ἀλλὰ μετὰ πολλοὺς ὕστερον ἐπιστούς. Καὶ εἰδὸς, ἀνθρώπους ὄντας αὐτοὺς, ἐπιλαθέσθαι τιῶν. Καὶ ταύτην ἔχε τὴν λύσιν ἐπὶ τῶν τοιούτων προσθηκῶν τε καὶ παραλείψεων. Πολλάκις δὲ καὶ διὰ συντομίαν τινὰ τινες παραλιμπανον· ἐστὶ δ' ὅτε καὶ ὡς οὐκ ἀναγκαῖα.

Καὶ — αὐτῶν. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ εἰσηῆθε πάλιν εἰς τὴν συναγωγὴν αὐτῶν. Ὁ δὲ Λουκᾶς φανερώτερον εἰρηκεν, ὅτι *Ἐγένετο δὲ καὶ ἐν ἐτέρῳ Σαββάτῳ, εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν συναγωγὴν καὶ διδάσκειν.*

ΚΕΦ. ΚΑ'. *Περὶ τοῦ ξηρᾶν ἔχοντος τὴν χεῖρα.*

Καὶ ἰδοὺ — ξηρᾶν. Ὁ δὲ Λουκᾶς εἶπε, καὶ ποίαν χεῖρα, γράψας, ὅτι *Καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἡ δεξιὰ ἦν ξηρὰ.*

Καὶ — αὐτοῦ. Ὑποπεύοντες, ὅτι πάλιν ἐν Σαββάτῳ θεραπεύσει τινὰ, προκαταλαμβάνουσιν αὐτὸν τῆ ἔρωτῆσει, ἵνα ἀποκριθέντος, ὅτι ἔξεισι, λάθωσιν ἀφορμὴν καὶ κατηγορήσωσιν αὐτοῦ λοιπὸν, ὡς παρανόμου, καὶ κωλύσωσιν οὕτω τὴν θεραπείαν, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς θεραπείας πιστεύουσιν μέλλοντας. Ἡρῶντο (72) γὰρ φεῖρεσθαι ταῖς νόσοις τοὺς ὁμοφύλους, ἢ δοξάζεσθαι τὸν Χριστόν.

Ὁ δὲ — ἐγερεῖ; Ὅρα, πῶς (75) συλλογίζεται αὐτοὺς διὰ τοῦ παραδείγματος τούτου καὶ δείκνυσιν φιλοχρημάτους μᾶλλον, ἢ φιλανθρώπους, καὶ κτηνῶν μὲν φειδομένους, ἀνθρώπους δὲ οὐκ ἐλεούντας. Παρατήρει δὲ καὶ, πῶς ἄλλοτε μὲν ἄλλας ἀπολογίας ποιῶνται περὶ τῆς τοῦ Σαββάτου λύσεως· πάσας δὲ καταλήλους τοῖς πράγμασι, ἵνα καὶ τὸν νόμον εὐλόγως ἀναπίψῃ, καὶ μὴ πλήξῃ τοὺς Ἰουδαίους.

⁷² Marc. II, 27. ⁷³ Marc. IX, 6. ⁷⁴ Luc. VI, 6. ⁷⁵ ibid.

Variae lectiones et notæ.

(72) i. e. προηρῶντο, intelligitur enim μᾶλλον.

(73) συλλογίζεται καὶ δείκνυσιν αὐτοὺς φιλοχρημάτους, intell. ὄντας. Ita coheret.

(h) *Obtusum aspectum.* Hebetes oculos, hebes ingenium.

A Vers. 8. *Dominus — hominis.* Rursum divinitatem suam ostendit. Interdum siquidem hanc obumbrat propter obtusum aspectum (h) quærentium carpenti ansam : quandoque vero manifestat ob acutum visum modestiorum. Dominus est, inquit, Sabbati qui incarnatus est utpote effector ac legislator ejus : itaque me Domino præsentem ac tolerante, vos frustra meos condemnastis.

In Evangelio autem juxta Marcum aliam quoque invenire responsonem, ubi ait Christus : *Sabbatum propter hominem factum est, non homo propter Sabbatum* ⁷², hoc est, Sabbati otium ad hominis utilitatem statutum est, et non e diverso. Aut etiam Sabbatum ipsum, cunctique dies illud præcedentes, ad hominis utilitatem facti sunt.

B Non autem admirandum est, si quædam unus evangelista proponit, alius vero prætermittit. Neque enim simul, ut Christus loquebatur, Evangelia scripserunt, ut omnium etiam verborum illius possent meminisse, sed multis postmodum annis, et ita verisimile est, cum homines essent, quorundam oblitos fuisse : hanc ergo ad similia additamenta aut prætermisiones habeto solutionem. Sæpius quoque brevitatis causa quædam aliqui reliquerunt : interdum etiam tanquam non necessaria.

Vers. 9. *Et — illorum.* Marcus autem dixit ⁷³, quod rursum ingressus est synagogam. Lucas vero manifestius locutus est, dicens : *Factum est autem, ut altero quoque Sabbato ingrederetur synagogam et doceret* ⁷⁴.

CAP. XXI. *De eo qui manum habebat aridam.*

Vers. 10. *Et ecce.* — aridam. Lucas autem dixit etiam ultra manus a fuerit, cum scriberet : *Et manus ejus dextera erat arida* ⁷⁵.

Et — eum. Suspicientes quod rursus Sabbatis quosdam curaturus esset, interrogatione eum anticipant : ut cum respondisset licitum esse, sumerent occasionem illum jam accusandi tanquam transgressorem : et ita prohiberent, et illum ne curaret, et alios qui propter sanitates fuissent credituri. Malebant enim suæ gentis homines morbis corrumpi, quam Christum glorificari.

D Vers. 11. *Ille autem — eriget ?* Vide, quomodo illos hoc exemplo concluderis, ostendens possessionum potius amatores esse quam hominum : et quod jumentis parcentes, hominum non misererentur. Observa etiam quo pacto diversas variis in locis dederit de Sabbati solutione rationes, prout res expetebat, ut rationaliorem legem solveret, nec tamen Judæos perturbaret.

Vers. 12. *Quanto — ove.* Cum illi suo silentio ei assentirent: id enim quod ipse interrogaverat lex permittebat, nec contradicere poterant: enuntiative dixit, quod homo longe dignior est ove.

Vers. 12. *Licet itaque — benefacere.* Cum exemplo ab ove sumpto illorum ora obturasset, deinceps ad id, quod ab eis interrogaverat, respondet. Siquidem Marcus ⁷⁰ et Lucas ⁷¹ dicunt, quod etiam hominem statuerit in medium, et interrogaverit eos: *Utrum licet Sabbatis benefacere, an malefacere?* Postquam enim eis responderat, statuit illum in medium, ut a miserabili aspectu dissolveret cordis illorum duritiam, eisque persuaderet ut invidiam abjicerent, conspicientes quod semper bonum sit eos qui dira patiuntur curare. Deinde contra, etiam illos inexplicabilem interrogat quaestionem. At illi veritate redarguti, tacebant quidem, sed ob pravam voluntatem non plene ei acquiescebant; ideoque cum ira circumspiciebat eos, sicut dicit Marcus ⁷², quo illos confunderet, contristatus super duritia cordis ipsorum. Nam ab invidia induratum, nec aspectu miserabili placabatur, nec sermonem cui contradicere non poterant, recipiebat.

Vers. 13. *Tunc ait — altera.* Suo hunc jussu curavit: et illos exterrens, et Deum se esse ostendens. Gestat autem dextram manum aridam quisquis dexteram operationem non exercet: dico sane virtutem.

Vers. 14. *Pharisaei vero — perderent.* Consilium ceperunt inter se invicem. Marcus autem dicit ⁷³ quod cum Herodianis consultarunt, qui et ipsi genere quidem erant Judaei, vehementer autem Herodem colebant, et ipsum esse dicebant Christum a prophetis promissum. Nam quia prophetatum erat tunc venturum esse Christum quando deficeret qui ex Judaeis imperaret, defecerat autem diebus Herodis qui infantes necaverat, primus siquidem hic alienigena Judaeis imperavit: ideo hunc esse suspicabantur qui venturus expectabatur; et conjuncti invicem, propriam fecerunt sectam. Et quia Herodeni plurimum amabant, Herodiani cognominati sunt. Haec itaque de Herodianis dicta sint. De Judaeis autem dixit Lucas ⁷⁴, quod dementia repleti sunt, et mutuo colloquebantur, quid iam ipsi Jesu facerent. Neque enim solum posteritati non erant, sed et invidia obtenebrati, et dementia repleti erant; et primum quidem colloquebantur quidnam ipsi facerent mali, deinde consultaverunt ut eum interficerent.

Vers. 15. *Jesus autem — inde.* Oportet enim a pravis recedere: nec se periculis obijciendo, eorum

⁷⁰ Marc. iii, 3. ⁷¹ Luc. vi, 9. ⁷² Marc. iii, 5. ⁷³ ibid. 6. ⁷⁴ Luc. vi, 11.

Variae lectiones et notae.

(74) *Ad id, quod interrogatus fuerat, non quod ab eis interrogaverunt.*

(75) *ἡ καρδία.*

(76) *ἀφιέναι.* A. Hoc prorsus alienum est. In illo autem intelligitur *ἐαυτόν.* Sed vocabulo *ἀναχωρεῖν*

Πόσω — προβάτου. Συνομολογησάντων αὐτῶν, διὰ τῆς σωπῆς· καὶ γὰρ ὁ νόμος ἐπέτρεπεν, ὃ ἠρώτησε, καὶ ἀντειπεῖν οὐκ ἠδύναντο· φησὶν ἀποφαντικῶς, ὅτι πολλῷ τιμωτέρος ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος τοῦ προβάτου.

Ὅστε ἐξεστὶ — καλῶς ποιεῖν. Διὰ τοῦ κατὰ τὸ πρόβατον παραδείγματος φιμώσας αὐτοὺς, λοιπὸν (74) ἠρώτησεν παρ' αὐτῶν, ἀποκρίνεται. Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς φασιν, ὅτι καὶ ἔστησε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ μέσον, καὶ ἠρώτησεν αὐτοὺς, τί ἐξεστὶ ταῖς Σάββασιν, ἀγαθοποιῆσαι ἢ κακοποιῆσαι. Μιὰ γὰρ τὸ ἀποκριθῆναι αὐτοῖς, ἔστησεν αὐτὸν εἰς τὸ μέσον, ἵνα ἀπὸ τῆς ἐλεεινῆς θίας καταμαλᾶξῃ τὴν *σκληροκαρδίαν* αὐτῶν, καὶ κείσῃ τούτους ἀποδέσθαι μὴ τὴν βασκανίαν, συνιδεῖν δὲ, ὅτι καλὸν εἶναι θεραπεύεσθαι τοὺς κακῶς ἐχόντας· εἶτα ἀνηρώτησε καὶ αὐτοὺς αὐτοῦ ἐρώτημα *ἄφυκτον*· οἱ δὲ ἐσιώπων, ἐλεγχόμενοι μὴ ὑπὸ τῆς ἀληθείας, ἐθελοκακοῦντες δὲ· διὸ καὶ περιεβλέφατο αὐτοὺς μετ' ὀργῆς, καθὼς φησὶν ὁ Μάρκος· ὥστε ἐντρέψαι, συλλυκούμενος ἐπὶ τῇ πωρώσει τῆς καρδίας αὐτῶν. Πωρωθεῖσα (75) γὰρ ὑπὸ τοῦ φθόνου, οὕτως ἔβην ἐλεεινὴν ἐδυσωπεῖτο, οὕτως λόγον ἀναντίβητον παρέδίδετο.

Τότε λέγει — ἄλλη. Προστάγματι ταύτην ἴασατο, καταπλήττων τε αὐτοὺς, καὶ δεικνύων, ὅτι Θεὸς ἐστὶ. Ξηρὰν δὲ φέρει τὴν δεξιὰν χεῖρα, καὶ πᾶς ὁ τῆς δεξιᾶν πρᾶξιν μὴ μεταρχόμενος, φημί θη, τὴν ἀρετήν.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — ἀπολέσωσι. Συμβούλιον ἔλαβον παρ' ἀλλήλων· ὁ δὲ Μάρκος φησὶν ὅτι μετὰ τῶν Ἡρωδιανῶν τοῦτο ἐβουλεύσαντο. Οἱ δὲ Ἡρωδιανοὶ γένοιτο· μὴ ἦσαν Ἰουδαῖοι καὶ αὐτοὶ, τὸν Ἡρώδη δὲ διαφερόντως ἐτίμων, καὶ αὐτὸν ἔλεγον εἶναι τὸν ὑπὸ τῶν προφητῶν καταγγελλόμενον Χριστόν. Ἐπεὶ γὰρ τότε προσεφθεύετο ἔλθειν ὁ Χριστὸς, ὅτι ἐκλείψει ἡγούμενος Ἰουδαίος· ἐξῆλπε δὲ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Ἡρώδου τοῦ βρεζοκτόνου· πρῶτος γὰρ οὗτος· ἀλλόφυλος, Ἰουδαίων ἐβασίλευσεν· ὑπέλαβον, αὐτὸν εἶναι τὸν προσδοκώμενον ἦξεν, καὶ συστάνας, ἴδαν ἀρετὴν ἐποιήσαντο. Αἰὶ καὶ, ἀπὸ τοῦ σφόδρα φιλεῖν τὸν Ἡρώδη, Ἡρωδιανοὶ ἐπωνομάσθησαν. Ἀλλὰ ταῦτα μὴν περὶ τῶν Ἡρωδιανῶν. Περὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων ὁ Λουκᾶς εἶπεν, ὅτι ἐπλήσθησαν ἀνοίας καὶ διελάλουν πρὸς ἀλλήλους, τί ἂν ποιήσειαν τῷ Ἰησοῦ. Καὶ γὰρ οὐ μόνον οὐ καταπλήγησαν, ἀλλὰ καὶ σκοτισθέντες ὑπὸ τῆς βασκανίας, ἐπλήθησαν ἀσυνεσίας. Καὶ πρῶτα μὴν συνελάλησαν, τί ἂν ποιήσειαν αὐτῷ κακόν, εἶτα συνεβουλεύσαντο ἀνελεῖν αὐτόν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἐκεῖθεν. Χρῆ γὰρ ἀναχωρεῖν ἀπὸ τῶν πονηρῶν, καὶ μὴ βίβλοκινδύνως ἐπιέναι (76)

respondet etiam *ἐπιέναι.* Hentenus tamen videtur etiam reperisse *ἐπιέναι.* Aliud autem est *ἐπιέναι* τῷ θυμῷ, ταῖς ἡδουπαθείαις, et similia, id est *indulgeri*, aliud *ἐπιέναι* ταῖς ἄλλων μανίαις, id est *se immittere*, προσχωρεῖσαι, προσπίψαι· *ἐαυτόν.*

ταῖς μανίαις αὐτῶν. Ἄμα δὲ καὶ, οὐκ ἀλλήλυσεν ἡ

A insanizæ permittere. Simul etiam, quia nondum ad-
venerat tempus mortis ipsius, multosque adhuc
oportebat curari ac frui doctrina ejus.

Καὶ — ποιήσωσιν. Ἐνταῦθα τὸ, Ἐπέτιμῃσεν,
ἀντὶ τοῦ, Παρήγγειλε, καὶ ἐξερσάλατο. Σκόπει δὲ,
πῶς καὶ τῶν νοσοῦντων ἐπιμελεῖται, καὶ τὸν φθόνον
τῶν Ἰουδαίων θεραπεύει, παραγγέλλων, ἵνα μὴ φα-
νερὴν αὐτὸν ποιήσωσιν, ὅτι θεραπεύει. Τοῦτο γὰρ
ἀκούοντες, ἐμελλον ἐπὶ πλείον ἐξυγριῦσθαι. Ἐπὶ
δὲ ὑπὲρ μακροθυμίας πολλῆς ἐποίητο τὴν τοιαύτην
παραγγέλλαν, εἰρούμενος μάλιστα συγκαλύπτεσθαι
τὴν αὐτοῦ δόξαν, ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐξάπτεσθαι τούτους
εἰς πλείονα μανίαν, εἰσάγει τὸν προφήτην ὁ εὐαγ-
γελιστής, προαναφωνοῦντα τὴν τοιαύτην αὐτοῦ μα-
κροθυμίαν καὶ ἀνεξικαλίαν, καὶ φησὶν

Vers. 15. Et — v. 16. *facerent*. Hoc in loco ver-
bum ἐπέτιμῃσεν *intermittens est*, tantumdem va-
let, ac si dicas, Præcepit et variis verbis suasit.
Vide autem quomodo ægrotorum curam ha-
bet, et Judæorum devitat invidiam, præcipiens
ne se manifestum facerent quod curaret; plerum-
que enim futurum erat, ut hoc audientes exasper-
arentur. Quia autem hujusmodi præceptum præ
magna mansuetudine ac lenitate faciebat, malens
suam gloriam penitus occultari, quam hos ad
majorem insaniam accendi, inducit prophetam
evangelista, qui de tanta ejus lenitate ac tolerantia
olim fuerat locutus, et dicit:

Ὅπως — ἡρέτισα. Προσώπων τοῦ Πατρὸς ταῦτά
φησιν, Ἰδοὺ ὁ Παιὶς μου, ὁ μονογενὴς. — Ὁρ δὲ
ἡρέτισα, ἀντὶ τοῦ, ὅτι προέκρινα πάντων. Ἐπὶ δὲ
διπλοῦς ἐστὶν ὁ Χριστός· τὸ μὲν, Ὁ Παιὶς μου, δη-
λωτικὸν ἐστὶ τῆς θεότητος· τὸ δὲ, Ὁρ ἡρέτισα, τῆς
ἀνθρωπότητος. Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ, τοιαῦτα.

B Vers. 17. *Ut — v. 18. elegi*. Hæc sub persona
Patris dicit: *Ecce Filius meus unigenitus, quem
elegi*, hoc est omnibus prætuli. Quia autem duo
continet in se Christus: in eo quod dicit, *Filius*,
divinitatem significat; in eo vero quod addit:
Quem elegi, humanitatem. Et similia sunt quæ se-
quuntur.

Ὁ ἀγαπητός — μου. Ὁμοίως τὸ μὲν, Ὁ ἀγαπη-
τός μου, περὶ τῆς θεότητος εἴρηται· τὸ δὲ, *Εἰς ὃν
εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου*, περὶ τῆς ἀνθρωπότητος.
Ἔστι γὰρ ἀγαπητός μὲν, ὡς μονογενὴς· εἰς αὐτὸν
δὲ εὐδόκησεν, ὡς εἰς αὐτὸν ἐπαναπαυόμενος, ἢ ὡς
δι' αὐτοῦ τὰ ἀγαθὰ θελήσας, λέγει δὲ, τὴν σωτηρίαν
τῶν ἀνθρώπων.

Vers. 18. *Dilectus — mea*. Pari modo, *Dilectus
meus*, de divinitate dictum est; *In quo bene com-
placuit sibi anima mea*, de humanitate. Est enim
dilectus unigenitus. In ipso vero bene sibi com-
placuit, utpote in quo oblectatus est: vel tanquam
in eo, per quem bona voluit, dico sane hominum
C salutem.

Καὶ βαπτισομένου δὲ αὐτοῦ τοιαύτην ὁ Πατὴρ
ἄνωθεν (77) ἀφήκε φωνὴν εἰκῶν· Ὁδοὶς ἐστὶν ὁ
Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. Καὶ τοιαύ-
την κάκει τὴν ἐξήγησιν ἐποίησάμεθα. Καὶ ἀνάγνωθι
κίκαίνην, καὶ ἐπιγνώσῃ σαφέστερον. Τὸ δὲ, *Εἰς ὃν
εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου*, ἀντὶ τοῦ, *Εἰς ὃν εὐδόκησα
ἐγώ*. Ἠλλά δὲ τοιαῦτα ἀνθρωποπρεπῆ φησιν ἡ Πα-
λαιὰ Γραφή ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν παχύτητα τῆς
διανοίας τῶν Ἑβραίων, ἀχρη πάντα θεοπρεπῶς νοεῖν.

Ipo quoque baptizato, hujusmodi vocem Pater
desuper emisit, dicens: *Hic est Filius meus dilectus
in quo mihi bene complacitum est*⁷⁸; similemque ibi
dedimus enarrationem; lege ergo et illam, ut plan-
nius intelligas. Quod autem dicitur: *In quo bene
complacuit sibi anima mea*, idem est quod, *In quo
bene mihi complacitum est*. Multa item hujusmodi
quæ hominum sunt, Veteris Testamenti Scriptura
dicit de Deo, propter crassam Hebræorum mentem:
quæ omnia intelligere oportet quatenus Deo conveniunt.

Φήσω — αὐτόν. Περὶ τοῦ ἀνανθρωπήσαντος υἱοῦ
ταῦτο εἴρηκεν, ὡς περὶ ἀνθρώπου, προκόπτοντος τῇ
ἐκφοιτήσει τοῦ πατρῷου Πνεύματος, περὶ οὗ φησὶ
καὶ ὁ Λουκᾶς· Τὸ δὲ παιδίον ἠέξανε καὶ ἀκρα-
ταιοῦτο πνεύματι, πληρούμενον σοφίας, καὶ
χάρις Θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτόν.

D Vers. 18. *Ponam — eum*. De Filio incarna-
to hoc dixit, tanquam de homine proficiente per
accessum Spiritus sancti. De quo etiam dixit Luc-
cas: *Puer autem crescebat et corroborabatur spi-
ritu, plenus sapientia, et gratia Dei erat super illum*⁷⁹.

Καὶ — ἀπαγγελεῖ. Κρίσιν λέγει, τὸν εὐαγγελικὸν
νόμον, ὃν ἐκήρυξε τοῖς ἔθνεσι διὰ τῶν ἀποστόλων·
ἢ τὴν δικαιοκρισίαν αὐτοῦ, ὅτι τῶν Ἰουδαίων ἀπω-
σαμένων αὐτὸν, προσελάθετο τὰ ἔθνη. Τοῦτο γὰρ
δικαία κρίσις δυνατὸς ἐστίν, ἵνα μὴ τέλειον ἀπόληται
τὸ πλάσμα τῶν χειρῶν αὐτοῦ.

Vers. 18. *Et — annuntiabit*. Judicium vocat legem
evangelicam, quam per apostolos prædicavit gen-
tibus. Vel justum judicium suum, quo repellenti-
bus eum Judæis, assumpsit gentes. Hoc enim
vere justum est judicium, ne omnino percat opus
manuum ejus.

Ὁδὴ — τὴν φωνὴν αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα τὰ ῥητὰ,
τὴν ὄλην ἐπέθεικε προφητεῖαν. Μακροθύμος γὰρ ὢν

Vers. 19. *Non — vocem ejus*. Propter hæc
verba totam posuit prophetiam. Nam cum man-

⁷⁸ Matth. iii, 19. ⁷⁹ Luc. ii, 40.

Variæ lectiones et notæ.

(77) αὐτοῦ, pro ἀνωθεν A.

suetus esset ac mitis, non contendit adversus contradictores, neque clamavit, dum ei fieret injuria: neque foris docuit, ut faciant hi qui gloriam ab hominibus venantur: sed in templo, et in synagogis Judæorum, ac in desertis montibus et littoribus. Deinde prophetat etiam de imbecillitate eorum, qui huic omnipotenti Deo insidiabantur.

Vers. 20. *Arundinem — confringet.* Arundinem vocavit Judæos, tanquam valde imbecilles ad divinam et inexpugnabilem ejus potentiam: nec tamen simpliciter arundinem, sed etiam comminutam, ad augmentum imbecillitatis eorum. Dicit ergo quod potens sit eos tanquam arundinem comminutam facillime confringere: nec tamen hoc faciet propter suam tolerantiam ac modestiam.

Vers. 20. *Et — non exstinguet.* Hic Judæorum accensum adversus Christum animum significat: quem etiam *linum fumigans* appellat, ut quod facile exstingui possit a Christi virtute: sicut facile quis exstinguit linum fumigans, id est accensum. Linum autem in hoc loco intelligimus pannum lineum: hunc tamen non exstinguet ut patitur, et patiendo demonstrat eximium, quem erga nos gerit amorem suum.

Vers. 20. *Donec — eum.* Donec ad finem ac perfectionem deducat justitiam suam. Siquidem victoriam nominavit perfectionem; judicium autem, justitiam. Quousque adimpleat justitiam suam quousque suas ostendat justificationes, qui- **C** bus Judæos condemnet, et eorum impudentem amputet causationem. Post hæc autem tanquam vasa figuli, confringet illos in virga ferrea¹⁷, principatu Romanorum Vespasiani et Titi, qui eos obsederant ac exterminaverunt.

Vers. 21. *Et — sperabunt.* Sperabunt quod solus ipse in afflictionibus invocatus, sperantes in se liberabit.

CAP. XXII. *De dæmoniaco cæca et muto.*

Vers. 22. *Tunc — videret.* Dicitio τότε tunc, interdum consequentiam, rerumque ordinem significat, sicut etiam particula ἐν τῷ καιρῷ, in illo tempore: quandoque vero utraque **D** harum tempora solum denotat, quo facta sunt ea quæ dicenda sunt. Κωφὸν autem hoc in loco mutum accipimus, non surdum, ut alibi.

Vers. 23. *Et — David?* Audierant enim prophætas annuntiantes, quod de semine David venturus esset Christus.

Vers. 24. *Pharisæi autem — dæmoniorum.* Invidia namque ad gloriam illius mordebantur: ideo etiam sua prava æmulatione, non verebantur divinæ naturæ opera Beelzebul ascribere, dicentes: Hic non ejecit dæmonia propria virtute, sed per Beelzebul, illum sibi familiarem

¹⁷ Psal. II, 9.

Α καὶ πρότατο, οὐκ ἔριζε πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας, οὐδ' ἐκραύγαζεν ἀδικούμενος, οὐδ' ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἐδίδασκεν, ὡς οἱ τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξαν θηρεύοντες· ἀλλ' ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐν ἐρημίαις, καὶ ὄρεσι, καὶ αἰγιαλοῖς. Ἔτα προφητεύει, καὶ περὶ τῆς ἀγαν ἀσθενείας τῶν ἐπιβουλεύοντων τῷ παντοδυνάμῳ τούτῳ θεῷ.

Κάλαμον — κατέδειξεν. Κάλαμον ὠνόμασε, τοὺς Ἰουδαίους, ὡς ἀσθενεστάτους πρὸς τὴν θεῖαν καὶ ἀμωχὴν αὐτοῦ δύναμιν, καὶ οὐδὲ ἀπλῶς κάλαμον, ἀλλὰ συντετριμμένον πρὸς ἐπίτασιν τῆς ἀσθενείας αὐτῶν. Λέγει δὲ, ὅτι θυνάμενος, ὡς κάλαμον συντετριμμένον, εὐκολώτατα διακλάσσει αὐτοὺς, ὅμως σὺ ποιῆσαι τοῦτο, δι' οἰκτίαν μακροθυμίαν.

B *Καὶ — οὐ σβέσει.* Ἐνταῦθα δηλοῖ τὸν ἀνεπτόμενον θυμὸν τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ὃν καὶ λίον τυφόμενον προσηγόρευσεν, ὡς εὐχερῆ πρὸς τὸ σβέννυσθαι, διὰ τὴν ἰσχὺν τοῦ Χριστοῦ, δυναμένου κατασβέσαι τοῦτον ὕψω βράβως, ὡς ἀν σβέσει τις λίον τυφόμενον, τουτέστι ἀνακλιόμενον. Λίον δὲ νῦν νοούμεν, τὸ λινοῦν βράχος. Ἄλλ' οὐ σβέσει τοῦτον, ἵνα πάθῃ, καὶ ἵνα παθῶν δείξῃ τὴν περὶ ἡμᾶς ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην αὐτοῦ.

Ἔως — αὐτοῦ. Ἔως ἀν ἐξενέγκῃ εἰς τέλος τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Νίκος μὲν γὰρ, τὸ τέλος· κρίσιν δὲ, τὴν δικαιοσύνην ὠνόμασεν. Ἔως ἀν πληρώσῃ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, ἕως ἀν ἐπιδείξῃται τὰ παρ' αὐτοῦ δικαιώματα, τὰ καταδικάζοντα τοὺς Ἰουδαίους, καὶ περιαιροῦντά πᾶσαν αὐτῶν ἀνάσχυτον πρόφασιν. Μετὰ τοῦτο δὲ, συντρίψει αὐτοὺς, ὡς σκευὴ κεραμῆως ἐν βράβῳ σιδηρᾷ, τῇ δυναστείᾳ τῶν Ῥωμαίων, Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου, τῶν πολιτοκτησάντων καὶ ἐξολοθρευσάντων αὐτούς.

Καὶ — ἐλπισούσιν. Ἐλπισοῦσιν, ὅτι καὶ μόνον ὀνομαζόμενος ἐν πειρασμοῖς ἐξελίεται τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτῷ.

ΚΕΦ. ΚΒ'. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου τυφλοῦ καὶ κωφοῦ.

Τότε — βλέπειν. Τὸ τότε, ποτὲ μὲν ἀκολουθεῖται καὶ τάξιν πραγμάτων σημαίνει, καθάπερ καὶ τὸ, *τῷ καιρῷ ἐκείνῳ*: ποτὲ δὲ καὶ ἀμφοῦ τὸν χρόνον μόνον δηλοῦσι, καθ' ὃν ἐγένοντο τὰ βῆθηται μέλλοντα. Κωφὸν δὲ νῦν, τὸν ἀλαλὸν λέγει.

Καὶ — Δαυὶδ; Ἦκουον γὰρ τῶν προφητῶν καταγγελλόντων ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἦξειν τὸν Χριστόν.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — δαιμονίων. Ἐδάκνοντο γὰρ, ζηλοτυποῦντες τὴν δόξαν αὐτοῦ. Διὸ καὶ ὑπὸ τῆς ἀγαν βασχανίας οὐκ ἐπίδοντο τῷ Βεελζεβούλ ἐπιγραζόμενοι τὰ ἔργα τῆς θείας φύσεως, καὶ λέγοντες· Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια ἐν οἰκίᾳ δυνάμει, ἀλλ' ἐν τῷ Βεελζεβούλ, ἔνοιον καὶ φῶλον ἔχων αἰ-

τόν. Καὶ ἀλλὰ τοῦ γὰρ ἔλεγον, ὅτι Βεελζεβούλ ἄ ἔχει. Nam alibi quoque dicebant : *Beelzebub habet* ¹⁶.

Εἰδώς — αὐτοῖς. Καθ' ἑαυτούς γὰρ τοῦτο ἔλεγον, φοβούμενοι τὸν ὄχλον· αὐτοὺς δὲ ἰδημοσίευσεν τὸ τῆς διανοίας αὐτῶν μυστήριον, κἀντεῦθεν δεικνύων, ὅτι θεὸς ἐστίν. Ὅρα δὲ, ὅτι καὶ πρότερον μὲν τοῦτο κατηγορηθεὶς οὐκ ἐπετίμησεν αὐτοῖς, ἐνδεδούς γινῶναι τὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἀπὸ τε τῶν πλείων σημείων, ἀπὸ τε τῆς μετὰ τοῦτο διδασκαλίας· ἐπεὶ δὲ πάλιν τὸ αὐτὸ λέγοντες ἐπέμεινον, οὐδὲν ἐκείθεν βελτιωθέντες, ἐπιτιμᾶ λοιπὸν, καὶ ἐξελέγχει τὴν τούτων ἄνοϊαν. Μετὰ πραότητα δὲ τοῦτο ποιεῖ, παιδεύων ἡμᾶς· πρῶτος ἐλέγχει τοὺς ἁμαρτάνοντα· Ἄπὸ δὲ τῶν κοινῆ συμβαινόντων ποιεῖται τὸν ἐλεγχόν, καὶ παραδείγματα λαμβάνει γνώριμά τε καὶ ὠμολογημένα, (78) καὶ τρία· τὸ μὲν, ἰσχυροτάτης δυνάμεως· τὸ δὲ, μέσης· τὸ δὲ, ἐλαχίστης· βεβαιῶν, ὅτι, κἂν μέγα τι στασιάζῃ (79) πρὸς ἑαυτὸ, κἂν μέσον, κἂν μικρὸν, ἀπόλλυται.

Πᾶσα — ἐρημοῦται. Στασιαζόντων ἀλλήλοις, τῶν ἐμερισθέντων.

Καὶ πᾶσα — σταθήσεται. Οὐ συστήσεται, διὰ τὴν ῥηθείσαν αἰτίαν,

Καὶ εἰ — αὐτοῦ; Εἰ ὁ Σατανᾶς, ὁ ἄρχων τῶν δαιμόνων, τὸν ἀπλῶς Σατανᾶν διώκει βιαίως· οὐ γὰρ ἂν ἐκὼν ποτε καταλίπη τὸ ἴδιον οἰκητήριον· ἐχθρὸς ἐστὶ πάντως ὁ διωκόμενος τῷ διώκοντι· καὶ λοιπὸν καθ' ἑαυτοῦ ἐμερίσθη, διαιριθείσης· ἀπ' αὐτοῦ τῆς ὑποταγῆς τῶν δαιμόνων· καὶ πῶς συστήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ, ἢ πρὸς αὐτούς; [ὥστε, (80) εἶγε τούτων ἄρχων ἐστίν, οἷον ἂν ἀπλάσας τούτους, στασιάζῃ πρὸς αὐτούς.] οὐδ' ἂν ἐπικουρήσῃ ἀνθρώπων κατὰ δαίμονος, οὐδ' ἂν γένοιτο ποτε φιλόφρωνος, ἀνθρωποκτόνος ὢν ἀπ' ἀρχῆς.

Καὶ εἰ — ἐκβάλλουσι; Μετὰ τὴν πρώτην λύσιν τῆς κατηγορίας, ἐπὶ δευτέραν ἔρχεται σαφεστέραν· ἐπεὶ γὰρ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ δαιμόνας ἐξέβαλλον ἤδη, παρ' αὐτοῦ λαθόντες τὴν ἐξουσίαν, ἀπὸ τούτων ἐλέγχει μᾶλλον τοὺς Φαρισαίους, διὰ φθόνον μόνον τοιαῦτα κατηγοροῦντας αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἐκείνοις οὐδὲν τι τοιοῦτον ἐγκαλοῦντας, αὐτοῦ μόνου κατηγοροῦν οὕτως. Υἱοὺς δὲ αὐτῶν, τοὺς ἀποστόλους ἐνόμασε, διὰ τὸ τοὺς Φαρισαίους πατέρων τάξιν ἐπέχειν ἐν Ἰουδαίᾳ, ἐξ ὧν οἱ ἀπόστολοι κατηγοροῦντο, καὶ διὰ τὸ νεωτέρους ἐκείνων εἶναι τούτους. Ἐρωτᾷ οὖν, ὅτι· Ἐν τίνι ἐκβάλλουσιν; Ἄρα ἐν Βεελζεβούλ; καὶ πῶς; οὐ κατηγορεῖτε καὶ αὐτῶν; Εἰ δὲ ἐν χάριτι Θεοῦ, θεὸς ἄρα ἐγώ· ἐν τῷ ἐμῷ γὰρ ὄνοματι τὰ δαιμόνια διώκουσι.

Διὰ τοῦτο — κριταί. Διότι τοίνυν ἐκβάλλουσι

Vers. 25. *Sciens — illis.* Apud sese enim hæc dicebant timentes turbam, ipse vero secretum cordis eorum publicavit, hinc etiam Deum se esse demonstrans. Vide autem quod primum ob id accusatus non objurgavit illos, cognoscendam tradens suam potentiam, tum a pluribus signis, tum a doctrina, quæ inde secula est. Quia vero rursum idem dicentes, perseverabant in nullo meliores effecti, deinceps eos objurgat ac redarguit illorum insaniam. Id tamen cum mansuetudine facit, iustruens nos, ut peccantes mansuete arguamus. [Et ab his quæ communiter accidunt, format rationem, sumitque tria exempla notissima et indubitata. Primum quidem supremæ potentia, alterum mediæ, tertium vero infimæ, confirmans quod sive magnum quidpiam, sive medium, sive infimum sit, quod adversus seipsum exerceat seditionem, peribit.

Vers. 25. *Omne — desolatur.* Seditionem inter se invicem agentibus his qui divisi sunt.

Vers. 25. *Et omnis — stabit.* Non stabit propter dictam causam.

Vers. 26. *Et si — ejus?* Si Satanas qui princeps est dæmoniorum, aperte ac violenter Satanam persequitur: neque enim suum domicilium ullo unquam relinqueret: omnino inimicus est is qui patitur, persecutionem inferenti. Itaque contra seipsum divisus est, separatis ab eo dæmonibus, qui subjecti erant: et quomodo stabit regnum ejus, quod in illos habet? Si ergo princeps illosum est, nequaquam eos expellendo seditionem ager adversus illos: nequaquam homini contra dæmonem auxiliabitur: nec hominem unquam amare poterit, qui ab initio homicida est.

Vers. 27. *Et si — ejiciunt?* Post primam accusationis dilationem, ad secundam procedit manifestiorem. Nam quia discipuli quoque ejus jam dæmones ejiciebant, sumpta ab ipso potestate, ab his magis Phariseos arguit, qui sola moti invidia eum accusabant: siquidem nihil hujusmodi illis objicientes, solum ipsum ita accusabant. Filios autem Phariseorum apostolos nominavit, eo quod Pharisei patrum ordinem retinerent inter Judæos, a quibus descendebant apostoli: vel quia illis juniores erant. Interrogat ergo: Per quem ejiciunt? An etiam per Beelzebub? Et quare illos quoque non accusatis? Si autem per divinam gratiam, utique Deus ego sum; nam per nomen meum dæmonia ejiciunt.

Vers. 27. *Ideo — judicæes.* Quia ergo ipsi quo-

¹⁶ Marc. iii, 21.

Variæ lectiones et notæ.

(78) ὠμολογούμενα Α.
(79) στασιάζειν Β.

(80) Quæ hic inclusa sunt, ea ex cod. A exciderunt. In causa fuit duplex πρὸς αὐτοῦ.

que dæmonia ejiciunt, nec accusantur a vobis, propterea ipsi judices vestri erunt: et condemnabunt vos; non de omnibus, quæ in vita perpetrastis; nam id solius Dei est, sed de hac blasphemia, quoniam, illis relictis, notati invidia, me solum accusatis. Vel propter hoc, quia cum sint filii vestri, et agnoverint veritatem, condemnabunt vos patres suos, qui hanc cognoscere noluisistis.

Vers. 28. Si — regnum Dei. † Digitus Dei hic dici potest Spiritus sanctus. Cum enim cæteri evangelistæ dixerint: Si ego per Spiritum Dei ejicio dæmonia, Lucas dixit: Si ego per digitum Dei ejicio dæmonia ¹⁹.

Postquam demonstravit, quod non per Beelzebul ejiceret dæmonia, simul etiam ex consequenti ostendit, quod ea per Spiritum Dei ejiceret. Spiritum autem Dei nunc potentiam vocat. Nam et Lucas: Per digitum Dei dixit ²⁰, hoc est, per manum; manum vero Dei, potentiam Dei dicimus. Si vero ego per potentiam, inquit, divinam ejicio dæmonia, non quasi nudus homo, sed quasi Dei Filius, profecto pervenit ad vos regnum Dei. Suum autem dicit regnum, quod videlicet per Christum esse venturum, prophetæ prænuntiaverunt. Nam solius Dei est per potentiam divinam dæmones ejicere. Apostoli namque non propria potentia, sed per divinam gratiam illos ejiciebant. Neque enim potuerunt tanquam Deus, sed gratiam a Deo habebant. Christus siquidem solo jussu dæmones fugabat: illi vero per nomen ejus ipsos expellebant. Si vero pervenit ad vos regnum Dei, quare illud repellitis? Quare contra vestra bona pugnatis? Hoc namque tempus est vestræ salutis, quod olim prædixerunt prophetæ.

Vers. 29. Alioqui quomodo — diripiet? Ab exemplo sermonem producit. Per fortem autem, principem dæmoniorum subindicat: non quod natura fortis sit, sed quod usque tunc tyrannice regnaverit, eoque qui præ segnitie imbecilles erant, oppresserit. Vasa vero ejus subjecta dæmonia erant, quæ et arma ejus dici possunt: nam τὰ σκεύη etiam arma dici solent. Ideo quod Lucas arma ejus ipsa vocavit ²¹: per quæ miseros homines in servitutem redigebat. Hoc D ergo exemplo considerationem inducit, quæ ostendat non solum quod principem dæmoniorum amicum non habeat, sed potius quod fortitudinem ejus tanquam inimicissimi alligaverit. Est autem considerationis scopus, quod sicut non potest quisquam domum fortis ingredi, vasaque ejus diripere, ab illo conservata, nisi primum fortem

¹⁹ Luc. xi, 20. ²⁰ ibid. ²¹ ibid. 21.

Varie lectiones et notæ.

(81) καί, abest A.
(82) Inclusa codex uterque in margine habet. Referuntur autem hæc ad Luc. xi, 20.
(83) ὦν addit A.

A καὶ αὐτοὶ δαιμόνια, καὶ (81) οὐκ ἐγκαλοῦνται παρ' ὑμῶν, διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν ἔσονται κριταί, καὶ κατακρινούσιν ὑμᾶς· οὐκ ἐπὶ τοῖς βεβωμένοις· τοῦτο γὰρ μόνου Θεοῦ· ἀλλ' ἐπὶ τῇ βλασφημίᾳ ταύτῃ, ὅτι διὰ φθόνου ἐγκαλεῖτε μόνω ἔμοι, ἐκείνου ἀφέντες· ἢ διὰ τοῦτο, διότι υἱοὶ ὑμῶν ὄντες, ἐπέγνωσαν τὴν ἀλήθειαν, κατακρινούσιν ὑμᾶς, τοὺς πατέρας αὐτῶν, μὴ θελήσαντας ἐπιγνώσασθαι ταύτην.

Εἰ — τοῦ Θεοῦ. [Δάκτυλος (82) Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τῶν γὰρ ἄλλων εὐαγγελιστῶν εἰπόντων· Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ὁ Λουκᾶς εἶπεν· Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια.]

Ἀποδείξας, ὅτι οὐκ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλει τὰ B δαιμόνια, συναπέδειξεν, ὅτι λοιπὸν ἐν Πνεύματι Θεοῦ ταῦτα ἀπελάμβανει. Πνεῦμα δὲ Θεοῦ νῦν, τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ φησι. Διὰ καὶ ὁ Λουκᾶς, Ἐν δακτύλῳ Θεοῦ εἶπε, τοῦτ' ἐστίν, ἐν χειρὶ. Χεῖρα δὲ Θεοῦ, τὴν δύναμιν αὐτοῦ λέγομεν. Εἰ δὲ ἐν δυνάμει θεῖᾳ, φησὶν, ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ὡς μὴ φιλὸς ἀνθρώπος (83), ἀλλὰ καὶ Υἱὸς Θεοῦ, ἄρα ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· λέγει δὲ τὴν αἰουτοῦ, ἦντινα διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐρχέσθαι ἐπ' αὐτοὺς προκατήγγειλαν ὁὶ προφῆται. Μόνου γὰρ Θεοῦ, τὸ ἐν δυνάμει θεῖᾳ δαίμονας ἐκβάλλειν. Οἱ γὰρ ἀπόστολοι, οὐκ ἐν δυνάμει θεῖᾳ, ἀλλ' ἐν χάριτι θεῖᾳ τούτους ἐξέβαλλον. Οὐ γὰρ ἠδύναντο, ὡς ὁ Θεός, ἀλλὰ χάριν εἶχον ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν γὰρ ἐπιτάγματι μόνω τοὺς δαίμονας ἐφυγάδευεν· οἱ δὲ ἐν ἐψ' ὀνόματι αὐτοῦ τούτους ἐξώριζον. Εἰ δὲ ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, διατὶ ταύτην ἀπωθεῖσθε, διατὶ τοῖς ὑμετέροις ἀγαθοῖς πολεμαίτε; Οὗτος γὰρ ἐκείνου ὁ καιρὸς τῆς σωτηρίας ὑμῶν, ὃν πάλαι προείπον οἱ προφῆται.

Ἡ πῶς — διαρπάσῃ (84); Παραδειγματικῶς μὲν ἐξάγει τὸν λόγον, ὁποδηλοῖ δὲ ἰσχυρὸν μὲν, τὸν ἀρχοντα τῶν δαιμονίων, οὐχ ὡς ἰσχυρὸν τῇ φύσει, ἀλλ' ὡς τυραννοῦντα μέχρι τότε, καὶ (85) καταδυναστεύοντα τῶν ἀσθενοῦντων ἐκ βλάβης. Ἐκαύθη δὲ αὐτοῦ, τὰ ὑποταταγμένα αὐτῷ δαιμόνια, ὡς ὄπλα αὐτοῦ· σκευὴ γὰρ ὀνομάζονται, καὶ τὰ ὄπλα. Διὰ καὶ ὁ Λουκᾶς, πανοπλίαν αὐτοῦ ταῦτα ὀνόμασε, δι' ὧν κατεδουλοῦτο τοὺς ἀθλοῦς ἀνθρώπους. Εἰσάγει δὲ λογισμὸν, διὰ τοῦ τοιοῦτου παραδείγματος ὁ Χριστός, δείκνυόντα, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔχει φίλον τὸν ἀρχοντα τῶν δαιμονίων, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐδέσμησεν αὐτοῦ τὴν ἰσχύον, ὡς ἐχθίστου. Ἔστι γὰρ ὁ τοῦ λογισμοῦ σκοπός, ὅτι ὡσπερ οὐ δύναται τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκευὴ αὐτοῦ διαρπάσαι, φυλαττόμενα παρ' αὐτοῦ, ἐὰν μὴ πρῶτον δῆσῃ τὸν ἰσχυρὸν· αὐτῶς οὐδ' αὐτὰς διήρπα-

(84) Hentenius videtur reperisse διαρπάσαι. Uterque vero meus habet διαρπάσῃ.
(85) δυναστεύοντα. A.

σεν ἂν τὰ δαιμόνια, τούτους, δισκόρπισεν, εἰ μὴ ἂν
πρῶτον ἐδέσμησε τὸν ἄρχοντα τούτων. τὸν ἐνισχύ-
οντα αὐτά.

Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὡς οὐ πάντοτε τὰ παραδει-
γματα κατὰ πάντα λόγον προσαρμόζουσι ταῖς ὑπο-
θέσεσιν, εἰς ἧς ἐκλαμβάνονται, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ
πλεῖστον ἐν μόνοις ταῖς καιριωτέροις καὶ κεφαλαίω-
δεστέροις μέρεσι.

Τινὲς δὲ σκευὴ τῶν δαιμόνων λέγουσιν εἶναι, τοὺς
δαιμονιζομένους, οὓς ὁ Χριστὸς διήρπασεν ἀπ' αὐ-
τῶν, δῆσας τὰς δυνάμεις αὐτῶν. Εἴεν δ' ἂν σκευὴ
τοῦ διαβόλου, καὶ πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὰ τοῦ δια-
βόλου, καὶ ὑπηρετοῦντες τοῖς αὐτοῦ θελήμασιν.

Ὁ — σκορπίζει. Καὶ δι' ἑτέρου λογισμοῦ βεβαίω-
θεῖ, ὅτι μᾶλλον ἐχθιστος αὐτῷ ἔστιν ὁ ἄρχων τῶν δαι-
μονίων. Ὅτι μὲν γὰρ οὐκ ἔστι μετὰ τοῦ Ἰησοῦ, B
οὐδὲ συνάγει μετ' αὐτοῦ, ἤθλον, ἀφ' ὧν ὁ μὲν
Χριστὸς πᾶσαν τε ἀρετὴν διδάσκει, καὶ φιλόανθρω-
πος ὢν, ἰάται τοὺς νοσοῦντας · ὁ δὲ τοῦναντίον,
πᾶσάν τε κακίαν διδάσκει, καὶ μισάνθρωπος ὢν,
λωβᾶται τοῖς ὑγιαίνουσιν. Εἰ δὲ οὕτε μετ' αὐτοῦ
ἔστιν, ἤγουν, οὐχ ὁμογενομένη αὐτῷ, καθὼς ἀπο-
δέδεται, οὔτε συνάγει μετ' αὐτοῦ πρὸς πίστιν,
πάντως κατ' αὐτὸν ἔστι, καὶ σκορπίζει, οὐδ' ὁ
Χριστὸς συνάγει, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ. Εἰπὼν δὲ, ὅτι
'Ὁ μὴ ὦρ μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἔστι, καὶ δόξας
ἀσάφως εἰπαῖν, ἐφηρμήνευσεν τὸν λόγον, προσθεῖς,
ἅτι καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ σκορπίζει. Τῷ
διαβόλῳ δὲ συνέταξε καὶ τοὺς Ἰουδαίους, κατ'
αὐτοῦ τε θντας, καὶ σκορπίζοντας, ἃ συνῆγεν, ὅσον C
τὸ ἐπ' αὐτοῖς.

Διὰ — τοῦτο. Διότι τοιαῦτα, κατ' ἐμοῦ λέγετα.

Λέγω — αὐτοῖς. Οὐχ ἀπλῶς πᾶσαν ἁμαρτίαν καὶ
βλασφημίαν λέγει· διὰ τῶν ἐφεξῆς γὰρ ἐσαφήνισε,
τοίαν πᾶσαν λέγει. Φησὶ γάρ·

Καὶ — ἐν τῷ μέλλοντι. Ὅς μὲν ἂν ἁμαρτή
κατὰ τῆς ἀνθρωπότητός μου, φησὶ, τούτῃστιν, ὅστις
ἂν εἴπῃ βλάσφημον λόγον κατ' αὐτῆς, σκανδαλιζό-
μενος, ἐφ' οἷς, ὡς ἄνθρωπος, ἐσθίω, καὶ πίνω, καὶ
ὑπνώ, καὶ κοπιῶ, καὶ τέλλα, ὅσα τῆς ἀνθρωπίνης
φύσεως ἴδια, ἄπερ ἀνθρωποπρεπῶς, τὰ μὲν ἐνεργῶ, D
τὰ δὲ πάσχω, βεβαίῳ, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν ἐνην-
θρώπησα, ὁ τοιοῦτος συγγνωσθήσεται πάντως, ὡς
οὐκ ἐθελοκλήσας, ἀλλ' ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἀληθείας
βλασφημήσας· ὁ δὲ βλέπων τὰς θεοκροτεῖς μου
ἐνεργείας, ἅς μόνος δύναται ποιεῖν ὁ Θεὸς, καὶ τῷ
Βεελζεβούλ ταύτας ἐπιγραφόμενος, ὡς καὶ ὑμεῖς
νῦν, καὶ οὕτω βλασφημῶν κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ
ἁγίου, ἦτοι, κατὰ τῆς θεότητος· ταύτην γὰρ νῦν
καλεῖ Πνεῦμα ἁγίου· οὕτως· ὡς ἐθελοκλήσας προ-
δηλῶς, καὶ ἐν γνώσει καθυβρίσας τὸν Θεόν, καὶ
ἀναπολόγητα πλημμελήσας, οὐ συγχωρηθήσεται.

Τὸ δὲ, Οὕτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέ-
λλοντι, προσέθηκε, διδάσκων, ὅτι μεγίστη καὶ φο-

vinxerit : ita neque hic rapuisset dæmonia, hoc
est dispersisset, nisi prius vinxisset principem
illorum, qui eis fortitudinem præstabat.

Scire autem oportet, quod non undiquaque
exempla ad omne propositum aptantur rebus ad
quas assumuntur : sed ut plurimum in magis
propriis ac principalioribus partibus.

Quidam vero dicunt vasa dæmonum esse dæmo-
niis agitato, quos Christus ab illis rapuit, vin-
ctis eorum virtutibus. Possunt quoque dici vasa
diaboli omnes qui opera diaboli exercent, ejusque
voluntatibus subserviunt.

Vers. 30. Qui — spargit. Altera quoque conside-
ratione confirmat, quod potius sit ei inimiciasti-
mus princeps dæmoniorum. Quod enim non sit
cum Christo, nec cum eo congreget, manifestum
est ab utriusque operibus. Christus siquidem
omnem docet virtutem ; cumque omnes amet,
ægrotos sanat ; ille vero e diverso omnem docet
pravitatem, et cum homines odio habeat, sanos
corrumpit. Quod si neque cum eo est, nulla vi-
delicet in re ei conformis, sicut demonstratum
est, neque cum eo congregat ad fidem : omnino
adversus eum est, et spargit quos Christus cong-
regat, quantum in se est. Cum autem dixisset :
Qui non est mecum, adversum me est, ac obscure
loqui visus esset, sermonem interpretatus est,
addens : Et qui non est mecum, spargit : diabolo
vero conjunxit Judæos qui adversum se erant, et
quæ ipse congregabat, quantum in eis erat,
spargebant.

Vers. 31. Propter hoc. Quia talia adversum me
dicitis.

Vers. 31. Diso — eis. Non simpliciter omne
peccatum et omnem blasphemiam dicit : per ea
enim quæ sequuntur, manifestavit quam omnem
dicat blasphemiam et quod omne peccatum. Ait
enim :

Vers. 32. Et — in futuro. Quicumque, inquit,
peccaverit adversus humanitatem meam, hoc est,
quisquis dixerit blasphemum verbum adversus eam,
offensus quod tanquam homo edam, bibam ac
dormiam, aliaque quæ humanæ sunt propria na-
turæ, ut homini conveniunt, et faciam et patiar,
confirmans quod verè humanam susceperim na-
turam, huic omnino ignoscetur, quasi non ex
industria male egerit, sed per veritatis ignorantiam
blasphemaverit. Qui vero Deo dignas videns ope-
rationes, quas solus facere potest Deus, ipsi
quoque Beelzebul illas ascripserit, ut vos etiam
nunc facitis, et ita adversus Spiritum sanctum
blasphemiam dixerit, sive adversus divinitatem
(nam hanc vocat nunc Spiritum sanctum), hic quasi
ex industria manifeste ac scienter peccans, et
Deum injuria afficiens, ac inexcusabiliter delin-
quens, veniam non consequetur.

Quod autem sequitur, Neque in præsentis sæculo,
neque in futuro, addidit, docens maximam ac

tremendam esse adversus Deum blasphemiam : et quod hominum quidam hic ac in futuro sæculo supplicia sustinent, ut Sodomitæ ac Judæi. Et de Sodomitis quidem prædiximus decimo nono capite : Judæi vero et hic pœnas dederunt, a Romanis miserabiliter afflicti : et ibi miserabilius cruciati dabunt. Quidam vero hic solum puniuntur, ut fornicarius ille apud Corinthios Satanæ traditus. Aliqui autem ibi tantum, ut dives ille in flamma cruciatus. Præterea nonnulli neque hic neque ibi, ut apostoli et prophetæ ac Job. Nam quæ ipsi patiebantur, non ultionis erant a Deo immissæ, sed certaminum ac luctarum. Quod ergo minatur, adversus illos est, qui immutabiliter in peccato remanent. Manifestum est autem, quod eis qui resipiscunt, et hic et ibi remittitur. Multi enim qui tunc ita deliquerant, cum postmodum credidissent, veniam omnino sunt adepti.

Vers. 33. *Aut — cognoscitur.* Facite, hoc est, dicite. Rursum autem confundit illos tanquam ea deducentes in accusationem, quæ sibi mutuo non constabant, sed præter naturam erant. Nam quia opus abigendi dæmones non improbabant, quamquam a linodum impudentes essent, eum vero calumniabantur qui illos abigebat : ab exemplo illos redarguit, qui opus quidem judicaret bonum, eum autem qui operatur, malum : quod impudentiæ est ac repugnantia.

Et arborem sane appellat seipsum : fructum vero, opus suum. Aut ergo : Aut dicite operatorem bonum, et opus ejus bonum : aut operatorem malum, et opus ejus malum. Nam si opus bonum est, operator quoque ejus bonus erit. Ex opere siquidem cognoscitur operator : si boni operis, bonus ; si pravi, pravus. Quinto enim capite docuit⁶², quod non potest arbor bona fructus malos facere, ut neque arbor vitiosa fructus bonos facere.

Vers. 34. *Progenies — mali ?* Non ultrum est si hujusmodi convitia jactatis. Nam cum mali sitis, non potestis bona loqui. Deinde naturali quoque ratione demonstrat, quod hoc non possint.

Vers. 34. *Ex — loquitur.* Siquidem cum in corde vitium scaturiat, necessario ab eo quod abundat, effunditur pravitas quæ est sermo malus. Et quemadmodum medici (i) circa principia quidem, exsistentes humores intus remanere cogunt : cum autem illi subscaturiant, jam vincun-

A θεωράτη ἐστὶν ἡ κατὰ τοῦ Θεοῦ βλασφημία, καὶ ὅτι τῶν ἀνθρώπων, οἱ μὲν καὶ (86) ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ κολάζονται, ὡς οἱ Σοδομίται καὶ ὡς Ἰουδαῖοι· καὶ περὶ μὲν τῶν Σοδομίτων προειρήκαμεν ἐν τῷ ἐνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ· Ἰουδαῖοι δὲ καὶ (87) ἐνταῦθα δίκην ἔδοσαν, ἔλειπὼς ὑπὸ Ῥωμαίων πολιορκηθέντες, καὶ ἐκεῖ τιμωρηθήσονται χαλεπώτερον· τινὲς δὲ ἐνταῦθα μόνον κολάζονται, ὡς ὁ πεπορευκὼς παρὰ Κορινθίους καὶ παραδοθεὶς τῷ Σατανᾷ. Τινὲς δὲ ἐκεῖ μόνον, ὡς ὁ ἀποτηγανίζομενος ἐν τῇ φλογὶ πλοῦσιος. Τινὲς δὲ οὔτε ἐνταῦθα, οὔτε ἐκεῖ, ὡς οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ προφῆται, καὶ ὁ Ἰώβ· ἃ γὰρ ἔπαρχον, οὐ τῆς ἐκ Θεοῦ κολάσεως ἦσαν, ἀλλ' ἀγώνων καὶ παλαισμάτων· ἡ μὲν οὖν ἀπειλή, κατὰ τῶν μενόντων ἀμεταμελήτων. Δῆλον δὲ, ὅτι τοῖς μετανοοῦσιν ἀφεθήσεται καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ. Πολλοὶ γὰρ τῶν οὕτω θηνικαῦτα πλημμελησάντων, πιστεύσαντες ὑστερον, πάντα συνεχωρήθησαν.

B *H — γινώσκειται.* Ποιήσατε, ἀντὶ τοῦ, εἴπατε. Κατασχύνει δὲ πάλιν ἐτέρως αὐτούς, ὡς ἀνακόλουθα καὶ παρὰ φύσιν κατηγοροῦντας. Ἐπεὶ γὰρ τὸ μὲν ἀπελαύνεσθαι τοὺς δαίμονας, οὐκ ἐκἀκίῳ, εἰ καὶ σφόδρα ἠγαισχύνουν· τὸν δὲ ἀπελαύνοντα τούτους διεβαλλον, παραδειγματικῶς αὐτούς ἐλέγχει, τὸ μὲν ἔργον (58) καλὸν κρίνοντας, τὸν δὲ ἐργαζόμενον, κακὸν, ὅπερ ἐστὶν ἐναντιότητος καὶ ἀναίσχυντίας.

C Καὶ δένδρον μὲν, ἐαυτὸν (89) ὑποφαίνει· καρπὸν δὲ, τὸ ἔργον αὐτοῦ. Λέγει τοίνυν, ὅτι Ἡ εἴπατε τὸν ἐργάτην καλὸν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ καλόν· ἢ τὸν ἐργάτην αὐτοῦ (90) κακόν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ κακόν. Εἰ γὰρ τὸ ἔργον αὐτοῦ καλόν, ἄρα καὶ ὁ ἐργάτης αὐτοῦ καλός· ἐκ γὰρ τοῦ ἔργου ὁ ἐργάτης αὐτοῦ γινώσκειται. Εἰ μὲν καλοῦ, καλός· εἰ δὲ κακοῦ, κακός. Ἐδίδαξε γὰρ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ ὅτι οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρποῦς πονηροῦς ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποῦς καλοῦς ποιεῖν.

D *Γεννήματα — ὄντες ;* Οὐκ ἐστὶ θαυμαστὸν, εἰ τοιαῦτα βλασφημεῖτε. Πονηροὶ γὰρ ὄντες, οὐ δύνασθε ἀγαθὰ λαλεῖν. Εἴτα καὶ φυσιολογικῶς ἀποδείκνυσαι, πῶς οὐ δύναται.

D *Ἐκ — λαλεῖ.* Ὑπερβλυζούσης γὰρ τῆς (91) καρδίας (92) ἐν τῇ καρδίᾳ, λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης ἀπὸ τοῦ περιτετευόντος ἐκχεῖται κακία, ἥτις ἐστὶ λόγος πονηρός. Καὶ καθάπερ οἱ ἐμοῦντες, παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν βιάζονται ἔνδον κατέχειν ἐκπηδῶντας τοῦς χυμοῦς, ὑπερβλυζόντων δὲ, νικῶνται καὶ προέινται

⁶² Matth. vii, 18.

Variæ lectiones et notæ.

(86) καὶ, omittit A.

(87) καὶ, omittit A.

(88) καλῶς B.

(89) Non sollicito hoc vocabulum. Alibi tamen.

dicitur etiam ὑπερφαίνει.

(90) αὐτοῦ omittit A.

(91) κακίας legit Hentenius. Recte.

(92) ἐκ τῆς κακίας pro ἐν τῇ καρδίᾳ. A.

(i) Medici. Vomentes.

τούς περιτεύοντας· οὕτω δὴ καὶ οἱ τὰ πονηρὰ βουλευόμενα τρέφοντες. Γεννήματα δὲ ἐχιδνῶν αὐτούς προσηγόρευσεν, ὡς καὶ ὁ Βαπτιστῆς Ἰωάννης ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. Καὶ ζήτησον τὴν ἐν ἐκείνῳ ἐξήγησιν.

Ὁ ἀγαθός — πονηρὰ. Διδάσκει νῦν, ὅτι τὸ ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖν, οὐκ ἐπὶ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων γίνεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν. Καὶ θησαυρὸν μὲν καλεῖ, τὴν βλύσιν καὶ πηγὴν τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς πονηρίας. Ἀγαθὰ δὲ καὶ πονηρὰ, τοὺς ἀγαθοὺς λόγους καὶ πονηροὺς.

Λέγω δὲ — κρίσεως. Ἀργὸν μὲν λέγει, τὸ συκοφαντικὸν καὶ μάταιον, ἢ τὸ περιτετὸν καὶ βλαβερόν. Λόγον δὲ, τὴν εὐθύνην καὶ ἀπολογίαν. Οὐ μικρὸν δὲ μέρος διορθώσεως, τὸ μὴ μόνον ἀπολογεῖσθαι ἀλλὰ ἐλέγχειν, ἀλλὰ καὶ ἀπειλεῖν, ὃ δὴ πολλαχοῦ ποιεῖ.

Ἐκ — καταδικασθῆση. Ἐκ μὲν τῶν ἀγαθῶν, δικαιωθῆση· ἐκ δὲ τῶν πονηρῶν, καταδικασθῆση.

ΚΕΦ. ΚΓ'. Περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον.

Τότε — ἰδεῖν. Ὅτε θαυμάσαι καὶ ὑποκύψαι ἔδει, τότε πάλιν ἀναισχυντοῦσι, καὶ ὃν πρὸ μικροῦ θρασείως ἐκάλουν διαιμονῶντα, νῦν κολακευτικῶς διδάσκων ὀνομάζουσι, καὶ μετὰ τὸσαῦτα θαύματα, σημεῖον ἰδεῖν αἰτοῦσιν, οὐχ ἵνα πιστεύσωσιν, ἀλλ' ἵνα ἐπιλάθωνται αὐτοῦ. Μὴ δυνάμενο· γὰρ ἀντεπιθεῖν αὐτῷ, βράδιω· αὐτοὺς ἐλέγχοντι, πρὸς τὰ ἔργα μεταβῶντες. Ὁ δὲ Λουκᾶς φησὶν, ὅτι ἕτεροι πειράζοντες σημεῖον παρ' αὐτοῦ ἐζήτησαν ἐξ οὐρανοῦ. Ὑπελάμβανον γάρ, ὅτι τὰ μὲν ἐπὶ γῆς σημεῖα γοητεύων ἐπιτελεῖ· ἐξ οὐρανοῦ δὲ οὐκ ἂν δύναίτο ποιῆσαι σημεῖον, μὴ ὢν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ καὶ ἀλλαγῶν ἔλεγον. Ὅτις ὁ ἄνθρωπος· οὐκ ἔστιν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

Ὁ δὲ — ἐπιζητεῖ. Ὅταν μὲν ὑβρίζον αὐτὸν, διέλεγτο (95) μακροθύμῳ· ὅταν δὲ ἐκολάκευον, ἀπεκρίνετο τραχέως, ὡς μῆτε θυμῷ νικώμενος, μῆτε (94) κολακίᾳ μαλκικίζόμενος. Διασφύρει δὲ τούτους, ἀπὸ τῆς τῶν προγόνων αὐτῶν κακίας, ὡς ἄξια ἐκείνων γεννήματα. Καὶ πονηρὰν μὲν τὴν γενεάν τούτων ὠνόμασεν, ὡς ἔκπαλαι ἄπιστον καὶ πειράζουσαν. Φησὶ γὰρ ὁ Δαυὶδ· Καὶ οὐκ ἐπίστευσαν ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ. Καὶ πάλιν· Καὶ ἐπειράσαν καὶ παρεκλίραν τὸν Θεὸν τὸν ὑψίστον. Μοιχαλίδαι δὲ, διὰ τὴν τῶν προγόνων αὐτῶν ἐκ Θεοῦ ἀποστασίαν, οἵτινες ἀποζυγνέτες πάλαι τῆς πίστεως τοῦ Θεοῦ, ἐκολλήθησαν τῇ πίστει τῶν δαιμόνων. Μοιχεῖν γὰρ ὀνομάζει, καὶ τὴν εἰδωλολατρίαν ἢ Παλαιὰ Γραφή· καὶ τοῦτο πολλαχοῦ τῶν προφητικῶν βιβλίων εὐρήσεις.

Καὶ σημεῖον — προφήτου. Οὐ δοθήσεται αὐτῷ,

⁹⁵ Matth. iii, 7. ⁹⁴ Luc. xi, 16. ⁹³ Joan. ix, 16. ⁹² Psal. lxxvii, 52. ⁹¹ ibid. 56.

Variae lectiones et notæ.

(95) Intell αὐτοῖς.

(94) μαλκίτζ κολακεύμενος; A

tur, et sic illi abundantes prosiliunt: ita sane et qui prava nutriunt consilia. Ipsos vero progenies viperarum appellavit, sicut etiam Joannes Baptista tertio capite⁹⁵. Ibi ergo et hujus quære expositionem.

Vers. 35. *Bonus — mala.* Docet nunc id quod dictum est, puta os ex abundantia cordis loqui, non in malis tantum fieri hominibus, verum etiam in bonis. Et thesaurum quidem vocat scaturiginem fontemque bonitatis ac pravitatis: bona autem et mala, bonos malosque sermones.

Vers. 36. *Sed dico — judicii.* Otiosum dicit calumniatorium et vanum, vel superfluum ac nocivum; rationem vero, examen et responsionem. Non est autem modica correctionis pars, nisi solum respondere et redarguere, sed et comminari, quod sane plerumque facit.

Vers. 37. *Ex — condemnaberis.* Ex bonis quidem justificaberis, ex malis vero condemnaberis.

CAP. XXIII. De requirentibus signum.

Vers. 38. *Tunc — videre.* Cum admirari ac succumbere oporteret, tunc rursum impudenter loquuntur, et quem paulo ante dæmoniacum temerario ausu vocabant, nunc adulatorie magistrum vocant, et post tot miracula signum videre quærunt: non ut credant, sed ut eum oppriment. Cum enim non possent ei contradicere, dum facile illos convinceret: ad opera transeunt. Lucas autem dicit quod alii tentantes signum de cælo quærebant ab eo⁹⁶. Suspiciantur siquidem quod signa in terra, præstigiis fallendo ederet; signum vero de cælo nequaquam facere posset, cum a Deo non esset. Etenim alibi quoque dicebant: *Hic homo non est a Deo*⁹⁷.

Vers. 39. *At ille — quærît.* Cum illi contumeliosè essent, patienter eos ferebat: dum autem adulerentur, aspere respondit, utpote qui neque animi vehementia vinceretur, neque adulatione mollesceret: hoc vero a progenitorum carpit pravitate, tanquam dignam illis sobolem. Pravam quoque dixit hanc progeniem, quasi jam olim incredulam ac tentantem. Ait enim David: *Et non crediderunt in mirabilibus ejus*⁹⁸. Ac rursum: *Et tentaverunt et exacerbaverunt Deum excelsum*⁹⁹. Adulteram vero propter progenitorum a Deo defectionem; qui olim fide a Deo disjuncti, fidei dæmonum adhæserunt. Adulterium quippe etiam nominavit idololatriam Veteris Testamenti Scriptura, idque frequenter in propheticis Libris invenies.

Vers. 39. *Et signum — propheta.* Non dabitur ei, qui

non ex fide, sed ex dolo, testando signum querit. Quid ergo? non fecit deinceps signum ullum? Fecit utique; at non propter illos: nam ipsi obdurati erant, sed ad aliorum utilitatem. Signum vero Jonæ prophetæ, vocat resurrectionem suam e sepulcro post tres dies et tres noctes. Jam enim hanc Judæis prædicit ut cum resurrexerit, ad memoriam reducant quod hanc illis prædixerit, diebus etiam ac noctibus propriæ sepulturæ ad minutum designatis. Propter hoc siquidem ipso sepulto, congregati sunt summi sacerdotes et Pharisei ad Pilatum dicentes: *Domine, recordati sumus quod impostor ille dixit adhuc vivens: Post tres dies resurgam*⁹⁵. Hanc vero, signum Jonæ prophetæ nominavit, propter similitudinem, quam etiam manifestat dicens:

Vers. 40. *Sicut — noctibus*. Hoc vere signum erat, et signorum omnium maxime admirandum: nullius enim facta est unquam talis a mortuis resurrectio. Datum est autem hujusmodi signum Judæis infidelibus, hoc est, opere impletum est apud eos hoc miraculum, quo certiores sint hunc Deum esse omnipotentem, et deinceps quasi Deo repugnantes, conscientiam habeant acerbè illos torquentem, et futura quæ eos comprehensura sint mala præsagientem. Cor vero terræ intelligi illius profunditatem. Nam in profunditate illius, lapidibus incisum erat sepulcrum. Tres autem dies cum noctibus sub terra permansit, ut crederetur fuisse mortuus.

† Cor terræ, sepulcrum vocat.

Vers. 41. *Viri Ninivitæ — hoc loco*. Simul tanquam omnia præcognoscens et horum prædicit impenitentiam, quæ etiam post suam futura erat resurrectionem: et simul ipsos exterret. Dicere solemus hunc aut illum in futuro iudicio nos condemnaturum, non quasi ille futurus sit iudex, siquidem omnium iudex unus erit Christus, sed quod illius operatio nostris collata confundet nos. Hanc quoque consuetudinem secutus est Christus: *Plus autem, ait, quam Jonas est hoc loco*. Jonas enim servus erat, Christus vero Dominus: ille e celo egressus est, iste ab inferno; ille invitus prædicavit, iste sponte; ille peregrinus erat, iste cognatus secundum carnem, ille subversionem prædicavit, iste regnum cælorum; ille nullum fecit signum, iste innamora: de illo nullus prædixit, de isto omnes prophete. Præterea Ninivitæ barbari erant, Judæi divinis enutriti Scripturis. Et illi quidem nihil a Jona audierunt præter id tantum; *Adhuc tres dies et Ninive subvertetur*⁹⁶, et statim ei crediderunt: isti vero variam a Christo ac profundissimam audierant doctrinam, nec ei crediderunt. Multa quo-

⁹⁵ Matth. xxvii, 62, 63. ⁹⁶ Jon. iii, 4.

A διότι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ἐκ πονηρίας, καὶ περιέρχουσα σημεῖον ζητεῖ. Τί οὖν ἐποίησεν ἐκτοτε σημεῖον; Ἐποίησεν, ἀλλ' οὐ δι' αὐτοῦ; πεπωρωμένοι γὰρ ἦσαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἄλλων ὠφέλειαν. Σημεῖον δὲ Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου λέγει, τὴν μετὰ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ἐκ τοῦ τάφου ἀνάστασιν αὐτοῦ. Προαναφωνεῖ γὰρ ἤδη ταύτην τοῖς Ἰουδαίοις, ἵνα ἀναστάντος μνημονεύωσιν, ὅτι προεῖπε τοῖς περὶ αὐτῆς, ἐπισημνημένοι; λεπτομερῶς καὶ τὰς ἡμέρας καὶ τὰς νύκτας τῆς ἰδίας ταφῆς. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὕστερον ταφέντος αὐτοῦ συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι πρὸς Πιλάτον λέγοντες· Κύριε, ἐμνήσθημεν ὅτι ὁ πλάτος ἐκεῖνος εἶπεν ἐπι τῶν· Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι. Σημεῖον δὲ Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου B ταύτην ὠνόμασε, διὰ τὴν ὁμοιότητα, ἣν καὶ ἐρμηνεύει λέγων.

Ἄσπερ—νύκτας. Ὄντω; τοῦτο σημεῖον ἦν, καὶ σημεῖον πάντων παραδοξότερον. Οὐδενὸς γὰρ οὐδέποτε τοιαύτη γέγονεν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις. Ἐδόθη δὲ τὸ σημεῖον τοῦτο τοῖς ἀπίστοις Ἰουδαίοις, τουτέστιν, ἑτεροαποργηθῆ παρ' αὐτοῖς, ἵνα πληροφρονηθῶσιν, ὅτι θεὸς ἐστὶ παντοδύναμος. Καὶ λοιπὸν, ὡς θεομάχοι, τὸ συνειδὸς ἐξουσίαν τύπτου καὶ πικρῶς αὐτοὺς βραχνίζον καὶ προανατυποῦν τὰ μέλλοντα καταλαβεῖν τοῦτους κακά. Καρδίαν δὲ γῆς νόει, τὸ βάθος αὐτῆς. Ἐν βάθει γὰρ ἦν λατομημένος ὁ τάφος. Τρεῖς δὲ ἡμεροῦνκτια διήγαγεν ὑπὲρ γῆν, ἵνα πιστευθῆ, ὅτι ἀπέθανεν.

C † Καρδίαν (95) γῆς, τὸν τάφον λέγει.

Ἄνδρες Νινευῖται — ὦδε. Ἄμα μὲν, ὡς πάντα εἰδὼς, προλέγει τὸ, καὶ μετὰ τὴν τοιαύτην ἀνάστασιν, ἀμετανόητον αὐτῶν· ἄμα δὲ καὶ ἐκφοβεῖ τοῦτους. Ἐπεὶ δὲ εἰδώμεν λέγειν, ὅτι Ὁ δεῖνα ἐν τῇ μιλούσῃ κρῖσει κατακρινεῖ ἡμᾶς, οὐχ ὡς ἐκείνου κρινόντος· εἰς γὰρ κριτῆς πάντων ὁ Χριστός· ἀλλ' ὡς τῆς ἐκείνου πράξεως ἐν τῷ παρεξετάζεσθαι ταῖς ἡμετέρας κατασχυνούσης ἡμᾶς· τῇ συνηθείᾳ ταύτῃ καὶ ὁ Χριστὸς ἠκολούθησε. Πλεῖτον δὲ τῶν Ἰωνᾶ ὦδε, φησὶ, διότι ὁ μὲν Ἰωνᾶς ἦν δοῦλος, ὁ δὲ Χριστὸς Δεσπότης· καὶ ὁ μὲν ἐκ κήτους ἐξήλθεν, οὗτος δὲ ἐξ ἄδου· καὶ ὁ μὲν ἄκων ἐκήρυξεν, οὗτος δὲ ἐκὼν· καὶ ὁ μὲν ξένος ἦν, οὗτος δὲ συγγενῆς κατὰ σάρκα· καὶ ὁ μὲν καταστροφὴν ἐκήρυξεν, οὗτος δὲ βασιλείαν οὐρανῶν· καὶ ὁ μὲν οὐδὲν σημεῖον ἐποίησεν, οὗτος δὲ μυρία· καὶ περὶ ἐκείνου μὲν οὐδὲς προεῖπε· περὶ τούτου δὲ πάντες οἱ προφήται· καὶ οἱ μὲν Νινευῖται βάρβαροι ἐτύγγανον, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, ταῖς θείαις ἦσαν ἐντεθραμμένοι Γραφαῖς· κάκεινοι μὲν οὐδὲν παρὰ τοῦ Ἰωνᾶ πλέον ἤκουσαν, εἰ μὴ μόνον· *Ἐτι τρεῖς (96) ἡμέραι καὶ ἡ (97) Νινεῦϊ καταστραφήσεται*, καὶ εἰ-

Variæ lectiones et notæ.

(95) Hæc quinque vocabula solus Hentenius in margine sui codicis repetit.

(96) Ita LXX: sed in Hebræico est τετραράκοντα.
(97) ἡ abest A.

θῦ; ἐπίστευσαν αὐτῷ, καὶ μετενόησαν· οὗτοι δὲ A que et alia invenire poterimus, quæ Christus majora habuit.

Βασιλισσα — ὤδα. Νότον λέγει, τὴν χώραν, ἀφ' ἧς ὁ νότος πνέει, λέγω δὴ τὴν Αἰθιοπίαν, ἣν Σαβὰ κέκληκεν ἡ τρίτη βίβλος τῶν Βασιλειῶν. Κεῖται δὲ ἡ τοιαύτη χώρα ἐν τῷ πέρατι τῆς οἰκουμένης. Πλείστον δὲ Σολομῶνος ὤδα, φησίν, ὅτι Σολομῶν μὲν βασιλεὺς ἦν Ἰουδαίας μόνος· ὁ δὲ Χριστὸς, βασιλεὺς οὐρανοῦ καὶ γῆς. Καὶ ὁ μὲν περὶ σοφίας ἀνθρωπίνης αὐτῇ διελέχθη· οὗτος δὲ περὶ σοφίας θείας ἐποιεῖτο τὰς ὀμιλίας. Οὕτω παραστήσας ἀπὸ συγκρίσεως τὴν ὑπερβολὴν τῆς κακίας αὐτῶν, λοιπὸν προλέγει διὰ παραβολῆς τὰ μέλλοντα καταλαβεῖν αὐτοὺς κακά.

Ὅταν — εὐρίσκει. Ἄνυδρους τόπους λέγει, τὰς ἐρημίας. Ἀηλοὶ δὲ τὰς τῶν ἀγίων ψυχὰς, μηδεμίαν ὑγρότητα πάθους ἔχουσας, ἐρήμους δὲ καὶ ἀγόνους κακίας ὑπαρχούσας, εἰς ἃς οὐκ ἔχει (98) πάροδον.

Τότε — ἐξῆλθον. Οἶκον αὐτοῦ φησι, τὸν ἀνθρωπίν, ἀφ' οὗ ἐξῆλθεν, οὐκ ἐκῶν, ἀλλὰ καλεῖται Θεοῦ.

Καὶ — κεκοσμημένον. Τοῦτο λέγει περὶ τῶν ἀπαλλαγέντων μὲν τοῦ δαίμονος, ἐξ ἀπροσεξίας δὲ καὶ ἀμελείας εὐεπιχειρήτων πάλιν καὶ εὐαλώτων τῷ δαίμονι. Εὐρίσκει (99) δὲ, φησι, τὸν πρότερον οἶκον αὐτοῦ σχολάζοντα καὶ κενὸν ἀγίου Πνεύματος ἢ ἀρετῆς, ἐτι δὲ σεσαρωμένον καὶ κακαθαρμένον, τουτέστιν, ἠτρεπισμένον εἰς ὑποδοχὴν αὐτοῦ· καὶ μὴν, καὶ κεκοσμημένον, ἤγουν, τερπνὸν αὐτῷ.

Τότε — ἐκεῖ. Πονηρότερα, ἀντὶ τοῦ, ἰσχυρότερα πρὸς (1) τὸ κακοποιεῖν. Δέδοικε γὰρ εἰσελθεῖν, μήποτε, ὡς μόνον καὶ ἀσθενὲς, πάλιν ἀπελαθῆ. Ἐπτά δὲ ἀπλῶς, τὰ πολλὰ φασιν οἱ Ἑβραῖοι.

[Ἡ (2) πονηρὸν πνεῦμα, παραληπτικὸν τῶν ἐπτά πονηροτέρων αὐτοῦ πνευμάτων, ἐστὶν ὁ λογισμὸς τῆς γαστριμαργίας, ᾧ ἔπεται ὁ τῆς πορνείας, καὶ ὁ τῆς φιλαργυρίας, καὶ ὁ τῆς ὀργῆς, καὶ ὁ τῆς λύπης, καὶ ὁ τῆς ἀκηδίας, καὶ ὁ τῆς κενοδοξίας, καὶ ὁ τῆς ὑπερηφανίας.]

Καὶ — πρῶτων. Πρότερον μὲν γὰρ ὑφ' ἐνὸς δαίμονος; ἐδασανίζετο· ὕστερον δὲ, ὑπὸ πολλῶν.

Οὕτως — πορηρᾶ. Ὅσπερ οἱ δαιμονῶντες, φησίν, ὅταν ἀπαλλαγῶσι τοῦ δαίμονος, ἐὰν ἀμελήσωσι, χαλεπωτέραν ὑφίστανται τὴν ἐπιήρειαν· οὕτω; ἔσται καὶ τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ ἀπίστῃ καὶ ἀπειθεῖ· καὶ θνήσκει; οὕτω; αὐτῇ συνέθη. Πρότερον μὲν γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι κατείχοντο δαίμοσιν, εἰδωλολατροῦντες καὶ θύοντες; (3) τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας. Ἀκηλλάγησαν δὲ τοῦτων, διὰ τῶν προφητῶν. Ἐπεὶ δὲ ἡμέλησαν τῆς οικείας σωτηρίας, καὶ τὸν Σωτήρα

⁹⁸ III Reg. x, 1.

Variae lectiones et notæ.

(98) πρῶδο· A. Ab εἰς ad πάροδον omiserat Hentenius.

(99) δὲ omittit B.

(1) εἰς pro πρὸς A.

(2) Inclusa in marg. habet A.

(3) αὐτ. εἰς addit A.

(j) *Salutis domum.* Salutem suam. Sine videtur legisse οἰκίας.

Vers. 42. *Regina* — *hoc loco.* Austrum dicit regionem a qua flat auster, dico sane Æthiopiam, quam Saba vocavit tertius Regum liber ⁹⁸. Sita est autem hæc regio ad finem orbis habitabilis. Plus, inquit, est *hoc loco quam Solomon.* Nam Solomon solius Judææ rex erat, Christus vero rex cæli et terræ. Ille de sapientia humana ipsi disseruit; hic de sapientia divina sermones habuit. Postquam ita pravitate illorum excessum a comparatione demonstravit, prædicit deinceps per parabolam quæ eos comprehensura essent mala.

Vers. 43. *Cum* — *invenit.* Arentia loca dicit deserta. Significat autem sanctorum animas, nullum affectionis humorem habentes, quæ etiam desertæ sunt, nec ullius vitii fecundæ, († † ad quas non habet aditum.)

Vers. 44. *Tunc* — *exiit.* Domum suam vocat hominem a quo egressus est non volens, sed jussu divino.

Vers. 44. *Et* — *ornatam.* De liberatis a dæmone hoc dixit, qui ob segnitiam ac negligentiam facile rursus a dæmone invaduntur et capiuntur. Invenit, inquit, priorem domum suam vacantem ac vacuum Spiritu sancto seu virtute; præterea scopis purgatam et mundatam, hoc est instructam ad ipsius susceptionem: insuper et ornatam sive delectabilem sibi.

Vers. 45. *Tunc* — *ibi.* Sceleratiores, hoc est, fortiores ad malefaciendum. Timuit enim ingredi, ne forte tanquam solus ac imbecillis rursus eiceretur. Septem vero, Hebræi simpliciter pro multis accipiunt.

† Spiritus malus qui assumit septem spiritus sceleratiores, est cogitatio gastrimargiæ sive gulæ, quam sequuntur cogitatio fornicationis, avaritiæ, invidiæ, iræ, tristitiæ sive pigritiæ, vanæ gloriæ et superbix.

Vers. 45. *Et* — *primis.* Prius enim ab uno dæmone torquebantur, postmodum vero a multis.

Vers. 45. *Sic* — *perversæ.* Sicut qui a dæmone, inquit, agitabantur, si postquam ab eo liberati fuerint, negligentes sint, facile rursus vexationem sustinent: ita erit et generationi huic in-reduke et impersuadibili. Et vere ita illi contigit. Prius siquidem Judæi dæmonibus agitabantur, colentes idola, eisque filios suos ac filias: immolantes: ab his autem per prophetas liberati sunt. Sed quia salutis domum (j) neglexerunt, summq; Salvatorem

occiderunt, facile rursus a dæmonibus capti sunt; A
ideoque insanientes, moverunt adversus se invicem
seditiones, jædibusque suæ gentis hominum
Hierosolyma impleverunt, prout scripsit Josephus.
Et jam factæ sunt novissimæ eorum calamitates
graviore prioribus. Nam quæ sub Vespasiano et
Tito passi sunt, longe miserabiliora fuerunt his,
quæ ab Ægyptiis et Babyloniiis ac Antiocho sustine-
rant.

Ideo etiam Christus dicebat: *Erit afflictio magna
qualis nunquam fuit neque erit* 91. Dicta igitur para-
bola nos quoque docemur, quod quisquis a malo
liberatus est, nec melior efficitur, duram sustinebit
ultionem: et ei qui postquam a peccato tyrannice
primum imperante liberatus est rursus illi sese accessu
facilem præbet, miserius erit posterior condemna-
tio prioris. Hac enim causa dixit Christus paralytico:
*Ecce sanus factus es, non pecces deinceps, ne quid
deterius tibi contingat* 92.

Vers. 46, 47. *Adhuc — loqui.* Foris, id est,
extra domum in qua docebat, stabant: eo quod
propter turbam ad eum accedere non poterant,
sicut dixit Lucas 93. Miserunt autem ad illum, qui
evocarent illum, ut ait Marcus 94, sive extra voca-
rent. Fratres autem ejus dicit filius Joseph, eo quod
horum pater esset, et matrem illius sibi desponsa-
verat.

Vers. 48. *At ille — mei?* Hoc dixit non abne-
gans Matrem suam. Qui enim hoc facere potuit,
qui morti suæ vicinus magnam illius curam habuit:
neque dedignatus est ipsam habere Matrem? Quomo-
do, inquam, hoc fecisset, qui propter reverentiam
quam erga illam gerebat, aquam in Cana convertit
in vinum, et subditus erat non ipsi solum, verum
etiam ei qui pater suus dicebatur: *Et erat*, inquit,
subditus illis 95. Si enim negaturus illam fuisset, aut
ob eam pudore afficiendis, nequaquam ab ea natus
fuisset. Sed quia tunc multitudinem docebat, nec
æquum erat, ut hos relinqueret, et ad matrem ac
fratres procurreret, ait: Quæ hujusmodi mater
mea est, aut qui hujusmodi fratres mei sunt, ut
propter illorum obsequium, tantæ multitudinis uti-
litem parvipendam? Non ergo vilipendens illos
hunc locutus est sermonem, sed docens quod præ-
ponendam judicet perditorum salutem parentum
ne consanguineorum obsequio. Nec mirum cum
propter hos parentes ac consanguinos habere sus-
tinerit.

Vers. 49. *Et — fratres mei.* Matrem eos nomi-
navit, quasi doctrinæ verbum in intelligibili animæ
utero suscipientes, et congruo tempore ipsum

αυτῶν ἀνεῖλον, εὐεπιχειρήτοι γεγονάσι τῆς ζαι-
μοσι πάλιν. Διὸ καὶ μανέντες ἑστασίασαν κατ' ἀλ-
λῆλων, καὶ ἐμφυλίων σφαγῶν τὴν Ἱερουσαλήμ
ἐνέπλησαν, ὡς Ἰώσηπος ἱστορήσει. Καὶ λοιπὸν ἐγέν-
οντο αἱ ἑσχάται συμφοραὶ αὐτῶν βαρύτεραι τῶν
προσδυτέρων. Τὴ γὰρ ὑπὸ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου
ἐπενεχθέντα αὐτοῖς, πολλῶ χαλεπώτερα τῶν κατ'
Ἀίγυπτον, καὶ κατὰ Βαβυλῶνα, καὶ κατὰ Ἀντι-
όχον.

Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν: Ἔσται θλίψις (4)
μεγάλη, ὅσα οὐδέποτε γέγονεν, οὐδ' οὐ μὴ ἔσται.
Διὰ τῆς βηθείσης οὖν παραβολῆς καὶ ἡμεῖς μανθά-
νομεν, ὅτι πᾶς ὁ ἀπαλλαγὴς κακοῦ, καὶ μὴ βελτιω-
θεὶς, μεγάλην ὀπισθόησται τιμωρίαν, καὶ τῷ μετὰ
τὴν ἐλευθερίαν τῆς τυραννοῦσης ἀμαρτίας εὐεπι-
B θατον πάλιν αὐτὴν ἐαυτὸν ποιήσαντι, χαλεπωτέρα
τῆς προτέρας καταδίκης ἢ μετὰ τοῦτο. Διὰ ταῦτα
γὰρ καὶ πρὸς τὸν παράλυτον εἶπεν ὁ Χριστὸς: Ἴδε,
ὕψις γέγονας· μήκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ χειρὸν
εἰ σοὶ γένηται.

Ἔτι — λαλήσαι. Ἐξω τῆς οικίας, ἐν ἣ ἰδίδρα-
σκον, ἴσταντο, εἰσὶ οὐκ ἠδύνατο συνιπεῖν αὐτῷ
διὰ τὸν ὄχλον, ὡς ὁ Λουκᾶς εἶρηκεν. Ἀπέστειλ' αὐ-
τὸν δὲ πρὸς αὐτὸν, φωνοῦντες αὐτὸν, ὡς ὁ Μάρκος
εἶπεν, ἤγουν, κολοῦντες ἔξω. Ἀδελφοὺς δὲ αὐτοῖς
φησι, τοὺς υἱοὺς Ἰωσήφ, διὰ τὸ τὸν πατέρα τοῦ-
των μνηστεύσασθαι τὴν τοῦτου μητέρα.

Ὁ δὲ — μου; Τοῦτο εἶπεν, οὐκ ἀρνούμενος τὴν
C ἑαυτοῦ Μητέρα. Πῶς γάρ; ὁ καὶ κατὰ τὸν τοῦ
θανάτου αὐτοῦ καιρὸν πολλὴν αὐτῆς φροντίδα ποιού-
μενος· οὐδ' αἰσχυρόμενος τὸ ἔχειν αὐτὴν μητέρα·
πῶς γάρ; ὁ διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν αἰδῶ μεταβαλὼν
εἰς οἶνον τὸ ὕδωρ ἐν Κανά, καὶ ὑποτασσόμενος οὐ
ταύτῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ νομισθέντι πατρὶ αὐτοῦ·
Ἦν γάρ, φησὶν, ὀπισθασσόμενος αὐτοῖς. Εἰ γὰρ
ἐμελλεν ἀρνεῖσθαι αὐτὴν, ἢ αἰσχυνεῖσθαι δι' αὐτὴν,
οὐκ ἔν ὄλω ἐξ αὐτῆς ἐγεννήθη. Ἀλλ' ἐπει τρι-
καῦτα τὸ πλῆθος ἰδίδρασκε, καὶ οὐκ ἦν εἰκὴς, ἀπολι-
πεῖν αὐτοῦ καὶ δραμεῖν πρὸς τὴν Μητέρα καὶ τοὺς
ἀδελφοὺς, λέγει: Τίς τηλικαύτη ἐστὶν ἡ μήτηρ μου,
καὶ τίνας τηλικούτοισιν εἰσὶν οἱ ἀδελφοί μου, ἵνα διὰ
τὴν θεραπείαν αὐτῶν παρῶ τῆν (5) τοῦ τοσοῦτου
πλήθους ὠφέλειαν; Οὐ φαυλιζῶν οὖν αὐτοὺς, εἶπε
D τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλὰ διδάσκων, ἔτι προτιμωτέραν
κρίνει τῆς τῶν γονέων καὶ συγγενῶν θεραπείας; τὴν
τῶν ἀπολλυμένων σωτηρίαν. Καὶ οὐδὲν θαυμαστόν
διὰ ταύτην γὰρ καὶ γονεῖς καὶ συγγενεῖς ἔχειν κατα-
δίξτω.

Καὶ — οἱ ἀδελφοί μου. Μητέρα μὲν αὐτοὺς ὠνό-
μασεν, ὡς ὑποδεχομένους τὸν λόγον τῆς διδασκα-
λίας ἐν τῇ νοερᾷ γαστρὶ τῆς ψυχῆς, καὶ κατὰ τὸν

91 Matth. xxiv, 21. 92 Joan. v, 14. 93 Luc. viii 19. 94 Marc. iii, 31. 95 Luc. ii, 51.

Varie lectiones et notæ.

(4) Unde autem varietas textus hoc loco? Forte ex
codicibus N. Testamenti? Non. Sed ex Chrysest.

l. VII, p. 462 D.
(5) τοῦ ἀβελ Α.

προσέχοντα καιρὸν ἀποτίκτοντας αὐτὸν ἀδελφούς. A
 δε, ὡς υιοθετηθέντα; τῷ οὐρανίῳ Πατρὶ, διὰ τῆς εἰς
 Χριστὸν πίστεως, καὶ γεγονότας συγγληρονόμους
 τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Ἔστα ἐπερμηγυαίει τὸν λόγον.

Ὅστις—δοτῆρ. Ἀπόδος μου καὶ ἀδελφός, καὶ ἀδελ-
 φή, καὶ μήτηρ, ἀντὶ τοῦ, αὐτός μου συγγενῆς καλοί-
 κειτός, ὡ; τὰ αὐτὰ ἐμοὶ ποιῶν. Καὶ γὰρ καὶ γὰρ τὸ θέ-
 λημα ποιῶ τοῦ Πατρὸς μου. Ἀδελφῆς δὲ ἐμνημόνευσε,
 διότι καὶ θυγατέρας εἶχεν ὁ Ἰωσήφ· ἢ διὰ τὰς γυ-
 ναϊκάς, τὰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιούσας. Θέλημα
 δὲ τοῦ (6) Θεοῦ, τὸ φυλάττειν τὰς εὐαγγελικὰς ἐντο-
 λὰς, καὶ σώζεσθαι. Ὅστις οὐδὲ ἢ μήτηρ αὐτοῦ καὶ
 οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἦσαν ἐν μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἀδελφοὶ
 αὐτοῦ, εἰ μὴ ἐποιουν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἔστιν
 οὖν οὐδ' ὁ λόγος οὗτος ἀρνούμενου τὴν κατὰ σάρκα
 συγγένειαν ἐκείνων· οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι Οὐκ (7)
 εἰσὶν· ἀλλὰ προτιμῶντος τὴν κατ' ἀρετὴν, (8) καὶ
 διδάσκοντος, ὅτι οὐδὲν κέρδος ἐκείνης, μὴ παρού-
 σης καὶ ταύτης.

Εἰ οὖν τὴν Θεοτόκον οὐκ ὠφέλει τὸ γενέσθαι Μη-
 τέρα Θεοῦ, εἰ μὴ ἐνάριτος ἦν, τίνα ἂν ἕτερον ὠφε-
 λήσῃ συγγένεια ἀγίου, μὴ ἔχοντα ἀρετὴν; ἔστι γὰρ
 καὶ τοὺς συγγενεὶς μὴ λογιζέσθαι συγγενεῖς, καὶ
 τοὺς μὴ συγγενεὶς λογιζέσθαι συγγενεῖς. Ἐκεῖνο
 (9) μὲν, δι' ἀνομοιότητα βίου τοῦτο δὲ, δι' ἐμοιό-
 τητα πολιτείας. Διὸ καὶ ἀλλαχού, γυναικὸς τινος
 ἐπιούσης Μακαρία ἢ κοιλίᾳ ἢ βαστάσασά σε,
 καὶ μαστοὶ οὐδὲ ἐθήλασας· οὐκ ἠρνήσατο, ἀλλ'
 ὁμοίως εἶπε· Μακάριοι εἰ ἀκούετε τὸν λόγον
 τοῦ Θεοῦ καὶ φυλάσσετε αὐτόν. Βαβελ τῆς ἀρε-
 τῆς, εἰς ὅσπιν τιμὴν ἀνάγει τοὺς μετιόντας αὐτήν,
 συγγενεῖς αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ποιούσα!

Φησὶ δὲ (10) ὁ Χρυσόστομος, ὡς ἡ Μήτηρ αὐτοῦ
 ἀνθρώπινόν τι καὶ αὐτὴ τότε παθοῦσα, ἠθέλησεν
 ἐπιδειξασθαι τοῖς ἔθλοις, ὅταν τιμὴν ἔχει πρὸς
 αὐτὴν ὁ Χριστός. Διὸ καὶ διδάσκοντος αὐτοῦ παρα-
 γέγονε, καὶ ἀπέστειλε μετακαλουμένην τοῦτον (11)
 ἔξω τῆς οἰκίας, ὡς δῆθεν περὶ οἰκειαχοῦ πράγμα-
 τος ἐντυχεῖν αὐτῷ μέλλουσα, καὶ προσεδίκα παρὰ
 ταῦτα τοῦτον ἐξελεῖν πρὸς αὐτήν, ὡς πρὸς Μητέρα,
 καταλιπόντα πάντας. Ὁ δὲ τοῦτο γούος, ἀντέπραξε
 μᾶλλον, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐξῆλθε πρὸς αὐτήν, ἀλλὰ
 καὶ μᾶλλον, δι' ὧν εἶπε, κατήσχυεν τρέμα τὸν
 φιλόδοξον σκοπὸν αὐτῆς, καὶ τὸ τυραννικὸν πάθος
 τῆς κενοδοξίας ἀπίλασεν.

Κεφ. ΙΓ'. Ἐν δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ καθῆσθαι.
 Π οἰκία, τινὸς ἦν τῶν πιστευσάντων εἰς αὐτόν.
 Ἐκάθισεν οὖν παρὰ τὴν θάλασσαν, διὰ τὴν εὐρυχω-
 ρίαν τοῦ τόπου. Πολλοὶ δὲ πλήθους ἐπισυναχθέντος,

⁶⁶ Luc. xi, 27. ⁶⁷ ibid. 28.

Variæ lectiones et notæ.

- (6) τοῦ, abest A.
 (7) Intell. συγγενεῖς.
 (8) Intell. συγγένειαν.

- (9) ἐκεῖν. B.
 (10) Tom. VII, pag. 467. C.
 (11) αὐτόν A.

(k) Dixit — custodit. Dixit, quæ voluntatem Dei
 faciunt. Voluntas autem Dei, servare evangelica
 præcepta et salutem consequi.

PATROL. GR. CXXIX.

(l) Tanquam — accederet. Tanquam de re domes-
 tica cum eo agere vellet.

gressus navim quæ in portum adducta erat, sedens A
 piscabatur eos qui erant in terra.

CAP. XXIV. De parabolis.

Vers. 2. *Omnisque — parabolis.* Per parabolas omnem hunc textit sermonem : eo quod maximæ turbæ, immisti essent plures Scribæ et Pharissæi, quibus nolebat doctrinæ nuda proponere secreta, propter insanabile illorum vitium.

Vers. 3. *Dicens : — ad seminandum.* Lucas autem addidit, *semen suum* ⁹². Qui seminabat erat Christus docens; semen vero suum, sermo doctrinæ illius. Exiit ergo in civitates et vicos Judææ ad ipsum seminandum in terram intellectualem animarum humanarum, sive in mentem B
 illorum.

Vers. 4. *Et dum — illa.* Interpretatus est Christus ipse hanc parabolam, et eas quæ in sequentibus ponuntur; dicemus tamen et nos de ipsis juxta vires. Via dicitur qui sequis est : qui verbum doctrinæ auditu quidem percipit, verum illud in corde suo præ segnitie non abscondit, sed quasi via conculcata, ideoque dura, ipsum fert leviter impositum. Volucres autem cæli dæmonia sunt in aere habitantia (nam et aerem cælum appellavit Scriptura) quæ super ipsum devolantes, quod in corde ejus seminatum erat, tollunt, utpote non occultatum : quod enim dicitur : *Comederunt*, idem est ac si dicatur, abstulerunt et corruperunt.

Vers. 5. *Alia vero — vers. 6. exaruerunt.* Petrosa loca pusillanimis est aut parvi homo animi qui semen quidem in corde suo abscondit, verum non habet terram multam sive profunditatem : in quo protinus exorta est fides, non tamen firmiter solidata, eo quod stabilitatem, ut dictum est, non habeat. Nam quæ modica terra occultantur, veluciter exoriuntur, sole autem exorto, dico sane proposita tentationis probatione, exuruntur ac inflammantur : et quia radicem non habent, quæ refrigerentur sive stabiliantur, exarescunt, fidemque produnt.

Vers. 7. *Alia autem — illa.* Spinæ sunt vitæ sollicitudo, pungens animam ac dejiciens; præterea et deceptio divitiarum, sicut et deliciæ ac vana gloria, vinolentia (m) aliaque hujusmodi, quæ omnia sunt mera deceptio : bona siquidem videntur, verum pungunt et hæc in modum spinæ, ac molesta sunt. *Ascenderunt* autem, hoc est, creverunt, potentiores effectæ sunt.

⁹² Luc. viii, 5.

Varie lectiones et notæ.

(12) Ἐδραΐωσις eleganter dicitur de βίζα, item ἀναψύξις. Ἀναψύχσιν autem dicitur βίζα, cum e terra collectos humores per canales sursum mittit.

(m) Vinolentia. Forte legerat εἰνωσι. Οἷσις est rana de se opinio.

εισελθὼν εἰς πλοῖον ἐρμίζομενον, ἐκάθητο ἀλειύων
 τοὺς ἐν τῇ γῆ.

ΚΕΦ. ΚΑ'. Περὶ τῶν παραβολῶν.

Καὶ πᾶς — παραβολαῖς. Διὰ παραβολῶν ὀφείναι ταύτην πᾶσαν τὴν ὁμιλίαν, διὰ τὸ ἀναμεμῖχθαι νῦν μάλιστα τοῖς ὄχλοις πολλοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, οἱ οὐκ ἐβούλετο γυμνὰ προθεῖναι τὰ τῆς διδασκαλίας μυστήρια, διὰ τὴν ἀνίατον κακίαν αὐτῶν.

Ἀέρων — τοῦ σπείραι. Ὁ δὲ Λουκᾶς προσέθει-
 κεν, ὅτι τὸν σπῆρον αὐτοῦ. Καὶ σπείρων μὲν ἐστίν, ὁ Χριστὸς διδάσκων· σπῆρος δὲ αὐτοῦ, ὁ λόγος τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Καὶ ἐξῆλθε μὲν εἰς τὰς πόλεις καὶ κώμας τῆς Ἰουδαίας, διὰ τὸ σπείραι τοῦτον ἐν τῇ νοτιῇ γῆ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, ἤγουν, ἐν τῷ νοτ. τοῦτων.

Καὶ ἐν — αὐτὰ. Ἡρμήνευσε μὲν ταύτην τὴν παραβολὴν καὶ τὰς ἐφεξῆς ὁ Χριστὸς προῦτων· ἐροῦμεν δὲ καὶ ἡμεῖς, ὡς δυνατὸν. Ὅδὸς ὠδμασται νῦν, ὁ βῆθος, ὁ ἐνωτισθεῖς μὲν τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας, διὰ βροθυμίαν δὲ, μὴ κατακρύψας αὐτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καθάπερ ὅδὸς καταπατατη-
 μένη, καὶ διὰ τοῦτο σκληρὰ, φέρων αὐτὸν ἀκροθυγῶς ἐπιχειμενον. Πτερινὰ δὲ τοῦ οὐρανοῦ, τὰ ἐν τῷ ἀέρι διαιτῶμενα δαιμόνια· οὐρανὸν γάρ, καὶ τὸν ἀέρα κέκληκεν ἡ Γραφή· ἅτινα ἐπικαταπτάντα αὐτοῦ, αἴρουσι τὸ ἐσπαρμένον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ὡς μὴ κατακρυβέν. Κατέφαγε γὰρ, ἀντὶ τοῦ, Ἄφειλετο καὶ διεξθεῖρην.

Ἄλλα δὲ — ἐξηράνη. Πετρώδη μέρη ἐστίν, ὁ μικρόψυχος, ὁ κατακρύψας μὲν τὸ σπαρὲν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, μὴ ἔχων δὲ γῆν πολλήν, ἥτοι, σταθι-
 ρότητα, παρ' ἧσιν ἐξανέτειλε μὲν αὐτίκα ἡ πίστις, μὴ πω βεβαιώσασθαι βεβαίως, διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτὸν, ὡς εἴρηται, σταθιρότητα. Τοιαῦτα γὰρ τὰ ἐν ὀλίγῃ κατακρυπτόμενα γῆ, ταχέως ἐξανατέλλουσιν· ἤλιου δὲ ἀντιελαντος, λέγω δὴ, πυρῶτως πειρασμοῦ προσβαλοῦσης, ἐκαυματίσθη καὶ ἐφλογίσθη, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν βίζαν (12) ἀναψύχουσαν, εἴτουν, ἐδραΐωσιν, ἐξηράνη, καὶ προδιδωκε τὴν πίστιν.

Ἄλλα δὲ — αὐτὰ. Ἀκανθαί εἰσιν, ἡ μέριμνα τοῦ βίου, κεντούσα καὶ νύττουσα καὶ κατατείνουσα τὴν ψυχὴν. Ἐτι δὲ καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλοῦτου, οἷον ἡ τρυφή, ἡ κενοδοξία, ἡ ὀψις, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅπερ ἅπαντα ἀπάτη μόνον εἰσίν. Δοκοῦσι μὲν γὰρ ἀγαθὰ, οὐκ εἰσὶ δὲ. Κεντοῦσι δὲ καὶ ταῦτα, δίκην ἀκάνθης, καὶ ἐνοχλοῦσιν. Ἀρέθησαν δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἠύξθησαν, ὑπερίχουσαν.

atque ita inclementiam caloris mitigat et refrigerat. Alibi de re simili ἀρδεύειν quoque usurpatur.

Ἄλλα — καλήν. Ἐπὶ καλή ἐστι, ψυχὴ ἀγαθὴ καὶ ἀλευτέρα τῶν προαπριθμημένων παθῶν καὶ ἐπιτηδία πρὸς καρποφορίαν ἀρετῆς. Ὅρα δὲ, πῶς σπάνια τὰ καλὰ, καὶ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι. Ἰδοὺ γὰρ μόνον τὸ τέταρτον μέρος τοῦ σπόρου καρποφορεῖ, τὰ τρία δὲ φθείρονται. Καὶ ὁ μὲν σπείρων ἐπὶ πάντα; σπείρει, μὴ διακρίνων τοῦτον ἀπ' ἐκείνου. Ὁ δὲ σπόρος; ἐν ἄλλοις μὲν ἀπώλετο, παρ' ἄλλοις δὲ ἐπολυπλασιάσας. Τοῦτο ἐκ γέγονεν, οὐ διὰ τὴν τοῦ σπόρου φύσιν· ὁ αὐτὸς γὰρ καὶ ἐπίσης καὶ ἐπὶ πάντας· ἀλλὰ διὰ τὰς ἀνομοίους γνῶμας τῶν ἀνθρώπων, εἰς οὓς ὁ σπόρος καταβλήθη.

Καὶ διατί ἔσπειρεν ἀδιακρίτως ἐπὶ τὴν ὄδον, καὶ ἐπὶ τὰ πετρώδη, καὶ ἐπὶ τὰς ἀκάνθας; Διὰ τὴν ὑπερβολὴν πάντως τῆς οικείας ἀγαθότητος καὶ δικαιοσύνης, καὶ ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ἐν ἡμέρᾳ κρισεως, ὅτι εἰ ἔσπειρε καὶ ἐπ' αὐτούς, ἔκαρποφόρησαν ἂν. Ἐγίνωσκε μὲν γὰρ αὐτοὺς ἀκάρπους, ὅμως ἐκ τὸ ἑαυτοῦ πεποίηκεν, ὡς φιλόανθρωπος, ἵνα ἔχοι λέγειν· Τί με ἔδει ποιῆσαι, καὶ οὐ πεποίηκα; Ταύτην δὲ τὴν παραβολὴν εἶπε, παραινῶν διὰ ταύτης τοῖς μαθηταῖς, μὴ ἀποκάμνειν, εἰ πλείους εὐρίσκουσι τῶν σωζομένων τοὺς ἀπολλυμένους, μηδ' ἀφίστασθαι τοῦ σπείρειν, ἔχοντας ὑπόδειγμα τὸν διδάσκαλον ἑαυτῶν, ὅς, καίτοι προσιδῶς τοὺς ἀκάρπους, ὅμως ἔσπειρε καὶ ἐπ' αὐτούς.

Καὶ — (15) *τριάκοντα*. Ὅσπερ διαφέρουσιν ἀλλήλων οἱ ἀπολλύμενοι, οὕτως πάλιν διαφέρουσιν ἀλλήλων καὶ οἱ σωζόμενοι. Τρεῖς μὲν γὰρ ἀπρηριθμήσατο τάξεις τῶν ἀπολλυμένων, λέγων δὴ, τοὺς βραθύμους, τοὺς μικροψύχους καὶ τοὺς ταῖς μερίμνας τοῦ βίου καὶ τῆ ἀπάτη τοῦ πλοῦτου δουλεύοντας· τρεῖς δὲ πάλιν τάξεις καὶ τῶν σωζομένων, φημί δὴ, τοὺς καρποφοροῦντας (14) ἐν ἑκατὸν, καὶ τοὺς ἐν ἐξήκοντα, καὶ τοὺς ἐν τριάκοντα. Διὰ τῶν ἑκατὸν μὲν γὰρ, ἐδήλωσε τὴν τελείαν καρποφορίαν τῆς ἀρετῆς; διὰ τῶν ἐξήκοντα δὲ, τὴν μέσην· διὰ τῶν τριάκοντα δὲ, τὴν ὑφειμένην. Τῶν γὰρ τριάκοντα, διπλάσια μὲν τὰ ἐξήκοντα, τριπλάσια δὲ τὰ ἑκατὸν, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὰ τριπλάσια, διὰ τὴν ὑπεροχὴν τῆς τελειότητος. Τὸ δὲ Ὁ μὲν ἑκατὸν, ἀντὶ τοῦ, ἵνα μὲν ἑκατὸν, ἐν τούτῳ τῷ ἀνθρώπῳ, ποτὲ δὲ, τὰ ἐξῆς, ἐν ἄλλῳ καὶ ἄλλῳ. Ἀποδέχεται δὲ καὶ τοὺς πρώτους, καὶ τοὺς δευτέρους, καὶ τοὺς τρίτους.

Μὴ τοίνυν ἐκ βραθυμίας ἀπολέσωμεν τὸν σπόρον, μηδὲ ἐκ μικροψυχίας; αὐτὸν προδώσωμεν, μηδὲ ἐκ φρονιτῶν βιωτικῶν καὶ ἀπάτης τοῦ πλοῦτου τοῦτον ἐναποκνίξωμεν. Δεῖ γὰρ πρῶτον μὲν ἐγρηγορέναι περὶ τὴν ὑποδοχὴν αὐτοῦ· εἶτα μεγαλοψύχως; φέρειν τοὺς πειρασμούς· ἔπειτα πάσης ἀπηλλάχθαι μερ-

Vers. 8. *Alia — bonam*. Terra bona est anima bona, et prædictis affectibus libera, ac conveniens ad fructum virtutis ferendum. Vide autem quam rara sint bona, quamque pauci sint qui salventur. Ecce enim sola quarta seminis pars fructificat, tres autem pereunt. Et quidem is qui seminabat, super omnes seminabat, hunc ab illo non discernens: attamen semen in quibusdam periit, apud alios vero plurimum multiplicatum est. Et hoc factum est non ob seminis naturam; nam ipsum æqualiter ac super omnes jactatum est: sed ob dissimiles hominum mentes, super quos semen projectum est.

Et quare indifferenter seminabat super viam, super petrosa et super spinas? Omnino propter bonitatis ac justitiæ suæ magnitudinem, ne dicere possent in die iudicii, quodsi etiam super eos seminasset, fructum utique attulissent. Sciobat nempe illos infrugiferos fore: attamen quod suura erat effecit, tanquam hominum amator ut dicere posset: Quid me facere oportuit et non feci?.

Hanc autem parabolam locutus est discipulos exhortans ne defatigentur si plures inveniant qui pereant, quam qui salventur, neque ob id seminare desinant: præceptorem suum in exemplum habentes, qui eisi infructuosos præcognosceret, seminabat tamen etiam super ipsos.

Vers. 8. *Et — trigecuplum*. Quemadmodum inter se differunt hi qui pereunt, ita rursus differunt illi qui salvantur. Tres siquidem eorum qui pereunt enumeravit ordines: puta segnes, pusillanimes et sæculi curis occupatos, simul et divitiarum fallacias servientes. Et rursus tres constituit ordines eorum qui salvantur: dico sane ferentium fructum centuplum, sexagecuplum et trigecuplum. Per centuplum enim significavit perfectam virtutis fructificationem, per sexagecuplum mediam, et per trigecuplum minorem. Nam ad triginta duplum sunt sexaginta; centum vero triplum, imo et supra triplum propter perfectionis excellentiam: ut illud quidem ferat centum, hoc est quandoque in hoc homine centum: interdum vero quæ sequuntur, in aliis et aliis. Suscipit tamen et primos et secundos et tertios.

Ne ergo ob segnitatem semen perdamus, aut ob pusillanimitatem ipsum prodamus: vel propter sæculi curas seu divitiarum fallacias, illud suffocemus. Oportet enim primum vigilem esse ad ejus susceptionem, deinde tentationes longanimitate ferre, atque deinceps ab omni sollicitudine sæculari ac,

99 Isa. v, 4..

Varia lectiones et notæ.

(13) Hentenius ita transposuerat in versione: *Aliud quidem trigecuplum, aliud autem sexagecuplum, aliud vero centuplum*. Repugnant mei codices

et Euthymius in subjecto scholio.

(14) Ter deinceps posuit ἐν, quomodo codices habent etiam Marc. iv, 8.

divitiarum vanitate separari : et ita terram bonam fieri, fructumque juxta virtutem ferre sive perfectum, sive medium, sive minorem, et nequaquam perire. Nam si hæc quidem negligimus, illorum autem curam habemus, omnino perimus. Unde enim oriretur dissimilitudo? Certe si non per segnitiam, attamen per pusillanimitatem, et si non per pusillanimitatem, tamen per anxiam curam et vanitatem perire poterimus.

Vers. 9. *Qui — audiat.* Hoc quoque vicesimo dixit capite, ibi ergo querere et hujus expositionem.

Vers. 10. *Et — illis.* Intuiti turbas aegre ferentes, accesserunt tanquam magis familiares, et de illis hoc dixerunt.

Vers. 11. *At ille — cælorum.* Vobis recte videntibus et audientibus, ideoque credentibus. **Mysteria vero, hoc est arcana et ineffabilia quæ sunt regni cælorum, sive Regis cælorum. Datum est autem a Deo.**

Vers. 11. *Illis — datum.* Dolose videntibus et audientibus, et ita non credentibus : eos autem dicit, qui erant immutabiles. Quid enim prodesset nosse et non credere? Hæc itaque conformia sunt his quæ prius dixit : *Confiteor tibi, Pater. Domine cæli et terræ, quod absconderis hæc sapientibus et prudentibus, et revelaris ea parvulis*¹.

Vers. 12. *Qui — ab eo.* Qui fidem habet, dabitur ei secretorum cognitio idque abunde : qui vero fidem non habet, auferetur ab eo etiam id quod habet a Deo donum. Universi enim donum a Deo habent : hic quidem hoc, isto vero illud. Qui autem sese digne præparant, non solum accipiunt hujusmodi notitiam, verum etiam abunde accipiunt. Cæteri vero qui ita se non habent, non solum hanc non accipiunt, sed ab illis quoque auferuntur gratiæ quas prius acceperant.

Vers. 13. *Propterea — intelligunt.* Quia videntes corporeis oculis quæ a me sunt miracula, claudunt animæ oculis : et corporalibus auribus meos audientes sermones, claudunt eas quæ sunt animæ, ideoque omnino increduli remanent. Ut autem scias quod animæ cæcitatem ac surditatem dicat addidit : *Neque intelligunt.* Intelligere siquidem est secundum animam videre et audire. Talibus ergo merito, ac dispensatione quadam in parabolis loquebatur, ita ut ipsi quidem audirent, verum non intelligerent ; merito quidem, quia propter voluntariam pravitatem suam indigni erant, qui nuda audirent mysteria, quadam vero dispensatione, ne secretorum cognitionem, redderent contradictionis materiam : et ita graviolem sibi inauce:ent condemnationem.

Vers. 14. *Et — Isaiæ.* Hujusmodi prophetia jam ex parte completa erat in prioribus Judæis, qui

¹ Matth. xi, 25.

(15) Καὶ ἐν τούτῳ.

ἄμνης βιωτικῆς καὶ ματαιότητος πλούτου, καὶ (15) οὕτω γίνεσθαι γῆν καλὴν, καὶ δίδόναι καρπὸν κατὰ δύναμιν, εἴτε τέλειον, εἴτε μέσον, εἴτε ἐλάττωνα, καὶ μηδὲν τὸ πρότερον ἀπολλύσθαι. Ἐάν γὰρ τῶν μὲν ἀμελήσωμεν, τῶν δὲ ἐπιμελώμεθα, πάντως ἀπολλύμεθα. Ἦὼς γὰρ διαφορά, εἰ μὴ διὰ βραθυμίας, ἀλλὰ διὰ μικροψυχίας, καὶ εἰ μὴ διὰ μικροψυχίας ἀλλὰ διὰ μερίμνης καὶ ματαιότητος ἀπολούμεθα.

Ὁ — ἀκούετω. Τοῦτο εἶπε καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν τοῦτου ἐξηγήσειν.

Καὶ — αὐτοῖς; Ἰδόντες τοὺς ὄχλους ἀχλομένους, διὰ τὴν ἀσάφειαν τῶν εἰρημένων λόγων, προσήλθον, ὡς οἰκεῖοι, καὶ ὑπὲρ ἐκείνων τοῦτο λέγουσιν.

Ὁ δὲ — οὐρανῶν. Ὑμῖν, τοῖς ὀρθοῖς καὶ βλέπουσι καὶ ἀκούουσι, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύουσι· μυστήρια δὲ, τὰ ἀπόρρητα· τῆς βασιλείας ἐκ τῶν οὐρανῶν, ἦτοι, τοῦ βασιλέως τῶν οὐρανῶν. Δέδοται δὲ, παρὰ τοῦ Θεοῦ

Ἐκείνοις — δέδοται. Τοῖς σχολιά καὶ βλέπουσι καὶ ἀκούουσι, καὶ μὴ πιστεύουσι. Λέγει δὲ, τοῖς ἀμεταβλήτους. Τίς γὰρ ὠφέλεια, γινῶναι μὲν, μὴ πιστεύειν ἐκ; Ταῦτα δὲ συνάξουσι καὶ οἱ πρότερον ἔλεγον· Ἐξομολογησάμην σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις.

Ὅστις — ἀπ' αὐτοῦ. Ὅστις μὲν ἔχει πίστιν, δοθήσεται αὐτῷ γινῶσις τῶν μυστηρίων, καὶ διαφιλῶς ὄσται; δὲ οὐκ ἔχει πίστιν, ὀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ καὶ ὁ ἔχει παρὰ Θεοῦ δώρημα. Ἦὼς γὰρ δώρημα ἔχει Θεοῦ, ὁ μὲν τοῖονδε, ὁ δὲ τοῖονδε. Καὶ οἱ μὲν παρασκευάζαντες ἑαυτοὺς ἀξίους, οὐ μόνον λαμβάνουσι τὴν τοσαύτην γινῶσιν, ἀλλὰ καὶ διαφιλῶς· οἱ δὲ μὴ οὕτως ἔχοντες, οὐ μόνον οὐ λαμβάνουσι ταύτην, ἀλλὰ προσσφαιροῦνται, καὶ ἂν προλάβον χάρισμα.

Διὰ τοῦτο — σιγιοῦσιν. Διότι, βλέποντες τοῖς σωματικοῖς; ὀφθαλμοῖς τὰ παρ' ἐμοῦ γινόμενα θαύματα, μύουσι τοὺς τῆς ψυχῆς· καὶ ἀκούοντες τοῖς σωματικοῖς; ὡς τοὺς παρ' ἐμοῦ λόγους, μύουσι τοὺς τῆς ψυχῆς, καὶ διὰ τοῦτο πάντως ἀπιστοῦσιν. Ἴνα δὲ γνῶς, ὅτι τύφλωσιν καὶ κώφευσιν τὴν τῆς ψυχῆς λέγει, ἐπήγαγεν· *οὐδὲ σιγιοῦσι.* Σύνεσις γὰρ, τὸ βλέπειν καὶ ἀκούειν κατὰ ψυχὴν. Τοῖς τοιοῦτοις; οὐν δικαίως καὶ οἰκονομικῶς ἐν παραβολαῖς ἐλάλει, ὥστε αὐτοὺς ἀκούειν μὲν, μὴ συνείναι δὲ. Καὶ δικαίως μὲν, ὡς διὰ τὴν εὐελοκακίαν αὐτῶν ἀναξίους ἀκοῆς γυμνῶν μυστηρίων· οἰκονομικῶς δὲ, ἵνα μὴ τὴν γινῶσιν τῶν μυστηρίων ἀντιλογίας ὕλην ποιήσαντες, βαρυτέραν ἐπισπάσωνται καταδίκην.

Καὶ Ἰσαίου. Ἦ τοιαύτη προφητεία ἐπιπληρώθη μὲν ἐκ μέρους, ἐπὶ τῶν σάββαι σκληροκαρδίῶν Ἰου-

Variae lectiones et notæ.

δαίων· πληροῦται δὲ παντελῶς νῦν, ἐπὶ τούτων. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ Ἀναπληροῦται εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, Παντελῶς πληροῦται, ἢ Ἀναπληροῦται ἀπλῶς, ἀντὶ τοῦ πληροῦται.

Ἡ — Ἰδοῦτε. Ἀκοῆ σωματικῇ ἀκούσατε τοὺς λόγους, καὶ οὐ μὴ συνῆτε τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἐθελοκωφοῦντες κατὰ ψυχὴν· καὶ βλέποντες σωματικῶς, βλέψετε (16) τὰ θαύματα, καὶ οὐ μὴ ἴδοτε τὴν ἀλήθειαν, ὁμοίως ὡς ἐθελοτυφλώτεροι κατὰ ψυχὴν. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν ἐ προφήτης, δι' ἣν τοῦτο πεπόνθασι.

Ἐπαχύνθη — τούτου. — Ἐπαχύνθη, ἀντὶ τοῦ, Ἐκκληρύνθη, ἐπωρώθη τῷ φθόνῳ καὶ ταῖς διλλαις κακίαις. Καὶ διὰ τοῦτο ἀσυνετοῦσιν.

Καὶ — ἐκόμμισαν. Ὅσα καὶ ὀφθαλμούς, τοὺς τῆς ψυχῆς· λέγει· βαρῶς δὲ ἤκουσαν, ἀντὶ τοῦ, ἐκώφευσαν.

Μήποτε — αὐτοῦς. [Τὸ (17) Μήποτε, νηθεῖη ἂν, καὶ ἀντὶ τοῦ, Ἰσως, ὁποῖόν ἐστι καὶ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· Ἐν πρασίῳ, φησί, παιδεύοντα τοῦς ἀντιδιατιθεμένους μήποτε δόξῃ αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐπίγνωσιν εἰς σωτηρίαν. Τοῦ γὰρ προφήτου, ὡσπερ λογιζομένου, μάτην εἰς τοιοῦτον λαὸν κηρύξαι, ἐπήγαγεν ὁ Θεὸς τοῦτ' ἐ ρήτῳ.]

Δι' ὑπερβολὴν δὲ φθόνου, καὶ τῶν ἄλλων, ὡς εἴρηται, κακίῳν, ἐπωρώθησαν εἰς σύνεσιν, καὶ ἐκώφευσαν μὲν πρὸς τοὺς ὑπερφυεῖς λόγους, ἐκόμμισαν δὲ πρὸς τὰ παράδοξα ἔργα, ὡσπερ δειλῶντες· μήποτε ἀκούσαντες καὶ ἰδόντες τὰ παρ' ἐμοῦ, καὶ γινόντες τὸ ὄρον ἐπιστρέψωσι πρὸς με, καὶ ἰάσονται αὐτοῦς ἀπὸ τῶν πλημμελημάτων αὐτῶν. Ἐκ προσώπου γὰρ τοῦ Χριστοῦ ὁ λόγος. Ταῦτο δὲ προσέθηκε, διὰ τῶν αὐτοῦς εἰς ἐσχάτην ἡλικίαν.

Ἦμῶν — ἀκούει. Μακάριοι, ὅτι βλέπουσι καὶ ἀκούουσιν ὀρθῶς.

Ἄμην — ἤκουσαν. Πολλοί, καὶ οὐ πάντες· τινὲς γὰρ ταῦτα καὶ εἶδον καὶ ἤκουσαν· ὑπερφυῶς δὲ, ὡς ὁ Ἀβραάμ καὶ οἱ ἐπισημότεροι· Ἡ Ἰσραὴλ, ἀντὶ τοῦ, Πάντες. Ὡς τὸ· Καὶ ἐθεράπευσε πολλοὺς· πάντας γὰρ τότε ἐθεράπευσε. Καὶ πάλιν, καὶ δαίμονια πολλὰ ἐξέβαλε. Πάντα γὰρ τῆνικαῦτα ἐξέβαλεν. Ἐπεθύμησαν δὲ ἰδεῖν τὸν Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ θαύματα, καὶ ἀκούσαι αὐτοῦ διδάσκοντος. Τοὺς προφήτας δὲ προσηγόρευσε καὶ δικαίους. Ἡ δικαίους νόει, τοὺς ἄλλους ἁγίους, οἷτινες ἀκούσαντες (18) τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ παρὰ τῶν προφητῶν ἐπεθύμησαν ἰδεῖν καὶ ἀκούσαι τὴν ἐρητύοντα.

A duri cordis fuerant : nunc autem perfecte complebatur in istis (π).

Vers. 14. Quæ — cernitis. Auditu corporali audietis sermones., et non intelligetis veritatem, quasi sponte obsurdescentes, quod ad animam spectat : et corporaliter videntes videbitis miracula, nec tamen veritatem cernitis, pari modo tanquam voluntarie quoad animam cæcipientes. Deinde addit quoque propheta causam, ab quam hæc passi sint.

Vers. 15. Incrassatum est — hujus. — Incrassatum est, hoc est Induratum est, excæcatum est Invidia, aliisque iniquitatibus : et ideo intellectu carent.

Vers. 15. Et — concluserunt. Aures ac oculos dicit animæ. Græviter autem audierunt, hoc est obsurduerunt.

Vers. 15. Nequando -- eos. † Dictio μήποτε nequando, intelligi potest, ut tantumdem valeat quantum : Ne quo modo; quale est et illud Apostoli : In mansuetudine instruite eos qui obsistunt, nequando det illis Deus intellectum ad salutem. Adducit autem Deus hoc pro; hetæ dictum tanquam existimantis frustra ad hujusmodi populum prædicari.

Invidiæ magnitudine, aliisque, ut dictum est, pravitatibus, excæcati sunt ad intellectum, et obsurduerunt ad supernaturales sermones; oculos vero cluserunt ad stupenda opera, quasi præ ignavia timentes, ne quo modo audiant, videant, et intelligant a me quod opus est, unde convertantur et sanent eos. Nam ex Christi persona dicuntur verba hæc. Addidit autem ista ad carpendum eos, quod ad extremam devenerint demenciam.

Vers. 16. Vestri — audiunt. Felices, quia recte vident et audiunt.

Vers. 17. Amen — audierunt. Multi, et non omnes; quidam enim hæc et viderunt et audierunt, quanquam id supernaturaliter, ut Abraham et qui insigniores fuerunt. Aut multi, hoc est omnia. Veluti cum dicitur : Et curavit multos; omnes namque tunc curavit, ut habet alius evangelista. Et rursum ibidem : Et dæmonia multa ejecit. Tunc enim omnia ejecit. Desideraverunt autem Deum videre incarnatum, Christique miracula, et ejus audire doctrinam. Prophetas vero appellavit etiam justos. Aut justos intelligit et alios sanctos, quia quæ de Christo erant a prophetis audientes, desideraverunt videre et audire quæ dicta sunt.

• H T. m. II, 25. • Marc. I, 31.

Variae lectiones et notæ.

(16) Τὰ πράγματα A.

(17) Inclusa in II arg. habet A.

(18) Ἀκούοντες; B.

(n) Post in istis hæc addenda sunt, que fortias e in suo codice Hentenius non reperit : Propterea

etiam ἀναπληροῦται dixit, id est, prorsus completur, aut ἀναπληροῦται simpliciter pro completur.

Vers. 18. *Vos — qui seminabat.* Vos, qui cre- A
ditis.

Vers. 19. *Cum quis audit — ipsius.* Verum regni dicit verbum Dei, vel verbum fidei. Regnum enim est et fides. Nam qui credit, affectibus imperat, Christoque conregnat. Non intelligit, hoc est in cordis profundum non recipit verbum: sed illud duntaxat auribus percipit. Malum verò, dixit diabolum, quemadmodum quinto capite precatationem interp:etantes tradidimus. Rapti autem quod seminatum est, tanquam in superficie positum nec occultatum.

Vers. 19. *Hic — seminatus fuit.* Seminatur semen hoc est in terram projicitur: seminatur et terra, id est semen suscipit. Ideo quod hic dicitur: *Qui B seminatus fuit*, non de semine intelligimus, sed de terra: ac si dicat: Hic est juxta viam seminata terra, et idem in reliquis dicendum.

Vers. 20. *Qui vero — est.* Quæ vero juxta petrosa seminatur terra, hic est de quod dicturus est.

Vers. 20. *Qui verbum — est.* Antea radicem diximus esse firmitatem. Temporarium vero dixit, facile mutabilem. Qui enim dum docetur facite verbum suscipit, etiam cum tentatur facile rejicit.

Vers. 21. *Facta — offenditur.* Verbum nunc dicit illud, quod est de fide. Lucas autem, afflictionem ac persecutionem, uno verbo tentationem appellavit ^δ: et loco verbi Offenduntur dixit, *Recedunt.* C

Vers. 21. *Qui autem — est.* Terra quæ circa spinas seminata est, hic est quem dicturus est.

Vers. 22. *Qui verbum — efficitur.* Marcus vero deceptioni addidit et cæterarum rerum cupiditates, complectens omne nocivum desiderium ^δ. Lucas quoque similiter sollicitudini voluptatem conjunxit ^ε. Sæculi autem hujus, hoc est vitæ hujus. Est enim et alia vita, futura vita, quæ proprie vita dicitur, utpote quæ semper durat, nec finem habet.

Vers. 23. *Qui — hic est.* Terra vero quæ juxta terram bonam seminata est, hic est qui significabitur,

Vers. 23. *Qui verbum — intelligit.* Qui intelligit, sive in profundo cordis abscondit, ubi nullas pati possit insidias. Ideo quoque Marcus dixit: *Qui verbum audiunt et recipiunt* ^ν. Rursum Lucas: *Qui in corde honesto ac bono auditum sermonem retinent* ^ξ. Cor vero animam ut plurimum sacra appellat Scriptura.

^δ Luc. viii, 13.

^ε Marc. iv, 19.

^ζ Luc. viii, 14.

^η Marc. iv, 20.

^θ Luc. viii, 15.

Variæ lectiones et notæ

(19) Vide interpretationem cap. xiii, vers. 6

(20) Συγέσμιξε. Sic Forte scribere voluit συν-

Υμίς — σπείροντος. Ὑμίς, οἱ πιστεύοντες.

Παντός ακούοντος — αὐτοῦ. Λόγον τῆς βασιλείας φησὶ, τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἢ τὸν λόγον τῆς πίστεως. Βασιλεία γάρ, καὶ ἡ πίστις. Ὁ γὰρ πιστεύων βασιλεύει μὲν κατὰ τῶν παθῶν, συμβασιλεύει δὲ τῷ Χριστῷ. *Μημουνιέντος* δὲ, ἀντὶ τοῦ, Μὴ ἐμβάλλοντο; τὸν λόγον εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας, ἀλλ' ἀπλῶς αὐτὸν ἐνωτιζομένου. Πονηρὸν δὲ λέγει, τὸν διάβολον, καθὼς ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τὴν εὐχὴν ἐρμηνεύοντες παραδεδώκαμεν. Ἀρπάζει δὲ τὸ ἐσπαρμένον, ὡς ἐπιπολαίως ἀκατάκρυπτον κείμενον.

Ὁστος — σπαρεῖς. Σπαίρεται καὶ ὁ σπόρος, ἤγουν, εἰς γῆν καταβάλλεται· σπαίρεται καὶ ἡ γῆ, τουτέστιν, ὑποδέχεται τὸν σπόρον. Διὸ νῦν τὸ, *Σπαρεῖς*, οὐκ ἐπὶ τοῦ σπόρου νοοῦμεν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς γῆς. Οἶον, οὗτός ἐστιν, ἡ κατὰ τὴν ὁδὸν σπαρεῖσα γῆ. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

Ὁ δὲ — ἐστίν. Ἡ δὲ κατὰ τὰ πετρώδη σπαρεῖσα γῆ πάλιν, οὗτός ἐστιν, περὶ οὗ μέλλει εἶπεν.

Ὁ τὸν λόγον — ἐστὶ. Προλαβόντες εἰρήκαμεν ῥίζαν, τὴν (19) ἐδραΐωσιν, πρόσκαιρον δὲ λέγει, τὸν εὐμετάτρεπτον, ὅστις καὶ ἐν τῷ διδάσκεισθαι, εὐθὺς λαμβάνει, καὶ ἐν τῷ πειράζεσθαι, εὐθὺς ἀποβάλλει.

Γενομένης — σκανδαλιζέται. Λόγον νῦν, τὴν τῆς πίστεως λέγει. Ὁ δὲ Λουκᾶς τὴν θλίψιν καὶ τὸν διωγμὸν, περιληπτικῶς πειρασμὸν προσηγόρευσεν. Ἀντὶ δὲ τοῦ Σκανδαλιζοῦνται, Ἀφίσταται εἶπε.

Ὁ δὲ — ἐστίν. Ἡ δὲ κατὰ τὰς ἀκίνθας σπαρεῖσα γῆ, οὗτός ἐστιν, ὃν εἶπε.

Ὁ τὸν λόγον — γίνεταί. Ὁ δὲ Μάρκος τῇ ἀπάτῃ προσέθηκεν, ὅτι καὶ αἱ περὶ τὰ λοιπὰ ἐπιθυμίαι, συμπεριλαβὼν πᾶσαν βλαβερὰν ἐπιθυμίαν. Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ ὁμοίως τῇ μερίμνῃ καὶ τὴν ἡδονὴν συνέζευξε. (20) *Τοῦ αἰῶνος* δὲ *τούτου*, ἀντὶ τοῦ, Τῆς ζωῆς ταύτης. Ἔστι γὰρ καὶ ἄλλο; αἰὼν. ἡ μέλλουσα ζωὴ, ὁ κυρίως αἰὼν, ὡς αἰὼν ὢν καὶ μηδέποτε παρατούμενος.

Ὁ — οὗτός ἐστιν. Ἡ δὲ κατὰ τὴν γῆν τὴν καλὴν σπαρεῖσα γῆ, οὗτός ἐστιν, ὁ δηλωθησόμενος. D

Ὁ τὸν λόγον — συνιών. (21) Συνιών, ἤγουν, ἐγκρύπτων τῷ βίθει τῆς καρδίας ἀνεπιβούλευτον. Διὸ καὶ ὁ Μάρκος εἶπεν, *Οἵτινες ἀκούουσι τὸν λόγον καὶ παραδέχονται.* Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ πάλιν· *Οἵτινες ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ, ἀκούσαντες τὸν λόγον, κατέχουσι.* Καρδίαν δὲ, τὴν ψυχὴν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ Θεία Γραφὴ προσαγορεύει.

ἐμίξε. Α.

(21) Συνιών Α.

Ὅς — τριδάκοντα. Ταῦτα προλαβόντες ἐντελῶς A
διηρημεύσαμεν ἀνωτέρω.

Ἄλλην — ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ. Βασιλείαν τῶν
οὐρανῶν, ἐκ τῶν ὀνομάζει νῦν, ὅστις ὠμοιώθη ἀν-
θρώπων, ἐνανθρωπήσας. Ἐν ὀμοιώματι γάρ, φησὶν,
ἀνθρώπου γενόμενος. Καλὸν δὲ σπέρμα, τρόπον
ἕτερον ἐκάλεσε, τοὺς υἱοὺς τῆς βασιλείας, ὡς
αὐτὸς ἠρμήνευσεν, ἐρωτηθεὶς παρὰ τῶν μαθη-
τῶν, περὶ ὧν ἐροῦμεν ἐκεῖ γενόμενοι. Ἄγρὸς
δὲ αὐτοῦ ἐστὶν ὁ κόσμος, ὡς κτίσμα καὶ κτῆμα
αὐτοῦ.

Ἐν δὲ τῷ καθέδειν — ἀπῆλθε. Προαγορεύει διὰ
τῆς παραβολῆς ταύτης, τὴν δευτέραν ἐπιβουλήν
τοῦ διαδόλου. Ὅταν γὰρ ἴδῃ τὴν καλὴν γῆν καρπο-
φοροῦσαν ἐν ἑκατὸν, καὶ ἐν ἐξήκοντα, καὶ ἐν τριά-
κοντα, μὴ δυνάμενος λοιπὸν ἢ ἀρπάσαι τὸν σπόρον, B
ἢ φλογίσαι τὸ βλαστῆσαν, ἢ ἀποπνίξαι αὐτὸ, δευτέ-
ραν μέτεσι μηχανῆν, καὶ ὡς ἐχθρὸς τοῦ γεωργοῦ,
σκοπεῖ διαφθεῖραι τὸν πόνον αὐτοῦ, καὶ κοιμη-
μένων τῶν ἀνθρώπων, ἤγουν, ἀφροντιστούντων
περὶ τὴν (22) φυλακὴν τοῦ ἀγροῦ· ἐμφαίνει δὲ τοὺς
διδασκάλους, τοὺς φύλακας τῶν ὀρθοδόξων· ἐνσπείρει
ζιζάνια, τουτέστιν, αἰρετικοὺς; μετὰ δὲ τῶν ὀρθο-
δόξων. Τοῦτους; γὰρ ὠνόμασε σίτον, ὡς εὐχρήστους
τῷ σπείραντι.

Ὅτε — ζιζάνια. Ὡσπερ οὖν (23) τὰ ζιζάνια
ἐόικασι μὲν τῷ σίτῳ, κατὰ τὴν καλὰ μὴν, ἀπειο-
κασί δὲ, κατὰ τὸν καρπὸν· εἰσὶ δὲ βλαβερὰ τῷ
σίτῳ· οὕτω καὶ οἱ αἰρετικοὶ ἐόικασι μὲν τοῖς
ὀρθοδόξοις κατὰ τὸ σχῆμα· ἀπειοκασί δὲ κατὰ τὴν C
ἀρετήν, ἥτις ἐστὶ καρπός. Ἀρετὴ δὲ καὶ καρπός,
πρὸ πάντων, ἢ τῶν δογμάτων ἀλήθεια.

Καὶ καθάπερ τὰ ζιζάνια μέχρι μὲν τῆς καρποφο-
ρίας λανθάνοντα συναύξονται, τότε (24) δὲ
διαγινώσκονται· οὕτως ἄρα καὶ οἱ αἰρετικοὶ, μέχρι
μὲν τοῦ διδάσκειν, λανθάνοντες συνδιάγουσιν· ὅτε
δὲ (25) πολλὴν λάθωσι παρρησίαν, τότε τὸν ἴδον
ἐκχέουσι καὶ διαγινώσκονται. Διὸ καὶ προλαβὼν
εἶπεν, ὅτι Ἄπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε
αὐτοῦς. Καὶ ἐτέρως δὲ· ὅτε μὲν ἐσπείρην ὁ Χριστὸς,
οὐκ ἐφάνησαν αἰρετικοί· ὅτε δὲ ἠῤῥήθησαν οἱ ὀρθο-
δοξοί, τότε ἀνεφάνησαν.

Προσελθόντες — ζιζάνια; Οἰκοδεσπότης μὲν
ἐστὶν αὐτὸς, ὡς τοῦ κόσμου Δεσπότης· δούλους D
δὲ αὐτοῦ ταῦτα λέγοντας πλάττει, τοὺς θερμότερους
εἰς τὴν ὑπερέουσεβείαν ζῆλον ὀρθοδόξους, οἱ πολλὰ-
κις ἀγανακτοῦντες ἐξαποροῦνται, πῶς ὁ Θεὸς παρα-
χωρεῖ τοιαῦτα φύεσθαι ζιζάνια.

Ὁ δὲ — ἐποίησεν. Ἀνθρώπων ὠνόμασε, τὸν
διάβολον, ὡς οὐδὲν ἀνθρώπου διατίοντα, κατὰ τὸ

Philipp. II, 7. ¹⁰ Matth. VII, 16.

Variæ lectiones et notæ.

(22) Τῆς φυλακῆς. A. Αφροντιστεῖν plerumque
ningitur genitivo, sine præpositione Ita apud Xe-
norh. Sympos. VIII, 33.

(23) Ὅν abest A.

Vers. 23. Qui — *trigecuplum*. Hæc in præce-
dentibus perfecte sumus interpretati.

Vers. 24. *Aliam* — *agro suo*. Regnum cœlorum
nunc seipsum nominat qui assumpta carne ho-
mini assimilatus est. *In similitudine*, inquit, *ho-*
minum factus°. Semen autem bonum alio modo
filios regni vocavit, prout ipse interrogatus a
discipulis interpretatus est, quemadmodum dico-
mus, cum eo pervenerimus. Ager vero ejus,
mundus est, tanquam creatura ac possessio ejus.

Vers. 25. *Dormientibus autem* — *abiit*. Hac pa-
rabola alteras diaboli insidias denuntiat. Cum enim
terram bonam viderit fructum producere aut cen-
tuplum aut sexagecuplum, aut trigecuplum, nec
posse se aut semen rapere, aut quod germinatum
est urere vel suffocare, secundas aggreditur insi-
dias, et tanquam ejus qui seminavit inimicus, ni-
titur illius laborem perdere: dormientibusque
hominibus, sive curam circa agrî custodiam re-
mittentibus (indicat autem præceptores et magis-
tros, qui orthodoxorum sunt custodes) interseminat
zizania, hoc est hæreticos inter orthodoxos: nam
hos triticum nominavit, tanquam ei qui seminavit
utiles.

Vers. 26. *Cum* — *zizania*. Quemadmodum ziza-
nia tritico similia sunt in arundine, dissimilia
vero in fructu, eique nociva sunt: ita et hæretici
orthodoxis sunt similes habitu, sed virtute dissi-
miles, quæ est fructus; virtus autem et primus om-
nium fructus est, dogmatum veritas.

Et quemadmodum zizania usque ad fructifica-
tionem occultata crescunt, tunc autem dignoscun-
tur, ita sane et hæretici quousque doceant (o),
latentes permanent: ubi vero magnam assumpse-
runt fiducia, tunc venenum effundunt ac dignos-
cuntur. Ideo quoque in præcedentibus dixit: *A*
fructibus eorum cognoscetis eos°. Præterea et aliter,
quando seminavit Christus, tunc non apparuerunt
hæretici; cum autem crevissent orthodoxi, tunc
demonstrati sunt.

Vers. 27. *Accedentes* — *zizania*? Paterfamilias
ipse est Christus tanquam mundi Dominus: servos
vero suos qui hæc dicant effingit orthodoxos, qui
serventiorum erga cultum suum gerunt zelum, qui
frequenter admirantur cum indignatione, quod
Deus zizania nasci permittat.

Vers. 28. *Ille autem* — *fecit*. Hominem dixit
diabolum tanquam nihil ab hominibus differentem.

(24) Τότε δὲ διαγινώσκονται absunt A.

(25) Καὶ pro δέ. A. Mox idem λάθοντες (sic) pro
λάθωσι.

(o) *Quousque doceant*. Sententia est. *antiquum doceant*.

in eo quod est affectionibus ac voluptatibus esse subjectum, et tanquam æque ut homo res animatum corporeas, terrenisque admixtum esse.

Vers. 28. *At servi — ea ?* Colligamus, violenter evellentes, ac gladiis demittentes.

Vers. 29. *Ille autem — triticum.* Prohibuit auferri hæreticos, ne etiam pariter orthodoxi auferrentur. Futurum enim erat ut bella invicem ac caedes orirentur.

Vers. 30. *Sinite — messem.* Utrumque genus. Messem autem dicit mundi consummationem. Jubet ergo ut utriusque generis homines sinant vivere crescentes, auctosque numero in mundo usque ad consummationem. Verisimile siquidem est, ante in tempus multos convertendos hæreticos: nec tamen ob hoc illis commiseri oportet: spatiosus enim est hic mundus: et illos per se vivere oportet, non ablatos (p) quidem, sed separatos, ne docendo corrumpant quod seminatum est triticum.

Vers. 30. *Et — messoribus:* Messores nunc angelos nominat.

Vers. 30. *Colligite — zizania.* Metite falce mortis inventa tunc zizania. Quare autem primum? No etiam tunc viventes orthodoxi simul cum hæreticis mistim demessi, pravam concipiunt s; om.

Vers. 30. *Et — fasciculos.* Colligate eos invicem. Ostendit autem sermo quod hi qui in eodem peccato communicant, etiam in supplicio communicaturi sunt eodem, simulque ultionem sustinebunt.

Vers. 30. *Ad — meum.* Similia quoque Baptista Sadducæis ac Pharisæis comminatus est tertio capite, dicens de Christo, quod etiam triticum suum congregabit in horreum suum, paleam autem comburet igne inexstinguibili¹⁰. Quare ergo ibi, et invenies quid appellet combustionem, quid horreum. Superfluum enim est, semel declarata, rursus eodem modo interpretari.

Vers. 31. *Aliam — sico.* † Grano sinapis prædicationem comparavit, et ob parvam apparentiam, et ob vilitatem dictionis seu phrasim: quæ in tantum crevit, ut Attica ac mirabilis ad ratiocinandum Græcorum philosophia, occultata sit magnitudine Evangelii, quod rusticitatem præ se ferebat.

Rognum cælorum nunc dicit sermonem fidei,

¹⁰ Matth. 13, 12.

(26) Ὡς καὶ B.

(27) Καθαρίζοντες A.

(28) Χρῆ addit A. Ita quoque Heutenius, qui oportet habet. Licet autem intelligere καλεῖται.

(29) Ἀσίται A male.

(p) Non ablatos, etc. Ita quidem, ut non interficiantur, sed ut priventur facultate docendi et corrumpendi tritici seminati.

Ἐμπροσθεν καὶ φιλήθονον, καὶ ὡς (26) ἐπίσης ἀνθρώπων φιλοσωματοῦντα, καὶ τοὺς γίνοντες ἀναφυρόμενον.

Οἱ δὲ δοῦλοι — αὐτὰ; Συλλέξομεν, ἀνασπῶντες βιαιῶς, καὶ ξίφειν ἐκθερίζοντες (27).

Ὁ δὲ — σίτον. Ἐκάλυπεν ἀναιρεῖσθαι τοὺς αἰρετικούς, διὰ τὸ μὴ συναιρεῖσθαι καὶ τοὺς ὀρθοδόξους. Ἐμελλόν γὰρ πόλεμοι γίνεσθαι κατ' ἀλλήλων καὶ σφαγαί.

Ἄφρατε — θερισμοῦ. Ἀμφότερα τὰ γένη. Θερισμὸν δὲ λέγει, τὴν τοῦ κόσμου συντέλειαν. Κελεῖται ὅν ἐφ' ἀμφότερα τὰ γένη ζῆν, συναυξανόμενα ἐν τῷ κόσμῳ, μέχρι συντελείας; εἰκὸς γὰρ, πολλοὺς τῶν αἰρετικῶν ἀχρι τότε μεταβληθῆναι: οὐ μὴν διὰ τοῦτο (28) συναναμίγνυσθαι τοῖς αἰρετικοῖς. Εὐρύχωρο; γὰρ ὁ κόσμος, καὶ δεῖ (29) αὐτοὺς καθ' ἑαυτοῦς ζῆν, μὴ ἀναιρουμένους μὲν, ἀφαιρουμένους δὲ τὸ διδάσκειν καὶ λυμαίνεσθαι τῷ σίτῳ τοῦ σπείραντος.

Καὶ — θερισταῖς. Θεριστὰς νῦν ὀνομάζει τοὺς ἀγγέλους.

Συλλέξαιτε — ζιζάνια. Θερίσατε τῷ (30) δρεπάνῳ τοῦ θανάτου τὰ εὐρισκόμενα τότε ζιζάνια. Διατί δὲ πρῶτον; Ἴνα μὴ καὶ οἱ ζῶντες τρινηκῆτα ἑρθόδοξοι, συνεκθεριζόμενοι τοῖς αἰρετικοῖς ἀντιμῆ, πονηρὰς ἐξουσιν ἐλπιδας.

Καὶ — δεσμῶς. Συνδήσατε αὐτοὺς ἀλλήλοις. Ἐμφανίει: δὲ ὁ λόγος, ὅτι οἱ κοινῶν τῆς αὐτῆς ἁμαρτίας, κοινῶν καὶ τῆς αὐτῆς κολάσεως γενήσονται, καὶ ὁμοῦ τὴν τιμωρίαν ὑφίξουσι.

Πρὸς — μου. Τὰ παραπλήσια καὶ ὁ Βαπτιστῆς ἵπελῆσει τοῖς Σαδδουκαίοις καὶ Φαρισαίοις, ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, εἰπὼν περὶ τοῦ Χριστοῦ, Καὶ συναΐξει τὸν σίτον αὐτοῦ εἰς τὴν ἀπὸθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσέστω. Καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ, καὶ εὐρήσεις, τί μὲν λέγει κατάκαυσιν, τί δὲ ἀπόθηκην. Περιττὸν γὰρ τὰ ἅπαξ ἐρμηνευθέντα πάλιν ὁμοίως ἐφερμηθεύειν.

Ἄλλην — αὐτοῦ. [Κόκκῳ (31) σιναιπῶς παρεῖκασε τὸ κήρυγμα, καὶ διὰ τὸ μικροπρεπὲς καὶ εὐταλὲς τῶν λόγων, ὃ τοσοῦτον ηὔξηθη, ὥστε τὴν ἀπτικίζουσαν καὶ δεσινὴν συλλογίζεσθαι σφίαν τῶν Ἑλλήνων ἀποκρυβῆναι τῷ μεγέθει τοῦ ἀγροικισομένου Εὐαγγελίου.]

Βασιλείαν δὲ τῶν οὐρανῶν λέγει νῦν, τὴν λόγον

Variæ lectiones et notæ.

(30) Θερίσατε πρῶτον τοῦ θανάτου τῷ δρεπάνῳ τὰ A. Πρῶτον probandum ut propter textum Evangelii, et propter interpretationem.

(31) Inclusa in marg. habet A.

τῆς πίστεως, ὡς ἀρραβώνα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ἀπεικάζει δὲ αὐτὸν κόκκῳ σινάπεως, διότι βραχύς μὲν καὶ εὐπερίγραφος σπείρεται, μὴ δυναμένων τῶν μαθητῶν βαστάζειν ἐν ἀρχῇ πλείον. Καὶ γὰρ καὶ ὁ προφήτης πάλαι, λόγον συντεταγμένον αὐτὸν ἐκάλεσεν. Ὅταν δὲ γεωργηθεὶς αὐξήσῃ ταῖς ἀρδείαις τοῦ θεοῦ Πνεύματος, ὑπερβάλλει πάντα λόγον, καὶ ὑψηλότερος ὄλων (52) φαίνεται. Διὰ δὲ τῆς παραβολῆς ταύτης προαναφώνει τὴν αὐξήσιν τοῦ κηρύγματος. Περὶ δὲ τοῦ σπείροντος ἀνθρώπου, καὶ τοῦ ἀγροῦ, ἐν τῇ πρὸ ταύτης παραβολῇ προδιελάβομεν. Ἄγρος δὲ, ὁ κόσμος· λέγεται, καὶ διὰ τὸ γεωργεῖσθαι ἐν αὐτῷ τὸν λογικὸν σῖτον.

[Π (33) παραβολὴ σημαίνει καὶ τὸ εἶγγμα, ὡς τὸ· *Ἥμις εἰς παραβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσι* καὶ τὸν αἰνιγματώδη λόγον, ὡς τὸ· *Νοῆσαι* (34) *εἰς παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον*· καὶ τὴν ὁμοίωσιν, ὡς τὰ προκείμενα ταῦτα· καὶ τὴν τροπολογίαν, ὡς τὸ· *Υἱὸς ἀνθρώπου, εἰπέ αὐτοῖς τὴν παραβολὴν ταύτην*· Ὁ ἀετὸς ὁ μέγας, ὁ μεγαλοπτερυγός· ἀετὸν λέγων, τὴν βασιλείαν τῶν Ἀσσυρίων· σημαίνει δὲ καὶ τὸν τύπον, ὡς ὅταν λέγῃ Παῦλος περὶ τοῦ Ἀβραάμ. ὅτι τὸν μονογενῆ προσέφερον, ὁ τὰς ἐπαγγελίας δεξάμενος. Ὅθεν ἐν παραβολῇ αὐτὸν ἐκρίνατο, τουτέστιν, ἐν τύπῳ, ἐν εἰκόνι.]

Ὁ — ἐστίν. Ὅπερ, σπέρμα δηλονότι, σμικροτάτον μὲν ἐστὶ τῇ ποσότητι, μέγιστον δὲ τῇ ποιότητι, εἶπουν, τῇ δυνάμει. Διὸ καὶ εἰς μέγεθος ἐπιδίδωσι. Κατὰ τὴν ὁμοιότητα γούν τοῦ σπέρματος τούτου καὶ εἰ μαθηταί, ποιμνίων ὄντες ὄλιγον, εἰς ἄπειρον τῷξίθησαν.

Καὶ γίνεται — αὐτοῦ. Ταῦτα εἶπεν, εἰς ἔμφασιν τοῦ μεγέθους, καὶ τῆς στερεότητος αὐτοῦ. Τινὲς δὲ κλίθεος τοῦ λόγου τῆς πίστεως εἶπον, τοῦ πιστεύοντος ἀνθρώπου ἐν οἷς κατασκήνοῦσι τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ἤγουν, οἱ ἄγγελοι φυλάττοντες αὐτούς.

Ἐταροὶ ἐξ ἐμοῦ, κλάδους μὲν, τὰς ἀρετάς, δὲ βλαστάνειν εἴωθεν ὁ λόγος τῆς πίστεως· πετεινὰ δὲ, τοὺς ὑπερβαίνοντας τὰ γερὰ πράγματα, καὶ τῷ πτερῶν τοῦ νοῦ κουφισμένους εἰς ὕψος γνώσεως, καὶ (35) πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐπιγεομένους.

Ἄλλη — ζύμη. Διὰ μὲν τῆς παραβολῆς τοῦ σινάπεως, τὴν αὐξήσιν τῆς πίστεως προηγόρευσε, τὴν δὲ τῆς προσθήκης τῶν ἐκάστοτε πιστευόντων· διὰ δὲ τῆς παραβολῆς τῆς ζύμης, τὴν ἰσχὺν αὐτῆς προκηρύττει. Βασιλείαν γὰρ τῶν οὐρανῶν πάλιν, τὴν λόγον τῆς πίστεως ὀποληπτείν.

Ἦν — τρία. Σάτον μὲν ἐστὶν εἶδος μέτρου κερ· Ἑβραίοις. Τρία δὲ, τὰ πολλὰ νῦν εἶρηκεν. Εἰώθασι γὰρ πολλάκις διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τριῶν, τὰ πολλὰ

tanquam regni cœlorum arrhabonem. Comparat autem illum grano sinapis, quia brevis et paucis inclusus seminabatur, eo quod non possent discipuli in principio majora ferre. Hinc est quod et propheta sermonem abbreviatum olim illum appellavit. Verum postquam ab agricola cultus, divini Spiritus irrigationibus creverit, omnem alium excedit sermonem, ac omnibus excelsior apparet. Per hanc vero parabolam prædicationis augmentum prænuntiat. De homine autem qui seminavit et de agro, in præcedenti parabola disseruimus. Dicitur autem mundus ager, ob hanc etiam causam, quia seminatur ac colitur in eo rationale frumentum.

† Hæc dictio parabola significat quandoque narrationem, ut cum dicitur: *Posuit nos in parabolam in gentibus*. Interdum autem ænigmaticum sermonem, ut est illud: *Intelligere parabolam et obscurum sermonem*. Significat præterea similitudinem, veluti sunt hæc, quæ hic proponuntur. Ad hæc designat tropologiam, ut est illud: *Fili hominis, dic illis parabolam hanc: Aquila magna magnarum alarum*, vocans aquilam regnum Assyriorum. Insuper significat figuram, ut quando dicit Paulus de Abraham quod obtulit filium, qui juxta promissiones susceptus erat. Unde *in parabolam*, inquit, *recepit eum*

Vers. 32. *Quod — est.* Minimum quidem est quantitate, sed maximum qualitate sive virtute; idcirco quoque in magnitudinem excessit. Ad hujus seminis similitudinem et discipuli cum parvus grex essent, in magnum excreverunt

Vers. 32. *Et fit — ejus.* Hæc dixit ad demonstrationem magnitudinis ac firmitatis ejus. Quidam vero ramos sermonis fidei, dixerunt homines credentes, in quibus aves cœli sive angeli nidificant, servantes eos.

Alii autem dicunt ramos esse virtutes quas germinare solet fidei sermo: aves vero eos qui terrena supergrediuntur, atque ala mentis elevantur ad cognitionis altitudinem (†† et ad cœlum properant).

Vers. 33. *Aliam — fermento.* Per sinapis parabolam, fidei crementum prius demonstravit, quod fit additione eorum qui quotidie credunt: per parabolam vero fermenti, vim ejus prodiit. Regnum enim cœlorum rursus pro fidei sermone sumendum est.

Vers. 33. *Quod — tribus.* Satum (quod etiam Græci σάτον dicunt) genus erat mensuræ apud Hebræos. Tria vero nunc dixit multa: nam sæpius

11 Isa. x, 25. 12 Psal. XLIII, 15. 13 Prov. i, 6. 14 Ezech. xvii, 2, 3. 15 Hebr. xi, 17, 19.

Varie lectiones et notæ.

(32) Offendo in ἔλων. Hentenius, *omnibus*. Forte ergo πάντων invenit. Certe τῶν ἔλων debet esse. (35) Hec scholium inferius, ante vers. 36 exhibet Hentenius. Habet autem meus B. in margine.

(34) Loco laudato est *voῆσαι* τε. (35) Hæc aberant apud Hentenium.

per numerum trium, multa significare solent. Et mulier intelligitur sapientia, sive ipse Christus, eo quod fertilis sit ac nutriat. Fideles siquidem per baptismum generat, eosque cibo dogmatum fidei enutrit. Fermento autem comparatur sermo fidei. Sicut enim fermentum cum sit modicum, in multa tamen farina absconditum, per conspersionem (g) totam farinam in unum simul corpus unit, et in alteram speciem, ab ea quam prius habebat, transmutat: cumque farina res sit mortua, eam quodammodo vivificat, ac vim habens activam, sursum ascendere facit. Ita quoque fidei sermo, cum ut dictum est, quantitate sit modicus, in multorum hominum animabus occultatus per doctrinam, omnes in unum unit Ecclesie corpus, ac in alteram conversationis speciem transmutat, cumque mortui sint ad opera virtutis, vivificat ad ejus operationem: et sursum ascendere facit ad cœlum, omniaque efficit sua ineffabili potentia.

Vers. 33. *Donec — totum.* Neque enim in hominum animabus occultatum quiescet, donec omnes in unum unierit, quos sapientia illa præfinit, quæ omnium mentes præcognovit. Nam tria sata quanquam significatiope multitudinem demonstrant, attamen numero tandem definita sunt. Magna ergo est prædicationis virtus: quodque semel fermentatum est, rursus reliquæ parti fermentum fiet. Quidam autem farinam dicunt homines: sata vero tria sive tres mensuras, Judæos, Samaritanos et Græcos.

Vers. 34, 35. *Hæc — sæculi.* Sine parabola non loquebatur eis, tempore illo videlicet: multa enim sæpius illis locutus est sine parabolis; tunc autem per parabolas loquebatur eis, ut compleretur quod dictum fuerat per David¹⁶. At translatio Septuaginta interpretum habet φθέγξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς, loquar problemata sive propositiones obscuras ab initio. Qui vero præsens Evangelium in Græcam transtulit linguam, dixit: Ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, Eructabo abscondita a constitutione mundi. Hebraicis præsens dictionibus, quæ et hæc et illa significant. Sicut eructo significat etiam loquor; et illi προβλήματα dixerunt αινίγματα, sicut et Aquila testatus est. Ænigmata vero sunt etiam evangelicæ parabolæ. Quemadmodum enim ænigmata absconditam habent veritatem, ita sane et illæ. Quod autem dicitur: A constitutione sæculi, idem significat quod, Ab initio mundi. Marcus vero dixit: Et hujusmodi parabolis multis loquebatur eis sermonem prout poterant audire¹⁷, hoc

σημαίνειν. Καὶ γυνὴ μὲν νοεῖται, ἡ σοφία, ἡγουν, ὁ Χριστὸς, διὰ τὸ γόνιμον καὶ τρέφειμον. Γεννᾷ γὰρ τοὺς πιστοὺς διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τρέφει αὐτοὺς τῇ βρώσει τῶν δογμάτων τῆς πίστεως· ζύμη δὲ, ὁ λόγος τῆς πίστεως παρεκάζεται, διότι καθάπερ ἡ ζύμη, ὀλίγη τις οὖσα, καὶ εἰς πολὺν ἀλευρον ἐγκρυβείσα, διὰ τῆς ἀναφυράσεως ὅλον τὸ ἀλευρον εἰς ἐν σῶμα συνενοῖ, καὶ εἰς ἕτερον εἶδος, παρὰ πρότερον εἶχε, μεθιστᾷ, καὶ νεκρὸν θν, τρόπον τινὰ, ζωοῖ, καὶ ἄνω βαίνειν παρασκευάζει, δύναμιν ἔχουσα δραστηκὴν. Οὕτω καὶ ὁ λόγος τῆς πίστεως, ὀλίγος ὢν, ὡς προσέφηται, τῇ ποσότητι, καὶ ἐγκρυπτόμενος ψυχῆς πολλῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς διδασκαλίας, πάντας εἰς ἐν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας συνενοῖ, καὶ εἰς ἕτερον εἶδος πολιτείας μεθιστᾷ, καὶ νεκροὺς ἕντας εἰς ἐνέργειαν ἀρετῆς, ζωοῖ πρὸς ἐργασίαν αὐτῆς καὶ ἄνω βαίνειν πρὸς οὐρανὸν παρασκευάζει, καὶ πάντα ποιεῖ, δύναμιν ἔχων ἀφαντον.

Ἔως — ὅλον. Οὐ στήζεται γὰρ, ἐγκρυπτόμενος τὰς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων, ἕως οὗ ἐνωθῶσιν εἰς ἐν πάντες, οὐδ' προύρριον ἢ πάντων τὰς γνώμας προγινώσκουσα σοφία. Τὰ γὰρ τρία σάτα, εἰ καὶ τῇ ἐμφάσει πλήθος; δηλοῦσιν, ἀλλὰ τῷ ἀριθμῷ πεπερατωμένα τέως εἶσι. Πολλὴ οὖν τοῦ κηρύγματος ἡ δύναμις, καὶ τὸ ζυμωθὲν ἅπαξ, ζύμη πάλιν τῷ λοιπῷ μέρει γίνεται. Τινὲς δὲ ἀλευρον μὲν λέγουσι, τοὺς ἀνθρώπους· σάτα δὲ, ἦτοι, μέτρα τρία, τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς Σαμαρείτας, καὶ τοὺς Ἕλληνας.

Ταῦτα — κόσμου. Χωρὶς παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς, κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον δηλαδὴ. Πολλὰ γὰρ πολλάκις ἐλάλησεν αὐτοῖς, διὰ παραβολῆς; τότε δὲ διὰ παραβολῶν ἐλάλει αὐτοῖς, ἵνα πληρωθῇ καὶ τὸ ρηθὲν διὰ τοῦ Δαυὶδ. Ἄλλ' ἡ μὲν ἐρμηνεία τῶν Ἐβδομήκοντα, φθέγξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς ἔγραψεν· Ὅ δὲ τὸ παρὸν Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Ἑλλάδα γλώσσαν μεταβαλὼν, Ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, εἶρηκε, τὰς Ἑβραϊκαῖς λέξεις προσχὼν, αἰτινας καὶ ταῦτα κάκεινα δηλοῦσι. Καὶ τὸ Ἐρεύξομαι γὰρ, τὸ φθέγγομαι σημαίνει. Καὶ προβλήματα ἐκεῖνοι, τὰ αἰνίγματα εἶπον, ὡς καὶ ὁ (36) Ἀκύλας ἐμαρτύρησεν. Αἰνίγματα δὲ εἰσιν καὶ αἱ εὐαγγελικαὶ παραβολαί. Καθάπερ γὰρ τὰ αἰνίγματα κεκρυμμένην ἔχουσι τὴν ἀλήθειαν, οὕτω δὲ καὶ αὐταί. Καὶ τὸ Ἀπὸ καταβολῆς δὲ κόσμου, τὸ ἀπ' ἀρχῆς κόσμου, δηλοῖ. Ὅ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι Καὶ τοιαύταις παραβολαῖς πολλαῖς ἐλάλει αὐτοῖς τὸν λόγον, καθὼς ἠδύναντο ἀκούειν, τουτέστι, καθὼς ἦσαν ἀξιοὶ ἀκούειν οἱ Γραμματεῖς, καὶ Φαρισαῖοι. Ἐπεὶ γὰρ οὐ διὰ τὸ ὠφελήθηνα ἠκροῶντο,

¹⁶ Psal. LXXVII, 2. ¹⁷ Marc. IV, 33.

Variæ lectiones et notæ.

(36) Qui scilicet et ipse loco habet αινίγματα.

(γ) *Conspersionem.* Commistionem.

Ἄλλα διὰ τὸ ἐπηραδᾶσαι τοῖς αὐτοῦ λόγους, ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς ἐλάλησεν. ἵνα καὶ αὐτοὺς τὸ οἰκεῖον ἔργον εἴη πληρῶν, καὶ αὐτοὶ μὴ νοοῦντες, & λέγει, μείνωσιν ἄπρακτοι.

Τότε — Ἰησοῦς. Εἰς τὴν οἶκον, ἐν ᾗ ἐξενόησθε.

Καὶ προσῆλθον — ἀγροῦ. Κατὰ μόνας μετὰ παρ' ἡσίας ἐρωτῶσιν, ὡς ἀκούσαντες πρότερον, οὗτοι αὐτοῖς δίδονται γνῶναι τὰ μυστήρια. Περὶ μόνης δὲ ταύτης τῆς παραβολῆς ἐρωτῶσιν, ὡς τὰς ἄλλας δύο συνέντες, τὴν τε τοῦ σινάπεως, καὶ τὴν τῆς ζύμης, ἃτε σαφεστέρας οὖσας. Αὕτη δὲ καὶ φεβερᾶν εἶχεν ἀπειλὴν ἐπὶ τέλει, θορυβοῦσαν αὐτούς.

Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς — ἀνθρώπου. Ὑἱὸν ἀνθρώπου, ἐκ τῶν ὀνομάζει, διὰ τὴν φαινομένην ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο συνεχῶς λέγει, βεβαιῶν, οὗτι κατὰ ἀλήθειαν ἐνηθρώπησα, καὶ ἔστω σοι τοῦτο τοῦ λοιποῦ γνωρίζον.

Ὁ δὲ ἀγρός — κόσμος. Ἀνωτέρω περὶ τούτου προεῖρηται.

Τὸ δὲ καλὸν — εἰσίν. Τίνες (37) οὗτοι;

Οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας. Υἱοὶ μὲν τῆς βασιλείας λέγονται οἱ ὀρθόδοξοι, ὡς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Χριστοῦ σπαρέντες εἰς γεωργίαν ἀρετῆς, καὶ (38) κληρονομεῖν τῆς βασιλείας αὐτοῦ μέλλοντες· υἱοὶ δὲ τοῦ πονηροῦ, οἱ αἰρετικοὶ, ὡς ὑπὸ τοῦ διαβόλου σπαρέντες εἰς γεωργίαν κακίας, καὶ κληρονομεῖν τοῦ ἡτοιμασμένου αὐτῷ πυρὸς μέλλοντες ὁμοίως.

Τὰ δὲ ζιζάνια — πονηροῦ. Εἰρηται ἤδη περὶ τούτων.

Ὁ δὲ ἐχθρὸς — εἰσίν. Καὶ περὶ τούτων προειρηθήσομεν. Χρῆ δὲ σε μνημονεύειν, οὗτι ἐν τῷ ὀκτωκαιεκάτῳ κεφαλαιῷ, θερισμὸν μὲν ἐκάλεσε, τοὺς πιστεύσαι μέλλοντας, ὡς ἐτοιμοὺς εἰς τὸ συγκομιεῖσθαι· θεριστὰς δὲ, τοὺς συγκομιζοντας αὐτοὺς ἀποστόλους. Ἐν δὲ τῷ παρόντι, θερισμὸν μὲν, τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου, διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐπικήρου ζωῆς ἐκτομὴν τῶν ἀνθρώπων· θεριστὰς δὲ, τοὺς ἐκτέμνοντας αὐτοὺς ἀπ' αὐτῆς ἀγγέλους. Ὁμοίως ἔτι καὶ σπέρμα, ὁπίσω μὲν, τὸν λόγον τῆς πίστεως ὀνόμασεν· ἐν δὲ τῇ προκειμένῃ παραβολῇ, αὐτοὺς τοὺς πιστεύσαντας κατ' ἄλλην καὶ ἄλλην ἐνοίαν. Ὁ γὰρ πιστεύσας λέγεται μὲν καὶ σῖτος, ὡς καρπὸς τοῦ πρώτου σπέρματος, ἦτοι, τοῦ λόγου τῆς πίστεως. Λέγοιτο δ' ἂν καὶ σπέρμα, ὡς καρποφορῶν πάλιν ἔτερον εἰς πίστιν. Οὐχ ἡρμήνευσε δὲ, τίνες μὲν εἰσιν οἱ καθυψθόντες ἄνθρωποι, τίνες δὲ οἱ δοῦλοι τοῦ οἰκοδεσπότου, ἀλλὰ παρεῖκεν αὐτούς, ἢ ὡς ἔγνωσμένους, ἢ καὶ διδάσκων, οὗτι οὐ χρῆ τὰς παραβολὰς κατὰ (39) ῥῆσιν ἐρμηνεύειν, ὡς φησὶν ὁ Χρυσόστομος, ἀλλὰ κατὰ μόνον τὰ ἀναγκαῖότερα (40) μέρη, εἰ

A est quatenus digni erant ad audiendum Scribæ et Pharisei. Nam quia non ad sumendam utilitatem audiebant, sed ad struendam sermonibus ejus calumniam: in parabolis locutus est eis: ut et ipse suum opus adimpleret, et illi non intelligentes quæ diceret, per illa nihil proficerent.

Vers. 36. Tunc — Jesus. In domum ubi hospitabatur.

Vers. 36. Et accesserunt — agri. Seorsim libero interrogabant, ut qui prius audierant datum illis esse ut nosset mysteria. De sola vero hac parabola interrogant, utpote reliquas duas intelligentes, puta de sinapi et de fermento, tanquam manifestiores. Hæc autem formidabiliores circa Enem minas habebat, quæ ipsos exterrebant.

Vers. 37. Respondens autem — hominis. Filium hominis seipsum nominat, propter humanitatem suam quæ apparebat: et hoc frequenter dicit, confirmans quod vere humanitatem assumpserit. Erit ergo tibi hoc deinceps manifestum.

Vers. 38. Ager vero — mundus. Superius de hoc predictum est.

Vers. 38. Bonum vero — sunt. †† Quinam hi?

Vers. 38. Filii regni. Filii regni dicuntur, qui rectam servant fidem: utpote a rege Christo seminati ad colendam virtutem, et ad possidendum ejus regnum. Filii vero mali illius, sunt hæretici, tanquam a diabolo seminati ad colendam pravitatem, et similiter ad possidendum ignem ipsi præparatum.

Vers. 38. Zisania vero — mali. Modo de illis dictum est.

Vers. 39. Inimicus autem — sunt. Etiam de his prædiximus. Te autem meminisse oportet, quod decimo octavo capite messem vocaverit eos qui credituri erant, veluti paratos ut colligerentur; messores autem qui illos colligebant, apostolos; in præsentem vero loco messem dicit sæculi consummationem propter excisionem a vita mortali: messores autem angelos, qui ab ea sunt illos excisuri. Similiter et semen superius sermonem fidei nuncupavit: in hac vero parabola eos qui credituri: juxta alium videlicet et alium intellectum. Qui enim credidit et triticum dicitur, tanquam fructus primi seminis, verbi scilicet fidei: poterit nihilominus dici semen, utpote rursus alterum ad fidem fructificans. Non est autem interpretatus quinam sint dormientes homines, et qui servi patrisfamilias; sed illos prætermisit aut tanquam manifestos, aut etiam docens quod non oporteat parabolas ad verbum interpretari, ut ait Chrysostomus, sed tantum in locis maxime necessariis. propter quæ etiam assumuntur. Nam reliqua co

Variæ lectiones et notæ.

(37) Hoc exciderat in codice Hentenii.

(38) Bis hoc loco κληρονομεῖν, pro κληρονομεῖν, duriuscule. Sed nihil tentandum.

(39) Tom. VII, p. 487. E.

(40) Ἀναγκαῖότερα A.

tantum sine pariter adduntur, ut apte effingantur. A Nec jam vacat periculo, etiam hæc curiose scrutari.

Vers. 40. *Sicut* — *hujus*. †† Deinde dicit, quomodo erit.

Vers. 41. *Mittet* — *iniquitatem*. Regnum suum vocat mundum, ut qui natura illi imperet juxta divinitatem: aut tanquam data sibi omni potestate in cælo et in terra. Offendicula vero. eosdem dicit quos et operantes iniquitatem. Colligent autem eos, cum illi ex mortuis resurgent. Scire enim oportet, quod simul cum his resurgent et justii. Verum antequam illi colligantur, rapiuntur hi in nubibus in occursum Domini: sicut dixit Paulus¹⁸; illi vero deorsum felicti quasi indigni, colliguntur postquam ipse descenderit. Et primum quidem boni ac justii comprobantur, deinde mali condemnabuntur. Post has vero datas sententias primo sane peccatores rejicientur in supplicium æternum: deinde justii in vitam æternam, sicut dicit sexagesimo primo capite.

Vers. 42. *Et* — *ignis*. Per se quidem seminat, ostendens quod sibi proprium est beneficia præstare: per alios vero supplicium inferi, demonstrans quod sit a se alienum punire.

Vers. 42. *Ibi* — *dentium*. Ibi in camino ignis sempiterni: vel in illis qui punientur. Per stertum autem stridoremque dentium, vehementem dolorem demonstravit.

Vers. 43. *Tunc* — *patris sui*. Verum cum tunc futurum sit ut Dei splendor illos circumdet, utique ipsi conformes erunt ac divini reddentur; et consequens est, ut sole splendidiore efficiantur. Quomodo ergo dicit, *sicut sol*? Quia novo apud illos exemplo utendum erat: nec quidquam illis notum erat, quod esset sole splendidius.

Vers. 43. *Qui* — *audiat*. Hoc frequenter dictis addit, excitans illos quo reddantur perspicaciores.

Vers. 44. *Rursum* — *illum*. Quare turbis non presentibus, in parabolis adhuc loquebatur discipulis? Quia sciebat jam illos per ea quæ dicta sunt sapientiores effectos, ita ut possent intelligere. Ideo etiam post finem parabolarum ait eis: *Intellexistis hæc omnia*? dicunt ei: *Etiam, Domine*¹⁹.

Sicut autem in duabus supra positis parabolis de sinapi et de fermento, regnum cælorum dicebat fidei sermonem, ita quoque in ista. Comparat autem ipsum thesauro propter Spiritus sancti divitias, quæ in illo sunt. Ager autem est mundus ut predictum est. Scito ergo in mundo absconditam esse fidem: in fide vero divitias Spiritus.

Et cætera quidem parabolæ, prout dicta sunt

¹⁸ I Thess. iv, 17. ¹⁹ Matth. xiii, 51.

Varie lectiones et notæ.

(11) Hæc exciderant in versione Hentenii.

δ και παραλαβάνονται. Τάλλα γάρ, διὰ μόνον τῆ πλασθῆναι ταύτας πιθανῶς, συμπαραλαβάνονται, και λοιπὸν οὐκ ἀκίνδονον, τὸ και ταῦτα πολυπραγμονεῖν.

Ἐπερ — τούτου. Εἶτα (41) λέγει, πῶς ἔσται.

Ἀποσταλεῖ — ἀνομιαν. Βασιλείαν αὐτοῦ φησι, τὸν κόσμον, ὡς φύσει βασιλεύων αὐτοῦ, κατὰ τὴν θεότητα, ἢ και ὡς θεοεισῆς αὐτῷ πάσης ἐξουσίας ἐν οὐρανῷ και ἐπὶ γῆς· σκάνδαλα δὲ και ποιούντας τὴν ἀνομίαν, τοὺς αὐτοὺς ὀνομάζει. Συλλέξουσι δὲ αὐτούς, ἀναστάντας ἐκ νεκρῶν ἤδη. Χρῆ γάρ γινώσκειν, ὅτι ἅμα μὲν τούτοις ἀναστήσονται και οἱ δίκαιοι. Πρὸ δὲ τῆς συλλογῆς τούτων ἐκείνοι μὲν ἀρπαγήσονται ἐν νεφέλαις· εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἄερα, καθῶς· εἶπε Παῦλος· οὗτοι δὲ, κίτω ἀπολειφθέντες, ὡς ἀνάξιοι, μετὰ τὸ καταλεθεῖν αὐτὸν συλληθήσονται. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκείνοι δικαιοθήσονται, εἶτα οὗτοι καταδικασθήσονται. Καὶ λοιπὸν μετὰ τὰς τοιαύτας ἀποφάσεις, πρῶτον μὲν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπελευθύνονται εἰς κόλασιν αἰώνιον· εἶτα οἱ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, ὡς ἐν τῷ ἐξηκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ φησι.

Και — πυρός. Δι' ἑαυτοῦ μὲν σπείρει, δεικνύων, ὅτι οἰκεῖον αὐτοῦ τὸ εὐεργετεῖν· δι' ἑτέρων δὲ κολάζει, παριστῶν, ὅτι ἀλλότριον αὐτοῦ τὸ κολάζειν.

Ἐκεῖ — ὀδόντων. Ἐκεῖ, ἐν τῇ καμίνῳ τοῦ αἰώνιου πυρός· ἢ ἐν αὐτοῖς. Διὰ δὲ τοῦ κλαυθμοῦ και τοῦ βρυγμοῦ τῶν ὀδόντων, τὴν ἄφατον ὀδύνην ἐνίφηνε.

Τότε — τοῦ πατρὸς αὐτῶν. Καὶ μὴν, τῆς ἀγγίξης τοῦ Θεοῦ τότε προσβαλούσης· αὐτοῖς, μετατυπώνεται πρὸς αὐτὴν, και θεοεισῆς γίνονται, και ἀκόλουθόν ἔστι, λαμπρότερον ἤλιου λάμπειν αὐτούς. Πῶς οὖν φησιν, ὡς ὁ ἥλιος; Διότι γνωρίζω πρὸς αὐτοῦ, εἶδει χρῆσασθαι παραδείγματι. Οὐκ ἦν δὲ οὐδὲν τῶν γνωρίμων αὐτοῖς ἤλιου λαμπρότερον.

Ὁ — ἀκουέτω. Τούτο πολλάκις ἐπιλέγει, παροξύνων αὐτοῦς· εἰς τὸ γίνεσθαι διορθικωτέρους.

Ἠλίον — ἐκείνον. Διατί, τῶν ὄχλων μὴ παρίντων, ἐν παραβολαῖς· εἶτι λαλεῖ τοῖς μαθηταῖς; Διότι ἔγνω τούτους σοφώτεροις· ἤδη γενομένου; ἀπὸ τῶν εἰρημένων, ὡς και συνέναι δύνασθαι. Διὸ και μετὰ τὸ τέλος· τῶν παραβολῶν λέγει αὐτοῖς· *Συζητεῖτε ταῦτα πάντα*; λέγουσιν αὐτῷ· *Ναι, Κύριε*.

Ἐπερ δὲ ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω κειμένων δύο παραβολῶν, τοῦ τε σινάπεως· και τῆς ζύμης, βασιλείαν οὐρανῶν ἔλεγε τὸν λόγον τῆς πίστεως· οὕτω και ἐπὶ ταύτης. Ἀπαικάζει δὲ αὐτὸν ὀρθοσαυρῶ, διὰ τὸν ἐν αὐτῷ πλοῦτον τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄγρος δὲ ἔστιν ὁ κόσμος, ὡς προδεδηλωται. Μάθε δὲ, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ μὲν κίχρυπται ἡ πίστις· ἐν τῇ πίστει δὲ, ὁ πλοῦτος τοῦ ἁγίου (12) Πνεύματος.

Και τὰ μὲν ἄλλα τῆς παραβολῆς· εἰα, καθῶς προ-

(12) Ἁγίου abest A

εἴρηται. Σκόπι· δὲ, πῶς ἂν εὐρῶν τοῦτον τὸν πλοῦτι- A
ζοντα θησαυρὸν, εἴπουν, ὁ ἐπιγινούς αὐτόν, σπουδάζει·
τοῦτο γὰρ ἐμφαίνει τὸ, Ἵπάξει, καὶ μετὰ χαρᾶς
πάντα, ὅσα ἔχει, πωλεῖ, ἵνα μόνον κερδήσῃ τοῦτον·
καὶ σύνες, ὅτι διδάσκει πάντας ἢ τοιαύτη παραβολή,
μὴ μόνον μὴ λυπεῖσθαι προσιέμενους ὑπὲρ τῆς πίστεως
πάντα, ὅσα ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ μετὰ χαρᾶς τοῦτο
ποιεῖν, καὶ τὴν ἀποβολὴν ταύτην κέρδος ἡγεῖσθαι
μέγιστον· καὶ ὅτι ὁ μὴ ἀποβάλλων αὐτά, καὶ ὁ μὴ
μετὰ χαρᾶς ἀποβάλλων, οὐ δύναται κερδήσῃ τὸν τῆ-
πίστεως θησαυρὸν. Πάντα δὲ, ὅσα τις ἔχει, νοοῦνται,
καὶ τὰ ἐν ἔργῳ, καὶ ἐν λόγῳ, καὶ κατὰ διάνοιαν
ἁμαρτήματα, ἅπερ ἰσχύως χρῆ πωλεῖν, ὅ ἔστιν,
ἀποκτεῖσθαι.

Πάλιν — αὐτόν. Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἰδιοτρό- B
πως ἐνταῦθα νοοῦμεν, τὴν ἐπιθυμίαν τῆς βασιλείας
τῶν οὐρανῶν· καὶ ἄνθρωπον μὲν αὐτὴν (43) εἶπεν,
ὡς ἐν ἀνθρώπῳ ἐνεργούσαν· ἔμπορον δὲ, ὡς πραγ-
ματευομένην τὴν ἰδίαν σωτηρίαν. Ὅρα γὰρ, ὅτι
εὐρούσα ἕνα πολυτίμον μαργαρίτην, ὅς ἔστιν ὁ λόγος
τῆς πίστεως· ὁ εἰς μὲν, διὰ τὸ εἶναι μίαν τὴν ἀληθῆ
πίστιν, καὶ διὰ τὸ μὴ εἶναι τοιοῦτον ἕλλον· πολυτί-
μος δὲ, ὡς κατὰ πολὺ τίμιος, [καὶ (44) ὡς πολλοί·
ὦν τίμιος,] δηλαδὴ τοῖς εἰδόνσιν αὐτόν· Ἀπῆλθεν, ὁ
δηλοῦς τὴν σπουδὴν, καὶ ἀπεκτίησαστο πάντα, ὅσων
ἀπέχλασε πρότερον, καὶ ἐκτίησαστο τοῦτον μόνον.

Αἱ δύο δὲ αὗται παραβολαὶ τὰ πλεῖω ἀλλήλαις
ἐοικυῖαι, βραχεία διαφέρουσιν, ὅτι ἡ μὲν θησαυρὸν, C
ἡ δὲ μαργαρίτην ὀνομάζει τὸν λόγον τῆς πίστεως.
Ὅσπερ ἄρα καὶ αἱ πρὸ τούτων δύο παραβολαὶ, ἡ
μὲν κόκκον σινάπεως, ἡ δὲ ζύμην αὐτὸν ἐκάλεσε. Καὶ
καθάπερ διὰ τῶν δύο ἐκείνων ἐδήλωσαν ὁ Χριστὸς
τὴν αὐξησιν καὶ τὴν ἰσχὺν τῆς πίστεως· οὕτω καὶ
διὰ τῶν δύο τούτων πάλιν, τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ἐξαι-
ρετον αὐτῆς. Αὐξίει μὲν γὰρ, ὡς κόκκο· σινάπεως·
ἰσχύει δὲ, ὡς ζύμη· πλουτίζει δὲ, ὡς θησαυρὸς·
ἐξίρητος δὲ ἔστιν, ὡς διαφορώτατος μαργαρίτης.
Ἄλλα (45) γὰρ τῆς παραβολῆς οὐ περιεργαστέον
ἡμῖν. Ἴνα δὲ μὴ θαρβύωμεν τῇ πίστει μόνῃ, μηδὲ
ἀρκεῖν αὐτὴν εἰς σωτηρίαν νομίζωμεν, προσειθησῆται
καὶ ἐτέραν παραβολὴν, δι' ἧς· μανθάνομεν, ὅτι οὐ
πάντες οἱ πιστεύοντες σώζονται, ἀλλὰ πολλοὶ τούτων
ἀπόλλυνται (46).

[Μαργαρίτης δὲ καὶ ὁ Κύριος κέκληται, διότι τῷ
βυθῷ τῆς θεότητος ἤνωται, καὶ μόνοις τοῖς ἀλειούσι
καὶ τοῖς αὐτῶν μαθηταῖς ἐγνωρίσται.]

Πάλιν — συναγυροῦση. Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν
αὐτοῖς λέγει τὸν λόγον τῆς πίστεως· θάλασσαν δὲ,
τὸν κόσμον, διὰ τὴν περὶ αὐτὴν καὶ τὰ κύματα τῶν
πειρασμῶν· παντοία δὲ γένη ἰχθύων, τὰ ποικίλα

A relinque. Considera autem quomodo is qui hunc
ditantem thesaurum reperit, sive cognovit illum,
studiose conatur (nam hoc indicat quod dicitur,
Abit), et cum gaudio cuncta quæ habet distrahit,
ut hunc solum lucrificet. Et intellige quod omnes
dicitur hujusmodi parabola, non solum ne constri-
stentur abjectis sive erogatis omnibus quæ possident
pro fide, sed etiam ut cum gaudio hoc faciant, et
hanc abjectionem sive amissionem, lucrum ducant
maximum: quodque is qui aut illa non respuit, aut
non cum gaudio respuit: non potest fidei lucrificare
thesaurum. In omnibus autem quæ habet, intelli-
guntur quæ in opere ac sermone, et in mente
sunt peccata: omnia similiter vendere oportet, hoc
est, relinquere.

B Vers. 45. *Hicrum* — vers. 46. *illam*. Regnum celo-
rum, proprie intelligimus des derium regni celo-
rum et hominem quidem illud appellavit, eo quod
in homine operatur. Negotiatorem vero, quia
propriam negotiatur salutem. Vide enim quod ubi
invenit unam pretiosam margaritam, sermonem
videlicet fidei: qui unus est propter unam
fidei veritatem, quia nullus alius est hujusmodi; πο-
λύτιμος autem, id est, pretiosus, quia multi pretii,
et quia multis honorabilis, qui videlicet illum co-
gnoverunt: *Abit*, quod diligentiam ac festinationem
manifestat, et relinquit omnia quibus antea fruc-
tatur, eumque solum adipiscitur.

Hæ autem duæ parabolæ in multis invicem sunt
similes: et breviter in hoc solo differunt, quod
illa fidei sermonem thesaurum vocabat, hæc autem
margaritam: sicut et duarum præcedentium para-
bolarum, una quidem granum sinapis illum appella-
bat, altera vero fermentum. Et sicut per duas illas
significavit incrementum vimque fidei, ita rursus
per has duas, illius significavit divitias et excellen-
tiam. Crescit siquidem quasi granum sinapis, vim
habet ut fermentum, ditat veluti thesaurus: exi-
mia est tanquam margarita pretiosissima. Reliquia
vero quæ in parabola habentur, non sunt nobis
magno opere curanda. Ne autem de sola fide præsu-
mamus, aut sufficere eam ad salutem credamus,
addit et aliam parabolam, qua discimus quod non
omnes qui credunt salvi sunt, sed multi eorum pe-
reunt; ait enim:

† Margarita etiam Dominus appellatus est, quia
divinitatis profunditati unitus, et solis piscatoribus
suisque discipulis cognitus est.

Vers. 47. *Rursum* — *congreganti*. Regnum celo-
rum iterum vocat fidei sermonem; mare vero
mundum, propter amaritudinem undasque tentatio-
num. Omnimoda autem piscium genera sunt, varix

Varix lectiones et notæ.

(43) Αὐτόν B.

(44) Inclusa absunt A.

(45) Μέγιστον addit A.

(46) Αὐτὸν addit cod. x A. Φησὶ γὰρ. Quæ autem hic in-

clusa sunt, ea paulo ante habet in marg. Φησὶ
γὰρ addit etiam Hentenius. Coniungitur ergo cum
vers. 47.

multitudines inhabitantium in eo hominum, viro- A rum, mulierum, puerorum, senum, cœlibum, conjugatorum, aliorumque similium, aut etiam differentiz variz gentium.

Vers. 48. *Quod—adjecerunt.* Cum impletum fuisset, hoc est, quando omnes crediderant: quidam voluntarii, quidam autem non voluntarii. Littus vero intelligit locum in quo judicaturus est Dominus: colligentes autem angelos. Porro bona quæ capta sunt justos significant, prava autem malos; vasa vero ea quæ solis justis in hæreditatem sunt reposita. Reliqua autem hujus parabolæ similiter non sunt magnopere curanda.

Vers. 49. *Sic— sæculi.* Sic, sicut dicturus est.

Vers. 49. *Exibunt* — Vers. 50. *dentium.* Atqui in sexagesimo primo capite ait quod ipse separabit eos a se invicem¹⁰. Quid ergo dicendum est? Quod ipse quidem separabit eos suo jussu: angeli vero separabunt eos operatione, præceptum Domini tanquam ministri exsequentes. Est autem separare, dividere. Quia vero in fine parabolæ dixit quod prava foras abjecerunt, ne quis suspicetur sine periculo esse ejusmodi ejectionem, interpretatur dicens, quod etiam mittent eos in caminum ignis, et cœtera.

Vers. 51. *Dicit* — *omnia?* Quæ videlicet in parabolis necessaria sunt? Atqui sciebat tanquam Deus quod ea intellexerant. Reliquum est ergo, ut hoc more humano interrogaverit.

Vers. 51. *Dicunt* — Vers. 52. *vetera.* Cum illi C fassi essent se intelligere, parabolam subinfert quæ doceat, omnes legitime ab ipso edoctos, intelligentia ditescere. Omnis, inquit, scriba sive sapiens edoctus a rege cœlorum qui est Christus, intelligentia dives est; edoctus, inquam, ab eo priusquam scilicet fallatur; et similis factus est homini patrifamilias, id est, diviti, qui depromit quando vult de thesauro suo novas veteresque res aureas. Intelligitur autem per nova, intellectus Novi Testamenti; per vetera autem, Veteris. Quod vero dicit, *Propterea*, non est nunc causæ redditivum sed confirmativum, id est, vere.

Vers. 53. *Et* — Vers. 54. *illorum.* Patriam ejus vocat Nazareth tanquam patriam Matris ejus, et illius qui putabatur pater ejus: et tanquam locum D ubi nutritus erat. Dicit enim Lucas quod venerit Nazareth ubifuerat nutritus¹¹. Docebat autem eos. Quos? Eos videlicet qui e patria sua erant. Causam vero propter quam in synagoga docebat, prædiximus in principio quarti capituli.

¹⁰ Matth. xxii, 52. ¹¹ Luc. iv, 16.

Variæ lectiones et notæ.

(47) Ὅτι Α.

(48) Ex Hentenii interpretatione, quæ tamen sensum non est assecuta, intelligitur saltem, illum quoque in suo codice reperisse πρό. Si ergo πρό necessario explicandum est, aliter accipi nequit, quam πριν διδάχθηναι παρ' ἀνθρώπων τὰ ἀνθρώ-

πλήθη τῶν ἐνδοκίμωνων αὐτῷ ἀνθρώπων, ἀνθρώπων, γυναικῶν, νέων, γερόντων, ἀγάμων, γεγαμηκότων, καὶ τοιοῦτων ἄλλων, ἢ καὶ τὰ διάφορα ἔθνη.

Ἦν — ἔβαλον. Ὅτι ἐπληρώθη, τουτέστιν, ἔσαν (47) πάντες ἐπίστευσαν, οἱ μὲν ἐχόντες, οἱ ἐκ ἀκοντες· αἰγιαλὸν δὲ νότι τὸν τόπον, ἐνθα μέλλει κρῖναι ὁ Κύριος· συλλέγοντας δὲ, τοὺς ἀγγέλους· καὶ κατὰ μὲν θηράματα, τοὺς δίκαιους· σαπρὰ δὲ, τοὺς πονηροὺς· ἀγγεῖα δὲ, τὰς ἀποκεκληρωμένας τοὺς δικαίους μονάς. Τέλλα δὲ τῆς παραβολῆς ὁμοίως οὐ πολυπραγμονητέον.

Ὅθως — αἰῶνος Οὕτως, ὡς ἐρεῖ.

Ἐξελεύσονται — ὀδόντων. Καὶ μὴν, ἐν τῷ ἐξηκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ φησὶν, ὅτι αὐτὸς ἀφοριεῖ αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ὅτι αὐτὰς μὲν ἀφοριεῖ σὺτοὺς τῷ προστάγματι· οἱ δὲ ἀγγεῖοι ἀφοριοῦσιν αὐτοὺς τῇ ἐνεργείᾳ, τὸ πρόσταγμα τὸ Δεσποτικὸν ὡς ὑπέρταται πράττοντες. Ἀφορίζειν δὲ ἔστι τὸ διαχωρίζειν. Ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ τελει τῆς παραβολῆς εἶπεν, ὅτι τὰ σαπρὰ ἔξω ἔβαλον, ἵνα μὴ ὑπὸ λάβῃ τις, ἀκίνδυνον εἶναι τὴν τοιαύτην ἐξαγωγήν, ἡρμήνευσε ταύτην, εἰρηκῶς, ὅτι καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμιον τοῦ πυρός, καὶ τὰ ἐξῆς.

Λέγει — πάντα; Τὰ ἀναγκαῖα δηλαδὴ τῶν παραβολῶν. Καὶ μὴν, ὡς θεὸς ἐγίνωσκεν, ὅτι συνῆκαν αὐτὰ, λοιπὸν οὖν, ὡς ἄνθρωπος τοῦτο ἠρώτησε.

Λέγουσιν — παλαιά. Ὁμολογησάντων γυναι, λέγει παραβολὴν διδάσκουσαν, ὅτι πάντες οἱ γνησίω; αὐτῷ μαθητευθέντες πλουτοῦσι γνώσιν. Πᾶ; γὰρ, φησὶ, Γραμματεῖς, ἦτοι, σοφοί, μαθητευθεὶς τῷ Βασιλεῖ τῶν οὐρανῶν, ὅς ἐστιν ὁ Χριστός, πλουτεῖ γνώσιν. Μαθητευθεὶς δὲ αὐτῷ, πρὸ (48) τοῦ σοφισθῆναι; δηλονότι. Καὶ ἔοικεν ἀνθρώπῳ οἰκοδοσότη, τουτέστι, πλοσίφ, ὅστι; ἐκβάλλει, ὅτι βούλεται, ἔκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιὰ χρυσία. Νοῦνται δὲ, καινὰ μὲν, τὰ τῆς Νέας Διαθήκης νοήματα· παλαιὰ δὲ, τὰ τῆς Παλαιᾶ;. Τὸ δὲ διὰ τοῦτο, οὐκ ἔστι νῦν αἰτιολογικόν, ἀλλὰ βεβαιωτικόν, ἀντι τοῦ, Ἀληθῶς.

Καὶ — αὐτῶν. Πατρίδα αὐτοῦ λέγει, τὴν Ναζαρέτ, ὡς πατρίδα τῆς Μητρὸς αὐτοῦ καὶ τοῦ νομιζομένου πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ὡς τραφεὶς ἐν αὐτῇ Φησὶ γὰρ ὁ Λουκάς, ὅτι καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ναζαρέτ, οὗ ἦν θεράμμενος. Ἐδίδασκει δὲ αὐτοὺς, τίνας; Δηλαδὴ τοὺς τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Τὴν αἰτίαν δὲ, δι' ἣν ἐν ταῖς συναγωγαῖς διδάσκει, προειρήκαμεν ἐν ἀρχῇ τοῦ τετάρτου κεφαλαίου.

ποις δοκοῦντα, ἀλλ' οὐ θεῶ. Hoc autem mihi displicet. Malim ergo sententia commodissima et expeditissima, πρὸς τὸ σοφισθῆναι παρὰ τοῦ Χριστοῦ. Μαθητευθεὶς ergo non est edoctus, sed, qui Christi schola et doctrina usus est.

ὡστε — *δυνάμεις*. Ἡ σοφία τῶν λόγων, καὶ αἱ **A** δυνάμεις τῶν λόγων. Ἡ δυνάμεις καλεῖ τὰ θαύματα. Ἐλπύοντες γὰρ αὐτὸν ὑψηλότερα μὲν καὶ πιθανώτερα τῶν πάσαι περιδοήτων ἀνδρῶν διδάσκοντα, μαίζοντα δὲ θαύματα ποιοῦντα, καὶ ἀγνοοῦντες, ὅτι τὸς ἦν σοφία Θεοῦ καὶ δυνάμεις· ἐθαύμαζον μὲν καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ τὰ θαύματα· εἰς αὐτὸν δὲ, τὸν τοιαῦτα διδάσκοντα καὶ τερατοῦργοῦντα, ἐσκανδαλίζοντο, δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ διότι γονέων ἦν εὐτελῶν. Ἄλλ' ἔνεως τυφλὸν καὶ ἀνήτην ὁ φθόνος. Ἄφ' ὧν γὰρ εἶδει μᾶλλον θαυμάζειν, καὶ προσκυναῖν αὐτὸν, ὅτι τοιοῦτων γονέων τοιοῦτος προῆλθεν υἱός, ἀπὸ τούτων εἰς αὐτὸν σκανδαλίζονται.

Ὅχι οὗτος — *εἰσι*; Ταῦτ' πάντα κατ' ἐρώτη- **B** σιν ἀναγκαστέον. Διαποροῦντες; γὰρ εἶλεγον ταῦτα πρὸς ἀλλήλους. Πρὸς ἡμᾶς δὲ, ἀντὶ τοῦ, Παρ' ἡμῖν.

Πόθεν — *πάντα*; Ὅρα βαθεῖαν ἀνοίαν. Λέγουσι γὰρ, ὅτι, Ἐπει γονέων εὐτελῶν ἐστὶ, πόθεν ἄλλοθεν τοῦτω πάντα προεγένοντο; Καὶ μὴν, ὡ μάλιστα, οὐκ ἀπὸ γονέων εὐκλείας, οὐδ' ἀπὸ χρημάτων θαφιλίας, ἢ τοιοῦτου τινός, ἀλλ' ἐξ ἐναρέτου πολιτείας; ἢ γνώσις καὶ τὰ θαύματα θεόθεν τοῖς ὀφείλοις χαρίζονται.

Καὶ — *αὐτῷ*. Ἀντὶ τοῦ, Ἐπ' αὐτῷ.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — *αὐτοῦ*. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, **C** ὅτι *Εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς συγγενέσι, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ*. Παραδειγματικῶς δὲ ἐκ τούτων ἐδήλωσεν ὁ Χριστός. Καὶ ἐν μὲν τῇ πατρίδι εἴρηκε, διὰ πᾶσαν τὴν Ναζαρέτ· ἐν δὲ τοῖς συγγενέσι, διὰ τοὺς ὀπωσθήποτε συγγενεῖς αὐτοῦ· ἐν δὲ τῇ οἰκίᾳ, διὰ μόνους τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ· πάντες γὰρ αὐτοῦ κατεφρόνου· οἱ μὲν, ὡς συμπατριῶτου, οἱ δὲ, ὡς συγγενούς, οἱ δὲ, ὡς ἀδελφοῦ. Διὸ καὶ ὑπερφυῶς εὐδοχιμοῦντος ἐσκανδαλίζοντο ἐπ' αὐτῷ, τουτέστιν, οὐκ ἠδύναντο πιστεῦσαι αὐτῷ διὰ τὸν φθόνον, εἰ καὶ οἱ μὲν πλείον, οἱ δὲ ἕλαττον ἐφθόνουν. Οὐκ ἐστὶν οὖν, φησὶ, *προφήτης ἀτιμος, παρ' (49) οἷς δοκεῖ προφήτης; εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς συγγενέσι, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ*. Οὗτοι γὰρ, καίτοι προφήτην αὐτὸν εἶδότες, ὁμῶς καταφρονοῦσιν αὐτοῦ, διὰ τε τὴν βηθεῖσαν αἰτίαν, καὶ διότι τὰ συνήθη, εὐκαταφρόνητα. Ὁ δὲ Λουκᾶς εἶπεν, ὅτι *Οὐδεὶς προφήτης **D** δεκτός ἐστιν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, δεκτὸν κακεῖνον λέγων, τὸν τίμιον*.

Καὶ — *αὐτῶν*. Δυνάμεις, τὰ θαύματα λέγει, ὡς δυνάμεις θείας ἔργα. Καὶ ὄρα σοφίαν. Ἐποίησε μὲν γὰρ, ἵνα μὴ δύνωνται, λέγειν, ὅτι Μισῶν ἡμᾶς οὐ θεραπεύει τοὺς ἐν ἡμῖν, καὶ ὅτι, Εἰ ἐποίησε καὶ παρ' ἡμῖν, ἐπιστεῦσαι μὲν ἀν καὶ ἡμεῖς. *Οὐ πολλὰς **D** γὰρ, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, ὅτι καὶ γινομένων*

Vers. 51. *Ita ut — virtutes*. Sapiētia sermonum et virtutes verborum. Aut virtutes vocat miracula. Videntes enim cum docentem quæ excelsiora erant, magisque apposita ad persuadendum quam quæ docuerant viri quondam insignes, facientem etiam majora miracula, et ignorantes cum Dei esse sapientiam ac virtutem, mirabantur et sermones ejus et miracula. Offendebantur autem per eum, qui talia doceret ac miracula hujusmodi ederet, ob aliud nihil, nisi quod humilibus ortus esset parentibus. Sed vere cæca et insensata res est invidia. Unde enim magis admirari eumque adorare oportuit, quod ab ejusmodi parentibus talis progenitus esset filius, inde per eum offendebantur.

Vers. 55, 56. *Num hic — sunt?* Hæc omnia per interrogationem legenda sunt: nam hæc hæsitantes invicem dicebant.

Vers. 56. *Unde — omnia?* Vide extremam demerentiam. Dicunt enim: Parentibus ortus est tenuibus unde ergo huic omnia ista provenerunt? Atqui o vani, non ob parentum generositatem, neque ob divitiarum affluentiam, aut aliud quippiam hujusmodi, sed ob egregiam vitam intelligentia ac miracula divinitus his qui digni sunt donantur.

Vers. 57. *Et — eum*. Hoc est super illo.

Vers. 57. *Jesus autem — sua*. Marcus autem dixit: *Nisi in patria sua, et inter cognatos, et in domo sua* 57. Ab exemplo autem seipsum significavit Christus, *Et in patria*, dixit propter totam Nazareth. *Inter cognatos* vero propter eos qui quomocumque cognati ejus erant; In domo autem, propter solos fratres ejus. Omnes enim despiciēbant eum; illi quidem tanquam patriotam, isti vero velut cognatum, hi autem quasi fratrem. Ideo etiam cum supernaturaliter magnificaretur, offendebantur super eo, hoc est, propter invidiam ei credere non poterant; etsi quidam magis, quidam autem minus inviderent. *Non est ergo, inquit, propheta sine honore apud quos videtur propheta, nisi in patria sua et inter cognatos et in domo sua*. Hi enim quantum prophetam eum esse noverunt, tamen despiciunt eum propter causam dictam; et quia assueta facile despiciuntur. Lucas autem dixit: *Nullus **D** propheta acceptus est in patria sua* 58, vocans etiam ipse acceptum, id quod in honore est.

Vers. 58. *Et — illorum*. Virtutes dicit miracula: tanquam divinæ virtutis opera. Et vide sapientiam. Fecit siquidem aliquas, ne dicere possent: Quia odio nos habet, non curat eos qui sunt apud nos: quodsi etiam apud nos hæc egisset, credidissimus utique et nos. *Non multas autem, propter incredum-*

57 Marc. vi, 4. 58 Luc. iv, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(49) Ita etiam Hentenius. Sed παρ' οἷς videtur nox postulare non εἰ μὴ, sed ἀλλ' ἐν τῷ. Malim ergo παρ' οἷς, id est καθὼς δοκεῖ προφήτης.

Etatem eorum, quia nec his quæ factæ sunt credebant. Propterea Marcus quoque dixit: Et mirabatur propter incredulitatem eorum ¹¹, tantam videlicet impudentiam. Sed Matthæus quidem dixit: *Non fecit ibi virtutes multas: Marcus vero: Nec potuit ibi ne unam quidem virtutem operari, nisi quod paucos infirmos impositis manibus curavit* ¹². Quomodo ergo dixit, quod *Non potuit*? Quia in potentiam vocare solemus non solum defectum potentiam, verum etiam impedimentum hujus aut illius causæ, sicut etiam nunc. Impediebat enim incredulitas illorum quibus beneficium præstabatur. Non poterat ergo, hoc est, impediabatur; et non oportebat eos invitos beneficio afficere.

CAP. XXV. *De Herode tetrarcha, qui Joannem interemit.*

Cap. XIV. Vers. 1. In — V. 2. *illo. Similia dicit et Marcus* ¹³. Lucas vero ait: *Audivit Herodes tetrarcha universa quæ fiebant ab eo; et hærebat eo quod diceretur a quibusdam quod Joannes surrexisset a mortuis; a quibusdam vero quod Elias apparuisset; ab aliis autem, quod propheta quispiam ex antiquis surrexisset. Et dixit Herodes, Joannem ego decollavi: quis est autem iste de quo ego talia audio? et cupiebat videre eum* ¹⁴.

Quomodo ergo Matthæus et Marcus scripserunt, quod affirmabat Herodes ipsum esse Joannem; Lucas vero, quod dicentibus hoc quibusdam, Herodes potius asserebat non esse illum. *Joannem*, inquit, *ego decollavi*, itaque consequens est non esse ipsum Joannem? Quid ergo dicemus? Quod suspicatus hunc a mortuis surrexisse, ac miraculorum gratiam ob injustam sui cædem a Deo accepisse; eis tamen qui hoc dicebant, asserebat non esse Joannem, ne ad eum concurrerent et contra se seditionem concitarent, suis autem famulis confidenter detegebat secretum. Nam *παῖδας* hoc in loco pro ministris posuit Evangelista. Id autem eis confidit, quod hunc maxime timeret tanquam fortio-rem jam effectum, et quasi futurum esset, ut deinceps vehementius eum argueret. Et vide rem admirandam. Is qui interemerat timet interemptum. Talis est enim qui iniquus est, ut et mortuos timeat, et talis est qui virtutem colit, ut pavorem etiam post mortem immittat viventibus. Incidente autem ^D occasione de Joanne, narrat consequenter evangelista quo modo mortuus sit.

† Herodes iste fuit filius ejus qui infantes in Bethleem interemit.

Vers. 5. *Herodes enim* — Vers. 5. *habebant. Marcus autem dixit quod Herodias insidiabatur ei, hoc est, molesta illi erat; volebatque eum occide-*

¹¹ Marc. vi, 6. ¹² Ibid. 5. ¹³ Ibid. 14. ¹⁴ Luc. ix, 7, 9.

Varia lectiones et notæ.

(30) Recte Hentenius, *invitos*.
(50) Neuter nicorum hæc agnoscit. Hentenius etiam, uti ex signo crucis ab illo addito discitur, in

A ἤπιστον ἐστὶ. Διὸ καὶ ὁ Μάρκος εἶπεν, ὅτι *καὶ ἐθαύμαζε διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν*, δηλονότι τοσούτον ἀναίσχυντουσαν. Ἄλλ' ὁ μὲν Ματθαῖος φησιν, ὅτι *οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ δυνάμεις πολλὰς*; ὁ δὲ Μάρκος, ὅτι *καὶ οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ οὐδεμίαν δύναμιν ποιῆσαι, εἰ μὴ ὀλίγους ἀρρώστοις ἐπιθεῖς τὰς χεῖρας, ἐθεράπευσεν*. Πῶς οὖν εἶπεν, ὅτι *οὐκ ἠδύνατο*; Διὸτι ἀδυναμίαν ὀνομάζειν εἰώθημεν, οὐ μόνον τὴν ἑλλειψιν τῆς δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐμποδισμὸν τῆς ὁλῆς δὴ τινος αἰτίας, ὡσπερ καὶ νῦν. Ἐνεπὶδίδε γὰρ αὐτῷ ἡ ἀπιστία τῶν εὐεργετούμενων. *οὐκ ἠδύνατο* οὖν, ἀντὶ τοῦ, Ἐνεπὶδίδετο. Καὶ οὐκ ἔδει (50) βιαίως εὐεργετεῖν αὐτούς.

ΚΕΦ. ΚΕ. Περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρώδου.

B

Ἐν ἐκείνῳ — αὐτῷ. Τὰ ὅμοια λέγει καὶ ὁ Μάρκος. Ὁ δὲ Λουκᾶς φησιν, ὅτι *ἤκουσεν Ἡρώδης ὁ τετράρχης τὰ γινόμενα ὑπ' αὐτοῦ πάντα, καὶ διεπόρει, διὰ τὸ λέγεσθαι ὑπὸ τινῶν, ὅτι Ἰωάννης ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν ὑπὸ τινῶν δέ, ὅτι Ἠλίας ἐφάνη ἄλλων δέ, ὅτι προφήτης εἰς τῶν ἀρχαίων ἀρέστη. Καὶ εἶπεν Ἡρώδης: Ἰωάννην ἐγὼ ἀπεκεφάλισα: τίς δὲ ἐστὶν οὗτος περὶ οὗ ἐγὼ ἀκούω τοιαῦτα; Καὶ ἐζήτει ἰδεῖν αὐτόν*.

Πῶς οὖν Ματθαῖος μὲν καὶ Μάρκος ἔγραψαν, ὅτι διεθεχθιοῦτο Ἡρώδης, αὐτὸν εἶναι τὸν Ἰωάννην; ὁ δὲ Λουκᾶς, ὅτι λεγόντων τοῦτο τινῶν, ὁ Ἡρώδης μᾶλλον εἶπε, μὴ εἶναι τοῦτον Ἰωάννην γὰρ, φησὶν, ἐγὼ ἀπεκεφάλισα, καὶ λοιπὸν οὐκ ἐστὶν Ἰωάννης. ^C Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι ὑπολαβὼν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι τοῦτον, χαρίσματα θαυμάτων ἐκ θεοῦ λαβόντα, διὰ τὴν ἀδικίαν ἑαυτοῦ σφαγῆναι, πρὸς μὲν τοὺς τοῦτο λέγοντας, εἶπε, μὴ εἶναι τὸν Ἰωάννην, ἵνα μὴ προσδράμωσιν αὐτῷ, καὶ στασιάζωσι κατ' αὐτοῦ: πρὸς δὲ τοὺς οἰκείας αὐτοῦ θαρρεί τὸ μυστήριον. *Παῖδας* γὰρ νῦν, τοὺς οἰκείας εἶπεν ὁ εὐαγγελιστής. Θαρρεί δὲ αὐτοῖς τοῦτο, σπέδρα δειλιάσα; τ. ὅσον, ὡς ἰσχυρότερον ἤδη γεγεννημένον, καὶ σφοδρότερον αὐτῶν ἐλέγχοντα. Καὶ ἔρα θαυμάστον, ὁ φονεύσας φοβεῖται τὸν πεφονευμένον. Τοιοῦτον γὰρ ὁ κακός φοβεῖται καὶ τοὺς νεκρούς. Καὶ τοιοῦτον ὁ ἐνάρετος, φόβον ἐμπαιῶν τοῖς ζῶσι καὶ μετὰ θάνατον. Παραμπεσούσης δὲ τῆς κατὰ τὸν ^D Ἰωάννην ὑπόθεσεως, λοιπὸν ὁ εὐαγγελιστής διεγίγεται, πῶς ἀπέθανεν.

† Οὗτος (50) ὁ Ἡρώδης υἱὸς ἦν τοῦ τὰ βρέφη ἐν Βηθλεὲμ ἀποκτείναντος.

Ἅ γὰρ Ἡρώδης — εἶχεν. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι ἡ Ἡρωδιά; ἐνεῖχεν αὐτῷ, τουτέστιν, ἐνεκδίει αὐτῷ, καὶ ὅτι ἤθελεν αὐτὴν ἀποκτεῖναι, καὶ οὐκ

marginē sui codicis reperit. Translata sunt hæc ex Theophyl. p. 80, B.

ἰδύνατο. Εἶτα προσέθηκε καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ ἄνευθαι αὐτὴν ἀνελεῖν αὐτόν. Εἶρηκε γὰρ, ὅτι ὁ Ἡρώδης ἐφοβείτο τὸν Ἰωάννην, εἰδὼς αὐτὸν ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον, καὶ συνετήρει αὐτόν, καὶ ὅτι ἀκούων αὐτοῦ πολλὰ ἐποίει, καὶ ἠδέω; αὐτοῦ ἤκουε. Ταῦτα μὲν οὖν ἰστέρησεν ὁ Μάρκος. Εἰ δὲ, εἰδὼς αὐτόν ὁ Ἡρώδης ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον, συνετήρει αὐτόν, πῶς εἶρκεν ὁ Ματθαῖος, ὅτι ἠθελε μὲν αὐτὸν ἀποκτείναι, ἐφοβείτο δὲ τὸν ὄχλον; Καὶ εἰ πολλὰ ἐποίει, ὧν ὁ Ἰωάννης παρήγει, καὶ εἰ ἠδέω; αὐτοῦ ἤκουε παραινούντος, διατί ἐξησεν αὐτόν καὶ ἀπέκλεισε; Διότι, ἃ μὲν φησὶν ὁ Μάρκος, πρῶτον ἐγένοντο· ἃ δὲ φησὶν ὁ Ματθαῖος, ὕστερον ἐπεγένοντο. Πρῶτον γὰρ ἡ μὲν Ἡρωδιδᾶς ἐχαλίεινε τῷ Ἰωάννῃ, καὶ ἠθέλεν ἀνελεῖν αὐτόν· ὃ δὲ Ἡρώδης οὐ παρεχώρει, γινώσκων αὐτὸν δίκαιον καὶ ἅγιον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀκούων αὐτοῦ, πολλὰ ἐποίει, καὶ ἠδέω; αὐτοῦ ἤκουεν. Ἐπει δὲ ἐνέκειτο, σφοδρῶς ἐλέγχων αὐτόν καὶ διασύρων, λοιπὸν, τοῦτο μὲν ἐπικηθεὶς ὑπὲρ τῆς λύπης· Ἡρώδης, τοῦτο δὲ καὶ παρὰ τῆς Ἡρωδιδᾶς; ἐκβιασθεὶς, μετέβαλε τὴν αἰδῶ πρὸς ὀργὴν, καὶ μὴ παυόμενον ὄλω, ἠθέλεν αὐτόν ἀνελεῖν· φοβηθεὶς δὲ τὸν ὄχλον, ἔδησε μὲν αὐτόν ἀμυνόμενος, ἀπέκλεισε δὲ, ἵνα μὴ περιερχόμενος κωμωδῇ αὐτόν. Ἐπειμὰ δὲ αὐτῷ ὁ Ἰωάννης, ὡς παρανόμος ἔχοντι τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, κατὰ δύο αἰτίας· πρῶτον μὲν, ὅτι ζῶντος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ βιαίω; ἀφείλετο καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὴν τετραρχίαν· ἔπειτα, ὅτι καὶ θυγατέρα ἔχουσαν ἐξ ἐκείνου, ταύτην ἔγημεν, ἃ καὶ ἀμφω παράνομα. Καὶ γὰρ ὁ νόμος ἐκέλευε μὲν γῆμαι τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐτι ζῶντος, οὐδὲ πικιδίον ἔχουσαν.

Γενεσίωρ δὲ ἀγομένων — αἰτήσεται. Ὁ δὲ Μάρκος φησὶ, *Καὶ ὡμολόγησεν* (51) *αὐτῷ, ὅτι Ὁ δὲν με αἰτήσας, θῶσω σοι ἕως ἡμισσοῦ τῆς βασιλείας μου.* Γενεσίωρ δὲ ἀγομένων, ἀντὶ τοῦ, τελουμένων. Ἔθος γὰρ ἦν τοῖς ἄρχουσιν ἐορτάζειν τὰ οικεῖα γενέθλια. Ὁμολόγησεν δὲ νῦν τὴν ὑπόσχεσιν ὠνόμασεν. Ὡ πολλῆ; ἀνοίας! καὶ ὠμοσε δοῦναι, καὶ κυρίαν τῆς αἰτήσεως τὴν κόρην ἐποίησε, καὶ τὸ ἡμισυ τῆς βασιλείας αὐτοῦ βραχεία; ὀρχήσεω; ἀπημύλησεν!

Ἡ δὲ — Βαπτιστοῦ. Προβιθασθεῖσα, ἀντὶ τοῦ, διδραχθεῖσα. Φησὶν οὖν· Δός μοι ὧδε, ταυτέστιν ἐνταῦθα, ἐν τῷ συμπόσιω. Ὁ δὲ Μάρκος εἰπεῖν αὐτὴν λέγει, ὅτι θέλω, ἵνα μοι δῶ; ἐξευτη;ς, ὃ ἐστίν, αὐ-

¹⁰ Marc. vi, 20. ¹¹ Marc. vi, 23. ¹² Ibid. 25.

Variæ lectiones et notæ.

(51) Hentenius *juravit.* Ergo ὠμοσε legit. Recte. Nec aliter hunc locum laudat Chrysost. tom. VII,

p. 497 C. Imo nec infra in contextu Marci codices Euthymii variant.

(r) *Nec omnino quiescens.* Cumque prorsus non quiesceret, Joannes nimirum.

PATROL. GR. CXXIX.

dem Herodias tempus opportunum, sicut iterum A scripsit Marcus, qui dixit: Cum dies opportunus accidisset⁵¹; cum ad se ingressa esset filia interrogans quid petitura esset, præcepit illi ut statim in convivio peteret dari sibi caput Joannis, metuens ne si tempus illud præterlaberetur, Herodem omnino prænterret, ubi decocto vino ad sobrietatem redlisset: vel etiam ne amicorum quidam deprecati, Joannem liberarent.

Vers. 9. *Et — rex. — Contristatus est*, tum quia magnam virum occisurus erat, tum quia multitudinem in sui odium concitaturus.

Vers. 9. *Attamen propter — dari*. O muliebri mæncipium! perjurii testes habere timuisti, injustæ autem cædis tam multos habere spectatores non formidasti? Te enim temere jurasse non oportuit; quia tamen incircumspecte jurasti, melius erat pejerare: e duobus namque malis, levius est eligendum.

Vers. 10. *Cumque misisset — carcere*. Cum misisset, videlicet speculatorem aut carnificem, sicut dixit Marcus⁵². Clam illum occidit, ne interfectus quoque publicaret obscenum concubitum, et ne multitudinem haberet factum hoc prohibentem. Deus autem id sustinuit: simul quidem ut justum amplius coronaret, simul etiam ut his qui injuste patiuntur consolationis exemplum relinqueret.

Vers. 11. *Et — lance*. O fœdum ac ferale convivium! Quomodo non vociferati sunt qui simul accumbebant, conspicientes hominis adhuc calidi caput, quod etiamnum sanguinem stillabat, super mensam adductum quasi ferculum? quomodo non exhorruerunt?

Vers. 11. *Datumque est puellæ*. Exsecranda merces impudentis operis! Vere talis matris digna filia; quæ ubi semel abjecit pudorem, et in conspectu tot virorum seipsam in theatrum exposuit, ac varie indecoros exercuit motus, crudelem sibi paravit animum, lancemque ausa est contingere cæle plenam: nec solum contingere, verum etiam quasi donum aliquid gratissimum præferens, lætissime obtulit matri. Ait enim:

Vers. 11. *Et — suæ*. Neque enim satis erat exsecrandæ matri quod interfectus esset: sed optabat quoque in manus sumere caput, quod in suam invehatur lasciviam ac libidinem, ut illud contumelia afficeret, ac insectaretur convitiis. Hujusmodi sunt mulieres adulteræ, omnium improbissimæ, crudelissimæ ac scelestissimæ. Et vide quod perpetraverit mala. Seipsam dedecore affecit, suumque virum Philippum et adulterum Herodem ac filiam. Deinde

⁵¹ Marc. vi, 24. ⁵² ibid. 27.

Variæ lectiones et notæ.

(52) Ἀπὸ κοινοῦ τὸ φοβηθεῖσα.

(53) Τὸν Ἡρώδη.

(54) i. e. ἐν τῷ ἀναιρεῖσθαι δημοσίᾳ.

τίκα, εὐθύς. Καίρὸν γὰρ ἐπιτήδειον ἡ Ἡρωδῆς εὐρύσα, ὡς ἰσθόρησε πάλιν ὁ Μάρκος, εἰπὼν· Ὅτι Καὶ γοημένης ἡμέρας εὐκαιροῦ. Ἐπεὶ πρὸς αὐτὴν εἰσῆλθεν ἡ θυγάτηρ ἐρωτώσα, τί αἰτήσεται, παρῆγγελεν αὐτίκα ἐν τῷ συμποσίῳ αἰτῆσαι δοθῆναι αὐτῇ τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου, φοβηθεῖσα μὴ, τοῦ τηλικαῦτα καιροῦ παραδραμόντος, μεταμεληθῆ πάντως ὁ Ἡρώδης, ἀνανήψας τῆς μέθης, ἡ, (52) μὴ καὶ τῶν φίλων τινὲς παρακαλίσαντες (53) ἐλευθερώσωσι τὸν Ἰωάννην.

Καὶ — βασιλεύς. — Ἐλυπήθη, διότι ἐμελλε μέγαν ἀνελεῖν ἄνδρα, καὶ κινήσαι πρὸς μίσος ἑαυτοῦ τὸν ὄχλον.

Διὰ δὲ — δοθῆναι. Ὁ γυναικεῖον ἀνδράποδον! ἐπιτορκίας μὲν μάρτυρας ἔχειν ἐδειλίαιας· πικρῶν δὲ σφαγῆς θεατὰς τοσοῦτους ἔχειν οὐκ ἐφοβήθη; Ἐδει γὰρ σε μὴ προπετῶς ὁμῶσαι· ἐπεὶ δὲ ἀπερισκίπτως ὤμοσας, χρεῖτον ἦν ἐπιτορκῆσαι· δύο γὰρ κακῶν τὸ κουφότερον αἰρετώτερον.

Καὶ πέμψας — φυλακῇ. Πέμψας σπεκουλάτωρα, ἦτοι δῆμιον, ὡς εἶπεν ὁ Μάρκος, λάβρα τοῦτον ἀνελεῖν, ἵνα μὴ καὶ ἀναιρούμενος (54) δημόσιεῦθι τὴν ἀσελγῆ μῆξιν αὐτοῦ, καὶ ἵνα μὴ τὸν ὄχλον ἐξείκωλύοντα. Ὅ δὲ θεὸς ἠνέσχετο, ὁμοῦ μὲν τὸν δίκαιον στεφανῶν μειζόνως, ὁμοῦ δὲ τοῖς ὀδίκως πάσχουσι καταλιμπάνων παραμυθίαν.

Καὶ — πίνακι. Ὁ μιανοῦ συμποσίου καὶ θηριώδους! Πῶς οὐκ ἰλιγγίασαν εἰ συνανακείμενοι θεάσασθαι κεφαλὴν ἀνθρώπου, θερμοῦ στέζουσαν αἵματος, ἐπὶ τὴν τράπεζαν αὐτῶν εἰσαγομένην, ὡς ἐδεσμα; Πῶς οὐκ ἐφριξαν·

Καὶ ἐδόθη τῷ κορασίῳ. Μισθὸς ἐναγῆς ἀναισχύντου πράξεως! Ὅντως τοιαύτης μητρὸς ἀξία θυγάτηρ· ἀπαξ γὰρ τὴν παρθενικὴν αἰδῶ παρωσαμένη, καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς τοιοῦτων ἀνδρῶν ἀσέμνως ἑαυτὴν θεατρίσασα, καὶ ποιικίως (55) ἀσχημονήσασα, ψυχὴν ἀπάνθρωπον ἐκτῆσατο, καὶ κατετόλησεν ἀψασθαι πίνακος φόνου γέμοντος, καὶ οὐκ ἀψασθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ, καθάπερ τι δῶρον ἡδιστον, διαδοσάσαι, καὶ χαριέντως ἀποκομίσαι τῇ μητρὶ. (56)

Καὶ — αὐτῆς. Οὐκ ἤρκειτο γὰρ ἡ βδελυρὰ μήτηρ ἀναιρεθέντος, ἀλλ' ἐδίψα καὶ λαθεῖν εἰς χεῖρας τὴν στυλιτεύουσαν τὴν ἀκολασίαν αὐτῆς κεφαλὴν, ὥστε ἐνδύρεσαι αὐτῇ καὶ ἐπιτωθῆσαι. Τοιαῦτα εἰσιν αἱ μοιχευόμεναι γυναῖκες, ἀπάντων ἱταμώτεραι καὶ ὀμώτεραι καὶ ἀνοσιώτεραι. Σκόπει δὲ καὶ ὅσα κακὰ διεπράξατο· καθήσχυσε καὶ ἑαυτὴν, καὶ τὸν ἄνδρα αὐτῆς Φίλιππον, καὶ τὸν μοιχὸν Ἡρώδη, καὶ τὴν θυγατέρα, καὶ ἀνέλε μὲν τὸν κατηγοροῦν τῆς μοι-

(55) Τοῖς τῆς ὀρχήσεως τρυφεροῖς καὶ αἰσχροῖς ἐχρήμασι καὶ ἄλλασιν.

(56) Hentzenius addit: φησὶ γάρ.

χείρας, ἵνα μοιχευομένη λανθάνῃ τοὺς τότε μόνον· ἄνελοῦσα δὲ αὐτόν, οὐ μόνον οὐκ ἔλαθεν ἐκείνους, ἀλλὰ καὶ τοῖς μεταγενεστέροις ἐδημοσιεύθη, καὶ μέχρι παντός ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ δημοσιεύεται.

Καὶ — αὐτό. Ὁ δὲ Μάρκος τὸ πτώμα αὐτοῦ φησι, πτώμα τὸ σῶμα καλέσας, διὰ τὸ πεσεῖν εἰς ἔδαφος μετὰ τὴν ἐκτομὴν τῆς κεφαλῆς.

Καὶ — Ἰησοῦ. Λοιπὸν ἐνδεικνύμενοι τὴν πρὸς αὐτόν εὐνοίαν· ἔκαμψε γὰρ αὐτοὺς μᾶλλον ἢ συυφορά.

Καὶ — κατιδιαν. Ἀκούσας, ὅτι ἀνηρέθη ὁ Ἰωάννης· καὶ γὰρ καὶ, ὅτι ἤκουσαν, ὅτι παρεδόθη εἰς τὸ δεσμωτήριον, ἀνεχώρησε· δι' ἣν δὲ αἰτίαν, εἰρήκαμεν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ· καὶ ἵνα φυλάξῃ αὐτὸν εἰς τὸν πρόποντα τοῦ σταυροῦ καιρὸν.

Τινὲς δὲ ἐρμηνεύουσιν, ὅτι ἀκούσας, ὅτι προσεδόκησεν Ἡρώδης τὸν Ἰωάννην αὐτὸν εἶναι. Καὶ γὰρ τὴν ἀναίρεσιν αὐτοῦ κατὰ (57) παρενόηκην μνημονεύθηται νῦν, καὶ περατωθῆναι· μέχρι τοῦ παρόντος βῆτοῦ τὴν διήγησιν αὐτῆς· εἶτα πάλιν ἀποκαταστήναι τὸν λόγον εἰς τὴν προτέραν ἀκολουθίαν αὐτοῦ.

Εἰκόσ· δὲ αὐτὸν ἀκοῦσαι καὶ ἀμφοτέρω κατὰ τὸν τμηκαῦτα καιρὸν, καὶ ὑποχωρῆσαι δι' ἀμφοτέρα. Καὶ γὰρ καὶ τρίτην αἰτίαν τῆς τοιαύτης ἀναχωρήσεως ὁ Μάρκος ἰστόρησε, τὸ βούλεσθαι διαναπαύσαι τοὺς μαθητάς, ὑποστρέψαντας ἀπὸ τοῦ κηρύγματος· εἶρηκε γὰρ οὕτω· *Καὶ συνάγονται οἱ ἀπόστολοι πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἀπήγγειλαν αὐτῷ πάντα, καὶ ὅσα ἐποίησαν, καὶ ὅσα εἶδον· καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Δεῦτε, ὅμις αὐτοῖς (58), κατ' ἰδίαν εἰς ἔρημον τόπον, καὶ ἀναπαύσθεσθε ὀλίγον.* Ἦσαν γὰρ οἱ ἐρχόμενοι καὶ οἱ ὑπάγοντες πολλοί· καὶ οὐδὲ φαγεῖν εὐκαιροῦν. Καὶ ἀπῆλθεν εἰς ἔρημον τόπον τῷ πλοῖῳ κατιδιαν. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Μάρκος.

Παραπλήσια δὲ λέγων καὶ ὁ Λουκᾶς, προστίθησι καὶ γνώρισμα τῆς ἐρήμου. Φησὶ γὰρ, ὅτι *Καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς, ὑπεχώρησε κατιδιαν εἰς ἔρημον τόπον, πόλιως καλουμένης Βηθσαιδᾶ.* Χρὴ δὲ γινώσκωμεν, ὅτι ἀνθρωποπρεπῶς ὁ Χριστὸς καὶ ἀκούει, καὶ ἀναχωρεῖ, καὶ οἰκονομεῖ τὰ καθ' ἑαυτόν. Ὡς γὰρ Θεός, καὶ ἐγίνωσκε πάντα, καὶ οὐκ εἶδετο φυγῆς.

Καὶ — πόλιων. Ὁ δὲ Μάρκος φησὶν, ὅτι καὶ εἶδον αὐτοὺς ὑπάγοντας. Τινὲς μὲν γὰρ εἶδον αὐτοὺς, τινὲς δὲ ἤκουσαν τοῦτα παρὰ τῶν ἰδόντων, καὶ ἀκολουθοῦσι περὶ πάντας. Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶ πάθος· πᾶν ἐμπόδιον διακρούεται.

⁵⁷ Marc. vi, 29. ⁵⁸ Marc. vi, 50, 52. ⁵⁹ Luc. ix, 10. ⁶⁰ Marc. vi, 53.

Variae lectiones et notæ.

(57) Scilicet a versu 3 ad finem 12.

(58) Αὐτοῖς, abest A.

(s) *Egressi sunt.* Videtur ergo legisse ἀπῆλθεν uterque meus.

occidit quidem adulterii insertatorem, ut adulterium committens, eos qui tunc erant lateret; sed quia ipsum occidit, non solum illos non latuit, verum etiam posteris publicatum est: semperque in universo mundo publicatur.

Vers. 12. *Et — illud.* Marcus autem dicit ⁵⁷, quod tulerunt πτώμα ejus: vocavit autem corpus ejus πτώμα ἀπὸ τοῦ πασεῖν, id est, a cadendo in pavementum post capitis amputationem.

Vers. 12. *Ac — Jesu.* Jam erga illum benevolentiam demonstrantes: magis enim eos flexit calamitas.

Vers. 13. *Cumque — seorsim.* Cum audisset occisum esse Joannem; siquidem etiam cum audivit traditum esse in carcerem secessit, cujus causam tertio capite diximus: quod etiam factum est, ut seipsum in tempus passioni conveniens reservaret.

Quidam autem interpretantur: Cum audisset quod Herodes arbitraretur illum esse Joannem: hujus namque interfectionem dicunt per interpositionem nunc ad memoriam esse reductam, illiusque narrationem ad præsens usque verbum terminari. Deinde rursus sermonem ad priorem sui consequentiam restitui.

Verisimile est autem utrumque eo tempore audisse, et propter utramque causam secessisse. Præterea tertiam quoque hujus secessionis causam scripsit Marcus, puta quod requiescere vellet discipulos a prædicatione reversos. Ita enim dixit: *Et congregantur apostoli ad Jesum, ac renuntiant illi omnia quæque fecissent, quæque docuissent. Et dixit eis: Venite vos soli seorsim in desertum locum, et requiescite paulisper. Erant enim qui veniebant et abibant multi sic, ut nec comedere vacaret: et egressi sunt (s) navigio in desertum locum seorsim.* Hæc sane Marcus.

Proxima his sunt quæ dicit Lucas addens etiam signum quo desertum nosceretur. Ait enim quod secessit seorsim in desertum locum civitatis quæ vocatur Bethsaida ⁵⁸. Scire etiam oportet Christum humano more et audire et secedere, et ea quæ circa se erant dispensare. Omnia enim tanquam Deus sciebat, nec illi fuga opus erat.

Vers. 13. *Et — urbibus.* Marcus vero ait quod etiam viderunt eos abeuntes ⁵⁹. Quidam enim viderunt illos, quidam autem audierunt hoc ab his qui viderant: omnesque pedestri secuti sunt itinere: hujusmodi enim desiderium omne repellit impedimentum.

Vers. 14. *Et egressus — illorum. Vidisti desiderium, vide et eius prænium. Nec ab his fidem expetebat: illam enim demonstraverant pedestri itinere absque alimentis sequentes in desertum locum: Marcus vero et Lucas dixerunt quod etiam cœpit docere illos multa, quodque loquebatur illis de regno Dei* 27.

Unde autem egressus sanabat et docebat? Certe dubium non est quin a monte. Ait enim Joannes: *Abiit Jesus trans mare Galilææ quod est Tiberiadis: et sequebatur eum turba multa, quia videbant ejus signa quæ edebat in his qui infirmabantur. Ascendit autem in montem Jesus, et ibi sedebat cum discipulis suis* 28. Disservit enim in navi cum discipulis; cumque ascendissent in montem, requieverunt. Deinde egressus est et sanabat et docebat.

CAP. XXVI. De quinque panibus.

Vers. 15. *Vespera — cibaria. Dies declinare cœperat, sicut dixit Lucas* 29; ipsi tamen jejuni permanebant, audiendi amore famis necessitatem vincente. Christus vero cum idcirco eos cibare vellet, expectavit tamen ut ab aliis occasionem sumeret, ne videretur ad miraculi operationem assillire; neque hic solum, verum etiam alibi idem frequenter observat. Præterea ut etiam quid esurierant, majori miraculi sensu moverentur.

Vers. 16. *Jesus autem — quod edant. Non dixit: Ego pascam illos; hoc enim arrogantis videbatur; sed discipulos adhortatur, ut dent illis quod edant, ut ipsis inopiam obtendentibus, jam tum ipse necessitate coactus faceret quod suum erat.*

Sed Matthæus quidem et Marcus et Lucas dicunt discipulos suggestisse Christo de turbarum dimissione, quo cibaria emerent 30. Joannes vero ait: *Cum sustulisset oculos Jesus et vidisset quod turba multa veniret ad se, ait ad Philippum: Unde ememus panes, ut comedant hi? Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset factururus. Respondit ei Philippus: Duceniorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque eorum pusillum quiritiam accipiat* 31. Hæc sane scripsit Joannes.

Verisimile est autem primum discipulos suggestisse; deinde eum dixisse illis: Non necesse est illis egredi: date vos illis quod edant. Postmodum sustulisse oculos ac vidisse turbam aliam multam venientem; et tunc humano more tentasse Philippum, sive probasse an crederet ipsum posse omnes pascere. Tentabat autem illum tanquam cæteris co

Kal δεξιθῶν — αὐτῶν. Εἶδες τὸν πῶλον, ὄρα καὶ τὸν μισθὸν αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἀπαιτεῖ τούτους πίστιν· εἶδειξαν γὰρ ταύτην ἀκολουθοῦντες πεζῆ, δίχα τροφῆς, εἰς ἔρημον τόπον. Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς εἶπον, ὅτι καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς πολλὰ, καὶ ὅτι ἐλάλει αὐτοῖς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Πῶθεν δὲ ἐξελθὼν ἴασατο καὶ εἶδαξε; Πάντως ἀπὸ τοῦ βρους. Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης, ὅτι Ἄπῆλθεν ὁ Ἰησοῦς πέραν τῆς θαλάσσης τῆς Γαλιλαίας τῆς Τιβεριάδος, καὶ ἠκολούθει αὐτῷ ὄχλος πολὺς, ὅτι ἐκῶν αὐτοῦ τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίησε ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων. Ἀπῆλθε δὲ εἰς τὸ βρος ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐκεῖ ἐκάθητο μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Προέλαθε γὰρ ἐν πλοίῳ μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ ἀναλθόντες εἰς τὸ βρος, διανεπαύοντο. Ἔτα ἐξῆλθε, καὶ ἴασατο, καὶ εἶδαξεν.

ΚΕΦ. ΚΣ'. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων.

Ὄψις — βρώματα. Ἡ μὲν ἡμέρα κλίνειν ἤρξατο, καθὼς εἶπε Λουκᾶς· αὐτοὶ δὲ παρήμενον ἄστικοι, τοῦ τῆς ἀκροάσεως ἔρωτος νικῶντος τὴν ἀνάγκην τῆς πείνης. Ὁ δὲ Χριστὸς, διὰ τοῦτο βουλόμενος θρέψαι παραδόξως αὐτοὺς, ὅμως ἀνέμεινε παρ' ἐτέρων λαβεῖν ἀφορμὴν, ἵνα μὴ δόξῃ ταῖς θαυματουργίαις ἐπιπηδῆν· καὶ οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ τοῦτο διατηρεῖ. Νὰ μὴν καὶ ἵνα πεινάσαντες πολλὴν αἰσθησῶν τοῦ θαύματος λάδωσιν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — φαγεῖν. Οὐ χρεῖαν ἔχουσιν, ἀντὶ τοῦ, οὐκ ὀφείλουσιν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἐγὼ θρέψω αὐτοὺς· τοῦτο γὰρ εἰδοὺς κομπηρὸν, ἀλλὰ τοῦς μαθητὰς προτρέπεται δοῦναι αὐτοῖς φαγεῖν, ἵνα, τούτων προβαλλομένων (59) ἀπορίαν, τότε λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης αὐτὸς ποιῆσῃ τὸ ἑαυτοῦ.

Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν καὶ Μάρκος καὶ Λουκᾶς λέγουσι, παρὰ τῶν μαθητῶν ὑπομνησθῆναι τὸν Χριστὸν περὶ τοῦ ἀπολύσαι τοὺς ὄχλους, ἵνα ἀγορίσωσι τροφάς. Ὁ δὲ Ἰωάννης φησὶ, ὅτι Ἐκάρας ὁ Ἰησοῦς τοὺς ὄφθαλμοὺς, καὶ θεασάμενος, ὅτι πολὺς ὄχλος ἔρχεται πρὸς αὐτὸν, λέγει πρὸς τὸν Φίλιππον· Πῶθεν ἀγοράσωμεν (60) ἄρτους, ἵνα φάγωσιν οὗτοι; Τοῦτο δὲ εἰλεγε περιφύρων αὐτόν· αὐτὸς γὰρ ἤδει, τί ἐμίλλε ποιῆν. Ἀπεκρίθη αὐτῷ Φίλιππος· Διακοσίω δηναρῶν ἄρτων οὐκ ἀρκοῦσιν αὐτοῖς, ἵνα ἕκαστος αὐτῶν βραχὺ τι λάθῃ. Ταῦτα μὲν οὖν ἰστόρησεν ὁ Ἰωάννης.

Εἰκὸς δὲ (61) πρῶτον μὲν ὑπομνησθῆναι παρὰ τῶν μαθητῶν, εἶτα εἰπεῖν αὐτοῖς· Οὐ χρεῖαν ἔχουσιν ἀπελθεῖν, ὅτε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν· ἔπειτα ἐπάραι τοῦς ὄφθαλμοὺς, καὶ θεάσασθαι πολὺν ὄχλον ἕτερον ἐρχόμενον, καὶ τότε λοιπὸν ἀνθρωποπρεπῶς πειράσαι τὸν Φίλιππον, εἰτὸν δοκιμάσαι τοῦτον, εἰ πιστεύει δύνασθαι αὐτὸν διαθρέψαι πάν-

27 Marc. vi, 34; Luc. ix, 11. 28 Joan. vi, 1-3. 29 Luc. ix, 12. 30 Marc. vi, 35; Luc. ix, 12. 31 Joan. vi, 5-7

Variæ lectiones et notæ.

(59) Προβαλλομένων B.
(60) Ἀγοράσωμεν A.

(61) Καί, pro δέ A.

τα. Ἐπειραζε δὲ αὐτὸν, ὡς ἀτελέστερον τηλικαῦτα ἄλλων. Ἡ δὲ αὐτοῦ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀποτείνεται, πειράζων καὶ τούτους. Ἀἴτιον τοίνυν, ὅτι ἢ μὲν εἶπον οἱ ἄλλοι εὐαγγελιστῆαι, παρέδραμεν ὁ Ἰωάννης· ἢ δὲ παρέδραμον ἐκεῖνοι, ταῦτα ὁδὸς ἀπήγγειλεν.

Οἱ δὲ — ἰχθύας. Ἰωάννης δὲ φησι τὸν Ἀνδρίαν εἰπεῖν, ὅτι Ἔστι παιδάριον ἐν ᾧδε, ὃ ἔχει πέντε ἄρτους κριθίνους καὶ δύο ὀψάρια· ἀλλὰ ταῦτα τί ἐστὶν εἰς τοσούτους; Πάντως δὲ τὸ πιεζέριον ἐκεῖνο διεπώλει ταῦτα τοῖς μαθηταῖς. Διὸ καὶ, ὡς ἤδη ἔχοντες αὐτὰ, ἀπεκρίθησαν, μὴ ἔχειν ἕτερον εἰ μὴ ταῦτα μόνον. Οὕτω πάρεργα αὐτοῖς ἦσαν τὰ σωματικὰ, τῶν πνευματικῶν μᾶλλον ἀνταχομένοις. Οἱ δώδεκα γὰρ πέντε μόνοις ἄρτοις ἔμελλον τραφῆναι, καὶ τούτοις κριθίνοις.

Ὁ δὲ — ᾧδε. Αὐτὸς μὲν προσέταξεν ἐνεχθῆναι τοὺς ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας, διδάσκων, ὅτι χρὴ καὶ αὐτὰ τὰ ὀλίγα παρασχεῖν τοῖς δεομένοις, καὶ προτιμῆν αὐτούς· αὐτοὶ δὲ, καίτοι πεινῶντες ὁμοίως, καὶ μὴδὲν ἕτερον ἔχοντες, ὁμῶς ἀναντιβρήτως κίθονται.

Καὶ κελύουσας — χόρτους. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι Καὶ ἐπέταξεν αὐτοῖς ἀνοκλιθῆναι (62) πᾶντας, συμπόσια συμπόσια, ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ. Καὶ ἀνέπεσον πρασιαὶ πρασιαί, ἀνὰ ἐκαστὸν καὶ ἀνὰ πενήκοντα. — Συμπόσια συμπόσια λέγων, ἀντὶ τοῦ, συμπόσια διηρημένα, τουτέστι, συναγωγὴν δὲ ἐκαί, συναγωγὴν δὲ ἀλλαχοῦ. Τὴ αὐτὴ δὲ δηλοῖ καὶ τὸ πρασιαὶ πρασιαί. Ἐπὶ δ' ἂν καὶ ἐτέρως· συμπόσια μὲν αἱ κυκλοειδεῖς συναγωγαί, πρασιαὶ δὲ αἱ τετραγωνοειδεῖς. Τοιαῦται γὰρ αἱ τῶν κήπων πρασιαί. Κλισίας δὲ ὁ Λουκᾶς ἐκάλεσε τὰ τοιαῦτα (63), ἀπὸ τοῦ κατακλιθῆναι στιχηδόν. speciem ordinatæ, πρασιαὶ vero in quadranguli speciem. Huiusmodi enim sunt hortorum areolæ. Lucas vero talia vocavit 66 discubitus a discumbendo, κλισίας videlicet a κλιθῆναι, id est reclinari suo quoque certo ordine.

Λαθῶν — εὐλόγησεν. Ἀνέβλεψεν εἰς τὸν οὐρανόν, τιμῶν τε τὸν Πατέρα, καὶ δεικνύων ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπίθεος, καὶ διδάσκων μὴ πρότερον ἄπτεσθαι τραπέζης, ἕως ἂν εὐχαριστήσωμεν τῷ Θεῷ, τῷ χορηγῷ τῆς τροφῆς, καὶ τὴν εὐλογίαν ταύτης οὐρανόθεν ἐκλύσωμεν. Θαυματουργεῖ τοίνυν, ποτὲ μὲν κατ' ἐξουσίαν, ὡς Θεός, ποτὲ δὲ εὐχόμενος, διὰ τὰς προῤῥηθείσας αἰτίας, ἵνα μὴ σκανδαλισθῶν τοὺς πονηροὺς.

Καὶ — ὄχλους. Ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς τοῦτο μὲν τιμῶν αὐτοὺς, ὡς οἰκειοτέρους, τοῦτο δὲ καὶ ἵνα μὴ ἐπιλάθωνται τοῦ θαύματος, εἰς ὃ διηκόνησαν αἱ χεῖρες αὐτῶν.

Καὶ — ἐχορτάσθησαν. Χορτάσας αὐτοὺς πρότερον πνευματικῆς (64) τροφῆς, ἐν τῷ διδάσκειν, ὡς εἴρηται, καὶ λαλεῖν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ,

62 Joann. vi. 5-7. 63 Marc. vi. 30. 64 Luc. ix. 14.

Variæ lectiones et notæ.

(62) Ἀνακλιθῆναι ex Matthæo assumpsit. Nam infra in contextu uterque vulgatum habet.

A tempore imperfectiorem: aut etiam per hunc, sermonem et ad alios dirigebat, tentans quoque et illos. Manifestum est ergo quod ea quæ alii dixerunt evangelistæ, prætermisit Joannes; quæ vero illi prætermiserunt, hæc iste narravit.

Vers. 17. At illi — pisces. Joannes vero ait Andream dixisse: Est puerulus hic unus, qui habet quinque panes hordeaceos et duos pisces. sed hæc quid sunt inter tam multos 62? Procul dubio autem puerulus ille discipulis hæc vendebat, ideoque tantquam illa jam habentes, responderunt se aliud non habere præter hæc tantum. Ita neglectui illis erant corporalia dum mordicus spiritualibus inhærerent; duodecim enim, solis quinque panibus iisque hordeaceis cibandi erant.

Vers. 18. Ipse autem — huc. Jussit quidem panes ac pisces afferri, docens quod etiam illa pauca oporteat præbere indigentibus, eosque sibi ipsis præponere. Illi vero quanquam similiter fame cruciati, nihil aliud haberent, sine ulla tamen contradictione obediunt.

Vers. 19. Cumque jussisset — gramina. Marcus autem dixit quod jussit ut discumbere facerent omnes distributis conviviis in viridi gramine; et discubuerunt distributi in areolas centeni et quinquageni 63. Quod autem dicitur, distributis conviviis, in littera habetur συμπόσια συμπόσια, hoc est per distributa convivia; sive ut hic sit una congregatio, ibi alia congregatio, et alibi alia et alia. Idem quoque significat quod additur; Distributi in areolas, quod littera habet πρασιαὶ πρασιαί, hoc est per distributas areolas. Potest quoque et alio modo dici quod συμπόσια fuerint congregationes in circuli

Vers. 19. Acceptis — benedixit. Suscepit in cælum Patrem honorans, ac ostendens Deo non esse contrarium. Præterea docens non prius esse mensam esse attingendam, donec Deo gratias agamus, qui nobis alimentum suppeditavit, ejusque benedictionem cœlitus trahamus. Interdum ergo quasi Deus propria auctoritate miraculum operatur: quandoque vero deprecatur ob prædictas causas, ne malos offendant.

Vers. 19. Et — turbis. Dedit discipulis tum quasi magis familiaribus, tum etiam ne eos lateret miraculum, ad quod suis manibus ministraverant.

Vers. 20. Et — saturati sunt. Qui prius eos spiritali alimento saturaverat, docendo, ut dictum est, et loquendo de regno Dei, nunc quoque

(63) Ταῦτα, πρὸ τὰ τοιαῦτα. Α.
(64) Sic Marc. viii, 4: χορτάσαι ἄρτων.

satiat illos et corporali : nec id solum, verum etiam multa docet eos. Ab accubitu quidem super gramen, animi modestiam. Ab eo quod nihil præter panes et pisces præberet, temperantiam. Ab eo vero quod omnibus pari modo distribuere, aequitatem.

Vers. 20. *Et — cophinos.* Quinque panes quos fregerat dedit : horum autem fragmenta in manibus discipulorum novo miraculo multiplicabat. Neque enim solum fuerunt satis donec satiaretur populus, sed et diffundebantur donec superesset; superesset, inquam, ad duodecim plenos cophinos, ut etiam duodecim apostoli suos perferrent cophinos, et sicut manus ita et humeros haberent ministros ac testes hujusmodi miraculi. Marcus vero dixit ⁶⁵, quod duos quoque pisces divisit eis, et quod etiam ab illis sustulerunt quæ superfuerant.

Vers. 21. *Qui autem — pueros.* Hoc et augmentum est miraculi, et laus turbarum, quod etiam cum uxoribus et pueris assidebant. Et quia cum tota familia sequebantur, cum tota etiam familia beneficii fructum perceperunt.

CAP. XXVII. *De ambulatione Christi super mare.*

Vers. 22. *Statimque — turbas.* Cum ab ipso distrabi nollent, compulit illos in navigium conscendere, et præcedere in ulteriori partem; hoc quidem prætextu, ut ipse relictus diuulteret turbas; in veritate autem, ut secum habentes fragmentorum cophinis, per otium absente illo euriose fragmenta sciscitarentur, ac confirmarentur, quod non phantastice factum esset miraculum. Nam et propter hoc superfuerant, et oportebat discipulos de ea re certiores fieri supra cæteros, utpote qui tanquam communes omnium magistri in orbem erant ingressuri. Et hæc quidem una causa est cur discipulos præmiserit.

Altera vero, quia volebat solus in montem ascendere, prout statim subjungitur, docens hinc quod neque oporteat continue multitudini iminisci, neque semper fugere multitudinem : sed utrumque utiliter efficere. Jam itaque et nos relictis urbibus earumque distractionibus, pedites ac leves Christum sequamur, ad solitudinem sive quietem et silentium ac otium abeuntem, eique assistamus salutaria docenti, ut affectionum abstinentia jejunantes, divina gratia repleamur.

Vers. 23. *Cumque dimisisset — V. 24. illic.* Aptus est enim mons ad orationem : nox præterea et solitudo silentium ac indistractionem præbent, et immobilitatem in oratione.

⁶⁵ Marc. vi, 41, 43.

Variae lectiones et notæ.

(65) Πλήρεις non expressit Hentenius. Forte deest in ejus codice.

(66) Forte Hentenius legit, καὶ τὸ περισσεύειν δωδεκα κοφίνους γέμοντας.

Αὐτῶν χορτάζει τούτους; καὶ σωματικῆς. Καὶ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ παιδεύει αὐτοὺς πολλὰ· ἀπὸ μὲν τῆς ἐπὶ τῷ χόρτῳ κατακλίσεως ταπεινοφροσύνην, ἀπὸ δὲ τοῦ μετὰ πλεον ἄρτου καὶ ἰχθύος παρασχεῖν ἰγκράτειαν· ἀπὸ δὲ τοῦ πᾶσι τὰ αὐτὰ διανείμειν ἰσότητα.

Καὶ — πλίρεις (65). Τοὺς πέντε ἄρτους κλάσας, ἔδωκε, τὰ κλάσματα δὲ τούτων ἐν ταῖς χεραὶ τῶν μαθητῶν ἐπληθύνοντο· καὶ τὸ θαῦμα ξένον. Οὐχ ἴστατο γὰρ μέχρι τοῦ κορεσθῆναι τὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ περισσεύειν ἐξείχετο, καὶ τὸ (66) περισσεύον δωδεκα κοφίνοι γέμοντες, ἵνα καὶ οἱ δωδεκα ἀπόστολοι διαθασάσωσι (67) τοὺς κοφίνους, καὶ ὡσπερ τὰς χεῖρας, οὕτω καὶ τοὺς ὤμους ἐξουσι διακόνους καὶ μάρτυρας τοῦ τοιοῦτου θαύματος. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ τοὺς δύο ἰχθύας ἐμέρισεν αὐτοῖς, καὶ ὅτι καὶ ἐκ τούτων ἦσαν περισσεύματα.

Οἱ δὲ — παιδίων. Τοῦτο καὶ ἀξιοῦσι ἐστὶ τοῦ θαύματος, καὶ τῶν ὄχλων ἵπαιος, ὅτι μετὰ γυναικῶν καὶ παιδίων προσήδρευον. Καὶ ἐπειδὴ πανοικί παρέμειναν, πανοικί καὶ τῆς εὐεργεσίας ἀπέπλασαν.

ΚΕΦ. ΚΖ'. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσῃ περιπάτου.

Καὶ εὐθέως — ὄχλους. Μὴ βουλομένους αποσπασθῆναι αὐτοῦ, ἠνάγκασεν αὐτοὺς ἐμδῆναι εἰς τὸ πλοῖον καὶ προίγειν, ἥτοι προλαμβάνειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν μέρος· προφάσει μὲν, ἵνα αὐτὸς ὀκλειφθεὶς ἀπολύσῃ τοὺς ὄχλους, τῇ δ' ἀληθείᾳ, ἵνα, μεθ' ἑαυτῶν ἔχοντες τοὺς κοφίνους τῶν κλασμάτων, κατὰ σχολὴν ἀπόντος αὐτοῦ, περιεργάσωνται τὰ κλάσματα, καὶ βεβαιωθῶσιν, ὅτι οὐ κατὰ φαντασίαν τὸ θαῦμα γέγονε. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐπερίσευσαν, καὶ ἰδοὺ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ πληροφορηθῆναι μᾶλλον, ἢτε κοινούς διδασκάλους εἰς τὴν οἰκουμένην εἰσεῖναι (68) μέλλοντας. Μία μὲν αὕτη αἰτία τοῦ προπέμψαι τοὺς μαθητὰς.

Δευτέρα δὲ, ὅτι ἐδοῦλετο μόνος εἰς τὸ ὄρος ἀνελεῖν, ὡς δηλωθήσεται, διδάσκων ἐντεῦθεν, ὅτι χρῆ μῆτε ἀναμίγνυσθαι διηλεκτικῶς τῷ πλῆθει, μῆτε φεύγειν ἀπὸ τοῦ πλῆθος, ἀλλ' ἐκότερον χρησίμως ποιεῖν. Λοιπὸν οὖν καὶ ἡμεῖς, ἀφέντες τὰς πόλεις καὶ τοὺς περισπασμούς αὐτῶν, πεζοὶ καὶ κούφοι τῷ Χριστῷ κατακολουθήσωμεν εἰς ἐρημίαν, εἴσωμεν ἡρεμίαν καὶ ἡσυχίαν ὑπάγοντι, καὶ παραμείνωμεν αὐτῷ, διδάσκοντι τὰ σωτήρια, ἵνα, νηστεύσαντες τῇ ἀποχῇ τῶν παθῶν, ἐμπλησθῶμεν τῆς θείας χάριτος.

Καὶ ἀπολύσας — ἐκεῖ. Χρήσιμον γὰρ τὰς προσευχὰς καὶ τὸ ὄρος, καὶ ἡ νύξ, καὶ ἡ μόνωσις, ἡσυχίαν καὶ τὸ ἀπερίσπαστον καὶ γαλήνην παρέχοντα.

(67) Διασάσωσι, Α.

(68) Ita quoque interpres reperit. In mentem tamen cuiquam venire possit ἐξείνας.

Τὸ δὲ πλοῖον — *ἄνεμος*. Πάλιν οἱ μαθηταὶ κλυ-
δωνίζονται, καθὼς καὶ τὸ πρότερον. Ἄλλὰ τότε μὲν
ἀτελεστέροις οὔσι συνῆν καὶ αὐτὸς εἰς παραμυθίαν,
εἰ καὶ ἐκάθειδε· νῦν δὲ προκοφάντων ἄπεισιν, ἵνα,
μηδαμῶθεν ἔχοντες παραμυθίαν, καρτερικώτεροι
γίνωνται.

Τετάρτη — *θαλάσσης*. Ὁ δὲ Μάρκος εἶρηκεν,
ὅτι καὶ εἶδεν αὐτοὺς βασανιζομένους ἐν τῷ ἐλαύνειν·
ὁ δὲ Ἰωάννης, ὅτι ἤλασαν ὡς σταδίους εἰκοσι-
πέντε ἢ καὶ τριάκοντα. Στάδιον δὲ ἐστὶ τόπος ὄρ-
γυιῶν ἑκατόν. Τετάρτην δὲ φυλακὴν τῆς νυκτὸς
ὠνόμασαν οἱ παλαιοὶ νυκτοφύλακες τῶν στρατοπέ-
δων τὸ τέταρτον μέρος τῆς νυκτὸς, ἦτοι τὰς
τελευταίας τρεῖς ὥρας. Ἀφῆκε δὲ τοὺς μαθητὰς
ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοσοῦτον κλυδωνίζεσθαι; παι-
δεύων ἔγκαρτερεῖν τοῖς δεινοῖς, οἰκονομικῶς ἐπα-
γομένοις, καὶ μὴ ζητεῖν ταχεῖαν ἀπαλλαγὴν·
ἔτι δὲ καὶ, ἵνα πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν θάνατον ἔχοντες,
εἶτα παραδόξως βυσθέντες, ἐπιγνώσιν, ὅτι θεὸς
ἐστὶν ὁ τοῦτους διασωσάμενος· οὐπω γὰρ τελείαν
ἔχον κληροφορίαν. Διδὲ καὶ μετὰ τὴν ἀπαλλα-
γὴν προσεκύνησαν αὐτῷ, λέγοντες· Ἀληθῶς Θεοῦ
Ἰσὺς εἶ

Καὶ — *ἔκραξαν*. Τὸν ἀπὸ τοῦ κλύδωνος φόβον
ἕτερος διαδέχεται (69), καὶ οὐκ ἔλυσε τοῦτον,
ἕως (70) ἐδόθησαν, ἵνα γυμνασθῶσι φέρειν τὰς δια-
δεχὰς τῶν πειρασμῶν.

Εὐθέως — *μὴ φοβείσθε*. Ἐπεὶ οὐκ ἠδύναντο
γνωρίσει αὐτὸν ἀπὸ τοῦ προσώπου διὰ τὴν νύκτα,
λοιπὸν τὴν γνώριμον φωνὴν αὐτοῖς ἐπαφίησι, λύου-
σαν ἀμφοτέρους τοὺς φόβους.

Ἀποκριθεὶς — *ἐλάε*. Ἀφικνεῖσθαι πρὸς αὐτὸν
ἐπάνω τῶν ὕδατων ζητεῖ, προφάσει μὲν, εἰς διάπει-
ραν τοῦ γινῶναι ἐντεῦθεν, εἰ αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς·
τῇ δ' ἀληθείᾳ, ἐνωτισθεὶς τὴν φωνὴν αὐτοῦ, λίαν
ἔχαρῃ, καὶ διαθερμανθεὶς γλίχεται πρὸ τῶν ἄλλων
ἐντυχεῖν αὐτῷ.

Καὶ καταβάς — *με*. Τὴν μὲν θάλασσαν οὐκ
ἐδειλίασε, καίτοις μαινομένην, ἀλλὰ πιστεύσας
τῇ δυνάμει τοῦ κελεύσαντος, θαρραλέως ἐπίβη
τῶν κυμάτων, καὶ ὀρθὸς ἐδάδιζε· τὸν ἄνεμον
δὲ μᾶλλον ἐφοβήθη, μήποτε περιτρέψῃ αὐτόν.
Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις. Πολλάκις τὰ
μεγάλα κατορθούσα, μᾶλλον ἐν τοῖς ἐλάττοσιν ἐλέγ-
χεται. Λοιπὸν οὖν ἀσθενήσασθαι τῆς πίστεως, μεθ'
ἧς κτετετόλησε τῶν κυμάτων, ἀφῆκεν αὐτὸν ἢ
χάρις αὐτῆς; ἢ κουρίζουσα τοῦτον, καὶ κατεπον-
τίζετο.

Εὐθέως — *ἐδίστασας*; Ταῦτα ἐναιδίσας αὐτῷ,
εἶδειξεν, ὅτι οὐχ ἡ τοῦ ἀνέμου βία τοῦτον κατέβαλεν,

Vers. 24. Navis autem — *ventus*. Nunc iursum
discipuli fluctuant ac periclitantur sicut et prius.
Verum tunc quidem cum essent imperfectiores,
aderat et ipse ad consolationem, quanquam dor-
miebat; nunc vero cum jam profecissent aberat,
ut nusquam habentes consolationem efficiantur
fortiores.

Vers. 25. Quarta — *mare*. Marcus autem dixit
quod etiam vidit eos laborantes in remigando⁴⁴.
Joannes vero quod remigaverant ferme stadia vigin-
tiquinque aut triginta. Stadium autem locus est
sive mensura centum ulnarum, quæ ulna Græce
ὄργυτις dicitur, et est manuum cum pectoris lati-
tudine extensio, continens sex pedes. Quartam vero
noctis vigiliam nominabant antiqui, qui in exerci-
tibus nocte vigilabant, quartam noctis partem,
postremas videlicet tres horas. Permisit ergo Chri-
stus discipulos ad id usque tempus fluctuare, docens
ut fortes efficiamur ad pericula, quæ dispensa-
torie inducuntur; nec facilem aut velocem quæ-
ramus liberationem. Præterea ut mortem præ oculis
habentes, et ab ea mirabiliter liberati, agnoscerent
Deum esse eum, qui se servasset. Nondum enim
perfectam habebant certitudinem; ideo quoque
post liberationem adoraverunt eum dicentes:
Vere Dei Filius es.

Vers. 26. Et — *clamaverunt*. Timorem qui ab
undis erat excipit alter timor: nec hunc solvit
donec clamaverunt, ut exercerentur ad ferendas
tentationum successiones.

Vers. 27. Ac protinus — *nolite terri*. Quia nocte
impediente, a persona eum cognoscere nequiverunt,
sui nunc indicium puta vocem eis inducit, quæ
illos utroque timore liberaret.

Vers. 28. Respondens — **Vers. 29. Veni**. Perve-
nire ad illum super aquas querit, ut hinc certior
efficeretur, an ipse esset Christus. Potius tamen
dicendum, quod cum vocem ejus percepisset, su-
pra modum gavisus est et optabat ante alios ad eum
accedere.

Vers. 29. Cumque descendisset — **Vers. 30. Serve
me**. Mare quidem non timuit, quanquam fureret;
sed de jubentis potentia confusus, audacter ambu-
labat super aquas, et recte gradiebatur: vento
autem magis territus est, ne forte circummagendo
eum everteret. Hujusmodi enim est humana na-
tura, ut plerumque in magnis recte se gerat,
magis autem vincatur reprehensione digna esse
in minoribus. Consequens itaque est, ut debilitata
fide, per quam contra fluctus audentior erat, illius
destitueretur gratia, quæ levem ipsum efficiet, et
demergeretur.

Vers. 31. Et continuo — *hesitasti?* Hæc impro-
perans ostendit, quod nequaquam venti violentia

⁴⁴ Marc. vi, 48.

illum dejiciebat, sed exigua fiducia, hoc est infirmitas dictæ fidei. Exiguæ ergo fidei hominem illum appellavit, ut qui ventum timens, magnam ejus partem abjecisset. Dicit itaque illi : *Cur hæsitasti ?* sive, quare primum fiduciam habens, postmodum timuisti ? Id enim appellavit hæsitacionem. Nam qui contra fluctus te fortem reddebat, utique et contra ventum te fortem reddidisset.

Vers. 32. *Cumque essent ingressi — ventus.* Non statim navim ascenderunt, sed vento vehementer urgente, longo adhuc spatio ambulaverunt ut Petrus certior redderetur, et de sua exigua fiducia convinceretur. Dicit enim Joannes quod voluerunt eum sumere in navim, et illico navis appulit terræ ad quam ibant. Et inde manifestum est quod cum navis terræ proxima esset, tum demum in eam intraverunt.

Vers. 33. *Cæterum qui — es.* Miraculi magnitudo perfectiorem eis induxit fidem. Mare siquidem increpare minus est, quam super illud ambulare : nec solum eum super illud ambulare, sed etiam alteri id præstare neque hæc tantum, verum etiam facere illud cum venti violentia impetuose flaret, ac mare a suo statu submoveret ; sed præsens quidem evangelista dicit quod communiter omnes confessi sunt esse ipsam Dei Filium.

Marcus autem dixit, quod admirati sunt, verum non intellexerunt. Ait enim : *Et vehementer supra modum intra sese stupebant et admirabantur ; neque enim intellexerunt de panibus ; nam cor eorum obtæcatum erat* ⁴⁷. Est autem sensus dictorum hujusmodi, quod supra modum admirabantur eum veluti hominem qui talia posset, quum maxime illum adorare oportuisset, tanquam Deum omnia potentem. Volens autem ostendere quod neque in prædicto panum miraculo se convertissent ad id quod oportuit, addidit quod non intellexerunt neque de panibus. Addixit autem causam cur non intellexerunt, dicens : *Erat cor eorum obtæcatum.*

Nos tamen dicimus quod simul ut ingressus est navim Jesus, contigerunt ea quæ dixit Marcus ; deinde dissoluta cæcitate, facta sunt ea quæ scripsit Matthæus. Scire enim oportet, quod interdum quidem tenebatur cor discipulorum, nec poterant intelligere : quandoque vero solvebatur et intelligebant ; utrumque autem divina dispensatione contingebat. Et nos ergo cum demergi cœperimus tempestate perturbationum animi, Jesum

⁴⁷ Marc. vi, 51.

Varie lectiones et notæ.

(71) Pro πολύ τι, A habet πολύτιμον.

(72) Apud Joannem est, ἐπὶ τῆς γῆς, quomodo etiam in contextu ibi habet Euthymius. Offendit etiam Chrysostomus in, ἐπὶ τῆς γῆς. Semel ergo tom. VII, p. 515 C, habet εἰς τὴν γῆν. Sewel, ubi

ἄλλ' ἢ ὀλιγοπιστία, τούτέστιν, ἡ ἀσθένεια τῆς βῆθεις πίστεως. Ὀλιγόπιστον οὖν αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὡς ἀποβαλόντα πολὺ τι (71) μέρος αὐτῆς ἐν τῷ φοβηθῆναι τὸν ἀνεμον. Λέγει τοίνυν αὐτῷ· *Διατί ἐδίστασας ;* ἤγουν, διατί πρῶτον μὲν ἐθαύρασας, ὕστερον δὲ ἐδιδάσασας ; Τούτο γὰρ ὀνόμασε δισταγμὸν. Ὁ γὰρ ἐνισχύων σε κατὰ τῶν κυμάτων ἐνίσχυσεν ἂν σε καὶ κατὰ τοῦ ἀνέμου.

Καὶ ἐμβάντων — ὄνεμος. Οὐκ εὐθὺς ἐνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον, ἀλλὰ καὶ, τοῦ ἀνέμου σφοδρῶς ἐγκειμένου, πολλὴ διάστημα περιεπάτησαν ἔτι, πρὸς πληροφορίαν τοῦ Πέτρου, καὶ ἔλεγγον τῆς ὀλιγοπιστίας αὐτοῦ. Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης, ὅτι ἤθελον λαβεῖν αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον, καὶ εἰθέως τὸ πλοῖον ἐγένετο ἐπὶ τὴν γῆν (72), εἰς τὴν ὑπῆγον. Κἀντεῦθεν φανερόν, ὅτι, πλησίον τῆς γῆς γενομένου τοῦ πλοίου, εὐτα λοιπὸν ἐνέβησαν εἰς αὐτό.

Οἱ δὲ — εἶ. Τὸ μέγεθος τοῦ θαύματος τελειώσαν αὐτοῖς τὴν πίστιν ἐνέβηκε. Τοῦ γὰρ ἐπιτιμῆν τῇ θαλάσῃ μείζον τὸ περιπατεῖν ἐπ' αὐτῆς, καὶ μὴ μόνον αὐτὸν περιπατεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐτέρῳ τοῦτο χαρίζεσθαι· καὶ μὴ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ βίας ἀνέμου καταιγισούσης, καὶ ἀναμοχλευούσης τὴν θάλασσαν. Ἄλλ' ὁ μὲν παρῶν εὐαγγελιστῆς φησιν, ὅτι κοινῇ πάντες ὁμολόγησαν Θεοῦ Υἱὸν εἶναι αὐτόν.

Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι ἐθαύμασαν μὲν, οὐ συνῆκαν δὲ· λέγει γὰρ, ὅτι *Καὶ Ἰαν ἐκ περισσοῦ ἐν αὐτοῖς ἐξίστατο, καὶ ἐθαύμαζον· οὐ γὰρ συνῆκαν ἐπὶ τοῖς ἄρτοις· ἦν γὰρ αὐτῶν ἡ καρδία πεπωρωμένη.* Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τῶν βῆτων τοιοῦτος, ὅτι ὑπερεπιλήττοντο αὐτόν, ὡς ἀνθρωπῶν τοιαῦτα δυνάμενον· δῖον (73) μάλιστα προσκυνεῖν αὐτόν, ὡς Θεὸν πάντα δυνάμενον. Ἐμφῆσαι δὲ θείων, ὅτι οὐδ' ἐπὶ τῇ προλαβούσῃ θαυματουργίᾳ τῶν ἄρτων μετέμαθον τὸ δῖον, προσέθηκεν, ὅτι οὐ συνῆκαν οὐδὲ (74) ἐπὶ τοῖς ἄρτοις. Ἐπήγαγε δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ συνίεναι, εἰρηκῶς, ὅτι *Ἦν ἡ καρδία αὐτῶν πεπωρωμένη.*

Λέγομεν δὲ ἡμεῖς, ὅτι ἅμα μὲν τῷ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον τὸν Ἰησοῦν, συνέβησαν, ἅπερ εἶπεν ὁ Μάρκος· εἶτα λυθείσης τῆς τωρώσεως, λοιπὴν γέγονασιν, ἅπερ ἐστόργησεν ὁ Ματθαῖος. Χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὅτι ποτὲ μὲν ἐκρατεῖτο ἡ καρδία τῶν μαθητῶν, καὶ οὐκ ἠδύναντο συνίεναι, ποτὲ δὲ ἀπελύετο, καὶ συνίεσαν. Ἐκότερον δὲ συνέβαινε κατὰ θειοτέρων οικονομῶν. Καὶ ἡμεῖς, τοίνυν, ὅταν ἀρχώμεθα καταποντίζεσθαι τῷ κλύδωνι τῶν πα-

data opera explicat, tom. VIII, p. 255 C ἐγγὺς τῆς γῆς ἐγένετο.

(73) Δέ, addit A.

(74) Οὐδέ, abest A.

ἔων, ἐπικαλεσώμεθα τὸν Ἰησοῦν, καὶ εὐθέως ἂν
 ἴωσι καὶ ἡμῖν χεῖρα βοηθείας, καὶ ἀναλκῶσι
 ἡμᾶς.

Καὶ — Γεννησαρέτ. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι
 ἠνάγκασε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον,
 καὶ προᾶγειν εἰς τὸ πέραν πρὸς Βηθσαιδᾶ· ὁ δὲ
 Ἰωάννης, ὅτι ἤρχοντο πέραν τῆς θαλάσσης εἰς
 Καπερναοῦμ. Εἰτὶ δὲ καὶ ἡ Βηθσαιδᾶ, καὶ ἡ Καπερ-
 ναοῦμ, ἐν τῇ γῆ Γεννησαρέτ. Λίμνη δὲ ἡ Γεννησαρέτ,
 ἡνωμένη τῇ Τιβεριάδι.

Καὶ ἐπιγνόντες — διασώθησαν. Εἶδες, πῶς
 κατὰ μικρὸν οἱ μαθηταὶ προέκοψαν· ὄρα καὶ τὸ
 πλῆθος. Οὐκ ἔτι γὰρ αὐτὸν εἰς τὰς οἰκίας· ἔλκουσιν,
 οὐδὲ χεῖρας ἐπιθεῖναι ζητοῦσιν, οὐδὲ πρόσταγμα
 εἰς ῥήματος αἰτοῦσιν, ἀλλ' ὑψηλότερον κολλῶ καὶ
 θεοπρεπέστερον ἐπισπῶνται τὴν θεραπείαν. Ἡ γὰρ **B**
 αἰμόρρους πλείονα πίστιν αὐτοῖς ἐπέθηκε.

**ΚΕΦ. ΚΗ'. Περὶ τῆς παραβύσεως τῆς ἐντολῆς
 τοῦ Θεοῦ.**

Τότε — ἐσθίωσιν. Ἐν πάσαις μὲν ταῖς χώραις
 τῶν δώδεκα φυλῶν ἦσαν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι·
 πονηρότεροι δὲ τῶν ἄλλων ἦσαν οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύ-
 μων, ὡς τὴν μητρόπολιν οἰκοῦντες, καὶ διὰ τοῦτο
 τετυφωμένοι. Θεασάμενοι γὰρ τὴν μεγάλην τοῦ λαοῦ
 πίστιν, ἐσπούδασαν ἐλαττωσαὶ αὐτήν. Καὶ τῷ Χριστῷ
 μὲν οὐδὲν τι μέμψασθαι δύνανται, τῶν μαθητῶν
 δὲ κατηγοροῦσιν, οὐ παρανομίαν, ἀλλὰ παράβασιν
 ἀνθρωπίνου παραγγέλματος. Τὸ γὰρ μὴ ἐσθίειν πρὸ
 τοῦ νίψασθαι νόμος οὐ προσέταξε θεός, ἀλλ' οἱ
 πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ. Φησὶ γὰρ ὁ Μάρκος, ὅτι **C**
*Οἱ Φαρισαῖοι καὶ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ
 πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας, οὐκ ἐσθίουσιν,
 κρατοῦντες τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων.
 Καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς, ἐὰν μὴ ραντίσωνται, (75) οὐκ
 ἐσθίουσι. Καὶ ἄλλα πολλά ἐστιν, ἃ παρέλαβον
 κρατεῖν, βαπτισμοὺς ποτηρίων καὶ ξεστῶν, καὶ
 χαλκίων καὶ κλινῶν. Ταῦτα μὲν φησὶν ὁ Μάρκος.
 Ἔστι δὲ πυγμῇ νίπτεισθαι τὸ νίπτεισθαι μέχρι τοῦ
 ἀγκῶνος. Ἐβάπτισζον δὲ τὰ ποτήρια, καὶ τοὺς
 ξίστας, καὶ τὰ χαλκία καὶ τὰς κλίνας, ἀγιάζουσιν
 οὕτω ταῦτα δοκοῦντες. Καὶ ἄλλα πολλά ἐκαινο-
 τόμου, τὸν μὲν νόμον παραβαίνοντες, τὰ κατα-
 γέλαστα δὲ ταῦτα παραφυλάττοντες. Οἱ μαθηταὶ δὲ
 πολλάκις ἀνίπτοις χερσὶν ἔσθιον, οὐκ ἐπιτηδεύοντες **D**
 τοῦτο· πῶς γάρ; οἱ μὴδὲν μὴδέποτε τοιοῦτον παρα-
 τηροῦντες· ἀλλὰ μόνως τῆς ἀρετῆς φροντίζοντες, τὰ
 τῆς σωματικῆς χρείας περιεφρόνου, ὡς μὴδὲν εἰς
 ψυχὴν δυνάμενα βλάπτειν.*

item ridicula observantes. Discipuli vero frequenter illotis manibus edebant, non sectantes ista. Quo-
 modo enim facere poterant, cum nunquam tale quippiam observassent, sed solius virtutis curam haberent·
 corporales consuetudines despicientes, eo quod earum transgressio nullum animæ posset afferre
 nocumentum?

⁴⁸ Marc. vi. 45. ⁴⁹ Joan. vi. 17. ⁵⁰ Marc. vii. 3, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(75) Ἰαντίσωνται A: Ἰαντίσωνται infra etiam in contextu habent codd. Euthymii.

(i) Non jam ipsum. De Christo sermo est. Hentenius αὐτοῦς videtur legisse.

Vers. 34. *Et — Gennesaret.* Marcus autem dixit⁴⁸ quod compellit discipulos suos conscendere navim et præcedere in ulteriorem ripam ad Bethsaidam. Joannes vero quod venerunt trajecto mari ad Capernaum⁴⁹. Sunt autem et Bethsaida et Capernaum in terra Gennesaret; stagnum vero Gennesaret unitum erat Tiberiadi.

Vers. 35. *Cumque agnovissent* — Vers. 36. *salvi facti sunt.* Vidisti quomodo discipuli paulatim profecerint? vide et multitudinem. Non jam ipsos (i) in domum trahunt, neque ut manus imponat quærunt, neque verbi jussum expetunt, sed excelsius ac longe divinius salutem accersunt: illa enim quæ sanguinis profluvio laboraverat, majorem illis fidem induxerat.

CAP. XXVIII. De transgressione præcepti Dei.

CAP. XV. Vers. 1, 2. Tunc — edunt. In universis quidem duodecim tribubus erant Scribæ et Pharisei; cæteris tamen iniquiores erant qui ab Hierosolymis erant, utpote metropolim inhabitantes, ideoque fastum majorem præ se ferentes. Videbant magnam populi fidem, et illam minuere conabantur, verum in Christo nihil erat quod carpere possent: sed discipulorum accusabant non iniquitatem, sed humani præcepti transgressionem. Neque enim jubebat lex divina ne ederent priusquam lavarent, sed seniores populi. Ait enim Marcus: *Pharisæi omnesque Judæi nisi crebro laverint manus, non capiunt cibum, observantes mordicus traditionem seniorum; et a foro revertentes, nisi aspergantur, non comedunt, multaque sunt alia quæ servanda acceperunt, nempe lotiones poculorum et urceorum, et æra mentorum, et lectorum.* Hæc quidem ait Marcus⁵⁰. Πυγμῇ autem lavari (quod habet Marcus) est usque ad cubitum lavari. Adverte quod ubi in Marco cum cæteris omnibus interpretibus vertentes dicimus: *crebro laverint*, loco dictionis *crebro*, habet Græca πυγμῇ. ideo dicit auctor noster quod πυγμῇ *lavari*, est usque ad cubitum lavari: idque ab etymologia deduci videtur: Est enim πυγμή, ἤς, *pugnus*, πυγῶν, ὤνος *cubitus*. Lavabant autem pocula, urceos, æramenta et lectos, existimantes ea hoc modo sanctificari: aliaque multa hujusmodi tradébant observanda, legem quidem transgredientes, hæc autem

Vers. 3. *At ille — vestram?* Non dixit, Bene faciunt transgrediendo, ne Judæis contentione occasionem præberet. Nec dixit, Male faciunt, ne hujusmodi traditionem confirmaret. Neque eos calumniatur qui illam tradiderant, ne tanquam contumeliorum eum aversarentur. Sed statim e diverso de majori peccato accusat: ostendens non oportere eos qui Dei præceptum transgrediuntur, accusare illos, qui hominum traditionem prætereunt. Deinde etiam dicit, quod Dei præceptum transgrediuntur, et propter quam traditionem suam: ac illam præcipue in medium adducit iniquitatem, quæ tunc inde emergebat.

Vers. 4. *Nam — moriatur.* In libro Exodi ambo hæc præcepta habentur.

Vers. 5. *Vos — in tuum vertitur commodum.* Difficilis est horum ordo verborum, nisi primum rem enarremus. Seniores Judæorum docuerant juvenes, ut prætextu divini cultus parentes contemnerent. Si quis enim parentem peteret a filio ovem aut vitulum, aut aliud quippiam, præcipiebant illis, ut dicerent: Munus est Deo, quodcumque ex me in tuum vertitur commodum, hoc est, Deo consecratum est quodcumque a me lucrificas: et ita docebant eos despiciere parentes ac legem transgredi. Ignominia siquidem est, legisque transgressio, filios resistere parentibus. Nam et ipsos parentes Dei prætextu fraudabant re debita, et nec Deo illam offerbant. Hæc itaque rei narratio est. Nunc vero oportet et dicta interpretari. *Vos autem dicitis*, hoc est, vos interpretamini, vos docetis deceptionem illam humanam: Quisquis dixerit patri vel matri, *Munus est Deo consecratum quidquid ex me in tuum vertitur commodum*, sive quidquid ex me lucrificare cupis.

† Quidam autem per defectum interpretantur hoc dictum dicentes: Deus quidem hæc vel illa præcepit; vos autem hæc rejicientes dicitis, Quisquis dixerit patri vel matri, *Corban* sive *munus* est Deo quæsitum, quodcumque ex me in tuum vertitur commodum, liberatus est. Hoc enim dicunt deficere, utpote Judæis notum ad quos dirigebat sermonem.

Vers. 5. *Et — suam.* Et talis homo jam impudens effectus, deinceps non honorabit parentes suos.

Vers. 6. *Et — vestram.* Cum manifeste demonstraverit illos iniquitatis præceptores esse, ex consequenti quoque discipulos suos accusatione liberavit quod illorum non servarent traditionem, qui Dei præceptum non servabant.

Vers. 7. *Hypocritæ — Isaias.* Hypocritas illos dixit, quia legem servare videbantur, ipsam tamen

Ὁ δὲ — ὁμῶν; Οὐκ εἶπεν, ὅτι καλῶς ποιῶσι παραβαίνοντες, ἵνα μὴ θῶ τοῖς Ἰουδαίοις ἀφορμὴν φιλονεικίας, οὐδ' ὅτι κακῶς ποιῶσιν, ἵνα μὴ βεβαιώσῃ τὴν τοιαύτην παράδοσιν, οὐδὲ διαβάλλει τοὺς παράδοντας αὐτὴν, ἵνα μὴ ὡς ὄβριστην τοῦτον ἀποστραφῶσιν, ἀλλ' ἐθῶς ἀντεγκαλεῖ περὶ μείζονος ἀμαρτήματος, δεικνύς, ὅτι τοὺς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ παραβαίνοντας οὐ χρὴ μέμψασθαι τοὺς παραβαίνουσι ἀνθρώπων παράδοσιν. Ἔπειτα λέγει, καὶ ποῖαν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ παραβαίνουσι, καὶ διὰ ποῖαν παράδοσιν αὐτῶν, καὶ εἰς μέσον φέρει μάλιστα τὴν ἐπιπολάζουσαν τότε παρανομίαν.

Ὁ γὰρ — εὐλευδῶτω. Ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Γενέσεως (76) καὶ ἀμφω αὐταὶ αἱ ἐντολαὶ κεῖνται.

Ἵμεῖς — ὠφεληθῆς. Δυσχερῆς (77) ἡ τῶν ῥητῶν τούτων ἔσται σύνταξις, εἰ μὴ προδιηγησόμεθα τὴν ὁπόθεσιν. Οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ἰουδαίων ἐπαίδευσαν τοὺς νέους, ἐν προφάσει εὐσεβείας, καταφρονεῖν τῶν γονέων. Εἰ γὰρ τις τῶν γονέων ἐζήτησε λαβεῖν ἀπὸ τῶν (78) τοῦ υἱοῦ πρόβατον, ἢ μόσχον ἢ ἑτερόν τι, παρηγγελλον αὐτοῖς λέγειν, ὅτι δῶρόν ἐστι τῷ Θεῷ, ὃ ἂν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῆς, τουτίστιν, ἀφιέρωται τῷ Θεῷ, ὃ ἂν ἐξ ἐμοῦ κερδανεῖς. Καὶ οὕτως ἐδίδασκον αὐτοὺς ἀτιμάζειν τοὺς γονεῖς καὶ παρανομεῖν. Ἀτιμία γὰρ, τὸ τοὺς πατέρας ἀπατῆν τοὺς γονεῖς, καὶ παρανομία. Τοὺς τε γὰρ γονεῖς ἀπεστέρουν προφάσει τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐδὲ τῷ Θεῷ προσέφερον. Ἡ μὲν οὖν διήγησις τοιαύτη. Χρὴ δὲ λοιπὸν ἐρμηνεύσαι καὶ τὰ ῥητά. Ἵμεῖς, δὲ λέγετε, ἀντὶ τοῦ, Ἵμεῖς ἐρμηνεύετε, ὑμεῖς διδάσκετε τὴν ἀπάτην τὸν ἀνθρώπων ἐκείνων, ὅς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ, ὅτι δῶρόν ἐστι τῷ Θεῷ, ὃ ἂν ἐξ ἐμοῦ κερδανῆαι θέλῃς.

[Τινὰς (80) δὲ ἑλληπτικῶς τὸ ῥητὸν ἐρμηνεύοντες, φασὶν, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἐνετείλατο τάδε καὶ τάδε· ὑμεῖς δὲ, ταῦτα ἀθετοῦντες, λέγετε, ὅτι ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ *Κορβάν*, ἤτοι, δῶρόν ἐστι τῷ Θεῷ τὸ ζητούμενον, ἡλευθέρωται. Τοῦτο γὰρ λέγουσιν ἑλλείπειν, ὡς τοῖς Ἰουδαίοις γνώριμον, πρὸς οὗς εἶρηκε τὸν λόγον.]

Καὶ — αὐτοῦ. Καὶ ὁ τοιοῦτος ἀνθρώπος, ἀναίσχυντος τοῦ λοιποῦ γενόμενος, οὐκ ἔτι τιμῆσει τοὺς γονεῖς αὐτοῦ.

Καὶ — ἡμῶν. Προδήλως ἀποδείξας αὐτοὺς παρανομίας διδασκάλους, ἀπήλλαξε μέμψω; λοιπὸν καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, μὴ τηροῦντας τὴν παράδοσιν τῶν μὴ τηροῦντων τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ.

Ἵποκριταὶ — Ἰσοαῖας. Ἵποκριτὰς αὐτοὺς εἶπεν, ὡς δολοῦντας μὲν ἰγνόμεους, ὄντας δὲ παρανό-

Variae lectiones et notæ.

(76) Imo, τῆς Ἐξόδου. Scilicet Exod. xx, 12; xxi, 17. Atque ita legit etiam Hentenius.

(77) Hæc Huellius, tanquam ex Origenis catena, laudat ad Orig. III. p. 489. nota δ.

(78) Τῶν ἀβέσθ.

(79) Ἐάν, Α.

(80) Inclusa in margine habet A.

μουσ. Ἄγει δὲ τὸν προφήτην εἰς μέσον, πάλαι κατηγορούντα αὐτῶν, ἃ νῦν οὗτος κατηγόρησε, καὶ δείκνυσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ κάκεινα δι' ἐκείνου φθεγξάμενος.

Ἀγων — ἀνθρώπων. Εἰπὼν, ὅτι Ἐγγίξει μοι τῷ στόματι, ἐφηρμήνευσε τοῦτο, προσθεὶς, ὅτι καὶ τοῖς χεῖλεσσι με τιμᾷ· Θεὸν ὁμολογῶν με καὶ ποιητὴν, καὶ Κύριον τοῦ παντός· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω δίσταται ἀπ' ἐμοῦ, μὴ πλησιάζουσα τοῖς ἐμοῖς θελήμασι· μάτην δὲ σέβονται με, μὴ τὰς ἐμὰς φυλάσσοντες ἐντολάς, ἀλλὰ διδάσκοντες διδασκαλίαις, οὕσας ἐντάλματα ἀνθρώπων, καὶ οὐ τοῦ Θεοῦ. Φοθηθῶμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, ὁ τοῦ Χριστοῦ λαός, μὴ καὶ καθ' ἡμῶν ταῦτα ῥηθῆιη.

Καὶ — αὐτοῖς. Ἐκείνους μὲν ἐπιστομίσας καὶ κατασχόντας ἀρῆκεν, ὡς ἀνιάτους· τρέπει δὲ τὸν λόγον πρὸς τὸν ὄχλον, ὡς ἀξιολογώτερον.

Ἀκούετε — συνίστε. Ἀκούετε, ὁ ἑρῶ, καὶ γινώτε αὐτό. Λέγει δὲ τοῦτο, τιμῶν αὐτούς, ἵνα εὐπαράδεκτον γένηται τὸ ῥηθησόμενον.

Ὁὐ — ἀνθρώπων. Κοινοὶ, ἀντὶ τοῦ, μιάινει. Λέγει τοῖνον, ὅτι οὐχ ὁ ἀπὸ τῶν ἀνίπτων χειρῶν ῥύπος, μετὰ τῶν βρωμάτων εἰσερχόμενος εἰς τὸ στόμα, μιάινει τὸν ἄνθρωπον· οὐδὲ γὰρ ἄπτεται τῆς ψυχῆς· μόνον γὰρ μιᾶρὸν ἡ ἁμαρτία, βλάπτουσα τὴν ψυχὴν. Ἡ μὲν οὖν πρόχειρος ἐρμηνεία τοῦ ῥητοῦ τοιαύτη.

Φασὶ δὲ καὶ ἄλλην ὑποκεκρῦφθαι βαυυτέραν, ὅτι οὐδὲν, παρὰ Θεοῦ γεγόμενον, φύσει μιᾶρὸν ἐστὶ. Φησὶ γὰρ ὁ Μωϋσῆς· Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ, καλὰ ἴσαν. Καὶ λέγουσι διὰ ταύτης τῆς βαυυτέρας τὴν τῶν βρωμάτων ἐκβάλλεσθαι παρατήρησιν, ἣν Ἰουδαῖοι παρεφυλάττοντο. Τοῦ γὰρ περὶ βρωμάτων νόμου συμβολικὴν θεωρίαν ἔχοντος, οἱ Ἰουδαῖοι μηδὲν ὑψηλὸν ἔνοιεῖν δυνάμενοι, σωματικῶς πάντα καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ἐξελαμβάνοντο.

Ἄλλὰ — ἀνθρώπων. Ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ στόματος πᾶς λόγος· ἀλλὰ περὶ τοῦ πονηροῦ λέγει νῦν, ὅς ἔχει πηγὴν τὴν καρδίαν. Προτῶν δὲ σαφηνίζει τὰ ἄσαφῶς ἐνταῦθα ῥηθέντα.

Τότε — ἐσκανδαλίσθησαν. Ποῖον λόγον Δηλαδὴ τὸν λέγοντα, ὅτι οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοὶ τὸν ἄνθρωπον. Ἀνέτρεπε γὰρ τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων.

Ὁ δὲ — ἐκριζωθήσεται. Φυτεῖαν λέγει νῦν τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων καὶ τὰ ἐντάλματα τῶν ἀνθρώπων.

Ἄγετε — αὐτούς. Ὡς ἀνιάτους. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἐθεράπευσε τὸ σκάνδαλον αὐτῶν, εἰδὼς αὐτούς οὐδὲν ὠφελήθησομένους.

Ὁδηγοὶ τυφλῶν. Τυφλοὺς αὐτοὺς φησιν, ὡς κηρωθέντας τὸν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸν ὅπῃ τοῦ ρεύματος τῶν παθῶν, καὶ ὡς μὴ δυναμένους ἐνατενίζειν τῷ

A transgrediebantur. Prophetam autem in medium adducit, qui jam olim illos accusabat de his, de quibus ipse nunc eos accusat; et se eum esse ostendit, qui etiam illa per prophetam loquebatur

Vers. 7. *Dicens* — V. 9. *hominum*. Postquam dixit: *Appropinquat mihi ore*, interpretatus est hoc, addens: *Et labiis me honorat*, Deum me esse constans et Creatorem ac Dominum universi. Cor autem eorum longe abest a me, non appropinquans meis voluntatibus. Frustra autem colunt me, cum mea non servent præcepta, sed doceant doctrinas quæ sunt præcepta hominum et non Dei. Timeamus ergo et nos qui sumus Christi populus, ne etiam adversum nos hæc dicantur.

Vers. 10. *Et — eis*. Illos tanquam incurabiles reliquit, ubi silentium eis imposuisset, eosque confudisset: convertit autem sermonem ad turbam tanquam digniorem quæ audiat.

Vers. 11. *Audite — intelligite*. Audite quod dico et intelligite illud. Hoc autem ait honorans illos, ut facilius suscipiatur quod dicturus est.

Vers. 14. *Non — hominem*. Hoc est: Non sor-des manuum illotarum quæ una cum escis in os ingrediuntur contaminant aut conspurcant hominem, quia nec tangunt animam: solum namque peccatum sædum est, quod animæ nocet. Talis autem dicti hujus interpretatio in promptu est.

Aiunt autem et alteram profundius esse reclusam, puta quod nihil factum a Deo, natura impurum est. Ait enim Moses: *Et vidit Deus quæcumque fecerat, et ecce bona valde*¹¹. Dicunt ergo hac profundiori interpretatione ciborum rejici observationem, quam Judæi servabant. Nam cum lex, quæ de cibis erat, allegoricum haberet intellectum, Judæi qui nihil excelsum cogitare poterant, corporaliter et prout in conspicuo erant, omnia excipiebant.

Vers. 11. *Sed — hominem*. Egre ditur de ore omnis sermo: sed nunc de malo loquitur, qui cor pro fonte habet. In sequentibus autem manifestiora reddit, quæ hic obscure dicta sunt.

Vers. 12. *Tunc — offensos fuisse*. Quo sermone? Eo videlicet quo dicebat: Non quod intrat in os, impurum reddit hominem; subvertebat enim traditionem seniorum.

Vers. 13. *At ille — eradicabitur*. Plantationem nunc dicit traditionem seniorum et præcepta hominum.

Vers. 14. *Sinise — illos*. Tanquam incurabiles, ideo enim neque ipse curavit illorum offensionem, sciens nihil illis profuturum esse quidquid diceret.

Vers. 14. *Duces — cæcorum*. Cæcos vocat eos tanquam animæ oculo a fluxu affectionum excæcatos, et quasi non potentes oculos intendere et

¹¹ Gen. 1, 31.

lucem veritatis. Nec solum hoc, sed et duces A eorum qui ab ignorantia Scripturarum excaecati sunt. Grande siquidem malum est aliquem esse cæcum : eum vero qui cæcus est, ducatum alteri cæco præstare, duplex certe malum est.

Vers. 14. *Cæcus* — *cadunt*. Hoc manifestum est.

Vers. 15. *Respondens* — *hanc*. Marcus autem dixit : *Et cum ingressus esset domum semotus a turba, interrogaverunt eum discipuli ejus de parabolis* 51. Cum enim Petrus inchoasset, alii quoque pariter interrogaverunt. Parabolam autem vocant Hebræi ænigma et sermonem obscurum. Nam quia superius dixerat Christus, *Quod egreditur de ore hęc impurum reddit hominem* 52, deinde, sicut refert Marcus, subjunxerat, *Si quis habet aures ad audiendum audiat* 53, visus est eis sermo B obscurus, et ideo parabolam illum vocantes de ipso interrogant.

Vers. 16. *Jesus autem* — V. 17. *emittitur* Omnia hæc per interrogationem legenda sunt.

Marcus autem postquam dixit : *Et in recessum egreditur*, addit : *Quod purgat omnes escas* 54, hoc est puras relinquit. Dictæ enim sordes in recessum egressæ, pura relinquant quæ intus remanent alimenta, quæ videlicet natura retinuit.

† *Ἔδρα* quidem inter alia significat etiam corporis partem qua sedetur. Ejus autem compositum ἀφεδρών, ὠνος, fœmus est, vel stercus, quod C secernitur.

Vers. 18. *Quæ* — *hominem*. Dixit enim etiam vicesimo secundo capita, quod ex abundantia cordis os loquitur 55. Primum enim in corde concupiscimus : deinde quod desideratum est, per os educimus, et ita quod foris ingreditur, rursum foras procedit ; quod autem ab interioribus egreditur, adhuc intus manet et contaminat.

Vers. 19. A — *blasphemias*. Marcus vero latus enumerat et alia : *avaritiam, malitiam, dolum, impudicitiam, oculum pravum, superbiam et stultitiam* 56. Ut autem breviter et aperte dicam, cogitationes malæ sunt nocivæ concupiscentiæ : cædes vero, furtum, falsum testimonium, avaritia, D dolus et superbia nota sunt ; adulterium autem est, ad alienam uxorem accedere ; fornicatio vero ad eam quæ virum non habet ; blasphemia

φωλι τῆς ἀληθείας. Καὶ μὴ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁδηγούς ὄντας τῶν πεπηρωμένων ὑπὸ τῆς ἀγνοίας τῶν Γραφῶν. Μίγα μὲν γὰρ κακὸν τὸ τυφλὸν εἶναι τινα · τὸ δὲ καὶ τυφλὸν ὄντα ὁδηγεῖν ἕτερον διπλοῦν ἔρα κακόν.

Τυφλὸς — *ἀμπεσοῦνται*. Τοῦτο σαφές ἐστιν.

Ἀποκριθεὶς — *ταύτην*. Ὁ δὲ Μάρκος εἰρηκεν, ὅτι καὶ ὅτε εἰσῆλθεν εἰς οἶκον ἀπὸ τοῦ δαχλου, ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ τῆς παραβολῆς. Τοῦ Πέτρου γὰρ προκαταρξαμένου, καὶ οἱ ἄλλοι συνεπηρώτησαν. Παραβολὴν δὲ καλοῦσιν Ἑβραῖοι τὸ ἀίνγμα, τὸν σκοτεινὸν λόγον. Καὶ ἐπεὶ εἶπεν ὁ Χριστὸς ἀνωτέρω, ὅτι *τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ στόματος, τοῦτο κοινὸν τὸν ἀνθρώπον* · εἶτα, καθὰ φησι Μάρκος, ἐπήγαγεν, ὅτι *Ὁ ἔχων ὄρα ἀκούειν ἀκουέτω* · καὶ ἔδοξεν αὐτοῖς ἀσαφῆς ὁ λόγος · παραβολὴν τοῦτον ὀνομάσαντες, ἐρωτῶσι περὶ τοῦτου.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — *ἔστε* ; *Ἀκμήν*, ἀντὶ τοῦ ἔτι. Κατ' ἐρώτησιν δὲ καὶ τοῦτο καὶ τὰ (81) ἐξῆς.

Ὁδῶν — *ἐκβάλλεται* ; Ὁ δὲ Μάρκος εἰπὼν, ὅτι *καὶ εἰς τὸν ἀφεδρῶνα ἐκπορεύεται*, προσέθηκεν, *Ὅτι καθαρῖζον (82) πάντα τὰ βρώματα*, τοῦτέστι, καθαρὰ ἀπολιμπάνων (83). Καὶ γὰρ ὁ δηλωθεὶς ῥύπος ; ἐξέρχεται εἰς τὸν ἀφεδρῶνα, καθαρὰ ἀφιεῖς ἔνδον πάντα τὰ βρώματα, ὅσα δηλαδὴ παρακατέσχεν ἡ φύσις.

[*Ἔδρα* (84) μὲν τὸ μέρος τοῦ σώματος, ἀφεδρῶν δὲ ὁ κοπρῶν (85).]

Τὰ — *ἀνθρώπων*. Εἰρηκε γὰρ καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ εἰκοστοῦ δευτέρου κεφαλαίου, ὅτι ἐκ τοῦ περισεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ. Ἐνθυμούμεθα (86) γὰρ πρῶτον ἐν τῇ καρδίᾳ, εἴτω τὸ ἐνθυμηθὲν ἐξάγομεν διὰ τοῦ στόματος. Καὶ τὸ μὲν ἐξωθεν εἰσπορευόμενον, ἐξω πάλιν χωρεῖ · τὸ δὲ ἐσωθεν ἐκπορευόμενον, ἔσω πάλιν μένει, καὶ μαιίνει.

Ἐκ — *βλασφημίας*. Ὁ δὲ Μάρκος πλατύτερον ἀπαριθμεῖται καὶ ἕτερα · *πλεονεξίαν, κορηρίαν, δόλον, ἀσέλγειαν, ὀφθαλμῶν κορηρίαν, ὑπερηφανίαν καὶ ἀπροσῆνην* · συντόμως δὲ καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, διαλογισμοὶ μὲν εἰσι πονηροὶ τὰ βλαβερὰ ἐνθυμήματα · ὁ δὲ φόνος, καὶ ἡ κλοπή, καὶ ἡ ψευδομαρτυρία, καὶ ἡ πλεονεξία καὶ ὁ δόλος, καὶ ἡ ὑπερηφανία, γινώριμα. Μοιχεία δὲ ἐστὶ τὸ εἰς τὴν ὑπανδρὸν (87) ἀπειθεῖν · πορνεία δὲ τὸ εἰς τὴν μὴ

51 Marc. vii, 17. 52 Matth. xii, 34. 53 Marc. vii, 22. 54 ibid. 19. 55 Matth. xiii, 34. 56 Marc. vii, 22.

Variæ lectiones et notæ.

(81) Hentenius omittit ἀκμήν — ἔτι, reliqua autem cum proximo scholio conjungit.

(82) Καθαρίζων, A.

(83) Ἀπολιμπάνων, A.

(84) Inclusa habet in marg. B.

(85) Κοπρῶν non est stercus, ut reddidit Hentenius. Nam id est κόπρος. Sed κοπρῶν est receptaculum stercoris, quo stercus ejicitur.

(86) Ἐνθυμούμενος, A.

(87) Ita uterque codex. Atque ita etiam videtur legisse Hentenius, nisi πρὸς loco εἰς invenerit, quod ipse etiam malim. Sed idem mox reperitur. Forte ἀπειθεῖν corruptum est, quod non memini legere hoc sensu. Deinde εἰς videtur notare non ad seipsum, ut παραινέειν εἰς. Rariora sæpenumero Euthymius adhibet vocabula. Forte scripsit ἀβελε-

ἔχουσαν ἄνδρα · βλασφημία δὲ τὸ ὑβρίζειν τὸν Θεόν, ἢ ἀχαριστεῖν αὐτῷ ἢ μίμψασθαι αὐτῷ · πονηρία δὲ τὸ μαλετῆν (88) κατὰ τινος, ἢ ὑπολαμβάνειν, ἢ μὴ χρῆ περι αὐτοῦ · ἀσέλγεια δὲ ἡ ἀρσενοκοιτία, καὶ εἰ τι τοιοῦτον ἀκόλαστον · ὀφθαλμὸν δὲ πονηρὸν ἐνταῦθα λέγει, τὴν βασκανίαν (89) · ἀφροσύνη δὲ κυρίως τὸ μὴ εἰδέναι τὸν Θεόν. *Εἶπε γὰρ, φησίν, ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ · Οὐκ ἔστι Θεός, εἰσὶ δὲ καὶ ἑτεραι κακίαι μυρίαί. Παρέλιπε δὲ νῦν (90) ταῦτα ὁ Χριστός, διὰ τὸ ἀρκεῖν τὰ ῥηθέντα πρὸς τὴν κάκεινων διάγνωσιν. Ταῦτα δὲ πάντα ἐκ τῆς καρδίας εἶπεν ἐξέρχασθαι, διότι τὰς ἀρχάς· ἐξ αὐτῆς ἔχουσι. Ἄρχαι γὰρ τούτων αἱ ἐνθυμήσεις, ἅς ἡ καρδία πηγάζειν εἰσθαι. Ἐπεὶ δὲ ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται, πάντως καὶ ἐκ τοῦ στόματος, ὅταν ὑπερβλυσάντων (91) ἐν τῇ καρδίᾳ, δίκην πονηροῦ χυμοῦ, τὸ περιττεῦον ἐξεμεσθῆναι βιάσσηται.*

Ταῦτα — ἄνθρωπον. Μαθόντες ἦδη καὶ ἡμεῖς τὰ μαινοντα τὸν ἄνθρωπον, ταύτην ἄρα τὴν ρυπαρίαν ἀποβρίψωμεν, τὴν κηλδοῦσαν τὴν ψυχὴν. Ἐὰν γὰρ ὅλοις ποταμοῖς τὸ σῶμα λούσῃς, οὐδὲν ὕψους, ἀκαθάρτου μενούσης αὐτῆς, ἦτις ὑδαὶ δακρῶν καὶ καθαρσίοις ἀρετῶν ἀπολούσεται.

ΚΕΦ. ΚΘ. Περὶ τῆς Χαναταίας.

Καὶ — Σιδῶνος. Αὗται αἱ πόλεις τῶν Χαναταίων ἦσαν. Πῶς οὖν, τοῖς μαθηταῖς ἐνετείλαμενος, εἰς ὄδον ἰθῶν μὴ ἀπελθεῖν, αὐτοὺς ἀπεισιν; Οὐκ ἀπῆλθε κηρύξων· εἰς τοῦτο γὰρ καὶ τοὺς μαθητάς ἐκώλυσε· ἀλλὰ θείων ἀδειάσαι (92) μικρὸν. Διὸ καὶ μετὰ τὸ ἀπελθεῖν, ὡς ὁ Μάρκος εἶπεν, εἰσέλθων εἰς (93) οἰκίαν, οὐδένα ἤθελε γνῶναι, καὶ οὐκ ἠδυνήθη λαθεῖν.

Καὶ—αὐτῷ. Ὁ δὲ Μάρκος φησίν· Ἦν δὲ ἡ γυνὴ Ἑλληνίς, Σύρα, Φοινίκισσα τῷ γένει, τουτέστιν, Ἑλληνίς μὲν τὴν θρησκείαν, Σύρα δὲ τῇ διαλέκτῳ, Φοινίκισσα δὲ τῷ γένει, εἶπεν τῷ ἔθνει. Φοινίκες γὰρ οἱ Χαναταῖοι ἐλέγοντο, διὰ τὸ μητρόπολιν ἔχειν τὴν Φοινίκην. Ἀκούσασα δὲ πάλαι μὲν τὴν φήμην αὐτοῦ, νῦν δὲ, ὅτι (94) ἐπιδοδήμηκεν, ἀνίχνευσε αὐτόν.

[(95) Συροφοινίκισσά (96) ἐστὶν ἡ ἐκάστου ψυχῆ, ἔχουσα, καθάπερ θυγατέρα, τὴν διάνοιαν κεκρατημένην τῇ φιλίᾳ τῆς ὕλης, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιληπτειομένην καὶ διαβήσσομένην.]

⁸⁸ Psal. xiii, 1. ⁸⁹ Matth. x, 5. ⁹⁰ Marc. vii, 24. ⁹¹ ibid. 26.

Variae lectiones et notæ.

ρεῖν, cujus tamen exempla ignoro, etsi nota sunt ἀδελτερος, ἀδελτηρία. -- Ad vocabula ἀπελθεῖν εἰς ποιο tantum locum fere similem supra p. 25, 25. Ibi est, εἰσῆλθε πρὸς αὐτήν, ὡς εἰς πόρνην. *Ex Addendis.*

(88) Hentenius, mala. Videtur ergo excidisse κακά, ob proximum κατά.

(89) Omittit codex B τὴν βασκανίαν.

(90) Nūn, abest A.

(91) Intell. αὐτῶν.

(92) Ἀδειάσαι, A. Ἀδειάζειν, quod raro occurrit,

A autem esse Deo contumeliosum vel ingratum, aut illum accusare; malitia est cogitare mala adversus aliquem, aut suspicari de illo quæ non oportet; impudicitia est concubitus cum masculino, aut si quæ est hujusmodi lascivia; oculus autem malum vocat invidiam; stultitia vero proprie est non nosse Deum: *Dixit stultus, inquit, in corde suo, Non est Deus* 88. Sunt autem et alia mala innumera quæ nunc prætermisit Christus, eo quod sufficiant ea quæ dicta sunt, ad habendam etiam illorum notitiam. Hæc ergo a corde dixit egredi, quoniam ab illo principium habent. Horum autem principia concupiscentiæ sunt, quæ a corde solent emanare. Quia vero a corde, omnino etiam ab ore egrediuntur: quando in corde ebulliendo in modum mali humoris, quod superfluum est evomi cogitur.

Vers. 20. *Hæc — hominem.* Scientes et ros deinceps quæ sint ea quæ hominem contaminant, hæc sane immunditiam abjiciamus, quæ sordidam reddit animam. Si enim ipsa sit impura, etiamsi totis fluminibus corpus laveris, nihil tibi proderit; illa vero, aqua lacrymarum et purificatione virtutum abluatur.

CAP. XXIX. De Phœnicissa sive Chananæa.

Vers. 21. *Et—Sidonis.* Hæc civitates Chananæorum erant. Quomodo ergo qui discipulis præcepit ne in viam gentium abirent 22, ipse abiret? Non abiret prædicaturus, sed ut paululum requiesceret. Ideo etiam postquam abiisset, ingressus domum, prout Marcus ait 26, neminem scire voluit, nec potuit latere.

Vers. 22. *Et — ad eum.* Marcus ait: *Erat autem mulier Græca, Syra, Phœnicissa*, hoc est Græca quidem religione, Syra vero lingua, Phœnicissa vero genere sive gente. Phœnices enim Chananæi dicebantur, eo quod metropolim Phœnicem haberent. Hæc ergo cum famam quidem ejus jam olim audisset, nunc vero quod eo accessisset, secuta est ejus vestigia.

† Syra Phœnicissa est cujusque anima, mentem quasi illiam habens, quæ materiæ tenetur amore; et ideo comitiali morbo laborat, ac discruciarī dicitur.

est ex ἀδεια, notatque ἀδειαν ἔχειν, ἐν ἀδείᾳ ζῆν. Hoc loco ἀδειαν πραγμάτων, ἀδειαν τοῦ διδάσκειν ἔχειν.

(93) Τὴν, quod vulgares editiones habent, omittit infra in contextu.

(94) Ὅτι habet uterque codex. Ne ergo quis conjiciat ὅτι, ex superioribus repetendum, τὸ ἀκούσασα, ut sit, νῦν δὲ ἀκούσασα, ὅτι.

(95) Quæ inclusimus, ea B habet in margine.

(96) Ita alii legunt.

Vers. 22. *Dicens* : — *torquetur*. Filia quæ a dæmonio torquebatur relicta, eo quod omnino sensu caret, seipsam profert quasi maxime indigeat ut sui misereatur, quia morbum sentiebat, et ideo innumera sustinebat incommoda. Filium autem David eum vocat, quod didicerat e genere David Christum oriundum. Omnibus siquidem nominatissimus erat David. *Mule*. inquit, *a dæmonio torquetur*, hoc est misere.

Vers. 23. *Ipse* — *verbum*. Illa quidem alte vociferatur, dolorem qui latebat in corde significans; ipse vero penitus silet, sustinens donec omnis illius fides, animi modestia ac prudentia manifestaretur; quod vario modo facere solet in multis. Simul etiam ut e diverso Judæis ostenderet, qualem erga illos gereret affectum, cum infirmos eorum semel tantum rogatus, imo nec semel quidem, statim curabat: e gentiliū vero non ita.

Vers. 23. *Et* — *nos*. Quod hic dicitur, *Rogabant*, littera habet ἡρώτων, quod verbum licet ut plurimum interrogare significet, interdum tamen significat deprecari. Nam et hoc loco Marcus eo utitur, cum de muliere loquens ait: Ἠρώτα, hoc est, deprecabatur eum ut dæmonium eieceret a filia sua⁹⁷. Et Lucas decimo quarto capite ἡρωτῶ, hoc est, deprecor te, habe me excusatum⁹⁸. Est et ubi jubere significat, ut cum circa finem decimi capitis apud Lucam dicitur: *Ingressus autem in unam navim quæ erat Simonis ἡρώτησεν*, id est *jussit eum ut a terra abduceret pusillum*⁹⁹. Tanquam præceptor enim jussit. Nam et paulo post quasi auctoritatem habens dixit: *Duc in altum*¹⁰⁰.

Vers. 24. *At ille* — *Israel*. Sufficiebat quidem silentium ut eam in desperationem conjiceret; at reponsio multo etiam amplius desperationem intendit. Respondit enim: *Non sum missus nisi ad Judæos, hos enim appellavit oves perditas domus Israel*. Nam decimo nono quoque capite rursum ita dixit apostolis: *Ite autem potius ad oves perditas domus Israel*¹⁰¹. Quid ergo mulier? Cum sese videret esse despectam, repudiatos etiam illos qui pro ea deprecarentur, non desperavit; nam magnam habebat fidem ac prudentiam; sed impudens est honesta impudentia, et jam relicto clamore qui equius fiebat, propius accessit. Nos autem non ita, sed ubi statim non assequimur, desistimus; D

Vers. 25. *Ille* — *me*. Usque tunc enim neque in illius conspectum ausa fuerat accedere, indignam sese reputans.

Vers. 26. *Ille* — *catellis*. Quantum illa augebat petitionem, tantum ipse repulsionem. Marcus ait

⁹⁷ Marc. vii, 26.

⁹⁸ Luc. xiv, 18.

⁹⁹ Luc. v, 3.

¹⁰⁰ ibid. 4.

¹⁰¹ Matth. x, 6.

Variæ lectiones et notæ.

⁹⁷ Forte Hentenius reperit, τῆ καρδίᾳ. Ferri potest utrumque. Τῆς καρδίᾳς, pendet ex, τὸν πόνον.

⁽⁹⁸⁾ Δέ, abest A.

⁽⁹⁹⁾ Οὕτω, abest A.

A *Λήγουσα* — *δαιμονίζεται*. Τὴν θυγατέρα δαιμονιζομένην ἀπολιπούσα, διὰ τὸ παντελῶς ἀναισθητεῖν, πρόσσειν, ἑαυτὴν ἐλεθῆναι μάλιστα δεομένη, τὴν αἰσθανομένην τῆς νόσου, καὶ διὰ τοῦτο μυρία πάσχουσαν. Υἱὸν δὲ Δαυὶδ αὐτὸν καλεῖ διὰ τὸ μαθεῖν, ὅτι ἐκ Δαυὶδ κατάγει τὸ γένος. Πᾶσι γὰρ ὁ Δαυὶδ ἑνομαστότατο; ἦν. Κακῶς δὲ, φησὶ, *δαιμονίζεται*, ἀντὶ τοῦ, χαλεπῶς.

Ο — *λόγον*. Ἡ μὲν βοᾷ μεγάλα, τὸν ἐνδομυχῶντα τῆς καρδίας (97) πόνον ἐνδεικνυμένη· αὐτὸς δὲ σιγῇ παντελῶς, ἀναμείνων ἄπασαν φανερωθῆναι τὴν πίστιν, καὶ ταπεινωσιν, καὶ σύνεσιν αὐτῆς, διαφορῶς εἰσθε ποιεῖν ἐν πολλοῖς· ἅμα δὲ καὶ ἀντεπιδεικνύμενος Ἰουδαίους, ὅταν περὶ αὐτοὺς ἔχει διάθεσιν, ὅτι τοὺς μὲν ἀρρώστους αὐτῶν ἀπαξ αἰτήθεις, ἢ οὐδ' ἀπαξ, εὐθύς θεραπεύει, τοὺς δὲ τῶν ἐθνῶν οὐχ οὕτως.

Καὶ — *ἡμῶν*. — *Ἠρώτων*, ἀντὶ τοῦ, παρεκάλουν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Μάρκος εἴρηκε περὶ τῆς γυναίκος, ὅτι καὶ ἡρώτα αὐτὸν, ἵνα τὸ δαιμόνιον ἐκβάλῃ ἐκ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς, ἤγγουν, παρεκάλει. Τὸ γὰρ ἡρωτῶ σημαίνει μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ πυνθάνεσθαι· σημαίνει δὲ καὶ τὸ, παρακαλῶ· ὡς τὸ Ἐρωτῶ σε, ἔχε με παρατημένον. Ἔστι δ', ὅτι δηλοῖ καὶ τὸ προστάσσω, ὡς τὸ Ἐμβὰς δὲ (98) εἰς ἐν τῶν πλοίων, ὃ ἦν τοῦ Σίμωνος, ἡρώτησαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπαναγαγεῖν ὄλιγον. Ὡς δὲ δάσκιλος γὰρ προστάξεν, ἔπει καὶ μετὰ μικρὸν ἐξουσιαστικῶς εἶπεν· Ἐκάρηγαγε εἰς τὸ βᾶθος.

Ο — *Ἰσραὴλ*. Ἰκανὴ μὲν καὶ ἡ σιωπὴ εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλειν αὐτὴν· ἢ δ' ἀπόκρισις πολλῶν πλὴον τὴν ἀπορίαν ἐπέτεινεν. Ἀπεκρίθη γὰρ, ὅτι Ὅσα ἀποστάλην εἰς ἄλλους εἰ μὴ εἰς τοὺς Ἰουδαίους· τοὺτους γὰρ ὠνόμασε πρόβατα ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ ἑνεακαιδέκτῳ κεφαλαίῳ τοῖς ἀποστόλοις οὕτω (99) πάλιν εἶπε· Πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. Τί οὖν ἡ γυνή; Θεασαμένη παροφθεῖσαν μὲν ἑαυτὴν, ἀποπειρομένην δὲ καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς παρακαλέσαντας, οὐκ ἀπέγνω· πολλὴν γὰρ εἶχε πίστιν καὶ σύνεσιν· ἀλλὰ ἀναισχυντεῖ καλὴν ἀναισχυντίαν, καὶ ἀφείσα τὸ κράζειν πόρρωθεν, ἐγγύς ἐρχεται. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὅταν μὴ τύχωμεν, ἀφιστάμεθα, δέον ἐγγύτερον προσελθεῖν, καὶ θερμότερον ἐπικαίεσθαι.

Η — *μοι*. Ἄχρι γὰρ τότε οὐδ' εἰς ἕψιν αὐτοῦ τετῶληκεν ἔλθειν, ἀναξίαν ἑαυτὴν χρίνουσα.

Ο — *κνυραίοις*. Ὅσον ἐπέτεινεν ἐκεῖνη τὴν αἴτησιν, τοσοῦτον καὶ αὐτὸς τὴν παραίτησιν. Οὐ δὲ

Μάρκος φησιν, ὅτι εἶπεν αὐτῇ· Ἄφες πρῶτον χορ- A
 εασθῆναι τὰ τέκνα· πανταχόθεν γὰρ ἐδήλου τὴν τῶν
 Ἰουδαίων οἰκειώσιν, καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀγάπην καὶ
 τιμὴν καὶ κηδεμονίαν. Καὶ τέκνα μὲν αὐτοὺς ὠνό-
 μασεν, ὡς γνησίους καὶ ὡς ἡγαπημένους· κυ-
 νάρια δὲ τὰ ἔθνη, ὡς ἀκάθαρτα, καὶ ὡς μιαινά.
 Ἄρτον δὲ λέγει τὴν θεραπείαν, οὐ τὴν σωματικὴν
 μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχικὴν. Καὶ ὅρα σύνεσιν γυ-
 ναικὸς· δραξαμένη γὰρ τῶν τοῦ Χριστοῦ ῥημάτων,
 ἀπ' αὐτῶν πλέκει συνηγορίαν ἑαυτῆς.

Ἡ δὲ — αὐτῶν. Ναὶ Κύριε, φησιν, ἀληθῶς
 εἶπας. Τέκνα μὲν ἐκείνοι, κυνάρια δὲ ἐγώ· καὶ διὰ
 τοῦτο με χρὴ μᾶλλον ἐλεηθῆναι. Καὶ γὰρ τὰ κυνάρια
 ἀπὸ τῶν ψυχίων ἐσθίει τῶν πιπτόντων ἀπὸ
 τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν. Ἐπαι τοίνυν
 κυνάρια εἰμι, οὐκ εἰμι ἄλλοτρία, οὐδὲ κωλύομαι
 τῶν ψυχίων μετασχεῖν, ὥσπερ οὐδὲ τὰ κυνάρια
 ψυχίων νοουμένων. τῶν ἐκ τοῦ παρατυχόντος λά-
 σσεων. Τὴ μὲν οὖν μὴ ἀποστῆναι, τοσοῦτον ἐξουδε-
 κωθεῖσαν, πίστεως ἦν· τὸ δὲ συνομολογῆσαι κυνάρια
 ἑαυτὴν ταπεινώσεως· τὸ δ' ἀπὸ τῶν λόγων τοῦ
 Χριστοῦ κατασκευάσαι συνηγορίαν συνέσεως. Διὰ
 ταῦτα τοίνυν ἀνιβάλετο (1) τὴν ἴσιν ὁ Χριστός, ἵνα
 ταῦτα φανερωθῶσιν, ἵνα δείξῃ τὴν ἐν τούτοις φιλο-
 σοφίαν αὐτῆς, ἵνα καταισχυθῶσιν Ἰουδαῖοι, τοσοῦ-
 τον εἰς πίστιν καὶ ταπεινώσιν καὶ σύνεσιν ἡττώμε-
 νοὶ γυναικὸς ἔθνη, ἵνα, ταῦτα βλέποντες οἱ ἀπο-
 στολοὶ, θαρρόψωσιν ὑστερον, ἀποστελλόμενοι πρὸς
 τὰ ἔθνη. Λοιπὸν οὖν ἀνεκέρυξεν αὐτὴν ὁ Χριστός.

Τότε — ὥρας ἐκείνης. Ὁ δὲ Μάρκος εἰπεῖν τὸν
 Χριστὸν πρὸς αὐτὴν φησιν, ὅτι διὰ τοῦτον τὸν
 λόγον, θραγῆ, ἐξεληλυθε τὸ δαιμόνιον ἐκ τῆς θυ-
 γατρὸς σου, ταῦτάστι, διὰ τὸν λόγον, ᾧ τινι πρὸς
 συνηγορίαν ἐχρήσω συνετῶς ἄγαν. Καὶ γὰρ ὁ Σω-
 τὴρ καὶ τὴν πίστιν αὐτῆς ἐπήνεσε, καὶ τὴν σύνεσιν.
 Καὶ διὰ τοῦτο Ματθαῖος μὲν τὸν ἔπαινον τῆς πί-
 στεως αὐτῆς, ἔγραψε, Μάρκος δὲ τὸν τῆς συνέσεως.

Σὺ δὲ σκόπει, πῶς, τῶν ἀποστόλων δεηθέντων
 ὅπερ αὐτῆς, καὶ μηδὲν ἀνυσάντων, αὐτὴ μᾶλλον
 ἔγνωσε. Διδασκόμεθα γὰρ ἐντεῦθεν, ὅτι ὁ Θεὸς βού-
 λεται μᾶλλον ἡμᾶς αὐτοῦ, ὅπερ ἑαυτῶν ἰκετεύειν.
 Οἱ μὲν γὰρ μαθηταὶ μεῖζονα παρρησίαν εἶχον, ἀλλ'
 ἡ γυνὴ πολλὴν καρτερίαν ἐπεδείξατο. Καὶ ὅντως
 μεγάλα δύναται προσηδρία παρακλήσεως.

Προετύπου δὲ κατὰ ἀλληγορίαν ἡ Χανααναία
 αὕτη γυνὴ τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν, ἣτις ἕως μὲν
 ἔμενον ἐν τοῖς ὅροις τῆς θρησκείας αὐτῆς, εἶχε
 τὴν θυγατέρα δαιμονιοζομένην, ἣ γουον, τὴν πρᾶξιν
 κυριομένην ὑπὸ δαιμόνων· ἐξελευσάσα δὲ τῶν
 ὅρων αὐτῆς· (2) Ἐπιλάθου γὰρ, φησὶ, τοῦ λαοῦ
 σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου· λόγου ἡσι-
 ῶθη παρὰ Χριστοῦ, καὶ ἀπηλλάγη τῆς δυναστείας
 τῶν δαιμόνων.

¹⁷ Marc. vii, 27. ¹⁸ Marc. vii, 29. ¹⁹ Psal. xlii, 11.

Variae lectiones et notæ.

(1) Ἀνιβάλετο, B.

(2) Hæc fortasse contra codicem suum mutavit Hentenius.

(a) De micis — sese obtulit. Micæ autem intelliguntur curationes casu oblatæ.

A quod dixerit ei : Sine primum saturari filios ¹⁷.
 Undique enim ostendebat familiaritatem ac dile-
 ctionem erga Judæos, eorumque procurabat ho-
 norem. Filios quidem eos vocavit tanquam suos ac
 dilectos ; ethnicos vero catellos tanquam impuros
 ac scelestos. Panem autem dicit sanitatem non
 corporum tantum, verum etiam animarum. Et
 vide mulieris prudentiam : Christi enim verbis
 percussa, suum ab illis textit patrociniū.

Vers. 27. At illa — suorum. Certe, Domine, vere
 dixisti : illi quidem sunt filii, ego vero una e
 catellis : ideoque mei potius misereri oportet.
 Nam et catelli edunt de micis quæ cadunt a mensa
 dominorum suorum. Quia ergo catella sum, non
 aliena sum, neque de micis participare prohibeor,
 sicut neque catelli : de micis (x) inquam intelle-
 ctualibus, id est sanitatibus collatis ab eo qui nunc
 casu sese obtulit. Quod ergo adeo repulsa non dis-
 cessit, fidei erat : quod vero se catellam esse confessa,
 humilitatis : quod autem a Christi sermonibus
 patrociniū sibi aptaverit, prudentiæ. Propterea
 enim Christus sanitatem disulit, ut hæc mani-
 festa fierent : atque per illa hujus philosophiam
 demonstraret, utque confunderentur Judæi, adeo
 fide, humilitate ac prudentia a gentili muliere
 superati : præterea ut hæc videntes apostoli, su-
 merent audaciam, cum postmodum ad gentes
 emitterentur. Jam itaque Christus illius fidem pro-
 mulgat.

Vers. 28. Tunc — illa hora. Marcus autem ait
 Christum ad illam dixisse : Propter hunc sermonem,
 abi ¹⁸ ; exiit dæmonium a filia tua, hoc est, propter
 hunc sermonem quo sapienter admodum usa es
 ad patrociniū. Etenim Salvator et fidem ejus lau-
 davit et prudentiam. Et ideo Matthæus quidem
 laudem fidei ejus scripsit : Marcus vero pru-
 dentiam.

Tu autem considera quomodo cum apostoli pro illa
 deprecati fuissent, nihilque effecissent, ipsa potius
 perfecit. Hinc enim docemur quod Deus mavult
 nos pro nobis ipsis obsecrare : discipuli enim majōri
 libertate utebantur, sed mulier magnam demon-
 stravit constantiam ac perseverantiam. Et vere
 magna potest precatōnis assiduitas.

Prefigurabat autem juxta allegoriam Chanaanæ
 hæc mulier Ecclesiam e gentibus congregandam,
 quæ dum in finibus suarum observantiarum per-
 mansit, filiam habebat a dæmonio agitatum, vide-
 licet operationem dæmonibus subjectam. Ubi au-
 tem egressa est a finibus suis, oblita scilicet po-
 puli sui ac domus patris sui ¹⁹, Christi sermone
 digna effecta est, et a dæmonum violentia liberata.

Vers. 29. *Et -- illis.* Interdum quidem ipse circumcivit, sanans eos qui male habent : quandoque autem sedet exspectans eos quibus cura opus est ; illud quidem sua bonitate, hoc vero, ut de inlirmorum fide sumat experimentum. Frequenter autem in montem ascendit, propter suæ altitudinem divinitatis : ac docens a solo elevari eos qui Deo appropinquare cupiunt.

CAP. XXX. *De turbis sanatis.*

Vers. 30. *Et -- multos.* Κυλλοι (pro quo *multos* vertimus) proprie dicuntur, qui manibus carent, sicut tricesimo septimo capite manifestius patebit.

Vers. 30. *Et -- illos.* Vide proficientem illorum fidem. Neque enim amplius tangunt simbriam vestimenti ejus, sed projiciunt se solum ad pedes ejus, et repente curat illos : non quod majoris sint fide quam Chananæa, sed quod Judæi sint, ut ingratorum obturet ora Judæorum, demonstrans illos majori dignos supplicio. Ingratus enim quanto majoribus pluribusque afficitur beneficiis, tanto ad majorem pœnam luendam est obnoxius.

Vers. 31. *Ita ut -- videre.* Mirabantur propter eorum multitudinem qui curabantur, et propter curationis velocitatem.

Vers. 31. *Et -- Israel.* Deum ipsius Israel, hoc est, qui ab Israelitis colebatur.

CAP. XXXI. *De septem panibus.*

Vers. 32. *Jesus autem -- edant.* Dies tres, pro diebus tribus. Admiranda erat tanta turbæ perseverantia. Quare autem tacent discipuli, nec dicunt ut prius, *Dimitte turbas*, idque tribus jam elapsis diebus? Quia videbant illos perseverantes ac gaudentes super sanitatibus inlirmorum, nec famem penitus sentientes.

Fortassis autem et ad tertium usque diem escas detulerant : ideo tunc demum ad miraculum accedit, quando in ciborum indigentia constituti sunt. Quare autem rursum illos in deserto pascit? Utique ne in via deficerent, sicut ipse consequenter dicit, et ut confirmaret signum præcedentium quinque panum ; undique enim divulgatum erat, ut quod publice factum fuerat.

Vers. 32. *Et -- via.* Marcus autem addidit : *Quidam enim eorum e longinquo venerunt.* Vide ergo Domini humanitatem. Nam sciens naturam humanam cibo indigere, providet ei etiam non requisitus, cibumque præbet. Communicat autem discipulis, ut recordati miraculi quinque panum, offerant ei panes quos habent, et dicant : Multi-

⁷⁰ Marc. viii, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(3) Τοῦ addit. A.

(4) Ab ἡμέραι ad τρισὶν omiserat Hentenius.

(5) Hentenius reddidit, ac si repererit, κοινοφανές. Sed retinendum videtur, καινοφανές.

(6) Hic addiderat Hentenius scholium allegoricum

Α *Και -- εκεί.* Ποτὲ μὲν αὐτὸς περιέρχεται θεραπεύων τοὺς κακῶς ἔχοντας, ποτὲ δὲ κάθηται περιμένων τοὺς χρῆζοντας θεραπείας · ἐκεῖνο μὲν δι' οἰκειαν ἀγαθότητα, τοῦτο δὲ δοκιμάζων τὴν πίστιν τῶν καμνόντων. Συνεχῶς δὲ εἰς ὄρος ἀνεῖσι, διὰ τὸ ὕψος τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, καὶ παιδεύων ἐπαίρεσθαι χαμόθεν τοὺς πλησιάζειν τῷ Θεῷ θέλοντας.

ΚΕΦ. Α'. *Περὶ τῶν θεραπευθέντων δαίμων.*

Και -- πολλοὺς. Κυλλοὶ κυρίως οἱ ἄχειρες, ὡς ἐν τῷ λζ' κεφαλαίῳ διαγλωσθῆσται.

Β *Και -- αὐτούς.* Ὅρα προκόπτουσιν τὴν πίστιν αὐτῶν. Οὐκ εἶτι γὰρ ἄκρονται τοῦ χρασπίου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, ἀλλὰ βίπτονται μόνον πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, καὶ παραχρῆμα θεραπεύει αὐτούς. οὐχ ὡς πιστοτέρους τῆς Χαναanaίας, ἀλλ' ὡς Ἰουδαίους, ἐμφράττων τῶν ἀχαρίστων Ἰουδαίων τὰ στόματα, καὶ ἀποφαίνων αὐτούς μείζονος τιμωρίας ἀξίους. Ὁ γὰρ ἀχάριστος, ὅσον εὐεργετῆται μείζον, τοσοῦτον γίνεταί μείζονι κολάσει ὑπεύθυνος.

Ὅστε -- βλέποντας. Ἐθαύμαζον διὰ τε τὸ πλῆθος τῶν θεραπευομένων, καὶ διὰ τὸ τάχος τῆς θεραπείας.

Και -- Ἰσραήλ. Τὸν Θεὸν (3) Ἰσραήλ, τοῦτέστι, τὸν τιμώμενον ὑπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν.

ΚΕΦ. ΑΑ'. *Περὶ τῶν ἐπτά ἄρτων.*

Γ *Ο -- φάγωσιν.* Ἡμέραι (4) τρεῖς, ἀντι τοῦ, ἡμέραις τρεῖς. Θαυμαστὴ δὲ ἡ τοσαύτη τοῦ ἔχλου καρτερία. Διατί δὲ σιγῶσιν οἱ μαθηταί, καὶ οὐχ, ὡς πρότερον, λέγουσιν· Ἀπόδυσσον τὸν ἔχλον, καὶ ταῦτα τριῶν παρελθουσῶν ἡμέρῶν; Διότι ἔδλεπον τοὺς προσκαρτεροῦντας· χαίροντας ἐπὶ ταῖς ἀναβρώσεσι τῶν ἀσθενούντων, καὶ οὐδ' ὄλωσ αἰθανομένου; λιμοῦ.

Ἰσως δὲ καὶ μέχρι τῆς τρίτης ἡμέρας εἶχον ἐφόδια. Διὸ καὶ τότε λοιπὸν ἐπὶ τὸ θαῦμα ἐρχεται, ὅτε κατέστησαν ἐν χρεῖζ τροφῆς. Τίνος δὲ ἐνεκεν πάλιν αὐτοὺς ἐν ἐρήμῳ τρέφει; Πάντως, ἵνα μὴ ἐκλυθῶσιν ἐν τῇ ὁδῷ, καθὼς αὐτὸς εἶπε προῖων, καὶ ἵνα βεβαιώσῃ τὸ σημεῖον τῶν προλαβόντων πέντε ἄρτων· διατεθρόλλητο γὰρ παρὰ πᾶσιν, ὡς (5) καινοφανές. (6)

Και -- ὁδῷ. Ὁ δὲ Μάρκος προσέθηκε· *Τινὲς γὰρ ἐξ (7) αὐτῶν μακρόθεν ἤκουσιν.* Ὅρα δὲ δεσπότη του φιλανθρωπίαν. Εἰδὼς γὰρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν δεομένην τροφῆς, προνοεῖται ταύτης, καὶ μὴ αἰτηθεὶς, παρέχει τροφήν. Κοινολογεῖται δὲ πρὸς τοὺς μαθητάς, ἵνα ἀναμνησθέντες τοῦ θαύματος τῶν πέντε ἄρτων, προσενέγκωσιν αὐτῷ τοὺς ἄρτους.

οὐς ἔχουσι, καὶ ἐκπῶσιν, ὅτι Πλήθυνον καὶ τούτους. A plica etiam hos, sed non intellexerunt illi causam interrogationis; ideo rursus indigentiam objiciunt. διὸ καὶ πάλιν τὰ τῆς ἀπορίας προβάλλονται.

Καὶ — τσοσούτο; ἢ Ἐρημία (8) νοθεύει ἂν ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων, ἢ ὁ κόσμος; οὗτος, ἐν ᾧ προσμένουσι τῷ λόγῳ τῆς ἀρετῆς καὶ γνώσεως οἱ διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν κακοπαθοῦντες. Ἡμέραι δὲ τρεῖς αἱ τῆς ψυχῆς τρεῖς δυνάμεις; καθ' ἃς προσμένουσιν τῷ μὲν λόγῳ, ζητοῦντες, τῇ ἐπιθυμίᾳ δὲ, ποθοῦντες τὸ ζητούμενον, τῷ θυμῷ δὲ, ὑπεραγωνιζόμενοι τοῦ ποθομένου. Ἡ οἱ τρεῖς γενικώτεροι νόμοι, ὁ φυσικὸς, ὁ Μωσαϊκὸς, ὁ εὐαγγελικὸς, φωτίζοντες δίκην ἡμέρας. καὶ πρὸς ἐργασίαν τοῦ συμφέροντος διεγείροντες. Οἱ τοίνυν καὶ κατὰ τούτους τοὺς τρεῖς (9) λόγους τῷ Θεῷ λόγῳ προσμείναντες, καὶ τοὺς ὑπὲρ ἐκάστου πόρους προθύμως ὑπομείναντες; οὐκ ἀπολύονται νήσσεις, ἀλλὰ δέχονται τροφὴν βαψιλῆ καὶ θείαν ὑπὲρ μὲν τοῦ φυσικοῦ (10) νόμου τὴν ἀπαιστον τῶν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν, ὑπὲρ δὲ τοῦ γραπτοῦ τὴν ἀνεργησίαν τῶν παρὰ φύσιν παθῶν, ὑπὲρ δὲ τοῦ εὐαγγελικοῦ τὴν πρὸς αὐτὸν τὸν Θεὸν ἔνωσιν καὶ θέωσιν.]

Καὶ πρότερον, καὶ ὕστερον, ἐν ἐρημίᾳ, πόρρω πόλει καὶ κωμῶν, τὸ θαῦμα τοῦτο ποιεῖ, ἵνα μὴ δόξη τοῖς ὄχλοις ἐκ πλησιαζούσης πόλεως ἢ κώμης τὰ βρώματα μετακομίζειν.

Καὶ — ἰχθύδια. Καὶ ἐπὶ τῶν πάντε ἀρτων τοῦτο ἠρώτησεν, ὡς εἶπεν ὁ Λουκᾶς. (11) Καὶ οὐδ' οὕτω συνῆκαν' οὐ δὲ, εἰ καὶ κακίζεις τὴν τσοσούτην πῶρῳσιν αὐτῶν, ὅτι, νεαροῦ ὄντος ἐτι τοῦ προφθάσαντος θαύματος, οὕτω (12) ταχέως ἐπελάθοντο' ἀλλὰ θαύμασον τὸ φιλάληθες αὐτῶν, πῶς γράφοντες οὐ κρύπτουσι τὸ οἰκεῖον ἔγκλημα. Ἐνόησον δὲ καὶ πῶς ἐκυρίευσεν τῆς γαστρὸς. Ἐν ἐρημίᾳ γὰρ ὄντες, καὶ τρεῖς ἡμέρας διατρίβοντες, ἐπτά μόνους ἀρτους ἐπεφέροντο.

Καὶ — ἐχορτάσθησαν. Ὅμοια τοῖς προτέροις καὶ λέγει καὶ ποιεῖ, ἵνα πανταχόθεν αὐτοὺς ἀναμνήσῃ τοῦ πρότερου θαύματος.

Καὶ — παιδιῶν. Πῶς ἐκεί μὲν δώδεκα κόφινοι ἐπερίσσευσαν, ἐνταῦθα δὲ σπυρίδες ἐπτά δέον ἐνταῦθα μάλιστα πλεον περισεῦσαι, ἐνθα καὶ πλείονες (13) οἱ ἀρτοι καὶ ἐλάττονες οἱ ἐσθιόντες; Φησὶν (14) ὁ Χρυσόστομος, ὅτι αἱ σπυρίδες ἴσως μελίζους τῶν κοφίνων ἦσαν, ἢ καὶ ἐτέρω; ὡμονομήθη τὸ τοιοῦτον, ἵνα

¹¹ Marc. vi, 33.

Variae lectiones et notæ.

- (8) Inclusa in margine habet cod. B.
 (9) Hentenius videtur legisse ἡμέρας. Forte νόμος legendum.
 (10) Hoc confirmat conjecturam modo propositam.
 (11) Apud Luc. ix, 13, nihil tale reperitur. Scri-

- bendum ergo cum Hentenio Μάρκο;
 (12) Οὐπω, male. A.
 (13) Οἱ, abest. B.
 (14) Tom. VII, pag. 539. D.

(9) Irascibilem. Tres animi facultates notat h. l. ἐὶ λογικόν, τὸ ἐπιθυμητικόν, τὸ θυμικόν. Sed τὸ θυμικόν latius patet, quam ut uno vocabulo irasci-

bile reddi possit. Vide scholia ad Synes. t. I, p. 99.

Ita dispositum erat, ut hujusmodi fragmentorum diversitas ac inæqualitas, indelebilem utriusque miraculi memoriam conservaret.

Præterea et aliter. Ibi quidem cophinos æquali numero cum apostolis fecit; hic autem sportas æquali numero cum panibus: utrinque docens facile ei esse quod velit facere.

Jam vero secretius etiam considerare oportet de illis quinque millibus, et de his quatuor millibus. Quinquies mille sunt imperfecti in virtute: quater autem mille sunt perfectiores. Multi siquidem sunt et isti et illi: semper tamen imperfectiores numero vincunt perfectiores. Edunt autem juxta Christum, hoc est spiritualiter intelligunt: imperfectiores quidem pauciora documenta propter imbecillitatem, perfectiores vero plura propter eorum fortitudinem. Supersunt tamen plura ab imperfectioribus, eo quod pauciora edant: a perfectioribus autem pauciora, eo quod pluribus alantur.

Hæc sane diximus nos simplicius ac manifestius; alii vero seipsos in subtiles disputationes demittentes, multam et anxiam contraxerunt de minimis rebus disceptationem ac molestiam, nec id in præsentī tantum loco, verum etiam in aliis multis considerationibus, quas pro molestis habentes prætercurramus.

Vers. 39. *Et — in navim.* Non abiit pedestri itinere, ne sequentes glorificarent eum.

Vers. 39. *Et — Magdala.* Marcus autem dicit quod statim navim ingressus cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha: utrumque enim cognomen regio illa habebat.

CAP. XVI. Vers. 1. *Cumque accessissent — ipsis.* Hic rursus verbum ἐπερωτώ non interrogare, sed deprecari significat, ut prædiximus. Signum autem de cælo videre quærebant, quod prodigiose circa solem fieret, aut circa lunam, aut in stellis. Illos vero tentantes quærebant: neque enim ut crederent, sed ut quasi magum apprehenderent. Et alii quoque tentatores ante hos signum de cælo quæsiverunt ab eo, sicut vicesimo tertio capite prædictum est, et ibi aliam etiam quæras causam.

Vers. 2. *At ille — eis.* Marcus vero dixit quod etiam ingemuit spiritu suo, hoc est, ingemuit a spiritu, ab animo, quod nos possumus dicere ab intimo cordis (x). Nam cum tentantes ipsos cognovisset, ingemuit propter incurabilem illorum malitiam, et dixit eis:

Vers. 2. *Vespere — V. 3. Potestis?* Hypocritas hos nominavit, non solum tanquam alia dicentes,

⁷¹ Marc. viii, 10. ⁷² Ibid. 12.

Variæ lectiones et notæ.

(15) Καί, abest. A.

(x) *Ab intimo cordis.* Videtur ergo alterius ἀπό in suo codice non reperisse.

ἡ τοιαύτη των περισσευμάτων διαφορά καὶ ἀνοκιδότης ἑκατέρου θαύματος μνήμην ἀνεξάλειπτον συντηρήσῃ.

Καὶ τρόπον ἕτερον πάλιν· Ἐκαὶ μὲν τοῦ; κοφίνους ἰσαριθμούς τοῖς ἀποστόλοις ἐποίησεν· ἐνταῦθα δὲ τὰς σπορίδας· ἰσαριθμούς τοῖς ἄρτοις· διδάσκων ἐνταῦθεν, ὅτι ῥῆθον αὐτῶ ποιεῖν, οἷα βούλεται.

Χρῆ δὲ λαίπην καὶ μυστικώτερον ἐπιθεωρῆσα· περὶ τε τῶν πεντακισχιλίων ἐκείνων καὶ περὶ τῶν τετρακισχιλίων τούτων. Πεντακισχιλιοὶ μὲν εἰσιν οἱ ἀτελέστεροι πρὸς ἀρετὴν, τετρακισχιλιοὶ δὲ οἱ τελειότεροι. Πολλοὶ μὲν γὰρ καὶ οὗτοι κάκεινοι· πλείονες δὲ καὶ οἱ ἀτελέστεροι τῶν τελειοτέρων. Ἐσθίουσι δὲ κατὰ Χριστὸν, τουτέστιν, νοοῦσι πνευματικῶς, οἱ μὲν ἀτελέστεροι ἐλάττωνα νοήματα δι' ἐσθένειαν τοῦ νοῦ, οἱ δὲ τελειότεροι πλείονα δι' εὐσθένειαν· περιτεύουσι δὲ ἀπὸ μὲν τῶν ἀτελειοτέρων πλείονα δι' ὀλιγοτροφίαν, ἀπὸ δὲ τῶν τελειοτέρων ἐλάττωνα διὰ πολυτροφίαν.

Ταῦτα μὲν οὖν εἰρήκαμεν ἡμεῖς· ἀπλοῦστερον καὶ συνοπτικώτερον. Ἄλλοι δὲ, καθέντες ἑαυτοῦς εἰς λεπτολογίαν, πολλὴν ἐπεσύραντο σμικρολογίαν καὶ ἀγδίαν, οὐκ ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις θεωρήμασιν, ἅπερ ἔχόντες, ὡς ὀχληρὰ, παρατρέχομεν.

Καὶ — πλοῖον. Οὐκ ἀπῆλθε πεζεύων, ἵνα μὴ ἀκολουθοῦντες δοξάζωσιν αὐτόν.

C Καὶ Μαγδαλά. Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι καὶ (15) εὐθέως ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἦλθεν εἰς τὰ μέρη Δαλμανουθά. Καὶ ἀμφοτέρως γὰρ τὰς ἐπωνυμίας εἶχεν ἡ χώρα ἐκείνη.

Καὶ προσελθόντες — αὐτοῖς. — Ἰσχυρώταται, ἀντὶ τοῦ, Παρεκάλεσαν, ὡς προειρήκαμεν. Σημεῖον δὲ ἐξ οὐρανοῦ ἐζήτησαν ἰδεῖν, τραγουρούμενον ἢ περὶ τὸν ἥλιον, ἢ περὶ τὴν σελήνην, ἢ περὶ τοὺς ἀστέρας. Ἐζήτησαν δὲ τοῦτο περιάζοντες· οὐ γὰρ ἵνα πιστεύσωσιν, ἀλλ' ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ ὡς γόητος. Καὶ ἄλλοι δὲ πρὸ τούτων πειρασταὶ σημεῖον ἐξ οὐρανοῦ ἐζήτησαν ἀπ' αὐτοῦ, ὡς ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ προειρήκαμεν. Καὶ ζήτησαν ἑκαὶ καὶ ἄλλην αἰτίαν.

D Ὁ δὲ — αὐτοῖς. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ ἀναστενάξας τῷ πνεύματι αὐτοῦ, λέγει, τουτέστιν (16) ἀποστενάξας ἀπὸ τοῦ πνεύματος, ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ὃ λέγομεν ἡμεῖς, ἀπὸ βάθους, ἀπὸ καρδίας. Γινὸς γὰρ αὐτοῦς πειράζοντας, ἀνεστενάξεν ἐπὶ τῇ ἀνιάτῳ πονηρίᾳ αὐτῶν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς·

Ὅψιαις — εὐνασθε; Ἰπποκρίτας αὐτοῦ; ὠνόμασεν οὐ μόνον ὡς ἄλλα μὲν λέγοντας, ἀλλὰ δὲ φρονούν-

τας, ἀλλὰ καὶ ὡς δοκοῦντας μὲν σοφοὺς, ὄντας δὲ ἄσοφοι. Λέγει τοίνυν, ὅτι τὴν μὲν ἐπιφάνειαν τοῦ οὐρανοῦ γινώσκете διακρίνειν, πότε μὲν εὐδίαν δηλοῖ, πότε δὲ χειμῶνα· τὰ δὲ σημεῖα τῶν καιρῶν οὐ δύνασθε διακρίνειν. Εἰ γὰρ ἦτε σοφοί, ἐγινώσκете ἅν, ὅτι ταυτὶ μὲν τὰ ἐν τῇ γῆ σημεῖα τοῦ παρόντος εἰσὶ καιροῦ, τὰ δὲ ἐξ οὐρανοῦ σημεῖα τοῦ καιροῦ τῆς συντελείας εἰσὶ. Τότε γὰρ ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέραι πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ.

Καὶ — *προφούτου*. Ταῦτα εἶπεν ἀπαρλλάτως καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἡρμηγεύθησαν ἐν ἐκείνῳ. Σὺ δὲ αὐτῶν ὄρα τὴν πύρωσιν, ὅτι καὶ τὸν Ἰωάνν εἰδότες, καὶ τὰ παρόντα ῥητὰ καὶ πρότερον καὶ νῦν ἀκούσαντες, οὐκ ἠθέλησαν ἐρωτῆσαι, καὶ μαθεῖν, τί ἐστι τοῦτο τὸ σημεῖον ὃ λέγει. Πειρασταὶ γὰρ ἦσαν, ὡς εἴρηται. Διὸ καὶ αὐτοὺς, ἀφελὲς αὐτοῦς, ἀνεχώρησε.

Καὶ (17) — *ἀπῆλθεν*. Ὁ δὲ Μάρκος φησὶν, ὅτι, ἐμβὰς πάλιν εἰς πλοῖον, ἀπῆλθεν εἰς τὸ πέραν.

ΚΕΦ. ΔΒ'. *Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων.*

Καὶ — *λαβεῖν*. [Ἄρκοῦντας (18) αὐτοῖς; δηλονότι.]

Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ εἰ μὴ ἕνα ἄρτον οὐκ εἶχον μεθ' ἐαυτῶν ἐν τῷ πλοίῳ.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — *Σαδδουκαίων*. Ὁ δὲ Μάρκος εἶρηκεν, ὅτι καὶ διαστέλλετο αὐτοῖς, λέγων· Ὁρᾶτε, βλέπετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων, καὶ τῆς ζύμης Ἡρώδου. Διαστέλλετο μὲν οὖν, ἀντι τοῦ, Παρήγγειλε τὸ δὲ, Ὁρᾶτε, βλέπετε, ἀναδιπλασιάζει, ἐμφαίνουσα ἐπίτασιν τῆς παρηγγελίας· ζύμην δὲ λέγει Φαρισαίων, καὶ Σαδδουκαίων, καὶ Ἡρώδου, τὴν διδαχὴν τῶν Φαρισαίων, καὶ Σαδδουκαίων, καὶ Ἡρωδιανῶν. Προσιρτήκαμεν δὲ περὶ μὲν τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, περὶ δὲ τῶν Ἡρωδιανῶν ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ. Ζύμην δὲ τὴν διδαχὴν αὐτῆν ἐκάλεσαν, ὡς ὀξὺδι καὶ σαπράν.

Οἱ δὲ — *ἐλάβομεν*. Ὁ μὲν Χριστὸς ζύμην τὴν διδαχὴν τῶν εἰρημίνων ὠνόμασε, καὶ ταύτης ἀπέχεσθαι παρήγγειλεν· οἱ μαθηταὶ δὲ ζύμην τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἄρτου νοήσαντες, καὶ περὶ τῆς ἀποχῆς τούτων παραγγελοῦναι νομίσαντες, διελογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς. τοῦτοσιν, ἐθροβουόντο, κωλυθέντες μὲν ἀπὸ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἄρτων, ὡς προσεδόκησαν ἐτέρους δὲ μὴ ἐπιφερόμενοι. λέγοντες ἐν μεταμελείᾳ,

⁷⁹ Matth. xxiv, 29. ⁸⁰ Marc. vii, 12. ⁸¹ Ibid. 14. ⁸² Ibid. 15.

Variae lectiones et notæ.

(17) Uterque meus cum Hentenii addit in principio versus : Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς.

(y) *Apparentiam a cælo*. Superficiem cæli.

et alia sentientes, verum etiam tanquam habentes se pro sapientibus, cum essent insipientes. Dicit ergo : Apparentiam a cælo (y) nostis dijudicare, quando serenitatem indicat, et quando tempestatem : signa vero temporum non potestis dijudicare ? Quod si sapientes essetis, cognosceretis utique quod hæc signa quæ in terra sunt, præsentis sunt temporis ; signa vero quæ de cælo sunt, temporis sunt consummationis sæculi. Tunc enim sol obscurabitur, et luna non dabit splendorem suum, stellæque cadent de cælo ⁷⁹.

Vers. 4. *Et — prophetae*. Hæc eodem modo dixit vicesimo tertio capite, et in eo declarata sunt. Tu vero eorum excæcationem considera. Quod cum Joram nosset, ac præsentia verba et prius et nunc quoque audissent, noluerunt interrogare, ac discere quod esset hoc signum quod diceret ; tentatores enim erant, sicut dictum est. Ideo etiam relictis illis abscessit.

Vers. 4. *Et — abiit*. Marcus autem ait ⁸⁰, quod conscensa navi rursus abiit in ulteriorem ripam.

CAP. XXXII. *De fermento Pharisæorum et Sadducæorum.*

Vers. 5. *Et — sumere*. † Qui videlicet eis sufficerent

Marcus autem dicit ⁸¹, quod unum tantum panem habebant secum in navi.

Vers. 6. *Jesus — Sadducæorum*. Marcus vero dixit ⁸², quod etiam præcepit eis dicens : *Videte et cavete a fermento Pharisæorum, et fermento Herodis*. Verbum autem Marci διαστέλλετο (pro quo vertimus, *præcepit*) improprie capitur, sicut alia plurima apud Marcum. Significat enim ut plurimum distinguere, disputare vel explicare. Illa autem reduplicatio : *Videte, Cavete*, præcepti sive admonitionis exaggerationem demonstrat. Fermentum vero Pharisæorum, Sadducæorum ac Herodianorum, vocat doctrinam Pharisæorum, Sadducæorum ac Herodianorum. De Pharisæis quidem et Sadducæis tertio capite prædiximus ; de Herodianis autem vicesimo primo capite. Hanc vero doctrinam vocavit *fermentum*, utpote acetosam ac narcidam.

Vers. 7. *At illi — sumpsimus*. Christus quidem fermentum appellabat prædictorum doctrinam, et ab hac abstinere præcipiebat : discipuli vero, fermentum Judaicos panes intelligentes, et de illorum abstinentia præcepisse putantes, cogitabant apud sese, hoc est, turbabantur, prohibiti quidem Judaicos edere panes, ut opinabantur, cum tamen alios non afferrent, dicentes tanquam pœnitentia

(18) Inclusæ omittit. A. Hentenius in fine scholiæ habebat.

ducti : Panes non sumpsimus a fidelibus qui nos excipiunt hospitio, ut eis pascamur si moram facere contingat.

Quid ergo Christus, qui cogitationes illorum noverat? Merito propter utrumque reprehendit illos, et quia existimabant eum præcepisse de ciborum observatione, quam utpote Judaicam ipse antea rejecerat, quando docuit ⁷⁸, quod non id, quod in os ingreditur, impurum reldit hominem : et quia de cibo solliciti erant, cum secum haberent eum qui cibum omnem sumpministraret.

Vers. 8. *Quo cognito — sumpsistis?* Primum cibi sollicitudinem illis impropert dicens : Quid turbamini quod paues alicunde non sumpsistis? Rursus autem vocat eos exigua fidei homines, quia non credebant quod ab ipso possent ali, sed ipsi sui curam habebant.

Vers. 9. *Nondum — V. 10. Sumpseritis?* Marcus vero gravius eos increpasse ait, adiens : *Adhuc exæcatum habetis cor vestrum? oculos habentes non videtis, et aures habentes non auditis* ⁷⁹? Et quare non tunc impropertavit potius eis quando dixerunt : *Unde nobis in deserto panes tam multi* ⁸⁰? Quia non erat æquum ut hos coram multis confunderet; simul etiam expectans donec edito duplici miraculo, gravior ac efficacior redderetur accusatio.

Vers. 11. *Quomodo — Sadducæorum?* Ecce jam observationem quoque ciborum illis impropert.

Vers. 12. *Tunc — Sadducæorum.* Vidisti præmissam increpationem; vide etiam fructum ejus : excitavit enim mentem illorum quæ dormiebat, et intellexerunt. Siquidem oportet non ubique mitem esse præceptorem, sed quandoque asperum fieri, et interdum quidem libere se tradere discipulis ad refocillationem, interdum vero increpare ad correptionem, et hæc varietate illorum procurare salutem.

Cap. XXXIII. *De interrogatione apud Cæsaream.*

Vers. 13. *Cum autem venisset — hominis?*

Cæsaream hanc Philippus in honorem Cæsaris construxit. Erat autem et alia Cæsarea Stratonis. Et procul a Judæis abductos discipulos interrogavit, ut sine timore libere responderent ad id quod interrogabantur. Nec de Scribis et Phariseis rogabat, illi enim ipsum manifeste contumelia afficiebant; sed de populari turba, quæ ab invidia et malitia libera erat. Nam et Lucas dicit : *Et factum est cum esset ipse solus orans, erant cum eo et discipuli : et interrogavit illos dicens : Quem me dicunt esse turbæ* ⁸¹? Marcus vero ⁸², quod in via interro-

A δτι Ἄρτους οὐκ ἐλάβομεν ἐκ τῶν ξενοδοχούντων ἡμῶς πιστῶν, ἵνα τοῦτοις τραφῶμεν, εἰ συμβῆ χρῆνισαι.

Τί οὖν ὁ Χριστός, ὁ τὰς διανοίας αὐτῶν εἰδώς; Μίμψεται αὐτοῖς εἰκότως δι' ἀμφοτέρα, διότι τε προσεδόκησαν παραγγεῖσθαι περὶ τῆς τῶν βρωμάτων παρατηρήσεως, ἣν, Ἰουδαϊκὴν οὖσαν, αὐτίς ἐξέβαλεν ἀνωτέρω, ὅτι ἐδίδαξεν, ὅτι οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοὶ τὸν ἀνθρώπον· καὶ διότι περὶ τροφῆς ἐμερίμνησαν, ἔχοντες· μεθ' αὐτῶν τὸν χορηγὸν ἀπάσης τροφῆς.

Γινούσ· — ἐλάθετε; Πρώτον τὴν μερίμνην τῆς τροφῆς αὐτοῖς ὀνειδίζει, λέγων· Τί θορυβεῖσθε, διότι ἄρτους ἐτέρωθεν οὐκ ἐλάθετε; Ὀλιγοπίστους δὲ πάλιν αὐτοῖς ὀνομάζει, διότι οὐκ ἐπίστευσαν, ὅτι παρ' αὐτοῦ τραφήσονται πάντως, ἀλλ' αὐτοὶ περὶ αὐτῶν ἐφρόντιζον.

Ὁδῶ — ἐλάθετε; Μάρκος δὲ βαρύτερον ἐπιτιμῆσαι αὐτοῖς λέγει. προσθεῖς· Ἐτι πεπωρωμένην ἔχετε τὴν καρδίαν ὑμῶν; ὀφθαλμοῦ, ἔχοντες οὐ βλέπετε, καὶ ὤτα ἔχοντες οὐκ ἀκούετε; Οὐ βλέπετε, φησὶ, πῶς καὶ πόσους ἐν ἔρημῳ τρέφω; καὶ οὐκ ἀκούετε, περὶ ὧν διδάσκω; Καὶ διατί μὴ τότε μᾶλλον ὀνειδίσαι αὐτοῖς, ὅτι εἶπον· Πόθεν ἡμῖν ἐν ἔρημῳ ἄρτοι τοσούτοι; Διότι οὐκ ἦν εἰς καταίχθυναί τοῦτους ἐνώπιον πολλῶν ἄμα δὲ καὶ ἀνέμενον, ἵνα, διπλοῦ τοῦ θαύματος, γενομένου, βαρύτερα καὶ δραστικώτερα ἡ κατηγορία γίνηται.

Ὡς — Σαδδουκαίων; Ἰδοὺ λοιπὸν καὶ τὴν παρατήρησιν τῶν βρωμάτων αὐτοῖς ὀνειδίζει.

Τότε — Σαδδουκαίων; Εἶδες ἀγανάκτησιν ἐπιτεταμένην, (19) ὅρα καὶ τὸν καρπὸν αὐτῆς. Διηγείμει γὰρ αὐτίκα τὴν διάνοιαν αὐτῶν καθειύουσαν, καὶ συνήξαν. Χρὴ γὰρ μὴ πανταχοῦ πρῶον εἶναι τὸν διδάτκαλον, ἀλλ' ἔστιν ὅτι καὶ τραχύνεσθαι, καὶ πο.ε μὲν μεταδιδόναι παρρησίας τοῖς μαθηταῖς πρὸς ἀνάκτησιν, ποτὲ δὲ ἐπιτιμᾶν πρὸς συστολήν, καὶ τῇ τοιαύτῃ ποικιλίᾳ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν οἰκονομεῖν.

ΚΕΦ. ΛΓ'. *Περὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐπερωτησεως.*

Ἐλθῶν — ἀνθρώπων; Τὴν Καισάρειαν ταύτην ὁ Φίλιππος ἐπὶ τιμῇ τοῦ Καίσαρος ἔκτισεν. Ἦν δὲ καὶ ἄλλη Καισάρεια, ἡ τοῦ Στρατῶνος. Πόρρω δὲ τῶν Ἰουδαίων ἀπαγαγὼν τοὺς μαθητὰς, ἠρώτησεν, D ἵνα χωρὶς φόβου μετὰ παρρησίας εἰπωσιν, ὃ ἠρώτηθησαν. Οὐκ ἐρωτᾷ δὲ περὶ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων· προδῆλω; γὰρ ἐκείνοι τοῦτον ὑβρίζον· ἀλλὰ περὶ τοῦ δημῶδους δχλου, τοῦ χωρὶς φόβου καὶ πονηρίας. (20) Λέγει γὰρ ὁ (21) Ἰωάννης, ὅτι Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν προσευχόμενον κατὰ μόνας, συνῆσαν αὐτῷ οἱ μαθηταί, καὶ ἐπηρώτησαν αὐτοὺς λέγων· Τίτα με λέγουσιν οἱ δχλοι

⁷⁸ Matth. xv, 11. ⁷⁹ Marc. viii, 17, 18. ⁸⁰ Matth. xv, 33. ⁸¹ Luc. ix, 18. ⁸² Marc. viii, 27.

Variae lectiones et notæ.

(19) Ἐπιτεταμένην. A. male. Hentenii etiam interpretatio displicet.

(20) Desidero hoc loco verbum, veluti χρῆνον.

τοῖς. Hentenii versio nihil adjuvat.

(21) Λουκάς corrigendum, ut habet H.ntenius.

εἶναι ; Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι ἐν τῇ ὁδῷ ἐπηρώ- A
τησεν αὐτούς. Εἰκὸς γάρ, ἐλθόντα εἰς τὰ μέρη Και-
σαρείας, εὐχεσθαι θεῶν καὶ ὀδεύειν.

Τὸν Υἱὸν δὲ τοῦ ἀνθρώπου φησὶ, τούτεστι, τὸν
φαινόμενον αὐτοῖς ἀνθρώπων. Ἠρώτησε δὲ, οὐχ ὡς
ἀγνοῶν, ἀλλ' οἰκονομικῶς, ἵνα ὁ Πέτρος εἴπῃ τὸ
ἀποκαλυφθὲν αὐτῷ, καὶ ἀποδοκιμασθῶσιν αἱ περὶ
αὐτοῦ τῶν ἄλλων πάντων ὑπολήψεις, ὡς πεπλανη-
μένοι. Καὶ γὰρ ἐγίνωσκεν, ὅτι ἀπεκάλυφεν ὁ Θεὸς
καὶ Πατὴρ τῷ Πέτρῳ περὶ αὐτοῦ, διανοίξας τὸν
νοῦν αὐτοῦ.

Σκέπει δὲ, πῶς οὐκ ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος
ἠρώτησεν, ἀλλὰ μετὰ τὸ ποιῆσαι πολλὰ καὶ μεγάλα
σημεῖα, μετὰ τὸ διδάξαι περὶ πολλῶν καὶ μεγάλων,
μετὰ τὸ παρασχεῖν ἱκανὰς ἀποδείξεις τῆς αὐτοῦ
θεότητος, καὶ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητος. B

Οἱ δὲ — λέγετε εἶναι ; Ὑμεῖς. φησὶν, οἱ συνόν-
τες μοι διαπαντός, καὶ πολλὴν πείραν ἔχοντες τῆς
ἐμῆς δυνάμεως ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ. Εἰπὼν οὖν αὐ-
τοῖς Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι ; δεδήλωκεν,
ὅτι κακῶς οἱ ὄχλοι λέγουσιν.

Ἀποκριθεὶς — ζῶντος. Πάλιν ὁ Πέτρος, ὁ
πανταχοῦ θερμὸς, προφητῶς, καὶ προλαμβά-
νει. Τοῦ ζῶντος δὲ εἶπε, διότι γέγραπται περὶ
αὐτοῦ, Θεὸς ζῶν ἐγὼ εἰμι, καὶ, Ζῶ ἐγὼ, λέγει
Κύριος, καὶ πολλὰ τοιαῦτα, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν
νεκρῶν εἰδώλων.

Καὶ — οὐρανοῖς. Καὶ μὴν καὶ πρότερον, μετὰ
τὴν ζάλην, οἱ μαθηταὶ Υἱὸν Θεοῦ εἶναι αὐτὸν ὡμο- C
λόγησαν, εἰπόντες Ἄληθῶς Θεοῦ Υἱὸς εἶ, καὶ
οὐκ ἔμακαρίστησαν. Καὶ ἄλλοι δὲ τινες Θεὸν αὐ-
τὸν ὑπάρχειν ἐπίστευσαν, ὡς προειρήκαμεν ἄλλ'
οὐδένα τούτων ἔμακάρισε. Τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν ;
Ὅτι πάντες, ὅσοι Υἱὸν Θεοῦ εἶναι αὐτὸν ὡμολόγησαν,
ἢ Θεὸν ὑπάρχειν ἐπίστευσαν, οὐ φύσει καὶ κυρίως
ταῦτα εἶναι αὐτὸν ὑπέλαβον, ἀλλὰ θέσει, καὶ κατὰ
προκοπὴν ἀρετῆς, ὡς καὶ πάντας τοὺς ἁγίους ἰσχυροῦς
δὲ ὁ Πέτρος ἀληθῶς Χριστὸν, καὶ φύσει καὶ κυρίως
Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦτον ἐνόησε. Δὲ καὶ θέλων ὁ Χρι-
στὸς δεῖξαι τοῖς μαθηταῖς, ὅτι μόνος οὗτος ὀρθῶς
ἔγνω, καὶ ἀπλανῶς ὡμολόγησε, μακαρίζει τοῦτον,
ὡς τετυχηκότα περὶ τούτου θείας ἀποκαλύψεως.
Σάρξ γάρ, φησὶ, καὶ αἷμα, τούτεστιν, ἀνθρώπος,
οὐκ ἐμυσταγωγῆσέ σε τὴν περὶ ἐμοῦ ταύτην ὁμολο- D
γίαν, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου, ὡς ἄξιον τοιαύτης ἀποκα-
λύψεως. Τὸ δὲ Βάρ ἑβραϊκὸν μὲν ἐστὶ, σημαίνει
δὲ τὸν υἱόν. Υἱὸς γάρ ἦν ὁ Πέτρος Ἰωνᾶ τινος.
Οὕτω γοῦν βεβαιώσα; τὸ δόγμα τοῦ Πέτρου, καὶ
θεοδίδακτον ἀποφήνας αὐτὸ, βλέπε, τίνων αὐτὸν
ἄξιον.

Καὶ γὰρ — μου τὴν Ἐκκλησίαν. Σὺ εἶ Πέτρος,
ὡς μέλλων γενέσθαι πέτρα πίστεως μετὰ τὴν
ἀρρησιν, ἢ ὡς ἡδη στεβέρδης ὢν τῷ φρονήματι.

⁸² Josue iii, 10. ⁸³ Ezech. xviii, 3. ⁸⁴ Ma th, xiv, 33.

Variae lectiones et notæ.

(z) Φρόνημα hic et infra reddidit prudentiam. Malim mentem reddere.

A zaverit eos. Est enim verisimile quod cum venis-
set in partes Cæsareæ simul orabat et ambula-
bat.

Filium vero hominis ait, hoc est, eum, qui ho-
minibus apparet nudus homo. Interrogavit au-
tem non quasi ignorans, sed dispensatorio modo,
ut Petrus diceret quod sibi revelatum erat, et cætero-
rum opiniones quæ de ipso erant, reprobarentur tan-
quam erroneæ. Sciebat namque quod Deus ac Pater
revelaverat Petro de se, aperiens mentem ejus.

Vide autem quod circa prædicationis initia inter-
rogaverit, sed postquam multa magnaque signa
ediderat, postquam multa magnaque docuerat :
postquam sufficientes de sua divinitate ac æqualitate
ad Patrem, probationes evidentes tradiderat.

Vers. 14. At illi. — V. 15. Esse dicitis ? Vos, in-
quit, qui mecum semper conversamini, et multam
habetis experientiam meæ potentia, quæ et opere
et sermone elucescit. Cum ergo diceret illis : Vos
autem quem me esse dicitis ? significavit turbas non
recte dicere.

Vers. 16. Respondens — viventis. Rursus Petrus
ubique fervens prosilit et præcedit. Viventis autem
dixit, quia scriptum est : Deus vivens ego sum ⁸².
Et : Vivo ego, dicit Dominus ⁸³; multaque similia,
ad oppositam distinctionem mortuorum idolo-
rum.

Vers. 17. Et — cælis. Atqui prius etiam discipuli
sedata tempestate Filium Dei esse confessi sunt
dicentes : Vere Dei Filius es ⁸⁴, nec tamen beati
prædicati sunt. Et alii quidam Deum esse credido-
runt, ut prædiximus, sed nullum illorum beatifica-
vit. Quid ergo dicendum est ? Quod omnes qui ip-
sum esse Dei Filium confessi sunt, aut Deum esse
crediderunt, non natura et proprie hæc illum esse
opinabantur, sed adobitione, et secundum excellen-
tiam virtutis, veluti etiam omnes sanctos, Dei
filios esse dicunt. Scimus autem Petrus vere Chri-
stum, et natura et proprie Filium Dei hunc esse
intellexit. Ideo quoque volens Christus discipulis
demonstrare, quod solus hic recte cognoverit, et
sine errore confessus sit, ipsum beatificat, tanquam
assecutum divinam de se revelationem : Caro enim,
inquit, et sanguis, hoc est homo, non initiavit te
ad sacram hanc de me confessionem, sed Pater
meus, tanquam hujusmodi confessione dignum.
Quod autem dicitur Bar, Hebraica dictio est, signi-
ficans filium : erat siquidem filius cujusdam Jona.
Postquam ergo Patri opinionem confirmavit, et
hunc a Deo edoctum esse demonstravit, vide quibus
eum dignetur bonis.

Vers. 18. Et ego — Ecclesiam meam. Tu es
Petrus, ut qui post abnegationem, fidei petra futu-
rus es : vel tanquam jam prudentia (z) firmus. Ita-

que super hanc firmitatem ædificabo Ecclesiam meam, sive te ponam fundamentum credentium; Ecclesia enim fideles sunt. Hoc autem dixit, excitans ejus prudentiam ad artem pascendarum ovium.

Vers. 18. *Et — adversus eam.* Non dominabuntur Ecclesie. Portas autem inferorum dicit blasphemias, quæ a gentibus ac hæreticis proferuntur, utpote ad æternum introducentes cruciatum; vel supplicia ab illis inflicta, quasi ad mortem carnis indentia. Deinde alium quoque ponit honorem.

Vers. 19. *Et — cælorum.* Cum confessus esset ipsum Dei Filium esse legitimum, jam ei demonstratæ divinitatis dignitatem, dicens: *Ædificabo super te Ecclesiam meam; et dabo tibi claves regni cælorum*, videlicet ut ad illud introducas; siquidem B clavigeri est introducere.

Atqui donum hoc, cæterorum etiam fuit apostolorum; sed primum huic datum est, quia primus hic Filium Dei legitimum esse Christum fassus est. Ideo quoque post Salvatoris in cælum assumptionem, præ omnibus longo docuit tempore, multoque introduxit ad fidem.

Vers. 19. *Et — cælis.* Etiam et hoc clavigeri proprium est. Ligare autem, dicit non ignoscere. Solvere vero, ignoscere. Promittit ergo: Quodcumque peccatum non condonaveris super terram, neque in cælo condonabitur a Deo: et quodcumque condonaveris hic, erit et ibi condonatum.

Sed Marcus et Lucas brevitate causa Petri responsum per compendium dixerunt⁴⁶; ideo et beatitudinem ejus et alium honorem tacuerunt: simul etiam scientes eum abunde honoratum (aa). Matthæus vero diligentiam gratia hæc omnia conscripsit, pariter etiam apostolorum principem honorans.

Vers. 20. *Tunc — Christus.* Marcus autem dixit: *Et interminatus est illis ne cui de se dicerent*⁴⁷; Lucas vero: *Interminatus præcepit eis ne cui hoc dicerent*⁴⁸. Unde liquet quod hic in Matthæo sumitur verbum *δισταλατο* pro *πρόσπεπ*, et apud Marcum *ἐπιτίμησε*, hoc est *interminatus est*, pro, Confirmando præcepit; et similiter ejus participium *ἐπιτίμησας* apud Lucam. Ut nemini dicerent quod ipse esset Christus, naturalis videlicet Dei Filius, sicut Petrus confessus est.

Necessarium siquidem erat, ut hoc ab ipso Patre revelaretur, ab ipso autem Filio ante mortem suam confirmaretur, et a solis discipulis cognosce-

⁴⁶ Marc. viii, 29; Luc. ix, 20. ⁴⁷ Marc. viii, 30. ⁴⁸ Luc. ix, 21.

Variæ lectiones et notæ.

(22) Ὅτι δ. A.

(25) Αὐτό, pro τοῦτο. A.

(aa) Abundè honoratum. A gloriæ studio alienum.

καὶ λοιπὸν ἐπὶ ταύτῃ τῇ στερέβῃ τῃ οἰκοδομήσῃ μου τὴν Ἐκκλησίαν, ἤγουν, ἐπὶ θῆσῃ θεμελίῳ τῶν πιστευόντων. Ἐκκλησία γὰρ οἱ πιστοί. Εἶπε δὲ τοῦτο διανιστῶν αὐτοῦ τὸ φρόνημα πρὸς ποιμαντικὴν.

Καὶ — αὐτῆς. Οὐ κατακυριεύσουσι τῆς Ἐκκλησίας. Πύλας δὲ ἔβου λέγει τὰς παρὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν αἰρετικῶν βλασφημίας, ὡς εἰσαγούσας εἰς κλίσασιν αἰώνιον, ἢ τὰς παρ' αὐτῶν τιμωρίας, ὡς εἰσαγούσας εἰς θάνατον τῆς σαρκός. Εἶτα καὶ ἐτέραν λέγει τιμὴν.

Καὶ — οὐρανῶν. Ὁμοιογήσαντος τοῦ Πέτρου Ἰῶν τοῦ Θεοῦ γνήσιον εἶναι αὐτὸν, δείκνυσιν αὐτῷ λοιπὸν τῆς ἑαυτοῦ θεότητος τὸ ἄξιωμα, λέγων· *Οἰκοδομήσω ἐπὶ σοὶ τὴν Ἐκκλησίαν μου, καὶ δώσω σοὶ τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν*, ἤγουν, τὸ εἰσάγειν εἰς αὐτὴν· κλειδοῦχου γὰρ ἔργον τὸ εἰσάγειν.

Καὶ μὴ τὸ δῶρον τοῦτο καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων γέγονεν· ἀλλὰ πρῶτον τοῦτῃ δέδοται, διότι πρῶτος οὗτος Ἰῶν τοῦ Θεοῦ γνήσιον τὸν Χριστὸν εἶναι ἀνωμολόγησε. Διὸ καὶ, μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος, οὗτος ἐδίδαξε πρὸ πάντων μέχρι πολλοῦ, καὶ πολλοὺς εἰσήγαγε.

Καὶ — οὐρανοῖς. Καὶ τοῦτο τῆς κλειδοῦχίας ταύτης ἴδιον. Καὶ δέσιν μὲν λέγει τὴν ἀσυγχωρησίαν λύσειν δὲ τὴν συγχώρησιν. Ὑπισχεῖται δὲ, Ὅ (22) ἂν ἀμάρτημα οὐ συγχωρήσῃς ἐπὶ γῆς, ἔσται ἀσυγχώρητον καὶ ἐν οὐρανῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ· καὶ ὃ ἂν συγχωρήσῃς ἐνταῦθα, ἔσται κάκει συγχωρημένον.

Ἀλλὰ Μάρκος μὲν καὶ Λουκᾶς συντομίας ἔνεκεν τὴν ἀπίχρισιν τοῦ Πέτρου κατ' ἐπιτομὴν εἰρηκασί· δὶδ καὶ τὸν μακκαρισμὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἄλλην τιμὴν ἀπεισιώπησαν, ἕμα καὶ ἀφιλότιμον εἰδότες αὐτόν· ὃ δὲ Ματθαῖος ἀκριβείας χάριν ταῦτα πάντα ἰστῆρσεν, ἕμα καὶ τιμῶν τὴν κορυφαίον.

Τότε — Χριστός. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι *Καὶ ἐπιτίμησεν αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ λέγωσι περὶ αὐτοῦ*· Ὁ δὲ Λουκᾶς, ὅτι *Ἐπιτιμήσας αὐτοῖς, παρήγγειλε μηδενὶ εἰπεῖν τοῦτο* (23). *Δισταλάτω μὲν οὖν, ἀντὶ τοῦ, Παρήγγειλεν*· *Ἐπιτίμησε* (24) δὲ, ἀντὶ τοῦ, Κατησφαλίσαστο, ἵνα μηδενὶ εἰπωσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός, ὃ φύσει Ἰῶς δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ, καθὼς ὁ Πέτρος ὡμολόγησεν.

Ἀναγκαῖον μὲν γὰρ ἦν ἀποκαλυφθῆναι τοῦτο παρ' αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς;· βεβαιωθῆναι δὲ παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἰῶς, πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ γνωρισθῆναι

μονοι, τοις μαθηταῖς, ὡς τελειοτέροις τῶν ὄχλων, A καὶ ὡς κοινοῖς διδασκάλοις τῆς οἰκουμένης. Τοὺς ὄχλους δὲ τοῦτο μαθεῖν οὐκ ἐβούλετο νῦν, ἄχρι τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως αὐτοῦ, ἵνα μὴ, νῦν μαθόντες, ὅτι φύσει Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ φύσει Θεὸς, εἴτα θρασυάμεινοι τοῦτον ἀτίμως ὄβριζόμενον καὶ δεινὰ πάσχοντα καὶ πικρῶς ἀναιρούμενον, σκανδαλισθῶσι, καὶ εἰς τὴν προτέραν ἀπιστίαν παλινδρομήσωσι, καὶ δυσανάκλητοι γέ- νωνται.

Εἰ γὰρ καὶ τοὺς μαθητὰς ἐσκανδάλισε ταῦτα, τοῖς τελειοτέροις τῶν ὄχλων, καὶ οὐ ταῦτα μόνον ὀρώμενα, ἀλλὰ καὶ ἐπεὶ τοῦτων λίγοι προμηνύο- μνοι· τί οὐκ ἂν ἔπαθον οἱ ἀταλεῖ; ὄχλοι τοιαῦτα βλάπτοντες, καὶ ἀγνοοῦντες τὸ τοῦ πάθους μυστήριον, ὅπερ καὶ αὐτοῖς τοῖς μαθηταῖς ἐτι (25) δυσπαρά- B δικτον ἦν; Καὶ οὗτοι γὰρ, ὅτε μετὰ τὴν Ἀνάλη- ψιν τοῦ Σωτῆρος ἐπεφοίτησεν αὐτοῖς; (26) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τότε λοιπὸν θεία χάριτος πληθύνοντες, καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς ἀποθέμενοι, συνῆκαν τὰ μυστήρια πάντα, καὶ στερέωτεροι γέγονασιν ἀδάμαντος. Ἄχρι δὲ τότε συνεχῶς ἐσκανδάλιζον αὐτοὺς πάντα τὰ ἀνθρωπο- πριπῆ τοῦ Χριστοῦ.

Διὰ τοῦτο τοίνυν, ὡς εἴρηται, τότε μὲν οὐκ ἤθελε γνωσθῆναι τοῖς ὄχλοις, ὅτι φύσει Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ φύσει Θεός, καὶ διαφόρῳ; τοῦτο πρὸς ἕλλη τοῖς μαθηταῖς· ὅτε δὲ, τῶν σκανδαλιζόντων πάντων τελειωθέντων, ἔμελλον λαμπρῶς ἀνακηρύττειν αὐ- τὸν φύσει Θεὸν ὁ ἥλιος σκοτιζόμενος, τὸ καταπέτασμα C τοῦ ναοῦ ῥηγνύμενον, ἡ γῆ σειομένη, αἱ πέτραι σχιζόμεναι, καὶ τὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἐγειρόμενα, καὶ αὐτὸς ἐμβόσῳ; ἐκ νεκρῶν ἀνιστάμενος· τριηκοῦτα γὰρ σαφῶς ἐξέλαμψεν ἡ δύναμις τῆς αὐτοῦ θεότητος, καὶ ἀναντιρρήτος ἦν ἡ ἀπόδειξις· ἔμελλε δὲ καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα σύνασιν ἐμβαλεῖν οὐ τοῖς μαθηταῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσι· τίτε δὲ, τότε λοιπὸν ἐβού- λετο δημοσιεῦσθαι πᾶσι καὶ τὸ τῆς θεότητος, καὶ τὸ τοῦ πάθους αὐτοῦ μυστήριον, ἵνα ἀσκανδάλιστον ὄδει τοῖς κήρυγμα.

Ἄπο τότε — ἐστερωθῆναι. Ἄπο τότε, ἀφ' οὗ βε- βαίως ἔμαθον οἱ μαθηταί, ὅτι γνήσιος Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Τὸ λοιπὸν γὰρ ἤρξατο (27) προδεικνύειν, του- τίστι, προλέγειν τοῦτοις, ἃ μέλλει παθεῖν, ἵνα, D ταῦτα προγινώσκοντες, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους μὴ σκανδαλισθῶσι, μηδ' ὑπολάβωσιν, ὅτι δι' ἀσθένειαν φύσει πάσχει. Ἰῶς γὰρ, ὅς καὶ προγι- νώσκει τοῦτο, καὶ προλέγει, καὶ σπεύδει μᾶλλον παθεῖν;

Καὶ — αὐτῷ. Προσλαβόμενος, ἀντὶ τοῦ παραλα- βῶν κατιδίαν. Ἀκούσας γὰρ, ὅτι μέλλει ἀποθανεῖν, ἰδερυθμῆσεν, ἀνάξιν τῆς αὐτοῦ θεότητος τοῦτο νομίσας. Διὸ καὶ, ὡς ἤδη παρήσειαν ἀπὸ τοῦ μακα-

retur, utpote qui popularibus perfectiores erant, et quasi communes orbis magistri; populares vero id nunc scire noluit usque ad resurrectionem suam a mortuis, ne si nunc discerent illum natura esse Dei Filium, et natura Deum, postea videntes eum ignominiose contumeliis affectum, et indigna patientem, ac acerbè interemptam, offenderentur, et rursus ad priorem incredulitatem recurrerent, ægreque ab ea revocarentur.

Nam si discipulos etiam, qui popularibus perfectiores erant, offenderunt non solum hæc conspexerunt, verum etiam de his rebus habiti sermones, quid non passæ fuissent imperfectæ turbæ dum hæc conspexissent: maxime ignorantes passionis mysterium, quod ipsis quoque discipulis erat receptu difficile? Nam et hi, quando post Salvatoris in cælum Ascensionem venit super eos Spiritus sanctus, tunc demum divina gratia repleti, humanis cogitationibus abjectis, omnia cognoverunt mysteria. Verum semper ad id usque tempus omnia ad humanitatem pertinentia offendebant illos.

Propter hoc ergo, ut dictum est, noluit a popularibus sciri, quod natura Dei Filius esset, et natura Deus; Idque multis modis præcepit discipulis. Quando vero completis ac finitis omnibus quæ offenderè poterant, prædicaturus illum erat natura Deum esse sol obscuratus, velum templi discissum, terra concussa, petra dirupta, et corpora sanctorum qui dormierant excitata, ipseque gloriose a mortuis resurgens, tunc sane effulsit virtus divinitatis ejus, et indubitata erat demonstratio. Simul quoque immissurus erat Spiritus sanctus intellectum, non solis discipulis, sed omnibus etiam credentibus: et tunc jam demum omnibus publicari volebat et divinitatis et passionis suæ mysterium, ut absque ullo offendiculo prædicatio præcederet.

Vers. 21. Ex eo tempore — resurgere. Ex eo tempore, ex quo firmiter cognoverunt discipuli, quod naturalis esset Dei Filius: tunc enim demum cœpit demonstrare sive prædicare illis quæ passurus erat, ut hæc præscientes, tempore passionis non offenderentur, neque suspicarentur quod propter naturæ imbecillitatem pateretur. Quo enim pacto id fieret de eo, qui prænovit et prædicat ac festinat potius ut patiat.

Vers. 22. Et — illum. Assumens, hoc est seorsim accipiens. Audito enim quod moriturus esset, graviter tulit; nam id sua divinitate indignum putavit. Ideoque quasi jam sumpta libertate,

Variæ lectiones et notæ.

(25) Ἐτι, abest. A.
(23) Αὐτοῖς, abest. A.

(27) Sed in textu servat vulgatum δεῖκνύειν, quod Chrysostomus etiam habet, c. vii, p. 549 E, 577 C.

eo quod beatificatus esset seorsim increpavit illum sive reprehendit.

Scire oportet quod hoc verbum ἐπετίμησε (pro quo ut plurimum vertimus : *Increpavit* aut *Intermiserit*) apud evangelistas interdum quidem significat silentium imponere sive os obstruere, ut de demone qui dicebat se nosse Christum, quod sanctus ille Dei esset. Ait enim ἐπετίμησε, " hoc est *increpavit illum*, sive silentium imposuit. Interdum autem significat *Refrenavit* sive *Imperavit* ; ut est illud ἐπετίμησε " id est, *Imperavit ventis et mari*, sive *Refrenavit*. Quandoque vero denotat, *Confirmavit*, ut cum dicitur ἐπετίμησε eis " hoc est *Confirmavit illos* ne cui de se dicerent. Quandoque autem *Reprehendit*, ut est id de quo erat sermo. Interdum quoque *Increpavit* vel *Corripuit*, ut est illud ἐπετίμησε " id est *Increpavit* ubi significat, *Prohibuit* " , ut in fine quadragesimi

Vers. 22. *Dicens* : — hoc. Tanquam consulens hoc ait, ut ingenuus amicus (bb). Quod autem dicitur : *Propitius tibi sit*, consueto more locutus est : moris enim erat hoc dicere eum, qui indignaretur absurdum quidpiam dicenti, ut : *Propitius tibi sit Deus* ob talem sermonem. Id vero quod addit : *Non erit tibi hoc*, tantumdem est ac si diceret : *Ne contingat tibi hoc* quod dicis.

Vers. 23. *At ille* — *Satana*. Marcus autem dixit " , quod conversus et intuitus discipulos suos, increpavit sive corripuit Petrum. Etenim voluit illos quoque increpationem audire ac castigari, qui idem quod Petrus patiebantur. Satanam autem eam vocat, quasi in hoc Satanam imitantem, quod Christum occidi volebat. Si quidem neque Satanas Christum occidi volebat, ut mendaces viderentur prophetiæ quæ de morte ejus loquebantur, et ne mors carnis hujus fieret mors suæ potestatis : quanquam ipse propria victus malitia Judæos ad ejus cædem incitavit.

Potest autem et aliter dici, quod quia Satanas adversarius dicitur, Petrus autem prohibens Christum mori, non sequebatur ejus voluntatem sed adversabatur, ait ei Salvator : *Abi post me, Satana*, hoc est : *Sequere me, adversarie*.

Vers. 23. *Obstaculo mihi es*. Impedimento mihi es, adversarius meæ voluntati. Deinde dicit etiam causam propter quam adversabatur.

Vers. 23. *Quia* — *hominum*. Hoc, inquit, pateris, quia non divino sed humano modo sapis. Etenim si divina gustares, utique dignum me judicares qui

" Marc. i, 25. " Matth. viii, 26. " Marc. viii, 50. " ibid. 33. " Matth. xix, 13. " Marc. viii, 33.

Variae lectiones et notæ.

(28) Forte hic excidit. ττ. Videtur il reperisse Hentenius.

(bb) Videtur legisse, ὡς γνήσιος φίλος.

Ἀρισθῆναι κτησάμενος, κατιδίαν ἐπετίμησεν αὐτῷ, εἰκτον, ἐμέμφατο.

Χρῆ γὰρ γινώσκαι, ὅτι τὸ ἐπετίμησε παρὰ τοῖς εὐαγγελισταῖς ποτὲ μὲν σημαίνει τὸ ἐπεστόμισεν, ὡς ἐπὶ τοῦ δαίμονος, τοῦ εἰπόντος εἰδέναι τὸν Χριστόν, ὅτι ἐστὶν ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ · Ἐπετίμησε γὰρ φησὶν, αὐτῷ, τουτέστιν, ἐπεστόμισεν αὐτόν· ποτὲ δὲ δηλοῖ τὸ ἐγαλλίωσεν, ἢ ἐπέταξεν, ὡς τὸ, Ἐπετίμησε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσῃ· ποτὲ δὲ τὸ, κωπησφαλίσειτο, ὡς τὸ, Ἐπετίμησεν αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ λέγωσι περὶ αὐτοῦ· ποτὲ δὲ τὸ, ἐμέμφατο, ὡς τοῦτο θτ, περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος· ποτὲ δὲ τὸ, ἐπέπληξεν, ὡς τὸ, Ἐπετίμησε τῷ Πέτρῳ, καθὼς ἐξῆ; δηλωθήσεται· ἔστι δὲ ὅτε καὶ τὸ ἐκάλυψεν, ὡς εὐρήσομεν πρὸς τῷ τίλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ κεφαλαίου.

Petrum, ut statim consequenter dicemus. Est et ubi significat, *Prohibuit* " , ut in fine quadragesimi

Ἀέγων — τοῦτο. Συμβουλευῶν δῆθεν τοῦτό φησι, ὡς γνήσιος. Τὸ μὲν οὖν Ἰλαῶς σοι, κατὰ συνθήκην εἰρηκεν ἔθους γὰρ ἦν, τοῦτο λέγειν τὸν μεμφόμενόν τινι εἰπόντι (28) παράλογον, οἶον, Ἰλαῶς σοι θεὸς εἶη, ἔνεκεν τοῦ τοιοῦτου λόγου· τὸ δὲ, Οὐ μὴ ἔσται (29) σοι τοῦτο, ἀντὶ τοῦ, Μὴ γένοιτό σοι τοῦτο, ὃ λέγεις.

Ὁ δὲ — *Satanā*. Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι, ἐπιστραφεὶς, καὶ ἰδὼν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἐπετίμησε τῷ Πέτρῳ, ἤγουν, ἐπέπληξε. Καὶ γὰρ ἠθέλησε κἀκείνου; ἀκοῦσαι τῆς ἐπιπλήξεως, καὶ σωφρονισθῆναι, παθόντα; , ὑπερὸ Πέτρος. Στανάν δὲ αὐτὸν ὠνόμασεν, ὡς μιμούμενον τὴν Στανάν, ἐν τῷ μὴ θέλειν ἀνααιρεθῆναι τὸν Χριστόν. Καὶ γὰρ οὐδ' ὁ Στανάν; ἤθελεν ἀνααιρεθῆναι αὐτόν, ἵνα φανῶσι ψευδεῖ; αὶ περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ προφητεῖται, καὶ ἵνα μὴ ὁ θάνατος τῆς τοῦτου σαρκὸς θάνατος γένηται τῆς αὐτοῦ δυνάμεως, εἰ καὶ αὐτὸς τοῦ Ἰουδαίου εἰς τὸν κατὰ τοῦ Σωτῆρος φόνον παρέθηγεν, ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ κακίας νικώμενος.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι ἐπὶ Στανάν; μὲν ὁ ἀντικείμενος ἐρμηνεύεται, Πέτρος δὲ, κωλύσων τὸν Χριστόν ἀποθανεῖν, οὐκ ἠκούουθε τῷ θελήματι αὐτοῦ, ἀλλ' ἀντέκειτο, φησὶ πρὸς αὐτόν ὁ Σωτῆρ· Ὑπαγε ὀπίσω μου, *Satanā*, τουτέστιν, Ἄκουλούθει μοι, ἀντικείμενε.

Σκάνδαλόν μου εἶ. Ἐμπόδιόν μου νῦν ὑπάρχεις, ἀντικείμενος τῷ ἐμῷ θελήματι. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἀντέκειτο.

Ὅτι — *ἀνθρώπων*. Τοῦτο, φησὶ, πάσχεις, διότι οὐ φρονεῖ; θεϊκῶς, ἀλλ' ἀνθρωπίνως. Εἰ μὲν γὰρ ἐφρόνεις θεῖα, ἀνάξιόν μου ἐνόμισας ἂν τὸ μὴ ἀπο

(29) Σοι, omittit. B.

θανεῖν με ὑπὲρ τοῦ κόσμου· ἐπεὶ δὲ φρονεῖς; A ἀνθρώπινα, ἀνάξιν μου κρίνεις μᾶλλον τὸ ἀποθανεῖν με.

Σὺ δὲ μοι βλέπε τὸν πρὸ μικροῦ μεγάλη μακαρίζομενον, νῦν μεγάλη ἐπιπλητόμενον, εἰς καταστολήν τε τῆς παρρησίας αὐτοῦ, καὶ ἵνα μάθῃ; τὸ ἀπροσωπὸληπτον τοῦ Σωτῆρος. Ὅτε μὲν γὰρ ὀρθῶς εἶρηκεν, ἱμακάρισεν αὐτὸν· ὅτε δὲ οὐκ ὀρθῶς εἶπεν, ἐπέπληξε. Καὶ ὀρθῶς μὲν εἶρηκεν, ἐν οἷς ἀποκάλυψιν θεῖον ἐδέξατο· οὐκ ἔρῳως δὲ εἶπεν, ἐν οἷς οὐλοθην ἐφθέγγετο.

Τότε — μοι. Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς φασὶ καὶ πρὸς τὸν ὄχλον, καὶ ἀπλῶς πρὸς πάντας ταῦτα εἶπεν αὐτόν. Εἶπε δὲ ταῦτα βεβαιῶν, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔστιν ἀπρεπὲς τὸ ἀποθανεῖν αὐτόν, ἀλλ' οὐδὲ δύναται τις εἶναι αὐτοῦ μαθητῆς, ἐὰν μὴ καὶ αὐτὸς ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ καλοῦ. **Eἰ τις γὰρ, φησὶ, θέλει ἀπίσω μου ἐλθεῖν**, ἡγουν, ἀκολουθήσαί μοι, ὡς μαθητῆς καὶ μιμητῆς, **ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν** (50), λέγω δὲ, τὸ ἑαυτοῦ θέλημα, τὸ φιλήδονον, τὸ φιλόζωον, ἢ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα, μὴ φειδόμενος αὐτοῦ κακουχομένου καὶ βασανιζομένου, ἀλλ' ἐκδιδοῦς αὐτὸ κινδύνους· καὶ **ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ**, ἡγουν βασταζέτω ἐπὶ μνήμης τὴν ἀναίρεσιν ἑαυτοῦ. Διὰ τοῦ σταυροῦ γὰρ τὴν ἀναίρεσιν ἐδήλωσα, διότι τότε ἀναίρεσας; τὴν ὄργανον ὁ σταυρὸς· αἰεὶ προσδοκᾶτω τὴν σφαγὴν ἑαυτοῦ, πάντοτε ἔτοιμος ἔστω πρὸς θάνατον, καὶ καθεκάστην ἀπαθησκέτω τῇ πραγμαρίσει.

Καὶ ἑτέρως δὲ τὸ παρὸν ἠρμηνεύσαμεν ῥητὴν ἐν τῷ ἑνκακῆδεκάτῳ κεφαλαίῳ. Σκόπει δὲ, πῶς εἶπεν, **Eἰ τις θέλει, κἂν ἀνὴρ, κἂν γυνή, κἂν ἄρχων, κἂν ἀρχόμενος· καὶ, ἐὰν θέλῃ· οὐδένα γὰρ ἄκοντα καταναγκάζει**. Ἴνα δὲ μὴ νομίσης, ὅτι τὸ κακῶς πάσχειν μόνον ἀρκεῖ· καὶ γὰρ καὶ λησται καὶ τυμωροὶ καὶ γόητες καὶ ἄλλοι πονηροὶ πάσχουσι μύρια· προσέθηκεν, ὅτι **καὶ ἀκολουθεῖτω μοι, διδάσκων, ὅτι χρὴ μὴ μόνον τοιαῦτα πάσχειν, ἀλλὰ καὶ ἀκολουθεῖν αὐτῷ, τουτέστι, κατ' ἴχνος βαίνειν τῆς πολιτείας αὐτοῦ**.

Ὅς — αὐτήν. Εἶρηκε ταῦτα καὶ ἐν τῷ ἑνεακαίδεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζητήσον ἐν ἐκείνῳ τὴν τούτων ἐξήγησιν. Μάρκος δὲ φησιν, **Ἐνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, τουτέστι, δι' ἐμὲ καὶ διὰ τὴν ἱμὴν διδασκαλίαν**.

Τὴ γὰρ — ζημιωθῆ; Ἀδύνατον μὲν ἵνα τινὰ τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ· εἰ δὲ καὶ δυνατὸν ἦν, οὐδὲν ὄφελος. Τὰ μὲν γὰρ τοῦ κόσμου πάντα θνητά εἰσι, ἢ δὲ ψυχὴ ἀθάνατος. Καὶ τούτων μὲν ἡ ἐρῶς πρόσκαιρος· ταύτη; δὲ ἡ κίλασις αἰώνιος. Εἴτε ἀξεί τὸν φόβον. Εἴθε γὰρ ἐντεῦθεν μᾶλλον βελτιοῦν τοὺς ἀπροατά;

⁵⁰ Marc. viii, 34; Luc. ix. 23. ⁵¹ Marc. viii, 35.

Variae lectiones et notæ.

(50) Καί, ante λέγω, addit. A.

A moriar pro mundo: quia vero humana sapis, potius indignum me judicas qui moriar.

Tu vero mihi considera eum qui paulo ante maxime beatus prædicatus est, nunc maxime increpatum, et ad correptionem suæ audaciæ, et ut intelligas quod Salvator non sit personarum acceptor; eum enim recte locutus est, beatum prædicavit illum; quando autem non recte, increpavit. Recte quidem locutus est in his quæ per revelationem divinitus accepit; non recte vero locutus est, in his quæ a seipso dixit.

Vers. 24. *Tunc—me.* Marcus et Lucas aiunt etiam ad turbas et simpliciter ad omnes hæc illum dixisse ⁵⁰. Dixit autem hæc, confirmans non solum non esse indecens ut ipse moriatur, sed neque posse quempiam suum esse discipulum, nisi et ille moriatur pro honesto: *Si quis, inquit, vult post me venire, sive sequi me tanquam discipulus et imitator, abneget semetipsum, dico sane sui ipsius voluntatem, voluptatum ac vitæ amorem, aut suum proprium corpus, non parcens illi laboranti et afflicto, sed exponat illud periculis; et tollat crucem suam, sive ferat in memoria suam mortem. Per crucem enim mortem significavit, quia tunc mortis instrumentum erat crux; semper sui ipsius cædem exspectet, semper ad mortem paratus sit, et quotidie voluntate moriatur.*

Alio etiam modo præsens dictum interpretati sumus decimo nono capite. Vide autem quomodo dixerit: *Si quis vult, sive vir, sive mulier, sive præsidens, sive cui alius præsidet, si velit: ueminem enim invitum cogit. Ne putes autem quod mala pati solum sufficiat, nam et latrones et deprædatores ac magi, aliique prævi homines innumera mala patiuntur, addidit: Et sequatur me, docens non solum oportere talia pati, sed etiam se sequi, hoc est per vestigia conversationis ipsius incedere.*

Vers. 25. *Quisquis—eam.* Dixit etiam hæc decimo nono capite: quære ergo ibi horum interpretationem. Marcus autem dixit: *Propter me et Evangelium* ⁵¹, hoc est propter me et meam doctrinam.

Vers. 26. *Quid enim — jacturam fecerit?* Impossibile quidem est quempiam totum mundum lucrifacere; si tamen possibile foret, nulla esset utilitas. Siquidem omnia quæ mundi sunt, mortalia sunt, anima vero immortalis: et horum sane delectatio temporalis, illius vero supplicium sempiternum. Deinde auget et terrorem. Inde enim plorumque meliores reddere solet auditores.

Vers. 26. *Aut — sua ?* Si enim neque mundus A totus correspondens est animæ rationali, quid dabit quispiam commutationis ut hanc ab æterno supplicio eripiat? Certo nihil. Omnibus itaque relictis, hujus curam habere solius oportet, cujus factura est maxime mortalis, et ob quam perditam nulla potest dari commutatio. Ut autem discant quod segnibus non sine ultione erit sua segnities, neque sedulis præmio carebit sua sedulitas, utque illi amplius terreantur, hi vere majorem accipiant consolationem, dicit :

Vers. 27. *Filius — operatus est.* Simul demonstravit quod eandem habeat cum Patre gloriam. *In gloria*, inquit, *patris sui.* Quod si eandem habet gloriam, ejusdem utique substantiæ est et potentis ac divinitatis : quorum enim gloria eadem, horum B et cætera quoque sunt eadem.

Vers. 28. *Amen — in regno suo.* Postquam de seipso dixit, quod futurum est ut veniat in gloria cum satellitio ac comitatu et præmissione angelorum, cognito quod discipuli de hoc sermone diffidenter confirmat illum, præmittens (cc), quod non multo post quidam se visuri essent in gloria ; hanc enim regnum nunc vocavit. Significabat autem suæ transformationis splendorem, quem post breve tempus demonstraturus erat Petro, Jacobo et Joanni : nam de his dixit: *Sunt quidam hic stantes.* Regnum autem suum sive gloriam suam, splendorem illum nominavit, cum quo postmodum descensus est, quando reddet unicuique juxta id quod operatus est. Venientem vero dixit, hoc est apparentem.

CAP. XXXIV. De transformatione Christi.

CAP. XVII. Vers. 1. *Et post — ejus.* Lucas autem dixit : *Post octo* 97, nec tamen contrarius est. Si quidem annumeravit ille et duos dies alios, hunc videlicet quo prædicta locutus est Jesus discipulis, et eum quo illos assumpsit ; Matthæus vero utroque prætermisso, medios tantum enumeravit. Quare autem solus hos tres assumpsit, non modo tantum, sed et alias frequentius, sicut in progressu invenimus ? Quia cæteris discipulis præstantiores erant : Petrus quidem eo quod valde diligeret eum, propter fidei fervorem ; Joannes vero quia plurimum diligebatur ab illo, propter virtutum excellentiam ; D Jacobus autem quia gravis admodum erat Judæis, in tantum ut Herodes occiso illo maximam præstiterit gratiam Judæis.

Vide autem quomodo Matthæus non occultaverit illos qui sibi præpositi sunt. Hoc autem et Joannes plerisque in locis facit, præcipua Petri en-

97 Luc. ix, 28.

Varis lectiones et notæ.

(31) Περὶ αὐτοῦ, A.

(32) Μόνους τούτους τοὺς τρεῖς, A.

(cc) *Præmittens.* Addens. Forte legit προτιθείς. Aut siglam invenit προτιθείς, quæ προτιθείς νομαί.

Ἡ αὐτοῦ ; Εἰ γὰρ οὐδ' ἂν σύμπας κόσμος ἀντάξει; ἔστι ψυχῆς λογικῆς, τί δώσει τις ἀντάλλαγμα, ὥστε ταύτην ἐξελεῖσθαι τῆς αἰωνίου κολάσεως; Ὁντως οὐδέν. Λοιπὸν οὖν χρῆ, πάντων ἀφιμένους τῶν ἄλλων, ταύτης ἐπιμαλεῖσθαι μόνης, ἥς ἡ ζημία καιριωτάτη, καὶ ἥς ἀπολομένης, οὐκ ἔστι δούνα ἀντάλλαγμα. Ἴνα δὲ μάθοιεν, ὅτι οὔτε τοῖς ρηθῦμοις ἀτιμώρητον ἔσται τὸ ῥάθυμον, οὔτε τοῖς σπουδαίοις ἀγέραςτον τὸ σπουδαῖον, καὶ ἵνα ἐπὶ πλείον ἔκλεινοι μὲν φοβηθῶσιν, οὗτοι δὲ παρηγορηθῶσι, φησί·

Μέλλει — κατὰ τὴν πρῶξιν αὐτοῦ. Ἄμα ἐνέφηγε, καὶ ὅτι τῆς αὐτῆς τῷ Πατρὶ δόξης ἐστίν. Ἐν τῇ δόξῃ γὰρ, φησί, τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Εἰ δὲ τῆς αὐτῆς δόξης ἐστὶ, τῆς αὐτῆς ἄρα καὶ οὐσίας ἐστὶ, καὶ δυνάμεως, καὶ θεότητος. Ὡν γὰρ δόξα ἡ αὐτῆ, τούτων ἄρα καὶ τἄλλα τὰ αὐτά.

Ἄμην — ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Εἰπὼν περὶ (31) ἐαυτοῦ, ὅτι μέλλει ἔρχεσθαι ἐν δόξῃ μετὰ δορυφορίας καὶ προπομπῆς τῶν ἀγγέλων, καὶ γνοὺς τοὺς μαθητὰς δυσπιστοῦντας τῷ τοιοῦτω λόγῳ, βεβαίῳ τούτων, προτιθείς, ὅτι οὐκ εἰς μακρὰν τινεσ αὐτῶν ὄντοαι τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ταύτην γὰρ νῦν ὠνόμασε βασιλείαν. Ἐδήλου δὲ τὴν λαμπρότητα τῆς μεταμορφώσεως αὐτοῦ, ἣν μετὰ καιρὸν ὀλίγον ἐμαίλιν ὑποδείξει Πέτρον, καὶ Ἰακώβον, καὶ Ἰωάννην. Περὶ τούτων γὰρ εἶπεν, ὅτι *Εἰσὶ τινεσ τῶν ὧδε ἰστώτων.* Βασιλείαν δὲ αὐτοῦ, ἤγουν, δόξαν, τὴν λαμπρότητα ταύτην ὠνόμασεν, ὡς οὖσαν προμήνημα καὶ παράδειγμα τῆς λαμπρότητος ἐκείνης, μεθ' ἥς μέλλει καταθεῖν ὑστερον, ὅτε ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὴν πρῶξιν αὐτοῦ. Ἐρχόμενον δὲ εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, Φαινόμενον.

ΚΕΦ. ΑΔ'. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ.

Καὶ μεθ' — αὐτοῦ. Λουκάς δὲ Μετὰ δεκά φησιν, οὐκ ἐναντιολογῶν. Οὗτος μὲν γὰρ συνηριθμησε καὶ αὐτὰς τὰς ἡμέρας, καθ' ἣν τε τὰ ρηθέντα εἶπε τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστὸς, καὶ καθ' ἣν τούτους παρέλαβε - Ματθαῖος δὲ, καὶ ἀμφοτέρας ταύτας παραλείπων, τὰς μεταξὺ μόνως ἀπηριθμήσατο. Διατί δὲ μόνους (32) τοὺς τρεῖς τούτους παραλαμβάνει, καὶ οὐ νῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλάκις, ὡς προϊόντες εὐρήσομεν; Διότι τῶν ἄλλων μαθητῶν ὑπερῆγον οὗτοι· Πέτρος μὲν, ἀπὸ τοῦ σφόδρα φιλεῖν αὐτὸν, διὰ θερμότητα πίστεως· Ἰωάννης δὲ, ἀπὸ τοῦ σφόδρα φιλεῖσθαι ὑπ' αὐτοῦ, δι' ὑπερβολὴν ἀρετῶν· Ἰακώβος δὲ, ἀπὸ τοῦ σφόδρα βαρῦς εἶναι τοῖς Ἰουδαίοις, (33) [ὡς καὶ τὸν Ἡρώδη, ὑστερον ἀνελεῖντα τούτον, χάριν μεγίστην ἀποιναίμαι τοῖς Ἰουδαίοις.]

Σκόπει δὲ, πῶς ὁ Ματθαῖος οὐκ ἀπέκρύψατο τοὺς προτιμηθέντας αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ καὶ Ἰωάννης πολλαχοῦ ποιεῖ, τὰ ἐξαιρετὰ τοῦ Πέτρον ἐγκύματα φιλα-

(33) Includa exciderant ex codice B. ob repetitum Ἰουδαίοις.

ληθῶς ἀνεγράφων. Θθίνου γὰρ ἐκτός ἦν ὁ τῶν ἀποστολῶν χορός. Διὰ τὴν δὲ εἰπὼν ὁ Χριστὸς, *Εἰσὶ τινες τῶν ὧδε ἐστῶτων, ἀπεκρύψατο τὰ τούτων ὀνόματα; Διὰ τὸ μὴ λυπησάτωσιν τοὺς ἄλλους; καὶ γὰρ ἤλγησαν ἂν, δόξαντες ὡς ἀνάξιοι παρορᾶσθαι.*

Καὶ — κατιδιαν. Ὁ δὲ Λουκᾶς εἶπεν, ὅτι, παραλαβὼν αὐτοὺς, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος προσευξάσθαι.

Καὶ — φῶς. Ἀναφέρει μὲν αὐτοὺς εἰς ὄρος ὕψηλόν, ἵνα γένηται πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἀθέατος. Διὰ τοῦτο γὰρ προσέθηκεν, ὅτι κατιδιαν. Οὐδὲν γὰρ ἐποίησεν πρὸς φιλοτιμίαν, ἀλλὰ πάντα κατὰ χρεῖαν. Ἄμα δὲ καὶ, ἵνα μάθωμεν, ὅτι χρὴ ὑπαρῆσθαι τῆς γενησῆς χθαμαλότητος τὸν μέλλοντα θεωρίας θείας ἀξιοῦσθαι.

Μεταμορφώθη δὲ, μείναντος μὲν τοῦ σώματος, ^B ἐπὶ τοῦ οἰκείου σχήματος τῆς θεϊκῆς δὲ λαμπρότητος μικρὸν τι παραγυμνωθείσης, καὶ καταλαμπρυνάσης τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ τὸ εἶδος τούτου μεταβαλοῦσης ἐπὶ τὴν θεοειδέστερον. Ἐμπροσθεν δὲ αὐτῶν, ἵνα βλέποντες, πῶς μεταμορφώθη, μὴ ὑπολάβωσιν ἕτερον αὐτὸν εἶναι, καὶ ἵνα μάθωσι, πῶς οὕτω βῆον, ὃ θέλει, δύναται.

Ἐλαμψε δὲ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, διότι οὕτως ἐδοξεν αὐτοῖς. Ἡ γὰρ λαμπρότης ἐκείνη ὑπερτὸν ἥλιον ἦν, καὶ θεία τις καὶ ἀπόρρητος. Τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ, ὡς τὸ φῶς, διαδοθείσης καὶ εἰς αὐτὰ τῆς φωτοχυσίας.

Εἰ τις οὖν καὶ ἡμῶν ἡ ἀγαπήσει τὸν Ἰησοῦν, ὡς Πέτρος, ἡ ἀγαπήθη παρ' αὐτοῦ, ὡς Ἰωάννης, ἡ ^C *βαρὺς γένηται κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, ὡς Ἰάκωβος, ἐχθροὶ δὲ τούτου καὶ μᾶλλον οἱ δαίμονες ἀναχθήσεται ὑπ' αὐτοῦ εἰς ὄρος ὕψηλόν, ἡγουν, εἰς ὕψος γνώσεως, καὶ θεωρήσει τὴν δόξαν αὐτοῦ, καθόσον ἐφικτὸν ἀνθρώπῳ, λέγω δὲ, τὰ τοῖς πολλοῖς ἀποκρυμμένα καὶ ἀθέατα μυστήρια.*

Οὐκ ἄκαιρον δὲ εἰπεῖν πρόσωπα (34) μὲν τοῦ Ἰησοῦ τὴν γνώσιν τῶν λόγων αὐτοῦ, ἱμάτια δὲ αὐτοῦ τὰς λέξεις τῶν λόγων αὐτοῦ, ὅς ἡ ἐγκεκρυμμένα τούτοις γνώσις περιβιβληται, ὡς ἱμάτια (35) καὶ ἔψεται τὸ μὲν τοιοῦτον πρόσωπον αὐτοῦ λάμπον καὶ φωτίζον τοὺς ἐνατενίζοντας, τὰ δὲ τοιαῦτα πάλιν ἱμάτια αὐτοῦ λευκὰ, μηδὲν σκοτεινὸν καὶ (36) ἀσαφὲς ἔχοντα.

Καὶ — μετ' αὐτοῦ συλλαλοῦντες. Διὰ πολλὰς αἰτίας τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἠλίαν παρέστησεν ἐκτυφῶ. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ὄχλοι ἔλεγον οἱ μὲν Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν εἶναι αὐτὸν, ἄλλοι δὲ, Ἠλίαν, ἕτεροι δὲ, Ἰερμιάν ἢ ἵνα τῶν προφητῶν τῶν ἀρχαίων συμπρέστησεν, ὡς δούλους, τοὺς ἐπισημοτέρους τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ λαμπάντων, ἵνα φανῇ τὸ μέσον αὐτοῦ τε

⁰⁰ I. mc. 13, 28.

Variæ lectiones et notæ.

(34) Hentenius πρόσωπον legit, quod prætulimus.

(35) Ἰμάτιον, A.

(36) Καὶ ἀσαφές. A. male.

(44) Ideo autem. Cur autem. Pro δ:ατ!, videtur invenisse δ:ότ!, quod tamen locum non habet.

A comia libenter describens; apostolorum namque chorus expertus erat invidia. Ideo autem (44) cum dixisset Christus: *Sunt quidam de hic stantibus, horum occultavit nomina, ne cæteros contristaret; nam indignos sese arbitrati, doluissent se despici.*

Vers. 1. *Et — seorsim.* Lucas autem dicit⁰⁰, quod assumpsit illos, ascenditque in montem ut oraret.

Vers. 2. *Et — lumen.* Subducit illos in montem excelsum, ut a nullo alio conspici possit; ideo etiam addit, *Seorsim.* Nihil enim faciebat ad gloriam, sed omnia ad utilitatem. Præterea ut discamus oportere a terrena sublevari humilitate eum, qui divina contemplatione dignus habendus est.

^B *Et transformatus est, corpore quidem in propria figura manente, divino vero splendore modicum quiddam in eo detegente, ac faciem ejus illustrante, speciemque illius ad majorem Dei similitudinem immutante. Coram eis autem, ne transformatum ipsum intuitu alterum esse suspicarentur, utque scirent eum facillime, quod velit, facere posse.*

Splenduit vero facies ejus sicut sol, quia ita illis apparuit; ille enim supra solem erat, divinus quidam et ineffabilis. Vestimenta autem ejus facta sunt candida sicut lumen, diffuso etiam in illa splendore.

Itaque si nostrum quoque aliquis Jesum ut Petrus amaverit, et amatus ab eo fuerit ut Joannes, ac inimicis illius gravis fuerit ut Jacobus, inimici vero illius sunt dæmones, subducetur ab eo in montem excelsum, sive in altitudinem cognitionis, et gloriam illius intuebitur, quantum homini permissum est: dico sane mysteria quæ multis occultata sunt ac invisa.

Non erit autem præter intentum aut intempestivum, ut dicamus faciem Jesu intellectum sermonum illius; vestimenta vero ejus dictiones sermonum, quibus occultatus est in eis intellectus tanquam vestimentis induitur; taliaque ejus facies apparebit, splendens ac illuminans eos qui in illam designant oculos: et rursus talia ejus vestimenta candida sunt, nihilque tenebrosum aut obscurum ^D habentia.

Vers. 3. *Et — cum eo loquentes.* Propter multas causas secum astare fecit Moysen et Eliam. Quia enim turbæ dicebant: hi quidem Joannem esse Baptistam, alii autem Eliam, alii vero Jeremiam, aut unum veterum prophetarum: constituit coram se tanquam servos, eos qui in veteri Testamento insigniores refulerant, ut discrimen quod est

inter se et illos appareat, et quantum ipse ¹⁾ A χικαίνων, καὶ πόσον αὐτὸς διαφέρει τούτων. Μία μὲν οὖν αὕτη αἰτία.

Altera rursus : quia accusabant illum de legis transgressione dicentes : *Non est hic a Deo, quia Sabbathum non custodit* ²⁾. Rursusque blasphemias cum accusabant, et quod Dei gloriam sibi vindicaret dicentes : *De homo opere non lapidamus te, sed de blasphemia, et quia homo cum sis, facis teipsum Deum* ³⁾ ; astare fecit coram se Mozen ut ostenderet, quod si legis transgressor esset, nequaquam in modum servi legislator sibi astitisset ; Elias vero, ut appareat quod si blasphemus esset, nequaquam is qui semper Dei gloriam vehementer amaverat ac tultus fuerat, tanquam servus illi astaret qui Deo contrarius esset.

Tertia quoque causa, ut mortis vitæque Dominus cognosceretur. Moses enim mortuus erat, Elias autem vivus : et ut videntes postmodum discipuli illum morientem, intelligerent quod hæc voluntarie pateretur, et cogitarent quod nequaquam moreretur invitus qui mortis vitæque esset Dominus.

Potest et alia addi causa quod hos propter discipulos adduxit, ut ad eorum imitationem excitarentur. Siquidem Moses linguæ tardioris erat, Elias vero durior ac asperior : ambo etiam inopes erant, et adversus tyrannos magna loquendi libertate usi sunt : Moses quidem adversus Pharaonem, Elias vero adversus Achab : et a perveris hominibus qui a se magnis affecti erant beneficii, plurima passi sunt pericula, et nec sic destiterunt eos ad bonum semper dirigere. Utque vehementius imitarentur Mcas quidem clementiam, Eliam vero zelum quem pro Deo gerebat, utriusque autem administrationem, laborumque tolerantiam : millies namque quod in se erat pro Dei beneplacitis moriebantur, et pro populo sibi concredito, suasque perdendo animas invenerunt eas.

Colloquebantur autem cum eo, ostendentes quod lex per Mozen data erat, ac sermo qui per prophetas de morte ejus fuerat, conformiter cum illo præsignaverant : ille quidem in figuris victimarum, hic in diversis vaticiniis.

Lucas vero dicit quod etiam hi in gloria sive splendore apparuerunt ⁴⁾, ut discamus quod omnes qui secundum Deum vixerunt, divinum induunt splendorem. Quid autem (se) colloquebantur cum eo ? Rursus hoc docuit Lucas ⁵⁾, dicens quod dicebant excessum ejus quem completurus erat Hierosolymis, excessum vocans ab hac vita exitum sive transitum.

¹⁾ Joan. ix, 16. ²⁾ Joan. x, 33. ³⁾ Luc. ix, 31. ⁴⁾ ibid.

Variæ lectiones et notæ.

(37) Σεαυτόν. Chrysostr. t. VII, p. 566 D. Ex eo enim, non ex codicibus Novi Testamenti hi duo Joannis loci sunt laudati. Hinc varietas lectionis.

(38) Ἀεὶ, abest. A.

(39) Παλιτιών, alidit. A.

(se) Quid autem. Forte legit τί δὲ -- αὐτῶν ; τοῦτο ἐβίβαζεν.

Ἐτέρα δὲ πάλιν · Ἐπειδήπερ ἐνεκάλουν αὐτῶ τὸ παραβιάζειν τὸν νόμον, λέγοντες · Οὗτος οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ, καὶ πάλιν ἐκάλουν αὐτὸν βλάσφημον καὶ σφετεριζόμενον τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, φάσκοντες · Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομεν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ ὅτι ἄνθρωπος ὡν κοιτῆς (37) ἑαυτὸν Θεόν · παρίστησιν ἑαυτῶ τὸν Μωυσῆν μὲν, ἵνα δευχθῆ, ὅτι εἰ παρέβαινε τὸν νόμον, οὐκ ἂν ὁ νομοθέτης δουλοπρεπῶς αὐτῶ παρίστατο · τὸν Ἥλιον δὲ, ἵνα φανῆ, ὅτι εἰ βλάσφημος ἦν καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν ἐσφετερίζετο, μὴ προσήκουσαν αὐτῶ, οὐκ ἂν ὁ ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ἀεὶ (38) ζηλῶν, ὡς δούλος τῶ ἀντιθέῳ παρίστατο.

Καὶ ἄλλη δὲ αὐθις αἰτία, ἵνα γνωρισθῆ, ὅτι Κύριός ἐστι καὶ θανάτου καὶ ζωῆς. Μωυσῆς μὲν γὰρ θανὼν ἦν, Ἥλιος δὲ ζῶν. Καὶ ἵνα, βλέποντες αὐτὸν ὑστερον οἱ μαθηταὶ ἀπονήσκοντα, νοήσωσιν ἑκούσιον τὸ τοιοῦτον πάθος, καὶ λογίσωνται, ὅτι οὐκ ἂν ἄκω ἀποθάνοι ὁ ζωῆς ; καὶ θανάτου Κύριος.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρα ἐπιθεῖν αἰτίαν, ὅτι διὰ τοῦ μαθητῆς παρέστησεν αὐτοῦς, ἵνα διαναστῶσιν εἰς μίμησιν αὐτῶν. Καὶ γὰρ Μωυσῆς μὲν βραδύγλωσσος ἦν · Ἥλιος δὲ ἀγροικότερον διακαίμενος, καὶ ἀκτῆμονες ἀμφότεροι · καὶ ὁμοῦ πρὸς τυράννους ἔκαστος αὐτῶν ἐπαρρησιάσατο · Μωυσῆς μὲν πρὸς τὸν Φαραῶν, Ἥλιος δὲ πρὸς τὸν Ἀχαάβ. Καὶ ὑπὲρ ἀγνώμωνων ἀνθρώπων, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν εὐεργετούμενων μυρία δεινὰ πεπόνθασι, καὶ οὐδ' οὕτως ἀπέστησαν τοῦ περιέχειν αὐτοῦς. Καὶ ἵνα ἔτι μιμησῶνται Μωυσῆν ; μὲν τὴν ἀνεξικακίαν, Ἥλιου δὲ, τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ ζῆλον, ἀμφοτέρων δὲ τὸ θεμαγωγικὸν καὶ φερίπικον. Μυριάκις γὰρ τὰ ἐπ' αὐτοῦς ἀπέθανον ὑπὲρ τῶν ἀρεσκόντων Θεῶ, καὶ ὑπὲρ τοῦ δήμου τοῦ ἐμπιστευθέντος αὐτοῖς, καὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀπολέσαντες, εὔρον αὐτάς.

Συνελάλουν δὲ αὐτῶ, δεικνύντες, ὅτι καὶ ὁ διὰ Μωυσέως νόμος, καὶ ὁ διὰ τῶν προφητῶν λόγος, περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ συμφώνως αὐτῶ προανεφώνησαν · ὁ μὲν ἐν τύποις τῶν (39) θυσιαῶν, ὁ δὲ ἐν διαφόροις προβήρῃσει.

Λουκάς δὲ φησιν, ὅτι καὶ οὗτοι ἐν δόξῃ ὤφθησαν, εἶπουν, ἐν λαμπρότητι, ἵνα μάθωμεν, ὅτι πάντες, οἱ κατὰ Θεὸν ζήσαντες, τῆς θείας μεταλαμβάνουσι λαμπρότητος. Τί δὲ συνελάλουν αὐτῶ, εἰδίδασκε πάλιν ὁ Λουκάς. Εἶπε γὰρ, ὅτι ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἦν ἐμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλήμ · ἔξοδον ὀνομάσαζ τὴν ἀπὸ τῆς ζωῆς ταύτης ἐξέλευσιν καὶ μεταβάσιν.

Τινὰ δὲ τῶν βιβλίων (40) οὐκ ἔξοδον, ἀλλὰ Δόξαν Α γράφουσι. Δόξα γὰρ καλεῖται καὶ ὁ σταυρός. Τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις ἄπασιν θνεῖδος ἦν, ὡς μεγάλων ἐγκλημάτων ἐπιτίμιον· μόνῳ δὲ τῷ Χριστῷ δόξα γέγονεν, ὡς μεγάλης ἀγάπης τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐπιτίμιον. Τίς γὰρ εὐγνώμονα ψυχὴν ἔχων, ἀκούων τὸν ἐπέκεινα πάσης τιμῆς τριπλασίτην ἀτιμίαν ὑποστάντα διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, οὐ δοξάσει τοῦτον;

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος λόγος, καθ' ὃν λέγεται Δόξα αὐτοῦ ὁ σταυρός, ὃν ἐροῦμεν (41) ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι.

Τέως δὲ Μωϋσῆς καὶ Ἡλίας· εἰπὼν τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἢ τὴν Δόξαν αὐτοῦ, τούτέστι, περὶ τῆς ἐξόδου αὐτοῦ, ἢ περὶ τῆς Δόξης αὐτοῦ, εἰπὼν, περὶ τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, πῶς ἐμελλε σταυρωθῆναι. B

Ἄξιον δὲ ζητησαί, πόθεν οἱ μαθηταὶ μετὰ τσαῦτα εἶτη τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἡλίαν ἐγνώρισαν· οὐ γὰρ ἦσαν παρ' Ἑβραίοις εἰκότων πίνακες. Φαμὲν οὖν, ὅτι ἐν βιβλίοις τινὲς τῶν παλαιωτέρων Ἑβραίων τὰ εἶδη τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τοῖς μεταγενεστέροις ἀπολειοπάσιν, ἀπερ ἀναγινώσκοντες, ἐντεῦθεν αὐτοῦ; ἐγίνωσκον. Εἰκόξ δὲ, καὶ ἐξ ἀγράφου παραδόσεως μνημονεύεσθαι τὰς ἰδέας αὐτῶν. Ἰσως δὲ καὶ ἐξ ἀποκαλύψεως θείας ἐπέγνωσαν αὐτούς.

[Ἡ (42) καὶ ἄλλως· περὶ τὸν Χριστὸν φαίνονται Μωϋσῆς καὶ Ἡλίας, δηλοῦντες, ὅτι τὰ μυστήρια τῆς τε νομικῆς, τῆς τε προφητικῆς πραγματείας, εἰς τὸν Χριστὸν συνάγονται, καὶ τὰ περὶ αὐτὸν μνηύουσιν.] C

Ἀποκριθεὶς — Ἡλίας. Σφίδρα φίλων ὁ Πέτρος τὸν Διδάσκαλον, καὶ μὴ θέλων ἀπελθεῖν αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἵνα μὴ ἀπελθῶν ἐκεῖ πάθῃ, καθὼς προσέειπεν, φανερώς μὲν οὐ τολμᾷ κωλύσαι αὐτὸν, ἵνα μὴ πάλιν ἐπιτιμηθῇ· θεασσόμενος δὲ τὸ ὄρος, πολλὴν ἔχον ἀσφάλειαν, ὡς ἀγνούμενον τοῖς ἐπ. βουλαίοις· ἅμα δὲ καὶ Μωϋσῆν καὶ Ἡλίαν, ἱκανοῦς ἀμύνειν· ὁ μὲν γὰρ πολλὰ εἶρη κατηγωνίστατο, ὁ δὲ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ κατήγαγεν ἐπὶ τοῦ; πεντηκοντάρχου, συμβουλεύει μένειν ἐκεῖ.

Εἰπὼν δὲ ὅτι Καλὸν ἔστιν ἡμῶς ὧδε εἶναι, καὶ γνοῦς, ὅτι κακῶς εἶπεν, ὡς ἐξ οἰκείας γνώμης ἀποφηνάμενος, προσέθηκεν, ὅτι, *Εἰ θέλεις, ποιήσωμεν ὧδε τρεῖς σκηνάς, σοὶ μίαν, καὶ Μωϋσεῖ μίαν, καὶ μίαν Ἡλίας. Τί λέγεις, ὦ Πέτρε; πρὸ μικροῦ μὲν γνήσιον Ἰῶν τοῦ Θεοῦ τοῦτον ὠμολόγησας· νῦν δὲ μετὰ τῶν δούλων ἀρ. θμεῖς τὸν Δεσπότην, καὶ ὑπὸ τούτων σωθῆναι· αὐτὸν ἐλπίζεις; Ὅρα, πῶς πρὸ τοῦ*

Quædam autem exemplaria non *ἐξοδον*, id est *excessum*, sed *δόξαν*, id est, *gloriam* habent; nam gloria quoque appellatur *crux ipsa*. Aliis siquidem omnibus *probrum* erat utpote *magnum pœna* criminum: soli vero Christo gloria facta est, *magni videlicet erga nos amoris præmium*. Quis enim *gratum habens animum*, audiens quod qui *omni dignus erat honore*, huiusmodi pro nostra salute *perpressus est ignominiam*, non *glorificabit illum*?

Est et altera ratio juxta quam dicitur *crux, gloria* ejus, quam suo referemus tempore.

Interim vero Moses et Elia dicebant *excessum* ejus, et *gloriam* ejus, hoc est loquebantur de *exitu*, vel de *gloria* ejus, sive de *cruce*, quomodo *crucifigendus* erat.

Dignum est autem, ut inquiramus unde discipuli post tam multos annos *Mosen* et *Eliam* agnoverunt. Neque enim apud *Hebræos* orant *imaginum tabulæ*. Dicimus ergo quod in *libris* quidam *vetustiorum Hebræorum* species *insignium virorum* posteris reliquerant, quos legentes, inde eos agnoscebant. Verisimile quoque est, ex *traditionibus* viva voce traditis in *memoria* habitas *fuissæ* illorum species aut *figuras*. Fortasse autem et ex *divina* revelatione illos agnoverunt.

† Aut etiam aliter, juxta *Christum* apparent *Moses* et *Elia*, significantes quod *mysteria legalia* ac *prophetalia* in unum intendunt *Christum*, et ea quæ *Christi* sunt præsignant.

Vers. 4. *Respondens — Elia*. Cum *Petrus* vehementer præceptorem amaret, nec vellet eum abire *Hierosolyma*, ne eo digressus pateretur, sicut prædixerat: palam quidem non audent eum prohibere, ne rursus increparetur; viso autem quod *mons magnam* haberet *securitatem*, utpote *insidiatoribus* incognitus, simul autem *Mosen* et *Eliam* idoneos qui *ulciscerentur*; nam ille plurimas gentes devicerat, hic vero *ignem* super *quingagenarios* de *cælo* detraxerat, consulit illi dicens: *Bonum est nos hic esse*.

Cognito autem quod male locutus fuisset ex propria mente statuens, addidit: *Si vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, et Moysi unum, et Elia unum*. Quid ais, o Petre? *Paulo* ante *naturalem* hunc *Dei Filium* confessus es, nunc autem cum *servis Domini* connumerans, etiam ab *ipsis* servandum eum speras? Vide quomodo ante *passionem* *imperfecti* admodum erant *discipuli*. Simul

Variæ lectiones et notæ.

(40) Intelligit codices Chrysostomū, ut alibi. Vide Chrysost. t. VII. p. 567 A bis, p. 584 D. Scilicet usu receptum erat apud Patres Græcos, τὸν σταυρὸν τ. ὁ Χριστοῦ appellare τὴν Δόξαν αὐτοῦ. Id unus dixerat, fueratque deinde, ut alia huiusmodi, pro pagatum ad alios. Nititur autem hæc interpretatio joco Hebr. II, 9. Hic autem facilis erat corruptio

scribis parum attentis, quod *ἐξοδος* inter duplex *οὐξ* legitur.

(41) Nunc non recorder loci, ubi in his commentariis de re eadem dixerit. Forte ergo intelligit Commentarium suum ad Hebr. II, 9.

(42) Inclusa exhibet in marg. B

autem Petrus duplam tunc mentis commotionem sustinebat: hinc quidem trepidans pro magistro, illinc vero a supernaturali illo aspectu turbatus est et confusus, taliaque loquebatur nesciens quid diceret, sicut dixit Lucas¹, hoc est quod inconsiderato loquerebatur.

Marcus autem ait: *Neque enim sciebat quid locuturus esset*², id est, non noverat quid aliud melius locuturus esset vel loqui posset. Deinde addidit et causam dicens, quod erant exterriti. Lucas vero scripsit³, quod erant somno gravati: Exterriti quidem visa specie plus quam humana. Gravabantur autem somno pro sopore qui a splendore procedebat; neque enim nox erat sed dies. Splendoris tamen excessus obscurabat illorum oculos, ac mentem aggravabat, donec perfecte experrecti, sicut dixit Lucas⁴, sive ad se a tali sopore et obtenebratione reversi, videntur quantum possibile erat, gloriam ejus. Petrus itaque confusam adhuc mentem habens, inconsiderata et incongrua loquebatur.

† Tria tabernacula intelligi possunt tres ad salutem dispositiones, videlicet operationis, contemplationis, et theologiæ. Operationis itaque typus fuit Elias fortis ac temperatus. Contemplationis Moses legislator ac juris dator. Theologiæ vero Christus, utpote omnimode perfectus. Hæc autem tabernacula sunt, comparatione futurarum quietum incomparabiliter meliorum.

Vers. 5. *Adhuc — nubes*. Nubes et vox, ut certiores redderentur Dei esse vocem; didicerant enim quod Deus in nube veleretur: *Ponens*, inquit, *nubes ascensum suum*⁵; multaque hujusmodi frequenter habet Scriptura. Considera vero quo pacto dum minatur, obscuram ponit circa se nubem, ut super Sina⁶; nunc autem Filium ostendere volens, lucidam illam habet.

Vers. 5. *Dicens: — complacitum est*. Hæc tertio etiam capite cum Salvatore baptizaretur dixit cœlitus Pater; sed ibi propter circumstantium multitudinem, hic autem maxime propter Petrum; ac si diceret vox Patris: Quid times, o Petre, de Jesu? hic est Filius meus; nec simpliciter Filius, ut hi qui per virtutem a me sunt adoptati, sed dilectus sive electus tanquam unigenitus; nec id tantum, verum etiam in quo mihi complacitum est, hoc est in quo requiesco, in quo oblector, ut in unanimitate et æquali mihi: ne ergo illi timeas. Quantumcunque enim illum diligas, non audeo eum diligis ut ego. Triplex est namque apud me vis amoris erga illum. Siquidem tanquam Filium illum diligo, et tanquam dilectum, et tanquam me recreantem mihi quo placentem.

¹ Luc. ix, 33.

² Marc. ix, 6.

³ Luc. ix, 50.

⁴ Ibid. 32.

⁵ Psal. ciii, 8.

⁶ Exod. xi, 16.

Variæ lectiones et notæ.

(43) In margine habet B, quæ hic inclusa sunt.

(44) Τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ φωνή. A.

(45) Φιλίης. A.

(46) Παρ' ἐμοῦ videtur legisse Hentenius.

σταυροῦ σφέρα ἀταλῆς ἦσαν οἱ μαθηταί· ἅμα δὲ ὁ Πέτρος καὶ διπλοῦν τριπλαῦτα σάλον τῆς ψυχῆς ὀφιστάμενος, τοῦτο μὲν, ἀπὸ τοῦ ἀγωνιᾶν ὑπὲρ τοῦ Διδασκάλου, τοῦτο δ', ἀπὸ τῆς ὑπερζουῦς εὐφροσύνης ἐταράχθη, καὶ συνεχύθη, καὶ τοιαῦτα ἐφθέγγετο, μὴ εἰδῶς; ὁ λέγει, καθὼς εἶπε Λουκᾶς, ὁ ἐστίν, ἀσύνητα λαλῶν.

Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι Ὁδὴ ἤδει, εἰ λαλήσει, τοῦ ἐστίν, οὐκ ἐγίνωσκε, εἰ λαλήσει ἕτερον κρείττον. Εἶτα προσέθηκε καὶ αἰτίαν, εἰπὼν· ὅτι ἦσαν ἐκφοδοί. Λουκᾶς δὲ ἔγραψεν, ὅτι ἦσαν βεβαρημένοι ὑπνῷ. Ἐξεφοβήθησαν μὲν γὰρ, ἰδόντες εἶδος ὑπὲρ ἀνθρώπων· ἐταράχθησαν δὲ ὑπνῷ, λέγω δὴ, κάρῳ, τῷ ἀπὸ τῆς λαμπρότητος. Καὶ γὰρ οὐ νύξ ἦν, ἀλλ' ἡμέρα· τὸ δὲ τῆς λαμπρότητος ὑπερβάλλον ἐσκότισε μὲν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν· ἐκάρωσε δὲ τὴν νοῦν, ἕως οὗ διαγρηγορήσαντες, ὡς ὁ Λουκᾶς· εἰργκεν, εἰς τὸν ἀνανήψαντες; τοῦ τοιοῦτου κάρου καὶ τῆς σκοτοδίνης, εἶδον, ὡς δυνατὸν, τὴν θύξαν αὐτοῦ. Λοιπὸν δὲ ὁ Πέτρος, εἰ· ἐτεῦθεν συγκεχυμένον ἔχων τὸν νοῦν, ἀσύνητα παρεφθέγγετο.

[Τρεῖς (43) σκηναὶ νοηθεῖεν ἂν αἱ τρεῖς ἕξεις τῆς σωτηρίας, ἡ τε τῆς πράξεως, καὶ ἡ τῆς θεωρίας, καὶ ἡ τῆς θεολογίας. Τῆς μὲν οὖν πράξεως τύπος ὁ Ἠλίας, ὡς ἀνδρείος καὶ σώφρων, τῆς δὲ θεωρίας ὁ Μωϋσῆς ὡς νομοθέτης καὶ δικαιοδότος· τῆς δὲ θεολογίας ὁ Χριστὸς, ὡς ἐν παντὶ τέλειος. Σκηναὶ δὲ αὗται, πρὸς συγκρίσιν τῶν μελλουσῶν λήξεων, τῶν ἀσυγκρίτως κρείττωνων.]

Ἔτι — νεφέλης. Νεφέλη καὶ φωνή, ἵνα βεβαιωθῶσιν, ὅτι φωνὴ τοῦ Θεοῦ ἐστίν. Μεμαθηκότις γὰρ ἦσαν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐπὶ νεφέλης ὀχεῖται. Ὁ τιθεὶς (44) γὰρ, φησὶ, *ῥέση τὴν ἐπίθεσιν αὐτοῦ*. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα παραχρῆμα τῆς Γραφῆς. Σκόπει δὲ, πῶς, ὅτι μὲν ἀπειλεῖ, σκοτεινὴν δείκνυσιν νεφέλην περὶ αὐτὸν, ὡς ἐπὶ τοῦ Σινᾶ· νῦν δὲ, διδάξει θέλων, φωτεινὴν αὐτὴν ἔχει.

Λέγουσα — εὐδόκησα. Ταῦτα καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, βαπτίζομένου τοῦ Σωτῆρος, εἶπεν οὐρανῶθεν ὁ Πατὴρ· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν διὰ τὸν περισσῶτα ὄχλον, ἐπαύθη δὲ μάστιγα διὰ τὸν Πέτρον, ὡς ἀνελεγοῦσης τῆς φωνῆς τοῦ Πατρὸς· *Τί δίδουκας ὦ Πέτρε, περὶ τοῦ Ἰησοῦ; οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου καὶ οὐκ ἀπλῶς Υἱός, ὡς οἱ δι' ἀρετῆς υἱοποιούμενοι μοι; ἀλλ' ὁ ἀγαπητός, ἦγουν, ὁ ἐξαιρετός, ὡς μονογενής; καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ', ἐν ᾧ ἠδόκησα τοῦτέστιν, ᾧ ἐπαναπαύομαι, ἐφ' ᾧ ἀρέσκομαι ὡς ὁμογνώμων καὶ ἴσῳ ἐμοί. Μὴ τοίνυν φοβοῦ περὶ αὐτοῦ. Ὅσα γὰρ ἂν φιλήσῃς, (45) οὐ τοσοῦτον φιλεῖς αὐτὸν, ὅσον ἐγώ. Τριπλοῦν γὰρ παρ' ἐμοῦ (46) τὸ κερὶ αὐτὸν φιλεῖν. Φιλῶ γὰρ ὡς Υἱόν μου, καὶ ὡς ἀγαπητόν, καὶ ὡς ἀναπαύοντα καὶ ἀρέσκοντά μοι.*

Λοιπὸν οὖν, εἰ μὴ τῇ δυνάμει τοῦτου θαρῆραις, ἀλλὰ τῇ ἐμῇ θάρρησον· οὐδεὶς γὰρ τὸν οὕτω φιλούμενον προλείπει ἀλογιστως.

Ἀκούετε. Τούτω πειθεσθε, τούτω πιστεύετε, εἰ τι ἄν καὶ λέγῃ καὶ ποιῇ. Καὶ εἰ σταυρωθῆναι βουλήθῃ, μηδεὶς ἀντιπέσῃ. Ὑμεῖς μὲν γὰρ οὐκ οἴδατε τὸ τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ μυστήριον· αὐτὸς δὲ πᾶν ὃ λέγει καὶ ποιεῖ, κατὰ γνώμην ἐμὴν καὶ λέγει καὶ ποιεῖ. Λοιπὸν οὖν αὐτοῦ ἀκούετε, τὸν Μωσαϊκὸν νόμον καὶ τὰς προφητικὰς μυσταγωγίας ἀφέντας. Πλήρωμα γὰρ νόμου καὶ προφητῶν ὁ Χριστός (47)· καὶ λοιπὸν ἐκεῖνα πάντα συνετελέσθησαν, ἄχρι τοῦτου μόνον ἐκτεινόμενα.

Καὶ — σφόδρα. Καὶ μὴν καὶ πρότερον ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου φωνῇ γέγονε τοιαύτη, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν, ὅτε καὶ βροντὴν ἔλεγον γαγονέναι, καὶ οὐδεὶς οὐδὲν τοιούτου ἔπαθε. Πῶς οὖν οὗτοι νῦν ἔπασσον ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν; Διότι καὶ ὕψος ἦν μέγα, καὶ ἐρημία βαθεῖα, καὶ ἰσχύια πολλή, καὶ μεταμόρφωσις γέγονε φρικῆς γέμουσα, καὶ φῶς ἐξέλαμψεν ἀκήρατον, καὶ λοιπὸν, τῆς νεφέλης περιταθείσης ἀνωθεν, καὶ ἐπικαταβρόχυσίσης τῆς φωνῆς, εἰκότως περιετράπησαν τε καὶ ἐφοβήθησαν.

Ἔστι δὲ καὶ ἐτέρως εἰπεῖν τὸ, Ἔπασσον ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ, (48) Προσεκύνησαν.

Καὶ — μὴ φοβεῖσθε. Ἠλέγησε τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, καὶ τυχῶς λύσει τὸν φόβον.

Ἐκάρησαντες — μόνον. Ἵνα πληροφορηθῶσιν, ὅτι περὶ αὐτοῦ γέγονεν ἡ φωνή, μόνος λοιπὸν ὁρᾶται αὐτοῖς.

Καὶ — ἀναστῆ. Ὅσον γὰρ μείζονα ἔλεγοντο περὶ αὐτοῦ, τοσοῦτον δυσπαραδεικτότερα ἔδοκουν. Κιλεῖται οὖν κρύπτειν περὶ ἑαυτοῖς τὸ θαῦμα τοῦτο, διότι αὐτοὶ τε οὐκ ἐμελλόν πιστευθῆναι, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι μᾶλλον ἂν ἠγριώθησαν.

Καὶ — πρῶτον; Περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ μαθόντες ἀκριβέστερον, ἀπὸ τε τῆς ὁμολογίας Πέτρου, ἀπὸ τε τῆς μεταμορφώσεως, καὶ ἀπὸ τῆς ἀνωθεν φωνῆς, ἐρωτῶσιν, ὅτι ἰπειδὴ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, διατί οἱ Ἰραμματεῖς λέγουσιν, ὅτι Ἠλίαν χρὴ ἔλθειν πρὸ τοῦ Χριστοῦ; πῶς οὖν οὐκ ἦλθεν οὕτως πρὸ σοῦ; Τοῦτο μὲν οὖν ἠρώτησαν οἱ μαθηταί.

Προτήκει δὲ γινώσκειν, ὅτι αἱ Γραφαὶ δύο παρουσίας τοῦ Χριστοῦ λέγουσι, τὴν τε γεγεννημένην καὶ τὴν μέλλουσαν. Περὶ ὧν ἀμφοτέρων καὶ ὁ Παῦλος ἐδίδαξε λέγων· περὶ μὲν τῆς πρώτης· Ἐπερᾶτη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος· περὶ δὲ τῆς δευτέρας· Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιβράσειαν (49) τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

“ Joan. xii, 29. “ Tit. ii, 14. “ Ibid. 13.

Variæ lectiones et notæ.

(47) Πλήρωμα γὰρ — ὁ Χριστός. Videtur hoc loco Euthymius confudisse Rom. x, 4. cum xiii, 10. Idem accidit Cyrillo Alex. tom. I De adoratione, p. 5.

Reliquum est igitur, ut si hujus non fidis potentia, at meæ filias. Nemo enim adeo dilectum irrationabili causa destituit.

Vers. 5. *Ipsam audite.* Huic obedite, huic credite, si quid aut dixerit aut fecerit. Quod si etiam crucifigi voluerit, nemo illi obsistat: vos enim ignoratis dispensationis suæ mysterium. Nam quidquid ipse et dicit et facit, mea voluntate et dicit et facit. Ipsum itaque audite, lege Mosaica, propheticiæque sacrorum initiationibus relictis; complementum siquidem legis ac prophetarum est Christus: et jam omnia illa completa sunt, utpote quæ usque ad hunc solum protendebantur.

Vers. 6. *Et — vehementer.* Atqui prius etiam in Jordane vox facta est hujusmodi; et post hæc rursum quando tonitru dicebant factum esse “, et nullus quidquam tale passus est. Quomodo ergo nunc hi prociderunt in faciem suam? Quia altitudo magna erat, profundaque solitudo ac vultum silentium. Præterea transformatio facta est horrore plena, et lux immortalis eluxit, ac subito desuper circumposita nube, voceque super eos delapsa, merito percussi sunt et exterriti.

Potest quoque et aliter dici quod prociderunt in faciem suam, hoc est adoraverunt.

Vers. 7. *Et — nolite timere.* Miseratus est imbecillitatem eorum, et cito solvit timorem.

Vers. 8. *Elevatis — solum.* Ut certiores redderentur quod de ipso facta esset vox, solus jam illis videbatur.

Vers. 9. *Et — resurgat.* Quanto enim majora de eo dixissent, tanto difficiliora credibilia viderentur. Jubet ergo visionem hanc ab illis occultari, quia futurum erat, ut neque ipsi persuadere possent, et Judæi magis exasperarentur.

Vers. 10. *Et — primum.* De divinitate ejus jam ad plenum edocti, et a Petri confessione, et a transformatione, et a cælesti voce, interrogant: Cum tu sis Christus, quare Scribæ dicunt quod Eliam oporteat venire ante Christum? quomodo non venit hic ante te? Hoc itaque interrogaverunt discipuli.

Scire autem oportet, quod Scripturæ duos Christi adventus dicunt, eum videlicet qui factus est, et futurum. De utroque docuit Paulus: de priori quidem: *Apparuit, inquit, gratia Dei salutaris.* De posterioris vero: *Expectantes beatam spem et apparitionem magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi.*

(48) Loco προσεκύνησαν, habet ἐφοβήθησαν. B.

(49) Ut ergo Chrysost. tom. VII, p. 576 D. omittit τῆς δόξης, ita quoque Euthymius, neglectis codicibus Novi Testamenti.

Et prioris quidem factus est Joannes præcursor : A posterioris vero fiet præcursor Elias, de quo dicit propheta Malachias : *Mittam vobis Eliam Theſbiten, qui restituet cor patris ad filium, hoc est qui convertet corda Judæorum, qui tunc superfuert, ad apostolos, ut obediant doctrinis eorum, credantque Christo. Patres enim Apostolorum erant Judæi.*

Sed Scribæ, duos Christi adventus in unum confundentes, et posteriorem in priorem contrahentes, de solo posteriori docebant populum : et propterea Christum non suscipiebant dicentes, quod Eliam oportet venire primum, et mox Christum. Sed nunc Christus de duobus aperte docet. Adverte ergo.

Vers. 11. *Jesus autem — V. 12. Cognoverunt eum.* Elias quidem proprius sive Theſbitestis nondum venit ; veniet autem circa secundum meum adventum : et restituet omnem qui ei crediderit, hoc est convertet cor patris ad filium, ut ait propheta Malachias. Dico autem vobis, quod Elias secundus sive Baptista jam venit circa primum meum adventum, ut dicunt Scripturæ : et non cognoverunt Scribæ quod etiam hic esset Elias tanquam præcursor. Non cognoverunt autem eum utpote male intelligentes Scripturas.

Vers. 12. *Sed — voluerunt.* Herodes videlicet ; multa enim in eum fecit, in carcerem illum injiciens ; deinde amputatum caput deferri jubens in lance.

Vers. 12. *Ita — ab eis.* Ita quoque, non cognitus scilicet quod sit Christus : non cognitus autem propter pravam mentem ipsorum. Sed quoniam modo fiet, ut cum præsentibus Hebræi Christo non crediderint, qui tunc erunt, credant Eliæ? Quia agnoscunt eum, sciantque de illo prædixisse Malachiam. Simul etiam tam longum tempus quod in medio intercidet, tantaque virtus prædicationis, emolliet duritiam cordis eorum.

Vers. 13. *Tunc — eis.* Nam vicesimo quoque capite prædixerat eis ¹⁴, quod ille sit Elias qui venturus esse dicitur.

CAP. XXXV. De lunatico.

Vers. 14. *Et — V. 15. Affigitur.* De lunatico prædictum quidem est modo naturaliori insistendo, quarto capite ; dicitur autem et nunc perfectius quod demonum quidam secedentes, adversus quosdam homines tempus certum lunæ observabant, et tunc insultum in illos faciebant, ut dum luna mali causa videretur, ejus creator calumniæ exponeretur.

¹⁴ Malach. iv, 4, 5. ¹⁵ Matth. xi, 14.

Variorum lectiones et notæ.

(50) Uti explicat Luc. i, 17.

(51) Παραχωρεῖν nunc non est *secedere*, sed *errare in contra*. Chrysost. t. VII, p. 579 F, ha-

Καὶ τῆς μὲν πρώτης γέγονε πρόδρομος ὁ Ἰωάννης· τῆς δευτέρας δὲ γενήσεται πρόδρομος ὁ Ἠλίας· περὶ ἧς φησὶ Μαλαχίας ὁ προφήτης· Ἀποσταλῶ ὑμῖν Ἠλίαν τὸν θεσβίτην, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱόν, του· ἐστίν, ὃς ἐπιστρέψει (50) τὰς καρδίας τῶν τηλικαῦτα Ἰουδαίων πρὸς τοῦ ἀποστόλου, ὥστε πεισθῆναι ταῖς διδασκαλίαις αὐτῶν, καὶ πιστεῦσαι τῷ Χριστῷ. Πατέρες γὰρ τῶν ἀποστόλων οἱ Ἰουδαῖοι.

Ἄλλ' οἱ Γραμματεῖς, τὰς δύο τοῦ Χριστοῦ παρουσίας εἰς μίαν συγχύοντες, καὶ τὴν πρώτην εἰς τὴν δευτέραν συνάγοντες, περὶ τῆς δευτέρας μόνως ἐδίδασκον τὸν λαόν. Καὶ διὰ τοῦτο τὸν Χριστὸν οὐκ ἐδέχοντο, λέγοντες, ὅτι τὸν Ἠλίαν χρὴ ἔλθειν πρῶτον, εἶτα τὸν Χριστόν. Ἄλλὰ νῦν ὁ Χριστὸς διδάσκει B περὶ τῶν δύο σαφῶς. Πρόσχετος γάρ·

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἐπέγνωσαν αὐτόν. Ἠλίας μὲν ὁ πρῶτος, ἦγουν, ὁ θεσβίτης, οὐκ ἦλθεν· ἔρχεται δὲ κατὰ τὴν δευτέραν μου παρουσίαν, καὶ ἀποκαταστήσει πάντα τὸν πειθόμενον αὐτῷ, τουτέστιν, ἐπιστρέψει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱόν, ὡς ὁ προφήτης Μαλαχίας φησὶ. Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι Ἠλίας ὁ δεύτερος, εἴθουν, ὁ βαπτιστής, ἤδη ἦλθε κατὰ τὴν πρώτην μου ταύτην παρουσίαν, ὡς αἱ Γραφαὶ φασί. Καὶ οὐκ ἐπέγνωσαν οἱ Γραμματεῖς, ὅτι καὶ οὗτος Ἠλίας ἐστίν, οἷα πρόδρομος· οὐκ ἐπέγνωσαν δὲ αὐτόν, ὡς κακῶς νοοῦντες, τὰς Γραφάς.

Ἄλλ' — ἠθέλησαν. Οἱ περὶ τὸν Ἠρώδη δηλονότι· πολλὰ γὰρ εἰς αὐτὸν ἐποίησαν, ἐμβαιόντες εἰς φυλακὴν, ἀποκαρτελοῦντες, ἐνεγκόντες τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπὶ πίνακος.

Οὕτως — ἐπ' αὐτῶν. Οὕτως καὶ αὐτῶν, ἀγνοούμενος, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐστίν· ἀγνοούμενος δὲ διὰ τὴν κακόνοιαν αὐτῶν. Ἄλλ' πῶς, τῶν νῦν Ἑβραίων μὴ πιστευσάντων τῷ Χριστῷ, οἱ τότε τῷ Ἠλίᾳ πεισθήσονται; Διότι γνωρίζουσιν αὐτόν, καὶ γινώσκουσιν, ὃ περὶ αὐτοῦ προεῖπεν ὁ Μαλαχίας· ἅμα δὲ καὶ ὁ τοσοῦτος ἐν τῷ μέσῳ χρόνος, καὶ ἡ τηλικαύτη τοῦ κηρύγματος δύναμις, μαλάξουσι τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν.

Τότε — αὐτοῖς. Προεῖπε γὰρ αὐτοῖς καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ, ὅτι αὐτός ἐστιν Ἠλίας· ὁ μέλλων ἔρχεσθαι.

D ΚΕΦ. ΛΕ'. Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.

Καὶ — πάσχει. Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου προεῖρηται μὲν καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ φυσιολογικώτερον· βεβαιώσεται δὲ καὶ νῦν ἀκριβέστερον, ὅτι τῶν δαιμόνων τινὲς παραχωρούμενοι (51) κατὰ τινῶν ἀνθρώπων, ἐπετῆρουν καιρὸν τινα τῆς σελήνης, καὶ τότε τοῦτοις ἐπετῆδων, ἵνα, ὡς τῆς σελήνης αἰτίας δοκῶσης, ὁ Δημιουργὸς αὐτῆς διαβάληται.

ἔδει ἐπιτιθεσθαι. Forte tamen quis maluerit παραχωρούμενοι.

Μολλάκις — ὕδωρ. Ὡστε, εἰ μὴ καὶ τότε ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις τὸν δαίμονα ἀνεχαιτίριζε, πάλαι ἂν αὐτὸν εἰς φθεῖρε. Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι τὸ ἐν αὐτῷ δαιμόνιον ἄλαλον ἦν καὶ κωφόν· οὐχ ὡς φύσει τοιοῦτον, ἀλλ' ὡς δεσμῆσαν τὴν τοῦ δαιμονιζομένου φωνὴν καὶ ἀκοήν.

Καὶ — *θεραπεῦσαι*. Οὐκ ἔδυνθθησαν διὰ τὴν ἀπιστίαν τοῦ προσαγαγόντος. Εἰ γὰρ καὶ προσήγαγεν αὐτὸν, ἀλλ' οὐκ ἐπίστευσεν (52) ἀδιστακτικῶς, ὅτι δύνανται τὸν δαίμονα φυγαδεῦσαι. Τοῦτο δὲ φανερόν ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν τὸν Χριστόν· Ὁ γενεὰ ἀπιστος· ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν αὐτὸς τὸν προσαγαγόντα· *Εἰ τι δύνασαι, ἐξήθησον ἡμῖν*· καὶ ἀπὸ τοῦ ἐρωτῆσαι τὸν Χριστόν· *Εἰ δύνασαι πιστεῦσαι*· καὶ ἀπὸ τοῦ ἀποκριθῆναι αὐτόν· *Πιστεύω, Κύριε, βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ*. Ταῦτα γὰρ πλατύτερον ὁ Μάρκος ἐστόρησεν.

Ἀποκριθεὶς — *διστραμμένη*. Καθολικώτερον ἐπιπλήττει, διὰ τὸ πολλοὺς τῶν Ἰουδαίων ἐμικρῶς ἀπιστεῖν, καίτοι μυρία τοιαῦτα θεασαμένους, οὐ δι' αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν μαθητῶν θαυματουργηθέντα. *Διστραμμένη* δὲ, ἀντὶ τοῦ, σκολιὰ, μὴ νοῦσα τὸ εὐθέως.

Ἔως — ὕμῶν; Ἄγανακτεῖ, καὶ ζητεῖ τὸν θάνατον, (55) διὰ τὸ εἶναι αὐτοῦς ἀνάτους τὴν ἀπιστίαν.

Φέρετε — ὧδε. Ἴνα μὴ δόξη καὶ αὐτοὺς ἀθηνῆς, ἐλάλλει τὸ δαιμόνιον. Ἄγαγεῖν δὲ τὸν δαιμονῶντα κελεύει, ἵνα φανερὰ ἡ δύναμις αὐτοῦ γένηται τοῖς ἐσθενεῖν καὶ αὐτὸν οἰομένοις.

Καὶ — Ἰησοῦς. Ἐπέταξε. Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς φησιν, ὅτι ἐπέταξε τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ. Καὶ ἀμφοτέροις γὰρ ἐπέταξε, τῷ δαιμονιζομένῳ μὲν σωφρονεῖν, τῷ δαίμονι δὲ φυγεῖν.

Καὶ — ἐκείνης. Ταῦτα μὲν σαφεῖ. Δαίμονι δὲ ἐλάλῳ καὶ κωφῷ κατέχεται καὶ πᾶς ὁ μῆτε λέγων μῆτε ἀκούων τὰ θεῖα λόγια. Ἦπίκει δὲ τοῦτον ὁ δαίμων ποτὲ μὲν εἰς τὸ πῦρ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας, ποτὲ δὲ εἰς τὸ ὕδωρ τῆς ζάλης τῶν ἄλλων παθῶν.

Τότε — ὕμῶν. Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι εἰσελθόντα αὐτὸν εἰς οἶκον ἐπηρώτησαν. Ἐρωτῶσι δὲ, φοβούμενοι, μήποτε ἀπώλεσαν ἢν ἔλαθον ἐξουσίαν κατὰ πνευματικῶν ἀκαθάρτων. Ὁ δὲ Χριστὸς ἐνώπιον μὲν τοῦ πλῆθους τῇ ἀπιστίᾳ τοῦ προσεγγέχοντος τὴν αἰτίαν ἐλογίσατο· κατ' ἴδιον δὲ τὴν τῶν μαθητῶν ἀπιστίαν αἰτιᾶται. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι, πρὸ τῆς ἐπιχειρήσεως ἀπιστήσαντες, ὅτι δύνανται τὸν κά-

Vers. 15. *Frequenter* — *aquam*. Itaque si etiam tunc Dei virtus dæmonem cohibuisset, jamdudum eum perdidisset. Marcus autem dicit ¹⁵, quod dæmonium, quod in eo erat, mutum erat ac surdum· non quod natura esset hujusmodi, sed quia dæmoniaci vocem ligaverat et auditum.

Vers. 16. *Et* — *curare*. Non potuerunt propter offerentis incredulitatem. Licet enim eum adduxerat, non tamen indubitanter credebat, quod dæmonem fugare possent. Hoc autem et ex eo manifestum est, quod dixit Christus : *O generatio incredula* ; et rursus ab eo quod dixit adducens : *Si quid potes adjuva nos* ; et ex eo quod interrogavit Christus : *Si potes credere* ; et iterum ab eo quod ipse respondit : *Credo Domine, auxiliare incredulitati meæ*. Nam hæc latius scripsit Marcus.

Vers. 17. *Respondens* — *distorta*. Generalius incipit propter Judæos quosdam similiter incredulos, licet innumera hujusmodi conspexissent, non per ipsum tantum, sed et per discipulos facta miracula. *Distorta* autem, id est tortuosa, non recte intelligens.

Vers. 17. *Quousque* — *vos* ? Indignatur, et mortem querit, eo quod essent ipsi infidelitate immedicabiles.

Vers. 17. *Afferte* — *huc*. Ne ipse quoque impotens videatur, ejicit dæmonium. Jubet autem adduci dæmoniacum, ut manifesta fiat sua potentia his qui etiam ipsum impotentem esse putabant.

Vers. 18. *Et* — *Jesus*. Hoc est, præcepit. Marcus autem et Lucas dicunt, quod imperavit spiritui immundo ¹⁷. Siquidem utrique imperavit : dæmoniaco quidem ut resipisceret, dæmoni vero ut fugeret. Illic enim verbum *ἐπέταξε* idem significat quod *præcepit* (f).

Vers. 18. *Et* — *illa*. Hæc certe manifesta sunt. Verum a dæmone quoque muto et surdo possidetur, quisquis non loquitur neque audit divinos sermones. Hunc autem projicit dæmonium : interdum quidem in ignem iræ et concupiscentiæ, interdum vero in aquam commotionis aliarum affectionum.

Vers. 19. *Tunc* — Vers. 20. *vestram*. Marcus vero dicit ¹⁹, quod cum ipse domum ingressus esset interrogaverunt. Interrogant autem, timentes ne forte perdidissent quam acceperant virtutem adversus spiritus immundos. Verum Christus coram multitudine incredulitatem offerentis pro causa reddit : seorsim vero discipulorum causatur incredulitatem. Etenim hi etiam priusquam aggrederentur, diffidebant, se posse la-

¹⁵ Marc. ix, 17, 25. ¹⁶ Marc. ix, 19 seqq. ¹⁷ Marc. ix, 25 ; Luc. ix, 42. ¹⁸ Marc. ix, 28.

Variæ lectiones et notæ.

(52) ἐπίστευσεν. A.

(55) Καὶ, ante διὰ, addit A.

(f) *Hic enim* — *quod præcepit*. Mei codices hoc non agnoscunt. Nescio an de suo addiderit Hentemius.

borantem curare, cum tamen alios multos curassent, et ita cum conarentur, non potuerunt. Optime ergo coram multis multorum incredulitatem reprehendit, semotis autem arbitris suorum diffidentiam. Neque enim æquum erat, ut coram multis confunderet communes orbis præceptores.

Vers. 20. *Amen — transibit.* Fidem nunc dicit, non de hoc quod ipse sit Deus, sed ad faciendâ signa. Dicit enim : Si habeatis fidem ad eam acrem et vehementem ac ferventem sicut granum sinapis : illud etenim talis est qualitatis : credentes sine ulla trepidatione quod facturi estis signa, tantam habebitis virtutem, ut ipsos etiam montes transferatis, si volueritis

Tantum autem fidem aliquem habere, videtur quidem facile, est tamen etiam excelsum valde. Nascitur siquidem ex libertate ad Deum : rursum talis libertas est ex mente placide composita (gg). Est autem magni certaminis ex placibilitate acquirere talem erga Deum libertatem, ut credat illum daturum quidquid postulabitur. *Petite, inquit, et dabitur vobis*¹⁹.

Quod si palam non fecerunt transmigrare montes apostoli, ne mireris : non enim hoc ideo fuit quod non possent, sed quia noluerunt, utpote huiusmodi necessitate aut utilitate sese illis non offerente : post hos namque sancti alii apostolis longe inferioribus urgente necessitate montes demigrare fecerunt, juxta Dominicam sententiam. Potest quoque mons dici diabolus propter opinionis suæ elevationem, quem facile sancti a sua sede commovent, quando volunt.

Vers. 20. *Et — vobis.* Non solum, inquit, montes transferetis, imo nihil etiam aliud impossibile erit vobis.

Vers. 21. *Hoc — jejunium.* Genus dæmonum omnium non alio modo egreditur, nisi per orationem et jejunium : non solum ejus qui sanat, sed ejus etiam qui patitur. Oratio siquidem dæmoni admodum terribilis est. Hanc autem fortiorem reddit, et valde potentem efficit jejunium, non sine corporis satietatem remittere firmitatem, aut fumos (hh) qui ab ea ascendunt turbare cerebrum, mentemque confundere : itaque corpore firmo, menteque sine distractione operante, vehementius igne, omni que re terribilius ascendit oratio ; ideo has semper conjunctas esse oportet,

Vers. 22. *Cum autem versarentur — Vers. 23. vehementer.* Discipulis de sui occisione frequenter prædicit, ut præexercitati mōitionis frequentia, lætie ferant cum acciderit ; et, ut uno verbo dicam, propter causam quam tricesimo tertio capite tradi-

¹⁹ Matth. vii, 7.

(54) Μεγάλη, B.

(gg) *Ex mente placide composita.* Εὐαρέστησις non est mens placide composita, sed Deo placens mentis compositio. Mox iterum εὐαρέστησιν male reddidit placibilitatem. Cæterum non ignoro, εὐαρέστησιν alibi esse re aliqua contentum esse, ad-

mononta θεραπεύσαι, καίτοι πολλοὺς ἄλλους θεραπεύσαντες, λοιπὸν οὐδὲ μετὰ τὴν ἐπιχείρησιν ἠθουήθησαν. Ἄριστα τοίνυν ἐνώπιον μὲν πολλῶν τῶν πολλῶν ἀπιστίαν δέειψε, κατιδίαν δὲ τὴν τῶν ἰδίων. Οὐκ ἦν γὰρ εἰκόσ ἐπὶ πολλῶν κατακλιθεῖσθαι τοὺς κοινούς διδασκάλους τῆς οἰκουμένης.

Ἄμην — μεταθήσεται. Πίστιν λέγει νῦν οὐ τὴν περὶ τοῦ εἶναι αὐτὸν Θεόν, ἀλλὰ τὴν περὶ τοῦ ποιεῖν σημεῖα. Φησὶ γάρ· Ἐὰν ἔχητε πίστιν οὕτω δριμύταν, καὶ σφοδρὰν, καὶ θερμὴν, ὡς κόκκον συνάκτουσ· τοιαύτης γὰρ ποιότητος οὗτος· πιστεύοντες ἀναδοκίμως, ὅτι ποιήσετε σημεῖα, τηλικαύτην ἔχετε δύναμιν, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ ὄρη μεταστῆν, εἰ βούλεσθε.

Τὸ δὲ τοιαύτην πίστιν ἔχειν τινα δοκῆ μὲν εὐχερῆς, ἔστι δὲ καὶ λίαν ὕψηλόν. Γενῶνται μὲν γὰρ ἐκ παρρησίας τῆς πρὸς τὸν Θεόν· ἡ δὲ τοιαύτη παρρησία πάλιν ἐξ εὐαρεστήσεως. Μεγάλου (54) δὲ ἀγῶνος τὸ δι' εὐαρεστήσεως κτήσασθαι παρρησίαν πρὸς τὸν Θεόν τοιαύτην, ὥστε πιστεύειν βεβαίως, ὅτι δώσει πᾶν τὸ αἰτούμενον. Διεῖτε γὰρ, φησὶ, καὶ δοθήσεται ὑμῖν.

Εἰ δὲ μὴ μετέθηκαν ὄρη φανερώς· οἱ ἀπίστολοι, μὴ θαυμάσης· οὐ γὰρ ὡς μὴ δυνηθέντες, ἀλλ' ὡς μὴ βουληθέντες, ἅτε μὴ χρεῖας τοιαύτης γενομένης αὐτοῖς. Μετὰ τοῦτους γὰρ τινες ἄγιοι, τούτων ἑλάττους πολλῶν, χρεῖας ἐπιτεθείσης, μετέστησαν ὄρη κατὰ τὴν δαιμονικὴν ἀπόφασιν. Εἴη δ' ἂν ὄρος· καὶ ὁ διάβολος διὰ τὴν ἔπαρσιν τῆς οἰήσεως, ὃν εὐχερῶς οἱ ἄγιοι μετακινούσιν, ὅτε καὶ βούλονται.

Καὶ — ὑμῖν. Οὐ μόνον ὄρη μεταστήσετε, φησὶν, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἕτερον ἀδύναστον ἔσται ὑμῖν.

Τοῦτο — νηστεια. Τὸ γένος τῶν δαιμόνων πάντων οὐκ ἐκπορεύεται ἑτέρως· εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστειᾷ οὐ μόνον τοῦ θεραπεύοντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ πάσχοντος, καὶ μᾶλλον τοῦ πάσχοντος. Ἡ μὲν γὰρ προσευχὴ σφόδρα φοβερά τῶν δαίμωνι· ταύτην δὲ κρατύνει καὶ δυναμοὶ λίαν ἡ νηστεια, μὴ ἐῴσα τὴν πλησμονὴν χαλᾶν τὸν τόνον τοῦ σώματος, μηδὲ τοὺς ἐκ ταύτης ἀτμούς· ἐνοχλεῖν τῶ ἐγκεφάλῳ, καὶ συγγέειν τὸν νοῦν· καὶ λοιπὸν, τοῦ σώματος μὲν εὐτονούντος· τῷ νοῦ δὲ ἀπερισπάστως ἐνεργούντος, σφοδροτέρα πρὸς καὶ φοβερωτέρα παντὸς ἀνεῖσιν ἢ προσευχῆ· διὸ χρὴ συνεζεύχθαι ταύτας αἰεὶ.

Ἀναστρεφομένων — σφόδρα. Συνεχῶς προλέγει περὶ τῆς ἀνατρέσεως αὐτοῦ τοῖς μαθηταῖς, ἵνα, προγυμνασθέντες τῇ συνεχείᾳ τῆς ὑπομνήσεως, εὐχερῶς αὐτὴν φέροισιν γινωμένῃν· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν παραθεδώκαμεν ἐν τῷ τριακοστῷ

Varie lectiones et notæ.

eoque ea lætari. Eodem sensu dicitur etiam εὐαρέστησις. Sed hic de Deo sermo est, cui homo probatur et placet.

(hh) *Aur fumos.* Imo, vapores.

τρίτῃ κεφαλῇ. Ὅρα γοῦν, πῶς, καὶ τοῦ Πέτρου ἀπειρηθέντος ἐκεῖ, καὶ τοῦ Πατρὸς μετὰ τοῦτο καλεῖσαντος αὐτοῦ ἀκούειν, καὶ τῆς ἀναστάσεως μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὑποσχεθείσης, οὐδ' οὕτως ἤνεγκαν, ἀλλ' ἐλυπήθησαν, καὶ οὐδὲ ἀπλῶς, ἀλλὰ σφόδρα.

Τοῦτο δ' ἐγένετο (55), διὰ τὸ ἀγνοεῖν αὐτοὺς τῶν λεγομένων τὴν δύναμιν, ὡς Μάρκος καὶ Λουκᾶ; εἶπον. Εἶρηκε γὰρ ὁ μὲν, ὅτι Ἐγγύουν τὸ ρῆμα, καὶ ἐφοβοῦντο αὐτὸν ἐπερωτῆσαι· ὁ δὲ, ὅτι Καὶ ἦν παρακαλυμμένοι ἀπ' αὐτῶν, ἵνα μὴ ἀσθωνται αὐτό. Κατὰ θεῖαν γὰρ οἰκονομίαν ἀπεκρύπτετο ἡ γνῶσις τοῦ ῥήματος ἀπ' αὐτῶν, ὡς ἀτελῶν εἶναι, καὶ μὴ δυναμένων ἐπιεῖσθαι τοῦ ὑπερφυσικοῦ τούτου μυστηρίου.

Καὶ ἐν ἡγγύουν αὐτὸ, πῶς ἐλυπήθησαν σφόδρα; Οὐ τὸ πᾶν ἡγγύουν, ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐγίνωσκον, διαφόρως ἀκούσαντες, ἐπ' ᾧ καὶ ἐλυπήθησαν σφόδρα· περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως ἡγγύουν. Πολλὰκι; γὰρ, καὶ περὶ ταύτης ἀκούσαντες, ὅμως οὐκ ἠδύναντο νοεῖν, τί ἐστὶν αὕτη. Φησὶ γὰρ ὁ Μάρκος ἐν ἄλλοις, ὅτι ἦσαν συζητοῦντες, τί ἐστὶ τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι. Ὑπαλάμβανον γὰρ, ὅτι καὶ τοῦτο παραβολὴ τίς ἐστι. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν τοῦ συνιέναι περὶ πάντων.

ΚΕΦ. ΛΖ'. Περὶ τῶν αἰτούντων τὰ διδραχμα.

Καὶ — *καὶ*. Οἱ πρωτότοκοι τῶν Ἑβραίων διδραχμον ἕκαστος; κατ' ἐνιαυτὸν ἐτέλουν τῷ Θεῷ πρὸς εὐχαριστίαν, ἀνθ' ὧν ἐξωλόθρευσε πάλαι τὰ τῶν Αἰγυπτίων πρωτότοκα. Ἐπαὶ οὖν καὶ ὁ Χριστὸς πρωτότοκος ἦν, αὐτῷ μὲν οἱ ἐπισυνάγοντες ταῦτα προσελθεῖν ἠδολαβήθησαν, τιμῶντες αὐτὸν διὰ τὰ σημεῖα· τῷ Πέτρῳ δὲ λοιπὸν, ὡς κορυφαίῳ τῶν μαθητῶν, προσείρχονται, καὶ οὐκ ἀπαιτοῦσιν, ἀλλὰ μετὰ πραότητος ἐρωτῶσιν. Ἔστι δὲ τὸ διδραχμον εἶδος ἀργυρίου.

Καὶ ὅτε εἰσῆλθεν — ἀλλοτρῶν; Πρὸ τοῦ εἰπεῖν τὸν Πέτρον περὶ τοῦ διδραχμοῦ, προέλαβεν αὐτὸν ὁ Χριστὸς, ἐμφαίνων, ὅτι οὐ δεῖται παρ' ἐτέρου μαθεῖν, εἰδώς οὐ τὰ λαλούμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐνοούμενα. Διὰ παραδείγματος δὲ ἀποδείκνυσιν, ὅτι, γνήσιος Υἱὸς ὢν τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλει τελεῖν τῷ Πατρὶ τὸ διδραχμον. Οἱ γὰρ βασιλεῖς οὐκ ἀπὸ τῶν γνησίων υἱῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀλλοτρῶν τέλη ἢ κῆνσον λαμβάνουσι. Τὸ αὐτὸ δὲ λέγεται καὶ τέλος καὶ κῆνσος· τέλος μὲν καθ' Ἑλληνας, κῆνσος δὲ κατὰ Ῥωμαίους.

Λέγει — υἱοί. Τὸ ἀρα (56) ἀντὶ τοῦ, λοιπὸν. Ἐλεύθεροι δὲ τοῦ δοῦναι τέλη ἢ κῆνσον.

⁵⁵ Marc. ix, 32; Luc. ix, 45. ⁵⁶ Marc. ix, 10. ⁵⁷ Luc. xxiv, 45.

Variae lectiones et notæ.

(55) Ἐγένετο, A.
(56) Quinque priora vocabula omiserat Hentenius. Etiam proximum δέ.

A dimus. Vide ergo quomodo licet tibi Petrus fuerit increpatus, et postmodum jusserit Pater ut eum audirent, ipse quoque resurrectionem post tres dies promiserit, nec sic tamen ferro potuerunt, sed contristati sunt, et non utcuque, sed vehementer.

Hoc autem factum est, eo quod ignorarent virtutem eorum quæ dicebantur, sicut Marcus et Lucas dixerunt ⁵⁵. Nam ille dixit quod Ignorabant verbum, et timebant eum interrogare. Hic autem: *Et erat absconditum ab eis ut non intelligerent illud*. Divina autem dispensatione occultabatur ab illis verbi cognitio tanquam ab imperfectis, et qui necdum poterant ad supernaturale ejus penetrare mysterium.

Verum si illud ignorabant, quomodo contristati sunt vehementer? Non penitus ignorabant, sed de morte ejus intelligebant, cum de ea sæpius audissent, et de hac contristati sunt vehementer: de resurrectione vero ignorabant, de qua etiam sæpius audierant, nec tamen poterant intelligere quid ea essent. Dicit enim Marcus inter alia, quod conquirebant inter se quid esset, a mortuis resurgere ⁵⁶. Suspiciantur namque hanc etiam quamdam esso parabolam. Siquidem post resurrectionem ⁵⁷ aperuit mentem illorum, ut intelligerent Scripturas de omnibus.

CAP. XXXVI. De exigentibus didrachma.

Vers. 24. *Et cum venissent.* — Vers. 25. *etiam.* Primogeniti omnes Hæbræorum singulis annis didrachma pendebant Deo in gratiarum actionem: eo quod olim Ægyptiorum primogenita perdiderat. Quia ergo Christus etiam primogenitus erat, qui hæc congregabant, ad ipsum quidem accedere volebantur, honorantes eum propter miracula: ad Petrum autem tanquam principem jam discipulorum accedunt: nec exigunt, sed cum mansuetudine interrogant. Est autem didrachmum genus nummatis.

Vers. 25. *Cumque ingressus esset — alienis?* Priusquam loqueretur Petrus de didrachmo, prævenit eum Jesus, demonstrans non opus esse sibi ut ab alio disceret, cum sciret non tantum quæ dicebantur, verum etiam quæ cogitabantur. Per exemplum autem ostendit quod, cum naturalis sit Dei Filius, non debet pendere Patri didrachmum. Nam reges non a propriis filiis, sed ab alienis tributum vel censum accipiunt. Idem autem significant τέλος (quod tributum vertimus) et κῆνσος census: sed illud apud Græcos, hoc apud Romanos.

Vers. 26. *Dicit — filii.* Ἄρα, loco reliquum; liberi autem, ne pendant tributum vel censum.

Vers. 27. *Vermis* — *te*. Demonstrato primum quod A ipse non debeat pendere propter divinitatem, tamen dare jubet propter humanitatem, ne offendiculum paterentur, quasi ipse Deum despiceret, nolens et ipse Deo pendere didrachmum. A mari autem dat tributum : hinc quoque ostendens quod tanquam omnium Dominus præcipit et mari, quod quasi præcepto ejus subjectum, mittit piscem qui tributum domino deferat : nec pro ipso solum, sed et pro primo ejus discipulo ; nam Petrus quoque primogenitus erat.

Prius siquidem etiam hoc diversimode demonstravit : et quando ipsi furenti imperavit, et quando per ipsum quasi per aridam pedes ambulavit. Et nunc quoque idem rursus aliter ostendit, vario modo subjectionem illius significans. Est et stater numismatis genus duo didrachma, id est, quatuor drachmas continens.

Vide autem quomodo nunc Judæis offendiculo esse noluit : alibi vero Phariseorum despexit offendiculum, quando de cibis disputabat. Docet enim quod aliquando offendiculum cavere oportet, interdum vero illud despiciere, et cum judicio hoc et illud facere.

Universaliter enim in his quæ juxta Dei præceptum dicuntur aut fiunt, offendiculum oportet despiciere : in his autem quæ juxta voluntatem nostram, offendiculum curare convenit, prout præcepit Magnus Basilus.

CAP. XXXVII. *De dicentibus : Quis major ?*

CAP. XVIII, Vers. 1. *In — calorum ?* Humanum quiddam discipuli tunc patiebantur. Intuiti siquidem præpositum fuisse Petrum, nam et Jacobus primogenitus erat et alii : sed nihil tale pro eis dixit, doluerunt : et tamen affectum suum confiteri erubuerunt, sed indistincte præceptorem interrogant, quisnam maximus esset eorum.

Nec id solum affectum hunc exultaverat, sed et alia multa. Nam et prius quoque beatificavit eum, multaque illi promisit : alibi etiam visa illius libertate subtristes affecti sunt.

Marcus vero ait ⁵⁸, quod primum inter se disputaverant, quis maximus esset ; et huic consonat etiam Lucas ⁵⁹.

Priusquam enim ad Petrum accessissent qui didrachma accipiebant (simpliciter de eo ratiocinati fuerant in itinere ; cum autem Capernaum venissent, ubi etiam Petrum adierunt, qui didrachma exigebant), tunc videntes rursus Petrum præhonorari, magis irritati sunt, et ita demum interrogaverunt.

⁵⁸ Marc. ix, 34. ⁵⁹ Luc. ix, 46.

Variæ lectiones et notæ.

(57) Ὅτι κυριεύει τῆς θαλάσσης

(58) Inclusa omittit A.

(59) Marcus habet διελέχθησαν. Unde ergo διελογίζοντο ; Scilicet ex Chrysost. t. VII, p. 587 B. Ex eo occupavit etiam codices nonnullos cum scholiis. Euthymius ipse vulgatum habet in textu Marci.

Ira — *σοῦ*. Ἀποβείξας πρῶτον, ὅτι αἰτιὸς οὐκ ὀφείλει τελῆσαι διὰ τὴν θεότητα, λοιπὸν κειλεῖ δούναι διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν, ὡς ἀτιμάζοντος αὐτοῦ τὸν Θεόν, ἐν τῷ μὴ τελῆν καὶ αὐτὸν τῷ Θεῷ τὸ διδραχμῶν. Ἐκ τῆς θαλάσσης δὲ δίδωσι τὸ τέλος, δεικνύων κἀνταῦθεν, ὅτι, Θεὸς ὢν τῶν ὄλων, κυριεύει καὶ τῆς θαλάσσης, ἥτις τῷ βουλήματι αὐτοῦ καθυπερηγεῖται πᾶσαι τὸν ἰχθύν, κομίζοντα τὸ τέλος ὑπὲρ τοῦ Δεσποτοῦ· καὶ οὐκ ὑπὲρ αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ πρώτου τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· πρωτότοκος γὰρ καὶ ὁ Πέτρος ἦν.

Καὶ πρότερον μὲν γὰρ τοῦτο διαφόρως (57) ἔδειξεν, ὅτι ἐπετίμησεν αὐτῇ μαινομένῃ, καὶ ὅτε διὰ ταύτης ἐπέστρεψεν, ὡς διὰ ξηρᾶς· καὶ νῦν δὲ πάλιν τρόπον ἕτερον τοῦτο δεικνύει, πολλαχόθεν δηλῶν τὴν ὑποταγὴν αὐτῆς. Ἀργυρίου δὲ εἶδος καὶ ὁ στατήρ ἦν, δύο διδραχμῶν ἀντάξιός.

Σκόπει δὲ, πῶς νῦν μὲν οὐκ ἔβουλήθη σκανδαλίσαι τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλαχού δὲ καταφρόνησε τοῦ σκανδάλου τῶν Φαρισαίων, ὅτι περὶ τῶν βρωμάτων διελέγετο. Διδάσκει γὰρ, ὅτι ποτὲ μὲν χρῆ φρονίζειν τοῦ σκανδάλου, ποτὲ δὲ καταφρονεῖν αὐτοῦ, μετὰ διακρίσεως ; δὲ ποιεῖν καὶ τοῦτο κἀκεῖνο.

[Καθόλου (58) γὰρ ἐπὶ μὲν τοῖς, κατ' ἐντολὴν Θεοῦ λεγομένοις ἢ πραττομένοις χρῆ καταφρονεῖν τοῦ σκανδάλου ἐπὶ δὲ τοῖς ; κατὰ προαίρεσιν ἡμετέραν, προσήκει θεραπεύειν τὸ σκάνδαλον, ὡς ὁ μέγας Βασίλειος διέστειλεν.]

C ΚΕΦ. ΑΖ'. *Περὶ τῶν λεγόντων, Τίς μείζων ;*

Ἐν — οὐρανῶν ; Ἀνθρώπινόν τι τότε πεπόνθησιν οἱ μαθηταί. Θεασάμενοι γὰρ προτιμηθέντα τὸν Πέτρον· καὶ γὰρ καὶ Ἰάκωβος πρωτότοκος ἦν, καὶ ἕτεροι· ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ὑπὲρ τούτων εἶπαν· ἤλεγξαν, καὶ αἰσχύνονται μὲν ὁμολογῆσαι τὴν πάθος, ἀδιορίστως δὲ τὸν διδραχμῶν ἰρωτῶσι, τίς ἄρα μείζων ἐξ αὐτῶν.

Ὁ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πολλὰ τὸ πάθος ἀνήψαν. Καὶ γὰρ καὶ πρότερον ἐμακάρισεν αὐτὸν, καὶ μέγαρα τούτῳ ἐπηγγέλατο, καὶ τὴν ἄλλην δὲ παρῆρσιαν αὐτοῦ βλέποντες, παρεκνίζοντο.

Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι πρὸς αὐτοὺς (59) διελογίζοντο, τίς μείζων. Τούτῳ δὲ συνάδει καὶ ὁ Λουκάς.

D Πρὸ μὲν γὰρ τοῦ ἐντυχεῖν τῷ Πέτρῳ (60) τοὺς τὰ διδραχμὰ λαμβάνοντας, διελογίζοντο περὶ τούτου κατὰ τὴν ὁδὸν ἀπλῶς· ἐλθόντες δὲ εἰς Καπερναεὺμ, ἐν ἧ καὶ τῷ Πέτρῳ προσῆλθον οἱ τὰ διδραχμὰ λαμβάνοντες, καὶ ἰδόντες τοῦτον εἶπε προτιμηθέντα μᾶλλον ἡραθίσθησαν· καὶ τότε λοιπὸν ἠρώτησαν.

(60) In codice Hentenii videntur omnia abfuisse, a Πέτρῳ ad proximum Πέτρον. Ergo in principio pro, et id quidem priusquam, correxi, priusquam enim. Quæ autem inclusa sunt in versione, ea addidi, et ante, tunc, exclusi, sumi.

Καὶ δοκοῦσι μὲν ἐρωτῆσαι, περὶ οὗ ἐγίνωσκον· **A** οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο. Καὶ γὰρ, ὅτι μὲν ἐπὶ τῆς γῆς ὁ Πέτρος προτετίμηται τούτων, ἤδρασαν ἐξ ὧν ἐβλεπόν· ἐβούλοντο δὲ μαθεῖν, εἰ καὶ ἐν οὐρανῷ προτιμηθῆσεται. Ἀλλὰ τότε μὲν ἠλγησαν, τέλειοι δὲ γινόμενοι, τῶν πρωτίων ἀλλήλοις παρεχώρουν.

Videntur autem de eo interrogare quod jam noverant, non tamen est ita Siquidem ex his quæ videbant, sciebant quod in terra Petrus sibi præponeretur; volebant autem scire, utrum etiam in cælo præhonorandus esset. Sed tunc quidem de his dolebant: verum postmodum cum effecti essent perfecti, primos honores invicem concedebant.

Καὶ — αὐτῶν. Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι *Καὶ ἐταγχαλισίμετος αὐτὸ, εἶπεν αὐτοῖς·* Λουκᾶς δὲ, ὅτι *Ἔστησεν αὐτὸ παρ' αὐτοῦ.* Πάντα δὲ γεγόνασι. Πρῶτον μὲν γὰρ ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέσῳ αὐτῶν· εἶτα, παρ' αὐτοῦ, ἔπειτα ἐνηγαλίσαστο αὐτό. Βούλεται δὲ διὰ τοῦ κατὰ τὸ παιδίον παραδείγματος καταστελλαι τὸ πάθος αὐτῶν.

Vers. 2. *Et — illorum.* Marcus autem ait. *Et amplexatus illum dixit eis* 20; Lucas vero quod *Stetit eum juxta se* 26. Omnia autem facta sunt. Primum siquidem stitit eum in medio illorum; deinde juxta se, postmodum amplexatus est illum. Vult autem per exemplum de puero sedare hunc illorum affectum.

Καὶ — οὐρανῶν. Ὑμεῖς μὲν περὶ τοῦ ἐν τῇ **B** βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν πρωτεύου πυνθάνεσθε· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι, ἐὰν μὴ στραφῆτε ἀπὸ τῆς κωνηρίας ἐπὶ τὸ ἀπόνηρον, καὶ γένησθε ἄκακοι, ὡς τὰ πιδία, οὐδὲ εἰσελεύσεσθε ὅλως (61) εἰς αὐτήν.

Vers. 3. *Et — cælorum.* Vos quidem de primatu in regno cælorum interrogatis; ego autem dico vobis quod, nisi conversi fueritis a pravitate ad sinceritatem, et efficiamini innocentes ut pueri, in illud omnino non ingrediemini.

Τὸ γὰρ παιδίον ἔστι μὲν ἀπλοῦν, ἀπερίεργον, ἀκροῦτον, ἀτυφον· ἀπήλλακται δὲ βασκανίας, καὶ ζηλοτυπίας, καὶ φιλοπρωτίας, καὶ ἐριδος, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἐλευθερόν ἐστι παντὸς προαιρετικοῦ πάθους, οὐκ ἐξ ἀσκήσεως, ἀλλ' ἐξ ἀφελείας. Εἰ τις οὖν ἀπέχεται τῶν προαιρετικῶν παθῶν, γίνεται ὡς τὰ παιδία, κτώμενος δι' ἀσκήσεως, ἀπερ ἔχουσι τὰ παιδία ἐξ ἀφελείας.

Puer siquidem est simplex, non curiosus, neque vanæ gloriæ cupidus, sine fastu, liber est et ab invidia, æmulatione, sui amore, contentione, et, ut semel dicam, solutus est ab omni voluntario affectu, non per exercitium, sed per simplicitatem. Si quis ergo discesserit a voluntariis affectionibus, efficietur sicut pueri, habens per exercitium quod habent pueri per simplicitatem.

Ὅστις — οὐρανῶν. Ὅστις λίαν ταπεινώσῃ αὐτὸν ἐκουσίως, ὡς τὸ παιδίον τοῦτο λίαν τεταπεινῶνται **C** ἀκουσίως. Χρὴ γὰρ μισεῖσθαι τὸ παιδίον, ὃ πολλὰς ἔχον, ὡς εἰρηται, ἀρετὰς ἐπ' οὐδεμιᾶ τούτων ἐπαίρεται.

Vers. 4. *Quisquis — cælorum.* Quisquis voluntarie seipsum vehementer dejecerit, sicut puer iste non voluntarie vehementer dejectus est: oportet enim, ut dictum est, iuitari puerum, qui nullas habens virtutes, ob nullam illarum extollitur.

Καὶ — δέχεται. Καὶ ὅστις ἂν ξενοδοχῆσῃ παιδίον τοιοῦτον ἐν, οἷον εἶπον, ἔγγουν, ἕνα τινὰ γενόμενον, ὡς πιδίον τοιοῦτον, λέγω δὴ ταπεινὸν, καὶ εὐτελεῆ, καὶ ἀπερβριμένον. Τὸ δὲ, ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου, ἀντὶ τοῦ, δι' ἐμὲ, διὰ τὸ εἶναι τὸν τοιοῦτον ἐμόν.

Vers. 5. *Et — suscipit.* Et quicumque hospitio exceperit unum talem puerum qualem dixit, videlicet unum aliquem factum sicut talis puer, dico sane humilem, vilem et abjectum. Quod autem dicit, *in nomine meo*, hoc est, *propter me*, et quia talis est meus.

Ὅρι δὲ, πόσον φιλεῖ τὸν τοιοῦτον. Ὁ τοῦτον γὰρ, φησὶ, δεχόμενος ἐμὲ δέχεται. Μάρκος δὲ προσέθηκεν, ὅτι *Καὶ ὅς ἐάν ἐμὲ δέξῃται, οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ τὸν ἀποστείλαντά με.*

Vide ergo quantum talem amet. Hunc, inquit, suscipiens, me suscipit. Marcus vero addidit: *Quisquis autem me suscipit, non me suscipit, sed eum qui misit me* 27.

Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τῶν ὄλων βητῶν τοιοῦτος, ὅτι Ὁ; ἂν ὑποδέχῃται τὸν γενόμενον ὡς παιδίον, δι' ἐκείνου μὲν ἐμὲ ὑποδέχεται, δι' ἐμοῦ δὲ τὸν ἀποστείλαντά με Πατέρα μου. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ οἰκειῶται τὴν εἰς ἐμὲ τιμὴν, ἐγὼ δὲ τὴν εἰς τὸν γενόμενον ὡς παιδίον.

Est autem sensus omnium dictorum talis: Quicumque susceperit eum qui factus est veluti puer, per illum quidem me suscipit, per me autem Patrem meum qui misit me. Pater siquidem appropriat sibi eum, qui mihi defertur, honorem; ego vero delatum illi qui factus est veluti puer.

Τὶ οὖν μακαριώτερον τοιαύτης ὑποδοχῆς, δι' ἧς ὑποδέχεται τις τὴν μακαρίαν Τριάδα; Εἰ γὰρ τὸν Ἰῆν καὶ τὸν Πατέρα, πάντως; καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον (62)· ἀχώριστο; γὰρ ἡ θεία Τριάς. Οὕτω δὲ κειρὸς ἦν τηγικαῦτα διδάσκει καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Quid igitur tali susceptione beatius, per quam suscipit quis beatam Trinitatem? Nam si Filium et Patrem, utique et Spiritum sanctum: inseparabilis siquidem est beata Trinitas. Nondum autem tempus tunc erat docendi de Spiritu sancto.

20 Marc. ix, 36. 26 Luc. ix, 47. 27 Marc. ix, 37.

Varia lectiones et notæ.

(61) Ἔως, pro ὅλως. B.

(62) Ὑποδέχεται.

Quod vero addit: *Non me suscipit*, per usum A loquendi dictum est. Frequenter enim dicere solemus: Quod mihi facis, non mihi facis, sed Deo. Ideo etiam Lucas, reliquis positus, illud reliquit tanquam loquendi proprietatem ²⁰.

Vers. 6. *Quicumque — maris*. Offendiculum vocat hic contumeliam. Dicit enim: Sicut qui hos honorantes suscipiunt illos propter me, excelsa digni sunt beatitudine: ita sane et qui ipsos contumelia afficientes despiciunt illos, extremum luent supplicium.

Uni autem de pusillis istis, videlicet qui pusilli apparent et viles. Dicit autem de illis qui facti sunt veluti pueri. Dicens vero quod expedit ei ut miseram sustineat ultionem, ostendit quod miseriorem passurus est in futuro saeculo.

Vers. 7. *Vae — offendiculis*. Praedicit damnum quod ab offendiculis proveniet, ut expectantes ea, semper vigilent non solum apostoli, sed et omnes.

Mundum siquidem eos dicit, qui in mundo sunt. Offendicula vero impedimenta rectae conversationis. Deplorat autem mundum propter offendicula, ut qui ab illis multa passurus sit.

Vers. 7. *Necesse — offendicula*. Propter hoc dicunt quidam: Si necesse est ut veniant offendicula, necesse est ut fiant peccata; si autem necesse est ut fiant peccata, injuste poenas luunt peccatores; nam quod ex necessitate fit, culpa caret. Quibus dicimus, quod necesse est ut veniant offendicula, propter necessitatem demonum; non est autem necesse, ut virtuti dediti offendiculum patiantur; id enim in sua voluntate situm est cum liberum habeant arbitrium. Ut ergo veniant offendicula non in nobis situm est, ut autem offendiculum patiamur, omnino in nobis situm est. Sciens ergo Christus quod omnino futura sint offendicula, praedicit de illis, ut, sicut dictum est, caveamus; non tamen ideo ventura sunt, quod praedixerit, sed propterea praedixit, quia ventura erant.

Vers. 7. *Verumtamen — venit*. Offendiculum quidem a demone seminatur: ab homine vero alitur et augetur ac recipitur, qui pravam et corruptam habet voluntatem, quem etiam nunc deplorat, tanquam daemonis ministrum. Deinde etiam docet quomodo offendicula devitemus.

Vers. 8. *Si — aeternum*. Non de membris corporis hoc dicit, sed de cognatis et amicis ac ministris, quos horum membrorum loco habemus: quemadmodum quinto capite particularius enarravimus. Nam et haec in illo dicta sunt. Quare ergo ibi expo-

²⁰ Luc. ix, 48.

Variæ lectiones et notæ.

(65) E!, pro καί, B.

(64) Lucam solum nominat, quod Matth. xviii, 5, plura etiam praetermisit.

(65) Displicet Hentenii versio. Κομίζεται, est ei;

Τὸ δὲ, *Ὅχι ἐμὲ δέχεται*, κατὰ συνήθειαν λέγου εἴρηται. (65) Καὶ γὰρ πολλάκις εἰώθαμεν λέγειν, ὅτι Ὁ ποιεῖς ἐμοί, οὐκ ἐμοὶ ποιεῖς, ἀλλὰ τῷ θεῷ. Διὸ καὶ ὁ Λουκάς, (64) τέλλα θεῖς, τοῦτο παραλλοῦ- πεν ὡς ἰδιῶμα.

Ὅς — *θαλάσσης*. Σκανδαλισμὸν ἐνταῦθα τὴν ἀτιμίαν λέγει. Φησὶ γὰρ, ὅτι Ὡσπερ οἱ τοὺς τοιοῦ- τους τιμῶντες, ἐν τῷ ὑποδέχεσθαι αὐτοὺς, δι' ἐμὲ τῆς ἀκρας ἀξιοῦνται μακαριότητος· οὕτω δὴ καὶ οἱ ἀτιμίζοντες αὐτοὺς, ἐν τῷ καταφρονεῖν αὐτῶν, τὴν ἐσχάτην δώσουσι δίχην.

Ἐνα δὲ τῶν μικρῶν τούτων, εἶπουν τῶν μικρῶν κατὰ τὸ φαινόμενον, τῶν εὐτελῶν. Λέγει δὲ περὶ τῶν γενομένων ὡς τὰ παιδία. Εἰπὼν δὲ, ὅτι συμ- φέρει αὐτῷ, ἵνα πάθῃ τὴνδε τὴν χαλεπὴν τιμωρίαν, B ἐνέφηεν, ὅτι χαλεπωτέραν μέλλει παθεῖν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι.

Ὅσα — *σκανδάλων*. Προαναφωναί τὴν ἐσομένην βλάβην ἀπὸ τῶν σκανδάλων, ἵνα, προσδοκῶντες αὐτὰ, νήφωσι διὰ παντός οὐχ οἱ ἀπόστολοι μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντες.

Καὶ κόσμον μὲν λέγει τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, σκάν- δαλα δὲ τὰ ἐμπόδια τῆς ὀρθῆς πολιτείας. Ταλανί- ζει δὲ τὸν κόσμον διὰ τὰ σκάνδαλα, ὡς μέλλοντα πολλὰ παθεῖν ὑπ' αὐτῶν.

Ἄνθρωποι — *σκάνδαλα*. Πρὸς τοῦτο φασὶ τινες, ὅτι, ἐὰν ἀνάγκη ἐστὶν ἰλοεῖν τὰ σκάνδαλα, ἀνάγκη καὶ ἀμαρτάνειν· ἐὰν δὲ ἀνάγκη ἀμαρτάνειν, ἀδικῶς ἀπειτοῦνται δίχην οἱ ἀμαρτάνοντες· τὸ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ἀνεύθυνον. Πρὸς οὗς λέγομεν, ὅτι ἀνάγκη μὲν ἐστὶν ἰλοεῖν τὰ σκάνδαλα διὰ τὴν ἀνάγκην τῶν δαιμόνων· οὐκ ἀνάγκη δὲ σκανδαλισθῆναι τοὺς σπουδαίους διὰ τὸ τῆς προαιρέσεως αὐτεξούσιον. Τὸ μὲν γὰρ ἰλοεῖν τὰ σκάνδαλα οὐκ ἐστὶν ἡμέτερον, τὸ δὲ μὴ σκανδαλισθῆναι πάντως ἡμέτερον. Εἰδὼς οὖν ὁ Χριστὸς, ὅτι πάντως ἐλεύσονται τὰ σκάνδαλα, προλέγει περὶ τούτων, ἵνα προσέχωμεν, ὡς εἴρηται· πλὴν οὐ διὰ τοῦτο ἐρχονται, διότι προσέπειν, ἀλλὰ διὰ τοῦτο προέπειν, διότι ἐρχονται.

Πλὴν — *ἐρχεται*. Τὸ σκάνδαλον σπείρεται μὲν παρὰ τοῦ δαιμονος, ὑπ' ἀνθρώπου δὲ τρέφεται, καὶ αὐξεται, καὶ κομίζεται (65), προαίρεσιν ἔχοντος φαύλην καὶ διεφθαρμένην, ὃν καὶ ταλανίζει νῦν, ὡς ὑπηρέτην τοῦ δαιμονος. Ἔπειτα διδάσκει· καὶ πῶς τὰ σκάνδαλα διαφευζόμεθα.

Εἰ — *αιώριον*. Οὐ περὶ μελῶν σώματος ταῦτα φησιν, ἀλλὰ περὶ συγγενῶν, καὶ φίλων, καὶ ὑπηρέ- τῶν, οὓς ἐν ταῖς μελῶν τοιοῦτων ἔχομεν, ὡς ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ λεπτομερῶς ἐξηγησάμεθα. Καὶ ἐν ἐκείνῳ γὰρ ταῦτα εἴρηται· καὶ ζήτησον ἐκεῖ

μέσον κομίζεται, προφέρεται καὶ ἄλλοις προσφέρε- ται. In textu enim est, δι' οὗ ἐρχεται. Non ergo medium est, sed passivum.

τὴν ἐξήγησιν. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν περὶ ἐμπαθείας ἦν ἡ ἀ-
λόγος, ἐνταῦθα δὲ περὶ παντοίας βλάβης. Ὅρα δὲ
νῦν, ὅτι κυλλὸν τὸν ἄχειρα λέγει.

Kal — *πυρός*. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκεί-
νῳ τῷ κεφαλαίῳ, καὶ περιττὸν παλιλλογεῖν. Ὅπως
οὖν (66) οὐδὲν οὕτω βλαβερόν, ὡς ἡ τῶν πονηρῶν
συνουσία. Καὶ, εἰ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων μελῶν πολλα-
κίς ἀποτέμνομέν τινα τούτων, ἔταν αὐτὰ τε ἀνίατα
μένωσι, καὶ τοῖς ἄλλοις λυμάλινωται, πολλῶ μᾶλλον
ἐπὶ συγγενῶν, καὶ φίλων, καὶ ὀηρητῶν τοῦτο χρῆ
ποιεῖν, σκανδαλιζόντων, εἴτουν ἐμποδιζόντων ἡμῖν
εἰς τὴν ὀρθὴν πολιτείαν. Κρείσσον γὰρ χωρὶς αὐτῶν
σιωθῆναι ἢ σὺν αὐτοῖς ἀπολίεσθαι. Παραίνεσις οὖν
φύγειν τοὺς πονηροὺς, καλεῖται τιμᾶν τοὺς ἀγαθοὺς.
Λέγει γάρ·

Ὁρατε — *τούτων*. Τῶν δοκούντων μὲν μικρῶν
τοῖς ἀνθρώποις δι' εὐτέλειαν, ὄντων δὲ μεγάλων τῷ
θεῷ δι' ἀρετῆν· εἰ δ' ἐνδὸς τούτων οὐ χρῆ καταφρο-
νεῖν, πρόδηλον, ὡς οὐδὲ δύο πάντως, οὐδὲ κλειόνων.
Εἴτα καὶ ἐτέρωθεν αὐτοὺς αἰδεσίμους ποιεῖ.

Λέγω — *τοῦ ἐν οὐρανοῖς*. Ἐνταῦθεν φανερόν,
ὅτι ἀγγέλους ἔχουσιν οἱ δίκαιοι φύλακας· φησὶ γάρ ὁ
Δαβὶδ, ὅτι *Παραμβυλιεὶ ἀγγελος Κυρίου κύκλω*
τῶν φοβουμένων αὐτόν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. Οὗς
δὲ φυλάττουσιν ἄγγελοι, τοσαύτην εἰς θεὸν ἔχοντες
παύρησιαν, ὡς διὰ παντὸς ἐν οὐρανοῖς ὄρᾶν τὸν
θεόν, τούτων ὄντως οὐ χρῆ καταφρονεῖν, εἰ καὶ μὴ
διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτῶν, ἀλλὰ γε διὰ τοὺς φύλακας
αὐτῶν. *Τὸ πρόσωπον δὲ τοῦ Πατρὸς μου*, ἀντὶ
τοῦ, τὸν Πατέρα μου.

[Βλέπουσι (67) δὲ αὐτὸν οὐχ ὡς ἔστι κατ' οὐσίαν,
ἀλλ' ὡς ἐφικτὸν αὐτοῖς. Θεὸν γάρ, φησὶν, οὐδεὶς ἑώ-
ρακε πώποτε, οὐ μόνον ὕλικός, ἀλλ' οὐδ' αἰθερῶν.]

Ἐπειτα (68) καὶ ἑτέραν τίθησιν εὐλογωτέραν
αἰτίαν τοῦ μὴ καταφρονεῖν αὐτῶν.

Ἰλλο — *τὸ ἀπολωλός*. Ἦλθον γάρ, φησὶν, εἰς
τὸν κόσμον, ἤγουν, ἐνηθρώπησα, ἵνα σώσω αὐτοὺς
ἀπολωλότες· πρὶν. Καὶ εἰ ἐγὼ τοσοῦτον ἐφρόντισα,
πῶς ὑμεῖς καταφρονήσετε τούτων; Μετέπειτα δὲ
λέγει καὶ παραβολὴν, ἐμφαίνουσαν τὸ ὑπερβάλλον
τῆς φιλοστοργίας αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΔΗ'. Περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων.

Τι — *τὸ πλανώμενον*; Ἄνθρωπον μὲν ὑποθλοῖ ἐαυ-
τοῦ, ὡς γενόμενον ἄνθρωπον· ἑκατὸν δὲ πρόβατα πᾶ-
σαν τὴν λογικὴν κτίσιν (69) ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων·
πρόβατα μὲν διὰ τὴν τούτων ὑποταγὴν, καὶ τὴν
ἐαυτοῦ ποιμαντικὴν· ἑκατὸν δὲ διὰ τὴν τελειότητα
τῶν ταγμάτων τῆς λογικῆς ταύτης κτίσεως. Τοσαῦ-

sitionem. Sed ibi de effectu erat sermo, hic autem de
qualitateque nocimento. Vide autem nunc quod κυλλ-
λόν, hoc est *manitium*, vocat eum qui manibus ca-
ret.

Vers. 9: *Et* — *ignis*. Dictum est etiam de his
in illo capite, et superfluum foret repetere. Vere
ergo nihil est adeo noxium sicut pravorum consor-
tium. Quod si etiam in membris nostris amputa-
mus frequenter quaedam ex illis quando et ipsa
inmedicabilia manserint, et cætera corrumpunt;
multo magis in cognatis et amicis ac ministris face-
re hoc oportet, ubi nobis obstaculo fuerint aut
impedimento ad rectam conversationem. Præstat
enim sine illis saluum fieri quam cum illis perire.
Postquam ergo pravos fugere admonuit, bonos hono-
rare jubet. Ait enim:

Vers. 10. *Videte* — *istis*. Qui hominibus quidem
pusilli videntur propter abjectionem et simplicita-
tem, vere tamen magni sunt propter virtutem. Ne
unum quidem horum despiciere oportet: manife-
stum est ergo quod neque duos omnino, neque
plures. Deinde etiam aliunde venerandos illos fa-
cit.

Vers. 10. *Dico* — *qui in cælis est*. anne manife-
stum est justos habere angelos custodes. Dicit enim
David: *Castra metabitur angelus Domini in circuitu*
*limentium eum, et eripiet eos*²⁹. Quos autem ser-
vant angeli qui tantam apud Deum habent liberta-
tem, ut semper videant Deum qui in cælis est,
vero hos despiciere non oportet: etsi non
propter illorum virtutem, at saltem propter
custodes eorum. Faciem vero Patris, hoc est Patrem
meum.

† Vident autem illum non perfecte sicut est in
essentia, sed prout eis permittitur. Deum enim, ait,
nemo vidit unquam³⁰, non materialis solum crea-
tura, sed etiam immaterialis.

Deinde aliam quoque ponit rationabiliorem cau-
sam, cur eos despiciere non oporteat.

Vers. 11. *Venit* — *quod perierat*. Venit, inquit,
in mundum, sive incarnatus est, ut salvaret eos
qui antea perditii erant. Quod si ego tantam illorum
habui curam, quomodo vos despicietis illos? Deiu-
de vero ponit et parabolam, qua demonstrat amoris
D sui magnitudinem.

CAP. XXXVIII. *De centum ovibus.*

Vers. 12. *Quid* — *quæ aberraverat*? Hominem
seipsum significat: centum vero oves, omnem
rationalem creaturam, hominem videlicet; oves
quidem propter ipsorum subjectionem, et quod ab
eo pascantur; centum vero propter perfectionem
ordinum rationalis hujus creaturæ: tot enim sunt

²⁹ Psal. xxxiii, 8. ³⁰ Joan. 1, 18.

Varie lectiones et notæ.

(66) Ἦν, pro οὖν, A.

(67) Inclusa, in marg. habet A.

(68) Ὡς leguntur ab ἔπειτα ad αὐτῶν, ea Hen-

tenis ante βλέπουσιν exhibebat.

(69) Φύσιν, et supra scriptum κτί, A.

quot oportet. Numerum autem centenarium in perfectione solet ponere, ut in terra frugifera, quod unum dedit centuplum, sicut vicesimo quarto capite prædictum est.

Ovis autem errans ordo est hominum qui a Dei ovili abjectus est, et secutus fallaces dæmones.

Montes verosecundum aliquos cælum est propter altitudinem, in quo alios ordines dereliquit. Juxta alios autem, terra, propter agrestes dæmones, qui in ea commorari gaudent, tanquam feræ in montibus; et quia fructum non defert lenem et suavem, qui suavem Dominum nostrum delectet, sed agrestem et acerbum, qui acerbis Satanæ suavis sit. Ad hos profectus est, ut quærat ovem errantem. Quo nisi homo errantem irrationalem ovem non despicit, cum tamen multas habeat non errantes, multo magis Deus rationalem non despicit, cujus misericordia ad humanam est, sicut mare totum ad unam aquæ guttam.

Vers. 13. *Et — aberraverunt.* Neque enim tantum gaudemus de his quæ secure possidemus, quantum de eo quod postquam perditum erat inventum est. Etenim cum illa semper habeamus, non adeo sentimus gaudium quod de ipsis habemus: cum autem illud perdiderimus, ac vehementer contristati simus, tanquam damno affecti: ubi invenerimus, vehementer gaudemus, tanquam illud lucrati.

Vers. 14. *Ita — istorum.* Ita, sicut docuit parabola. Patrem vero discipulorum seipsum nominat: non solum tanquam ipsorum præceptorem, sed etiam tanquam creatorem. Scire enim oportet quod interdum Patrem suum dicit Patrem discipulorum, interdum vero seipsum.

Coram Patre vestro autem, hoc est, in Patre vestro. Nam et hic sermo linguæ proprietatis est. Verum quomodo signum non dedit quo pusillos cognitari simus? Ut eum qui dignus est ignorantes, nullum despiciamus, sed omnium curam habeamus.

Vers. 15. *Si — salum.* Quia vehementi sermone disseruit adversus eos qui sunt offendiculo vel obstaculo, et undique eos terruit: tandem ad eos quoque transit, qui patiuntur offendiculum, et jubet non aspernari eos qui sunt offendiculo. Fratrem autem dicit, ejusdem gentis ac fidei hominem. Et quia is qui fuit offendiculo non facile veniret ad confessionem aut purgationem, rubore ac confusione detentus, ducit illum qui offendiculum passus est ad eum. Abi, inquit, et argue eum, hoc est, sugere quod fuerit offendiculo: doce quod injuste egerit, fraterne tamen et in modum corrigentis, non quasi inimicus aut increpans; et ut facilius

Α τα γάρ εἰσιν, ὅσα χρῆ. Τὸν γὰρ ἑκατὸν ἀριθμὸν ἐπὶ τελειότητος εἰσθε τιθέναι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τῆς καρποφορούσης ἐν (70) ἑκατὸν, ὡς ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ προεῖρηται.

Πρόβατον δὲ πλανώμενον ἐν τόγμα τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἀπορράγεν τῆς ποιμνῆς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπολοῦθη τῶν ἀπατήσασι δαίμοσιν.

Ὁρη δὲ, κατὰ μὲν τινάς, ὁ οὐρανὸς (71), δια τὸ ὕψος, ἐφ' οὗ τὰ ἄλλα τάγματα καταλείπει· κατὰ δὲ τινάς, ἡ γῆ, διὰ τὸ τοὺς ἀγρίους δαίμονας ἐμφολοχωρεῖν αὐτῇ, καθάπερ τὰ θηρία τοῖς ὄρεσι, καὶ διὰ τὸ μὴ φέρειν καρπὸν ἡμερον, εὐφραίνοντα τὸν ἡμερον Δεσπότην ἡμῶν, ἀλλ' ἀγρίον, ἠδύνοντα τὸν ἀγρίον Σατανᾶν ἐφ' ἡ ἐπορεύθη ζητῶν τὸ πλανώμενον. Εἰ δὲ ἀνθρώπος οὐ περιορᾷ πλανώμενον τὸ ἄλογον πρόβατον, καίτοι πολλὰ ἔχων ἀπλανῆ, πολλῷ μᾶλλον ὁ Θεὸς τὸ λογικόν, οὕτινος ὁ ἔλεος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον ἔλεον ὡς ὅλη θάλασσα πρὸς μίαν σταγόνα ὕδατος.

Καὶ — πεπληρωμένοις. Οὐ τοσοῦτον γὰρ χαίρομεν ἐφ' οἷς ἀσφαλῶς ἔχομεν, ὅσον ἐπὶ τῷ μετὰ τὴν ἀπώλειαν εὐρεθέντι. Καὶ γὰρ ἐκεῖνα μὲν ἀεὶ ἔχοντες, οὐ τοσοῦτον αἰσθανόμεθα τῆς χαρᾶς· τοῦτο δὲ ἀπολλίσαντες, καὶ σπύδρα λυπηθέντες, ὡς ζημιωθέντες, εἶτα εὐρόντες, σπύδρα καὶ χαίρομεν, ὡς κερδίσαντες.

Οὕτως — τούτων. Οὕτως, ὡς ἐδίδαξεν ἡ παραβολή. Πατέρα δὲ τῶν μαθητῶν ἑαυτὸν ὀνομάζει νῦν οὐ μόνον ὡς διδάσκαλον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἰδημιουργόν. Χρῆ γὰρ γινώσκειν, ὅτι ποτὲ μὲν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα λέγει Πατέρα τῶν μαθητῶν, ποτὲ δὲ ἑαυτόν.

Ἐμπροσθεν δὲ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν, ἀντι τοῦ, ἐν τῷ Πατρὶ ὑμῶν. Ἰδίωμα γὰρ καὶ οὗτος ὁ λόγος. Ἄλλὰ πῶς οὐ παρέδωκε γνώρισμα, δι' οὗ τοὺς τοιούτους μικροὺς ἐμέλιον ἐπιγινώσκειν; Ἴνα, ἀγνωσῶντες τὸν ἄξιον, μηδενὸς καταφρονῶμεν, ἀλλὰ πάντων ἐπιμελώμεθα.

Ἐὰν — μόνου. Ἐπειδὴ σφοδρὸν κατέτεινε λόγον κατὰ τῶν σκανδαλιζόντων, καὶ πανταχῶθεν αὐτοὺς ἐφόβησε, λοιπὸν μεταβαίνει· καὶ ἐπὶ τοὺς σκανδαλιζομένους, καὶ κελεύει μὴ ἀμελεῖν τῶν σκανδαλιζομένων. Ἄδελφον δὲ λέγει τὸν ὁμόφυλον καὶ ὁμόπιστον. Καὶ ἐπειδὴ ὁ σκανδαλίσας οὐκ ἂν εὐχερῶς ἔλθοι πρὸς ἀπολογίαν, ἐρυθρίων τε καὶ αἰσχυνόμενος τὸν σκανδαλισθέντα, φέρει (72) πρὸς ἐκεῖνον. Ὑπαγε γὰρ, φησί, καὶ ἐλεγξον αὐτόν, τουτέστιν, ὑπόμνησον ὅτι ἔσκανδάλισε, δίδαξον ὅτι ἔδειχθη· πλὴν ἀδελφικῶς τε καὶ διορθωτικῶς, καὶ μὴ ἔχθρως τε καὶ ἐπιπληκτικῶς. Καὶ ἵνα εὐπαράδεκτος ὁ ἐλεγχος γένοιτο, προτρέπει μεταξὺ τῶν δύο μόνων

Variæ lectiones et notæ.

(70) Constante ergo probat ἐν, pro vulgari ἐν.

(71) Ὁ οὐρανός, absunt Α.

(72) Interposuerim αὐτόν aut τούτον, i. e. τὸν

σκανδαλισθέντα. Hentenius, ut videtur, παραβρασάμ egit. Vix enim credibile est, illum iterum reperisse· τὸν σκανδαλισθέντα.

γίνεσθαι τούτον, μήποτε δημοσιευθεὶς ἰταμώτερος ἂν ἐνέηται καὶ δυσδιόρθωτος.

Ἐάν — σου. Ἐάν σοι πεισθῆ διορθουμένῳ, καὶ μετανοήσῃ, καὶ καταγνῶ ἐαυτοῦ, ἐκέρθησας μέγα κέρδος, αὐτὴν τὸν ἀδελφόν σου, τὸ μέρος τὸ σόν. Πρῶτον γὰρ ἐζημιού τούτον, διὰ τοῦ σκανδάλου ῥηγνύμενον ἀπὸ τῆς ἀδελφικῆς σου συναφείας, ὅπερ μεγάλη ζημία τοῖς ἀληθῶς ἀδελφοῖς.

Ἐάν — ῥῆμα. Ἐπειδὴ μόνος ἠτόνησας ἰστρεῦσαι, παρὰ λαβὴ μετὰ σοῦ ἐτι μὴ πολλοῦς, ἵνα μὴ πάλιν ἐκείνος, δόξας ἐκπομπέεσθαι, σκληρότερος ἀποβῆ, ἀλλ' ἵνα ἡ δύο βοηθοὺς, ἵνα, εἰ ἐπιμείνῃ μὴ μαλασσόμενος, ὥσι καὶ μάρτυρες; τῆ; τῆς σῆς χρηστότητος καὶ τῆς ἐκείνου σκληρότητος, καὶ ἵνα κατὰ τὴν τῆς παλαιᾶς νομοθεσίας ἀπόφασιν ἐπὶ στόματος, ἦγουν διὰ στόματος, δύο μαρτύρων ἢ τριῶν σταθῆ, τουτέστι βεβαιωθῆ πᾶν ῥῆμα, ὃ ἐστίν, ὅτι σὺ τὸ σὸν ἐποίησας, καὶ οὐδὲν ἐνέλιπες, πρῶτα μὲν μόνος ἀπαλθῶν, ἔπειτα δὲ καὶ ἄλλους συμπαράλαβῶν.

Ἐάν — Ἐκκλησίᾳ. Ἐκκλησίαν λέγει νῦν τοὺς προσετώτας τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν. Ἀνάγγειλον αὐτοῖς τὰ περὶ αὐτοῦ ἰσως αὐτοὶ τούτον μεταπίσουςιν, αἰδοῦμενον τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν.

Ἐάν — τελώνης. Ἔστω σοι λοιπὸν ἀκοινώνητος, ὡς ἀνάτοος. Τοῖς ἐθνικοῖς δὲ, τοῖς ἀπίστοις, τοὺς τελώνας συνέζευξε διὰ τὸ φιλοχρήματον καὶ πλεονεκτικόν, καὶ ἀσυμπαθὲς, καὶ ἀδικον.

Ἀκούσωμεν οἱ τοῖς τοιοῦτοις πάθεσιν ἐνεχόμενοι. Ὅρα δὲ, πᾶσιν σπουδῆν ἐπιδείξασθαι προσέταξεν ὑπὲρ τοῦ διορθοῦσθαι τοὺς σκανδαλίσαντας ἡμᾶς· ἡμεῖς δὲ λοιπὸν οὐδὲ τοὺς ὑφ' ἡμῶν σκανδαλισθέντας θεραπεύειν καταδεχόμεθα. Τί οὖν; τοῦτο μόνον ἔσται κόλασις τῷ ἀνάτω; Οὐχί, ἀλλ' ἀκουε καὶ τῶν ἐξῆς.

Ἀμὴν — οὐρανῷ. Κελεύσας τελευταῖον εἰπεῖν τῇ Ἐκκλησίᾳ, δηλαδὴ τοῖς προσετώσι τῆς Ἐκκλησίας, λοιπὸν πρὸς αὐτοὺς ἀποτίθεται λέγων· Ὅσα ἂν δῆσησθε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐξῆς. Τοῦτο δὲ καὶ πρὸς τὸν Πέτρον εἶπεν, ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Ἔστι δὲ νῦν ἡ διάνοια τοῦ ῥητοῦ τοιαύτη, ὅτι Ὁ ἂν ὑμεῖς ἐπὶ τῆς γῆς ἀποφῆνησθε, τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ κυρώσει, κἂν τε ἀνάτωως ἔχοντας, ἐκκόψητε τούτους τῆς Ἐκκλησίας, κἂν τε μετανοούντας ὑστερον παραδέξησθε. Ταῦτα δὲ ἠπειλήσεν, ἵνα μὴ ταῦτα γίνωνται, ἀλλ' ἵνα, φοβούμενός τις καὶ τὴν ἐκπρωσιν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὴν ψῆφον τοῦ Θεοῦ, διελλάττηται. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πρῶτον, καὶ δευτέρον, καὶ τρίτον ἐπέστησε κριτήριον, καὶ τότε πεποίηκεν αὐτὸν ἀπόκλητον, ἵνα, ἐὰν τοῦ πρώτου παρακούσῃ, τῷ δευτέρῳ πεισθῆ· ἐὰν δὲ καὶ τούτου καταφρονήσῃ, τότε λοιπὸν τὴν ἀποβολὴν ὑποπέτηξεν, πικρὰν οὖσαν, εἶτα καὶ τὴν ἀνωθεν ψῆφον, φοβερωτέραν ταύτης συγχάνουσαν, καὶ πάντως διορθωθῆ.

Πάλιν — τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Βαβα!! πᾶσιν

A recipi possit correptio, exhortatur ut fiat inter duo tantum, ne forte publicatus improbius fiat ac incorrigibilis.

Vers. 15. Si — *tuum*. Si tibi obedierit corrigenti resipueritque, ac seipsum condemnaverit, magouum fecisti lucrum, ipsum videlicet fratrem tuum, membrum tuum. Hunc enim perdideras propter offendiculum, divulgum a fraterna conjunctione tua, quod grande damnum est his qui vere fratres sunt.

Vers. 16. Si — *verbum*. Quia solus non valuisti curare, assume tecum adhuc non multos, ne ille publicari se reputans, durior efficiatur; sed unum aut duos auxiliares, ut si perduraverit non mollescens, sint etiam testes tuæ mansuetudinis et duritiei illius, utque juxta veteris legis sententiam in ore sive per os duorum testium vel trium, stet, hoc est, confirmetur omne verbum, puta te fecisse quod in te est, nihilque prætermisisse: primum enim solus abiisti ad eum, deinde aliis quoque assumptis.

Vers. 17. Quod si — *Ecclesiae*. Ecclesiam nunc vocat præsidēs fidelium Ecclesiae. Renuntia illis quæ circa hunc aguntur. Fortassis illi immutabunt eum veritum dignitatem ipsorum.

Vers. 17. Porro si — *publicanus*. Sit tibi deinceps incommunicabilis, cura quo nullam in eas vitæ societatem, tanquam immedicabili. Ethnicis autem infidelibus conjunxit publicanos, propter pecuniæ amorem et avaritiam, incompassibilitatem et injusitiam.

Audiamus ergo qui hujusmodi affectionibus sumus obnoxii. Vide autem quantum adhiberi jusserit ut corrigantur hi qui fuerint offendiculo: cum neque illos curare sustineamus, quibus præstitimus offendiculum. Quid ergo? hæc sola erit ultio illorum qui sunt incurabiles? Nequaquam, sed audi etiam quæ sequuntur.

Vers. 18. Amen — *cælo*. Ubi tandem Ecclesiae dicere jussisset, præsidibus videlicet Ecclesiae, nunc ad eos sermonem intendit, dicens: *Quæcunque ligaveritis in terra*, etc. Hoc autem et ad Petrum dixit tricesimo tertio capite, ibi ergo quære enarrationem.

Est autem nunc orationis sensus iste: Quidquid vos in terra censueritis, aut sententia decreveritis, hoc Deus in cælo ratum habebit: sive eos qui sunt incurabiles ab Ecclesia amputaveritis, sive postinodum resipiscentes receperitis. Hæc autem comminatus est, non ut hæc flant, sed ut quisque territus et Ecclesiae amputationem et Dei sententiam metet ac liberetur, et eam evadat. Nam et propter hoc, primum, secundum, ac tertium tribunal constituit, et tandem judicavit eum abjiciendum: ut si primum non audiret, obediret secundo; si autem et hoc despiceret, timeret vel tertium; quod si etiam hoc contemneret, jam tunc abjectionem formidaret. amarā supernamque sententiam, quæ hac abjectione magis formidanda est: et ita omnino corrigeretur.

Vers. 19. Rursum — *qui in cælis est* P. p. p. I quan-

tum ponit de dilectione studium, variis Evangelii locis de hac iterans sermonem. Nunc siquidem postquam magna minitatus est his qui ponunt offendiculum, et his qui non corriguntur eorum studio qui offendiculum passi sunt : rursus magna promittit his qui diligunt, ut tum minis, tum promissis ad amorem congreget Christianos.

Dicit ergo : Si duo ex vobis, videlicet in amore viventes, concorditer petierint a Deo de qualicunq; re, exaudientur ; quod si duo, multo magis plures. Quomodo ergo frequenter aliqui duo in dilectione existentes, et Deum concorditer de aliquo postulantes, non exaudiuntur ? Quia non sunt similes apostolis. Neque enim simpliciter dixit, Si duo consenserint ; sed, si duo ex vobis, hoc est similes vobis, virtutem colentes.

Vel igitur non ea præstant quæ possunt, vel inutilia petunt, vel adversus eum qui molestia affectus est (ii) deprecantur, vel pro indigno postulant, vel omnino aliqua alia ratio adest quæ causet repulsam : qua sublata, qui vitam degunt secundum virtutem et in amore vivunt, ac concorditer petunt, statim consequuntur ; mentiri enim non potest qui promissit. Atqui etiam unus virtuti delictus si sic (jj) petat exaudietur. Sed non tantum quantum duo conformes. Quia vero dixit : *Fiet illis a Patre meo, docet consequenter*, quod non solus Pater dat, sed etiam ipse ; ideo consequenter dicit :

Vers. 20. *Ubi — eorum*. In nomine meo, hoc est propter me, propter mea præcepta, et non propter aliam causam. Ubi ergo ita congregati fuerint, ibi sum in medio eorum, colligans et custodiens eos, ac complevis eorum petitiones. Non autem dixit, *Ero, sed, Sum* proptinus.

Deus vero inter hos quidem esse dicitur, inter illos vero non esse, non tanquam loco circumscriptus ; neque enim loco circumscribi potest ; sed quod virtus ejus inter dignos libenter commoretur.

Vers. 21. *Tunc — ei ?* Cum de dilectione ac injuriarum oblivione docuisset Dominus, interrogat rursus discendi cupidissimus Petrus, ignorans quod semper oporteat ignoscere peccantibus.

Vers. 21. *Num usque septies ?* De hoc tanquam per additamentum interrogat, arbitratus videri hoc magnanimi ac patientissimi animi. Quid igitur Christus ?

Vers. 22. *lit — septies*. Septuagies septies, inquit Chrysostomus, non significat hic numerum,

Α φροντίδα ποιείται τῆς ἀγάπης, πολλαχοῦ τοῦ Ἐβανγελίου τὸν περὶ ταύτης λόγον ἀνακυκλῶν. Καὶ νῦν γὰρ ἀπειλήσας μεγάλα τοῖς σκανδαλίζουσι, καὶ τοῖς μὴ διορθουμένοις ὑπὸ τῆς τῶν σκανδαλιζομένων σπουδῆς, ἐπαγγέλλεται μεγάλα πάλιν τοῖς ἀγαπῶσι τοῦτο μὲν διὰ τῆς ἀπειλῆς, τοῦτο δὲ διὰ τῆς ἐπαγγελίας, εἰς ἀγάπην συνάγων τοὺς Χριστιανούς.

Λέγει τοίνυν, ὅτι Ἐὰν δύο ὁμῶν, ἐν ἀγάπῃ δηλονῶσι διάγοντες, συμφῶνως αἰτήσωσι τὸν Θεὸν περὶ οὐδοθήτινος πράγματος, εἰσακουσθήσονται· εἰ δὲ οἱ δύο, πολλῶ μᾶλλον οἱ πλείους. Καὶ πῶς; πολλάκις δύο τινές, ἐν ἀγάπῃ ὄντες, καὶ συμφῶνως τὸν Θεὸν αἰτοῦντες περὶ τίνος, οὐκ εἰσακούονται; Διότι οὐκ εἰσὶ κατὰ τοὺς ἀποστόλους. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, Ἐὰν δύο συμφωνήσωσιν, ἀλλ', ἔὰν δύο ὁμῶν, τοῦτέστι, καὶ ὁμᾶς ἐνάρτετοι.

Ἡ τοίνυν (73) τὰ παρ' αὐτῶν οὐκ εἰσφέρουσι, ἢ ἀσύμφορον αἰτοῦσιν, ἢ κατὰ τοῦ λελυπηκότος παρακαλοῦσιν, ἢ ὑπὲρ ἀναξίου δέονται, ἢ πάντως ἑτέρα τις αἰτία πρόσεται, ποιοῦσα τὴν ἀποτυχίαν· ὡς οἱ γε βίβιν ἔχοντες ἐνάρτετον, καὶ ἐν ἀγάπῃ ζῶντες, καὶ συμφῶνως αἰτοῦντες, αὐτίκα ἐπιτυγχάνουσιν. Ἀψευδῆς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος. Καὶ μὴν καὶ εἰς ἐνάρτετος αἰτῶν εἰσακούεται, ἀλλ' οὐ τοσοῦτον, ὅσον δύο συμφωνοῦντες. Ἐπει δὲ εἶπεν, ὅτι Γενήσεται αὐτοῖς παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, διδάσκει λοιπὸν, ὅτι οὐ μόνος ὁ Πατὴρ δίδωσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτός. Διὸ καὶ λέγει :

Οὐδ — αὐτῶν. — Οὐδ, (74) ἀντὶ τοῦ, ὅπου. Εἰς τὸ ἔμῳν δὲ ὄρομα, ἀντὶ τοῦ, δι' ἐμὲ, διὰ τὰς ἐμάς ἐντολάς, καὶ μὴ δι' ἑτέραν αἰτίαν. Ὅπου τοίνυν οὕτω συναχθῶσιν, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν, συνδισμῶν καὶ φυλάττων αὐτοῦς, καὶ πληρῶν τὰς τούτων αἰτήσεις. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἔσομαι, ἀλλ' ὅτι Εἰμι αὐτίκα.

Λέγεται δὲ ὁ Θεὸς εἶναι μὲν ἐν τούτοις, μὴ εἶναι δ' ἐν ἐκείνοις, οὐκ ὡς περιγράφτος· ἀπερίγραπτος; γὰρ (75)· ἀλλ' ὡς τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τοῖς ἀξίοις ἐμφιλοχωρούσης.

Τότε — αὐτῶν; Τοῦ Κυρίου περὶ ἀγάπης καὶ ἀμνησικακίας διδάξαντος, ἔρωτᾷ πάλιν ὁ φιλομαθέστατος Πέτρος, ἀγνοῶν, ὅτι πάντοτε χρὴ συγχωρεῖν τοῖς ἁμαρτάνουσιν.

Ἔως ἐπτάκις; Περὶ τούτου κατὰ προσθήκην ἔρωτᾷ, νομίζων φανῆναι μεγαλοφυχότατος. Τί οὖν ὁ Χριστός;

Λέγει — ἐπτά. Τὸ ἑβδομηκοντάκις ἐπτά φησὶν ὁ (76) Χρυσόστομος; ἐνταῦθα μὴ σημαίνειν ἀριθμὸν,

Variae lectiones et notæ.

(73) Pro quia, quod habebat Hentenius, correxi, *igitur*.

(74) Ab οὐδ ad ὅπου cum proximo δέ omittit Hent-

(ii) *Affectus est*. Affectit.

(jj) *Si sic*. Forte legit, ἐνάρτετος οὕτως αἰτῶν.

tenius

(75) Δέ, pro γάρ, B.

(76) Tom. VII, p. 611 A.

ἀλλὰ τὸ ἄμετρον, καὶ διηνεκὲς, καὶ ἀεί. Καθάπερ γὰρ ἅ
τὸ μυριάκις τὸ πολλακίς δηλοῖ παρ' Ἑλλήσιν, οὕτω
δὴ καὶ τὸ ἐπτάκις παρ' Ἑβραίοις, καὶ πολλῶ μάλ-
λον τὸ ἑβδομηκοντάκις· ἔτι δὲ πλεον τὸ ἐξ ἄ-
μορτῶν συγκαίμενον, λέγω δὴ τὸ ἑβδομηκοντάκις
ἐπτά.

Ἐπεὶ τοίνυν ἄμετρα εἰς Θεὸν ἀμαρτάνομεν ἡμεῖς,
ἄμετρα καὶ συγχωρεῖν τοῖς εἰς ἡμᾶς ἀμαρτάνουσιν
ἐκέλευσεν, ἀλλὰ τοῖς ἀεὶ μετανοοῦσιν. Ἐπεὶ τὸν μὴ
μετανοοῦντα μετὰ τρίτην παραίνεσιν, ἀπωθεῖσθαι
προσέταξεν, ὡς τὸν ἐθνικὸν καὶ ὡς τὸν τελώνην.
Πῶς γὰρ ἂν τις ἀφήσει τῷ μὴ ζητοῦντι ἄφεσιν;

ΚΕΦ. ΔΘ'. Περὶ τοῦ ὀφειλοῦτος τὰ μύρια τέ-
λαρτα.

Διὰ τοῦτο — αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο, πλεον; Διὰ
τὸ χρῆναι πάντοτε συγχωρεῖν τῷ πάντοτε μετα-
νοοῦντι. Βασιλείαν δὲ οὐρανῶν ἑαυτὸν λέγει νῦν, ὡς
βσιλείαν οὐράνιον, καθὼς πολλακίς εἰρήκαμεν. Συν-
δραὶ δὲ λόγον, ἀντὶ τοῦ, κινήσαι λογοθέσιον μίσου
τῶν δούλων αὐτοῦ, οἵτινές εἰσιν οἱ ἄνθρωποι. Πλάτ-
τει δὲ τὴν παραβολὴν ταύτην, δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι
ὁ μὴ συγχωρῶν τῷ εἰς αὐτὸν ἀμαρτάνοντι ἀποστρεφεί
ἑαυτὸν τοῦ παρὰ Θεοῦ ἔλεους.

Ἀρξαμένου — ταλάντων. Εἰς δούλο; δηλονότι.
Ὅπερ δὲ ἐστὶ παρ' ἡμῖν ἡ λίτρα τοῦ χρυσοῦ, τοῦτο
παρὰ τοῖς Ἑβραίοις τὸ τάλαντον. Σταθμὸς γὰρ ἦν
νομισμάτων πολυτιμώτατος, καὶ τῶν ἄλλων σταθμῶν
ὑπερκαίμενος.

Μὴ ἔχοτος δὲ — καὶ ἀποδοθῆναι. Ἀποδοθῆ-
ναι τὸ χρέος πάντως, οὐκ ἐξ ὠμότητος δὲ τοῦτο
ἐκέλευσεν, ἀλλ' ἐκ συμπαθείας, ἵνα φοβηθεὶς ἐκείνος
τὴν τοιαύτην ἀπόφασιν [ικετεύει, (77) καὶ τύχη τῆς
ἀφάσεως. Εἰ γὰρ μὴ διὰ τοῦτο τοιαύτην ἐξ-
ήνεγκεν ἀπόφασιν.] οὐκ ἂν ἰκετεύσαντι τὸ χρέος
ἀφήκε.

Καὶ διατὶ μὴ πρὸ τῆς ἀποφάσεως ἀφήκε; Διότι,
βριθεὺς οὕτω συγχωρηθεὶς, οὐκ ἐμελλεν ἐπιγινώσκειν
τὸ τῆς χάριτος μέγεθος. Διὰ τοῦτο οὖν εἰς ἀνάγκην
μαγάλην αὐτὸν κατέστησεν, ἵνα διαμνημονεύειν ὑστε-
ρον ἔχοι, ποίας ἀφείθη καταδίκης, καὶ συμπαθῆς
γένηται καὶ αὐτὸς περὶ τὸν ἑαυτοῦ χρεώστην, παι-
δευθεὶς ἐν ταῖς οικείαις συμφοραῖς.

Πασῶν — αὐτῷ. Ὅρα (78) φιλανθρωπίας ὑπερ-
βολήν! Ὁ μὲν γὰρ προθεσμίαν ἐζήτησε μόνον·
ὁ δὲ τὸ χρέος ἀφήκεν αὐτῷ, μείζον οὐ ἤτησε,
δεδωκώς.

† Ἴδε τὴν τῆς μετανοίας ἰσχύν, καὶ τὴν φι-
λανθρωπίαν τοῦ Κυρίου. Ἢ μὲν γὰρ μετάνοια
ἐποίησε τὸν δούλον πεσεῖν ἀπὸ τῆς κακίας· ὁ γὰρ
ιστάμενος βεβαίως ἐν τῇ κακίᾳ οὐ συγχωρητέος·
ἡ δὲ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ συνεχώρησε παντελῶς
τὸ δάνειον καίτοιγε ὁ δούλος οὐ συγχώρησιν παντελῆ
ἐζήτηε, ἀλλὰ προθεσμίαν. Μάθανε τοίνυν, ὅτι
ὁ Θεὸς καὶ πλείονα δίδωσιν, ἢν αἰτούμεθα. Ἐπεὶ

A sed immensum, continuum et semper. Nam sicut
μυριάκις, hoc est, *decies millies*, significat *frequen-*
ter, apud Græcos, ita sane et *septies* apud Hebræos;
et multo magis *septuagies*; ac insuper quod ex
utroque compositum est *septuagies septies*.

Quia ergo infinites in Deum peccamus, infinitis
vicibus jussit ignoscere his qui in nos delinquant,
si semper resipiscant: eum namque qui non resi-
piscit, post tertiam monitionem repelli jussit tan-
quam ethnicum et publicanum; quomodo enim
remittet quis ei qui remissionem non querit?

CAP. XXXIX. De eo, qui debebat decem millia ta-
lentorum.

Vers. 23. Propterea — suis. Propterea, quare?
Quia oportet ei semper ignoscere qui semper resi-
piscit. Regnum autem cælorum seipsum nunc
appellat tanquam regem cælestem, prout sæpe
diximus. Conferre vero rationem, hoc est sumere
ac subducere computum inter servos suos, qui
sunt homines. Fingit autem hanc parabolam, vo-
lens ostendere, quod is qui non ignoscit in se pec-
cauti, privat seipsum Dei misericordia.

Vers. 24. Cumque cepisset — talentorum. Unus
videlicet servus. Quod autem est apud Græcos
λίτρα, hoc est *libra auri*, id apud Hebræos est
talentum. Erat enim numismatum pondus maximi
pretii, cætera omnia excedens pondera.

Vers. 25. Et cum non posset — ferique solutio-
nem. Ut omnino solveretur debitum. Non tamen
hoc ex crudelitate jussit, sed ex compassione, ut
tali sententia territus deprecaretur, ac remissionem
consequeretur. Nisi enim eo sine talem protulisset
sententiam, nequaquam deprecanti remisisset
debitum.

Nam si valde facile remissionem percepisset,
futurum erat ut gratiæ magnitudinem non cogno-
sceret: propter hoc ergo in magnam necessitatem
eum redegit, ut ad memoriam in posterum revocare
posset, qua condemnatione absolutus esset: et com-
passivus etiam ipse erga suum fieret debitorem,
propriis edoctus calamitatibus.

Vers. 26. Prostratus — Vers. 27. illi. †† Ecce
humanitatis magnitudinem! Hic enim dilationem
tantum quærebat; ille vero debitum ei etiam remi-
sit, plusque dedit, quam rogaverat.

Vide poenitentiae vires ac Domini humanitatem.
Poenitentia siquidem fecit servum a malitia cadere:
stans enim firmus in pravitate, non poterat remissio-
nem accipere. Dei vero humanitas sive benignitas
omnino ignovit, et æs alienum remisit. Atqui servus
non omnimodam remissionem, sed longanimitatem
ac protelationem quærebat. Disce ergo, Deum plura
conferre quam nos postulemus: tanta est Dei

Varie lectiones et notæ.

(77) Inclusa exciderant A.

(78) Hoc scholio carebat interpretatio Hentenii.

Ejus autem loco habet longius Theophylacti p. 108,
B, quod hic subjeci. In neutro meorum reperitur.

benignitas et humanitas, etiam cum durior videtur, A
puta jubendo venundari eum, et omnia quæ illius
erant. Neque enim hoc ex asperitate dicebat, sed
ut servum terreret et persuaderet, eumque ad
humiliter deprecandum adduceret, et ad respicien-
dum quomodo invitaretur.

Vers. 28. *Egressus — debers.* Non post longum
tempus, sed statim: beneficentiam faciens trami-
tem, ad id quod neque Deo gratum est, neque ho-
minibus.

Vers. 29. *Prostratus — Vers. 30. debitum.* Neque
formam supplicationis veritus est, qua et ipse
misericordiam percepit; neque sermone placatus
est, per quem et ipse servatus erat; neque a simili
proprietæ meminit calamitatis, sed permansit omni
fera crudelior. At qui non pro æqualibus erat sup-
plicatio; ipse enim pro talentis, hic pro denariis
rogabat; et ipse pro decem millibus, hic autem
pro centum; et ipse dominum, hic autem conser-
vum; et dominus tantum-debitum ipsi universum
remiserat, ipse vero neque dilationem conseruo dedit.

Vers. 31. *Videntes — quæ fiebant.* Incompassibi-
litas enim non a Deo solum habetur odio, sed ne-
que mansuetis hominibus grata est.

Vers. 32. *Tunc — Vers. 33. misertus sum?* O im-
mensam mansuetudinem! Ex æquo disceptat cum
e) qui omni sermone indignus est: et patienter
ac leniter eum convincit, qui per se condemnatus
est, ostenditque quod ipse sibi ipsi priorem etiam
gratiam subvertit, et ex eo ultionem adduxit.

Et cum non posset solvere, non eum scelestum
nominavit, sed ejus potius misertus est: quando
vero erga conservum non est motus compassionis
affectu, tunc et scelestum appellavit et punivit.

Audiamus nos qui non compatimur et horreamus,
scianus quod ipsi nosipsos omnino condemnamus,
Dei misericordiam quam erga nos exhibuit subver-
tentes, æternumque supplicium attrahentes.

Vers. 34. *Et sibi — totum debitum.* Hoc est, conti-
nue et semper; postea enim nunquam solvet. Tu
vero reliqua parabolæ ne curiose scruteris, quæ
persuasibilitatis gratia sunt coassumpta; sed hoc
solum ex ea manifeste accipito: peccata quæ in
Deum committimus infinitis modis plura esse, his
quæ delinquant in nos fratres nostri. Nam quisque
nostrum Deo debitor est decem millium talentor-
um, hoc est, multi ac magni reus debiti; debem-
us enim illi multas gravesque pœnas, propter ma-
gna graviaque peccata. Quisque autem eorum qui
in nos deliquerunt, nobis debitor est centum de-
nariorum, videlicet parvi vilisque debiti, si confe-
ratur ad decem millia talentorum. Cum ergo Deo
tanta debeamus, nisi erga nostros debitores misericordiam
usi fuerimus, subvertemus etiam quæ jam

τοσαύτη ἐστὶν ἡ φιλάνθρωπια αὐτοῦ, ὥστε καὶ
ἐκεῖνο τὸ δοκοῦν σκληρόν, τὸ προστάξει πωληθῆναι
αὐτόν, οὐκ ἀπὸ σκληρότητος εἶπεν, ἀλλ' ἵνα κατα-
ποτήσῃ τὸν δούλον, καὶ πείσῃ αὐτόν πρὸς ἱκετεῖαν
καὶ παρακλήσιν ἀποδλέψαι.

Ἐξελεύθων — ὀφείλεις. Εἶδες (79) δεσπότην φιλ-
άνθρωπον, ὅρα καὶ δούλον πάλιν ἀπανθρώπινον.
Ἐξελεύθων γὰρ εὐθύς, εἰδὼς τὴν οἰκειαν ἀπῆνειαν,
οὐδὲ καιροῦ τινὸς παρελθόντος.

Πεσών — ὀφειλόμενον. Οὕτως οὐδὲ σχῆμα τῆς ἱκετη-
ρίας ἤδισθη, δι' οὗ καὶ αὐτὸς ἐσώθη, οὕτως τῆς εἰδῆς
ἀνεμνήσθη συμφορᾶς ἀπὸ τῆς ὁμοίας· ἀλλ' ἐμνεῖται
θηρίου παντὸς ὠμότερος. Καίτοιγε, οὐχ ὑπὲρ τῶν
ἰσων ἦν ἡ ἱκετηρία· ὁ μὲν γὰρ ὑπὲρ τάλαντων, ὁ
δὲ ὑπὲρ δηνარიῶν παρεκάλει. Καὶ ὁ μὲν ὑπὲρ μυ-
ρίων, ὁ δὲ ὑπὲρ ἑκατόν. Καὶ ὁ μὲν τὸν δεσπότην, ὁ
δὲ τὸν ὀφειλοῦλον. Καὶ ὁ μὲν δεσπότης ἅπαν αὐ-
τῷ τὸ (80) τοσοῦτον χρέος ἀφῆκεν· αὐτὸς δὲ οὐδὲ
προθεσμίαν μόνην τῷ συνδούλῳ δέδωκεν.

Ἰδόντες — τὰ γενόμενα. Τὸ ἀσυμπαθὲς γὰρ
οὐ μόνον τῷ Θεῷ μισητόν, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἐπιεικῆσιν
ἀνθρώποις ἀρεστόν.

Τότε — ἠλέησα· Ὡς τῆς πολλῆς ἡμερότητος; ἢ
δικαιολογεῖται πρὸς τὸν ἀνάξιον λόγου παντὸς, καὶ
μακροθύμως ἐλέγχει τὸν αὐτοκατάχριτον· καὶ δεί-
κνυσιν, ὅτι αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ τὴν προέβραν χάριν
ἀνέτρεψε, καὶ τὴν μετὰ τοῦτο κόλασιν προὔξεί-
σε (81).

Καὶ ὅτε μὲν οὐκ εἶχεν ἀποδοῦναι τὸ χρέος, οὐκ
ὠνόμασεν αὐτόν πονηρὸν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἠλέη-
σεν· ὅτε δὲ περὶ τὸν σύνδουλον γέγονεν ἀσυμπαθής,
τότε καὶ πονηρὸν ὠνόμασε, καὶ ἐκόλασεν.

Ἀκούσωμεν οἱ ἀσυμπαθεῖς καὶ φριξώμεν, καὶ
γνώμεν, ὅτι αὐτοὶ πάντως ἑαυτοὺς καταδικάζουσιν,
τὸν εἰς ἡμᾶς προγεγενημένον ἔλεον τοῦ Θεοῦ ἀνα-
τρέποντες, καὶ τὴν αἰώνιαν κόλασιν ἐπισπώμενοι.

Καὶ — πᾶν τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ. Τουτέστι, δι-
ηγεκῶς· οὐδέποτε γὰρ λοιπὸν ἀποδώσει. Σὺ δὲ τᾶλλα
μὲν τῆς παραβολῆς μὴ περιεργάζου, χάριν πιθα-
νότητος συμπαραληφθέντα· τοῦτο δὲ μόνον ἐκ ταύ-
της μάθε σαφῶς, ὅτι τὰ εἰς Θεὸν ἀμαρτήματα ἡμῶν
μυριοπλάσιά εἰσι τῶν εἰς ἡμᾶς ἀμαρτημάτων τῶν
ἀδελφῶν. Καὶ ἕκαστος μὲν ἡμῶν χρεωφειλῆτης
ἐστὶ τῷ Θεῷ μυρίων τάλαντων, τουτέστιν ὀφειλοῦ-
νος πολλοῦ καὶ μεγάλου χρέους· χρεωστοῦμεν γὰρ
αὐτῷ πολλὰς καὶ μεγάλας τιμωρίας ἐπὶ πολλοῖς
καὶ μεγάλοις ἀμαρτήμασιν· ἕκαστος δὲ τῶν ἀμαρ-
τανόντων εἰς ἡμᾶς χρεωφειλῆτης· ἐστὶν ἡμῖν ἕκα-
τὸν δηνარიῶν, ἦγουν ὀλίγου καὶ εὐτελοῦς χρέους
πρὸς σύγκρισιν τῶν μυρίων τάλαντων. Καὶ οἷοι
τηλικαῦτα τῷ Θεῷ χρεωστοῦντες, εἰάν φανώμεν
πρὸς τοὺς μικρὰ χρεωστοῦντας ἡμῖν ἀνελεῆμονες,

Variæ lectiones et notæ.

(79) Hentenii interpretatio hic prorsus dissen-
tit.

(80) T', omittit A.

(81) Ita correxi, loco προξένησε.

ἀνατ' ὡς καὶ ὅσα προσηγορήσεν (82) ἡμῖν Δ
δεικνύει· καὶ λοιπὸν ἀσυμπαθῶς πάντων ἀπαιτου-
μεθα τὰς εὐθύναις. Ὅρα γὰρ τὰ ἐξῆς.

Ὅτως — αὐτῶν. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον συνέθηκε
τὴν ἄλλην παραβολὴν, βεβαιώσας τοῦτον διὰ παρα-
δείγματος, ἵνα μᾶλλον εὐπαράδεκτος γένηται. Ἐν
ἀρχῇ μὲν οὖν τῆς παραβολῆς ἑαυτὸν εἶπε βασιλέα
> αἰ' ἰσραήλ· μετὰ (83) τὸ τέλος δὲ ταύτης τῷ
Πατρὶ τὴν ἐξουσίαν τῆς κολάσεως ἀνέθηκεν, ἵνα τε
μὴ δόξῃ κομψάζειν αὐτὸς, καὶ ἅμα δεικνύων, ὅτι
μία ἀμφοτέρους ἡ ἐξουσία. Τὸ δὲ, Ἄπὸ τῶν καρ-
διῶν ὑμῶν, ἀντὶ τοῦ, ἐκ καρδίας, καὶ μὴ ἀπὸ στό-
ματος μόνον.

Καὶ — Ἰορδάνου. Ἦλθεν εἰς τὰ μέρη τῆς Ἰου-
δαίας, διότι ἤγγιζεν ὁ καιρὸς τοῦ Πάθου· αὐτοῦ.

Καὶ — ἐκεῖ. Πάλιν, ὡς πολλάκις ἐφημεν, ἀπὸ
τῆς διδασκαλίας· ἐπὶ τὰ θαύματα μέτεται, ποτὲ μὲν
ψυχὰς θεραπεύων, ποτὲ δὲ σώματα, καὶ οὐδέ-
ποτε (84) ἀμελῶν.

ΚΕΦ. Μ'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἐξεστὶν
ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα.

Καὶ — αἰτίαν. Πάλιν, ἰδόντες τὰ θαύματα καὶ
τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἐξεθηριώθησαν· καὶ ἐπεὶ μέμ-
ψασθαι τοῖς πράγμασιν οὐκ ἴσχυον, προσέρχονται
πειράζοντες· ἐν λόγοις, ἐὰν ἄρα δυναθῶσιν ἐπιλαβέ-
σθαι αὐτοῦ, καίτοι πολλάκις τοῦτο ποιήσαντες, καὶ
πανταχοῦ θαυμασιῶς ἐπιστοιμισθέντες. Ἄλλ' ἀναί-
σχυντον ὄντως ὁ φθόνος καὶ ἰταμόν. Ἐρωτῶσιν
οὖν, εἰ ἐξεστὶν ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα αὐ-
τοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν. Καὶ ὅρα μοι τὴν πανουρ-
γίαν. Ἐπεὶ γὰρ περὶ τούτου τοῦ ζητήματος προ-
λαβὼν ἐδίδαξεν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, εἰπὼν,
ὅτι Ὅς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτός
λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχᾶσθαι, καὶ τὰ
ἐξῆς· ἐνόμισαν, ὅτι ἐπελάθετο τῆς τοιαύτης διδα-
σκαλίας. Διδὸν καὶ οὐ λέγουσι, Διὰ τί τόδε (85) ἐδίδα-
ξας; ἀλλ' ὡς μήπω περὶ τούτου διδάξαντα, κακο-
τῆθως ἐρωτῶσιν, ἴνα, εἰ μὲν εἶπη, ὅτι ἐξεστὶν, ἀντι-
θῆ· οὖσιν, ὅτι καὶ πῶς προλαβὼν ἐδίδαξας, ὅτι οὐκ
ἐξεστὶν; εἰ δὲ εἶπη, ὅτι οὐκ ἐξεστὶν, ἀντιθέσουσιν
αὐτῷ τὸν νόμον. Ζήτησον δὲ ἐν τῷ δηλωθέντι πέμ-
πτῳ κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ, Ὅς ἂν ἀπολύσῃ
τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτός λόγου πορνείας,
ποιεῖ αὐτὴν μοιχᾶσθαι, καὶ μαθήσῃ βέλως ἐκεῖ
καὶ τὸν νόμον, καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐνομοθετήθη.
Τί οὖν ὁ τὰς πανουργίας καὶ τὰ σοφίσματα τούτων
ἀκριβῶς ἐπιστάμενος;

Ὁ δὲ — αὐτοῦς. Ἀυτοῖς, δηλαδὴ τοῦς ἀνθρώ-
πους. Τοῦτο μὲν οὖν τὸ ῥητὸν ἐν τῇ βίβλῳ τῆς
Γενέσεως γέγραπται. Σὺ δὲ θαύμασον τὴν ἡμερό-
τητα τοῦ Δεσπότου, πῶς, γνοῦς, ὅτι πειράζουσιν,
οὐκ εἶπε, Τί με πειράζετε, ὅπερ ἐν ἄλλοις εἶρηκε

⁸¹ Matth. v, 52. ⁸² Gen. ii, 21. ⁸³ Matth. xii, 18.

Variæ lectiones et notæ.

(82) Προσηγορήσεν. B.

(83) Cum hæc quoque pertineant ad istam παρα-
βολὴν, malim κατὰ τὸ τέλος. Ita enim loqui solent.
Sed illud quoque ferendum videbitur. E. quidem

nobis supplicantibus remiserat : et postmodum om-
nium pœnæ a nobis sine ulla compassione expeten-
tar. Vile enim quæ sequuntur.

Vers. 35. Sic — illorum. Propter hunc sermonem
totam composuit parabolam, exemplo illum confir-
mans, quo facilius reciperetur. In principio siqui-
dem parabole seipsum posuit regem ac legistato-
rem : post finem vero ipsius, Patri ultionis auctori-
tatem attribuit, ne jactabundus ipse videretur, si-
mulque ostendens unam utriusque esse auctori-
tatem. De cordibus vestris autem, hoc est, ex
corde, et non tantum ab ore.

CAP. XIX. Vers. 1. Et — Jordanem. Venit in extre-
mas Judææ partes, quia instabat tempus Passi-
onis ipsius.

Vers. 2. Et — ibi. Rursum, ut frequenter di-
ximus, a doctrina transit ad miracula : quandoque
curans animas, interdum vero corpore, et nihil
unquam negligens.

CAP. XL. De interrogantibus, utrum licet
homini divortium facere cum uxore.

Vers. 3. Et — causa? Rursum, visis miracu-
lis ac virtute illius, efferati fuerant : et quia facta
ejus reprehendere non poterant, accedunt, tentan-
tes an in sermonibus eum possent comprehendere :
cumque id sæpe fecissent, et ubique mirabiliter
impositum ipsis fuisset silentium, impudens tamen
ac improba erat eorum invidia. Interrogant ergo,
si liceat homini divortium facere cum uxore
sua ex qualibet causa. Et considera mihi astutiam :
quia enim de hoc quæsito in præcedentibus do-
cuerat, quinto videlicet capite, dicens : Quicumque
repudiaverit uxorem suam excepta causa fornicatio-
nis, facit eam adulteram esse ⁸¹, etc., putaverunt
eum doctrinam illam oblivioni tradidisse. Ideo
etiam non dicunt, Quare hoc docuisti? sed quasi de
hoc nondum docuisset, pravo more suo interrogant,
ut si licere diceret, opponerent dicentes : Et quo-
modo in præcedentibus docuisti non licere? si vero
diceret non licere, opponerent ipsi legem. Quare
autem prædicto quinto capite dicti illius enarratio-
nem : Quicumque repudiaverit uxorem excepta causa
fornicationis, facit eam adulteram esse, ibique et
legem facile discas et causam ob quam statutum erat.
Quid ergo Christus qui horum astutias ac dolos
perfecte noverat?

Vers. 4. At ille — eos? Eos videlicet ho-
mines. Hoc autem verbum in libro Genesis scriptum
est⁸². Tu vero admirare Domini mansuetudinem,
quomodo sciens quod eum tentarent, non dixit :
Quid me tentatis? quod alibi dixit ad eos ⁸³, ne-

scripsissem ἐπὶ, aut πρὸς τῷ τέλος.

(84) Interponendum videtur, οὐδετέρου.

(85) Διὰ τί τότα, A.

que exasperatus est sicut alio loco : neque omnino arguit eos, ut suam ostendat lenitatem, et ut discipulos doceat injurias leniter ferre. Non tamen semper exhibet lenitatem, ne putent scelesti hæc illum latere. utque refrenaret malitiam. Et vide sapientiam. Interrogatus an liceret, non statim dixit non licere, ne daret eis occasionem contentionis ac tumultus ; sed hoc alio modo apte admodum as-truit ab ipsa creatione quæ ab initio facta est. Quid ergo ait? *Num legistis quod qui fecit ab initio, masculum et feminam fecit eos?* Hoc est, unum masculum unamque feminam, ut unus unam haberet. Nam si voluisset masculum hanc relinquere, rursumque hanc ducere, plures utique formasset ab initio feminas : quia ergo plures non formavit, restat ut voluerit virum non repudiare uxorem suam.

Vers. 5. *Et — unam.* Ostenso a creatione quod non liceat repudiare, ostendit hoc et a divino jussu. Scire autem oportet, quod in libro Genæ apparet præsens verbum ipsius Adam esse prophetantis de uxore ; sed Christus nunc docet quod hoc Dei fuerit præceptum, et non ipsius Adam prophetia, ut apparet.

Nihil tamen vetat idem dictum et ipsius Adam fuisse prophetiam a Deo inductam, et rursus Dei præceptum dictum per Adam : ut id dixerit et Adam inductus a Deo. et rursus dixerit etiam Deus locutus per Adam.

Ait ergo quod etiam dixerit Creator : Propter hoc videlicet, quia formata est uxor de latere viri sui (nam et hoc ante prædictum præceptum scriptum est) : *Relinquet homo patrem suum et matrem, etc., eruntque duo conjuncti in carnem unam, sive corpus unum propter conjunctionem unitatis, sive conjunctivam formam.* Quia ergo unum corpus hoc esse jussit, non licet repudiare.

Vers. 6. *Itaque — una caro.* Postquam tentatibus divinis recitavit præceptum, interpretatur nunc quod post conjunctionem unum corpus fiant duo conjuges. Deinde suam quoque infert sententiam ; ait enim :

Vers. 6. *Quod — separet.* Ecce id subintulit quod non licet, blande quidem modoque persuasibili, ut diximus, ostendens præter naturam ac præter legem esse divortium : præter naturam quidem, nam una caro dividitur ; præter legem vero, cum enim Deus unum esse jusserit, distrahantur.

Vers. 7. *Dicunt — eam?* Quid, id est, quare vel

πρὸς αὐτοῦς, οὐδὲ ἐτραχύνθη, καθὼς ἔστιν ἐπιποιεῖ. Οὐτε γὰρ πάντοτε ἐλέγχει, ἵνα δείξῃ τὴν ἑαυτοῦ μακροθυμίαν, καὶ ἵνα παιδεύσῃ τοὺς μαθητὰς μακροθυμῶς φέρειν τὰς παροινίας· οὐκ αὖτε μακροθυμεῖ, ἵνα μὴ δόξωσιν οἱ πονηροὶ λανθάνειν αὐτὸν, καὶ ἵνα ἀναχαιτίσῃ τὴν πονηρίαν. Καὶ δὲρα σοφίαν. Ἐρωτηθεὶς γὰρ, εἰ ἔξεστιν, οὐκ εὐθέως εἶπεν, ὅτι οὐκ ἔξεστιν, ἵνα μὴ δῶ τούτοις ἀφορμὴν φιλονεικίας καὶ ταραχῆς, ἀλλ' ἐτέρῳ τρόπῳ τοῦτο κατασκευάζει, πιθανῶς πάνυ, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐν ἀρχῇ δημιουργίας. Τί οὖν φησιν; *Οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι ὁ ποιήσας ἀπ' ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς; τούτέστιν, ἵνα ἄρσεν καὶ μίαν θῆλειαν, ὥστε τὸν ἕνα τὴν μίαν ἔχειν. Εἰ γὰρ ἐβούλετο, ἵνα ὁ ἄρσεν ταύτην μὲν ἀφήσῃ, ἑτέραν δὲ πάλιν ἀγάγηται, πλείους ἂν ἐπλασε κατ' ἀρχὰς θηλείας; ἔπει δὲ πλείους οὐκ ἔπλασε, λοιπὸν βούλεται μὴ ἀπολύειν τὸν ἄνδρα τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.*

Καὶ — μίαν. Δείξας ἀπὸ τῆς δημιουργίας, ὅτι οὐκ ἔξεστιν ἀπολύειν, δείκνυσιν τοῦτο καὶ ἀπὸ προστάγματος τοῦ Θεοῦ. Κρῆ δὲ γινώσκωσιν, ὅτι ἐν μὲν τῇ βίβλῳ τῆς Γενέσεως φαίνεται τοῦ Ἀδὰμ εἶναι τὸ παρὸν ῥητόν, προφητεύοντος περὶ τῆς γυναικός· ἀλλ' ὁ Χριστὸς διδάσκει νῦν, ὅτι τοῦ Θεοῦ ἔστι τοῦτο τὸ πρόσταγμα, καὶ οὐ προφητεία τοῦ Ἀδὰμ, ὡς δοκεῖ.

[Οὐδὲν (86) δὲ καλύει τὸ αὐτὸ ῥητόν καὶ τοῦ Ἀδὰμ εἶναι προφητείαν, ἐνηχηθεῖσαν παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐθις τοῦ Θεοῦ πρόσταγμα, ῥητόν διὰ τοῦ Ἀδὰμ. Οἶον, καὶ εἶπεν ὁ Ἀδὰμ, ἐνηχηθεὶς παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ πάλιν, καὶ εἶπεν ὁ Θεός, λαλήσας διὰ τοῦ Ἀδὰμ.]

Φησὶν οὖν, ὅτι καὶ εἶπεν ὁ Δημιουργός, ἕνεκεν τούτου, δηλαδὴ τοῦ πλασθῆναι τὴν γυναῖκα ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἀνδρός αὐτῆς· περὶ τούτου γὰρ ἀνωτέρω τοῦ δηλωθέντος προστάγματος γέγραπται· *Καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἑσονται οἱ δύο σύζυγοι εἰς σῶμα μίαν*, ἦγουν σῶμα ἐν διὰ τὸν σύνδεσμον τῆς ἐνώσεως, εἴτουν διὰ τὴν συναπτικὴν σχέσιν. Ἐπει δὲ ἐν σῶμα τούτους εἶναι προσιτάξεν, οὐκ ἔξεστιν ἀπολύειν.

Ὅστε — σὰρξ μία. Ἀναγνοὺς τοῖς πειρασταῖς τὸ θεῖον πρόσταγμα, ἐφερμηνεύει λοιπὸν, ὅτι μετὰ τὴν συνάφειαν ἐν σῶμα οἱ δύο σύζυγοι γίνονται. Εἶτα ἐπιφέρει καὶ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην. Λέγει γάρ·

Ὁ — χωρίζεται. Ἰδοὺ τὸ οὐκ ἔξεστι συνιπέρξεν, ὁμαλῶς τε καὶ πιθανῶς, ὡς εἰρήκαμεν, δεῖκνύων, ὅτι παρὰ φύσιν καὶ παρὰ νόμον τὸ διελεῖν· παρὰ φύσιν μὲν, ὅτι μία διατέμενεται σὰρξ· παρὰ νόμον δὲ, ὅτι, τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος ἐν εἶναι, διασπώνται.

Λέγουσιν — αὐτήν; Τί, ἀντὶ τοῦ, διατί, ἢ ἀντὶ

Variae lectiones et notæ.

(86) Exciderunt inclusa A.

τοῦ, πῶς. Βιβλίον δὲ ἀποστασίου λέγουσι τὸ ἔγγρα-
φον τῆς ἀπολύσεως, ὡς καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ
προεδιέξαμεν.

Λέγει — γέγονεν οὕτω. Τὴν αἰτίαν εἰς τὴν αὐ-
τὴν περιτρέπει κεφαλὴν, ὁπερ εἰσθε πολλάκις ποιεῖν.
Ἐν τῇ σκληροκαρδίᾳ γὰρ, φησὶν ὑμῶν, ἐπ-
έγραψε τοῦτο, κατὰ διαφόρους αἰτίας μισούντων
τῶν γαμετῶν, καὶ μὴ καταλλαττομένων αὐταῖς.
Ἐνομοθέτησε γὰρ ἀπολύειν ταύτας, ἵνα μὴ φονεύ-
ωνται. Διὰ τὸ βιβλίον ἀποστασίου εἰδόμενον, προέ-
κειμεν σαφῶς ἐν τῷ δηλωθέντι πέμπτῳ κεφαλαίῳ. Ἄπ-
ὸ ἀρχῆς δὲ, φησὶν, οὐ γέγονεν οὕτως· εἰ γὰρ τοῦτο
ἐξ ἀρχῆς ὁ θεὸς ἐβούλετο, οὐκ ἂν ἐπλασεν ἕνα μὲν
ἄρσενά, μίαν δὲ θήλειαν· οὐδ' ἂν προσέταξεν εἶναι
τοὺς δύο εἰς σάρκα μίαν.

Λέγω δὲ — μοιχῶται. Κἂν τε μὴ ἀπολαλυμένην
ὑπ' ἐτέρου γαμήσῃ, κἂν τε ἀπολελυμένην, μοιχεύει.
Ταῦτα δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς ῥηθῆναι φησὶν ὁ Μάρ-
κος. Ἐρῆθησαν γὰρ πρῶτον μὲν πρὸς τοὺς Φαρι-
σαίους, εἶτα καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς ἐν τῇ οἰκίᾳ
κατιδίαν. Εἰρηται δὲ περὶ τούτων καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ
κεφαλαίῳ. Καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν. Μόνην
δὲ τὴν πορνευθεῖσαν, ἥτοι μοιχευθεῖσαν, ἐκέλευσαν
ἐκβάλλειν διὰ τὴν σύγχυσιν τῆς γονῆς, καὶ διὰ τὴν
ἀμφιβολίαν τοῦ τεχθησομένου, ὡς πάσης μὲν ἄλλης
αἰτίας λαθῆναι δυναμένης, ταύτης δὲ μόνης οὐκ
ἐπιδεχομένης ἴασιν.

[Νοηθεῖ (87) ἂν καὶ περὶ παρθένου ὁ λό-
γος.]

Λέγουσιν — γαμήσαι. Νῦν συνήκαν ἡ πρότε-
ρον (88) τὸ βῆρος τῆς ἐντολῆς, ὅτε (89) πολυπρα-
γμονηθέντος τοῦ πράγματος. Διὰ σφόδρα ἐπαχθεῖς
ἴδωκεν αὐτοῖς, τὸ ἀνέχεσθαι πικρῶς καὶ πονηρῶς
γυναικὸς, καὶ μὴ δύνασθαι ἀπολύειν τὴν θηλείου
χλιπεπωτέραν. Διὰ καὶ λέγουσιν· Εἰ οὕτως ἐστὶν ἡ
αἰτία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς γυναικὸς, [τουτέστιν,
(90)] ἂν τοιαύτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς συζυ-
γίας. ὥστε μὴ χωρίζεσθαι, εἰ μὴ διὰ μόνην
μοιχείαν, οὐ συμφέρει τῷ ἀνδρὶ γῆμαι. Πῶς γὰρ
ἂν ὑπομῆνοι τὰς ἄλλας κακίας τῆς ἀναισχύντου
γυναικὸς;

Ἐρμηνεύεται δὲ καὶ ἐτέρως τὸ ῥητὸν, ὅτι καὶ
ἂν οὕτως, ὡς ἐκέλευσας, ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ ἀνδρὸς
μετὰ τῆς γυναικὸς,] τουτέστιν, ἂν μία μόνη ἐστὶν
ἡ αἰτία, ἡ μέσον τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς δια-
ζευγνύουσα, λέγω δὲ, ἡ μοιχεία, οὐ συμφέρει ἔλθειν
εἰς γάμον.

⁸⁸ Marc. i, 11.

Variae lectiones et notæ.

(87) Inclusa cod. B in marg. habet. Leguntur
suetum auctiora apud Hentenium.

(88) Ἡ πρότερον silentio transiit Hentenius. Ita
certe consistere nequeunt. Ergo post νῦν, inseren-
dum videtur, μάλλον. Πρότερον refertur ad Matth.

(kk) Hæc referuntur ad vocabula, καὶ γαμήτην ἄλ-
λῃν. Ἄλλην ergo, sive conjugem, sive virginem.
Postrema hujus scholii verba, secundo — uxorem,
de suo videtur adjecisse interpres.

A quomodo. Libellum vero repudii dicunt scripturam
repudiationis, quod etiam quinto capite diximus.

Vers. 8. *Ait — ita factum est.* Causam in caput
illorum convertit, quod frequenter facere consue-
vit. *Propter duritiam cordis vestri, inquit, hoc per-
misit, juxta diversas causas eorum qui sibi nuptas
oderant, neque illis reconciliabantur.* Siquidem il-
las repudiare statuit, ne occiderentur. Cur autem
libellus repudii daretur, manifeste diximus prædi-
cto quinto capite. *Ab initio autem non ita factum
est;* nam si Deus id ab initio voluisset, nequaquam
unum formasset masculum unamque feminam; ne-
que jussisset duos esse in carnem unam.

Vers. 9. *Proinde dico — adulterium committit.* Sive
non repudiatam ab alio, sive repudiatam duxerit, adul-
terium committit. Hæc autem Marcus ait ad discipulos
esse dicta⁸⁸. Primum namque ad Phariseos dicta sunt,
deinde etiam ad discipulos in domo seorsum. Dictum
est autem et de his quinto capite, et ibi quære enar-
rationem. Solam vero eam jussit ejici, quæ stuprum
sive adulterium commisisset, propter fetus confu-
sionem, et propter dubitationem ejus quod pa-
riendum esset: quasi alia quævis causa curari possit,
hæc autem sola non recipiat curationem.

† Intelligi quoque potest sermo de virgine se-
cundo ducta, hoc est post relictam uxorem (kk).

C Vers. 10. *Dicunt — contrahere matrimonium.*
Nunc tandem intellexerunt præcepti gravitatem,
tanquam rei quæ molestia afficiat. Siquidem (ll)
grave admodum videbatur, difficilem pravamque
tolerare mulierem, nec eam posse repudiare quæ
fera sævior est ac molestior. Ideoque dicunt: Si
ita se habet causa hominis cum uxore (†† id est,
si ejusmodi ratio est conjugii, ne dissolvatur, nisi
propter solum adulterium, non conducit, virum
iniisse conjugium. Quomodo enim perferat alia im-
pudentis mulieris vitia?

Aliter vero etiam hoc dictum explicatur, si ita,
ut jussisti, ratio est viri cum uxore, id est, si una
causa est vel medium separans virum et uxorem,
D dico sane fornicationem, non expedit venire ad
nuptias.

cap. v.

(89) A Phariseis nimirum.

(90) Quæ hic inclusa sunt, deerant apud Hente-
nium. Scriba saltum fecit ab τουτέστιν ad τουτέ-
στιν.

(ll) *Tanquam — siquidem.* Cum ista res diligen-
tius tractaretur, cum ea res curiosius inquireretur.
Propterea grave admodum.

Vers. 14. *Ille — hujus dicti.* Non omnes suscipiunt hunc sermonem de non contrahendo mairimoulo; non omnes ferunt. Magna enim res est cœlibatus, nec ab omnibus ferri potest.

Vers. 14. *Sed quibus datum est.* Soli illi sermonem hunc suscipiunt et ferunt, quibus datum est hoc donum a Deo; datum est autem his qui petiverunt. *Petitis enim, ait, et dabitur vobis* ²⁶; petentibus, inquam, non simpliciter, sed ferventer et perseveranter: et, ut semel dicam, sicut oportet. Significatum est ergo virginitatem Dei donum esse, datum his qui petunt, ut oportet.

Vers. 12. *Sunt — cœlorum.* Quia de cœlibatu incidit sermo, docet nunc de innuptis; et tria enumerat genera eunuchorum, quorum primum nullam sustinet calumniam, secundum autem vituperatur, tertium vero laudabile est: eorum videlicet qui seipsos castraverunt, ut regnum cœlorum consequerentur, non novacula ferrea exscantes genitalia. sed continentia insaniam concupiscentiæ amputantes, et amore virginitatis, coitus amorem emarcescere sinentes. Quorum enim naturam manus humana transformavit, ferrumque depravavit, non tantum ob servatam virginitatem laudantur, quantum hi qui veluti libidinis accusati, ultionem susceperunt (*mm*), quæ id etiam vincat, quod a ferro est auxilium.

† Gregorius Theologus: Hi quidem natura inclinantur ad bonum. Cum autem dico naturam, non abjicio voluntatem, sed utrumque pono: et inclinationem ad id quod honestum est, et quæ ad opus bonum ducit naturam. Quibusdam vero a præceptoribus amputantur affectiones, quidam autem per seipsos illas amputant, ut qui præceptores non assecuti, seipsos docent quæ conveniunt: et radicem vitiorum excident, et membra pravitatis exterminantes.

Vers. 12. *Qui — capiat.* Tandem ubi cælibes laudæ dignos demonstrasset, et ita talem cælibatum laudasset, ac eo modo latenter auditores ad virginitatem provocasset; sciens id magnum esse, et a paucis deligi, relinquit rem in hominum voluntate. Qui potest, inquit, capere hoc, aut pervenire ad hoc, capiat.

Vers. 13. *Tunc — illos.* Infantes dixit Lucas, qui offerebantur in fide parentum ²⁶. Discipuli vero ens increpabant qui offerebant, sicut scripsit Marcus ²⁷, hoc est prohibebant. Verisimile est autem quod et pueros increpabant. Nam et hos et illos, præceptorum honorando, prohibebant.

²⁶ Math. vii, 7. ²⁷ Luc. xviii, 15. ²⁸ Marc. x, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(91) Ἐνέπεσαν ὁ λόγος B.

(92) Gregor. Nazianz. p. 192, 195. Habet autem

hæc in margine B

(93) Inclusa absunt A.

(*mm*) *Quantum — susceperunt.* Quantum ob libidinem reprehenduntur, vim ferri (auxilium ferri) superante etiam intemperantia.

Ὁ — τὸν λόγον τοῦτον. Οὐ πάντες παραδέχονται τὸν λόγον τοῦτον, τὸν περὶ τοῦ μὴ γῆμαι, οὐ πάντες βαστάζουσι. Μεγάλη γὰρ ἡ ἀγάμια, καὶ λίγος φορητόν.

Ἄλλοις δέδοται. Ἐκεῖνοι μόνοι τὸν λόγον τοῦτον παραδέχονται καὶ βαστάζουσιν, οἷς δέδοται τοῦτο τὸ ὄρωρὸν παρὰ Θεοῦ· δέδοται δὲ αἰτήσασιν. Αἰτεῖτε γὰρ, φησὶ, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· αἰτήσασι δὲ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ θερμῶς καὶ ἐπιμόνως, καὶ ἀπλῶς εἰπειν, ὡς χρῆ. Σημείωσαι δὲ, ὅτι Θεοῦ ὄρωρὸν ἡ παρθενία, δεδομένη τοῖς αἰτούσιν, ὡς χρῆ.

Εἰσι — οὐρανῶν. Ἐπειδὴ περὶ ἀγάμιας ἐπέσει λόγος (91), διδάσκει λοιπὸν περὶ τῶν ἀγάμων, καὶ ἀπαριθμεῖται τρία εἶδη τῶν εὐνούχων, ὡς τὸ πρῶτον μὲν ἀδιάβλητόν ἐστι τὸ δεύτερον δὲ διαβητόν· τὸ δὲ τρίτον ἐπαινετόν, οἷτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς, ἵνα τύχῃσι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, οὐ ξυρῶ σιδήρου τὰ παιδογόνα μόρια ἐκτεμόντες, ἀλλὰ ξυρῶ σφροσύνης τὸν οἴστρον τῆς ἐπιθυμίας ἀποκόψαντες, καὶ ἔρωτι παρθενίας τὸν ἔρωτα τῆς συνουσίας καταμαρῶντες. Ὅν γὰρ τὴν φύσιν ἀνθρωπίνην μετέπλασε χεῖρ, καὶ σιδήρος παρεχάραξεν, οὐ τοσοῦτον ἀπόδεκτοι παρθενεύοντες, ἔσον κατηγορητοὶ, λαγνεύοντες, ὡς τῆς ἀκολασίας νικησάσης καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ σιδήρου βοήθειαν.

[Τοῦ (92) Θεολόγου· Οἱ μὲν ἐκ φύσεως νύουσι πρὸς τὴν ἀγαθὴν· φύσεως δὲ ὅταν εἶπω, οὐκ ἀτιμᾶζω τὴν προαιρῶσιν, ἀλλ' ἀμφοτέρω τῆσιν, τὴν γὰρ πρὸς τὸ καλὸν ἐπιτηδειότητα, καὶ τὴν εἰς ἔργον ἀγούσαν τὴν ἐκ φύσεως ἐπιτηδειότητα· οἱ δὲ ὑπὸ διδασκάλων ἐκτέμνονται τὰ πάθη· οἱ δὲ δι' ἑαυτῶν ἐκτέμνουσι ταῦτα, διδασκάλων μὲν οὐκ ἐπιτυχόντες, ἑαυτοὺς δὲ διδάξαντες τὰ προσήκοντα, καὶ τὴν τε βίβαν τῆς κακίας ἐκτεμόντες, καὶ τὰ ὄργανα τῆς πονηρίας ἐξορίσαντες.]

Ὁ — χωρεῖτω. Τελευταῖον, ὑποδείξας τοῖς ἀγάμοις τοῖς ἐπαινουμένοις, καὶ οὕτω τὴν τοιαύτην ἀγάμiam ἐπαινήσας, καὶ ληληθῶτως μὲν τοῖς ἀπροσβάς εἰς τὸ παρθενεύειν οὕτως ἐκκαλεσάμενος· εἰδὼς δὲ μέγα τοῦτο καὶ λίγους οἰρετὸν, καταλιμπάνει τὸ πρᾶγμα τῇ προαιρέσει τῶν ἀνθρώπων. Ὁ δυναμὸς γὰρ, φησὶ, χωρεῖν τοῦτο, [ἢ χωρεῖν (93) εἰς D τοῦτο,] χωρεῖτω.

Τότε — αὐτοῖς. Βρέφη εἶπεν ὁ Λουκᾶς, ἕτινα προσηνέχθησαν μὲν ἐκ πίστεως τῶν γονέων· οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπιτιμῶν τοῖς προσφῆρουσιν, ὡς ὁ Μάρκος ἔγραψε, τουτέστιν ἐκώλουον. Εἰκόσ δὲ καὶ τοῖς πατρὶσι ἐπιτιμᾶν. Ἐκώλουον δὲ κἀκείνους καὶ ταῦτα, τιμῶντες τὸν διδάσκοντα.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — οὐρανῶν. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ἅ
 ὅτι καὶ ἡγανάκτησε κατὰ τῶν κωλυόντων· προσίσταται
 δὲ τὰ παιδία, δεικνύων μὲν, ὅτι τοὺς ἀκάκους προσ-
 ἰσταί· δεδάσκειν δὲ καὶ, ὅτι προσήκει καταπατεῖν
 τὸν ἄπο τῆς ὑπεροχῆς τύπον, καὶ προσίσταται καὶ
 τοὺς εὐκαταφρονήτους. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι τούτων
 ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὅτι τῶν τοιού-
 των, τῶν μιμουμένων τὴν ἀπλότητα τούτων, περι-
 ὦν εἴρηται πλατύτερον ἐν τῷ τριακοστῷ ἐβδόμῳ
 κεφαλαίῳ.

Καὶ — ἐκείθεν. Μάρκος δὲ εἶπεν, ὅτι καὶ ἐναγ-
 καλισάμενος αὐτὰ, τίθει τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτὰ,
 εὐλόγει αὐτὰ. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, πληρῶν τὴν αἵτησιν
 τῶν ταῦτα προσαγαγόντων. Προσηνέχθησαν γὰρ,
 φησὶν, αὐτῷ παιδία, ἵνα τὰς χεῖρας ἐπιθῇ αὐτοῖς,
 καὶ προσεύξηται. Ἄμα δὲ πάλιν ἐδειξεν, ὅτι καὶ
 ἐναγκαλιζέται, καὶ οἰκτιροῦται τὸν ἀπόνηρον, καὶ
 τίθει ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, ἦτοι τὴν φρου-
 ρητικὴν αὐτοῦ δύναμιν, καὶ εὐλογεῖ καὶ ἀγιάζει
 αὐτόν.

ἘΕΦ. ΜΑ'. Περὶ τοῦ ἐπαρωτησαντος τὸν Ἰησοῦν
 πλουσίου.

Καὶ — αἰώνιον. Ἀρχοντα τοῦτον εἶπεν ὁ Λουκάς,
 δηλαδὴ, τῶν Ἰουδαίων. Οὐκ ἦν δὲ ὑπουργὸς ἢ νεανί-
 σκος οὗτος, ὡς φασι τινες. Οὐ γὰρ ἂν ὁ Ἰησοῦς
 ἐμδέψατο αὐτῷ, ἡγάπησεν αὐτόν, ὡς εἶρηκε Μάρκος.
 Ἄλλ' ἄλλα μὲν καλῶς ἦν, καὶ ζωῆς ἐπαθύμει τῆς
 αἰωνίου· τῆς δὲ φιλαργυρίας ἡ ἀκανθα τὴν λιπαρὰν
 ἄρουραν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἐβλουμήνατο.

Ὁ — Θεός. Οὐδεὶς οὐτε ὕλικός, οὔτε ἄυλος, ἀγα-
 θός ἐστι κυρίως, εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Θεός. Διδότι τῷ Θεῷ
 μὲν, κατὰ φύσιν ἡ ἀγαθότης, καὶ διὰ τοῦτο ἀρε-
 πτωτάτη· τοῖς ἄλλοις δὲ πᾶσιν, ἔρατοῖς τε καὶ ἀορά-
 ταις, κατὰ προαίρεσιν, καὶ διὰ τοῦτο τρεπτή. Ἐπεὶ
 τοίνυν οὗτος ἄνθρωπον ἀπλῶς τὸν Χριστὸν ὑπέλα-
 βεν εἶναι, καὶ ἀγαθὸν αὐτὸν ἐκάλεσε, οὐ ὡς Θεὸν,
 ἀλλ' ὡς ἄνθρωπον, (94) ἵνα τῶν παρ' Ἑβραίων
 διδασκάλων, πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπέληψιν αὐτοῦ
 λοιπὸν καὶ αὐτὸς, ὡς ἄνθρωπος, αὐτῷ διαλέγεσθαι,
 λέγων· Διατί με λέγεις ἀγαθὸν, ἄνθρωπον ὅτι
 κατὰ τὴν σὴν ὑπέληψιν; ὡς μὲν γὰρ ἄνθρωπος, οὐκ
 εἰμι ἀγαθός· ὡς δὲ Θεός, καὶ μάλα. Μόνος γὰρ κυ-
 ρίως ἀγαθός ὁ Θεός. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, οὐ τοὺς ἀν-
 θρώπους ἀπεστέρησε τῆς ἀγαθότητος, ἀλλὰ περὶ τῆς
 κυρίως ἀγαθότητος ἐδίδαξεν· ἅμα δὲ καὶ τὴν
 πλῆξιν ἀπώσατο, καὶ ἐκαίδευσε, μὴ συγκατατί-
 θεσθαι τοῖς ἐπαινοῖς.

[Φύσει (95) μὲν ἀγαθός, μόνος ὁ Θεός· γνώμῃ δὲ
 ἀγαθός, μόνος ὁ θεομίμητος.]

Εἰ — ποίας; Οὐχ, ὡς πειράζων, εἶπε, ποίας·
 ἀλλ' ἐνόμισα, παρὰ τὰς νομικὰς ἐτίμας εἶναι τινος,
 τὰς εἰσπούσας εἰς τὴν τοιαύτην ζωὴν.

94 Marc. 14. 95 ibid. 16. 96 Luc. xviii, 18.

Variæ ictiones et notæ.

(94) Καὶ addendum credo.

PATR. GR. CXXIX.

Vers. 14. *Jesus autem — cælorum.* Marcus dixit⁹⁴.
 quod etiam indignabatur prohibentibus. Recipi
 autem pueros, significans se recipere simplices, ac
 docens oportere fastum qui a sublimitate procedit
 concutere, et suscipere despiciabiles. Non dixit
 autem: Horum est regnum cælorum, sed *talium*,
 imitantium videlicet horum simplicitatem; de qui-
 bus latius dictum est tricesimo septimo capite.

Vers. 15. *Et — inde.* Marcus dixit⁹⁵ quod etiam
 complexatus est illos, ac impositis manibus super
 eos benedicebat illis. Hoc autem faciebat illorum
 adimplens petitionem qui eos adduxerant: *Obiuit*
enim, inquit, ei parvuli, ut manus imponeret
eis et oraret. Simul etiam ostendit iterum quod
 amplectitur sibi que familiarem efficit eum, qui dolo
 ac malitia caret; et ponit super eum manus sive
 excubantem suam virtutem, ac benedicit, eumque
 sanctificat.

CAP. XLI. *De divite interrogante Jesum.*

Vers. 16. *Et — æternam?* Principem dixit hunc
 Lucas⁹⁶, videlicet Judæorum. Non erat autem hic
 adolescens dolosus aut fictus, ut aiunt quidam; neque
 enim intuitus illum Jesus dilexisset eum, quod dixit
 Marcus⁹⁷, sed in cæteris quidem bonus erat, vitæque
 cupidus æternæ: sed avaritiæ spina pin-
 gue animæ arvom perdidit.

Vers. 17. *Ipse — Deus.* Nullus neque corporeus,
 neque incorporeus proprio bonus est, nisi solus
 Deus, quia Deo secundum naturam convenit boni-
 tas, ideoque mutari non potest: cæteris autem
 omnibus visibilibus et invisibilibus secundum vo-
 luntatem, et ideo mutabilis est. Quia ergo hic
 Christum hominem tantum esse suspicabatur,
 bonumque vocabat eum, non tanquam Deum, sed
 tanquam hominem, et unum quempiam præcepto-
 rum apud Hebræos: ad huiusmodi suspicionem
 ejus nunc etiam ipse quasi homo cum eo disserit,
 dicens: Quid me dicis bonum, qui homo sum
 juxta tuam suspicionem? Nam tanquam homo non
 sum bonus, tanquam Deus autem, etiam maxime
 bonus sum; solus namque Deus proprie bonus est.
 Hoc autem dixit non homines privans bonitate,
 sed de ea quæ proprie bonitas est docuit; simulque
 adulationem repulit, et instruxit nos ne laudibus
 assentiamur.

†† Natura quidem bonus solus Deus, mentis
 vero conformatione bonus, solus is qui Deum
 imitatur.

Vers. 17. *Quod si —* Vers. 18. *quæ?* Non ten-
 tando dixit, *quæ?* sed putabat prætor legalia esse
 alia, quæ ad talem inducerent vitam.

97 Marc. x, 21.

(95) Hæc in marg. B. Kenotenus non agnoscit.

17

Vers. 18. *Jesus autem* — Vers. 20. *infantia mea*. A Principaliora praecepta legalia dispensatorie ipsi profert, simul ea honorans, et ut, ipso respondente: Haec omnia opere complevi; nam id significat *Custodivi et ab infantia*; sciebat enim et quod opere complevisset, et quod ita responsurus esset; auditoribus manifestaretur conversatio illius virtuti consentanea: deinde tandem prolato ei uno evangelico praecepto, dico sane divitiarum abiectione, facilius convinceret cum esse avarum, et ita bona occasione demonstraret manifeste avaritiam corrumpere omnem virtutem, et ita demonstrato damno devitari posset huiusmodi affectus.

Quare autem non protulit illi primum et maximum praeceptum, puta, *Diliges Dominam Deum tuum*? Quia alia hujus bona opera occulta erant: pietas vero hujus ad Deum omnibus nota erat.

Dubitabit autem aliquis, utrum proposita legalia praecepta concilient vitam aeternam? Cui dicere possumus, quod conciliant quidem, at non talem qualem evangelica. Nam vita aeterna accipienda est fructio quae est in caelis, quae varia est et multiplex: multae enim apud solum Deum fruitiones sunt.

Rursum dubitabit aliquis, utrum vere dicebat adolescens? Siquidem cum multas haberet possessiones, quomodo diligebat proximum sicut seipsum? Utrum enim dividebat has parum aut nihil *invenitibus*? Quid ergo dicendum est? Quod hoc quoque praeceptum compleverat, quatenus ipsum compleri tunc permissum erat. Diligebat namque proximum sicut seipsum, sed quasi nullum ei inferendo nocentium, non quasi dividendo suas cum eo possessiones. Nam id excelsum est et supra Judaicam in humum depressionem.

† Quae eo tempore maxime erant necessaria. Caetera quidem in una Exodi parte statuta sunt⁹². Illud autem: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum*, in alia; et manifeste ita habetur in Levitico⁹³. Assumpsit autem et hoc tanquam maxime necessarium.

Vers. 20. *Quid adhuc mihi deest*? Quid adhuc habere me oportet quo careo? Hoc autem dicens manifestabat quod majorem desiderabat virtutem. Ideo quoque, ut ait Marcus, *intuitus illum Jesus dilexit eum et dixit ei: Unum tibi deest*⁹⁴. Lucas

⁹² Exod. xx, 12. ⁹³ Levit. xix, 18. ⁹⁴ Marc. x, 21.

Variarum lectionum et notarum.

(96) Inclusa absunt A.

(97) Impedita est constructio, quod multa inculcata sunt. Γνωρισθῆ pendet ex superiori ἴνα.

(98) Ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἴνα.

(99) Respicit Joan. xv, 2. Mansiones haud dubie,

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — νεότητός μου. Τὰς κεφαλαιωδέστερας; αὐτῷ προτείνει τῶν νομικῶν ἐντολῶν οἰκονομικῶς, ἅμα μὲν τιμῶν αὐτάς, ἅμα δὲ καὶ ἴνα εἰπόντος αὐτοῦ, ὅτι Κατώρθωσα ταύτας [τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Ἐφουλαξάμην. καὶ ὅτι ἐκ νεότητος ἐγίνωσκε γὰρ, καὶ ὅτι οὕτω κατώρθωκε ταύτας] καὶ ὅτι οὕτως ἀποκριθῆσεται, γνωρισθῆ (96) μὲν τοῖς ἀκρωμένοις ἢ φιλάρετος αὐτοῦ πολιτεία· εἶτα λοιπὸν, μίαν αὐτῷ προτείνας τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν, φησὶ δὴ, τὴν ἀπίκτησιν τοῦ πλουτοῦ, βῆθον (97) ἐλέγξῃ φιλάργυρον, καὶ οὕτως; εὐαφῆρμῶς καὶ ἐναργῶς ὑποδείξῃ τὴν φιλαργυρίαν πάσης λυμαινομένην τὰς ἀρετὰς, καὶ λοιπὸν, φανείσης τῆς ἐντεῦθεν ζημίας, φευκτὸν γένηται (98) τὸ τοιοῦτον πάθος.

B Καὶ διατί μὴ προτείνας αὐτῷ καὶ τὴν πρώτην καὶ μεγάλην ἐντολήν, τὸ Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου; Διότι τὰ μὲν ἄλλα τούτου κατορθώματα κεκρυμμένα ἦσαν· ἡ θεοσέβεια δὲ αὐτοῦ τοῖς πᾶσι γνώριμος ἐτύγχανεν.

Ἀπορήσει δ' ἂν τις, εἰ αἱ προταθεῖσαι νομικαὶ ἐντολαὶ προσέξουσιν ζωὴν αἰώνιον; Πρὸς δὲ εἰποίμην ἂν, ὅτι προσέξουσιν μὲν, ἀλλ' οὐ τοιαύτην, οἶαν αἱ εὐαγγελικαί. Ζωὴν γὰρ αἰώνιον τὴν ἐν οὐρανοῖς ἀπόλαυσιν ὑποληπτέον, ἥτις κοικίλη καὶ πολυειδής ἐστι. Πολλοὶ γὰρ μοναὶ (99) παρὰ τῷ Θεῷ.

Ἐπαπορήσει δὲ τις, εἰ ἀληθῶς ἔλεγεν ὁ νεανίσκος; Ἐχων γὰρ κτήματα πολλὰ, καθὼς δηλωθῆσεται, πῶς ἠγάπα τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτόν; Ἡ γὰρ ἂν ἐμερίσατο ταῦτα πρὸς τοὺς ὀλίγα, ἢ οὐδὲλως ἔχοντα; Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ὅτι κατώρθωσε καὶ ταύτην τὴν ἐντολήν, ὡς ἐνεχώρει τότε κατορθοῦν αὐτήν. Ἡγάπα μὲν γὰρ τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτόν, ἀλλ' ὥστε μηδὲν βλαβερὸν αὐτῷ ἐνδείξασθαι, οὐ μὴν ὥστε καὶ συμμερίσασθαι αὐτῷ τὸν ἴδιον πλοῦτόν. Τοῦτο γὰρ ὑψηλόν, καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς χαμαιζήτησ; ἀνώτερον.

[Ὅν (1) εἶχε χρεῖαν μάλλον ὁ τότε καιρὸς. Αἱ μὲν οὖν ἄλλαι καθ' ἐν μέρος ἐν τῇ ἐξόδῳ νενομοθέτηνται· τὸ δὲ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν, καθ' ἕτερον, καὶ φανερώς οὕτως ἐν τῷ Λευιτικῷ. Παρέλαβε (2) καὶ τοῦτο νῦν, ὡς χρεωδέστατον.]

D Τί ἐτι ὑστερῶ; Τί λείπομαι; Τοῦτο δὲ εἰπὼν, ἐνέφηεν, ὅτι μείζονος ἐπίσταται ἀρετῆς. Διὸ καὶ, ὡς φησι Μάρκος, Ὁ Ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ ἠγάπησεν αὐτόν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐν σοὶ ὑστερεῖ. Λουκᾶς δὲ εἶπεν, ὅτι Ἐν σοὶ λείπει. Ἐνέβλεψε μὲν

non fruitiones, voluit scribere Hentenius.

(1) Haec leguntur in margine codicis B referunturque ad vocabulum κεφαλαιωδέστερας, quod in principio seholii legitur.

(2) Δῆ, addendum videtur.

γὰρ αὐτῷ ἤμερον· ἠγάπησε δὲ αὐτὸν, ὡς σφέδρα ἄσπαστος ὄρεγόμενον, εἰ καὶ τῇ τυραννίδι τῆς φιλαργυρίας ἐπεπέδητο. Τί δὲ ἐστὶ τὸ λείπον; Τὸ ἀκολουθῆσαι αὐτῷ. Καὶ ἀκουε.

Ἔφη — ἀκολουθεῖ μοι. Ἐπεὶ τὰ ὑπάρχοντα, τοῦτέστιν, ὁ πλοῦτος, ἐμπόδιον ἦσαν τοῦ ἀκολουθῆσαι, καλεῖται ταῦτα πωλῆσαι, καὶ δοῦναι πτωχοῖς. Φησὶν οὖν, *Εἰ θέλετε τελεῖοι εἶναι.* Καὶ γὰρ ἀτελεῖς οἱ τὰς νομικὰς κατορθοῦντες ἐντολάς, ἐπεὶ καὶ αὐταὶ ἀτελεῖς, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν Ἰουδαίων. Ἐξείσθε δὲ *θησαυρὸν*, εἶπε, παραμυθούμενος τὴν φιλορημασίαν αὐτοῦ, καὶ ἐπαγγελλόμενος, ὅτι θησαυρίσει πάλι. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ κρεῖττον· ἐν οὐρανῷ γάρ. Ἐν οὐρανῷ δὲ ἐν οὐρανῷ λέγει τὴν ἀποκειμένην ἐκεῖ τοῖς ἀξίοις ἀμοιβὴν τῶν κατορθωμάτων. Τὸ δὲ *δεῦρο, ἀκολουθεῖ μοι*, ἀντὶ τοῦ, *Βάδιζε κατ' ἴχθυος τῆς ἐμῆς πολιτείας*, ἀκολουθεῖ ταῖς ἐμαῖς ἐντολαῖς. Τοῦτο γὰρ σοὶ λέγει, τὰ νομικὰ κατορθώσαντι.

Ἀκούσα; — *κτήματα πολλὰ.* Ὅσον εἶχε πολλὰ, τοσοῦτον αὐτοῖς ἐδεδοῦλωτο. Καὶ γὰρ ἡ προσθήκη τοῦ πλοῦτου προσθήκη ποιεῖ τῆς φιλαργυρίας. Γέγονεν οὖν αἰτία τῆς λύπης καὶ τῆς ἀπειθείας ἡ πολυκτημοσύνη.

Ὁ δὲ — οὐρανῶν. Εἰ δὲ πλούσιος δυσκόλως, πλεονέκτης οὐδ' ὄλωσ· εἰ γὰρ ὁ μὴ διδοὺς τὰ ἑαυτοῦ κατακρίνεται, πολλῷ μᾶλλον, ὁ καὶ τὰ ἐτέρων ἀρπάξων.

Πάλιν — εἰσελθεῖν. Εἰπὼν τὸ πρῶτον δύσκολον, ἔπειτα λέγει τοῦτο καὶ ἀδύνατον, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀδυνατώτερον. Ἀδύνατον μὲν γὰρ τὴν κάμηλον, τὸ ζῶον, διὰ τρυπηματος βελόνης διελθεῖν (3), ἀδυνατώτερον δὲ τοῦτον ἐκεῖνο. Κατ' ἐπίτασιν δὲ ὁ λόγος, εἰς φόβον τῶν φιλάρχων.

Τινὲς δὲ κάμηλόν φασὶ σχοινίον παχύτατον πλείου. Ταῦτα δὲ λέγων ὁ Χριστὸς, οὐ διαβάλλει τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ τὸ δουλοῦσθαι τῷ πλούτῳ. Κάλλιστον δὲ τὸ παράδειγμα. Καθάπερ γὰρ τὸ τρύπημα τῆς βαφίδος οὐ χωρεῖ τὴν κάμηλον, διὰ τε τὴν ἄγαν ἑαυτοῦ στενότητά, καὶ διὰ τὸν ἄγαν ἐκείνης ἕγκον· οὕτω καὶ ἡ δόξ, ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, οὐ χωρεῖ τὸν πλοῦτον, διὰ τε τὴν ἑαυτοῦ στενότητά, καὶ διὰ τὸν τοῦτου ἕγκον. Προσφέρει οὖν ἕγκον ἀποθέσθαι πάντα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ λεπυνοθῆναι δι' ἐκουσίου πενήτιος.

Ἀκούσαντες δὲ — σωθῆναι; Ἐξεπλήσσοντο, ἀντὶ τοῦ, Ἐθοροβοῦντο. Πλὴν οὐχ ὑπὲρ ἑαυτῶν· κέντητε; γὰρ ἦσαν· ἀλλ' ὑπὲρ τῶν πλουσίων. Ἠρξάντο γὰρ σπλάγχνα διδασκάλων ἀναλαβεῖν, καὶ ὑπερλαβεῖν τῆς ἀπωλείας τῶν ἀνθρώπων, λέγοντες; *Τίς ἴρα τῶν πλουσίων δύναται σωθῆναι;*

³ Luc. xviii, 22. ⁴ Hebr. xii, 1.

Variae lectiones et notæ.

(3) Εἰσελθεῖν. Α.

A autem dixit: *Unum tibi deficit*³. Intuitus siquidem est illum mansuctum; dilexit autem eum quasi vehementer salutem appetentem, quanquam avaritiæ tyrannide præpediebatur. Quid est autem quod deficit? Ut sequatur eum. Audi ergo.

Vers. 21. *Ait — sequere me.* Quia ea quæ habebat, id est, divitiarum impedimento erant ne sequeretur, jubet hæc vendi, darique pauperibus. Dicit ergo: *Si vis perfectus esse*; imperfecti enim sunt, qui sola legalia complent præcepta, quia et ipsa imperfecta erant propter Judæorum imbecillitatem. *Habebis autem thesaurum*, dixit consolans ejus avaritiam, ac promittens quod iterum thesaurum reconderet: nec id tantum, sed et melius, quia in cælo. Vocat autem thesaurum in cælo bonorum retributionem operum, quæ ibi his qui digni fuerint, reposita sunt. Quod autem addit: *Veni, sequere me*, tantumdem est ac si dicat: Gradere juxta vestigia meæ conversationis, sequere me: præcepta, hoc enim tibi deficit, qui legalia adimplesti.

Vers. 22. *Audito — multas possessiones.* Quo plura habebat, eo magis servus eorum effectus erat; additio siquidem divitiarum additionem facit avaritiæ. Opulentia itaque causa fuit tristitiæ et incredulitatis.

Vers. 23. *At — cælorum.* Quod si dives difficulter, avarus nullo modo. Si enim condemnatur qui non dat quæ sua sunt, multo amplius qui rapit aliena.

Vers. 24. *Rursus — intrare.* Cum rem dixisset difficilem, hanc subjunxit impossibilem: nec simpliciter impossibilem, sed et impossibili magis impossibilem. Impossibile siquidem est camelum vivum transire per foramen acus: hoc autem impossibilius est illud. Fertur autem hic sermo per exaggerationem ad avarorum terrorem.

Quidam autem camelum vocant funem navis crassiozem. Verum hæc dicens Christus non vituperat divitias, sed servire divitiis. Est autem optimum exemplum. Nam sicut foramen acus non est capax cameli propter nimiam sui angustiam, et propter grandem illius molem ac tumorem: ita quoque via quæ ducit ad vitam non capit divitem propter sui angustiam, et propter hujus tumorem. Oportet ergo omnem repellere tumorem juxta Apostolum⁴, et attenuari per voluntariam paupertatem.

Vers. 25. *Cum autem audissent — salvus fieri?* Exterriti sunt, id est turbati sunt, non tamen pro seipsis, cum pauperes essent, sed pro divitiis. Cœperunt enim præceptorum assumere viscera, ac dolere plurimum pro perditione hominum dicentes: *Quis ergo divitum potest salvus fieri?*

Vers. 26. *Intuitus — possibilis*. Primum mihi A aspectu exterritam eorum mentem consolatus est. Deinde dixit: Apud homines divites, hoc puta saluum fieri, impossibile est: fortiter enim avaritiæ vinculis alligati sunt, factique impotentes, ut a seipsis solis hujusmodi tyrannide liberentur. Deus autem non solum salvare hos potest, sed etiam omne aliud potest. Salvabit ergo hos, si quod possunt studium adhibentes, ac divitias in pauperes evacuanτες, ignemque cupiditatis divitiarum extinguentes, hunc invocaverint auxiliatorem ac libertatis assertorem.

Docuit ergo omnis hic sermo, quod avarum impossibile est saluum esse, nisi quod in se est afferat studium, ut dictum est, et Deum habeat adiutorem ad liberationem illius miserimæ affectionis. Aiunt autem quidam, quod si Deo omnia sunt possibilis, utique et facere malum Deo possibile est. Quibus nos dicimus, quod facere malum non est potentia, sed impotentia. Ideo etiam David peccata appellavit imbecillitates sive infirmitates dicens: *Multiplicatae sunt infirmitates eorum* 1. Et Paulus ait, *Cum nos essemus infirmi* 2, sive peccatores. Præterea et alio modo, juxta Gregorium Theologum, principium mali est negligere bonum: quomodo autem bonum negliget, qui est ipsa bonitas?

Vers. 27. *Tunc — nobis?* Quæ omnia, beate Petre? An arundinem, rete, navim, artemque piscatoriam? Utique, inquit, quæ et quanta habebam; C mea siquidem voluntas integra fuit. Cum ergo dixisset Salvator adolescenti: *Si vis perfectus esse, abi, vende quæ habes, et da pauperibus, habebisque thesaurum in celo*, timuit Petrus: sibi ac condiscipulis, quasi ipsi minus fecissent, quia non venderant quæ habebant, nec dederant pauperibus; ideo etiam ait: *Ecce nos non vendidimus, nec pauperibus dedimus, sed simpliciter omnia quæ habebamus reliquimus, et secuti sumus te; quid ergo erit nobis retributionis?*

Vers. 28. *Jesus autem — Israel*. Regenerationem dicit nunc a mortuis resurrectionem, quasi iteratam vivificationem. Quid ergo? sedebunt tunc apostoli et judicabunt? Nequaquam. Solus enim Christus sedebit, et solus ipse judicabit. Sed per D duodecim sedes innuit fruitionem sive requiem ac præcellentiam duodecim discipulorum, et regni sui communicationem. *Judicantes* autem dicit, hoc est, Condemnantes. Ait ergo: *Fruemini tunc sive requiescetis, et præcelletis ac conregnabitis mihi, condemnantes Israelitas: non quod ipsi judicaturi sint, sed sicut vicesimo tertio capite dicebat Ninivitas ac reginam Austri condemnaturos generationem illam, ita et hos nunc condemnaturos ait duodecim tribus Israel. Ideo enim non dicit gentes aut orbem, sed solos Israelitas suos contribules, suos cognatos. Co demnabunt enim eos non quasi*

Ἐμβλέψας — δυνατά Πρῶτον ἡμέρας βλέματι φρίττουσαν αὐτῶν τὴν διάνοιαν παρηγόρησεν, εἶτα εἶπεν, ὅτι παρὰ ἀνθρώποις πλουσίοις τοῦτο, δηλαδή τὸ σωθῆναι, ἀδύνατόν ἐστι. Δεδασμημένοι γὰρ ἰσχυρῶς ταῖς σειραῖς τῆς φιλαργυρίας, ἀδυνατοῦσιν ἀφ' ἐαυτῶν μόνων ἐλευθερωθῆναι τῆς τοιαύτης τυραννίδος. Ὁ δὲ Θεὸς οὐ μόνον σώσαι τοὺτους δύναται, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἕτερον δύναται. Σώσει δὲ τοὺτους, ἐὰν τὴν παρ' ἐαυτῶν σπουδὴν εἰσφέρουσιν, καὶ κενοῦντες τὸν πλοῦτον εἰς πένητας, καὶ οὐκ ἐκφυγόντες τὸ πῦρ τῆς ἐπιθυμίας τῶν χρημάτων, ἐπικαλέσωνται καὶ τοῦτον ἐπίκουρον καὶ συλλήτορα τῆς ἐλευθερίας.

Ἐώραξε τοίνυν ὁ σύμπαξ λόγος, ὅτι ἀδύνατον σωθῆναι φιλάργυρον, ἐὰν μὴ τὴν παρ' ἐαυτοῦ σπουδὴν εἰσφέρων, ὡς εἴρηται, σχολῆ καὶ τὸν Θεὸν βοηθὸν τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ τοιοῦτου χαλεπωτάτου πάθους. Φασι δὲ τινες, ὅτι ἐὰν πάντα δυνατὰ τῷ Θεῷ, δυνατὸν ἔρα τῷ Θεῷ καὶ τὸ κακόν. Πρὸς αὐτὸν λέγομεν, ὅτι τὸ κακὸν οὐκ ἐστὶ δυνάμειος, ἀλλ' ἀδυναμία. Διὸ καὶ ὁ Δαυὶδ τὰς ἀμαρτίας ἀσθενείας ὠνόμασεν, εἰπὼν, *Ἐπληθύνθησαν αἱ ἀσθένειαι αὐτῶν*. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ φησιν, *Ὅρων ἡμῶν ἀσθενῶν*, ἤγουν, ἀμαρτωλῶν. Καὶ ἑτέρως δὲ, κατὰ τὴν Θεολόγον Γρηγόριον, ἀρχὴ τοῦ κακοῦ, τὸ ἀμελήσαι τοῦ ἀγαθοῦ. Πῶς δ' ἀν ἀμελήσει τοῦ ἀγαθοῦ ἡ αὐτογαθότης;

Τότε — ἡμῖν; Ποία πάντα, ὦ μακάριε Πέτρε; τὴν κάλαμον, τὸ δίχτυον, τὸ πλοῖον, τὴν ἀλιευτικὴν; *Ναι, φησιν, ἔειχον, καὶ ὅσα εἶχον.* Ἡ προαίρεσις μου γὰρ ἐντελής. Εἰπόντος οὖν τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὸν νεανίσκον, *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ἄραγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρόν ἐν οὐρανῷ*· ἰδεύσασεν ὁ Πέτρος περὶ τε αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν μαθητῶν, ὡς ἡλαττωμένων, εἰς τὸ μὴ πωλῆσαι τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δοῦναι πτωχοῖς. Διὸ καὶ φησιν· Ἰδοὺ ἡμεῖς· οὐκ ἐπωλήσαμεν, οὐδὲ μὴν ἐδώκαμεν πτωχοῖς, ἀλλ' ἀφήκαμεν ἀπλῶς πάντα, ὅσα εἶχομεν, καὶ ἠκολούθησαμεν σοι· τί ἔρα ἐστὶ ἡμῖν εἰς ἀμοιβήν;

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — Ἰσραήλ. Παλιγγενεσίαν λεγείν τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, ὡς καλινζωσίαν. Τί οὖν; καθεδούνται καὶ οἱ ἀποστόλοι τότε, καὶ κρινούσιν; Οὐδαμῶς. Μόνος γὰρ ὁ Χριστὸς καθίσει, καὶ μόνος αὐτὸς κρινεῖ. Ἀλλὰ διὰ μὲν τῶν δώδεκα θρόνων παρεθήλωσε τὴν τότε ἀνάπαυσιν, καὶ προτίμησιν τῶν δώδεκα μαθητῶν, καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς βασιλείας αὐτοῦ. *Κρίνοντες* δὲ φησιν, ἀντὶ τοῦ, Κατακρίνοντες. Εἶπεν οὖν, ὅτι Ἀναπαυθήσεθε τότε, καὶ προτιμηθήσεθε, καὶ συμβασιλεύσατέ μοι, κατακρίνοντες τοὺς Ἰσραηλίτας, οὐχ ὡς αὐτοὶ δικάζοντες, ἀλλ' ὡσπερ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοὺς Νινευίτας ἔφησε καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Νότου κατακρίνειν τὴν γενεὰν ἐκείνην, οὕτω καὶ νῦν τοὺτους τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐκ εἶπε τὰ Ἰθνη, οὐδὲ τὴν οἰκουμένην, ἀλλὰ μόνους τοὺς Ἰσραηλίτας, τοὺς ἑμοφύλους, τοὺς συγγενεῖς. Κα-

1 Psal. xv. 4. 2 Rom. v. 6

τακρινουσι γὰρ αὐτοὺς, οὐχ ὡς δικάζοντες, ὡς ἐ-
 ρήκαμεν, ἀλλ' ὡς τοῦ δικάζοντος; ἀπὸ τῆς τούτων
 πίστεως; καταδικάζοντος αὐτοὺς, ὅτι τοῖς αὐτοῖς;
 ἐνετρίφθησαν οὗτοι τε κάκεινοι νόμοις καὶ ἤθεσι,
 καὶ ὁμοῦ οὗτοι μὲν ἐπίστευσαν, ἐκεῖνοι δὲ ἠπί-
 στησαν.

Ἔτι δὲ; καὶ ὁ Ἰούδας, θρόνον ἔξει, καὶ κατακρινεῖ;
 Ὀὐχί. Κοινὴ μὲν γὰρ ἡ ἐπαγγελία πρὸς τοὺς δώδεκα
 μαθηταῖς ἵνα μὴδ' ἐν ταύτῃ τῶν ἄλλων ὁ Ἰούδας
 ἐλαττωθῆι. Φαυλοῦται δὲ ψυχῆς αὐτοῦ ἐαυτὸν ταύτης
 ἀπιστέρησεν. Ἔστι γὰρ νόμος τοῦ Θεοῦ παρὰ Ἱε-
 ρεμίου πρὸς Ἰουδαίους ἐκφωνηθεῖς, καὶ λέγων·
 Ἐὰν ἐπιστρέψῃ τὸ ἔθνος ἐκείνο ἀπὸ τῶν
 κακῶν αὐτῶν, μετανοήσω κατὰ ἀπὸ τῶν κα-
 κῶν, ὧν ἐλογισάμην ποιῆσαι αὐτοῖς. Ἔτι, Καὶ
 ἐὰν ποιήσωσι τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν μου, τοῦ μὴ
 ἀκούειν τῆς φωνῆς μου, μετανοήσω κατὰ περὶ
 τῶν ἀγαθῶν, ὧν ἐλάλησα τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. Τί
 ἔστιν φησιν οὗτος ὁ νόμος; ὅτι Ἐὰν ἀπειλήσω κακῶ-
 σαί σε, καὶ διορθωθῆς, λύσεις μου τὴν ψῆφον· καὶ
 ἐὰν ὑπέσχωμαι σοὶ ἀγαθὰ, καὶ ῥαθυμῆσῃς, λύσεις
 μου τὴν ἐπαγγελίαν. Σὺ γὰρ αἴτιος ἀνάξιός ταύτης
 γινόμενος. Μετένοιον γὰρ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐναλ-
 λαγὴν τοῦ σκοποῦ νοοῦμεν, ἥς αἴτιος πάντως ἡμεῖς.
 Χρῆ δὲ γινώσκωμεν, ὅτι τοῖς δώδεκα μαθηταῖς συνα-
 ριόμεναι καὶ τοὺς ὑστερον ἀντισταχθέντας εἰς τὸν
 χορὸν τῶν δώδεκα μαθητῶν, ὡς τὴν αὐτὴν καὶ πίστιν
 καὶ διακονίαν ἀναδέξασθαι μέλλοντας.

Καὶ — κληρονομήσει. Ὑμῖν μὲν τοῖς δώδεκα
 γενήσεται, καθὼς εἶρηκα, καὶ τοῖς ἄλλοις δὲ πᾶσι,
 τοῖς πιστεύουσιν, ἔσται τὰδε καὶ τὰδε. Ματθαῖος μὲν
 ὡς εἶπεν, ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἀντὶ τοῦ,
 δι' ἡμῶν. Μάρκος δὲ προσέθηκεν, ὅτι καὶ τοῦ
 Εὐαγγελίου, τοῦτέστι, καὶ διὰ τὸ κήρυγμα. Λουκᾶς
 δὲ φησιν, ὅτι ἔνεκεν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ,
 ἔγουν, διὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα τύχη ταύ-
 τῃς. Ὅσπερ δὲ, ὅταν εἴλεγεν, Ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν
 αὐτοῦ ἔνεκεν ἑμοῦ, εὐρήσει αὐτήν, οὐ τοῦτο εἴλεγεν,
 ἵνα ἀντιρῶμεν ἑαυτοὺς, ἀλλ' ἵνα καὶ αὐτῆς τῆς
 ψυχῆς ἡμῶν προτιμῶμεν τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν·
 οὕτω καὶ νῦν λέγων, Ὅς ἀφῆκεν γυναῖκα, οὐχ ἵνα
 διασπῶμεν ἀπλῶς τοὺς γάμους, τοῦτό φησιν, ἀλλ'
 ἵνα καὶ αὐτῆς τῆς συζύγου προτιμῶμεν καὶ αὐτὸν,
 καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.
 Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ πάσης ἄλλῃ; συγγενείας καὶ
 οἰκειότητος.

Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς φανερώτερον περὶ τούτων
 ἐκθίμενοι, τὴν ἑκατονταπλασίονα ἀμοιβὴν τῶν
 καιρῶν τούτων ἀποκαληρώσασθαι φασιν, ἔγουν, τῶν νῦν
 αἰῶνι τὴν δὲ αἰώνιον ζωὴν, τῶν ἐρχομένων, εἴτουν,
 τῶν μέλλοντι. Ἐκατονταπλασίονα δὲ, ἀντὶ τοῦ,
 πολλαπλασίονα. Ὅστω γὰρ (4) εἶπεν ὁ Λουκᾶς· Ἀλλὰ
 πῶς ἐν τῇ λάβῃ τὴν πολλαπλασίονα ταύτην ἀμοι-
 βὴν ἐν τῶν νῦν αἰῶνι; Ἡὼς; Ὅς ἔλαβον οἱ ἀπόστολοι

A judicantes, sed quia is qui judicabit, a fide horum
 sit condemnaturus illos. Siquidem cum eisdem
 moribus ac legibus et hi et illi sint enutriti, hi
 tamen crediderunt, illi vero credere noluerunt.

Quid ergo? Judasne etiam sedem habebit et
 condemnabit? Nequaquam. Communis enim facta
 est promissio ad duodecim discipulos, ne per
 hanc Judas in ullo cæteris deterior haberetur;
 ipse vero animæ pravitate seipsum hac privavit.
 Est enim Dei lex a Jeremia promulgata ad Ju-
 das, quæ dicit: Si conversa fuerit gens illa ab
 iniquitatibus suis, penitebit et me malorum quæ
 cogitaveram facere illis. Deinde ait: Et si fecerint
 malum coram me, ut non audiant vocem meam, pen-
 tebit et me de bonis quæ decreveram facere illis.
 Quid ergo ait ista lex? Si comminatus fuero
 ut faciam tibi malum, et tu corrigaris, solves
 meam sententiam: et si promisero tibi bona, et
 ignaviter egeris, solves meam promissionem:
 tua enim causa factus es ea indignus. Pœnitentiam
 ergo in Deo intelligimus propositi mutatio-
 nem, cujus nos omnino causa sumus. Scire
 autem oportet, quod discipulis connumerat eos
 qui postmodum in chorum duodecim discipulorum
 subingressuri sunt, utpote eandem fidem idem-
 que ministerium suscepturi.

Vers. 29. Et — hæreditate accipiet. Vobis qui-
 dem duodecim contingent quæ dixi, cæteris vero
 credentibus erunt hæc et ista. Matthæus itaque
 dixit: Propter nomen meum, id est, propter me.
 Marcus autem addidit: Et propter evangelium.
 hoc est propter prædicationem. Lucas vero ait:
 Propter regnum Dei, ut scilicet illud consequatur.
 Quemadmodum autem quando dicebat: Qui
 perdiderit animam suam mea causa, inveniet eam,
 non hoc dicebat, ut nosipso interimamus, sed ut
 ipsi etiam animæ nostræ, fidem quæ in ipsum
 est præponamus, ita et nunc dicat: Qui relique-
 rit uxorem, non hoc dixit, ut nuptias penitus
 dividat, sed ut ipsi quoque conjugii præponamus
 et ipsum et Evangelium et regnum Dei. Hoc
 autem et in omni alia cognatione et familiaritate
 dicendum est.

Marcus præterea et Lucas manifestius de his
 recitantes, centuplam retributionem hoc tempore
 rependi dicunt, in hoc videlicet sæculo, vitam
 autem æternam venturo sive futuro. Centu-
 pla vero, hoc est, varie multiplicata, aut mul-
 to plura, sicut dixit Lucas. Sed quomodo varie
 multiplicatam accipiet quis hanc retributionem
 in præsentis sæculo? Quomodo? Sicut acceperunt

⁴ Jerem. xviii, 8, 10.

⁵ Marc. i, 29.

⁶ Luc. xviii, 29.

⁷ Marc. x, 30. Luc. xviii, 30.

Variæ lectiones et notæ.

(4) An addit B.

apostoli et martyres cæterique omnes justi. Vide enim quod omnium fidelium domos sibi habebant apertas. Fratres etiam et sorores paraverunt omnes sanctos et sanctas; patres vero omnes ipsos colentes, ipsorumque curam habentes, ac erga ipsos compassionis affectu tactos; nam hæc sunt propria patris; mætres quoque omnes pari modo se habentes; uxores vero omnes ministrantes, subservientes ac curantes eos, hæc siquidem uxoris sunt opera; filios præterea, omnes discipulos. Ad hæc omnes fidelium agros in sua potestate habebant: quodque omnium est maxime admirabile, omnia hæc habebant cum persecutionibus, prout addidit Marcus ⁵³, hoc est a fidei inimicis persecutionem sustinentes. Potest etiam esse multiplicatio, gratia sanitatum, aut prophetia, aut aliud quippiam simile.

Vers. 30. *Multi — primi*. Multi qui hic videntur primi, erunt ibi postremi. Hoc autem et simpliciter de omnibus dictum est, ut nunquam hi qui præponuntur in vita, extollantur; neque qui hic despiciuntur, animam despondeant; et præcipue ad Phariseos etiamque similes sermo refertur, qui primatus totis vindicabant viribus. Quia vero non omnes eo tempore credebant, sed alii quidem prius, alii vero postea, ponit parabolam quæ posteriores consoletur animæque injiciat alacritatem, quam totam pariter necesse est primum accipere, (nu) ita exposcente ejus enarratione, et demum ea quæ videbuntur similiter (oo) de ea dicere: quantum enim longiuscula ait, apta tamen est ut facile capi possit.

CAP. XLII. De mercede conductis operariis.

Cap. XX. Vers. 1. *Simile — Vers. in rebus meis?* Hujus omnis parabole solum exponenda sunt quæ opportuna videntur, veluti monet Chrysostomus; cætera vero non sunt curiose scrutanda, sicut vicissim quarto capite prædiximus. In hac enim regnum cælorum intelligitur ipse Christus, sicut in parabolis frequenter diximus. Vineæ autem ejus evangelicæ ipsius præcepta sunt. Operarii vero hujusmodi vineæ, homines operatores talium præceptorum. Tempus operationis, præsens vita. Diluculum vero, hora tertia, sexta, nona, et undecima, variæ hominum ætates quibus ad fidem veniunt, et probi facti Deo placent. Diluculum siquidem, sive prima hora, ætas est eorum qui ab

⁵³ Marc. x, 30.

Variæ lectiones et notæ.

(5) Scribendum videtur, τοὺς τῶν.

(6) Hoc loco pro καλεῖται. Explicat hæc Chrysost. t. VII, p. 638. Locum autem Euthymius potis

(nu) Accipere. Ponere, recensere. Nescio quid lægerit Hentenius loco ἐκθέσθαι. Forte ἐκδέχασθαι.

ναί: οἱ μάρτυρες καὶ οἱ δίκαιοι ἅπαντες. Ὅρα γάρ, ἔτι πάσας τὰς πάντων τῶν πιστῶν οἰκίας ἔχον ἀναπεπταμέναις αὐτοῖς, καὶ ἀδελφοὺς μὲν καὶ ἀδελφὰς ἐκτῆσαντο πάντας τοὺς ἀγίους καὶ πάσας τὰς ἀγίας, πατέρας δὲ πάντας τοὺς στέργοντας καὶ φροντίζοντας καὶ σπλαγχνιζομένους ἐπ' αὐτοῖς· ταῦτα γὰρ ἴδια πατρός· μητέρας δὲ, πάσας τὰς ὁμοίως ἔχούσας· γυναῖκας δὲ πάσας τὰς διακονούσας καὶ ὑπηρετούσας καὶ ἐπιμελημένας αὐτῶν· ταῦτα γὰρ ἔργα γυναικός· τέκνα δὲ πάντας τοὺς μαθητάς. Ἄλλα καὶ πάντας τοὺς ἀγροὺς τῶν πιστῶν εἶχον εἰς ἔξουσίαν. Καὶ τὸ παραδοξότατον, πάντα ταῦτα ἔχον μετὰ διωγμῶν, ὡς ὁ Μάρκος προσέθηκεν· ὁ ἔσται, διωκόμενος πορὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως. Ἐἴη δ' ἂν πολλαπλασίω ἀμοιβῇ, καὶ ἡ χάρις τῶν λαμάτων, ἢ τοῦ προβλέπειν τὸ μέλλον, ἢ τοιοῦτου τινός.

Πολλοὶ — πρῶτοι. Πολλοὶ πρῶτοι δοκοῦντες ἐν τῷ παρόντι βίῳ, ἔσονται ἔσχατοι κατὰ τὸν μέλλοντα, καὶ τοὺναντίον, ἔσχατοι δοκοῦντες ἐνταῦθα, ἔσονται πρῶτοι ἐκεῖ. Τοῦτο δὲ εἰρηται μὲν καὶ περὶ πάντων ἀπλῶς, ἵνα μήτε οἱ κατὰ τὸν παρόντα βίον προτιμώμενοι ἐπαίρωνται, μήτε οἱ ἐνταῦθα καταφρονούμενοι ἀθυμῶσι· μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς Φαρισαίους, καὶ τοὺς τοιοῦτους, ὁ λόγος ἀποπέταται, (5) τῶν πρωτείων ἰσχυρῶς ἀντιποιοῦμένους. Ἐπει δὲ οὐ πάντες κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον πιστεύουσιν, ἀλλ' οἱ μὲν πρῶτον, οἱ δὲ ὕστερον, τίθησι παραβολὴν παραμυθουμένην τοὺς ὑστεροῦντας, καὶ προθυμίαν αὐτοῖς ἐμβάλλουσαν, ἣν ὁμοῦ πᾶσαν ἀναγκαῖον ἐκθέσθαι πρῶτον, οὕτως ἀπαιτούσης τῆς ἐξηγήσεως αὐτῆς· εἴτα λοιπὸν ὁμοῦ καὶ τὰ δοκοῦντα περὶ ταύτης εἰπεῖν. Εἰ γὰρ καὶ μακρὰ τίς ἐστίν, ἀλλ' ἐδύληπτο· πέφυκεν.

ΚΕΦ. MB. Περὶ τῶν μισθουμένων ἐργατῶν.

Ὁμοία — ἐν τοῖς ἔμοις; Τῆς ὅλης ταύτης παραβολῆς τὰ καιρῖα μόνον ἐρμηνευτέον, ὡς ὁ Χρυσόστομος (6) ἐπιτρέπει, τῆλλα δ' οὐ περιεργαστέον, ὡς καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ προδιελάβομεν. Νοεῖται γὰρ ἐν ταύτῃ βασιλεία μὲν τῶν οὐρανῶν αὐτός ὁ Χριστός, καθὼς πολλαχοῦ τῶν παραβολῶν εἰρήκαμεν· ἀμπελῶν δὲ αὐτοῦ, αἱ εὐαγγελικαὶ ἐντολαὶ αὐτοῦ· ἐργάται δὲ τοῦ τοιοῦτου ἀμπελῶνος, οἱ ἐργάται τῶν τοιοῦτων ἐντολῶν ἑθρωποὶ καιρῖς δὲ τῆς ἐργασίας, ὁ παρὼν βίος· πρῶτῃ δὲ καὶ τρίτῃ ὥρα καὶ ἕκτη καὶ ἑνάτη καὶ ἑνδεκάτῃ, αἱ διάφοροι τῶν ἀνθρώπων ηλικίαι, καθ' ἃς τῇ πίστει προσέρχονται, καὶ εὐδοκιμοῦσι. Πρῶτῃ μὲν γὰρ, ἦτοι, πρώτη ὥρα, ἡ ηλικία τῶν νεπιόθεν κληθέντων εἰς τὰς βρ-

simum respicit ibid.: Οὐ γρή πάντα τὰ ἐν ταῖς παραβολαῖς; x. τ. λ.

Poterat etiam dicere θεῖοτα.

(oo) Similiter. Simul, uno loco, non per partes.

θείσας ἐντολάς· τρίτη δὲ ὥρα, ἡ ἡλικία τῶν ἐφήθων· Ἐκτὴ δὲ, ἡ τῶν ἀνηρῶν· ἐνάτη δὲ, ἡ τῶν γερόντων· ἐνδεκάτη δὲ, ἡ τῶν βαθυγερόντων, εἴτουν, τῶν ἐχόντων βραχὺ λείψανον χρόνου ζωῆς ὑπολειμμένον.

Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Χριστὸς εἰς τὴν οἰκουμένην, τοῦτο μὲν, δι' αὐτοῦ, τοῦτο δὲ, διὰ τῶν ἀποστόλων, καὶ διὰ τῶν μετ' αὐτοὺς διδασκάλων, μισθώσασθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ, τὴν καρποφοροῦντα βότρυας ἀρετῶν, εὐφραίνοντας τὸν οἰκοδεσπότην, τὸν τῆς οἰκουμένης Δεσπότην. Εἰκότως δὲ εἶπε, μισθώσασθαι. Μισθὸς γὰρ ἀπόκειται τοῖς ἐργάταις τῶν ἐντολῶν, ἡ ἐκάστη σωτηρία. Ταύτην γὰρ νοοῦμεν δηνάριον. Πλάττει δὲ τοὺς πρώτους ἡ παραβολὴ γογγύζοντας, καὶ ἐπιστομιζόμεους, οὐχ ὅτι ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ἔσται φθόνος· εἰ γὰρ ἐνταῦθα ἦντες οἱ δίκαιοι τὰς αὐτῶν ψυχὰς ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων τίθεισι, πολλῶ μᾶλλον ἐκεῖ τούτους βλέποντες σωζομένους χαίρουσιν· ἀλλ' ὁ τοιοῦτος ἐσχημάτιται γογγυσμὸς, καὶ ἡ ἐπιστόμισις, εἰς ἔμφασιν μόνον τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τοὺς ἔσχατον προσερχομένους φιλανθρωπίας, ἵνα θαρρῶσιν, ὡς οὐδὲν ἐμποδίζούσης τῆς ὑστερήσεως, ἐὰν εἰς τὸ ἔξης ἐργάζωνται.

Καὶ ἡμεῖς γὰρ, ὅταν τινὰ πολλῆς ἀξιώσωμεν τιμῆς, εἶτα βουληθῶμεν ἐμφῆαι τὴν ταύτης ὑπερβολὴν, εἰώθαμεν λέγειν, ὅτι ὁ δεῖνα ἐγόγγυσε διὰ τὴν τοσαύτην τιμὴν. Τοῦτο δὲ λέγομεν, οὐκ ἐκείνον διαβάλλοντες, ἀλλὰ τοῦτον διεγείροντας εἰς εὐχαριστίαν.

Διὰ τὴν οὐχ ὁμοῦ πάντας ἐκάλεσεν εἰς τὸν ἀμπελῶνα· Διότι οὐχ ὁμοῦ πάντας εὔρεν. Ἀδύνατον γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, ὡς προειρήκαμεν, καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν πάντας προσελθεῖν. Τότε δὲ εὐρίσκει ἕκαστον, ὅταν οὗτος ὑπακούσῃ μὲλλῃ· φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρὸς μου· τότε δὲ εὐδόκησεν, ὅτε οὗτος ἐμῆλθεν ὑπακούειν. Ἡ μὲν οὖν παραβολὴ διέσκει, τοὺς ἐν ἐσχάτῳ γήρῃ προσερχομένους· μὴ ἀπογινώσκειν, ἀλλὰ γινώσκειν, ὅτι δυνατὸν καὶ ἐν βραχείᾳ σπουδῇ σωθῆναι. Τοῦτο γὰρ ὁ ταύτης σκοπός. Χρὴ δὲ ἡμᾶς τὸν σκοπὸν μόνον αὐτῆς δρεψαμένους, τὰλλα μὴ πολυπραγμονεῖν. Τὰλλα γὰρ πάντα διὰ τὸν σκοπὸν συνετέθησαν, ἵνα πιθανὸς γένηται, καὶ οὐκ ἀκίνδυνον τὸ καὶ περὶ τούτων ζητεῖν, ὡς ὁ Χρυσόστομος ἐν τῷ (7) *Περὶ παραβολῶν* κεφαλαίῳ παραδέδωκεν.

[Νοοῖτο (8) δ' ἂν βάρος καὶ καύσων τῆς ἡμέρας τὸ βάρος· τῶν πειρασμῶν καὶ τὸ πῦρ τῶν ἀτιθάσων ἡδονῶν καὶ ἀγρίων παθῶν, ἀπερ ἰθάσασαν, εἴτουν, ὑπέμειναν, μὴ ἐνδόντες αὐτοῖς.]

* Galat. 1, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(7) Multoties de his præcipit Chrysostomus. Sed Euthymius, ut videtur, in mente habuit, t. VII, p.

(pp) *Scopo aæprio*. Solum ejus scopum consecutos. Forte etiam pro δρεψαμένους aliud invenit vocabulum. Certe equidem non memini alibi legere

A infantia vocati sunt ad dicta præcepta. Tertia autem hora, ætas ephëborum. Sexta vero, virorum. Nona, senum; et undecima, decrepitorum, quibus breve est reliquum vitæ tempus.

Exiit ergo Christus in mundum, tum per seipsum tum per apostolos, eosque præceptores qui illos secuti sunt, ut mercede conduceret operarios in vineam suam, quæ botros fructificat virtutum, lætificantes patresfamilias, qui Dominus est universi. Merito autem dixit, ut mercede conduceret: merces enim reposita est præceptorum operariis, puta cuiusque salus: hanc enim intelligimus esse denarium. Effingit autem parabola primos murmurantes, impositumque illis silentium: non quod in regno cælorum futura sit invidia; nam si hic adhuc viventes justi suas animas pro hominibus ponunt, multo magis ibi, videntes eos salvos esse, gaudent. Sed tale figuratum est murmur, impositumque silentium, ad solam demonstrationem divinæ benignitatis erga eos qui postremi veniunt, ut confidant quod nihil illis oberit postremos venisse, si deinceps operati fuerint.

Et nos siquidem ubi aliquem multo dignati fuerimus honore, et postmodum voluerimus hujusmodi magnitudinem demonstrare, solemus dicere quod quidam ob tantum honorem murmurabant. Hoc autem dicimus non illum reprehendentes, sed hunc ad gratiarum actionem excitantes.

Quare autem non omnes simul vocavit ad vineam? Quia non simul omnes invenit; impossibile enim erat eodem tempore, ut prædiximus, eademque ætate omnes accedere. Tunc autem unumquemque invenit, cum ille obediens efficitur. Ait enim Paulus: *Ubi vero beneplacuit ei, ut me separaret ab utero matris meæ* ⁸⁴. Nunc autem beneplacuit, quando hic obediit. Docet itaque parabola, ne eos qui extrema senectute accedunt reprobemus, sed sciamus quod possibile sit brevi etiam studio ac diligentia salvari. Hic siquidem scopus ejus est. Oportet autem nos, solo ipsius scopo adepti (pp), cætera non magnipendere: reliqua enim omnia propter finale intentum composita sunt, ut facilius excipiantur; neque periculo vacat, etiam illa scrutari, veluti tradit Chrysostomus capite de parabolis.

† Intelligi potest pondus et æstus diei, gravitastentationum, et ignis indomitæ voluptatum ac ferocium affectionum quas portaverunt sive sustinuerunt, ne ab eis vincerentur.

487.

(8) Inclusa codex uterque habet in margine.

σκοπὸν δρέπασθαι. In mentem veniebat, etsi non satis probatur, δραξαμένους, quod tamen frequentius genitivum quam accusativum habet.

Vers. 15. *Si — sum.* Quod, pro *sed*, hic sumitur. Ait enim: Si oculus tuus invidus est, atqui ego bonus sum, servans et te et illum. Tu vero ne ex hoc turberis quasi aequalia dentur bravia his qui a prima aetate usque ad finem evangelica servaverunt praecepta, et his qui in postrema aetate acquieverunt. Solum enim docuit parabola quod aequaliter salvi sunt, non quod etiam aequaliter glorificentur, salus siquidem est non perire, gloria vero consequi bravia quae varia sunt juxta proportionem data his qui servantur.

Vers. 16. *Sic — novissimi.* Non hoc ex parabola conclusit; nam impertinens est. Ibi enim primis aequales sunt postremi, hic autem postremi dicuntur primi. Sed alius est hic sermo, docens quod sicut illud accidit, ut qui a prima aetate operati sunt, aequalem accipiant mercedem his qui in postrema acquieverunt, ita sane et hoc contingit, ut novissimi appareant primi, et primi novissimi. Possunt autem hi esse Christiani et Judaei; aut fidelium quidam in principii negligentes, postmodum vero serio operam dantes; quidam autem in principii diligentes, postmodum vero negligentes; neque enim in fide solum, sed in vita quoque sunt hujusmodi transitus.

Vers. 16. *Multi — electi.* Multi quidem ad fidem vocati sunt, pauci vero acquiescunt.

Vers. 17. *Et — Vers. 19. crucifigatur.* Ascendens jam ad Passionem rursus praedicit discipulis quae futurum est ut ipsi contingant, ut crebro illis praedicendo auferat vehementem eorum tristitiam. Scorsim autem de his disserit illis, siquidem non multos haec scire oportebat ne offenderentur. Nam si haec audientes discipuli turbabantur, multo magis turbas.

Cur ergo non dictum est de his et ad turbas? dictum est quidem, sed non manifeste: *Sic erit*, inquit, *Filius hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus*⁹⁹; et alibi similia illis obscure dicebat, sicut in sequentibus invenimus. Verum cum haec non intelligerent, quare omnino ea dicebat illis? Ut cum postmodum ea cognoscerent, scirent quod quae passurus erat praecognoverat, et voluntarie ad passionem venerat.

Sed neque discipulis principio particulariter de his locutus est, sed primum quidem obscure, deinde manifestus. Nunc vero cum tandem Passionis opinione exercitati sunt, etiam alia particulariter addit, quod tradent cum gentibus sive militibus

⁹⁹ Matth. xii, 40.

Variae lectiones et notae.

(9) Hanc interpretationem peperit lectio et, loco η . Eam invenit Chrysost. t. VII, p. 657, 658 qui tamen istud et — $\epsilon\varsigma$: prudenter, ut solet, non attingit. Et et η est mera confusio vocalium. Ex interprete Latino nihil colligi potest. Nam is recte poterat reddere η per *an*. Caeterum, etiamsi probetur et, tamen nulla est necessitas $\epsilon\varsigma$: explicandi per $\alpha\lambda\lambda\acute{\alpha}$.

Et — εἰμι; Tὸ $\delta\tau\iota$, ἀντὶ τοῦ, (9) ἀλλᾶ. Λέγει γὰρ, $\delta\tau\iota$ Ἐὶν ὁ ὀφθαλμὸς σου βίασκανός ἐστιν, ἀλλ' οὖν ἐγὼ ἀγαθός εἰμι, σώζων μὲν καὶ σὲ, σώζων δὲ καὶ τοῦτον. Σὺ δὲ μὴ θορυβηθῆς ἐνταῦθα, ὡς ἴσων βραβείων παρεχομένων καὶ τοῖς ἐκ πρώτης ἡλικίας ἀχρι τέλους ἐργασαμένοις τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολάς, καὶ τοῖς ἐν ἐσχάτῳ γῆρας εὐαριστήσασιν. Ἡ παραβολὴ γὰρ μόνον ἐδίδαξεν, $\delta\tau\iota$ ἐπίσης σώζονται, οὐ μὴν $\delta\tau\iota$ καὶ ἐπίσης δοξάζονται. Σιωπηρὰ μὲν γὰρ, τὸ μὴ ἀπολέσθαι· ὄψα δὲ, τὸ τοχεῖν βραβείων, ἃ διάφορά εἰσι κατὰ ἀναλογίαν διδόμενα τοῖς σωζομένοις.

Οὕτως — ἐσχάτοι. Οὐκ ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦτα συναπέρανεν ἀνοίκειον γὰρ· διότι ἐκεῖ μὲν ἴσοι (10) τοῖς πρώτοις εἰ ἐσχάτοι· ἐνταῦθα δὲ οἱ ἐσχάτοι πρώτοι· ἀλλ' ἕτερος οὗτος ὁ λόγος, διδάσκων, $\delta\tau\iota$ ὡς περ ἐκεῖνο γίνεται, τὸ τοῖς ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐργασαμένοις ἴσον μισθὸν λαβεῖν τοὺς ἐν ἐσχάτῳ γῆρας εὐαρεστήσαντας, οὕτως ἀρα καὶ τοῦτο γίνεται, τὸ τοὺς ἐσχάτους πρώτους φανῆναι, καὶ τοὺς πρώτους ἐσχάτους. Εἴων δ' ἀν' οἱ τε Χριστιανοί, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τῶν πιστῶν οἱ ἐξ ἀρχῆς μὲν ἀμελήσαντες, ὑστερον δὲ σπουδάσαντες, καὶ οἱ ἐν ἀρχῇ μὲν σπουδάσαντες, ὑστερον δὲ ἀμελήσαντες. Ἦν γὰρ ἐπὶ πίστεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ βίου αἱ τοιαῦται (11) μεταβολαί.

Πολλοὶ — ἐκλεκτοί. Πολλοὶ μὲν, οἱ καλούμενοι εἰ; τὴν πίστιν· ὀλίγοι δὲ, οἱ εὐαρεστούντες.

Καὶ — σταυρώσασιν. Ἀνερχόμενος ἐπὶ τὸ Πάθος η δη, πάλιν προλέγει τοῖς μαθηταῖς τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν, ἐν τῷ πυκνῶς ταῦτα προλέγειν τὸ πολὺ τῆς λύπης οὕτων ὑπετεμνόμενος. Κατεδιαν δὲ αὐτοῖς περὶ τούτων (12) διαλέγεται, διότι οὐκ ἔδει ταῦτα μαθεῖν τοὺς πολλοὺς; ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν. Εἰ γὰρ οἱ μαθηταί· ταῦτα ἀκούοντες ἐθορυβοῦντο, πολλῶν μέλλον οὐ χλοῖ.

Τί οὖν οὐκ ἐλέχθη περὶ τούτων καὶ πρὸς τοὺς πολλοὺς; Ἐλέχθη μὲν, ἀλλ' οὐχ οὕτω σαφῶς. Οὕτω γὰρ, φησὶν, *ἔσται καὶ ὁ Χρῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας*. Καὶ ἀλλαγῶ δὲ τοιαῦτα πρὸς αὐτοὺς εἶπεν ἀσαφῶς, ὡς προϊόντες εὐρήτομεν. Καὶ ἐπει οὐ συνέισαν αὐτὰ, διατὶ ὄλωσ ταῦτα πρὸς αὐτοὺς εἶλεγεν; ἵνα μετὰ ταῦτα μαθόντες αὐτὰ γνῶσιν, $\delta\tau\iota$ προγνωσίων, ἃ παθεῖν ἐμελλεν, ἔκων ἤλθεν εἰς τὸ παθεῖν.

Ἄλλὰ καὶ τοῖς μαθηταῖς οὐκ ἐξ ἀρχῆς λεπτομερῶς εἶπε περὶ τούτων, ἀλλὰ πρώτον μὲν ἀμυδρότερον, εἶτα φανερώτερον. Νῦν δὲ, $\delta\tau\epsilon$ λοιπὸν ἐνεγυμνάσθησαν τῇ προσδοκίᾳ τοῦ Πάθους, λεπτομερέστερον καὶ τὰ ἄλλα προστίθησιν, ὅτι καὶ παρακά-

Modo post η μοῖς delatur interrogandi nota.

(10) ἴσοι. Ita saepe Varianti codd. mss. in hoc vocabulo.

(11) Ac si μεταβάσεις legerit Hentenius.

(12) Τοῦτου, A. Mox idem omittit τῶς ante πολλοῦς.

σοισιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν, ἤγουν, τοῖς ἐκ Ῥώμης A Romanis, præsidem agente Jerosolymis Pilato, στρατιώταις τοῦ ἡγεμονεύοντος ἐν Ἱερουσόλυμοις Πιλάτου, καὶ οὗτοι ἐμπαίζουσιν οὗτοι αὐτῷ, καὶ μαστιγώσουσιν καὶ σταυρώσουσιν.

Καὶ — ἀναστήσεται. Εἰπὼν τὰ λυπούντα, λέγει καὶ τὸ παραμυθούμενον, ἵνα θανῶσιν ἐκείνη, προσδοκῆσιν καὶ τούτη. Λουκᾶς δὲ φησιν, εἰπαὶν πρὸς αὐτούς τὸν Χριστὸν, ὅτι Καὶ τελεσθήσεται πάντα τὰ γεγραμμένα διὰ τῶν προφητῶν τῷ Υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ, ὅτι αὐτοὶ οὐδὲν τούτων σιγήσαν. Oὐ μὲν γὰρ προφητῆται λεπτομερῶς περὶ πάντων αὐτοῦ τῶν παθημάτων προείπον, καὶ εἰ μὴ πολὺν ἔμελλον ἀποτείνειν λόγον, πάσα; ἂν παρεθέρμην τὰς περὶ τούτων προφητείας. Oὐ δὲ μαθηταὶ οὐδὲν τούτων, τῶν γεγραμμένων δηλονότι διὰ τῶν προφητῶν, σιγήσαν ἴτε. Ἀλλὰ καὶ ἦν, ὡς (13) ὁ αὐτὸς ἔφη Λουκᾶς, τὸ ῥῆμα τοῦτο κεκρυμμένον ἀπ' αὐτῶν, ἤγουν, ἀγνωσόμενον, λέγω δὴ, τὸ Καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται, καὶ οὐκ ἐγίνωσκον τὰ λεγόμενα περὶ αὐτοῦ, καθὼς εἰρήκαμεν καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ τριακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου.

Προσέθησι δὲ καὶ ἑτέραν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ἀγνοίας ὁ Χρυσόστομος (14), ὅτι περὶ ἄλλου μὲν ὑφ' ἐξέρον ἀναστάντος καὶ ἤκουσαν, καὶ εἶδον· περὶ νεκροῦ δὲ ἀναστήσαντος ἐκυτὸν οὐτε ἤκουσαν, οὐτε εἶδον. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ μέλλειν ἀναρῆσθαι τὸν Χριστὸν, ὅτι μὲν ἀπέβλεπον εἰς τὰς ἀνθρωποπραγεῖς αὐτοῦ ἐνεργείας, ἐπίστευον τούτο, καὶ ἐλυπούοντο· ὅτε δὲ τὰς θεοπραγεῖς αὐτοῦ πράξεις ἐλάμβανον εἰς νοῦν, ἠπίσταν, καὶ οὐκ ἐγίνωσκον τὰ λεγόμενα περὶ αὐτοῦ, τούτεστιν, οὐ παρεδέχοντο τοὺς τοιοῦτους περὶ αὐτοῦ (15) λόγους, παραβολὴν τινα καὶ τοῦτου; νομίζοντες.;

ΚΕΦ. ΜΓ'. Περὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαιου.

Τότε σοι. Ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ Ζωτῆρο; εἰπόντος πρὸς τοὺς μαθητάς, ὅτι Ὅταν καθίσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθίσασθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνων ἀκούσαντες οἱ υἱοὶ τοῦ Ζεβεδαιου, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, προσεδίκησαν θρόνον δόξης λέγειν, τὸν θρόνον τῆς ἐν Ἱερουσόλυμοις βασιλείας; καὶ λοιπὸν ἔρτι πάλιν εἰπόντος, ὅτι Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ τὰ ἔξῃ; ὅσα μὲν ἐρρήθησαν περὶ τῶν παθημάτων, οὐ παρεδέξαντο, καθὼς ἀνωτέρω δεδηλώκαμεν· ἤλπισαν δὲ πλησιάζειν ἤδη τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ τῶν προφητῶν ἤκουον, βασίλειά τοῦ Ἰσραὴλ τὸν Χριστὸν καταπαγγέλλοντων (16). Αὐτίκα οὖν ἐκέλευσαν ἱρωτι προεδρίας. Καὶ ὅτι μὲν προτετιμῆνται τῶν ἄλλων, ἐγίνωσκον· ὑφωρῶντο (17) δὲ τὸν Πέτρον· διὸ καὶ πρῶτα μὲν, ὡς ὁ Μάρκος φησιν, οὗτοι μόνον προσπερεύοντες αὐτῷ, ἤγουν, προσέρχονται, λέγοντες· Διδάσκαλε, θέλο-

Vers. 19. Et — resurget. Ubi tristia dixisset, adit etiam quod consolationem asserat, ut cum illa viderint, etiam hoc expectent. Lucas vero Christum quoque eis dixisse ait : Et consummabuntur omnia quæ dicta sunt per prophetas de Filio hominis, et quod ipsi nihil horum intellexerant. Prophetæ siquidem particulariter de omnibus quæ passurus erat prædixerant, et nisi in longam protrahendus esset sermo, omnes de his asserrem in medium prophetiæ. Discipuli vero tunc nihil horum intellexerunt, quæ videlicet per prophetas scripta erant, sed Erat, sicut idem scripsit Lucas, verbum hoc absconditum ab eis, sive ignoratum, hoc inquam, Tertio die resurget; nec intelligebant quæ dicebantur de illo, sicuti etiam diximus in fine tricesimi quinti capituli.

Adit quoque et aliam hujus ignorantie causam Chrysostomus, quia de alio quidem qui ab alio excitatus esset, et audierant et viderant; de mortuo vero qui seipsum excitasset, neque audierant neque viderant. Præterea et de eo quod occidendus esset Christus, ubi ad humanas respiciantur operationes, credebant hoc et contristabantur; ubi vero divinas in mentem assumebant, increduli permanebant, nec intelligebant quæ dicebantur de hoc, id est non suscipiebant tales de hac re sermones, suspicantes et hos aliquam esse parabolam.

CAP. XLIII. De filiis Zebedæi.

Vers. 20. Tunc — Vers. 21. tuo. Cum quadragésimo primo capite dixisset Salvator discipulis : Cum sederit Filius hominis in sede gloriæ suæ, sedebitis et vos super duodecim sedes¹⁶, audissentque filii Zebedæi Jacobus et Joannes, arbitrati sunt eadem gloriæ dici thronum regni, quo Hierosolymis regnaturus esset; cumque paulo ante rursum dixisset : Ecce ascendimus Hierosolymam, et quæ sequuntur, non ea de afflictionibus intellexerunt, ut superius significavimus, sed sperabant instare jam regnum ejus. Siquidem prophetas quoque audiebant appellantes Christum regem Israel. Statim ergo præminentie amore capti sunt; nam se præ cæteris honorari sciebant, sed Petrum timebant. Ideo primum quidem, ut ait Marcus, ipsi soli ad eum accedunt dicentes : Magister, volumus ut quidquid petierimus facias nobis. Ille autem dixit eis : Quid me vultis facere vobis? At illi dixerunt ei : Da nobis

¹⁶ Luc. xviii, 31. ¹⁷ Ibid. ¹⁸ Matth. xii, 28.

Variæ lectiones et notæ.

(13) Ὁς αὐτός, B.
(14) T. VII, p. 644 E.
(15) Τοιοῦτου; abest A.

(16) Καταπαγγέλλοντων, A.
(17) Ἐφοβούντο B.

ut unus a dextris tuis, et alter a sinistris tuis sedens in gloria tua¹⁸. Verum non cognoscentes ideo se passos esse repulsam, quod indigna peterent, ad supplicationem assumunt et matrem. Interrogat autem Christus primum quidem illos, deinde et matrem illorum tanquam homo: simul etiam ut eorum responsio fieret quodammodo affectus sui confessio.

Vers. 22. *Respondens — petitis.* Deinceps illis respondet, ut qui matrem suam submiserant, ut pro ipsis postularet, et ait: *Nescitis quid petitis.* Sedere enim a dextris aut a sinistris in regno meo, magnum est, et supra dignitatem non hominum tantum, verum etiam supernarum virtutum. Siquidem regnum meum non est ex hoc mundo, prout vos putatis. Quia vero opinabantur tempus illud non regni solum esse, sed etiam requiri; hoc quoque, quod in se est, corrigit, demonstrans hoc potius esse tempus afflictionis et cædis. Ait enim:

Vers. 23. *Potestis — baptizari?* Poculum dicit mortis, et baptismum qui fit per sanguinem. Nam et poculum et baptismum vocat cædem: poculum quidem, utpote leto animo pro hominibus susceptam; baptismum vero, tanquam purificationem ipsorum. Addens autem, *Quod ego bibiturus sum, et, Quo ego baptizor.* subindicat, quod qui afflictionibus ejus non communicat, neque regno suo communicabit.

Vers. 22. *Dicunt ei: Possumus.* Omnia promittunt, petitionem consequi cupientes. Chrysostomus autem dicit quod neque poculo et baptismo intellectis, a sola animi promptitudine gratiam quærebant. Quid ergo Christus?

Vers. 23. *Et — baptizabimini.* Prophetabat eis, quod ipsi quoque occidendi essent, ac martyrii morte honorandi. Et de Jacobo quidem noverunt omnes, quod ab Herode tetrarcha sit interemptus. De Joanne vero quæstio est apud multos. Aiunt enim quod quia infallibile est Christi vaticinium, et ille nondum martyrii mortem sustinuit, nondum mortuus est, sed adhuc vivit, et cum Enoch et Elia circa sæculi consummationem occidendus est. Chrysostomus autem manifeste docet, quod mortuus est et interemptus. Nam interpretando ejus Evangelium, ait de illo secunda homilia: Evangelio totum comprehendit orbem, corpore vero mediam obtinuit Asiam, dico sane Ephesum; anima autem ad illum secessit locum qui sanctis congruus est. In prima vero dicit, quod etiam Christi bibit poculum, et baptismo ejus baptizatus est:

¹⁸ Marc. x, 35, 36.

Variæ lectiones et notæ.

(18) Tom. VII, p. 646.
(19) Tom. VIII, p. 7.

Α μεν, Ινα, δ ειν ατρησωμεν. ποιησης ημιν. Ο δε ελεπε αυτοις. Τι θελετε ποιησαι με υμιν; Οι δε ελεπον αυτω. Δος ημιν, Ινα εις εκ δεξιων σου. και εις εξ ευωνυμων σου καθισωμεν εν τη δεξη σου. Μη τυχοντες δε αποκρισεως, δια το αιτειν ανδεια, παραλαμβανουσι και την αυτων μητερα προς ικετηριαν. Ερωτα δε ο Χριστος, πρωτον μιν εκεινους, ειτα την μητερα αυτων ανθρωποπρεπως, εμα δε και, Ινα η αποκρισις αυτων εξομολογησι τροπον τινα γηνεται του παθους.

Αποκριθεις — αιτεισθε. Προς αυτοους αποκρινεται λοιπον, ως αυτων την μητερα προβαλλομενων εις την υπερ αυτων αιτησιν, και φησιν, *Οκ οιδετε, τι αιτεισθε.* Το γαρ καθισαι τινα εκ δεξιων, η εξ ευωνυμων, εν τη βασιλεια μου, μεγα και υπερ την αξιαν, ου μόνον των ανθρωπων, αλλα και των ζω δυναμειων. Η γαρ βασιλεια η εμη ουκ εστιν εκ του κοσμου τουτου, καθως υμεις οισθε. Επει δε προσεδειχτην, ου μόνον βασιλεια; ειναι τον καιρον εκεινον, αλλα και αναπαυσεως, και τουτο διορθουται το μέρος, εμφαινων θλιψεως μλλον ειναι τον καιρον τουτου και σφαγης. Φησι γαρ:

Δυνασθη — βαπτισθηται. Ποτηριον το του θανατου λεγει, και βαπτισμα, το δε αιματος. Την σφαγην γαρ ονομαζει και ποτηριον και βαπτισμα. Ποτηριον μιν, ως ηδεις προσδεχθεισαν υπερ των ανθρωπων βαπτισμα δε, ως καθαρσιν αυτων. Ειπων δε, οτι *Ο εγω πινω, και Ο εγω βαπτίζομαι, παραδηλωσιν, ως ο μη κοινωνων του παθους αυτου, ουδε της βασιλειας αυτου κοινωνησει.*

Λεγουσιν αυτω Δυναμεθα. Πάντα επαγγελονται, ποθουντες τυχειν της αιτησεως. Ο δε Χρυσόστομος (18) φησιν, οτι ουδε το ποτηριον και το βαπτισμα νοησαντες, απδ της προθυμιας μονης κατεβηκεν. Τι ουν ο Χριστος;

Και — βαπτισθησθε. Προσητευσεν αυτοις, οτι και αυτοι σφαγησονται, και μαρτυρικου θανατου καταζωθισονται. Και περι μιν Ιακωβου παντες οδασιν, οτι ανηρεθη παρ Ηρωδου του τετραρχου περι δε του Ιωαννου ζητησις εστι παρ πολλοις. Φασι γαρ, ως επαι αφευδης η του Χριστου πριβρησις, και οπω μαρτυρικον ουτος υπεστη θανατον, οπω τεθνηκεν, αλλ' ετι ζη, και μελλει μετα Ενωχ και Ηλιου σφαγηναι κατα τον της συντελειας καιρον. Ο δε Χρυσόστομος διδασκει φανερωσ, οτι απεθανε, και οτι επαγγη: το γαρ κατ' αυτον Ευαγγελιον ερμηνευων, εν μιν τω (19) δευτερω λογω περι αυτου φησιν, οτι Τω μιν Ευαγγελιω την οικουμενην καταλαθεν επασαν τω δε σωματι μεσην κατεχε την Ασιαν, φημι δε, την Εφεσον: τη δε ψυχη προς τον τοπον ανεδραμεν εκεινον, τον τοις αγιοις αρμυζοντα. Εν δε τω πρωτω λεγει, οτι και το (20) πο-

(20) Tom. VIII, p. 2. Apparet ergo, Euthy-

τήριον τοῦ Χριστοῦ ἔπιε, καὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ ἔβαπτισατο. Τῇ προαιρέσει γὰρ ἐσφάγη καὶ οὗτος, τὰς μαρτυρικὰς πληγὰς ὑποστὰς, καὶ μυρία δαινὰ παθὼν διὰ τὸν Χριστόν. Ἀθλητῆς γὰρ καὶ μάρτυς, οὐ μόνον ὁ βιαίως ἀποθανὼν διὰ τὸν Χριστόν, ἀλλὰ καὶ ὁ μαστιγωθείς καὶ κακοπαθήσας δι' αὐτόν. Εὐρίσκομεν γὰρ καὶ μετὰ τοῦτον πολλοὺς ἀθλήσαντας μὲν, τὴν δὲ ψυχὴν ἐν εἰρήνῃ παραθεμένους Θεῷ, καὶ διὰ τοῦτο φῆσει τις (21) αὐτοὺς ἐκβεβλησθαι τοῦ μαρτυρικοῦ ἀξιώματος. Ὅτι δὲ τέθνηκεν, αὐτὸς οὐτός φησιν, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ μὲν λέγων, ὅτι Οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει ἐν δὲ τῇ βίβλῳ τῆς Ἀποκαλύψεως, προσώπων τοῦ Σωτῆρος, ὅτι Καὶ δώσω τοῖς δυοῖ μάρτυσίν μου, καὶ προφητεύσουσιν ἡμέρας τόσας Ἐνῶχ καὶ Ἡλίας.

Τὸ δὲ καθίσαι — μου. Προλαβόντες εἰρήκαμεν, B ὅτι τὸ καθίσαι ἐκ δεξιῶν, ἢ ἐξ εὐωνύμων αὐτοῦ, ὑπὲρ τὴν ἀξίαν ἐστίν, οὐ μόνον τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων· λοιπὸν οὐν οὐδεὶς καθοδεύεται. Καὶ πῶς ἐνταῦθ' αἴφην, ὅτι Οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' ἐκείνων ἐστίν, οἷς ἡτοίμασται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου; Δείκνυσιν γὰρ, ὅτι καθοδοῦνται τινες. Λέγομεν οὖν, ὡς ἐπεὶ προεδρίαν ἐν τοῖς μαθηταῖς ἤτοῦντο, λοιπὸν ὁ Χριστὸς καθέδραν ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων λέγει τὴν πρώτην τάξιν ἐν αὐτοῖς, ἧς ἀξιοθήσονται Πέτρος καὶ Παῦλος, οἱ κορυφαῖοι τῶν μαθητῶν, ὡς πλεον τῶν ἄλλων πάντων ἀγωνιστάμενοι.

Καὶ πῶς ὁ παντοδύναμος ἀδυνατεῖ δοῦναι ταύτην; Οὐκ ἔστιν, ὅπερ εἶπεν, ἀδυναμίας, ἀλλὰ δικαιοσύνης. Ἐπεὶ γὰρ χάρισασθαι αὐτοῖς τὴν προεδρίαν ἤτοῦντο, φησὶν, ὅτι Οὐκ ἔστιν ἐμὸν τὴν πρώτην τάξιν χάρισασθαι· τοῦτο γὰρ οὖν τὸ δοῦναι σημαίνει, δίκαιος γὰρ εἰμι, καὶ ἀπροσωπώληπτος· ὁλλ' ἐκείνων ἐστίν αὕτη, οἷς ἡτοίμασται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου. Ἠτοίμασται δὲ τοῖς δικαιομένοις ταύτης τυχεῖν. Οὐ γὰρ μόνον τὸ κοινωνεῖν μοι τῆς σφαγῆς· προξενεῖ τὴν πρώτην τάξιν, ἀλλὰ τὸ πρωτεύσαι πάντων καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς. Ἐνταῦθεν δὲ μάλιστα παρέθηξεν αὐτούς. Ἰγὼ τοῦ Πατρὸς μου δὲ εἶπεν, ἅμα μὲν τὸν Πατέρα τιμῶν, ἅμα δὲ καὶ ἑαυτὸν συνεμφαίνων, ὡς ταῦτόν τῳ Πατρὶ δυνάμιον. Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν.

Καὶ — ἀδελφῶν. Οἱ δύο μὲν τῶν δέκα μαθητῶν κατεπήρθησαν εἰ δέκα δὲ, τοῖς δυοῖ μαθηταῖς ἐφθόνησαν, τῶν πρωτείων ἐπιειμένους; Οὕτω πάντες ἦσαν ἀτελεῖς, μήπω τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἐπιφοιτήσαντος αὐτοῖς. Ἀλλ' ὑστερον αὐτοὺς κατέμαθε, καὶ βῆει πάντος πύθους ἀπληγαγμένους, καὶ ἀλλήλους ἐπαινοῦντας, καὶ ἀλλήλοις τῶν πρωτείων παραχωροῦντας.

“ Joan. xxi, 23. “ Apoc. xi, 3. “ Joan. x, 30.

Variæ lectiones et notæ.

mius pro prima homilia habuisse, quod nonnulli pro præfatione habent. Consentiant Savilius et Montefalconius.

(21) Forte οὐδεὶς, sicuti Hentenius quoque videtur legisse.

A voluntate enim et hic interemptus est, plagis martyrii susceptis, et passus innumera propter Christum pericula. Nam aibleta ac martyr dicitur non solum qui violente mortuus est propter Christum, verum etiam qui flagellatus est, aliaque multa passus propter eum. Invenimus siquidem et post hunc plerosque certasse quidem, verum animam in pace Deo commendasse; nec propter hoc dicit quispiam eos a martyrii excidisse dignitate. Quod autem mortuus sit, ipse idem ait in Evangelio quidem dicens: Non dixit ei Jesus. Non moriturus. In libro autem Apocalypsis sub persona Salvatoris: Et dabo duobus testibus meis, et prophetabunt tot diebus amicti saccis. Hic autem sunt Enoch et Elias.

(22), περιβεβλημένοι σάκκους. Οὗτοι δὲ εἰσιν

Vers. 23. Sedere autem — meo. In præcedentibus diximus, quod sedere a dexteris ejus aut sinistris, excedit dignitatem non hominum solum, verum etiam supernarum virtutum; nullus itaque sedebit. Et quomodo hic dicit: Non est meum dare, sed iis contingit quibus paratum est a Patre meo? Ostendit enim quosdam sessuros. Dicimus ergo quod cum præminentiam inter discipulos peteren, nunc Christus cathedram a dextris et sinistris, dicit primam inter ipsos sedem, quo Petrus et Paulus digni habiti sunt principes discipulorum, ut qui plus cæteris laboraverunt.

Et quomodo qui omnipotens est, ad hanc dandam redditur impotens? Quod dixit: Non est, non impotentia est, sed justitia. Nam quia gratis sibi dari primatum petebant: Non est, inquit, meum dare gratis primatum sive primam sedem, id siquidem significat dare; justus enim sum, non personarum acceptor. Sed hoc, ait, est illorum quibus paratum est a Patre meo. Paratum est autem his qui digni sunt ut hoc consequantur. Non enim sola mihi cæle communicate primam conciliat sedem, sed primas omnium ferre etiam in cæteris virtutibus. Inde autem maxime traduxit illos. A Patre meo autem dixit, tum ut Patrem honoraret, tum ut seipsum demonstraret tanquam idem cum Patre potentem. Ego, inquit, et Pater unum sumus.

Vers. 24. Et — fratribus. Duo quidem supra decem discipulos elati fuerant: decem vero de duobus invidabant, eo quod primas sedes desideraverant; et ita omnes imperfecti erant. Nondum enim Spiritus sanctus descenderat. Sed postmodum ipsos perfecte cognoscito, et videbis omni affectu liberos, ac invicem extollentes, et mutuo priuatus

(22) Τόσας scripsit, quod numeros referre noluit. Cæterum non intelligo, quomodo hæc probent, Joannem evangelistam mortuum esse. Vide, quæ dixi in editione N. Test. ad Joan. xxi, 23.

concedentes. Tunc itaque indignati sunt, sive graviter tulerunt. Siquidem quando frequenter Christus illos præ cæteris honoraverat, non ægre tulerant, ipsum scilicet veriti; quando autem per se primatum petierant, indignati sunt, et maxime cognito quod exauditi non essent; ex præceptoris enim responsione intellexerunt quid petissent.

Vers. 25. *Jesus autem — dixit.* Quia duo ab aliis divisi ad eum accesserant, et astantes colloquebantur, advocat et alios: ac primum quidem turbatos placat, per coadunationem quæ inter se et illos erat. Deinde ait :

Vers. 25. *Scitis — Vers 26. inter vos.* Cognito quod hoc sine dno illi petierant primatum, ut cæterorum haberent principatum, hoc intentum carpit quasi a gentibus sumptum. Principes, inquit, gentium, et qui magni sunt inter illas, dominantur, et potestatem exercent in alios; non ita autem erit inter vos qui mei estis. Deinde docet etiam quo pacto oporteat parare primatum. Audi ergo quid dicat.

Vers. 26. *Sed — vers. 27. servus.* Sicut superiorum eosdem dixit principes et magnos, ita et nunc eundem vocat magnum et primum. Hac autem omnia ad subjectionem dixit, ut quæ singulis utilis est. Dicit ergo: Potestate non in alios exercere gentium est; ego vero legem vobis statuo parandi principatus, a ministrando aliis, eisque serviendo. Qui enim hoc facit, illum ego magnum ac primum declaro, et hic apud me primatum habebit. Deinde seipsum quoque ponit in exemplum, qui non solum omnibus ministrat, sed etiam pro omnibus moriatur.

Vers. 28. *Sicut — multis.* Sit, inquit, hic aliorum minister et servus, quemadmodum ego non veni in mundum ut aliqui mihi ministrarent. Quanquam enim socrus Petri et Martha soror Lazari, aliarque mulieres ministrabant ei, non tamen quasi ipse harum ministeria cuperet. Non ergo veni ut ministraretur mihi ab aliquibus, sed potius ut ipso aliis ministrarem, curans ac sanans quorundam animas, quorundam corpora, quorundam et animas et corpora, quodque ministerio ac servitio majus est, ut tradam animam meam redemptionem pro multis, qui servi facti erant diaboli.

Multis autem dicit nunc pro, omnibus. Frequenter enim Scriptura *multos* dicit pro omnibus. Itaque pro omnibus tradidit animam suam, omnemque redemit, quanquam multi sua sponte in servitute remanserunt.

Variarum lectiones et notæ.

(25) Γούν, pro δ' οὖν, A.

(24) Εἶτουν, A.

(25) Καί, pro δέ, A. Forte, ὅτι δέ καί

(26) Quæ hic inclusimus, ea ex cod. A. excide-

Α Τότε δ' οὖν (25) ἠγανάκτησαν, ἤγουν (24), ἔδυσφόρησαν ὅτι μὴ γὰρ προεῖμα τοῦτους πολλὰκις ὁ Χριστός, οὐκ ἔδυσφόρησαν, αἰδοῦμενοι τοῦτον· ὅτι δὲ (25) οἰκοθεν ἠτήσαντο τὴν προεδρίαν, ἠγανάκτησαν, καὶ μάλιστα γρόντες, ὅτι οὐκ εἰσπικούθησαν. Ἐκ τῆς ἀποκρίσεως γὰρ τοῦ διδασκάλου συνήκαν καὶ ὁ ἠτήσαντο.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — εἶπεν. Ἐπεὶ μόνοι, τῶν ἄλλων ἀπορραγέντες, οἱ δύο προσήγγισαν αὐτῷ, καὶ παρεστῶτες ὡμίλου, προσκαλεῖται καὶ τοὺς ἄλλους, καὶ πρῶτα μὲν, παρασσομένουσιν αὐτοὺς καταπραῖνει, διὰ τοῦ πρὸς ἑαυτὸν καὶ τοῦτους ἐπισπάσασθαι· εἰτά φησι·

Οἰδατε — ἐν ὑμῖν. Γινούς τοὺς δύο διὰ τοῦτο τὴν προεδρίαν αἰτοῦντας, ἵνα κατάρχωσι τῶν ἄλλων, διασφύριε τὸν τοιοῦτον σκοπὸν, ὡς ἐθνικόν. Οἱ ἄρχοντες γὰρ, φησὶ, τῶν ἐθνῶν, καὶ οἱ μεγάλοι αὐτῶν κατακυριεύουσι καὶ καταξουσιάζουσι τῶν ἄλλων. [Οὐχ οὕτω (25) δὲ ἔσται ἐν ὑμῖν, τοῖς ἐμοῖς. Ἐἴτα διδάσκει καὶ πῶς χρὴ κτεῖσθαι τὸ πρωτεῖον, καὶ ἀκούει.

Ἄλλ' — δοῦλος. Ὡς περ ἄνωτέρω, ἄρχοντας καὶ μεγάλους τοὺς αὐτοὺς ἔλεγεν· οὕτω καὶ νῦν μέγαν καὶ πρῶτον, τὴν αὐτὴν. Εἰς ἐπήκοον δὲ πάντων ταῦτά φησιν, ὡς κοινωφελῆ. Λέγει τοίνυν, ὅτι τὸ μὲν καταξουσιάζειν τῶν ἄλλων ἐθνικόν ἐστίν· ἐγὼ δὲ νομοθετῶ ὑμῖν, κτεῖσθαι (27) τὸ πρωτεῖον, ἀπὸ τοῦ διακοῦναι τοῖς ἄλλοις, καὶ δουλεύειν αὐτοῖς. Τὸν γὰρ τοῦτο ποιοῦντα, τοῦτον ἐγὼ μέγαν καὶ πρῶτον ἀναγορεύω, καὶ οὗτος παρ' ἐμοῖ τὸ πρωτεῖον ἔξει. Ἐπειτα καὶ παράδειγμα τίθησιν ἑαυτὸν, οὐ μόνον διακοῦντα πᾶσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπεραποθησκόντα πάντων.

Ὅσπερ — πολλῶν. Ἐστω, φησὶν, οὗτος τῶν ἄλλων διάκονος καὶ δοῦλος, ὃν τρόπον ἐγὼ οὐκ ἤλθον εἰς τὴν κόσμον, ἵνα διακονήσωσί μοι τινες. Εἰ γὰρ καὶ ἡ πενθερὰ τοῦ Πέτρου, καὶ Μάρθα, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Λαζάρου, καὶ ἄλλαι γυναῖκες διηκόνουν αὐτῷ, ἀλλ' οὐχ ὡς χρῆζοντι τῆς τοῦτων διακονίας. Οὐκ ἤλθον οὖν, φησὶν, ἵνα διακονηθῶ (28) παρὰ τινων, ἀλλ' ἵνα μάλλον αὐτοῖς διακονήσω τοῖς ἄλλοις, ἐπιμελόμενος καὶ θεραπεύων, τῶν μὲν τὰς ψυχὰς, τῶν δὲ τὰ σώματα, τῶν δὲ καὶ τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα, καὶ τὸ μείζον τῆς διακονίας καὶ δουλείας, ἵνα δώσω τὴν ψυχὴν μου λύτρον ἀντὶ πολλῶν, δεδουλωμένων τῷ διαβόλῳ.

Πολλοὺς δὲ νῦν τοὺς πάντας λέγει. Πολλὰκις γὰρ ἡ Γραφὴ πολλοὺς τοὺς πάντας φησὶν. Ὑπερ πάντων γὰρ ἔβωκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ πάντας ἐλυτρώσατο, εἰ καὶ πολλοὶ θέλοντες ἐνέμειναν τῇ δουλείᾳ.

runt omnia, culpa scribæ, qui istis omissis novum folium incepit.

(27) Κατὰ, pro κτεῖσθαι, A.

(28) Omissio ἵνα igitur διακονηθῆνα, A.

Τὴν δὲ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔδωκε; Τῷ Πατρὶ. Ἐφώ- A
 νησε γὰρ ἀποθνήσκων· Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρα-
 τίθῃμι τὸ πνεῦμά μου (29). Καὶ μὴν, οὐχ ὑπὸ τοῦ Πα-
 τρός, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ διαβόλου κατειχόμεθα. Καὶ προσ-
 εκτέον τῇ λύσει τῆς ἀπορίας. Πᾶν λύτρον αὐτὸ μὲν,
 ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν πίπτει τοῦ κατειχόντος· τινὰς·
 τοὺς κατειχομένους· δὲ λυτροῦται τῆς ἐκείνου χειρός·
 τὸ δὲ παρὰ τοῦ Χριστοῦ δοθὲν λύτρον, ὡς παντὸς
 λύτρου διαφερόντως· ὑπερφυέστερον, ἐλυτρώσατο
 μὲν τοὺς κατειχομένους· αὐτὸ δὲ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν
 τοῦ κατειχόντος αὐτοῦ οὐκ ἔπεσε, μὴ δυνηθέντος
 λαθεῖν αὐτό. Δέδωκε δὲ τῷ Πατρὶ ταύτην, ὡς ψυχὴν
 τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Διὸ καὶ, ὡς ἦδη τοῦ λύτρου δοθέντος,
 εἰ καὶ μὴ τοῦτο λαθεῖν ἴσχυσαν ὁ τύραννος, ἐλυ-
 τρώθησαν οἱ κατειχόμενοι. Καὶ πῶς ἔδωκε τὴν ψυχὴν
 αὐτοῦ λύτρον ἅντι· πολλῶν; Ὡς ἔκουστω, ἐπιούσῃ B
 ἑαυτὴν εἰς θάνατον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀνθρώ-
 πων. Ἀποθανὼν γὰρ καθείλεν εὐαφρόμως τὸν
 τύραννον, ὡς ἀνελόντα τὸν ἀναμάρτητον. Ἀμαρ-
 τίας γὰρ ἔστιν ἐπιτίμιον ὁ θάνατος· μόνος δὲ ὁ
 Χρῆστος ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησε.

Quodam etiam modo animam suam tradidit Pa-
 tri (29). Exclamavit enim moriens : Pater, in manus
 tuas commendo spiritum meum ⁴⁰. Atqui non a
 Patre, sed a diabolo detinebamur. Advertendum
 autem ad difficultatis solutionem, omnem redem-
 ptionem, sive pretium liberationis in aliis sitam
 esse, aut venire in potestatem ejus qui aliquos reti-
 net, eosque qui detinentur per illius manum libe-
 rari. Pretium vero quod a Christo datum est, ut-
 pote differenti modo et omni alio pretio supernatu-
 ralius, liberavit sane eos qui detinebantur : ipsum
 vero non venit in potestatem ejus qui illos retine-
 bat, cum illud non posset accipere. Patri autem
 hanc tradidit, tanquam animam Filii sui; ideo
 etiam quasi dato jam pretio, quanquam non potue-
 rit illud tyrannus accipere, liberati sunt qui detine-
 bantur. Et quomodo tradidit animam suam redem-
 ptionem pro multis ? Quia voluntarie seipsum in
 mortem obtulit pro libertate hominum ; moriens
 enim, apta occasione tyrannum perdidit, tanquam
 occidentem illum qui peccato carebat. Peccati si-
 quidem multa est mors ; solus autem Christus
 peccatum non fecit.

Χρῆ δὲ γινώσκωμεν, ὅτι οὐχ ἡ ψυχὴ μόνον τοῦ Χρι-
 στοῦ καλεῖται λύτρον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ,
 καὶ λοιπὸν, ἃ νῦν περὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ εἰρηγεται,
 ταῦτα καὶ περὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ λέγονται.

Scire autem oportet, quod non sola Christi anima
 vocatur redemptio nostra, verum etiam sanguis ip-
 sius. Itaque quæ nunc de anima ejus dicta sunt,
 de sanguine quoque ejus dicuntur.

ΚΕΦ. ΜΔ'. Περὶ τῶν δύο τυφλῶν.

Καὶ — Δαυὶδ. Τὰ παραπλήρεια γέγραπται καὶ
 περὶ τῶν ἐν τῷ ἐπιχειρικῶν κεφαλαίῳ δύο C
 τυφλῶν, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν ἀκρι-
 βῶς ἀναγεγραμμένην.

CAP. XLIV. De duobus cæcis.
 Vers. 29. Et — Vers. 30. David. Similia quoque
 scripta sunt decimo septimo capite; ibi ergo quære
 enarrationem integre conscriptam.

Ὁ δὲ δυχλος — σιωπήσωσιν. Ἐπιστόμισεν αὐ-
 τοῦς, εἰς τιμὴν τοῦ Ἰησοῦ, ὡς ἐνοχλοῦντας αὐτόν.

Vers. 31. Turba autem — tacerent. Imponebat
 illis silentium in honorem Jesu, quem illi molestia
 afflicebant.

Οἱ — Δαυὶδ. Ὅρα καρτερίαν. Τοῦτους μιμησώ-
 μεθα καὶ ἡμεῖς, οἱ πεπηρωμένοι τοὺς ὀφθαλμοὺς
 τῆς ψυχῆς, καὶ κρᾶζόμενοι πρὸς αὐτὸν ἐξ ὅλης καρδίας,
 κἄν ὑπὸ τινῶν ἰμποδισθῶμεν, ἐπιτείνωμεν τὴν δέη-
 σιν, καὶ μὴ ἀποστῶμεν, καὶ πάντως κἀμφομεν αὐτόν,
 ὡς καὶ οὗτοι.

Vers. 31. Illi — David. Vide perseverantiam.
 Nos imitemur et nos, qui animæ oculis excæcati
 sumus, et clamemus ad eum ex toto corde. Quod
 si ab aliquibus impediti fuerimus, intentiorem
 reddamus deprecationem, nec desistamus, et eum
 omnino sectamur sicut et isti.

Καὶ — ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοί. Ἐφώρῃσαν, (30) ἅντι
 τοῦ, ἐκάλεσεν. Καὶ τίνας ἐνεκεν ἐρωτᾷ τούτους; Ἴνα
 μὴ νομίση τις, ὅτι ἀλλὰ βουλομένοις λαθεῖν, ἀλλὰ
 δίδωσι. Καὶ πῶς οὐκ ἀπητήσεν αὐτοῦς πίστιν; Διότι D
 πίστεως ἀπέδειξε ἦν ἡ κραυγὴ, καὶ τὸ μὴ ἀποστῆ-
 ναι ἐπιστομισθέντας.

Vers. 32. Et — Vers. 33. oculi nostri. Quare in-
 terrugavit illos? Ne putaret quispiam quod alia vo-
 lentibus accipere, ipse daret alia. Et cur non re-
 quisivit ab eis fidem? Quia fidei demonstratio erat
 clamor, et perseverantia in eo, cum alii silentium
 eis imponere conarentur.

Σπλαγχνισθεῖς — αὐτῶν. Οὐ καρτερικοὶ μόνον
 ἦσαν, ἀλλὰ καὶ εὐγνώμονες. Ἐχολοῦθησαν γὰρ αὐτῶν,
 τὴν εὐεργεσίαν ἀμειδόμενοι.

Vers. 34. Misertus — eum. Non solum perse-
 verantes erant, sed et grati sequebantur eum, re-
 pendentes beneficium.

Φασὶ δὲ τινες, ἵνα τῶν δύο τούτων τυφλῶν, τὸν

Aiunt autem quidam unum horum cæcorum insi-

⁴⁰ Luc. xxiii, 46.

Varia lectiones et notæ.

(29) Accuratius hunc locum exhibet in contextu Evangeliorum et in scholiis ad Matth. xxvii, 50. Sic

tantum obiter laudat. (30) Quinque priora vocabula omisit Hentenius.

(29) Quodam — Patri. Cui autem animam suam tradidit? Patri.

gniozem fuisse, de quo a Marco facta est mentio tricesimo primo Evangelii sui capite, qui Bartimæus dicebatur ⁶⁵; a Luca vero sexagesimo quarto sui Evangelii capite ⁶⁶; alterum autem, ab his silentio præteritum tanquam illius ministrum, quemadmodum sane et de duobus demoniacis duodecimo capite prædictum est: idque conjectura assequuntur, eo quod eadem et dixerint et audiverint, ac similiter secuti fuerint. Ego vero re attentius considerata, alterum ab his duobus esse dico eum, de quo habet Marcus; rursumque alterum ab eo, de quo Marcus, illum de quo loquitur Lucas. Is siquidem de quo Marcus, vestem præ nimia festinatione projecit, et sine contactu sanitatem accepit. Is autem qui apud Lucam est, Christo potius ingrediente Jericho, et non egrediente, sanitatem est consecutus. Hujusmodi etiam opinionem mihi confirmat Chrysostomus, qui de illis utpote aliis nihil omnino significat.

CAP. XLV. *De asina et pullo.*

Cap. XXI. Vers. 1. *Et cum* — Vers. 3. *eos.* Jam morte sua appropinquante, majori auctoritate negotia attingit; et quia de asina et pullo prophetatum erat, nunc tanquam omnium Dominus jubet his quos emittebat ut dicant: *Domino his opus est*, et post habitum usum reduci hos ad dominum eorum. Sed Matthæus asinam dicit et pullum; Marcus vero pullum solum ⁶⁷. *Invenietis*, inquit, *pullum alligatum, super quem nullus hominum sedit.* Similiter autem scribit et Lucas ⁶⁸. Joannes vero pullum asinæ hunc appellavit ⁶⁹, tanquam tenellum asinum. Quid ergo dicemus? Quod utroque opus erat Christo: sed pullo ut super eum veheretur, asina autem ut pullum sequeretur: explebat enim mysterium quod futura præfigurabat. Et erat pullus in figuram novi e gentibus populi, venturi ad fidem quæ est in Christum, qui ad divinæ legis jugum inexercitatus erat, super quem nullus hominum sederat, propheta videlicet vel apostolus. Asina vero in tyrum veteris et Judæis populi sub jugo legis degentis. Et pullus quidem Christum vehebat insidentem, asina vero sequitur, docente reipsa quod postquam Christus gentibus insederit, et in eis tanquam in se credentibus requieverit, sequentur et Judæi. Dicit enim et Paulus: *Cæcitas ex parte facta est in Israel, donec plenitudo gentium intraverit; et tunc omnis Israel salvus erit* ⁷⁰. Propterea ergo Matthæus exacta diligentia utriusque jumenti meminit; ceteri autem brevitas causa pullum quidem scripserunt, eo quod super illum vectus

ἰπιστημότερον, μνημονευθῆναι παρὰ Μάρκου μὲν, ἐν τῷ τριακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ, Βαρτιμαῖον καλούμενον· παρὰ Λουκᾶ δὲ, ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίου· τὸν ἄλλον δὲ παρασιωπηθῆναι τούτοις (51), ὡς ὑπὲρ τὴν ἐκείνου· καθὰ δὴ καὶ περὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων ἐν τῷ δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ προεῖρηται. Καὶ τεκμηριοῦνται τὸν λόγον, ἀπὸ τοῦ τὰ αὐτὰ καὶ εἰπεῖν, καὶ ἀκούσαι, καὶ ὁμοίως; ἀκολουθήσαι· ἐγὼ δὲ στοχαζόμενος, ἕτερον εἶναι λέγω, παρὰ τοὺς δύο τούτους, τὸν τοῦ Μάρκου, καὶ ἕτερον πάλιν, παρὰ τὸν τοῦ Μάρκου, τὸν τοῦ Λουκᾶ. Καὶ γὰρ ὁ μὲν τοῦ Μάρκου καὶ τὸ ἱμάτιον ἔρριψεν ὑπὸ τῆς ἄγαν σπουδῆς, καὶ χωρὶς ἐπαφῆς τὴν ἰασὶν ἔλαθεν· ὁ δὲ τοῦ Λουκᾶ, ἐρχομένου μᾶλλον εἰς Ἱερικὴν τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐκπορευομένου, τῆς ἰάσεως ἔτυχε. Βεβαίαι δὲ μοι μάλιστα τὴν τριατὴν ὑπόληψιν ὁ (32) Χρυσόστομος, οὐδὲν τι περὶ ἐκείνων ἐπιστημηνάμενος, ὡς ἐτέρων ὄντων.

ΚΕΦ. ΜΕ'. *Περὶ τῆς θνου καὶ τοῦ πώλου.*

Καὶ ὅτε — αὐτοῦς. Ἦδη τῆς τελευταίας αὐτοῦ προσεγγιζούσης, ἐξουσιαστικώτερον ἄπτεται τῶν πραγμάτων, καὶ ἐπεὶ προσφῆτευσεν τὰ κατὰ τὴν θνον καὶ τὸν πῶλον, λοιπὸν, ὡς Κύριος πάντων, κελεῖται τοῖς ἀποσταλλομένοις; εἰπεῖν, ὅτι Ὁ Κύριος χρεῖαν αὐτῶν ἔχει, καὶ μετὰ τὴν χρεῖαν ἀντιστρέφει αὐτοῦς πρὸς τοῦ κυρίου αὐτῶν. Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν θνον καὶ πῶλον λέγει· Μάρκος δὲ πῶλον μόνον. Εὐρήσατε γὰρ, φησὶ, πῶλον δεδεμένον, ἐφ' ὃν οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθισεν. Ὁμοίως δὲ γράφει καὶ Λουκᾶς. Καὶ ὁ Ἰωάννης δὲ τὸν πῶλον τοῦτον ὄναριον ὠνόμασεν, ὡς θνον νέον, ἐπεὶ καὶ πῶλος, τὸ τῆς θνου πωλάριον. Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι καὶ ἀμφοτέρων μὲν ἔρχε χρεῖαν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ τοῦ πώλου μὲν εἰς τὸ ἐποχηθῆναι αὐτῷ· τῆς θνου δὲ, εἰς τὸ ἀκολουθεῖν τῷ πώλῳ. Μυστήριον γὰρ ἐτέλει προτυπῶν τὰ μέλλοντα. Καὶ ἦν ὁ πῶλος μὲν εἰς τύπον τοῦ ἐξ ἔθνῶν νέου λαοῦ, τοῦ πρὸ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἀγρομνάστου πρὸς τὸν ζυγὸν τοῦ θείου νόμου τυγχάνοντος, ἐφ' ὃν οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθισεν, δηλαδὴ, προφήτης ἢ ἀπόστολος· ἡ θνος δὲ, εἰς τύπον τοῦ ἐξ Ἰουδαίων παλαιοῦ λαοῦ, τοῦ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ νόμου τιλοῦντος. Καὶ ὁ πῶλος; μὲν φέρει τὸν Χριστὸν ἐποχον· ἔπεται δὲ ἡ θνος· τοῦ πράγματος; διδάσκοντος, ὅτι μετὰ τὸ καθίσαι τὸν Χριστὸν ἐπὶ τὰ ἔθνη, καὶ ἐπαναπαύσασθαι αὐτοῖς πιστεύσασιν εἰς αὐτὸν, ἀκολουθήσουσι τούτοις καὶ οἱ Ἰουδαῖοι. Λέγει γὰρ καὶ Παῦλος, ὅτι Πῶρωσις τῷ Ἰσραὴλ ἀπὸ μέρους γέγονεν, ἀχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, καὶ τότε (55) πᾶς Ἰσραὴλ συθῆσεται. Διὰ

⁶⁵ Marc. x, 46.

⁶⁶ Luc. xviii, 55.

⁶⁷ Marc. ii, 2.

⁶⁸ Luc. xix, 50.

⁶⁹ Joan. xii, 14.

⁷⁰ Rom. xi, 25.

Variæ lectiones et notæ.

(51) Τούτους Β.

(52) Scilicet Chrysostomus de Marco et Luca hoc loco nihil monet, Matthæum tantum breviter expli-

cans, t. VII. p. 655, 654.

(55) Codices Chrysostomi, t. VII, p. 656 C, fluctuant etiam inter ὁῦτω et τότε.

τοῦτο τοίνυν Ματθαῖος μὲν, δι' ἀκριβείαν, καὶ ἀμφοτέρων ἐμνημόνευσε τῶν ὑποζυγίων· οἱ δ' ἄλλοι, διὰ συντομίαν, τὸν πῶλον μὲν ἀνέγραψαν, ὡς ἐποηθέντος αὐτῷ τοῦ Σωτῆρος· τὴν δὲ βρον δὲ παρεσιώπησαν, ὡς ἐπομένην μόνον. Ἐπωχῆθη μὲν οὖν τῷ πῶλῳ Χριστῷ, ἅμα μὲν, ὡς εἶρηται, προτυπῶν τὸ μέλλον, ἅμα δὲ καὶ, ἐπειδὴ συνέβαινεν, ἀσθενεστέρους ὄντας τινὲς ὑποζυγίων εἶσθαι, κἀνταῦθα. Μέτρον ἔθηκε, δεικνύς, ὅτι οὐ χρὴ τὸν αὐτοῦ μαθητὴν ἴκπερ ἢ τῆς χρεῖα γίνεσθαι.

Τοῦτο -- *υἷον ὑποζυγίου*. Τοῦτο, ποῖον; Τὸ ἀποστελεῖται τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ ἀγαγεῖν τὴν βρον καὶ τὸν πῶλον. Προφήτην δὲ νῦν λέγει τὸν Ζαχαρίαν. Πλήρωται μὲν οὖν ἡ τοιαύτη προφητεία. Γέγονε δὲ ταύτης ἡ πληρωσις προφητεία πάλιν ἑτέρου πράγματος, φημί δὴ, τῆς πίστεως τῶν ἰθῶν, ὡς εἰρήκαμεν. θυγάτηρ δὲ Σιών, αὐτὴ ἡ Σιών, ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου, αὐτὸς ὁ ἀνθρώπος. Ἰδίωμα γὰρ καὶ τοῦτο τῆς Ἑβραϊκῆς διαλέκτου. Καὶ Σιών μὲν, ἡ Ἱερουσαλήμ βασιλεὺς δὲ τῆς Σιών, ὁ Χριστός· τοῦτο μὲν, ὡς Θεός· τοῦτο δὲ, καὶ ὡς ἐκ βασιλικῆς ρίζης ἀναπλαστήσας τῆς τοῦ Δαυὶδ· ἔτι δὲ καὶ, ὡς εὐεργέτης αὐτῆς. Ἐρχεται δὲ πρὸς αὐτὴν πρᾶξις, μήτε δουροφόρους ἔχων, μήτε ξιφηφόρους, μήτε βραβδούχους, ἀλλὰ πολλὴν τὴν ἡμερότητα καὶ ἐπιείκειαν ἐνδεικνύμενος. Ἐπιεικῶς δὲ ἐπὶ βρον καὶ πῶλον, οὐκ ἰδίᾳ καὶ ἰδίᾳ, οὐδ' ὡς ἐν συνωρίδι· ἀλλ' ἄλλ' βρον καὶ πῶλον, τὸν πῶλον νόησον. Ὅνον μὲν, τῆ φύσει· πῶλον δὲ, τῆ ἡλικίᾳ. Σὺ δ' ἐρώτησον τὸν Ἰουδαῖον, ποῖος βασιλεὺς ἦλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ ὄνῃ καὶ πῶλῳ ἐποχοῦμενος; Οὐδένα γὰρ ἕτερον εἰπεῖν ἂν ἔχοι παρὰ τὸν Χριστόν.

[Καὶ (34) ἄλλως δὲ θυγάτηρ τῆς Σιών, Ἱερουσαλήμ, διὰ τὸ ταύτην ὑποκεῖσθαι τῷ ὄρει τῷ καλούμενῳ Σιών· λέγεται δὲ καὶ ἡ Ἱερουσαλήμ Σιών, ἀπὸ τοῦ ἐπικειμένου βρους μεταλαχοῦσα τῆς τοιαύτης κλήσεως.]

Πορευθέντες — πῶλον. Μάρκος δὲ λεπτομερῶς ἀπαγγέλλει, τί ἐποίησαν. Λέγει γὰρ, ὅτι Ἀπῆλθον, καὶ εὔρον τὸν πῶλον δεδεμένον πρὸς τὴν θύραν ἔξω ἐπὶ τοῦ ἀμφοδίου καὶ λύουσιν αὐτόν. Καὶ τινες τῶν ἐκεῖ ἑστηκότων ἔλεγον αὐτοῖς, Τί ποιεῖτε λύοντες τὸν πῶλον; Οἱ δὲ εἶπον αὐτοῖς, καθὼς ἐνετείλατο ὁ Ἰησοῦς· καὶ ἀφήκαν αὐτούς.

Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Μάρκος, θύραν λέγων, τὴν τοῦ οἴκου τῶν (35) κυρίων τοῦ πῶλου· ἀμφοδον δὲ ἐστὶν ἡ δίοδος.

Σκόπει δὲ πάντα κατὰ προτύπωσιν. Ὅσπερ γὰρ ἡ βρο; καὶ ὁ πῶλος ἐδέδοντο σχοῖνοις ἔξω, ἐπὶ τοῦ ἀμφοδίου· οὕτω καὶ ὁ παλαιὸς λαὸς, ὁ ἐξ Ἰουδαίων,

A sit Salvator; asinam vero silentio præterierunt, ut quæ tantum sequebatur. Vectus est itaque super pullum Christus, simul præfigurans, ut dictum est, quod futurum erat; simul etiam, quia contingebat quosdam imbecilliores indigere jumentis, etiam in hoc modum posuit, ostendens non oportere discipulum suum equo aut mulo uti, sed asino, et ubique sola id fieri necessitate (rr).

ἡμῶν κερχῆσθαι, ἀλλ' ὄνῃ, καὶ πανταχοῦ μόνῃς

Vers. 4 *Hoc* — Vers. 5 *filium subjugalis*. Hoc, quid? Discipulos missos esse ut asinam et pullum adducerent. Prophetam autem dicit nunc Zachariam. Completa est itaque hujusmodi prophetia: ejus vero completio rursus facta est alterius rei prophetia, puta fidei gentium, ut diximus. Filia autem Sion est ipsa Sion, sicut Filius hominis ipse homo. Nam et hoc idioma est Hebraicæ phrasibus. Et Sion quidem est Jerusalem: rex autem Sion, ipse Christus, vel tanquam Deus, vel tanquam e regia David radice progenitus: vel etiam tanquam is qui in eam plurima contulit beneficia. Venit ergo ad eam mansuetus: neque satellites habens, neque qui lanceam, gladium, aut faces (ss) ferant, sed multam præ se ferens mansuetudinem ac humanitatem. Sedens vero super asinum et pullum, non divisim, imo lo super hunc, modo super illum: neque tanquam super bigam ab his tractam, sed asinum et pullum, intellige ipsum pullum, asinum quidem natura, pullum vero ætate. Tu ergo interroga Judæum, quis rex venerit Jerusalem asino et pullo vectus? Nullum enim alium dicere poterit præter Christum.

† Aliter quoque filia Sion est Jerusalem, eo quod subjecta sit monti qui vocatur Sion. Dicitur quoque ipsa Jerusalem Sion, propter montem Sion qui supra ponitur, ut sit metaphorica appellatio.

Vers. 6. *Euntes* — Vers. 7. *pullum*. Marcus autem particularius recitat id quod fecerunt. Ait enim: *Abierunt et invenerunt pullum alligatum juxta januam foris in bivio, solvuntque illum. Et quidam eorum qui ibi stabant dixerunt eis: Quid facitis solventes pullum? At illi dixerunt sicut præceperat Jesus, et dimiserunt eos.* Hæc sane Marcus januam dicens domus dominorum pulli 70.

Considera autem quod omnia ad præfigurationem faciant. Sicut enim asina et pullus funiculis alligati erant foris in bivio, ita quoque antiquus Judæus

70 Marc. xi, 4, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(34) Includa in marg. exhibet B.

(35) Τοῦ κυρίου. A.

(rr) Et ubique — necessitate. Et ubique solis necessariis contentum esse, solis necessaris acquiescere, sola necessaria curare.

(ss) Aut faces. Forte ergo in suo codice interpres reperit etiam δαδούχους.

rum populus, novusque gentium, porcis alligantur extra Ecclesiam in vita; nam hanc per bivism intelligimus. Et quemadmodum apostoli soluta illa animalia adducunt ad Christum, ita sane et istos. Ad hæc sicuti tentaverunt quidam prohibere hos, puta domini ipsorum, sicut dicit Lucas ¹¹, audito autem quod Domino his opus esset, concesserunt, ita sane et in his, tentant quidem qui dominantur eis demones, prohibere; audito vero quod Deo his opus est, permittunt.

Vers. 7. *Et — vestimenta sua.* Posuerunt et super asinam et super pullum, ignorantes super quem illorum vchi vellet.

Vers. 7. *Et — super ea.* Super ea, puta vestimenta que pullo erant superposita. Possunt autem discipulorum vestimenta reconditori intelligentia dici virtutes, que intelligibilia sunt animæ vestimenta, illos adornantia qui Christo adducuntur. Lucas autem dixit ¹², quod discipuli imposuerunt Jesum super pullum; discipuli enim verbum genibus superimponunt.

Vers. 8. *Plurima — sua.* Ostenderunt quod plus quam prophetam eum habebant; ideo etiam excellenti modo ipsum honoraverunt, Nam et modico ante tempore cum Lazarum resuscitasset, magnam apud eos reverentiam acquisivit. Abjiciamus ergo et nos corporis ornatum propter Christum, et ornemus viam ejus, abjicientes opes ac affectiones quibus induimur aut circumdamur.

Vers. 8. *Alii — in via.* Marcus vero στοιβάδες dixit ¹³. Est autem στοιβάς ramorum congeries. Olivarum nempe rami erant. Nam tunc montem Olivarum præteribant.

Vers. 9. *Turbæ autem — David.* Hosanna Hebraicum est, et significat interdum hymnum sive laudem; quæqueque vero, Serva. Nunc ergo tantundem est ac si dicat: Hymnus filio David.

Vers. 9. *Benedictus — Domini.* — *In nomine Domini*, hoc est, a Domino. Benedictus qui venit a Deo, benedictus qui missus est a Deo. Marcus autem addidit: *Benedictum quod venit regnum in nomine Domini Patris nostri David* ¹⁴. Existimabant enim, quod erigeretur abjectus thronus regni David: unde gaudentes dicebant: Benedictum quod credit regnum primi patris nostri David. Quod venit in nomine Domini autem, hoc est a Deo. Joannes vero dicit: *Benedictus qui venit in nomine Domini rex Israel* ¹⁵. Verisimile enim est tunc omnia fuisse dicta a turbis que præcedebant et que sequebantur quæque egressæ erant in occursum ejus.

καὶ ὁ νῆος, ὁ ἐξ ἰθῶν, δέδονται ταῖς ἀμαρτίαις, ἐν τῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ τοῦ βίου. Τοῦτον (36) γὰρ ἀφροδον νοοῦμεν. Καὶ ὡσπερ ἐκεῖνα τὰ ζῶα λύσαντες οἱ ἀπόστολοι προσάγουσι τῷ Χριστῷ· οὕτω δὲ καὶ τοῦτους· καὶ ὡσπερ ἐπ' ἐκείνων ἐπαίρησαν μὲν τινε; καλύσαι, ἤγουν, οἱ κύριοι αὐτῶν, ὡς εἶπε Λουκᾶς· ἀκούσαντες δὲ, ὅτι ὁ Κύριος αὐτῶν χρεῖαν ἔχει, παρὶχώρησαν· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τούτων ἐπαίρουσι· μὲν οἱ κυριεύοντες αὐτῶν δαιμονε; καλύσαι· ἀκούσαντες δὲ, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτῶν χρεῖαν ἔχει, παρὰχωροῦσι.

Kai — τὰ ἱμάτια αὐτῶν. Ἐπέθηκαν καὶ ἐπὶ τῆς ὄνου, καὶ ἐπὶ τοῦ πώλου, μὴ γινώσκοντες, ἐπὶ τίνος αὐτῶν ὄχηθῆναι βούλεται.

Kai — ἐπάνω αὐτῶν. Ἐπάνω αὐτῶν, δηλαδὴ τῶν ἱματίων, τῶν ἐπιτεθέντων τῷ πώλῳ. Ἐάν δ' ἂν ἱμάτια τῶν ἀποστόλων ἀναγωγικῶς αἱ ἄρται, τὰ νοητὰ περιβόλαια τῆς ψυχῆς αἷς περιστρίλλουσι τοὺς προσαγομένους; τῷ Χριστῷ. Λουκᾶς δὲ εἰρηκεν, ὅτι οἱ μαθηταὶ ἐπιβίβασαν τὸν Ἰησοῦν ἐπὶ τὸν πῶλον. Οἱ μαθηταὶ γὰρ ἐπιβιδάζουσι τὸν λόγον ἐπὶ τῷ ἔθνη.

Ὁ δὲ πλειῶτος — αὐτῶν. Ἐδειξαν, ὅτι ὑπὲρ προφήτην αὐτὸν εἶχον. Διὸ καὶ ὑπερβαλλόντως αὐτὸν ἐτίμησαν. Πρὸ ὀλίγου γὰρ τὸν Ἀδάραον ἀναστήσας, ὡς ὁ Ἰωάννης φησι, κοῦν εἶδα; τούτοις ἀνέβαλε. Πρὶψωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τὸν κόσμον τοῦ σώματος διὰ Χριστὸν, καὶ κοσμησωμεν τὴν ἔδιν αὐτοῦ, ῥίπτοντας, ἃ περιεβλήμεθα, χρήματα καὶ

C κάθη.

Ἄλλοι — ἐν τῇ ὁδῷ. Μάρκος δὲ (37), στοιβάδες εἶπε. Στοιβάς δὲ, ἡ σωρεία τῶν κλάδων. Ἐλαίων δὲ ἦσαν οἱ κλάδοι. Τὸ γὰρ ὄρος τῶν Ἐλαίων τρηκαῦτα παρῆμειον.

Οἱ δὲ ὄχλοι — Δαυὶδ. Τὸ ὄσαννά, Ἑβραϊκὸν μὲν ἔστι, σημαίνει δὲ, ποτὲ μὲν, ὕμνον, ποτὲ δὲ, σῶσον ἔη. Νῦν οὖν φησιν, ὕμνος τῷ υἱῷ Δαυὶδ.

Ἐὐλογημένος — Κυρίου. Τὸ ἐν ὄνοματι Κυρίου, ἀντὶ τοῦ, παρὰ Κυρίου. Ἐὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἀπὸ Θεοῦ, εὐλογημένος ὁ πεμφθεὶς ἐκ Θεοῦ. Μάρκος δὲ προσέθηκε, καὶ εὐλογημένη ἡ ἐρχομένη βασιλεία ἐν ὄνοματι Κυρίου, τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαυὶδ. Ἐπέλαβον γὰρ (38) ὅτι ἀνωρθῶθῃ ὁ καταβεβλημένος θρόνος τῆς βασιλείας τοῦ Δαυὶδ. Ὅθεν χαίροντες ἔλεγον, καὶ εὐλογημένη (39) ἡ ἐρχομένη πάλιν βασιλεία τοῦ προπάτορος ἡμῶν Δαυὶδ· Ἐρχομένη δὲ ἐν ὄνοματι Κυρίου, τοῦτῆστιν, ἀπὸ Θεοῦ. Ὁ δὲ Ἰωάννης φησὶν· Ἐὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὄνοματι Κυρίου βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. Πάντα γὰρ εἰκόσ ὑπὸ τῶν ὄχλων τότε βεθῆναι,

¹¹ Luc. xix, 33, 34. ¹² Luc. xix, 35. ¹³ Marc. xi, 8. ¹⁴ ibid. 40. ¹⁵ Joan. xii, 15.

Variae lectiones et notæ.

(36) Τοῦτο, B.
(37) Στοιβάδες, A, et mox στοιβάς.

(38) Δέ, pro γάρ. A.
(39) Hic πάλιν addit A, mox autem omittit.

τῶν τε προαγόντων, καὶ τῶν ἀκολουθοῦντων, καὶ A Intelligitur etiam : In nomine Domini, in majestate Domini, in ordine regio.

Ἐν ὄνόματι Κυρίου, καὶ ἀντὶ τοῦ, Ἐν δόξῃ Κυρίου, ἐν τάξει βασιλέως.
 Ὁσαυτὰ — ὑψίστοις. Ὑμνος ἐν ὑψίστοις, ὑμνούντων καὶ τῶν ὑψίστων δυνάμεων, ἤτοι, τῶν ἀγγέλων τὸν Θεὸν, τὸν πέμψαντα ἡμῖν βασιλέα (40), καὶ ἀνορθώσαντα τὴν βασιλείαν Δαυὶδ. Ὁ δὲ Λουκᾶς, ἀντὶ τοῦ, Ὁσαυτὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, Ἀδόξα ἐν ὑψίστοις εἶπεν. Οὗτος δὲ (41) ἱστορεῖ καὶ περὶ τῶν μαθητῶν, οἱ εἶπον, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος βασιλεὺς ἐν ὄνόματι Κυρίου, εἰρήνη ἐν οὐρανῷ καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις· εἰρήνην τὴν χαρὴν ὀνομάσας. Σκόπει δὲ, πῶς ἐν τοιοῦτῳ κρότῳ, καὶ τσαύταις κραυγαῖς, ὁ πῶλος; καίτοι παντελῶς ἀδάμαστος ὢν, ὅμως εὐτάκτως ἐφέρετο, προτυπῶν πάντως τὸ καταπειθῆς τῶν ἰθῶν καὶ τὴν ἀθρόαν αὐτῶν μεταβολὴν εἰς εὐταξίαν.

Καὶ εἰσελθόντος — οὗτος; Ἐστεισθη, ἀντὶ τοῦ, ἐταράχθη, θορυβηθεῖσα ἐπὶ τῷ κρότῳ καὶ ταῖς εὐφημίαις.

Οἱ δὲ δόλοι — Γαλιλαῖος. Εἰ κα. ὑπὲρ προφήτην αὐτὸν εἶχον, ὅμως προφήτην αὐτὸν ὠνόμαζον, οὐδὲν ἐψηλότερον ἐννοεῖν δυνάμενοι, διὰ τὰ ἀνθρωποπρεπῆ τούτου. Λουκᾶς δὲ φησιν, οἱ Καὶ τινες τῶν Φαρισαίων ἀπὸ τοῦ δόλου εἶπον πρὸς αὐτὸν· Διδάσκαλε, ἐπιτίμησον τοῖς μαθηταῖς σου. Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· Λέγω ὑμῖν, ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράξονται. Φθονήσαντες γὰρ εἶπον, οἱ Κῶλον τοὺς μαθητὰς σου τοιαῦτα κροτεῖν καὶ εὐφημεῖν σε. Εἰπὼν δὲ, οἱ Ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράξονται, ἐπέφηεν (42), οἱ ἀδύνατον σιωπήθηναί τὴν δόξαν αὐτοῦ. Λέγειντο δ' ἂν λίθοι καὶ οἱ πιστεύσαντες ἐξ ἰθῶν, ὡς ὄντες πρότερον πεπωρωμένοι (43) τὸν νοῦν, καὶ ἀναίσθητοι θεογνωσίας ἀληθινῆς, οἱτινες σιωπήσαντων τῶν ἀποστόλων τῇ τελευτῇ, λοιπὸν αὐτοὶ κρᾶζουσι κηρύττοντες.

Καὶ — περιστεράς. Τὰ παραπλήσια καὶ ὁ Ἰωάννης φησὶν, ἀλλ' ἔκεινος μὲν κατ' ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου, Ματθαῖος δὲ καὶ οἱ λοιποὶ πρὸς τῷ τέλει. Ἀἴτιον οὖν, οἱ δις ταῦτα πεποίηκεν ὁ Χριστὸς, καὶ κατὰ διαφόρους καιρούς. Καὶ τότε μὲν λέγουσιν Ἰουδαῖοι (44) πρὸς αὐτὸν, Τί σημεῖον δεῖκνύεις ἡμῖν; ἄρτι δὲ σιγῶσιν (45). Ὅρα δὲ τὴν καταφρόνησιν αὐτῶν. Ἐν τῷ ναῷ γὰρ ἐκαπήλευον. Καὶ οἱ μὲν ἐπώλουν τὰ πρὸς θυσίαν ἐπιτήδεια τοῖς χηρῶσι, πρόβατα λέγω, καὶ βόας καὶ περιστεράς, ὡς ὁ Ἰωάννης ἐδήλωσε, καὶ εἰ τι τοιοῦτον· οἱ δὲ ἠγόραζον. Καλλυβισταὶ δὲ εἰσιν οἱ τραπεζῖται. Καταλλάκτας δὲ τούτους ὀνομάζουσιν οἱ πολλοί.

⁴⁰ Luc. xix, 38. ⁴¹ ibid. 50. ⁴² Joan. ii, 18.

Variæ lectiones et notæ.

(40) Βασιλείαν, A.

(41) Malim δὲ, loco δέ. Nam de Luca sermo est, de quo jam dixerat δέ.

(42) Δέ, addit A.

(43) Πεπωρωμένοι, A.

(44) Τότε λέγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, A.

(45) Γῶσιν, pro σιγῶσιν, A.

est, ut vulgus dicit, cambiatores. Nam κώλυθος obolus, et κολλυβίζω commuto dicitur. Ingressus est ergo Christus templum cum magnea libertate, tanquam paterfamilias domum suam, et eos qui jam dicti sunt ejecit, ac potentiam quam ut Deus ad omnes habebat, manifestans, et propter immunitatem a peccato confidens, hinc quidem ornatus templi sui curam habet, hinc autem sacrificiorum quae per sanguinem sunt rejectionem manifestat. Praeterea instruit nos ut pro Ecclesia libere agamus.

Vers. 13. *Et — vocabitur.* Scriptum est in propheta Isaia.

Vers. 13. *Vos — latronum.* Latrones nominavit eos qui in illo cauponabantur, quod ad modum latronum lucris inhiarent: latrones siquidem lucri aviditate tenentur. Aut quia ea quae vendebantur ex rapina vel avaritia erant. In Jeremia autem scriptum est: *Num spelunca latronum domus mea est?*

CAP. XLVI. *De caecis et claudis.*

Vers. 14. *Et — eos.* Claudus est quisquis non recta ad virtutem incedit. Et caecus est omnis qui quod bonum est ac honestum non intuetur.

Vers. 15. *Videntes — indignati sunt.* Dispensatorie ordinavit Deus, ut pueri quoque laudarent eum: quo ab omni contradictione excluderentur Judaei, videntes filios qui apud se fuerant enutriti ac instructi, mirabiliter ac supernaturaliter motos ad Christi laudem. Verum illi sunt ex hoc multo impudentiores, atque invidia dirupti insaniant.

Vers. 16. *Et — dicunt?* O impudentiam! aequum potius erat ut diceret eis Christus: *Auditis quid dicunt hi filii vestri, qui me nunquam viderunt?*

Vers. 16. *Jesus autem — utique.* Omnino, inquit, audio. Et quia plurimum impudentes erant sicut diximus, increpatoria usus est responsione, dicens:

Vers. 16. *Nunquam — laudem?* David dictum est, quo ea quae tunc fiebant prophetaverat. Itaque stupore plenissimum est hoc miraculum. Tunc enim chorus puerorum lactentiam clare locutus est. Siquidem non simpliciter pueri erant, sed pueri infantes ac lactentes. Perfecisti vero, id est, perfectum ex imperfecto ore fecisti. Bene autem dixit: *Ex ore infantium;* nam os erat infantium. Id autem quod dicebatur, potentis ipsius erat, quae disertam reddebat immaturam lactentium linguam. Et hoc quoque miraculose factum est ad discipulorum consolationem, ut de seipsis confiderent, quod qui disertam fecerat balbutientem linguam, sapientem etiam facturus erat eorum ruditatem. Erat et hoc figura gentium, quae cum ad theologiam et divinam verba balbutirent, repente ita perfecte resonarunt, ut ab omnibus exaudiri possent.

” Jerem. vii, 11.

Variae lectiones et notae

(46) Δέ, interponit A.
(47) Ἐπειδή, pro ἐπεὶ, A.

A Κώλυθος; γὰρ, ὁ ὄβολος, καὶ κολλυβίζω λέγεται ἐδ καταλλάσσω. Εἰσῆλθεν οὖν ὁ Χριστὸς εἰς τὸ ἱερὸν μετὰ παύρησιας, ὡς οἰκιδεσπότης. Ἐξέβαλε δὲ καὶ τοὺς ῥηθέντας, καὶ τὰ ῥηθέντα, τὴν τε κατὰ πάντων ἐξουσίαν, ἣν ὡς Θεὸς εἶχε, παραγυμῶν, καὶ τῆ ἀναμαρτησίᾳ τεθαυρήκως· καὶ τοῦτο μὲν, τῆς εὐκοσμίας τοῦ οἰκίου ναοῦ φροντισίων· τοῦτο δὲ, προδηλῶν τὴν ἐκβολὴν τῶν δι’ αἱματος θυσίων· τοῦτο δὲ καὶ παιδείων ἡμᾶς, ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας μαρβήσιάζεσθαι.

Καὶ — κληθήσεται. Γέγραπται ἐν τῷ προφήτῃ Ἡσαΐα.

Ἐμοὶ — ληστῶν. Ληστὰς ὠνόμασε τοὺς ἐν αὐτῷ καπηλεύοντας, διὰ τὸ ὁμοίως τοῖς λησταῖς φιλοκερδεῖν. Οἱ λησταὶ γὰρ φιλοκερδαῖς. Ἴδιότι τὰ πωλούμενα ἐξ ἀρπαγῆς καὶ πλεονεξίας ἦσαν. Ἐν τῷ Ἱερειᾷ δὲ γέγραπται, *Μὴ σπήλαιον ληστῶν ὁ οἶκος μου ἐστι;*

ΚΕΦ. ΜΓ'. *Περὶ τῶν τυφλῶν καὶ χωλῶν.*

Καὶ — αὐτοῦς. Χωλὸς ἐστι καὶ πᾶς ὁ μὴ βαίνων ὀρθὰ πρὸς ἀρετὴν· τυφλὸς (46) ἐστι καὶ πᾶς ὁ μὴ νοῶν τὸ καλόν.

Ἰδόντες — ἠγαράκτεσαν. Ἐκονόμεσον ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς παῖδας ὑμῶν αὐτῶν, ἵνα πάσης ἀντιλογίας ἀποκλεισθῶσιν Ἰουδαῖοι, βλέποντες τὰ ἔκγονα αὐτῶν, τὰ παρ’ αὐτοῖς τρεφόμενα καὶ παιδευόμενα, κινούμενα πρὸς ἕμνον τοῦ Χριστοῦ παραδόξως καὶ ὑπερφῶδες· οἱ δὲ σφοδρότερον μᾶλλον ἀναίσχυνοῦσι καὶ τῷ φθόνῳ διαβρῆγγύμνοι μαινόμενοι.

Καὶ — λέγουσιν; Ὡς τῆς ἀναίθεας! τὸν Χριστὸν εἰκὸς ἦν εἰπεῖν πρὸς αὐτοὺς, Ἄκουσα τί οὗτοι λέγουσιν, οἱ παῖδες ὑμῶν, οἱ μηδέποτε με θασσάμενοι;

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ναί. Ναί, φησιν, ἀκούω. Καὶ ἐπεὶ (47), ὡς εἴρημεν, σφόδρα ἠναίσχυντον, ἐκπληκτικώτερον κέρχεται τῇ ἀπολογίᾳ λέγων·

Οὐδέποτε — αἶνον; Τοῦ Δαυὶδ μὲν τὸ ῥητόν, προσφῆταυ δὲ τὰ τηνικαῦτα γινόμενα. Ἐκπληκτικώτατον οὖν τὸ τοιοῦτον θαῦμα. Τότε γὰρ πρῶτον χορὸς παιδῶν ὑπομαζίων τρανώς ἐφθέγγετο. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἦσαν παῖδες, ἀλλὰ παῖδες νήπιοι καὶ θηλάζοντες. Κατηρτίσω δὲ, ἀντὶ τοῦ, τέλειον ἐποίησας ἐξ ἀτελοῦ; στόματος. Καλῶς δὲ εἶπεν, Ἐκ στόματος νηπίων. Τὸ στόμα γὰρ ἦν τῶν νηπίων· τὸ δὲ λεγόμενον, τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, τρανούσης (48) τὴν αἰσθητικὴν γλῶσσαν τῶν θηλαζόντων. Ἐθαυματουργήθη δὲ τοῦτο καὶ πρὸς παράκλησιν τῶν μαθητῶν, ἵνα θαυμάσωσιν ὑπὲρ ἐαυτῶν, ὡς ὁ τὴν ψελλιζουσαν γλῶσσαν τρανώσας, σοφίσει καὶ τὴν ἰδιωτεῖαν αὐτῶν. Ἦν δὲ τοῦτο καὶ τύπος τῶν ἰδῶν ἀψαλλόντων πρὸς θεολογίαν, αἰφνίδιον ἤχησαν τέλειον καὶ ἐξάκουστον.

(48) Δέ, addit A.

Και — ἐπεὶ. Ἐξήλθε, χαλῶν αὐτοῖς τὸν ὄγκον A τοῦ πάθους, καὶ σθενύων τὴν πυρκαϊὴν τοῦ φθόνου αὐτῶν.

ΚΕΦ. ΜΖ'. Περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς.

Πρωτὰς — συκῆ. Ἐπεὶ τὴν μὲν εὐεργετικὴν αὐτοῦ δύναμιν πολλάκις ἐπεδείξατο· τὴν δὲ τιμωρητικὴν οὐδ' ἄπαξ, δεῖξαι λοιπὸν καὶ ταύτην βουληθεὶς, ἵνα θαρρήσωσιν οἱ μαθηταὶ κἀντεῦθεν, ὅτι δυνατός ἐστιν ἀμύνασθαι τοὺς ἐπιβουλεύοντας Ἰουδαίους, καὶ ὅτι οὐκ ἂν ποτε πάθοι, μὴ θέλων, εἰς ἀνθρώπων μὲν οὐκ ἐπιδείκνυται ταύτην, ὡς φιλόανθρωπος, εἰς τὸ φυτὸν δέ. Διδ καὶ σχηματίζεται (49) πεινῶν, καὶ ἔρχεται πρὸς τὴν συκὴν, εἰ ἄρα εὐρήσει τι ἐν αὐτῇ, καθὼς εἶπε Μάρκος, καίτοι γινώσκων, ὡς οὐκ εὐρήσει. Καὶ τοῦτο γὰρ αὐτὸς οὗτος ὁ Μάρκος εἶρηκε, προσθεὶς· ὅτι Οὐκ ἦν καιρὸς σύκων. Καὶ ταῦτα πλάττεται κατ' οἰκονομίαν, ἵνα εὐαφόρως ἐπὶ τὴν θαυματουργίαν ἔλθῃ. Καὶ λόγῳ μόνῳ ξηραίνει (50) τὴν συκὴν, καὶ δείκνυσι τὴν τιμωρητικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ὡς ἦν αὐτῷ σκοπός. Ξηραίνει δὲ τὸ ὑγρότερον τῶν ἄλλων φυτῶν, ἵνα καὶ μεῖζον τὸ θαῦμα γένηται. Μὴ τοίνυν ἀκριβολογοῦ, διὰ τὴν τετιμώρηται τὸ φυτὸν, ἀνατίειν δὲ, ἀλλὰ μόνον ἔρα τὸ θαῦμα, καὶ θαύμαζε τὸν θαυματουργόν. Τετιμώρηται γὰρ (51), οὐχ ὡς ἀμαρτήσαν, ἀλλ' ἵνα μάθωσιν οἱ ἀκολουθοῦντες, ὅτι καὶ κολάζειν ὁ Χριστὸς δύναται.

[Συκῆ (52), φύλλοις κομῶσα μόνους, ἢ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῇ, καρπὸν μὲν δικαιοσύνης οὐκ ἔχουσα, μόνην δὲ τὴν τῶν πεπλανημένων ἡθῶν ἐπίδειξιν, ὡς φύλλα, προβαλλομένη. Ἡ καὶ ἄλλως, ἢ ἐν σκιαῖς καὶ τύποις σωματικοῖς τοῦ νόμου λατρεία, καὶ τὰ Ἰουδαϊκὰ παρατηρήματα.]

Και — συκῆ; Ἰδόντες, οὐκ αὐτίκα, ἀλλὰ τῇ ἐκείρῳ. Λέγει γὰρ ὁ Μάρκος, ὅτι *Καὶ ὅτε ὄψε ἐγένετο, ἐξεπορεύετο ἔξω τῆς πόλεως. Καὶ πρῶτ' παραπορευόμενοι, εἶδον τὴν συκὴν ἐξηραμμένην ἐκ ριζῶν. Καὶ ἀναμνηθεὶς ὁ Πέτρος λέγει αὐτῷ· Ῥαββί, ὃ ἐστὶ, διδάσκαλε, ἴδε ἡ συκὴ, ἣν καθηράσω, ἐξήραται.* Ἀναμνηθεὶς γὰρ τῆς κατάρτας, εἶδειεν αὐτῷ τὴν συκὴν.

Ἀποκριθεὶς — γενήσεται. Τὰ παραπλήσια τούτοις εἶπε καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξηγήσιν, δι' ἣς γνότης ἂν καὶ ταῦτα σαφῶς. Μάρκος δὲ φησιν, εἰρηκέναι τὸν Ἰησοῦν, ὅτι Ὅς ἂν εἶπῃ ἐφ' ὄρει τούτῳ. Ἄρθῃτι, καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ μὴ διακωλύῃ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ πιστεύσῃ ὅτι ὃ λέγει γίνεται, ἐστὶ αὐτῷ ὃ ἐὰν εἶπῃ.

Vers. 17. *Et — illic.* Exiit ut affectus tumorem in illis remitteret, et accensum invidiae eorum i. uein exstingeret.

CAP. XLVII. De ficu quæ exaruit.

Vers. 18. *Mane*—Vers. 19. *ficus.* Quia frequenter demonstraverat potentiam suam, qua beneficia præstabat, severam autem et ultionem inflictiuam ne semel quidem, jam etiam demonstrare eam intendit, ut hic quoque discipuli confiderent, quod potens esset ulcisci insidiantes Judæos, quodque non pateretur non volens. Hanc autem in hominem non excreet, utpote hominum amator, sed in plantam. Ideo se sinit esurire, et venit ad ficum, si forte in ea quidpiam inueniret, sicut dixit Marcus ⁴⁹. Atqui sciebat se nihil in ea inventurum. Nam et hoc dixit Marcus, addens quod non erat tempus ficuum ⁵¹. Dispensatorie autem hæc effinxit, ut apta occasione ad miraculi operationem descendat, soloque verbo ficum arescere faciat, et suam punitivam ostendat potentiam, sicut ejus intentum erat. Arefacit quoque plantam, quæ præ cæteris majorem habet humorem, ut majus fiat miraculum. Ne ergo inquiras, cur punita sit plantam, quæ nihil offenderat, sed solum intuere miraculum, eumque admirare qui operatus est. Punita est enim, non quod peccaverit, sed ut discerent qui sequebantur, quod etiam ultionem sumere posset Christus.

† *Ficus solis ornata foliis, Judæorum erat Synagoga, fructum non habens justitiæ, sed consuetudinum effictarum ostentationem, tanquam folia producens. Vel etiam aliter: Cuius divinitus qui in umbris et figuris corporalibus erat, ac Judaicæ observationes, possunt dici ficus illa.*

Vers. 20. *Et — ficus?* Videntes: non statim, sed die sequenti. Ait enim Marcus: *Et cum jam facta esset vespere, egrediebatur extra civitatem. Et mane prætereuntes, viderunt ficum exaruisse radicibus. Recordatusque Petrus ait illi: Rabbi, ecce ficus quam exsecratus es, exaruit* ⁵¹. Recordatus enim exsecrationis ostendit ei ficum.

Vers. 21. *Respondens — fiet.* Sicilia quoque his dixit tricesimo quinto capite. Quære itaque ibi enarrationem, per quam scire et hæc manifesto poteris. Marcus vero Jesum dixisse refert: *Quicumque dixerit monti huic, Tollere et projice te in mare, et non dubitaverit in corde suo, sed crediderit quod quæ dicit fiet, erit illi quidquid dixerit.* Mons autem etiam diabolus intelligitur propter etiam

⁴⁹ Marc. xi, 12. ⁵¹ ibid. 13. ⁵² Marc. xi, 19-25.

Variae lectiones et notæ.

(49) Vide infra ad Joan. iv, 7, ad ista: λέγει αὐτῷ. (50) Ξηραίνῃ, B.

(51) Γὰρ, abest A. (52) Inclusa exhibet uterque codex in margine.

tionem; mare vero abyssus et chaos sive vorago A Inferni

Vers. 22. *Et — accipietis.* Marcus autem dixit: *Et quaecumque orantes petitis, credite quod accipietis, et erunt vobis* 22. Omnia autem non simpliciter intelligit, sed quæ digna sunt.

CAP. XLVIII. *De principibus sacerdotum et senioribus Dominum interrogantibus.*

Vers. 23. *Cumque ipse venisset — hanc?* Quia miracula carperre non poterant, de ejectione conquirebantur eorum qui in templo emebant ac vendebant, dicentes: *In qua potestate hæc facis, prohibens quæ nos non prohibemus? Et quis tibi dedit potestatem hanc, cui nullus templi principatus commissus est?* Atqui bonum opus fuerat operatus B repurgato templo: verum invidia etiam bona calumniari solet.

Vers. 24. *Respondens —* Vers. 25. *hominibus? E caelo, hoc est, Caelitus a Deo. Ex hominibus, id est, Ab hominum præcepto. Vide autem quomodo non statim respondit eis, ne seipsum magnificare videretur, et ne ipsum carperent, quasi Dei adversarium. Quia autem Baptista multa de ejus magnitudine testatus fuerat, inde eos e diverso interrogat, et in perplexitatem eos concludit, ita ut etiam ipsi agnoscentes turbati sint.*

Vers. 25. *At illi — credidistis ei? Hæc est perplexitas.* Dixisset enim eis: *Quare non credidistis ei, cum multa et magna de me diceret? Nam si his C quæ dicebat credidissetis, cognovissetis utique in qua potestate hæc faciam. Nunc itaque convincimini, quod frustra Joannem habueritis prophetam, cum illi non credideritis.*

Vers. 26. *Si autem — prophetam.* O miseram hominibus placendi cupiditatem! Deum contemnunt, homines vero timent, et ad eorum gratiam omnia operantur.

Vers. 27. *Et respondentes — faciam.* Oportebat quidem eos dicere, quod baptisma Joannis a Deo erat, et quod Joannes a Deo missus erat. Quia vero argui timebant, ut qui non credidisset illi visi fuerant, veritatem abscondebant. Ait ergo: Neque ego dico vobis quod scire cupitis; non sicut vos veritatem abscondens, sed responsione judicans vos indignos, qui ita dolose versamini.

CAP. XLIX. *De duobus filiis parabola.*

Vers. 28. *Quid autem vobis videtur? De his quæ dicam.* Cum enim dicere nolissent undò erat baptisma Joannis, ne arguerentur quod ei non credidissent, per parabolam eos aggredi parat, ut seipsos ipsi condemnent tanquam incredulos, et dicit:

22 Marc. xi, 24.

Varie lectiones et notæ.

(53) Ita etiam in textu Marci habet codex uterque.

Διάκρισιν γὰρ ἀμφοτέρων τὴν διαταγῶν ὀκνηροῦσιν. Ὅρος δὲ νοεῖται, καὶ ὁ διάβολος, διὰ τὴν ἐκπαρσιν· θάλασσα δὲ, ἡ ἀβύσσος καὶ τὸ χάος.

Καὶ — λήψασθε. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι *Καὶ πάντα ὅσα ἂν προσευχόμενοι (53) αἰτήσθῃ, πιστεύετε, ὅτι λαμβάνετε, καὶ ἔσται ὑμῖν πάντα ὅσα θέτε, μὴ ἀπλῶς, ἀλλὰ τὰ θεῖα.*

ΚΕΦ. ΜΗ'. *Περὶ τῶν ἐκρωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων.*

Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ — αὐτήν; Ἐπαι τοῖς θαύμασιν οὐκ ἠδύνατο μέψασθαι, περὶ τῆς ἐκβολῆς ἐγκαλοῦσι τῶν πωλούντων καὶ ἀγοραζόντων ἐν τῷ ἱερῷ, λέγοντες: *Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; κωλύων, ἀπερ ἡμεῖς οὐκ ἐκωλύσαμεν. Καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην τοῦ ἐξωθεῖν; μηδεμίαν ἀρχὴν τοῦ ναοῦ ἐμπειστουμένω. Καὶ μὴ καλὴν ἐποίησεν, ἀνακαθάρα; τὸ ἱερόν· ἀλλ' ἡ βρακανία καὶ τοῖς καλοῖς εἰσθεν ἐπηρέαζεν.*

Ἀποκριθεὶς — ἀνθρώπων; Ἐξ οὐρανοῦ μὲν, ἀντὶ τοῦ, Ἄνωθεν, ἐκ τοῦ (54) Θεοῦ. Ἐξ ἀνθρώπων δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐξ ἐπιτολῆς ἀνθρώπων. Ὅρα δὲ, πῶς ἐξ εὐθείας μὲν οὐκ ἀπεκρίθη τοῦτοις, ἵνα μὴ δόξη μεγαλύνειν ἑαυτὸν, καὶ ἵνα μὴ διασύρῃσιν αὐτὸν, ὡς ἀντίθεον. Ἐπαι δὲ ὁ Βαπτιστῆς Ἰωάννης; πολλὰ περὶ τῆς μεγαλειότητος αὐτοῦ μεμαρτύρηκεν, ἐκείθεν αὐτοὺς ἀντιπερωτῆ, καὶ συναλαύσει πρὸς ἀπορίαν, ὃ καὶ αὐτοὶ γινώσκοντες ἰθορυθήθησαν.

Οἱ δὲ — ἐπιστεύσατε αὐτῷ; Τοῦτό ἐστιν ἡ ἀπορία. Εἶπε γὰρ ἂν (55) αὐτοῖς, *Διατί οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ, λέγοντι πολλὰ καὶ μεγάλα περὶ ἐμοῦ; εἰ γὰρ ἐπιστεύσατε, οἷς ἔλεγεν, ἐγινώσκετε ἂν, ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ. Λοιπὸν οὖν ἐλέγχεσθε, μάτην ἔχοντες προφήτην τὸν Ἰωάννην, ἀπιστοῦντες αὐτῷ.*

Ἐὰν δὲ — προφήτην. Ὡς τῆς ἀνελευθέρου τῶν ἰθλιῶν ἀνθρωπαρεσκείας! Τοῦ μὲν Θεοῦ καταφρονοῦσι, τοὺς ἀνθρώπους δὲ φοβοῦνται, καὶ πρὸς χάριν αὐτῶν ἅπαντα πράττουσιν.

Καὶ ἀποκριθέντες — ποιῶ. Ἐδεῖ μὲν αὐτοὺς εἰπεῖν, ὅτι καὶ τὸ βάπτισμα ἐκ Θεοῦ ἦν, καὶ ὁ Ἰωάννης ἐκ Θεοῦ ἔσταλται· ἔπαι δὲ φεύγοντες τὸν ἐλέγχον, ἵνα μὴ ἀπιστοῦντες αὐτῷ φανῶσιν, ἐκρυπτον τὴν ἀλήθειαν, φησὶν, Οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν ὃ βούλεισθε μαθεῖν, οὐ κρύπτω, ὡς ὑμεῖς, τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀναξίους τῆς ἀποκρίσεως ὑμᾶς λογιζόμενος, οὕτω κακουργοῦντα;

ΚΕΦ. ΜΘ'. *Περὶ τῶν δύο υἱῶν παραβολῆ.*

Τί δὲ ὑμῖν δοκεῖ; Περὶ ὧν ἔρω, δηλονότι. Μὴ θελησάντων γὰρ εἰπεῖν, πόθεν ἦν τὸ βάπτισμα Ἰωάννου, ἵνα μὴ ἐλεγχθῶσιν ἀπιστήσαντες ἐκείνω. βούλεται διὰ παραβολῆς αὐτοὺς ἐμβαλεῖν εἰς τὸ αὐτοὺς καταψηφίσασθαι ἑαυτῶν ὡς ἀπισθῶν, καὶ λέγει.

(54) Ἐκ τοῦ Θεοῦ Α.

(55) Ἄν, ομῖτιι Β.

"*Ἄνθρωπος — οὐκ ἀπῆλθεν.*" Ἀνθρώπων μὲν Ἀ υποθηλοὶ τὴν Θεὸν, ὡς φιλόνητον· τέκνα δὲ αὐτοῦ δύο, τὸν τε λαὸν τῶν ἔθνῶν, καὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων, ὡς ποιήματα αὐτοῦ. Καὶ ἔστιν ὁ μὴ ὑποσχόμενος μὲν, ἀπελθὼν δὲ, ὁ λαὸς τῶν ἔθνῶν· ὁ δὲ ὑποσχόμενος μὲν, μὴ ἀπελθὼν δὲ, ὁ λαὸς τῶν Ἰουδαίων. Τὰ ἔθνη μὲν γὰρ οὐχ ὑπέσχεοντο ἀκοῦσασθαι τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁμῶς, ὑστερον ὑπήκουσαν πιστεύσαντα τῷ Θεῷ καὶ Χριστῷ· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ὑπέσχεοντο, ἐπίπτοντες ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Δευτερονομίου· *Πάντα, ὅσα ἄν εἰπῇ ὁ Θεός, ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα*, καὶ ὑστερον παρήκουσαν, ἀπιστήσαντες τῷ Χριστῷ καὶ Θεῷ. Ταῦτα μόνον τῆς παραβολῆς ἐκλέγου, καὶ ἐπιγίνωσκον· τὰ δὲ πάρος, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων παραβολῶν παρηγγεῖλαμεν. Ἐπὶ τὸ ἀσαφέστερον γὰρ τινα ταύτης· οἰκονομικῶς συνετέθησαν, διὰ τὸ ἀνυπόπτον, ἵνα μηδὲν περὶ αὐτῶν οἱ Ἰουδαῖοι γινόντες, ὁρθῶν ἐξενίγκωσι τὴν ψῆφον.

Τίς — πρῶτος. Αὐτοὺς ἠνάγκασεν, ὡς εἴρηται, τὴν ψῆφον ἐξαγαγεῖν, ἵνα αὐτοκατάκριτοι γίνωνται. Εἶτα μεταβαίνει πρὸς τοὺς τελῶνας καὶ τὰς πόρναις, ἐπὶ πλεόν ἐλέγχων αὐτούς.

Λέγει αὐτοῖς — Θεοῦ. Τελῶνας λέγει τοὺς μετανοήσαντας· καὶ βαπτισθέντας, ὅτε ὁ Ἰωάννης ἐκήρυσσε, καὶ πόρναις ὁμοίως. *Προάγουσι* δὲ, ἀντὶ τοῦ, προλαμβάνουσι. Εἶτα σαφηνίζει τὸν λόγον, καὶ διδάσκει, πῶς προλαμβάνουσι, λέγων·

"*Ἦλθε — αὐτῷ.*" Ἦλθε πρὸς ὑμᾶς, οὐκ ἐν ἡμελημένῳ βίῳ, ἀλλ' ἐν ὁδῷ ἀρετῆς, ἵνα καὶ ἀξιόπιστος φανῇ, καὶ οὐκ ἐπιστεῦσατε αὐτῷ, παραινούντι μετανοεῖν καὶ εὐτρεπίεσθαι πρὸς ὑποδοχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Ἔμεις — αὐτῷ. Ἔμεις δὲ, ἰδόντες τοὺς τελῶνας καὶ τὰς πόρναις, πῶς μεταβλήθησαν, ὅτε ὁ Ἰωάννης ἐκήρυσσε, καὶ προέλαβον ὑμᾶς, οὐ μεταβλήθητε, ὥστε πιστεῦσαι αὐτῷ.

ΚΕΦ. Ν'. Περὶ τοῦ ἀμπελώρος παραβολῆς.

"*Ἄλλην — ἀπεδήμησεν.*" Ἀνθρώπων μὲν ὁμοίως ὑκρινύσσεται, τὴν Θεὸν καὶ Πατέρα, διὰ τὸ φιλόνητον, καὶ διὰ τὸ τῆς παραβολῆς ἔθος· ἀμπελῶν δὲ φυτευθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, ὁ Ἰσραηλῆτης λαός, ὃν ἐφύτευσεν ἐν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας. Φησὶ γὰρ ὁ Δαυὶδ· *Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας, ἐξέβαλες ἔθνη καὶ κατεφύτευσας αὐτήν· φραγμὸς δὲ, ὁ νόμος,* οὐκ ἔων αὐτὸν ἐπιμιγῆναι τοῖς ἔθνεσι. *Λέγοιτο δ' ἄν φραγμὸς καὶ ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ φυλακὴ, φρουροῦσα τοῦτον ἀπὸ πάσης ἐπιβουλῆς τῶν πέριξ ἔθνῶν. Καθεῖλες γὰρ, φησὶ, τὸν φραγμὸν αὐτῆς, καὶ τρυφῶσιν αὐτήν πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν·* ληνός δὲ, τὸ θυσιαστήριον, ἐν ᾧ τὸ αἷμα ἐξεχέτο· *πύργος δὲ, ὁ ναός, διὰ τὸ τῆς οἰκοδομῆς ὄχυρον καὶ ὑψηλόν· γεωργοὶ δὲ, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ·* τοῦτοις γὰρ ἐνεπίστευσεν ὁ Θεός, ὡς διδασκάλους, τὴν ἀμπελῶνα τοῦτον· ἀποδημίαν δὲ τοῦ οἰκοδομητοῦ φησὶν

Vers. 28. *Homo habebat* — Vers. 30. *non abiit.* *Hominem* significat Deum, tanquam videlicet humanum aut hominum amatorem, duos autem filios ejus, populum gentilem et Judaicum, qui sunt facturæ i; sius. Et is qui non promisit, sed tamen abiit, populus est gentilis : qui vero promisit, nec tamen abiit, Judaicus. Gentessiquidem non promiserunt se Deum audituras, et tamen postea audierunt, obedientes Christo ac Deo, et in eum credentes : Judæi vero promiserunt, dicentes in libro Deuteronomii : *Omnia quæ dixit Deus faciemus et audiemus* ⁶⁵; postmodum autem obaudierunt, ipsi permanentes Christo ac Deo increduli. Hæc tantum de parabola elige et intellige, reliqua vero præter eas, quemadmodum et in reliquis parabolis admonuimus, tanquam hoc solo fine in ea posita, quo firmior esset, et Judæi nihil de seipsis intelligentes, rectam proferrent sententiam.

Vers. 31. *Quis — primus.* Coegit illos, ut dictum est, sententiam qua condemnarentur proferre. Deinde ad publicanos transit et meretrices, hos plus quam illos arguens

Vers. 31. *Att illis — Dei.* Publicanos dicit qui pœnitentiam egerant, baptizatque fuerant prædicante Joanne, et meretrices similiter præcedunt, hoc est priora sumunt. Deinde et rationem docet, quomodo priora sumunt, dicens :

Vers. 32. *Venit — illi.* Venit ad vos, non per ignavam vitam, sed per viam virtutis, ut fide dignus haberetur ; et non credidistis ei, cum resipiscere admoneret, pararique ad susceptionem regni Dei.

Vers. 32. *Vos — ei.* Vos autem videntes, quomodo publicani et meretrices ad prædicationem Joannis conversi erant, non resipuistis ad credendum.

CAP. L. De vinea parabola.

Vers. 33. *Aliam — peregre profectus est.* *Hominem* similiter ænigmatice significat Deum et Patrem, propter hominum amorem, et propter parabolæ morem. Plantata autem vinea ab illo populus est Judaicus, quam plantavit in terra promissionis. Dicit enim David : *Vineam de Aegypto transtulisti, eiecisti gentes et plantasti eam* ⁶⁶. Sepes vero lex, non sinens eam commisceri gentibus. Potest quoque dici sepes, Dei custodia quæ vineam hanc ab omnium circumjacentium gentium insidiis custodit. *Destruxisti,* inquit, *sepem ejus, et vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam* ⁶⁷. Lacus sivo torcular est altare in quo sanguis effundebatur. Turris vero templum, propter structuræ fortitudinem ac sublimitatem. Agricola autem, sunt principes sacerdotum et Scribæ senioresque populi. His enim tanquam præceptoribus concedidit Deus hanc vineam. Profectionem autem patrisfamilias,

⁶⁵ Exod. xix, 8. ⁶⁶ Psal. lxxix, 9. ⁶⁷ ibid. 13.

dicit Chrysostomus longanimitatem ac patientiam α δ (56) Χρυσόστομος τὴν μακροθυμίαν, ἐφ' οἷς
ejus in his qui peccaverunt.

Vers. 34. *Cum autem* — Vers. 36. *similiter*. Fructus diætæ vineæ observatio erat legalium præceptorum ac virtutes, servi autem prophetæ, quos diversos, diversisque temporibus missos ad repetitionem hujusmodi observationis mandatorum ac virtutum, ut dictum est, variis modis punierunt. Marcus autem et Lucas tres missiones descriperunt, dicentes missos esse ⁸⁷ primo unum servum, deinde alterum, postmodum tertium. Nec hic contradicti his quæ scribit Matthæus. Nam et hic per duas missiones comprehendit omnes, et similiter illi per tres, hic tamen generalius, illi vero particularius, qui etiam per unum servum omnes significant, qui una missione missi sunt eodemque tempore. Quid est autem quod dicit Marcus: *Et hunc lapidantes ἐκφαλαίωσαν* ⁸⁸? Quidam dicunt tantumdem significari, ac si dicitur, quod injuriam in hoc collegerunt sive impleverunt. Ego autem puto ἐκφαλαίωσαν significare, Caput lili comminuerunt.

Vers. 37. *Postmodum vero* — *filium meum*. Hoc dixit non quasi futurum; sci:bat namque quod hunc reverituri non essent, sed tanquam id quod fieri deberet, ac si diceret: Oportet ut reverentur filium meum. Lucas autem ait, quod dixerit dominus vineæ: *Quid faciam? mittam filium meum dilectum; fors:sis hunc intuiti recedebunt* ⁸⁹. Dixit autem: *Quid faciam?* non ex ambiguitate, sed ex humani generis amore, ostendens quantum sint illi curæ ingrati, nondum eos punire volendo, sed modum querendo, quo *hos* exasperatos redderet mansuetos. Dictio autem *ἴσω* apud Lucam pro qua vertimus, fortassis, id quod decens est et æquum innuit.

Vers. 38. *Agricolæ autem* — *ejus*. Considera quam diligenter prædicit ea quæ ventura erant. Atqui non occiderunt hunc tanquam Dei Filium. Non occiderunt eum ut Dei Filium, sed occiderunt tanquam vineæ hæredem sive tanquam regem Israel. Aspicientes siquidem ad ea quæ operabatur miracula, et audientes ea quæ sapientissime disserebat, cognoverunt quidem apud semetipsos hunc esse quem prophetæ regem Israel annuntiaverant, verum invidia devicti et ab ea exæcati, id sane occultaverunt, consilium vero ceperunt ut eum occiderent, et ita occuparent deinceps ejus hæreditatem, hoc est populum. *Occidimus, inquit Marcus, eum, et nostra erit hæreditas* ⁹⁰. Nihil autem de eo quod in adhuc arguebat eos, et exprobrabat illis, non tamen ei fides habebatur.

Vers. 39. *Et* — *occiderunt*. Extra terminos vineæ suæ, extra civitatem. Nam hunc extra illum cruci-

α δ (56) Χρυσόστομος τὴν μακροθυμίαν, ἐφ' οἷς
ἤμαρτανον.

Ὅτε δὲ — ὡσαύτως. Καρπὸν μὲν τοῦ ῥηθέντο; ἀμπελῶνος, ἡ φυλακὴ τῶν νομικῶν ἐντολῶν καὶ αἱ ἀρεταί· δούλοι δὲ, οἱ προφήται, οὗς ἄλλοτε ἄλλους ἀποσταλέντας εἰς ἀπαίτησιν τῆς τοιαύτης, ὡς ἐρηγῆται, φυλακῆς καὶ τῶν ἀρετῶν, διαφύρωσ ἐπιμωρήσαντο. Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς τρεῖς ἀποστολὰς τῶν προφητῶν ἀνέγραψαν, λέγοντες ἀπεστάλθαι πρῶτον, ἓνα δούλον, εἶτα ἕτερον, ἔπειτα τρίτον. Οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο ἐναντιολογία πρὸς τὸν Ματθαῖον. Κάκεινος γὰρ διὰ τῶν δύο ἀποστολῶν πάντας συμπεριέλαβε, καὶ οὗτοι διὰ τῶν τριῶν ὁμοίως. Πλην ἐνείκως μὲν παχύτερον, οὗτοι δὲ λεπτομερέστερον, οἱ καὶ διὰ τοῦ ἐνὸς δούλου πάντας δηλοῦσι τοὺς τῆς μιᾶς ἀποστολῆς καὶ τοῦ αὐτοῦ καιροῦ. Τί δὲ ἔστιν, ὃ φησιν Μάρκος περὶ ἐνὸς, ὅτι *Κάκεινον λιθοβολήσαντες ἐκφαλαίωσαν*; Τινὲς μὲν εἶπον, ὅτι ἐκφαλαίωσαν τὴν ὕβριν, ἤγουν, ἐκορύφωσαν· ἐγὼ δὲ οἶμαι τὸ, ἐκφαλαίωσαν, ἀντὶ τοῦ, τὴν (57) ἐφαλῆν αὐτοῦ συνέτριψαν.

Ἵστερον δὲ — τὸν υἱόν μου. Τοῦτο εἶπεν, οὐχ ὡς ἀποθησόμενον· ἐγίνωσκε γάρ, ὅτι οὐκ ἐντραπησσονται τοῦτον· ἀλλ' ὡς θειλόμενον, ὡσαυτε λέγων, ὅτι χρὴ αὐτοὺς ἐντραπηῆναι τὸν υἱόν μου. Λουκᾶς δὲ φησιν, ὅτι εἶπεν ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος· *Τί ποιήσω; πέμψω τὸν υἱόν μου τὸν ἀγαπητόν· ἴσως τοῦτον ἰδόντες ἐντραπησσονται*. Εἶπε δὲ, *Τί ποιήσω;* οὐκ ἐξ ἀπορίας, ἀλλ' ἐκ φιλανωρωπίας, δεικνύων, πόσον κήδεταί τῶν ἀγαρίστων, ἢ ἢ πω θείων κακῶσαι τοῦτους, ἀλλὰ ζητῶν τρόπον, δι' οὗ τοῦτους ἀγριωθέντας ἡμερώσει. Καὶ τὸ ἴσως δὲ, τὸ εἰκὸς δηλοῖ.

Οἱ — αὐτοῦ. Σκόπει, πῶς ἀκριβῶς προλέγει τὰ μέλλοντα. Καὶ μὴν, οὐχ ὡς Υἱὸν Θεοῦ τοῦτον ἀνείλον· οὐκ ἀνείλον αὐτὸν, ὡς Υἱὸν Θεοῦ· ἀλλ' ὡς κληρονόμον τοῦ ἀμπελῶνος, ἤγουν, ὡς βασιλεῖα τοῦ Ἰσραὴλ. Βλέποντες γὰρ ἃ ἐπερατοῦργει, καὶ ἀκούοντες ἃ ἐφιλοσόφει, συνησθοντο μὲν ἐν ἑαυτοῖς, ὅτι αὐτός ἔστιν ὃν οἱ προφήται καταγγέλλουσι βασιλεῖα τοῦ Ἰσραὴλ· ἐκικηθέντες; δὲ τῷ φθόνῳ, καὶ σκοτισθέντες ὑπὸ τῆς βλακηνίας, τοῦτο μὲν συνεκάλυψαν, οὐ συμβούλιον δὲ ἔλαβον, ἵνα ὡτὸν ἀποκτείνωσι, καὶ λοιπὸν κυρ:αρχήσωσι τῆς κληρονομίας αὐτοῦ, τουτέστι, τοῦ λαοῦ, μηδὲν εἰς τὸ ἐξῆς ὑποπτεύοντες. Καὶ γὰρ ζῶν, ἤλεγχεν αὐτοὺς, καὶ ὠνειδίξε, καὶ ἠπειλεῖ (58). posterum succederet suspicabantur. Et enim vivens

Καὶ — ἀπέκτειναν. Ἐξω τῶν ὁρίων τοῦ ἀμπελῶνος, ἤγουν, ἔξω τῆς πόλεως. Ἐξω γὰρ αὐτῆς

⁸⁷ Marc. ii, 2 seqq.; Luc. xx, 10 seqq. ⁸⁸ Marc. xii, 4. ⁸⁹ Luc. xx, 15. ⁹⁰ Marc. xii, 8.

Variae lectiones et notæ.

(56) Tom. VII, p. 670 A.

(57) Simile est, quod Hesychius laudat, γναθοῶν

τὸ εἰς γνάθους τύπτειν.

(58) Hentenius ita, ac si legerit ἠπειρήθη.

τοῦτον σταυρωσαν. Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι πρῶτον ἄπεικτειναν αὐτὸν, εἶτα ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελώνος. Τί οὖν ἠροῦμεν; ὅτι τὸ 'Ἐξέβαλον ἔξω καθ' ἑταρὸν ἐκείνος εἶπε σημαίνοντα, ἀντὶ τοῦ, 'Ἀπεστέρησαν (59), ὡς αὐτοῖς ἐδόκει.

Ὅταν — ἐκείνοις; Αὐτοὺς ἠρωτᾷ πάλιν, ἵνα αὐτὸν καθ' ἑαυτῶν ἐξαγαγόντες, κἀναυθα τὴν ἀπόφασιν αὐτοκατάκριτοι γένωνται.

Λέγουσιν — ἀπολέσει αὐτοῦς. Κακοὺς ὄντας πικρῶ, καλᾶσει αὐτοῦς.

Καὶ — αὐτῶν. Ἄκοντες προφητεύουσι καὶ αὐτοὶ τὸ μέλλον. Ἐλθὼν γὰρ ὁ κύριος τοῦ τοιοῦτου ἀμπελώνος, ἦγουν, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ὁ Χριστὸς, ὁ κληρονόμος, καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὴν ἰδίαν ἐξουσίαν, παρέδωκεν αὐτοῖς τοῖς Ῥωμαίοις εἰς διαθρον καὶ ἀφανισμόν. Τὸν δὲ τόπον τοῦ ἀμπελώνος ἐξέδωκε τοῖς τῶν Χριστιανῶν ἐπισκόποις, οἱ καὶ κατὰ τοὺς καιροὺς αὐτῶν, ὅτε διπλαῆ τὰ Χριστιανῶν ἦνθι, διακτερόντως ἐκαρποφόρουσαν τὰς ἀρετάς. Ἄλλὰ Ματθαῖος μὲν αὐτοὺς λέγει καθ' ἑαυτῶν τὴν ψῆφον ἐξεργασίην· Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς φασιν, ὅτι αὐτὸς ἀπεφθάντο καθ' αὐτῶν. Εἰκὸς δὲ, πρῶτον ἐκείνους ἀποφθάνασθαι, εἶτα τὸν Χριστὸν εἰπεῖν, ὅπερ ἐκείνοι εἶπον, ἐπιθεβαιοῦντα τὸν λόγον αὐτῶν. Ἰδιαιτάτα δὲ Λουκᾶς εἶρηκεν, ὅτι ἀκούσαντες εἶπον, Μὴ γένοιτο. Πρὸ τούτου γὰρ ἀγνοοῦντες, ὅτι περὶ αὐτῶν ἦν ἡ παραβολή, κατεψήφισαντο ἑαυτῶν ὕστερον δὲ, ἐψήφισαμένου τοῦ Χριστοῦ, συνῆκαν, καὶ εἶπον, Μὴ γένοιτο.

Λέγει — γωνίας; Δαυϊτικὴ μὲν ἡ προφητεία, δείκνυσσι δὲ διὰ ταύτης ὁ Χριστὸς, ὅτι πάντως ἔσται, ἃ εἶπεν, προαγγελθέντα πάλαι παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ ἀναρρηθῆσεται μὲν ὑπ' αὐτῶν, ἀναστὰς δὲ ἐκ νεκρῶν, γενήσεται εἰς κεφαλὴν γωνίας. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν, ἠροῦμεν. Τροπικῶς ἡ προφητεία λέθον μὲν ὠνόμασε τὸν Χριστὸν· οἰκοδομοῦντας δὲ, τοὺς διδασκάλους τῶν Ἰουδαίων, οὓς καὶ γεωργοὺς ἢ παραβολὴ προσηγόρευεν· ἀπαδοκίμασαν δὲ τὸν τοιοῦτον ὄντοι λίθον, ἦγουν, ἀπίσαντο, πρῶτον μὲν λέγοντες· Ὁὗτος οὐκ ἔστιν ἐκ (60) τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν, Ὁὗτος πλανᾷ τὸν κόσμον (61), καὶ τὰ τοιαῦτα· τελευταῖον δὲ σταυρώσαντες. Κεφαλὴ δὲ γωνίας ἐστὶν ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος. Ἐγένετο οὖν εἰς κεφαλὴν γωνίας ὁ Χριστὸς, ἦγουν, ὑπῆρξεν ἀκρογωνιαῖος λίθος, ἐν τῷ παρεκτάζεσθαι τοιοῦτον λίθου. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος· ἐφ' ἑαυτῷ συνδεῖ τοίχους δύο, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Χριστὸς, ἐφ' ἑαυτῷ συνδεσμεῖ τοὺς δύο λαοὺς· τὸν τε ἐξ ἔθνῶν καὶ τὸν ἐξ Ἰουδαίων,

⁵⁹ Marc. xii, 9; Luc. xx, 16.

⁶⁰ Joan. ix, 16.

⁶¹ Joan. vii, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(59) Intell. τοῦ ἀμπελώνος. Crediderim tamen potius, Marcum invertisse ordinem atque idem vocabulum sensu eodem sumpsisse. Sic Joan. xii, 3: "Ἡσίοφα καὶ ἐξήμας, quod rectius dixit Luc. vii, 58, ἐξήμας καὶ Ἡσίοφα. Primum enim est βρέχειν·

A fixerunt. Marcus autem dicit, quod hunc primum occiderunt, deinde foras extra vineam eiecerunt. Quid ergo dicemus? Quod ille, Foras ejicere, juxta aliud dixit significatum, ut tantumdem sit sicut hæreditate privare, prout illis videbatur.

Vers. 40. Cum — illis? Rursum eos interrogat, ut contra semetipsos ipsi concitarentur (ii), ac sese prolata sententia condemnarent.

Vers. 41. Dicunt — perdet. Mali enim sint, acerbo illos punit.

Vers. 41. Et — suis. Nolentes prophetant et ipsi quod futurum est. Veniens enim dominus hujus vineæ, puta Christus hæres a mortuis resurgens, ac propria potestate reversus, tradidit eos Romanis in perditionem et interitum. Locum autem vineæ locavit Christianorum episcopis, qui temporibus suis, quando videlicet Christianorum tempora florebant, varias virtutes fructificabant. Verum Matthæus quidem ipsos ait contra sese protulisse sententiam. Marcus autem et Lucas dicunt ipsum contra illos sententiam tulisse⁵⁹. Verisimile ergo est primum illos tulisse sententiam; deinde Christum dixisse quod illi dixerant, confirmando dictum ipsorum. Propriissime autem dixit Lucas, quod cum audissent dixerunt: Absit. Antea enim ignorantes, quod de ipsis esset parabola, condemnaverant se ipsos; postmodum vero sententiam, confirmando Christo, intellexerunt et dixerunt, Absit.

Vers. 42. Dicit — anguli? Davidica propheta est. Ostendit autem per hanc Christus, quod omnino futura sunt quæ dixit, quæ etiam a Spiritu sancto olim prænuntiata fuerant. Et quidem ab eis occidetur Christus, sive reprobabitur: verum a mortuis resurgens, fiet in caput anguli. Quid est autem hoc? Dicimus quod propheta Christum appellavit lapidem; ædificantes vero, magistros Judæorum, quos etiam agricolas nominavit præcedens parabola; reprobaverunt autem sive repulerunt hunc lapidem, primum quidem dicentes: Hic non est a Deo⁶⁰, et rursum: Hic seducit mundum⁶¹, aliaque similia: ultimo vero crucifigentes. Caput autem anguli est lapis angularis. Itaque Christus factus est in caput anguli, sive factus est lapis angularis, cum assimilatus est hujusmodi lapidi. Nam sicut ille conjungit in seipso duos parietes, ita et Christus in seipso duos coadunat populos, gentilem videlicet et Judaicum, ac per fidem facit unum. Qui-

secundum, ἐκμάτσειν· tertium, ἀλείψειν.

(60) Ἐκ ἐπέ, Cold. Chrysost. t. VII, p. 672 A.

(61) Ὁζλον, Chrysost. t. I, sed Euthymius etiam in textu Joannis habet κόσμον.

(ii) Concitarentur. Ipsi hic quoque ferrent sententiam et a se ipsis condemnarentur. Ἐξήγειν et ἀπόφασιν junguntur.

dam autem angulum intellexerunt Ecclesiam, ut pote fideles colligantem, in cuius caput factus est Christus, caput videlicet sive principium et dominator.

Vers. 42. *A Domino — nostris.* Etiam hoc pars est dicte prophetie, docens, quod Dei quoque voluntate fiet huiusmodi angulus, id est, conjunctio populorum: et quod admirationi apud omnes erit hic angulus, non solum quia variis adornabitur virtutibus, sed etiam quia omnibus insidiis erit superior.

Vers. 43. *Ideo — ipsius.* Regnum Dei dicit custodiam ejus qua servabantur: nationem vero facientem dignos ejus fructus vocat genus Christianorum.

Vers. 44. *Et — confringetur.* Offendens in illum, sibi ipsi nocet, et non illi: quod passi sunt principes sacerdotum et Scribae ac seniores populi.

Vers. 44. *Super — eum.* Super quemcunque aggravaverit se, hoc est cui iratus fuerit, comminuet et disperget, ac exterminabit eum, quod factum est in totum genus Judaeorum: traditum namque est Romanis militibus in direptionem.

Vers. 45. *Ei — habebant.* Ubique homines timent, et non Deum. Christus autem et parabolas sane dixit et prophetiam adduxit, ut timore correpti malitiam relinquerent; ipsi vero occidere magis illum quaerebant. Atqui sciebat quod mutandi non essent, attamen ubique quod suum est facit, nihilque praefermit eorum quaerentium.

CAP. LI. *De vocatis ad nuptias.*

CAP. XXII, Vers. 1. *Et respondens — Vers. 3. venire.* Parabola praecedens ea tractavit quae ad passionem usque contigerunt, puta Dei providentiam qua erga Judaeos usus est, prophetarum caedem, et tandem ipsius Salvatoris occisionem. Haec autem quae nunc proponitur, ea quae post crucem contigerunt indicat, regnum caelorum vocans Deum et Patrem, nuptias vero mysticam Filii conjunctionem ad Ecclesiam credentium. Duplicem autem intelligimus huiusmodi conjunctionem, et quae hic sit per fidem ac virtutes caeteras, et quae illic magis supernaturaliter perficienda est. Id autem vocat nuptias, tum propter desiderium quod habet ad Ecclesiam, tum propter ipsius Ecclesiae gaudium. Siquidem et Baptista sponsum illum appellavit. Servos quoque dicit apostolos, qui primum Hierosolymis docuerunt. Invitatos vero, Judaeos qui primum ad huiusmodi nuptias fuerant invitati, olim quidem a prophetis, postmodum a Baptista: siquidem ad hunc

Α και συνελθὼν διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. Τινὰς δὲ γωνίαν ἐνόησαν τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς συνθεσμούσαν τοῦ; πιστοῦς, ἤσινος εἰς κεφαλὴν γέγονεν ὁ Χριστὸς, εἶτουν, κεφαλὴ καὶ ἄρχων.

Παρὰ Κυρίου — ἡμῶν. Καὶ τοῦτο μέρος τῆς εἰρημένης προφητείας ἐστίν, διδάσκον, ὅτι καὶ κατὰ βούλησιν Θεοῦ γενήσεται αὕτη ἡ γωνία, ταυτέστιν, ἡ συνάφεια τῶν λαῶν, καὶ θαυμασθήσεται παρὰ πάντων, οὐ μόνον, ὡς κεκαλλωπισμένη ταῖς ποιικιλίαις τῶν ἀρετῶν, ἀλλὰ καὶ, ὡς ἰσχυροτέρα πάσης ἐπιβουλῆς.

Διὰ τοῦτο — αὐτῆς. Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ λέγει τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ, ὅφ' ἦς ἐφρουροῦντο. Ἔθνος δὲ ποιῶν τοὺς ἀξίους αὐτῆς καρποῦς, τὸ γένος τῶν Χριστιανῶν.

Καὶ — συνθλασθήσεται. Ὁ προσκόψας αὐτῷ, αὐτὸν βλάψει, καὶ οὐκ ἐκείνον, ὁ πεπνυμένος ἀρχιερεὶς καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ προσδύτιροι τοῦ λαοῦ.

Ἐφ' — αὐτόν. Ἐφ' ὃν ἂν (62) βαρῆσῃ, ταυτέστιν, ὅ ἂν ὀργισθῇ, λαπτυνεὶ καὶ διασκορπίσει καὶ ἐξολοθρεύσει αὐτόν, ὁ γέγονεν εἰς δόλον τὸ γένος (63) τῶν Ἰουδαίων, παραδοθὲν εἰς παλιορκίαν (64) τοῖς Ῥωμαῖκοῖς στρατεύμασι.

Καὶ — εἶχον. Πανταχοῦ τοῦ; ἀνθρώπου φοβοῦνται, καὶ οὐ τὸν Θεόν. Ἄλλ' ὁ μὲν Χριστὸς καὶ τὰς παραβολὰς εἶπε, καὶ τὴν προφητείαν ἐπήγαγεν, ἵνα διεκιδάσαντες ἀπόσχωνται τῆς πονηρίας: αὐτοὶ δὲ μέλλον ἐζήτησαν ἀναλεῖν αὐτόν. Καὶ μὴν ἐγίνωσκον, ὡς οὐ μεταθληθήσονται, ἀλλὰ πανταχοῦ τὸ αὐτοῦ ποιεῖ, μὴδὲν ἄλλεῖπων τῶν καθηκόντων.

C ΚΕΦ. ΝΑ'. *Περὶ τῶν καλουμένων εἰς τὸν γάμον.*

Καὶ ἀποκριθεὶς — εἰσεῖν. Ἡ μὲν πρὸ ταύτης παραβολῆς, τὰ μέχρι τοῦ σταυροῦ διέγραφεν, ὅλον τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν, ἣ πρὸς Ἰουδαίους ἐκέχρητο, τὴν τοῦτον προφητοκτονίαν, καὶ τελευταῖον, τὴν ἀναίρεσιν τοῦ Σωτῆρος. Αὕτη δὲ, ἡ νῦν προκειμένη, τὰ μετὰ τὸν σταυρὸν προσημαίνει, βασιλείαν μὲν οὐρανῶν ὀνομάζουσα τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα· γάμους δὲ, τὴν μυστικὴν συνάφειαν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν. Διττὴν δὲ νοοῦμεν τὴν τοιαύτην συνάφειαν, τὴν μὲν ἐνταῦθα γινομένην, (65) διὰ πίστεως καὶ ἀρετῶν, τὴν δὲ ἐκεῖ τελεσθεσομένην ὑπερφύστερον. Γάμους; δὲ τὸ πρᾶγμα καλεῖ, διὰ τε τὸν αὐτοῦ πῖθον, ὃν ἔχει πρὸς αὐτὴν, καὶ διὰ τὴν αὐτῆς χαρὰν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Βαπτιστὴς νυμφίον αὐτὸν προσηγόρευσε: δούλους; δὲ λέγει τοὺς ἀποστόλους, οἵτινες πρῶτον ἐν Ἱεροσολύμοις ἐδίδξαν· κεικλήμενους δὲ, τοῦ; Ἰουδαίους, οἱ προεκλήθησαν εἰς τοὺς τοιοῦτους γάμους, πάλαι μὲν ὑπὸ τῶν προφητῶν, ὑστερον δὲ ὑπὸ τοῦ Βαπτιστοῦ· πρὸς (66)

Variarum lectiones et notæ.

(62) Forma loquendi insolens. Βαρῆσιν ergo h. l. est pro βαρῆω; πίπτειν. Ἐφ' ὃν autem dixit, quod ita est in textu. In mentem alicui venire possit βαρυθυμίαση, propter vicinum ὀργισθῆ. Sed βάρηση Hentenius quoque videtur legisse.

(65) Εἰς τὸ δόλον γένος. B.

(66) Ac si διαρπαγῆνegerit interpretes.

(65) Γενόμενῃν, B.

(66) Non cepit sensum huius loci Hentenius. Αὐτόν, refertur ad Christum, seu Sponsum; παραπέμπειν, ad prophetas et Baptistam; αὐτούς, ad Ἰουδαίους. Nam prophete et Baptista Judaeos ad Christum dicebant.

αὐτὸν γὰρ αὐτοὺς παρέπεμπον· ἔτι δὲ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ νυμφίου. Καὶ ὄρα τὴν κακίαν μὲν τῶν Ἰουδαίων, ἀγαθότητα δὲ τοῦ Σωτῆρος. Ἄνελλον αὐτὸν ἐκείνοι· ὁ δὲ καὶ φονεῖς ὄντας αὐτοῦ πάλιν καλεῖ πρὸς εὐφροσύνην αἰώνιον, οἱ δὲ ἀποκηδῶσι.

Πάλιν — γάμους. Προτέρους μὲν δούλους νόει τοὺς περὶ Πέτρον ὑστέρους δὲ, τοὺς περὶ Παῦλον. Ἄριστον δὲ καὶ ταύρους καὶ σιτιστὰ τεθυμένα, εἰς-ου, ἠτύρεπισμένα, εἴρηκε, κατὰ τὸ ἐν τοῖς γάμοις ἔθου. Ἐἴεν δ' ἂν ταῦτα ἐνταῦθα μὲν, ἢ τρυφή τῶν θείων δογμάτων· ἐκεῖ δὲ, ἢ οὐράνιος τρυφή καὶ ἀπολαυσις. Διὰ δὲ τῶν ταύρων καὶ τῶν σιτιστῶν τὸ φιλότιμον καὶ πολυτελὲς τῆς εὐωχίας ἐμφαίνεται.

Οἱ — αὐτοῦ. Καταφρονήσαντες τῆς κλήσεως, ἀπῆλθον εἰς τὰ οἰκίαι ἔργα, τουτίστιν, εἶχοντο τῶν προτέρων.

Οἱ δὲ λοιποὶ — ἀπέκτειναν. Ὁ τῆς ἀναίσχυ-τίας! οὐ μόνον οὐκ ἦλθον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπεσταλμέ-νους πρὸς αὐτοῦ; ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν. Καὶ ἐν μὲν τῇ προλαβούσῃ παραβολῇ οἱ ἀπαιτοῦντες τοὺς καρπούς ἐσφάγησαν· ἐν ταύτῃ δὲ οἱ καλοῦντες εἰς τοὺς γάμους. Τί ταύτης ἴσον εἴς· μακρίας; Ὅσον ὁ βασιλεὺς ἐμακροθύμει καὶ ἐφιλανθρώπευετο, τοσού-τον οὗτοι ἐσκληρόνοντο καὶ ἠγρίαινον.

Κοὶ ἀκούσας — ἐνέπρησεν. Ἴδε κηδεμονίαν καὶ μακροθυμίαν ἄφατον. Ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα καὶ ἀπήρτισεν, ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς καὶ ἀπέδημυσεν, ἀπέστειλεν ἐν καιρῷ δούλους ἀπαιτῶν τοὺς καρπούς. Τούτων ἀναιρεθέντων, ἀπέστειλεν ἄλλους. Καὶ τού-των σφαγέντων, ἐπεμφεν αὐτὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἀγαπητόν. Καὶ τούτου φονευθέντος, ἠνέσχετο, καὶ μᾶλλον ἀποστείλας δούλους, ἐκάλεσε τοὺς φονεῖς εἰς εὐωχίαν ἀτελείτητον. Οὐκ ἠθέλησαν ἐλθεῖν. Πάλιν ἑτέρους ἀπέστειλεν. Οἱ δὲ καὶ τούτους ἀνείλον. Τό-τε λοιπὸν, ὡς ἀνίατα νοσοῦντας, ἀναιρεῖ τοὺς καμπονήρους καὶ μιαιοῦς. Στρατεύματα δὲ αὐτοῦ νόει τὰ στρατεύματα τῶν Ῥωμαίων· πάντες γὰρ τοῦ Θεοῦ εἰσιν κατὰ τὸν λόγον τῆς δημιουργίας· ἃ, ἐπὶ Ὑδρασιανοῦ καὶ Τίτου, καὶ τοὺς φονεῖς κατέσφαξαν, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν, τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐνέπρησαν.

Τότε — γάμους. Διεξόδους τῶν ἰδῶν λέγει τὰς πόλεις καὶ κόμας τῶν ἐθνῶν. Διεξόδους δὲ τῶν ἰδῶν ταῦτα ὠνόμασε, δηλῶν τὸ ἀπεβρίμμενον τῶν ἐθνῶν. Ἐν ταῖς διεξόδοις γὰρ οἱ ἀπεβρίμμενοι κατοικοῦσι. Πρῶτον μὲν γὰρ οἱ ἀπόστολοι τοῖς Ἰουδαίοις ἐκήρυσσον, ἔτι παρ' αὐτοῖς ὄντες· ἐπὶ δὲ ἀπηλαύ-νοντο, φησὶ πρὸς αὐτοὺς ὁ Παῦλος· Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον (67) πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀναξίους ἑαυτοὺς ἐκρίνατε, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη.

⁶⁶ Act. XIII, 46.

Variae lectiones et notæ.

(67) Ita laudat Chrysost. t. VII, pag. 681 B. Varietas ergo non ex codicibus Actuum, sed Chryso-
stomi.

(un) Gubernationem. Curam

A populum ipsos servos transmisit: præterea quoque et ab ipso sponso. Et vide hinc quidem Judæorum pravitatem, illinc autem Salvatoris bonitatem. Illi enim occiderunt, ipse vero cum essent homicidæ, rursus vocat eos ad gaudium sempiternum, illi autem ab eo resiliunt.

Vers. 4. *Rursum — nuptias.* Priores quidem ser- vos intelligit Petrum, et qui cum eo erant; poste- riores vero Paulum et suos. Prandium autem et tauros et altitia mactata sive parata dixit juxta mo- rem qui servari solet in nuptiis. Et hic quidem dici possunt deliciæ divinatorum dogmatum; in futuro autem cœlestis gaudium ac fructio. Per tauros vero et altitia pretiositas ac magnificentia convivii de- claratur.

B Vers. 5. *Illi — suam.* Despexerunt invitationem; abierunt ad propria opera, hoc est, detenti sunt his, quæ priora ac potiora habebant.

Vers. 6. *Reliqui vero — occiderunt.* O impudentiam! non solum non venerunt, sed et eos qui ad se missi erant, contumelia affecerunt et occiderunt. Et in præcedenti quidem parabola illi jugulati sunt, qui fructus repetebant, in hac autem qui ad nuptias vocabant. Quid huic insanitiæ æquari poterit? Quo magis rex patiens est et humanus, eo duriores effli- ciuntur hi ac ferociores.

Vers. 7. *Cumque — succendit.* Vide gubernationem (un) ac tolerantiam ineffabilem. Plantavit vineam et ad perfectum perduxit; tradidit eam agricolis, et peregre profectus est. Emisit in tempore servos repetens fructus: his interfectis, emisit alios; etiam his jugulatis, suum misit filium dilectum; quo etiam jugulato, patienter sustinuit; imo missis servis homicidas ad gaudium æternum invitavit; noluerunt venire. Rursus alios misit; illi autem et hos interfecerunt. Tunc demum quasi insanabiliter ægrotantes, occidit scelestos ac perditos illos. Exercitus vero ejus intelligit exercitus Romanorum. Omnes enim Dei sunt ratione creationis qui sub Vespasiano et Tito homicidas jugularunt, ac civi- tatem eorum Hierosolyma succenderunt.

D Vers. 8. *Tunc —* Vers. 9. *nuptias.* Exitus via- rum dicit civitates et vicos gentium, quæ vocavit Exitus viarum, significans abjectionem gentium; in exitibus enim abjecti commorantur. Primum siquidem apostoli Judæis prædicabant, cum adhuc apud eos essent. Postquam autem illos ejecerunt, dicit eis Paulus: *Vobis oportuit primum loqui ver- bum Dei: quia autem indignos vos judicastis, ecce convertimur ad gentes* ⁶⁶.

Atqui postquam resurrexit Christus, statim hos A ad gentes emisit dicens: *Euntes docete omnes gentes*⁹⁹. Quomodo ergo primum Judæis prædicaverunt? Scribit Lucas libro Actorum quod, cum ascensus esset Christus in cælum, dixit apostolis: *Accipietis virtutem superveniente Spiritu sancto super vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa et Samaria, et usque ad extremum terræ*¹⁰⁰. Ecce quomodo significaverit, quod a Hierosolymis inchoaturi essent.

Vers. 10. *Et — bonos*. Malos nominat malis asuetos, aut intemperantes in affectionibus; bonos vero simplices ac temperantes ad Irrationales impetus, quibus simul omnibus prædicaverunt apostoli, omnes ex æquo invitantes ad conjunctionem cum Christo, et eam quam in præsentî sæculo et quæ erit in futuro.

Vers. 10. *Et — Vers. 11. nuptialem*. Dicens quod impletæ sunt nuptiæ sive domus nuptiarum, significavit quod multi ingressuri sunt usque ad mundi consummationem. In sequenti vero parabola docet de futuro judicio. Tu autem nihil profundius scrutaris, pnta quis sit sponsus et quomodo simul cum decenter ornatis ingressus est is qui nuptiali ornatu carebat, et si quid est simile. Periculosa enim est talium indagatio, et propter profunditatem speculationis illorum, et propter libertatem parabolæ, suamque legem (vñ). Siquidem id solum trahendum est hinc, quod nemiñem securum esse oporteat, eo quod ad nuptias intraverit, sola videlicet in Christum fide; sed postquam baptismate ablutus est, opus est veste, etiam nuptiali indui, hoc est, ornatum esse ac dignum futuris nuptiis. Est autem hæc vestis et ornatus, vita pura ac splendida, in modum vestis virtutibus contexta.

Hominem itaque non vestitum veste nuptiali, appellavit omnem hominem indigne ornatum. Vestis vero non nuptialis, vita est sordida et impura. Amicum autem dixit utpote Christianum, quamquam indigne tali appellatione conversantem. Atqui per gratiam omnes vocavit: quomodo ergo eos scrutatur? Quia convenit etiam eum qui ad nuptias vocatus est, regio ornatu omnino ingredi, et decenti stola, gratiæ vocationis respondere. In corruptibilibus enim nuptiis respondere quispiam posset, quod digna stola difficilis inventu foret; in his autem incorruptibilibus nuptiis ablata est omnis excusatio. In proximo namque est ornatus ac inventu facilis:

⁹⁹ Matth. xxviii, 19. ¹⁰⁰ Act. 1, 8.

Varie lectiones et notæ.

(68) Intell. τὸν τῶν ἁμαρτιῶν ῥυπον.

(vñ) *Ἀὐτονομία* difficulter redditur. Ergo interpres duplici modo reddidit, *libertatem* et *suam legem*. Et quod parabola sua lege utitur. *Ἀὐτονομία* proprie est civitatum quæ suis, id est patrum et majorum, legibus et institutis utantur. Parabola ergo

Καὶ μὴν ἀναστὰς ὁ Χριστὸς ἐκ νεκρῶν εὐθὺς εἰς τὰ ἔθνη τοὺτους ἐξαπέστειλεν, εἰπὼν *Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη*. Πῶς οὖν πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις ἐκήρυξαν. γράφει Λουκᾶς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Πράξεων ὅτι μέλλων ὁ Χριστὸς ἀναβαίνειν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶπε τοῖς ἀποστόλοις· *Διήψεσθε δύναμιν, ἀπελθόντες τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἐσσεσθέ μοι μάρτυρες, ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐν πᾶσιν τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς*. Ἰδοὺ διέηλωκεν, ὅτι ἀρξονται ἀπὸ Ἱερουσαλήμ.

Καὶ — ἀγαθούς. Πονηροὺς ὀνομάζει τοὺς κακῶθεις, ἢ τοὺς ἀκρατεῖς ἐν τοῖς πάθεσιν· ἀγαθοὺς δὲ, τοὺς ἀπλοῦς, ἢ τοὺς ἄκρατεῖς ἐν ταῖς ἀλόγοις ὁρμαῖς, οἷς ὁμοῦ πᾶσιν ἐκήρυξαν οἱ ἀπόστολοι, πάντας ἐπίσης καλοῦντες εἰς τὴν συνάφειαν τοῦ Χριστοῦ, τὴν τε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι.

Καὶ — γάμου. Εἰπὼν, ὅτι ἐπλήσθη ὁ γάμος, ἤγουν, ὁ νυμφῶν, ἐσήμανεν ὅτι πολλοὶ εἰσελεύσονται μέχρι τῆς τοῦ κόσμου συντελείας. Ἐν δὲ τῷ ἐφεξῆς τῆς παραβολῆς διδάσκει περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως. Σὺ δὲ μὴδὲν πολυπραγμόνως βαθυτέρον, οἷον, τίς ὁ νυμφῶν, καὶ πῶς συνεισῆλθε τοῖς κεκαλλωπισμένοις; ὁ ἀκαλλώπιστος, καὶ εἰ τι τοιοῦτον. Ἐπικίνδυνος γὰρ ἡ τοῦτων ἐξέτασις, διὰ τε τὴν ἄδυσσον τῆς θεωρίας αὐτῶν, καὶ διὰ τὴν αὐτονομίαν τῆς παραβολῆς· μόνον δὲ ἐντεῦθεν ἀρῶν τὸ γινώσκειν, ὅτι οὐ γρηῖν τινα θαρρεῖν μόνῳ τῷ εἰσεῖν εἰς τοὺς γάμους, εἴτουν, μόνῳ τῷ εἰς Χριστὸν πίπτει, ἀλλ', ἐπεὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀπελούσατο (68), καὶ περιδληθῆναι καὶ ἔνδυμα γαμικῶν, ἤτοι, κεκαλλωπισμένον καὶ ἄξιον τῶν μελλόντων γάμων· ἔστι δὲ τοῦτο βίως καθαρὸς καὶ λαμπρὸς, τρόπον χιτῶνος ὀρηφασμένος ἐξ ἀρετῶν.

Ἄνθρωπον μὲν οὖν, οὐκ ἐνδεδυμένον ἔνδυμα γάμου προσηγέρουσε πάντα ἄνθρωπον ἀναξίως τοῦ γάμου ἐστολισμένον. Οὐκ ἔνδυμα δὲ γάμου, βίως ῥυπαρὸς καὶ ἀκάθαρτος. Ἐταῖρον δὲ αὐτὸν εἶπεν, ὡς τῶς Χριστιανὸν, εἰ καὶ ἀναξίως τῆς προσήγοριας; ταῦτης ἐπολιτεύσατο. Καὶ μὴν χάριτι πάντας ἐκάλεσε· πῶς οὖν ἀκριβολογεῖται; Διότι προσήκει τὸν εἰς γάμον κληθέντα, καὶ μάλιστα βασιλικὸν, D κεκοσμημένον εἰσελθεῖν, καὶ ἀμείψασθαι τὴν χάριν τῆς κλήσεως τῷ καλλωπισμῷ τῆς στολῆς. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν φθαρτῶν γάμων, ἔχει τις ἂν ἀπολογίαν καὶ συγγνώμην, διὰ τὸ δυσπίριστον εἶναι τὴν ἀξίαν στολῆν· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀφθάρτου τούτου γάμου, πᾶσα

αὐτόνομος est, quæ utitur consuetudine et venia parabolæ, admiscendum nonnulla ad perficiendam et exornandam parabolam, minime pertinentia ad rem eam cuius causa interposita est parabola.

περιήρηται πρόφασιν. Ὁ γὰρ καλλωπισμὸς ἔγγυς ἂν εὐπόριστος, εἰ μόνον ἀληθῶς αὐτὸν ζητήσωμεν (69). Ὅστε δικαίως ἐκβάλλει τὸν ἀκαλλώπιστον, ὡς βόθρυμον καὶ καταφρονητήν. Καθάπερ γὰρ οἱ μὴ ἐλθόντες ὑβρίσαν, οὕτω καὶ οἱ εἰσελθόντες ἐβρῦπωμένοι.

†† Τυπαρὰ (70) γὰρ ἰμάτια φορεῖ ὁ μὴ ἐνδυσάμενος σπλάγχνα οἰκτειρῶν, χρηστότητα, φιλαδελφίαν καὶ τὰ ὅμοια.

Ὁ δὲ ἐφιμώθη. Ὡς μηδὲν ἔχων ἀπολογήσασθαι. Δείκνυσι δὲ ὁ λόγος, ὅτι, καίτοι προδήλου τῆς ἀμαρτίας οὕτης, ὅμως οὐ πρότερον ὁ Θεὸς κολάζει, μέχρις ἂν αὐτὸς ὁ ἡμαρτηκῶς αὐτὸν καταδικάσῃ (71). Τὸ γὰρ σιωπᾶν, καὶ μὴ δύνασθαι πῶς ἀποκριθῆναι, καταδικάζει ἑστί.

Τότε — διακόνους. Τοῖς ἀγγέλοις, τοῖς εἰς τὸ κολάζειν ὑπηρετοῦσιν. Ὡς γεγενημένα δὲ λέγει τὰ μέλλοντα, νόμῳ προφητείας.

Διήσαντες — ἐξώτερρον. Δίσειν λέγει τὴν ἐποχὴν τῆς ἐνεργείας τῆς τε διὰ ποδῶν καὶ τῆς διὰ χειρῶν τελουμένης. Τότε γὰρ καταργεῖται πᾶσα τῶν ἀμαρτωλῶν ἐνεργεία, καὶ οὐκέτι λοιπὸν οὐδεμία πράξις εἰς ἐξέλασμόν. Ἐργασίας γὰρ, φησὶν, ὁ παρῶν καιρὸς· ὁ δὲ μέλλον, ἐνταποδόσεως. Δεσμοῦνται δὲ πόδες μὲν, οἱ πρὸς ἀμαρτίαν βαδίζαντες· χεῖρες δὲ πάλιν, αἱ παράνομα διεπραξάμεναι.

Ἐκεῖ — ὀδόντων. Ἴνα μὴ νομίση τις, ὅτι σκότος ἀπλῶς ἔστιν ἡ τοιαύτη κόλασις, εἴτουν, στίβησις φωτὸς μόνον, προσέθηκεν, ὅτι ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, τὰς ἐν ἐκείνῳ πικράς· τε καὶ ἀλγεινὰς ὀδύνας ὑποφαίνων. Ἀκούσωμεν καὶ φησὶν, ὅσοι μετὰ τὸ ἀπολούσασθαι διὰ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος, ἐν διεφθαρμένῳ βίῳ καταρπυόμενοι (72) τὴν ψυχὴν, ὅτι οὐ μόνον ἐκδηλοσόμεθα τοῦ νομῶντος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν γαλεπωσάτην κόλασιν ἀποπεμφθῶσόμεθα. Τοιγαροῦν ἐπιμελητέον τῆς ἐντὸς στολῆς, καὶ μὴ τῆς ἐκτὸς. Ἔως γὰρ ἂν τῆς ἐξω φροντίζωμεν, τῆς ἐνδον οὐ δυνησόμεθα φροντίσειν. Ζητήσῃ δ' ἂν τις, πῶς οὐ τῷ Πατρὶ μέλλον, ἀλλὰ τῷ Υἱῷ ἢ Ἐκκλησίᾳ συνάπτεται; Καὶ ἀκούσει πάντως, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐνανθρωπήσας συναναστράφη αὐτῇ, καὶ ὅτι τῷ Υἱῷ συναπτομένη, καὶ τῷ Πατρὶ συνάπτεται. Λέγει γὰρ ὁ Υἱὸς· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἔσμεν, καὶ Ὁ ἑωρακῶς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα.

Πολλοὶ — ἐκλεκτοί. Τοῦτο εἶπε καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς παραβολῆς τῶν μισθουμένων ἱργατιῶν.

ΚΕΦ. ΝΒ'. Περὶ τοῦ κήνσου.

Τότε — λόγῳ. Ὡς τῆς βαθείας πωρώσεως! Οὐδὲν τῶν εἰρημένων ἤφατο τῆς ψυχῆς αὐτῶν· μεθύοντες ἔτι τῷ φθόνῳ, τρέπονται πρὸς ἐπιβουλήν, καὶ ἔπει

si modo illum vere quæsierimus. Juste itaque illum eiecit qui ornatus non erat, tanquam signem ac negligentem. Siquidem sicut injusto erga illum egerunt qui non venerunt, ita et qui sordidi ingrassi sunt.

† Sordida namque gerit vestimenta, qui indutus non est viscera misericordiae, benignitatem, fratrum amorem et similia.

Vers. 12. At ille obmutuit. Utpote nihil habens quod responderet, dum is qui peccavit seipsum condemnat. Tacere enim, nec posse aliquo modo respondere, condemnationis est indicium.

Vers. 13. Tunc — ministris. Angelis qui ad puniendum subministrant. Tanquam facta autem dicit ea quæ futura sunt in modum prophetiæ.

Vers. 13. Ligatis — extremas. Catenam vocat detentionem sive cessationem operationis quæ manibus ac pedibus perficitur. Tunc enim cessabit omnis peccatorum operatio, nec amplius vel una actio ad judicem placandum dabitur. Operationis siquidem præsens tempus est, futurum vero retributionis. Ligantur autem manus, quæ iniqua perpetrabant: pedes vero, qui ad peccatum gradiebantur.

Vers. 13. Ibi — aentium. Ne putet quisquam quod sola tenebræ sint hujusmodi punitio, hoc est sola lucis privatio, addidit: Ibi erit fetus et stridor dentium, acerbos demonstrans ac doloribus plenos, qui erunt ibi, cruciatus. Audiamus et horreamus quotquot post divini baptismatis abluitionem, animam perditam vitam sordidavimus, eo quod non tantum a nuptiis ejiciendi sumus, verum etiam in miserimum supplicium detrudendi. Habenda est itaque cura de stola interiori, et non de exteriori; quandiu enim de externa curaverimus, de interna curam habere non poterimus. Quæret autem fortassis aliquis, quomodo non Patri potius conjungatur Ecclesia quam Filio? et audiet omnino quod Filius qui carnem assumpsit, cum ea conversatus est, et quod Filio conjuncta, et am Patri conjungitur. Dicit enim Filius: Ego et Pater unum sumus⁹⁷. Et: Qui vidit me, vidit et Patrem⁹⁸.

Vers. 14. Multi — electi. Hoc etiam dixit in fine paraboli de operariis mercede conductis.

CAP. LII. De quærentibus occasione census.

Vers. 15. Tunc — sermone. O profundam cæcitatem! Nihil eorum quæ dicta sunt tetigit animum illorum; sed invidia ebrii, ad insidias convertuntur· et quia

⁹⁷ Joan. i, 50. ⁹⁸ Joan. xiv, 9.

Varis lectiones et notæ.

(69) Forte ζητήσωμεν.

(70) Hoc in neutro meorum reperitur. Ex Theophylacto est, p. 130 E.

(71) Καταδινάσει, A.

(72) Καταβρῦπούμεν, A.

propter turbam apprehendere eum non poterant, ut dictam est, simul deliberant, ut eum interrogacione illaquearent.

Vers. 16. *Et — Herodianis.* Dictum est de Herodianis vicesimo primo capite : hic autem dicit Chrysostomus per Herodianos intelligi milites I'erosidis, qui tunc eo accesserant, et simul a Pharisæis emissi sunt tanquam testes, si quid fortassis contra Cæsarem responderet. Erat enim Herodes amicus Cæsaris. Lucas vero de emisissis eorum discipulis manifestus scripsit⁹⁹; insidiatores illos appellans, et quod iustitiam simulabant, propter quam videlicet eum interrogabant, et quod miserunt ut captarent sermonem ejus, et traderent eum principatui et potestati præsidis. Sperabant enim quod contra Cæsarem responsurus esset.

Vers. 16. *Dicentes : — sis.* Vide impudentem adulationem qua usi sunt, inflare eum cupientes ac emollire, ut omnino responderet. Verum si verax est, quomodo alibi dicitis, quod seducit mundum¹?

Vers. 16. *Et — doceas.* Et quomodo rursum dicitis, quod non est a Deo¹? Viam autem Dei dicunt virtutem, per quam progreditur quispiam ad Deum.

Vers. 16. *Et — hominis.* Et hoc dicunt, incitantes eum ne Cæsarem vereretur : aut ejus timore omittet et interrogata respondere. Vera certe erant quæcumque de eo testificati fuerant; ea tamen inviti facti fuerant ad insidiarum apparationem.

Vers. 17. *Dic — videtur?* De hoc videlicet quod te interrogaturi sumus.

Vers. 17. *Licet — an non?* Κῆνος; Latina dicitio est, idem significans quod *tributum* aut *vectigal*. Licet autem, hoc est, fieri potest aut iustum est. Olim siquidem Judæi dum leges suas observarent, omni fruebantur libertate; postmodum vero cum cas prætergrederentur, servierunt Romanis, quorum præceptis erat Cæsaris, et illis tributa pendebant. Interrogant autem maligne ac dolose, ut si licere dixerit, commoveant adversus eum etiam turbas, utpote suadentem servire Cæsari, et subjicientem homini populum Dei; si vero non licere responderit, tradant eum præsidi, tanquam defectionem a Cæsare bellicumque consulentem (xx). Quid eras qui fons est scientiæ?

⁹⁹ Luc. xx, 20. ¹ Joan. vii, 12. ² Joan. ix, 16.

Variæ lectiones et notæ.

(73) Tom. VII, p. 687 A
(74) Αὐτούς, omittit A.
(75) Ἐνεδρευτάς, A.

(xx) *Consulentem. Suadentem.*

συλλαβεῖν αὐτὸν οὐκ ἔδύναντο διὰ τὸν ὄχλον, ὡς προεδήλωται, συσκέπτονται θηρεῦσαι τοῦτον δι' ἐρωτήσεως.

Καὶ — Ἡρωδιανῶν. Εἴρηται περὶ τῶν Ἡρωδιανῶν ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ. Νῦν δὲ φησὶν ὁ Χρυσόστομος (73) Ἡρωδιανῶς νοεῖσθαι, τοὺς Ἡρώδου στρατιώτας, ἐπιθημούντας ἑκαὶ τότε, καὶ συναξαποσταλέντας ὑπὸ τῶν Φαρισαίων ὡς μάρτυρας, εἰ τι κατὰ τοῦ Καίσαρος ἀποκριθεῖη. Φίλος γὰρ ἦν ὁ Ἡρώδης τοῦ Καίσαρος. Ὁ δὲ Λουκᾶς φανερώτερον περὶ τῶν ἀποσταλέτων μαθητῶν αὐτῶν ἔγραψεν, ἐγκαθέτους αὐτούς (74) ὀνομάσας, ἤγουν, ἐνεδρευόντας (75). ἔτι δὲ καὶ ὑποκρινόμενους δικαιοσύνην, ἧς ἐνεκεν δῆθεν ἠρώτων, καὶ ὅτι ἀποστάλησαν, ἵνα ἐπιλάβωνται λόγου αὐτοῦ, εἰς τὸ παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος. Ἡλικίζον γὰρ, ἔτι κατὰ τοῦ Καίσαρος ἀποκριθήσεται.

Ἀέροντες — εἰ. Ὅρα κολακίαν ἀναίσχυντον, ἢ κέρηνηται, χαυνῶσαι τοῦτον βουλόμενοι πρὸς τὸ πάντως ἀποκριθῆναι. Καὶ εἰ ἀληθὴς ἐστι, πῶς ἀλλαχοῦ λέγεται, ὅτι πλανᾷ τὸν κόσμον (76);

Καὶ — διδάσκεις. Καὶ πῶς πάλιν λέγεται, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ; Ὅδὸν δὲ τοῦ Θεοῦ φασὶ τὴν ἀρετὴν, δι' ἧς ὁδεύει τις πρὸς Θεόν.

Καὶ — ἀνθρώπου. Καὶ τοῦτο λέγουσιν, ὑποκρινόντες αὐτὸν εἰς τὸ μὴ αἰδεσθῆναι τὸν Καίσαρα, μηδὲ διὰ φόβον αὐτοῦ σιγήσαι πρὸς τὸ ἐπερωτώμενον. Ἀληθῆ μὲν οὖν ἦσαν πάντα, ὅσα προσεμαρτύρησαν αὐτῷ, πλὴν ἀκοντες ὠμολόγησαν ταῦτα, πρὸς κατασκευὴν τῆς ἐπιβουλῆς.

Ἐπέκ — δοκεῖ; Περὶ οὗ δηλονότι μέλλομεν ἐρωτᾶν.

Ἐξεστὶ — ἡ οὐ; Κῆνος Ῥωμαϊκῆ μὲν ἐστὶ λῆξις, ἐρμηνεύεται δὲ φόρος, ἦτοι, τέλος. Τὸ δὲ ἐξεστὶν, ἀντὶ τοῦ, δυνατόν ἐστιν, εἰπουν, δικαίον ἐστὶ. Πάλαι μὲν γὰρ Τευθαῖοι, φυλάττοντες τοὺς νόμους, πάσης ἀπήλασον ἐλευθερίας· ὕστερον δὲ παραβαίνοντες αὐτοὺς, κατεδουλώθησαν Ῥωμαίοις, ὧν ἤρχε Καίσαρ, καὶ φόρους αὐτοῖς ἐτέλουν. Ἐρωτῶσι δὲ πάνυ (77) κακῆθως καὶ δολερῶς, ἵνα ἐάν μὲν εἴπῃ ὅτι ἐξεστὶ, κινήσῃ κατ' αὐτοῦ τοὺς ὄχλους, ὡς συμβουλευόντος δουλεύειν Καίσαρι, καὶ ὑποτάσσοντος ἀνθρώπων τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ· ἐάν δὲ εἴπῃ ὅτι οὐκ ἐξεστὶ, παραδώσουσιν αὐτὸν τῷ ἡγεμόνι, ὡς ἀποστασίαν ἀπὸ Καίσαρος καὶ πλεμνον συμβουλευόντα. Τί οὖν ἡ πηγὴ τῆς γνώσεως;

(76) Etiam hic Chrysostomus habet, τὸν ὄχλον. T. VII, p. 687 C.
(77) Πάλιν, pro πάνυ, A.

Γρούς — εἶπεν. Ὁ μὲν Μάρκος τὴν ἀπόκρισίν αὐτοῦ φησὶν· ὁ δὲ Λουκᾶς, τὴν πανουργίαν.

Τι — ὑποκριταί; Ὑποκρινόμενοι μὲν ἐρωτῶν, ἵνα γνῶτε τὸ δίκαιον· ὀρύσσοντες δὲ βόθρους ἐκ τῆς ἐρωτήσεως, ἵνα με κατακρημνίσῃτε. Δείξας οὖν, ὅτι οὐκ ἔλαθον αὐτὸν, ἡμῶς ἀποκρίνεται καὶ πρὸς τὴν ἐρώτησιν. Καὶ σκόπει πῶς;

Ἐπιδείξατε — κήρσου. Παρὰ δὲ τῷ Μάρκῳ φησὶ, Φέρετέ μοι δηνάριον, ἵνα ἴδω· καὶ παρὰ τῷ Λουκᾶ δὲ ὁμοίως. Νόμισμα γὰρ ἠλέγετο καὶ τὸ δηνάριον. Ἐξήτησας δὲ ἵδεν τὸ νόμισμα, ἵνα θαυμασίως ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἀπόκρισιν ἐργάσῃται.

Οἱ δὲ — Καίσαρος. Οὐκ ἀγνοῶν ἠρώτησεν, ἀλλ' ἵνα τὴν ἀπόκρισιν αὐτῶν ἀπόφασιν οἰκείαν ποιήσῃ.

Τότε — Καίσαρι. Ἐπεὶ Καίσαρ ἐστίν, ἀπόδοτε λοιπὸν Καίσαρι τὰ ἴδια. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐκ εἶπε, ἀδοτε, ἀλλ', Ἀπόδοτε, ὡς ἐκείνου ὄντα. Ἴνα δὲ μὴ εἰπῶσιν, ὅτι Ἀνθρώπων ἡμᾶς ὑποτάττετε καὶ οὐ Θεῷ, ἐπήγαγε·

Καὶ τὰ — Θεῷ. Ἐξεστὶ γὰρ καὶ ἀνθρώποις ἀπονεμῆν τὰ προσήκοντα, καὶ Θεῷ τὰ ὀφειλόμενα· τοῖς μὲν, τοὺς φόρους, καὶ εἰ τι τοιοῦτον· τῷ δὲ, τὴν εὐσέβειαν καὶ φυλακὴν τῶν ἐντολῶν. Λέγοιτο δ' ἂν Καίσαρ καὶ ὁ κοσμοκράτωρ διάβολος, ὥστιν δέον ἀποδιδόναι τὰ αὐτοῦ, φημί δὲ πᾶσαν ἐμπάθειαν καὶ κακίαν.

Καὶ — ἀπῆλθον. Ἐθαύμασαν μὲν, οὐκ ἐπίστευσαν δὲ ὁ καὶ αὐτὸ μεγάλη τούτων κατηγορία.

ΚΕΦ. ΝΓ'. Περὶ τῶν Σαδδουκαίων.

Ἐν ἐκείνῃ — ἀνάστασιν. Εἰρηται περὶ τῆς αἰρέσεως τῶν Σαδδουκαίων ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. Οὗτοι δὲ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἠθέτουσαν, διὰ τὸ μὴ (78) μνημονεύσθαι ταύτην φανερώς ἐν ταῖς Μωσαϊκαῖς γραφαῖς, ἃς δὲ μόνως ἐγίνωσκον, τὰς ἄλλας οὐ παραδεχόμενοι βίβλους. Ἄλλ', ὡς τῆς ἀνοίας ἢ ἐπιστομοσθέντων γὰρ τῶν Φαρισαίων, τῶν ἀκριβεστέρων ἐν Ἰουδαίῳ, οἱ καταβεβηότεροι τούτων Σαδδουκαῖοι, καθάπερ ἐκ διαδοχῆς, προσβάλλουσι, δέον μάλιστα συσταλῆναι. Ἄλλ' ὄντως ἡ θρασυτέρας ἀνασχόντων καὶ ἰταμῶν καὶ ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦν. Καὶ ἐπεὶ ταῖς προφητικαῖς Γραφαῖς φανερώτερον ἐνέκειτο τὸ δόγμα τῆς ἀναστάσεως, ὑπελάμβανον, ἐκεῖνο (79) δογματίζειν τοιοῦτους ἀνίστασθαι τοὺς (80) ἀνθρώπους, οἳ πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν ἦσαν, μετὰ τῶν αὐτῶν σχέσεων καὶ παθῶν. Διὸ καὶ πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ τοιοῦτου δόγματος πλάσαντες οἰκοθὲν ὑπόθεσιν προσέλασι.

° Marc. xii, 15. ° Luc. xx, 25. ° Marc. xii, 15. ° Luc. xx, 24.

Variae lectiones et notæ.

(78) Μή, omittit B.

(79) i. e. τὸ δόγμα. Est ergo δογματίζειν τὸ δόγμα.

(80) Τοιοῦτους, B.

(yy) Effeta — occasio. Ficta a se narratione, ficto a se argumento.

Vers. 18. *Cognita* — dixit. Marcus simulatione u dixit. Lucas autem versutiam.

Vers. 18. *Quid* — *hypocritæ*? Simulantes quidem interrogare, ut quod justum est cognoscatis: foveam autem fodientes per interrogationem, in quam me præcipitatis. Cum ergo ostendisset quod sibi cogniti essent, respondet tamen et ad interrogationem; et vide quomodo?

Vers. 19. *Ostendite* — *census*. Apud Marcum ait: *Afferte mihi denarium ut videam*; similiter apud Lucam. Numisma enim dicebatur etiam denarius. Quæsit autem videre numisma, ut responsonem mirabiliter ab eo fabricaret.

Vers. 19. *At illi* — Vers. 21. *Cæsaris*. Non ignorans interrogavit, sed ut ex illorum responzione suam fabricaret sententiam.

Vers. 21. *Tunc* — *Cæsari*. Quia Cæsaris est, redde itaque Cæsari quæ sua sunt. Ideo enim non dixit, *Date*, sed, *Redde*, tanquam ea quæ ejus sunt. Ne autem dicant: *Homini nos subjicis, et non Deo*, addidit:

Vers. 21. *Et quæ* — *Deo*. Licitum est enim et hominibus dare quæ conveniunt, et Deo quæ debentur. Illis quidem tributa, et si quid est simile; huic autem pietatem et observantiam mandatorum. Potest autem dici Cæsar diabolus, qui mundi princeps est, cui reddenda sunt quæ sua sunt, puta omnis malitia omnisque carnalis affectus.

Vers. 22. *Et* — *abierunt*. Admirati quidem sunt, verum non crediderunt, quod ipsam magna est eorum accusatio.

CAP. LIII. De Sadduceis.

Vers. 25. *In illo* — *resurrectionem*. Dictum est de secta Sadduceorum tertio capite: hi ergo resurrectionem ex mortuis negabant, eo quod in Mosaicis Scripturis hujus manifeste non fiat mentio: nam has solas agnoscebant, aliis libris non receptis. Sed, o dementia! impositio Pharisæis silentio, qui inter Judæos diligentissimi et acutissimi erant, Sadducei his inferiores quasi succedentes occurrunt. Cumque maxime oporteret eos animo reprimi ac mæstos esse, audacia imprudentes facit ac temerarios, et impossibilia tentantes. Et quia in prophetiis Scripturis manifestius continebatur dogma resurrectionis, suspicabantur illud docere quod tales resurgerent homines, quales erant priusquam morerentur, cum eisdem habitibus et affectibus, ideoque ad subversionem hujusmodi dogmatis, efficta apud se occasio (yy) accedunt.

Vers. 24. *Et — suo.* Ex lege Moëica occasionem commenti sumunt, ut verisimile appareat quod queritur. In scriptura siquidem Deuteronomii præcipit Moëas, ut uxorem mortui absque liberis, rursus ducat frater ejus †, et quicquid primum natum fuerit nominetur id filius fratris mortui, ad ejus memoriam. Hæc itaque sunt legis. Vide autem, quid hi machinentur?

Vers. 25. *Erant — Vers. 28. eam.* Septem eos supponunt, ut magis intricatum videatur problema. Intentum autem Sadduceorum erat, ut sive unius, sive omnium responderet, statim opponerent quod cum iterum futuræ essent nuptiæ, certe essent et puerperia et nutritio infantum, quæstus pecuniarum, judicia, bella ac ægritudines, rursusque mortes, et omnia quæ in præsentia vita habentur, et ita vita illa non erit alia ab ista; quod si eadem erit, ad quid futura est resurrectio? Itaque non erit resurrectio. Quid ergo Christus?

† Mulier quidem esse potest humana natura: septem autem viri, septem leges variis temporibus a Deo ei traditæ ad instructionem et productionem fructuum justitiæ; nam dictio νόμος quæ legem significat, apud Græcos masculina est, ideo convenienter illis viros denotat, cum quibus quasi cum viris successive conversata est, nec tamen ab ulla verum habuit fructum. Harum prima fuit, quæ Adæ in paradiso tradita est. Secunda rursus eidem data extra paradisum in statu pœnarum (xs). Tertia quæ Noe data est de arca. Quarta quæ Abraham data est de circumcisione. Quinta quæ eidem de Isaac immolatione. Sexta quæ Moëi. Septima quæ per prophetas. Itaque dæmones qui docent non credere resurrectionem, interrogant maligne per cogitationes. Si, inquit, futura est mortuorum resurrectio, juxta quam harum septem legum humana tunc natura conversabitur? ut si secundum aliquam harum dixerimus, inferant: ergo sine fructu ibi erit aut vana humana vita prioribus rursus obnoxia malis. Sed vera ac salutaris ratio pietatis silentium his imponit, docens alteram esse vitam post resurrectionem. Quod si quis etiam septem millia annorum præsentis mundi accipiat, sive septem sæcula quibus vixit hominum natura, a verisimili non aberrabit. Nullius autem erit uxor post resurrectionem, cum hæc finem habeant, sed aliud sæculum octavum quod finem non habet, accipiet illam.

Vers. 29. *Respondens — Dei.* Fallimini, ut qui

† Deut. xiv, 5.

Variæ lectiones et notæ.

(81) Quæ hic inclusimus, ea in cod. A leguntur in margine, tribuunturque sancto Maximo, cujus interpretationes pleræque omnes allegoricæ, obscuræ

(xs) *In statu pœnarum.* Pœna: loco.

Κα. — αὐτοῦ. Ἐκ Μωσαϊκοῦ νόμου τὴν ἀφορμὴν τοῦ πλάσματος λαμβάνουσιν, ὅπως ἀξιόλογον φανεῖται τὸ ζήτημα. Καὶ γὰρ ἐν τῇ γραφῇ τοῦ δευτερονομίου παρήγγειλε Μωυσῆς, ἵνα τὴν γυναῖκα τοῦ τελευτηκότος ἀπαίδος γαμήσῃ πάλιν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ· τὺτο γὰρ δηλοῦν, τὸ Ἐπιγαμβρεύσει· καὶ ὁ ἂν γεννήσῃ πρῶτον, ὀνομάσῃ τὸυτο τέκνον τοῦ θανόντος ἀδελφοῦ, πρὸς μνημόσυνον ἐκείνου. Ταῦτα μὲν οὖν τοῦ νόμου. Σκόπει δὲ, τί οὗτοι κατασκευάζουσιν;

Ἦσαν — αὐτήν. Ἐπὶ δὲ τούτους ὑποτίθεισιν, ὥστε δοκῆν ἀπορώτερον τὸ πρόβλημα. Σκοπὸς δὲ τοῖς Sadduceαῖοις, ἵνα εἴτε ἐνδὲς, εἴτε πάντων ἀποκριθεῖν, ταχέως ἀντιθῆξουσιν, ὡς ἐπὶ γάμοι πάλιν, ἄρα καὶ τεκνογονίαι καὶ παιδοτροφίαι καὶ κορισμοὶ χρημάτων καὶ δίκαι καὶ πόλεμοι καὶ νόσοι καὶ θάνατοι πάλιν, καὶ πάντα τὰ τοῦ παρόντος βίου, καὶ οὐκ ἔσται λοιπὸν ὁ βίος ἐκείνος; ἕτερο; παρὰ τούτων. Εἰ δ' ὁ αὐτὸς ἔσται, τίνας χάριν ἔσται ἀνάστασις; Ἦντε οὐκ ἔσται ἀνάστασις. Τί οὖν ὁ Χριστός;

[Γυνὴ (81) μὲν εἴη ἂν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις· ἐπὶ δὲ ἀδελφοί, οἱ κατὰ καιροῦς παρὰ Θεοῦ δοθέντες αὐτῇ πρὸς παιδαγωγίαν καὶ γένεσιν καρπῶν δικαιοσύνης νόμοι, οἷ· ὡς ἀδράσι, κατὰ διαδοχὴν ἑμιλήσασα, παρ' οὐδενὸς ἔσχε καρπὸν ἀληθινόν. Ἐν πρῶτος· μὲν, ὁ ἐν τῷ παραδείσῳ δοθεὶς· τῷ Ἀδὰμ· δεύτερος δὲ, ὁ τῷ αὐτῷ δοθεὶς αὐθις ἐξω τοῦ παραδείσου, ἐν τάξει ἐπιτιμιῶν· τρίτος, ὁ κατὰ τὴν κιβωτὸν τῷ Νῶε δοθεὶς· τέταρτος, ὁ τῷ Ἀβραάμ δοθεὶς, περὶ τῆς περιτομῆς· πέμπτος, ὁ τῷ αὐτῷ πάλιν περὶ τῆς κατὰ τὸν Ἰσαὰκ θυσίας· ἕκτος, ὁ κατὰ Μωυσῆα, καὶ ἔβδομος, ὁ διὰ τῶν προφητῶν. Οἱ τοίνυν τὴν ἀνάστασιν ἀθετεῖν οὐδὲ σκοπεῖν δαίμονες, ἐρωτῶσι κακοῦθως διὰ τῶν λογισμῶν, ὡς εἴπερ νεκρῶν ἀνάστασις ἔσται, κατὰ τίνα τῶν εἰρημένων ἐπὶ νόμων ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τότε πολιτευθήσεται; Ἦνα, εἴγε κατὰ τίνα τούτων φύμας, ἐπαγάγῃσιν, οὐκοῦν ἀκαρπος ἔσται πάλιν καὶ ματαία ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ, τοῖς προτέροις αὐθις ἐνοσθεῖσα κακοῖς. Ἀλλ' ὁ ἀληθὴς καὶ σωτήριος τῆς εὐσεβείας λόγος, ἐπιστομίζει τούτους, ἕτεραν εἶναι ζωὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν διδασκῶν. Εἰ δὲ καὶ τὰς ἐπὶ χιλιάδας τῶν ἐτῶν τοῦ παρόντος κόμου λάθοι τις, ἦτοι, τοὺς ἐπὶ αἰῶνας, οἷς ὠμίησε τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, οὐχ ἁμαρτήσῃ τοῦ εἰκότος (82), ὧν οὐδενὸς ἔσται γυνὴ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τούτων μὲν πέρας λαθόντων, ἕτερου δὲ ἀτελευτήτου τοῦ ὀγδοῦ αἰῶνος; παραλαμβάνοντος αὐτῆν.]

Ἀποκριθεῖς — Θεοῦ. Πλανᾶσθε, ὡς μὴ νοῦντες

atque tortuose sunt. Avertat Deus in posterum a litteris sacris tales interpretes.

(82) Σκοποῦ, pro σικότος, Δ.

τὰς Γραφὰς τὰς προφητικάς, αἰτινες οὐ τοιαύτην, A
 οὐδ' ὑπολαμβάνετε, δογματίζουσιν ἀνάστασιν. Πλα-
 νήσθε δὲ καὶ, ὡς μὴ εἰδότες τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ,
 τὴν ἰσχύουσαν ἀναστήσαι τοὺς νεκροὺς χωρὶς τῶν
 προτέρων σχέσεων καὶ παθῶν.

Ἐν — *ἐγαμίζονται*. Οὐτε γαμοῦσιν οἱ ἄνδρες·
 οὔτε ἐγαμίζονται αἱ γυναῖκες, τουτίστιν οὐ συνά-
 πονται ἀνδράσιν, ὡς μὴ οὕσης ἐκαὶ σχέσεως γαμι-
 κῆς. Παρὰ δὲ τῷ Λουκᾷ προσέθηκεν, ὅτι *Οὐτε ἀπο-
 θασεῖν ἐπιθύναται*, δεικνύων, ὡς ὁ γάμος διὰ τὸν
 θάνατον γέγονεν, ἀντὶ τῶν τελευταίων ἐτέρους
 ὑποδιαστάτων. Ὅπου δὲ θάνατος οὐκ ἔστιν, οὐδὲ
 γάμος λοιπὸν.

Ἄλλ' — *εἰσι*. Περὶ μόνων τῶν δικαίων ἐνταῦθα
 λέγει, ὅτι τοῦ λοιποῦ ὡς ἄγγελοι εἰσιν, κατὰ τὸ ἀ-
 παθὲς καὶ ἀφιλήθονον, ἔτι δὲ καὶ κατὰ τὸ ἀκρίματον B
 καὶ φωτισιδίς. Τὸ δὲ, *Ὅς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐν
 οὐρανῷ*, ἀντὶ τοῦ, ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, οἱ ἐν οὐ-
 ρανῷ. Οὕτω (83) γὰρ εἶπεν ὁ Μάρκος. Λουκᾷ δὲ τὸ
 μεῖζον φησιν, ὅτι *καὶ υἱοὶ εἰσιν τοῦ Θεοῦ, τῆς
 ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες*, τουτίστιν, ἀναγεννηθέν-
 τες διὰ τῆς ἀναστάσεως, ἥτις ἐστὶ παλιγγενεσία.
 Περὶ τῶν δικαίων γὰρ εἶρηται παρ' αὐτῷ καὶ τὸ,
*οἱ δὲ καταξιοθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τυχεῖν
 καὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν*, καὶ τὰ ἐξῆς.

[Ἡ (84) τῶν ἀγγέλων φύσις τὴν εἰς ἐρβὲν καὶ
 βῆλυ διαίρεσιν οὐκ ἐπιδέχεται, διότι τῆς θνητῆς
 φύσεως ἢ τοιαύτη διαίρεσις, οἷα τῆς (85) διὰ τοῦ C
 γάμου παιδοποιίας τὸ διὰ τοῦ θανάτου κενούμενον
 ἀναπληρούσης.]

Περὶ — *Ἰακώβ*· Ἐπαιδήκερ ἐκείνοι τὸν Μωϋ-
 σία προεβάλοντο, λοιπὸν καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῆς Μωσαϊ-
 κῆς γραφῆς τούτου· ἐπιστομίζεσι. Ἐν τῇ βίβλῳ γὰρ
 τῆς Ἐξόδου τὰ ρηθέντα γέγραπται. Καὶ σκόπει τὸν
 λόγον· *Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ,
 καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ*, οὐ τῶν πάντη νεκρῶν· εἰ γὰρ
 πάντη νεκροὶ ἦσαν, εἶπεν ἄν, ὅτι· Ἐγὼ ἤμην ὁ Θεός·
 ἐπεὶ δὲ εἶπεν, ὅτι· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, εἰδείξεν, ὅτι τῶν
 ἀναστῆναι μελλόντων. Ὅσπερ γὰρ ὁ Ἀδάμ, εἰ
 καὶ (86) ἐξῆ μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ξύλου ἐκείνου βρω-
 σιν, ἀλλ' οὖν ἐν ἡμέρᾳ ἔφαγε, τίθνηκε τῇ ἀποφάσει
 τῆς τελευταίας· οὕτω καὶ οὗτοι, εἰ καὶ ἀπέθανον, ἀλλ'
 οὖν ἐζων, τῇ ὑποσχέσει τῆς ἀναστάσεως. D

Ὅτι — *ζώντων*. Ὁ μὲν γὰρ Θεός, ὦν καὶ ζῶν·
 ὁ δὲ νεκρός, οὐκ ὦν καὶ οὐ ζῶν. Καὶ μὴν ἀλλαχοῦ
 γέγραπται, *Ἰνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ*.
 Ἄλλὰ κάκει νεκροὺς νόει, τοὺς ἀναστῆναι μέλλον-

non intelligitis propheticas Scripturas quæ non
 talem, qualem vos suspicamini, docent resur-
 rectionem: et veluti ignorantes virtutem Dei,
 quæ mortuos resuscitare potest, sine prioribus
 habitibus et affectibus.

Vers. 30. *In — nuptiis tradentur*. Neque viri
 matrimonium contrahent, neque mulieres nu-
 ptui tradentur, hoc est, non conjungentur viris, ut-
 pote non exsistente ibi affectu nuptiali. Apud Lucam
 autem addidit: *Neque amplius mori poterunt*⁸;
 ostendens quod nuptiæ propter mortem factæ
 sunt, ut loco mortuorum alii generentur; ubi
 autem non est mors, jam neque nuptiæ sunt.

Vers. 30. *Sed — erunt*. De solis justis dicit hic,
 quod deinceps quasi angeli erunt, quantum ad
 affectionum ac voluptatum carentiam; præterea
 etiam quoad immortalitatem lucemque perpetuam (a).
 Quod autem dicit: quasi angeli Dei in cælo, hoc est,
 quasi angeli Dei, qui sunt in cælo. Ita enim dixit
 Marcus⁹. Lucas vero quod majus est dicit: *Et filii erunt Dei*¹⁰,
 cum futurum sit, ut sint filii resurrectionis, hoc
 est, regenerati per resurrectionem quæ est ite-
 rata generatio. De justis enim etiam ab eo dic-
 tum est: *Qui vero digni habebuntur, ut sæculum
 illud consequantur et resurrectionem ex mor-
 tuis*¹¹, etc.

† Angelorum natura divisionem in masculum et
 feminam non suscipit, quia mortalis naturæ
 est hujusmodi divisio, ut per filiorum procrea-
 tionem, quæ in nuptiis est, repleat id quod morte
 evacuatur.

Vers. 31. *De — Vers. 32. Jacob?* Quia illi Moscm
 objecerunt, jam etiam Moscaica Scriptura eorum
 obdurat ora. In libro enim Exodi scripta sunt¹²,
 quæ hic dicuntur, Et considera rationem, *Ego
 sum Deus Abraham, et Deus Isaac et Deus Jacob*,
 non ponitur mortuorum; nam si penitus mortui
 fuissent, dixisset utique: *Ego eram Deus*; nunc
 autem quia dixit, *Ego sum Deus Abraham*, etc.,
 ostendit quod eorum qui resurrecturi erant, tan-
 quam vivorum, Deus esset. Sicut enim Adam, licet
 vivebat post ligni illius esum, attamen in die
 quo comedit, mortuus est per mortis sententiam:
 sic et isti quanquam mortui erant, attamen vive-
 bant per resurrectionis promissionem.

Vers. 32. *Non — viventium*. Deus siquidem est,
 et vivit: mortuus vero nec est, nec vivit. Atqui
 alibi scriptum est: *Ut et mortuorum et vivorum
 dominetur*¹³. Sed ibi quoque mortuos intellige eos,

⁸ Luc. xx, 36. ⁹ Marc. xii, 25. ¹⁰ Luc. xi, 36. ¹¹ Ibid. 35. ¹² Exod. iii, 6. ¹³ Rom. xiv, 9.

Varie lectiones et notæ.

(83) Urget ergo articulum ol apud Marcum.
 (84) Inclusa codex uterque in margine habet.

(85) Malim, οἷα διὰ τῆς.
 (86) Εἰκός, pro et καὶ A.

(a) Φωτισιδίς non est lux perpetua, sed lucidum.

qui resuscitandi sunt. Lucas autem addidit ¹¹, quod omnes illi vivunt, sive apud illum.

Vers. 33. *Cumque audissent — ejus.* Turbae simplices et incorruptae. Ut autem dixit Lucas ¹², quidam etiam Scribarum dixerunt: *Magister, bene dististi;* hi enim resurrectionem quidem constabantur, at tamen admirati sunt et ipsi argumenti modum, et interpretationem illius sermonis, *Ego sum Deus Abraham, etc., nec amplius audebant eum quidquam interrogare.* Nam etiam hoc dicit Lucas ¹³.

Cap. LIV. De legis doctores.

Vers. 34. *Pharisaei autem — Vers. 36. lege?* Silentio illis imposito rursus irruunt hi, ac legis doctorem proferunt, non discere volentes, sed dolose agentes. Quia enim id erat primum praecceptum: *Diligis Dominum Deum tuum, etc.,* opinati sunt quod aliquid etiam de seipso additurus esset, eo quod se quoque Deum diceret, et ita tanquam blasphemus, occasionem ipsis calumniandi praerberet.

Vers. 37. *Jesus autem — Vers. 39. teipsum.* Cognita eorum malitia, respondit quidem irreprehensibiliter, quod interrogabatur, sed addidit et secundum praecceptum, per hoc illos objurgans, utpote qui se non amabant, sed invidia ac insidiis prosequerentur: eoque sine etiam nunc rogabant: nam si diligenter non tentarent. Simile autem primo dixit secundum, quoad magnitudinem: magnum est enim et hoc. Nam sibi mutuo haerent ac se invicem ferunt haec duo praeccepta. Siquidem qui Deum diligit, etiam proximum diligit, servans illius praecceptum: qui autem proximum non diligit, nec Deum diligit transgrediens ejus praecceptum.

Secundum, non ordine legislationis, sed virtute. In alia enim parte ponitur hoc praecceptum.

Vers. 40. *In — pendens.* Dictum est de hoc manifeste quinto capite. Quare ergo ibi dictum illud: *Ita enim est lex et propheta* ¹⁴. Sed apud Matthaeum tentator dicitur hic legis doctor; apud Marcum vero potius laude dignus habetur. Quare? Quia primum certe tentavit, ut dictum est, a Pharisaeis directus (b): animadversa autem responsione suscepit eam, et conversus, rem ita se habere confessus est: et deinde Jesus intulit eum, quod adhibita mentis ratione responderet, ait illi: *Non longe es a regno Dei* ¹⁵, hoc est approximatus fidei, qui invidiam abjecisti et veritatem confessus es; hoc

¹¹ Luc. xx, 38. ¹² ibid. 39. ¹³ ibid. 40. ¹⁴ Matth. vii, 12. ¹⁵ Marc. xii, 34.

Variae lectiones et notae.

(87) Haec uterque codex in margine habet.
(88) Ex eo, quod codices plerique, etiam ante consonam, habent οὕτως, ut hic videre licet, orta

(b) Directus. Missus..... Forte in codice invenerat ἀπευθυνθείς.

Α τας. Ὁ δὲ Λουκᾶς προσέθηκεν, ὅτι πάντες αὐτῶν ζῶσιν, ἤγουν, παρ' αὐτῶν.

Καὶ ἀκούσαντες — αὐτοῦ. Οἱ ἀπόνηροι καὶ ἀδέκαιοι ὄχλοι. Ὡς δὲ εἶπεν ὁ Λουκᾶς, καὶ τινες τῶν Γραμματέων εἶπον, Διδάσκαια, καλῶς εἶπας. Οὗτοι γὰρ ὠμολόγουν μὲν τὴν ἀνάστασιν, ἀλλ' ἔμως ἐθαύμασαν καὶ αὐτοὶ τὴν ἐπιχείρησιν καὶ ἐρμηνείαν τοῦ, Ἐγὼ εἶμι ὁ Θεός· οὐκ ἐστὶ δὲ ἐπέλωμιν ἐπερωτῆρ αὐτῶν οὐδέν. Καὶ τοῦτο Λουκᾶς φησιν.

ΚΕΦ. ΝΔ'. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — νόμος; Ἐπιστομισθέντων ἐκείνων, οὗτοι πάλιν ἐπιτίθενται, καὶ προβάλλονται τὸν νομικὸν, οὐ βουλόμενοι μαθεῖν, ἀλλὰ κακουργοῦντας. Ἐπὶ γὰρ πρώτη ἐντολῇ αὐτῆ ἦν, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ τὰ ἐξ ἧς, προσεδόκησαν, ὅτι προσθήσει τι καὶ περὶ αὐτοῦ, διὰ τὸ λέγειν καὶ αὐτὸν Θεὸν, καὶ παρῆξει τοῖσι; ἀφορμὴν, ὡς βλάβος.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — σεαυτὸν. Γνωὺς τὴν ποιηρίαν αὐτῶν, ἀπεκρίθη μὲν ἀνεπιλήπτως, ὃ ἠρωτήθη. Προσέθηκε δὲ καὶ τὴν δευτέραν ἐντολὴν, καθαρῶς αὐτῶν διὰ ταύτης, ὡς οὐκ ἀγαπῶντων αὐτὸν, ἀλλὰ φθονῶντων καὶ ἐπιβουλεύοντων, καὶ διὰ τοῦτο καὶ νῦν ἐρωτῶντων. Εἰ γὰρ ἠγάπων, οὐκ ἔν ἐπιείραζον. Ὁμοίαν δὲ τῇ πρώτῃ τὴν δευτέραν εἶπε, κατὰ τὴν μεγαλειότητα. Μεγάλη γὰρ καὶ αὕτη, καὶ ἀλλήλουχῶνται καὶ φερόλληλοι εἰσιν αἱ δύο. Καὶ γὰρ ὁ μὲν ἀγαπῶν τὸν Θεὸν, ἀγαπᾷ καὶ τὸν πλησίον, φυλάττων τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀγαπῶν τὸν πλησίον οὐδὲ τὸν Θεὸν ἀγαπᾷ, παραβαίνων τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ.

[Δευτέρα (87) δὲ, οὐ τῇ τάξει τῆς νομοθεσίας, ἀλλὰ τῇ δυνάμει. Ἐν ἐτέρῳ γὰρ μέρῃ κεῖται αὕτη ἡ ἐντολή.]

Ἐν — κρέμονται. Εἴρηται περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὸ, Ὁσως (88) γὰρ ἔστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται. Ἀλλὰ παρὰ μὲν τῷ Ματθαίῳ πειραστὴς ἔστιν ὁ νομικός· οὗτος, παρὰ δὲ τῷ Μάρκῳ μᾶλλον ἐκάλινου τετύχηκε. Διὰ τὸ; Διότι πρῶτον μὲν ἐπιείραζεν, παρὰ τῶν Φαρισαίων ἀποσταλαίς· ἐνωτισθεὶς δὲ τὴν ἀποκρίσιν, ἀπέδέξατο ταύτην, καὶ μεταβληθεὶς συνωμολόγησεν, οὕτως ἔχειν, καὶ λοιπὸν ὁ Ἰησοῦς ἰδὼν αὐτὸν, ὅτι νουνεχῶς ἀπεκρίθη, εἶπεν αὐτῷ· Ὁ μακρὸν εἶ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν, ἔγγιζεις (89) τῇ πίστει, τὸν φθόνον ἀποβαλὼν, καὶ

est vitiosa lectio οὗτος.
(89) Dedi ἔγγιζεις, loco ἔγγιζειν.

την ἀλήθειαν συνομολογῶν. Τοῦτο δὲ εἶπε προτρε-
πόμενος αὐτὸν ἐπὶ τὴν τελείαν πίστιν. Ταῦτα δὲ
εὐρήσεις παρὰ τῷ Μάρκῳ.

**ΚΕΦ. ΝΕ'. Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐπερωτήσεως
πρὸς τοὺς Φαρισαίους.**

Συνηγμένων—ἐστὶ; Περὶ τοῦ Χριστοῦ φησι, τοῦ
καταγγελλομένου μὲν ὑπὸ τῶν προφητῶν, μήπω δὲ πα-
ραγεγονότος, ὡς ὑμεῖς λέγετε, προσδοκωμένου δὲ παρ'
ὑμῖν. Καὶ ὄρα σοφίαν. Αὐτοὶ μὲν γὰρ ὄντο, προσθή-
σειν αὐτὸν εἰς τὴν πρώτην ἐντολήν, ὡς εἴρηται, καὶ
περὶ ἑαυτοῦ τι, πρὸς ἔμφασιν τοῦ καὶ αὐτὸν εἶναι
Θεόν· αὐτὸς δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησεν, ἐκκλίνων τὴν
πανουργίαν αὐτῶν, ἰδίᾳ δὲ περὶ τῆς ἑαυτοῦ θεότη-
τος; διαλέγεται, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ προφανοῦς, ἀλλὰ
πλαγίως, διὰ τὸ ἀνύποπτον. Καὶ τῷ δοκεῖν μὲν, περὶ
τοῦ προσδοκωμένου Χριστοῦ καὶ ἐρωτᾷ καὶ ἀποφαι-
νεται, δεικνύων, ὅτι Κύριος καὶ Θεὸς ἐστὶ· τῇ δ' ἄλη-
θείᾳ περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα λέγει.

Λέγουσιν αὐτῷ, Τοῦ Δαυὶδ. Ἀπὸ τῶν προφητι-
κῶν λόγων τοῦτο ἐγίνωσκον. Ἀπλῶς δὲ υἱὸν τοῦ
Δαυὶδ, εἶπουν, ψιλὸν ἀνθρώπων τὸν Χριστὸν ὑπελάμ-
βανον, καίτοι τῶν προφητῶν οὐχ ἀπλῶς υἱὸν τοῦ
Δαυὶδ, ἀλλὰ (90) καὶ Θεὸν τοῦτον ἀνακηρυττόντων.

Λέγει — σου; Ἐν Πνεύματι, δηλαδὴ, τῷ ἁγίῳ,
καθὼς εἶπε Μάρκος, καὶ οὐκ ἄφ' ἑαυτοῦ.

Εἰ — ἐστὶ; Τοῦτο εἶρηκεν, οὐκ ἀναιρῶν τὸ εἶναι
υἱὸν αὐτοῦ τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ διελέγχων τὴν ἐσφαλ-
μένην αὐτῶν ὑπόληψιν, ὅτι οὐκ ἐστὶν υἱὸς αὐτοῦ
τοιούτος, οἷον ὑπολαμβάνουσιν, τουτέστι, ψιλὸς ἀν-
θρώπος, ἀλλὰ καὶ Κύριος αὐτοῦ. Λέγεται γὰρ υἱὸς
μὲν αὐτοῦ, ὡς ἐκ τῆς ῥίζης αὐτοῦ βλαστήσας, κατὰ
τὴν ἐνανθρώπησιν· Κύριος δὲ αὐτοῦ, ὡς Θεὸς αὐ-
τοῦ. Τοῦτω μὲν οὖν ἐχρήσατο τῷ Δαυιδικῷ βῆτι
πρὸς ἐλεγχον τῶν Φαρισαίων, δεικνύων, ὅτι οὐ μόνον
υἱὸς ἐστὶ τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ καὶ Κύριος αὐτοῦ.
Κρῆ δὲ ἡμᾶς ἐρμηνεύσαι καὶ τοῦτο. Φησὶ γὰρ ὁ
Δαυὶδ ὅτι· Εἶπεν ὁ Κύριος καὶ Πατὴρ τῷ Κυρίῳ
μου καὶ Υἱῷ αὐτοῦ, τῷ Χριστῷ, μετὰ τὴν εἰς οὐ-
ρανὸν ἀνάληψιν, ὅτι Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἤγουν,
ἀπόλαυε τῆς ἐμῆς βασιλείας, ὁμόθρονος καὶ ὁμότι-
μος ἐμοὶ διάγων. Ἐχθροὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ ἐν μὲν
αἰσθητοῖς προηγούμενως Ἰουδαῖοι, εἶτα Ἕλληνες
καὶ αἵρετικοί· ἐν δὲ νοητοῖς οἱ δαίμονες. Ὁ δὲ
Μάρκος; φησὶν, ὅτι τοῦτο ἔλεγε, διδάσκων ἐν τῷ
ἱερῷ, καὶ ὅτι ὁ πολὺς (91) ὄχλος ἤκουεν αὐτοῦ
ἠδέως. Εἰκόσ γὰρ, αὐτὸν πρῶτον μὲν ἐπερωτῆσαι
περὶ τούτου τοὺς Φαρισαίους, εἶτα διδάξαι περὶ
τούτου καὶ ἐν τῷ ἱερῷ τὸν ὄχλον.

Καὶ — οὐκέτι. Μῆλλον γὰρ ἐπὶ τὸν θάνατον
ἐλθεῖν, τὰ τελευταῖα τούτοις διελέχθη, καὶ οὐ μόνον

A autem dixit adhortans illum ad perfectam si-
dem. Et hæc apud Marcum invenies.

**CAP. LV. — De interrogatione Domini ad Phari-
sæos.**

Vers. 41. Congregatis — est? De Christo, inquit,
qui annuntiatum est a prophetis: nondum autem
advenit, ut vos dicitis, sed exspectatur a vobis. Et
vide sapientiam. Putabant illi, ut dictum est,
Christum additurum quidpiam et de seipso in
primo præcepto, ut se quoque Deum esse demon-
straret. Hoc autem ipse non fecit ut evitaret illo-
rum vafritiem, sed seorsim de sua disputat divinitate,
ne id ex manifesto sed oblique, ut omni careret
suspicionem: et quantum ad id quod apparet, de
Christo qui exspectabatur et interrogat et enuntiat,
in rei veritate autem hæc de seipso dicit.

Vers. 42. Dicunt ei David. A propheticis sermo-
nibus hoc cognoscebant. Simpliciter autem filium
David, sive nudum hominem Christum suspicaban-
tur; cum tamen prophetæ hunc non simpliciter
filium David, sed et Deum prædicarent.

Vers. 43. Ait — Vers. 44. tuorum? In Spiritu
videlicet sancto, sicut dixit Marcus, et non a
seipso⁹⁰.

Vers. 45. Si — est? Hoc dixit non tollens Chri-
stum filium esse David, sed erroneam arguens
opinionem, quia non est ejus filius talis, qualem
ipsi suspicabantur, hoc est nudus homo: sed et Do-
minus ejus. Dicitur enim filius ejus, utpote ex
radice ejus, juxta humanitatem, generatus; Domi-
nus autem ejus tanquam Deus illius. Ob id itaque
usus est Davidico verbo ad Phariseorum consulta-
tionem, ostendens quod non solum filius esset Da-
vid, sed et Dominus ejus. Nos vero etiam hoc in-
terpretari oportet. Ait enim David: Dixit Domi-
nus Pater, Domino meo Filio suo Christo, post
assumptionem in cælum: Sede a dextris meis, sive
fruere meo regno, pari in throno, pari in honore
mecum permanens⁹⁰. Inimici autem Christi inter
sensibiles quidem primi sunt Judæi, deinde gentes
ac hæretici. Intelligibiles vero sunt dæmones.
Marcus autem ait⁹¹, quod hoc dixerit docens in tem-
plo, et quod multa turba libenter eum audiebat. Veri-
simile est enim de hoc primum interrogasse Phari-
sæos: deinde etiam de hoc in templo docuisse turbam.

Vers. 46. Et — amplius. Ad mortem enim ap-
propinquans de perfectis disseruit cum illis, nec

⁹⁰ Marc. xii, 36. ⁹¹ Psal. cix, 4. ⁹² Marc. xii, 35, 37.

Variae lectiones et notæ.

(90) Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ, Α.

(91) Ὅτι πολὺς, Α.

(c) *Ite perfectis.* Ultimo. Forte τὰ τελευταῖα loquerat.

PATROL GR. CXXIX.

solum os eis obduravit, sed et timorem in futurum ipsis incussit.

CAP. XXIII. Vers. 1. *Tunc—suis*. Tunc, quando? Postquam tentantes refrenavit: postquam effecit, ut amplius non auderent illum interrogare: postquam demonstravit eos immedicabiliter aegrotare.

Vers. 2. *Illis*: — Vers. 3. *ne feceritis*. *Mosaicæ*, inquit, *sedis*, quæ doctorum est, facti sunt successores: ideo *quæcunq; dixerint vobis ut servetis, servate et facite*; non enim quæ sua sunt dicunt quando docent, sed quæ Dei, et quæ per Moesem statuta sunt. Cum autem dicit *omnia*, non omne intelligit statutum, puta de sacrificiis quoque ac cibis, aliisque similibus. Quo enim pacto id juberet, cum in præcedentibus finem his imposuerit? sed omnia simpliciter quæ mores corrigunt ac meliores reddunt, nec evangelicis dogmatibus contraria sunt. *Iuxta opera vero eorum ne feceritis*; suis namque doctrinis adversantur, easque coarguunt. Docuit ergo non oportere in præceptores insurgere, etiamsi pravam habeant conversationem: sed doctrinæ quidem eorum obedire, vitam autem eorum indignam non imitari. Docentes namque fide digni sunt, et non sunt imitatione digni conversantes.

Potest autem et aliter dici, quod quia ad servandum turbam, tandem manifeste reprehensus erat malis illorum operationes: ne putarent quidam, quod amore principatus eorum calumniaretur illos, hujusmodi primum curat suspicionem, dicens: *Omnia quæcunq; dixerint vobis ut servetis, servate et facite*, etsi non propter vitam illorum, et propter dignitatem ac doctrinæ sedem. Ne tamen quidam adhaerentes doctrinis eorum, imitarentur quoque ipsorum vitam, addidit: *Iuxta opera vero eorum ne feceritis*. Et ita ubi sese suspicione liberavit, incipit reprehensionem.

Vers. 3. *Dicunt — faciunt*. Vide unde incipiat. Quicumque certe legem transgreditur, condemnatione dignus est; præceptor tamen triplici dignus est: tum quia transgressor est, tum quia alios debet corrigere, tum quia nocet etiam discipulis.

Vers. 4. *Alligant — hominum*. Onera gravia portatque difficilia, vocat altissima et exquisita præcepta circa conversationem. Numeros vero operationem hominum. Apparet autem quod præter legem quoque aliqua jubebant.

Vers. 4. *Digito autem — ea*. Non solum humeris suis portare nolunt, quæ aliorum humeris ferenda imponunt, ut suo exemplo promptiores illos reddant, sed nec digito suo ea movere volunt, hoc est, in parte, et summis, ut aiunt, digitis attingere. Dicit enim et Lucas: *Uno digitorum vestrorum*

ἄτριμωσαν αὐτούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐξῆς φόβον αὐτοῖς ἐπέβαλε.

ΚΕΦ. ΑΓ'. Τότε — αὐτοῦ. Τότε, τότε; ὅτε ἐχαλίνωσα τοὺς περιάζοντας, ὅτε ἐστῆσαν, ὥστε (92) μήκει τολμῆν ἐκπερωτῆσαι αὐτὸν, ὅτε ἀπέδειξεν ἀνιάτα νοσούντας.

Ἀέγων — μὴ ποιείτε. Τοῦ Μωσαϊκοῦ, φησί, θέρνου, τοῦ διδασκαλικοῦ, διάδοχοι γίγνασι. Διὰ τοῦτο πάντα, ὅσα ἂν εἰπωσιν ὑμῖν τηρεῖν, τηρεῖτε καὶ ποιείτε. Οὐ γὰρ τὰ ἐκείνων λέγουσιν, ὅτε διδάσκουσιν, ἀλλὰ τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅσα διὰ Μωυσέως ἐνομοθέτησε. Πάντα δὲ εἰπὼν, οὐ πάντας λέγει τὴν νομοθεσίαν, οἶον καὶ τὰ περὶ θυσιῶν καὶ τὰ περὶ βρώματων καὶ τὰ τοιαῦτα· πῶς γὰρ ἂν προλαβὼν ἐπαυσεν; ἀλλὰ πάντα πάντως τὰ διορθοῦντα ἦθος καὶ βελτιῶντα τρόπον, καὶ μὴ ἀντιτίκτοντα τοῖς εὐαγγελικῶς διατάγμασι. Κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιείτε. Ἀνοικεῖα γὰρ εἰσι ταῖς διδασκαλίαις αὐτῶν, καὶ διασπαρμένα. Ἐδίδαξε τοίνυν, ὅτι οὐ χρὴ καταξινίστασθαι τῶν διδασκάλων, εἰ καὶ φαῦλην ἔχουσι πολιτείαν, ἀλλὰ πειθεσθαι μὲν τῇ διδασκαλίᾳ τούτων, μὴ μιμῆσθαι δὲ τὸν ἀνάξιον βίον αὐτῶν. Ἀξιόπιστοι μὲν γὰρ εἰσι διδάσκοντες, οὐκ ἀξιοζήλωτοι δὲ πολιτευόμενοι.

Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον εἰπεῖν, ὡς ἐπὶ ἐμελλε διὰ φυλακῆν τοῦ ὄχλου τὰ τελευταῖα προδήλως ἀπελήγειν τὰς πονηρὰς πράξεις αὐτῶν, ἵνα μὲν μὴ τινεὶ εἰθηθῶσιν, ὅτι ἔρωτι τῆς ἀρχῆς αὐτῶν διαβάλλει τούτους, προθεράπτουσα τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν (93), εἰπὼν· Πάντα, ὅσα ἂν εἰπωσιν ὑμῖν τηρεῖν, τηρεῖτε καὶ ποιείτε, εἰ καὶ μὴ διὰ τὸν βίον αὐτῶν, ἀλλὰ γὰρ διὰ τὸν ἀρχικὸν καὶ διδασκαλικὸν θρόνον· ἵνα δὲ μὴ τινεὶ, πειθόμενοι ταῖς τούτων διδασκαλίαις, ζηλώσωσι καὶ τὸν βίον αὐτῶν, προσέθηκε, Κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιείτε. Καὶ οὕτως ἀνύποκτον καταστήσας ἑαυτὸν, ἀρχεται τῆς κατηγορίας.

Ἄγουσι — ποιῶσιν. Ἴδε, πόθεν ἀρχεται. Πῶς μὲν γὰρ παραβαίνων τὸν νόμον καταδικῆς ἐστὶν ἀξιος· ὁ δὲ διδάσκαλος τριπλῆς, ὅτι τε παραβαίνει, καὶ ὅτι ἐ καὶ τοῖς ἄλλοις ὀφείλων διορθοῦν, καὶ ὅτι βλέπτει τοὺς μαθητάς.

Ἀσμεύουσιν — ἀνθρώπων. Φορτία μὲν βαρῆα καὶ δυσβάστακτα λέγει τὰ ἀκρότατα καὶ ἀκριεῖ ἑπιτάγματα τῆς πολιτείας· ὤμους δὲ, τὴν ἐνεργίαν τῶν ἀνθρώπων. Φαίνεται δὲ, ὅτι καὶ τὰ ὑπὲρ τὸν νόμον ἐπίτακτον.

Τῷ δὲ δακτύλῳ — αὐτὰ. Οὐ μόνον τοῖς ἑαυτῶν ὤμοις οὐ βούλονται βιστάσαι, ἀ καὶ τοῖς ἑτέρων ὤμοις ἐπιφορτίζουσιν (94), ἵνα καὶ τῷ παραδειγματι προθυμοτέρους αὐτοὺς ποιήσωσιν· ἀλλ' οὐδὲ τῷ δακτύλῳ αὐτῶν θέλουσι κινήσαι αὐτὰ, τουτέστιν, οὐδὲ μερικῶς καὶ ἑκποθητικῶς ἀφασθαι. Φησὶ

Variæ lectiones et notæ.

(92) Pr. ὥστε, apud Chrysost. t. VII, p. 700 E legitur εἰς τό.

(93) Ὑπόθεσιν, pro ὑπόληψιν, A.

(94) Ἐπιτιθέασιν, pro ἐπιφορτίζουσιν, A.

γάρ και ὁ Λουκᾶς, ὅτι Ἐνὶ τῶν σακτύλων **A** *onera non attingitis* ²². Subditi siquidem jubent *ὁμῶν* (95) *οὐ προσφύετε τοῖς φορτίοις*. Καὶ τοῖς μὲν ὑπηκόοις ἐπιτάττουσιν ἀκρότητα βίου, αὐτοῖς δὲ πᾶσαν ἄδειαν ἐπιτρέπουσι, δέον τούναντίον ποιεῖν, καὶ αὐτοὺς μὲν μᾶλλον καταταίνειν, ἐκείνοις δὲ τὰ πολλὰ συγγνωμονεῖν.

Πάντα — *ἄνθρωποις*. Πάντα, ποῖα; Τὰ δοκοῦντα αὐτοῖς καλὰ. Παρατήρησον δὲ, ὅτι τὰ προβήθη-θέντα μὲν ὠμότης ἦσαν καὶ ῥαθυμία; ἐγκλήματα, τούτο δὲ δοξομανία; διαβολή. Εἶτα δείκνυσιν, ὅτι οὐδ' ἐπὶ μεγάλαις φιλοδοξούσιν, ἔρημοι κατορθώμα-των ὄντες· ἀλλ' ἐπὶ μικροῖς τισὶ καὶ εὐτελέσιν, ὃ καὶ αὐτὸ προσθήκη γίνεται τῆς διαβολῆς.

Πλατύνοι — *αὐτῶν*. Ταῦτα μὲν ἦσαν, ἐφ' οἷς ἐκενοδόξουν, ὡς ἐπὶ κατορθώμασι. Χρῆ δὲ καὶ περὶ **B** τούτων εἰπεῖν. Ἐπει γὰρ συνεχῶς ἐπελανθάνοντο τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ, προσέταξεν ὁ Θεὸς ἐγγρα-φῆσαι ταῦτα βιβλίοις καὶ ἐξαρτηθῆναι τῆς χειρὸς τῶν διδασκάλων, ὥστε διὰ παντός ὁρᾶσθαι καὶ μνη-μονεύεσθαι. Καὶ τὰ τοιαῦτα βιβλίδια ὀνόμαζον φυ-λακτήρια, διὰ τὸ φυλάττειν καὶ ῥύεσθαι. Καὶ πάλιν, ἵνα μὴ ἐπιλανθάνωνται τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, ἐκέλευσε κλῶσμα ὑακίνθινον προσράπτεσθαι τῇ κατὰ τοὺς πόδας ὡς τοῦ ἱματίου αὐτῶν, ἵνα, πάν-τοτε φαίνόμενον, ὑπομνήσκῃ τούτους τῶν ἐντολῶν. Καὶ τὰ τοιαῦτα ἐκάλεον *κράσπεδα*. Οἱ γοῦν Γραμ-ματεῖς; καὶ Φαρισαῖοι τῶν μὲν ἐντολῶν ἠμίλουν, τὰ δὲ τοιαῦτα φυλακτήρια πλατέα κατεσκευάζον αὐ-τοῖς, καὶ τὰ βηθέντα *κράσπεδα* τῶν ἱματίων αὐτῶν **C** μέγιστα ἀπῆρουν, ἐναθρονόμενοι τούτοις καὶ ἀνοή-τως ἐνσεμνυόμενοι. Ταῦτα δὲ στολὰς ὁ Μάρκος ἐκάλεσεν, εἰπὼν· *Βλέπετε ἀπὸ τῶν γραμματέων, ἡγουν, φυλάττεσθε, τῶν θελότων ἐν στολαῖς περιπατεῖν*. Ὁμοίως δὲ εἶπε καὶ ὁ Λουκᾶς. Καὶ οὐκ ἐν τούτοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑτέροις μικροῖς ἐνόσουν τὴν φιλοδοξίαν. Καὶ ἀκουε.

Φιλοῦσί τε — *συναγωγαῖς*. *Πρωτοκλισίαν* εἶπε καὶ *πρωτοκαθεδρίαν*, διότι ἐν μὲν τοῖς δει-πνοῖς ἀνεκλίνοντο, ἐν δὲ ταῖς συναγωγαῖς ἐκά-θηντο.

Καὶ — *Ῥαββί*. Φιλοῦσι καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς, εἴτε τοὺς σωματικοὺς, εἴτε καὶ τοὺς διὰ προσφωνή-σεως. Φιλοῦσι καὶ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων διδασκαλοί. Ῥαββί γὰρ Ἑβραϊστὶ ὁ διδασκαλός.

Ἵμεις — *ἔστε*. Τὰ μὲν ἄλλα μέχρι τῆς ἐκείνων κατηγορίας ἔστησεν, ὡς εὐτελεῖ καὶ μὴ δεόμενα λό-γου πλείονος εἰ; διόρθωσιν· τὴν δὲ φιλαρχίαν, ὡς πολλῶν αἰτίαν κακῶν, εἰς μέσον ἀγει, καὶ διορθοῦ-ται σπουδαιότερον. Μὴ κληθῆτε δὲ, ἀντὶ τοῦ, μὴ ζητήσητε κληθῆναι. Εἰ γὰρ ἕτεροι τούτο καλοῦσιν ὑμᾶς, οὐχ ὑμετέρα τούτο κατάγωγος.

onera non attingitis ²². Subditi siquidem jubent exactissima, sibi ipsis autem omnem permittunt licentiam, eum contrarium fieri oporteret : ut sei- ipsos potius arctarent, aliis vero multa ignoscerent.

Vers. 5. *Omnia* — *hominibus*. Omnia, quænam ? Quæ sibi bona videntur. Et observa quod predictæ accusationes de crudelitate et aegritate erant ; hoc vero crimen est insanientium ob vanæ gloriæ appetitum. Deinde ostendit quod neque de magnis gloriantur, utpote egregiis operibus destituti, sed de parvis quibusdam et vilibus, quod ipsum auget etiam accusationem.

Vers. 5. *Dilatant* — *suorum*. Hæc erant de quibus tanquam de egregiis operibus vano gloriabantur. Oportet autem et de his dicere. Quia continue Dei beneficiorum obliviscebantur, jussit ea Deus libellis inscribi, et magistrorum appendi manibus, ut semper viderentur, et in memoria haberentur. Hujusmodi vero libelluli phylacteria dicebantur, eo quod ab oblivione servarent ac protegerent, ἀπὸ τοῦ φυλάττω. Rursum ne præceptorum Dei obliviscebantur, jussit Deus fragmentum hyaciuthinum assui juxta pedes oræ palliorum, ut semper apparens, hos præceptorum Dei memores efficeret, et hæc vocabant *κράσπεδα*, hoc est *simbrias*. Scribæ itaque et Pharisei præcepta quidem negligebant, hujusmodi autem latis phylacteriis sese ornabant, dictasque simbrias palliorum suorum plurimum distendebant : his gloriantes ac stulte sese ja- tantes. Hæc autem Marcus *stolas* appellavit, dicens : *Prosvi- cite, sive cavete a Scribis qui amant in stolis ambu- lare* ²³. Similiter autem dixit et Lucas ²⁴. Nec in his tantum (d) amore gloriæ infirmi erant. Audi itaque.

Vers. 6. *Amantque* — *synagogis*. *Primos accu- bitus*, dixit, in cœnis, ac *prima sedilia* in synagogis. Nam in cœnis accumbabant, in synagogis vero se- debant.

Vers. 7. *Ac* — *Rabbi*. Amant salutationes, sive corpore sicut, sive appellatione. Amant et vocari ab hominibus magistri, quod Hebraice dicitur **D** Rabbi.

Vers. 8. *Vos* — *estis*. Cætera quidem, usque ad illorum duntaxat perduxit accusationem tanquam vilis, nec ad sui correctionem longiorem requirentia sermonem. Principatus autem amore, utpote multorum causam malorum, in medium adducit, ac diligentius castigat. *Ne vocemini*, id est, *Ne vocari cupias*. Nam si vos itas vocent alii, non erit id ad vestram condemnationem.

²² Luc. xi, 46. ²³ Marc. xii, 38. ²⁴ Luc. xi, 46.

Varix lectiones et notæ.

(95) Αὐτῶν, pro ὁμῶν, A.

(d) Tentum. In Græco additur : Sed et in aliis exiguis rebus.

Vers. 9. *Et — cælis.* Hoc dixit non prohibens A vocari patres eos qui juxta carnem genuerunt, aut etiam juxta spiritum, sed ut sciamus quis sit præcipue et tanquam prima causa pater noster. Nam hic solus est nobis qui in cælis est Deus. Qui vero juxta carnem ac juxta spiritum sunt, cooperatores magis aut ministri nativitatibus nobis sunt. Dicit ergo: Patrem vobis præcipuum et tanquam primam causam ne vocetis vobis in terra. Is enim est unus qui in cælis est, qui in Trinitate personarum unus est Deus.

Vers. 10. *Nec — Christus.* Παῦλι καὶ καθηγητῆς (quod hic interpretantur magister) unum sunt. Repetit ergo priorem sermonem ad augmentum detestationis hujusmodi mali. Sicut ergo quanquam unus magister dicatur Christus, non excluditur Pater, quin etiam dicatur magister: ita quoque licet unus Pater noster dicatur ipse Pater, non excluditur Filius quin etiam dicatur Pater noster: nam unus et unus ad oppositam distinctionem dicta sunt hominum et angelorum.

Vers. 11. *Qui autem — minister.* Ablegata misera servitute amoris principatus, docet etiam deinceps quo pacto id effugere poterimus, puta ministrando sive deprimendo nosipsos. Deinde ponit etiam elationis præmium, similiter et proprie dejectionis, ut illa abjecta hanc assumant.

Vers. 12. *Quisquis — exaltabitur.* Maxima possessio est animi modestia: ideo frequenter de ea disserit, continua monitione hanc ædificans in animis discipulorum. Jubet autem non solum prima non amare sedilia, sed magis postrema prosequi. Illud enim deprimit amantein, hoc autem exultat prosequentein.

CAP. LVI. *De deploratione Scribarum et Phariseorum.*

Vers. 13 (vulgo 14) *Væ — hypocritæ.* Universalis accepto vocabulo, hos appellat hypocritas, utpote simulantes pietatem ac virtutem.

Vers. 13 (vulgo 14). *Quia — viduarum.* Quibus auxiliari oportebat. Ad eas enim sub prætextu defensionis accedentes, magis atterebant, substantiam earum consuendo.

Vers. 13 (vulgo 14). *Et — precantes.* Occasione devorandi donos viduarum, sive quæ in domibus earum sunt, proluxe exaggerata orantes, ut viderentur sancti ac reverentia digni.

Vers. 13 (vulgo 14). *Ideo — judicium.* Quia tanquam tutores earum ingredimini, sed veluti corruptores egredimini, propter hoc gravius condemnabimini. Judicium enim vocat condemnationem. Siquidem quisquis peccat, supplicio dignus est: qui autem virtutem facit peccati occasionem, gravius punietur. Deplorat autem eos ac redarguit, populum instruens ne fallatur ac ne propter illorum dignitatem velit etiam eos imitari.

Vers. 14 (vulgo 15). *Væ — introire.* Clauditis, inquit, ipsum ante homines, puta ante vosipsos,

Kαὶ — οὐρανοῖς. Τοῦτο εἶπεν, οὐ κωλύσει τὸ καλεῖν πατέρας τοὺς κατὰ σάρκα γεννήτορας, ἢ καὶ κατὰ πνεῦμα, ἀλλ' ἵνα γινώμεν, τίς ἐστὶν ὁ προσηγομένως καὶ πρωταίτιως Πατὴρ ἡμῶν. Μόνος γὰρ τοῦτο ἡμῖν ἐστὶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς Θεός· οἱ δὲ κατὰ σάρκα, καὶ κατὰ πνεῦμα, συναίτιοι εἰσι, μᾶλλον δὲ διάκονοι τῆς γεννήσεως ἡμῶν. Λέγει τοίνυν, ἐτι Πατέρα ὑμῶν προσηγομένως καὶ πρωταίτιως μὴ καλέσητε ἐπι τῆς γῆς· εἰς γὰρ τοῦτό ἐστιν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὁ ἐν Τριάδι προσώπων εἰς Θεός.

Μηδὲ — Χριστός. Παῦλι καὶ καθηγητῆς τὸ αὐτὸ εἰσιν. Ἐπαναλαμβάνει τοίνυν τὸν πρῶτον λόγον, εἰς ἐπίτασιν τῆς ἀποτροπῆς τοῦ τοιοῦτου κακοῦ. Ὅσπερ οὖν εἰς καθηγητῆς λεγόμενος, ὁ Χριστός, οὐκ ἐκβάλλει τὸν Πατέρα τοῦ λέγεσθαι καθηγητὴν οὕτω καὶ εἰς Πατὴρ ἡμῶν λεγόμενος, ὁ Πατὴρ, οὐκ ἐκβάλλει τὸν Υἱὸν τοῦ λέγεσθαι Πατέρα ἡμῶν. Τὸ γὰρ εἰς καὶ εἰς πρὸς ἀντιδιαστολήν εἴρηται τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων.

Ὁ δὲ — διάκονος. Ἀπαγορεύσας τὸ χαλεπὸν νόημα τῆς φιλαρχίας, λοιπὸν διδάσκει, καὶ πῶς· ἂν αὐτὸ φύγοιεν, ἐτι διὰ τοῦ διακονεῖν, εἴτουν, ταπεινοῦσθαι. Εἶτα λέγει καὶ τῆς ἐπίρσεως τὸ ἐπαθλον, καὶ τῆς ταπεινώσεως, ἵνα τὴν μὲν βίπτωσι, τὴν δὲ λαμβάνωσι.

Ὅστις — ὑψωθήσεται· Μέγιστον χρεῖμα ἡ ταπεινοφοσύνη· διὸ καὶ πολλάκις περὶ αὐτῆς διαλέγεται, τῇ συνεχείᾳ τῆς ὑπομνήσεως ἐγκαθιδρύων ταύτην ταῖς τῶν μαθητῶν ψυχαῖς. Καλεῖται δὲ μὴ μόνον μὴ ἐρῆν τῶν πρωτείων, ἀλλὰ καὶ μάλιστα μεταδιώκειν τὰ ἔσχατα. Τὸ μὲν γὰρ ταπεινοὶ τὸν ἐρώντα, τὸ δὲ ὑψοὶ τὸν μεταδιώκοντα.

ΚΕΦ. ΝΓ'. Περὶ τοῦ ταλαιωμοῦ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων.

Ὅθαι — ὑποκριταί. Καθολικώτερον εἶπειν, ὑποκριτὰς ὀνομάζει τοὺτους, ὡς ὑποκρινομένους εὐλάβειαν καὶ ἀρετὴν.

Ὅτι — χηρῶν. Αἰς βοηθεῖν εἶδει. Παραβάλλοντες γὰρ αὐταῖς, ἐπὶ προστασίᾳ, μᾶλλον ἐπέτριβον, τὰς οὐσίας αὐτῶν προσαναλισκοντες.

Καὶ — προσευχόμενοι. Καὶ προφάσει τοῦ κατεσθίειν τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, ἦτοι, τὰ ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν, μακρὰ καὶ ἐπιτεταμένα προσευχόμενοι παρ' αὐταῖς, ὥστε δοκεῖν ἀγίους καὶ θεραπεῖας ἀγίους.

Διὰ — κρίμα. Διότι προστάται τοῦτων εἰσερχόμενοι, λυμεῶνες αὐτῶν ἐξέρχεσθε, καὶ διότι πρῶφασιν γαστριμαργίας ποιεῖτε τὴν μακρὰν προσευχὴν, διὰ τοῦτο περισσότερον καταδικασθήσεσθε. Κρίμα γὰρ τὴν καταδικὴν φησί. Πᾶς μὲν γὰρ ἁμαρτάνων, τιμωρίας ἄξιός· ὁ δὲ καὶ πρόφασιν ἁμαρτίας τὴν ἀρετὴν ποιῶν χαλεπώτερον κολασθήσεται. Ταλαιώνει δὲ αὐτοὺς καὶ ἀπελέγχει, κατασκευάζων τῷ λαῷ τὸ ἀνεξαρτήτητον, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν ἔλκωνται πρὸς ζῆλον.

Ὅθαι — εἰσελεθεῖν. Κλείετε, φησί, ταύτην ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἔστω πρὸς ὑμᾶς καὶ τοὺς ὑφ' ὑμᾶς,

ὡς μήτε αὐτοὶ εἰσερχόμενοι εἰς αὐτήν, διὰ τῆς εἰς A
 ἐμὲ πίστεως, μήτε ἄλλους εἰόντες. Εἰσερχομένους
 δὲ λέγει τοὺς ἐπιτηδεύουσιν, τοὺς δυναμένους εἰσερ-
 χεσθαι. Βαρεῖα δὲ τοῦτο κατηγορία. Εἰ γὰρ τὸ
 μηδένα ὠφελεῖν καταδίκη, τὸ καὶ βλάπτειν ἀσύγ-
 γωστον, καὶ ἀνδρὸς λοιμοῦ. Παρὰ δὲ τῷ Λουκᾷ
 φησιν, ὅτι Ἔρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως· οὕτω
 καλέσας τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, ὡς εἰσαγούσαν εἰς
 τὴν γνῶσιν τῶν ὁρθῶν δογμάτων καὶ τῆς ἀπορρήτου
 σοφίας, ἦντινα κλεῖδα ἦραν, ἤγουν, ἀφείλον ἀπὸ
 τοῦ λαοῦ.

Ὅσαι — ὁμῶν. Περιάγετε, ἀντὶ τοῦ, περιέρχεσθε,
 διατρέχετε. Προσήλυτον δὲ ὠνόμασεν ὁ νόμος τὸν
 ἐξ εἰδωλολατρίας προσεληλυθότα τῇ θρησκείᾳ τῶν
 Ἰουδαίων. Λέγει τοίνυν ὁ Χριστὸς, ὅτι Μόγις καὶ B
 μετὰ μυρίων πόνων ποιεῖτε ἓνα προσήλυτον, καὶ
 οὐδ' οὕτως αὐτοῦ φείδεσθε. Τοσοῦτόν ἐστε καὶ πρὸς
 σωτηρίαν τῶν εἰδωλολατρούωντων ἀχρηστοί, καὶ πρὸς
 φυλακὴν τοῦ προσεληλυθότος βόθρυμοι· μᾶλλον
 δὲ πρόδοται, διαφθείροντες αὐτὸν τῇ κατὰ τὸν
 βίον ὁμῶν πονηρίᾳ, καὶ πιοῦντες υἱὸν (96) γέννης,
 τούτῃστιν, οἰκεῖον γέννης καὶ ἄξιον αὐτῆς. Διπλό-
 τερον δὲ εἶπε, διότι πᾶς ἔχων διδάσκαλον πονηρὸν,
 οὐ μέχρι τῆς τούτου κακίας ἵσταται· παραδείγματι
 δὲ τούτῳ χρώμενος ἐπὶ τὸ χεῖρον προβαίνειν
 εἴθωεν.

Ὅσαι — τυφλοί. Ζῆτει ἐν τῷ εἰκροτῷ ὁγδῶ
 κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ, Ὁδηγοὶ εἰσι τυφλοὶ
 τυφλῶν.

Ὅς — ὄφελει. Οὐδέν ἐστι, δηλονότι, τοῦτο. Ὁφεί-
 λει δὲ, ἀντὶ τοῦ, χρεωστέ. Εἰ γὰρ τις ὠμοσε δοῦναι
 τι, εἰ μὴν κατὰ τοῦ ναοῦ ὠμοσεν, ἔλεγον, ὅτι οὐδέν
 ἐστι τοῦτο· εἰ δὲ κατὰ τινος χρυσοῦ σκευοῦ, ἔλεγον,
 ὅτι χρεωστέ. Ταῦτα δὲ ἰδογμάτιζον ἐξ ἀνοίας. Διὸ
 καὶ σκώπτει τούτους εἰς μωρίαν.

Μωροὶ — χρυσόν; Τυφλότητα τούτοις ὀνειδίξει,
 τὴν τῆς ψυχῆς.

Καὶ — δῶρον. Θυσιαστήριόν φησιν, ἐφ' οὗ ἔσφα-
 ζον τὰ προσαγόμενα θύματα.

Ὅ — ἐπάνω αὐτοῦ. Ταῦτα φησιν, οὐχ ὡς ἐπι-
 τρέπων ὀμνύειν· ἐν γὰρ τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ
 παντελῶς τὸν ὄρκον ἐκώλυσεν· ἀλλ' ὡς τῶν Ἰουδαίων
 ὀμνυόντων κατὰ τῶν τοιούτων.

Ὅσαι — πίστιν. Τοῦ νόμου τῷ λαῷ κλειούοντος
 δεκάτας παρέχειν πάντων τῶν καρπῶν, αὐτοὶ καὶ
 περὶ τὰς δεκάτας τοῦ ἡδυσμοῦ καὶ τοῦ ἀνήθου καὶ
 τοῦ κυμίνου, τῶν εὐτελεστάτων, ἠκριβολογοῦντο,
 προβαλλόμενοι τὸν νόμον. Διασύρει τοίνυν αὐτοῦς,
 ὡς περὶ τὰ ἐλάχιστα μὲν τοῦ νόμου παραγγέλματα
 λίαν ἀκριβολογοῦμένους, τῶν δὲ μεγάλων ἀμελοῦν-
 τας. Κρίσιν δὲ λέγει τὴν ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων,
 καὶ ἔλεον, τὸν εἰς τοὺς δεομένους, καὶ πίστιν (97),

et eos qui vobis subsunt : ut neque ipsi ingredia-
 mini per fidem quæ est in me, neque alios sinatis
 ingredi. Ingredientes autem dicit eos qui parati
 sunt ac possunt ingredi. Gravis est autem hæc accu-
 satio. Nam si nulli prodesse, sufficit ad condem-
 nationem, qui etiam nocet, nequaquam veniam
 percipiet, cum sit hominum pestis. Apud Lucam
 vero ait : *Tulistis clavem scientiæ* **, ita vocans
 fidem quæ in se est, utpote introducentem ad
 scientiam rectorum dogmatum ac ineffabilis sapien-
 tiæ, quam clavem tulerunt sive abstulerunt a
 populo.

Vers. 15. *Væ — quam vos. Circumitis, percur-*
ritis. Nam id significat hoc loco περιάγετε. Prosely-
 tum autem appellabat lex eum, qui ad idololatriam
 ad religionem accedebat Judæorum. Dicit ergo
 Christus : Infinitis vix tandem laboribus unum
 efficitis proselytum, et nec ideo illi parcitis, adeo
 estis et ad salutem idololatrarum inutiles, et ad
 ejus qui jam advenit segnes, imo potius proditores,
 corruptentes eum vitæ vestræ nequitia et facien-
 tes eum illum gehennæ, id est, familiarem gehennæ,
 et ea dignum. In duplo autem dixit. Quisquis
 enim præceptorem habet pravum, non illius sinit
 malitia, sed ejus utens exemplo, solet ulterius
 procedere.

Vers. 16. *Væ — cæci.* Quære vicesimo octavo
 capite dicti illius enarrationem : *Cæci sunt duces*
Cæcorum.

Vers. 16. *Qui — reus est Nihil est,* puta hoc.
Reus est, videlicet debiti. Si quis enim aliquid se
 donaturum juraverat : si quidem per templum id
 jurasset, dicebant hunc ad nihil obligari. Quod si
 per vas aliquod aureum id jurasset, dicebant illum
 debito teneri. Hæc autem propter respicientiam
 docebant ; ideo etiam horum irridet fatuitatem.

Vers. 17. *Stulti — aurum?* Cæcitatem illis expo-
 rat, non corporis, sed animæ.

Vers. 18. *Et — Vers. 19. donum.* Altare dicitur
 quod jugulabant adductas victimas.

Vers. 20. *Qui — Vers. 22. in illo.* Hæc dicit non
 quod jurare permittat : quinto enim capite prohi-
 buit omne juramentum : sed quod Judæi per talia
 jurarent.

Vers. 23. *Væ — fidem.* Cum lex populo juberet,
 ut daret decimas omnium fructuum, ipsi etiam
 circa menthæ, anethi, ac cymini vilissimarum her-
 barum decimas, exactam subducebant rationem,
 legem prætendentes. Hos ergo irridet tanquam circa
 minima legis præcepta exactissime scrutantes,
 magna vero negligentes. Judicium autem dicit,
 quod fieri debet pro his qui injuste afficiuntur inju-
 ria : misericordiam, quam fieri convenit in egenos :

** Luc. xi, 52.

Variæ lectiones et notæ.

(96) Οἰκεῖον, pro υἱόν. A. et mox υἱόν, pro οἰ-
 κείον.

(97) Καὶ τὴν πίστιν, A.

et fidem, quæ est in Deum. Lucas autem dilectio- A nem etiam Dei ponit ⁹⁶.

† Oportet unumquemque doctorum a populo suo decimare, hoc est, petere a decem sensibus, puta quinque corporalibus, et quinque qui sunt animæ, iudicium, misericordiam ac fidem.

Vers. 25. *Itac — omittere.* Hæc primum quæ graviora sunt, exsequi oportuit : et rursus leviora illa non relinquere, si exacte legem servare vultis.

Vers. 24. *Duces — glutientes.* Qui parva quidem curiose servatis, in magnis vero peccatis connivitis.

Vers. 25. *Væ — injustitia.* Παροψίδα lancis aut patinæ genus esse dicunt. Unde Lucas hujus loco πίνακα, hoc est, catinum posuit quadragesimo tertio capite ⁹⁷. Est autem hic sermo ænigmaticus, id innuens : Corpora quidem vestra purgatis, illa enim vocat exteriorem poculi ac patinæ partem, interiores autem animæ plenæ sunt rapina et injustitia affectionum, hoc est, corporalis quidem purificationis curam habetis, eam vero quæ animæ est negligitis. Injustitiam autem nunc dicimus etiam omne peccatum, eo quod justitia quoque dicatur omnis virtus. Lucas autem manifestius dixit : *Quod intus est vestri, plenum est rapina et malitia* ⁹⁸.

Vers. 26. *Pharisææ — munda.* Cum enim purificatur anima, simul etiam et corpus purificatur ; C cum autem purificatur corpus, non simul purificatur et anima. Animam itaque purificare convenit, ut pariter purificetur et corpus.

Vers. 27. *Væ — spurcitia.* †† Κοιλία quidem est calx, quo tingunt ac dealbant parietes. Impuritatem autem appellat putredinem.

Vers. 28. *Sic — iniquitate.* Lucas autem dixit : *Quia estis ut monumenta quæ non apparent, et homines ambulantes super ea nesciunt* ⁹⁹. Sepulcra enim quæ non apparent, intus plena sunt spurcitia, foris autem apparent terra munda ac via publica.

Vers. 29. *Væ — Vers. 30. prophetarum.* Væ, inquit, vobis, non quod hæc facitis et hæc dicitis cum bona sint, sed quod hæc facientes et hæc dicentes, ac utrinque patrum vestrorum homicidium accusantes, ad illud vos quoque curritis, festinantes et me et discipulos meos occidere, et quia vane et in fictione hæc facitis ac dicitis ; nam et vos eorum quos accusatis homicidium imitamini.

Vers. 31. *Itaque — prophetas.* Itaque, ex eo

⁹⁶ Luc. xi, 42. ⁹⁷ Luc. xi, 39. ⁹⁸ Ibid. ⁹⁹ Luc. xi, 44.

Varie lectiones et notæ.

(98) Hæc in neutro meorum comparent. Snt Theophylacti, p. 139 B.

(99) Τὰ μεγάλα. A.

(1) Syllaba μα orta videtur ex proximo μέν. Aliud est κοιλία, aliud κο-

αίνην εἰς τὸν Θεόν. Ὁ δὲ Λουκᾶς καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ φησί.

† † Δεῖ (98) ἕκαστον τῶν διδασκάλων ἀποδεκατοῦν ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, τούτέστιν, ἀπειτεῖ, ἀπὸ τῶν δέκα αἰσθήσεων, τῶν πέντε σωματικῶν καὶ τῶν πέντε ψυχικῶν, τὴν κρίσιν καὶ τὸν ἔλεον καὶ τὴν πίστιν.

Ταῦτα -- ἀφιέναι. Ταῦτα προηγουμένως ἔδει κατορθῶσαι, τὰ βαρύτερα, κάκεινα πάλιν, τὰ ἐλαφρὰ, μὴ παραδραμεῖν, εἰς τὴν ἀκρίβειαν τοῦ νόμου τηρεῖν ἐβούλεσθε.

Ὁδηγοί -- κατακλίοντες. Οἱ τὰ μικρὰ μὲν πολυπραγμονοῦντες, τὰ μέγιστα (99) δὲ ἀπαρτηρήτως ἀμαρτάνοντες.

Ὅσαι -- ἀδικίας. Τὴν παροψίδα, πίνακος εἶδος εἶναι φασί. Πίνακα γὰρ ταύτην εἶπε καὶ ὁ Λουκᾶς ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. Αἰνιγματώδης καὶ οὗτος ὁ λόγος, σημαίνων, ὅτι τὰ μὲν σώματα ὁμῶν καθαρίζετε· ταῦτα γὰρ νοεῖται τὸ ἔξω τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος· ἔσω δὲ αἱ ψυχαι γέμουσιν ἐξ ἀρκαγῆς καὶ ἀδικίας παθῶν. Τούτέστι, τῶν μὲν τοῦ σώματος καθαρῶν φροντίζετε· τῶν δὲ τῆς ψυχῆς ἀμελεῖτε. Ἀδικίαν δὲ νῦν λέγομεν καὶ πᾶσαν ἁμαρτίαν, ὥσπερ καὶ δικαιοσύνην ἔστιν ὅσα πᾶσαν ἀρετὴν. Λουκᾶς δὲ φανερώτερον εἶπεν, ὅτι *Το ἔσωθεν ὁμῶν γέμει ἀρκαγῆς καὶ ποτηρίας*.

Φαρισαῖε -- καθαρὸν. Τῆς μὲν γὰρ ψυχῆς καθαριζομένης, συγκαθαρίζεται καὶ τὸ σῶμα· τοῦ σώματος δὲ καθαριζομένου, οὐ συγκαθαρίζεται καὶ ἡ ψυχὴ. Διὸ προσήκει τὴν ψυχὴν καθαρίζειν, ἵνα γένηται καὶ τὸ σῶμα καθαρὸν.

Ὅσαι -- ἀκαθαρσίας. Κοιλίαν (1) μὲν ἔστιν, ὁ τίτανος, ᾧ χροῦσι καὶ χρώζουσι τοὺς τοίχους· Ἀκαθαρσίαν δὲ λέγει τὴν σαπρίαν.

Ὅπως -- ἀρομίας. Ὁ (2) δὲ Λουκᾶς εἶπεν, ὅτι Ἔστὲ ὡς τὰ μνημεία τὰ ἀδηλά, καὶ οἱ ἀνθρώποι περιποιοῦντες ἐπάνω, οὐκ οἴδασιν. Τὰ γὰρ ἀφανῆ μνημεία ἐνδοῦ μὲν γέμουσι σαπρίας, ἔνω δὲ φαίνονται γῆ καθαρὰ καὶ λευκῶρος.

Ὅσαι -- προφητῶν. Ὅσαι, φησὶν, ὁμῶν, οὐχ ὅτι ταῦτα ποιεῖτε, καὶ ταῦτα λέγετε· [καλὰ (3) γὰρ εἰσιν·] ἀλλ' ὅτι ταῦτα ποιοῦντες, καὶ ταῦτα λέγοντες, καὶ ἀμφοτέρωθεν κατηγοροῦντες τῆς μαιφονίας τῶν πατέρων ὁμῶν, ἐπὶ ταύτην καὶ αὐτοὶ τρέχετε, σπεύδοντες ἀνελεῖν καὶ μετὰ τοὺς μαθητάς μου· καὶ ὅτι μάτην καὶ ἐν ὕποκρίσει ταῦτα ποιεῖτε καὶ ταῦτα λέγετε. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ μιμνήσκοντες τὴν μαιφονίαν τῶν κατηγορουμένων.

Ὅστε -- προφήτας. Ὅστε, ἄφ' ὧν ὁμολογεῖτε τὴν

γίαν.

(2) Hentenins ante hoc scholium habet junctim versum 27 et 28. Proxime autem antecedens scholium, κοιλία -- σαπρίαν, omisit.

(3) Tria hæc vocabula omittit A.

μιαφρονίαν τῶν πατέρων ὑμῶν, ἔτι δὲ καὶ, ἀφ' ὧν A
μιμνήσθε ταύτην, ἀποδεικνύετε ἑαυτοὺς υἱοὺς τῶν
προφητοκτόνων. Λουκᾶς δὲ προσέθηκεν, ὅτι καὶ
Συνευδοκαίτε τοῖς ἔργοις τῶν πατέρων ὑμῶν, τουτ-
έστιν, ἀποδέχεσθε ταῦτα τρόπον τινά, ἅτε διὰ τοῦ
κατασκευάζειν τάφους λαμπροὺς τοῖς φονευθεῖσι
κηρύττοντες τὴν εὐαγγελίαν τῶν φονέων, ὅπερ ἐστὶν
ἐγκλιπωριζομένων, καὶ ὅσον ἀποδεχομένων αὐτήν.
Ἐδοκαίτε γὰρ ἀνεῖς τιμὴν τῶν φονευθέντων κοσμεῖν
τὰ μνημεῖα τούτων, καὶ εἰς κατηγορίαν τῶν πατέ-
ρων ὑμῶν τὰ ῥηθέντα λέγειν, εἰ μὴ μιμνήσθε τὴν
μιαφρονίαν αὐτῶν.

Καὶ — ὑμῶν. Τὸ μέτρον τῆς κακίας. Οὐκ ἐπιτάτ-
των (4) δὲ τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ προαναφωνῶν τὸ ἐσό-
μενον.

Ὁφεις, — γέννητος; Ὁφεις μὲν αὐτοὺς ὠνόμασεν, B
ὡς πονηροὺς καὶ ἐπιβούλους καὶ λυμαντικούς· γεν-
νήματα δὲ ἐχιδῶν, ὡς τοιχοτάς τοῖς πατράσι
αὐτῶν κατὰ τὸν ἰδὸν τῆς κακίας καὶ κατὰ τὸ φονικόν.
Γεννήματα δὲ ἐχιδῶν καὶ ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης
αὐτοὺς προσηγόρευσεν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, εἰ καὶ
καθ' ἑτέραν ἔνοιαν. Κρίσιν δὲ γέννητος λέγει τὴν
κατάκρισιν καὶ τιμωρίαν τῆς γέννητος, ἦτοι, τὴν
παραπέμπουσαν εἰς τὴν γέννητος.

Διὰ — πόλλιν. Διὰ τοῦτο, ποῖον; Διότι μέλλετε
πληρῶσαι τὸ μέτρον τῆς κακίας τῶν πατέρων ὑμῶν.
Ἀποστέλλω δὲ εἶπε, παραδεικνύων τὸ ἀξίωμα τῆς
θεότητος. Προφήτας δὲ καὶ σοφοὺς καὶ γραμματεῖς
τοὺς ἀποστόλους φησὶ καὶ τοὺς μετ' ἑκείνους ποι-
μένους καὶ διδασκάλους τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς ἤξιω-
μένοι; προφητικοῦ χάρισματος καὶ ὡς [σεσοφισμέ-
νους (5) ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὡς] τὴν Γραφὴν εἰδότες. Τὸ
δὲ ἐξ αὐτῶν δηλοῖ, ὅτι οὐ πάντας ἀποκτενοῦσιν, οὐδὲ
πάντας μαστιγώσουσιν.

Ὅπως — γῆς. Αἷμα νείει τὴν καταδικὴν τοῦ αἵμα-
τος, ἦτοι τοῦ φόνου. Ὅπως ἔλθη, φησὶν, ἐφ' ὅμας κα-
ταδικὴ παντὸς αἵματος δικαίου ἐκχυνομένου ἐπὶ τῆς
γῆς· ὁ δὲ Λουκᾶς εἶπεν, ὅτι Ἰνα ἐκζητηθῇ τὸ
αἷμα πάντων τῶν προφητῶν, τὸ ἐκχυνόμενον ἀπὸ
καταβολῆς κόσμου, ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης. Διδά-
σκει δὲ τι φοβερὸν ἐ λόγος, ὅτι ὁ γινώσκων τὰς
τῶν πεπλημμεληκότων τιμωρίας, [καὶ (6) μιμησά-
μενος αὐτοὺς, ἔνοχος ἐστὶν ἀπαιτηθῆναι πάντων τὰς
τιμωρίας.] τουτέστι, δοῦναι ἐφ' ἑκάστῳ δίκην, ὡς
μὴ σωφρονισθεὶς τοῖς παραδείγμασι. Καὶ ἐξ αὐτῶν D
ἀποκτενεῖτε, φησὶν, ὅπως ἀπαιτηθῆτε κόλασιν
παντὸς φόνου προτετολμημένου κατὰ τῶν δικαίων.
Ἐκούσαν γὰρ, ὅτι ὁ μὲν Κάιν ἐπὶ τὰς τιμωρίων ἦν
ἔξιος· ὁ δὲ Λάμεχ ἐβδομηκοντάκις ἐπὶ τὰς, διὰ τὸ μὴ
σωφρονισθῆναι τῷ παραδείγματι. Τὸ δὲ ὅπως, καὶ
τὸ Ἰνα, οὐκ αἰτιολογικὰ νῦν φασὶ τινες, ἀλλὰ δηλω-
τικὰ τοῦ μέλλοντος.

Ἄβελ — θυσιωστηρίου. Εὐκαίρως τοῦ Ἄβελ ἐ-
μνημόνευσε, δεικνύων, ὅτι καὶ ὁ ἐκείνου φόνος διὰ

A quod constitimini homicidium patrum vestrorum; et
ex eo præterea quod illud imitamiini, demonstratis
vos ipsos filios esse eorum, qui prophetas occide-
runt. Lucas vero addidit: *Comprobatis facta patrum
vestrorum* 20, hoc est, ea quodammodo suscipitis,
utpote ædificando his qui occisi sunt splendida
monumenta; prædicatis audaciam homicidarum: il
enim de ea gloriantium est eamque approban-
tium. Videremini siquidem in honorem eorum qui
occisi sunt, ornare monumenta ipsorum, et ad
accusationem patrum vestrorum prædicta facere,
nisi homicidium eorum imitaremmini.

Vers. 32. *Et — vestrorum.* Mensuram malitiæ.
Non dixit autem hoc præcipiendo, sed quod futu-
rum erat prædicendo.

B Vers. 33. *Serpentes — gehennæ?* Serpentes ipsos
non inavit, tanquam nocivos et insidiatores ac pe-
stiferos. Progenies autem viperarum, utpote simi-
les patribus suis in veneno malitiæ et in truculentia.
Progenies quoque viperarum appellavit eos Jo-
annes Baptista tertio capite, sed juxta alium intel-
lectum. Judicium vero gehennæ dicit condemnationem
et supplicium gehennæ sive, quod mittit in
gehennam.

Vers. 34. *Propter — civitatem. — Propter hoc;*
propter quid? Quia impleturi estis mensuram ma-
litiæ patrum vestrorum. *Mitto* autem dixit, ostendens
divinitatis dignitatem. Prophetas autem et sapientes
ac scribas dicit apostolos, et qui eos secuti sunt
pastores ac doctores Ecclesiarum, utpote dignos
habitos prophetica gratia, et quasi ab eo edoctos et
tanquam Scripturam intelligentes. Quod autem di-
citur, *ex illis*, significat quod non omnes occisuri
erant, neque omnes flagellaturi.

Vers. 35. *Ut — terram.* Sanguinem, intelliges an-
guinis sive cædis condemnationem. Ut veniat, in-
quit, super vos condemnatio cujuslibet justii san-
guinis qui effusus est super terram. Lucas autem
dixit: *Ut exquiratur sanguis omnium prophetarum* 21,
qui effusus est a constitutione mundi a generatione
ista. Docet autem quiddam tremendum sermo iste.
Qui enim peccatorum novit pœnas, et nihilominus
eos imitatur, reus est ut ab eo exigantur omnium
supplicia, hoc est pro unoquoque pœnam luat, eo
quod exemplo ejus sese non refrenaverit. Et ex il-
lis occidetis, inquit, ut expetatur a vobis ultio cu-
juslibet cædis, quæ prius contra justos fuerat per-
petrata. Audierant enim quod Cain septem suppli-
ciis dignus fuerat; Lamech vero septuaginta septem,
eo quod sese non refrenasset exemplo. Dictionem
autem ὅπως, ut, aiunt quidam non capi causaliter,
sed ut significet id quod futurum est.

Vers. 35. A — *altare.* Opportune Abel meminit,
ostendens quod etiam cædes illius per invidiam per-

20 Luc. xi, 48. 21 Luc. xi, 50.

Varie lectiones et notæ.

(4) Ἐπὶ πάντων, pro ἐπιτάττων, A.
(5) Inclusa absunt A.

(6) Inclusa absunt A.

petrata est. Zachariam autem quidam dicunt eum qui fuit unus duodecim prophetarum : quidam vero eum, qui filius Joadae dicebatur, qui etiam Zacharias appellabatur : plures autem patrem Baptistæ. Scribunt enim se accepisse a patrum traditione, quæ citra scriptum per manus pervenit ad posteros, quæ traditionum genera ἀγραφα nominantur, quod erat in templo locus virginibus destinatus : a quo stantem quondam in eo Dei Matrem post partum, non ejecit, dicens virginem esse, et ideo occisus est inter templum et altare exterius.

Vers. 36. Amen — istam. Quia timore gehennæ quæ eis impendebat eo quod ventura esset, hos non commovebat (e), exterret ac propulsat eos calamitatibus, quæ non longe post futuræ erant : ideo confirmat quod etiam ventura sunt omnia hæc, videlicet quæ miserrimæ sunt ultionis, super generationem istam, sive super hos ipsos. Sub Vespasiano enim et Tito apprehenderunt eos quæ a Romanis provenire mala.

Vers. 37. Jerusalem — ad te. Ad civitatem convertens sermonem deplorat hanc. Reduplicatio autem appellationis, demonstratio est miserationis. Ejus etenim miseretur, ut quæ olim dilecta erat, nunc vero extrema passura est, propter iniquitates inhabitantium in ea. Consequenter autem exprobrat ei, quod interemerit prophetas quos ipse ad eam miserat.

Vers. 37. Quoties — noluitis. Volui, inquit, congregare filios tuos sub mea protectione, quos peccata disperserant a divina custodia. Exemplo autem gallinæ suum in Judæos amorem ostendit. Quidam autem sermonem intelligunt de Judæis per varias regiones dispersis sub prioribus captivitatibus. — Et noluitis, me non recipientes, sed persequentibus et occidere festinantes. Ad civitatis habitatores rursus sermonem convertit.

Vers. 38. Ecce — deserta. Domus vestra sive templum relinquitur vobis desertum ab inhabitante in ea divina gratia. Hoc autem domus illorum erat, utpote in civitate eorum ædificatum.

Vers. 39. Dico — Domini. Et quando hoc dicturi sunt ? Volentes quidem, nunquam : nolentes autem tempore secundi adventus ejus, quando venturus est cum potestate et gloria magna ; quando nulla erit eis utilitas cognitionis. Amantis vero dictum est : *Nequaquam me posthac videbitis*. Vehementer siquidem amabat ; verum despiciebatur, et idcirco maxime dolebat. *Posthac* autem dicens, non solum tempus illud significavit, sed totum usque ad Pas-

χαθόνον ἐγένετο. Ζαχαρίαν δὲ οἱ μὲν λέγουσι τὸν ἕνα τῶν δώδεκα προφητῶν, οἱ δὲ τὸν καὶ (7) Ἰωδὰ καλούμενον· ἑτέροι δὲ τὸν (8) Ἀζαρίαν· οἱ πλείους δὲ, τὸν πατέρα τοῦ Βαπτιστοῦ. Γράφουσι γὰρ, ὅτι παρέλαβον ἐξ ἀγράφου παραδόσεως τῶν πατέρων, ὡς ἦν τόπος ἐν τῷ ναῷ ταῖς παρθένοις ἀποτεταγμένος, ἐν ᾧ σταθάν ποτε τὴν Θεοτόκον μετὰ τὸν τόκον οὐκ ἐξέβαλεν οὗτος, εἰπὼν, ὅτι παρθένος ἐστί. Δὲ καὶ ἔφρονεῦθη μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ ἔξω θυσιαστηρίου.

Ἀμὴν -- ταύτην. Ἐπεὶ, τὸν φόβον τῆς γείνης ἐπικρεμάσας αὐτοῖς, οὐ καθίστατο τούτων, διὰ τὸ μέλλειν αὐτῆν, ἐκφοβεῖ καὶ κατασφαλίζεται τούτους ἀπὸ τῶν οὐκ εἰς μακρὰν συμφορῶν. Διὸ καὶ διαδαιουῖται, ἤξειν ταῦτα πάντα, δηλαδὴ, τὰ τῆς παραχέτου τιμωρίας, ἐπὶ τὴν γενεάν ταύτην, ἦγον, ἐπ' αὐτοὺς δὴ τούτους. Ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ γὰρ καὶ Τίτου κατέλαβον αὐτοὺς τὰ ἐκ Ῥωμαίων κακά.

Ἰερουσαλήμ — αὐτήν. Πρὸς τὴν πόλιν ἀποστρέψας τὸν λόγον, σατανίζει καὶ αὐτήν· ὁ διπλασιασμός δὲ τῆς κλήσεως ἐμφαντικὸς ἔλεος ἐστίν. Οἰκτελεῖ γὰρ ταύτην, ὡς πάλαι μὲν ἡγαπημένην, νῦν δὲ παθεῖν τὰ ἔσχατα μέλλουσαν, διὰ τὰς παρανομίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ. Τὸ δ' ἐξῆς ἐνειδίξει ταύτην, ὡς διαφθείρουσαν τοὺς προφήτας, οὓς αὐτὸς ἀπέστειλε πρὸς αὐτήν.

Ποσάκις — ἠθελήσατε. Ἡθῆλσα, φησὶν, ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου ὑπὸ τὴν ἐμὴν σκέπην, ὅτινα αἱ ἁμαρτίαι διεισκόρπισαν ἀπὸ τῆς θείας ἐπισκοπῆς. Διὰ δὲ τοῦ παραδείγματος τῆς ὀρνίθου τὸ περὶ τοὺς Ἰουδαίους φιλόστοργον αὐτοῦ διακνυσι. Τινὲς δὲ νοοῦσι τὸν λόγον περὶ τῶν διεισπαρμένων Ἰουδαίων εἰς διαφόρους χώρας ὑπὸ τῶν προγεγενημένων αἰχμαλωσιῶν. Καὶ οὐκ ἠθελήσατε, μὴ παραδεξάμενοι μὲ, ἀλλὰ διώκοντες καὶ ἀποκτείναι σπουδάζοντες. Πρὸς τοὺς ἐνοικούντας δὲ τῇ πόλει διαλέγεται πάλιν.

Ἰδοὺ — ἐρημος. Ὁ οἶκος ὑμῶν, ἦγον, ὁ ναός, ἀφίεται ὑμῖν ἐρημος τῆς ἐνοικούσης αὐτῷ θείας χάριτος. Οἶκος δὲ αὐτῶν οὗτος, ὡς ἰδρυμένος ἐν τῇ πόλει αὐτῶν.

Ἄγω — Κυρίου. Καὶ πότε τοῦτο εἴπωσιν ; Ἐκόντες μὲν, οὐδέποτε, ἄκοντες δὲ, κατὰ τὴν καιρὸν τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, ὅταν ἤξει (9) μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς, ὅταν οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος τῆς ἐπιγνώσεως. Ἐραστοῦ δὲ τὸ, Οὐ μὴ με ἴδῃτε ἀπάρτι, σφόδρα μὲν ἐρώντος, ἀτιμαζομένου δὲ, καὶ διὰ τοῦτο περιαλγοῦντος. Ἀπάρτι δὲ εἰπὼν, οὐ τὴν ὄραν ἐκείνην μόνην ἐδήλωσεν, ἀλλ' ὅλον τὸν ἄχρι τῆς σταυρώσεως καιρὸν, μεθ' ὃν οὐκ ἔτι εἶδον αὐτὴν.

Variæ lectiones et notæ.

(7) Καὶ τόν, ordine inverso, B.
(8) Καί, interponit A.

(9) Ἦξει, B.

(e) Interpres non cepit ἐπικρεμάσαι τινὲ φόβον. Redde: Quoniam gehennæ metu injecto eos non commoverat, quod scilicet futura est, terret eos ac certos reddit a calamitatibus. Sententia est : Quoniam ea

quæ remota sunt haud adeo metuunt homines, periculis vicinis eos terret. Κατασφαλίζεσθαι h. .. est omnem dubitationem futurarum pœnarum tollere per pœnas proxime futuras.

Εἰ γὰρ καὶ ὤφθη τισὶ μετὰ τὴν ἀνάστασι, ἄλλ' οὐκ ἔτις ἀπίστοις Ἰουδαίοις. Τὸ δὲ *Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν* (10) *ὀνόματι Κυρίου, Δαυιδικὸν μὲν ἔστιν, ἡρμηνεύθη δὲ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ.*

Καὶ — Ἰερου. Ἀκούσαντες, ὅτι Ἰδοὺ ἀφίσταται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν (11) *ἔρημος, ἐθαύμασαν, εἰ τοιοῦτος καθὲρ ἐρημωθήσεται· διὸ καὶ προσῆλθον ἐπιδειξάμενοι αὐτῷ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ ἱεροῦ, ὡς θαυμαστάς.*

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — καταλυθήσεται. Ἐρωτᾷ πρῶτον αὐτούς· Οὐ βλέπετε ταῦτα πάντα τὰ θαυμαστά; εἶτα προναφώνει τὸν δειδρον αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐτι λοιπὸν περὶ ἐρημώσεως, ἀλλὰ περὶ παντελοῦς ἀφανισμοῦ προφητεύει. Μάρκος; δὲ φησιν, ὅτι *Καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἱεροῦ, λέγει αὐτῷ εἰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Διδάσκαλε, Ἴδε, ποταποὶ λίθοι καὶ ποταπαὶ οἰκοδομαί.* Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ· *Βλέπεις ταύτας τὰς μεγάλας οἰκοδομὰς; Οὐ μὴ ἀφελῆ λίθος ἐπὶ λίθῳ ὃς οὐ μὴ καταλυθῆ.* Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι *Καὶ τινῶν λεγόντων περὶ τοῦ ἱεροῦ ὅτι λίθοις καλοῖς καὶ ἀναθήμασι κεκόσμηται, εἶπε· Ταῦτα, ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσονται ἡμέραι, ἐν αἷς οὐκ ἀφελθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ ὃς οὐ καταλυθήσεται. Καὶ γὰρ προσῆλθον μὲν οἱ μαθηταὶ πάντες ἐπιδειξάμενοι αὐτῷ τὰς οἰκοδομὰς· τινῶν δὲ ἐξ αὐτῶν λεγόντων περὶ τοῦ ἱεροῦ καθ' ἑαυτούς, ὅτι λίθοις καλοῖς καὶ ἀναθήμασι κεκόσμηται, εἰς τῶν μαθητῶν εἶπε τῷ Χριστῷ, *Διδάσκαλε, Ἴδε, ποταποὶ λίθοι καὶ ποταπαὶ οἰκοδομαί.* ὁ δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους πάντας εἶπεν, ἃ εἶπε.*

Αἰγυοὶ δὲ τινες, ὅτι καὶ μὴν ἐν τισὶ μέρεσιν, ἀφελθὴ λίθος ἐπὶ λίθῳ, ὃς οὐ κατελύθη. Πρὸς οὗς ἀντιλέγομεν, ὅτι τὰ ἐπιδειχθέντα πάντα, τὰ ἀξιοθαύμαστα μέχρι θεμελιῶν καταλύθησαν κατὰ τὴν δεσποτικὴν ἀπόφασιν, ἀλλὰ καὶ, εἰ τι λείψανον ἀφελθὴ παρὰ Ῥωμαίων, καὶ τοῦτο παρὰ τῶν ὑστερον καταλύεται, πρὸς οἰκοδομὰς ἑτέρας μεταφερόμενον (12)

ΚΕΦ. ΝΖ'. Περὶ τῆς συντελείας.

Καθημένου — αἰῶνος; Ὁ δὲ Μάρκος εἶπε καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐρωτησάντων, ὅτι *Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης καὶ Ἀνδρέας.* Προσῆλθον μὲν γὰρ μαθησόμενοι πάντες· ἠρώτησαν δὲ οἱ τέσσαρες, ὡς κλεινοὶ παρρησίαν ἔχοντες. Ἐρωτῶσι δὲ, γλιγόμενοι μαθεῖν οὐ τοσοῦτον περὶ τοῦ ἀφανισμοῦ τοῦ

sionis tempus : post quod amplius non viderunt eum. Quanquam enim visus est quibusdam post resurrectionem, at non infidelibus Judæis. Quod vero additur : *Benedictus qui venit in nomine Domini*, Davidicum est, et ejus data est interpretatio quadragesimo quinto capite.

Cap. XXIV. Vers. 1. *Et — templi.* Cum audissent : *Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta*, admirabantur si tale templum desolandum esset : et ideo accesserunt ut ostenderent ei structuras templi tanquam admirandas.

Vers. 2. *Jesus autem — diruatur.* Interrogat primum eos : Num hæc omnia videtis tam admiranda ? Deinde prædicit eorum perditionem : et jam non amplius de desolatione, sed de omnimoda demolitione prophetat. Marcus autem dicit : *Et egrediente eo de templo dicit ei unus discipulorum suorum : Præceptor, vide quales lapides, et quales structurae.* Jesus autem respondens ait illi : *Vides magnas has substruções ? Non relinquetur lapis super lapidem qui non diruatur* 21. Lucas vero scripsit : *Et quibusdam dicentibus de templo, quod pulchris lapidibus et donis ornatum esset, dixit : Ex his quæ videtis venient dies quando non relinquetur lapis super lapidem qui non diruatur* 22. Siquidem accesserunt discipuli omnes, ut ostenderent ei structuras : quibusdam autem dicentibus apud sese de templo, quod pulchris lapidibus ac donis ornatum esset, unus discipulorum ait Christo : *Præceptor, vide quales lapides et quales structurae.* At ille etiam ad cæteros omnes dixit ea quæ respondit.

Aiunt autem quidam : Atqui in his quos significavit diebus relictus est lapis super lapidem qui non est dirutus. Quibus respondemus, quod omnia quæ demonstrata sunt, et admiratione digna erant, usque ad fundamenta diruta sunt juxta Domini sententiam. Quod si quid adhuc residuum a Romanis relictum est, etiam hoc a posteris diruitur, ut ad alias structuras transferatur.

CAP. LVII. De consummatione.

Vers. 3. *Sedente — sæculi ?* Marcus autem nomina quoque dixit eorum qui interrogaverunt : *Petrus, inquit, et Jacobus, Joannes et Andreas* 23. Omnes siquidem accesserunt ut discerent ; hi autem quatuor interrogaverunt, utpote majorem habentes fiduciam. Interrogant autem non tantum de templi

21 Marc. xiii, 1, 2. 22 Luc. xxi, 5. 23 Marc. xiii, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(10) Ἐν ὀνόματι Κυρίου, omittit A.

(11) Ὑμῶν, omittit A.

(12) Post ista in margine codicis A a manu recentiori addita sunt hæc : *Ἐγγραπται δὲ, ὅτι βασιλεύοντος Ἰουλιανοῦ τοῦ τρισκατάρτου, καὶ ἀπελυθόντος εἰς Ἀνατόλειαν θύσαι τοῖς εἰδώλοις ἐν τῷ σηκῷ τοῦ Ἀπόλλωνος, προσῆλθεν αὐτῷ ὁ τῶν Ἰουδαίων λαός, θυρωποῦντες αὐτὸν καὶ δεόμενοι, ὥπως*

ἐπιτρέψῃ ἀνεγείραι τὴν ἑαυτῶν ναὸν, ὃ καὶ γέγονεν. Ἀρξάντων δὲ τῶν τρισκατάρτων Ἰουδαίων τῶν θεμελιῶν τῆς οἰκοδομῆς, ὡ τῶν κριμάτων τοῦ..... Ἰησοῦ! πῦρ ἐξελθὼν τῶν θεμελιῶν, ἀρῶν πάντας κτεκέυσε, τὰ τε θεμέλια καὶ τοὺς ἐπιχειρήσαντας. Caret his Hentenius etiam. Narratur hæc res a pluribus scriptoribus.

vastatione discere cupientes, quantum de tempore A
secundi adventus ejus; ideo etiam seorsim acces-
serunt ne Judæis hoc manifestum fieret. Sed Mat-
thæus duo hæc eos interrogasse dicit, puta: *Quando hæc erunt?* quæ videlicet de templi ever-
sione dixisti; et *Quod signum adventus tui et consummationis sæculi?* Marcus vero unquam fuisse dicit inter-
rogationem, de templo solum. Ait enim: *Dic nobis quando hæc erunt, et quod signum quando hæc omnia consummanda sunt*³⁶? Similiter autem scripsit et Lucas³⁷. Quid ergo dicendum est? Quod una quidem fuit interrogatio, sicut scripserunt Marcus et Lucas. Intentio autem discipulorum erat, ut de his duobus certiores fierent: puta de ever-
sione templi et de secundo Christi adventu. Existimantes autem quod simul hæc duo contingerent, fecerunt unam de utroque interrogationem. Verum Matthæus intentionem eorum manifestans, illam in duas divisit.

Vers. 4. *Et* — Vers. 5. *seducent*. Nihil ad has interrogationes respondit, sed primum illa dicit eis, quæ primum eos scire oportebat: quæ videlicet futurum erat ut ante illa occurrerent. Lucas autem dicit: *Videte ne seducamini. Multi enim venient in nomine meo dicentes: Ego sum; et: Tempus instat. Ne igitur sequamini illos*³⁸. Venient, inquit, nomine meo utentes ad deceptionem eorum, qui illis credituri sunt, et dicentes, quisque videlicet eorum: *Ego sum*, nempe Christus. *Et: Tempus instat*, puta mei secundi adventus. *Ne ergo sequamini eos*, sive aliquem illorum. Marcus autem dixit: *Et multos seducent*³⁹. Fuerunt autem hujusmodi seductores, Simon et Menander Samaritani, et alii.

Vers. 6. *Futurum est* — *bellorum*. Bella dicit quæ mota sunt contra Hierosolyma: rumores autem bellorum, quæ contra alias Judæorum civitates, quos factos fuisse scribit Josephus antequam caperetur Jerusalem. Siquidem erexit se (f) natio Judæorum, nec tributum exsolvebat. Romani vero non ferentes injuriam, expeditionem in illos paraverunt,

Vers. 6. *Videte* — *finis*. Ne terreamini, inquit, quasi prædicatio sub seditione et turbatione dirimenda sit. Siquidem ventura sunt hæc omnia quæ de his bellis dixi, sic tamen ut nihil illi noceant. D
Aut: Ne terreamini, quasi jam instet finis sive perditio templi ac civitatis. Oportet enim hæc omnia fieri; sed nondum est finis sive perditio eorum: nam postmodum capta sunt Hierosolyma. Dicit autem Chrysostomus, quod discipuli cum in præcedentibus de extrema Judæorum ultione audissent,

ναυῶ, ὅσον περὶ τοῦ καιροῦ τῆς δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ. Διὸ καὶ κατ' ἴδιον προσῆλθον, ἵνα μὴ τοῦτο τοῖς Ἰουδαίοις ἔκπυστον γένηται. Ἄλλὰ Ματθαῖος μὲν φησιν, αὐτοὺς δύο ταῦτα ἐρωτῆσαι, *Πότε ταῦτα ἔσονται*, δηλαδὴ, τὰ τοῦ ναοῦ τῆς (13) καταστροφῆς. καί, *Τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας, καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος*. ὁ δὲ Μάρκος ἐνεῖναι λέγει τὸ ἐρώτημα, περὶ τοῦ ναοῦ μόνον. Ἐγγράφη γάρ, *Εἰπέ ἡμῖν, πότε ταῦτα ἔσονται, καὶ τί τὸ σημεῖον, ὅταν μέλλῃ ταῦτα πάντα συντελεῖσθαι*. Παραπλησίως δὲ λέγει καὶ ὁ Λουκᾶς. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ὅτι μία μὲν ἦν ἡ ἐρώτησις, ὡς ἔγραψαν Μάρκος καὶ Λουκᾶς· σκοπὸς δὲ τοῖς μαθηταῖς περὶ τῶν δύο τούτων μαθεῖν, τῆς τε τοῦ ναοῦ καταστροφῆς, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ δευτέρας παρουσίας. Ὑπολαμβάνοντες γάρ, ὅτι ἅμα τὰ δύο γενήσονται, μίαν περὶ τῶν δύο τὴν ἐρώτησιν ἐποίησαν· Ὁ Ματθαῖος δὲ σαφηνίζων τὸν σκοπὸν αὐτῶν, διεκρινεῖ αὐτὴν εἰς τὰ δύο.

Καὶ — *πλανήσοσι*. Οὐδὲν πρὸς τὰς ἐρωτήσεις ἀπεκρίθη ταύτας, ἀλλὰ πρότερον ἐκεῖνα λέγει τοῦτοις, ἃ πρῶτα τοὺτους ἵδει μαθεῖν, ὡς πρὸ ἐκεῖνων ἀπαντῆσαι μέλλοντα. Λουκᾶς δὲ φησιν, *Βλέπετε, μὴ πλανηθῆτε*. Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου, λέγοντες, ὅτι Ἐγὼ εἰμι, καὶ, Ὁ καιρὸς ἤγγικε. Μὴ οὖν πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν. Ἐλεύσονται, φησὶ, τῷ ὀνόματι μου χρώμενοι πρὸς ἀπάτην τῶν παιδομένων αὐτοῖς, καὶ λέγοντες; ἕκαστος, ὅτι Ἐγὼ εἰμι, τουτέστιν, (14) ὁ Χριστὸς, καὶ ὅτι Ὁ καιρὸς ἤγγικεν, ὁ τῆς δευτέρας μου δηλονότι παρουσίας. *Μὴ οὖν ἀκολουθήσητε αὐτοῖς*, ἤγουν, τινὲ αὐτῶν. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι *Καὶ πολλοὶς πλανήσοσιν*. Ἐγένοντο δὲ τοιοῦτοι κλένοι Σίμων (15) καὶ Μένανδρος, οἱ Σαμαρεῖται, καὶ ἕτεροι.

Μελλήσετε — *πολέμων*. Πολέμους λέγει τοὺς κατὰ τῶν Ἱεροσολύμων· ἀκοῆς δὲ πολέμων τὰς τῶν πρὸς τὰς ἄλλας πόλεις τῶν Ἰουδαίων, οὓς Ἰωσηφὸς ἱστορεῖ γενέσθαι πρὸ τῆς ἀλώσεως; τῆς Ἱερουσαλήμ. Καὶ γὰρ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος ἀντήρε, καὶ οὐκ ἀπεδίδου τοὺς φόρους· Ῥωμαῖοι δὲ, μὴ ἐνεγκόντες τὴν ὕβριν, ἐπεστράτευσαν αὐτοῖς.

Ὁρᾶτε — *τέλος*. Μὴ πτοηθῆτε, φησὶν, ὡς τοῦ κηρύγματος ὑπὸ τῆς ἀκαταστασίας καὶ ταραχῆς διακοπησομένου. Μέλλουσι γὰρ πάντα τὰ τῶν πολέμων τούτων γενέσθαι, μηδὲν αὐτὴ βλάπτοντα· ἢ μὴ πτοηθῆτε, ὡς ἤδη τοῦ τέλους ἐπιστάτος, ἤγουν, τοῦ ὀλέθρου τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως. Δεῖ γὰρ πάντα ταῦτα γενέσθαι, ἀλλ' οὕτω τὸ τέλος, εἴπου, ὁ ὀλέθρος αὐτῶν. Ὑστερον γὰρ ἐάλωσαν τὰ Ἱεροσόλυμα. Φησὶ δὲ ὁ Χρυσόστομος (16), ὅτι οἱ μὲν μαθηταὶ περὶ τῆς παγγελίης τιμωρίας τῶν Ἰουδαίων ἀνωτέρω

³⁶ Marc. xiii, 4.³⁷ Luc. xxi, 7.³⁸ ibid. 8.³⁹ Marc. xii, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(13) Μαλὶν τῆς τοῦ ναοῦ, ut mox.

(14) Τουτέστιν ὁ Χριστός. Absunt A.

(1) De utroque Justin. Mart. p. 69 D, E.

(16) Tom. VII, p. 723 D.

(f) *Erexit se*. Seditionem movit, rebellavit. Notum est hoc sensu ἀνατρεῖν et ἀντάρτης.

μαθόντες, ὡς περὶ ἄλλοτριας συμφορᾶς, ἀφρονέ-
στας δείκνυται, καὶ μόνᾳ τῆνικαῦτα δίχα θορύβων
ὠνειροπόλουν τὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ δευτέρας παρου-
σίας ἀγαθὰ, δι' ἃ καὶ τὴν ἐρώτησιν προσήγαγον·
ὁ δὲ Χριστὸς κάλιν ἐπίπωνα (17) τοῦτοις προμηνύει,
ποιῶν αὐτοὺς (18) ἐναγωνίους, καὶ διπλῆ νήφειν
κελεύων, ὡς μήτε ὑπὸ τῶν κλάνων ἀπατηθῆναι,
μήτε ὑπὸ τῆς ἀκοῆς τῶν πολέμων θροθηθῆναι. Δι-
πλοῦν γὰρ εἶναι τὸν πόλεμον, ἀπὸ τε τῶν πλάων,
ἀπὸ τε τῶν Ῥωμαίων, καὶ πολλῆν καὶ ποικίλην τὴν
ζάλην, καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς.

Ἐγερθήσεται — βασιλείαν. Τὰ ἔθνη τὰ συμμα-
χοῦντα Ῥωμαίοις ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συμμαχοῦντα
Ἰουδαίοις, καὶ αἱ βασιλείαι, αἱ συναϊρόμεναι Ῥω-
μαίοις, ἐπὶ τὰς συναϊρόμενας Ἰουδαίοις. Καὶ διὰ
τοῦτο ἰσχυροὶ γενήσονται τοῦτων πόλεμοι.

Καὶ — τόπους. Κατὰ τόπους τῶν Ἰουδαίων. Παρὰ
τῷ Λουκᾷ δὲ πρόσκειται, ὅτι *Φόδθηρά τε καὶ
σημεῖα μεγάλα ἀπ' οὐρανοῦ ἔσται*, ἵνα γινῶσιν
Ἰουδαῖοι θεομηνίαν εἶναι τὰ γινόμενα, καὶ συνῶσιν,
ὅτι διὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀναίρεσιν ταῦτα πά-
σχοισι.

Πάντα — ὀδίων. Ἀρχὴ τῶν κακῶν, προοίμια
τῶν συμφορῶν, τῶν τοῖς Ἰουδαίοις ἐπερχομένων.

Τότε — θλίψιν. Τότε, πότε; Πρὸ τῆς ἀποστα-
σίας. Εἰς ἐκείνον γὰρ τὸν καιρὸν μετήγαγε τὸν λόγον,
ὃ καὶ Λουκᾶς ἐδήλωσεν εἰπὼν, ὅτι *Πρὸ τούτων
πάντων ἐπιβαλοῦσιν ἐφ' ὑμᾶς τὰς χεῖρας αὐτῶν,
καὶ διώξουσιν, παραδίδόντες εἰς συναγωγὰς
καὶ φυλακὰς, ἀγομένους ἐπὶ βασιλεῖς καὶ ἡγε-
μόνους, ἕσταιεν τοῦ ὀνόματός μου.* Πολλὰ γὰρ τότε
δεινὰ, μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάληψιν, οἱ Ἰουδαῖοι
τοῖς ἀποστόλοις ἐπήγαγον· ποτὲ μὲν τοῖς ἀρχισυν-
αγωγῶν παραδίδόντες εἰς κάκωσιν, ποτὲ δὲ ἐπὶ βασι-
λεῖς ἀγοντες, ὅλον ἐπὶ Ἡρώδην καὶ Ἀγρίππαν
[καὶ (19) τοὺς τοιοῦτους,] καὶ ἐπὶ τοὺς ἡγεμόνας
καὶ στρατηγούς τῶν πόλεων, καὶ τοὺς ἀνθυπάτους
καὶ πολιτάρχας, ὡς ἡ βίβλος τῶν ἀποστολικῶν
Πράξεων ἱστορεῖ.

Καὶ ἀποκτενοῦσιν ὑμᾶς. Τοῦτο λέγει πρὸς
μόνους τοὺς ἀναίρεθῆναι μέλλοντας διὰ τῆς τῶν
Ἰουδαίων κακεντρεχίας, οἷος ἦν Στέφανος καὶ
Ἰάκωβος, ὁ ἀδελφὸς Ἰωάννου, καὶ εἰ τις ἕτερος.

Καὶ — μου. Ὑπὸ γονέων, ὑπὸ συγγενῶν, ὑπὸ
φίλων, ὑπὸ ὁμοφύλων, ὑπὸ οἰκειῶν, ὑπὸ ξένων,
ὑπὸ ἀρχόντων, ὑπὸ ἀρχομένων, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν,
ὑπὸ πάντων τῶν ἄλλοτριῶν τοῦ κηρύγματος. Προει-
πὼν δὲ τὰ σκυθρωπά, λοιπὸν ἐπήγαγε καὶ τὴν πα-
ραμυθίαν, ὅτι *Δι' ἐμέ.* Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ *διὰ τὸ
ὄνομά μου.* Καὶ ὄντως μεγάλη τοῖς μαθηταῖς ἦν
παρμυθία τὸ πάσχειν δι' αὐτόν.

¹⁷ Luc. xxi, 11. ¹⁸ Ibid. 12.

Variæ lectiones et notæ.

(17) Ἐπίπωνα B. Chrysostomus loco laudato χα-
λεπά.

(18) Ἐν ἀγωνίᾳ, A.

(19) Tria hæc vocabula absunt A.

(g) *Certaminum præfectos.* Ad certamina idoneos.

A tanquam ad alienam calamitatem, quæ nihil eos
tangeret, negligenter se ad eam habebant, et sola
ea tunc somniabant bona, quæ absque tumultu in
secundo Christi adventu ventura erant: propter
quæ etiam interrogationem prodixerant. Christus
vero rursus illis laboriosa pronuntiat, constituens
eos certaminum præfectos (g): et duplicem ob cau-
sam vigilare jubet, tum ne a seductoribus fallantur,
tum ne a bellorum rumore turbentur. Duplex si-
quidem ait instare bellum, et a seductoribus, et a
Romanis, multamque ac variam commotionem, et
interius et exterius.

Vers. 7. *Exsurget — regnum.* Gentes sociæ Ro-
manorum in gentes Judæis fœderatas; et regna
auxiliaria Romanis, in regna auxiliaria Judæis; et
propterea fortia erunt horum bella.

Vers. 7. *Et — loca.* Hoc est singulis Judæorum
locis. Apud Lucam ponitur: *Terroresque et signa
a cælo magna erunt*¹⁷, ut cognoscant Judæi ea quæ
fient divinæ esse iræ, et intelligant quod propter
Salvatoris interemptionem hæc patientur.

Vers. 8. *Omnia — dolorum.* Principium malorum
et primordia calamitatum quæ Judæis imminent.

Vers. 9. *Tunc — afflictionem.* *Tunc*; quando?
Ante defectionem; nam in illud tempus sermonem
traduxit, quod et Lucas significavit dicens: *Ante
hæc omnia injicient manus suas in vos, et persequen-
tur, tradentes in synagogas et carceres, tractos ad
reges ac præsides propter nomen meum*¹⁸. Plurimas
enim calamitates post Salvatoris Assumptionem
Judæi induxerunt apostolis; interdum quidem Sy-
nagogæ principibus tradentes, ut punirentur; in-
terdum vero ad reges trahentes, veluti ad Herodem
et Agrippam, ac similes. Præterea ad præsides ac
civitatum præfectos, et consulis aut principis mu-
nere fungentes, quemadmodum liber apostolicarum
Actionum testatur.

Vers. 9. *Et occidit vos.* Hoc solis eis dicit, qui
per Judæorum improbitatem ac versutiam occi-
dendi erant: puta Stephanus, Jacobus frater Joan-
nis, et si quis alius.

Vers. 9. *Et — meum.* A parentibus, a cognatis, ab
amicis, a contribulibus, a familiaribus, ab hospiti-
bus, a principibus, a subditis, et ut semel dicam,
ab omnibus qui alienati sunt a prædicatione. Ubi
autem tristitia prædixit, consolationem deinceps
subjunxit, dicens: Propter me. Nam id significat:
propter nomen meum. Et vere magna discipulis erat
consolatio pati propter ipsum

Vers. 10. *Et — multi.* Erunt invicem suspecti propter fidei diversitatem : sive, non credentes apud eos qui credent.

Vers. 10. *Et — invicem habebunt odio.* Marcus autem manifestius dixit, quod *tradet frater fratrem in mortem, et pater Filium : insurgent filii in parentes, et morte eos afficient* ⁴¹. Verisimile est itaque omnia facta esse, etsi liber Actorum particulariter de omnibus non disserat. Lucas vero etiam dicit : *Trademini autem a parentibus et cognatis, amicis ac fratribus, et morte afficient quosdam ex vobis* ⁴². Prædixit enim et hoc Christus discipulis, quod omnium est miserrimum, videlicet quod etiam a familiarissimis impugnandi erant ; ut præscientes parati essent ad tolerantiam, et ita periculum facilius sustinerent. Hæc autem omnia prædixit eis decimo nono capite. Quære ergo et ibi horum expositionem.

Vers. 11. *Et — multos.* Superius de iis dixit, qui se Christos esse fingent : nunc autem de his dicit, qui se prophetare simulabunt. Tunc enim multi tales fuerunt, cum adhuc initia essent prædicationis.

Vers. 12. *Et — multorum.* Et hoc miserrimum est, quod neque ab amicorum dilectione consolationem habituri sunt. Quidam autem ἀγάπην, dilectionem, nonnisi dixerunt hospitalitatem, alii vero compassionem : vide quot pericula eis prædixerit, ad omnia exacuens, et ad magnanimitatem roborans, ac confortationibus adamantinos reddens.

Vers. 13. *Qui autem — salvus erit.* Hoc etiam dictum est decimo nono capite, et ibi manifesta admodum data est interpretatio.

Vers. 14. *Et prædicabitur — orbe.* Hinc demonstravit quod nulla pericula prædicationem superabunt, et ita magnam prædicatoribus injecit consolationem, quod voti sui compotes erunt : quia nihil eis erit obstaculo, si modo toleraverint. Marcus autem manifestius dixit : *Et in omnes gentes primum oportet prædicare Evangelium* ⁴³.

Vers. 14. *In — gentibus.* Ad redargutionem, ad accusationem eorum qui non crediderint ; ne dicere possint in die iudicii : Prædicationem non audivimus. Dictum est etiam de hoc decimo nono capite.

Vers. 14. *Et — consummatio.* Consummatio templi et Jerusalem, ut prædiximus. Dicit ergo : Postquam facta fuerint universa quæ dicta sunt, et postquam prædicatum fuerit Evangelium in universo orbe, tunc veniet Judæis omnimoda perditio. Quod autem priusquam caperentur Hierosolyma prædicatum sit Evangelium per totum mundum, dixit Paulus : *Fructificavi, inquit, ac crevit in omni crea-*

⁴¹ Marc. xiii, 12. ⁴² Luc. xxi, 16. ⁴³ Marc. xiii, 10.

Varia lectiones et notæ.

(20) Ita etiam uterque codex ordinat in contextu Lucae.

Kal — πολλοί. Ὑποποιοῦνται πρὸς ἀλλήλους, διὰ τὴν διαφορὰν τῆς πίστεως, ἤγουν, οἱ μὴ πιστεύοντες πρὸς τοὺς πιστεύοντας.

Kal — μισήσουσιν ἀλλήλους. Μάρκος δὲ φανερώτερον εἶπεν, ὅτι *Παροδώσει ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον, καὶ ἐκπαραστήσονται τέκνα ἐπὶ γονεῖς καὶ θανατώσουσιν αὐτούς.* Εἰκὸς γὰρ πάντα γενέσθαι, εἰ καὶ μὴ περὶ πάντων λεπτομερῶς ἢ βίβλος διαλαμβάνει τῶν πράξεων. Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ φησιν, ὅτι *Παροδοθήσεσθε καὶ ὑπὸ γονέων καὶ συγγενῶν καὶ φίλων καὶ (20) ἀδελφῶν, καὶ θανατώσουσιν ἐξ ὑμῶν.* Προσέειπε γὰρ τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστὸς καὶ τοῦτὶ τὸ πάντων δεινότερον, ὅτι καὶ ὑπὸ τῶν οικισιότατων πολεμηθήσονται, ἵνα προμαθόντες ἐτοιμασθῶσιν εἰς ὑπομονήν, καὶ λοιπὸν κουφότερον τὸ δεινὸν ἐνέγκωσιν. Ταῦτα δὲ πάντα προσέειπεν αὐτοῖς καὶ ἐν τῷ ἐνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον κάκει τὴν περὶ τούτων ἐξηγήσιν.

Kal — πολλοὺς. Ἀνωτέρω μὲν περὶ τῶν ὑποκρινομένων τὸν Χριστὸν εἶπεν ἑνταῦθα δὲ λέγει περὶ τῶν ὑποκρινομένων προφητεύειν. Πολλοὶ γὰρ τοιοῦτοι τότε γεγόνασιν, ἀρχὴν ἔτι τοῦ κηρύγματος ἔχοντος.

Kal — πολλῶν. Καὶ τοῦτο χαλεπώτατον, ὅτι οὐδὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἀγάπης παραμυθίαν ἔξουσι. Τινὲς δὲ ἀγάπην ἑνταῦθα τὴν φιλοξενίαν ὠνόμασαν ἕτεροι δὲ, τὴν συμπάθειαν. Ὅρα, πόσα δεινὰ προέειπεν αὐτοῖς, παραθῆγων εἰς πάντα, καὶ στομῶν εἰς εὐψυχίαν, καὶ ταῖς ἐπιβρώσεσιν ἀδαμαντίνους ἀπεργαζόμενος.

Ὁ δὲ — σωθήσεται. Εἰρηται καὶ τοῦτο ἐν τῷ ἐνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ διηρημηνέυθη πᾶν σαφῶς ἐκεῖ.

Kal κηρυχθήσεται — οἰκουμένη. Ἐντεῦθεν εἶδειξεν, ὅτι οὐδὲν τῶν δεινῶν περιγενήσεται τοῦ κηρύγματος, καὶ πολλὴν οὕτω τοῖς κήρυξι παραμυθίαν ἐπέβαλε, πληροφορηθεῖσιν, ὅτι οὐδὲν αὐτοῖς ἐμποδίσει, ἰὰν μόνον ὡς καρτερικοί. Μάρκος δὲ φανερώτερον εἶπεν, ὅτι *Καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη δεῖ πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον.*

Εἰς — ἔθνεσιν. Εἰς ἐλεγχον, εἰς κατηγορίαν τῶν μὴ πιστευσάντων, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ὅτι οὐκ ἤκουσαν τοῦ κηρύγματος. Εἰρηται δὲ καὶ τοῦτο ἐν τῷ ἐνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

Kal — τέλος. Τὸ τέλος τοῦ ναοῦ καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ὡς προέφημεν. Λέγει τοίνυν, ὅτι μετὰ τὸ γενέσθαι τὰ ρηθέντα πάντα, καὶ μετὰ τὸ κηρυχθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ, τότε ἔξει τοῖς Ἰουδαίοις ὁ παντελὴς ὄλεθρος. Ὅτι δὲ πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ ἐκηρύχθη τὸ Εὐαγγέλιον εἰς ὅλον τὸν κόσμον, εἰρηκεν ὁ Παῦλος, ὅτι *Ἔστι καρποφορούμενον (21) καὶ ἀξαρτόμενον ἐν πάσῃ*

(21) Chrysostomus hæc tractat t. VII, p. 725 D et loca similia confuudit. Hunc ergo, non codices

τῆ κείσει τῆ ὑπ' οὐρανόν. Εἰ γὰρ αὐτὸς ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἰσπανίαν ἐκέρυξεν, ἐννόησον καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων, ἄχρι πύου διέδραμον. Διὰ τοῦτο δὲ μετὰ τὸ κηρυχθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀπόλλυνται τὰ Ἱεροσόλυμα, ἵνα μὴδὲ σκιάν ἀπολογίας ἔχωσιν Ἰουδαῖοι, τοσαύτην ἰδόντες τὴν δύναμιν τοῦ κηρύγματος, ὡς ἐν βραχεὶ πᾶσαν ἐπιδραμεῖν τὴν οἰκουμένην, καὶ πανταχοῦ λάμψαι, καὶ μεμενηχότες ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀπιστίας καὶ ἀγνωμοσύνης.

Ἵσταν οὖν — νοεῖτω. Βδελύγμα νῦν λέγει τὸν ἀνδριάντα τοῦ Τίτου, ὃν, ἔλὼν τὴν πόλιν, ἔστησαν ἐν τοῖς ἀδύτοις τοῦ ναοῦ. Βδελύγματα γὰρ ὁ νόμος, ὠνόμαζε τὰ τοιαῦτα ἀφομοιώματα. Τῆς ἐρημώσεως δὲ τοῦτο κέκληκε, διότι, ἐρημουμένου τοῦ ναοῦ καὶ τῆ, πόλεως, ἔστη τοῦτο· ἢ διότι τοῦ ἐρημώσαντος αὐτὰ ἦν ἡ εἰκὼν (22). Τὸ δὲ, *Ἵσταν ἰδῆτε, δοκεῖ μὲν ῥηθῆναι πρὸς τοὺς ἀποστόλους*· φέρεται δὲ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ἵνα μάθωσιν, ὅτι οὐκ εἰς μακρὰν, ἀλλὰ ζώντων αὐτῶν τὸ βδέλυγμα στήσεται. Οἱ ἀπόστολοι γὰρ ἐφθασαν προκθοανόντες οἱ πλείους, καὶ ὅσοι δὲ περιελεῖφθησαν, ἐν ἄλλοις τηλικαῦτα μέρεσι τῆς οἰκουμένης διέτριβον. Περὶ τοῦ τοιοῦτου βδελύγματος, καὶ τοῦ ὀλέθρου. Τότε, φησὶν, ὁ ἀναγινώσκων τὴν βίβλον τοῦ Δανιὴλ, νοεῖτω ἐπιστάντα τὸν ὀλεθρον. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἕτερον σημεῖον φησιν, ὅτι *Ἵσταν ἰδῆτε κυκλομένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλήμ, τότε γινώτε, ὅτι ἤκεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς.* Φαίνεται οὖν, ὅτι καὶ ἀμφότερα εἶπεν ὁ Χριστός.

Τότε — ἐπὶ τὰ ὄρη. Εἰπὼν περὶ τῶν κακῶν τῶν κατατρυφωμένων τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ μὴν καὶ περὶ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων πειρασμῶν τῶν ἀποστόλων, ἔτι δὲ καὶ περὶ τῆς εὐδοώσεως τοῦ κηρύγματος, ὅτι ἀνεμπόδιστως πᾶσαν ἐπιδραμεῖται τὴν οἰκουμένην, λέγει πάλιν περὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν συμφορῶν, δεικνύων, ὅτι ὅταν αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ πανταχοῦ δοξάζωνται, τότε οὗτοι πανταχοῦθεν διαφθεύρονται. Διὰ δὲ τῶν δοκούντων μικρῶν ἐμφάνει τὸ τῶν πληγῶν ἐκείνων ἀφόρητον. Σκόπει γὰρ. Τότε, φησὶν, ὅταν τὸ βδέλυγμα στή, οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ἐνθα τὰ Ἱεροσόλυμα, φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη, μηδεμίαν ἐλπίδα σωτηρίας ἀπὸ τοῦ προσμένειν ἔχοντες. Οὐκ ἔσται γὰρ ἀνάκλησις ὄλωσ, οὐδὲ μεταβολὴ τοῦ κακοῦ. Διόπερ ἀγαπητὸν τὸ καὶ γυμνῷ τῷ σώματι φεύγειν ἀμεταστρεπτί.

Ἵ — τῆς οικίας αὐτοῦ. Διὰ τὸν ἀφύλακτον κάτω κίνδυνον, ἵνα μὴ ἐμπεσῶν ἀπόληται,

Καὶ — τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. Εἰ γὰρ οἱ ἐν τῇ πόλει φεύγουσι τὸν ἔνδον (23) ὀλεθρον, πολλῶ μᾶλλον οἱ ἐν τοῖς ἀγροῖς. Παρὰ δὲ τῷ Λουκᾶ λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς σφοδρότητος τῶν πληγῶν, ὅτι ἡμέραι

A *tura quæ sub cælo est* ⁴⁴. Si enim ipse a Hierosolymis usque ad Hispaniam prædicavit, concipere etiam de cæteris apostolis quousque percurrerint. Idcirco enim postquam prædicatum est Evangelium ubique terrarum, pereunt Hierosolyma, ne umbram quidem responsionis habeant Judæi : tantam videntes prædicationis virtutem, ut brevissimo tempore universum percurrerit orbem, et ubique splendorem dederit : cum tamen ipsi permanserint in infidelitate et ingratitude sua.

Vers. 15. Cum ergo — intelligat. Abominationem dicit Titi statuam, quam capta civitate statuit in adytis templi. Siquidem abominationes appellabat iex hujusmodi imagines. Desolationis vero dixit, quia illa deserto templo ac civitate erecta est : aut quia ejus erat imago qui hæc deserta fecit. Quod autem ait : *Cum videritis*, videtur quidem dictum esse ad apostolos, sed tamen fertur ad Judæos, ut sciant quod non longe post, sed eis adhuc viventibus abominatio stabit. Plures siquidem apostolorum ante id tempus mortui sunt : cæteri vero qui remanserant in aliis tunc orbis partibus versabantur. Misit autem eos ad Daniele, qui de hujusmodi abominatione et strage prophetaverat. Tunc, inquit, qui legit Danielis librum ⁴⁵, intelligat ac consideret erectam abominationem. Lucas vero aliud dicit signum : *Cum videritis circumdari ab exercitibus Jerusalem, tunc scitote quod imminet desolatio ejus* ⁴⁶. Apparet ergo quod utrumque dixerit Christus.

Vers. 16. Tunc — ad montes. Postquam de malis dixit, quæ comprehensura erant Hierosolyma, de multis præterea ac variis apostolorum tentationibus, insuper et de prospero prædicationis successu, quod absque ullo impedimento universum percurreret orbem : loquitur iterum de Judæorum calamitatibus, ostendens quod postquam ipse et discipuli sui ubique in opinione celebri habiti fuerint, tunc hi undique perdentur. Per ea vero quæ parva videntur, demonstrat plagarum illarum intolerabilitatem. Considera enim. Tunc, inquit, qui in Judæa sunt, ubi Hierosolyma sita sunt, fugiant ad montes, nullam salutis spem in remanendo habentes ; neque enim erit omnino revocatio aut mali mutatio ; ideo id amplectendum erit, ut nudo etiam corpore, nec versa retrorsum facie fugiant.

Vers. 17. Qui — domo sua. Propter inevitabile periculum, ne incidat in perditionem.

Vers. 18. Et — vestimenta sua. Si enim qui in civitate sunt, fugiunt eam quæ intus est stragem, multo magis qui in agris. Apud Lucam vero dicit etiam causam vehementiæ plagarum ⁴⁷ : Quia dies

⁴⁴ Coloss. 1, 23 ; vi, 10. ⁴⁵ Dan. ix, 27. ⁴⁶ Luc. xxi, 20. ⁴⁷ Luc. xxi, 22.

Variæ lectiones et notæ.

Novi Testamenti, sequitur Euthymius. Hunc errorem correxit Theophyl. p. 145 E.

(22) Ἵν εἰκὼν, A.
(25) Ἵνδον abct A.

ultionis hī sunt, ut compleantur omnia quæ scripta sunt, in libris videlicet Danielis et aliorum prophetarum, de hujusmodi expugnatione. Dies autem ultionis cædis Dominicæ erunt. Sed hæc quidem juxta historiam.

Juxta anagogen vero, qui in Judæa sunt, hoc est, in divino cultu : nam id significat Judææ nomen : fugiunt ad montes, id est, ad excelsum Dei auxilium, aut ad excelsa virtutum. Qui vero in lecto, sive qui conversatione elevatus, et excelsior per vitam effectus fuerit, non descendat, ut tollat mundi affectus quos reliquerat. Et qui in agro sive in solitaria vita, non revertatur ut tollat vestimenta sua, quæ sunt operimenta peccatorum, ab eo jam dudum relicta.

Vers. 19. *Væ — diebus.* Illis quidem propter onus interius, his vero propter exterius. Hæc enim pondere embryonum gravantur, hæc autem onere lactentium. Siquidem facile est pro salute pecunias et vestimenta contemnere : fieri autem levem et fugam expeditam eam (h) quæ in utero habet, aut abjicere infantem eam quæ lactat, prorsus impossibile est propter naturæ vinculum. Væ ergo illis, quia facile comprehenduntur ; et similiter embryonibus ac lactentibus, ut qui simul peribunt (i).

Juxta anogagen vero prægnantes dicimus animas, quæ virtutem nondum pepererunt : lactantes autem quæ pepererunt quidem, verum puerilis est fetus et admodum pusillanimis (j).

Vers. 20. *Orate — Sabbato.* Manifestum et hinc quod, quanquam ad apostolos protendebat hujusmodi sermones, attamen vel isti ad Judæos respiciebant ; neque enim amplius observabant apostoli Sabbatum, quando capta sunt Hierosolyma. Quare autem non hieme neque Sabbato ? Hieme quidem propter temporis difficultatem ; Sabbato vero propter legem quæ non permittebat Sabbato iter facere ultra statutos lege passus.

Anagogice autem fugam intelligimus exitum animæ a corpore ; hiemem vero commotionem ac turbationem cogitationum ; Sabbatum autem otium a virtute. Jubet itaque sermo ut oremus, ne fiat exitus animæ nostræ in commotione aut turbatione cogitationum, neque in otio a virtutibus, sed in tranquillitate cogitationum et operatione virtutum.

Variæ lectiones et notæ.

(24) Τοῦ πληρωθῆναι A. Loco laudato uterque codex in textu Lucæ habet πλησθῆναι.

(25) Hentenius reddidit, ac si legerit, τοῖς μὲν,

(h) *Et fugam expeditam eam.* Hæc non sunt in Græco. Forte autem voluit, *et ad fugam.* In codice illo fortasse erat : Κούφην καὶ εὐσταλή πρὸς φύγην.

(i) Et simul cum embryonibus ac lactentibus peribunt.

(j) *Pusillanimis.* Hoc non est in Græco. Similem sententiam reperio in Calena Corderii ad h. l.

ἑκδικήσεως αὐταὶ εἰσι, τοῦ πλησθῆναι (24) πάντα τὰ γεγραμμένα, δηλαδὴ, ἐν ταῖς βίβλοις τοῦ τε Δανιὴλ, καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν, περὶ τῆς τοιαύτης ἀλώσεως. Ἡμέραι δὲ ἐκδικήσεως τοῦ Δεσποτικοῦ φόνου. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν καθ' ἱστορίαν.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, τουτέστιν, οἱ ἐν τῇ εὐσεβείᾳ· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ τῆς Ἰουδαίας· ὄνομα· φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη· λέγω δὴ, ἐπὶ τὴν ὑψηλὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τῶν ἀρετῶν· ὁ ἐπὶ τοῦ σώματος δὲ, ἤγουν, ὁ τῆς κάτω διατριβῆς ὑπερραθείς καὶ ὑψηλὸς τῷ βίῳ γενόμενος, μὴ καταβαινέτω ἀραι τὰ ἐκ τοῦ κόσμου πάθη, ἀπερ ἀπολλέοιεν· καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ δὲ, εἰπουν, ὁ ἐν τῷ ἀναχωρημένῳ βίῳ, μὴ ἐπιστρέψατω ἀραι τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἐπὶ τὰ περιβάλλαια τῶν ἀμαρτιῶν, ἀ πάλαι ἀπεδύσατο.

Οὐαὶ — ἡμέραις. Τῶν μὲν (25), διὰ τὸν ἐντὸς φόρτον, τῶν δὲ διὰ τὸν ἐκτὸς· οὐ δυναμένων εὐκόλως φυγεῖν. Αἱ μὲν γὰρ βεβάρηται τῷ ἄχθει τῶν ἱμδρῶν, αἱ δὲ τῷ φορτίῳ τῶν θηλαζόντων. Κρημάτων μὲν γὰρ καὶ ἱματίων καταφρονήσαι· ῥάδιον, διὰ σωτηρίαν· γενέσθαι δὲ τὴν ἔγκυον κούφην, καὶ ἀπορρίψαι τὴν θηλάζουσαν, ὁ θηλάζει, παντελῶς ἀδύνατον, διὰ τὸν δεσμὸν τῆς φύσεως. Οὐαὶ τοίνυν αὐταῖς, εὐπετίως καταλαμβανομέναις, καὶ τοῖς ἱμδρῶσι καὶ ὀπομαζίοις συνδιαφθειρομέναις.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν ἐν γαστρὶ μὲν ἔχουσα· νοῦμεν τὰς μήπω τεκούσας ἀρετὴν ψυχὰς· θηλαζούσας δὲ τὰς τεκούσας· μὲν, νηπιῶδες δὲ κύημα καὶ βραχύτατον.

Προσέχεσθε — Σαββάτω. Φανερὸν κἀντεῦθεν, ὅτι εἰ καὶ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἀπέτεινε τοὺς τοιοούτους λόγους, ἀλλὰ γε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἔδλεπον οὗτοι. Καὶ γὰρ οὐκ εἴτι παρφυλάττον τὸ Σάββατον οἱ ἀπόστολοι. Διατί δὲ, μὴ χειμῶνος, μηδὲ Σαββάτω ; Μὴ χειμῶνος μὲν, διὰ τὴν δυσκολίαν τὴν ἀπὸ τοῦ καιροῦ· μὴ Σαββάτω δὲ, διὰ τὸν νόμον, οὐκ ἐπιτρέποντα βαλίζειν ἐν Σαββάτω περαιτέρω τῶν νομομισμένων βημάτων.

Ἀναγωγικῶς δὲ φυγὴν μὲν νοοῦμεν τὴν ἐξόδον τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος· χειμῶνα δὲ τὴν ζάλην καὶ παραχὴν τῶν λογισμῶν· Σάββατον δὲ τὴν ἀργίαν τῆς ἀρετῆς. Παρεγγυεῖ γὰρ ὁ λόγος προσέχεσθαι, μὴ γενέσθαι τὴν ἐξόδον τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἐν ζάλῃ καὶ παραχῇ λογισμῶν, μηδ' ἐν ἀργίᾳ τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ γαληνιῶντων τῶν λογισμῶν, καὶ ἐνεργουμένης τῆς ἀρετῆς.

τοῖς δέ. Sed nulla opus est correctione. Nec enim ad οὐαί, sed ad δυναμένων refertur.

ex Isidoro et apud Isidorum lib. 1, epist. 212. etiam in schedis meis inter inedita scholia est ejusmodi Severi. Sed in his βραχύ:ατον non reperitur : νηπιῶδες autem et ἀτελής. Βραχύτατον interpretor βραχυδ:ώτατον. Alia enim subesse sententia nequii. Forte Hentenius e suo codice exscalpsit: ται βραχύ:ωνου, cujus exempla ignoro.

Ἔσται — γένηται. Εἰ τις ἐντύχη τοῖς Ἰωσήπου Α
 συγγράμμασι, πληροφορηθήσεται. Καίτοι γὰρ Ἐ-
 θραῖος ὢν, διαβεβαιούται περὶ τῆς τοιαύτης θεομη-
 νίας, ὅτι πᾶσαν ἐνίκησε συμφορὰν, καὶ πᾶσαν
 ὑπερέβη τραγωδίαν. Μετὰ γὰρ τῆς ξένης ἐκείνης
 πολιορκίας τοσούτος ἦν ὁ λιμὸς, ὡς καὶ αὐταῖς ταῖς
 μητρᾶσιν περιμάχητον εἶναι τὴν τεκνοραγίαν, καὶ
 ὑπὲρ τούτου πολέμους γίνεσθαι. Τίνος οὖν ἕνεκεν
 χαλεπώτερα καὶ φρικωδέστερα πάντων τῶν ἀπ' αἰ-
 ὰνος ἀνθρώπων πεπόνθασι; Διότι χαλεπώτερα
 καὶ φρικωδέστερα πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος ἀνθρώ-
 πων τετολημάσιν, ἀνελόντες τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.
 Λουκᾶς δὲ πλατύτερον φησιν, ὅτι Ἔσται ἀνάγκη
 μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὄρη ἐν τῷ λαῷ τούτῳ,
 καὶ πρσοῦνται στόματι μαχαίρας, καὶ αἰχμαλω-
 τισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη, καὶ Ἰερουσαλὴμ Β
 ἔσται κατοικήθη ὑπὸ ἔθνῶν, ἀχρι πληρωθῶσι
 καιροὶ ἔθνῶν. Ὅρη γὰρ μὲν λέγων τὴν τοῦ Θεοῦ, διὰ
 τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, καιροὺς δὲ ἔθνῶν τοὺς ἀχρι συντε-
 λείας αὐτῶν, καὶ τοῦ κόσμου παντός.

Καὶ εἰ μὴ — αἱ ἡμέραι ἐκείναι. Ἡμέρας τὰς
 τοῦ πολέμου καὶ τῆς πολιορκίας ἐκείνης φησὶ, λέ-
 γων ὅτι εἰ μὴ ἡλαττώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι
 κατ' οἰκονομίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἂν διεσώθη,
 οὐκ ἂν ὑπεξέφυγε τὸν θάνατον πᾶσα σὰρξ, ἡ-
 γουν, οὐδὲ μία σὰρξ, Ἰουδαϊκῆ δηλονότι. Πάντες
 γὰρ ἂν διεφθάρησαν, καὶ οἱ ἐντὸς, καὶ οἱ ἐκτὸς οἱ
 μὲν λιμῷ, οἱ δὲ λοιμῷ, οἱ δὲ ξίφει καὶ παντοίοις
 θανάτου τρόποις. Κατὰ πάντων γὰρ Ἰουδαίων οἱ C
 Ῥωμαῖοι σφοδρῶς ἐμάνησαν, καὶ κατὰ τῶν παν-
 ταχῆ διεσπαρμένων ἐφέροντο. Ἐκλεκτοὺς δὲ καλεῖ
 τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστοὺς, δι' οὓς ταχύτερον ἔπαυ-
 σε τὸν πόλεμον, ἵνα μὴ συναπόλωνται τοῖς ὀπί-
 στοις, ἀλλὰ μᾶλλον ἵνα τινὲς τῶν ἀπίστων συνδια-
 σωθῶσι τούτοις, ὥστε μηδένα δυνηθῆναι λέγειν, ὅτι
 διὰ τοὺς πιστεύσαντας ἡ θεήλατος αὕτη μάστιξ
 ἐπῆλθεν· ἀλλ' ἵνα βλέποντες οἱ ὑπολειφθέντες ἅπαν-
 τας τοὺς ἐν αὐτοῖς πιστοὺς διαδράντας, συνῶσι τὴν
 αἰτίαν, καὶ βαδαιωθῶσιν, ὡς οὐ μόνον οὐκ ἀπώλοντο
 δι' αὐτοὺς οἱ διαφθαρέντες, ἀλλὰ μάλιστα καὶ αὐτοὶ
 διὰ τούτους περιεσώθησαν.

Ὅτι δὲ τὸ πᾶσα σὰρξ, ἀντὶ τοῦ, οὐδὲ μία, παρει-
 ληπται, ὅλον καὶ ἀπὸ τοῦ Δαυιδικοῦ ρητοῦ, λέγον-
 τος· Μὴ κατακιρμισάτω μου πᾶσα ἀνομία, ἀντὶ D
 τοῦ, μηδὲ μία. Καὶ τοῦτο γὰρ ἰδίωμα τῆς παλαιᾶς
 Γραφῆς.

Σὺ δὲ μοι σκόπει τοῦ Θεοῦ Πνεύματος τὴν οἰκο-
 νομίαν, πῶς ὁ μὲν Ἰωάννης, ὁ ζῶν, ὅτε ταῦτα γέ-
 γονε, καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν πολὺν ἔτι ζήσας χρόνον,
 οὐδὲν τούτων ἔγραψεν, ἵνα μὴ δόξη γράφειν, ὡς
 πάλαι εἰρημένα, τὰ ἤδη γεγενημένα· οἱ δὲ πρὸ τοῦ
 γενέσθαι ταῦτα τετελευτηκότες, ἐκείνοι πάντα
 σαφῶς ἔγραψαν, ἵνα ἀνύποπτος ἢ τοῦ Χριστοῦ περὶ

Vers. 21. *Erit — fiet.* Si quis in Josephi scripta
 incidat, certior omnino de his efficietur. Siquidem
 cum etiam Judæus esset, affirmat de hujusmodi
 Dei ira, quod omnem excesserit calamitatem, om-
 nemque supergressa sit tragœdiam. Nam præter
 tremendam illam obsidionem, tanta erat fames, ut
 ipsis quoque matribus pugna fuerit proesu filiorum.
 Ob quam ergo causam, miserabiliorem ac horribi-
 liorem passi sunt afflictionem omnibus quæ fuerunt
 a sæculo? Quia magis execrandum ac horribiliter
 perpetraverunt flagitium omnibus qui fuerunt a
 sæculo, Dei Filium occidentes. Lucas autem pla-
 nius dicit: *Erit enim afflictio magna super terram,*
et ira in populo hoc, cadentque acie gladii, et capti-
vi ducentur in omnes gentes, et Jerusalem cal-
abitur a gentibus, donec impleantur tempora gen-
tium 42. Iram quidem Dei dicens; tempora vero
 gentium, ea quæ durabunt usque ad consummatio-
 nem eorum, totiusque mundi.

Vers. 22. *Et nisi — dies illi.* Dies ait belli et
 obsidionis, dicens, quod nisi diminuti fuissent dies
 illi dispensatione divina, nequaquam salva fuisset,
 nequaquam mortem evitasset omnis caro, id est,
 nulla remansisset caro, Judaica videlicet. Omnes
 enim mortui fuissent homines, et qui intus, et qui
 extra erant: quidam fame, quidem vero peste aut
 gladio, omnibusque mortis generibus. Adversus om-
 nes siquidem Judæus Romani furore accensi erant,
 etiam adversus eos qui ubique terrarum dispersi
 ferebantur (k). Electos autem vocat fideles, qui ex
 Judæis erant, propter quos citius quievit bellum,
 ne perirent una cum infidelibus; sed potius incre-
 duli aliqui per hos servarentur, ne posset quispiam
 dicere quod propter eos qui crediderant, hæc a
 Deo immissa ultio supervenisset: sed qui relictī
 erant videntes omnes qui inter ipsos crediderant
 permansisse, intelligerent causam, ac certiores
 redderentur, quod non solum non perierant pro-
 pter illos qui mortui erant, sed potius et ipsi pro-
 pter eos servati erant.

Quod autem: *non omnis caro,* pro nulla caro,
 sumatur, manifestum est quoque a dicto Davi-
 dico quo dicitur: *Non dominetur mei omnis injus-*
titia 43, id est, nulla: Nam et hoc idioma est veteris
 Scripturæ.

Tu vero considera mihi divini Spiritus diāpen-
 sationem, quo modo Joannes qui in vivis adhuc
 erat dum hæc facta sunt, et multo adhuc tempore
 post expugnationem vixit, nihil horum scripsit,
 ne quasi olim prædicta scribere videretur, quæ
 jam facta erant. Qui vero priusquam hæc fierent
 mortui sunt, manifeste omnia scripserunt, ut

42 Luc. xxi, 23, 24. 43 Psal. cxviii, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(k) *Etiam* -- *ferebantur.* Et contra ubique dispersos ferebantur.

suspicione carere videretur Christi de his vaticinium. Postquam ergo hactenus ad plenum prædixit, quæ de captivitate Hierosolymorum futura erant, transit etiam ad reliquam quæstionem, puta de secundo adventu suo, et hujus signa prædicit, quæ Christianis futura sunt utilia.

† Decurtavit autem Deus afflictiones et omnino bellum : si enim bellum amplius durasset, omnes qui intus erant penitus fame periissent.

Vers. 23. *Tunc*—*nolite credere*. Dicitio τότε, tunc, interdum non significat consequentiam prædictorum, sed initium tantum eorum quæ dicenda sunt : sicut etiam, in diebus illis, de quo disseruimus tertio capite. Et ita hoc in loco dicitio tunc, ordinem temporis non significat, sed quando fient quæ dicenda sunt. Similiter et hæc ad apostolos dici videntur ; ad eos tamen dirigitur Christianos, qui tunc futuri erant.

Vers. 24. *Surgent* — *pseudoprophetae*. — *Surgent*, hoc est, venient. Sunt autem pseudochristi, qui se Christum esse fingunt : pseudoprophetae vero, qui se fingunt esse prophetas.

Vers. 24. *Et* — *prodigia*. Etiam ante expugnationem Hierosolymorum dixit futuros esse pseudoprophetas. *Multi enim*, inquit, *venient in nomine meo dicentes. Ego sum Christus* ⁸⁰. Et rursus : *Et multi pseudoprophetae surgent*. Sed qui ante secundum suum adventum venient, hi longe graviores erunt illis, qui fuerunt ante captivitatem Hierosolymorum. Nam hi signa quoque magna ac prodigia facient : pseudochristi quidem, miracula edentes : pseudoprophetae vero quædam futura prædicentes.

Vers. 24. *Ita ut* — *electi*. Si fieri potest, eis dicitur (l). Inter pseudochristos autem unus est Antichristus, postremus eorum venturus, cujus prophetae qui dicuntur, hi sunt pseudoprophetae : de quo etiam Paulus scripsit : postquam enim vocavit eum hominem peccati, filiumque perditionis, addidit : *Cujus est adventus secundum operationem Satanae in omni virtute et signis ac prodigiis falsi* ⁸¹. Hi ergo signum sunt secundi adventus.

Vers. 25. *Ecce prædixi vobis*. Testatur quod manifeste prædicendo munierit. Apud Marcum vero ait : *Vos autem videte : ecce prædixi vobis omnia* ⁸², quæ videlicet contingent de seductoribus. Per apostolos vero hæc etiam dicit ad posteros, ut prius significatum est. Observa enim quod etiam ad apostolos prælixerit ea quæ de Hierosolymorum

Α τούτων προφητεία φανή. Πληρώσας τοίνυν ἀκριβέστερον τὰ περὶ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων, μέτριοι καὶ ἐπὶ τὸ λοιπὸν ἐρώτημα, τὸ περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, καὶ προλέγει τὰ σημεῖα ταύτης, χρήσιμα τοῖς Χριστιανοῖς ἐσόμενα.

†† Ἐκολόβωσε (26) δὲ ὁ Θεὸς τὰς θλίψεις καὶ τὸν πόλεμον. Εἰ γὰρ ἐκράτησεν ἐπὶ πλεόν ὁ πόσιμος, πάντες ἂν οἱ ἔνδον ὑπὸ τοῦ λιμοῦ διεθάρησαν.

Τότε — μὴ πιστεύητε. Τὸ τότε ἔστιν ὅτι οὐκ ἀκολουθίαν δηλοῖ τῶν προειρημένων, ἀλλ' ἀρχὴν μόνον τῶν ῥηθῆναι μελλόντων, ὡσπερ καὶ τὸ, ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, περὶ οὗ διαλάθομεν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. Καὶ νῦν οὖν τὸ τότε οὐ τάξιν κειροῦ σημαίνει, ἀλλ' ὅτι ὅτε γενήσονται τὰ ῥηθιόμενα. Δοκίμῃ μὲν οὖν καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς ἀποστόλους λέγεσθαι· φέρονται δὲ πρὸς τοὺς ἐσομένους τότε Χριστιανούς.

Ἐγερθήσονται — ψευδοπροφήται. Ἐγερθήσονται, ἀντὶ τοῦ, ἐλεύσονται. Καὶ ψευδοχριστοὶ μὲν εἰσιν οἱ ὑπεκρινόμενοι τὸν Χριστὸν, ψευδοπροφήται δὲ οἱ ὑποκρινόμενοι τοὺς προφήτας.

Καὶ — τέρατα. Καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων εἶπεν ἔσασθαι ψευδοχριστοὺς καὶ ψευδοπροφήτας. Πολλοὶ γὰρ, φησὶν, ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες, Ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστός. Καὶ πάλιν· Καὶ πολλοὶ ψευδοπροφήται ἐγερθήσονται. Ἄλλ' οἱ πρὸ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, οὗτοι πολλῶν βρύτεροι τῶν πρὸ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων. Οὗτοι γὰρ καὶ ποιήσουσι σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα· οἱ μὲν ψευδοχριστοὶ, θαυματοποιοῦντες, οἱ δὲ ψευδοπροφήται, προλέγοντές τινα μέλλοντα.

Ὅστε — ἐκλεπτοὺς. Εἰ δυνατόν αὐτοῖς γένηται. Τούτων τῶν ψευδοχριστῶν εἷς ἔστι καὶ ὁ λεγόμενος Ἀντίχριστος, τελευταῖος τῶν ἄλλων ἐρχόμενος, οὗ προφήται οἱ ῥηθέντες οὗτοι ψευδοπροφήται. Περὶ τούτου καὶ Παῦλος ἔγραψε· καλέσας γὰρ (27) αὐτὸν ἀνθρώπων ἀμαρτίας, καὶ οὐκ ἀπωλείας, ἐπήγαγεν, Ὅδ' ἔστιν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ, ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημεῖοις καὶ τέρασι ψεύδους. Οὗτοι οὖν εἰσι τὸ σημεῖον τῆς δευτέρας παρουσίας.

Ἴδού, προείρηκα ὑμῖν. Διαμαρτύρεται ἐξασφαλίζόμενος. Παρὰ δὲ τῷ Μάρκῳ φησιν, Ὑμεῖς δὲ βλέπετε, ἰδού προείρηκα πάντα, δηλονότι, τὰ περὶ τῶν πλάνων. Διὰ δὲ τῶν ἀποστόλων, ὡς προδεδήλωται, πρὸς τοὺς ὕστερον ταῦτα λέγει. Παρατήρησον γὰρ, ὅτι πρὸς τοὺς ἀποστόλους εἶπε καὶ τὰ περὶ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ τὰ περὶ

⁸⁰ Matth. xxiv, 5. ⁸¹ II Thess. ii, 3, 9. ⁸² Marc. xiii, 23.

Variæ lectiones et notæ.

(26) Hæc in neutro meorum comparent. Sumpta sunt ex Theophylact. p. 445 A.

(27) Γὰρ, abest A.

(l) Henteniū λέγεται videtur legisse loco γένηται, quod tamen minime probandum. Redde : *Si eis possibile sit*.

τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, ὡς πρὸς διδασκάλους; A τοῦ νέου λαοῦ, γινώσκων, ὅτι καὶ διδάξουσι ταῦτα, καὶ γράψουσι, πρὸς τε ἀπόδειξιν, ὧν προεφήτευσεν περὶ τῆς ἀλώσεως, καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῶν πρὸ τῆς δευτέρας παρουσίας πιστῶν.

Ἐὰν οὖν — πιστεύσῃτε. Οἱ ταῦτα τηλικαῦτα λέγοντες προπομποὶ καὶ ὑπὲρταί τοῦ Ἀντιχρίστου εἶσι. Ταμεῖα δὲ νόει νῦν τὰ τῶν οἰκιῶν ἐνδότετα.

Ὡσπερ — ἀνθρώπου. Ὡσπερ ἡ ἀστραπή, φησὶν, ἐξέρχεται, καὶ φαίνεται πᾶσιν, οὐ δεομένη κήρυκος, οὐδὲ προμηνύοντος, ἀλλὰ τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἰδίας λαμπρότητος ἐν ἀκαριαίᾳ βροτῇ καιροῦ φαινομένη πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ· οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία ἐκείνου (28), διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς οικείας λαμ- B πρῶτητος· πᾶσιν ὁμοῦ φαινομένη, καὶ γινομένη τοῖς ἀνθρώποις αὐτάγγελος ἑαυτῆς. Οὐ γὰρ, ὡσπερ ἡ πρώτη παρουσία μετὰ πτωχείας καὶ ἀδοξίας γέγονεν οὕτως ἔσται καὶ ἡ δευτέρα· ἀλλὰ τούναντιον αὕτη μετὰ δυνάμους καὶ δόξης πολλῆς γενήσεται, δορυφορούσης ἀπάσης οὐρανοῦ στρατιᾶς. Διὸ οὐδεὶς ἀγνοῆσαι ταύτην τότε (29) δυνησεται.

Ὁπου — ἀετοί. Τοῦτο εἶπε διὰ τὴν τηλικαῦτα δορυφορίαν. Καὶ ἀετοὶ μὲν τοὺς δορυφοροῦντας παρέλασαν, ὡς καὶ πτηνοὺς καὶ βασιλικούς· πτώ- ματι δὲ ἑαυτὸν, ὡς συναγωγὴν τῶν τοιοῦτων ἀε- τῶν, καὶ ὡς τροφὴν πνευματικῆν αὐτῶν καὶ ζωὴν αἰώνιον. Σῶμα δὲ τὸ πτώμα ἔγραψεν ὁ Λουκᾶς.

Εὐθέως — οὐρανοῦ. Περὶ τούτων εἶπε καὶ ὁ Λουκᾶς, ὅτι *καὶ ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελή- νῃ καὶ ἀστροῖς.* Ὅρα δὲ, πῶς εἶρηκεν, ὅτι εὐ- θέως, παριστῶν ὅτι ὁμοῦ σχεδὸν ἅπαντα τὰ τε προειρημένα, καὶ ταῦτα, καὶ τὰ βηθησόμενα γενή- σονται. Συστελεῖ γὰρ καὶ τούτον τὸν πειρασμὸν ὁ Θεὸς διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ. Θλίψιν μὲν οὖν λίγει τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ τῶν περὶ αὐ- τὸν ἀπατεῶνων, ἧτις ἐκθλίψει (30) τοὺς εὐσεβεῖς. Ὁ ἥλιος δὲ σκοτισθήσεται, οὐκ ἀφανιζόμενος, ἀλλὰ νικώμενος τῷ φωτὶ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ· ἡ δὲ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ τὰ ἄστρα πασοῦνται, ὡς μηκέτι χρείας οὐσης αὐτῶν. Οὐκέτι γὰρ ἔσται νόξ. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι *καὶ ἐπὶ τῆς γῆς συνοχὴ ἐθνῶν ἐν ἀπορίᾳ, ἠχούσης θα- λάσσης καὶ σάλου, ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῇ οἰ- κουμένῃ· συνοχὴν μὲν ἐθνῶν ὀνομάσας τὴν ταρα- χὴν, ἀπορίαν (31) δὲ τὴν νηγεμίαν· χωρὶς γὰρ ἀνέμων ἰχθύσει παρὰ φύσιν ἡ θάλασσα καὶ ὁ σάλος αὐτῆς· ἀπέψυξιν δὲ τὸν (32) θάνατον.*

²⁸ Luc. xvii, 37. ²⁹ Luc. xi, 25. ³⁰ Luc. xxi, 25, 26.

Variae lectiones et notæ.

(28) Ἐξέρχεται, Α.

(29) Τότε, abest Α.

(30) Hentenius videtur invenisse θλίψει. Ἐκθλι- θῆναι impis potius convenit, quam piis, qui elid- dentur e numero piorum.

(31) Dixi de hoc loco in editione N. Testamenti ad Luc. xxi, 25. Hentenius ad hunc locum ita ha-

PATRGL. GR. CXXIX.

captivitate dicta sunt, quæque de secundo suo ad- ventu, tanquam ad præceptores novi populi : sciens quod etiam hæc docturi essent ac scripturi, et ad demonstrationem eorum quæ prophetavit de captivitate, et ad munitionem fidelium, qui futuri sunt ante secundum ejus adventum.

Vers. 26. *Si ergo — credere.* Qui tunc hæc dicent, prænuntii erunt ac ministri Antichristi. Penetralia autem nunc intelligit loca in domibus magis recon- dita.

Vers. 27. *Sicut — hominis.* Sicut, inquit, fulgur egreditur, et omnibus in conspicuo est, nullo egens præcone aut prænuntiante, sed excessivo suo splendore, minimo temporis momento, universo apparet orbi : ita quoque erit adventus ille, propter magnitudinem sui splendoris, omnibus simul apprens, et factus hominibus ipse sui nuntius. Neque enim quemadmodum primus adventus in paupertate et nominis obscuritate factus est, ita erit et secundus; sed e diverso hic cum potestate et gloria magna fiet, stipante omni cælesti exercitu : ideo nullus hunc ignorare tunc poterit.

Vers. 28. *Ubicunque — aquilæ.* Hoc dicit propter satellitium quo tunc circumdabitur. Et stipantes quidem assimilavit aquilæ, tanquam alatas ac regios, seipsum vero cadaveri, tanquam conglomerantem lu- jusmodi aquilas, et quasi cibum spirituales eorum, vitamque sempiternam. Lucas autem ²⁸ pro *Cadavere* posuit *Corpus*, hoc est pro Πτώμα, Σῶμα

Vers. 29. *Statim — cælo.* De his dixit et Lucas : *Et erunt signa in sole, et luna, et stellis* ²⁹. Vide autem quomodo dixerit, *Statim*, demonstrans quod simul fere omnia, et quæ dicta sunt, et hæc et quæ dicentur, fient. Breviabit siquidem et hanc tenta- tionem Deus propter electos suos. Afflictionem autem dicit eam quæ ab Antichristo movebitur ejusque seductoribus, et pios affliget. Sol vero obscurabitur : non e medio sublatus, sed Christi venientis luce superatus. Luna autem non dabit splendorem suum; et stellæ cadent, tanquam nulli amplius usui futuræ. Nulla enim tunc erit nox. Lucas vero scripsit : *Et super terram anxietas gentium, per defluxum resonante mari ac fluctu : arescentibus hominibus præ timore et expectatione, quæ super- venient orbi terrarum* ³⁰. Anxietatem gentium, appellavit turbationem : defluxum autem, tran- quillitatem ventorum. Nam absque ventis resonabit præter naturam mare ac fluctus ejus. Arescentiam vero dicit mortem.

bet : *Cum omnia, quæ hactenus viderim exemplaria, habeant ἀπορίαν apud Lucam, hoc est, desperationem aut consilii inopia, et sic jungi videntur præceden- tibus : auctor hic legisse videtur ἀπορίαν, hoc est, defluxum, et jungit sequentibus.* Cum his compara, quæ habet Millius ad Lucam l. i.

(32) Recte ita. Nam *arescere* ex aliquo suæ ætatis

Vers. 29. *Et — commoveuntur.* Et caelestes A exercitus horrebant videntes hujusmodi creaturae mutationem : Deum in terram descendentem, homines autem universos qui ab initio fuerunt, a mortuis suscitari, ut rationem reddant cunctorum quae in vita operati sunt.

Vers. 30. *Et — caelo.* Signum ejus dicit crucem, quae tunc longe clarius sole fulgebit : nam ille obscurabitur, haec autem apparebit. Ob quam autem causam apparebit ? Ut exterreat praecipue quidem Judaeos, deinde etiam gentiles, qui Christo improperabant crucem, et ut sciant quod hic ipse tanquam Deus descendit.

Vers. 30. *Et tunc — terrae.* Tunc lugebit omne genus, infidelium videlicet. Illi quidem, quod Deum crucifixerint : illi autem, quod Christianos punierint : rursum isti, quod non crediderint. Neque enim alia est eis opus accusatione praeter crucem. Tunc autem planctus erit eis inutilis.

Vers. 30. *Et videbunt — multa.* Praecedet quidem eum crux, tanquam justificatio adversus illos, qui eum crucifixerunt. Descendet autem in nubibus sicut assumptus est.

Vers. 31. *Et mittet — eorum.* Priusquam appareat crux, mittet illos : neque enim usus est ordine narrationis, sed simpliciter dicit quod futurum est. Per quatuor autem ventos quatuor orbis extremitates significavit, orientem, occidentem, septentrionem, et merididiam. Ab unaquaque enim extremitate proprius spirat ventus : et hi quatuor dicuntur proprie venti. Per extrema vero etiam media significavit. Quod autem dicit, *A summis caelorum usque ad terminos eorum,* declarativum est ejus quod dixit : *A quatuor ventis,* significans idem importare terminos, *Ventos et Extrema.* Apud Marcum vero ait : *Ab extremo terrae, usque ad extremum caeli* ⁶⁶, docens eadem esse extrema terrae et caeli. Et nota quod tuba mortuos excitabit ; excitatos autem congregabunt angeli ; congregatos vero rapient nubes, sicut dixit Paulus, *in occursum Domini in aera* ⁶⁷. Quod autem etiam peccatores congregabunt angeli, docuit Christus interpretatus quartam parabolam vicesimi quarti capituli. Dixit enim : *Mittet Filius hominis angelos suos, et colligent de regno ejus omnia offendicula, et eos qui operantur iniquitatem* ⁶⁸. Quare ergo ibi declarationem.

Vers. 32. *A — parabolam.* Parabolam vocat exemplum quod diciturus est ad demonstrandum, quod non sit magnum discrimen inter hoc signum significativum secundi adventus et ipsum adventum.

⁶⁶ Marc. xiii, 27. ⁶⁷ I Thess. iv, 17. ⁶⁸ Matth. xiii, 41.

Variæ lectiones et notæ.

Schrevelio haesit *Vulgatus*. Ἀποψύγειν est exspirare, mori. Ita Thucyd. lib. 1, cap. 134 ; ἀπέψυξε βίον. Sophocli. in *Ajace*, p. 59.

Kal — σαλευθήσονται. Kal αἱ οὐράνιαι στρατιαὶ φρίξουσι, βλέπουσαι τὴν τοιαύτην τῆς κτίσεως μεταβολὴν, καὶ τὸν μὲν θεὸν εἰς γῆν καταρχόμενον, τοὺς δὲ ἀπ' αἰῶνος ἀνθρώπους ἐκ νεκρῶν ἀνισταμένους, καὶ μέλλοντας λόγους ὑποσχεῖν τῶν βεβιωμένων.

Kal — οὐρανῷ. Σημεῖον αὐτοῦ λέγει τὸν σταυρὸν, λάμποντα τότε τοῦ ἡλίου πολλῷ φαειρότερον. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ σκοτισθήσεται· οὗτος δὲ φανήσεται· ἵνα δὲ ἐνεκεν ὀφθήσεται ; ἵνα ταράξῃ προγεγομένου τῶν τοῦ Ἰουδαίου, εἶτα καὶ τοῦ Ἑλληνας, ὅσοι τῷ Χριστῷ τὸν σταυρὸν ὠνειδίζον, καὶ ἵνα γῶσιν, ὅτι αὐτὸς οὗτος κάτεισι θεὸς ὢν.

Kal τότε — γῆς. Τότε θρηγήσει πᾶν γένος, ἐλαθὴ τῶν ἀπίστων· οἱ μὲν, ὅτι ἐσταύρωσαν τὸν θεόν· οἱ δὲ, ὅτι τοὺς Χριστιανούς ἐτιμώρησαν· οἱ δὲ, ὅτι οὐκ ἐπίστευσαν. Οὐ χρεια γὰρ αὐτοῖς ἐτέραι κατηγορίας παρὰ τὸν σταυρὸν. Ἀνόνητος δὲ αὐτοῖς ὁ τηλικαῦτα κλαυθμός.

Kal θύονται — πολλῆς. Προοδεύει μὲν αὐτοῦ ὁ σταυρὸς, ὡς δικαίωμα κατὰ τῶν σταυρωσάντων αὐτόν· ἐπὶ νεφελῶν δὲ κάτεισι, ὡς ἀναλήψθη.

Kal ἀποστειλεῖ — αὐτῶν. Πρὸ τοῦ φανῆναι τὸν σταυρὸν, ἀποστειλεῖ τούτους. Οὐκ ἐχρήσατο γὰρ τάξει ἀπαγγελίας, ἀλλ' ἀπλῶς λέγει τὰ γενησόμενα. Διὰ δὲ τῶν τεσσάρων ἀνέμων τὰ τέσσαρα πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐδήλωσαν, ἀνατολὴν, δύσιν, ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν. Ἐξ ἐκάστου γὰρ πέρατος ἄνεμος ἴδιος πνεῖ, καὶ οὗτοι οἱ τέσσαρες εἰσιν, οἱ κυρίως ἄνεμοι. Διὰ δὲ τῶν περάτων καὶ τὰ μέσα συμπαροδήλωσε. Τὸ δὲ Ἄπ' ἀκρῶν οὐρανῶν ἕως ἀκρῶν αὐτῶν, ἐφερμηγευτικόν ἐστὶ τοῦ Ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, σημαίνον ὅτι τὰ ἄκρα ἐμφαίνουσιν. Ἄκρα δὲ τὰ ῥηθέντα πέρατα. Παρὰ Μάρκῳ δὲ φησιν Ἄπ' ἀκρου γῆς ἕως ἀκρου οὐρανοῦ· διδάσκων ὅτι τὰ αὐτὰ εἰσιν ἄκρα γῆς καὶ οὐρανοῦ. Σκόπε· δὲ ὅτι ἡ μὲν σάλπιγξ ἀναστήσει τοὺς νεκρούς· ἀναστάντας δὲ ἐπισυνάξουσιν οἱ ἄγγελοι· ἐπισυναγέντας (33) δὲ ἀρπάσουσιν αἱ νεφέλαι, καθὼς εἶπε Παῦλος *Εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα*. Ὅτι δὲ καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἄγγελοι συλλέξουσιν, ἐδήλαξεν ὁ Χριστὸς, ἐρμηνεύων τὴν τετάρτην παραβολὴν τοῦ εἰκοστοῦ τετάρτου κεφαλαίου. Εἴρηκε γὰρ, *ὅτι Ἀποστειλεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συλλέξουσιν ἀπὸ τῆς βασιλείας αὐτοῦ πάντα τὰ σκάνδαλα, καὶ τοὺς ποιοῦντας τὴν ανομίαν.* Καὶ ζῆται κακὰί τὴν ἐξήγησιν.

Ἀπὸ — παραβολῆν. Παραβολὴν φησι τὸ παράδειγμα, ὃ μέλλει εἶρεῖν, πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ πολὺ εἶναι τὸ διάστημα τὸ μεταξὺ τοῦ τε δευτέρου σημείου (34) τῆς δευτέρας παρουσίας καὶ αὐτῆς δευτέρας.

(33) Forte, συναγθέντας. Nam illud videtur exemplo carere.

(34) Καί, interponit A.

Όταν — ἐπὶ θύραις. Παρὰ δὲ τῷ Λουκᾷ σαφέ- A
στερον εἶρηκεν, ὅτι Ἀρχομένων τούτων γίνεσθαι, δηλαδὴ τῶν κατὰ τοὺς ψευδοχριστοὺς καὶ ψευδο-
προφήτας, ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κεφαλὰς
ὑμῶν, διότι ἐγγίσει ἡ ἀπολύτρωσις ὑμῶν. Εἰτά
φησι· Καὶ εἰπέ παραβολὴν αὐτοῖς· Ἴδτε τὴν
συκῆν καὶ πάντα τὰ δένδρα, ὅταν προβάλωσιν
ἤδη, βλέποντες ἀφ' αὐτῶν γινώσκετε, ὅτι ἤδη
ἐγγύς τὸ θέρος ἐστίν. Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν
ἴδητε ταῦτα γινόμενα, γινώσκετε, ὅτι ἐγγύς
ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Όταν ἴδητε, φησί,
ταῦτα γινόμενα, δηλονότι τὰ κατὰ τοὺς δηλωθέν-
τας πλάνοὺς, γινώτε, ὅτι ἐγγύς ἐστὶν ἡ δευτέρα
παρουσία τοῦ Χριστοῦ· ταύτην γὰρ λέγει νῦν καὶ
βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀπολύτρωσιν τῶν δικαίων.
Β βασιλείαν μὲν, διότι ὡς βασιλεὺς παραγίνεται·
ἀπολύτρωσιν δὲ αὐτῶν, διότι σώζει αὐτούς. Ἐλαβε
ἔξ ἀπὸ τῆς συκῆς τὸ παράδειγμα, δεικνύων, ὅτι,
ὡς περ ὅταν αὐτὴ προβάλῃ, τουτέστιν ὅταν ἐκφύσῃ
τὰ φύλλα, ἀνάγκη πλησίον εἶναι τὸν καρπὸν τοῦ
θέρου· οὕτω καὶ ὅταν τὸ σημεῖον τῆς δευτέρας πα-
ρουσίας γένηται, ἀνάγκη πλησίον εἶναι καὶ ταύτην.
Εἶθε γὰρ φυσικὰ παραδείγματα λαμβάνειν ἐπὶ
τῶν ὅπως γενησομένων.

Ἀμην — γένηται. Πάντα ταῦτα, ὅσα προεῖπε,
δηλαδὴ περὶ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων,
καὶ περὶ τῶν ἐγγύς τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας
ἄχρις αὐτῆς. Πῶς οὖν εἶπεν, ὅτι Ἡ γενεὰ αὕτη ;
Γενεάν ἐκάλεσε τὴν θρησκείαν τῶν πιστευσάντων
αὐτῷ. Ἴνα γὰρ μὴ ὑπολάβωσιν οἱ ἀπόστολοι ὅτι C
τὰ ρηθέντα δεῖν ἀπρόβριζον ἐξαφανίσουσιν τὸ κήρυ-
γμα καὶ τοὺς πιστοῦς ; πληροφροεῖ τοῦτους, ὅτι οὐ
μὴ ἀφανισθῆ ἡ θρησκεία τῶν πιστῶν ἕως τῆς
δευτέρας παρουσίας, ἀλλὰ διαμνεῖ μέχρι συντε-
λείας τοῦ κόσμου, μηδὲν διακοπτομένη. Περὶ τού-
του δὲ καὶ πρότερον διαφόρως αὐτοῖς προεῖπε καὶ
διεθεβαιώσατο, ἀλλ' ὡ ; ἔτι ἐπιλήστου ; ἔτι ἐξασφα-
λίζεται.

Ο — παρέλθωσιν. Ἀξιόπιστα κατασκευάζων,
ἄπερ εἶπε, φησὶν, ὅτι Τὰ πεπηγότα ταῦτα καὶ
ἀκίνητα μάλλον ἀφανισθήσονται ἢ οἱ λόγοι μου
διαπισοῦνται, ὅς εἰπον, περὶ ὧν ἠρωτήσατε.
Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τῷ τοιοῦτῳ τρόπῳ τῆς διαθεβαιώ-
σεως ἐχρήσατο, εἰπὼν· Εὐνοκώτερόν ἐστι τὸν
D οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν παρελθεῖν ἢ τοῦ νόμου
μίαν κεφαλὴν κρεεῖν.

ΚΕΦ. ΝΗ'. Περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας.
Περὶ — οὐρανῶν. Τὰ μὲν ἄλλα πάντα προεῖπεν
αὐτοῖς, ὅσα συνέφερον εἰδέναι· μόνην δὲ τὴν ἡμέραν
καὶ ὥραν τῆς τοῦ κόσμου συντελείας ἀπέκρυψεν
οἰκονομικῶς, ἵνα ἀγνοοῦντες αὐτά ; οἱ τότε νήφωσι
καὶ προσέχωσι καὶ προσδοκῶσιν αἰεὶ. Καὶ γὰρ, εἰ

¹⁰ Luc. xxi, 28. ¹¹ Ibid. 29-31. ¹² Luc. xvi, 17.

Variae lectiones et notæ.

(m) Pro priori ἔτι videtur invenisse τότε. Deinde
facile a corde excidebant, non est in Græco. Nam
εὐεπιλήστος ab ἐπιληθάνω, qui rerum facile oblivisci-

Vers. 32. Cum — Vers. 33. in foribus. Apud
Lucam autem manifestius dixit : *His autem fieri
incipientibus, puta quæ de pseudochristis et pseudo-
prophetis dixi, suscipite et levate capita vestra,
quoniam appropinquat redemptio vestra* ¹⁰. Deinde
ait : *Et dixit illis similitudinem : Videte ficulneam
et omnes arbores, cum protrudunt jam gemmas, cer-
nentes ex vobisipsis scitis quod jam prope sit æstas :
sic et vos cum videritis hæc fieri, scitote quod instet
regnum Dei* ¹¹. Cum videritis, inquit, hæc fieri,
quæ videlicet dicta sunt de manifestatis seducto-
ribus, scitote quod prope sit secundus Christi
adventus ; hunc enim dicit nunc regnum Dei ac
redemptionem justorum : regnum quidem, quia
tanquam rex appropinquat ; redemptionem vero
eorum, quia servat eos. Sumpsit autem a sicu
exemplum, ostendens quod sicut quando hæc pro-
truserit jam gemmas, sive cum enata fuerint folia,
necesse est ut instet tempus æstatis : ita etiam
quando signum secundi adventus factum fuerit,
necesse est ipsum in proximo esse. Solet siquidem
naturalia sumere exempla, ad ea quæ vere ventura
sunt.

Vers. 34. Amen — fiant. Omnia ista, quæ
videlicet prædixit de captivitate Hierosolymorum,
et de his quæ circa secundum suum adventum
erunt usque ad ipsum. Quomodo ergo dixit *Ge-
neratio hæc ?* Generationem vocavit religionem
C ipsorum qui crediderant. Ne enim suspicarentur
apostoli, quod prædicta pericula penitus
delerent prædicationem ac fideles, certiores eos
facit, quod non sit delenda religio fidelium usque
ad secundum adventum, sed usque ad con-
summationem sæculi permansura, nec ullo peri-
culo intercidenda. De hoc autem etiam prius
diversimode eis prædixit et confirmavit : sed quia
tunc facile a corde excidebant (m), amplius adhuc
facit certiores.

Vers. 35. Cælum — præteribunt. Fide digna
astruens esse ea quæ dixit, ait : Hæc adeo compacta
et immobilia potius demolientur, quam excidant
sermões mei, quos de his quæ interrogastis
D respondi. Alibi quoque hoc confirmationis modo
usus est dicens : *Facilius est cælum et terram
præterire, quam a lege unum iota excidere* ¹².

CAP. XVIII. De die et hora.

Vers. 36. De — caelorum. Cætera quidem
omnia prædixit eis, quæ scire proderat : solum
autem diem et horam summationis sæculi dispen-
satorie occultavit, ut qui tunc vivebant, hæc
ignorantes vigilarent, et animum adhiberent, sein-

tur. Redde ergo, sed ut a dhuc obliuissos etiam certos
reddis.

perque expectarent. Et vide quomodo mirabiliter repulerit vehementem eorum discendi cupiditatem de die illo et hora; ne enim super his amplius turbarentur, ait: Ne angeli quidem caelorum de his norunt quando ventura sunt; ac si diceret: Si angeli caelestes haec ignorant, multo magis homines terrenos ea scire non expedit.

Vers. 36. *Nisi — solus*. Dicitio *solus* in ordine ad creaturas intelligitur, non ad Filium. Si enim omnia quae habet Pater, Filii sunt, sicut dixit Filius⁴³, inter omnia autem est unum, scire diem et horam, Filii procul dubio etiam hoc erit. Apud Marcum vero scriptum est: *Neque Filius, nisi Pater*⁴⁴. Et quidam intelligunt, quod neque Filius novi: Jiem illum et horam ut homo; nam ut Deus novit aequaliter cum Patre. Aptius est autem ut ita dicatur: *Neque Filius scit, nisi Pater videlicet sciat; quia vero scit Pater, scit utique et Filius: Ego enim, inquit, et Pater unum sumus*⁴⁵. Considera vero quomodo apud Matthaeum quidem ponitur *solus*, sed nulla sit mentio Filii, ne etiam ad eum referatur. Apud Marcum autem non habetur *solus*, sed sit mentio Filii, ut intelligatur sicut diximus.

Vers. 37. *Sed sicut — hominis*. Exemplo manifesta: quod repente erit et inexpectatus.

Vers. 38. *Sicut — Vers. 39. hominis*. Declarando exemplum docuit, quod multis versantibus in deliciis ac securitate veniet. Hoc autem et Paulus scribens in hunc modum, ait: *Cum dixerint, Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus*⁴⁶. Verum si tunc in deliciis erunt, quomodo dixit: *Post afflictionem illorum dierum?* Afflictio quidem erit coelentium Deum ac justorum, deliciae vero malorum et insensatorum. Aptum autem posuit exemplum. Sicut enim tempore Noe videntes arcam fabricari, quae venturam ac propinquam eorum subversionem praenuntiabat, non sentiebant: ita quoque hi videntes Antichristum sedulo laborantem (n), et consummationis signa, sine sollicitudine permanebunt. Observa etiam quomodo particulariter omnia praedicit quae usque ad adventum suum ventura sunt, ostendens quod diem quoque illum et horam noverit, sed dispensatorie, ut dictum est, illum conticuerit. Quae autem secundo libello Gregorii Theologi de Filio, caput decimum, et gratissimam invenies solutionem.

Vers. 40. *Tunc — Vers. 41. relinquetur*. Per eos

⁴³ Joan. xvi, 15. ⁴⁴ Marc. xiii, 32. ⁴⁵ Joan. x, 30. ⁴⁶ I Thess. v, 5.

Variæ lectiones et notæ.

(35) Οὐ περὶ τόν, B.

(36) Καί, delevduin, quod nec Hentenius agnoscit.

(n) *Sedulo laborantem*. Malim, *malificacem*.

προεῖπει καὶ ταύτας, ἐμὲλλον ἀναπίπτειν καὶ βραβυμείν καὶ ἀφροντιστεῖν ἀγρὺς αὐτῶν. Καὶ ὄρα, πῶς θαυμασιῶς διεκρούσατο τὴν περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας φιλομάθειαν αὐτῶν. Ἴνα γὰρ μηκέτι περὶ τούτων ἐνοχλώσι, φησὶν, ὅτι οὐδὲ οἱ ἀγγελοὶ τῶν οὐρανῶν οἶδασι περὶ αὐτῶν, πότε ἤξουσιν, ὡσαύτῃ λέγων, ὅτι Ἐὰν οἱ ἀγγελοὶ οἱ οὐράνιοι ταύτους ἀγνοῶσι, πολλῶ μᾶλλον τοὺς ἀνθρώπους τοὺς γῆινους; οὐ χρὴ ταύτας γινώσκειν.

Εἰ μὴ — *μόνος*. Τὸ *μόνος* πρὸς τοὺς κτιστοὺς νοεῖται, καὶ οὐ πρὸς τὸν (35) Υἱόν. Εἰ γὰρ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἔστιν, ὡς ὁ Υἱὸς εἶπεν ἔν δὲ τῶν πάντων καὶ τὸ εἶδῆναι τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὥραν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦτο πάντως. Παρὰ δὲ τῷ Μάρκῳ γέγραπται ὅτι Οὐδὲ ὁ Υἱός, εἰ μὴ ὁ Πατήρ. Καὶ τινες μὲν νοοῦσιν ὅτι οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὥραν, ὡς ἄνθρωπος ὡς γὰρ Θεὸς οἶδεν ἐπίσης τῷ Πατρὶ τὸ δὲ γλαφυρωτέρῳ ἔστιν οὕτως, ὅτι Οὐδὲ ὁ Υἱὸς γινώσκει, εἰ μὴ ὁ Πατήρ γινώσκει ἔπει δὲ γινώσκει ὁ Πατήρ, γινώσκει ὄρα καὶ ὁ Υἱός. Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἕσμεν. Στόκει δὲ πῶς; παρὰ μὲν τῷ Ματθαίῳ κεῖται μὲν τὸ *μόνος*, οὐ μνημονεύεται δὲ ὁ Υἱός. Ἴνα μὴ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναφέρηται; παρὰ δὲ τῷ Μάρκῳ τὸ μὲν *μόνος* οὐ κεῖται, μνημονεύεται δὲ ὁ Υἱός, Ἴνα νοηθεῖη, καθὼς εἰρήκαμεν.

Ὅσπερ δὲ — *ἀνθρώπου*. Τὸ αἰφνίδιον καὶ ἀπροσδόκητον αὐτῆς διὰ τοῦ παραδείγματος ἐμφαίνει.

Ὅσπερ — *ἀνθρώπου*. Τὸ παράδειγμα σαφηνίζων, ἐδίδαξεν ὅτι καὶ τῶν πολλῶν τρυφώντων καὶ ἀμεριμνώντων ἐλεύσεται. Τοῦτο δὲ καὶ Παῦλος γράφων οὕτω φησὶν Ὅταν λέγῳσιν, Εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, τότε αἰφνίδιος αὐτοῖς ἐφίσταται δόλοσ. Ἐγκαμίζειν δὲ ἐστὶ τὸ τὴν θυγατέρα συζυγνύειν ἀνδρὶ. Καὶ εἰ τρυφή ἐστὶ τότε, πῶς εἶπεν ὅτι Μετὰ τὴν θλίψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων; Θλίψις μὲν ἐστὶ τῶν εὐσεβῶν καὶ δικαίων, τρυφή δὲ τῶν πονηρῶν καὶ ἀναισθήτων. Ἀρμύζον δὲ τίθεικε παράδειγμα. Καθάπερ γὰρ οἱ ἐπὶ τοῦ Νῶε τὴν κιβωτὸν ὀρῶντες κατασκευαζομένην, καὶ (36) πῆν ὅσον οὐπω καταστροφῆν αὐτῶν προμηνύουσαν, οὐκ ἠσθάνοντο οὕτω καὶ οὗτοι, τὸν Ἀντίχριστον βλέποντες ἐνεργοῦντα, καὶ τὰ σημεῖα τῆς συντελείας, ἀφροντιστῶς διαχειρόνται. Παρατήρει δὲ πῶς πάντα προλέγει λεπτομερῶς τὰ μέχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας, ἐμφαίνων ὅτι καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ τὴν ὥραν οἶδεν, ἀλλ' οἰκονομικῶς αὐτῆς, ὡς εἰρηται, παρασιωπᾷ. Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ περὶ Υἱοῦ δευτέρῳ λόγῳ τοῦ Θεοῦ λόγῳ τὸ δέκατον κεφάλαιον, καὶ χαριεστῆτην εὐρήσεις λύσιν.

Τότε — *ἀφίεται*. Διὰ μὲν τῶν ὄντων ἐν τῷ ἀγρῷ

τοὺς πλουσίους δηλοῖ, διὰ δὲ τῶν ἀληθοῦσῶν ἐν τῷ **A** μολῶνι, τοὺς πένητας. Καὶ διδάσκει ὅτι καὶ ἐκ τῶν πλουσίων καὶ ἐκ τῶν πενήτων τινὲς μὲν σώζονται, τινὲς δὲ ἀπόλλυνται. Διὸ καὶ ἐπὶ μὲν τῶν πλουσίων ἀρσενικῶς τὸν λόγον προήγαγε, τὸ ὑψηλὸν καὶ ἰσχυρὸν αὐτῶν ἐνδεικνύμενος ἐπὶ δὲ τῶν πενήτων θηλυκῶς, τὸ ταπεινὸν καὶ ἀσθενὲς τούτων ὑποφαίνων. Καὶ γὰρ ὅσοι μὲν ἢ τὴν πλοῦτον καλῶς διεψήσαν, ἢ τὴν πενίαν καλῶς ἐβάστασαν, παραλαμβάνονται εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου, ὡς γνῶριμοὶ αὐτῷ τυχάνοντες· ὅσοι δὲ τὸναντίον, ἀφίενται κάτω ὡς ἀνάξιοι περιμένοντες ἐνταῦθα τὸν δικαστήν. Λουκᾶς δὲ ἐτέρω; φησὶ περὶ τούτου ἐν τῷ ἐξηκοστῷ κεφαλαίῳ, ὅτι "Ἔσονται δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς· εἰς (37) παραληφθήσεται, καὶ ὁ ἕτερος ἀφελήσεται. Δύο **B** ἔσονται ἀληθούσαι ἐπὶ τὸ αὐτὸ· μία παραληφθήσεται, καὶ ἡ ἕτέρα ἀφελήσεται, διὰ μὲν τῶν ἐπὶ τῆς κλίνης τῶς ἐν ἀναπαύσει δηλῶν, διὰ δὲ τῶν ἐν τῷ μολῶνι τοὺς ἐν κακοπαθείᾳ. Δῆλον οὖν ὅτι διαφύρω; κατ' ἄλλον καὶ ἄλλον καιρὸν ἐρρήθησαν, τὰ τοῦ Λουκᾶ μὲν πρότερον, τὰ δὲ τοῦ Ματθαίου ὕστερον.

† † Ἄγρὸν ὠνόμασε τὸν (38) κρίμον· παραλαμβάνεται ὅν ὁ σωζόμενος· ἀφίεται ὁ κατακρινόμενος. Ἐκ τούτου τοίνυν μάθωμεν ὅτι καὶ πένητες καὶ πλούσιοι, καὶ δούλοι καὶ κύριοι παραλαμβάνονται τε καὶ ἀφίενται. Δείκνυσι δὲ ὅτι μὴδὲ πλούσιοι πάντες ἀπόλλυνται, μὴδὲ πένητες πάντες σώζονται. "Ὅθεν καὶ ἐπάγει· Γρηγορεῖτε οὖν, οὐκ οἴδατε **C** ποῖα ὥρα ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται. Τῆν ἡμέραν οὐκ εἶπε, βουλόμενος ἐναγωνίους εἶναι αὐτοὺς διηνεκῶς.

Γρηγορεῖτε— ἔρχεται. Ὁ δὲ Μάρκος ἔγραψεν, Ἄγρυπνεῖτε καὶ προσέχετε οὐκ οἴδατε ποῦτε ὁ καιρὸς ἔσται, ὁ τῆς δευτέρας δηλονότι παρουσίας αὐτοῦ. Ἐγρήγορον δὲ καὶ ἀγρυπνίαν νόει ἢ μόνον τὴν τοῦ ὕπνου ἐγκράτειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν παντοίαν προσοχὴν τε καὶ φυλακὴν. Φησὶ γὰρ καὶ ὁ Λουκᾶς· Προσέχετε ἑαυτοῖς, μήποτε βαρθηθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ, καὶ μέθη, καὶ μερλίμναις βιωτικαῖς, καὶ αἰφνιδίῳ ἐφ' ὑμᾶς ἐπιστῆ ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη. Ὡς παγίς γὰρ ἐπελεύσεται ἐπὶ πάντας τοὺς κατημένους ἐπὶ πρόσωπον **D** ἀλλοτῆς τῆς γῆς. [Ὡς (39) παγίς μὲν διὰ τὸ ἀσυμφανὲς αὐτῆς καὶ ἀπρόοπτον· πρόσωπον δὲ τῆς γῆς] ἢ ἐπιβάνεια αὐτῆς· καθήμενοι δὲ οἱ διαγοντες. Εἶτα λέγει καὶ περὶ τῆς προσευχῆς, ὅτι Ἄγρυπνεῖτε ἐν παντὶ καιρῷ ἐσόμενοι, ἵνα καταξιωθῆτε ἐκφυγεῖν πάντα τὰ μέλλοντα γενέσθαι (40), δηλοδὴ πρὸς τῶν πλάνων, καὶ ὅσα δεινά.

qui in agro sunt, divites intelligit ; per eas autem quæ molunt in mola, pauperes : ac docet quod et de divitibus, et de pauperibus quidam salvantur, quidam vero pereunt. Ideo etiam de divitibus sermonem masculine induxit, excelsum ac forte demonstrans quod in eis est : de pauperibus autem feminine, subindicans debile ac depressum quod in illis est. Siquidem quotquot vel divitias bene sectantur, vel pauperitatem bene ferunt, assumuntur in occursum Domini, tanquam illi familiares : quotquot autem contrario modo se habent, deorsum tanquam indigni relinquuntur, ut ibi iudicem expectent. Lucas vero de his alio modo dicit capite sexagesimo : *Erunt (inquit) duo in lecto uno : unus assumetur, et alter relinquetur : due erunt molentes simul : una assumetur, et altera relinquetur* ⁶⁶, per eos qui in lecto sunt significans illos qui in requie degant : per eas autem quæ in mola, eos qui adversa tolerant. Manifestum est ergo, quod diversimode alio atque alio tempore dicta sint : prius quidem ea quæ apud Lucam, postmodum vero quæ apud Matthæum.

† Agrum vocavit mundum. Assumitur ergo qui servatur, relinquitur qui codemnatur. Discamus igitur ex hoc loco, quod et pauperes et divites, et servi et domini assumuntur ac relinquuntur. Ostendit autem quod nec omnes divites pereunt, nec pauperes salvantur omnes. Unde et postmodum ait : *Vigilate ergo quia nescitis qua hora Dominus rater veniet*. Non dixit diem, volens eos continue ad certamen esse paratos.

Vers. 42. *Vigilate — venturus sit*. Marcus autem scripsit : *Vigilate et orate : nescitis enim quando tempus sit* ⁶⁷, secundi videlicet adventus ejus. Per vigiliam autem sive vigilantiam intellige non solum somni temperantiam, verum etiam omnimodam attentionem et custodiam. Dicit enim et Lucas : *Attendite vobis ipsis nequando graventur corda vestra crapula, et ebrietate, ac curis hujus vitæ, et repentinus superveniat vobis dies ille. Tanquam laqueus enim superveniet in omnes qui sedent super faciem universæ terræ* ⁶⁸. Tanquam laqueus sane propter non apparentiam et impræmeditationem. **D** Facies autem terræ est superficies et apparitio illius. Sedentes vero sunt viventes, aut in mundo degentes. Deinde dicit etiam de oratione : *Vigilate omni tempore, precantes ut digni habeamini effugere omnia hæc quæ ventura sunt* ⁶⁹, a seductoibus videlicet, et quæcunque alia erunt pericula.

⁶⁶ Luc. xvii, 34. ⁶⁷ Marc. xiii, 33. ⁶⁸ Luc. xxi, 34, 35. ⁶⁹ ibid. 36.

Varie lectiones et notæ.

(37) Ὁ, ante εἰς, et ἡ, ante μία, omittit etiam uterque codex in contextu Lucæ.

(38) Hæc neuter eorum agnoscit. Unde repetita essent, rei scribere non potui. Interim ergo ipse Græcè

reddidi.

(39) Inclusa excidit Jerunt A.

(40) Apud Lucam γίνεσθαι habet uterque.

Vers. 45. *Illud — suam.* Vigilia sive custodia dicitur quarta pars noctis, prout etiam alibi dicitur. Parabolice autem nunc dicit, quod si scisset homo quo tempore finis vitæ suæ futurus esset, utique circa illud tempus vigilasset, et nequaquam periisset. Sed propterea et communem omnium finem, et eum qui cuique proprius est, fecit Deus ut ignorarent, ne ad illud solum tempus vigilarent, omni reliquo male viventes : sed ut, cum incertus sit finis, semper illum exspectent, semper sint ad certamen parati.

Vers. 44. *Ideo — venturus est. Ideo.* Quare? Quia tempus ignoratis. In universali siquidem fine mundi manifestum est, quod Dominus veniet. De proprio autem fine dicunt quidam, quod unoquoque Christiano moriente adest Dominus cum sanctis angelis : quando etiam rationem reddit anima. Quidam vero adventum proprium illius, dicunt imperium ejus quo jubet ut anima separetur. Quia autem in futuri iudicii memoriam incidit, ad præceptores convertit sermonem, et dicit :

Vers 45, *Quisnam — tempore.* Famulitium dicit ipsos famulos ac Dei servos ; cibum autem, rationalem doctrinam.

Vers. 46. *Beatus — sic facientem.* Sic, sicut jussit.

Vers. 47. *Amen — eum.* In magnum honorem constituet eum, ut bonis suis dignum ducat illum. Tu vero hujusmodi ne ulterius curiosè scruteris. Parabolica namque ita tractanda sunt, quasi significantia solum ea quæ necessaria sunt.

Vide autem quod duo hæc habere oporteat eum qui præpositus est : puta fidem, ne retineat ea quæ sunt conservorum, aut inutiliter consumat : et prudentiam, ut decenter ea dividat, quæ sibi tradita sunt, et cum iudicio tam in qualitate, quam in quantitate. Convenit autem hic sermo non his tantum qui divites sunt in sermone, sed et his qui pecuniis ac possessionibus divites sunt. Omnes enim constituit Deus dispensatores eorum quæ possident, volens ut omnes fideliter ac prudenter cuncta dividant. Præterea illis quoque aptatur hic sermo, qui principatum quemcumque acceperunt ; oportet enim et ipsos non juxta propriam benevolentiam aut inimicitiam administrare (quod fraudis est et infidelitatis), neque stulte et imprudenter.

Vers. 48. *Quodsi — Vers. 50. ignorat.* Servus ille malus, qui videlicet e diverso infidelis et imprudens evasit, si putans cunctari dominum suum eo quod diem ignorat et horam, ut dictum est,

Ἐκείνο — αὐτοῦ. Φυλακὴ καλεῖται τὸ τεταρτημόριον τῆς νυκτὸς, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν. Παραβολικῶς δὲ φησι νῦν, ὅτι, ἐὰν ἐγίνωσκεν ὁ ἄνθρωπος ἐν καιρῷ τῆς ζωῆς αὐτοῦ τὸ τέλος, ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἂν κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν, καὶ οὐκ ἂν ἀπέλωτο. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ τὸ κοινοὺν πάντων τέλος, καὶ τὸ ἴδιον ἐκάστου παρούσῃ ἀγνοούμενον ὁ Θεὸς, ἵνα μὴ κατ' ἐκείνον μόνον τὸν καιρὸν νῆφωσι, τὸν ἄλλον ἅπαντα κακῶς βιοῦντες· ἀλλ' ἵνα, τοῦ τέλους ἀδήλου τυγχάνοντες, ἐκάστοτε τοῦτο προσδοκῶντες, ἐκάστοτε ὧσιν ἐναγώνισαι.

Διὰ τοῦτο — ἔρχεται. Διὰ τοῦτο, ποῖον; Διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὸν καιρὸν. Ἐν μὲν οὖν τῷ παγκοσμίῳ τέλει φανερὸν ἐστὶ ὁ Κύριος ἔρχεται· περὶ δὲ τοῦ ἰδίου τινὲς μὲν φασιν ὅτι, ἐκάστου Χριστιανοῦ τελευτῶντος, παραγίνεται μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, ὅτε καὶ λογοθετῆται ἡ ψυχὴ τινὲς· δὲ ἐλευσιν ἰδικτὴν αὐτοῦ λέγουσι τὴν κέλυσιν τοῦ χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς. Ἐπει δὲ λοιπὸν εἰς τὴν τῆς μελλούσης κρίσεως ἐπέβαλε μνήμην, πρὸς τοὺς διδασκάλους τρέπει τὸν λόγον, καὶ φησι·

Τίς — καιρῷ. Θεραπείαν μὲν λέγει τοὺς θεράποντας, τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ, τροφὴν δὲ τὴν λογικὴν, τὴν διδασκαλικὴν.

Μακάριος — κοιῶντα οὕτως. Οὕτως, ὡς προσετέθη.

Ἀμήν — αὐτόν. (41) Εἰς μεγάλην τοῦτον καταστήσει τιμὴν, τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ καταξιώσει αὐτόν. Σὺ δὲ μηδὲν ἐπὶ τῶν κοιούτων παραίτησεν πολυπραγμόνως. Τὰ παραβολικὰ γὰρ, ὡς ἐμφαντικὰ μόνων τῶν ἀναγκαιῶν, μεταχειριστέον.

Ἄρα δὲ ἐστὶ δύο ταῦτα χρὴ τὸν προσηλαμένον ἔχειν, πίστιν, ὥστε μὴ παρακατέχειν τὰ τῶν συνδούλων, ἢ μάτην παραναλίσκειν· καὶ φρόνησιν, ὥστε προπόντως διανέμειν τὰ ἐγκεχειρισμένα, καὶ μετὰ διακρίσεως ἐν τε ποιότητι καὶ ποσότητι. Ἀρμόζει δὲ ὁ λόγος οὗτος οὐ μόνον τοῖς πλουσίοις εἰς λόγον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πλουσίοις εἰς χρήματα. Πάντας (42) γὰρ οἰκονόμους, ὧν εὐποροῦσιν, ὁ Θεὸς κατέστησε, καὶ βούλεται πάντας πιστῶς καὶ φρονίμως πάντα διανέμειν. Ἀλλὰ καὶ τοῖς ἡντιναοῦν ἀρχὴν ἐγκεχειρισμένοις ὁ λόγος ἐστὶ προσήκει. Δεῖ γὰρ καὶ τοῦτους μὴ πρὸς ἴδιαν εὐνοίαν ἢ ἀπέχθειαν διοικεῖν, ὅπερ ἐστὶ νοσητισμοῦ καὶ ἀπιστίας, μηδὲ ἀφρόνως καὶ ἀσυνέτως.

Ἐὰν δὲ — γινώσκει. Ὁ κακὸς δούλος ἐκεῖνος, ὁ τούναντιον ἀπιστος καὶ ἄφρων ἀποδῶς, ἐὰν οὐκ ἔμενος βραδύνειν τὸν Κύριον αὐτοῦ, διὰ τὸ ἀγνωεῖν τὴν ἡμέραν, ὡς εἴρηται, καὶ τὴν ὥραν, ἀρξεται

Variæ lectiones et notæ.

(41) Huc ex margine sui codicis Høntenius refert hæc : *Justissime sane tanquam prudentem et studiosum. Id autem non de solis pecuniis ac possessionibus dictum est, sed et de sermone erga mentem, omnique dispensatione, quam quisque nactus est.*

(42) Huc refert ex margine sui codicis Høntenius hæc : *Dominum constituens unumquemque erga eos, qui ipsorum indigent liberalitate. Studeamus itaque cum omni gaudio ac promptitudine ea, quæ acquisivimus, spargere in pauperes.*

τύπτειν τοὺς ὁμοδούλους αὐτοῦ, τούτέστιν ὅπως ἄ
 ἄποτε βλάπτειν αὐτοὺς εἴτε ψυχικῶς εἴτε σω-
 ματικῶς· ἐσθλή δὲ καὶ πίνη μετὰ τῶν μεθυόντων,
 ἦγουν συναναστρέφεται· φαῦλοι καὶ διεφθαρμένοι
 ἀνθρώποι, ἀπροόπτως ἐπικαταλήφεται τοῦτον ὁ
 κύριος αὐτοῦ·

Καὶ — αὐτόν. Διέλη (43) ἀπ' αὐτοῦ τὸ οἰκονομι-
 κὸν ἀξίωμα.

[Ἡ (44) διχοτομίαν λέγει τὴν παντελῆ καὶ διη-
 νεκῆ ἀφαίρεσιν τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος.
 Εἰ γὰρ μηδ' ἐνταῦθα ταῖς βεβηλωσάσαις αὐτὴν
 ἀνακείραται ψυχαῖς, ἀλλ' οὖν παρέστι τοῖς ἀπαξ
 ἐσφραγισμένοις, ἀναμένουσα τὴν ἐπιστροφὴν αὐ-
 τῶν, τότε δὲ παντελῶς καὶ διηνεκῶς αὐτῶν ἄλλο-
 τρωθῆσεται.]

Καὶ τὸ μέρος — ὀδόντων. Μέρος αὐτοῦ λέγει
 αὐτὸν ἐκείνον, ὡς ἦδη κεχωρισμένον ἀπὸ τοῦ οἰκο-
 νομικοῦ ἀξιώματος. Ἡ διέλη (43) αὐτὸν ἀπὸ τῶν
 θεραπόντων αὐτοῦ, καὶ τὸν κληρὸν αὐτοῦ θήσει με-
 τὰ τῶν ὑποκριτῶν, ὡς ὑποκρινομένου μὲν οἰκονο-
 μεῖν καὶ προϊστασθαι, βλάπτοντος δὲ μᾶλλον. Διη-
 νεκῆ δὲ διήγειρεν εἰς τὸ νήσειν αὐτὸν, καὶ ἀπὸ τῆς
 ἀποκειμένης τῷ πιστῷ καὶ φρονίμῳ δούλῳ τιμῆς,
 καὶ ἀπὸ τῆς μενούσης τὸν κακὸν δούλον τιμωρίας.
 Ταύτην δὲ τὴν παραβολὴν καὶ ὁ Λουκᾶς ἀνέγραψεν
 ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ, ἐν ᾧ φησι
 περὶ τοῦ κακοῦ δούλου, ὅτι Καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ
 μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει. Καὶ οἱ ἀπίστοι δὲ πάντως
 ὑποκριταί. Ἐπαγγέλλονται μὲν γὰρ εἰδέναι Θεόν, φε-
 ρέουσιν δὲ. Καὶ οὕτως συμφωνοῦσι τὰ ῥητά. Εἰ δὲ
 καὶ διαφωνοῦσιν, οὐδὲν καινόν· κατὰ διαφόρους
 γὰρ καιροὺς εἰρηνται.

ΚΕΦ. ΝΘ. Περὶ τῶν δέκα παρθένων

Τότε — παρθένοις. Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἰδιο-
 τρώπως λέγει νῦν αὐτὰ τὰ κατὰ τὴν βασιλείαν τῶν
 οὐρανῶν γενησόμενα τότε· παρθένοισι δὲ τοὺς παρ-
 θεύοντα, εἴτε ἄνδρες ὦσιν, εἴτε γυναῖκες. Χρῆ δὲ
 γινώσκειν ὅτι ἐν μὲν τῇ πρὸ ταύτης παραβολῆς καθο-
 λικώτερον περὶ πάσης ὠφελείας τῆς εἰς τοὺς ὁμοδού-
 λους ὀφειλομένης ἐδίδαξεν· ἐν ταύτῃ δὲ ἰδικώτερον δια-
 λέγεται περὶ μόνης τῆς ἐν χρήμασι. Παρθένοισι δὲ τῇ
 παραβολῇ νῦν ὑποτίθεισιν οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐπειδὴ
 μέγα τὴν παρθεναίαν ἀπέδειξεν, ἐν οἷς εἶπεν· Εἰ-
 σὶν (46) ἐννοῦχοι, οἵτινες ἐννοῦχισαν ἑαυτοὺς
 διὰ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Καὶ γὰρ οὕτως,
 μέγα ἐστί. Διὸ οὐδ' εἰς ἀνάγκην νόμου κατέστη,
 ἀλλὰ τῇ προαιρέσει τῶν ἀνθρώπων ἐπιτέτραπται.
 Ὁ δυναμένοσ γὰρ, φησὶ, χωρεῖν χωρεῖτω.
 Δεῖξαι βούλεται νῦν ὅτι οὐδὲ τὸ μέγα τοῦτο κατόρ-
 θωμα τὸν κεκτημένον ὠφελεῖ χωρὶς ἐλεημοσύνης.

caperit verberare conservos suos, hoc est quovis
 modo illis nocere, sive corporaliter sive spiritualiter.
 Edat autem et bibit cum ebriis, hoc est, con-
 versetur cum perversis et corruptis hominibus,
 inprovisè deprehendet eum dominus suus.

Vers. 51. Et — eum. Separabit ab eo dispen-
 sandi dignitatem.

† Divisionem ejus dicit omnimodam et perpetuam
 gratiæ Spiritus sancti ablationem. Quod si neque
 nunc commiscetur animabus eam contaminantibus,
 at saltem adest his, qui semel ea sunt insigniti,
 exspectans conversionem ipsorum: tunc autem
 omnino et perpetuo alienabitur.

B Vers. 51. Partemque — dentium. Partem ejus
 dicit eum ipsum, utpote jura divisum a dispensato-
 ria dignitate: aut dividet eum a suis cultoribus.
 ejusque sortem ponet cum hypocritis, tanquam
 fingentem se dispensare ac præpositum esse, cum
 potius nocivus sit. Bifariam itaque excitavit ad
 semper vigilandum: et ex honore qui servo fideli
 ac prudenti reponitur, et ex supplicio quod malum
 exspectat servum. Hanc autem parabolam Lucas
 quoque scripsit quadragesimo sexto capite, in quo
 de malo servo ait, Partemque ejus cum infidelibus
 ponet⁷⁰. Infideles autem utique etiam hypocritæ
 sunt: promittunt enim se nosse Deum, sed men-
 tiuntur. Et ita consonant quæ dicta sunt; quod si
 etiam dissona sunt, nihil mirum: variis enim dicta
 sunt temporibus.

CAP. LIX. De decem virginibus.

CAP. XXV. Vers. 1. Tunc — virginibus. Regnum
 cælorum suo more nunc vocat ea quæ tunc circa
 regnum cælorum contingent. Virgines autem ser-
 vantes virginitatem, sive viri sint sive feminae. Scire
 ergo oportet, quod in præcedente parabola generalius
 de omnium utilitate docuit quam conservis debent:
 in hac autem de ea sola particularius disserit, quæ
 est in pecuniis et possessionibus. Virgines autem
 huic parabolæ supponit non utcunque, sed quia
 magnum quidpiam esse virginitatem docuit, cum
 dixit: Sunt eunuchi qui seipsos castraverunt propter
 regnum cælorum⁷¹. Vere etenim magnum est, ideo
 neque sub legis necessitate constitutum est, sed in
 propria hominum voluntate permissum est: Qui
 potest, inquit, capere capiat⁷². Nunc vult ostendere,
 quod neque præclarum hoc facinus sine eleemosyna
 possessum proderit.

⁷⁰ Luc. xii, 46. ⁷¹ Matth. xix, 12. ⁷² Ibid.

Variae lectiones et notæ.

(43) Et hic et paulo post in utroque codice legi-
 tur διέλη, quod nihil est. Puto Euthymium scri-
 psisse διέλη. Sic Luc. xii, 18, est καθελῶ. In scho-
 liis codicum Mosquensium ad hunc Matthæi locum
 præsentī tempore legitur ἀποσχίζει, διαρεί.

(44) Inclusa in margine habet A.
 (45) Iterum scribendum, διελεῖ.
 (46) Ex margine sui codicis huc refert Hentenius:
 Siquidem laudat id exsequentem: non autem cogit
 nolentem.

Vers. 1. *Quæ — sponso.* Virginea lampas est munditia quæ a virginitate procedit. Sponsus vero Christus utpote amans et qui amatur. Exierunt autem in occursum ejus: expectatione occursum ejus.

Vers. 2. *Quingue — Vers. 4. suis.* Oleum vocat eleemosynæ virtutem. Has ergo merito stultas vocavit, quia cum acrem ac vehementem corporis amorem devicissent, majoremque sustinuissem laborem, tenacitate (o) devictæ sunt. Illud enim bellum multo violentius est, magisque tyrannicum. Rursum vero sapientes nuncupavit cæteras, utpote non passas, quod stultæ passæ sunt.

† Aliter Theologus quædam prædictorum verborum sumit in adhortatione ad baptismum: verum et hæc, et illa pulchre dici possunt.

Vers. 5. *Tardante — dormierunt.* Tardante propter cunctationem secundi adventus. Dormitatio autem, in hoc loco pro refrigerentia accipienda est: somnus vero pro morte.

Vers. 6. *Media — occursum ei.* Medium noctis dixit, vel rursus improvisum et inexpectatum demonstrans, vel significans quod in nocte fiet resurrectio mortuorum. Eum vero qui hic clamor dicitur, Paulus jussum ac vocem archangeli dixit⁷². Exite autem videlicet e monumentis.

Vers. 7. *Tunc — suas.* Omnes quidem surrexerunt; quæ vero ornaverunt lampades suas erant prudentes. Ornaverunt autem olei ornamento.

Vers. 8. *Fatue autem — extinguuntur.* Et hoc stultitiæ fuit, sperasse se ibi oleum ad ornatum accepturas, quod tunc ab aliis possideretur. Extinguuntur autem, obscuratæ tenebris inclementiæ. Solent enim multi tenebrosos quoque vocare inclementes.

Vers. 9. *Responderunt — vobis.* Et hoc prudentiæ fuit. Docet autem sermo, quod nullus a propria virtute alterum tunc juvare poterit. Vix enim sibi ipsi ad salutem quifficiet, eo quod in multis delinquit etiam is, qui plurimum virtuti deditus est. Vide autem quomodo prudentes etiam ibi eleemosynam demonstrant: volentes quidem fatuis tradere, sed non potentes. Hoc enim responsio illarum significat.

Vers. 9. *Ite — vobisipsis.* Cum ob rationabilem causam tradere non possent, tamen præhumanitate consulunt. Vendentes quidem sunt pauperes: verum tunc non vendunt.

⁷² I Thess. iv, 16.

Variae lectiones et notæ.

(47) Παρθενικὰς λαμπάδας Α.

(48) Inclusa in margine habet codex uterque. Ante hæc ex margine Hentenius addit: *Dicit ergo, quod virgo etiamsi in cæteris bene se habent, sit tamen eleemosynæ bonis destituta, una cum scortis ejicitur, et merito. Unde virginitatem dicit vi:æ puritatem: oleum autem vocat humanitatem, eleemosynam, auxilium egenis præstitum.*

(49) Ψυχορράγια est animi deliquium. Ψυχορρά-

(o) Tenacitate. Vitiosa parsimonia.

Αίτινες — νυμφίου. Παρθενική λαμπὰς (47) ἢ ἀπὸ τῆς παρθενίας καθαρῆς· νυμφίος δὲ ὁ Χριστός, ὡς ποθῶν καὶ ποθοῦμενος. Ἐξῆλθεν ὁ εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ τῆ προσδοκίᾳ τῆς ἀπαντήσεως.

Πέντε — αὐτῶν. Ἐλαιον καλεῖ τὴν ἀρετὴν τῆς ἐλεημοσύνης. Μωρὰς δὲ ταύτας εἰκότως ἐκάλεσεν, ὅτι, τὸν δριμῦν καὶ σφοδρὸν τοῦ σώματος ἔρωτα νικήσασαι, καὶ τὸν μείζονα πόνον ὑποστᾶσαι, τῆς φειδωλίας ἠτήθησαν. Ἐκεῖνος γὰρ ὁ πόλεμος πολλῶ ταύτης τυραννικώτερός τε καὶ βιαίτερος. Ἐκεῖνας δὲ φρονίμους αὖθις ὠνόμασεν, ὡς μὴ παθοῦσας, ὅπερ αἱ μωραὶ πεπόνθασιν.

[Ἐτέρως (48) δὲ ὁ θεολόγος τινὰ τῶν προκειμένων ῥητῶν ἐξελάβετο ἐν τῷ εἰς τὸ βίπτισμα προτριπτῶν· καλὰ δὲ κάκεινα καὶ ταῦτα.]

Χρονίζοντος — ἐκάθευθον. Χρονίζοντος διὰ τὴν βραδυτητα τῆς δευτέρας παρουσίας. Νυσταγμὸν δὲ ἐνταῦθα τὴν ψυχορράγιαν (49) ὑπληπτέον, ὕπνον δὲ τὸν θάνατον.

Μέσης — ἀπάντησιν αὐτοῦ. Μέσης τῆς νυκτὸς εἶπεν, ἢ πάλιν τὸ ἀνύποπτον καὶ ἀπροσδόκητον ἐμφαίνων, ἢ παραδηλῶν ὅτι ἐν νυκτὶ γινέσεται ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Τὴν δὲ ῥηθείσαν κραυγὴν ὁ Παῦλος κέλευσμα καὶ φωνὴν ἀρχαγγέλου ἐλεγκέν. Ἐξέρχασθε δὲ θλονίτι ἐκ τῶν μνημείων.

Τότε — αὐτῶν. Πᾶσαι μὲν ἠγέρθησαν· ἐκόσμησαν δὲ τὰς λαμπάδας ἑαυτῶν αἱ φρόνιμοι. Ἐκόσμησαν δὲ αὐτὰς τῷ κόσμῳ τοῦ ἐλαίου.

Αἱ δὲ μωραὶ — σβέννυνται. Καὶ τοῦτο μωρίας, τὸ προσδοκῆσαι ἐκεῖ ἐλαιον λαβεῖν· εἰς κόσμησιν, καὶ τότε (50) ἄλλοις κτηθέν. Σβέννυνται δὲ, ἀμαυρούμεναι τῷ σκότει τῆς ἀνελεημοσύνης. Εἰώθασε γὰρ καὶ οἱ πολλοὶ σκοτεινοὺς (51) καλεῖν τοὺς ἀνελεήμονας.

Ἀπεκρίθησαν — ὁμῖν. Καὶ τοῦτο φρονήσεως. Διδάσκει δὲ ὁ λόγος, ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῆς οικείας ἀρετῆς ἕτερον ὠρελῆσαι τότε δύνησεται. [Μόγις (52) γὰρ αὐτῷ πρὸς σωτηρίαν ἀρκέσει, διὰ τὸ πολλὰ πταῖσαι καὶ τὸν ἄγαν ἐνάρετον. Ὅρα δὲ πῶς αἱ φρόνιμοι κάκει τὴν ἐλεημοσύνην ἐπιδείκνυνται,] θέλουσαι μὲν μεταδοῦναι καὶ ταῖς μωραῖς, μὴ δυνάμεναι δὲ. Τοῦτο γὰρ ἡ ἀπόκρισις τούτων ἐμφαίνει.

Πορεύεσθε — ἑαυταῖς. Μὴ δυνάμεναι μεταδοῦναι δι' εὐλογον αἰτίαν, ὅμως ὑπὸ φιλανθρωπίας συμβουλεύουσι. Πωλοῦντες δὲ εἰσιν οἱ πένητες· ἀλλ' οὐ τότε πωλοῦσιν.

γίνδε jamjam moriturus dicitur. Apoll. Rhod. II, 835:

Τὸν δ' ἔταροι ἐπὶ νῆα φέρον ψυχορράγιοντα.

Ἀχνύμενοι, χεῖρεςσι δ' ἔων ἐνὶ κάθων' ἐταίρων.

(50) Offendo in his duobus vocabulis. Hentenius ita reddidit, ac si reperefit, τὸ τότε. Sed nec hoc placet. Forte, καὶ ταῦτα ἄλλοις, αὐτὸ καὶ τὸ τότε ἄλλοις.

(51) Ita etiam Chrysost. Tom. VII, p. 753.

(52) Inclusa absunt A.

Ἀπερχομένων — νυμφίος. Ὁρμησαν μὲν ἀπελ- A
θεῖν, οὐκ ἠδυνήθησαν δέ. Δείκνυσι δὲ καὶ οὗτος ὁ
λόγος ὅτι τότε ματαὰ ἢ πρὸς ἀρετὴν ὄρμη.

Καὶ — θύρα. Γάμοι εἰσὶν ἡ κοινωνία τῆς βα-
σιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ἡ σὺν Χριστῷ διαγωγὴ.
Ἔσπερον — ἡμῖν. Ὡς παρθένοι
εἰσελθεῖν.

Ὁ δὲ — ὑμᾶς. Οὐ γνωρίζω, φησὶν, ὑμᾶς, ὡς
ἐσθαρμένων τῶν λαμπάδων ὑμῶν. Γινώσι δὲ νῦν τὴν
ἐξ οὐκείως νήσον. Οὐδεὶς γὰρ ἀνελετήμων οἰκει-
οὔτε τῷ ἐλεήμονι Χριστῷ. Οἱμοὶ! μετὰ πόσους
πόνους, μετὰ πόσους ἀγῶνας, μετὰ πόσα τρόπαια,
κατὰ τῆς (53) φύσεως λυτῶσης ἀνέστησαν, ἀπε-
πέμφθησαν διὰ τὴν ἀνελετημοσύνην. Ὅταν δὲ τις
ἀνελετήμων ὦν, μηδὲ παρθέλιαν ἔχη, ποῖας οὐκ ἂν
εἴη καταδίκης ἄξιος; Οὐ περιεργατέον δὲ διατὶ
δέκα παρθένοι, καὶ τίνα τὰ ἀγγεῖα αὐτῶν, καὶ τίς
ἡ θύρα τῶν γάμων, καὶ τὰ τοιαῦτα τῆς παραβολῆς,
ὡς πολλάκι; καὶ ἐπ' ἄλλων παρήγγελται.

Εἰ δὲ ἐν μὲν τῷ ἐξηκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ
γίγραπται, ὅτι πρῶτον ἀπέρχονται οἱ ἁμαρτω-
λοὶ εἰς κόλασιν αἰώνιον, εἶτα οἱ δίκαιοι εἰς ζωὴν
αἰώνιον ἐν δὲ τῷ παρόντι κεφαλαίῳ τοῦναντίον
φαίνεται, πρῶτον εἰσελθουσῶν τῶν φρονίμων παρθέ-
νων, εἶτα ἀποπεμφθειῶν τῶν μωρῶν μὴ ὑπολάβῃς
ἐναντιολογίαν τῶν κεφαλαίων. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ
ἀκριβολογεῖ περὶ τῆς τάξεως· τοῦτο δὲ σκοπὸν ἕτερον
ἔχει, τὸ διδάξει μόνον ὅτι οὐδ' ἡ παρθέλιαν σώζει,
μὴ συγκεκραμένην (54) ἑαυτῇ καὶ τὴν ἐλετημοσύνην
ἔχουσα, καὶ ὅτι ἡ ἑτέρου ἀρετὴ ἕτερον οὐκ ὠφέλει
τότε, καὶ ὅτι ἡ πρὸς ἀρετὴν ὄρμη τῆνικαῦτα ματαὰ,
καὶ ὅτι πολλὰ καθικετεύοντες οἱ κατακριθέντες οὐκ
ἐπικάμπουσι. Τάλλα δὲ πάντα συνετέθησαν ἀπαρ-
τηρήτως, ἵνα πιθανὴ γένηται ἡ παραβολή. Καὶ γὰρ
οὐδ' ὅτι ἀπεπέμφθησαν εἰς κόλασιν εἶπε, διὰ τὸ μὴ
νῦν ἀκριβολογεῖσθαι περὶ τῶν τοιούτων.

Γρηγορεῖτε — ἔρχεται. Πολλάκις ἐπιλέγει τοῦτο,
δεικνύς, ὅτι πολλὴ χρεία προσοχῆς διὰ τὸ ἀδηλον
τῆς τελευταίας ἡμέρας καὶ ὥρας.

ΚΕΦ. Ε'. Περὶ τῶν τὰ τάλαντα λαθόντων.

Ὅσπερ — δύναμις. Καὶ αὕτη ἡ παραβολὴ ὁμοία D
μὲν ἐστὶ τῇ τοῦ πιστοῦ δούλου καὶ φρονίμου, καθ'
ἕτερον δὲ τρόπον ἐσηματίσται, καὶ διαλαμβάνει
περὶ τῶν λαμβανόντων ἐκ Θεοῦ χάρισμα διδασκα-
λικά· ταῦτα γὰρ νῦν ἐκάλεσε τάλαντα διὰ τὸ τίμιον
αὐτῶν, καὶ ἡ χρωμένων αὐτοῖς καὶ κερδαινόντων, ἡ
κατοχυρωμένων καὶ μηδὲν κερδαινόντων. Λέγει
εἰσὶν ὅτι ἐκάλεσε τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὁ Υἱὸς δε-

Vers. 10. *Euntibus — sponsus.* Tentaverunt qui-
dem abire, sed non potuerunt. Ostendit autem et
hic sermo, quod tunc vanus erit ad virtutem cona-
tus.

Vers. 10. *Et — janua.* Nuptiæ sunt communica-
tio regni cælorum, et conversatio cum Christo.

Vers. 11. *Postea — nobis.* Putant enim quod tan-
quam virgines intrabunt.

Vers. 12. *At illos vos.* Non cognosco, inquit, vos,
extinctis videlicet lampadibus vestris. Cognitio-
nem autem nunc eam intellige, quæ a familiaritate
procedit. Nullus enim immisericors familiaris est
misericordi Christo. Heu post tantos labores, post
tanta certamina, post tanta tropæa, quæ illæ adver-
sus insanientem naturam crexerant, repudiatae sunt
propter eleemosynam. Ubi ergo quis immisericors
virginitatem etiam non habuerit, qua tunc condemna-
tione dignus non erit? Non est autem curiosè scri-
tandum quare decem sint virgines, et quare sint vasa
earum, quare sit janua nuptiarum, cætera quoque
ipsius parabolæ similia, ut alias quoque frequenter
præceptum est.

Verum sexagesimo primo capite scriptum est,
quod primum abeunt peccatores in supplicium æ-
ternum, deinde iusti in vitam æternam⁷⁴: in præ-
senti vero capite contrarium apparet, cum ingressis
primum prudentibus virginibus, postmodum repro-
batæ sint fatuæ. Ne suspiceris contrarietatem
inesse capitibus: illud siquidem exacte tractat de
ordine, hoc autem aliud habet intentum, quod vi-
delicet neque virginitas salvabit, non habens sibi
etiam conjunctam eleemosynam, et quod unius
virtus alii tunc non proderit: quodque tunc motus
ad virtutem vanus erit. Item quod licet plurimum
deprecentur qui condemnati sunt, nequaquam fle-
clunt iudicem. Cætera vero omnia nullo delectu (p)
composita sunt, ut probabilis fiat parabola. Nam
neque dixit quod ablegatæ sunt in supplicium, eo
quod nunc hujusmodi non exacte disquirat.

Vers. 13. *Vigilate — veniet.* Frequenter id subin-
fert, ostendens quod maxima sit utilitas, ut in hoc
attendatur, propter finalis dici et horæ incertitudi-
nem.

CAP. LX. De talentis.

Vers. 14. *Sicut* — Vers. 15. *facultatem.* Etiam
hæc parabola similis est ei quæ superius de fideli
ac prudente servo posita est, verum alio modo
figurata est: et de his disserit, qui a Deo gratias
acceperunt docendi (nam has nunc talenta vocat
propter honorem illarum), et vel per earum usum
lucrum attulerunt, vel defodiendo nihil lucri fecerunt.
Dicit ergo quod vocavit servos suos, Filius

⁷⁴ Matth. xiv, 46.

Variæ lectiones et notæ.

(53) Malim vel omittere τῆς, vel scribere τῆς
λυτῶσης φύσεως. Λυτῶσα φύσις; appellatur. im-

petus naturæ incitans ad libidinem.

(54) Συγκεκραμένην B.

(p) Nullo delectu. Ita ut non opus sit ad ea attendere.

videlicet hominis, utpote homo qui peregre profecturus erat; et uni quidem dedit quinque talenta, sive multa; nam varia sunt doctrinae dona, quae Paulus enumeravit; alii autem duo, hoc est pauca; alii vero unum solum. Hi autem esse possunt episcopi et praecipitantes ecclesiarum. Deinde addit et causam inaequalitatis in divisione, quod scilicet fuerit secundum cujusque facultatem et idoneitatem.

Vers. 15. *Et profectus est statim.* Hoc est, et reliquit eos ut operarentur. Sicut enim de vinea dixit⁷⁶, quod locavit eam agricolis, et peregre profectus est: ita dicit et nunc, ut ejus discas longanimitatem, quomodo non continue repetat. Quidam autem dicunt peregrinationem esse Salvatoris in caelum assumptionem.

Vers. 16. *Abiit* — Vers. 17. *duo.* Duplicant ea quae sibi concredita sunt omnes qui proficiscuntur ad (q) salutem discipulorum, facientes eos rursus praecipitantes aliorum. † Qui bene operatur et recte docet, duplicat concredita sibi talenta.

Vers. 18. *Qui vero* — *sui.* Terram ipsum et intellege: in seipso enim retinuit, quod ad operationem datum erat, sic ut nec sibi, nec aliis utilis fieret.

Vers. 19. *Post* — *rationem.* Venit juxta secundum adventum: ideo etiam dixit, *post multum tempus.*

Vers. 20. *Et* — *per ea.* Lucrum sunt qui per illius diligentiam acquisiti sunt, ut dictum est, et fructificati Deo.

Vers. 21. *Ait* — *constitutam.* Multis gratis dignum faciam: multa bona tibi tradam.

Vers. 21. *Intra* — *sui.* Requiem et beatitudinem (r) per nomen gaudii significavit.

Vers. 22. *Accedens* — Vers. 23. *Tui.* Quanquam diversae fuerunt gratiae, aequalis tamen est honor: quia et aequale in illis studium. Siquidem uterque accepta duplicavit. Ve etiam aliter dici potest, quod aequaliter quidem laudantur, et aequaliter introducuntur, sed diversimode remunerantur juxta proportionem lucrorum, quae ab eis facta sunt.

Vers. 24. *Accedens* — Vers. 25. *quod tuum est.* D Durus, hoc est austerus. Putabat enim quod sola diligentia eorum qui negotiabantur, sine Dei auxilio, omne lucrum efficeret. Hanc autem responsionem effluxit parabola, volens ostendere quod tales nihil

⁷⁶ Matth. xxi, 33.

(55) Τῶν, omittit B.
(56) Ἐκαστοῖς aut αὐτοῖς; legendum, uti Hentenius etiam reddidit.
(57) Haec uterque codex in margine exhibet.
(58) Τοῦτο, interponit A.

(q) *Proficiscuntur ad.* Lucrantur, cum fructuantur.
(r) *Requiem et beatitudinem.* Omnem beatitudinem.

ἄλαθῃ τοῦ ἀνθρώπου, ὡσπερ ἄνθρωπος; ἀποδημησάμενος· καὶ ἄλλω μὲν ἔδωκε πέντε τάλαντα, ἤγουν πολλά· διάφορα γὰρ τὰ διδασκαλικά χαρίσματα, ἅπερ ὁ Παῦλος ἀπρηθμήσατο· ἄλλω δὲ δύο, τοῦτο ἐστὶν ὀλίγα· ἄλλω δὲ ἓν μόνον. Ἐἴεν δ' ἂν οὗτοι οἱ ἐπίσκοποι καὶ διδασκαλοὶ τῶν (55) ἐκκλησιῶν. Εἶτα προτιθῆσι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐν τῇ διανομῇ ἀνισότητος, ὅτι κατὰ τὴν ἐκάστου δύναμιν καὶ ἐπιτηδειότητα.

Καὶ ἀποδημησεν εὐθέως. Ἄντι τοῦ, καὶ ἀφῆκεν αὐτοῖς ἐργάζεσθαι. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ ἀμπελώ- νος εἶπεν ὅτι ἐξέδωκε αὐτὸν γεωργοῖς; καὶ ἄπεδημησεν· οὕτω φησὶ καὶ νῦν, ἵνα μάθῃς τὴν μακροθυμίαν αὐτοῦ, πῶς οὐκ εὐθέως ἀπικτεῖ. Τινὲς δὲ φασὶν ἀποδημίαν τὴν ἐκ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος.

Πορευθεὶς — δύο. Διπλασιάζουσι τὰ ἐμπιστευθέντα τοῦτοις (56) χαρίσματα πάντες οἱ ἐμπορευόμενοι τὴν τῶν μαθητῶν σωτηρίαν, καὶ ποιούντες καὶ αὐτοῦ; διδασκαλοὶ πάλιν ἑτέρων. [Ὁ (57) καὶ πρᾶττων καλῶς, καὶ διδασκῶν ἠρθῶς, τὰ ἐμπιστευθέντα διπλασιάζει τάλαντα.]

Ὁ δὲ — αὐτοῦ. Γῆν αὐτὸν νόησον. Ἐν ἑαυτῷ γὰρ κατέχευε τὴν σοφίαν εἰς ἐργασίαν, ὡς μήτε αὐτῷ μὴθ' ἑτέροις (58) χρῆσιμαῦσαι.

Μετὰ — λόγον. Ἐρχεται κατὰ τὴν δευτέραν (59) παρουσίαν. Διὰ καὶ, μετὰ χρόνον πολὺν, εἶπε. Συναίρει δὲ λόγον, ἀντι τοῦ, Κινεῖ λογοθεσίον.

Καὶ — ἐπ' αὐτοῖς. Κέρδος εἰσὶν οἱ διὰ τῆς σπουδῆς αὐτοῦ κτηθέντες (60), ὡς εἴρηται, καὶ καρποφορηθέντες Θεῷ.

Ἐφη — καταστήσω. Πολλῶν χαρίτων σε ἀξιώσω, πολλῶν ἀγαθῶν σοὶ μεταδώσω.

Ἐἰσελθε — σου. Τὴν ἔπασαν μακαριότητα διὰ τοῦ ὀνόματος; τῆς χαρᾶς ἐδήλωσας.

Προσελθὼν — σου. Εἰ καὶ διάφορα τὰ χαρίσματα, ἀλλ' ἴση ἡ τιμὴ, ὁμοίαι καὶ ἴση τοῦτοις ἡ σπουδὴ (61). Καὶ γὰρ ἐκότερος τὰ δεδομένα ἐδιπλασίασεν. Ἦ καὶ ἑτέρως εἶπεν· Ἐπίσης μὲν ἐπαινοῦνται, καὶ ἐπίσης εἰσάγονται· διαφόρων δὲ τῶν ἀμοιβῶν ἀξιοῦνται κατ' ἀναλογίαν τῶν ἐπιερθηθέντων.

Προσελθὼν — τὸ σόν. Σκληρὸς, ἀντι τοῦ, αὐστηρὸς. Ὅμοιο γὰρ ὅτι μόνη ἡ σπουδὴ τῶν ἐμπορευομένων ἄνευ τῆς ἐκ Θεοῦ βοηθείας κατορθοῖ τὸ πᾶν. Ταύτην δὲ τὴν ἀπολογίαν ἐσημάτισεν ἡ παραβολὴ, δείξαι βουλομένη ἑ. αἱ τοιοῦτοι οὐδὲν εἰ-

Variæ lectiones et notæ.

(59) Αὐτοῦ, addit A.
(60) Κτηθέντες A.
(61) Τιμῆ, pro σπουδῇ A. Deinceps repetit quoque διδιδί ad σπουδῇ. Ergo bis idem scripsit.

Fortē pro ἔπασαν legit ἀνάπαυσιν aut ἀνάπαυαν καὶ.

λογον ἀπολογήσασθαι δυνήθονται, καὶ οἱ ὅσα ἂν ἀπολογήσωνται, κατ' αὐτῶν πάντα περιτραπήσονται. Καὶ ἀκουε τῶν ἐξῆς.

Ἀποκριθεὶς — τόκος. Οὐχ ὡς ἀληθεύσαντος ἐκείνου, ταῦτα εἶπεν ὁ Κύριος· οὐδὲν γὰρ κατορθοῦται χωρὶς αὐτοῦ· ἀλλ' ὑποθετικῶς τὸν λόγον προήγαγεν, ὅτι εἰ καὶ τοιοῦτος ἦμην, ὅπερ οὐκ ἀληθὲς, ὅμως εἶπε τοιοῦτόν με γίνωσκεις, διὰ τοῦτο μᾶλλον εἶδεις καταβαλεῖν τὸ χάρισμά μου τοῖς εἰδόσι διακρίνειν τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ. Τούτους γὰρ λέγει τραπέζιτας. Ἔδει σε διδάξαι, νοθεύειν, συμβουλευέσαι, πᾶν τὸ σὺν ποιῆσαι, τὸ δὲ λοιπὸν ἐμοὶ ἐπιτρέψαι, λέγω δὴ τὴν ἀπαίτησιν. Ἔδει σε τὸ εὐχερέστερον τέως διαπράξασθαι· τὸ δὲ δυσχερέστερον ἐμοὶ καταλιπεῖν. Δάνειον μὲν οὖν ἡ διδασκαλία· τόκος δὲ τοιοῦτου δανείου ἡ προσθήκη τῶν ἀρετῶν· τόκον δὲ τὴν ἐπικέρδειαν ἀπλῶς ὠνόμασε, τῇ συνθηκῇ χρησάμενος.

Ἄρασε — ἀπ' αὐτοῦ. Ἐκέλευσε γυμνωθῆναι αὐτὸν τοῦ διδασκαλικοῦ ἀξιώματος· τοῦτο γὰρ εἶπε τάλαντον· καὶ τὴν τιμὴν ταύτην εἰς προσθήκην δοθῆναι τῷ ἔχοντι τὰ δέκα τάλαντα. Παντὶ γὰρ τῷ ἔχοντι σπουδὴν τε καὶ ἐπιμέλειαν δοθήσεται τιμὴ καὶ περισσοτέρα τῆς ἐπιβαλλούσης αὐτῷ· ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος σπουδὴν, ὡς εἴρηται, καὶ ἐπιμέλειαν, καὶ ὃ ἔχει διδασκαλικὸν ἀξίωμα, ἀφαιρεθήσεται, οἷα μὴ χρησαμένου αὐτῷ.

Καὶ τὸν ἀρχαῖον δοῦλον — ὀδόντων. Ὁδὸ μέχρι τῆς ἀφαιρέσεως ἔστησε τὴν ζημίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀφόρητον ἀπέπεμψε κλάσιν, ἀρχαῖον αὐτὸν εἰπόντων, ὡς ἀχρηστον καὶ ὀκνηρόν. Ὅρα πρᾶγμα φοβερόν. Κολάζεται γὰρ, οὐχ ὅτι ἔπραξε κακὰ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔπραξεν ἀγαθὰ. **Ἐκκλίνον γάρ, φησὶν, ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν.** Ἡ μέντοι κατὰ τὸ ἐξηκουστὸν ἔβδομον κεφάλαιον τοῦ Λουκᾶ τῶν δέκα μῶν παραβολῆ ἑτέρα παρὰ ταύτην ἐστίν, εἰ καὶ τὰ πολλὰ ὅμοιον. Ἐν ἐκείνῃ γὰρ αἱ δόσεις μὲν ἴσαι, τὰ κέρδη δὲ ἄνισα καὶ αἱ τιμαί.

[Διότι (62) αὕτη μὲν περὶ διαφόρων διδασκαλικῶν χαρισμάτων διαλαμβάνει, μὴ δεδομένων ἐπίσης· ἐκείνη δὲ περὶ διαφόρων δεδομένων ἐπίσης.]

ΚΕΦ. ΕΛ'. Περὶ τῆς ἐλευσεως τοῦ Χριστοῦ.

Ὅταν — αὐτοῦ. Λοιπὸν διηγείται καὶ τὰ τῆς δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ πρὸς φόβον καὶ διόρθωσιν τῶν ἀκρωμένων. Δόξαν δὲ αὐτοῦ λέγει τὴν θεοπροπεστάτην. Ἡ πρώτη γὰρ αὐτοῦ ἔλευσις ἐν ἀδοξίᾳ γέγονε. Καθίσει δὲ, ὡς κριτῆς· θρόνος δὲ δόξης ὁ ἐνδοξος, ὁ βασιλικός.

Καὶ — ἔθνη. Ἀναστάντα δηλαδὴ ἐκ νεκρῶν. Πρόσέθηκε γὰρ διαφόρως περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ (63-68).

Καὶ — ἔθνη. Nūn μὲν γὰρ ἀναμίξῃ εἰσι πάντες·

⁷⁶ Psal. xxxiii, 15. ⁷⁷ Luc. xix, 13.

rationabile respondere poterunt : et quod quaerunque respondebunt contra seipsos omnia convertentur. Audi ergo quae sequuntur.

Vers. 26. Respondens — Vers. 27. usura. Non quasi ille vera dixerit haec ait Dominus; nihil enim recte fit sine ipso; sed supposito sermone procedit, ac si diceret: Si etiam talis essem, quod verum non est, tamen quia talem me noveras, ideo magis oportebat te exposuisse donum meum, his qui nosset bonum a pravo dijudicare: hos enim appellat mensarios: oportuit te docuisse, admonuisse, consulis, quidquid in te erat fecisse, reliquum autem mihi permississe. dico sane repetitionem: oportuit te quod facilius est interea perfecisse, quod autem difficilius est mihi reliquisse. **Es** itaque alienum, doctrina est: usura vero talis aëris, additio virtutum. Usuram vocavit simpliciter omne lucrum, more communi utens.

Vers. 28. Tollite — Vers. 29. ab eo. Jussit eum nudari doctrinae dono; hoc enim dixit talentum; et honorem hunc in additionem dari ei qui habebat decem talenta; omni enim qui diligentiam et curam habet, dabitur honor, etiam supra eum qui ipsi adjectus erat; ab eo vero qui diligentiam non habet, ut dictum est, neque curam, auferetur etiam id quod habet doctrinae donum, tanquam ab eo cui nulli est usui.

Vers. 30. Servum quoque inutilem — dentiam. Non in ablatione sinem poenae posuit, sed in supplicium quoque intolerabile ablegavit. Inutilem autem dixit pigrum, et nullius bonae frugis. Vide ergo rem tremendam. Punitur siquidem non quod mala fecerit, sed quod bona non fecerit: *Declina enim, inquit, a malo et fac bonum*⁷⁶. Illa vero parabola, quae apud Lucam ponitur sexagesimo septimo capite de decem minis⁷⁷, alia est. ab ista, etsi in pluribus sit similis. In illa enim data quidem aequalia fuerunt: lucra vero et honores inaequales.

Nam haec de diversis doctrinae gratis non aequaliter datis dissemit: illa vero de diversis aequaliter datis.

CAP. LXI. De adventu Christi.

Vers. 31. Cum — sua. Narrat etiam deinceps de secundo adventu suo, ad terrorem et correctionem auditorum. Suam autem gloriam dicit, quae Deo propria est. Primum enim adventus ejus inglorius factus est. Sedebit vero, tanquam iudex: sedes autem sive thronus dicitur gloriae, hoc est gloriosus et regius.

Vers. 32. Et — gentes. Postquam videlicet a mortuis resurrexerint; praedixit enim variis in locis de resurrectione earum.

Vers. 32. Et — haedis. Nunc etenim commisti sunt

Variæ lectiones et notæ.

(62) Inclusa in margine habet A.

(63-68) Corrigendum αὐτῶν, sicut habet Hentenius.

omnes : tunc vero diligenter separabuntur. De solis autem Christianis loquitur hic sermo, veluti inferius manifestabitur.

Vers. 33. *Et — sinistris.* Ovisibus comparantur justi, propter mansuetudinem, modestiam, ac fructificationem in virtutibus, sicut illæ in lacte et lana : hæctis vero peccatores, propter inclementiam, et immodestiam, et infructuositatem. Poteris quoque addeie, quod etiam propter gravem peccati odorem, et quod non recta gradientur, sed a recto discedant itinere, quodque præcipitia incedant. Verum illa sane animalia. ea quæ habent a natura possident ; justis vero et peccatores a voluntate. Ideo quoque illi honorantur, isti autem puniuntur. Dividit etiam eos non quod testibus egeat, ipse enim testis est et iudex.

Vers. 34. *Tunc — mundi.* O vocem optabilem : o honorem ineffabilem ! *Benedicti*, inquit, *Patris mei* : laudati, electi. Non dixit autem : Accipite, sed, *Possidete*, tanquam paternum, tanquam delitum, tanquam præparatum vobis a constitutione mundi. Priusquam enim homines fierent, paratum erat justis, cognoscente Deo quod futurum erat. Deinde dicit et causam tanti honoris.

Vers. 35. *Esurivi* — Vers. 36. *ad me.* Hinc manifestum est, quod ad solos Christianos verba facit, ad quos Evangelii sui præcepta facta sunt. Nam ad infideles nullus tunc erit ei sermo ; omnes enim simul per se condemnati erunt. Ideo enim dicit : *Non resurgent impii in iudicio*⁷⁸, hoc est, non resurgent ut iudicentur, sed ut puniantur. Siquidem manifestum est etiam superius⁷⁹, quod quando apparebit signum Filii hominis in cælo, tunc *plangent omnes tribus terræ*, solam habentes condemnantem conscientiam. Nunc ergo ad Christianos, ut diximus, sermo est. Vide autem quomodo de sola humanitate siye amore erga proximos disserat, et ab hac sola justos honore dignos iudicet, peccatores vero supplicio. Non quod cætera vel justorum bona opera, vel peccatorum delicta sine examinatione vel discussione relinquenda sint : omnium siquidem cuncta inquirat et opera, et verba, et cogitationes, ut ipsemet frequenter sua doctrina manifestavit, et a multis divinæ Scripturæ locis discimus, et bonis quidem operibus præmia rependet, delictis autem pœnas. Sed nunc de sola hac, ut dictum est, virtute disserit, confirmare volens, quod hanc maxime requirit, et hanc præ omnibus expetit, utpote Christianis maxime necessariam. Cujusque enim Christiani insigne quo dignosci potest, est dilectio. *In hoc*, inquit, *cognoscent omnes quod mei discipuli sitis, si dilectionem habueritis inter vos mutuam*⁸⁰. Hujus autem optima pars est pauperum amor, et erga proximum misericordia ac compassio, juxta Gregorium Theologum. Nulla

Α τότε δὲ ἀκριβῶς διαχωρισθήσονται. Περὶ τῶν Χριστιανῶν δὲ μόνων ὁ λόγος ἐνταῦθα, ὡς κατωτέρω δηλωθήσεται.

Καὶ — ἐσωσόμεν. Προβάτοις μὲν οἱ δίκαιοι παρεικάζονται διὰ τὸ πρῶτον καὶ εὐτακτον καὶ καρποφόρον ἐν ἀρεταῖς, ὡς ἐκεῖνα ἐν γάλακτι καὶ ἐρίφῳ ἐρίφοις δὲ οἱ ἁμαρτωλοὶ διὰ τὸ θγριον καὶ ἀτακτον καὶ ἄκαρπον. Ἐίποις δ' ἄν, καὶ διὰ τὸ δυσώδης τῆς ἁμαρτίας, καὶ διὰ τὸ μὴ εὐθυπορεῖν, ἀλλὰ παρεγκλίθειν, καὶ διὰ τὸ κρημνοβατεῖν. Ἄλλ' ἐκεῖνα μὲν ἐκ φύσεως ἔχουσιν, ἃ ἔχουσιν· οἱ δὲ δίκαιοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐκ προαιρέσεως. Διὸ καὶ οἱ μὲν τιμῶνται, οἱ δὲ τιμωροῦνται. Διαιρεῖ δὲ αὐτοὺς, οὐ δοῦμενος μαρτύρων, ἀλλ' αὐτὸς καὶ μάρτυς ὢν καὶ κριτὴς.

Β

Τότε — κόσμου. Ὡ φωνῆς εὐκαταίας ! ὦ τιμῆς ἀβήρητου ! Οἱ εὐλογημένοι, φησί, τοῦ Πατρὸς μου, οἱ ἐπαινετοὶ, οἱ ἐκλεκτοί. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἀθάβητα, ἀλλὰ, *Κληρονομήσατε*, ὡς πατρῶαν, ὡς ὀφειλομένην, ὡς ἐτοιμασθείσαν ὑμῖν ἀπὸ συστάσεως κόσμου. Πρὸ τοῦ γενέσθαι γὰρ τοῦ ἀνθρώπου ἠύτρεπισθη τοῖς δικαίοις, γινώσκοντος τοῦ Θεοῦ τὸ μέλλον. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοσαύτης τιμῆς.

Ἐπίστασθ — πρὸς με. Ἐντεῦθεν φανερὸν ὅτι πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς μόνους διαλέγεται, πρὸς οὓς αἱ τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ γαγόνασιν ἐντολαί. Πρὸς γὰρ τοὺς ἀπίστους οὐδεὶς αὐτῷ τηνικαῦτα λόγος· ἅπαντες γὰρ κοινῶς αὐτοκατάκριτοι ἔσονται. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, *οὐκ ἀναστήσονται ἀσθεεῖς ἐν κρίσει*, τουτέστιν οὐκ ἀναστήσονται· ἐπὶ τῷ κριθῆναι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τιμωρηθῆναι. Καὶ γὰρ καὶ ἀνωτέρω δηλωκεν ὅτι, ὅτε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ, τότε *κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς*, μόνον τὸ συνειδὸς καταδικάζον ἔχοντες. Νῦν δὲ πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς, ὡς ἐφημεν, ὁ λόγος. Ὅρα δὲ πῶς περὶ μόνης τῆς φιλανθρωπίας διαλέγεται, καὶ ἀπὸ μόνης ταύτης τοὺς μὲν δικαίους ἀξιοὶ τιμῆς, τοὺς δὲ ἁμαρτωλοὺς τιμωρίας· οὐχ ὡς τὰ λοιπὰ τῶν δικαίων μὲν κατορθώματα, τῶν ἁμαρτωλῶν δὲ πλημμελήματα, διχα λόγου καταλιπεῖν μέλλον· πάντων γὰρ ἐξετάσει πάντα, καὶ τὰς πράξεις, καὶ τοὺς λόγους, καὶ τὰς ἐνθυμήσεις· ὡς αὐτὸς τε πολλαχοῦ τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας ἐνέφηνε, καὶ πολλὰ ὅθεν τῆς θείας Γραφῆς μανθάνομεν· καὶ τῶν μὲν κατορθωμάτων τιμὰς ἀποδώσει, τῶν δὲ πλημμελημάτων τιμωρίας· ἀλλὰ νῦν περὶ μόνης ταύτης, ὡς εἴρηται, διαλέγεται, βεβαιώσκει βουλόμενος ὅτι ταύτην μάλιστα ζητεῖ, καὶ ταύτην ἀπαιτεῖ πρὸ πάντων, ὡς ἀναγκαιοτάτην Χριστιανοῖς. Χαρακτηριστικὸν μὲν γὰρ Χριστιανοῦ παντὸς ἡ ἀγάπη· Ἐν τούτῳ γὰρ, φησὶ, *γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε* (69) *ἐν ἀλλήλοις*· ταύτης δὲ τὸ κράτιστον ἡ φιλοπτωχία καὶ ἡ περὶ τὸ συγγενὲς εὐσπλαγχνία καὶ συμπάθεια κατὰ

⁷⁸ Psal. i, 5. ⁷⁹ Matth. xxiv, 30. ⁸⁰ Joan. xiii, 35.

Variae lectiones et notæ.

(69) Ἐγὼ εἶπα Α.

τὸν Θεολόγον Γρηγόριον. Οὐδεὶς γὰρ, φησί, τῶν πάντων, ὡς ἐλέω Θεὸς θεραπεύεται, οὐδὲ ἄλλω τινὶ μᾶλλον ἢ φιλανθρωπία τὸ φιλάνθρωπον ἀντιδίδοται. Λοιπὸν οὖν ἐξαίρετως διαλαμβάνει περὶ τοῦ ἐξαίρετου Χριστιανοῦ κατορθώματος, ἐκφοβῶν οὕτω καὶ συμπεύθων ἡμᾶς, ἀνθρώπους ὄντας, φιλανθρώπως γίνεσθαι, χρῆζοντας τῆς παρ' αὐτοῦ τότε φιλανθρωπίας. Δικαιοῦς δὲ μισθὸς τοῖς μὴ ἀνελεήμοσιν ἀνελεημοσύνη, τοῖς δὲ ἐλεήμοσιν ἐλεημοσύνη. Καὶ γὰρ ἐλεῶν ἀντιδίδωσιν μικρῶν κατορθωμάτων μεγάλας ἀμοιβάς. Τί γὰρ τῆς βασιλείας ἐκείνης ἀντάξιον; Ἀἴτιον δὲ ὅτι ἐκ τῶν δυναμένων ἀπαιτεῖ τὴν φιλανθρωπίαν· τοῖς γὰρ μὴ δυναμένοις ἀρκεῖ τὸ βούλεσθαι. Διάφορα δὲ μέρη καταλέγει τῆς φιλανθρωπίας, ἵνα, εἰ μὴ δυνατόν, πάντα κατορθώσωμεν· εἰ δὲ μὴ, καὶ γε τὰ δυνατόα.

Τότε — ἐποιήσατε. Βασιλεῖα ἑαυτὸν ἐκάλεσεν, ὡς πάντων λοιπὸν ὑποταξαμένην. Ἐφόσον δὲ, ἀντι τοῦ, καθόσον. Ἀδελφοὺς δὲ τοὺς πένητας (70) ὠνόμασεν, ὡς ὁμοίαν αὐτοῖς ἀναλαβῶν φύσιν καὶ ἐλαχιστότητα, ἢ καὶ ὡς κόνινωνς τῆς αὐτοῦ πενίας (71).

Τότε — αὐτοῦ. Ὁρᾶς, ἡ βασιλεῖα μὴ τοῖς ἀνθρώποις ἠτοιμάσθη, τὸ πῦρ δὲ τοῖς δαίμοσιν. Οἱ ἀφρονέστεροι δὲ τῶν ἀνθρώπων τὰ τῆς βασιλείας ἄξια καταλιπόντες, τὰ τοῦ πυρὸς ἄξια προετίμησαν· διὸ καὶ ἐκείνης ἐκπεσόντες, τοῦτο κατεκρίθησαν. Εἶτα καὶ ἡ αἰτία πάλιν τῆς τιμωρίας.

Ἐπειρασα — με. Οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἀπηλλάξατέ με τῆς πενίας καὶ τῆς ἀσθενείας καὶ τῆς φυλακῆς, ἀλλ' ὅτι τὰ ἀναγκαῖα οὐκ ἐνεδείξατε, ὅτι τὰ ῥήδια οὐκ ἐπράξατε. Πρῶτον δὲ τοὺς ἐλεημονας ἀνακηρύττει, δεκνύων τὸ τοῦ κατορθώματος εὐχερὲς, ἵνα ἀπ' ἐκείνων τούτους καταδικάσῃ.

Τότε — ἐποιήσατε. Εἰκότως ὁ μὴ ἐλεήμων κληρονομεῖ τὴν βασιλείαν, ὅτι τὴν ἀγάπην κατώρθωσε, τῶν ἀρετῶν τὸ κεφάλαιον· ταύτης γὰρ μέρος ἡ ἐλεημοσύνη· ὁ δ' ἀνελεήμων εἰς τὸ πῦρ ἀποπέμπεται· διότι τὸ ἐναντίον τῆς ἀγάπης μίσος ἐκτήσατο, τῶν κακιῶν τὸ κεφάλαιον· τούτου γὰρ ὁμοίως μέρος ἡ ἀνελεημοσύνη. Καὶ ὁ μὴ τὸν ἐλεήμονα καὶ φιλάνθρωπον Θεὸν ἐμιμήσατο, ὁ δὲ ἀνελεήμονα καὶ μισάνθρωπον διάβολον.

Καὶ — αἰώνιον. Οὐαὶ πᾶσι μὴ τοῖς ἁμαρτωλοῖς, μάλιστα δὲ τοῖς ἀνελεήμοσι.

Καὶ ἐγένετο — σταυρωθῆναι. Τοῦ νομικοῦ Πασχα συμπιπτοντος κατὰ τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην τοῦ μηνός, ὡς ὁ περὶ τούτου νόμος ἐπέτρεπε, πρόδηλον ὅτι κατὰ τὴν δωδεκάτην τοῦτο πρὸς τοὺς μαθητὰς εἴρηκε. Κατὰ ταύτην μὴ γὰρ τὴν δωδεκάτην παρὰ τῆς οἰκίας Σίμωνος τοῦ λεπροῦ (72) δεδεῖπνηκε, κατὰ

A enim alia re, inquit, inter omnes ita colitur Deus, ut misericordia : neque alii cuiquam magis rependatur humanitas quam humanitati. Præcipue ergo disserit de præcipuo Christianorum opere, hoc modo nos et exterrrens et attrahens, ut qui homines sumus, humani efficiamur, utentes ea, quæ ipse tunc utetur humanitate. Justissima est autem merces, ut inhumanis inhumanitas, et misericordibus misericordia rependatur. Etenim ipse qui misericors est, parvis operibus magnam retribuit præmium : quid enim regno illi æquale esse poterit ? Manifestum est autem quod ex his quæ possumus, humanitatem requirit : his enim qui non possunt, sufficit quod velint. Varias enim humanitatis partes recenset : ut siquidem possumus, omnes impleamus : sin minus, at saltem eas quas possumus.

B Vers. 37. Tunc — Vers. 40. fecistis. Regem vocavit seipsum, tanquam omnibus jam subjectis. Quatenus autem, id est, In quantum. Fratres autem vocavit pauperes, ut qui similem cum eis suscipere naturam et abjectionem : vel etiam tanquam eos qui communicaverint paupertati ipsius.

Vers. 41. Tunc — ejus. Vides ? Regnum quidem hominibus paratum est, ignis vero dæmonibus. Insipientissimi autem homines, relictis his quæ regno digna sunt, præferunt ea quæ ignem promerentur ; ideo etiam ab illo excidentibus, ad hunc condemnantur. Deinde rursus causa etiam ultionis ponitur.

C Vers. 42. Esurivi — Vers. 43. me. Non dimi, Non liberastis me paupertate, infirmitate ac carcere, sed, Quæ necessaria sunt non præbuitis, quæ facilia sunt non fecistis. Primum autem misericordes prædicat, ostendens boni operis facilitatem, ut ab illo hos condemnet.

Vers. 44. Tunc — Vers. 45. fecistis. Merito qui misericors fuit, regnum possidet, quia charitatem quæ virtutum caput est, opere complevit, ejus enim pars est eleemosyna. Qui vero fuit immisericors, in ignem alegantur : quia loco dilectionis odium possidet, quod caput est vitiosum, et ejus præcipua pars est inhumanitas. Ille quoque misericordem humanumque Deum imitatus est ; hic autem immisericordem inhumanumque diabolum.

D Vers. 46. Et — æternam. Væ omnibus quidem peccatoribus, maxime tamen immisericordibus.

CAP. XXVI. Vers. 1. Et factum est. — Vers. 2. crucifigatur. Cum legale Pascha decimo quarto mensis incideret, sicut lex quæ de illo statuit disponebat : manifestum est quod hæc duodecimo die mensis dixerit discipulis. Hoc siquidem duodecimo die in domo Simonis Leprosi cœnavit ; deçimo tertio

Variæ lectiones et notæ.

(70) Αὐτούς, pro τοὺς πένητας A.

(71) Hic addit Hentenius scholium ex margine sui codicis : *Fratres minimos vocal pauperes, quia humiles, mendici, et abjecti sunt : et eos qui viles ac despicibiles habentur : non dico monachos solos, et eos qui montes inhabitant, sed unumquemque fidelium esurientem, sive fame pressum, nudum aut*

peregrinum : hos, inquam, fratres vocal, et primum eos laudat, qui piis subvenerunt, ut sententiæ suæ justitiam demonstrat : Venite, inquit, benedicti Patris mei, et cætera. Quanto bono poterit nominæ hoc pensari, ut benedictus sis, idque a Patre.

(72) Cod. A, δεδεῖπνησε. Mox idem ante τὴν τρισεκαίδεκάτην omittit δέ, et addit ante παρ' ὧ,

vero apud eum in cuius domo intratum est cœnaculum, veluti paulo post demonstrabitur : decimo quarto autem incidit Pascha. Dixit autem hoc significans propinquam esse mortem! suam; nam ipso legalis Paschæ tempore passurus erat et ipse. Non autem simpliciter dixit : *Traditur, sed addidit, ut crucifigatur.* Judæis enim aperte quidem traditus est post unum diem, videlicet decimo tertio. Nam hoc adhuc durante, postquam cum discipulis mystica cœna communicavemat, traditus est insidiatoribus; ut autem crucifigeretur, traditus est post duos dies, duodecimum scilicet ac decimum tertium. De decimo quarto enim dixit Evangelista, *Tunc absolvit illis Barabbam; Jesum autem flagellis cœsum tradidit ut crucifigeretur* ⁸¹.

Vers. *Tunc congregati sunt* — Vers. 4. *occiderent.* Cum lex juberet, ut unus princeps sacerdotum constitueretur quoad viveret, hoc autem mortuo, alter loco ejus crearetur, Judæi legem everterunt, et annuam fecerunt summi sacerdotii dignitatem. Unde verisimile est quod multi tunc erant, qui summo functi fuerant sacerdotio, sed jam compleverant ministerium quod fuerant sortiti, quos nunc principes sacerdotum Evangelista nominavit. Scribas autem dicit legis doctores; seniores vero populi, antiquos ac sapientiores: qui omnes simul tunc congregati sunt ad Caiapham, qui tunc sorte pontificatum gubernabat, ab hoc volentes cædis ansam capere, a quo potius eos prohiberi oportuit. Dolosam autem apprehensionem dixit occultam captionem: eam enim quæ in propatulo fieret timebant, propter ejus discipulos, et eos qui alias illum sequebantur.

Vers. 5. *Dicebant* — *populo.* Dicebant autem, Non in die festo, videlicet fiat. Omnibus enim in festo Paschæ undique congregatis contingeret multos adesse qui Jesum sequerentur. Præterea quoque nisi factum esset occultum, certum eis erat turbandum populum, qui illos abominaretur, non solum quod in festo occidissent, sed etiam quod in festo fecissent, quo consuetum erat etiam condemnatum in ejus honorem absolvere. Itaque non Deum, sed homines ubique timent. Verum quamquam ita statuerunt, non tamen exspectaverunt, sed invento proditore occasionem rapuerunt, et invidiæ rabie ad insaniam redigente, quid expediret, non viderunt: sed hunc in festo immolantes, furoris magnitudinem, quem adversus eum gerebant, demonstrarunt. Oportebat enim, oportebat, inquam, salutarem Agnum in die immolationis legalis agni immolari: utente in hoc malitia illorum Sal-

Α δὲ τὴν τρισκαιδεκάτην, παρ' ὧν τὸ ἐστρωμένον ἀνώγειον, ὡς μετ' οὐ πολὺ δειχθήσεται· κατὰ τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην δὲ τὸ Πάσχα συνέπεσεν. Εἶπε δὲ τοῦτο, σημαίνων ἕγγυς οὖσαν τὴν αὐτοῦ τελευταίην. Ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ καιρῷ τοῦ νομικοῦ Πάσχα καθεῖν ἔμελλε καὶ αὐτός. Οὐκ εἶπε δὲ ἀπλῶς· ὅτι *Παραδίδοται*, ἀλλ' ὅτι εἰς τὸ σταυρωθῆναι. Ἀπλῶς μὲν γὰρ παρεδόθη τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ μίαν ἡμέραν, ἤγουν ἐν τῇ τρισκαιδεκάτῃ. Ταύτης γὰρ ἐνισταμένης, μετὰ τὸ κοινωῆσαι τοῖς μαθηταῖς· τοῦ μυστικοῦ δειπνοῦ παρεδόθη τοῖς ἐπιβούλοις· εἰς δὲ τὸ σταυρωθῆναι παρεδόθη, μετὰ δύο ταύτας ἡμέρας, ἤτοι μετὰ τὴν δωδεκάτην καὶ τὴν τρισκαιδεκάτην. Ἐν τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ γὰρ φησὶν ὁ εὐαγγελιστής· *Τότε ἀπέλυσεν αὐτοῖς τὸν Βαραββᾶν* (73) ὁ Πιλάτος· τὸν δὲ Ἰησοῦν φραγελώσας (74) παρέθηκεν, ἵνα σταυρωθῇ.

Β *Τότε συνήχθησαν* — *ἀποκτείνωσαν.* Τοῦ νόμου κελεύοντος ἵνα ἀρχιερεὶς καθίστασθαι μέχρι· ἂν ζῆ, τοῦτου δὲ τελευταίαντος, ἕτερον ἀγικαθίστασθαι, παρέλυσαν Ἰουδαῖοι τὸν νόμον, καὶ ἐνιαυσιαίαν τὴν ἀρχιερωσύνην ἐποίησαν. Ὅθεν εἰκόσ πολλοὺς εἶναι τοὺς ἀρχιερατεύσαντας μὲν, πεπληρωκότας δὲ τὴν λαχοῦσαν λειτουργίαν, οὗς νῦν ἀρχιερεῖς ὁ εὐαγγελιστὴς ὠνόμασε. Γραμματεῖς δὲ λέγει τοὺς νομοδιδασκάλους· κρᾶσδυτέρους δὲ τοῦ λαοῦ, τοὺς γηραιούς (75) καὶ συνετώτερους, οἱ πάντες· ὁμοῦ τότε συνήχθησαν παρὰ τῷ Καϊάφα, τὴν ἀρχιερωσύνην τηνικαῦτα κεκληρωμένῃ (76) διέπειν ὑπὸ τοῦτου θέλοντες τὸ τοῦ φόνου λαβεῖν ἐνδύσιμον, ὑφ' οὗ κωλυθῆναι μᾶλλον ἐχρῆν. Δόλω δὲ κρᾶτησιν εἶπε τὴν λαθραίαν κατάσχισιν· τὴν γὰρ ἐκ τοῦ προφανοῦς ἐφυλάσσοντο διὰ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ καὶ τοὺς ἄλλως ἐπομένους.

Γ *Ἐλεγον* — *λαῶν.* Ἐλεγον δε, Μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ, δηλαδὴ γενέσθω. Πάντων γὰρ πανταχόθεν ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ Πάσχα συνειλεγμένων, συνέβαινε πολλοὺς εἶναι περὶ τὸν Ἰησοῦν, ἄλλως τε καὶ, μὴ λανθάνοντος τοῦ πράγματος, οὐκ ἀπροσδόκητον ἦν αὐτοῖς, ταραχθῆναι τὸν λαόν, μυσπαχθέντα τούτους, οὐ μόνον δε ἀθῶον ἀνελεῖν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν τῇ ἑορτῇ, καθ' ἣν καὶ κητάδικον εἰς τμήν αὐτῆς ἀπολύειν σύνηθες ἦν. Οὕτως οὐ τὸν Θεόν, ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπους πανταχοῦ φοβοῦνται. Ἄλλ' εἰ καὶ τοῦτο οὕτω κερκίκασι, ὁμοῦ οὐκ ἀνέμειναν, ἀλλ' εὐρόντες τὸν προδότην, ἤρπασαν τὸν καιρὸν (77), καὶ τῆς τοῦ φόνου λύσεως ἀναδακχευσάσης αὐτοὺς, καὶ τὸ συμφέρον ἠγνόησαν, καὶ ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦτον καταθύσαντες, ἔδειξαν τῆς κατ' αὐτοῦ μανίας τὴν ὑπερβολήν. Ἐοῖε γὰρ, ἔδει τὸν σωτήριον Ἄμυν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς τοῦ νομικοῦ ἁμνοῦ θυσίας θυσιασθῆναι, τοῦ Σωτήρος χρῆσαμένου τῇ ἐκείνων πονηρίᾳ πρὸς τὴν οἰκείαν οἰκονομίαν, ἵνα πάντως ὁ τύπος καταλλήλω· λάβῃ (78) τὴν ἐκδασιν.

⁸¹ Matth. xxvii, 26.

Variæ lectiones et notæ.

(73) Βαραββᾶν, Cod. A.

(74) Ita uterque etiam in contextu.

(75) Cod. A, γηραιός.

(76) Cod. A, πεπληρωμένῃ.

(77) Cod. A, ἤρπασαν καὶ τὸν καιρὸν,

(78) Ἐκδάλη, προ λάβῃ, Cod. A.

Χρῆ δὲ καὶ τοῦτο συνιθεῖν ὅτι, πολλάκις μὲν αὐτὸν κατασχέειν θελήσαντες, οὐκ ἠδυνήθησαν· οὐ γὰρ αὐτὸς ἠθέληεν· ὅτε δὲ αὐτὸς ἠθέλησε, τότε καὶ μὴ θέλοντες αὐτοὶ, καὶ γὰρ ἐφυλάσσοντο τὴν ἑσπέρην, ὡς εἴρηται, συνέσχον αὐτόν. Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ὁ (79) Μάρκος περὶ τούτου φησὶν. Ὁ δὲ γε Λουκᾶς, ἐπιτόμως εἰπὼν, πρὸς τὸν Ἰούδαν μεταβέβηκεν. Ὁ δ' Ἰωάννης τοῦτο μὲν τὸ κεφάλαιον παρήκεν, ὡς τοῖς ἄλλοις εἰρημένον, ὃ καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις κεφαλαίοις ἐποίησε· μακροβιῶτατος γὰρ γενόμενος ἐνέτυχε ταῖς βίβλοις αὐτῶν, ὡς ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς παρούσης βίβλου παρεστειωσάμεθα· ἐτέρου δὲ λόγου ἕπεται, καὶ τὰ περὶ τοῦ νικτήρος διέξεισιν, ὡς παραλειμμένα τούτοις

ΚΕΦ. ΣΒ'. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρφ.

Τοῦ δὲ Ἰησοῦ — ἀνακειμένου. Τρεῖς (80) εἰσιν αἱ γυναῖκες· αἱ τὸν Κύριον ἀλείψασαι μύρφ. Πρώτη μὲν ἡ παρὰ τῷ Λουκᾶ, ἥτις καὶ ἀμαρτωλὸς ἦν, καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ κηρύγματος· τοῦτο πεποίηκε, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ Φαρισαίου, ὅτε καὶ σκανδαλίζεται μόνος· ὁ Φαρισαῖος, ἥτις καὶ μισθὸν διδῶσιν ὁ Σωτὴρ τὴν ἀφεσιν τῶν ἀμαρτημάτων· δευτέρη δὲ ἡ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ, ἥτις Μαρία ἦν, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Λαζάρου, βίον ἔχουσα σεμνὸν· καὶ πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα τοῦτο πεποίηκε, καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ, καὶ χριστήριον τῆς τοῦ ἀδελφοῦ παλινζώας προσήγαγε τὸ μύρον· διὰ οὐδὲ μισθὸς αὐτῇ ἐπαγγέλλεται, ὅτε καὶ γογγύζει μόνος· Ἰούδας· τρίτη δὲ ἐστὶν αὕτη, περὶ τῆς Ματθαίου καὶ Μάρκος ὁμοίως διαλαμβάνουσιν, ἥτις πρὸ δύο ἡμερῶν τοῦ Πάσχα προσῆλθε καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ Λεπρού· πρὸς ἀντιδιαστολήν γὰρ τοῦ Φαρισαίου τὸ ἀπὸ τῆς λέπρας ἐπίσημον προστεθείκασιν· ἅμα δεικνύντες, καὶ ὅτι οὐκ ἐβδελύξατο τὴν ἀκαθαρσίαν τοῦ σώματος αὐτοῦ ὁ Χριστὸς διὰ τὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καθαρότητα· καὶ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ Χριστοῦ τὸ μύρον κατέχευεν, οὐκ ἐπὶ τοὺς πόδας, ὡς κεῖναι, ὅτε καὶ ἀγανακτοῦσιν οἱ μαθηταί· ἥς καὶ τὸ μνημόσυνον εἰς τὴν εἰκουμένην ἔδεσθαι ἀπαγγέλλεται. Φανεραὶ μὲν οὖν αἱ διαφοραὶ τῶν τριῶν. Αὕτη δὲ, λελεκρωμένη τὴν ψυχὴν οὐσα, ἐπειπερ εἶδε τὸν λειπρὸν Σίμωνα τεθραυμένον, ἐθάρρησεν, ὅτι καὶ αὕτη τεύξεται τῆς ἰάσεως. Ἀλάβαστρον (81) δὲ ἐστὶν εἶδος ἀγγεῖου μυρολόχου. Μάρκος δὲ καὶ τὸ τοῦ μύρου εἶδος προσέβηκε. Νάρδου γὰρ, φησὶ, πιστικῆς πολυτελοῦς, πιστικὴν καλῶν, ὡς εἶπε, τὴν ἀκρατον καὶ καταπεπι-

A valore ad suam gubernationem : ut figura, modo hoc, modo illud disponendo (s), sumeret omnino eventum. Præterea intelligere oportet, quod frequenter eum apprehendere voluerunt, nec potuerunt, quia ipse noluit : ubi autem ipse voluit, tunc etiam nolentes (siquidem ipsi diem festum cavebant, ut dictum est) comprehenderunt eum. Eadem et Marcus de hoc dicit ⁸⁰. Lucas vero breviter loquens, ad Judam transivit ⁸¹. Joannes autem hoc caput tanquam ab aliis dictum præterit ⁸², quod etiam in multis aliis fecit : nam cum longævus admodum fuerit, libros illorum assecutus est (t), veluti in Proœmio præsentis libri significavimus : reliquum vero sermonem prosequitur, et de pelvi quoque narrat, utpote ab his prætermissum.

B CAP. LXII. De ea, quæ unxit Dominum unguento.

Vers. 6. Cum autem Jesus. — Vers. 7. Recumbentis. Scire autem oportet tres fuisse mulieres quæ Dominum unguento unxerunt. Prima quidem apud Lucam ⁸³, quæ etiam peccatrix erat, et medio prædicationis tempore hoc fecit in domo Simonis Pharisæi, quando etiam solus ex hoc offendiculum sumit Pharisæus, cui mercedem rependit Salvator, peccatorum videlicet remissionem. Secunda vero apud Joannem est, quæ erat Maria soror Lazari vitam habens probatam : et ante sex dies Paschæ legalis in propria domo hoc fecit, et in gratiarum actionem resurrectionis fratris, protulit unguentum, propter quod illi mercedem (s) promisit, quando etiam solus murmurat Judas ⁸⁴. Tertia autem est hæc, de qua Matthæus et Marcus similiter tractant ⁸⁵ : quæ ante duos dies Paschæ accessit in domo Simonis Leprosi : ad distinctionem enim Pharisæi a lepra insigne illi apposuerunt : simul etiam ostendentes, quod corporis ejus immunditiam non abominatur Christus, propter puritatem animæ illius : et super caput Christi unguentum effudit, non super pedes ut illæ, quando discipuli quoque indignabantur. Cujus etiam memoriam in mundum promisit prædicandam. Manifestæ sunt itaque tria differentia. Hæc autem quæ animam lepra infectam habebat, ubi Simonem Leprosam curatum vidit, fiducia sumpsit, quod et ipsa salutem consequeretur. Alabastrum vero genus est vasis unguentum continentis. Marcus autem unguenti quoque genus addidit : *Nardi*, inquit, *pisticæ pretiosæ* ⁸⁶, pisticum vocans purum, vel non temperatum seu

⁸⁰ Marc. xiv, 2. ⁸¹ Luc. xii, 1, 2. ⁸² Joan. xiii, 1 seqq. ⁸³ Luc. vii, 37. ⁸⁴ Joan. xii, 3. ⁸⁵ Marc. xiv, 3. ⁸⁶ Ibid.

Variæ lectiones et notæ.

(79) Cod. A omittit ὃ.

(80) Hentenius videtur legisse : Δεὶ δὲ εἶδέναι εἶτε τρεῖς.

(81) Ἀλάβαστρον, Cod. A. Apographum Glossarii Cyrilli, quod est apud me, sic habet : Ἀλάβαστρον·

μυροθήκη ψήφινος ἢ λίθινος. Aliud Lexicon ineditum : Ἀλάβαστρον· μυροθήκη ψήφινος ἢ λίθινος. ἀλάβαστόν τι ὄν, κλεονασμῷ τοῦ ρ, Ἀλάβαστρον, οὐ λαβέσθαι διὰ λειότητα ἀδύνατον.

(s) *Uti figura* — *disponendo*. Uti figura (agnus paschalis, qui Christum præsignificaverat) plane similiter suum haberet eventum.

(t) *Assecutus est*. Legit.

(u) *Propter quod illi mercedem*. Propter quod illi nec mercedem.

mistum, ut apparet, et ad puritatem servatum : aut forte hæc appellatio quædam erat unguenti. Dicit etiam quod vas comminuerit, præ festinatione videlicet, quia angustum erat, et in caput Dominicum infudit.

Vers. 8. *Intuiti autem* — Vers. 9. *pauperibus*. Indignati sunt, verum apud sese, sicut dixit Marcus, qui addidit eos divisisse : *Potuit hoc distrahi pluris quam trecentis denariis* ; et quod *Infremebant adversus illam* **, hoc est Objurgabant eam et indignabantur illi propter abusum unguenti. Ad hoc autem adducti sunt humanitate : cum frequenter præceptorem audissent multa de eleemosyna disserentem, et jam magnam pauperum curam haberent. Scientes etiam quod Deus misericordiam vult et non sacrificium **. Est autem admiratione digna hæc mulier, quæ tanto sumptui non pepercerit ob animæ salutem ; neque enim propter corporalem hoc fecit sanitatem.

Vers. 10. *Quo cognito* — *mulieri* ? Cum illa effundere unguentum festinasset, deinceps tuetur eam Christus, non quod unguento sibi opus fuerit, sed ne illius fidem retunderent. Et quia discipuli mulierem increpabant impellentes eam ad poenitentiam ejus quod fecerat, audientem ab eis quod vane consumpserit pretiosam substantiam, e diverso illos objurgat, molestiam dicens dolores qui a poenitentia sequuntur, docens quod non oporteat obtundere hominum fidem quæ germinare incipit, sed pariter eam potius enutrire, neque circa principia exacte disquirere, aut excelsiora ab inferioribus exigere. Deinde consolatur etiam mulierem, dicens :

Vers. 10. *Opus* — *in me*. Ubi simpliciter opus illius laudavit, primum quidem solvit discipulorum de pauperibus prætextum : postea vero defendit etiam opus ejus.

Vers. 11. *Pauperes* — Vers. 12. *fecit*. De pauperibus scripsit Marcus : *Cum, inquit, volueritis, potestis illi bene facere* **. Dicendo autem : *Me vero non semper habetis, cædis suæ quæ paulo post futura erat mentionem eis injecit. Ad sepeliendum me fecit*, hoc est, Ad sepulturam meam, tanquam quæ prophetizavit mortem meam brevi futuram. Et hoc etiam manifestius dixit Marcus : *Quod habuit hæc, fecit : prævenit ut ungeret corpus meum ad sepulturam* **. Moris enim erat cum unguentis sepelire corpora, ut diutius incorrupta perdurarent. *Quod habuit*, id est, *Quod potuit*. Et tu ergo si aliquos construentes ecclesias aut monasteria, sive sacras imagines videris, ne factum dirui jubeas, ne animi illorum promptitudinem retundas : si vero priusquam ædificet, te quispiam interrogaverit, jubeto dare pauperibus.

** Marc. xiv, 4, 5. ** Osee vi, 6 ; Matth. ix, 13. ** Marc. xiv, 7. ** ibid. 8.

Variæ lectiones et notæ.

(82) Τὸ πολύτιμον, Cod. A.
(83) Θέληται, δύνασθαι αὐτούς, Cod. A.

(84) Δέ, omittit cod
(85) Τὸ δὲ ἔσχεν B

Α στευμένην εἰς καθαρότητα ἢ καὶ προσηγορία εἰς τὴν τοῦτο μύρου. Λέγει ἐκ καὶ ὅτι συνέτριψε τὸ ἄγγος ὑπὸ σπουδῆς, οἷα στενόπορον.

Ἰδόντες δὲ — πτωχοῖς. Ἦγανάκτησαν, ἀλλὰ πρὸς ἐαυτούς, ὡς ὁ Μάρκος εἶπεν, ὅς προσέθηκε καὶ ὅτι εἶπον· Ἠδύνατο τοῦτο πραθῆναι ἐκάνω τριακοσίων δηναρίων, καὶ ὅτι καὶ Ἐρεδριμῶντο αὐτῇ, τουτέστιν ἐπέπληττον, ἐμέμφοντο, διὰ τὴν παράχρησιν. Εἰς τοῦτο δὲ προήχθησαν ὑπὸ φιλελευθροπίας, πολλάκις τοῦ διδασκάλου πολλά περὶ ἐλεημοσύνης διαλεχθέντος, καὶ πολὺν ἤδη λόγον τῶν πενήτων ἔχοντες, καὶ γινώσκοντες ὅτι ὁ θεὸς ἔλεον θέλει καὶ οὐ θυσίαν. Ἀξιοθαύμαστος δὲ ἐστὶν ἡ γυνή, μὴ φεισαμένη τηλικούτου ἀναλώματος ὑπὲρ σωτηρίας ψυχῆς· οὐ γὰρ ὑπὲρ σωματικῆς ἰατρείας τοῦτο πεποίηκε.

Γινός — γυναικί ; Ἐπεὶ ἐφθασε καταχυθῆναι τὸ μύρον, ἠνέσχετο λοιπὸν ὁ Κύριος, οὐχ ὡς τοῦ μύρου δεόμενος, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀμβλύνη τὴν πίστιν αὐτῆς. Ἐπεὶ δὲ οἱ μαθηταί, τῇ γυναικί ἐπιτιμῶντες, εἰς μεταμέλειαν αὐτὴν τοῦ πεπραγμένου συνήλαυον, μανθάνουσαν παρ' αὐτῶν ὅτι μάτην ἀνάλωσε πολύτιμον (82) χρῆμα, ἀντεπιτιμῶ τούτοις, κόπους μὲν λέγων τὰς ἐκ μεταμελείας ὀδύνας, διδάσκων δὲ ὅτι οὐ χρὴ πηροῦν ἀρχομένην βλαστάνειν τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ συνεκτρέφειν μάλλον αὐτὴν, καὶ μὴ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐπιζητεῖν ἄσασαν ἀκρίθειαν, μηδὲ τὰ ὀψηλότερα τοῦς ἀσθενεστέρους ἀπαιτεῖν. Εἶτα παρμυθεῖται καὶ τὴν γυναῖκα, λέγων·

Ἔργον — εἰς ἐμέ. Ἐπαινέσας ἀπλῶς τὸ ἔργον αὐτῆς, πρῶτον μὲν λύει τὴν περὶ τῶν πτωχῶν πρόσφατον τῶν μαθητῶν, ἔπειτα ὑπεραπολογεῖται καὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς.

Τοὺς πτωχοῦς — ἐποίησε. Περί τῶν πτωχῶν ἐκδηλότερον ἔγραψεν ὁ Μάρκος. Ὅταν γὰρ, φησί, θέλητε, αὐτοὺς δύνασθε (83) εὐποιῆσαι. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε, ὑπόμνησιν αὐτοῖς ἐνέβαλε τῆς μετ' ὀλίγον σφαγῆς αὐτοῦ. Πρὸς τὸ ἐντυφιδάσαι μὲδὲ ἐποίησεν, ἀντὶ τοῦ, Πρὸς ἐνταφισμὸν μου, καθάπερ προφητεῖουσα τὸν πλησιάζοντά μου θάνατον. Καὶ τοῦτο δὲ φανερώτερον εἶρχεν ὁ Μάρκος, ὅτι Ὁ ἔσχεν αὐτὴ ἐποίησε· προέλαβε γὰρ μυρίσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὸν ἐνταφισμὸν. Ἔθος γὰρ ἦν μύροις ἐνταφιάζειν τὰ σώματα πρὸς τὸ διαρκεῖν. Ὁ δὲ (84) ἔσχεν (85), ἀντὶ τοῦ, Ὁ ἠδύνατο. Καὶ σὺ τοίνυν, ἐάν μὲν ἴδῃς τινας κατασχευάζοντας ἐκκλησίας, ἢ μοναστήρια, ἢ ἀναθήματα, μὴ κέλευε καταλύειν τὸ γινόμενον, ἵνα μὴ πηρώσῃ; αὐτῶν τὴν προθυμίαν· ἐάν δὲ πρὸ τοῦ κατασχευάσαι τις ἐρωτήσῃ, κέλευε δοῦναι πτωχοῖς.

Ἀμὴν — αἰτεῖς. Τούτο καὶ τῆς γυναίκός πα-
ράκλησις καὶ ἔπαινος ἦν, καὶ τῶν μαθητῶν παρα-
μυθία· τῆς μὲν, ὅτι ἔσται κατὰ πᾶσαν ἀδομένην τὴν
οἰκουμένην· τῶν δὲ, ὅτι τὸ κτρυγμα πᾶσαν περι-
λάβῃ (86-87) τὴν οἰκουμένην. Τὸ Εὐαγγέλιον δὲ
τοῦτο, ἄντι τοῦ, ἡ πραγματεία ἡ ἐμὴ, ἡ διήγησις ἡ
κατ' ἐμέ. Καὶ ὁντως, ὅσοι γινώσκουσι τὰ κατὰ τὸν
Χριστὸν, γινώσκουσι καὶ ὁ ἐποίησεν αὐτῆ, καὶ τῷ
εὐαγγελίῳ συνεκτιτύχθη τὸ ἔρχον αὐτῆς, καὶ εἰς
ἄπειραν τὴν γῆν διέδραμεν αὐτῆς τὸ μνημόσυον.
Καὶ πῶς οὐδὲν πνευματικὸν ὑπέσχετο τῇ γυναίκι,
ἀλλὰ μόνον τὴν εἰσαεὶ μνήμην; Ἀπὸ ταύτης καὶ
περὶ ἐκεῖνον θαρρῆϊν ἔδωκεν. Εἰ γὰρ καλὸν ἔργον
αὐτῇ προσεμαρτύρησε, πρόβηλον, ὅτι δώσει καὶ τὸν
ὑπὲρ τούτου μισθόν. Πριετύπου δὲ ἡ μὲν γυνὴ τὴν
Ἐκκλησίαν, τὴν πρότερον οὖσαν ἀμαρτωλόν· τὸ δὲ
μύρον, τὴν πίστιν, ἣν ἐξέχθει εἰς Χριστόν. Ὑπό-
μνησιν δὲ τοῖς μαθηταῖς, ὡς εἰρήκαμεν, ἐμβαλὼν
τῆς μετ' ὀλίγον σφαγῆς αὐτοῦ, καὶ τὸν Ἰούδαν ὑπέ-
νυξεν, ὡς οὐ λήθητε πονηρὰ σκεπτόμενος, ὑπανοί-
γων αὐτῷ μετανοίας θύραν. Ὁ δὲ καὶ πρότερον
μὲν ἐπὶ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Λαζάρου διεγόγγυσε, λέ-
γων· Διὰ τοῦτο τὸ μύρον οὐκ ἐπράθη τριακο-
σίων δραμῶν, καὶ ἐδόθη πτωχοῖς; Εἶπε δὲ, φησὶ,
τοῦτο, οὐχ ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἔμελεν αὐτῷ,
ἀλλ' ὅτι κλέπτεις ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε,
καὶ τὰ βαλλόμενα ἐδάσταζε. Τὸ γλωσσόκομον δὲ
ἦν βαλάντιον, (88) ἐν ᾧ τὰ προσαγόμενα χάριν τῶν
πενήτων ἐναπεθηταυρίζοντο. Ὡν δὲ βαλαντιοφύ-
λαξ, ἐβούλετο καὶ τὸ τίμημα τοῦ μύρου ἐναποταμι-
ευθῆνα: τῷ βαλάντιῳ, ἵνα δύναίτο κλέψαι. Φιλαρ-
γυρία γὰρ ἀλοῦς, εἰς κλοπὴν ἑώρα. Τότε δὲ τυχὼν
ἀπολογίας, ἐπεὶ καὶ νῦν τὸ αὐτὸ γεγονός εἶδε, καὶ
τῆς ἀφορμῆς τοῦ κλέψαι πάλιν ἀπέτυχεν, εἰς ὄργην
λοιπὸν ἐξεκαύθη, καὶ εἰσελθόντος εἰς αὐτὸν τοῦ Σα-
τανᾶ, καθὼς εἶπεν ὁ Λουκᾶς, ἄρχεται τῆς ἐπιβουλῆς.

Τότε — παραδώσω αὐτόν; Ὅτε ἡ ἄλλοτρια
ᾤκειώθη, τότε ὁ οἰκεῖος ἠλλοτριώθη, καὶ ἐπορεύθη
πρὸς αὐτούς, οὐχ ὑπ' αὐτῶν μετεκλήθη. Προστίθει-
ται δὲ τὸ ἀπὸ τῆς ἐνεγκαμένης (89) ἐπώνυμον, δι-
ότι καὶ ἄλλος Ἰούδας ἦν ὁ Ἰακώβου. Οὐκ εἶπε δὲ,
ὅτι τὸν Ἰησοῦν, ἢ τὸν Χριστόν, ἀλλ' ὅτι αὐτόν. Ἐμί-
σει γὰρ λοιπὸν αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα. Λουκᾶς δὲ
εἶπεν, ὅτι συνελάλησε καὶ τοῖς στρατηγοῖς τὸ πῶς,
αὐτὸν παραδῶν αὐτοῖς. Οἱ γὰρ ἀρχιερεῖς παρέπει-

A Vers. 15. Amen — ipsius Hoc et laus est ac
consolatio mulieris, et discipulorum solatium .
illius quidem, quia per universum orbem decanta-
bitur; horum autem, quia prædicatio totum com-
prehendit mundum. Hoc Evangelium, id est, opus
meum et narratio facta de me. Et vere quotquot
cognoscunt ea quæ circa Christum contigerunt,
etiam id norunt quod hæc fecit; et simul cum
Evangelio prædicatum est hujus opus, et in uni-
versum percurrit orbem hujus memoria. Sed quo-
modo nihil spirituale mulieri promisit, sed perpetuam
duntaxat memoriam? Ex hoc sane ut illius
quoque fiduciam haberet dedit; nam si bonum illius
fuisse opus testatus est, manifestum est quod
etiam rependet pro ipso mercedem. Præfiguravit
autem hæc mulier Ecclesiam, quæ prius erat
peccatrix. Unguentum vero, fidem quam in Christum
effudit. Commemorationem autem discipulis ut
diximus suggerendo propinquæ cædis suæ, etiam
Judam clam percussit, utpote quod Christum non
lateret ipsum iniqua tractare: tanquam penitentia
januam illi aperiendo. Ille autem etiam prius de
sorore Lazari murmuraverat, dicens: Quare hoc
unguentum non venit trecentis denariis et datum
est egenis? Dixit autem hoc, inquit Joannes, non
quod de egenis sollicitus esset, sed quia sur erat
et loculos habebat, ac ea quæ mittebantur portabat.
Loculi autem erant marsupium in quo recondebat
ea quæ pauperum gratia ascita (v) erant: cum autem
loculos servaret, volebat etiam unguenti pretium
in loculis recondi, quo furari inde posset. Siquidem
avaritia captus in furtum intendebat. Et tunc qui-
dem illi responsum est (x), sed quia nunc idem fa-
ctum vidit, ac furandi occasione rursus fraudatus
est, jam in iram exarsit: cumque ingressus esset
in eum Satanas, sicut dixit Lucas⁹¹, insidias
appetit.

Vers. 14. Tunc — Vers. 15. Eum tradam?
Cum aliena est effecta domestica, tunc dome-
sticus alienatus est, et ad illos abiit, non ab illis
vocatus est. Additum est etiam patriæ cognomen,
quia alius etiam Judas erat qui Jacobi dicebatur.
Non dixit autem Jesum Christum, sed Eum; iam
enim et nomen ejus oderat. Lucas vero dixit quod
etiam loculus est cum magistratibus (y) quemad-
modum illum tradat eis⁹². Principes enim sacerdo-

⁹¹ Joan. xii, 5, 6. ⁹² Luc. xxii, 3. ⁹³ ibid. 4.

Varie lectiones et notæ.

(86-87) Uterque codex habet περιλάβῃ. Sed conjun-
ctivus hic non habet locum. Coniungi possit περιβα-
λαῖ. Sed Hentenius etiam habet comprehendet. Ergo
περιλαβεῖ. Sic infra etiam ad Matth. xxvi, 32, ha-
bet περιλαβῶ.

(88) Βαλλάντιον, Cod. A., idem mox habet βαλλάν-

τιοφύλαξ, et paulo post rursus, βαλάντιῳ. Adhuc
obiter de vocabulo γλωσσόκομον Cyrilli Gloss. in-
editi. Γλωσσόκομον· βαλλάντιον, ἢ φυλίνη ὑψκτ.
Idem habet quoque aliud Lexicon ineditum.

(89) Aliibi ἐνεγκούστ; fere dicitur.

(v) Ascita Oblata.
(x) Illi responsum est. Excusationem habuit.
(y) Magistratibus. Euthymius de militibus Roma-

nis accepit, non de præfectis templi. Ergo, ducibus,
præfectis militum, hic et mox.

tum persuaserunt quoque magistratibus, ut sibi essent auxilio adversus Jesum, tanquam contra eum qui vulgus ad seditionem sollicitabat.

Vers. 15. *At illi* — Vers. 16. *Traderet*. Principes autem sacerdotum appenderunt ei triginta argenteos; nam argenteus certum libræ pondus erat, sicut etiam denarius, stater, talentum. Marcus vero dicit quod promiserunt ei argentum se daturos ⁹⁶, Lucas autem quod pacti sunt ⁹⁷. Verisimile est autem quod primum pacti sunt et promiserunt; postmodum vero appenderunt sive constituerunt. Quidam tamen intellexerunt *Constituerunt*, hoc est, Pacti sunt et decreverunt. Argentum vero singulariter dicitur etiam multitudo argenteorum. Lucas autem de Juda quoque addidit ⁹⁸, quod spondit, sive firmiter pactum fecit, e corde promittendo se facturum, quod statutum erat; ita enim capitur apud eum *ἔξωμολόγησε*. Opportunitatem vero intellige tempus conveniens quo propter eum comprehensum, non esset futurum, ut exoriretur tumultus. Necessè est autem ab hoc loco ad finem usque Evangeliorum, omnimodam atque exactam afferre diligentiam, quo dicta evangelistarum inter se concordemus, in his quæ consona non apparent, sed potius non advertentibus multam præbent difficultatem. Ob hoc ergo ea quæ Matthæi sunt tractantes, etiam quæ aliorum sunt, ubi res exposcerit in medium afferemus, tanquam ad enarrationem necessaria, quo sermo conformis ac manifestus reddatur.

CAP. LXIII. *Interrogatio, de præparatione Paschæ.*

Azuma quidem ipsum Pascha vocant evangelistæ Matthæus et Marcus, quia circa Pascha cum agni carnibus etiam *azuma* edebant: et ab his *azymis* ipsum quoque Pascha cognominabatur *Azymia*. Confirmat hoc et Lucas dicens: *Appropinquavit festus dies Azymorum, qui dicebatur Pascha* ⁹⁹. Primum autem Azymorum dicunt diem qui Pascha præcedit, decimum tertium videbatur mensis et quintum septimæ, vocantes hunc primum Azymorum, quasi præcedentem ipsa Paschæ *azyma*. Et hujus sermonis manifestus testis est Joannes qui ait: *Ante diem festum Paschæ sciens Jesus quod veniret hora ejus* ¹, etc. Hunc ergo diem quem Matthæus et Marcus primum Azymorum vocaberunt, hic diem ante festum Paschæ nominavit. Sed hæc quidem hæc hactenus.

Quod autem de hoc die, videlicet decimo tertio mensis, quinto autem hebdomadæ, Marcus dixit: *Et primo die azymorum quando pascha immolabant* ²; Lucas vero: *Venit etiam dies Azymorum, in quo necesse erat immolari pascha* ³. Illud: *Quando pascha immolabant*; et hoc: *In quo necesse erat immolari pascha*, ne ad primum Azymorum conjungas. Non

⁹⁶ Marc. xiv, 11. ⁹⁷ Luc. xxii, 5. ⁹⁸ *ibid.* 6. ⁹⁹ Luc. xxii, 1. ¹ Joan. xiii, 1. ² Marc. xiv, 12. ³ Luc. xxii, 7.

Variæ lectiones et notæ.

(90) Ἐστάμισαν, et paulo inferius σταθμισαι, codex B.

Ασαν και τους στρατηγούς, συνάρασθαι αὐτοῖς κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἀνασταζοῦντος τὸ κληθός.

Οἱ δὲ — παραδῶ. Οἱ δ' ἀρχιερεῖς ἐστάμισαν (90) αὐτῶν τριάκοντα ἀργύρια. Τὸ ἀργύριον δὲ σταθμὸς ἦν ἀκτῆς, ὡσπερ καὶ τὸ θινάριον, καὶ ὁ στατήρ, καὶ τὸ τάλαντον. Μάρκος δὲ εἶπεν, οἱ ἐπηγγείλαντο αὐτῶ ἀργύριον ἑοῦναι· Λουκᾶς δὲ, οἱ συνέθεντο. Κικῆς δὲ πρῶτον μὲν συνέθενται καὶ ἐπαγγείλασθαι, εἶτα σταθμισαί. Τινὲς δὲ τὸ, Ἔστησαν, ἀντὶ τοῦ, συνεφώνησαν καὶ ὤρισαντο, νονοήκασιν. Ἀργύριον δὲ ἀπλῶς λέγεται καὶ τὸ κληθός τῶν ἀργυρίων. Λουκᾶς δὲ περὶ τοῦ Ἰούδα προσέθηκεν, οἱ καὶ ἔξωμολόγησαν, ἦγουν βεβαίως συνεφώνησαν, ἐκ καρδίας ἐπηγγείλατο ποιῆσαι τὸ συνεθέν. Β Εὐκαίριον δὲ νομί τὸν ἐπιτήδειον καιρὸν, ὅτε συλληφθέντο; οὐκ ἔμελλε θόρυβος γενέσθαι. Χρῆ δὲ τὸ ἐνεῦθεν ἄκρι τίλους τῶν Εὐαγγελίων πᾶσαν εἰσνεγκεῖν παρατήρησιν καὶ ἀκριβείαν, ὥστε συμβεβῆσαι τὰ βητὰ τῶν εὐαγγελιστῶν, ἀλλήλοις οὐκ εὐάριστοι δοκοῦντα, καὶ πολλὴν τοῖς μὴ προσέχουσι παρέχοντα τὴν δυσχέρειαν. Διὰ τοῦτο γοῦν τὰ τοῦ Ματθαίου μεταχειρίζομενοι, καὶ τὰ τῶν ἄλλων, ἐν οἷς εἰκός, παραθήσομεν, ὡς ἀναγκαῖα πρὸς τὴν ἐξηγήσιν, ὑπὲρ τοῦ συνάδοντα καὶ σαφῆ γενέσθαι τὸν λόγον.

ΚΕΦ. ΣΓ'. *Περὶ τῆς ἐτοιμασίας τοῦ Πάσχα.*

Τῇ δὲ πρώτῃ — Πάσχα. Ἄζυμα μὲν ἐνεαῦθα τὸ Πάσχα καλοῦσιν οἱ εὐαγγελισταί, Ματθαῖος καὶ Μάρκος; διότι κατὰ τὸ Πάσχα τοῖς τοῦ ἀμνοῦ κρέασι καὶ ἄζυμα συνήσθιοντο, καὶ ἀπὸ τούτων τῶν ἄζυμων Ἄζυμα καὶ τὸ Πάσχα κατωνομάζετο. Καὶ βεβαίως τοῦτο Λουκᾶς εἰπὼν· Ἠγγίξε δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν Ἀζύμων, ἡ λειτουργία Πάσχα. Πρώτην δὲ τῶν Ἀζύμων τὴν πρὸ τοῦ Πάσχα πασίαν ἡμέραν, τὴν τρισκαθεκάτην μὲν τοῦ μηνός, πέμπτην δὲ τῆς ἑβδομάδος· πρώτην ταύτην τῶν Ἀζύμων καλέσαντες; ὡς προλαβάνουσαν τὰ ἄζυμα τοῦ Πάσχα. Καὶ μάρτυς τοῦ λόγου σαφῆς Ἰωάννης εἰπὼν· Πρὸ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς, οἱ ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα, καὶ τὰ ἐξῆς. Ταύτην γὰρ τὴν ἡμέραν, ἦν Ματθαῖος καὶ Μάρκος πρώτην τῶν Ἀζύμων καλεῖσιν, οὗτος πρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ὠνόμαζεν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

Ἐπεὶ δὲ περὶ ταύτης τῆς ἡμέρας, τῆς τρισκαθεκάτης μὲν τοῦ μηνός, πέμπτης δὲ τῆς ἑβδομάδος, Μάρκος μὲν φησὶ· Καὶ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύμων, οἱ τὸ Πάσχα ἔθυσαν· Λουκᾶς δὲ· Ἡμερᾶς δὲ τῆς ἡμέρας τῶν Ἀζύμων, ἐν ἧς ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα· τὸ, Ὅτε τὸ Πάσχα ἔθυσαν, καὶ τὸ, Ἐν ἧς ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα, μὴ πρὸς τὴν πρώτην τῶν Ἀζύμων

συντίξεσ, ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν τὴν τῶν ἀζύμων ἡμέραν. Οὐ γὰρ ἐν τῇ τρισκαίδεκάτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ ἐθύετο. Φησὶ γὰρ ὁ νόμος· Ἐν τῷ πρώτῳ μηνί, ἐν τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνός, ἀνὰ μέσον τῶν ἑσπερινῶν, Πάσχα τῷ Κυρίῳ. Καὶ ἐπιὰ ἀνὰ μέσον τῆς ἑσπέρας τὸ πάσχα ἐθύετο, πῶς τὴν ἡμέραν Πάσχα καὶ Ἄζυμα ὀνομάζουσιν; Διότι τὴν ἑσπέραν τῇ πρὸ αὐτῆς ἡμέρᾳ συνάπτειν εἰώθασιν Ἰουδαῖοι. Καὶ λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἑσπέρας τοῦ Πάσχα καὶ τῶν Ἄζύμων καὶ τὴν ἡμέραν αὐτῆς Ἄζυμα ὀνομάζουσι.

Καὶ πῶς ἐπὶ τῆς τρισκαίδεκάτης τοῦ μηνός εἶπε Λουκᾶς, ὅτι Ἦλθεν ἡ ἡμέρα τῶν Ἄζύμων; Διότι τὸ, ἦλθε, σημαίνει καὶ τὸ ἐπλησίασε, καὶ τούτῳ λοιπὸν ἐχρήσατο τῷ σημαينوμένῳ. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὡς, εἰ καὶ τῶν ἀζύμων κατὰ τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην τοῦ μηνός ἀπῆρχοντο, ἀλλ' οὖν τὴν ἑορτὴν τῶν Ἄζύμων κατὰ τὴν πεντεκαίδεκάτην ἐτέλουν. Φησὶ γὰρ ὁ νόμος· Ἐν τῇ πεντεκαίδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνός ἑορτὴ τῶν Ἄζύμων τῷ Κυρίῳ. Ταύτην δὲ καὶ πρώτην τῶν Ἄζύμων ἐκάλουν, ὡς προαριθμουμένην τῶν (91) ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῶν ὠρισμένων, ἐν αἷς οὐδὲν ζυμῶν ἠθλίετο· Ἐπτά γὰρ, φησὶν, ἡμέρας ἄζυμα ἐθεσθε.

Ἄλλ' οὐ περὶ ταύτης τῆς ἑορτῆς τῶν Ἄζύμων, οὐδὲ περὶ ταύτης τῆς πρώτης τῶν ἀζύμων εἶπον οἱ εὐαγγελισταί, καθὼς ἀποδέδεικται. Αὕτη μὲν γὰρ κατὰ τὴν πεντεκαίδεκάτην ἤγετο τοῦ μηνός· ἐκεῖνοι δὲ περὶ τῆς τρισκαίδεκάτης ἔγραψαν. Εἰπόντες δὲ οἱ μαθηταί· Ποῦ θέλεις, ἐτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα; εἰδείσαν, ὅτι οὐκ εἶχεν ἴδιον κτταγώγιον. Οἶμαι δὲ, ὅτι οὐδ' αὐτοί, πᾶσιν ἀποταξάμενοι. Ἡ γὰρ ἂν ἐκεῖ τοῦτον εἰθεῖν παρεκάλεσαν. Ἐπιτελεῖ δὲ τὸ Πάσχα, δεικνύς, ὅτι μέχρι τελευτῆς τὸν νόμον ἐτήρει. Φησὶ δὲ ὁ Λουκᾶς, πρῶτον εἰπεῖν τὸν Χριστὸν τοῖς μαθηταῖς· Ἰσχυροὶ ἐτοιμάσατέ ἡμῖν τὸ πάσχα, ἵνα φάγωμεν· εἶτα τοὺς μαθητὰς ἐρωτήσας· Ποῦ θέλεις ἐτόμάσωμεν;

Ὁ δὲ — τῶν μαθητῶν μου. Μάρκος δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν εἶπε τῶν ἀποσταλένων, ὅτι δύο. Λουκᾶς δὲ καὶ τὰ ὀνόματα τούτων προσέθηκεν, εἰπὼν, ὅτι καὶ ἀπέστειλε Πέτρον καὶ Ἰωάννην· πόλιν δὲ τὴν τῶν Ἰεροσολύμων ὑποληπτέον. Ὅρα δὲ, πῶς τὸν δεῖνα πλαγίως εἰπὼν, παρεσιώπησε μὲν τοῦ ἀνδρός τὴν κλῆσιν, ὅπως (92) μὴ μαθῶν τὴν οἰκίαν Ἰουδας ἐκδράμῃ πρὸς τοὺς ἐπιδοῦλους, καὶ ἐπαγάγῃ τούτου; αὐτῷ πρὸς τοῦ παραδοῦναι τὸ μυστικόν (93) δεῖπνον τοῖς μαθηταῖς· ἀντὶ δὲ ταύτης δέδωκεν ἕτερον γινώρισμα, ὅπερ ὁ Μάρκος ἀνέγραψεν, εἰπὼν, ὅτι Καὶ ἀπαντήσῃ ἡμῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βαστάζων, ἀκολουθήσατε αὐτῷ· καὶ ἔσται ἐν εἰσ-

A enim decimo tertio, sed decimo quarto immolabatur. Dicit enim lex: *In primo mense, in decimo quarto die mensis ad vesperam per medium vesperarum Pascha erit Domino* *. Verum si ad vesperam (z) per medium vesperarum pascha immolabant, quomodo diem appellaut Pascha et Azyma? Quia vesperam diei præcedenti conjungere solent Judæi. Itaque a vespera Paschæ et Azymorum, diem quoque ipsius vesperæ vocant Azyma.

Quomodo autem de decimo tertio die mensis dixit Lucas: *Venit dies Azymorum* *? Quia dictio ἦλθε, venit, significat etiam iustabat, imminebat: et hoc nunc usus est significato. Scire autem oportet, quod etsi azyma decimo quarto die mensis incipiebant, festum tamen Azymorum decimo quinto perficiebant. Dicit enim lex: *Decimo quinto die mensis festum Azymorum erit Domino* *. Et hunc etiam primum Azymorum vocabant, utpote prænumeratam septem determinatis diebus, quibus nihil fermentatum edebatur.

Sed non de hoc festo Azymorum neque de hoc primo azymorum dixerunt evangelistæ, ut demonstratum est. Illud, siquidem decimo quinto die mensis accidebat, illi vero de decimo tertio die descriperunt. Dicentes vero discipuli: *Ubi vis paremus tibi ad edendum pascha* *? demonstraverunt quod proprium habitaculum non habebat. Puto autem quod neque ipsi, cum prius omnia reliquissent: alioqui eum illuc invitassent ut veniret. Perficit vero Pascha, ostendens quod usque ad mortem legem observabat. Ait autem Lucas primum dixisse Christum discipulis: *Exites parate nobis pascha ut edamus*; deinde discipulos interrogasse: *Ubi vis paremus* *?

Vers. 18. *At ille—discipulis meis.* Marcus numerum quoque dixitorum qui missi sunt, puta quod duo *. Lucas vero etiam horum addidit nomina dicens, quod misit Petrum et Joannem **. Civitatem autem pro Hierosolymis accipito. Et vide quomodo dicens, *Quendam in obliquo*, viri nomen conticuerit, ne Judas cognita domo ad insidiatores excurrat, et illos ad se introducat, priusquam cenam mysticam discipulis tradiderit. Pro domo vero dedit aliud indicium, quod scripsit Marcus dicens: *Occurret vobis homo hydriam aquæ bajulans, sequimini eum: et quocumque ingressus fuerit, dicite patrifamilias: Magister dicit, Ubi est diversorium in quo*

* Levit. xiii, 5. * Luc. xxii, 7. * Levit. xiiii, 6. * Matth. xxvi, 17, * Luc. xxii, 9. * Marc. xiv, 13. ** Luc. xvii, 8.

Varie lectiones et notæ.

(91) Inter τῶν et ἐπὶ addit cod. A ὠρισμένων.

Mox autem omittit τῶν ὠρισμένων.

(92) Δὲ pos. ὅπως, addit cod. B. Forte τε, loco

δὲ legendum.

(93) Τὸν μυστικόν, Cod. A.

(z) *Ad vesperam.* Hoc ex Vulgata Latina videtur addidisse interpres.

pascha cum discipulis meis edam. Et ille vobis ostendet ¹¹ cœnaculum grande instratum : illic parate nobis. Proxima his etiam scripsit Lucas ¹².

Tempus autem ejus propinquum, intelligi: mustempus mortis ipsius. Cum discipulis meis, addidit, ut pro his quoque sufficiens præpararetur convivium. Κατάλυμα vero quod Marcus dixit (et nos vertimus diversorium) est cœnaculum. Apparet autem quod fidelis hic paterfamilias, sive divina revelatione, sive corporali Salvatoris colloctione, noverat quod apud se facturus esset ille pascha : et ideo ad susceptionem præparatum habebat cœnaculum. Præterea in hoc etiam loco eum auctoritate significat, tanquam omnium Dominus.

Mystice vero significatur, quod ad quæcumque divinum baptismum ingressum fuerit; nam id hydræ aqua figuratur, apud hunc Christus requiescit, maxime si instratum habeat cœnaculum, sive purificatam mentem, et adornatam splendore contemplationum supernaturalium. Illic, inquit, parate nobis, ea videlicet quæ ad Paschæ festum conveniunt, agnum, azyma, lactucas agrestes ac baculos.

† Civitas quidem juxta anagogen, sensibilis est mundus. Homo vero, generaliter natura est humana. Duo autem qui ad hunc mittuntur discipuli lex Veteris ac Novi Testamenti tanquam præcursores quidam Christo mysticum convivium præparantes. Illa quidem per philosophiam practicam eos ab omni iniquatione expurgans; hæc autem per theoreticam sacrarum disciplinam a corporalibus ad cognatas intelligibiles visiones animæ mentem attolens. Practicæ quidem signum fuit Petrus, theoreticæ vero Joannes. Præterea illa, lagenam aquæ bajulans esse potest, quæ per operationem in humeris virtutum, tanquam in lagena, id est, mortificatione membrorum corporis quæ sunt super terram, excubias servat, puta gratiam Spiritus sancti, quæ per fidem purificat : hæc vero paterfamilias intelligi potest, quæ per contemplationis altitudinem, seipsam excelsa intelligentia instravit, ut Deo dignis cogitationibus ac dogmatibus, divinum suscipiat sermonem.

† Aliter ad idem. Civitas cujusque anima est, ad quam a Deo mittuntur; hic quidem, sermo de virtute; ille autem de cognitione. Qui vero lagenam aquæ bajulat, est fortis cogitatio, quæ temperantiæ humeris defert datam sibi in baptismum gratiam. Domus autem, quæ ex multis ac variis, firmis ac virilibus moribus et cogitationibus, tanquam lapidibus ædificatur, est

¹¹ Marc. xiv, 15. ¹² Luc. xxii, 10, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(94) Δέ omittit Cod. A.

(95) Utrumque scholium Maximi codex uterque

ἔλαθῃ, εἶπατε τῷ οἰκοδεσπότῃ· Ὁ διδόνκαλις λέγει· Ποῦ ἐστὶ τὸ κατάλυμα, ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω; Καὶ αὐτὸς ἡμῖν δείξει ἀνώγειν μέγα ἐστρωμένον· ἐκεῖ ἐτοιμάσατε ἡμῖν. Τὰ παραπλήσια δὲ καὶ ὁ Λουκᾶς ἐστέρησε.

Καίρῳ δὲ (94) αὐτοῦ νοοῦμεν ἐγγίζοντα τὸν τοῦ θανάτου. Μετὰ τῶν μαθητῶν μου δὲ εἶπαν, ἵνα καὶ πρὸς τοῦτους αὐτάρκης ἡ ὑποδοχὴ γένηται. Κατάλυμα δὲ λέγεται τὸ καταγώγιον. Φαίνεται δὲ, ὅτι πιστὸς ὢν ἐκεῖνος ὁ οἰκοδεσπότης, εἶτε κατὰ ἀποκάλυψιν θειοτέραν, εἶτε καὶ κατὰ συντυχίαν σωματικὴν τοῦ Σωτῆρος, ἐγίνωσκε τοῦτον παρ' αὐτῷ τελέοντα τὸ πάσχα, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ὑποδοχὴν γυμνασισμένον εἶχε καὶ τὸ ἀνώγειν. Μετ' ἐξουσίας δὲ κἀναυθὰ μηνύει, ὡς ἀπάντων Κύριος.

B

Ἵποσημαίνεται· δὲ καὶ τι μυστικῶν ἐνταῦθεν, ὅτι εἰς ὃν ἀνεῖλεθῇ τὸ θεῖον βάπτισμα· τοῦτο γὰρ αἰνιττεται τὸ τοῦ κεραμίου ὕδωρ· παρὰ τοῦτω καὶ ὁ Χριστὸς ἀναπαύεται· καὶ μᾶλλον, εἰ ἐστρωμένον ἔχει τὸ ἀνώγειν, ἤγουν, κεκαθαρμένον τὸν νοῦν καὶ κεκοσμημένον τῇ φαιδρότητι τῶν ἀνω θεωριῶν. Ἐκεῖ δὲ, φησὶν, ἐτοιμάσατε ἡμῖν τὰ πρὸς· τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτὴν ἐπιτήδεια, τὸν ἀμνὸν, τὰ ἄζυμα, τὰς πικρῖδας, τὰς βακτηρίας.

C

[Τοῦ ἀγίου (95) Μαξίμου. Πόλις μὲν κατ' ἀναγωγὴν ὁ αἰσθητὸς κόσμος· ἄνθρωπος δὲ (96) ἡ καθόλου φύσις τῶν ἀνθρώπων· δύο δὲ μαθηταὶ πρὸς τοῦτον ἀποστελλόμενοι, ὁ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης νόμος καὶ ὁ τῆς Καινῆς, οἳ τινες πρόδρομοι καὶ ἐτοιμασταὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ μυστικῆς εὐωχίας ἐν τοῖς ἀγίοις τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ· ὁ μὲν, διὰ τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας παντὸς μολυσμοῦ τοῦτου ἀποκαθαίρων· ὁ δὲ, διὰ τῆς θεωρητικῆς μυσταγωγίας ἀπὸ τῶν σωματικῶν πρὸς τὰ συγγενῆ νοητὰ θεάματα γνωστικῶς ἀνασιδάζων τὸν νοῦν. Πρακτικῆς μὲν γὰρ σύμβολον ὁ Πέτρος· θεωρητικῆς ὁ Ἰωάννης. Καὶ ὁ μὲν τὸ κεράμιον τοῦ ὕδατος βασιτάζων εἴη ἂν ὁ διὰ τῆς πρακτικῆς τοῖς ὤμοις τῶν ἀρετῶν, ὡς ἐν κεραμίῳ, τῇ νεκρώσει τῶν ἐπι γῆς μελῶν τοῦ σώματος, φρουρουμένην βασιτάζων τὴν διὰ τῆς αἰσεως καθαρικὴν χάριν τοῦ Πνεύματος. Ὁ δὲ οἰκοδεσπότης νοηθεῖν ἂν, ὁ διὰ τῆς θεωρητικῆς τὸ ὕψος τῆς ἐκταυτοῦ μεγαλοφυοῦς διανοίας καταστρώσας θεωρεῖται νοήμασι τε καὶ δόγμασι πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ μεγάλου λόγου.

D

Εἰς τὸ αὐτό. Πόλις μὲν, ἡ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ψυχῆς, πρὸς ἣν ἀποστέλλονται παρὰ τοῦ Θεοῦ ὁ τε περὶ ἀρετῆς καὶ ὁ περὶ γνώσεως λόγος· ὁ δὲ τὸ κεράμιον τοῦ ὕδατος βασιτάζων ἐστίν, ὁ τοῖς ὤμοις τῆς ἐγκρατείας ἀνέχων τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος δεθείσαν χάριν καρτερικῶς τρόπος καὶ λογισμὸς· οἰκία δὲ ἡ ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων, ὡς περὶ λίθων, στερέ-

in margine exhibit.

(96) Ἄνθρωπος; δέ, omittit B.

ῥῶν τε καὶ (97) ἀνδρικῶν ἡθῶν καὶ λογισμῶν, οἰκοδομηθεῖσα κατάστασις καὶ ἕξις τῶν ἀρετῶν τὸ δὲ ἀνώγειον ἢ ὑψηλὴ διάνοια καὶ πρὸς γνῶσιν ἐπιτηδεύσεως, ἐστρωμένη θεοῖσι καὶ ἀπορρήτοις λόγοις τε καὶ θεάμασιν· ὁ δὲ οἰκοδομητὴς, ὁ νοῦς, ὁ τῷ λαμπρῷ τῆς κατ' ἀρετὴν οἰκίας ὕψι καὶ τῷ μεγέθει τῆς γνώσεως ἐμπλατυνόμενος, πρὸς ὃν ποιεῖ τὸ Πάσχα ὁ Κύριος, τοὔτεστι δ·άδ·α·τιν, ἐπισημῶν αὐτῷ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, λέγω δὴ τῶν περὶ Θεοῦ καὶ Θεῶν ὑψηλοτέρων λόγων τε καὶ μυήσεων.]

Καὶ ἐποίησαν — ὁ Ἰησοῦς. Ὡς (98) παρ' Ἰγρ. 12.

Καὶ ἠτοίμασαν τὸ Πάσχα. Τὰ τοῦ Πάσχα, τὰ πρὸς τὴν τοῦ Πάσχα ἐορτὴν ἐπιτηδεῖα, καθὼς εἴρηται. Φανερὸν οὖν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἔφαγε τὸ νομικὸν Πάσχα τότε. Οὐ γὰρ ἀν' ἑαυτὸν τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν ἠτοίμαζον.

Ὁψίας — *δώδεκα.* Ὁψίαν τὴν ἐσπέραν εἶπε. Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ φησιν, ὅτι *καὶ ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα, δηλονότι ἡ τῆς ἐσπέρας.* Ἐνταῦθ' ἐτιναι; ἰσχυρίζονται μὴ φαγεῖν τότε τὸ νομικὸν Πάσχα τὸν Χριστὸν, καὶ παράγουσιν ἀποδείξεις· ὅτι τρισκαιδεκάτῃ τότε τοῦ μηνὸς ἦν· εἶδει δὲ κατὰ τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τὸ Πάσχα φαγεῖν. Καὶ ὅτι ὁ μὲν νόμος ἐστῶτας ἐκέλευεν ἐσθίειν τὸ Πάσχα· οὗτος δὲ ἀνέπεσε. Καὶ ὅτι πρὸς ζωμῶτος ἐξηρεῖτο πρὸ τῆς θυσίας, καὶ πρὸς κατεκαίετο· νῦν δὲ καὶ ἄριστος παράκειται καὶ διαμερίζεται. Καὶ ὅτι ὁππότε μόνον θέμις ἦν φαγεῖν· ἐνταῦθα δὲ καὶ ζωμῶς παρατίθεται.

Λοιπὸν οὖν πρὸς ἐκάστην ἀπολογίαν (99) ἀπολογητιον. Προέλαθε μὲν τὸν καιρὸν ἡμέρᾳ μιᾷ κατ' οἰκονομίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐγίνωσκεν, ὅτι κατὰ τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτῃ ἀποθάνεται· καὶ γὰρ εἰκὸς ἦν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς (1) τοῦ τυτικοῦ ἁμνοῦ θυσίας θυσιασθῆναι καὶ τὸν ἀληθινὸν ἁμνόν, ὅπως καταλλήλως ἐπενεχθῆναι τῷ τύπῳ ἢ ἀλήθειᾳ· λοιπὸν κατὰ τὴν τρισκαιδεκάτῃ ἐσθίει τὸ Πάσχα, μὴ ἐγχωρῶντος ἐτέρως τοῦ πράγματος. Οὕτω γὰρ καὶ τὸ νομικὸν ἐπλήρωσε Πάσχα, καὶ τὸ πνευματικὸν παρέδωκε, καὶ αὐτίκα ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ συνελήφθη παρὰ τῶν Ἰουδαίων. Διὸ καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς· εἰπεῖν αὐτὸν ἰστορῶν Λουκᾶς, ὅτι *Ἐπιθυμῶ ἐπαθῆμι μετὰ τοῦ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν*, τοὔτεστι, Ἐποῦδ' ἔσπουδισα τὸ τοῦ ἐνιαυτοῦ τούτου Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, μὴ ἀναμείνας τὸν νενομισμένον καιρὸν, ἵνα μὴ τὸ πάθος τοῦ σταυροῦ κωλύσῃ καὶ τὸν νομικὸν δείπνον καὶ τὸν μυστικόν. Ταῦτα μὲν περὶ τοῦ καιροῦ.

Περὶ δὲ τοῦ τρόπου τῆς βρώσεως· εἰκὸς πρῶτον μὲν ἐστῶτας φαγεῖν τὸ Πάσχα κατὰ τὸν νόμον, εἶτα ἀναπεσεῖν καὶ δεῖπνεῖν. Ὁ δ' ἄριστος καὶ ὁ ζωμῶς παρετίθησαν μετὰ τὸ φαγεῖν αὐτοὺς τὸ Πάσχα καὶ ἀναπεσεῖν

A status habitusque virtutum. Cœnaculum est sublimis intelligentia et aptitudo ad scientiam, quæ sternitur divinis et ineffabilibus sermonibus ac revelationibus, Paterfamilias mens est, quæ ipsius domus per virtutem constructæ, clara celsitudine et cognitionis magnitudine dhatatur : apud quem facit Dominus Pascha, hoc est, transitum : accedens ad eum una cum discipulis suis, id est, sublimibus sermonibus ac instructionibus, quæ de Deo et a Deo sunt.

Vers. 19. *Et fecerunt* — *Jesus*. Sicut constituit, hoc est præcepit.

Vers. 19. *Ac præparaverunt pascha*. Paraverunt pascha, id est ea quæ ad Paschæ festum opuserant, sicut dictum est. Manifestum ergo est Christum tunc legale pascha manducasse : neque enim frustra quæ necessaria erant præpararunt.

Vers. 20. *Vespera—duodecim*. Lucas autem dixit : *Cumque hora advenisset* ¹², videlicet scrotina sive vespertina. Hinc affirmant quidam non comedisse tunc Christum legale pascha, et causas adducunt, quod decimus tertius tunc dies mensis esset; oportebat autem decimo quarto pascha comedere; quodque lex stantes edere juberet : ipse vero discubuit. Præterea omnis panis fermentatus ante immolationem abjiciebatur, igneque comburebatur; nunc autem et panis adest, et dividitur. Ad hæc assatum tantum edere fas erat; hic vero etiam jus quo intingitur panis, apponitur.

Respondendum ergo est ad unamquamque hæsitationem. Tempus quidem dispensative anticipavit uno die. Quia enim noverat se decimo quarto die moriturum: siquidem æquum erat ut die quo immolabatur figurativus agnus, et verus quoque agnus immolaretur, ut invicem responderent figura et veritas. Edit igitur decimo tertio die pascha, rebus aliter non sinentibus; nam ita et legale implevit pascha, et spirituale tradidit, statimque id est ea nocte a Judæis comprehensus est. Ideo etiam dixisse cum discipulis scribit Lucas, *Desiderio desideravi hoc pascha comedere vobiscum antequam patiar* ¹³, hoc est, Festinatione festinavi hoc anno pascha edere vobiscum antequam patiar; id est, non exspectavi tempus a lege statutum, ne passio crucis prohiberet legalem cœnam ac mysticam. Et hæc quidem de tempore.

De modo autem manducandi, verisimile est quod stantes primum manducaverunt pascha secundum legem: deinde discubuerunt et cœnaverunt. Panis autem et jus apposita sunt postquam illi

¹² Luc. xii, 14. ¹³ Ibid. 15.

Variæ lectiones et notæ.

(97) Pro τε καὶ, cod. A. dat τῶν.

(98) Hoc et proximum scholium conjunxerat Hentenius.

(99) *Hæsitacionem*, Hentenius. Forto invenit

ἀπορίαν. Ἀπορίαν etiam propius accedit ad similitudinem vocabuli ἀπολογίαν, quam ad ἐνοστάειν, quod cuiquam in mentem venire possit.

(1) Τῆς et mox θυσίας, omittit B.

pascha manducaverant, et in coena discubuerant; A nondum enim venerat derlinus quartus dies, quo omne fermentatum abjectum erat. Nec quidquam vetabat jurulenta quoque edere.

Et quam ob causam tacuerunt evangelistae Paschae mutationem (aa)? Quia necessarium non erat de hac re dicere: quid enim Christianis conferebat huius rei narratio? Hanc ergo praetermiserunt; sermones tamen coenae mysticam diligentius pertractarunt, utpote maxime necessarios ac plurimum conducentes ad fidem nostram. Et ubique regulam hanc observant, ut quae necessaria non sunt praetercurrant, vel in transitu solum mentionem eorum faciant, omnem diligentiam ac studium circa utilia dirigentes.

Verum cum ante legitimum tempus Christus Pascha perfecerit, quomodo Judaei manifesta hac accusatione relicta, querebant falsum testimonium adversus Jesum? Quia sciebant nullam esse legem, quae condemnaret eum qui Pascha ante tempus celebrasset; praevidente olim Deo quod futurum erat, nihilque de hoc statuente. Et vide rem admiratione dignam, quod contra eum, qui post legitimum tempus celebrasset statutum erat, nisi talis occasio maxime necessariam praetexisset: contra eum vero qui tempus praevenisset, nulla erat defuita poena. Joannes autem dicit ¹⁶, quod cum a coena surrexisset, pedesque discipulorum lavisset, rursus discubuit; nam hoc caput ab aliis evangelistis est praetermissum: et ideo scripsit ille quem admodum in enarratione Evangelii ejus Deo donante referemus.

Vers. 21. *Et edentibus — me traditurus est.* Marcus vero addidit: *Qui manducat mecum* ¹⁶, ne suspicarentur quod nnum diceret eorum qui crederant, qui non esset unus de duodecim discipulis. Simul quoque Judaei clanculum testabatur se nosse cor ejus. Etenim pedes etiam ejus lavit, ad poenitentiam eum revocans, quanquam ille in duritia permansit. Traditionem autem intellige proditorem. Tradidit enim eum in mortem, et insidiatoribus hunc prodidit.

Vers. 22. *Et contristati — Domine?* Haec etiam Marcus dixit ¹⁷. Elegit autem Christus, ut caeteri omnes timerent ac contristarentur, quo perditus discipulus converteretur. Quare autem caeteri anxii erant, cum nihil tale sibi consilii essent? Quia praecceptorum maxime credebant tanquam veracissimo, et timebat quisque ne forte talis evaderet mente execratus.

Vers. 23. *At ille — tradet.* Ponit quoque insigne quo posset illo dignosci. Marcus vero dixit: *Unus ex duodecim qui intingit mecum in catinum* ¹⁸. Hoc

εν τῷ δείπνῳ· ὅπως γὰρ ἤλθεν ἡ τεσσαρεσκαίδεκάτη, καθ' ἣν ἅπαν ζυμωτῶν ἐξηφανίζετο. Καὶ οὐδὲν ἐκάλυεν ἐπι καὶ ζυμῶν ἐσθίειν.

Καὶ διατὶ παρεσιώπησαν οἱ εὐαγγελισταὶ τὴν τοῦ Πάσχα μεταλήψιν; Διότι οὐκ ἦν ἀναγκαῖον τὸ περὶ ταύτης εἰπεῖν. Τί γὰρ ἂν καὶ συνετίλισσε Χριστιανοῖς ἡ ταύτης διήγησις; Διὸ ταύτην μὲν πρὸ βέρμων· τοῖς δὲ λόγοις τοῦ μυστικοῦ δείπνου φιλοπρόωτερον προσδιέτριψαν, ὡς ἀναγκαιοτάτου καὶ συνεκτικωτάτου τῆς ἡμῶν πίστεως. Καὶ πανταχοῦ δὲ τὸν κανόνα τοῦτον τηροῦσι, τὰ μὴ ἀναγκαῖα μὲν παρατρέχοντες, ἢ κατὰ πάροσον ἐπιμνησκόμενοι· πᾶσαν δὲ τὴν ἀκρίβειαν καὶ σπουδὴν περὶ τὰ χρήσιμα συντείνοντες.

B Καὶ ἐπεὶ πρὸ τοῦ Πάσχα τὸ Πάσχα τετέλεικεν ὁ Χριστὸς, πῶς Ἰουδαῖοι τὴν προφητὴν ταύτην κατηγορίαν ἀφέντες, ἐζητοῦν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ; Διότι ἴγνωσκον, ὡς οὐ κείναι νόμος καταδικάζων τὸν προσορτάζοντα τὸ Πάσχα, πάσαι τοῦ Θεοῦ προειδόμεναι τὸ μᾶλλον, καὶ μηδὲν τι περὶ τοῦτου νομοθετήσαντος. Καὶ ὄρα θαυμαστὸν, ὅτι κατὰ μὲν τοῦ μεθορτάζοντος νενομοθέτητο, εἰ μὴ πρόφασιν οὕτως ἀναγκαιοτάτην προβάλλοιτο (2)· κατὰ δὲ τοῦ προσορτάζοντος οὐδὲν ὄριστο ἐπιτίμιον. Ὁ δὲ Ἰωάννης φησὶν, ὅτι ἀναστὰς ἀπὸ τοῦ δείπνου, καὶ νύφας τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, πάλιν ἀνέπεσε. Πραεῖθη γὰρ τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς τοῦτι τὸ κεφάλαιον, ὃ χάριν αὐτοῖς ἐστόρησε τὰ περὶ τοῦτου, καθὼς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ αὐτοῦ, Θεοῦ δόντος, C ἐξηγησόμεθα.

Καὶ ἐστιθόντων — παραδώσει με. Ὁ δὲ Μάρκος προσέθηκεν, ὅτι ὁ ἐσθίων μετ' ἐμοῦ, ἵνα μὴ ὑπολάβωσιν, ὡς ἕνα λέγει τῶν πιστευσάντων μὲν εἰς αὐτὸν, μὴ συνγριβημένων δὲ τοῖς δώδεκα μαθηταῖς. Ἄμα δὲ καὶ πρὸς τὸν Ἰούδαν ἀφανῶς ἐμαρτύρησε ὅτι ἴγνω τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ τοῦ αὐτοῦ πόδας ἐνίψεν, εἰς μεταμέλειαν αὐτὸν ἐκκαλοῦμενος, εἰ καὶ σκληρὸς ἔμενε. Παράδοτον δὲ νῦν τὴν προδοσίαν. Παρέδωκε γὰρ αὐτὸν εἰς θάνατον, καὶ προέδωκε τοῦτον τοῖς ἐπιβουλεύουσι.

Καὶ λυπούμενοι — Κύριε; Ταῦτα καὶ Μάρκος εἶρηκεν. Ἐπειτο γὰρ ὁ Χριστὸς φοβῆσαι καὶ λυπησάσθαι πάντας τοὺς ἄλλους, ὑπὲρ τοῦ ἐπιστρέψαι τὸν ἀπολλύμενον μαθητὴν. Διατὶ δὲ οἱ λοιποὶ ἡγωνίων, μηδὲν τι τοιοῦτον συνειδότες ἑαυτοῖς; Διότι σφόδρα τῷ διδασκάλῳ ἐπίστευον, ὡς ἀψευδιστάτω, καὶ ἐδεδίεσαν ἱκαστος, μήποτε τοιοῦτος ἀποβῆ, τυφλωθεὶς τὸν νοῦν.

Ὁ δὲ — παραδώσει. Τίθησι καὶ παράσημον εἰς διάγνωσιν αὐτοῦ. Μάρκος δὲ εἶπεν, ὅτι Ἐἴς ἐκ τῶν δώδεκα ἐ ἐμβαπτόμενος μετ' ἐμοῦ εἰς τὸ τρυ-

¹⁶ Joan. xiii, 4, 12. ¹⁷ Marc. xiv, 18. ¹⁸ Ibid. 19. ¹⁹ Ibid. 20.

(2) Προβάλλοιτο. Cod. A.

(aa) Mutationem, Communicationem. Hentenuis fortasse iuvenerat μετὰμειψιν.

Variis lectiones et notae.

βλίον, ἔγουν, ὁ ἐμβαπτῶν. Τοῦτο δ' ἐπήγαγεν ὁ Ἰουδαῖος πρὸς ἐντροπήν τοῦ Ἰούδα. Τοσοῦτον γὰρ τοῦ διδασκάλου κατεφρόνησεν, ὡς μὴδ' ὑποσέλλεσθαι τοῦτον ἔτι, ἀλλ' ἐμβαπτῶν μετ' αὐτοῦ. Τρυβλίον (3) δὲ ἐστίν, εἶδος πίνακος.

Ὁ μὲν Υἱὸς — παραδίδοται. Ὑπάγει, ἀντὶ τοῦ, Πορεύεται, μεταβαίνει ἀπὸ τῆς ἐν-αὐθα ζωῆς, καθὼς γέγραπται τοῖς προφήταις περὶ αὐτοῦ, πῶς μέλλει ἀποθανεῖν.

Καλὸν — ἐκείνους. Συμφέρον ἦν αὐτῷ, ἔτι ἐν τῇ (4) κοιλίᾳ τῆς μητρὸς αὔξωντι, μὴ γεννηθῆναι ὄλω; (5), τοιοῦτον μῦθος ἐργάσασθαι μέλλοντι, καὶ τηλικαύτης ἀξιωθησομένην τιμωρίας. Φασὶ δὲ τινες, ὅτι ἀνέγκλητός ἐστι, τὸ προσωρισμένον ἐπιτελέσας. Πρὸς οὗς λέγομεν, ὅτι οὐ διότι προώριστο, διὰ τοῦτο παρέωκεν· ἀλλὰ διότι παρέδωκε, διὰ τοῦτο προώριστο, τοῦ Θεοῦ προειδότες τὸ πάντως ἀποδησόμενον· Ἐμέλλε γὰρ ὄντως ἀποθῆναι τοιοῦτος, οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως.

Καὶ ἵατι παρέλαθεν αὐτὸν ὄλω; εἰς μαθητὴν ὁ Χριστός, τοιοῦτον ἀποδησόμενον; Ἴνα φανῆ καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀγαθότητος, καὶ τῆς τοῦ προδότου κακίας; ἢ ὑπερβολῆ. πῶς ὁ μὲν τὴν ἑαυτοῦ προδότην ἐδίδαξε τὰ σωτήρια καὶ ἡγάπα καὶ χαρισμάτων ἡξίου καὶ τῶν ἄλλων οὐκ ἐχύριζε μαθητῶν, καὶ πάντα τὰ πρὸς ἐπιστροφήν καὶ διόρθωσιν εἰσήγεν, Ἴνα μὴ δυνηθῆ λέγειν, ὡς οὐκ ἔτυχε διδασκάλου, δυνημένου ὡς εἰν τοὺς βουλομένους, ὁ δὲ καὶ τούτων πᾶτων ἀπολύτας, πάλιν ἔμεινε πονηρός. Ἐπει γὰρ τὴν ψυχὴν οἰκητήριον τοῦ διαβόλου πεποίηκε, τῆς φιλαργυρίας ἀνοξίστης καὶ εἰσαγαγούσης αὐτῆς, οὐκ ἐξέφυγε τὴ ἀγορῆ. Ὅθεν ὡς οὐκ ἀνυχαστικός, ἀλλὰ προαιρετικῶς προδότην γενόμενον ταλανίζει τῷτον ὁ Κύριος, ἐλεῶν μᾶλλον, περ' οὐδὲν μὲν θέμενον τοὺς πολλοὺς αὐτοῦ περὶ ἀκτημοσύνης λόγους, εὐχέριωτον δὲ (6) τῇ φιλαργυρίᾳ καὶ τῷ διαβόλῳ γενόμενον· οὐ δι' ἀσθένειαν τῶν τοῦ διδασκάλου λόγων, οἳ καὶ τελώντας ἐπεσπάσαντο καὶ πόρνας, ἀλλὰ δι' οἰκτίαν ἀπροσεξίαν καὶ ποτηρίαν.

Ἄλλ' ἔρει τις πάλιν, ὅτι καὶ (7) εἰ καλὸν ἦν τῷ Ἰούδᾳ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη, διατί εἴασεν αὐτὸν γεννηθῆναι; Διότι οὐ κακὸς ἐγεννήθη, ἀλλὰ κακὸς ἐγένετο, μοχθηρία γνώμης καὶ φουλότητι προαιρέσεως. Οὐδένα δὲ ὁ Θεὸς ἀναγκάζει γενέσθαι καλόν, εἰ μὴ ἔκων (8) εἴη καλός, ἀλλ' ὑποτίθησι μὲν τὰ σωτήρια, καὶ συνεργεῖ τῷ αἰρουμένῳ ταῦτα· συγχωρεῖ δὲ φέρεσθαι ἕκαστον, ὡς αὐτεξούσιον, ἔθα βούλοιο· καὶ ὁ Ἰούδας τοίνυν, οὐκ ἐπειδὴ ἐγεννήθη, γέγονε κακός, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἐβράθυμυσε (9) Δικλῆς δὲ οἱ γινόμενοι πονηροὶ κολάσεως ἄφοι, διότι τε γεγονάσι πονηροί, καὶ διότι ἐκ τῶν ἀποθῶν οὐκ ὠφελήθησαν· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ γινόμενοι

A autem Salvator ad Judæ confusionem adduxit. Adeo enim præceptiore despexerat, ut jam eum non vereretur, sed cum eo intingeret. Catinus autem est lancis genus.

Vers. 24. *Filius quidem — proditur.* Abit, hoc est, vadit, transit ab hac vita, sicut scriptum est a prophetis de ipso, quomodo videlicet morturus est.

Vers. 24. *Bonum — ille.* Utile fuisset ei cum in utero matris cresceret omnino non nasci, qui tale flagitium perpetraturus erat, ut tali dignus esset futurus supplicio. Dicunt autem quidam culpa carere eum, qui quod prædefinitum erat peregit. Quibus nos dicimus, quod non quia prædefinitum erat tradidit, sed quia tradidit, ideo prædefinitum erat, Deo prævidente, quidquid eventurum erat. Talis enim evasurus erat non a natura, sed ex voluntate.

Et quare omnino suscepit Christus in discipulum eum qui talis evasurus erat? Ut manifesta fieret magnitudo bonitatis Christi et malitiæ proflitoris, quomodo ille suum proditorem salutaria docuit ac dilexit, gratisque dignum duxit; nec aliis segregavit, sed omnia quæ ad conversionem ac correctionem ejus erant, induxit: ne dicere posset, quod præceptorem nactus non fuerat, qui volentes posset servare. At ille cum omnia hæc consecutus fuisset, nihilominus malus permansit. Ex quo enim animam suam domicilium diabolo fecerat, avaritia ei aperiente illumque introducente, non effugit scelus. Unde tanquam non coacte sed voluntarie factum proditorem, deplorat hunc Dominus, commiseratus potius eum, qui multos suos de inopia sermones frustra audiverit, et sese avaritiæ ac diabolo facile capiendum tradiderit: non sane ob inefficaciam verborum præceptoris, quæ et publicanos attraxerunt et meretrices, sed propter illius segnitiam et malitiam.

Verum dicit rursus aliquis: Si bonum erat Judæ si natus non fuisset, cur eum nasci permisit? Quis non malus natus est, sed mentis nequitia ac voluntatis pravitate malus effectus est: nullum autem cogit fieri bonum, ne involuntarie sit bonus, sed salutaria suggerit, et ea eligentem coadjuvat: permittit autem unumquemque ferri quo voluerit, utpote liberum habentem arbitrium. Et Judas ergo, non quia natus est, malus effectus est, sed quia ignavia torpuit. Qui autem mali efficiuntur, duplicem merentur ukionem: et quia mali facti sunt, et quia a bonis nullam ceperunt utilitatem. Similiter et qui boni efficiuntur, duplici digni sunt ho-

Varie lectiones et notæ.

(3) Τρυβλίον· σκουτέλιον, ὀξυθάριον. Gloss. Cyril. τρυβλίον· σκουτέλιον. Lexicon, inedit. Vid. Murs. Glossarium Græco-Barbarum p. 510. Erotianus χαλίσκον· τρυβλίον.
(4) Τῇ omittit Cod. A. Mos idem dat αὐξάνοντι, ἢ αὔξωντι.

(5) Μὴ γεννηθῆναι ὄλω; omittit Co. l. A.
(6) Δέ, omittit B.
(7) Καί, post ὅτι omittit Cod. A.
(8) Ἄκων, B.
(9) Ἐβράθυμυσε, Cod. A.

nore, et quia boni facti sunt, et quia a malis nullum A reportaverunt damnum.

Vers. 25. *Respondens* — *Rabbi* ? O impudentiam ! interrogat tentans interim latere discipulos. A principio siquidem non interrogavit quando dixit Christus : *Unus ex vobis* ; putabat enim latere præceptorem ; ubi vero indicium addidit, novit jam quod cognitus esset ; sed cæteris interrogantibus, interrogat et ipse, confidens de præceptoris benignitate, quod palam eum omnino non argueret ; i:co quoque Rabbi illum vocat, hoc est *magister*.

Vers 25. *Dicit illi* : *Tu dixisti* Vide quam ele- menter arguat eum, terminos nobis ac regulas longanimitatis describens. Ait enim : *Tu testatus es te e-se*. Auferendo enim, *Numquid*, relinquitur : *Ego sum Rabbi*, quod depositionem ac confessionem significat. Christus itaque nihil prætermisit eorum quæ ad correctionem spectant : ob hoc enim diversimode suggestit ac retinuit, et per opera et per sermones, per timorem et per obsequium. Quoniam vero nihil illum ab ægritudine revocavit, sed penitus incurabilis permansit, eo jam relicto pergit ad cætera.

CAP. LXIV. De cæna mystica.

Vers. 26. *Edentibus* — *corpus meum*. Postquam legio pascha comedissent, discumbentes cœnabant, ut prædictum est ; deinde cum surrexisset lavit pedes eorum, ut ait Joannes¹⁹, et rursus dis- cumbentes edebant. Postmodum cœnam mysticam tradidit interim discipulis. Edentibus, inquit illis, sumpto pane, qui videlicet appositus erat, aut altero qui similiter ei tanquam magistro erat appositus, fregit sive comminuit, et tradidit illis. Lucas vero postquam scripsit : *Hoc est corpus meum*, addidit : *Quod pro vobis datur, sive traditur in mortem*²⁰.

Egit autem gratias et nunc ante panem, et postmodum ante poculum : docens quod gratias agere oportet ante hujusmodi mysterium, quod perfectum est ad præstandum naturæ nostræ beneficium. Si enim agni figurativi immolatio ab interfectione liberationem, et a servitute libertatem Judæis præstitit, quanto majora præstabit Christianis veri Agni immolatio. Simul etiam ostendens, quod ultroneus ad passionem veniret, et præterea docens nos gratias agere in omnibus quæ patimur.

Sicut autem pictores in una tabula et lineas supponunt, et picturas adumbrant, e colores superinducunt ac formant : ita quoque Christus in

¹⁹ Joan. xiii, 4. ²⁰ Luc. xii, 19.

ἀγαθοί, διπλῆς εἰσιν ἀξιοί τιμῆς, διότι τε γεγόνασιν ἀγαθοί, καὶ διότι οὐκ (10) ἐκ τῶν πονηρῶν ἐβλά- δησαν.

Ἀποκριθεὶς — Ῥαββί ; ἢ τῆς ἀναίσχυντίας ! ἐρωτᾷ, λαθεῖν τοῦ μαθητῆς τῶς πειρώμενος. Ἐξ ἀρχῆς μὲν γὰρ οὐκ ἠρώτησεν, ὅτε ὁ Χρ. στὸς εἶπεν Ἐξ ἐξ ὑμῶν. ἦτο γὰρ ἔτι λανθάνειν τὸν διδάσκον. Ὅτε δὲ καὶ παράσημον προσέθηκεν, ἔγω, ὅτι διέγνωσται, καὶ λοιπὸν, τῶν ἄλλων ἐρωτησά- των, ἐρωτᾷ καὶ αὐτὸς, θαρρῶν τῇ ἐπεικειᾷ τοῦ δι- δασκάλου, ὅτι πάντως οὐκ ἐλίγξει πρὸδῆλως αὐτόν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ Ῥαββὶ τοῦτον ἐκάλεισεν, ἵτοι, διδάσκαλον.

Λέγει αὐτῷ, Σὺ εἶπας. Ὅρα, πῶς ἀνεξιχώως αὐτὸν ἐλίγχει, ὅρους ἡμῖν καὶ κανόνας μακροθυμίας πηγύς. Φησὶ γὰρ, Σὺ κατέθου, ὅτι σὺ εἶ. Περιαι- ρουμένου γὰρ τοῦ μήτι, τὸ Ἐγὼ εἶμι Ῥαββί, περι- λείπεται, κατὰθεσιν καὶ ὁμολογίαν ἐμψαίνον. Ὁ μὲν οὖν Χριστὸς οὐδὲν παρέλιψε τῶν εἰς ἄιωθωσιν συντείνόντων. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ διαφόρως ὑπεμί- μνησκα, καὶ κατεῖχε, καὶ δι' ἔργων, καὶ διὰ λόγων. καὶ διὰ φόβου, καὶ διὰ θεραπείας, καὶ διὰ κήτων. Ἐπει δὲ οὐδὲν αὐτὸν ἀπίστα τοῦ νοσήματος, καὶ παντάπασιν ἀνίατος ἔμενε, λοιπὸν ἐκείνον ἀφείξ, ἐπὶ τὰ ἐξῆς τρέπεται.

ΚΕΦ. ΣΔ'. Περὶ δειπνον μυστικοῦ

Ἐσθιόντων — σῶμά μου. Μετὰ τὸ φαγεῖν τὸ νομικὸν Πάσχα, κατακλιθέντες ἰδεῖσκουν, ὡς περι- ρηται ἔϊτα ἀναστὰς (11) ἐνίψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶ, καὶ αὐτὸς ἀναπεσόν- τες ἦσθιον ἔπειτα μετὰξὺ παρέδωκε τὸ μυστικὸν δειπνον τοῖς μαθηταῖς. Ἐσθιόντων γὰρ, φησὶν, αὐ- τῶν, λαθῶν ἄρτον, δηλαδὴ τὸν παρακείμενον αὐτῷ, ἢ καὶ ἕτερον συμπαρακείμενον, ὡς διδασκάλου, ἐκλασεν, εἰς τὸν συνέθρυψε, καὶ μετέδωκεν αὐτοῖς. Ὁ δὲ Λουκᾶς γράφει : Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου (12), προσέθηκε, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν δίδόμενον, ἦγουν, παρυδιδόμενον εἰς θάνατον.

Ἐχαρίστησε δὲ νῦν μὲν πρὸ τοῦ ἄρτου, μετ- τοῦτο δὲ καὶ πρὸ τοῦ ποτηρίου, διδάσκων, ὅτι εὐ- χαριστεῖν δεῖ πρὸ τοῦ τοιούτου μυστηρίου, τελου- μένου πρὸς εὐεργεσίαν τῆς ἡμῶν φύσεως. Εἰ γὰρ ἢ τοῦ τυπικοῦ ἁμοῦ θυσία καὶ ὀλοθρεύσεως ἀπαλλε- γῆν, καὶ δουλείας ἐλευθερίαν τοῖς Ἑβραίοις ἔχαρ- σατο, πολλῶ μᾶλλον ἢ τοῦ ἀληθινοῦ τοῖς Χριστιανοῖ ἅμα δὲ καὶ δεικνύων, ὅτι ἐκὼν ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχ- ται, καὶ προσέτι παιδιῶν ἡμᾶς, εὐχαριστεῖν ἔ- οἰς πάσχον.

Ὅσπερ δὲ οἱ ζωγράφου ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πίνακος κί- τὰς γραμμὰς ὑποτιθέασιν (13) καὶ σκιαγραφοῦσι, καὶ τὰ χρώματα ἐπιβάλλουσι καὶ μορφοῦσιν ὅσα

(10) Οὐκ habet cod. A ante ἐβλάθησαν.

(11) Unde hic et supra ad versum 20, ἀναστὰς ; Nam in contextu Joannis uterque codex Euthymii habet ἐγείρεται : scilicet ex Chrysostomo. Ita enim, hunc locum interpretans, laudat, tom. VIII, p. 414,

D consentientibus etiam codicibus Mosquensibus Chrysostomi.

(12) Μοῦ, omittit B.

(13) Cod. A fluctuat inter ἐπιτιθέασιν, ἀπει- θέασιν, et quod nihili est, εὐπιτιθέασιν.

Variae lectiones et notæ.

καὶ ὁ Χριστὸς ἐπὶ τῆς αὐτῆς τραπέζης καὶ τὸ τυπικὸν καὶ σικιώδες Πάσχα ὑπέγραψε, καὶ τὸ ἀληθινὸν καὶ τέλειον προέθηκε (14). Καὶ ἐπαίπερ ἡ σφαγὴ τοῦ νομικοῦ ἄμνου τὴν σφαγὴν τοῦ λογικοῦ ἄμνου προεμήνευεν, ἔδει πάντως (15) τὴν σικίαν ἀφανισθῆναι, φανέντος τοῦ ἡλίου, καὶ τὸν τύπον ὑποχωρῆσαι, τῆς ἀληθείας ἐλθούσης.

[Ἐπὶ (16) τούτων μεταλήψεις μὲν λέγεται, διότι μεταλαμβάνομεν αὐτῶν· κοινωνία δὲ, διότι κοινωνοῦμεν καὶ τῷ Χριστῷ καὶ ἀλλήλοις δι' αὐτῶν, καὶ σύσσωμοι γινόμεθα (17) Χριστοῦ καὶ μέλη ἀλλήλων. Οὕτε δὲ φθείρονται, οὕτε εἰς ἀφεδρῶνα χωροῦσιν, ἀλλ' εἰς σύστασιν ἀναλίσκονται οὐσιώδη τῶν μεταλαμβανόντων. Καὶ ὡσπερ οὐχ ἕτερον παρὰ τὸ πρότερον σῶμα καὶ αἷμα τοῦ μεταλαμβάνοντος γίνονται, οὕτως οὐδὲ πάλιν ἕτερον σῶμα καὶ αἷμα παρὰ τὸ τοῦ Δεσπότη τοῦτο (18) φαμεν· Τοῦτο γάρ, φησὶ, ἔστι τὸ σῶμά μου. [Καὶ (19) αὖθις· Τοῦτο γάρ ἔστι τὸ αἷμά μου.] Ὑπερφύης δὲ ὁ λόγος. Εἰ δὲ καὶ ὁ μέγας Βασιλεὺς ἀντίτυπα ταῦτα εἶπε, ἀλλὰ πρὸ τοῦ ἀγιοσθῆναι, καὶ πρὸ τοῦ τὴν χάριν λαβεῖν. Ὅρα δὲ, πῶς ἐκ τῶν κατὰ φύσιν ἐν τοῖς ὑπὲρ φύσιν γινόμεθα. Κατὰ φύσιν μὲν γάρ, ἡ τοῦ προκειμένου ἄρτου καὶ οἴνου βρωσὶς καὶ πόσις· ὑπὲρ φύσιν δὲ, ἡ τούτων ἐνεργεία τε καὶ δύναμις. Ἐνίψε δὲ πρῶτον τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, εἶτα τούτοις τοῦ μυστηρίου τούτου μετέδωκεν, ἵνα μάθωμεν, ὅτι χρὴ πρῶτον καθαίρεσθαι, εἶτα μεταλαμβάνειν.

Ἄνθρακx (20) εἶδεν Ἠσαῖος· ἄνθραξ δὲ, οὐ ζῶν ἔστιν ἐπὶ πῦρος, ἀλλὰ πεπυρακτωμένον· φωτίζει μὲν τοὺς ἀξίους, [φλέγει (21) δὲ τοὺς ἀναξίους,] κατὰ τὴν διπλὴν τοῦ πυρὸς ἐνεργείαν· φλέγει δὲ, τῷ κολάζειν καὶ συντήκειν.

Καὶ λαβῶν — Διαθήκης. Τῆς καινῆς Δεσπότης, ἡτοι τῆς νέας νομοθεσίας. Τὸ μὲν γάρ αἷμα τοῦ νομικοῦ ἄμνου, τῆς παλαιᾶς ἦν Διαθήκης· τὸ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ Ἄμνου, τῆς νέας ἔστιν.

[Ἡ (22) τοῦτο εἶπε διὰ τὸ αἷμα τὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἐν τῇ Ἐξόδῳ γὰρ μοσχάρια θύσας Μωϋσῆς, τὸ ἡμισυ τοῦ αἵματος ἐνέχεεν εἰς (23) κρατῆρα, καὶ λαβῶν τὸ βιβλίον τῆς Διαθήκης, ἀνέγνω εἰς τὰ ὦτα τοῦ λαοῦ· καὶ εἶπαν· Πάντα ὅσα ἐλάλησεν Κύριος ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα. λαβῶν δὲ Μωϋσῆς τὸ αἷμα, κατασκεδάσε τοῦ λαοῦ, καὶ εἶπεν· Ἴδού τὸ αἷμα τῆς διαθήκης, ἧς διέθετο Κύριος πρὸς ὑμᾶς περὶ πάντων τῶν λόγων τούτων. Ἦν οὖν ἐκεῖνο

¹⁴ Isa. vi, 6. ²² Exod. xxiv, 6, 7.

Variæ lectiones et notæ.

(14) Προσέθηκε, Cod. A.

(15) Πάντων, Cod. A.

(16) Inclusa in margine habent A, B.

(17) Γινόμεθα, Cod. A.

(18) Τοῦτο, post Δεσπότης abest Cod. A.

(19) Inclusa omittit Cod. A.

(20) Aliud scholium incipit a vocabulo ἄνθρακx, diversum a priori in Cod. A. Id autem superioribus

A eadem mensa et figurativum ac umbratile Pasch^a subscripsit, et verum ac perfectum apposuit (bb). Et quia cædes agni legalis cædem rationalis Agni præfigurabat, oportebat omnino umbram evanescere, apparente sole, et figuram cedere, adveniente veritate.

† Dicitur hoc mysterium etiam participatio, quia participamus hæc sacramenta. Dicitur et communicatio, quia communicamus et Christo et nobis invicem per ea : et incorporamur Christo, et membra inter nos invicem efficimur. Non autem contrum-puntur ista, neque in secessum abscedunt, sed in substantiam coassumuntur spiritualem ejus qui participat. Et sicut non aliud corpus et sanguis sunt a corpore et sanguine ejus qui participat ; ita rursum neque aliud corpus et sanguinem dicimus a corpore et sanguine Domini : *Hoc enim est corpus meum*, inquit. Et rursus : *Hic est enim sanguis meus*. Est autem supernaturale verbum. Et quanquam Magnus Basilius exemplaria hæc esse dixit : hoc tamen est priusquam sanctificentur et gratiam accipiant. Vide autem quomodo e naturalibus supernaturalia flant. Naturalis siquidem cibus est ac potus panis ac vini quæ præponuntur : supernaturalis vero, efficax horum operatio. Primum autem lavit pedes discipulorum, deinde eos mysterii hujus fecit esse participes, ut discamus, quod primum purificari eos oporteat, deinde partici-pare.

† Carbonem vidit Isaias ²¹ ; carbo autem non est simpliciter lignum, sed lignum ignitum. Illuminat quidem carbo hujus mysterii eos qui digni sunt. indignos vero inflamat, juxta duplicem ignis operationem. Inflamat autem puniendo et absu-mendo.

Vers. 27. *Et sumpto* — Vers. 28. *Testamenti*. novi Testamenti, sive novæ legislationis. Siquidem sanguis figurativi agni, veteris erat Testamenti ; sanguis autem veri Agni, est novi.

† Vel hoc dixit, propter sanguinem de quo in Veteri Testamento fit sermo. In Exodo enim dicitur quod postquam Moses vitulos immolasset, dimidium sanguinem effudit in craterem, sumptumque Testamenti librum legit audiente populo, et dixerunt : *Omnia quæcumque locutus est Dominus faciemus, et obedientes erimus* ²². Sumpto autem Moses sanguine aspersit populum, et ait : *Ecce sanguinem testamenti quod pepigit vobiscum Dominus*

jungit B.

(21) Inclusa omittit Cod. A. Hentenius ita reddidit, ac si post μέν legerit, Οὖν ὁ ἄνθραξ τοῦ μυστηρίου τούτου. Certe sine istis nulla est accommodatio ad hunc locum.

(22) Inclusa in calce paginæ habet Cod. A.

(25) Εἰς τὸν κρατῆρα, Cod. A.

(bb) Apposuit. Forte codex interpretis habebat παρέθηκε.

de omnibus his sermonibus ²². Erat itaque sanguis ille sigillum sive signaculum testamenti, ac testimonium et confirmatio foederis populi.

Vers. 28. *Qui pro multis effunditur*. Ille quidem sanguis pro solis effundebatur Hebraeis ; hic autem pro omnibus hominibus. Multos siquidem hic dicit omnes : nam omnes multi sunt. Vel *Multis*, dixit comparatione gentis horum Hebraeorum ; illis enim plures sunt hi, qui ex omnibus liberantur et salvantur, propter quos Christus mortuus est.

Vers. 28. *In remissionem peccatorum*. Ille siquidem in salutem tantum primogenitorum effundebatur ; hic autem in remissionem peccatorum omnium hominum. Vide ergo quanto veteribus majora sint nova mysteria. Aptissime vero nominavit hic *Testamentum* propter appropinquantem mortem ; testantur enim qui moriuntur. Itaque sicut Vetus Testamentum hostias et sanguinem habebat : ita sane et Novum, corpus videlicet et sanguinem Domini.

Non dixit autem : *Hæc sunt signa corporis mei et sanguinis mei* : sed, *Hæc sunt corpus meum et sanguis meus*. Oportet ergo non ad naturam eorum quæ proponuntur aspicere, sed ad virtutem eorum. Quemadmodum enim supernaturaliter assumptam carnem deificavit (si ita loqui liceat), ita et hæc ineffabiliter transmutat in ipsum vivificum corpus suum et in ipsum pretiosum sanguinem suum, et in gratiam ipsorum.

Habent autem similitudinem quamdam, panis ad corpus, et vinum ad sanguinem. Nam et panis, et corpus terrea sunt : vinum autem et sanguis aerea (ce) et calida. Et quemadmodum panis confortat, ita et Christi corpus hoc facit, ac magis etiam corpus et animam sanctificat : et sicut vinum laxificat, ita et sanguis Christi hoc facit, et insuper præsidium efficitur.

Quod si de uno corpore et sanguine omnes fideles participamus, omnes unum sumus per ipsam horum mysteriorum participationem : et in Christo omnes, et Christus in omnibus. *Qui edit*, inquit, *meam carnem et bibit meum sanguinem, in me manet et ego in illo* ²³. Verbum siquidem per assumptionem carni unitum est : hæc rursus caro unitur nobis per participationem. Facta autem sanguinis et testamenti mentione, rursus mortem suam repræsentavit, ut hæc facile ab eis susciperetur, frequentissima mentione efficiens. Nam si hac, licet sæpius annuntiata, ad passionis tamen nomen (dd) turba-

²² Exod. xiv, 8. ²³ Joan. vi, 56.

Varie lectiones et notæ.

(24) Sex priora vocabula omisit interpres.

(25) Αἷται, pro καλεῖ, Cod. A.

(26) Hunc locum laudat Richardus Simonius ex

(cc) Aerea. Ἄτρια καί, non reperi in meis Codd.

τὸ αἷμα, παραγί: τῆς διαθήκης, καὶ μαρτύριον, καὶ βεβαίωσις τῆς συνθήκης τοῦ λαοῦ.]

Τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυρόμενον. Περί (24) πολλῶν, ἀντὶ τοῦ, ὑπὲρ πολλῶν. Ἐκείνο μὲν γὰρ τὸ αἷμα ὑπὲρ τῶν Ἑβραίων μόνων ἐξεχέτο· τοῦτο δὲ ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων. Πολλοὺς γὰρ τοὺς πάντας ἐνταῦθα καλεῖ (25). Καὶ γὰρ οἱ πάντες, πολλοί. Ἡ πολλῶν εἶπε, πρὸς σύγκρισιν τοῦ τῶν Ἑβραίων ἔθνους. Πλείους γὰρ αὐτῶν, οἱ ἐξ ἀπέντων ἐλευθερούμενοι καὶ σωζόμενοι, δι' οὗς ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν.

Εἰς ἄρσιν ἀμαρτιῶν. Ἐκείνο μὲν γὰρ εἰς σωτηρίαν τῶν πρωτοτόκων μόνων ἐξεχέτο· τοῦτο δὲ, εἰς ἄρσιν ἀμαρτιῶν τῶν πάντων ἀνθρώπων. Ὅρα, πόσον εἰσι μελίζονα τῶν παλαιῶν τὰ νέα μυστήρια, Προσφύεστατα δὲ νῦν Διαθήκην ὠνόμασε, διὰ τὴν προσεγγίζοντα θάνατον. Διειθέονται γὰρ οἱ ἀποθνήσκοντες. Ὅσπερ οὖν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη θύματα καὶ αἷματα εἶχεν· οὕτως ἄρα καὶ ἡ Καινὴ, τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Δεσπότου.

Οὐκ (26) εἶπε δὲ, ὅτι Ταῦτά εἰσι σύμβολα τοῦ σώματός μου καὶ τοῦ αἱματός μου· ἀλλ', ὅτι Ταῦτά εἰσιν αὐτὸ τὸ σῶμά μου, καὶ αὐτὸ τὸ αἷμά μου. Λοιπὸν οὖν, χρῆ μὴ πρὸς τὴν φύσιν τῶν προκειμένων ἔρξῃν, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν αὐτῶν. Ὅσπερ γὰρ ὑπερφυῶς ἐθέωσε τὴν προσληθθεῖσαν σάρκα· οὕτως ἀπορρήτως μεταποιεῖ καὶ ταῦτα εἰς αὐτὸ τὸ ζωοποιῶν αὐτοῦ σῶμα, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τίμιον αὐτοῦ αἷμα, καὶ εἰς τὴν χάριν αὐτῶν.

Ἐχουσι δὲ τινα καὶ ὁ ἄρτος πρὸς τὸ σῶμα, καὶ ὁ οἶνος πρὸς τὸ αἷμα ἐμφέρειαν. Καὶ ὁ ἄρτος γὰρ καὶ τὸ σῶμα, γεώδη, καὶ ὁ οἶνος καὶ τὸ αἷμα, θερμαντικά. Καὶ ὡσπερ ὁ ἄρτος στηρίζει, οὕτω καὶ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ τοῦτό τε ποιεῖ, καὶ πλείον, ἀγιάζει καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν. Καὶ ὡσπερ ὁ οἶνος εὐφραίνει, οὕτω καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ τοῦτό τε ποιεῖ, καὶ πλείον, γίνεται φυλακτήριον.

Εἰ δ' ἐνδὲς σώματος καὶ αἵματος οἱ πάντες πιστοὶ μεταλαμβάνομεν, οἱ πάντες ἐν ἑαυμοῖς, διὰ τῆς αὐτῆς τῶν αὐτῶν μυστηρίων μεταλήψεως, καὶ ἐν Χριστῷ πάντες, καὶ ὁ Χριστὸς ἐν πάντιν. Ὁ τρώγων μου γὰρ, φησὶ, τὴν σάρκα, καὶ πίπων μου τὸ αἷμα, ἐγὼ ἐμοὶ μένει, καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ. Ὁ μὲν γὰρ λόγος ἠνώθη τῇ σαρκὶ, διὰ τῆς προσλήψεως· αὕτη δὲ πάλιν ἐνούται ἡμῖν, διὰ τῆς μεταλήψεως. Αἷματος δὲ καὶ διαθήκης μνημονεύσας, τὸν θάνατον αὐτοῦ πάλιν ἐνέφηνε, τῇ πυκνότητι τῆς μνήμης εὐπαράδεκτον αὐτοῖς τοῦτον καθιστῶν. Εἰ γὰρ, καὶ πολλάκις τοῦτου προκαταγγελοῦντο, ὁμοῦ παρ' αὐτὸ τὸ πάθος

codicibus Parisinis in *De commentatoribus N. Teu*, p: 84.

(dd) Ad passionis tamen nomen. Ipso tamen passionis tempore.

ἐθοροῦθησαν, τί οὐκ ἂν ἔκαθον, μηδὲν προμα-
θύντες ;

Λουκᾶς δὲ λέγει καὶ τοῦτο εἰπεῖν τότε τὸν Κύ-
ριον, ὅτι *Τούτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*
τοῦτο, φησί, τὸ καινὸν μυστήριον, καὶ μὴ ἐκεῖνο,
τὸ παλαιόν. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ, τὸ θυσιασμα, εἰς ἀνά-
μνησιν ἐγίνετο τῆς ἐν Αἰγύπτῳ σωτηρίας τῶν
Ἑβραϊκῶν πρωτοτόκων, καὶ τῆς τῶν Ἑβραίων
ἐλευθερίας; τοῦτο δὲ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Δασπύτου.
Διὰ τῆς τοιαύτης γὰρ θυσίας ἀναμνησκόμεθα,
ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ παρέδωκεν εἰς θάνατον ὑπὲρ
ἡμῶν, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐξέχεε, καὶ τῇ συνεχείᾳ
τῆν μνήμην ἀνανεοῦμεθα.

Εἶδες, πῶς μετέθηκε τοῦς μαθητὰς ἀπὸ τῆς
παλαιᾶς θυσίας ἐπὶ τὴν καινὴν. Ποία γὰρ εἰκόνας
ἔτι χρεῖαι, τοῖς ἤδη τὸ πρωτότυπον ἔχουσι; Φησὶ B
δὲ ὁ Χρυσόστομος (27), ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς πρῶτος
τότε μετέσχε τοῦ μυστηρίου, ἵνα μὴ ἀηδισθῶσι,
σαρκὸς καὶ αἵματος μεταλαβεῖν ἐπιτρεπόμενοι· καὶ
τούτου δὲ τεκμήριον, τὸ εἰπεῖν αὐτόν·

Ἄγω — *Πατὴρ μου*. Εἰ δὲ τοῦ ποτηρίου μετέ-
σχε, μετέλαβεν ἄρα καὶ τοῦ ἄρτου. Τὸ μὲν οὖν
ἄρτι, σημαίνει τὸ, ἀπὸ τοῦ νῦν. *Ἡμέραν δὲ*
ἐκείνην λέγει τὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ και-
ρὸν, ὅτε ἔφαγε καὶ ἔπιε μετὰ τῶν μαθητῶν, ὃ καὶ
αὐτοὶ ποιοῦμενοι τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ἀπόδειξις,
ἔλεγον, (28) Οἵτινες συνεβράχομεν καὶ συνεπίομεν
αὐτῷ. Καιρὸν ἔκ, ἀντὶ τοῦ, καινῶς καὶ παραδύσεως.
Τοῦ σώματος γὰρ ἀθανατισθέντος, καὶ μετέκειτο θεο-
μένου βρώσεως ἢ πόσεως, ἔφαγε καὶ ἔπιε, οὐ διὰ
χρεῖαν, ἀλλὰ διὰ (29) πληροφορίαν, τοῦ μὴ φάσμα
ἢ καὶν. Βασιλείαν δὲ καλεῖ τὴν δοθείσαν αὐτῷ
ἐξουσίαν, ὡς ἀνθρώπῳ, μετὰ τὴν ἀνάστασιν. *Ἐδό-*
θη μοι γὰρ, φησὶ, πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ
ἐπὶ τῆς γῆς. Τοῦ Πατὴρ μου δὲ, τουτέστι, τῇ ὑπὸ τοῦ
Πατὴρ μου δοθείση μοι. Τοῦτο δὲ εἶπε, καὶ δίδει
πρὸς αὐτὸν ἀναφέρει πάντα τὰ ταυτοῦ.

Ὁμοίως δὲ καὶ Μάρκος ἔγραψεν, *Ὅταν αὐτὸ πύ-*
ρω καιρὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. Ναὶ μὴν
καὶ Λουκᾶς, *Ἔως ὅτου ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπι-*
σθῆ βασιλείαν καὶ οὕτοι, τὴν δηλωθείσαν, λέγοντες,
ἐξουσίαν. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔτι καὶ περὶ τοῦ νομικοῦ
Πάσχα φησὶν εἰπεῖν τὸν Χριστόν, ὅτι *Ὁ μὴ φάγω δὲ*
αὐτοῦ, ἕως ὅτου πληρωθῆ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ
Θεοῦ, δηλαδή, τῇ κατὰ τὸν αἰῶνα τὴν μέλλοντα. D
Καὶ τότε γὰρ ἐπιτελεῖται τὸ Πάσχα τελειότερόν τε καὶ
καθαρώτερον, θύων τὸν ἀπόρρητον λόγον τῆς θεό-
τητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, τῇ μαχαίρᾳ τῆς
διδασκαλίας, καὶ διαιρῶν αὐτὸν καὶ διανέμων τοῖς
ἀξίοις; τῆς τοιαύτης μυσταγωγίας.

Τίς δὲ ἐ πόσις (30) καὶ ἡ ἀπόλαυσις; Ἡμῶν μὲν,

A bantur : quid non passi fuissent, si hanc primum
non didicissent ?

Ait autem Lucas hoc quoque dixisse Christum,
Hoc facite in mei recordationem ²⁸ ; hoc, inquit, no-
vum mysterium, et non illud vetus. Siquidem ve-
tus illud mysterium in recordationem inductum
est salutis Hebræorum primogenitorum in Ægypto,
ac libertatis Hebræorum : hoc autem in recordatio-
nem Domini. Per tale enim sacrificium reminiscimur,
quod corpus suum pro nobis in mortem tradi-
derit, et sanguinem suum effuderit, ac ita continui-
tate memoriam renovamus.

Vidisti quo pacto discipulos a veteri sacrificio in
novum transtulerit ? Nam quæ est deinceps imagi-
nis utilitas, verum jam exemplar habentibus ? Dicit
autem Chrysostomus, quod Christus tunc prius
participavit mysterium, ne molestum eis esset, quod
carnem et sanguinem participare eos hortaretur ;
cujus etiam signum erat quia dixit :

Vers. 29. *Dico — Patris mei*. Quod si poculum
participavit, utique et panem. Posthac vero, id est,
ab hac hora. Diem autem illum vocat tempus post
Resurrectionem, quando edit et bibit cum discipulis
: quod etiam ipsi sumentes pro certo Resurre-
ctionis indicio, dicebant, *Qui manducavimus et*
bibimus cum eo ²⁸. Novum vero, id est novo et ad-
mirando modo. Cum enim corpus haberet immor-
tale, nec amplius cibo egeret aut potu, comedit
tamen et bibit : non ob necessitatem, sed ob certitudinem,
ne phantasma videretur. Regnum autem
vocat potestatem datam sibi tanquam homini post
resurrectionem. *Data est mihi, inquit, omnis pot-*
estas in celo et in terra ²⁷. *Patris tamen mei dicitur*
hoc est, quod a Patre mihi datum est. Hoc autem
dixit, quia ad illum refert omnia quæ sua sunt.

Similiter et Marcus scripsit : *Quando bibam illum*
novum in regno Dei ²⁸. Præterea Lucas : *Donec re-*
gnum Dei veniat ²⁹ : vocantes hi similiter regnum,
predictam potestatem. Lucas etiam de legali Pascha
Christum ait dixisse : *Non edam ex eo donec com-*
pleatur in regno Dei ³⁰, quod videlicet erit in sæculo
venturo : tunc enim Pascha perficiet et perfectius
et purius, immolans ineffabile Verbum divinitatis et
humanitatis suæ, gladio doctrinæ dissecans illud ac
dividens his qui sacrorum suorum doctrina digni
erunt.

Quod autem vel quantum gaudium est, ut nos

²⁷ Luc. xxii, 19. ²⁸ Act. x, 41. ²⁹ Matth. xxviii, 18. ³⁰ Marc. 14, 25. ³¹ Luc. xx, 18. ³² Ibid. 16.

Variae lectiones et notæ.

(27) Tom. VII, p. 783. B.

(28) Ὅτι, pro οἵτινες dat Cod. A.

(29) Διὰ, omittit Cod. A.

(30) Ποσίς, pro πόσις, Cod. A. Hentenius vide-

tur legisse : Τίς δὲ καὶ πόση ἡ ἀπόλαυσις, aut
πόση τις ἡ. Sed ea, quam nos exhibuimus, est usque
vera lectio. Ita enim ad verbum apud Gregor. Na-
zianz. p. 258 circa fin.

quidem discamus, ille vero doceat : et una cum A
eis ipsis ejus discipulis verbum participemus, sicut
ait Gregorius Theologus. Pulcherrima (ee) est de
tali Pascha philosophia. Sed de his hactenus.

Nunc autem Lucae verba tractanda sunt ac conci-
lianda, quatenus possibile fuerit. Ait enim ille Chri-
stum primo quidem sumpsisse poculum et gratias
egisse ac dixisse : *Accipite hoc et dividite inter vos*²¹ ;
deinde sumpsisse panem et gratias egisse ac divi-
sisse²² ; similiter autem et pocula ipsam ; unde
videtur de duobus loqui poculis. Non est autem ita,
sed primum quidem sumpsit poculum et benedixit
ac dixit : *Accipite hoc et dividite inter vos*. Deinde
cum addidisset : *Nequaquam bibam de hoc fructu
vitis donec regnum Dei veniat*, timore mortis suae
turbavit eos. Ut autem verisimile est, facta con-
certatione (ff) ac confusione, repositum est poculum.
Deinde aliquanto post tempore facta sunt quae
sequuntur, sive panis sive poculi traditio.
Cum enim dixerit evangelista de pane, quod ubi
gratias egisset fregit ac dedit eis : deinde subjun-
xerit, *Similiter et poculum ipsum*²³ : ostendit quod
illud ipsum fuit poculum quod prius acceperat. Non
enim simpliciter dixit, Similiter et poculum : sed,
Similiter et poculum ipsum, addito videlicet arti-
culo, et rem de qua facta est mentio significando.
Præterea quod subjungitur : *Hoc ipsum poculum
novum Testamentum est in meo sanguine*, etsi sca-
broso locutio videatur, nihil tamen differt a dicto
sermone, quem Matthæus et Marcus scripserunt.
Illi siquidem dixerunt : *Hic est sanguis meus qui
est novi Testamenti*, hoc est, qui novum tradit Te-
stamentum. Illic autem ait : *Hoc ipsum pocu-
lum novum Testamentum est, quod ego nunc
testor præcipiens vobis, ut ita faciatis*. Hoc autem
novum Testamentum est in meo sanguine ; velus
enim Testamentum irrationalis animalis sanguinem
habebat. Similiter et quod sequitur : *Veruntamen
ecce manus tradentis me mecum est in mensa*²⁴,
simile est illi quod dicitur : *Qui manducat mecum* ;
aut : *Qui intinxit mecum manum in catino*. Hoc au-
tem posuit Lucas post panis et poculi divisionem ;
Matthæus et Marcus ante illam. Unde apparet, quod
hoc bis dixerit Christus, et ante mysteriorum tra-
ditionem quando in catinum intingentes edebant ;
et post traditionem quando rursus appositus est ca-
tinus.

Et hoc etiam magnam habet dubitationem : quo

²¹ Luc. xx, 17, 19, 20. ²² Luc. xx, 20. ²³ Ibid. 21.

Variæ lectiones et notæ.

(31) Δέ, omittit cod. A.

(32) Miror sane, in codicibus Græcis N. T., hic
tantum deprehendi consensus, in loco sane diffi-
cillimo. Modo autem ad manus est Evangelium
Gothanum ms., quod versum 17 et 18 omittit. Le-

(ee) *Pulcherrima, etc.* Qui pulcherrime de hu-
jusmodi Pascha disscruit, philosophatus est.

τὸ μαθεῖν, ἐκείνου δὲ τὸ διδάξει καὶ κοινώσασθαι
τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς τὸν λόγον, ὡς ὁ Θεολόγος
φησὶ Γρηγόριος, κάλλιστα περὶ τοῦ τοιοῦτου Πάσχα
φιλοσοφῆσας. Ἄλλὰ καὶ περὶ τούτων μὲν εἰς το-
σοῦτον.

Τὰ δὲ τοῦ Λουκᾶ βῆτά μεταχειριστέον καὶ συμ-
βιβαστέον, ὡς ὁδὸν τε. Λέγει γὰρ ἐκεῖνος τὸν Χρι-
στὸν πρῶτον μὲν λαβεῖν ποτήριον, καὶ εὐχαριστή-
σαι, καὶ εἰπεῖν· *Λάβετε τοῦτο, καὶ διαμερίσατε
ἑαυτοῖς*· εἶτα λαβεῖν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσαι, καὶ
διανεῖμαι· ὡσαύτως δὲ (31) καὶ τὸ ποτήριον. Καὶ
δοκεῖ περὶ (32) δύο ποτηρίων λέγειν. Οὐκ ἔστι δὲ
τοῦτο, ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἔλαβε ποτήριον, καὶ ἡ-
χαρίστησε, καὶ εἶπε· *Λάβετε τοῦτο, καὶ διαμερίσα-
τε ἑαυτοῖς*. Εἶτα προσθεῖς, ὅτι *Οὐ μὴ πλω ἀπὸ τοῦ
γεννηήματος τῆς ἀμέλου*, ἕως οὗ ἡ βασιλεία
τοῦ Θεοῦ ἔλθῃ· τῷ φόβῳ τοῦ θανάτου αὐτοῦ διε-
τάραξεν αὐτούς· οἷα δὲ εἰκός, διατριβῆς καὶ συγ-
χύσεως γενομένης, ἀπέθετο τὸ ποτήριον· εἶτα, και-
ροῦ τινος διελθόντος, γεγονάσι τὰ ἐξῆς, ἣ τε τοῦ
ἄρτου καὶ ἡ τοῦ ποτηρίου μετάδοσις. Εἰπὼν γὰρ
ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ τοῦ ἄρτου, ὅτι εὐχαριστήσας
ἐκλάσε, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς· εἶτα ἐπαγαγὼν, ὅτι
ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον, εἰδείξεν, ὅτι ἐκείνο τὸ
ποτήριον, ὃ πρότερον ἔλαβεν. Οὐκ εἶπε γὰρ, ὅτι
Ὁσαύτως καὶ τὸ ποτήριον, ἀλλ', ὅτι *Ὁσαύτως καὶ τὸ
ποτήριον*· τῇ προσθήκῃ τοῦ ἄρθρου τὸ προεγνω-
σμένον δηλώσας. Τὸ δὲ, *Τοῦτο τὸ ποτήριον, ἡ
καινὴ Διαθήκη, ἐν τῷ αἵματι μου*, εἰ καὶ δοκεῖ
δύσφραστον, ἀλλ' οὐδὲν διαφέρει τοῦ λόγου τοῦ βῆ-
θῆτος ὑπὸ Ματθαίου καὶ Μάρκου. Ἐκεῖνοι μὲν
γὰρ εἶπον, *Τοῦτο ἔστι τὸ αἶμά μου, τὸ τῆς και-
νῆς Διαθήκης*, τουτέστι, ὃ ἡ καινὴ Διαθήκη παρα-
δίδωσιν· οὗτος δὲ φησιν, ὅτι· *Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ
καινὴ Διαθήκη ἐστίν, ἣν ἐγὼ διατίθειμαι νῦν, ἐντελ-
λόμενος ὑμῖν οὕτω ποιεῖν*. Καινὴ δὲ τοῦτο Διαθήκη
ἐστίν, ἐν τῷ αἵματι μου· ἡ γὰρ παλαιὰ Διαθήκη
ἀλόγου ζώου αἷμα εἶχεν· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ, *Πλὴν
ἰδοῦ, ἡ χεὶρ τοῦ παραδιδόντος με, μετ' ἐμοῦ ἐπὶ
τῆς τραπέζης*, ὁμοίον ἐστὶ τῷ, *Ὁ ἐσθίω μετ'
ἐμοῦ, ἡ τῷ, Ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ τρυβλίῳ
τῆρ χεῖρα*. Τέθεικε δὲ τοῦτο Λουκᾶς μὲν μετὰ τὴν
τοῦ ποτηρίου καὶ τοῦ ἄρτου διανομὴν, Ματθαῖος δὲ
καὶ Μάρκος πρὸ ταύτης. Καὶ φαίνεται, ὅτι δις εἶ-
πε τοῦτο ὁ Χριστὸς, πρὸ τε τῆς μεταδόσεως τῶν
μυστηρίων, ὅτε καὶ ἐν τῷ τρυβλίῳ βάπτοντες
ἦσθιον, καὶ μετὰ τὴν μετάδοσιν, ὅτε τὸ τρυβλίον
αἵθις παρετέθη (35).

Καὶ τοῦτο δὲ πολλῆς ἔξιον ἀπορίας, πῶς· τοῦ

etiò est : Τῆ μεγάλῃ ἐ. πρωτ. Incipit in hoc codice
fol. 150.

(33) Αἰθις μετετέθη, Cod. A. Codici B accedit
etiam versio Hentenii.

(ff) *Concertatione*. Mora.

Ματθαίου φήσαντος ὅτι ὁ Χριστὸς πρὸ τῆς διανομῆς τῶν μυστηρίων ἐφάνησε τὸν προδότην, ἀποκριθεὶς πρὸς αὐτὸν τὸ *Σὺ εἶπας*, αὐτὸς δὲ Ἰωάννης, μετὰ τὴν διανομὴν, ἀγνοοῦντας Ἰστροεῖ τοὺς μαθητάς, καὶ ἀπορούμενους, ὅτε καὶ αὐτὸν, ὑπὸ Πέτρου παρορμηθέντα, διερωτῆσαι λέγει τὸν διδάσκαλον, καὶ δοθῆναι σημεῖον τῆ βαφὴν φωμίον. Δῆλον (34) γάρ, ὡς ὑστερον τοῦτο γέγονε Ἰωάννης γάρ, φησὶ, τὸ ψωμίον ἐκεῖνος, εὐθέως ἐξήλθε. Τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ἐξηγηταῖς οὐδεμίαν ἐπιστάσιαν ἤξιώθη τὸ παρὸν ζήτημα φιλοπονήσασαι δὲ ἡμῖν, ὃ διεγνώσθη, ῥηθῆσεται, Νενοήκαμεν γάρ, ὅτι πρὸ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου τῶν μαθητῶν κοινῶς ἐρωτησάντων, ὁ Χριστὸς πρῶτον μὲν ἔδωκε γινώσκειν κοινότερον τὸ, *Ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ*, καὶ *Ὁ ἐμβαπτόμενος*. Καὶ γὰρ πάντες καὶ ἐνέβαψαν καὶ ἐνεβάπτοντο ἔτι (35)· εἶτα τοῦ προδότου ἰδικῶς ἐρωτήσαντος, προσέθηκεν ἰδικώτερον τὸ, *Σὺ εἶπας*. Ἄλλὰ τὸ μὲν πρῶτον γινώσκειν πλείον συνεσχίαστο, τὸ δεύτερον δὲ ἔλαττον. Ὅμως δὲ καὶ τοῦτο συνεσχίαστο, διὰ φιλανθρωπίας, ὡς ἂν, ἀπὸ τε τοῦ κοινοτέρου καὶ τοῦ ἰδιωτέρου γινούς ὁ (36) Ἰούδας ὅτι οὐ λέληθε, μεταμεληθεὶς πρὸ τοῦ διαγνώσθηναι τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς. Ἄλλ' οὗτοι μὲν, οὐτε ἀπὸ τοῦ πρώτου γινώσκειν, οὐτε ἀπὸ τοῦ δευτέρου δυνήθητες νοῆσαι, τίς ὁ προδότης ἐστὶ· τὸ γάρ, *Σὺ εἶπας*, ἀνίγμاتي ἐψέκει· οὐδὲ γὰρ ἐκ τοῦ προφανοῦς ὠμολόγησεν, ὅτι Ἐγὼ εἰμι, ἀλλὰ κατ' ἐρώτησιν, *Μήτις ἐγὼ εἰμι*; ἡσύχασαν, μήποτε κ.λ (37) προσονειδισθῶσιν, ὡς ἀνόητοι· καὶ γὰρ καὶ ἄλλοτε τοῦτο πεπόνθασιν· Ἰούδας δὲ, ἀπὸ τοῦ δευτέρου γινώσκειν, συνήκε μὲν, ὅτι διεγνώσθη τῷ Χριστῷ· λογισάμενος δὲ, ὅτι οὕτω τῶς τοῖς μαθηταῖς πεφανέρωται, μὴ νενοήκωσιν ἔτι, τὸν ἀγνοοῦντα προσεποιεῖτο, τῆς τοῦ διδασκάλου καταθερῶν ἀνεξίτητας· μετὰ δὲ γε τὴν τῶν μυστηρίων διανομὴν, πάλιν ὁ Σωτὴρ ἐμαρτύρησεν, ἡγουν, διεμαρτύρατο περὶ τῆς προδοσίας, ὡς ὁ Ἰωάννης ἐγραψεν, ἵνα ὁ Ἰούδας, τοσαύτης ἀξιώθεις μακροθυμίας, καὶ μὴ προδῆλος παραδειγματισθῆς, (38) μηδὲ τῶν μυστηρίων ἀπελαθεῖς, ἀλλὰ καὶ τούτων ἐπίσης τοῖς μαθηταῖς (39) μετασχόν, γίνηται βελτίων καὶ σωφρονέστερος· εὐθύς δὲ οἱ μαθηταί, μηκέτι δυνήθητες καρτερεῖν ἐπὶ πλείον· καὶ γὰρ ἡγωνίων, καὶ ἰδόντων εἰς ἀλόγους, ἀπορούμενοι περὶ τίνος λέγει· αὐτοὶ μὲν καὶ οὕτως οὐκ ἐτόλμησαν τὴν ἐρώτησιν, δι' ἣν εἰρήκαμεν αἰτίαν· τῷ Ἰωάννῃ δὲ ταύτην ἐπέτριψεν ὁ Πέτρος, ὡς ἡγαπημένω μάλιστα τῷ διδασκάλῳ, καὶ ἀνακαίμενῳ τηνικαῦτα ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ· ὁ δὲ μεταστραφείς, καὶ ἐπιπεσὼν ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ, μετ' εὐλαβείας ἠρώτησεν εἰς τὸ οὖς, καὶ λοιπὸν ὁ Σωτὴρ συνιδὼν, ὅτι ἀνίατος ὁ Ἰούδας μένει, οὐδ'

A modo cum Mattheus dixerit Christum ante traditionem mysteriorum manifestasse proditorem, respondens illi, *Tu dixisti* ³⁴. Rursus Joannes post mysteriorum traditionem ignorantibus scribit discipulus ac hæsitantes : quando et seipsum a Petro inquitatum, interrogasse dicit Praeceptorem, et sibi datum esse signum intinctam ossulam ³⁵. Manifestum enim est, quod hoc postea factum est. Nam *accepta*, inquit, *ille ossula, exivit continuo* ³⁶. Cæteris quidem enarratoribus nulla cura digna apparuit præsens quaestio : nos autem quod post multos labores intelleximus, in medium afferemus. Percepimus sane quod ante panem et poculum discipulis pariter interrogantibus, Christus signum delit commune : *Qui intinxit*, inquit, *meum* ; et : *Qui intingitur*. B Siquidem omnes et intinxerant, et adhuc intingebantur. Deinde proditore singulariter interrogante, addidit particularius dicens : *Tu dixisti*. Sed prius quidem indicium magis obumbravit, secundum autem, minus quidem, attamen etiam hoc benignitate obumbravit ; ut Judas cognito tam a communiori signo, quam a particulariori quod non lateret, pernicentia duceretur antequam cæteris discipulis manifestaretur. Verum hi neque a priori indicio, neque a posteriori intelligere potuerunt quis esset proditor ; illud enim : *Tu dixisti*, ænigmati simile erat. Nec enim manifeste confessus erat : Ego sum, sed per interrogationem : *Numquid ego sum ?* itaque tacuerunt, ne quo modo tanquam insensatis exprobraret Christus : nam et hoc alibi passi C sunt. Judas vero a secundo quidem indicio intellexit, quod a Christo cognitus esset : putans tamen discipulis nondum manifestatum esse, cum illi non intellexissent, ignorantem se finxit, sumpta a clementia præceptoris fiducia. Post divisionem autem mysteriorum rursus Salvator de prodicione testatur sive protestatus est, veluti scripsit Joannes, ut vel sic Judas tantam expertus longanimitatem, nec manifeste traductus, neque mysteriis frustratus, sed æque cum discipulis horum particeps effectus, melior ac mente sanior efficeretur. Statim ergo discipuli, jam ulterius tolerare nequeentes, plurimum enim anxii erant, et ad se invicem respiciebant, hæsitantes de quo diceret ; ipsi quidem interrogationem facere ausi non sunt, ob eam quam paulo ante diximus causam : sed hanc Petrus Joanni commisit, tanquam maxime a Praeceptore dilecto, et tunc in ejus sinu recumbenti : at ille conversus, et cum reverentia super pectus ejus recedens, in aurem interrogavit. Et tunc Salvator cognito quod Judas incurabilis permaneret, nec sic quidem publicavit eum, sed respondit et ipse in aurem : *Ille est*,

³⁴ Matth. xxvi, 25. ³⁵ Joan. xiii, 23, 26. ³⁶ Ibid. 30.

Variæ lectiones et notæ.

(34) Δῆλον γάρ, ὡς. Hæc omittit cod. A.

(35) Ἐτι, omittit cod. A. Forte Euthymius etiam

dederat, ἐνεβάπτον, pro ἐνεβάπτοντο.

(36) Ὁ, omittit B.

(37) Καὶ omittit cod. A.

(38) Καὶ μηδέ, Cod. A.

(39) Τῶν μαθητῶν, Cod. A.

*cui ego instinctum panem porrexero, et instinctum panem dat Judæ Simonis Iscariotæ. Sciens ergo Judas quod hoc signum erat, tum a secreta Christi ad Joannem colloquutione, tum quia soli ipsi talis offula data erat : hæc enim alia erat a pane, qui omnibus divinus est. Præterea cum audisset : Quod facis, fac cistis, hoc est, Quod cogitatione facis, perficito et opere ; siquidem tempus jam appropinquabat. Quamquam adhuc discipulis ignota erant et quæ de offula erant, utpote soli Joanni secreto dicta. Alius itidem sermo incertus erat ad quid dictus esset. Quidam enim, inquit¹⁷, putabant quia oculos habebat Judas, quod diceret ei Jesus : *Eme ea quæ ad festum nobis necessaria sunt, aut pauperibus, ut aliquid daret. Tunc itaque non ferens invidiam, suspicatus est enim, quod omnibus manifestatus esset, et discipulos quoque timens, ne se forsitan abibat. Hæc autem omnia solus Joannes retulit, utpote ab aliis prætermissa.**

τοὺς ἐπιβούλους ἀπήλαθε. Ταῦτα δὲ πάντα μόνος ὁ λοις.

Illud vero : *Quæ ad festum nobis necessaria sunt, multis enarratoribus difficultatem ingessit.* Diem enim Paschæ jam celebraverant, ut prædictum est ; ergo manifestum est quosdam discipulorum cognovisse quam ob causam Magister prævenerat tempus celebrandi Pascha : quidam vero intentum ejus ignorantes putabant quod ipsum adhuc celebraturus esset in ipsa Parasceve. Aut festum, intelligentium est de festo Azymorum.

Quare vero dicatur Dominus Joannem diligere, et quare in sinu ejus recubuerit, dicetur annuente Domino in enarratione Evangelii secundum Joannem. Quod si Lucas ait in Judam ingressum esse Satanam priusquam loqueretur cum principibus sacerdotum et magistratibus de prodicione¹⁸ ; Joannes vero post acceptam offulam¹⁹, nulla est contradictio. Primum enim Satanæ experimentum sumebat, miserumque explorabat ; postmodum vero cognito quæ designata erant, jam velut incorrigibilem magna fiducia ingressus est. Nec tamen despiciendo divina mysteria ingressus est : id enim nequaquam fieri potuit, sed quod hunc sciret indignum qui in his versaretur (gg), et quod inde nullam sumpturus esset utilitatem.

Vers. 30. *Et — Olivarum.* Gratias quidem egit

¹⁷ Joan. XIII, 29. ¹⁸ Luc. XII, 3. ¹⁹ Joan. XIII, 27.

Varia lectiones et notæ.

(40) ¹⁷Οτι omittit B.
 (41) Vide de hoc vocabulo Harpocrat. p. 51, et Aristoph. *Ran.* v. 79 et 753. Priori in loco Aristophanis scholium cod. Mosq. dat δοκιμάσω, ἐκ μεταφορᾶς τῶν νομισμάτων. Ibid. in scholiis editis corrige φοφοδεῖς, pro φοφώδεις. Altero in loco scholia cod. Mosq. habent ἐξηταζόμενος. Lexicon i. editum : Διακωδωνισθέντες, ἦτοι, διαφημισθέντες.

(gg) *Qui in his versatur.* Qui horum fieret particeps.

Αὐτῶ μὲν ἐθριμάλευσεν αὐτὸν, ἀπεκρίθη δὲ καὶ αὐτὸς εἰς τὸ αὐτῶ, ὅτι Ἐκείνός ἐστιν, ᾧ ἐγὼ βάρβαρος τὸ ψωμίον ἐκιδώσω· καὶ ἐμβάψας τὸ ψωμίον ἐκιδώσω· Ἰούδας δὲ λαβὼν τὸ ψωμίον, καὶ γνοὺς ὅτι τεκμήριον ἦν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ πρὸς Ἰωάννην κρυφίας κοινολογίας, καὶ ἀπὸ τοῦ μόνου αὐτῶ τοιοῦτον ψωμίον δοθῆναι ἕτερον γὰρ ἦν τοῦτο παρὰ τὸν διαμερισθέντα πᾶσιν ἄρτον· καὶ προσέτι ἀκούσας, ὅτι (40) Ὁ ποιεῖς, ποιήσον τάχιον, τουτέστι, Ὁ τῷ λογισμῷ ποιεῖς, ποιήσον καὶ τῷ ἔργῳ· ἤγγισε γὰρ ὁ καιρὸς· εἰ καὶ ἐτι τοῖς μαθηταῖς καὶ τὰ περὶ τοῦ ψωμίου ἠγγόνητο, πρὸς μόνον βρθεῖντα κρυφίως τὸν Ἰωάννην, καὶ ὁ λόγος δῆλος ἦν, πρὸς εἰ ἐβρῆθη· τινὲς γὰρ, φησὶν, ἰδοῦμαι, ἐπιτὸ γλωσσόκομον εἶχεν Ἰούδας, ὅτι λέγει αὐτῶ ὁ Ἰησοῦς, Ἄγραπτον ὡν χρεῖαν ἔχομεν εἰς τὴν ἔορτην, ἢ τοῖς πτωχοῖς ἵνα τι δῶ· καὶ τοῦτο μὲν, οὐκ ἐνεγκὼν τὴν αἰσχύνην ὀκλάβε γὰρ ἦδη πᾶσι φανερωθῆναι· τοῦτο δὲ, καὶ φοβηθεὶς γὰρ ἦδη πᾶσι φανερωθῆναι· τοῦτο δὲ, καὶ φοβηθεὶς γὰρ ἦδη πᾶσι φανερωθῆναι· τοῦτο δὲ, καὶ φοβηθεὶς γὰρ ἦδη πᾶσι φανερωθῆναι· καὶ διασπαράξωσιν αὐτὸν· εὐθέως ἐξῆλθε, καὶ πρὸς Ἰωάννη· ἀπήγγειλεν, ὡς παραλείμενά τοις ἑλ-

Τὸ δὲ, Ὡν χρεῖαν ἔχομεν εἰς τὴν ἔορτην, ἀπορίαν πολλοῖς τῶν ἐξηγητῶν ἐνεποίησε. Τὴν γὰρ τοῦ Πάσχα ἦδη ἐώρασαν, ὡς προείρηται. Δῆλον οὖν, ὅτι τινὲς μὲν τῶν μαθητῶν ἔμαθον τὴν σκοπὴν τοῦ Διασπάτου, καθ' ὃν προεώρατε τὸ Πάσχα· τινὲς δὲ ἀγνοοῦντες, ἰδοῦμαι ὅτι ἐτι τοῦτα ἐορτάσει καὶ κατὰ τὴν Παρασκευὴν ἢ καὶ τὴν τῶν Ἀζύμων ἔορτην ὀκληπέον

Διατί δὲ λέγεται ἀγαπᾶν τὸν Ἰωάννην ὁ Κύριος, καὶ διατί ἀνέκειτο ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ, βρθεῖται Θεοῦ διδόντος ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου. Εἰ δὲ Λουκᾶς μὲν φησὶν, εἰσελθεῖν τὸν Σατανᾶν εἰς Ἰούδαν πρὸς τοῦ συλλαλῆσαι τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ στρατηγοῖς περὶ προδοσίας, Ἰωάννης δὲ, μετὰ τὸ ψωμίον, οὐκ ἐναντιολογοῦσι. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ Σατανᾶς ἀπόπειραν ἐποίησεν, καὶ διεκωδώνισεν (41) τὸν ἄθλιον· ὕστερον δὲ γνοὺς ἀπορισθέντα, ὡς ἀδιόρθωτον, θαρβύσας ἐπαπῆδησεν· οὐ τῶν θείων δὲ μυστηρίων καταφρονήσας εἰσεβρύη· πῶς γὰρ; ἀλλ' ἀνάξειν αὐτὸν εἰδὼς τῆς τούτων μεταλήψεως, καὶ μὴδὲν ἐντεῦθεν ὠφελημένον.

Καὶ — Ἐλαιῶν. Ἡ χάριστησε μὲν πρὸς τῆς διανο-

μῆς, ὕμνησε δὲ μετὰ τὴν διανομήν, ἵνα καὶ ἡμεῖς A οὕτω ποιῶμεν εὐχαριστοῦντες καὶ δοξάζοντες τὸν Θεόν, τὸν ἀξιοῦντα ἡμᾶς τοιούτων ἀγαθῶν. Ἐξῆλθε δὲ εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ἵνα μὴ δόξη κρύπτεσθαι, καὶ ἵνα μὴ στάσις ἐν τῇ πόλει γένηται δι' αὐτόν. Τὸ δὲ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν πέραν τοῦ χειμάρρου τῶν Κέδρων ἦν, κατὰ τὴν Ἰωάννου Γραφήν, Ὁποῦ ἦν καὶ κῆπος, εἰς ὃν εἰσῆλθεν αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Ἡδοὶ δὲ, φησὶ, καὶ Ἰούδας, ὁ παραδιδούς αὐτόν, τὸν τόπον, ὅτι πολλάκις συνήχθη ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ἀῆλον οὖν, ὅτι τὰ πολλὰ ἐξω διενυκτέρευεν ἐν τοῖς ὄρεσι· τοῦτο μὲν εὐχῆς ἀπερισπάστου χάριν, τοῦτο δὲ καὶ ἵνα κοινωνῇ τοῖς μαθηταῖς λόγων μυστικωτέρων. Πρὸ μάντοι τοῦ ἐξελεῖν εἰς τὸ ὄρος πολλά εἶπεν, ὡς τὰ μὲν ὁ Λουκᾶς, τὰ δὲ ὁ Ἰωάννης ἐστέρησαν.

Τότε λέγει — κοίμην. Σκανδαλισθήσεσθε, ἀντὶ τοῦ, Σαλευθήσεσθε τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν, ἣγουν φεύξεσθε. Τοῦ προφήτου δὲ Ζαχαρίου τὸ ἐξῆς ρητόν. Λέγεται δὲ ὁ Πατὴρ πατάξει τὸν Υἱόν, ὡς παταγήναι αὐτὸν συγχωρήσας, εἴθουν, ἀναρθῆναι. Δηλοῦται δὲ καὶ (42) ἐνταῦθεν, ὅτι κατὰ γνώμην τοῦ Πατρὸς ἀναρθήσεται διὰ τὴν οικονομίαν.

Μετὰ δὲ — Γαλιλαίαν. Προειπὼν τὰ λυπηρὰ, προλέγει καὶ τὰ παραμυθούμενα. Προῦξω δὲ, ἀντὶ τοῦ, Προλαβὼ ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἐκεῖ ἐκδεχόμενος.

Ἀποκριθεὶς — σκανδαλισθήσομαι. Δέον μάλιστα C δεηθῆναι, καὶ εἰπεῖν· Κύρια, βοήθησον ἡμῖν· ὁ δὲ τρία ἄμω πταίει· πρῶτόν, ὅτι ἀνταίπει καὶ τῷ προφήτῃ, καὶ τῷ Χριστῷ· δεύτερον, ὅτι τῶν ἄλλων ἐκτὸν πρόβηκε (43)· τρίτον, ὅτι ἐαυτῷ μόνω, καὶ οὐ τῷ βοηθεῖα τοῦ Θεοῦ τεθάρρηκε. Διὰ καὶ συγχωρεῖται πταεῖν, ἵνα συσταλῇ, καὶ μάθη μὴ σφόδρα ὑάρρησιν ἐαυτῷ, καὶ παιδευθῶσι καὶ ἕτεροι. Ὅπερ δὲ φησὶ Λουκᾶς, ὅτι Σίμων, Σίμων, ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς ἐξήτηήσαστο ὑμᾶς, καὶ τὰ ἐξῆς, καθ' ἕτερον εἶπε καιρὸν, πρὸ τοῦ ἐξελεῖν εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν. Διὰ καὶ ἑτέρου λόγου εἰσὶν ἐκεῖνα.

Ἔφη — ἀπαρτήση με. Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀντὶ τοῦ, πρὶν τὰς φωνὰς πληρῶσαι τῆς ἀγωγῆς. Εἴθε γὰρ ὁ ἀλέκτωρ καθ' ἑκάστην ἀγωγὴν D πολλάκις φωνεῖν, εἴτα διαναπαύεσθαι, καὶ μετὰ τινα καιρὸν πάλιν ἀφ' ἑτέρας ἀρχῆς φωνεῖν. Τοῦτο δὲ Μάρκος· ἐσαφῆνισεν εἰπὼν· Σὺ σήμερον ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, πρὶν ἢ δις ἀλέκτορα φωνήσῃ, τρίς ἀπαρτήση με. Ἀρνῆσιν δὲ λέγει τὴν τοῦ μὴ εἰδέναι αὐτόν· φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς· Οὐ μὴ φωνήση

autē distributionem, laudes autem dixerunt post distributionem : ut et nos ita faciamus, gratias Deo agentes, ipsumque glorificantes, qui nos hujusmodi bonis dignos duxit. Exiit autem in montem Olivarum, ne occultari videretur, et ne propter eum in civitate fieret seditio. Mons vero Olivarum ultra torrentem Cedron erat, juxta Joannis Scripturam : Ubi erat hortus in quem ingressus est ipse et discipuli ejus **. Sciebat autem inquit et Judas, qui tradebat eum, locum, quod frequenter conveniret illuc Jesus cum discipulis suis **. Manifestum est ergo quod sæpius foris pernoctabat in montibus, tum ut absque nulla distractione oraret, tum etiam ut discipulis secretiores sermones communicaret. Siquidem priusquam exiret in montem plurima dixit, quorum quædam scripsit Lucas, quædam vero Joannes.

Vers. 31. Tunc ait — gregis. Offendiculum patiemini, hoc est excutietur a vobis fides quam in me habetis, sive fugietis. Est autem prophetæ Zachariæ dictum quod sequitur **. Dicitur autem Pater percussisse Filium, utpote permittens ut ipse vulneraretur sive occideretur. Hinc itaque manifestum est, quod voluntate Patris ac divina dispensatione occisus est.

Vers. 32. Postquam autem — Galilæam. Ubi tristitia prædixit, prædicit etiam consolatoria. Præcedum, hoc est, præveniam vos in Galilæam, ibi vos excepturus.

Vers. 33. Respondens — offendar. Cum maxime deprecari opus fuisset, ac dicere : Domine, auxiliare nobis : ille in tribus erravit. Primum quod prophetæ ac Christo contumadixit. Secundo quod se aliis præposuit. Tertio quod in seipso solo, et non in divino auxilio fiduciam habuit : ideo etiam cadere permittitur, ut corripiatur ac discat non nimis in seipso confidere, et cæteri quoque corripiantur. Quod autem ait Lucas : Simon, Simon, ecce Satanas expetivit vos **, etc., alio dixit tempore, priusquam videlicet egrederetur in montem Olivarum : ideo etiam alterius sunt illa propositi ac sermonis.

Vers. 34. Ait — me abnegabis. Priusquam gallus canat, id est, antequam ullius temporis (hh) expleat sonos. Solet namque gallus variis temporibus sæpius canere, deinde cessare, et post aliquantum temporis rursus ab altero principio canere. Hoc autem Marcus planius significavit dicens : Tu hodie, in hac nocte, priusquam bis gallus cecinerit, ter abnegabis me **. Negationem vero dixit, assertionem, quod se non noverit Petrus.

** Joan. xviii, 1, 2. ** Zachar. xiii, 7. ** Luc. xxii, 31. ** Marc. xiv, 30.

Variæ lectiones et notæ.

(42) Καί, omittit Cod. A, addit autem mox ante ὅτι.

(43) Προῦθηκε, Cod. A.

(hh) Ullius temporis. Continui tractas. Ἀγωγὴν appellat cantum galli gallinacel continuum, distin-

ctum tamen suis intervallis. Easdem enim voces aliquoties continuo repetit ac deinde requiescit.

Dicit enim Lucas : *Non canet hodie gallus priusquam A* σήμερον ἀλέκτωρ, πρὶν ἢ τρίς ἀπαρνήσῃ, μὴ
ter abneges, te nosse me ⁴⁴.

Vers. 35. *Dicit — abnegabo.* Quanto firmitus
 affirmat Christus, tanto Petrus e diverso majorem
 ostendit fortitudinem ; vehemens enim erat in ipso
 affectus propriæ confidentiæ, ideo miserum patitur
 naufragium ; a divino auxilio solus relictus, ut
 ejus arguatur infirmitas. Vide autem quomodo post
 hæc sit ad modestiam revocatus. Siquidem cum
 post Resurrectionem de Joanne dixisset : *Domine,*
hic autem quid ⁴⁵? et impositum esset ei silentium,
 illico obticuit. Et ante Assumptionem cum audisset :
Non est vestrum nosse tempora vel occasiones
temporum ⁴⁶, similiter conticuit. Et post hæc de
 linteo cum audisset : *Quæ Deus purificavit, tu com-*
munia ne dixeris ⁴⁷, quanquam non intelligeret
 manifeste quod dicebatur, non tamen ausus est
 respondere. Hæc autem omnia casus ille negationis
 correxit. Et ante hoc quidem, quidquid erat fidei in
 se reponerat, dicens : *Ego tamen nunquam offē-*
dar ⁴⁸; et : *Nequaquam te abnegabo* ⁴⁹; cum
 addendum fuisset : Si te habueris adiutorem.
 Postmodum autem de claudi sanatione palam
 dicebat : *Quid nos intuemini quasi nostra virtute*
aut pietate effecerimus ut hic ambularet ⁵⁰?

Hinc ergo magnum discimus documentum, quod
 neque humana promptitudo quidquam efficiat abs-
 que divino auxilio, neque divinum auxilium prosit
 absque promptitudine humana. Utriusque rei ex-
 empla sunt Petrus et Judas. Oportet ergo neque
 obdormire, omni negotio in Deum rejecto, neque
 rursus putare seipsum omne opus efficere. Siquidem
 nec totum operatur Deus, ne otiosi permaneamus ;
 nec totum nobis permittit, ne gloriemur, sed ab
 unoquoque quod nocivum est auferens, quod
 utile est nobis reliquit. Permisit itaque cæterorum
 principem cadere, non propter dictas tantum cau-
 sas, verum etiam ut amplius amaret ; cui enim
 dimissum fuerit amplius hic amplius diligit.

Et nos itaque credamus ubique Deo, nec con-
 tradicamus, etiamsi quod ab eo dicitur contrarium
 esse videatur nostris cogitationibus et aspectibus :
 sit tamen firmitior sermo ejus nostris cogitationibus
 et aspectibus. Ita quoque in adorandis mysteriis
 faciamus, non ex solum quæ proponuntur intuen-
 tes, sed sermonibus ejus credentes. Cumque ille
 dicat : *Hoc est corpus meum* ; et : *Hic est sanguis*
meus, et pareamus et credamus. Siquidem etiam
 in baptismo, sensibilis quidem est aqua, sed intelli-
 gibile donum est regeneratio. Quia enim corpori
 conserta est in nobis anima, in sensibilibus in-
 telligibilia tradidit nobis Deus.

⁴⁴ Luc. xii, 34. ⁴⁵ Joan. xxi, 22. ⁴⁶ Act. 1, 7.
⁴⁸ Act. iii, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(44) Pro Κύρις, dat. καὶ Cod. A.
 (45) Ἀπαρνήσομαι, Cod. B. Ita quoque variant in
 contextu.

λέγει — ἀπαρνήσομαι. Ὅσον διαβεβαιούται ὁ
 Χριστός, τοσοῦτον ὁ Πέτρος ἀντισχυρίζεται. Σφο-
 δρὸν γὰρ ἐν αὐτῷ τὸ πάθος τῆς ἐφ' αὐτῷ πεποιοη-
 σως. Διὸ καὶ χαλεπὸν ὄφραταται ναυάγιον, ἐρημος
 τῆς παρὰ Θεοῦ βοηθείας ἀπολειφθεὶς, καὶ ἐλεγχθεὶς,
 ὅτι ἀσθενὴς ἐστίν. Ὅρα γοῦν μετὰ ταῦτα, πῶς κατε-
 σταλαμένος ἐστίν. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν Ἀνάστασιν, εὐ-
 κλῶν περὶ τοῦ Ἰωάννου, (44) Κύριε, οὗτος δὲ τί ;
 καὶ ἐπιστομισθεὶς, αὐτίκα εἰσέληκε. Καὶ πρὸ τῆς
 ἀναλήψεως, ἀκούσας· Ὅχι ὁμῶν ἐστι γινῶναι
 χρόνους ἢ καιρούς, ὁμοίω; ἠούχασε. Καὶ μετὰ
 ταῦτα, ἐπὶ τῆς ὀδύνης ἐνωτισθεὶς, ὅτι Ἄ ὁ Θεὸς
 ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου, καὶ οὐδὲ σαφῶς εἰδῶς, τὸ
 βῆθὲν, ὁμοίω; οὐκ ἐτόλμησεν ἀντιπεῖν. Ταῦτα δὲ
 πάντα τὸ πτώμα ἐκείνω τῆς ἀρνήσεως κατώρθωσε.
 Καὶ πρὸ τούτου μὲν αὐτῷ τὸ πᾶν τῆς πίστεως ἀνε-
 τίθει, λέγων· Ἐγὼ δὲ οὐδέποτε σκανδαλισθή-
 σομαι, καὶ, Ὅχι μὴ σε ἀπαρνήσομαι (45), ἕθεν
 παρακρινῶν τοῖς λόγοις, ὅτι Ἐὰν ἔχω σε βοηθόν.
 Ὑστερον δὲ, ἐπὶ τοῦ χωλοῦ, θαρρήθην εἰλεγον, ὅτι
 Ἡμῖν τί ἀπειρίζετε, ὡς ἰδίω δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ
 πεποιοηκόσι τοῦ περιπατεῖν αὐτόν ;

Ἐντεῦθεν οὖν μέγα δόγμα μανθάνομεν (46), ὡς
 οὔτε ἀνθρωπίνη προθυμία κατορθοῖ τι χωρὶς τῆς
 θείας βοήθειας, οὔτε θεία βοήθεια κέρδος φέρει χωρὶς ἀν-
 θρωπίνης προθυμίας. Καὶ ἀμφοτέρων παραδείγματα
 Πέτρος καὶ Ἰούδας. Ὅθεν χρὴ μήτε τὸ πᾶν ἐπὶ
 τὸν Θεὸν ῥίψαντας καθεῦδεν, μήτε σπουδάζοντας,
 τὸ πᾶν αὐτοὺς ὀλεσθαι κατορθοῦν· οὔτε γὰρ τὸ πᾶν
 ὁ Θεὸς ἐργάζεται, ἵνα μὴ ἄργοι μείνωμεν· οὔτε
 τὸ πᾶν ἡμῖν ἐφήσιν, ἵνα μὴ καυχώμεθα· ἀλλ' ἐκα-
 τέρου τὸ βλαβερὸν ἀφελών, τὸ χρήσιμον ἡμῖν ἀπολέ-
 λειπεν. Ἀφῆκεν οὖν τὸν κορυφαῖον πεσεῖν, οὐ μόνον
 διὰ τὰς ῥηθείσας αἰτίας, ἀλλὰ καὶ ἵνα πλείον
 ἀγαπήσῃ. Ὡς (47) γὰρ πλείον ἀφῆθη, πλείον
 ἀγαπήσει.

Καὶ ἡμεῖς τὸ νῦν παιθώμεθα πανταχοῦ τῷ Θεῷ
 καὶ μὴ ἀντιλέγωμεν, καὶ εἰ τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμε-
 νον ἄναντιον εἶναι δοκεῖ τοῖς ἡμετέροις λογισμοῖς ;
 καὶ ταῖς ὕψεσι· καὶ ἔστω καὶ λογισμῶν καὶ ὕψεων
 κυριώτερος ὁ λόγος αὐτοῦ. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν φρι-
 κτῶν μυστηρίων ποιῶμεν, μὴ τὰ προκείμενα μόνον
 βλέποντες, ἀλλὰ τοῖς λόγοις τοῦ Δεσπότητος πεπιθόμε-
 νοι. Καὶ ἐπειδὴ φησι· Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καὶ,
 Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, καὶ π. ἰθώμεθα καὶ
 πιστεύωμεν. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος
 αἰσθητὸν μὲν τὸ ὕδωρ, ἀλλὰ νοητὸν τὸ δῶρον,
 ἢ ἀναγέννησις· ἐπὶ γὰρ σώματι συμπλέκεται
 ἡμῶν ἡ ψυχὴ, ἐν αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ παρέδω-
 κεν ἡμῖν ὁ Θεός.

⁴⁷ Act. x, 15. ⁴⁸ Matth. xxvi, 35. ⁴⁹ Ibid. 35.

Ὁμοίως — εἶπον. Μιμητάμενοι καὶ αὐτοὶ τὸν Ἀ
Πέτρον.

Τότε — ἐκεῖ. Μόνος ἀπεισιν εἰς προσευχὴν,
διδάσκων ὅτι χρὴ τὸν θερμῶς προσεύχεσθαι μέ-
λυντα μεμονωμένον προσεύχεσθαι.

[Ὡς (48) ἄνθρωπος προσηύξατο, διδάσκων τοὺς
ἀνθρώπους ἐν πειρασμοῖς προσεύχεσθαι, καὶ εἰς
Θεὸν ἀνατείνεσθαι, καὶ ἐκτενέστερον ἐπικαλεῖσθαι
τὴν ἐκεῖνου βοήθειαν.]

Καὶ παραλαβὼν — ἀδημονεῖν. [Ἔστι: (49) δειλία
φυσικὴ, μὴ θελοῦσης τῆς ψυχῆς διαιρεῖσθαι τοῦ
σώματος, διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐντεθεισάν αὐτῇ παρὰ
τοῦ Δημιουργοῦ φυσικὴν συμπάθειάν τε καὶ οἰκεί-
τητα. Καὶ ἔστι δειλία παρὰ φύσιν, ἐκ προδοσίας λο-
γισμῶν καὶ ἀπιστίας συσταμένα, ὡς ὅταν τις ἐν
νοκτὶ δειλιᾷ διὰ τὰ φάσματα καὶ τοὺς φόβους. B
Ταύτην δὲ τὴν δειλίαν, ὡς παρὰ φύσιν, ὁ Χριστὸς
οὐ προσέχατο.]

Οὐκ εἰς τὴν προσευχὴν παρέλαβεν αὐτοὺς, ἀλλὰ
πρὸ τῆς προσευχῆς, ἰδίᾳ τῶν ἄλλων μαθητῶν, ὥστε
μόνον ἐνδείξεσθαι αὐτοῖς τὰ τῆς λύπης. Μάρκος δὲ
εἰσησιν ὅτι ἔρξατο ἐκθαμβεῖσθαι, ἦγουν δειλιᾷ.
Ἐφῆκε γὰρ τῇ φύσει πάσχειν τὸ ἴδιον. Ἀδημονεῖν
δὲ νῦν τὸ βαρυθυμεῖν νοεῖται. Τὴν μὲν οὖν λύπην
καὶ βαρυθυμίαν ἐνδείκνυται, δεικνύων, ὅτι ὡσπερ τὰ
πάντα θεὸς ἔστιν, οὕτω καὶ τὰ πάντα ἄνθρωπος.
Ἰδιὸν δὲ ἀνθρωπίνης φύσεω; λυπεῖσθαι διὰ τὸν θά-
νατον, καὶ μάλιστα τὸν βίαιον, καὶ φοβεῖσθαι τοῦτ' ἂν.
Μόνους δὲ τούτοις ἐνδείκνυται, ὡς μόνοις θεωροῖς
γεγονόσι καὶ τῆς ἐν τῇ μεταμορφώσεϊ θείας δόξης C
αὐτοῦ, καὶ μᾶλλον τῶν ἄλλων δυναμένους; μὴ θορυβη
θῆναι καὶ καταπεσεῖν.

Τότε — μετ' ἐμοῦ. Φανερώτερον ἐξαγορεύει
τὴν ἀθένησιν τῆς φύσεως, ὡς ἄνθρωπος. Τὸ δὲ,
Ἔως θανάτου, ἀντὶ τοῦ, ὡς ἐν θανάτῳ. Γρηγορεῖν
δὲ μετ' αὐτοῦ κελεύει παραμυθίας ἕνεκεν, ὡς ἔθος
τοῖς ἐν περιστάσεσιν. Εἶτα καὶ τούτους ἀφῆσιν ἐκεῖ,
καὶ μόνοι; ἀπεισιν εἰς τὴν προσευχὴν.

Καὶ προελθὼν — αὐτοῦ. Λουκᾶς δὲ καὶ τὸ μέ-
τρον τοῦ διαστήματος; εἶπεν, ὅτι ἀπεσπάσθη ἀπ'
αὐτῶν ὡς λίθου βολῆν.

Προσευχόμενος — ὡς σὺ. Εἰπὼν μὲν ὅτι *Εἰ δυ-
νατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον* D
τούτο, ἔδειξε τὴν ἀνθρωπίνην δειλίαν, ποτήριον
λέγων τὸ τοῦ θανάτου· εἰπὼν δὲ ὅτι *Πλὴν οὐχ ὡς*
ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ, ἐδίδαξεν ὅτι καὶ τῆς φύσεω;
ἀνθελκούσης χρὴ ἔπεσθαι τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ,
καὶ προτιμᾶν αὐτὸ τοῦ ἰδίου θελήματος, ὡς λυσιτελέ-
στερον. Τὸ δὲ, *Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, σαφέστερον*
ὁ Λουκᾶς ἀπήγγειλεν, εἰπὼν, *Πλὴν μὴ τὸ θέλημά*

Vers. 35. *Similiter* — *dixerunt*. Imitantes et ip-
Petrum.

Vers. 36. *Tunc* — *illic* Solus abit ad orationem,
docens oportere eum qui ferventer oraturus est,
solitarium orare.

† † Ut homo precabatur, docens homines in
tentationibus precari et ad Deum intendere men-
tem atque ardentius ejus implorare auxilium.

Vers. 37. *Et assumpto* — *mæstus esse*. † † Est
timor quidam secundum naturam, cum animus
non vult disjungi a corpore, propter insitam ei
in principio a Creatore compassionem et con-
junctionem. Est vero etiam timor contra natu-
ram qui ex neglectu sanæ rationis et infidelitate
B oritur, veluti, cum quis nocte timet, propter spe-
ctra aut sonitus. Hunc timorem autem, qui contra
naturam est, Christus non habuit.

Non ad orationem eos assumpsit, sed antequam
oraret, ut seorsim separatis ab aliis discipulis
suam ostenderet tristitiam. Marcus autem dicit,
quod cepit exvavescere, id est timere⁴¹. Permisit
enim naturæ pati quod suum erat. Ἀδημονεῖν
autem (pro quo *mæstum* esse vertimus) significat
nunc acerbo esse animo. Mæstitiam itaque et
animi acerbiterat demonstrat: ostendens quod
sicut omnino Deus est, ita omnino homo est:
proprium est autem humanæ naturæ mæstitiam
pati propter mortem, maxime violentam, hancque
timere. Solis autem his demonstratur, ut qui soli
spectatores fuerant divinæ gloriæ ipsius in trans-
figuratione, et qui magis inter omnes poterant
non turbari aut decidere.

Vers. 38. *Tunc* — *meum*. Manifestius naturæ
pauddit infirmitatem tanquam homo. Quod autem
ait: *Usque ad mortem*, tantumdem est ac si dicat,
Sicut in morte. Vigilare vero secum jubet eos
consolationis gratia, sicut moris est in afflictio-
nibus. Deinde etiam hos ibi relinquit, et solus abit
ad orandum.

Vers. 39. *Et progressus* — *suam*. Lucas vero
etiam spatii dixit mensuram, quod avulsus
est ab eis quantum jactus est lapidis⁴².

Vers. 39. *Orans* — *sicut tu*. Dicens: *Si possibile*
est, transeat a me poculum istud, humanum de-
monstravit timorem, poculum vocans mortem.
Dicens autem, *Verumtamen non sicut ego volo*,
sed sicut tu, docuit quod, natura licet retrahente,
sequi oporteat Dei voluntatem, illamque propriæ
voluntati præponere, tanquam maxime utilem.
Quod vero ait: *Verumtamen non sicut ego volo*,
sed sicut tu, planius retulit Lucas dicens: *Ve-*

⁴¹ Marc. xiv, 35. ⁴² Luc. xxii, 41.

Variæ lectiones et notæ.

(48) Hæc uterque codex habet in margine, A qui-
dem paulo inferius, B hoc loco. Car. l co Henten-
nius.

(49) Etiam hæc uterque habet in margine. Apud
Hentenum non legitur.

rumtamen non mea voluntas, sed tua fiat ⁵⁰. Marcus autem dicit quod orabat ut, si possibile esset, transiret a se hora, videlicet mortis. Et quod dicebat: *Abba Pater, omnia tibi possibilia sunt, transfer poculum hoc a me, sed non quod ego volo, sed quod tu* ⁵¹. Dicitio *Abba* Hebraica est, significans idem quod *Pater*; ideo quoque sua interpretatio appositae est. Quod autem additur, *Sed non quod ego volo, sed quod tu*, defectiva oratio est; deficit enim, *Fiat*, nam completa oratio est: *Fiat non quod ego volo, sed quod tu*.

Apud Lucam vero scriptum est: *Pater, si vis transferre poculum hoc a me* ⁵²; et similiter est oratio defectiva; deficit enim, *Transfer*. Ut homo autem dicebat, *Si possibile est, hoc est*, Quatenus fieri potest; humanum est enim timere (ii). Verisimile est autem omnia per partes dicta esse. Solemus enim in precationibus unum et idem vario modo dicere.

Vers. 40. *Et venit — sic? Sic* per modum interrogationis legendum est; pudore namque affecti cum. Atqui etiam alii dormiebant. Sed hunc vehementius objurgavit tanquam magis temerarium, dicens: *Sic te promisisti facturum?*

Vers. 40. *Non — mecum? Mecum* mori promisistis, et non potuistis una hora vigilare mecum? Marcus autem ait dixisse Petro: *Simon, dormis? Non potuisti una hora vigilare* ⁵³? Praecipue enim ad illum direxit sermonem, deinde etiam ad alios.

Vers. 41. *Vigilate — tentationem*. Non vobis ipsis confidatis, neque magna promittatis, sed attendite et orate ne intretis in tentationem. Quidam vero tentationem interpretantur hic de negatione.

Vers. 41. *Spiritus quidem — infirma*. Anima quidem prompta est et audenter accedit periculum; caro vero cum infirma sit, formidat, nec adeo constans est; ideo convenit ne promptitudinem animae attendentes insolescant, sed carnis infirmitatem advertentes modesti sint.

Vers. 42. *Rursus — voluntas tua*. Marcus autem scripsit quod eundem dixerit sermonem ⁵⁴. Verisimile est ergo et hunc et illum dixisse.

Vers. 43. *Et venit — gravati*. Gravabantur non tantum somno, sed et mœrore, sicut dixit Lucas ⁵⁵. Jam enim certiores facti erant de morte ipsius. Marcus vero dixit: *Et nesciebant quid ei responderent* ⁵⁶.

⁵⁰ Luc. xii, 42. ⁵¹ Marc. xiv, 35. ⁵² Luc. xii, 42. ⁵³ Marc. 14, 37. ⁵⁴ Ibid. 59. ⁵⁵ Luc. xii, 40. ⁵⁶ Marc. xiv, 40.

μου, ἀλλὰ τὸ σὸν γινέσθω (50), Μάρκος δὲ φησιν ὅτι προσήχετο ἵνα (51), εἰ δυνατόν ἐστι, παρῆλθῃ ἀπ' αὐτοῦ τῆ ὥρα, ἤγουν, ἡ τοῦ θανάτου· καὶ ὅτι (52) ἔλεγεν, Ἄββὰ ὁ Πατήρ, πάντα δυνατὰ σοι παρένεγκε τὸ ποτήριον ἀπ' ἐμοῦ τούτου· ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σὺ. Τὸ μὲν οὖν Ἄββὰ, ἰβραϊκῆ λέξις ἐστὶ, σημαίνον τὸ Ὁ Πατήρ· διὸ καὶ τῆ ἐρμηνεία τούτου προσητέθη. Τὸ δὲ, *Οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σὺ*, ἑλλειπῆ εἰσιν. Ἐλλείπει γὰρ τὸ Γινέσθω. Ἔστι γὰρ τὸ πλήρες, ὅτι Γινέσθω, οὐχ ὅ ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὁ σὺ.

Παρὰ δὲ τῷ Λουκᾷ γέγραπται· *Πάτερ, εἰ βούλει παρενεγκεῖν τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ*. Καὶ ἐστὶ καὶ τοῦτο ἑλλειπές. Ἐλλείπει γὰρ τὸ, *Παρένεγκε*. Ὁ ἄνθρωπος δὲ εἶπεν, *Εἰ δυνατόν ἐστίν*, ἀντι τοῦ, εἰ ἐνδεχόμενον. Ἀνθρώπινον γὰρ τὸ ἐπιδοιάζειν (53). Ὁ γὰρ Θεὸς ἐγίνωσκεν εἴτε δυνατόν ἦν, εἴτε ἀδύνατον. Εἰκὸς δὲ, πάντα βῆθηκε ἀπὸ μέρος. Εἰώθημεν γὰρ ἐν ταῖς προσευχαῖς διαφόρους τὸ αὐτὸ λέγειν.

Καὶ ἔρχεται — οὕτως; Τὸ οὕτως; κατ' ἐρώτησιν ἡρῆκην ἀναγνωστίων. Ἐνέτρψε γὰρ αὐτὸν, καί τοι καὶ τῶν ἄλλων καθυδόντων· ἀλλὰ τούτου διαφερόντως καθήφατο, ὡς προπατεστέρου, λέγων· *Οὕτως ὑπέσχεο;*

Οὐκ — μετ' ἐμοῦ; Σὺν ἐμοὶ ἀποθανεῖν ἐπηγγείλασθε, καὶ οὐκ ἰσχύσατε μίαν ὥραν γρηγορῆσαι μετ' ἐμοῦ; Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι λέγει τῷ Πέτρῳ· *Σίμων, καθυδεις; Οὐκ ἰσχύσας μ' ἄν ὥραν γρηγορῆσαι;* Προσηγουμένως μὲν γὰρ πρὸς ἐκεῖνον ἀπετίνατο, εἶτα καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους.

Γρηγορεῖτε — πειρασμόν. Μὴ θαρβείτε ἑαυτοῖς, μηδὲ ἐπαγγέλλεσθε μεγάλα, ἀλλὰ προσέχετε καὶ προσεύχεσθε μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν. Τινὲς δὲ πειρασμὸν ἐνταῦθα τὸν τῆς ἀρνήσεως ἐρμηνεύουσι.

Τὸ μὲν πνεῦμα — ἀσθενής. Ἡ μὲν ψυχὴ προθυμίζεται καὶ κατατολμᾷ τοῦ κινδύνου· ἡ δὲ σὰρξ, ἀσθενὴς οὖσα, ὑποστέλλεται καὶ οὐκ εὐτονεῖ· διὸ προσήκει μὴ, πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς προθυμίαν βλέποντας, θρασύνεσθαι, ἀλλὰ, πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθενείαν ὁρῶντας, μετριοφρονεῖν.

Πάλιν — θέλημά σου. Ὁ δὲ Μάρκος ἔγραψεν, ὅτι τὸν αὐτὸν λόγον εἶπεν, ὃν καὶ πρότερον. Εἰκὸς δὲ καὶ ἐκεῖνον, καὶ τοῦτον εἶπέν.

Καὶ ἐλλώων — βεβαρημένοι. Βεβαρῆντο οὐ τῷ ὑπνῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ λύπῃ, καθὼς εἶπε Λουκᾶς. Ἦδη γὰρ ἐπιληροφορήθησαν περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν ὅτι *Καὶ οὐκ ἤδεισαν, εἰ αὐτῷ ἀποκριθῶσιν*.

Variæ lectiones et notæ.

(50) Γενέσθω. Cod. A.
(51) Ἴνα omittit cod. A.
(52) Ὅτι omittit cod. A.

(53) Frequentius legitur ἐνδοιάζειν. Sed hoc quodque probum.

(ii) *Timere*. Dubitare. Ut Deus enim, norat utrum fieri posset necne.

Καὶ ἀψίς — εἰπὼν. Ἐκ δευτέρου μὲν, καὶ ἐκ Ἀ τρίτου προσηύχαστο, διδάσκων ὅτι χρὴ πολλὰκις προσεύχεσθαι, καὶ μὴ ἀποκάμνειν. Ἦλθε δὲ τὸ δευτέρων πρὸς τοὺς μαθητὰς, ἐλέγχων τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, ὡς μὴδὲ μετὰ τὴν ἐπιτέμησιν βελτιωθέντων, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον βεβαπτισμένων τῷ ὕπνῳ, ὅσον μὴδὲ δύνασθαι ἀποκριθῆναι αὐτῷ. Διὸ οὐδὲ καθήσαστο αὐτῶν τηνικαῦτα.

Λουκᾶς δὲ πλατύτερον εἶπε καὶ ὅτι Ἔφθη αὐτῷ ἄγγελος ἀπ' οὐρανοῦ ἐνισχύων αὐτεῖν, ἤγουν, ἰσχύειν καὶ κραταιοῦσθαι ἐπιφραγγόμενος, ὡς ἀνθρώπῳ · καὶ ὅτι, καὶ γινόμενος ἐν ἀγωνίᾳ, ἐκτενέστερον προσηύχαστο παιδῶν ἡμᾶς, ἐν ἀνάγκαις ἐκτενέστερον προσεύχεσθαι · καὶ ὅτι Ἐγένετο ὁ ἰδρῶς αὐτοῦ ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος καταβαλόντες ἐπὶ τὴν γῆν. Θρόμβοι (51) δὲ αἵματος· οἱ παχύτατοι· σταλαγμαὶ τοῦ αἵματος. Τοῦτο δὲ εἶπε, διγλῶν οὐχ ὅτι αἷμα ἰδρῶσεν, ἀλλ' ὅτι (55) παχὺς· καθήγεν ἰδρῶτας ὑπὸ τῆς ἀγωνίας. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη ὑπόκρισις τὸ γινόμενον, οὐκ ἐπὶ τοῦ προσώπου μόνον ἐνδείκνυται τὴν λύπην, ἀλλὰ καὶ φανερώτερον ἐξαγορεύει ταύτην, καὶ προσεύχεται πυκνότερον, καὶ ἄγγελος αὐτῷ φαίνεται πρὸς ἀνδρείαν (56) ἐπαλείφων, καὶ ἐν ἀγωνίᾳ, καὶ ἐκτενέστερον προσεύχεται, καὶ ἰδρῶτες ἄδροι καταβάλλουσι, καὶ πάντα ταῦτα καὶ ποιεῖ καὶ πάσχει, βεβαιῶν ὅτι οὐ κατὰ φαντασίαν ἐνηνθρώπησεν, ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν. Εἰ γὰρ καὶ τούτων ἀνθρωποπρεπῶς οὕτω γενομένων, καὶ τῆς μαρτυρικῆς καταδείξετον γενναιότητος, ὅμως εἰσὶ τινες ἀπιστοῦντες τῇ ἐνανθρωπήσει αὐτοῦ, πολλῶν ἄλλον ἠπίστουν ἔν, εἰ μὴ ταῦτα γέγονεν.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πόθεν οἱ εὐαγγελισταὶ μαθόντες συναγράψαντο, τί τε προσεχόμενος εἶπε τηνικαῦτα, καὶ ποσάκις προσηύχαστο, καὶ ἀπλῶς τὰ περὶ τοῦ ἀγγέλου, καὶ τὰ ἐξῆς. Οἱ μαθηταὶ γὰρ πάντες τότε μὲν ἐκάθευδον ὕστερον, δὲ ἀφέντες αὐτῶν ἐφυγον. Δοκεῖ γὰρ μοι μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, ὁ Διδάσκαλος εἰπεῖν καὶ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς, ὅτε δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενος ἦν αὐτοῖς, ὡς ἡ βίβλος φησὶ τῶν Πράξεων.

Τότε — ἀναπαύεσθε. Ἐντρέπων αὐτοὺς τοῦτο λέγει, καὶ καταπτόμενος, οἷα κοιμημένων ἐν καιρῷ κινδύνου, καὶ τῶν πολλῶν αὐτοῦ περὶ τοῦ γρηγορεῖν καὶ προσεύχεσθαι παραγγελιῶν ἐπιλαθομένων, ὡς πάλιν λέγων Ἐπεὶ μέχρι τοῦ νῦν οὐκ ἐγρηγορήσατε, τὸ λοιπὸν καθεύδετε, καὶ ἀναπαύεσθε, εἰ δύνασθε.

Ἰδοὺ ἤγγικεν ἡ ὥρα. Ἡ τῆς προδοσίας. Μάρκος δὲ φησὶν εἰπεῖν αὐτὸν πρὸ τοῦ λόγου τούτου, ὅτι Ἀπέχει, τουτέστιν, ἔλαβε τὴν κατ' ἐμοῦ ἐξουσίαν ὁ διάβολος, ἡ ἀπέχει τὰ κατ' ἐμὲ, ἤγουν, πέρα· ἔχει. Καὶ γὰρ καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ εἰρηκεν, ὅτι Τὰ περὶ ἐμοῦ τέλος ἔχει.

Vers. 44. *Et relictis — dicens.* Secundo et tertio oravit, docens quod sapius orare oporteat, et non defatigari. Venit autem secundo ad discipulos, convincens infirmitatem illorum, qui post correptionem meliores redditi non fuissent, sed adeo somno demersi essent, ut neque respondere ei possent; ideo tunc non objurgavit eos.

Lucas autem latius dixit, quod apparuit illi angelus de caelo confortans eum⁵¹; dicens videlicet ei tanquam homini ut confortaretur ac roboraretur. Quodque factus in agonia, hoc est angore correptus, protendebat orationem; docens nos, ut in necessitatibus orationem protendamus. Et quod factus est sudor ejus sicut grumi sanguinis decurrentes in terram⁵². Grumi sanguinis, hoc est, crassissimæ sanguinis guttæ, significans non quod sanguinem sudaverit, sed quod crassos deduxerit sudores. Ne fictio videatur quod factum est, non in facie tantum mæstitiam demonstrat, sed et manifestius hanc prodit, et orat frequentius; angelusque ei apparet, ad fortitudinem exercens; et angore corripitur, ac protendit orationem; crassique defluunt sudores. Hæc autem omnia et facit et patitur confirmans, quod non phantastice humanitatem assumpserit, sed juxta veritatem. Etenim si, etiam his ita factis quæ ad humanitatem pertinebant, quidam adhuc ejus incarnationem non credunt, quanto magis increduli essent, si hæc facta non fuissent!

Dignum est autem, ut inquiremus, unde didicerint evangelistæ, quid tunc orans dixerit, et quoties oravit, ac ut semel dicam, de angelo et cæteris quæ ab hoc loco sequuntur, siquidem discipuli omnes tunc dormiebant, postmodum vero eo relicto fugerunt. Mihi sane apparet quod post resurrectionem præceptor ipse etiam hæc discipulis dixerit, quando per dies quadraginta eis apparuit, sicuti refert Actorum liber⁵³.

Vers. 45. *Tunc — requiescite.* Pudore suffundens eos ac objurgans hoc dicit, quod in articulo periculi dormitarent, cum tamen multis eos vigilare præcepisset et orare, illi autem oblivioni cuncta tradidissent, ac si diceret: Ex quo hactenus non vigilatis, jam deinceps dormite et requiescite, si potestis.

Vers. 45. *Ecce appropinquavit hora.* Hora productionis. Marcus autem ait eum ante hunc sermonem dixisse Ἀπέχει, aufert⁵⁴, hoc est, accepit adversum me diabolus potestatem. Vel abscedunt quæ de me sunt, sive finem habent. Nam etiam apud Lucam dixit: *Ea quæ sunt de me finem habent*⁵⁵.

⁵⁰ Luc. xxii, 43. ⁵¹ Ibid. 44. ⁵² Act. i, 3. ⁵³ Marc. xiv, 41. ⁵⁴ Luc. xxii, 37.

Varie lectiones et notæ.

(51) Lexicon inedit. Θρόμβος· πεπηγὸς αἷμα.
(55) Theophylact, p. 521 C: Σταγόνιν ἄδρατ; ἰδρῶτων περιεστᾶζετο. Theophanes Ceramicus pug.

491: θρομβοειδαῖς ἰδρῶτα· ἀπίσταζεν.
(56) Ἀνδρείαν, Cod. A.

Vers. 45. *Et — peccatorum.* Hoc manifestum A *Kal — ἀμυρωτών.* Τοῦτο σαφές. est.

CAP. LXV. *De traditione Jesu.*

Vers. 46. *Surgite — me tradit.* Etiam hinc ostendit, quod voluntarie pateretur. Præsciens enim eos qui cum proditore venirent, non fugit, sed potius in occursum eorum exire festinat, dicens: *Eamus ad illos.* Lucas autem ait eum dixisse discipulis: *Ut quid dormitis? surgite et orate, ut non intretis in tentationem* 45. Verisimile est ergo hæc primum dixisse, deinde addidisse: *Surgite, eamus.*

Vers. 47. *Et adhuc — populi.* Unus de duodecim additur pro indicio ad significandum quod e primo discipulorum choro erat. Et positum est hoc in *Judæ accusationem.* Tangit autem hoc et alios discipulos, non tamen pudefunt scribentes ea evangelistæ; ubique enim veritati student. Joannes vero de *Juda* dicit, quod sumpta cohorte et a pontificibus et *Pharisæis* ministris, venit illuc cum laternis et facibus ac armis 46.

καὶ ὄπλων. Ἡ σπεῖρα (58) μὲν οὖν ἦν τάγμα τὰ λεγόμενα φανάρια.

Vers. 48. *Qui — cum.* † † Proditor ad exemplum *Judæ* est, qui rationem prodit affectibus et modestiam mentis immodestæ actionum. Negat autem illum, sicuti *Petrus*, qui propter metum honesta deserit.

Post tanta argumenta occultare studebat quod ipse eum proderet; ideo palam quidem non prodit, sed osculum effluit, fiduciam habens de mansuetudine *Salvatoris*, quod eum non repelleret, cum id magis sufficeret, ut eum confunderet, omnique venia privaret, qui adeo humanum prodebat. Timens autem ne forte insidiatores effugeret, quod frequenter fecerat, admonet dicens: *Apprehendite eum et abducite caute* 47; hoc enim addidit *Marcus*.

Sed *Christus* hunc evincens, quod frustra se ficto signo munierit, ac ostendens quod se invitum nequaquam possent comprehendere, egressus dixit eis, sicut scripsit *Joannes*: *Quem quaeritis? Responderunt ei, Jesum Nazarenum. Dicit eis Jesus, Ego sum. Stabat autem et Judas qui tradebat eum, cum ipsis. Ut ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram* 48. O verbi potentiam: non potuerunt sustinere tantum, *Ego sum*; ideo cum et faces haberent et lampades, excæcati sunt una cum proditore. Præterea cum gladiis et fustibus armati

45 Luc. xii, 46. 46 Joan. xviii, 3. 47 Marc. xiv, 44. 48 Joan. xviii, 5, 6.

Variae lectiones et notæ.

(57) Πρόκειται. Cod. A

(58) Lexicon inediti. σπεῖρα· σύναξις, πλῆθος στρατευμάτων.

(59) Inclusa codex A habet in margine. Hentenius non habet.

(60) Παρδούς. Cod. A.

(61) Δέ omittit Cod. A.

ΚΕΦ. ΞΕ'. Περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ Ἰησοῦ.

Ἐγείρεσθε — παραδιδούς με. Κάντευθεν ἔδειξεν ὅτι ἐκὼν ἀποθάνεται. Προειδώς γὰρ ἐρχομένους τοὺς περὶ τὸν προδότην, οὐ μόνον οὐκ ἐφυγε, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπάντησιν αὐτῶν ἐξίεναι παρασκευάζεται, λέγων· Ἄγωμεν πρὸς αὐτούς. Λουκάς δὲ φησὶν εἰπεῖν αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς· Τί καθυδύετε; ἀναστάντες προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν. Εἰκὸς δὲ τοῦτο πρῶτον εἰπεῖν, εἴτα εἰπαιπεῖν τὸ Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν.

Καὶ ἐτι — τοῦ λαοῦ. Εἰς τῶν δώδεκα (57) προσκεῖται γνώρισμα, δηλοῦν ὅτι ἐκ τοῦ πρώτου χοροῦ τῶν μαθητῶν ἦν. Καὶ ἐστι μὲν τοῦτο κατηγορία τοῦ Ἰούδα· καθάπτεται δὲ καὶ τῶν ἄλλων μαθητῶν· ἀλλ' οὐκ ἐπαισχύνονται τοῦτο γράφοντες οἱ εὐαγγελισταί. Πανταχοῦ γὰρ τῆς ἀληθείας φροντίζουσιν. Ὁ δ' Ἰωάννης περὶ τοῦ Ἰούδα φησὶν ὅτι, λαβὼν τὴν σπεῖραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ Φαρισαίων ὑπηρέτας, ἔρχεται ἐκεῖ μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων στρατιωτικῶν, χρέμασιν ἀναπειθεῖσα. Φανοὶ δὲ

Ὁ — αὐτόν. [Προδότης (59) μὲν κατὰ τὸν Ἰούδαν ὁ προδιδούς (60) τὸν λόγον τοῖς πάθεσι, καὶ τὴν εὐνομίαν τῆς ψυχῆς τῇ παρανομίᾳ τῶν πράξεων. Ἄρνείται δὲ αὐτόν, κατὰ τὸν Πέτρον, ὁ διὰ φόβον τὸ καλὸν παραιτούμενος.]

Μετὰ τοσούτον δὲ (61) εἰλεγχον, λαθεῖν ἐσπούδαζεν, ὅτι αὐτὸς αὐτὸν προδίδωσι. Διὸ καὶ ἐκ τοῦ φανεροῦ μὲν οὐ προδίδωσι, σχηματίζεται δὲ τὸ φίλημα, θαρρόσης τῆ ἡμερότητι τοῦ Σωτῆρος, ὅτι οὐκ ἀπόσεται αὐτόν, ὃ καὶ (62) μᾶλλον ἐκτελὸν ἦν ἐντρέψαι τοῦτον καὶ πάσης ἀποστερησαὶ συγγνώμης, ὅτι τὸν οὕτω πρᾶκτατον προσδίδου. Φοβηθεὶς δὲ μήποτε διαφύγη τοὺς ἐπιβουλεύοντας, ὃ πολλοὶς ἐποίησε, παρήγγειλεν ὅτι κρατήσατε αὐτόν, καὶ ἀπαγάγετε ἀσφαλῶς· τοῦτο γὰρ ὁ Μάρκος προσέθηκεν.

Ἄλλ' ὁ Χριστὸς, ἐλέγχων αὐτόν, μάτην ἐξασφαλίζόμενον, καὶ δεικνύων, ὅτι οὐκ ἂν τοῦτον ἄκοντα καθέξοιεν, ἐξελθὼν εἶπεν αὐτοῖς ὡς ὁ Ἰωάννης; ἰστόρησε· τίνα ζητεῖτε; Ἀπεκρίθησαν αὐτῶ· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἐγὼ εἰμι. Εἰσπήκει δὲ καὶ (63) Ἰούδας ὁ παραδιδούς αὐτόν μετ' αὐτῶν. Ὡς (64) οὖν εἶπεν αὐτοῖς ὅτι Ἐγὼ εἰμι, ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐπεσον χαμαί. Ἡ λόγου δυνάμει! οὐκ ἔσχυσαν ὑπανεγκεῖν τὸ, Ἐγὼ εἰμι, (65) μόνον. Διὸ καὶ φανούς μὲν καὶ λαμπάδας ἔχοντες, (66) ἐτυφλοῦντο

(62) Chrysost. tom. VII, p. 793.

(63) Καὶ omittit cod. A.

(64) Οὖν omittit cod. A.

(65) Μόνον, habet cod. A paulo ante, post ὑπανεγκεῖν.

(66) Post ἔχοντες, addit cod. A καί.

μιτὰ τοῦ προδότου· μαχαίραις δὲ καὶ ξυλοῖς ὠπλι-
σμένοι τυγχάνοντες, παρελύοντο καὶ κατέπιπτον.
Ἐπεὶ δὲ εἰδὼς τὴν ἰσχύον αὐτοῦ, τότε λοιπὸν συνε-
χώρησε, καὶ πάλιν αὐτοὺς ἐπηρώτησε· *Τίνα ζητεῖ-
τε; Οἱ δὲ εἶπον· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον.* Ἀπε-
κρίθη Ἰησοῦς· *Εἶπον ὑμῖν, ὅτι Ἐγὼ εἰμι.* Εἰ οὖν
ἐμὲ ζητεῖτε, ἀφετε τοὺτους ὑπάγειν. Ὁ δὲ Ἰου-
δας, καὶ τούτων οὕτω γινομένων, οὐ μετεβλήθη
κἀν γοῦν μικρὸν, οὐδὲ τῶν δεδογμένων ἀπέσχετο.

Καὶ εὐθὺς — αὐτόν. Φησὶ δὲ καὶ (67) Λουκᾶς
εἰπεῖν τὸν Χριστὸν πρὸς Ἰούδαν, ἐγγύσαντα φιλή-
σαι αὐτόν· *Ἰούδα, φιλήματι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώ-
που παραδίθως;* Μακροθύμως γὰρ ἐξεῖπεν αὐτῷ
καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ φιλήματος, καὶ προσωπεῖοσε,
ποιήσαντι τὸ σύμβολον τῆς ἀγάπης σύμβολον προ-
δοσίας· καὶ ὅμως οὐκ ἀπόσαστο, ἀλλὰ καὶ τὸ φι-
λημα ἐδέξατο, καὶ παρέσχεεν ἑαυτὸν εἰς (68) ἀπα-
γωγὴν. Ὁ δὲ, καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τοσαύτην
λαθὼν ἀπόδειξιν, καὶ τῆς ἐπεικειας καὶ ἡμερότη-
τος, θηρίου παντὸς χαλεπώτερος ἔμενεν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — πάρει. Ὅρα εὐσπλαγγιᾶν
ἀνεκδιήγητον. Ἄγρι γὰρ καὶ παρεδόθη, ἐκλήετο
τοῦ προδότου. Διὸ καὶ νῦν ἐταῖρον ὀνόμασε τὸν
ἐχθιστον. Τὸ δὲ, Ἐφ' ᾧ πάρει, οὐκ ἐρωτησιατικῶς
ἀναγνώστειον ἐγίνωσκε γὰρ, ἐφ' ᾧ παρεγένετο·
ἀλλ' ἀποφαντικῶς. Δηλοῖ δὲ ὅτι δι' ὃ παραγέγο-
νας, ἤγουν, τὸ κατὰ σκοπὸν πρᾶττε, τοῦ προσή-
ματος ἀφήμενος. Σκοπὸς μὲν γὰρ ἦν ἡ προδοσία,
πρόσχημα δὲ τὸ φιλημα καὶ ὁ λόγος.

Τότε — αὐτόν. Κατὰ τὸ σύνθημα.

Καὶ ἰδοὺ — ὠτίον. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν ὅτι
*Ἰδόντες οἱ περὶ αὐτόν τὸ ἐσόμενον εἶπον (69)
αὐτῷ· Κύριε, εἰ κατάξομεν ἐν μαχαίρα; Καὶ ἐπά-
ταξεν εἰς τις ἐξ αὐτῶν τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιε-
ρέως, καὶ ἀφείλεν αὐτοῦ τὸ οὖς τὸ δεξιόν.* Ὁ δ'
Ἰωάννης ἐδήλωσε καὶ τὸν πατάξαντα, εἰπὼν (70)
*Σίμων οὖν Πέτρος ἔχων μάχαιραν, ἐκλυσεν αὐ-
τήν, καὶ ἐκπαῖσε τὸν τοῦ ἀρχιερέως δοῦλον, καὶ
ἀπέκοψεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον τὸ δεξιόν.* Ἦν δὲ (71)
ὄνομα τῷ δοῦλῳ Μάλχος. Ἐτι γὰρ τῶν ἄλλων
ἐρωτηθέντων, αὐτὸς οὐκ ἀναμείνας τὴν ἀπόκρισιν,
οἷα θερμότατος, ἐπάταξεν μὲν κατὰ τῆς κεφαλῆς,
ἀπέκοψε δὲ τὸ ὠτίον. Εἶχον γὰρ δύο μαχαίρας, ὡς
ἔφη Λουκᾶς, ἀπὸ τοῦ δειπνοῦ ταύτας, ὡς ἔοικε
λαθόντες, μεγάλα; οὐτας, ὥστε χρῆσθαι πρὸς ἄμυ-
ναν τῶν ἐπιέναι μελλόντων.

Ὁ δὲν δὲ τὸ γεγονός; ὁ Χριστὸς, εἶπεν· *Ἐὰν ἐως
τούτου.* Καὶ ἀψάμενος τοῦ ὠτίου αὐτοῦ, ἰάτατο

⁶⁹ Joan. xviii, 7, 8.

⁶⁹ Luc. xxii, 48.

⁷⁰ Luc. xxii, 49, 50.

⁷¹ Joan. xviii, 10, 11.

⁷² Luc. xxii, 58.

Variæ lectiones et notæ.

(67) Καὶ omittit cod. A.

(68) Ὑπαγωγὴν. Cod. A.

(69) Αὐτῷ omittit cod. A.

(70) Εἰπὼν omittit B.

(71) Ὄνομα, sic, pro τοῦνομα. Cod. A.

(jj) *Patienter enim expressit ei.* Indulgenter patefecit ei.

essent, dissoluti sunt et ceciderunt. Postquam au-
tem suam ostendit virtutem, deinceps permittit,
ac iterum interrogavit eos : *Quem queritis ? At illi
dixerunt, Jesum Nazarenum. Respondit Jesus : Dixi
vobis, quod ego sum. Si ergo me queritis, sinite hos
abire* ⁶⁹. Judas vero his quoque ita factis, non est
mutatus : nec minimo quidem puncto ab his quæ
disposuerat, discessit.

Vers. 49. *Et confestim — eum.* Ait autem Lucas
dixisse Christum Judæ cum accederet, ut oscularetur
eum : *Juda, osculo Filium hominis tradis* ⁷⁰ ? Patien-
ter enim expressit ei (jj) quo sine fuerit ille oscu-
latus ; et exprobravit quod amoris signum fecis-
set signum prodicionis ; et tamen non repulit,
sed et osculum suscepit, et se ut abduceretur præ-
buit. Ille autem cum tantum accepisset experi-
mentum virtutis illius et humanitatis ac mansue-
tudinis, omni tamen permansit fera crudelior.

Vers. 50. *Jesus autem — venisti.* Vide misericordiam
inenarabilem. Siquidem donec traditus est, fuit
illi cura de proditore. Ideo enim nunc amicum
nominavit eum, qui erat inimicus. Quod autem
addit : *Ad quod venisti ?* non est per modum inter-
rogationis legendum ; sciebat enim ad quid venerat ;
sed enuntiative ; significat enim : Ad id propter
quod advenisti, id est, juxta intentum tuum operare
relicto velamento. Finis siquidem erat proditio,
C velamentum autem, osculum et sermo.

Vers. 50. *Tunc — eum.* Secundum datum signum.

Vers. 51. *Et ecce — auriculam.* Lucas autem
scripsit : *Videntes hi qui circa ipsum erant quod
futurum erat, dixerunt ei, Domine percutionisne
gladio ? Et percussit unus quispiam ex eis servum
principis sacerdotum, et amputavit auriculam ejus
dextram* ⁷⁰. Joannes vero eum quoque manife-
stavit qui percussit, dicens : *Simon ergo Petrus cum
haberet gladium, exseruit eum, et percussit pontificis
servum, amputavitque auriculam ejus dextram. Erat
autem nomen servo Mulchus* ⁷¹. Nam cum adhuc
cæteri interrogarent, ipse non exspectata respon-
sione, utpote ferventissimus, percussit quidem in
caput, sed auriculam amputavit. Hæbebant enim
duos gladios, sicut dixit Lucas ⁷², quos, ut veri-
simile est, a cæna sumperant : quibus utpote ma-
gnis uti possent in auxilium adversus eos qui
invasuri erant.

Videns autem Jesus quod factum erat, dixit,
Sinite huc usque, tactaque illius auricula sanavit.

eum⁷². Nam et hoc addidit Lucas. Dicens itaque Christus : *Sinite huc usque*, ostendit quod juxta dispensationem ablata sit servo principis sacerdotum auricula, in signum quod principes sacerdotum præ invidia auditu privati essent, ne audirent et intelligerent eas quæ de ipso erant prophetias. Sanaus autem illum, ostendit misericordiam quam erga illos haberet, quodque de illis, si libuisset, pœnas sumpsisset; verum ostendit oportere potius beneficio afficere malefacientes. Sed quomodo is, qui de non ulciscendo mandatum acceperat, gladio percutit? Primum quidem non pro seipso hoc fecit, sed pro Præceptore; deinde, nondum perfectus erat: postmodum autem videas hunc sexcentas pati injurias, atque omnia mansuete tolerantem.

Admirari etiam quisquam poterit, quomodo non comprehenderit discipulos ac trucidaverint propter id quod factum est in servum principis sacerdotum. Sed vere ipsa virtus quæ hos excæcaverat ac prostraverat, illa etiam tunc iram, quam de auriculæ amputatione conceperant, dispersit.

Vers. 52. *Tunc ait — morientur.* Ubi eum increpasset docuit, neque etiam pro Deo defendendo utendum esse gladio. Per gladium vero omnia arma prohibuit. Quod autem dicit: *Omnes qui accipiant gladium*, prophetia est perditionis Judæorum qui adversus ipsum venerant. Joannes vero ait eum dixisse: *An non bibam poculum quod dedit mihi Pater*⁷³? ostendens hæc non a potestate illorum fieri, sed Patris permissione, quodque Patri sit obediens usque ad mortem.

Vers. 53. *An putas — angelorum?* Legio agmen est militare maximi numeri. Non dixit autem, Possum eos perdere, ne absurda loqui videatur, propter susceptas affectiones, mærorem videlicet, pavorem, agoniam, sudores, et quæcunque paulo ante tanquam homo passus est. Nondum enim eam quam decebat, conceperant de eo opinionem, et idcirco humilia de se loquitur. In tanto autem numero legiones dixit angelorum ut abunde confortet eos, qui timore erant pene emortui. Unus siquidem angelus quondam centum octogintaquinque millia hominum brevi tempore interfecit⁷⁴.

Vers. 54. *Quomodo — fieri?* Nisi ita interemptus fuero, inquit, quomodo complebuntur Scripturæ prophetiæ, quotquot de morte mea loquuntur, quæ scribunt quod ita oporteat fieri, quod ita oporteat me mori?

Vers. 55. *In illa — apprehendistis me.* Ostendit his quoque, quod non sua virtute apprehenderint eum. Sicut enim tunc non potuerunt eum apprehendere, ita neque nunc, nisi omnino voluisset. Lucas vero ait hæc eum dixisse his, qui venerant

⁷² Luc. xii, 51. ⁷³ Joan. xviii, 11. ⁷⁴ IV Reg. xix, 35.

αὐτόν. Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ τοῦτο φησι Λουκᾶς. Εἰπὼν μὴ οὖν ὁ Χριστὸς ὅτι Ἔως τούτου, ἐνέφηγεν, ὅτι κατ' οἰκονομίαν ἀφηρέθη τὸ οὖς ὁ δοῦλος τοῦ ἀρχιερέως, εἰς σημεῖον τοῦ ἀφαιρηθῆναι τοὺς ἀρχιερεῖς ὑπὸ φόβου τὸ ἀκούειν τῶν περὶ αὐτοῦ προφητεῶν, ἡγοῦν, τὸ συνίναί ταύτας. Ἰασάμενος δὲ αὐτόν, ἔδειξε μὲν καὶ τὸν εἰς αὐτοὺς ἔλεον, καὶ ὅτι ἡμύνετο ἂν αὐτούς, εἴπερ ἤθελεν. Ἐδίδαξε δὲ καὶ ὅτι χρὴ μᾶλλον εὐεργετεῖν τοὺς κακῶς ποιούντας. Ἀλλὰ πῶς ὁ μὴ ἀμύνεσθαι προσταχθεὶς πατάσσει ἐν μαχαίρᾳ; Πρῶτον μὲν οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοῦτο ποιήσεν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ Διδασκάλου· ἔπειτα καὶ ὡς πᾶσι τέλειος ἦν· ὕστερον δὲ βλέπει τούτου μυρία πάσχοντα, καὶ πρῶτος ἀπαντὰ ὑπομένοντα.

B

Θαυμάσειε δ' ἂν τις, πῶς οὐ συνέλαθον καὶ τοὺς μαθητάς, καὶ κατέκοψαν, διὰ τὸ γεγενημένον εἰς τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως. Ἄλλ' ὅντως ἡ κηρῖστος καὶ ρίψασα τούτους δύναμις ἐκείνη καὶ τότε διεσκήδασε τὴν ἐπὶ τῇ ἀποκοπῇ τοῦ ὠτίου θυμῶν αὐτῶν.

Τότε λέγει — ἀποθανοῦνται. Ἐπιτιμῆσας αὐτῶν, ἔδειξε μὴδ' ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ χρῆσθαι μαχαίρᾳ. Διὰ δὲ τῆς μαχαίρας καὶ πᾶν ὄπλον ἐκώλυσε. Τὸ ἐκ πάντες οἱ λαβόντες μάχισσαν, προφητεία ἐστὶ τῆς διαφθορᾶς τῶν ἐπελθόντων αὐτῶ Ἰουδαίων. Ὁ δ' Ἰωάννης εἰπὼν αὐτὸν λέγει καὶ ὅτι Τὸ ποτήριον, ὃ δέδωκέ (72) μοι ὁ Πάτερ, οὐ μὴ πίνω αὐτό; δεικνύοντα ὅτι οὐ τῆς ἐκείνων δυνάμεως ἐστὶ τὰ γινόμενον, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πατρὸς παραχωρήσεως, καὶ ὅτι ὑπήκοός ἐστι τῷ Πατρὶ μὴ χριστανάτου.

Ἢ δοκεῖς — ἀγγέλων; Λεγῶν ἐστὶ τάγμα στρατιωτικὸν πολυἀριθμον. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι δύναμαι αὐτοὺς ἀπολέσαι, ἵνα μὴ δόξη λέγειν ἀπίθανα, διὰ τὰ προλαβόντα πάθη, τὴν λύπην, τὴν δειλίαν, τὴν ἀγωνίαν, τοὺς ἰδρώτας, καὶ ὅσα πρὸ μικροῦ πέπονθεν ὡς ἄνθρωπος. Οὕτω γὰρ τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτοῦ ὑπόληψιν εἶχον. Διὰ τοῦτο οὖν ταπεινὰ εὐθέγγεται. Τοσαύτας δὲ λεγεῶνας εἶπεν ἀγγέλων, ἵνα ἐκ περιουσίας παραθαβρῦνη τούτους, ἀποταθνηκότας τῷ δέει. Καὶ γὰρ εἰς ἀγγελος ἑκατὸν ὀγδοηκονταπέντε χιλιάδας ἀνείλεν ἐν βραχεὶ πάλαι.

Πῶς — γενέσθαι; Εἰ μὴ οὕτως ἀναιρεθῶ, φησὶ, πῶς πληρωθῶσιν αἱ Γραφαὶ αἱ προφητικαί, ὅσαι περὶ τοῦ θανάτου μου διεξίτασιν; αἱ γράφουσαι ὅτι οὕτω δεῖ γενέσθαι, ὅτι οὕτω χρὴ ἀποθανεῖν με.

Ἐν ἐκείνῃ — ἐκρατήσατέ με. Δείκνυσι καὶ τούτοις ὅτι οὐχ ὑπὸ τῆς αὐτῶν κατασχέθῃ δυνάμει. Ὡς περὶ γὰρ τότε κατασχέειν αὐτόν οὐκ ἔδυνήθησαν, οὕτως· οὐδὲ νῦν, εἰ μὴ πάντως ἠθέλησεν. Λουκᾶς δὲ φησὶν εἰπεῖν ταῦτα πρὸς τοὺς (73) παρα-

Variæ lectiones.

(72) Ὁ ἔδωκε, Cod. A.

(73) Γενόμενος, Cod. B. Μοχ πρὸς αὐτόν, A.

γενομένους ἐπ' αὐτὸν ἀρχιερεῖς καὶ στρατηγούς τοῦ ἱεροῦ καὶ πρεσβυτέρους. Εἰκὸς δὲ καὶ πρὸς τοὺς τῶν χιλιούτων. Φαίνεται δὲ, ὅτι ὁ μὲν Ἰούδας, λαβὼν τὴν σπεῖραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ Φαρισαίων ὑπηρέτας, προῆγεν· εἶποντο δὲ καὶ τινες τῶν ἀρχιερέων καὶ στρατηγῶν τοῦ ἱεροῦ καὶ πρεσβυτέρων, οὗς νῦν ὁ (74) Λουκᾶς ἐδήλωσεν· ἅμα μὲν παραθίγοντες τοὺς ἀπεσταλμένους, ἅμα δὲ καὶ θεωροῦντες, ἵνα μὴ δωροδοκηθῶσι. Στρατηγούς δὲ τοῦ ἱεροῦ λέγει τοὺς φυλάσσοντας αὐτὸ μετὰ (75) τῶν στρατιωτῶν, οἷς καὶ ἀνωτέρω συνελάλησεν ὁ Ἰούδας.

Τοῦτο δὲ — προφητῶν. Τοῦτο δὲ ὄλον, δηλαδὴ, τὸ θελῆσαι κατασχεθῆναι με, γέγονεν, ἵνα τέλος θανάτου αἱ Γραφαὶ τῶν προφητῶν, ὅσαι περὶ τοῦ θανάτου μου διαλαμβάνουσι.

Τότε — ἔφυγον. Ἀκούσαντες, ὅτι ἐκὼν ἑαυτὸν παρέδωκε κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ ἰδόντες, ὅτι οὐκ ἐτι διαφεύεται, λοιπὸν ἔφυγον, κατὰ τὴν ἀψευδῆ πρόβησιν αὐτοῦ. Μάρκος δὲ προσέθηκεν ὅτι καὶ εἰς τις νεανίσκος ἠκολούθησεν αὐτῷ, περιβεβλημένος σινδόνα ἐπὶ γυμνοῦ. Καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανίσκοι· ὁ δὲ καταλιπὼν τὴν σινδόνα, γυμνὸς ἔφυγεν ἀπ' αὐτῶν. Τινὲς μὲν οὖν φασιν ἀπὸ τῆς οἰκίας ἐκείνης εἶναι τὸν νεανίσκον, ἐν ᾗ τὸ πάσχα ἔφαγεν ὁ Χριστός· ἕτεροι δὲ λέγουσιν εἶναι τοῦτον Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, ὃς καὶ παρ' ὄλην τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἐν περιβολαίῳ ἐπέχρητο. Περιβεβλητοῦ δὲ τὴν σινδόνα ἐπὶ γυμνοῦ, τοῦ σώματος δηλονότι.

Οἱ δὲ — συνήχθησαν. Τὰ ὁμοια καὶ Μάρκος ἔγραψε καὶ Λουκᾶς· ὁ δὲ Ἰωάννης πλατύτερον καὶ ἀκριβέστερον τὰ ἐντεῦθεν γράφων, οἷα παρὼν αὐτοῖς, οὕτω φησὶν· Ἡ οὖν σπεῖρα καὶ ὁ χιλιάρχος καὶ οἱ ὑπηρέται τῶν Ἰουδαίων συνέλαβον τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔδησαν αὐτὸν, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς Ἄνναν πρῶτον· ἦν γὰρ πενθερός τοῦ Καϊάφα, ὃς ἦν ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου. Εἶτα κατὰ μέρος· ἀπαγγελίας τὰ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἄννα γενόμενα, ἅπερ οἱ (76) ἄλλοι παρέδραμον εὐαγγελισταί, τέλος λέγει· Ἀπέστειλαν αὐτὸν ὁ Ἄννας δεδεδμένον πρὸς Καϊάφην τὸν ἀρχιερέα.

Ὁ δὲ Πέτρος — ἀρχιερέως. Ὑποστρέψαντες (77) εὐθύς αὐτῆς καὶ ὁ Ἰωάννης παρεκολούθησαν. Ὁ δὲ Ἰωάννης συνεχωρεῖτο καὶ πλησιάζειν, οἷα γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καθὼς αὐτῆς ἱστορεῖ. Ἄλλ' οἱ μὲν τρεῖς εὐαγγελισταὶ τοῦ Πέτρου μόνον μνημονεύουσι συμφώνως διὰ τὸ ἀναγκαῖον, ἵνα τὸ δείξωσι τὴν περὶ τῆς ἀρνήσεως αὐτοῦ πρόβησιν τοῦ Σωτῆρος· εἰς τέλος ἐκδεθῆκυιαν, καὶ ἵνα διδάξωσιν, ὅποῖόν ἐστι κακὸν τὸ ὀρθρεῖν ἐφ' ἑαυτῷ τινα, καὶ μὴ ἐπὶ τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ Ἰωάννης καὶ ἑαυτοῦ ἐμνημόνευσεν ἀκρι-

⁷⁴ Luc. xii, 52. ⁷⁵ Marc. xiv, 51, 52. ⁷⁷ Ibid. 55. ⁷⁶ Ibid. 45.

(74) Cod. A omittit ὁ.

(75) Post μετὰ omittit τῶν cod. A.

(76) Οἱ omittit B.

A ad ipsam, principibus sacerdotum ac magistratibus templi et senioribus⁷⁶. Verisimile est autem, et his et illis eum dixisse. Apparet ergo quod Judas quidem sumpta cohorte, et a pontificibus et Pharisæis ministris, præcesserit; secuti sunt autem eum quidam etiam summi sacerdotes ac magistratus templi et seniores, quos nunc Lucas significavit; simul quidem ut eos qui missi erant incitarent, simul etiam ne muneribus allicerentur. Magistratus vero templi dicit eos, qui illud cum militibus servabant, cum quibus etiam superius locutus esse dicitur Judas.

Vers. 56. Hoc autem — prophetarum. Hoc totum, puta quod me voluerim apprehendi, factum est ut complerentur ac perficerentur Scripturæ prophetarum, quotquot narrant de morte mea.

Vers. 56. Tunc — fugerunt. Auditio quod voluntarie seipsum traderet secundum Scripturas, et viso quod deinceps futurum non erat ut effugeret, tunc fugerunt juxta infallibile ipsius vaticinium. Marcus vero addidit, quod unus quispiam adolescentulus sequebatur illum circumamictus sindone super nudum, et apprehendunt eum adolescentuli. At ille relicta sindone nudus fugit ab eis⁷⁷. Quidam itaque aiunt a domo illa fuisse adolescentulum, in qua Christus pascha manducaverat. Alii autem hunc fuisse dicunt Jacobum fratrem Domini, qui etiam tota vita sua unica veste utebatur. Circumamictus autem erat sindone super nudum, videlicet corpus

Vers. 57. At illi — congregati erant. Similia quoque scripserunt Marcus⁷⁷ et Lucas⁷⁸: at Joannes latius ac diligentius scribens ea quæ ab hoc loco sequuntur, utpote qui rebus illis adfuit, dicit: Cohors igitur et tribunus ac ministri Judæorum comprehenderunt Jesum, et ligaverunt eum, ac duxerunt eum ad Annam primum: erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius⁷⁹. Deinde ubi particulatim recitavit quæ in domo Annæ facta sunt, quæ alii prætermiserunt evangelistæ, tandem dicit: Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem⁸⁰.

Vers. 58. Petrus autem — principis sacerdotum. Reversi statim, ipse et Joannes sequebantur: Joannes vero permissus quoque est appropinquare, utpote notus pontifici, sicut ipse scribit⁸¹. Ceteri autem tres evangelistæ concorditer Petri tantum meminerunt, necessitate ducti, ut ostenderent Salvatoris vaticinium de illius negatione fuisse completum: utque ostenderent quantum sit malum in seipso quempiam, non in Deo confidere. Joannes vero sui ipsius etiam fecit mentionem diligentiam

⁷⁷ Luc. xxii, 54. ⁷⁸ Joan. xviii, 42, 43. ⁸⁰ Ibid. 24.

Variæ lectiones

(77) Hoc refertur ad superius, ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον· αὐτὸς autem, refertur ad Petrum.

causa : ne tamen seipsum laudare videatur, utpote quod in hujusmodi periculis secutus sit, nomen proprium contigit et dixit; *Sequebatur autem Jesum Simon Petrus et alius discipulus* ⁶⁸.

Vers. 58. *Et ingressus — finem*. Tres quidem evangelistæ tres Petri negationes in Caiphæ domo factas esse dicunt, Joannes autem in domo Annæ soceri ipsius, nec tamen ob hoc inter eos est dissonantia. Siquidem amborum una domus erat, idemque atrium, habens in se duo habitacula a se invicem separata.

Scire autem oportet, quod Matthæus dicit ancillam primum terruisse Petrum; exinde alteram; postmodum vero astantes. Marcus vero primum ancillam, exinde rursus eandem ipsam, postmodum astantes ⁶⁹. At Lucas primum ancillam, deinde alterum, et postmodum alium quemdam ⁷⁰. Joannes autem primum ancillam ostiarium ⁷¹; exinde quosdam; tertio unum ex servis pontificis, ejus cognatum cui Petrus auriculam absciderat.

Si tamen advertamus, nec sic dissonantia ulla reperitur. In prima siquidem negatione eadem ancilla apud quatuor evangelistas fuisse memoratur: in secunda vero quosdam ostendit Joannes interrogasse Petrum: at hi quidam, erant ancilla de qua dixit Matthæus, et prior ancilla de qua ait Marcus, et alter de quo scripsit Lucas. In tertia autem negatione eodem modo Marcus et Lucas dixerunt, astantes scilicet interrogasse Petrum, in quibus erat et alius de quo apud Lucam, et hic est qui a Joanne dicitur servus pontificis. Postquam ergo ea quæ necessaria erant significavimus, declaranda sunt quæ ulterius sequuntur. Quæ in domo Caiphæ facta sunt, non sunt recitata a Joanne, eo quod a cæteris dicta essent.

Vers. 59. *Principes autem sacerdotum* -- Vers. 60. *inveniebant*. Ut illis quidem videbatur, verum testimonium: ut autem rei veritas erat, falsum testimonium. Vel etiam cum scirent quod adversus innocentem verum testimonium non invenirent, jam falsum quoque exquirebant testimonium. Volebant sane tanquam reum condemnare illum, ideo etiam forum judiciale effingunt, ac falsum testimonium quæerunt, ipsi et iudices et accusatores effecti, et studebant eum apud se condemnare: nam apud iudices (kk) dissidebant, quod hujus negotii essent reportaturi victoriam.

⁶⁸ Joan. xviii, 15. ⁶⁹ Marc. xiv, 66. ⁷⁰ Luc. xii, 56 seqq. ⁷¹ Joan. xviii, 17.

Variae lectiones.

(78) Ἀμφοτέρων, εἰς οἶκος. B.

(79) Ἰδίαςούσας, pro ἰδιαιτάτας. Cod. A.

(80) Ὁ omittit. B.

(81) Inclusa omittit cod. A. Error ortus est ex ξατώτας et παρεστώτας.

(82) Πρώτην dixit, quia eadem est et secunda,

(kk) Nam apud iudices, etc. Sciebant enim, se apud alios iudices eo non superiores fore. Ἐτέροις

βολογίας ἔνεκα · πλὴν ἵνα μὴ δόξη ἐπαινεῖν ἑαυτὸν ὡς ἐν τοιούτοις δεινοῖς ἀκολουθοῦντα τῷ διδασκάλῳ, παρεσιώπησε τὸ ἴδιον ὄνομα, καὶ εἶπεν, Ἠκολούθει δὲ τῷ Ἰησοῦ Σίμων Πέτρος καὶ ὁ ἄλλος μαθητής.

Kal eiselthōn — τέλος. Οἱ μὲν τρεῖς εὐαγγελισταὶ τὰς τρεῖς ἀρνήσεις τοῦ Πέτρου ἐν τῇ τοῦ Καίφα ἀύλῃ γενέσθαι λέγουσιν, ὁ δ' Ἰωάννης ἐν τῇ τοῦ Ἄγνα, τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἔστι τοῦτο διαφωνία. Καὶ γὰρ (78) ἀμφοτέρων εἰς οἶκος καὶ μία ἀύλη, ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ δύο διατάτας (79) ἰδιαιτάτας.

Χρὴ δὲ γινώσκειν ὅτι (80) ὁ Ματθαῖος μὲν πρῶτον παιδίσκην λέγει ποτῆσαι τὸν Πέτρον · εἶτα ἄλλην · ἔπειτα τοὺς ἐστῶτας · [Μάρκος (81) δὲ πρῶτον παιδίσκην, εἶτα τὴν αὐτὴν πάλιν, ἔπειτὰ τοὺς παρεστῶτας ·] Λουκᾶς δὲ πρῶτον παιδίσκην, εἶτα ἕτερον, ἔπειτα ἄλλον τινά · Ἰωάννης δὲ πρῶτον παιδίσκην, τὴν θυρωρόν · εἶτα τινάς · ἔπειτα ἕνα τῶν δούλων τοῦ ἀρχιερέως, συγγενῆ, οὗ ἀπέκοψε Πέτρος τὸ ὠτίον.

Πλὴν ἐὰν προσέχωμεν, οὐδ' οὕτω διαφωνία τις εὐρεθήσεται. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς πρώτης ἀρνήσεως ἡ αὐτὴ παιδίσκην ἐστίν, ἡ παρὰ τοῖς τέσσαρσιν εὐαγγελισταῖς μνημονευομένη · ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας τινάς ὁ Ἰωάννης ἐπέφηνεν ἐρωτῆσαι τὸν Πέτρον, οτινες ἦσαν ἡ παιδίσκην τε, περὶ ἧς εἶπε Ματθαῖος, καὶ ἡ πρώτη (82) παιδίσκην, περὶ ἧς εἶπε Μάρκος, καὶ ὁ ἕτερος, περὶ οὗ ἱστορήσε Λουκᾶς · ἐπὶ δὲ τῆς τρίτης ἀρνήσεως ὁμοίως Μάρκος καὶ (83) Ματθαῖος τοὺς παρεστῶτας εἶπον ἐρωτῆσαι αὐτὸν, ἐν οἷς ἐμελλεν εἶναι καὶ ὁ ἄλλος, ὁ παρὰ τῷ Λουκᾶ. Οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ δούλος τοῦ ἀρχιερέως. Ἐπεὶ οὖν, ἅπειρ ἔδει σημειώσασθαι, παρετηρήσαμεν, λοιπὸν ἐρμηνεύειν τὰ ἐξῆς, ἅπειρ ἐν τῷ οἰκίῳ μὲν τοῦ Καίφα γεγονασιν, οὐκ ἐμνημονεύθησαν δὲ παρὰ τοῦ Ἰωάννου, διὰ τὸ βῆθῆναι παρὰ τῶν ἄλλων.

Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς — εἶρον. Ὡς μὲν ἐκείνοις ἐδόκει, μαρτυρίαν, ὡς δὲ τῇ ἀληθείᾳ, ψευδομαρτυρίαν. Ἡ καὶ γινώσκοντες ὅτι μαρτυρίαν οὐχ εὐρήσουσι κατὰ τοῦ ἀνεπιλήπτου, λοιπὸν ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν. [Ἐβούλοντο (84) γὰρ ὡς ὑπεύθυνον καταδικάσαι αὐτόν. Διὸ καὶ σχηματίζουσι δικαστήριον καὶ ζητοῦσι ψευδομαρτυρίαν.] αὐτοὶ καὶ δικασταὶ καὶ κατηγοροὶ γινόμενοι, καὶ σπουδάζοντες παρ' ἑαυτοῖς τοῦτον καταδικάζουσι. Ἠπίσταντο γὰρ ὅτι παρ' ἑτέροις δικασταῖς οὐκ ἂν ποτε (85) τούτου περιγένοιτο.

Paulo enim ante de secunda dixit, εἶτα τὴν αὐτὴν πάλιν.

(83) Ita scripsi pro Λουκᾶς.

(84) Inclusa omittit Cod. A. Error scribæ rursus ortus ex duplici ψευδομαρτυρίαν.

(85) Ante τούτου cod. A. addit περὶ.

prorsus neglectum. Τούτου autem non ad negotiῶν, sed ad Christum refertur.

Kai pollōn — eōron. Ἐναντία γὰρ ἀλλήλοις ἄμαρτύρου. Φησὶ γὰρ ὁ Μάρκος ὅτι (86) *Kai Isai ai μαρτυρίαι οὐκ ἦσαν.* Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ἡ Δαυὶδικὴ προφητεία ἡ λέγουσα· *Ζητηθήσεται ἡ ἀμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὑρεθῆ.*

Ἰσταν — αὐτόν. Εἶπεν, ἀλλ' οὐκ εἶπε, Λύω, ἀλλὰ, Λύσατε, οὐδὲ περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ χειροποιήτου, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἰδίου σώματος. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ τοὺτους ψευδομάρτυρας ὁ εὐαγγελιστὴς ὠνόμασε. Μάρκος δὲ φησὶ· *Καὶ τινες ἀναστάντες, ἐψευδομαρτύρουν κατ' αὐτοῦ, λέγοντες, ὅτι Ἡμεῖς ἠκούσαμεν αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι Ἐγὼ καταλύσω τὸν ναὸν τούτον τὸν χειροποίητον, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἄλλον ἀχειροποίητον οἰκοδομήσω. Καὶ οὐδὲ οὕτως Ἰση ἦν ἡ μαρτυρία αὐτῶν.* Πολλοὶ μὲν γὰρ περὶ τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως ἔμαρτύρουν· δύο δὲ ὠμοφώνησαν, οὓς εἶπε Ματθαῖος· οἱ δ' ἄλλοι διεφώνουν, δι' οὓς εἶρηκεν ὁ Μάρκος, ὅτι οὐδὲ οὕτως Ἰση ἦν ἡ μαρτυρία αὐτῶν.

Καὶ ἀναστάς — ἐσιώπα. Βλέπων μὲν καὶ τὸ δικαστήριον παράνομον· ἐψέκει γὰρ ληστῶν κριτηρίῳ καὶ τυραννικῷ βήματι· εἰδὼς δὲ καὶ ὅτι μάρτυρ ἀποκρινεῖται παρὰ τοιούτοις, ἐσιώπα.

Καὶ ἀποκριθεὶς — τοῦ Θεοῦ. Ἐξορκίζει, βουλόμενος αὐτὸν εἰς ἀπολογία καταστήσει, ἵνα, ταύτης δεξαμένας, ἐκ ταύτης τοῦτον καταδικάσῃ. Προστίθησι δὲ τὸ, Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, διότι καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ προφῆται· χριστοὶ ἀπὸ τοῦ χρισθεῖαι ὠνομάζοντο. Μάρκος δὲ φησὶν ὅτι· *Ὁ Υἱὸς τοῦ εὐλογητοῦ,* **C** *ἔστι, τοῦ Θεοῦ, τοῦ εὐλογητοῦ, τοῦ ὕμνητοῦ.*

Λέγει — εἰπας. Κάνταῦθα, περιαιρουμένου τοῦ (87) *Εἰ, ὑπολιμπάνεται, σὺ εἰ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.* Λέγει δὲ Μάρκος· εἰπὴν αὐτὸν ὅτι· *Ἐγὼ εἰμι.* Καὶ ἄμφω γὰρ εἶπε, *Σὺ εἰπας ὅτι ἐγὼ εἰμι.* Γινώσκων οὖν ὅτι οὐ πιστευθήσεται, ὅμως κατατίθεται, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ὑστερον ὅτι *Εἰ μετὰ τὸ ἔφορισθῆναι ὠμολόγησεν, ἐπιστεῦσαμεν ἔν.*

Πλήν — οὐρανοῦ. Ἀπάρτι, ἀντὶ τοῦ, Μετὰ μικρόν. Ἀηλοὶ δὲ τὸν μέχρι τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ καιρόν. Ὁφεισθὲ με, τὸν παρ' ὑμῶν ἀναιρούμενον, καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τῆς τοῦ Θεοῦ, ἰξήγουν (88), σύνθρονον τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Ἐτι δὲ καὶ ἐρχόμενον κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὡς Θεόν. Ὁφείσθαι δὲ εἶπεν, οὐχ ὡς· δυναμένων οὕτως ἰδεῖν αὐτὸν, ἀλλ' ὡς· διαμαρτυρούμενος· ἢ καὶ πρὸς τοὺς μέλλοντας ἐξ αὐτῶν

Vers. 60. *Cumque multi — inveniēbant.* Nam contraria sibi mutuo testabantur. Ait enim Marcus : *Et idonea testimonia non erant* ⁸⁶. Completa est autem et Davidica prophetia quæ dicit : *Queretur peccatum illius et non inveniatur* ⁸⁶.

Vers. 60. *Postmodum — Vers. 61. illud.* Dixit, at non dixit, Solvam, sed, *Solvite*; neque de templo manufacto, sed de proprio corpore. Propter hoc enim etiam hos evangelista falsos testes appellavit. Marcus vero ait : *Et quidam assurgēbant, et falsum testimonium adversus illum ferebant, dicentes : Nos audivimus ipsum dicentem, Ego dissolvam templum hoc manufactum, et in triduo aliud non manufactum ædificabo. Et nec sic idoneum erat testimonium illorum* ⁸⁷. Multi siquidem de tali materia testabantur, duo vero concorditer ferebant, quos dixit Matthæus ; alii vero duo diversa (II) loquebantur, propter quod dixit Marcus, quod non erat idoneum testimonium illorum.

Vers. 62. *Et surgens — Vers. 6. tacebat.* Videns et iudicii forum iniquum ; nam latronum iudicio simile videbatur, et tyrannicum tribunal. Sciens etiam quod apud hujusmodi frustra responsurus esset, tacebat.

Vers. 63. *Et respondens — Dei.* Adjuravit, volens eum ad responsionem attrahere, ut hac facta, hunc ex ea condemnaret. Adidit autem Filius Dei, quia etiam reges et prophetæ christi dicebantur a christeai, hoc est ungi. Marcus vero ait : *Filius benedicti* ⁸⁸, sive, Dei qui benedictus est et laudatus.

Vers. 64. *Dicit — dixisti.* Etiam hic ablata dictione, *An, relinquitur, tu es Christus Filius Dei.* Ait autem Marcus eum dixisse, *Ego sum* ⁸⁹; utrumque enim dixit : *Tu dixisti, quod ego sum.* Sciens ergo quod non crediturus esset, tamen veritatem deponit (mm), ne postmodum dicere possent : Si posteaquam adjuratus est confessus fuisset, utique credidissemus.

Vers. 64. *Veruntamen — cæli, A modo,* hoc est, Non longo post tempore. Significat autem tempus post resurrectionem. Videbitis me qui a vobis interimor sedentem a dexteris virtutis quæ est Dei, († Eodem videlicet throno cum Deo et Patre. Insuper venientem quoque secundo suo adventu in nubibus cæli tanquam Deum. *Videbitis* autem dixit, non quod hi eum essent ita visuri, sed protestatus est quod ita venturus esset, aut ad eos diri-

⁸⁶ Marc. xiv, 56. ⁸⁷ Psal, xi, 36. ⁸⁸ Marc. xiv, 57, 59. ⁸⁹ Marc. xiv, 61. ⁹⁰ Ibid. 62.

Variæ lectiones et notæ.

(86) Ὅτι omittit cod. A.

(87) Refertur ad priora, ubi legitur, εἰ σὺ εἰ ὁ Χριστός, κ. τ. λ.

(87) Quæ hic inclusimus, ea Hentenius habebat

(II) Duo diversa. Duo non est in Græco.

(mm) Veritatem deponit. Assentitur, ait, affirmat. Κατατίθεσθαι est assentiri, comprobare, affirmare.

in fine, post γενήσομαι, tanquam scholium ex margine sui codicis huc relatam. Forte omissa fuerant ob duplex τοῦ Θεοῦ.

Συγκατατίθεσθαι habet Luc. xxiii, 57, et hic paulo inferius Euthymius.

gitur sermo qui ex eis credituri erant. Præterea verbum, *Videbitis*, significat etiam, Cognoscetis. Dicit autem apud Lucam: *Ex hoc tempore erit Filius hominis sedens a dextris virtutis Dei*⁸⁹), hoc est, Breve erit tempus insidiarum quæ in me incitæ sunt; parvo enim expleto tempore superior omnibus inimicis meis efficiar.

Vers. 65. *Tunc — testibus?* Moris erat Judæis, cum aliquid triste vidissent vel audissent, descindere vestimenta sua: quod etiam nunc summus sacerdos fecit, tanquam audita blasphemiam intolerabili. Et hoc facto, licet invidius, simul propheta- vit quod discindendus esset pontificatus Judæorum.

Vers. 65. *Eccē — Vers. 66. videtur?* Auxit etiam suo dicto accusationem, et blasphemiam vocans responsum, et præjudicio damnans eum, et exinde cæteris viam faciens ad eum condemnandum, quasi scilicet manifestato eis delicto, cogens eos ad pronuntiandam sententiam, ut ita roboretur condemnatio, et ex hoc, tanquam reum Pilato tradant ut interimatur.

Vers. 66. *At illi — est.* Quod volebant statuerunt. Nam corrupta mens corruptam fert et sententiam. Lucas vero scripsit, quod duxerunt illum in concilium suum dicentes, *Si tu es Christus, dic nobis. Ait autem illis: Si dixerō vobis, non credetis: quod si etiam interrogaverō, non respondebitis mihi, neque absolvētis. Ex hoc tempore erit Filius hominis sedens a dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es Filius Dei? Ipse vero ait ad illos, Vos dicitis quod ego sum. At illi dixerunt, Quid amplius nobis opus est testibus? ipsi enim audivimus ex ore ejus*⁹¹. Verisimile est enim et summum sacerdotem consensores interrogasse et examinasse eum, rursusque ipsum et illi et istis respondisse.

uare autem occulte ipsum non occiderunt? Ne invidia moti occidisse eum viderentur. Studebant ergo publice illum tanquam maleficum occidere: perdere nitentes opinionem quam de eo turbæ conceperant. Ideo etiam petierunt, ut crucifigerent eum: et simul cum eo latrones crucifixerunt. Ed- verso autem factum est quam illi optaverant. Nam quia publice interemptus est, magis resplenduit gloria ejus. Rursumque in sepulcro sigilla militumque custodia veritatem magis effulgere fecerunt.

Vers. 67. *Tunc — ejus.* Horreto, cœlum et terra, universaque creatura, in quam faciem, quam intulerunt injuriam.

Vers. 67. *Et — Vers. 68. qui te percussit?* Quia

⁸⁹ Luc. xlii, 69. ⁹¹ Luc. xlii, 66-71.

Variae lectiones et notæ.

(89) Κατ' ἐμέ. Cod. A.

(90) Durum quodammodo τὸ εἶδος. Malim ἑδηγῆς.

πιστεύειν ὁ λόγος. Τὸ δὲ Ὁψέσθε δηλοῖ καὶ τὸ, Γνώσεσθε. Φησὶ δὲ καὶ ὁ Λουκᾶς ὅτι Ἄπὸ τοῦ νῦν ἔσται ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ,] τουτίστι, Βραχὺς ὁ καιρὸς τῆς κατ' ἐμοῦ (69) ἐπιβουλῆς: οὐκ εἰς μακρὰν γὰρ ἀνώτερος τῶν ἐπιβουλευόντων γενήσεται.

Τότε — μαρτύρων; Ἔθος τοῖς Ἰουδαίοις, ὅταν τι χλευσθῆναι καὶ φρικτὸν ᾖωσιν ἢ ἀκούσωσι, διαβρόχου- σιν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, ὅπερ καὶ νῦν ὁ ἀρχιερεὺς ἐποίησεν, ὡς ἀκούσας ἤθελον βλασφημίας οὐκ ἀνε- κτῆς. Ἄμα δὲ καὶ ἄκων, ἀφ' ὧν ἐποίησε, προσέφητε- σεν, ὅτι διαβρόχθησεται ἡ ἀρχιερωσύνη τῶν Ἰου- δαίων.

Ἴδε — δοκεῖ; Ἀδέξῃσας τὴν κατηγορίαν τοῦ λε- γθέντος, καὶ βλασφημίαν τοῦτο καλέσας, καὶ προκα- ταδικάσας αὐτὸν, καὶ ὁδὸς (90) ἤδη καὶ τοῖς ἄλλοις εἰς τὸ καταδικάσαι γενόμενος, λοιπὸν, ὡς φανεροῦ τοῦ πλημμελήματος ὄντος, ἀναγκάζει καὶ αὐτοὺς ἀποφύλασθαι, ἵνα, κυρωθείσης οὕτω τῆς καταδικῆς, ὑπεύθυνον ἀπεντεῦθεν αὐτὸν παραδοῦν τῷ Πιλάτῳ πρὸς ἀναίρεσιν.

Οἱ δὲ — ἐστίν. Ὅπερ ἐβούλοντο, τοῦτο καὶ ἀπε- φήναντο. Διεφθαρμένης οὖν γνώμης διεφθαρμένη καὶ ἡ ἀπόφασις. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν ὅτι καὶ ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν, λέγοντες· *Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, εἰπέ ἡμῖν. Εἶπε δὲ αὐτοῖς· Ἐὰν ὑμῖν εἰπω, οὐ μὴ πιστεύσητε· ἐὰν δὲ καὶ ἐρωτήσω, οὐ μὴ ἀποκριθῆτέ μοι ἢ ἀπολύσητε. Ἄπὸ τοῦ νῦν ἔσται ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθί- μενος ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Εἶπαρ δὲ πάντες· Σὺ οὖν εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη· Ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἐγὼ εἰμι. Οἱ δὲ εἶπον· Τί ἐτι χρεῖαν ἔχομεν μαρτυρίας; αὐτοὶ γὰρ ἠκούσαμεν ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Εἶκός γὰρ καὶ τὸν ἀρχιερεῖα, καὶ τοὺς συνεδριάζοντας ἐπερωτῆναι καὶ ἀνακρίνειν αὐτὸν, πάλιν τε αὐτὸν ἀπο- κρίνεσθαι καὶ πρὸς ἐκεῖνον, καὶ πρὸς αὐτοὺς*

Καὶ διατὶ μὴ λάθρα τοῦτον ἀνεῖλον; Διὰ τὸ μὴ δόξαι κατὰ ρθόνον αὐτὸν ἀνελεῖν. Ἐσπούδαζεν οὖν δημοσίᾳ τοῦτον ὡς κακοῦργον ἀνααιρεθῆναι, μηχα- νώμενοι βλάψαι τὴν ὑπόληψιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ σταυρῶ τοῦτον ἀνααιρεθῆναι ἠτήσαντο, καὶ λη- στίς αὐτῷ συνεσταύρωσαν. Γέγονε δὲ τούναντιον, οἷς ἐβούλοντο. Δημοσίᾳ γὰρ ἀνααιρεθέντος, μᾶλλον ἐξέλαμψεν ἡ δόξα αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου δὲ πάλιν αἱ σφραγίδες καὶ ἡ παραφυλακὴ μᾶλλον διαλάμψαι τὴν ἀλήθειαν παποτήκασιν.

Τότε — αὐτοῦ. Φρίξον, οὐρανὸν καὶ γῆ καὶ σύμ- πικτα κτίσις, εἰς ὅσον πρόσωπον οἶον ἀτιμίαν ἐπέ- γαγον!

Καὶ — καίσαρ σε; Ἐπεὶ παρὰ πολλοῖς προσή-

της ἀλέγετο, διέπαιζον αὐτόν, ὡς ψευδοπροφήτην. Ἀ Περικαλύψαντες γὰρ ἱματίῳ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, πρὸς τὸ μὴ βλέπειν, ὡς Μάρκος καὶ Λουκᾶ; εἶπον, τοῦτο μὲν ἐκολάφιζόν, τοῦτο δὲ ἐβράπιζον, λέγοντες· *Προφήτευσον ἡμῖν, Χριστέ, τίς ἐστιν ὁ παῖσας σε;* "Ἔστι δὲ κολαφισμὸς μὲν τὸ παῖσιν κατὰ τοῦ τραχήλου κολλη ἀφῆ, πρὸς τὸ ποιεῖν ψόφον· βραπισμὸς δὲ τὸ παῖσιν κατὰ τοῦ προσώπου.

Μετὰ γὰρ τὴν ἀδικον καταδίκην, ὡς ἀτιμόν τινα καὶ (91) τριωβολιματον λαβόντες μέσον αὐτόν, οἱ μὲν πᾶσαν εἰς αὐτὸν ἐνεβδίκυντο παροινίαν, οὐκ ἐλεύθεροι μόνον, ἀλλὰ καὶ δοῦλοι, καὶ παντοίαν ἐκίνουν κατ' αὐτοῦ μανίαν, καὶ ἠδέως τῆς λύττης ἐνεφωροῦντο· ὁ δὲ πάντα μεγαλοφύχως ὑπέμενε, διδάσκων ἀνεχέσθαι. Καὶ ἦν παρ' ἐκείνους μὲν, κακίας ὑπεβολῆ, παρὰ τούτῳ δὲ, ἀνεξικακίας.

"Ἄξιον δὲ θαυμάσαι καὶ τοὺς εὐαγγελιστάς, πῶς καὶ τὰ δοκοῦντα ἐπινείδιστα φιλαληθῶς ἐπαγγέλλουσι, καὶ οὕτε τὸν Ἰουδαῖν ἢ τοὺς Ἰουδαίους ὡς ἐχθροὺς διασύρουσιν, οὕτε τὸν Διδάσκαλον ὡς διδάσκαλον ὑφῴουσιν· ἀλλ' ἀπαθῶς ἅπαντα διηγούμεθα, καὶ μόνως τῆς ἀληθείας φροντίζουσι, καὶ πανταχοῦ γίνονται τῆς χρείας.

ΚΕΦ. ΣΖ'. *Περὶ τῆς ἀρνήσεως τοῦ Πέτρου.*

Ὁ δὲ Πέτρος — *τί λέγεις.* Σκόπει, πῶς τὸν πρὸ μικροῦ τηλικαῦτα μεγαλυχήσαντα θεραπεινίδιον ἀσθενῆ; ἐπίτησεν, ὡς ὑπὸ τῆς θείας χάριτος ἐγκαταλείφθη.

Ἐξελθόντι δὲ αὐτόν — τὸν ἄνθρωπον. Φεῦ! οἷα διέθηκεν αὐτόν ὁ φόβος. Οὐ μόνον γὰρ ἠρνήσατο, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὄρκου. Ἐξῆλθε δὲ, οὐκ ἔξω τοῦ πυλῶνος, ἀλλ' εἰς τὸν πυλῶνα, τουτέστιν, εἰς τὸ προαύλιον, ὡς ὁ Μάρκος εἶπε.

Μετὰ μικρὸν — *τὸν ἄνθρωπον.* Ὁ δὲ Μάρκος ἔγραψεν ὅτι *Καὶ γὰρ Γαλιλαῖος εἶ, καὶ ἡ λαλιὰ σου ὁμοιάζει*· εἶχον γὰρ τι παράσημον στολῆς οἱ Γαλιλαῖοι, ναὶ μὴν καὶ ἰδιώματά τινα διαλέκτου. Κατασεματίζειν (93) δὲ ἐστὶ τὸ ἀνασεματίζειν. Οὕτω γὰρ ὁ Μάρκος εἶπε, καὶ ἄμφω δὲ ταυτὶ τὸ καταρᾶσθαι δηλοῦσι.

Καὶ εὐθέως — *με.* Μάρκος δὲ φησιν, ὅτε μὲν ἄπαξ ὁ Πέτρος ἠρνήσατο, τότε τὸν ἀλέκτορα φωνῆσαι τὸ πρῶτον· ὅτε δὲ τρίτον, τότε τὸ δεύτερον. Ἐσημεύσατο δὲ τοῦτο, δηλῶν ὅτι οὕτε ἡ πρώτη φωνὴ τοῦ ἀλέκτορος ἀνέμνησεν αὐτόν. Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ λέγει πάλιν ὅτι μετὰ τὴ φωνῆσαι τὸν ἀλέκτορα,

⁹¹ Marc. xiv, 65; Luc. xxii, 64. ⁹² Marc. xiv, 68.

a multis propheta dicebatur, verberabant eum tanquam falsum prophetam, facie ejus veste contexta, ne videret, sicuti Marcus et Lucas dixerunt ⁹¹, Nunc autem caedebant, nunc vero alapas dabant dicentes: *Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit? Est autem colaphus verberatio quae in collo sit vacua (πν) manu utsonum edat: alapa vero in faciem datur.*

Post injustam enim condemnationem tanquam abjectum quempiam et triobolarem in medio sumentes, hi quidem quidquid in buccam veniebat debacchabantur in eum, non liberi solum, sed et servi: alii vero omnimodam adversus eum movebant insaniam, gaudentique animo rabiem evomebant. Universa autem magno animo susinebat, docens nos injurias tolerare. Et erat apud illos vehemens pravitatis abundantia, apud hunc vero tolerantia.

Est autem admiratione dignum, quomodo evangelistae tanquam veritatis amatores, quae etiam maxime probrosa videntur, referunt, et neque Judam aut Judaeos tanquam inimicos conviciis lacessunt: neque Magistrum, tanquam praecceptorem, sublimem efferunt, sed quasi nullo moti affectu omnia narrant, ac solius curam habent veritatis, et ubique ad id quod res postulat se conferunt.

CAP. LXVI. *De negatione Petri.*

Vers. 69. *Petrus autem* — Vers. 70. *quid dicas.* Vide quomodo eum, qui paulo ante adeo sese jactabat, infirma ancillula praecceptorem negare fecit, utpote divina destitutum gratia.

Vers. 71. *Cum autem exisset* — Vers. 72. *Hominem.* Heu qualem reddidit (oo) eum timor! Non solum enim negavit, sed etiam cum juramento. Exivit autem non extra vestibulum, sed in vestibulum, hoc est, priorem atrii partem. Nam Marcus προαύλιον dixit ⁹².

Vers. 73. *Et post pusillum* — Vers. 74. *Hominem.* Marcus autem dixit: *Nam et Galilaeus es, et loquela tua convenit* ⁹³. Habebant enim quidpiam insigne Galilaei in veste, et quasdam praeterea idiomatis proprietates. Exsecrari autem est devovere. Unde Marcus scripsit ἀνασεματίζειν ⁹⁴. Ambo vero haec, maledictiones inferre significant.

Vers. 74. *Statimque* — Vers. 75. *me.* Marcus autem dixit, quod cum Petrus semel negavit, tunc gallus primum cecinit: quando vero tertio negavit, tunc secundo cecinit ⁹⁵. Notavit autem hoc, manifestans quod primum gallicinium non admonuit eum. Rursum autem Lucas scribit, quod post-

⁹¹ Ibid. 70. ⁹² Ibid. 71. ⁹³ Ibid. 68, 72.

Variæ lectiones et notæ.

(91) Ita Chrysost. sed de re alia, tom. VII, pag. 421.

(92) Ὁς ὁ διδάσκαλος. B.

(πν) Vacua. Imo cava. Forte κενῆ pro κολλη in-venerat.

(93) Ita etiam uterque in contextu Matthæi. Recite. Alterum, quod nec Complutensis editio habet, ex suo Lexico deprompsit Erasmus.

(oo) Qualem reddidit. Quomodo affectit.

quam gallus cecinit, conversus Dominus respexit A Petrum, per aspectum ad memoriam eum reducens 77. Adeo enim illum devicerat timor, ut paulominus fuerit mortuus : cumque gallus non semel tantum, sed et bis cecinisset, neque ita ad sensum redierat, sed opus etiam fuerat Salvatoris aspectu. Vide ergo infirmitatem in quam brevi tempore tertio negaverit, et successive tres emisit negationes, non quæstionibus examinatus, sed forte fortuna in transitu requisitus.

Vers. 75. *Et egressus — amare.* Egressus est foras, ne forte flens et ipse apprehenderetur. Fleuit autem, non utcumque, sed acerbè. Marcus autem dicit 78, quod adjiciens fleuit ; adjiciens, hoc est incipiens. Joannes vero hoc, tanquam ab aliis dictum prætermisit.

Vidisti peccatum ? vide et pœnitentiam. Ob hoc enim peccata et pœnitentiæ sanctorum scripta sunt. Permissus est autem cadere Petrus, non propter dictas tantum causas, sed etiam ut ignoscere discat his quoque qui labuntur, horum imbecillitatem ex sua cognoscens : nam pastor consituendus erat : et ut magnorum factus operator miraculorum, modestus sit, ac sui casus recordatus, Deo rem omnem ascribat. Siquidem et Paulus cum tentationibus permissus est pugnare, ne extolleretur, ut ipse ait 79. Potissimum autem, ut peccatoribus clarum esset pœnitentiæ exemplum. Si enim cæterorum princeps apostolorum, qui tales virtutes et viderat et fecerat, tandem in negationem lapsus est : deinde agnito delicto illum pœnituit, et non solum brevi tempore maculam omnem abstersit, sed et cæterorum pastor discipulorum creatus est, et inultorum ac magnorum operator miraculorum appellatus est ; nullum qui ceciderit desperare convenit, sed illico pœnitentiam agere eum divitias cognoscat mansuetudinis Domini.

Et hic quoque observandum, quod Matthæus quidem 1 et Marcus 2 scripserunt primum factam esse a principe sacerdotum interrogationem, deinde Judæorum injurias, et postmodum Petri negationes. Lucas vero primum Petri negationes, deinde injurias, postmodum facto jam die interrogationes 3. Illi siquidem non solum ea quæ facta sunt retulerunt, sed et ordinis rerum gestarum curam habuerunt : hic autem facta tantum relatione rerum perpetratarum, ordinis curam non habuit.

Cap. XXVII. Vers. 1. *Mane* — Vers. 2. *Præsidi*. Similiter et Marcus et Lucas dixerunt 4 ; Joannes

στραφείς ὁ Κύριος, ἐνέδρασε τῷ Πέτρῳ, διὰ τοῦ βλέμματος ὑπομιμνησκῶν αὐτόν. Τροσούτον γὰρ αὐτοῦ κατακράτησεν ὁ φόβος, ὡς ἀποτεθνηκέναι μικροῦ, καὶ τοῦ ἀλέκτορος φωνήσαντος οὐ μόνον ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δις, μηδ' οὕτως εἰς ἀίσθησιν ἔλθειν, ἀλλὰ δεηθῆναι καὶ τοῦ βλέμματος τοῦ Σωτῆρος. Ἦτε γοῦν ἀσθένειαν, πῶς ἐν βραχεὶ καιρῷ τρίτον ἠρνήσατο, καὶ ἐκ διαδοχῆς τὰς τρεῖς ἀρνήσεις ἐποιήσατε, καὶ οὐκ ἐταξόμενος, ἀλλ', ὡς ἐτυχε, κατὰ πάροδον ἐρωτώμενος.

Καὶ ἐξελλθῶν — πικρῶς. Ἐξῆλθεν ἔξω, φοβούμενος μήποτε κλαίων κατασχεθῆ καὶ αὐτός. Ἐκλαυσεν δὲ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πικρῶς. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν ὅτι ἐπιβαλὼν ἔκλαιεν ἑπιβαλὼν, ἀντὶ τοῦ ἀρξίμενος. Ἰωάννης δὲ καὶ τοῦτο παρέδραμεν, ὡς τοῖς ἄλλοις εἰρημένον.

Εἶδες τὴν ἀμαρτίαν, ἴδε καὶ τὴν μετάνοιαν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ αἱ ἀμαρτίαι καὶ αἱ μετάνοιαι τῶν ἁγίων ἐγράφησαν, ἵνα, ὅταν ἀμάρτωμεν, μιμώμεθα τὴν τούτων μετάνοιαν. Παρεχωρήθη δὲ πεσεῖν ὁ Πέτρος οὐ μόνον διὰ τὰς ἀνωτέρω βῆθεισας αἰτίας, ἀλλὰ καὶ ἵνα μάθη συγγνωμονεῖν τοῖς ὀλιθθαίνουσιν, ἐκ τῆς οικείας ἀσθενείας καὶ τὴν τούτων ἐπιγινώσκων ἑμελλε γὰρ ποιμὴν καταστῆναι ἑ καὶ ἵνα τελεσιουργὸς μεγάλων θαυμάτων γινόμενος, μετριοφρονῆ, καὶ τοῦ πτώματος μνημονεύων, τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἐπιγράφεται. Καὶ Παῦλος γὰρ πειρασμοῖς (94) ἀφῆθη παλαίειν, ἵνα μὴ, ὡς αὐτός φησιν, ὑπεραίρηται ἑ τὸ δὲ μείζον, ἵνα τοῖς ἀμαρτάνουσι λαμπρῶν εἴη παράδειγμα μετανόιας. Εἰ (95) γὰρ ὁ κορυφαῖος τῶν μαθητῶν, ὁ τληικουτέων δυνάμεων τὰς μὲν ἰδὼν, τὰς δὲ τελείσας, ὑστερον ὠλίθησεν εἰς ἀρνήσιν, εἴτα τὴ πεπλημμελημένον ἐπιγνοῦς καὶ μετανοήσας, οὐ μόνον ἐν ὀλίγῳ καιρῷ τέλειον ἅπαν ἀπήλειψεν (96), ἀλλὰ καὶ ποιμὴν τῶν ἄλλων μαθητῶν προεδλήθη, καὶ πολλῶν καὶ μεγάλων θαυμάτων αὐτουργὸς ἐχηρήματισεν ἑ οὐδένα πεσόντα χρῆ καταπεσεῖν, ἀλλ' αὐτίκα μετανόειν, ἐνοοῦντα τὸν πλοῦτον τῆς τοῦ δεσπότης χρηστότητος.

Κάνταῦθα δὲ παρατηρητέον ὅτι Ματθαῖος μὲν καὶ Μάρκος ἔγραψαν πρῶτον γενέσθαι τὴν παρὰ τοῦ ἀρχιερέως ἐρώτησιν, εἴτα εἰς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ἀτιμίας, ἔπειτα τὰς ἀρνήσεις τοῦ Πέτρου ἑ Λουκᾶς δὲ πρῶτον τὰς ἀρνήσεις ἑ εἴτα τὰς ἀτιμίας, ἔπειτα, D γενομένης ἡμέρας λοιπὸν, τὴν ἐρώτησιν. Οἱ μὲν γὰρ οὐ μόνον ἀπήγγειλαν τὰ πεπραγμένα, ἀλλὰ καὶ τῆς τάξεως αὐτῶν ἐφρόντισαν ἑ δὲ, μόνης τῆς ἀπαγγελίας τῶν πεπραγμένων γενόμενος, τῆς τάξεως αὐτῶν οὐκ ἐφρόντισεν.

Ἠρωτάς — ἡγεμόσι. Ὁμοίως καὶ Μάρκος καὶ Λουκᾶς εἶπον. Ἰωάννης δὲ φησιν ὅτι Ἄγουσι τὸν

77 Luc. xii, 61. 78 Marc. xiv, 72. 79 II Cor. xii, 7. 1 Matth. xxvi, 59, 67, 69. 2 Marc. xiv, 55, 65, 66. 3 Luc. xii, 56, 63, 66. 4 Marc. xv, 1 ; Luc. xiii, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(94) Ἀφῆθη, Cod. A. In hoc plerumque variant.
(95) Εἰκός, pro εἰ, dat cod. A. Male.
(96) Ἀπήλειψεν, B, ἀπέληψεν, A. Illud etiam in-

venit Hentenius. Ergo scriba cod. A confudit vocales, ut alibi. Alias in mentem cuiquam venire possit ἀπέληψεν.

Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Καθάφα εἰς τὸ πραιτώριον. Ἦν **A** δὲ πρῶτα. Καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ πάσχα. Δι' ὅλης γὰρ τῆς νυκτὸς ἤταζον αὐτὸν, καὶ μετέφερον. Ἀλλ' ὦ τῆς ἀνοίας! φονῶντες μὲν, καὶ εἰς θάνατον παραδίδόντες, οὐκ ἐδόκουν μιαινεσθαι· τὸ δ' ἐπιθεῖναι τοῦ δικαστηρίου μισγμὲν ἐνόμιζον εἰ τὸν κώνωπα διυλίζοντες καὶ τὴν κάμηλον καταπιίνοντες.

ΚΕΦ. ΕΖ'. Περὶ τῆς Ἰουδα μεταμελείας.

Τότε — ἀθῶον. Ἰδὼν δὲ κατεκρίθη θανάτῳ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ὁ Χριστός. Ἔδει δὲ πρὸ τῆς προδοσίας μεταμεληθῆναι. Ἀλλὰ τοιοῦτος ὁ διάβολος· πρὸ μὲν τῆς ἁμαρτίας οὐκ ἀφήσιν ἰδεῖν τὸ κακίον, ἵνα μὴ γένηται μετάνοια· μετὰ δὲ τὸ ἀπαρτισθῆναι τῆν **B** ἁμαρτίαν, ἀφήσιν ἰδεῖν, ἵνα λυπήσῃ καὶ εἰς ἀπόγνωσιν συναλάσῃ. Ἠμαρτον, φησὶ, παραδοὺς αἷμα ἀθῶον, εἰς τὸ χυθῆναι.

Οἱ δὲ — ὄψαι. Καὶ ὁ Ἰουδαὶς εἰπὼν ὅτι Ἠμαρτον, παραδοὺς αἷμα ἀθῶον, ἀδικῶς αὐτὸν ἀποθνῄσκειν ἔμαρτύρησε· καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, φήσαντες, Τί πρὸς ἡμᾶς; σὺ ὄψαι, τῆ μαρτυρίᾳ τούτου συγκατέθεντο· καὶ ἡ ἀλήθεια παρὰ τῶν ἑθρῶν ὠμολογήθη. Τοῦ θυμοῦ δὲ θήγοντος, ἔπαν τὸ ἐγκλημα προσάψαντες τῷ Ἰουδαίῳ, λοιπὸν αὐτοί, τῷ πάθει μεθύοντες, ἐπὶ τὸν φόνον ἠπεύγοντο (97).

Καὶ — ἀπήγγαστο. Τὸ μὲν ἐξομολογήσασθαι τὴν ἁμαρτίαν ἐνώπιον πάντων, καὶ τὸ εἶναι τὰ ἀργύρια, **C** μεταμελείας εἰσὶ· τὸ δὲ ἀπάγγασθαι ἀπογνώσεως. Ἐπέγνω μὲν γὰρ τὸ κακὸν, καὶ μετεμελήθη, καὶ ἐξὼμολογήσατο· οὐκ ἐζήτησε δὲ συγγνώμην παρὰ τοῦ δυναμένου δοῦναι ταύτην. Οὐ γὰρ ἀφήκεν αὐτὸν ὁ διάβολος μετανοῆσαι (98) πρὸς τὸν Χριστὸν, εἰς ὃν ἐξήμαρτεν· ἀλλὰ προεξήγαγε τοῦτον τῆς μετανοίας, ὡς μὴ φέροντα τὸν ἀπὸ τοῦ συνειδότες ἔλεγχον. Δέον οὖν ἐπὶ τὸν ἀνεξίκακον τοῦτον καταφυγεῖν· ὁ δὲ μᾶλλον ἐπὶ τὸν θάνατον κατέφυγεν, ὅπως θάπτων ἀπαλλαγῆναι τῆς κατεγνωσμένης καὶ ἐπωδύνου ζωῆς. Καὶ οὐδὲ τούτου παραυτίκα τετύχηκεν, ὡς ἐγλίχετο· δι' ἀπαισιόχους γὰρ ὑπὸ τινῶν, καθῆρθε τῆς ἀγχόνης· εἶτα ἐν ἰδιόχρονῳ διεζήτησε καιρὸν ὀλίγον, καὶ (99) πρηγῆς γενόμενος, εἶπεν, πεπρησμένος, ἐξωγκωμένος, ἐλάκισε (1) καὶ διεβράγη μέσος, καὶ ἐξε- **D** χύθη (2) τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ, καθὼς φησὶν ἡ βίβλος τῶν Πράξεων. Εἰ δὲ καὶ γέγραπται ἐν αὐτῇ ὅτι

* Joan. xviii, 28. * Act. i, 18.

Variæ lectiones et notæ.

(97) Ὑπεύγοντα **A**, quod nihili est. Neque ὑπήγοντο· conijciendum.

(98) Mententium videtur legisse μετανοήσασθαι, quod mihi etiam in mentem venerat, nondum illius interpretatione inspecta.

(99) Πρηγῆς est pronus. Ergo interpretatio huic loco non convenit. Credo ergo Euthymium legisse πρησθεῖς, ut est in scholio Apollinarii, in codicibus Mosquensibus ad hunc locum. Nam adjectivi

A vero ait : *Ducunt Jesum a Caiapha ad prætorium. Erat autem mane, et ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut ederent pascha* *. Per totam enim noctem examinaverant eum, et nunc (pp) transferebant. Sed, oim saniam | eadem perpetrantes et ad mortem tradentes, non putabant se inquinari : ingredi autem ad tribunal, contaminationem ducebant, culicem liquantes, et camelum glutientes.

CAP. LXVII. De Judæ pœnitentia.

Vers. 3. *Tunc* — Vers. 4. *innocentem*. Videns quod ad mortem condemnatus esset a Judæis Christus. Oportebat autem ante prodicionem pœnitentia duci. Sed talis est diabolus : ante peccatum non permittit videre malum, ne sequatur resipiscentia : postquam autem peccatum omnibus numeris est expletum, videre permittit, ut mœrore afficiat, et in desperationem præcipitet. *Peccavi*, inquit, *tradens sanguinem innocentem*, ut effunderetur.

Vers. 4. *At illi* — *videris*. Etiam Judas dicens, *Peccavi, tradens sanguinem innocentem*, injuste eum mori testatus est. Judæi quoque respondentes, *Quid ad nos? tu videris*; testimonio ejus assenserunt, et veritatem, licet inimici, confessi sunt : instigante autem furore, omne crimen in Judam declinantes, ipsi affectione jam ebrui, ad eadem Christi impelluntur.

Vers. 5. *Et* — *se suspendit*. Peccatum quidem coram omnibus confiteri, ac projicere argenteos, resipiscentiæ fuerunt : laqueo vero se suspendere, desperationis. Agnovit siquidem et pœnituit eum, ac confessus est : veniam autem ab eo qui hanc dare poterat, non requisivit : neque enim permisit eum diabolus sic pœnitentia duci, quo ad Christum iret in quem peccaverat : sed hunc ante perfectam pœnitentiam abduxit, utpote conscientiæ remorsuum non ferentem. Cum ergo ad hunc clementissimum confugere oporteret, ille ad mortem potius confugit, ut a desperata tristisque vita citius liberaretur. Et neque id continuo assecutus est, prout cupiebat : agnitus enim a quibusdam depositus (qq) est ne profocaretur : deinde postquam in secreto quodam loco, modico vixisset tempore, præceps factus sive præcipitatus, inflatus, disruptus ac diffissus est medius, et effusa sunt omnia viscera ejus, sicut ait liber Actorum *. Quod si etiam in

πρηστή; equidem exempla ignoro. Vide etiam Munteri Fragmenta Patrum Græcorum. Fascie. I, p. 17; Hafniæ 1788, 8. Nititur autem hæc tota res tabulosa et tragica narratione Papiæ, hominis nugacis ac nullius fidei. Nec enim ἐξηγήσεις ille, sed μύθους scripsit.

(1) Ita legunt etiam nonnulli in Actibus.

(2) Πάντα, interponit **A**.

(pp) *Nunc*. Non est in Græco.

(qq) *Depositus*, etc. Laqueo solutus est. Forte κατατέθη legit.

eo scriptum est, quod pradium comparavit de mercede iniquitatis, non tamen hoc fuit post strangulationem, ut quidam putant. Id enim declarans Chrysostomus, agrum siguli fuisse dicit pradium illud. Triginta siquidem argentei quibus hic paratus est ager, ipsi Judæ merces erat iniquitatis, quam adversus præceptorem perpetravit. Quid enim hujus proditione iniquius? Intelligamus ergo qui argenti sumus amatores, quomodo Judas et peccatum perpetravit, et pecuniæ fructum non accepit, et propriam animam perdidit.

Vers. 6. *Principes* — est. Impudenter fatentur pretium esse sanguinis sive cædis emptionem. Corbonas autem erat thesauri repositorium in templo, hoc est, donorum receptaculum. Puto autem id fuisse quod dicebatur Gazophylacium. Gaza enim Romanis divitiæ appellantur.

Vers. 7. *Consilio autem inito* — Vers. 8. *hodie-nam diem*. Multo melius eis fuisset hos in corbonam misisse: nequaquam enim quod perpetratum est adeo divulgatum fuisset. Ipsi vero ad redargutionem fœdi homicidii sui agrum emerunt, cujus nomen tuba clarius illud publicaret. Neque hoc utcumque faciunt, sed sumpto inter se consilio: ubique enim consilium incunt, ut nemo immunis relinquatur. Liber quoque Actorum ait, pradium illud vocatum esse Aceldema, hoc est, pradium sanguinis. Hic itaque est ager de quo ille liber loquitur.

Vers. 9. *Tunc* — Vers. 10. *Dominus*. In libro quidem Jeremiæ qui communiter legitur, hoc scriptum non est, restat ergo ut in apocrypho ejus scriptum sit. (Verisimile etiam est postmodum abjecta hæc esse ab eo libro qui legitur, dolo ac malitia Judæorum, sicut etiam in multis aliis verbis (rr) factum est.) Acceperunt ergo summi sacerdotes pretium Christi pretiosissimi quem æstimaverunt qui sunt a filiis Israel, videlicet Israelitæ. Dicit autem eosdem summos sacerdotes, quando ad eos dixit Judas: *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam*? At illi constituerunt ei triginta argenteos. *Constituit mihi*, hoc est, dixit mihi Dominus.

Vers. 11. *Jesus autem* — *præside*. Ubi eum adduxissent ad prætorium, dicit Joannes, quod exivit ad eos Pilatus, et ait: *Quam accusationem affertis adversus hominem hunc? Responderunt et dixerunt ei: Nisi esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Dixit ergo eis Pilatus: Sumite eum vos et secundum legem vestram judicate eum*?, etc. Illi itaque tradiderunt eum Pilato ad interficiendum, non

¹ Act. 1, 19. ² Matth. xxvi, 15. ³ Joan. xviii, 29-31.

Varie lectiones et notæ.

- (5) Quod vocabulum multoties in N. T. occurrit.
 (4) Το παραγμένον, A.
 (5) Λαμβάνοντες, A.
 (6) Quæ hic inclusimus, ea Hentenius, ut scho-

A έκτήσατο χωρίον εκ μισθοῦ τῆς ἀδικίας, ἀλλ' οὐ μετὰ τὴν ἀγχόνην, ὡς τινες οἴονται. Τοῦτο γὰρ ἱερμηνεύων ὁ Χρυσόστομος, τὴν ἀγχὸν τοῦ κερματώσ εἶναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο λέγει. Τὰ τριάκοντα γὰρ ἀργύρια, ἐξ ὧν ἠγοράσθη οὗτος, μισθὸς ἦσαν τῷ Ἰούδῃ τῆς ἀδικίας τῆς εἰς τὸν Διδάσκαλον. Τί γὰρ ἀδικώτερον τῆς προδοσίας αὐτοῦ; Ἐνοήσωμεν τοίνυν οἱ φιλάργυροι, πῶς ὁ Ἰούδας καὶ τὴν ἀμαρτίαν εἰργάσατο, καὶ τῶν χρημάτων οὐκ ἀπέλαυσε, καὶ τὴν ἴδιαν ψυχὴν ἀπέλεσεν.

Oi — εστιν. Ἀνεκπαισχύντως ὁμολογοῦσιν, ὅτι τιμὴ αἱματός ἐστιν, εἴπου, ὠνὴ φόνου. Κορβονὰς δὲ ἦν τὸ τοῦ ναοῦ θησαυροφυλάκιον, τὸ θεωροχεῖρον. Οἶμαι δὲ τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον γαζοφυλάκιον (3).
 B Γάζα γὰρ παρὰ Ῥωμαίοις ὁ πλοῦτος καλεῖται.

Συμβούλιον δὲ λαβόντες — σήμερον. Πολλὸ κάλλιον ἦν αὐτοῖς εἰς τὴν κορβὸν ταῦτα βαλεῖν· οὐ γὰρ ἂν οὕτω κατάδηλον τὸ (4) πρῆγμα ἐγίνετο. Οἱ δὲ πρὸς ἐλεγχον τῆς αὐτῶν μαιφονίας ἠγόρασαν τὸν ἀγχὸν, οὗ τὸ ὄνομα σάλπιγγος λαμπρότερον ταύτην ἀνακηρύττει. Καὶ οὐδὲ ἀπλῶς τοῦτο ποιῶσιν, ἀλλὰ συμβούλιον λαβόντες· καὶ πανταχοῦ συμβούλιον λαμβάνουσιν (5), ἵνα μηδεὶς ἀθῶος ὑπολειφθῆ. Καὶ ἡ βίβλος; δὲ τῶν Πράξεων φησι κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο Ἀκαλδαμά, τουτέστι, χωρίον αἱματος. Ὡστε τοῦτο ἐστὶ, περὶ οὗ κάκεινὴ λέγει.

C Τότε — Κύριος. Ἐν τῇ ἀναγνωσκομένῃ μὲν βίβλῳ τοῦ Ἱερμίου τοῦτο οὐ γέγραπται. Λοιπὸν οὖν ἐν τῇ ἀποκρύφῳ αὐτοῦ ἰσθόρηται. [Εἰκ' (6) δὲ καὶ ὑστερον ἐκβληθῆναι ταῦτα ἀπὸ τῆς ἀναγνωσκομένης ἐκ κακουργίας τῶν Ἰουδαίων, ἕπερ καὶ ἐπὶ ἄλλων βιβλῶν ἐγένετο.] Ἐλαβον οὖν οἱ ἀρχιερεῖς τὴν ὠνὴν τοῦ παντίμου Χριστοῦ, ὃν διετιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ, ἤγουν, οἱ Ἰσραηλῖται. Λέγει δὲ αὐτοὺς τοὺς ἀρχιερεῖς, ὅτι πρὸς αὐτοὺς εἶπεν Ἰούδας: *Τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν*; Οἱ δὲ ἔσπεσαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. *Συνέταξέ μοι δὲ ἀντὶ τοῦ, εἰπέ μοι.*

Ἄλλο δὲ Ἰησοῦς — ἡγεμόνος. Ἀγαθόντων αὐτῶν εἰς τὸ πραιτώριον, φησὶν ὁ Ἰωάννης ὅτι ἐξῆλθεν ὁ Πιλάτος πρὸς αὐτοὺς, καὶ εἶπε: *Τίνα κατηγορίαν φέρετε κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου*; Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ: *Εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιός, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Πιλάτος: Ἀδάτε αὐτόν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν κρίνατε* (7) αὐτόν, καὶ τὰ ἐξῆς. Οἱ μὲν γὰρ

liam ex margine sui Codicis repetitum, exhibet in fine hujus scholii.

(7) Κτείνατε, B.

(rr) *Multis aliis verbis*. Aliis dictis. *Multis* non est in Græco.

παρέδωκαν αὐτὸν τῷ Πιλάτῳ πρὸς ἀναίρεσιν, οὐ πρὸς ἐξέτασιν· ὁ δὲ πρὸ ἐξετάσεως οὐκ ἠνέσχετο τοῦτον ἀνελεῖν. Διὰ τοῦτο ζητεῖ μαθεῖν, τίς ἢ κατηγορεῖται· οἱ δὲ, μὴ θαβροῦντες ἑαυτοῖς, οὐ λέγουσι μὲν κατῆγορίαν, φασὶ δὲ μόνον, ὅτι *Εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοῦργος, οὐκ ἄν σοι παρεδώκαμεν* (8) αὐτόν, ὡς δῆθεν οὐδὲν ἄδικον ποιῶντες. Ὁ δὲ Πιλάτος δυσανασχέτησας, ὡς βουλομένων δίχα τῆς αὐτοῦ ἐξετάσεως τοῦτον ἀνελεῖν, αὐτοῖς· ἐπιτρέπει τὴν ἀναίρεσιν. Ἀποτυχόντες δὲ τῆς προσδοκίας, λοιπὸν κατηγοροῦσι καὶ ἄκοντες, ἅπερ ὁ Λουκᾶ· ἱστορήσας, γράψας, ὅτι *Ἦρξαντο κατηγορεῖν αὐτοῦ, λέγοντες· Τοῦτον εὗρομεν διωστρέφοντα τὸ ἔθνος ἡμῶν, καὶ κωλύοντα Καίσαρι φόρους διδόναι, λέγοντα ἑαυτὸν Χριστὸν βασιλεῦσαι εἶναι.* Καὶ ὅρα κακοῦργίαν. Θέλοντες γὰρ ἀνάψαι τὸν θυμὸν τοῦ Πιλάτου κατὰ Χριστοῦ, καὶ συναρπάσαι πρὸς τὸ ταχέως ἀνελεῖν αὐτόν, ἀποστασία· καὶ τυραννίδος ἔγκλημα τούτῳ προσάπτουσι, ἅμα δὲ καὶ, ἵνα, φοβηθεῖ· τὸν Καίσαρα Πιλάτος, μὴδὲ βουλόμενος; δυνήθῃ τοῦτον ἐξέλθεσθαι τοῦ θανάτου.

Καὶ — λέγεις. Τὸ *Σὺ λέγεις*, καὶ τὸ *Σὺ εἶπας*, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὁμολογία τίς ἐστὶν ἀνεπίληπτος, καὶ μεστὴ μετριοφροσύνης. Ἰωάννης δὲ πλατύτερον καὶ περὶ τούτου τοῦ κεφαλαίου φησὶν ὅτι *εἰσῆλθεν εἰς τὸ πραιτώριον πάλιν ὁ Πιλάτος, καὶ ἐφώρησε τὸν Ἰησοῦν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων;* Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἀφ' ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι εἶπον περὶ ἐμοῦ; Ἀπεκρίθη ὁ Πιλάτος· Μήτι ἐγὼ Ἰουδαῖός εἰμι; Τὸ ἔθνος τὸ σὸν, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς παρέδωκάν σε ἐμοί. Τί ἐποίησας; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Ἦ βασιλεῦς ἢ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν ἡ βασιλεία ἢ ἐμὴ, οἱ ὑπῆρέται ἄν οἱ ἐμοί ἠγωνίζοντο, ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς Ἰουδαίοις· γυνὴ δὲ ἡ βασιλεία ἢ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν. Εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ Πιλάτος· Οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σὺ. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Σὺ λέγεις, ὅτι βασιλεὺς, εἰμι ἐγώ.

Ὁ μὲν οὖν Πιλάτος, ἀκούσας περὶ ἀποστασίας καὶ τυραννίδος, καὶ φοβηθεὶς, ἰδίᾳ τοῦτον ἠρώτησε, μυστικώτερον τι μαθεῖν βουλόμενος· ὁ δὲ Χριστὸς ἀντηρώτησεν, ὅτι Ἀφ' ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι εἶπον περὶ ἐμοῦ; οὐχ ὡς ἀγνοῶν, ἀλλὰ καθαπτόμενος αὐτοῦ, διότι οὐ συμπάρεστησεν αὐτῷ τοὺς κατηγοροῦντας, οὐδὲ κατηνάγκασεν αὐτούς δεῖξαι σημεῖα τῆς ἀποστασίας καὶ τυραννίδος, ἵνα καὶ μᾶλλον καταισχυθῶσιν. Ὁ δὲ Πιλάτος ἀπολογούμενος, ὅτι οὐκ ἄφ' ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, φησὶ, Μήτι ἐγὼ Ἰουδαῖός εἰμι, ἵνα γινώσκω τὰ σά; Οἱ ὁμοειθεῖς σου παρέδωκάν σε ἐμοί, καὶ τούτων οἱ πρῶτοι καὶ τιμώτεροι καὶ αὐτοὶ τοῦτο λέγουσιν.

¹⁰ Luc. xxiii, 1, 2. ¹¹ Joan. xviii, 33-37.

Variæ lectiones et notæ.

(8) Παρέδωκαμεν, B.

(9) Ἡμῶν addunt etiam in contextu Lucae A. B.

(ss) *Abducere*. Συναρπάσαι non est *abducere*, sed repentino quodam impetu abripere, compellere et opprimere aliquem, ut aliquid faciat. Fortè *adducere*

scripserat.

(tt) *Similis*, etc. Professio quædam est irreprehensibilis et plena modestiæ.

Al inquirendum. At ille non tulit, ut priusquam perquireret occideretur: ideo discere vult quæ sit accusatio. Ipsi autem fiduciam de seipsis non habentes, accusationem quidem non dicunt, sed respondent: *Nisi esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum*, utpote qui nihil injuste agimus. Pilatus vero graviter ferens, quod ipsum occidere vellent absque sua inquisitione, interfectionem eis permittit. Itaque spe sua frustrati, jàm inviti etiam accusant eum, de his quæ scripsit Lucas, quæ ait: *Cœperunt autem illum accusare dicentes: Hunc invenimus pervertentem gentem nostram, et prohibentem tributa dari Cæsari, dicentem se Christum regem esse* ¹⁰. Et vide dolum ac maliitiam. Volentes enim Pilati iram exacuere adversus Christum, et abducere (ss) eum citius occiderent, defectionis ac tyrannidis crimen huic affingunt; simul etiam ut timens Cæsarem Pilatus, etiamsi vellet, hunc a morte eripere non posset.

Vers. 14. *Et — dicis.* Istud, *Tu dicis*, et, *Tu dixisti*, aliaque hujusmodi, similis (tt) cujusdam sunt rationis irreprehensibilis plenæque modestiæ. Joannes de hoc quoque capite latius scribens ait, quod ingressus est rursus in prætorium Pilatus: et vocavit Jesum, dixitque ei, *Tu es rex Judæorum?* Respondit ei Jesus: *A temetipso tu hoc dicis: an alii tibi dixerunt de me?* Respondit Pilatus: *Nunquid ego Judæus sum? Gens tua et pontifices tradiderunt te mihi. Quid fecisti?* Respondit Jesus: *Regnum meum non est ex hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri utique me decertarent, ne traderer Judæis: nunc autem regnum meum non est hinc.* Dixit ergo ei Pilatus: *Num itaque rex es tu?* Respondit Jesus: *Tu dicis, quod rex sum ego* ¹¹.

Pilatus ergo audita de defectione et tyrannide accusatione, ac timeus, privatim eum interrogavit, secretius aliquid ab eo discere cupiens. Christus vero rursus eum interrogavit, *A temetipso tu hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me?* Non quod ignoraret, sed objurgans eum, quod accusatores simul præsentibus esse non faceret: neque cogeret eos ut signa defectionis exhiberent, quo magis confunderentur. Pilatus autem dicit, quod hoc a semetipso non diceret: Num ego Judæus sum ut res tuas cognoscam? Qui gentis tuæ sunt tradiderunt te mihi, et horum primi magisque honorati, et ipsi hoc dicunt. Deinde interrogat, *Quid fecisti, quod de*

talibus te accuset? Et deinde solvit Christus tyrannidis suspicionem, dicens regnum suum non esse ex mundo hoc: et Pilatum timore solvit. Ponit autem et considerationem, quæ et hoc demonstrat. Nam regnum quod ex hoc mundo est, in ministris habet fortitudinem: hujus autem regnum, cum cæleste sit, a seipso robor obtinet. Dicens vero, *Regnum meum non est ex hoc mundo*, non detrahit regno mundano suam fortitudinem, sed ostendit quod suum non sit ut regna mundi hujus, ministris indigens, timorique subjectum, ac finem capiens.

Deinde egressus Pilatus tentavit liberare eum. Ait enim Lucas quod dixerit ad principes sacerdotum et turbas: *Nihil invento noxæ in hoc homine. At illi invalescebant dicentes: Commovet populum docens per universam Judæam, exorsus a Galilæa usque ad hunc locum. Pilatus autem audita Galilæa, interrogavit utrum homo Galilæus esset. Et ut cognovit quod ad Herodis ditionem pertineret, remisit illum ad Herodem, qui et ipse Jerosolymis erat in illis diebus*¹², etc. Pilatus itaque cum audisset a Christo de regno ipsius quod ex mundo hoc non esset: et cognito quod non haberet apparatus aliquem tyrannicum sive insigne terreni regni: et cognoscens non esse probabilem accusationem: inculpatum eum declaravit. Ipsi vero cum dictarum accusationum signa non possent ostendere, ad alteram digrediuntur accusationem dicentes: *Commovet*, sive perturbat, *populum docens*. Et quidem quod doceat astruunt: non dicunt autem quid doceat, ne videantur.

Ubi autem fecisset Herodes quæ refert Lucas, rursus eum remisit ad Pilatum, insequentibus etiam principibus sacerdotum ac scribis, et adversus eum vociferantibus¹³. Pilatus vero convocatis principibus sacerdotum et magistratibus, ac plebe, dixit ad illos: nam id quoque refert Lucas: *Obtulisti mihi hunc hominem, tanquam avertentem populum: et ecce ego coram vobis, cum inquisissem, nihil inveni criminis in homine isto ex his de quibus accusatis eum: sed ne Herodes quidem. Nam remisi vos ad ipsum: et ecce nihil dignum morte actum est ei. Corruptum ergo ipsum absolvam*¹⁴: correctionem hic vocans mediocrem flagellationem, ad solatium et repressionem iræ illorum, ut visi illum devicisse cohiberentur ab ulteriori insania. At illi nec sic in aliquo minus efferati, immobiliter ad id spectantes, ut velociter interficeretur, rursus oblatrant.

¹² Luc. xliii, 4-7. ¹³ Luc. xliii, 11. ¹⁴ ibid. 13-16.

Variae sectiones et notæ.

(10) Ἐπιράσθη, A.

(11) Ἀνέπεμψε scribendum, ut habet codex uterque infra in contextu Lucæ.

Εἶτα ἐρωτᾷ. Τί ἐποίησας, ὅτι τοιαῦτά σοι ἐγκαλοῦσι; Καὶ λοιπὸν λύει τὴν ὑποψίαν τῆς τυραννίδος ὁ Χριστὸς, λέγων τὴν βασιλείαν αὐτοῦ μὴ εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἀπολύει τοῦ φόβου τὸν Πιλάτον. Τίθησι δὲ καὶ λογισμὸν, αὐτὸ τε τοῦτο δείκνυοντα, καὶ ὅτι ἡ ἐκ τοῦ κόσμου βασιλεία ἐν τοῖς ὑπηρέταις ἔχει τὴν ἰσχύν· ἡ δὲ τοῦτου βασιλεία, οὐράνιος οὐσα, ἀφ' ἑαυτῆς κέκτηται τὸ κράτος. Εἰπὼν δὲ ὅτι: *Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, οὐχ ὑπεξήγαγε τῆς ἑαυτοῦ κυριότητος τὸν κόσμον, ἀλλ' ἐνέφηρεν ὅτι οὐκ ἐστὶν, ὡς αἱ τοῦ κόσμου τούτου βασιλείαι, δεομένη ὑπηρετῶν, καὶ ὑποκειμένη φόβοις, καὶ τέλος ἔχουσα.*

Εἶτα ἐξεληθὼν ὁ Πιλάτος ἐπιεράθη (10) ἐξελεύσθαι αὐτόν. Φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς ὅτι εἶπε πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἄλλους: *Οὐδὲν εὕρισκω αἰτίον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ· οἱ δὲ ἐπισηχον, λέγοντες, ὅτι Ἀναστασίαι τὸν λαόν, διδάσκων καθ' ἑλθῆς τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἕως ὧδε. Πιλάτος δὲ, ἀκούσας Γαλιλαίας, ἐπηρώτησεν, εἰ ὁ ἀνθρώπος Γαλιλαῖος ἐστὶ. Καὶ ἐκρινόντες, ὅτι ἐκ τῆς ἐξουσίας Ἡρώδου ἐστὶν, ἀρέπεμψεν αὐτὸν πρὸς Ἡρώδη, ὅντα καὶ αὐτὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ μὲν οὖν Πιλάτος, ἀκούσας παρὰ τοῦ Χριστοῦ περὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, καὶ γνοὺς ὅτι οὐκ ἔχει παρασκευῆν τινα τυραννικὴν, ἣ τὸ οἰονοῦν παράσημον ἐπιγελοῦ βασιλείας, καὶ διαγνοὺς ἀπίθανον τὴν κατηγορίαν, ἀνάτιον αὐτὸν ἀπέφηεν· αὐτοὶ δὲ, μὴ δυνάμενοι δεῖξαι σημεῖα τῶν βηθέντων ἐγκλημάτων, μετίθρησαν ἐφ' ἑτέραν κατηγορίαν, λέγοντες ὅτι Ἀναστασίαι τὸν λαόν, ἤγουν ἀναστατοῖ, διδάσκων. Καὶ ὅτι μὲν διδάσκει λέγουσι: τί δὲ διδάσκει, εὐ λέγουσιν, ἵνα μὴ καταγελασθῶσιν.*

Ὁ δὲ Ἡρώδης, ποιήσας ὅσα φησὶ Λουκᾶς, (11) ἀντέπεμψε τοῦτον πάλιν πρὸς τὸν Πιλάτον, ἐφεπομένων καὶ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν γραμματέων, καὶ καταθώωντων. Πιλάτος δὲ, συγκλησάμενος τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ τὸν λαόν, εἶπε πρὸς αὐτούς: ὁ Λουκᾶς καὶ ταῦτά φησι: *Προσηνέγκατέ μοι τὸν ἀνθρώπον τοῦτον, ὡς ἀποστρέφοντα τὸν λαόν, καὶ ἰδοὺ ἐγὼ, ἐνώπιον ὑμῶν ἀνακρίνας, οὐδὲν εὕρον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦτῳ αἰτίον, ὧν κατηγορεῖτε κατ' αὐτοῦ· ἀλλ' οὐδὲ Ἡρώδης. Ἀνέπεμψεν γὰρ ὑμῖς πρὸς αὐτόν, καὶ ἰδοὺ, οὐδὲν ἄξιον θανάτου ἐστὶ πεπραγμένον* (12) αὐτῷ. *Παιδεύσας οὖν αὐτὸν ἀπόλυσω.* Παιδεύσιν ἐνταῦθα τὴν μετρίαν μυστήγωσιν λέγων εἰς παραμυθίαν καὶ καταστολὴν τοῦ θυμοῦ αὐτῶν, ἵνα, δόξαντες, περιγενέσθαι αὐτοῦ, παύσωσιν τῆς περιαιτέρω μανίας. Οἱ δὲ καὶ οὕτως οὐδὲν ἕλαττον ἐβηθριοῦντο, πρὸς ἐν μόνον ἀκλινῶς ἔρῶντες, (13) ἀνελεῖν αὐτὸν τάχιστα. Διὸ πάλιν καθυλακτοῦσι.

(12) Ἐν interponit A.

(13) Interponi potest τό.

Καί — ἀπεκρίνατο. Σφοδρῶς γὰρ ἤδη λυττησαντων εἰς τὸν φόνον αὐτοῦ, καὶ ἀκαθέκτων ὄλω; γεγονότων, Ἐγὼ ματαλαν εἶναι τοῦ λοιποῦ πᾶσαν ἀπολογίαν.

Τότε — καταμαρτυροῦσι; Τοῦτο λέγει παρακινῶν αὐτὸν εἰς τὸ ἀπολογησασθαι καὶ ἀπαλλαγῆναι· καὶ γὰρ ἐγίνωσκεν ὅτι βῆρον διαλύσει τὰς συκοφαντίας αὐτῶν.

Καί — ῥῆμα. Τὸ ἐξῆς γὰρ περιττὴν ἤγειτο καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀπόκρισιν, ὡς μὴ δυνάμενον αὐτοῦ ἀναστελῆαι. Καὶ γὰρ ἦν μὲν μισοπόνηρος ὁ Πιλάτος, καὶ σφόδρα ἠθέλησεν ἐξελεῖσθαι τὸν Ἰησοῦν μαλακῶς δὲ ὢν, ἐνεδίδου ταῖς ἐκείνων ὀρμαῖς.

Ὅστε — *λίαν*. Θαυμάζειν, πῶς ἐνεδείκνυται τσαύτην ἐπιείκειαν, πῶς, δυνάμενος ἀπολογηθεῖσθαι καὶ καταισχύνειν αὐτοῦς, ἐκὼν σιγᾷ καὶ ἀνέχεται.

Κατὰ δὲ ἑορτὴν — *Χριστόν*; Κατὰ δὲ ἑορτὴν, τὴν τοῦ Πάσχα δηλονότι. Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης εἰπεῖν τὸν Πιλάτον· Ἔστι δὲ συνήθει (14) ὑμῖν, ἵνα ἕνα ὑμῖν ἀπολύσω (15) ἐν τῷ Πάσχα. Περὶ δὲ τοῦ Βαραβῆ λέγει φανερώτερον ὁ Λουκᾶς ὅτι ἦν διὰ στάσιν τινὰ γενομένην ἐν τῇ πόλει καὶ φόνον βεβλημένος εἰς φυλακὴν. Ὁ Πιλάτος οὖν, μὴ δυνηθεὶς ὡς ἀθῶον ἐξελεῖσθαι τὸν Χριστόν, ἐπεχείρησε κἄν γοῦν ὡς κατάδικον χαρίσασθαι τοῦτον τῇ ἑορτῇ.

Ἦδει — αὐτόν. Διέγνω τοῦτο, καὶ ἠλπίζεν, ὅτι οὐκ ἂν προτιμήσῃ τὸν ἀνδροφόνον Βαραβῆν. Διὰ τοῦτο τοῖνον θαρβήσας ἐρωτᾷ, *Τίνα θέλετε ἀπολύσω ὑμῖν*; Ὡς δὲ λέγει Μάρκος, πρὸ τῆς ἐρωτήσεως ἀναβοήσας ὁ ὄχλος, ἤρξατο αἰτεῖσθαι, καθὼς αἰετοῖ αὐτοῖς, ἤγουν, αἰτεῖσθαι (16) γενέσθαι. Ἦν δὲ ἡ αἰτησις περὶ τοῦ ἀπολύσαι ἕνα τῶν ὄχλων δέσμιον. Ὅθεν δραξάμενος ἀφορμῆς ὁ Πιλάτος, ἐπεχείρησεν, ὡς εἴρηται, καὶ ἠρώτησε.

Καθήμενῶν — αὐτόν. Ἀυτὸς μὲν οὐκ (17) εἶδε τοιοῦτον ὄναρ, ἢ ὡς ἀνάξιον, ἢ ὅτι ἐμελλε σιγᾶν, ὡς κριτῆς, ἢ ὅτι ἐμελλεν ἀπιστεῖσθαι, ὡς πλαττόμενος αὐτὸς πρὸς τὸ ἐξελεῖν αὐτόν. Ἦ γυνὴ δὲ βλέπει μᾶλλον, ὡς ἀξία καὶ ὡς πιθανώτερα πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ἵνα ὡς ἀνυπόπτω ταύτῃ πιστεύσαντες ἀναχαιτισθῶσιν. Καὶ οὐ βλέπει μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσχει, τουτέστιν, ἐτάζεται, ἵνα τῇ συμπαθείᾳ τῆς γυναικὸς ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, καὶ μὴ πειθομένων αὐτῶν, κωλύσῃ τὸν φόνον. Τὸ δὲ *Μηδὲν σοι καὶ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ*, ἀντὶ τοῦ, *Μηδὲν σοι καὶ ἐκείνῳ ἀμφισθητήσιμον*, ἀπέχου αὐτοῦ. Σημειωτέον δὲ, ὅτι τὸ *Σήμερον* καὶ ἐπὶ νυκτὸς λέγεται.

¹⁴ Joan. xviii, 59. ¹⁵ Luc. xxiii, 19. ¹⁷ Marc. xv, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(14) Ἦμῖν. B.

(15) Ἀπολύσωμεν. B.

(16) Pro vocabulo γενέσθαι, A, repetit hæc: Κα-

θὼς αἰετοῖ αὐτοῖς.

(17) Οἶδα. A.

(uu) Ergo Hentenius post γενέσθαι iterum invenit καθὼς αἰετοῖ αὐτοῖς.

PATR. GR. CXXIX.

Vers. 12. *Et — respondit.* Cum enim vehementer ad ejus cædem insanirent, nec omnino revocari possent, sciebat frustra dandum iri deinceps omnem responsionem.

Vers. 13. *Tunc — dicunt testimonia?* Hoc ait concitans eum ut responderet, ac sic liberaretur: sciebat enim quod facile posset illorum diluere calumnias.

Vers. 14. *Et — verbum.* Deinceps enim superfluum fore ducebat responsionem quæ ipsi daretur, cum non posset illos comprimere. Siquidem malum odebat Pilatus, et Jesum maxime optasset liberare: verum cum mollis esset, illorum cedebat affectionibus.

Vers. 14. *Adeo ut — supra modum.* Admiraretur quomodo demonstraret tantam mansuetudinem: quomodo, cum respondere posset illosque confundere, voluntarie sileret ac sustineret.

Vers. 15. *In festo autem* — Vers. 17. *Christus?* In festo Paschæ videlicet. Ait enim Joannes dixisse Pilatum: *Est autem consuetudo vobis, ut unum absolvam vobis in Pascha* ¹⁴. De Barabba vero manifestius dicit Lucas quod, propter seditionem quamdam factam in civitate et cædem, conjectus erat in carcerem ¹⁵. Pilatus ergo cum non posset tanquam innocentem liberare Christum, tentavit eum saltem ut judicio damnatum donare ipsum festo.

Vers. 18. *Sciebat — eum.* Sciebat hoc, et sperabat quod nequaquam præponerent ei homicidam Barabbam. Propter hoc ergo sumpta fiducia interrogat: *Quem vullis absolvam vobis?* Ut autem dicit Marcus, ante interrogationem cum acclamasset turbæ cœpit petere, sicut semper faciebat eis: petere videlicet ut fieret (uu) sicut semper faciebat eis ¹⁷. Erat autem petitio, ut unus ex vinculis absolveretur turbæ. Unde nactus occasionem Pilatus, tentavit, ut dictum est, et interrogavit.

Vers. 19. *Sedente — ipsum.* Ipse quidem hujusmodi somnium non viderat, vel tanquam indignus, vel quia taciturnus fuisset, utpote judex, vel quia fides ei adhibita non fuisset, quasi id ad eum liberandum effingenti. Uxor autem potius videt, vel tanquam melior, vel tanquam apud Judæos fide dignior: ut huic quasi non suspectæ fidem habentes, refrænerentur. Nec videt solum, sed et patitur, hoc est, tormento afficitur, ut uxoris compassione, illis etiam non acquiescentibus, vir ejus prohiberet cædem: *Nihil tibi cum justo illo*, hoc est, nihil contentiosum sit inter te et illum, abstine ab illo. Notandum est autem, quod *σήμερον* (hodie), de nocte dicitur.

Vers. 20. *Principes autem sacerdotum — perderent.* A Homicidæ homicidam ei qui vitam tribuit præposuerunt: nec simpliciter homicidam, sed insignem sive divulgatum in malitia: adeo inflammavit eos invidia. Corrupti autem ipsi corruperunt et turbas, ut illæ quoque fraudis suæ poenas luerent. Marcus vero dicit, quod concitaverunt sive agitaverunt turbam ¹⁰.

Vers. 21. *Respondens — vobis?* Primum interrogaverat, sed antequam respondisset occupatus est ad suggestionem uxoris suæ: itaque nunc rursus interrogationem repetit.

Vers. 21. *At illi — Barabbam.* Sicut edocti erant.

Vers. 22. *Ait — Christus?* Spe frustratus rursus de eo interrogat, ponens rem in illorum potestate: ita obsequio illos captans ac mitigans, ipsi B tamen æque truces permanent.

Vers. 22. *Dicunt — Crucifigatur.* Omnes, non turbæ solum, sed et principes sacerdotum et seniores. Nec dicunt: Occidatur, sed: *Crucifigatur*, ut mortis quoque genere maleficum eum esse convincant.

Vers. 23. *Præses autem — fecit?* Cum placare eos non posset, aperte contradicit.

Vers. 23. *At illi — Crucifigatur. Vehementer,* hoc est vehementius, ita enim scripsit Marcus ¹⁰. Lucas autem dixit, quod instabant vocibus magnis, postulantes ut crucifigeretur ¹⁰. Et invalescebant voces eorum ac summorum sacerdotum.

Vers. 24. *Videns autem — videritis.* Manus aqua purgavit, ostendens quod purus esset, et non particeps cædis. Nam id Julæici moris erat, hoc modo C protestari eos qui nolent alienius cædi communicare. Ait enim et David: *Lavabo inter innocentes manus meas* ¹¹.

Vers. 25. *Et — nostros.* Sanguinem vocant sanguinis condemnationem. O scelestam vocem! O extremam audaciam? Atqui non solum adversus seipsos, sed etiam adversus filios suos trahunt imprecationem. Christus vero et de eis, et de filiis eorum respicientes suscepit; nec solum hujusmodi liberat imprecatione, sed et nulle bonis dignos ducit. Nam et Paulus ex eis erat, et innumeri eorum qui postmodum Hierosolymis crediderunt.

Vers. 26. *Tunc — crucifigeretur.* Marcus dixit ¹², quod volens populo satisfacere; Lucas vero ¹², quod adjudicavit fieri petitionem eorum. Φραγέλιον autem (quod nos *flagellum* dicimus) vel Ler erat e funiculis aut loris contextum, quo dorsa condemnatorum verberabant. Flagellationem vero manifestavit Joannes dicens: *Accepit Pilatus Jesum et flagellavit* ¹³. Hæc autem fecit, ut rigorem infamix Judæorum arte retraheret (vv), ut visa injuria que in eum facta esset auditaque sententia qua

¹⁰ Marc. xv, 11. ¹¹ ibid. 14. ¹² Luc. xxiii, 23. ¹³ Psal. xxv, 6. ¹⁴ Marc. xv, 15. ¹⁵ Luc.

¹⁶ Joan. xix, 5. xxiii, 24.

Varix lectiones et n. tæ.

(18) Διαμαρτύρασθαι. A.

(19) Ὑστερον, ante ἐν, addit. A.

(vv) Retraheret. Forte pro ἐκλύσαι invenit ἐκλύσαι. Male.

Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς — ἀπολλύσωσιν. Οἱ φονεῖς τὸν φονεῖα προτατιμῆσαι τοῦ ζωοῦτου, καὶ οὐκ ἀπλῶς φονεῖα, ἀλλ' ἐπίσημον, εἶπουν, περιδότητον ἐπὶ κακουργίᾳ. Τοσοῦτον ὁ φθόνος ἐξέκαυσεν αὐτοῖς. Διεφθορότεροι δὲ αὐτοί, διέφθειραν καὶ τοὺς ὄχλους. ἵνα καὶ τῆς τούτων ἀπάτης δίκην ἀπαιτηθῶσι. Μάρκος δὲ φησὶν ὅτι ἀνέσεισαν τὸν ὄχλον, ἤγουν, ἀνεκίνησαν.

Ἀποκριθεὶς — ὄμην; Ἡρώτησε πρῶτον, ὅπως δὲ ἀποκριθέντων, ἀσχοληθεὶς πρὸς τὸ μήνυμα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, πάλιν ἐπανελάθε τὴν ἐρώτησιν.

Οἱ δὲ — Βαραβδᾶν. Ὡς ἐδιδάχθησαν.

Ἄδειε — Χριστόν; Ἀστοχῆσαι τῆς ἐπιπέρας, ἐρωτᾷ πάλιν περὶ αὐτοῦ, καὶ κυρίους αἰτούς ποιεῖται τοῦ πράγματος, θεραπεύων οὕτω καὶ μαισιόσμενος αὐτοῦ: οἱ δὲ μένοσιν ἀνένδοτοι.

Ἄδγουσιν — Σταυρωθῆτω. Πάντες, οὐκ οἱ ὄχλοι μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι. Καὶ οὐ λέγουσι, Φανερωθῆτω, ἀλλὰ *Σταυρωθῆτω*, ἵνα καὶ τὸ εἶδος τοῦ θανάτου κακοῦργον ἀπαλέγη αὐτόν.

Ὁ δὲ ἡγεμῶν — ἐποίησα; Μὴ δυνάμενος δουπηθῆσαι τούτους, ἀντιλέγει λοιπόν.

Οἱ δὲ — Σταυρωθῆτω. — Περισώως, ἀντὶ τοῦ, Περισοστέρωσ. Οὕτω γὰρ ἔγραψε Μάρκος: ὁ δὲ Λουκᾶς: εἶπεν ὅτι ἐπέκειντο φωναὶς μεγάλαις, αἰτούμενοι αὐτὸν σταυρωθῆναι, καὶ κατίσχυον αἱ φωναὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἀρχιερέων.

Ἰδὼν δὲ — ὄψεσθε. Ἐκάθηρε τὰς χεῖρας τῷ ὕδατι, δεικνύων ὅτι καθαρὸς: καὶ ἀμέτοχος ἐστὶ τοῦ φόνου. Ἰουδαῖον γὰρ ἔθοσ: ἤν: οὕτω (18) διαμαρτύρασθαι τοὺς μὴ θέλοντας φόνου τινας κοινωῆσαι. Φησὶ γὰρ καὶ ὁ Δαυὶδ: *Νίψομαι ἐν ὕδατι τὰς χεῖράς μου.*

Καὶ — ἡμῶν. Αἷμα λέγουσι τὴν τοῦ αἵματος: καταδίκην. Ὡ μισθὸς φωνῆς, ἢ τολμηρίας: ἐσχάτη; ἢ ἄλλ' οἱ μὲν οὐ μόνον καθ' ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν τέκνων ἔλκουσι τὴν ἀράν: ὁ δὲ Χριστὸς: καὶ ἐξ αὐτῶν, καὶ ἐκ τῶν τέκνων δέχεται τοὺς μετανοήσαντας: καὶ οὐ μόνον ἐξαιρεῖται τῆς τοιαύτης ἀράς, ἀλλὰ καὶ μυρίων ἀγαθῶν ἀξιοῖ. Καὶ γὰρ καὶ Παῦλος ἐξ αὐτῶν ἦν, καὶ μυριάδες τῶν πεπιστευκότων ἐν (19) Ἱεροσολύμοις.

Τότε — σταυρωθῆ. Μάρκος μὲν εἶπεν ὅτι βουλόμενος τῷ ὄχλῳ τὸ ἱκανὸν ποιῆσαι: Λουκᾶς δὲ, ὅτι ἐπέκρινε γενέσθαι τὸ αἴτημα αὐτῶν. Τὸ δὲ φραγέλιον μάστιξ ἦν ἐκ σχοίνων ἢ λάρων πεπλεγμένη, μεθ' ἧς ἔτυπτον τὰ νῦτα τῶν καταδίκων. Ἐσαφήνισε δὲ τὴν φραγέλιωσιν ὁ Ἰωάννης: γράφας ὅτι ἔλαθεν ὁ Πιλάτος τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐμαστίγωσεν. Ταῦτα δὲ πεποίηκεν, ἐκλύσαι τὸν νόμον τῆς μανίας τῶν Ἰουδαίων μηχανώμενος, ὅπως, ἰδόντες τὴν ὕβριν, τὴν εἰς αὐτὸν γεγενημένην, καὶ ἀκούσαντες τῆς

ἀποφύσεως, παραδόσης τούτου τῷ Ουλήματι αὐ-
τῶν, ὡς ὁ Λουκᾶ; εἶπεν, ἤγουν, τῷ σταυρωθῆναι·
τοῦτο γὰρ ἦν τὸ θέλημα αὐτῶν· χαλάσει τὴν ὀρ-
γὴν, καὶ ἐμείσωσιν ὑφ' ἑσέ ποτε (20) τὸν ἴον. Διὰ τοῦτο
γὰρ καὶ τὰ ἐξῆς συνεχώρησε γενέσθαι, τὴν περιθί-
σιν τῆς χλαμύδος, τὴν ἐπιθέσιν τοῦ στεφάνου, τὴν
δόσιν τοῦ καλάμου, καὶ τὸν ἄλλον ἐμπαιγμὸν.

Τότε — ἐπὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ. Τὴν χλαμύδα
ταύτην Μάρκος μὲν πορφύραν εἶπεν, Ἰωάννης δὲ
ἐμάτιον πορφυροῦν· ἰμάτιον δὲ ἦν πορφυρόχροον (21).
Ὁ δὲ Ματθαῖος ἀδ: ἀφόρων κοκκίνην ἐκάλεσε τὴν
τοιαύτην βαφὴν, ὡς ἰοικυῖαν. Οὐ γὰρ ἀληθὴς ἦν
πορφύρα. Ἐπεὶ γὰρ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων ἐλέγετο,
λοιπὸν, ὡς βασιλεῖα, τοῦτον διέπαιζον, τὴν πορφύ-
ραν ἐκαίην περιθίντες; ἀντὶ ἀλουργίος, καὶ τ' ἐν
ἐξ ἀκανθῶν στέφανον ἐπιθίντες; ἀντὶ διαδήματος,
καὶ τὸν κάλαμον ἐγχειρίσαντες ἀντὶ σκήπτρου, καὶ
ἄκοντες; δὲ τὴν ἀλήθειαν ἐσχημάτιζον.

Καὶ — τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Ὁ ἀνεκίστου μα-
κροθυμίας! Ὡς πάντα λόγον νικώσης ἀνεξικακίας!
Ἰωάννης δὲ φησὶν ὅτι καὶ ἰδίδουν αὐτῷ βαπτίσμα-
τα. Πᾶσαν γὰρ ὕδριν αὐτῷ προσήγον οἱ μισροί,
χαριζόμενοι τοῖς θεοσυτέσιν Ἰουδαίοις. Ὁ αὐτὸς
δὲ Ἰωάννης καὶ τὰ ἐνεῦθεν ἰστόρησεν, ὡς τοῖς
ἄλλοις παραλειμμένα, λέγων· Ἐξῆλθεν οὖν πάλιν
ἐξω ὁ Πιλάτος, καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἴδε ἄγω
ὑμῖν αὐτὸν ἐξω, καὶ τὰ ἐξῆς ἀχρι τοῦ, Τότε οὖν
παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς, ἵνα σταυρωθῇ.

φαίνεται γὰρ ὅτι δις αὐτὸν παρέδωκεν εἰς τὸ
σταυρωθῆναι· ἀλλὰ τὸ πρῶτον μὲν ἐν ὑποκρίσει
διὰ τὴν προειρημένην αἰτίαν· ἐπὶ (21*) δὲ, πάντα
μηχανησάμενος, εἶδεν αὐτοὺς παντάπασιν ἀνευδύ-
τους, ἤκουσε δὲ καὶ (22) τελευταίον παρ' αὐτῶν
ἔτι· Ἐὰν τοῦτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καί-
σαρος; πᾶς ὁ βασιλεῖα ἐκείνων ποιῶν ἀντιλέγει
τῷ Καίσαρι· τότε λοιπὸν ἐν ἀληθείᾳ παρέδωκεν
αὐτὸν αὐτοῖς, ἵνα σταυρωθῇ. Διὰ καὶ τὸ πρῶτον
μὲν ἀπλῶς αὐτὸν παρέδωκε· τὸ δεύτερον δὲ παρ-
έδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς.

Μυρία μὲν οὖν ὁ Πιλάτος ἐπραγματεύσατο, πά-
σης εὐθύνης τὸν Χριστὸν ἀπαλλάττων, καὶ παντοί-
ως, μὴ ἀναιρεθῆναι τοῦτον, ἀγωνιζόμενος· ἴδει δὲ
αὐτὸν ἀντιστῆναι δικαστικώτερον, καὶ μὴ παραχω-
ρῆσαι τοῖς ἀδικουσί, μηδὲ προδοῦναι τὸν ὑπ' αὐτοῦ
ἐκείνου μαρτυρούμενον ἀνάτιον εἰς θάνατον. Ὅτι
γὰρ ἠδύνατο, δῆλον ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν αὐτόν· Οὐκ οἶ-
δας, ὅτι ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαι σε, καὶ ἐξου-
σίαν ἔχω ἀπολύσαι σε; Διὰ καὶ ὁ Χριστὸς οὐκ
ἀπέλυσεν αὐτὸν καταδίκης, εἰπὼν ὅτι· Ὁ παραδί-

eum tradiderat voluntati eorum, ut dixit Lucas **,
sive ut crucifigeretur (nam hæc eorum voluntas
erat) mitigarent iram, ac vel sero tandem venenum
evomerent. Propter hoc enim etiam quæ sequuntur
feri permisit, videlicet ut circumdarent ei chlamy-
dem, et imponerent coronam, darentque arundinem,
ac reliquum explerent illusionem.

Vers. 27. Tunc — Vers. 29. In dexteram ejus.
Chlamydem hanc Marcus dixit purpuram **, Joannes
vero vestem purpuream **. Erat autem vestis
purpuræ coloris. Matthæus autem absque differ-
rentia, coccinam vocavit hujusmodi tincturam,
utpote purpuræ similem: neque enim vera erat
purpura. Quia autem rex Judæorum dictus erat,
ideo tanquam regi illudebant, purpura illa circum-
dantes pro veste purpurea, et coronam de spinis con-
textam superponentes pro diademate, ac arundinem
pro sceptro in manum porrigentes: et ita quanquam
nolentes, veritatem figuraverunt.

Vers. 29. Et — Vers. 30. Caput ejus. O incom-
parabilis patientia! O innocentia quæ omnem supe-
rat sermonem! Joannes autem dicit quod etiam
dabant ei alapas **. Omnem enim inferebant ei
scelesti injuriam, rem gratam Judæis Dei osori-
bus exhibere cupientes. Ipse vero Joannes quæ
abhinc sequuntur scripsit, tanquam ab aliis præ-
termissa, dicens: Exiit ergo iterum foras Pilatus,
et ait illis: Ecce adduco vobis eum foras, etc. quæ
sequuntur usque ad eum locum: Tunc ergo tradidit
eis illum ut crucifigeretur **.

Apparet itaque quod bis eum tradiderit ut cru-
cifigeretur: sed primum quidem in simulatione
propter supra dictam causam. Quia vero postquam
omnia excogitasset, vidit eos omnino immobiles,
tandemque audivit ab illis: Si hunc absolveris, non
es amicus Cæsaris: quicumque se regem facit, con-
tradicit Cæsari **: tunc jsm in veritate tradidit eum
illis ut crucifigeretur. Ideo quoque primum simpli-
citer tradidit eum; secundo vero tradidit eum illis.

Mille itaque modos excogitavit Pilatus, ut Chri-
stum omni pœna liberaret, et omnino ne occide-
retur laboravit. Verum oportuit eum fortius voce
judicis resistere, nec injustis assentire: aut eum
prodere, qui ab ipsomet Pilato testimonium acce-
perat, quod mortis noxia carebat **. Quod enim
potuerit eum non tradere manifestum est ex eo,
quod ipse dixit: Nescis quod potestatem habeam
crucifigendi te, et potestatem habeam absolvendi te?
Ideo etiam Christus a condemnatione eum non ab-

** Luc. xiiii, 25. ** Marc. xv, 17. ** Joan. xix, 2. ** ibid. 3. ** ibid. 4-16. ** ibid. 12.
** ibid. 10.

Variae lectiones et notæ.

(20) Malim nunc: Ὅψε γοῦν ποτε. Forte enim ita
invenerat interpretes. Certe istud vel id indicare vi-
detur. Ex Addendis.

(21) Πορφυροχρόιον. A.

(21*) Ἐπειτα, loco ἐπὶ B.

(22) Τούτους, interponit A. et post τελευταίων,
addit εἰπόντας· παρ' αὐτῶν autem omittit,

solvit, dicens : *Qui tradidit me tibi majus peccatum habet* ²⁰ : majus videlicet quam sit tuum.

Neque enim sermo de tyrannide liberat cum : oportebat enim cum id audisset, accusatores advocare, ac demonstrationes inquirere, et quæcunque tyrannidis signa essent, utpote si exercitum conscriberet, si pecunias colligeret, si arma fabricaret, et si quid est hujusmodi. Ille autem statim ut audivit ignaviter timuit, et indiscussam relinquens talem accusationem persuasus est et percussus. Quanto enim duriores erant Judæi et audaces, tanto ille mollior erat ac timidior, et ideo levis facileque mobilis. Quære quoque enarrationem eorum, quæ, ut dictum est, a Joanne proponuntur : plurimum enim conferunt ad ea quæ proposita sunt.

Vers. 31. *Et — ut crucifigeretur.* Ex quo chlamyde cum exuerunt, utique etiam coronam deposuerunt. Joannes autem dicit quod *acceperunt Jesum et duxerunt in pratorium* ²¹ ; Judæis et hoc optantibus, ut inde eductus condemnatus videretur.

Vers. 32. *Exeuntes — crucem ejus.* Marcus quidem addidit : *Patrem Alexandri et Rufi* ²² ; Lucas autem : *Venientem ab agro* ²³. Joannes vero dixit : *Bajulans crucem suam exivit* ²⁴. Primum siquidem imposuerunt ipsi crucem tanquam condemnato, et bajulans eam exivit. Deinde Simoni obviant ; hunc coegerunt ut eam tolleret. Lucas vero insuper addidit, quod *sequabantur eum magna multitudo mulierum, quæ etiam plangebant et lamentabantur eum.* *Conversus autem ad illas Jesus dixit : Filie Jerusalem, ne flevitis super me, sed super vobis ipsis flete, et super filiis vestris : quoniam ecce venient dies* ²⁵, etc. Dicens : *Ne flevitis super me, hoc est propter me, sed propter vos ipsas, et propter filios vestros : quia ecce venient dies, significavit dies captivitatis Hierosolymorum.*

Vers. 33. *Cumque venissent — Golgotha.* Hic locus civitati propinquus erat, sicut scripsit Joannes ²⁶.

Vers. 35. *Quod — locus.* Quod, videlicet nomen Golgotha dictum sive versum ab Hebraica lingua in Latinam, est et dicitur, Calvariae locus ²⁷. Aiunt autem quidam ibi Adam mortuum esse ac jacere : **D** et dispositum est, ut ubi vetus Adam cecidit in mortem, ibi etiam novi Adam tropæum erigeretur contra mortem, dico sane crucem.

²⁰ Joan. xix, 11. ²¹ ibid. 16. ²² Marc. xv, 21. ²³ Luc. xxiii, 26. ²⁴ Joan. xix, 20. ²⁵ Marc. xv, 22.

δούς μέ σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει μείζονα, ἐπὶ λαδῆ, τῆς σῆς.

Οὕτῃ γὰρ ὁ περὶ τῆς τυραννίδος λόγος ἀπαλλάττει τοῦτον ἔγρην γὰρ, ἀκούσαντα, παραστῆσαι τοῦς κατηγοροῦς, καὶ ἀποδείξεις ἐπιζητῆσαι, καὶ ὅσα τυραννίδος τεκμήρια, ὅσων εἰ στρατόπεδα κατέλεγεν, εἰ χρήματα συνέλεγεν, εἰ ὄπλα ἐχάλευε, καὶ εἰ τι τοιοῦτον. Ὁ δὲ, μόνον ἀκούσας, ἐπηξεν ἀγεννώς, καὶ ἀνεξέταστον ἀφελῆ τὴν τοιαύτην κατηγορίαν ὀπήχθη καὶ παρεσύρη. Ὅσον γὰρ ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι σκληροὶ καὶ τολμηροὶ, τοσοῦτον οὗτος μαλακὸς καὶ δειλὸς, καὶ διὰ τοῦτο κόρυφος καὶ εὐπαράγωγος. Ζήτησον δὲ καὶ τὴν ἐξήγησιν τῶν, ὡς εἶρηται (25), προστεθέντων παρὰ τοῦ Ἰωάννου, σφόδρα συντελούντων εἰς τὰ προκείμενα.

B Καὶ — εἰς τὸ σταυρῶσαι. Ἐπεὶ ἐξέδυσαν (24) τὴν χλαμύδα, περιεῖλον πάντας καὶ τὸν στίφανον. Ἰωάννης δὲ φησὶν ὅτι *Παρέλαβον τὸν Ἰησοῦν καὶ ἤγαγον εἰς* (25) *τὸ πραιτώριον*, τῶν Ἰουδαίων καὶ τοῦτο σκευδαζάντων, ἵνα ἐκεῖθεν ἐξαχόμενος ἕκῃ κατάκριτος.

Ἐξερχόμενοι — τὸν σταυρὸν αὐτοῦ. Μάρκος μὲν προσέθηκεν, ὅτι *τὸν Πατέρα Ἀλεξάνδρου καὶ Ρούφου* Λουκᾶς δὲ, ὅτι *Ἐρχόμενος ἀπ' ἀγροῦ* ὁ δὲ Ἰωάννης εἶπεν ὅτι *Καὶ βαστάζων τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, ἐξῆλθε.* Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτῷ τὸν σταυρὸν ἐπέθηκεν, ὡς καταδικῶν, καὶ βαστάζων αὐτὸν ἐξῆλθεν· εἶτα, τῷ Σίμωνι συναντήσαντες, τοῦτον ἠγγάρευσαν, ἵνα ἄρῃ αὐτόν· Λουκᾶς δὲ καὶ ἐπιπροσέθηκεν, ὅτι *Ἠκολούθει αὐτῷ πολὺ πλῆθος τοῦ λαοῦ καὶ γυναικῶν, αἱ καὶ ἐκόποτον καὶ ἐθρήνον αὐτόν. Στραφεῖς δὲ πρὸς αὐτὰς ὁ Ἰησοῦς, εἶπε· Θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμὲ, πλὴν ἐπ' ἑαυτὰς κλαίετε, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν· ὅτι ἰδοὺ ἔρχονται ἡμέραι, καὶ τὰ ἐξῆς. Μὴ κλαίετε λέγων ἐπ' ἐμὲ, ἔρχου, δι' ἐμὲ· ἀλλὰ δι' ἑαυτὰς καὶ διὰ τὰ τέκνα ὑμῶν, ὅτι ἰδοὺ ἔρχονται ἡμέραι, αἱ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων δηλονότι.*

Καὶ ἐλθόντες — Γολγοθὰν. Οὗτος ὁ τόπος ἐγγύς ἦν τῆς πόλεως, ὡς ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν.

Ὁ — τόπος. Ὅπερ, τὸ Γολγοθὰν, δηλονότι, λεγόμενον, ἦτοι, μεθερμηνευόμενον, ὡς ὁ Μάρκος εἶπεν, ἀπὸ τῆς Ἑβραϊδὸς διαλέκτου πρὸς τὴν Ἑλληνίδα, ἐστὶ καὶ λέγεται Κρανίου τόπος. Φασὶ δὲ τινες ἐκεῖ τὸν Ἀδάμ τεταλευτηχέναι, καὶ κείσθαι, καὶ ψκονομήθη, ἵνα ἔπου ὁ παλαιὸς Ἀδάμ ἐπεσὲν ὑπὸ τοῦ θανάτου, ἐκεῖ καὶ τὸ τοῦ νέου Ἀδάμ τροπικὸν στήν κατὰ τοῦ θανάτου, λέγω δὴ, τὸν σταυρὸν.

Variæ lectiones et notæ.

(25) Προστεθέντων. A. Sic Hentenius.

(24) Αὐτόν, interponit A.

(25) Εἰς τὸ πραιτώριον addunt etiam A et B in contextu Joannis. Ex lectionariis venit in nonnullos

codices N. Testamenti, instructos scholiis. Chrysost. t. VIII, p. 505 D, non agnoscit. Nec Cyrillus tom. IV, p. 1037 A. Habet enim : Ἀπάγουσι μὲν ὡς τεθνηξόμενον ᾗδον τὸν τῆς ζωῆς ἀρχηγόν.

-*Ἔδωκαν — πιεῖν*. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν ὅτι (26) **A** καὶ ἐδίδουν αὐτῷ πιεῖν ἐσμυρνισμένον οἶνον· ὁ δὲ οὐκ ἔλαβε. Καὶ ἀμφότερα δὲ προσήνεγκαν αὐτῷ πιεζόντας, καὶ λειποθυμούντα δῆθεν ἀνακτώμενοι. Τῷ ὄξει μὲν οὖν τὴν χολὴν ἐμίξαν, ἵνα τὸ δριμύ γένηται καὶ πικρόν. Ἐνέφαινε (27) δὲ ταῦτα τῆς τῶν Ἰουδαίων ψυχῆς τὴν δριμύτητα καὶ πικρίαν. Καὶ αὕτη δὲ ἡ σμύρνα πικροτάτη ἐστίν.

Ἄλλὰ πρὸ μὲν τοῦ ἀνελθεῖν εἰς τὸν σταυρὸν τὰ βῆθινα προσπνέχθησαν αὐτῷ, καθὼς Ματθαῖος καὶ Μάρκος εἶπον· μετὰ δὲ τὸ ἀνελθεῖν, (28) ἔξως μόνον, ὡς αὐτοὶ πάλιν οὗτοι, καὶ Λουκᾶς· καὶ Ἰωάννης φασί.

Παρατηρητέον δὲ καὶ ὅτι, τὸν ἐσμυρνισμένον οἶνον, ὡς ἄκαιρον, μὴ λαβῶν, νῦν μὲν τοῦ μίγματος τοῦ ὄξους καὶ τῆς χολῆς ἐγεύσατο διὰ μόνην τὴν χολὴν, ὅπως πληρωθῆ τὸ, *Καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρώμιόν μου χολὴν*· σταυρωθεὶς δὲ, μόνον ὄξω; ἐποτίσθη, διὰ τὸ λείπον, λέγω δὴ τὸ, *Καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξω*. Καὶ μὴ ἐν ταυτῷ καὶ ὄξω καὶ χολῆς ἐγεύσατο, καὶ ἐν ταυτῷ δοκοῦσι· καὶ ἀμφὸς τὰ βῆθινα τὸ πέρασ λαβεῖν· Ἄλλ' *εἰς τὴν δίψαν μου γέγραπται*· οὐκ ἰδίφα δὲ πρὸ τοῦ ἀνελθεῖν εἰς τὸν σταυρὸν, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀνελθεῖν. Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης ὅτι *Ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς ὅτι πάντα ἤδη τετέλεστοι, ἵνα πληρωθῆ ἡ Γραφή, λέγει· Διψῶ*.

Πρῶτον μὲν γὰρ οἰκοθεν αὐτοὶ τὰ δηλωθέντα πόματα προσέφερον παίζοντες, ὡς εἰρήκαμεν ὑπερῶν δὲ, ἀκούσαντες ὅτι διψᾷ, προσήγαγον τὸ ὄξω; **C** καὶ ἐπὶ γέγραπται ὅτι *Ἔδωκαν εἰς τὸ βρώμιόν μου χολὴν*, ἤγουν, εἰς τὸ φαγεῖν με, πῶς αὐτὸ εἰς τὸ πιεῖν καὶ ταύτην δεδώκασι; Οἶμαι τρύφη ξηρᾶς χολῆς ἐντεθρύφθαι τῷ ὄξει, ἵνα τὸ μὲν εἴη ἀντὶ τοῦ οἴνου, τὰ δὲ ἀντὶ ψωμοῦ. Καὶ προηγουμένως μὲν (29) πόμα δεδώκασι, ἀκολουθῶς δὲ καὶ βρώμα. Τοῖς γὰρ λειποθυμοῦσιν ὀρέγειν εἰώθαμεν οἶνον, ἄρτον ἐμβαλόντες, ἵνα, πρῶτον πιόντες, ἔπειτα καὶ φάγοιεν. Εἰ γὰρ μὴ οὕτω νοήσωμεν, (30) οὐχ εὐρήσομεν ἱστορικῶς ἀλλαχού δεδομένην εἰς τὸ βρώμα αὐτοῦ χολὴν, εἰ μὴ τις χολὴν ἀναγωγικῶς ἐρμηνεύσοι, τὴν πικρίαν, ἣν ἔδωκαν εἰς τὸ βρώμα αὐτοῦ, τουτέστιν, ἀντὶ βρώματος αὐτοῦ παραπικραίνοντες αὐτὸν καθεκάστην.

Σταυρώσαντες δὲ — *κλήρον*. Τὰ παραπλήσια λέγει καὶ ὁ (31) Λουκᾶς· ὁ δὲ Μάρκος· εἶπεν ὅτι· βάλοντες κλήρον ἐπ' αὐτὰ, τίς τί ἄρη. Ἄλλ' οὗτοι μὲν οἱ εὐαγγελισταὶ ἀπλῶς καὶ ἀδιαστόλως ἔγραψαν ὅτι διεμερίσαντο, καὶ ὅτι ἔβαλλον κλήρον· Ἰωάννης δὲ σαφέστερον περὶ τοῦ προκειμένου γράφας φησὶν· *Οἱ οὖν στρατιῶται, δεῖ σταυρῶσαν τὸν Ἰησοῦν*,

Vers. 34. Dederunt — bibere. Marcus autem dicit ⁴⁰, quod etiam dederunt ei ad bibendum vinum myrrha mistum; at ille non accepit; utrumque autem obtulerunt ei ludentes, et tanquam animo deficientem refocillantes. Aceto itaque fel miscuerunt, ut acrius fieret et amarius. Hæc autem manifestant Judæorum acerbiteratem et amaritudinem: nam ipsa etiam myrrha amarissima est.

Sed prædicta quidem priusquam in crucem ascenderet, obtulerunt ei, sicut Matthæus et Marcus dixerunt ⁴¹; postquam vero ascendit, solum acetum ut hi ipsi rursus simulque Lucas et Joannes ⁴² dicunt.

Observandum est autem, quod cum vinum myrrha mistum tanquam intempestivum non accepisset, nunc misturam aceti et fellis gustavit propter solum fel, ut completeretur quod dictum est: *Et dederunt in escam meam fel* ⁴³; crucifixus vero solum acetum potandum accepit, propter id quod sequitur: *Et in siti mea potandum dederunt mihi acetum*. Atqui in uno et eodem fel et acetum gustavit, et in uno et eodem videtur terminum accepisse utrumque dictum. Verum quia scriptum est: *In siti mea, non sitiebat autem priusquam in crucem ascenderet, sed postquam ascendisset*. Ait enim Joannes: *Intuitus Jesus quod omnia jam consummata essent, ut compleretur Scriptura, dicit: Sitio* ⁴⁴.

Primum siquidem a seipsis ipsi dietas potiones lusus gratis obtulerant, ut diximus. Postmodum autem audito quod sitiret, prodixerunt acetum. Sed cum scriptum sit: *Dederunt in escam meam fel*, sive ut ederem: quomodo idem fel ipsi dederunt ut biberet? Arbitror fragmenta aridi fellis in aceto emollita fuisse, ut acetum quidem loco vini esset, illa vero fragmenta pro buccella panis. Et præcipue sane potum dederunt, consecutive vero etiam cibum. His enim qui animo destituuntur, vinum præbere solemus, injecto pane: ut primum bibentes, postmodum etiam possint edere. Quod si non ita intellexerimus, non inveniemus alibi datum ei fel in cibum. Nisi quis fel, anagogice interpretetur, amaritudinem quam ei in cibum dederunt, hoc est, loco cibi ejus, quotidie eum irritantes et ad iram provocantes.

Vers. 35. Cumque crucifixerunt — sortem. Proxima his ait et Lucas ⁴⁵; Marcus autem dixit: *Mittentes sortem super illa quis quid tolleret* ⁴⁶. Sed hi quidem Evangelistæ simpliciter et indistincte scripserunt, quod divisa sint, quodque sortem miserint; Joannes vero manifestius de hac re scribens ait: *Milites ergo cum crucifixissent Jesum, acceperunt*

⁴⁰ Marc. xv, 23. ⁴¹ Matth. xxvii, 48; Marc. xv, 36. ⁴² Luc. xxiii, 36; Joan. xix, 29. ⁴³ Psal. lxxviii, 23. ⁴⁴ Joan. xv, 28. ⁴⁵ Luc. xxiii, 34. ⁴⁶ Marc. xv, 24.

Variaë lectiones et notæ.

(26) Καί, omittit. A.

(27) Ἐνέφηνε. A.

(28) Εἰς τὸν σταυρὸν, addit. A.

(29) Μὲν τὸ πόμα. A.

(30) Νοήσωμεν. B.

(31) Καὶ Λουκᾶς. B.

vestimenta ejus, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, et tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, a summo contexta per totum. Dixerunt itaque inter sese : Ne scindamus eam, sed sortiamur de illa cujus sit ; ut Scriptura compleretur, quæ ait : Partiti sunt vestimenta mea sibi, et in vestem meam miserunt sortem ⁵⁷. Sola ergo Christi vestimenta divisa sunt, cum tamen latronum vestimentis essent villiora, ut Davidica propheta quæ de his erat compleretur ; siquidem in his quoque subsannantes, quasi regis vestimenta essent, ea dividerunt : et ita ordinatum est ut propheta quæ de his fuerat, ut dictum est, compleretur. Et vestimenta quidem divisa sunt : de tunica vero inconsutili quam propheta *ἱματισμὸν* appellavit, sortem miserunt.

Sed quo. fuerint vestimenta nullus Evangelistarum significavit. Ideo quidam fuisse dixerunt quinque : quatuor quidem quatuor militibus divisa ; quintum vero tunicam inconsutilem. Videtur autem incredibile dictum, eo quod indecens Salvatori fuisset (*xx*) : nemo enim, ne aliorum quidem hominum tot vestibus induitur. Conjectantes ergo dicimus, nec procul fortasse ab eo quod congruum est, tria fuisse universa : unum quidem fuisse tunicam corpori applicatam in modum subuculae, dico sane tunicam hanc inconsutilem ; alterum autem quo super primum vestiebatur, et tertium exterius indumentum.

Hanc vero tunicam e traditione Patrum acceptum is opus fuisse Dei Matris a superioribus partibus contextam, veluti sunt apud nos capitis aut pedum hyemalis operimenta. Unde commode de ea allegorice loquuntur, qui dicunt solum id quod a Dei Matre sumptum est corpus, desuper fuisse contextum : hoc est, a celo coaptatam sibi habuisse divinitatem : vel a Deo fuisse in rerum natura productum, et non a semine humano. E duobus autem reliquis vestimentis quatuor partes fecerunt dissecantes ea. Siquidem cum de inconsutili tunica dixissent : *Ne scindamus eam*, significaverunt, quod reliqua sciderunt. Neque enim tanquam pretiosa dividerunt ea, ut a faciendis partibus abstinerent, seu illudentes, ut prædictum est. Et hi quidem ignominiose quæ pretiosa erant dividerunt : per quæ talia facta sunt miracula, sed tunc virtus eorum detinebatur.

⁵⁷ Joan. xix, 23, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(52) Soli ergo Joanni hæc tribuit Euthymius. Recte ergo illa apud Matthæum delenda sunt, vers. 35.

(53) Ἄλλων, addit. B. Male. Nec enim Matthæus

(*xx*) *Eo quod indecens Salvatori fuisset. Quod Servator paucis contentus fuit. Aut propter frugalitatem, propter simplicitatem Servatoris. Forté in*

A *ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἐκάστῳ στρατιώτῃ μέρος, καὶ τὸν χιτῶνα, ἔλαβον, δηλονότι. Ἦν δὲ ὁ χιτῶν ἄβραφος, ἐκ τῶν ἀνωθεν ὄφρατος διόλου. Ἐλαβον οὖν πρὸς ἀλλήλους. Μὴ σχίσωμεν αὐτόν, ἀλλὰ λόγωμεν περὶ αὐτοῦ, τίος ἔσται· ἵνα ἡ Γραφή (52) πληρωθῇ ἢ λέγουσα· Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑντοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον. Μόνα γοῦν τὰ τοῦ Χριστοῦ ἱμάτια διμερίσαντο, καίτοι εὐτελέστερα τῶν ἱματίων τῶν ληστῶν ὄντα, ἵνα ἡ περὶ τούτων προφητεία τοῦ Δαυὶδ λάβῃ τέλος. Οἱ μὲν γὰρ καὶ ἐπὶ τούτοις χλευάζοντες, ὡς βασιλέως θῆθεν ἱμάτια, ταῦτα διμερίζοντο· ὕκονομετο δὲ τὸ τέλος τῆς περὶ τούτων, ὡς εἴρηται, προφητείας.*

B *Καὶ τὰ μὲν ἱμάτια διμερίσαντο· ἐπὶ δὲ τὸν χιτῶνα τὸν ἄβραφον ἔβαλον κλῆρον. Τούτου γὰρ ὀνόμασις ἱματισμὸν ἡ προφητεία.*

Ἄλλὰ πόσα τὰ ἱμάτια ἦσαν, οὐδαίς τῶν (53) εὐαγγελιστῶν ἐδήλωσε. Διό τινες πάντα ταῦτα φασ· τέσσαρα μὲν τὰ τοῖς τέσσαρσι στρατιώταις διαμερισθέντα· πέμπτον δὲ τὸν χιτῶνα τὸν ἄβραφον. Δοκεῖ δὲ ἀπίθανος ὁ λόγος διὰ τὸ τοῦ Σατῆρος ἀπίρριτον· οὐδαίς γὰρ οὐδὲ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τοσαῦτα περιβάλλεται. Στοχαζόμενοι οὖν αὐτοὶ λέγομεν, καὶ ἴσω· οὐ πόρρω τοῦ προσήκουτος, τρία εἶναι τὰ πάντα· ἓν μὲν τὸν ἐπὶ τοῦ σώματος· χιτῶνα, λέγω δὴ, τοῦτον τὸν ἄβραφον· δεύτερον δὲ τὸ ἐπὶ τούτῳ περιβόλαιον· τρίτον δὲ, τὸ ἐξωτάτω ἐπίδημα.

C *Τούτου δὲ τὸν χιτῶνα ἐκ περιδόσεως Πατέρων ἠκούσαμεν ἔργον εἶναι τῆς Θεομήτορος, ἐκ τῶν ἀνωθεν μερῶν ὄφρατον, ἦγουν, ἀπὸ τοῦ τραχήλου τὴν ἀρχὴν τῆς ὄφης λαβόντα, καὶ πλεκτὸν διόλου τυγχάνοντα, καθάπερ τὰ χειμερινὰ περὶ ἡμῖν περιβόλαια τῶν ποδῶν καὶ τῶν κεφαλῶν. Ὅθεν καὶ προσφυῶς ἀλληγοροῦσιν αὐτόν, λέγοντες ὅτι μόνον τὸ ἐκ τῆς Θεομήτορος ληφθὲν σῶμα ἐκ τῶν ἀνωθεν ἦν ὄφρατον, τουτίστιν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἶχε συνοφασμένην αὐτοῦ τὴν θεότητα, ἢ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἦν ὄφρατος, καὶ οὐκ ἐκ σπέρματος ἀνθρώπινου. Τὰ δύο δὲ ἱμάτια τέσσαρα μέρη καποικήμασι, σχίσαντες αὐτά. Καὶ γὰρ (56) εἰπόντες περὶ τοῦ ἄβραφου χιτῶνος ὅτι *Μὴ σχίσωμεν αὐτόν*, ἐδήλωσαν, ὅτι τὰ ἄλλα ἔσχισαν. Οὐδὲ γὰρ ὡς πολυτελεῖ ταῦτα διμερίσαντο, ἵνα καὶ φεῖθωνται τῶν μερῶν, ἀλλὰ χλευάζοντες, ὡς προεῖρηται. Καὶ οὗτοι μὲν ἀτίμως τὰ τίμια διμερίζοντο, δι' ὧν τηλικαῦτα θαύματα γέγονασιν· ἢ δὲ τούτων δύναμις ἐπέχεται.*

hac de re, aut ullus aNus evangeliste, memorie prodidit.

(34) Εἶπον. A.

(35) Ἀποροῦσιν. A.

siglam incidit Hentenius ac conjectit ἀκραπὲς, quod tamen huic constructioni non convenit.

Τινὲς δὲ (35) διαποροῦσιν, ὡς ἐπαι τοῖς ἀποστόλοις Α ἔνομιθέτησεν ὁ Χριστὸς μὴ κτᾶσθαι δύο χιτῶνας; τῶς αὐτῆ; εβρηταί πλείονα κεκτημένος; Πρὸς οὖς ἀπολογητέον, ὅτι καὶ αὐτὸς ἓνα χιτῶνα εἶχε, τὸν ἐπὶ τοῦ σώματος· ἑτέρα γὰρ οὐκ ἦσαν χιτῶνες, ἀλλ' ἱμάτια. Χιτῶν γὰρ κυρίως τὸ ἐνδοτάτω. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Ἔτι δὲ πᾶν τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος ὑβριζόμενον· τὴν κεφαλὴν μὲν διὰ τοῦ ἀκανθίνου στεφάνου καὶ τοῦ τύπτεσθαι τῷ καλάμῳ, τὸ πρόσωπον δὲ διὰ τῶν ἐμπυρσμάτων, τὰς σιαγόνας δὲ διὰ τῶν ραπισμάτων, τὸ στόμα δὲ διὰ τῆς χολῆς καὶ τοῦ ἔξους· τὰς ὀκλαῖς δὲ διὰ τῶν βλασφημιῶν, τὸν τράχηλον δὲ διὰ τῶν κολαφισμάτων, τὰ νῶτα δὲ καὶ τὰ στέρνα διὰ τῶν φραγελλωμάτων, ἦτοι μαστίγων, τὰς χεῖρας δὲ καὶ τοὺς πόδας, διὰ τῶν ἤλων, τὴν πλευρὴν δὲ διὰ τῆς λόγχης, ὡς ὁ (36) Ἰωάννης Ἱστορεῖ· καὶ τὰ λοιπὰ μέρη διὰ τῆς χαμύθης καὶ τῆς γυμνωσεως· Β

Ὅταν οὖν ἡ βλασφημηθῶμεν, ἡ αἰκισθῶμεν, ἡ θραμβευθῶμεν, ταῦτ' ἐνοοῦντες πᾶσαν ἐκβάλωμεν ἀπὸ τῆς ψυχῆς φλεγμονῆν, λογιζόμενοι καὶ ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἦν, ἡμεῖς δὲ ἄνθρωποι· καὶ ὁ μὲν Δεσπότης, ἡμεῖς δὲ δούλοι· καὶ ὁ μὲν ἀναμάρτητος, ἡμεῖς δὲ ἁμαρτωλοί· καὶ ὁ μὲν παρὰ δούλων ἑκείσθη, ἡμεῖς δὲ παρὰ συνδούλων· καὶ ὁ μὲν δι' ἡμᾶς, ἡμεῖς δὲ δι' ἑαυτοῦς· καὶ ὁ μὲν θεωροῦντων Ἰουδαίων καὶ Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων, ἡμεῖς δὲ ἐνώπιον ὀλίγων, ε δὲ καὶ πλειόνων, ἀλλ' οὐ τοσοῦτων.

[Τοῦ ἁγίου Μαξίμου ὁ (37) μὲν ἀνωθεν ὑφαντὸς χιτῶν ἡ δι' ἀλλήλους ἐστὶ τῶν ἀρετῶν πλοκὴ τε καὶ συνοχή, διὰ τῆς ἀνωθεν χάριτος ὕφασμένη καὶ ἔνδον σκέπυσα τὸν ἐν ἡμῖν λόγον, οὗ πολλὰκις γυμνοῦντες ἡμᾶς (38) οἱ φονευταὶ δαίμονες δι' ἀμελείας καὶ βραθυμίας, ὅμως οὐ συγχωροῦνται σχίσαι αὐτὸν, ὥστε μὴ γνωρίζειν ἡμᾶς (39) εἰ τὴν ἀρετὴν· καὶ οὕτω γὰρ αἱ γνωρίζομεν αὐτὴν, εἰ καὶ μὴ περιβαλλόμεθα τὴν ἐκ ταύτης σκέπην· τὴ δὲ σχισθέντα ἡ ἐξωθεν ἐστὶ περιβολὴ τοῦ αἰσθητοῦ πλοῦτου, διαίρουμένη εἰς τέσσαρα κοσμικὰ στοιχεῖα, οἷς ἐμπαθῶς κεχρησθαι πείθουσιν ἡμᾶς οἱ ἐγκαίριοντες μισαιφύνοι. Εἴη δ' ἂν καὶ καθ' ἕτερον λόγον χιτῶν μὲν ἀνωθεν ὕφαντος ἡ ἐκάστου ψυχῆ, ἀνωθεν ἐμπνευσθεῖσα· καὶ ἄρβραφος μὲν ὡς ἀπλῆ καὶ ἀσύνθετος, ἀσχιστος δὲ ὡς ἀθάνατος· διαιρούμενα δὲ ἱμάτια τὸ σῶμα, ὡς ἐκ φθορᾶς εἰς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα διαλυόμενον.]

Καὶ—ἀκεῖ. Ἐφύλαττον αὐτόν, ἵνα μὴ κατανεχθῆι παρὰ τινος.

³⁵ Joan. xix, 36.

Variae lectiones et notæ.

(36) Ergo hic solus. Non Matthæus, ut habent codices reconsonis Tatianæ et Constantinopolitanæ Chrysostomi, Matth. xviii, 40. Sed contra ejusmodi iungas nemo serio disputat.

Quidam vero dubitant, quomodo Christus qui legem dedit apostolis, ne duas possiderent tunicas, ipse plures inventus est possidere? Quibus respondendum est, quod ipse quoque unicam habebat tunicam, quæ corpori adhærebat: cætera enim tunicæ non erant, sed pallia. Proprie enim χιτῶν (quod nos tunicam vertimus) dicitur quæ intima est vestis. Et de his quidem ita.

Considera vero totum Salvatoris corpus injuriis affectum. Caput quidem per spineam coronam et, arundinis percussione, faciem per sputa, maxillas autem per alapas, os vero per fel et acetum, aures per blasphemias, collum per colaphos, dorsum et pectus flagellis et verberibus, manus autem et pedes clavis, latus vero lancea, veluti scribit Joannes ³⁵, cæteras quoque partes chlamyde ac nuditate; et, ut semel dicam, totum corpus, quod in cruce spectaculo est expositum.

καὶ ἀπλῶς τὸ ὅλον σῶμα διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ σφραυροῦ

Quando ergo blasphemie nobis ingeruntur, aut contumelia afficimur, sive spectaculo exponimur, hæc considerautes, omnem abjiciamus ab anima tumoris flammam: cogitantes simul, quod ipse quidem Deus erat, nos autem homines; ipse Dominus, nos autem servi; ipse sine peccato, nos autem peccatores; ipse a servis patiebatur, nos autem a conservis; ipse propter nos, nos autem propter nos ipsos; ipse quidem spectantibus Judæis, Romanis et Græcis, nos vero coram paucis, et si coram pluribus, at non tam multis.

†† Sancti Maximi. Tunica quidem desuper contexta, est virtutum inter se connexio et complexio, divina gratia contexta, intus tegens intellectum nostrum, qua crebro nos cædem molientes dæmones nudant per incogitantiam et negligentiam, nec tamen eis illam scindere permittitur, ut ne noscamus amplius virtutem. Atque ita quidem semper eam noscimus, tametsi ea non simus tecti. Scissa autem notant exterius sensibillium divitiarum indumentum, in quatuor mundi elementa divisum, quibus ut cum affectu utamur nobis suadent illudentes vitæ insidiatores. Alia autem ratione, tunica quidem desuper texta possit esse cujusque animus, desuper inspiratus, et inconsutilis quidem, ut simplex et non compositus; non scissus autem, ut immortalis; divisa autem vestimenta, corpus, quod corruptione in quatuor dissolvitur elementa.

Vers. 26. Et — ibi. Custodiebant eum ne a quoquam deponeretur.

(37) Hæc in margine exhibent. A, B. Hentenius prorsus non habet.

(38) Ἡμᾶς; omittit. B.

(39) Ἡμᾶς omittit. A.

Vers. 37. Et — *Judæorum*. †† Scriptio in titulo practicæ, theoreticæ et theologicæ philosophiæ regem notat eum, qui crucifixus erat. Practicæ quidem, quod scriptum erat Romanorum lingua; regnum enim Romanum fortissimum vidit Daniel. practicæ autem est fortitudo. Theoreticæ, quod scriptum erat Græcæ; Græci enim præ reliquis gentibus theoretici. Theologicæ, propter Hebraicum; Hebræi enim maxime omnium theologi.

Causam ob quam esset crucifixus: illam enim in tabula inscriptam superposuit Pilatus, ut ab omnibus legi posset, et qui præsentibus erant, et qui præteribant. Marcus sane dicit: *Et erat inscriptio causæ ejus scripta: Rex Judæorum*¹⁹; Lucas vero: *Erat autem et inscriptio scripta super eum litteris Græcis et Latinis ac Hebraicis: Hic est rex Judæorum*²⁰. Hoc autem tribus inscriptum est linguis, eo quod tunc multi ad civitatem venerant Judæorum Græci ac Latini; Joannes vero dicit: *Scriptis autem et titulum Pilatus, posuitque super crucem. Erat autem scriptum: Jesus Nazarenus, rex Judæorum. Hunc ergo titulum multi legerunt Judæorum, quia prope civitatem erat locus ubi crucifixus est Jesus: et erat scriptum Hebraice, Græcæ et Latine. Dicebant ergo Pilato pontifices Judæorum: Noli scribere: Rex Judæorum, sed, quod ille dixerit: Rex sum Judæorum. Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi*²¹. Titulus itaque apud Romanos causa dicitur. (†† Ista autem: *Propinquus vero erat locus urbi, ubi crucifixus est Jesus*, ita ordinanda: *Vicinus urbi erat locus ubi crucifixus est Jesus*.) γέγραφα. Τίτλος μὲν οὖν, κατὰ Ῥωμαίους, ἡ αἰτία· [τὸ (12) δὲ Ἐγγὺς ἦν ὁ τόπος τῆς πόλεως, ὅπου ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς.]

Scriptis ergo Pilatus dictam causam, instituitque ut scripta, cunctis nota fieret, ne possent sua malitia (yy) Judæi Christo aliam causam affigere, aut divulgare (zz): simulque et hoc notavit et illi patrocinator est, quod propter invidiam esset crucifixus.

Cum autem litteræ in altum positæ (a) regnum ejus clare promulgarent, conantur pontifices Judæorum inscriptionem invertere, dicentes Pilato: *Noli scribere: Rex Judæorum*, ne vera videatur inscriptio, sed quod ille dixerit: *Rex sum Judæorum*, ut ille mendax appareat. Sed nequaquam persuaserunt ei. Respondit enim: *Quod scripsi, scripsi*, hoc est quod scriptum est non immuto. Juxta divinam

¹⁹ Marc. xv, 26.

²⁰ Luc. xxiii, 58.

²¹ Joan. xix, 19-22.

Variæ lectiones.

(40) In margine hæc habet codex uterque. Caret is Hentenius.

(41) Περὶ ὄντων. A.

(yy) *Sua malitia*. Ac si legerit ex κακούργιας. Ut ego edidi κακούργιας refertur ad αἰτίαν.

(zz) *Affigere aut divulgare*. In Græco est tantum ἐπιφημιζέειν, quod est rei nomen dare. Reddas. Ne quid aliud crimini dare possent Christo.

Kal — *Ἰουδαίων*. [Ἡ (40) ἐν τῷ τίτῳ γραφὴ πρακτικῆς, καὶ θεωρητικῆς, καὶ θεολογικῆς φιλοσοφίας βασιλεία τῶν σταυρωθέντα ἐμήνυσεν πρακτικῆς μὲν, διὰ τοῦ Ῥωμαῖοι γεγράφθαι τὴν Ῥωμαϊκὴν γὰρ βασιλείαν ἀνδρειοτέραν πασῶν ὁ Δανιὴλ ἐθεάσατο πρακτικῆς δὲ ὄντων ἢ ἀνδρία· διὰ δὲ τοῦ Ἑλληνιστί, θεωρητικῆς· Ἑλληνες γὰρ θεωρητικώτεροι τῶν ἄλλων ἐθνῶν· διὰ δὲ τοῦ Ἑβραῖοι, θεολογικῆς· θεολογικώτεροι γὰρ πάντων Ἑβραῖοι.]

Τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐσταυρώθη· σάνδι γὰρ ταύτην ἐγχαράξαντες οἱ περὶ τοῦ Πιλάτου, ἐπέθεταν, ὥστε ὑπὸ πάντων ἀναγινώσκεσθαι τῶν τε παρόντων καὶ τῶν (41) παρόντων. Μάρκος μὲν οὖν εἶπε· Καὶ ἦν ἡ ἐπιγραφή τῆς αἰτίας αὐτοῦ γεγραμμένη· Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων· Λουκάς δὲ· Ἦν δὲ καὶ ἡ ἐπιγραφή γεγραμμένη ἐπ' αὐτῷ γράμμασιν Ἑλληνικοῖς καὶ Ῥωμαϊκοῖς καὶ Ἑβραϊκοῖς· Οὐδέ τις ἐστὶν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Τοῦτο δὲ τρισὶν ἐγράφη διαλέκτοις, διὰ τὸ πολλοὺς ἐπιχωριάζειν ἐστὶ τῇ πόλει τῶν Ἰουδαίων Ἑλλήνας καὶ Ῥωμαίους. Ἰωάννης δὲ φησὶν· Ἐγραψε δὲ καὶ τίτλον ὁ Πιλάτος, καὶ ἐθήκεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Ἦν δὲ γεγραμμένον· Ἰησοῦς, ὁ Ναζωραῖος, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Τοῦτον οὖν ἐν τῷ εἰλίῳ πολλοὶ ἀνήγνωσαν τῶν Ἰουδαίων, οἱ ἐγγὺς ἦν ὁ τόπος τῆς πόλεως, ὅπου ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς. Καὶ ἦν γεγραμμένον Ἑβραῖοι, Ἑλληνιστί, Ῥωμαῖοι. Ἐλεγον οὖν τῷ Πιλάτῳ οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων· Μὴ γράψῃς, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ὅτι ἐκείνος εἶπε· βασιλεὺς εἰμι τῶν Ἰουδαίων. Ἀπεκρίθη ὁ Πιλάτος· Ὁ γέγραφα, [τὸ (12) δὲ Ἐγγὺς ἦν ὁ τόπος τῆς πόλεως, ὅπου ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς.]

Ὁ μὲν οὖν Πιλάτος ἔγραψε τὴν ῥηθείαν αἰτίαν· καὶ στηλιτεύσας πᾶσι κατέστησεν αὐτὴν γνώριμον, ἵνα μὴ δύνωνται Ἰουδαῖοι κακούργιας ἄλλην αἰτίαν ἐπιφημισαὶ τῷ Χριστῷ. Καὶ ὁμοῦ μὲν τούτους ἠμύνατο· ὁμοῦ δὲ ἐκείνου (43) ὑπεραπολογήσατο, οἱ διὰ φθόνου ἐσταυρώθη.

Ἐπεὶ δὲ ἀνέκειντο τὰ γράμματα λαμπρῶς ανακηρύττοντα τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἐπιχειροῦσιν οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων μετατρέψαι τὴν τοιαύτην ἐπιγραφὴν, λέγοντες τῷ Πιλάτῳ· Μὴ γράψῃς Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ἵνα μὴ ἀληθὴς ἡ ἐπιγραφὴ δοκῇ· ἀλλ' ὅτι ἐκείνος εἶπε· βασιλεὺς εἰμι τῶν Ἰουδαίων, ἵνα ψευδὴς ἐκείνος φανῇ. Ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ τίως παρέπευσαν αὐτόν. Ἀπεκρίθη γάρ,

(42) Includa non agnoscit Hentenius.

(43) ὑπεραπολογήσατο. A.

a *In altum positæ*. Ἀνακείσθαι dicitur, quidquid publice aut in publico loco scriptum aut positum est. Redde: *Cum vero titulus ille publice expositus luculenter regem eum declararet.*

Ἡ γέγραφα, γέγραφα, τουτέστιν, Οὐκ ἄλλοιῶν ἂν αὐτὴν καταλύω. Κατὰ θεῖον δὲ πάντως πρόνοιαν, ἡ τίτλος ἐπιτέθη μόνῃ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ. Τῶν τριῶν γὰρ ἅμα τότε καταχωσθέντων, χρόνοις ὑστερον ὁ Δισποτικὸς ἀναζητηθεὶς, ἀπὸ τοῦ τίτλου μᾶλλον γέγονε γνῶριμος.

Τότε — εὐωνύμων. Καὶ τοῦτο τῆς τῶν Ἰουδαίων ἦν σπουδῆς, ἵνα, μέσον τῶν κακούργων κρεμάνετος, κακούργος καὶ αὐτὸς δοκῇ, καὶ ἵνα ἡ κοινωνία τῆς τιμωρίας κοινωνῶν αὐτὸν ἀνακηρύττῃ καὶ τῆς κακουργίας. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ δημοσίᾳ τούτων ἐσταύρωσαν, πάντων ὁρώντων· φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς, ὅτι καὶ εἰσῆκει ὁ λαὸς θεωρῶν καὶ χεροὶ στρατιωτικαὶ αὐτὸν σταυρωθῆναι παρεσκύασαν, καὶ πάντα πεποιήκασιν, ἵνα καταχέωσιν αὐτοῦ παρὰ πᾶσι πονηρὰν ὑπόληψιν. Ἐπληροῦτο δὲ κἀνταῦθα ἡ B τοῦ Ἡσαίου (44) προφητεία ἡ λέγουσα· Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλεγήσθη.

Καὶ οἱ μὲν δύο λησται τοὺς δύο λαοὺς ἠντίκτοντον τὸν τε παλαιὸν, καὶ τὸν νέον. Τοῦτων γὰρ ὁ μὲν βλασφημῶν αὐτὸν ἀπέθανεν· ὁ δὲ πρὸς τῷ τέλει τοῦτον ἐπέγνω Θεόν. Αὐτὸς δὲ μέσος· ἐκρεμάσθη τῶν δύο τούτων, ὡς μέσος γενόμενος τῆς τε Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας Διαθήκης.

Οἱ δὲ — σταυροῦ. Οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδὸν ἐκείνην Ἰουδαῖοι. Μάρκος δὲ φησὶν ὅτι ἔλεγον· Οὐδὲ καταλύω τὸν ναὸν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἔστι δὲ τὸ οὐδὲ, χλευστικὸν ἐπιβῆγμα καὶ ἐμπαικτικόν. Ἔλεγον δὲ τὰ τοιαῦτα, κωμῶδούντες αὐτὸν ὡς C ψεύστην.

Ὁμοίως — σώσαι. Τὸ Ὁμοίως, διὰ τὴν βλασφημίαν εἴρηται. Καὶ αὐτοὶ γὰρ ὁμοίως ἐβλασφήμουν αὐτὸν, εἰ καὶ ἐν ἑτέροις ῥήμασι. Τὸ δὲ Ἄλλους ἔσωσεν, εἶπον, διαβάλλοντες τὰς θαυματουργίας αὐτοῦ, ὡς ἐν γοητείᾳ γενομένας.

Εἰ — ἐπ' αὐτῷ. Τοῦτο εἶπον διὰ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ τίτλου. Μὴ δυναθέντες γὰρ αὐτὴν μετατρέψαι, περιῶνται· ψευδῆ ταύτην ἀπιλέγξαι, διὰ τοῦ ζητησῆν θῆθεν ἀδύνατα. Καὶ κατέβη ἂν, εἰ πιστεύειν ἐμελλον.

Πέποιθεν — Ἰλός. Ὁ προεῖπε Δαυὶδ ἐκ προσώπου αὐτῶν, νῦν αὐτοὶ (47) τοῦτο λέγουσιν, ἄγοντες εἰς πέρας τὴν τοιαύτην προφητείαν. Γέγραπται γάρ· D Ἠλπίσεν ἐπὶ Κύριον, ρυσάσθω αὐτὸν, [σωσάτω αὐτὸν, ὅτι θέλει αὐτὸν.] Ἔλεγον οὖν ἐπιχειροῦντες· Πέποιθεν ἐπὶ τὸν Θεόν, ὡς Ἰλός αὐτοῦ, σωθήτω παρ' αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ἔλεγον, οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ δυναμένου ρύσασθαι αὐτόν· ἀλλ' ὡς αὐτοῦ

autem omnino providentiam titulus super solam Christi crucem positus est. Cum enim tres cruces simul terra tunc obruerentur, multis temporibus requisita postmodum Domini crux, a titulo potissimum fuit cognita.

Vers. 38. Tunc — sinistris. Et hoc Judaeorum opera factum est, ut in medio duorum maleficorum pendens, et ipse maleficus putaretur: utque participatio supplicii participem quoque eum praedicaret maledicii. Ob hoc siquidem eum cunctis videntibus publice crucifixerunt. Dicit autem (b) Lucas quod staret populus spectans, utque (c) militum manibus crucifigeretur laborans (d), et modis omnibus faciens (e), ut prava de eo opinio apud omnes diffunderetur. Completa quoque est hic Isaiae propheta quae dicit: Et cum iniquis deputatus est.

Duo vero latrones duos populos aenigmaticè figurarunt, veterem scilicet ac novum. Horum aiquidem ille blasphemias eum appetens mortuus est; hic autem Deum in fine tandem hunc agnovit; ipse vero medius inter hos pependit, utpote medius effectus inter Vetus Novumque Testamentum.

Vers. 39. Qui autem — Vers. 40. cruce. Qui praeteribant, puta illa vis Judaei. Marcus vero ait quod dicebant: Vah qui destruis, etc. Est autem voh irridentis ac subsannantis adverbium (quod in Vah vertimus). Haec autem ei quasi mendaci dicebant suggillantes.

Vers. 41. Similiter — Vers. 42. Salvum facere. Similiter, propter blasphemiam dicit. Nam et hi quoque blasphemias eum appetebant, etsi aliis verbis. Dixerunt autem: Alios salvos fecit, miracula ejus calumniantes, tanquam praestigiis facta fuerint.

Vers. 42. Si — in eum. Hoc dicebant propter tituli inscriptionem. Cum enim non potuerint eam subvertere, falsam nituntur illam arguere, eo quod sibi impossibilia quaesierit. Et utique descendisset, si ipsi credituri fuissent.

Vers. 43. Confidit — filius. Quod praedixit David in persona eorum, hoc ipsi nunc dicunt, hujusmodi prophetiam ad finem perducentes; scriptum est enim: Speravit in Dominum, eripiat eum, salvum faciat eum, quoniam vult eum. Dicebant ergo convitia jactantes: confidit in Deum, tanquam Filius ejus, servetur ab eo. Hoc autem dicebant, non quod Deus eum servare non posset, sed quod

44 Luc. XIII, 35. 45 Isa. LIII, 42. 46 Marc. XV, 29. 47 Psal. XXI, 9.

Variae lectiones.

(41) Ὁ ἀβεί. B.
(45) Ἡ τοῦ Ἡσαίου, absunt. A.

(46) Τοῦτο νῦν αὐτοί. A.
(47) Inclusa desunt. A.

(b) Dicit. Malim etiam ante dicit et post spectans duo puncta ponere.
(c) Pro utque, malim, et ut.

(d) Laborans. Laborarunt.
(e) Modis omnibus faciens. Omnia fecerunt.

non esset ipse Dei Filius, ut ipsi putabant. Sed, o scelesti ac pessimi ! ergo nec prophetæ erant prophetæ, nec justî profecto justî, ex quo Deus illos a periculis non eripuit. Verum et prophetæ et justî erant, nec minus tamen periculis subjacerunt secundum variam dispensationem.

Vers. 44. *Id ipsum — ei.* Id ipsum, id est eodem modo. Non enim Judæos tantum inflammavit diabolus, sed et Romanos milites furere agitavit, et ipsos etiam latrones, quamquam cum eo crucifixos, adversus eum exacerbavit. Matthæus itaque et Marcus ⁸⁶ utrumque sicut exprobrasse ei. Lucas vero unum quidem convitiis illum agitasse dicit ⁸⁷, a' terum autem blasphemantem magis increpasse. Primum siquidem ambo priorum obliiti laborum (*f*), ex crudelitate exprobrabant ei, utpote et ipsi Judæi. Forte autem etiam id ingratiæ Judæorum faciébant, ut propter hoc ipsos deponerent. Postmodum vero alter penitentia ductus est : tum quidem Christi signa ad memoriam revocans, ejusque conversationem inculpata : tum vero audito quod etiam pro his qui ipsum crucifigebant intercessisset, veluti scripsit Lucas ⁸⁸ ; videns præterea et aërem præter naturam obscuratum.

Vers. 45. *A — nonam.* Post petulantia ac scommatum satietatem id factum est, ut quiescente jam furore, aliquid a miraculo lucriferi posset. Admirabilis enim erat hæc facere eum qui in cruce pondebat, quam a cruce descendere. Quod si hæc eum facere non suspicabantur, sed quod Deo hæc operante provenirent, timere sane oportebat, et intelligere quod propter hunc ad iram commotus esset. Neque enim dicere potuerunt, quod solis eclipsis secundum naturam esset ; nam ipsa et in uno temporis accidit momento, et a una parte terræ, et non in decimo quarto die lunæ ; hæc vero tenebræ et ad tres horas perseverarunt, et super universam terram : et decimo quarto die lunæ quando impossibile est secundum naturam contingere solis eclipsim.

Vers. 46. *Circiter — dereliquisti ?* Davidicum est verbum. Hebraice autem ipsum clamavit, ut solis Hebræis notum fieret, qui soli Davidica noverant. Marcus vero *Eloi, Eloi* scripsit. Significavit autem Eli, *Deus mi* ; Eloi vero, *Deus meus*.

Clavorum ergo doloribus depressus, ait : *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me ?* hoc est propter quid me dimisisti ut sustinerem dolores. Hoc autem dixit, confirmans quod, sicut in veritate humanam assumpsit naturam, ita quoque vera crucifixus est, et non phantastice prout multi hæretici delirarunt. Neque enim nisi dolens ita clamasset.

⁸⁶ Marc. xv, 32. ⁸⁷ Luc. xxiii, 39, 40. ⁸⁸ ibid. 31.

Variæ sectiones.

(48) 'Ω; άνθρωπος; δέ, non habet Hentenius.

(^) *Laborum.* Malim *dolorum* aut *cruciatum*.

μη ὄντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καθὼς αὐτοὶ φέροντο. Ἄλλ' ὧ μισοὶ καὶ καμμίλαροι ! λοιπὸν οὐδ' οἱ προφήται ἦσαν προφήται, οὐδέ οἱ δίκαιοι πάντως δίκαιοι, ἐπειδὴ αὐτοὺς οὐκ ἐξήρπασεν τῶν κινδύνων ὁ Θεός. Ἄλλὰ μὴν καὶ ἦσαν καὶ ἐκινδύνευσαν κατὰ διαφόρους οἰκονομίας.

Τὸ δ' αὐτὸ — αὐτῶν. Τὸ δ' αὐτὸ, ἀντὶ τοῦ, ὡσαύτως. Οὐ μόνον γὰρ τοὺς Ἰουδαίους ἐξέκρουσαν ὁ διάβολος, ἀλλὰ καὶ τοὺς Ῥωμαίους στρατιωτὰς ἐφοιστήρας, καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς ληστὰς, καὶ ταῦτα συνεσταυρωμένους, ἐξηγάσαν κατ' αὐτοῦ. Ματθαῖος μὲν οὖν καὶ Μάρκος τοὺς δύο φασὶν ἐπιτιθέσθαι αὐτόν· Λουκᾶς δὲ τὸν ἓνα μὲν βλασφημεῖν αὐτὸν λέγει, τὸν ἕτερον δὲ μᾶλλον ἐπιτιμᾶν τῷ βλασφημοῦντι. Καὶ γὰρ πρῶτον μὲν οἱ δύο, τῶν ἰδίων ἐκλαθόμενοι πόνων, ἐξ ὀμότητος ἐνειδέσκον αὐτόν, Ἰουδαῖοι καὶ αὐτοὶ ὄντας· ἰσως δὲ καὶ πρὸς χάριν τῶν Ἰουδαίων, ἵνα διὰ τοῦτο κατενέγκωσιν αὐτοῦς. Ὑστερον δὲ μετανέησάν τοις εἰς τοῦτο μὲν, ὑπομνησθεῖς τῶν σημείων τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀνεπιλήπτου πολιτείας αὐτοῦ· τοῦτο δὲ καὶ ἀκούσας ὑπερευχομένου τῶν σταυρωσάντων μᾶλλον, ὡς ἰστορήσας Λουκᾶς· ἔτι δὲ καὶ ἰδὼν τὸν ἀέρα σκοτιζόμενον παρὰ φύσιν.

Ἀπὸ — ἐννάτης. Μετὰ τὸν κόρον τῆς παροινίας καὶ τῶν σκαυμάτων τοῦτο γέγονεν, ἵνα ἤδη καυθέντος τοῦ θυμοῦ κερδῆναί τι θυνηθῶσιν ἀπὸ τοῦ θαύματος. Τοῦ καταθῆναι γὰρ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ θαυμαστότερον ἦν τὸ τοιαῦτα ποιεῖν κρηόμενον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Εἰ δὲ μὴ αὐτὸν ταῦτα ποιεῖν ὑπελάμβανον, ἀλλὰ καὶ, ὡς τοῦ Θεοῦ ταῦτα ποιούντος. Ἐπει φοβηθῆναι καὶ συνιδεῖν ὅτι δι' αὐτὸν ἐργίζεται. Καὶ γὰρ οὐκ ἔδυνάοντο λέγειν ὅτι κατὰ φύσιν ἐκλειψίς ἡλίου ἦν. Αὕτη μὲν γὰρ καὶ ἐν μιᾷ ῥοπῇ καιροῦ γίνεται, καὶ ἐν ἑνὶ μέρει τῆς γῆς, καὶ οὐκ ἐν τῇ τρισαρσκαδικῇ τῆς σελήνης. Τοῦτο δὲ τὸ σκότος καὶ ἐπὶ τρεῖς ὥρας διήρπασε, καὶ ἐπὶ πᾶσαν γέγονε τῆν γῆν, καὶ ἐν τῇ τρισαρσκαδικῇ τῆς σελήνης, ὅτι, πανσελήνου οὐσης, ἀμήχανον συμβαίνειν κατὰ φύσιν ἐκλειψίν ἡλίου.

Περὶ — ἐγκατέλιπες ; Δαυιτικὸν μὲν τὸ ῥητόν· Ἑβραῖσι δὲ τοῦτο ἀνεβόησεν, ἵνα μόνοις Ἑβραίοις γνωρισθῆ, μόνοις εἰδῶσι τὰ Δαυιτικά. Μάρκος δὲ, Ἐλωὶ, Ἐλωὶ ἔγραψε. Ἀγλοὶ δὲ τὸ μὲν Ἑλλ.; Θεέ μου, τὸ δὲ Ἐλωί, Ὁ Θεός μου.

Ω; (48) ἄνθρωπος; δέ, καί; ἀπὸ τῶν ἡλίων ὀδύνας καταταθεῖς, φησί· Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνατί με ἐγκατέλιπες ; ἦγουν, διατί με ἀφήκες οὕτως ὀδυνοῦσθαι. Τοῦτο δὲ εἶπε βεβαίῳν ὅτι, ὥσπερ κατ' ἀλήθειαν ἐνηθρόωπησεν, οὕτως καὶ κατ' ἀλήθειαν ἐσταυρώθη, καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν, ὡς πολλοὶ τῶν αἱρετικῶν ἐλήρησαν. Οὐ γὰρ ἂν ὀδυώμενος οὕτως ἀνεβόησεν.

Ἔστι ἐκ καὶ ἑτέρω; εἰπεῖν ὅτι, ἤδη ἀποθνήσκων ἂν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, προσώπων τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ἀναβόησε τὴν δηλωθεῖσαν φωνήν. Φησὶ γὰρ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ὅτι ἐν ἑαυτῷ τυποῖ τὸ ἡμέτερον. Ἡμεῖς γὰρ ἤμεν οἱ ἐγκαταλειμμένοι καὶ παρεωραμένοι πρότερον, εἶτα νῦν προσειλημμένοι καὶ σεωσμένοι τοῖς αὐτοῦ πάθεσι.

Τίς — οὗτος. Στρατιῶται καὶ οὗτοι ἦσαν Ῥωμαῖοι, τὴν Ἑβραϊκὴν φωνήν ἀγνοοῦντες.

Καὶ εὐθέως — ἐπὶτίζον αὐτόν. Παίζων τοῦτο πεποιήσε (49) παρηγορῶν δῆθεν, καθὼς καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ, ἢ καὶ ἵνα ἡ ἐριμύτης τοῦ ὕψους προσθήκη γένηται τῆς δδύνης.

Οἱ — αὐτόν. Μάρκος δὲ φησιν ὅτι αὐτὸς ἔλεγε· Ἄγετε, ἴδωμεν, εἰ ἔρχεται Ἐλίας καθελεῖν αὐτόν. Εἰκὸς δὲ τοῦτο λέγειν κλιεῖνους καὶ τοῦτον.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — πνεῦμα. Τίς δὲ ἦν ἡ φωνή, ἐδήλωσεν ὁ Λουκᾶς, ὅτι Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου. Ἐκραξε δὲ φωνῇ μεγάλῃ, ἵνα πάντες ἀκούσωσι, καὶ πάντες εἰδῶσιν ὅτι μέχρι τῆς τελευταίας ὥρας πατέρα τὸν Θεὸν ὀνομάζει, καὶ αὐτῷ τὸ πᾶν ἀνατίθει, καὶ οὐκ ἔστιν ἀντίθεο· ἔτι δὲ καὶ ἵνα μάθωσιν ὅτι κατ' ἐξουσίαν, θεὸς ἠθέλησεν, ἀποθνήσκει. Ὅτε γὰρ εἶπεν ὅτι Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου, τότε λοιπὸν τῷ θανάτῳ παρεχώρησε προτέρησθαι αὐτῷ.

Οὐκ εἶπε δὲ ὅτι Παρατίθημι, ἀλλ' ὅτι Παραθήσομαι, δηλῶν ὅτι μετὰ μικρὸν ἐκπνεύσει. Τὰ γὰρ μετὰ τὴν εἰρημένην κρυγὴν προσέθηκεν ὁ Ἰωάννης, ὡς καὶ αὐτὰ παραλειμμένα τοῖς ἄλλοις, λέγων· *Εἰσθήκεισαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ Ἰησοῦ ἡ Μητέρα αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.* Εἰπὼν δὲ, πῶς παρέθετο τὴν ἡγαπημένην Μητέρα καὶ παρθένον τῷ ἡγαπημένῳ μαθητῇ καὶ παρθένῳ, καὶ πῶς διψήσας ἐπιετὸν τὸ ὕδωρ, τελευταῖον φησιν· Ὅτι οὖν ἔλαβε τὸ ὕδωρ ὁ Ἰησοῦς, εἶπε· *Τετέλεισται·* καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, παρῆκε τὸ πνεῦμα. Περὶ ὧν ἀπάντων ζήτησον ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ.

Καὶ ἰδοὺ — ἐσχίσθησαν. [Ἐσχίσθη (51) τὸ κάλυμμα τοῦ ναοῦ, καὶ ἀνεκαλύφθη τὰ ὑποκακρυμμένα τούτῳ (52) μυστήρια. Ἐρράγη τὰ τοῦ γραμματος, καὶ ἐφάνη τὰ τοῦ πνεύματος. Ἡ] ὁ μὲν ἥλιος ἠμφίεσατο σκότος, ὁ δὲ ναὸς ἐσχισε τὸ καταπάσασμα, δηλοῦντες ὅτι πενθοῦσιν ἐπὶ τῷ παραλόγῳ τούτῳ θεάματι. Πενθοῦντων γὰρ ἔστι, καὶ τὸ βρηγνύειν τὴν ἐσθῆτα, καὶ τὸ περιτίθεσθαι στολὴν μέλαιναν. Τῆς δὲ γῆς σεισθείσης, καὶ τῶν πετρῶν σχισθεισῶν,

⁴⁹ Marc. xv, 36. ⁵⁰ Luc. xiii, 46. ⁵¹ Joan. xix, 25. ⁵² ibid. 30.

Variae lectiones.

(49) Addiderim ὧς. Atque ita fortasse Hentenius legit.

(50) Intellige : Ὁ προσδραμῶν καὶ ποτίσας.

(g) Absurdum ac irrationabile. In Græco unum est vocabulum παραλόγῳ. Παράλογον sane est id quod sit παρὰ λόγον, contra rationem. Nalim ta-

Potest autem et aliter dici, quod jam pro hominibus moriens in persona generis humani dicta clamavit voce. Ait enim Gregorius Theologus, quod in seipso figurat quod nostrum est; nos siquidem primum derelicti eramus ac despecti, deinde nunc assumpti ac servati sumus illius afflictionibus.

Vers. 47. *Quidam — iste.* Milites hi erant Romani, vocem Hebraicam ignorantes.

Vers. 48. *Statimque — ut biberet.* Hic etiam ludens fecit ad modum consolantis sicut et præcedentes, aut etiam ut aceti acerbitas additio fieret illi doloris.

Vers. 49. *Cæteri — eum.* Marcus vero ait, quod hoc dixerit : *Sinite, videamus an veniat Elias ad deponendum eum.* Verisimile es autem et hunc et illos hoc dixisse.

Vers. 50. *Jesus autem — spiritum.* Quæ autem fuerit vox, significavit Lucas, videlicet : *Pater, in manus tuas commendabo spiritum meum* ⁴⁹. Clamavit autem voce magna, ut omnes audierent, omnesque scirent, quod ad extremum usque spiritum Patrem Deum appellaret, universa in eo reponeret, nec esset ei contrarius : usque discerent quod sua potestate quando voluit mortuus est. Cum enim dixit : *Pater, in manus tuas commendabo spiritum meum*, tunc demum morti permisit, ut ad se accederet.

Non autem dixit, *Commendo*, sed *Commendabo*, significans quod paulo post expiraturus sit. Unde et Joannes, quæ post dictam vocem facta sunt refert, tanquam etiam ab aliis prætermittenda dicens : *Stabat autem juxta crucem Jesu Mater ejus* ⁵¹, etc. Ubi autem dixit, quomodo dilectam Matrem ac Virginem dilecto commendaverit discipulo ac virgini, et quomodo sitiienti datum sit æcetum ad potandum; tandem ait : *Consummatum est* ⁵², et inclinatum capite tradidit spiritum, de quibus omnibus quære in Evangelio secundum Joannem.

Vers. 51. *Et ecce — scissæ sunt.* (†† Scissum est velamentum templi et revelata sunt tecta sub eo mysteria. Rupta sunt ea quæ erant litteræ, apparuerunt ea, quæ sunt spiritus. Aut) sol quidem tenebris indutus est, templum vero scidit velum suum, significando quod propter absurdam ac irrationabilem (g) spectaculum lugeret; lugentium enim est vestem scindere, nigraque indui stola: Per terram autem motam, petrasque scissas ostendit

(51) Inclusa in marg. habet. A. Omiserat Hentenius.

(52) Μυστηρίῳ. B.

men, inusitatum, inauditum, stupendum, horrendum.

quod potens esset in aggerem eos cumnare : A *ἔδειξεν ὁ Χριστὸς ὅτι δυνατὸς ἦν ἐπιχωσῆσαι καὶ καταχωσῆσαι αὐτούς. Ἄλλ' οὐκ ἠθέλησε δι' οὐκείαν τε χρηστότητα, καὶ διὰ τοὺς μέλλοντας ἐξ αὐτῶν πιστεῦσαι καὶ λάμψαι.*

Proprie autem velum templi scissum est ad eorum redargutionem, cui contradicere non possent : ut si niterentur causari, et ad ea quæ naturaliter accidunt, passiones obscurati solis, terræ molæ, petrarumque scissarum reducere : os illis obturaretur per veli scissionem, cum tale quid esse unquam factum demonstrare non possent.

Scisso autem velo, ostendit Deus, quod a templo divina avolasset gratia : quodque interiora, puta Sancta sanctorum omnibus pervia ac conspicua constituenda essent : quod etiam postmodum ingredientibus Romanis factum est.

Quod autem mihi magis placet accipe (i). Quia interiora veli figura erant cæli, exteriora vero terram figurabant, scissum jam velum, significavit divisum jam esse medium parietem inter cælum et terram (puta inimicitiam) qui inter Deum erat et homines : et factum esse cælum hominibus pervium, soluto jam per Christum obstaculo medio⁶³, talique nobis ascensu innovato. Universaliter autem quæ facta sunt, divinæ iræ signa erant Judæorum insensibilitate reprehendentia, horumque perditionem prædicantia.

Vers. 52. *Et — surrexerunt.* Ad demonstrationem potentie suæ et hoc factum est, terroremque Judæorum : ut perpenderent, quod is qui adeo facile mortuos vivificaret, facillius posset vivos C *νεκροὺς εὐχερίστερον ἀν ἡδύνατο θανατώσας τοὺς ζῶντας.* *Ἐτι δὲ καὶ εἰς βεβαίωσιν τῆς μελλούσης ἀναστάσεως.*

Vers. 53. *Et — multis.* Egressi sunt et apparuerunt, ne phantastica videatur sepulcrorum apertio, ac dormientium resurrectio. Post resurrectionem autem ejus egressi sunt de sepulcris, ac venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis, ut ex eorum resurrectione certiores reddantur et de resurrectione illius, cogitantes quod qui hos resuscitavit, multo magis seipsum resuscitavit. Sancti vero surrexerunt, ut fide digni videantur, qui de Christo loquuntur. Postquam autem apparuerunt, iterum dormierunt.

Vers. 54. *Centurio autem — erat iste.* Hunc D *Marcus* voce Latina centurionem vocat⁶⁴ : *Μαῦθæus* vero Græca *ἑκατόνταρχον*, idem significante : quod enim Græci *ἑκατόν*, hoc Latini *centum* vocant : *Videns*, inquit, *centurio, qui ex adverso ejus astabat, quod sic emisso clamore exspirasset, dixit : Vere homo*

⁶³ Hebr. x, 20. ⁶⁴ Marc. xv, 59.

Variæ lectiones.

(53) Ὅτι ἀπέπη λαιπὸν. A. Ita Hentenius.

(54) Hic in margine codicis A a manu prorsus recenti adjecta sunt hæc recentioris Græci : *Τοῦτο τὸ καταπέτασμα κοχίσθη εἰς δύο ὑφαντῶν γὰρ ἦν· εὐ μὲν στημῶνιον ἴστατο ἔρθιον· τὸ δὲ ὑπάδιον ἐπε-*

(A) *Lucemque daturi.* Et splenduri : nimirum pietate et virtutibus.

(i) *Quod autem — accipe.* Accipe prorsus non est

ἔδειξεν ὁ Χριστὸς ὅτι δυνατὸς ἦν ἐπιχωσῆσαι καὶ καταχωσῆσαι αὐτούς. Ἄλλ' οὐκ ἠθέλησε δι' οὐκείαν τε χρηστότητα, καὶ διὰ τοὺς μέλλοντας ἐξ αὐτῶν πιστεῦσαι καὶ λάμψαι.

*Ἰδιώτερον δὲ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ σχίζε-
ται πρὸς ἀναντιβῆτον ἔλεγχον αὐτῶν, ἵνα, πει-
ρώμενοι αἰτιολογεῖν, καὶ ἀνάγειν εἰς τὰ κατὰ φύσιν
πάθη τῶν τε τοῦ ἡλίου σκοτασμῶν, καὶ τῆς γῆς τῶν
σεισμῶν, καὶ τῶν πετρῶν τὴν σχίσιν, ἐπιστομί-
ζωνται τῇ σχίσει τοῦ καταπέτασματος, οὐδέποτε
δυναίμενοι δεῖξαι τοιοῦτον γερόμενον.*

Τοῦ καταπέτασματος δὲ σχισθέντος, ἐδήλωσεν ὁ
Θεὸς ὅτι ἀπέπη (53) λαιπὸν ἢ θεία χάρις ἀπὸ τοῦ
ναοῦ, καὶ ὅτι τὰ ἔνδοξον, ἦτοι, τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων,
πᾶσι βατὰ καὶ θατὰ καταστήσονται, ὃ καὶ γέγονεν
B *ἕστερον, τῶν Ῥωμαίων εἰσελθόντων.*

Τὸ δὲ χαριώτερον, ἐπὶ τὰ μὲν ἐντὸς τοῦ καταπέ-
τάσματος τύπος ἦσαν τοῦ οὐρανοῦ, τὰ δ' ἐκτὸς τύ-
πος τῆς γῆς, σχισθὴν ἤδη τὸ καταπέτασμα δεδήλω-
κεν, ὅτι ἐσχίσθη ἤδη τὸ μεσότοιχον τοῦ οὐρανοῦ καὶ
τῆς γῆς, ἦγουν, ἡ ἔχθρα ἡ μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν
ἀνθρώπων, καὶ γέγονεν ὁ οὐρανὸς βατὸς τοῖς ἀν-
θρώποις, τοῦ Χριστοῦ λύσαντος τοῦτοσθὶ τὸν φρα-
γμῶν, καὶ τὴν τοιαύτην ἀνοδὸν ἡμῖν ἐγκαινίσαντος.
Καθόλου δὲ δεῖγμα θεομηνίας ἦσαν τὰ γεγενημένα,
καθαπτόμενα τῆς τῶν Τουδαίων ἀναισθησίας, καὶ
προαγορεύοντα τὴν τοῦτῶν ἀπόλειαν (54).

Καὶ — ἡγέρθη. Εἰς ἐνδειξιν καὶ τοῦτο γέγονε
τῆς δυνάμεως αὐτοῦ καὶ φόβου τῶν Ἰουδαίων, ἵνα
λογίσωνται, ὅτι ὁ ζωώσας οὕτως εὐχερῶς τοὺς
νεκροὺς εὐχερίστερον ἀν ἡδύνατο θανατώσας
τοὺς ζῶντας· Ἐτι δὲ καὶ εἰς βεβαίωσιν τῆς μελλού-
σης ἀναστάσεως.

Καὶ — πολλοῖς. Εἰσῆλθον καὶ ἐνεφανίσθησαν,
ἵνα μὴ δόξη κατὰ φαντασίαν ἢ τε τῶν μνημείων
ἀνοιξίς καὶ ἡ τῶν κοιμημένων ἔγερσις. Μετὰ τὴν
ἔγερσιν δὲ αὐτοῦ ἐξῆλθον ἐκ τῶν μνημείων, καὶ
εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἐνεφανίσθησαν πολ-
λοῖς, ἵνα ἐκ τῆς τοῦτῶν ἐγέρσεως πληροφορηθῶσι καὶ
περὶ τῆς ἐκείνου, λογιζόμενοι ὅτι ὁ τοῦτῶν ἀνα-
στήσας πολλῶ μᾶλλον ἐαυτὸν ἀνέστησεν. Ἅγιοι δὲ
ἡγέρθησαν, ἵνα δέξωσιν ἀξιόπιστοι, λέγοντες περὶ
τοῦ Χριστοῦ. Ἐμφανισθέντες δὲ, πάλιν κοιμήθησαν.

Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος — ἦν οὗτος. Τοῦτον τὸν
ἑκατόνταρχον ὁ Μάρκος κεντυρίωνα ὠνόμασε· κεν-
τυρίων γὰρ παρὰ Ῥωμαίους ὁ ἑκατόνταρχος ἐπεὶ
καὶ τὰ ἑκατόν, κέντε (55) λέγουσιν. Ἰδὼν δὲ,
φησὶν, ὁ κεντυρίων ὁ παρεστηκὼς ἐξεραντίας
αὐτοῦ, ὅτι οὕτως κρᾶξας ἐξέκρευεν, εἶπεν·

σεν κάτω. Οὕτως ἱσθόρηται παρὰ τῷ Πατρὶ ἡμῶν
Ἰωάννῃ τῷ Χρυσοστόμῳ. Sed apud Chrysoostomum nihil reperio.

(55) Ἰσο κέντουμ, ut notum est. Fecit autem
Græcus ad formam Græcorum, ut κέντε.

in Græco. Brevius reddas : *Quod vero probabilius.*
Ἐρμηνεία χαριστέρα est interpretatio probabilior,
acutior, subtilior, verior.

Ἄληθώς ὁ ἄνθρωπος οὗτος Υἱὸς ἦν Θεοῦ. Ἰδὼν ὅτι (56), μετὰ παύσεως Πατέρα τὸν Θεὸν καλεῖσας, καὶ εἰς χεῖρας αὐτοῦ παραθεῖναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐπαγγελάμενος, μετὰ μικρὸν ἐξέπνευσεν. Ἰδὼν δὲ καὶ τὰ τηλικαῦτα γενόμενα φρικτὰ, ἐπίστευσεν ὅτι Υἱὸς ἦν Θεοῦ. Ὁ δὲ Λουκᾶς λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι: Ἰδὼν ὁ ἐκατόνταρχος τὸ γενόμενον, ἐδόξασε τὸν Θεόν, λέγων· Ὅπως ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος ἦν· δίκαιον, οἶμαι, τὸν Θεὸν ὀνομάσας. Ἡ καὶ πρῶτον μὲν ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι δίκαιος ἦν· εἶτα τελεώτερον, ὅτι Υἱὸς ἦν Θεοῦ. Προσέθηκε δὲ Λουκᾶς ὅτι καὶ πάντες οἱ συμπαραγενομένοι ὄχλοι ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην, θεωροῦντες τὰ γενόμενα, τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη ὑπέστρεφον. Μὴ τολμῶντες γὰρ λαλεῖν διὰ τὸν φόβον τῶν ἀρχιερέων, ἐτυπτον ἑαυτῶν τὰ στήθη, σημαίνοντες τὴν ἐντὸς, ὀδύνην. Συνήκαν γάρ, ἀπὸ τε τῶν προλαβόντων σημείων, ἀπὸ τε τῶν τότε γενομένων, ὅτι θεῖος ἄνθρωπος ἦν, καὶ συμπάσχει αὐτῷ ἡ κτίσις, μὴ φέρουσα τὸ πάθος αὐτοῦ.

Ἦσαν — αὐτῷ. Χορηγοῦσαι τὰ πρὸς τὴν χρείαν. Χορὸς γὰρ ἦσαν καὶ αὗται (56) μαθητριῶν, περὶ τῆς Θεομήτορος τεταγμέναι, καὶ παρέχουσαι δαπάνας ἐκ τῶν προσόντων αὐταῖς. Καὶ ὄρα τὴν τάξιν ἀντιστραφεῖσαν. Οἱ μαθηταὶ γὰρ ἐφυγον, αἱ δὲ μαθήτριαι παρέμειναν.

Ἐρ — τῶν υἱῶν Ζεβεδαιου. [Τινὲς (58) δὲ λέγουσι, μετὰ τὸ ταφῆναι τὸν Χριστὸν, ἀπέλυθον τὴν Θεοτόκον καταπεσεῖν ὑπὸ λύπης ὑπερβαλλούσης, καὶ μηδ' ἀφικέσθαι μετὰ τοῦτο πρὸς τὸν τάφον, ἀδυνατήσαντες ἐκ σφοδρᾶς περιωδυνίας, ἀλλὰ κείσθαι καὶ θρηνεῖν μέχρι τῶν εὐαγγελίων καὶ ἀναστάσεως.]

Παλλῶν οὐσῶν, τὰς ἐπισημοτέρους ἀριθμεῖται. Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὡς ἡ Θεοτόκος ἐστὶν ἡ παρὰ τοῖς εὐαγγελισταῖς ὀνομαζομένη ποτὲ μὲν τοῦ Ἰακώβου καὶ Ἰωσή μητρός, ποτὲ δὲ Μαρίας (59) ἢ Ἰακώβου, ποτὲ δὲ Μαρίας ἢ τοῦ Ἰωσή· παῖδες γὰρ οὗτοι τῷ Ἰωσή. Καὶ ὡς περὶ ὁ πατήρ αὐτῶν ἀνὴρ αὐτῆς ὠνομάζετο διὰ τὴν οἰκονομίαν, οὕτω καὶ αὐτοὶ πάλιν υἱοὶ αὐτῆς. Δυσπαράδεκτος (60) δὲ ὁ λόγος οὗτος δοκεῖ. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐδὲν ἐκώλυε μητέρα τοῦ Ἰησοῦ ταύτην ὀνομάσαι· τοῦτο γὰρ διαφύρω; αὐτὴν ὠνόμασαν ἐν ταῖς προλαβούσαις διηγήσεις· ἔπειτα καὶ παράλογον πανταχοῦ προτάττει αὐτῆς τὴν Μαγδαληνὴν ἐν τοῖς ἐφεξῆς λόγοις, καὶ δεικνύειν θερμότεραν τῆς Θεομήτορος. Ὅθεν ὑπονοοῦμεν ὅτι ἄλλη τις ἦν ἡ Μαρία αὕτη, μήτηρ οὖσα Ἰακώβου τοῦ Μικροῦ καὶ Ἰωσή, οὐ τῶν υἱῶν τοῦ Ἰωσή, ἀλλ' ἑτέρων, ἀπὸ τῶν ἑβδομήκοντα μα-

A hic Filius Dei erat⁵⁶. Intuitus siquidem quod cum libertate Deum Patrem vocasset, et in manus ejus spiritum suum commendare se testatus esset, ac paulo post exspirasset: intuitus quoque adeo horrenda quæ fiebant, credidit Filium esse Dei. Lucas vero de eo dicit: Videns centurio quod factum erat, glorificavit Deum dicens, Vere homo hic justus erat⁵⁷; Justum, ut opinor, divinum nominans. Vel etiam primum quidem dixit, quod justus erat; deinde tandem quod Filius Dei erat. Addit autem Lucas: Et omnes turbæ quæ simul accesserant ad spectaculum illud, videntes quæ fiebant, percutientes pectora sua revertebantur⁵⁸ (j); dolorem videlicet interiorum significantes. Intelligebant enim a præcedentibus signis, et ab his quæ accidebant, quod et creatura passionem illius non ferens compatiebatur ei.

Vers. 55. Erant ei. Suppeditantes quæ ei necessaria erat. Chorus enim erat discipularum apud Dei Matrem conjunctarum, et expensas de suis facultatibus suppeditantium. Et vide conversum ordinem: discipuli siquidem fugerant, discipulæ vero assistentes permanebant.

Vers. 56. Inter — filiorum Zebedæi. †† Dicunt nonnulli, Deiparam post sepulturam Christi abiisse ac nimio mœrore concidisse, nec postea ad sepulcrum accessisse, nimio dolore afflictam, sed jacuisse ac flesse usque ad resurrectionis nuntium.

Cum multæ essent, insigniores enumerat. Quidam itaque dicunt, quod Dei Mater est, quæ apud Evangelistas nunc quidem Jacobi et Jose mater nominatur, quandoque autem Maria Jacobi, interdum vero Maria Jose; nam hi filii erant Joseph. Et quemadmodum pater illorum vir ejus dicebatur propter dispensationem, ita rursus ipsi filii Virginis. Verum sermo hic absurdus videtur. Primum siquidem, quid prohibebat eam appellare Matrem Jesu? præsertim cum in præcedentibus narrationibus ut plurimum ita eam appellaverint. Deinde absurdum quoque foret in locis sequentibus ubique Magdalenen ei præponi, et ostendere illam fuisse Matre Dei ferventiorum. Unde suspicamur alteram quamdam fuisse hanc Mariam, quæ mater erat Jacobi Parvi et Jose, non filiorum Joseph, sed aliorum, qui erant e septuaginta discipu-

⁵⁶ Marc. xv, 39. ⁵⁷ Luc. xxiii, 47. ⁵⁸ ibid. 48.

Varie lectiones.

(56) Γάρ, ante ὅτι, interponit. A.

(57) Μητρώων. A.

(58) Hæc uterque codex in margine exhibet. Ca-

ret iis Hentenius.

(59) Ἡ, abest. A.

(60) Τοῦ. A.

(j) Ante dolorem adide, non addentes enim loqui, propter metum principum sacraotum, percutiebant

(plangebant) pectora sua. Forte hæc exciderant ex codice Hentenii.

lis. Nam multæ tales similes erant nominis apud Aθητών. Πολλὰ γὰρ ὀνομασίαι τοιαῦται παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις.

Verisimile est autem tunc Dei Matrem propinquius cruci assistisse quam cæteras mulieres : idque viscerum inflammatione (k) Judæorum vincente timorem : fortassis vero etiam circumnisse, cum propter naturæ aculeos (l) in eodem loco manere non posset : postmodum autem apud monumentum mansisse et singula conspexisse.

Quod si hoc recipimus, querendum est, quomodo ipsius non meminerunt Evangelistæ? Quia de ea notum erat, quod adfuerit, et quæ matrum sunt demonstraverit. Ideoque neque plañctum ejus scripserunt : abunde enim satisfecerunt pronuntiantes, quod filium docentem sequebatur. Oportet autem et hoc et illud scire, quodque naturæ conformis est suscipere.

Marcus vero ait : *Erant autem et mulieres eminentes aspicientes* ⁶¹, inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Jacobi Pervi et Jose mater, et Salome. Hanc autem Salomen quidam eam esse dixerunt, quæ apud Mattheum dicitur mater filiorum Zebedæi.

CAP. LXVIII. De petitione corporis Domini.

Vers. 57. *Cum sero autem factum esset — Jesu.* Joannes vero etiam alia quædam priusquam ad horum accederet narrationem scripsit dicens : *Igitur Judæi ne remanerent in cruce corpora Sabbato, quia Parasceve erat* ⁶², etc., de crurum latronum confectione, et de apertura lateris Domini. Hunc autem Joseph Marcus honestum senatorem scripsit ⁶³, ac expectantem regnum Dei. Honestum quidem, utpote gravem et modestum : senatorem vero, nempe unum senatorum civitatis : erant autem senatores decuriones, consiliarii, ac officiales curiæ. Expectans item regnum Dei, quod videlicet circa secundum Domini adventum futurum erat. Lucas autem virum justum et bonum eum nominavit ⁶⁴, et quod non consenserat consilio ac facio Judæorum : oriundus ab Arimathæa civitate Judæorum. Joannes vero discipulum quidem eum fuisse dicit Jesu ⁶⁵, occultum autem propter metum Judæorum, et erat ex septuaginta discipulis.

Vers. 58. *Hic — corpus Jesu.* Eo quod illi notus esset. Marcus vero dicit quod sumpta audacia ingressus est ad Pilatum, et petit corpus Jesu ⁶⁶.

⁶¹ Marc. xv, 40. ⁶² Joan. xix, 51. ⁶³ Marc. xv, 43. ⁶⁴ Luc. xxiii, 50, 51. ⁶⁵ Joan. xix, 38. ⁶⁶ Marc. xv, 43.

Variæ lectiones et notæ.

(61) Hujus sententiæ est Chrysost. t. VII, p. 827, B, quam repetit Theophyl. p. 175, D.

(62) Ἐκλούθουν. B.

(63) In his Theophylact. p. 175 D.

(k) *Viscerum inflammatione.* In libello medico hæc ita ad verbum reddita esse, nemo reprehendat. Hic autem non proprie, sed translate loquitur. Φλεγμονή σπλάγχων ergo est dolor acutissimus. Redde,

Εἰκὸς δὲ τότε μὲν τὴν Θεοτόκον ἔγγυτέρω παρὰ τὰς ἄλλας Ἰστασθαι γυναῖκας, τῆς φλεγμονῆς τῶν σπλάγχων νικώσης τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων· Ἰωὼ, δὲ καὶ περιέρχεται, μὴ δυναμένη ἐφ' ἑνὸς τόπου μένειν διὰ τὰ κέντρα τῆς φύσεως· ὕστερον δὲ παρεμένειν τῷ μνημείῳ, καὶ ὄρῳ ἑκαστα.

Καὶ εἰ τοῦτο δεξόμεθα, ζητητέον, πῶς οὐκ ἐμνημόνευσαν αὐτῆς οἱ εὐαγγελισταί; Διότι γνώριμον ἦν περὶ αὐτῆς ὅτι πάντως παρῆν, καὶ τὰ μητέρων ἐπαιδείκνυτο. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ θρήνον αὐτῆς ἰστέρησαν. Ἐφθασαν γὰρ ἀπαγγέλλαντες ὅτι ἠκολούθει (61) τῷ υἱῷ διδάσκοντι. Χρὴ δὲ, καὶ τοῦτο ἀκαίριον γινώσκαι, καὶ τὸ προσφιέστερον ἀποδέχεσθαι.

Μάρκος δὲ φησιν· Ἦσαν δὲ καὶ γυναῖκες ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι, ἐν αἷς ἦν καὶ Μάρια ἡ Μαγδαληνῆ, καὶ Μάρια ἡ τοῦ Ἰακώβου τοῦ Μικροῦ καὶ Ἰωσὴ μήτηρ, καὶ Σαλώμη. Ταύτην δὲ τὴν Σαλώμην τινὲς εἶπον εἶναι τὴν παρὰ τῷ Ματθαίῳ ῥηθείσαν μητέρα τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου.

ΚΕΦ. ΗΞ'. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ.

Ὁψίας δὲ γενομένης — Ἰησοῦ. Ὁ δὲ Ἰωάννης καὶ ἄλλα, πρὸ τοῦ ἔλθειν τοῦτον, ἰστέρησαν. Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι, λέγων, ἴνα μὴ μείνη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα ἐν τῷ Σαββάτῳ, ἐπὶ Παρασκευῇ ἦν, καὶ τὰ ἐξῆς· περὶ τε τῆς κατεδάψεως τῶν σκελῶν τῶν ληστῶν, καὶ περὶ τῆς νύξεως τῆς πλευρᾶς τοῦ Κυρίου. Τοῦτον δὲ τὸν Ἰωσήφ ὁ Μάρκος εὐσχήμονα βουλευτὴν ἀνέγραψε, καὶ προσεχόμενον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Εὐσχήμονα μὲν, ὡς σεμνὸν καὶ κόσμιον· βουλευτὴν δὲ, ὡς ἕνα τῶν βουλευτῶν τῆς πόλεως· ὀφφικιάλαιοι δὲ ἦσαν οἱ βουλευταὶ· προσεχόμενον δὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τὴν μέλλουσαν, τὴν κατὰ (64) τὴν παρουσίαν τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ. Δουκᾶς δὲ ἄνδρα ἀγαθὸν καὶ δίκαιον αὐτὸν ὠνόμασε, καὶ μὴ συγκαταθεταίμενον (95) τῇ βουλῇ καὶ τῇ πράξει τῶν Ἰουδαίων, ἀπὸ Ἀριμαθαίας, πόλεως τῶν Ἰουδαίων. Ἰωάννης δὲ μαθητὴν μὲν αὐτὸν εἶναι λέγει τοῦ Ἰησοῦ, κεκρυμμένον δὲ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων. Ἦν δὲ ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν.

Ὁὗτος — τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Γνώριμος ὢν (66) αὐτῷ. Μάρκος δὲ εἶπεν ὅτι καὶ τολμήσας εἰσῆλθε πρὸς Πιλάτον, καὶ ἤτησαστο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Τὴν

(64) Κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ. Α.

(65) Συγκαταθεταίμενον. Α.

(66) Ὄν, omittit. Β.

acerrimo dolore, summa tristitia.

(l) *Naturæ aculeos.* Φύσις hoc loco notat affectionem matris adversus filium. Redde, propter vehementiam materni affectus.

πρωτίαν γὰρ δειλίαν τῇ ὑστερον τολμηρίᾳ θαυμα- A
σίως ἀπενίψατο, καὶ εἰς θάνατον ἐξέδωκεν αὐτὸν
τῇ πρὸς τὸν διδάσκαλον εὐνοίᾳ, τὴν παρὰ πάντων
τῶν Ἰουδαίων ἀπέχθειαν ἀναδειξάμενος.

Τότε—σῶμα. Μάρκος δὲ φησὶν ὅτι Πιλάτος
ἐθαύμασεν, εἰ ἤδη τέθνηκε, καὶ προσκαλεσόμε-
νος τὸν κεντυρίωνα, ἐπηρώτησεν αὐτὸν, εἰ πό-
λοι ἀπέθανε· καὶ γρούς ἀπὸ τοῦ κεντυρίωνος,
ἐδώρησατο τὸ σῶμα τῷ Ἰωσήφ. Προσελόκα γὰρ,
βραδείως ἀποθανεῖν αὐτὸν, ὡς θεῖόν τινα καὶ ὑπὲρ
τοὺς πολλούς. Αὐτὸς δὲ, ὡς ἄνθρωπος, νόμῳ φύσεως
ἐτελεύτησε.

Καὶ λαβῶν — καθαρόν. Ὁ δὲ Ἰωάννης πλατύ-
τερον ἱστορεῖ λέγων· Ἦλθεν οὖν καὶ ἦρε τὸ σῶμα
τοῦ Ἰησοῦ. [Ἦλθε (67) δὲ καὶ Νικοδήμους, ὁ ἐλθὼν
πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτὸς τὸ πρῶτον, φέρων μίγμα
σμύρνης καὶ ἀλόης, ὡσεὶ λίτρας ἑκατόν. Ἐλαβον
οὖν τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ,] καὶ ἔδησαν αὐτὸ ἐν ὄθω-
νισί· μετὰ τῶν ἀρωμάτων, καθὼς ἔθος ἐστὶ τοῖς
Ἰουδαίοις ἐνταφιάζειν. Ἐπίσημος μὲν οὖν ἦν καὶ
πρότερον ὁ Ἰωσήφ, ἐπίσημότερος δὲ γέγονεν ἕκ τε
τοῦ τολμησαὶ λαβεῖν τὸ σῶμα, καὶ τοῦ τιμῆσαι αὐτό.
Καὶ γὰρ οὐ μόνον ἦρεν, ἀλλὰ καὶ πολυτελῶς ἐντα-
φίσατε μετὰ Νικοδήμου. Μίγματι δὲ σμύρνης καὶ
ἀλόης τοῦτο ἐνταφίασαν, ὥστε διαμένειν ἀστυπτον
καὶ εὐώδες· ἐτι γὰρ ὡς ἄνθρωπος ψιλὸν, ἐτίμων
αὐτόν. Καὶ ἡμεῖς οὖν, τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου διὰ τῆς
μεταλήψεως λαμβάνοντες, μυρίσωμεν τοῦτο ταῖς
εὐωδαῖαις τῶν ἀρετῶν τῆς τε πράξεως καὶ τῆς θεω-
ρίας.

Καὶ — ἀπῆλθεν. Οὗτος μὲν ὁ εὐαγγελιστὴς τοῦ
Ἰωσήφ εἶναι τὸ μνημεῖον εἶπεν, οἱ ἄλλοι δὲ οὐκ
ἐσημασίωσαντο, τίνος ἦν. Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης·
Ἦν δὲ ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ἐσταυρώθη, κήπος·
καὶ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον κενόν, ἐν ᾧ οὐδέπω
οὐδεὶς ἐτέθη, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰκὸς οὖν, τοῦ Ἰωσήφ
ὑπάρχειν τὸν κήπον, ἐν ᾧ ἦν τὸ μνημεῖον. Ἐνομι-
μῆθη δὲ κενὸν εἶναι τοῦτο, ἵνα τοῦ Σωτῆρος ἀνα-
στάσις μὴ νομισθῇ ἕτερος ἀναστήσῃ. Προσεκύλισε
μέντοι λίθον μέγαν, συναραμένον αὐτῷ καὶ τοῦ
Νικοδήμου. Τὸ δὲ μνημεῖον σπηλαιοειδὲς ἦν λα-
ξευτόν.

Ἦν δὲ — τάφου. Μάρκος δὲ φησὶν· Ἡ δὲ Μαρία
ἢ Μαγδαληνὴ καὶ Μαρία ἢ τοῦ Ἰωσήφ ἐδώρου, D
ποῦ τίθεται. Λουκᾶς δὲ λέγει· Κατακολουθή-
σασαι δὲ γυναῖκες, αἰτινες ἦσαν συναρραμέναι
αὐτῷ ἐκ τῆς Γαλιλαίας, ἐβόδωσαν τὸ μνη-
μεῖον, καὶ ὡς ἐτέθη τῷ σῶμα αὐτοῦ. Ὑποστρέ-
ψασαι δὲ ἠτόλισαν ἀρώματα καὶ μύρα. Αἱ ῥη-
θεῖσαι γὰρ, κατακολουθήσασαι τοῖς θάπτουσι, ἐκά-
θισαν ἀπέναντι τοῦ τάφου, θεωροῦσαι ποῦ τίθεται
τὸ σῶμα, καὶ πῶς τίθεται, ἵνα, ἀπελθούσαι καὶ ἐτοι-
μάσασαι ἀρώματα καὶ μύρα, ἐλθῶσιν ἐν τῇ Κυριακῇ,
καὶ ὀρωματίσωσιν καὶ μυρίσωσιν αὐτό.

⁷⁶ Marc. 44, 15. ⁷⁷ Joan. xix, 39, 40. ⁷⁸ ibid. 41. ⁷⁹ Marc. xv, 47. ⁸⁰ Luc. xxiii, 55, 56.

Variorum lectiones et notæ.

(67) Includa exciderunt, ob repetitum vocabulum Ἰησοῦ. A.

(m) In altari. In Græco non legitur. Forte perspicuitatis causa aæc addidit interpres.

Priorem enim timorem sequenti audacia mirabili-
ter abluit, et seipsum in mortem tradidit, ob bene-
volentiam quam gerebat erga præceptorem, susci-
piens in se cunctorum inimicitiam Judæorum.

Vers. 58. Tunc — corpus. Marcus autem dicit,
quod Pilatus admirabatur si jam mortuus esset; et
accessit centurione, interrogavit eum, an jamdu-
dum mortuus esset: et re a centurione cognita, dona-
vit corpus ipsi Joseph⁷⁶. Sperabat enim tarde illum
moriturum, tanquam divinum quemdam hominem
qui cæteros excederet. Ipse vero lege naturæ mor-
tuus est tanquam verus homo.

Vers. 59. Sumptumque — munda. Joannes autem
latius scripsit dicens: Venit ergo et tulit corpus
Jesu. Venit autem et Nicodemus is qui venerat ad
Jesum nocte primum, ferens misturam myrrhæ et
aloes ad libras ferme centum. Acceperunt itaque cor-
pus Jesu, et objunxerunt illud linteis cum aromati-
bus, sicut mos est Judæis sepelire⁷⁷. Insignis ergo
erat et antea Joseph, sed insignior factus est eo
quod Christi corpus ausus fuerit accipere, illudque
honorare. Neque enim solum tulit, sed et pretiose
ac honorifice cum Nicodemo sepelivit. In mistura
autem myrrhæ et aloes illud sepelierunt, ut sine
corruptione et in bono odore permaneret: adhuc
enim ut nudum hominem ipsum honorabant. Et
nos ergo Domini corpus per participationem in
altari (m) accipientes, odoramentis illud unga-
mus, suavis videlicet virtutum operibus, ac opere
et contemplatione.

Vers. 60. Et — abiit. Hic quidem Evangelista
ipsius Joseph dicit fuisse monumentum; cæteri
vero non significaverunt cujus fuerit: Joannes
enim ait: Erat autem in loco ubi crucifixus est hortus, et
in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam
positus fuerat⁷⁸, etc. Verisimile ergo est ipsius Jo-
seph fuisse hortum in quo erat monumentum. Or-
dinatum est autem ut illud fuerit novum, ne post-
quam resurrexisset Salvator, suspicio haberi posset
alium resurrexisse. Advolvit quoque saxum mag-
num, auxilium ipsi præstante et Nicodemo. Monu-
mentum autem in speluncæ modum erat excisum.

Vers. 60. Erat autem — sepulcri. Marcus vero
ait: Maria autem Magdalene, et Maria Jose aspici-
ebant ubi poneretur⁷⁹; Lucas autem: Subsecutæ
sunt, inquit, mulieres, quæ cum eo venerant de Gali-
læa: viderunt monumentum, et quomodo positum
erat corpus ejus; reversæ vero paraverunt aromata
et unguenta⁸⁰. Cum enim eos qui sepeliebant sub-
sequi et cum eis reverti decrevissent sedebant ex
adverso sepulcri, aspicientes ubi poneretur corpus,
et quomodo poneretur: ut reversæ, paratis aro-
matibus ac unguentis, venirent die Dominico et
aromatibus et unguento illud ungerent.

Siquidem quando sepultus est jam vespera ap-
petebat. in qua non licebat ad monumentum acce-
dere. Judæi enim vesperam illius Parasceves ma-
xime honorabant non solum tanquam Sabbati festum
præcedens, sed etiam tanquam festum propter
Pascha; in hac enim oportebat Pascha immolari.
Sabbato vero quieverunt propter legem. Adhuc
enim consuetudinem et legem servabant. Cæterum
die Dominico ad sepulcrum venire disponebant,
quod sane etiam fecerunt, veluti paulo post dicetur.
Cum enim nondum quidam excelsum de resurre-
ctione cognovissent, sepultum corpus se inventuras
sperabant.

Vers 62. *Postero autem die* — Vers. 64. *priore.*
Muniri sepulcrum, puta sigillum apponi et custo-
diam. Quia autem credi oportebat, quod mortuus
esset et sepultus, quodque resurrexisset, vide tria
hæc inimicorum testimoniis approbata; conside-
randa sunt enim verba eorum. Quod enim aiunt :
*Recordati sumus, quod impostor ille dixit adhuc vi-
vens, attestatur quod mortuus sit.* Quod autem se-
quitur : *Jube muniri sepulcrum, attestatur quod se-
pultus sit.* Porro quod subjungunt : *Ne quando ve-
nientes discipuli ejus furentur ipsum, plenam facit
fidem, quod munito sepulcro, non sit furto sublatum corpus, et ita resurrectioni contradici non
potest.*

Dignum est autem ut inquiramus ubi dixerit :
Post tres dies resurgam. Siquidem variis in locis
dixit discipulis : *Tertia die resurgam.* Id autem : *Post
tres dies resurgam, nusquam dixit.* Hoc itaque Judæi
ab exemplo Jonæ quod ad eos dixerat colligebant.
Postremum vero errorem dicebant, quod a mortuis
resurrexerit; priorem vero quod sit Filius Dei.

Sed, o insensati, quo tandem sine essent ipsum
furto sublaturi? Nisi enim tertio die resurrexerit
sicut promisit, manifestum est quod decepti, et
propter eum ab omnibus gentibus odio habiti, sine
domibus et extorres facti, potius aversabuntur eum,
et odio habebant tanquam impostorem, et ita no-
lent eum furari. Sed neque populo persuadere po-
terunt, quod a mortuis surrexerit. Cui enim inni-
tentur? an vehementiæ sermonum? atqui illitterati
sunt. An forte abundantia rerum? atqui sunt om-
nium pauperrimi. Generis fortassis claritati? verum
ignobiles sunt, et ab ignobilibus progeniti. Utrum
suuiporum multitudini? at non plures sunt quam
duodecim. Utrum patriæ splendori? verum a regio-
nibus sunt obscuris et ignobilibus. An putatis quod
præceptorum promissionibus? Quibus? Si enim non
resurrexerit, neque illis credituri sunt. Demonstra-
tum est igitur quod vane suspicamini hunc furto
auferendum esse : ob dictas enim causas est incre-
dibile.

(68) Ὅτι, abest. Δ.
(69) Τοῦ τάφου.

Ἦν οὐκ ἐξῆν εἰς μνημείον βαδίζειν. Ἐτίμων γὰρ
Ἰουδαῖοι μάλιστα τὴν ἐσπέραν τῆς Παρασκευῆς
καίνης, οὐ μόνον ὡς προεόρτιον τοῦ Σαββάτου,
ἀλλὰ καὶ ὡς εὐόρτιον διὰ τὸ Πάσχα. Ἐν ταύτῃ γὰρ
ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα. Τὸ δὲ Σάββατον τούχαζον
διὰ τὸν νόμον. Ἐτι γὰρ καὶ τὰ ἔθνη καὶ τὸν νόμον
ἐφύλαττον. Λοιπὸν οὖν ἐν τῇ Κυριακῇ πρὸς τὸν
τάφον ἰλθεῖν ἐβούλοντο, ὃ δὴ καὶ πεποιθήσασιν, ὡς
μετ' ὀλίγον ρηθήσεται. Οὐπω γὰρ οὐδὲν ὑψηλὸν
εἶδυται περὶ τῆς ἀναστάσεως, ἠλπίζον εὐρεῖν τὸ σῶμα
τεθαμμένον.

Τῇ — πρώτης. Ἀσφαλίσασθαι τὸν τάφον, ἤθουν
σφραγίσαι καὶ φρουρῆσαι. Ἐπει δὲ εἶδει πιστευθῆναι,
ἔτι καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη, καὶ ἀνέστη, βλέπει καὶ τὰ
τρία ταῦτα μαρτυρούμενα παρὰ τῶν ἐχθρῶν. Σκοπή-
τεον γὰρ τοὺς λόγους αὐτῶν. Τὸ μὲν, Ἐμνήθημεν,
ὅτι ὁ πλάνος ἐκείνος εἶπεν ἐτι ζῶν, μαρτυρεῖ ὅτι
ἀπέθανε· τὸ δὲ, Κέλευσον ἀσφαλισθῆναι τὸν τάφον,
βεβαίον, ὅτι ἐτάφη· τὸ δὲ, Μήποτε ἐλθόντες οἱ μα-
θηταὶ αὐτοῦ κλέψωσιν αὐτόν, πληροφορεῖ ὅτι (68)
ἀσφαλισθέντος (69) οὐ κλαπήσεται. Καὶ λοιπὸν
ἀναντιρρήτος ἡ ἀνάστασις.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, ποῦ εἶπεν, ὅτι Μετὰ τρεῖς
ἡμέρας ἐγείρομαι. Ὅτι μὲν γὰρ τῇ τρίτῃ ἡμέρῃ
ἀναστήσεται, διαφόρως εἶπε πρὸς τοὺς μαθητὰς·
ὅτι δὲ Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι, οὐκ εἶπεν
οὐδαμοῦ. Λοιπὸν οὖν Ἰουδαῖοι ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν
Ἰωάνη παραδειγματος, τοῦ ριθέντου πρὸς αὐτούς,
τοῦτο συνειλογίσαντο. Ἐσχάτην μὲν οὖν πλάνην λέ-
γουσι περὶ τοῦ, ὅτι ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν· πρῶ-
την δὲ περὶ τοῦ, ὅτι ὕψος Θεοῦ ἦν.

Ἄλλ' ὡ ἀνόητοι! σκοπήσατε, τίνας ἐνεκεν κλέψου-
σιν αὐτόν; Ἐάν γὰρ οὐκ ἀναστῆ τῇ τρίτῃ ἡμέρῃ,
καθὼς ἐπηγγέλλετο, πρόδηλον, ὡς, ἀπατηθέντες, καὶ
δὲ αὐτόν πρὸς ὅλον τὸ ἔθνος ἐκπολεμωθέντες, καὶ
δοιοὶ, καὶ ἀπόλιδες γενόμενοι, ἀποστραφήσονται
μᾶλλον καὶ μισήσουσιν αὐτόν, ὡς πλάνον. Καὶ
διὰ τοῦτο μὲν οὐ θελήσουσιν αὐτόν, (70) κλέψαι,
Ἄλλ' οὐδὲ δυνήσονται πείσαι τὸν λαόν ὅτι ἠγέρθη
ἀπὸ τῶν νεκρῶν. Τίνι γὰρ καὶ θαρβήσουσιν; τῇ
δεινότητι τῶν λόγων; καὶ μὴν ἀγράμματοι εἰσιν·
Ἄλλὰ τῇ περιουσίᾳ τῶν χρημάτων; καὶ μὴν ἀπάν-
των εἰσι πενέστεροι. Ἄλλὰ τῇ περιφανείᾳ τοῦ γέ-
νους; καὶ μὴν εὐτελεῖς εἰσιν ἐξ εὐτελῶν· Ἄλλὰ τῷ
πλήθει αὐτῶν; καὶ μὴν οὐ πλείους εἰσι τῶν ἐν-
δεκα. Ἄλλὰ τῷ μεγέθει τῆς πατρίδος; καὶ μὴν ἀπὸ
χωρίων εἰσιν ἀσήμεων· ἀλλὰ ταῖς ἐπαγγελίαις τοῦ
διδασκάλου; Ποίαις; Εἰ μὴ ἀναστῆ γὰρ, οὐδ' ἐκεί-
ναις πιστεύουσι. Δέλεται τοίνυν ὅτι μάτην ὑπο-
πτεύετε κλαπῆναι τοῦτον· οὐκ ἐνδέχεται γὰρ διὰ τὰς
εἰρημένας αἰτίας.

Variæ lectiones et notæ.

(70) Τοῦτον, pro αὐτόν. Α.

Ἔφη — οἰδατε. Ὅσπερ ἡ σπείρα, οὕτω καὶ ἡ Ακουστωδία, τάγμα ἦν στρατιωτικόν. Οὐκ ἀφῆκε δὲ τοὺς στρατιώτας μόνους ἀσφαλισσάσθαι τὸν τάφον, ἀλλὰ προηγουμένως τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ Φαρισαίοις ἐπέτρψε τὰ τῆς ἀσφαλείας, ἐπομένης τῆς κουστωδίας, οὕτω τοῦ Θεοῦ οἰκονομήσαντος, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὅτι οἱ στρατιῶται μόνοι ἀσφαλιζόμενοι, προεδώκασι τὸ σῶμα τοῖς μαθηταῖς.

Οἱ δὲ — κουστωδίας. Οὐ μόνον ἐσφράγισαν τὸν λίθον τῆς θύρας, ἐπιθέντες αὐτῷ σήμαντρόν· ἀλλὰ καὶ ἐπιλεξάμενοι στρατιώτας, οὓς ἤθελον, φύλακας τούτῳ παρεκάθισαν. ὡς δηλωθήσεται μετ' ὀλίγον. Καὶ ταῦτα εἰργάσαντο ἐν Σαββάτῳ, λύσαντες τοῦτο, διὰ τὴν λύσσαν τῆς μανίας αὐτῶν.

Ἐπεὶ δὲ μέλλομέν ἐρεῖν περὶ τῆς ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἀφίξεως τῶν γυναικῶν, οὐκ ἀκαιρον προειπεῖν, ὅτι διαφόρως περὶ τῶν ὀπτασιῶν ἱστορήσαντες οἱ εὐαγγελισταί, οὐκ ὀλίγην τοῖς μὴ προσέχουσι παρέχουσιν ἀπορίαν. Καὶ ὁ (71): μὲν Χρυσόστομος οὐδὲν τι περὶ τῆς τοιαύτης διαφορᾶς ἐπολοπραγμόνησεν· ἕτεροι δὲ πολλοὶ, μὴ δυνάμενοι συμβιβάζσαι τὰ ῥητὰ τῶν εὐαγγελιστῶν, πολλοὺς περὶ αὐτῶν κτετάλοντο λόγους.

Οἱ μὲν γὰρ τέσσαρας τὰς ἀφίξεις λέγοντες, κατὰ διαφόρους καιροὺς γενομένας, οὐ τὰς αὐτὰς γυναῖκας εἰναι φασί, τὰς ὑπὸ τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν μνημονευόμενας, ἀλλ' ἑτέρας καὶ ἑτέρας ὁμωνύμους ἀλλήλαις· οἱ δὲ περὶ μὲν τῶν τεσσάρων ἀφίξεων συνομολογοῦσιν, ὑπὸ δὲ τῶν αὐτῶν γυναικῶν γενέσθαι ταύτας διαίχουρίζονται. Καὶ οὗτοι δὲ κίκαίνοι βραδίως ἀλέγχονται, σαθρὰ καὶ εὐανάτρεπτα λέγοντες, εἰ τις φιλοπονώτερον προσέχει (72) τοῖς εὐαγγελισταῖς. Ἄλλ' ἡμεῖς παρ' αὐτοῦ τοῦ ταφέντος καὶ ἀναστάντος αἰτησάμενοι χάριν, πειρασόμεθα συμβιβάζσαι τὰ ῥητὰ, καὶ δεῖξαι σαφῶς, ἁρμονίαν μίαν παρὰ πᾶσι τοῖς εὐαγγελισταῖς.

Ὅψέ (73) — τάφον. Οἱ Ἑβραῖοι, τὸ Σάββατον τιμῶντες, ἦτοι, τὴν ἑβδόμην ἡμέραν τῆς (74) ἑβδομάδος, Σάββατα καὶ τὰς πρὸ αὐτοῦ ἑξ ἡμέρας, εἰς τιμὴν αὐτοῦ, προσηγόρευον. Μίαν μὲν Σαββάτων, ἡγουν, πρῶτην, τὴν Κυριακὴν ὀνομάζοντες· δευτέραν δὲ Σαββάτων, καὶ τρίτην Σαββάτων, τὴν δευτέραν, καὶ τρίτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος. Ὅμοιος δὲ καὶ τὰς ἐφεξῆς. Εἰπὼν οὖν Ματθαῖος, ὅτι ὁψέ Σαββάτων, ἐσήμανε τὸ τέλος ὄλων τῶν Σαββάτων, ἡγουν τῶν ἐπτά ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος. Καὶ

Vers. 65 *Ait — scitis.* Sicut *σπείρα*, id est, cohors ita et *κουστωδία* erat ordo militaris. Non permisit, autem, ut soli milites munirent sepulcrum, sed principibus sacerdotum ac Phariseis præcipue commisit ea quæ muniminis erant, sequente eos custodia. Ita enim Deus ordinavit, ne post resurrectionem dicere possent, quod cum soli milites sepulcrum munivissent, tradiderant corpus discipulis.

Vers. 66. *Illi autem — custodia.* Non solum ostii lapidem obsignarunt, sed et electis quos voluerunt militibus, huic in custodes adhibuerunt, sicut paulò post manifestabitur. Et hæc Sabbato operati sunt ob insanix suæ furorem, solventes illud.

B Quia vero nunc dicturi sumus quomodo mulieres ad monumentum pervenerint: non intempestivum fuerit dicere, quod cum diversimode de apparitionibus scripserint evangelistæ, maximam præbent non animadvertentibus difficultatem. Et quidem Chrysostomus de hujusmodi differentia nihil curiose scrutatus est. Cæteri vero cum dicta evangelistarum circa hæc conciliare non possent, multos his de rebus in vanum effuderunt sermones.

Hi quidem quatuor ad monumentum accessus diversis temporibus factos esse dicentes, non eadem fuisse mulieres aiunt, quarum meminere quatuor evangelistæ, sed alias et alias similium inter se invicem nominum. Alii vero de quatuor accessionibus conformiter dicunt, sed has ab eisdem mulieribus factas esse asseverant. Et hi autem, et illi facile convincuntur, quod levia, facileque confutabilia dixerint, si quis diligentius ad evangelistas advertat. Sed nos ab eo qui sepultus est, quique resurrexit, postulata gratia, dicta concordare nitimur, ac manifeste ostendere eandem apud omnes evangelistas esse consonantiam.

CAP. XXVIII. Vers. 1. *Vespera — sepulcrum.* Hebræi Sabbatum honorantes, septimum videlicet hebdomadæ diem, etiam sex dies ipsum præcedentes in honorem ejus Sabbata appellabant, nominantes diem Dominicum, unum sive primum Sabbathorum: secundum autem Sabbathorum, et tertium Sabbathorum, secundum ac tertium septimanæ diem et similiter alios sequentes. Dicens ergo Matthæus *vesperam Sabbathorum*, finem significavit omnium Sabbathorum, sive septem hebdomadæ dierum. Nam

Variæ lectiones et notæ.

(71) Etsi multa alia negligentissime tractavit Chrysostomus in Evangelio Matthæi, tamen inde a vers. 27, cap. xxvii, multo est negligentior, ac pleraque suis tantum verbis, aut aliorum evangelistarum, breviter exponit. Eadem quoque negligentia est in ultimis in Joannem hominibus.

(72) Forte aut. προσέχοι, aut προσέχη.

(73) Cyrillus l. IV, p. 1079 B, dissensum Matthæi et Joannis xx, 1, componens, adeoque locum utrumque studio et diligenter tractans, ita huic

locum laudat: Ματθαῖος ἐσπέρας ἐφη βαθείας οὐσης γενέσθαι τὴν Ἀνάστασιν. Deinde tollit dissensum: Ὅρθρος γὰρ, ὡς ἐγώμαι, βαθύς καὶ ἐσπέρας βαθεία πρὸς ἕν τι καταφέρει τὸ σημαίνόμενον. Idem Matthæo tribuit Theophylact. p. 832 B: Ὁ μὲν Ματθαῖος ἐσπέρας βαθείας λέγει — ὁ δὲ Ἰωάννης, πρῶτ' σκοτίας ἐτι οὐσης. Sed tamen hic mox vulgatum habet. Ad quam recensionem referendum erit ἐσπέρας βαθείας; arbitror, ad Alexandrinam.

(74) Τῶν Σαββάτων, pro τῆς ἑβδομάδος. A.

et nos vesperam aut serum diei dicentes sive serum noctis, ultima ipsorum significamus. Finis autem septem dierum hebdomadæ non solum ipsum proprie dicitur Sabbatum, sed et ipsius Sabbati finis. Ne autem putes, quod in fine ipsius Sabbati venerint prædictæ mulieres ad monumentum, sed in principio diluculi, addit : *Quæ lucescit*, hoc est, appetente jam die, prospectante et oriente ; et sermonem magis explicans, addit : *In unum Sabbatorum*. Unus autem Sabbatorum, sive primus septem dierum, Dominicus est, sicut prædiximus. Cum autem ita scripsit Matthæus, principium Domini diei manifestavit. Omne vero diluculum post sextam noctis horam incipitur, quando primum galli canunt.

Idem quoque tempus scripsit et Marcus dicens : *Et valde mane uno Sabbatorum veniunt ad monumentum orto sole*⁷⁵. Valde mane enim principium est diluculi. Verum si valde mane erat, quomodo dixit : *Orto sole*? Quia tunc proprie sol oritur, etsi nobis nondum appareat, demoratus adhuc circa profundissimas extremasque Orientis partes, et paulatim exurgens, cujus testimonium est gallinorum. Nam galli primi inter omnia animantia sentientes illius calorem, repente clamant, ejusque præsentiam hominibus prænuntiant.

Idem quoque tempus significavit et Lucas dicens : *Sabbato quidem quieverunt secundum præceptum*⁷⁶. *Uno autem Sabbatorum profundo diluculo venerunt ad monumentum ferentes quæ paraverant aromata*⁷⁷. De Maria autem Magdalene, cujus meminit Joannes in sequentibus suo loco dicemus.

Vers. 2. *Et ecce* — Vers. 3. *Nix*. Christus quidem surrexerat priusquam angelus descenderet. Quemadmodum enim natus est servatis integris claustris Virginis, ita quoque resurrexit servatis integris monumenti signaculis. Terræmotus autem factus est propter assidentes sepulcro custodes, ut timore terræ motus erecti, et horrore aspectus ejus qui lapidem revolverat consternati, fugerent et hæc Judæis nuntiarent, ac testes ipsi fierent veritatis : hæc enim maxime fulgere solet, quando ab inimicis suis prædicata fuerit. Lapidem vero revolvit angelus propter mulieres, ut sepulcrum viderent vacuum, ac surrexisse crederent.

Marcus autem de his mulieribus ait, quod di-

⁷⁵ Marc. xvi, 2. ⁷⁶ Luc. xxi, 56. ⁷⁷ Luc. xxiv, 1.

Varie lectiones et notæ.

(75) Compara in hanc rem interpretationem Euthymii ad Marc. i, 35, ubi similiter *Ἐνυχοῦν* et *γυνομένης ἡμέρας* comparantur.

(76) Τοῦτου παρήρησαν. Male B.

ἡμεῖς γὰρ, ὡς τῆς ἡμέρας; λέγοντες, ἢ ὡς τῆς νυκτός, τὰ τελευταία τούτων δηλοῦμεν. Τίλος δὲ τῶν ἐπτά ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος, οὐ μόνον αὐτὸ τὸ κυρίως Σάββατον, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦτου τίλος. Ἰνα δὲ μὴ νοήσῃς ὅτι ἐν τῷ τέλει τούτου τοῦ Σαββάτου αἱ δηλωθεῖσαι γυναῖκες ἦλθον εἰς τὸν ταφον, ἀλλ' ἐν ἀρχῇ τοῦ ὄρθρου τῆς Κυριακῆς, προσέθηκον, ὅτι *τῇ ἐπιφωσκούσῃ*, τοῦτέστι τῇ ἐπιφανούσῃ ἡμέρᾳ, τῇ ἐπαυαζούσῃ, τῇ ἐπανατελλούσῃ. Ἐτι δὲ σερηνίζων τὸν λόγον, ἐπήγαγεν ὅτι *εἰς μίαν Σαββάτων*. Μία δὲ Σαββάτων, ἦγουν, πρώτη τῶν ἐπὶ ἡμερῶν, ἢ Κυριακῆ, καθὼς προειρήκαμεν. Ἄλλὰ Ματθαῖος μὲν, οὕτω γράψας, τὴν ἀρχὴν τοῦ ὄρθρου τῆς Κυριακῆς ἐπέφηνεν. Ἀρχεται δὲ πᾶς ὄρθρος, μετὰ τὴν ἕκτην ὥραν τῆς νυκτός, ὅτε πρώτων εἰ ἀλεκτρυόνες φωνοῦσι.

Τὸν αὐτὸν δὲ καιρὸν καὶ Μάρκος; ἰστόρησεν εἰπὼν· *Καὶ μίαν πρῶτῃ τῆς μᾶς Σαββάτων ἐρχονται ἐκ τῶ μνημείου, ἀνατελλαντος (75) τοῦ ἡλίου*. Αἶον γὰρ πρῶτῃ ἔστιν, ἢ ἀρχῇ τοῦ ὄρθρου. Καὶ ἐὰν ἦν μία πρῶτῃ, πῶς εἶπεν, ὅτι *ἀνατελλαντος τοῦ ἡλίου*; Διότι τότε κυρίως ἀνατέλλει ὁ ἥλιος, εἰ καὶ τῆν ὀπίω φαίνεται, διατρίβων ἐτι περὶ τὰ βαθύτατα καὶ ἀκρότατα μέρη τῆς Ἀνατολῆς, καὶ κατὰ μικρὸν ἐπαναβαλῶν. Καὶ τούτου μαρτύριον, ἢ τῶν ἀλεκτρυόνων φῶν. Πρῶτοι γὰρ πάντων τῶν ζώων, αἰσθανόμενοι τῆς θερμῆς αὐτοῦ, κρᾶζουσιν αὐτίκα, καὶ τὴν τοῦτου (76) παρουσίαν προμηνύουσι τῶς ἀνθρώποις.

Τὸν αὐτὸν δὲ καιρὸν καὶ Λουκᾶς ἐδήλωσε λέγων· ὅτι *τὸ μὲν Σάββατον ἠσύχασαν κατὰ τὴν ἐντολὴν. τῇ δὲ μᾶ τῶν Σαββάτων, ὄρθρου βαθύτος, ἦλθον ἐκ τῶ μνημείου, φέρουσαι δ' ἠτοίμασαν ἀρώματα*. Περὶ δὲ Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς, ἢ; ἐμνημόνευσεν ὁ Ἰωάννης, ἐροῦμεν προϊόντες ἐν τῷ προσήκοντι τόπῳ.

Καὶ ἰδοὺ — *χιών*. Ὁ μὲν Χριστὸς ἀνέστη, πρὸ τοῦ καταβῆναι τὸν ἄγγελον. Καθάπερ γὰρ ἐγεννήθη, ζῶν φυλαττομένων τῶν κλειθρῶν τῆς παραθλάσας οὕτως ἐξηλθε, σῶν φυλαττομένων τῶν σφραγίδων τοῦ μνημείου. Ὁ δὲ σεισμὸς ἐγένετο διὰ τοὺς παρακαθημένους τῷ τάφῳ φύλακας, ἵνα τῷ φόβῳ τοῦ σεισμοῦ (77) ἀναστάντες, καὶ τῷ φρικτῷ τῆς ἰδέας τοῦ τὸν λίθον ἀποκυλίσαντος ἐκπλαγέντες, φύγωσι καὶ ἀπαγγέλωσι ταῦτα τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ μάρτυρες αὐτοῦ γένωνται (78) τῆς ἀληθείας. Μάλιστα γὰρ αὕτη λάμπειν εἰσῶθεν, ὅταν ὑπὸ τῶν ἔχθρῶν αὐτῆς ἀνακηρύττεται. Ἀπεκύλισε δὲ τὸν λίθον ὁ ἄγγελος, διὰ τὰς γυναῖκας, ἵνα ἴωσι τὸν τάφον κενὸν, καὶ πιστεύσωσιν ὅτι ἐγήγερται.

Μάρκος δὲ φησι περὶ τῶν γυναικῶν τούτων, ὅτι

(77) Forte quis coniciat, ἀνσταθέντες. Sed istud bene se habet.

(78) Γίνονται. A.

ἔλεγον πρὸς αὐτάς· *Τίς ἀποκεκλίσει ἡμῖν τὸν λίθον (79) ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημείου ; καὶ ἀναβλέψασαι θεωροῦσιν, ὅτι ἀποκεκλίσται ὁ λίθος. Ἦν γὰρ μέγας σφόδρα. Ἐλθοῦσαι μὲν γάρ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλας οὕτως· ἐν ὧσιν δὲ ταῦτα διελογίζοντο, γέγονε μὲν ὁ σεισμός, προσελθὼν δὲ ὁ ἄγγελος ἀπεκύλισε τὸν λίθον, καὶ λοιπὸν ἀναβλέψασαι πρὸς τὸν τάφον, θεωροῦσιν, ὅτι ἀποκεκλίσται ὁ λίθος.*

Ὁ Μάρκος δὲ, φροντίσας τῆς συντομίας, οὕτε τὸν σεισμὸν ἀνέγραψεν, οὕτε, τίς ἀπεκύλισε τὸν λίθον, ἐβίβαξεν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Λουκᾶς συνέταξε τὴν περὶ τούτων διήγησιν, εἰπὼν· *Ἐῶρον δὲ τὸν λίθον ἀποκεκλισμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου. Πότε μὲν οὖν ἦλθον εἰς τὸ μνημεῖον αἱ γυναῖκες, ἐδήλωσαν οἱ εὐαγγελισταί· πότε δὲ ἀνέστη ὁ Κύριος, οὐδεὶς αὐτῶν παρεσημείωσατο. Μόνος γὰρ οἶδε τοῦτο, ὁ μόνος, ὡς οἶδεν, ἀναστάς.*

Πάντες δὲ συμφώνως οἱ ἱεροὶ Πατέρες καὶ διδασκαλοὶ καιρὸν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ φασί, τὴν πρώτην τῶν ἀλεκτρούων ᾤδην, ἥτις ἦδη τὸ τῆς Κυριακῆς προανεκρούετο φῶς. Αἰδὲ καὶ μετὰ τὴν ἕκτην ὥραν τῆς νυκτὸς οἱ φιλάρετοι τὴν νηστείαν καταλύοντες, τῆς εὐφροσύνης ἀπάρχονται.

Ἀνάστη δὲ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καθὼς ἔλεγεν. Ἐπει γὰρ ἐν τῇ ἐνάτῃ ὥρᾳ τῆς παρασκευῆς ἀπέθανεν, ἀριθμεῖται πρώτη μὲν ἡμέρα ἡ παρασκευῆ, δευτέρα δὲ τὸ Σάββατον, τρίτη δὲ ἡ Κυριακῆ, ἐν ἣ, ἀρχομένου τοῦ ἡθροῦ, ἀνάστη, μικρὸν τι πρὸ τῆς τῶν γυναικῶν ἀφίξεως, καὶ συναριθμοῦνται τῆς μὲν παρασκευῆς τὸ τέλος, τῆς δὲ Κυριακῆς ἡ ἀρχή. Ἐπει δὲ ἐν τῷ κατὰ τὸν Ἰωάννην παραδείγματι ἔφη· *Οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας·* περὶ μὲν τῶν ἡμερῶν οὐκ ἔστι διαπορεῖν· ἠρίθμηνται γάρ.

Περὶ δὲ γε τῶν νυκτῶν ἐροῦμεν, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι ἕως τρίτης ἡμέρας ἠσφαλισάντο τὸν τάφον, ἦγουν, ἀπ' αὐτῆς τῆς παρασκευῆς ἕως τῆς Κυριακῆς, ἡλίου δύοντος. Οὕτω γὰρ ἐψηφίσαντο. Τὴν (80) δὲ τρίτην νύκτα τῆς ἀσφαλείας ἐκτὸς ἀφήκαν. Καὶ λοιπὸν, εἰ καὶ ταύτην ἀνέμεινεν, ἔμελλε γενέσθαι ὑποπτος ἡ ἀνάστασις. Καὶ γὰρ ἀντεῖπον ἄν, ὡς, ἐπει ἐκτὸς τοῦ καιροῦ τῆς ἀσφαλείας οὐκ ἀνάστη, λυθείσης ταύτης, ἀπιστος ἡ ἀνάστασις. Ἐκλάπη γὰρ οὐδενὸς φυλάττοντος. Λοιπὸν οὖν, ἐτι φυλαττόντων, ἀνάστη, περιαιρῶν πᾶσαν ἀντιλογίαν. Καὶ οὐδὲ τὴν τρίτην ὅλην ἀνέμεινεν ἡμέραν, ἀλλ' εὐθύς ἀρχομένης ἠγγέρθη (81). Τὸ μὲν γὰρ ἐκτὸς τοῦ καιροῦ τῆς ἀσφαλείας ἀναστῆναι, ἀνεγκλήτων ; τὸ δὲ ὕστερησαι τούτου, ὑποπτον. Καὶ τὸ μὲν ταχύτερον τῆς προθεσμίας, δυνάμει· ἐστι· τὸ δὲ βραδύτερον, ἀσθενείας.

“ Marc. xvi, 3, 4. “ Luc. xxiv, 2. “ Matth. xii, 40.

Variae lectiones et notæ.

(79) Ἀπὸ, pro ἐκ, A.
(80) Τὴν τρίτην δὲ, A.

Acebant inter sese : *Quis revolvat nobis lapidem ab ostio monumenti ? Cumque respexissent, vident quod revolutus esset lapis : erat enim grandis valde* “
Dum itaque venirent, ita dicebant inter sese : interim vero dum hæc colloquerentur, factus est terræmotus ; cumque accessisset angelus, revolvit lapidem, et jam ad monumentum respicientes, vident quod revolutus esset lapis.

Marcus sane brevitati studens, neque terræmotum scripsit, neque quis lapidem revolverit docuit. Similiter et Lucas narrationem de his abbreviavit, dicens : *Invenere lapidem a monumento revolutum* “
Itaque quando ad monumentum venerint mulieres, significaverunt evangelistæ ; quando vero resurrexerit Christus, nullus eorum indicavit : solus enim hoc novit, qui solus surrexit ut novit.

Omnes autem unanimiter sancti Patres et doctores tempus Resurrectionis ejus fuisse dicunt circa primum gallicinium, qui jam Domini diei lucem præferebat. Ideo quoque post sextam noctis horam virtutis sectatores, soluto jejunio lætitiæ auspicantur.

Surrexit autem tertio die prout dixerat. Ex quo enim hora nona Parasceves mortuus est, numeratur primus dies Parasceve, secundus Sabbatum, tertius dies Dominicus, in quo incipiente diluculo, surrexit paulo antequam mulieres accederent : et connumerantur ipsius finis Parasceves, et Domini principium. Quod autem in exemplo de Jona dixit : *Ita erit et Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus* “, de diebus quidem non est quod hæsitemus, jam enim enumerati sunt.

De noctibus vero dicemus, quod Judæi ad tertium usque diem sepulcrum munierant, videlicet ab ipsa Parasceve usque ad diem Dominicum occidente sole : ita enim decreverant. Tertiam vero noctem absque munitione relinquebant ; nam si etiam hanc exspectasset, suspecta habita fuisset resurrectio. Respondissent enim, quod ex quo intra tempus munitionis non surrexerat, hac soluta, fide carebat resurrectio ; furto enim sublatus erat, nullo custodiente. Itaque cum adhuc custodirent, surrexit omnem tollens contradictionem : et neque totum tertium exspectavit diem, sed statim cum inciperet surrexit. Quod enim intra tempus munitionis resurgeret, argui non poterat : quod si id postmodum faceret, suspectum erat. Nam quod citius quam sit constitutum efficitur, potentis est ; quod autem tardius, imbecillitatis.

(81) Ἀνάστη, pro ἠγγέρθη, A.

Etenim rex quoque qui ad certum diem beneficium quibusdam conferre promisit, si ante statutum diem beneficium eis conferat, non solum promissum complevit, sed et aliam gratiam velocitatis addidit. Nihil autem aliud Judæi appositis signaculis ac custodibus apparabant, quam ut resurrectio publicaretur, sumeretque ab ipsis custodibus testimonium. Sed rursus ad dictorum narrationis ordinem revertendum est.

Vers. 4. *Præ timore autem — mortui.* Præ timore terræmotus, fuit enim magnus; aut angeli, fuit enim aspectu terribilis. *Concussi sunt* autem, hoc est, Tremuerunt; deinde ad se reversi fugerunt, et ita mulieribus data est securitas.

Vers. 5. *Respondens — vos.* Ne, inquit, timueritis vos, sed hi puta custodes, omnesque inimici Domini. Primum itaque timore illas liberavit et sermone et habitu, deinde de resurrectione disserit.

Vers. 5. *Scio — quæritis.* Non confunditur dicere Dominum suum crucifixum; quia his quidem qui ante ipsum crucifixi sunt, crux ignominia erat, cum argumentum esset maleficii eorum: huic vero potius gloria, cum fuerit demonstratio beneficii in homines collati, propter quod ad crucem condemnatus est.

Vers. 6. *Non — Dominus.* Dicens: *Accedite, videte locum ubi positus erat Dominus*, significavit quod propter eas, ut viderent, lapidem revolverat.

Vers. 7. *Et cito — videbitis.* *Præcedet*, hoc est, Præveniet vos. Jubet autem abire eos in Galilæam, in qua sine Judæorum timore ad eum accessuri erant, et cum eo collocaturi.

Vers. 7. *Ecce dixi vobis.* De omnibus videlicet. Vel aliter: Ecce admonui vos de discipulis. Nolite itaque admonitionem negligere. Hic ergo angelus extra sepulcrum super lapidem sedens, prædicta dixit mulieribus. Quia vero non ausus appropinquare præcepit, ut sepulcrum ingrederentur (nam hoc significat, *Accedite, videte locum ubi positus erat Dominus*) ingressæ sunt.

Sed Matthæus quidem usque ad ingressum sepulcri narravit, reliqua præteriens; cæteri vero relictis his, quæ usque ad sepulcri ingressum acciderant, quæ in eo facta sunt conscripserunt. Et hoc est quod maximam præbet non advertentibus hæsitacionem. Ait enim Marcus: *Et ingressæ in monumentum, vident adolescentulum sedentem in dextris, amictum stola candida, et obturpauerunt. Ille autem dicit eis: Ne obstupescatis. Jesum quæritis Nazarenum crucifixum: ingressis, non est hic. Ecce locus ubi posuerunt eum. Sed abite: dicite discipulis ejus et Petro, quod præcedet vos in Galilæam: ibi eum videbitis, sicut dixit vobis*²¹. αὐτοῦ καὶ τῷ Πέτρῳ, ὅτι προῶγει ὑμᾶς εἰς τὴν οὐμίαν.

²¹ Marc. xvi, 5, 7.

Καὶ γὰρ (82) καὶ βασιλεὺς, ἐπαγγελάμενος εὐεργετήσαι τινὰς εἰς ῥῆτην ἡμέραν, εἶτα πρὸ ταύτης εὐεργετήσας αὐτοὺς, οὐ μόνον ἐπλήρωσε τὴν ἐπαγγελίαν, ἀλλὰ καὶ χάριν ἄλλην προσέθηκε, τὴν τῆς ταχύτητος. Οὐδὲν δὲ ἕτερον ἐσπούδασαν Ἰουδαῖοι τὰ σφραγίδας ἐπιβαλόντες καὶ τοὺς φύλακας παρακαθίσαντες ἢ τὸ δημοσιεῦσθαι τὴν ἀνάστασιν, καὶ μαρτυρηθῆναι παρὰ τῶν φυλάκων αὐτῶν. Ἄλλ' ἐπαρτίον πάλιν πρὸς τὴν ἀκολουθίαν τῆς τῶν ῥητῶν ἐξηγήσεως.

Ἄπὸ δὲ τοῦ φόβου — νεκροί. Ἄπὸ τοῦ φόβου, τοῦ σεισμοῦ· μέγας γὰρ ἦν· ἢ τοῦ ἀγγέλου, καταπληκτικῶς γὰρ ἦν. Ἐσεισθήσαν δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐτρομάξαν. Εἶτα ἀνανήψαντες, ἐφυγον, καὶ γέγονεν ἄδεια ταῖς γυναίξιν.

Ἀποκριθεὶς — ὑμεῖς. Μὴ φοβεῖσθε, φησὶν, ὑμεῖς· ἀλλ' οὗτοι, δηλαδή, οἱ φύλακες καὶ πάντες οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κυρίου. Πρῶτον μὲν οὖν ἀπήλλαξεν αὐτὰς τοῦ δέους καὶ λόγῳ καὶ σχήματι· ἔπειτα περὶ τῆς ἀναστάσεως διαλέγεται.

Οἶδα — ζητεῖτε. Οὐκ ἐπαυχύνεται λέγων ἐσταυρωμένον τὸν Δεσπότην αὐτοῦ, διότι τοῖς μὲν πρὸ αὐτοῦ σταυρωθεῖσιν, ἀσχυντὸς ὁ σταυρὸς ἦν· ἔλεγχος ὢν τῆς κακουργίας αὐτῶν· τοῦτ' ἐκ δόξα μᾶλλον, ἀποδειξίς ὢν τῆς εὐεργεσίας τῶν ἀνθρώπων, δι' ἣν τοῦτον καταδεδικασται.

Οὐκ — Κύριος. Εἰπὼν, Δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο ὁ Κύριος, ἐδήλωσεν ὅτι δι' αὐτὰς, ἵνα ἴδωσιν, ἀπεκύλισε τὸν λίθον.

Καὶ ταχὺ — ὄψεσθε. Προῶγει, ἀντὶ τοῦ, Προλαμβάνει ὑμᾶς. Καλεῖται δὲ αὐτοὺς ἀπελθεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἐν ἣ χωρὶς φόβου τῶν Ἰουδαίων ἐμελλόν ἐντυχεῖν αὐτῶ.

Ἰδοὺ εἶπον ὑμῖν. Περὶ πάντων δηλαδή. Ἡ καὶ ἐτέρως, Ἰδοὺ, παρηγγεῖλα ὑμῖν, περὶ τῶν μαθητῶν. Λοιπὸν οὖν, μὴ ἀμελήσητε τῆς παραγγελίας. Ὁ μὲν οὖν ἀγγελοῦ οὗτο; ἔξω τοῦ τάφου καθήμενος, ἐπάνω τοῦ λίθου, τὰ ῥηθέντα πρὸς τὰς γυναῖκας εἶπεν. Ἐπεὶ δὲ, μὴ τολμώσας ἐγγίσει, παρεκελεύσατο εἰσελθεῖν εἰς τὸν τάφον· τοῦτο γὰρ ἐμφαίνει τὸ, Δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο ὁ Κύριος· εἰσηλθόν.

Καὶ ὁ μὲν Ματθαῖος, τὰ μέχρι τῆς εἰσελεύσεως εἰπὼν, τὰ ταύτης παρέδραμεν· ὁ δὲ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς, τὰ μέχρι τῆς εἰσελεύσεως παραλιπόντες, τὰ ταύτης ἰστόρησαν. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ μάλιστα παρέχον τοῖς μὴ προσέχουσι τὴν ἀπορίαν. Φησὶ γὰρ ὁ Μάρκος, ὅτι Καὶ εἰσελθούσαι εἰς τὸ μνημεῖον, εἶδον νεανίσκον καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς, περιβεβλημένον στολὴν λευκὴν, καὶ ἐξεθαμβήθησαν. Ὁ δὲ λέγει αὐταῖς· Μὴ ἐκθαμβεῖσθε, Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζωρητὸν, τὸν ἐσταυρωμένον· ἤγερθη, οὐκ ἔστιν ὧδε. Ἰδοὺ ὁ τόπος, ὅπου ἔθηκαν αὐτόν. Ἄλλ' ὑπάγετε, εἰπατε τοῖς μαθηταῖς Γαλιλαίαν. Ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε, καθὼς εἶπεν

Variæ lectiones et notæ.

(82) Καλ, abest, A.

Ἐπει γὰρ ὁ ἔξω καθήμενος ἄγγελος παρεκελεύσατο ταύτας εισελθεῖν, εισελθοῦσαι εἰς τὸ μνημεῖον, εἶδον ἕτερον ἄγγελον, καθήμενον ἐν τοῖς δεξιῶς αὐτοῦ μέρεσι, καὶ, ὡς εἰκὸς, ἐξεθαμβήθησαν, ἐξαίφνης ἐντυχοῦσαι αὐτῷ. Ὁ δὲ λέγει αὐταῖς· *Μὴ ἐκθαμβώσθε, καὶ τὰ ἐξῆς*. Ὁμοίως δὲ τῷ ἐκτὸς ἀγγέλῳ, καὶ ὁ ἐντὸς, πρῶτον ἀπαλλάττει ταύτας τοῦ θάμβου· ἔπειτα περὶ τῆς ἀναστάσεως διαλέγεται. Καὶ ὁ μὲν ἐκτὸς, φοβερὸς ἦν, διὰ τοὺς φύλακας; ὁ δ' ἐντὸς, οὐ τοιοῦτος, διὰ τὰς γυναῖκας. Διδέκασθαι μὲν ἰδοῦσαι, ἐφοβήθησαν αὐταί· τούτων δὲ ἰδοῦσαι ἐξεθαμβήθησαν. Τὸ δὲ, *Ἴδε ὁ τόπος, ἀντὶ τοῦ, Ἰδοῦ ὁ τόπος*. Ὁνομαστὶ δὲ προσέθηκε τὸν Πέτρον, ἵνα γινῶ, ὅτι συγκεχώρηται τὸ σφάλμα τῆς τριπλῆς ἀρνήσεως διὰ τὴν θερμὴν μετάνοιαν, καὶ ἀναπνεύσῃ. Καὶ γὰρ ἐθεθύπιστο τῇ ἀμέτρῳ λύπῃ. Ἐπαγαγὼν δὲ, ὅτι *Καθὼς εἶπεν ὑμῖν, ἀνέμνησεν αὐτοὺς* οὗ εἶπεν ἐν τῷ ὄρει τῶν Ἐλαιῶν, ὅτι *Μετὰ τὸ ἐγερθῆναι με, προῆξω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν*, ὡς εἶρηκε Ματθαῖος ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ.

Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι *Καὶ εἰσελθοῦσαι, οὐκ εἶρον τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαπορεῖσθαι αὐτάς περὶ τούτου, καὶ ἰδοῦ, ἄνδρες δύο ἐπέστησαν αὐταῖς ἐν ἐσθῆσσι ἀστραποῦσαις*. Ἐμφόθων δὲ γενομένων αὐτῶν, καὶ κλιρουσῶν τὸ πρόσωπον εἰς τὴν γῆν, εἶπον πρὸς αὐτάς· *Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν; Ἠγέρθη, (83) οὐκ ἔστιν ὧδε. (84) Μνήσθητε, ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, ἐπὶ ὧν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, λέγων, ὅτι Δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι. Καὶ ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων αὐτοῦ*.

Ὁ μὲν γὰρ καθήμενος ἐν τοῖς δεξιῶς ἄγγελος, εἰπὼν πρὸς αὐτάς, ὅσα Μάρκος ἀπήγγειλεν, ὑπέξηλον, ὃ καὶ αὐτὸ παρασιωπηθὲν τῷ Μάρκῳ, μετὰ καὶ τῶν δηλωθέντων ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ, παρέσχεν ὁμοίως ἀπορίαν. Ἐπει δὲ οὐκ εἶρον αὐταί τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, διηπόρουν περὶ αὐτοῦ, τί γέγονεν· οὐπω γὰρ ἠδύνατο πιστεῦσιν, ὅτι ἀνάστη· οὕτω δὲ διαπορουμέναις ἐπέστησαν αὐταῖς οἱ προβῆθέντες δύο ἄγγελοι, ὃν τε εἶδον ἔξω τοῦ τάφου, καὶ ὃν ἰδεάσαντο ἐνδον αὐτοῦ, μετασχηματισθέντες ἐν ἐσθήσεσιν ἀστραποῦσαις, ἵνα καὶ μᾶλλον ἄγγελοι Θεοῦ δόξωσι, τῷ ῥαδίῳ τοῦ μετασχηματισμοῦ· ἐμφόθων δὲ γενομένων αὐτῶν, ἐπὶ τῷ καινῷ τῆς βίβλου, καὶ μὴ δυναμένων βλέπειν εἰς αὐτούς, διὰ τὸ τῶν ἐσθῆτων (85) ἀστραπηδόλον, εἶπον πρὸς αὐτάς, οὐκέτι πρῶτως, ὡς πρότερον, ἀλλ' ἐπιπληκτικῶς, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν· *Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν*, ἤγουν, ὡς νεκρὸν; Τοῦτο

Quia enim is qui foris sedebat angelus præceperat eis ingredi, ingressæ in monumentum viderunt alterum angelum sedentem a dextra ipsius parte; et ut verisimile est, viso repente eo obstupuerunt. At ille dixit eis: *Ne obstupescatis*, etc. Et sicut exterior angelus, ita et interior, primum quidem stupore eas liberat; deinde ea quæ de resurrectione erant disserit. Et certe exterior timendus erat propter custodes; interior vero talis non erat, propter mulieres. Ideo illo quidem viso, istæ timuerunt; hoc autem viso, obstupuerunt. Nominatum autem Petrum addidit, ut sciret remissum sibi esse trinæ negationis lapsum, propter ferentem poenitentiam, et respiraret: absorptus siquidem erat in immenso mœrore. Addens autem: *Sicut dixit vobis*, reduxit eis ad memoriam id quod in monte Olivarum dixerat: *Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam*, sicut dixit Matthæus vicesimo sexto capite⁸⁶.

Lucas vero scripsit: *Et ingressæ non invenerunt corpus Domini Jesu. Et factum est dum mente consternatæ essent super hoc, et ecce duo viri steterunt juxta illas in vestibus fulgurantibus. Cumque expavissent, et declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas: Quid queritis viventem cum mortuis? Non est hic, sed surrexit. Mementote quomodo locutus sit vobis, cum adhuc esset in Galilæa dicens: Oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, ac tertio die resurgere. Et recordatæ sunt verborum illius⁸⁷*.

Angelus itaque qui sedebat a dextris, qui que ad eas dixerat ea quæ retulit Marcus, disparuit. Quod etiam, quia a Marco silentio præteritum est, cum his quæ a Luca narrata sunt, similiter obscuritatem peperit. Cum autem ipsæ corpus Domini Jesu non invenissent, expaverunt cogitantes, quid de eo factum esset. Nondum enim credere poterant quod resurrexisset; ita consternatis ipsis apparuerunt duo prædicti angeli, et is videlicet quem extra sepulcrum viderant, et quem in ipso conspexerant, transfigurati in vestibus fulgurantibus, ut etiam ob splendorem (85) transformationis apertius angeli Dei viderentur. Cum autem novo aspectu conterritæ essent, nec possent ob vestium cornescationem in eos respicere, dixerunt ad eas non jam mansuete ut prius, sed objurgandi modo propter ipsarum incredulitatem: *Ut quid queritis viventem cum mortuis?* tanquam videlicet mortuum? Nam id

⁸⁶ Matth. xvi. 32. ⁸⁷ Luc. xxiv, 3-8.

Variæ lectiones et notæ.

(83) Ἠγέρθη, abest, A.

(84) Ἄλλ' ἠγέρθη, addit, A.

(85) Ἀστραπήδολον, A.

(86) Ob splendorem. Ob facilitatem, celeritatem. Nescio sane quid legerit interpres. Forte τῷ ὄρατι, ἰσοῦ τῷ βίβλῳ.

est esse cum mortuis. Ut quid eum qui resurrexit a quæritis, ac si non resurrexisset? *Non est hic, sed surrexit.* Deinde ubi eas ad maiorem resurrectionis fidem induxissent, admonuerunt verborum Domini, dicentes: *Mementote quomodo locutus sit vobis, cum adhuc esset in Galilæa, dicens: Oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, ac tertio die resurgere.*

Postmodum ait Evangelista, quod recordatæ sunt verborum ejus, significans, quod deinde crediderunt. Scripsit enim Matthæus decimo septimo capite, quod cum versarentur in Galilæa, dixit illis Jesus: *Futurum est ut Filius hominis tradatur in manus hominum, et occidant eum, ac tertio die resurget*⁸⁶. Nihil autem præcipiunt hic angeli de apostolis, ut qui jam quæ dicta sunt de illis præceperant.

Vers. 8. *Et egressæ — ejus.* Etsi nullam fecerit mentionem Matthæus quod in monumentum intraverunt, nunc tamen dicens quod egressæ sunt, ostendit primum fuisse ingressas. Cum timore itaque egressæ sunt ob admiranda quæ viderant: cum gaudio vero, ob lætum nuntium quod audierant. Marcus autem dixit: *Cumque exissent suggerunt a monumento: habebat enim eas tremor ac stupor. Et nemini quidquam dixerunt: timebant enim*⁸⁷. Considera ergo quomodo non repugnet quæ dicuntur: egressæ enim cito a monumento, secundum Matthæum, suggerunt secundum Marcum, propter Judæos, ne conspectæ viderentur ipsæ furari Jesum.

Quod si dixit ille, quod timebant et gaudebant, hic autem quod tremebant ac stupebant, non est contradictio, tremor nempe illis e timore processit. Gaudium vero tacuit Marcus, vel etiam per stuporem significavit; ipsum siquidem quandoque vertit in stuporem. *Nemini autem quidquam dixerunt, nulli videlicet hominum, qui sibi per viam occurrerunt.* Nam apostolis universa retulerunt, ubi ad eos reversæ sunt, sicut scripsit Lucas⁸⁸. Causa autem quod nemini quidquam dixerunt, erat timor Judæorum, ne ipsas occiderent, audito quod Christi prædicarent resurrectionem.

Vers. 9. *Cum — eis.* Quæ ante omnes diluculo surrexerant, ante omnes vident Dominum, et hoc, in mercedem sui studii suæque festinationis referunt.

Vers. 9. *Dicens: Gaudete.* Gaudere eis tribuit quæ ob veterem inobedientiam condemnatæ erant

⁸⁶ Matth. xvii, 22. ⁸⁷ Marc. xvi, 8. ⁸⁸ Luc. xxiv, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(86) Ἐνάγων αὐτάς, Α.
(87) Ita pro ἐγερθήσεται habent etiam ibi in contextu Α, Β.
(88) Intelligi, παρὰ τῷ Λουκᾷ.
(89) Προπαγγέλλουσιν.
(90) Scilicet Matth. xxviii, 7; Marc. xvi, 7.
(91) Matthæus, qui habet: Μετὰ φόβου καὶ χα-

ρᾶς. Τί ζητεῖτε τὴν ἀναστάντα, ὡς μὴ ἀναστάντα; Οὐχ ἔστιν ἄρα, ἀλλ' ἠγέρθη· εἶτα εἰς πλείονα πίστιν τῆς ἀναστάσεως (86) ἐνάγοντες αὐτάς, ἀναμιμνήσκου τῶν ῥημάτων τοῦ Κυρίου, λέγοντες· Μνησθητε, ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, ἐπὶ ὧν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, λέγων· ὅτι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἀμαρτωλῶν, καὶ στυρωθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι.

Ἐπιτά φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι καὶ ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων αὐτοῦ, δηλῶν, ὅτι λοιπὸν ἐπίστευσαν. Ἐγραψε γὰρ ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ τριακοσῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, ὅτι ἀναστρεφομένων αὐτῶν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Μέλλει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοσθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ (87) ἀναστήσεται. Οὐδὲν δὲ ἐνταῦθα (88) περὶ τῶν ἀποστόλων οἱ ἄγγελοι παραγγέλλουσιν (89), οἷα προπαγγέλλαντες τὰ περὶ (90) αὐτῶν.

καὶ ἐξελεύσασαι — αὐτοῦ. Εἰ καὶ οὐκ ἐμνημόνευσεν ὁ Ματθαῖος, ὅτι εἰσῆλθον εἰς τὸ μνημεῖον· ἀλλὰ νῦν εἰπὼν, ὅτι ἐξῆλθον, ἐπέφηνας, ὅτι πρῶτον εἰσῆλθον. Μετὰ φόβου μὲν οὖν ἐξῆλθον, ἐφ' οἷς εἶδον παραδίξοις· μετὰ χαρᾶς δὲ, ἐφ' οἷς ἤκουσαν εὐαγγελίῳις. Ὁ δὲ Μάρκος εἶπε· Καὶ ἐξελεύσασαι, ἐφυγον ἀπὸ τοῦ μνημεῖου. Εἶχε δὲ αὐτάς τρόμος καὶ ἐκστασις, καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπον. Ἐφοβοῦντο γάρ. Σκόπει δὲ, πῶς οὐκ ἐναντιοῦται τὰ ῥητά. Ἐξελεύσασαι γὰρ ταχὺ ἀπὸ τοῦ μνημεῖου, κατὰ τὸν Ματθαῖον· Ἐφυγον, κατὰ τὸν Μάρκον, διὰ τοὺς Ἰουδαίους, ἵνα μὴ θιαθεῖσαι δόξωσιν αὐταὶ κλέψαι τὸν Ἰησοῦν.

Εἰ δὲ ὁ μὲν (91) εἶπεν, ὅτι ἐφοβοῦντο καὶ ἐχαιρον· ὁ δὲ, ὅτι (92) ἔτρεμον καὶ ἐξίσταντο, οὐκ ἔστιν ἐναντίωσις. Ὁ τρόμος γὰρ ἐκ φόβου γέγονεν αὐταῖς· τὴν χαρὰν δὲ παρεσιώπησεν ὁ Μάρκος· ἢ καὶ ταύτην διὰ τῆς ἐκστάσεως ἐσήμανε. Καὶ ἡ χαρὰ γὰρ ἐξίστα. Οὐδενὶ δὲ οὐδὲν εἶπον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, τῶν ἐντυγχανόντων αὐταῖς κατὰ τὴν ὁδὸν· τοῖς γὰρ ἀποστόλοις εἶπον ἅπαντα, ὑποστρέψασαι πρὸς αὐτοῦς, ὡς ὁ Λουκᾶς ἱστορεῖ. Αἷτια δὲ τοῦ μηδενὶ μηδὲν εἰπεῖν ὁ φόβος τῶν Ἰουδαίων, ἵνα μὴ ἀκούσαντες ὅτι κηρύττουσι τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, φονεύσωσι ταύτας.

Ὡς — αὐταῖς. Πρὸ πάντων ὀρθρίσασαι, πρὸ πάντων ὀρῶσι τὸν Κύριον, καὶ τοῦτο (93) μισθὸν τῆς τοιαύτης σπουδῆς κομίζονται.

Λέγων, Χαίρετε. Τὸ χαίρειν δίδωσι ταῖς τὸ λυπεῖσθαι (94) κατακρίθεισας (95), ἐκ τῆς ἀρχαίας παρα-

ρᾶς.
(92) Marcus. Is enim dicit: Εἶχεν αὐτάς τρόμος καὶ ἐκστασις.
(93) Τὸ ὀρᾶν τὸν Κύριον.
(94) Respicit Gen. iii, 16.
(95) Intell. γυναιξίν.

κοῆς. Ἐλάλησε δὲ, ἵνα μάλιστα γνωρίσωσιν αὐτὸν, ἅ ἀπὸ τῆς φωνῆς, καὶ ἡ πρώτη φωνὴ αὐτοῦ χαρᾶς εὐαγγέλιον.

Αἱ — αὐτῶ. Αἱ μὲν ἐκ πόθου καὶ τιμῆς τούτους (96) ἐκράτησαν· ὁ δὲ οὐκ ἀπεκώλυσε, παρέχων πληροπορηθῆναι διὰ τῆς ἀφῆς, ὅτι οὐκ ἔστι φάσμα.

Τότε — φοβεῖσθε. Πάλιν καὶ αὐτὸς τὸ δέος αὐτῶν (97) ἐκβάλλει πρῶτον· εἶτα παραγγέλλει περὶ τῶν μαθητῶν, βεβαιῶν, ὅτι ἀγγελιοὶ αὐτοῦ ἦσαν, οἱ προφανέντες καὶ (98) προπαραγγεῖλαντες.

Ἵπάγετε — ὄψομαι. Ταῖς γυναῖξιν ἀποστόλους ἐχρήσατο πρὸς τοὺς ἀποστόλους, τιμῆσας τὸ ἀτιμωθὲν γένος ἐκ τῆς ἀπάτης τοῦ ὄφρα. Καὶ ἐπειδὴ πάλαι γυνὴ γέγονε τῷ ἀνδρὶ διάκονος λύπης, νῦν γυναῖκες γίνονται τοῖς ἀνδράσι διάκονοι χαρᾶς. Ἀδελφοὺς δὲ τοὺς ἀποστόλους προσηγόρευσε· ἅμα μὲν διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν· ἀδελφοὶ γὰρ ἀλλήλων ἅπαντες ἄνθρωποι· ἅμα δὲ καὶ πρὸς τιμὴν αὐτῶν.

Πορευομένων δὲ αὐτῶν — τὰ γενόμενα. Οἱ (99) καταλειφθέντες παρ' (1) αὐτῶ φύλακες, ἢ οἱ ἐπισήμοι τούτων.

Καὶ — κοιμωμένων. Πρῶτερον μὲν ὤνθησαν τὸν φόνον αὐτοῦ, νῦν δὲ ὠνοῦνται καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ πατοῦσι τὸ οὐραῖον συνειδῶς, καὶ οὐδὲ τοὺς φύλακας αἰδοῦνται, κακουργοῦντες καὶ συγκαλύπτοντες μὲν τὴν ἀλήθειαν, πλάττοντες δὲ τὸ ψεῦδος, καὶ χρώμενοι τούτου (2) διακόνους τοῖς (3) ἐκείνης (4) μάρτυσιν.

Καὶ — ποιήσομεν. Πείσετε αὐτὸν, ὡς εὐεξαπάτητον. Εἰ γὰρ σταθερὸς ἔστιν, οὐκ ἂν παίσητε. Σφόδρα γὰρ ἀπίθανος ὁ λόγος ὁμῶν. Τί γὰρ κερδεῖναι μέλλοντες ἐκλεψάν ἂν αὐτόν; Πῶς δὲ (5) καὶ, φυλάκων τοσούτων καὶ τοιούτων παρακαθημένων ἔλαθον ἂν; Πῶς δὲ καὶ τηλικούτου κινδύνου κατετόλμησαν, εὐπτῆτοι ἄνδρες, ὧν ὁ μὲν κορυφαῖος γυναικάριον δευλιᾶσας ἤρνήτατο τὸν Διδάσκαλον· οἱ δ' ἄλλοι, δεσμούμενον αὐτὸν ἰδόντες, ἔφυγον; πῶς δὲ καὶ, δυνάμενοι κλέψαι αὐτὸν ἀκινδύνως ἐν τῇ πρώτῃ νυκτὶ, ὅτε οὐδεὶς τὸν τάφον ἐφύλαττεν, ἔβλοντο κλέψαι αὐτὸν ἐπικινδύνως ἐν τῇ δευτέρῃ νυκτὶ, ὅτε παρήσαν οἱ φύλακες; Ἄλλ' ὄρα, πῶς καθ' ἑαυτῶν ἐσπούδασαν οἱ ματαιόφρονες Ἰουδαῖοι, καθὼς ἀνωτέρω (6) δεδηλώκαμεν. Εἰ γὰρ οὐ παρεκάθισαν τοὺς φύλακας, ἐδύναντο τι λέγειν περὶ κλοπῆς· νῦν δὲ οὐ δύναται παρὰ δικασταῖς εὐθέσι, πολλαχόθεν ἐπιστομίζόμενοι.

Οἱ δὲ — σήμερον. Εἰ τοῦ μαθητοῦ περιεγόμενον

A ad habendum mœrorem. Locutus est autem, ut a voce magis cognoscerent eum; et prima ejus vox lætum gaudii nuntium fuit.

Vers. 9. *Illæ — eum.* Illæ quidem ex desiderio et reverentia hos tenuerunt; ipse vero non prohibuit, præstans ut per tactum certiores efficerentur, quod phantasma non esset.

Vers. 10. *Tunc — timete.* Rursum et ipse quoque repellit primo timorem eorum, deinde de discipulis præcipit: confirmans suos, fuisse angelos eos qui prius apparuerant, et eadem præceperant.

Vers. 10. *Itæ — videbunt.* Mulieribus pro apostolis usus est ad apostolos, honorans genus quod ex serpentis seductione infame factum fuerat. Et quia olim mulier viro facta est ministra mœroris, nunc mulieres sunt viris ministræ gaudii. Fratres vero appellavit apostolos, simul quidem propter incarnationem: fratres siquidem sunt inter se mutuo omnes homines; simul etiam ad honorem ipsorum.

Vers. 11. *Illis autem abeunibus — quæ acciderant.* Quidam, id videlicet, qui ab eis custodes relictī erant; vel, qui ex eis insigniores erant.

Vers. 12. *Et — Vers. 13. dormientibus.* Prius quidem emerunt cædem ejus, nunc vero etiam veritatem emunt resurrectionis illius, et propriam conculant conscientiam: nec pudet ipsos depravare custodes, sed efficto mendacio simul cum eis veritatem occultant, utentes iis qui veritatis testes erant, ut mendacii fierent ministri.

Vers. 14. *Et — faciemus. Persuadebitis ei; ut qui facile potest falli.* Nam si stabilis esset, nequaquam ei persuaderitis; valde enim absurdus est sermo vester. Quo etenim lucro erant ipsum furto sublaturi? Quomodo in tanto periculo ausi fuissent adeo timidi? quorum is qui præcipuus (o) erat, mulierculæ metu Præceptorem negavit; cæteri autem, cum vidissent quod ligatus esset, aufugerunt? Quomodo etiam, cum prima nocte absque periculo furari eum potuissent, quando nullus servabat sepulcrum, elegerunt potius secunda nocte magno cum periculo ipsum furari, præsentibus jam custodibus? Sed vide quomodo adversus seipsos diligentiam adhibuerunt vane sapientes Judæi, veluti etiam superius significavimus. Nisi enim custodes appositī fuissent, aliquid de furto dicere potuissent; nunc autem apud æquos judices nihil mutire possunt, undique imposito eis silentio.

Vers. 15. *Illi autem — hodiernum diem.* Si disci-

Varie lectiones et notæ.

(96) Τούτου Α. τούτους, i. e. τοὺς πόδας. Hentenius additō signo crucis habet os. Forte ergo hic corruptus erat codex ejus. Lege eos.

(97) Αὐτῶν, abest, Α.

(98) Προπαραγγεῖλαντες, Α.

(99) Ante οἱ, Hentenius videtur legisse, τινές. Δηλονότι.

(1) Παρ' αὐτῶν Α. Atque ita Hentenius. Αὐτῶν ἀρχιερέων. Αὐτῶ· τῷ Χριστῶ.

(2) Τοῦ ψεύδους.

(3) Τοὺς et mox μάρτυρας Β.

(4) Τῆς ἀληθείας.

(5) Δέ, omittit Α.

(6) Ἀνωτέρωθεν Α.

(o) Præcipuus. Imo, dux, princeps.

pulum vicerunt pecuniæ, multo magis milites. Vere itaque magnum est malum pecuniæ amor. et magnorum causa malorum. Sermonem autem divulgatum dicit, quod furto sublatus sit Jesus. Lucas vero de mulieribus ait : *Et reversæ a monumento nuntiaverunt hæc omnia ipsis undecim, cæterisque omnibus* ⁹¹, videlicet septuaginta. Deinde enumerat eas dicens : *Erant autem Maria Magdalene, et Joanna, et Maria Jacobi, ac cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad apostolos hæc* ⁹². Verum Matthæus quidem Mariam Magdalenen, et Mariam Jacobi et Jose conscripsit ⁹³ : non quasi solas, sed tanquam cæteris quæ cum eis erant insigniores; Marcus autem etiam significavit Salomen; Lucas vero Salomen quidem absque expresso nomine reliquit, manifestavit autem Joannam. Addens vero : *Et cæteræ quæ cum eis erant*, significat et Salomen, et alias quasdam ⁹⁴. Post dictam itaque mulierum enumerationem rursus subjunxit Lucas : *Et visa sunt coram illis tanquam deliramentum verba earum, nec crediderunt ipsis* ⁹⁵.

Hinc ergo sumunt initium, quæ de Maria Magdalene solus scripsit Joannes, velut ea quorum apud reliquos nulla est facta mentio ⁹⁶. Quia enim visa sunt coram apostolis tanquam deliramentum verba mulierum : ipsa cogitans intra se quod vere deceptæ essent, quodque per phantasiam vidissent quæ viderant, et audissent quæ audierant (neque enim aliter tanquam deliramentum apparuissent cordatioribus et sapientioribus) non quiævit, sed sola protinus ad monumentum cucurrit, cum adhuc tenebræ essent, opinata quod ipsum clausum esset repertura. Videns autem quod sublatus esset lapis a monumento, nihil meminit eorum, quæ prius facta fuerant, utpote renuntiatione quam de his fecerat, a discipulis reprobata : suspicata est autem transpositum esse corpus a Joseph in tutiorem locum. Currit ergo et venit ad Simonem Petrum et ad alium discipulum quem diligebat Jesus, et ait illis : *Tulerunt Dominum meum de monumento, et nescimus ubi posuerunt eum*, etc., quæ deinceps facta sunt, sicut scripsit Joannes ⁹⁷.

Demonstratum est igitur unam esse apud omnes evangelistas concordiam, et corpus historiæ unum, rebus scilicet convenienti ordine enarratis. Quod enim hic evangelista præterit, hoc ille ita divina disponente gratia dixit, ut etiam hinc manifestum esse possit, quod non ex composito aut pacto scripserint.

Vers. 16. *Undecim vero — Galilæam*. Non statim abierunt in Galilæam, siquidem in ipso die quo

⁹¹ Luc. xxiv, 9. ⁹² Ibid. 10. ⁹³ Matth. xxviii, 1. ⁹⁴ Marc. xvi, 1. ⁹⁵ Luc. xxiv, 10. ⁹⁶ Ibid. 11.
⁹⁷ Joan. xx, 1 seqq. ⁹⁸ Ibid. 2 seqq.

Varie lectiones et notæ.

(7) H, abest A.
(8) Kai, addit A.
(9) Maria;, abest A.

(10) Mh, omittit B.
(11) Peri autôn A.
(12) Μετατεθίκα; A.

τὰ ἀργύρια, πολλῶ μᾶλλον τῶν στρατιωτῶν. Μεγα οὖν κακὸν οὕτως ἢ φιλαργυρία, καὶ μεγάλων κακῶν αἰτία. Λόγον δὲ διαφημισθέντα λέγει, τὸν περὶ τοῦ κλαπῆναι αὐτόν. Ὁ δὲ Λουκᾶς περὶ τῶν γυναικῶν εἶπεν, ὅτι καὶ ὑποστρέψασαι ἀπὸ τοῦ μνημείου, ἀπήγγειλαν ταῦτα πάντα τοῖς ἐνδεκα καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς, ἤγουν, τ.ῖς ἐβδομήκοντα. Εἶτα ἀπαριθμεῖται ταῦτα λέγων· Ἦσαν δὲ ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία, καὶ Ἰωάννα, καὶ Μαρία (7) ἡ Ἰακώβου, καὶ αἱ λοιπαὶ σὺν αὐταῖς, αἱ ἔλθον πρὸς τοὺς ἀποστόλους ταῦτα. Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν Μαρίαν τὴν Μαγδαληνὴν καὶ Μαρίαν τὴν τοῦ Ἰακώβου καὶ Ἰωσὴ ἀνέγραψεν· οὐχ ὡς μόναι, ἀλλ' ὡς ἐπισημοτέρας τῶν σὺν αὐταῖς· Μάρκος δὲ καὶ τὴν Σαλώμην ἐδήλωσε· Λουκᾶς δὲ τὴν μὲν Σαλώμην ἀνονόμαστον ἀφῆκεν, ἐδήλωσε δὲ (8) τὴν Ἰωάνναν· προσθεὶς δὲ, ὅτι καὶ αἱ λοιπαὶ σὺν αὐταῖς, ἐνέφηγεν αὐτὴν τε τὴν Σαλώμην καὶ ἄλλας τινάς. Μετὰ μέντοι τὴν εἰρημένην τῶν γυναικῶν ἀπαριθμῆσιν, ἐπήγαγε πάλιν ὁ Λουκᾶς, ὅτι καὶ ἐφάνησαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λίθος τὰ ῥήματα αὐτῶν, καὶ ἠπίστουν αὐταῖς.

Ἐντεῦθεν οὖν ἄρχονται τὰ περὶ Μαρίας (9) τῆς Μαγδαληνῆς, ἡ μόνος ὁ Ἰωάννης ἱστορήσεν, ὡς καὶ αὐτὰ (10) μὴ μνημονευθέντα παρὰ τοῖς ἄλλοις. Ἐπεὶ γὰρ ἐφάνησαν ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων ὡσεὶ λίθος τὰ ῥήματα τῶν γυναικῶν· αὕτη λογισαμένη καθ' ἑαυτὴν, ὅτι οὕτως ἠπατήθησαν, κατὰ φαντασίαν ἰδοῦσαι, ὅσα εἶδον, καὶ ἀκούσασαι, ὅσα ἤκουσαν· οὐ γὰρ ἂν ὡσεὶ λίθος ταῦτα τοῖς συνεταυτέροις ἐφάνησαν· οὐκ ἠρέμησεν, ἀλλ' αὐτίκα μόνη ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, σκοτίας ἔτι οὖσης, προσδοκῶσα κεκλεισμένον εὐρεῖν οὕτό· θεασαμένη δὲ τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου, οὐδὲν μὲν ἀνεμνήσθη τῶν προγεγενημένων, ὡς ἀποδεικμασθείσης τῆς περὶ (11) αὐτῶν ἀπαγγελίας ὑπὸ τῶν μαθητῶν· ὑπέλαβε δὲ μετατεθῆναι (12) τὸ σῶμα παρὰ τοῦ Ἰωσήφ εἰς τόπον ἀσφαλῆ ερον. Τρέχει οὖν, καὶ ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον, καὶ πρὸς τὸν ἄλλον μαθητὴν, ὃν ἐφίλει ὁ Ἰησοῦς, καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἦσαν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ οὐκ οἶδαμεν ποῦ ἐθηκαρ αὐτόν. Καὶ τὰ ἐξῆς γέγονασιν, ὡς ὁ Ἰωάννης ἔγραψε.

Δέδεικται τοίνυν ἁρμονία μία παρὰ πᾶσι τοῖς εὐαγγελισταῖς, καὶ σῶμα τῆς ἱστορίας ἐν, οἷα τῶν βητῶν, κατὰ τὴν προσήκουσαν τάξιν ἐρμηνευθέντων. Ὁ γὰρ οὗτος παρήκεν ὁ εὐαγγελιστής; τοῦτο ἐκεῖνος εἶπεν· οὕτω τῆς θείας χάριτος οἰκονομησάσης, ἵνα κἀντεῦθεν εἴη δῆλον, ὡς οὐκ ἐκ συνθήματος ἔγραψαν.

Οἱ δὲ ἐνδεκα — Γαλιλαίαν. Οὐκ εὐθὺς ἐπορεύθησαν. Καὶ γὰρ ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, καθ' ἣν ἀνέστη

ἐκ νεκρῶν, ὡφθη αὐτοῖς, οὓσιν ἔτι ἐν Ἱερου-
σαλήμ. Καὶ τοῦτο ἐμφαίνουσι μὲν καὶ Μάρκος
καὶ Λουκᾶς. Φανερώτερον δὲ τούτων ἱστορήσεν
Ἰωάννης. Μετὰ γὰρ τὸ ὑποστρέψαι πρὸς αὐτοὺς
Μαρίαν τὴν Μαγδαληνὴν, φησὶν ὅτι *Θόσης ὄψις*
τῆ ἡμέρα ἐκείνη, τῆ μὲν τῶν Σαββάτων, καὶ τῶν
θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ
συνηθροισμένοι (13) *διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰου-*
δαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἕστη εἰς τὸ μέσον,
καὶ λέγει αὐτοῖς, Εἰρήνη ὑμῖν. Καὶ τοῦτο εἰπὼν,
ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν
αὐτοῦ. Ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταὶ ἰδόντες τὸν
Κύριον, καὶ τὰ ἔζη.

Ἄηλον οὖν, ὅτι ὑστερον ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλι-
λαίαν. Οὐκ ἐψέυσατο δὲ, καθὼς ἀνοήτως ἐλεγεν
ὁ παραβάτης Ἰουλιανός, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ μὲν ὀφθῆ-
ναι τοῖς μαθηταῖς ἐπαγγελιάμενος, ἐν Ἱεροσολύμοις
δὲ τούτοις ὀφθεῖς· ἀλλ' ἐπλήρωσε μὲν καὶ τὴν
τοιαύτην ἐπαγγελίαν, ὀφθεῖς αὐτοῖς ὑστερον ἐν τῇ
Γαλιλαίᾳ· ἐδωρήσατο δὲ καὶ ἑτέραν χάριν, προσημα-
νισθεὶς αὐτοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις, ἵνα καὶ τὴν λύπην
αὐτῶν λύσῃ, καὶ βεβαιώσῃ τοὺς λόγους τῶν γυναι-
κῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἰδόντων αὐτὸν ἐγγεγερμένον.

Ὁ μὲν οὖν Ματθαῖος παρήκς τὰ μέχρι τοῦ πορευ-
θῆναι τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· οἱ δ' ἄλλοι
ἐναγγελλιστὰ καὶ ταῦτα συνέγραψαν (14)· Μάρκος
μὲν ἐπιτομότερον· Λουκᾶς δὲ, πλατύτερον· Ἰωάν-
νης δὲ, διεξοδικότερον.

Εἰς — Ἰησοῦς. Οὐ ἐτάξατο αὐτοῖς, ἀνεὶ τοῦ,
Ὅπου ἐνετελεῖσθε αὐτοῖς; διὰ τῶν γυναικῶν, ὡς
προεῖρηται, πορευθῆναι· ἢ ὅπου ὕπεσχετο αὐτοῖς,
ὅτε εἶπε, (15) Μετὰ τὸ ἐγερθῆναι με προάξω
ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Καὶ μὴν εἰς τὴν Γαλιλαίαν
(16) ἐτάξατο αὐτοῖς πορευθῆναι, περὶ δὲ τοῦ ὄρους
οὐδὲν ἀναγγέλλεται. Πλὴν εἰκὸς ἢ εἰπεῖν αὐτοῖς,
ἢ μηνύσαι καὶ περὶ τούτου διὰ τῶν γυναικῶν, εἰ καὶ
μὴ ἀναγγέλλεται. Ἄλλως τε δὲ καὶ σύνθεσις αὐτοῖς
ἦν ἐκεῖνο τὸ ὄρος. Ἐκεῖ γὰρ μάλιστα διὰ τὴν
ἡσυχίαν ἠύλιζοντο.

Καὶ ἰδόντες — αὐτῶν. Ἰδόντες αὐτὸν, ἐκεῖ·
προέλαβι γάρ.

Οἱ δὲ ἐδίστασαν. Τινὲς δὲ αὐτῶν ἐδίστασαν περὶ
αὐτοῦ, φοβούμενοι τὴν πλάνην. Χρὴ δὲ μὴ ζητεῖν,
*τίνες ἦσαν οὗτοι· σεσιώπηται γάρ· μόνον δὲ γινώ-
σκουσιν, ὅτι καὶ οὗτοι προσελθόντος (17) αὐτοῖς ἐβε-
βαιώθησαν.*

Καὶ ἐπὶ γῆς. Ἐδόθη μοι, φησὶν, ὡς ἀνθρώπων,
ἦν εἶχον, ὡς Θεός.

*Πορευθίντες — ἔθνη. Τῇ δοθείσῃ μοι ἐξου-
σία θαρροῦντες. Πάντα (18) δὲ τὰ ἔθνη εἰπὼν, καὶ τὸ*
τῶν Ἑβραίων γένος ἐδήλωσε. Καὶ παρὰ τῷ Μάρκῳ

¹³ Marc. xvi, 14; Luc. xxiv, 36. ¹ Joan. xi, 19, 20. ² Matth. xxvi, 32.

Variae lectiones et notæ.

(13) Συνηγμένοι, pro συνηθροισμένοι. A, recte.

(14) Horum loca mudo notata sunt.

(15) Ὅτι interponit A.

(16) Μὲν, interponit A.

A resurrexit a mortuis visus est eis, cum essent
adhuc Hierosolymis. Et hoc sane Marcus et Lucas
ostendunt¹³; manifestius tamen his scripsit Jo-
annes. Postquam enim ad discipulos reversa esset
Maria Magdalene, ait : *Cum esset sero die illo qui*
erat unus Sabbatorum, et fores essent clausæ, ubi
*erant discipuli congregati, propter metum Judæo-
rum : venit Jesus, stetitque in medio, et ait illis : Pax*
*vobis. Cumque hoc dixisset, ostendit eis manus ac la-
tus suum. Gavisii sunt ergo discipuli viso Domino¹.*

Manifestum est itaque, quod postmodum abie-
runt in Galilæam. Non autem mentitus est Christus,
quod stulte dixit Apostata Julianus, quasi promi-
serit se in Galilæa videndum esse, et Hierosolymis
se eis videndum præbuerit. Sed et hoc complevit
promissum, visus ab eis postmodum in Galilæa ;
donavit autem et alteram gratiam, prius eis appa-
rens Hierosolymis, ut et mœrorem eorum solveret,
et mulierum verba confirmaret, aliorumque, qui
eum viderant postquam resurrexerat.

Matthæus ergo præterit ea quæ acciderunt donec
abirent discipuli in Galilæam; cæteri vero evan-
gelistæ etiam illa conscripserunt; Marcus quidem
brevius; Lucas autem latius; Joannes vero adhuc
fusius.

Vers. 16. *In — Jesus. In quo constituit eis, hoc*
*est, Ubi per mulieres præcepit eis ut proficisce-
rentur, sicut prædictum est; vel ubi promisit eis*
*quando dixit : Postquam autem resurrexero, præ-
cedam vos in Galilæam². Atqui in Galilæam quidem*
*constituit illis ut abirent³; de monte vero nihil scri-
ptum est. Verisimile est tamen et de hoc vel dixisse*
illis, vel nunc per mulieres significasse, quanquam
scriptum non sit. Præterea familiaris etiam illis
*erat mons iste; ibi enim propter quietem ma-
xime versabantur.*

Vers. 16. *Cumque vidissent — eum. Cum vi-
dissent illum ibi; eos enim ibidem præcesserat.*

Vers. 17. *Quidam vero dubitaverunt. Quidam vero*
eorum dubitaverunt de ipso, timentes errorem.
Non autem querere oportet quinam hi fuerint;
nam silentio præteriti sunt. Sed scire tantum
oportet, quod et hi, cum accessisset ad ipsos Jesus,
confirmati sunt.

Vers. 18. *Et — in terra. Data est mihi, inquit,*
*tanquam homini, potestas quam habebam tan-
quam Deus,*

Vers. 19. *Euntes — gentes. In data mihi potestate*
fiduciam habentes. Dicens autem : Omnes gentes,
etiam Hebræorum genus significavit. Siquidem

(17) Προσελθόντες A, malc. Προσελθόντος, δη-
λαδῆ, τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῖς.

(18) Δέ, omittit A.

apud Marcum dixit eis manifestus : *Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ* *. Apud Lucam vero adhuc expressius ait, *Prædicari nomine ejus penitentiam ac remissionem peccatorum in omnes gentes, facio ab Hierosolymis initio* †. Non enim meminit Dominus malorum, eorum qui resipiscunt. Siquidem postquam a mortuis resurrexit, et discipulos allocutus est, non solum mentionem non fecit de malis, quæ a Judæis passus est, sed ne Petro quidem exprobravit negationem, aut fugam cæteris discipulis.

Vers. 19. *Baptizantes — Spiritus sancti*. Hoc præceptum de baptismo est ac dogmatibus.

† Unum nomen trium, denotet unam sanctæ Trinitatis naturam. Nomen autem, puta, qui est vel Deus, vel aliud ineffabile, ideo etiam in nomine unum dicunt qui baptizant, nullo in specie addito.

Vers. 20. *Docentes — vobis*. Hoc rursum præceptum de conversatione est. Neque enim sufficiunt ad salutem baptismus et dogmata, nisi etiam Deo digna conversatio accedat.

Vers. 20. *Et ecce — diebus*. Majorem eis adjiciens fiduciam, dixit : *Et ecce ego vobiscum sum, cooperans, impedimenta complanans, ac servans vos*.

Vers. 20. *Usque — sæculi*. † Hoc dixit, non quod post hoc non sit cum eis futurus, sed quod non eodem modo futurus, sed excelsius ac Deo congruentiori modo quam nunc.

Hoc ostendit, quod non solum cum discipulis qui tunc erant, sed cum his etiam qui illos erant secuturi, futurus esset. Neque enim apostoli usque ad sæculum consumptionem erant permansuri, sed mediantibus illis qui tunc erant, etiam illis qui postmodum futuri essent, hanc promisit gratiam, tanquam uni corpori cum omnibus loquens fidelibus. Non est autem statim assumptus in cœlum, sed post aliquantum temporis, sicut ex aliis evangelistis licet cognoscere. Etenim a resurrectione ejus, usque ad assumptionem, per quadraginta dies permansit, apprensus discipulis, et cum eis conversans ; deinde ab uno monte (p) qui in Judæa erat, et dicebatur mons Olivarum, assumptus est, veluti narrat liber Apostolicarum actionum †.

Detur, quæso, nobis digne Evangelio docentibus et conversantibus, tandemque morientibus, ut regnum illud quod per Evangelium perfectis promittitur, assequamur, per gratiam perfecti ac universa-

* Marc. xvi, 15.

† Luc. xxiv, 47.

‡ Act. i, 3, 7.

Varie lectiones et notæ.

(19) Inclusa in margine habet A.

(20) Ἐμπόδιον, πρόσπταισμα. Noli conjicere σχολιόν. Σκῶλον habent LXX Exod. x, 7 ; LVIII, 14, et reliqui interpretes. Prov. xiv. 7.

(21) Inclusa in margine habet. A. Eadem in

(p) Ab uno monte Uno redundat.

γὰρ φανερώτερον εἶπεν αὐτοῖς: Πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἀπαγγέλλετε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει. Καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ δὲ εἶτι ἐκδηλωτέρον εἶρηκε, κηρυχθῆναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετανοίας καὶ ἀφεσιν ἁμαρτιῶν εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ἀρξάμενον ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ. Δεσπότης γάρ ἐστιν ἀμνηστιακὸς τοῖς μετανοοῦσιν. Ἐπεὶ καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐντυχῶν, οὐ μόνον οὐκ ἐμνημόνευσεν, ὡν πέπικονθεν ὑπὸ Ἰουδαίων, ἀλλ' οὐτε τῷ Πέτρῳ τὴν ἀρνησὶν ὠνειδίσειν, οὐτε τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς τὴν φυγὴν.

Βαπτίζοντες — τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τοῦτο παραγγελία περὶ βαπτίσματος καὶ δογμάτων.

[Ἐν (18) δὲ ὄνομα τῶν τριῶν, ὑποδηλοῦν τὴν μίαν φύσιν τῆς ἁγίας Τριάδος. Ὄνομα δὲ, ἢ τὸ ὄν, ἢ τὸ θεός, ἢ ἕτερον ἀρρήτον. Διὸ καὶ εἰς τὸ ὄνομα μόνον λέγουσιν οἱ βαπτίζοντες, μηδὲν ἕτερον προστιθέντες.]

Διδάσκοντες — ὑμῖν. Τοῦτο πάλιν παραγγελία περὶ πολιτείας. Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ τὸ βάπτισμα καὶ τὰ δόγματα πρὸς σωτηρίαν, εἰ μὴ καὶ πολιτεία προσεῖται.

Καὶ ἰδοὺ — ἡμέρας. Πλεον θάρσος ἐμβάλλων αὐτοῖς, εἶπε· Καὶ ἰδοὺ, ἀγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, συμπράττων, καὶ πᾶν (20) σκῶλον ἐξομαλλίζων, καὶ φυλάττων ὑμᾶς.

Ἔως — αἰῶνος. [Τοῦτο (21) εἶπεν, οὐχ ὡς μετὰ τοῦτο οὐκ ἐσόμενος μετ' αὐτῶν, ἀλλ' ὡς οὐχ οὕτως ἐσόμενος, ὀψιλότερον δὲ καὶ θεοπροπέστερον ἢ νῦν.]

Τοῦτο δὲ δείκνυσιν, ὅτι οὐ μόνον μετὰ τῶν τῆν-καῦτα μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν μετ' αὐτοῦ ἐστιν. Οὐ γὰρ ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος οἱ ἀπόστολοι μένειν ἐμελλον· ἀλλὰ διὰ τῶν τότε καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα τὴν τοιαύτην ἐπηγγελματο χάριν, ὡς ἐνὶ σώματι διαλεγόμενος πᾶσι τοῖς πιστοῖς. Οὐκ αὐτίκα δὲ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνελήφθη, ἀλλὰ μετὰ καιρὸν τινα, ὡς ἀπὸ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν ἔξεστι διαγινώσκειν. Καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς ἀναλήψεως διὰ τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἦν ὄπιανόμενος τοῖς μαθηταῖς, καὶ (22) συναυλιζόμενος· εἶτα ἀπὸ τοῦ ἐν Ἰουδαίᾳ βρους, τοῦ καλουμένου Ἐλαιῶνος, ἀνελήφθη, καθὼς ἡ βίβλος τῶν ἀποστολικῶν Πράξεων (23) διέξεισιν.

Εἶη δὲ ἡμῖν, ἀξίως τοῦ εὐαγγελίου καὶ δογματίζουσι καὶ πολιτευομένοις καὶ τελειουμένοις τυχεῖν καὶ τῆς διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐπηγγελμένης βασιλείας τοῖς τελείοις, χάριτι τοῦ παντελείου Βασιλέως

sine hujus scholii exhibit Hentenius e margine sui codicis.

(22) Ita uterque codex.

(23) Ἐξείσιν A.

Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, ᾧ πρέπει δόξα καὶ προσκύνησις, ἅμα τῷ ἀνάρχῳ καὶ ἀίδιῳ Πατρὶ, καὶ τῷ συνάρχῳ καὶ συναίδιῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

lis (q) regis Jesu Christi, quem decet gloria et adoratio simul cum æterno ac perpetuo Patre, et cœterno simulque perpetuo Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

(q) *Perfecti ac universalis. Universalis prorsus alienum est. Παντέλειος ἐστὶν perfectus perfectissimus. Ita πανίριστος.*

ΤΟ ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

- α'. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου (Cap. I, vers. 23.) Α' β'. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου (V, 21.) Μθ. ιδ'. Λου. κδ'.
 β'. Περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου. (I, 29.) Μθ. η'. ιγ'. Περὶ τῆς αἰμορροῦσης. (V, 25.) Μθ. ις'. Λου. κς'.
 γ'. Περὶ τῶν λαθόντων ἀπὸ κοιιλλων νόσων. (I, 32.) Μθ. θ'. Λου. ε'. ιδ'. Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα. (VI, 6.) Μθ. ιθ'. Λου. κζ'.
 δ'. Περὶ τοῦ λεπροῦ (I, 40.) Μθ. ζ'. Λου. ιβ'. ιε'. Περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρώδου. (VI, 14.) Μθ. κα'.
 ε'. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ. (II, 3.) Μθ. ιγ'. Λου. ιγ'. Ἰω. ζ'. ις'. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων. (VI, 34.) Μθ. κς'. Λου. κη'. Ἰω. η'.
 ζ'. Περὶ Λευὶ τοῦ τελώνου. (II, 14.) Μθ. ιδ'. Λου. ιδ'. ιζ'. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσῃ περιπάτου. (VI, 47.) Μθ. κζ'. Ἰω. θ'.
 η'. Περὶ τοῦ ξηρᾶν ἔχοντος τὴν χεῖρα. (III, 1.) Μθ. κα'. Λου. ιε'. ιη'. Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν δώδεκα. (III, 13.) Μθ. ιθ'. Λου. ις'.
 θ'. Περὶ τοῦ σπύρου παραβολῆ. (IV, 2.) Μθ. κδ'. Β' ιθ'. Περὶ τῆς φοινικίσσης. (VII, 24.) Μθ. κθ'. Λου. κβ' καὶ μθ. κ'. Περὶ τοῦ μοιλάλου. (VII, 31.)
 ι'. Περὶ τῆς ἐπιτιμῆσεως τῶν ὁδάτων. (IV, 35.) Μθ. ια'. Λου. κγ'. κα'. Περὶ τῶν ἑπτὰ ἄρτων. (VIII, 1.) Μθ. λα'.
 ια'. Περὶ τοῦ λεγεῶνος (V, 1.) Μθ. ιβ'. Λου. κδ'. κβ'. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων. (VIII, 14.) Μθ. λβ'. Λου. μδ'.

EVANGELIUM

SECUNDUM MARCUM.

CAPITA EVANGELII MARCI.

1. De dæmoniaco.	C	12. De filia archisynagogi.
2. De socio Petri.		13. De muliere sanguinis profusio laborante.
3. De curatis a variis morbis.		14. De apostolorum ordinatione.
4. De leproso.		15. De Joanne et Herode.
5. De paralytico.		16. De quinque panibus et duobus piscibus.
6. De Levi publicano.		17. De ambulatione in mari.
7. De habente manum aridam.		18. De transgressione præcepti Dei.
8. De apostolorum electione.		19. De Phœniciissa.
9. De semine parabola.		20. De balbo.
10. De increpatione maris.		21. De septem panibus.
11. De legione.		22. De fermento Pharisæorum.

- κγ'. *Περὶ τοῦ τυφλοῦ.* (VIII, 22.)
 κδ'. *Περὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως.* (VIII, 27.) *Μθ.* λγ'. *Λου.* κθ'.
 κε'. *Περὶ τῆς μεταμορφώσεως.* (IX, 2.) *Μθ.* λδ'. *Λου.* ι'.
 κς'. *Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.* (IX, 14.) *Μθ.* λε'. *Λου.* λα'.
 κζ'. *Περὶ τῶν διαλογομένων, τὶς μιλῶν.* (IX, 33.) *Μθ.* λς'. *Λου.* λβ'.
 κη'. *Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἔξεστιν ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα.* (X, 1.) *Μθ.* μ'.
 κθ'. *Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουτοῦ τὸν Ἰησοῦν.* (X, 17.) *Μθ.* μα'. *Λου.* ξγ'.
 λ'. *Περὶ τῶν νιῶν Ζεβεδαίου* (X, 35.) *Μθ.* μγ'.
 λβ'. *Περὶ Βαρτιμαίου.* (X, 46.) *Μθ.* μδ'. *Λου.* ξδ'.
 λγ'. *Περὶ τοῦ πάλου.* (XI, 1.) *Μθ.* μς'. *Λου.* ξη' Ἰω. ιδ'.
 λδ'. *Περὶ τῆς ξηρανθείσης σπηκῆς* (XI, 12.) *Μθ.* μζ'.
 λε'. *Περὶ ἀμνησιμακίας.* (XI, 25.)
 λς'. *Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων.* (XI, 27.) *Μθ.* μη'. *Λου.* κθ'.
 λς'. *Περὶ τοῦ ἀμπελῶνος.* (XII, 1.) *Μθ.* ν'. *Λου.* σ'.

- A λζ'. *Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων διὰ τὸν κῆρσον.* (XII, 13.) *Μθ.* νβ'. *Λου.* σα'.
 λη'. *Περὶ τῶν Σαδδουκαίων.* (XIII, 18.) *Μθ.* νγ'. *Λου.* σβ'.
 λθ'. *Περὶ τοῦ Γραμματέως.* (XII, 28.) *Μθ.* νδ'. *Λου.* σγ'.
 μ'. *Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐπερωτήσεως.* (XII, 35.) *Μθ.* νε'. *Λου.* σδ'.
 μα'. *Περὶ τῆς τὰ δύο λεπτὰ βαλοῦσης.* (XII, 41.) *Λου.* σε'.
 μβ'. *Περὶ συνταλαίας.* (XIII, 5.) *Μθ.* νς'. *Λου.* σς'.
 μγ'. *Περὶ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας.* (XIII, 32.) *Μθ.* νη'.
 μδ'. *Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρω* (XIV, 3.) *Μθ.* εξ'. *Λου.* κα'. Ἰω. ις'.
 μς'. *Περὶ τοῦ Πάσχα.* (XIV, 12.) *Μθ.* εγ'. *Λου.* ος'.
 μζ'. *Περὶ τῆς παραδόσεως προφητεία.* (XIV, 17.) *Μθ.* εδ'.
 μζ'. *Περὶ τῆς ἀρρήσεως.* (XIV, 66.) *Μθ.* ες'. *Λου.* ση'.
 μη'. *Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου.* (XV, 42.) *Μθ.* εη'. *Λου.* πβ'. Ἰω. ιη'.

23. *De cæco.*

24. *De interrogatione in Casarea.*

25. *De transformatione Domini.*

26. *De lunatico habente spiritum mutum.*

27. *De disputantibus, quis esset maior.*

28. *De his qui interrogabant Dominum: An liceret eum uxore divortium facere.*

29. *De divite qui Dominum interrogabat.*

30. *De filiis Zebedæi.*

31. *De Bartimeo.*

32. *De pullo.*

33. *De ficu quæ exaruit.*

34. *De oblivione injuriarum.*

35. *De interrogantibus Dominum, In qua potestate*

hæc facis?

36. *De vinea.*

C 37. *De his qui interrogabant occasione census.*

38. *De Sadducæis.*

39. *De scriba.*

40. *De interrogatione Domini.*

41. *De vidua quæ duo minuta obtulit.*

42. *De consummatione.*

43. *De die illo et hora.*

44. *De ea quæ unxit Dominum unguento.*

45. *De Pascha.*

46. *De prodizione prophetica.*

47. *De negatione Petri.*

48. *De vestitione corporis Christi.*

INTERPRETATIO EVANGELII MARCI.

Marcus filius fuit Mariæ, quæ in domo sua benigne apostolos excipiebat. Vocabatur autem et Joannes, quemadmodum in Actis apostolorum invenimus: *Petrus, inquit, recognita venit ad domum matris Joannis, qui cognominabatur Marcus, ubi erant multi congregati et orantes*¹. Et circa principia quidem conjunctus est Barnabæ avunculo suo et Paulo, sicuti liber Actorum testatur², et Paulus in Epistolis mentionem ejus faciens, ut in Epistola ad Colossenses³, et in secunda ad Timotheum⁴.

¹ Act. XII, 12. ² Act. XII, 25; XV, 37, 39. ³ Coloss. IV, 10. ⁴ II Tim. IV, 14.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Ὁ omittit B. Idem mox, post οἰκίαν, insertum habet Μαρίας.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ.

Μάρκος ὁ εὐαγγελιστὴς, υἱὸς μὲν γέγονε Μαρίας, τῆς δεξιωσαμένης ἐν τῇ αὐτῆς οἰκίᾳ τοὺς ἀποστόλους· ἐκαλεῖτο δὲ καὶ Ἰωάννης, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων εὐρίσκομεν. Συριδῶν γάρ, φησὶν, ὁ Πέτρος ἦλθεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν τῆς μητρὸς Ἰωάννου τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου, οὗ ἦσαν ἰσκαροὶ συναθροισμένοι καὶ προσευχόμενοι. Καὶ καταρχὰς μὲν συνέειπετο Βαρνάβῳ, τῷ θεῷ αὐτοῦ, καὶ Παύλῳ, καθὼς ἦ τε βίβλος τῶν Πράξεων παριστέξῃ, καὶ Παῦλος, ἐν Ἐπιστολαῖς μνήμην αὐτοῦ

ποιούμενος, τῇ τε πρὸς Κολασσαεῖς καὶ τῇ πρὸς Α
Τιμόθεον δευτέρῃ· εἶτα τῷ Πέτρῳ συνῆν ἐν Ῥώμῃ,
ὡς ἡ πρώτη αὐτοῦ Ἐπιστολὴ δείκνυσιν, ἐν ἣ καὶ
ὕδιν αὐτοῦ κατὰ πνεῦμα τὸν Μάρκον· οὗτος ὠνόμασε,
παρ' οὗ καὶ ὄλον τὸν τοῦ Εὐαγγελίου λόγον ὁ Μάρ-
κος μεμάθηκεν (2). Ἐπειτα συνεγράφατο τὸ Εὐαγ-
γέλιον, ὡς μὲν ἱστορεῖ καὶ Κλήμης ὁ Στρωματεύς,
ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ, κατὰ δὲ τὸν Χρυσόστομον (5), ἐν
Αἰγύπτῳ, παρακληθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκεῖ πιστῶν, μετὰ
ἑτη δέκα τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀναλήψεως. Συμφωνεῖ δὲ
τῷ Ματθαίῳ λίαν, πλὴν ὅσον ἐκείνους ἐστὶ πλατύτε-
ρος. Χρῆ δὴ καθόλου γινώσκειν, ὡς οἱ εὐαγγελισταὶ
ποτὲ μὲν κατὰ τάξιν ἀπαγγέλλουσι τὰς διδασκαλίας
καὶ τὰ θαύματα τοῦ Χριστοῦ, νόμῳ ἱστορίας· πο-
τὲ δὲ, οὐ τηροῦσι τάξιν, σπεύδοντες μόνον εἰς τὸ
ἀπαγγέλλειν αὐτά.

Ἀρχὴ τοῦ — τοῖς προφήταις. Εὐαγγέλιον νῦν
ὁ Μάρκος, τὴν Καινὴν Διαθήκην, τὴν νέαν νομοθε-
σίαν τοῦ Χριστοῦ κέκληκε. Διὰ τὴν οὕτως αὐτὴν
ὠνόμασεν, εἴρηται ἐν τῷ προοίμιῳ τῆς ἐξηγήσεως
τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ἐνθα περὶ τῆς ἐπι-
γραφῆς τῶν Εὐαγγελίων προδιεληφται. Φησὶ δὲ ὁ πα-
ρων εὐαγγελιστὴς, ὅτι ἀρχὴ τῆς νέας (4) νομοθεσίας
Χριστοῦ οὕτω γέγονεν, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προ-
φήταις· λέγει δὲ Μαλαχίαν καὶ Ἡσαΐαν. Εἶτα τί-
θησι καὶ τὰ ῥητὰ τῶν προφητῶν, ἵνα μάθῃς, ὅτι
τοιαύτη ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου γέγονεν, οἷαν ταῦτά
φασιν. Ταῦτα δὲ φασιν, ἀρχὴν αὐτοῦ γενέσθαι
τὸν Ἰωάννην, ὡς ἀναπτυσσόμενα δείξουσιν. Ἐπεὶ
γὰρ πάντες οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος ἕως Ἰωάννου
προφήτευσαν, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, ἔδει
τοῦτον, τέλος ὄντα τῆς Παλαιᾶς, ἀρχὴν γενέσθαι
τῆς Νέας. Ἀλλὰ διαιρετέον ἰδίᾳ τῶν δύο προφητῶν
τὰ ῥητὰ.

Ἰδοῦ, ἐγὼ — ἐμπροσθέν σου. Μαλαχίου μὲν τὸ
ῥητόν· εἴρηται δὲ περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῇ ἐξηγή-
σει τοῦ εἰκοστοῦ κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγ-
γγελίου. Καὶ περιττὸν τὰ αὐτὰ πάλιν εἰς μέσον
ἄγειν.

Φωνὴ — τριβόου αὐτοῦ. [Ἐτοιμάζει (5) μὲν
τὴν ὁδὸν Κυρίου, ὃ τὴν ἀρετὴν ἐργαζόμενος· οὐκ εὐ-
θείας δὲ ποιεῖ τὰς τριβόους αὐτοῦ, ὃ μὴ πρὸς εὐα-
ρέστησιν Θεοῦ, ἀλλὰ δι' ἀνθρωπαρέσκειαν, ἢ τινα
σκοπὸν, οὐκ ἀγαθόν, ταύτην ἐργαζόμενος. Οὗτος D
τὸν μὲν πόνον τῆς ἐτοιμασίας ὑφίσταται, τὸν δὲ
θεὸν οὐκ ἔχει ταῖς τοιαύταις τριβόαις ἐμπεριπατῶν-
τα.]

Τοῦτο τοῦ Ἡσαίου ἐστὶν ἠρμηνευταὶ δὲ καὶ τοῦ-
το πάλιν ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ
κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, καὶ ζῆται ἐκεῖ. Τὰ μὲν
οὖν προφητικὰ αὐτὰ ῥητὰ συμφώνως κεκράγασιν,
ὅτι ὁ Ἰωάννης προοδεύσει τοῦ Χριστοῦ, καὶ εὐτρε-

Deinde cum Petro Romæ conversatus est, quem-
admodum prior ejus Epistola demonstrat, qua
etiam hic filium suum juxta spiritum Marcum ap-
pellavit^a : a quo insuper totum Evangelii sermo-
nem Marcus didicit, et postmodum Evangelium
conscripsit, secundum Clementem Stromaticum,
hoc est, qui vèria in unum contexuit, in ipsa
Roma : juxta Chrysostomum autem in Ægypto, ro-
gatus a fratribus qui ibidem morabantur, post de-
cimum a Salvatoris Assumptionem annum. Pluri-
mum autem cum Matthæo consentiit, nisi quod la-
tius ille cuncta describit. Ubique autem scire
oportet, quod evangelistæ interdum quidem Christi
doctrinam ac miracula ordine describunt in mo-
dum historiæ, quandoque vero ordinem non ser-
vant : id solum studentes, ut, quod dictum aut
factum est, annuntient.

CAP. I. Vers 1. *Initium* — Vers 2. *prophetis*.
Evangelium nunc Marcus appellavit Novum Testa-
mentum, novam Christi legislationem. Cur autem
ita nominaverit, dictum est in Proœmio enarra-
tionis Evangelii juxta Matthæum, ubi de evange-
liorum inscriptione tractatum est. Ait ergo præsens
evangelista, quod principium novæ Christi legisla-
tionis ita fuit, sicut in prophetis scriptum est :
dicit autem Isaiam et Malachiam. Deinde ea quoque
ponit, quæ a prophetis dicta sunt, ut videas tale
fuisse Evangelii principium, quale dicunt prophe-
tæ. Aiunt autem hi Joannem fuisse principium,
veluti dicta eorum explicata demonstrabunt. Quia
enim *omnes prophetæ et lex usque ad Joannem pro-
phetaverunt*, juxta Domini verbum^c, oportebat
hunc, qui finis erat Veteris Testamenti, Novi quo-
que esse principium. Verum distinguenda sunt prop-
ria duorum prophetarum oracula.

Vers 2. *Ecce ego — coram te*. Malachiæ vaticinium est. De hoc autem manifeste dictum est
vicesimo capite Evangelii juxta Matthæum, unde superfluum esset eadem rursus in medium adducere.

Vers 3. *Vox — semitas ejus*. † Præparat quidem Domino viam, qui virtutem operatur. V rum non rectas facit semitas ejus, qui non ad Dei beneplacitum, sed ad studium hominibus placendi, aut aliquem alium finem non bonum, hanc operatur. Hic enim laborem quidem præparationis sustinet, Deum autem non habet hujusmodi semitas perambulantem.

Isaiæ testimonium est, quod etiam explanatum est in enarratione tertii capitis Evangelii juxta Matthæum, ibi ergo quærto. Hæc itaque prophetica dicta concorditer clamant, quod Joannes præcessurus erat Christum, viamque ei præparaturus

^a 1 Petr. v, 13. ^c Matth. xi, 13.

Variæ lectiones et notæ.

(2) Ut ex Sophronii in Marcum Præfatione col-
ligo, lib. vi Hypotyp.
(5) Tom. VII, p. 9.

(4) Νέας, abest. A.
(5) Hæc uterque in margine exhibet.

Evangelii, et quod inde novæ legislationis futurum erat initium, quæ omnia ita facta sunt. Cum enim Joannes ante Salvatorem ad Jordanem venisset, ac pœnitentiam prædicasset, in animabus hominum fundamentorum loca fodit; veniens autem Christus, fidei posuit fundamenta, novamque ædificavit legislationem. Cum autem dixisset, *Initium Evangelii*, ita factum esse, quemadmodum scriptum est in prophetis, deinde prophetica quoque dicta adduxisset, consequenter nititur quod proposuit demonstrare, et incipit ea dicere, quæ circa Joannem fuerunt: quomodo venerit ad Jordanem; quomodo prædicaverit, et ut semel dicam, quomodo initium Evangelii fuerit. Et quia Marcus admodum Matthæo conformis est, sicut in principio indicavimus, quæ apud illum declarata sunt præterivitemus, tanquam jam manifesta: hoc tantum in unoquoque loco significantes, quod de eo in certo quodam capite dictum sit. Tu ergo caput statim quaerito, ac donec quod quaeris invenias, perlegito. Ad ea igitur in quibus varius est, expositionem deinceps deducamus.

† Idem quoque et de cæteris evangelistis dicendum.

Vers. 4. *Fuit — peccatorum. Fuit*, hoc est, Erat. Quod autem hic baptismum pœnitentiæ prædicaverit, manifestum est tum ab his quæ dixit, tum ab his quæ operatus est. Præcipiens enim, ut ipsos pœniteret, baptizavit eos qui respiciebant. Quod tamen baptismus, quo baptizabat, non conferebat peccatorum remissionem, similiter manifestum est: siquidem baptismus Joannis pœnitentiæ solum erat; Christi vero baptismus remissionis erat. Quam eorum differentiam ipse Præcursor docuit dicens: *Ego quidem baptizo vos in aqua, videlicet nuda; ipse autem baptizabit vos in Spiritu sancto*. Ante Salvatorem enim nusquam apparet data remissio peccatorum, sed primus Christus hoc donum largitus est per seipsum, et per suum baptismum. Manifestum est ergo baptismum Joannis præparationem fuisse ad peccatorum remissionem. Oportet enim ut peccatorem primum pœniteat, deinde remissionem adipiscatur.

Sed jam videamus quid Evangelista dicat: *Fuit*, inquit, *Joannes baptizans in deserto, et prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum*. Non dixit, Pœnitentiæ et remissionis peccatorum, ne putes illud baptismum remissionem quoque tribuisse, sed addidit: *In remissionem peccatorum*, hoc est, Propter remissionem. Nam prædicabat pœnitentiam causa remissionis, ut per pœnitentiam de peccatis redarguti ac compuncti, eum ferventer quaererent, qui tollit peccatum mundi, quo apparente procurerent, ac peccatorum remissionem ab eo acciperent.

πιστοι αὐτῷ τὴν ὁδὸν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ὅτι ἐντεῦθεν ἔσται ἀρχὴ τῆς νέας νομοθεσίας. Γέγονε διὰ πάντα οὕτως. Ὁ γὰρ Ἰωάννης, πρὸ τοῦ Σωτῆρος ἔλθων ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, καὶ κηρύξας μετάνοιαν, ὤρυξεν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων τόπους θεμελίων· παραγενόμενος δὲ ὁ Χριστὸς, ἐπέβαλε τὰ θεμέλια τῆς πίστεως, καὶ ψυχοδόμησε τὴν νέαν νομοθεσίαν. Εἰπὼν δὲ ὁ Μάρκος, ὅτι Ἄρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου οὕτως γέγονεν, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις: εἶτα παραγαγὼν καὶ τὰ προφητικὰ ῥητά, λοιπὸν ἐπιχειρεῖ ἀποδεικνύειν, ὅ προέθετο, καὶ ἀρχεται λέγειν τὰ κατὰ τὸν Ἰωάννην, ὅπως ἤλθεν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, ὅπως ἐκήρυξε, καὶ ἀπλῶς, ὅπως ἡ ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου γέγονεν. Ἐπει δὲ ὁ Μάρκος ἄγαν συμφωνεῖ τῷ Ματθαίῳ, καθὼς ἐν προοιμίῳ ἐπεσημηνάμεθα, ὅσα μὲν ἐν ἐκείνῳ διηρημηθεύθη, παρήγομεν, ὡς ἤδη σαφηνισθέντα, τοῦτο μόνον σημειούμενοι ἐφ' ἑκάστῳ τούτων, ὅτι προεῖρηται περὶ τούτου ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ. Σὺ δὲ αὐτίκα ζήτησον ἐκεῖνο τὸ κεφάλαιον, καὶ ἀνάγνωθι τοῦτε μέχρις ἂν εὐρήσεις τὸ ζητούμενον. Ὅσα δὲ παραλάττει, ταῦτα λοιπὸν ἀγάγωμεν εἰς ἐξήγησιν.

Τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν ἐξῆς εὐαγγελιστῶν.

Ἐγένετο — ἀμαρτιῶν. Ἐγένετο, ἀντὶ τοῦ, Ἦν. Ἄλλ' ὅτι μὲν οὗτος κατήγγελλε βάπτισμα μετανοίας, ἢ ἄλλο, ἀφ' ὧν τε εἶπεν, ἀφ' ὧν τε ἐπραττεν· ἐντελλόμενος γὰρ μετανοεῖν, ἐβάπτισε τοὺς μετανοοῦντας· ὅτι δὲ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐβάπτισεν, οὐ παρεῖχεν ἄφεσιν ἀμαρτιῶν, ὁμοίως φανερόν. Τὸ μὲν γὰρ Ἰωάννου βάπτισμα, μετανοίας ἦν μόνον· τὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τοῦτο ἦν ἀφέσεως. Καὶ τούτων τὴν διαφορὰν αὐτὸς ὁ Πρόδρομος· ἐδίδαξεν εἰπὼν· Ἐγὼ μὲν ἐβάπτισα ὑμᾶς ἐν ὕδατι, δηλαδὴ, ψιλῶ· αὐτὸς δὲ βαπτίσει ὑμᾶς ἐν Ἠνεύματι ἁγίῳ. Πρὸ γὰρ τοῦ Σωτῆρος, οὐδαμῶς φαίνεται δοθεῖσα ἄφεσις ἀμαρτιῶν, ἀλλ' αὐτὸς πρῶτος ὁ Χριστὸς τοῦτο τὸ ἔργον ἐχρησάτω, διὰ τε ἑαυτοῦ καὶ διὰ τοῦ ἰθιου βαπτίσματος. Δῆλον ἔσθαι, ὅτι τὸ βάπτισμα Ἰωάννου προπαρασκευὴ ἦν τῆς ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν. Δεῖ γὰρ τὸν ἀμαρτωλὸν μετανοῆσαι πρῶτον, εἶτα τυχεῖν ἀφέσεως.

Ἄλλ' ἴδωμεν αὖθις, τί φησιν ὁ εὐαγγελιστής· Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν. Οὐκ εἶπε Καὶ ἀφέσεως ἀμαρτιῶν, ἵνα μὴ νόμιση, ὅτι τὸ τοιοῦτον βάπτισμα (6) παρεῖχε καὶ ἄφεσιν· ἀλλὰ προσέθηκεν, ὅτι εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν, τοῦτέστι, διὰ ἄφεσιν. Ἐκήρυξε γὰρ μετάνοιαν ἐνεκεν ἀφέσεως, ἵνα τῇ μετανοίᾳ καταγόντες ἑαυτῶν, καὶ κατανοήσαντες, ἐφ' οἷς ἤμαρτον, ζητήσωσι θερμῶς τὸν ἀφροντα τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, καὶ φανέντι προσδράμωσι, καὶ λάβωσι παρ' αὐτοῦ τὴν ἄφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν.

Variæ sectiones et notæ.

(6) Τὸ τοιοῦτον βάπτισμα, ὅτι B.

Και ἐξεπορεύοντο — ἀμαρτίας αὐτῶν. Ταῦτα ἄ
προσηρημεύθησαν ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ δηλωθέντος
τρίτου κεφαλαίου.

Ἦν δὲ — μέλι ἄγριον. Καὶ ταῦτα ἐν τῇ ἐξηγή-
σει τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου ἐσαφηνίσθησαν. Ἐνεδέδου-
το δὲ τρίχας καμήλου, οὐχὶ ἀκατεργάστους, ἀλλ'
ὄφασμίνας. Εἶρηκε γὰρ ὁ Ματθαῖος, ὅτι εἶχε τὸ
ἔνδυμα αὐτοῦ ἀπὸ τριχῶν καμήλου. Τὸ δὲ Ἐνδε-
δυμένος ἐξακούεται καὶ εἰς τὸ, *Καὶ ζώνην δερμα-
τίνην.*

Καὶ ἐκήρυσσε — ὑποδημάτων αὐτοῦ. [Τὸν
ἱμάντα. (7) Γρηγορίου τοῦ (8) Θεολόγου· Τί δὲ ὁ
σφαιρωτὴρ τοῦ ὑποδήματος, ὃν οὐ λύεις, ὧ (9)
Ἐπιτιτά; Τυχὸν (10) ὁ τῆς ἐπιδημίας λόγος καὶ
τῆς σερκῆς, οὐ μὴδὲ τὸ ἀκρότατον εὐδιάλυτον.]

Εἶρηται μὲν τοῦτο, καὶ διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν
ὑπεροχὴν τοῦ κηρυσσομένου, ὡς ἐν τῷ εἰρημένῳ
κεφαλαίῳ παραδειδώκαμεν. Φασὶ δὲ τινες, ὑποδήμα-
τα μὲν νοεῖσθαι, τὴν σάρκα, ἣν ὑποδύς ἐφόρεσεν ὁ
Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἱμάντα δὲ, τὸν ἀπόβρῆτον λόγον
τῆς ἐνώσεως αὐτῆς, ὅσον, πῶς μεμενῆκασιν αἱ φύ-
σεις ἀσύγχυτοι, καὶ τὰ τοιαῦτα. Κατὰ δὲ τὴν φανε-
ρὰν ἐρμηνείαν, ἱμάντα λέγει, τὸν ἐκ λώρου δεσμόν.
Ἔστι δὲ ἡ τοῦ βῆτου σύνταξις οὕτως· Οὕτινος αὐ-
τοῦ τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων οὐκ εἰμι ἱκανὸς
λύσαι κύψας. Κύπτει γὰρ, ὁ λύσαι τοῦτον βουλομέ-
νος. Ἐποδήματα δὲ λέγει, τὰ σανδάλια. Τὸ δὲ οὐτι-
νος αὐτοῦ, σύνηθες παρ' Ἑβραίοις, ὡς τό· *Οὐδ' ἀρᾶς*
τὸ στόμα αὐτοῦ γέμει. Ὁμοίως δὲ καὶ τό· *Ἦτινι*
αὐτῷ, ὡς τό· Μακάριος ἄνθρωπος ὃς ἐστὶν ἀντιλήψις
αὐτῷ παρὰ σοῦ.

Ἐγὼ μὲν — Πνεύματι ἁγίῳ. Ὁμοίως καὶ περὶ
τούτου προαιρήται ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ.

Καὶ ἐγένετο — εἰς τὸν Ἰορδάνην. Τὸ, *Καὶ*
ἐγένετο, σύνηθές· ἐστὶ πρόσημα τοῖς Ἑβραίοις.
Καὶ ἐγένετο, φησὶν, ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέ-
ραις (11)· εἶτα ἀρχεται λέγειν, τί ἐγένετο. Ἡμέ-
ρας δὲ νῦν φησὶν, ἐν αἷς ἐκήρυσσε τὸ βάπτισμα τῆς
μετανοίας ὁ Ἰωάννης. Εἶρηται δὲ καὶ περὶ τῶν
ἐξῆς ἐν τῷ βῆθέντι κεφαλαίῳ. Ἀλλὰ Ματθαῖος μὲν
ἀπλῶς, Ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, εἶπε· Μάρκος δὲ ἰδικώ-
τερον καὶ τὴν πόλιν, ἐν ἣ διέτριβε, προσέθηκε.

Καὶ εὐθέως — ἐπ' αὐτόν. Καὶ περὶ τούτων ἐφ-
ρήσεις ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ. Ἀλλὰ Ματθαῖος
μὲν, καὶ Λουκᾶς ἀνοιγῆναι φασὶ τοὺς οὐρανοὺς;
οὗτος δὲ σχισθῆναι. Εἰσὶ δὲ ταῦτα.

⁷ Matth. iii, 4. ⁸ Psal. ix, 28. ⁹ Psal. lxxix, 6. ¹⁰ Matth. iii, 13. ¹¹ Matth. iii, 16; Luc.
iii, 21.

Variæ lectiones et notæ.

(7) Hæc in margine codex uterque.

(8) Pag. 236.

(9) Loco laudato : Λύεις ὁ βαπτίζων Ἰησοῦν.

(10) Ante τυχὸν alia adduntur l. 4.

(11) Ἡμέραις τάδε. Εἶτα B.

(r) *Tollens.* Legit ergo ἀρᾶς, loco ἀρᾶς. Corrigen-
dum erat hoc ex LXX.

Vers. 5. *Et exhibant — peccata sua.* Hæc decla-
rata sunt in expositione prædicti tertii capituli.

Vers. 6. *Erat autem — melle silvestri.* Et hæc
in enarratione dicti capituli manifesta sunt. Induc-
batur autem pills cameli, non simpliciter in-
compositis, sed contextis. Dixit enim Mat-
thæus quod habebat vestimentum suum de pills
camelorum. Dictio autem *Vestitus erat,* subin-
telligitur etiam in eo quod additur: *Et zona pel-
licea.*

Vers. 7. *Et prædicabat — calceamentorum ipsius.*
†† *Corrigiam.* Gregorii Theologi : Quæ vero cor-
rigia calceamenti, quam non solvit Baptista? For-
tasse ratio, cur in hoc mundo versatus sit et
homo factus sit, quorum ne extremum quidem
facile solvi potest.

Hoc quidem propter excellentiam ejus qui præ-
dicabatur dictum est, quemadmodum prædicto ca-
pite tradidimus. Quidam autem dicunt per calcea-
menta carnem intelligi, qua calceatus sive vestitus
est Dei Filius. *Corrigiam* vero, ineffabilem con-
junctionis suæ rationem : quomodo videlicet na-
turis inconfusis, unita sit humanitas divinitati.
Juxta planam vero interpretationem, *corrigiam*
vocat, e corio factum vinculum. Est autem hic
dictorum ordo : Cujus ipsius *corrigiam* calceamen-
torum non sum idoneus solvere procumbens. Pro-
cumbit enim, qui vult illud solvere. Calceamenta
dicit sandalia. Et quod dicitur : *Cujus ipsius,* fre-
quens est apud Hebræos, ut illud : *Cujus tollens*
(r) os ejus implet °. Similiter et : *Qui ipsi,* ut
quod dicitur : *Beatus vir cui est auxilium ipsi*
abs te °.

Vers. 8. *Ego quidem — Spiritu sancto.* Si-
militer et de hoc superius dictum est in prædi-
cto capite.

Vers. 9. *Et factum est — in Jordane* ictio
quoque, *Et factum est,* particula est apud He-
bræos in frequenti usu : *Et factum est,* inquit, *in*
illis diebus. Deinde incipit dicere quid factum
sit. Dicit autem nunc dies quibus prædicabat
Joannes baptismum poenitentiae. De his vero
quæ sequuntur prædicto capite dictum est. Sed
Matthæus quidem simpliciter dixit : *A Galilæa* °;
Marcus vero civitatem etiam addidit in qua ha-
bitabat.

Vers. 10. *Et statim — in ipso.* De his quo-
que eodem capite invenies. Verum Matthæus
quidem et Lu as, aperiri cælos dicunt °; hic
autem diffindi. Hæc tamen pro eodem acci-
piuntur.

Vers. 11. *Et vox — complacitum est.* In Evangelio juxta Matthæum scriptum est : *Hic est Filius meus* ¹². Marcus autem et Lucas habent : *Tu es Filius meus* ¹³. Quid ergo dicemus? Nihil aliud quam quod apud Matthæum diximus : quod evangelistæ interdum quidem integre hujusmodi verborum mentionem faciunt : quandoque vero sententiam quidem servant integram : quasdam autem dictiones non curantes immutant, dum hoc sermone nihil potest obesse, quod pro una dictione alia idem significans adducitur. Nam idem demonstrant *Hic et Tu*.

Rursum simile est quod Matthæus et Marcus scripserunt : *In quo mihi bene complacitum est* ¹⁴, et quod Lucas : *In te mihi bene complacitum est* ¹⁵. Et hic tibi canon generalis esto ad omnia similia.

Vers. 12. — *Statimque.* Vers. 13. *Satana.* Dictum est de his tertio juxta Matthæum capite. Ille tamen simul et Lucas dixerunt : *A diabolo* ¹⁶, hic autem, *A Satana.* Cum enim dæmon multa habeat nomina, et ab unaquaque malitia sua recipiat appellationem : illi quidem unum posuerunt, *hic* vero aliud.

Dictus est autem Satanas, hoc est contrarius, Nam Deo contrarius est dæmon, et contraria statuens.

Vers. 13. *Et erat cum bestiis.* Matthæus et Lucas genera quoque tentationum scripserunt ¹⁷. Marcus vero cum supra cæteros brevitatis esset amator, satis putavit dicere : *Et tentabatur.* In hoc enim genera quoque complexus est. Quod autem erat cum bestiis, propter magnam loci solitudinem accidit : ut etiam ab hoc discas, quod is qui tuetur animæ dignitatem, bestiis potius formidabilis est. Ante inubedientiam enim jussum erat ut omnibus homo dominaretur.

Vers. 13. *Et angeli — ei.* Post tentationes videlicet, post manifestam de tentatore victoriam, quemadmodum significavit Matthæus.

Vers. 14. *Postquam autem — Dei.* Dictum est et de his eodem capite, Evangelium autem regni Dei dicit nunc Novum Testamentum, utpote annuntians de regno Dei, et inducens ad regnum Dei.

Vers. 15. *Et dicens — tempus.* Tempus a Deo constitutum conversationi Veteris Testamenti, de quo dicit Apostolus : *Ubi venit completio temporis, misit Deus Filium suum* ¹⁸.

Vers. 15. *Et — Dei.* Appropinquavit ut regnet super credentes, sicut manifestius interpretati sumus prædicto capite.

¹² Matth. iii, 17. ¹³ Luc. iii, 22. ¹⁴ Matth. ix, 17. ¹⁵ Luc. iii, 22. ¹⁶ Matth. iv, 5; Luc. iv, 9. ¹⁷ Matth. iv, 3; Luc. iv, 3 seqq. ¹⁸ Galat. iv, 4.

Καί φωνή — εὐδόκησα. Ἐν τῷ κατὰ Ματθαίου μὲν, *Οὕτως ἐστὶν ὁ Υἱός μου*, γέγραπται· Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς, *Σὺ εἶ ὁ Υἱός μου*, γράφουσι. Τί οὖν ἐροῦμεν; Οὐδὲν ἕτερον, ἢ ὑπερ (12) ἐν τῷ κατὰ Ματθαίου εἰρήκαμεν, ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ ποτὲ μὲν, ἀκραίων τῶν τοιούτων ῥητῶν ἀπομνημονεύουσι· ποτὲ δὲ, τὴν μὲν τοῦ ῥητοῦ διάνοιαν ὀλοκλήρῳ ἀποσῶζουσι, λέξεις δὲ τινὰς ἀπαρτηρήτως ὑπαλλάττουσιν, ὅταν οὐδὲν τι μέλλῃ τῷ λόγῳ τοῦτο λυμῶνεσθαι, τῆς ἀντισταθῆσεως λέξεως ταύτων σημαίνουσης. Δεικτικὰ γὰρ ἄμφω, καὶ τὸ, *Οὕτως*, καὶ τὸ, *Σὺ*.

Ἀθῶς οὖν τοῦ Ματθαίου μὲν καὶ τοῦ Μάρκου γραψάντων· Ἐν ᾧ εὐδόκησα ὁ Λουκᾶς, Ἐν σοὶ εὐδόκησα, εἰρηκα. Καὶ τοῦτο κανὼν ἔστω σοὶ καθολικὸς ἐπὶ τῶν τοιούτων πάντων.

Καὶ εὐθύς — Σατανᾶ. Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν, ἐπὶ δὲ καὶ Λουκᾶς, Ἐπὶ τοῦ διαβόλου· εἶπον, Μάρκος δὲ, Ἐπὶ τοῦ Σατανᾶ. Πολυνόμου γὰρ ἔντος τοῦ δαίμονος, καὶ ἀφ' ἐκάστης αὐτοῦ κακίας ὀνομαζομένου, τὸ μὲν οὗτοι, τὸ δὲ, οὐτος εἰρήκασιν.

Λέγεται δὲ Σατανᾶς, ὁ ἀντικείμενος. Ἀντίκειται γὰρ ὁ δαίμων τῷ Θεῷ, τὰ ἐναντία νομοθετῶν.

Καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων. Ματθαῖος μὲν καὶ Λουκᾶς καὶ τὰ εἶδη τῶν πειρασμῶν αὐτοῦ ἀνέγραψαν (13)· ὁ δὲ Μάρκος, φιλοσόνητος ὢν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους, ἠρέκασθη τῷ (14) εἰπεῖν, ὅτι *Καὶ ἦν πειραζόμενος*. Ἐν τούτῳ γὰρ καὶ τὰ εἶδη συμπεριλαμβάνει. Ἦν δὲ μετὰ τῶν θηρίων, διὰ τε τὴν ἀγαν ἐρημίαν τοῦ τόπου, καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι ὁ φυλάττων τὸ ἀξίωμα τῆς ψυχῆς, φοβερὸς μᾶλλον τοῖς θηρίοις ἐστίν. Ἀρχεῖν γὰρ πάντων αὐτῶν πρὸ τῆς παρακοῆς; ὁ ἀνθρώπος ἐκελεύσθη.

Καὶ οἱ ἄγγελοι — αὐτῷ. Μετὰ τοὺς πειρασμοὺς δηλονότι, καὶ μετὰ τὴν κατὰ τοῦ πειραστοῦ περιφανῆ νίκην, ὡς ὁ Ματθαῖος ἐπεσημήνατο.

Μετὰ δὲ — τοῦ Θεοῦ. Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ. Εὐαγγέλιον δὲ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ νῦν, τὴν Καινὴν Διαθήκην λέγει, ὡς μνηύουσιν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἢ ὡς εἰσαγουσάν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Καὶ λέγων — καιρὸς. Ὁ καιρὸς ὁ ἀφορισθεὶς παρὰ Θεοῦ τῇ πολιτείᾳ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, περὶ οὗ φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ὅτι Ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ.

Καὶ — Θεοῦ. Ἦγγικεν ἵνα βασιλεύσῃ τῶν πιστευόντων, ὡς ἠρμηνεύθη φανερώτερον ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ.

Variarum lectiones et notæ.

(12) Ὅπερ καὶ ἐν B.
(13) Ἐγραψαν B.

(14) Τῷ, abest A.

Μετανοείτε — Εὐαγγέλιον. Πάλιν Εὐαγγέλιον Ἀ-
ἐνταῦθα, τὴν Καινὴν Διαθήκην ὠνόμασε, παραι-
νῶν, ὅτι Πιστεύετε τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, ἤγουν, ὡς
αὕτη ὑποτίθῃται.

Περιπατῶν — Ἀλιεῖς. Εἰρηται καὶ περὶ τούτων
ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ.

Καὶ εἶπεν — ἠκολούθησαν αὐτῷ. Καὶ περὶ τού-
των ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ εἴρηται.

Καὶ προβάς — αὐτοῦ. Εἴρηται καὶ περὶ τού-
των ἐκεῖ.

Καὶ εἰσπορεύονται — ἐδίδασκε. Ταῦτα καὶ ὁ
Λουκᾶς ἱστορήσεν. Ἦλλον δὲ εἰς Καπερναοὺμ ἀπὸ
τῆς Ναζαρέτ, ὡς ὁ αὐτοῦ (15) ἐπισημείωσατο.
Τοῖς Σάββασι δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν
Σαββάτων, ὅτι ἦν δηλαδὴ Σάββατον. Ἐν ταῦταις
γὰρ ταῖς ἡμέραις ἀργεῦσιν αὐτοῖς ἐπέτρεπεν ὁ νό-
μος συναγεσθαι, καὶ τοὺς νόμους ἀναγινώσκειν.
Τότε οὖν εἰσήρχετο, ἵνα πάντες ἀκούσωσιν αὐτοῦ
κατὰ σχολήν.

Καὶ ἐξεπλήσσοντο — οἱ Γραμματεῖς. Ταῦτα καὶ ὁ
Ματθαῖος παρέθηκεν ἐν τῷ τέλει τοῦ πέμπτου κεφα-
λαίου. Ἄλλ' ἐκεῖνος, εἰς τὸ μέρος ἀναβῆναι λέγει τὴν
Χριστὴν, καὶ κεῖ καθίσαντα διδάσκει τοὺς μαθητὰς αὐ-
τοῦ, παρεστῶτων τῶν δούλων. Εἶτα μετὰ μακρὰν διδα-
σκαλίαν ἐπάγει ὅτι καὶ ἐξεπλήσσοντο οἱ δούλοι ἐπι-
τῇ διδασκίᾳ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄλλον οὖν ἐστίν, ὅτι καὶ
ἀμγότερα γεγονάσιν.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου.

Καὶ ἦν — τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα καὶ ὁ Λουκᾶς εἴρηκεν.
Ἀκάθαρτον δὲ καλοῦσι τὸ δαιμόνιον, ὡς ἐφηδού-
μενον ταῖς ἀκαθαρταῖς καὶ μιαινοῖς. Ἀνέκραξε
οἱ ὁ ἄνθρωπος, μὴ φέροντος τοῦ ἐν αὐτῷ δαιμονίου
τὴν προσβολὴν τῆς θεότητος. Ἐὰν δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἄφες
ἡμῶν. Ἴτε κοινὸν ἡμῖν καὶ σ. εἰ; Ναζαρηθὸν δὲ τὴν
Χριστὴν ὠνόμασεν, ὡς ἀνατραφέντα ἐν τῇ πόλει
Ναζαρέτ, καθὼς (16) ὁ Ματθαῖος ἱστορήσεν.

Ἀπώλειαν δὲ ἐνταῦθα (17) ὁ δαίμων, τὴν ἐποχὴν
τῆς δυνάμεως καὶ ἀνεργησίαν καὶ δίκωσιν ἐκπτῶν
καλεῖ. Τὸ δὲ· Οἶδ' σε τίς εἶ, εἶπε, κολακεύων αὐ-
τὸν, ἵνα φείσῃται αὐτοῦ· οὐκ εἶπε δὲ Ἅγιος, ἀλλ'
Ὁ ἅγιος, μετὰ τῆς τοῦ ἄρθρου προσθήκης. Ἄγιοι
μὲν γὰρ καὶ οἱ προφηταί, ἀλλὰ κατὰ μετοχὴν· μέ-
νος δὲ ὁ Θεὸς φύσει καὶ κυρίως ἅγιος. Διὰ τοῦτο τοῖνον
εἶπεν, Ὁ ἅγιος, ἀντὶ τοῦ, ὁ φύσει καὶ κυρίως
ἅγιος.

Καὶ ἐπετίμησεν ἐξ αὐτοῦ. — Ἐπετίμησεν, ἀντι-
τοῦ, Ἐπεστόμισεν. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ ἐδέξατο τὴν
ἀπὸ τοῦ δαίμονος μαρτυρίαν ὁ Χριστὸς, καί το: ἀ-
θεύουσαν; πρῶτον μὲν, ὅτι οὐκ ἐχρηζεν ἢ ἀληθεῖα
μαρτυρηθῆναι παρὰ τοῦ ψεύδους· ἔπειτα ἐδίδασκεν
ἡμᾶς, μὴ πιστεύειν τοῖς δαίμοσι, καὶ ἀληθῆ λέγωσι.
Φιλοψευδεῖς γὰρ ὄντες καὶ πολεμιώτατοι, οὐκ ἂν

¹⁹ Luc. iv, 16. ²⁰ Matth. v, 1. ²¹ Matth. vii, 28. ²² Luc. iv, 33. ²³ Luc. iv, 16.

Variae lectiones et notæ.

(15) Παρεσημείωσατο. B.

(16) Λουκᾶς, corrigendum.

Vers. 15. *Resipiscite — Evangelio.* Rursum Eva-
ngelium nominavit hic Testamentum Novum, adhor-
tans ut Novo Testamento credant. Vel, sicut illud
credere suadet.

Vers. 16. *Ambulans — piscatores.* De his eodem
capite dictum est.

Vers. 17. *Et dixit — Vers. 18. secuti sunt eum.*
Similiter et de his eodem capite dictum est.

Vers. 19. *Et progressus — Vers. 20. eum.* Dictum
est de his ibidem.

Vers. 21. *Et ingrediuntur — docebat.* Hæc etiam
Lucas scripsit. Venerunt autem Capernaum a Na-
zareth, sicut ille significavit ¹⁹. Sabbatis vero, hoc
est, diebus Sabbatorum erat. In his enim diebus,
dum illis otium erat, permittebat lex ut congrega-
rentur ac leges recitarent. Tunc ergo ingressus est,
ut per otium omnes audirent ipsum.

Vers. 22. *Et stupebant — Scribæ.* Hæc Mattheus
quoque posuit in fine quinti capituli ²⁰. Verum ille
Christum in montem ascendisse dicit, ibique se-
dentem discipulos suos docuisse, astantibus et tur-
bis; deinde post longum sermonem inducit, quod
etiam turbæ stupuerunt super doctrina ipsius ²¹,
etc. Manifestum ergo est, utrumque factum esse.

CAP. I. De dæmoniaco.

Vers. 23. *Eterat — Vers. 24. Dei.* Hæc etiam
dixit Lucas ²². Vocant autem dæmonium immun-
dum, quasi immunditiis ac sceleribus gaudentem.
Clamavit sane homo, non ferente quod in eo erat
dæmonio vim divinitatis. *Sine*, hoc est, Dimitte nos.
Quid tibi nobiscum commune est? Christum quo-
que vocavit Nazarenum, eo quod in civitate Naza-
reth nutritus esset, quemadmodum scripsit Mat-
theus ²³.

Perditionem autem, vocat hic dæmon cohibitio-
nem suæ potestatis, virtutemque contrariam, ac
persecutionem. Id etiam quod additur: *Novite quis
sis*, adulando ei dixit, ut ipsi parceret. Non solum
autem dixit *Sanctus*, sed, *ille Sanctus*, cum articuli
additione. Siquidem et prophetæ sancti sunt, sed
per participationem: solus autem Deus proprie et
natura sanctus est. Ob id ergo dixit: *Sanctus
ille*, hoc est natura proprie sanctus.

Vers. 25. *Et increpavit — ab eo.* — *Increpavit*,
hoc est, Os obturavit. Vide autem quod non susce-
perit Christus a dæmone testimonium, quanquam
vera diceret. Primum quidem quia non vult veri-
tas ut sibi a falsitate perhibeatur testimonium.
Deinde docuit nos ne dæmonibus unquam creda-
mus, etiam vera dicentibus: cum enim ament

mendacium, sintque nobis inimicissimi, nunquam vera loquuntur, nisi ut ad fallendum, veritate quasi esca quadam utantur.

Vers. 26. *Et cum discerpisset — ab eo.* Pro *Discerpisset* dicit Lucas, *Projecisset in medium* ²⁶. addens quod nihil illi nocuit. Ei siquidem permisit Dominus, ut hominem projiceret, quo demonstratur projicientis malitia; nocere autem non permisit, ut apparet expellentis potentia. Clamavit etiam voce magna flagellatus imperio Dominico. Non dixit tamen quid clamaverit, eo quod voces nihil significantes ediderit.

Vers. 27. *Et admirati sunt — obediunt ei?* Quid est, hoc quod videmus? Dicebant autem etiam nunc (*) Christi doctrinam, utpote differentem a doctrina Scribarum, aut etiam a doctrina Joannis Baptistæ. Illi siquidem docebant tantum; Christus vero etiam dæmones cum potestate expellebat. Auctoritatis namque est: *Obmutesce et exi.* Lucas veroloco ejus quod dicitur: *Quæ doctrina nova hæc, dixit: Quod est hoc verbum* ²⁷? nominans verbum, doctrinam quæ per verbum sit; aut dicens verbum, illud quod ad dæmonem factum est, puta, *Obmutesce et exi.* Unde etiam addidit: *Quia cum auctoritate ac potestate imperat spiritibus immundis et exeunt.* Cum auctoritate quidem, eo quod juberet; cum potestate vero, eo quod efficeret, quod vellet.

Vers. 28. *Exiit autem — Galilææ.* Dictum est de hoc quarto juxta Matthæum capite.

CAP. II. De socru Simonis.

Vers. 29. *Et statim — Joanne.* Quæ de causa eo venerit superius dictum est octavo juxta Matthæum capite.

Vers. 30. *Socrus autem — Vers. 31. ipsis.* De his quoque dictum est eodem capite. Vide autem quod Christus sapius ob aliorum fidem confert aliis sanitatem, quando futurum est, ut is quoque credat qui curatur, et non potest ad se venire, aut propter ægritudinem, aut propter intempestivam ætatem, aut etiam propter ignorantiam. Nam et hii alii eum deprecantur sunt.

Suscipiamus igitur et nos Christum sive sermonem ejus, ut febrim affectionum in nobis extinguat. Suscepto autem beneficio ministremus ei, curando pauperes. *Quidquid enim, inquit fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis* ²⁸; ministremus et his qui eum imitantur quasi discipulis ipsius, ut et illi pro nobis deprecantur.

CAP. III. De curatis a variis langoribus,

Vers. 32. *Facta autem vespera — Vers. 33. ja-*
²⁹ *ibid. 35. ³⁰ Ibid. 36. ³¹ Matth. xxv, 40.*

Variæ lectiones et notæ.

(18) Forte, *χρήσιμτο.*

(19) Ὁ Κύριος, B.

(;) *Etiam nunc.* Corrige, *novam.* Hentenius loco *καινήν* videtur invenisse *καὶ νῦν.*

Α ποτε ἀληθεύσαιεν, εἰ μὴ πρὸς ἀπάτην τῇ ἀληθείᾳ χρῆσονται (18) καθάπερ τινὲ δολοῦται.

Καὶ σπαράξαν — ἐξ αὐτοῦ. Τὸ *σπαράξαν*, *ρίψαν* εἶπεν ὁ Λουκᾶς, προσθεὶς ὅτι μηδὲν βιάσαν αὐτόν. Ῥίψαι μὲν γὰρ τὸν ἀνθρώπον συνεχώρησεν ὁ Χριστὸς (19), ἵνα δειχθῇ τοῦ *ρίψαντος*; ἡ *κακία* βιάσαι δὲ οὐκ εἴασεν, ἵνα φανῇ τοῦ ἀπελαύοντος αὐτὸν ἡ δύναμις. Ἐκραξε δὲ φωνῇ μεγάλῃ, *μαστιχθὲν ὑπὸ τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς.* Οὐκ εἶπε δὲ, τί *εκραξεν*, ὡς ἀσημαντα *κράξαντες.*

Καὶ ἐθαμβήθησαν — ὑπακούουσιν αὐτῷ; Τί ἐστὶ τοῦτο ὃ βλέπομεν; Διδαχὴν δὲ *καινήν* ἔλεγον, τὴν τοῦ Χριστοῦ, ὡς παραλλάττουσαν τῆς διδαχῆς τῶν Γραμματέων, ἢ τῆς τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου. Β Οἱ μὲν γὰρ ἐδίδασκον μόνον, ὃ δὲ Χριστὸς ἐτι καὶ *δαίμονας* ἀπήλαυε *κατ' ἐξουσίαν.* Ἐξουσιαστικὸν γὰρ τὸ, *Φιμώθητι*, καὶ τὸ, *Ἐξελεθε.* Ὁ δὲ Λουκᾶς, ἀντὶ τοῦ *Τίς ἡ διδαχὴ ἡ καινὴ αὕτη; Τίς ὁ λόγος οὗτος*, εἶρηκε *λόγον ὀνομάσας*, τὴν διὰ λόγου διδαχὴν ἢ λόγον λέγων, τὸν λεχθέντα πρὸς τὸ δαιμόνιον, τὸ *Φιμώθητι*, καὶ τὸ, *Ἐξελεθε.* Προσέθηκε γὰρ *Ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει ἐπιτάσσει τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν.* Ἐν ἐξουσίᾳ μὲν, διὰ τὸ προστάσσειν ἐν δυνάμει δὲ, διὰ τὸ ἀνύσειν.

Ἐξῆλθε δὲ — *Γαλιλαίας.* Εἶρηται περὶ τούτου ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον.

ΚΕΦ. Β'. *Περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου.*
 C *Καὶ εὐθέως — Ἰωάννου.* Τίνας ἔνεκεν ἦλθεν ἐκεῖ, προεῖρηται ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον.

Ἡ δὲ *πενθερὰ*—*αὐτοῖς.* Εἶρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ· σκόπει δὲ, ὅτι πολλὰκις ὁ Χριστὸς τῇ ἐτέρων πίστει χαρίζεται τὴν ἐτέρων ἰασιν, διὰ μὲν πιστεύειν καὶ ὁ θεραπευόμενος, καὶ μὴ δύνηται πρὸς αὐτὸν ἔλθειν, ἢ διὰ νόσον, ἢ δι' ἄσθον ἠλικίαν, ἢ καὶ δι' ἄγνοιαν. Καὶ γὰρ ἐν ταῦθα ἕτεροι αὐτὸν παρεκάλουν.

Ἵποδεξώμεθα/οὖν καὶ ἡμεῖς τὸν Χριστὸν, εἴ-
 σουν, τὸν λόγον αὐτοῦ, ἵνα τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν τὴν πύρωσιν ἀποδέσῃ· τυχόντες δὲ εὐεργεσίας, διακινῶμεν αὐτῷ, θεραπεύοντες τοὺς πένητας. Ἐφ' ὅσον γὰρ, φησὶν, *ἐποιήσατε ἐνὶ τούτῳ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε.* Διακινῶμεν δὲ καὶ τοῖς αὐτοῦ μιμηταῖς, ὡς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ ὡς ὑπὲρ ἡμῶν ἰκετεύουσιν.

ΚΕΦ. Γ'. *Περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ κοιλίων νόσων.*
 Ὅψιας δὲ *γενομένης — τὴν θύραν.* Εἶρηται κατὰ

περὶ τούτου ἐν τῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ θεράπευσε — ἐξέβαλε. Ὁ μὲν Μάρκος εἶπεν, ὅτι ἰθεράπευσε πολλούς· ὁ δὲ Ματθαῖος, ἔτι πάντας. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν δαιμονίων, ὁ μὲν Μάρκος, ὅτι δαιμόνια πολλά ἐξέβαλεν· ὁ δὲ Ματθαῖος, ὅτι ἐξέβαλε τὰ πνεύματα, δηλονότι, πάντα.

Τί οὖν φαμέν; Τὸ πολλούς ἐνταῦθα καὶ τὸ Πολλὰ προσέθηκεν ὁ εὐαγγελιστής, οὐχ ὅτι παρέλιπε τινὰς ἀθεραπεύτους, ὁ Κύριος οὐδ' ἔτι δαιμόνιά τινα ἀφῆκεν, ἀλλ', ἵνα δείξῃ μόνον ὁ Μάρκος, ὅτι πλήθος ἦσαν οἱ θεραπευθέντες, καὶ ὅτι πολλὰ ἦν τὰ ἐκδιηθέντα δαιμόνια. Σκόπει δὲ, πῶς τὸ δαιμονῶν οὐ συντάττει ταῖς ἄλλαις νόσοις ἀλλ' ἰδίως αὐτὸ τίθειν, ὡς χαλεπώτατον.

Καὶ οὐκ — αὐτόν. Ἐκώλυεν (20) αὐτὰ λαλεῖν, περὶ ἑαυτοῦ κρᾶζοντα, καθὰ (21) ἰστόρησεν ὁ Λουκᾶς, καὶ λέγοντα, ὅτι *Σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ*. Ἐλάλουν δὲ περὶ αὐτοῦ (22), ὅτι ἤδεσαν αὐτὸν ὄντα τὸν Χριστόν, ὡς ὁ Λουκᾶς πάλιν εἴρηκεν. Ἐγίνωσκον δὲ αὐτόν, προσβαλοῦσης αὐτοῖς σφοδρῶς τῆς ἀκείνης τῆς θεότητος, πυρὸς δίκην· οὐκ εἶα δὲ αὐτὰ λαλεῖν, διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν ἀποδεδώκαμεν ἀνωτέρω, ἔνθα ἐφίμωσεν τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα τοῦ ἐν τῇ συναγωγῇ ὄντος ἀνθρώπου.

Καὶ πρῶτ' ἔννυχον — προσήυχτο. Ἐννυχον, ἀντὶ τοῦ, Νυκτὸς ἐστὶ οὕσης. Τὸ γὰρ λίαν πρῶτ', ἔννυχόν ἐστιν, εἴτουν, ἔνσοκτον. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἰωάννης εἴρηκεν ἐν ἄλλοις, ὅτι *Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἔρχεται πρῶτ', σκοτίας ἐστὶ οὕσης, εἰς τὸ μνημεῖον*· ἀλλὰ (23) καὶ Μάρκος μὲν, Ἐννυχον εἶπε· Λουκᾶς δὲ, *γενομένης ἡμέρας*. Οὐκ ἐστὶ δὲ ἐναντιοφωνία. Τὸ γὰρ λίαν πρῶτ', ἔνσοκτόν τε ἐστὶ, καὶ ἀρχὴ τῆς ἡμέρας.

Ἀπῆλθε δὲ εἰς ἔρημίαν, διδάσκων ἡμᾶς, ἐάν τι ποτε ποιήσωμεν ἀξιοθαύμαστον, φεύγειν τὸν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων Ἰπαινον, καὶ κατὰ μόνους γενομένους εὐχαριστεῖν τε τῷ Θεῷ, τῷ δόντι χάριν ἡμῖν, καὶ προσεύχεσθαι ἐνδυναμωθῆναι ἐτι. Ἐπιτηδεῖα δὲ εἰς προσευχὴν ἡ ἐρημία, διὰ τὸ ἀπερίσπαστον.

Καὶ κατεδίωξαν — ζητοῦσι. Μάρκος μὲν λέγει, ὅτι Ὁ Σίμων καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ μαθηταὶ καταδίωξαντες εὗρον αὐτόν· ὁ δὲ Λουκᾶς ὅτι οἱ ὄχλοι. Εἰκὸς δὲ, καὶ ἄμφω ταῦτα γενέσθαι, καὶ πρῶτον μὲν, τοὺς μαθητὰς τοῦτο ποιῆσαι· εἶτα τοὺς ὄχλους. Καὶ γὰρ προλαβόντες οἱ μαθηταί, οἷα θερμότερον αὐτόν ἀγαπῶντας, εἶπον περὶ τῶν ὄχλων, ὅτι *Πάντες σε ζητοῦσιν*. Ὅρα δὲ ὅπως ἡ ἀναχώρησις ποθεινότερον αὐτόν ἐποίησε.

Καὶ λέγει. — *ἔξεληλυθα*. Πόλις μὲν ἐστίν, ἡ τεταχισμένη· κώμη δὲ, ἡ ἀταχιστος· κωμόπολις δὲ,

A *nuam*. Dictum est et de his capite nono juxta Matthæum.

Vers. 34. *Et curavit — eiecit*. Marcus quidem dixit, quod multos curaverit. Matthæus vero quod omnes²⁷. Similiter autem et de dæmoniis dixit Marcus, quod dæmonia multa eiecit; Matthæus vero quod spiritus eiecit²⁸, puta omnes.

Quid ergo dicimus? Quod *Multos et Multa*, addidit hic Evangelista, non quod aliquos prætermiserit Dominus, quin curaverit, aut dæmonia aliqua reliquerit, sed tantum, ut ostendat Marcus, quod multi fuerunt qui sanati sunt, multaque eiecta dæmonia. Considera autem quomodo dæmoniacum esse, non conjugat aliis infirmitatibus, sed hoc per se ponat tanquam id quod miserrimum **B** est.

Vers. 34. *Et non — ipsam*. Prohibebat ipsa de se loqui, clamantia sicut dixit Lucas, et dicentia *Tu es Christus Filius Dei*²⁹. Loquebantur vero de eo quoniam noverant ipsum esse Christum, sicut rursum dixit Lucas. Cognoscebant autem per radium divinitatis, qui in eos ad modum ignis jaciebatur. Non sinebat etiam eo loqui propter causam quam superius reddidimus, ubi obmutescere fecit spiritum immundum hominis in Synagoga vexati.

Vers. 35. *Et summo mane — orabat*. In crepusculo, hoc est, cum adhuc nox esset; summum mane enim crepusculum est sive diluculum. Sic enim alibi quoque dixit Joannes, quod *Maria Magdalene venit summo mane cum adhuc tenebræ essent*³⁰. Verum Marcus quidem hoc loco dixit, In crepusculo; Lucas vero: *Facto die*³¹. Non est autem contradictio; nam valde mane et crepusculum est, et diei principium.

Abiit autem in desertum locum, ut nos doceret, quod si quando admiratione digna fecerimus, laudem ab hominibus fugiamus; et ab aliis segregati, Deo qui nobis beneficium contulit gratias agamus, ac deprecemur ut illud in posterum confirmet. Unde locus desertus orationi conveniens est, eo quod distractionem non afferat.

Vers. 36. *Et persecuti sunt* — Vers. 37. *quærant*. Marcus quidem ait: *Simon, et qui cum illo* **D** *erant persecuti invenerunt eum*. Lucas autem, quod turbæ³². Verisimile ergo est, utrumque factum esse, et primum quidem discipulos hoc fecisse, deinde vero turbas. Etenim discipulis, ut qui ferventius eum amabant anticipaverunt, dicentes de turbis: *Omnes quærant te*. Vide autem quomodo secessio desiderabiliorem eum reddiderat.

Vers. 38. *Et ait — egressus sum*. Oppidum vel civitas est, quæ muros habet; pagus autem sive

²⁷ Matth. viii, 16. ²⁸ Ibid. ²⁹ Luc. iv, 41. ³⁰ Joan. xx, 1. ³¹ Luc. iv, 42. ³² Luc. iv, 42.

Varie lectiones et notæ.

(20) Ἐκώλυσεν. A.
(21) Καθώς. B.

(22) Διότι. B.
(23) Καὶ omittit B.

villa aut vicus, quæ muris caret; κωμοπολις vero quod hic ponitur, vicus significat majores, aut oppidula rusticana, quæ et vici et oppida videri possunt: partim quidem muris cincta, partim autem muris carentia. Abeamus, inquit, in hos etiam vicos, sive ad hæc oppidula, ut in illis quoque prædicem. Lucas vero genus quoque prædicationis addidit dicens: *Oportet me annuntiare regnum Dei* ²⁵, quod videlicet appropinquaverit, ut super credentes regnet, quemadmodum circa principia prædicationis Christi in Evangelio juxta Matthæum dictum est. Sed Marcus quidem habet: *Egressus sum*; Lucas vero, *Missus sum* ²⁶. Sed verisimile est utrumque dictum fuisse, nunc hoc, nunc autem illud. Et quia duo quædam erant in Christo, quod dicitur: *Missus sum*, intelligitur tanquam homo; quod autem, *Egressus sum*, quasi Deus.

Vers. 39. *Et prædicabat — eiciebat*. A doctrina transibat ad miracula, ut quos non attrahebat sermo, attraheret miraculorum potentia, et ut sermonem confirmaret.

Simul etiam figura nobis fuit, ut non solum de virtute loquamur, verum etiam operemur.

CAP. IV. De leproso.

Vers. 40. *Et venit — mundare*. De hoc leproso dictum est sexto juxta Matthæum capite. Videntur autem Evangelistæ aliquantulum circa tempus sanationis hujus discrepare; Matthæus siquidem antequam Petri socrum curaret, ponit ea quæ de leproso sunt ²⁷. Marcus vero et Lucas postea ²⁸. Verisimile est autem hos miraculum tantum perscrutatos esse, et de tempore non magnopere curasse, re videlicet non necessaria: quod et alias frequenter fecerunt.

Vers. 41. *Jesus autem — Vers. 42. mundatus est*. Similiter et de hoc ibidem dictum est.

Vers. 43. *Et comminatus — Vers. 44. illis, Comminatus est et duobus cæcis*. Quære autem enarrationem decimi septimi capitis juxta Matthæum, in quo de comminatione dictum est. Emitit vero eum a conspectu suo, hoc est amandavit.

De his autem quæ sequuntur data est interpretatio prædicto sexto capite.

Vers. 45. *Ille autem — undique*. Cum gratus esse vellet leprosus, non tulit ut beneficium silentio tegetetur, sed prædicabat multa de Christi potestate, et disseminabat verbum, quod ad eum dixerat Christus, puta: *Volo, mundare*, tanquam per auctoritatem factum, statimque in opus deductum. Veniebat autem undique ad Christum, utpote fama ad omnes percurrente. Dicit enim Lucas, quod pervagabatur magis de illo rumor ²⁹, hoc est fama: et laborem vincebat cupiditas videndi eum, qui adeo divulgatus esset.

²⁵ ibid. 48. ²⁶ ibid. ²⁷ Matth. viii. 4, 14. ²⁸ Luc. iv. 38; v. 12. ²⁹ Luc. v. 15.

Variæ lectiones et notæ.

(24) Forte, ἐπισπάτο, seu ἐπισπάσατο.

(25) ἰ; loco καί habet B.

ἢ ἐν μέρει μὲν ἀτέλιχος· ἐν μέρει δὲ τετελειωμένη. Ἐχομένης δὲ λέγει, τὰς πλησιαζούσας. Ἀπέλωμεν, φησί, καὶ εἰς ταύτας. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐξελέλυθα, διὰ τὸ κηρύξαι, δηλαδὴ, καὶ ἐν αὐταῖς. Ὁ δὲ Λουκᾶς καὶ τὸ εἶδος τοῦ κηρύγματος προσέθηκεν, εἰπὼν· ὅτι *Εὐαγγελίσασθαι με δεῖ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ*, δηλαδὴ ὅτι ἤγγικεν, ἵνα βασιλεύσῃ τῶν πιστευόντων, ὡς κατ' ἀρχά; τοῦ κηρύγματος τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ προεῖρηται. Ἀλλὰ Μάρκος μὲν φησὶ· ὅτι *Ἐξελέλυθα*· Λουκᾶς δὲ, ὅτι *Ἀπέσταλμαι*. Εἰκὸς δὲ καὶ ἀμφω ῥηθῆναι νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ κτεῖνο. Καὶ ἐπὶ διπλοῦς ἦν ὁ Χριστός, τὸ μὲν *Ἀπέσταλμαι*, ὡς ἄνθρωπος; εἶρηκε· τὸ δὲ *Ἐξελέλυθα*, ὡς Θεός.

Καὶ ἦν κηρύσσωρ — ἐκβάλλων. Ἀπὸ τῆς διδασκαλίας μετέβαιεν ἐπὶ τὰ θαύματα, ἵνα ὡς ἐπισπάται (24) ὁ λόγος; ἐκλύσῃ τῶν θαυμάτων τὴ δύναμις, καὶ ἵνα βεβαιώσῃ τὸν λόγον τοῖς θαύμασι.

Καὶ ἄμα τύπος ἡμῖν ἐγένετο, τοῦ μὴ μόνον λέγειν περὶ ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ πράττειν.

ΚΕΦ. Δ. Περὶ τοῦ λεπροῦ.

Καὶ ἔρχεται — καθαρῖσαι. Εἴρηται περὶ τοῦ κεφαλαίου τοῦτου ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον. Φαίνονται δὲ ἐνταῦθα περὶ τὸν καιρὸν τῆς ἰάσεως οἱ εὐαγγελίσται μικρὸν τι παραλλάττοντες. Ματθαῖος μὲν γὰρ, πρὸ τοῦ θεραπευθῆναι τὴν πενθερὰν Πέτρου, παρατίθεται τὰ κατὰ τὸν λεπρόν· Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς, μετ' αὐτήν. Εἰκὸς δὲ αὐτοῖς, τὸ θαῦμα μόνον ἀκριβολογησάμενους, μὴ πολυπραγμονῆσαι τὸν καιρὸν, ὡς οὐκ ἀναγκαῖον, ὃ καὶ πολλαχοῦ πεποιήκασιν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — *ἐκαθαρίσθη*. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ὁμοίως ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ.

Καὶ ἐμβριμῆσάμενος — αὐτοῖς. Ἐνεβριμῆσατο καὶ τοὺς δυοὶ τυφλοῖς, καὶ ζήτησον τὴν ἐξήγησιν τοῦ ἐπιτακτικέτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ἐν ἣ εἴρηται περὶ τῆς ἐμβριμῆσεως. Ἐξέβαλε δὲ αὐτὸν ἀπενώπιον αὐτοῦ, τουτέστιν, ἀπέλυσε.

Περὶ δὲ τῶν ἐξῆ; ἰρμήνεται ἐν τῷ δηλωθέντι ἕκτῳ κεφαλαίῳ.

Ὁ δὲ — *πανταχόθεν*. Εὐγνώμων ὢν ὁ λεπρός, οὐκ ἠνέσχετο σιγῇ καλύψαι τὴν εὐεργεσίαν, ἀλλ' ἐκήρυττε πολλὰ περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ διεφήμιζε τὸν λόγον, ὃν εἶρηκεν αὐτῷ ὁ Χριστός, δηλαδὴ, τὸ *θέλω, καθαρῖσθητε*, ὡς μετ' ἐξουσίας γενόμενον, καὶ (25) εὐθὺς εἰς ἔργον ἐκβεβήκατος. Ἦρχοντο δὲ πρὸς τὸν Χριστὸν πανταχόθεν, οἷα τῆς φήμης ἐπὶ πάντα; διαθεούσης. Φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς ὅτι διήρχετο μάλλον ὁ λόγος περὶ αὐτοῦ, τουτέστιν, ἡ φήμη, καὶ *ἐνῆκα* τὸν κόπον ἢ ἐπιθυμία τοῦ ἰδεῖν τὸν φημιζόμενον.

Και — δι' ἡμερῶν. Δι' ἡμερῶν, ἀντὶ τοῦ, Διελ Α
Θουσαῶν ἡμερῶν τινῶν.

Και ἠκούσθη — ἐστίν. Εἰς οἶκόν τινα.

Και εὐθέως — θύραν. Ἀκούσαντες, ὅτι ἐν οἴκῳ
ἐστὶ συνέδραμον, προσδοκῆσαντες βῆον ἐντυχεῖν
αὐτῷ. Τοσοῦτοι δὲ συνήχθησαν, ὡς μηκέτι μηδὲ τὰ
πρὸς τὴν θύραν μέρη χωρεῖν ἐτέρους, εἴτουν, τὰ
πρόθυρα, ἤδη τῶν ἐνδον πεπληρωμένων.

Και — λόγον. Τὸν τῆς διδασκαλίας.

ΚΕΦ. Ε'. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.

Και — κατέκειτο. Ὅμοια τοῦτοις καὶ ὁ Λουκᾶς
παρέθετο· Ματθαῖος δὲ, τὰ περὶ τῆς στέγης σιω-
πήσας, τὰ ἐξῆς ὁμοίως ἐστέρησεν.

Ἰδὼν — ἁμαρτίαι σου. Εἰρηται περὶ τούτων ἐν
τῷ τρισκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.
Παράλυτος δὲ ἐστὶ, καὶ πᾶς ὁ ἔχων τὰς δυνάμεις
τῆς ψυχῆς ἀκινήτους εἰς ἐργασίαν ἀρετῆς· ἀλλ' ἐὰν
ἀπὸ τῶν γηίνων ἀρθῇ ὑπὸ τῶν τεσσάρων Εὐαγγε-
λίῳν, καὶ χαλασθῇ, εἴτουν, ταπεινωθῇ ἐνώπιον τοῦ
Χριστοῦ, ἀκούσει καὶ οὗτος τὸ, Ἀφῶνται σοὶ αἱ
ἁμαρτίαι σου.

Ἦσαν δὲ — ὁ Θεός; Εἰρηται καὶ περὶ τούτων
εἰελ.

Και εὐθέως — αὐτοῖς. Πνεῦμα ἐνταῦθα, τὴν
θεότητα καλεῖ. Ὡς Θεὸς γὰρ ἔγνω τὰς διανοίας αὐ-
τῶν.

Τί ταῦτα — περιπάτει; Εἰρηται καὶ περὶ τού-
των ὁμοίως.

Ἴνα — οἶκόν σου. Καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ δη-
λωθέντι κεφαλαίῳ ἠρμήνευται.

Και ἠγέρθη — εἶδομεν. Καὶ ταῦτα ἐκείνῳ δια-
σεσάφηται. Οὐδέποτε δὲ οὕτως εἶδομεν, ἐφ' ἐτέρου,
δηλονότι, τερατουργοῦντος.

Και — αὐτοῦς. Ἐξῆλθε, φεύγων τε τὸν ἐπὶ τῷ
θαύματι κρότον, καὶ ἰδιάσαι βουλόμενος.

ΚΕΦ. Γ'. Περὶ Λευὶ τοῦ τελώνου.

Και παράγω — αὐτῷ. Ὁ Λευὶς οὗτος, ὁ Ματ-
θαῖός ἐστι. Διώνυμος γὰρ ἦν. Περὶ οὗ λεπτομερέ-
στερον ἐν τῷ τεσσαρεσκαίδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ
κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου προεῖρηται. Ὅρα δὲ,
πῶς ἐκλέγεται τοὺς ἀξιούς, ὡσπερ μαργαρίτας ἐν
βροχῶν κειμένους.

Και ἐγένετο — αὐτῷ. Καὶ περὶ τούτων πᾶντων
ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ ζήτησον.

Και — ἁμαρτωλούς (26). Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ
καὶ ταῦτα διηρμηγυθῆσαν. Ἐπελίθοντο δὲ τοῦ
Χριστοῦ, ὡς μὴ διαστέλλοντος ἀνὰ μέσον ἀγίου
καὶ βεβήλου κατὰ τὸν νόμον, μὴ γινώσκοντες, ὡς
ὑπὲρ τὴν νομικὴν χρῆσιν παρέχει τὴν φιλόνηθρον
χάριν. Ὁ μὲν γὰρ νόμος ἐξέβαλλε τὸ κακὸν, ὁ δὲ
Χριστὸς μετέβαλλεν. Ἐδειξεν οὖν ὅτι οὐχ ὡς κριτῆ;

CAP. II. Vers. 1. *Et — post dies aliquot.* Post
dies, hoc est, præteritis aliquot diebus.

Vers. 1, *Et auditum est — esset.* In domo qua-
dam.

Vers. 2. *Et statim — januam.* Ubi audissent
quod in domo erat, concurrerunt putantes quod
ita facilius ad eum accederent. Tot autem congre-
gati sunt, ut jam neque loca quæ circa januam
erant (hoc est vestibulum domus) caperent reliquos,
impleta jam ipsa domo.

Vers. 2. *Et — verbum.* Videlicet doctrinæ.

CAP. V. De paralytico.

Vers. 3. *Et — Vers. 4. jacebat.* Similia quoque
his posuit Lucas²⁶; Matthæus vero de tecto tacens,
reliqua similiter retulit²⁶.

Vers. 5. *Intuitus — peccata tua.* Dictum est de
his decimo tertio juxta Matthæum capite. Est au-
tem paralyticus similiter quicumque animæ poten-
tias ad virtutis opus habet immobiles. Quod si per
quatuor evangelistas a terrenis elevetur, et demittatur,
sive humilietur coram Christo, audiet et ipse: *Re-
missa sunt tibi peccata tua.*

Vers. 6. *Erant autem — Vers. 7. Deum?* Dictum
est de his ibidem.

Vers. 8. *Et statim — eis.* Spiritum vocat hic
divinitatem: tanquam Deus enim cognovit cogita-
tiones eorum.

Vers. 8. *Ut quid hæc — Vers. 9. ambula?* Simi-
liter et de hoc dictum est.

Vers. 10. *Ut — Vers. 11. domum tuam.* Et
de his quoque data est prædicto capite interpre-
tatio.

Vers. 12. *Et surrexit — vidimus.* Et hæc ibidem
explanata sunt. Nunquam autem vidimus, videlicet
ab alio, qui admiranda operaretur.

Vers. 13. *Et — eos.* Egressus est fugiens plausum
de miraculo, et cupiens a turba separari.

CAP. VI. De Levi publicano.

Vers. 14. *Et præteriens — eum.* Levi hic est
Matthæus; erat enim binominis, de quo particula-
rius dictum est decimo quarto capite Evangelii
secundum Matthæum. Vide autem quomodo eos
qui digni sunt eligat, quasi margaritas in luto
jacentes.

Vers. 15. *Et factum est — eum.* Etiam de his
omnibus in eo capite require.

Vers. 16. *Et — Vers. 17. ad pœnitentiam.* Etiam
hæc in eo capite declarata sunt. Reprebendebant
autem Christum, quasi nihil discriminis facientem
inter sanctum et eum qui juxta legem profanus
habebatur, non agnoscentes quod supra legis consue-
tudinem præstaret humanitatis gratiam. Lex siqui-
dem pravum ejiciebat; Christus vero immutabat.

²⁶ Luc. v. 18. ²⁶ Matth. ix. 2.

Variæ lectiones et notæ.

(26) *Ad pœnitentiam*, quod Hentenius habet, neuter meorum agnoscit.

Ostendit ergo quod non quasi iudex, sed quasi A ππραγτόγονε, ἀλλ' ὡς λατρός. Διὸ τοῖς νοσοῦσι συν-
medicus advenerit; ideo etiam cum infirmis ver-
sabat. αναστρέφετο (27).

Vers. 18. *Et erant* — Vers. 20. *Idibus*. Etiam
de his invenies supradicto capite.

Vers. 21. *Et nemo — fit*. Et hæc quoque para-
bola eodem capite declarata est.

Vers. 22. *Nullus præterea — mittendum est*. De
hac similiter parabola quære eodem capite.

Vers. 23. *Et factum est* — Vers. 24. *licet?* Quære
de his circa finem vicesimi capituli in Evangelio
secundum Matthæum.

† Qui post operationem in immobilitate animi
constituti sunt, sermones decerpunt ab his quæ
facta sunt. hisque pie aluntur; Sabbatum enim ad
otium factum, immobilitatis animi signum est quem-
admodum dies præcedentes, operationis, propter
laborem.

Vers. 25. *Et* — Vers. 26. *erant?* Hanc quoque
historiam eo loco quære.

Istum autem Abiathar Regum historia Achimelech
vocat; liber autem Psalmorum Abimelech ⁴⁰. Ma-
nifestum ergo est quod binominis fuerit, utroque
modo appellatus Achimelech vel Abimelech, quem-
admodum et alii Hæbraei. Cognomen vero Abiathar
habuit a progenitoribus deductum. Ideo filius quo-
que ejus similiter Abiathar vocatus est.

† Abiathar iste princeps sacerdotum dicitur:
Regum autem historia Achimelech sacerdotem C
fuisse tradit ⁴¹. Verisimile ergo est Abiathar re-
quievisse, cum David in domum Dei ingressus est,
vel propter summi sacerdotii præstantiam, vel ob
imbocillitatem præ senectute. Achimelech vero tunc
ea quæ divini cultus erant exercuisse: aut quod
aliis sacerdotibus præstantior esset, aut quod sua
sorte illis diebus curam haberet.

Vers. 27. *Dixitque* — Vers. 28. *Sabbati*. Etiam
hæc in dicto capite declarata sunt.

CAP. VII. *De eo qui habebat manum aridam*.

CAP. III. Vers. 1. *Et* — Vers. 2. *eum*. Di-
ctum est de hoc vicesimo primo juxta Matthæum
capite.

Vers. 3. *Et ait* — Vers. 4. *tacebant*. Horum in-
terpretatio data est prædicto capite. Animam autem
dicit nunc hominem, a parte totum intelligens. In-
terrogat enim an hominem liceat a morte scryare,
an occidere.

Vers. 5. *Cumque circumspexisset* — *altera*. Jam
hæc similiter dicto loco explanata sunt.

Vers. 6. *Et egressi* — Vers. 7. *mare*. Præterea
etiam hæc.

⁴⁰ Psal. 134, 1. ⁴¹ I Reg. 21, 1, 8.

Variae lectiones et notæ.

(27) Συναστρέφετο. A.

(28) Περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ζήτησον. B.

(29) Hæc in margine habet A.

(30) Ἀναλέγοντες. A.

Καὶ ἦσαν — *ἡμέραις*. Καὶ περὶ τοῦτον εὐρη-
σεις ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ. Τὸ δὲ Ἐν ᾧ, ἀπὶ
τοῦ, Ἐφ' ὅσον.

Καὶ οὐδεὶς — *γίνεται*. Καὶ αὕτη ἡ παραβολὴ
ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ σαφηνίσταται.

Καὶ οὐδεὶς — *βλητέον*. Καὶ περὶ ταύτης τῆς
παραβολῆς ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ ζήτησον.

Καὶ ἐγένετο — *ἔξοσι*; Ζήτησον περὶ τούτων (28)
πρὸς τῷ τέλει τοῦ εἰκοστοῦ κεφαλαίου τοῦ κατὰ
Ματθαίον.

[Τίλλοτες · οἱ (29) μετὰ τὴν πρακτικὴν ἐν τῇ
ἀπαθείᾳ γενόμενοι, τοὺς λόγους (30) ἀναλέγονται
τῶν γεγονότων, καὶ τούτοις εὐσεβῶς τρέφονται. Τὸ
γὰρ Σάββατον, ἀπαθείας σύμβολον, διὰ τὴν ἀργίαν,
ὡσπερ καὶ πρακτικῆς, αἱ πρὸ ταύτης ἡμέραι, διὰ
τὴν ἐργασίαν.]

Καὶ — *οὐσι*. Καὶ ταύτην τὴν ἱστορίαν ἐν ἐκείνῳ
ζήτησον.

Τοῦτον δὲ τὸν Ἀδιάθαρ, ἡ μὲν βίβλος τῶν Βασι-
λειῶν Ἀχιμέλεχ ὀνομάζει · ἡ δὲ βίβλος τῶν Ψαλ-
μῶν, Ἀδιμέλεχ. Δῆλον οὖν, ὅτι διώνυμος ἦν, ἀμφό-
τερα καλούμενος, Ἀχιμέλεχ καὶ Ἀδιμέλεχ, ὡς
καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν Ἑβραίων. Τὸ δὲ Ἀδιάθαρ
προσωπωνυμίαν εἶχε, καταγομένην ἐκ προγόνων. Διὸ
καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁμοίως Ἀδιάθαρ ἐκέκλητο.

[Ἐπὶ (31) Ἀδιάθαρ · ὁ μὲν Ἀδιάθαρ ἀρχιερεὺς
ἐνεαῦθα ἀναγράφεται · τὸν δὲ Ἀχιμέλεχ ἱερεὺς
παραδίδωσιν ἡ τῶν Βασιλειῶν ἱστορία. Εἰκόσ ἐν,
τὸν μὲν Ἀδιάθαρ ἀνακαθεσθαι, ὅτι ὁ Δαυὶδ εἰσῆλ-
θεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ἡ ὡς ὑπερέχοντα τῇ ἀρ-
χιερωσύνῃ, ἡ ὡς ἀσθεῖν διὰ τὸ γῆρας · τὸν Ἀχιμέ-
λεχ δὲ τὰ τῆς λατρείας τηρικαῦτα μεταχειρίζεσθαι,
ἡ ὡς διαφέροντα τῶν ἄλλων ἱερέων, ἡ ὡς λαχόντα
ἐφημερεύειν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.]

Καὶ λέγει — *Σαββάτου*. Καὶ ταῦτα ἐν τῷ βῆθέν-
τι κεφαλαίῳ τετυχηκασιν ἐξηγήσεως.

ΚΕΦ. Ζ'. *Περὶ τοῦ ξηρῶν ἔχοντος τὴν χεῖρα*.

Καὶ — *αὐτοῦ*. Ἐρρηται περὶ τούτου ἐν τῷ εἰκο-
στῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον.

Καὶ λέγει — *ἐσιώπων*. Ἐρμηνεύθησαν καὶ
ταῦτα ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ. Ψυχὴν δὲ νῦν, τὸν
ἄνθρωπον λέγει ἀπὸ μέρους, τὸ ὄλον. Ἐρωτᾷ γὰρ.
ἔξεστιν ἄνθρωπον σῶσαι ἀπὸ θανάτου ἢ ἀποκτεί-
ναι;

Καὶ περιβλεψάμενος — *ἡ ἄλλη*. Ὁμοίως καὶ
ταῦτα.

Καὶ ἐξελεύθη — *θάλασσαν*. Ἔτι καὶ ταῦτα.

(31) Hæc inferius in textu habet B post ἐκ-
κλητο. Incipit autem sic: "Ἡ ἑτέρως · ὁ μὲν x.
τ. λ. In margine hæc exhibet A.

Kal πολὺ πλῆθος — αὐτῶν. — Πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ἤγουν οἱ πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Ἰησοῦθου δὲ, εἰ μὲν ἀβρώστους κομίζοντες, οἱ δὲ, ὅπως αὐτοὶ τῶν ἰσραηλῶν ἰσραηλῶν· οἱ δὲ, ἵνα θεάσωνται θαύματα. Καὶ οὐχ Ἑβραῖοι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀλλόφυλοι, Ἰουδαῖοι καὶ Τύριοι καὶ Σιδωνιοὶ. Καὶ οἱ μὲν ἀλλογενεῖς ἤρχοντο πρὸς αὐτόν· οἱ δὲ συγγενεῖς Ἰουδαῖοι μᾶλλον ἐρχόμενοι πρὸς αὐτοὺς ἐδίωκον αὐτόν.

Kal εἶπε — εἶχον μάστιγας. — Προσκαρτερῆ (32), ἀντὶ τοῦ Ἰησοῦ. Ἐμελλεγάρ, ἐμβὰς εἰς αὐτόν, μὴ ἐνοχλεῖσθαι. Ἐπίψιν δὲ νόει νῦν, τὴν Σύμφιγγιν· Μάστιγας δὲ, τὰς νόσους.

Kal τὰ πνεύματα — ποιήσωσιν. Ἐπιγινόντες τὴν θείαν δύναμιν οἱ δαίμονες, προσέπιπτον καὶ ἀνεκέρυττον αὐτὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ· τοῦτο μὲν τὴν ὑποταγὴν δηλοῦν· καὶ ἄκοντες, τοῦτο δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ βασανισθῆναι δεόμενοι. Ἐπεστομίξε δὲ αὐτούς, ἵνα μὴ, φανερόν αὐτὸν ποιήσαντες, ἀνάψωσι τὸν φθόνον τῶν Ἰουδαίων.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου κεφαλαίου [διατὶ (33) ἐπετίμησε τῷ ἀκαθάρτῳ πνεύματι, καὶ εὐρήσεις αὐτὸς ἑτέρας αἰτίας. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ] τοῦ κατὰ Ματθαίου ἐπετίμησε τοῖς δαίμοσι, ἵνα μὴ φανερόν αὐτὸν ποιήσωσι. Καὶ ζήτησον καὶ ἐν τῇ ἐξήγησιν.

ΚΕΦ. Η'. Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν δώδεκα.

Kal ἀναβαίνει — δαιμόνια. Δουκῆς δὲ φησὶν ὅτι Ἐξῆλθεν εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι, καὶ ἦν διανυκτερεύων ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡμέρα, προσεφώνησε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα, οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασε, καὶ τὰ ἐξῆς. Διανυκτερεύσει γὰρ ἐν τῇ προσευχῇ, τῇ πρὸς Θεόν, παιδεύων ἑμᾶς, ὅταν τινὰ (34) προβάλλεσθαι μᾶλλον, διανυκτερεύειν προσευχομένους, ἵνα ὁ ἀξιὸς ἡμῖν γνωρισθῆ, καὶ μὴ κοινωσώμεν ἄλλοτριαις ἀμαρτίαις. Ἐξελέξατο δὲ ἐκ πάντων τῶν πιστευσάντων εἰς αὐτόν, οὓς ἠθέλει, ἐπὶ λαδῆ, τοὺς ἀξιολογώτερον. ἐπελέξατο δὲ καὶ Ἰούδαν τὸν Ἰσκαριώτην, ὡς τινα καλὸν· δεικνύς, ὅτι προσέεται τὸν καλόν, μέχρις ἂν γένηται κακός, εἰ καὶ προγινώσκει τὸ μέλλον, καὶ οὐκ ἀπὸ τῆς εἰς ὑστερον κακίας ἀποπέμπεται τὸν ἀρετὴ καλόν· ἀλλὰ ἀπὸ τῆς νῦν ἀρετῆς, οἰκτιροῦται τὸν εἰς ὑστερον πονηρόν.

Ἐξουσίαν δὲ νόει, τὴν δύναμιν τοῦ θεραπεύειν τὰς νόσους καὶ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια. Εἶτα λέγει καὶ τὰ ὀνόματα διὰ τοὺς ψευδαποστόλους.

Kal ἐπέθηκες — Πέτρον. Καὶ μὴν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ μαθάνομεν, ὅτι, ὅτε πρῶτον ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀνδρέας ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν, τότε ἐμβλέψας αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, εἶπε· Σὺ εἶ Σίμων, ὁ υἱὸς Ἰωνᾶ, σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, ὁ

Vers. 7. *Et multitudo magna* — Vers. 8. *eum.* — *Trans Jordanem*, id est, qui habitabant ultra Jordanem. *Secuti sunt autem* : hi quidem languidos deferentes ; illi vero ut ipsi salutem consequerentur, aut miracula viderent. *Nec soli Hebraei*, verum etiam alienigenæ Idumæi, Tyrii, et Sidonii. *Alienigenæ ergo veniebant ad eum*, cognati vero Judæi ad se venientem magis persequabantur.

Vers. 9. *Et dixit* — Vers. 10. *infirmabantur.* Ut sibi deserviret, ad ascendendum in illam, ne eum turbarent.

Vers. 11. *Spiritus quoque* — Vers. 12. *facerent.* Cum divinam ejus potentiam cognovissent dæmones procidebant ac prædicabant eum esse Dei Filium : illud quidem, imperium illius manifestando ; hoc autem, ne se torqueret deprecando. *Silentium ergo illis imponebat*, ne se manifestum facerent, Judæorum invidiam accedentes.

Quære autem in principio primi capituli, quare immundo spiritui sit interminatus, et alias invenies causas ; sed et vicesimo capite juxta Matthæum interminatus est turbis ne se manifestum facerent⁴², quære ibi quoque enarrationem.

CAP. VIII. De electione apostolorum.

Vers. 15. *Et ascendit* — Vers. 15. *dæmonia.* Lucas autem dicit, quod exiit in montem ad orandum ; et erat pernoctans in oratione Dei. *Cumque factus esset dies*, advocavit discipulos suos, et elegit duodecim ex eis, quos et apostolos nominavit⁴³, etc. *Pernoctabat enim in oratione ad Deum* : instruens nos, ut si quando aliquem electuri sumus, in oratione pernoctemus, quo is qui dignus est innotescat, ne communicemus peccatis alienis. *Elegit autem ex omnibus credentibus in ipsum quos voluit*, puta digniores. *Elegit item et Judam Iscariotem*, ut qui tunc bonus erat : ostendens se bonum recipere, donec malus efficiatur. *Et quanquam præcognoscat quod futurum est*, non tamen ob futuram pravitatem eum abjecit, qui nunc bonus est, sed propter virtutem præsentem sibi familiarem facit illum etiam qui malus futurus est.

Potestatem vero intelligit virtutem curandarum ægri tudinum, ejiciendorumque dæmonum. Deinde propter falsos apostolos, nomina quoque ponit apostolorum.

Vers. 16. *Et imposuit* — *Petrus.* Atqui in Evangelio juxta Joannem discimus, quod quando primum frater ejus Andreas duxit illum ad Jesum, intuitus eum Jesus dixit : *Tu es Simon filius Jona, tu vocaberis Cephas, quod est, si quis interpretetur Petrus*⁴⁴.

⁴² Matth. xii, 16. ⁴³ Luc. vi, 12, 13. ⁴⁴ Joam. i, 42.

Varie lectiones et notæ.

(32) Multa hic desunt apud Hentenium.

(33) Quæ hic inclusa sunt, exciderant ex cod. A,

ob repetitionem τοῦ, τοῦ πρώτου κεφ.

(34) Nimirum ἱερεῖς ἢ ἐπίσκοπον.

Verisimile est ergo tunc dixisse vocandum esse Petrum, nunc autem vocare eum Petrum.

Quære autem decimo nono capite juxta Matthæum expositionem enumerationis nominum duodecim apostolorum, et omnia suo invenies ordine.

Vers. 17. *Et Jacobum — fratrem Jacobi.* A communi cognomen asciscitur : et propter eos qui sequuntur hoc assumitur.

Vers. *Et imposuit — tonitruum.* Sicut filius iniquitatis dicitur qui iniquus est : et filius perditionis, perditus ; et filius pacis, pacificus : ita quoque filii tonitruum qui tonant : tanquam tonitruum enim de caelo auditum, hi divina tonarunt dogmata ; Jacobus quidem sine scriptura, Joannes vero scribendo. Boanerges autem Hebraicum nomen est, quemadmodum et Cephas.

Vers. 18. *Et Andream —* Vers. 19. *illum.* De his omnibus dictum est prædicto decimo nono capite juxta Matthæum.

Vers. 20. *Et veniunt — manducare.* In domum cujusdam fidelis.

Vers. 21. *Et cum audissent — eum.* Cum audissent domestici ejus multam convenire turbam, exierunt ut eum cohiberent, ac prohiberent ne amplius sanaret. Fortassis autem erant hi fratres ex Joseph, aut alias cognati.

Vers. 21. *Dicebant — in excessum versus est.* Dicebant quidam invidi, quod desiperet, quia se totum ad dandus sanitates tradiderat : humanitatem ducentes furorē, et misericordiam facientes crimen. Et vere hi insaniebant. Sic ergo intelligitur hic sermo, quod exierunt sui, ut prohiberent eum.

Alii vero quæ dicta sunt aliter interpretantur, quod exierunt sui ut tenerent eum ne discederet : dicebant enim quidam, quod excessisset sive discessisset a se propter turbam.

Vel, exierunt ut tenerent eum sive adjuvarent : dicebant enim quod excessisset sive dissolutus esset a vigore corporis præ nimio labore.

Vers. 22. *Scribæ etiam — dæmonia.* Hoc et Pharisæi dicebant vicesimo secundo juxta Matthæum capite ; et ibi quære expositionem.

Vers. 23. *Quibus ad se vocatis — illis.* In exemplis et similitudinibus.

Vers. 23. *Quomodo potest efficere ?* Dictum est de his hoc capite.

Vers. 24. *Et si —* Vers. 25. *illa.* Etiam de his disputatum est.

Vers. 26. *Et si — habet.* Quære etiam de his prædicto capite.

Vers. 27. *Nemo — diripiet.* Hæc quoque ibidem integre declarata sunt.

Vers. 28. *Amen —* Vers. 29. *judicii.* Hæc præterea optimam ibi naeta sunt interpretationem. In

A ἐμνησθῆται Πέτρος. Εἰκὸς οὖν τότε μὲν εἰπεῖν, ὅτι Κληθῆθη Πέτρος· νῦν δὲ καλεῖσαι τοῦτον Πέτρον.

Ζήτησον (33) δὲ ἐν τῷ ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν ὀνομάτων τῆς δωδεκάδος τῶν ἀποστόλων, καὶ εὐρήσεις πάντα κατὰ λόγον τεταγμένα.

Καὶ Ἰάκωβον — ἀδελφὸν τοῦ Ἰακώβου. Ἀπὸ κοινοῦ τὸ, προσκαλεῖται. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοὺς ἐξῆς τοῦτο λαμβάνεται.

Καὶ ἐπέθηκεν — βροντῆς. Ὡσπερ υἱὸς ἀνομίας, ὁ ἀνομος, καὶ υἱὸς ἀπωλείας, ὁ ἀπολωλὼς, καὶ υἱὸς εἰρήνης, ὁ εἰρηνικός· οὕτω καὶ υἱὸς βροντῆς, οἱ βροντῶντες. Δίχην γὰρ βροντῆς οὐρανὸθεν ἐξέκυστον ἐβρόντησαν οὗτοι τὰ θεολογικὰ δόγματα, ὁ μὲν Ἰάκωβος, ἀγράφως· ὁ δὲ Ἰωάννης, ἐγγράφως. Ἐβραϊκὸν δὲ τὸ Βοανεργῆς, ὡσπερ καὶ τὸ Κη φᾶς.

Καὶ Ἀνδρέαν — αὐτόν. Περὶ τούτων πάντων εἴρηται ἐν τῷ δηλωθέντι ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

Καὶ ἔρχονται — φαγεῖν. Εἰς οἶκόν τινος πιστοῦ.

Καὶ ἀκούσαντες — αὐτόν. Ἀκούσαντες οἱ οἰκεῖοι αὐτοῦ, ὅτι συνέρχεται πολὺς ὄχλος, ἐξῆλθον ἐπιχεῖν αὐτόν, καὶ κωλύσαι θεραπεύειν περαιτέρω. Ἐλεν δ' ἂν οὗτοι, εἴτε οἱ ἐξ Ἰωσήφ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, εἴτε καὶ ἕτεροι συγγενεῖς.

Ἐλεγον — ἐξέστη. Ἐλεγον γὰρ τινες φθονεροί, ὅτι παρεφρόνησε, διότι ὄλον ἑαυτὸν ἐπέδωκεν εἰς τὸ θεραπεύειν, τὴν φιλανθρωπίαν νομιζόντες μανίαν, καὶ τὸν ἔλκον, ἐγκλημα ποιούμενοι, καὶ ὄντως αὐτοὶ μαινόμενοι. Διὰ γοῦν τὸν λόγον τοῦτον μᾶλλον ἐξῆλθον οἱ αὐτοῦ κωλύσαι αὐτόν.

Ἐτεροι δὲ τὰ ῥητὰ τρόπον ἕτερον ἐρμηνεύουσιν, ὅτι ἐξῆλθον οἱ οἰκεῖοι αὐτοῦ κρατῆσαι αὐτόν, ἵνα μὴ ὑποχωρήσῃ. Ἐλεγον γὰρ τινες, ὅτι Ἐξέστη, ἤγουν, Ἀπέστη ἀπ' αὐτῶν διὰ τὸν ὄχλον.

Ἡ Ἐξῆλθον κρατῆσαι αὐτόν, τουτίστι, Παραβοηθῆσαι. Ἐλεγον γὰρ ὅτι Ἐξέστη, ὁ ἐστὶ Παραλύθη τὸν τόνον τοῦ σώματος, ἄγαν κοπιήσας.

Καὶ οἱ Γραμματεῖς — δαιμόνια. Εἶπον τοῦτο καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Καὶ προσκαλεσάμενος αὐτούς — αὐτοῖς. Ἐν παραδείγμασιν.

Πῶς δύναται — ἐκβάλλειν ; Εἴρηται περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

Καὶ ἔαρ — ἐκείνη. Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ διεληπται.

Καὶ εἰ — ἔχει. Ζήτησον ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων.

Ὁδοίς — διαρπάσῃ. Καὶ ταῦτα ἐντελῶς ἐν αὐτῷ δὴρμηνεύθησαν.

Ἄμην — κρίσεως. Ἐτι καὶ ταῦτα καλλίστης ἐκεῖ τῆς ἐξηγήσεως τετυχήκασιν. Εἰς τὸν αἰῶνα

Variæ lectiones et notæ.

(33) Καὶ ζήτησον νῦν. A.

μαὶ οὖν, ἀντὶ τοῦ, Οὐδέποτε. Κρίσιν δὲ νῦν, τὴν Ἀ
κατάκρισιν εἶπεν. Ἐἵτα προσέθηκε, καὶ διατὶ τὰ
βηθέντα εἶρηκεν.

Ὅτι — ἔχει. Ἐλεγεν τοῦτο, οἱ λέγοντες, ὅτι Βε-
ελζεβούλ ἔχει.

Ἐρχομαι — ζητοῦσί σε. Ζήτησον περὶ τούτων
πρὸς τῷ τέλει τοῦ εικοστοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ
κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἀπεκρίθη — μήτηρ ἐστὶ. Καὶ περὶ τούτων
πέντων ἀκοιῶς ἐρήσεις ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφα-
λαίῳ (56).

† Hæc autem dixit non abiciens omnino matrem et
fratres, sed ostendens quod omni cognationi corpo-
rali præconi debet animæ familiaritas.

Καὶ πάλιν — θαλάσση. Ἐκεὶ καὶ περὶ τούτων
ζήτησον. Ἐκάθισε δὲ οὕτω, βουλόμενος πάντας β
κατὰ πρόσωπον ἔχειν, καὶ μηδένα κατὰ νότου, καὶ
ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἤλθεισε τοὺς ἐν τῇ γῆ.

Καὶ πᾶς — ἦν. Ἦγουν ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν εἰσῆ-
κει, καθὼς εἶπε Ματθαῖος.

ΚΕΦ. Θ'. Περὶ τοῦ σπέρου παραβολῆς.

Καὶ ἐδίδασκεν — πολλὰ. Εἶρηται περὶ τῶν πα-
ραβολῶν τούτων ἐν τῷ εικοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ
τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἔλεγεν — ἀκούετε. Ἦγουν, προσέχετε.

Ἰδοὺ — ἑκατόν. Περὶ τούτων πάντων εἰρήκαμεν
ἐν τῷ βηθέντι κεφαλαίῳ καθ' ἑκαστον βητόν.

Καὶ ἔλεγεν — ἀκούέτω. Ὁ ἔχων ὤτα νοητὰ, εἰς
τὸ συνίναί, συνιέτω.

Ὅτι — παραβολῆν. Οἱ περὶ αὐτὸν, ἦγουν, οἱ
τῆς ἐβδομηκοντάδος τῶν ἄλλων μαθητῶν. Ἐπι-
τρώτων δὲ αὐτὸν περὶ τῆς παραβολῆς, ὅτι τίς εἴη ἡ
παραβολὴ αὐτῆ, καθὼς ἔγραψεν ὁ Λουκᾶς.

Καὶ ἔλεγεν — τοῦ Θεοῦ. Εἶρηται καὶ περὶ τού-
του ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

Ἐκείνοις — γίνεται. Ἐξω λέγει τοὺς ἔξω τῆς
εἰς αὐτὸν πίστεως· ἐν παραβολαῖς δὲ τὰ πάντα γίνε-
ται, τὰ τῆς διδασκαλίας, δηλονότι.

Ἴνα — συνιώσι. Τὸ, Ἴνα βλέποντες βλέπωσιν,
ἀναβίπλωσις ἐστὶ, ἀντὶ τοῦ, Ἴνα βλέπωσιν. Ὁμοίως
δὲ καὶ τὸ, Ἀκούοντες ἀκούωσιν, ἀντὶ τοῦ, Ἀκού-
ωσι. Λέγει δὲ, ὅτι ἵνα βλέπωσι μὲν τὴν διδασκα-
λίαν, ἅτε ἐνωτιζόμενοι ταυτὴν· μὴ ἴδωσι δὲ
αὐτὴν, ἅτε κεκαλυμμένην τῇ (37) ἀσφαλείᾳ τῆς
παραβολῆς, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναξίους τῆς γνώ-
σεως αὐτῆς, ὡς ἀνάτους. Τὰ αὐτὰ δὲ δηλοῖ καὶ τὸ
ἔξῃς.

Ἐν δὲ τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου
ἑτέρα κεῖται ἀπολογία, καὶ εἰκὸς, ἀμφοτέρως βηθη-
ναὶ παρὰ τοῦ Χριστοῦ.

Μήποτε — ἀμαρτήματα. Εἶρηται καὶ περὶ τού-
του ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ.

⁴⁶ Matth. xiii, 2. ⁴⁶ Luc. viii, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(36) Quod hic ex sui codicis margine addidit
scholium Hentenius neuter meorum agnoscit. In
Catena Victoris Antiocheni ita legitur: Ταῦτα δὲ
ἔφη οὐκ ἀποδοκιμάζων πάντως τὴν μητέρα καὶ
τεὺς ἀδελφοὺς, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι πάσης συγγενείας

eternum, hoc est, Nunquam. Judicium vero dixit
nunc condemnationem. Deinde addit etiam quare
prædicta dixerit.

Vers. 30. *Quia* — *habet*. Dicebant hoc, affirman-
tes, quod Beelzebul haberet.

Vers. 31. *Et veniunt* — Vers. 32. *quærent te*. Quære
de his circa finem vicesimi tertii capituli secundum
Matthæum.

Vers. 33. *Et respondit* — Vers. 35. *mater est*.
Rursum sane et de his omnibus exacte invenies su-
pradicto capite.

CAP. IV. Vers. 1. *Et iterum* — *in mari*. Ibi etiam
de his quære. Sedit autem, volens ita omnes habere,
nullumque post tergum : et a mari piscabatur eos
qui in terra erant.

Vers. 1. *Omnisque* — *erat*. Hoc est, stabant in lit-
tore, sicut dixit Matthæus ⁴⁶.

CAP. IX. *De semine parabola*.

Vers. 2. *Et docebat* — *multa*. Dictum est de his
parabolis vicesimo quarto capite juxta Matthæum.

Vers. 2. *Et dicebat* — Vers. 3. *Audite*. Sive, anim-
advertite.

Vers. 3. *Ecce* — Vers. 8. *centum*. De his omnibus
dicto capite ad verba singula diximus.

Vers. 9. *Et dicebat* — *audiat*. Qui habet aures in-
tellectuales ad intelligendum intelligat.

Vers. 10. *Cum* — *parabolam*. Qui circa ipsum
erant, hoc est septuaginta discipuli. Interrogabant
autem de parabola, quæ videlicet esset hæc para-
bola, sicut scripsit Lucas ⁴⁶.

Vers. 11. *Et dicebat* — *Dei*. Dictum est de hoc,
eodem capite.

Vers. 11. *Illis* — *sunt*. Foris esse dicit eos qui
sunt extra fidem in ipsum. In parabolis vero sunt
omnia, quæ videlicet ad doctrinam pertinent.

Vers. 12. *Ut* — *intelligent*. Illud : *Ut videntes vide-
ant*, reduplicatio est, pro eo quod est, *Ut videant*.
Similiter illud : *Audientes*, hoc est, *Audiant*. Dicit
ergo : *Ut videant* quidem doctrinam, tanquam at-
tenti ad eam; non cernant autem eam, utpote
parabolæ obscuritate contextam, eo quod co-
gnitione ejus indigni essent, quasi immedicabiles.
Hæc item manifestat etiam quod sequitur.

In dicto autem secundum Matthæum capite, alia
ponitur responsio, et verisimile est utrumque di-
ctum fuisse a Christo.

Vers. 12. *Nequando* — *peccata*. Dictum est de
hoc, loco supra dicto.

σωματικῆς προτιμᾶ τὴν τῆς ψυχῆς σικειότητα. In
Possinus, p. 75, et in mea Mosquensii editione,
p. 56.

(37) Ἀσφαλεία. Α.

Vers. 13. *Et ait — cognoscetis?* Omnes parabolas, A quas scilicet in processu dicturus erat. Si hanc nescitis, quomodo illas cognoscetis? Hoc autem dixit, quo attentiores eos redderet, ipsosque excitaret. Deinde interpretatur dictam parabolam.

Vers. 14. *Qui — seminat.* Scilicet doctrinæ.

Vers. 15. *Hi autem — viam.* Hi, quales? quos dicitur est.

Vers. 15. *Ubi — eorum.* — *Ubi seminatur verbum,* hoc est, in quos seminatur. Dictum est autem de his prædicto capite.

Vers. 16. *Et hi* — Vers. 17. *offenduntur,* Dictum est de his dicto capite.

Vers. 18. *Et hi* — Vers. 19. *efficitur.* Similiter quoque de his dictum est.

Vers. 20. *Hi præterea — centum.* Dictum est de B his.

Vers. 21. *Et dicebat — ponatur? — Venit,* hoc est, adducitur, afferitur. Dictum est autem de hoc, capite quinto Evangelii secundum Matthæum, post beatitudines.

Vers. 22. *Non — manifestetur.* Quod non manifestetur.

Vers. 22. *Neque — veniat.* Neque fuit, inquit, secretum, ut omnino secretum esset, sed ut quandoque in propatulum veniat. De hoc autem dictum est decimo nono capite secundum Matthæum.

Vers. 2. *Si quis — audiat.* Superius de hoc tractatum est.

Vers. 24. *Et dicebat — audiat.* — *Videte,* hoc C est, Attendite.

Vers. 24. *Qua mensura — vobis.* Qua mensura metimini attentionem, in eadem metietur vobis in cognitione, hoc est, quantum intuleritis attentionis, tantum conferetur vobis cognitionis.

Vers. 24. *Et addetur vobis qui auditis.* Nec solum per hanc mensuram, verum etiam amplius.

Vers. 25. *Quicumque enim — ab eo.* Quicumque habuerit attentionem dabitur ei cognitio; et qui non habet, semen cognitionis auferetur ab eo. Quemadmodum enim studium auget tale semen, ita segnitudo corrumpit.

In Evangelio autem secundum Matthæum hæc alio modo dicta sunt, et juxta alium intellectum.

Vers. 26. *Et dicebat — Vers. 37. nescit illi.* Regnum nunc Dei seipsum appellat, tanquam regem et Deum. Similiter et hominem se vocat, utpote incarnatum. Semen autem evangelica præcepta. Terram vero homines terrenos, attamen bonos; nam de solis his fit hic sermo. Somnum quoque, requiem. Excitatur ergo, nocte quidem, dum permittit induci tentationes, quæ nos ad gratum Deo obsequium provocant. Nox enim tentationes sunt, propter obscuritatem tristitiæ. Die vero, dum per

Kal λέγει — γνώσθε; Πάσας τὰς παραβολὰς, δὲ μέλλει πρῶτον εἶπαι. Εἰ ταύτην οὐκ οἴδατε, πῶς ἑτέρας γνώσθε; Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἐγείρων αὐτοὺς καὶ διορατικωτέρου; κριῶν. Ἐἶτα ἐρμηνεύει τὴν ῥηθεῖσαν παραβολὴν.

Ὁ — σπείρει. Τὸν τῆς διδασκαλίας.

Ὅτοι δὲ — οἶδόν. Ὅτοι, ποιοί; Ὅδὲ εἶπεν.

Ὁκου — αὐτῶν. — *Ὁκου σπείρεται ὁ λόγος,* ἀντὶ τοῦ, εἰς ὅδὲ σπείρεται. Εἴρηται δὲ περὶ τούτων ἐν τῷ προῤῥηθέντι κεφαλαίῳ.

Kal οἱ τοῖ — σκανδαλίζονται. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ.

Kal οἱ τοῖ — ἴσται. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ὁμοίως.

Kal οἱ τοῖ — ἑκατόν. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων.

Kal εἰλεγον — εσθῆ; — *Ἐρχεται,* ἀντὶ τοῦ, ἄγεται, κομίζεται. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ τούτου ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον.

Ὁδὲ — φανερωθῆ. Ὁ δὲ (38) οὐ φανερωθῆ.

Ὁδὲ — εἰλεγον. Οὐδὲ ἐγένετο, φησὶν, ἀπόκρυφον, ἵνα κρυφθῆ (39) διὰ παντός, ἀλλ' ἵνα ποτὲ εἰς φανερόν ἐλθῆ. Περὶ τούτου δὲ εἴρηται ἐν τῷ ἐννεακαιδικατῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον.

Εἰ τις — ἀκούτω. Ἐκώτερον περὶ τούτου διεληκται.

Kal λέγει — ἀκούετε. — *Βλέπετε,* ἀντὶ τοῦ, Προέχετε.

Ἐν ᾧ μέτρον — ὁμῖν. Ἐν ᾧ μέτρον μετρεῖται τὴν προσοχὴν, ἐν τῷ αὐτῷ μετρηθήσεται ὁμῖν ἡ γνώσις, τούτῳστιν, ὅταν εἰσφέρτε προσοχὴν, τσαυτὴ παρασχεθήσεται ὁμῖν γνώσις.

Kal προστεθήσεται ὁμῖν τοῖς ἀκούουσι. Καὶ ὁ μόνον ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ, ἀλλὰ καὶ πλέον.

Ὅς γὰρ — ἀπ' αὐτοῦ. Ὅς ἂν ἐχῆ προσοχὴν, δοθήσεται αὐτῷ γνώσις, καὶ δὲ οὐκ ἔχει, καὶ, δέχει σπέρμα γνώσεως, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. Καθάπερ γὰρ ἡ σκουδὴ ἀεῖται τὸ τοιοῦτον, οὕτω καὶ (40) ἡ ῥαθυμία διαφθείρει.

Ἐν τῷ κατὰ Ματθαίον δὲ, τρόπον ἕτερον ἐρρήθησαν ταῦτα, καὶ κατ' ἄλλην ἐνοίαν.

Kal εἰλεγον — οἶδον αὐτόν. Βασιλείαν τοῦ θεοῦ· νῦν ὀνομάζει ἑαυτὸν, ὡς βασιλεία καὶ θεός· ὁμοίως δὲ καὶ (41) ἄνθρωπον, ὡς ἐνανθρωπήσαντα. Σπέρρον δὲ λέγει, τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολάς· γῆν δὲ, τοὺς ἐπιγίλους ἀνθρώπους, ἀλλὰ τοὺς ἀγαθοὺς· περὶ μόνων γὰρ τούτων ὁ λόγος· ἐνταῦθα· καθυδύθησιν δὲ, τὴν ἀναμονὴν· ἐγείρεται δὲ, νύκτα μὲν, ὅταν παραχωρῆ τοὺς πειρασμοὺς ἐπάγεσθαι, διανιστῶντας ἡμᾶς εἰς εὐαρέστησιν θεοῦ· νύξ γὰρ, οἱ πειρασμοί, διὰ τὸν σκοτισμὸν τῆς λυπῆς· ἡμέραν δὲ, ὅταν διὰ

Variae lectiones et notæ.

(38) Apud Hentenium hic versus nno scholie explicatur. Ergo desunt hæc quatuor vocabula, quæ explicant ἐάν μή.

(39) Κρυβῆ. B.

(40) Καί. abest. B.

(41) Ὁμοίως δέ, absunt A.

τῶν χρηστοτέρων παραμυθῆται, παραθηγόντων ἅμα εἰς ἀρετὴν· ἡμέρα γὰρ ταῦτα, διὰ τὸν φωτισμὸν τῆς εὐφροσύνης· βλαστάνειν δὲ καὶ μηκύνεσθαι τὸν σπόρον ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ σπείραντος εἶπεν, ἐμφανῶν τὸ αὐτόματον τῆς τοιαύτης βλαστήσεως καὶ αὐξήσεως, καὶ ὅτι κατὰ προαίρεσιν, καὶ οὐ κατὰ ἀνάγκην βλαστάνει καὶ αὐξεται. Καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τῶν ἐξῆς.

Ἀυτομάτη — στάχυϊ. Χόρτον μὲν βλαστάνουσιν, οἱ ἀρχὴν τῆς ἀρετῆς παραφαίνοντες, καὶ ἀπαλοὶ πρὸς ἀγῶνας ὄντες εἰσι· στάχυν δὲ, οἱ προκόψαντες εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ στερρότεροι πρὸς τὰς ἐπιθρείας γεγονότες καὶ γὰρ ὁ Στάχυς καὶ (42) γόνασι διαζώννυται, καὶ ὄρθιος ἵσταται· πλήρη δὲ σίτον, οἱ τὸ τέλειον καρποφοροῦντες.

Ὅταν δὲ — ὁ θερισμὸς. — Ὅταν παραδῶ, ἀντὶ τοῦ, Ὅταν ὄριμος γένηται, τουτέστιν, ὅταν πάντες οἱ καρποφορήσῃσι μέλλοντες καρποφορήσωσι. Δρέπανον δὲ, ὁ λόγος, ὁ τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου κελύων· θερισμὸς δὲ, ἡ συγκομιδὴ τῶν δικαίων. Ὅντοι γὰρ καρποὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ σπέρματος.

Καὶ ἔλεγε — αὐτήν; — **Παραδαλοῦμεν** (43), ἀντὶ τοῦ, Παραδείξομεν.

Ὡς κόκκον σινάπεως. Παραδείξομεν αὐτήν, δηλονότι. Ζήτησον δὲ τὴν ἐξηγήσιν τῆς παραβολῆς ταύτης ὅλης ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Ὡς δταν — κατασκευοῦν. Τρίτην εὐρήσεις τὴν παραβολὴν ταύτην τεταγμένην ἐν ταῖς παραβολαῖς C τοῦ ρηθέντος εἰκοστοῦ τετάρτου κεφαλαίου.

Καὶ τοιαύταις — ἀκούειν. Καθὼς ἦσαν ἀξιοὶ ἀκούειν. Εἰρηται δὲ καὶ περὶ τούτου ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ, ἐπὶ τέλους τῶν παραβολῶν.

Χωρὶς — πάντα. Ἐν ἐκείνῳ ταῦτα πάντα σισαφῆνισται.

ΚΕΦ. I'. Περὶ τῆς ἐπιεικείσεως τῶν ὁδῶν.

Καὶ λέγει — πλοῖον. — Ὡς ἦν, ἀντὶ τοῦ, Ὡς ἐκάθητο ἐν τῷ πλοίῳ. Ἐν τούτῳ γὰρ καθήμενος ἰδί-
δασκων, ὡς προείρηται. Τὸ δὲ, Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ἴσον ἐστὶ τῷ, Ἐν μίᾳ τῶν ἡμερῶν, ὡς εἶπε Λουκᾶς. Οὐδὲ (44) γὰρ ἐκείνην ἡμέραν, καθ' ἣν εἶπε τὰς παραβολὰς, ἀλλ' ἑτέραν, καθ' ἣν τὰ ἐρηθισμένα γέγονε, καθὼς καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου παρεσημειώσα-
μεθα.

Καὶ ἄλλα — αὐτοῦ. Μετ' αὐτοῦ τοῦ πλοίου, δηλονότι. Προσέθηκε δὲ περὶ τῶν ἄλλων, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ δεῖξαι θέλων, ὅτι τοῦτο μόνον ἐκλυδωνίσθη κατ' οἰκονομίαν.

Καὶ γίνεται — γεμίσεσθαι. Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

⁴² Luc. viii, 23.

Variæ lectiones et notæ.

(42) Gloss. Labb. Nodus: γόνυ καλάμου.

(43) Ita enim legunt codices A, B, in textu. Ergo

utiliora consolatur, quæ nos ad virtutem exacuunt; nam hæc diem significant, propter illuminationem lætitiæ. Germinare vero segetem, et in altum surgere dixit, dum ignorat is qui seminavit, spontaneum opus manifestans germinationis atque crementi: quodque juxta voluntatem et non juxta necessitatem germinat ac crescit; et hoc manifestum est ex his quæ sequuntur.

Vers. 28. Utro — in spica. Herbam quidem germinant, qui virtutis principium demonstrantes, ad certamina sunt adhuc delicati. Spicam vero, qui in bono progressi, et ad sufferendas contumelias duriores effecti sunt; spica siquidem internodiis distinguitur, et recta in altum erigitur. Plenum autem frumentum, qui perfectam virtutem fructificant.

Vers. 29. Cum autem — messis. — *Cum productus fuerit*, sive cum maturuerit: hoc est, ubi omnes qui fructum sunt allaturi fructificaverint. Falcem vero dicit verbum, quo mundi imperabilis consumptionem. Messis autem, coelectio iustorum est; hi enim fructus sunt evangelicæ segetis.

Vers. 30. Et dicebat — illud? Conferemus, hoc est, exemplo manifestabimus.

Vers. 31. Est sicut granum sinapis. Quære autem totius hujus parabolæ expositionem vicesimo quarto capite Evangelii juxta Matthæum.

Vers. 31. Quod dum — Vers. 33. nidificare. Tertio loco parabolam hanc invenies inter parabolas dicti vicesimi quarti capituli.

Vers. 33. Et hujusmodi — audire. Prout digni erant et apti ad audiendum. Dictum est autem de hoc prædicto capite circa finem parabolarum.

Vers. 34. Sine — omnia. Ibidem omnia hæc declarata sunt.

CAP. X. De increpatione venti et maris.

Vers. 35. Et ait — Vers. 36. navigio. — *Ut erat*, hoc est, Sicut sedebat in navigio; in eo enim, sicut dictum est, sedens docebat. Quod autem dicitur: *In die illo*, perinde est ac si dixisset: *In uno die*, sicut habet Lucas ⁴⁷. Neque enim illum innuit, in quo dixit parabolas, sed alium, quo facta sunt ea quæ dicentur, sicut etiam in principio tertii capituli juxta Matthæum significavimus.

Vers. 36. Sed et alius — illo. Cum illo puta navigio (nam πλοῖον, quod navim sive navigium significat, Græcis neutrum est). Addidit autem de aliis, non absque causa, sed ut ostendat, quod sua dispositione solum hoc navigium periculum sustinerit.

Vers. 37. Et oritur — impleatur. Dictum est de hoc, capite undecimo juxta Matthæum.

paulo ante etiam exhibere debebant, ὁμοιωόμεν.

(44) Οὐ γὰρ. B.

Vers. 38. *Et erat.* — Vers. 39. *magna.* Dictum est ibidem de his omnibus.

Vers. 40. *Et dixit — ita?* Ut quid ita timetis? cum me vobiscum habeatis, qui possum de morte servare, et omnia possum.

Vers. 40. *Quomodo — fiduciam?* Firmam ac indubitatum.

Vers. 41. *Et timuerunt — ei.* Etiam de his ibi dictum est.

CAP. XI. *De legione.*

CAP. V. Vers. 1. *Et venerunt — Gadarenorum.* Dictum est de his duodecimo Evangelii juxta Matthæum capite.

Vers. 2. *Et egresso — Vers. 3. monumentis.* Ibi etiam hæc quære.

Vers. 3. *Et neque — Vers. 6. adoravit eum.* Clara sunt hæc et manifesta.

Vers. 7. *Et clamans — Excelsi?* Quære in dicto loco.

Vers. 7. *Adjuro — torqueas.* Sane hoc quoque licebit ut inde cognoscas.

Vers. 8. *Dicebat — homine.* Multis dæmonibus imperat quasi unus esset, propter imbecillitatem ipsorum.

Vers. 9. *Et interrogabat — sumus.* Hominem quidem interrogabat, sed pervenit quæstio ad multitudinem dæmonum, qui in ipso erant: ideo quoque respondit multitudo illorum. *Legio* autem propter multitudinem dicti sunt. Proprie enim legio militum agmen est. Interrogabat vero, ut cognoscerent qui præsentés erant, quod multorum dæmonum habitaculum erat unus homo.

Vers. 10. *Et deprecabatur — regionem.* Lucas vero dixit, quod etiam deprecabantur eum, ne juberet ipsis ut in abyssum irent¹¹. Verisimile est autem, quod et hoc et illud deprecabantur.

Vers. 11. *Erat autem — Vers. 13. in mari.* De his particularius dictum est prædicto capite duodecimo.

Vers. 14. *Qui vero pascebant — quod acciderat.* Similiter et de his dictum est.

Vers. 15. *Et veniunt — timuerunt.* Lucas autem dixit etiam: *Ubi invenerunt eum sedentem*¹², puta ad pedes Jesu.

Vers. 16. *Narrabant — dæmoniaco.* Quomodo facta fuerat in eo mutatio ac sana mens.

Vers. 16. *Et de porcis.* Quomodo hi perierant.

Vers. 17. *Cæperuntque — eorum.* Similiter et de his docet capitulum illud.

Vers. 18. *Cumque ascendisset — cum eo.* Gratus simul, et dæmones timens, ne sine illo inventus, rursus eis traderetur.

Vers. 19. *Jesus autem — misertus sit tui.* Dimisit eum abjecto sane ab eo hujusmodi timore, quod

Και ἦν — μεγάλη. Ἐβήθη καὶ περὶ τούτων πάντων ἐν ἐκείνῳ.

Και εἶπεν — οὕτως; Διατί φοβείσθε οὕτως, ἔχοντες μεθ' ἐαυτῶν ἐμὲ, τὸν σώζειν ἐκ θανάτου ἰσχύοντα, καὶ πάντα δυνάμενον;

Πῶς — πίστιν, ἄδιστακτον, ἀναμφίβολον.

Καὶ ἐφοβήθησαν — αὐτῷ. Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ δεδῆλωται.

ΚΕΦ. ΙΑ'. Περὶ τοῦ λεγεῶνος.

Καὶ ἦλθον — Γαδαρηνῶν. Ἐζηταί περὶ τούτων ἐν τῷ δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἐξεληθόντι. — μνήμασιν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ζήτησον.

Καὶ οὕτε — προσεκύνησαν αὐτῷ. Σαφῆ ταῦτα καὶ πρόδηλα.

Καὶ κράξας — Ὑψίστου; Ζήτησον ἐν τῷ βιβλίῳ κεφαλαίῳ.

Ὀρκίζω — βασιλείᾳς. Ἐκείθεν καὶ τοῦτο γνοίης ἄν.

Ἐλεγε — ἀνθρώπου. Ὡς ἐνὶ τοῖς πολλοῖς δαίμοσιν, ἐπιτάττει, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν.

Καὶ ἐπηρώτα — ἐσμέν. Τὸν ἀνθρώπου μὲν ἐπηρώτα· πρὸς τὸ πλῆθος δὲ τῶν ἐν αὐτῷ δαιμόνων διέβαιναν ἢ ἐρώτησις. Διὰ καὶ τὸ πλῆθος τούτων ἀπεκρίθη. Λεγεῶν δὲ ὠνομάζετο, διὰ τὸ πλῆθος. Λεγεῶν γὰρ κυρίως, τάγμα (45) στρατιωτικόν. Ἐπηρώτα δὲ, ἵνα γνῶσιν οἱ παρόντες, ὅτι πολλῶν δαιμόνων οἰκητήριον ὁ εἷς ἀνθρώπος ἦν.

Καὶ παρεκάλει — χάρις. Ὁ δὲ Λουκᾶς εἶπεν· ὅτι καὶ παρεκάλει αὐτὸν, ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ αὐτοῖς εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν. Εἰκόσ γὰρ, καὶ περὶ τούτου κἀκεῖνου παρακαλεῖν.

Ἦν δὲ — ἐν τῇ θαλάσσει. Περὶ τούτων εἰρητα. λεπτομερῶς ἐν τῷ προβήθητι δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

Οἱ δὲ βόσκοντες — γερονός. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Καὶ ἔρχονται — ἐφοβήθησαν. Ὁ δὲ Λουκᾶς εἶπε, καὶ Ἰησοῦς αὐτὸν καθήμενον, ὅτι παρὰ τοῦς πόδας τοῦ Ἰησοῦ.

Διηγήσαντο — δαιμονιζομένῳ. Πῶς ἐγένετο αὐτῷ ἡ μεταβολὴ καὶ σωφροσύνη.

Καὶ περὶ τῶν χοίρων. Πῶς οὗτοι ἀπόλοντο.

Καὶ ἤρξαντο — αὐτῶν. Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως τὸ κεφάλαιον ἐκεῖνο διδάσκει.

Καὶ ἐβάντος — μετ' αὐτοῦ. Ἄμα μὲν εὐγνωμονῶν, ἅμα δὲ καὶ φοβούμενος τοὺς δαίμονας, μὴ χωρὶς αὐτοῦ τοῦτον εὐρόντες, πάλιν ἐπιπηδήσωσιν αὐτῷ.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἠλέησέ σε. Ἀπέλυσεν αὐτὸν, τοῦτο μὲν τὸν τοιοῦτον φόβον ἐκβαλὼν ἀπ' αὐτοῦ,

¹¹ Luc. viii 31. ¹² Ibid. 35.

ὡς μηκέτι τῶν διμόνων κατατολμώντων αὐτοῦ. A non auderent ad eum dæmones accedere, et ut ¹⁸ qui erant in domo et patria sua, doceret miraculum. τοῦτο δὲ, καὶ ἵνα τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ καὶ τῇ πατρίδι αὐτοῦ διδάσκαλος τοῦ θαύματος γένηται. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ὅσα σοι πεποίηκα, ἀλλ' ὅτι Ὅσα σοι ὁ Κύριος πεποίηκε, τῷ Πατρὶ τὸ θαῦμα ἐπιγραφόμενος, καὶ παιδεύων ἡμᾶς, τῷ Θεῷ τὰ κατορθώματα ἐπιγράφουσαι.

Καὶ ἀπῆλθε — ἐθαύμαζον. Ὁ μὲν Χριστὸς μετριεφρονῶν, τῷ Πατρὶ τὸ ἔργον ἀνέθηκεν· ὁ δὲ θεραπευθεὶς εὐγνωμονῶν, τῷ Χριστῷ τοῦτο ἀντίθει.

ΚΕΦ. ΙΒ'. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου.

Καὶ διαπεράσαντος τοῦ Ἰησοῦ — ἐσχάτως ἔχει. Περὶ τούτου διελάβομεν ἐν τῷ πεντηκαιοδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου. Τὸ δὲ Ἐσχάτως ἔχει, ἀντὶ τοῦ, Τελευταία πνέει. B

Ἴνα ἐλθῶν — ζήσεται. Καθ' ὑπερβατὸν ἐστὶν ἡ τῶν ῥητῶν σύνταξις, ὅτι παρεκάλει αὐτὸν πολλὰ, ἵνα ἐλθῶν ἐπιθῆ αὐτῷ τὰς χεῖρας, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐῖτα τὸ ἐν μέσῳ.

Καὶ ἀπῆλθε — αὐτόν. Συνέπνιγον, εἶπαν ὁ Λουκᾶς, εἶτουν συνώθουσι.

ΚΕΦ. ΙΓ'. Περὶ τῆς αἱμορροοῦσης.

Καὶ γυνή — αὐτοῦ. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο φανερώτερον ἐξέθηκεν ὁ Λουκᾶς, καὶ ζήτησον παρ' αὐτῷ τὴν ἐξηγήσιν τοῦ εἰκοστοῦ ἔκτου κεφαλαίου.

Ἐλεγε — σωθήσομαι. Εἴρηται περὶ τούτου ἐν τῷ ἑξκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ εὐθέως — μάλιστα. Ἔγνω διὰ τοῦ σώματος, μηκέτι βαινομένου τοῖς σταλαγμαῖς, ὅτι τεθεράπευται. Μάλιστα δὲ, τὴν νόσον ἐκάλεσεν, ὡς μαστιζουσαν αὐτήν, καὶ τῷ πόνῳ καὶ τῇ αἰσχύνῃ.

Καὶ εὐθέως — τὴν τοῦτο ποιήσασαν. Ζήτησον καὶ περὶ τούτων ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ εἰκοστοῦ ἔκτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου. Τὸ δὲ, ἐπιγνοὺς ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν ἐξελοῦσαν, καθ' ὑπερβατὸν ἀναγνώστέον, ὅτι ἐπιγνοὺς ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐξελοῦσαν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν.

Ἡ δὲ γυνή — εἰρήνην. Καὶ ταῦτα πάντα διηρημεύθησαν ἐν τῷ ῥηθέντι εἰκοστῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ.

Καὶ σοὶ — μάλιστα σου. Τοῦτο οὔτε ὁ Ματθαῖος, οὔτε ὁ Λουκᾶς προστεθείκασιν, καὶ καινὸν οὐδέν. Εἴρηται γάρ, ὅτι τὰ μὴ ἀναγκαῖα, τινὲς μὲν τῶν εὐαγγελιστῶν παρελιμπανον, συντομίας χάριν· τινὲς δὲ καὶ ταῦτα συνέγραφον, ἀκριθείας ἕνεκεν. Εἰκὸς δὲ, αὐτοὺς καὶ τῶν μὲν θαυμάτων μνημονεύειν· τῶν δὲ ῥημάτων μὴ πάντων.

Ἔτι — διδάσκαλον; — Ἐρχονται ἀπὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου, τουτέστιν, ἀπὸ τῆς οἰκίας τοῦ ἀρχισυναγώγου. Σκύλλεις δὲ, ἀντὶ τοῦ, Περιεσπᾶς, ἐνοχλεῖς. Οἱ γὰρ περὶ τῶν ἀρχισυναγῶγων ἀτελεῖς πίστεϊ εἰς Χριστὸν ἔχοντες, ὑπελάμβανον, ὅτι νοσήματα μὲν πάντα δύναται θεραπεύειν, ἀναστήσει δὲ

Vers. 20. *Et abiit — mirabantur.* Christus modestiæ causa Patri miraculum attribuebat; qui autem curatus fuerat, cum gratus esset, Christo ascribebat.

CAP. XII. *De filia archisynagogi.*

Vers. 21. *Cumque Jesus navi trajecisset — Vers. 23. in extremis est.* De hoc disputavimus decimo quinto capite Evangelii secundum Mattheum. *In extremis est*, hoc est novissimum exhalat spiritum.

Vers. 23. *Ut veniens — viveret.* Per hyperbaton est ordo verborum: quod videlicet deprecabatur eum multum, ut veniens, imponeret illi manus, etc., deinde addatur, quod in medio est.

Vers. 24. *Et abiit. — eum.* Coarctabant eum, ait Lucas **, sive impellebant.

CAP. XIII. *De muliere sanguis profusio laborante.*

Vers. 25. *Et mulier. — Vers. 27. ejus. —* Caput hoc manifestius proposuit Lucas: quæro ergo apud eum enarrationem vicesimo sexto capite.

Vers. 28. *Dicebat — salva ero.* Dictum est de hoc decimo sexto capite Evangelii secundum Mattheum.

Vers. 29. *Et continuo — flagello.* Cognovit in corpore, quod, ex quo jam non fluere guttæ sanguinis, sanata esset. Flagellum vero infirmitatem nominavit, ut quæ ipsam tum labore, tum pudore flagellaverat.

Vers. 30. *Statimque — Vers. 32. quæ hoc fecerat* Quære etiam de his in expositione vicesimi sexti capitis Evangelii secundum Lucam.

Vers. 33. *Mulier autem — Vers. 34. In pace.* Hæc quoque omnia declarata sunt in prædicto vicesimo sexto capite.

Vers. 34. *Et esto — flagello tuo.* Neque Mattheus **, neque Lucas ** hoc addiderunt: nec mirum. Siquidem dictum est, quod ea, quæ necessaria non erant, quidam Evangelistæ prætermittent, brevitate gratia: quidam vero etiam hæc ascribebant, diligentia causa. Verisimile quoque est, eos miraculorum quidem meminisse, non autem omnium verborum.

Vers. 35. *Adhuc — magistrum?* Veniunt a principe Synagogæ, hoc est, A domo ipsius. *Vexas autem,* hoc est, Molestas, turbas. Domesticæ enim principis Synagogæ, cum imperfectam in Christum fidem haberent, suspicabantur, quod omnem certe ægritudinem sanare posset, mortuum autem suscitare

** Luc. viii, 42. ** Matth. ix, 22. ** Luc. viii, 48.

non posset. Nondum enim factum an eo hujusmodi miraculum viderant. Ideoque dicebant: *Filia tua mortua est, quid adhuc Texas Magistrum, cum eam non possit suscitare?*

Vers. 36. *Jesus autem — crede.* Cognito, quod archisynagogus circa fidem dubitaret, utpote sermonibus illorum seductus, confortat eum, ac refovet fidei illius imbecillitatem.

Vers. 37. *Et non — Jacobi.* Solos hos inter alios discipulos coassumpsit, quasi caeteris praestantiores. Nam et in sua transfiguratione solos hos spectatores secum assumpsit.

Quaere etiam tricesimo quarto capite Evangelii juxta Matthaeum causas, ob quas istos praepo-neret: et praeter illas etiam praeferebat eos, ut et caeteri tales effici conarentur.

Vers. 38. *Et venit — multumque ejulantes.* Tibicines luctuosum cantum pulsabant (qui his dicitur ejulatus, quanquam proprie ἀλαλάζειν, est perpetuo sonitu strepere ac innire: sono sonum excipiente, quemadmodum fit in lebetibus) de his diximus decimo sexto juxta Matthaeum capite.

Vers. 39. *Et ingressus — dormit.* Primum quidem hoc dixit, tristitiam eorum consolando. Deinde etiam, quod illis quidem mortua erat, sibi autem dormiebat: illi namque suscitare eam non poterant, ipse vero perfacile: tribuens praeterea confidentiam, quod mortem quasi somnum abigeret, utpote mortis ac vitae Dominus.

Vers. 40. *Et irridebant eum.* Quasi dormire dicentem illam quae mortua erat, scientes quod mortua est, sicut dicit Lucas⁴⁶. Voluit autem et ipse irrideri, ut et tibicines et qui irrisissent, aliaque similia, demonstratio fierent manifesta, quod mortua fuisset puella, nec posset dicere quisquam postmodum, quod mortua non fuerit. Nam propter hoc quoque immoratus est circa miraculum factum in muliere, quae sanguinis fluxum patiebatur: ut manifeste puella moreretur, et tibicines inferrentur, caeteraque suo fierent ordine.

Vers. 40. *Et ejectis omnibus — eosque qui secum erant.* Eos qui secum ingressi erant. Dicit autem Petrum, Jacobum et Joannem. Patrem siquidem matremque puellae, miraculi spectatores assumpsit, tanquam puellae magis domesticos; discipulos vero tanquam sibi ipsi magis familiares. Caeteros autem omnes ejecit, fugiens eorum laudem. Cum enim nunquam tale quidpiam (t) vidissent, applausuri erant, et supra modum laudaturi.

Vers. 40. *Et ingreditur — Vers. 42. ambulabat.* Ap-

⁴⁶ Luc. viii, 53.

Variæ lectiones et notæ.

(46) Θαρρείν, abest. A.

(47) Hentenius ad vers. 41 monet scribendum esse τάλιαθα, addens: *Atque hoc modo scriptum invenitur in nonnullis vetustis exemplaribus, tam*

(.) *Tale quidpiam.* Videtur ergo legisse τοιοῦτον de re eadem est, τοιοῦτον θαύμα.

νεκρὸν οὐ δύναται. Οὐκ γὰρ εἶδον τοιοῦτον ἐκ αὐτοῦ θαῦμα γεγενημένον. Διὸ καὶ εἶπον· Ἡ θυγάτηρ σου ἀπέθανε, τί ἐτι σκύλλεις τὸν διδάσκαλον, μὴ δυνάμενον αὐτὴν ἀναστήσαι;

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — πιστεῦτε. Γνοῦς τὸν ἀρχισυναγωγὸν ἀμβλυθέντα περὶ τὴν πίστιν, ὅσα συναπαχθέντα τοῖς λόγοις αὐτῶν, ἐπιθαρρῦνει καὶ ἀνακτάται τὴν ἀσθένειαν τῆς αὐτοῦ πίστεως.

Καὶ οὐκ — Ἰακώβου. Μόνους τούτους ἀπὸ τῶν ἄλλων μαθητῶν συμπαρέλαθεν, ὡς διαφορωτέρους τῶν ἄλλων. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς μεταμορφώσεως αὐτοῦ, μόνους τούτους παρέλαβε θεατὰς.

Καὶ ζήτησον ἐν τῷ τριακοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὰς αἰτίας τῆς προτιμήσεως αὐτῶν. Προετίμα δὲ τούτους, ἵνα καὶ οἱ ἄλλοι τοιοῦτοι γίνωνται.

Καὶ ἔρχεται — καὶ ἀλαλάζοντας πολλὰ. Ἠλάλαζον οἱ αὐληταί, περὶ ὧν εἰρήκαμεν ἐν τῷ ἐξκαδέκατῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ εἰσελθὼν — καθεύδει. Εἶπε τοῦτο, πρῶτα μὲν, τὴν λύπην αὐτῶν παραμυθούμενος· ἔπειτα καὶ διδάσκων, ὅτι παρ' ἐκείνοις μὲν τέθνηκε, παρ' αὐτῷ δὲ κοιμάται· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μὲν, οὐκ ἠδύναντο ἀναστήσαι ταύτην· αὐτὸς δὲ καὶ μάλιστα· εἶτα καὶ διδοὺς θαρρεῖν (46) ὅτι καθάπερ ὕπνον ἀπελάσει τὸν θάνατον, ὡς Κύριος θανάτου, καὶ ὡς ζωῆς.

Καὶ καταγέλων αὐτοῦ. Ὡς λέγοντος καθεύδει τὴν τεθνηκυῖαν, εἰδότες ὅτι ἀπέθανεν, ὡς ὁ Λουκᾶς εἶπεν. Ἐβούλοτο δὲ καὶ αὐτὸς καταγελασθῆναι, ἵνα καὶ οἱ αὐληταὶ καὶ ὁ καταγέλως, καὶ τὰ τοιαῦτα, σαφῆς εἴεν ἀπῳδεῖξίς τοῦ τεθνηκένας τὸ κοράσιον, καὶ μηδεὶς ὑστερον δυνηθεῖν λέγειν, ὅτι οὐ τέθνηκε· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῷ κατὰ τὴν αἰμορρῶν θαύματι ἐνεθρόβωνεν· ἵνα προδήλως τὸ παιδίον ἀποθάνῃ, καὶ εἰσενεχθῶσι μὲν οἱ αὐληταί, γίνωνται δὲ καὶ τὰ ἕξῃς.

Ὁ δὲ ἐκβαλὼν πάντας — καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ. Τοὺς μετ' αὐτοῦ συνεισελθόντας, λέγει δὲ Πέτρον καὶ Ἰακώβον καὶ Ἰωάννην. Τὸν μὲν οὖν πατέρα καὶ τὴν μητέρα τῆς κόρης παρέλαβε θεατὰς τοῦ θαύματος ὡς οἰκίους ἐκείνη· τοὺς δὲ μαθητὰς, ὡς οἰκίους ἑαυτῷ· τοὺς ἄλλους δὲ πάντας ἐξέβαλε, φεύγων τὸν παρ' αὐτῶν ἔπαινον. Οὐδέποτε γὰρ τοιοῦτον ἰδόντες, ἐμελλον αὐτὸν κροτῆσαι καὶ ὑπερσφημῆσαι.

Καὶ εἰσπορεύεται — (47) περιεπάτει. Ἐκράτησε

Græcis, quam Latinis. Quæ vero sunt ista vetusta exemplaria? Alibi memorat Complutensem et Erasmicam editionem.

τῆς χειρὸς αὐτῆς καὶ ἐφώνησεν, ἵνα ἡ φωνὴ μὲν ἄ
ἐπιστρέψῃ τὴν οἰχομένην ψυχὴν, ἡ δὲ χεὶρ συμπί-
ξῃ τὸ σῶμα.

Ἡ καὶ ἐτέρως, ἐκράτησε τῆς χειρὸς αὐτῆς, δε-
κνύς ὅτι καὶ ἡ παναγία σὰρξ αὐτοῦ ζωοποιεῖ τοὺς
νεκρούς.

Ἡ γὰρ — δῶδεκα. Ἐπειδὴ παιδίον ἦν ταύτην
ἔλεγε, νῦν σαφηνίζει καὶ τὴν ἡλικίαν αὐτῆς.

Καὶ ἐξέστησαν — γὰρ τοῦτο. — Διστειλάτο,
ἀντι τοῦ, Παρήγγειλεν. Οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ Λουκᾶς.
Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τοὺς ἄλλους πάντας ἐξέβαλε.
Γινώσκων δὲ ὅτι πανταχοῦ δραμεῖται τοῦ θαύματος
ὁ λόγος· καὶ γὰρ ὁ Ματθαῖος εἶπεν, ὅτι ἐξῆλθεν ἡ
φήμη αὐτῆ εἰς ὅλην τὴν γῆν ἐκείνην· ὁμοίως τὸ οἰ-
κεῖον (48) πανταχοῦ ποιεῖ.

Καὶ εἶπε — φαγεῖν. Τοῦτο προσέταξεν, ἵνα μὴ
φάσμα δόξῃ τούτοις ἡ ἀναστᾶσα. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδ'
αὐτὸς δίδωσιν αὐτῇ φαγεῖν, ἀλλὰ τοῖς γονεῦσιν ἐπι-
τρέπει τοῦτο ποιῆσαι.

Καὶ ἐξῆλθεν — ἐπ' αὐτῶ. Ἐπιβαίνει τῆς πατρι-
δος, οὐκ ἀγνοῶν, ὅτι καταφρονήσουσιν αὐτοῦ, ἀλλ'
ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ὑστερον, ὅτι οὐκ εἰδίδαξεν
αὐτοῦς, ἅμα δὲ καὶ τὸν φθόνον αὐτῶν ἐξελέγχων.
Δέον γὰρ χαίρειν ἐπ' αὐτῶ, κοσμοῦντι τὴν πατρίδα
αὐτῶν διδασκαλίαις καὶ θαύμασιν, ἐσκανδαλίζοντο
μᾶλλον ἐπ' αὐτῶ διὰ τὴν τοῦ γένους αὐτοῦ εὐτέ-
λειαν.

Τὸ δὲ. Καὶ δυνάμεις τοιαῦται (49) διὰ τῶν χει-
ρῶν αὐτοῦ γίνονται, ἐλλειπτικὸν ἐστίν. Ἐλλείπει
γὰρ τὸ, Πόθεν· οἶον, Καὶ πόθεν δυνάμεις (50) τοιζῶ-
ται διὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ γίνονται;

Ἐφρῆται δὲ περὶ τούτων ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ
κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, πρὸς τῷ τέλει, μετὰ
τὴν συμπλήρωσιν τῶν παραβολῶν.

Ἐλεγε δὲ — αὐτοῦ. Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ
τῷ κεφαλαίῳ διεληφται.

Καὶ οὐκ — αὐτῶν. Καὶ περὶ τούτων σαφῶς ἐκεῖ
δηρῆνενται. Νοεῖται δὲ τὸ, Οὐκ ἠδύνατο, καὶ ἀντι
τοῦ, Οὐκ ἐνδεχόμενον ἐνόμιζε.

Φησι γὰρ ὁ Θεολόγος (31) Γρηγόριος, ὅτι, ἐπεὶ τοῦ
συναμφοτέρου χρεῖα πρὸς τὰς ἰάσεις, καὶ τῆς τῶν
θεραπευομένων πίστεως, καὶ τῆς τοῦ θεραπευτοῦ
δυνάμει, οὐκ ἐνδέχεται τὸ ἕτερον, τοῦ συζύγου ἐλ-
λείποντος. Οὐκ (52) οἶδα δὲ, εἰ μὴ καὶ τοῦτο τῷ εὐ-
λόγῳ προσθετέον. Οὐ γὰρ εὐλόγος ἴασις τοῖς βλαθη-
σομένοις ἐξ ἀπιστίας.

Aprehendit manum ejus et vocavit, ut vox animam
quæ discedebat, revocaret, manus autem corpus
disponeret.

Vel etiam aliter : Tenuit manum ejus, ut osten-
deret, quod sanctissima quoque caro ejus mortuos
vivificaret.

Vers. 42. Erat enim — duodecim. Quia eam sup-
erius modo puellam appellavit, modo puellulam (u) :
nunc etiam ætatem ejus manifestat.

Vers. 42. Et obstupuerunt — hoc sciret. — Præcepit
hoc est, Admonuit ; sic enim habet Lucas 21. Ob
hoc enim etiam alios omnes ejecit. Et quanquam
sciret futurum esse, ut miraculi sermo ubique di-
vulgaretur : nam et Matthæus dixit 25, quod exi-
vit fama hæc in universam regionem illam ; tamen
B quod suum est ubique facit.

Vers. 43. Dixitque — ad manducandum. Hoc
jussit, ne eis phantastice suscitata videretur. Unde
propter hanc causam neque ipse dat illi ad man-
ducandum, sed parentibus ut hoc faciant per-
mittit.

CAP. VI. Vers. 1. Et exiit — [Vers. 3. per illum.
Ascendit in patriam suam, non ignorans futurum
ut se despicerent, sed ne postmodum dicere possent
quod non docuisset eos. Simul etiam invidiam eo-
rum convincens ; cum enim de eo potius ipsis esset
gaudendum, qui patriam suam doctrina et mira-
culis ornaret : magis offendebantur per eum ob
generis ipsius ignobilitatem.

Quod autem additur : Et virtutes tales quæ per
manus ejus fiunt, defectiva oratio est. Deficit enim,
Unde, ut dicatur : Et unde virtutes tales quæ per
manus ejus fiunt.

Dictum est autem de his vicesimo quarto capite
Evangelii secundum Matthæum circa finem post ex-
pletas parabolas.

Vers. 4. Dicebat autem — sua. Etiam de his eo-
dem capite disputatum est.

Vers. 5. Nec — Vers. 6. illorum. Etiam de his
manifeste tractatum est. Intelligitur autem : Non
poterat, hoc est, tanquam impossibile ducebat.

Ait enim Gregorius Theologus, quod simul utrum-
que necessarium est ad perficiendas sanitates, et
et fides eorum qui curandi sunt, et potentia ejus
D qui curare debet : nec prodest unum si deficiat al-
terum, quod illi conjunctum esse debet. Imo nec
scio, sitne etiam hoc addendum, ut justa et ratio-
nabilis sit sanitas. Neque enim justa sanitas est
quæ his confertur, quibus per incredulitatem nocu-
mentum est allatura.

21 Luc. viii, 56. 22 Matth. ix, 26.

Variarum lectiones et notæ.

(48) Intellige, φεύγει τὸν ἔπαινον.

(49) Καὶ interponit A.

(50) Τοιαῦται omittit B.

(51) pag. 215.

(52) Etiam hæc sunt Gregorii.

(u) Modo puellulam. Forte ergo legit, Ἐπειδὴ
καὶ παιδίον καὶ κοράσιον ταύτην.

(v) Imo — est allatura. Multa hic Hentenius vel

ex codice suo, vel explicandi causa de suo addi-
dit, quæ nec apud Gregorium, nec in meis reperi-
untur codicibus.

CAP. XIV. De apostolorum ordinatione.

Vers. 6. *Et circumdabat* — Vers. 7. *βίβλος*. Ad mutuatam consolationem, ut dictum est decimo nono juxta Matthæum capite.

Vers. 7. *Et dabat* — *immundorum*. Matthæus autem addidit: *Et ut ipsos ejicerent, et curarent omnem ægritudinem, omnemque languorem*⁵⁶. Lucas autem scripsit, quod *dedit eis virtutem et potestatem super omnia dæmonia, et ut morbos curarent*⁵⁷.

Vers. 8. *Et præcepit* — Vers. 9. *sandaliis*. De his singulatim dictum est prædicto decimo nono capite.

Vers. 9. *Et ne* — *tunicis*. A communi supplenda est dictio, *præcepit*.

Vers. 10. *Et dicebat* — *illinc*. Ibi etiam hæc declarata sunt.

Vers. 11. *Et quicumque*. — *illis*. Dictum est de his prædicto capite.

Vers. 11. *Amen dico* — *illi*. Similiter et de hoc.

Vers. 12. *Et cum exissent*. — Vers. 13. *curabant*. De unctione olei solus Marcus loquitur. Admonet autem et de hoc Jacobus in Epistola sua catholica, dicens: *Ægrotat quis inter vos? asciscat seniores Ecclesiæ, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini, et oratio fidei servabit laborantem, et eriget eum Dominus*⁵⁸. Verisimile est autem Dominum etiam docuisse apostolos. Erat autem oleum signum hilaritatis corporis et lætitudinis animæ.

ρίου διδάχθῆναι τοὺς ἀποστόλους. Ἦν δὲ τὸ ἔλαιον σύμβολον ἰαρότητος τοῦ σώματος; καὶ φαιδρότητος τῆς ψυχῆς (53).

† Unctum oleum et laborem mitigat, et luminis causa est, ac hilaritatem excitat et ægritudinis salutem ac cordis illuminationem.

CAP. XV. De Joanne et Herode.

Vers. 14. *Et audivit* — Vers. 16. *mortuus*. De hac materia diligenter tractatum est vicesimo capite juxta Matthæum.

In quodam autem exemplari dictio *propheta*, habet articulum, ut sit: *Propheta ille est*, ἀπὸ tanquam unus prophetarum. Intelligebant autem illum prophetam, de quo ipsis Moses vaticinatus fuerat; et is erat Christus.

Vers. 17. *Ipse enim* — Vers. 18. *fratris tui*. In eo capite etiam de his dictum est.

⁵⁶ Matth. x, 4. ⁵⁷ Luc. ix, 1. ⁵⁸ Jac. v, 14, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(53) Quod hic addidit scholium Hentenius, neuter meorum agnoscit. Apud Theophylactum, p. 219, E, ita legitur: "Ἔστιν οὖν τὸ ἔλαιον καὶ πρὸς κόπους ὑφέλιμον καὶ φωτὸς αἴτιον, καὶ ἰαρότητος πρόξενον, καὶ σημαίνει τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, δι' ἧς καὶ κόπων ἀπαλαττόμεθα, καὶ φῶς καὶ χαρὰν καὶ ἰαρότητα πνευματικὴν δεχόμεθα.

(54) Intelligit, ut alibi, codices commentariorum, seu interpretum. In scholiis enim ad hunc locum, quæ ad manus habuit Euthymius, legitur sic: "Ὁ δὲ Μάρκος εἰπὼν, ὡς τινὲς φασιν, ὅτι ἄλλοι δὲ ἔλεγον, ὅτι προφήτης ἔστιν, ὡς εἰς τῶν προφητῶν, αἰνίττε-

A ΚΕΦ. ΙΔ'. Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα.

Καὶ περιῆγε — δύο δύο. Πρὸς περιηγορίαν ἀλλήλων, ὡς εἴρηται ἐν τῷ ἐνενακαιοδέκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἐδίδου — ἀκαθάρτων. Ματθαῖος δὲ προσέθηκεν, ὅτι "Ὅστε αὐτὰ ἐκβάλλειν, καὶ θεραπεύειν πῦσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν. Ὁ δὲ Ἀκυαῖς ἔγραψεν, ὅτι "Ἐδωκεν αὐτοῖς δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ἐπὶ πάντα τὰ δαιμόνια, καὶ νόσους θεραπεύειν.

Καὶ παρήγγειλεν — σανδάλια. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων κατὰ λαπτόν ἐν τῷ δηλωθέντι ἐνενακαιοδέκτῳ κεφαλαίῳ.

Καὶ μὴ — χιτῶνας. Ἀπὸ κοινοῦ ληπτέον τὸ Παρήγγειλε.

B Καὶ ἔλεγε — ἐκείθεν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα οἰσαφήνιςται.

Καὶ ὁσοι — αὐτοῖς. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ βῆθέντι κεφαλαίῳ.

Ἀμὴν — ἐκείνη. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτου.

Καὶ ἐξεληθόντες — ἐθεράπευον. Περὶ τῆς ἀλείψεως τοῦ ἔλαιου μόνος ὁ Μάρκος φησὶ. Παραγγέλλει δὲ περὶ ταύτης καὶ Ἰάκωβος ἐν τῇ καθολικῇ Ἐπιστολῇ αὐτοῦ, λέγων· Ἀσθετεῖ τις ἐν ὑμῖν, προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτόν, ἀλείψαντες αὐτὸν ἔλαιῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου· καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερῆ αὐτόν ὁ Κύριος. Εἰκό; δὲ καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ Κυρίου ἐλάτω ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου· καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερῆ αὐτόν ὁ Κύριος. Εἰκό; δὲ καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ Κυρίου ἐλάτω ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου· καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερῆ αὐτόν ὁ Κύριος. Εἰκό; δὲ καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ Κυρίου ἐλάτω ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου· καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερῆ αὐτόν ὁ Κύριος.

C ΚΕΦ. ΙΕ'. Περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρώδου.

Καὶ ἤκουσεν — νεκρῶν. Περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης εἴρηται ἀκριβῶς ἐν τῷ εἰκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Τινὰ δὲ τῶν (54) ἀντιγράφων μετὰ τοῦ ἀρθρου γράφουσιν· Ὁ προφήτης ἔστιν, ἢ ὡ; εἰς τῶν προφητῶν. Προσεδδκων γὰρ προφήτην, περὶ οὗ προεφητεύσεν αὐτοῖς; ὁ Μωϋσῆς. Οὗτος δὲ ἦν ὁ Χριστός.

Αὐτὸς γὰρ — ἀδελφοῦ σου. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων εἴρηται.

D σθαί μοι δοκεῖ, λέγειν ἐκεῖνους, περὶ οὗ φησιν ὁ Μωϋσῆς· Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, ὡς ἐμέ. Hæc interpretatio postulat ὁ Ἰλλαιου autem ὁ, illatum est, etiam ἦ. Vide Caten. Victoris, vol. I, pag. 104, edit. Mosq. et edit. Possini, pag. 126. Possinus legit, ὁ προφήτης, "Ὡς τινὲς φασιν, sunt interpretes, imo vel unus, de suo sæpius dicitur τινὲς. Proximum, μοι δοκεῖ, αὐτὸς ὁ Μάρκος; refertur. Post ἐκεῖνους autem forte legendum τὸν, etsi nec Possinus nec ego repererimus ita. Si autem erat ὁ προφήτης, non poterat esse ὡ; εἰς τῶν προφητῶν. Ergo, repugnantibus codicibus, primum scholio, post textui illatum ἦ.

Ἡ δὲ Ἡρωδιάς — *ἤκουε*. Ἐτι καὶ περὶ τούτων.

Καὶ — *τῆς βασιλείας μου*. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Ἡ δὲ — *μητρὶ αὐτῆς*. Καὶ περὶ τούτων πάντων ἡ ἐξήγησις; ἐκείνου τοῦ κεφαλαίου διέξεισι.

Καὶ — *μνημεῖον*. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ.

Καὶ συνάγονται — *εὐκαίρουν* (53). Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ζήτησον. Διδασκόμεθα δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι χρὴ τοὺς διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας μὴ διαπαντὸς ἑαυτοὺς ἐκδιδόναι τοῖς πλήθεσιν, ἀλλ' ἐν καιρῷ συστήλλεσθαι, καὶ ἰδιάζειν, καὶ συνάγειν τὸν νοῦν ἀπὸ τῆς ἐξω περιφορᾶς; καὶ ὅτι προσήκει διαναπαύειν τοὺς διακονοῦντας, καὶ σωματικῶς παρηγορεῖν μετὰ τὴν διακονίαν.

Καὶ ἀπῆλθον — *ἐκεῖ*. Ὡσαύτως καὶ περὶ τούτων. Ἀπὸ πασῶν δὲ τῶν πόλεων, τῶν πέριξ ὄρων.

ΚΕΦ. ΙΓ'. *Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων*.

Καὶ ἐξελάβω — *ποιμένα*. Καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ προδιαληφθέντι κεφαλαίῳ διείληπται. Ποιμένα δὲ λέγει φροντίζοντα τῆς σωτηρίας αὐτῶν.

Καὶ ἤρξατο — *φαγεῖν*. Καὶ ταῦτα ἐκείθεν διαγωσθῆναι ῥᾶδιον.

Καὶ λέγουσιν — *φαγεῖν*; Τοῦτο κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον. Βαρυνομένων δὲ ὁ τοιοῦτος λόγος.

Ὁ δὲ — *πετεήκορτος*. Περὶ τούτων εἴρηται ἐν τῷ εἰκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ λαβῶν — *ἄνδρες*. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων πάντων ἐρρήθη.

Καὶ εὐθέως — *προσεύξασθαι*. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων. Ἀποταξάμενος δὲ αὐτοί; ἀντὶ τοῦ, ἀπολύσας αὐτοὺς, δηλαδὴ τοὺς ἔχλους. Οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ Ματθαῖος.

ΚΕΦ. ΙΖ'. *Περὶ τοῦ ἐν θαλάσῃ περιπάτου*.

Καὶ ὄψιας — *θαλάσσης*. Ζήτησον περὶ τούτων ἐν τῷ εἰκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἦθελε — *αὐτοὺς*. Ἴνα πλέον ἀγωνιάσωσιν.

Οἱ δὲ — *μὴ φοβεῖσθε*. Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ εἴρηται.

Καὶ ἀνέβη — *ἀνεμος*. Συνέτιμεν ὁ Μάρκος τὰ κατὰ τὸν Πέτρον, εἰ δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης; ὁ δὲ Ματθαῖος καὶ ταῦτα σαφῶς ἀνέγραψεν.

Καὶ λίαν — *πεπωρωμένῃ*. Καὶ ταῦτα ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ διασεσφῆται.

Καὶ διαπεράσαντες — *ἑσώζοντο*. Ἐκεῖ καὶ περὶ

⁵³ Matth. xv, 23.

Vers. 19. *Herodias autem* — Vers. 20. *audiebat*. Præterea et de his.

Vers. 21. *Et* — Vers. 23. *regni mei*. Similiter et de his.

Vers. 24. *Illa autem* — Vers. 28. *matri suæ*. Etiam de his omnibus capitis illius enarratio commemorat.

Vers. 29. *Et* — *monumento*. Dictum est de his in illo loco.

Vers. 30. *Et congregantur*. — Vers. 31. *vacaret*. Ibi etiam de his quære. Hinc autem docemur oportere Ecclesiæ magistros non semper exponere se ipsos multitudini, sed cum datur opportunitas, retrahi ac solitarios esse, mentemque ab exteriori distractione revocare, et quod eos qui ministrant conveniat requiescere, et post ministerium etiam corporaliter consolari.

Vers. 32. *Et egressi sunt*. — Vers. 33. *illuc*. Æque etiam et de his. Ab omnibus autem civitatibus, quæ videlicet circumcirca adiacebant.

CAP. XVI. *De quinque panibus et duobus piscibus*.

Vers. 34. *Et egressus* — *pastorem*. Etiam de his prædicto capite disseruimus. Pastorem autem dicit eum, qui de salute earum curam haberet.

Vers. 34. *Et cepit* — Vers. 37. *ad edendum*. Et hæc quoque inde cognitu facilia sunt.

Vers. 37. *Et dicunt* — *ad comedendum?* Hoc per interrogationem legendum est. Est autem hujusmodi sermo eorum, qui se gravari queruntur.

Vers. 38. *Ille autem* — Vers. 40. *quingageni*. De his dictum est vicesimo sexto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 41. *Et acceptis* — Vers. 44. *virorum*. Ibidem de his quoque dictum est.

Vers. 45. *Statimque* — Vers. 46. *ut oraret*. Similiter et de his ⁵³.

CAP. XVII. *De ambulatione super aquas*.

Vers. 47. *Vespera autem* — Vers. 48. *mare*. Quære de his vicesimo septimo capite juxta Matthæum.

Vers. 48. *Volebatque* — *illos*. Ut fortius esset eis certamen.

Vers. 49. *Illi autem* — Vers. 50. *nolite timere*. Etiam de his ibidem dictum est.

Vers. 51. *Et ascendit* — *ventus*. Omisit Marcus quæ de Petro acciderunt; similiter et Joannes. Matthæus vero diligenter illa conscripsit.

Vers. 51. *Et vehementer* — Vers. 52. *obcaecatur erat*. Etiam hæc eodem capite sunt explanata.

Vers. 53. *Cumque trajecissent* — Vers. 56. *sulci fe-*

Varie lectiones et notæ.

(53) Hentenius videtur legisse *εὐκαίρει*, quod repugnat utrique meorum.

hant. Ibi etiam de his omnibus invenies. Salvos autem intelligit hic sanos.

CAP. XVIII. De transgressione præcepti Dei.

CAP. VII. Vers. 4. *Et conveniunt* — Vers. 4. *comedunt*. De his quoque disserit capituli illius enarratio.

Vers. 4. *Multaque sunt alia* — *lectorum*. Ibi quoque de his dictum est.

Vers. 5 *Deinde* — Vers. 8. *facitis*. Horum intellectus vicesimo octavo capite Evangelii secundum Matthæum positus est.

Vers. 9. *Et dicebat* — *servetis*. Per ironiam hoc dicit.

Vers. 10. *Moses* — Vers. 11. *in tænam vertitur commodum*. Etiam de his in illo capite sigillatim dictum est.

Vers. 12. *Et* — *matri*. Quidquam, quod illis gratum sit.

Vers. 13. *Irritum facientes* — *facitis*. Verbum Dei dicit legem, quæ parentes honorare jubet. Quære etiam de his in dicto capite.

Vers. 14. *Et* — Vers. 15. *hominem*. Ibi etiam de his dictum est.

Vers. 16. *Si quis* — *audiat*. Hoc frequenter declaratum est.

Vers. 17. *Cumque* — Vers. 19. *ecce*. Ibi etiam de his exacte traditum est.

Vers. 20. *Dicebat* — Vers. 25. *hominem*. Similiter et de his.

CAP. XIX. De Phœnicia.

Vers. 24. *Et inde* — *Sidonis*. In partes, dixit Matthæus. Quære autem explanationem finis vicesimi octavi capituli illius.

Vers. 24. *Et ingressus* — *latere*. Ibi causam diximus.

Vers. 25. *Cum enim audisset* — Vers. 26. *gens*. De hoc dictum est vicesimo nono capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 27. *Et rogabat* — *filia sua*. † † Ἡρώτα notat rogabat, ut in illo notatum est.

Vers. 28. *Jesus autem* — Vers. 29. *filia tua*. In illo capite omnia ista declarata sunt.

Vers. 30. *Et regressa* — *lectum*. Jacentem, in pace ac salute (x).

CAP. XX. De balbo.

Vers. 31. *Cumque rursus exisset* — *Decapoleos*. Non inconvenerat in finibus gentilium, ne a Judæis accusaretur, quod gentilibus commiseretur.

Vers. 32. *Et afferunt* — Vers. 33. *linguam ejus*. Apprehendit eum a turba seorsim, hoc est, assumpsit, separavit, ne miracula videretur spectaculo exponere, et maxime cognoscens, multitudini quosdam imbutos esse, qui reprehenderent.

Præterea quandoque miracula coram multis ope-

Varie lectiones et notæ.

(56) Τοῦ τέλους, omittit A.

(57) Hoc scholium omiserat Hentenius. Scriba saltum fecerat.

(x) Ὑρεαβυλα, ac salute, interpretationis causa addidisse videtur Hentenius absque codicis auctoritate.

πάντων τούτων εὐρήσεις· σωτηρίαν δὲ νῦν τῆς ὕλειαν νόει.

ΚΕΦ. ΙΗ'. Περὶ τῆς παραδόσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ.

Καὶ συνάγονται — ἐσθίουσι. Καὶ περὶ τούτων ἡ ἐξήγησις ἐκείνου τοῦ κεφαλαίου διαλαμβάνει.

Καὶ ἄλλα πολλὰ ἔστιν — κλιτῶν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εἴρηται.

Ἐπειτα — κοιῖτε. Ἡ τούτων διάγνωσις ἐν τῷ εἰκοστῷ ὀγδῶν κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον κεῖται.

Καὶ ἔλεγεν — ἐτηρήσετε. Κατ' εἰρωνείαν τοῦτο φησι.

Μωσοῦς — ὀφειλήθη. Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ λελεπτολόγηται.

B

Καὶ — μητρὶ. Οὐδὲν εὐάρεστον.

Ἀκυροῦντες — κοιῖτε. Λόγον τοῦ Θεοῦ λέγει, τὸν καλύοντα τιμῆν τοῖς γονεῖς. Ζήτησι δὲ καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ βῆθῆντι κεφαλαίῳ.

Καὶ — τὸν ἄνθρωπον. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εἴρηται.

Εἰ τις — ἀκούστω. Τοῦτο πολλάκις ἡρμηνεύθη.

Καὶ ὅτε — βρώματα. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἀκριβέστατα διεσαφηνίσθη.

Ἐλέγε — ἄνθρωπον. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

ΚΕΦ. ΙΘ'. Περὶ τῆς Φοινικίσσεως.

Καὶ ἐπειθὲν — Σιδῶνος. Εἰς τὰ μέρη Ματθαίος εἶπε. Ζήτησον δὲ τὴν ἐξήγησιν τοῦ τέλους (56) τοῦ εἰκοστοῦ ὀγδῶν κεφαλαίου αὐτοῦ.

Καὶ εἰσελθὼν — λαθεῖν. Ἐκεῖσε τὴν αἰτίαν εἰρήκαμεν.

Ἀκούσασα γὰρ — γέναι. Εἴρηται περὶ ταύτης ἐν τῷ εἰκοστῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον.

Καὶ ἡρώτα — θυγατρός αὐτῆς. — Ἡρώτα (57), ἀντί τοῦ, παρεκάλει, ὡς ἐν ἐκείνῳ παρασημασιώται.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — θυγατρός σου. Ἐν τῷ τοιαύτῳ κεφαλαίῳ πάντα ταῦτα διηρμηνεύθησαν.

Καὶ ἀπελθούσα — κλιτῆς. Καίμηνην ἐνεῖρήνη.

D

ΚΕΦ. Κ'. Περὶ τοῦ μοριλάλου.

Καὶ πάλιν ἐξελθὼν — δεκαπόλειος. Οὐκ ἔμβρα δύναι τοῖς μέρεσι τῶν ἐθνῶν, ἵνα μὴ κατηγορηθῆ παρ' Ἰουδαίων, ὡς τοῖς ἐθνικοῖς ἐπιμιγνύμενος.

Καὶ γέρονσιν — γλώσσης αὐτοῦ. Ἀπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὄχλου κατιδίαν, τοῦτέστι, παρέλαβεν, ἐχώρισεν, ἵνα μὴ δόξη θεατρούειν τὰ θαύματα, καὶ μάλιστα, γνοῦς τινὰς τῶν μεμφιμοίρων ἀναμιγνύμενους τοῖς πληθεσίν.

Ἄλλως τε, ποτὲ μὲν ἐνώπιον πολλῶν θαυματουργ-

γαί, δι' ὠφέλειαν τῶν ὁρώντων· ποτὲ δὲ, καὶ ἰδὼν, διὰ τὸ φεύγειν τὸν Ἰσκαριν, ὡς τύφου γεννητικόν. Ἔβαλε δὲ τοὺς δακτύλους αὐτοῦ εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ, ἕνα μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς, εἰς τοῦτο τὸ ὄζον· ἕνα δὲ τῆς ἀριστερᾶς, εἰς ἐκεῖνο, διὰ τὸ στενὸν καὶ βαθύ τῆς ἀκοῆς, ἵνα θίξῃ ταύτης. Ἠδύνατο δὲ καὶ τρόπον ἕτερον θεραπεῦσαι αὐτὸν, ἀλλ' ἵνα γινώσκων, ὅτι πᾶν μέρος τοῦ ἁγίου σώματος αὐτοῦ θείας δυνάμεως μεστὸν ἦν. Ἰδοὺ γὰρ καὶ τὸ πτύελον τοῦ ἀχράντου στόματος, μεθ' οὗ τῆς μογγῆς γλώσσης ἤψατο, θείας μεταίχε δυνάμεως, καὶ πάντα δὲ πάντως τὰ περιτώματα τοῦ θεανδρικοῦ σώματος ἄγια ἦν, ὡς τοιοῦτου σώματος. Ἐνήργουν δὲ μόνον (58), ὅτε ἤθελε.

Καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ δὲ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ παρόντος· Εὐαγγελιστοῦ πτυέλῳ πρὸς τὴν θεραπεῖαν ἐχρήσατο τοῦ τυφλοῦ, καὶ ἐν τῷ δεκάτῳ δὲ τοῦ Ἰωάννου, ὅτε τὸν ἐκ γενετῆς (59) τυφλὸν ἴασατο. Τυῦτο δὲ ἐποίει πρὸς πίστωσιν τῆς ἠνωμένης αὐτῷ θεότητος. Πῶς γὰρ ἀν ἐνήργουν ταῦτα, εἰ μὴ Θεὸς ἦν;

Καὶ ἀναβλέψας — ὀρθῶς. Ἀνέβλεψε μὲν εἰς τὴν οὐρανὸν, διδάσκων τοὺς μέλλοντας θεραπεύειν πρὸς Θεὸν ἀφορῶν, καὶ παρ' αὐτοῦ δύναμιν αἰτεῖν· ἐστίνιζε δὲ, ἐπικαιμπόμενος τοῖς πάθεσι τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κατοικτεῖρων τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, οὕτως· ἐπηρεαζομένην ὑπὸ τε νόσων καὶ δαιμόνων, ἕκαστη τῆς ἐντολῆς περὶβάσειν.

Καὶ θισσεύλατο — λαλεῖν. Τὴν αἰτίαν, δι' ἣν παρήγγελε σιγῆν, εἰρήκαμεν διαφόρως.

ΚΕΦ. ΚΑ'. Περὶ τῶν ἐπτά ἁρτων.

Ἐν ἐκείναις — ἤκουσιν. Εἰρηται πρὸς τοὺς ἐπὶ τέλους τοῦ τριακοστοῦ κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἀπεκριθῆσαν — τῷ δαδῷ. Διέξεισι καὶ περὶ τούτων τὸ τριακοστὸν πρῶτον κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ εἶχον — αὐτούς. Καὶ ταῦτα ἐν ἐκείνῳ ἡρμήνευσται.

Καὶ εὐθέως — αὐτόν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη.

Καὶ ἀναστεινάζας — ἐπιζητεῖ· Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων. Τὸ δὲ, τί σημεῖον, ἀντὶ τοῦ, ὅποσον σημεῖον. Ἡ εἰ, ἀντὶ τοῦ, διατί. Ἐγνω (60) γὰρ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν τοιοῦτον σημεῖον ἐπεζητοῦν.

Ἀμὴν λέγω — ταύτη σημεῖον. [Εἰ δοθήσεται, ἀντὶ τοῦ, οὐ δοθήσεται. Ἰδιωμα γὰρ τοῦτο τῆς Ἑβραϊκοῦ διαλέκτου.

Καὶ ἀρεῖς αὐτούς — εἰς τὸ πέραν. Ἔτι καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ διεληφταί.

A rabatur, propter spectantium utilitatem : interdum vero separatim, ut laudem fugeret, tanquam generativam superbiae. Misit autem digitos suos in aures ejus : unum quidem dextræ manus in dextram aurem, unumque sinistræ in sinistram, propter angustiam ac profunditatem auditus, ut hunc acuat. Poterat quoque et alio modo hunc curare : sed ita curavit, ut sciremus omnem partem sancti corporis ipsius divina plenam esse virtute. Ecce enim apertum etiam immaculati oris sui, quo linguam tetigit impeditam, divinam quoque participabat virtutem, ac omnino excrementa divini corporis omnia sancta erant, utpote talis corporis : solum autem operabantur, dum vellet.

B Præterea vicesimo tertio præsentis Evangelistæ capite, sputo etiam usus est ad cæci curationem. Ad hæc Joannis capite decimo, quando cæcum a natiuitate curavit. Hoc autem agebat, ut fidem faceret unitæ sibi divinitatis : quo enim pacto hæc operaretur, nisi Deus esset ?

Vers. 54. *Et suspiciens* — Vers. 55. *recte*. Suspexit in cælum, docens eos, qui alios erant sanaturi, ad Deum aspicere, et virtutem ab eo petere. Ingenuit autem, motus hominis afflictionibus, ac humanæ misertus naturæ, quæ tum a dæmonibus, tum ab infirmitatibus adeo impetitur, propter præcepti transgressionem.

Vers. 55. *Et præcepit* — Vers. 57. *loquitur*. Causam, ob quam tacere præcipiebat, variis in locis diximus.

CAP. XXI. De septem panibus.

CAP. VIII. Vers. 1. *In illis* — Vers. 5. *venerunt*. Dictum est de his in fine tricesimi juxta Matthæum capituli.

Vers 4. *Et responderunt* — Vers. 6. *turbæ*. De his facta est mentio tricesimo primo capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 7. *Et habebant* — Vers. 9. *eos*. Etiam hæc ibi declarata sunt.

Vers. 10. *Et statim* — Vers. 11. *eum*. Ibi quoque de his dictum est.

Vers. 12. *Cumque ingemisset* — *requirit*? Similiter et de his. Τί vero significare potest *quid* : id est, ad quid ? quare ? *Quod* : hoc est, quale signum ? sciebat namque, ob quam causam hujusmodi signum requirerent.

Vers. 12. *Amen dico* — *huic signum*. Si dabitur, id est, non dabitur : hoc enim linguæ Hebraicæ idioma est.

Vers. 13. *Et dimissis eis* — *in ulteriorem ripam*. Præterea et de his in illo capite disputatum est.

Variæ lectiones et notæ.

(58) Μόνον, abest, A.

(59) Γεννητῆς, A.

(60) Hæc ultima pars hujus interpretationis in codice B radendo sublata est. Præterea exciderunt hæc : In contextu sacro quidem omnino, quæ

leguntur a cap. viii, vers. 12, a verbis ἀμὴν, λέγω ὑμῖν, ad cap. viii, vers. 34, verba, μαθηταὶ αὐτοῦ εἶπαν· in interpretatione autem quæ exciderint, his signis [·] indicavi.

CAP. XXII. De fermento Phariseorum.

Vers. 14. *Et obliiti sunt* — Vers. 15. *Herodis*. De his plene invenies tricesimo secundo capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 16. *Et conferebant* — Vers. 18. *nec recordamini?* Præterea et de his.

Vers. 19. *Quando* — Vers. 21. *consideratis?* Præsens caput manifestius scripsit Matthæus : quære ergo ibi de omnibus.

CAP. XXIII. De cæco.

Vers. 22. *Et venit* — Vers. 23. *extra vicum*. Non enim digni erant vici illius incolæ, ut fieri viderent hujusmodi miraculum. Nam cum alia multa vidissent, manserant increduli.

Vers. 23. *Et cum exspuisset* — *videret* Sputo ac manibus hunc sanat, ostendens, quod sermo conjunctus operibus miraculum operari potest. Sermonis quidem signum est sputum : utrumque enim ab ore egreditur : operis vero, manus. Sermonem autem dico laude dignum : similiter et operationem.

Dictum est autem de simili altero quoque modo, vicesimo capite præsentis Evangelii.

Primo vero cæcum hunc imperfecte curavit, utpote imperfecte credentem : ideo etiam interrogavit eum, si quid videret, ut qui parum adhuc respiciebat, per modicum aspectum crederet perfectius ac sanaretur perfectius : sapiens enim erat medicus.

Vers. 24. *Et respiciens* — *homines*. Obscure, videlicet.

Vers. 24. *Quoniam velut* — *ambulantes*. Propter visus obscuritatem (y).

Vers. 25. *Deinde rursus* — *omnes*. Augmentum fidei augmentum promeruit sanitatis.

Vers. 26. *Et dimisit* — *in vico*. Propter eorum incredulitatem, qui in illo erant, et ne fidem ejus perverterent.

CAP. XXIV. De interrogations in Cæsarea.

Vers. 27. *Et exiit* — Vers. 28. *prophetarum*. Dictum est de his tricesimo tertio capite juxta Matthæum.

Vers. 29. *Et ipse* — Vers. 30. *de se*. Etiam hæc ad unguem declarata sunt eodem capite.

Vers. 31. *Cæpitque* — *resurgere*. Ibi quoque de his dictum est.

Vers. 32. *Et aperte* — *loquebatur*. Manifeste ac sine ullo tegumento hunc dicebat sermonem.

Vers. 32. *Et apprehendit* — Vers. 33. *hominum*. Similiter et de his.

Vers. 34. *Et advocatis* — Vers. 35. *servabit eam*. Præterea et de his dictum est.

Vers. 36. *Quid enim* — Vers. 37. *anima sua?* Etiam de his.

A ΚΕΦ. ΚΒ'. *Περὶ εἰς ζύμης τῶν Φαρισαίων. Καὶ ἐπελάθοντο* — *ζύμης Ἡρώδου*. Περὶ τούτων εὐρήσεις ἀκριβῶς ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ διαλογίζοντο — *οὐ μνημονεύετε;* Καὶ περὶ τούτων.

Ὅτι — *οὐ συνίετε;* Σαφέστερον ὁ Ματθαῖος τὸ παρὸν κεφάλαιον ἀνέγραψε. Καὶ ζήτησον ἐκεῖ περὶ πάντων.

ΚΕΦ. ΚΓ'. Περὶ τοῦ τυφλοῦ.

Καὶ ἔρχεται — *ἔξω τῆς κώμης*. Οὐ γὰρ ἦσαν αἱ τῆς κώμης ταύτης οἰκήτορες δέξιοι θεάσασθαι γινόμενον τὸ τοιοῦτον θαῦμα. Πολλὰ γὰρ ἄλλα θεασάμενοι, μεμενθήκασιν ἄπιστοι.

Καὶ πύσας — *βλέπει*. Πύσματι καὶ χερσὶ τοῦτον ἴδται, δεικνύς, ὅτι συζευγνόμενα λόγος καὶ πρᾶξις θαύματα ἐργάζεσθαι δύνανται. Σύμβολα γὰρ λόγου μὲν, τὸ πύσμα· καὶ ἄμφω γὰρ ἀπὸ τοῦ στόματος ἐξέρχονται· πρᾶξις δὲ, αἱ χεῖρες. Λόγον δὲ λέγω τὸν ἐπαινετὸν, καὶ πρᾶξιν ὁμοίως.

Ἐρῆται δὲ καὶ τρόπον ἕτερον ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ παρόντος Εὐαγγελίου.

Ἄτελῶς δὲ τὸν τυφλὸν τοῦτον ἰθεράπευσεν, ὡς ἀτελῶς πιστεύοντα. Διὸ καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν, εἴ τι βλέπει, ἵνα μικρὸν ἀναβλέψας, ἀπὸ τῆς μικρᾶς ἕψεως πιστεύσῃ τελειώτερον, καὶ ἰαθῇ τελειώτερον. Σοφὸς γὰρ ἔστιν ἰατρός.

C *Καὶ ἀναβλέψας* — *τούς ἀνθρώπους*. Ἄμυδρῶς, δγλονότι.

Ὅτι ὡς — *περιπατοῦντας*. Διὰ τὴν ἀμυδρότητα τῆς ἕψεως. Τὸ δτι παρέλκει, καθ' Ἑβραϊκὴν ἰδίωμα.

Εἶτα πάλιν — *ἀπαντας*. Ἡ ἐπίλοιπος τῆς πίστεως ἐπίθεσιν αὐτῷ τῆς ὕψους περιποιήσατο.

Καὶ ἀπέστειλεν — *ἐν τῇ κώμῃ*. Διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ ἵνα μὴ διαστρέψῃσιν τὴν πίστιν αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΚΔ'. Περὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως.

Καὶ ἐξῆλθεν — *τῶν προφητῶν*. Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ αὐτὸς — *περὶ αὐτοῦ*. Καὶ ταῦτα ἐν ἐκείνῃ διηρημεύθησαν λεπτομερῶς.

Καὶ ἤρξατο — *ἀναστῆναι*. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρήθη.

Καὶ παρήρησα — *ἐλάλει*. Φανερῶς καὶ ἀπαρκαλύπτως τὸν λόγον τοῦτον ἐλάλει.

Καὶ προσλαβόμενος — *τῶν ἀνθρώπων*. Ὁμοίως; καὶ περὶ τούτων. *]

Καὶ προσκαλεσάμενος — *σώσει αὐτήν*. Ἐπὶ καὶ περὶ τούτων.

Τί γὰρ — *ψυχῆς αὐτοῦ;* Καὶ περὶ τούτων.

Variæ lectiones et notæ.

(y) Partem ultimam scholii non expressit interpres.

Ὅς γὰρ—τῶν ἀγγέλων τῶν ἀρίων. Ὅστις ἐπαι- A
σχυνθῆ με ἠμολογήσαι Θεόν, καὶ τοὺς ἑμοὺς λόγους
ἠμολογήσαι Θεοῦ (61), διὰ τὴν εὐτίλειαν τῆς ἐναν-
θρωπήσεως, καὶ διὰ τὰ πάθη καὶ τὸν σταυρὸν, καὶ ὡς
ἐπαισχυνθῆσομαι αὐτὸν ἠμολογήσαι ἑμὸν, ὅταν ἔλθω,
οὐκέτι ταπεινός, ὡς νῦν, ἀλλ' ἐνδοξός, ὡς ὁ Πατήρ
μου. Δεῖ γὰρ μὴ μόνον πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ παρῆρ-
σις κηρύσσειν.

Μοιχαλίδα δὲ τὴν γενεάν τῶν ἀσεβῶν ὠνόμασεν,
ὡς ἀποστᾶσαν μὲν Θεοῦ τοῦ σκοπέως τῆς εὐσεβείας
καὶ ἀληθείας· κολληθείσαν δὲ τῷ δαίμονι, τῷ σκοπέῳ
τῆς ἀσεβείας καὶ κακίας.

Καὶ ἔλεγεν — ἐν θυμῷ. Καὶ περὶ τούτων ἐν
τῷ ρηθέντι κεφαλαίῳ διασεσάφηται.

ΚΕΦ. ΚΕ. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως.

Καὶ μεθ' — Ἰησοῦ. Εἴρηται περὶ τούτων ἐν τῷ B
τριακοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.
— Καὶ ἀποκριθεὶς — ἐκφοβός. Ἔτι καὶ περὶ τού-
των ἀκριβῶς.

Καὶ ἐγένετο — μεθ' αὐτῶν. Ὁμοίως καὶ περὶ
τούτων. Ἐξάκινα δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἐξαίφνης.

Καταβαινόντων — ἀραστῆ. Ἔτι καὶ περὶ τού-
των.

Καὶ — πρὸς αὐτούς. Τὸν λόγον, τὸν περὶ τοῦ
ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι αὐτόν. Ἐκράτησαν πρὸς αὐ-
τούς, πρὸς μηδένα ἕτερον τοῦτον ἐξειπίντες.

Ἦ τὸν λόγον, τὸν περὶ τῆς μεταμορφώσεως.

Συζητούντες — ἀραστῆναι. Μῆτε γὰρ ἰδόντες
τινὰ ἀναστήσαντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, μῆτε μὴν C
ἀκούσαντες ὤντο παραβολὴν εἶναι καὶ τοῦτο, καὶ
συνεζήτουσι τί δηλοῖ;

Εἴρηται δὲ περὶ τούτου καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξη-
γήσεως τοῦ τριακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ
Ματθαίου.

Καὶ ἐπερώτων — πάντα. Ἐρρήθη καὶ περὶ τού-
των ἐν τῷ προσηρημένῳ τριακοστῷ τετάρτῳ κεφα-
λαίῳ.

Καὶ πῶς — ἐξουδενωθῆ. Τοῦτο εἶπεν ἐμβάλλων
εἰς ἀπορίαν ἀπολογίας τοὺς Γραμματεῖς· εἰ γὰρ
κατ' αὐτούς, μήπω ἐλθόντος τοῦ Ἡλίου, ὅπως ἦλθεν
ὁ Χριστός, Ἡλίας δὲ ἐλθὼν πρῶτον ἀποκαθιστᾶ
πάντα, τουτέστιν, ἐνοποιεῖ, ἐπιστρέφει πάντα Ἰου-
δαίων πρὸς τὸν Χριστόν, πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν D
Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἡγουν, περὶ τοῦ Χριστοῦ, ἵνα
πολλὰ πάθη παρὰ τῶν Ἰουδαίων; Εἰ γὰρ ἐπιστρα-
φήσονται πρὸς αὐτόν, πῶς πολλὰ πάθη παρ' αὐτῶν;
Ὡστε Ἡλίας ὁ Θεοβίτης πρὸ τῆς δευτέρας τοῦ Χρι-
στοῦ παρουσίας· ἐλεύσεται, ὅτε οἱ τῆνικαῦτα Ἰουδαῖοι
ἐπιστραφήσονται πρὸς αὐτόν· νῦν δὲ ἡ πρώτη
παρουσία τοῦ Χριστοῦ ἐστίν, ὅτε πολλὰ πάσχει παρὰ
τῶν Ἰουδαίων, ἡ; Πρόδρομος οὐχ ὁ Θεοβίτης, ἀλλ' ὁ
Ἰωάννης.

Ἀλλὰ λέγω — ἐθέλησαν. Σαφέστερον ὁ Ματ-
θαῖος εἴρηκε περὶ τούτου, καὶ ζήτησον ἐν τῷ δηλω-
θέντι τοιαυστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ.

Vers. 38. *Quemcumque — angelis sanctis.* Quis-
quis pudore tactus non au-us fuerit confiteri
me esse Deum, meusque sermones esse Dei, pro-
pter incarnationis humilitatem, afflictiones ac cru-
cem: me quoque pudebit confiteri, illum esse meum,
cum venero, non jam abjectus. ut nunc, sed glo-
riosus, sicut Pater meus. Oportet enim non modo
credere, verum etiam libere prædicare.

Adulteram vero, impiorum generationem appella-
vit: utpote a Deo, qui pietatis ac virtutis sator
est, deficientem ac dæmoni adhærentem, qui imp-
pietatem ac malitiam seminat.

Cap. IX. Vers. 4. *Et dicebat — in virtute.* De
his quoque prædicto capite disputatum est.

CAP. XXV. *De transformatione Domini.*

Vers. 2. *Et post—* Vers. 4. *Jesu.* Dictum est de
his tricesimo quarto juxta Matthæum capite.

Vers. 5. *Et respondens.* — Vers. 6. *exterriti.* De
his præterea subtiliter ibi tractatum est.

Vers. 7. *Factaque —* Vers. 8. *secum.* Similiter de
his.

Vers. 9. *Descendentibus — surrexisset.* Præterea
quoque de his.

Vers. 10. *Et — apud sese.* Verbum quod erat de
resurrectione ejus a mortuis: tenuerunt apud sese,
nulli alii narrantes.

Vel, verbum quod erat de transformatione
illius.

Vers. 10. *Disputantes — resurgere.* Cum enim
neminem vidissent seipsum a mortuis suscitasse,
neque etiam audissent, opinabantur et hoc parabola
esse, et disputabant quid significaret.

Dictum est autem de hoc etiam in fine enarra-
tionis tricesimi quinti capitis Evangelii secundum
Matthæum.

Vers. 11. *Et interrogabant —* Vers. 12. *omnia.*
Dictum est autem et de his prædicto tricesimo
quarto juxta Matthæum capite.

Vers. 12. *Et quomodo — contemnatur.* Hoc dixit
conjiiciens in dubitationem responsionis ipsos Scri-
bas. Si enim secundum ipsos cum nondum vene-
rit Elias, nondum venit Christus. Elias autem cum
prius venerit, restituet omnia, hoc est, uniet et con-
vertet omnem Judæum ad Christum: quomodo
scriptum est de Filio hominis, sive de Christo, ut a
Judæis multa patiat? si enim ad ipsum conver-
tendi sunt, quomodo ab ipsis patietur? Itaque
Elias Thebites ante secundum Christi adventum
venturus est, quando hi qui tunc erunt Judæi
convertentur ad ipsum. Nunc autem primus Chri-
sti adventus est, cum a Judæis multa patitur, cu-
jus Præcursor non Thebites, sed Joannes.

Vers. 13. *Sed dico — voluerunt.* De hoc manife-
stius locutus est Matthæus: quære ergo prædicto
tricesimo quarto capite.

Varie lectiones et notæ.

(61) Forte interpret invenit ἠμολογήσαι εἶναι Θεοῦ, quod nec mihi displicet.

Vers. 13. *Sicut — de eo. †† Sicut scriptum est, A* accipe de vocabulo venit. Dicit enim Isaias : *Vox clamantis in deserto, et reliqua* 62.

Prædixit enim Isaias de Joannis etiam passione.

CAP. XXVI. *De lunatico habente spiritum mutum.*

Vers. 14. *Cumque venisset — illis.* Discipulos dicit nunc novem reliquos qui cum eo in montem non ascenderant : cum enim hos solos invenissent Scribæ, circumveniebant interrogationibus, futurum sperantes ; ut illos compedirent seu fallerent.

Vers. 15. *Statimque — obstupuit.* Obstupuit, aut propter accessus opportunitatem, quasi præcognoverit Scribarum invasionem, ideoque ad discipulorum auxilium advenerit. B

Vel propter splendorem aspectus ejus. Etenim verisimile est a transformatione gratiam quamdam contractam esse.

Vers. 15. *Et accurrentes — eum.* Qui videlicet e turba erant desiderantes eum quasi benefactorem ac Salvatorem : non autem invidi Scribæ.

Vers. 16. *Et interrogavit — eos ?* Cum ille interrogasset, nullus illorum respondere ausus est.

Vers. 17. *Et respondens —* Vers. 18. *arescit.* Mutum dixit spiritum, utpote impedientem filii sui loquelam : nec id tantum, sed et auditum ejus, sicuti postea declarabitur. Lacerat autem, hoc est, dejecit in terram. Arescit, id est, sine sensu C

Matthæus vero tricesimo quinto capite ait, ipsum dixisse : *Domine, miserere filii mei, quia lunaticus est et misere affligitur* 61. Verisimile ergo est, et hoc et illud ipsum dixisse.

Vers. 18. *Et dixit —* Vers. 19. *ad me.* In illo capite de his disputatum est.

Vers. 20. *Et attulerunt — spumans.* Permisit hæc ipsum pati, ut viderent qui præsentibus erant a quibus calamitatibus liberandus esset : utque postquam vidisset pater ejus dæmonium viso Christo turbari, ad fiduciam de ejus virtute induceretur.

Vers. 21. *Et interrogavit —* Vers. 22. *eum.* Interrogavit ut illo respondente cognoscerent audientes, quod jam olim perdidisset eum, nisi divinitus fuisset cohibitus. D

Vers. 22. *Sed si quid — nostri.* Vides quod fidem non habeat indubitatam.

Vers. 23. *Jesus autem — credenti.* Potentiam in fide illius reposuit ; hinc quidem dirigens eum ad fidem, illius vero de se ipso modeste sapiens ac loquens.

61 Isa. xl, 3. 62 Matth. xvii, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(62) Hæc in margine A.

(63) Quæ hic ab initio signis inclusimus, ea co-

Καθώς — ἐπ' αὐτοῦ. (Τὶ Καθώς (62) γέγραπται, ἐπὶ τοῦ ἐλήλυθε, νήσον. Φησὶ γὰρ Ἡσαίας· Φωνὴ βοῶντος ἐν τῷ ἐρήμῳ, καὶ τὰ ἐξῆς (63).)

Καθώς γέγραπται περὶ αὐτοῦ. Προεῖπε γὰρ Ἡσαίας· καὶ περὶ τοῦ πάθους τοῦ Ἰωάννου.

ΚΕΦ. ΚΖ'. Περὶ τοῦ σαληνιαζομένου.

Καὶ ἐλθὼν — αὐτοῖς. Μαθητὰς· νῦν τοὺς ἐνθάδε λέγει, τοὺς μὴ συναναβάντας σὺν αὐτῷ εἰς τὸ ὄρος. Τούτους γὰρ εὐρόντας μόνους οἱ Γραμματεῖς περιελκονταὶς ἐρωτήσασιν, προσδοκῆσαντες συμποδίσαιν.

Καὶ εὐθέως — ἐξεθαμβήθη. Ἐξεθαμβήθη ἢ διὰ τὸ καίριον τῆς ἐπιδημίας, ὅσα προεγνωκότος τὴν ἐπιθεσιν τῶν Γραμματέων, καὶ διὰ τοῦτο ταχέως ἐπιστάντος πρὸς ἐπικουρίαν τῶν μαθητῶν.

Ἢ διὰ τὴν φαίδριότητα τῆς μορφῆς αὐτοῦ. Καὶ γὰρ εἰκὸς ἐφίλεισθαι τινὰ χίρην ἐκ τῆς μεταμορφώσεως.

Καὶ προστρέχοντες — αὐτόν. Οἱ τοῦ ὄχλου, περὶ οὖντες· αὐτόν, ὡς εὐεργέτην καὶ Σωτῆρα· οὐ μὴν οἱ βίασκανοὶ Γραμματεῖς.

Καὶ ἐπηρώτησε — αὐτούς ; Ἐπερωτήσαντες, οὐδεὶς ἐκείνων ἐτόλμησεν ἀποκριθῆναι.

Καὶ ἀποκριθεὶς — ζηραίνεται. Ἄλλοθεν εἶπε τὸ πνεῦμα, ὡς ἀπέχον τὴν λαλίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Οὐ μόνον δὲ ταύτην, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκοὴν αὐτοῦ, καθὼς ἐξῆς δηλωθήσεται. Τὸ μὲν οὖν ῥήσασιν, ἀντὶ τοῦ, καταβάλλει εἰς γῆν· τὸ δὲ ζηραίνεται, ἀντὶ τοῦ, ἀναισθηταί.

Ματθαῖος δὲ φησὶν ἐν τῷ τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, εἰπεῖν αὐτόν· Κύριε, ἐλέησόν μου τὸν υἱόν, ὅτι σαληνιαζέται καὶ κακῶς πύσχει. Εἰκὸς δὲ, καὶ τοῦτο κακίαινο εἰπεῖν αὐτόν.

Καὶ εἶπον — πρὸς με. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ περὶ τούτων ἐσαφηνίσθη.

Καὶ ἤνεγκαν — ἀφρίζων. Συνεχώρησε ταῦτα παθεῖν αὐτόν, ἵνα ἴδωσιν οἱ παρόντες, ὅσα ἐπηρεῖας ἀπαλλάττεσθαι μέλλει, καὶ ἵνα γινῶσιν ὁ πατήρ, ὅτι θορυβεῖται τὸ δαιμόνιον, ἰδὼν τὸν Χριστόν, εἰς πίστιν τῆς αὐτοῦ δυνάμειος ἐναχθῆναι.

Καὶ ἐπηρώτησε — αὐτόν. Ἐπηρώτησεν, ἵνα ἀποκριθέντος ἐκείνου, γινῶσιν οἱ ἀκούοντες, ὅτι πάλαι ἂν ἀπώλεσε τοῦτον, εἰ μὴ θεόθεν ἀνεχαιτίετο.

Ἄλλ' εἶτε — ἡμᾶς. Ὁρᾶς, πῶς οὐκ εἶχε πίστιν ἀδίστακτον.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — πιστεύουσι. Τῇ πίστιν αὐτοῦ τὴν δύναμιν ἀνέθηκε. Τοῦτο μὲν, προεπερόμενος· αὐτὸν εἰς πίστιν, τοῦτο δὲ, μετροφρονῶν αὐτός.

dex B hic in fine post Ἰωάννου addit, πρᾶξις particula ἡ. Carebat iis Mentenius.

Και εὐθέως — μου τῆ ἀπιστίας. Τῆ μέχρι νῦν. A Vers. 24. *Statinque — incredulitati meæ. Quæ bactus fuit.*

Ἴδων — ἀκαθάρτων. Ταχέως ἀπῆλασε τὸ δαιμόνιον, ἵνα μὴ ὑπὸ πλειόνων κροτηθῆ.

Λέγων — αὐτοῦ. Ἐγὼ σοι ἐπιτάσσω, ὃν οὐκ ἔα.

Και — αὐτόν. Τοῦτο εἶπε, προειδώς, ὅτι καὶ αὐθις ἐμελλεν ἀξίως ἐπιπηδῆσαι αὐτῷ, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτοῦ. Κωλύει οὖν αὐτὸ, ἵνα μὴ ὀδύνη ἐπιπλάθῃ πρότερον.

Και κράξαν — ἀνάστη. Ἐκραξε, σημαίνον, ὅτι βίβλιος ἀπειλῶνται.

Και εἰσακλόντα — αὐτό; Τὸ ὅτι, ἀντὶ τοῦ, ἐκεί. Οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ Ματθαῖος· ἢ τὸ ἀπηρώτων αὐτὸν, ἀντὶ τοῦ, εἰπὼν αὐτῷ. Πολλὰ γὰρ ἐπιταύται καταχρήσεις παρὰ τῷ Μάρκῳ. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ ταύτης τῆς ἐρωτήσεως ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ.

Και εἶπεν — ῥηστειῶ. Ἐν οὐδενὶ ἑτέρῳ τρέπῃ. Ἐκεί δὲ καὶ περὶ τούτου διεληγεται.

Και ἐκείθεν ἐξεκλόντας — γυνῶ. Διατί οὐκ ἦθελε, δηλοῦν τὸ ἐπαγόμενον, ἵνα μηδαίς ἕτερος μάθη, περὶ ὧν τότε διελέγτο.

Ἐδίδουκε — ἀρυστήσεται. Εἴρηται καὶ περὶ τούτου ἐπὶ τέλος τοῦ βηθέντος τριακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου.

Οἱ δὲ — ἐκρωτηῆσαι. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτου.

ΚΕΦ. ΚΖ'. Περὶ τῶν διαλογομένων, τίς μείζων.

Και ἦλθεν — μείζων. Ἐσιώπων ἀισχυθέντες, ὡς ἦδη καταγασθέντες. Περσσημειώθη δὲ περὶ τούτου ἐν τῷ τριακοστῷ ἐβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Και καθίσας — δοῦλος. Εἶρηκε τούτο καὶ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, καὶ ζήτησον περὶ τὸ μέσον τοῦ τοιοῦτου κεφαλαίου.

Και λαβὼν — τὸν ἀποστειλλαντά με. Πρὸ τούτου καὶ ἑτέρα εἶπεν, ἀπερὸ Ματθαίου ἀνέγραψε, περὶ ὧν ἡμῶν πάντων ἐν τῷ τριακοστῷ ἐβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίου λελεπτολόγηται.

Ἀπεκρίθη — ἡμῖν. Προέθηκε καὶ τὴν αἰτίαν τῆς κωλύσεως, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν. Τινὲς γὰρ τῶν πιστευσάντων, ἔρωτι δόξης, ἐμιμοῦντο τοὺς ἀποστόλους, καὶ τῆ ἐπικλήσει τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ δαιμόνας ἀπῆλυνον, οὐκ ἠκούουσαν δὲ αὐτοί, διὰ τὴν ἐγκράτειαν καὶ σκληραγωγίαν αὐτῶν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — κακολογήσαι με. Δοξαζόμενος γὰρ διὰ τοῦ ὀνόματος μου, βραδέως ἂν με κακολογήσῃ. τουτέστιν, ἕως ἂν ἐρᾷ δόξης καὶ ποιῆ σημεῖα διὰ τοῦ ὀνόματος μου, οὐκ ἂν βλασφημήσῃ με. Συνεχωρεῖ δὲ καὶ τούτοις θαυματουργεῖν, ἅμα μὲν, εἰ;

⁶⁶ Matth. xvii, 13.

Vers. 25. Cum ridisset — immundo. Statim expulit dæmonem ne diutius ille vexaretur.

Vers. 25. Dicens — eo. Ego quem nosti, tibi præcipio.

Vers. 25. Et — in eum. Hoc dixit prævidens quod futurum erat, ut dignus esset propter suam incredulitatem, ut rursus ad eum reverteretur Prohibet ergo eum, ne cuiquam videatur, quod prius non fuerit ejetus.

Vers. 26. Et cum clamasset — Vers. 27. surrexit. Clamavit, significans quod violenter expelleretur.

Vers. 28. Cumque ingressus esset — illum? Ὅτι nunc significat quare: ita enim dixit Matthæus⁶⁶. Aut ἐπηρώτων αὐτόν, capi potest, ac si dicas, dicebant ei. Multæ siquidem hujusmodi improprietates apud Marcum reperiuntur. Et ὅτι: significat quod, vel abundat, quod frequens est apud Græcos. Dictum est autem de hac interrogatione prædicto capite.

Vers. 29. Et dixit — jejunium. Per nullum alium modum. Ibi autem et de hoc disputatum est.

Vers. 30. Et cum inde exissent — sciret. Quare noluit? Quod sequitur manifestat: ne videlicet quisquam intelligeret es de quibus loquebantur.

Vers. 31. Dicebat — resurget. Dictum est etiam de hoc in fine dicti tricesimi quinti capitis Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 52. At illi — ininterrogare. Similiter et de hoc.

CAP. XXVII. — De disputantibus, quis esset major.

Vers. 33. Et venit — Vers. 34. major. Tacebant præ pudore quasi jam condemnati. Significatum est autem de hoc tricesimo septimo capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers 35. Cumque sedisset — servus. Dixit quoque hoc quadragesimo tertio capite Evangelii juxta Matthæum. Quære ergo ibi de hoc capite.

Vers. 36. Et sumpto — Vers. 37. eum qui misit me. Ante hoc alia quoque dixit, quæ Matthæus conscripsit: de quibus simul omnibus tricesimo septimo capite Evangelii illius disseruimus.

Vers. 38. Respondit — nos. Addidit et causam prohibitionis, Eo quod non sequetur nos. Quidam enim eorum qui crediderant, gloriæ amore capti, imitabantur apostolos, et per invocationem nominis Christi expellebant dæmones. Non sequebantur tamen, propter continentiam et asperum vivendi modum ipsorum.

Vers. 39. Jesus autem — male loqui de me. Qui enim per nomen meum glorificatur, non cito maledicet mihi: hoc est, dum gloriam amat, et virtutem edit per nomen meum, nequaquam me calumniabitur. Permittit autem et his ut mirabilia operentur:

simul quidem ad prædicationis suæ confirmationem : **A** βεβαίωσιν τοῦ κηρύγματος, ἕμα δὲ, καὶ εἰ; βελτίωσιν αὐτῶν δὴ τῶν θαυματουργούντων.

Quære etiam de his quinto juxta Matthæum capite, ubi circa finem habetur : *Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, nonne per nomen tuum prophetavimus et per nomen tuum dæmonia ejecimus* ⁶²?

Vers. 40. *Qui enim — est.* Id ipsum enim, illum non resistere vobis, vestrum est auxilium.

Aliud est autem, quod alihi dicitur : *Qui non est mecum, contra me est* ⁶⁴. Nam illud de dæmone dicitur, et alium habet intellectum : prout vicesimo secundo juxta Matthæum capite declaravimus.

Vers. 41. *Quicumque enim — suam.* Hoc etiam dixit in fine decimi noni capituli Evangelii juxta Matthæum.

Vers. 42. *Et quicumque — mare.* Dictum est de hoc tricesimo septimo capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 43. *Et si —* Vers. 44. *extinguitur.* Etiam de his illo capite dictum est. Vermis autem eorum, qui videlicet abeunt in gehennam.

Quidam vero vermem et ignem, conscientiam intellexerunt peccatorum, tanquam in modum vermis et ignis rodentem ipsos ac inflammantem.

Vers. 45. *Et si —* Vers. 46. *extinguitur.* Similiter **C'**

Vers. 47. *Et si oculus —* Vers. 48. *extinguitur.* Præterea et de his.

Vers. 49. *Omnis — salietur.* Omnis fidelis, igne fidei, quæ ad Deum est, vel dilectionis, quæ est ad proximum, salietur ut videlicet putredinem abiciat.

Vel, condietur, ut suavis Deo reddatur.

Vers. 49. *Et omnis — salietur.* Omnis hostia spiritualis sive fiat per orationem, sive per eleemosynam, sive per aliud quippiam, sale fidei vel dilectionis salietur, sive saliri debet. Hoc autem a libro Levitici translatum est. Ibi enim scriptum est : *Omnis munus hostiæ vestræ salietur* ⁶³.

Vers. 50. *Bona res est sal.* Per qualitatem quam habet, ut cibos reddat suaves, et ne corpora putrescant efficit.

Vers. 50. *Si autem — condietis?* Si perdat id quod in ipso est laudabile.

Sal autem hic, juxta sublimiorem intellectum, fides est aut dilectio. Lucas vero dicit : *Si sal ipse insulsus fuerit, per quid condietur* ⁶⁴? salem ibi vocans doctrinæ verbum, qui insulsus sit quando corrumpitur. Differentem autem juxta diversas occasiones Christus salis significatum transtulit. Etenim apud Matthæum ipsos quoque

Ζήτησον δὲ περὶ τῶν τοιούτων ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, πλησίον τοῦ τέλους, ἔνθα κίται τὸ· Πολλοὶ ἐροῦσι μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, Κύρια, Κύρια, οὐ τῷ σῶ ὀνόματι προσητεύσαμεν, καὶ τῷ σῶ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν;

Ὅς γὰρ — ἐστὶ. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο, τὸ μὴ ἀντικρίπτειν αὐτὸν ὁμῖν, βοήθεια ὑμῶν ἐστι.

Ἐτερον δὲ ἐστὶ τὸ, Ὁ μὴ ὦν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστίν. Ἐκείνο γὰρ περὶ τοῦ δαιμόνος εἴρηται, καὶ διάνοιαν ἀλλήν ἔχει, καθὼς ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου ἐξηγησάμεθα.

Ὅς γὰρ — αὐτοῦ. Τοῦτο εἶπε καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἑνεακαιδεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ὁς — θάλασσαν. Εἴρηται καὶ περὶ τούτου ἐν τῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἄν — σβέννυται. Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ λέλεκται. Σκώληξ δὲ αὐτῶν, τίνων; Δηλαδὴ τῶν ἀπαρχομένων εἰς τὴν γένναν.

Σκώληκα δὲ καὶ πῦρ, τινὲς τὴν συνείδησιν τῶν ἁμαρτωλῶν ἐνόησαν, ὡς δάκνουσαν καὶ πιμπρῶσαν αὐτοὺς, δίκην σκώληκος καὶ πυρός.

Καὶ ἄν — σβέννυται. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Καὶ ἄν ὁ ὀφθαλμὸς — σβέννυται. Ἔτι καὶ περὶ τούτων.

Πᾶς — ἀλισθήσεται. Πᾶς πιστὸς πυρὶ τῆς πρὸς Θεὸν πίστεως, ἢ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης ἀλισθήσεται, ἤγουν, τὴν σηπεδὸνα τῆς κακίας ἀποβαλεῖ.

Ἡ ἀρτυθήσεται, καὶ ἡδὺς τῷ Θεῷ γενήσεται.

Καὶ πᾶσα — ἀλισθήσεται. Πᾶσα θυσία πνευματικῆ, εἴτε δι' εὐχῆς, εἴτε δι' ἐλεημοσύνης, εἴτε τρόπον ἕτερον γινομένη, τῷ ἅλατι τῆς πίστεως ἢ τῆς ἀγάπης ἀλισθήσεται, εἴρουν, ἀλισθῆναι ὀφείλει. Τοῦτο δὲ ἀπὸ τῆς βίβλου τοῦ Λευιτικοῦ μετείληπται. Γέγραπται γὰρ ἐν ἐκείνῳ· Πᾶρ δῶρον θυσίας ὑμῶν ἀλισθήσεται.

Καλὸν τὸ ἅλας. Δι' ἣν ἔχει ποιότητα, ἡδύνουσαν μὲν τὰ βρώματα, παρέχουσαν δὲ τοῖς σώμασι τὸ ἀσηπτον.

Ἐὰν δὲ — ἀρτύστε; Ἐὰν ἀπολέση τὴν ἐπαινετὴν αὐτοῦ ποιότητα.

Ἄλα; δὲ ἔνταῦθα, κατὰ ἀναγωγὴν, ἢ πίστις ἢ ἡ ἀγάπη. Λουκᾶς δὲ φησιν· Ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀρτυθήσεται; ἅλας ἐκεῖ λέγων τὸν διδασκαλικὸν λόγον, ὅστις μωραίνεται, ὅταν παραφθαρή. Διαφόρως δὲ κατὰ διαφόρους καιροὺς τὸ περὶ τοῦ ἁλατος νόημα ὁ Χριστὸς μετεχειρίσατο. Καὶ γὰρ καὶ παρὰ τῷ Ματθαίῳ τοὺς ἀποστόλους ἅλας

⁶² Matth. vii, 22. ⁶³ Matth. xii, 50. ⁶⁴ Levit. ii, 15. ⁶⁵ Luc. xiv, 34.

δυνάμασεν, ὡς εὐρήσεις ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ αὐ-
τοῦ, μετὰ τοῖς Μακαρισμοῖς, ἔνθα καὶ φανερώτερον
ἐξηγησάμεθα τὰ περὶ τοῦ ἄλατος.

Ἔχετε — ἐν ἀλλήλοις. Ἄλας ἀγάπης, συνέχον
καὶ συσφιγγον εἰς ὁμόνοιαν.

Λέγεται δὲ ἄλας καὶ ἡ σύνεσις καὶ χάρις, ὡς Πυ-
λὸς φησιν· Ὁ λόγος ὁμῶν πάντοτε ἐν χάριτι,
ἄλατι ἠρτυμέντος.

**ΚΕΦ. ΚΗ'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἐξέστιν
ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα;**

Κάκειθεν ἀναστὰς — Ἰορδάνου. Διὰ (64) τοῦ
τόπου τοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου.

Καὶ συμπορεύονται — περιδύζοντες αὐτόν. Ζή-
τησον τὸ τεσσαρακοστὸν κεφάλαιον τοῦ κατὰ Μα-
θαίου.

Ὁ δὲ — ἀπολύσαι. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων
εἴρηται.

Καὶ ἀποκριθεὶς — ὁ Θεός. Ὁμοίως καὶ περὶ
τούτων.

Ἔρεκεν τούτου — χωρίζετω. Ὡσαύτως καὶ περὶ
τούτων.

Καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ — αὐτόν. Περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητη-
ματος.

Καὶ λέγει — ἐπ' αὐτήν. Μοιχεύει πρὸς αὐτήν,
ἡλαδὴ, τὴν ἐπίσειακτον.

Καὶ ἐὰν — μοιχεύται. Ὁ δὲ Ματθαῖος πρὸς τοὺς
Φαρισαίους βῆθηται καὶ ταῦτά φησι, προσθεὶς καὶ
πότε δεῖ ἀπολύειν.

Εἰκὸς δὲ καὶ πρὸς ἐκείνους, πρῶτον, καὶ πρὸς τοὺς
μυθητάς ὑστερον εἰπεῖν αὐτά.

Καὶ προσέφερεν — τοῦ Θεοῦ. Εἴρηται καὶ περὶ
τούτων ἀκριδῶς ἐπὶ τέλους τοῦ δηλωθέντος κεφα-
λαίου.

Ἀμήν — εἰς αὐτήν. Τοῦτό φησι καὶ Λουκᾶς. Βα-
σιλείαν δὲ τοῦ Θεοῦ νῦν λέγει τὸ κήρυγμα τῆς βασι-
λείας τοῦ Θεοῦ, ὃ ἐκήρυσσεν αὐτός. Ὅστις οὖν οὐ
δέξεται αὐτὸ, ὡς παιδίον, ἤγουν, μηδὲν διακρινόμε-
νος, μηδὲ ἀμφιδάλλων περὶ αὐτοῦ, οὐ μὴ εἰσέλθῃ
εἰς αὐτήν.

Καὶ ἐναγκαλισάμενος — αὐτά. Καὶ περὶ τούτων
τὸ τέλος τοῦ τοιοῦτου κεφαλαίου διέξεισι.

**ΚΕΦ. ΚΘ'. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου
τὸν Ἰησοῦν.**

Καὶ ἐκπορευομένου — κληρονομήσω; Εἴρηται
περὶ τούτου ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ
τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ὁ Θεός. Ἐν ἐκείνῳ σαφῶς τὰ
παρόντα διηκριβῶται.

Τὰς ἐντολάς — νόστητός μου. Ὁμοίως καὶ
ταῦτα.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — αὐτόν. Ἐκεῖ καὶ τοῦτο διασε-
σάφηται.

⁶⁷ Matth. v, 15. ⁶⁸ Coloss. iv, 6.

A apostolos salem nominavit ⁶⁷, veluti qu'nto apud
illum capite post Beatitudines invenies : ubi
etiam manifestius declaravimus, quæ de sale di-
cuntur.

Vers. 50. *Habets — inter vos.* Salem dilectionis
qui in unum continet, et ad unitatem et con-
cordiam constringit.

Dicitur quoque sal, prudentia et gratia : quem-
admodum dicit Paulus : *Sermo vester semper per
gratiam sale condidatur* ⁶⁸.

**CAP. XXVIII. De his qui interrogabant Dominum,
an liceret cum uxore divortium facere?**

**CAP. X. Vers. 1. Et cum inde surrexisset — Jor-
danem. †† Per locum qui est trans Jordanem.**

**Vers. 1. Et conveniunt — Vers. 2. tentantes
eum.** Quære quadagesimum caput Evangelij secun-
dum Matthæum.

Vers. 3. Ille autem — Vers. 4. dimittere. In illo
capite de his quoque dictum est.

Vers. 5. Respondens autem — Vers. 6. Deus. Si-
militer et de his.

Vers. 7. Propter hoc — Vers. 9. separet. Æque et
de his actum est.

Vers. 10. Et in domo — eum. De hac eadem
quæstione.

Vers. 11. Et ait — adversus eam. Mœchatur
adversus eam, videlicet inducendo alteram.

Vers. 12. Et si — mœchatur. Matthæus vero ad
Pharisæos hæc esse dicta ait, addens etiam, quando
possit fieri divortium.

Verisimile autem est primum ad illos, postmodum
vero ad discipulos ea dixisse.

Vers. 13. Et offerebant — Vers. 14. Dei. De his
subtiliter dictum est in fine prædicti capituli.

Vers. 15. Amen — in illud. Hoc dicit et Lucas.
Regnum autem Dei vocat hic prædicationem regni
Dei, quam ipse prædicavit. Quisquis ergo illam non
susceperit, ut puer, videlicet nihil de ea hæsitans
aut dubitans, nequaquam intrabit ad eam.

Vers. 16. Et amplexatus — illis. De his quoque
finit illius capituli disserit.

CAP. XXIX. De divite qui Jesum interrogabat.

Vers. 17. Et egresso — possideam? Dictum est
de hoc quadagesimo primo capite Evangelij secun-
dum Matthæum.

Vers. 18. Jesus autem — Deus. In eodem loco
hæc manifeste ac diligenter examinata sunt.

Vers. 19. Præcepta — Vers. 20. infantia mea.
Similiter et hæc.

Vers. 21. Jesus vero — eum. Ibi quoque hoc de-
claratum est.

Variae lectiones et notæ.

(64) Hæc scholia carebat Hentel: ius. Igitur versus primus et secundus juncti erant.

Vers. 21. *Et ait — sequere me.* Similiter et ista. A *Kal eipen — ακολουθει μοι.* Ὁσούτως και ταυτα.

Vers. 21. *Sublata cruce.* Hoc est, interitu carnalis voluntatis, depositione afficientis nos voluptatis : sensu fortis doloris, fastu, qui causatur a terrenis (s).

Vers. 22. *At ille — multas possessiones.* Etiam de his ibidem quaere.

Vers. 23. *Cumque circumspexisset — intrabunt.* Hoc dicit et Lucas.

Est autem πῶς (quod in quam vertimus) confirmativum : hoc est, vere. Habentes vero, sive retinentes. Nam qui reconduunt, nequaquam utuntur. Χρήματα autem (pro quo habemus pecunias) dicuntur ἀπὸ τοῦ χρῆσθαι, hoc est, ab expendendo vel consumendo, propter χρῆσιν, id est, usum, quod his omnino uti oportet ad ea quae opus sunt, et non recludere.

Vers. 24. *Discipuli vero — ipsius.* Cur admirarentur, paulo post dicturus est.

Vers. 24. *Jesus autem — ingrediantur.* Eodem modo hic intelligitur dictio πῶς, quam.

Vers. 25. *Facilius est — introire.* De his quoque caput illud disserit.

Vers. 26. *Illi vero — salvis fieri?* Ecce, causam etiam addidit admirationis ac stuporis.

Vers. 27. *Intuitus — apud Deum.* Dictum est et de his ibi.

Vers. 28. *Cepit — secuti sumus te.* Praeterea et de his.

Vers. 29. *Respondens — Vers. 30. aeternam.* Horum similiter omnium ad amussim data est interpretatio.

Quae autem nunc in secunda enumeratione relicta sunt, ea brevitatis causa, et quasi jam nota, sunt praetermissa.

Vers. 31. *Multi autem — primi.* Et de his pari modo.

Vers. 31. *Ascendebant autem in via — Jesus.* Praecedebat eos, ostendens, quod voluntarie abiret, ut occideretur propter hominum salutem.

Vers. 32. *Erantque stupefacti.* Propter illa quae dicebat. Vel quia sua sponte ad passionem progrediebatur.

Vers. 32. *Et sequentes timebant.* De ejus occisione, de qua in praecedentibus dixerat illis.

Vers. 32. *Et assumptis — Vers. 34. resurget.* D Dictum est de his omnibus in fine quadragesimi secundi capituli Evangelii secundum Matthaeum.

CAP. XXX. *De filiis Zebedaei.*

Vers. 35. *Et accedunt — Vers. 37. in gloria tua.*

Ἄρας τὸν σταυρόν. Τὴν ἀναίρεσιν τοῦ σαρκικοῦ θελήματος, καὶ τὴν ἀποβολὴν τῆς ἐμπαθοῦς ἡδονῆς, καὶ τὴν ἀίσθησιν τῆς ἐναρέτου ὀδύνης, καὶ τὴν ἐπὶ τῶν γῆινων ὕψωσιν.

Ὁ δὲ — κτήματα πολλὰ. Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκάλωφ ζήτησον.

Καὶ περιδεδυμένους — εἰσελεύσονται. Τοῦτό φησι καὶ Λουκᾶς.

Ἔστι δὲ τὸ πῶς βεβαιωτικὸν, ἀντὶ τοῦ ἀληθῶς. Οἱ ἔχοντες δὲ, ἤγουν, οἱ κατέχοντες, οἱ ταμιεύοντες, οὐ μὴν οἱ χρώμενοι. Χρήματα γὰρ ὀνομάζονται διὰ τὴν χρῆσιν, καὶ χρῆ πάντων; χρῆσθαι τούτοις εἰς δόξον, οὐ μὴν ἀποκλείειν.

Οἱ δὲ μαθηταὶ — αὐτοῦ. Διὰ τὸ ἰθαμβοῦντο μετὰ μικρὸν ἔρα.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — εἰσελεῖν. Ὁμοίως κἀνεῦθε νόμι τὸ πῶς.

Ἐδοκίμαρον ἔστι — εἰσελεῖν. Καὶ περὶ τούτων ἐκάλωφ κεφάλαιον διαλαμβάνει.

Οἱ δὲ — σωθῆναι; Ἰδοὺ καὶ τὴν αἰτίαν προσέθηκε τοῦ θάμβους καὶ τῆς ἐκπλήξεως.

Ἐμβλέψας — παρὰ τῷ Θεῷ. Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ἐκάλωφ.

Ἦρξατο — ἀκολουθήσαμέν σοι. Καὶ περὶ τούτων.

Ἀποκριθεὶς — αἰώνιον. Ἔτι καὶ περὶ τούτων πάντων ἐκεῖ διηγήνεται λεπτομερῶς.

Τινὲ δὲ παρελείφθησαν νῦν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἀπαριθμήσει, συντομίας ἕνεκεν, καὶ ὡς ἐγνωσμένα.

Πολλοὶ δὲ — πρώτοι. Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως.

Ἦσαν δὲ ἐν τῇ ὁδῷ ἀναβαίνοντες — ὁ Ἰησοῦς. Ἦν προπορευόμενος αὐτῶν, δεικνύς, ὅτι ἐκὼν ἀπεισιν ἐπὶ τὸ ἀναίρεθῆναι, διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ ἰθαμβοῦντο. Ἐφ' οἷς εἰλεγεν, ἡ δὲ δόξα τούτου μόλις πρὸς τὸ πάθος.

Καὶ ἀκολουθοῦντες ἐφοβοῦντο. Περὶ τῆς ἀναίρεσως αὐτοῦ, περὶ ἧς προλαβὼν εἶπεν αὐτοῖς.

Καὶ κυραλωθῶν — ἀραστήσεται. Εἴρηται περὶ τούτων πάντων ἐν τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαιου.

Καὶ προσκορεύονται — ἐν τῇ δόξῃ σου. Περὶ

Variæ lectiones et notæ.

(z) Non cepit interpret sensum horum vocabulorum. Crucem suam tollere explicat Euthymius ita ut duo mala, duo bona memoret. Crucem ergo appellat primo, carnalis voluntatis, seu cupiditatis, extirpationem et depositionem voluptatis, quæ mirum male afficit et ad affectus incitat. Hæc sunt duo illa mala. Deinde duo bona notat : Crucem

tollat, id est, sumat sensum doloris honesti, seu talis, qui est ex virtute, et a terrenis se attollit. Ἐνδρετο non est fortis, sed id quod cum virtute conjunctum est : et ὕψωσις, ad verbum alitatio, non est fastus, sed remotio a rebus terrestribus, contemptus rerum terrestrium.

τούτων ἢ ἐξήγησις τοῦ τεσσαρακοστοῦ τρίτου κε- A
φαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου ἀριθμῶ; διδάσκει.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἠτοίμασται. Ὁμοίως καὶ περὶ
τούτων πάντων.

Καὶ ἀκούσαντες — Ἰωάννου. Καὶ περὶ τούτων.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — πολλῶν. Εἴρηται καὶ περὶ
τούτων ἐν τῷ τέλει τοῦ ῥηθέντος κεφαλαίου.

ΚΕΦ. ΛΑ'. Περὶ Βαρτιμαίου.

Καὶ ἔρχονται — προσαιτῶν. Προσέθηκε τὸ
ὄνομα, διὰ τὸ γνώριμον αὐτὸν εἶναι πολλοῖς.

Καὶ ἀκούσας — ἐν τῇ ὁδῷ. Ἀνάγκητι δὴν τὴν
ἐξήγησιν ὅλου τοῦ τεσσαρακοστοῦ τετάρτου κεφαλαίου
τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Εἰ γὰρ καὶ περὶ δύο τυφλῶν ἐκαίνος φησι, ἀλλ'
οὖν τάλλα παραπλήσια τοῖς παροῦσι ῥητοῖς ἀνέ- B
γραψε, καὶ ἡ ἐκαίνων ἐρμηνεία καὶ ταῦτα σαφηνίζει,
καὶ πρόκειται κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς λύσις χα-
ριστάτη.

ΚΕΦ. ΛΒ'. Περὶ τοῦ κώλου.

Καὶ δεε — ὤδε. Εἴρηται περὶ τούτων πάντων
ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαιῷ τοῦ κατὰ
Ματθαίου

Ἀπῆλθεν — πρὸς τὸν Ἰησοῦν. Ὁμοίως καὶ
περὶ τούτων.

Καὶ ἐπέβαλον — ὄψιστοις. Καὶ ταῦτα ἐν ἐκαίνῳ
διασεσάφηται.

Καὶ εἰσῆλθεν — δώδεκα. Περιεβλήφατο πάντα
τὰ ἐν τῷ ἱερῷ, ὡς Κύριος τοῦ τοιοῦτου οἴκου. Καὶ
τότε μὲν εἰργασε, διδοῦς καιρὸν διορθώσεως τοῖς C
καταφρονηταῖς· ὕστερον δὲ ἐλθὼν, αὐστηρότερον
μετῆλθεν αὐτοὺς, ὡς ἀδιορθώτους.

ΚΕΦ. ΛΓ'. Περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς.

Καὶ τῇ ἐκαῦριον — σύκων. Εἴρηται περὶ ταύτης
ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἑξῆδῳ κεφαλαιῷ τοῦ κατὰ
Ματθαίου.

Καὶ ἀποκριθεὶς — φάγοι. Καὶ περὶ τούτου.
Εἰς τὸν αἰῶνα δὲ, ἀντὶ τοῦ, ποτὲ, ἦγον, μη-
δίποτε.

Καὶ ἤκουον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Δι' αὐτοὺς γὰρ
καὶ τὴν πείναν ὑπεκρίνατο, καὶ κατηράσατο τῇ συ-
κῇ (63), ἵνα γινώσιν, ὅτι καὶ κολάζειν δυνατός ἐστι, ὡς
ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαιῷ δεδηλωται κατ' ἀκρι- D
βειαν.

Καὶ ἔρχονται — κατέστρεψε. Περὶ τούτων διεξ-
εἰσι τὸ τέλος τοῦ τεσσαρακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου
τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ οὐκ — ἱεροῦ. Καταφρόνησις γὰρ καὶ τοῦτο.
Ἐπαίδευσε δὲ καὶ διὰ τούτου, ὅτι χρῆ μὴδὲν παρο-
φῆν ἀνάξιον ἐν τοῖς ἱεροῖς.

Καὶ ἐδίδασκε — ἀπιστῶν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων
δ' ἠρμήνευται.

Καὶ ἤκουσαν — ἀπολέσουσιν. Ἦκουσαν, πῶς
ἐπαρήρησιδάσθη.

De his clarissime habetur in quadragesimo tertio
juxta Matthæum capite.

Vers. 38. *Jesus autem* — Vers. 40. *paratum est.*
Similiter de his omnibus.

Vers. 41. *Et cum audissent*—*Joanne.* Præterea et
de his.

Vers. 42. *Jesus autem* — Vers. 45. *multis.* Dictum
est de his in fine dicti capituli.

CAP. XXXI. De Bartimæo.

Vers. 46. *Et veniunt* — *mendicans.* Nomen addi-
dit, eo quod multis notus erat.

Vers. 47. *Cumque audisset* — Vers. 52. *in via.*
Lege totam enarrationem integri quadragesimi
quarti capituli juxta Matthæum.

Etsi enim ille de duobus cæcis loquatur, cetera
tamen proxima sunt his quæ hic dicuntur : et il-
lorum interpretatio etiam ista manifestat, ac ad
finem ejus apposita est dubii solutio gratissima.

CAP. XXXII. De pullo.

CAP. XI. Vers. 1. *Et dum* — Vers. 5. *huc.*
Dictum est de his omnibus quadragesimo quinto
capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 4. *Abierunt* — Vers. 7. *ad Jesum.* Similiter
et de his.

Vers. 7. *Et injecerunt* — Vers. 10. *ex eis.*
Etiam hæc ibi declarata sunt.

Vers. 11. *Et ingressus est* — *duodecim.* Cir-
cumspexit omnia quæ in templo erant, tanquam
Dominus illius habitaculi : et tunc quidem siluit,
dans tempus correctionis his, qui ipsium despicie-
bant ; postmodum vero, cum redisset, austerius
eos punivit, tanquam incorrigibiles.

CAP. XXXIII. De ficu quæ exaruit.

Vers. 12. *Postero autem* — Vers. 13. *ficum.*
Dictum est de hac, quadragesimo septimo juxta
Matthæum capite.

Vers. 14. *Et respondens* — *edat.* Etiam de hoc.

Vers. 14. *Et audiebant discipuli ejus.* Propter eos
enim et famem simulavit, et ficum exsecratus est, ut
scirent, quod potens etiam esset ad puniendum,
veluti dicto capite diligenter manifestatum est.

Vers. 15. *Et veniunt* — *evertit.* De his disserit
finis quadragesimi quinti capituli Evangelii secundum
Matthæum.

Vers 16. *Nec* — *templum.* Nam et id in contem-
ptum erat. Per hoc etiam docebat, quod nihil
per neglectum admitti debeat, quod indecens sit
in templis.

Vers. 17. *Et docebat* — *latronum.* Ibi quoque
horum data est interpretatio.

Vers. 18. *Et audierunt* — *perderent.* Audierunt,
quomodo libere et audacter locutus esset ac fecisset.

Variæ lectiones et notæ.

(65) Τὴν συκῆν. Α.

Vers. 18. *Timebant* — *ejus*. Verebantur propter A turbam temere cum occidere.

Vers. 19. *Et cum* — *civitatem*. Egrediebatur in suburbia propter quietem.

Vers. 20. Vers. *Et mane* — Vers. 21. *exaruit*. In predicto quadragesimo septimo capite Evangelii secundum Matthæum etiam de his disputatum est.

Vers. 22. *Et respondens* — *in Deum*. Possidete, inquit, fiduciam erga Deum : fiduciam autem puram et indubitamam.

Vers. 23. *Amen* — *dixerit*. Eodem capite de his quoque actum est.

†† Immediatam animus nactus cum Deo unionem, facultatem secundum naturam cogitandi (intelligendi) prorsus habet otiosam : si autem hanc (unionem) solverit, et aliquid non secundum Deum cogitando complexus sit, disjungitur, soluta, quæ supra intellectum est, junione secundum quam, quandiu conjunctus est Deo, ut super naturam et participatione deus factus, tanquam immotum montem suum, legem naturæ transponit.

Vers. 24. *Ideo* — *vobis*. Similiter et de his.

CAP. XXXIV. De oblivione injuriarum.

Vers. *Et dum* 25. — Vers. 26. *vestra*. Hæc in præcedentibus quoque dixit Dominus Matthæi quinto capite, postquam docuit orationem, *Pater noster, qui es in caelis*. Quære ergo ibi horum interpretationem.

CAP. XXXV. *De interrogantibus Dominum, In qua potestate hæc facis?*

Vers. 27. *Et veniant* — Vers. 28. *facias?* Hæc : quænam ? Ejicere videlicet vendentes et cmentes in templo : evertere præfatas mensas ac sellas : non permittere deferre vas per templum, ac similia.

Quære autem quadragesimum octavum caput secundum Matthæum, et omnia invenies.

Vers. 29. *Respondens autem Jesus* — Vers. 30. *michi*. In illo etiam de his invenies.

Vers. 31. *Et cogitabant* — Vers. 32. *hominibus*. Deficit, non.

Vers. 32. *Timebant* — *esset*. Habebant Joannem, hoc est, certi erant de Joanne. Dictum est autem et de his ibidem.

Vers. 33. *Et* — *facio*. Similiter et de his exactissime.

CAP. XXXVI. De vinea.

CAP. XII. Vers. 1. *Et cepit* — *peregre profectus est*. Alia quidem hujus parabolæ declarata sunt quinquagesimo capite Evangelii secundum Matthæum. Lacum vero dicit, qualis erat sub altari, ubi recipiebatur sanguis animalium, quæ immolabantur.

Ἐφοβοῦντο — αὐτοῦ. Ἐφοβοῦντο αὐτὸν ἀπολαί-
σαι, ὡς ἔτυχε διὰ τὴν ὄχλον.

Καὶ ὅτε — *πάλαιως*. Ἐξεπορεύετο εἰς τὰ πρά-
στεια, διὰ τὴν ἡσυχίαν.

Καὶ πρῶτ — *ἐξήραται*. Ἐν τῷ προῤῥηθέντι τεσσαρακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου καὶ περὶ τούτων διεληπται.

Καὶ ἀποκριθεὶς — *θεοῦ*. Κτήσασθε πίστιν εἰς θεόν. Πίστιν δὲ καθαρὰν καὶ ἀδιστακτον.

Ἄμην — *εἶπη*. Ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων ἐλέγθη.

[Τὴν (66) ἀμεινον λαχὼν (67) ὁ νοῦς πρὸς τὴν θεὸν ἔνωσιν, τὴν τοῦ νοεῖν κατὰ φύσιν δύναμιν ἐχει· σχολάζουσαν παντελῶς· ἤνικα δὲ ταύτην λύσῃ, νοήσας τι τῶν μετὰ θεὸν (68), διεκρίθη, τειμῶν (69) τὴν ὑπὲρ νοήσιν ἔνωσιν, καθ' ἣν, ἕως ἔστι τῷ θεῷ συνημμένος, ὡς ὑπὲρ φύσιν, καὶ τῇ μεθέξει θεοῦ γεγεννημένος, καθάπερ ὄρος ἀκίνητον ἑαυτοῦ, τὸν τῆς φύσεως μετατίθησι νόμον.]

Διὰ τοῦτο — *ὕμῖν*. Ὅμοιος καὶ περὶ τούτων.

ΚΕΦ. ΑΔ'. Περὶ ἀμνησικακίας.

Καὶ ὅταν — *ὕμῶν*. Εἶπα ταῦτα καὶ πρότερον ὁ Κύριος, ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, μετὰ τὸ διδάξαι τὴν προσευχὴν τὸ· *Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*· καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτων ἐξήγησιν.

C ΚΕΦ. ΑΕ'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων.

Καὶ ἐρχονται — *κοιῆς* ; Ταῦτα, ποῖα ; Τὸ ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ, τὸ ἀνατρέπειν τὰς προῤῥηθείσας τραπέζας καὶ καθέδρας, τὸ μὴ ἀφίεναι διανεγκεῖν σκεῦος διὰ τοῦ ἱεροῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ζήτησον τὸ τεσσαρακοστὸν ὄγδοον κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς — *μοι*. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων ἐδρῆσεις.

Καὶ ἐλογίζοντο — *ἀνθρώπων*. Λεῖπει τὸ οὐχί.

Ἐφοβοῦντο — *ἦν*. — *Εἶχον* τὸν Ἰωάννην, ἀντὶ τοῦ, ἐπεπληροφόρητο περὶ τοῦ Ἰωάννου. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ.

D *Καὶ* — *κοιῶ*. Ὅμοιος καὶ περὶ τούτων ἀκριβέστατα.

ΚΕΦ. ΑΓ'. Περὶ τοῦ ἀμπελῶνος.

Καὶ ἤρξατο — *ἀπεδήμησε*. Τάλλα μὲν τῆς παραβολῆς ταύτης ἡρμηνεύθησαν ἐν τῷ πεντηκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου· ὑπολήνιον δὲ λέγει τὸ ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου, ὃ τὸ αἷμα τῶν θυσμένων ζῶων ὑπέδεχτο.

Variae lectiones et notæ.

(66) Hæc uterque in margine habet. Hentenius non agnoscit. Reperitur hoc scholium etiam in edit. Veneta Theophylacti tom. 1, p. 795 B. Quilibet, ut arbitror, auctorem agnoscit. Repetitur enim videtur ex all'goricis quisquiliis sancti Maximi professoris.

(67) Λαθὼν, B. Ita Veneti.

(68) Corrigendum videtur τῶν οὐ κατὰ θεόν. Veligatum Veneti. Paulo ante correxi etiam λύσῃ pro λύσει.

(69) Τεχῶν, Veneti.

Και ἀπέστειλε — ἀμπελώνος. Ἐν ἐκείνῳ καὶ Α περὶ τούτων εὐρήσεις. Ὅρα δὲ, πῶς οἱ γεωργοὶ τοὺς καρποὺς ἀπαιτοῦνται, ὡς ἐπιμεληταὶ καὶ φύλακες τοῦ ἀμπελώνου.

Οἱ δὲ — ἀπέκτισσαν. Καὶ ταῦτα πάντα διηρμη-νεύθησαν ὁμοίως ἐκεῖ.

Ἔτι — ἀμπελώνος. Καὶ ταῦτα παρακλησίως τῆς προσήκουσας ἐκεῖ τετυγήκασιν ἐξηγήσεως.

Τι οὖν — ἄλλοις. Ἔτι καὶ ταῦτα.

Οὐδέ — ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. Ὅμοιως καὶ ταῦτα.

Και ἐζήτουν — εἰπε. Πρὸς αὐτοὺς, ἀντὶ τοῦ, περὶ αὐτῶν. Οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ Ματθαῖος, παρ' ᾧ καὶ τὰ ῥηθέντα πάντα διασετάφηται.

Και ἀφέντες αὐτὸν ἀπῆλθον. Ἴνα μὴ καὶ ἄλλα Β κατ' αὐτῶν εἴπη, καὶ ἵνα συσκευάσωσιν ἐπιβουλήν κατ' αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΑΖ. *Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων διὰ τὸν κῆνσον.*

Και ἀποστέλλουσι — λόγῳ. Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ πεντηκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, εἰς τὸ τέλος; (70).

Οἱ — διδάσκεις. Ἐπ' ἀληθείας, ἀντὶ τοῦ, ἀληθῶς. Εἰρηται δὲ καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ.

Ἐξίστι — ἐπ' αὐτῷ. Καὶ περὶ τούτων πάντων ἐκεῖ διηρμήνευται.

ΚΕΦ. ΑΗ. *Περὶ τῶν Σαδδουκαίων.*

Και ἔρχονται — εἶναι. Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ πεντηκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ C Ματθαίου.

Και ἐπρώτησαν — τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. Ἐν ἐκείνῳ περὶ τούτων ἐλίχθη.

Ἐπὶ — γυναῖκα. Ὅμοιως καὶ περὶ τούτων πάντων.

Και ἀποκριθεὶς — Θεοῦ; Διὰ τοῦτο, ποῖον; Διὰ τὸ οὕτως ἐμπαθῶς ὑπολαμβάνειν περὶ τῆς ἀναστάσεως.

Ἡ διὰ τὸ μὴ εἶδῆναι τὰς Γραφὰς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν ὁμοίως ἐκεῖ διασετάφηται.

Ὅταν — οὐρανοῖς. Ὅταν ἀναστῶσι πάντες οἱ ἄνθρωποι. Καὶ περὶ τούτων δὲ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

Περὶ — ζώντων. Καὶ ταῦτα πάντα ἐκεῖ λελεπτο- D λόγηται. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι καὶ ἡ βία καὶ ὁ βίατος ἀδιαφόρως λέγονται.

Ἰμεῖς — πλατῆσθε. Οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πάνυ. Τοῦτο δὲ προσέθηκεν, ὡς προδήλως ἐληλεγμένον ἐνοήτων.

ΚΕΦ. ΑΘ. *Περὶ τοῦ Γραμματέως.*

Και προσελθὼν — ἐντολή; Πρώτη πάντων, τῶν νόμων. Εἰρηται δὲ περὶ τούτου ἐν τῷ πεντηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Vers. 2. *Et emisit — vineæ.* In illo etiam de his invenies. Vide autem quomodo ab agricolis fructus repetunt, tanquam a procuratoribus ac custodibus vineæ.

Vers. 3. *At illi — Vers. 5. occiderunt.* Hæc quoque omnia similiter ibi declarata sunt.

Vers. 6. *Adhuc — Vers. 8. vineam.* Et hæc similiter proxime accedunt ad eam, quæ ibi data est, enarrationem.

Vers. 9. *Quid ergo — aliis.* Præterea et hæc.

Vers. 10. *An nec — Vers. 11. oculis nostris.* Similiter et hæc.

Vers. 12. *Et quærebant — dixerat.* — *Ad eos,* hoc est, de ipsis; ita enim dixit Matthæus, apud quos prædicta omnia manifestata sunt **.

Vers. 12. *Et eo relicto egressi sunt.* Ne et alia adversus eos diceret: utque insidias adversus eum præpararent.

CAP. XXXVII. *De interrogantibus Dominum occasione census.*

Vers. 13. *Et emittunt — sermone.* Dictum est de his quinquagesimo primo juxta Matthæum capite circa finem.

Vers. 14. *Qui — doces.* In veritate, hoc est, vere. Dictum est et de his ibidem.

Vers. 14. *Licet — Vers. 17. de eo.* De his quoque omnibus data est ibi interpretatio.

CAP. XXXVIII. *De Sadducæis.*

Vers. 18. *Et veniunt — esse.* Dictum est de his quinquagesimo tertio capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 18. *Et interrogaverunt — Vers. 19. fratri suo.* In illo dictum est de his.

Vers. 20. *Septem — Vers. 23. uxorem.* Similiter et de his omnibus.

Vers. 24. *Et respondens — Dei? — Propter hoc; Quidnam? Propter hoc,* quod carnaliter de resurrectione sentialis.

Vel Propter hoc, quod nesciatis Scripturas neque potentiam Dei. De quibus similiter ibi dictum est.

Vers. 25. *Cum — cælis. — Cum resurrexerint,* omnes videlicet homines. Et de his quoque eodem capite quære.

Vers. 26. *De — Vers. 27. viventium.* Et hæc ibi per singula sunt explanata.

Vers. 27. *Vos — erratis.* Non utcunque, sed multum. Hoc autem addidit, tanquam eorum insipientiam manifeste arguens.

CAP. XXXIX. *De Scriba.*

Vers. 28. *Et accedens — mandatorum? Primum omnium,* quæ sunt in lege. Dictum est autem de hoc quinquagesimo quarto capite Evangelii secundum Matthæum.

** Matth. xxi, 45.

(70) Περὶ τὸ τέλος, Β.

Vers. 29. *Jesus autem* — Vers. 31. *ipsam*. A Etiam de his in illo disputatum est.

Illud autem, *Audi, Israel, Dominus Deus vester, Dominus unus est*, Matthæus non scripsit, utpote præmimum primi præcepti. Hoc vero tres demonstrat hypostases, unamque Divinitatis naturam. Cum enim dicitur, *Dominus*, deinde, *Deus*, et rursus, *Dominus*, tres personæ manifestantur; quod autem additur, *unus*, naturam declarat unitatem.

Alio quoque modo dici potest, quod videlicet Hebræis frequens sit hæc reduplicatio *Dominus, Dominus*, et, *Deus, Deus*, propter ejus sublimitatem.

Vers. 31. *Majus — est*. Hoc confirmativum est ejus, quod dixit, præcepta illa primum ac secundum esse.

Vers. 32. *Et ait* — Vers. 33. *victimæ*. Vide, quomodo tunc Judæi victimas, sive sacrificia, pro præclaris facinoribus ducebant, cæteras virtutes non curantes. Intellectum autem scriba appellavit montem ipsam.

Vers. 34. *At — Dei*. De hoc docet finis enarrationis prædicti capituli.

Vers. 34. *Et nemo — interrogare*. De hoc dictum est quinquagesimo quinto capite Evangelii secundum Matthæum, postquam ipse interrogaverat Pharissæos.

CAP. XL. De interrogatione Domini.

Vers. 35. *Et respondens* — Vers. 37. *ejus est*. De his manifeste dictum est prædicto quinquagesimo quinto capite. Ne autem tibi insolens videatur quod habeat, *Dicit*; siquidem Hebræica dicitio et *Dicit* significat et *Dixit*. Ideo hic quidem illam, ille autem hanc significationem indifferenter accipit: et pleraque similia frequenter inveniemus.

Vers. 37. *Et multa*. — *libenter*. Tanquam suaviter sermocinantem: vel tanquam facile illos devincentem, et quod ab invidia sese ipse liberaverit.

Vers. 38. *Et dixit — scribis*. Prospicite, hoc est, cavete.

Vers. 38. *Qui — obamou'are*. Dicit de ipsis Matthæus circa medium quinquagesimi quinti capituli: *Dilatant phylacteria sua et magnificent fibrias palliorum suorum*¹⁰, quæ Marcus nunc *stolas* nominavit. Quæ ergo ibi horum enarrationem.

Vers. 38. *Et salutationes* — Vers. 39. *canis*. A præcedentibus supplendum est: Qui amant, hoc videlicet, aut illud, de quibus ibidem quære.

Vers. 40. *Qui devorant — judicium*. De his

¹⁰ Matth. 23, 5.

Ὁ (71) δὲ Ἰησοῦς — σεαυτὸν. Καὶ περὶ τῶν τῶν ἐν ἐκείνῳ διεληφται.

Τὸ δὲ, Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεὸς ἑμῶν, Κύριος εἷς ἐστίν, οὐκ ἀνέγραψεν ὁ Ματθαῖος, ἄ; προσμίον τῆς πρώτης ἐντολῆς ἐμφαίνει ἐν τοῦτο τὰς τρεῖς ὑποστάσεις, καὶ τὴν μίαν φύσιν τῆς θεότητος: τὸ μὲν γὰρ Κύριος, καὶ τὸ ὁ Θεός, καὶ αὐτὸς τὸ Κύριος, τῶν τριῶν προσώπων εἰσι δηλωτικὰ: τὸ δὲ εἷς, τῆς μιᾶς φύσεως.

Καὶ ἐτέρως δὲ, συνήθης Ἑβραίοις ἡ ἀναβίβλωσις τοῦ Κυρίους Κυρίου, καὶ ὁ Θεὸς ὁ Θεός, διὰ τῆς ὑπεροχῆν.

Μεῖζων — ἐστίν. Τοῦτο ἐπιθεβαίως ἐστὶ τοῦ πρώτην καὶ δευτέραν, μόνως ἐκείνας εἶναι.

Καὶ εἶπεν — θυσιῶν. Ὅρα, πῶς οἱ τρηναῖτα Ἰουδαῖοι τὰς θυσίας ἀντὶ κατορθωμάτων ἐνόμιζον, τῶν ἄλλων ἀμυλοῦντες ἀρετῶν. Σύνεισιν δὲ ὁ γραμματεὺς τὴν διάνοιαν ἀνόμασι.

Καὶ ὁ — τοῦ Θεοῦ. Τὸ τέλος τῆς ἐξηγήσεως τοῦ δηλωθέντος κεφαλαίου περὶ τούτου διδάσκει.

Καὶ ὁδὸς — ἐπερωτῆσαι. Ἐν τῷ πεντηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἰρηται περὶ τούτου, μετὰ τὸ ἐπερωτηθῆναι παρ' αὐτοῦ τοὺς Φαρισαίους.

ΚΕΦ. Μ'. Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐπερωτήσεως.

Καὶ ἀποκριθεὶς — ἐστίν; Περὶ τούτων ἐλέχθη σαφῶς ἐν τῷ βῆθόντι πεντηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ. Μὴ ξενίση σε δὲ τὸ λέγει ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. Ἡ γὰρ Ἑβραϊκὴ λέξις ἀμφότερα σημαίνει, καὶ τὸ λέγει, καὶ τὸ εἶπε. Διὸ καὶ ὁ μὲν ταύτην, ὁ δὲ ἐκείνην λαμβάνει τὴν σημασίαν ἀδιαφόρως. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἰσχυροῦ ἐρήσομεν.

Καὶ ὁ πολὺς — ἡδέως. Ὅς ἡδέως διαλεγόμενος, καὶ εὐχερῶς αὐτοὺς (72) ἀνατρέποντος, καὶ ὡς αὐτὸς (73) ἀπηλλαγμένος τῆς βασκανίας.

Καὶ εἶπεν — γραμματέων. Βλέπετε, ἀντὶ τοῦ, φυλάττεσθε.

Τῶν — περιπατεῖν. Λέγει περὶ αὐτῶν ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ πεντηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ περὶ τὸ μέσον: ὅτι Πλατύνουσι τὰ φυλακτήρια αὐτῶν, καὶ μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν: ἅπαν τῶν ὁ Μάρκος στολὰς ἀνόμασι. Ζήτησον οὖν ἐν ἐκείνῳ τὴν τούτων ἐξηγήσιν.

Καὶ ἀσκασμοὺς — δειπνοῖς. Τῶν θελόντων εἶναι, καὶ τότε καὶ τότε. Εἰρηται δὲ καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ.

Οἱ κατασθίοντες — κριμα. Εἰρηται περὶ τούτων

Variæ lectiones et notæ.

(71) Recte hic monuit Hentenius, vocabula, καὶ ἐξ ἄλλης τῆς ἰσχύος σου, negligentia scribæ in suo Codice omissa esse. Habent ista meus A et B. Propter æqualitatem membrorum alii alia hoc versu

omiserunt.

(72) Τὸς Γραμματεῖς.

(73) Ὁ πολὺς ἐχθρός.

ἀκριβῶς ἐν ἀρχῇ τοῦ πεντηκοστοῦ ἔκτου κεφαλαίου Α τοῦ κατὰ Ματθαίου.

ΚΕΦ. ΜΑ'. Περὶ τῆς τὰ δύο λεπτά βαλοῦσης.

Και καθ' ἑσας — γαστροφυλάκιον. Τὸ γαστροφυλάκιον θησαυροφυλάκιον ἦν, ἐν τῷ ναῷ, εἰς ὃ πάντες οἱ ἔχοντες καὶ θέλοντες ἐμβάλλον τὸ κατὰ δύναμιν, πρὸς ἀποτροφὴν τῶν πινήτων.

Και πολλοὶ — κοδράντης. Ὁ, τὸ λεπτὸν δηλονότι, ἔστι παρ' Ἑβραίοις, ἡγοῦν λέγεται κοδράντης (74). Λεπτὸν δὲ ἔστι παρ' ἡμῖν ὁ ὀβολός.

Και προσκαλεσάμενος — ὑστερήσεως αὐτῆς. Ὑστερήσεις μὲν νοεῖται, ἢ ἐνδοια. Νῦν δὲ, τὸ ἀναγκαῖον καὶ χρεῖσθες ὑστερήσει ὡς οἶμαι, ὠνόμασε. B

Πάντα — τὸν βίον αὐτῆς. Εἰ καὶ πτωχὴ τοῖς χρήμασιν ἦν, ἀλλὰ πλουσίᾳ τῆ γνώμῃ καθίστατο. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ, οὐ τὸ δῶρον μετρήσας, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν αὐτῆς, πλείον πάντων βαλεῖν εἶπε.

Γένοιτο δὲ καὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν γενέσθαι χήραν, ἀποβαλοῦσαν τὸν διάβολον, ᾧ κεκόλληται, καὶ ᾧ ὑποτίταται· καὶ βαλεῖν εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ θησαυρὸν δύο λεπτά, τὸ σῶμα καὶ τὸν νοῦν, λεπτυνθέντα, τὸ μὲν, δι' ἐγκρατείας· τὸν δὲ, διὰ ταπεινώσεως.

Και ἐκπορευομένου — καταλυθῆ. Περὶ τούτων ἐρρήθη ἐν τῷ τίτλῳ τοῦ πεντηκοστοῦ ἔκτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου.

ΚΕΦ. ΜΒ'. Περὶ συντελείας.

Και καθημένου αὐτοῦ — συντελεῖσθαι; Ζήτησον περὶ τούτων ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ταῦτα. Ἐν ἐκείνῳ περὶ πάντων τούτων ἐρρήθη.

Βλέπετε — ἑαυτοῦς. Φυλάττετε ἑαυτοῦς ἀπὸ τῆς τότε ἀπάτης.

Παραδώσουσι — ἐνεκεν ἐμοῦ. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εὐρήσεις.

Εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. Εἰς κατηγορίαν καὶ ἐλεγχον αὐτῶν, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ἐν καιρῷ τῆς παγκοσμίου κρίσεως, ὅτι οὐκ ἠνωτισάμεθα τὸ κήρυγμα. Τοσοῦτον γὰρ αὐτὸ ἐνωτισθήσονται ὥστε καὶ τοὺς κήρυκας αὐτοῦ κολάσειν ἐσχάτε ὑποβαλεῖν.

Καὶ εἰς — εὐαγγέλιον. Ὁ δὲ Ματθαῖος ἔγραψεν ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ· ὅτι καὶ κηρυχθήσεται τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον τῆς βουουλίας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ. Καὶ ζήτησον ἑκαὶ τὴν τούτου διάγνωσιν.

Ὅταν δὲ — ἄγιον. Οἰκονομικῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν καὶ ταῦτα λαλεῖ, χρώμενον τοῖς αὐτῶν στόμασιν, ἵνα μὴ ἡ τούτων ἀγοικία δόξη τοῖς ἀπίστοις ἦτα τοῦ κηρύγματος. Εἰρήχη δὲ ταῦτα καὶ

A exacte disputatum est in principio quinquagesimi sexti capituli Evangelii secundum Matthæum.

CAP. XLI. De vidua quæ duo minuta obtulit.

Vers. 41. Et cum sederet — gazophylacium. Gazophylacium erat arca ubi thesaurus in templo servabatur, in quam omnes, qui habebant et volebant, pro viribus injiciebant ad pauperum alimentum.

Vers. 41. Et multi — Vers. 42. quadrans. Quod, puta, minutum est apud Hebræos, sive dicitur quadrans. Dicitur quoque alio modo obolus, sive λεπτόν.

Vers. 43. Et advocatis. — Vers. 44. penuria sua. Ὑστερήσεις, defectus dicitur, vel indigentia, nunc autem pro eo, quod necessarium est et utile, ut opinor, accepit (nos penuriam vertimus).

Vers. 44. Omnia — substantiam suam. Etiam pauper erat possessionibus, dives tamen animo ostenditur: ideo Salvator, qui non donum ponderat, sed voluntatem ejus, plus quam omnes misisse dicit.

Utinam vero et anima mea vidua efficiatur, abjecto diabolo, cui agglutinata est atque subjecta: quæ mittat in Dei thesaurum duo minuta, corpus videlicet ac mentem: committit illud quidem per temperantiam, hanc autem per animi modestiam.

Cap. XIII. Vers. 1. Et egrediente — Vers. 2. diruatur. De his dictum est in fine quinquagesimi C sexti capituli Evangelii secundum Matthæum.

CAP. XLII. De consummatione.

Vers. 3. Cumque ipse sederet — Vers 4. consummanda sunt? Quæro de his quinquagesimo septimo capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 5. Jesus autem — Vers. 9. hæc. Eodem capite de his omnibus dictum est.

Vers. 9. Cavete — vobis ipsis. Servate vos ipsos a seductione quæ tunc erit.

Vers. 9. Tradent — causa mea. Ibi quoque et de his invenies.

Vers. 9. In testimonium ipsis. Ad accusationem et increpationem ipsorum, ne possint dicere tempore universalis judicii: Non audivimus prædicationem. In tantum enim ipsam audituri sunt, ut ejus etiam præcones extremis supplicis subjiciant.

Vers. 10. Et in — Evangelium. Matthæus vero scripsit prædicto capite, quod prædicabitur hoc evangelium in universo mundo⁷¹. Quæro ibi hujus intellectum.

Vers. 11. Cum autem — sanctus. Dispensatorie Spiritus sanctus tunc loquetur, utens ore ipsorum, ne rusticitas illorum videatur incredulis abjectio et minoratio prædicationis. Dixit quoque et hæc

⁷¹ Matth. xxiv, 14.

decimo nono juxta Matthæum capite circa medium: **A** quære ergo ibi enarraçionem.

Vers. 12. *Tradet* — Vers. 13. *salvus erit*. Etiam hæc omnia in prædicto decimo nono capite declarata sunt.

Vers. 14. *Cum autem* — *intelligat*. Dictum est de hoc, dicto quinquagesimo septimo juxta Matthæum capite.

Vers. 14. *Tunc* — Vers. 17. *diebus*. In eo loco etiam de his dissertum est.

Vers. 18. *Orate* — Vers. 20. *dies*. Similiter et de his. Illud autem : *Erunt dies illi afflictio*, hoc est, in diebus illis erit afflictio.

Vers. 21. *Et tunc* — Vers. 23. *omnia*. Etiam et de his ibi disputatum est.

Vers. 24. *Porro in* — Vers. 27. *cæli*. Et de his **B** similiter.

Vers. 28. *A ficu autem* — Vers. 31. *præteribunt*. Præterea et de his omnibus ad verbum in dicto capite subtiliter disputatum est.

CAP. XLIII. *De die illo et hora.*

Vers. 32. *De* — *pater*. Dictum est de hoc quinquagesimo octavo capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 33. *Attendite* — *sit*. Ibidem etiam de his dictum est.

Vers. 34. *Sicut homo* — *vigilet*. De Christo ac Christianis sumptum est hoc exemplum. Est autem defectivum : deficit enim, *est*. Dicit ergo, quod est sicut homo, qui peregre agit : hominem quidem seipsum innuens, quemadmodum in multis dictum est parabolis. Peregrinationem vero, in cælos assumptionem. Domum autem suam, præsentem mundum. Servos quoque suos, dicit Christianos. Cujusque autem opus, est custodia mandatorum, et operatio virtutum. Janitor vero, mens uniuscujusque, quæ januis (*aa*) animæ præest, hoc est, sensibus, per quos intellectualis fur ingredi solet.

Vers. 35. *Vigilate* — Vers. 36. *dormientes*. Scorum quidem dicitur ætas senum ; medium noctis eorum qui in media sunt ætate constituti ; gallicinium vero, eorum qui jam sapere incipiunt ; cum prudentia in modum galli gallinæ excitat eos ab insensibilitate. Mane autem, ætas est puerorum. **D**

Quære autem prædicto quinquagesimo octavo juxta Matthæum capite declarationem illius dicti : *Ideo et vos estote purati, quia qua hora non putatis, ea Filius hominis venturus est* ⁷².

Vers. 37. *Quæ autem* — *dico*. Omnibus Christianis, qui futuri sunt usque ad mundi consummationem.

⁷² Math. xxiv, 44.

Varie lectiones et notæ.

(75) Intellige *Estat*, ex *Esontat*. Ita enim accipi voluit.

(aa) *Januis*. In Græco est *θυρσι* seu fenestris. Quoniam tamen paulo ante legitur *θυρωρς*, conijci possit *θύραις*, loco *θυρσις*. Sed alibi etiam de sensibus, apud Patrem Græcum, nescio quem,

A ἐν τῷ ἑνεακαίδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, περὶ τὰ μέσα. Καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Παραδώσει — *σωθήσεται*. Καὶ ταῦτα πάντα ἐν τῷ ῥηθῆντι ἑνεακαίδεκάτῳ κεφαλαίῳ προηρημηύθησαν.

Ὅταν δὲ — *ροσέτω*. Εἰρηται περὶ τούτου ἐν τῷ προηρημηουθέντι πεντηκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Τότε — *ἡμέραις*. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων διασεσάφηται.

Προσεύχεσθε — *ἡμέρας*. Ὅμοιωὺς καὶ περὶ τούτων. Τὸ δὲ, *Ἔσονται αἱ ἡμέραι ἐκείναι*, ἀντὶ τοῦ, κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας (75).

Καὶ τότε — *πάντα*. Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ διελέγηται.

Ἄλλ' ἐν — *οὐρανοῦ*. Καὶ περὶ τούτων ὡσαύτως.

Ἀπὸ δὲ τῆς συνῆς — *παρέλθωσιν*. Ἐτι καὶ περὶ τούτων πάντων κατὰ ῥῆμα ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ λελεπολόγηται.

ΚΕΦ. ΜΓ'. *Περὶ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας.*

Περὶ — *κυτήρ*. Εἰρηται περὶ τούτου ἐν τῷ πεντηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Βλέπετε — *ἐστιν*. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων παρετημειώθη.

Ὡς ἄνθρωπος — *γηρηγορή*. Περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Χριστιανῶν εἰληται τουτὶ τὸ παράδειγμα. Ἔστι δὲ ἐλλειπτικόν· Ἐλλείπει γὰρ τὸ, *ἔσται*. Φησὶν οὖν, ὅτι ὡς ἄνθρωπος ἀποδημῶν ἔσται· ἄνθρωπον μὲν ἑαυτὸν ὑποδηλών, ὡς ἐν πολλαῖς εἴρηται παραβολαῖς· ἀποδημῶν δὲ, τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάκλησιν· οἰκίαν δὲ αὐτοῦ, τὸν παρόντα κόσμον· δούλους δὲ αὐτοῦ, τοὺς Χριστιανούς· ἐκάστου δὲ τὸ ἔργον, τὴν φυλακὴν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, καὶ ἔργασίαν τῶν ἀρετῶν· θυρωρῶν δὲ, τὸν ἐκάστου νοῦν, τὸν ἐπιστατούντα ταῖς θυρῖσι τῆς ψυχῆς, ἡγουν, τοῖς αἰσθητηροῖς, δι' ὃν ἄ νοητὸς κλέπτῃς εἰσπηδῆν εἴωθεν.

Γρηγορῶσιτε — *καθεύδοιτα*. Ὅψὲ μὲν νοεῖται ἡ τῶν γερόντων ηλικία· μεσονύκτιον δὲ, ἡ τῶν μέσων· ἀλεκτοροφωνία δὲ, ἡ τῶν ἀρξαμένων ἤδη φρονεῖν, ὅτι ἡ φρόνησις, ὡσπερ ἀλέκτωρ, ἀγείρει αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἀναισθησίας· πρωὶ δὲ, ἡ τῶν παίδων.

Ζήτησον δὲ ἐν τῷ δευτέρῳ πεντηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· *Διὰ τοῦτο καὶ ὑμεῖς γίνεσθε ἐτοιμοὶ ὅτι ἢ ὥρα οὐ δοκεῖτε, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται*.

Ἄ δὲ — *λέγω*. Πᾶσι τοῖς ἀχρι τῆς παγκοσμίου συντελείας Χριστιανοῖς.

Ἐντεῦθεν κινούμενοι τινες ἔφησαν, ὅτι αἱ προφ. A
 βηθεῖσαι ἡλικίας τοῖς εὐρισκομένοις τότε Χριστιανοῖς
 ἀρμύζουσιν· ἐπ' ἐκείνων γὰρ ἡ δευτέρα παρουσία
 γενήσεται.

Γρηγοροῦσι. Ἐπιφώνησεν ἐτι τοῦτο διαμαρ-
 τυρόμενος.

Ἦν — δύο ἡμέρας. Πάσχα καὶ Ἄζυμα τὸ Πάσχα
 λέγει νῦν ὁ εὐαγγελιστῆς· διότι κατὰ τὸ Πάσχα τοῖς
 τοῦ ἄμνου κρέσει καὶ ἄζυμα συνήσθοντο, ὡς ἐν τῷ
 ἐξηκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον παρα-
 σεσημειώται.

Ζήτησον δὲ καὶ περὶ τὰ τελευταῖα τοῦ ἐξηκοστοῦ
 πρώτου κεφαλαίου τὸ· Καὶ ἐγένετο, ὅτε ἐτέλεισεν
 ὁ Ἰησοῦς πάντας τοὺς λόγους τούτους, εἶπε
 τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· Οἴδατε, ὅτι μετὰ δύο ἡμέ- B
 ρας τὸ Πάσχα γίνεται.

Καὶ ἐξήτουν — Ιακῦ. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων
 εὐρήσεις.

ΚΕΦ. ΜΔ. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον
 μύρω.

Καὶ ὄντος — κεφαλῆς. Εἰρηται περὶ ταύτης ἐν
 τῷ ἐξηκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Ἦσαν — αὐτῆ. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων πάν-
 των. Ἐπάνω δὲ τριακοσίων δηναρίων, ἀντὶ τοῦ,
 Ἐπέκεινα.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — αὐτῆς. Ἔτι καὶ περὶ τούτων
 λεπτομερῶς.

Καὶ Ἰούδας — παραδῶ. Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ
 ζήτησον. Ἐχάρησαν δὲ οὐ μόνον, ὅτι χωρὶς θορύβου C
 ἔμελλον αὐτὸν συλλαβεῖν, ὅπῃ τοῦ Ἰούδα παραδεδόμε-
 νον εὐκαίρως, ἀλλ' ὅτι καὶ ὅπῃ τῶν μαθητῶν ἤρ-
 ξατο μισεῖσθαι.

ΚΕΦ. ΜΕ'. Περὶ τοῦ Πάσχα.

Καὶ τῇ πρώτῃ — ἠτοίμασαν τὸ Πάσχα. Ἀπὸ
 τοῦ ἐξηκοστοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον
 ταῦτα [· διαγινώσκειται] (76) ῥάδιον, ἀκριβῶς ἐκεῖ
 διαληφθέντα.

ΚΕΦ. ΜΖ'. Περὶ τῆς παραδόσεως προφητεία.

Καὶ ὄψις γενομένης — ἄνθρωπος ἐκείνος.
 Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐσαφηνίσθησαν.

Καὶ ἐσθιόντων — τοῦ Θεοῦ. Περὶ τούτων εἰρή-
 καμεν ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
 Ματθαῖον.

Καὶ ὑμνήσαντες — πάντες ἔλεγον. Καὶ περὶ
 τούτων ἐν αὐτῷ κατὰ λόγον ἐρρήθη.

Καὶ ἔρχονται — Ἀλλὰ τί σὺ; Ὁμοίως καὶ περὶ
 τούτων.

Καὶ ἔρχεται — ἡγγικε. Καὶ περὶ τούτων πάντων
 ἐκεῖνο τὸ κεφάλαιον ἐδίδαξεν.

Καὶ εὐθὺς — τῶν πρεσβυτέρων. Εἰρηται περὶ
 τούτων ἐν τῷ ἐξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
 Ματθαῖον.

Hinc moti quidam dicunt, prædictas ætates iis
 aptari Christianis, qui tunc reperientur : sub illis
 enim fiet secundus adventus.

Vers. 37. *Vigilate*. Hoc rursum addidit, tanquam
 id quod futurum erat protestatus.

CAP. XIV. Vers. 1. *Erant — biduum*. Pascha et
 Azyma vocat nunc Evangelista ipsum Pascham fe-
 stum : quia in ipso caries agni et azyma comede-
 bant, sicuti sexagesimo tertio capite Evangelii se-
 cundum Matthæum significatum est.

Quære autem prope finem etiam sexagesimi
 primi capitis dictum illud : *Et factum est, pos-
 quam finisset Jesus omnes hos sermones, dixit di-
 scipulis suis : Scitis quod post biduum Pascha sit* ?.

Vers. 1. *Et quærebant* — Vers. 2. *populi*. Ibi
 quoque de his invenies.

CAP. XLIV. *De ea quæ unxit Dominum
 unguento*.

Vers. 3. *Et cum esset — caput*. De hac dictum
 est sexagesimo secundo capite Evangelii secundum
 Matthæum.

Vers. 4. *Erant* — Vers. 5. *adversus illam*. Simi-
 liter et de his.

Vers. 6. *Jesus autem* — Vers. 9. *ipsius*. Præterea
 et de his subtiliter tractatum est.

Vers. 10. *Et Judas* — Vers. 11. *traderet*. Etiam
 de his ibi quære. Gavisus est autem, non solum
 quia ipsum sine tumultu comprehensuri erant, op-
 portune a Juda traditum, verum etiam quod a
 suis discipulis odio haberi inciperet.

CAP. XLV. *De Pascha*.

Vers. 12. *Et primo* — Vers. 16. *paraverunt
 Pascha*. A sexagesimo tertio capite Evangelii se-
 cundum Matthæum hæc facile intelliguntur, cum
 ibi sint exacte disputata.

CAP. XLVI. *De prodizione prophetia*.

Vers. 17. *Et facta vespera* — Vers. 21. *homo ille*.
 Ibidem hæc etiam explanata sunt.

Vers. 22. *Et edentibus* — Vers. 25. *Dei*. De
 his diximus sexagesimo quarto juxta Matthæum
 D capite.

Vers. 26. *Et dicto hymno* — Vers. 31. *omnes
 dicebant*. Etiam de his in eo capite per ordinem
 dictum est.

Vers. 32. *Et veniant* — Vers. 36. *Sed quod tu*.
 Similiter et de his.

Vers. 37. *Et venit* — Vers. 42. *appropinquat*.
 Præterea et de his caput illud docuit.

Vers. 43. *Et statim* — *senioribus*. Dictum est de
 his sexagesimo quinto capite Evangelii secundum
 Matthæum.

¹² Matth. xxvi, 1, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(76) Quæ his signis [·] inclusa sunt, ea ex Cod. B. exciderant.

Vers. 44. *Dederat* — Vers. 47. *auriculam*. Similiter et de his. Lege ergo totam enarrationem, quæ ibi accurate posita est.

Vers. 48. *Et respondens* — Vers. 52. *ab eis*. Similiter et de his ibidem actum est.

Vers. 53. *Et abduxerunt* — Vers. 54. *ad lumen*. Ad lumen quod ab igne producebatur : ita ut in propatulo esset his, qui una cum eo sedebant, ac omnibus qui in atrio erant; dictum est autem et de his ibi.

Vers. 55. *Summi vero sacerdotes* — Vers. 59. *testimonium illorum*. Ibi quoque hæc declarata sunt.

Vers. 60. *Cumque surrexisset* — Vers. 62. *cali*. Similiter et hæc. Quod autem dicitur, *Cum nubibus*, idem est ac si dicas, In nubibus.

Vers. 63. *Summus vero sacerdos* — Vers. 65. *alapas illi impingebant*. Similiter et hæc.

CAP. XLVII. De negatione Patri.

Vers. 66. *Et cum esset* — Vers. 68. *dicas*. De his dictum est sexagesimo sexto juxta Matthæum capite.

Vers. 68. *Esivitque* — *cecinit*. Lege sexagesimo quarto capite Evangelii secundum Matthæum enarrationem dicti illius : *Præquam gallus cecinerit, ter me abnegabis*¹⁵.

Vers. 69. *Et* — Vers. 72. *cecinit*. De puella et astantibus accurate dictum est sexagesimo quinto capite Evangelii secundum Matthæum ; et ibi lege dicti illius interpretationem : *Et ingressus intro sedebat cum ministris, ut videret finem*¹⁶. De reliquis autem pari modo dictum est sexagesimo sexto illius Evangelii capite.

Vers. 72. *Et recordatus* — *ævit*. Ibidem quoque de his dictum est. Non solum autem hoc dictum verbum præ timore ac iubeccillitate exciderat, verum etiam illud quod dixerat : *Quicumque abnegaverit me coram hominibus, et ego abnegabo eum*¹⁷, etc.

CAP. XV. Vers. 1. *Et statim* — *Pilato*. Præterea et de his.

Vers. 2. *Et interrogavit* — Vers. 5. *Pilatus*. Quære sexagesimum septimum caput Evangelii secundum Matthæum. Inde enim facile est et hæc intelligere.

Vers. 6. *In festo autem* — Vers. 14. *Crucifige eum*. Et hæc omnia dicto capite convenienter declarata sunt.

Vers. 15. *Pilatus autem* — Vers 19. *eum*. Manifestius scripsit de his Matthæus prædicto capite, in quo etiam de omnibus dictum est. *Salutare* vero significat hoc in loco, Compellare.

Vers. 20. *Cumque* — Vers 23. *accepit*. De his quoque ibidem declaratum est. Patrem vero dixit Alexandri et Rufi, utpote qui adhuc vivebant, no-

¹⁵ Matth. xxvi, 34. ¹⁶ ibid. 58. ¹⁷ Matth. x, 33.

A *Δεδώκει* — τὸ ὄπιον. Ὁσαύτως καὶ περὶ τούτων ἀνάγνωθι τὴν ὄλην αὐτῶν ἐξήγησιν, ἀκριβῶς ἐκτεθειμένην ἐκεῖ.

Καὶ ἀποκριθεὶς — ἀπ' αὐτῶν. Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ διεληπται.

Καὶ ἀπήγαγον — πρὸς τὸ φῶς. Πρὸς τὸ φῶς, τὸ ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς, ὥστε φαίνεσθαι τοῖς συγκαθημέναις καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ αὐλῇ· εἰρηναί·] καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ.

Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς — μαρτυρίᾳ αὐτῶν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα διηρμηγυόθησαν.

Καὶ ἀναστὰς — τοῦ οὐρανοῦ. Ὁμοίως καὶ ταῦτα. Τὸ δὲ Μετὰ τῶν νεφελῶν, ἀντὶ τοῦ, Ἐπιτῶν νεφελῶν.

Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς — βασιμασιν αὐτῶν ἐβαλλεν. B Παραπληρῶς καὶ ταῦτα.

ΚΕΦ. ΜΖ'. Περὶ τῆς ἀρνήσεως

Καὶ ὄντος — λέγει. Εἰρηται ἐν τῷ ἐξηκοστῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἐξῆλθεν — ἐφώρησεν. Ἀνάγνωθι ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξήγησιν τοῦ, Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρις ἀπαρτήσῃ με.

Καὶ ἐφώρησε. Περὶ τῆς παιδίσκης καὶ τῶν περιστώτων εἰρηται λεπτομερῶς ἐν τῷ ἐξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν ἐκεῖ τοῦ, καὶ εἰσελθὼν ἔσω ἐκύθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν ἰδοὺν τὸ τέλος. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων ἐλήθη πάλιν ἐν τῷ ἐξηκοστῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ τοιοῦτου Εὐαγγελίου.

Καὶ ἀνεμνήθη — ἐκλιπεν. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων ἐβήθη. Οὐ μόνον δὲ τούτου τοῦ βήματος ἀπὸ (77) τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀσθενείας ἐπελάθετο, ἀλλὰ καὶ τοῦ· Ὅστις δ' ἂν ἀρῆσῃται με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρῆσεται αὐτὸν κατὰ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

Καὶ εὐθὺς — Πιλᾶτω. Καὶ περὶ τούτων.

Καὶ ἐπηρώτησεν — Πιλᾶτον. Ζήτησον τὸ ἐξηκοστὸν ἑβδόμον κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματθαίου. Ἐκεῖθεν γὰρ καὶ ταῦτα διαγνώσκει βέβαιον.

Κατὰ δὲ θορήν — σταύρωσον αὐτόν. Ταῦτα (78) πάντα ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ κατὰ τὸ εἶδος ἡρμηγυόθησαν.

Ὁ δὲ Πιλᾶτος — αὐτῷ. Σαφέστερον ὁ Ματθαῖος περὶ τούτων ἱστορήσεν ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ, ἐν ᾧ καὶ περὶ πάντων ἐβήθη. Τὸ δὲ ἀσπάζεσθαι, νῦν τὸ προσαγορεύειν σημαίνει.

Καὶ ὅτε — ἔλαβε. Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως ἐκεῖ σαφηνίσται. Τὸν πατέρα δὲ εἶπεν Ἀλεξάνδρου καὶ Ρούφου, ὡς ἐστὶ ζώντων καὶ ἐγνωσμένων. Τοῖς ἀπο-

Var:æ lectiones et notæ.

(77) Ὑπὲρ τοῦ Β.

(78) Καὶ ταῦτα Β.

στέλοις γὰρ ἀκολουθήσαι καὶ τούτους λέγουσι, κει- A
στευκότες εἰς τὸν Χριστόν.

Καὶ σταυρώσαντες αὐτὸν — ἄρη. Ἐτι καὶ περὶ
τούτων.

Ἦν δὲ — αὐτόν. Καὶ μὴν ἐν ἕκτη ὥρᾳ ἐσταυ-
ρώθη, καθὼς ὁ Ἰωάννης φησὶ. Τί οὖν ἔστιν εἰ-
πεῖν; ὅτι τὸ, *Ἦν δὲ ὥρα (79) τρίτη, οὐχ ἔλκεται πρὸς*
τὸ, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀρχὴν
τῶν παθῶν τοῦ Σουτήρος ἀναφέρεται. Ἦν δὲ, φησὶν,
ὥρα τρίτη, ὅτε θλονότι ἤρξατο πάσχειν ὑπὸ τῶν
στρατιωτῶν τοῦ Πιλάτου. Ἔτα τὸ ἐξῆς ἀναγκαστέον
καθ' ἑαυτὸ, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν, ἐν ἕκτη δη-
λατῇ ὥρᾳ. Ὅστε ἡ μὲν τῆς τρίτης ὥρας μνήμη
παρὰ τῷ Μάρκῳ τὴν ἀρχὴν ἐμφαίνει τῶν Δεσποτι-
κῶν παθημάτων, ἡ δὲ τῆς ἕκτης παρὰ τῷ Ἰωάννῃ, B
τὸ τέλος αὐτῶν, ὅπερ ἔστιν ἡ σταύρωσις.

Καὶ ἦν — ὠνειδίξον αὐτόν. Καὶ περὶ τούτων ἐν
τῷ προδιαληφθέντι κεφαλαίῳ λέλεκται.

Δεγομένης δὲ — Θεοῦ. Ὁσαύτως καὶ περὶ τού-
των πάντων ἐκεῖ διηρημήνεται.

Ἦσαν δὲ — Ἰεροσόλυμα. Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ
ζήτησον.

ΚΕΦ. ΜΗ΄. *Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ*
Κυρίου.

Καὶ ἤδη ὀψίας γενομένης — τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῷ
τέλει τοῦ τοιοῦτου κεφαλαίου καὶ περὶ τούτου διη-
κρίβωται. Προσάδδατον (80) δὲ ἡ παρασκευὴ λέγε-
ται, ὡς πρὸ τοῦ Σαββάτου τεταγμένη εὐθύ·.

Καὶ τολμήσας — μνημεῖον. Ἐν τῷ ἐξηκοστῷ C
ὄγδῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ταῦτα πάντα
κατὰ τὸ προσηκόν ἡρμηνεύθησαν.

Ἦ δὲ Μαρία — ἀλεῖψωσι τὸν Ἰησοῦν. Ὁμοίως
καὶ ταῦτα.

Καὶ Μαρ — σφόδρα. Ὁσαύτως καὶ ταῦτα.

Καὶ εἰσελθοῦσαι — ὄμν. Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ
διασεσάφηται.

Καὶ ἐξελθοῦσαι — ἐφοδοῦντο γάρ. Ἐτι καὶ περὶ
τούτων.

Φασὶ (81) δὲ τινες τῶν (82) ἐξηγητῶν ἐνταῦθα
συμπληροῦσθαι τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον· τὰ δὲ
ἐφεξῆς προσθήκην εἶναι μεταγενεστέραν. Χρὴ δὲ
καὶ ταύτην ἡρμηνεύσαι, μὴδὲν τῇ ἀληθείᾳ λυμαι- D
νομένην.

Ἀναστάς δὲ — δαιμόνια. Μετὰ τὸ εἰπεῖν Ἀνα-
στάς, ὑπόστιξον, εἰτα ἀνάγκωθι, Πρῶτῃ πρώτῃ Σαβ-
βάτων ἐφάνη πρῶτον Μαρτῆ τῇ Μαγδαληνῇ. Πότε
μὲν γὰρ ἀνέστη, ἀδηλον· πότε δὲ ἐφάνη, δηλον, ὡς
καὶ ἐν τῷ βῆθέντι κεφαλαίῳ προεῖρηται. Καὶ ὅτι

⁷⁷ Joan. xix, 14.

Variae lectiones et notæ.

(79) Τὸ δὲ ἦν ὥρα Β.

(80) Πρὸς Σάββατον Α.

(81) Hunc locum ex codice Parisino Regio lau-
dat Rich. Simonius in *Hist. crit. textus Nov. Test.*,
p. 120.

(82) Recte interpretes nominat. Hi enim soli

hunc locum sollicitarunt. Intelligit autem interpre-
tes eos, ex quibus repetita sunt scholia codicum
Mosquensium, quos in nova Novi Testamenti edi-
tione appello a. c. e. 10. Reperiuntur vero hujus-
modi codices etiam in aliis bibliothecis, ut ex Mil-
lio, Weistenio et aliis constat.

*Vers. 24. Et postquam crucifixerunt eum — tolle-
ret.* Præterea et de his.

Vers. 25. Erat autem — eum. Atqui hora sexta
crucifixus est, sicut dicit Joannes⁷⁷. Quid ergo dicen-
dum est? Quod id, quod dicitur: *Erat autem hora*
tertia, non trahitur ad id quod additur: *Et crucifi-*
xerunt eum, sed refertur ad principium eorum
quæ passus est Salvator. *Erat autem*, inquit, *tertia*,
quando videlicet pati cœpit a militibus Pilati.
Deinde quod sequitur, per se legendum est: *Et*
crucifixerunt eum, sexta videlicet hora. Mentio ergo
tertix horæ, quæ sit a Marco principium manifestat
eorum quæ passus est Dominus: sextæ vero, a
Joanne, finem ostendit, qui fuit crucifixio.

Vers. 26. Et erant — Vers 32 in eum. Etiam de
his prædicto capite dictum est.

Vers. 33. Facta autem — Vers. 39. Dei. Similiter
et de his omnibus data est ibidem explanatio.

Vers. 40. Erant autem — Vers. 41. Jerosolyma.
De his etiam ibi quære expositionem.

CAP. XLVIII. De petitione corporis Christi.

Vers. 42. Et facta jam vespera — Vers. 43.
Dei. In fine illius capituli etiam de his subtiliter
actum est.

*Vers. 45. Et sumpta audacia — Vers. 46. Monu-
menti.* Sexagesimo octavo capite Evangelii secun-
dum Matthæum hæc omnia, prout convenit, pat-
facta sunt.

Vers. 47. Maria autem — CAP. XVI. Vers. 1.
ungerent Jesum. Similiter et hæc.

Vers. 2. Et valde — Vers. 4. valde. Similiter et
hæc.

Vers. 5. Et ingressæ — Vers. 7. vobis. Etiam ibi
de his actum est.

Vers. 8. Cumque exissent — timebant enim. Præ-
terea et de his.

Quidam autem interpretem asserunt, hoc in loco
completum esse Marci Evangelium; quæ vero se-
quuntur recentiorum esse additionem. Oportet
tamen et hanc explanare, cum veritati nihil re-
pugnet.

Vers. 9. Cum autem surrexisset — dæmonia. Post-
quam dictum est: *Cum autem surrexisset*, statim
pone distinctionem; deinde lege: *Mane primo Sab-*
batorum apparuit primum Mariæ Magdalena. Incer-
tum est siquidem quando surrexerit; quando au-

tem apparuerit, certum est, sicut etiam dicto capite predictum est. Similiter quod primus Sabbatorum, dies Dominicus dicatur, quodque mane hujus Christus apparuerit, pariter ibi declaratum est.

Quærendum autem, quomodo hoc loco scriptum est, quod apparuerit primum Mariæ Magdalene, siquidem apparuit primum non soli Magdalene, sed etiam alteri Mariæ Jacobi et Jose, veluti narravit Matthæus ⁷⁶. Dicendum ergo est quod per Magdalenam, alteram quoque significavit. Frequenti est enim in usu apud evangelistas, per personam quæ insignior est, eam etiam intelligere, quæ minus nota est. Insignior autem erat Magdalene in hoc quod festinavit et præcessit ad monumentum: multo enim fidei in Christum calore fervebat, utpote magno ab eo affecta beneficio: cum ipsam a septem dæmoniis liberaverit.

Vers. 10. *Ille* — *sentibus*. Hoc est discipulis, qui cum eo versati fuerant, qui ipsum secuti fuerant: non solum undecim, verum etiam septuaginta duobus. Hoc itaque illis renuntiavit ista sane et altera Maria. Attestabantur autem et alie mulieres, sicut scripsit Lucas ⁷⁷; de quibus quærere prædicto Evangelii juxta Matthæum capite enarrationem illius dicti: *Illi autem sumptis pecuniis fecerunt prout docti erant* ⁷⁸.

Vers. 12. *Post hæc autem* — Vers. 15. *crediderunt*. Hi duo ex septuaginta discipulis erant. Et quidam dicunt, eos esse Cleopam et enim, qui cum ipso perambulavit in castellum nomine Emmaus, de quibus narravit Lucas ⁷⁹. Sed hoc videtur dictum absurdum. His siquidem, cum renuntiassent, non est habita fides, illi vero magis invenerunt apostolos dicentes: *Surrexit Dominus vere et visus est a Simone*. Manifestum ergo est, alios esse illos et alios istos: fuisse tamen et hos et illos ex septuaginta.

Primum itaque apparuit Christus Magdalene et alteri Mariæ, deinde his duobus, postmodum Petro, demum vero illis duobus. Sane his non est habita fides; Petro vero tanquam summo ac principi cæterorum creditum est, et ita duo qui apud Lucam ab Emmaus reversi sunt, invenerunt apostolos dicentes: *Surrexit Dominus vere, et visus est a Simone* ⁸⁰. — Et hæc omnes apparitiones in die resurrectionis factæ sunt.

Vers. 14. *Postea* — *crediderant*. — *Postea*, postquam videlicet certiores facti fuerant a Petro, venerantque Cleopas et comes ejus, ac narraverant quæ sibi in via acciderant: et quomodo ab eis cognitus fuerat in fractione panis, sicut dixit Lucas ⁸¹. Ait enim ipse: *Hæc illis loquentibus ipse Jesus stetit in medio eorum, et ait illis: Pax vobis* ⁸², etc. Hoc au-

Α μὲν πρώτη Σαββάτων ἡ Κυριακὴ λέγεται, καὶ οὕτως πρῶτῃ ταύτης ὁ Χριστὸς ἐφάνη, ὁμοίως ἐν ἐκείνῃ δεδήλωται.

Ζητητέον δὲ, πῶς ἐνταῦθα γέγραπται ὅτι ἐφάνη πρῶτον Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ. Καὶ γὰρ ἐφάνη πρῶτον οὐ τῇ Μαγδαληνῇ μόνῃ, ἀλλὰ καὶ τῇ ἄλλῃ, τῇ τοῦ Ἰσκώδου καὶ (83) τοῦ Ἰωσῆ, καθὼς ὁ Ματθαίος ἰστόρησεν. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν ὅτι διὰ τῆς Μαγδαληνῆς καὶ τῆς ἄλλης ἰδὲ δὴλωσεν. Ἔθος γὰρ τοῖς εὐαγγελισταῖς ἐν πολλοῖς διὰ τοῦ ἐπισημοτέρου προσώπου καὶ τὸ σὺν ἐκείνῳ ἐμφαίνειν. Ἐπισημοτέρα δὲ ἡ Μαγδαληνὴ κατὰ τὸ σπουδαῖον καὶ προκοραῖσθαι ἐπὶ τὸ μνημεῖον. Πολλὴν γὰρ εἶχε θερμὴν πίστιν εἰς Χριστόν, μεγάλως εὐεργετηθεῖσα παρ' αὐτοῦ. Ἐπειὶ γὰρ δαιμονίων ταύτην ἀπήλλαξεν.

Ἐκεῖνη — κλινοῦσι. τοῖς μετ' αὐτοῦ ἀναστρέφεται, τοῖς αὐτῷ ἀκολουθήσασιν μαθηταῖς, οὐ τοῖς ἑνδεκα μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς ἐβδόμηκοντάδος. Ἀπήγγειλε μὲν οὖν τοῦτο αὐτοῖς αὕτη. Καὶ μὴν καὶ ἡ ἄλλη Μαρία. Ἐπιμαρτύρουν δὲ καὶ αἱ ἕτεραι γυναῖκες, ὡς ὁ Λουκᾶς ἔγραψε, περὶ ὧν ζήτησον ἐν τῷ προλεχθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξηγήσιν τοῦ: *Οἱ δὲ, λαβόντες τὰ ἀργύρια, ἐποίησαν ὡς ἐδιδάχθησαν*.

Μετὰ δὲ ταῦτα — ἐπίστευσαν. Οὗτοι οἱ δύο ἐκ τῶν ἐβδόμηκοντα μαθητῶν ἦσαν. Καὶ τινὲς μὲν λέγουσιν εἶναι αὐτοῖς Κλεόπαν καὶ τὸν σὺν ἐκείνῳ πορευόμενον εἰς κώμην, ἢ ὄνομα Ἐμμαούς, περὶ ὧν ὁ Λουκᾶς ἰστόρησεν: δοκεῖ δὲ ὁ λόγος ἀπίθανος. Οὗτοι μὲν γὰρ, ἀπαγγελλαντες, ἠπιστήθησαν· ἐκείνη δὲ μᾶλλον εὔρον τοὺς ἀποστόλους λέγοντας, ὅτι: *Ἠγέρθη ὁ Κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη Σίμωνι*. Ἄξιον οὖν ὅτι ἕτεροι οἷτοι, καὶ ἕτεροι ἐκεῖνοι. Ἐκ τῶν ἐβδόμηκοντα δὲ καὶ οὗτοι: κάκεινοι.

Πρῶτον μὲν οὖν ὁ Χριστὸς ἐνεφανίσθη τῇ Μαγδαληνῇ καὶ τῇ ἄλλῃ, εἶτα τῇ θυάδι τούτων, ἵκεῖτα τῷ Πέτρῳ· μετὰ τοῦτο δὲ τῇ θυάδι ἐκείνων. Αὐτὸ καὶ οὗτοι μὲν ἠπιστήθησαν· ὁ δὲ Πέτρος, ὡς κορυφαῖος πάντων, ἐπίστευθη. Καὶ λοιπὸν ἐλθόντες οἱ παρὰ τῷ Λουκᾶ δύο, εὔρον τοὺς ἀποστόλους λέγοντα; ὅτι: *Ἠγέρθη ὁ Κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη Σίμωνι*. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως αἱ ὀπτασίαι (84) αὗται πῶσαι γεγόνασιν.

Ἐπισημοτέρα — ἐπίστευσαν. Ἐπισημοτέρα, μετὰ τὸ πληροφορηθῆναι αὐτοῦ; παρὰ τοῦ Πέτρου, καὶ εἰσθεῖν τὸν τε Κλεόπαν καὶ τὸν σὺν αὐτῷ, καὶ ἐξηγγεῖσθαι τὰ ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς ἐγνώσθη αὐτοῖς ἐν τῇ κλινοῦσι τοῦ ἔστρου, καθὼς εἶρηκεν ὁ Λουκᾶς. Φησὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστὴς ὅτι: *Ταῦτα αὐτῶν* (85) *λαλοῦντων καὶ αὐτῶν ὁ Ἰησοῦς ἔστη ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ λέγει*

⁷⁶ Matth. xxviii, 9. ⁷⁷ Luc. xxiv, 40. ⁷⁸ Matth. xxviii, 15. ⁷⁹ Luc. xxiv, 15. ⁸⁰ ibid. 34. ⁸¹ ibid. 35. ⁸² ibid. 36.

Variæ lectiones et notæ.

(83) Καὶ Ἰωσῆ, sublato rasura καὶ, ut opinor, B. (84) Αὐταῖ, omittit A.

(85) Λαλοῦντων αὐτῶν A.

αὐτοῖς, Εἰρήνη ὑμῖν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐν τῇ ἑσπέρᾳ δὲ τῆς αὐτῆς ἡμέρας καὶ τοῦτο γέγονεν. Ἐγραφε γὰρ καὶ ὁ Ἰωάννης ὅτι Ὀδοῦσης ὀψίας, τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τῇ μὲν τῶν Συββῶν, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς· Εἰρήνη ὑμῖν, καὶ τὰ ἐξῆς. Τότε γὰρ ὠνείδισε τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν καὶ σκληροκαρδίαν, εἰπὼν ἀπίθειαν, ὅτι τοὶ θεοσαμένους αὐτὸν ἐγγεγερμένον οὐκ ἐπίστευσαν, ἤγουν τῇ Μαγδαληνῇ καὶ τῇ ἄλλῃ, καὶ τοὶ δυεῖς τούτοις, περὶ ὧν ὁ Μάρκος ἱστόρησεν. Ὁ μὲν οὖν Μάρκος τὸν βηθέντα ὀνειδιζόμενον ἀνέγραψεν· ὁ δὲ Λουκᾶς καὶ ὁ Ἰωάννης, τοῦτον παραδραμόντες, ἐτέρων πραγμάτων ἐμνημόνευσαν τῆνικαῦτα γεγενημένων.

Καὶ εἶπεν — κτίσει. Πᾶση τῇ οἰκουμένῃ· εἶπε δὲ αὐτοῖς τὸν λόγον τοῦτον οὐ τότε πάντως, ἀλλ' ὕστερον, ὅτε ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, εἰς τὸ ὄρος, οὐ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ὡς ἐπὶ τοῦ τέλους τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου γέγραπται.

Τὰ δ' ἐφεξῆς ὁ μὲν Ματθαῖος παρέλιπε, συντεμὼν τὴν περὶ τούτων διήγησιν· ὁ δὲ Μάρκος ἀπήγγειλε, πλατύνων τὸν περὶ τούτων λόγον.

Ὁ πιστεύσας — κατακριθήσεται. Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται, εἶχε τὴν πίστιν καὶ τὸ βάπτισμα καθαρὰ καὶ ἀσπιλα συντηρήσει, ἢ καὶ μετὰ τὸ σπιλῶσαι καθαρῶσει.

Νοεῖται οὐ καὶ ἐτέρως ὁ λόγος, ὅτι Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται, εἶχε τὰ τῆς πίστεως καὶ τὰ τοῦ βαπτίσματος ἐπιδείξεται. Ταῦτα δὲ εἰσιν ἡ ἐργασία τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ φυλακὴ ἐκτουῦ.

Οὐκ εἶπε δὲ ὅτι Ὁ πιστεύσας μόνον, οὐδὲ ὅτι Ὁ βαπτισθεὶς μόνον· ἀλλ' ἀμφότερα συνέειπε· ὁ αὐτὸν γὰρ θατέρου χωρὶς οὐ σώζει τὸν ἄνθρωπον.

Σημεῖα — παρακολουθήσει. Τοῖς πιστεύσασιν οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς εἰρήκαμεν. Εἶτα λέγει καὶ τὰ σημεῖα, ἦτοι, θύματα.

Ἐν τῷ ὀνόματι μου — καινῶν. Γλώσσις ξένης, διαλέκτοις ἄλλοθενῶν.

Ὅφεις ἀροῦσι. Ἀφανίσουσιν, ἀνελοῦσιν, ἢ καὶ ἀροῦσιν ἐν (86) χειρὶ ἀκινδύνως.

Κἄν — βιάσῃ. Πολλὰ τοιαῦτα πολλοῖς παρηκολούθησαν ἀγίοις, καὶ ἀεὶ παρακολουθοῦσι τοῖς πιστοῖς μὲν, ἐργάταις δὲ καὶ τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν. Πίστις γὰρ χωρὶς ἔργων νεκρά ἐστὶ κατὰ τὸν μέγαν (87) Παῦλον.

Ἐπὶ — ἔξουσιν. Διὰ τῶν βηθέντων σημείων καὶ τὰ παραλειπόμενα ἐνέφηεν. Εἶπε γὰρ καὶ προλαβὼν ὅτι πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύοντι.

A tem etiam in ejusdem diei vespera accidit. Scripsit enim et Joannes : Cum serum esset die illo, qui erat unus Sabbatorum, et fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum, venit Jesus, stetit in medio, et ait illis, Pax vobis⁸⁵, etc. Tunc enim exprobravit incredulitatem eorum, cordisque duritiem, sive impersuasibilitatem : quia his qui viderant eum, postquam resurrexerat, non crederant, puta Magdalenzæ et alteri Mariæ, ac his duobus de quibus scripsit Marcus, itaque Marcus dictam exprobrationem scripsit. Lucas vero et Joannes hac prætermissa, aliarum rerum quæ tunc factæ sunt, meminerunt.

ἐτέρων πραγμάτων ἐμνημόνευσαν τῆνικαῦτα γεγενημένων.

Vers. 15. Et dixit — creaturæ. Hoc est in univ-
ersum orbem. Dixit autem illis hunc sermonem, non tunc sane, sed postmodum, cum profecti sunt in Galilæam in montem, in quo constituit illis Jesus, veluti circa finem Evangelii secundum Matthæum scriptum est⁸⁶.

Quæ vero sequuntur Matthæus quidem reliquit, horum narratione abbreviata. Marcus vero retulit, dilatato de his sermone.

Vers. 16. Qui crediderit — condemnabitur. — Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit, modo fidem ac baptismum impolluta conservaverit, aut post contractas sordes emundaverit ac purificaverit.

Intelligitur autem verbum hoc et alio modo, Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit, si ea quæ fidei sunt per baptismum suscepta, demonstraverit ; illa vero sunt operatio mandatorum Dei, ac sui ipsius custodia.

Non dixit autem : Qui solum crediderit ; neque : Qui baptizatus fuerit, tantum, sed utrumque conjunxit : alterum enim sine altero non saluum facit hominem.

Vers. 17. Signa — prosequentur. Eos qui crediderint : non simpliciter, sed sicut diximus. Deinde ponit et signa, sive miracula.

Vers. 17. Per nomen meum — noris. Linguis peregrinis : idiomatis aliarum gentium

Vers. 18. Serpentes tollent. Delebunt, occident, aut etiam in manibus absque periculo tenebunt.

Vers. 18. Et si — nocebit. Multa talia plurimis contigerunt sanctis, semperque contingunt fidelibus, qui videlicet exercentur in evangelicis præceptis nam fides sine operibus mortua est juxta magnum illum Jacobum⁸⁷.

Vers. 18. Super — habebunt. Per dicta signa, etiam ea innuit quæ prætermissa sunt. Dixit enim in præcedentibus, quod omnia possibilia sunt credenti⁸⁸.

⁸⁵ Matth. ix, 19. ⁸⁶ Matth. xxviii, 16. ⁸⁷ Jac. ii, 26. ⁸⁸ Marc. ix, 23.

Variorum lectiones et notæ.

(86) Χερσὶν habet Hentenius in interpretatione.

(87) Imo Ἰάκωβον, ut Hentenius habet.

Vers. 19. *Dominus itaque — caelum.*—Postquam A locutus est, non hæc solum, sed et omnia verba, quotquot eis locutus est a die resurrectionis suæ, donec completi sunt quadrāginta dies, in quibus apparebat discipulis, et conversabatur cum eis⁸⁸.

Dictum est autem de assumptione sua etiam in fine Evangelii juxta Matthæum.

Vers. 19. *Et sedit — Dei.* Atqui Deus et Pater ejus cum sit incorporeus, nequaquam dextra habet aut sinistra: hi namque habitus sunt corporum. Reliquum est ergo, ut sedere ipsius, requiem manifestet ac fruitionem divini regni. Quod autem additur: *A dextris Dei*, familiaritatem denotat ac æqualem cum Patre honorem.

† Non tantum in dextris Patris sedere dicitur B Filius, verum etiam stare: quemadmodum in libro Actorum dixit Stephanus⁸⁹; ut illud quidem requiem designet intransmutabilem, hoc autem firmam ac divinam in bono confirmationem. Unde nulla hujusmodi verborum immutatio reddit aliquam sententiæ diversitatem. Præterea cum dixit stare Filium, non dixit sedere Patrem: ne ex hoc intelligamus differentiam dignitatis. Restat igitur, ut et consedere Patri dicatur et simul cum eo stare.

Vers. 20. *Illi vero — signis.* Sermonem prædicationis.

Utinam autem et sermo doctrinæ nostræ confirmetur per subsequentia debitæ virtutis signa, ut in fine vitæ nostræ perfecti inveniamur, per gratiam C et benignitatem Domini nostri Jesu Christi. Amen.

⁸⁸ Act. 1, 3, 4. ⁸⁹ Act. vii, 56.

Variae lectiones et notæ.

(88) Sic uterque codex.

(89) Inclusa eodex uterque in margine exhibet.

Α 'Ο μὲν οὖν Κύριος — οὐρανόν. Μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐτοῖς οὐ μόνον τοῦς λόγους τούτους, ἀλλὰ πάντα, ὅσους ἐλάλησε τούτοις, ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ μέχρι συμπληρώσεως τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν, ἐν αἷ: ἦν ὅπτανόμενος τοῖς μαθηταῖς, καὶ συναλιζόμενος (88).

Εἶρηται δὲ περὶ τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξηγήσεως τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Καὶ ἐκάθισεν — τοῦ Θεοῦ. Καὶ μὴν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ αὐτοῦ, ἀσώματος ὢν, οὐκ ἂν ἔχοι δεξιὰ ἢ ἀριστερά. Τῶν σωμάτων γὰρ ταῦτα σχήματα. Λοιπὸν οὖν τὸ μὲν καθίσαι θελοὶ ἀνάπαυσιν καὶ ἀπὸλαυσιν τῆς θείας βασιλείας· τὸ δὲ Ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ οικειώσιν καὶ ὁμοτιμίαν πρὸς τὸν Πατέρα.

B [Οὐ μόνον (89) καθῆσθαι ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ἀλλὰ καὶ ἵστασθαι λέγεται, ὡς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Πράξεων ὁ Στέφανος εἶρηκε· τοῦ μὲν τὸ καθῆσθαι ἀμεταθέτως· τοῦ δὲ, τὸ βεβηκέναι παγίως τὸ θεῖον ἐν τῷ αγαθῷ, δογματιζόντος· καὶ οὐδὲν ἢ τῶν βημάτων ἐτερότης περὶ τὸν νοῦν διαφέρεται. Ἄλλως τε, ὁ εἰπὼν ἵστασθαι τὸν Υἱὸν οὐκ εἶπε καθῆσθαι τὸν Πατέρα, ἵνα καὶ (90) διαφορὰν νοήσωμεν ἀξιώματος. Λοιπὸν οὖν καὶ συγκάθηται καὶ συνίσταται].

Ἐκείνοι δὲ — σημείων. [Τὸν λόγον τοῦ (91) κτηρύγματος.]

Εἶη δὲ καὶ τὸν λόγον τῆς ἡμετέρας διδασκαλίας βεβαιουῦσθαι διὰ τῶν ἐπακολουθεῖν ὀφειλόντων σημείων τῆς ἀρετῆς, ἵνα τέλειοι εὐρεθῶμεν ἐν τῷ τέλει τῆς ἡμετέρας ζωῆς, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἄμην.

Τέλος

τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου.

(90) Καὶ omittit B

(91) Inclusa absunt A.

ΤΟ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

- α'. Περὶ τῆς ἀπογραφῆς. (Cap. II. vers. 1.)
 β'. Περὶ τῶν ἀγραυλοῦντων ποιμένων. (II, 8.)
 γ'. Περὶ τοῦ Συμεῶν. (II, 25.)
 δ'. Περὶ Ἄννης τῆς προφήτιδος. (II, 36.)
 ε'. Περὶ τοῦ γενομένου ῥήματος πρὸς Ἰωάννην.
 (III, 1.) Mθ. γ'.
 ς. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Ἰωάννην. (III,
 10.)
 ζ'. Περὶ τοῦ πειρασμοῦ τοῦ Σωτῆρος. (IV, 1.)
 η'. Περὶ τοῦ ἔχοντος πνεῦμα δαιμονίου. (IV,
 33.) Mρ. α'.
 θ'. Περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου. (IV, 38.) Mθ. η'.
 Mρ. β'.
 ι'. Περὶ τῶν λαθόντων ἀπὸ κοικίλων νόσων. (IV,
 40.) Mθ. θ' Mρ. γ'.
 ια'. Περὶ τῆς ἀγρας τῶν ἰχθύων. (V, 4.)
 ιβ'. Περὶ τοῦ λεπροῦ. (V, 12.) Mθ. ς' Mρ. δ'.
 ιγ'. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ. (V, 18.) Mθ. ιγ'. Mρ.
 ε'. Ἰω. ζ'.
 ιδ'. Περὶ Δευτ' τοῦ τελῶνου. (V, 27.) Mθ. ιδ'.
 Mρ. ς'.
 ιε'. Περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα. (VI, 6.)
 Mθ. κα'. Mρ. ζ'.
- A ις'. Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς. (VI, 12.)
 Mθ. ιθ'. Mρ. η'.
 ιζ'. Περὶ τῶν μακαρισμῶν. (VI, 20.) Mθ. ε'.
 ιη'. Περὶ τοῦ ἑκατοτάρχου. (VII, 1.) Mθ. ζ'. Ἰω. ς'.
 ιθ'. Περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας. (VII, 11.)
 κ'. Περὶ τῶν ἀποσταλόντων παρὰ Ἰωάννου.
 (VII, 18.) Mθ. κ'.
 κα'. Περὶ τῆς ἀλειψώσεως τὸν Κόριον μύρω. (VII,
 36.) Mθ. ξβ'. Mρ. μδ'. Ἰω. ιβ'.
 κβ'. Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ σπόρου. (VIII, 4.)
 Mθ. κδ'. Mρ. θ'.
 κγ'. Περὶ τῆς ἐπιμιήσεως τῶν ὕδατων. [VK],
 22.) Mθ. ια'. Mρ. ε'.
 κδ'. Περὶ τοῦ ἔχοντος τὸν λεγεῶνα. (VIII, 26.)
 Mθ. ιβ'. Mρ. ια'.
 B κε'. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου.
 (VIII, 40.) Mθ. ιδ'. Mρ. ιβ'.
 κς'. Περὶ τῆς αἱμορροούσης. (VIII, 43.) Mθ. ις'.
 Mρ. ιγ'.
 κζ'. Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα. (IX, 1.)
 Mθ. ιθ'. Mρ. ιθ'.
 κη'. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.
 (IX, 12.) Mθ. κς'. Mρ. ις'. Ἰω. η'.

EVANGELIUM

SECUNDUM LUCAM.

CAPITA EVANGELII LUCÆ.

1. De censu Cæsaris
2. De pastoribus in agro degentibus.
3. De Symeone.
4. De Anna prophetissa.
5. De verbo quod factum est ad Joannem.
6. De his qui Joannem interrogabant.
7. De tentationibus Jesu.
8. De habente spiritum dæmoniacum.
9. De socero Petri.
10. De curatis a variis morbis.
11. De captura piscium.
12. De leproso.
13. De paralytico.
14. De Levi publicano.
- C 15. De habente dextram manum aridam.
16. De apostolorum electione.
17. De beatitudinibus.
18. De centurione.
19. De filio viduæ.
20. De discipulis missis a Joanne.
21. De ea quæ unxit Dominum unguento.
22. De seminante parabola.
23. De increpatione venti ac tempestatis maris.
24. De legione dæmonum.
25. De filia archisynagogi.
26. De muliere profusivo sanguinis laborante.
27. De emissionem duodecim apostolorum.
28. De quinque panibus et duobus piscibus.

- κθ'. *Περὶ τῆς τῶν μαθητῶν ἐπερωτήσεως.* (IX, A μθ'. *Περὶ τῶν παραβολῶν.* (XIII, 18.) *Μθ. κδ. 18.) Μθ. λγ'. Μρ. κδ'.*
- λ'. *Περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Ἰησοῦ.* (IX, 28.) *Μθ. λδ'. Μρ. κε'.*
- λζ'. *Περὶ τοῦ σελιγιοζομένου.* (IX, 57.) *Μθ. λε'. Μρ. κς'.*
- λβ'. *Περὶ τῶν διαλογομένων, τίς μείζων.* (IX, 46.) *Μθ. λζ'. Μρ. κζ'.*
- λγ'. *Περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν.* (IX, 56.) *Μθ. ε'.*
- λδ'. *Περὶ τῶν ἀναδειχθέντων ἑβδομήκοντα.* (X, 1.)
- λε'. *Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ.* (X, 25) *Μθ. ςδ'. Μρ. λθ'.*
- λς'. *Περὶ τοῦ ἐμπασόντος εἰς τοὺς ληστὰς.* (X, 50.)
- λζ'. *Περὶ Μάρθας καὶ Μαρίας.* (X, 38.)
- λη'. *Περὶ προσευχῆς.* (XI, 1.)
- λθ'. *Περὶ τοῦ ἔχοντος δαιμόνιον κωφόν.* (XI, 14) *Μθ. κβ'.*
- μ'. *Περὶ τῆς ἐκ τοῦ ὄχλου ἐπαράσης φωνῆς.* (XI, 27.)
- μα'. *Περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον.* (XI, 29.) *Μθ. κγ'.*
- μβ'. *Περὶ τοῦ Φαρισαίου τοῦ καλέσαντος τὸν Ἰησοῦν.* (XI, 57.)
- μγ'. *Περὶ τοῦ ταλαιωμοῦ τῶν νομικῶν.* (XI, 46.) *Μθ. ςς'.*
- μδ'. *Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων.* (XII, 1.) *Μθ. λθ'. Μρ. κβ'.*
- με'. *Περὶ τοῦ θελήσαντος μερίσασθαι τὴν οὐσίαν.* (XII, 43.)
- μς'. *Περὶ τοῦ, οὗ εὐφρόησεν ἡ χώρα, πλουσίου.* (XII, 16.)
- μζ'. *Περὶ τῶν Γαλιλαίων καὶ τῶν ἐν τῷ Σιλωάμ.* (XIII, 1.)
- μη'. *Περὶ τῆς ἐχούσης πνεῦμα ἀσθενείας.* (XIII, 10.)
- ν'. *Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι.* (XIII, 22.)
- να'. *Περὶ τῶν εἰκόντων τῷ Ἰησοῦ διὰ Ἡρώδην.* (XIII, 31.)
- νβ'. *Περὶ τοῦ ὕδρωπικοῦ.* (XIV, 1.)
- νγ'. *Περὶ τοῦ μὴ ἀγαπᾶν τὰς πρωτοκλισίας.* (XIV, 7.)
- νδ'. *Περὶ τῶν καλουμένων ἐν τῷ δειπνῶ.* (XIV, 15.) *Μθ. ςα'.*
- νε'. *Παραβολὴ περὶ οἰκοδομῆς πύργου.* (XIV, 28.)
- νς'. *Περὶ τῶν ἐκατὸν προβάτων παραβολῆ.* (XV, 3.)
- νζ'. *Περὶ τοῦ ἀποδημήσαντος εἰς χώραν μακρὰν.* (XV, 12.)
- νη'. *Περὶ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας.* (XVI, 1)
- νθ'. *Περὶ τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ Λαζάρου.* (XVI, 19.)
- ξ'. *Περὶ τῶν δέκα λεπτῶν.* (XVII, 11.)
- ξα'. *Περὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας* (XVIII, 1.)
- ξβ'. *Περὶ τοῦ Φαρισαίου καὶ τοῦ τελῶνου.* (XVIII, 9.)
- ξγ'. *Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου τὸν Ἰησοῦν.* (XVIII, 18.) *Μθ. μσ'. Μρ. κθ'.*
- ξδ'. *Περὶ τοῦ τυφλοῦ.* (XVIII, 35) *Μθ. μδ'. Μρ. λα'.*
- ξε'. *Περὶ τοῦ Ζαχαρίου.* (XIX, 1.)
- ξς'. *Περὶ τοῦ πορευθέντος λαθεῖν ἑαυτῷ βασιλείων.* (XIX, 12.)
- ξζ'. *Περὶ τῶν λαβόντων τὰς δέκα μνᾶς* (XIX, 15.)
- ξη'. *Περὶ τοῦ πάλου.* (XIX, 29.) *Μθ. με'. Μρ. λβ'. Ιω. ιδ'.*
- ξθ'. *Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ Γραμματέων.* (XX, 1.) *Μθ. μη'. Μρ. λδ'.*

- 29. *De interrogatione Domini ad discipulos.*
- 30. *De transfiguratione Jesu.*
- 31. *De lunatico.*
- 32. *De disputantibus, quis esset major.*
- 33. *De eo cui non permisit ut sequeretur.*
- 34. *De designatis septuaginta apostolis.*
- 35. *De tentante legisperito.*
- 36. *De eo qui incidit in latrones.*
- 37. *De Martha et Maria.*
- 38. *De oratione*
- 39. *De ejecto dæmonio muto.*
- 40. *De muliere, quæ de turba vocem extulit.*
- 41. *De his qui signum petebant.*
- 42. *De Pharisæo qui Dominum invitavit.*
- 43. *De deploratione legisperitorum.*
- 44. *De fermento Pharisæorum.*
- 45. *De eo qui volebat dividere hæreditatem.*
- 46. *De divite cujus ager scæpæ fuit.*
- 47. *De Galilæis et iis qui in Siloe, etc.*
- 48. *De muliere contracta spiritum infirmitatis habente.*
- 49. *De parabolis.*
- 50. *De eo qui Dominum interrogabat, an pauci es-*

- sent, qui salutem consequerentur.*
- 51. *De his qui suadebant, ut secederet propter Herodem.*
- 52. *De hydroptico.*
- 53. *De non amandis primis accubitibus.*
- 54. *De invitatis ad cænam.*
- 55. *De edificatione turris parabola.*
- 56. *De centum ovibus parabola.*
- 57. *De duobus filiis, quorum junior luxuriose vivit.*
- 58. *De dispensatore iniquo.*
- 59. *De divite et Lazaro.*
- 60. *De decem leprosis.*
- 61. *De iudice iniquo.*
- 62. *De Pharisæo et Publicano.*
- 63. *De divite, qui Dominum interrogavit.*
- 64. *De cæco.*
- 65. *De Zacchæo.*
- 66. *De homine qui profectus est, ut acciperet sibi regnum.*
- 67. *De his qui decem minas acceperunt.*
- 68. *De pullo.*
- 69. *De sacerdotibus et scribis ac senioribus, qui Dominum interrogabant.*

- ο'. *Περὶ τοῦ ἀμπελῶνος.* (XX, 9.) *Μθ. γ'. Μρ. λζ'. Α ος'.*
 οα. *Περὶ τῶν ἐγκαθέτων διὰ τὸν κῆνσον.* (XX, 20.) *Μθ. ρβ'. Μρ. λζ'.*
 οβ'. *Περὶ τῶν Σαδδουκαίων.* (XX, 27.) *Μθ. ργ'. Μρ. λη'.*
 ογ'. *Ἐρώτησις πρὸς τοὺς Φαρισαίους, πῶς ἔστιν υἱὸς Δαυὶδ ὁ Χριστός.* (XX, 41.) *Μθ. ρε'. Μρ. μί'.*
 οδ'. *Περὶ τῆς χήρας τῆς τὰ δύο λεπτὰ βολούσης.* (XXI, 1.) *Μρ. μω'.*
 οε'. *Ἐρώτησις πρὸς συνταξιας.* (XXI, 7.) *Μθ. ρζ'. Μρ. μβ'.*

70. *De vinea.*71. *De his qui Dominum interrogabant occasione census.*72. *De Sadducæis.*73. *Interrogatio Domini ad Judæos, quomodo dicant Christum filium esse David.*74. *De vidua quæ duo minuit obtulit.*75. *De consummatione.*

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ.

Ὁ μακάριος Λουκάς, Ἀντιοχεὺς (1) μὲν ἦν τὸ (2) γένος, πᾶσαν δὲ τὴν ἐν λόγοις παιδεύσιν μετελθὼν, καὶ τὴν ἱατρικὴν τῶν σωμάτων ἐκμαθὼν, ὕστερον καὶ τὴν ἱατρικὴν τῶν ψυχῶν κατώρθωσε· πρῶτα μὲν τῷ Χριστῷ φοιτήσας, καὶ παρ' αὐτοῦ τὰ σέρι- **C**ματα τῆς εὐσεβείας ὑποδεξάμενος· (3) ἔπειτα δὲ Παύλῳ τῷ κορυφαίῳ συναρμοσθεὶς καὶ διαφερόντως οὐκ ἐκείνῳ, καὶ γαγονῶς ἀκλόουθος αὐτῷ καὶ συνέκδημος, καθάπερ δὴ καὶ Πέτρου τοῦ κορυφαίου, Μάρκος.

Φασὶ δὲ τινες, καὶ μᾶλλον (4) Ἄρτιοχένης, ὅτι τοῖς ἔβδομήκοντα ἀποστόλοις καὶ Μάρκος καὶ Λουκάς, πρὸ τοῦ δεσποτικοῦ σταυροῦ, συνηρέθησαν.

Μετὰ δὲ πεντεκαίδεκα χρόνους τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀναλήψεως, ἐπιτραπεὶς παρὰ Παύλου, συνέγραψε τὸ εὐαγγέλιον πρὸς τινα Θεόφιλον, πιστότατον καὶ θεοφιλέστατον, πολλὰ τῶν τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς σεσωπημένων αὐτὸς ἀπομνημονεύσας.

Ἐπειδήπερ — *πραγμάτων.* Ἐνέφηνέ τις ἐπιχειρήσαντας ἐν ἀναγράφασθαι (5) εὐαγγέλιον, **D** πόρρω δὲ τῆς ἀληθείας ἀποπλανηθέντας. Οὐ γάρ περὶ Ματθαίου καὶ Μάρκου τοῦτο φησὶν· *Οὗτοι γὰρ οὐκ ἐπεχειρήσαν, ἀλλ' ἔγραψαν.* Περὶ τῶν πεπληροφορημένων δὲ, τοῦτέστι περὶ τῶν βεβαιωθέντων ἐν ἡμῖν, τοῖς ἀληθεῖσι μαθηταῖς τοῦ Κυρίου, *Πραγμάτων.* Εἰσι δὲ ταῦτα αἱ τε πράξεις καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ, τὰ θαύματα καὶ τὰ διδάγματα, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἡ ἑνταρχος αὐτοῦ πολιτεία.

- ος'. *Περὶ τοῦ Πάσχα.* (XXII, 1.) *Μθ. ξγ'. Μρ. μσ'.*
 οζ'. *Περὶ τῶν φιλονεικησάντων, εἰς μείζων.* (XXII, 24.)
 οη'. *Περὶ τῆς ἐξακτῆσεως τοῦ Σατανᾶ.* (XXII, 31.) *Μθ. ξδ'. Μρ. μζ'.*
 οθ'. *Ἐξουθέτησις Ἡρώδου.* (XXIII, 14.)
 π'. *Περὶ τῶν κομπομένων γυναικῶν.* (XXIII, 27.)
 πα'. *Περὶ τοῦ μετανοήσαντος ληστοῦ.* (XXIII, 39.)
 πβ'. *Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυριακοῦ σώματος.* (XXIII, 50.) *Μθ. ξη'. Μρ. μη'. Ἰω. ρη'.*
 πγ'. *Περὶ τοῦ Κλεόπα.* (XXIV, 13.)

76. *De Pascha.*77. *De contentione, quis esset major.***B** 78. *De expetitione Satanæ.*79. *De contemptu Herodis.*80. *De mulieribus Dominum plangentibus.*81. *De latronis pœnitentia.*82. *De petitione corporis Domini.*83. *De Cleopa.*

INTERPRETATIO EVANGELII LUCÆ.

Beatus Lucas Antiochensis fuit genere. Omnem autem sermonis disciplinam adeptus, medicinam etiam corporum didicit, ac postmodum animorum quoque medicinam assecutus est. Primum quidem Christo adhæsit, et ab eo pietatis semina suscepit. Postea vero Paulo duci conjunctus, maximeque familiaris effectus est, ac discipulus ejus, comesque itineris: quemadmodum et Marcus Petri cæterorum principis.

Dicunt autem quidam, et maxime Origenes, quod Marcus et Lucas ante Dominicam passionem inter septuaginta discipulos connumerati sunt.

Post quindecim vero annos a Salvatoris assumptione, permissu Pauli conscripsit Evangelium ad Theophilum fidelissimum Deique amantissimum. Multa autem, quæ ab aliis evangelistis silentio fuerant præterita, iste commemorat.

CAP. I. Vers. 1. *Quando quidem—rerum.* Demonstrat, quosdam tentasse Evangelium conscribere, sed a veritate longe aberrasse. Non enim de Mattheo et Marco hoc dicit: *Hi enim non tentaverunt, sed scripserunt.* Certissima fide comprobata, hoc est, confirmata. *Nobis,* qui Christi sumus discipuli. *Rerum;* hæc autem sunt opera ac sermones ejus, miracula ac dogmata, et, ut semel dicam, conversatio ejus in carne.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Mên et mox δὲ omittit A.

(2) His similia leguntur apud Euseb. *Hist. eccles.* lib. III, cap. 4.

(3) Δεξάμενος A.

(4) Haud dubie tomo primo in Evangelium Matthei, ut colligere licet ex Euseb. *Hist. eccles.* lib. VI, cap. 25.

(5) Εὐαγγέλια B.

Vers. 2. *Sicut — verbi*. A principio miraculorum A et dogmatum. Hoc autem scribens ostendit, quod ipse illis posterior ad ipsum accessisset : ideoque hæc ab illis didicerat, qui semper cum Christo fuerant, ac singula viderant et audierant ; dicit autem eos discipulos, qui e duodenario fuerunt numero. Verbum vero intelligit hic Christum, qui ab his per incarnationem ac humanitatem visus est. Ministros quoque hos nominavit, utpote auditores et ad fidei prædicationem emissos.

Vers. 3. *Visum est — Theophile*. Assecutio hoc loco pro cognitione sumenda est. Cuncta videlicet opera Salvatoris ac sermones. Dicit ergo : *Visum est et mihi*, hoc est, *Æquum* apparuit mihi, qui cuncta a principio accurate cognovi, ordine tibi scribere. Deinde etiam scribendi causam addit.

† Hic senatorii erat ordinis, et fortassis præfectus. Strenui enim nomen ad præsides ac primates dicebatur : sicut et Paulus ait ad præsidem Festum : *Sirene Feste* ¹. Omnis etiam homo, qui Deum amat, sumpta adversus affectiones fortitudine, dici potest strenuus Theophilus ac dignus, qui doctrinam audiat evangelicam.

Vers. 4. *Ut — certitudinem*. Ut agnoscens, vehementius sermonum fidel certitudine rapiaris (bb) ; de quibus imbutus fueras, sive, de quibus edoctus es, ne te fallat narratio, quam multi tentaverunt retexere, sicuti superius declaratum est.

Vers. 5. *Fuit — Zacharias*. Patrem dicit Baptistam. Primum autem admiranda exponit, quæ circa Præcursoris conceptum ac nativitatem acciderunt, demonstrans, quod statim ab exordio vitæ dignus erat, qui Christum annuntiaret, populoque demon- C straret.

Quia vero ea narraturus est quæ apud Judæos contigerunt, merito quoque ponit præ oculis tempus Herodis regis, ut et tempus illarum rerum fiat manifestum. Herodem autem intelligit eum, qui infantes occidit, patrem illius Herodis, qui Præcursorem interemit.

Vers. 5. *Ex vice Abia*. Vicem appellabant hebdomadarii ministerium. Tunc siquidem duo erant templi sacerdotes sibi mutuo succedentes. Abia videlicet et Barachias. Ex vice igitur Abia, sive, post vicem Abia, id est, succedens ipsi Abia.

Vers. 5. *Et — Aaron*. E posteris Aaron. Demonstravit ergo, quod Præcursor a sacerdotali descendit tribu, non secundum patrem tantum, sed etiam secundum matrem : et utrinque sacerdotalis erat.

¹ Act. xxvi, 2b.

Varie lectiones et notæ.

(6) Hæc neuter meorum agnoscit. Edidit hæc ex margine sui codicis Hentenius. Repetita sunt ex Theophylacto, p. 293, C.

(bb) *Ut — rapiaris*. In Græco expedita sunt omnia. Ut cognoscas, ut magis (firmius) complectaris certitudinem sermonum fidei. Interpret videtur

Καθώς — λόγου. Ἀπ' ἀρχῆς τῶν θαυμάτων καὶ τῶν δογμάτων. Ταῦτο δὲ γράφας, ἔδειξεν ὅτι αὐτὸς ὕστερος ἐκείνων ἐφοίτησεν αὐτῷ· διὸ καὶ παρ' αὐτῶν ἔμαθε ταῦτα, διὰ παντὸς συνόντων τῷ Χριστῷ, καὶ ὁρώντων καὶ ἀκουόντων ἕκαστα· λέγει δὲ τοῖς τῆς δωδεκάδοξου τῶν μαθητῶν. Λόγον δὲ τὴν Χριστὸν ἐνταυθὰ φησιν, ἐραθέντα τοῦτοις διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως· ὀπηρέτας δὲ τοῦτους ἀνάμασεν, ὡς ὀπηκούς, καὶ ὡς ἀποσταλέντις εἰς τὸ κήρυγμα τῆς πίστεως.

Ἔδοξε — Θεοφιλε. Παρακαλοῦθησιν τὴν γνώσιν ὑποληπτικῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος· ῥητοῦ. Πᾶσι δὲ, τοῖς ἔργοις καὶ λόγοις δηλονότι τοῦ Σωτῆρος. Ἄνωθεν δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἀπ' ἀρχῆς αὐτῶν. Ἀλεγει τοῦν ὅτι· Ἔδοξε κάμωι, τουτέστιν, ἀριστὸν ἐφάνη, γίνεσθαι ἀπ' ἀρχῆς πάντα πρὸς ἀκριβείαν, καθεξῆς σοι γράψαι. Εἴτα προστίθει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς γραφῆς.

†† [Οὗτος (6) συγκλητικὸς ἦν καὶ ἀρχὼν ἰσως. Τὸ γὰρ κράτιστος ἐπὶ τῶν ἀρχόντων καὶ ἡγεμόνων ἐλέγετο. Ὡς καὶ ὁ Παῦλος φησὶ πρὸς τὸν ἡγεμόνα Φηστον, *Κράτιστε Φηστε*. Καὶ πᾶς δὲ ἀνθρώπος θεοφιλῆς, καὶ κράτος· κατὰ τῶν καθῶν ἀναδειξάμενος, Θεοφιλὸς ἐστὶ κράτιστος, δ; καὶ ἀξιος· τῷ ὄντι ἐστὶν ἀκούειν τοῦ Εὐαγγελίου.]

Ἰνα — ἀσφάλειαν. Ἰνα ἐπιγνῶς, Ἰνα κλέων κατάσχησιν τὴν ἀσφάλειαν τῶν λόγων τῆς πίστεως, περὶ ὧν κατηχήθης, ἦγουν περὶ ὧν ἐδιδάχθης, ὥστε μὴ σφάλῃσθαι σε τῇ διηγήσει, ἣν πολλοὶ ἐπιχειρήσαν ἀνατάξασθαι, καθὼς ἀνωτέρω δεδήλωται.

Ἐγένετο — Zacharias. Τὸν πατέρα λέγει τοῦ Βαπτιστοῦ. Προεκτίθεται δὲ τὰ κατὰ τὴν σύλληψιν καὶ γέννησιν τοῦ Προδρόμου παράδοξα, περισταῖν ὅτι εὐθὺς ἐκ προοιμιῶν τῆς ζωῆς ἀξιόπιστος ἦν, καταγγέλλων καὶ ὑποδεικνύων τὸν Χριστὸν τῷ λαῷ.

Ἐπὶ δὲ (7) περὶ τῶν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις γεγενημένων διηγήσεσθαι μέλλει, παρασημαίουται τὸν καιρὸν τῆς Ἡρώδου βασιλείας εἰκότως, Ἰνα γένηται δῆλος καὶ ὁ χρόνος αὐτῶν (8). Ἡρώδη δὲ νοεῖ τὸν βρεφοκτόνον, τὸν πατέρα Ἡρώδου, τοῦ ἀνελέντος τὸν Πρόδρομον.

Ἐξ ἡμερίας Ἀβιά. Ἐφημερίαν ἐκάλεον τὴν ἑβδομαδιαίαν λειτουργίαν. Δύο γὰρ ἦσαν τότε ἱερεῖς τοῦ ναοῦ, ἀλλήλων διάδοχοι, Ἀβιά καὶ Ζαχαρίας (9). Ἐξ ἡμερίας οὖν Ἀβιά, ἦγουν μετὰ τὴν ἐφημερίαν Ἀβιά, τουτέστιν, διάδοχο; τοῦ Ἀβιά.

Καὶ — Ἀαρών. Ἐκ τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἀαρών. Ἔδειξεν οὖν ὅτι ὁ Πρόδρομος ἐκ τῆς ἱερατικῆς κατήγετο φυλῆς οὐ κατὰ τὸν πατέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν μητέρα, καὶ ἀμφοτέρωθεν ἱερατικῆς ἦν.

(7) Τῶν, etiam ante περὶ, habet A.

(8) Αὐτῶν, ex correctione B. Αὐτοῦ. A.

(9) Βαρχίας Hentenius.

Ἰεγισσε· Ἰνα ἐπιγνοῦς κλεονόσης τῇ ἀσφαλείᾳ. Sed es, quam nos edidimus verior est haud dubie isctio.

Και τὸ ὄνομα αὐτῆς Ἐλισάβετ. Προσέθηκε καὶ ἄ τούτο χάριν ἀκριβοῦς.

Ἦσαν — Θεοῦ. Δίκαιους (10) νῦν, τοὺς ἀναρτί-
τους λέγει. [Ἦσαν δὲ δίκαιοι οὐκ ἐνώπιον (11) τῶν
ἀνθρώπων,] ἀλλ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τοῦτον ἔχοντες
ἔφορον τῆς δικαιοσύνης αὐτῶν. Αὕτη γὰρ ἀληθὴς
δικαιοσύνη.

Πορευόμενοι — ὄμμεπτοι. Τὰς νομικὰς ἐντολὰς
ὠνόμασε καὶ δικαιοῦματα, ὡς δικαιοσύνης μεστὰς,
καὶ ὡς δικαιοῦσας τοὺς μετιόντας αὐτάς.

Καὶ οὐκ — προβεηκότες ἐν ταῖς ἡμέραις αὐ-
τῶν ἴσαν. Προβεηκότες, ἦτοι γενηρακότες.

†† Αἱ (12) τῶν δικαίων γυναῖκες, καὶ αἱ δίκαιαι,
πολλάκις ἀπεκνοι, ἵνα σὺ μάθῃς, ὅτι ὁ νόμος οὐκ
ἀπαιτεῖ πολυτεκνίαν σωματικὴν, ἀλλὰ πνευματικὴν.

Ἐγένετο — θυμιάματος. [Ἐλαχεν οὗτος (13) ὁ
καιρὸς ἡ δεκάτη τοῦ ἐβδόμου μηνὸς ἦν, ὡς ὁ νόμος
ἐκέλευεν. Ἐν τῷ μηνί γάρ, φησί, τῷ ἐβδόμῳ τῇ
δεκάτῃ τοῦ μηνὸς ταπεινώσατε τὰς ψυχὰς ὁμῶν, καὶ
τὰ ἐξῆς, ὅσα περὶ τῆς ἀπαξ τοῦ ἱναυτοῦ γενομέ-
νης εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσόδου τοῦ ἀρχιερέως
ἐκεῖ διηγόρευται. Ἐβδόμος δὲ παρ' Ἑβραίοις, ὁ
παρ' ἡμῖν Σεπτέμβριος, καθ' ὃν καὶ (14) ἡ Ἐλισά-
βετ συνέλαβε τὸν Πρόδρομον.]

Ἔσω μὲν ἦν τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος·
ἔξω δὲ τὸ θυσιαστήριον τῶν προσφερομένων ζώων,
καὶ τῶν ἄλλων καρπωμάτων. Ἐκ δεξιῶν δὲ Ἰστατο,
ὡς δεξιὰ καὶ ἀγαθὰ μέλλων ἀπαγγεῖλαι.

Καὶ — αὐτόν. Ἐταράχθη, ὀποπτεύσας ἤδη ἀπο-
θνεῖν.

Ἐἶπε — Ζαχαρία. Πρῶτον ἐκβάλλει τὸν φόβον
τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἵνα χωρὶς παραχῆς ἀκούσῃ, καὶ
προσέξει τοῖς αὐτοῦ λόγοις· εἰπὼν δὲ ὅτι Μὴ φο-
βοῦ, ἐνέφηεν ὅτι Καίρει· εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰ-
τίαν τῆς χαρᾶς.

Διότι — σου. Ἡ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ λαοῦ.
Ἐπὲρ ταύτης γὰρ καθεκάστην οἱ ἱερεῖς ἐδέοντο.
Εἰσηκούσθη δὲ, ὡς μέλλοντος ἤδη τοῦ Σωτῆρος
ἐνανθρωπήσαι, καὶ σώσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν
ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Εἰς ἀπόδειξιν δὲ καὶ βεβαίωσιν
τοῦ εἰσακουσθῆναι τὴν δέησιν αὐτοῦ φησι·

Καὶ ἡ γυνὴ — σοι. Χρησιμεύοντα καὶ τοῦτον
πρὸς τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ. Ἐμελλε γὰρ ὀποδεῖ
ξαι τῷ λαῷ τὸν Σωτῆρα. Καὶ ἐπειπερ ἡ μετάνοια
προηγείται τῆς σωτηρίας, ἴδει τὸν κήρυκα τῆς με-
τανοίας προδραμεῖν τοῦ δωρουμένου τὴν σωτηρίαν.
Διὸ καὶ γεννᾶται πρῶτον ὁ Πρόδρομος.

Καὶ καλέσεις — Ἰωάννην. Ὡς κεχαρισμένον ἐκ
κοιλίας μητρὸς, εἴτουν, παφίλημένον Θεῷ, ἢ ὡς χα-

Vers. 6. *Et nomen ejus Elisabeth. Addidit et hoc
diligentiæ causa.*

Vers. 6. *Erant — Deo. Justos dicit nunc, virtuti
deditos. Erant autem justi, non coram hominibus,
sed coram Deo, hunc habentes suæ justitiæ inspec-
torem : hæc enim est vera justitia.*

Vers. 6. *Incedentes — absque reprehensione. Lega-
lis præcepta vocavit etiam justificationes, utpote
justitiæ plenas : et quæ incedentes in ipsis ju-
stificarent.*

Vers. 7. *Et non — processerant in diebus suis.
Processerant, hoc est, Senuerant et provecæ erant
ætatis.*

† Sæpenumero justorum uxores, etiam justæ,
liberis caruerunt, ut hinc discas, legem non exigere
carnalem propagationem, sed spiritualem.

Vers. 8. *Factum est — Vers. 11. thymiamatis.*
†† Sortitus est. Tempus hoc erat dies decima
mensis septimi, uti lex jubebat¹. Mense enim, inquit,
septimo, decima mensis die, demittite mentes ves-
stras, et reliqua, quæ de introitu summi sacerdotis
in Sancta sanctorum semel quotannis facto ibi præ-
cepta sunt. Septimus autem apud Hebræos, apud
nos est September, quo mense etiam Elisabeth
concepit Præcursorem.

Intus erat altare thymiamatis : extra vero altare,
super quod offerebantur animalia et oblationes. A
dextris autem stetit, ut qui prospera et bona nun-
tieturus venerat.

Vers. 12. *Et — eum. Turbatus est, suspicatus,
se protinus moriturum.*

Vers. 13. *Dixit — Zacharia. Primum abjecit ani-
mi illius timorem, ut sine turbatione audiret, et
animum adverteret ipsius sermonibus. Dicens autem,
Ne timeas, innuit, ut gaudeat ; deinde causam quo-
que ponit gaudii.*

Vers. 13. *Quia — tua. Quam pro salute populi fudi-
sti. Pro hac enim sacerdotes quotidie precabantur. Ex-
audita est autem, eo quod jam Salvator sit huma-
nitatem suscepturus, et populum suum a peccatis
eorum salvum facturum. Ad demonstrationem vero
et confirmationem, quod ejus oratio exaudita esset,
ait :*

Vers. 15. *Et uxor — tibi. Et hunc utilem ad po-
puli salutem. Ostensurus enim erat populo Salva-
torem. Nam quia pœnitentiam præcedere oportet ad
salutem, opus etiam erat, ut pœnitentiæ prædica-
tor eum præcederet, qui salutem erat collaturus.
Ideo quoque primum nascitur Præcursor.*

Vers. 15. *Et vocabis — Joannem. Utpote a ventre
matris gratia donatum, sive a Deo amatum. Vel*

¹ Levit. xvi, 29.

Varie lectiones et notæ.

(10) Δέ, ante νῦν, addit B.

(11) Quæ hic inclusa sunt, absunt a cod. A.

(12) Quod hic addit scholium interpres, mei non
agnoscunt. Est autem ex Theophylacto, p. 299 F.

desumptum.

(15) Hæc scholio, quod uterque meus in margine
habet, caret Hentenius.

(11) H omittit A.

tanquam causam gratiæ suis parentibus, multisque aliis, vè uti postea manifestum erit. Joannes enim Hebraicum nomen est, quod si quis ad Latinam vocem interpretetur, sonat *gratia* vel *gaudium*.

Vers. 14. *Et erit — exsultatio*. Qui talis pueri factus sis pater, eujus et conceptus, et quæ sequentur, supernaturalia erunt ac admiranda, sicut in sequentibus patebit.

Vers. 14. *Multique — gaudebunt*. Non cognati solum et vicini, verum etiam, quibuscumque divinitus innotuerit, quod ministerium ipse sit exploraturus.

Vers. 14. *Erit — Domino*. Magnus apud Deum, quia magnus virtutibus.

Vers. 15. *Et vinum — bibet*. Sicera vocabatur, quiddid in modum vini inebriare poterat : maxime vero potio a palmarum fructu confecta.

Vers. 15. *Et spiritu — scæ*. Postquam per vini ac sicera (cc) abstinentiam de suavitum rerum abstinentia fecit certiorum, et etiam ab hoc inuit durum conversationis ejus exercitium, docuitque, quod magnus futurus erat coram Domino : ad firmam deinceps persuasionem dicit id, quod majus est, videlicet, quod a puero induetur virtute ex alto, prævidente Deo conversationem ejus et in quod divinum vas erat evasurus.

Vers. 16. *Multosque — ipsorum*. Qui ab eo persuasi confugient ad Christum : hunc enim vocat hic Dominum Deum.

Vers. 17. *Et — eo*. Præcurret coram eo, prædicans pœnitentiam et annuntians adventum ejus.

Vers 17. *In — Eliæ*. Spiritum appellavit, gratiam spiritualem : virtutem autem, efficaciam. Dicit ergo quod gratiam quoque et efficaciam habebit Eliæ, quas videlicet habebit Elias præcurrens secundum Christi adventum : et hic nunc faciet, quæ postmodum facturus est Elias. Apponit autem et quæ futura sit ejus virtus, sive potentia.

Vers. 17. *Ut convertat — filios*. Prophetavit hoc et Malachias, et accurate declaratum est vicesimo capite Evangelii juxta Matthæum, ubi dicitur : *Et si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus erat.*¹

Vers. 17. *Et — justorum*. Hos eosdem dicit inobedientes, quia ad id usque tempus fuerant inobedientes. Convertet ergo hos ad prudentiam honorum, ad intelligentiam perfectorum.

Vers. 18. *Ut paret — præparatam*. Præparatam per pœnitentiam : vel præparatam ad salutis suspensionem.

Vers. 18. *Dixitque — suis*. Ad senectutem ac naturæ imbecillitatem, verum non attenta Dei

¹ Math. xi, 14.

Varie lectiones et notæ.

(cc) De vocabulo *σίκερα* ita habet Chrysost. t. VI, p. 57 : *Σίκερα* ἐνταῦθα φησι τῶν φοινίκων τὸν ἔκρον, ὃν ἐπιπέδουσιν, συντριβόντες τὴν καρπὸν καὶ

ἄρας αἰτιον τοῖς τε γεννήτορας καὶ ἄλλοις πολλοῖς· ὡς ἐφεξῆς γενήσεται δῆλον. Ἰωάννης γὰρ Ἔβροκὸν μὲν ἔστιν ὄνομα, μεθερμηνεύσαντος δὲ πρὸς τὴν Ἑλληνίδα φωνήν, σημαίνει χάριν ἢ χαρὰν.

Καὶ ἔσται — ἀγαλλίασις. Γεγονότι πατρὶ τοῦ οὔτου παιδός, οὗ καὶ ἡ σύλληψις καὶ τὰ ἐξῆς ὑπερφυῆ καὶ παράδοξα, καθὼς εὐρήσομεν προΐόντες.

Καὶ πολλοὶ — χαρήσονται. Οὐ μόνον συγγενεῖς καὶ οἰκετοὶ, ἀλλὰ καὶ ὅσοις ἀπεκαλύφθη θεόθεν, ἦν ἐμελλεν ἀνύειν διακονίαν.

Ἔσται — Κυρίου. Μέγας παρὰ θεῶν, ὡς μέγας ταῖς ἀρεταῖς.

Καὶ οἶνον — πῆ. Σίκερα ἐκαλεῖτο πᾶν τὸ παρὰ τὸν οἶνον μέθυσμα, μάλιστα δὲ τὸ ἐκ φοινίκων ἔσκευασμένον.

Καὶ πνεύματος — αὐτοῦ. Διὰ τῆς ἀποχῆς τοῦ οἴνου καὶ τοῦ σίκερα προμηνύσας τὴν ἀποχὴν τῶν ἡδέων, καὶ παραστήσας ἐνταῦθεν τὴν σκληραγωγίαν τῆς διαίτης αὐτοῦ, καὶ διδάξας ὅτι μέγας ἔσται κατὰ θεόν, λοιπὸν εἰς πληροφροσίαν λέγει καὶ τὸ μεζόν, ὅτι ἐκ βρέφους ἐνδύσεται τὴν ἐξ ὑψους δύναμιν, προαιδέος τοῦ θεοῦ τὴν πολιτείαν, ἢ χρήσεται, καὶ οἶνον ἀποθήσεται σκεῦος.

Καὶ πολλοὺς — αὐτῶν. Ὅσοι πισθέντες αὐτῷ προσέδραμον τῷ Χριστῷ. Τοῦτον γὰρ ἐνταῦθα καλεῖ Κύριον καὶ θεόν.

Καὶ — αὐτοῦ. Προδραμεῖται ἐμπροσθεν αὐτοῦ, κηρύττων μετὰ νοίαν, καὶ καταγγέλλων τὴν παρουσίαν αὐτοῦ.

Ἐν — Ἡλίου. Πνεῦμα μὲν ὠνόμασε τὸ πνευματικὸν χάρισμα· δύναμιν δὲ τὴν ἐνέργειαν. Λέγει γοῦν ὅτι καὶ τὸ χάρισμα καὶ τὴν ἐνέργειαν ἔξει τοῦ Ἡλίου, ἅπερ Ἡλίας ἔξει, προτρέχων τῆς δευτέρας παρουσίας Χριστοῦ. Καὶ ποιήσει οὗτος νῦν, ἅπερ Ἡλίας ὑστερον. Προστίθεται ἔτι καὶ τίς ἔστιν ἡ δύναμις αὐτῆ.

Ἐπιστρέψαι — τέκνα. Προεφίτευσεν τοῦτο καὶ Μαλαχίας, καὶ ἡρμηνεύθη σαφῶς ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ἐνθα κεῖται τὸ· *Καὶ εἰ θέλετε δέξασθαι, αὐτός ἐστιν Ἡλίας ὁ μελλῶν ἐρχεσθαι*.

Καὶ — δικαίων. Τοὺς αὐτοὺς λέγει καὶ ἀπαιτεῖ, ὡς ἄχρι τότε μὴ πισθέντας. Ἐπιστρέψει εἰς αὐτοὺς, εἰς φρόνησιν ἐναρέτων, εἰς σίνεσιν τελείων.

Ἐτοιμάσαι — κατεσκευασμένον. Κατεσκευασμένον τῇ μετανοίᾳ, ἢ κατεσκευασμένον εἰς ὑποδοχὴν σωτηρίας.

Καὶ εἶπε — αὐτῆς. Πρὸς τὸ γῆρας καὶ τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως, ἀλλ' οὐ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ

καταβλῶντος· εἰς οἶνον μετασηματίζεῖν φύσιν. Καρωτικὸν δὲ ἐστὶ τὸ τοιοῦτον, καὶ μέθη. Ἀδδὲ Θεορηγί. p. 304.

θεοῦ βλῆψας, οὐκ εὐχερῶς παρεδέξατο τὴν ἐπαγγελίαν τῆς γονῆς.

Καὶ ἀποκριθεὶς — ταῦτα. Ποῖα; ἡ γέννησις, δηλαδὴ, καὶ ἡ κλήσις τοῦ ὀνόματος.

Ἄνθ' ὧν — μου. Τοῖς περὶ τούτων.

Οἴτινες — αὐτῶν. Εἰς τὸν καιρὸν τῆς γεννήσεως καὶ τῆς κλήσεως. Ὅρα δὲ, ὅτι διὰ τὴν φωνὴν τῆς ἀπειτίας ἐπισχέθη τὴν φωνήν.

Καὶ — Ζαχαρίας. Ἀπακδεχόμενος (15).

Καὶ — κωφός. Οὐ μόνον γὰρ ἐπισχέθη τὴν φωνήν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκοήν, ὡς μετὰ ἀπειτίας καὶ ἀκούσας καὶ φωνήσας. Προεμήνυε δὲ ἡ τοῦ γηραιοῦ ἱερέως σιγὴ τὴν τῆς παλαιᾶς ἱερωσύνης καὶ λατρείας σιγὴν.

Καὶ ἐγένετο — αὐτοῦ. Χρῆ γὰρ τὸν ἱερέα παντελῶς ἀπέχεσθαι τῆς ἐκείνου γυναικὸς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς λειτουργίας αὐτοῦ. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ θεὸς ὑπαγορεύει θεσμός. Πληρώσα; δὲ ταύτας ὁ Ζαχαρίας λοιπὸν συνῆλθε τῇ γαμετῇ αὐτοῦ διὰ τὴν ἐπαγγελίαν τῆς γονῆς, παιδευθεὶς τῇ πληγῇ τῆς σιωπῆς πιστεύειν τοῖς τοῦ ἀγγέλου ῥήμασι.

Καὶ — πέντε. Αἰδουμένη τὴν γηραιάν καὶ ἔξιρον κυφορίαν, ἕως οὗ (16) καὶ ἡ Παρθένος συνέλαβε.

Λέγουσα — ἀνθρώποις. Ὅτι ἐβλόκην ἀφελεῖν τὸ ἐν ἀνθρώποις θνείδος μου, τὸ ἐπὶ τῇ ἀκαρπείᾳ. Παρ' Ἑβραίοις μὲν γὰρ θνείδος ἦν ἡ ἀκαρπία τοῦ σώματος, οἷα σωματικωτέροις· παρὰ δὲ Χριστιανοῖς θνείδος ἡ ἀκαρπία τῆς ψυχῆς, οἷα πνευματικωτέροις.

Ἐν δὲ τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ — Μαριάμ. [Γρηγορίου Νύσσης· Ἐν (17) ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ὁ εὐαγγελισμὸς τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος γέγονε, καθ' ὃν ἡ νύξ ἐπὶ τὸ ἀκρότατον μῆκος προελθοῦσα, μειοῦσθαι καὶ ὑποβρέειν ἀρχεται, τῆς ἡμέρας λοιπὸν ἀξιομένης καὶ προκοπτούσης, ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ τὸ σκότος τῆ· ἀσεβείας καὶ τῆς ἀμαρτίας ἀχρι τότε φθάσαν εἰς μέγεθος κακίας καὶ κορυφωθὲν, ἔκτοτε ἀνεκόπη, καὶ πρὸς ἔκλειψιν καὶ ἀφανισμόν ἠλαύνετο, τοῦ φωτὸς ἤδη τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς νικῶντος καὶ πλεονάζοντος.]

Ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ τῆς κυφορίας, ὅτε ἡ γαστήρ ὠγκώθη τῆς Ἐλισάβετ.

Μεμνηστευμένη δὲ ἦν ἡ Παρθένος, ἵνα λάθῃ τὸν διαβολὸν ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ ἤκουστων προφητῶν καταγγελλόντων, ὅτι ἐκ παρθένου γεννηθῆναι μέλλει· καὶ διὰ τοῦτο παρετήρει τὰς παρθένους, ἵνα οἷαν ἴδῃ κυφορούσαν, περὶ ταύτην παγίδα; καταπήξῃ τῆς κακοτεχνίας αὐτοῦ. Λοιπὸν

A virtute, tardus erat ad suscipiendam fetus promissionem.

Vers. 19. Et respondens -- haec. Quænam? natiuitas videlicet, ac nominis impositio.

Vers. 20. Eo quod — meis. Quæ de his erant rebus.

Vers. 20. Quæ — suo. Tempore videlicet natiuitatis ac nominis impositionis. Vide autem, quod propter vocem incredulitatis retenta ac cohibita est illi vox.

Vers. 21. Et — Zachariam. †† Expectans.

Vers. 21. Et — Vers. 22. mutus. Κωφός (pro quo hic habemus mutum) significat etiam surdum. Neque enim sola vox illi ablata est, sed et auditus, eo quod cum incredulitate audisset ac locutus fuisset. Significabat autem silentium sacerdotis senis, veteris sacerdotii, cultusque taciturnitatem.

Vers. 23. Et factum — Vers. 24. ejus. Oportebat namque sacerdotem omnino abstinere a propria uxore in diebus ministerii sui : hoc enim et divina lex præcepit. His autem completis, congressus est Zacharias cum uxore sua propter promissum factum, silentii flagello edoctus, ut angelicis verbis crederet.

Vers. 24. Et — quinque. Erubescens, eo quod esset senior ac intempestiva, quæ prægnans floret, donec virgo etiam concepit.

Vers. 24. Dicens — Vers. 25. homines. Quando beneplacuit, ut auferret opprobrium meum, quod apud homines erat, eo quod prole carerem. Apud Hebræos siquidem probro dabatur corporum sterilitas, utpote qui magis carnales erant ac corporales ; apud Christianos vero probro datur animarum sterilitas, tanquam magis spirituales.

Vers. 26. Sexto autem mense — Vers. 27. Maria. †† Gregorii Nysseni : Illo tempore nuntiatus est aduentus Servatoris, quo nox extremam longitudinem nacta, minui, et paulatim evanescere incipit, cum jam dies augeatur ac ulterius procedat ; ut discas tenebras impietatis et peccatorum eo usque progressas ad magnitudinem improbitatis ac cumulas, exinde tolli atque adeo deficere et evanescere, cum jam pietatis et virtutis lux vincat et abundet.

Sexto mense, postquam prægnans effecta fuerat Elizabeth, cum ejus uterus intumesceret.

Desponsata autem erat Virgo, ut diabolus late-ret Christi natiuitas. Audierat enim prophetas annuntiasse, quod esset e virgine nasciturus ; ideoque virgines observabat, ut si quam in utero gestare videret, circa hanc fraudulentia; suæ laqueos apponeret. Placuit itaque Deo, ut Virgo, quæ in habita-

Variæ lectiones et notæ.

(15) Apud Hentenium, hoc vocabulo prætermissio textus junctus est.

(16) Καὶ abest A.

(17) Hæc uterque meus in margine habet. Caret iis Hentenius.

culum suum segreganda erat, viro desponsata esset, ut hac relicta, indesponsata improbus ille observaret. Dictum est autem de sponso Matris Dei in Proœmio Evangelii juxta Matthæum.

Quod vero additur : *De domo David*, intelligitur et de Virgine et de Joseph. Nam et hæc, et ille e gentis David descenderant.

Vers. 28. *Et ingressus — tecum*. Gaudium hoc Evæ solvit maledictionem. Illa siquidem jussa est habere mœrorem (nam id proprie significat λύπη vocabulum, quod Genesios tertio capite in ærumnas et dolorem vertitur); hæc autem gaudium, quod mœori contrarium est : Gaude, inquit, utpote inter omnes virgines in Dei Matrem electa. Gratiosam vero nominavit illam, tanquam videlicet gratia in te est.

Vers. 28. *Benedicta — mulieribus*. Hoc est, laudata, beata.

Vers. 29. *Illam vero — ejus*. Timuit, ne forte dolosus esset.

Vers. 29. *Et — illa salutat*. Utrum divina, an a demone. Salutationem autem dicit, compellationem.

Vers. 30. *Et ait — Deum*. Benevolentiam, familiaritatem.

Vers. 31. *Et ecce — Vers. 32. Magnus*. Magnus, propter magnitudinem operum ac sermonum suorum.

Vers. 32. *Et Filius — vocabitur*. Erat quidem Filius Altissimi : ita autem postea etiam vocatus est ab his, qui in ipsum crediderunt.

Vers. 32. *Et dabit — patri ipsius*. Thronum, sive C regnum et potestatem super Hebræos.

Vers. 33. *Et regnabit — finis*. Populus Dei quæque Israel vocatur, interdum vero Jacob. Unus enim idemque homo et Israel et Jacob erat. Et natura quidem Jacob vetus erat populus, utpote a Jacob per sanguinis cognationem descendens : adoptione vero, Israel novus erat populus ; nam pro veteri inductus est novus populus. Super hunc itaque novum populum regnabit in æternum, id est, semper, qui videlicet ex operibus ac sermonibus ipsum agnovit, seseque illi voluntarie subdidit. Christus siquidem, et in quantum Deus, rex erat : *Regnum*, inquit, *meum non est ex hoc mundo* ; et in quantum homo : habebat enim regis opera, puta subditis leges condere, dirigere, excolere, ac pro eis morti sese exponere : nam hæc potissimum eum, qui rex est, insigniunt.

Ista autem dicta sunt etiam capite primo Evangelii secundum Matthæum, ubi habetur : *Qui regat (sive pascat) populum meum Israel* .

Vers. 34. *Dixit — cognoscam*. Quomodo erit hoc,

¹ Joan. xviii, 36 ² Matth. ii, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(13) Ita uterque. Corrigendum προσηγορίαν. Scribuntur in mente habuisse προσανόρευσιν.

Α οὖν ὁ Θεὸς εὐδοκῆσε μνηστευθῆναι ἀνδρὶ τὴν ἀφορθεῖσαν εἰς κατοικητήριον αὐτοῦ Παρθένου, ἔνα, ταύτης ὁ κλητὸς ἀποστάς, τὰς ἀμνηστεύτους παρατηρή. Εἰρηται δὲ περὶ τοῦ μνηστήρος τῆς Θεομήτορος ἐν προοιμίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον Εὐαγγελίου.

Τὸ δὲ Ἐξ οἴκου Δαυὶδ, νοεῖται καὶ περὶ τῆς Παρθένου, καὶ περὶ τοῦ Ἰωσήφ. Καὶ αὕτη γὰρ κίκεϊνος ἐκ γένους τοῦ Δαυὶδ κατήγοντο.

Καὶ εἰσαλθὼν — μετὰ σοῦ. Αὕτη ἡ χαρὰ τὴν ἀρὰν ἔλυσε τῆς Ἐβας. Ἐκαίην μὲν γὰρ ἐκλειύσθη λύπην ἔχειν, αὕτη δὲ χαρὰν, τῆς λύπης ἀντίκαλον. Χαίρε, φησὶν, ὡς ἐκλεγεῖσα παρὰ πάσας τὰς παρθένους εἰς Μητέρα Θεοῦ. Κεχαριτωμένην δὲ αὐτὴν ἀνόμασιν ὡς χάριτος· ἀξιωθεῖσαν ὑπερφυοῦς· τὸ ἐκ Ὁ Κύριος μετὰ σοῦ, ἀντὶ τοῦ. Ὁ Θεὸς ἐν σοί.

supernaturali dignam : *Dominus tecum*, hoc est, Deus

Εὐλογημένη — γυναιξί. Εὐφημητῆ, μακαρία.

Ἡ δὲ — αὐτοῦ. Ἐφοδῆθη μήποτε δολερὸς ἐστι.

Καὶ — ὁ ἀσπασμὸς οὗτος. Πότερον θεῖος, ἢ δαιμόνιος. Ἀσπασμὸν δὲ λέγει τὴν (18) πρῶταγορίαν.

Καὶ εἶπερ — τῷ Θεῷ. Εὐμένειαν, οἰκείωσιν.

Καὶ ἰδοὺ — μέγας. Μέγας διὰ τὸ μέγεθος τῶν ἔργων καὶ λόγων αὐτοῦ.

Καὶ Ἰδοὺ — κληθήσεται. Ἦν μὲν Ἰδοὺ Ἰψί-στου· ἐκλήθη δὲ (19) τοῦτο καὶ ὕστερον παρὰ τῶν πιστευσάντων εἰ; αὐτόν.

Καὶ δώσει πατὸρ — αὐτοῦ. Τὸν θρόνον, ἦτοι τὴν βασιλείαν, τὴν ἐπὶ τοῖς Ἑβραίοις ἐξουσίαν.

Καὶ βασιλεύσει — τέλος. Ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ποτὲ μὲν Ἰσραὴλ καλεῖται, ποτὲ δὲ Ἰακώβ. Ὁ αὐτὸς γὰρ ἦν καὶ Ἰσραὴλ καὶ Ἰακώβ. Καὶ φύσε; μὲν Ἰακώβ ἦν ὁ παλαιὸς λαὸς, ὡς ἐξ Ἰακώβ, κατὰ τὴν ἐξ αἵματος συγγένειαν· θέσει δὲ Ἰακώβ ὁ νέος λαὸς, κατὰ τὴν ἐξ ἀρετῆς συγγένειαν. Ἀντιστήθη γὰρ ὁ νέος τοῦ παλαιοῦ. Λοιπὸν οὖν ἐπὶ τοῦτον τὸν λαὸν βασιλεύσει εἰς τοὺς αἰῶνας, ἦγουν ἀεὶ, ἐκ τῶν ἔργων καὶ τῶν λόγων ἐπιγνόντα αὐτόν, καὶ ἐκουσίως ὑποτεταγμένον αὐτῷ. Ὁ γὰρ Χριστὸς ἦν μὲν βασιλεὺς καὶ ὡς Θεός· Ἡ βασιλεία γὰρ φησὶν, ἡ ἀμή, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· ἦν δὲ καὶ ὡς ἄνθρωπος. Εἶχε γὰρ ἔργα βασιλῆως τὸ νομοθετεῖν τοῖς ὑπηκόοι; αὐτοῦ, τὸ ρυθμίζειν, τὸ περιέπειν, τὸ ὑπεραποθνήσκειν αὐτῶν, ἃ μάλιστα χαρακτηρίζουσι τὸν ἀληθῶς βασιλέα.

Εἰρηται δὲ ταῦτα καὶ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον, ἔνθα κείται τό· Ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαὸν μου τὸν Ἰσραὴλ.

Εἶπε — γινώσκω. Πῶς ἔσται τοῦτο, δηλαδὴ τὸ

(19) Δὲ καὶ τοῦτο ὕστερον Β.

συλλαβεῖν ἐν γαστρὶ, καὶ τεκεῖν υἱόν; Ἠπίσθησε ἄνθρωπος ὁν καὶ αὐτὴ, καθάπερ ὁ Ζαχαρίας, οὐκ ὑπεβλήθη δὲ τῆς ἀπιστίας ἐπιτιμῶν· διότι ἐκεῖνος μὲν εἶχε παραδείγματα πολλὰ τῆς ἐν γήρει παιδοποιίας, τὴν Σάρραν, τὴν Ρεβέκκην, τὴν Ραχήλ, τὴν Ἄναν· ἡ δὲ παρθένος οὐδὲ ἐν. Οὐδεμία γὰρ παρθένος ἕως αὐτῆς ἀνευ ἀνδρὸς συνέλαβε καὶ ἔτεκε (20).

Καὶ ἀποκριθεὶς — ἐπὶ σέ. [Πνεῦμα (21) ἅγιον· Πνεῦμα μὲν ἅγιον, καθάρων ἐπὶ πλέον, καὶ ἁγιάζον δύναμις δὲ Ἰψίστου, παρασκευάζουσα δεκτικὴν τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ καὶ παρέχουσα γεννητικὴν δύναμιν.]

Ἐνεργοῦν ἀπορήτως καὶ τὴν ἐνανδρον σύλληψιν καὶ τὸν ὑπερφυῆ τόκον.

Καὶ δύναμις — σοι. Τὸ αὐτὸ δηλοῖ καὶ οὗτος ὁ λόγος. Δύναμις Θεοῦ σκεπάζει σε, δυναμοῦσά σε πρὸς ὑπουργίαν τοῦ τοιοῦτου πράγματος.

Διὸ — Θεοῦ. Διὸ καὶ τὸ ἅγιον βρέφος, τὸ γεννώμενον ἐκ (22) σοῦ, κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ παρὰ τῶν πιστῶν διὰ τὰ θεοπρεπῆ ἔργα τῆς ἡνωμένης αὐτῶ θεότητος.

Τινὲς δὲ, ἀναγινώσκοντες τὸ Γεννώμενον, ὑποστηρίζουσι, λέγοντες ὅτι διὰ τὸ ἐπαλθεῖν Πνεῦμα ἅγιον, καὶ ἐπισκιάσαι δύναμιν Ἰψίστου, τὸ γεννώμενον ἔσται ἅγιον, ἦτοι θεῖον· εἶτα τὰ (23) ἐξῆς ἀπλῶς ἀναγινώσκουσι.

Καὶ ἰδοὺ — ῥῆμα. Πρὸς πληροφορίαν αὐτῆς παραδειγμα τίθησι τὴν Ἐλισάβετ, διδάσκων, ὅτι Ὁ δοὺς καρπὸν τῇ ἀκάρπῳ κοιλίᾳ τῆς; στείρας, αὐτὸς καὶ ἐν σοὶ ποιήσει, ὁ δὲ ἐμοῦ σοὶ λελάληκε. Πᾶν δὲ ῥῆμα, ἀντὶ τοῦ, Πᾶν δὲ λέγει, πᾶν δὲ ἐπαγγέλλεται, ἢ πᾶν, ὁ λέγει τις.

Ἄλλὰ πῶς ἦν ἡ Ἐλισάβετ συγγενὴς τῆς Μαρίας; Ἐκεῖνη μὲν γὰρ ἐκ τῆς Λευιτικῆς, εἴτου ἱερατικῆς κατήγετο φυλῆς· αὐτὴ δὲ ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς, ἔχουσα βασιλικῆς. Διάφοροι γεγόνασιν ἐπιγαμβρεῖαι τῶν δύο τούτων φυλῶν. Ἀαρῶν γὰρ πρότερον, καὶ Ἰωδαὲ ὕστερον, ἀρχιερεῖς ἀμφοτέρωθεν, ἐκ τῆς βασιλικῆς φυλῆς γυναῖκας ἠγάγοντο, καὶ μετ' αὐτοῦ ἔτεροι. Λοιπὸν οὖν ἐκ τοιαύτης ἐπιπλοκῆς ἦσαν συγγενεῖς ἀλλήλων καὶ αὗται. Ἐπεὶ γὰρ ἐν μὲν θεοῖς πράγμασι πρωτεύει τὸ ἱερατικὸν γένος, ἐν δὲ ἀνθρωπίνοις (24) τὸ βασιλικὸν, εἰκότως συνεπλάκησαν, ἵνα καὶ ἱερεὺς βασιλικὸς εἴη, καὶ ὁ βασιλεὺς ἱερατικὸς.

Εἶπε — σου. Λοιπὸν, οὐ μόνον ἐπίστευσεν, ἀλλὰ καὶ ἠθέλητο γενέσθαι αὐτῇ, καθὼς ὁ ἄγγελος εἶρηκε.

Καὶ — ἄγγελος. Ἦδη συλλαβούσης ἅμα τῷ λόγῳ αὐτοῦ.

ut videlicet concipiam in utero et pariam filium? Et hæc itaque non credidit, sicut Zacharias, non tamen incredulitatis admonita est per pœnam: ille siquidem multa habuit exempla susceptionis liberorum in senectute: Sarram, Rebeccam, Rachel, Annam: virgo autem nullum. Nulla enim virgo ad id usque tempus sine viro conceperat et pepererat.

Vers. 35. *Et respondens — in te.* † Spiritus sanctus; Spiritus quidem sanctus, magis purificans et sanctificans; potentia vero Altissimi, efficiens aptam ad recipiendum Logon et Deum et largiens facultatem gignendi.

Qui ineffabiliter operabitur et conceptum sine viro, et partum supernaturalem.

Vers. 35. *Et virtus — tibi.* Idem quoque indicat hic sermo, *Virtus Dei proteget te*; potentem faciet te ad hujus rei operationem.

Vers. 35. *Ideo — Dei.* Ideo quoque sanctus infans, inquit, qui ex te nascitur, vocabitur a fidelibus Filius Dei, propter divina opera unitæ sibi divinitatis.

Quidam autem ubi legerint: *Quod nascitur, faciunt ibi subdistinctionem dicentes quod, quia Spiritus sanctus superveniet, et virtute Altissimi obumbrabit, ideo, quod nascitur, erit sanctum sive divinum*: deinde, quod sequitur absolute legunt.

Vers. 36. *Et ecce* — Vers. 37. *verbum.* Ut certior eam reddat, exemplum Elizabeth illi proponit; docens, quod Qui ventri sterilis fructu carenti dedit fructum, ipse quoque in te faciet, quod per me tibi locutus est. Omne enim verbum, id est, quidquid dicit, quidquid annuntiat, vel quidquid aliquis dicit.

Sed quomodo erat Elizabeth cognata Mariæ? Illa quidem ex Levitica, sive sacerdotali, tribu descenderat, hæc autem de Judaica, sive regia. Variæ fuerunt harum duarum tribuum cognationes: cum enim ambo summi sacerdotes erant, uxores e regia tribu duxerint, et post hos alii, consecutum est, ut ex tali permixtione hæc duæ essent inter se cognatæ. Quia enim in divinis rebus primas ferebat sacerdotale genus, in humanis vero regale: merito commista sunt, ut et sacerdos regalis esset, et rex esset sacerdotalis.

Vers. 38. *Dixit — tuum.* Jam non solum credidit, sed etiam optabat, ut sibi contingeret, sicut dixerat angelus.

Vers. 38. *Et — angelus.* Simul ac jam per verbum suum conceperat.

Variæ lectiones et notæ.

(20) Καὶ τέτοκε. B.

(21) Quæ hic inclusa sunt, addit codex B. mox post vocabula ὑπερφυῆ τόκον. In margine autem habet A. Caret iis Hentenius.

(22) Ἐκ σοῦ ergo est interpretatio. Nam nec in

textu horum comparet. Bis, omisso ἐκ σοῦ, liquidat Cyrillus tom. IV, p. 125.

(23) Τὸ ἐξῆς. B.

(24) Ἀνθρώποις. B.

Vers. 39. *Exurgens — Juda.* Montana erat Judææ civitas, in qua habitabat Elizabeth. Abiit autem illuc divino prægnans Spiritu, ut infante in utero Elizabeth exsultante, et illa prophetante, majorem acciperet celsitudinem.

Vers. 40. *Et intravit — Elizabeth.* Compellavit, ut moris erat.

Vers. 41. *Et factum — ejus.* Christus quidem locutus est per os suæ Matris : Joannes autem audivit per aures suæ matris : et agnito supernaturaliter Domino suo, exsultatione illum prædicavit ; infans enim, qui in utero ferebatur Virginis, prophetica statim gratia donavit infantem, qui in utero gestabatur sterilis.

Vers. 41. *Et impleta — Vers. 42. ventris tui.* Ab infante qui erat in sterili, prædicatur infans qui erat in Virgine : a sterili vero Virgo. Christo siquidem revelato ei, qui in utero Elizabeth impletus erat Spiritu sancto, impletur et ipsa : et quæ prophetam in utero gestabat etiam vaticinatur, ac benedicit et Virginem et fructum ventris Virginis.

Vers. 43. *Et unde — ad me?* Unde mihi res hæc inopinata ? Sicut enim postmodum filius Elizabeth, veniente ad ipsum Christo, indignum se tali Domini accessu dicebat, ita quoque nunc mater ipsius indignam sese fatetur talis dominæ accessu. Matrem autem etiam ante partum eam nominavit, et Dominum eum, qui ex illa nasciturus erat : attestans angeli verbis, idque efficiens, ut sermonibus ejus firmiter Virgo crederet.

Vers. 44. *Ecce enim — meo.* Præ gaudio, utpote sentiens jam hominum salutem, ac de ea gaudens.

Vers. 45. *Et beata — Domino.* Beatam prædicat Mariam, quæ his fidem habuerit, quæ sibi a Domino per angelum dicta sunt. Præcognovit enim Elizabeth etiam ea, quæ dicta erant, et quod Virgo crederat. Itaque aliæ quoque steriles genuerant, at nunquam earum infans prophetica gratia dignus habitus fuerat, cum adhuc in utero matris gestaretur. Facta sunt ergo circa hanc sterilem admiranda, ut etiam crederentur, quæ circa hanc facta sunt Virginem maxime supernaturalia.

Vers. 46. *Et ait — Dominum.* Magnificat, hoc est, Benedicit, glorificat. Est autem hic sermo credentis ac gratias agentis.

Vers. 47. *Et exsultavit — Salvatore meo.* Spiritum rursus animam intellige. Gavisa est, inquit, anima mea in Deo, qui me salvam fecit : jam enim salva facta sum, quæ digna habita sum ut fierem Mater Dei. Deinde etiam causam dicit, cur gratias agat.

Ἀναστᾶσα — Ἰουδα. Ἡ ὄρεινή, πόλις ἦν τῆς Ἰουδαίας, ἐν ἣ ὤκει ἡ Ἐλισάβετ. Ἀπῆλθε δὲ ἐκεῖ, θεῖω Πνεύματι (25) κινήθεισα, ἵνα σκιρτήσαντος μὲν τοῦ βρέφους· ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς Ἐλισάβετ, προφητευσάσης δὲ καὶ αὐτῆς, δέξηται πλείονα (26) πληροφρολίαν.

Καὶ εἰσηλθὼν — Ελισάβετ. Προσηγόρευσεν, ὡς ἔθος.

Καὶ ἐγένετο — αὐτῆς. Ὁ μὲν Χριστὸς ἐφθέγγετο διὰ τοῦ στόματος τῆς ἰδίας μητρὸς· ὁ δὲ Ἰωάννης ἤκουσε διὰ τῶν ὠτων τῆς οἰκίας μητρὸς, καὶ ἐπιγνοὺς ὑπερβυῶς τὸν ἑαυτοῦ Δεσπότην, ἀνεκῆρυξεν αὐτὸν τῷ σκιρτήματι. Τὸ γὰρ ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς Παρθένου βρέφος αὐτίκα προφητικὴν χάριν ἰδωρῆσατο τῷ ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς στειρὸς βρέφει.

Καὶ ἐπλήσθη — κοιλίας σου. Παρὰ μὲν τοῦ ἐν τῇ στειρᾷ βρέφους· ἀνακηρύττεται τὸ ἐν τῇ Παρθένῳ βρέφος· παρὰ δὲ τῆς στειρᾶς ἢ Παρθένος. Καὶ (27) γὰρ, τοῦ ἐγκεκρυμμένου τῇ νηδί τῆς Ἐλισάβετ πλησθέντος Πνεύματος ἁγίου, πικπλάται καὶ αὐτῆ, καὶ προφήτην ἐν γαστρὶ βασιλεύουσα, προφητεύει, καὶ εὐφημῆι καὶ τὴν Παρθένον, καὶ τὸν καρπὸν τῆς κοιλίας τῆς Παρθένου.

Καὶ πόθεν — πρὸς με; Πόθεν μοι τοῦτο τὸ παράδοξον ; Ὅσπερ δὲ ὑστερον ὁ υἱὸς τῆς Ἐλισάβετ, ἐλθόντος τοῦ Χριστοῦ πρὸς αὐτὸν, ἀνάξιον ἑαυτὸν τῆς τοιαύτης ἐπιδημίας τοῦ Δεσπότης ἔλεγεν· οὕτω καὶ νῦν ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἀνάξιαν ἑαυτὴν τῆς τοιαύτης ἐπιδημίας τῆς δεσποίνης ὁμολογεῖ. Μητέρα δὲ ταύτην ὠνόμασε καὶ πρὸ τοῦ τόκου, καὶ Κύριον τὸν ἐξ αὐτῆς γεννηθῆναι μέλλοντα, μαρτυροῦσα τοῖς τοῦ ἀγγέλου λόγοις, καὶ βεβαιότεραν αὐτῆ πίστιν παρέχουσα.

Ἴδού γάρ — μου. Ἐν ἀγαλλιάσει, ὡς αἰσθόμενον ἦδη τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἀγαλλυόμενον ἐπ' αὐτῆ.

Καὶ μακαρία — Κυρίου. Μακαρίζει τὴν Μαρίαν, ὡς πιστεύουσαν τοῖς λελαλημένοις αὐτῇ παρὰ Κυρίου διὰ τοῦ ἀγγέλου. Προέγνω γὰρ ἡ Ἐλισάβετ καὶ τὰ λελαλημένα, καὶ ἐτι πεπίστευκεν αὐτοῖς ἢ Παρθένος. Στείραι μὲν οὖν καὶ ἄλλαι γεγεννηκασί· βρέφος δὲ οὐδέποτε προφητικοῦ χαρίσματος ἠξιώθη, ἐτι ἐν κοιλίᾳ μητρὸς αὐτοῦ (28) φερόμενον. Γενόμεναι οὖν τὰ κατὰ τὴν στειραν ταύτην παράδοξα, ἵνα πιστευθῶσι καὶ τὰ κατὰ τὴν παρθένον ταύτην ὑπερβυῶστατα.

Καὶ εἶπε — Κύριον. Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου, τοῦτέστιν, εὐφημῆι, δοξάζει. Πιστευσάσης δὲ ὁ λόγος οὗτος, εὐχαριστήριος ὢν.

Καὶ ἠγαλλιάσθη — Σωτῆρι μου. Πνεῦμα τὴν ψυχὴν, πάλιν νόησον. Ἐχάρη, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σώσαντί με. Σέσωσμαι γὰρ ἦδη, ἀξιώθεισα γενέσθαι Μητὴρ Θεοῦ. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς εὐχαριστίας.

Variæ lectiones et notæ.

(25) Ac si κινήθεισα legerit Hentenius. Malc.

(26) Προφρολίαν, sine sensu A. Hentenius laud jubic voluit, certitudinem.

(27) In alia omnia discedit interpres.

(28) Αὐτοῦ omittit B.

Ὅτι — αὐτοῦ. Ἐπὶ τὴν εὐτέλειαν. Ταπεινοὶ γὰρ ἄβου-
 ἔβου-τὴν, ὡς ἀναξίαν τριλικούτου πράγματος ἢ καὶ
 οὐκ τὴν ταπεινώσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως; ὡς
 πρὸς τὸ ὕψος, τῆς θείας.

Ἰδοῦ — γενεαί. Αἱ τῶν πιστευόντων δηλονότι.

Ὅτι — δυνατός. Ὅτι ἐποίησεν εἰς ἐμὲ μεγάλα
 καὶ ὑπερφυῆ θαυμάσια ὁ δυνατὸς ποιεῖν τοιαῦτα.

Καὶ ἄριον — αὐτοῦ. Ἐξείρετον, μέγα.

Καὶ τὸ ἔλεος — αὐτόν. Τὸ εἰς γενεὰν καὶ γε-
 νεὰν, καὶ τὸ εἰς γενεὰς γενεῶν, καὶ τὰ τοιαῦτα
 εἰς Ἄει σημαίνουσι παρ' Ἑβραίοις. Λέγει τοίνυν,
 ὅτι καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ αἰεὶ ἐστὶν ἐν τοῖς φοβουμένοις
 αὐτόν, ὁμοία λέγουσα τῷ Δαυὶδ εἰρηκότι. Τὸ δὲ
 ἔλεος τοῦ Κυρίου ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ
 αἰῶνος ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν. Εἶτα κατα-
 λέγει καὶ ἄλλας δυνάμεις τοῦ Θεοῦ, ὡς ἔθος τοῖς
 εὐχαριστοῦσιν.

Ἐποίησε — αὐτοῦ. Ἐποίησε μεγαλεῖον, ἐποί-
 ησε νίκην ἐν δυνάμει αὐτοῦ. Ὁ βραχίων γὰρ ἐν-
 ταῦθα τὴν δυνάμιν σημαίνει· διότι οἱ ἀγωνιζόμενοι
 ἐν τῷ βραχίονι τὴν δυνάμιν ἔχουσι.

Δισκορπίσεν — αὐτῶν. Τοὺς ὑπερηφάνους ἐν
 τῇ διανοίᾳ τῆς καρδίας αὐτῶν, τοὺς ὑπερηφάνους
 ἐν ἑαυτοῖς.

Καθεῖλε — κενούς. Ὅμοια ταῦτα τῶν τῆς Ἄν-
 νης, μητρὸς τοῦ Σαμουὴλ, εἰπούσης· Κύριος πτω-
 χίζει καὶ πλουτίζει, ταπεινοὶ καὶ ἀνυψοί. Λοιπὸν
 οὖν προφητεύει καὶ περὶ τοῦ ἔλεους τοῦ εἰς τοὺς
 Χριστιανούς. Λέγει γάρ·

Ἀντελάβετο — αὐτοῦ. Ἐπεσκέφατο τὸν Ἰσα-
 ηλιτικὸν λαόν, τὸν δούλον αὐτοῦ. Παῖδα γὰρ νῦν τὸν
 δούλον λέγει.

Μνησθῆναι — αἰῶνα. Ἀντελάβετο δὲ καὶ ἐπε-
 σκέφατο, ἐν τῷ μνησθῆναι ἔλεος εἰς τὸν αἰῶνα,
 ἔλεος αἰωνίου, ἔλεος διηνεκούς, κ.θ.ὼς
 ἐλάλησε· καθὼς ἐπηγγέλατο πρὸς τοὺς πατέρας
 τῶν. Εἶτα λέγει καὶ τίσιν ἐλάλησε περὶ τοῦ τοι-
 οῦτου ἔλεους, ὅτι τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ σπέρματι αὐ-
 τοῦ, ἦγον τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακώβ, καὶ μὴν καὶ
 τῷ Δαυίδ. Τοῦτοις γὰρ ὡς ἐπισημοτάτοις αἰνεύμα-
 τωδὺς ἐπηγγέλατο περὶ τούτου. Ἐλεος δὲ εἰς τὸν
 αἰῶνα ἢ θεία ἐνανθρώπησις, ὡς δι' ἔλεον τῶν ἀν-
 θρώπων γεγενημένη, ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ καὶ
 τῶν εἰρημένων υἱῶν καὶ ἐκγόνων αὐτοῦ, κατὰ τὴν
 πρὸς αὐτοὺς ἐπαγγελίαν.

Ἀπορῆσει δὲ τις, πῶς ἀντελάβετο τοῦ Ἰσραηλι-
 τικοῦ λαοῦ ὁ Θεὸς, ἐν τῷ μνησθῆναι τοῦ ρηθέντος
 ἔλεους; τῶν Χριστιανῶν γὰρ μᾶλλον ἀντελάβετο,
 καὶ οὐ τῶν Ἰουδαίων. Πρὸς ἐν ἀποκριθόμεθα ὅτι
 παλαιὸς μὲν Ἰσραὴλ ὁ παλαιὸς λαός· νέος δὲ Ἰ-
 σραὴλ ὁ νέος λαός, ὁ ἀντεισαχθεὶς ἐκείνου, τούτε-
 στιν ὁ Χριστιανικός, ὁ ἐκ παντὸς ἔθνους συγκαίμε-
 νος. Τοῦτον οὖν τὸν Ἰσραὴλ ἐνταῦθα νόησον. Εἰ δὲ
 καὶ τὸν παλαιὸν νόησῃς, αἰετίζεται καὶ οὕτως ὁ λό-

Vers. 48. Quia — sua. Ad utilitatem : seipsam
 enim dejecit, quasi tanta re indignam : vel etiam
 propter abjectionem humanæ naturæ comparatæ ad
 sublimitatem divinæ.

Vers. 48. Ecce — generationes. Credentium vide-
 licet.

Ver. 49. Quia — qui potens est. Quia fecit in me
 magna supernaturalia miracula, qui ad hujusmodi
 facienda potens est.

Vers. 49. Et factum — ejus. Eximium, magnum.

Vers. 50. Et misericordia — eum. Quod dicitur,
 In progeniem et progeniem : et, In generationes gene-
 rationum, aliaque similia, idem significant quod
 Semper, apud Hebræos. Dicit ergo, quod etiam mi-
 sericordia ejus semper est in his, qui timent ipsum ;
 similia loquens cum David, qui ait : Misericordia
 Domini ab æterno et usque in æternum super timen-
 tes eum *. Deinde recenset et alias Dei virtutes ut
 moris est his, qui gratias agunt.

Vers. 51. Fecit — suam. Fecit magnificentiam,
 fecit victoriam per fortitudinem suam. Nam bra-
 chium hoc in loco significat fortitudinem. Qui enim
 in certaminibus pugnant, in brachio fortitudinem
 habent.

Vers. 51. Dispersit — sui. Superbos in cogi-
 tatione cordis sui, superbos apud seipsos.

Vers. 52. Detrahit — Vers. 53. inanes. Similia
 sunt his, quæ dixit Anna, mater Samuelis : Domi-
 nus pauperem facit et ditat ; humiliat et sublevat *.
 Deinceps ergo vaticinatur et de misericordia erga
 Christianos. Dicit enim :

Vers. 54. Auxiliatus est — suo. Visitavit Israeli-
 ticum populum suum, servum suum ; puerum enim
 dicit nunc servum.

Vers. 55. Ut memor esset — sæculum. Auxiliatus
 est et visitavit. ut memor esset misericordiæ in sæ-
 culum : sive misericordiæ sempiternæ, continuæ.
 Sicut locutus est, sicut annuntiavit ad patres
 nostros. Deinde dicit etiam, quibus locutus est de
 hujusmodi misericordia, quod videlicet Abraham et
 semini ejus, scilicet Isaac et Jacob : profecto
 et David. His enim, utpote maxime insignibus,
 ænigmatice et de hoc annuntiavit. Misericordia vero
 dicitur, incarnatio divina, utpote per misericordiam,
 qua misertus est deus, hominibus facta ex semine
 Abraham dicturumque filiorum, ac ab eo progeni-
 torum, juxta promissionem ad eos factam.

Dubitabit aliquis, quomodo auxiliatus sit deus
 Israeliticæ populo, ut memor esset dictæ misericor-
 diæ? Christianis namque potius auxiliatus est, quam
 Judæis. Cui respondemus, quod vetus Israel anti-
 quus est populus ; novus autem Israel, novus popu-
 lus pro illo inductus, hoc est, Christianus, qui ex
 omni gente consistit ; hunc ergo Israel hic intellige.
 Quodsi etiam veterem intellexeris, ita quoque sermo
 constabit : propter illum enim potissimum incarnat-

ius est : deinde et ab eis matrem elegit, ac cognatus illorum nuncupatus est, et apud illos docuit, ac miracula operatus est : ideoque dicebat : *Non sum misans, nisi ad perditas oves domus Israel*. Quia vero *In sua venit, et sui eum non receperunt*, ideo gentes misericordia dignæ habitæ sunt.

Vers. 56. *Mansit — tribus*. Per voluntatem videlicet sponsi : Joseph enim et Zachariam et Elizabeth sanctos esse sciebat, et animo lætissimo Virginem eis tradidit : non solum, quia cognati ejus erant, verum etiam, quia irreprehensibiles. Mansit autem usque ad partum Elizabeth apud illam, utpote cognoscentem, quod in se agebatur mysterium : et ob id amantem hanc, et ab hac amatam.

Vers. 56. *Ei reversa est — suam*. Devians eos, qui ob natum infantem ad domum Zachariæ concurrere debebant. Erat autem et moris, ut abscederent virgines, cum parituræ erant prægnantes.

Vers. 57. *Ipsi*. — Vers. 59. *puerum*. Secundum legem.

Vers. 59. *Et vocabant — Zachariam*. Plurimi enim filii patrum nominibus vocati sunt.

Vers. 60. *Et respondens — Joannes*. A Spiritu sancto ipsa quoque nomen pueri didicerat : ideo etiam conabatur, ut ipse vocaretur Joannes.

Vers. 61. *Ei dixerunt — Vers. 62. eum*. Nutu illum interrogabant, ut qui etiam audire non posset, veluti superius manifestatum est. Aiunt enim, uno quodam nervo colligatis esse audire loquendique vires : ideo neque audire posse eos, qui a nativitate muti sunt. Zachariæ ergo ita fuit ablata loquela, sicut iis, qui a Nativitate illa privati sunt.

Vers. 63. *Et postulatis — ejus*. Postulatis, non per vocem, sed similiter per nutum.

Vers. 63. *Et mirati sunt universi*. Mirati sunt, quomodo qui nec audire ab Elizabeth, nec ei dicere hoc potuerat, cum ea conveniebat. Verisimile est enim, Elisabeth certiores illos fecisse, quod non per scripturam hoc vel dixisset, vel audisset.

Vers. 64. *Apertum — Deum*. — *Apertum est*, hoc est, in vocem solutum est. Manifestum est autem, quod et auditus pariter solutus est. Sicut enim pariter oblatus fuerat, ita quoque pariter solutus est.

Vers. 65. *Et factus est — eorum*. Timor præ admiratione.

Vers. 65. *Et in — hæc*. Quæ erant circa miracula facta, in impositione nominis pueri, quomodo inopinate in eo parentes convenerant : et quo pacto a Zacharia mirabiliter ablata erat loquelæ carentia ; similiter et quæ a principio ad finem usque contigerant.

* Matth. xv, 24. * Joan. i, 14.

Variæ lectiones et notæ.

(29) Μέλλει. B.

(30) Ἐγγυος, frequenti errore. A, B.

(31) Ἀαλείν καὶ τοῦ ἀκούειν, ordine inverso. B.

(32) Pro nominativo videtur accepisse interpres.

Α γος. Δι' αὐτὸν γὰρ μᾶλλον ἐνηθρώπησεν, ἐκεῖ καὶ ἐξ αὐτῶν ἐξελέξατο μητέρα, καὶ συγγενῆς αὐτῶν ἐχρημάτισε, καὶ παρ' αὐτοῖς ἐδίδασκε, καὶ θαυματουργεῖ· διὸ καὶ ἔλεγεν ὅτι *Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ*. Ἐπεὶ δὲ εἰς τὰ Ἔβρα ἦλθε, καὶ οἱ Ἔβραοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον, λαίπων τὰ ἔθνη τοῦ ἐλεύους ἠξιώθησαν.

Ἐμεινε — τρεῖς. Μετὰ γνώμης δηλονότι τοῦ μνηστήρος· ἐγίνωσκε γὰρ ὁ Ἰωσήφ καὶ τὸν Ζαχαρίαν καὶ τὴν Ἐλισάβετ ἀγίους, καὶ περιχαρῶς αὐτοῖς καταπίστευσε τὴν Παρθένον, οὐ μόνον ὡς συγγενεῖσιν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνεπιλήπτως. Ἐμεινε δὲ μέχρι τοῦ τοκετοῦ τῆς Ἐλισάβετ παρ' αὐτῆ. ὡς γινωσκούση τὸ κατ' αὐτὴν μυστήριον, καὶ διὰ τοῦτο φιλοῦση ταύτην καὶ φιλουμένην.

Καὶ ἀπέστρεψεν — αὐτῆς. Εὐλαβομένη τοῖς διὰ τὸ τικτόμενον ὀφειλοντας συντρέχειν ἐπὶ τὴν οἶκον τοῦ Ζαχαρίου. Ἦν δὲ καὶ ἔθος ὑποχωρεῖν εἰς παρθένους, ὅτε μέλλοι (29) τίκτειν ἢ (30) ἔγκυος. Τῆ — παιδίων. Κατὰ τὸν νόμον.

Καὶ ἐκάλεον — Ζαχαρίας. Πολλοὶ γὰρ υἱοὶ τοῖς τῶν πατέρων ὀνόμασιν ἐκλήθησαν.

Καὶ ἀποκριθεῖσα — Ἰωάννης. Ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ αὐτὴ τὸ ὄνομα τοῦ παιδὸς μεμάθηκε. Διὸ καὶ ἰσχυρίσατο Ἰωάννην ὀνομασθῆναι αὐτόν.

Καὶ εἶπον — αὐτόν. Διὰ νεύματος ἡρώτων, ὡς μὴδ' ἀκούειν δυναμένου, καθὼς ἀνωτέρω δεδήλωται. Φασὶ γὰρ ἐνὶ τινι νεύρῳ συνδεῖσθαι τὰς τοῦ ἀκούειν (31) καὶ τοῦ λαλεῖν δυνάμεις· διὸ καὶ τοὺς ἐκ γενετῆς ἀλάλους μὴδὲ ἀκούειν. Οὕτω γοῦν ἐσδέσθη τὸ (32) φθέγμα Ζαχαρίας, ὡς οἱ ἐκ γενετῆς.

Καὶ αἰτήσας — αὐτοῦ. Αἰτήσας οὐ διὰ φωνῆς, ἀλλ' ὁμοίως διὰ νεύματος.

Καὶ θαύμασαν πάντες. Ἐθαύμασαν, πῶς μὴτε ἀκούσαι τοῦτο παρὰ τῆς Ἐλισάβετ, μὴτε εἰπεῖν αὐτῆ τοῦτο δυνάμενος, συνεφώνησεν. Εἰκὸς γὰρ τὴν Ἐλισάβετ πληροφοροῖεν τούτου, ὡς οὐ διὰ γραφῆς τοῦτο ἢ (33) εἶπεν, ἢ ἤκουσεν.

Ἀνεψόχη — Θεός. — Ἀνεψόχη. ἀνεὶ τοῦ, Ἄπειλῆθη εἰς φωνῆν. Δῆλον δὲ (34) ὅτι καὶ ἡ ἀκοή συναπελύθη. Ἄσπερ γὰρ συνεπεσχήθη, οὕτως ἄρα καὶ συναπαλύθη.

Καὶ ἐγένετο — αὐτοῖς. Φόβος ἐκ τοῦ θαύματος.

Καὶ ἐν — ταῦτα. Τὰ περὶ τῶν γεγονότων θαυμάτων ἐπὶ τῆ κλήσει τοῦ παιδίου, πῶς τε παραδόξως συνεφώνησαν οἱ γεννήτορες ἐπὶ ταύτῃ, καὶ πῶς θαυμασιῶς ἀπελύθη τῆς ἀφωνίας ὁ Ζαχαρίας· ἢ καὶ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἀχρι τέλους.

Ergo Zachariæ dedit, Sed ita Zachariou et mox τῶν, loco oi legendum esset.

(33) Ἡ, post τοῦτο, deest. B.

(34) Δὲ omittit A.

Καὶ ἔθειτο — ἀβτῶν. Ἐθαλον ταῦτα, ὡς ἀξιό- A
λογα.

Λέγοντες — ἔσται; Λέγοντες ἐπαπορητικῶς, ἢ
λογιζόμενοι.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, διὰ τὸ οὐκ ἀκαλύθη τῆς ἀφω-
νίας ὁ Ζαχαρίας, ὅτε τὸ παιδίον ἐγεννήθη, ἀλλὰ
μᾶλλον ὅτε τὴν κλῆσιν τοῦ ὀνόματος ἔλαβε; Λέγο-
μεν δὲ ὅτι διὰ τὴν τοῦ ἀγγέλου πρόρρησιν· εἶπε γὰρ
αὐτῷ (35)· Ἴδου ἔσθι σιωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος
λαλῆσαι, ἄχρι ἧς ἡμέρας γένηται ταῦτα. Εἰπὼν
γὰρ, ὅτι ταῦτα τὰ δύο πάντως δεδήλωκε, τὴν τε
γέννησιν καὶ τὴν κλῆσιν τοῦ ὀνόματος, ἀλλ' οὐ
μόνην τὴν γέννησιν, ἵνα καὶ τὸ θαῦμα γένηται τῆς
ἐπὶ τῷ ὀνόματι συμφωνίας.

Καὶ χεῖρ — αὐτοῦ. Δύναμις, χάρις Θεοῦ.

Καὶ Ζαχαρίας — αὐτοῦ. Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως
τοῦ Χριστοῦ ταῦτα προεφῆτευσε. Διὰ ταύτης γὰρ
ἐπεσέψατο καὶ ἐλυτρώσατο τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐκ τῆς
τυραννίδος, οὐ μόνον τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν, ἀλλὰ
καὶ τῶν ὀρατῶν, ὡς μὴ δυναμένων περιγενέσθαι
τῆς πίστεως αὐτοῦ. Λαὸν δὲ αὐτοῦ προηγουμένως
μὲν, τὸν παλαιόν· ἐκεῖνον δὲ ἀπειθήσαντος
τὸν νέον λοιπόν. Ὡς γεγενημένα δὲ λέγει τὰ γε-
νησόμενα, νόμῳ προφητείας.

Ἄλλὰ πῶς; λέγεται Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ (36) μόνον;
Καὶ γὰρ οὐ τῶν Ἰσραηλιτῶν μόνον ἐστὶ Θεός, ἀλλὰ
καὶ πάντων τῶν ἀνθρώπων, ὡς πάντων Ποιητής.
Διότι τῶν μὲν ἄλλων πάντων ἀνθρώπων ἀκόντων
ἐστὶ Θεός, τῶν Ἰσραηλιτῶν δὲ μόνων ἐκόντων κατ'
ἐπίγνωσιν. Μὴ θορυβηθῆς δὲ ἐπὶ τῇ δυσχερεῖ τῶν
τοῦ Ζαχαρίου ῥητῶν· τοιαῦτα γὰρ τὰ προφητικά·
Πειρασόμεθα δὲ σαφηνίσει ταῦτα, κατὰ τὴν ἐπιχο-
ρηγουμένην ἡμῖν γνώσιν.

Καὶ ἤγειρε — αὐτοῦ. Τὸ κέρας ἐνταῦθα ἢ βασι-
λείαν ἠλοῖ, ἵστί ἐν κέρατι οἱ βασιλεῖς ἐχρίοντο καὶ
προεχειρίζοντο.

Ἡ δύναμις σημαίνει· διότι ἐν κέρατι τὴν δύναμιν
ἐχρυσαι πάντα τὰ κροσσόφρα ζῶα.

Κέρας δὲ οὐχ ὅπλως, ἀλλὰ σωτηρίας, ἡγουν σω-
τήριον. Βασιλείαν δὲ καὶ δύναμιν σωτήριον, λέγει
τὸν Χριστὸν, ὡς βασιλεῖα τῶν βασιλευδόντων καὶ δύνα-
μιν τοῦ Πατρὸς, καὶ Σωτήρα τῶν πιστευόντων εἰς
αὐτόν. Οἶκον δὲ νοεῖ τὸ γένος τοῦ Δαυὶδ. Φησὶν οὖν
ὅτι ἀνέστησεν ἡμῖν τῷ λαῷ αὐτοῦ βασιλείαν ἢ
δύναμιν σωτήριον ἐκ γένους Δαυὶδ, τοῦ δούλου αὐ-
τοῦ. Ἐκ σπέρματος; γὰρ Δαυὶδ ἦν ἢ Παρθένος, ἀφ'
ἧς ὁ Χριστὸς; γαγέννηται. Τοῦτο δὲ πεποίηκεν, ὡς
ἐπηγγελάτο διὰ στόματος τῶν ἁγίων, ἠγλαδῆ τῶν
ἐκπαλαί· προφητῶν. Δι' αὐτῶν γὰρ ἐπηγγελάτο ἀνα-
στήσειν βασιλεῖα δυνατὸν ἐν οἴκῳ Δαυὶδ, Σωτήρα τοῦ
Ἰσραὴλ. Καὶ τοῦτο διδάσκουσι ψαλμοὶ πολλοὶ τοῦ
Δαυὶδ.

¹⁰ Luc. i, 20.

(35) Καὶ ἰδοὺ. B.

(36) Μόνου. B. Idem mox habet μόνων, pro μονεν.

Vers. 66. *Et posuerunt* — suo. Posuerunt hæc,
tanquam admiranda.

Vers. 66. *Dicentes* — erit? Dicentes dubitantium
more, aut cogitantes.

Operæ pretium est autem quærere, quare ablata
non est a Zacharia loquelæ carentia, quando puer
natus est, sed potius quando nomen accepit? Dici-
mus, quod propter angeli vaticinium: dixerat enim:
Et ecce eris mutus, nec loqui poteris, usque ad diem,
*quæ hæc feni*¹⁰. Siquidem dicens *Hæc*, duo utique
manifestavit, nativitatem videlicet ac nominis im-
positionem, non autem solam nativitatem: ut con-
venientia in nomine sit etiam miraculum.

B Vers. 66. *Et manus* — illo. Virtus ac gratia Dei.

Vers. 67. *Et Zacharias* — suæ. Hæc de Christi
Incarnatione prophetat: per hanc enim visitavit
ac redemit populum suum, non solum a tyrannide
hostium invisibilium, sed etiam visibilium, ut videli-
cet fidem ejus superare non possint. Populum suum
autem; primo quidem veterem; illo vero non
credente, postmodum novum. Dicit autem ea quæ
futura sunt, tanquam ea quæ facta sunt, more pro-
phetiæ.

Verum quomodo dicitur Deus solius Israel, cum
non tantum Israelitarum Deus sit, sed et omnium
hominum, utpote omnium creator? Quia cætero-
rum quidem omnium hominum Deus erat, ipsis
etiam nolentibus. Solorum autem Israelitorum,
ultroneorum, et per cognitionem. Ne turberis autem
propter difficultatem eorum, quæ a Zacharia
dicuntur; nam hujusmodi sunt prophetica; tenta-
bimus tamen ea juxta datam nobis intelligentiam
explanare.

Vers. 69. *Et erexit* — Vers. 70. *suorum*. Per
cornu, regnum hic intelligit: quia per cornu reges
inungebantur ac designabantur.

Aut significat potentiam. In cornu enim for-
titudinem habent omnes animantes cornua geren-
tes.

Cornu vero simpliciter, sed salutis, sive salutem.
Regnum autem et potentiam salutarem dicit Chris-
tum, utpote regem regnantium, et potentiam pa-
tris, ac Salvatorem in se credentium. Domum
etiam intelligit, domum David. Dicit ergo, quod
instituit nobis populo suo regnum et potentiam
salutarem e genere David servi sui. A genere enim
David descendebat Virgo, ex qua Christus natus
est. Fecit autem hoc, sicut promiserat per os san-
ctorum, videlicet prophetarum, qui olim fuerunt.
Per ipsos enim promiserat regem exoriturum po-
tentem in domo David, Salvatorem Israel. Et hoc
docent multi Psalmi David.

Varis lectiones et notæ.

Vers. 71. *Salutem — nos.* Exiit autem hoc cornu, salutem et redemptionem ab inimicis nostris visibilis et invisibilibus.

Vers. 72. *Ut faceret — sui.* Faciendo misericordiam cum patribus nostris, sive miserendo patrum nostrorum, ad quos facta est promissio salutis nostræ, et per illos habendo hujus memoriam. Testamentum enim vocat, promissionem: hujus autem memoriam, terminationem ac complementum.

Vers. 73. *Jurisjurandi — nostrum.* Ut etiam memor esset jurisjurandi, quod juravit, hoc est, confirmationis, quam confirmavit ad Abraham patrem nostrum: jusjurandum enim Dei, confirmatio est. Indifferenter autem verbum *μνησθῆναι* a genitivo transit ad accusativum: id enim frequenter in scripturis accidit prophetiis, sicut et in ænigmaticis et figuris, (idemque fit apud Latinos in Vulgata translatione, cum primo dicitur testamenti et postmodum jusjurandum). Deinde dicit, ad quid fuerit hoc testamentum et confirmatio.

Vers. 73. *Ut daret — Vers. 5. nostræ.* Per hyperbaton est horum ordinatio verborum. Primum autem dicendum est: Ut daret nobis quod sine timore serviamus illi, in sanctitate et justitia coram ipso omnibus diebus vite nostræ. Deinde, quod in medio remansit: *De manu inimicorum nostrorum liberati.* Sanctitatem itaque vocat, cultum divinum; justitiam vero, reliquarum perfectionem virtutum. Deinde in vaticinio ad filium quoquesuum Joannem digreditur, et ait:

Vers. 76. *Et tu — vocaberis.* Et vere omnes prophetam eum nominabant.

Vers. 76. *Præbis — ejus.* Dominum hic Christum appellat, quem præcedens Joannes, utpote præcursor ac præco ejus, quando ad desertum venit Judææ, paravit vias ejus.

Quæ autem sint viæ ejus, diximus tertio capite Evangelii secundum Matthæum, ubi habetur: *Vox clamantis in deserto: Parate viam domini*¹¹.

Vers. 77. *Ad dandam — ejus.* Præbis, inquit, ante faciem Domini et cætera, ut des populo ipsius cognitionem salutis, hoc est, ad indicandum ac demonstrandum Judæis Christum; hic enim salus ipsorum est.

Vers. 77. *Per remissionem — eorum.* Salutis, inquam, quæ est per remissionem peccatorum eorum, sive, quæ sit cum remittuntur ac solvuntur illis peccata sua. Sic enim et angelus ad Joseph locutus est, interpretans nomen Christi: *Ipsæ enim, inquit, saltem faciet populum suum a peccatis eorum*¹².

Vers. 78. *Per viscera — nostri.* Per remissionem

σωτηρίαν ἡμῶν. Ἠγείρα δὲ (37) τὸ κέρασ τοῦ σωτηρίαν ἡμῶν (38) καὶ λύτρωσιν ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν, ἀοράτων καὶ ὁρατῶν.

Ποιῆσαι — αὐτοῦ. Ἐν τῷ ποιῆσαι εἰσὸς μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἤγουν ἐν τῷ ἐλεῆσαι τοὺς πατέρας ἡμῶν, πρὸς οὓς ἡ ἐπαγγελία τῆς σωτηρίας ἡμῶν, καὶ δι' ἐκείνους μνησθῆναι ταύτης. Διαθήκη γὰρ λέγει τὴν ἐπαγγέλλαν, μνήμη γὰρ αὐτῆς, τὴν περιτῶσιν.

Ὀρκον — ἡμῶν. Καὶ ἐν τῷ μνησθῆναι τὸν ὄρκον, ὃν ὤμοσε (39), [τουτέστι τὴν βεβαίωσιν, ἣν ἐβεβαίωσε] πρὸς Ἀβραάμ τὸν πατέρα ἡμῶν ὄρκος γὰρ ἐπὶ θεοῦ καὶ ὁμοῖα, ἡ βεβαίωσις. Ἀδιαφόρως δὲ τὸ μνησθῆναι, ἀπὸ γενικῆς εἰς αἰτιατικὴν σύνθεσιν γὰρ τοῦτο τοῖς προφητικαῖς, ὡσπερ καὶ ἡ (40) γρηγορία. Ἐἴτα λέγει, τίνας χάριν ἡ τοιαύτη διαθήκη καὶ ἡ βεβαίωσις.

Τοῦ δοῦναι — ἡμῶν. Καθ' ὑπερβατὸν ἡ σύνθεσις ἡ τῶν βητῶν τούτων, οἶον, Ἵπὲρ τοῦ δοῦναι ἡμῶν ἀπόδοσιν λατρεύειν αὐτῷ ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνη ἐνώπιον αὐτοῦ, πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν. Ἐἴτα τὸ ἐν μέσῳ Ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ἠσθέντας. Ὅσιότητα μὲν οὖν λέγει τὴν εὐσέβειαν, δικαιοσύνην δὲ τὴν τελειότητα τῶν ἄλλων ἀρετῶν. Ἐπειτα μεταβαίνει τῇ προφητείᾳ καὶ πρὸς τὸν αὐτοῦ παῖδα Ἰωάννην, καὶ φησι:

Καὶ σὺ — κληθήσῃ. Καὶ ὅτως πάντες προφήτην αὐτὸν ὠνόμαζον.

Προπορεύσῃ — αὐτοῦ. Κύριον ἐνταῦθα, τὸν Χριστὸν ὀνομάζει, οὗ προτρέχων ὁ Ἰωάννης, ὡς αὐτοῦ πρόδρομος; καὶ κήρυξ, ὅτε παραγένοτο ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας, ἠτοίμαζε τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ.

Τίνας δὲ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, εἰρήκαμεν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, ἐνθα κεῖται τὸ Φωνή βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου.

Τοῦ δοῦναι — αὐτοῦ. Προπορεύσῃ, φησὶ, πρὸς προσώπου Κυρίου, καὶ τὰ ἐξῆς, ὑπὲρ τοῦ δοῦναι: τῷ λαῷ αὐτοῦ γνώσιν σωτηρίας, τουτέστιν, ὑπὲρ τοῦ γνωρίσαι καὶ ὑποδείξαι τοῖς Ἰουδαίοις τὸν Χριστὸν οὗτος γὰρ ἐστὶ σωτηρία αὐτῶν.

Ἐν ἀφέσει — αὐτῶν. Σωτηρίας δὲ τῆς ἐν ἀφέσει ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ἤγουν τῆς γινομένης ἐν τῷ ἀφεθῆναι καὶ λυθῆναι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ ἄγγελος εἶπε πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ἐρμηνεύων τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ Ἀθεός γὰρ, φησὶ, σώσει τὸν λαόν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν,

Διὰ σπλάγχνα — ἡμῶν. Ἐν ἀφέσει δὲ ἁμαρ-

¹¹ Matth. iii, 11. ¹² Matth. iv, 21.

Variae lectiones et notæ.

(37) Δὲ abest A.

(38) Ἡμῶν deest. B.

(39) Quæ hic inclusa sunt, addidimus ex cod. B.

In cod. A non leguntur.

(40) Id est, τὸ αἰνιγματικῶδες.

τιῶν, τῇ διὰ σπλάγχνα ἑλέους Θεοῦ ἡμῶν, ἦτοι τῇ A
 διδομένη διὰ τὴν συμπάθειαν τοῦ ἑλέους αὐτοῦ, καὶ
 οὐ διὰ τὰ ἔργα αὐτῶν.

Ἐν οἷς — θψους. Ἐν οἷς σπλάγγνοις ἑλέους
 δι' ἃ σπλάγγνα ἑλέους, ἐπεσκέψατο ἡμᾶς, εἰπὼν
 ἐπιφοίτησεν ἀνατολὴ τοῦ νοητοῦ ἡλίου, ἐξ ὕψους τῆς
 θεότητος. Λέγει δὲ τὴν ὅσον οὕτω ἐπιφάνειαν τοῦ
 Χριστοῦ.

Ἐπιφάναι — καθήμενοις. Ἐπεσκέψατο, φησὶν,
 ἡμᾶς διὰ τὸ ἐπιφάναι, τουτέστιν, ἐπιλάμψαι φῶς
 ἀληθείας τοῖς ἐν σκότει τῆς πλάνης καθήμενοις. Σκιὰ
 δὲ θανάτου ἢ ἁμαρτία· εἰκονίζει γὰρ καὶ αὕτη τὸν
 θάνατον. Ὅσπερ γὰρ οὗτος ψυχῆς ἐστὶ χωρισμὸς,
 οὕτω καὶ αὕτη Πνεύματος ἁγίου ἐστὶ χωρισμὸς.

Τοῦ κατευθύναι — εἰρήνης. Ὑπὲρ τοῦ κατευθύν- B
 ναι τὴν πορείαν τῆς πολιτείας ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης,
 τῆς κατὰ Θεόν.

Τὸ δὲ — πνεύματι. Πνεύματι θείῳ.

Καὶ ἦν — Ἰσραήλ. Ἔως ἡμέρας ἀναδείξω; αὐ-
 τοῦ, τῆς πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας, ὅτε ἦλθεν εἰς πᾶσαν
 τὴν περιχώρον Ἰορδάνου κηρύσσων βάπτισμα μετα-
 νοίας. Ἔδει γὰρ αὐτὸν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἀσκήσαι
 τὴν ἀρετὴν, ἵνα καὶ μετὰ πόρρωσίας ἐλέγχῃ, καὶ ἀξιό-
 πιστος; εἴη μάρτυς τοῦ ὑπ' αὐτοῦ καταγελλομένου
 Χριστοῦ.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τῆς ἀπογραφῆς.

Ἐγένετο — οἰκουμένην. Ἀπογράφεσθαι αὐτὴν C
 εἰς τὸ τελεῖν κήρσον, εἰ; τὸ παρέχειν φόρον, ὡσετε-
 ταγμένην ἦδη τῇ Ῥωμαίων ἐξουσίᾳ, ὧν ἤρχε Καί-
 σαρ.

Προετύπου δὲ ἡ πρὸς τὸν Καίσαρα ὑποταγὴ πά-
 σης τῆς οἰκουμένης καὶ ἡ ἀπογραφὴ τὴν πρὸς τὸν
 Χριστὸν ὑποταγὴν πάσης τῆς οἰκουμένης καὶ τὴν
 ἀπογραφὴν τῶν ἀπογραφομένων εἰς οὐρανοῦς. Γέ-
 γονε δὲ ἡ τοιαύτη ἀπογραφὴ μέλλοντος γεννηθῆναι
 τοῦ Χριστοῦ, ἵνα, πάντων ἐν ταῖς ἰδίαις μητροπό-
 λεσιν ἀπογράφομένων, ἀπέλθῃ καὶ ἡ Παρθένος; πρὸς
 (41) τὴν Βηθλεὲμ, καὶ ἐν αὐτῇ τοῦτον γεννήσῃ, ἵνα
 (42) πληρωθῇ ἡ προφητεία ἡ λέγουσα· Καὶ σὺ, Βηθ-
 λεὲμ, γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς
 ἡγεμόσιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγού- D
 μενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσρα-
 ῆλ· περὶ ἧς εἴρηται σαφῶς ἐν τῷ πρώτῳ κεφα-
 λαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Ἀυτῇ — ἐγένετο. Μέχρι τότε μὴ γενομένη.

Ἡγεμονεύοντος — Κυρηναίου. Τὴν ἡγεμονίαν
 ἱστόρησε τοῦ Κυρηναίου, σημαίνων ὅτι αὐτὸς ἐποι-
 εῖτο τὴν ἀναγραφὴν (43) τῆς Συρίας, ὑφ' ἣν ἡ Πα-
 λαιστίνη.

¹¹ Mich. vi, 2; Matth. ii, 6.

Varia lectiones et notæ.

(41) Εἰς τὴν. B.
 (42) Καὶ pro ἵνα. B.

peccatorum, quæ est per viscera misericordiæ Dei
 nostri, sive quæ datur per compassionem misericor-
 diæ ipsius, et non per opera eorum.

Vers. 78. *Quibus — alto.* Per quæ viscera mise-
 ricordiæ vel propter viscera misericordiæ visitavit
 nos, sive apparuit oriens solis intellectualis ex alto
 divinitatis. Dicit autem Christi apparitionem, quæ
 nondum erat.

Vers. 79. *Ut appareret — sedens.* Visitavit, inquit,
 nos, ut appareret, hoc est, ut illucesceret lux verita-
 tis his, qui in tenebris erroris sedent. Umbra ver-
 mortis, peccatum est; nam et hoc mortem
 significat. Sicut enim hæc animæ separatio
 est: ita quoque peccatum, est Spiritus sancti ex-
 pulsio.

Vers. 79. *Ad dirigendos — pacis.* Ut dirigeret iter
 conversationis nostræ in viam pacis quæ secundum
 Deum est.

Vers. 80. *Puer autem — spiritu.* Spiritu di-
 vino.

Vers. 80. *Et erat — Israeli.* Usque ad diem,
 quo ipsam Israelitis demonstrari oporteret: quan-
 do venit in omnem, quæ circa Jordanem erat
 regionem, prædicans baptismum pœnitentiæ. Opor-
 tebat enim eum a teneris, quod aiunt, ungui-
 bus, ad virtutem exerceri: ut et libere argue-
 ret, et Christi, qui a se annuntiaretur, testis fide-
 dignus esset.

CAP. I. De censu Cæsaris.

CAP. II. Vers. 1. *Factum — orbis.* Ut censum
 penderent, ut tributum exsolverent, qui jam Ro-
 manorum subiecti erant potestati, quorum prin-
 ceps erat Cæsar.

Præfigurabat autem universi orbis erga Cæsarem
 subiectio ac descriptio, totius mundi ad Christum
 subjectionem, ac recensionem eorum, qui in caelos
 describuntur. Facta est autem huiusmodi descrip-
 tio, cum nasciturnus erat Christus: ut, dum omnes
 in sua metropoli describi oporteret, abiret et Vir-
 go in Bethleem, ac ipsum in ea pareret, et prophe-
 tia impleretur, quæ ait: *Et tu Bethleem, terra Ju-
 da, naquaquam minima es inter principatus Juda:
 ex te enim exhibit dux, qui regat populum meum
 Israel, de qua manifeste dictum est capite primo
 Evangelii juxta Matthæum*¹².

Vers. 2. *Hæc — facta est.* Quæ usque illud tem-
 pus facta non erat.

Vers. 2. *Præsides — Cyrenio.* Principatum descri-
 psit Cyrenii, ad significandum, quod ipse fecerit Sy-
 riæ descriptionem, in qua sita est Palæstina.

(43) Ita uterque codex, loco superioris ἀπο-
 γραφή.

Vers. 3. *Et ibant — civitatem.* In tribus A suæ metropolim, ut nota fieret cujusque tribus multitudine.

Vers. 4. *Ascendit — Vers. 5. usque.* Cum David in Bethleem imperasset (dd), suam appellavit civitatem. Simil autem descriptus est Christus, ut eos, qui descripti essent in servitutem principis Cæsaris, liberaret a servitute diaboli, qui princeps est mundi.

Vers. 5. *Quæ erat prægnans.* De Spiritu sancto videlicet, sicut dictum est.

Vers. 6. *Factum — Vers. 7. primogenitum.* De significatione nominis *Primogenitus*, tractavimus in fine Proœmii Evangelii juxta Matthæum ¹⁴, ubi dicitur: *Et non cognovit eam, donec peperit filium suum primogenitum.*

Vers. 7. *Et fasciis eum involvit — diversorio.* Diversorium dicitur hospitium, in quo, cum non esset locus propter domus angustiam, reclinavit ipsum in præsepe irrationalium, quod ibi erat. Futurum enim erat, ut Verbum pasceret nos verbo Evangelii et ab irrationalitate ac brutalitate affectionum liberaret.

Quære autem primo juxta Matthæum capite enarrationem ejus, quod dicitur: *Et intrantes domum viderunt puerum* ¹⁵.

† Præsepe est mundus, nos vero irrationalia. Ut ergo nos ab irrationalitate liberaret, ideo voluit ibi reclinari.

CAP. II. De pastoribus in agro degentibus.

Vers. 8. *Et pastores — suum.* Verbum ἀγραυλαίν quidam interpretantur, ἐν ἀγρῷ αὐλαίν, in agro tibia canere, sive fistula uti. Alii vero, ἐν ἀγρῷ ἀύλιζεσθαι, in agro degero, sive pernoctare.

Vers. 9. *Et ecce — illos.* Claritatem Domini intellige hic, divinum lumen. Circumfulsit autem illos, ut angelum Domini esse scirent eum, qui illis astaret.

Vers. 9. *Et — magno.* Propter visionis novitatem.

Vers. 10. *Dixitque — populo.* Quod autem sit nuntium, audito.

Vers. 11. *Quia — David.* Natus est vobis in civitate David Salvator, qui est Christus, utpote unctam habens humanitatem suam divinitate. Dominus autem, utpote Deus. Scribis vero et Phariseis non annuntiavit hoc gaudium: cum enim perversi essent et invidi, non erant credituri, sed pastoribus, qui versutia ac invidia carebant, qui que veterem patriarcharum vivendi modum apprehende-

¹⁴ Math. I, 25 ¹⁵ Math. II, 11.

Variae lectiones et notæ.

(44) Τό·ούκ, omissio καί. B.

(45) Rarum vocabulum, ab κτηνώδης.

(46) Scholium, quod hic ex margine sui collicis subjecti interpres, in nullo meorum codd. legitur.

(47) Ita quoque Theophyl. p. 315 D, ἀγροτικὸν αὐλοῦντες. Male. Posterioris significationis exempla

Καὶ ἐκορευόντο — πόλιν. Eis tñn tñs idias φυλῆς μητρόπολιν, ἵνα γινώριμον γένηται τὸ κλίθεοσ ἐκάστῃς φυλῆς.

Ἀνάθη — γυναίκαί. Τὴν Βηθλεὲμ ὁ Δαυὶδ κοσμήσας, οἰκίαν ἄνδρασι. Συναπεγράφῃ δὲ καὶ ὁ Χριστοῦσ, ἵνα τοῦσ ἀπογραφέντασ εἰσ δουλείαν τοῦ αυτοκράτοροσ Καίσαροσ ἐλευθερώσῃ τῆσ δουλείασ τοῦ κοσμοκράτοροσ διαβόλου.

Ὀδοσ ἀγάψ. Ἐκ Πνεύματοσ ἀγίου δηλονότι. καθὼσ προσίρηται.

Ἐγένετο — πρωτότοκον. Περὶ τῆσ σηματοσασ τοῦ Πρωτοτόκου διαλάθομεν ἐν τῷ τέλει τοῦ προομίου τοῦ κατὰ Ματθαίου Εὐαγγελίου, ἐκεῖ καίτῃ καί (44) οὐκ ἐγένωσκεν αὐτὴν. Ἐωσ οὐ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆσ τὸν πρωτότοκον.

Καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν — καταλύματι. Κατάλυμα λέγεται τὸ καταγώγιον, ἐν ᾧ, μὴ ὄντοσ τόπου, διὰ τὴν στενοχωρίαν ἀνέκλινεν αὐτὸν εἰσ τὴν ὕσαν ἐκεῖ φάτην τῶν ἀλόγων. Ἐμελλε γάρ, λόγοσ ὦν, λόγῳ θρέψαι ἡμᾶσ, τῷ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ τῆσ ἀλογίασ τῶν παθῶν ἀκαλλῆσαι καὶ (45) κτηνωδίασ.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Καὶ ἐλθόντεσ εἰσ τὴν οἰκίαν, εἶδον τὸ παιδίον (46).

C ΚΕΦ. Β'. Περὶ τῶν ἀγραυλοῦντων ποιμένων.

Καὶ ποιμένεσ — αὐτῶν. Ἀγραυλαίν οἱ μὲν ἐρμηνεύουσι τὸ ἐν ἀγρῷ (47) αὐλαίν, εἴτουν σύριγγι, χρῆσθαι· οἱ δὲ τὸ ἐν ἀγρῷ αὐλιζεσθαι, ἤγουν διανυκτερεύειν.

Καὶ ἰδοῦ — αὐτοῦσ. Δόξαν Κυρίου νῦν θεῖον φῶσ νόησον. Περιέλαμψε δὲ αὐτοῦσ, ἵνα γινῶσιν, ὅτι ἀγγελὸσ Θεοῦ ἐστὶν ὁ ἐπιστάσ αὐτοῦσ.

Καὶ — μέγαρ. Διὰ τὸ παράδοξον τοῦ θεάματοσ.

Καὶ εἶπεν — λαῶ. Τί δὲ τὸ εὐαγγέλιον τῆσ χαρᾶσ, ἀκουσον.

Ὅτι — Δαυὶδ. Ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον ἐν πόλει Δαυὶδ Σωτήρ, ὃσ ἐστὶ Χριστοῦσ μὲν, ὡσ τῆσ ἀνθρωπότητοσ αὐτοῦ χρισθαλοσ τῆ θεότητι· Κύριοσ δὲ, ὡσ Θεόσ. Οὐκ εὐηγγελίσαστο δὲ τοῖσ Γραμματεῦσι καὶ Φαρισαίοισ τὴν χαρὴν αὐτῆν, διότι οὐκ ἐμελλον πιστεῦσαι, πονηροὶ καὶ φθονεροὶ τυγχάνοντεσ, ἀλλὰ ποιμέσιν ἀπονήροισ καὶ ἀκάκοισ, καὶ τὴν παλαιὰν πολιτείαν ἐζηλιώκοσι τῶν πατριαρχῶν. Ἐκεῖ

ad h. l. laudat West. Mohet etiam de hoc Grævius ad Hesiod. p. 75. Addit ibid. Theophyl.: 'Ἐν τῷ ἀγρῷ αὐλιζόμενοι καὶ διάγοντεσ. Et p. 316 D in interpretatione allegorica de episcopis: 'Ἀγραυλαίν' τουτέστιν ἕδειν πνευματικὰ τινα καὶ διδάσκειν τὸν λαόν.

(dd) Imperasset. In Græco est, ornasset, id est, auxisset et ornasset ædificiis, incolis et aliis.

ὁ καὶ ποιμὴν ἐγεννήθη τοῦ λαοῦ, ποιμῆσι τὰ περὶ αὐτοῦ γνωρίζεται πρῶτον.

Δηλοῦται δὲ καὶ ἕτερον, ὅτι τοῖς ποιμῆσι τῶν λογικῶν προβάτων τὰ θεὰ μυστήρια πρὸ τῶν ἄλλων ἀποκαλύπτονται.

Καὶ — σημείον. Τοῦτο ὑμῖν τὸ τεκμήριον τοῦ ἀληθεύειν με.

Εὐρήσατε — φάτην. Ἐδέθη μὲν σπαργάνοις, ἵνα λύσῃ τὰ σπάργανα τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν· ἔκειτο δὲ, ἵνα ἀναστήσῃ τοὺς πεπτωκότας εἰς ἀμαρτίαν.

Καὶ — οὐρανοῦ. Ἐγένετο σὺν τῷ ἀγγέλῳ, ἡγουν συνῆλθε τῷ ἀγγέλῳ ἐκεῖνον.

Αἰρούμενοι τὸν Θεόν. Τῶν ἀγγέλων ὑμνούντων τὴν μίαν θεότητα τῆς ἁγίας Τριάδος, διὰ τὴν οικονομηθεῖσαν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ λεγόντων — Θεῷ. Ὕμνος ἐν οὐρανοῖς τῷ Θεῷ.

Καὶ — ἐπὶ γῆς εἰρήνην. Τοῦτο αἰτία τοῦ ὕμνου· διότι καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη γέγονεν, ἡ ἐν οὐρανοῖς πολιτευομένη, εἰρηνευόντων ἡδὴ καὶ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν Θεόν.

Ἡ· διότι καὶ ἐπὶ γῆς ὥφθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὃς ἐστὶν εἰρήνη τοῦ κόσμου. Μεσίτης γὰρ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων γενόμενος, εἰρηνευσεν τὰ ἐπίγεια πρὸς τὰ οὐράνια, τὰ διεστῶτα συνάψας καὶ τὰ ἐκπεπολεμωμένα καταλλάξας.

Ἡ· καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνην, διότι τοῦ παντοκράτορος Χριστοῦ τιχτομένου πᾶς πόλεμος καταλύθη, πάντων ἑμοῦ τῶν ἐθνῶν τῷ κράτει τῶν Ῥωμαίων ὑποταγέντων.

Ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Ἐν ἀνθρώποις νῦν ἡ πάλαι εὐδοκία τοῦ Πατρὸς· αὕτη δὲ ἐστὶ τὸ ἐνανθρωπήσαι τὸν Υἱὸν, καὶ σῶσαι τὸν ἀπολωλότα ἄνθρωπον. Νῦν γὰρ πεπλήρωται, ὃ πάλαι εὐδόκησεν, εἶθον ὤρισεν, ἠθέλησεν.

Καὶ ἐγένετο — ἡμῖν. Ἴδωμεν τὸ βῆμα, τουτέστιν, ἐξετάσωμεν (48) τὸ βῆμα, τὸ περὶ τοῦ τεχθῆναι ἡμῖν Σωτήρα σήμερον. Ἐξετάσωμεν δὲ τοῦτο διὰ τοῦ δοθέντος ἡμῖν σημείου.

Καὶ ἦλθον — τούτου. Διγενώρισαν, (49) ἤγουν, ἐπληρωφορήθησαν περὶ τοῦ βήματος τοῦ λαληθέντος αὐτοῖς περὶ τοῦ παιδίου τούτου, ὅτι ἐτέχθη τῷ λαῷ Σωτήρ.

Καὶ πάντες — πρὸς αὐτούς. Ἀνῆγγειλαν γὰρ αὐτίκα τῷ τε Ἰωσήφ καὶ τῇ μητρὶ τοῦ παιδίου πάντα ὅσα ἤκουσαν παρὰ τοῦ ἀγγέλου, καὶ τὰ περὶ τοῦ πλήθους τῆς οὐρανοῦ στρατιάς. Καὶ οὐ μόνον τούτοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν, οἷς ἐνετύγχανον, οἱ καὶ ἀκούσαντες ἐθαύμασαν, περὶ ὧν ἤκουσαν.

Variæ lectiones et notæ.

(48) Τὸ βῆμα abest. A.

(49) Hentenius reddendum censet: *Notum fecerunt vel divulgaverunt, ob id potissimum, quod pro-*

(ee) *Factus est.* Videtur ergo legisse ἐργαστικόν.
(ff) *Nam hoc — reliquum est.* Summ enim im-

rant. Quia etiam pastor ac dux factus est (ee) populi, pastoribus primum ea, quæ de se erant mysteria, manifestavit.

Significatur quoque et aliud, quod videlicet pastoribus rationalium ovium divina mysteria primum, ante alios, revelantur.

Vers. 12. *Et — signum.* Hoc vobis argumentum, quod vera dicam.

Vers. 12. *Invenietis — præsepe.* Fasciis alligatum, ut fascias nostrorum solvat peccatorum. Jacebat autem, ut eos, qui in peccata ceciderant, erigeret.

Vers. 13. *Et — cælestis.* Facta est cum angelo, id est, conjuncta est illi angelo.

Vers. 13. *Laudantium Deum.* Laudes canentium uni sanctæ Trinitatis divinitati, propter ordinatam hominum salutem.

Vers. 13. *Et dicentium — Deo.* Laus in cælis Deo.

Vers. 14. *Et in terra pax.* Ut hæc hymno, sive laudi correspondeat. Quia et in terra pax facta est, quæ in cælis versabatur, hominibus pacem jam ad Deum habentibus.

Vel quia etiam in terra Dei Filius apparuit, qui est pax mundi, mediator Dei et hominum factus: qui pacificavit terrestria cælestibus, dissidentia conjungens, eosque, qui invicem hostes erant, reconcilians.

Vel, *Et in terra pax,* quia omnipotente Christo nato, bellum omne dissolutum est, omnibus simul gentibus Romanorum ditioni subjectis.

Vers. 14. *In hominibus beneplacitum.* In hominibus nunc est, quod olim Patris erat beneplacitum: hoc autem est, ut incarnaretur Dei Filius, ac salvaretur homo perditus. Nunc enim completum est, quod olim illi beneplacuit, sive quod desinivit, aut voluit.

Vers. 15. *Et factum — nobis.* Videamus rem, hoc est, inquiramus factum, de nato nobis hodie Salvatore. Inquiramus autem hoc, per datum nobis signum.

Vers. 16. *Et venerunt — Vers. 17. hoc.* Cognoverunt, sive certiores facti sunt de verbo, quod dictum erat eis de puero hoc, quod natus erat populo Salvator.

Vers. 18. *Et omnes — ipsis.* Statim enim annuntiaverunt Joseph et matri pueri, quæcunque dicta erant ipsis ab angelo, et de multitudine cælestis militiæ. Nec his solum, verum etiam omnibus, quibus occurrebant, qui etiam mirabantur de his, quæ audiebant.

tinus sequitur: Et omnes, qui audierunt, mirati sunt. Notum autem est, γνωρίζειν esse et cognoscere, et notum facere.

plevit (fecit) et superfluum est in posterum, cessat in posterum.

Vers. 19. *Maria autem* — *hæc*. Quæ a pastori-
bus dicta erant. Conservabat autem apud se e.

Vers. 19. *Conferens* — *suo*. Examinans hæc
apud se ipsam, et comparans ad Gabrielis ab exor-
dio salutationem, ac sine semine conceptum, et
absque doloribus puerperium, partumque sine
corruptione : et paulatim certitudinem suscipiebat
perfectiorem.

Vers. 20. *Et reversi sunt* — *ipsos*. Reversi sunt
ad gregem suum.

Vers. 21. *Cumque* — *utero*. Quemadmodum apud
nos sacerdotes, quando baptizant, tunc etiam no-
men imponunt : ita et apud Hebræos, quando cir-
cumcidunt, tunc etiam nomen imponunt.

Dubitavit autem aliquis, quare Christus circum-
cisioni finem erat impositurus ? Cui respondendum
est, quod hoc secundum dispensationem acturus est.
Næ enim circumcisus fuisset nequaquam ejus
doctrina suscepta fuisset, sed omnino repudiata,
tanquam alienigenæ : neque credidisset quispiam,
ipsum esse Christum de semine Abraham exspe-
ctatum. Omnes enim, qui ab Abraham descendebant,
sigillum ac signum habebant circumcisionis, quæ
distinguebat illos ab aliis gentibus. Ob hoc itaque
circumcisus est. Legem etiam in hoc adimplens,
sicut in aliis quoque præceptis legalibus, ne legis
transgressor videretur. Hanc autem cessare facit,
et valde rationabiliter. Hebræorum enim circum-
cisio Christianorum baptisma figurabat ac præsi-
gnabat. Quemadmodum enim illa signabat eos, et
ab omni gente distinguebat : ita et hoc Christianos.
(† Et sicut illa superfluum corporis particulam, ita
et hoc amputat peccatum superfluum). Oportebat
autem cessare figuram, veniente exemplari : et
quiescere signum, adhibito significato. Nam hoc
per seipsum adimplet, et superfluum est, quidquid
reliquum est (ff).

Vers. 22. *Et quando* — *Moyse*. Lex quidem Dei
erat, utpote ab eo data. Dicebatur autem et Moyse,
tanquam ab eo scripta. Jubebat autem, ut quæ
semen suscepisset ac peperisset masculum, impura
haberetur usque ad quadraginta dies ¹⁰. Hoc au-
tem ordinabat ad requiem matris, ne statim viri
suis quæ peperissent uxoribus committerentur.
nondum curato labore, qui parientes consequitur.
Verum Dei Genitrix huic certe legi subjecta non
erat, eo quod semen non susceperat : obedivit ta-
men, ne legem transgredi videretur. Purgationis
autem eorum, puta matris pueri ac sponsi ejus :
appropriabantur enim et viris purgationes uxorum
suarum.

¹⁰ Levit. xii, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(50) ελεωτέραν. B.

(51) Ἐπεὶ καύειν. B.

(52) Ἐξ Ἀβραάμ non exprimit interpretes.

Ἡ δὲ Μαριάμ — ταῦτα. Τὰ παρὰ τῶν ποιμένων
λαληθέντα. Συνετήρει δὲ ταῦτα παρ' ἑαυτῆς.

Συμβάλλουσα — αὐτῆς. Παρεξετάζουσα ταῦτα
καθ' ἑαυτήν, πρὸς τε τὸν ἐξ ἀρχῆς εὐαγγελισμὸν
τοῦ Γαβριήλ, καὶ τὴν ἀσπυρον σύλληψιν, καὶ τὴν
ἀνώδινον κύησιν, καὶ τὴν ἀφθορον τόκον, καὶ τελει-
ωτέραν (50) ἡρέμα δεχομένην πληροφροσίαν.

Καὶ ὑπέστρεψαν — αὐτούς. Ὑπέστρεψαν εἰς
τὴν ποίμνην αὐτῶν.

Καὶ ὅτε — κοιλίᾳ. Ὅσπερ οἱ παρ' ἡμῖν ἱερεῖς,
ὅτε βαπτίζουσι, τότε καὶ ὀνομάζουσιν· οὕτω καὶ οἱ
παρ' Ἑβραίοις, ὅτε περιτέμνουσι, τότε καὶ τὴν
κλήσιν ἐπιτιθέασιν.

Ἄπορήσει δὲ τις, ὅτι, ἐπειδὴ (51) καύειν τὴν πε-
ριτομήν ἐμελλεν ὁ Χριστός, διατί περιετμήθη ;
Πρὸς δὲ ἀπολογητέον, ὅτι κατ' οἰκονομίαν. Εἰ μὴ
περιετμήθη γὰρ, οὐκ ἂν ὄμως παρεδέχθη διδάσκων,
ἀλλ' ἀπεπέμψθη ἂν, ὡς ἀλλόφυλος, οὐδ' ἂν ἐπίστευ-
οί τις, ὅτι αὐτός ἐστι ὁ προσδοκώμενος Χριστός
ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ. Οἱ γὰρ ἐξ Ἀβραάμ ἔκπα-
τες, σφραγίδα καὶ σημεῖον τὴν περιτομήν εἶχον,
διαστέλλουσαν αὐτούς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Περι-
ετμήθη μὲν οὖν διὰ τοῦτο, πληρῶν κἀναυτοῦ τῶν
νόμων, ὡσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις νομικαῖς παραγγέλ-
μασιν, ἵνα μὴ δόξη τοῦ νόμου παραβάτης. Ἐπαυ-
σε δὲ ταύτην καὶ πάνυ εὐλόγως. Ἡ γὰρ περιτομή
τῶν Ἑβραίων τὸ βάπτισμα τῶν Χριστιανῶν ἐτύ-
που καὶ προσήμαινεν. Ὅσπερ γὰρ ἐκείνη τοὺς ἐξ
Ἀβραάμ (52) ἐσφράγιζε καὶ διέστειλλεν ἀπὸ πάν-
τῶς ἔθνους, οὕτω καὶ τοῦτο τοὺς Χριστιανούς. (Καὶ
(53) καθάπερ ἐκείνη περιτετὸν ἀποτεμνε τοῦ σώ-
ματος μέρος, οὕτω καὶ τοῦτο τὴν ἁμαρτίαν ἀποτέ-
μνει, περιτετὴν ὑπάρχουσαν.] Ἐδεῖ δὲ παυθῆναι τὴν
τύπον, ἐλθόντος τοῦ πρωτοτύπου, καὶ σιγήσαι τὸ
μηνύον, ἐπιστάντος τοῦ μηνυομένου. Τὸ γὰρ ἑαυτοῦ
περιτέμνωκε, καὶ περιτετὸν ἐστὶ τοῦ λοιποῦ.

Καὶ ὅτε — Μωυσέως. Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ μὲν
ἦν, ὡς παρ' αὐτοῦ ὀφηγηθείς· ἐλίγετο δὲ καὶ τοῦ
Μωυσέως, ὡς παρ' αὐτοῦ γραφείς. Ἐκέλευε δὲ τὴν
σπερματισθεῖσαν καὶ τεκούσαν ἄρσεν, ἀκάθαρτον
νομίζεσθαι μέχρι τεσσαράκοντα ἡμερῶν. Τοῦτο δὲ
προσέταττεν εἰς ἀνάπαυσιν τῆς μήτρας, ἵνα μὴ
εὐθύς οἱ ἄνδρες τεκούσας ταῖς γαμεταῖς αὐτῶν
συμπλέκωνται, μήπω τὴν ἀπὸ τοῦ τεκεῖν ταλαιπω-
ρίαν θεραπεύσασθαι. Ἄλλ' ἡ Θεοτόκος οὐχ ὑπέ-
κειτο μὲν τῷ νόμῳ τοῦτω, διὰ τὸ μὴ σπερματισθῆναι·
ἐπιθάρχησε δὲ αὐτῷ, ἵνα μὴ δόξη παραβαίνειν τὸν
νόμον. Τοῦ καθαρισμοῦ δὲ αὐτῶν, ἦτοι τῆς μητρὸς
τοῦ παιδίου καὶ τοῦ μηνσητός αὐτῆς· Ὁκειούνητο
γὰρ οἱ ἄνδρες τὴν καθαρισμόν τῶν γυναικῶν αὐτῶν.

(53) Hæc in margine A. Hentenius hæc in fine
scholii ex margine sui codicis addiderat.

Ἀρτήγαρον — κληθήσεται. Παραστήσαι, εἴθουν Α ἀποκομίσει τῷ Κυρίῳ εἰς τὸν ἐν Ἱερουσόλοιμοις ναόν. Ἐγγέγραπτο γάρ ἐν τῷ νόμῳ ὅτι Πᾶν ἄρσεν διαροῖσιν μητέρα, πρῶτον δηλοῦντι, τουτέστι πρωτότοκον, ἄγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται· ἤγουν ἀρωματισμένον τῷ Θεῷ κληθήσεται.

Ἀφιερῶντο δὲ τὰ πρωτότοκα τῶν Ἑβραίων τῷ Θεῷ, διότι πάσαι τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων θανάτωσαν ὑπὲρ ἐλευθερίας τῶν Ἑβραίων.

Ἄλλα τὰ μὲν ἄλλα πρωτότοκα προδιανοίγεισαν διανοίγουσι τὴν μητέρα· προδιανοίγεται γὰρ τῇ συνουσίᾳ τοῦ ἀνδρός, ὅτε τὸ σπέρμα εἰσακοντίζεται· μόνος δὲ ὁ Χριστὸς μήπω διανοίγεισαν διήνοιξεν ὑπερφυῶς, καὶ κεκλεισμένην κατὰ φύσιν ἐτήρησεν· ἐπεὶ καὶ μόνος οὗτος ἄγιος τῷ Κυρίῳ κυρίως· κατὰ τὴν θεότητα μὲν, ὡς Υἱὸς αὐτοῦ, κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπότητα, ὡς ἡνωμένος τῷ Υἱῷ αὐτοῦ. Ὡστε, εἰ καὶ διὰ τὴν ῥηθείσαν αἰτίαν περὶ πάντων τῶν πρωτοτόκων ἐνομοθετήθη τὸ παρὶν ῥητὴν, ἀλλὰ γε πρὸς τὸν Χριστὸν μόνον ὀρθῶς ἀπέβλεπεν.

[Ἀμφιλοχίου (54) Ἰκονίου· Πρὸς μὲν τὴν παρθενικὴν φύσιν οὐδ' ὄλωσ αἱ παρθενικαὶ πύλαι ἀνεψύχθησαν βουλήσει τοῦ ἀρτίως κυοφορηθέντος, κατὰ τὸ φάσκον περὶ αὐτοῦ ῥητόν· Ἀὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου, καὶ εἰσαλεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ ἔσται ἡ πύλη κεκλεισμένη· (55) ὡς δὲ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ τεχθέντος δεσπότου, οὐδὲν κέκλεισται τῷ Κυρίῳ, ἀλλὰ πάντα ἀνεψύχται.]

Καὶ τοῦ δοῦναι — περισσεῶν.— Ἀρτήγαρον αὐτόν. (56) φησὶ, ὑπὲρ τοῦ παραστήσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς εἴρηται, καὶ ὑπὲρ τοῦ δοῦναι θυσίαν ὑπὲρ αὐτοῦ τὰ ῥηθέντα. Ἐπέταττε γὰρ ὁ νόμος διδόναι ζεύγος τρυγόνων ὑπὲρ σωφροσύνης τοῦ παιδός· σωφρονέστατον γὰρ ἡ τρυγών· ἢ δύο νεοσσούς περισσεῶν ὑπὲρ τεκνογονίας αὐτοῦ· γονιμίτατον γὰρ ἡ περισσεῶν. Διττὰ δὲ καὶ ταῦτα, κάκεινα, ἵνα τὸ μὲν εἴη εἰς ἐξόλασμα, τὸ δὲ εἰς ὀλοκάρπωμα. Ὡσπερ δὲ ἡ μήτηρ τοῦ Χριστοῦ οὐχ ὑπέκειτο τῷ παρθεῖντι νόμῳ, οὕτως οὐδὲ αὐτὸς τῷ παρθέντι.

ΚΕΦ. Γ'. Περὶ τοῦ Συμεῶν.

Καὶ ἰδοὺ — Ἰσραήλ. Ἀνάκλησιν, λύτρωσιν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς δουλείας. Προσεδόκα δὲ ταύτην ἐξ ἀναγνώσεως τῶν προφητικῶν βιβλίων, αἱ κατήγγελλον τὸν Χριστὸν, ὃς ἐστὶν ἀνάκλησις τοῦ νέου Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ἀνακαλούμενος αὐτὸν ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς πλάνης.

Καὶ πνεῦμα — αὐτόν. Πνεῦμα ἄγιον προφητείας. Οὐκ ἦν δὲ ἱερεὺς ὁ Συμεών, ὡς ἐμοὶ τέως δοκεῖ· ἢ γὰρ ἂν ἐδήλωσε καὶ τοῦτο πάντως ὁ εὐαγγελιστής, ὡς ἀξίωμα τοῦ ἀνδρός.

⁵⁷ Exod. xiii, 2. ⁵⁸ ibid. 15. ⁵⁹ Ezech. xlii, 2.

Variae lectiones et notæ.

(54) Hæc in margine a manu recentiori. A. Vide Amphiloeh. p. 26. D.

(55) Apud Amphiloeh. additur: Ὡ; ποδ; τὴν παρ-

Vers. 22. *Adduxerunt* — Vers. 23. *vocabitur*. Sisterent, sive afferrent Domino in templum quod erat Jerosolymis. Scriptum erat enim in lege: *Omne masculinum adaperiens vulvam* (primum videlicet, hoc est, primogenitum) *sanctum Domino vocabitur*⁵⁷; sive, separatum Domino vocabitur.

Consecrabantur autem Hebræorum primogenita Deo, quia olim primogenita Ægyptiorum morti tradidit pro libertate Hebræorum⁵⁸.

Sed hæc quidem primogenita jam apertam adaperiunt vulvam: aperitur enim in viri congressu, quando semen infundit. Solus autem Christus nondum apertam, supernaturaliter aperuit, et clausam, naturaliter servavit: quia etiam solus hic proprie sanctus est Domino, et secundum divinitatem, quia Filius ejus: et secundum humanitatem utpote unicus Filio ejus. Itaque licet propter dictam causam de omnibus primogenitis præsens verbum statutum est, solum tamen Christum directe respicit.

†† Amphiloehii Iconensis: Quod attinet naturam Virginis, portæ virginæ prorsus non apertæ sunt, voluntate ejus, qui in utero gerebatur, secundum dictum de eo: *Hæc est porta Domini, et intrabit, et exibit, et erit porta clausa*⁵⁹; quod vero attinet potentiam nati Domini, nihil clausum est Domino, sed omnia aperta sunt.

Vers. 24. *Et ut darent — columbarum.* — *Adduxerunt eum*, inquit, *ut sisterent Domino*, sicut dictum est, et ut darent hostiam pro eo, illa scilicet, quæ dicta sunt. Jussit enim lex, ut darent par turturum, propter pueri temperantiam, est enim turtur animal castissimum; aut duos pullos columbarum, propter ejus fecunditatem: columba namque fecundissima est. Erant autem et hæc, et illæ duplicia. Unum enim offerebatur in placationem, alterum in oblationem. Verum, sicut Christi mater prædictæ legi subjecta non erat, sic nec ipse præsentî.

CAP. III. De Simeone.

Vers. 25. *Et ecce — Israel.* Id est, revocationem, redemptionem Israelitici populi a servitute. Expectabat autem hanc ex libris prophetis Christum annuntiantibus, qui novi Israelitici populi revocatio est, revocans eum ab erroris servitute.

Vers. 25. *Et spiritus — eum.* Spiritus sanctus prophetiæ. Non erat autem sacerdos, ut mihi interim videtur: alias enim et hoc omnino manifestasset evangelista, tanquam magnam viri dignitatem.

θενικὴν τοίνυν φύσιν οὐδ' ὄλωσ ἡνεψύχθησαν αἱ παρθενικαὶ πύλαι.

(56) Αὐτὸν abest. A.

Vers. 26. *Et responsum acceperat* — Domini. Legens enim quodam tempore prophetias, quæ de Christo erant, cum invenisset, quod Deus incarnandus esset, ad supernaturale mysterium, tanquam homo, anhelabat: ideo etiam oraculum, sive responsum, accepit, se non moriturum, donec ipse Christum oculis videret corporeis. *Christum autem Domini*, dixit, propterea ad Patrem similitudinem. Dominum enim intelligit nunc Patrem.

† Equidem invenit etiam in codicibus nonnullis de hoc justo viro, quod fuerit ex septuaginta interpretibus Hebraicis, tempore Ptolemæi Philadelphii. Interpretantes enim vaticinium Isaie prophetae: *Ecce, virgo in utero habebit*¹⁹; hoc solus Simeon non credidit prophetae, donec ei ab divino angelo responsum esset, ipsum non visurum mortem, donec Christum Domini in manus accepit.

Vers. 27. *Et venit* — templum. Motus a Spiritu sancto.

Vers. 27. *Et cum* — suas. Statim enim cognovit eum perspicacissimis oculis.

Vers. 28. *Et benedixit Deum*. Qui incarnatus erat.

Vers. 28. *Et ait* — Vers. 29. *Verbum tuum*. Nunc omnino me absolvis a vita, quemadmodum olim dixeras mihi requirenti de tua incarnatione.

Vers. 29. *In pace*. In pace cogitationum. Nunc enim, quæ me turbabant, de divina incarnatione cogitationes pacificatae sunt.

Vel, in pace intrepiditatis; quia deinceps, mortem non metuum, propter profundam senectutem.

Vel, in pace gaudii; quia deinceps non contristabor propter libertatem Israelis; jam enim vidi Liberatorem.

Vers. 30. *Quia viderunt* — *salutare tuum*. Nunc dimittis me, inquit, quia vidi incarnationem tuam hanc enim vocat *Salutare*, utpote pro hominum salute factam.

Vers. 31. *Quod* — *populum*. Quod salutare disposuisti coram omnibus, ut omnibus manifestum esset, non Judæis tantum, verum etiam aliis gentibus.

Vers. 32. *Lumen* — *Israel*. † O qui vere lumen et es, et dicoris, ad revelationem gentium, ad manifestationem affectuum, ad increpationem dæmonum: et gloriam populi tui Israelis, novi videlicet:

¹⁹ Isa. vii, 14.

Variae lectiones et notæ.

(57) Τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς. B.

(58) Γὰρ νῦν τὸν Πατέρα νοεῖ. B.

(59) In margine, a manu prorsus recenti. A.

(60) Codices nunc appellat, fabulas aniles, quarum magnam multitudinem in peregrinatione sua a vetulis accepit divinus Origenes.

(61) Sententia interim ita suppleri potest: Ἔως ἔτι αὐτῷ χρηματισθέν.

Kal ἦν αὐτῷ χρηματισμένον — Κυρίου. Ἀναγινώσκων γὰρ ποτε τὰς περὶ Χριστοῦ προφητείας, καὶ εὐρῶν δεῖ Θεὸς ὢν ἐνανθρωπήσῃ μελλεῖ, πρὶν τὸ ὑπερφύεῖ τοῦ μυστηρίου, ὡς ἄνθρωπος, διγγέασε· διὸ καὶ χρησμοφθίαν ἔλαθεν, εἰς τὸν ἀπόφασεν ὡς οὐκ ἀποθάνεται μέχρις ἂν ἴδῃ αὐτὸν τὸν Χριστὸν τολ; (57) αὐτοῦ ὀφθαλμοῖς. Τὸν Χριστὸν ῥε Κυρίου, εἶπε διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα οἰκίωσιν. Κύριον γὰρ (58) νοεῖ τὸν Πατέρα.

[Ἐύρον (59) κάγω ἐν τισι τῶν (60) ἀντιγράφων περὶ τοῦ δικαίου τούτου ἀνδρός, ὡς ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα ἐρμηνευτῶν τῶν Ἑβραίων ἦν ἐν ταῖς ἡμέραις Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου. Μεθερμηνεύοντες γὰρ ἐκαίνοι πάντας τὴν πρόβρῃσιν Ἡσαίου τοῦ προφήτου, τὸ Ἰδοῦ, ἢ παρθέτος ἐν γαστρὶ ἔξει· τοῦτο μόνος ὁ Συμεὼν ἠπίσται τῷ προφήτῃ, ὃν τὴν (61) . . . ἐκαίνο χρηματισθεὶς ὑπὸ θεοῦ ἀγγέλου, μὴ ἰδεῖν θάνατον, ἕως ἂν τὸν Χριστὸν Κυρίου δέξεται ἐν ταῖς ἑαυτοῦ χερσίν.]

Kal ἦλθεν — ἰερὸν. Τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ κινηθεὶς.

Kal ἐν — αὐτοῦ. Διέγνω γὰρ αὐτὸ παρευθὶ τολ; διορατικοῖς ὀφθαλμοῖς.

Kal εὐλόγησε τὸν Θεόν. Τὸν ἐνανθρωπήσαντα.

Kal εἶπε — *ῥήμα σου*. Νῦν ἀπολύεις με τοῦ βίου πάντως, καθὼς εἰρηκάς μοι, πάλαι διαποροῦντι περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς σῆς ἐνανθρωπήσεως.

Ἐν εἰρήῃ. Ἐν εἰρήῃ λογισμῶν. Νῦν γὰρ οἱ ταραττονεῖς με λογισμοὶ περὶ τῆς θέας ἐνανθρωπήσεως εἰρήνευσαν.

Ἡ, Ἐν εἰρήῃ ἀφοβίας, μηκέτι φοβούμενον τὸν θάνατον, διὰ τὸ βεθὺ μου γῆρας.

Ἡ, Ἐν εἰρήῃ χαρᾶς, μηκέτι λυπούμενον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἰσραὴλ· εἶδον γὰρ ἤδη τὸν ἐλευθερωτὴν.

Ὅτι εἶδον — *σωτήριόν σου*. Νῦν ἀπολύεις με, φησὶν, δεῖ (62) εἶδον τὴν ἐνανθρώπησίν σου· ταύτην γὰρ καλεῖ, σωτήριον, ὡς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων γεγεννημένην.

Ὁ — *λαῶν*. Ὅτι σωτήριον ἐκνομήσας ἐνώπιον πάντων, ἵνα πᾶσιν εἴη φανερόν, οὐ μόνον Ἰουδαίοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι.

Φῶς — Ἰσραὴλ. [Φῶς (63), ὡς φῶς ἀληθινόν καὶ ὃν καὶ καλούμενον (64), εἰς ἀποκάλυψιν ἔθνων, εἰς φανέρωσιν τῶν καθῶν, εἰς ἐλεγγον τῶν δαιμονίων. (65) Καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ, τοῦ νέου

(62) Διότι εἶδον. B.

(63) Hæc in margine habet A. Codex B, habet inferius, post κατηξίωσιν, hoc modo. Ἐτέρως δε, φῶς, ὡ φῶς ἀληθινόν. Pro ὡ, exhibet A ὡς, pro ὃν autem ὢν.

(64) Καλούμενε. B. Sed hoc, relatum ad Christum, postulat etiam ἀληθινόν.

(65) Δαιμόνων. A.

δηλονότι οὗ (66) δέξα διὰ σοῦ ἡ ἀπόκτησις τῶν A
παρὰ φύσιν κακῶν, καὶ κτῆσι; τῶν κατὰ φύσιν κα-
λῶθ, καὶ ἐπίκτησις τῶν ὑπὲρ φύσιν ἀγαθῶν. Ἡ ἡ
ἀρετῆ, καὶ ἡ γνῶσις, καὶ ἡ θέωσις.]

Φῶς δὲν εἰς ἀνάβλεψιν μὲν ἰδῶν, τῶν τετυφλω-
μένων τῇ πλάνῃ· ἀποκάλυψιν γὰρ λέγει τὴν ἀνά-
βλεψιν· εἰς δόξαν δὲ (67) καὶ εὐκλειαν λαοῦ σου
τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ. Δόξα γὰρ αὐτοῖ; τὸ βλαστῆσαι
σε ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Καὶ ὄντως ἡ σω-
τήριος ἐνανθρώπησις αὐτοῦ ἐφώτισε μὲν τὰ Ἰθνη
φωτισμὸν θεογνωσίας καὶ ἀρετῆς, ἐδόξασε δὲ τοὺς
Ἰουδαίους, ὅτι συγγενῆς αὐτῶν γενέσθαι κατηξι-
ωσα.

Καὶ ἦν — περὶ αὐτοῦ. Ἐθαύμαζον, οὐχ ὡς τότε
(68) πρῶτον περὶ αὐτοῦ (69) μανθάνοντες; ἀλλ' ὡς, B
ἐφ' οἷς προεμαθήκεισαν, ἔτι παραδοξότερα προσε-
νωτιζόμενοι.

Καὶ εὐλόγησε — Ἰσραὴλ. Εἰς πτωσίαν μὲν τῶν
προσκοπτόντων τοῖς ἀνθρωποκρεπίσιν αὐτοῦ, καὶ
πιπτόντων εἰς ἀπιστίαν τῆς θεότητος αὐτοῦ· ἀνά-
στασις δὲ τῶν προσεχόντων τοῖς θεσπεπίσιν αὐτοῦ,
καὶ ἀνισταμένων πρὸς πίστιν τῆς θεότητος αὐτοῦ.
Κεῖται δὲ, ὡς λίθος ἀκρογωνιαίος, συνδέων ἐφ' ἑαυ-
τῷ τοὺς δύο λαοὺς, τὸν τε παλαιὸν καὶ τὸν νέον.
Ἐπὶ καὶ διὰ Ἰσαίου προανεφώνησεν ὁ Θεὸς, ὅτι
Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιών λίθον προσκόμματος καὶ
πέτραν σκανδάλου.

[(70) Εἰς πτωσίαν μὲν σαρκὸς, ἦτοι τοῦ σαρκικοῦ
φρονήματος καὶ παθῶν καὶ λογισμῶν πονηρῶν καὶ
δαιμόνων, καὶ τοῦ κατὰ τὸ γράμμα νόμου· ἀνάστα- C
σις δὲ πνεύματος; ἦγουν πνευματικοῦ φρονήμα-
τος καὶ φυσικῶν δυνάμεων καὶ ἀρετῆς καὶ γνώ-
σεως καὶ τοῦ κατὰ τὸ πνεῦμα νόμου.]

Καὶ — ἀντιλεγόμενον. Καὶ εἰς θαῦμα ἀντιλεγό-
μενον τοῖς ἀπίστοις, εἰπὸν ἀντιλογίας ὑφιστάμε-
νον· θαῦμα γὰρ ἦν, ὡς μήτε ἀνθρώπος μόνον ὢν,
μήτε Θεὸς μόνον, ἀλλὰ θεάνθρωπος· διὸ καὶ, ὡς
ὑπερφυοῦς ὄντος, ἀντιλέγουσι, πάντα κατὰ φύσιν
ἐξετάζοντες, καὶ μηδὲν ὑπερφυῆς ἐννοεῖν δυνάμενοι.

Τινὲς δὲ σημεῖον ἀντιλεγόμενον τὴν σταύρωσιν
λέγουσι· σημεῖον μὲν, ὡς σύμβολον φιλανθρωπίας·
διὰ τοὺς ἀνθρώπους γὰρ ταύτην ὑπέμεινεν· ἀντιλε-
γόμενον δὲ, ὡς ὀνειδιζομένην ὑπὸ τῶν ἀπίστων.

Καὶ σοῦ — ῥομφαία. Ῥομφαίαν δὲ ὠνόμασε
τὴν τμητικωτάτην καὶ ὀξεῖαν ὀδύνην, ἣτις διήλθε
τὴν καρδίαν τῆς Θεομήτορος, ὅτε ὁ Υἱὸς αὐτῆς
προσηλώθη τῷ σταυρῷ. Περὶ ταύτης γὰρ τῆς ἀλγη-
δόνης νῦν προσεφῆτευσεν.

Ὅπως — διαλογισμοί. Τῶν ὑποπτευόντων, ὅτι

⁶⁶ Isa. viii, 14; xxviii, 16; Rom. xi, 33.

(66) Δόξα non agnoscit Hentenius.

(67) Καὶ omittit A.

(68) Πρῶτον abest. A.

A in quo per te est destructio majorum, quæ sur-
t præter naturam, et possessio honorum, quæ sunt
secundum naturam, et acquisitio honorum, quæ sunt
supra naturam. Vel, virtus et cognitio divinitatis.

Lumen: quod gentibus errore cæcis visum res-
tituat. Revelationem enim vocat, visus restitutio-
nem. Ad gloriam id quidem et nominis celebritate:
populi tui Israelitici. Nam gloria illorum (A), quæ
secundum humanitatem sis ab eis progenitus. Et
vere salutaris incarnatio, gentes quidem illustravit,
illustratione divinæ cognitionis ac virtutis; Judæos
vero glorificavit, quia cognatus eorum fieri digna-
tus est.

Vers. 35. *Et erant — de illo.* Mirabantur, non
quod præter ea, quæ prius didicerant, adhuc mi-
rabiliora percipiebant.

Vers. 34. *Et benedixit — Israel.* In casum his,
qui ad ea offendunt, quæ hominis sunt, qui cadunt
in incredulitatem divinitatis ejus: erectionem vero
his, qui adhærent rebus, quæ Dei sunt. Situs est
autem, utpote lapis angularis, conjungens ad seip-
sum duos populos, veterem ac novum. Nam et
per Isaiam prædixit Deus: *Ecce pono in Sion lapidem
offensionis et petram scandali* ⁶⁶.

† In casum quidem carnis, sive carnalis prudenti-
tiæ et affectionum, ac cogitationum malarum et
dæmonum, ac litteralis: Erectionem vero spiritus,
sive spiritualis prudentiæ ac naturalium potentia-
rum, virtutisque et cognitionis ac legis spiritua-
lis.

Vers. 34. *Et — contradicitur.* Et in miraculum,
cui ab infidelibus contradicitur, sive contradictio-
nem sustinens: miraculum enim erat, utpote r equæ
et homo tantum, neque Deus tantum, sed Deus simul
et homo (quod Græce unico dicitur vocabulò θεάν-
θρωπος;) ideoque quasi rei quæ supra naturam est,
contradicunt ii qui omnia secundum naturam inquir-
unt, nec quidquid supernaturale intelligere possunt.

Quidam vero, signum, cui contradicitur, dicunt
crucifixionem; signum quidem, quasi symbolum
amoris erga homines, nam hanc propter hōmītes,
D sustinuit: huic vero ab infidelibus contradicitur,
utpote rei probrosæ.

Vers. 35. *Et tuam — gladius.* Gladium nomina-
vit, dolorem acutissimum maximeque dividendum,
qui penetravit cor Matris Dei, dum Filius ejus cruci
affixus est. De hoc enim cruciatu nunc vaticinatus
est.

Vers. 35. *Et — cogitationes.* Eorum qui suspi-

(69) Θαυμάζοντες, pro μανθάνοντες. A.

(70) Ἡ πάλιν εἰς. B. Codex A, hæc in margine
habet.

Varie lectiones et notæ.

cabantur, hanc non esse illius Matrem. Sicut enim multi ad ea respicientes, quæ hominis sunt, dicebant hominem tantum esse, Filium Mariæ: ita rursum alii attendentes ad ea, quæ divinitatis ejus erant, suspicabantur, quod esset tantum Deus, nec esset hæc mater ejus: tunc autem intuentes eam amare dolentem, ac plurimum lugentem, naturæque cedere, crediderunt, quod mater esset ejus: et retegebant, sive prodebant cogitationes cordium suorum, quæ a suspitione processerant.

CAP. IV. De Anna prophetissa.

Vers. 36. *Et erat — multis.* Provecæ admodum ætatis, sive annis.

Vers. 36. *Et vixerat* — Vers. 37. *dis.* Ob hoc enim prophetica etiam gratia dotata fuit, quia non discedebat de templo, jejuniis et obsecrationibus Deo serviens nocte ac die.

Vers. 38. *Et hæc* — *Domino.* Gratias agebat Deo incarnato.

Vers. 38. *Ac loquebatur* — *Jerusalem.* Loquebatur de eo, quod hic esset redemptio. Verum Simeon quidem, figura erat veteris Testamenti, Anna autem Novi: inter quos medius positus Christus illud absolvebat (gg), hoc vero retinebat: ostendens, quod vetus quidem cessat, novum autem vivit.

Vers. 39. *Et ut* — *Nazareth.* Omnia, quæ erant circa pueri præsentationem, ac circa hostias, de quibus jubebat lex.

Quære autem primo capite Evangelii secundum Matthæum dicti illius expositionem: *Eccæ angelus Domini apparet in somnis Joseph dicens: Surge et accipe puerum et matrem ejus et fuge in Ægyptum* 91.

Vers. 40. *Puer autem* — *super illum.* Quoad humanitatem hæc omnia intellige. Tanquam puer enim crescebat ætate: corroborabatur autem adversus malitiam, spiritu, sive unia sibi divinitate. Nam Spiritus vocatur et Divinitas; implebatur vero sapientia, tanquam divinitati unitus; gratia quoque uniti sibi Dei erat super illum, quæ ipsum moderabatur, regebat et componebat.

Vel etiam alio modo. Corroborabatur Spiritu, videlicet sancto; gratia autem Dei, sive patris, erat super illum. Sicut enim incarnatus est ex Patris beneplacito, ac superveniente Spiritu sancto: ita etiam conversabatur ac operabatur per beneplacitum Patris et cooperationem Spiritus sancti.

Vers. 41. *Et ibant* — Vers. 43. *Jerusalem.* Finitis diebus, videlicet die festo Paschæ, diebusque Azymo-

91 Matth. 11, 13.

οὐκ ἔστιν αὐτῆ μήτηρ αὐτοῦ. Ὡς περ γὰρ πολλοὶ ἀποβλέποντες εἰς τὰ ἀνθρωποπρεπῆ αὐτοῦ. Εἰπὺν δὲ Ἄνθρωπος· μόνον ἔστιν Υἱὸς τῆς Μαρίας· οὕτως ἄλλοι πάλιν, ἀποβλέποντες εἰς τὰ θεοπρεπῆ αὐτοῦ, ὑπόπτειον δὲ: Θεὸς μόνον ἔστι, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτῆ μήτηρ αὐτοῦ· τότε δὲ θασάμενοι ταύτην κίχρως ὀδυνομένην, καὶ σφοδρῶς ὀδυρομένην, καὶ ἡττωμένην τῆς φύσεως, ἐπίστευσαν ἔτι μήτηρ αὐτοῦ ἔστι, καὶ ἀπεκάλυψαν, εἰπὺν ἐξηγόρευσαν τοὺς διαλογισμοὺς τῶν καρδιῶν αὐτῶν, τοὺς τῆς ὑποφίας.

ΚΕΦ. Δ'. Περὶ Ἄννης τῆς προφήτιδος.

Καὶ ἦν — *πολλαίς.* Προβεθεκυία, εἰπὺν γραῦς.

Ζήσασα — *ἡμέραν.* Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προφητικῶ χρισματοῦ ἠξιώθη, διότι οὐκ ἀφίστατο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, ἐν νηστείαις καὶ δεήσεσι λατρεύουσα νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τῷ Θεῷ. Λατρίαν δὲ τῆν δουλείαν καὶ θεραπείαν νέει.

Καὶ αἰ:η — *Κυρίῳ.* Ἡὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ, τῷ ἐνανθρωπήσαντι.

Καὶ ἐλάλει — *Ἰερουσαλήμ.* Ἐλάλει περὶ αὐτοῦ, δὲ οὗτός ἔστιν ὁ λυτρωτής. Ἄλλ' ὁ μὲν Συμῶν τύπος ἦν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἡ δ' Ἄννα τῆς Νέας· ὡν μέσος ὁ Χριστὸς κείμενος τὴν μὲν ἀπέλυσε, τὴν δὲ παρακατίσχεν, ἐμπαίνων δὲ ἡ μὲν παλαιὰ πέπτται, ἡ δὲ νέα ζῆ.

Καὶ ὡς — *Ναζαρέτ.* Ἄπαντα τὰ περὶ τῆς κίραστασίως τοῦ παιδίου, καὶ τὰ περὶ τῆς θυσίας, περὶ ὧν ὁ νόμος ἐκίλευε.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξηγήσειν τοῦ Ἰδοῦ ἀγγελος Κυρίου φαίνεται κατ' ὄραρ τῷ Ἰωσήφ λέγων Ἐγερθεὶς κἀπλάυε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεύγε εἰς Ἀίγυπτον.

Τὸ δὲ παιδίον — *ἐπ'* αὐτῷ. Κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ταῦτα πάντα νέησον. Ὡς παιδίον (71) γὰρ ἠύξανε μὲν εἰς ἡλικίαν, ἐκραταιοῦτο δὲ κατὰ τῆς κακίας πνεύματι, ἦγουν τῆ ἠνωμένη αὐτῷ θεότητι. Πνεῦμα γὰρ καλεῖται καὶ ἡ θεότης. Καὶ ἐκλήροῦτο μὲν σοφίας, ὡς ἠνωμένον τῆ σοφίας· χάρις δὲ τοῦ ἠνωμένου αὐτῷ Θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτῷ, παιδαγωγούσα τοῦτο καὶ ρυθμίζουσα καὶ κατακοσμοῦσα.

Ἡ καὶ ἐτέρως. Ἐκραταιοῦτο μὲν Πνεύματι, ἦτι· τῷ ἁγίῳ χάρις δὲ (72) Θεοῦ, ἦγουν τοῦ Πατρὸς, ἦν ἐπ' αὐτῷ. Ὡς περ γὰρ ἐσαρκώθη Πατὴρ εὐδοκία, καὶ Πνεύματος ἁγίου ἐπελεύσει· οὕτω καὶ ἐπολιτεῦετο, καὶ ἐνήργει, εὐδοκία μὲν τοῦ Πατρὸς, συνεργία δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Καὶ ἐπορεύοντο — *Ἰερουσαλήμ.* Τελειωσάντων τὰς ἡμέρας τὰς τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ τῆς

Variæ lectiones et notæ.

(71) Γὰρ abest. A.

(72) Τοῦ addit. A.

(gg) *Illud absolvebat.* Istum quidem demisit: hanc vero retinuit. De Simeone sermo est et Anna

non de testamentis. Ἀπολύειν respicit ad cap. 11, 29.

δοριῆς τῶν Ἀζύμων. Ὑπέμεινε δὲ εἶπουν, ὅπελοι- A
φθη ἐν Ἱερουσαλήμ, βουλόμενος συμμίξει τοῖς δι-
δασκάλοις.

Καὶ οὐκ — αὐτοῦ. Κατὰ θέλειν οἰκονομίαν, ἵνα
μὴ κωλύσωσιν αὐτὸν, ὡς παῖδα καὶ ἀγράμματον.

Νομίζοντες — διδασκάλων. Μίαν μὲν ἡμέραν
ἀνάλωσαν, ὅτε ἦλθον ἡμέρας ἑδόν, καὶ ἀνεζήτησαν
αὐτὸν ἐν τοῖς συγγενεῖσι καὶ ἐν τοῖς γνωστοῖς· ἐτέ-
ραν δὲ, ὅτε, μὴ εὐρόντες αὐτὸν, ὑπέστρεψαν εἰς Ἱε-
ρουσαλήμ, ζητοῦντες αὐτὸν κατὰ τὴν τρίτην δὲ
λοιπὸν εὗρον αὐτόν. Ἐν τῷ ἱερῷ δὲ εὐρίσκειται ὁ
Χριστὸς, ἡγουν ἐν τῷ ἱερῷ τόπῳ, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ
πράγματι, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ ἀνθρώπῳ.

Ἀκούοντα — αὐτοῦς. Ἀκούοντα καὶ ἀπερωτῶντα
περὶ τῶν νομίμων, ἵνα ἐκ νεότητος ἡ σύνεσις αὐτοῦ B
γνωρισθῇ. Φοβηθῶμεν οὖν οἱ διδάσκαλοι, γινώσκον-
τες ὅτι ἐν μέσῳ ἡμῶν ἵσταν ὁ Χριστὸς, προσέχων,
πῶς διδάσκομεν.

Ἐξίστατο — αὐτοῦ. Ἔδει γὰρ τοῦτο γενέσθαι,
ἵνα ἕστερον διδάσκων εὐπαράδεκτος αὐτοῖς εἴη.

Καὶ ἰδόντες αὐτὸν ἐξεπλήγησαν. Ὁ Ἰωσήφ
δηλονότι καὶ ἡ Μήτηρ αὐτοῦ. Ἐξεπλήγησαν δὲ οὐ
μόνον διὰ τὴν σύνεσιν καὶ τὰς ἀποκρίσεις αὐτοῦ,
ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τόλμαν.

Καὶ πρὸς — σε. Πατέρα αὐτοῦ τὸν Ἰωσήφ ὠνό-
μασαν, ὡς μνηστῆρα ἑαυτῆς, καὶ ὡς τροφὸν αὐτοῦ.
Ὁδυνώμενοι δὲ ἐζήτουν αὐτόν, διὰ τὴν σχεσίαν. Καὶ
εἰ τις δὲ ἐκ κόθου ὀδυνώμενος ζητήσει αὐτόν, εὐρή-
σεται αὐτόν.

Καὶ εἶπε — με ; Ὡς πλανώμενον δηλαδὴ. Θεὸς C
οὐ πλανᾷται.

Οὐκ ἤδειτε — με ; Ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Πατρὸς μου.
Ἔλεγε δὲ περὶ τοῦ ἱεροῦ, ὃ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ
αὐτοῦ ὁ Σολομῶν ὑποκόδομησεν. Ἄλλ' ἡ μὲν Μήτηρ
αὐτοῦ, περὶ τοῦ θέσει Πατρὸς αὐτοῦ εἶπαν αὐτὸς
δὲ ταύτη τὸν φύσει Πατέρα αὐτοῦ ἐγνώρισεν.

Καὶ αὐτοὶ — αὐτοῖς. Τὸ περὶ τοῦ ἱεροῦ.

Καὶ κατέβη — αὐτοῖς. Παιδεύων ὑποτάττεσθαι
μὴ μόνον τοῖς φύσει γονεῦσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς θέσει.

Καὶ ἡ μήτηρ — αὐτῆς. Τὰ περὶ τοῦ ἱεροῦ, καὶ
τὰ τοιαῦτα, ὡς βήματα οὐκ ἀπλῶς παιδὸς, ἀλλὰ
καὶ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Διετῆρει δὲ ταῦτα ἐξετάζουσα D
καθ' ἑαυτὴν, ὡς μὴ ἀπλῶς εἰρημένα.

Καὶ Ἰησοῦς — ἀνθρώποις. Ὡς παιδίον νόμφ
φύσεως ἀνθρωπίνης προέκοπτεν εἰς ταῦτα κατὰ μι-
κρόν· ὡς γὰρ Θεὸς παντέλειος ἦν.

[Γρηγορίου (73) τοῦ Θεολόγου. Προέκοπτε, φη-
σιν, (74) ὡσπερ ἡλικία, οὕτω καὶ σοφία καὶ χάριτι.
Οὐ τῷ ταῦτα λαμβάνειν ἀξίωσιν· τί γὰρ τοῦ ἀπ'
ἀρχῆς τελείου γένουσι· ἀντελῶτερον ; ἀλλὰ τῷ κατὰ
μικρὸν ταῦτα παραγυμνοῦσθαι καὶ παρεκφαίνεσθαι.]

ΚΕΦ. Ε'. Περὶ τοῦ γενομένου ρήματος πρὸς Ἰω-
άννην.

Ἐν ἔτει — Καισαρος. Μετὰ τὸν προφῆθῆντα

rum. Remansit autem, sive relictus est in Jerusalem,
volens commisceri doctoribus.

Vers. 43. *Et non — ejus.* Juxta divinam Provi-
dentiam hoc factum est, ne prohiberent eum, quasi
puerum et sine litteris.

Vers. 44. *Existimantes — Vers. 46. doctorum.*
Unum quidem diem consumpserunt, quando vene-
runt itinere diei, et requirebant illum inter cognatos
et notos ; alterum quando non invento eo reversi
sunt in Jerusalem quærentes illum ; circiter tertium
vero tandem invenerant illum.

In templo invenitur Christus, sive in sacro
loco et in sacro negotio, ac in sacro homine.

Vers. 46. *Audientem — eos.* Audientem et inter-
rogantem de legalibus, ut a puero intelligentia
ejus cognita foret. Timeamus ergo, qui præceptores
sumus, quoniam in medio nostrum est Christus,
attendens, quo pacto doceamus

Vers. 47. *Stupebant — ejus.* Oportebat enim hoc
fieri, ut cum postea doceret, facile ab illis reciperetur.

Vers. 48. *Et viso eo obstupuerunt.* Joseph videlicet
et Mater ejus. Obstupuerunt autem, non propter
intelligentiam tantum et responsa illius, verum
etiam propter audaciam.

Vers. 48. *Et ad illum — te.* Patrem, Joseph no-
minavit, utpote sponsum suum, et illius nutritium.
Dolentes autem quærebant illum, propter longam
moram et desiderium. Si quis ergo præ desiderio
dolens quærat eum inveniet illum.

Vers. 49. *Et dixit — me ?* Quasi errantem vide-
licet : Deus enim non errat.

Vers. 49. *Nesciebatis — me ?* Id est, in domo Pa-
tris mei. Dicebat autem de templo, quod Deo
Patrique suo a Salomone ædificatum erat. Verum
Mater ejus de adoptivo patre locuta fuerat ; ipse
autem eum, qui natura sibi Pater erat, manifestabat.

Vers. 50. *Et ipsi — illis.* Quod erat de templo.

Vers. 51. *Et descendit — illis.* Docens, ut sub-
diti simus, non solum naturalibus parentibus, verum
etiam adoptivis.

Vers. 51. *Et mater — suo.* Quæ de templo dixerat
ac similia, tanquam verba non simpliciter pueri,
sed etiam filii Dei. Conservabat autem examinans
apud sese, utpote quæ non vulgariter dicta erant.

Vers. 52. *Et Jesus — homines.* Tanquam puer
lege humanæ naturæ paulatim ad hæc proficiebat.
Nam ut Deus omnino perfectus erat.

† Gregor. Theolog. Proficiebat, inquit, ut ætate,
ita et sapientia et gratia. Non hæc accipere oportet
per augmentum. Quid enim ? Num qui ab initio
perfectus erat, perfectior fieri poterat ? Sed quod
hæc paulatim denudaret ac demonstraret.

CAP. V. — *De verba, quod factum est ad Joannem.*

CAP. III. Vers. 1. *Anno — Cæsaris.* Post prædictum

Varia lectiones et notæ.

(73) A in margine B in textu.

(74) Gregor. Nazianz. pag. 86 ſn.

Augustum Tiberius fuit Cæsar Romanorum, hoc est, imperator. Tunc enim Cæsar rege major erat; postea vero Cæsaris dignitas depressa est. Significat autem Evangelista et tempus Cæsaris, qui tunc imperabat, et præsidum, more historiæ. Id enim historicis mos erat.

Vers. 1. *Præside — terrarcha*. De his accurate dictum est capite secundo Evangelii secundum Matthæum, ubi de Joseph dicitur: *Audiens autem, quod Archelaus regnaret in Judæa pro Herode patre suo, timuit illo ire*²⁸.

Vers. 2. *Sub — Caipha*. Atqui eo tempore solus Annas pontifex erat: Caiphas enim pontifex factus est circiter annum, quo crucifixus est Salvator. Verum Evangelista conjunxit et Caipham, tanquam adiutorem. Erat enim gener ejus, et communem inter sese gubernationem (*hh*) habebant, veluti diximus sexagesimo quinto juxta Matthæum capite, ubi de Petro dicitur: *Et ingressus intro sedebat cum ministris*²⁹. Siquidem etiam Annas postmodum opitulabatur Caiphæ in pontificatu ipsius.

Vers. 2. *Factum est* — Vers. 5. *Jordanem*. Quære tertio capite Evangelii secundum Matthæum dictum illud: *In diebus illis venit Joannes Baptista, prædicans in deserto Judææ*³⁰; et lege totam illius verbi enarrationem.

Vers. 5. *Prædicans — peccatorum*. De his manifesto dictum est in Proœmio Evangelii secundum Marcum, ubi dicitur: *Fuit Joannes baptizans in deserto, et prædicans baptismum. — penitentiam in remissionem peccatorum*³¹.

Vers. 4. *Sicut scriptum est — semitas ejus*. Hæc Prophetæ verba declarata sunt tertio capite Evangelii juxta Matthæum. Quæ verosequuntur, prophetia est docens, quod æquabit Christus inæqualitatem mundi, tortuositatem ac asperitatem hominum corrigens, ac delens (*ii*) aratro evangelicorum præceptorum. Ait enim.

† Desertum est, hic mundus aut humana natura, sive cujusque anima, propter infructuositatem bonorum, quæ a veteri transgressione provenit. Vox autem clamantis dicitur, morbi sensus (*jj*),

²⁸ Matth. II, 22. ²⁹ Matth. XXVI, 58. ³⁰ Matth. III, 1. ³¹ Marc. I, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(75) Ἐπι abest etiam in his codicibus in contextu Matthæi.

(76) Καὶ γὰρ καὶ ὁ Α.

(77) Inclusa omittit B.

(hh) *Gubernationem*. Imo *domum*. Κατοικία nusquam est *gubernatio*, sed *διοικησις*. Patet id vero etiam ex I. I. Nam ad Matth. XXVI, 58, ita habet; Καὶ γὰρ ἀμφοτέρων εἰς οἶκος καὶ μίαν αὐλήν.

(ii) *Delens*. Planam faciens, æquans. Hoc enim

Α Αὐγουστον ὁ Τιβέριος γέγονε Καίσαρ τῶν Ῥωμαίων, τουτίσιν αὐτοκράτωρ. Τότε μὲν γὰρ ὁ Καίσαρ μιλίων ἦν τοῦ βασιλείω· ὕστερον δὲ τὸ τοῦ Καίσαρος ὀπεδιβάσθη ἀξίωμα. Παρασημειοῦται δὲ τὴν καιρὸν τοῦ τε τηνικαῦτα Καίσαρος, καὶ τῶν ἔχιδμων ὁ εὐαγγελιστῆς, νόμῳ ἱστορίας. Ἔθος γὰρ τοῦτο τοῖς ἱστορικοῖς.

Ἠγεμονεύοντος — τετραρχούντος. Εἰρηται πρὶ τούτων ἀκριβῶς ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, ἐνθα κεῖται περὶ τοῦ Ἰωσήφ τὸ Ἰουδαίας ἀντι Ἡρώδου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐροθήθη ἐκεί ἀπελευθεῖν.

Ἐπι — Καίφα. Καὶ μὴν κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον μόνος ὁ Ἄννας ἦν ἀρχιερεὺς· ὁ γὰρ Καίφας ὕστερον γέγονεν ἀρχιερεὺς, κατὰ τὸν ἐνιαυτὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος σταυρώσεως. Ἄλλ' ὁ εὐαγγελιστῆς συμπάρθετα καὶ τὸν Καίφαν, ὡς συμπράκτορα τοῦ Ἄννα. Ἦν γὰρ γαμβρὸς αὐτοῦ, καὶ κοινήν αὐτῷ τὴν κατοικίαν εἶχεν, ὡς εἰρήκαμεν ἐν τῷ ἐξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, ἐνθα κεῖται περὶ τοῦ Πέτρου, οὗτι, Καὶ εἰσελθὼν ἐσω ἐκάθιστο μετὰ τῶν ὀπηρετῶν. Καὶ γὰρ (76) ὁ Ἄννας ὕστερον συνίπρατε τῷ Καίφῃ ἐν τῇ ἀρχιερωσύνῃ αὐτοῦ.

Ἐγένετο — Ἰορδάνου. Ζήτησον ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὸ Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις παραγίνεται Ἰωάννης ὁ Βαπτιστῆς, κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν ὅλην τοῦ τοιοῦτου ρητοῦ.

Κηρύσσων — ἀμαρτιῶν. Εἰρηται περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῷ προοίμιῳ τοῦ κατὰ Μάρκον, ἐνθα κεῖται τὸ Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἀφεσιν ἀμαρτιῶν.

Ὅτι γέγραπται — τρίδους αὐτοῦ. Ταυτὶ τὰ μὲν διηρημηνεύθησαν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου· τὰ δὲ ἐπειρῆς προφητεία ἐστὶ διδάσκουσα οὗτι ἐξισώσει τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ κόσμου ὁ Χριστὸς, τὰς σχολιότητας καὶ τραχύτητας τῶν ἀνθρώπων εὐθύων καὶ λαλίων τῷ ἀρότρῳ τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν. [Ἄκουε (77) γὰρ· Πᾶσα φάραξ, κ. τ. λ.]

[Τοῦ ἀγίου Μαξίμου· Ἐρημός ἐστιν (78) ὁ κόσμος οὗτος, ἢ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἢ ἡ ἐκάστου ψυχῆ, διὰ τὴν ἐκ τῆς ἀρχαίας παραβάσεως ἀκαρπλίαν τῶν ἀγαθῶν· Ἐπι δὲ βοῶντος (79) λέγεται ἢ κατὰ συνειδήσιν ἐπι

(78) A in margine B in textu. Nomen sancti Maximi non habet Hentenius.

(79) Δόγου, pro λέγεται. B. Hoc malim, etsi illud legerit Hentenius.

est h. I. λαλίνειν.

(jj) *Morbi sensus*, etc. Sensus conscientiae ex iis, quæ quilibet peccavit, quasi clamans et arguens occulta cordis, etc.

τοὺς ἐκάστῃ πλημμεληθεῖσι συναίσθησις, οἷον ἐβοῶ-
σα τὴν ἐλεγχὸν κατὰ τὸ κρυπτὸν τῆς καρδίας, καὶ πει-
ραίνουσα μετανοεῖν καὶ ἐτοιμάσαι τὴν ὁδὸν Κυρίου·
ἐτοιμασία δὲ ἡ τῶν τρώπων (80) καὶ τῶν λογισμῶν
ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολή· ὁδὸς δὲ Κυρίου, ἡ κατὰ
Θεὸν ἐνάρετος βίος· τρίτο· δὲ αὐτοῦ τὰ διάφορα
κατὰ Θεὸν ἐπιτηδεύματα, ἃς εὐθύνουσιν οἱ ὀρθῶς
καὶ ἀμέμπτως τὴν ἀρετὴν ἐπιτηδεύοντες. Οὐ καλὸν
γάρ, φησὶ, τὸ καλὸν, ὅταν μὴ καλῶς γίνηται.]

Πᾶσα — ταπεινωθήσεται. [Τοῦ αὐτοῦ· Φά-
ραγξ (81) ἐστὶν ἡ ἐκάστου σάρξ, ἡ τῶ πολλῶ καὶ
σφοδρῶ βέματι τῶν παθῶν ἐκχαραδρωθεῖσα, καὶ
τὴν πρὸς τὴν ψυχὴν, κατὰ τὸν τοῦ συνδέσαντος
Θεοῦ (82) νόμον, πνευματικὴν συνέχειαν (83) καὶ
συνάφειαν διατηρήσει. Δυνατὸν δὲ καὶ τὴν ψυχὴν
νοηθῆναι φάραγγα, τὴν τῇ συχνῇ καὶ ὀξείᾳ τῶν
πονηρῶν λογισμῶν ἐπιβροχῇ κοιλανθεῖσαν, καὶ τῆς
πνευματικῆς ὁμαλότητος τὸ κάλλος διὰ τῆς κακίας
ἀποβαλοῦσαν. Πᾶσα τοίνυν τοιαύτη φάραγξ τῶν
ἐτοιμασάντων τὴν ὁδὸν Κυρίου πληρωθήσεται, τουτέ-
στιν εἰς τὴν ὀφειλομένην ἤξει κατάστασιν, διὰ
τῆς ἀποβολῆς τῆς κακίας καὶ τῆς ἀγνοίας, καὶ τῆς
ἐπιβολῆς τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς γνώσεως, καὶ ἀπολήψεται τὴν εὐπρέπειαν τῶν κατὰ φύσιν δυνά-
μειων.

Ὅρος μὲν ἐστὶ πᾶσα γνώσις ψευδώνυμος, ἐπει-
ρομένη κατὰ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· βου-
νὸς δὲ πᾶσα κακία καταξανοισαμένη τῆς ἀρετῆς.

Ἡ ὁρος μὲν τὰ ἐνεργητικὰ τῆς ψευδοῦς γνώ-
σεως πνεύματα· βουνὸς δὲ, τὰ ποιητικὰ τῆς κα-
κίας, ἃ πάντα ταπεινωθήσεται καταβαλλόμενα καὶ
κατασκαπτόμενα καὶ ἀπορρίπτομενα διὰ τε τῆς ἀν-
τιθέτου γνώσεως καὶ τῆς ἀντικειμένης ἀρετῆς.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ λόγον, ὁ μεταγαγὼν τὴν ἕξιν
τῆς ψευδοῦς γνώσεως εἰς τὴν τῆς ἀληθοῦς, καὶ τὴν
ἐνέργειαν τῆς κακίας εἰς τὴν τῆς ἀρετῆς, οὗτος διὰ
τῆς καθαιρέσεως τῶν ὀρέων καὶ τῶν βουνῶν
ἀναπληροῖ τὰς τῶν φάραγγων κοιλότητας.

Σκολιά (84) μὲν, τὰ παρὰ φύσιν κινήματα τῶν
αἰσθησῶν· εὐθελαὶ δὲ, τὰ κατὰ φύσιν. Καὶ πάλιν·
τραχελαὶ μὲν αἱ τῶν ἀκουσίων πειρασμῶν προσβο-
λαί· ὁδοὶ δὲ, λελαὶ αἱ διὰ τούτων μεθ' ὑπομονῆς καὶ
εὐχαριστίας (85) ἀγωγαί. Ὁμαλίζει γὰρ καὶ μετα-
βάλλει τὸ τριχῦ καὶ ἐπίπνον αὐτῶν (86) ἡ μεθ'
ὑπομονῆς εὐχαριστία. Σκολιά δὲ, σαφέστερον εἰπεῖν,
οἱ δι' ἡδονῆς ἐκούσιοι πειρασμοί· πολύτερος γὰρ
ἡ ἡδονή· ὡσπερ καὶ τραχελαὶ οἱ δι' ὀδύνης ἀκού-
σιοι.]

Καὶ ὁ (87) φάραγξ καὶ τὸ ὄρος καὶ ὁ βουνὸς ἀνώ-

A quasi per conscientiam clamans contra ea quæ
quisque deliquit arguendo cordis occulta, et adhor-
tando ad resipiscendum, et etiam ad parandum viam
Domini. Præparatio autem est morum et cogitatio-
num ad melius mutatio. Via vero Domini est vita,
quæ virtuti secundum Deum innititur. Semitæ quo-
que, varia sunt studia secundum Deum. Has rectas
faciunt, qui recte atque irreprehensibiliter virtutem
sectantur. Bonum enim, inquit, non est bonum, nisi
recte et bene fiat.

Vers. 5. *Omnis — deprimetur.* † Vallis et cujusque
caro, quæ multo ac vehementi fluxu affectionum,
in modum torrentis (kk) demissa, spiritualem ani-
mæ continuitatem ac conjunctionem ad Dei colligantem
legem dividit. Potest autem et anima vallis
intelligi, quæ frequenti ac veloci malarum cogi-
tationum defluxu cavatur, et spiritualis planitie
pulchritudinem per pravitatem abjicit. Omnis ergo
hujusmodi vallis per eos implebitur, qui viam
Domini parant, hoc est ad debitum statum perve-
nient, per pravitatis et ignorantie abjectionem, et
virtutis ac scientie adjectionem, recipientique de-
centem naturalium virtutum ornatum.

† Mons est scientia omnis falsi nominis, elata
contra veram Dei scientiam. Collis vero est omnis
iniquitas, contra virtutem erecta.

† Aut mons significat spiritus, qui falsam produ-
cunt scientiam : collis vero eos, qui operantur
malitiam, qui omnes deprimuntur, dejiciuntur,
diruentur et auferentur per contrariam scientiam,
et oppositam virtutem.

† Item alio quoque modo, qui falsæ scientiæ
habitum in veram scientiam, et pravitatis effica-
ciam in actum virtutis immutaverit, hic per mon-
tium et collium subversionem, vallium concavitates
repleverit.

† Obliqua, sunt sensuum motiones, quæ præter
naturam sunt : directa vero secundum naturam.
Rursum asperæ viæ sunt tentationum impetus quæ
nobis invitis accidunt, planæ autem sunt attrac-
tiones, quæ per has fiunt in patientia et gratiarum
actione. Explanat enim et mutat laboriositatem
illarum gratiarum actio cum patientia. Obliqua vero
manifestius dici possunt, tentationes voluntariæ,
quæ per voluptatem accidunt; est enim varia et
mutabilis voluptas. Asperæ autem viæ dicuntur,
quæ per dolorem invitis nobis accidunt.

Vallis et mons ac collis, loca sunt inæqualia et

Varie lectiones et notæ.

(80) Τρώπων τε καὶ Β.

(81) A in margine B in textu. Hentenius omittit,
τοῦ αὐτοῦ.

(82) Θεοῦ abest. A.

(83) Τε καὶ Β.

(84) Hæc inferius habebat Hentenius, post καὶ

συμπάθεια.

(85) *Attractiones* Hentenii alienissimæ sunt. Ἄγω-
γὴ est *vivendi consuetudo et ratio*

(86) Τῶν πειρασμῶν.

(87) In textu ἡ. Dicitur autem utroque modo.
Malim tamen ἡ, ut mox.

kk) *In modum torrentis*, etc. Quasi excavata et
abscissa est a conjunctione et copulatione spiri-

tuali mentis, quæ est secundum legem Dei vincien-
tis.

accessu difficilia. Significantur autem per vallem præfracti et ad pravitatem allicientes: vallis enim prærupta est. Per montem et collem elati, duri ac infructuosi ad virtutem. Impletur autem omnis vallis, injecto eo, quod deerat, videlicet pietate ac virtute: deprimitur vero omnis mons et collis ablato superfluo puta impietate ac pravitate.

Quod autem dicitur *Omnis*, etsi universale sit, sæpius tamen apud Hebræos non universum significat, sed simpliciter multitudinem. Potest et alio quoque modo vallis quidem illos innuere, qui in profundam perditionis dejecti sunt, qui implebitur per evangelicam prædicationem. Mons et collis, elatos dæmones, qui deprimentur et evertentur a Christo.

Vers. 5. *Et obliqua fiunt — planæ.* Obliqua sunt viæ perversæ hominum, et asperæ viæ, opiniones ipsorum; hæc fiunt recta et plana, ita ut per ea æqualiter pergant ad Christum. Aut etiam obliquitas et asperitas pravitatis, in rectitudinem et planitiem virtutis immutabitur.

Vel alio quoque modo, obliquitas et asperitas veteris legis, in rectitudinem ac perfectionem Evangelii convertetur. Veteris quidem legis obliquitas, erat obscuritas ac varietas; asperitas vero, austeritas et incompassibilitas. Rursus Evangelii rectitudo est claritas ac simplicitas: lenitas autem, mansuetudo et compassibilitas.

Vers. 6. *Et videbit — Dei.* Salutare lumen Evangelii, vel salutarem incarnationem, quæ ambo præparavit Deus ante faciem omnium populorum.

Vers. 7. *Dicebat — ira?* Hæc etiam scripsit Matthæus capite tertio sui Evangelii, et in eo declarata sunt.

Vers. 8. *Facite — Abrahæ.* Similiter et hæc.

Vers. 9. *Jam autem — mittitur.* Pari modo et hæc: quære ergo ibi omniam enarrationem.

CAP. VI. *De his qui Joannem interrogabant.*

Vers. 10. *Et interrogabant — faciemus?* Jussi facere fructus pœnitentiæ dignos interrogant.

Vers. 11. *Respondens — habenti.* Tradat nullam omnino habenti: aut habenti quidem, sed inutilem.

Vers. 11. *Et qui — faciat.* Per traditionem vestis ac cibi inducuntur hi ad pauperum subsidium, communicationem et mutuam amorem. Nihil ergo nunc, quod gravior esset, illis præcipit; sciens, quod non multo post Christus evangelica stabiliturus esset præcepta.

Vers. 12. *Venerunt — Vers. 13. exigite.* Habebant enim constitutum de exactionibus, de quantitate et qualitate exactorum.

Vers. 14. *Interrogabant — calumniemini.* Conculiebant enim et calumniabantur multos, quasi a Cæsare deficientes, aut insidiatores; eo quod vitam turpiter quæstuosam ducerent.

Α μαλα καὶ δυσκρήσιτα. Δίνεταται διὰ διὰ τῆς φάρ- γος μὲν τοὺς ἀπότομους καὶ ἄλκυσιτικούς εἰς κακίαν ἀπότομος γὰρ καὶ ἀπόκρημνος ἡ φάραγξ· διὰ τοῦ θροῦ δὲ καὶ βουνοῦ τοὺς ἐπηρμένους καὶ σκληροῦς καὶ ἀκέρπους εἰς ἀρετὴν. Καὶ πληροῦται μὲν πᾶσα φάραγξ ἐπιβαλλομένου τοῦ λείποντος, ἡγουν τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς· ταπεινοῦται δὲ πᾶν θροῦ καὶ βουνός, ἀπρ-εμνομένου τοῦ περιτεύοντος, τῆς εὐσεβείας καὶ κακίας.

Τὸ δὲ πλξ, εἰ καὶ καθολικόν ἐστιν, ἀλλ' οὖν κατ' Ἑβραίοις πολλάκις οὐ σημαίνει τὸ καθόλου, ἀλλὰ πλῆθος ἀπλῶς. Εἴη δ' ἂν καὶ ἑτέρως· φάραγξ μὲν εἰ καταβραχύντες εἰς βάθος ἀπωλείας ἄνθρωποι, οἵτινες ἐπληρώθησαν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος· θροῦ δὲ καὶ βουνός, οἱ ἐπηρμένοι δαίμονες, οἵτινες ἐταπεινώθησαν καὶ κατέπεσον ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.

Καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ — λείας. Τὰ σκολιὰ ἦθη τῶν διεστραμμένων ἀνθρώπων, καὶ αἱ τραχίαι, γνῶμαι αὐτῶν εὐθυσθήσονται καὶ λειανθήσονται, ὥστε ὀδεύειν ἐπ' αὐτῶν ὁμαλῶς τὸν Χριστόν. Ἡ καὶ ἡ σκολιότης καὶ τραχύτης τῆς κακίας εἰ; εὐθύτητα καὶ λειότητα ἀρετῆς μεταστήσεται.

Ἡ καὶ ἑτέρως, ἡ σκολιότης καὶ ἡ τραχύτης τοῦ παλαιοῦ νόμου εἰς εὐθύτητα καὶ λειότητα τοῦ Εὐαγγελίου μεταβλήθησεται. Τοῦ δὲ παλαιοῦ νόμου σκολιότης μὲν, ἡ ἀσάφεια καὶ ποικιλία· τραχύτης δὲ, τὸ ἀδοτηρὸν καὶ ἀσυμπαθέ; καὶ τοῦ Εὐαγγελίου πάλιν εὐθύτης μὲν, ἡ σαφήνεια καὶ ἀπλότης· λειότης δὲ, ἡ πραότης καὶ συμπαθία.

Καὶ ὄψεται — Θεοῦ. Τὸ σωτήριον φῶς τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ τὴν σωτήριον ἐνανθρώπησιν, δὲ καὶ ἄμφω ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν.

Ἐλεγεῖν — ὀρηγῆς; Ταῦτα καὶ ὁ Ματθαῖος ἀνεγράψεν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλῶν τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ· καὶ ἡρμηγεύθησαν ἐν ἐκείνῳ.

Ποιήσατε — Ἄβραάμ. Ὅμοιος κα. ταῦτα.

Ἦδη δὲ — βάλλεται. Παρακλησίως καὶ ταῦτα, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν πάντων.

ΚΕΦ. Γ'. *Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Ἰωάννην.*

Καὶ ἐπηρώτων — ποιήσομεν; Κελευσθέντες ποιεῖν κερπούς ἀξίους τῆς μετανοίας, ἐπερωτῶσιν.

Αποκριθεὶς — ἔχοντι. Μεταδόντω τῷ μηδὲως ἔχοντι· ἢ τῷ ἔχοντι μὲν, ἀχρηστον δέ.

Καὶ ὁ — ποιεῖτω. Διὰ τῆς μεταδόσεως τοῦ ἐνδύματος καὶ τῆς τροφῆς εἰσῆγείται τοῦτοις τὴν ἀντίληψιν τῶν πενήτων, καὶ τὸ κοινωνικὸν καὶ φιλόπληλον. Οὐδὲν οὖν βαρύτερον τὸ γε νῦν ἔχον ἐπιτάττει αὐτοῖς, εἰδῶς ὅτι ὁ Χριστὸς οὐκ εἰ; μακρὰν νομοθετῆσαι τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολάς.

Ἦλθον — πρόσσετε. Διάταγμα γὰρ εἶχον ἐπιτατῆς ἀπαιτήσεσι περὶ ποσότητος καὶ ποιότητος τῶν ἀπαιτουμένων.

Ἐπηρώτων — συκοφαντήσητε. Διέσειον γὰρ καὶ ἐσυκοφάντων πολλοὺς, ὡς ἀποστάτας ἢ ἐπισβούλους τοῦ Καίσαρος, δι' αἰσχροπρῆλειαν.

Kal — ὑμῶν. Τοῖς σιτηραίοις. Καταλλήλως οὖν Α πᾶσι παρήνευσε, τὴν τελειωτὴν διδασκαλίαν ἀπολειπόμενος τῷ Χριστῷ.

Προσδοκῶντος — λαοῦ. Ὑπολαμβάνοντος· εἶτα ἐφερμηνεύει τὸν λόγον.

Kal διαλογιζομένων — ἀπασιν. Διαλογιζομένων πάντων, μήποτε αὐτὸς εἴη ὁ Χριστὸς, ὃν οἱ προφηταὶ καταγγέλλουσιν· ἐξέπληττε γὰρ αὐτοὺς ὁ λόγος (88) καὶ ἡ πολιτεία αὐτοῦ· γνοὺς δὲ ὁ Ἰωάννης τὴν τοιούτην αὐτῶν ὑπόληψιν τῷ διορατικῷ πνεύματι, ἀπικρίνεται διορθούμενος αὐτῶν.

Ἄγρων — αὐτοῦ. Εἰρηταὶ καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ. Ἀνάγνωθι δὲ καὶ ἐν τῷ προοίμιῳ τοῦ κατὰ Μάρκον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· *Ἔρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου.*

†† Ὁ Ἰωάννης (89) φησὶν· *Οὐκ εἰμι ἱκανὸς λύσαι τὴν ἰμάντα τῶν ὑπόδημάτων αὐτοῦ, κατὰ μὲν τὴν προφανῆ ἔννοιαν δηλοῖ, ὅτι οὐδὲ ἕσχατος δοῦλος αὐτοῦ εἰμι ἕξιος τάττεσθαι· κατὰ δὲ τὸ κρυφιώτερον, δύο ὑπόδημά τα εἰσι τοῦ Κυρίου, ἡ τε ἐξ οὐρανοῦ ἐπι τὴν γῆν ἐπιδημία, καὶ ἡ ἐκ γῆς ἐπι τὴν ἄβυσσον· τούτων οὖν τῶν δύο ἐπιδημιῶν τοὺς τρόπους, οὐ δύναται τις λύσαι, οὐδὲ εἰ κατὰ Ἰωάννην ἐστι. Τίς γὰρ δύναται εἰπεῖν, ἢ πῶς ἐσαρκώθη, ἢ πῶς κατήλθεν εἰς τὴν γῆν;*

Αὐτός — πυρὶ. Ἐν τῷ δηλωθέντι τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐρήσεις καὶ περὶ τούτου.

[*Βαπτίζει* (90) Χριστὸς ἐν ἑνὲν πνεύματι μὲν ἁγίῳ, τοὺς πιστοὺς· ἐν πυρὶ δὲ, τοὺς ἀπίστους. Καὶ τὸ μὲν, ἐν τῷ παρόντι βίῳ· τὸ δὲ, ἐν τῷ μέλλοντι.]

Ὅθ — ἀσθέστω. Ταῦτα καὶ ὁ Ματθαῖος ἀνέγραψε, καὶ διερμηνεύθησαν ὁμοίως ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ.

Πολλά — λαῶ. Πολλὰ καὶ ἕτερα περὶ τοῦ Χριστοῦ εὐηγγελίζετο τῷ λαῶ, παρακαλῶν προσερχομένῃν καὶ πιστεῦσαι αὐτῷ, ἐρχομένῃν ἡδὴ· ἢ, πολλὰ περὶ σωτηρίας αὐτῶν, παρακαλῶν μετανοῆσαι αὐτούς.

Ὁ δὲ Ἡρώδης — φυλακῆ. Μετὰ τὸ βαπτισθῆναι τὸν Χριστὸν, δηλονότι. Εἰρήται δὲ περὶ τῆς φρουρᾶς τοῦ Ἰωάννου ἐν τῷ εἰκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Ἐγένετο — ἡδόκησα. Βαπτισθεὶς προσήχετο, διδάσκων, ὅτι χρὴ τοὺς βαπτισθέντας προσεύχεσθαι· τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον σωματικῶν εἶδει κατήλθεν, ἵνα θεοῦ τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἰς τιμὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Περὶ δὲ τοῦ βαπτίσματος αὐτοῦ πλατύτερον ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος· ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ πάντα κατὰ ῥῆμα.

⁸⁸ Matth. 1, 7.

Variae lectiones et notæ.

(88) Ἡ πολιτεία καὶ ὁ λόγος. B.

(89) Hoc in margine codicis reperit Hentenius. Meorum neuter habet. Hoc translatum est ex Theo-

PATROL. GR. CXXIX.

Vers. 14. *Et* — vestris. — Tessercis frumentariis. Omnes ergo admonebat diversimode ut expediebat, perfectiorem doctrinam Christo relinquens.

Vers. 15. *Expectante* — populo. Suspiciente, deinde interpretatur verbum.

Vers. 15. *Et cogitantibus*—Vers. 16. *Omnibus*. Cogitantibus omnibus, num ipse esset Christus, quem prophetæ annuntiabant. Obstupesciebat enim eos conversatio ac sermo ipsius. Sciens autem Joannes hanc eorum opinionem acumine sui spiritus, respondit illam corrigens.

Vers. 16. *Dicens* — ejus. Dictum est et de his capite tertio Evangelii juxta Matthæum. Lege quoniam in proœmio secundum Marcum enarrationem illius verbi: *Venit is qui me fortior est post me*⁸⁸.

† Quod Joannes ait: *Non sum dignus, ut solvam corrigiam calcementorum ejus*: quantum ad manifestiorem intelligentiam, significat se non esse dignum, qui vel numerari dignus sit postremus ejus servus. Quantum autem ad reconditum sensum, duo calcementa Domini sunt duæ ejus peregrinationes, puta a caelo in terram et a terra ad infernum. Harum enim peregrinationum modos nemo potest solvere, nisi Joanni quidem sit similis. Quis enim poterit dicere, aut quomodo sit incarnatus: aut quomodo ad infernum descenderit?

Vers. 16. *Ipse* — igni. Prædicto tertio capite Evangelii secundum Matthæum etiam de eo invenies.

† Baptizat Christus in Spiritu sancto fideles, in igne vero infideles: et illud quidem in præsentī vita, hoc autem in futura.

Vers. 17. *Cujus* — inextinguibili. Hæc etiam scripsit Matthæus, et similiter enucleata sunt tertio capite Evangelii ipsius.

Vers. 18. *Multa*—populo. Multa præterea et alia de Christo annuntiabat populo adhortans, ut ad eum accederent, et in eum crederent qui jam veniebat. Vel, multa de salute illorum adhortans eos, ut pœniteret ipsos ac resipiscerent.

Vers. 19. *Herodes autem*—Vers. 20. *Custodia*. Postquam videlicet baptizatus fuerat Christus. Dictum est autem de Joannis incarceratione vicesimo quinto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 21. *Factum est*—Vers. 22. *Complacitum est*. Baptizatus orabat, docens eos, qui baptizati sunt orare. Spiritus sanctus autem corporali specio descendit, ut oculis corporalibus hominum videri posset: et etiam in honorem corporis Christi. Sed de ejus baptismate planius scripsit Matthæus tertio capite, et ibi sunt omnia ad verbum explanata.

phylact. p. 325 E.

(90) Hæc in margine A.

Vers. 25. *Et ipse — triginta.* De his pulchre dictum est in principio dicti tertii capituli, ubi habetur: *Venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ* 27.

† Tricenarius hic numerus et temporis, et nature sensibilis, naturæque intelligibilis, creatorem ac gubernatorem inducit Dominum. Temporis quidem per septem. Tempus enim, per septem dies procedit. Naturæ autem sensibilis, per quinque: sunt enim quinque sensus. Naturæ vero intelligibilis per octo: paululum enim supra tempus, quod per septem procedit, est intelligibilium generatio. Gubernationem vero, per decem, propter denarium præceptorum numerum, qui homines ad beatitudinem inducit: aut ideo, quia littera iota, quæ decem significat, principium est humanæ appellationis Domini, scilicet nominis 'Ιησοῦς. Conjungens itaque septem quinque octo et decem, tricesimum efficit numerum, qui prædictas res mystice ac ænigmatice designat.

Vers. 23. *Incedens.* Veniens, sese demonstrando ad populum manifesta conversatione, per signa videlicet et doctrinam.

Vers. 23. *Ut putabatur, filius Joseph.* Ut putabatur a Judæis, ut enim veritas habebat, non erat filius ejus. Ubi autem de Joseph fecit mentionem, ascendit et ad patrem Joseph, deinde etiam ad avum ejus, et ad proavum ac abavum: et ita consequenter regrediens ascendit usque Adam.

Dictum est autem de hujusmodi genealogia in primordiis genealogiæ, quæ apud Matthæum est, ubi dicitur, *Fili David, filii Abraham* 28: et ibi quære causam diversitatis earum.

Vers. 24. *Qui fuit Eli.* Joseph filii Eli. Verum quomodo Matthæus Joseph filium dixit Jacob, Lucas autem nunc filium Eli? Quia mortuo Eli sine prole, Jacob, qui frater ejus ex eadem matre erat, sumpta illius uxore juxta legis præceptum, genuit Joseph, et factus est Joseph lege quidem filius Eli, natura vero filius Jacob. Itaque Matthæus naturalem ejus patrem scripsit. Lucas vero legalem, utrinque enim Joseph invenitur generis relationem habere ad David.

Vers. 24. *Qui fuit Matthan.* Ipsius Eli filii Matthan. Sed quomodo rursum Matthæus Matthan dicit patrem Jacob, Lucas autem nunc patrem dicit Eli? Quia alius fuit Matthan iste et alius ille. Ma-

27 Matth. iii, 1. 28 Matth. i, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(91) Hæc uterque in margine,
(92) Τῶν χρόνων. A.
(93) Hentenius videtur legisse: Μικρὸν γὰρ ὑπερ τὸν χρόνον, τὸν διὰ ἑπτὰ προχωροῦντα ἦ.
(94) Γέννησις. B.
(95) Intellige εἰσάγει.
(96) Τῆν videtur interponendum esse.

A Καὶ αὐτὸς — τριάκοντα. Περὶ τούτων εἰρηται: καλῶς ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλήτος τρίτου κεφαλαίου, ἐνθα κεῖται τὸ: 'Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις παραγίνε-ται Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, κηρῦσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας.

[Ὁ τριάκοντα (91) οὗτος ἀριθμὸς χρόνου τε καὶ φύσεως αἰσθητῆς; καὶ φύσεως νοητῆς δημιουργὸν καὶ προνοητὴν εἰσάγει τὸν Κύριον. Χρόνου μὲν, διὰ τοῦ ἑπτὰ ἑβδοματικῆς γὰρ ὁ χρόνος· φύσεως δὲ αἰσθητῆς, διὰ τοῦ πέντε· πενταδικῆ γὰρ ἡ αἰσθησις· φύσεως δὲ νοητῆς, διὰ τοῦ ὀκτώ ὑπὲρ γὰρ τὸν (92) χρόνον (95) ἢ τῶν νοητῶν γένεσις· (94) προνοητὴν (95) δὲ διὰ τοῦ δέκα, διὰ τε τὴν δεκάδα τῶν ἐντολῶν (96) εἰς τὸ εἶναι τοὺς ἀνθρώπους ἐνάγουσαν, καὶ διὰ τὸ ἀρχὴν εἶναι τῆς ἀνθρωπίνης τοῦ Κυρίου προσηγορίας τὸ ἰῶτα. Συνθεὶς οὖν τὸν ἑπτὰ καὶ τὸν πέντε καὶ τὸν ὀκτώ καὶ τὸν δέκα, (97) τὸν τριάκοντα πληρώσεις, μυστικῶς τὰ δηλωθέντα ὑπα:νιττόμενον.]

'Ἀρχόμενος. (98) 'Ἀρχόμενος τῆς εἰς τὸν λαὸν ἀναδείξεως αὐτοῦ, τῆς φανερώσεως (99) πολιτείας; αὐτοῦ, (1) ἦτοι, τῶν σημείων καὶ τῆς διδασκαλίας.

B "Ὁ, ὡς ἐρομίζετο, υἱὸς Ἰωσήφ. Ὡς ἐδόκει τοῖς Ἰουδαίοις. Ὡς γὰρ ἡ ἀλήθεια εἶχεν, οὐκ ἦν υἱὸς αὐτοῦ. Εἰπὼν δὲ περὶ τοῦ Ἰωσήφ, ἀναβαίνει καὶ ἐπὶ τὸν πατέρα τοῦ Ἰωσήφ, εἶτα καὶ ἐπὶ τὸν πάππον αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τὸν πρόπαππον, καὶ ἐπὶ τὸν ἐπιπαππον, καὶ οὕτω λοιπὸν ἀναποδίζων, ἀνεισιν ἄχρι τοῦ 'Αδάμ.

Εἰρηται δὲ περὶ τῆς τοιαύτης γενεαλογίας ἐν τῷ προοίμῳ τῆς παρὰ τῷ Ματθαίῳ γενεαλογίας, ἐνθα κεῖται τὸ: Υἱοῦ Δαυὶδ, υἱοῦ 'Αβραάμ. Καὶ ζήτησι κεῖ τὴν αἰτίαν.

C Τοῦ Ἡλεί. Ἰωσήφ τοῦ Ἡλεί. Ἀλλὰ πῶς ὁ μὲν Ματθαῖος υἱὸν τοῦ Ἰακώβ εἶπε τὸν Ἰωσήφ, ὁ δὲ Λουκᾶς υἱὸν τοῦ Ἡλεί; Διότι τοῦ Ἡλεί τετελευτηκότος ἀπαιδοῦ, ὁ ὁμομητριος ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, λαθὼν τὴν ἐκείνου γυναῖκα κατὰ τὸν νόμον, γεγέννηκε τὸν Ἰωσήφ, καὶ γέγονεν ὁ Ἰωσήφ, νόμῳ μὲν, υἱὸς τοῦ Ἡλεί· φύσει δὲ, υἱὸς τοῦ Ἰακώβ. Καὶ λοιπὸν Ματθαῖος μὲν, τὸν φύσει πατέρα αὐτοῦ ἀνέγραψε· Λουκᾶς δὲ, τὸν νόμῳ. Καὶ ἀμφοτέρωθεν γὰρ ὁ Ἰωσήφ εὐρίσκεται τὴν ἀναφορὰν τοῦ γένους ἔχων ἐπὶ τὸν Δαυὶδ.

D Τοῦ Ματθάν. Τοῦ Ἡλεί, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ματθάν. Ἀλλὰ πάλιν, πῶς τὸν Ματθάν ὁ μὲν Ματθαῖος πατέρα λέγει τοῦ Ἰακώβ· ὁ δὲ Λουκᾶς υἱὸν, πατέρα τοῦ Ἡλεί; Διότι ἄλλος οὗτος ὁ Ματθάν καὶ δὲ ἄλλος

(97) Intellige ἀριθμὸν, quod Hentenius addidit.
(98) Bis deinceps ἐρχόμενος videtur legisse Hentenius. Male.

(99) Hæc interpretatio optime applicari potest vocabulo Ἀναδείξεως. Luc. i, 80.

(1) Αὐτοῦ omittit B.

ἐκεῖνος. Τὴν γὰρ μητέρα τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Ἰακώβ, ἡ πρώτη μὲν Ἰγνημὲν ὁ παρὰ τῷ Λουκᾷ Ματθᾶν οὗτος, καὶ ἐγέννησε τὸν Ἰησοῦν· εἶτα ἀποθανόντος ἐκεῖνου, χήραν οὖσαν ἠγάγετο ταύτην ὁ παρὰ τῷ Ματθαίῳ Ματθᾶν ἐκεῖνος, τῆς αὐτῆς μὲν φυλῆς ὦν, ἐτέρας δὲ συγγενείας, καὶ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ· λοιπὸν οὖν, Ἰησοῦ καὶ Ἰακώβ ὁμομήτριοι μὲν, ἑτεροπάτριοι δὲ. Ἀνάγουσι δὲ τὸ γένος, ὁ μὲν τοῦ Ἰησοῦ πατὴρ, ἐπὶ Ἰγνημὲν, τὸν υἱὸν τοῦ Ζοροβάβελ· ὁ δὲ τοῦ Ἰακώβ πατὴρ, ἐπὶ Ἀβιοὺδ τὸν υἱὸν ὁμοίως τοῦ Ζοροβάβελ, καὶ ἀμφότεροι δὲ ἐπὶ τὸν Ζοροβάβελ, ἀφ' οὗ τὰ δύο γένη ταῦτα ἐσχίσθησαν. Καὶ ἄλλα ἐξ τοιαυτῶν εἰσὶν ἐν ταῖς τῶν εὐαγγελιστῶν γενεαλογίαις.

Τοῦ Λευὶ — τοῦ Νηρι. Τὸν Σαλαθιὴλ ὁ μὲν Ματθαῖος υἱὸν τοῦ Ἰεχονίου (2) ὠνόμασεν, ὡς κατὰ φύσιν υἱὸν αὐτοῦ· ὁ δὲ Λουκᾶς νῦν υἱὸν τοῦ Νηρι, ὡς κατὰ νόμον. Ἀνάγουσι δὲ καὶ οὗτοι τὸ γένος, ὁ μὲν Νηρι, ἐπὶ Νάθαν τὸν υἱὸν τοῦ Δαυὶδ· ὁ δὲ Ἰεχονίας ἐπὶ Σολομῶντα, τὸν υἱὸν ὁμοίως τοῦ Δαυὶδ, καὶ ἀμφότεροι δὲ πάλιν ἐπὶ τὸν Δαυὶδ.

Τοῦ Μελχι — τοῦ Ἀδάμ. Ἀπὸ τοῦ νέου Ἀδάμ ἀρξάμενος, ἀνῆλθε γενεαλογῶν ἄχρι τοῦ παλαιοῦ Ἀδάμ. Τὴν αἰτίαν δὲ μεμάθηκας ἐν τῷ προοίμῳ τῆς παρὰ τῷ Ματθαίῳ γενεαλογίας, ἔνθα κεῖται τὸ· *Υἱοῦ Δαυὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ.*

Τοῦ Θεοῦ. Τοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τοῦ Ἀδάμ γὰρ οὐκ ἔστι πατὴρ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐπλασεν αὐτόν. Ὅρα δὲ, εἰς ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Χριστοῦ ἀρξάμενος, εἰς τὴν θεότητα αὐτοῦ τὸν λόγον τῆς γενεαλογίας ἀνήγαγε, δείξας τὸν Χριστὸν ἠργαζόμενον μὲν, ὡς ἀνθρώπου, ἀναρχον δὲ, ὡς Θεοῦ.

ΚΕΦ. Ζ'. Περὶ τοῦ πειρασμοῦ τοῦ Σωτῆρος.

Ἰησοῦς — διαδόλου. Πλήρης Πνεύματος ἁγίου, ἐν μάθωμεν, ὅτι Πνεῦμα ἅγιον λαμβάνομεν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ βαπτίσματος. Ἀνάγνωθι δὲ καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξήγησιν τοῦ· *Τότε ὁ Ἰησοῦς ἀνήχθη εἰς τὴν ἐρημον ὑπὸ τοῦ πνεύματος, πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαδόλου.*

Χρῆ δὲ γινώσκωμεν, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης τοῦ Σωτῆρος ὡς περὶ δάσκαλον εἶχε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ὡς τῆς ἡνωμένης αὐτῷ θεότητος· οὐκ ἀρκοῦσης· ἀλλὰ καθάπερ εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς ἐνηθρώπησεν· οὕτω καὶ συνεργίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐτελειούτο, ἐν τῷ ὁμοφυεῖ· αὐτῶν δειχθῆναι καὶ (3) φανερόληλον.

Καὶ οὐκ — Θεοῦ. Ἐκεῖ ταῦτα πάντα κατὰ λόγον ἐξημενύθησαν.

Καὶ ἀναγαγῶν — λατρεύσεις. Καὶ περὶ τούτων πάντων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ σαφέστατα εἰρηται (4).

²⁰ Matth. 1, 1. ²¹ Matth. 14, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(2) Ἰεχονίου. Α.

(3) Καὶ φεράλληλον. Β. Ferri potest utrumque. Hoc formatur a φέρειν, illud a φανεροῦν. Hentepius hoc exclusit. Si hoc probetur, φέρειν accipiendum est, ut Hebr. 1, 3: Ἡ ἁγία Τριάς φέρει ἐαυτήν,

A trem siquidem ipsius Eli et Jacob primum duxit in uxorem hic Matthan, de quo Lucas, et genuit Eli: deinde jam viduam duxit hanc Matthan ille, qui apud Matthæum ponitur, cum esset de eadem tribu, quanquam de alia cognatione, et genuit Jacob. Eli itaque et Jacob ab eadem nati sunt matre, diversis tamen patribus. Reducunt autem genus, Matthan quidem pater Eli ad Resa filium Zorobabel, Matthan vero pater Jacob ad Abiud similiter filium Zorobabel, et uterque ad Zorobabel, a quo duo hæc genera divisa sunt. Alia quoque similia in Evangelistarum genealogiis habentur.

Vers. 24. Qui fuit Levi — Vers. 27. qui fuit Neri. Salathiel Matthæus filium Jechoniæ nominavit, utpote naturalem ejus filium; Lucas vero nunc filium Neri, tanquam legalem. Reducunt autem et hi genus, Neri quidem ad Nathan filium David, Jechonias vero ad Salomonem, filium similiter David, et rursus uterque ad David.

Vers. 28. Qui fuit Melchi — Vers. 38. qui fuit Adam. A novo Adam incipiens ascendit generationem texendo usque ad veterem. Causam autem didicisti in primordiis genealogiæ, quam retexit Matthæus, ubi dicitur, *Filii David, filii Abraham* ²⁰.

Vers. 38. Qui fuit Dei. Ipsius Adam, qui fuit a Deo. Neque enim ipsi Adam fuit pater homo, sed Deus formavit eum. Vide autem, quod a Christi inchoans humanitate, sermonem reduxit ad ejus divinitatem: demonstrans Christum, ut hominem quidem incepisse, ut Deum vero carere principio.

CAP. VII. De tentationibus Jesu.

CAP. IV. Vers. 1. Jesus — Vers. 2. diabolo. Plenus Spiritu sancto, ut sciamus, quod Spiritum sanctum accipimus in divino baptismo. Lege autem tertio capite Evangelii secundum Matthæum expositionem illius dicti: *Tunc ducius est Jesus in desertum a spiritu, ut tentaretur a diabolo* ²¹.

Scire autem oportet, quod humanitas Salvatoris tanquam magistrum habuit Spiritum sanctum, non quod unita sibi divinitas non sufficeret, sed quemadmodum Patris beneplacito incarnatus est, ita cooperatione Spiritus sancti totius vitæ ipsius curriculum peractum est, ut demonstraretur, quod ejusdem sint inter se naturæ.

Vers. 2. Nihilque — Vers. 4. Dei. Ibi et hæc omnia ad verbum declarata sunt.

Vers. 5. Et subduxit — Vers. 8. Servies. Etiam de his omnibus illo capite manifestissime dictum est,

id est, ἐπαρκῆς, αὐτάρκης ἐστὶν αὐτὴ ἐαυτῆς. Αὐτὴ ἡ ἁγία Τριάς αὐτὴ ἐαυτὴν φανεροῖ τοῖς ἀνθρώποις.

(4) Loco, ἐνθα κεῖται: τὸ, habet A, ἐν τῷ λέγειν.

ubi habetur : *Iternum assumpsit eum diabolus in montem excelsum vulde* ¹¹.

Vers. 9. *Duxitque* — Vers. 12. *Deum tuum*. Similiter et hæc illo capite convenienter explanata sunt, ubi dicitur : *Tunc assumit eum diabolus in sanctam civitatem* ¹².

Vers. 13. *Cumque explevisset* — *tempus*. Dictum est et de hoc ibidem, ubi habetur : *Tunc dimisit eum diabolus* ¹³.

Vers. 14. *Et reversus est* — *Galilæam*. In virtute unitæ ibi divinitatis, vel etiam sancti Spiritus : ut discamus, quod qui diabolum vicerit, deinceps confirmatur divino Spiritu ad facienda signa.

Vers. 14. *Et fama* — Vers. 15. *omnibus*. Laudabatur a turbis, quæ malitia ac invidia carebant.

Vers. 16. *Et* — *nutritus*. Dictum est de hoc vicesimo quarto capite Evangelii secundum Mattheum post finem parabolarum.

Vers. 16. *Et ingressus* — *ut legeret*. Adhortantibus cum præceptoribus populi, quod et ipse præceptor esset : vel ut cognoscerent, utrum legere nosset, cum litteras non didicisset.

Vers. 17. *Et traditus est* — Vers. 18. *me*. Per providentiam suam (II) invenit statim, quæ de divinitate sua dicta erant : prius enim ipse hæc per prophetam fuerat locutus. Dicit autem, tanquam homo : Divinitas Domini, sive filii, super me Jesum, hoc est, Deus unitus est mihi. Hoc namque loco per Spiritum intellige Divinitatem. Spiritus autem Domini super me, ut homines salvos faciam ; id enim deficit et subauditur, sicut manifestum est ab eo, quod sequitur.

Vers. 18. *Propter quod unxit me*. Cujus causa, cujus gratia, unxit me hominem Deus ; unxit autem me, non oleo, sicut reges ipsos (mm) ungebant, sed divinitate.

Vers. 18. *Ad evangelizandum* — *me*. Pater, videlicet. Pauperes autem vocat gentiles, utpote divini cultus divitias non habentes, omnique bono carentes.

Aut etiam Judæos, qui virtute pauperes erant, quibus simul omnibus evangelizavit cultum divinum ac conversationem, quæ secundum virtutem est, idque per Evangelium.

Vers. 18. *Ad sanandum* — *corde*. Eisdem, qui bus gravitate peccatorum cor contritum erat.

Vers. 18. *Ad prædicandum* — *visum*. Captivis, quorum anima a diabolo ducta est in captivitatem. Cæcis vero, hoc est, excæcatis mente ab affectio-

¹¹ Matth. iv, 8. ¹² Ibid. 5. ¹³ Ibid. 11.

Variæ lectiones et notæ.

(5) Ἐνεκεν. B.

(II) *Providentiam suam*. *Suam* non est in Græco. Οἰκονομία autem alibi reddere solet *dispensationem*. Οἰκονομία est vocabulum ejusmodi, quod Latina lingua vix exprimit. Hoc loco reddere possis, op-

ἔνθα καίτοι τό · Πάλιν παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑψηλὸν λίαν.

Καὶ ἤγαγεν — Θεὸν σου. Ὁμοίως καὶ ταῦτα ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ προσηκόντως ἐσαφηνίσθησαν, ὅπου τό · Τότε παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς τὴν ἄγιαν πόλιν.

Καὶ συντελέσας — καιροῦ. Ἐβλήθη καὶ περὶ τούτου ἐν αὐτῷ. Καὶ ζήτησον τό · Τότε ἀφήσιν αὐτὸν ὁ διάβολος.

Καὶ ὑπέστρεψεν — Γαλιλαίαν. Ἐν τῇ δυνάμει τῆς ἠνωμένης αὐτῷ θεότητος, ἢ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἵνα μάθωμεν, ὅτι ὁ νικήσας τὸν διάβολον, λοιπὸν ἐνδυναμοῦται τῷ ἁγίῳ Πνεύματι πρὸς τὸ ποιεῖν σημεῖα.

Καὶ φήμη — πάντων. Εὐφημούμενος ὑπὸ τῶν ἀποκρίνων ὄχλων

Καὶ — ταθραμμένος. Εἴρηται περὶ ταύτης ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, μετὰ τὸ τέλος τῶν παραβολῶν.

Καὶ ἐβλήθη — ἀναγνώσθαι. Προτραπείς ὑπὸ τῶν διδασκάλων τοῦ λαοῦ, ὡς καὶ αὐτὸς διδάσκαλος, ἢ ἵνα γνοίεν, εἰ δύναται ἀναγινώσκειν, μὴ μαθῶν γράμματα.

Καὶ ἐπεδόθη — ἐμέ. Κατ' οἰκονομίαν εὗριν εὐθὺς τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ ῥητέα. Διὰ τοῦ προφήτου γὰρ αὐτὸς ταῦτα προανεφώνησεν. Ὡς ἄνθρωπος δὲ φησιν, ὅτι θεότης Κυρίου, ἦτοι, τοῦ Υἱοῦ, ἐπ' ἐμὲ τὸν Ἰησοῦν, τουτέστιν, ὁ Θεὸς ἠνωταί μοι. Πνεῦμα γὰρ, τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ νόησον κἀναυῖθα. Πνεῦμα δὲ Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, διὰ τὸ σωθῆναι τοὺς ἀνθρώπους. Τοῦτο γὰρ ἔλλειπον συναξακούεται, καὶ ἄξιον ἀπὸ τοῦ ἐφεξῆς ῥητοῦ.

Ὁ εὐνεκεν ἔχρισέ με. Ὁ εὐνεκεν (5), ὃ ἔχριν, ἔχρισέ με τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός · ἔχρισε δὲ με, οὐκ ἑλαίῳ, καθάπερ τοὺς βασιλεῖς ἔχριν, ἀλλὰ τῇ θεότητι.

Εὐαγγελισσασθαι — με. Ὁ Πατὴρ, δηλονότι. Πτωχοὺς δὲ λέγει, τοὺς ἐξ ἐθνῶν, ὡς μὴ ἔχοντας τὸν πλοῦτον τῆς εὐσεβείας, καὶ γυμνοὺς παντὸς ἀγαθοῦ.

Ἡ καὶ τοὺς Ἰουδαίους, πτωχοὺς ὄντας ἐν ἀρετῇ, οἷς ἐμοῦ πᾶσιν εὐηγγελίσαστο τὴν εὐσέθειαν, καὶ τὴν ἐνάρετον πολιτείαν, διὰ τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἰάσασθαι — καρδίαν. Τοὺς αὐτοὺς, ὧν ἡ καρδία συνετριβή τῷ βάρει τῆς ἁμαρτίας.

Κηρύξαι — ἀνάβλεψιν. Αἰχμαλώτοις μὲν, τοῖς αἰχμαλωτισθεῖσι τὴν ψυχὴν ὑπὸ τοῦ διαβόλου · τυφλοῖς δὲ, τοῖς τυφλωθεῖσι τὴν νοῦν ὑπὸ τῶν παθῶν.

portune.

(mm) *Ipsos* nec in Græco est, nec necesse est addere.

Ἐκέρυττε δὲ τοῖς μὲν ἐλευθερίαν, τοῖς δὲ, σῦνεσιν, ἄλλα
 ἕτε παραδίδου τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολάς. Ἄςται γὰρ
 εἰσι τὸ κήρυγμα τοῦ Σωτῆρος.

Ἀποστῆλαι—ἐν ἀφέσει. Ἀπολύσαι ἐν ἐλευθερίᾳ
 τοὺς τεθραυσμένους τῇ τυραννίδι τῶν δαιμόνων.

Κηρύξαι — δεκτόν. Ἐνιαυτὸν μὲν εἶπε τὸν
 καιρὸν, καθὸν ἐδίδασκε καὶ θαυματουργεῖ· δεκτὸν
 δὲ αὐτὸν ὠνόμασεν, ὡς εὐαπόδεκτον τῷ Πατρὶ ὑπὲρ
 πάντα ἑνιαυτὸν. Ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ καιρῷ ἡ σωτηρία
 πάντων τῶν ἀνθρώπων ἐδιδάστησεν, ἦτοι, τὸ σωτή-
 ριον Εὐαγγέλιον. Ἐκέρυττε δὲ τὸν ἑνιαυτὸν τοῦτον,
 μετὰ τὸ περασθῆναι καὶ νικῆσαι τὸν πειραστήν,
 καὶ ὑποστρέψαι. Ἀπὸ τότε γὰρ, φησὶν, Ἦρξατο δ
 Ἰησοῦς κηρύσσειν καὶ λέγειν· Μετανοεῖτε·
 ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Τὸ γὰρ
 Ἡγγικε, καιροῦ σημαντικὸν ἐστὶ.
 Καὶ πτόξας — ἐκάθισε. Τῷ ὑπηρέτῃ τῶν δι-
 δασκάλων.

Καὶ πάντων — αὐτῷ. Ἴνα ἀκουσῶσι, πῶς ἐρ-
 μηνεύει τὰ ἀναγνωσθέντα ῥητά.

Ἦρξατο — ὕμῶν. Ἡ γραφὴ αὕτη, ἡ ἐν τοῖς
 ὠσὶν ὕμῶν· τὸ δὲ Σήμερον, ἀντὶ τοῦ, Ἐν ταύταις
 ταῖς ἡμέραις. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, ἐδῆλωσεν, ὅτι αὐτός
 ἐστὶ, περὶ οὗ τὰ ἀναγνωσθέντα (6).

Καὶ πάντας — αὐτοῦ. Εἶπε γὰρ καὶ ἄλλα θαυ-
 μαστὰ, ἐφ' οἷς ἐθαύμαζον καὶ ἐμαρτύρουν αὐτῷ
 χάριν καὶ δόξαν.

Καὶ ἔλεγον — Ἰωσήφ; Ζήτησον ἐν τῷ δηλω-
 θέντι εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτου,
 πλατύτερον ἐκεῖσε κειμένου.

Καὶ εἶπε — ὧδε (7). Παραβολὴν ἐνταῦθα τὴν
 παροιμίαν ὠνόμασε· παροιμία γὰρ ἦν λεγομένη
 ἐπὶ τῶν νοσοῦντων ἰατρῶν, Ἰατρὲ, θεράπευσον
 σεαυτὸν. Εἶπε δὲ τοῦτο, γνοῦς αὐτοὺς θίλοντας (8)
 ἰδεῖν σημεῖα. Φησὶν οὖν· Πάντως ἐρσιτέ μοι, Ἰα-
 τρὲ, θεράπευσον σεαυτὸν, ἤγουν, τὴν πατρίδα σου,
 νοσοῦσαν οὐ μόνον ταῖς καχεξίαις τοῦ σώματος, ἀλλὰ
 καὶ τῇ ἀπιστίᾳ τῆς ψυχῆς, καὶ μὴ δυναμένην πι-
 στεῦειν, οἷς ἀκούει γινομένοις παρὰ σοῦ σημεῖοις,
 εἰ (9) μὴ καὶ δι' ὄψους τοιαῦτα θεάσεται (10).

Εἶπε δὲ — αὐτοῦ. Ἐν τῷ προῤῥηθέντι εἰκοστῷ
 τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου ἀκριβῶς
 ἐρῥήθη καὶ περὶ τούτου.

Ἐπ' ἀληθείας — χήραν. Ἐμφαίνει διὰ τοῦ πα-
 ραδείγματος, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἄξιοι σημεῖων, διὰ τὴν
 ἀνάστατον ἀπιστίαν αὐτῶν. Ὅσπερ γὰρ ὁ Ἠλίας τότε,
 πολλῶν χηρῶν οὐσῶν ἐν τοῖς Ἰσραηλίταις,
 πρὸς (11) οὐδεμίαν αὐτῶν ἐπέμφθη παρὰ Θεοῦ, ὡς
 ἀναξίων τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ, πρὸς μόνην δὲ τὴν

nibus. Prædicabat autem, his quidem libertatem,
 illis vero intelligentiam, quando tradebat evange-
 lica præcepta. Siquidem illa sunt prædicatio Sal-
 vatoris.

Vers. 18. Ad dimittendum — per remissionem.
 Ad absolvendum per libertatem contractos tyran-
 nide dæmonum.

Vers. 19. Ad prædicandum — acceptum. Annum
 vocavit tempus, quo docebat ac miracula opera-
 batur. Acceptum vero dixit, utpote super omnem
 annum Patri acceptabilem. Eo enim tempore salus
 omnium hominum germinavit. Aut salutare Evan-
 gelium. Prædicabat autem hunc annum, postquam
 tentatus fuerat ac tentatorem seperaverat et rever-
 sus erat. Ab eo enim tempore cœpit, inquit, *Jesus*
prædicare et dicere, Resipiscite, instat enim regnum
*cælorum*¹¹. Nam *Instat*, temporis significativum
 est.

Vers. 20. Cumque clausum — resedit. Ministro
 scilicet doctorum.

Vers. 20. Et omnium — eum. Ut audirent, quo-
 modo interpretaretur ea quæ legerat.

Vers. 21. Cœpit — vestris. Scriptura hæc, ut sub-
 audiatur: Quæ sonuit, in auribus vestris. *Hodie*
 vero, hoc est, his diebus. Hoc autem dicens,
 significabat, sese eum esse de quo loquebantur,
 quæ lecta erant.

Vers. 22. Et omnes — ejus. Dixit enim et alia
 admiranda, de quibus mirabantur, et testimonium
 ei dabant de gratia divina.

Vers. 22. Et dicebant — Joseph? Quære de hoc
 dicto capite, ubi hæc clare ponuntur.

Vers. 23. Et ait — in patria tua. Parabolam.
 dicit hic proverbium, proverbium, inquam, quod
 dici solet de medicis ægrotantibus: *Medice, cura*
teipsum. Dixit autem hoc, cognito, quod cupidâ
 essent videndi signa. Ait ergo: *Omnino dicetis mihi,*
Medice, cura te ipsum, sive patriam tuam, quæ
 ægrotat, non solum pravus corporis habitibus, ve-
 rum etiam infidelitate animæ, nec credere valet
 signis, quæ a te facta esse audivit, nisi etiam
 oculis similla videat.

Vers. 24. Dixit autem — sua. Prædicto vice-
 simo quarto capite Evangelii juxta Matthæum ac-
 curate etiam de hoc dictum est.

Vers. 25. In veritate — Vers. 26. viduam.
 Ostendit hoc signo, quod indigni sint signis pro-
 pter insensatam illorum incredulitatem. Quemad-
 modum enim et Elias, cum multæ essent apud
 Israelitas viduæ, ad nullam illarum missus est a
 Deo, quod indignæ essent, ut ad eas accederet:

¹¹ Matth. iv, 17.

Variæ lectiones et notæ.

(6) Forte Hentenius additum reperit ἔλεγε.

(7) Ἐν τῇ πατρίδι σου, quod Hentenius videtur
 legisse, neuter eorum agnoscit. Soli autem hoc
 omittant inter reliquos codices Mosquenses.

(8) Ἰδεῖν abest A.

(9) Εἰ καὶ μὴ. B.

(10) Θεάσεται. B.

(11) Δὲ post πρὸς; addit A. Malim addere post
 οὐδεμίαν.

ad solam autem illam venit, quæ in Sarephtha civitate Sidonis regionis habitabat, propter illius honestatem et promptitudinem ad virtutem, licet alienigena esset; et miraculum apud eam operatus est, sicut ostendit tertius liber Regum¹². Ita quoque ipse ad nullum horum, qui indigni erant, veniebat signa facturus: quod non solum inutile esset, verum etiam blasphemie occasio, sed ad solos eos qui per ea juvandi erant, et quos futurum erat, ut pœniteret.

† Igitur hæc erat vidua alienigena, ut tu dixisti? Imo vero ex tribu Levi erat et mater prophetæ Jonæ, quam post tempus prophetiæ suæ accepit et translocavit in terra aliena, pudore popularium suorum, quod prophetia ejus eventum non habuerat, quam de urbe Nineve prædixerat, ut tertius Regum liber narrat.

Vers. 27. *Et multi — Syrus.* Idem quoque præsentem manifestavit exemplo.

Vers. 28. *Et repleti sunt — Vers. 29. eum.* Hinc ostenderunt se ipsos esse signis indignos: et Salvatoris sermonem, qui de hoc factus erat ab eo, quod facere conabantur, confirmarunt.

Vers. 30. *Ipsa — ibat.* Servatus ab unita sibi divinitate.

Vers. 31. *Et descendit — Vers. 32. Hinc.* Scripsit et hoc Matthæus in fine quinti capituli: quæ ergo ibi enarrationem.

CAP. VIII. *De habente spiritum dæmoniacum.*

Vers. 33. *Et in — Vers. 34. Dei.* Hæc et Marcus primo scripsit capite, et in eo ad verbum declarata sunt.

Vers. 35. *Et increpavit — illi.* Similiter et hæc.

Vers. 36. *Et factus est — exeunt?* Similiter et hæc.

Vers. 37. *Et egrediebatur — regionis.* Dictum est de hoc quarto juxta Matthæum capite.

CAP. IX. *De socru Petri.*

Vers. 38. *Cumque surrexisset — Vers. 39. illis.* Ἐρώτησαν, non significat, Interrogaverunt, sed, Rogaverunt, sicut alibi dictum est. Similiter ἐπετίμησας, non est hic proprie Increpavit, sed Præcepit, quod etiam alio loco dictum est.

Quæ vero sunt de socru Simonis Petri, manifeste declarata in octavo capite Evangelii secundum Matthæum.

CAP. X. *De curatis a variis morbis.*

Vers. 40. *Cum sol autem esset in occasu — eos.* Dictum est de his in principio noni capituli Evangelii secundum Matthæum.

¹² III Reg. xvii, 9.

Varie lectiones et notæ.

(12) Σαρεφθά. B.

(13) Hoc a manu prorsus recenti habet A. Est autem correctio scholii proxime antecedentis. Caret

αὐκούςαν ἐν Σαρεφθά (12) πόλει τῆς Σιδωνος χώρας ἦλθε, διὰ τὸ σεμνὸν αὐτῆς, καὶ πρὸς ἀρετὴν ἔτοιμον, καίτοι ἀλλόφυλον οὖσαν, καὶ ἰθαυματοῦργησι παρ' αὐτῆς, ὡς ἡ τρίτη τῶν βασιλειῶν διέξεισιν· οὕτω καὶ αὐτὸς πρὸς οὐδένα μὲν τῶν ἀναξίων ἐρχεται ποιήσων σημεῖον, διὰ τὸ μὴ μόνον ἀκαρῆς, ἀλλὰ καὶ βλασφημίας παραίτιον, πρὸς μόνους δὲ τοὺς μεταδληθησομένους; καὶ ὠφεληθησομένους.

[Οὐκοῦν (13) αὕτη ἡ χήρα ἀλλόφυλος, ὡς σὺ εἰρηκας; Ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῆς Ἀσσυτικῆς φυλῆς ἦν, καὶ μήτηρ τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ, ἣν λαβὼν μετὰ τὸν καιρὸν τῆς αὐτοῦ προφητείας, κατώκισεν (14) ἐν γῆ ἀλλοφύλων, ἀισχυρόμενος τοὺς αὐτοῦ ὁμοφύλους, ἐν τῷ διαψευσθῆναι τὴν αὐτοῦ προφητείαν, ἣν προείρηκα περὶ τῆς Νινευὸς, ὡς ἡ τρίτη τῶν Βασιλειῶν διέξεισιν.]

Καὶ πολλοὶ — Σύρος. Τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τοῦ πρῶτου ἐνέφηγε παραδειγματός.

Καὶ ἐπλήσθησαν — αὐτόν. Ἐδειξαν ἐντεῦθεν ἀναξίους σημεῖων ἑαυτούς, καὶ τὸν περὶ τούτου λόγον τοῦ Σωτῆρος ἐδιδάκωσαν, ἀφ' ὧν ἐπεχείρησαν.

Ἄυτός — ἐπορεύετο. Φρουρούμενος τῇ ἡνωμένῃ αὐτῷ θεότητι.

Καὶ κατήλθεν — αὐτοῦ. Ἐγραψε τοῦτο καὶ Ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ πέμπτου κεφαλαίου, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

C ΚΕΦ. Η'. Περὶ τοῦ ἔχοντος πνεῦμα δαιμονίου.

Καὶ ἐν — Θεοῦ. Ταῦτα καὶ Μάρκος ἰστέδωσεν ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ; καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ κατὰ λόγον.

Καὶ ἐπέτιμησεν — αὐτόν. Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Καὶ ἐγένετο — ἐξέρχονται; Παρακλησίως καὶ ταῦτα.

Καὶ ἐξεπορεύετο — περιχώρον. Εἰρηται περὶ τούτου ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

ΚΕΦ. Θ'. Περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου.

Ἄναστὰς δὲ — αὐτοῖς. Ἠρώτησαν μὲν, ἀντὶ τοῦ, Παρακάλεισαν. Ἐπέτιμησε δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐπέταξ.

Τὰ δὲ περὶ τῆς πενθερᾶς τοῦ Πέτρου σαφῶς ἡρμηνεύθησαν ἐν τῷ ὄγδῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

ΚΕΦ. Ι'. Περὶ τῶν λαθόντων ἀπὸ κοινοῦ νόμων.

Ἄνυοντος δὲ τοῦ ἡλίου — αὐτοῦς. Εἰρηται περὶ τούτου ἐν (15) ἀρχῇ τοῦ ἐνάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου.

eo Hentenias.

(14) Forte κατώκισεν, intellige, μετ' αὐτῆς.

(15) Ἐν τῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ. B.

Ἐξήρχετο—εἶναι. — Ἐπιτιμῶν, ἀντὶ τοῦ, Ἐπι- A
στομίζων. Ἀνάγνωθι δὲ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ
κατὰ Μάρκον τὴν ἐξήγησιν τοῦ Καὶ (16) ἐπιτιμῶν
οὐκ ἤξιε λαλεῖν τὰ δαιμόνια.

Γενομένης — τόπον. Εἴρηται καὶ περὶ τούτου ἐν
αὐτῷ.

Καὶ οἱ ὄχλοι — αὐτῶν. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ
τούτων ἐρρήθη.

Ὁ δὲ — Γαλιλαίας. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων
πάντων.

Ἐγένετο — λίμνη. Τὸ μὲν Σίμωνος καὶ Ἀν-
δρέου, τὸ δὲ Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου. Κοινωνοὶ γάρ
ἦσαν τῆς ἀλιείας, ὡς προτόντες εὐρήσομεν.

Οἱ δὲ ἀλιεῖς—δίκτυα. Σίμων, καὶ Ἀνδρέας, καὶ
Ἰακώβος, καὶ Ἰωάννης. Καὶ μὴν, ὁ Ματθαῖος ἐν ἀρχῇ
τοῦ κηρύγματός· φησὶν αὐτοῦ· καταλιπεῖν τὰ ἀλιευ-
τικὰ πάντα. καὶ ἀκολουθῆσαι τῷ Χριστῷ· ἀλλὰ τὴν
μὲν ἡμέραν ἠκολούθηον αὐτῷ· τὴν δὲ νύκτα τῇ ἀλιείᾳ
ἐσχόλαζον, ὅπως γνησιώτερον οἰκειωθῆντες· διὰ τὸ
αἰσχυνητὴν αὐτῶν. Εἰκόσ δὲ, μίαν ἢ καὶ δύο νύ-
κτας τοῦτο ποιῆσαι, καὶ μὴ παραιτέρω.

Ἐμβάς—ὀλίγον. — Πρώτησεν, ἀντὶ τοῦ, Προσ-
έταξε.

Καὶ καθίσας—ὄχλους· Ἐδίδασκεν ἐκ τοῦ πλοίου,
ἵνα μὴ ἐπιπίπτειεν αὐτῷ διδάσκοντι, καὶ ἵνα πάντας
ὄρα, κατὰ πρόσωπον ἐστῶτας. Τοῦτο δὲ καὶ πάλιν
πεποιήκεν, ὡς εἶπε Ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ εἰκο- C
στοῦ τρίτου κεφαλαίου.

ΚΕΦ. ΙΑ'. Περὶ τῆς ἀγρας τῶν ἰχθύων.

Ὡς δὲ — ἀγραν. Γινώσκων ὅτι δι' ἄλης τῆς νυκ-
τός· οὐδὲν ἠγρευσαν, ἐπιτρέπει τούτοις χαλάσαι (17)
τὰ δίκτυα νῦν, ἵνα γινόντες τὴν δύναμιν αὐτοῦ βεβαιώ-
τερον, πλείονα πίστιν αὐτοῦ προσλάβοιεν, καὶ λοι-
πὸν ἀποστάντες τέλειον τῆς ἀλιείας, διηκνώσκει ἀκολου-
θῶσιν αὐτῷ.

Καὶ ἀποκριθεὶς — δίκτυον. Ἐπιστάτης (18) λέ-
γεται, ὁ διδάσκαλος.

Καὶ τοῦτο ποιήσαντες — αὐτά. Διὰ νεύματος
προσεκαλέσαντο αὐτοὺς, μὴ δυνάμενοι λαλῆσαι ἀπὸ
τῆς ἐκπλήξεως καὶ τοῦ φόβου. Μετόχους δὲ λέγει,
τούς κοινωνούς.

Ἰδὼν — εἶμι. Συνῆκεν, ὅτι τὸ πρόσταγμα αὐτοῦ
παραδόξως ἐνήργησε, καὶ ὅτι θεῖός ἐστι καὶ ὑπερ-
φυῆς ἀνθρώπος, καὶ λοιπὸν ἀνάξιον ἑαυτὸν λογισά-
μενος, ὑπὸ πολλῆς μάλα τῆς εὐλαβείας καὶ συστο-
λῆς, παρητήτο τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, φορηθεὶς, μή-
ποτε (19) κινδυνεύσῃ, τολμήσας ὑποδέξασθαι τοιοῦτος
τοιούτου.

Θάμβος — συνέλαβον. Εἰκόσ γάρ, ἔχειν σὺν

¹⁶ Marc. i 34.

Variæ lectiones et notæ.

(16) Ἐπιτιμῶν nec Marcus, nec Hentenius agno-
scit.

(17) Χαλάσατε. A.

(nu) Capturæ magnitudine. Progrus piscatione.

Vers. 41. *Exibant — esse.* Ἐπιτιμῶν, non est
hic proprie increpans, sed, *Silentium illis impo-
nens.* Lege autem tertio capite Evangelii secun-
dum Marcum dicti illius expositionem: *Ei non si-
nebat loqui demonia* ¹⁶.

Vers. 42. *Facto — locum.* Dictum est de eodem
loco.

Vers. 42. *Et turbæ — eis.* Illo capite de his dic-
tum est.

Vers. 43. *Ipsæ autem — Vers. 44. Galilææ.* Si-
militer et de his omnibus.

CAP. V. Vers. 1. *Factum est — Vers. 2. Iu-
cum.* Una quidem erat Simonis et Andrea, altera
vero Jacobi et Joannis: hi siquidem socii in pi-
scatione erant, prout in sequentibus inveniemus.

D Vers. 2. *Piscatores — retia.* Nempe Simon et
Andreas, Jacobus et Joannes. Atqui Matthæus ait,
hos in principio prædicationis reliquisse piscato-
ria omnia, et secutos esse Christum. Verum dic-
tum quidem sequebantur Christum, nocte vero pisca-
toria exercebant: nondum ingénue in Christi fami-
liam acciti, eo quod propria detinerentur verecun-
dia. Verisimile est autem, id una nocte factum, aut
duabus, et non amplius.

Vers. 3. *Ingressus — pusillum.* Verbum ἠρώτη-
σεν. nec hic significat Interrogavit, sed *Jussit.*

Vers. 3. *Ei sedens — turbas.* Docebat de navi,
ne in eum docentem irruerent: videretque omnes
coram facie stantes. Hoc autem alias etiam fecit ve-
luti dixit Matthæus vicesimo tertio capite.

CAP. XI. De captura piscium.

Vers. 4. *Ut autem — capturam.* Sciens, quod
tota nocte nihil ceperant, adhortabatur. ut nunc
laxarent retia: quo cognita firmiter ejus potentia
majorem de eo fidem conciperent, relictaque dein-
ceps capturæ magnitudine (nu), continue eum se-
querebantur.

Vers. 5. *Et respondens — rete.* †† Ἐπιστά-
της dicitur doctor.

Vers. 6. *Cumque hoc fecissent — Vers. 7. ipsæ.*
Nutu eos vocaverunt, cum præ stupore et timore
loqui non possent. Participes autem vocat socios.

D Vers. 8. *Videns — sum.* Intellexit, quod præcep-
tum ejus admirando modo operatum erat, quod-
que divinus ac supernaturalis homo esset: et ma-
gna illius reverentia, suique correptione repres-
sus, indignum sese ducebat. Ejus itaque devitabat
præsentiam, timens, nequando periclitaretur, eo
quod talis talem ausus fuisset suscipere.

Vers. 9. *Stupor — comprehenderant.* Verisimile

(18) Quatuor hæc vocabula omisit Hentenius.
Verba contextus autem conjunxit.

(19) Μήποτε καὶ κινδυνεύσῃ. B.

enim est, non solum fratrem Andream secum habuisse, verum etiam mercenarios sicut etiam de Jacobo et Joanne docuit Marcus circa finem sui proœmii

Vers. 10. *Similiter — captabis*. Abundans captura piscium typus erat copiosæ hominum capture, ac præsignatio magnæ illorum multitudinis, qui ab apostolis irretiendi erant, quorum sensibilem capturam ad intellectualem transtulit Christus. Posthac, inquit, mutata tibi piscatione, homines captabis.

Considerandum autem et juxta anagogen, quæ ad præsens sæclunt propositum. Ante Christi sane peregrinationem, nox erat erroris et ignorantie rectæ fidei: in qua prophetæ laborantes nullum obedientem acceperant, eo quod essent facinorosi (oo) rationales illi pisces et fugerent. Quando autem ortus est Sol justitiæ, hominum illuminans animas, tunc ab apostolis laxata sunt retia doctrinæ prædicationis evangelicæ: et concluserunt multitudinem copiosam rationalium piscium, greges videlicet gentium. Participes vero ac socii capture apostolicæ sunt episcopi ac magistris singularum ecclesiarum, qui suo labore cooptulantur apostolis.

Vers. 11. *Et deducentes — eum*. Nunc perfecte secuti sunt eum.

CAP. XII. De leproso.

Vers 12. *Et factum est — mundare*. De hoc dictum est sexto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 13. *Et — Vers. 14. diceret*. ibi etiam hæc declarata sunt.

Vers. 14. *Sed — Moses*. Sed *abi*, inquit: Deficit enim, inquit, extrinsecus sanandum. Invenies autem horum quoque enarrationem prædicto capite.

Vers. 14. *In testimonium illis*. Similiter et præsentis verbi.

Vers. 15. *Pervagabatur — Vers. 16. orabat*. Oportet ergo et nos, cum præclari aliquid agimus, fugere, ne ab hominibus celebremur: orare vero, ut nobis donum et gratia conservetur.

Vers. 17. *Factumque — docens*. In hac oratione *Et ipse erat docens*, abundat, et Hebraicæ autem linguæ hoc peculiare est, sæpius autem apud Lucam. Marcus vero etiam addidit, *ubi tunc erat docens*, nempe in domo.

Vers. 17. *Et sedebant — Jerusalem*. Qui undique advenerant propter famam ejus.

Vers. 17. *Et virtus — eos*. Virtus Dei erat cum eo ad sanandum turbas. Virtutem autem Domini dixit, ob continuam et auctoritatis plenam sanationem.

²⁷ Marc. II, 1.

Varie lectiones et notæ.

(20. Hentenius reddidit, ac si legerit *en tῶ καὶ ante αὐτὸς* omittit. A. Legi ergo possit *πρὸ τοῦ αὐτὸς* ἦν. Scribæ ergo hoc loco, non, ut alibi, so-

oo) *Facinorosi*. Imo, subdoli, versuti.

αὐτῷ μὴ μόνον τὸν ἀδελφὸν Ἀνδρέαν, ἀλλὰ καὶ μισθεοῦς, ὡς καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, καθὼς ὁ Μάρκος εἰδιόξαζε πρὸς τῷ τέλει τοῦ προοιμίου αὐτοῦ.

Ὁμοίως — ἔση ζωγγῶν. Ἡ γὰρ θαψιλή: ἄγρα τῶν ἰχθύων τύπος ἦν τῆς θαψιλοῦς ἄγρας τῶν ἀνθρώπων, καὶ προμήνυμα τοῦ πολλοῦ πλήθους τῶν μελλόντων σαργανεῦθαι παρὰ τῶν ἀποστόλων, ὡν τὴν αἰσθητὴν ἀλυσίαν εἰς νοσητὴν μετέθηκεν ὁ Χριστός. Ἀπὸ τοῦ νῦν γὰρ, φησί, μεταβληθείσης σοι τῆς ἀλλευτικῆς, ἀνθρώπους ἔση θηρεύων.

Θεωρητέον δὲ καὶ κατὰ ἀναγωγὴν τὰ τῆς παρούσης ὑποθέσεως. Πρὸ μὲν τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ νόξ ἦν κλάνης καὶ ἀγνοίας τῆς ὁρθῆς πίστεως, ἐν ἧ οἱ προφήται κοπιᾶσαντες, οὐδένα ἐλάβον κειθήνιον, κακούργων ὄντων τῶν λογικῶν ἐκαίμων ἰχθύων καὶ φευγόντων· ὅτε δὲ ἀνέτειλεν ὁ Ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, ὁ φωτίζων τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, τότε παρὰ τῶν ἀποστόλων ἐγαλάσθη τὰ δικτυα τῆς διδασκαλίας τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, καὶ συνεκλάσθη πλήθος λογικῶν ἰχθύων πολλῶν, ἀγάλαι ἔθνη· μέτοχοι δὲ καὶ κοινωνοὶ τῆς ἀποστολικῆς ἄγρας, οἱ ἐπίσκοποι καὶ διδάσκαλοι τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιῶν, οἱ συλλαμβάνονται τοῦ πόνου τοῖς ἀποστόλοις.

Καὶ καταγαγόντες — αὐτῷ. Νῦν ὀλοταλῶς ἠπολύθησαν αὐτῷ.

ΚΕΦ. ΙΒ'. Περὶ τοῦ λεπροῦ.

Καὶ ἐγένετο — καθαρῶσαι. Ἐίρηται περ. τοῦτου ἐν τῷ ἔκτω κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον.

Καὶ — εἰπεῖν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα διερμηνεύθησαν.

Ἄλλ' — Μωσοῦς. Ἄλλ' ἀπειθῶν, φησί, καὶ τὰ ἐξῆς. Λεῖπει γὰρ τὸ, φησί, ἐξώθεν λαμβανόμενον. Ἐδρήσεις δὲ καὶ τὴν τούτων ἐξήγησιν ἐν τῷ βῆθέντι κεφαλαίῳ.

Εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. Ὁμοίως καὶ τὴν τοῦ παρόντος βήτου.

Διτήρχετο — προσευχόμενος. Κρῆ γὰρ καὶ ἡμεῖς κατορθούντας τι, φεύγειν μὲν, ὑπὲρ τοῦ μὴ παρὰ τῶν ἀνθρώπων εὐφημισθαι· προσεύχεσθαι δὲ, ὑπὲρ τοῦ διαφυλαχθῆναι ἡμῖν τὸ χάρισμα.

Καὶ ἐγένετο — διδάσκων. Τοῦ (20) *Καὶ αὐτὸς ἦν διδάσκων*, περιττὸν ἔστι τὸ, καὶ. Τῆ γὰρ τῶν Ἑβραίων διαλέκτῳ καὶ τοῦτο σύνθητες· πολλοῦ δὲ τοῦτο καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ· Μάρκος δὲ προσέθηκε, καὶ *ποῦ ἦν διδάσκων τότε*, ὅτι ἐν οἰκίᾳ.

Καὶ ἦσαν καθήμενοι — Ἱερουσαλήμ. Πανταχόθεν ἐλθόντες, διὰ τὴν φήμην αὐτοῦ.

Καὶ δύναμις — αὐτοῦς. Δύναμις Θεοῦ ἦν παρ' αὐτῷ εἰς τὸ ἰδοῦναι τοὺς δχλους· δύναμιν δὲ Κυρίου εἶπεν αὐτὴν, διὰ τὸ συνεχῆς καὶ ἐξουσιαστικὸν τῆς ἰάσεως.

ΚΕΦ. ΙΓ'. *Peri tou paralytikoû.*

Και ιδού — αὐτοῦ. Εἴρηται περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῷ τρισκαίδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου. Καὶ μὴ ἐβρόντες — βχλον. Ποίας ἔδου, διὰ ποίας εἰσόδου.

Ἀναβάνας — σου. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων ἐβρόθη.

Καὶ ἤρξαντο — ὁ θεός; Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Ἐπιγνοῦς — περιπάται; Παραπλησίως καὶ περὶ τούτων.

Ἴνα — τὸν θεόν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα πάντα διεκρίβωθη.

Καὶ ἐπλήσθησαν — σήμερον. Τὰ παράδοξα γὰρ εἰσῆσαι φόβον ἐμποιοῦν τοῖς ἀμπερωλοῖς, μὴ πού τι δαιμόν πάθωσι, διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν.

ΚΕΦ. ΙΔ'. *Peri leuî tou telarou.*

Καὶ μετὰ — αὐτῶ. Εἴρηται περὶ τούτου ἐν τῷ τεσσαρεσκαίδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἐποίησε — κατακλιμένοι. Ἐν ἐκείνῳ καὶ ταῦτα διασεσάφηται· δοχὴν δὲ λέγει, τὴν ὑποδοχὴν, τὴν ἐστίασιν.

Καὶ ἐβόγγυζον — πίνετε; Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων διεβλήπται.

Καὶ ἀποκριθεὶς — μετάνοιαν. Ἔτι καὶ περὶ τούτων πάντων.

Οἱ δὲ — πίνουσιν; Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα τετυχήκασιν ἐξηγήσεως.

Ὁ δὲ — ἤσησεύει; Κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστίου. εἴρηται δὲ καὶ περὶ τούτου ἐν ἐκείνῳ· τὸ δὲ, ἐν ᾧ, ἀντὶ τοῦ, ἐφ' ὅσον.

Ἐλεύσονται — ἡμέραις. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Ἐλεγε — καιροῦ. Καὶ ταῦτα ἐκείθεν διαγινώσκεται βῆδιον. Οὐ σγίζεται δὲ τὸ καινόν, ἀλλ' αὐτὸ μᾶλλον σγίζει τὸ παλαιόν (21) Καινὸν δὲ λέγει, τὸ θέον.

Καὶ οὐδεὶς — συντηροῦνται. Ὁσαύτως καὶ ταῦτα (22) πάντα.

Καὶ οὐδεὶς — ἐστιν. Δείκνυσιν ἐντεῦθεν, ὡς ὁ τῆ παλαιότητι τοῦ νόμου συνεθεσθεὶς, οὐκ εὐθύς δύναται τὴν καινότητα τοῦ Εὐαγγελίου βασιτάζειν. Οἰεται γὰρ χρηστότερον ἐκείνον, διὰ τὴν συνήθειαν.

Ἐγένετο — σκορίμων. Σάββατον ἀπλῶς πᾶσαν ἑορτὴν ὀνομάζουσιν Ἑβραῖοι, διὰ τὴν ἀνάπαυσιν· νῦν δὲ λέγει τὴν ἑορτὴν (23) τῶν Ἀζύμων. Τούτῳ δὲ τὸ Σάββατον ἐκαλεῖτο δευτερόπρωτον, ὡς

CAP. XIII. *De paralytico.*

Vers. 18. *Et ecce—illo.* De hoc manifeste dictum est decimo tertio capite juxta Matthæum.

Vers 19. *Cumque non invenissent—turba.* Qua via, per quam ingressum.

Vers. 19. *Conscenso—* Vers. 20. *tua.* In illo etiam de his dictum est.

Vers. 21. *Cæperuntque—Deus?* Similiter et de his.

Vers. 22. *Cognita—* Vers. 23. *ambula?* Pari modo et de his.

Vers. 24. *Ut—* Vers. 26. *Deum:* Ibi etiam hæc omnia diligenter enucleata sunt.

Vers. 26. *Impletique sunt—hodie.* Admiranda quippe timorem solent immittere peccatoribus: ne quo modo patiantur aliquid mali propter peccata sua.

CAP. XIV. *De Levi publicano.*

Vers. 27. *Et post—* Vers. 28. *cum.* Dictum est de hoc decimo quarto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 29. *Fecitque—qui accumbebant.* Eodem capite etiam hæc manifestata sunt, *δοχὴ* autem, quod hic ponitur, idem significat, quod *ἐπιδοχὴ* (pp), vel *ἐστίασις*, *convictium*, *epulum* vel *prandium*.

Vers. 30. *Et murmurabant—bibitis?* Ibi et de his disputatum est.

Vers. 31. *Et respondens—* Vers. 32. *pœnitentiam.* Prætereo et de his omnibus.

Vers. 33. *At illi—bibunt?* Eodem capite hæc enarrationem sortita sunt.

Vers. 34. *Ille vero—jejunent?* Per interrogationem hoc legendum est. Dictum est autem et de hoc in eodem loco.

Vers. 35. *Venient—diebus.* Similiter et de his.

Vers. 36. *Dicebat—novum.* Etiam hæc inde facile cognoscuntur. Novum autem non scinditur, sed ipsum potius scindit vetus.

Vers. 37. *Et nullus—* Vers. 38. *conservantur.* Similiter et hæc omnia.

Vers. 39. *Et nemo—est.* Ostendit quod nullus vetustati legis assuetus, statim potest Evangelii ferre novitatem. Putat enim, illud melius esse ac utilius, propter consuetudinem.

CAP. VI. Vers. 1. *Factum est—sata.* Sabbatum simpliciter, omne festum vocant Hebræi propter requiem. Nunc autem dicit festum Azymorum. Hoc itaque Sabbatum vocabatur secundo primum,

Variæ lectiones et notæ.

(21) A καινόν ad νέον omittit Hentenius. Ὁ νέον habet παλαιόν. A.

(22) Πάντα, abest. A.

(23) Deseruit ergo explicationem Chrysostomi.

tom. VII, p. 431 D, subitaneam et subobscuram. quam Theophylactus p. 341. E. videtur voluisse exprimere. Vide Petavium in notis ad Epiphanium p. 61 seqq.

(pp) ἐπιδοχὴ. Ita Hentenius edidit. Sed legendum ὑποδοχὴν.

tanquam secundum quidem a Pascha, primum vero a Azymis. Post festum enim Paschæ festum Azymorum peragebant, quod primus erat septem dierum, quibus vescerantur azymis.

Vers. 1. *Et vellebant — manibus.* Quære vicesimo capite Evangelii secundum Matthæum enarrationem illius dicti: *In illo tempore ibat Jesus Sabbatis per segetes* 22. Non oportet autem propter tempus hæsitare. Cum enim calidissima sit Palæstinæ regio, fructus producit præcoces.

Vers. 2. *Quidam autem — Vers. 4. sacerdotibus;* Eodem capite de his omnibus invenies.

Vers. 5. *Et dicebat — Sabbati.* Ibi et hoc post pauca positum est.

CAP. XV. *De habente dextram manum aridam.*

Vers. 6. *Factum est — Vers. 7. cum.* De hoc dictum est vicesimo primo capite Evangelii juxta Matthæum.

Vers. 8. *Ipse — Vers. 10. altera.* In eodem etiam de his omnibus diligenter diximus. Animam vero intellige, hominem, a parte videlicet totum.

Vers. 11. *At illi — Jesus.* Ibi quoque de his dictum est in enarrationem dicti illius, *Pharisæi vero cæperunt concilium adversus eum.*

CAP. XVI. *De electione duodecim apostolorum.*

Vers. 12. *Factum est — Vers. 13. suos.* Quære in Evangelio juxta Marcum enarrationem principii octavi capituli, ubi et hæc pulchre ac succincte habentur.

Vers. 15. *Et elegit — Vers. 16. proditor.* Decimo nono capite Evangelii secundum Matthæum invenies de or in eorum nominum apostolorum, ubi dicitur: *Duodecim autem apostolorum nomina sunt hæc.*

Vers. 17. *Cumque descendisset — Vers. 19. omnes.* Virtus ab illo egrediebatur divina, sanans illos qui vel tetigissent ipsum.

CAP. XVII. *De beatitudinibus.*

Vers. 20. *Et ipse — regnum Dei.* Aliæ sunt hæc beatitudines ab his, quæ supra scriptæ sunt in Evangelio juxta Matthæum. Illas siquidem dixit, ubi in montem conscendisset ac resedisset; has vero, cum descendisset, stetitque in loco campestri. Et ibi quidem pauperes spiritu, sive animo humiles, beatos dixit; hic autem simpliciter pauperes, eos videlicet, qui divitiarum amore non tenentur, eos qui voluntarie pauperes sunt.

Vers. 21. *Beati — saturabimini.* Similiter quoque esurientes ac sitientes justitiam beatificavit, sive justitiam vehementer appetentes: hic autem simpliciter esurientes, eos videlicet, qui voluntaria esuriunt paupertate, gratoque sustinent animo, qui æternis saturabuntur deliciis.

22 Matth. xii, 14. 23 Matth. x, 2.

δεύτερον μὲν τοῦ Πάσχα· πρῶτον δὲ τῶν Ἀζύμων. Μιτὰ γὰρ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα, τὴν ἑορτὴν τῶν Ἀζύμων ἐπετέλουσαν, ἥτις ἦν πρώτη τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν, ἐν αἷς ἡσθίοντο τὰ ἄζυμα.

Καὶ ἐτιλλοῦν — χειροί. Ζήτησον ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον τὴν ἐξηγήσιν τοῦ· Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἐπορεύθη ὁ Ἰησοῦς τοῖς Σάββασι διὰ τῶν σκορίμων. Χρὴ δὲ περὶ τοῦ καιροῦ μὴ ἀμφιδέλλειν. Θερμύτατος γὰρ ὢν ὁ τόπος τῆς Παλαιστίνης, πρωίμους δίδωσι τοὺς κερπούς.

Τιτὲς δὲ — ἱερεῖς; Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων πάντων εὐρήσεις.

Καὶ ἔλεγον — Σαββάτου. Ἐκεῖ μετ' ὀλίγα καὶ τοῦτο κεῖται.

B ΚΕΦ. ΙΕ'. Περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα.

Ἐγένετο — αὐτοῦ. Εἰρήγεται καὶ περὶ τούτου ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον.

Αὐτός — ἡ ἄλλη. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων πάντων ἀκριβῶς εἰρήκαμεν· ψυχὴν δὲ νόει τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ μέρους, ὅλον.

Αὐτοὶ δὲ — Ἰησοῦ. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη, ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ· Οἱ δὲ Φαρισαῖοι συνδούλιον ἔλαβον κατ' αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΙΓ'. Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς.

Ἐγένετο — αὐτοῦ. Ζήτησον ἐν τῷ κατὰ Μάρκον τὴν ἐξηγήσιν (24) τῆς ἀρχῆς τοῦ ὀγδόου κεφαλαίου καλῶς τε καὶ ἀνελλιπῶς ἔχουσαν.

C Καὶ ἐκλεξάμενος — προδότης. Ἐν τῷ ἔνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον εὐρήσεις περὶ τῆς τάξεως τῶν ἀποστολικῶν τούτων ὀνομάτων, ἔνθα κεῖται τὸ· Τῶν δὲ δώδεκα ἀποστόλων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα.

Καὶ καταβάς — πάντας. Δύναμις ἀπ' αὐτοῦ ἐξήρχετο θεία, ἰωμένη τοὺς μόνον ἀποκτείνους αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΙΖ'. Περὶ τῶν μακαρισμῶν.

Καὶ αὐτός — ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ἐτεροὶ εἰσιν οἱ μακαρισμοὶ οὗτοι, παρὰ τοὺς ἀναγεγραμμένους ἐν τῷ κατὰ Ματθαίον. Ἐκείνους μὲν γὰρ, ἀναβῆς εἰς τὸ ἕρος καὶ καθίσας εἴρηκε· τούτους δὲ καταβῆς, καὶ στάς ἐπὶ τόπου πεδινοῦ· κάκει μὲν τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι ἐμακάρισεν, ἦτοι, τοὺς ταπεινόφρονας· ἐνταῦθα δὲ τοὺς πτωχοὺς ἀπλῶς, ἤγουν, τοὺς ἀφιλοπολοῦτους, τοὺς ἐκουσίως πτωχοὺς.

Μακάριοι — χορτασθήσεσθε. Ὅμοίως ἐκεῖ μὲν τοὺς πεινῶντας καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην ἐμακάρισεν, ἦτοι, τοὺς σφοδρῶς ὀρεγομένους τῆς δικαιοσύνης ἐνταῦθα δὲ τοὺς πεινῶντας ἀπλῶς, ἤγουν τοὺς πεινῶντας (25) δι' ἐκούσιον πτωχείαν, καὶ ὑπομένοντας εὐχαρίστως, οἱ χορτασθήσονται τρυφῆς ἀλωνίου.

Variae lectiones et notæ.

(24) Τῆς ἀρχῆς abest A.

(25) Δι' omittit. A.

Μακάριοι — γελάσετε. Οἱ κλαίοντες, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τοῖς ἑαυτῶν ἀμαρτήμασιν, ἢ ἐπὶ ταῖς ἑτέρων κακοπαθείαις, καὶ συνελόντα εἰπεῖν, οἱ κλαίοντες κατὰ Θεόν, οἱ γελάσουσι κατὰ τὴν μέλλοντα αἰῶνα, τουτέστιν, εὐφρανθήσονται πνευματικῶς. Σύμβολον γὰρ εὐφροσύνης, ὁ γέλως.

Μακάριοι — ἀνθρώπου. Ὅταν τὰ εἰρημένα ποιήσωσιν ὑμῖν, μὴ διὰ τινὰ κακίαν ὑμῶν, ἀλλ' ἕνεκεν ἐμοῦ, διὰ τὸ εἶναι ὑμᾶς ἐμούς.

Χάρητε — οὐρανῷ. Ἀγαλλιάσθητε (26) πνευματικῶς.

Κατὰ — αὐτῶν. Κατὰ τὰ βηθέντα, τουτέστι, μισοῦντες καὶ ἀφορίζοντες. ἦτοι, χωρίζοντες ἑαυτῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Οἱ πατέρες δὲ οὐτῶν, δηλαδὴ τῶν μελλόντων ὑμῖν ταῦτα ποιήσαι· Ἰουδαίων.

Πλὴν — ἡμῶν. Μακαρίας τοὺς πτωχοὺς, καὶ τοὺς πεινῶντας, καὶ τοὺς κλαίοντας, καὶ τοὺς μισοῦμένους, καὶ ἀφοριζομένους, καὶ ὀνειδιζομένους καὶ λοιθοροῦμένους δι' αὐτὸν, λοιπὸν ταλανίζει τοὺς ἐναντιῶς ἔχοντας, ἵνα διὰ μὲν τοῦ μακαρισμοῦ προσρέψῃ πρὸς ἑκαίνα, διὰ δὲ τοῦ ταλανισμοῦ ἀποτρέψῃ ἐκ (27) τούτων· πλουσίους δὲ (28) νῦν λέγει, τοὺς ἀμεταδότους, τοὺς προστετηκότας τῷ πλούτῳ, τοὺς κακῶς πλουτοῦντας. Ἀπέχτετε δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἀπεντεύθεν ἔχετε.

Οὐαὶ — πεινάσετε. Οἱ κεκορεσμένοι, κατὰ τὴν παρόντα βίον, οἱ πεινάσετε, κατὰ τὸν μέλλοντα, μηδεμιᾶς ἐκεῖ παρηγορίας ἀπολαύοντες.

Οὐαὶ — κλαύσετε. Οἱ γελῶντες γὺν ἀκολάστως, οἱ κλαύσετε τότε, κολαζόμενοι. Ἐπίτασις δὲ τοῦ πένθους ὁ κλαυθμῶς. Ἡ πένθος μὲν, ὁ καθ' ἡσυχίαν θρήνος· κλαυθμῶς δὲ, ὁ ἐξάκουστος.

Οὐαὶ — ἀνθρώποι. Κακοὺς ὄντας· Οὐαὶ ὑμῖν, φησὶν, ὅταν εὐφημησωσιν ὑμᾶς, ὡς ἀρέσκοντας αὐτοῖς καὶ οὐ τῷ Θεῷ. Ὡσπερ γὰρ μακάριος ὁ ἀδίκως ὑβριζόμενος· οὕτω πάλιν ἀδίκος ὁ ἀδίκως εὐφημούμενος.

Κατὰ — αὐτῶν. Κατὰ ταῦτα, εἰπουν, ὡσαύτως, εὐφημοῦντας αὐτοὺς, ὡς πρὸς ἀρέσκειαν αὐτῶν πρόφητεύοντες.

Ἄλλ' — ἀκούουσιν. Τοῖς παιθομένοις μοι.

Ἀγαπᾶτε — ὑμῶν. Εἶπε τοῦτο καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, ἔνθα κεῖται τό· Ἠκούσατε οὖν ἐν τῷ Θεῷ· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου.

Καλῶς ποιεῖτε — ὑμᾶς. Καὶ ἐκεῖ ταῦτα εἶρηκε.

Τῷ τύπτορι — κωλύσης. Ἐν ἐκαίῳ τῷ κεφαλαίῳ ζήτησον καὶ τὴν τούτων ἐξηγήσιν, πρὸ τῶν εἰρημένων, ἔνθα κεῖται τό· Ἠκούσατε οὖν ἐν τῷ Θεῷ· Ὁρθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος.

Vers. 21. *Beati — ridebitis.* Qui sient non ut-cunque. Sed vel pro suis peccatis vel pro aliorum afflictionibus : et, ut uno absolvam verbo, qui secundum Deum sient. Hi autem in futuro ridebunt sæculo, hoc est, spiritualiter gaudebunt ; gaudii enim signum est risus.

Vers. 22. *Beati — hominis.* Cum prædicta vobis fecerint, non propter aliquod malum, quod in vobis sit, sed propter me, et quia vos mei estis.

Vers. 23. *Gaudete — celo.* Gaudete spiritualiter.

Vers. 23. *Secundum — eorum.* Secundum ea quæ dicta sunt, puta odio habentes, et separantes sive segregantes sese ab illis, et cætera, quæ sequuntur. Patres autem eorum, puta Judæorum, qui vobis hæc facturi sunt.

Vers. 24. *Verumtamen — vestram.* Postquam beatificavit pauperes et esurientes ac sientes, et odio habitos ac segregatos, opprobriis ac conviciis propter se affectos, deplorat deinceps eos qui contrario modo se habent, ut per beatificationem ad illa adhortetur, per deplorationem vero ab his avertat. Divites autem dicit nunc avaros, divitiis intabescentes, maleque tabescentes. Ἀπέχτετε autem, *Habetis*, sive *Auferitis* sonat : vel ab hoc tempore, sive ab ipsis divitiis accipitis.

Vers. 25. *Væ — esurietis.* Qui saturati estis in præsentī vita, quia esurietis in futura, ne una quidem consolatione fruentes.

Vers. 25. *Væ — flebitis.* Qui ridetis nunc immoderate, quia flebitis. Intentio autem ipsius luctus est fletus, aut luctus est tacita lamentatio, fletus vero ea quæ auditur.

Vers. 26. *Væ — homines.* Cum mali sitis : Væ vobis, inquit, cum laudaverint vos, tanquam illis placentes et non Deo. Sicut enim beatus est, qui injuste contumeliis afficitur, ita rursus miser est, qui injuste laudatur.

Vers. 26. *Secundum — eorum.* Secundum hæc, videlicet eodem modo laudantes, tanquam ad beneplacitum suum prophetantes.

Vers. 27. *Sed — auditis.* Qui mihi assentitis et obedientes estis.

Vers. 27. *Diligite — vestros.* Dixit hoc quoque capite quinto Evangelii secundum Matthæum, ubi habetur : *Audistis, quod dictum sit, Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum* ⁵⁰.

Vers. 27. *Benefacite — Vers. 28. vos,* Hæc etiam ibi dixit.

Vers. 29. *Percutienti — prohibueris.* In illo capite etiam horum quære enarrationem, ubi ante prædicta habetur : *Audistis, quod dictum sit : Oculum pro oculo, dentem pro dente* ⁵¹.

⁵⁰ Matth. v, 43. ⁵¹ ibid. 38.

Variae lectiones et notæ.

(26) Ἀγαλλιάσθητε. A.
(27) Forte ἀπό. Prorsus abesse poterat ἐκ.

(28) Δε λέγει νῦν. B.

Vers. 30. *Omni — tribue*. Similiter et hujus data A est interpretatio.

Vers. 30. *Et ab — repositas*. Hoc manifeste expositum est.

Vers. 31. *Et quemadmodum — ita*. Rursus in eo capite quære dicti illius interpretationem. *Omnia ergo, quæcumque vultis, ut faciant vobis homines, hæc et vos facite ipsis* 29.

Vers. 32. *Et si diligitis — diligunt*. Ibi quoque hoc invenies.

Vers. 33. *Et si — faciunt*. Nam id retributio est, non beneficium.

Vers. 34. *Et si — paria*. Et hoc manifestum est.

Vers. 35. *Verumtamen — multa*. Nihil ab illis sperantes vos accepturos. Perpetivit autem sermone, confirmans hujusmodi præceptum.

† Et quale mutuum est, a quo non exspectatur spes receptionis? Erga eum quidem, qui mutuum accipit, donum est, eo quod non sit spes receptionis: erga Deum vero mutuum est, propter spem retributionis: *Qui miseretur, inquit, pauperis, semeratur, sive mutuum dat Deo* 30.

Vers. 35. *Et eritis — malos*. Bonus est simul erga omnes. Dicto autem capite ait: *Ut efficiamini filii Patris vestri, qui in caelis est, quia solem suum oriri facit super malos ac bonos et pluit super justos ac injustos* 30.

Vers. 36. *Estote — est*. Et hoc manifestum est.

Vers. 37. *Et nolite — remittatur*. Dictum est etiam, *Nolite judicare* 31, prædicto capite.

Vers. 38. *Date — vobis*. Date ac præstate omne genus beneficii.

Vers. 38. *Mensuram — vestrum*. Metaphorica locutio est. Solent enim, qui triticum bene metuntur, superpositis modio manibus, deorsum illud premere, concutere, ut descendat, et adjicere, donec supereffundatur. Reddent autem hujusmodi mensuram beneficii, si sane, qui beneficio affecti sunt. Deo enim pro ipsis rependente, ipsis rependere videntur. Hanc vero illis reddent, qui liberaliter eis mutuum dederunt.

Vers. 38. *Eamdem vobis*. Eadem beneficii mensura, qua metimini, mutuo illud dantes his, qui indigent.

Vers. 39. *Dixit — cadent?* Dixit etiam hoc vicesimo octavo capite Evangelii secundum Matthæum, sed de Phariseis, hic autem de omnibus dixit simpliciter, qui obscuratos habent animæ oculos, et eos docere conantur, qui similiter affecti

29 Matth. vii, 12. 30 Prov. ix, 17. 31 Matth. v, 45. 32 Matth. vii, 1.

Varie lectiones et notæ.

(29) Hæc uterque in margine. Hentenius hæc habebat paulo ante, post πρόδραλον.

Πατρι — δίδου. Ὁμοίως καὶ τὴν τούτου.

Καὶ ἀπὸ — ἀπαιτεῖ. Τοῦτο σαφές.

Καὶ καθὼς — ὁμοίως. Ἐν ἐκείνῳ πάλιν τῷ κεφαλαίῳ ζήτησον τὴν ἐρμηνείαν τοῦ· Πάντα οὐρθεῖσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς.

Καὶ εἰ ἀγαπᾶτε — ἀγαπῶσιν. Ἐκεῖ καὶ τοῦτο εὐρήσεις.

Καὶ ἐὰν — ποιῶσιν. Ἄμοιβή γὰρ τοῦτο, καὶ οὐκ εὐεργεσία.

Καὶ ἐὰν — ἴσα. Καὶ τοῦτο πρόδραλον.

Πλὴν — κολύς. Μηδὲν ἀπ' αὐτῶν ἐλπίζοντες λαβεῖν. Ἐπανέλαβε δὲ τὸν λόγον, βεβαιῶν μάλιστα τὴν τοιαύτην ἐντολήν.

[Καὶ πόλον (29) τοῦτο δάνειον, ᾧ τῆς ἀπολήψεως ἐλπίς οὐ συνδέσκειται; Πρὸς μὲν τὸν δανειζόμενον, δῶρὸν ἔστι, διὰ τὴν ἀνεπιστίαν τῆς ἀπολήψεως· πρὸς δὲ τὸν θεῖον, δάνειον, διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀπολήψεως· Ὁ ἐλεῶν γὰρ, φησὶ, πένητα, δανείζει θεῷ.]

Καὶ ἔσεσθε — κολληροὺς. Ἄγαθός ἐστιν ἐπὶ πάντας ὁμοῦ. Ἐν δὲ τῷ βηθέντι κεφαλαίῳ φησὶ· Ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν, τοῦ ἐν οὐρανοῖς, οὗ τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ κολληροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.

Γίνεσθε — ὅσπερ. Καὶ τοῦτο σαφές.

Καὶ μὴ — ἀπολυθήσεσθε. Εἰρηται καὶ τὸ, *Μὴ κρίνετε*, ἐν τῷ προειρημένῳ κεφαλαίῳ.

Δίδοτε — ὑμῖν. Δίδοτε εὐεργεσίαν κατὰ πάντα τρόπον.

Μέτρον — ὑμῶν. Μεταφορικῶς ἐστὶν ὁ λόγος. Εἰώθασι γὰρ οἱ καλῶς μετροῦντες· τὸν σίτον, ἐπιτιθέοντας τῷ μοδίῳ τῆς χειρὸς, πιεῖν αὐτὸν ἐπὶ τὸ κάτω, καὶ λακτιζόντες σαλεύειν, ἵνα συμπέσῃ, καὶ ἐπιβάλλειν, ἄχρις ἂν (30) ὑπερεκχυθῇ. Ἀποδώσουσι δὲ τὸ τοιοῦτον μέτρον τῆς εὐεργεσίας, τίνας; Οἱ εὐεργετηθέντες πάντως. Τοῦ Θεοῦ γὰρ ἀποδίδόντο; ὑπὲρ αὐτῶν, αὐτοὶ δοκοῦσιν ἀποδίδοναι. Ἀποδώσουσι δὲ τοῦτο, τοῖς οὕτω φιλοτίμως δανείσασιν αὐτοῖς.

Τῷ γὰρ αὐτῷ — ὑμῖν. Τῷ αὐτῷ μέτρῳ τῆς εὐεργεσίας, μεθ' οὗ μετρεῖτε δανειζόντες αὐτὴν τοῖς χρεῖταισιν.

Εἶπε — πεσοῦνται; Εἶπε τοῦτο καὶ ἐν τῷ εικοστῷ ὀγδῶ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, ἀλλὰ περὶ τῶν Φαρισαίων· ἐνταῦθα δὲ λέγει περὶ πάντων ἀπλῶς τῶν ἔσκοτισμένων μὲν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς· ἐπιχειροῦντων βε̄ διδάσκειν τοὺς ὁμοίως

(30) Ὑπερεκχυθῇ. Ἄ.

αὐτοῖς ἔχοντας. Χρῆ γὰρ πρῶτον ἀναδελφῆσαι, εἶτα

ὄχι ἔστι — αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο πάλιν ἐν τῷ ἐνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου περὶ ἑαυτοῦ εἶρηκεν, ἐνταῦθα δὲ, περὶ τῶν μαθητῶν τοῦτο φησιν, ὁδὲ διδασκάλους ἐποίησεν, ἵνα μηδεὶς αὐτῶν κατεπαρθῆ, δοκῶν ὑπερβῆναι τὴν ἀρετὴν αὐτῶν.

Κατηρισμῆτος — αὐτοῦ. Εἶπε γὰρ καὶ ἐν τῷ δηλωθέντι ἐνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ· ὅτι ἀρχετὸν τῷ μαθητῇ, ἵνα γένηται, ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ.

Τὶ δὲ — ἀδελφοῦ σου. Εἰρηται ταῦτα πάντα καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τοῦτων ἐξήγησιν.

Ὁὐ γὰρ ἔστι — γινώσκεται. Ὁμοίως καὶ ταῦτα. Πλὴν ἐκεῖ μὲν περὶ τῶν πλάνων· ἐνταῦθα δὲ περὶ τε τῶν κεκαθαρμένων καὶ καθαίροντων ἑτέρους, καὶ περὶ τῶν ἀκαθάρτων καὶ καθαίρειν ἄλλους πειρωμένων. Παραβολικῶς δὲ τοῦτους μὲν ὠνόμασε δένδρα· καρποῦς δὲ, τὰς πράξεις αὐτῶν, καὶ παραινεῖ προσέχειν ταῖς πράξεσι τοῦτων, αἱ εἰσι καρπός, καὶ μὴ τοῖς λόγοις, οἱ εἰσι φύλλα.

Ὁὐ γὰρ — σταφυλήν. Ὁδὲ συλλέγουσιν, οὐδὲ τρυγῶσι τοιαῦτα ἐκ τοιούτων οἱ ἄνθρωποι· πάλιν δὲ παραδειγματικῶς βεβαιοῖ τὸν λόγον. Ὅσπερ γὰρ τοῦτο παρὰ φύσιν καὶ ἀνένδεκτον· οὕτως ἄρα κακίον.

Ὁ ἀγαθός — αὐτοῦ. Περὶ τῶν εὐλογούντων ἢ κακολογούντων (31) τοὺς ἀδελφοὺς, λέγει νῦν· εἶπε δὲ ταῦτα καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, καὶ ζήτησον περὶ τούτων ἐκεῖ.

Τὶ δὲ — λέγω; Ζήτησον ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Ὁὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

Πᾶς ὁ — πέτραν. Ταῦτα εἶρηκε καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ πέμπτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου, καὶ ἀνάγωθι ἐν αὐτῷ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ· Πᾶς οὐρ, ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ ποιεῖ αὐτούς. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἐπιτόμως (32) εἶρηται· ὅτι Ὅστις ὠκοδόμησεν τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν· ἐνταῦθα δὲ πλατύτερον· ὅτι (33) Ὁς ἔσκαψε καὶ ἐδάθυσεν, ἀ προηγούνται τοῦ θεμελιώματος. Εἰλήφθησαν δὲ ταῦτα πρὸς μόνην ἔμφασιν ἀκριβοῦς θεμελιώματος. Πλημμύρα δὲ τοῦ ποταμοῦ, τὸ πλήθος καὶ ἡ σφοδρότης τῶν παρισμῶν.

Ὁ δὲ — μέγα. Καὶ ταῦτα ἐκεῖ διασεισάφεται. Ῥῆγμα δὲ, ἢ διάρρηξις, ἢ διάλυσις.

³⁰ Matth. x, 25. ³¹ Matth. vii, 21. ³² ibid. 24.

Variae lectiones et notæ.

(31) Ἡ κακολογούντων, abest. A.
(32) Ἀποτόμως. A.

A sunt: primum enim videre opus est, deinde deca-
tum aliis præstare.

Vers. 40. Non est — sum. Et hoc rursum de-
cimo nono juxta Matthæum capite de se ipso di-
xit; hic autem de discipulis hoc ait, quos præcep-
tores constituit, ut nullus super eos efferator, pu-
tans supergredi virtutem illorum.

Vers. 40. Perfectus — suus. Dixit enim prædicto
quoque decimo nono capite. Sufficit discipulo, ut
sint sicut magister suus ³⁰.

Vers. 41. Quid autem — Vers. 42. fratris tui.
Dicta sunt omnia quinto juxta Matthæum capite:
ibi ergo quære explanationem.

Vers. 43. Non est enim — Vers. 44. cognoscitur.
Similiter et hæc. Attamen ibi de seductoribus:
hic autem de his qui purgati sunt et alios purgant:
et de his qui cum immundi sint, alios tamen
mundare tentant. Hos autem per similitudinem
appellavit arbores: fructus vero operationes illor-
um. Et admonet, ut ad horum operationes atten-
damus, quæ sunt fructus, et non ad verba, quæ
sunt folia.

Vers. 44. Non enim — vom. Non colligunt,
neque vindemiant talia e talibus homines. Rur-
sum autem exemplo confirmat sermonem. Sicut
enim hoc præter naturam est et impossibile, ita
sane et illud.

Vers. 45. Bonus — ejus. De his, qui benedicunt
aut maledicunt fratribus, nunc loquitur. Dixit autem
hæc etiam vicesimo secundo capite Evangelii
juxta Matthæum; et ibi quære de his.

Vers. 46. Quid autem — dico? Quære quinto
juxta Matthæum capite dicti illius enarrationem:
Non omnis, qui dicit mihi, Domine, Domine, intra-
bit in regnum cælorum, sed qui facit voluntatem Pa-
tris mei, qui in cælis est ³¹.

Vers. 47. Omnis — Vers. 48. petram. Hæc etiam
dixit circa finem quinti capituli Evangelii secundum
Matthæum; et in eo lege interpretationem loci il-
lius: Omnis ergo, qui audit hos sermones meos, et
facit eos, assimilabo eum viro prudenti ³². Sed ibi
quidem compendiose dictum est: Qui ædificavit
domum suam super petram; hic autem latius: Qui
fodit in altum, quod ad jaciendum fundamentum,
præcedens est; et ad solam acceptum est empha-
sin diligenter fundamentum ponentis. Inundatio
vero fluminis, est multitudo ac vehementia tenta-
tionum.

Vers. 49. Qui autem — magna. Etiam hæc ibi
manifestata sunt. Ruina vero, casus est ac dissolu-
tio.

(33) Ὁ: ὅστις ἔσκαψε. B.

CAP. XVIII. De centurione.

Cap. VII. Vers. 1. *Cum — Capernaum.* Omnia verba sua, quæ videlicet dicta sunt. Ait enim Matthæus: *Et factum est, cum finisset Jesus hos sermones* 29.

Vers. 2. *Centurionis.* — Vers. 3. *ipsius.* Et hic τρωτῶν idem significat, quod deprecans. De hoc autem dictum est septimo juxta Matthæum capite. *Lege ergo totius capitis illius enarrationem, et potissimum in fine, ut scias, quod non repugnent evangelistarum dicta, etsi videantur.*

Vers. 4. *Qui — hoc.* Hoc, quidnam? puta venire ac sanare servum ejus.

Vers. 5. *Diligit — nobis.* Synagoga hæc habitaculum erat, in quo congregabantur statutis a lege d'ebus.

Vers. 6. *Jesus autem — vexari.* Ne distrabaris, ne molesteris.

Vers. 6. *Non — Vers. 7. puer meus.* Hæc etiam dixit Matthæus, et declarata sunt prædicto capite.

Vers. 8. *Siquidem — facit.* Similiter et hæc.

Vers. 9. *His autem auditis — inveni.* Pari modo et hæc.

Vers. 10. *Et reversi — sanum.* De hoc rursum in-
vonia in calce enarrationis, quæ posita est ad finem dicti capitis.

CAP. XIX. De filio viduæ.

Vers. 11. *Et factum est — Vers. 12. cum illa.* Condolebant enim illi, ut quæ non modo virum perdiderat, sed nunc quoque filium, et hunc unigenitum.

Vers. 13. *Et — illam.* Intuitus eam inconsolabiliter sentem. Si enim turba miserebatur, quanto magis, qui fons erat misericordiarum?

Vers. 13. *Dixitque — Vers. 14. loculum.* Arculam, in qua jacebat mortuus.

Vers. 14. *Qui vero — Vers. 15. suæ.* Quemadmodum ferrum, quod in igne aliquanto tempore permansit, habet ignis operationes, ita quoque sancta ipsius caro divinitati unita, quæ divinitatis sunt, operabatur. Ideo manus quidem mortuum ac desertum corpus conjunxit; vox autem recedentem animam revocavit.

Vers. 16. *Acceptit — plebem suam.* Olim siquidem propheta Elias filium Sarephthæ viduæ suscitavit, sed deplorando erga Deum, ipsuniquè deprecando. Et propheta Elisæus filium Somanitidis, sed extensus super eum, totus super totum. Hic vero tangens solum ac jubens, statim excitavit. Propter hoc itaque dicebant, Propheta magnus, sed ingrati postmodum ipsum occiderunt.

Vers. 17. *Egressusque — finitimam regionem.* Sermo miraculi, et quod propheta magnus surrexisset.

29 Matth. vii, 28.

Variæ lectiones et notæ.

(34) Ita quoque reperitur in codd 70, IV. pro Συναυτίς, Græcis molesta erat syllaba ουν et

A ΚΕΦ. III'. Περὶ τοῦ εκατοῦτάρχου.

Ἐπεὶ δὲ — Καπερναοῦμ. Πάντα τὰ ῥήματα αὐτοῦ, τὰ ῥηθέντα, δηλονότι. Φησὶ γὰρ ὁ Ματθαῖος· *Καὶ ἐγένετο, ὅτε συντετέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους.*

Ἐκατοῦτάρχου — αὐτοῦ. — Ἐρωτῶν, ἀντὶ τοῦ Παρακαλῶν. Εἰρηται δὲ περὶ τούτου ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἄλλην ἐξηγήσιν τοῦ δλου κεφαλαίου ἐκείνου, καὶ μᾶλλον τὴν ἐν τῷ τέλει, ἵνα σαφῶς γνῶς, ὅτι οὐ διαφωνοῦσιν, εἰ καὶ δοκοῦσιν.

Οἱ — τοῦτο. Τοῦτο, ποῖον; Τὸ ἐλθεῖν καὶ διασωῆσαι τὸν δοῦλον αὐτοῦ.

Ἄραπα — ἡμῖν. Ἡ συναγωγὴ αὕτη, ἄκρημα ἦν, ἐν ᾧ συνήγοντο κατὰ τὰς ἐκ νόμου τεταγμένας

B ἡμέρας.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — σκύλλου. Μὴ περισπῶ, μὴ περικόπτου.

Οὐ — παῖς μου. Ταῦτα εἶπε καὶ ὁ Ματθαῖος, καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ.

Καὶ γὰρ — ποιεῖ. Ὅμοίως καὶ ταῦτα.

Ἀκούσας δὲ ταῦτα — εὐρον. Ὁσαύτως καὶ ταῦτα.

Καὶ ὑποστρέψαντες — ὀμναιόντα. Περὶ τούτου κἀν ἐρήσεις ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξηγήσεως, τῆς ἐν τῷ τέλει τοῦ λεχθέντος κεφαλαίου.

ΚΕΦ. ΙΘ'. Περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας.

Καὶ ἐγένετο — σὺν αὐτῇ. Συνήλθον γὰρ αὐτῆ, ὡ; ἀποβαλοῦση μὴ τὸν ἀνδρα μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ τὸν υἱὸν, καὶ τοῦτον μονογενῆ.

Καὶ — αὐτῇ. Ἰδὼν αὕτη ἀπαρηγόρητα κλαῖουσαν. Εἰ γὰρ ὁ δολος ἤλθει αὐτῇ, πολλῶ μᾶλλον αὐτὴς ἡ τοῦ ἑλλοῦς πηγῆ.

Καὶ εἶπεν — σοροῦ. Τοῦ κιδωτίου, ἐν ᾧ ἔκειτο ὁ νεκρός.

Οἱ δὲ — αὐτοῦ. Ὅσπερ ὁ σίδηρος, ὀμιλήσας τῷ πυρὶ, τὰ τοῦ πυρός ἐνεργεῖ· οὕτω καὶ ἡ ἄγια σὰρξ αὐτοῦ, ἐνωθεῖσα τῇ θεότητι, τὰ τῆς θεότητος ἐνεργεῖ. Διὸ ἡ χεὶρ μὲν αὐτοῦ τὸ νεκρὸν καὶ παρεμμένον σῶμα συνέσφιγγεν· ἡ δὲ φωνὴ τὴν οἰκομένην ψυχὴν ἐπέστρεψεν.

Ἐλαβ — λατὸν αὐτοῦ. Πάλαι μὲν γὰρ καὶ ὁ προφήτης· Ἠλίας ἀνέστησε τὸν υἱὸν τῆς Σαραφθίας, ἀλλ' ἀποδυράμενος πρὸς θεὸν καὶ ἱκετεύσας αὐτόν. Καὶ ὁ προφήτης Ἐλισσαῖος τὸν υἱὸν τῆς (34) Σωμαντιδος, ἀλλ' ἐπιπλακεὶς αὐτῷ δλος δι' ὄλου· οὗτος δὲ, ἀψάμενος μόνον καὶ προστάξας, εὐθέως ἤγειρε. Καὶ (35) διὰ τοῦτο λοιπὸν εἶπεν, ὅτι προφήτης μέγας, ἀλλ' ὑστερον οἱ ἐγνώμονες ἀνεῖλον αὐτόν.

Καὶ ἐξῆλθεν — ἐπὶ περιχώρῳ. Ὁ λόγος τοῦ θαύματος, ἢ ὅτι προφήτης μέγας ἐγγήγεραται.

σομ.

(55) Καὶ omitit B.

ΚΕΦ. Κ'. *Περὶ τῶν ἀποσταλέτων παρὰ Ἰωάννου.* Α
Καὶ ἀπήγγειλαν — προσδοκῶμεν; Εἰρηται περὶ
 τούτων ἀκριβῶς; ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
 Ματθαίου.

Παραγερόμενοι — ἐν ἐμοί. Καὶ περὶ τούτων
 πάντων ἐν ἐκείνῳ διασεσάφηται. Μιστιγας δὲ, τοὺς
 πόνους ὑποληπτέον. Εἰσι γάρ τινες νόσει χωρὶς πό-
 νων, ὡς ἡ τυφλότης, καὶ ἡ κωφότης, καὶ ἡ ἀφωνία,
 καὶ πολλὰ τοιαῦτα.

Ἀπελθόντων — Ἰωάννου. Ἀγγέλων, τῶν (36)
 ἀγγελίαν φερόντων, τῶν μηνυτῶν.

Ἦ — σου. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων πάντων ἐκεῖ
 διελεηται κατὰ ῥητόν.

Λέγω — ἐστίν. Καὶ ταῦτα καλλίστην ἔχουσιν ἐκεῖ Β
 τὴν ἐξήγησιν.

Καὶ πᾶς — Ἰωάννου. Ἐδικαίωσαν, εἴτουν τῷ-
 χαρίστησαν, ἀποστειλαντι αὐτοῖς τὴν Βαπτιστὴν ἐπι-
 προνοία τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Τοῦ Χριστοῦ (37) δὲ
 καὶ οὗτος; ὁ λόγος, ὡσπερ καὶ τὸ ἐξῆς ῥητόν.

Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — ὑπ' αὐτοῦ. Βουλὴν τοῦ Θεοῦ,
 τὸ βάπτισμα λέγει, ὡς κατ' ἐγγολὴν τοῦ Θεοῦ γινώ-
 μενον. Ἐγένετο γὰρ, φησὶ, ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάν-
 νῳ τὸν Ζαχαρίου υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἦλθεν
 εἰς πᾶσαν τὴν περιχωρὸν τοῦ Ἰορδάνου, κηρύσ-
 σων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄρσιν ἁμαρτιῶν.
 Εἰς ἑαυτοὺς δὲ, ἀντὶ τοῦ, Ἐν ἑαυτοῖς.

Τινὶ πάντων. Ἐν τῷ εἰρημένῳ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ C
 περὶ πάντων τούτων (38) εὐρήσεις λεπτομερῶς.

ΚΕΦ. ΚΑ. *Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρω.*
Ἡρώτα — αὐτοῦ. Κάνταῦθα τὸ Ἡρώτα, ἀντὶ τοῦ,
 Παρεκάλει. Ὡς προφήτην δὲ αὐτὸν ἐκάλεε πρὸς ἐστία-
 σιν.

Καὶ εἰσελθὼν — ἀνεκλίθη. Οὐ παρητήσατο τοῦτον,
 ἵνα μὴ δι' πρόφασιν, ὡς τελώναις μὲν καὶ ἁμαρτω-
 λοῖς συνεσθίων· τοὺς Φαρισαίους δὲ βδελυσσόμενος.

Καὶ ἰδοὺ — δάκρυσι. Ζήτησον ἐν τῷ κατὰ Ματ-
 θαίου τὴν ἐξήγησιν τοῦ ἐξηκοστοῦ δευτέρου κεφα-
 λαίου. Αὕτη δὲ ἡ γυνή, τὰ μὲν ἰδοῦσα τῶν θαυμάτων
 τοῦ Χριστοῦ, τὰ δὲ μαθοῦσα παρὰ τῶν ἰδόντων, ἐπί- D
 τευσεν, ὅτι Θεὸς ἐστὶν ὁ ταῦτα πελειουργῶν. Διὸ
 καὶ πρόσεσιν, ἐπιτίξουσα λαβεῖν ἄρσιν τῶν ἁμαρ-
 τιῶν αὐτῆς.

Ὅρα δι τὴν πολλὴν ταύτης εὐλάβειαν. Ἐστὴ γὰρ
 παρὰ τὰ ἑσχατὰ μέρη τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὡς ἑσ-
 χάτη· καὶ ὀπίσω, ὡς ἀπαρρησίαστος. Καὶ ἔκλαιε
 μὲν, διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῆς· ἔδραχε δὲ τοὺς πόδας
 αὐτοῦ τοῖς δάκρυσιν, ὡς ἐπικεκυφῆτα αὐτοῖς.

³⁶ Luc. III, 2.

Variae lectiones et notæ.

(36) Τῶν ἀγγελιαφόρων. B. quod eodem redit.
 (37) Δὲ omittit A.

CAP. XX. *De discipulis missis a Joanne.*

Vers. 18. *Et nuntiaverunt* — Vers. 19. *expectamus?* De his exacte dictum est viccimo juxta
 Matthæum capite.

Vers. 20. *Cum venissent* — Vers. 23. *mei causa.*
 De his quoque omnibus in illo capite dictum est
 manifeste. Plagas autem, sive flagella, intellige
 dolores. Sunt enim morbi quidam dolore carentes
 : veluti sunt cæcitas, surditas, mutum esse, ac
 multi hujusmodi.

Vers. 24. *Cumque discessissent* — *Joanne.* Dictio
 ἀγγέλων significat hic *internuntiantes*, sive *nuntia*
perferentes a Joanne ad Christum.

Vers. 24. *Quid* — Vers. 27. *te.* Similiter et de
 his omnibus ad verbum dictum est.

Vers. 28. *Dico* — *est.* Et hæc quoque pulchram
 ibidem sortita sunt interpretationem.

Vers. 29. *Omnisque* — *Joannis.* Justificaverunt,
 sive gratias ei egerunt, qui Baptistam sibi miserat,
 providens ipsorum salutem. Christi autem et hic
 sermo est, sicut etiam dictum, quod sequitur.

Vers. 30. *Pharisæi vero* — *ab eo.* Consilium Dei
 vocat ipsum baptismum, tanquam .Dei præcepto fac-
 tum. *Factum est*, inquit, *verbum Domini super Joannem*
Zachariæ filium in deserto; et venit in om-
nem regionem, quæ circa Jordanem erat, prædicans
*baptismum penitentiae in remissionem peccatorum*³⁶.
 In semetipsis autem. Nam eis ἑαυτοῖς capitur pro
 ἐν ἑαυτοῖς.

Vers. 31. *Cui* — Vers. 35. *omnibus.* Prædic-
 to vigesimo capite de his omnibus ac singulis in-
 venies.

CAP. XXI. *De ea, quæ unxit Dominum unguento.*

Vers. 36. *Invitabat* — *ipso.* Similiter et hic
 ἤρώτα. non significat interrogabat, sed Vocabat :
 nam, tanquam prophetam, eum ad convivium voca-
 bat, vel invitabat.

Vers. 36. *Et ingressus* — *accubuit.* Non devi-
 tavit hunc, ne daret occasionem dicendi, quod
 cum publicanis et peccatoribus una cibum caperet.
 Phariseos autem fastideret.

Vers. 37. *Et ecce* — Vers. 38. *lacrymis.* Quære
 in Evangelio secundum Matthæum enarrationem
 sexagesimi secundi capituli. Hæc autem mulier,
 cum Christi miracula partim ipsa vidiasset, partim
 ab his, qui viderant, audisset, Deum esse credidit
 eum qui hæc operabatur; ideo etiam venit, spe-
 rans, remissionem peccatorum suorum se acco-
 pturam.

Considera vero magnam hujus reverentiam. Ste-
 tit enim ad extremas corporis illius partes, tan-
 quam extrema; et a tergo, tanquam audacia carens;
 flebat quidem propter peccata sua; rigabat au-
 tem pedes illius lacrymis, utpote ad pedes ejus in-
 clinata.

(38) Εὐρήσεις abest A.

Vers. 38. *Et — extergebat*. Extergebat eos, quos lacrymis madidos reddiderat. Christus, cum rei causam nosset, sustinebat : ut etiam fides ejus feruorque pœnitentiæ apparent, et ut merito pro his rebus, quod quærebat, acciperet.

Vers. 38. *Et deosculabatur — unguento*. Osculabatur quidem ipsos, tanquam ejus, qui petitionem suam adimplere poterat, sive tanquam Dei ; ungebatur vero unguento, plus quam humano modo hunc honorans, qui plus, quam homo erat.

Vers. 39. *Intuitus — peccatrix est*. Offendiculum passus hæc dicebat, ignorans, quod cum Deus esset, propter peccatores homo factus erat. Neque autem Judas h'c murmurabat, neque cæteris discipulis, siquidem ille morbo avaritiæ nondum captus erat, isti vero necdum sermone ad pauperibus infixos habebant.

Vers. 40. *Et respondens — dic*. Phariseus intra semetipsum de eo offensus erat, quod meretricem admitteret, nec sciret esse peccatricem : ipsæ vero hoc cognito, majus quiddam facit, quam sit propheta, detegens ei arcanum cogitationis suæ. Illaque exemplo demonstrat, quod etiam hoc nosset, ac juste eam admitteret propter magnam ipsius dilectionem, quæ a fide et pœnitentia procedebat.

Vers. 41. *Duo — Vers. 45. judicasti*. Hinc intelligendum dedit, quod veluti narrat exemplum, ita sane et tu, tanquam is qui paucis obnoxius es suppliciiis, parum me dilexisti : hæc vero, ut quæ multis erat obnoxia, vehementer me dilexit, ut multum sibi remitteretur : ideo quoque congruum mihi est ut ei, tanquam vehementer diligenti, multum remittam. Multum autem, intellige hic univ-
ersum debitum.

Vers. 44. *Et conversus — Vers. 46. pedes meos*. Tu quidem ea etiam, quæ facilia erant non fecisti ; hæc vero, quæ etiam difficilia sunt operata est.

Vide autem, quod ab his, unde prius suam ipsa venabatur perditionem, ab eisdem nunc venata est salutem : lacrymis enim amatoriis et capillis curiosius concinnatis ac unguento, lascivos juvenes dementabat : quæ vero primum fuerunt instrumenta peccati, ea nunc fecit instrumenta virtutis.

Vers. 47. *Propter quod — multum*. Multa equidem cum illa multa haberet, et omnia remissa.

Vers. 47. *Cui autem — diligit*. Hoc dixit, reprehendens Simonem.

Vers. 48. *Dixit — peccata tua*. Dixit hoc illi, ut certior ipsa redderetur, et ipse donaret indigenti quod illa petebat.

Vers. 49. *Et ceperunt — remittit* ? Hoc et alii dixerunt, quanda paralyticum curavit.

Vers. 50. *Dixit autem — pace*. Eodem modo locutus est ad eam, quæ sanguinis profluvio laborabat, quemadmodum vicesimo sexto præsentis Evangelii capite invenies.

Kal — ἐξέμασσαν. Ἐσπύγγισεν αὐτοὺς διαβερ-
χους γινόμενους. Ὁ δὲ Χριστὸς, εἰδὼς τὴν αἰτίαν,
ἤναιγετο, ἵνα καὶ ἡ πίστις αὐτῆς φανῆ, καὶ ἡ θερμύ-
της τῆς μετανοίας, καὶ ἵνα ἀξίως τούτων λάβῃ τὸ
ζητούμενον.

Καὶ κατεφίλει — μύρω. Κατεφίλει μὲν αὐτοὺς,
ὡς δυναμένου πληρώσαι τὴν αἴτησιν αὐτῆς, εἴτουν,
ὡς Θεοῦ· ἤλειξε δὲ τῷ μύρω, τιμῶσα τούτον ὡς
ἄνθρωπον, ὡς ἐν:α ὑπὲρ ἀνθρώπων.

Ἰδὼν — ἀμαρτωλὸς ἐστι. Σκανδαλισθεὶς εἰλεγ-
ταῦτα, μὴ γινώσκων, ὅτι Θεὸς ὢν, διὰ τοὺς ἁμαρ-
τωλοὺς ἐνιθρόωπησεν. Οὕτε δὲ ὁ Ἰούδας ἐνταῦθα
ἐγόγγυσεν, οὕτε μὴν οἱ ἄλλοι μαθηταί. Ὁ μὲν γὰρ,
ὄψω τῷ νοσήματι τῆς φιλαργυρίας ἐκάλωκεν· οἱ δὲ,
ὄψω τοῦς ὑπὲρ τῶν πτωχῶν λόγους ἐμπειρηγῶτας
εἶχον.

Καὶ ἀποκριθεὶς — εἰπέ. Ὁ μὲν Φαρισαῖος ἐσκαν-
δαλίθη καθ' ἑαυτὸν (39) ἐπ' αὐτῷ, ὡς προσειμῆναι
τὴν πόρνην, καὶ μὴ προγνόντι, ὅτι ἀμαρτωλὸς ἐστίν·
αὐτὸς δὲ τοῦτο γούς, μείζον προφήτου ποιεῖ, ἀνα-
καλύπτων αὐτῷ τὸν ἀπόβρῆτον διαλογισμὸν αὐτοῦ,
καὶ λοιπὸν ἀποδεικνύει διὰ (40) παραδείγματος, ὅτι
καὶ γινώσκει ταύτην, καὶ δικαίως αὐτὴν προσέτιται,
διὰ τὴν εἰς αὐτὸν πολλὴν ἀγάπην αὐτῆς, ἥτις ἦν ἐκ
πίστεως καὶ μετανοίας.

Δύο — ἐκρίνας. Δίδωκεν ἐνταῦθεν νοεῖν, ὅτι ὡς-
περ ἔχει τὸ παράδειγμα, οὕτως ἄρα σὺ μὲν, ὡς ὀλι-
γαις τιμωρίαις ὑπόχρεως ὢν, ὀλίγον με ἠγάπησας·
αὕτη δὲ, ὡς πολλαῖς, πολὺ, ἵνα πολὺ αὐτῇ ἀρεθῇ.
δ.δ καὶ ὡς πολλὰ ἀγαπήσασαν προσηγάμην, ἵνα
πολὺ ἀφήσω. Πολὺ δὲ νῦν τὸ πᾶν νόησον.

Καὶ στραφείς — μου τοὺς πόδας. Σὺ μὲν τὰ εὐ-
χερῆ παποίησας· αὕτη δὲ τὰ δυσχερῆ διεπράξατο.

Ἄρα δὲ, ὅτι ἐξ ὧν πρότερον ἐθήρευε τὴν ἀπόλειαν
ἐαυτῆς, ἐκ τούτων ἀρτίως ἐθήρευσε τὴν σωτηρίαν.
Δάκρυσι (41) γὰρ ἐρωτικοῖς, καὶ θριξὶ περιμεγέτε-
ρον διατεπλεγμέναις, καὶ μύρω τοὺς ἀκολάστους
κτεροῦσεν, καὶ τὰ πρὶν ὄργανα τῆς ἀμαρτίας,
ὄργανα νῦν παποίηκεν ἀρετῆς.

Οὐ χάριν — πολὺ. Αἱ πολλαὶ μὲν, κᾶσαι δέ.

Ἄ δὲ — ἀγαπῶ. Τοῦτο εἶρηκε καθαπτόμενος τοῦ
Σίμωνο.

Εἶπε — σου αἱ ἀμαρτίαι. Εἶπεν αὐτῇ τοῦτο, ἵνα
πληρογορηθῆ, καὶ δίδωσι τῇ ἐσομένῃ τὸ αἰτούμε-
νον.

Καὶ ἤρξαντο — ἀρήσιν ; Εἶπον τοῦτο καὶ ἑτε-
ροι, ὅτι τὸν παραλυτικὸν ἐθεράπευσεν.

Εἶπε δὲ — εἰρήνην. Ἐξῆσεν οὕτω καὶ πρὸς τὴν
αἰμορροῦσαν, ὡς εὐρήσεις ἐν τῷ εἰκοστῷ ἔκτῳ κεφα-
λαίῳ τοῦ παρόντος Εὐαγγελίου.

Variæ lectiones et notæ.

(39) Ἐπ' αὐτῷ abest A.
(40) Τοῦ addit A.

(41) Γ' ἀβ abest A.

Γένοιτο δὲ καὶ τὴν ἐμὴν πόρνην, ἦτοι, τὴν φιλή- A
δονόν μου ψυχὴν μετανοῆσαι, καὶ δάκρυσιν ἀπολού-
σασθαι τὴν δυσωδίαν τοῦ βορβόρου τῆς ἀμαρτίας, καὶ
προσαγαγεῖν τῷ Θεῷ εὐωδίαν μύρου ἀρετῆς.

Καὶ ἐγένετο — τοῦ Θεοῦ. Καταγγέλλων τὴν
ἀπόλαυσιν τὴν θείαν, τὴν ἀνάπαυσιν τὴν αἰδίων, οὗ
δεῖ ὤρηται τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν.

Καὶ — αὐτῷ. Σύνησαν αὐτῷ.

Καὶ γυναῖκες — αὐταῖς. Εὐεργετηθεῖσαι γὰρ,
οὐκ ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ· δαιμόνια δὲ ἐπέα, τινὲς
ἠρμήνευσαν, ἀντὶ τοῦ, πολλά. Σύνηθες γὰρ Ἑβραῖ-
οις, ἐπέα λέγειν, τὰ πολλά. Ἐπίτροπον δὲ Ἡρώ-
δου (42) νόει τὸν ἐπιμελητὴν καὶ οἰκονόμον τῶν πρα-
γμάτων αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΚΒ'. Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ σπόρου.

Συνότος δὲ — ἑκατοσταπλασιασίου. Περὶ ταύτης
τῆς παραβολῆς τοῦ σπόρου πλατύτερον ὁ Ματθαῖος
ἱστορήσεν ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ.
Καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ περὶ τούτων πάντων.

Ταῦτα — ἀκουέτω. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτου
εἴρηται.

Ἐκηρώτωρ — Θεοῦ. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Τοῖς δὲ λοιποῖς — παραβολαῖς. Ὁ δὲ Μάρκος
ἔγραψε σαφέστερον, λέγων Ἐκείνοις δὲ τοῖς ἔξω ἐν
παραβολαῖς τὰ πάντα γίνεται. Καὶ ζήτησον τὴν τού-
των ἐξήγησιν ἐν τῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ.

Ἰνα — συνιώσιν. Ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ τοῦ C
Μάρκου καὶ ταῦτα διηρμηνεύθησαν.

Ἔστι — παραβολή. Αὕτη, ἀντὶ τοῦ, τοιαύτη,
κατὰ τὴν ἔρμηνειαν.

Ὁ σπόρος — Θεοῦ. Ὁ τῆς πίστεως, ὁ εὐαγγελ-
λικός.

Οἱ δὲ — σωθῶσιν. Ἐν τῷ ῥηθέντι εἰκοστῷ τε-
τάρτῳ κεφαλαίῳ φησὶν ὁ Ματθαῖος· οὗτι Πατρὸς
ἀκούοντος τὸν λόγον τῆς βασιλείας, καὶ μὴ συν-
ιέντος, ἔρχεται ὁ ποτηρὸς, καὶ ἀρπάξει τὸ ἐσ-
παρμένον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Οὗτός ἐστιν ὁ
παρὰ τὴν ὁδὸν σπαρτός. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην
τούτων ἐξήγησιν, ἀφ' ἧς ῥῥῆδιον καὶ τὰ παρόντα δια-
γνώσιναι.

Οἱ δὲ ἐπὶ τῆς πέτρας. Οἱ δὲ κατὰ τὴν πέτραν, D
εἰσιν οὗτοι, δηλονότι, περὶ ὧν ἔρει.

Οἱ δὲ ταν — ἀφίστανται. Ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφα-
λαίῳ καὶ περὶ τῶν τοιούτων εὐρήσεις.

Τὸ δὲ -- εἰσιν. Ἀντὶ τοῦ, ἐν τούτοις ἐστί. Ποιοῖς
τούτοις; Ἄκουσον.

Οἱ — τελεσφοροῦσιν. Ἐπὶ μεριμνῶν καὶ
πλούτου καὶ ἡδονῶν, ἀντὶ τοῦ, μετὰ μεριμνῶν
καὶ πλούτου καὶ ἡδονῶν πορευόμενοι, εἴθουν,
πολιτευόμενοι. Ἐν ἐκείνῳ δὲ, καὶ περὶ τούτων
ἔρρηθη.

⁴¹ Marc. iv, 14. ⁴² Matth. xiii, 19.

Variae lectiones et notæ.

(42) Ἡρώδου abest. A.

PATROL. GR. CXXIX.

Utinam autem contingeret, ut et anima mea for-
nicaria, sive voluptatum amatrix, penitentia pun-
geretur, et lacrymis ablueret fastorem ipsius pec-
cati, ac suavem ad Deum deferret odorem unguenti
ipsius virtutis.

CAP. VIII. Vers. 1. *ractumque*—*Dei*. Denuntians,
quod fruitio divina, requiesque sempiterna dona-
rentur in ipsum credentibus.

Vers. 1. *Et* — *eo*. Simul erant cum eo.

Vers. 2. *Ac mulieres* — Vers. 3. *suis*. Cum
enim beneficiis ab eo affectæ essent, non disces-
serunt ab eo. Septem dæmonia quidam pro multis
interpretantur. Consuetum est namque apud Hebræos
septem vocare, quæ multa sunt. Procuratorem
vero Herodis intellige œconomum et dispensatorem

B rerum ipsius.

CAP. XXII. *De seminante parabola.*

Vers. 4. *Cum autem conveniret* — Vers. 8. *centu-
plum*. De hac sementis parabola latius scripsit
Matthæus vicesimo quarto capite; et ibi de his
omnibus quære.

Vers. 8. *Hæc* — *audiat*. De his etiam ibi dictum
est.

Vers. 9. *Interrogabant* — Vers. 10. *Dei*. Similiter
et de his.

Vers. 10. *Cæteris autem* — *parabolis*. Marcus
vero planius scripsit, dicens: *His autem, qui foris
sunt, in parabolis omnia fiunt* ⁴¹. Et horum quære
expositionem nono ejus capite.

Vers. 10. *Ut* — *intelligant*. Ibi et hæc declarata
sunt.

Vers. 11. *Est* — *parabola*. Hæc, id est, talis juxta
interpretationem.

Vers. 11. *Semen* — *Dei*. Sermo fidei evangelicus.

Vers. 12. *Qui vero* — *salvi fiant*. Prædicto vice-
simo quarto capite ait Matthæus: *Cum quisvis audi-
vit verbum regni, nec intelligit: venit ille matus, et
rapit quod seminatum est in corde ipsius; hic est, qui
juxta viam seminatus fuit* ⁴². Et lege universam
illorum expositionem, unde et præsentia facile
erit cognoscere.

Vers. 13. *Qui vero super petram*. Qui ad petram,
hi sunt videlicet, de quibus dicturus est.

Vers. 13. *Qui cum recedunt*. Eodem capite etiam
hæc invenies.

Vers. 14. *Quod autem* — *sunt*. Hoc est, in his est.
Qualibus his? Audi.

Vers. 14. *Qui* — *referunt fructum*. Sub sollicitudini-
bus et divitiis ac voluptatibus: hoc est cum sollicitudi-
nibus et divitiis ac voluptatibus euntes sive conver-
santes. In eo etiam de his dictum est.

Vers. 15. *Quod vero — per patientiam.* Similiter A et de his.

Vers. 16. *Nemo — lumen.* Hæc debito modo declarata sunt quinto capite Evangelii secundum Matthæum, ubi post beatitudines ponitur: *Vos estis lux mundi*⁴². Ad apostolos enī dicta sunt, quāquam ad omnes cōmunita videantur.

Vers. 17. *Non enim — venturum.* Decimo nono capite dicit Matthæus: *Nihil tectum est, quin sit detegendum: et nihil occultum est, quin futurum sit, ut ciatur*⁴³. Et lege eorum enarrationem. Versimile est autem, quod variis temporibus Christus similia dixerit; ideo etiam diversis Evangeliorum locis posita sunt.

Quidam autem dicunt, sermonem hunc de occulta dici virtute, quæ omnino manifestanda est tempore retributionis: quāquam (99) in præsentī quoque vita frequentius hoc fiat.

Vers. 18. *Videte — audiatīs.* Attendite, quomodo his, quæ a me dicuntur, animum advertatis: oportet enim diligenter et cum studio hæc audire, cum allegorica sint ac sublimia, et non temere aut casu dicta

Vers. 18. *Quisquis — illi.* Quicumque habuerit studium ac diligentiam, dabitur illi horum cognitio.

Vers. 18. *Quisquis — eo.* Nono capite dicit et Marcus: *Quicumque habuerit, dabitur ei, et qui non habet, etiam quod habet auferetur ab eo*⁴⁴; illorum ergo lege interpretationem.

Vers. 19. *Venerunt — turbam.* Dictum est de his in fine vicesimi tertii capituli Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 20. *Et nuntiatum est — volentes.* †† Dicentibus, nimirum annuntiantibus.

Vers. 21. *At ille — faciunt.* Ibi etiam de his omnibus exacte disserimus

CAP. XXIII. *De increpatione venti ac tempestatis maris.*

Vers. 22. *Et accidit — Vers. 23. periclitabantur.* Horum interpretationem quære in enarratione undecimi capituli Evangelii secundum Matthæum. *Implebantur autem, puta aqua.*

Vers. 24. *Accedentes — periclitabantur.* Omnia in eo capite convenienter manifestata sunt.

Vers. 25. *Dixit — vestra?* Quæ de hoc est, quod D servem a periculis, quodque perire non possint, qui Salvatorem secum habent.

Vers. 25. *Territi — ei.* Etiam de his similiter ibi disputatum est.

CAP. XXIV. *De legione dæmonum.*

Vers. 26. *Et navigaverunt — Vers. 28. torqueas.*

⁴² V. 16h. v. 14. ⁴³ Matth. x, 26. ⁴⁴ Marc. iv, 25.

Variæ lectiones et notæ.

(45) Ὁς ἐὶν ἔχη, B.

(44) Φησὶ καὶ ὁ, B.

(99) *Quāquam, etc.* Sæpe vero etiam in vita ejus hæc, qui eam fecit.

Tὸ δὲ — ἐν ὑπομονῇ. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Οὐδεὶς — φῶς. Ταῦτα κατὰ τὸ εἶδος ἡρμηνεύθησαν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, μετὰ τοῦς μακαρισμοῦς, ἐνθα κεῖται τό· Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Πρὸς τοῦς ἀποστόλους γὰρ ἐβρόθήσαν, εἰ καὶ κοινὰ δοκοῦσι πρὸς πάντας.

Οὐ γὰρ — ἔλθη. Ἐν τῷ ἐνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ φησὶ Ματθαίος· ὅτι Οὐδὲν ἐστὶ κεκαλυμμένον, ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται, καὶ κρυπτόν, ὃ οὐ γνωσθήσεται. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν. Εἰκὸς δὲ, κατὰ διαφόρους καιροῦς, τὰ τοιαῦτα τὸν Χριστὸν εἰπεῖν. Διὸ καὶ ἐν διαφόροις τόποις τῶν εὐαγγελίων ἐτέθησαν.

Τινὲς δὲ φασὶ, τὸν λόγον τούτον εἶναι περὶ τῆς κρυπτῆς ἀρετῆς, ὅτι φανεροῦται πάντως ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀναποδόσεως· πολλάκις δὲ καὶ κατὰ τὴν ἐνταῦθα ζωὴν τοῦ ταύτην ἐργαζομένου.

Βλέπετε — ἀκούετε. Προσέχετε, πῶς ἐνωτιζοσθε τὰ λεγόμενα παρ' ἐμοῦ. Κρῆ γὰρ σπουδαίως καὶ ἐπιμελῶς αὐτῶν ἀκροασθαι, συμβολικῶν ὄντων καὶ ὑψηλῶν καὶ οὐχ, ὡς ἔτυχε, λεγομένων.

Ὁς — αὐτῷ. Ὁς ἐν (43) ἔχη σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν, δοθήσεται αὐτῷ γνῶσις τούτων.

Καὶ ὅς — αὐτοῦ. Ἐν τῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ φησὶν ὁ (44) Μάρκος· ὅτι Ὁς ἐν ἔχη, δοθήσεται αὐτῷ, καὶ ὅς οὐκ ἔχει, καὶ ὃ ἔχει, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν.

Παρεγένετο — ὄχλον. Εἴρηται περὶ τούτων ἐπὶ τέλους τοῦ εικοστοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἀπηγγέλη — θέλοντες. Λεγόντων, τῶν ἀπαγγελλόντων (45).

Ὁ δὲ — ποιῶντες. Ἐκεῖ περὶ πάντων ἀκριβῶς διελέθομεν.

ΚΕΦ. ΚΓ'. *Περὶ τῆς ἐπιτιμῆσεως τῶν ὑδάτων.*

Καὶ ἐγένετο — κινδύνευον. Τὴν ἐρμηνεῖαν τούτων ζήτησον ἐν τῇ ἐξήγησει τοῦ ἐνδεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου. Συμπληροῦντο δὲ, ὕδατις δηλονότι.

Προσελθόντες — γαλιλήη. Πάντα ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ προσηκόντως ἐσαφηνίσθησαν.

Εἶπε — ὑμῶν; Ἡ περὶ τοῦ, ὅτι Σωτὴρ εἰμι τῶν κινδυνεύοντων, καὶ ὅτι ἀδύνατον κινδυνεῦσαι τοῦς ἔχοντας τὸν Σωτῆρα ἐν ἑαυτοῖς.

Φοβηθέντες — αὐτῷ. Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως ἐκεῖ διεληπται.

ΚΕΦ. ΚΔ'. *Περὶ τοῦ σχοτος τὸν λεγεῶνα.*

Καὶ κατέκλισαν — βασανίσθη. Ἐν τῇ ἐξή-

γῆσαι τοῦ δωδεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου A In enarratione duodecimi juxta Matthæum capitis de hoc manifeste dictum est. Multitudo vero inhabitantium in eo dæmonum, tanquam unum propter communicationem, obsecrabat, utens ore hominis.

Παρήγγειλε — ἀνθρώπου. Ὡς ἐνὶ τοῖς πολλοῖς; ἐπέτατε δαίμοσι, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, ἣ καὶ διὰ τὸ πάντα; ὁμοῦ λεγεῖν καλεῖσθαι, ἣ καὶ διὰ τὸ ἓνα τινὰ ἐξάρχειν τῶν ἄλλων, ὅς καὶ ἰδέετο, καὶ ᾧ ὁ Χριστὸς ἐπέτατεν, ὡς τῶν ἄλλων ἐπομένων ἐκείνῳ.

Πολλοῖς — ἐρήμους. Ὑπὸ τοῦ δαίμονος τοῦ ἐξάρχου τῶν σὺν αὐτῷ.

Ἐπερώτησε — ἀπελθεῖν. Ταῦτα καὶ ὁ Μάρκος ἀνέγραψε καὶ ζήτησον τὴν τούτων ἐξήγησιν ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ.

Ἦν δὲ — ἀπεκρίθη. Ἐν τῷ βῆθέντι δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου περὶ τούτων πάντων εὐρήσεις.

[Οἶμαι (46) τῶν ὁμογῶρων ἀλλοφύλων εἶναι τοὺς χοίρους; Εἰκὸς δὲ, καὶ τοὺς Ἰουδαίους διατρέφειν χοίρους ἐπὶ τὸ (47) ἀπεμπολεῖν αὐτούς; ἣ καὶ ἐπὶ διατροπῇ τῶν φυλασσόντων τὰς πόλεις αὐτῶν στρατιωτῶν Ῥωμαίων.]

Ἰδόντες δὲ — ἀγροῦς. Ὅμοιως καὶ περὶ τούτων.

Ἐξῆλθον — ἐφοβήθησαν. Ματθαῖος μὲν εἶπεν ὅτι ἐξῆλθον εἰς συνάντησιν τῷ Ἰησοῦ. Ἦρχετο γὰρ αὐτὸς ἐπὶ τὴν πόλιν. Λουκᾶς δὲ νῦν ἐμφαίνει, μὴ ὀδεύειν αὐτόν. Εἰ γὰρ ἐδάδιζεν, οὐκ ἂν ὁ τοῦ λεγεῖν-νος ἀπαλλαγείς, ἐκάθητο παρὰ τοὺς πόδας; αὐτοῦ. Δῆλον οὖν, ὅτι ἐρχόμενος ἐπὶ τὴν πόλιν, ἔστη καὶ ἐδίδασκεν· ὁ δὲ θεραπευθεὶς, ἅτε τῇ τυραννίδι τῶν δαιμόνων τεταλαιπωρηκῶς, ἐκάθισε κελευσθεὶς.

Ἀπήγγειλαν — δαιμονισθεὶς. Πῶς ὕψανα (48).

Καὶ ἠρώτησαν — συνέλογο. Ἐν τῷ δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου καὶ ταῦτα κοινῶς ἡρμηνεύθησαν.

Αὐτὸς δὲ — ὁ Ἰησοῦς. Περὶ τούτων καὶ ὁ Μάρκος ἱστορήσεν ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ, καὶ εὐρήσεις ἐν ἐκείνῳ, διὰτὶ μὲν ὁ ἀνὴρ B ἰδέετο εἶναι σὺν αὐτῷ, διὰτὶ δὲ ὁ Ἰησοῦς ἀπέλευσεν αὐτόν, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀκριβῶς.

ΚΕΦ. ΚΕ'. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγῶγου.

Ἐγένετο — αὐτόν. Ὡς εὐεργέτην καὶ Σωτῆρα.

Καὶ ἰδοὺ — ἀπέθνησκεν. Εἰρηται κάλλιστα περὶ τούτων ἐν τῷ πεντεκαίδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

⁴⁶ Matth. viii, 34.

Variæ lectiones et notæ.

(46) Hæc uterque in margine. Omittit Hentenius

(47) Malim τῷ.

A In enarratione duodecimi juxta Matthæum capitis de hoc manifeste dictum est. Multitudo vero inhabitantium in eo dæmonum, tanquam unum propter communicationem, obsecrabat, utens ore hominis.

Vers. 29. *Præcipiebat* — homine. Tanquam uni imperabat multis dæmonibus, propter illorum imbecillitatem; vel etiam, quia omnes simul, legio vocabantur; sive quod unus esset princeps cæterorum: qui etiam obsecrabat, et cui Christus imperabat, tanquam aliis eum sequentibus.

Vers. 29. *Frequenter* — deserta. A dæmone, qui cæterorum qui secum erant princeps erat.

Vers. 30. *Interrogavit* — Vers. 31. *trent.* Hæc omnia scripsit Marcus, et horum enarrationem quære undecimo capite Evangelii, quod ille conscripsit.

Vers. 32. *Erat autem* — Vers. 33. *suffocatus est.* Prædicto duodecimo capite Evangelii secundum Matthæum de his omnibus invenies.

†† Opinor vicinorum alienigenarum fuisse porcos. Credibile vero, Judæos etiam nutrisse porcos ut eos divenderent, aut ut milites Romani, qui urbes eorum custodiebant, haberent, quo alerentur.

Vers. 34. *Cum autem vidissent* — villas. Similliter et de his.

Vers. 35. *Exierunt* — *timuerunt.* Matthæus dixit, quod exierunt in occursum Jesu ⁴⁶, siquidem ipse veniebat in civitatem. Lucas vero nunc ostendit, quod ipse non ambulabat; nam si progrediebatur, nequaquam is qui a dæmoniis liberatus fuerat, ad pedes Jesus sedebat. Manifestum ergo est quod, dum iret in civitatem, stetit quodam in loco docens; is autem qui curatus fuerat, tanquam tyrannide dæmonum misere afflictus ac defatigatus sedere jussus est.

Vers. 36. *Nuntiaverunt* — qui a dæmonio agitur. †† Quomodo sanus factus sit.

Vers. 37. *Et rogaverunt* — *tenebantur.* Duodecimo juxta Matthæum capite, hæc pulchre declarata sunt. Et hic ἠρώτησαν, idem est quod rogabant.

Vers. 37. *Ipsæ vero* — Vers. 39. *Jesus.* De his scripsit Marcus undecimo capite, et ibi invenies, quare orabat eum vir, ut cum ipso esset, et quam ob causam remisit eum Jesus, ac de aliis diligenter tractata.

CAP. XXV. De filia archisynagogi.

Vers. 40. *Factum* — *enim.* Tanquam bene de eis meritum ac Salvatorem.

Vers. 41. *Et ecce* — Vers. 42. *moriebatur.* De his pulchre dictum est decimo quinto juxta Matthæum capite.

(48) Duo hæc vocabula non habet Hentenius. Igitur textum conjunxit.

Vers. 42. *Inter eundem autem — eum.* Constrin- A
gebant, comprimebant, impellentes circa eum.

CAP. XXVI. *De muliere profluvio sanguinis labo-*
rantis.

Vers. 43. *Ei mulier — Vers. 44. ejus. Ab annis*
duodecim, id est, annos duodecim; hoc enim signi-
ficaverunt priores evangelistæ. Marcus vero⁴² ad-
didit, quod non solum a medicis in nullo adjuva
fuerat, verum etiam magis in deterius venerat.
Quid sit autem sumbria, dictum est decimo sexto
capite Evangelii secundum Matthæum. Præterea
dicit Marcus⁴³, venisse ipsam in turba a tergo, hoc
est, immiscuisse se turbæ, quod latere niteretur.

Sed cur manifeste non tetigit? Quia seipsam im-
mundam esse sciebat, et cum, qui mundus erat
palam tangere formidabat, cum a lege prohiberetur. B
Quare autem a longinquo stans non petebat sani-
tatem? Quia verebatur hujusmodi morbum publi-
care. Simul etiam timebat, ne quo modo agnita a
turba repelleretur propter suam impuritatem.

Vers. 45. *Et ait — me?* Interrogavit, non quod
ignoraret, sed ut illa, cognito, quod non lateret,
prout speraverat, sanitatem furtim non subriperet,
sed hanc ab ipso ultroneo auferret, constituendo, quæ
circa se facta essent: et ita nota fierent his, qui
Christum sequebantur, et mulieris fides et Christi
virtus, quem nihil latere potest; ac multi et fidem
illius imitarentur, et timerent hujus omnipoten-
tiam, omniumque scientiam; præterea, ut archis-
nagogus a præsentis miraculo majorem conciperet
fiduciam. C

Vers. 45. *Negantibus — me?* Petrus de simplici
contactu Christum loqui existimabat, quo omnes,
qui sequebantur, tangebant eum, impulsus ac coar-
ctati circa ipsum, et ita constringebant eum: ipse
vero de tali non loquebatur, sed de eo, qui fide
factus erat. Cum enim tunc multi casu eum com-
primendo tangerent, solam hujus sensit contactum,
qui a fide procedebat.

Vers. 46. *Jesus vero — quispiam.* Quia nondum
confessa erat mulier timore perterrita, exspecta-
bat ipse (rr), dicens: *Tetigit me quispiam*, ut videns
ipsa hujus quasi stuporem (ss), sua sponte, quod
factum erat, confiteretur, et ipsa miraculum præ-
dicaret. D

Vers. 46. *Ego — me.* Virtutem, videlicet sa-
nandi, quam attraxit fides mulieris. Dixit autem
hoc, ut magis confirmaretur, quod eum non lateret,
quæ esset ea quæ ipsum tetigerat. Marcus⁴⁴ verò
dixit, quod etiam circumspiciebat, ut videret eam,
quæ hoc fecerat.

⁴² Marc. v, 26. ⁴³ Ibid., 27. ⁴⁴ I. id., 32.

Varis lectiones et notæ.

(49) Πολλῶν γὰρ τηνικαῦτα B.

(rr) *Exspectat ipse.* Ipse in eo persistit ac di-
cit.

(ss) *Stuporem.* Ἐκστασιν. loco ἐκστασιν videtur

Ἐν δὲ τῷ ὑπάγειν — αὐτόν. Συνεσφιγγον, ὡσι-
ζόμενοι περὶ αὐτόν.

ΚΕΦ. ΚΓ'. Περὶ τῆς αἰμοφθοῦσης.

Καὶ γυνή — αὐτῆς. Ἀπὸ ἐτῶν δώδεκα, ἀνι-
τοῦ ἐν ἑσσι δώδεκα. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσαν οἱ προ-
λαβόντες; εὐαγγελιστοὶ. Μάρκος δὲ προσέθηκεν, ὅτι
οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελήθη παρὰ τῶν ἰατρῶν, ἀλλὰ
καὶ μᾶλλον εἰς τὸ χειρὸν ἤλθε. Τί δὲ ἐστὶ κρᾶσκει-
δον, εἰρηται ἐν τῷ ἐξκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
Ματθαίου. Ἐτι δὲ φησὶν ὁ Μάρκος, ἰλθεῖν αὐτὴν ἐν
τῷ ὄχλῳ ὀπισθεν, τουτέστιν, ἀναμινῆναι τῷ ὄχλῳ,
μηχανωμένην λαθεῖν.

Διατί δὲ οὐχ ἤψατο φανερώς; Διότι ἀκάθαρτον
ἐαυτὴν ἐγίνωσκε, καὶ φοβείτο φανερώς ἄψασθαι τοῦ
καθαροῦ, κωλυομένη παρὰ τοῦ νόμου. Καὶ διατί μὴ
τὸ ῥῶν στίβωσεν τὴν ὑγίαν ἡτήσατο; Διότι ἠσχύετο
δημοσιεῦσαι τοιοῦτον ἄκαθος. Ἄμα δὲ καὶ ὑπέκταν,
μήποτε διαγνωσθεῖσα ἀπελαθῆ παρὰ τοῦ ὄχλου, διὰ
τὴν ἀκαθαρσίαν αὐτῆς.

Καὶ εἶπεν — μου; Ἠρώτησεν, οὐκ ἀγνοῶν, ἀλλ'
ἵνα γνοῦσα, ὅτι οὐκ ἔλαθεν, ὡς ἠλπίζεν, οὐδ' ἐκλεψε
τὴν ὑγίαν, ἀλλὰ παρ' ἐκόντος αὐτοῦ ταύτην ἐκομι-
σατο, ἀνομολογήσῃ τὰ κατ' αὐτὴν, καὶ γνωρισθῆ τοῖς
ἀκολουθοῦσι, ταύτης μὲν ἡ πίστις, αὐτοῦ δὲ ἡ δύνα-
μις; καὶ τὸ ἀλάθητον, καὶ μιμήσονται μὲν πολλοὶ
τὴν πίστιν αὐτῆς, φοβηθῶσι δὲ τὸ πνιτοδύναμον αὐ-
τοῦ καὶ πανεπισκοπον, καὶ ἵνα καὶ ὁ ἀρχισυν-
άγωγος πλείονα λάβῃ πίστιν ἀπὸ τοῦ παρόντος
θαύματος. C

Ἀρρομῆτων — μου; Ὁ Πέτρος μὲν ἔρετο περὶ
ἀπλῆς ἐπαφῆς λέγειν τὸν Χριστόν, καθ' ἣν πάντες οἱ
ἀκολουθοῦντες ἤπτοντο αὐτοῦ, περὶ αὐτὸν ὡσιζόμε-
νοι καὶ ἀποθλίβοντες, εἶπουν, ἀποσφιγγοντες αὐτόν·
αὐτὸς δὲ οὐ περὶ τοιαύτης εἶλεν, ἀλλὰ περὶ τῆς
γενομένης ἐκ πίστεως. Πολλῶν δὲ τηνικαῦτα (49)
κατὰ τύχην ἀπτομένων αὐτοῦ, διὰ τὸν συνωθισμὸν,
μόνης ἤσθετο τῆς ἐπαφῆς ταύτης, γενομένης ἐκ πι-
στεως.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — εἰς. Ἐπεὶ οὐκ ἔπειθ' ἐμολόγησεν
ἡ γυνή, φοβουμένη πάντως, αὐτὸς ἐπιμένει λέγων,
Ἦψατό μου εἰς, ἵνα βλέπουσα τὴν ἕνστασιν αὐτοῦ,
αὐτόματος ὁμολογήσῃ τὸ γεγονός, καὶ αὐτὴ τὸ θαῦμα
ἀνακηρύξῃ. D

Ἐγὼ — ἐμοῦ. Δύναμιν θεραπευτικὴν, δηλονότι,
ἣν ἐκλυσεν ἡ πίστις τῆς γυναίκος. Εἶπε δὲ τοῦτο
πρὸς πλείονα βεβαίωσιν τοῦ μὴ ἀγνοεῖν τὴν ἀψαμέ-
νην· ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ περιεδύετο
ἰδεῖν τὴν τοῦτο ποιήσασαν.

legis e. Redde, hujus perseverantiam. Nam ἕνστασις
non differt ab ἐπιμονῇ.

ἴδουσα δὲ — ἤλθε. Τρέμουσα, ἅμα μὲν, καὶ διὰ Α τὴν δύναμιν αὐτοῦ· ἅμα δὲ, καὶ διὰ τὸν νόμον, ὅτι ἀκάθαρτος οὖσα, ἤψατο τοῦ καθαροῦ.

Καὶ προσπεσοῦσα — παραχρῆμα. Καθ' ὑπερβατόν ἐστιν ἡ σύνταξις τῶν ῥητῶν, ὅτι προσπεσοῦσα αὐτῷ, ἀνήγγειλεν αὐτῷ ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, δι' ἣν αἰτίαν ἤψατο αὐτοῦ, δηλαδή, λεληθότως· ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν προειρηκάμεν ἀνωτέρω.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — σε. Μὴ φοβοῦ, μήτε ἐμὲ, μήτε τὸν νόμον. Ἐκ πίστεως γάρ, οὐκ ἐκ καταφρονήσεως ἤψω, καὶ λοιπὸν, ἡ πίστις σου παρ' ἐμοῦ μὲν, προσξίνησέ σοι τὴν (50) ὑγίαν· παρὰ δὲ τοῦ νόμου, τὴν ἄφεσιν. Τῇ πίστει δὲ αὐτῆς τὸ πᾶν ἐπεγράψατο, ἵνα καὶ ἄλλοι πρὸς πίστιν ἐφελκυσθῶσιν, ὡς εἰρηκάμεν· ἔδειξε δὲ κἀνταῦθα (51) ὁ Χριστός, ὅτι οὐδεὶς ἀκούσιον ἔχων πάθος, ἀκάθαρτός ἐστι παρὰ τῷ Θεῷ· θυγατέρα δὲ αὐτὴν ἐκάλεσεν, ὡς υἱοθετηθεῖσαν αὐτῷ διὰ πίστεως, καὶ ἅμα διὰ τῆς προσηγορίας ταύτης παντελῶς τὸν φόβον αὐτῆς· ἐκβάλλων καὶ οἰκτιρούμενος αὐτήν.

Πορεύου εἰς εἰρήνην. Τὴν ἀπὸ τοῦ μακρῆτι πολεμεῖσθαι ὑπὸ τοῦ πάθους. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, εἴη ἀναιμόβρους ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων, ἥτις πρὸ τοῦ ἐλθεῖν τὸν Χριστὸν, ἐπήγαγε τὴν ἀκαθαρσίαν τῆς ἀμαρτίας, φονικὴν οὖσαν, ἥτοι, φονικὴν. Οὐδὲν δὲ ὠφελήθη παρὰ τῶν ψυχικῶν ἱατρῶν αὐτῆς, λέγω δὴ, τῶν φιλοσόφων· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐδιδάθη ταῖς ἀλλοκότοις διδασκαλίαις αὐτῶν· ἀψαμένη δὲ τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, τουτέστι, τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ, διὰ πίστεως, αὐτίκα ἰάθη. Καὶ γὰρ ἄπειται τοῦ ἱματίου αὐτοῦ διὰ πίστεως (52), πᾶς ὁ πιστεύων τῇ ἐνανθρωπήσει αὐτοῦ.

Ἔτι — σωθήσεται. Ταῦτα καὶ ὁ Μάρκος ἔγραψεν ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῃ τὴν ἐρμηνείαν.

Ἐλθὼν δὲ — ἀπέθανεν (53). Ὅμοίως καὶ περὶ τούτων πάντων ἐν ἐκείνῃ εἰσαφήνισται. Ἐκόποτοτο δὲ αὐτὴν, ἀντὶ τοῦ, ἐθρήνου αὐτήν.

Καὶ κρατήσας — γρηγορός. Ἔτι καὶ περὶ τούτων ἀπαραλείπτως εὐρήσεις ἐν ἐκείνῳ.

ΚΕΦ. ΚΖ'. Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα.

Συγκαλεσάμενος — θεραπεύειν. Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ἀπέστειλεν — ἀσθενοῦντας. Ἐν ἐκείνῳ διεληπται καὶ περὶ τούτων, ἔνθα κεῖται τό Πορεύόμενοι δὲ κηρύσσετε, λέγοντες, ὅτι ἡγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Καὶ εἶπε — ἔχειν. Ὅμοίως καὶ περὶ τούτων.

Καὶ εἰς — ἐξέρχασθε. Καὶ περὶ τούτου πλατύτερον ὁ Ματθαῖος ἐκεῖ ἱστόρησε.

** Matth. x, 7.

Variæ lectiones et notæ.

(50) Σου τὴν. A.

(51) Δὲ κἀνταῦθεν. B.

(52) Διὰ πίστεως, omittit B.

(53) Post ἀπέθανε, omittit etiam Hentemius

Vers. 47. *Cum ergo videret — accessit.* Tremens, tum propter illius virtutem, tum propter legem, quod, cum immunda esset, cum, qui mundus erat, tetigisset.

Vers. 47. *Ac procidit — protinus.* Per hyperbaton est ordo verborum. Procidit ad pedes ejus, et indicavit ei coram omni populo, ob quam causam illum tetigisset, puta clam sive occulte : hanc autem causam superius prædiximus.

Vers. 48. *Jesus autem — te.* Ne aut me aut legem timeas. Ex fide enim et non ex contemptu tetigisti ; et certe fides tua a me quidem conciliavit tibi sanitatem, a lege vero remissionem. Fidei autem illius totum attribuit negotium, ut et alii ad fidem attraherentur, sicut prædiximus. Ostendit itaque per hoc Christus, quod nullus ob morbum vel affectionem, quam invitus patitur, immundus est apud Deum. Filiam vero ipsam vocavit, utpote per fidem sibi adoptatam : simul etiam hujusmodi appellatione timorem penitus ab ea repellens, ipsam que sibi familiarem reddens.

Vers. 48. *Vade in pace.* Qua deinceps a morbo non impugneris. Juxta anagogen vero intelligi potest sanguine fluxus, natura humana : quæ, priusquam veniret Christus, manabat peccati impudicitate sanguinaria sive mortifera ; nec quidquam adjumenti senserat à spiritalibus animorum medicis, qui ejus curam habuerant, puta philosophis : sed detrimentum potius susceperat, per extraneas ac absurdas eorum doctrinas. Ut autem Christi tetigit vestimentum, hoc est, incarnationem ejus per fidem, repente sanata est. Ejus siquidem tangit vestimentum, quisquis credit ipsius incarnationem.

Vers. 49. *Adhuc — Vers. 50. salva erit.* Hæc etiam scripsit Marcus decimo tertio capite, et in eo quære interpretationem.

Vers. 51. *Cum autem venisset — Vers. 53. mortua esset.* Similiter et hæc omnia illo capite explanata sunt.

Vers. 54. *Et apprehensa — Vers. 56. quod factum est.* De his quoque nullo prætermisso ibi invenies.

CAP. XXVII. *De missione duodecim apostolorum.*

Cap. IX. Vers. 1. *Convocatis — ut curarent.* Dicitur est de his decimo nono juxta Matthæum capite.

Vers. 2. *Et misit — infirmos.* Eodem capite de his quoque distincte dictum est, ubi ponitur : *Euntes autem prædicate, dicentes : Instat regnum cælorum.*

Vers. 3. *Et ait — habentis.* Similiter et de his.

Vers. 4. *Et in — exiit.* De his quoque latius scripsit ibi Matthæus **.

verba textus : Αὐτός δὲ ἐκβαλὼν ἔξω πάντας, in sua versione, tametsi in Præfatione nihil ea de re monuerit.

Vers. 5. *Et quicumque — adversus illos.* Pari modo A et de his.

Vers. 6. *Egressi — ubique.* Juxta præceptum ejus, qui miserat illos.

Vers. 7. *Audivis — Vers. 9. eum.* De his exacte disputatum est vicesimo quinto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 10. *Et reversi — Vers. 11. eum.* Decimo quinto capite Evangelii secundum Marcum dictum est de his latius, ubi ponitur: *Et congregantur apostoli ad Jesum*⁵¹.

Vers. 11. *Et suscipiens — sanabat.* De his vicesimo quinto juxta Matthæum capite diligenter disputavimus, ubi dicitur: *Et egressus Jesus vidit turbam multam: et misertus est illorum*⁵².

CAP. XXVIII. De quinque panibus.

Vers. 12. *Dies vero — sumus.* Prædicto capite horum data est explanatio. Diversorium vero dicit nunc, receptaculum.

Vers. 13. *Ait — Vers. 14. quinquies mille.* Similiter et de his.

Vers. 14. *Dixit — Vers. 15. omnes.* Pari modo et de his.

Vers. 16. *Acceptis — Vers. 17. duodecim.* Præterea et de his.

CAP. XXIX. De interrogatione Domini ad discipulos.

Vers. 18. *Et factum est — Vers. 20. Dei.* Horum omnium interpretationem invenies tricesimo tertio capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 21. *Is vero — hoc.* Lege totam enarrationem eorum quæ in illo capite dicta sunt, usque ad eum locum ubi dicitur: *Ex eo tempore cepit Jesus indicare discipulis*⁵³; et inde simul omnium diligentissimam sumito explanationem.

Vers. 22. *Dicens — refugere.* Ibi de his quoque suo ordine disputatum est.

Vers. 23. *Dicebat — me.* Sed et de his quoque ibidem post pauca omnino invenies.

Vers. 24. *Quisquis — eam.* Quicumque voluerit animam suam a morte servare tempore martyrii, factus animæ amator, at non Christi amator, perdet eam in futuro sæculo, hoc est, in supplicium projicietur. Hæc autem ibidem etiam, suoque dicta sunt ordine, videlicet decimo nono capite Evangelii secundum Matthæum

Vers. 24. *Quisquis — eam.* Quicumque illa privatus fuerit per martyrium, hic servabit eam in futuro sæculo.

⁵¹ Marc. vi, 30. ⁵² Matth. xiv, 14. ⁵³ Matth. xvi, 21.

Variæ lectiones et notæ.

(54) Ἐκριβολογήθη, B.

(55) Τῶν ἐκείνων, A.

(56) In mea Novi Testamenti Græci editione, p. 209, suspicatus fueram vocabula ista, καθ' ἡμέραν, quæ Euthymius non agnoscit, translata esse in con-

Και ὅσοι — ἐκ' αὐτοῦς. Παρακλησιῶς καὶ περὶ τούτων.

Ἐξερχόμενοι — παραχοῦ. Κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ ἀποστειλαντος αὐτοῦς.

Ἦκουσον — αὐτόν. Περὶ τούτων ἠκριβολόγηται (54) καλῶς ἐν τῷ εικοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ ὀπιστρέψαντες — αὐτῷ. Ἐν τῷ πενταεκαδέκατῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μάρκον εἴρηται περὶ τούτων πλατύτερον, ἐνθα κεῖται τό· *Καὶ συνάγονται οἱ ἀπόστολοι πρὸς τὸν Ἰησοῦν.*

Καὶ δεξιόμενος — ἰάσο. Περὶ τούτων ἐν τῷ εικοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου ἐπιμελῶς διελέγομεν, ὅπου κεῖται τό· *Καὶ ἐξελεύσθαι ὁ Ἰησοῦς εἶδε πολλὴν ὄχλον, καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐκ' αὐτοῖς.*

ΚΕΦ. ΚΗ'. Περὶ τῶν πάντε ἀρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.

Ἡ δὲ ἡμέρα — ἑσπέρη. Ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου καὶ περὶ τούτων ἐσαφηνίσθη. Κατάλωσι δὲ λίγει νῦν τὴν κατασφηνωσιν.

Ἐίπε — πεντακισχίλιοι. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Ἐίπε — ἀπαντας. Ἰσαύτως καὶ περὶ τούτων.

Λαβὼν — δώδεκα. Ἐτι καὶ περὶ τούτων

ΚΕΦ. ΚΘ'. Περὶ τῆς τῶν μαθητῶν ἐπερωτήσεως.

Καὶ ἐγένετο — τοῦ θεοῦ. Τούτων πάντων τὴν ἐρμηνείαν εὐρήσεις ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Ὁ δὲ — τοῦτο. Ἀνάγκωσι τὴν ὄλην ἐξήγησιν τῶν ἐν ἐκείνῳ (55) βῆτων ἄχρι τοῦ· Ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς δεικνύειν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ λήψη πάντων ὁμοῦ διάγνωσιν ἀκριβεστάτην.

Ἐλπὼν — ἐγερθῆναι. Καθεξῆς ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων διεληπται.

Ἐλεγε — μοι. Ἀλλὰ (56) καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ μετ' ὀλίγα πάντα εὐρήσεις.

Ὅς — αὐτήν. Ὅς ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διασωῶσαι ἀπὸ θανάτου, ἐν καιρῷ μαρτυρίου γινόμενος φιλόψυχος, ἀλλ' οὐ φιλόχριστος, ἀπολέσει αὐτὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, τουτέστιν, εἰς κόλασιν ἐμβαλεῖ. Εἴρηκε δὲ ταῦτά τε καὶ τὰ ἐξῆς καὶ ἐν τῷ ἑνεακαιδέκατῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Ὅς — αὐτήν. Ὅς ἂν ἀφαιρεθῇ αὐτήν, διὰ μαρτυρίου, οὗτος σώσει αὐτήν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι.

textum ex homileta aliquo. Laudaveram etiam loca similia Chrysostomi. Sed nunc in promptu est locus queni quaerebam. Nam t. VII, p. 557, ita habet: Διγενικῶς γὰρ, φησί, περιέφερε τὸν θάνατον καὶ ΚΑΘ' ἮΜΕΡΑΝ ἔτοιμος ἔσο πρὸς σφαγὴν.

Τί γάρ — ζημιωθείς; Τούτου καὶ ὁ Ματθαῖος ἔγραψεν ἐπὶ τέλους τοῦ τριακοστοῦ τρίτου κεφαλαίου, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν. Τὸ δὲ, ἡ *ζημιωθείς*, ἐφερμηνευτικόν ἐστι τοῦ, *ἀπαλλάσας*. Ἀπόλειαν δὲ καὶ ζημίαν ὀνομάζει τὴν αἰώνιον καταδίκην καὶ κόλασιν.

Ὅς γάρ — ἀγγέλων. Τούτων ἐμνημόνευτε καὶ ὁ Μάρκος· ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἐν ἐκείνῳ διερμηνεύθησαν. Ἀλλὰ πῶς εἶπεν, ὅτι καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων; Διότι καὶ ἡ δόξα τοῦ Πατρὸς, δόξα αὐτοῦ ἐστίν. Υἱὸς γὰρ αὐτοῦ ἐστίν. Καὶ ἡ δόξα τῶν ἁγίων ἀγγέλων, δόξα αὐτοῦ ἐστίν. Δεσπότης γὰρ αὐτῶν ἐστίν.

Λέγω δὲ — τοῦ Θεοῦ. Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ τέλει τοῦ τριακοστοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Β Ματθαίου.

ΚΕΦ. Α'. *Περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Ἰησοῦ.*

Ἐγένετο — ὀκτώ. Διήλθον, δηλονότι.

Καὶ παραλθῶν — Ἱερουσαλήμ. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως ταύτης φανερώτερον ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ τριακοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ ταῦτα κατὰ λόγον ἠρμηνεύθησαν. Προσευχόμενος δὲ μετεμορφώθη, ἵνα μάθωμεν, ὅτι ἡ προσευχὴ μεταμορφοὶ καὶ λαμπρύνει τὸν ἄνθρωπον, ὡς χρῆ, γινόμενη.

Ὁ δὲ Πέτρος — αὐτῷ. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη. Δόξαν δὲ νόει τὴν λαμπρότητα.

Καὶ ἐγένετο — νεφέλην. Μωϋσῆς μὲν καὶ Ἠλίας εἰσῆλθον εἰς τὸ πάχος τῆς νεφέλης, ἀπαχθησόμενοι πάντως εἰς τοὺς ἀφωρισμένους αὐτοῖς τόπους· οἱ μαθηταὶ δὲ, ὄντες μὲν ἐκφοβοὶ καὶ διὰ τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Δεσπότης, καθῶς εἶπε Μάρκος, θαυμάζοντες δὲ καὶ τούτους οὕτως ὑπερφυῶς ἀναλαβανομένοις, ἐφοβήθησαν μᾶλλον.

Καὶ φωνή — ἄγγελος. Ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου καὶ περὶ τούτων ἐξηγήθη λεπτομερῶς. Ἄ μὲν οὖν (57) παρήκεν ὁ Ματθαῖος, ἐξείπεν ὁ Λουκᾶς· ἃ δὲ παρέδραμεν ὁ Λουκᾶς, ἰστόρησεν ὁ Ματθαῖος.

Καὶ αὐτοὶ — ἐωράκασιν. Εἶπε γὰρ ὁ Ματθαῖος· ὅτι καταβαινόντων αὐτῶν ἀπὸ (58) τοῦ ὄρους, ἐνετείλατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς λέγων· *Μηδεὶ εἰπητὸ τὸ ὄραμα, ἕως οὗ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῆ*· καὶ ἀνάγκωθι τὴν τούτων ἐρμηνείαν ἐκεῖ.

ΚΕΦ. ΑΑ'. *Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.*

Ἐγένετο — ἠδουρήθησαν. Τὸν παῖδα τοῦτον

⁵⁷ Joann. x, 30. ⁵⁸ Marc. ix, 6. ⁵⁹ Matth. xvii, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(57) Ὅθεν abest, A
(58) Ἀπὸ loco ex, habet etiam uterque codex in contextu Matthæi, quod eo magis miror, quod

(tt) Cum unum — sumus. In Græco tantum est, *Filius enim ejus est*.

(uu) Ad loca — separata. Ut nimirum referantur ad destinata ipsis loca.

Vers. 25. *Quid enim — faciat*? Hoc et Matthæus scripsit in fine tricesimi tertii capituli: et ibi quaero enarrationem. Quod autem addit: *Aut sui ipsius jacturam faciat*, declarativum est præcedentis, puta, seipsum perdat. Perditionem vero et jacturam nominat, æternam condemnationem et supplicium.

Vers. 26. *Quemcumque — angelorum*. Horum et Marcus meminuit vicesimo quarto capite. Et ibi explanata sunt. Verum quomodo et Patris, et sanctorum angelorum? Quia gloria Patris gloria est ipsius, cum unum sint. *Ego et Pater*, inquit, *unum sumus* ⁵⁷ (tt): gloria vero angelorum, etiam ipsius est; Dominus enim illorum est.

Vers. 27. *Dico — Dei*. Dictum est de his in fine tricesimi tertii capituli Evangelii secundum Matthæum.

CAP. XXX. De transformatione.

Vers. 28. *Factum est — octo*. Videlicet pertransierunt.

Vers. 28. *Assumpsit — Vers. 31. Hierosolymis*. De hac transformatione manifestius scripsit Matthæus tricesimo quarto sui Evangelii capite, in quo etiam hæc ad verbum declarata sunt. Orans autem transformatus est, ut discamus, quod oratio transformat ac illustrat hominem, si fiat quemadmodum oportet.

Vers. 32. *Petrus vero — illo*. Ibi etiam de his dictum est. Gloriam vero intellige splendorem.

Vers. 33. *Factum est — Vers. 34. nubem*. Moses quidem et Elias intraverant in spissitudinem nubis ad loca omnino inter se separata (uu): discipuli vero, cum etiam propter Domini transformationem essent exterriti, veluti dixit Marcus ⁵⁸; videntes etiam, quod hoc modo ipsi (vv) supernaturaliter in nubem reciperentur, maxime timuerunt.

Vers. 35. *Et vox — Vers. 36. solus*. Prædicto capite Evangelii secundum Matthæum subtiliter de his disputatum est. Quæ ergo præterit Matthæus, ea Lucas expressit; quæ vero prætermisit Lucas, ea scripsit Matthæus.

Vers. 36. *Et ipsi — viderunt*. Dixit enim Matthæus, quod dum descenderent de monte, præcepit eis Jesus dicens: *Nemini dixeritis visionem, donec Filius hominis a mortuis resurgat* ⁵⁹. Et ibi lege horum interpretationem.

CAP. XXXI. De lunatico.

Vers. 37. *Factum est — Vers. 40. potuerunt*.

Chrysost. tom. VII, p. 570, habet ex, comprobantibus etiam codicibus Chrysostomi Mosquensibus.

(vv) *Videntes — ipsi*, etc. Videntes autem, istos (Mosen et Eliam) etiam ita supernaturaliter assumpto magis timuerunt.

Filium hunc lunaticum fuisse scripsit Matthæus A tricesimo quinto capite ; et omnino de his ibi dictum est.

Vers. 41. *Respondens — huc.* In illo horum omnium declarationes invenies.

Vers. 42. *Cum — dissipavit.* Hæc latius scripsit Marcus vicesimo sexto capite, et ibi enarrationem horum quære.

Vers. 42. *Incepit — patri suo.* Prædicto tricesimo quinto capite Evangelii juxta Matthæum de his dictum est.

Vers. 43. *Stupebant — Dei.* Putabant enim, non propria, sed Dei virtute hæc eum operari miracula.

Vers. 43. *Omnibus — Vers. 44. istos.* Quos dixit vicesimo nono capite præsentis Evangelii de sua passione et occisione ac resurrectione : ideo etiam, cum hos quasi significare incepisset, cætera reliquit, tanquam jam intellecta.

Vers. 44. *Filius enim — Vers. 45. hoc.* Verbum, non quod erat de passione et occisione, sed de resurrectione. Dictum est autem de hoc in fine enarrationis tricesimi quinti capituli Evangelii secundum Matthæum : lege ergo, quæ ibi dicta sunt.

CAP. XXXII. *De disputantibus quis esset major.*

Vers. 46. *Intravit — Vers. 47. juxta se.* Matthæus vero tricesimo septimo capite ait ⁸⁷, quod accedentes discipuli de hoc interrogaverunt eum. Verisimile ergo est, quod ubi cogitationem illorum cognovisset, et interrogasset : *Quid in via tractabatis?* sicut dixit Marcus ⁸⁸, postmodum etiam ipsi, cum jam cognita esset cogitatio sua, interrogaverunt de hoc : deinde Jesus apprehendit puerum, qui ibi præsens erat, et statuit illum juxta se, dixitque cætera, quæ sequuntur. Itaque Matthæus scripsit, quod interrogaverunt discipuli ; Marcus vero et Lucas hoc relicto scripserunt, quod cognovit cogitationem eorum : et ille quidem posteriora dixit, hic autem priora. Lege ergo dicto capite Evangelii juxta Matthæum explanationem totam, quæ admodum utilis est.

Vers. 48. *Et ait — me.* Alia quoque ante hæc dixit, quæ Matthæus conscripsit, per quæ etiam D hæc facile cognoscuntur ; quære ergo illa. Per puerum vero humilitatem et abjectionem significavi.

Vers. 48. *Nam — magnus.* Hic finis est intentionis propter quam puerum juxta se statuit. Minimum autem, [dixit humillimum. Similia quoque dixit quadragesimo tertio Evangelii secundum Matthæum capite : et juxta medium ejus capituli.

Vers. 49. *Respondens — Vers. 50. est.* Hæc etiam scripsit Marcus vicesimo septimo capite, et ibi horum lege explanationem.

⁸⁷ Matth. xviii, 1. ⁸⁸ Marc. ix, 35.

σεληνιαζεσθαι Ματθαῖο; ἔγραψεν ἐν τῷ τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαιῷ, καὶ εἰρηται περὶ τούτων πάντων ἐκεῖ.

Ἄποκριθεὶς — ὧδε. Ἐν ἐκείνῳ τὰς λύσεις τούτων ὄλων εὐρήσεις.

Ἔτι — συνασπάρξε. Ταῦτα πλατύτερον ὁ Μάρκος ἰστόρησεν ἐν τῷ εἰκοστῷ ἔκτῳ κεφαλαιῷ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν τούτων ἐξηγήσιν.

Ἐπετίμησε — πατρὶ αὐτοῦ. Ἐν τῷ προφήθῃντι τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαιῷ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἐβρήθη πατρὶ τούτων.

Ἐξεκλήσσοτο — τοῦ θεοῦ. Ὄντο γὰρ, οὐκ ἐξ ἰδίας δυνάμεως, ἀλλ' ἐκ θεοῦ ταῦτα τερατουργεῖν αὐτὸν.

Πάντων — τούτους. Οὐδὲ εἶπεν ἐν τῷ εἰκοστῷ ἀνάτῳ κεφαλαιῷ τοῦ παρόντος Εὐαγγελίου, περὶ τοῦ Πάθους, καὶ τῆς ἀναιρέσεως, καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ. Διὸ καὶ ἀναρξάμενος αὐτῶν, ὥστε δηλῶσαι, περὶ ὧν λέγει, τὰ λοιπὰ καταλέλοιπεν, ὡς ἥδη νοούμενα.

Ὁ γὰρ ὕψος — τούτου. Τὸ ῥῆμα, οὐ τὸ περὶ τοῦ Πάθους καὶ τῆς ἀναιρέσεως, ἀλλὰ τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως. Εἰρηται δὲ περὶ τούτου ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξηγήσεως; τοῦ τριακοστοῦ πέμπτου κεφαλαιῷ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ἀνάγνωθι τὰ ἐκεῖ βρήθέντα.

ΚΕΦ. ΑΒ'. *Περὶ τῶν διαλογοζομένων τίς μείζων.*

Εἰσηλθε — παρ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ματθαῖος ἐν τῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαιῷ φησὶν ὅτι προελθόντες οἱ μαθηταὶ ἠρώτησαν αὐτὸν περὶ τούτου. Εἰκὸς δὲ, γνόντος αὐτοῦ τὸν διαλογισμὸν αὐτῶν, καὶ ἐπερωτήσαντος αὐτοὺς, τί ἐν τῇ ὁδῷ πρὸς αὐτοὺς διελογίζοντο, ὡς εἶπεν ὁ Μάρκος, λοιπὸν καὶ αὐτοὺς, ὡς ἥδη γνωσθέντος τοῦ διαλογισμοῦ, ἐρωτήσῃ περὶ αὐτοῦ, εἶτα τὸν Ἰησοῦν ἐπιλαθέσθαι παιδίον παρόντος, καὶ στήσαι αὐτὸ παρ' αὐτοῦ, καὶ εἰπὴν τὰ ἐξῆς. Λοιπὸν οὖν ὁ μὲν Ματθαῖος ἔγραψεν ὅτι ἠρώτησαν οἱ μαθηταὶ· Μάρκος δὲ καὶ Λουκᾶς, τοῦτο παραλιπόντες, ἰστόρησαν, ὅτι ἔγνω τὸν διαλογισμὸν αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν τὰ ὑστερον εἶπεν, οἱ δὲ τὰ πρότερον. Ἀνάγνωθι δὲ ἐν τῷ βρήθέντι κεφαλαιῷ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ὅλην ἐξηγήσιν, ἀναγκαιωτάτην οὖσαν.

Καὶ εἶπεν — με. Καὶ ἄλλα πρὸς τούτων εἰρηκειν, D ἄπερ ἀνέγραψεν ὁ Ματθαῖος, ἀφ' ὧν εὐχερῶς καὶ ταῦτα διαγιγνώσκονται, καὶ ζήτησον αὐτά. Διὰ τοῦ παιδίου δὲ τὴν ταπεινώσιν καὶ εὐτέλειαν ὁπέδηλωσεν.

Ὁ γὰρ — μέγας. Τοῦτο πέρας τοῦ σκοποῦ, δι' ὃ ἐστῆσε τὸ παιδίον παρ' αὐτοῦ· μικρότερον δὲ λέγει, τὸν ταπεινότερον. Εἶπε δὲ τοιαῦτα καὶ ἐν τῷ τεσσαρκοστῷ τρίτῳ κεφαλαιῷ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζήτησον περὶ τὸ μέσον τοῦ τοιοῦτου κεφαλαιῷ.

Ἄποκριθεὶς — ἐστὶ. Ταῦτα καὶ ὁ Μάρκος ἔγραψεν ἐν τῷ εἰκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαιῷ, καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ τὴν τούτων σαφήνειαν.

Ἐγένετο — **Ἱερουσαλήμ**. Ἡμέρας τῆς ἀναλή-
ψεως αὐτοῦ λέγει τὸν καιρὸν τὸν ἀφορισθέντα μέ-
χρι τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ, τῆς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν.
Ἠγγίξε γὰρ ἤδη καὶ ἡ ἀνάκρισις αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀνά-
στασις, καὶ ἡ ἀνάληψις. **Ἐστῆριξε** δὲ τὸ πρόσωπον
αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ, ἀπηύθυνεν, ὥστε πορεύεσθαι εἰς
Ἱερουσαλήμ ἀμεταστρεπτι, ἐπιγόμενος πρὸς τὸ
Πάθος. Γέγραπται γὰρ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν **Ψαλμῶν**.
Ἐπιστηριῶ ἐπὶ σέ τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰτουν,
ἀπειραίσω, ἀπειθυνῶ, ἀκλινῶς βλέψω.

Καὶ — αὐτοῦ. Μηνυτάς.

Καὶ πορευθέντες — **Σαμαριτῶν**. Κατὰ πάροδον
αὐτοῦ κειμένην.

Ἵστε ἐτοιμάσαι αὐτῷ. Ὑποδοχὴν, δηλονότι,
πρὸς καταγωγὴν αὐτοῦ τε καὶ τῶν σὺν αὐτῷ.

Καὶ οὐκ — **Ἱερουσαλήμ**. Τὸ πρόσωπον αὐτοῦ,
ἀντὶ τοῦ, αὐτῶς, ἀπὸ μέρους, τὸ ὅλον. Οὐκ ἰδέξαντο,
φῆσιν, αὐτὸν, διέτι ἦν πορευόμενος εἰς Ἱερουσαλήμ,
ἐπὶ τοὺς ἔχθρους αὐτῶν. Ἐναντίας γὰρ οἱ **Σαμα-
ριται** πρὸς τοὺς Ἱεροσολυμίτας διεκείντο.

Ἰδοὺτες δὲ — αὐτοῖς. (59) Ὑπολαμβάνω, τούτους
εἶναι τοὺς ἀποσταλέντας. Ὁργίσθησαν μὲν οὖν, ὡς
ἀτιμασθέντος τοῦ διδασκάλου ἠρώτησαν δὲ, εἰ χρὴ
τεὺς ἀτιμάσσοντας ἀμύνασθαι, ὡς μιμούμενοι Ἡλίαν
τὸν ζηλωτὴν. Ἐπέτιμησε δὲ αὐτοῖς ὁ Χριστὸς, ὡς
ἀνεξίκακος, παιδεύων αὐτοὺς, μακροθύμως φέρειν
τὰς ἀτιμίας τῶν ἀπειθούτων. Ἐγίνωσκε μὲν γὰρ,
ὅτι οὐ παραδέξονται αὐτὸν (60) οἱ **Σαμαριται**. ἀπέ-
στειλε δὲ μαθητάς, ἵνα ἀπειθουσάντων μὲν ἐκείνων,
ὀργισθέντων δὲ τούτων, ἐπιπλήξῃ καὶ διδάξῃ αὐτοὺς,
μὴ ἐπεξέρχεσθαι τοῖς καταφρονοῦσιν. Ἐμελλον γὰρ
εἰς κήρυγμα καταγγέλλοντες ὑπὸ πολλῶν ἀποπέμ-
πεσθαι. Οὐχ ἔκλυοι; δὲ, ἀλλὰ τῇ αὐτοῦ δυνάμει θαρ-
ροῦντες εἶπον, ὅτι **Ἐπιπομεν πῦρ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ
οὐρανοῦ**.

Εἰ καὶ (61) **πρῆχεν ὁ Χρυσόστομος** (62) **ἐνταῦθα,**
τί· οὐκ οἴδατε οἶον πνεύματός ἐστε· ἀλλ' οὖν ἐν
ἐτέροις λόγοις δεσποτικὸν εἶναι λέγει καὶ τοῦτ' ἐν
βητόν. Λοιπὸν τοίνυν πνεῦμα νόει μοι τὸ ἅγιον
Πνεῦμα. Τοῦτο γὰρ ἀγαθὸν ἐστὶ καὶ ἀνεξίκακον,
ὥσπερ καὶ τὰ λοιπὰ πρόσωπα τῆς μιᾶς Θεότητος.]

ΚΕΦ. ΔΓ'. Περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν.

Καὶ ἐπορεύθησαν — **κλίην**. Ἐγραψε περὶ τούτου
καὶ ὁ **Ματθαῖος** ἐν τῷ δεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἡρμη-
νεύθησαν ἐκεῖ (63).

Ἐίπε — **Θεὸς**. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτου σαφῶς δια-
ληπταί· ἐκάλεσε δὲ τούτον ὁ Χριστὸς, εἰδὼς αὐτὸν
ἀξιόν.

⁵⁹ Psal. xxxi, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(59) Hic Pentenius quædam addit ex editionibus,
uti supra ipse monuit in Præfatione.

(60) Τούτον, pro αὐτόν. A.

(61) Hæc uterque in margine. Caret eo Hen-
lenius.

(62) Prius ergo Chrysostomi auctoritate motus

Vers. 51. *Factum est* — *Hierosolyma*. Dies as-
sumptionis ipsius, dicit præsumitum tempus, dum
a terra assumeretur in cælum; jam enim instabat
sui interemptio ac resurrectio et assumptio, *Obfir-
mavit* faciem suam, hoc est, direxit, ut iret *Hie-
rosolyma*, progrediens ad passionem, ne respici-
endo quidem in tergum. Scriptum est enim in
libro quoque Psalmorum: *Obfirmabo super te ocu-
los meos*⁵⁹; sive infigam, dirigam, indeclinabiliter
aspiciam.

Vers. 52. *Et* — *euntes*, Hic etiam dicitio ἀγγέλους
simpliciter nuntios significat.

Vers. 52. *Et euntes* — *Samaritanorum*. Quod in
transitu ejus situm erat.

Vers. 52. *Ut pararent illi*. Hospitium videlicet,
ad susceptionem ipsius, et illorum, qui cum eo
erant.

Vers. 53. *Et non* — *Hierosolyma*. Facies ejus, hoc
est, ipse, a parte totum. Non receperunt, inquit,
eum, quia pergebat Hierosolyma ad inimicos ipso-
rum. Nam Samaritani inimico animo affecti erant
ad Hierosolymitas.

Vers. 54. *Quod cum vidissent* — Vers. 55. *ser-
vandam*. Suspicio, hos fuisse præmissos. Itaque
irati sunt, quod præceptorem sprevisset: inter-
rogaverunt ergo, an contemptores ulcisci oporteret,
utpote zeloten Eliam imitantes. Increpavit autem
illos Christus, tanquam clemens: instruens eos,
ut incredulorum injurias patienter ferrent. Siquidem
sciebat, quod se suscepturi non essent Samaritani:
misit tamen discipulos, ut illis non parentibus, et
his irascentibus, objurgaret ac doceret eos non in-
surgere in illos qui contemnerent. Futurum enim
erat, ut cum Evangelium annuntiarent, a multis
repudiarentur. Non sibi ipsis autem, sed de illius
potentia confidentes dixerunt: *Vis dicamus, ut
ignis de cælo descendat?*

†† Etiamsi prætermiserit hoc loco Chrysostomus
ista: *Nescitis cujus spiritus estis, sed in aliis homi-
liis hoc Domini responsum esse ait. Igitur Spiritum
quidem intellige Spiritum sanctum. Is enim bonus
est et indulgens, ut reliquæ personæ unius naturæ
divinæ.*

CAP. XXXIII. *De eo cui non permisit ut seque-
retur.*

Vers. 56. *Et abierunt* — Vers. 58. *reclinat*. De
hoc et *Matthæus* scripsit duodecimo capite, et ibi
posita est interpretatio.

Vers. 59. *Ait* — Vers. 60. *Dei*. Ibi etiam plano
de hoc disputatum est. Hunc vero Christus vocabat,
sciens eum dignum.

Euthymius omiserat, καὶ εἶπεν· οὐκ ad σωσαι·
deinde vero ejusdem auctoritate interpretatus est.
Addenda ergo erant codicibus Euthymii in repetita
lectione. Sed hoc neglectum. Copiose de hoc dixi in
V. T.

(63) Ἐν ἐκείνῳ, pro ἐκεῖ. B.

Vers. 61. *Dixit* — Vers. 62. *regno Dei*. Qui *arare conatur*, et a tergo respicit, corrumpit conatus promptitudinem segnitie, qua a tergo respicit. Parabolice ergo Salvator dixit, *aratum et (xx) sequi se* : et tantumdem est, ac si dicat : *Nemo, qui me sequi conatur, si a tergo respiciat, hoc est, mentem adhuc ad temporalia habeat, aptus est ad regnum Dei*. Oportet enim eum, qui eligit sequi Christum confestim omnia despiciere et sequi, ne oculos quidem ab eo divertendo, ne forte habitu ac specie eorum quæ a tergo sunt, retineatur. Quid enim Deo optabilius ac præstantius ?

CAP. XXXIV. *De designatis septuaginta apostolis*. Cap. X. Vers. 1. *Post hæc — septuaginta*. Apostolos videlicet. Multi enim credituri erant, et pluribus prædicatoribus opus erat. Duodecim siquidem apostoli primus erat chorus; septuaginta vero, secundus. Hos autem duodecim et septuaginta præfigurabant duodecim fontes aquarum, et septuaginta trunci palmarum in Ælim, ad quam venerunt Israelitæ⁶⁶, ubi mare Rubrum pertransissent.

Vers. 1. *Et emisit* — *erat ipse venturus*. Similiter et duodecim conjunctim (yy) emisit, sicut dixit Marcus decimo quarto capite; sed duodecim in omnes civitates ac pagos Israel emisit, tanquam perfectiores: septuaginta vero, in solas eas quæ in transitu erant, per quas iter facturus erat, ut prædicarent remissionem peccatorum, ejusque adventum, qui remissionem illorum tribueret.

Vers. 2. *Dicobat* — *pauci*. Messiem dicit illos, qui ab infidelitate demetendi, et ad fidem suam erant comportandi: operarios vero, apostolos, et quicumque ad hoc subministrarent. Hic autem manifestata est causa promotionis ipsorum septuaginta, et tamen paucos adhuc esse dicit omnes apostolos ad multitudinem illorum, qui credituri erant.

Vers. 2. *Rogate* — *suam*. Hoc id, quod ante istud præcessit, etiam dixit in fine decimi octavi juxta Matthæum capitia, sed ibi messem multam appellat eos qui de Judæis erant credituri: hic autem eos qui ex gentibus: et ibi admonet duodecim, ut orent pro emissionem horum septuaginta. hic vero ipsos septuaginta admonet, ut orent pro promotione episcoporum ac præceptorum persingulas civitates ac regiones. Lege autem enarrationem præsentis dicti in memorato capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 3. *Ite* — *lupos*. Hoc etiam ad duodecim

⁶⁶ Exod. xv, 27.

Varia lectiones et notæ.

(61) Auctor hujus sententiæ est Origenes, hom. 8 in Exod., quam postea, ut fere accidit, plures interpretes sunt amplexi.

(xx) *Et sequi se*. Et, non est in Græco et abesse debet.
(yy) *Conjunctim*. Κατὰ συζυγίαν est *binos*.

Εἶπε — *βασιλείαν τοῦ Θεοῦ*. Ὁ ἐπιχειρήσας ἀροτριᾶν, καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω, φθείρει τὸ πρόθυμον τῆς ἐπιχειρήσεως· τῇ βραθυμίᾳ τοῦ βλέπειν εἰς τὸ ὀπίσω. Παραβολικῶς τοίνυν ὁ Σωτὴρ ἀροτρον ὠνόμασε, τὸ ἀκολουθεῖν αὐτῷ, λέγων, ὅτι Οὐδεὶς ἐπιχειρήσας ἀκολουθεῖν μοι, καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω, τούτῳστι, τὸν νοῦν ἔτι ἔχων εἰς τὰ βιωτικὰ, ἐπιτήδειός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Χρὴ γάρ, τὸν ἐλόμενον τὸ ἀκολουθεῖν τῷ Χριστῷ, πάντων εὐθίως ὑπεριδεῖν, καὶ ἀμεταστρεπτικῶς ἐκείνου, μήποτε τῇ στήσει τὸν ὀπίσω κατασχεθῆ. Τί γὰρ Θεοῦ ποθεινότερόν τε καὶ προτιμότερον;

ΚΕΦ. ΛΔ'. Περὶ τῶν ἀναριθμητῶν ἑβδομήκοντα.

Μετὰ ταῦτα — *ἑβδομήκοντα*. Ἀποστόλους, δηλονότι. Πολλοὶ γὰρ ἑμμελλόν πιστεύειν καὶ χρεῖα κηρύκων κλειόνων ἦν. Δώδεκα μὲν οὖν ἀπέστειλε, ὁ πρῶτος χορὸς· ἑβδομήκοντα δὲ, ὁ δεύτερος. Τούτους δὲ τοὺς δώδεκα, καὶ τοὺς ἑβδομήκοντα, πάλαι (61) προστύπουν, ἐν τῇ Ἰλλεμ, εἰς ἣν ἦλθον οἱ Ἰσραηλίται διαβάνας τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, αἱ δώδεκα πηγαὶ τῶν ὀδάτων, καὶ τὰ ἑβδομήκοντα στελεχὴ τῶν φοινίκων.

Καὶ ἀπέστειλεν — *ἑμμελλόν αὐτὸς ἐρχεσθαι*. Καὶ τοὺς δώδεκα ὁμοίως κατὰ συζυγίαν ἀπέστειλεν, ὡς εἶρηκε Μάρκος ἐν τῷ τεσσαρεσκαίδεκάτῳ κεφαλαίῳ· ἀλλὰ τοὺς δώδεκα μὲν εἰς πάσας τὰς πόλεις καὶ κώμας τοῦ Ἰσραὴλ ἀπέστειλεν, ὡς τελειότερους· τοὺς ἑβδομήκοντα δὲ, εἰς μόνας τὰς κατὰ παράδοξον αὐτοῦ κειμένας, δι' ὧν ἑμμελλε πορεύεσθαι, κτηρόντας μετάνοιαν ἀμαρτημάτων, καὶ ἀριζίν τοῦ χορηγοῦ τῆς τούτων ἀφίσσεως.

Ἐλεγε — *ὄλλοι*. Θερισμὸν μὲν λέγει τοὺς θερισθησομένους (65) ἀπὸ τῆς ἀπιστίας καὶ συγκομιζήσομένους εἰς τὴν πίστιν αὐτοῦ· ἐργάτας δὲ, τοὺς ἀποστόλους, τοὺς ὑπηρετοῦντας εἰς τοῦτο. Δεδήλωται δὲ ἐνταῦθα ἡ αἰτία τῆς προβολῆς τῶν ἑβδομήκοντα. Καὶ ἔτι δὲ ὄλιγους εἶρησεν εἶναι τοὺς σύμπαντας ἀποστόλους, πρὸς τὸ πλῆθος τῶν μελλόντων πιστεύειν.

Δεήθητε — *αὐτοῦ*. Τοῦτο καὶ τὸ πρὸ τούτου ρητὸν εἶπε καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ ὀκτωκαιδεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον· ἄλλ' ἐκεῖ μὲν θερισμὸν πολὺν ἔλεγε, τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεῦσαι μέλλοντας· ἐνταῦθα δὲ, τοὺς ἐξ ἐθνῶν. Καὶ (66) ἐκεῖ μὲν προετρέπετο τοὺς δώδεκα, δεηθῆναι περὶ ἀποστολῆς τῶν ἑβδομήκοντα τούτων· ἐνταῦθα δὲ τοὺς ἑβδομήκοντα τούτους, περὶ προβολῆς τῶν κατὰ πόλεις καὶ χώρας ἐπισκόπων καὶ διδασκάλων. Ἀνάγνωθι δὲ καὶ τὴν ἐξηγησιν τοῦ παρόντος ρητοῦ ἐν τῷ βηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Ἰκάγετε — *λύκων*. Τοῦτο εἶπε καὶ πρὸς τοὺς

(65) Θερισσομένους. Α.
(66) Καὶ ἀβαστ. Α.

δώδεκα, καὶ ζήτησον ἐν τῷ ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων.

Ἔπειο δ' ἂν τις κἀναυῖα, ὅτι τοὺς δώδεκα μὲν πρόβατα ἐκάλεσαν, ὡς τελειότερους· τοὺς ἑβδομηκοντα δὲ, ἄρνας.

Μη — ὑποδήματα. Διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τούτων κλειθεὶς θαρρῆν περὶ τῶν ἀναγκαίων τοῦ σώματος ἐπὶ τῷ ἀποστείλαντι τούτους· ἀποτρέπει δὲ, διὰ μὲν τοῦ μη βαστάζειν βαλάντιον (67), τὴν φιλαργυρίαν· διὰ δὲ τοῦ, μη κήρα, τὸ μη ταμιεύεσθαι τροφήν· διὰ δὲ τοῦ, μη ὑποδήματα, παιδοτριβεῖ αὐτοὺς εἰς ἀσκησιν. Παρήγγειλε δὴ ταῦτα καὶ τοὺς δώδεκα ἐν τῷ δηλωθέντι ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

Καὶ — ἀσπάσησθε. Τοῦτο προσέταξεν, οὐ βουλόμενος ἀπανθρώπους αὐτοὺς γίνεσθαι καὶ ἀπροσηγόρους, ἀλλ' ἀνεμποδίστους. Ἐῴθε γὰρ ἡ καθ' ὅδον ὁμιλία τὸ σύντονον ἐγκόπτειν ὡς τὰ πολλὰ τῆς σπουδῆς. Προστάττει τοίνυν αὐτοῖς μόνον γίνεσθαι τοῦ ἐμπιστευθέντος ἔργου, καὶ μηδὲ τὸν τυχόντα κερδῶν τοῦ κηρύγματος δαπανᾶν εἰς τὰ μὴ ἀναγκαῖα καὶ πάρεργα. Καὶ ὁ Ἐλισσαῖος δὲ πάλιν Γιεζὴ τὸν ὑπῆρέτην αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κατεπίγειον ἀποστείλας, ἐνετείλατο· ὅτι Ἐὰν εὖρηξ ἄνδρα, οὐκ εὐλογήσεις αὐτόν· καὶ ἐὰν εὐλογῆσῃ σε ἄνθρωπος, οὐκ ἀποκριθῆσῃ αὐτῷ· ἐμφαίνων τὸ χρῆναι βαδίζειν ἀπερίσπαστον, καὶ παντελῶς ἀνεμποδίστον.

Εἰς ἡν — τούτω. Τοῦτο τὸ πρόσρημα ἀσπασμὸν ἐκάλεσαν ὁ Ματθαῖος (68) ἐν τῷ προβῆθέντι κεφαλαίῳ. Σύμβολον δὲ ἀγάπης ὁ τοιοῦτος ἀσπασμὸς, δηλῶν, ὅτι εἰρηνικοὶ καὶ φίλοι παραγεγόνασιν,

Καὶ ἐὰν — ὑμῶν (69). Ἡ χάρις τῆς δωθείσης εἰρήνης παρ' ὑμῶν, ἡ ἐνέργεια τοῦ τοιοῦτου λόγου· υἱὸς δὲ εἰρήνης, ὁ εἰρηνικὸς, ὡς διαφόρως εἰρήκαμεν.

Εἰ δὲ — ἀνακίψῃ. Ἀνίγνωθι καὶ ἐν τῷ ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξηγήσιν τοῦ· Καὶ ἐὰν μὲν ἦ ἡ οἰκία ἀξία, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπ' αὐτήν· ἐὰν δὲ μὴ ἦ ἀξία, ἡ εἰρήνη ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐπιστραφήτω.

Ἐν αὐτῇ — αὐτοῦ ἐστι. Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ σαφῶς ἐβῆθη, μικρὸν ἀνωτέρω. Ἐσθίειν δὲ καὶ πίνειν τὰ παρ' αὐτῶν ἐπέτρεψεν, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς πρόπον ἐστὶ μαθηταῖς αὐτοῦ. Τοῦτο γὰρ γνώριμον ἦν αὐτοῦ.

Μη — οἰκίαν. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐξηγήσει τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ μεταβαίνειν εὐρήσει.

Καὶ εἰς — Θεοῦ. Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἑαυτὸν λέγει νῦν ὡς βασιλεία καὶ Θεόν. Ἠγγικε, φησὶν, καὶ ἤδη ἐπιδημήσει ὑμῖν· ἀξιοί γίνεσθε, ἐτοιμάζεσθε εἰς ὑποδοχὴν.

⁶¹ Matt. x, 16.

⁶² IV Reg. iv, 29.

⁶³ Matth. x, 12.

⁶⁴ Ibid. 15.

Variæ lectiones et notæ.

(67) Βαλλάντιον. A.

(68) Igitur etiam nonnulli, sed temere, apud Matthæum l. l. intulerunt : Λέγοντες· Εἰρήνη τῷ

A dixit, et quære decimo nono juxta Matthæum capite dicti illius interpretationem : *Eccæ ego mitto vos tanquam oves in medio luporum* ⁶¹.

Poterit quisvis hoc etiam loco dicere, quod duodecim appellaverit oves, tanquam perfectiores, septuaginta vero agnos, tanquam teneriores.

Vers. 4. Nolite — calceamenta. Hoc interdico jubet ut de necessariis corporis sp. n. in illum habeant, qui ipsos emisit. Cum autem jubet, ne sacculum ferant, ab avaritia avocatur. Dicens, *neque peram*, dehortatur a recondendo cibo. Cum vero addit : *neque calceamenta*, ad exercitium ipsos erudit. Præcepit vero hæc etiam duodecim laudato capite decimo nono.

Vers. 4. Et — salutaveritis. Hoc jussit, non inhumanos eos fieri volens, aut moribus asperos, quos nemo possit compellere, sed impedimento carentes. Solet enim salutatio per viam, vehementiæ studij ut plurimum obstare. Præcipit itaque illis, ut soli operi eis commisso intendant : et oblatam prædicationis occasionem non insumant in ea quæ necessaria non sunt, sed præter intentum sese offerunt. Elisæus quoque olim emissio Giezi famulo ad opus quod festinationem requirebat, præcepit dicens : *Si inveneris viam, non benedicas ei : et si tibi benedixerit vir, ne respondeas illi* ⁶², indicans opus esse ut indistractus ac omnino sine impedimento procederet.

Vers. 5. In quacunque — huic. Hanc allocationem Matthæus salutationem nominavit prædicto capite ⁶³. Est autem hujusmodi salutatio signum dilectionis, significans quod pacifici et amici advenierint.

Vers. 6. Et si — vestra. Hoc est gratia datæ a vobis pacis, vel efficacia hujusmodi sermonis. Filius quoque pacis dicitur pacificus, sicut variis in locis diximus.

Vers. 6. Sin — revertetur. Lege quoque decimo nono capite Evangelij juxta Matthæum dicti illius enarrationem : *Ei si quidem fuerit domus digna, veniat pax vestra super illam : si autem indigna fuerit, pax vestra ad vos convertatur* ⁶⁴.

Vers. 7. In eadem — sua est. Similiter de his in illo capite manifeste dictum est paulo superius. Edere autem ac bibere permisit, quæ ab illo porrigerentur ; non simpliciter, sed sicut discipulos suos decebat ; hoc enim ipsis notum erat.

Vers. 7. Nolite — domum. In illa enarratione hujus causam invenies.

Vers. 8. Et in — Vers. 9. Dei. Regnum Dei nunc seipsum appellat, tanquam regem ac Deum. Appropinquavit, inquit, et jam deversatur vobiscum ; digni habemini, qui præparamini ad ejus susceptionem

οὐκῶ τούτω.

(69) Ἡ οὐκ ἔστι A.

Vers. 10. *In* — Vers. 11. *vos*. Ibi de his etiam A quære, ubi declaratum est illud : *Et quicumque non susceperit vos* 66.

Vers. 11. *Tamen* — *Dei*. Hoc protestari præcepit incredulis, ne dicere possent : Non cognovimus adventum tuum, Domine.

Vers. 12. *Dico* — *illi*. Prædicto capite etiam hæc convenienter declarata sunt.

Vers. 13. *Væ* — *pœnituisse*. Quære vicesimo capite juxta Matthæum, ubi dicitur : *Tunc cœpit exprobrare civitatibus, in quibus editæ fuerant plurimæ virtutes ejus, quod non resipissent* 67; ibi enim et de his dictum est.

Vers. 14. *Verumtamen* — *vobis*. Vobis, puta, incredulis. Hoc quoque dixit decimo nono capite Evangelii juxta Matthæum, et ibi lege dicti illius B declarationem : *Amen dico vobis, tolerabilius erit terra Sodomorum et Gomorrhorum, quam civitati illi* 68.

Vers. 15. *Et tu* — *detraheris*. Vicesimo capite Evangelii secundum Matthæum etiam de hac dictum est, ibi ergo quære.

Vers. 16. *Qui audit* — *me*. Rejectionem hanc vocat incredulitatem et aversionem. Ne enim mœrore afficiantur, cum spernuntur, dicit : *Vestra injuria per vos in me recurrit, qui misit vos; per me autem, in Patrem meum, qui misit me*.

Vers. 17. *Reversi* — *in me*. Gaudebant, quod digni haberentur et miracula edere, et dæmonia sibi subjicere.

Vers. 18. *Dixit* — *cadentem*. Causam significavit subjectionis dæmoniorum, quia cecidit princeps eorum, qui fortes illos reddebat ac confortabat, et jam facile devincuntur. Siquidem ante Salvatoris incarnationem in sublime ferebatur, et tyrannum agebat, ac potens erat : cum autem Deus in terra per carnem deversaretur, cecidit, non a cœlo : olim enim inde ceciderat, nec amplius eo ascendit : sed a dicta celsitudine, tyrannide ac potentia. Dicit ergo : *Videbam Satanam, postquam videlicet humanitatem assumpsi cadentem, ut fulgur, quod de cœlo cadit*.

Quidam autem cœlum intelligunt hoc loco aerem, in quo versari gaudet Satanus. Nam et aer cœlum dicitur : *Volucres, inquit, cœli*. Usus est autem fulguris exemplo, ostendens vehementiam ac velocitatem casus illius.

Vers. 19. *Eccc* — *scorpiones*. Serpentes ac scorpiones intelligibiles, qui animas mordent ac devorant. Ita autem dæmones appellavit, non solum propter insidias, veneni jaculationem ac infectionem, sed et propter debilitatem ac ignaviam. Verum quod de dæmonibus loquatur, manifestat id, quod subditur.

66 Matth. x, 14. 67 Matth. xi, 20. 68 Matth. x, 15.

Εἰς — *ὑμῖν*. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ζήτησον, ἔνθα ἡρμηνεύθη τό· *Καὶ ὃς ἄν (70) μὴ δέξεται ὑμᾶς*.

Πλὴν — *Θεοῦ*. Τοῦτο προσέταξε διαμαρτυροῦσθαι τοῖς ἀπειθέσιν, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν, Ὅτι οὐκ ἔγνωμεν τὴν παρουσίαν σου, Κύριε.

Λέγω — *ἐκείνη*. Ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα προσκόντως ἡρμηνεύθησαν.

Οὐαὶ — *μετενόησαν*. Ζήτησον ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τό· *Τότε ἤρξατο οὐκ εὐδοκῆσαι τὰς πόλεις, ἐν αἷς ἐγένοντο αἱ πλεῖσται θανάμεις αὐτοῦ, ὅτι οὐ μετενόησαν*. Ἐκεῖ γὰρ καὶ περὶ τούτων εἰρηται.

Πλὴν — *ὑμῖν*. Ὑμῖν, τοῖς ἀπειθέσι, δηλονότι. Εἶπε δὲ τοῦτο καὶ ἐν τῷ ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ἀνάγνωθι τὴν λύσιν ἐκείνου· Ἄμην λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἔσται γῆ Σοδόμων καὶ Γομορρῶν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ πόλει ἐκείνη.

Καὶ σύ — *καταβιβασθήσῃ*. Ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἰρηται καὶ περὶ ταύτης, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ.

Ὁ ἀκούων — *με*. Ἀθέτησιν λέγει τὴν ἀπειθειαν καὶ ἀποτροφήν. Ἴνα γὰρ μὴ λυπῶνται ἀθετοῦμενοι, φησὶν, ὅτι Ἡ ὑμετέρα ὕβρις, δι' ὑῶν μὲν, εἰς ἐμὴ ἀνατρέχει, τὸν ἀποστειλαντα ὑμᾶς· δι' ἐμοῦ δὲ, εἰς τὸν Πατέρα μου τὸν ἀποστειλαντά με.

Ἐπέστρεψαν — *σου*. Ἐχαιρον, ὡς ἀξιωθέντες θαυματουργεῖν καὶ ὑποτάσσειν τὰ δαιμόνια.

Εἶπε — *πρόσῳτα*. Ἐδήλωσε τὴν αἰτίαν τῆς τῶν δαιμόνων ὑποταγῆς, ὅτι πέπτωκεν ὁ ἄρχων αὐτῶν, ὁ ἐνισχύων αὐτούς, καὶ λοιποὶν εὐκαταγώνιστοι γεγονάσι· πρὸ μὲν γὰρ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος, εἰς ὕψος, ἤρετο, καὶ ἐτυράννει, καὶ ἰσχυε. Τοῦ Θεοῦ δὲ τῇ γῆ διὰ σαρκὸς ἐπιδημήσαντος, πέπτωκεν· οὐκ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ· πάλαι γὰρ ἀπ' αὐτοῦ πεσὼν οὐκέτι αὐτοῦ ἐπέθη· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ βῆθλἐντος ὕψους καὶ τῆς τυραννίδος καὶ τῆς ἰσχύος. Λέγει τοίνυν, ὅτι Ἐδεδώρουν τὸν Σατανᾶν, μετὰ τὸ ἐνανθρωπήσαι με δηλονότι, πεισόντα, ὡς ἀστραπὴν, ἐκ (71) τοῦ οὐρανοῦ.

Τινὲς δὲ οὐρανὸν ἔνταυθα τὸν ἀέρα νοοῦσιν, ᾧ ἐνεφιλοχώρει ὁ Σατανᾶς. Λέγεται γὰρ οὐρανὸς καὶ ὁ ἀήρ. *Τὰ πετεινὰ γὰρ φησι τοῦ οὐρανοῦ*. Τῷ παραδείγματι δὲ τῆς ἀστραπῆς ἐκρήσατο, ἐμφαίνων τὸ σφοδρὸν καὶ δξύ τῆς πτώσεως αὐτοῦ.

Ἰδοὺ — *σκορπίων*. Ὅφρων καὶ σκορπίων, τῶν ἐαχνόντων καὶ τιτρωσκόντων τὰς ψυχάς. Οὕτω δὲ τοὺς δαιμόνας ὠνόμασεν, οὐ μόνον διὰ τὸ ἐπιβουλον καὶ ἰσθόλον καὶ φαρτακίον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἀσθενὲς καὶ εὐάλωτον. Ὅτι δὲ περὶ τῶν δαιμόνων λέγει, δηλοῖ τὸ ἐπαγόμενον.

Variæ lectiones et notæ.

(70) Ὅτι τὰν. B.

(71) Τῆς, autē ἐκ, addit A.

Kal — ἐχθροῦ. Τοῦ νοητοῦ δράκοντος. Ἴδων γὰρ αὐτοὺς χαίροντας ἐπὶ τῇ τῶν δαιμονίων ὑποταγῇ, διδῶσι μὲν αὐτοῖς διηγεῖται τὴν κατ' αὐτῶν ἐξουσίαν, ἣν πρόσκαιρον ἔλαβον, ὅτε πρῶτον ἀπεζάλησαν· παραινέει δὲ, μὴ χαίρειν ἐπὶ ταύτῃ, διότι οὐκ ἐξ ἀγῶνος προσεγένετο τούτοις, ἀλλ' ἐκ ἑωρεῖας, διὰ τοὺς ὠφελήθηναί μελλοντάς. Εἴη δ' ἂν δύναμις τοῦ ἐχθροῦ οὐ μόνον οἱ δαίμονες, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐξ αὐτῶν πολυειδεῖς πειρασμοί.

Τινὲς δὲ καὶ τὰ φθείροντα τοὺς ἀνθρώπους θηρία δύναμιν αὐτοῦ λέγουσιν, ὡς χρωμένον καὶ τούτοις καθ' ἡμῶν.

Kal οὐδὲν — ἀδικήση. Οὐ δαίμων, οὐ πειρασμός, ἀλλ' οὐδὲ θηρίον.

Πλήρ — ὑποτάσσεται. Οὐ γὰρ ὑμέτερον τὸ κατόρθωμα, ἀλλ' ἐμὴ ἡ χάρις. Ἐν τούτῳ οὖν μὴ χαίρατε, ἵνα μὴ, ὡς ἐπὶ κατορθώματι χαίροντες, εἰς οἴησιν ἐκπρθεῖητε.

Χαίρατε — οὐρανοῖς. Ὅτι διὰ τὴν πίστιν ὑμῶν ἐπολιτογραφήθητε ἐν τῇ ἄνω πόλει, οὐ μέλανι, ἀλλὰ μενῆμῃ, οὐδὲ, ὡς (72), ἀνθρώποι γράφουσιν, ἀλλ' ὡς ὁ Θεὸς οἶδε γράφειν. Φησὶ γὰρ περὶ τῶν δικαίων ὁ Δαυὶδ, ὅτι, *Kal ἐπὶ τὸ βιβλίον σου πάντες γραφήσονται.* Τὸ μὲν γὰρ ὑποτάσσειν τὰ δαιμόνια, δι' ὠφέλειαν ἐτέρων ὑμῖν δέδοται· τὸ δὲ τὰ ὀνόματα ὑμῶν γραφῆναι ἐν τοῖς οὐρανοῖς, διὰ σωτηρίαν ὑμετέρων. Διὸ ἐκείνη μὲν ἡ χαρὰ κλέπτουσα φυσίωσιν οἶδεν ἐμποιεῖν· αὕτη δὲ μάλλον εὐχαριστίαν· καὶ παρατιθέτον μὲν ἐκείνην, ὡς περιττόν (75)· ἀντιποιεῖτόν δὲ τούτην, ὡς ἀναγκαίαν.

Ἐν αὐτῇ — Ἰησοῦς. Ἠγαλλιάσατο τῇ ψυχῇ, ὡς ἀνθρώπος, διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ὠφεληθέντων ὑπὸ τῶν μαθητῶν.

Kal εἶπεν — σου. Εἶρηκε ταῦτα καὶ περὶ τῶν δώδεκα μαθητῶν ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Kal στραφεῖς — ἀποκαλύψαι. [Ἐν ἐκείνῳ καὶ ταῦτα διασεσάφηται πρὸς ἀκρίθειαν (74).]

Kal στραφεῖς — ἤκουσαν. Ταῦτα εἶπε καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, καὶ ἀνάγνωθι ἐν αὐτῷ (75) τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν, ἔνθα κεῖται τό· Ἰμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί. Ἐπεθύμησε δὲ ταύτην τὴν ἐπιθυμίαν καὶ Δαυὶδ ὁ προφήτης καὶ βασιλεὺς. Διὸ καὶ ἔλεγε· *Δεῖξον ἡμῖν, Κύριε, τὸ ἔλεός σου*· τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Σωτῆρος, ἔλεος ὀνόμασας (76), ὡς γενομένην δι' ἔλεος τῶν ἀνθρώπων.

Παρατήρησον δὲ, ὅτι στρέφεται πρὸς τοὺς μαθητάς ὁ Σωτὴρ, καὶ κατιδίαν αὐτοῖς ὀμιλεῖ, τοὺς μὴ μαθητάς ἀποστρεφόμενος. Διὸ καὶ ἡμεῖς, ἐὰν ὤμεν μαθηταὶ αὐτοῦ, ἀκολουθοῦντες αὐτῷ δι' ὑπακοῆς

Vers. 19. *Et — inimici.* Videlicet, intelligibitis draconis. Cum ergo vidisset eos gaudentes de subjectione dæmoniorum, dat quidem continuam adversus illa potestatem, quam prius ad tempus acceperant, cum mitterentur: sed adhortatur, ne de hac gaudeant, quia non ex certamine eis provenit, sed ex dono propter eos qui adjuvandi erant. Potest autem virtus inimici dici, non solum ipsi dæmones, sed et multiformes eorum tentationes.

Quidam vero et feras, quæ homines perdunt, virtutem illius dicunt, quod etiam his adversus nos utatur.

Vers. 19. *Et — nocebit.* Nec dæmon, nec tentatio, nec fera venenata.

Vers. 20. *Verumtamen — subjiciuntur.* Non enim vestrum est opus, sed mea gratia. In hoc ergo ne gaudeatis, ne, tanquam de egregio facinore gaudentes, in elationem elevemini

Vers. 20. *Gaudete — callis.* Quia propter fidem vestram in civos conscripti estis in æterna civitate: non atramento, sed memoria: neque, ut homines scribunt, sed sicut Deus scribere novit. Dicit enim de justis David: *Et in libro tuo omnes scribentur*⁷². Siquidem subjicere dæmonia, propter aliorum utilitatem vobis datum est: quod autem nomina vestra scripta sunt in caelis, propter salutem vestram: ideo furtivum quidem illud gaudium tumorem causare novit, hoc vero gratiarum actionem potius: et illud quidem cavendum, tanquam superfluum, hoc autem proponendum est, tanquam necessarium.

Vers. 21. *In illa — Jesus.* Animo exsultavit, tanquam homo, propter eorum salutem, qui a discipulis juvandi erant.

Vers. 21. *Et dixit — te.* Hæc quoque dixit de duodecim discipulis vicesimo capite Evangelii secundum Matthæum: et ibi quære expositionem.

Vers. 21. *Et conversus — Vers. 22. revelare.* In eo loco etiam hæc diligenter explanata sunt.

Vers. 23. *Et conversus — Vers. 24. audierunt.* Hæc quoque dixit vicesimo quarto juxta Matthæum capite, et in eo lege ipsorum interpretationem, ubi dicitur: *Vestri autem beati oculi*⁷³. Hac autem aviditate captus est David propheta simul et rex: ideo etiam dixit: *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam*⁷⁴, Salvatoris videlicet incarnationem appellans misericordiam, utpote propter hominum misericordiam factam.

Verum observa, quod ad discipulos Salvator convertitur, et ipsis seorsim loquitur, ab iis, qui discipuli non sunt aversus. Ideo et nos quoque, si discipuli ejus fuerimus, per obedientiam mandato-

⁷² Psal. cxxxviii, 16. ⁷³ Math. xviii, 16. ⁷⁴ Psal. lxxxviii, 16.

Varie lectiones et notæ.

(72) Ἄς οὐδὲ οἱ. B.
(73) Forte περιετήν, ob proximum ἀναγκαίαν. Alias illud quoque ferri possit, ut notum est.
(74) Inclusa omittit A. Ergo ab uno καὶ στραφεῖς

ad alterum saltim fecit.
(75) Ἐν αὐτῷ abest. A.
(76) Ὀνόμασεν. A.

rum ipsius, et animæ simul, et corporis habuerimus A
oculos recte intuentes, auresque recte audientes,
ad nos etiam omnino convertetur, et mysteriis a
vulgo absconditis dignabitur.

CAP. XXXV. De tentante legisperito.

Vers. 25. *Et ecce — possidebo?* Illaqueare putabat
Christum, si quippiam legi contrarium ullo pacto
doceret. Dicit ergo: *Quid faciendo vitam æternam*
possidebo, quam populo annuntias? Cognita autem
illius versutia, Salvator ad legem ipsum remittit;
simul quidem conatum illius repellens, simul etiam
arguens illum, quod sese pro virtutis cultore gere-
ret, cum non esset, veluti finis indicabit para-
bolæ.

Vers. 26. *Ipse vero — legis?* Quod scriptum est
majus præceptum? Quomodo legis majora legis
præcepta? De majoribus namque ipsum interro-
gavit.

Vers. 27. *At ille —* Vers. 28. *respondisti.* Recte
illum respondiisse dixit: ut qui duo recitaverit
præcepta, quæ ad se invicem connectuntur, sicut
quingagesimo quarto juxta Matthæum capite ma-
nifestatum est. Alius autem erat hic legisperitus ab
eo, de quo a Matthæo et Marco facta est mentio ⁷¹.

Vers. 28. *Hoc — vives.* Hoc, quod nunc recitasti,
hoc, inquam, fac et vives vita æterna, qua vivunt
justi, qui hæc præcepta servaverunt. Docuit siqui-
dem prædicto capite Evangelii secundum Matthæum,
quod in his duobus præceptis universa lex et pro-
phetæ pendent ⁷²; quorum ovarrationem perfecto
invenies quinto juxta Matthæum capite, ubi dicitur:
Ita enim est lex et prophetæ ⁷³.

Vers. 29. *At ille — proximus?* Conatu suo fru-
stratur, effudit, quem apud se occultabat, tumorem.
Putabat enim se cunctis esse præstantiorem: nam
lex proximum nominavit eum, qui alterius egeret
auxilio: ipse vero illum dici opinabatur, qui virtute
æqualis esset: ideo etiam, volens seipsum justifi-
care, sive aliis præponere, interrogabat: Quis mihi
est æqualis? Deinde Christus per parabolam do-
monstrat illum esse proximum, qui alterius indiget
auxilio.

† Proximus dicitur omnis homo, quod omnes inter
nos propinqui sumus secundum naturæ communi-
cationem.

CAP. XXXVI. De eo qui incidit in latrones.

Vers. 30. *Suscipiens — dixit.* Suscipiens: hoc
est, excipiens sermonem.

Vers. 30. *Homo — Jericho.* Parabola hæc, etsi
efficta sit, ut ostendat, quis sit proximus: paucis

⁷¹ Matth. xii, 35; Marc. xii, 28. ⁷² Matth. xii, 40. ⁷³ Matth. vii, 12.

Varie lectiones et notæ.

(77) Heatenius hic textum diviserat et ex uno
scholio duo fecerat. Vide, quæ infra post Evange-
lium Joannis monui ad Heatenii animadversionem,
quam huic loco adjecit.

(78) Etiam hic uterque codex οὕτως, ante con-
sonam. Hic ergo altera lectio orta οὕτος, ut mo-

τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, καὶ ἔχωμεν ψυχικοὺς ἄμα καὶ
σωματικούς ὀφθαλμοὺς, ὀρθῶς βλέποντας, καὶ τὰ ἔτα,
ὀρθῶς ἀκούοντα, πάντως στραφῆσεται καὶ πρὸς ἡμᾶς,
καὶ ἀξιῶσει μυστηρίων ἀπορρήτων τοῖς πολλοῖς.

ΚΕΦ. ΑΕ'. Περὶ τοῦ ἐκπερωτήσαντος νομοῦ.

Καὶ ἰδοὺ — κληρονομήσω; Προσεδίκησε παγι-
δεῦσαι τὸν Χριστὸν εἰς τὸ πάντως ἐπιτάξαι τι ἐναν-
τίον τῷ νόμῳ. Λέγει γοῦν, *Τὶ ποιήσας ζωὴν αἰώ-
νιον κληρονομήσω*, ἣν καταγγέλλεις τῷ λαῷ; Γνωὶς
δὲ τὴν τοῦτο κλονουργίαν ὁ Σωτὴρ, ἐπὶ τὸν νόμον
αὐτὸν παραπέμπει· ἄμα μὲν, διακρουόμενος τὴν
παῖραν αὐτοῦ· ἄμα δὲ, ἐλέγχων αὐτὸν, οἰόμενον μὴ
εἶναι ἐνάριτον, μὴ ὄντα δὲ· ὡς δείξει τὸ τέλος τῆς
παραβολῆς.

Ὁ δὲ — ἀναγινώσκεις (77); Τὶ γέγραπται μεί-
ζον ἐνταλμα; Πῶς ἀναγινώσκεις τὰς μείζους ἐντολάς
τοῦ νόμου; Περὶ τῶν μείζονων γὰρ αὐτὸν ἠρώτησεν.

Ὁ δὲ — ἀπεκρίθης. Ὁρθῶς ἀποκριθῆναι αὐτὸν
εἶπεν, ὡς τὰς δύο ἐντολάς ἀπαγγέλλαντα. Ἐχονται
γὰρ ἀλλήλων, ὡς ἐν τῷ πεντηκοστῷ τετάρτῳ κεφα-
λαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον διδῆλωται. Ἔτερος δὲ
ἐστὶν ὁ νομικὸς οὗτος, παρὰ τὸν ὑπὸ Ματθαίου καὶ
Μάρκου μνημονευόμενον.

Τοῦτο — ζήση. Τοῦτο, ὃ ἀπήγγειλας νῦν, τοῦτο
ποιεῖ, καὶ ζήση ζωὴν αἰώνιον, ὅταν ζῶσιν οἱ τὰς ἐν-
τολάς ταύτας φυλάξαντες δίκαιοι. Ἐδίδαξε γὰρ καὶ
ἐν τῷ δηλωθῆντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, ὅτι
ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλο, ὁ νόμος καὶ οἱ
προφῆται κρέμανται. Ὡν τὴν ἐξήγησιν ἐντελῶς εἰ-
ρήσεις ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον,
εἰς τὸ Ὁδοῦ (78) γὰρ ἐστὶν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται.

Ὁ δὲ — πλησίον; Ἀποτυχὼν τῆς πείρας, ἐξέβ-
ρηξε (79) τὴν ἐν αὐτῷ κεκρυμμένην οἴησιν. Ὡστε
γὰρ πάντων ὑπερέχειν. Ὁ μὲν γὰρ νόμος κλη-
σίον (80), τὸν δεόμενον βοήθειας ὠνόμασεν· αὐτὸς
δὲ πλησίον, τὸν ἴσον κατ' ἀρετὴν ὑπέλαβε (81). Διὸ
καὶ θέλων δικαιοῦν ἑαυτὸν, ἤγουν, ὑπεριθέσθαι τῶν
ἄλλων, ἐρωτᾷ, *Τίς ἐστὶ μου ἴσος;* Εἶτα διὰ παρα-
βολῆς ὁ Χριστὸς ἀποδείκνυσιν, ὅτι πλησίον ἐστὶν ὁ
δεόμενος βοήθειας.

[Πλησίον λέγεται πᾶς ἄνθρωπος, ὡς ἐγγιζόντων
ἡμῶν ἀλλήλοις κατὰ κοινωνίαν φύσεως (82).]

ΚΕΦ. ΑΓ'. Περὶ τοῦ ἐμπροσθέντος εἰς τοὺς ληστὰς.

Ἰκολαθῶν — εἶπεν. Ἰκολαθῶν ἀντὶ τοῦ,
διαδεξάμενος τὸν λόγον.

Ἄνθρωπος — Ἰεριχώ. Ἢ παραβολὴ αὕτη, εἰ
καὶ συνετέθη διὰ τὸ δεῖξαι, τίς ἐστὶν ὁ πλησίον,

nui in editione N. Test.
(79) Ita uterque. Et recte quidem ita dicitur.
(80) Hic. post πλησίον, addit codex B ea quæ
mox inclusa ex margine codicis A ascripta.
(81) Ἰπέθαλε. B.
(82) Ἢ πλησίον, addit B. Includa, in margine A.

ἀλλ' οὖν ἐν βραχεὶ πᾶσαν ὑποφαίνει τὴν φιλόφρονον οικονομίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἄνθρωπον μὲν γὰρ νοοῦμεν τὸν Ἀδὰμ καὶ τοὺς ἐξ Ἀδὰμ ἀνθρώπους· κατέβαιον δὲ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἱεριχὼν, τὴν ὁδὸν τὴν ἀπὸ ἀρετῆς εἰς κακίαν, καὶ ἀπὸ ὑπακοῆς εἰς παρακοήν, καὶ ἀπὸ ὑψους πολιτείας, εἰς χθαμαλότητα διαγωγῆς. Ὑψηλὴ μὲν γὰρ ἡ Ἱερουσαλήμ· χθαμαλὴ δὲ ἡ Ἱεριχὼν.

Καὶ — περιέπεσον. Ὁδοσάται; (83) δαίμονιν.

Οἱ — αὐτόν. Τὰ ἱμάτια τῆς ἀρετῆς, τὸν φῶδον τοῦ Θεοῦ, ὃν περιεβέβλητο δίκην χιτῶνος.

Καὶ — ἀπήλθον. Πληγὰς ψυχικὰς, τραύματα ἀμαρτιῶν.

Ἀρτέτες ἡμιθανῆ τυγχάνοντα. Ἐξ ἡμισίας θνητὸν γενόμενον. Τῇ ψυχῇ γὰρ ἀθάνατος μένει, τῷ σώματι τέθνηκε. Τὸ δὲ ἀπήλθον, καὶ τὸ ἀρτέτες, οὐ περιεργαστίον, διὰ τὴν (84) ἐξουσίαν τῆς παραβολῆς.

Κατὰ συγκυρίαν — ἐκείνη. Συγκυρία μὲν, ἡ συντυχία· ἱερεὺς δὲ, ὁ διὰ Μωϋσέως δοθεὶς νόμος, ὡς· περὶ θυσιῶν διαλεγόμενος.

Καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἀντιπαρήλθε. Παρέδραμεν αὐτὸν οὕτως ἔχοντα.

Ὁμοίως — ἀντιπαρήλθε. Λευίτην ὑποληπτὸν ἐνταῦθα τὸν λόγον τῶν προφητῶν, ὡς διακονοῦμενον τοῖς ἐπιτάγμασι τοῦ Θεοῦ.

Σαμαρείτης — ἐσπλαγχνίσθη. Σαμαρείτης νοεῖται νῦν ὁ Χριστὸς, ὡς ὑπὸ τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων Σαμαρείτης ὀνομασθεὶς.

Ἡ καὶ, ὡς οὐ μόνον Ἰουδαίων, ἀλλὰ παντὸς ἔθνους φύσιν, διὰ τοῦ προσλήμματος (85), περιβαλλόμενος. Ἔθνος γὰρ, οἱ Σαμαρείται.

Καὶ — αὐτοῦ. Τῷ δεσμῷ τῆς διδασκαλίας.

Ἐπιχέων — οἶνον. Ἡμερότητα καὶ στυφίν. Ἡ διδασκαλία γὰρ αὐτοῦ, πῆ μὲν ἡμέρως προβαίνει καὶ ἱλαρύνει· πῆ δὲ στυφεῖ καὶ δάκνει, καὶ οὕτως εὐ κέρραται, καὶ ἐκατέρωθεν ὠφελεῖ.

Ἐπιθιδάσας — κτήνος. Ἐπὶ τὸ βιον σῶμα, τὸ κτείνεσθαι (86) μέλλον, τουτέστι, βαστάσας τὰς ἀσθενείας αὐτοῦ διὰ τῆς προσληφθείσης ἀνθρωπότητος.

Ἦγεν αὐτὸν εἰς πανδοχεῖον. Πανδοχεῖον, ἡ Ἐκκλησία τῶν πιστῶν, ὡς πᾶν γένος ἀνθρώπων δεχομένη.

Καὶ ἐπεμαλήθη αὐτοῦ. Ἐποίησατο πρόνοιαν αὐτοῦ.

Καὶ — ἐξελθὼν. Μετὰ μικρὸν (87) ἀποθανῶν καὶ ἐξελθὼν ἀπὸ τοῦ κόσμου.

Ἐκβαλὼν — αὐτοῦ. Ἔως μὲν γὰρ ἔζη, αὐτὸς (88) ἐπεμαλεῖτο τῶν ἀσθενῶν· ἀποθανὼν δὲ,

A tamen verbis ostendit humanam et benignam Salvatoris nostri gubernationem. Hominem siquidem intelligimus Adam, et qui ab Adam descenderunt, universos : descensum autem ad Jerusalem in Jericho, viam a virtute ad vitium, et ab obedientia ad inobedientiam, et a sublimi vitæ instituto ad terrenam conversationem : est enim Jerusalem sublimis, Jericho vero humilis.

Vers. 30. Et — incidit. Id est, dæmones, qui in via residebant.

Vers. 30. Qui — eum. Vestimentis virtutis, timore Dei, quo in modum vestis circumdatus erat.

Vers. 30. Et — abierunt. Animæ plagis, vulneribus peccatorum.

B Vers. 30. Relinquentes semimortuum. Ex dimidio factum mortalem : juxta animam enim mansit immortalis, corpore vero mortuus est. Quod autem dicitur : abierunt, et relinquentes, non est de hoc curiose scrutandum propter normam parabolæ.

Vers. 31. Casu — illa. Sacerdos, hoc est, lex data per Moysen, utpote de sacrificiis disputans.

Vers. 31. Visoquo illo præterit. Pertransiit illum, cum ita male affectus esset.

Vers. 32. Similiter — præterit. Per levitam hoc loco accipiendus est sermo prophetarum, utpote Dei jussionibus subministrans.

C Vers. 33. Samaritanus — misericordia motus est. Samaritanus intelligitur nunc Christus, utpote ab incredulis Judæis Samaritanus appellatus.

Vel etiam non Judæorum tantum, sed et cunctarum gentium naturam per carnis assumptionem amplectens. Samaritani enim sunt quedam natio gentium.

Vers. 34. Et — ejus. Vinculo doctrinæ.

Vers. 34. Infundens — vinum. Lenitatem ac mordacitatem. Doctrina enim ejus alibi quidem mansuete procedit et exhilarat : interdum vero perstringit ac mordet : et ita pulchre temperata est, ac undique juvat.

Vers. 34. Et imponens — jumentum. In proprium corpus, quod occidendum erat : hoc est, portans infirmitates ejus per assumptam humanitatem.

D Vers. 34. Duxit in diversorium. Diversorium est Ecclesia, quæ omne genus hominum recipit.

Vers. 34. Et curam illius egit. Rationem ejus habuit, et de eo providit.

Vers. 35. Ac — egressus. Post aliquod tempus mortuus et de mundo egressus.

Vers. 35. Depromptos — illius. Donec vivebat : ipse curam habebat infirmorum : ubi vero mor-

Varie lectiones et notæ.

(83) Ἐγκαθέτοις, præstolantibus in viis.
(84) Διὰ τὸ ἐξουσιάζειν τὴν παραβολὴν ἐν ταῖς τειαιύταις περιστάσεσιν.
(85) Τῆς ἐνσαρκώσεως.

(86) Ludit in similitudinesyllabarum κτήνος, κτείνεσθαι.

(87) Καίρον pro μικρὸν. B.

(88) Αὐτός codex B habet post ἐπεμαλεῖτο.

taus est ac resurrexit, et ad peregrinandum in caelum devortit, hanc curam apostolis commisit.

Hospes enim est, quisquis Ecclesiae praest, puta, omnis episcopus, vel quisquis apostolorum successor est. Duo vero denarii sunt Novum ac Vetus Testamentum, quae infirmis medicinam suppeditant. Dixit enim vicesimo quarto capite Evangelii secundum Matthaeum: *Omnis scribe edoctus ad regnum caelorum similis est homini patrifamilias, qui depromit de thesauro suo nova et vetera*⁷⁴.

Vel, duo denarii duae sunt interpretationes Scripturae evangelicae, aut etiam omnis divinae: illa videlicet, quae juxta historiam est, et quae juxta aagogen.

Vers. 35. *Et — tibi.* Si etiam de tuo quidpiam insumperis, quod in ejus cedat utilitatem. Nam de suo quoque praepceptores apponunt, dilatantes divinum sermonem interpretationibus. A duobus siquidem testamentis sumunt quidem argumentum: propriis autem sermonibus abundantiore curam exhibent laborantibus. Reversio vero Christi, secundus est adventus ejus, in quo persolvit omnibus retributiones.

Vers. 36. *Quis* — Vers. 37. *illo.* Cum illo, hoc est, in illum.

Vers. 37. *Dixit — similiter.* Curam ejus habe, qui auxilio indiget. Qui enim hoc non facit, non diligit proximum suum sicut seipsum: qui vero proximum non diligit tanquam se ipsum, neque Deum diligit ex toto corde suo, et ex tota anima sua, ex tota fortitudine sua, et ex tota mente sua⁷⁵, quae dilectionis vehementiam ac intentionem manifestant.

CAP. XXXVII. De Martha et Maria.

Vers. 38. *Factum est* — Vers. 39. *illius.* Castellum hoc Bethania erat: hanc enim Joannes castellum dixit Mariae et Marthae⁷⁶.

Vers. 40. *Martha vero — ministerium.* Preparans, quae necessaria erant ad convivium et obsequium ejus ac discipulorum ipsius.

Vers. 40. *Quae astitit — adjuvet.* Tanquam praepceptor curam illi committe, ut una tecum ministerio manum admoveat.

Vers. 41. *Respondens — multa.* Tumulus hoc loco, distractio est et turbatio. Circa multa vero, puta, quae ad convivium et obsequium necessaria sunt, ut dictum est.

Vers. 42. *Atqui unum est necessarium.* Videlicet

⁷⁴ Matth. xiii, 54. ⁷⁵ Luc. x, 27. ⁷⁶ Joan. xi, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(89) Quam nos nunc *Grammaticam* appellamus. Credo autem interpretationem hujus loci allegoricam sumptam esse ex Origene, qui suam in hunc locum interpretationem laudat et attingit, tom. III, p. 728. Patet ergo vel ex hoc loco, Hierony-

και αναστάς, και εκδημῶν εἰς τὸν οὐρανόν, τῆς ἀποστόλοις τὴν ἐπιμέλειαν ταύτην ἐπέτερε.

Πανδοχῆς γὰρ πᾶς προσετώς τῆς Ἐκκλησίας, ἦτοι, πᾶς ἐπίσκοπος, και πᾶς τῶν ἀποστόλων διάδοχος. Δύο δὲ δηνάρια, ἡ Καινὴ και ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, αἱ χορηγοῦσι τὴν ἰατρειάν τοῖς ἀσθενούσιν. Εἶρηκε γὰρ ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου· ὅτι Πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὁμοίως ἔστω ἀνθρώπῳ οἰκοδοσῶντι, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ και παλαιά.

Ἡ δύο δηνάρια, αἱ δύο ἐρμηνεῖαι τῆς εὐαγγελικῆς Γραφῆς, ἡ και πᾶσης τῆς θείας, ἥτε καθ' ἰστορίαν (89), και ἡ κατὰ ἀναγωγὴν

Και — σοι. Εἴ τι ἂν και οἰκοθεν προσδαπανήσῃς εἰς ὠφέλειαν αὐτοῦ. Καὶ οἰκοθεν γὰρ οἱ διδάσκαλοι προσιθίαισι, πλατύνοντες τὰς ἐρμηνείας τῶν θείων λόγων. Ἀπὸ μὲν γὰρ τῶν δύο διαθηκῶν λαμβάνουσι τὰς ἀφορμὰς· τοῖς βιβλίοις δὲ λόγοις βασιλευσάντων παρέχουσι τὴν θεραπειάν τοῖς κάμνουσιν. Ἐπάνοδος δὲ τοῦ Χριστοῦ, ἡ δευτέρα παρουσία, ἐν ἣ ἀποδώσει πᾶσι τὰς ἀμοιβὰς.

Τίς — αὐτοῦ. Μετ' αὐτοῦ ἀντὶ τοῦ, εἰς αὐτόν.

Ἐλεον — ὁμοίως. Ἐπιμελοῦ τοῦ δεομένου βοήθειαι. Ὅ γὰρ μὴ τοῦτο ποιῶν, οὐκ ἀγαπᾷ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν· ὁ δὲ μὴ ἀγαπῶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν, οὐδὲ τὸν Θεὸν ἀγαπᾷ, ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτοῦ, και ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, και ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, και ἐξ ὅλης τῆς διανοίας αὐτοῦ, ἀπερ ἐμφανουσι ἀγάπης σφοδρότητα και ἐπίτασιν.

ΚΕΦ. ΛΖ'. Περὶ Μάρθας και Μαρίας.

Ἐγένετο — αὐτοῦ. Ἡ κώμη αὕτη, ἡ Βηθανία ἦν. Ταύτην γὰρ ὁ Ἰωάννης εἶπε κώμην Μαρίας και Μάρθας.

Ἡ δὲ Μάρθα — διακονίαν. Παρασκευάζουσα τὰ πρὸς ἐστίασιν και θεραπειαν αὐτοῦ τε και τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

Ἐπιστάσα — συναντιλᾶθηται. Ὡς διδάσκαλος ἐπίτερεφον αὕτη, ἵνα μοι συνεφάψηται τῆς διακονίας.

Ἀποκριθεὶς — πολλὰ. Τύρβη ἐστὶν, ὁ περισπασμός, ἡ ὀχλήσις· περι πολλὰ δὲ, τὰ τῆς ἐστίασεως και θεραπειας, ὡς εἴρηται.

Ἐνὸς δὲ ἐστὶ χρεια. Τῆς ἀκροάσεως τῶν ἑμῶν

λόγων. Οὐ γὰρ τρυφήσων ἦλθον, ἀλλὰ διδάξων ἅμα ἰσχυροῦς.

Maria — αὐτῆς. Δύο μερίδες πολιτείας ἐπαινεταί, ἡ μὲν πρακτικῆ, ἡ δὲ θεωρητικῆ. Ταύτας αἱ δύο αὐταὶ διείλοντο. Μάρθα μὲν, τὴν πρακτικὴν, ἐν τῷ διακονεῖσθαι περὶ τὴν σωματικὴν θεραπείαν τοῦ Κυρίου· Μαρία δὲ, τὴν θεωρητικὴν, ἐν τῷ ἀκούειν τῶν λόγων αὐτοῦ. Καὶ ἐπεὶ διπλοῦς ἦν ὁ Χριστὸς, ἡ μὲν ἀνέπαυε τὸ ὀρώμενον αὐτοῦ· ἡ δὲ ἐδοῦλευε τῷ ἀσκήσει αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ, τῆς μὲν τὴν προθυμίαν οὐ διεβάλε, τῆς δὲ τὴν προαιρέσειν ἐκηύνασε. Τῆς μὲν γὰρ τὸ ἔργον, χρησιμώτατον· τῆς δὲ (90) ὑψηλότερον.

Σὺ δὲ, ἦν βούλει, μίμησαι, ἡ θεράπευε τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, λέγω δὲ, τοὺς πτωχοὺς· Ἐφ' ὅσον γὰρ, φησὶν, ἐποίησατε ἐπὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποίησατε· ἡ ἀσχολοῦ περὶ τὴν ἀκρόασιν τῶν λόγων αὐτοῦ, περὶ τὴν θεωρίαν τῶν δογμάτων αὐτοῦ· ἡ καὶ ἀμφοτέρω μετέρχου κατὰ τοῦ προσήκοντος καὶ ἰσχυροῦς.

Τὴν ἀγαθὴν δὲ μερίδα εἶπεν, οὐχ ὡς τῆς ἄλλης πονηρᾶς οὐσίας, ἀλλ' ἀγαθὴν ἐνταῦθα τὴν κρείττονα ὠνόμασεν. Ἐνδέχεται γὰρ δύο καλῶν τὸ ἓν εἶναι κάλλιον. Καλὸν μὲν γὰρ τὸ φιλοξενεῖν· κάλλιον ἔστι τὸ παρεδρεῖναι Θεῷ. Τὸ μὲν γὰρ σωματικόν· τὸ δὲ πνευματικόν.

ΚΕΦ. ΑΗ'. Περὶ προσευχῆς.

Καὶ ἐγένετο — αὐτοῦ. Οὗτος ὁ μαθητὴς ἐκ τῶν ἐβδομήκοντα ἦν. Τοὺς γὰρ δώδεκα ἐδίδαξεν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον. Ἰδὼν γὰρ τὸν διδάσκαλον καινὴν πολιτείαν καὶ (91) μετερχόμενον καὶ ὑποτιθέμενον, ἐζήτησε καὶ καινὴν προσευχὴν, ἣν πολιτεία κατέλληλον. Ὁ δὲ, ἦν ἐδίδαξε τοὺς δώδεκα, ταύτην καὶ νῦν ἐκτίθειται.

Εἶπε — πονηροῦ. Ἡρμηνεύθησαν ταῦτα πάντα κατὰ τὸ ῥητὸν ἐν τῷ δηλωθέντι πέμπτῳ κεφαλαίῳ. Εἰ δὲ καὶ λέξεις τινὲς ἐνταῦθα παραλλάττουσιν, ἀλλ' οὖν τὴν αὐτὴν καὶ αὐταὶ σημασίαν φυλάττουσι, καὶ εἰς τὴν ὁμοίαν ἐρμηνείαν συνάγονται. Διδάξας δὲ προσεύχεσθαι, δεῖξει βούλεται, καὶ ὅτι ἡ ἐπιμονὴ τῆς προσευχῆς ἀνύκει τὸ σπουδαζόμενον, καὶ κέχρηται παραβολῇ παριστώσῃ τοῦτο. Περιεργότερον δὲ αὐτῆ συμπεπλάσται, ἵνα καὶ εἰς πειθισμὸν αὐτῆ συμπεπλάσται, ἵνα καὶ εἰς πειθισμὸν αὐτῆ συμπεπλάσται.

Καὶ εἶπε — αὐτῷ. Χρῆσον, ἦται, δάνεισον (92).

Κἀκεῖνος — σοί. Φασὶ τινες ἀναγωγικῶς, ὅτι νοεῖται φίλος μὲν ὁ φιλόθεος Θεός· πορεύεται δὲ πρὸς αὐτὸν μεσονυκτίου καὶ αἰτεῖ τρεῖς ἄρτους, ὁ παρὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν αἰτῶν τρεῖς θεολογίας, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, ἵνα παραβῇ

⁹⁰ Matth. xxv, 40.

Variæ lectiones et notæ.

(90) Τῆς δὲ τὸ Β.

(91) Καὶ ἀβηστ Α.

(92) Hæc tria vocabula omisit Hentenius et tex

meorum auscultatio sermonum. Neque enim, ut epuler, veni, sed ut vos doceam.

Vers. 42. *Maria* — ea. Duæ partes conversationis laudabiles sunt, nempe practica sive operativa, et theorica sive contemplativa; has duæ sorores istæ elegerant: Martha quidem operativam, ministrando circa corporale Domini obsequium; Maria vero contemplativam, audiendo sermones illius. Et quia bipartitus erat Christus, illa quidem refocillabat partem ejus visibilem, hæc autem colebat partem ejus invisibilem: ipse vero illius quidem promptitudinem non vituperavit, hujus autem electionem laudavit. Siquidem illius opus utile certe admodum erat, hujus tamen sublimius.

Tu ergo, quam volueris imitare, aut curam habere corporis Domini, dico sane pauperum. Nam *quatenus*, inquit, *uni de his minimis fecistis, et mihi fecistis*. Aut occupare circa auscultationem sermonum ipsius, circa contemplationem dogmatum illius. Aut etiam utrumque exerce congruis temporibus.

Bonam vero partem dixit, non quod altera mala sit: sed bonam hic appellavit eam quæ melior est. Potest enim fieri, ut duorum bonorum unum altero melius sit. Bonum siquidem est, hospitalis esse: verum melius est, Deo assidere: illud enim corporale est, hoc autem spirituale.

CAP. XXXVIII. De oratione.

CAP. XI. Vers. 1. *Accidit autem* — suos. Discipulus hic erat ex septuaginta. Nam duodecim docuerat quinto capite Evangelii juxta Matthæum. Cum videret enim præceptorem novum vitæ institutum et exercere et admonere: novam quoque orationem quæsit, vitæ studio convenientem. At ille quam ipsos duodecim docuerat, hanc etiam nunc exponit.

Vers. 2. *Ait* — Vers. 4. *malo*. Horum omnium a l verbum data est interpretatio prædicto quinto capite. Quod si dictiones quædam hic permutantur, eandem tamen et istæ servat significationem, et in similem conveniunt interpretationem. Postquam autem orare docuit, vult ostendere, quod orationis perseverantia tribuit id, quod quis expetit; et parabola usus est, quæ hoc demonstret, quæ etiam accuratius formata est, ut persuasibilior reddatur.

Vers. 5. *Et dixit* — Vers. 6. *illi*. Commoda seu mutuo da.

Vers. 7. *Ei ille* — *tibi*. Dicunt quidam per amicum anagogice Deum intelligi hominum amatorem. Vadit autem ad ipsum media nocte et petit tres panes, qui convenienti tempore petit triplicem divinum sermonem, Patris videlicet et Filii ac Spiritus

tum junctim eddidit a quinto ad septimum versum.

tus sancti, ut apponat amico qui ad se venit de instabili ac conculcata via, et hujusmodi indiget cibo. Cæterum Deus intus, sive invisibiliter respondet, Noli mihi molestus esse: jam ostium divini sermonis clausum est, nondum tempus est hujusmodi gratiæ.

Et cætera etiam quæ in parabola sequuntur, conati sunt quidam huc reducere (22), nec potuerunt suo aptare proposito; idcirco horum anagogen tanquam minus convenientem, præterii, videns, quod ad emphasim composita sint, ut rationabilis videatur repulsio. Pater namque, qui cum filiis suis dormit, rationabiliter recusat intempestive surgere, ne illos expergesciat. Apparet autem mihi tota hæc proposita parabola nihil aliud demonstrare, nisi petitionem esse maxime necessariam et repulsionem esse justissimam, ut videatur propter perseverantiam exauditus esse is, qui petit, et persuasibilis fiat admonitio.

Vers. 8. *Dico* — *opus fuerit*. Hoc est, cujus gratia hæc parabola facta est. Improbrietatem tamen, sive impudentiam, vocat assiduitatem ac perseverantiam petitionis.

Vers. 9. *Et ego* — Vers. 10. *aperietur*. Hæc similiter ipsis quoque duodecim præcepit, quemadmodum scripsit Matthæus quinto capite: et ibi quære enarrationem optime traditam:

Vers. 11. *Quis* — Vers. 12. *scorpium*? Ibi etiam de his consequenter invenies.

Vers. 13. *Si ergo* — *se*? Similiter et de his, Malos vero eos dixit, non solum propter causam ibi dictam, sed etiam propter humanam naturam, quæ malitiæ capax creata est.

CAP. XXXIX. *De ejecto dæmonio muto.*

Vers. 14. *Et* — *mutum*. Nec ipsum loquebatur, vel audiebat, nec hominem sinebat loqui, vel audire: non ex natura, sed ex malitia. Hujus autem apud Matthæum facta est mentio decimo octavo capite, in quo de ipso manifeste disputatum est.

Vers. 14. *Factum est* — *turbæ*. Ibi etiam de his dicitur est.

Vers. 15. *Quidam* — *dæmonia*. Similiter et de his. Pharisei autem hoc dixerunt, veluti scripsit Matthæus.

Vers. 16. *Alii* — *cælo*. Non nunc tantum, sed frequenter hoc fecerunt, sicut aliis Matthæi capitibus significatum est.

Quære autem potissimum tricesimo primo capite Evangelii ejus, ubi dicitur juxta finem: *Cumque accessissent Pharisei et Sadducæi tentantes, rogabant eum, ut signum aliquod de cælo demonstraret sibi* 14:

¹⁴ Matth. xvi, 1.

Varis lectiones et notæ.

(93) Περυκεναι, pro εἶναι, A.

(22) *Huc reducere*. Ἀναγαγεῖν est anagogice seu allegorice explicare.

αὐτὰς φίλῳ παραγενομένῳ πρὸς αὐτὸν ἐκ τοῦ ἀοράτου καὶ καταπεπατημένου βίου, καὶ χρῆζοντι τοιαύτης τροφῆς. Καὶ λοιπὸν ὁ Θεὸς ἐβωθεν, ἤγουν, ἀφανῶς ἀποκρίνεται, Μὴ ἐνόχλει μοι· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Μὴ μοι κόπους· πάρεχε· νῦν ἡ θύρῃ τῆς θεολογίας ἀποκλείεται σοι, οὐπω καιρὸν ἔχοντι τηλικαύτης χάριτος.

Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τῆς παραβολῆς ἐπεχείρησαν μὲν τινες ἀναγαγεῖν, οὐκ ἠδυνήθησαν δὲ ταῦτα προσαρμόσαι τῷ σκοπῷ αὐτῆς. Διὸ παρῆκα τὴν τούτων ἀναγωγὴν, ὡς περιττὴν, νοῶν, ὅτι συνετέθησαν εἰς ἔμφρασιν μόνον εὐλόγου παραιτήσεως. Ὁ γὰρ μετὰ τῶν παιδῶν αὐτοῦ κοιμώμενος πατήρ, εὐλόγως παραιτεῖται παρὰ καιρὸν ἀναστῆναι, ἵνα μὴ ἀφυκνίσῃ αὐτά. Φαίνεται δὲ μοι καὶ πᾶσα ἡ προκειμένη παραβολὴ μῦθον ἕτερον ἐμφαίνειν, εἰ μὴ μόνον ἀναγκαιοτάτην αἴτησιν καὶ εὐλογωτάτην παραίτησιν, ἵνα δόξῃ διὰ τὴν ἐπιμονὴν εἰσακουσθῆναι ὁ αἰτῶν, καὶ πιθανὴ γίνηται ἡ παραίτησις.

Ἀέγω — χρῆζει. Τοῦτό ἐστιν, οὗ χάριν ἡ παραβολὴ αὕτη γέγονεν. Ἀναίδειαν δὲ εἶπε τὴν ἐπιμονὴν τῆς αἰτήσεως.

Κἀγὼ — ἀνοιχθήσεται. Ταῦτα ὁμοίως καὶ τοῖς δώδεκα ἐνετείλατο, καθὼς ἀνέγραψε Ματθαῖος ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξηγήσιν, ἀριστα παραδεδομένην.

Τίνα — σκορπίον; Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἀκλουθῶς εὐρήσεις.

Εἰ οὖν — αὐτόν; Ὅμοίως καὶ περὶ τούτων· πονηροῦς δὲ αὐτοῦς εἶπεν, οὐ μόνον διὰ τὴν ἐκεῖ βρθεῖσαν αἰτίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πονηρίας δεκτικὴν εἶναι (93).

ΚΕΦ. ΛΘ'. *Περὶ τοῦ ἔχοντος δαιμόνιον κωφόν.*

Καὶ — κωφόν. Μῆτε αὐτὸ λαλοῦν ἢ ἀκοῦον, μῆτε τὸν ἀνθρωπὸν ἐὼν λαλεῖν ἢ ἀκοῦειν, οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐκ πονηρίας. Μένονται δὲ τούτου Ματθαῖος ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, ἐν ᾧ τὰ περὶ αὐτοῦ σαφῶς ἀπηγγέλλθη.

Ἐγένετο — δχλοῖ. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐβρῆθη.

Τινὲς — δαιμόνια. Ὡσαύτως καὶ περὶ τούτων. Οἱ Φαρισαῖοι δὲ τοῦτο εἶπον, ὡς ὁ Ματθαῖος ἐστὶν ρησεν.

Ἐτεροι — οὐρανοῦ. Οὐ νῦν μόνον, ἀλλὰ διαφόρων τοῦτο πεποιήκασιν, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις κεφαλαίοις τοῦ κατὰ Ματθαῖον δεδήλωται.

Ζήτησον δὲ μᾶλλον ἐν τῷ τριακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ πρὸς τῷ τέλει, τό· *Καὶ προσελθόντες οἱ Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι κειράζοντες ἀπρώρησαν αὐτὸν σημεῖον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπι-*

δειξαι (94) αὐτοῖς, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξηγησιν αὐ- A
τοῦ, καὶ μαθήθη τὰς αἰτίας τῆς κακουργίας αὐτῶν.

Αὐτὸς δὲ — διαροήματα. Τό τε τῆς ὑπολήψεως
τοῦ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια· καθ' ἑαυ-
τοῦ, γὰρ τοῦτο ἔλεγον, φοβούμενοι τὸν ὄχλον· καὶ
τὴ τῆς πείρας τοῦ ἐπιζητουμένου σημείου. Καὶ νῦν
μὲν περὶ τοῦ ἐνδὸς ἀπολογεῖται, μετὰ μικρὸν δὲ καὶ
περὶ τοῦ ἑτέρου.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ
τοῦ κ. τὰ Ματθαίου τὴν ἐρμηνείαν τοῦ· Εἰδῶς
δὲ (95) ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν.

Ἐρρηται δὲ ἡμῖν πολλάκις, ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ
ποτὲ μὲν καιροῦ καὶ τάξεως (96) τῶν ῥηθέντων ἢ
πραχθέντων φροντίζουσι· ποτὲ δὲ, μόνως ἀπαγ- B
γελίας.

Ἐἶπεν — πίπτει. Καὶ οἶκος ἐπὶ οἶκον, διαμερι-
σθεῖς, δηλονότι. Ἐν τῷ ῥηθέντι δὲ εἰκοστῷ δευτέρῳ
κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων ἀκολουθῶς ἠρμηνεύθη.

Ἐὶ δὲ — αὐτοῦ; Ὁμοίως καὶ περὶ τούτου.

Ὅτι — δαιμόνιαι. Ἐμφαίνει αὐτοῖς καὶ ὁ ὑπο-
λαμβάνοντες ἔλεγον καθ' ἑαυτοῦς περὶ αὐτοῦ.

Ἐὶ δὲ — ἔσονται. Ἐν τῷ (97) δηλωθέντι κεφα-
λαίῳ καθεξῆς καὶ περὶ τούτων διεληπται.

Ἐὶ δὲ — Θεοῦ. Ὁσαύτως καὶ περὶ τούτου σαφέ-
στατά τε καὶ ἀκριβέστατα.

Ὅταν — διαδιδῶσι. Παραπλησίως καὶ περὶ τού-
των (98) τὸ κεφάλαιον ἐκείνο διαλαμβάνει, καὶ ῥᾶδιον C
ἀπὸ τῶν ἐκεῖ ῥηθέντων καὶ ταῦτα διαγνωσθῆναι.

Ὁ μὴ — σκορπίζει. Ἔτι καὶ περὶ τούτων.

Ὅταν — κεκοσμημένον. Ταῦτα ἔγραψε καὶ
Ματθαῖος ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἠρ-
μηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ.

Τότε — πρώτων. Ὁσαύτως καὶ ταῦτα.

ΚΕΦ. Μ'. Περὶ τῆς ἐκ τοῦ ὄχλου ἐπαράσης
φωνῆς.

Ἐγένετο — ἐθῆλασας. Ἐπάρασα, ἤγουν, ὕψω-
σασα. Σφόδρα γὰρ ἀποδεξαμένη τοὺς λόγους· αὐτοῦ,
μεγαλοφώνως ἑμακάρισε τὴν γεννήσασαν αὐτὸν, ὡς
τοιούτου μητέρα γενέσθαι ἀξιοθεύσαν.

Αὐτὸς δὲ — αὐτὸν. Μενῶνγε, τουτέστιν, ἀληθῶς.
Ζήτησον δὲ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
Ματθαίου, τό· Ὅστις γὰρ ἂν ποιῆσῃ τὸ θέλημα
τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, αὐτὸς μου καὶ
ἀδελφὸς καὶ ἀδελφὴ καὶ μητὴρ ἐστί, καὶ ἀνάγνωθι
τὴν ἄλλην τοῦ τοιούτου ῥητοῦ ἐξηγησιν. Φυλακὴ
δὲ λόγου Θεοῦ ἐστὶν ἡ πλήρωσις αὐτοῦ.

⁹⁹ Matth. xii, 25. ¹⁰⁰ Ibid. 50

et lege ejus enarrationem, ac disces causas fraudu-
lenti eorum conatus.

Vers. 17. *At ipse — cogitationes.* Cogitationes,
tum suspicionis, quod in Beelzebub egeret damo-
nia, nam hoc apud se dicebant, timentes turbam,
tum conatus, quod signum petebant. Et nunc
quidem de uno respondet, post pauca vero de reli-
quo.

Quære autem vicesimo secundo capite Evange-
lii secundum Matthæum interpretationem quoque
illius, quod dicitur: *Jesus autem sciens cogitationes
eorum* ⁹⁹.

Frequenter autem a nobis dictum est, quod evan-
gelistæ interdum quidem temporis et ordinis ec-
corum, quæ dicta, aut facta sunt, curam habent,
quandoque vero id tantum student, ut rem, quæ
gesta est, enarrant.

Vers. 17. *Dixit — cadit.* Domus adversus do-
mum, videlicet divisa. Prædicto vicesimo secundo
capite etiam de his consequenti ordine data est
interpretatio.

Vers. 18. *Quod si — ejus?* Similiter et de hoc.

Vers. 18. *Quia — demonia.* Manifestat etiam
eis, quid apud se dicentes suspicabantur.

Vers. 19. *Si autem — erunt.* †† In capite laudato
deinceps etiam de his expositum est.

Vers. 20. *Si autem — Dei.* De hoc quoque
apertissime ac diligentissime ibidem invenies.

Vers. 21. *Cum — Vers. 22. distribuit.* Pari
modo et de his caput illud disserit: et ex his, quæ
ibi dicta sunt, etiam hæc facilius cognosci pote-
runt.

Vers. 23. *Qui non — dispergit.* Præterea et de
his.

Vers. 24. *Cum — Vers. 25. ornatam.* Hæc Mat-
thæus quoque scripsit vicesimo tertio capite, et in
eo declarata sunt.

Vers. 26. *Tunc — primis.* Similiter et hæc.

CAP. XL. *De muliere, quæ de turba vocem extu-
lit.*

Vers. 27. *Factum est — suxisti.* Elata, sive ele-
vata voce. Cum enim vehementem in eam impres-
sionem sermones illius fecissent, magna et exaltata
voce eam beatificavit, quæ illum pepererat, utpote
D quæ talis Filii Mater fieri dignata fuerat.

Vers. 28. *At ille — illum.* Quin imo, hoc est,
vere dico vobis. Quære autem vicesimo tertio
juxta Matthæum capite, ubi dicitur: *Quicumque
enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in cælis est,
ipse et meus frater et soror et mater est* ¹⁰⁰.
ac lege totam dicti illius enarrationem. Custodia
vero sermonis Dei, ejus est adimpletio.

Variæ lectiones et notæ.

(94) Δείξει, A.

(95) Δέ abest A.

(96) Καιροῦ τάξεως A.

(97) Hoc scholium non legitur apud Hentenium.

Textus autem versus 19 et 20, junctus est. Saltus
ergo factus ab εὶ δὲ ad εὶ δὲ.

(98) Τοῦτου A.

CAP. XLI. De his qui signum petebant.

Vers. 29. *Turbis autem — querit.* Nunc etiam de reliqua eorum cogitatione respondet. Pravam autem nominavit generationem Phariseorum ac Sadduceorum, tanquam tentantem ipsum. De hoc autem dictum est vicesimo tertio capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 29. *Et — prophetæ.* Ibi etiam hæc manifeste declarata sunt.

Vers. 30. *Sicut — isti.* Quemadmodum ille fuit signum apud Ninivitas, hoc est, res nunquam audita; quod supernaturaliter e ventre ceti tertio die liberaretur: ita hic erit signum apud generationem infidelium Judæorum, sive res inaudita, quod supernaturaliter e ventre terræ tertio die surrexerit. Sed Ninivites sane crediderunt auditæ novitati, ac obedierunt his, quæ Jonas prædicavit: hi vero nec crediderunt, nec obedierunt, ideo quoque illi condemnabunt istos, sicuti paulo post manifestabitur.

Vers. 31. *Regina — hoc in loco.* Hæc et Matthæus prædicto loco proposuit: et ibi quære horum enarrationem.

Vers. 32. *Viri — hoc in loco.* In illo capite etiam hæc scripsit Matthæus, antequam de regina Austri; lege ergo ibi horum quoque interpretationem rationabiliter enarratam.

Vers. 33. *Nemo — videant.* Dictum est de his quinto capite Evangelii juxta Matthæum, ubi dicitur, *Non potest civitas abscondi supra montem posita*⁹¹. Ex his enim, quæ ibi dicta sunt, etiam hæc plenissime tibi nota fient. Absconditum autem dicit, occultum domicilium.

Vers. 34. *Lucerna—tenebrosum.* Hanc etiam considerationem scripsit Matthæus quinto capite, et ibi quære interpretationem diligenter expositam.

Vers. 35. *Vide — sint.* Observa, ne mens, animæ tuæ fenestra (b), affectionibus obtenebretur.

Vers. 36. *Si — te.* Ab exemplo ejus, quod circa corpus accidit, facit, ut de anima intelligamus, cujus illi major cura est. Sicut enim in corpore, ita et in anima; si hæc tota lucida fuerit, non habens quidquam affectione tenebrosum, neque rationale, neque irascibile, neque concupiscibile, erit lucida tota, sicut quando lucerna fulgore suo illuminat te, hoc est, splendidissima ac lucidissima.

CAP. XLII. De Phariseo qui Dominum invitavit.

Vers. 37. *Et — se.* Cum locutus esset, quæ jam dicta sunt. *Ἐρώτα*, hoc est, deprecabatur, sicut

⁹¹ Matth. v. 14.

(99) Ἐσκοτίσθη, B.

(a) *Creata est.* Legit ergo etiam *πυφυμένας*.
(b) *Animæ tuæ fenestra* Quæ animam tuam collustrat.

A KEΦ. MA'. Περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον.

Τῶν δὲ ὄχλων — ἐπιζητεῖ. Nūn ἀπολογεῖται καὶ περὶ τοῦ ἐτέρου αὐτῶν διανοήματος, ὡς προσέφηται. Πονηρὰν δὲ ὠνόμασε τὴν γενεάν τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων, ὡς πειράζουσιν. Εἰρηται δὲ περὶ ταύτης καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαιῷ τοῦ κατὰ Ματθαίον.

Καὶ — προσήτου. Ἐν ἐκείνῳ καὶ ταῦτα σαφῶς ἠρμηνεύθησαν.

Καθὼς — ταύτη. Καθὼς ἐκαίνο; ἐγένετο σημεῖον παρὰ τοῖς Νινευίταις, τοῦτέστι, παράδοξον ἀκουσμα, ὅτι ὑπερφυῶς ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ κήτους ἐβρύσθη τριήμερος; οὕτω καὶ οὗτος γενήσεται σημεῖον παρὰ τῆς γενεᾶς τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων, ἧτοι, παράδοξον ἀκουσμα, ὅτι ὑπερφυῶς ἐκ τῆς γῆς ἀνέστη τριήμερος. Ἀλλὰ Νινευίται μὲν καὶ ἐπίστευσαν τῷ τοιοῦτῳ ἀκουσματι, καὶ ἐπίσθησαν, οἱ; ἐκήρυττεν Ἰωνᾶς· οὗτοι δὲ καὶ ἠπίστησαν καὶ ἠπίσθησαν. Διὸ καὶ ἐκαίνο κατακρινούσι τούτους; ὡς μετὰ μικρὸν δηλωθήσεται.

Βασιλισσα — ὡδε. Ταῦτα καὶ ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαιῷ ἐξίθετο, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτων ἐξηγήσιν.

Ἄνθρωπος — ὡδε. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαιῷ καὶ ταῦτα Ματθαῖος ἀνέγραψε, πρὸ τῶν περὶ τῆς βασιλείσης τοῦ νότου, καὶ ἀνάγνωθι καὶ τὴν τούτων ἐρμηνείαν ἐκεῖ, κατὰ λόγον ἐξηγηθείσαν.

Οὐδεὶς — βλέπωσιν. Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαιῷ τοῦ κατὰ Ματθαίον, ἔνθα κεῖται τό· *Οὐ δύναται κρύβηται ἐπάνω ὄρους κειμένη*. Ἀπὸ γοῦν τῶν ρηθέντων ἐκεῖ καὶ ταῦτα σαφέστατα σοι γενήσονται. Κρυπτήν δὲ νῦν λέγει, τὴν ἀπόκρυφον οὐκίαν.

Ὁ λύχνος — σκοτεινόν. Τοῦτο τὸ νόημα καὶ ὁ Ματθαῖος ἰστόρησεν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαιῷ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐπιλυσιν, ἀκριβῶς ἐκτεθειμένην.

Σκόπει — ἐορτί. Σκόπει, μὴ ὁ νοῦς ὁ φωταγωγὸς τῆς ψυχῆς σου σκοτισθῇ (99) ὑπὸ τῶν παθῶν.

Εἰ — σε. Ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸ σῶμα παραδείγματος περὶ τῆς ψυχῆς δίδωσι νοεῖν, ἧς μᾶλλον αὐτῷ φρονεῖς. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ σώματος, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς, ἐὰν αὕτη ὀλη φωτεινὴ εἴη, μὴ ἔχουσα μηδὲν μέρος ἐσκοτισμένον πάθει, μήτε τὸ λογικόν, μήτε τὸ θυμικόν, μήτε τὸ ἐπιθυμητικόν, ἔσται φωτεινὴ ὀλη οὕτως; ὡς ἔστιν ὁ λύχνος τῆ ἀστραπῆ αὐτοῦ φωτίζη σε, τοῦτέστι, λαμπροτάτη καὶ φαιδροτάτη.

KEΦ. MB'. Περὶ τοῦ Φαρισαίου τοῦ καλέσαντος τὸν Ἰησοῦν.

Ἐρ — αὐτῷ. Ἐν τῷ λαλήσαι, τὰ ἧδη ρηθέντα. Ἐρώτα δὲ, ἀντὶ τοῦ, παρεκάλει καθὼς πολλάκις

Variae lectiones et notæ.

ἡρμηνευταί. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, δαικνῶν ἐκτὸν ἀνώτερον τῶν ἄλλων Φαρισαίων, καὶ τῆς ἐκεῖνων βασιλείας· ἑλευθερον. Ὁ δὲ Χριστὸς πείθεται, βουλόμενος ἀποχρησασθαι τῆ τροπέῃ πρὸς νοουθεσίαν τοῦ ἐστιατορῶς.

Εἰσελθὼν — ἀρίστου. Ὡς ἦν ἴθος, οὐ μόνον Φαρισαίους, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν Ἰουδαίοις. Φησὶ γὰρ ὁ Μάρκος ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ· ὅτι οἱ Φαρισαῖοι καὶ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας, οὐκ ἐσθίουσι, κρατοῦντες τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων· καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς, ἐὰν μὴ (1) βαπτίζωνται, οὐκ ἐσθίουσι. Οὐδαμοῦ μὲν γὰρ αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνετείλατο τὸ τοιοῦτον βάπτισμα. Παρέδωκαν δὲ τούτοις οἱ πρεσβύτεροι μετὰ καὶ ἄλλων ἰθῶν καὶ τοῦτο, δοκοῦντες ἀπολούεσθαι πᾶσαν προστριβείσαν αὐτοῖς ἐν τῇ ἀγορᾷ κηλίδα.

Εἶπε — ποτηρίου. Ἀφορμῆς εὐλόγου δραξάμενος ἰλιγγεῖ τοὺς Φαρισαίους πάντας διὰ μέσου τοῦ ἐστιῶντος αὐτῶν, ὡς δοκοῦντας μὲν ὑπερέχειν τῶν ἄλλων Ἰουδαίων, οὐκ αὐτοῖς ἀσυνέτους. Ποτηρίων δὲ τηνικαῦτα καὶ πινάκων εἰσφερομένων, ἀπὸ τούτων προσφῶς· ἔλαβε τὸ παράδειγμα, διὰ τούτων ἀνιτιτόμενος ἕκαστον Φαρισαῖον. Καὶ ἔξωθεν μὲν αὐτοῦ λέγει, τὸ σῶμα, ὡς φαινόμενον· ἔσωθεν δὲ, τὴν ψυχὴν ὡς κεκρυμμένην. Δισύρει γοῦν αὐτοῖς, ὡς τὸ μὲν σῶμα καθαιρόντας, τὴν δὲ ψυχὴν ἐὼντας ἀκάθαρτον. Τὸ γὰρ δηλωθὲν βάπτισμα τὸν σωματικὸν μόνον (2) ῥύπον ἀποσμήχειν δύναται. Εἶπε δὲ ταῦτα κατὰ τῶν Φαρισαίων καὶ ἐν τῷ πεντηκωστῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Ἀφρονες — ἐποίησαν; Ἐνὸς πλάστου ποίημα καὶ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ. Διατί οὖν οὐχὶ καὶ ταύτην καθαρῖζετε; Ἐν δὲ τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ φανερώτερον εἴρηκε· Φαρισαῖς τυφλὲ, καθάρισον πρῶτον τὸ ἐντὸς τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἐκτὸς αὐτῶν καθαρὸν, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Πλήν — ἐστὶ. Δείξας περιττὸν καὶ μάταιον τὸ εἰρημένον βάπτισμα, λοιπὸν χωρεῖ κατὰ τῆς φιλαργυρίας. ἥτις μάλιστα κατεκράτει τούτων καὶ προτρέπεται, δι' ἐλεημοσύνης καθάρισαι καὶ τὸ σῶμα, καὶ τὴν ψυχὴν, λέγων, ὅτι τὰ ἐνόητα, ἤγουν, τὰ ἐναποκείμενα (3) χρήματα δότε πένησιν ἐλεημοσύνην, καὶ πάντα ὁμοῦ καθαρῖσθησονται, καὶ σῶμα καὶ ψυχὴ.

Οἰκονομικῶτατα δὲ τοῦτο εἶπεν, ἀπαλλάξαι τού-

¹ Marc. vii, 3, 4. ² Matth. xiii, 26.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Hic notandus est locus. Nam in contextu Marci l. i. uterque codex habet βαπτίζωνται. Item in scholio ad Matth. xv, 4.

(2) Μόνον omittit E.

(3) Eodem modo Theophylact. p. 398 C, τὰ ἐπάροντα ὑμῖν. Sed hæc interpretatio difficulter probabitur. Equidem malim: Τὸ δὲ δυνατὸν, τὸ εὐ-

A frequenter diximus, aut invitabat. Hoc autem faciebat, ostendens, se præstantiorem esse cæteris Pharisæis, et ab illorum invidia liberum. Christus vero pareat, cupiens mensa uti ad convivatoris admonitionem.

Vers. 37. *Ingressus*—Vers. 38. *prandium*. Quem admodum moris erat, non tantum Pharisæis, sed et Judæis omnibus. Ait enim Marcus in fine decimi septimi capituli, quod Pharisæi et omnes Judæi nisi crebro laverint, non capiunt cibum, observantes mordicus traditionem seniorum: et a foro revertentes, nisi laverint, non comedunt¹. Et enim Deus nusquam hujusmodi lotionem eis præcepit, sed seniores illis tradiderunt cum cæteris nationibus (c) communem: idque faciunt, putantes, se ablueri omnem maculam, quæ ipsis in foro adhæsit.

Vers. 39. *Et ait* — *malitia*. Offerente se rationabili occasione arguit omnes Pharisæos intus capiendum cibum, tanquam eos, qui se superiores arbitrantur cæteris Judæis, quanquam etiam ipsi insipientes essent. Ille autem inductis poculis et patinis, apte sumpsit ab ipsis exemplum, unumquemque Pharisæorum per hæc insinuans: Et exteriorem quidem ejus partem dicit corpus, tanquam apparens: interiorem vero animam, tanquam absconditam. Objurgat autem eos, ut qui corpora quidem mundabant, animam vero immundam relinquebant. Prædictum enim baptisma, sive lotio, corporales tantum sordes mundare potest. Hæc quoque adversus Pharisæos dixit quinquagesimo sexto capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 40. *Stulti* — *fecit*? Ejusdem artificis, aut figuli opus sunt, corpus et anima: quare ergo et hanc non mundatis? Prædicto capite manifestius dixit: *Pharisæe cæce, munda primum interiorem poculi et patinæ partem, ut munda quoque fiat et pars eorum exterior*²; et ibi quære enarrationem.

Vers. 41. *Vermutamen* — *sunt*. Ubi superfluum ac vanam esse ostendit dictam ablutioem, deinceps procedit adversus avaritiam, quæ his maxime dominabatur: et per elemosynam adhortatur corpus purgare et animam, dicens: De his quæ adsunt, videlicet de repositis divitiis, d. e. pauperibus elemosynam, et simul omnia mundabuntur, et corpus et anima.

Hoc autem maxima dixit providentia, volens ip-

χερὲς καὶ πρόχειρον. Ἐνὸν idem, quod ἐξόν. Ita apud Synes. t. I, p. 99: Ἐκ τῶν ἐνόητων explicatur κατὰ δύναμιν. Id. t. II, p. 4. Cinnam. p. 182. Aut, τὰ ἐντὸς, intellige καθαρῖζετε. Ποίῳ δὲ τρόπῳ; δόντες; ἐλεημοσύνην, κ. τ. λ. Ita respondet Matth. xiii, 26, ubi est, τὸ ἐντὸς.

(c) Nationibus. Otiose ergo legit ἐθνῶν. Redde, cum cæteris ritibus etiam hunc, putantes.

vos emergente affectione liberare. Solent namque ingeniosi præceptores virtutem extollere, ad quam exhortantur; et præsertim, quod per eam, qui penitus in tenebris versantur, omnia perspicacissime videant (d).

Vers. 42. *Sed vae — omittere.* Prædicto quinquagesimo sexto capite Evangelii secundum Matthæum de his exacte disputatum est.

Vers. 43. *Vae — foris.* Quinquagesimo quinto capite Evangelii secundum Matthæum de his quod dixit: *Amant primos accubitus in cœnis, et prima sedilia in synagogis, ac salutationes in foris*⁴⁴; et horum lege interpretationem.

Vers. 44. *Vae — nesciunt.* Dictum est de his quinquagesimo sexto capite Evangelii secundum Matthæum, ubi illud declaratum est: *Vae vobis, Scribæ et Pharisei, quia similes estis sepulcris dealbatis*⁴⁵, et cætera.

Vers. 45. *Respondens — afficis contumelia.* Cum similibus ipse affectibus esset obnoxius, cognovit, quod hæc adversus omnes diceret, qui æqualiter errarent.

CAP. XLIII. *De deploratione legisperitorum.*

Vers. 46. *At ipse — onera.* Quinquagesimo quinto juxta Matthæum capite etiam de his dictum est, ubi habetur: *Alligant onera gravia et importabilia, et imponunt in humeros hominum*⁴⁶; quære ergo ibi enarrationem. Utilis est autem opportuna redargutio, quæ arrogantium detrahit vanum fastum.

Vers. 47. *Vae —* Vers. 48. *monumenta.* Manifestius de his scripsit Matthæus quinquagesimo sexto capite; et in eo lege explanationem, a qua etiam hæc tibi captu facilia erunt.

Vers. 49. *Propterea — persequentur.* Sapientiam dicit suam; aut etiam, se ipsum vocat Dei sapientiam. Prædicto enim capite ait Matthæus, eum dixisse: *Ecce ego mitto ad vos prophetas et sapientes ac scribas*⁴⁷, et cætera, ubi enarrationem aptissimam ad singula verba invenies. Nunc autem more prophetiæ utens, prædicat quod futurum est.

Vers. 50. *Ut —* Vers. 51. *adem.* Ibi etiam hæc rationabiliter declarata sunt.

Vers. 51. *Profecto — ista.* Similiter et hæc.

Vers. 52. *Vae — prohibuistis.* Prædicto quinquagesimo sexto capite quære, ubi dicitur: *Vae vobis scribæ et Pharisei hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum coram hominibus*⁴⁸, ubi manifesta ponitur enarratio.

Vers. 53. *Cum diceret — eum.* Insistere, hoc est, molesti esse, sive irasci. Quædam vero exemplaria

τους τοῦ ἐπιπολάζοντος τέως πάθους βουλόμενος. Εὐώθασι γὰρ οἱ εὐμήχανοι διδάσκαλοι ἐξαίρειν τὴν ἀρετὴν, ἐφ' ἣν προτρέπονται τοὺς ἀκρωμένους, ἄλλως τε καὶ τοῖς παντελῶς ἠσποτισμένοις μέγα καὶ τὸ μικρὰ φωτισθῆναι.

Ἄλλ' οὐαί — ἀφιέναι. Ἐν τῷ προβρόθηθέντι πενητησοτῶ ἔκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου περὶ τούτων ἀκριβῶς ἐβρόθηθ.

Οὐαί — ἀγοραῖς. Καὶ ἐν τῷ πενητησοτῶ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου εἶρηκε περὶ αὐτῶν ὅτι Φιλοῦσι τὴν πρωτοκλισίαν ἐν τοῖς δεῖπνοις, καὶ τὰς πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ τοὺς ἀσπασμούς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ ἀνάγκωθι τὴν τούτων ἐρμηνείαν.

Οὐαί — οὐκ οἰδασιν. Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ πενητησοτῶ ἔκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, ἐνθα ἡρμηνεύθη τό· Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, δεῖ παρομοιάζετε τάφοις κεκοιταμένους, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἀποκριθεὶς — ὑβρίζεις. Τοῖς ὁμοίοις; καὶ αὐτὸς πάθεισιν ἐνεχόμενος, ἔγνω, δεῖ κατὰ πάντων ταῦτα λέγει, τῶν τὰ Ἰσα πλημμελούντων

ΚΕΦ. ΜΓ'. Περὶ τοῦ ταλατισμοῦ τῶν νομικῶν.

Ὁ δὲ — φορτοῖς. Ἐν τῷ πενητησοτῶ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου καὶ περὶ τούτων ἐβρόθηθ. Ἐνθα κεῖται τό· Δεσμεύουσι φορτία βαρῆα καὶ δυσβάστακτα, καὶ ἐπιτιθέασιν ἐπὶ τοὺς ὤμους τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν. Χρήσιμος δὲ ὁ εὐκαιρὸς ἐλεγχοῦ, κατασπῶν τὴν ματαίαν τῶν ἀλαζδῶν ὄφρυν.

Οὐαί — μνημεῖα. Φανερώτερον περὶ τούτων ὁ Ματθαῖος ἔγραψεν ἐν τῷ πενητησοτῶ ἔκτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἀνάγκωθι τὴν ἐν ἐκείνῳ διασάφησιν, καὶ ἀπ' ἐκείτης εὐληπτα καὶ ταυτὰ σοὶ γενήσονται.

Διὰ — διώξουσι. Σοφίαν τὴν ἑαυτοῦ λέγει, ἣ καὶ ἑαυτὸν ὀνομάζει σοφίαν τοῦ Θεοῦ· ἐν τῷ βροθέντι γὰρ κεφαλαίῳ φησὶν ὁ Ματθαῖος εἰπεῖν (4) αὐτὸν δεῖ Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω πρὸς ὑμᾶς προφήτας καὶ σοφοὺς καὶ Γραμματεῖς, καὶ τὰ ἐξῆς, ἐν ᾧ τὴν ἐξήγησιν εὐρήσεις ἀνελλιπῶς ἔχουσαν. Τύπτῳ δὲ νῦν προφητείας χρησόμενος, προλέγει τὸ μέλλον.

Ἰνα — οἰκου. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα κατὰ λόγον ἡρμηνεύθησιν.

Ναὶ — ταύτης. Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Οὐαί — κωλύσατε. Ἐν τῷ τοιούτῳ πενητησοτῶ ἔκτῳ κεφαλαίῳ ζήτησον τό· Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, δεῖ κλείετε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἐνθα σαφῆς τέλειται ἡ ἐξήγησις.

Λέγοντος — αὐτόν. Ἐνέχειν, ἔχουσι, ἔχουσι, ἔργουσα. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, ἐλέγχεσιν (5)

⁴⁴ Matth. xiiii, 6.

⁴⁵ Ibid. 27.

⁴⁶ Ibid. 4.

⁴⁷ Ibid. 34.

⁴⁸ Ibid. 15.

Variae lectiones et notæ.

(4) Ὅτι ante εἰπεῖν, A.

(5) Credo, codices nonnullos scholiis instructos

(d) Et præsertim — videant. Redde: Aitit etiam tis, qui prorsus sunt obtenebrati, magnum est, vel

exiguum illuminari. Vocabula, ἄλλως τε καὶ, notant explicationem.

γράφουσιν, εἶπουν, διαλέγεσθαι. Τὸ δὲ ἀποστοματίζε-
 ζειν δηλοῖ τὸ ἀπαιτεῖν αὐτοσχεδίου καὶ ἀνεπισκέ-
 πτους ἀποκρίσεις ἐρωτημάτων δολερῶν.

Περὶ — αὐτόν. Ἐν πολλοῖς προβλήματιν ἐπιβου-
 λεύοντες αὐτῷ. Εἴτα πρόκειται καὶ ἡ αἰτία τῆς
 τοιαύτης μηχανῆς.

Ζητοῦντες — αὐτοῦ. Ὁνοτο γὰρ τῷ αἰφνιδίῳ
 καὶ ἀπροόπτῳ περιτρεῖσαι πάντω; αὐτόν· ἄλλὰ
 πανσόφως ἔλυε πάντα, καὶ εὐχερῶς ἀπεκρίνετο.

ΚΕΦ. ΜΑ΄. *Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων.*

Ἐν ὧς — ὑπόκρισις. Ἐπεὶ ἐν ὑποκρίσει
 καὶ (6) νῦν ἠρώτων, φανερώς μὲν ζητοῦντες μαθεῖν,
 τρυφῶς δὲ ἐπιβουλεύοντες, ἐασφαλίζεται τοὺς μα-
 θητάς, φυλάττειν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ὑποκρίσεως αὐ-
 τῶν, καὶ μὴ ἀπλῶς αὐτῇ περιπίπτειν. Παρήγγειλε δὲ
 εὐτοῖς περὶ τῆς τοιαύτης ζύμης καὶ ἐν τῷ τρι-
 κιστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

[Μυριάδας; (7) οἶμαι λέγειν τὴν πολυπληθεῖαν
 τοῦ ἔχλου. Εἰώθαμεν γὰρ μυρίους λέγειν, τοὺς
 πολλούς.]

Οὐδὲν — γνωσθήσεται. Καὶ ταῦτα περὶ τῆς
 ὑποκρίσεως αὐτῶν εἶπε, διδάσκων, ὅτι ἐλεγχθήσε-
 ται ἐν ἡμέρᾳ τῆς παγκοσμίου κρίσεως. Καὶ ἐπεὶ
 πᾶν διαγιγνώσκεται τότε, καὶ πρᾶξις καὶ λόγος καὶ
 νιημά, περιττὴ νῦν καὶ ἀχρηστος ἡ ὑπόκρισις.

Ἄνθ' ὧν — δωμάτων. Ἐσχημάτισται μὲν πρὸς
 τοὺς μαθητάς ὁ λόγος, εἴρηται δὲ καὶ οὗτος περὶ
 ἐκείνων, ὅτι ὅσα καθ' ἑαυτοῦς ἐνθυμηθῶσιν, ἢ καὶ
 πρὸς ἀλλήλους λάθρα κοινολογήσονται, πάντα τότε
 δημοσιευθήσονται παρὰ τοῦ πάντα γινώσκοντος Θεοῦ.
 Φῶς γὰρ καὶ δώματα, τὴν δημοσίευσιν ὠνόμασε. Τὸ
 δὲ, ἀνθ' ὧν, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦτο, διότι οὐδὲν
 κρυβήσεται.

Ταῦτα δὲ καὶ ἐν τῷ ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ
 τοῦ κατὰ Ματθαίου μετεχειρίσατο καθ' ἑτέραν
 ἔννοιαν.

Λέγω — φοβήθητε. Ὁ ἀπίστου ταπεινώσεως καὶ
 ἀγάπης! Φίλους καλεῖ τοὺς δούλους, εἰδὼς, ὅτι φι-
 λούσιν αὐτόν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ καὶ ἐν ὅλῃ ψυχῇ καὶ ἐν
 ὅλῃ διανοίᾳ· τὸ δὲ, *Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτε-
 νόστων* (8) τὸ σῶμα, καὶ τὰ ἐξῆς, εἶπε καὶ ἐν τῷ
 δηλωθέντι ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματ-
 θαίου, καὶ ζήτησον ἐκεί τὴν τούτων ἐξήγησιν. Ἐν
 διαφόροις γὰρ καιροῖς πολλάκις τὰ αὐτὰ παραινεί
 τοῖς ἀποστόλοις, ἐνσημανθῆναι ταῦτα ταῖς ψυχαῖς
 αὐτῶν βουλόμενος.

A ἐλέγχειν scribunt. id est arguere, sive disputare.
 Quod autem sequitur ἀποστοματίζειν, significat ex-
 temporales et non consideratas responsiones dolo-
 rarum interrogationum expetere (ideoque vertimus,
ab ore interrogare).

Vers. 53. *De* — Vers. 54. *ei.* In multis proble-
 matis insidiantes ei. Deinde additur et causa talis
 technæ (e), seu conatus.

Vers. 54. *Quærentes* — *eum.* Putabant enim
 repente et de improvise in errorem omnino
 illum inducere. Verum sapientissime dissolvebat
 omnia, facileque respondebat,

CAP. XLIV. *De fermento Pharisæorum.*

Cap. XII. Vers. 1 *Inter* — *hypocrisis.* Quia etiam
 nunc per hypocrisin interrogabant, apparenter
 quidem discere quærentes, occulte vero insidiantes,
 discipulos suos omnino munit, ut caveant sibi ab
 hypocrisi illorum, ne imprudenter in eam inci-
 dant. De hoc autem fermento etiam illis præcepit
 tricesimo secundo capite Evangelii secundum Mat-
 thæum.

†† *Μυριάδας*, puto, appellat multitudinem po-
 pull. Solemus enim *μυρίους* appellare multos.

Vers. 2. *Nihil*—*cognoscetur.* Etiam hæc de hypo-
 crisi dixit eorum, docens, quod arguetur in die
 universalis iudicii. Et quia tunc omnia cognoscen-
 tur et opera, et sermones ac cogitatus, superflua
 nunc est et inutilis hypocrisis.

Vers. 3. *Quoniam* — *tecta.* Factus quidem est
 ad discipulos sermo, verum et hic potius de illis
 dictus est, quod quæcunq; apud sese cogitent,
 vel etiam inter se mutuo clam communicarent,
 omnia tunc a Deo publicabuntur, qui cuncta cognovit.
Quoniam, id est, propterea, quia nihil occultum
 erit.

Hæc etiam decimo nono juxta Matthæum ca-
 pite tractavit, quanquam secundum alium intel-
 lectum.

Vers. 4, *Dico* — Vers. 5. *timete.* O immensi-
 tatem humilitatis ac dilectionis! *Amicos* vocat ser-
 vos, sciens, quod se ament ex voto corde, et ex
 tota anima, et ex tota mente. Quod autem dicit:
*Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus, et cæ-
 tera*, dixit etiam prædicto capite decimo nono Evan-
 gelii secundum Matthæum; et ibi horum quæ-
 rito enarrationem. Variis enim opportunitatibus ac
 temporibus apostolos de iisdem frequenter admo-
 nebat: volens hæc animabus eorum insigi tena-
 cius.

Varie lectiones et notæ.

ita habere. In hujusmodi codicem incidit Theo-
 phylactus, qui in codice Mosquensi m. ita habet. Id
 enim compertum habeo, Euthymium et Theophyl-
 actum hujusmodi codices ad manus habuisse, cu-
 jusmodi sunt Mosquenses N. Testamenti a. d. e. 10.
 Ex eis etiam hoc loco repetita est interpretatio vo-

cabuli ἀποστοματίζειν.

(6) Καὶ, abest A.

(7) Hæc uterque in margine exhibet. Hentenius
 non agnoscit.

(8) Ἀποκτενοῦντων, A.

(e) *Technæ.* Forte ergo legit *τέχνης*.

Vers. 6. *Nonne* — Vers. 7. *pluris estis*. Similiter A et hæc dixit eodem capite. Attamen ibi duos parvulo asse sive assario, vñiro dixit⁹⁹, hic autem quinque passeret parvis assibus duobus. Et verisimile est tunc aliter vñiisse, nunc vero aliter. *Lege* ergo et eam, quæ ibi posita est enarrationem.

Vers. 8. *Dico* — Vers. 9. *Dei*. Pari modo et hæc consequenter dixit eodem capite: sed ibi dixit: *Coram Patre meo, qui est in calis*¹⁰⁰, hic autem: *Coram angelis Dei*. Est autem indifferens. Nam Patri ejus et ipsi sanctoque Spiritui, tempore judicii assistent simul et angeli.

Vero. 10. *Et quicumque* — *remittetur*. Quære vicesimo secundo capite Evangelii secundum Matthæum interpretationem illius dicti: *Quicumque dixerit contra Filium hominis, remittetur ei*¹⁰¹, bene ac nullo prætermisso continentem.

Vers. 11. *Cum autem* — Vers. 12. *oporteat dicere*. Hæc etiam dixit nono capite Evangelii juxta Matthæum; et in eo lege dicti illius enarrationem: *Cum autem tradiderint vos, nolite solliciti esse, quomodo aut quid loquamini*¹⁰²

CAP. XLV. *De eo qui volebat dividere hæreditatem*.

Vers. 13. *Ait* — Vers. 14. *super vos?* Mansuete illum, tanquam de minimis verba facientem, rejecit. Cum enim avarus esset, ac pecuniæ desiderio flagraret: quod animæ necessarium erat, ejusque salutis utile, petere omisit: corporale autem requisivit, majorem habens curam corporis quam animæ. Reprehendit ergo petitionem illius Christus, respondens, quod non pecuniarum, aut possessionum divisor, sed regni cælestis, tanquam hæreditatis, dator advenisset.

Vers. 15. *Et ait* — *avaritia*. Opportune sumpta occasione apud discipulos protestatur: avaritiam vocans, plus habere, quam quod sufficiat, aut sit necessarium.

Vers. 15. *Quia* — *ejus*. Non quia homo quispiam divitiis abundat, vita ejus abundat ex tali abundantia ejus. Admonet itaque ab avaritia fugiendum, quia non secundum hanc accedit vitæ mensura. Deinde etiam parabolam profert ostendentem, quod avaritia sollicitudinem quidem affert ac mærorem, vitam vero addere non potest. Itaque avarum esse non solum inutile est, verum etiam nocivum.

CAP. XLVI. *De divite cujus ager ferax fuit*.

Vers. 16. *Dixit autem* — *prædium*. Χώραν, prædium vocat, terram, sive agrum.

Vers. 17. *Et* — *meos?* Cum omnes fructus præ

⁹⁹ Matth. x, 29. ¹⁰⁰ Matth. x, 32. ¹⁰¹ Matth. xii, 32. ¹⁰² Matth. x, 19.

Variæ lectiones et notæ.

(9) Uterque in textu Matthæi servat εμπροσθεν.

(10) Γάρ omittit B.

(11) Δέ redundat.

(12) Ita in textu habent etiam pro αὐτοῦ. Oppor-

Οὐχι — διαφέρετε. Ὁμοίως εἶπε καὶ ταῦτα ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ, πλὴν ἐκεῖ μὲν δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖσθαι εἶρηκεν· ἐνταῦθα δὲ, πάντα στρουθία ἀσσαρίων δύο. Καὶ εἰκόσ, τότε μὲν, ἐτίρωσ· νῦν δὲ, ἐτίρωσ ταῦτα πωλεῖσθαι. Ἀνάγκωθι οὖν κάκει τὴν ἐξήγησιν.

Ἄγω — τοῦ Θεοῦ. Ὁσαύτως καὶ ταῦτα ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καθέξῃς εἶρηκεν. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν, (9) ἐνώπιον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, εἶπεν· ἐνταῦθα δὲ, ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ. Ἔστι δὲ ἀδιάφορον. Τῷ Πατρὶ γὰρ αὐτοῦ, καὶ αὐτῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, οἱ ἄγγελοι παρίστανται κατὰ τὴν καιρὸν τῆς κρίσεως.

Καὶ πᾶς — ἀρεθίσησεται. Ζήτησον ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ· Καὶ ὃς ἐὰν εἰπῇ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀρεθίσησεται αὐτῷ· καλῶς τε καὶ ἀνελλιπῶς ἔχουσαν.

Ὅταν δὲ — δεῖ εἰπεῖν. Εἶπε ταῦτα καὶ ἐ τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, καὶ ἀνάγκωθι ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Ὅταν δὲ παραδιδῶσιν ὑμᾶς, μὴ μεριμνήσητε, πῶς ἢ ἰ λαλήσητε.

ΚΕΦ. ΜΕ'. *Περὶ του θελήσαντος μερίσασθαι τὴν οὐσίαν.*

Εἶπε—ἐφ' ὑμᾶς; Πρώτῳ αὐτὸν, ὡς σμικρολόγου, ἀπεπέμφατο. Ἐρασιχρήματος γὰρ (10) ὦν καὶ φιλοκτημῶν, ἀρῆκε μὲν αἰτεῖν ἀναγκαῖόν τι τῆ ψυχῆ καὶ χρῆσιμον εἰς σωτηρίαν αὐτῆς, ἐξήτησε δὲ σωματικόν, πλείονα φροντίδα τοῦ σώματος παρὰ τὴν ψυχὴν ποιούμενος. Ἐπέμφατο οὖν τὴν αἴτησιν αὐτοῦ· Χριστὸς, ἀποκριθεὶς δὲ (11), ὅτι οὐ χρημάτων μεριστῆς, ἀλλὰ βασιλείας οὐρανοῦ κληροδότῃ; ἐλήλυθα.

Εἶπε — πλεονεξίας. Εὐκαρου λαβόμενος ἀφορμῆς, διαμαρτύρεται πρὸς τοὺς μαθητὰς, πλεονεξίαν λέγων τὸ, πλεόν ἔχειν τοῦ ἀρκούντος, ἦτοι τοῦ ἀναγκαίου.

Ὅτι — αὐτοῦ. Οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τιῶν ἀνθρώπῳ πλοῦτον ἢ ζωὴ αὐτῷ (12) παραμένει ἐκ τῆς τοιαύτης περιουσίας αὐτοῦ. Παραίνει τοίνυν φεύγειν τὴν πλεονεξίαν, διότι οὐκ ἐκ ταύτης προστίθεται μέτρον ζωῆς. Εἶτα ἐπιφέρει καὶ παραβολὴν, ἐμφαίνουσαν, ὅτι ἡ πλεονεξία μερίμνας μὲν καὶ λύπας προξενεῖ· ζωὴν δὲ προσθεῖναι οὐ δύναται, καὶ λοιπὸν τὸ πλεονεκεῖν, οὐ μόνον ἀνόνητον, ἀλλὰ καὶ βλαβερόν.

ΚΕΦ. ΜΓ'. *Περὶ οὗ εὐφρόνησεν ἡ χώρα πλουσίου.*
Εἶπε δὲ — χώρα. Χώραν, τὰ γῆδια λέγει.

Καὶ — μου; Βουλόμενος μὲν παντὰς τοὺς καρ-

πούς ἔχειν, διὰ πλεονεξίαν, μὴ δυνάμενος δὲ, διὰ τὸ πληθὸς αὐτῶν, ἐξαπορείται καὶ στενοχωρεῖται, ὡς ἄγαν πένης, ὁ ἄγαν πλούσιος. Οἶδε γὰρ στενοχωρεῖν, οὐχ ἡ πένια μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ πλοῦτος· ἡ μὲν τῆ ἀπορία τῶν ἀναγκαίων, ὁ δὲ τῷ πόρῳ τῶν περιττῶν, ὅταν μὴ λόγον ἔχῃσι κυβερνήτην.

Καὶ βλέπε μοι βαθεῖαν ἀνοιαν. Δίον γὰρ κενῶσαι τοὺς παλαιούς καρπούς εἰς γαστέρας πνήτων, ἣ καὶ τῶν νεωστὶ γεωργομένων ἀπόμοιραν τοῖς πτωχοῖς δωρήσασθαι, καὶ οὕτω ποιῆσαι μὲν καὶ εὐρυχωρίαν, εὐχαριστήσασθαι δὲ καὶ τῷ δωρησαμένῳ τὴν εὐφορίαν Θεῷ, τοῦτο μὲν οὐκ ἐνανύησε, σκοτισθεὶς ὑπὸ τῆς πλεονεξίας· ἕτερον δὲ τρόπον ἐνθυμαίται ταύτης· ἐπάξιον.

Καὶ εἶπε — ἀγαθὰ μου (13). Ἄφρονι (14) συμβούλῳ ἑαυτῷ χρῆσάμενος ἐσκέψατο πάντα ὑποδέξασθαι μόνος, ἵνα πάντας ἀποστερήσῃ τῆς ἀπ' αὐτῶν ὠφελείας, οὐ συνορῶν, ὅτι οὐ δι' αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἰδεεῖς ἡ χύρα αὐτοῦ εὐφόρησε, καὶ οὐχ ἵνα κερδαίνῃ τοὺς καρπούς, ἀλλ' ἵνα οἰκονομῇ τοὺς, καὶ διανέμῃ καὶ τοῖς πένητιν. Εἰ γὰρ δι' αὐτὸν μόνον εὐφόρησε, μόνον ἂν ἔφρουσε τὰ ἀρκοῦντα τοῦτο.

Καὶ ἐρῶ — εὐφραίνου. Ὡς πλούσιος, ἔχεις μὲν πολλὰ ἀγαθὰ, πόθεν δὲ γινώσκεις, ὅτι ἀπόκεινται εἰ; ἔτι πολλά; αὐτοὶ τε γὰρ οἱ καρποὶ, καὶ σὺ μετὰ τοῦτων, εὐφθαρτοὶ ἔστε καὶ πρόσκαιροι. Διὸ καὶ εἰκότως· ἀφρων ἐκλήθης.

Εἶπε — ἀπό σοῦ. Εἶπεν αὐτῷ ταῦτα, διὰ τοῦ συνειδότος. Τότε γὰρ τὸ συνειδὸς, αἰσθόμενον τοῦ θανάτου, τοιαῦτα διαλέγεται. Καὶ ὅρα, πῶς οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτῷ (15) ἔστιν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ, καὶ πῶς· τὰ περιττὰ μέριμναν μὲν αὐτῷ προσέζησαν, ὡς εἴρηται, ζῶν δὲ προσθεῖναι οἷα ἠδυνήθησαν.

Ἄ — ἔσται; Οὐ μόνον γὰρ, ἀ ἐθησαύρισα; σοὶ οὐκ ἔσται, σὰ οὐ γενήσεται· ἀλλ' οὐδὲ δηλόν σοι· τίνο; ἔσται ταῦτα, ἔστε κληρονόμου, ἔστε ξένου, ἔστε φίλου, ἔστε ἐχθροῦ, ὃ καὶ αὐτὸ προσθήκη λύπης ἔστί.

Οὕτως — πλουτῶν. Ὁ θεσχυρῶ πεπιθῶν, καὶ μὴ εἰς Θεὸν θαρρῶν, ὁ ταμειοῦμενος ἑαυτῷ τὰ πρόσκαιρα, καὶ μὴ κατὰ Θεὸν πλουτῶν. Κατὰ Θεὸν δὲ πλοῦτος, ἡ κτήσις τῶν ἀρετῶν.

Εἶπε — ἐνδύματος. Εἶπε ταῦτα καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, μὴ μεριμνᾶτε τῆ ψυχῆ ὑμῶν, τί φάγητε ἢ τί πίητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν, τί ἐνδύσθησθε (16), καὶ τὰ ἐξῆς.

¹⁵ Matth. vi, 25.

Variæ lectiones et notæ.

(13) Hic in textu omittit Pentenius, καὶ τὰ ἀγαθὰ μου. Monuit ea de re in Præfatione.

(14) Ingeniose de eodem Theophyl. p. 408 A, ὁ δὲ οὐν ἀκαρπὸς περὶ τὴν εὐσπλαγχνίαν, ὥστε, πρὶν

(f) *Cognoscit enim quod.* Hæc frustra addidit interpretes. Oportet nihil aliud est quam *solet.*

(g) *Locum — convenientem.* Modum excogitat ea

A *avaritia habere vellet, sed præ multitudine non posset, hæret et angitur, tanquam admodum pauper, qui nimium erat locuples. Cognoscit enim quod (f) non nimia tantum penuria, sed nimis quoque divitiarum angere solent: ibi quidem ob rerum necessariorum penuriam; hic autem ob facultates superfluas, ubi rationem non habuerint, quæ gubernet.*

Considera etiam mihi profundam insipientiam. Cum enim veteres fructus evacuare oporteret in ventres pauperum: aut etiam de his, qui nuper culti erant partem erogare pauperibus, et ita locum facere etiam abunde patentem, ac Deo gratias agere ob fertilitatem: hoc ille non cogitavit, avaritia obtenebratus, sed alium locum extruere meditatur convenientem g.

Vers. 13. *Et dixit — bona mea.* Imprudenti usus consilio, consideravit quo pacto solus omnia reciperet, ut omnes utilitate, quæ posset a fructibus provenire, fraudaret: non perspiciciens, quod non ipsi soli, verum etiam indigentibus agersus uberes fructus attulerat: neque ut fructus lucrifaceret, sed ut ipsos dispensaret, ac pauperibus divideret. Si enim ipsi soli fertilis fuisset, certe ea tantum produxisset, quæ illi satis fuissent.

Vers. 19. *Et dicam — gaudere.* O dives, habes quidem multa bona: unde autem nosti, quod reposita sint in annos multos? ipsi enim fructus, tuque, cum ipsis, corruptibiles estis ac temporales, ideoque merito stultus vocatus es.

Vers. 16. *Ait — a te.* Hæc ei dixit per conscientiam: tunc enim conscientia mortem sentiens talia disserit. Et vide, quomodo non in abundantia cujusquam vita ejus est ex his quæ possidet, et quomodo superflua sollicitudinem quidem ipsi concillaverunt, vitam vero addere non potuerunt.

Vers. 20. *Quæ — cedent?* Non solum, quæ recondidisti, tibi non cedent, tua non erunt, sed nec tibi manifestum est, cujus hæc erunt, utrum hæredis, an peregrini: amici, an inimici: quod ipsum etiam mœrorem adauget.

Vers. 21. *Sic — ditescit.* Qui thesauro fidi, et in Deum non habet fiduciam, qui sibi in futura temporalia reponit, et secundum Deum non ditescit; divitiarum vero secundum Deum, sunt aquisitio virtutum.

Vers. 22. *Dixit — Vers. 23. indumentum.* Hæc quoque dixit quinto juxta Mathæum capite; et in eo quære dicti illius expositionem: *Propterea dico vobis, ne solliciti sitis animarum vestrarum, quid edatis, aut quid bibatis, neque corpori vestro quid induamini* ¹⁵, et cætera.

ἡ λαβεῖν, συναίχων.

(15) Ita quoque l. i. in contextu codex uterque.

(16) Codex B inter ἐνδύσασθε et ἐνδύσασθε dubium facit lectorem.

dignum. Interpres videtur legisse τόπον. Ταύτης refertur ad πλεονεξίας.

Vers. 24. *Considerate*—*volucres*? In illo etiam de A his invenies.

Vers. 25. *Quis* — Vers. 26. *soll:citi estis*. De hoc quoque ibi dictum est. Minimum autem vocat adjec-tionem quantitatis cubitalis ad staturam.

Vers. 27. *Considerate* — Vers. 28. *parum fidentes*. De his etiam prædicto capite disputavimus.

Vers. 29. *Et vos* — Vers. 31. *vobis*. Præterea et de his : ibi ergo lege omnium horum enarrationem diligenter expositam.

Μεταωριζεσθαι autem, (pro quo *extolli* vertimus) hic mihi intellige, a cœlestibus distrahi ad terrena.

†† Aut superbiam seu elatos spiritus.

Vers. 32. *Ne* — *grex*. Postquam a corporali sollici-tudine abduxit, jubet, non timere indigentiam corporalis necessitatis : pusillum gregem vocans, con-gregationem fidelium, collatam ad magnitudinem angelicæ multitudinis. In parabola siquidem, ange-los, nonaginta novem oves appellavit, fideles vero, unam.

Vel etiam ad magnitudinem multitudinis infide-lium.

Aut propter voluntariam dejectionem hujusmodi gregis. Deinde causam etiam addit, cur timere non oporteat.

Vers. 32. *Quia* — *regnum*. Quod si ad o magnam ac præcellentem fruitionem tribuit, dabit utique et necessaria, vitæque sufficientia.

Vers. 33. *Vendite* — *elemosynam*. Hoc præceptum ad eos, qui habent, dirigitur.

Vers. 33. *Facite* — *corrodit*. Βαλάντιον est ipse the-saurus. Non veterescens, idem est, quod non defi-ciens ; secunda itaque particula interpretativa est primæ. Lege præterea quinto juxta Matthæum capite interpretationem ejus quod dicit : *Ne recondatis vo-bis thesauros in terra* ¹⁴, et cætera, ubi etiam de his, quæ sequuntur, invenies.

Vers. 34. *Ubi* — *erit*. Consequenter ibi etiam de his dictum est.

Vers. 35. *Sint* — *accensæ*. Cum præcinctos esse jubet, practicum, sive operativam, proponit virtu-tem : cum vero lucernas accendi præcipit, contem-plativam. Solent enim qui aliquid operantur, lumbos habere præcinctos, et qui casti, modesti ac sobrii (h) degunt, lucernas incendere : illi quidem ut expedite operentur ; hi vero ut in luce permaneant.

Aliter quoque per lumborum præcinctionem ad concupiscibilis alligationem adhortatur ; nam in lumbis concupiscibile situm est, per lucernarum vero accensionem, splendorem interioris ac elo-

¹⁴ Matth. vi, 19.

Variæ lectiones et notæ.

(17) Hentenius pro suo arbitrio videtur scripsisse μεταωριζεσθαι. Igitur etiam περισπασμὸν reddidit *dis'rahi*.

(18) Inclusa, in textu B, in margine, A. Non

(h) Tribus vocabulis reddidit unum νήγοντες.

Κατανοήσατε — *πετεινῶν* ; Ἐν ἐκείνω καὶ περὶ τούτων εὐρήσεις.

Τίς — *μεριμνᾷτε*. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτου εἴρη-ται. Ἐλάχιστον δὲ λέγει τὴν πηχυσίαν προσθήκην τῆς ἡλικίας.

Κατανοήσατε — *ὀλιγόπιστοι*. Καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ βῆθέντι κεφαλαίῳ διαλάβομεν.

Καὶ ὑμεῖς — *ὄμῖν*. Ἔτι καὶ περὶ τούτων, καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ τὴν τῶν εἰρημέων πάντων ἐξήγησιν ἀκριβῶς ἐκτεθειμένην.

Μεταωρισμὸν (17) δὲ νόδι μοι νῦν τὸν περισπασμὸν, τὸν ἀπὸ τῶν οὐρανίων ἐπὶ τὰ γῆινα.

[Ἡ (18) τὴν ὑψηλοφροσύνην.]

Μὴ — *ποιμνίον*. Ἀποστήσας τῆς σωματικῆς με-ρίμνης, κελεύει, μὴ φοβέσθαι τὴν ἐνδειαν τῆς σω-ματικῆς χρείας. Μικρὸν δὲ ποιμνίον λέγει, τὸ σύ-στημα τῶν πιστῶν, ὅσον πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἀγγε-λικῆς πληθῆος. Ἐν τῇ παραβολῇ γὰρ τοὺς μὲν ἀγγέλους ἐνενηκονταεννέα πρόβατα εἶπε· τοὺς δὲ πιστοὺς, ἓν.

Ἡ καὶ πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ πληθους τῶν ἀπί-στων.

Ἡ καὶ διὰ τὴν ἐκούσιον ταπεινώσιν τοῦ τοιοῦτου ποιμνίου· εἶτα προστίθῃσι καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ φο-βεῖσθαι.

Ὅτι — *βασιλείαν*. Εἰ δὲ τὴν οὕτω μεγάλην καὶ ἐξαιρετον ἀπόλαυσιν διδῶσι, δώσει πάντως καὶ τὰ ἀναγκαῖα καὶ ζωαρκή.

Πωλήσατε — *ἐλεημοσύνην*. Αὕτη ἡ ἐντολὴ C πρὸς τοὺς (19) ἔχοντας ἀποτίεται.

Ποιήσατε — *διαφθεῖραι*. Βαλάντιον (20) μὲν ἐστίν, ὁ θησαυρὸς· μὴ παλαιούμενον δὲ, τὸ ἀνέκλει-πτον· διὰ καὶ ἐφεριμνηνטיκός· ἐστὶν ὁ δεύτερος λόγος. Ἀνάγνωθι δὲ καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐρμηνείαν τοῦ· *Μὴ θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐξῆς, ἐνθα καὶ περὶ τῶν ἐξῆς εὐρήσεις.*

Ὅπου — *ἔσται*. Ἀκολουθῶς ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη.

Ἔστωσαν — *καϊόμενοι*. Διὰ μὲν τοῦ κελεύειν περιεζῶσθαι, τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν ὑποτίθεται· διὰ δὲ τοῦ ἐπιτίττειν λυχνάπτειν, τὴν θεωρητικὴν. Εἰώθασι γὰρ καὶ οἱ ἐργαζόμενοι τὰς ὀσφύας περιε-ζῶσθαι, καὶ οἱ νήγοντες, λύχνους καίειν, οἱ μὲν, ἵνα εὐσταλῶς πράττωσιν· οἱ δὲ, ἵνα θεωροῦντες διά-γῶσι.

Καὶ ἐτέρως δὲ, ἡ μὲν τῶν ὀσφυν περιζῶσις, τὴν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ περιδέσμευσιν διακαλεῖται· ἐν ταῖς ὀσφύσι γὰρ κεῖται τὸ ἐπιθυμητικόν· ἡ δὲ τῶν λύχνων καῦσις, εἶτουν, ἀνάκαυσις καὶ ἀναψις, τὴν

habet Hentenius.

(19) Πλουσίους.

(20) Βαλλάντιον, A.

λαμπρότητα τοῦ τε ἐνδιαθέτου λόγου καὶ τοῦ προφορικοῦ διατάσσεται. Χρῆ γὰρ τούτους ἀεὶ λάμπειν καὶ φωτίζειν, τὸν μὲν ἡμῶν, τὸν δὲ τοὺς ὑφ' ἡμῶν διδασκομένους.

Καὶ ὑμεῖς — γάμων. Διὰ παραβολῆς ἐνέφηνεν ἐτοιμάζεσθαι πρὸς ἀπάντησιν αὐτοῦ, πάντα καλῶς διατιθεμένους καὶ ἀναμένοντας αὐτὸν μέλλοντα πάλιν ἔξειν ἐξ οὐρανοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀνάλυσιν μὲν ἐνόμισας τὴν μετὰ τὸ ἀναβῆναι χρόνιον αὐτοῦ κάθοδον· γάμους δὲ, τὴν ἀνω εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλιασιν.

Ἴνα — αὐτῷ. Τουτέστιν, ἵνα αἰσθόμενοι τῆς παρουσίας αὐτοῦ, προθύμως καὶ μετὰ χαρᾶς ἀπεντήσωσιν, οὐδὲν τι πονηρὸν συνειδότες ἑαυτοῖς. Περαιτέρω γὰρ οὐ περιεργαστέον τὴν παραβολὴν.

Μακάριοι — γρηγοροῦντας. Γρηγοροῦντας ἔτι, διὰ τὸ ἐν ἐγρηγόρσει ἀποθανεῖν αὐτούς. Ἀρετὴ γὰρ τῆς ψυχῆς οὕσα ἡ ἐγρηγόρσις, συμπαραμένει αὐτῇ.

Τινὲς δὲ ἀπὸ τῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς ἐλευσεως καὶ κρούσεως ἐνόησαν, ὅτι ὁ Χριστὸς αὐτὸς· ἐπιδημεῖταις τελευταῖς τῶν δικαίων, καὶ οὐ μόνον τούτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀμαρτωλῶν. Καὶ τοῦτο βεβαιοῦσιν, ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν τὸν Θεὸν τῷ πλουσίῳ, *Ἄφρον, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ.*

Ἄλλοι δὲ τοιοῦτον νόημα δεχομένοι, φασὶν ἐπιδημίαν Χριστοῦ, τὸν λόγον αὐτοῦ, τὸν μετακλούμενον τηλικαῦτα τοὺς μὲν δικαίους εἰς χαρὰν, τοὺς δὲ ἀμαρτωλοὺς, εἰς λύπην.

Ἄμην — αὐτοῖς. Περιζώσεται, τῇ δικαιοσύνη τῆς ἀναποδόσεως, καὶ ἀνακλινεῖ αὐτούς, εἰς ἀνάπαυσιν αἰώνιον, ὡς δὲ αὐτὸν κεκοπιακότας, καὶ διακονήσει αὐτοῖς διανομὴν τῶν ἀξίων ἀμοιβῶν.

Καὶ ἔαρ — ἐκείνοι. Ἐπειδὴ νυκτὶ βόικεν ὁ πρῶτος βίος, διὰ τὴν κατακεχυμένην αὐτοῦ ζόφωσιν καὶ πλάνην ἀπὸ τῶν δαιμόνων καὶ τῶν παθῶν, εἰκότως εἰς διαφόρους φυλακὰς αὐτὸν διαίρει. Οἱ παλαῖοι γὰρ νυκτοφύλακες εἰς τρεῖς φυλακὰς τὴν νύκτα διελλοι, τινὲς δὲ εἰς τέσσαρας. Καὶ πρώτην μὲν φυλακὴν λέγει, τὴν κατὰστασιν τῶν τελειοτέρων εἰς ἀρετὴν· δευτέραν δὲ, τὴν τῶν μέσων· τρίτην δὲ, τὴν τῶν τελευταίων, οἱ σύμπαντες, εἰ εὐρεθῶσιν οὕτως. ὡς προλαθῶν εἶπεν, ἤγουν, ἔτοιμοι κατὰ τὸν τοῦ θανάτου καιρὸν, μακάριοι πάντως, ὡς τῆς μακαρίας ζωῆς μεθέξοντες ἀναλόγως.

Τοῦτο — αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἶπεν· *Ἐκεῖνο δὲ γινώσκετε, ὅτι εἰ ἦδει ὁ οἰκοδεσπότης, πόση φυλακὴ ὁ κλέπτης ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἂν, καὶ τὰ ἐξῆς.* Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν ἐκεί.

Καὶ — ἔρχεται. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα εἴρηται, καὶ ἠρμήνευται.

⁹⁹ Luc. xii, 20. ¹⁰⁰ Matth. xiv, 43.

Variæ lectiones et notæ

(i) Oportet enim hos semper lucere et illuminare, illum quidem nos, hanc vero eos, qui a nobis docentur.

A quentis sermonis statuit. Oportet enim, ut hic semper illuminet, tum nos, tum eos qui a nobis docentur (i).

Vers. 36. *Et vos — nuptiis.* Per similitudinem significavit, ut ad occursum suum præparentur, in omnibus bene dispositi, et expectantes eum, qui rursus e cælo venturus est. Propter hoc enim descensum suum, quo, longo expectatus tempore, veniet, reversionem nominavit; nuptias vero supernam lætitiā et exultationem.

Vers. 36. *Ut — ei.* Hoc est, ut cognoscentes ejus adventum, prompte et cum gaudio occurrant, nullius sibi mali conscii. Præter hæc autem nihil est curiose scrutandum de parabola.

B Vers. 37. *Beati — vigilantes.* Vigilantes item, eo quod in vigilantia moriantur: cum enim animæ virtus sit vigilantia, simul cum ea permanet.

Quidam vero ex hoc reditu et adventu ac pulsatione intellexerunt, quod Christus advenit ad mortem justorum, nec horum tantum, verum etiam peccatorum; et hoc ex eo confirmant, quod dixerit Deus diviti: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te* ⁹⁹.

Alii vero hunc accipiunt intellectum, ut dicant, Christi adventum esse sermonem ejus, qui tunc justos accersit ad gaudium, peccatores autem ad mœrorem.

C Vers. 37. *Amen — illis.* Præcinget se, justitia retributionis; et faciet illos discumbere, ad requiem sempiternam, tanquam eos qui propter ipsum laboraverunt: ac ministrabit illis, distributionem dignarum retributionum.

Vers. 38. *Et si — illi.* Quia nocti præsens vita assimilatur, propter infusam ei caliginem ac errorem a dæmonibus et affectibus: merito in diversas vigilias, seu custodias, ipsam dividit. Veteres enim, qui nocte vigilabant, in tres excubias ipsam dividebant: quidam vero in quatuor. Et primam quidem dicit, statum eorum qui ad virtutem sunt perfectiores, secundam, mediocrium, tertiam, postremorum: qui omnes, si ita inventi fuerint, sicut ante dixit, videlicet parati mortis tempore, beati erunt, utpote vitæ beatæ pariter participes.

Vers. 39. *Hoc — suam.* Quinquagesimo octavo etiam capite Evangelii juxta Matthæum dixit: *Illud autem scitote, quod si sciret paterfamilias, qua vigilia sur venturus erat, vigilasset utique, et cætera* ¹⁰⁰. Lege ergo ibi enarrationem.

Vers. 40. *Et — venturus est.* Ibi quoque hæc dicta sunt ac declarata.

Vers. 41. *Ait* — Vers. 42. *demensum cibum?* A Sciens Petrus, quasdam parabolas electis propriis aptari discipulis, quasdam vero communiter omnibus, merito de parabole interrogat, que videlicet dixit: *Sint lumbi vestri præcincti, et cætera. Quid ergo Christus? Requisite fideli ac prudenti dispensatore, deinde ipso beato prædicato, ostendit, quod de ipsis dixerit parabolam; futurum enim erat, ut ipsi fidelium dispensatores fierent, dantes ipsis in tempore demensum doctrinæ cibum.*

Lege autem quinquagesimo octavo juxta Matthæum capite dicti illius enarrationem: *Quisnam est fidelis servus, et prudens?* et ibi horum omnium invenies explanationem.

Vers. 43. *Beatus* — Vers. 44. *illum.* Ibi etiam B hæc patefacta sunt.

Vers. 45. *Quod si* — Vers. 46. *ponet.* Consequenter etiam prædicto capite hæc dicta ac declarata sunt.

Vers. 47. *Ille* — *multis.* De futuris pastoribus est hic sermo, exterrere eos, qui omnem Dei voluntatem noverunt, nec se præparant, hoc est, non faciunt juxta beneplacitum ejus. Et protestatur, quod vapulabunt multis, puta, plagis; id est, misere torquebuntur, quia scientes despexerunt.

Vers. 48. *Qui vero* — *paucis.* Atqui ignorabat voluntatem domini, sed tamen ita quoque vapulabit; cum enim scire potuisset, non scivit: neque tamen tantum, ut prior: ille siquidem despexit, hic vero segnis fuit: gravior autem est segnitie contemptus. Significat autem fidelem, ignorantem ex ignavia ac ruditate Dei voluntatem. Infideles enim, non ex segnitie Dei voluntatem ignorant, sed voluntario errore ac immutabili pravitate.

Vers. 48. *Omni autem* — *queretur.* Et hoc de pastoribus dictum est; his enim magna gratia intellectus divinæ voluntatis data est, ad eorum qui pascuntur, utilitatem; ideo etiam, tanquam ab his qui multa acceperunt talenta, multum lucri ab eis queretur. Quod autem pastoribus data sit gratia, etiam Paulus dicit, scribens ad Timotheum: *Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ tibi data est cum impositione manuum presbyterii.*

Vers. 48. *Et* — *eo.* Exemplaris quidem sermo; est autem et hic de eisdem. Cui enim multam summam ad negotiationem commendaverunt, plus lucri ex negotiatione petent ab eo. Ita et Christus, cui multum gratiæ commendavit, plus petet ab eo. Ei enim concedita est non solum propria salus verum etiam populi.

Vers. 49. *Ignem* — *terram.* Ignem nunc dicit, fidem ac sui dilectionem, demonstrans vehementer

¹⁷ Matth. xxiv, 45. ¹⁸ I Tim. iv, 14.

Εἶπα — *σιτομέτριον*; Εἰδὼς ὁ Πέτρος, ὅτι αἱ μὲν τῶν παραβολῶν τε καὶ ἐντολῶν, ἴδια τοῖς ἐξειλεγμένοις μαθηταῖς ἀρμόζουσιν, αἱ δὲ, κοινῇ πᾶσι τοῖς πιστοῖς, εἰκότως ἐρωτᾷ περὶ τῆς παραβολῆς, δηλαδὴ, τῆς λεγούσης, *Ἔστωσαν ὀμῶν αἱ ὀσφύρες περιζωσμέναι, καὶ τὰ ἐξῆς: τί οὖν ὁ Χριστός; Ἐπιζητήσας τὸν πιστὸν καὶ φρόνιμον οἰκονόμον (21), εἶτα μακαρίσας αὐτὸν, εἰδείξεν, ὅτι περὶ αὐτῶν εἶπε τὴν παραβολήν. Αὐτοὶ γὰρ ἔμελλον οἰκονόμοι γενέσθαι τῶν πιστῶν, διδόντες αὐτοῖς ἐν καιρῷ τὸ σιτομέτριον τῆς διδασκαλίας.*

Ἀνάγκωθι δὲ καὶ ἐν τῷ πεντηχοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ *Τίς ἀρα ἐστὶν ὁ πιστὸς δοῦλος καὶ φρόνιμος;* καὶ πάντων τούτων ἐρρήσεις ἐκεῖ τὴν ἐρμηνείαν.

Μακάριος — *αὐτόν.* Ἐκεῖ καὶ ταῦτα διεσαφηνίσθησαν.

Ἐὰν δὲ — *θήσει.* Ἀκολουθῶ; ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα ἐρρήθη, καὶ ἡρμηνεύθη.

Ἐκεῖνος — *πολλὰς.* Περὶ τῶν μελλόντων ποιμαίνειν ἐστὶν ὁ λόγος οὗτος; (22), ἐκφοδῶν τοὺς εἰδόμενους μὲν πᾶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, μὴ ἐτοιμάζοντας δὲ, τουτέστι, μὴ ποιούντας πρὸς ἀρέσκειαν αὐτοῦ, καὶ διαμαρτυρόμενος; ὅτι διαρῆσονται πολλὰς, κληγὰς δηλονότι, τουτέστι, κατασθήσονται χαλεπῶς, διότι εἰδότες καταφρόνησαν.

Ὁ δὲ — *ἀλλῆλας.* Καὶ μὴν ἡγνῶσι τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ, ἀλλ' ὁμοῦ διαρῆσεται καὶ οὗτος, διότι δυνάμενος γινῶναι, οὐκ ἔγνω, πλὴν οὐ τοσοῦτον. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ καταφρόνησεν· οὗτος δὲ ἐβέβηθη. Χαλεπωτέρα δὲ βραθυμία ἢ καταφρόνησις. Δηλοὶ δὲ τὸν πιστὸν, τὸν ἀγνοοῦντα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, διὰ ἀμαθίαν. Οἱ γὰρ ἀπιστοὶ οὐκ ἐκ βραθυμίας ἀγνοοῦσι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐξ αὐθαίρετου πλάνης καὶ ἀμεταμέλητου κακίας.

Πανεὶ δὲ — *ζητηθήσεται* (23). Καὶ τοῦτο περὶ τῶν ποιμαίνοντων. Τούτοις γὰρ δίδεται πολὺ χάρισμα συνίστατος τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, πρὸς ὠφέλειαν τῶν ποιμαينوμένων. Διὸ καὶ, ὡς πολλὰ τάλαντα λαθόντες, πολλὰ κέρδη ἀπαιτηθήσονται· ὅτι δὲ χάρισμα δίδεται τοῖς ποιμαίνουσι, φησὶ καὶ ὁ Παῦλος, γράφων πρὸς Τιμόθεον· *Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοι μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτέρου.*

Καὶ — *αὐτόν.* Παραδειγματικὸς μὲν ὁ λόγος, ἐστὶ δὲ καὶ οὗτος περὶ τῶν τοιοῦτων. Ὡς περὶ γὰρ, ἢ παρέθεντο τινες πολὺ κεφάλαιον εἰς ἐμπορίαν, περιεσώτερον ἀπαιτήσουσιν αὐτὸν, διὰ τὸ ἐξ ἐμπορίας κέρδος οὕτω καὶ ὁ Θεός, ἢ παρέθετο πολὺ χάρισμα, περισσώτερον ἀπαιτήσει αὐτόν. Χρεωστὴ γὰρ, οὐ μόνον τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ λαοῦ.

Πῦρ — *γῆν.* Πῦρ λέγει νῦν τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην καὶ πίστιν, ἐμφαίνων τὸ σφοδρὸν αὐτῆς καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(21) Οἰκονομοῦσθαι, B.

(22) Ὁς τὸς ὁ λόγος, B.

(23) Hentenius hic addidit, *ab eo.* Sed neciter meronim agnoscat, παρ' αὐτοῦ.

δραστήριον, ἦν ἐν τῷ ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου μάχα:ραν ὠνόμασε, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξηγήσιν τοῦ· *Μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν. Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν.*

Καὶ — ἀνήφθη; Καὶ τί πλεον θέλω, ἐὰν ἀνήφθη; Τί πλεον ἀναμένω ἐν τῷ κόσμῳ; Ταῦτα δὲ λέγων, ἐδήλου, ὅτι ἤδη ἀνήφθη ἐν τοῖς μαθηταῖς, καὶ ἀνθρώπῳ οὐκ ἔτι σβεισθήσεται, ἀλλὰ πᾶσαν ἐπιδράμῃ (24) τὴν οἰκουμένην, καὶ ὅτι λοιπὸν αὐτὸς μεταθήσεται ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα ζωῆς.

Βάπτισμα — βαπτισθῆναι. Φανερώτερον προαγορεύει περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅτι βάπτισμα μέλλω βαπτισθῆναι, τὸ δι' αἵματος· βάπτισμα τὴν σφαγὴν αὐτοῦ καλέσας, ὡς καθάρσιον ἡμῶν.

Καὶ πῶς — τελεσθῆ. Καὶ ὡσανεὶ ἀγωνιῶ, διὰ τὴν βραδύτητα. Ἐπέφηνε δὲ, ὅτι ἐπείγεται σφαγῆναι ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἐκουσίως ἐπιδίδωσιν αὐτόν.

Δοκεῖτε — διαμερισμόν. Καθὼς εἰρήκαμεν ἀνωτέρω, ζήτησον ἐν τῷ ἑνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὴν ἐξηγήσιν τοῦ· *Μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν. Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν.*

Ἔσονται — τρεῖς. Ταῦτα τὴν καθ' ἱστορίαν ἐξηγήσιν οὐκ ἐπιδεχόμενα (25), κατὰ ἀναγωγὴν μόνον ἔρμηνεύσεν. Ἔστι γὰρ οἶκος μὲν εἷς, ἡ τοῦ πιστοῦ ψυχὴ· πέντε δὲ, αἱ ἐν αὐτῇ πέντε δυνάμεις, νοῦς, διάνοια, δόξα, φαντασία, καὶ αἰσθησις, αἵτινες πρὸ μὲν τοῦ λόγου τῆς πίστεως ἦνσαν, οὗτοι ἐστίν, ὡμοφώνουν εἰς φιληθονίαν· μετὰ δὲ τὸ ἐπιδημῆσαι τοῦτον αὐταῖς, διαμερισθῆσονται· αἱ τρεῖς μὲν αἱ λογικαί, ὁ νοῦς, καὶ ἡ διάνοια, καὶ ἡ δόξα, κατὰ τῶν δύο ἀλόγων, τῆς τε φαντασίας καὶ τῆς αἰσθήσεως, μὴ συμφωνοῦσαι ταύταις εἰς ἐμπάθειαν· αἱ δύο δὲ αὗται ἄλογοι, κατὰ τῶν τριῶν ἐκείνων τῶν λογικῶν, μὴ συνδέουσαι ἐκείνοις εἰς ἀπάθειαν, ἕως ἂν ὁ λόγος νικήσῃ τὴν ἀλογίαν.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον. Ἐπειπερ ὁ ἄνθρωπος πέντε μὲν ἔχει δυνάμεις τῆς ψυχῆς, τὰς προειρημένους· πέντε δὲ αἰσθήσεις τοῦ σώματος, ὄρασις, ἀκοή, ὄσφρησις, γεῦσις (26), καὶ ἀφήν· οἶκος μὲν ἂν εἴη ὁ ἄνθρωπος· Ἔσονται δὲ πέντε ἐν αὐτῇ διαμεμερισμένοι, ἦγουν, αἱ τρεῖς μὲν λογικαὶ δυνάμεις τῆς ψυχῆς, νοῦς, διάνοια καὶ δόξα, κατὰ τῶν ἐπιλοπιῶν δύο, φαντασίας καὶ αἰσθήσεως· αἱ δύο δὲ τιμιώταται αἰσθήσεις τοῦ σώματος, ὄρασις καὶ ἀκοή, κατὰ τῶν λοιπῶν τριῶν, ὄσφρησεως, γεύσεως καὶ ἀφῆς, διαμαχόμεναι ταύταις καὶ ὑποτάξαι φιλονε:κοῦσαι.

²⁵ Matth. x, 34.

Variae lectiones et notæ.

(24) Forte ἐπιδραμείται.

(25) Ἐπιδεχόμεθα, A. Hentenius videtur legisse

(j) *Quonquam.* Quodque — transibit.

(k) *Et quodammodo.* Videtur ergo in textu legisse, καὶ πῶς. Hanc lectionem comprobat etiam

tiam ac ipsius efficaciam, quam decimo nono capite Evangelii secundum Matthæum appellavit gladium : ibi ergo quære dicti illius enarrationem : *Ne putetis, quod venerim pacem missurus in terram; non veni pacem missurus, sed gladium* ²⁵.

Vers. 49. *Et — accensus est?* Et quid amplius volo? Si etiam accensus est, quid amplius in mundo exspecto? Hæc autem dicens significabat, quod in discipulis jam accensus erat, et accensus deinceps non exstingueretur, sed orbem percurreret universum, quanquam (j) jam ipse a præsentis vita transiret.

Vers. 50. *Baptismate — baptizari.* Manifestius prædicit de morte sua. Baptismate baptizandus sum, quod est per sanguinem : baptismata, dixit sui occisionem, tanquam nostri purificationem.

Vers. 50. *Et quodammodo (k) — perficiatur.* Et veluti anxius sum propter tarditatem. Ostendit autem, quod festinaret mori pro nobis, et voluntarie seipsum traderet.

Vers. 51. *Putatis — separationem.* Quære, veluti superius diximus, decimo nono capite Evangelii secundum Matthæum dicti illius enarrationem : *Ne putetis, quod venerim pacem missurus in terram : non veni pacem missurus, sed gladium.*

Vers. 52. *Erunt — tres.* Hæc juxta historiam enarratione non egent, sed tantum secundum analogiam interpretanda sunt. Una enim domus, anima est viri fidelis : quinque vero, sunt quinque ejus potentiarum : puta mens, intelligentia, opinio, phantasia, et sensus : quæ ante fidei sermonem unitæ erant, hoc est, in voluptatum amore concordæ. Postquam autem ad eas sermo ille pervenit, divisæ sunt tres rationales, mens, intelligentia et opinio ; adversus duas irracionales, puta, phantasia, et sensum, non concordæ cum ipsis in affectione : hæc vero irracionales contra tres prædictas rationales, non consonæ cum eis in immobilitate circa affectiones, donec ratio vincat irrationalitatem.

Præterea et alio modo. Cum homo habeat quinque animæ potentias, et quinque sensus corporis, visum, auditum, olfactum, gustum et tactum : domus esse potest ipse homo. Erunt autem in ea quinque divisi, videlicet tres rationales animæ potentiarum, mens, intelligentia et opinio, adversus reliquas duas, phantasia et sensum : duo vero præcipui corporis sensus, visus et auditus, contra reliquos tres, olfactum, gustum et tactum : repugnantes illis ac subjicere contententes.

ἐπιδεχόμενα τῆς ἐξηγήσεως.

(26) Γεῦσις, ὄσφρησις, B.

subjecta interpretatio, nam ὡς πῶς non est καὶ πῶς sed καὶ πῶς.

† Quomodo, cum quinque prius dixerit, nunc A sex affert, tres enim binarios adducit? Non dividit quinarium in senarium, qui a quinario oriatur (I) : sed mysticum quiddam denotat ille quinarium : senarium vero assumit exempli gratia. Quid est ergo, quod per quinarium significatur? Irreconciliabilitas, fœderisque carentia post fidem, inter eos qui ante susceptam fidem uniti erant cognitione et conjunctione.

Sicut in quibusdam quinque, puta duobus hominibus et tribus rebus, aut duabus rebus et tribus hominibus, difficilis quædam est ac impossibilis conciliatio : cum duo homines de tribus rebus dissentiunt, aut e contrario tres de duabus : omnino enim necesse est, ut una trium duobus dividatur hominibus, vel duæ res in tres secentur, B cum nullus eorum divisam sortiri velit. Ita et in his, qui cognatione aut conjunctione uniti erant, dissidentibus circa fidem ac divisis, et implacabiliter se habentibus. Erunt, inquit, duo super tribus, id est, tanquam duo homines super tribus rebus dissidentes, et rursus, tanquam tres homines super duabus rebus.

Deinde ponit etiam exempla cognationum ac habitudinum eorum qui propinquissimi sunt, et sibi mutuo maxime familiares, sed divisi acutissimo fidei gladio, quæ per prædicationem inducitur : quorum duo binarii sunt sanguine conjunctorum, C tertia vero conjunctio est affinium.

Præterea circa idem alio modo.

Duæ habitudines adversus tres personarum combinationes : et rursus tres personarum combinationes adversus duas habitudines : dupla siquidem habitudo est duorum extremorum processus iteratus, utpote a patre ad filium, et a filio ad patrem, et ita in cæteris. Triplex vero personarum combinatio est, pater et filius, mater et filia, socrus et nurus. Quod autem Græce dicitur ἐπι, significat *contra* vel *adversus*, ut contra vel adversus tres aut duos ad significandam separationem vel alienationem.

Vers. 53. *Dividetur — socrum suam.* Hæc prædictis non sunt coaptanda, sed ab alio principio legenda, ac secundum historiam interpretanda ; D significant enim divisionem fidelium ab infidelibus : et quod propinquissimæ generis habitudines separabuntur. Lege autem decimo nono capite Evangelii secundum Matthæum dicti illius interpretationem : *Veni enim, ut dissidere faciam hominem adversus patrem suum* ¹, et cætera, quæ præsentibus verbis plurimum conformis est.

Matth. x, 35.

Variæ lectiones et notæ.

(27) Quæ hic inclusa sunt, codex uterque in margine exhibet. Referuntur autem ad versum 53, ubi etiam Hentenius exhibet.

(28) παραδηλούμενον, B

(29) Γάρ ουνίτι A.

(I) Qui — oriatur. Τὴν προτεθεισαν est, quem proposuerat, de quo ante dixerat.

[Πῶς (27) πέντε εἰπών, εἰς ἐπιφέρει; τρεῖς γὰρ ἐπάγει συζυγίας. Οὐ τὴν προτεθεισαν πεντάδα εἰς ἐξάδα ἀπλοῖ· ἀλλὰ διὰ μὲν τῆς πεντάδος μυστικῶν τι δηλοῖ· τὴν ἐξάδα δὲ παραδείγματος· ἐνεκεν παραλαμβάνει. Τί οὖν τὸ διὰ τῆς πεντάδος δηλούμενον (28); Τὸ μετὰ τὴν πίστιν δυσκατάλλακτον καὶ ἀσυμβίβαστον τῶν κατὰ συγγένειαν καὶ σχέσιν πρὸς τῆς πίστεως ἡνωμένων.

Ἄσπερ γὰρ ἐπὶ πέντε τινῶν, ἦγουν, δύο μὲν ἀνθρώπων, τριῶν δὲ πραγμάτων, ἢ τριῶν μὲν ἀνθρώπων, δύο δὲ πραγμάτων, χαλεπή τις καὶ ἀδύνατος ἢ καταλλαγῆ, ἔταν οἱ δύο ἄνθρωποι περὶ τῶν τριῶν πραγμάτων στασιάζουσιν, ἢ τούναντι οἱ τρεῖς περὶ τῶν δύο ἀνάγκη γὰρ πάντως, ἢ τὸ ἐν τῶν τριῶν πραγμάτων τοῖς δυσὶν ἀνθρώποις ἐπιμερισθῆναι, ἢ τὰ δύο πράγματα εἰς τρία τμηθῆναι, μηδενὸς αὐτῶν ἐπιδοχρόμένου τυχὸν διαίρεσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ συγγένειαν καὶ σχέσιν ἡνωμένων, στασιάζοντων κατὰ τὴν πίστιν, καὶ διαρουμεμένων καὶ ἀσυμβατόντων. Ἔσονται, φησί, δύο ἐπὶ τρεῖς, τουτέστιν, ὡς δύο ἄνθρωποι ἐπὶ τρισὶ πράγμασι στασιάζοντες, καὶ ὡς τρεῖς ἄνθρωποι πάλιν ἐπὶ δυσὶ πράγμασιν.

Εἶτα τίθησι καὶ παραδείγματα συγγενειῶν καὶ σχέσεων, τῶν γνησιωτάτων μὲν καὶ οικειωτάτων ἀλλήλοις, διαιρουμένων δὲ τῇ τμητικωτάτῃ μαχαίρῃ τῆς κατὰ τὸ κήρυγμα πίστεως, ἂν αἱ μὲν δύο συζυγίαι, καθ' αἷμα, ἢ δὲ τρίτη, εἰς ἀγγιστείας.

Ἐτέρως εἰς τὸ αὐτό.

Δύο σχέσεις ἐπὶ τρισὶ συζυγίαις προσώπων, καὶ τρεῖς αὖ συζυγίαι προσώπων ἐπὶ δυσὶ σχέσεσι. Δικλή μὲν γὰρ ἡ σχέσις τῶν πρὸς τι, ἀπὸ τε πατρὸς πρὸς υἱόν, καὶ ἀφ' υἱοῦ πρὸς πατέρα, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Τριπλᾶ δὲ ἐνταῦθα αἱ συζυγίαι τῶν προκειμένων προσώπων, πατὴρ καὶ υἱός, μήτηρ καὶ θυγάτηρ, πενθερά καὶ νόμφη· τὸ δὲ, ἐπὶ τρισὶ, καὶ ἐπὶ δυσὶν, ἀντὶ τοῦ, κατὰ τῶν τριῶν, καὶ κατὰ τῶν δύο, πρὸς διάζευξιν καὶ ἀπαλλοτριωσιν.]

Διαμερισθῆσεται — πενθερὰν αὐτῆς. Ταῦτα τῆς προβήθεισιν οὐ συναπτόν, ἀλλ' ἀφ' ἐτέρας ἀρχῆς ἀναγνωστόν, καὶ καθ' ἰστορίαν ἐρμηνευτέον, δηλοῦντα τὸν διαμερισμὸν τῶν πιστῶν καὶ τῶν ἀπίστων, ἔτι καὶ αἱ γνησιώταται σχέσεις τοῦ γένους διαίρεθῆσονται. Ζήτησον δὲ ἐν τῷ ἐννεακαιεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Ἠλθὼν γὰρ (29) διχῶσαι ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς, πάνυ τοῖς παροῦσι ῥητοῖς ἀρμόζουσιν.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, πατήρ μὲν ἂν εἴη ὁ νοῦς· ἂ υἱὸς δὲ αὐτοῦ, ὁ πονηρὸς λογισμὸς, καθ' οὗ στασιάζει, ἀρνούμενος αὐτὸν, ὡς βλαβερόν. Μήτηρ δὲ εἴη ἂν, ἡ καρδία· θυγάτηρ δὲ αὐτῆς, ἡ πονηρὰ ἐνθουμῆσις, καθ' ἧς καὶ αὐτὴ στασιάζει, καὶ ἀπορραγῆσεται ταύτης. Πενθερὰ δὲ ἂν εἴη, ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων· νύμφη δὲ αὐτῆς, ἡ Ἐκκλησία τῶν Χριστιανῶν, ὡς νυμφευθεῖσα τῷ Χριστῷ, ὃς ἦν υἱὸς τῆς δηλωθείσης συναγωγῆς, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· ἐξ αὐτῆς γὰρ ἐβλάστησεν.

Ἐλεγε — *δοκιμάζετε*; Πρόσωπον τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ, ἡ ἐπιφάνεια ταύτης κάκεινου. Λέγει τοίνυν, ὅτι Ἰσραηλινοὶ πρὸς ἑαυτοὺς, τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ οἴδατε διακρίνειν, καὶ ἐκ παρατηρήσεως αὐτῆς προλέγειν τὸ μέλλον· τὸν δὲ καιρὸν τοῦτον, τὸν τῆς ἐμῆς παρουσίας δηλονότι, πῶς οὐ διακρίνετε, ἐκ παρατηρήσεως τῶν νομικῶν βιβλίων καὶ προφητικῶν, ἐν αἷς κείνται σημεῖα τοῦτου καὶ σύμβολα, ἀφ' ὧν εὐχερῶς οὗτος (30) διαγινώσκειται τοῖς προσέχουσι; Πρὸς τοὺς Γραμματεῖς δὲ ὁ λόγος, εἰ καὶ πρὸς τοὺς ὄχλους ἀπλῶς ἐρρήθη.

Τί δὲ — *δικαιον*; Ἐφ' ἕτερον μετέβη λόγον, καὶ παραινεῖ διὰ γνωρίμου παραδείγματος ἀπαλλαγῆναι τοῦ Σατανᾶ, ἧτοι, τῶν ἔργων αὐτοῦ, φάσκων, Διατί καὶ ἀφ' ἑαυτῶν οὐ νοεῖτε τὸ καλόν, εὐδιάγνωστον ὄν;

Ὡς — *αὐτοῦ*. Ἄδς ἐργασίαν, ἤγουν, εἰσάγαγε ἔργον, σπουδὴν, ἀγῶνα, ἀνταλλαγῆναι ἀπ' αὐτοῦ. Ἰσχυροὶ δὲ ἀντίδικον μὲν, τὸν Σατανᾶν, τὸν κοινὸν ἐχθρόν· ἄρχοντα δὲ, τὸν Θεόν, τὸν πάντων Κύριον, πρὸς ὃν ἀπαγόμεθα μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, δίκας ἀπαιτηθησόμενοι τῶν πονηρῶν ἔργων ἡμῶν· ὁδὸν δὲ, τὸν παρόντα βίον, τὸν ἄστατον, ἐν ᾧ ὁδεύομεν μετὰ τοῦ τοιοῦτου ἀντιδίκου ἡμῶν. Τοῦτό δὲ τὸ νόημα καθ' ἕτερον μετεχειρίσατο (31) σκοπὸν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Μήποτε—*κριτήν*. Ὁ διάβολος γὰρ, εἰ καὶ ἐχθρὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκδικητῆς, ὡς ὁ Δαυὶδ ἐβίβαζε (32).

Καὶ — *πράκτορι*. Τῷ ἀγγέλῳ, τῷ ἐπὶ τῶν κολαστηρίων.

Καὶ — *φυλακῆν*. Εἰς κόλασιν.

Λέγω — *ἀποδοῦν*. Ἔως οὐ πάν, ὃ κατεδικάζοις, ὑποστήσῃ, τουτέστιν, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν ποτε. Ἄει γὰρ καταδικάζονται κολάζεσθαι οἱ τοιοῦτοι. Οὐδὲν δὲ κωλύει νοεῖν τὰ βηθέντα καὶ κατὰ τὴν ἐξήγησιν τὴν ἐν τῷ δηλωθέντι πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

¹ Psal. viii, 3.

Variae lectiones et notæ.

(30) ὁ καιρὸς.

(31) Christus nimirum, Matth. v, 25.

Juxta analogiam vero pater esse potest mens, filius autem ejus prava cogitatio, adversus quam movebit seditionem, negans ipsam tanquam nocivam. Mater vero cor: filia ejus, prava cupiditas, adversus quam etiam ipsa insurget et ab ea avelletur. Socrus autem sit Synagoga Judæorum: nurus ejus, Ecclesia Christianorum, utpote nupta Christo, qui dictæ Synagogæ juxta humanitatem filius erat, nempe ab ipsa generatus.

Vers. 54. *Dicebat* — Vers. 56. *probatis?* Facies cœli et terræ, superficies est hujus et illius. Dicit ergo: Dijudicantes apud vos præsentia, superficiem cœli et terræ nostis discernere, et ex ejus observatione, quod futurum est, prædicere; hoc autem tempus, mei videlicet adventus, quomodo non discernitis ex observatione legalium librorum ac prophetalium, in quibus signa et præsentia posita sunt, quibus ipsum facile dignoscitur ab his, qui adventum? Est autem hic sermo ad Scribas, quanquam simpliciter ad turbas dictus sit.

Vers. 57. *Cur autem* — *justum?* Ad alium transivit sermonem et exemplo notissimo admonet a Satana liberari, sive ab operibus ejus, dicens: Quare et a vobis ipsis non dijudicatis, quod honestum est cum facile sit ad dijudicandum?

Vers. 58. *Cum* — *illo*. Da operam: sive afferas laborem, diligentiam, certamen, ut ab illo libereris. Per adversarium autem Satanam indicat, communem inimicum; per magistratum vero, Deum, tanquam omnium Dominum, ad quem abducimur cum inimico, de malis operibus nostris causam dicturi. Viam autem, præsentem vitam instabilem intelligit, in qua cum hujusmodi adversario nostro proficiscimur. Hæc quoque sententia alio proposito tractata est capite quinto Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 58. *Ne forte* — *judicem*. Diabolus enim, etsi Dei inimicus est, tamen ejus ultor est, prout David docuit dicens: *Ut destruas inimicum et ultorem*.

Vers. 58. *Et* — *exactori*. Angelo, qui carceribus præpositus est.

D Vers. 58. *Et* — *carcerem*. In supplicium

Vers. 59. *Dico* — *exsolvas*. Donec omne id sustineas, ad quod condemnatus eras, hoc est, nunquam inde exibis; ad hoc enim condemnantur hujusmodi, ut semper puniantur. Nihil autem prohibet, ut quæ dicta sunt, intelligantur juxta sensum, qui datus est prædicto quinto juxta Matthæum capite.

(32) His addit Hieronymus ex Psalmo: Τῷ καταλύσει ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητήν.

CAP. XLVII. *De Galilæis, et iis qui in Siloe, et cæ-* A ΚΕΦ. ΜΖ. *Περὶ τῶν Γαλιλαίων καὶ τῶν ἐν τῷ*
Σιλωάμ.

Cap. XIII. Vers. 4. *Aderant — ipsorum.* Hi Galilæi, cum partes tuerentur Judæ Galilæi, acensati sunt, tanquam qui a Cæsare defecissent, et Galilæam seditione adversus ipsum replevissent. Cum ergo quodam tempore congregati essent ac sacrificarent, audivit hoc Pilatus et ira fervens, mittit in eos milites. ipsisque jugulatis, sanguinem illorum miscuit sacrificiis ipsorum. Quæ itaque ad rem gestam spectant, ita se habent. Aderant ergo quidam Judæi, nuntiantes Christo de illis, scire cupientes, utrum tanquam peccatores ultra omnes suæ regionis Galilæos hæc passi essent: ita enim ipsi existimabant.

Vers. 2. *Et respondens — Vers. 3. peribitis.* Cum omnes simpliciter essent peccatores, soli illi passi sunt, ut et ipsi darent pœnas, et cæteri deprehensi corripierentur. Nisi ergo convertamini a movenda seditione adversus regem vestrum, Christum videlicet, subjiciendo vos ipsi, et a malitia ad virtutem; omnes similiter peribitis, hoc est, etiam vos in sacrificiis interficiemini, in quibus extollimini ac gloriamini. Et ita factum est. In festo enim Paschæ, obsidione capti, a Romanis cæsi sunt.

Vers. 4. *Aut — Vers. 5. peribitis.* Etiam de his erat quæstio: an propterea casum adeo acerbum passi fuissent, quod essent peccatores ultra cunctos, qui Hierosolymis habitabant; hic enim debitor appellavit peccatores. Ostendit itaque et de ipsis, ac protestatur, quod nisi convertantur, omnes similiter peribunt: hoc est, et ipsi acerbum accipiant finem, sicut etiam acceperunt, a Romanis misere capti. Hinc ergo discamus, quod temporalis fratrum nostrorum exterminatio divinæ in omnes iræ exemplum est, facta ad correctionem nostram, propter summam Dei bonitatem, non propter sola illorum peccata. Deinde et parabolam affert, qua estendat, quod nisi resipuerint, peribunt.

Vers. 6. *Dixit autem — Vers. 7. occupat?* Per ficum infrugiferam (m) indicat Synagogam Judæorum, foliis quidem lascivientem ac virentem, verbis videlicet legalibus ac prophetiis, sed fructum non ferentem, puta, virtutem. Vineam autem mundus est, utpote plantatus, ut fructum Deo proferret jucundissimum; cultor vero vineæ Christus, curam scilicet gerens hujusmodi vineæ, ac plantator fidelium; habere autem ficum dicitur Pater, hunc namque solum fatetur Judæorum Synagoga Dominum suum.

Παρήσαν — αὐτῶν (33). Οὗτοι οἱ Γαλιλαῖοι, τῆς μερίδος ὄντες Ἰουδαίῳ τοῦ Γαλιλαίου, διεβλήθησαν ὡς ἀποστάται τοῦ Καίσαρος, καὶ στάσεως ἐμπιπλῶντες κατ' αὐτοῦ τὴν Γαλιλαίαν. Ποτὲ γοῦν ὄμοῦ συνελθόντων καὶ θυόντων, μαθὼν τοῦτο Πιλάτος, καὶ ἀναζέσας τῷ θυμῷ, πέμπει κατ' αὐτῶν στρατεύτας, καὶ ἀποσφάξας αὐτούς, τὸ αἷμα τούτων ταῖς θυσίαις αὐτῶν ἀνέμιξε. Τὰ μὲν οὖν τῆς ἱστορίας οὕτω. Παρήσαν δὲ τινες Ἰουδαῖοι, ἀπαγγέλλοντες τῷ Χριστῷ περὶ αὐτῶν, ζητοῦντες μαθεῖν, εἰ ὡς ἀμαρτωλοὶ παρὰ πάντας τοὺς ὁμοχώρους Γαλιλαίους τοιαῦτα πεπόνθασιν. Οὕτω γὰρ οὗτοι (34) ᾤοντο.

Καὶ ἀποκριθεὶς — ἀπολεῖσθε. Πάντων ἀπλῶς ὄντων ἀμαρτωλῶν, μόνοι ἐκείνοι πεπόνθασιν, ἵνα δῶσι τε αὐτοὶ δίκην, καὶ παιδευθῶσιν οἱ ὑπολειφθέντες. Ἐάν οὖν μὴ μεταβάλλῃσθε ἀπὸ τοῦ σπασίαντος κατὰ τοῦ βασιλέως ὁμῶν, τοῦ Χριστοῦ δηλονότι, εἰς τὸ ὑποστῆτασθαι αὐτῷ, καὶ ἀπὸ κακίας εἰς ὀρετὴν, Πάντες ὁμοίως ἀπολεῖσθε, τουτέστι, καὶ αὐτοὶ ἐν ταῖς θυσίαις ἀναيرهθήσθε, ἐφ' αἷ; βρενθῆσθε καὶ σεμνύσεσθε. Καὶ γέγονεν οὕτως. Ἐν τῇ ἑορτῇ γὰρ τοῦ Πάσχα ἐκπολιορηθέντες ἀνῆρέθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων.

Ἡ ἐκεῖνοι — ἀπολεῖσθε. Καὶ περὶ τούτων ζητήσας ἦν, εἰ ὡς ἀμαρτωλοὶ παρὰ πάντα; τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ τοιοῦτον πικρὸν ἐδέξαντο τέλος· ὀφειλέτας γὰρ νῦν τοὺς ἀμαρτωλοὺς ὠνόμασεν. Ἀποφαίνεται τοίνυν καὶ περὶ αὐτῶν, καὶ διαμαρτύρεται, ὡς ἐάν μὴ μεταβληθῶσι, πάντες ὁμοίως ἀπολοῦνται, τουτέστι, καὶ αὐτοὶ πικρὸν (35) δέξονται τέλος, ὅπερ ὡσαύτως ἐδέξαντο, χαλεπῶς ἐξαναλωθέντες ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Μανθάνομεν οὖν ἐντεῦθεν, ὡς ἡ μερικὴ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἐξολόθρευσις δειγμα τῆς κατὰ πάντων θείας ὀργῆς ἐστὶ, πρὸς διόρθωσιν ἡμῶν γινομένη, διὰ τὴν ἄκραν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ διὰ μόνας τὰς ἐκείνων ἀμαρτίας αὐτοῖς ἐπάγεται. Εἶτα τίθησι καὶ παραβολὴν ἐμφαίνουσαν, ὡς εἰ μὴ μεταβληθῶσιν, ἀπολοῦνται.

Ἐλεγε δὲ — καταργεῖ; Συκὴν (36) μὲν ἄκαρπον ὑπόδηλοι τὴν Συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, φύλλοι; μὲν κομῶσαν καὶ θάλλουσαν, εἶπουν, λόγοι; νομικοὶ καὶ προφητικοί; καρπὸν δὲ μὴ φέρουσαν, ἤγουν, ἀρετὴν. Ἀμπελῶν δὲ, ὁ κόσμος, ὡς φυτευθεὶς ἐπὶ τῷ ἐνεργεῖν καρπὸν ἡδιστον τῷ Θεῷ· ἀμπελουργὸς δὲ, ὁ Χριστὸς, ὡς ἐπιμελούμενος; τοῦ τοιοῦτου ἀμπελῶνος, καὶ φυτηκῶν τοὺς πιστοὺς· ὁ δὲ ἐξων τὴν συκὴν, ἐστὶν ὁ Πατὴρ. Τοῦτον γὰρ μόνον Κύριον ἐαυτῆς ἡ Συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων ὁμολογεῖ. Τρία δὲ

Variæ lectiones et notæ.

(33) Αὐτῶν non agnoscit Hentenius in interpretatione. Miror sane. Nec enim de hoc monuit in Præfatione, nec αὐτῶν omissum est a Vulgato interprete Latino.

(34) Αὐτοί, pro αὐτοῖ, B.

(35) Πικρὸν καὶ αὐτοί, B.

(36) Forte, συκὴ μὲν ἄκαρπος.

(m) Interpres videtur legisse διὰ συκῆς ἀκάρπου.

ἔτη, αἱ τρεῖς πολιτεῖαι τῶν Ἰουδαίων, ἡ ὑπὸ τῶν κροτῶν ἰθυνομένη, καὶ ἡ ὑπὸ τῶν βασιλέων, καὶ ἡ ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων. Φησὶν οὖν, Ἐκκοψον αὐτήν, δ:α: καὶ τὴν γῆν καθιστᾷ ἀργήν;

Ὁ δὲ — κόπρια. Παρακαλεῖ ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων, ὡς ἐξ Ἰουδαίων ἐνανθρωπήσας, καὶ ἰκατεύει ὑπὲρ τῶν κατὰ σάρκα συγγενῶν, ἀφεθῆναι καὶ τοῦτο τὸ ἔτος, δηλαδὴ τὸν καιρὸν καθ' ὃν ἐδίδασκεν, ἕως οὗ σκάψῃ τὴν σκληρότητα, τὴν περὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν, τῷ ἐργαλείῳ τῆς παραινέσεως, καὶ βάλῃ κόπρια (37) λιπαινόντα, τούτῃ, διδασκαλίαν πιαινόντων εἰς καρποφορίαν.

Κῆρ — καρπὸν. Ἐλλειπτικὸς ὁ λόγος. Λεῖπει γὰρ τὸ εὖ ἔχει.

Εἰ δὲ — αὐτήν. Εἰς τὸν μέλλοντα καιρὸν. Ὑποδηλοῖ δὲ, καθ' ὃν ἐπολιόρχησαν τὴν Παλαιστίνην οἱ Ῥωμαῖοι. Τότε γὰρ παγγενῆ τὴν Συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων ἐξέκοψε τῆς γῆς ἐκείνης, καὶ ἀνεφύτευσεν τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Χριστιανῶν, τὴν αἰὲ καρποφοροῦσαν. Εἰ δὲ τις εἴποι· Καὶ μὴν, οὐ παντάσῃσι ἀκαρπος ἦν ἡ Συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων ἐν τοῖς δηλωθείσαις τρισὶ πολιτεῖαις· ἔκαρποφύρησαν γὰρ τινες ἐν αὐταῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ, καθ' ὃν ἐδίδασκεν ἐροῦμεν, ὅτι τῶν πολλῶν ἡ κακία καλύπτει τῶν ὀλίγων τὴν ἀρετὴν, καὶ τὸ πᾶν ἀπὸ τοῦ πλεονάζοντος κρίνεται.

ΚΕΦ. ΜΗ'. Περὶ τῆς ἐχούσης πνεῦμα ασθενείας.

Ἦν δὲ διδάσκων — ὀκτώ. Δαιμόνιον ἀρρώστιας, μὴ ἐὼν αὐτὴν ὑγιᾶναι.

Καὶ ἦν — προσεφώνησε. Σπλαγγισθεὶς ἐκάλεσεν αὐτήν.

Καὶ — Θεόν. Πιστεύειν καὶ εὐγνωμονεῖν ἐμελλεν ἡ γυνή. Καὶ γὰρ καὶ εἰ· αὐτὸν ἤλθε, καὶ λαθεῖσα εὐχαριστεῖ· διὸ καὶ ταχέως αὐτὴν ἐθεράπευσε, λόγῳ μὲν, ὡς Θεός, ἐπιθέσει δὲ χειρῶν, ὡς ἄνθρωπος.

Ἐτόπου δὲ ἡ γυνὴ αὕτη τὴν κοινὴν ἀνθρωπότητα, ταῖς ἐπηρείαις τοῦ Σατανᾶ ἀσθενήσασαν, καὶ ὑπὸ τῶν παθῶν εἰς γῆν συγκύπτουσαν, καὶ χαμαὶ πρὸς τὰ γειρὰ συμρομένην, καὶ μὴ θυμαμένην ἀνακύψαι ὄλωσ πρὸς τὰ οὐράνια καὶ θεῖα καὶ νοητὰ, ἦν οὕτως ἐλειπνῶς ἔχουσαν, φκτειρεν ὁ πλάστης αὐτῆς, καὶ ἐκάλεσε πρὸς ἑαυτὸν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ἀνθρώπων εἰς τὸ εὐθυπορεῖν τὴν πρὸς οὐρανὸν ἀνάγουσαν ἑδόν.

Ἀποκριθεὶς — Σαββάτου. Πρὸς τὸν Χριστὸν οὐδὲν εἶπεν, εὐλαβοῦμενος τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀρετὴν αὐτοῦ.

Ἀπεκρίθη — Σαββάτου; Ὑποκριτῆς (38) ὠνό-

A Tres vero anni, tres sunt Judæorum gubernationes, ea videlicet qua sub iudicibus regebantur, ea, qua sub regibus, et ea, qua sub pontificibus. Ait ergo : Succide illam, ut quid etiam terram reddit otiosam ?

Vers. 8. At ille — stercora. Precatur pro Judæis, ut qui ex Judæis humanitatem assumpsit; et pro cognatis iuxta carnem obsecrat, ut vel hoc anno relinquantur, videlicet tempore quo docebat, donec effoderet duritiem, quæ in anima eorum erat, instrumento adinventionis, et mitteret stercora impinguantia, hoc est, doctrinam, quæ ad fructificationem pinguem reddit.

Vers. 9. Et si — fructum. Defectiva oratio est : deficit enim : Bene se habet res, vel, Bene quidem.

B Vers. 9. Sin — illam. In futurum tempus; significat autem tempus, quo Judæam obsejerunt Romani. Tunc enim generaliter synagogam Judæorum excidit a terra illa; ac loco ejus Christianorum Ecclesiam plantavit, quæ fructum semper affert. Quod si quis dicat : Non semper infrugifera erat Synagoga Judæorum in prædictis tribus gubernationibus; quidam enim inter eos (n) fructum attulerunt etiam tempore quo docebat Christus; dicemus quod multorum malitia paucorum occultat virtutem; et ex eo, quod in ipso abundat, quidvis judicatur.

CAP. XLVIII. De muliere contracta, spiritum infirmitatis habente.

C Vers. 10. Docebat autem — Vers. 11. octo. Dæmonium imbecillitatis, non sinens illam vivere cum salute.

Vers. 11. Eratque — Vers. 12. vocavit. Misericordia motus vocavit illam.

Vers. 12. Et — Vers. 13. Deum. Creditura erat mulier et grata futura. Si quidem etiam propter ipsum venerat, et sanata gratias agit. Ideo velociter eam curavit; verbo quidem, ut Deus, manuum vero impositione, tanquam homo.

D Figurabat hæc mulier communem humanitatem Satanæ insultibus debilitatam, et ab affectibus in terram inclinatam, ac humi ad terrena contractam: nec omnino potentem ad cœlestia, divina ac intelligibilia caput sursum erigere, cujus ita misere habentis misertus est, qui eam formaverat : et per Evangelium ad se vocavit ac crexit, ut viam, quæ in cœlum ducit, recta transiret.

Vers. 14. Respondens — Sabbati. Christo nihil dixit, veritus eximiam ejus virtutem.

Vers. 15. Respondit — Vers. 16. Sabbati ?

Variæ lectiones et notæ.

(37) Hunc ipsum locum respicit Gregorius Nazianzenus, qui cum codicibus melioribus legit, κόπρια. Habet autem περιβαλεῖν κόπρια. p. 156, med. Iterum hunc locum attingens, eodem modo

refert. 239 fin. Utor autem editione Gregorii Basil. 1550 quam quondam juvenis tractaveram.

(38) Etenim in textu habent ὑποκριταί; non ὑποκριτά.

(n) Inter eos. Videtur invenisse, ἐν αὐτοῖς. Male. Ἐν αὐταῖς, id est, ταῖς τρισὶ πολιτεῖαις. Ergo in istis. Mox ante etiam addiderim quin.

Hypocritas nominavit eos qui cum principe Synagogae erant: utpote fingentes, se legem Sabbathi honorare, sed hoc praetextu suam invidiam defendentes, ac sanitatem, quae Sabbathis daretur, prohibentes: quia Sabbatho potissimum curabat, ideo quod tunc concursus esset turbarum, et tunc vehementer admirationi habebatur.

Aut hypocritas dixit, quia fingebant, se scire legem, ejus autem intellectum ignorabant: si enim curam irrationalis jumentum permittebat, multo magis rationalis, cum longe pretiosior sit homo jumento.

Vers. 17. *Cumque haec diceret* — *ejus*. Propter reprehensionem, cui contradicere non poterant.

Vers. 17. *Et omnis* — *eo*. Tanquam ab invidia libera, et tanquam ab ipso affecta beneficio.

CAP. XLIX. *De parabolis.*

Vers. 18. *Dicebat* — Vers. 19. *ramis ejus*. Hanc similitudinem vocavit Matthaeus parabolam, quam Iortiam ordinavit vicesimo quarto Evangelii sui capite, et in ipso lege ejus enarrationem^o.

Vers. 20. *Rursus* — Vers. 21. *totum*. Hoc est, tota farina. Hanc quoque similitudinem ille dicto capite nominans parabolam, quarto loco collocavit^o, et quare etiam ibi ejus interpretationem.

†† Haec habent interpretationem accuratissimam. Mulier enim est Ecclesia Dei; fermentum autem, divina et a Deo scripta lex; tres vero partes mentis sunt tria sata, affectus vehementior, intellectus et desiderium meliorum operum, in quibus divinus intellectus quodammodo confermentatus totam mentis naturam simul fermentavit.

CAP. L. *De eo, qui Dominum interrogabat, an pauci essent, qui salutem consequerentur.*

Vers. 22. *Ei* — Vers. 23. *qui salutem consequuntur?* Εἶπεν, dixit, ponitur hoc loco pro, interrogavit. Quidam autem interpretantur εἶπεν, et, id est, Dixit, sane (o); ut sit sensus: Dixit: Sane pauci sunt, qui salvantur.

Vers. 23. *Ipse vero* — Vers. 24. *portam*. Ad interrogationem quidem non respondit, eo quod superflua esset et insipiens. Quid enim prodest discere, paucine sint, an multi, qui salvantur: solum autem dixit modum quo posset quispiam salvus fieri, et docuit quod ad salutem ingredi oporteat per angustam portam; hoc enim potius necessarium erat discere.

De angusta autem porta dictum est quinto juxta Matthaeum capite, et ibi quare dicti illius interpretationem: *Intrate per angustam portam*^o.

^o Math. xiii, 31. Ibid. 33. ^o Math. vii, 13.

Variae lectiones et notae.

(39) Hentenius reddidit, ac si legerit περί. Probo cum utroque meo κατά. Intellego autem ἐνθυμουμένους, κρινοντας. Qui eodem modo, uti ille, sentiebant. Ita infra ad xvi. 20, bis occurrit κατά, de toto vitæ genere et consuetudine.

(40) Συνεχώρησαν. A.

(o) Loco sane, reddendum est, nam. Ἄρα enim non conclusionem, sed interrogationem hic notat.

μας τοὺς κατὰ (39) τὸν ἀρχισυνάγωγον, ὡς ὑποκρινομένους; μὴν τιμῆν τὸν τοῦ Σαββάτου νόμον, ἐδικουώντας δὲ τὸν φθόνον ἑαυτῶν, καὶ κωλύοντας τὴν ἐν Σαββάτῳ θεραπείαν, διότι ἐν Σαββάτῳ μάλιστα θεραπειῶν, διὰ τὴν τηλικαῦτα συνδρομὴν τῶν ὄχλων τηλικαῦτα διεκτερίντως ἰθυσμάζετο.

Ἡ ὡς ὑποκρινομένους μὴν εἰδέναι τὸν νόμον ἀγνοοῦντας δὲ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ. Εἰ γὰρ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ ἀλόγου ζώου συνεχώρησε, (40) πᾶλλον μᾶλλον τὴν τοῦ λογικοῦ· τιμιώτερος γὰρ τοῦ κτήνους; ὁ ἄνθρωπος.

Καὶ ταῦτα λέγοντος — αὐτῷ. Διὰ τὸν ἀναντιρρήτον ἔλεγχον.

Καὶ πᾶς — αὐτοῦ. Ὡς ἀπληχγμένος βασκανίας, καὶ ὡς εὐεργετούμενος ὑπ' αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΜΘ'. *Περὶ τῶν παραβολῶν.*

Ἐλεγε — κλάδοις αὐτοῦ. Ταύτην τὴν ὁμολοσίαν, παραβολὴν ὠνόμασεν ὁ Ματθαῖος, ἣν καὶ τρίτην ἔταξεν ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῆς ἐν ἐκείνῳ.

Πάλιν — ὄλον. Ὅλον τὸ ἄλευρον. Καὶ ταύτην δὲ τὴν ὁμολοσίαν ὡσαύτως; (41) παραβολὴν ἐκεῖνος ὀνομάσας ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ (42) τετάρτην ἔταξε, καὶ ζήτησον καὶ τὴν ταύτης ἐρμηνείαν ἐκεῖ.

[Ταῦτα (43) ἔχουσιν ἐξήγησιν ἀκριβεστάτην. Γυνὴ μὲν ἐστίν, ἡ Θεοῦ Ἐκκλησία· ζύμη δὲ, ὁ θεὸς καὶ θεόγραφος νόμος· ψυχῆς τε τριμερῆς, τὰ τρία σάτα, θυμὸς, λόγος, πόθος· τε χραιττόνων ἔργων, ἐν οἷς ὁ θεὸς συμφωραθεὶς πως λόγος, ὅλην συνεζύμωσε τὴν τῆς ψυχῆς φύσιν.]

ΚΕΦ. Ν'. *Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι.*

Καὶ — σωζόμενοι; Ἐνταῦθα τὸ εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, ἠρώτησε τέθειται. Τινὲς δὲ (44) τὸ εἰ ἀντὶ τοῦ, ἄρα ἐρμηνεύουσιν, οἶον, Ἄρα ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι;

Ὁ δὲ — πύλης. Πρὸς μὲν τὴν ἐρώτησιν οὐκ ἀπεκρίθη, διὰ τὸ περιττὴν εἶναι καὶ ἀνόητον. Τί γὰρ ὠφελείται ὁ μαθὼν, εἴτε ὀλίγοι, εἴτε πολλοὶ οἱ σωζόμενοι; Μόνον δὲ τὸν τρόπον εἶπε, εἰ οὐ ἂν τις σωθεῖη, καὶ εἰδίδασκεν, εἰ χρὴ εἰσελθεῖν εἰς τὴν σπηλαίαν διὰ τῆς στενῆς πύλης· τοῦτο γὰρ ἦν μᾶλλον ἀναγκαῖον μαθεῖν.

Ἐρρηται δὲ περὶ τῆς στενῆς πύλης ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· *Εἰσελάθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης.*

(41) ὡσαύτως, omittit B.

(42) Ἐν τῷ κεφαλαίῳ ἐκείνῳ. B.

(43) Haec a manu prorsus recenti in margine habet A. Hentenius non agnoscit.

(44) Καὶ τό. B.

Ei nunquam est sane, sed ἦ. Hoc ἦ Pseudo-Didymus ad Iliad. p. 25 explicat ὅπως, ἀληθῶς.

Ὅτι πολλοὶ — ἰσχύσουσιν. Ὅσοι μὴ διὰ τῆς στενῆς πύλης, ἀλλὰ διὰ τῆς πλατείας ὁδεύουσιν. Ἐκεῖ δὲ καὶ περὶ τῆς πλατείας εὐρήσεις.

Ἄφ' οὗ — ἐδίδαξας. Τίθησι παραβολὴν, φέρον ἐπικρεμῶσαν τοῖς ἀμελοῦσι τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Πλάττει γὰρ οἰκοδεσπότην τινὰ καθήμενον καὶ ὑποδεχόμενον τοὺς φίλους αὐτοῦ, εἶτα ἐγειρόμενον καὶ ἀποκλείοντα τὴν θύραν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ μὴ συγχωροῦντα τοῖς ἄλλοις εἰσελθεῖν. Νοεῖται δὲ οἰκοδεσπότης μὲν, αὐτός· οἴκος δὲ, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καὶ δηλοῦται διὰ μὲν τοῦ καθέζεσθαι καὶ ὑποδέχεσθαι τοὺς φίλους, τὸ ἀναμένειν ἄχρι τῆς τοῦ κόσμου συντελείας καὶ ὑποδέχεσθαι τοὺς ἀξίους (45)· διὰ δὲ τοῦ ἐγερθῆναι καὶ ἀποκλείσαι τὴν θύραν, τὸ τοῦ κόσμου τέλος.

Οἱ δὲ ἔξω ἑστῶτες, εἴεν ἂν οἱ ἄπιστοι Ἰουδαῖοι, ζητοῦντες εἰσελθεῖν, καὶ λέγοντες πρὸς τὸν Θεόν, ὅτι, Ἐφάγομεν καὶ ἐπίομεν ἐνώπιόν σου. Θύοντες γὰρ, ἦσθιον καὶ ἐπίον παρὰ τῷ ναῷ· καὶ ὅτι, Ἐν ταῖς πλατείαις ἡμῶν ἐδίδαξας, πλατείας δνομάζοντες τὰς συναγωγὰς, ἐν αἷς ὁ Θεὸς ἐδίδασκεν αὐτοὺς διὰ τῶν νόμικῶν καὶ προφητικῶν βιβλίων φηγεγγόμενος, αἵτινες ὑπαναγινώσκοντο τούτοις ἐν ταῖς συναγωγαῖς.

Εἴεν δ' ἂν ἔξω ἑστῶτες καὶ τοιαῦτα λέγοντες, καὶ οἱ ἀμελεῖς πιστοὶ, οἵτινες ἔφαγον καὶ ἐπίον ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ τίμιον αὐτοῦ σῶμα, καὶ τὸ ἄγιον (46) αὐτοῦ αἷμα, καὶ ὦν ἐν ταῖς συναγωγαῖς ἐδίδαξε, διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ διὰ τῶν ἄλλων θεοπνευστῶν Γραφῶν.

Καὶ ἐρεῖ — ἑστέ. Ὅσπερ γινώσκει τοὺς γινώσκοντα· αὐτὸν, οὕτω πάλιν ἔκουσῶς ἀγνοεῖ τοὺς ἔκουσῶς ἀγνοοῦντας αὐτὸν, καὶ ἀποπροσοπίεται τοὺς ἀποπροσοποῦμένους αὐτόν· ἔκουσῶς δὲ αὐτὸν ἀγνοοῦσιν, οὐ μόνον οἱ ἄπιστοι Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀμελεῖς πιστοὶ· οἱ μὲν ἐθελουφλώττοντες καὶ ἐθελωκωφούντες πρὸς τὰ θαύματα καὶ τὰς διδασκαλίαις αὐτοῦ· οἱ δὲ ἐκ βραθυμίας ἀθετοῦντες τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, καίτοι γινώσκοντες, ὅτι ὁ ἀθετῶν αὐτὰς, αὐτὸν ἀθετεῖ.

Ἀπόστητε — ἀδικίας. Τῆς ἀμαρτίας· πᾶς γὰρ ἀμαρτάνων, ἀδικεῖ ἢ μόνον ἑαυτὸν, ἢ καὶ ἕτερον.

Ἐκεῖ — ὀδόντωρ. Τὸ ἐκεῖ, ἀντὶ τοῦ, τότε, ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἔσται ὁ κλαυθμὸς ὁ ἀπαράκλητος, καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντωρ, ὁ ἐξ ἀφορήτου πόνου γινόμενος.

Ὅταν — ἔξω. Τοῦτο προηγουμένως πρὸς τοὺς Ἰουδαίους εἴρηται, μέγα φρονούντας ἐπὶ τῷ εἶσι σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῶν ἄλλων (47).

Καὶ ἤξουσιν — τοῦ Θεοῦ. Ἠξοῦσι πρὸς τὴν πίστιν καὶ τὴν εὐαρέστησιν τοῦ Θεοῦ οἱ ἐξ ἐθνῶν, ἀπὸ τῶν τεσσάρων μερῶν τοῦ κόσμου, ἀνατολῆς καὶ δύσεως καὶ ἀρκτου καὶ μεσημβρίας. Διὰ μὲν γὰρ (48) τοῦ βορρᾶ τὸ ἀρκτῶν μέρος δηλοῦται· διὰ δὲ τοῦ

Vers. 24. *Quia multi — poterunt.* Qui non per angustiam portam, sed per latam plateam gradiuntur. Ibi autem et de platea invenies.

Vers. 25. *Cum autem* — Vers. 26. *docuisti.* Ponit per parabolam timorem his imminentem, qui suam negligunt salutem. Effugit enim patremfamilias sedentem, suosque amicos recipientem, deinde surgentem ac domus suæ ostium claudentem, nec aliis ingredi permittentem. Ipse ergo Christus paterfamilias intelligitur: domus autem, regnum cælorum. Per hoc ergo, quod sedet et amicos recipit, significatur usque ad mundi consummationem exspectare, et eos qui digni sunt, recipere; per hoc vero, quod surgit et ostium claudit, finis mundi denotatur.

Qui autem foris stant, dici possunt infideles Judæi, quærentes intrare, ac dicentes ad Deum: *Comedimus ac bibimus coram te; sacrificantes enim esebant ac bibeant in templo; et in plateis nostris docuisti,* plateas appellantes synagogas, in quibus Deus eos docebat, per legales ac propheticos libros loquens, cum hi in synagogis legebantur.

Possunt quoque, qui foris stant, dici fideles negligentes: qui comederunt ac biberunt coram eo pretiosum ejus corpus, sanctumque ipsius sanguinem: et in quorum ecclesiis ac congregationibus docuit per Evangelium, aliasque Scripturas a Deo inspiratas.

Vers. 27. *Et dicit — sitis.* Quemadmodum cognoscit cognoscentes se, ita rursus voluntarie ignorat illos qui voluntarie ipsium ignorant: ac reprobat illos, qui se reprobant. Voluntarie autem reprobat ipsum, non solum infideles Judæi, sed fideles etiam negligentes: illi quidem voluntarie exæcati, ac voluntarie obsurdescentes ad miracula et doctrinas ipsius: hi vero ex ignavia, ejus præcepta spernentes, quanquam noverunt, quod, qui ea spernit, ipsum spernit.

Vers. 27. *Discedite — injustitiam.* Hoc est, peccatum; quicumque enim peccat, injuria afficit, aut seipsum tantum, aut etiam alterum.

Vers. 28. *Ibi — dentium.* — *Ibi hoc est, Tunc,* in illo tempore, *erit fletus,* qui consolationem non recipiet, *et stridor dentium,* ex intolerabili dolore proveniens.

Vers. 28. *Cum — foras.* Hoc præsertim ad Judæos dictum est, qui insolescebant eo, quod de semine essent Abrahæ ac cæterorum.

Vers. 29. *Et venient — Dei.* Venient ad fidem, et ut Deo sese gratos exhibeant, qui ex gentibus convertentur a quatuor mundi partibus, ortu et occasu, septentrionem ac meridiem. Per aquilonem namque septentrionalis pars significatur, per austrum vero

Varie lectiones et notæ.

(45) Antea φίλους, nunc ex correct. ejusdem manus ἀξίους. Mox, διὰ τὸ ἐγερθῆναι, inserto isto ἐκ. B.

(46) Τίμιον, pro ἄγιον. A.

(47) Nimirum πατριάρχων.

(48) Γὰρ abest. A.

meridies; accubitam autem dicit requiem ac fruitionem.

Vers. 30. *Et ecce — primi.* Fideles ex gentibus, qui nunc quidem postremi videntur, utpote qui Filium agnoverunt; erunt autem tunc primi, propter sinceram eorum fidem.

Vers. 30. *Et — postremi.* Infideles Judæi nunc quidem primi videntur, utpote qui primi Deum agnoverunt; nam *Filius meus* (inquit) *primogenitus Israel*: tunc autem postremi erunt propter eorum infidelitatem.

Intelligitur autem sermo et de fidelibus, qui in presenti vita esse videntur postremi, erunt autem primi in futuro sæculo, et rursus e contrario.

CAP. LI. *De his qui suadebant, ut secederet propter Herodem.*

Vers. 31. *Eodem die — occidere.* Audito, quod ejiciendi essent foras, quodque futuri essent postremi, accensi sunt ira; et simulata benevolentia suadent illi ut exeat ac secedat: hoc quidem prætextu, ne ad Herode occidatur, in veritate autem, ne præsens ac miracula edens, glorificetur et attrahat turbam.

Vers. 32. *Et ait — consummor.* Cognita eorum versutia, clementer ac scite respondet, dicens: *Ite, et dicitis vulpi illi*, hoc est, dolo morumque difficultati, quæ in vobis est. Quamquam enim hic sermo Herodi videtur attribui, ad ipsos tamen respicit. *Hodie* vero et *cras*, etsi enumeratorum dierum significativa apparent, attamen temporis significant breviter. Solemus enim, quando modicum tempus indicare volumus, *hodie et cras* dicere. Similiter etiam, quod dicit: *Tertio die consummor*, indicat se non multo post moriturum. Hæc autem dixit, ut iram ac invidiam eorum mitigaret.

Vers. 33. *Tamen — ambulare.* Quidam aiunt *nodie et cras* eum dicere de diebus quibus miracula ibi erat editurus, tertium vero eum, qui post hos erat futurus, in quo consummandus erat, ac iter Hierosolyma versus inchoaturus, ut in ea moreretur.

Oportet me hodie et cras, sive modico tempore operari quæ dixi, et perendie ambulare, id est, insequenti die transire a vita præsentis, sive postmodum occidi a vobis, qui Hierosolymis principatum tenetis.

Vers. 33. *Quia — Hierosolymis.* Ironice hoc dixit, objugans Jerusalem, tanquam prophetarum homicidam. Est autem hujusmodi sententia sermonis: Cum me dicat prophetam, utique occidet; impossi-

⁴ Exod. iv, 22.

ντου, τὸ μεσημβρινόν. Ἀνάκλισιν δὲ λέγει τὴν ἀνάπαυσιν, τὴν ἀπόδρασιν.

Καὶ ἰδοὺ — πρῶτοι. Οἱ ἐξ ἔθνων πιστοὶ, οἱ δοκοῦσι μὲν ἔσχατοι νῦν, ὡς ἔσχατοι τὸν Υἱὸν ἐπιγινόντες· ἔσονται δὲ πρῶτοι τότε, διὰ τὴν εὐκρινῆ πίστιν αὐτῶν.

Καὶ εἰσι — ἔσχατοι. Οἱ ἄπιστοι Ἰουδαῖοι, οἱ δοκοῦσι μὲν πρῶτοι νῦν, ὡς πρῶτοι τὸν Θεὸν ἐπιγινόντες. Ὅτις γὰρ, φησί, *προπότοκος μου Ἰσραὴλ*· ἔσονται δὲ ἔσχατοι τότε, διὰ τὴν ἀπίστιαν αὐτῶν.

Νοεῖται ὁ λόγος καὶ περὶ τῶν πιστῶν, τῶν δοκούντων μὲν εἶναι ἔσχατων ἐν τῷ παρόντι βίῳ· ἐσομένων δὲ πρῶτων ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, καὶ αὐθις ἀναλλάξ.

ΚΕΦ. ΝΑ'. Περὶ τῶν εἰπόντων τῷ Ἰησοῦ διὰ Ἡρώδην.

Ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ — ἀποκτεῖναι. Ἀκούσαντες, ὅτι ἐκδηθήσονται ἐξω, καὶ ὅτι ἔσονται ἔσχατοι, ἀνήφθησαν εἰς ὀργὴν, καὶ ὑποκρινάμενοι εὐνοίαν, συμβουλευούσιν αὐτῷ ἐξελθεῖν καὶ ἀναχωρῆσαι· προφάσει μὲν, ἵνα μὴ ὑπὸ Ἡρώδου ἀναιρεθῆ· τῇ δ' ἀληθείᾳ, ἵνα μὴ παρῶν καὶ θαύματα ποιῶν, δοξάζεται· καὶ ἐπελκῆ τὸν ἔχλον.

Καὶ εἶπον — τελειοῦμαι. Γνοῦς τὴν πανουργίαν αὐτῶν, ἀνεξικάκως καὶ εὐφυῶς ἀποκρίνεται λέγων· *Πορευθέντες εἰπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ, τουτέστι, τῇ δολιότητι, τῇ δυστροπίᾳ τῇ ἐν ὑμῖν· τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀλώπηξ.* Εἰ γὰρ καὶ (49) πρὸς Ἡρώδην ὁ λόγος ἀποτελεσθαι δοκεῖ, ἀλλὰ γε πρὸς αὐτοὺς ὄρᾳ· *Τὸ δὲ σήμερον καὶ αὔριον*, εἰ καὶ ἡριθμημένον ἡμερῶν σημαντικὰ φαίνονται, ἀλλ' οὖν συντομίαν καιροῦ παραδηλοῦσιν. Εἰώθαμεν γὰρ, ὅταν ὀλίγον καιρὸν ἐμφῆναι θέλωμεν, *σήμερον καὶ αὔριον* λέγειν. Ὅμοίως δὲ καὶ τὸ ἐπὶ *τρίτῃ τελειοῦμαι*, τὸ οὐκ εἰς μακρὰν ἀποθανεῖν αὐτὸν ὑποσημαίνει. Ταῦτα δὲ εἶπε, παραμυθούμενος τὴν ὀργὴν καὶ τὸν φθόνον αὐτῶν.

Πλὴν — πορεύεσθαι. [Τινὲς (50) δὲ φασί, τὸ *σήμερον καὶ αὔριον* περὶ δύο ἡμερῶν λέγειν, ἐν αἷς ἐκεῖ θαυματουργεῖν ἐμελλε· *τρίτην δὲ, τὴν μετ' αὐτάς, ἐν ἣ τελειωθῆναι φησιν, εἰτὸν, ἀρξασθαι τῆς ἐπὶ θάνατον πορείας, καὶ βαδίζειν ἐπὶ τὰ Ἱερσόλυμα.*]

Χρὴ με σήμερον καὶ αὔριον ἐνεργῆσαι, ἃ εἶπον, φησὺν, ἐπ' ὀλίγον καιρὸν, καὶ τῇ ἐχομένῃ πορεύεσθαι, εἰτὸν, τῇ ἐφεξῆς (51) ἡμέρᾳ μεταθῆναι ἀπὸ τῆς παρούσης ζωῆς, τουτέστι, μετὰ τοῦτο ἀποθανεῖν, ὅφ' ὑμῶν δῆλονότι τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀρχόντων.

Ὅτι — Ἱερουσαλὴμ. Εἰρωνικῶς τοῦτο εἶπεν, διασύρων τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὡς προφητοκτόνον. Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τοῦ λόγου τοιοῦτος· ὅτι Ἐκεῖ προφήτην με λέγει, πάντως ἀποκτενεῖ με. Ἀνένδεκτον

Variae lectiones et notæ.

(49) Καὶ ἀβ. A.

(50) Hæc in contextu habet B, post φθόνον αὐ-

τῶν. Sed A in margine exhibet.

(51) Πορεύεσθαι hic repetit A.

γράφ. ἦτοι ἀσύνηθες, προφήτην ἀναιρεθῆνα· ἐκτὸς αὐτῆς.

Ἱερουσαλήμ — ἠθελήσατε. Ταῦτα καὶ ὁ Ματθαῖος ἀνέγραψεν ἐν τῷ πεντηχοστῷ ἐκτῷ κεφαλαίῳ, καὶ ἀνάγνωθι ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξηγήσιν αὐτῶν. Νοσῶν δὲ νῦν λέγει τὸ πλῆθος τῶν νεοσῶν.

Ἰδοῦ — ὁμῶν. Ἐρημος, δηλονότι, καθὼς προσέθην ὁ Ματθαῖος. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ ῥητὸν ἐφεξῆς ἐκεῖ διηρημένεται.

Λέγω — Κυρίου. Ἔως ἂν ἦξῃ ὁ καιρὸς, δτε εἴπητε τόδε. Καὶ τούτων δὲ πάντων ἀκολουθῶς ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ τὴν ἐρμηνείαν εὐρήσεις.

ΚΕΦ. ΝΒ'. Περὶ τοῦ ὑδρωπικοῦ.

Καὶ ἐγένετο — αὐτόν. Καὶ οὗτος ὁ Φαρισαῖος, ὡς προφήτην αὐτὸν ἐκάλεσεν εἰς ἐστίασιν, ὑπέληψεν τοῦ μὴ βασκαίνειν θηρώμενος. Ἦσαν γὰρ καὶ ἐν τοῖς Φαρισαίοις τινὲς ἐξ ἡμισείας πονηροί, καὶ τῶν ἄλλων διαφορώτεροι. Εἶπετο δὲ ὁ Χριστὸς, ἀφορμὴν κἀναυθα ὠφέλεια· τοῦ Φαρισαίου καὶ τῶν κατὰ τὸν οἶκον αὐτοῦ ποιούμενος τὴν ἐστίασιν· οἱ δὲ λοιποὶ Φαρισαῖοι παρετήρουν αὐτὸν, ἐὰν τι ποιῆσῃ παρὰ τὸν νόμον ἐν τῷ Σαββάτῳ.

Καὶ ἰδοῦ — αὐτοῦ. Ἦν ἰστάμενος, καὶ μὴ τολμῶν μὲν ζητῆσαι θεραπείαν διὰ τὸ Σάββατον καὶ τοὺς Φαρισαίους· φαινόμενος δὲ μόνον, ἵνα ἰδῶν οἰκτιρήσῃ τοῦτον ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ ἀπαλλάξῃ τοῦ ὑδρωπικῶς.

Καὶ — Φαρισαίους. Ἐκεῖ καὶ αὐτοὺς συγκαλημένους.

Λέγων — ἠσύχασαν. Καὶ ἄλλοτε γὰρ τοιοῦτον ἐρωτηθέντες ἐπιστομίσθησαν. Οὐδὲ γὰρ ἠδύναντο λέγειν, ὅτι ἐκώλυσε ὁ νόμος ἀγαθοποιεῖν ἐν Σαββάτῳ.

Καὶ — ἀπέλευσεν. — Ἐπιλαβόμενος, ἀντὶ τοῦ ἀψάμενος αὐτοῦ.

Καὶ ἀποκριθεὶς — Σαββάτου; Τοῦτο γὰρ ἐπέτρειπεν ὁ νόμος. Εἰ δὲ τὸ ἄλογον ζῶον οὐκ ἐκώλυσε ἀνσπᾶν ἐκ τοῦ κινδύνου, πολλῶ μᾶλλον τὸ λογικόν, εἰ δὲ καὶ τὸ ἄλογον. Ὡ βῆθος σοφίας! Πῶς διαφορῶς ἐν Σαββάτῳ θεραπεύσας, διαφορῶς ἀπολογία αὐτοῦ πεποιήται, καὶ πάσας ἀναντιρρήτους· διδασκῶν, ὅτι ἀπὸ τῶν βιωτικῶν ἔργων σαββατίζειν, ἢ τοὶ σχολάζειν, ἐκέλευσε ὁ νόμος· οὐ μὴν ἀπὸ τῶν πνευματικῶν.

Καὶ οὐκ — ταῦτα. Φανερὰ· οὐσης τῆς ἀληθείας.

ΚΕΦ. ΝΓ'. Περὶ τοῦ μὴ ἀγαπᾶν τὰς πρωτοκλισίας.

Ἔλεγε — ἐξελέγοντο. Ἐπέχων. ἀπὶ τοῦ μωφόμενος (52), διότι τὰς πρώτας κατακλίσαι· ἐξελέγοντο· ἑώρα γὰρ αὐτοὺς τοὺς τοῦτο ποιοῦντας τη-νικαῦτα.

Matth. xxiii, 33.

Variæ lectiones et notæ.

(52) Etsi ἐπέχειν hanc notionem habere potest : tamen hic aliena est, propter additum πῶς. Igi-

bile enim est, sive insuetum, ut propheta alibi occidatur, quam in ea.

Vers. 34. *Jerusalem — nolentis.* Hæc etiam scripsit Matthæus quinquagesimo sexto capite : et in eo lege ipsorum expositionem. Nidum autem vocat pullarum multitudinem.

Vers. 35. *Ecce — vestra.* Deserta videlicet, sicut addidit Matthæus ; ubi etiam hoc dictum consequenter declaratum est.

Vers. 35. *Dico — Domini.* Quousque veniat tempus, cum hoc dixeritis. Horum autem omnium in eo loco consequenter interpretationem invenies.

CAP. LII. De hydropico.

Cap. XIV. Vers. 1. *Et factum est — eum.* Et hic Pharisæus, tanquam prophetam, vocavit eum ad convivium, opinionem venari cupiens, quod ipsi non invideret. Erant enim quidam inter Pharisæos semimali, et qui cæteris erant præstantiores. Secutus est autem et hic Christus, occasionem utilitatis, Pharisæi, faciens in-domo ejus prandium. Cæteri vero observabant eum, an faceret quippiam in Sabbato, quod præter legem esset.

Vers. 2. *Et ecce — illum.* Erat stans, nec audens petere curationem propter Sabbatum et Pharisæos : solum autem apparet, ut cum ille videret, miseratione moveretur erga ipsum ac hydropisi liberaret.

Vers. 3. *Et — Pharisæos.* Qui etiam ibi simul erant invitati.

Vers. 3. *Dicens — tacuerunt.* Eum alibi simile quid interrogati obmutu runt : neque enim dicere poterant, quod prohibuisset lex benefacere in Sabbato.

Vers. 4. *Et — dimisit.* Apprehendit, hoc est, tetigit eum.

Vers. 5. *Et respondens — Sabbati.* Hoc enim lex permittebat. Quodsi irrationale animal a periculo extrahi non prohibebat in Sabbato, multo magis rationale, cujus commodo vivebat irrationale. O profundam sapientiam ! quomodo variis temporibus Sabbato tribuens sanitates, diversis ad id usus est responsionibus, omnibusque insolilibus, docens, quod a corporalibus operibus jubebat lex quiescere, non a spiritualibus.

Vers. 6. *Et non — hæc.* Cum manifesta esset veritas.

CAP. LIII. De non amandis primis accubitus.

Vers. 7. *Dicebat — eligerent.* Intendens, id est, objugans aut indignans, quia primos accubitus eligebant : tunc enim eos hoc facere videbat.

tur id etiam permittavit cum δίστι. Ἐπέχειν est h. l. πρὸ προσχέειν.

Vers. 7. *Dicens ad eos.* Ad unumquemque illorum.

Vers. 8. *Cum* — Vers. 9. *teneris.* Admonet, ne se honoratioribus præponant, neque ante alios sese collocent. Per parabolam autem admonitionem contexens, absque invidia eos redarguit; nam hujusmodi sunt parabolicæ admonitiones. Per nuptias vero omne prandium omnemque cœnam significavit; invitari enim ad nuptias honorificentius videbatur, quam ad prandium, aut cœnam vocari.

Vers. 10. *Sed* — *tecum*: Dilatat sermonem, ostendens et confusionem ab impudentia nasci et gloriam a verecundia; et utrinque ad modestiam adhortatur. Deinde infert etiam universalem sententiarum collectionem ad confirmationem adhortationis, dicens:

Vers. 11. *Omnis enim* — *extolletur.* Ille quidem dicitur, hic autem extolletur, non tantum apud homines recte judicantes, verum etiam multo magis apud Deum.

Vers. 12. *Dicebat* — Vers. 14. *justorum.* Vide, totius utilitatis argumentum. Convivium fecit; postquam enim admonuit, quæ ad invitatos maxime pertinerent, admonet etiam quod expedit convivatori. Non dixit autem: *Cum nuptias feceris, sed: Cum prandium feceris aut cœnam.* In nuptiis enim necessarium est amicos, et fratres, et cognatos, et vicinos divites invitare ad honorem nuptiarum.

Quidam tamen per prandium et cœnam nuptias intelligi dicunt. Est autem docendi mos non tantum mala prohibere, sed utilia quoque consilium: mala, ne fiant, hæc vero, ut fiant.

Non autem in contumeliam amicitiarum, fraternitatis, cognationis, aliorumque similibus hæc admonuit, sed ut quod melius est cognoscentes, id præponamus; et ne benignitatem his qui non indigent, responsionis intuitu vendamus.

Deum enim potius, quam hominem curare oportet, et a Deo potius retributionem querere, quam ab hominibus. Congruum etiam est ut spiritualis convivator pauperes convocet, qui videlicet scientia indigent, debiles præcordiorum dissolutione, et qui in activa vita claudi sunt, et qui in contemplativa cæci: nam qui tales non sunt, hoc convivio non indigent.

† Siquidem qui pusillanimes sunt, vocant amicos et fratres, cognatos ac vicinos divites, ut cito ab eis sibi rependatur: qui vero magno sunt animo, longe honestius ac honorificentius ope-

λέγων πρὸς αὐτοῦς. Πρὸς ἕκαστον αὐτῶν.

Ὅταν — κατέχειν. Παραίνει, μὴ ἐπιπηδῆν ταῖς προτιμήσεσι, μηδὲ προτάττειν ἑαυτοῦς τῶν ἄλλων. Διὰ παραβολῆς δὲ τὴν παραίνεσιν ἐξυφαίνων, ἀνεπαχθέστερον αὐτῶν καθάπτεται. Τοιαῦτα γὰρ αἱ παραβολικαὶ παραίνεσις. Διὰ τῶν γάμων δὲ πᾶν ἄριστον καὶ πᾶν δαιπνον ἐπέφηνε. Τὸ καλεῖσθαι γὰρ εἰς γάμους, τιμιώτερον ἰδοῦναι τῆς εἰς ἄριστον ἢ δαιπνον κλήσεως.

Ἄλλ' — σοι. Πλατύνει τὴν λόγον, δεικνύων καὶ τὴν ἀπὸ τῆς αὐθαδεῖας ἀισχύνην, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς εὐλαθεῖας δόξαν, καὶ ἐκατέρωθεν εἰς μετριοφροσύνην προτροπόμενος. Ἐἶτα ἐπιφέρει καὶ γνωμολογίαν καθολικὴν, εἰς βεβαίωσιν τῆς παραίνεσις. λέγων:

Ὅτι πᾶς — ὑψωθήσεται. Ὁ μὲν ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ ὑψωθήσεται, οὐ μόνον παρὰ τοῖς ὀρθῶς φρονοῦσιν ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ πρὸς τούτων παρὰ τῷ Θεῷ.

Ἐλεγε — δικαίω. Ὅρα πόσης (53) ὠφελείας ὑπόθεσιν (54) τὴν ἐστίασιν ἐποίησατο· παραίνεσις γὰρ τὰ εἰκότα τοῖς ἐκκλημένοις, παραίνει καὶ τῷ κεκληκότε. Οὐκ εἶπε δὲ ὅτι, Ὅταν ποιῆς γάμους, ἀλλ', Ὅταν ποιῆς ἄριστον ἢ δαιπνον. Ἐν τοῖς γάμοις γὰρ, ἀναγκαίως φίλους καὶ ἀδελφοὺς καὶ συγγενεῖς καὶ γείτονας πλουσίους συνεκάλουν, ἐπὶ τιμῇ τῶν γάμων.

Τινὲς δὲ, διὰ τοῦ ἀρίστου καὶ τοῦ δαιπνου, καὶ τοὺς γάμους νοεῖσθαι λέγουσι. Δοχὴν δὲ καλεῖ τὴν ὑποδοχὴν, τὴν εὐωχίαν, τὴν ἐστίασιν. Τρόπος δὲ διδασκαλικός, μὴ μόνον κωλύειν τὰ φαῦλα, ἀλλὰ καὶ ὑποτίθεσθαι τὰ χρηστά· οἶον, Μὴ ποιεῖς τὸδε, ἀλλὰ τὸδε.

Οὐκ ἐπ' ἀτιμίᾳ δὲ φίλων (55) καὶ συγγενείας καὶ ἀδελφότητος, καὶ τῶν τοιοῦτων, ταῦτα παρήγεσεν, ἀλλ' ἵνα τὸ χρεῖστον εἰδότες, τοῦτο προτιμῶμεν, καὶ μὴ τοῖς ἀνευθεῖσι τὰς φιλοφροσύνας ἀπεμπολῶμεν ἐπ' ἀνταποδίσεσι.

Χρὴ γὰρ Θεὸν θεραπεύειν μᾶλλον ἢ ἀνθρώπους, καὶ παρὰ Θεοῦ ζητεῖν ἀνταπόδοσιν (56) ἢ παρὰ ἀνθρώπων. Προσέχει δὲ καὶ τὸν πνευματικὸν ἐστίατορα συγκαλεῖν τοῦς ἐν ἀπορίᾳ γνώσεως πτωχοὺς, καὶ τοῦς ἐν περὶ αὐτοῖς φρενῶν ἀναπύρους, καὶ τοῦς ἐν τῇ πρακτικῇ χωλοὺς, καὶ τοῦς ἐν τῇ θεωρητικῇ τυφλοὺς· οἱ μὴ τοιοῦτοι γὰρ οὐκ ἐπιδέονται τούτου.

† † Ἐπεὶ οἱ (57) μὲν μικρόψυχοι καλοῦσι φίλους καὶ ἀδελφοὺς, συγγενεῖς καὶ γείτονας πλουσίους, διὰ τὴν ἐν τῷ παρρηθῷ χάριν· οἱ δὲ μεγαλόψυχοι καὶ ἀλλοῖον καὶ ἐνδοξότερον ἐργάζονται, ὃ ἔδειξεν ὁ Κύ-

Variae lectiones et notæ.

(53) Πάσης videtur legisse Hentenius. Ergo ejus interpretatio claudicat.

(54) Ὑπόθεσις. B. Male.

(55) Παιδείας, pro φίλων. A.

(56) Μᾶλλον

(57) Hoc schollum neuter meorum agnoscit. Leguntur similia apud Theophylactum p. 435. A.

ρος διὰ τοὺς ποιούντας τοῦτο εἰς τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ἄνδεις καὶ ἀναπήρους, παρ' ὧν οὐκ ἔστιν ἀνταπόδοσις, οἷς ὁ Θεὸς ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀποδοῦναι μισθὸν ἐπηγγείλατο.

ΚΕΦ. ΝΔ'. Περὶ τῶν καλουμένων ἐν τῷ δείπνῳ.

Ἀκούσας δὲ τῆς — πολλοῦς. Ἐξυφαίνει παραβολὴν ἐμφαινουσαν, ὅτι οὐδεὶς τῶν μὴ πειθομένων αὐτῷ ἀπολαύσει τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἄνθρωπον μὲν προσηγόρευσε τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ὡς φιλόθρωπον· δείπνον δὲ μέγαν (58), τὴν ἀνεφραστον ἀπόλαυσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἀδιαφόρως δὲ νῦν δείπνον ταύτην (59) εἶπεν. Ἐν τῷ πεντηκοστῷ γὰρ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἄριστον αὐτὴν ὠνόμασιν. Ἐκάλεσε δὲ πολλοὺς, ἦγουν, τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραήλ. Αὗται γὰρ πρὸ πάντων τῶν ἐθνῶν ἦσαν κακλημέναι ὡς λαὸς ἐξαιρητός τοῦ Θεοῦ.

† † Ὁ τῶν ὄλων (60) Δημιουργὸς καὶ Πατὴρ Θεὸς· δείπνον μέγα ἐποίησε, τούτέστιν, εὐαγγελικὴν εὐκονομίαν, ἵνα πάντες πρὸς αὐτὴν συνέρχονται. Δείπνον δὲ καλεῖ, οὐκ ἄριστον, ὅτι ἐν ἐσχάτοις καιροῖς καὶ ὄλον ἐπὶ δυσματῶν τοῦ αἰῶνος. Ἦτοίμασιν οὖν ἁμαρτημάτων ἀπόθισιν, Πνεύματος ἁγίου μέθεξιν, υἰοθεσίας δόξαν, βασιλείαν οὐρανῶν καὶ προφητείας Εὐαγγελίων.

Καὶ — πάντα. Δούλον τοῦ Πατρὸς ἑαυτὸν λέγει, ὡς μορφήν δούλου λαβόντα, ὃς ἀπιστάλη κατὰ τὸ ἀνθρώπινον εἰς τοὺς Ἰουδαίους, καλῶν αὐτοὺς εἰς τὴν ῥηθελσαν ἀπόλαυσιν, διὰ τοῦ Εὐαγγελίου.

Καὶ — πάντες. Ἀπὸ μιᾶς συνθέκης, τούτέστιν, ἑμῶν, κοινῶς.

Ὁ πρῶτος — ἐλθεῖν. Αἱ διάφοροι προφάσεις οὐδὲν ἕτερον ὑποφαίνουσιν, ἢ τὰ διάφορα πάθη, διὰ τῆς εἰρημένης ἀπολαύσεως ἐστερήθησαν· ὁ μὲν γὰρ τῷδε κεκρατημένος, ἕτερος δὲ τῷδε, καὶ ἄλλος τῷδε, παρώσατο (61) τὸ Εὐαγγέλιον, δι' οὗ τυχεῖν ἐσώτη· ἕξην, ὡς ἐναντίον ταῖς προαιρέσεσιν αὐτῶν. Τὸ δὲ ἐρωτῶ σε, νῦν ἀντὶ τοῦ, παρακαλῶ σε, τίθειται (62), καθὼς καὶ ἐν διαφόροις τόποις παραθεώκαμεν.

[Τινὲς (63) δὲ ἀγρὸν μὲν λέγουσι τὴν φιλοκτημοσύνην· ζεύγη δὲ βοῶν, τὴν σωματικὴν φιλεργίαν· γυναῖκα δὲ, τὴν φιληδονίαν.]

Καὶ — ταῦτα. Τοῦτο εἶπεν, οὐχ ὡς ἀγνωσόντος

Matth. xii, 4.

Variae lectiones et notæ.

(58) Ita codex A, etiam in textu.

(59) Τὴν ἀπόλαυσιν.

(60) Nec hoc mei codices agnoscunt. Similia habet Theophyl. p. 436. A.

(p) Quam — nesciat. Redde :Sine discrimine autem cenam nunc appellavit. Nam ut mox docet, alibi vocavit prandium. Ergo διαφόρως usus est vocabulo δείπνου et ἀρίστου. Forte, quia reddit,

rantur, quod demonstravit Dominus per eos qui hoc faciunt erga infirmos et indigentes ac multos, a quibus non est retributio, quibus Deus in futura vita se daturum esse mercedem pollicitus est.

CAP. LIV. De invitatis ad cenam.

Vers. 15. Cumque hæc audisset — Vers. 16. multos. Parabolam subinfert, ut ostendat, quod nullus qui ei non obedierit, fructur regno Dei. Hominem itaque vocavit Deum et Patrem, tanquam humanum ac hominum amatorem. Cœnam vero magnam, ineffabilem regni Dei fruitionem, quam ideo cœnam vocavit, quod finem nesciat (p). Nam quinquagesimo primo juxta Matthæum cupite prandium appellavit. Et vocavit multos, puta duodecim tribus Israel; ipse enim ante omnes gentes vocatus erat, utpote populus a Deo electus.

† Universorum Creator et Pater Deus magnam fecit cœnam, hoc est dispensationem evangelicam, ad quam omnes convenirent. Cœnam autem vocat, non prandium, quia in postremis temporibus et ad vesperam sæculi. Paravit ergo peccatorum depositionem; Spiritus sancti participationem, adoptionis splendorem, regnum cœlorum ac vaticinia Evangeliorum.

Vers. 17. Et — omnia, Servum Patris dicit se ipsum, eo quod servi formam acceperit; non tamen simpliciter servum, sed cum articulo, servum illum, qui secundum humanitatem ad Judæos missus est, ut eos ad prædictam fruitionem vocaret per Evangelium.

Vers. 18. Et — omnes. Ἀπὸ μιᾶς, ab uno, puta, pactione vel fœdere: hoc est, in unum et communiter (nos simul vertimus).

Vers. 18. Primus — Vers. 20. venire. Diversæ excusationes nihil aliud indicant, quam varios animi morbos et affectiones, propter quas dicta fruitione privati sunt; nam hic quidem ista detestemur, alter autem illa, tertius vero alia, Evangelium repulerunt (q), per quod hanc oportebat assequi fruitionem, tanquam propositis et electionibus suis contrarium. Et hic ἐρωτῶ, non interrogatio significat, sed observatio.

† Nonnulli vero agrum quidem dicunt, studium possessionum; juga boum autem, strenuitatem corporalem; mulierem vero, propensionem ad voluptates.

Vers. 21. Et — hæc. Hæc dixit, non quod pu-

(61) Παρώσαντο. B.

(62) Interpres hic quædam omisit.

(63) Hæc uterque in margine. Uentenus non habet.

quod finem nesciat. invenit ἀδιάφορον.

(q) Repulerunt. Magis perspicuum erit, si repulerunt ponatur post fruitionem.

ter recusationem illorum ignoraret, sed propter A
parabolæ consequentiam : moris enim iis est, qui
ad vocandum aliquos emissi sunt, reverti ac re-
nuntiare de illis.

Vers. 21. *Tunc — hic.* Qui recusaverunt, erant
pontifices et Scribæ ac Pharisæi, et quique hono-
ratiore populi : hi vero, qui loco illorum intro-
ducti sunt, communes et abjecti ac plebei ; qui ju-
dicantur a prioribus pauperes ac debiles, claudi
et cæci, utpote incompositi et indocti, qui potius
Christo docenti obedierunt. Vel etiam de iis qui
sensibilibus huiusmodi affectionibus erant obnoxii,
intellige : qui ab eis liberati, per fidem introducti
sunt ad dictam fruitionem.

† Pater igitur misit Filium, Filius vero apo- B
stolos. Dixit enim : *Sicuti me misisti in mun-
dum, ego etiam eos misi in mundum* *.

Vers. 22. *Et ait — est.* Humanus ac benignus
sermo est, suggerens etiam de gentibus.

Vers. 23. *Dixitque — intrare.* Viæ sunt habi-
tationes gentium, utpote non munitæ lege ac
divina custodia, seu visitatione, sicut habitatio
Judæorum ; vel tanquam a dæmonibus concula-
tæ. Similiter et sepes, tanquam peccatorum
spinis stipatæ ; vel tanquam circuitum igne dig-
num habentes.

Cugi vero iussit eos, qui ex gentibus erant, non
quod violentiam inferri præceperit, sed subindi- C
cans, quod vehementiorem ac constantiorem adhi-
beri prædicationem eis oporteat, utpote fortiter a
dæmonibus detentis, et in profundis erroris tenebris
dormientibus.

Vers. 23. *Ut — mea.* Vult enim omnes introduci,
propter immensas suæ bonitatis divitias.

Vers. 24. *Dico — cœnam.* Ut qui inobedientes
fuerunt, ac vocationem sive prædicationem spreve-
runt. Ob hunc ergo sermonem tota parabola com-
posita est, quemadmodum in principio ejus diximus.

Vers. 25. *Ibant — multi.* Alio videlicet tem-
pore.

Vers. 25. *Et conversus — Vers. 26. esse discipu- D
lus.* Sciens, ipsos quidem sequi velle, cum tamen
vinculis amicitiae ad huiusmodi personas retineren-
tur, manifeste protestatur, quod quisquis ad se per
fidem venit, nec prædictas odit personas, cum ad
dilectionem erga Deum sibi fuerint impedimento,
et ad iter ad Christum : vel quod infideles sint, vel
quod mundana sapiant, non potest ipsius esse disci-
pulus. Siquidem qui illis obedit, Christo inobedi-
ens est ; illi namque carnaliter eum vivere volunt,
ipse vero spiritualiter eum conversari docet. Hono-

* Joan. xvii, 18.

Variae lectiones et notæ.

(64) Hæc uterque in margine. Hentenius non
agnoscit.

τοῦ Πατρὸς τὴν παραίτησιν αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν
ἀκολουθίαν τῆς παραβολῆς. Καὶ γὰρ ἔθος τοῖς ἀπο-
στελλομένοις εἰς τὸ καλεῖσθαι τινὰς, ὑποστρέφειν καὶ
ἀπαγγέλλειν περὶ αὐτῶν.

Τότε — ὧδε. Ἐκεῖνοι μὲν οἱ παραιτησάμενοι
ἦσαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι,
καὶ ὅσοι τιμιώτεροι τοῦ πλήθους· οὗτοι δὲ, οἱ ἀνε-
κεῖνων εἰσαγόμενοι, εἰσὶν οἱ κοινοὶ καὶ ἀγελαῖοι καὶ
δημῳδοὶ, πτωχοὶ καὶ ἀνάπηροι καὶ χωλοὶ καὶ τυ-
φλοὶ δοκοῦντες ἐκείνοις, ὡς ἀμαθεῖς καὶ ἀσύνετοι,
οἵτινες μᾶλλον ἐπείθοντο διδάσκοντι τῷ Χριστῷ. Ἦ
καὶ περὶ τῶν κατεχομένων τοιοῦτοις πάθεσιν αἰσθη-
τοῦς τοῦτο νόησον· ἢ, οἱ, τούτων ἀπαλλαγέντες, διὰ
πίστεως εἰσῆχθησαν εἰς τὴν προῤῥηθείσαν ἀπό-
λαυσιν.

[Ὁ μὲν (64) οὖν Πατὴρ ἀπέστειλε τὸν Υἱόν· ὁ δὲ
Υἱὸς τοὺς ἀποστόλους. Ἐίρηκε γὰρ· ὅτι *Καθὼς ἐμὲ
ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, καὶ γὼ ἀπέστειλα αὐ-
τοὺς εἰς τὸν κόσμον.*]

Καὶ εἶπεν — ἐστὶ. Φιλάνθρωπος ὁ λόγος, ὑπο-
μιμησῶν καὶ περὶ τῶν ἔθνῶν.

Καὶ εἶπεν — εἰσελθεῖν. Ὅδοι εἰσὶν αἱ κατοικίαι
τῶν ἔθνῶν, ὡς μὴ τετελιχημένα τῷ νόμῳ καὶ τῇ
ἐπισκοπῇ τοῦ Θεοῦ, καθάπερ ἡ τῶν Ἰουδαίων, καὶ
ὡς καταπιπατημένα τοῖς δαίμοσιν· ὁμοίως δὲ καὶ
φραγμοὶ, ὡς πεφραγμένοι ταῖς ἀκάνθαις τῆς ἀμαρ-
τίας, καὶ ὡς πυρὸς ἄξιον περιέβολον ἔχουσαι.

Ἀναγκάσαι δὲ τοὺς ἐξ ἔθνῶν ἐκλεῦσεν, οὐ τὸ
βιάζεσθαι παραγγέλλων, ἀλλ' ὑποδηλών, ὅτι χρῆ
συντονώτερον ἐν τούτοις τὸ κήρυγμα ποιεῖν καὶ
ἐπιμονώτερον, ὡς ἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν δαιμόνων κατε-
χομένοις, καὶ ὑπὸ βαθεῖ σκότῳ τῆς ἀπάτης καθεύ-
δουσι.

Ἴνα — μου. Βούλεται γὰρ πάντας εἰσαχθῆναι
διὰ τὸν ἀπειρον πλοῦτον τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος.

Ἀέγω — δείξου. Ὡς ἀπειθησάντων καὶ ἐξουδε-
νωσάντων τὴν κλήσιν, ἦτοι, τὸ κήρυγμα. Διὰ τοῦτον
οὖν τὸν λόγον ἡ ἄλλη παραβολὴ συντετέθη, καθὼς ἐν
ἀρχῇ ταύτης εἰρήκαμεν.

Συνεκορεύοντο — πολλοί. Ἐν ἑτέρῳ δηλονότι
καιρῷ.

Καὶ στραφεῖς (65) — μαθητῆς εἶναι. Εἰδὼς αὐ-
τοὺς θέλοντας μὲν ἀκολουθεῖν αὐτῷ, κατεχομένους
δὲ τοῖς δαιμοσίν τῆς πρὸς τὰ δηλωθέντα πρόσωπα
σχέσεως, διαμαρτύρεται φανερώς, ὅτι ὅστις τῶν
διὰ πίστewς ἐρχομένων πρὸς αὐτὸν οὐ μισεῖ τὰ εἰ-
ρημμένα πρόσωπα, ὅταν ἐμποδίζωσι πρὸς τὴν εἰς
Θεὸν ἀγάπην καὶ πρὸς τὴν κατὰ Χριστὸν πορείαν,
ἢ ἀπιστοὶ ὄντες, ἢ κοσμικῶς φρονούντες, οὐ δύναται
αὐτοῦ μαθητῆς εἶναι. Πειθόμενος γὰρ ἐκείνοις,
ἀπειθήσει αὐτῷ, διότι αὐτοὶ μὲν σαρκικῶς βιοῦν
αὐτὸν θέλουσιν, αὐτὸς δὲ πνευματικῶς αὐτὸν πάλι-

(65) Στραφεῖς non expressit Hentenius.

τεύεσθαι διδάσκει. Τιμητέον μὲν καὶ πατέρα καὶ μητέρα (66) · προτιμητέον δὲ αὐτῶν τὸν Θεόν.

Διὰ τῶν γνησιωτέρων δὲ πᾶν πρόσωπον ἀγαπητὸν ἐμφήνας, ἐπήγαγε καὶ τὸ μείζον, ὅτι καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, τουτέστι, καὶ τὸ ἑαυτοῦ θέλημα, ὅταν ἐναντίον εἴη τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ. Δεῖ γὰρ τὸν ἀληθῆ μαθητὴν τοῦ Χριστοῦ, ἀφιλόσαρκον καὶ ἀφιλόψυχον ἐν τοῖς πνευματικοῖς ἀγῶσιν ὑπάρχειν.

Καὶ ὅστις — μου μαθητής. Ὅστις οὐ βαστάζει ἐπὶ μνήμης τὸν θάνατον αὐτοῦ. Διὰ τοῦ σταυροῦ γὰρ τὸν θάνατον ἐδήλωσε, διότι τότε θανάτου ὄργανον ἦν ὁ σταυρὸς, ὡς καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου (67) λέλεκται. Ὅστις οὐ βαστάζει τὴν νέκρωσιν αὐτοῦ, λέγω δὴ, τὴν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, τὴν καθ' ἑδονὴν. Ἐπεὶ δὲ ἡ ἀπετροπή τοῦ καθ' ἑδονὴν βίου, τρόπον τινὰ προτροπή τις ἐστὶν εἰς ἐπίπονον πολιτεῖαν, παραμυθίζεται καὶ διδάσκει διὰ παραδείγματος, ὅτι χρὴ τὸν βούλόμενον εἶναι μαθητὴν αὐτοῦ, προπαρασκευάζειν ἑαυτὸν εἰς ὑπομονὴν πάντος πειρασμοῦ. Γέγραπται γάρ· *Εἰ προσέρχῃ δουλεύειν Κυρίῳ, ἐτοίμασον τὴν ψυχὴν σου εἰς πειρασμόν.*

ΚΕΦ. ΝΕ'. Παραβολὴ περὶ οἰκοδομῆς πύργου.

Τίς γάρ — ἐκτελέσει. Ὅσπερ ὁ θέλων πύργον αἰσθητὸν οἰκοδομῆσαι, ὀφείλει πρῶτον μετρήσαι τὴν ἐν χρήμασι δαπάνην · οὕτω καὶ ὁ θέλων πύργον νοητὸν οἰκοδομῆσαι, λέγω δὴ, σύμπηξιν ἀρετῶν, ὀφείλει πρῶτον μετρήσαι τὴν ἐν πειρασμοῖς διάρκειαν, ἵνα προπαρασκευασμένως (68) ὦν, ῥῆον φέρῃ τοῦτους προσπίπτοντας. Εἶτα καὶ δι' ἐτέρου παραδείγματος διεγείρει πρὸς καρτερίαν.

Ἡ τις — ἐπ' αὐτόν; Ὅμοιωσ ἄλλιν, ὡσπερ ὁ βασιλεὺς, ὁ πορευόμενος εἰς πόλεμον, ὀφείλει προβουλεύσασθαι · οὕτω καὶ οὗτος ὀφείλει προβουλεύσασθαι, εἰ δύναται μετὰ τῶν ὀλίγων ἐντολῶν τοῦ Εὐαγγελίου ἀντιπαρατάξασθαι τῷ Σατανᾷ, τῷ μετὰ πολλῶν δαιμόνων καὶ μηχανῶν καὶ παθῶν ἐργομένῳ ἐπ' αὐτόν.

Εἰ δὲ μήτε — τὰ πρὸς εἰρήνην. — Ἐρωτᾷ, ἤγουν, παρακαλεῖ, αἰτεῖται (69) τὰ πρὸς εἰρήνην. Ταῦτα δὲ προσέθηκεν, οὐ παραινῶν τοῖς μὴ δυναμένοις ἀπαντᾶν, εἰρηνεύειν μετὰ τοῦ Σατανᾶ · πῶς γὰρ τοῦ ἀνθρωποκτόνου καὶ ψυχολέθρου; ἀλλὰ τῆ ἀκολουθίᾳ τοῦ παραδείγματος ἐχρήσατο, καθὼς καὶ ἀνωτέρω πεποίηκεν. Ἄμα δὲ καὶ εἰς ἐντροπήν τῶν μετὰ τὸ μαθητευθῆναι χαυνομένων. Καὶ τοῦτο γὰρ σχῆμα λόγου, διεγείρον εἰς εὐάνδριαν, καθὼς καὶ (70) λέγειν εἰδώμεν, ὅτι κρεῖττον μὴ ἀρξασθαι τοῦδε τοῦ πράγματος, ἢ ἀρξάμενον μὴ τελειῶσαι.

⁶⁶Eccli. 11, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(66) Καὶ τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα. Α.
(67) Τοῦ κατὰ Ματθαίου cum Hentenio, re ita postulante, addidi. Ita enim exposuit ad Matth. xvi, 24.

randi siquidem sunt pater et mater, verum Deus prior illis in honore habendus est.

Per propinquiores autem personas omnem dilectam personam significavit. Addidit et quod majus est : adhuc autem et animam suam, hoc est, suam quoque ipsius voluntatem, ubi divinæ fuerit contraria voluntati. Oportet enim vere Christi discipulum in spiritualibus certaminibus, a carnis et animæ sive voluntatis amore penitus avelli.

Vers. 27. *Ei quisquis — meus discipulus.* Quisquis non bajulat in memoria mortem suam; per crucem enim mortem significavit, quia tunc mortis instrumentum erat crux, sicut etiam tricesimo tertio juxta Mattheum capite dictum est. Quisquis non bajulat sui mortificationem, eam videlicet, quæ est carnis suæ adversus voluptates. Quia vero aversio vitæ a voluptatibus quodammodo conversio quædam est ad laboriosam conversationem, consolatur et docet per exemplum, quod oporteat eum qui vult ejus esse discipulus, præparare seipsum ad tolerantiam omnis tentationis. Scriptum est enim *Si accesseris, ut servias Domino, præpara animam tuam ad tentationem* ¹⁰.

CAP. LV. Parabola de ædificatione turris.

Vers. 28. *Quis enim —* Vers. 30. *consummare.* Sicut is qui turrim sensibilem cupit ædificare, debet primum sumptus pecuniarum numerare : ita quoque volens turrim intellectualem ædificare, puta virtutum compactionem, debet metiri primum sufficientiam, quam habet ad tentationes, ut præparatus ferat facillius, cum inciderint. Deinde in alio exemplo ad tolerantiam excitat.

Vers. 31. *Aut quis — contra se.* Pari quoque modo, quemadmodum rex ad prælium proficiscens, debet primum consultare, ita et hic primum consultare debet, an possit cum paucis Evangelii præceptis resistere Satanæ, cui cum multis dæmonibus et machinis ac affectionibus venit contra se.

Vers. 32. *Aliqui — quæ pacis sunt.* Rursum ἐρωτᾷ significat *precatur* aut *petit*. Hæc autem addidit, non adhortans ut qui non possint occurrere, pacem ineant cum Satana : quoniam enim modo id fieri potest, cum ille homines enecet, ac perdat animas? Sed exempli consequentia usus est, sicut etiam fecit superius : simul etiam ad confusionem eorum qui postquam facti sunt discipuli, emolliuntur. Nam et hic est modus loquendi ad generositatem excitans, quo dicere solemus : *Melius est hoc vel illud facinus non inchoare, quam non perficere, posteaquam inchoaveris.*

(68) Ita uterque, pro προπαρασκευασμένος.

(69) Α' τετ'. Α.

(70) Κα' omitit Α.

Præsertim cum hic sit sermo de eo, qui vere A discipulus est, aut esse cupit. Qui enim non renuntiat, veluti docuit Christus, non est vere discipulus: qui autem non est vere discipulus, sed nomen ferens discipuli, opera vero habens, quæ non respondeant illius operibus, pacem facit cum Satana, perpetrando quæ illi grata sunt.

Vers. 33. *Ita — discipulus.* — *Ita*, sicut superior protestatus est, dicens: Si quis non facit hæc et illa, non potest meus esse discipulus.

Vers. 34. *Bona res est sal.* Salem nunc vocat aptum ab docendum sermonem. Scribit autem et Marcus circa finem vicesimi septimi capituli sui Evangelii: *Bona res est sal*¹¹; et ibi quare hujus enarrationem.

Vers. 34. *Quod si — condietur?* Eodem capite etiam de hoc dictum est.

Vers. 35. *Neque — est.* Terram nunc dicit discipulos, utpote impingatos ac commodo affectos; Animum autem doctores, ut impingantes et commodo afflicentes. Dicit ergo: Si sermo aptus ad docendum pravus dogmatibus corrumpatur; neque iis qui discunt, conveniens aut utilis est: neque iis qui docent.

Vers. 35. *Fors projiciunt illum.* Tanquam inutilem.

Vers. 35. *Qui habet — audiat.* Hoc frequenter declaratum est.

CAP. XV. Vers. 1. *Appropinquabant autem — Vers. 2. illis.* Etiam decimo quarto juxta Matthæum capite dixerunt discipulis ejus: *Quare cum publicanis C et peccatoribus cibum capit magister vester*¹²?

CAP. LVI. *Parabola de centum ovibus.*

Vers. 3. *Dixit — Vers. 4. eam.* Parabolice os illis occludit, docens, quod non propter justos humanitatem assumpsit, sed propter peccatores. Hanc autem parabolam scripsit et Matthæus tricesimo octavo sui Evangelii capite, et ibi lege ejus enarrationem, quæ pulchre posita est.

Vers. 5. *Cumque invenerit — gaudens.* Evidens signum dilectionis est ac providentiæ, quam habet erga genus nostrum.

Vers. 6. *Et veniens — quam perdideram.* Domum ejus intellige cælum: *Qui habitas, inquit, in cælis*¹³. Amicos autem ac vicinos dicit angelos: amicos, tanquam ea diligentes, quæ ille diligit: vicinos tanquam illi propinquos. Hæc autem per parabolam nunc significat, ostendens, quod in tali inventionem etiam angeli Dei congaudent, utpote et ipsi benigni erga homines.

Vers. 7. *Dico — pœnitentiæ.* — *Ita*; quomodo? Sicut docuit parabola. Perditur itaque rationalis ovis, cum a divinis præceptis longe separatur: invenitur autem, cum per pœnitentiam respicit, et

ἄλλως τε καὶ περὶ τοῦ ἀληθοῦς μαθητοῦ νῦν ὁ λόγος. Ὁ γὰρ μὴ ἀπατασόμενος, ὡς ὁ Χριστὸς ἐδάξεν, οὐκ ἔστιν ἀληθῶς μαθητῆς· [μὴ ὢν (71) διὰ ἀληθῶς μαθητῆς.] ἀλλ' ὄνομα μὲν μαθητοῦ φέρων, ἔργα δὲ ἀνοίκεια κερτημένος, εἰρηνεύει διὰ τῶν ἔργων μετὰ τοῦ Σατανᾶ, τὰ φίλα τούτῳ διαπραττόμενος.

Ὅπως — μαθητῆς. — Ὅπως, ὡς ἀνωτέρω διαμαρτύρατο, λέγων· *Εἰ τις οὐ ποιεῖ τὰδε καὶ τὰδε, οὐ δύναται μου μαθητῆς εἶναι.*

Καλὸν τὸ ἄλας. Ἄλας καλεῖ νῦν, τὸν διδασκαλικὸν λόγον. Ἐγραψε δὲ καὶ ὁ Μάρκος πρὸς τῷ τέλει τοῦ εἰκοστοῦ ἐβδόμου κεφαλαίου αὐτοῦ, ὅτι *καλὸν τὸ ἄλας*, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτου ἐξηγήσιν.

Ἐάν — ἀρτυθήσεται; Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτου λέλεκται.

Ὅπως — ἔστιν. Γῆν μὲν λέγει τοὺς μαθητάς, ὡς παινομένους καὶ ὠφελουμένους· κοπρίαν δὲ, τοὺς διδασκάλους, ὡς παινοτάς καὶ ὠφελούνας. Φησὶν οὖν, ὅτι Ἐάν ὁ διδασκαλικὸς λόγος παραφθαρήθῃ, ὡς πονηροί, οὕτως εἰς τοὺς μανθάνοντας εὐθετῆς ἔστιν, ἢ ὡς πονηροί, οὕτως εἰς τοὺς διδάσκοντας.

Ἐξω βάλλουσιν αὐτό. Ὡς ἀνωφελές.

Ὁ ἔχων — ἀκουέτω. Τοῦτο πολλάκις ἡρμηνεύθη.

Ἦσαν δὲ ἐγγίζοντες — αὐτοῖς. Καὶ ἐν τῷ τριακονταεπιπέδῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἰπόντος τοῦ μαθητῆος αὐτοῦ· *Διατί μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἀμαρτωλῶν ἐσθίει ὁ διδάσκαλος ὑμῶν;*

ΚΕΦ. ΝΖ'. *Περὶ τῶν ἐκατὸν προβάτων παραβολῆ.*

Ἔπει — αὐτό; Παραβολικῶς αὐτοὺς ἐπιστομίζει, διδάσκων, ὅτι ἐνηνθρώπησεν, οὐ διὰ τοὺς δικαίους, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀμαρτωλοὺς. Ταύτην δὲ τὴν παραβολὴν ἀνέγραψε καὶ ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ τριακοντῷ ἐβδόμῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξηγήσιν αὐτῆς ἐν ἐκείνῳ εὐχέουσαν.

Καὶ εὐρῶν — χαίρων. Ἐμφαντικὸν τοῦτο τῆς ἀγάπης καὶ κηδεμονίας, ἣν ἔχει περὶ τὸ γένος ἡμῶν.

Καὶ ἐλθὼν — ἀπολωλός. Οἶκον μὲν αὐτοῦ νοεῖ τὸν οὐρανόν· Ὁ κατοικῶν γὰρ, φησὶν, ἐν οὐρανοῖς· φίλου; δὲ καὶ γείτονας, τοὺς ἀγγέλους. Φίλους μὲν ὡς φιλοῦντας, ἀ φίλει· γείτονας δὲ ὡς ἐγγὺς ὄντας αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ νῦν ἐσηματίσεν ἡ παραβολὴ, ἐμφανίονσα, ὅτι ἐπὶ τῇ τῆσδε εὐρέσει καὶ οἱ ἀγγελοι συγκαίρουσι τῷ Θεῷ, ὡς καὶ αὐτοὶ φιλόανθρωποι.

Ἀλέω — μετανοίας. — Ὅπως, πῶς; Ὡς ὑπέδειξεν ἡ παραβολὴ. Ἀπόλλυται μὲν οὖν τὸ λογικὸν πρῶτον, πῶς τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ γινόμενον· εὐρίσκειται δὲ, μετανοοῦν καὶ ἐνθὺς αὐτῶν ἀποκαθιστά-

¹¹ Marc. ix, 50. ¹² Matth. ix, 11. ¹³ Psal. ii, 4.

Variorum lectiones et notæ.

(71) Inclusa absunt, A; exciderunt ob duplex μαθητῆς.

μενον. Εἶτα καὶ δι' ἑτέρας παραβολῆς τὴν ἐπὶ τῇ A
εὐδρείᾳ τοῦ ἀπολωλῆτος χαρὰν παρίστανει.

Ἡ τίς — ἀπώλεσα. Ὡσπερ ἡ γυνὴ ποιεῖ τὰ βη-
θέντα · ὁπω καὶ ἡ φιλανθρωπία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ
πεποίηκε (72). Δραχμῆς γὰρ μιᾶς ἀπολωλυίας, ἤτοι
τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν τῷ καταχωσθῆναι τοῖς πά-
θεσιν, ἤψε λύχνον, τουτέστιν, ἀνέφνηεν ἐν τῷ κόσμῳ
τὴν ἑαυτοῦ σάρκα, κατὰ τὸν (73) Θεολόγον Γρηγόριον,
λάμπουσαν οὐ μόνον τῇ ἀστραπῇ τῆς θεότητος, ἀλλὰ
καὶ τῷ φέγγει τῆς καθαρότητος, καὶ φωταγωγοῦσαν
τοὺς ἐσκοτισμένους τῇ πλάνῃ, καὶ ἐσάρωσε τὴν οἰ-
κίαν, ἤγουν ἐκάθηρε τὸ οἰκητήριον τῶν ἀνθρώπων.
λέγω δὲ τὸν κόσμον, ἐν τῷ ἀπαλάσαι τὸ κατακεχυ-
μένον αὐτοῦ σκότος τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἐκφορῆσαι τὸν B
ἐπικείμενον ῥύπον τῶν πειθῶν, καὶ ζητήσα; ἐπιμε-
λῶς ἐν τῷ περιέρχεσθαι τὰς πόλεις καὶ κώμας, καὶ
ἀποστέλλειν τοὺς μαθητάς εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα,
εὗρε τὸ ζητούμενον, καὶ συνεκάλεσατο τὰς φίλας
καὶ γείτονας λειτουργικὰς στρατιάς, εἰς κοινωνίαν
τῆς τοιαύτης χαρᾶς.

Ὅτως — μετανοοῦντι. Οὐ μόνον ἐπὶ πολλοῖς,
ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἐνί. Τοῦτο δὲ ἀπόδειξις τοῦ ἐν Θεῷ
σφόδρα διψᾶν τὴν μετένοιον ἐκάστου ἁμαρτωλοῦ.
Δραχμὰς δὲ τὰ τάγματα ὠνόμασεν, ὡς ἔχοντα χαρ-
ακτῆρα καὶ ἔμφρατιν τοῦ βασιλέως Θεοῦ.

Τινὲς μὲν οὖν ἑκατὸν εἶναι τὰ πάντα τάγματα νο-
νοῖκασι, τῇ παραβολῇ τῶν ἑκατῶν προβάτων ἐπερει-
δόμενοι. Τινὲς δὲ τὴν ἑτέραν παραβολὴν τῶν δέκα C
δραχμῶν εἰς συνηγορίαν λαμβάνοντες, δέκα ταῦτα
φασ.ν. Ἐννέα μὲν τὰ οὐράνια, κατὰ τὸν Ἀρεοπα-
γίτην Διονύσιον, Θρόνους, Χερουβίμ. Σεραφίμ, Κυ-
ρίστητας, Δυνάμεις, Ἐξουσίας, Ἀρχάς, Ἀρχαγγέ-
λους, Ἀγγέλους · δέκατον δὲ, τὸ ἐπίγειον, τοὺς
ἀνθρώπους.

Ἐγὼ δὲ οἶμαι καὶ τὰ ἑκατὸν καὶ τὰ δέκα, μὴ
σημαίνειν διαφορὰς ἀριθμῶν ἐν ταῖς παραβολαῖς
ταύταις, ἀλλ' ἡ μόνον πλήθος ταγμάτων τέλειον.
Πλήθος γὰρ τέλειον καὶ ὁ (74) ἑκατὸν καὶ ὁ δέκα.
Πλήθος δὲ τέλειον τῶν ταγμάτων τούτων λέγομεν,
διότι τοσαῦτα ταῦτά εἰσιν, ὅσα εἶναι ἔδει. Ἀλλὰ πῶς
εἶπεν, ὅτι *εὗρον τὴν δραχμὴν ἣν ἀπώλεσα*; οὐ
πᾶν γὰρ τὸ γένος μετενόησε. Φαμὲν τοίνυν, ὅτι ἐπειδὴ D
καὶ πᾶν, ὅσον εὗρε, δραχμὴ ἦν ἀπολωλυία, εἰκότως
καὶ τοῦτο δραχμὴν ἀπολωλυίαν ὠνόμασε.

ΚΕΦ. ΝΖ'. *Περὶ τοῦ ἀποδημήσαντος εἰς χώραν
μακρὰν.*

Εἶπε — οὐσίας. Καὶ ἄλλην εἰσάγει πολυφελε-
στάτην παραβολὴν, ὑποφαίνουσαν τῆς τε δυνάμιν τῆς
μετανοίας τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ τὸ μέγεθος τῆς φι-
λανθρωπίας τοῦ Θεοῦ · καὶ διὰ ταύτης εἰς μετένοιον
προτρέπεται τοὺς ἐν ἁμαρτίαις · ἄνθρωπον μὲν
προσαγορεύων τὸν φιλάνθρωπον Πατέρα καὶ Θεόν ·

in illis reponitur. Deinde alteram quoque adducit
parabolam de gaudio, quod de ejus, qui perierat, in-
ventione exoritur.

Vers. 8. *Aus quo* — Vers. 9. *perdideram*. Sicut
prædicta facit mulier, ita fecit et Filii Dei humani-
tas, sive benignitas. Perdidit enim drachmam unam,
puta, humanam naturam, cum affectionibus obruta
esset. Accendit lucernam : hoc est, ostendit in
mundo suam carnem, juxta Gregorium Theologum,
splendentem non solum fulgure divinitatis, verum
etiam lumine puritatis, et illuminantem eos qui
errore obtenebrati erant. Verrit domum, sive pur-
gavit hominum habitaculum; puta, mundum, cum
diffusas in eo peccati tenebras abegit, jacentesque
affectionum sordes extulit. Et querendo diligenter,
circumeundo civitates ac vicos, et mittendo disci-
pulos in mundum universum, invenit, quod quære-
bat : et convocavit amicas ac vicinas, puta, admi-
nistratorios exercitus, ad communionem hujusmodi
gaudii.

Vers. 10. *Ita — respicente*. Gaudium erit non
solum super multis, sed etiam super uno. Id autem
ostendit, Deum vehementer sitire cujusvis pecca-
toris pœnitentiam. Drachmas autem nominavit or-
dines, utpote Dei regis characterem habentes ac
imaginem.

Quidam itaque centum esse omnes ordines sense-
runt, ad parabolam centum ovium attendentes :
quidam vero alteram decem drachmarum parabola-
m in patrocinium assumentes, decem hos esse di-
cunt : novem quidem cœlestes, juxta Dionysium
Arcopagitam : Thronos, Cherubim, Seraphim, Do-
minationes, Potestates, Virtutes, Principatus, Ar-
changelos et Angelos; decimum vero terrenum,
puta, homines.

Ego vero opinor et centum et decem in his pa-
rabolis non significare numerorum diversitates, sed
tantum multitudinem ordinum perfectam; est enim
perfecta multitudo et centum et decem; multitudi-
nem autem ordinum perfectam esse dicimus, quia
tot sunt quot esse oportuit. Sed quomodo dixit :
Inveni drachmam, quam perdideram, cum non omne
genus resipuerit? Dicimus, quod quantumcunque
fuit, quod invenit, id drachma erat perdita : hoc
enim merito drachmam perditam appellavit.

CAP. LVII. *De duobus filiis, quorum junior luxu-
riose vixit.*

Vers. 11. *Dixit* — Vers. 12. *substantiæ*. Aliam
quoque inducit plurimæ utilitatis parabolam : quæ
vim pœnitentiæ eorum qui peccaverunt, submons-
trat et divinæ benignitatis magnitudinem, et per
hanc peccatores ad pœnitentiam adhortatur : ho-
minem quidem appellans Patrem ac Deum, quæ

Variæ lectiones et notæ.

(72) Θεοῦ ἐν τῷποίηκεν. Sic. A.
73) Gregorius pag. 231 med. ita habet : Ὅτι
λύχνον ἤψε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα.

(74) Ὅ et hic et paulo post omittit B. Si probe-
tur, intelligitur ἀριθμός.

humanus est, duos autem filios ejus, omnem justum, omnemque peccatorem; est enim et justorum Pater et peccatorum, utpote per lavacri regenerationem ab ipso adoptatorum, de fidelibus enim sermo est. Juniores vero nominavit peccatorem, ut qui pueriliter sapit facileque fallitur: qui etiam substantiæ partem quæ sibi obveniebat, petivit: hoc est librum arbitrium, quod ei ex natura debebatur. Quisquis enim pueriliter sapit, liberum poscit arbitrium.

Aut obtingentem substantiæ partem dicit debitam ex baptismo gratiam. Cuivis enim baptizato divina datur gratia. Substantia autem sive divitiæ Dei, sunt charismata, id est, dona quæ dividit fidelibus.

† Non quia tempore junior, sed quia sensu indigens, menteque inconstans.

† Ac si diceret: Nolo, urgeat me serviendi necessitas; liberum est enim mihi arbitrium. Si volo, modestus sum; si nolo, cogi nequeo. Pater ergo candide impertit; vult enim Dominus ut sibi voluntarie serviat. Deinde peregra profectus est. Quo? Non a loco ad locum, sed mente discessit a Deo et Deus ab illo: propter quod etiam facta est illi fames valida, non fames panis et aquæ, sed fames audiendi verbi Dei; quia fames honorum vehementer est.

Vers. 12. *Et — substantiam.* Liberum videlicet B arbitrium illis divisit; substantiam namque aut facultates filiis dividere nihil aliud est, quam libero arbitrio illos relinquere: neminem enim cogit Deus, qui ipsi nolit obedire.

Aut etiam divisit eis congruentia dona, prout dictum est.

Vers. 13. *Et — longinquam.* Senior quidem apud patrem remansit, tanquam prudens: junior vero, congregatis omnibus, puta, libero arbitrio, ac Dei dono, vel omnibus suis voluntatibus, id est, dominus illorum constitutus, peregre profectus est ad peccatum, quod a Deo longe separatur: longe enim sunt a Deo, qui peccant: non loci segregatione, sed virtutis.

Vers. 13. *Ac ibi — suam.* Corruptit donum, quod C a baptismo susceperat, puta animæ nobilitatem, ad virtutes aptitudinem. Hæc enim et similia erant ejus substantia ac divitiæ.

Vers. 13. *Vivendo — luxuriose.* Prodigaliter, intemperanter, libidinoso, lascive.

Vers. 14. *Cumque omnia consumpsisset.* Cum abjecisset, aut respicisset, quæcunque habebat a Deo bona.

Vers. 14. *Facta est — illa.* Ubi enim divini timoris frumentum non scribitur, ibi fames valida, non panis, sed virtutis; ubi fertilitas omnis mali, ibi sterilitas omnis boni.

Vers. 14. *Et — egero.* Fame premi, dilapso ab eo omni bono, solaque incontinentia derelicta.

Vers. 15. *Et — illius.* Cives regionis illius, puta peccati, sunt dæmones. Distractus ergo a patre, o magnam demerentiam! adhæsit inimico: et qui non

δύο δὲ υἱοῦ; αὐτοῦ, πάντα δίκαιον καὶ πάντα ἁμαρτωλόν. Ἔστι γὰρ Πάτερ καὶ τῶν δικαίων καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν, ὡς υἱοθετηθέντων αὐτῷ διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς ἀναγεννήσεως· περὶ τῶν πιστῶν γὰρ ὁ λόγος. Νεώτερον δὲ ὀνομάζει τὸν ἁμαρτωλόν, ὡς νηπιόφρονα καὶ εὐεξαπάτητον, ὃς καὶ ἐξήγησε τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας, ἦτοι, τὸ ἐκ φύσεως ὀφειλόμενον αὐτεξούσιον. Πᾶς γὰρ νηπιόφρων ζητεῖ τὸ αὐτεξούσιον.

Ἡ ἐπιβάλλον μέρος οὐσίας λέγει, τὸ ἐκ τοῦ βαπτίσματος χρωστούμενον χάρισμα. Παντὶ γὰρ βαπτισθέντι χάρισμα θεῖον δίδεται. Οὐσία δὲ, ἦτοι, πλοῦτος θεοῦ, τὰ χαρίσματα, & διανέμει τοῖς πιστοῖς (75).

† Non quia tempore junior, sed quia sensu indigens, menteque inconstans.

† Ac si diceret: Nolo, urgeat me serviendi necessitas; liberum est enim mihi arbitrium. Si volo, modestus sum; si nolo, cogi nequeo. Pater ergo candide impertit; vult enim Dominus ut sibi voluntarie serviat. Deinde peregra profectus est. Quo? Non a loco ad locum, sed mente discessit a Deo et Deus ab illo: propter quod etiam facta est illi fames valida, non fames panis et aquæ, sed fames audiendi verbi Dei; quia fames honorum vehementer est.

Vers. 12. *Et — liberum.* Ἦγουν αὐτεξουσίου αὐτοῦ; ἀπλυστο. Τὸ γὰρ διελεῖν τὸν βίον, εἶπουν, τὴν οὐσίαν, τοῖς υἱοῖς, οὐδὲν ἕτερον ἐστίν, ἢ τὸ αὐτεξουσίου αὐτοῦ ἀπολύσαι. Οὐδένα γὰρ ὁ θεὸς ἀναγκάζει μὴ βουλόμενον παιθαρχεῖν αὐτῷ.

Ἡ καὶ διελεῖν αὐτοῖς τὰ προσήκοντα χαρίσματα καθὼς εἰρηται.

Καὶ — μακρὰν. Ὁ μὲν πρεσβύτερος παρέμεινε (76) τῷ πατρὶ, ὡς φρόνιμος· ὁ δὲ νεώτερος συναγαγὼν ἅπαντα, τὸ τε αὐτεξούσιον καὶ τὸ θεῖον χάρισμα, ἢ ἅπαντα τὰ ἑαυτοῦ θελήματα, τουτέστι, κύριος αὐτῶν καταστάς, ἀπεδήμησεν εἰς τὴν ἁμαρτίαν, τὴν μακρὰν τοῦ θεοῦ κειμένην. Πόρρω γὰρ τοῦ θεοῦ γίνονται οἱ ἁμαρτάνοντες, οὐκ ἀναχωρήσει τόπου, ἀλλ' ἀναχωρήσει τῆς ἀρετῆς.

Καὶ ἐκεῖ — αὐτοῦ. Διέφθειρε τὸ ἐκ τοῦ βαπτίσματος χάρισμα, τὴν τῆς ψυχῆς εὐγένειαν, τὴν πρὸς ἀρετὰς ἐπιτηδεύσητα. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα ἦσαν οὐσία καὶ πλοῦτος αὐτοῦ.

Ζῶν — ἀσώτως. Ἀφειδῶς, ἀκρατῶς, ἀκολάστως;

Ἀσπληθήσατος δὲ αὐτοῦ πάντα. Ἀποβαλόντος πάντα, ὅσα εἶχεν ἐκ θεοῦ, ἀγαθὰ.

Ἐγένετο — ἐκεῖνη. Ὅπου γὰρ ὁ τοῦ θεοῦ φόβου σίτος οὐ γεωργεῖται, ἐκεῖ λιμὸς ἰσχυρὸς, οὐκ ἔρτου, ἀλλ' ἀρετῆς· ὅπου εὐφορία παντὸς κακοῦ, ἐκεῖ ἀφορία παντὸς καλοῦ.

Καὶ — ὑστερεῖσθαι. Πένεσθαι, διαρρῦέντος αὐτῷ παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ μόνης ὑπολειψέσεως τῆς ἀκρασίας (77).

Καὶ — ἐκεῖνης. Πολίται τῆς χώρας ἐκεῖνης, ἦτοι τῆς ἁμαρτίας, οἱ δαίμονες· ἀποβραγεῖς οὖν τοῦ πατρὸς, ὡ πολλῆς ἀνοίας! ἐκλλήθη τῷ ἐχθρῷ, καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(75) Post hæc duo scholia e margine sui codicis addidit Hentenius, quorum nulla reperio vestigia.

(76) Παρέμεινε. Α.

(77) Τῆς ἀκαθαρσίας. Α.

μη ἀνασχόμενος κειθαρχεῖν τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ, A sustinuerat parere Deo humanissimo, servivit inhumanissimo dæmoni.

Και — χοίρους. Οὗτος οἱ δαίμονες ἀμείβονται τοὺς κολλωμένους αὐτοῖς. Δηλοῖ ἔτι ὁ λόγος, τὴν ἐσχάτην τοῦ ἀθλοῦ δουλείαν, ἐπιταττομένου τὰ ἀτιμώτατα. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πλατύνει τὴν παραβολὴν ὁ Χριστὸς, καὶ λεπτομερῶς ἐκτραγῶδει τὰ τῆς συμφορᾶς, ἵνα μάθωμεν οἷα πάσχουσιν οἱ ἀποφοιτῶντες τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ πορευόμενοι κατὰ τὸ ἴδιον θέλημα.

Εἶεν δ' ἂν ἄγροί μὲν τοῦ δαίμονος αἱ ἄσμενοι διατριβαί· χοῖροι δὲ, οἱ φιλήδονοι καὶ βορβορώδεις λογισμοί, οὓς ὁ ταλαίπωρος τρέφειν καὶ περιέπειν προσετέτακτο.

Και — χοῖροι. Κεράτια κατὰ ἀναγωγὴν, αἱ ἡδοναί, αἷς οἱ δηλωθέντες λογισμοὶ τρέφονται. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνα γλυκαίνουσιν ἐπὶ βραχὺ τὴν γεῦσιν, εἶτα ἐστίφουσιν ἐπὶ πλείον· οὕτω καὶ αὗται τὸ μὲν ἡδύνον πρῶτον καὶ πρόξαιρον ἔχουσι· τὸ δὲ πικραίνον, ὕστερον καὶ αἰώνιον.

Και οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ. Οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ κορεσθῆναι. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ δαίμονες, οὐκ ἔωςί τινα κορεσθῆναι φιληδονίας, ἵνα μὴ ταχὺ παύσῃται τῆς ἀμαρτίας, ἀεὶ δὲ τὴν δρεξίν ἐρεθίζουσι καὶ ἀποκάμνουσαν ἀνεγείρουσιν.

Εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐλθὼν. Ἐαυτοῦ γενόμενος, ὃ ἐστίν, ἀνανήψας, ὡς (78) ἐκ μέθης καὶ κάρου· ἀφυπνισαὶ γὰρ αὐτὸν ἡ κακοπάθεια.

Εἶπε — ἀπόλλυμαι. Μισθίους μὲν νόμι (79) μοι, τοὺς ἐτι κατηγουμένους, καὶ μήπω διὰ τοῦ βαπτίσματος υιοθετηθέντας, οἷς μισθὸς τῆς πίστεως δίδεται ἡ υιοθεσία· ἄρτους δὲ, τὰς θρεπτικὰς τῶν ψυχῶν διδασκαλίας. Φησὶν οὖν ἐκ βάθους καρδίας· Ὁ πόσοι μισθιοὶ τοῦ πατρὸς μου οὐ μόνον ἔχουσι τροφὴν ψυχικὴν, ἀλλὰ καὶ πρυφὴν· τοῦτο γὰρ τὸ περισσεύειν σημαίνει· ἐγὼ δὲ ὁ υἱὸς, λιμῶ ἀπόλλυμαι. Ταῦτα καὶ τὰ ἐξῆς παραβολικῶς διηγούμενος ὁ Σωτὴρ, τύπον ἡμῖν μετανοίας ἀληθοῦς παραδίδωσιν.

Ἀναστὰς — μου. Ἀναστὰς ἀπὸ τοῦ πτώματος τῆς ἀμαρτίας (80).

Και ἐρῶ — οὐρανόν. Ὡς προτιμήσας αὐτοῦ τὴν γῆν, ἦτοι τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν τὰ γῆνια.

† Timeo enim firmitati aspectum, tanquam accusatoris vocem.

Και ἐνώπιόν σου. Τουτέστι, καὶ εἰς σὲ, ὡς προτιμήσας τοῦ σοῦ θελήματος τὸ ἐμόν.

† Vereor tuæ divinitatis lucem iutueri : sordidos enim habeo corporis et animæ oculos.

Και — σου. Ὡς ἀναξίως τοιοῦτου πατρὸς πολιτευσάμενος.

Ποίησον — σου. Ἐπεὶ τῆς πρώτης ἐξέπεσον τάξεως, ἀξίωσόν με τῆς δευτέρας, μόνον μὴ παντελῶς ἀπορρίψης με. Δυσωπητικὸς ὁ λόγος, καὶ καρδία· πατρικῆς ἀπτόμενος.

Vers. 15. *Atque — porcos.* Ita dæmones remunerant eos, qui sibi adhærent. Significat autem sermo extremam miseri servitutem, cui indignissima præcipiuntur. Propterea enim dilatat Christus parabolam, et minutatim amplificat, quæ calamitatis erant : ut discamus qualia patientur ii qui a Dei præceptis recedunt, et suis voluntatibus gradiuntur.

Potest quoque villa dæmonis dici indigna conversatio ; porci vero, voluptates ac lutulentæ cogitationes, quas miser pascere ac fovere jussus est.

Vers. 16. *Et — porci.* Siliquæ, juxta anagogen, voluptates sunt, quibus prædictæ cogitationes nutriuntur. Quemadmodum enim siliquæ ad breve spatium gustui dulcescunt, deinde ut plurimum constringunt : ita et in his, quod suave est, primum et ad tempus habent, quod autem amarum et acerbum, posterius est ac æternum.

Vers. 16. *Nec quisquam illi dabat.* Nullus illi dabat ad satietatem ; hujusmodi enim dæmones neminem sinunt satiari voluptatibus, ne citius a peccato quiescat : semper enim excitant appetitum ac defatigationem suscitant.

Vers. 17. *In se autem reversus.* Sui compos effectus : hoc est, tanquam expergiscens ab ebrietate, gravique somno, et resipiscens.

Vers. 17. *Dixit — pereo.* Mercenarius intelligimus eos qui adhuc sunt catechumeni, et nondum per baptismum adoptati, quibus merces fidei datur, puta adoptio ; panes vero, doctrinas animarum nutritivas. Dicit ergo ab intimo cordis : O quot mercenarii patris mei non modo cibum habent animarum, sed et delicias ! Id enim significat *abundare*. Ego autem qui filius sum, fame pereo. Hæc et ea quæ sequuntur, parabolice narrans Salvator, veræ pœnitentiæ figuram nobis tradit.

Vers. 18. *Surgens — meum.* Surgens a casu peccati.

† Honestè eo revertar unde male exivi.

Vers. 18. *Dicamque — cælum.* Præponens videlicet illi terram, sive bonis cœlestibus terrena.

† Timeo enim firmitati aspectum, tanquam accusatoris vocem.

Vers. 18. *Et coram te.* Hoc est in te, ut qui tuam voluntatem posthabui meæ.

† Vereor tuæ divinitatis lucem iutueri : sordidos enim habeo corporis et animæ oculos.

Vers. 19. *Nec — tuus.* Quia tali patre indignè conversatus sum.

Vers. 19. *Fac — tuis.* Ex quo primo ordine excidi, dignare me vel secundo : tantum, ne penitus abjicias me. Placabilis est sermo, et cor attingens paternum.

Variæ lectiones et notæ.

(78) Ὡς abest. A.

(79) Νοοῦμεν videtur invenisse Hentenius.

(80) Hic et deinceps Hentenius ex margine sui

codicis breviora crucis signo inculcavit, quæ in neutro meorum leguntur.

† Hoc est, ne me ab atrio tuo expellas, Domine, ne inventum me rursum errantem, inimicus tanquam captivum abducat.

Vers. 20. *Et — sum.* — Venit, hoc est, veniebat assumpta fiducia de illius misericordia; oportebat enim non solum bene velle, sed et quæ animo concepta sunt operari.

Vers. 20. *Cum — ejus.* O visum compatiens acutissimum! Simul ut quis respicere in animo cogitavit, hunc etiam simul ipse vidit, paratus semper ad eorum qui convertuntur susceptionem, et ab exordio statim poenitentiae illos recipiens. Hinc ergo parabola incredibilem manifestat misericordiam, ac incomparabilem caelestis Patris amorem, et quantam qualemque demonstrat erga eos; qui convertuntur, compassionem.

Vers. 20. *Ac misericordia motus est.* Pater enim erat; nec id tantum, sed et Deus misericordiae.

Vers. 20. *Ei — eum.* Præ nimio gaudio non expectavit ut ille veniret, sed prius occurrit, neque id utcumque, sed et occurrit, ut appareat amoris vehementia; et ruit in collum ejus, certiorum eum reddens quod omne peccatum illi remisisset; et osculatus est eum tanquam desideratum filium, qui usque ad poenitentiam sceleratus fuerat et abominabilis.

O admirandam reconciliationem! Quid dicam, aut quid loquar de ineffabili Dei benignitate? Nam ubi ad immensum illius pelagus respicio, sermo mihi praeciditur, neque quid loquar mihi reliquum est; solum autem hoc clara ac libera voce clamor, quod res magnas efficit poenitentia. facile eum flectens, qui facilis est ut flectatur, benignum videlicet Deum nostrum. Homini vero maxime congrua sunt praedicta, quæ eum fecisse dicit ad manifestiorem compassionis ac reconciliationis ipsius doctrinam, cum etiam in principio parabolæ hominem eum supposuerit.

Vers. 21. *Ait — filius tuus.* Quæ dicere cogitaverat, ea nunc toto corde dicit, ut hinc discamus quod oporteat etiam post reconciliationem toto corde fateri, quod peccaverimus, nosque ipsos condemnare.

Vers. 22. *Dixit — suos.* Ad Ecclesiae sacerdotes: nam hi Deo ministrant ad eorum, qui convertuntur, salutem.

Vers. 22. *Proferte — illum.* Primam, preciosissimam, quæ est purificatio aut gratia, qua custodiatur: quam perdidit a Patre separatus, fidei, exiit.

Vers. 22. *Et — ejus.* Arrabonem familiaritatis erga Deum, aut signaculum ad operationem ejus, ne ipsa insidiis appetatur.

Vers. 22. *Et calcamenta in pedes.* Id est, custodiam ad iter conversationis suæ.

Kal — αὐτοῦ. Ἦλθεν, ἀντὶ τοῦ, ἤρχετο, θαρρῆσας τοῖς αὐτοῦ σκλάβοις. Χρὴ γὰρ μὴ μόνον βουλεύεσθαι καλῶς, ἀλλὰ καὶ πράττειν τὰ βεβουλευμένα.

Ἔτι — αὐτοῦ. Ὁ συμπαθεστάτης ἐξουσίας! Ἄμα τις ἐνεθυμήθη μετανοῆσαι, καὶ ἅμα τοῦτον εἶδεν αὐτὸς, ἔτοιμος ὢν ἀεὶ πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ἐπιστρεφόντων, καὶ εὐθὺς ἐκ προοιμίων τῆς μετανοίας ἀντιλαμβάνομένος αὐτῶν. Ἐνεῦθεν οὖν ἡ παραβολὴ δημοσιεύει τὴν ἀνυπερίβλητον εὐσπλαγχνίαν καὶ ἀνείκαστον φιλοστοργίαν τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς, καὶ ὅσην καὶ οἶαν εἰς τοὺς ἐπιστρίφοντας συμπάθειαν ἐπιδείκνυται.

Kal ἐσπλαγχνίσθη. Πατὴρ γὰρ ἦν, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ θεὸς ἐλέους.

Kal — αὐτόν. Ὑπὸ τῆς ἀγαν περιχαρείας, οὐκ ἀνέμεινεν αὐτὸν ἐλθεῖν, ἀλλὰ προὑπήντησε, καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ δραμῶν, ἵνα φανῆ τὸ σφοδρὸν τοῦ φιλτρῶν καὶ ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, πληροφόρων, ὅτι ἀφήκεν αὐτῷ πᾶσαν ἁμαρτίαν, καὶ κατεφίλησεν αὐτόν, ὡς υἱὸν ποθεῖν, τὸν ἀχρεὶ τῆς μετανοίας; μιᾶρον τε καὶ βδελυρόν.

Ὁ παραδόξου καταλλαγῆς! Τί εἶπω, ἢ τί λαλήσω πρὸς τὴν ἀρρήτον τοῦ Θεοῦ φιλάνθρωπίαν; Ἀποβλέπω (81) γὰρ πρὸς τὸ ἀγανὲς πέλαγος αὐτῆς, ἐπικύπτωμαι τὸν λόγον, καὶ οὐκ ἔχω τί φθέξωμαι. Τοῦτο δὲ μόνον λαμπρῶ βῶμ τῆ φωνῆ, ὅτι μεγάλα δύναται ἡ μετάνοια, ταχέως ἐπικάμπουσα τὸν ταχύτερον εἰς τὸ ἐπικάμπτεσθαι φιλάνθρωπον θεὸν ἡμῶν. Ἀνθρωποπρεπέστερον δὲ τὰ βηθέντα ποιεῖν αὐτὸν λέγει, πρὸς ἐναργεστέρην διδασκαλίαν τῆς συμπαθείας καὶ καταλλαγῆς αὐτοῦ, ἐπεὶ καὶ ἀνθρώπου αὐτὸν ἐν ἀρχῇ τῆς παραβολῆς ὑπέθετο.

Εἶπε — υἱός σου. Ἄπερ εἰπεῖν ἐμελέτησε, ταῦτα λέγει νῦν ἐξ ὅλης καρδίας, ὡς ἐνεῦθεν μαθῆναι ἡμᾶς, ὅτι χρὴ καὶ (82) μετὰ τὴν καταλλαγὴν ἐλοκαρδίως ὁμολογεῖν, ὅτι ἡμάρτομεν, καὶ καταδικάζειν ἑαυτοὺς.

Εἶπε — αὐτοῦ. Πρὸς τοὺς ἱερεῖς τῆς Ἐκκλησίας. Οὗτοι γὰρ ὑπηρετοῦσι τῷ Θεῷ πρὸς τὴν σωτηρίαν τῶν ἐπιστρεφόντων.

Ἐξενέγκατε — αὐτόν. Τὴν τιμωτάτην, ἥτις ἐστὶν ἡ καθαρσις, ἢ ἡ φρουρητικὴ χάρις.

veritatis cognitionem: et induite illum, qui seipsam

Kal — αὐτοῦ. Ἀρραβῶνα τῆς πρὸς θεὸν οικειώσεως, ἢ σφραγίδα εἰς τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ, ὥστε μένειν αὐτὴν ἀνεπιδούλευτον.

Kal ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας. Φυλακὴν εἰς τὴν πορείαν τῆς πολιτείας αὐτοῦ (83).

Variae lectiones et notæ.

(81) Forte interpres legit ἀποβλέπων.

(82) Καί abest. A.

(83) Scholium proximum in neutro meorum reperi.

† Ut his calceatus in præparatione Evangelii pacis, conculcet serpentes ac scorpiones, hoc est, contrarias potestates.

Kal — θύσατε. Μόσχος σιτευτός, τὸ ἄγιον σῶμα A τοῦ Χριστοῦ· μόσχος μὲν, ὡς μὴ δαμασθὲν τῆ ζεύγλι τῆς ἁμαρτίας· σιτευτός δὲ, ὡς πιανθὲν ταῖς ἀρεταῖς καὶ τηρηθὲν εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτωλῶν σφαγὴν.

Kal φαγόντες εὐφρανθῶμεν. Φαγεῖν καὶ αὐτὸς λέγει, δηλῶν τὴν κοινωνίαν τῆς εὐφροσύνης.

**Οτι — εὐρέθη.* Νέκρωσιν μὲν καὶ ἀπώλειάν φησι τὴν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· ἀναζώωσιν δὲ καὶ εὐρεσιν, τὴν ἀπὸ τῆς μετανοίας.

Kal ἤρξατο εὐφραίνεσθαι. Τοῦτο σαφές.

**Ἦρ — ἀγρῷ.* Τῷ τῶν ἀρετῶν, ἐργαζόμενος αὐτὰς.

Kal ὡς — χορῶν. Ὁ τοιοῦτος; ἔρχεται μὲν διὰ B προκοπῆς· ἐγγίζει δὲ διὰ τελειώσεως τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀκούει συμφωνίας μὲν μουσικῆς, διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα συμφωνίαν τοῦ υἱοῦ, ἣν συνεφώνησε διὰ τῆς μετανοίας· χορῶν δὲ, διὰ τὴν ἐκείθεν χαρὰν. Ἐν τῷ οἴκῳ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἦχος καθαρὸς; (84) ἰορταζόντων.

Kal — ταῦτα; Ἐνα τῶν ἀγγέλων. Δι' ἀγγέλου γὰρ ἀποκαλύπτονται τὰ θεῖα μυστήρια· παιδας δὲ νῦν λέγει τοὺς δούλους· δούλοι δὲ τοῦ Θεοῦ, οἱ ἀγγελοι.

**Ὁ δὲ — ἦκει.* Παραγίνεται ἐπιστρέψας.

Kal — ἀπέλαβεν. Ἀποβαλόντα τὴν νόσον διὰ τῆς μετανοίας.

**Ὁργίσθη — εἰσελθεῖν.* Σχηματίζει τοῦτον ἢ παραβολὴν νῦν ὀργιζόμενον, καὶ μὴ θέλοντα εἰσελθεῖν, C οὐχ ὅτι ἐφθόνησε· λύπη γὰρ οὐδεμία τοῖς δικαίοις; ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἀδελφῶν· ἀλλ' ἵνα παραστήσῃ τὴν ὑπερβολὴν τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος. Ἐμφαίνει γὰρ ἡ τοιαύτη ἀγανάκτησις, ὅτι τοσαύτην ἐνδείκνυται περὶ τοῦ μετανοούντος χάριν καὶ χαρὰν, ὡς ἑτέροις φθόνον κινήσαι. Τοῦτο δὲ πεποίηκε καὶ ἡ παραβολὴ τῶν μισθουμένων ἐργατῶν ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον· καὶ ἐν ἐκείνῃ γὰρ οἱ πρῶτοι ἐγόγγυζον.

**Ὁ οὖν πατήρ — αὐτόν.* Ὁ; φίλος παῖς καὶ σοφός, καὶ τὸν ἐπιστρέψαντα τιμᾶ, καὶ τὸν μείναντα παρακαλεῖ.

**Ὁ δὲ — εὐφρανθῶ.* Οὐ τοιαῦτα λέγουσιν οἱ ἄγιοι πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ ἀκολουθῶς τῇ ὀργῇ ἐσχημάτιστα καὶ αὕτη ἡ δικαιολογία, διὰ τὴν αἰτίαν ἣν εἰρήκαμεν. Εἰκόσασι γὰρ οἱ φθονοῦντες τοιαῦτα ἐγκαλεῖν.

Τινὲς οὖν ἐριφον μὲν τὴν ἐλαχίστην ἡδονὴν· φίλους δὲ, τὰ θελήματα νοοῦντες, φασὶν εἰπεῖν αὐτόν, ὅτι ἔμοι οὐδέποτε παρεχώρησας, οὐδὲ Ἐλαχίστης ἡδονῆς, ἵνα μετὰ τῶν θελημάτων μου εὐφρανθῶ.

Vers. 23. *Et — mactate.* Vitulus saginatus sanctum Christi corpus est : vitulus quidem, tanquam non domatus jugo ac pondere peccati ; saginatus vero, tanquam virtutibus impinguatus, ac servatus ut pro peccatoribus immoletur.

Vers. 23. *Ac epulantes lætæmur.* Edere quoque ipse dicitur ad lætitiæ communicationem.

Vers. 24. *Quia — inventus est.* Mortificationem quidem ac perditionem dicit eam quæ a peccato procedit : vivificationem vero ac inventionem, eam quæ a pœnitentis.

Vers. 24. *Cœperuntque lætari.* Hoc manifestum est.

Vers. 25. *Erat — agro.* In agro virtutum, exercens ac colens illas.

Vers. 25. *Cumque — choros.* Talis quidem venit felicitate profectionis : perfectione autem appropinquat domui Dei, et audit musices concentum, propter filii erga patrem concordiam, qua per pœnitentiam concors factus est : choros vero, propter gaudium, quod inibi erat. Nam in domo Dei sonus est pure festa celebrantium.

Vers. 26. *Et — hæc.* Uno angelorum accersito. Per angelum enim revelantur divina mysteria. Παῖδας vocat nunc servos : nam angeli sunt servi Dei.

Vers. 27. *Isque — venit.* Adest conversus.

Vers. 27. — *Et recepit.* Abjecto morbo, per pœnitentiam.

Vers. 28. *Indignatus — introire.* Assimulat hunc parabola indignantem, nec intrare volentem : non quod inviderit : nullus enim mœror justis de salute fratrum : sed ut ob oculos ponat immensam Dei bonitatem. Ostendit siquidem hujusmodi indignatio, quod tantam demonstrat erga eos, qui resipiscunt, gratiam et gaudium, ut cæteris invidiam movere possit. Hoc autem fecit et parabola operariorum mercede conductorum, quadragesimosecundo juxta Matthæum capite : nam in illa quoque primi murmurabant.

Vers. 28. *Pater ergo — illum.* Utpote filiorum amator ac prudens : et eum qui conversus est, habens in honore, et eum qui permansit, rogans.

Vers. 29. *At ille — lætaret.* Non dicunt hæc au : similia sancti Deo, sed consequenter ad indignationem assimilata est et hæc causæ redditio, ob causam quam prædiximus. Solent enim invidi de similibus conqueri.

Quidam ergo per hædum, minimam voluptatem intelligentes, per amicos vero voluntates aiunt illum dixisse : Mihi ne minimam quidam voluptatem unquam permisisti, ut cum voluntatibus meis lætaret.

Varia lectiones et notæ.

(84) Mentenius videtur reperisse καθαρῶς, quod mihi valde probatur.

Nobis autem non est curiose scrutandum, quis sit hœdus, aut qui sint amici: nam periculosæ sunt in talibus subtiles quæstiones ac disputationes, sicut in multis parabolis protestati sumus.

Vers. 30. *Sed cum — saginatum.* Etiam hæc ejusdem sunt consequentiæ, et similiter efficiuntur. Dei vero substantiam dicit dona vel gratiam, veluti superius significatum est: meretrices autem, voluptatum amores.

Vers. 31. *Ac ille — es.* Nunquam a me discedendo, sed mandata mea semper implendo.

Vers. 31. *Et — synt.* Cum enim talis sis, omnia mea hæreditario jure possidebis; hujusmodi namque filii in hæreditatem accipiunt regnum Patris et Dei. Ne ergo tristeris, nam in nullo affectus es injuria. Et ita mansuete illum consolatus, deinceps etiam de his respondet, quæ in fratrem ejus facta sunt.

Vers. 32. *Lætari — inventus est.* Ostendit necessariam fuisse lætitiæ et gaudium. Quis enim, quum mortuum viderit revivisse non lætatur? et quis ubi id, quod perierat, invenerit, non gaudet? Vidisti, quemadmodum et quando peregre profectus est patienter sustinuit et conversum immenso excepit gaudio: nec solum substantiæ rationem non repetiit, sed et donis illum dignatus est, nec solum non exprobravit, sed insuper pro eo respondit.

Vere magna est, Domine, benignitas tua, nec ullus explicare sufficiet sermo ad gratiarum actionem illius. Utinam autem et nos, qui æqualiter cum proiugo sumus peregre profecti, ac divitias consumpsimus, æqualem cum eo conversionem demonstramus, et æquali benignitate digni habeamur.

CAP. LVIII. *De dispensatore iniquo.*

Cap. XVI. Vers. 1. *Dicebat autem — bona illius.* Parabola hæc Christianis attributa est, qui non volunt omnino possessiones ac pecunias despiciere admonens illos, ut in pauperes sint benefici. Dicta est autem ad discipulos, quia et hi sunt dispensatores.

Repræsentat etiam hominem divitem, puta, Deum humanum, nulloque indigentem: œconomum vero, sive dispensatorem, omnem, qui possidet divitias: tales enim non sunt domini, sed dispensatores. Dicit namque Deus: *Meum est aurum, meum est argentum*¹². Delatus est autem apud Deum malus dispensator mala dispensatione, ut qui dissiparet, quæ Dei erant, in ea quæ non oportuit, nec superflua pauperibus distribueret.

Vers. 2. *Et vocavit — dispensationis tuæ.* Hæc illi per divinas dixit Scripturas, quæ de futuro docent judicio, et de redditione rationis.

¹² Aggæi II, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(85) Οὐν abest A.

(86) Quæ his signis ["] inclusimus, ea ex codice B. exciderant.

(87) Ita correxi pro ἐπιδημήσαντας, Nec aliter

ἤμῃν δὲ οὐ περιργαστίον, τίς ἐστὶν ὁ ἔριφος, καὶ τίνες οἱ φίλοι. Ἐπισφαλῆς γὰρ ἢ ἐν τοῖς τοιοῦτοις λεπτολογία, καθὼς πολλαχοῦ τῶν παραβολῶν διεμαρτυράμεθα.

Ὅτι δὲ — σιτευτόν. Καὶ ταῦτα τῆς αὐτῆς εἰσι ἀκολουθίαις, καὶ ὁμοίως ἐσηματίσθησαν. Βίον μὲν εἶναι (85) τοῦ Θεοῦ λέγει τὸ χάρισμα, καθὼς ἀνωτέρω δεδήλωται: πόρνας δὲ, τὰς φιληδονίας.

Ὁ δὲ εἶπεν — εἰ. Οὐδέποτε μου ἀποφαιτῶν, ἀλλ' αἰετὶ τὰς ἐντολάς μου πληρῶν.

Καὶ — ἐστι. Τοιοῦτος γὰρ ὢν, πάντα τὰ ἐμὰ κληρονομήσεις. Οἱ τοιοῦτοι [γὰρ (86) υἱοὶ κληρονομοῦσι τὴν βασιλείαν τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ. Μὴ λυποῦ τοίνυν, οὐδὲν γὰρ ἔδικήθης. Οὕτως ἐπεικῶς παρηγορήσας αὐτὸν, ἀπολογεῖται λοιπὸν καὶ ὑπὲρ τῶν γεγενημένων εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.

Εὐφρανθῆναι — καὶ εὐρέσθαι. Δείκνυσιν ἀναγκαίαν τὴν εὐφροσύνην καὶ χαρὰν. Τίς γὰρ ἰδὼν νεκρὸν ἀναζήσαντα, οὐκ εὐφραίνεται, καὶ τίς τὰ ἀπολωλὸς εὐρῶν, οὐ χαίρει; Εἶδες, πῶς καὶ ἀποδημήσαντος ἐμακροθύμει, καὶ ἐπιστρέψαντα περιχαρῶς ὑπεδέξατο. Καὶ οὐ μόνον οὐκ ἀπήτησε δίκην, ἀλλὰ καὶ χαρίτων ἤξιωσε. Καὶ οὐ μόνον οὐδ' ὠνεῖδισεν, ἀλλὰ καὶ ὑπεραπελογήσατο.

Ὅτως μεγάλη, Δέσποτα, ἡ φιλανθρωπία σου, καὶ οὐδεὶς ἐξαρκέσει λόγος πρὸς εὐχαριστίαν αὐτῆς. Εἴη δὲ καὶ ἡμᾶς, τοὺς ἐπίσης τῷ ἀσώτῳ ἀποδημήσαντας (87) καὶ διασκορπίσαντας τὸν πλοῦτον, ἴστω αὐτῷ καὶ τὴν ἐπιστροφήν ἐνεδείξασθαι, καὶ τῆς ἰσῆς ἀξιωθῆναι φιλανθρωπίας.

ΚΕΦ. ΝΗ'. Περὶ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας.

Ἐλεγε δὲ — ὑπάρχοντα αὐτοῦ. Ἡ παραβολὴ αὕτη πρὸς τοὺς Χριστιανούς ἀποτέταται, τοὺς μὴ βουλομένους πάντη τῶν χρημάτων ὑπερρῶν, νοθετοῦσα τούτους, ἵνα κἂν εὐεργετῶσι τοὺς πένητας. Εἴρηται δὲ πρὸς τοὺς μαθητάς, διότι (88) μαθηταὶ καὶ οὔτοι.

Καὶ ἀνθρωπον μὲν πλούσιον ἐμφαίνει, τὸν φιλάνθρωπον καὶ ἀνευθεῖ Θεόν· οἰκονόμον δὲ, πάντα τὸν κακτημένον πλοῦτον· οἱ τοιοῦτοι γὰρ οὐ κύριοι, ἀλλ' οἰκονόμοι εἰσὶ. Φησὶ γὰρ ὁ Θεός· Ἐμὸν ἐστὶ τὸ χρυσίον, καὶ ἐμὸν ἐστὶ τὸ ἀργύριον. Διεβλήθη δὲ τῷ Θεῷ ὁ κακὸς οἰκονόμος ὑπὸ τῆς κακῆς οἰκονομίας, ὡς διασκορπίζων τὰ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἃ οὐκ ἔδει, καὶ μὴ διανέμων τὰ περιττὰ τοῖς πένησι.

Καὶ φωνήσας — οἰκονομίας σου. Εἶπεν αὐτῷ ταῦτα διὰ τῶν θείων Γραφῶν, αἱ διδάσκουσι περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ λογοθεσίας.

Hentenius

(88) Hinc prorsus alienum est. Ex Hentenio colligas, legendum esse οἰκονόμοι αὐτὸν διοικηταί.

Ὁ γὰρ — οικονομεῖν. Τοῦ θανάτου ὅσον οὕτω μετακινουόντός σε

Ἔλεγε δὲ — αἰσχύνομαι. Μετὰ τὸν θάνατον γὰρ ἐργάσασθαι οὐκ ἰσχύει τις. Ἐργασίας γὰρ ὁ παρὼν καιρὸς ὁ δὲ μέλλων, ἀνταποδίστασι, καὶ τὸ παρακαλεῖν ἀνόητον.

Ἔγνων τί ποιήσω. Ἔγνων τοῦτο συνετισθεῖς ὑπὸ τῶν Γραφῶν.

Ἴνα διαρ — οἰκους αὐτῶν. Οὗτοι, περὶ ὧν ἔγνων, τοῦτέστιν οἱ ῥηθῆναι μέλλοντες.

Καὶ προσκαλεσάμενος — ὀφδοήκοντα. Τίς μὲν ὁ χρεώστης τοῦ ἐλαίου, καὶ τίς ὁ τοῦ σίτου, καὶ διατί ἀνὰ ἑκατὸν ὠφειλον, καὶ τί τὸ γράμμα τοῦ χρέους, καὶ διατί ὁ μὲν πενήτηκοντα ἔγραψεν, ὁ δὲ ἑξήκοντα, καὶ τὰ τοιαῦτα τῆς προκειμένης παραβολῆς, περιττὸν ἐξετάζειν. Δι' οὐδὲν γὰρ ἕτερον εὐνεπλάσθησαν, ἢ ἵνα δειχθῆ ἴδιον, ὅτι ὁ ῥηθεὶς οἰκονόμος, ἕως εἶχε καιρὸν οικονομίας, φρονίμως τοῖς τοῦ δεσπότης πράγμασιν εἰς τὸ οἰκεῖον συμφέρον ἀπεχρήσατο, καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὸ μέλλον σωτηρίαν ἑαυτῷ περιποίησατο, ὡς ἐντεῦθεν μαθεῖν τοὺς ἔχοντας πλοῦτον, ὅτι χρῆ τούτους, οἰκονόμους αὐτοῦ καταστάντας, ἕως ἔχουσι καιρὸν ζωῆς, φρονίμως τοῖς τοῦ Θεοῦ πράγμασιν εἰς τὸ οἰκεῖον συμφέρον ἀποχρήσασθαι, καὶ δι' αὐτῶν εὐεργετοῦντας τοὺς πένητας, εἰς τὸ μέλλον σωτηρίαν ἑαυτοῖς πραγματεύσασθαι. Βάτος μὲν οὖν ἦν μέτρον ἐλαίου· κόρος δὲ, μέτρον σίτου.

Καὶ ἐπήνεσεν — φρονίμως ἐποίησε. Τὸ ἐξῆς, ὡς δῆλον, τοῖς ἀκροαταῖς ἀφήκε συλλογιζέσθαι. Εἰ γὰρ ὁ ἡδίκημένος δεσπότης ἐπήνεσε τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας, ἤγουν τὸν τὴν οἰκεῖαν σωτηρίαν οικονομήσαντα ἐξ ἀδικίας, πολλῶ μᾶλλον ὁ ἀδικούμενος Θεὸς ἐπαινέσει τὸν οἰκονόμον τῆς δικαιοσύνης. Δικαιοσύνη γὰρ, τὸ τὰ περιττὰ τοῖς πένησι διανεμέσθαι.

Ὅτι — ἑαυτῶν εἰσιν. Υἱοὺς μὲν τοῦ αἵματος· τοῦτου καλεῖ τοὺς τῷ κόσμῳ προσκειμένους· αἰῶνα γὰρ νῦν, τὸν κόσμον τοῦτον ὠνόμασεν. Υἱοὺς φωτὸς λέγει τοὺς τοῦ κόσμου ἀπεστήσαντας ἑαυτούς. Καὶ φησιν, ὅτι οὗτοι φρονιμώτεροί εἰσιν ἐκείνων, κατὰ τοῦτο δὲ μόνον, καθὼ φροντίζουσι τοῦ μέλλοντος, ὡς ἔδειξε τὸ παράδειγμα τοῦ ῥηθέντος οἰκονόμου. Ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς δὲ τοῦ φωτὸς τοὺς εἰς τὴν γενεάν τὴν ἑαυτῶν, ἤγουν τοὺς ἐκ τῆς γενεᾶς τῆς ἑαυτῶν υἱοὺς φωτὸς γενομένους. Ἐντρέπει δὲ ὁ λόγος τοὺς ἀμελοῦντας τοῦ μέλλοντος.

Κατὰ ὑμῖν — ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας. Μαμωνᾶ. (89) μὲν ὁ πλοῦτος λέγεται παρ' Ἑβραίοις. Τῆς ἀδικίας δὲ τοῦτον εἶπεν, ὡς ἐξ ἀδικίας θησαυρισθέντα τῆς ἐκ τοῦ μὴ διαμεριζέσθαι τὰ περιττὰ τούτου τοῖς πένησιν. Ἐπεὶ, φησὶν, ἄχρι τοῦ νῦν κακῶς ψυχομήσατε, καὶ τὰ ἐμπειστευμένα μαμωνᾶν ἀδικίας κατεστήσατε, κἂν γοῦν ὕψι ποτε ποιή-

Vers. 2. *Neque enim — dispensare.* Morte prope modum te transferente.

Vers. 3. *Ait autem — erubescio.* Post mortem enim nemo poterit operari : nam præsens tempus operationis est, futurum vero retributionis, et deprecari erit inutile.

Vers. 4. *Scio, quid faciam.* Eruditus a Scripturis.

Vers. 4. *Ut cum — domos suas.* Hi, quos scio, et quos nunc dicturus est.

Vers. 5. *Et advocato —* Vers. 7. *Octoginta.* Quisnam debitor sit olei, et quis tritici, quisve unusquisque debitor, et quæ cautio debiti, et quare prior scripsit quinquaginta, posterior vero octoginta, ac similia, quæ in præsentī reperiuntur parabola, superfluum est inquirere : siquidem ad nihil aliud effecta sunt, quam ut ostendatur quod dictus dispensator, dum dispensationis tempus habuit, prudenter domini rebus ad suum commodum abusus est, et per eas in futurum suam salutem procuravit : ut hinc discant, qui habent divitias, quod oporteat eos, cum illarum dispensatores constituti sint, dum vitæ tempus habent, prudenter Dei rebus ad suum abuti commodum : et per illas, pauperibus benefaciendo, in futurum salutem sibi acquirere. Batus itaque mensura erat olei, corus vero tritici mensura.

Vers. 8. *Et laudavit — prudenter fecisset.* Quid manifeste consequatur, auditoribus reliquit cogitandum. Nam si Dominus injustitia affectus laudavit iniquum dispensatorem, qui videlicet suam ipsius salutem ex injustitia procuraverat : multo magis Deus, qui in nullo injustitia afficitur, laudabit justum sive justitiæ dispensatorem, qui videlicet suam ipsius salutem ex justitia dispensaverit : id enim habet justitia, ut superflua pauperibus dividantur.

Vers. 8. *Quia — sua sunt.* Filios hujus sæculi dicit, mundo adhaerentes ; sæculum enim nunc, mundum appellavit ; filios autem lucis vocat eos qui se ipsos a mundo separaverunt. Et dicit illos prudentiores esse istis in hoc solo, quod de futuro illis cura est, sicut dicti dispensatoris exemplum demonstravit. Exhortatur autem sermo eos, qui de futuro negligentes sunt.

Vers. 8. *Quia — sua sunt.* Filios hujus sæculi dicit, mundo adhaerentes ; sæculum enim nunc, mundum appellavit ; filios autem lucis vocat eos qui se ipsos a mundo separaverunt. Et dicit illos prudentiores esse istis in hoc solo, quod de futuro illis cura est, sicut dicti dispensatoris exemplum demonstravit. Exhortatur autem sermo eos, qui de futuro negligentes sunt.

Vers. 9. *Et ego vobis — de iniquo mammona.* Mammona apud Hebræos divitiæ dicuntur. Iniquum autem dixit, sive *Iniquitatis*, quod ex iniquitate recondatur, quæ in hoc est, quia superflua pauperibus non dividuntur. Cum ergo, inquit, hactenus male dispensaveritis, et non creditis vobis iniquitatis divitias male expenderitis : vel tandem sero facite

Variæ lectiones et notæ.

(89) Pentenius duplici μμ edidit. Ego simplici reperi.

PATROL. GR. CXXIX.

33

vobis ab ipsis amicos pauperes, ad imitationem modo dictæ parabolæ.

Vers. 9. *Ut cum — tabernacula.* Ut cum per mortem hinc demigraveritis, præparent vobis locum ad æterna tabernacula, ipsi prius hospites ibi facti (r).

Vers. 10. *Qui fidelis — iniquus est.* Qui fidelis est in minimo, etiam dignus est. Dicit autem minimum, terrenas divitias, multum vero, cœlestes.

Vers. 11. *Si ergo — fuistis.* Male videlicet dispendendo.

Vers. 11. *Quod — credet ?* Veras regni Dei divitias.

Vers. 12. *Et si — dabit ?* Similiter et alienum nominat terrenas divitias, quippe quæ apud illum non permanent, qui ipsas est assecutus : nostrum autem cœlestes, ut quæ apud illum permanent, qui ipsas accipit.

Vers. 13. *Nullus — contemnet.* Hæc etiam dixit quinto capite Evangelii secundum Matthæum : et in eo lege dicti illius enarrationem : *Nemo potest duobus dominis servire* ¹⁵.

Vers. 13. *Non potestis — mammonæ.* Consequenter ibi et de hoc dictum est, et data interpretatio.

Vers. 14. *Audiebant — illum.* Vilipendebant eum, ipsi viles ac detestandi.

Vers. 15. *Et ait — hominibus.* Qui vos ipsos justos putatis.

Vers. 15. *Deus autem — vestra.* Peccatis plena et execranda.

Vers. 15. *Quod — Deo.* Siquidem, inquit, etiam si in alio nullo deliqueritis, quam quod coram hominibus sublimiter sapere videmini, id abominatio est coram Deo, ac detestandos facit superbos.

Vers. 16. *Lex — Joannem.* Lex prophetandi et prophetæ, qui videlicet de me prophetaverunt, usque ad Joannem prophetaverant ¹⁶; nam hoc addidit Matthæus. Posthac autem neque lex neque prophetæ, æd quid ?

Vers. 16. *Ab — annuntiat.* Non obscure prophetatur, sed palam annuntiat : ipse enim Joannes illud primum annuntiavit, dicens : *Resipiscite, instat enim regnum cœlorum* ¹⁷. Regnum, vero Dei nunc dicit fidem, quæ in ipsum est, utpote arrhabonem regni cœlorum, sive fruitionis cœlestium bonorum.

Vers. 16. *Et — vim facit.* Omnis sapiens ad

¹⁵ Matth. vi 24. ¹⁶ Matth. xi, 13. ¹⁷ Matth. iii, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(90) In textu habent *ἡμέτερον*. Nihilominus tamen *ἡμέτερον* in explicatione locum habet. Theophylactus in editis in textu est in scholiis habet *ἡμέτερον*. Vid. p. 455. B. E. 456. A. Tertulliani

(r) *Ipsi — facti* Tούτου refertur a I τόπον. *Πρόξενος* vero non est hospes prior, sed is qui aliis ali-

σται ἐκυτοί, φίλους ἐξ αὐτοῦ τοὺς πένητας, κατὰ μίμησιν τῆς ἡδὴ ῥηθείσης παραβολῆς.

Ἴνα δεῖαν — σκηρὰς. Ἴνα, ἔταν τῶν θανάτῳ μεταστῆτε, παράσχωιν ὑμῖν τόπον εἰς τὰς αἰωνίας σκηρὰς, πρόξενοι τούτου γινόμενοι.

Ὁ πιστός — ἄδικός ἐστιν. Ὁ πιστός ἐν ὀλίγῳ, καὶ πολλοῦ ἀξιώ; ἐστιν ὁ δὲ ἐν ὀλίγῳ ἄδικος, καὶ πολλοῦ ἀνάξιώ; ἐστι. Λέγει δὲ ἐλάχιστον μὲν τὸν γῆινον πλοῦτον, πολλὸν δὲ τὸν οὐράνιον.

Εἰ οὖν — ἐνέρεσθε. Ὡς κακῶς οἰκονομεῦντας.

Τὸ — πιστεύσει; Τὴν ἀληθινὸν πλοῦτον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Καὶ εἰ — δώσει; Ὁμοίως ἀλλότριον μὲν ὀνομάζει τὸν γῆινον πλοῦτον, ὡς μὴ παραμένοντα τῷ κεκτημένῳ ἡμέτερον (90) δὲ, τὸν οὐράνιον, ὡς παραμένοντα τῷ ἀξιωθέντι αὐτοῦ.

Ὁδδοίς — καταστροφῆσι. Ταῦτα εἶπε καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ἀνάγνωθι ἐν ταύτῳ τὴν ἐξηγησιν τοῦ Ὁδδοίς δύναται δουλοῖς κυρτοῖς δουλεύειν.

Ὁὶ δύνασθε — μαμωνᾶ. Ἀκολουθῶς ἐκεῖ καὶ περὶ τούτου εἶρηται, καὶ ἡρμηνεύεται.

Ἦκουον — αὐτόν. Ἐφαύλιζον αὐτόν, οἱ φαῦλοι καὶ κατὰπτυστοι.

Καὶ εἶπεν — ἀνθρώπων. Οἱ δικαίους ἑαυτοῦς εἰ-

C *μνοι.* Ὁ δὲ Θεός — ὁμῶν. Ἀμαρτωλὰς οὖσας καὶ βδελυρὰς.

Ὅτι — τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ φησιν· Εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον ἡμαρτάνετε, (91) ἢ ἐν ἀνθρώποις ἰζηλοφροσύνη βδελυρὰ ἐστὶ τῷ Θεῷ, καὶ βδελυροῦ; ποιεῖ τοὺς σιηματίας.

Ὁ νόμος — Ἰωάννου. Ὁ νόμος τοῦ προφητεῦειν, καὶ οἱ προφῆται οἱ προφητεύοντες, δηλονότι, περὶ ἐμοῦ, μέχρις Ἰωάννου προεφήτευσαν. Τούτο γὰρ προσέθηκεν ὁ Ματθαῖος. Τοῦ λοιποῦ δὲ οὔτε νόμος οὔτε προφῆται, ἀλλὰ τί;

Ἀπὸ — εὐαγγελίζεται. Οὐκέτι σκοτεινῶς προφητεύεται, ἀλλὰ φανερῶς καταγγέλλεται. Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰωάννης πρῶτος αὐτὴν εὐηγγέλισατο, λέγων· *Μετανοεῖτε, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.* Βασιλείαν δὲ τοῦ Θεοῦ λέγει νῦν, τὴν εἰς αὐτὸν ἐστίν, ὡς οὖσαν ἀρραβῶνα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἦτοι τῆς ἀπολύσεως τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν.

Καὶ — βιάζεται. Πᾶς συνετὸς εἰς αὐτὴν βιάσει

meum, a Sabatlerio notatum, etiam ad interpretationes referendum.

(91) Ἠμαρτάνετο. B.

cujus rei auctor et adiutor est. Redde : *Ejus rei facti adiutores.*

ἐαυτὸν, ἀνοηκόμενος ὑπὸ τῆς τοῦ κόσμου φιλίας· καὶ τῆς ἀπιστίας· ὑμεῖς δὲ, ἀσύνετοι καὶ βῆθουμοι οὖντες, εἰκότως ἀπιστεῖτε.

Eὐκοπώτερον — πεισῖν. Νόμον ἐνταῦθα, πᾶσαν ἐνόμασε τὴν Παλαιὰν Γραφήν, ἥτις διαφόρως προείπεν, ὅτι διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν ἐκπεσοῦνται τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειώσεως. Λέγει γοῦν, ὅτι εὐχερέστερον ἂν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ἀφανισθῆσονται, ἢ τὸ ἐλάχιστον τῶν προηγορευμένων τῇ Γραφῇ περὶ τῆς διὰ τὴν ἀπιστίαν ἐκπτώσεως αὐτῶν διαπεσεῖται, εἴτουν, ἀπραχθήσεται.

Ἠᾶς — μοιγεύει. Νῦν μὲν, μὴ ἐρωτηθεὶς, εἶπε ταῦτα, πρὸς τινὰς ἀποτεινόμενος τοιαῦτα τότε πλημμελήσαντας· ἐν δὲ τῷ τεσσαρακοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τῶν Φαρισαίων, εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν, πλατεῖαν τὴν ἀπόκρισιν ἐποίησατο. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἄλλην ἐξηγήσιν αὐτῆς.

ΚΕΦ. ΝΘ'. Περὶ τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ Λαζάρου.

Ἄνθρωπος — πλούσιος. Πολλὰ πολλάκι· περὶ φιλοπρωχίας διδάξας, νῦν διὰ παραβολῆς καὶ φόβον τοῖς σκληροκαρδίοις καὶ ἀμεταδότοις πλουσί· ἰς ἐπικρεμῆ, περὶ τῶν ἐπιμελλόντων, ὡς ἤδη γεγονότων διηγουμένους· οὕτω γὰρ τῶν βεβιωμένων ἀναπαύσεως, ἐπεὶ οὕτω κρίσι· καὶ τρανῶς παριστῶν, οἶαι μὲν κολάσεις τοὺς ἀσυμπαιθεὶς πλουσίους διαδέχονται μετὰ θάνατον, οἶαι δὲ ἀνέσεις τοὺς φερεπόντους πένητας ὑποδέχονται. Καὶ ἄλλα δὲ ὠφέλιμα διὰ τῆς παραβολῆς ταύτης μανθάνομεν.

Καὶ — βύσσον. Ταῖς τιμιωτάταις καὶ (92) φαιδρωτάταις στολαῖς κατεκόσμηι τὸ σῶμα.

Εὐφραυνόμενος — λαμπρῶς. Πολυτελῶς.

Πτωχός — Λάζαρος. Τοῦ πλουσίου μὲν οὐκ εἶπεν ὄνομα, ὡς μεμισημένου. Γέγραπται γὰρ περὶ τῶν πονηρῶν· *Ὁδὸς μὴ μνησθῶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν διὰ χυλῶν μου*· τοῦ πτωχοῦ δὲ τὴν κλήσιν προσέθηκεν, ὡς ἱγαπημένου.

Φασι δὲ τινες ἐκ παραδόσεως Ἑβραίων, ὅτι κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους καὶ ὁ πλούσιος ἐκείνος· ἦν, Νινευί, καλούμενος, καὶ ὁ πτωχὸς οὗτος Λάζαρος. Τελευτησάντων δὲ αὐτῶν, παραβολὴν ὁ Χριστὸς (95) τὰ κατ' αὐτοὺς ἐποίησε, καὶ τῆς μελλούσας ἀναπαύσεως αὐτῶν, ὡς γεγενημένας, ἱστόρησε, τοῖς μὲν κατὰ τὸν πλούσιον ἐκείνον, φόβον ἐμποῶν, ὡς εἰρηκαμέν· τοῖ, δὲ κατὰ τὸν πτωχὸν τούτον, παρηγορεῖν καὶ τούτοις δὲ κάκεινοις ὠφέλειαν.

Ὅς — ἔληξεν αὐτοῦ. Τοσοῦτον γὰρ παρεῖτο τὸ σῶμα, ὡς μὴδὲ τοῖς κύνας ἀποσοθεῖν δύνασθαι. Ὁ πολλὸς ὠμόρητος καὶ ἀναληγρίας· ὅτι τὸν ἐν τοσοῦτοις κακοῖς, ὅ ἐν τοσοῦτοις ἀγαθοῖς περιεώρα, καὶ ταῦτα ἐβλεπόμενον πρὸ τοῦ πύλωνος αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τοῦ, ὅ πολ-

illud sibi ipsi vim infert, a mundi amore ac infidelitate abstractus : vos autem, cum insipientes sitis et segnes, merito increduli permanetis.

Vers. 17. *Facilius — cadere.* Legem hoc in loco appellavit, omne Vetus Testamentum, in quo frequenter prædictum est, quod illi a Dei familiaritate exciderent. Dicit ergo : Facilius cælum ac terra corrumpentur, quam vel minima pars eorum quæ per Scripturam prænuntiata sunt de casu illorum ob infidelitatem, concidat aut irritum permaneat.

Vers. 18. *Quisquis — adulterium committit.* Nunc quidem non interrogatus hæc dixit, in quædam invehens, qui in huiusmodi rebus delinquebant : quadragesimo vero capite Evangelii secundum Matthæum, interrogatus a Pharisæis, utrum licet homini divortium facere cum uxore sua qualibet ex causa, latiore dedit responsum. Lege ergo ibi totam ejus enarrationem 17.

CAP. LIX. De divite et Lazaro.

Vers. 19. *Homo — dices.* Cum multa frequenter de paupertatis amore docuerit, nunc per parabolam etiam timorem duris corde ac tenacibus divitibus incutit, de his quæ adhuc futura sunt, tanquam de præteritis narraus : nondum enim eorum, quæ in vita sunt peracta, datur retributio, cum nondum adsit judicium, aperte manifestans, quænam ultiones excipiant divites, qui nullo compassionis affectu moventur : et quæ refrigeria suscipiant pauperes, qui labores toleraverunt. Alia etiam utilia per hanc discimus parabolam.

Vers. 19. *Qui — bysso.* Pretiosissimis ac speciosissimis vestibus corpus ornabat.

Vers. 19. *Et epulabatur — splendide.* Pretiose.

Vers. 20. *Mendiculus — Lazarus.* Divitis quidem nomen non edidit, utpote odio digni. Scriptum est enim : *Nec memor sim nominum eorum per labia mea* 18 : mendici vero nomen addidit, tanquam amore digni.

Aliunt autem quidam ex traditione Hebræorum quod juxta ea tempora dives ille fuerat Ninevis appellatus, et mendiculus iste Lazarus : postquam autem uterque mortuus est, formavit Christus parabolam de rebus ab illis gestis, et futuras ipsorum retributiones, quasi jam factas, narravit timorem iis qui diviti illi adhæserant, immittens, ut diximus : eis vero, qui ad pauperem hunc attingebant, consolationem, et his autem et illis utilitatem.

Vers. 20. *Qui — Vers. 21. Ulcera ejus.* Ad eo debili erat corpore, ut neque canes posset abigere. O crudelitatem ac præ stupore indolentiam, per quam in tantis constitutus bonis, in tot malis ac calamitatibus positum despiceret, idque ad

17 Matth. xix, 5. 18 Psal. xv, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(92) Σφαιδρωτάταις B. Male.

(95) Τὰ ἀβέστ Α.

januam suam jacentem ! Et rursum o egregiam fortitudinem ac tolerantiam, quod, cum ille ita se haberet, hic ita affectus non malediceret, neque murmuraret.

Vers. 22. *Accidit — Abraham.* Ut hospitem Lazarum apud hospitem Abraham intuitus dives, «sor hospitem, haberet hoc ad confutationem suæ inhospitalitatis. Observa etiam, quod peccatorum animæ violente ac dure repetuntur : *Stulte*, inquit, *hac nocte repetunt animam tuam a te*'' ; justorum vero pie ac reverenter ab angelis, tanquam satellitibus, abducuntur.

Vers. 22. *Mortuus est — sepultus est.* De mendico non dixit, quod sepultus sit, eo quod vile esset pauperis sepulcrum, de divite vero maxime, propter pretiositatem sepulcri divitis.

Vers. 23. *Atque in — sinu ejus.* Infernum dicit locum supplicii. Ex hac autem parabola discimus, quod in futuro sæculo non solum peccatores vident justos et justis peccatores, sed et agnoscunt : et peccatores quidem justorum vident fructiones, quo magis doleant videntes, quibus sint privati bonis : justis vero peccatorum vident supplicia, quo amplius gaudeant intuentes, quanta effugerunt tormenta. Agnoscunt autem se invicem, ut sciant, inter quos sunt hi, de quibus ante mortem ignorabant. Tunc autem Deum non obsecrant isti pro peccatoribus, scientes, quod cum diabolo et angelis ejus condemnati sunt. Et quemadmodum pro dæmonibus supplicare vanum esse; et inutile : ita quoque et pro his sicut dixit Gregorius Dialogus. Non dolent autem quanquam impatientes sint : tunc enim fugit ab eis dolor, micror ac gemitus, ut pure lætentur.

† Hæc quidem dicit Gregorius Dialogus. Alii vero Patres dicunt, neque a peccatoribus videri justos, neque a justis peccatores: illi siquidem in luce degunt, hi autem in tenebris ; longe autem distant a se invicem lux et tenebræ. Præterea, cum illi sint omnino lux, nequaquam cupiunt ad tenebras prospicere; hi vero, cum omnino sint tenebræ, non possunt lucem aspicere. Nam et peccatoribus doloris esset consolatio lux ipsa, et justis imminutionem voluptatis afferrent tenebræ. Dicunt itaque, in hac parabola proponi hoc lege parabolica, et ut terribilior ac magis persuadibilis fieret sermo. Oportet autem et hæc et illa scire; sanctorum enim sunt, et nihil pietatem lædunt.

Vers. 24. *Et ipse — hac.* Vide, quantum cum sapere fecit cruciatus : quem enim prope jacentem desupererat, hunc eminus acute videt. Nec tamen La-

'' Lucas. xii, 20.

Varie lectiones et notæ.

(94) Ἀνδρείας Α.

(95) Τοῦτο expressit etiam Hentonius. Τοῦτο μινίμυρον τὸ ἰδεῖν. In mentem tamen veniebat τούτων, id est τῶν Ἀδελφῶν.

Ἀλῆς ἀνδρείας (94) καὶ ὑπομονῆς, ὅτι ἐκεῖνου οὕτως ἔχοντος, αὐτὸς οὕτως ἔχων οὐκ ἐδωλασφῆμῆσεν οὐδ' ἐγόγγυσεν !

Ἐγένετο — Ἀβραάμ. Ἴνα τὸν ξένον Λάζαρον παρὰ τῷ φιλοξενῷ Ἀβραάμ ἰδῶν ὁ μισόξενος πλουσιος ἔλεγγον ἔχων τοῦτο (95) τῆς μισοξενίας αὐτοῦ. Παρατήρησον δὲ, ὅτι τῶν ἀμαρτωλῶν μὲν αἱ ψυχαὶ ἀπιτόμως ἀπαιτοῦνται : Ἄστρον γάρ, φησί, ταῦτη τῆ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· τῶν δικαίων δὲ, ἐδλαθῶς ἀπάγονται, ὑπὸ τῶν ἀγγέλων δορυφορούμεναι.

Ἀπέθανε — ἐτάφη. Ἐπὶ τοῦ πτωχοῦ μὲν, οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐτάφη, διὰ τὸ ἀτημέλητον τῆς τῶν πτωχῶν ταφῆς· ἐπὶ τοῦ πλουσιοῦ δὲ, καὶ μάλα, διὰ τὸ πολυτελεῖ τῆς τῶν πλουσιῶν ταφῆς.

Καὶ ἐν — κόλπῳ αὐτοῦ. Ἄδην λέγει, τὸν τόπον τῆς κολάσεως. Ἐκ τῆς παραβολῆς δὲ ταύτης μανθάνομεν, καὶ ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι οὐ μόνον ὀρώσι καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ τοὺς δικαίους, καὶ οἱ δίκαιοι τοὺς ἀμαρτωλοὺς, ἀλλὰ καὶ γνωρίζουσι. Καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ μὲν ὀρώσι τὰς τῶν δικαίων ἀπολαύσεις, ἵνα μάλλον ἀνιῶνται, βλέποντες, οἷων ἀγαθῶν ἐστερηθησαν· οἱ δίκαιοι δὲ, ὀρώσι τὰς τῶν ἀμαρτωλῶν κολάσεις, ἵνα μάλλον χαίρωσι, βλέποντες οἷα (96) βάζανα διέφυγον. Γνωρίζουσι δὲ ἀλλήλους, ἵνα γνώσιν ἐν ποιοῖς εἰσὶν οὗτοι, περὶ ὧν ἠγνώουν πρὸ τῆς ἀποθανεῖν· οὐ παρακαλοῦσι δὲ τότε τὸν θεὸν οἱ δίκαιοι ὑπὲρ τῶν ἀμαρτωλῶν, γινώσκοντες, ὅτι τῆ διαδόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ συγκατεδικάσθησαν (97). Καὶ ὡς περὶ τὸ ὑπὲρ τῶν δαμόνων ἰκετεύειν μάταιόν ἐστι καὶ ἀπρόσδεκτον, οὕτω καὶ τὸ ὑπὲρ τούτων, ὡς εἶπε Γρηγόριος ὁ Διάλογος· οὐκ ἄλγοῦσι δὲ, καίτοι συμπαθεῖς ὄντες. Ἀπέθρα γάρ τότε ἀπ' αὐτῶν ὀδύνη, καὶ λύπη, καὶ στεναγμὸς, ἵνα καθαρώς εὐφραίνωνται.

Ἰταῦτα (98) μὲν φησι Γρηγόριος ὁ Διάλογος· Ἐτερον δὲ Πατέρες λέγουσι, μήτε ὑπὸ τῶν ἀμαρτωλῶν ὀρθῶσαι τοὺς δικαίους, μήτε ὑπὸ τῶν δικαίων τοὺς ἀμαρτωλοὺς. Οἱ μὲν γάρ ἐν τῷ φωτὶ· οἱ δὲ ἐν τῷ σκότῳ· πῶρῳ δὲ ἀλλήλων τὸ φῶς· καὶ τὸ σκότος. Καὶ οἱ μὲν ὄλοι φῶς ὄντες, οὐκ ἂν βούλοιντο ἀπιθεῖν εἰς τὸ σκότος· οἱ δὲ ὄλοι σκότος ὑπάρχοντες, οὐκ ἂν δύναιν ὀπιθεῖν εἰς τὸ φῶς· Ἡ γάρ ἂν καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ τῆς ὀδύνης παράκλησιν ἐμελλον ἔχειν τὸ φῶς· καὶ οἱ δίκαιοι, τῆς ἡδονῆς ὑπερῶν τὸ σκότος· τὴν μὲντοι παραβολὴν ὑποθέσθαι τοῦτο, κατὰ παραβολικὴν αὐτονομίαν, καὶ ἵνα φοβερώτερος καὶ πιθανώτερος ὁ λόγος γένηται. Χρῆ δὲ καὶ ταῦτα κάκεινα γινώσκειν· ἀγίων γάρ εἰσι, καὶ οὐδὲν τῆ εὐσεβεῖα λυμαινόμενοι.]

Καὶ αὐτὸς — ταῦτην. Ὅρα, πόσον αὐτὸν ἡ βίαστος ἐσωφρόνισεν. Ὅν γάρ ἐγγὺς κείμενον παρεῶρα, τοῦτον πόρρωθεν ὀξέως ὀρῶ. Οὐ παρεκάλεσε δὲ τὸν

(96) Forte, οἷων βασανον. Ita mox. Nam τὰ βάζανα non memini legere.

(97) κατεδικάσθησαν Α.

(98) Hæc uterque in margine.

Λάζαρον, ὑπολαμβάνων, ὅτι μνησικακεῖ αὐτῷ· τὸν Ἀβραάμ δὲ ἐκίτευσε, νομιζῶν ὅτι ἀγνοεῖ τὰ κατ' αὐτόν. Ὅσπερ δὲ τῷ Λαζάρῳ πρότερον, ἐν τοσοῦτοις ὄντι κακοῖς προσθήκη συμφορῶν ἦν, τὸ βλέπειν τὸν πλούσιον ἐν τοσοῦτοις ἀγαθοῖς· οὕτω καὶ τῷ πλουσίῳ νῦν ἐν τοσοῦτοις ὄντι δεινοῖς, προσθήκη τιμωρῶν ἔστι, τὸ βλέπειν τὸν Λάζαρον ἐν τοσοῦτοις ἀγαθοῖς.

Εἶπε — *δυνᾶσαι*. Οὐκ ὀνειδίζει τοῦτῃ τὴν ἀπανθρωπίαν, ἀλλ' ἐπιεικῶς (90) ἀποκρίνεται· γέγραπται γὰρ, ὅτι *Φυχὴν τεταπεινωμένην* (1) *μὴ προσταράξῃς*· καὶ τέκνον ὀνομάζει τοῦτον, ὡς πατριάρχης αὐτοῦ καὶ ὡς πρεσβύτης. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἐλαθεῖς, ἀλλ' ὅτι Ἀπέλαθε· τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ Λάζαρος ὁμοίως τὰ κακὰ. Τὸ γὰρ ἀπολαμβάνειν ἐπὶ τῶν χρεωστωμένων τάττεται, καὶ δηλοῦται πάντως ὄντι ὑθεν, ὅτι καὶ ὁ πλούσιος, εἰ καὶ ἁμαρτωλὸς ἦν, ὅμως εἶχε τινα ἀρετὴν, ὑπὲρ ἧς ἀπέλαθε ζῶν ἔτι τὰ ὀφειλόμενα ἀγαθὰ· καὶ ὁ Λάζαρος, εἰ καὶ δίκαιος ἦν, ὅμως εἶχε τινα κακίαν, δι' ἣν καὶ αὐτὸς ἀπέλαθε ζῶν ἔτι τὰ ὀφειλόμενα κακὰ. Τῶν ἀνθρώπων γὰρ οὐδεὶς ἄμοιρος ἀρετῆς, οὐδ' ὁ πάνυ πονηρός· καὶ οὐδεὶς ἄμοιρος κακίας, οὐδ' ὁ πάνυ ἀγαθός. Διὸ καὶ εἰσαυτήσαντες ἀπῆλθον, ὁ μὲν ἄκρατον ἔχων τὴν κακίαν· ὁ δὲ ἄκρατον κεκτημένος τὴν ἀρετὴν.

Καὶ ἐπὶ — *διαπερῶσι*. Χάσμα μέγα λέγει, τὸ ἀνεπιχειρήτον πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ· ὡς δίκην χάσματος· κωλύων τὴν ἐπιμιξίαν τούτων κακίων.

Εἶπε — *πάτερ*. Παρακαλῶ σε.

Ἴνα — *βασάνου*. Ἀποτυχῶν τῆς ὑπὲρ ἑαυτοῦ δεήσεως, ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν δυσωπεῖ, ἐμφαίνων, ὅτι ὡσπερ αὐτὸς πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν, οὕτω καὶ αὐτοὶ λήρον ἠγοῦνται τὰς ἐν ταῖς Γραφαῖς ἀπειλάς τῶν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος κολάσεων, καὶ διὰ τοῦτο, μόνην τὴν φιληθονίαν μεταδιώκουσι.

Λέγει — *προφήτας*. Τὰς Μωσαϊκὰς βίβλους καὶ τὰς προφητικάς. Οὐ γὰρ οὕτω σὺ κήρη τῶν ἀδελφῶν, ὡς ὁ ποιήσας αὐτοὺς Θεός, δεῖ καὶ μυρίους ἐπίστησεν αὐτοῖς διδασκάλους.

Ἀκουσάτωσαν αὐτῶν. Ὑποτιθεμένων βίον ἐλάττον.

Ὁ δὲ — Ἀβραάμ. Οὐκ ἀκούουσιν αὐτῶν

Ἄλλ' — *μετανοήσουσι*. Ταῖς βίβλοις μὲν ἀπιστοῦσιν, ὡς παρὰ ζώντων γραφείοις, μήπω θεασαμένων τὰ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· ἐάν τις δὲ ἀπὸ νεκρῶν πορευθῆ πρὸς αὐτούς, πιστεύσουσιν, ὡς ἰδόντι πάντα.

Εἶπε — *πεισθήσονται*. Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι γὰρ, ἐπειδὴ Μωυσιάως καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἤκουον, οὐδὲ τοῖς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσις ἐπίσθησαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀδελφὸν Μάρθας καὶ Μαρίας Λάζαρον, ἐκ

A zarum deprecabatur, suspicabatur namque, quod maiorum ipsi inflictorum, adversus se memor esset: sed Abraham obsecrat, opinatus, quod hunc lateret, quæ circa se contigerant. Quemadmodum autem Lazaro, cum in tot malis positus esset, calamitatum erat augmentum intueri divitem in tot bonis: ita nunc diviti, in tantis degenti miseris additio suppliciorum est, videre Lazarum in tantis bonis.

Vers. 25. *Dixit* — *cruciaris*. Inhumanitatem huic non impropere, sed mansuete respondet. Scriptum est enim: *Animam humiliatam ne turbaveris*⁹⁰. Et hunc nominat filium, utpote patriarcha, seu progenitor ipsius, et tanquam senex. Non dixit autem: *Accipisti bona tua, sed Recepisti*. Nam recipere ob ea ponitur, quæ debentur: et hinc omnino significatur quod et dives quanquam peccator erat, aliquam tamen habebat virtutem, pro qua bona debita adhuc vivens receperat; et Lazarus, quanquam justus erat, aliquid tamen vitium habebat, propter quod adhuc vivens debita mala receperat. Siquidem nullus hominum expers est virtutis, aut omnino malus: nullusque expers est vitii, aut omnino bonus; ideoque jam morientes discesserunt, ille quidem memram habens malitiam, hic autem puram habens virtutem.

Vers. 26. *Et super* — *transcendere*. Hiatum magnum dicit, firmissimum Dei præceptum, tanquam ad modum hiatus prohibens horum et illorum commisionem.

Vers. 27. *Ait* — *pater*. Etiam hic ponitur ἔρωτῶ, pro Obsecro.

Vers. 27. *Ut* — Vers. 28. *Cruciatu*.— Repulsam passus in eo, quod pro se orabat, pro fratribus supplicat, insinuans quod sicut ipse ante mortem, ita et illi pro fabulis ducunt minas, quæ in Scripturis habentur de futuri sæculi suppliciis, et propterea solam voluptuosam vitam insequentur.

Vers. 29. *Dicit* — *prophetas*. Mosaicos libros ac prophetias: neque enim ita ubi curæ sunt fratres, ut Deo, qui fecit illos, et sexcentos eis adhibuit præceptores.

Vers. 29. *Audiant illos*. — Cum vitam suadeant virtuti conformem.

Vers. 30. *At ille* — *Abraham*. Non audiunt illos.

Vers. 30. *Sed* — *resipiscant*. Libris quidem non habent fidem, utpote scriptis ab his qui vivebant, et necdum ea viderant, quæ in futuro sunt sæculo: si quis autem ex mortuis irerit ad illos, credent, tanquam ei, qui viderit universa.

Vers. 31. *Ait* — *credent*. Siquidem Judæi, quia Mosem et prophetas non audiebant, neque iis qui a mortuis resurrexerant, credabant: quin et Lazarum, Marthæ et Mariæ fratrem, qui a mortuis surrexerat,

⁹⁰ Eccli. iv, 3.

Variorum lectiones et notæ.

(99) Ἀποκρύπτεται Β.

(1) L. I. legitur καρδίαν παραργισμένην. Hunc ipsum locum tractatus Joannes Xiphilinus eodem

modo laudat. Vide editionem nostram Mosquensem pag. 20.

et de rebus, quæ inferno erant, loquebatur, potius A occidere volebant.

CAP. XVII. Vers. 1. Ait — *veniunt*. Hoc est, necesse est, ut veniant. Dixit enim tricesimo septimo etiam juxta Matthæum capite: *Væ mundo ab offendiculis: necesse est enim, ut veniant offendicula, verumtamen væ homini illi, per quem venit offendiculum* 11; et in eo lege interpretationem, quæ pulchre posita est.

Vers. 2. *Expedit — istis*. Ibi etiam hæc paulo antedicta sunt et aperte declarata.

Vers. 3. *Cavete vobis ipsis*. Cavete, ne quo modo cuiquam sitis offendiculo, aut a quoquam offendiculum patiamini.

Vers. 3. *Quod si — illum*. Fraterne illum increpa, et more ejus, qui corrigit.

Vers. 3. *Et sit — illi*. Pœnitentia enim promoretur, ut veniam impetret.

Vers. 4. *Ei si — remittes illi*. Oportet enim nos, qui infirmi sumus et affectionibus vincimur, con-
tolere his qui similiter affecti sunt. Hic autem *Septies*, idem significat quod *Frequenter*; hoc est: Quoties in die post peccatum pœnituerit eum, toties remitte illi; et ita idem indicat, quod *Septuagies septies*. Aliter etiam: *Septies* quidem de unoquoque die dictum est, *Septuagies septies* autem, de omnibus simul.

Vers. 5. *Et — fidem*. Appone ei, quam habemus deficientem: sive perfide in nobis fidem quæ et in te est. Fides siquidem partim a nobis inducitur juxta id, quod dicitur: *Fides tua te salvam fecit* 12; partim vero a Deo datur. Ait enim apostolus Paulus: *Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ; alii sermo scientiæ secundum eundem Spiritum; alii vero fides per eundem Spiritum* 13. Hoc ergo scientes petunt eam fidem, quæ a Deo datur, quam etiam acceperunt post superventionem Spiritus sancti in specie ignitarum linguarum. Ideo priusquam hanc acceperunt, exprobrabatur illis, quod pusilli essent fide: imperfecti enim ad fidem erant: addita vero a Deo fides, perfectio erat et confirmatio fidei prius illata.

Vers. 6. Ait — *vobis*. Si haberetis fidem alevacutam, vehementem ac ferventem, sicut est granum sinapis (nam illud talis est qualitatis) moveretis sane et arbores, illasque in mare plantaretis. Hoc autem dixit, laudans perfectam fidem, et magnam ejus significans potentiam. Dixit autem de fide et grano sinapis etiam tricesimo quinto juxta Matthæum capite, alio tamen intellectu.

11 Matth. xviii, 7. 12 Matth. ix, 22. 13 I Cor. xii, 8

Varia: lectiones et notæ.

(2) Εἶπτε. A. Ita dissentiunt etiam in contextu.

υκρῶν ἀναστάντα καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ ᾄδῃ λέγοντα, μᾶλλον ἀνελεῖν ἐβούλοντο.

Εἶπε — ἐρχεται. Ἀνένδεκτόν ἐστιν, ὥστε μὴ ἔλθειν, ἤγουν, ἀναγκαῖόν ἐστιν ἔλθειν. Ἐρη γὰρ καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ ἐβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου· ὅτι Οὐαὶ τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν σκανδαλίων. Ἀνάγκη γὰρ ἐστὶν ἔλθειν τὰ σκάνδαλα· πλὴν οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, δι' οὗ τὸ σκάνδαλον ἐρχεται. Καὶ ἀνάγκη ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐρημνείαν, εἰ ἔχουσιν.

Λυσίτελει — τούτων. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα εἶρηται μικρὸν ἀνωτέρω, καὶ σαφῶς διηρημένεται.

Προσέχετε ἑαυτοῖς. Προσέχετε, μήποτε σκανδαλισθῆτε τινος, ἢ σκανδαλισθῆτε ὑπὸ τινος.

Ἐάν δέ — αὐτῷ. Ἐπίπληξον ἀδελφικῶς τε καὶ διορθωτικῶς.

Καὶ ἐάν — αὐτῷ. Ἡ μετάνοια γὰρ ἀξία συγκλήμης.

Καὶ ἐάν — ἀφήσεις αὐτῷ. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς, ἐν ἀσθενείαις ὄντας καὶ ἠττωμένους παθῶν, ἐπικρίπτεσθαι τοῖς ὁμοίως πάσχουσιν. Τὸ δὲ Ἐκτάκις ἐνταῦθα, τὸ Πολλάκις δηλοῖ, τουτέστιν, Ὅσακις τῆς ἡμέρας ἀμαρτήσας μετανοήσῃ, τοσαυτάκις ἄφες αὐτῷ. Καὶ οὕτω συνάβει τὸ Ἐβδομηκοτάκις ἐπτά. Ἄλλως τε, τὸ μὲν ἐκτάκις, ἐφ' Ἐκάτης ἡμέρας εἶρηται· τὸ δὲ Ἐβδομηκοτάκις ἐπτά; πρὸς πάσας.

Καὶ — πίστιν. Πρόσθε, ἢ ἔχομεν, τὴν λείπουσαν, ἤγουν τελείωσον ἡμῶν τὴν πίστιν τὴν πρὸς σέ. Τῆς πίστεως γὰρ τὸ μὲν παρ' ἡμῶν εἰσάγεται, καθὼς λέγεται, τὸ Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· τὸ δὲ, παρὰ τοῦ Θεοῦ δίδεται. Φησὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος Παῦλος· Ὁ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας· ἄλλω δὲ λόγος γνώσεως, κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἑτέρω δὲ πίστις, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι. Τοῦτο οὖν εἰδότες, αἰτοῦσι τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ διδόμενην πίστιν, ἣν καὶ ἔλαβον μετὰ τὴν ἐν εἰδῇ πυρίνων γλωσσῶν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Δὲ πρὸ τοῦ ταύτην λαβεῖν, ὀλιγοπιστίαν ὠνεῖδιζοντο, καὶ ἀτελεῖς ἦσαν πρὸς τὴν πίστιν. Ἔστι δὲ ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ προστιθεμένη πίστις, τελείωσις τῆς προεπιτελεμένης πίστεως καὶ βεβαίωσις.

Εἶπε — ὁμῖν. Εἰ ἔχετε (2) πίστιν, οὕτω δεξιμαίαν, καὶ σφοδράν, καὶ θερμὴν. ὡς κόκκον σινάπεως· τοιαύτης γὰρ ποιότητος οὗτο, μετεκνεῖτε ἂν καὶ τὰ δένδρα, καὶ τῇ θαλάσῃ ταῦτα ἰνεφυτεύετε. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἐπαινῶν τὴν τελείαν πίστιν, καὶ δηλῶν τὸ μεγαλοδύναμον αὐτῆς. Εἶρηκε δὲ περὶ πίστεως καὶ κόκκου σινάπεως καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, πλὴν καθ' ἑτέραν ἔννοιαν.

Τίς — πεποιθήκαμεν. Διὰ τῶν προλαβόντων λόγων εἰς ἀγαθοεργίαν (3) παραθήξας τοὺς μαθητάς, νῦν διὰ τοῦ παραδείγματος τούτου κατασπᾶ τὸ παρεπόμενον ταύτῃ πάθος τῆς οἰήσεως, διδάσκων, ὅτι, ὡσπερ οὐδεὶς τὸν ἀροτριῶντα ἢ ποιμαίνοντα δούλον αὐτοῦ, καὶ ἐξ ἀγροῦ εἰσελθόντα, τιμῆς ἀξιοῖ, διὰ τὸν τοιοῦτον κόπον, ἀλλὰ πάλιν ἐπιτάττει, καὶ τὴν προσφευλομένην ἀπαιτεῖ δουλείαν, καὶ οὐδ' οὔτω· αὐτῷ χάριν ἔχει· τὸν αὐτὸν ἄρα τρόπον καὶ ὁ Θεός. Ὡστε κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον, τοῖς μὲν μὴ πληροῦσι τὰ προσταγαγμένα κίνδυνος ἀπέκειται· τοῖς δὲ πληροῦσιν αὐτὰ, χάρις οὐδεμία. Καὶ οὐ χρὴ διὰ τοῦτο μέγα φρονεῖν, ὅπερ καλῶς εἰδώς ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἔλεγεν ὅτι, Ἐὰν εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα· ἀνάγκη γάρ μοι ἐπικειται· οὐαί γάρ μοι ἐστίν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι. Πλὴν ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεός, καὶ τοῖς δούλοις, ὡς μισθίοις, προσφέρεται, καὶ τὴν δουλείαν αὐτῶν μισθῷ ἀμείβεται, καὶ τὴν ὀφειλομένην λατρείαν, ὡς κατόρθωμα δέχεται, καὶ γέρα δίδωσιν ὑπερβαίνοντα τοῦς καμάτους. Νικᾷ γάρ ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ τὸ δίκαιον.

ΚΕΦ. Σ'. Περὶ τῶν δέκα λεπρῶν.

Καὶ ἐγένετο — λεπροὶ ἄνδρες. Οἱ ἑννέα μὲν, Ἰουδαῖοι ἦσαν· ὁ δὲ εἰς Σαμαρείτης. Ἡ κοινωνία δὲ τῆς νόσου τότε συνήθροισεν αὐτοὺς, ἀκούσαντας, ὅτι δόρυται ὁ Χριστός.

Οἱ ἐστησαν πόρρωθεν. Ὡς ἀκάθαρτοι.

Καὶ — ἡμῶς. Ἐπιστάτα, ἦτοι, Κύριε ἢ διδάσκαλε.

Καὶ ἰδὼν — ἱερεῖσι. Μήπω καθαρίσας αὐτοὺς πέμπτει ἐμφανισθησομένους· τοῖς ἱερεῦσιν, ὡς ἐν τῷ πορευέσθαι μέλλοντας καθαρισθῆναι. Τοῦτο δὲ πεποίηκε, δοκιμάζων τὴν πίστιν αὐτῶν. Οἱ δὲ πιστεύσαντες, ὅτι δύναται πορευομένους αὐτοὺς καθαρῆσαι, ἀδιστακτικῶς ἐβόδιζον. Ἐνεφανίζοντο δὲ τοῖς ἱερεῦσιν οἱ καθαρισθέντες, ἵνα παρ' αὐτῶν ὀνομασθῶσι καθαρὸι, καὶ λοιπὸν προσενέγκωσι θυσίαν, κατὰ τὸν νόμον.

Καὶ ἐγένετο — τὸν Θεόν. Μέγαν μὲν γάρ τινα, καὶ μεγαλοδύναμον, τὸν Χριστὸν ἐπίστευον εἶναι, ὁδῶν δὲ καὶ φύσει Θεόν.

Καὶ ἔπεσον — αὐτῷ. Καθαρισθεὶς γάρ, ἐπλησίασε.

Καὶ αὐτός — ὁ ἄλλογενὴς οὗτος. Ἐνεσῆθεν ὁ εἰδείξεν, ὅτι εὐγνωμονέστεροι τῶν Ἰουδαίων εἰσιν οἱ ἐξ ἑθνῶν. Ἐκεῖνοι γάρ αὐτίκα τῆς εὐεργεσίας λήθην λαβόντες, ἀχάριστοι καὶ περὶ τὸν Πατέρα καὶ περὶ τὸν Υἱὸν ἐφάνησαν.

Καὶ εἶπεν — σέσωκέ σε. Καὶ μὴν ἀκαίριους ἢ πίστις αὐτῶν σέσωκεν. Ἀλλὰ πιστοὶ μὲν οἱ δέκα, μόνος δὲ οὗτος εὐγνωμων.

Ἐπερωτηθεὶς — τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ πολλακίς ἐδίδαξεν, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, περὶ

Vers. 7. *Quis* — Vers. 10. *Fecimus*. Postquam præcedentibus sermonibus ad boni operationem discipulos exacuit : hoc nunc exemplo, jactationis affectum, qui hanc consequitur, avellit, docens, quod sicut nullus servum suum arantem aut pascentem, et ex agro domum revertentem, honore dignum ducit ob hujusmodi laborem, sed rursum jubet, ac debitam adhuc exigit servitutem, et nec sic illi gratiam habet ; ad eundem sane modum et Deus. Itaque secundum justitiæ sermonem his qui præcepta non adimplent, periculum imminet : ipsa vero implentibus, gratia nulla, nec propterea extolli oportet. Quod bene sciens Paulus apostolus dicebat : *Si Evangelium prædico, non est, quod inde gloriar ; necessitas siquidem mihi incumbit ! vobis enim mihi est, si Evangelium non prædicavero*²⁵ : Attamen cum bonus sit Deus, servis, tanquam mercenariis, utitur, et servitutem illorum mercede rependit : ac debitum obsequium, tanquam facinus egregium, suscipit, et præmium tribuit, quod labores etiam excedat. Vincit namque bonitas ejus id, quod justum est et æquum.

CAP. LX. De decem leprosis.

Vers. 11. *Et factum est* — Vers. 12. *Leprosi*. Novem quidem erant Judæi, unus autem Samaritanus ; morbi vero communicatio tunc eos adunaverat, audito quod pertransiret Christus.

Vers. 12. *Qui steterunt procul*. Tanquam immundi.

Vers. 13. *Et — nostri*. Ἐπιστάτα, hoc est, domine, præceptor aut magister.

Vers. 14. *Quos ut vidit — sacerdotibus*. Nondum mundavit eos, sed mittit sacerdotibus manifestandos, ut inter eundem mundarentur. Hoc autem fecit probans fidem illorum. Illi vero credendo, quod eundo posset illos mundare, ibant non dijudicantes de ejus præcepto. Manifestabantur autem sacerdotibus, qui mundati erant, ut ab illis mundi dicerentur ; et tunc juxta legem hostiam offerbant.

Vers. 14. *Et accidit* — Vers 15. *Deum*. Magnum quemdam ac magnæ potentie credens esse Christum, nondum tamen natura Deum.

Vers. 16. *Et procidit — illi*. Cum enim mundatus esset, jam appropinquabat.

Vers. 16. *Et hic* — Vers 18. *Hic alienigena*. Hinc ostendit, quod magis grati sunt gentiles, quam Judæi : hi enim beneficium continuo oblivioni tradentes, ingrati et erga Patrem et erga Filium apparebant.

Vers. 19. *Et ait — te salvum fecit*. Atqui etiam illos fides eorum salvos effecerat : sed fideles quidem decem fuerunt, solus autem hic gratus fuit.

Vers. 20. *Interrogatus — Dei*. Quia frequenter docuerat, instare regnum Dei de ipso hoc dicens ; nunc

²⁵ I Cor. ix, 16.

Variæ lectiones et notæ.

(3) Ἀγαθοεργίας Α.

(4) Φωνηθῆσομένους. Β. Sic.

interrogant eum, quando regnatus esset? irridentes eum, ut qui villis appareret, et in proximo ab eis interficiendus esset.

Vers. 20. *Respondit* — *observationes*. Cum prospectu humano.

Vers. 21. *Neque* — *illis*. Quod factum in terrenis regibus.

Vers. 21. *Eccē* — *est*. Regnum Dei dicit, seipsum, utpote regem ac Deum. Intra ipsos autem erat, tanquam in medio eorum conversans; de quo et præcursor dixit illis: *Medius vestrum stetit, quem vos non nostis* ²⁰.

†† In vobis positum est, consequi regnum Dei, in vestro studio, aut via in regnum Dei, quæ in id ducit, aut facta, quæ id largiuntur, aut lætitia, quam habitari sunt, qui eo digni sunt, judicati. Datur his (a) quoque dignis, ut pignus futuri. γάρ αὕτη κἀνταῦθα τοῖς ἀξίοις, εἰς ἀβραβῶνα τοῦ μέλλοντος.]

Vers. 22. *Ait* — *videbitis*. Phariseis, licet irrisorie interrogantibus, manete tamen, consuetaque respondit clementia: discipulis vero jam prænuntiat, quod brevi occidendus, non esset amplius cum eis conversaturus: nam hoc indicat, quod ait, futurum esse ut concupiscant unum ex diebus vitæ ipsius.

Vers. 23. *Et dicent* — *sectari*. De his manifestus scripsit Matthæus quinquagesimo septimo capite, *Tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetae* ²¹ et cætera. Lege ergo ibi etiam horum interpretationem.

Vers. 23. *Sicut* — *fulget*. Ab Orientis parte, quæ sub cælo est, in Occidentem, quæ sub cælo est fulget. Ait enim Matthæus in illo capite: *Sicut enim fulgur exiit a partibus orientis, et apparet usque ad partes occidentis* ²², et cætera: lege ergo ibi interpretationem, et discite, quid significet huiusmodi exemplum.

Vers. 24. *Ita* — *suo*. Ita erit et ipse orbi universo manifestus. Diem vero suum, dicit diem secundi adventus sui. Illud autem caput etiam de his manifeste disserit.

Vers. 25. *Primum* — *hæc*. Pravorum Judæorum.

Vers. 26. *Et sicut* — Vers. 27. *Universos*. Manifestus scripsit exemplum hoc Matthæus quinquagesimo octavo capite: et ibi quære huius intellectum.

Vers. 28. *Similiter* — Vers. 30. *Revelabitur*. Quem-

²⁰ Joan. 1, 26.

²¹ Math. xxiv, 23, 24.

²² Math. xliiv, 27.

Varie lectiones et notæ.

(5) Hæc uterque in margine. Non habet Hentemlys.

(a) Datur his. Redde: Datur enim id (regnum Dei) his quoque.

Α εαυτοῦ τοῦτο λέγων, ἐρωτῶσι κύν, πότε βασιλεύσει, χλευάζοντες αὐτὸν, ὡς εὐπαλῆ τὸ φαινόμενον, καὶ ὅσον οὕτω ἀναιρεθῆναι παρ' αὐτῶν μέλλοντα.

Ἄσπεκρίθη — παρατηρήσεως. Μετὰ περιφανείας ἀνθρωπίνης.

Οὐδέ — ἐκεῖ. Ὅπως ποιῶσιν ἐπὶ τῶν γῆινων βασιλέων.

Ἰδοὺ — ἀστὴν. Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, εαυτὸν λέγει, ὡς βασιλεὺς καὶ Θεός. Ἐντὸς δὲ αὐτῶν ἦν, ὡς ἐν μέσῳ αὐτῶν ἀναστρέφομενος, περὶ οὗ καὶ ὁ Πρέδρομος εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι *Μέσος ὁμῶν ἔστηκεν, ὃν ὁμοῖς οὐκ οἶδατε*.

[Ἡ (5) ἐπιτυχία τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐν ὁμῖν κεῖται, ἐν τῇ προαιρείσει ὁμῶν, ἢ ἡ ὁδὸς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἢ ἀγούσα εἰς αὐτὴν, ἢ ἡ ἐργασία, ἢ προξενούσα αὐτὴν, ἢ ἡ ὀγαλλίασις, ἢ ἡ μέλλουσιν εἶχειν οἱ ἀξιούμενοι ταύτης. Δίδεται μέλλοντος.]

Εἶπε — ὄψεσθε. Τοῖς Φαρισαίοις μὲν, καίτοι χλευαστικῶς ἐρωτήσασιν, ὁμῶς πρῶτος ἀπεκρίθη, καὶ μετὰ τῆς συνήθους ἀνεξικακίας τοῖς μαθηταῖς δὲ λαίπδον προμηνύει, ὅτι ὅσον οὕτω ἀναιρεθεῖς, ὁκέτι συμπολιτευθήσεται τούτοις. Τοῦτο γὰρ ἐμφανέως τὸ μέλλειν αὐτοῦ ἐπιθυμῆσαι μίξις τῶν ἡμερῶν τῆς ζωῆς αὐτοῦ.

Καὶ ἐροῦσιν — δὴ ὡς ἔστ. Περὶ τούτων φανερώτερον ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἐβδόμῳ κεφαλαίῳ, λέγων ὅτι *Τότε, ἐὰν τις ὁμῖν εἴπῃ, Ἰδοὺ ὧδε ὁ Χριστός, ἢ ὧδε, μὴ πιστεύετε. Ἐγερθήσονται (26) γὰρ ψευδοχριστοὶ καὶ ψευδοπροφήται, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν τούτων ἐξήγησιν*.

Ὅσπερ — λάμπει. Ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν ἀνατολῆς εἰς τὴν ὑπ' οὐρανὸν δύσιν λάμπει. Φησὶ γὰρ ὁ Ματθαῖος ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ ὅτι, *Ὅσπερ (27) ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ φαίνεται ὅσως δυσμῶν*. Ἀνάγνωθι οὖν ἐκεῖ τὴν ἐρμηνείαν, καὶ μαθήθη, τί δηλοῖ τοῦτο τὸ παράδειγμα.

Οὕτως — αὐτοῦ. Οὕτως ἔσται καὶ αὐτὸς φανερὸς πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. Ἡμέραν δὲ αὐτοῦ λέγει, τὴν τῆς δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ. Ἐκεῖνο δὲ τὸ κεφάλαιον καὶ περὶ τούτων διαλαμβάνει σαφῶς.

Πρῶτον — ταύτης. Τῶν πονηρῶν Ἰουδαίων.

Καὶ καθὼς — ἀπαντας. Φανερώτερον ἔγραψε τὸ παράδειγμα τοῦτο Ματθαῖος ἐν τῷ πεντηκοστῷ ὄγδω κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτου διάγνωσιν.

Ὅμοιως — ἀποκαλύπτεται. Ὅσπερ τοὺς ἐπὶ

ἤωσιν καὶ ἐπὶ Λώτ, τρυφῶντας καὶ ἀμεριμνούντας, τοὺς μὲν κατακλυσμῶς, τοὺς δὲ πῦρ καὶ θεῖον διέφθειραν, οὐρανόθεν αἰφνίδιον κατενεχθέντα· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας παρουσίας τρυφῶντας καὶ ἀμεριμνούντας ἐλεθρὸς αἰφνίδιος καταλήψεται. Θεῖον δὲ ἐστὶ, τὸ λεγόμενον θεῖαφιον, λιπαρὰ τροφή τοῦ πυρός.

Ἐρ — ἄραι αὐτά. Ὁ τῆς κάτω διατριβῆς ὑπερ-αρθεῖς, καὶ ὑψηλὸς τῷ βίῳ γενόμενος, οὗ τὰ πάθη ἐν τῷ κόσμῳ κατελείφθησαν, οἷς ἐκέρχρητο πρὸς ἐργασίαν τῆς ἀμαρτίας, μὴ καταβάτω ἄραι αὐτά· ἀλλὰ μανέντω ἐπὶ τῆς ὑψηλότητος, καὶ περιμενέντω τὸν κατεχόμενον Κύριον.

Καὶ ὁ — ὀπίσω. Ὁ ἐν τῷ (10) ἀναχωρημένῳ βίῳ. Ταῦτα δὲ παραγγέλλει διὰ τὴν τηνικαῦτα πολλὴν ἀπάτην τῶν ψευδοπροφητῶν τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ τὴν σφοδρὰν πλάνην αὐτοῦ.

Μνημονεύετε τῆς γυναικὸς τοῦ Λώτ. Ἦτοι τοῦ πάθους αὐτῆς. Τοῦ Θεοῦ γὰρ τῷ Λώτ μηνύσαντος φυγεῖν ἀπὸ τῶν Σοδόμων παγγενῆ, διὰ τὸν μέλλοντα καταλαβεῖν αὐτὰ θεῖατον ἐμπρησμόν, καὶ παραγγείλαντος ἀμεταστρεπτῶς βαδίσειν, ἐπέβλεψεν ἡ γυνὴ αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐγένετο στήλη ἄλδρα· στήλη μὲν, εἰς παράδειγμα τῶν στρεφομένων ἀπὸ τῆς σωτηριώδους ὁδοῦ ἐπὶ τὰ πρότερα ἦθη· ἄλδρα δὲ, διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας πικρίαν.

Ὅς — αὐτήν. Ὅς ἂν ζητήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐλευθερῶσαι ἀπὸ τῶν ἐπαγομένων αὐτῷ διὰ τὴν εὐσέβειαν κινδύνων ὑπὸ τοῦ Ἀντιχρίστου, τῇ ἀπωλείᾳ τῆς μελλούσης κολάσεως παραδώσει αὐτήν, ὡς προδεδωκυῖαν τὴν πίστιν.

Καὶ ὅς — αὐτήν. Ὅς ἂν ἀφαιρηθῇ αὐτήν διὰ μαρτυρικοῦ θανάτου, ζωογονήσει αὐτήν, ἦτοι, σώσει κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα.

Ἄγω — ἀφιεθήσεται. (11) Ταύτη τῇ νυκτί· ποῖα; Τῇ τοῦ καιροῦ τῆς δευτέρας παρουσίας. Περὶ δὲ τῶν ἐν τῷ ἄγγῳ καὶ τῶν ἀληθουσῶν εἴρηται σαφῶς ἐν τῷ πεντηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ζητήσων ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Τότε δύο ἔσονται ἐν τῷ ἄγγῳ.

Καὶ ἀποκριθέντες· — ποῦ, Κύριε; Ποῦ παραλαμβάνονται;

Ὁ — ἀετοί. Τουτέστιν, εἰς ἀπάντησίν μου, εἰς δορυφορίαν καὶ προπομπήν. Ἄετους μὲν γὰρ ἠνόμασε τοὺς δικαίους, ὡς ὑψηλοὺς ταῖς ἀρεταῖς καὶ βασιλικούς· σῶμα δὲ, λαυτὸν, ὡς συναγωγὴν τῶν τοιοῦτων ἀετῶν. Πτώμα δὲ τὸ σῶμα ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος

⁸⁸ Matth. xxiv, 40.

Variae lectiones et notæ.

(8) Ἐπὶ τοὺς τῆς B. Corrigendum videtur, καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς.

(9) Hesychius et alii θεάριον.

(10) Ἀναχωρεῖν frequenter occurrit de monachis, qui se separant a commercio hominum. Comparari

A almodum eos, qui fuerunt temporibus Noe et Lot, in deliciis agentes ac securos perdidit, illos quidem dilavium, hos vero ignis et sulphur, cœlitus repente demissa : ita et eos, qui tempore secundi adventus erunt, in deliciis agentes ac securos, perditio repentina deprehendet. Θεῖον autem, sive θεῖαφιον (quod nos sulphur dicimus) egregium est ignis nutrimentum.

Vers. 31. In — ad tollendum ea. Qui a terrena conversatione sublevatus, et sublimis vita fuerit effectus, cujus affectus in mundo relictus sunt, quibus ad peccati operationem utebatur, ne descendat, ut tollat eos, sed maneat in celsitudine, et exspectet descendentem Dominum.

Vers. 31. Et qui — a tergo. — Qui in vita sunt anachoretica, sive segregata, aut separata. Hæc autem præcipit propter seductiones pseudoprophetarum Antichristi, quæ tunc frequenter erunt, et vehementem ipsius Antichristi deceptionem.

Vers. 32. Memores estote uxoris Lot. Quid videlicet illi acciderit. Cum enim Deus ipsi Lot significasset ut a Sodomis omnino fugeret, propter incendium divinitus immittendum, quod illa oppressurum erat, ac præcepisset ut nec in tergum respiciendo progrediretur, respexit uxor ejus in tergum, et facta est statua salis : statua quidem, in exemplum eorum qui a salutari via ad priorum mores revertuntur ; salis autem, propter peccati acerbiteriam.

Vers. 33. Quicumque — eam. Quicumque quæsierit animam suam liberare ab inductis illi propter religionem ab Antichristo periculis, perditioni futuri supplicii trade illam, ut quæ fidem prodidit.

Vers. 33. Et quicumque — eam. Quisquis per martyrii mortem ipsa fuerit privatus, hic vitam illi parabit, sive servabit eam in futuro sæculo.

Vers. 34. Dico — Vers. 35. Relinquetur. In !!a nocte, qua ? In ea, quæ erit tempore secundi adventus ipsius. De his autem, qui erunt in agro et quæ erunt molentes ; manifeste dictum est quinquagesimo octavo juxta Matthæum capite : et ibi quære dicti illius enarrationem : Tunc duo erunt in agro ⁸⁸.

Vers. 37. Et respondentes — quo, Domine ? Que assumuntur ?

Vers. 37. At — aquilæ. Hoc est, in occursum mei, ad satellitium ac præmissionem. Aquilas siquidem nominavit justos, tanquam virtutibus sublimes et regios : corpus vero, se ipsum, tanquam hujusmodi aquilas congregantem. Quod autem hic habetur σῶμα corpus, Matthæus scripsit πτώμα, hoc est cadaver.

potest Herodian. p. 39, ἐν τοῖς ἀναχωρηκόσι τόποις.

(11) Versus 36, prætermisus est etiam ab Heutenio. Ergo nec is in suo Euthymii codice reperit.

CAP. LXI. *De iudice iniquo.*

CAP. XVIII. Vers. 1. *Dicebat — orare.* Die videlicet et nocte, congruis et ordinatis temporibus.

Vers. 1. *Nec defatigari.* Non deficere orantes.

Vers. 2. *Dicens — Vers. 4. Aliquandiu.* Neque Deum timebat iubentem eos vindicare, qui injuria affecti sunt: neque hominem verebatur, qui iudiciis indignatur oppressos despicientibus.

Vers. 4. *Post hæc — Vers. 5. Illam.* † Laborem nunc dicit, turbationem (molestiam).

Vers. 5. *Ne — me. In finem,* hoc est, prorsus, aut tandem. *Exturbet* autem, id est, graviter aspiciat (†) aut cogat: nam hæc significat verbum ὑποπιάζει.

Vers. 6. *Ait — dicat.* Puta, quod quanquam non propter Dei timorem: nec hominis reverentiam, at saltem propter molestiam ac interpellationis continuitatem, vindicaturus est illam.

Vers. 7. *Deus — nocte.* Interrogat hoc, tanquam necessarium, ut quivis fateatur

Vers. 7. *Etiam — illis.* Quanquam Deus super illis primum tolerans sit, tunc quasi despiciere aliquanto tempore videatur, ut ipsi probentur.

Vers. 8. *Dico — cito.* Omnino post tolerantiam faciet.

Quidam vero juxta anagogen intelligunt judicem injustitiæ, Deum: qui Deum non timet, cum non sit alius Deus præter ipsum, nec hominem reveretur, utpote carens respectu personarum. Civitatem vero, Ecclesiam dicunt fidelium; viduam autem, quamlibet animam separatam a dæmonis conjunctione; contrarium vero illius, diabolum. Ostendit ergo parabola, quod res sit maxime expediens orationis perseverantia.

Chrysoströmus vero impium ac inhumanum dicens hunc judicem, rejicit hujusmodi anagogen.

Vers. 8. *Verumtamen — terra?* Cum venerit in secundo adventu. Interrogat autem et de hoc, non, quod ignoret, sed ostendens, quod tunc pauci fideles invenientur.

CAP. LXII. *De Pharisæo et publicano.*

Vers. 9. *Dixit — Vers. 10. Publicanus.* Apte unum proposuit Pharisæum et alterum publicanum; Pharisæi siquidem justi videbantur, et publicani peccatores.

Vers. 11. *Pharisæus — publicanus.* Talia orans, nihil aliud agebat, quam quod se ipsum laudabat, cæteros vero homines ac publicanum spernebat.

” Matth. xxiv, 27.

Variæ lectiones et notæ.

(12) Δέ omittit B. Hoc scholio caret Hentenius, apud quem contextus junctim legitur.

(15) Ὑποπιάζει B.

(14) Δυσωπεί ἢ βιάζει B

(†) Satis apparet ex versione, Hentenum invenisse ὑποπιάζει. Cæterum δυσωπείν τινα non est graviter aspiciere, vultum alienius ad pudorem et vere-

A ΚΕΦ. ΖΑ'. *Περὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας.*

Ἐλεγε — προσεύχεται. Ἡμέρας, δηλαδὴ, καὶ νυκτός, κατὰ τοὺς προσήκοντας καιρούς.

Καὶ μὴ ἐκκακίσιν. Μὴ ἀποκάμνουν προσευχόμενους.

Λέγων — ἐπὶ χρόνον. Μῆτε τὸν Θεὸν φοβούμενος, τὸν κελεύοντα ἐκδικεῖν τοὺς ἀδικουμένους: μῆτε ἀνθρώπον ἐντροπέμενος, τὸν μεμφόμενον τοῖς δικασταῖς τοῖς περιορῶσι τοὺς κατὰ δυναστευόμενους.

Μετὰ δὲ ταῦτα — αὐτήν. Κόπον δὲ (12) λέγει νῦν, τὴν δαχλην.

Ἴνα — με. Εἰς τέλος, ἤγουν ἄχρι παντός, δι' ὅλου. Ὑποπιάζει (13) με δὲ, ἀντὶ τοῦ, Δυσωπεί, (14) ἢ βιάζει.

Εἶπε — λέγει. Ὅτι, εἰ καὶ μὴ διὰ φόβον Θεοῦ, καὶ ἐντροπὴν ἀνθρώπου, ἀλλὰ γε διὰ τὴν δαχλην, καὶ τὴ συνελθὲς τῆς ἐντεύξιας ἐκδικήσει αὐτήν.

Ὁ δὲ Θεός — νυκτός. Ἐρωτᾷ τοῦτο, ὡς ἀναγκαῖον συνομολογηθῆναι.

Καὶ — αὐτοῖς: Ὁ Θεός, ὁ καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς πρότερον, ἤγουν ὁ παρορῶν αὐτοῦς ἐπ' ὄλιγον, ἵνα δοκιμασῶσι.

Λέγω — τάχει. Μετὰ τὴν μακροθυμίαν πάντως.

Τινὲς δὲ κατὰ ἀναγωγὴν νοοῦσι κριτὴν τῆς ἀδικίας, τὸν Θεόν, μῆτε Θεὸν φοβούμενον, ὡς μὴ ὄντος ἑτέρου Θεοῦ παρ' αὐτὸν, μῆτε ἀνθρώπον ἐντροπέμενον, ὡς ἀπροσωπώδη πταν· πάλιν δὲ, τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν· χήραν δὲ, πᾶσαν ψυχὴν, ὡς χηρεῦσασαν τῆς πρὸς τὸν δαίμονα συναφείας· ἀντιδικὸν δὲ αὐτῆς, τὸν διάβολον. Ἐτίθειεν οὖν ἡ παραβολή, ὅτι ἀνυσιμῶτατόν ἐστι τὸ τῆς προσευχῆς ἐπίμονον.

[Ὁ (15) δὲ Χρυσόστομος, ἀνόσιον (16) καὶ ἀπάνθρωπον λέγων τὸν τοιοῦτον κριτὴν, ἀποθίεται τὴν τοιαύτην ἀναγωγὴν.]

Πλήρ — γῆς; Ἐλθὼν ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ. Ἐρωτᾷ δὲ καὶ περὶ τοῦτου, οὐχ ὡς ἀγνωσθῆναι, ἀλλ' ἐμφαίνων, ὅτι ὄλιγοι πιστοὶ εὐρεθήσονται τότε.

ΚΕΦ. ΣΒ'. *Περὶ τοῦ Φαρισαίου καὶ τοῦ τελῶνου.*

Εἶπε — τελῶνης. Ἀρμολίως τὸν ἵνα Φαρισαίου ὑπέθετο, καὶ τὸν ἕτερον, τελῶνην· οἱ Φαρισαῖοι μὲν γὰρ δίκαιοι δοκοῦσιν, οἱ τελῶναι δὲ ἁμαρτωλοί.

Ὁ Φαρισαῖος — τελῶνης. Τοιαῦτα προσευχόμενος, οὐδὲν ἕτερον ἵκται, ἢ ἐνεκωμιάζει μὲν ἑαυτὸν, ἐξουδένει δὲ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους, καὶ τὸν τελῶ-

(15) Inclusa in margine habet A. In textu B.

(16) Apud Chrysoströmum tom. VII, pag. 581. C. est. Εἰ γὰρ γυνὴ ὠμὸν τινα ἔρχοντα, κ. τ. λ.

cundiam movere, adeoque exorare. Hoc loco reddere possis: *Pudete me faciat.*

νην, καιτοι γεγραπται: 'Εγκωμιάζω σε ο πέλας, Α και μη το σόν στόμα, άλλότριος, και μη τὰ σά χείλη.

A *Atqui scriptum est: Laudet te vicinus, et non os tuum, alienus et non labia tua*²⁰.

Νηστεύω — Σαββάτου. Σάββατον ενταυθα λέγει, την όλην εβδομάδα.

Vers. 12. *Jejuno — Sabbato. Sabbatum dicit hic totam hebdomadam.*

Αποδοκατώ — κτώμαι. Χάριν των πνήτων.

Vers. 13. *Decimas do — possideo. Pauperum gratia.*

Και — επάραι. Κρίνων ενυτδν ανάξιν, ου μόνον της εγγύς στάσεως, αλλά και του άτενίσαι εις την ούρανόν.

Vers. 13. *Et — attollere. Non solum indignum se judicans, ut prope staret, verum etiam, ut in cœlum intenderet.*

'Αλλ' — άμαρτωλῶ. Έξουδενωθεις οπδ του Φαρισαίου, μάλλον προσκατέκρινεν έαυτον, και έτυπεν εις το στήθος αυτου, έμβαίνων, δει πληγῶν έστιν άξιος (17).

Vers. 13. *Sed — peccatori. Spretus a Pharisæo sese magis hinc condemnabat, et percutiebat pectus suum, ostendens, quod plagis dignus esset.*

† Verberans enim pectus, crimina confitetur, et tanquam morbum medico manifestans, precatur sibi misericordiam exhiberi.

et tanquam morbum medico manifestans, precatur

λέγω — έκείνος. Παρδ έκείνος, ηγουν, ουκ έκείνος. 'Ο μὲν γάρ δικαίωςας μόνον έαυτον, καταδικάσθη παρὰ Θεου· ο δὲ καταδικάσας μόνον έαυτον, έδικαιώθη παρὰ Θεου. Και τουτου μὲν πάντα τὰ προτερήματα εξικένωσεν η οίησις· έκείνου δὲ πάντα τὰ έλαττώματα εξεφόρησεν η ταπεινωσις: 'Ορα ουν, πῶς διάθεσις καρδίας και λόγος στόματος εν βραχει καιρῶ του μὲν, πολλῶν έτων δικαιούσας· του δὲ, πολλῶν έτων άδικίας ηφάνισε. Μάθωμεν ουν και ημεις εντευθεν, πῶς χρη προσεύχεσθαι, και από τε της οικτρῆς στάσεως, από τε του έλεεινου σχήματος, από τε των δυσωπητικῶν λόγων κάμπτωμεν μάλλον, αλλά μη τούναντίον παροξύνωμεν τον Θεόν.

B Vers. 14. *Dico — ille. Hoc est, et non illo. Siquidem qui sese adeo justificaverat, a Deo condemnatus est, et qui sese adeo condemnaverat, a Deo justificatus est; et illius quidem eminentias omnes, seu bona opera, evacuavit jactantia: hujus autem omnes defectus replevit humilitas sive propria dejectio. Vide ergo, quomodo brevi tempore cordis affectus et oris sermo, illius quidem multorum annorum injustitias corruperunt (u). Hinc itaque discamus et nos, quomodo precari oporteat, et a miserabili statione et ab habitu miseratione digno et a verbis placentibus potius flectamus, nec irriteremus Deum horum contrariis.*

*Οτι — ύψωθήσεται. Ταυτα σαφή και πρόδηλα.

C Vers. 14. *Quia — extolletur. Hæc omnino manifestata sunt.*

Προσέγραρον — Θεου. Περι τουτων άνέγραψε και ο Ματθαίος εν τῷ τέλει του τεσσαρακοστου κεφαλαίου αυτου, και εύρήσεις εκει ταυτα πάντα ηρμηνευμένα.

Vers. 15. *Afferebant — Vers. 16. Dei. De his scripsit et Matthæus in fine quadragesimi capitis, et ibi hæc omnia explanata invenies.*

Άμήν — αυτήν. Τουτο και ο Μάρκος έγραψε, προς τῷ τέλει του είκοστου ογδδου κεφαλαίου αυτου, και ζήτησον εκει την εξήγησιν.

Vers. 17. *Amen — illud. Hoc et Marcus scripsit ad finem vicesimi octavi capitis; et ibi quære enarrationem.*

ΚΕΦ. ΞΓ'. Περι του επερωτήσαντος πλουσιου τον 'Ιησουν.

CAP. LXII. *De divite qui Dominum interrogavit.*

Και επρωτήσας — μητέρα σου. Είρηται περι τουτων εν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ του κατά Ματθαίον, και ζήτησον εν εκείνῳ την λύσιν πάντων, καθ' έκαστον ρήτων εκτεθειμένην.

Vers. 18. *Et interrogavit — Vers. 20. Matrem tuam. De his dictum est quadragesimo primo capite Evangelii secundum Matthæum, et in illo omnium declarationem invenies ad singula verba positam.*

Ο δὲ — μοι. Εκει και περι τουτων όμοίω; λε- D λεπολόγηται.

Vers. 21. *At ille — Vers. 22. M. Similiter et de his ibi ad singula quæque verba dissertum est.*

Ο δὲ — του Θεου. Το Πῶς, βεβαιωτικόν έστι, εν:1 του, Άληθῶς. Οι Έχοντες δε, ηγουν οι Κατέχοντες, οι Ταμιεύοντες, ου μὲν οι Χρώμενοι. Χρήματα γάρ νομάζονται, δια την χρῆσιν, και χρη πάντως χρῆσθαι τουτοις εις δειον, ου μὲν έποκλείειν,

Vers. 23. *Illa autem — Vers. 24. Dei. Πῶς, quam, vel quomodo; vel confirmativum est, ac si dicat, Vere, Et quod dicitur, οι έχοντες, qui habent, sumitur pro Retinent aut Recondunt nec utuntur: cum pecuniæ χρήματα dicantur, pro-*

²⁰ Prov, xxvii, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(17) Quod hic subjecit scholium Hentenius ex margine sui codicis, id in neutro meorum reperitur.

(u) *Corruerunt. sufficiebat, amovebant.*

pter χρῆσιν, hoc est, *usum*: et omnino ipsis χρῆσθαι, A id est, uti oporteat ad id, quod opus est, non includere, sicut etiam in dicto juxta Marcum capite prædiximus. Lege autem de his supra dicto quoque capite Evangelii secundum Matthæum.

Vers. 25. *Facilius* — Vers. 27. *Deum*. Præterea et hæc omnia manifeste declarata sunt eodem capite.

Vers. 28. *Dixit* — Vers. 30. *Æternam*. Consequenter eodem capite de his omnibus diligenter tractatum est, et pulchre expositum.

Vers. 31. *Assumptis* — Vers. 33. *Resurget*. Dixit hæc et Matthæus in fine quadragesimi secundi capituli. Lege ergo dicti illius enarrationem: *Et cum ascenderet Jesus Hierosolyma, assumpsit duodecim discipulos suos seorsim in via, et cætera*¹¹.

Vers. 34. *Et* — *quæ dicebantur*. In fine enarrationis dictorum verborum etiam de his facta est mentio, et ibi quære explanationem.

CAP. LXIV. De cæco.

Vers. 35. *Factum est* — Vers. 38. *mei*! Filium David dixit ipsum, in honorem ejus; honoratissima siquidem erat apud Hebræos hujusmodi appellatio.

Vers. 39. *Et qui* — *taceret*. Silentium imponebant, ne molestus esset magistro.

Vers. 39. *Ipsæ — mei*! Multo amplius clamabat, ut vel perseverantia flocceret.

Vers. 40. *Stans* — Vers. 41. *Visum recipiam*. In C interrogavit eum, ne quis putaret, quod aliud accipere volenti, aliud daret. Non expetivit autem ab eo fidem: fidei erat perseverans clamor.

Vers. 42. *Et* — Vers. 43. *Deo*. Fidem habebat, non quod Deus esset, sed quod se sanare posset: sequebatur vero ipsum, tanquam gratus, et ita beneficium rependens.

CAP. LXV. De Zucchæo.

CAP. XIX. Vers. 1. *Et ingressus* — Vers. 4. *Videret illum*. Caprifiscus, arbor erat in via sita.

† Nam cum illé Dominum Jesum conspiceret optaret, et ob id in caprificum ascendisset, salutis⁵ fructum in eo germinavit.

Vers. 4. *Quia illuc erat transiturus*. †† Per eam transiturus erat Christus.

Vers. 5. *Et* — *locum*. Ubi sita erat caprifiscus.

Vers. 5. *Suspiciens* — *illum*. Oculis humanitatis; nam prius viderat eum oculis divinitatis.

Vers. 5. *Et* — *manere*. Cognovit enim eum ad obedientiam esse paratum, et ferventem ad fidem,

¹¹ Matth. xi, 17.

Varia lectiones et notæ.

(18) Ἴδὼν Δαυὶδ αὐτὸν εἶπεν, εἰς τιμὴν αὐτοῦ. Τιμιωτάτη γὰρ παρ' Ἑβραίων ἦν ἡ τοιαύτη προσήγορις, καθὼς ἀνωτέρω εἰρήκαμεν. Hæc ante πολλῶν reperit B.

(19) Δὲ πλέον B.

ὡς καὶ ἐν τῷ κατὰ Μάρκον προσήκαμεν. Ἀνάγνωθι δὲ περὶ τούτων ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Εὐκοπώτερον — Θεῶ. Ἔτι καὶ ταῦτα πάντα εὐφῶς ἠρμηνεύθησαν ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ.

Εἶπε — *αἰώνιον*. Ἀκολουθῶς ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων πάντων ἠκριβῶνται, καὶ χριμέντως ἐξήτασται.

Παραλαβὼν — *ἀναστήσεται*. Εἶπε ταῦτα καὶ Ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ δευτέρου κεφαλαίου αὐτοῦ, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν τοῦ *Καὶ ἀναβαίνων ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα, παρέλαβε τοὺς δώδεκα μαθητὰς κατ' ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ τὰ ἐξῆς*.

Καὶ — *λεγόμενα*. Ἐπὶ τέλους τῆς ἐξηγήσεως τῶν δηλωθέντων ρητῶν ἐμνημονεύσαμεν καὶ περὶ τούτων, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν σαφήνειαν.

ΚΕΦ. ΣΔ'. Περὶ τοῦ τυφλοῦ.

Ἐγένετο — *με*! Ἴδὼν Δαυὶδ αὐτὸν εἶπεν, εἰς τιμὴν αὐτοῦ. Τιμιωτάτη γὰρ παρ' Ἑβραίοις ἦν ἡ τοιαύτη προσήγορις.

Καὶ οἱ — *σιωπήσῃ*. Ἐπιστομίζον αὐτὸν, ἵνα μὴ ὀγλή τὸν διδάσκαλον.

Αὐτὸς — *με*! Πολλῶ (18) πλέον (19) ἔκραζεν, ἵνα διὰ τῆς καρτερίας ἐπιχαίμῃ.

Σταθεὶς — *ἀναβλέψω*. Ἠρώτησε μὲν αὐτὸν, ἵνα μὴ νομίσῃ τις, ὅτι ἕτερον βουλομένη λαβεῖν, ἕτερον δέδωκεν. Οὐκ ἀπήτησε δὲ αὐτὸν πιστίν, διότι πιστεῶς ἦν, ἡ ἐπιμονὸς κραυγῆ.

Καὶ — Θεῶ. Πιστίν εἶχεν, οὐχ ὅτι ἐστὶ Θεός, ἀλλ' ὅτι δύναται ἰάσασθαι αὐτόν. Ἠκολούθει δὲ αὐτῷ εὐγνωμονῶν καὶ οὕτω τὴν εὐεργεσίαν ἀμειβόμενος.

ΚΕΦ. ΣΕ'. Περὶ τοῦ Ζακχαίου.

Καὶ εἰσελθὼν — *ἰδὼν αὐτόν*. Ἡ συκομοραία, δένδρον ἦν, ἐστὼς ἐν τῇ ὁδῷ (20).

optaret, et ob id in caprificum ascendisset, salutis⁵ fructum in eo germinavit.

Ὅτι ἐκείνης ἔμελλε διέρχουσαι. Δι' ἐκείνης (21) *ἔμελλεν ἔρχουσαι ὁ Χριστός*.

Καὶ — *τόπον*. Ἐνθα ἴστατο ἡ συκομοραία.

Ἀναβλέψας — *αὐτόν*. Εἶδεν αὐτὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς ἀνθρωπότητος. Προσέειπε γὰρ αὐτὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς θεότητος.

Καὶ — *μείναι*. Ἐγὼ γὰρ αὐτὸν ἔτοιμον εἰς ὑπακοήν, καὶ θερμὸν εἰς πίστιν καὶ εὐμετάβλητον ἀπὸ

(20) Scholium, quod hic ex margine sui codicis interponit interpres, in nullo meorum reperi.

(21) Hoc scholio caret interpretatio Hentemii. Ergo versum 4 et 5, conjunctim exhibet.

κακίας εἰς ἀρετήν. Διὸ καὶ καλεῖ αὐτὸν, (22) καὶ A facileque a vitio mutabilem esse ad virtutem : ideo etiam vocat et accedit, ut illum lucrifaciat.

καὶ — χαίρων. Χαίρων, οὐ μόνον, ὅτι εἶδεν αὐτὸν, ὡς ἐξήτει· ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκλήθη παρ' αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὑπεδέξατο αὐτὸν, ὡς οὐκ ἂν ποτε προσεδόκησε (23).

Vers. 6. *Et — gaudens.* Gaudens non solum quod cum vidisset, ut optaverat, sed quod etiam ab illo vocatus esset, quod se ipsum suscepisset, quod nunquam fore speraverat.

† Unde et statim misericors factus est pauperum ac pietatis amator.

καὶ — καταλύσαι. Καταχθῆναι, (23) μείναι. Ἄμαρτωλοὶ δὲ οἱ τελῶναι πᾶσιν ἐδόκουν, διὰ τὰς πλεονεξίας καὶ ἀδικίας αὐτῶν. Ἐμῆφοντο τοίνυν τῷ Χριστῷ, καθάπερ καὶ ἐπὶ Ματθαίῳ τῷ τελῶνῃ, καὶ ἐπὶ τοιοῦτοις ἄλλοις διαφόρως· ἠγρόνουν δὲ τὸν τρόπον, καθ' ὃν τοῦτοις συναναστρέφετο. Διὸ καὶ παρεώρα τούτους αὐτὸς ἐπὶ τοιοῦτοις πράγμασι σκανδαλιζομένους. Χρῆ γὰρ τοῦ μικροῦ σκανδάλου καταφρονεῖν, ἐνθα μεγάλη σωτηρία τινὶ προσγίνεται, καὶ μὴ διὰ τὸ μικρὸν ἀπόλλειν (25) τὸ μέγα.

Vers. 7. *Et — diversaturus.* Mansurus ac recubiturus. Publicani enim apud omnes habebantur peccatores propter suam avaritiam ac injustitiam. Indignabantur ergo Christo, quemadmodum etiam propter Matthæum publicanum, ac alios hujusmodi variis in locis. Ignorabant autem modum et causam, ob quam Christus cum illis conversaretur : ideo etiam hos ipse despiciebat, cum propter hujusmodi res offenderentur. Oportet enim modicum offendiculum parviducere, ubi cuiquam magna salus accedit, nec propter rem modicam magnum perdere emolumentum.

Σταθεῖς — τετραπλοῦν. Ἡ ταχεῖας μεταβολῆς ὁ φιλάργυρος, εὐμετάδοτος· ὁ ἀδικώτατος, δικαιοτάτος. Ὡς αὐτοδιδάκτου σωτηρίας! οὐπω γὰρ ἔμαθες παρὰ Χριστοῦ. Τὰ μὲν οὖν ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων δίδωκε τοῖς πτωχοῖς εἰς εὐπορίαν· τὰ ἡμίση δὲ παρακατέσχεν, οὐχ ὥστε ἔχειν, ἀλλ' ὥστε δι' αὐτῶν ἀποτινύσειν τετραπλάσια τῶν ἐκ συκοφαντίας πορισθέντων. Ἐνταῦθα γὰρ τὸ Ἐσυκοφάντησα, οὐ τὴ ματαίως, Κατηγόρησα σημαίνει, ἀλλὰ τὸ Ἐκ συκοφαντίας καὶ ἀδικίας ἐκτεσάμην. Τετραπλάσια δὲ ἀποδίδωσι κατὰ τὸν νόμον, τὸν τέσσαρα πρόβατα ἀντὶ ἐνὸς ἐκτίσειν κελεύοντα.

Vers. 8. *Stans — quadruplum.* O velocem mutationem! avarus factus est liberalis; injustissimus, justissimus. O salutem, quam sese ipse docuerat! neque enim adhuc a Christo didicerat: dimidium bonorum dedit pauperibus in beneficium; dimidium vero retinuit, non ut possideret, sed quod per id exsolveret in quadruplum, lucra fraude quaesita. Quod enim hoc in loco habetur Ἐσυκοφάντησα, non significat vane aut stulte calumniatus sum, sed, Ex injustitia et calumnia acquisivi. Quadruplum autem reddit, secundum legem, quæ quatuor oves ob unam sublatam exsolvi jubebat.

Ἀκούσωμεν οἱ ἀδικοῦντες, καὶ ἡ αὐτὰ τὰ ἐξ ἀδικίας τοῖς ἀδικηθεῖσιν ἀντιστρέψωμεν, ἢ τοιαύτην θεοπραπίαν τοῖς ἀδικήμασι προσενέγκωμεν.

Audiamus, qui injuriam facimus, et vel ea quæ injuste parta sunt, affectis injuria restituamus: vel similem medelam illis, qui injuriam irrogaverunt, offeramus (9).

Ἐἴπε — ἐγένετο. Οὐκὸν λέγει, τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ. Σήμερον, φησὶν, ἐγένετο σωτηρία, ἀπελαθείσης ἡδῆ τῆς ἀπωλείας, τῆς ἐνοικουσίας ἐκ πλεονεξίας καὶ ἀδικίας.

Vers. 9. *Dixit — contigit.* Domum dicit eos qui in domo erant. Hodie, inquit, salus contigit, ejecta jam perditione, quæ in ea morabatur propter avaritiam et injustitiam.

Καθότι — ἐστι. Τοῦτο διὰ τοὺς γογγύζοντας, ὅτι παρὰ ἀμαρτωλῶν ἀνδρὶ εἰσηλθε καταλύσαι· φησὶ γὰρ· Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ. Καὶ γὰρ ἔδει σωθῆναι τὸν Ζακχαῖον, διότι καὶ αὐτὸς ἐκ γένους τοῦ Ἀβραάμ ἐστι. Ἀηλοὶ δὲ τὸ ἐπαγόμενον, ὅτι προηγουμένως διὰ τοὺς Ἀβραμιαίους ἐνηθρώπησεν.

Vers. 9. *Et quod — est.* Hoc propter eos dixit, qui murmurabant quod intrasset, apud peccatorem virum diversaturus. Ait ergo; *Hodie salus domui huic contigit*; oportebat siquidem salvum fieri Zacchæum, quia et ipse ex genere est Abrahamæ. Significat autem inductus hic sermo, quod propter eos potissimum humanitatem assumpsit, qui ab Abraham descendebant.

Ἦλθε — ἀπολωλός. Τὸ ἀπολωλός ἐκ γένους τοῦ Ἀβραάμ. Οὐκ ἀπαστάλην γὰρ, φησὶν, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου (26) Ἀβραάμ.

Vers. 10. *Venit — quod periiit.* Quod periiit, ex genere Abrahamæ. Ait enim: *Non sum missus, nisi ad oves perditas domus Israel* 22.

Ζακχαῖο; δὲ εἰμι κἀγὼ μικρὸς τὴν ἡλικίαν τὴν

Ego vero et Zacchæus sum statura spirituum.

22 Exod. xxxi, 1. 23 Matth. xv, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(22) Αὐτὸν omittit B.

γώγιον, *deversorium.*

(23) Etiam hic adjecit interpretes schollum, quod mei non agnoscunt.

(25) Hanc formam codex uterque exprimit.

(24) Quo sensu κατάγεσθα: est *dererti et kata-*

(26) Ἐκ γένους, pro οἴκου. A.

(9) *Illis — offeramus.* Redde, injuriis admoveamus. Interpret loco ἀδικήμασι videtur legisse ὀδύκησασιν.

pusillus, adhuc enim humi circa terrena trabor; A cupio autem Christum intueri manifeste, et sicut expedit: verum ita ipsum intueri non possum, nisi ea quæ mihi ad hoc impedimento sunt, fugiam, et ascendam in arborem, id est, supra terrena elever. Attollarque ad cœlestia. Tunc enim et ipse me ingenue aspiciet, vocabiturque ad se et mansionem apud me faciet; talis siquidem efficitur domus Dei.

Vers. 11. *Hæc illis audientibus — manifestandum.* Audientes quidam ex Judæis eum frequenter dicentem, quod instaret regnum Dei, suspicabantur quod propterea nunc ascenderet Jerusalem, ut regnaret in ea; quod ipse sciens, per parabolam corrigit erroneam illorum opinionem, ostendens regnum suum non esse ex hoc mundo, sed cœ- B leste ac æternum.

CAP. LXVI. *De homine, qui profectus est, ut acciperet sibi regnum.*

Vers. 12. *Dixit — longinquam.* Se ipsum significat, hominem quidem, ut qui humanitatem assumpsit: præclarum vero genere, utpote Filium Dei. Profectus est autem in regionem longinquam, post resurrectionem ex mortuis ascendens ab eis in cœlum: siquidem tanquam jam facta dicit ea quæ futura sunt.

† Nam regio longinqua alia, præter terram, est cœlum.

Vers. 12. *Ut acciperet sibi regnum.* Quod ut homo accepit, de quo dixit David: *Dominus regnavit* 26. Et rursus: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a C dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum* 27.

Vers. 12. *Ac reverteretur.* In secundo adventu suo.

CAP. LXVII. *De his, qui decem minas acceperunt.*

Vers. 13. *Vocatis — minas.* Numerus in hoc loco denarius, multitudinis duntaxat manifestativus est, tam de servis quam de minis. Mina autem, genus erat argentei nummi. Servos ergo dicit omnes fidelium præceptores: minas vero, spiritualia dona.

Vers. 13. *Et veniam.* Negotiis in per dona salutem hominum.

Vers. 14. *Cives autem — eum.* Cognati ejus Judæi.

Vers. 14. *Et — nos.* Nati et prius dixerunt ad Pilatum: *Non habemus regem nisi Cæsarem* 28; et postmodum orabant ad Deum et Patrem, ut extingueretur etiam ejus memoria.

Vers. 15. *Et contigit — regno.* De secundo adventu est hic sermo, quando revertetur cum pote-

26 Psal. xcii, 4. 27 Psal. cix, 4, 2. 28 Joan. xix, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(27) Ὡς καί, ordine inverso B.
(28) Οὐράνια B.
(29) Nec proximum scholium codices Mosquenses habent.
(30) Καί abes. A. Caterum ignoro, ad quem locum Litterarum sacrarum hic respiciat. Hen. e-

πνευματικῆν· ἔτι γὰρ χαμαὶ περὶ τὰ γηινὰ σύρματι, καὶ ζητῶ μὲν ἰδεῖν τὸν Χριστὸν ἐμφανῶς καὶ (27) ὡς προσῆκεν, οὐ δύναμαι δὲ τοῦτον οὕτως ἰδεῖν, εἰ μὴ ἐκδράμω τῶν ἐμποδιζόντων μοι πρὸς τοῦτο, καὶ ἀναβῶ ἐπὶ δένδρον, τουτέστιν, ὑπεραρθῶ τῶν γηϊνῶν, καὶ μετεωρισθῶ πρὸς τὴ ἐπουράνια (28). Τότε γὰρ καὶ αὐτὸς θεάσεται με γνησίως, καὶ καλέσει πρὸς ἑαυτὸν, καὶ μονὴν παρ' ἐμοὶ ποιήσει. Οἶκος γὰρ Θεοῦ ὁ τοιοῦτος γίνεται.

Ἀκούστων δὲ αὐτῶν ταῦτα ἀναφαιρῶσθαι Ἀκούοντες τινες τῶν Ἰουδαίων πολλάκις αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ὑπέλαβον, ὅτι ἐὰν τοῦτο ἄνεις νῦν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἵνα βασιλεύσῃ ἐν αὐτῇ, ὅπερ γνοῦς αὐτὸς διὰ παραβολῆς διορθοῦται τὴν ἐσφαλμένην ὑπόληψιν αὐτῶν, ἐμψαίνων, ὅτι ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, ἀλλ' οὐράνιος καὶ αἰδῖος.

ΚΕΦ. ΕΣΤ'. Περὶ τοῦ πορευθέντος λαθεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν

Εἶπεν — μακρὰν. Ἐαυτὸν ὑπόδηλοι, ἄνθρωπον μὲν, ὡς ἄνθρωπώτησαντα· εὐγενῆ δὲ, ὡς Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· ἐπορεύθη δὲ εἰς χώραν μακρὰν, μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν αὐτοῦ ἀνελθὼν εἰς τὴν οὐρανόν. Ὡς γὰρ ἦδη γεγενημένα λέγει τὰ μέλλοντα (29).

Λαθεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν. Ἦν ἔλαθεν, ὡς ἄνθρωπος, περὶ ἧς εἶρηκε Δαυὶδ· ὁ Κύριος ἐβασίλευσε. Καὶ αὐθις· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

Καὶ ὑποστρέψαι. Κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΕΣΤ'. Περὶ τῶν λαβόντων τὰς δέκα μνᾶς. Καλέσας — μνᾶς. Ὁ δέκα ἀριθμὸς ἐνταῦθα πλήθους μόνον ἐμφαντικὸς ἐστίν, ἐπὶ τε τῶν δούλων, ἐπὶ τε τῶν μνῶν· ἡ μνᾶ δὲ ἦν εἶδος ἀργυρίου. Δούλου μὲν οὖν λέγει, πάντας τοὺς διδασκάλους τῶν πιστῶν· μνᾶς δὲ, τὰ πνευματικὰ χαρίσματα.

Καὶ — ἐρχομαι. Πραγματεύσασθε διὰ τῶν χειρισμάτων τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Οἱ δὲ πολῖται — αὐτῶν. Οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ Ἰουδαῖοι.

Καὶ — ἡμᾶς. Καὶ πρότερον γὰρ πρὸς τὸν Πλάτων ἔλεγον· Οὐκ ἐχομεν βασιλείαν, εἰ μὴ Καίσαρα· καὶ ὕστερον ἠύχοντο πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, σβεσθῆναι αὐτοῦ (30) καὶ τὴν μνήμην.

Καὶ ἐγένετο — βασιλείαν. Περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας ὁ λόγος, ὅτι ἐπανελεύσεται μετὰ δυνάμει;

πολλῆς καὶ δόξης, καὶ καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης A state magna et gloria, sedebitque super sedem gloriae suae.

(31) *Εἶπε* — *διεπραγματεύσατο*. Τότε γὰρ λογοθεῶτων ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Παραγένετο — *μνᾶς*. Διὰ τῆς δεκάδος τὸ πολὺ τοῦ κέρδους ἐσημάνει.

Καὶ εἶπε — *ἐγένου*. Εὖ σοι, ὅτι ἐν μιᾷ μνᾷ σπουδαίως ἐγένου.

Ἰσθὶ ἐξουσίαν ἔχων — *πόλεων*. Διὰ τῆς ἐξουσίας τῶν δέκα πόλεων τὸ πολὺ τῆς τιμῆς καὶ τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας ἐνέφηνε.

Καὶ ἦλθεν — *πόλεων*. Ἀναλόγως τῷ μέτρῳ τῆς ἐκάστου σπουδῆς καὶ τοῦ κέρδους παραμετρεῖται καὶ ἡ τιμὴ καὶ εὐεργεσία. B

Καὶ ἕτερος — *σουδαρίῳ*. Σουδάριον (32), τὸ παρ' ἡμῶν μικρὸν φακίλιον ἀναγκαιῶς δὲ τὸ σουδαρίον ἐνταῦθα, ἡ ἀργία καὶ ἀχρηστία.

Ἐφοβούμην — *ἔσπειρας*. Ὡστε γὰρ, ὅτι μόνῃ ἡ σπουδὴ τῶν ἐμπορευομένων, ἄνευ τῆς ἐκ Θεοῦ βοηθείας, κατορθοῖ τὸ πᾶν, καὶ ὅτι αὐστηρὸς ὢν, ἀπαιτεῖ τὰ ἑτέροις ἐπικτηθέντα, εἰς ἃ αὐτὸς οὐδὲν τι συνήργησε. Ταύτην δὲ τὴν ἀπολογίαν ἐσχημάτισεν ἡ παραβολὴ, δεῖξαι βουλομένη, ὅτι (33) οὐδὲν οἱ τοιοῦτοι εὐλογον (34) ἀπολογῆσθαι δύνανται, καὶ ὅτι, ὅσα ἐν ἀπολογῆσονται, κατ' αὐτῶν πάντα (35) περιτραπήσονται, καὶ ἄκουε τῶν ἐξῆς.

Λέγει — *δοῦλε*. Ἐκ τῶν λόγων σου.

Ἥδεις — *τραπέζαν*; Ἐπὶ τραπέζιτας. Οὗτοι δ' ἂν εἴεν οἱ δυνάμενοι διακρίνειν τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ. Λέγει τοίνυν, ὅτι Ἐπὶ τοιοῦτόν με ἐγίνωσκας, καίτοι μὴ τοιοῦτον ὄντα, διατί οὐ μᾶλλον καταβάλου τὸ δοθέν σοι χάρισμά μου ἐπὶ τραπέζιτας; Ἔδει γὰρ σε πᾶν τὸ σὺν ποιῆσαι, τὸ δὲ λοιπὸν ἐμοὶ καταλιπεῖν, τὸ εὐχερίστερον τέως διαπράξασθαι, τὸ δὲ δυσχερίστερον ἐμοὶ ἐπιτρέψαι, λέγω δὴ, τὴν ἀπαίτησιν.

Καὶ ἐγὼ — *αὐτό*. Εἰσέπραξα, ἀπήτησα. Δάνειον μὲν οὖν, ἡ διδασκαλία· τόκος δὲ τοιοῦτου δανείου, αἱ ἐκ διδασκαλίας ἀρταί. Τόκον δὲ, τὴν ἐπικερδίαν ἀπλῶ, ὠνόμασεν, τῇ συνηθείᾳ χρυσάμενος.

Καὶ τοῖς παρεστῶσιν εἶπε. Τοῖς ὑπηρετοῦσιν ἀγγέλοις. D

Ἄρατε — *ἔχοντι*. Ἄρατε ἀπ' αὐτοῦ τὸ χάρισμα τῆς διδασκαλίας, καὶ δότε αὐτὸ εἰς προσθήκην τιμῆς τῷ ἔχοντι τὰς δέκα μνᾶς.

Καὶ εἶπον — *μνᾶς*. Ἐχει ἀρκοῦσαν τιμὴν.

Ἀέγω — *περισσευθήσεται*. Οἱ μὲν παρεστῶτες εἶπον, ὅτι Ἐχει ἀρκοῦσαν τιμὴν αὐτὸς δὲ φησιν,

Vers. 15. *Jussitque* — *negotiatu esset*. Nam tunc rationem ponens reddet unicuique juxta opera sua.

Vers. 16. *Venit* — *minas*. Per denarium numerum etiam hic multitudinem, sive magnitudinem lucri significavit.

Vers. 17. *Et ait* — *fuisti*. Bene precantis est, vel laudantis, contrarium Vx. Bene tibi sit, quia in una mina diligens fuisti.

Vers. 17. *Habeto potestatem* — *civitates*. Per potestatem super decem civitates, variam beneficii magnitudinem ac honorem demonstravit.

Vers. 18. *Et venit* — Vers. 19. *Civitates*. Corroboriter ad mensuram studii cujusque mensuratur et honor ac beneficium.

Vers. 20. *Et alius* — *sudario*. Sudarium anagoge otium ac segnitiam et inutilitatem hoc in loco demonstrat.

Vers. 21. *Timebam* — *seminasti*. Putabat enim, quod sola negotiantium diligentia absque Dei auxilio totum efficeret: et cum esset austerus, repeteret ab aliis lucra, in quæ ipse nihil contulerat. Hanc autem responsionem figuravit parabola, volens ostendere, quod tales nihil rationabile possint respondere, sed quæcunque responderint, contra se ipsos convertentur; nam audi, quæ sequuntur.

C Vers. 22. *Ait* — *serve*. Ex verbis tuis.

Vers. 22. *Sciebas* — Vers. 23. *Mensam?* Ad mensarios; hi dici possunt, qui norunt dijudicare bonum a malo. Ait ergo: Cum talem me cognosceres, quoniam talis non essem, quare non potius exposuisti datum tibi donum meum ad mensarios; oportebat enim, quod in te erat, facere, reliquum vero mihi relinquere: efficere interim id quod erat facilius, quod autem difficilius, mihi permittere, dico sane repetitionem.

Vers. 23. *Et ego* — *illam*. — *Repetissem*. Mutuum ergo est doctrina: usura vero hujusmodi mutui, virtutes sunt, quæ ex doctrina oriuntur. Lucrum autem quæcunque nominavit usuram, communi usus consuetudine.

Vers. 24. *Et astantibus dixit*. Ministrantibus videlicet angelis.

Vers. 24. *Tollite* — *qui habet*. Tollite ab eo gratiam docendi, et date illam ad accessionem honoris ei, qui decem minas habet.

Vers. 25. *Et dixerunt* — *minas*. Habet sufficientem honorem.

Vers. 26. *Dico* — *abundabit*. Qui astabant, dixerunt: Habet sufficientem honorem Ipse vero

Variae lectiones et notæ.

(31) Καί, quod editiones habent, quodque Hen-

tenius etiam servavit, neuter meorum habet.

(32) Σουδαρίον omittit B.

(35) Ὅτι οἱ τοιοῦτοι οὐδὲν ἕτερον ἀπολογῆσονται

δυνήθονται, καὶ ὅτι.

(34) Ἀπολογῆσονται A

(35) Περὶ τραπέζαντα: A.

ait : Omni studium ac diligentiam habenti, dabitur A honor, etiam abundantior quam illi convenit.

Vers. 26. *Ab — ab eo.* Ab eo qui studium non habet ac diligentiam, ut dictum est, etiam id quod habet, gratia videlicet docendi, auferetur, tanquam ab illo, qui ea non utitur.

Sed quare de solis tribus servis dixit, relictis cæteris ? Quia ex his facile est etiam de aliis conjectare ; quotquot enim negotiati sunt, conformes ad lucrum susceperunt honores ; quotquot vero otiosa ac inutilia servaverunt dona, similia cum prædicto passi sunt.

Sexagesimo autem juxta Matthæum capite, cum similem dixisset parabolam, in fine addidit : *Et inutilem servum ejicite in tenebras exteriores, ibi erit B fletus et stridor dentium* 27 ; et ibi horum dictorum interpretationem legito.

Vers. 27. *Verumtamen — me.* Hæc cædes aut designat supplicium Judæorum in futuro sæculo, aut omnimodiam eorum subversionem sub Vespasiano et Tito.

Vers. 28. *Et — Hierosolyma.* Festinans ad passionem et crucem.

CAP. LXVIII. De pullo.

Vers. 29. *Et — Vers. 31. Necessarius est.* Et hoc invenies quadragesimo quinto juxta Matthæum capite, in quo tota hujus enarratio ad verbum exposita est.

Vers. 32. *Abierunt — Vers. 35. Jesum.* Ibi etiam C de his dictum est.

Vers. 35. *Et — Vers. 36. Via.* Hæc substernebat plurima turba, sicut dixit Matthæus ; nam et ista quoque invenies eodem capite.

Vers. 37. *Cumque jam appropinquasset virtutibus.* De miraculis, quæ ipso tempore viderant. Erat enim miraculum, de pullo illiusque dominis prædicere : et cum ipse esset indomitus, adeo compositæ ac modeste incedere, turbam ad tantum illius honorem attrahi, ac hujusmodi faustam de eo efferrî acclamationem et similia.

Vers. 38. *Dicentes — Domini.* Matthæus autem dixit, quod turbæ, quæ præcedebant et quæ sequebantur, clamabant dicentes hoc 28 ; et ibi lege totam enarrationem illorum verborum usque ad eum locum : *Cumque intrasset ipse Hierosolyma, commota est universa civitas* 29

Vers. 38. *Pax — excelsis.* In ea interpretatione etiam hæc enarrata sunt. Videntes enim discipuli, turbas hæc facientes, et ita clamantes, simul ac similiter vociferabantur, una cum eis numine afflati

Vers. 39. *Et quidam — Vers. 40. Clamabant.* Lege consequenter prædicto capite illius dicti

27 Matth. xxv, 30. 28 Matth. xxi, 9. 29 Ibid. 10.

δτι Παντὶ τῷ ἔχοντι σπουδὴν τε καὶ ἐπιμέλειαν, δοθήσεται τιμὴ καὶ ποιεῖσσοτέρα τῆς ἐπιβαλλούσης αὐτῷ.

Ἄπο — ἀπ' αὐτοῦ. Ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος σπουδὴν τε καὶ ἐπιμέλειαν, ὡς εἴρηται, καὶ ἡ ἔχει χάρισμα διδασκαλίας, ἀφαρεθήσεται, οἷα μὴ χρησαμένου αὐτῷ.

Ἄλλὰ καὶ (36) διατὶ περὶ μόνων τριῶν δοῦλων εἰπὼν, τοὺς ἄλλους ἀφήκε ; Διότι εὐχερὲς ἐστὶν ἐκ τούτων καὶ περὶ ἐκείνων μαθεῖν. Ὅσοι μὲν γὰρ ἐπραγματεύσαντο, ἀναλόγως τῷ κέρδει λήφονται τὰς τιμὰς· ὅσοι δὲ ἀργῶν καὶ ἀλλήστον ἔσχον τὸ χάρισμα, τὰ ὅμοια τῷ δηλωθέντι πείσονται.

Ἐν δὲ τῷ ἐξηκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον παραβολῆν τοιαύτην εἰπὼν, ἐπὶ τέλους προσέθηκεν, *δτι καὶ τὸν ἀρχαῖον δοῦλον ἐκβάλετε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον.* Ἐκεῖ ἐστὶν ὁ κλυθμός καὶ ὁ θρυγμός τῶν ὀδόντων. Καὶ ἀνάγνωθι ἐκαὶ τὴν τῶν ῥητῶν τούτων ἐρμηνείαν.

Πλήρ — μου. Ἡ κατασφαγὴ αὕτη ἡ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι κώλασιν τῶν Ἰουδαίων παραβολῆ, ἡ τὴν ἐν τοῖς χρόνοις Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου πανωλεθρίαν αὐτῶν.

Καὶ — Ἱεροσόλυμα. Στεῦδων ἐπὶ τὰ πάθη καὶ τὴν σταυρόν.

ΚΕΦ. ΣΗ'. Περὶ τοῦ πώλου.

Καὶ — χρεῖαν ἔχει. Τοῦτο τὸ κεφάλαιον τεσσαρακοστὸν πέμπτον εὐρήσεις ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον, ἐν ᾧ πᾶσα κατὰ λόγον ἡ ἐξήγησις ἐξετέθη.

Ἀπαλοθόντες — Ἰησοῦν. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων ἐβρήθη.

Καὶ — ὀδῶν. Ὑπαστρώννουν ταῦτα ὁ πλείστος ὄχλος, ὡς εἶπε Ματθαῖος. Ἐν ἐκείνῳ δὲ καὶ περὶ τούτων εὐρήσεις.

Ἐγγίζοντος δὲ αὐτοῦ ἤδη — δυναμῶν. Ἐν εἶδον θαυμάτων ἐν τῷ τότε καιρῷ. Θαῦμα γὰρ, τὸ προσεῖπεν περὶ τοῦ πώλου καὶ τῶν κυρίων αὐτοῦ, τὸ βαίνειν αὐτὸν εὐτάκτως, ἀδάμαστον ὄντα, τὸ συγκληθῆναι τὸν ὄχλον εἰς τοσαύτην τιμὴν καὶ ἡλικαύτην εὐφημίαν αὐτοῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Λέγοντες — Κυρίου. Ὁ δὲ Ματθαῖος εἶπεν ὅτι οἱ ὄχλοι οἱ προάγοντες ; καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον λέγοντες τοῦτο. Καὶ ἀνάγνωθι ἐκαὶ τὴν ὅλην ἐξήγησιν τῶν ῥητῶν τούτων, ἀχρι τοῦ· *Καὶ εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐσείσθη πᾶσα ἡ πόλις.*

Εἰρήνη — ὀψίστοις. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐξηγήσει καὶ ταῦτα διερμηνεύθησαν. Βλέποντες γὰρ οἱ μαθηταὶ τοὺς ὄχλους οὕτω ποιούντας καὶ οὕτω κράζοντας, συνηγάλλοντο, καὶ ὁμοίως ἐβδων, συνενθουσιῶντες αὐτοῖς.

Καὶ τινες — κερκάζονται. Ἀνάγνωθι ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ ἀκολουθῶς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ·

Variæ lectiones et notæ.

(36) Καὶ omitit R.

ΟΙ δὲ ὄχλοι ἔλεγον· Οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ προφήτης· ἐν ἐκείνῃ γὰρ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησαν καὶ ἐσαφηνίσθησαν.

Καὶ ὡς — αὐτήν. Γινώσκων αὐτήν δι' ὑπερβολὴν πονηρίας ἐκτριβησομένην, ἀνθρωποπερῆως κλαίει ταύτην δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος, ἐνδεικνύμενος κἀντεῦθεν, ὅσα σπλάγχνα εἶχε περὶ τοὺς ἀγνώμονας Ἰουδαίους.

Λέγων — σου. Ἐλλειπτικὸς ὁ λόγος· ἐλλείπει γὰρ τὸ, Οὐκ ἂν ὀπώλου. Εἰώθασιν γὰρ οἱ κλαίοντες ἐπικόπτεσθαι τοὺς λόγους ὑπὸ τῆς τοῦ πάθους σφοδρότητος. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ ἔγνωσ καὶ σὺ ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ, τουτέστιν ἐν τῷ καιρῷ σου τούτῳ, καθ' ὃν ἐγὼ ἐπιδημῶ· σὺ γὰρ οὕτως, ὅτι διὰ σὲ προηγουμένως ἐνηθρώπησά τε καὶ ἐπεδήμησα· εἰ ἔγνωσ τὰ πρὸς εἰρήνην σου, τὰ εἰρηνεύοντά σε πρὸς Θεόν, ἀτινά εἰσιν ἢ εἰς ἐμὲ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ πισταί, καὶ ἡ παραδοχὴ τοῦ ἱμοῦ κηρύγματος, οὐκ ἂν ἀπώλου. Τὸ δὲ *καίγε* περιττὸν κεῖται, ἰδίωμα τῆς Ἑβραϊκῆς ὃν συγγραφῆς.

Νῦν — σου. Ἐκρύβη ταῦτα ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς σου, ἦγουν παρωράθησαν.

Ὅτι — σοι. Ταῦτα, ὡς ἀπὸ ἀρχῆς ἰδίας, ἀνεγνωστέον. Τὸ γὰρ *δει* προφητικόν ἐστιν ἐνταῦθα καὶ διηγηματικόν. Ἡμέρας μὲν οὖν λέγει, τὰ τῆς πολιορκίας· ἰχθόρους δὲ αὐτῆς τοὺς Ῥωμαίους, ὕστερον χαλεπήναντας.

Καὶ — σοί. Καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοί, ἑδαφιοῦσι **C** δηλονότι.

Καὶ οὐκ — λίθ. Σύνθεσιν λίθων, ἦγουν οἰκοδόμημα.

Ἄνθ' — σου. Διότι οὐκ ἔγνω· ἐν καιρῶν τῆς ἐπιμελείας σου. Ὁ γὰρ καιρὸς τῆς ἐπιδημίας μου καιρὸς ἦν τῆς ἐπιμελείας καὶ σωτηρίας σου.

Καὶ εἰσελθὼν — Ἀριστῶν. Πλατύτερον ἔγραψε περὶ τούτων ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Καὶ ἦν διδάσκων — ἀκούων. Διδασκόμενος.

ΚΕΦ. ΞΘ'. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ γραμματέων.

Καὶ ἐγένετο — ταύτην; Ἐφρηται περὶ τούτων ἐν **D** τῷ τεσσαρακοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Ἀποκριθεὶς — εἶπαι. Ἀκολουθῶς ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα ἐσαφηνίσθησαν.

Καὶ — ποιεῖ. Ὁμοίως καὶ ταῦτα. Καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ (37) τὴν ἐξήγησιν.

ΚΕΦ. Ο'. Περὶ τοῦ ἀμπελώρου.

Ἦρξαιτο — ἰκανούς. Αὕτη ἡ παραβολὴ πενήτηκοστόν ἐστι κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματθαίου. Καὶ ζή-

interpretationem. *Turtae autem dicebant: Ille est Jesus propheta* **; ibi enim haec declarata ac manifestata sunt.

Vers. 41. *Et postquam — illa.* Sciens illam propter immensa vitia destruendam, humano modo ipsam prae immensa sua bonitate deflet, etiam hinc ostendens, qualia haberet erga ingratos Judaeos viscera.

Vers. 42. *Dicens — tuam.* Defectivus sermo est; deficit enim: Nequaquam perires. Consueverunt enim stentes verba prae affectus vehementia abrumperere. Quod autem ait, tantumdem est, ac si diceret: Si cognosceres et tu in die hoc, id est, in hoc tempore, quo ego hic conversor; tuum enim est, quia propter te potissimum humanitatem assumpsisti, et peregrinus effectus sum. Si cognosceres, inquam, quae ad pacem tuam pertinent, quae te erga Deum pacificent, quae sunt aut fides in me Filium ejus, aut meae praedicationis susceptio, nequaquam perires. Quod autem interponitur, *et quidem*, superfluum est, tanquam proprietas Hebraicae compositionis.

Vers. 42. *Nunc — tuis.* Abscondita sunt haec ab oculis animae tuae; sive contempta, neglecta.

Vers. 43. *Quod — te.* Haec tanquam ab exordio proprio legenda sunt. Nam ipsum quod, propheticum est hic et narrativum. Dies itaque dicit obsessionis; inimicos vero illius, Romanos, qui postmodum in eum saevierunt.

Vers. 44. *Et — te.* Et filios tuos in te, videlicet solo prosternent.

Vers. 44. *Nec — lapidem.* Hoc est, lapidum compositionem, sive structuram.

Vers 44. *Eo quod — tuae.* Quia non agnovisti tempus curae tuae; tempus namque peregrinationis meae erat tempus curae salutis tuae.

Vers. 45. *Et ingressus — Vers. 46. latronum.* Latius de his scripsit Matthaeus in fine quadagesimi quinti capituli, et ibi quare enarrationem.

Vers. 47. *Et docebat — Vers. 48. audiens.* Cum ab eo doceretur.

CAP. LXIX. De sacerdotibus et scribis ac senioribus, qui Dominum interrogabant.

CAP. XX. Vers. 1. Et accidit — Vers. 2. istam? Dictum est de his quadagesimo octavo capite Evangelii secundum Matthaeum.

Vers. 3. *Respondens — Vers. 6. fuisse.* Consequenter in illo capite etiam haec manifestata sunt.

Vers. 7. *Et — Vers. 8. faciam.* Similiter etiam haec: et ibi lege enarrationem.

CAP. LXX. De vinea.

Vers. 9. *Cœpit — multa.* Haec parabola quinquagesimum est caput Evangelii secundum Matthaeum:

** Matth. xxi, 11.

et ibi quære hujus enarrationem, ad minutula usque A appositam

Vers. 10. *Cumque* — Vers. 12. *ejecerunt*. In illo capite hæc quoque declarata sunt.

Vers. 13. *Dixit* — *reverebuntur*. Similiter et hæc.

Vers. 14. *Cum autem vidissent* — Vers. 15. *occiderunt*. Pari modo et hæc.

Vers. 15. *Quid ergo* — Vers. 16. *absit*. Etiam de his diligenter ibi dictum est.

Vers. 17. *At ille* — *anguli*? Præterea et de his.

Vers. 18. *Omnis* — *eum*. Prædicto capite, postquam etiam illud addidit, quod de hac Davidica prophetia hic relictum est; postquam etiam dixit: *Ideo dico vobis, quod tolletur a vobis regnum Dei, et dabitur nationi facienti fructus ejus*⁴¹, tunc intulit: *Et qui ceciderit super hunc lapidem, confringetur; B super quemcumque vero ceciderit, conteret eum*⁴². Sunt itaque ea, quæ Matthæus habet, exacte recitata, quæ autem apud Marcum et Lucam habentur, compendiose tradita, quemadmodum frequenter diximus.

Apud omnes itaque evangelistas hanc invenimus dispensationem, ut quisque eorum interdum quidem diligenter, interdum autem compendiose retulerint. Propositum autem verbum dicto capite juxta Matthæum declaratum est; et ibi quære enarrationem.

Vers. 19. *Et quærebant* — *dixerit*. Hæc item manifestius scripsit Matthæus prædicto capite.

CAP. LXXI. *De his qui Dominum interrogabant, C occasione census.*

Vers. 20. *Et observantes* — *præsidis*. Ait Matthæus in fine quinquagesimi capituli: *Tunc absentes Pharisei consilium ceperunt, ut illaquearent eum in sermone*⁴³, et cætera. Lege ergo illorum enarrationem, et ibi etiam præsentium verborum declarationem invenies.

Vers. 21. *Et interrogaverant* — Vers. 22. *an non?* Quinquagesimo secundo capite de his manifestius scripsit Matthæus, et ibi similiter quære interpretationem.

Vers. 23. *Cognita* — Vers. 26. *tacuerunt*. In illo etiam horum facta est mentio, dataque interpretatio.

CAP. LXXII. *De Sadducæis.*

Vers. 27. *Accedentes* — Vers. 33. *azorem*. Caput hoc quinquagesimum tertium est apud Matthæum; et ibi quære totam enarrationem.

Vers. 34. *Et* — *nuptum dant*. Hoc est, filii hujus mundi, hujus vitæ.

Vers. 35. *Qui vero* — Vers. 36. *sint filii*. Apud Matthæum etiam horum facta est mentio, dataque

⁴¹Matth. xxi, 43. ⁴²Ibid. 44. ⁴³Matth. xxi, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(38) Hentenius addit: Τοῦ Μάρκου καί. Habet autem hæc Marcus xii, 10.

τησον ἐκεῖ τὴν ταύτης ἐξήγησιν, λεπτομερῶς ἐπι-
θειμένην.

Καὶ ἐν -- ἐξέβαλον. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ
καὶ ταῦτα ἠρμηνεύθησαν.

Εἶπε -- ἐτραπήσονται. Ὅμοιος καὶ ταῦτα.

Ἰδόντες δὲ -- ἀπέκτειναν. Ὁσαύτως καὶ ταῦτα.

Τι οὖν -- γένοιτο. Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ μετὰ
ἀκριθείας ἐρρήθη.

Ὁ δὲ -- γυνῆς; Ἐτι καὶ περὶ τούτων.

Πᾶς -- αὐτόν. Ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ καὶ
τὸ λειπόμενον τῆς Δαυιτικῆς ταύτης προφητείας
προσεβαί, εἶτα εἰπὼν· Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, δεῖ
ἀρθῆσθαι ἀπ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δο-
θήσεται ἔθραι ποιῶντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς· τότε
ἐπήγαγεν εἶτι Καὶ ὁ πᾶσι ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον,
συνθλιυσθήσεται· ἐφ' ὃν ὃ' ἂν πέσῃ, λιμῆσιν
αὐτόν. Ἔστι τοίνυν τὰ μὲν τοῦ Ματθαίου ἀκρι-
θῆα ἀπαγγελίας τὰ δὲ (38) τοῦ Λουκᾶ συντομία
ἀπαγγελίας, ὡς κολλάκις εἰρήκαμεν.

Παρὰ πᾶσι δὲ τοῖς εὐαγγελισταῖς εὐρίσκομεν τὴν
τοιαύτην οἰκονομίαν ἐκάστου αὐτῶν ποτὲ μὲν ἀκρι-
θῶς, ποτὲ δὲ συντόμως ἀπαγγέλλοντος. Τὸ μέντοι
προκαίμενον ῥητὸν ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ
κατὰ Ματθαίον ἠρμηνεύεται. Καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν
ἐξήγησιν.

Καὶ ἐζήτησαν -- εἶπε. Καὶ ταῦτα σαφέστερον ὁ
Ματθαῖος ἐστύρωσεν ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

ΚΕΦ. ΟΑ'. Περὶ τῶν ἐγκαθέτων διὰ τὸν κῆρσον.

Καὶ παρατηρήσαντες -- ἡγεμόνος. Φησὶν ὁ
Ματθαῖος ἐν τῷ τίλει τοῦ πεντηκοστοῦ πρώτου
κεφαλαίου αὐτοῦ· Τότε πορευθέντες οἱ Φαρισαῖοι,
συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτόν παγιδέσωσιν ἐν
λόγῳ, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν
αὐτῶν, καὶ εὐρήσεις ἐκεῖ καὶ τὴν τῶν παρόντων
ῥητῶν σαφήνειαν.

Καὶ ἐκηρώτησαν -- ἡ οὐ; Ἐν τῷ πεντηκοστῷ
δευτέρῳ κεφαλαίῳ περὶ τούτων σαφέστερον ἔγραψεν
ὁ Ματθαῖος; καὶ ζήτησον ἐκεῖ ὁμοίως τὴν ἔρμηνείαν.

Καταρτίσας -- ἐσίγησαν. Ἐν τῷ τοιοῦτ' κεφα-
λαίῳ ταῦτα πάντα ἐμνημονεύθηάν τε καὶ ἠρμηνεύ-
θησαν.

ΚΕΦ. ΟΒ'. Περὶ τῶν Σαδδουκαίων.

Προσελθόντες -- γυναῖκα. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο
πεντηκοστὸν τρίτον ἐστὶ παρὰ τῷ Ματθαίῳ· καὶ
ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ἄλλην ἐξήγησιν.

Καὶ -- ἐκαγάμισκονται. Οἱ τοῦ κόσμου τούτου,
οἱ τῆς ζωῆς ταύτης.

Οἱ δὲ -- υἱοὶ ὄντες. Παρὰ τῷ Ματθαίῳ καὶ ταῦτα
ἐμνημονεύθηάν τε καὶ ἠρμηνεύθησαν ἐν τῷ ῥηθέντι

κεφαλαίῳ, ἔνθα κείται τό· Ἐν γάρ τῇ ἀναστάσει ἂ ἰερρατοιο, οὐτε γαμοῦσι, οὐτε ἐγαμίζονται, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ὅτι — βάρου. Ἐβήλωσεν ἐπὶ τῆς Γραφῆς τῆς βάρου· αὐτῆ δὲ ἰστόρηται ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Ἐξόδου.

Ὅς λέγει — ζῶσι. Καὶ περὶ τούτων ἀκολούθως ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ Ματθαίου εἰρηται· καὶ ζήτησον ἐκεῖ.

Ἀποκριθέντες — οὐδέν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησεν, ἔνθα τό· Καὶ ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι ἐξεπλήσσοτο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΟΓ'. Ἐρώτησις πρὸς τοὺς Φαρισαίους πῶς ἔστιν υἱὸς Δαυὶδ ὁ Χριστός.

Εἶπε — ἔστι; Ματθαίος δὲ φησὶν ἐν τῷ πεντηκοστῷ πέμπτῳ αὐτοῦ κεφαλαίῳ ὅτι Συνηγμένων τῶν Φαρισαίων, ἐκηρώτησεν αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς λέγων· Τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ, τίνα οὖν υἱὸς ἔστι; καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐκεῖ πάντα κατὰ λόγον.

Ἀκούοντες — δείκνους. Ἀνάγνωθι ἐν τῷ βηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Πλατύνουσι γάρ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν, καὶ μαγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ εὐρήσεις περὶ πάντων.

Οἱ — κρίμα. Ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον εἶπε καὶ πρὸς τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους· Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι καταστρίβετε τὰς οικίας τῶν χηρῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν.

ΚΕΦ. ΟΔ'. Περὶ τῆς χήρας τῆς τὰ δύο λεπτὰ βάλουσης.

Ἀναβλέψας — ἑβάλε. Περὶ ταύτης καὶ ὁ Μάρκος διέβαλεν ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ· καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ὄλην ἐξήγησιν.

Καὶ τεινῶν — καταλυθήσεται. Εἰρηται περὶ τούτων ἀκριβῶς ἐν τῷ τέλει τοῦ πεντηκοστοῦ ἕκτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίον, ἔνθα κείται τό· Καὶ ἐξελεύσονται οἱ μαθηταὶ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, καὶ προσήλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπιδειξάμενοι αὐτῷ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ ἱεροῦ.

ΚΕΦ. ΟΕ'. Ἐρώτησις περὶ συντελείας.

Ἐκηρώτησαν — γίνεσθαι; Φησὶν οὖν (39) ὁ Ματθαίος ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ ὅτι, καθήμενος αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρονοῦ τῶν Ἐλαιῶν, προσήλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ κατιδίαν, λέγοντες· Εἰπέ ἡμῖν, πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος; καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν (40) ἐξήγησιν.

Ὁ δὲ — αὐτῶν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησάν τε καὶ ἡρμηνεύθησαν.

⁴⁴ Matth. xii, 30. ⁴⁵ Exod. iii, 6. ⁴⁶ Matth. xii, 35. ⁴⁷ Ibid. 44. ⁴⁸ Matth. xiii, 5. ⁴⁹ Ibid. 14. ⁵⁰ Matth. xiv, 1. ⁵¹ Ibid. 3.

A interpretatio, ubi dicitur: *In resurrectione enim neque contrahent matrimonium, neque nuptini tradentur* ⁴⁴.

Vers. 37. *Quod — rubum*. Id est, significavit in Scriptura de rubo; hæc autem scripta sunt in libro Exodi ⁴⁵.

Vers. 37. *Cum dicit* — Vers. 39. *vivunt*. Etiam de his prædicto juxta Matthæum capite dictum est; et ibi quære enarrationem.

Vers. 39. *Respondentes* — Vers. 40. *nihil*. Ibi horum quoque facta est mentio ubi dicitur: *Cumque audissent turbæ, stupuerunt de doctrina ejus* ⁴⁶.

CAP. LXXIII. *Interrogatio Domini ad Judæos quomodo dicant Christum Filium esse David*.

Vers. 41. *Ait* — Vers. 44. *est?* Matthæus autem quinquagesimo quinto sui Evangelii capite ait, quod *Congregatis Pharisæis interrogavit eos Jesus dicens: Quid vobis videtur de Christo, cujus filius est* ⁴⁷? et cætera; ibique omnia rationabiliter enarrata sunt.

Vers. 45. *Audiente* — Vers. 46. *convitiis*. Lege prædicto Matthæi capite dicti illius enarrationem: *Dilatant phylacteria sua et magnificant fimbrias paliorum suorum* ⁴⁸ ac de omnibus invenies.

Vers. 47. *Qui* — *judicium*. Quinquagesimo sexto Evangelii secundum Matthæum capite dixit etiam ad Scribas et Phariseos: *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia devoratis domos viduarum* ⁴⁹, et cætera; lege ergo illorum interpretationem.

CAP. LXXIV. *De vidua, quæ duo minua obtulit*.

Cap. XXI. Vers. 1. *Respiciens* — Vers. 4. *misit*. De hac et Marcus quadragesimo primo sui Evangelii capite disseruit, et ibi quære totam enarrationem.

Vers. 5. *Et quibusdam* — Vers. 6. *diruitur*. Le bis diligenter dictum est in fine quinquagesimi sexti juxta Matthæum capitis, ubi habetur: *Et egressus Jesus exiit de templo: secuti que sunt eum discipuli ejus, ut indicarent ei structuras templi* ⁵⁰.

CAP. LXXV. *De consummatione*.

Vers. 7. *Interrogaverunt—sunt?* Dicit Matthæus quinquagesimo septimo capite, quod sedente eo in monte Olivarum accesserunt ad eum discipuli scorsim dicentes: *Dic nobis, quando hæc erunt?* et *quod signum adventus tui, et consummationis sæculi* ⁵¹? et ibi ista quære.

Vers. 8. *At ille—illos*. Ibi etiam horum facta est mentio et data declaratio.

Variæ lectiones et notæ.

(39) Οὖν omittit B.

(40) Τὴν ἐξήγησιν omittit B.

Vers. 9. *Cum* — Vers. 11. *erunt*. Ibi etiam de A his dictum est.

Vers. 12. *Verum ante* — *meum*. Similiter et de his.

Vers. 13. *Continget* — *testimonium*. In protestationem, in redargutionem eorum qui non crediderunt, ne dicere possint in die iudicii, quod prædicationem non audierint. Aut contingent vobis, quæ ab illis inferentur in martyrii gloriam. (Nam Græci dicunt : *Continget vobis* εἰς μαρτύριον, id est in martyrium aut in testimonium.)

Vers. 14. *Habete*—*defensionem*. †† Ponite corda vestra, loco, componite, persuadete, aut ponite in cordibus vestris.

Vers. 15. *Ego* — *vobis*. Os appellat verba ; sapientiam vero intelligentiam (x) verborum.

Vers. 16. *Trademini*.—Vers. 17. *meum*. Prædicto capite etiam de his invenies.

Vers. 18. *Et capillus*—*pereat*. Et vero multi fidetium in ignem injecti, ne capillos quidem perdidierunt. Manifestum ergo est, quod si cujus pars aliqua corporis amputata sit, hoc divina permissione sustinuit : siquidem interdum propriam ostendebat potentiam, quandoque autem carni permittebat, ut juxta naturam pateretur. Cum ergo dixerit : *Et capillus de capite vestro non pereat*, significavit, quod omnipotens esset, quodque illis auxiliaretur, ac alacritatem immitteret.

Vers. 19. *Per* — *vestras*. — *Possidete*, sive servate ; quod si animas, omnino et corpora. Scriptum C est enim prædicto capite : *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* **.

Vers. 20. *Cum*—*ejus*. Matthæus vero prædicto capite aliud scripsit signum dicens : *Cum videritis abominationem* ***, et cætera : lege ergo totam dictionum illorum enarrationem.

Vers. 21. *Tunc* — *montes*. In illo etiam de his quaerito.

Vers. 21. *Et* — *discedant*. Rursum idem dicit ad confirmationem sermonis.

Vers. 21. *Et* — *eam*. Hoc prætermiserunt Matthæus et Marcus. sicut et hic aliud, quod illi dixerunt, puta : *Qui in tecto, non descendat ut tollat quidquam de domo sua : et qui in agro, non revertatur ut tollat vestimenta sua* **.

Vers. 22. *Quia* — *erunt*. Videlicet Dominicæ cædis.

Vers. 22. *Ut* — *scripta sunt*. Ut compleantur omnia, quæ in libris Danielis, aliorumque prophetarum de hujus Hierosolymorum expugnatione scripta sunt.

Vers. 23. *Væ* — *diebus*. Apud Matthæum hoc etiam dicto capite manifestatum est.

** Matth. xxiv, 13. ** Ibid. 15. ** Ibid. 17, 18 ; Marc. xiii, 15, 16.

Varis lectiones et notæ.

(41) Hoc scholio caret Hentenius. Igitur versum †† et 15 conjunxit.

(x) *Intelligentiam*, *Sententiam*.

Οταν — *εσται*. 'Εκεί και περί τούτων ἐρρήθη.

Πρό δε — *μου*. 'Ομοίως και περί τούτων.

'Αποθήσεται — *μαρτύριον*. Εἰς ἐλεγχὸν τῶν μὴ πιστευσάντων. ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ἐν ἡμέρῃ κρίσεως ὅτι οὐκ ἠκούσαμεν τοῦ κηρύγματος. Ἡ ἀποθήσεται ὕμιν τὰ παρ' ἐκείνων ἐπαγόμενα εἰς μαρτυρικὴν δόξαν.

Θέσθε — *ἀπολογηθῆναι*. Θέσθε (41) τὰς καρδίας ὑμῶν, ἀνεῖ τοῦ, διάθεσθε, παῖσατε, ἢ θέσθε εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν.

Ἐγώ — *ὑμῖν*. Στόμα μὲν λέγει τοὺς λόγους, B σοφίαν δὲ τὰς ἐννοίας τῶν λόγων.

Παραδοθήσασθε — *μου*. Ἐν τῷ βῆθέντι κεφαλῶν και περί τούτων εὐρήσεις.

Και θριξ — *ἀπόληται*. Καὶ ὄντως πολλοὶ τῶν πιστῶν, εἰς τῷρ ἐμβληθέντες, οὐδὲ τρίχα ἀπόλλισαν. Ὅθεν φανερὸν ὅτι, και εἰ τις ἀφῆρθη τι τοῦ σώματος, κατὰ συγχώρησιν Θεοῦ τοῦτο πάντως ὑπέστη, ποτὲ μὲν γὰρ τὴν οἰκίαν ἐπαδείκνυτο δύναμιν, ποτὲ δὲ συνεχώρει τῇ σαρκὶ πάσχειν κατὰ φύσιν. Εἰπὼν οὖν ὅτι *Και θριξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται*, ἐδήλωσεν ὅτι τε παντοδύναμός ἐστι, και ὅτι ἀντιλήψεται τούτων, και προθυμίαν αὐτοῖς ἐπέβαλεν.

'Ἐν — *ὑμῶν*. *Κεῖσασθε*, ἦτοι σώσατε · εἰ δὲ τὰς ψυχὰς, πάντως και τὰ σώματα. Γέγραπται γὰρ ἐν τῷ προειρημένῳ κεφαλῶν · ὅτι Ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται.

Ὅταν — *αὐτῆς*. Ὁ δὲ Ματθαῖος ἐν τῷ ἤδη λεχθέντι κεφαλῶν ἕτερον ἀναγράφει σημεῖον, λέγων ὅτι *Ὅταν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, και τὰ ἐξῆς · και ἀνάγκωθι τὴν δαλὴν ἐξήγησιν τῶν βῆτῶν ἐκείνων*.

Τότε — *ὄρη*. Ἐν ἐκείνῳ και περί τούτων (42) ζήτησον.

Και — *ἐχωρείτωσαν*. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν εἰς βεβαίωσιν τοῦ λόγου.

Και — *αὐτῆς*. Τοῦτο παρέλιπε Ματθαῖος και Μάρκος, ὡσπερ και οὗτος, δ εἶπον ἐκεῖνοι, λέγω δὴ τὸ, Ὁ ἐπὶ τοῦ σώματος μὴ καταδαιμόντω, ἄραι τὰ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, και ὁ ἐν τῷ ἀγγῶ, μὴ ἐπιστρεψάτω ὀπίσω ἄραι τὰ ἰμάτια αὐτοῦ.

Ὅτι — *εἰσι*. Τῆς τοῦ Διαιοποιτικοῦ φόνου.

Τοῦ — *γεγραμμένα*. Ὑπὲρ τοῦ πληρωθῆναι πάντα τὰ ἐν ταῖς βίβλοις τοῦ τε Δανιὴλ και τῶν ἄλλων προφητῶν περί τῆς τοιαύτης ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ γεγραμμένα.

Ὅσαι — *ἡμέρας*. Παρὰ τῷ Ματθαίῳ και τοῦτο τεσαφηνίσται ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλῶν.

(42) Τούτου Β.

Ἔσται — ἐθνῶν. Φησὶν ὁ Ματθαῖος ὅτι Ἔσται ἅπασαν τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἡμέραν αὐτῆν ἡμετέρας ἀπ' ἀρχῆς τοῦ κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδ' οὐ μὴ γένηται. Ἄπὸ γούν τῆς ἐκείσε κειμένης ἐρμηνείας διαγνωσθήσονται καὶ ταῦτα.

Καὶ ἔσται — σαλευθήσονται. Ταῦτα περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας φησὶ. Ζήτησον δὲ ὁμοίως παρὰ τῷ Ματθαίῳ τὴν ἐξηγήσιν τοῦ Εὐθὺς δὲ (44) μετὰ τὴν θλίψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ὃ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὴν τοῦ ἐφεξῆς βῆτου· καὶ εὐρήσεις; καὶ περὶ τούτων.

Καὶ τότε — πολλῆς. Πάλιν ἐκεῖ καθεξῆς ἀναγνώθῃ τὰς ἐξηγήσεις, ἀναγκαίως οὖσας ἄχρι τοῦ Ἄπὸ δὲ τῆς συκῆς μάθετε τὴν παραβολὴν.

Ἀρχομένων δὲ τούτων γίνεσθαι — Θεοῦ. Αὐθὺς ἐκεῖ τὴν ἐπιλοιοπὸν ἐξηγήσιν ἀναγνωστίον ἄχρι τοῦ Ἄμην λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ἕως ἂν (45) πάντα ταῦτα γένηται· ἐν ἐκείνῃ γὰρ ἐμνημονεύσαντες τε καὶ ἡρμηνεύθησαν, ὡς εἰκός.

Ἄμην — παρέλθωσιν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη.

Προσέχετε — γίνεσθαι. Ἐν τῷ πεντηκωστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον ζήτησον τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Γρηγορίου οὗν, ὅτι οὐκ οἴδατε ποῖα ὄρα ὃ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται· ἐν αὐτῇ γὰρ ταῦτα μνήμης καὶ ἐπιλύσεως τετυχῆσαι. Σημειώτεον δὲ ὅτι οὐ μόνον ἡ μέθη, ἀλλὰ καὶ αἱ μέριμναί τινος τοῦ βίου βαπτίζουσι τὴν ψυχὴν, καὶ καταποντίζουσι τὸν νοῦν.

Καὶ — ἀνθρώπου. Παραστήναι τῷ Χριστῷ μετὰ τῶν ἀγγέλων.

Ἦν — διδάσκων. Δι' ὠφέλειαν τῶν ἐκείσε (46) συνερχομένων.

Τὰς δὲ νύκτας — Ἐλαιῶν. Διὰ τὸ ἀπερίσπαστον καὶ ἐπιτήδειον εἰς προσευχὴν· οὐχ ἦρτον δὲ καὶ εἰς μουσικωτέραν διδασκαλίαν τῶν μαθητῶν· δῆλον γὰρ ὅτι μετ' αὐτῶν ἐξήρχετο ἐκεῖ καὶ ἠδύλιζετο.

Καὶ πᾶς — αὐτοῦ. Εἰ ὁ λαὸς ἐκεῖνος οὕτως ἐποίησεν, πολλῶν μάλλον ἡμᾶς χρὴ, τὸν οἰκειότερον λαόν, ὁρθερίζειν πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ ἐπὶ τῷ ἀκούειν αὐτοῦ, διὰ τῶν θείων Γραφῶν διδάσκοντος, καὶ μὴ μόνον ἀκούειν, ἀλλὰ καὶ ὁπακοῦειν.

ΚΕΦ. ΟΓ΄. Περὶ τοῦ Πάσχα.

Ἡγγίκε — Πάσχα. Ἐορτὴ τῶν Ἀζύμων ἐλέγετο καὶ ἡ τοῦ Πάσχα ἑορτὴ, διότι κατὰ τὸ Πάσχα τοῖς τοῦ ἀμνοῦ κρέασι καὶ ἄζυμα συνήθειον. Δοικῶν οὖν,

⁴⁵ Math. xxiv, 21. ⁴⁶ Ibid. 29. ⁴⁷ Ibid. 29. ⁴⁸ Ibid. 34. ⁴⁹ Ibid. 42.

Variae lectiones et notæ.

(45) Τοῦ neuter agnoscit in contextu apud Matthæum.
(44) Δὲ abest A.

Vers. 25. *Erit — v. 24. gentium.* Dicit Matthæus quod *Erit tunc afflictio magna qualis non fuit a principio mundi ad hoc usque tempus, neque fiet* ⁴⁵; ex interpretatione ergo, quæ ibi posita est, etiam hæc cognoscentur.

Vers. 25. *Et erunt — Vers. 26. movebuntur.* Hæc de secundo adventu suo dicit. Quære autem similiter apud Matthæum dicti illius enarrationem: *Statim autem post afflictionem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit splendorem suum, et stellæ cadent de cælo* ⁴⁶, ac dicti sequentis; et de his etiam invenies.

Vers. 27. *Et tunc — magna.* Rursus ibi suo ordine lege enarrationes, quæ necessariæ sunt usque ibi: *A ficu autem discite parabolam* ⁴⁷.

Vers. 28. *His autem fieri incipientibus — Vers. 31. Dei.* Rursus ibi reliqua enarratio legenda est usque ibi: *Amen, dico vobis, nequaquam præteribit generatio hæc, donec omnia ista fiant* ⁴⁸; in ea enim et horum facta est mentio, et data interpretatio, ut par erat.

Vers. 32. *Amen — Vers. 33. præteribunt.* Ibi etiam de his dictum est.

Vers. 34. *Attendite — Vers. 36. quæ ventura sunt.* Quinquagesimo octavo Evangelii juxta Matthæum capite quære enarrationem ejus, quod dicitur: *Vigilate ergo, quia nescitis, quæ hora Dominus vester venturus sit* ⁴⁹; nam in eo etiam de his facta est mentio, dataque enarratio. Signandum est autem, quod non sola ebrietas, sed et curæ sæculares animam absorbent, mentemque demergunt.

Vers. 36. *Et — hominis.* Astare Christo cum angelis.

Vers. 37. *Erat — dozens.* Propter eorum utilitatem, qui illuc concurrebant.

Vers. 37. *Noctibus vero — Olivarum.* Ne mente distraheretur, et quia aptus erat ad precandum nec minus quoque ob secretiorem discipulorum instructionem; nam manifestum est, quod illuc cum eis exibat et conversabatur.

Vers. 38. *Omnisque — illum.* Si populus ille hæc faciebat, multo magis nos, qui populus magis illi familiaris sumus oportet diluculo venire ad eum, ut in templo audiamus illum per Scripturas sanctas docentem; nec solum ut audiamus, sed etiam ut obediamus.

CAP. LXXVI. De Pascha.

Cap. XXII. Vers. 1. *Appropinquavit — Pascha.* Festum Azymorum etiam dicebatur ipsum Paschæ festum, quia in Pascha carnibus agni et azyms

vescebantur, cum itaque tunc primum azyma gustarent, ipsum Pascha nominabant etiam Azyma.

Aliud tamen proprie festum erat Azymorum, die sequenti post Paschæ festum, de quo latius dicendum est sexagesimo tertio capite Evangelii juxta Matthæum, ubi dicitur: *Primo autem Azymorum accesserunt discipuli ad Jesum dicentes ei: Ubi vis paremus tibi ad edendum Pascha*?

Vers. 2. *Et quærebant* — *populum*. Quærebant, quomodo occiderent eum occulte, aut nacta bona occasione scilicet; timebant enim populum, si psalam aut nulla data occasione illum occiderent.

Vers. 3. *Intravit* — *duodecim*. Joannes vero dicit, quod *Post offulam tunc introiit in illum Satanæ*.⁴¹ Non est autem in hoc contradictio. Primum siquidem experientia probabat Satanæ, ac miseram explorabat, postmodum vero agnito quod repudiatus esset et incorrigibilis, ausus est in eum ingredi, sicut etiam in Evangelio juxta Matthæum diximus, non tamen quod insanire eum faceret aut agi areret, sed quod illi dominaretur, et tanquam servo uteretur. Iscarioten hunc dixit ad discrimen alterius Judæ. Addidit etiam quod e numero duodecim erat, ut ostenderet quod de primo erat discipulorum cetero.

Vers. 4. *Et abiit* — *eis*. Magistratibus, qui templum custodiebant. Nam et hi pecuniis persuasi cum homicidis conuraverant. Traderet autem, hoc est, traditurus esset.

Vers. 5. *Et* — *se daturus*. Sicut petebat.

Vers. 6. *Et ille spondit*. Hoc in loco εξωμολόγησεν, idem est, quod pactus est, firmiter et ex animo promisit.

Vers. 6. *Ac* — *turba*. Sine tumultu.

Vers. 7. *Venit* — *Pascha*. Verbum *venit*, significat hic *instabat*. Dixit autem, *venit*, propter magnam propinquitatem. Aliud enim est, quod superius dixit, *γγιζεν*, *appropinquavit*, et aliud *ἐκλήσιασεν*, *imminebat*, quod hic significatur per verbum *ἦλθε*, *venit*. Siquidem propinquius est *ἐκλήσιασεν* quam *γγιζεν*. Ideo ubi posuit *γγιζεν*, erat ante duos dies Paschæ. Nam ante duos dies locutus est Judas cum principibus sacerdotum et magistratibus: ubi autem significatur *ἐκλήσιασεν*, est ante unum diem. Nam ante unum diem misit Petrum et Joannem ad parandum Pascha, sicut apud Matthæum et Marcum didicimus.

⁴¹ Matth. xxvi, 17. ⁴² Joan. xiii, 27.

Variæ lectiones et notæ.

(47) Ita etiam uterque in contextu apud Mattheum

(48) Demosthenicum hoc. V de *περὶ παραπρεσβ.* p. 503, edit. Reisk. ubi codex Mosquensis ita exhibet: *Ἐκεῖνος (Philippus) ἤμαξ διεκωδώνισεν ἀπαντας. Τίνα τρόπον; προσπέμων ἐκάστη ἰδία, κ. τ. λ.*

ἄ τότε πρῶτον γινόμενοι τῶν ἐζόμενων, Ἄζυμα καὶ τὸ Πάσχα κατωδόμενον.

Ἐτέρα δὲ ἦν ἡ κυρίως ἑορτὴ τῶν Ἀζύμων, ἡ μετὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα, περὶ ἧς εἰρηται κλαυτύτερον ἐν τῇ ἐξηκοστῇ τρίτῃ κεφαλῇ τοῦ κατὰ Ματθαίου ἐνθὰ τῆ· Τῇ δὲ πρώτῃ τῶν Ἀζύμων προσῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ Ἰησοῦ, λέγοντες αὐτῷ· Ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμεν (47) σοὶ φαγεῖν τὸ Πάσχα;

Καὶ ἐξήτουν — λαόν. Ἐξήτουν τὸ πῶς ἀνέλθωσιν αὐτόν, κρυφίως ἢ εὐαφῆρμῳ; δηλονότι· ἐφοβοῦντο γὰρ τὸν λαόν, φανερώς ἢ ἀναφῆρμῳ; ἀνελεῖν αὐτόν.

^B *Εἰσῆλθε* — *δώδεκα*. Ἰωάννης δὲ φησιν οὕτως· Μετὰ τὸ ψαμίον, τότε εἰσῆλθεν εἰς ἀκτίον ὁ Στανᾶς. Οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο ἐναντιολογία. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ Στανᾶς ἀπόπειραν ἐποίησατο καὶ διεκωδώνισεν (48) τὸν ἄθλιον· ὕστερον δὲ, γινούς ἀφορισθέντα, ὡς ἀδιόρθωτον, θαρρήσας ἐπεκήδευσεν, ὡς καὶ ἐν τῷ κατὰ Ματθαίου εἰρήκαμεν, κλην οὐχ ὥστε δαιμονῶν αὐτόν, ἀλλ' ὥστε κατακυριεύειν καὶ δουλαγωγεῖν αὐτόν. Ἰσκαριώτην μὲν οὖν εἶπα τοῦτον, πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ ἄλλου Ἰούδα· ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ δὲ τῶν δώδεκα, ἵνα δείξῃ οὕτως ἐκ τοῦ πρώτου χοροῦ τῶν μαθητῶν ἦν.

Καὶ ἀπελθὼν — *αὐτοῖς*. Τοῖς στρατηγοῖς, τοῖς φυλάσσουσι τὸ ἱερόν. Συνέπνευσαν γὰρ καὶ οὗτοι τοῖς μισαφόνοις, ἀναπεισθέντες; χρήμασι. Παραδῶ δέ, ἀντὶ τοῦ, παραδώσει.

Καὶ — *δοῦναι*. Ὡς ἐξήκει.

Καὶ ἐξωμολόγησεν. Ἐκ (49) καρδίας ὡμολόγησε, βεβαίως ἐπηγγέλατο.

Καὶ — *ὄχλου*. Εὐκαίριον, εἶπουν, ἐπιτήδειον καιρόν. Ἄραρ δὲ ὄχλου, ἀντὶ, τοῦ, χωρὶς θορύβου (50).

Ἦλθε — *Πάσχα*. Τὸ ἦλθεν ἐνταῦθα τὸ ἐκλήσιασεν δηλοῖ. Ἦλθε γὰρ εἶπε, διὰ τὴν ἀγαν ἐγγύτητα. Ἐτερον δὲ τὸ *γγιζεν*, ὅπερ ἀνω εἶρηκεν, καὶ ἕτερον τὸ ἐκλήσιασεν, ὅπερ ἐνταῦθα δηλοῦται. Τὸ ἐκλήσιασεν γὰρ ἐγγύτερόν ἐστι τοῦ *γγιζε*. Διὸ ἐνθὰ μὲν εἶταε τὸ *γγιζε*, πρὸ δύο ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ἦν· πρὸ δύο γὰρ ἡμερῶν ὁ Ἰούδας συναλέλησε τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ στρατηγοῖς· ἐνθὰ δὲ δηλοῦται τὸ ἐκλήσιασεν, πρὸ μίαις ἐστὶ. Πρὸ μίαις γὰρ ἀπέσταυλε Πίτρον καὶ Ἰωάννην εἰς ἐτοιμασίαν τοῦ Πάσχα, καθὼς; μεμαθήκαμεν παρὰ Ματθαίου καὶ Μάρκου.

Conf. Harpocrat. p. 51. Frequentes eo etiam vitur Chrysostomus.

(49) Propositionem ex Theophyl. etiam p. 510 C, urget: ΤΕΛΕΙΑΣ ὁμολογίας καὶ συνθήκας ἐπέψατο.

(50) Theophyl. l. i. καταμόνας.

Καὶ ἀπέστειλε — φάγωμεν. Κατὰ τὸν νόμον. Α
Οἱ δὲ — ἐτοιμάσωμεν. Ὅτι γὰρ αὐτοὶ εἶχον
ἕσιον καταγώγιον, οὕτε μὴν αὐτοί, πᾶσιν ἦδη ἀπο-
τεξίμενοι.

Ὁ δὲ — ἐτοιμάσατε. Ἐν τῷ ἐξακοστῷ τρίτῳ κε-
φαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον ζήτησον τὴν ἐξήγησιν
τοῦ Ὁ δὲ εἶπαν Ὑπάγετε εἰς τὴν πόλιν πρὸς τὸν
δούλον, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐν ἐκείνῃ γὰρ περὶ τούτων
πάντων ἐρρήθη.

Ἀπαλλοθῆντες — σὺν αὐτῷ. Ἀκολουθεῖ; ἐκεῖ καὶ
περὶ τούτων εἰρήσεις.

Καὶ εἶπε — παθεῖν. Σπουδῆ ἐσπούδασα τούτου
τοῦ ἐνιαυτοῦ τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ἑμῶν, πρὸ τοῦ
σταυρωθῆναι με (51), ἦτοι πρὸ τοῦ καιροῦ τοῦ
Πάσχα. Ἐν αὐτῷ γὰρ σταυρωθῆναι ἐμελλεν, ὡς
ἀνάγκης κατὰ τῷ Ματθαίῳ ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ. B
Ὁ δὲ εἶπε δὲ γενομένης ἀνάγκης μετὰ τῶν δούλων.

Ἀλέγω γὰρ — τοῦ θεοῦ. Ἐν τῷ ἐξακοστῷ τε-
τάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον ζήτησον τὴν
ἐρμηνείαν τοῦ Ἀλέγω δὲ ὑμῖν ὅτι οὐ μὴ πῶ
ἀπάρτι ἐκ τούτου τοῦ γεννηήματος τῆς ἀμπέλου,
ὡς τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πῶ μεθ'
ἑμῶν καιρὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς μου.
Καὶ ἀνάγνωθι πᾶσαν, καὶ εἰρήσεις περὶ πάντων
λεπτομερῶς.

Καὶ δεξιόμενος — ἑαυτοῖς. Ἐντεῦθεν ἤρξατο τοῦ
μυστικοῦ δείπνου.

Ἀλέγω — εἰρη. Ἐν τῇ θηλωθείᾳ ἐρμηνεύει καὶ
ταῦτα ἐμνημονεύθησαν μετὰ καὶ (52) τῶν ἐφεξῆς.

Καὶ λαβὼν — τραπέζης. Ἀνάγνωθι ἐν τῷ εἰρη-
μένῳ κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ Ἐσθιδότεν δὲ
αὐτῶν, λαβὼν δ' Ἰησοῦς ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας
ἐκλάσας, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς ὁμοίως δὲ καὶ
ἐὰς ἐφεξῆς ἕχρι τοῦ Καὶ ὑμῆσαντες, ἐξῆλθον
εἰς τὸ δρόσ τῶν Ἐλαιῶν καὶ εἰρήσεις περὶ πάν-
των ἀκριβῶς ὁδὸν γὰρ ἀνεξέταστον ὑπελειφθη.
Τὸ δὲ, τὸ ὑπερ ἑμῶν ἐκχυρόμενον, πρὸς τὸ ποτή-
ριον ἀποδίδεται. Τὸ δὲ ποτήριον τὸ αἷμα αὐτοῦ
ἐστι.

Καὶ — παραδίδοται. Φησὶ Ματθαῖος ἐν τῷ ἐξη-
κοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ Ὁ μὲν Ἰῶς τοῦ ἀνθρώ-
που ὑπάγει, καθὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ, καὶ τὰ
ἐξῆς ἔκει οὖν καὶ ταῦτα ἐσαφηνίσθησαν.

Καὶ αὐτοὶ — πρόσσειν. Ματθαῖος μὲν καὶ Μάρ-
κος πρὸ τῆς διανομῆς τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου
φασὶν αὐτοὺς διαπορηθῆναι περὶ τούτου Ἄουκᾶς δὲ
καὶ Ἰωάννης μετὰ τὴν διανομὴν. Δῆλον οὖν ὅτι καὶ
πρῶτον καὶ ὑπερον τοῦτο γέγονε.

ΚΕΦ. ΟΥ'. Περὶ τῶν φιλονεικησάντων εἰς μεζῶν.

Ἐγένετο — μεζῶν. Καὶ ἄλλοτε περὶ τοιοῦτου
πράγματος ἐπολυπραγμόνησαν, ὡς φανερώτερον
ἔγραψε Ματθαῖος ἐν τῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ κεφα-

51 Matth. xxvi, 18. 52 Ibid. 20. 53 Ibid. 29.

Variae lectiones et notæ.

(51) Mf abca A.

(52) Καὶ abest A.

Vers. 8. Et emisit — edamus. Secundum legem.

Vers. 9. At illi — paremus. Neque enim ipse
proprium habebat diversorium, neque illi : utpote
omnibus jam defectis.

Vers. 10. Ipse vero — Vers. 12. parate. Sexa-
gesimo tertio Evangelii secundum Matthæum capite
quære dicti illius interpretationem. At ille dixit :
Ite in civitatem ad quendam **, et cætera. In illa
causa de his omnibus dictum est.

Vers. 13. Absentes — Vers. 14. cum eo. Consequen-
ter tibi etiam de his invenies.

Vers 15. Et ait — parat. Festinatione festinavit
hoc anno Pascha comedere vobiscum, antequam
crucifigat, sive ante tempus Pasche ; nam in eo
crucifigendus erat, sicut apud Matthæum legitur
in dicti illius enarratione : Vespere autem factis
discumbebat cum duodecim **.

Vers. 16. Dico enim — vobis. Sexagesimo quarto
Evangelii juxta Matthæum capite quære dicti illius
enarrationem : Dico autem vobis, quod non bibam
posthac ex hoc fructu vitis usque in diem illum, cum
illum bibam vobiscum novum in regno Patris mei **.
Lege totum, et de omnibus particulatim invenies.

Vers. 17. Et accepto — vos. Hinc incepta est
mystica cæna.

Vers. 18. Dico — veniat. In prædicta interpreta-
tione etiam horum facta est mentio cum his, quæ
sequuntur.

Vers. 19. Et accepto — Vers. 21. mens. Lege
prædicto capite dicti illius enarrationem, Edensibus
autem illis, sumpto Jesus pane, cum gratias egisset,
fregit, deditque discipulis ** ; similiter autem et
sequentes interpretationes usque ad eum locum
quo dicitur : Et dictis laudibus, exierunt in montem
Olivarum ** ; et de his omnibus exacte invenies :
nihil enim indiscussum relictum est. Quod vero
dicitur, quod pro vobis effunditur, ad poculum
referendum est ; porro poculum est sanguis ejus.

Vers. 22. Et — traditur. Matthæus sexagesimo
tertio capite sic habet : Filius quidem hominis abit,
sicut scriptum est de ipso **, et cætera ; ibi ergo
etiam hæc manifestata sunt.

Vers. 23. Et ipsi — facturus esset. Matthæus
quidem et Marcus ante panis ac poculi divisionem
ajunt, ipsos de hoc dubitasse ** ; Lucas vero et
Joannes, post divisionem **. Manifestum est ergo,
quod et ante, et postea factum sit.

CAP. LXXVII. De contentione, quis esset major.

Vers. 24. Facta est — major. Etiam alibi de
hujusmodi re curiose inquisierant, sicut manife-
stius scripsit Matthæus tricesimo septimo sui Evan-

54 Ibid. 26. 55 Ibid. 30. 56 Ibid. 14. 57 Ibid.

gellii capite : sed tunc quidem de hoc erat, quisquam major esset in regno caelorum, hic autem alia de causa contentio, sive inquisitio inter eos incidit ; jam enim certiores facti de morte magistri, inquirebant, quis eorum videretur esse major, ut caeterorum fieret magister.

Vers. 25. *At ille — eis.* Docet sane, quod is qui praeponebatur esset, non deberet dominari, tanquam dominus ; nam id reges terrae faciunt inflati principatu, et elati propter eos quibus dominantur.

Vers. 25. *Et qui — vocantur.* Tanquam iudicati majores, aut etiam tanquam gloriae cupidi.

Vers. 26. *Vos — qui ministrat.* Fiant haec, quantum ad animi modestiam. Juniores autem dicitur postremum.

Vers. 27. *Uter — qui ministrat.* Se ipsum in exemplum sermonis praebet. Cum enim ipsi accumberent, tanquam majores ab eo habitu, ille ministrabat, quasi postremum se ipsum ducens, cum et pedes eorum lavaret.

Vers. 28. *Vos — Vers. 29. regnum.* — *Dispono vobis regnum,* hoc est, promitto. Regnum vero caeleste intelligit, cujus spe roborabat eos etiam ad magnitudinem ac tolerantiam.

Vers. 30. *Ut — mensam meam.* Mensam videlicet illam regiam ac caelestem. Possunt autem dici mensa, bona aeterna et ineffabilia, quae diligentibus Deum preparata sunt, cibus vero ac potus, est illorum fruitio.

Vers. 30. *Et — Israel.* Hoc etiam illis promisit quadragesimo primo Evangelii iuxta Matthaeum capite, ubi scriptum est : *Jesus autem dixit eis : Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me* ¹⁰, et caetera : ibi ergo lege horum interpretationem.

Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθίσσασθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ · καὶ ἀνάγνωθι τὴν τούτων ἐξήγησιν.

CAP. LXXVIII. De expeditione Satanæ.

Vers. 31. *Dixit — triticum.* Illi enim moris est praestantiores expetere ad palæstram, sicut Iob. Cribrare vero, id est, turbare, movere, concitare. Cribrum siquidem, quod frequentius κόσκινον, sive σινιατήριον (*y*) vocatur, a quibusdam etiam σινίον dicitur, a quo verbum σινιάζω cribro, vel concutio. Nam in cribro triticum transfertur et concutitur ac confunditur. Praedicit autem eis de futura tentatione, quando omnes relicto eo fugerunt.

Vers. 32. *Ego — tua.* Rogavi, inquit, Patrem meum tanquam homo, ne perdas tandem (*x*) fidem tuam, quam in me habes, in tempore negationis.

¹⁰ Matth. xix, 28.

Variæ lectiones et notæ.

(53) Chrysost. tom. VIII, p. 785, D. θορυβῆσαι, ταρῆσαι, παρῆσαι.

(y) *Sive σινιατήριον*, etc. Hic quædam de suis videtur addidisse interpres.

λαίῳ αὐτοῦ. Ἄλλὰ τότε μὲν περὶ τοῦ, *Τίς ἀρεμίζων ἔστιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν* ; νῦν δὲ καθ' ἑτέραν αἰτίαν ἡ φιλονεικία τούτοις ἐπέπεσεν, εἴτουν ἡ ἐξέτασις · πληροφορηθέντες γὰρ ἦδη περὶ τῆς τοῦ διδασκάλου τελευτῆς, ἐζήτησαν, τίς ἐξ αὐτῶν δοκεῖ εἶναι μείζων, ἵνα διδάσκαλος γένηται τῶν ἄλλων ·

Ὁ δὲ — αὐτῶν. Διδάσκει λοιπὸν ὡς ὁ προσεταναί τούτων μέλλων οὐκ ὀφείλει κυριαρχεῖν, ὡς δεσπότης · τοῦτο γὰρ οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν ποιοῦσι, τετυφωμένοι ταῖς ἀρχαῖς καὶ κατεπαιρόμενοι τῶν ἀρχομένων.

Καὶ οἱ — καλοῦνται. Ὡς δοκοῦντες μείζονες, ἡ καὶ ὡς φιλόδοξοι.

Ἵμεῖς — διακονῶν. Γενέσθω ταῦτα, ὅσον ἐπὶ μετριοπροσῶν. Νεώτερον δὲ λέγει τὸν ἔσχατον.

Τίς — διακονῶν. Ἐαυτὸν αὐτοῖς δίδωσιν ὀπδειγμα τοῦ λόγου. Τούτων γὰρ ἀνακειμένων, ὡς μείζονων ὑπ' αὐτοῦ κριθέντων, οὕτως διηκόνησεν, ὡς ἔσχατον εαυτὸν λογισάμενος, ὅτε ἐνίψη τοὺς πόδας αὐτῶν.

Ἵμεῖς — βασιλεῖαν. Διαίθεμαι ὑμῖν βασιλεῖαν, ἀντὶ τοῦ, ἐπαγγέλλομαι · βασιλείαν δὲ οὐράνιον, ἧς ταῖς ἐλπίσι διανευροὶ τούτους ἐτι πρὸς εὐφυσίαν καὶ ὑπομονήν.

Ἵνα — τραπέζης μου. Τῆς βασιλικῆς ἐκαίτης, τῆς οὐρανόυ. Εἶεν δ' ἂν τράπεζα μὲν τὰ αἰώνια καὶ ἀπόβητα ἀγαθὰ, τὰ ἡτοιμασμένα τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεόν · βρώσις δὲ καὶ πόσις ἡ ἀπόλαυσις αὐτῶν.

Καὶ — Ἰσραὴλ. Τοῦτο ὑπέσχετο αὐτοῖς καὶ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου, ἐνθα γέγραπται τό · ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς · Ἄμην λέγω ὑμῖν, ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀκολουθησαντές μοι, ἐν τῇ καλιγγεσίᾳ, δεῖτε καθίσθηθι καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ · καὶ ἀνάγνωθι τὴν τούτων ἐξήγησιν.

ΚΕΦ. ΟΗ'. Περὶ τῆς ἐξαιτήσεως τοῦ Σατανᾶ.

Εἶπε — σίτον. Ἔθος γὰρ αὐτῷ τοὺς δοκιμαζόμενους ἐξαιτεῖσθαι πρὸς ἀλήτην ; ὡς τὸν Ἰώβ. *Συριδσαι* δὲ, ἀντὶ τοῦ, (53) θορυβῆσαι, κυκῆσαι, ταρῆσαι. *Σινίον* (54) γὰρ παρά τισι καλεῖται τὸ παρ' ἡμῖν κόσκινον, ἐν ᾧ ὁ σίτος τῆδε κάκεισε μεταφερόμενος ταρῆσσεται. Προλέγει δὲ αὐτοῖς περὶ τοῦ μέλλοντος πειρασμοῦ, ὅτε, πάντες ἀφέντες αὐτὸν, ἔφυγον.

Ἐγὼ — σου. Ἐδέσθην τοῦ Πατρὸς μου, φησὶν, ὡς ἄνθρωπος, ἵνα μὴ τέλειον ἀπολέσης τὴν πίστιν σου, τὴν εἰς ἐμὲ, ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀρνήσεως.

(54) Vide Wetstenium ad h. l. σινίον non legi alibi κόσκινον habet Plato, p. 320, 384.

(x) *Tandem.* Τέλειον est prorsus.

Kal — σου. Ἐπιστρέψας, μετὰ τὴν ἀρνησιν ἀ-
δηλονότι, διὰ κλαυθμοῦ πικροῦ, τουτέστιν ἀποκατα-
στάς πάλιν εἰς τὴν πρώτην τάξιν. Ἀδελφοὺς δὲ
αὐτοῦ φησι τοὺς ἄλλους ἀποστόλους, ἢ τοὺς μέ-
λοντας δι' αὐτοῦ πιστεύειν.

Ὁ δὲ — πορευέσθαι. Ἔδει, τοιαῦτα παρὰ τῆς
αὐτοαληθείας ἀκούσαντα, ἰσχὴν αἰτῆσαι παρ' αὐτοῦ
καὶ βοήθειαν· ὁ δὲ μᾶλλον ὑπὸ θερμότητος ἀντιτε-
νει, μὴδὲν τοιοῦτον παθεῖν.

Ὁ δὲ — μ. Σήμερον εἶπε, διὰ τὸ εἶναι τὴν
ἐπιούσαν νύκτα τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Γράφει δὲ
Ματθαῖος ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ αὐ-
τοῦ· ὅτι εἶπε αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἄμην, λέγω σοι,
ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ, πρὶν ἀλῆκτορα φωνῆσαι,
τρὶς ἀπαρτήσῃ με· καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ (55) τὴν
ἐξήγησιν. B

Kal εἶπεν — οὐδεὶς. Ἄτερ (56), ἀντὶ τοῦ,
χωρὶς. Καὶ μὴν οὐκ ἐμνημόνευσε τότε βαλαν-
τίου (57), πλὴν τῷ χρυσοῦ καὶ τῷ ἀργύρῳ καὶ
τοῦτο συνεπεδήλωσεν (58). Ἐκεῖνα γὰρ ἔχειν κωλύ-
σα, πρόβηλον· ὅτι καὶ τοῦτο κωλύκεν ἐπεὶ, μὴ
ὄντος θησαυροῦ, περιτετὸν ἄρα τὸ θησαυροφυλάκιον.
Τῇ πῆρᾳ μὲν γὰρ (59) τὸν ἄρτον ἐπέβαλλον· τῷ
φασκάλῳ δὲ τὸν χαλκόν, ἦτοι τοὺς ὀβολούς· τῷ
βαλαντίῳ (60) δὲ τὸν χρυσοῦν καὶ τὸν ἀργυρον. Ὑσ-
τέρησιν (61) δὲ λέγει τὴν ἐνδειαν.

Εἶπεν — πῆραν. [Ὁ (62) ἔχων βαλάντιον (63),
τουτέστι γινώσκων, ἀράτω, καὶ πῆραν, ἤγουν θη-
σαυρὸν ἀρετῶν· ἀναγκαῖον γὰρ τῷ γνωστικῷ ὁ
πλοῦτος τῶν ἀρετῶν. Ὁ δὲ μὴ ἔχων ἀμφοτέρα
πωλησάτω τὸ μᾶλλον αὐτοῦ, τουτέστιν ἐκδότω
τὸ σῶμα τοῖς πόνοις τῶν ἀρετῶν, καὶ κτησάτω
πόλεμον πρὸς τὰ πάθη καὶ τοὺς δαίμονας.]

Τότε μὲν ἀναγκαίως αὐτοῖς ἐπέθηκε τὴν ἀκτη-
μοσύνην, ἵνα κατορθώσωσιν αὐτὴν· ἐπεὶ δὲ τοῦτο
γέγονεν, ἀφαιρεῖ νῦν τὴν ἀνάγκην καὶ παραχωρεῖ
τούτοις ἔχειν καὶ (64) βαλάντιον καὶ πῆραν, ἵνα
φανῇ τούτων ἡ ἀρετὴ, χωρὶς ἀνάγκης ἀκτημονούντων.
Καὶ πρότερον μὲν αὐτῶς διεδάσταζεν αὐτοὺς, οὐκ
ἔων ἕνωσιν ὑστερεῖν, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν· ὕστε-
ρον δὲ τούτους ἀφῆκε βοηθεῖν ἑαυτοῖς, ὡς ἤδη
στερρότεροις γεγεννημένους· τοῦτο γὰρ δηλοῦται
καὶ (65) διὰ τοῦ βαλαντίου (66) καὶ τῆς πῆρας.
Καὶ ὅτε μὲν ἐκώλυσεν αὐτοὺς ἔχειν βαλάντιον, καὶ
πῆραν, καὶ τὰ τοιαῦτα, τότε οὐδενὸς ὑστερήσαν,
ἵνα γινῶσι τὴν αὐτοῦ δύναμιν καὶ χάριν· ὅτε δὲ πα-
ρεχώρησεν ἔχειν αὐτὰ, τότε καὶ ἐπαίναςαν (67) καὶ
ἐδίψησαν καὶ ἐγυμνήτευσαν, ἵνα γνωσθῇ τούτων ἡ
στερρότης καὶ καρτερία.

⁷¹ Matth. xxvi, 54.

Variæ lectiones et notæ.

(55) Τὴν ἐκεῖ B.
(56) Ab ἄτερ ad χωρὶς omittit Hentenius.
(57) Βαλλάντιου A.
(58) Συμπαρεδήλωσεν B.
(59) Γὰρ omittit A.
(60) Βαλλαντίῳ A.
(61) Ab ὑστερήσιν ad finem scholii omittit Hen-
tenius.

Vers. 52. *Ego — tuos.* — Conversus, post nega-
tionem videlicet, per fletum amarum; hoc est, in
pristinum locum denuo restitutus. Fratres autem
ejus dicit reliquos apostolos, aut illos, qui per eos
erant credituri.

Vers. 53. *At ille — ire.* Oportebat, cum hæc ab
ipsa veritate audisset, fortitudinem atque auxilium
ab eo petere: at ille præ fervore contradicit potius,
asserens, se nihil tale passurum.

Vers. 54. *Ipsæ vero — me.* Hodie, inquit, eo quod
instabat nox diei illius. Scribit autem Matthæus
sexagesimo quarto capite, quod dixerit illi Jesus:
*Dico tibi, Petre, quod in hac nocte, priusquam gallus
canat, ter me abneqabis*; ibi lege enarrationem.

Vers. 55. *Et dixit — nihil.* (†† Ἄτερ, loco
χωρὶς seu sine.) Atqui tunc de loculis nulla est
facta mentio. Verum per aurum et argentum etiam
hoc simul innuit. Cum enim illa possideret velas-
set, manifestum, quod et hoc prohiberet; ubi
namque non est thesaurus, utique superfluum
est thesauri repositorium. In peram siquidem
panem immittebant: in marsupium vero coria-
ceum, quod φασκάλιον vocant, æs, sive obolos, re-
ponebant; in loculos autem, aurum et argentum.
Ὑστερήσιν autem vocat *defectum* (*inopiam*).

Vers. 56. *Dicit — peram.* †*Qui habet loculos,*
hoc est, scientiam, *tollat et peram,* thesaurum vi-
delicet virtutum; nam habenti scientiam necessariae
sunt et virtutum divitiæ. Qui ergo non habet utrum-
que, *vendat tunicam suam,* id est, exponat cor-
pus laboribus virtutum, et *emat gladium,* hoc est,
dimicet adversus affectiones et dæmones.

Tunc quidem necessario egestatem eis imposuit, ut
ad illam accingerentur; postquam vero hoc actum
est, aufert nunc necessitatem, et permittit eis ut
loculos habeant et peram, quo virtus eorum appa-
reat, qui nulla cogente necessitate sectantur inopiam;
et primum quidem ipse tenebat illos, non sinens
ut aliquo egerent, propter eorum imbecillitatem;
postmodum vero dimisit ipsos, ut sibi ipsis essent
auxilio, quasi jam robustiores effectos: nam hoc
per loculos ac peram significatur. Cum ergo probi-
buit eos habere loculos et peram ac similia, tunc
nullo indiguerunt, ut ejus potentiam ac gratiam
agnoscerent; quando vero permisit ut illa haberent,
tunc et esurierunt et sitiierunt et nuditatem passi
sunt, ut ipsorum fortitudo ac tolerantia cognosca-
tur.

(62) Hæc uterque in margine.

(63) Βαλλάντιον A.

(64) Καὶ omittit B. Βαλλάντιον habet A.

(65) Καὶ abest B.

(66) Βαλλαντίου A, atque ita constanter dissen-
sunt in hoc vocabulo.

(67) Ἐπαίναςαν A.

Verum, quomodo dixit : Qui habet oculos, cum nullis illorum haberet ? Capitur itaque habet, pro habere potest

Vers. 36. Et — gladium. — Qui non habet, nunc videlicet. Quod autem sequitur: Vendat tunicam suam, et emat gladium, per emphasim dixit, solam ostendens esse tempus ultionis, venientibus, quantum nunquam alias, persecutionibus : non quod gladii vim propelli vellet; nam Petrum ita ulcisci volentem postmodum prohibuit.

Intelligi autem et alio modo potest, ut dictum primum sit de Juda, siquidem solus ille oculos habebat, tanquam ab avaritia in servitutem redactus : jubet itaque, ut ipse, qui oculos habet, tollat similiter et peram, hoc est, de se ipso curet, cum jam a divina providentia sit abjectus, secundum vero dictum sit de ceteris apostolis ; nam ipsi, qui non habebant, jubet ut vendant tunicam et emant gladium, id est, tradant corpus et mortem recipiant.

Vers. 37. Dico — reputatus est. — Quod scriptum est in propheta. Tanquam iniquum enim et facinorosum in medio iniquorum et facinorosorum latronum crucifixerunt illum.

Vers. 37. Etiam — habent. Quae de me scripta sunt in lege ac prophetia, jam perficiuntur.

Vers. 38. At illi — duo. Cum non intellexissent quid sibi volebat hoc verbo : Qui non habet, vendat tunicam suam et emat gladium, ostendunt duos gladios, quibus usi fuerant ad immolationem ac divinationem agni, cupientes oculos discere intentionem.

Vers. 38. Ipse vero — est. Hinc adhuc magis patet, quod non gladiis ulcisci se volens, jusserat emere gladios ; nam si id voluisset, quomodo nunc dixisset : Satis est ? siquidem neque certum gladii suffocissent ad irruentium multitudinem. Itaque quod dixit : Satis est, ostendit, quod nulla erat gladiatorum necessitas.

Vers. 39. Et — Vers. 42. Sat. Cetera quidem manifesta sunt ; de oratione vero quare sexagesimo quarto Evangelii juxta Matthaeum capite dicti illius enarrationem : Et progressus pusillum, precidit in faciem suam, ac cetera quae sequuntur.

Vers. 43. Apparuit — Vers. 44. terram. Eodem capite horum omnium facta est mentio, dataque interpretatio, et ibi lege verbi illius declarationem : Et relicto illis, abiit iterum et oravit tertio eundem sermonem dicens.

Vers. 45. Et cum surrexisset — Vers. 46. tentationem. Consequenter dicti capite lege ea quae sequuntur, et ab illis etiam haec manifestissime cognosces.

70 Luc. xxii, 36. 71 Matth. xxvi, 39. 72 Ibid. 44.

Variarum lectiones et notae.

(68) Καθ' abest A. (69) 'Ο Ιουδας. (70) Constantiter ergo futurum habet cum melioribus codicibus. Vulgata lectio invecata est per Originem. Tom. III, p. 653 A, et Chrysost. tom. VII, p. 797 C.

Αλλά πώς εἶπεν ὅτι ὁ ἔχων βαλάντιον; ὁδεῖς γὰρ αὐτῶν εἶχεν. Ὡστε τὸ, ὁ ἔχων, ἀπὸ τοῦ, ὁ θυνάμενος; ἔχειν.

Καί — μάχαιραν. Ὁ μὴ ἔχωσιν τὸν Πωλῆσαι τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσαι μάχαιραν, κατ' ἐμφασιν εἶπεν, ἐμφαίνων μόνον ὅτι κενὸς ἀμύνης, ἐρχομένην ὄσον οὖτος τῶν ἐπιβοῶντων, εὐ μὴ ἐν μαχαίραις ἀμύνεσθαι βουλόμενος· καὶ γὰρ ὕστερον τὸν Πέτρον οὕτως ἀμυνόμενον ἐκόλυσε.

Ναθεῖται δ' ἐν καὶ (68) καθ' ἕτερον τρόπον ἐν μὴν πρῶτον βηθὲν περὶ τοῦ Ἰούδα· μόνος γὰρ ἐκεῖνος εἶχε βαλάντιον, τῇ φιλαργυρίᾳ δεσπολιζόμενος· καὶ λοιπὸν καλεῖται (69) ἄρα καὶ κήραν. ἤγουν, φροντίζειν ἑαυτοῦ, τῆς θείας προνοίας ἡδὲ ἀποβηγαίς· ἐν ὕστερον δὲ περὶ τῶν ἄλλων ἀποσπῶντων· οὗτος γὰρ μὴ ἔχοντες, ἐπιτάσσονται παλῆσαι ἐν ἱματίων καὶ ἀγοράσαι μάχαιραν, τοῦτο ἐστὶν δοῦναι τὸ σῶμα, καὶ ἀνταθεῖν θάνατον.

Ἄγω — ἐλογίσθη. Τὸ γεγραμμένον ἐν τῷ προφήτῃ. Ὡς ἄνομοι γὰρ καὶ κακῶργον μέσου τῶν ἀνόμων καὶ κακῶργων ληστῶν ἐσταύρωσαν αὐτόν.

Καὶ γὰρ — ἔχει. Τὰ περὶ ἑμοῦ γεγραμμένα ἔν τε τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις τελειοῦται ἡδὲ.

Οἱ δὲ — δύο. Μὴ συνέντες, τί ἰδέσθαι τὸ· Ὁ μὴ ἔχωσιν παλῆσαι (70) τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ καὶ ἀγοράσαι μάχαιραν· ἰσοδικινοῦσι δύο μαχαίρας, εἰς ἐχρήσαντο πρὸς θυσίαν τοῦ ἀνοῦ καὶ διανομήν.

Ὁ δὲ — ἔστι. Φανερόν μᾶλλον ἐνεῦθεν ὅτι οὐκ ἐν μαχαίραις ἀμύνεσθαι (71); βουλόμενος ἐπιτάξεν ἀγοράσαι μαχαίρας· εἰ γὰρ οὕτω ἐβούλετο, πῶς εἶπε νῦν ὅτι Ἰκανόν ἐστιν; οὐ γὰρ ἀν ἐξήρκεισεν οὐδ' ἐκαστὸν μάχαιραις πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἐπιόντων. Λοιπὸν οὖν εἶπὸν, ὅτι Ἰκανόν ἐστιν, ἐνέφηνεν ὅτι εὐ χρεῖα μαχαίρων.

Καὶ — γενοσθαι. Τὰ μὲν ἄλλα σαφῆ εἰσι· περὶ δὲ τῆς προσευχῆς ζήτησον ἐν τῷ ἐξηκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Καὶ προσελθὼν (72) μικρόν, ἔπεσον ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἦρθη — γῆρ. Ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ ταῦτα πάντα ἐμνημονεύθησάν τε καὶ ἠρμηνεύθησαν. Καὶ ἀνάγνωθι ἐκ τὴν ἠρμηνείαν τοῦ· Καὶ ἀπελθὼν ἀπὸ τοῦ, ἀπελθὼν κάλιον, προσηύξατο ἐκ τρίτον, τὸν αὐτὸν λόγον εἰπὼν.

Καὶ ἀναστάς (73) — πειρασμόν. Ἀκολούθως ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ τὰ ἐξῆς ἀνάγνωθι, καὶ ἀπ' ἐκεῖνων ἔσται σοὶ καὶ τούτων σαφιστάτη διάγνωσις.

(71) Ἀμύνεσθαι. B. (72) Καὶ προσελθὼν, B. (73) Καί, ante ἀναστάς, quod alter eorum omittit in suo codice videtur reperisse Heaenius.

Ἔτι δὲ — ἔστιν. Ἐν τῷ ἐξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον εἴρηται περὶ τούτων ἀκριβῶς. Προήρχετο ἐξ αὐτοῦς, ἀντὶ τοῦ, προελάμβανεν αὐτούς.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — αὐτόν. Ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ τῷ ἐξῆς ἀνάγκη, καὶ τούτων πάντων εὐρήσεις ἀκριβεῖς τὰς λύσεις.

Ἔλεγε — ἐμὲ. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εἴρηται καὶ ἠκριβώταται.

Ἄλλ' — ὥρα. Ἐν ἡ δύναμιν ἐλάθετε κατ' ἐμοῦ θεόθεν.

Καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους. Σκότος ἐνταῦθα λέγει τὸν διάβολον· Ἐλαβε γὰρ καὶ αὐτὸς ἐξουσίαν τότε κατ' αὐτοῦ. Ὁμοίως ἐξ καὶ ὁ Πιλάτος, πρὸς ὃν εἶπεν· Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἀνωθεν· ὡς ἔγραψεν Ἰωάννης· Ὁμοῦ δὲ πάντες δύνανται καὶ ἐξουσίαν ἔλαβον, τῆνικαὶτα πάθει καὶ θανάτῳ τούτου ὑποβαλεῖν, ἵνα πληρωθῇ ἡ οἰκονομία τῆς σωτηρίας ἐνανθρωπήσεως.

Συλλαβόντες — ἀρχιερέως. Ὁσαύτως ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ζήτησον.

Ὁ δὲ Πέτρος — αὐτῶν. Ἔτι καὶ περὶ τούτων· πλατύτερον γὰρ ἱστορήσαντος τοῦ Ματθαίου, λεπτομερῶς ἐν ἐκείνῳ πάντα σεσαφηνίζονται.

Ἰδοῦσα — φῶς. Τὸ ἀπὸ τοῦ πυρός.

Καὶ ἀτερίσασα — ὁ λέγεις. Ἀνάγκη καὶ ἐπερὶ τούτων ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος ἐν τῷ ἐξηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, καὶ τὰς λύσεις αὐτῶν· εἶτα μικρὸν ἀναπόδισον, καὶ ζήτησον ἐπι τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Καὶ εἰσελθὼν ἔσω, ἐπάδητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν ἰδεῖν τὸ τέλος.

Καὶ παραρῆμα — πικρῶς. Ἀκολούθως ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα διασεσάφηται.

Καὶ — αὐτόν. Ἐν τῷ τέλει τοῦ ἐξηκοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου περὶ τούτων ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος. Ἀνάγκη δὲ καὶ ἐν τῷ ἐξηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ τὸ τέλος τῆς ἐξηγήσεως· Καὶ ἐξελθὼν ἔξω ἐκλαυσε πικρῶς.

Καὶ — αὐτοῦ. Ἀνάγκη ἐν τῷ προηλωθέντι ἐξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον ἀπὸ τοῦ· Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ· Ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἵνα ἡμῖν εἴπῃς. Εἰ σὺ εἰ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· ἀκρι τῷ· Τότε ἐπέκτυπον εἰς αὐτόν· ἐν γὰρ ταῖς ἐξηγήσεσιν ἐκείναις (74) ἰσαφηνίσθησαν καὶ ταῦτα.

Καὶ ἀνωτάς — βασιλέα εἶπαι. Ἀνάγκη ἐν τῷ ἐξηκοστῷ ἑξῆς κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον τὴν ἐρμηνείαν τοῦ· Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔστη ἔμπροσθεν τοῦ ἡγεμόνος.

Vers. 47. *Adhuc autem — est.* Sexagesimo quinto Evangelii secundum Matthæum capite de his exacte tractatum est. *Præcedebat autem eos,* sive antecedebat, tanquam ductor.

Vers. 48. *Jesus autem — Vers. 51. cum.* Similiter et in illo lege ea quæ sequuntur, et horum omnium pulchras invenies ambiguitatum solutiones.

Vers. 52. *Dixit — Vers. 53. me.* Etiam de his ibi dictum est, ac diligenter tractatum.

Vers. 53. *Sed — hora.* In qua a Deo potestatem in me accepistis.

Vers. 53. *Et potestas tenebrarum.* Tenebras vocat hic diabolum; accepit enim et ipse tunc potestatem adversus eum. Similiter autem et Pilatus, cui dixit: *Non haberes ullam potestatem adversum me, nisi esset tibi datum a supernis,* veluti scripsit Joannes ⁷⁰. Tunc autem simul omnes vim ac potestatem acceperunt ipsum afflictionibus ac mortis subjiciendi, ut impleteretur dispensatio salutaris incarnationis.

Vers. 54. *Comprehensum — principis sacerdotum.* Pari modo ibi de his etiam quære.

Vers. 54. *Petrus vero — Vers. 55. illos.* Præterea et de his: cum enim latius scripserit Matthæus, particulatim in illo omnia manifestata sunt.

Vers. 56. *Intuita — lumen.* Quod ab igne resplendebat.

Vers. 56. *Deflexis oculis — Vers. 60. quid dicas.* Lege etiam, quæ de his scripsit Matthæus sexagesimo sexto capite, eorumque solutiones: deinde paululum retrocode, et quære dicti illius enarrationem: *Et ingressus intro, sedebat cum ministris, ut videret finem* ⁷⁰.

Vers. 60. *Et protinus — Vers. 62. amare.* Consequenter dicto capite etiam hæc manifestata sunt.

Vers. 63. *Et — Vers. 65. cum.* In fine sexagesimi quinti capituli de his scripsit Matthæus. Lege quoque sexagesimo sexto capite ipsius, dicti illius enarrationem, quo dicitur: *Et egressus foras, flevit amare* ⁷¹, in fine.

Vers. 66. *Atque — Vers. 71. ipsius.* Lege prædicto sexagesimo quinto juxta Matthæum capite ab eo loco: *Et respondens summus sacerdos dixit ei: Adjuro te* ⁷², et cætera, quousque dicatur: *Tunc respuerunt in faciem ejus* ⁷³ nam in illi declarationibus etiam hæc manifestata sunt.

Cap. XXIII. Vers. 1. *Et surgens — Vers. 2. regem esse.* Lege sexagesimo septimo capite Evangelii juxta Matthæum dicti illius interpretationem: *Jesus autem stetit coram præside* ⁷⁴.

⁷⁰ Joan. xix, 11. ⁷¹ Matth. xxvi, 58. ⁷² Ibid. 75. ⁷³ Ibid. 65. ⁷⁴ Ibid. 67. ⁷⁵ Matth. xxvii, 11.

Varie lectiones et notæ.

(74) Ἐκεῖνων B.

Vers. 3. *Pilatus vero* — Vers. 7. *diebus*. *Cousequenter ibi etiam de his invenies.*

Vers. 8. *Herodes autem* — *seri.* †† Ex longo nimirum tempore, hoc est, die.

Vers. 9. *Interrogabat.* — *multis.* Videlicet cavillatoriiis, et in modum tentantis.

Vers. 9. *Ipsa* — *illi.* Utpote tentanti et responsione indigno. Sciens etiam, eum velle signum videre, non utilitatis causa, sed oblectationis: nec tanquam divinas virtutes, sed velut aperta prodigia: non fecit apud eum signum.

Vers. 10. *Stabant* — *eum.* Simul enim et ipsi ad Herodem remissi erant, sicut in progressu inveniemus.

CAP. LXXIX. De contemptu Herodis.

Vers. 11. *Sprevit* — *Pilatum.* Hæc omnia forsitan illi fecit, tanquam regi Judæorum.

Vers. 12. *Et facti* — *eos.* †† Ματ' ἀλλήλων, loco ἀλλήλοις. Et πρὸς αὐτούς, loco πρὸς ἀλλήλους.

Vers. 13. *Pilatus* — Vers. 16. *absolvam.* Corruptionem hic vocat, mediocrem flagellationem ad mitigandum ac deprimentum furorē illorum, ut arbitrarij, eum superasse, cessarent ab ulteriori insania; at illi nihilominus efferabantur, hoc unum solum præ oculis immobiliter habentes, ut quam citissime occideretur, quemadmodum etiam prædicto capite dissertum est.

Vers. 17. *Necessa* — Vers. 19. *carcerem.* Matthæus vero ait dicto capite: *In festo autem consueverat præses absolvere turbæ unum vincitum, quem voluissent*⁴¹, et cætera; lege ergo interpretationem illorum.

Vers. 20. *Rursus* — Vers. 23. *summorum sacerdotum.* Matthæus et alia quædam scripsit dicto capite.

Vers. 24. *Pilatus ergo* — Vers. 25. *eorum.* Ibi quoque de his dictum est. Voluntas autem eorum erat ut crucifigeretur.

Vers. 26. *Et cum* — *Jesum.* Etiam de hoc dictum est ibidem.

CAP. LXXX. De mulieribus Dominum plangentibus.

Vers. 27. *Sequebatur* — Vers. 28. *vestris.* Ne flevitis propter me, sed propter vos ipsas flete, et propter filios vestros.

Vers. 29. *Quoniam* — *lactaverunt.* Dies dicit obsidionis et expugnationis Hierosolymorum: in quibus beatificabuntur ab eis quæ genuerunt, illæ quæ non pepererunt: utpote quæ non audirent aut viderent varias filiorum suorum strages.

Vers. 30. *Tunc* — *nos.* Incipient hæc dicere

⁴¹ Matth. xviii, 15.

Ὁ δὲ Πιλάτος — *ἡμέραις.* Ἀκολουθῶς ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εὐρήσεις.

Ὁ δὲ Ἡρώδης — *γινόμενον.* Ἐξ ἱκανοῦ, (75) χρόνου δηλονότι, τουτέστιν ἐκπαλαί.

Ἐπρώτα — *ἱκανοῖς.* Ἐν λόγοις πολλοῖς, σοφιστικοῖς δὲ καὶ πειρατικοῖς.

Αὐτὸς — *αὐτῷ.* Ὡς κειράζονται, καὶ ὑποκρίσιως ἀναξίω. Γινώσκων δὲ αὐτὸν καὶ θέλοντα σημεῖον ἰθεῖν, οὐκ ὠφελείας ἐνεκεν, ἀλλὰ τέρψεως, καὶ οὐχ ὡς θαίας δυνάμεως, ἀλλ' ὡς ἀπλῶς τεραταίας, οὐκ ἐποίησε παρ' αὐτῷ σημεῖον.

Ἐιστήκεισαν — *αὐτοῦ.* Συνανηπέμφθησαν γὰρ καὶ οὗτοι πρὸς Ἡρώδη, ὡς προϊόντες εὐρήσομεν.

ΚΕΦ. ΘΘ'. Ἐξουθένσις Ἡρώδου.

Ἐξουθενήσας — *Πιλάτω.* Τὰ ῥηθέντα πάντα πεποίηκεν αὐτῷ, ὡς βασιλεῖ τάχα τῶν Ἰουδαίων.

Ἐγένοντο δὲ — *δαιτούς.* (76) *Μετ' ἀλλήλων,* ἀντι τοῦ ἀλλήλοις. *Καὶ πρὸς αὐτούς,* ἀντι τοῦ πρὸς ἀλλήλους.

Πιλάτος — *ἀπολύσω.* Παιδευσιν ἐνταῦθα λέγει τὴν μετρίαν μαστίγωσιν εἰς παραμυθίαν καὶ καταστολὴν τοῦ θυμοῦ αὐτῶν, ἵνα δόξαντες περιγεγνῆσθαι αὐτοῦ, παύσωνται τῆς περαιτέρω μανίας. Οἱ δὲ καὶ οὕτως οὐδὲν ἔλαττον ἐξεθηριούντο, πρὸς ἐν μόνον ἀκλινωῶς ὀρώντας, ἀνελεῖν αὐτὸν τάχιστα, ὡς καὶ ἐν τῷ προειρημένῳ κεφαλαίῳ διελέθομεν.

Ἀνάγκην — *φυλακίην.* Ματθαῖος δὲ φησὶ ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ. *Κατὰ δὲ (77-78) ἄορτην εἰώθει ὁ ἡγεμὼν ἀπολύειν ἓνα τῷ ὄχλῳ δέσμιον, ὃν ἤθελον,* καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἀνάγκῃ τὴν ἐρημίαν αὐτῶν.

Ἰδίῳ — *ἀρχιερέων.* Ὁ δὲ Ματθαῖος καὶ ἑτέρα τινα ἱστορήσεν ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

Ὁ δὲ Πιλάτος — *αὐτῶν.* Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εἴρηται. Θέλημα δὲ αὐτῶν ἦν τὸ σταυρωθῆναι αὐτόν.

Καὶ ὡς — *Ἰησοῦ.* Καὶ περὶ τούτου.

ΚΕΦ. Π'. Περὶ τῶν κοκτομένων γυναικῶν.

Ἐκολούθει — *ὁμων.* Μὴ κλαίετε δι' ἐμὲ, ἀλλὰ δι' αὐτάς κλαίετε, καὶ διὰ τὰ τέκνα ὁμών.

Ὅτι — *ἐθήλασαν.* Ἡμέρας λέγει τὰς τῆς πολιορκίας καὶ ἀλώσεως Ἱεροσολύμων, ἐν αἷς μακαρισθήσονται, φησὶ, παρὰ τῶν γεννησασῶν αἱ μὴ γεννήσασαι, ὡς μὴ ἀκούσασαι, μηδὲ βλέπουσαι ποικίλας σφαγὰς τέκνων αὐτῶν, ὡς περ αὐταί (79).

Τότε — *ἡμῶς.* Ἀρξονται ταῦτα λέγειν οἱ Ἰου-

Variae lectiones et notæ.

(75) Hoc scholio caret Hentenius. Textus ergo apud eum junctus est.

(76) Omisso hoc scholio, textus junctus est apud

Hentenium.

(77-78) Τὴν addit B.

(79) Duo hæc vocabula omittit Hentenius.

δίοι, μὴ φέροντες τὰ ἀνυπέβλητα δεινὰ, τὰ τῶν Ἰουδαίων, ἀπὸ τῆς πολιτικῆς τῶν Ῥωμαίων, καὶ τοῦ λοιμοῦ, καὶ τῆς ἐμφυλίου στάσεως.

Ὅτι εἰ — γένηται; Εἰ ἐν ἐμοὶ τῶν ζωῶν θεῖαν ἔχοντι τὰτα ποιῶσιν οἱ Ῥωμαῖοι, παρορμηθέντες ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἐν ὑμῖν, τοῖς νέκρωσιν ἐξ ἁμαρτίας κεκτημένοις, τί γένηται παρ' αὐτῶν;

Ἐγὼ γὰρ — ἀριστέρων. Ὁ δὲ Ματθαῖος καὶ ἕτερον ἔγραψε, καὶ ἀνάγνωθι κάκεινα, καὶ πάντως εὐρήσεις καὶ περὶ τούτων. Ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον γὰρ τὰ περὶ τῶν δεσποτικῶν παθημάτων ἀπαρλαίπτως καὶ ἀκριδῶς καθ' εἰρμὸν ἤρμηνεύθησαν.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἄφες αὐτοῖς. Ὑπὲρ τῶν σταυρωσάντων Ἰουδαίων προσευξάμενος, ὡς ἄνθρωπος, ὑπέδειξε τοῖς ἀνθρώποις τύπον τῆς εἰς τοὺς ἀδικήσαντας συμπαθείας.

Ἐπόρησαν δὲ τινες, ὅτι, ἐὰν ἀφείθη αὐτοῖς ἡ ἁμαρτία, πῶς δὲ αὐτὴν ὑστερον παρεδόθησαν τοῖς Ῥωμαίοις; εἰς πανωλεθρίαν; Πρὸς οὗς λέγομεν, ὅτι οὐχ ὑπὲρ πάντων ἡ προσευχὴ γέγονεν, ἀλλ' ὑπὲρ μόνων τῶν περαιτέρω μηδὲν τι κακούργησάντων. ὅσοι δὲ μετὰ τοῦτο, τοῦ ἡλίου σκοτισθέντος, καὶ τοῦ καταπετάζματος σχισθέντος, καὶ τῆς γῆς σεισθείσης, καὶ τῶν πετρῶν σχισθεισῶν, καὶ τῶν ἄλλων σημείων τῶν κατὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ τελεσθέντων, προσέθεντο τῇ πονηρίᾳ, καὶ τυχηρὰ ταῦτα λογισάμενοι, κακοήθως ἐσυκοφάντησαν τὴν θεῖαν ἀνάστασιν, οὐχ ὑπὲρ τούτων προσηύξατο· διὸ καὶ οὗτοι πάντως παρεδόθησαν τοῖς ἐχθροῖς.

Ὁὐ γὰρ — ποιῶσι. Τῷ φθόνῳ μεθύοντες. Τινὲς δὲ φασιν· ὡς οὐχ ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ὑπηρετησάντων τῇ σταυρώσει αὐτοῦ Ῥωμαίων στρατιωτῶν τὴν προσευχὴν ἐποιήσατο· οὗτοι γὰρ πικρὰ πᾶσι ἠγνόουν, ὅσα περὶ αὐτοῦ προσηφώνησεν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται.

Θεώρησον δὲ ὅτι ὀπίσω μὲν εἰπόντος· *Πάτερ μου, εἰ οὐ δύναται τοῦτο τὸ ποτήριον παρελθεῖν ἀπ' ἐμοῦ, γένηθήτω τὸ θέλημά σου*· θελητὴ τῷ Πατρὶ φαίνεται ἡ σφαγὴ τοῦ Υἱοῦ· ἐνταῦθα δὲ λέγοντος· *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, ἀθέλητος*· οὐ γὰρ ἀν' ἐξμειλίσσετο τὴν ἐκείνου κατὰ τῶν μαιφόνων ὀργήν. Τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν; Ὅτι καθ' αὐτὴν μὲν ἀθέλητος ἦν, διὰ δὲ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν θελητὴ. Καθάπερ καὶ τὰς ἀριστέως πληγὰς καθ' αὐτὰς μὲν ἀπδεῖ; ἡγοῦμεθα, διὰ δὲ τὴν κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀνδραγαθίαν, ἠδείας.

Διαμεριζόμενοι — θεωρῶν. Ἐν τῷ προδιηγηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ζήτησον τὴν ἐξηγήσειν τοῦ· *Σταυρώσαντες δὲ αὐτόν, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον*· ἐνθα λύσεις ἀνεγράφθησαν χαρίεσαι (81) ζητημάτων ἀξιολόγων.

⁸⁰ Matth. xxii, 42. ⁸¹ Matth. xxvii, 35.

Variae lectiones et notæ.

(80) Οὐ omitted B.

(81) Χαρίεσαι codex uterque.

A Judæi, non ferentes pericula innumera ac vehementissima.

Vers. 31. *Si enim — fiat?* Si in me, qui vitam habeo divinam, hæc faciunt Romani a Judæis instigati; in vobis, qui mortem vobis ex peccato parastis, quid ab illis fiet?

Vers. 32. *Ducebantur* — Vers. 33. *sinistria.* Matthæus alia quoque scripsit; illa lege et aperte de his etiam invenies. Nam in Evangelio juxta Matthæum de Domini afflictionibus nullo prætermisso, suaque serie omnium exacte data est interpretatio.

Vers. 34. *Jesus autem — remitte illis.* Pro crucifixoribus Judæis orans, tanquam homo, compassionis formam hominibus demonstravit, quam erga illos habere oportet, qui ipsos injuria afficerent.

Dubitaverunt autem quidam, sumpta hinc occasione. Si enim remissum erat eis peccatum, quomodo postmodum Romanis ob illud ad interfectionem traditi sunt? Quibus nos dicimus, quod non pro omnibus precatio facta est, sed pro his duxerat qui nihil mali deinceps perpetraturi erant. Qui vero cum sol obscuraretur, et velum scinderetur, terraque commoveretur, ac petrae finderentur, aliaque signa in resurrectione ejus fierent, malitiam addiderunt, et fortuita hæc esse cogitantes, divinæ resurrectioni calumniam maligne struxerunt: non pro his oravit, ideo etiam hi omnino traditi sunt inimicis.

Vers. 34. *Non enim — faciunt.* Invidia videlicet temulenti. Quidam vero dicunt, quod non pro Judæis, sed pro Romanis militibus, qui in crucifixione subministrabant, orationem fecerit; hi enim ignorabant, quæ de ipso lex ac propheta prædixerant.

Considera autem, quod dicendo in præcedentibus: *Pater mi, si non potest hoc poculum transire a me, fiat voluntas tua* ⁸⁰, videtur cædes Filii secundum Patris fieri voluntatem; nunc vero, cum dicat: *Pater, remitte illis*, videtur contra illius fieri voluntatem; neque enim alias iram ipsius mitigaret, quam contra homicidas habebat. Quid ergo dicendum est? Quod in se quidem involuntaria erat, propter nostram tamen salutem erat voluntaria. Quemadmodum et strenui militis plagas, in se consideratas acerbis ducimus, propter strenuitatem tamen quam adversus inimicos ostendit, dicimus esse suaves.

Vers. 34. *Dividentes* — Vers. 35. *spectans.* Prædicto Evangelii juxta Matthæum capite quæredicti illius interpretationem: *Cumque crucifixissent eum, dividerunt vestimenta ejus sortem mittentes* ⁸¹, ubi pulchræ datæ sunt solutiones, ad quæstiones quæ responsionem merentur.

Vers. 35. *Et deridebant* — Vers. 37. *isipsum*. A Matthæus vero dicit: *Qui autem præteribant, convicia jaciebant in eum* ⁸⁸, et cætera, ubi latius dictum est. Similiter autem et de aceto ac felle vinoque myrrhato, in illo capite ad verbum elucidatum est.

Vers. 38. *Erat autem* — *Judæorum*. In eo capite etiam de his exacte dissertum est, ubi dicitur: *Et imposuerunt super caput ejus causam ipsius scriptam: Hic est Jesus rex Judæorum* ⁸⁹.

CAP. LXXXI. *De latronis penitentia.*

Vers. 39. *Unus* — Vers. 41. *gessit*. Rursus in illo ait Matthæus: *Id ipsum autem et latrones, qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei* ⁹⁰, ubi pulchras proposuimus ambiguitatum solutiones. B Damnationem autem nunc vocat judicium et crucis condemnationem.

Vers. 42. *Et* — *tuum*. Quod supramundanum est. Nam verisimile est cum quoque audivisse de sermone quem ad Pilatum dixerat: *Regnum meum non est ex hoc mundo* ⁹¹.

Vers. 43. *Et* — *paradiso*. Quomodo potente latrone sui memoriam in regno Salvatoris assequi, ipse aliud quiddam, quod supra id erat (aa), promisit, conversationem videlicet in paradiso? Quia latro, ignorans quod esset ejus regnum, non ad determinatum aliquid et cognitum fecerat petitionem. Sed solum per hujusmodi petitionem precabatur, ut bonum aliquod consequeretur. Christus vero, sciens ejus intentionem, promisit quod illi omnium optatissimum videbatur. Noverat enim latro paradysum e doctrina Mosaica: et tunc quidem dedit ei conversationem in paradiso, tanquam arrabonem regni sui, quod est fructio ineffabilium ac æternorum honorum, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt ⁹². Nondum enim quispiam justorum accepit promissionem, veluti magnus docuit Paulus ⁹³. Postmodum vero et hoc tradet regnum, tempore universalis retributionis.

Sed quomodo dixit: *Hodie mecum eris in paradiso*? Quia tanquam Deus, qui replet universa, ubique simul erat et in sepulcro, et in inferno, et in paradiso, et in cælo.

Vers. 44. *Erat* — Vers. 45. *sol*. De hoc quære predicto juxta Matthæum capite.

Vers. 45. *Et* — *medium*. Ibi quoque de hoc invenies.

Vers. 46. *Et* — *expiravit*. Similiter etiam ibi de his dictum est, ubi habetur: *Jesus autem, cum iterum clamasset voce magna, emisit spiritum* ⁹⁴. Et

⁸⁸ Matth. xxvii, 39. ⁸⁹ Ibid. 37. ⁹⁰ Ibid. 44. ⁹¹ Joan. xviii, 36. ⁹² I Cor. ii, 9. ⁹³ Hebr. xi, 39. ⁹⁴ Matth. xxvii, 50.

Varie lectiones et notæ.

(aa) *Supra id erat*. Παρ' αὐτήν, id est, τὴν μνήμην, πρᾶτερ ἡαυτοῦ, quam hanc. Nec enim legitur ὀπίω.

Ἐξεμυκτήριον δὲ — σραυτόν. Ματθαίος δὲ φησιν· Οἱ δὲ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτόν, καὶ τὰ ἐξῆς, ἐνθα πλατύτερον εἰρηται. Ὅμοιος δὲ καὶ περὶ τοῦ βῆους καὶ τῆς χολῆς, καὶ τοῦ ἐσμυρνισμένου οἴνου ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ κατὰ λόγον διεισοσάηται.

Ἦν δὲ — Ἰουδαίω. Ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων ἠκριβολόγηται, ἐνθα κίεται τό· Καὶ (85) ἐπέθησαν ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ γεγραμμένην· Ὁδοῦς ἐστὶν Ἰησοῦς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων.

ΚΕΦ. ΠΑ'. Περὶ τοῦ μετανοήσαντος ληστοῦ.

Εἰς — ἐπραξε. Πάλιν ὁ Ματθαίος ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ φησὶ· Τὸ δ' αὐτό καὶ οἱ λησταὶ οἱ συσταυρωθέντες αὐτῷ ἀπειθίζον αὐτόν. Ἐνθα καὶ τὴν λύσιν καλῶς ἔχουσιν ἐξεθέμεθα. Κρίμα δὲ νῦν λέγει τὴν καταδίκην τὴν διὰ τοῦ σταυροῦ.

Καὶ — σου. Τῇ ὑπερηφανίᾳ. Εἰκὸς γὰρ αὐτὸν μαθεῖν καὶ τὸν λόγον, ὃν εἶπε πρὸς Πιλάτον· ὅτι· Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.

Καὶ — παραδείσῳ. Πῶς αἰτησάμενος τῷ ληστῇ μνήμης τυχεῖν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Σωτῆρος αὐτοῦ ἑτερόν τι παρ' αὐτὴν ἐπηγγέλατο, τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ διατριβὴν; Διότι ὁ μὲν ληστής, ἀγνοῶν τίς ἐστὶν ἡ βασιλεία αὐτοῦ, εὐ πρὸς ὀρισεμένον τι καὶ γνώριμον ἐπαίησατο τὴν αἰτήσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν τοιαύτης αἰτήσιν; μόνον ἐκτεῦσε τυχεῖν τινος ἀγαθοῦ· ὁ δὲ Χριστὸς, εἰδὼς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, ἐπηγγέλατο τὸ θεοῦ ἐκείνῳ τῶν ὅλων ἔρασμαίτερον. Ἐγίνωσκε γὰρ ὁ ληστής τὸν παράδεισον ἐκ τῆς Μωσαϊκῆς βιβλακαίας. Καὶ τότε μὲν ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ διαγωγὴν, ἀρραβῶνα τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶν ἀπόλαυσις τῶν ἀφράστων καὶ αἰωνίων ἀγαθῶν, ἃ ὀφθαλμοῖς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ ἔφησε, καὶ ἐπὶ καρδίας ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. Οὕτω γὰρ οὐδεὶς τῶν δικαίων ἐκομίσατο τὴν ἐπαγγελίαν, ὡς ὁ μέγας Παῦλος ἐδίδαξεν· ὕστερον δὲ μεταδώσει καὶ τούτης ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀναποδόσεως.

Ἄλλὰ πῶς; εἶπαν, ὅτι· Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἐσθὲν ἐν τῷ παραδείσῳ; Διότι ὡς θεὸς, τὰ πάντα πληρῶν, πανταχοῦ ἦν ὄμα καὶ ἐν τῷ τάφῳ, καὶ ἐν τῷ ᾄδῳ, καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ.

Ἦν — ἡλιος. Ἐν τῷ προειρημένῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον ζήτησον περὶ τούτου.

Καὶ — μέσον. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτου ζήτησον.

Καὶ — ἐξέπνευσεν. Ὅμοιος ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐβρήθη, ἐνθα κίεται τό· Ὁ δὲ Ἰησοῦς, πάλιν κράζας φωνῇ μεγάλῃ, ἀφήκε τὸ πνεῦμα.

Καὶ τοῦτο δι' κατώρθωσεν ἡμῖν ὁ Κύριος, ἐπὶ τὰς Ἀ τῶν δικαίων ψυχὰς μὴ κέει καταβαίνειν εἰς τὸν ἕδην, ἀλλ' ἀναβαίνειν εἰς τὸν Θεόν. [Χαίρας (82) γὰρ τοῦ Θεοῦ νοοῦμεν αὐτὸν τὸν Θεόν.] Φησὶ δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος ὅτι *Οἱ πάσχοντες κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ* (83), πιστῶ Κτίστη παρατιθίσθωσαν τὰς αὐτῶν ψυχὰς. Ἀνῆλθε δὲ πρῶτον εἰς τὸν Θεόν ἢ τοῦ Ἰησοῦ ψυχῆ· εἶτα κατέβη εἰς τὸν ἕδην, καὶ ἡλευθέρωσε τὰς κατεχομένας ἐκαὶ ψυχὰς. Καὶ πῶς μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἶπε τῇ Μαρίᾳ ὅτι (84) *Ὁδὴ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου; Δόξει τότε τῷ σώματι οὕτω ἀναβέβηκα.*

Ἴδω — ὁπέστερον. Ζήτησον ἐν τῷ εἰρημένῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τὸ· *Ὁ δὲ ἐκατόνταρχος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τηροῦντες τὸν Ἰησοῦν, ἰδόντες (84) τὰ γενόμενα, ἐφοβήθησαν σφόδρα, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξηγήσιν αὐτῶν.* Ἐν ἐπιλήγῃ γὰρ καὶ ταῦτα διηρημηυθήσαν.

Ἐστῆκτισαν — ταῦτα. Ἀκολούθως ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εἰρῖται.

ΚΕΦ. ΠΒ'. *Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυριακοῦ σώματος.*

Καὶ — κείμενος. Καὶ περὶ τούτων πάντων διελήφθη κατὰ λόγον ἐν τῷ ἐξηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου.

Καὶ — ἐπέφωσκον. Ἐπίφαιναν, ἐκηρύττον, ἐπανέταλλε.

Κατακολουθήσασαι — μύρα. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησαν ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ· *Ἦν δὲ ἐκεῖ Ἡ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ ἡ ἄλλη Μαρία, καθήμεναι ἀπέναντι τοῦ τάφου.*

Καὶ τὸ — σὺν αὐταῖς. Ζήτησον παρὰ τῷ Ματθαίῳ τὸ· *Ὁψὲ Σαββάτων, εἶπε Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ ἡ ἄλλη Μαρία θεωρῆσαι τὸν τάφον.* Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξηγήσιν αὐτοῦ, καὶ μὴν καὶ τὰς ἐφεξῆς, καὶ εὐρήσεις ὧν τῶν εὐαγγελιστῶν τὰ ἐντεῦθεν ρητὰ παρατεθειμένα συμφωνίας ἔνεκον, καὶ ἡρμηνηυμένα.

Ἐδρον — αὐτοῦ. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα, ὡς ἐφημεν, παρατίθεται, καὶ ἡρμήνευται, ἐνθα καίται τὸ· *Ἴδου, εἶπον ὅμιρ.*

Καὶ ὀπιστρέψασαι — αὐταῖς. Ὁμοίως καὶ ταῦτα παρατίθεται καὶ ἡρμήνευται, ἐνθα καίται τὸ· *Οἱ δὲ λαβόντες τὰ ἀργύρια ἐποίησαν, ὡς ἐδιδάχθησαν.*

Ὁ δὲ Πέτρος — μνημῖον. Συνετώτερος ὢν τῶν ἄλλων οὐκ ἐκαρτέρησε.

Καὶ παρακύψας — μόνα. Ὁδόνια λέγει τὰ ἐντάφια, τὴν σινδόνα.

⁸¹ I Petr. iv, 19. ⁸² Joan. xi, 17. ⁸³ Matth. xvii, 54. ⁸⁴ Ibid. 71. ⁸⁵ Matth. xviii, 1. ⁸⁶ Ibid. 7. ⁸⁷ Ibid. 15.

Variæ lectiones et notæ.

(82) Includa exciderunt A.

(83) Ὁ; ergo omittit A, B.

(84) Τὸν σεσμὸν κ: l, omittunt etiam in contex-

hoc nobis effecit Dominus ne deinceps justorum animæ descenderent in infernum, sed magis ad Deum ascenderent. Nam per manus Dei intelligimus Deum ipsum. Ait autem et apostolus: *Qui patimur secundum Dei voluntatem, fidei Creatori commendamus animas suas*⁸¹. Primum vero ad Deum ascendit animus Jesus, deinde ad inferos descendit, ut animas, quæ ibi detinebantur, liberaret. Verum, quo pacto dixit Mariæ post resurrectionem: *Nondum ascendi ad Patrem meum*⁸²? Quia tunc corpore nondum ascenderat.

Vers. 47. *Videns*—Vers. 48. *revertebantur*. Quære prædicto Evangelii juxta Matthæum capite, ubi dicitur: *Centurio autem et qui cum eo erant servantes Jesum*⁸³, et cætera. Nam ibi hæc quoque declarata sunt.

Vers. 49. *Stabant* — hæc. Consequenter etiam ibi de his dictum est.

CAP. LXXXII. *De petitione corporis Domini.*

Vers. 50. *Et* — Vers. 53. *positus*. Etiam de his omnibus ad verbum disputatum est sexagesimo octavo juxta Matthæum capite.

Vers. 54. *Et* — *illucescebat*. Splendescerebat, oriebatur.

Vers. 55. *Subsecuta* — Vers. 56. *unguenta*. Ibi quoque horum facta est mentio in illius loci enarratione, quo dicitur: *Erat autem ibi Maria Magdalene, et altera Maria, sedentes ex adverso sepulcri*⁸⁴.

Vers. 56. *Et* — CAP. XXIV. Vers. 4. *cum ipsis*. Quære apud Matthæum dictum illud: *Vespere autem Sabbatorum, quæ lucescit in unum Sabbatorum*⁸⁵, et cætera, et lege illius interpretationem, ac præterea illa quæ sequuntur: et omnia evangelistarum dicta ab hoc loco invenies consonantibus causa proposita ac declarata.

Vers. 2. *Invenimus* — Vers. 8. *illis*. Ibi etiam hæc, ut diximus, proposita sunt, et data est interpretatio, ubi habetur, *Ecce dixi vobis*⁸⁶.

Vers. 9. *Et reversæ* — Vers. 11. *ipsis*. Similiter et hæc proposita sunt ac declarata, ubi habetur: *Illi autem, sumptis pecuniis, fecerunt, sicut edocti erant*⁸⁷.

Vers. 12. *Petrus vero* — *monumentum*. Cum cæteris prudentior esset ac ferventior, non sustinuit.

Vers. 12. *Cumque prospexisset* — *sola*. Linteamina dicit funeralia, sindonem videlicet.

tu apud Matthæum loco laudato. Ex Chrysostomo nihil efficitur. Is enim tom. VII, p. 826 E, Lucam potius, quam Matthæum explicat.

Vers. 12. *Et — seipsum.* Ad suum diversorium. A Nēm et Joannes de Petro ac seipso ait: *Abierunt ergo rursus ad seipsos discipuli* 90.

Vers. 12. *Admirans quod factum erat.* Intellexit enim non esse transpositura, siquidem alioqui fuisset cum linteaminibus transpositum. Apparet ergo, quod tertio venerit Petrus ad monumentum: primum quidem solus, postmodum vero cum Joanne, prout ipse Joannes scripsit. Cum autem reversi essent, rursus coactus est solus currere: neque enim hunc sustinere permisit amoris vehementia, intensusque desiderium, quo præceptori primus inter alios discipulos optabat occurrere, et negationis perfectam accipere veniam: quando etiam apparuit illi Dominus, veluti in sequentibus inveniēmus. Trina ergo vice ad sepulcrum accedens, triam curavit negationem.

CAP. LXXXIII. De Cleopa.

Vers. 13. *Et ecce — Emissus.* Ultimo capite Evangelii secundum Marcum quæro, ubi ponitur: *Post hæc autem duobus ex ipsis ambulātibus, apparuit in alia forma euntibus rursus* 91, et cætera: et lege illorum enarrationem. Conducit enim ad proposita Lucæ verba. Dixit autem, *ex illis*, hoc est simpliciter, ex omnibus illis.

Vers. 14. *Et — his.* De cruce signisque horrendis, quæ tunc facta erant, de sepulcro et his quæ a mulieribus renuntiata fuerant, ac de resurrectione Domini.

Vers. 15. *Et — illis.* Conquisitionem vocat incaginem, puta: Quomodo, cum talis esset, hujusmodi passus est? et quomodo, cum mortuus ac sepultus esset, resurrexit?

Vers. 16. *Oculi vero — eum.* In hoc solum tenebantur, ne eum agnoscerent.

Vers. 17. *Dixit — tristes?* Confertis sive objicitis et inquiritis.

Vers. 18. *Respondens — diebus illis?* Cognito ex voce et habitu quod et ipse Judæus esset, improperant, non quod solus ipse diversaretur Hierosolymis, sed quod solus ignoraret quæ omnibus ibi diversantibus nota erant: et increpando dicunt: Tu solus ex omnibus qui Hierosolymis habitant, diversaris in Jerusalem ignorans, quæ in ea facta sunt nis diebus?

Vers. 19. *Et — quæ.* Ignorantiam fingit, ut etiam ex ore illorum audiat quæ a corde eorum cognoscebat, et ita objurgat ac increpet illos.

Vers. 19. *At illi — populo.* Virum prophetam illum fuisse opinabantur, imperfecta adhuc fide.

90 Joan. xx, 10. 91 Marc. xvi, 12.

Varie lectiones et notæ.

(85) Ita uterque, pro ἀντιθέτετε. Vulgo tantum τίθετε notant Grammatici.

Kαὶ — αὐτόν. Πρὸς τὴν αὐτοῦ διαγωγὴν. Φησὶ γὰρ καὶ Ἰωάννης περὶ τοῦ Πέτρου καὶ αὐτοῦ· Ἐπὶ τὸν οὖν πάλιν πρὸς αὐτούς οἱ μαθηταί.

Θαυμάζων τὸ γεγονός. Συνῆκε γὰρ ὅτι ἐὸ μετατέθη· ἢ γὰρ ἂν μετὰ τῶν ὀθνίων μετατέθη. Φαίνεται τοίνυν ὅτι ἐκ τρίτου ἀπῆλθεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον ὁ Πέτρος· νῦν μὲν μόνος, ὑστερον δὲ μετὰ τοῦ Ἰωάννου, ὡς αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν. Ἐπανελθόντων δὲ, μόνος αὖθις ἠναγκάσθη δραμεῖν· οὐ γὰρ εἶα τοῦτον ὑπεμένειν ἢ σφοδρότης τοῦ φίλτρου, καὶ τὸ λίαν βούλεσθαι πρὸ τῶν ἄλλων μαθητῶν ἐντυχεῖν τῷ διδασκάλῳ καὶ συγγνωμῆν τῆς ἀρνήσεως ἐντελεστέραν λαβεῖν, ὅτε καὶ ὠρθῆ αὐτῷ ὁ Κύριος· ὡς προϊόντες εὐρήσομεν. Τρις οὖν ἀπελθὼν, τὸ τριπλοῦν κἀνεύθεν τῆς ἀρνήσεως ἰθεράπευσε.

ΚΕΦ. ΠΓ. Περὶ τοῦ Κλοπᾶ.

Καὶ ἰδοὺ — Ἐμμαοῦς. Ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μάρκον ζήτησον τὸ· Μετὰ δὲ ταῦτα δυσὶν ἐξ αὐτῶν περιπετοῦσιν ἐφανέρωθη ἐν ἑτέρῳ μορφῇ, κορευομένοις εἰς ἀγρόν, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν, χρησιμεύουσαν εἰς τὰ προκείμενα βῆτὰ τοῦ Λουκᾶ. Ἐξ αὐτῶν δὲ εἶπεν ἀπλῶς, ἦγουν ἐκ τῶν δῶν μαθητῶν.

Καὶ — τούτων. Περὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ τῶν τηνικαῦτα φοβερῶν σημείων, καὶ τῆς ταφῆς, καὶ τῶν ἀπαγγελθέντων ὑπὸ τῶν γυναικῶν περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου.

Καὶ — αὐτοῖς. Ζητήτησιν λέγει τὴν ἐξέτασιν, οἶον, πῶς, τοιοῦτος ὢν, τοιαῦτα πέπονθε; καὶ πῶς ἀποθανῶν ἀνέστη;

Οἱ δὲ ὄφθαλμοὶ — αὐτόν. Ἐκρατοῦντο εἰς τοῦτο μόνον, τὸ μὴ ἐπιγῶναι αὐτόν.

Εἶπε — σκυθρωποί; Ἀντιβάλλετε, ἦγουν ἀντιθέτετε (85) ἢ ἐξετάζετε.

Ἀποκριθεὶς — ἡμέραις ταύταις; Ἀπὸ τοῦ τῆς φωνῆς καὶ τῆς στολῆς γινόντας, ὅτι Ἰουδαῖος καὶ αὐτὸς ἐστίν, ὀνειδίζουσιν, οὐχ ὡς μόνον παροικούντα τῇ (86) Ἱερουσαλῆμ, ἀλλ' ὡς μόνον ἀγνοοῦντα τὰ πᾶσι τοῖς παροικοῦσιν ἐγνωσμένα, καὶ φασιν ἐπιπληκτικῶς· Σὺ μόνος ἐκ πάντων τῶν παροικούντων τῇ Ἱερουσαλῆμ παροικεῖς Ἱερουσαλῆμ, μὴ γινώσκων τὰ γενόμενα (87) ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις;

Καὶ — πῶς; Προσποιεῖται ἀγνοίαν, ἵνα καὶ διὰ στόματος αὐτῶν ἀκούσῃ ἢ διὰ τῆς καρδίας αὐτῶν ἐγίνωσκε, καὶ οὕτως ὀνειδίσῃ, καὶ ἐπιπλήξῃ αὐτοῖς.

Οἱ δὲ — λαοῦ. Ἄνδρα προφήτην αὐτόν εἶναι ὑπελάμβανον, ἀτελεῖ πιστὸν εἶτι ἐόντες. Ἔργον

(86) Τὴν Α.
(87) Γινόμενα Β.

μὲν οὖν νόμι τὰ σημεῖα, λόγον δὲ τὰς διδασκαλίας. A Per opus itaque signa intellige : per sermonem vero, doctrinas.

Ὅπως — αὐτόν. Εἰς καταδίκην θανάτου.

Vers. 20. *Quomodo* — *eum*. Hoc in loco *κρίμα*, *judicium*, capitur pro *Condemnatione*.

Ἡμεῖς — Ἰσραήλ. Ἠλπίζομεν αὐτὸν εἶναι τὸν ὑπὸ τῶν Γραφῶν καταγγελλόμενον λυτρωτὴν ἡμῶν· νῦν δὲ οὕτως ἀποθανόντα ἀπηλπίσαμεν (88).

Vers. 21. *Nos* — *Israel*. Sperabamus, quod ipse esset redemptor noster qui Scripturis annuntiabatur.

Ἄλλὰ γε — ἐγένετο. — Σὺν πᾶσι τούτοις, ἀντι τοῦ, Πάντων τούτων γενομένων.

Vers. 21. *Atqui* ← *facta sunt*. — *Cum his omnibus*, hoc est, *factis his omnibus*.

Ἄλλὰ καὶ — ζῆν. Γυναῖκές τινες ἐξ ἡμῶν, ἤγουν ἡμέτεραι, ἧ ὡς ἡμεῖς πισταί. Λέγει δὲ τὰς περὶ Μαρίαν τὴν Μαγδαληνὴν. Ἐξέστησαν δὲ ἡμᾶς, ὡς ἀπιστα δισχυριζόμεναι.

Vers. 22. *Sed et* — Vers. 23. *vivere*. Mulieres quædam ex nobis, sive nostræ, aut fideles, sicut et nos. Dicit autem illas, quæ cum Maria Magdalene erant, et ipsam Magdalenen. Attonitos, inquit, nos reddiderunt, utpote incredibilia asseverantes.

Καὶ — μνημείον. Πέτρος καὶ Ἰωάννης, ὡς προειρήκαμεν.

Vers. 24. *Et* — *monumentum*. Petrus videlicet et Joannes, ut prædiximus.

Καὶ — εἶδον. — Εἶδον οὕτω, τούτεστιν, Οὐχ εὔρον τὸ σῶμα αὐτοῦ.

Vers. 24. *Et* — *viderunt*. — *Ita invenerunt*, hoc est, *Non invenerunt corpus ejus*.

Καὶ — προφηταί. Ἀνοήτους μὲν αὐτοὺς (89) ὠνόμασε, διεγείρων ἡρέμα πρὸς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ· βραδεῖς δὲ τῇ καρδίᾳ, ὡς κωθροὺς εἰς τὸ πιστεῦσιν ἐπὶ πᾶσιν, οἷς ἐλάλησαν οἱ προφηταί περὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ.

Vers. 25. *Et* — *prophetæ*. Insensatos illos dixit, tacite ad sui cognitionem excitans; tardos vero corde, utpote tardos ad credendum ea quæ prophetæ locuti fuerant de morte et resurrectione ipsius.

Οὐχὶ — αὐτοῦ; Ταῦτα, δὲ ἐλάλησαν οἱ προφηταί. Δίξαν δὲ αὐτοῦ, τὴν τῆς θεότητος. Κατ' ἐρώτησιν δὲ λόγος.

Vers. 26. *Nonne* — *suam*. Hæc, quæ videlicet locuti fuerant prophetæ. Gloriam suam, quæ videlicet suæ erat divinitatis. Est autem interrogatorius sermo.

Καὶ — ἁυτοῦ. Ἀπὸ Μωυσέως, ἤγουν ἀπὸ τῶν Ἠωσαϊκῶν βιβλίων.

Vers. 27. *Et* — *ipso*. A Mose sive a Mosaicis libris.

Καὶ — ἐπορεύοντο. Ὅπου ἐπορεύοντο.

Vers. 28. *Et* — *ibant*. Quo ibant.

Καὶ — πορεύεσθαι. Ἐσχηματίζετο πορρωτέρω πορεύεσθαι, ὡς ἀπλῶς συνοδοιπόρο;

Vers. 28. *Et* — *ire*. Simulabat, se longius ire, tanquam vulgaris comes fuisset itineris.

Καὶ — ἡμέρα. Ἐκλινεν εἰς τὸ δύναι.

Vers. 29. *Et* — *dies*. Inclinator est ad occasum.

Καὶ — αὐτόν. Ἰδόντων τὴν συνήθη καὶ γνώριμον εὐλογίαν τοῦ ἄρτου. Τότε γὰρ συνεχωρήθησαν ἐπιγνώσιν αὐτόν.

Vers. 29. *Et* — Vers. 31. *eum*. Cum vidissent assuetam ac cognitam panis benedictionem; nam tunc permissi sunt, ut eum agnoscerent.

Καὶ — αὐτῶν. Ἴνα μὴ βραδύνωσιν εἶτι, ἀλλὰ τάχιον ὑποστρέψωσιν εἰς τοὺς μαθητάς· ἐβούλετο γὰρ αὐθημερὸν ἐμφανισθῆναι πᾶσιν αὐτοῖς.

Vers. 31. *Et* — *illorum*. Ne amplius tardarent, sed citius ad discipulos reverterentur : volebat namque eodem die omnibus simul apparere.

Καὶ — Γραφάς; Καιομένη, ἤγουν σφύζουσα, παλλομένη.

Vers. 32. *Et* — *Scripturas*. Incendebatur, saliebat (bb), movebatur ac vibrabat.

Καὶ — Ἰερουσαλήμ. Ἀνέστησαν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, οὐ μὴν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ὑπέστρεψαν· ἐξήκοντα γὰρ σταδίων ἦν ἡ ὁδός. Εἰκὸς δὲ, κλινάντος τοῦ ἡλίου, δραμεῖν αὐτοὺς ὑπὸ περιχαρείας ὄλον τὸ διάστημα μέχρι τῆς νυκτός, εἰς ὅκτω καὶ ἥμισυ μίλια συμποσομένων τῶν ἐξήκοντα σταδίων.

Vers. 33. *Et* — *Jerusalem*. Surrexerunt eadem hora, non tamen reversi sunt eadem hora; nam erat via sexaginta stadiorum. Verisimile est autem, quod declinante sole cucurrerint præ nimio gaudio totum intervallum ad noctem usque, septem videlicet millia et dimidium, quæ in prædictis erant stadiis.

Καὶ — αὐτοῖς. Σὺν αὐτοῖς ἦσαν, ἧ τινες τῶν

Vers. 33. *Et* — *illis*. Qui cum illis erant, puta,

Variæ lectiones et notæ.

(88) *Nun* δὲ — *ἀπηλπίσαμεν*. Hæc interpret non agnoscit. Redde : *Nunc vero ita mortuum desperamus*. Intellige, αὐτὸν εἶναι λυτρωτὴν. Possit etiam

alicui in mentem venire ἀποθανόντος intellecto αὐτοῦ, *Nunc vero ita mortuo desperamus*.

(89) Αὐτοῦ; abest. A.

(bb) *Saliebat*, etc. Omisso ἤγουν, interpret pro duobus vocalibus reddidit tria. Cæterum utrumque

σφύζειν, πάλισθαι de motu et pulsu cordis iicitur.

septuaginta, aut simpliciter omnea. Sed quomodo dixit quod invenerunt congregatos undecim? Si quidem Judas Iscariotes jam abjectus erat, et Thomas tunc præsens non erat. Ait enim Joannes: *Thomas autem unus ex duodecim, qui cognominabatur Didymus, non erat cum illis, quando venit Jesus*¹. Dicendum est ergo, quod ex quo Matthias aderat, qui loco Iscariotis sorte electus est, etiam ipsum jam connumeravit, tanquam cum undecim apostolis cõpõtatum.

Vers. 34. *Dicentes — a Simone*. Quære rursus ultimo capite Evangelii secundum Marcum, ubi dicitur: *Post hæc autem duobus ex ipsis ambulatibus, apparuit in alia effigie, euntibus rursus*², et cætera; ac lege illorum enarrationem, quæ ad præsens dictum plurimum conducit.

Vers. 35. *Et ipsi — Vers. 36. vobis*. Consequenter ibi etiam de his invenies. Considera autem, quod et discedens pacem illis reliquerit, sicut scripsit Joannes³; rursusque rediens pacem tribuit; pacem, inquam, quæ et rem et nomen dulce habet.

Vers. 37. *Expavescitis — Vers. 38. vestra? — Expavescitis*, id est, Turbati. Cogitationes autem de hoc ascendebant, utrum videlicet spiritus esset, id quod videbatur, sive spectrum. Ostendit ergo, quod cordium esset cognitor. Deinde aliud quoque dat signum.

Vers. 39. *Videte — sum*. Et quomodo ab his cum cognoscere poterant? Quia clavorum adhuc ferebant foramina.

Vers. 39. *Contrectate — habere*. Contrectate per tactum.

Vers. 40. *Et — pedes*. Joannes vero ait: *Ostendit eis manus et latus suum*⁴. Primum siquidem ostendit eis manus et latus, deinde etiam pedes. Nam uterque evangelistarum ex his quæ dixit, ostendit etiam id quod tacuit veluti jam cognitum.

Vers. 41. *Adhuc — admirantibus*. Id enim sæpenumero fieri solet.

Vers. 41. *Dixit — Vers. 43. comedit*. Non quod deinceps indigeret, sed ad majorem fidem majoremque confirmationem, ne spectrum videretur. Sicut autem supernaturaliter comedit, ita supernaturaliter, quæ comederat, digessit. Scire vero oportet, quod quædam a Salvatore dispensatorie facta, non sunt regula ac præscriptio naturæ; nullus siquidem aliis post corporis immortalitatem cicatrices habebit, aut cibum sumet.

Vers. 44. *Dixit — vobiscum*. Suggestit quoque illis ea quæ prædixerat de se ipso, ut etiam hinc agnoscant quod ipse sit. Hi sunt, inquit, sermo-

¹ Joan. xi, 24. ² Marc. xvi, 12. ³ Joan. xiv, 27. ⁴ Joan. xi, 20.

Varie lectiones et notæ.

(90) Ἦν, pro παρῆν A.
(91) Φάντασμα B.

A ἑβδομήκοντα, ἢ πάντες. Ἀλλὰ πῶς εἶπεν ὅτι εἶδον συνηθροισμένους τοὺς ἑδέκα, τοῦ Ἰσκαριώτου μὲν ἀποβληθέντος ἤδη, τοῦ Θωμᾶ δὲ μὴ παρόντος τότε; Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης· Θωμᾶς δὲ εἶς ἐκ τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Δίδυμος, οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν, ὅτε ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς. Ἔστι τοίνυν εἰπεῖν ὅτι, ἐπιπέθη Μαθθαῖος παρῆν (90), ὁ κληρωθεὶς ἀντὶ τοῦ Ἰσκαριώτου, συνηθροισθῆναι ἤδη καὶ τοῦτον, ὡς συγκαταψηφισθέντα μετὰ τῶν ἑδέκα ἀποστόλων.

Λέγοντας — Σίμωνι. Ζήτησον αὐθις ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μάρκον τό· Μετὰ δὲ ταῦτα δυοῖν ἐξ αὐτῶν περιπατοῦσιν ἐφατερῶθι ἐν ἑτέρῳ μορῶν, πορευόμενος εἰς ἀγγλόν, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν πάλω χρησιμεύουσαν τῷ προκαίμενῳ ῥητῷ.

B Καὶ αὐτοὶ — ὑμῖν. Ἐφεξῆς ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εὐρήσεις. Ὅρα δὲ ὅτι καὶ ἀποδημῶν εἰρήνην αὐτοῖς ἀφήκεν, ὡς ὁ Ἰωάννης· Ἐγραψε, καὶ αὐτὶς ἐπιδημήσας, εἰρήνην δίδωσιν· εἰρήνην, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα.

Προθέτες — ὑμῶν; — Προθηότες, ἦτοι ταρχθέντες· διαλογισμοὶ δὲ ἀνέβαινον, περὶ τοῦ εἶναι πνεῦμα τὸ ὁρώμενον, ἦγουν φάσμα. Ἐλεῖξεν οὖν, καὶ ὅτι καρδιογνώστης ἐστίν. Εἶτα δίδωσι καὶ ἄλλο τεκμήριον.

Ἴδωτε — εἰμί. Καὶ πῶς ἀπὸ τούτων ἐμελλόν αὐτῶν γνωρίζειν; Διότι τὰς ἀπὸ τῶν ἡλῶν διατρήσεις ἔφερον ἐτι.

Ψηλαφήσατε — ἔχοιτα. Ψηλαφήσατε οἱ ἐπαφῆς.

Kαὶ — πόδας. Ἰωάννης δὲ φησὶν ὅτι Ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. Πρῶτον μὲν γὰρ εἶδει τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν, εἶτα τοὺς πόδας. Ἐκάτερο; δὲ τῶν εὐαγγελιστῶν, ἀφ' ὧν εἶπεν, ἐνέφηγε καὶ τὸ παρασεισωπημένον, ὡς ἦδη γνώριμον.

Ἔτι — θαναζόντων. Εἴθε γὰρ τοῦτο πολλάκις γίνεσθαι.

Εἶπεν — ἔφαγεν. Οὐχ ὡς ἐτι δέομενος τροφῆς, ἀλλὰ πρὸς πλείονα πίστιν, καὶ βεβαιότεραν ἀπόδειξιν τοῦ μὴ δοκεῖν φάσμα (91). Ὅσπερ δὲ ὑπερφῶς ἔφαγεν, οὕτω καὶ ὑπερφῶς ἀνάλωσεν, ἀπερ ἔφαγε. Χρὴ δὲ γινώσκειν ὅτι τὰ κατ' οἰκονομίαν τινὰ γινόμενα (92) ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος οὐκ εἰσὶ κανῶν καὶ ὄρο; τῆς φύσεως· οὐδαὶς γὰρ ἔτερος μετὰ τὴν ἀρθαρσίαν τοῦ σώματος ὡτεὶλὰς ἔξει, ἢ βρῶσιν προσήσεται.

Εἶπε — σὺν ὑμῖν. Ἀναμιμνήσκει αὐτοῦ καὶ ὁ προέλεγε περὶ ἑαυτοῦ, ἵνα κἀντεῦθεν γνοῖεν, ὅτι αὐτὸς ἐστίν. Οὗτοι, φησὶν, εἰσὶν οἱ λόγοι, οὗ;

ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς ἐτι ὢν σὺν ὑμῖν· οὗτοι ἄνθρωποι, quos locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum. Hi, quales?

Οτι — Ἱερουσαλήμ. Ἀρξάμενον, τὸ κρυφθῆναι, δηλονότι.

Ἰμεις — τουτων. Τοῦ πάθους, καὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς ὄλης οἰκονομίας μου.

Καὶ — ὑμᾶς. Ἐπαγγέλλαν τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ λέγει, τὴν ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπαγγέλατο γὰρ ταύτην διὰ τοῦ προφήτου Ἰωὴλ, εἰρηκότος· Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἑσχαταῖς ἡμέραις, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, δηλαδὴ τὴν ἀποστολικὴν προηγουμένης.

Ἰμεις — ὄψους. Διατρέβετε ἐν Ἱερουσαλήμ ἀχώριστοι, διὰ τὴν ἐπισπένειαν καὶ δειλίαν ὑμῶν, ἕως οὗ ἐνδύσησθε, δίκην πανοπλίας, δύναμιν ἐξ ὄψους, τοῦ οὐρανοῦ, ἢ τῆς θεότητος, διὰ τῆς θεωθεΐσης ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἐξήγαγε — Βηθανίαν. Οὐ τότε, ἀλλ' ἐν τῇ πεσσαρακοστῇ ἡμέρᾳ μετὰ τὴν ἀνάστασιν· τὰ γὰρ ἐν τῷ μέσῳ παρέδραμεν ὁ εὐαγγελιστὴς.

Καὶ — οὐρανόσ. Νεφέλης ὑπολαβούσης αὐτὸν, ὡς ὁ παρῶν εὐαγγελιστὴς ἔγραψεν ἐν; τῇ βίβλῳ τῶν ἀποστολικῶν Πράξεων.

Καὶ — μεγάλης. Μετὰ χαρᾶς μεγάλης, διὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς εἰρημένης ἐπαγγελίας. Ἐν τῇ θελωθείσῃ δὲ βίβλῳ γέγραπται· ὅτι ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ ἀπὸ ὄρους τοῦ καλουμένου Ἐλαιῶνος. Δῆλον οὖν, ὅτι (93) προσήνωται τῇ Βηθανίᾳ τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν.

Καὶ ἦσαν — θεός. Ἦσαν διὰ παντός; ἐν τῷ ἱερῷ, κατά τοὺς καιροῦ; δηλονότι τῶν συνάξεων, ὅτε εἶναι ἐν αὐτῷ ἐξῆν.

Γένοιτο δὲ καὶ ἡμᾶς διὰ παντός αἰνεῖν καὶ εὐλογεῖν τὸν Θεόν, καὶ οὕτως εὐρεῖν τέλος τῆς παρουσίας ζωῆς ἡδῦ καὶ μακρίων, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ἀμήν.

Τέλος τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου.

* Joel 11, 28. * Act. 1, 9. * Ibid. 12.

Variæ lectiones et notæ.

(93) Προσήλωται A, inepte.

(cc) Caelo — divinitate. Ac si legerit ἐξ ὕψους οὐρανοῦ καὶ ὑψηλῆς θεότητος. Redde, cæli aut divinitatis.

vers, quos locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum. Hi, quales?

Vers. 44. Quod — Vers. 47. Hierosolymis. In prædicando videlicet.

Vers. 48. Vos — horum. Passionis ac Resurrectionis, totiusque meæ dispensationis.

Vers. 49. Et — vos. Patris sui premissum vocat Spiritus sancti in specie ignitarum linguarum descensionem; nam hanc promisit per prophetam Joel, qui dixit: Et erit in diebus illis novissimis, ait Dominus omnipotens, effundo de Spiritu meo super omnem carnem; præcipue videlicet apostolicam.

Vers. 49. Vos — alto. Conversamini simul Hierosolymis, non separati propter imbecillitatem, qua adhuc tenemini, et timorem vestrum, quoad usque induamini, in modum armaturæ, virtute ex alto cælo, vel alta divinitate (cc) per prædictam Spiritus sancti descensionem.

Vers. 50. Eduxit — Bethaniam. Non tunc, sed quadragesimo die post resurrectionem; nam, quæ interim facta sunt, præmittit evangelista.

Vers. 50. Et — Vers. 51. cælum. Suscipiente illum nube, veluti scripsit præsens evangelista libro apotolicarum Actionum*.

Vers. 52. Et — magno. Cum gaudio magno propter illius resurrectionem, et propter spem dictæ promissionis. In dicto autem libro scriptum est, quod regressi sunt Hierosolyma a monte qui vocatur Olivarum*. Manifestum ergo est quod Bethaniæ unitus sit mons Olivarum.

Vers. 53. Erantque — Deum. Temporibus videlicet, quibus congregari solent: erant semper in templo, quando in eo esse licebat.

Utinam autem et nos Deum semper laudemus ac benedicamus, et ita finem præsentis vitæ jucundam ac beatam inveniamus per Jesum Christum Dominum nostrum. Amen.

Finis Evangelii secundum Lucam.

ANONYMI

INTERPRETATIO (94) DUARUM ODARUM EVANGELII LUCÆ.

Ex codice Bibl. SS. Synodi Mosquensis num. CCCXIV.

Ἡ ΔΙΑ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΕΝ Τῷ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΩ.

Ἐπιγράμμα.

Τίτσεις, Μαρίας, τὸν θεάνθρωπον Λόγον,

(94) Diversa paululum seu copiosior interpretatio Euthymii Zigabeni nomine, legitur Latine in

Bibliotheca maxima Patrum Lugd. vol. XIX, p. 473; 474.

Και μακαρισμῶν ἄλλον ὠδίνεις (95) λόγον,
Τὸν μὲν, δι' αὐτῆς τῆς πνοῆς τῆς ἰσθίου,
Τὸν δὲ, πρὸ αὐτῆς τῆς πνοῆς τῶν ἐγκάτων.

Μεγαλύνει (1) ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον, Καὶ ἠγαλλίασε (2) τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρί μου· Ὅτι ἐπέδωκεν (3) ἐπὶ τὴν ταπεινώσιν τῆς δούλης αὐτοῦ. Ἰδοὺ (4) γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριουσί με πᾶσαι αἱ γενεαί, Ὅτι (5) ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα ὁ Δυνατὸς, καὶ ἄγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ τὸ ἔλεος (6) αὐτοῦ, εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Ἐποίησε (7) κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ· διεσκόρπισεν (8) ὑπερηφάνους διανοίᾳ καρδίας αὐτῶν. Κατέβηκε θυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὕψωσε ταπεινοὺς. Πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν, καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλε κενούς. Ἀντελάβετο (9) Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ, μνησθῆναι (10) ἰλλοῦς, Καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἕως αἰῶνος.

ΣΧΟΛΙΑ.

- (1) Τοντέστιν, εὐφημεῖ καὶ δοξάζει.
(2) Ἐχάρη, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σώσαντι με ἀπὸ πάσης πιγίδος τοῦ διαβόλου.
(3) Αὕτη ἡ αἰτία τῆς εὐχαριστίας. Ταπεινώσιν δὲ φησὶν, τὴν εὐτέλειαν.
(4) Αἱ τῶν πιστευσάντων δηλαδὴ.
(5) Ὅτι ἐποίησεν εἰς ἐμὲ μεγάλα καὶ ὑπερφυῆ θαύματα ὁ Δυνατὸς ποιεῖν ταῦτα.
(6) Καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀεὶ ἔστιν ἐν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν.
(7) Καταλέγει τὰς θείας δυνάμεις, καὶ φησὶν, Ἐποίησε νίκος ἀνέλπιστον ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ.
(8) Τοὺς ὑπερηφάνους τῇ διανοίᾳ τῆς ψυχῆς αὐ-

τῶν, ἦγουν τοὺς ὑπεραιρομένους ἐν ἑαυτοῖς, τοὺς οἰηματίας.

(9) Ἐπισκέψατο τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαόν, τὸν δούλον αὐτοῦ, τὸν νέον δηλαδὴ, τὸν ἐπεγνωκῶτα διεσκόρτην αὐτόν.

(10) Ἀντελάβετο δὲ, καὶ ἐπισκέψατο ἐν τῷ μνησθῆναι ἰλλοῦς εἰς τὸν αἰῶνα, ἦγουν ἰλλοῦς αἰωνίου, καθὼς ἐλάλησεν, εἰπὼν ἐπηγγείλατο πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν. Ἀπὸ κοινοῦ πάλιν, καθὼς ἐλάλησε τῷ Ἀβραάμ καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ. Ἐλεος δὲ εἰς αἰῶνα, ἡ θεία ἐνανθρώπησις, ὡς δι' ἔλεον τῶν ἀνθρώπων γεννημένην.

ΠΡΟΦΗΤΕΙΑ ΖΑΧΑΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΕΝ Τῷ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙῒ.

Ἐπίγραμμα.

Τῆς ἀγγελικῆς ἀστραπῆς δεδειγμένης,
Τὸν ψαλμὸν ἐθρόνησεν ὁ Ζαχαρίας,
Ὅπως τὸ σῶμα τῆς κανάγνου Παρθένου
Τὸν μαργαρίτην ἀστρακώτη τὸν μέγαν.

Εὐλογητὸς Κύριος, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ ἐπισκέψατο (11) καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ, καὶ ἤγειρε (12) κέρασιν σωτηρίας ἡμῖν ἐν τῷ οἴκῳ Δαυὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ. Καθὼς ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ, Σωτήριαν (13) ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν καὶ ἐκ χειρὸς πάντων τῶν μισούντων ἡμᾶς. Ποιῆσαι (14) ἔλεος μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ μνησθῆναι διαθήκης ἁγίας αὐτοῦ, Ὅρκον (15) ὃν ὤμοσε πρὸς Ἀβραάμ τὸν πατέρα ἡμῶν, τοῦ δοῦναι ἡμῖν, ἀφόδως ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ρυσθῆναι, λατρεύειν αὐτῷ, Ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ ἐνώπιον αὐτοῦ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν. Καὶ

ΣΧΟΛΙΑ.

11) Διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐπισκέψατο καὶ ἐλυτρώσατο τῆς τῶν δαιμόνων τυραννίδος ὁ Θεὸς καὶ πκτήρ τὸν λαόν αὐτοῦ.

(12) Καὶ ἀνέστησεν ἡμῖν, τῷ λαῷ αὐτοῦ, βασιλείαν καὶ δυνάμιν σωτήριον ἐν τῷ οἴκῳ, ἦγουν ἐκ τοῦ οἴκου, τουτέστι τοῦ γένους Δαυὶδ, τοῦ δούλου αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ πεποίηκεν, ὡς ἐπηγγείλατο διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἐκπαλαί προφητῶν. Δι' αὐτῶν γὰρ ἐπηγγείλατο ἀναστήσειν βασιλεῖα δυνατὴν ἐν οἴκῳ Δαυὶδ, Σωτήρα τοῦ Ἰσραὴλ, ὁς ἔστιν Ἰησοῦς ὃν αὐτὸς Θεὸς Λόγος προσείληψε καὶ ἦνωσεν αὐτῷ καθ' ὑπόστασιν.

(13) Ἠγείρε δὲ τὸ κέρασιν τοῦτο, τὴν βασιλείαν δηλαδὴ καὶ δυνάμιν τὴν σωτήριον, ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν σωτηρίαν καὶ λύτρωσιν καὶ ἐκ τῆς ἐξουσίας καὶ τυραννίδος τῶν μισούντων δαιμόνων.

(14) Ἐν τῷ ποιῆσαι ἔλεος μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἦγουν ἐν τῷ ἐλεῆσαι τοὺς πατέρας ἡμῶν, πρὸς οὓς ἡ ἐπαγγελία τῆς εἰρημένης σωτηρίας

ἡμῶν καὶ δι' ἐκείνους μνησθῆναι ταύτης, ἵνα καὶ τὰς αὐτῶν ψυχὰς ἐκ τῆς τοῦ ἄδου ἐλευθερώσῃ φρουρᾶς. Διαθήκην δὲ τὴν ἐπαγγελίαν φησὶ· μνήμην δὲ αὐτῆς τὴν περάτωσιν.

(15) Ἐν τῷ μνησθῆναι τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ, κατὰ τὸν ὄρκον ὃν ὤμοσε, τουτέστι κατὰ τὴν βεβαίωσιν ἣν ἐβεβαίωσε πρὸς Ἀβραάμ. Τίνος πράγματος βεβαίωσιν; Τοῦ δοῦναι ἡμῖν ἀφόδως λατρεύειν ἡμᾶς αὐτῷ ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ ἐνώπιον αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν. Ὑπερβατῶς γὰρ ἀναγνωστέον. Εἶτα τὸ ἐν μέτρῳ, ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ρυσθῆναι, ἦγουν μὴ φοβεῖσθαι τὸ κατὰ κριμα τοῦ προπάτορος Ἀδάμ, διὰ τὸ λελυτρώσθαι ἡμᾶς τοῦ εἰσαγαγόντος αὐτὸ εἰς τὸν κόσμον διαβόλου, καὶ τῆς καταδυναστείας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, προβλλομένου τοῦτο τὸ δικαίωμα. Ὅσιότητα μὲν οὖν λέγει, τὴν εὐσέβειαν· δικαιοσύνην δὲ, τὴν τελειότητα τῶν ἄλλων ὀρετῶν.

(95) Intelligit hæc ipsa, quæ subjiciuntur : Μεγαλύνει, κ. τ. λ.

(*) Ab οἴημα, ut τραυματίας, σιγματίας et similia. Suidas, οἰηματίας· ἐπηρμένο.

σὺ, παῖδιον, προφήτης Ὑψίστου κληθήσῃ· προπορεύσῃ (16) γὰρ πρὸ προσώπου Κυρίου, ἐτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτοῦ. Τοῦ δοῦναι (17) γινώσιν σωτηρίας τῷ λαῷ αὐτοῦ, ἐν ἀφέσει (18) ἁμαρτιῶν αὐτῶν. διὰ σπλάγγνα (19) ἔλεους Θεοῦ ἡμῶν (20), ἐν οἷς ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὕψους, Ἐπιφάναι τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθήμενοις, τοῦ κατευθῆναι (21) τοὺς πόδας ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης.

ΣΧΟΛΙΑ.

(16) Μεταβαίνει τῇ προφητείᾳ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ **A** παῖδα τὸν Ἰωάννην. Κύριον δὲ ἐνταῦθα τὸν Χριστὸν ὀνομάζει. Τὸ δὲ ἐτοιμάσαι τὸν Ἰωάννην τὰς ὁδοὺς τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἀγαγεῖν ἐστὶ τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἐπίγνωσιν καὶ πίστιν αὐτοῦ, δι' ἧς εἰσέρχεται ὁ Κύριος εἰς τὰς ἀνθρώπων ψυχὰς καὶ ἐνοικεῖ ταύταις καὶ ἐμπεριπατεῖ.

(17) Ἐρμηνεύει τὴν ἐτοιμασίαν τῶν τοῦ Κυρίου ὁδῶν, καὶ φησὶν ὥστε διὰ τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ γινώσιν ἐνθεῖναι τῷ κατὰ δημιουργίαν λαῷ τοῦ Χριστοῦ τῆς δι' αὐτοῦ δη τοῦ Χριστοῦ· σωτηρίας τῷ κόσμῳ παντί.

(18) Σωτηρίας, τῆς ἐν ἀφέσει ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ἡγουν τῆς γινομένης ἐν τῷ ἀφεθῆναι καὶ λυθῆναι τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου.

(19) Ἐν ἀφέσει ἁμαρτιῶν. τῇ διὰ σπλάγγνα ἔλεους Θεοῦ ἡμῶν, ἥτοι τῇ διδομένῃ διὰ τὴν συμπάθειαν τοῦ ἐλεήμονος Θεοῦ, καὶ οὐ διὰ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων.

(20) Ἐν οἷς σπλάγγνοις, ἡγουν δι' ἃ σπλάγγνα ἔλεους, ἐπεσκέψατο ἡμᾶς, εἴτουν ἐπεφοίτησεν εἰς **B** αἰῶνων. Ἀμήν.

(*) Hic videtur excidisse γενημένης, aut simile quid.

ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

- α'. Περὶ τοῦ ἐν Κανᾷ γάμου. (Cap. II, vers. 1.) **C** η'. Περὶ τῶν κέντρα ἄρτων καὶ τῶν δύο β'. Περὶ τῶν ἐκβληθέντων ἐκ τοῦ Ἰερου. (II, 13.) **C** ιχθύων. (VI, 5.) **Mθ. κς'. Mr. ις' Δου. κη'.**
- γ'. Περὶ Νικοδήμου. (III, 1.) **C** θ'. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσῃ περιπάτου. (VI, 16.) **Mθ. κζ'. Mr. ιζ'.**
- δ'. Ζήτησις περὶ καθαρισμοῦ. (III, 25.) **C** ι'. Περὶ τοῦ ἐκ γαλετῆς τυφλοῦ. (IX, 1.)
- ε'. Περὶ τῆς Σαμαρείτιδος. (IV, 5.) **C** ια'. Περὶ τοῦ Δαζάρου. (XI, 1.)
- ς'. Περὶ τοῦ βασιλικοῦ. (IV, 46.) **Mθ. ζ'.** **C** ιβ'. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρω. (XII, 3.) **Mθ. ξβ'. Mr. μδ'. Δου. κα'.**
- ζ'. Περὶ τοῦ τριακονταοκτῶ ἐτη ἔχοντος ἐν τῇ ἀσθησίᾳ. (IV, 5.) **Mθ. ιγ'. Mr. ε'. Δου. ιγ'.**

EVANGELIUM SECUNDUM JOANNEM.

CAPITA EVANGELII JOANNIS.

- 1. De nuptiis in Cana.
- 2. De ejectis e templo.
- 3. De Nicodemo.
- 4. Quaestio de purificatione.
- 5. De muliere Samaritana.
- 6. De regio.
- 7. De eo qui triginta et octo annos morbo .enebatur.
- D** 8. De quinque panibus et duobus piscibus.
- 9. De ambulatione in mari.
- 10. De caeco a nativitate.
- 11. De Lazaro.
- 12. De muliere qua unxit Dominum unguento.

- ιγ'. *Περὶ ὧν εἶπεν Ἰουδας.* (XII, 4.)
 ιδ'. *Περὶ τοῦ θροῦ.* (XII, 14.) *Μθ. μθ' Μρ. λβ'. Δου. ξη'.*
 ιε'. *Περὶ τῶν προσελθόντων Ἑλλήνων.* (XII, 20.)

- Α ις'. *Περὶ τοῦ νικητῆρος.* (XIII, 3.)
 ιζ'. *Περὶ τοῦ Παρακλήτου.* (XV, 26.)
 ιη'. *Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυριακοῦ σώματος.* (XIX, 38.) *Μθ. ξη'. Μρ. μη'. Δου. κβ'.*

13. *De verbis Judæ.*
 14. *De asello.*
 15. *De Græcis qui accesserunt.*

16. *De lotionis pedum.*
 17. *De Paracleta.*
 18. *De petitione corporis Domini.*

INTERPRETATIO EVANGELII JOANNIS.

Quis certe fuerit Joannes evangelista a prioribus evangelistis didicimus, puta quod frater Jacobi, filius Zebedæi, a vico Bethsaida regionis Galilææ, arte piscator¹. Neque autem prius, neque postea litteras didicit, sed penitus idiota erat: attamen talem cum novimus, qualem esse decebat illum, qui a Christo edoctus esset. Siquidem cum in œna super pectus Domini recubisset, talem hausit scientiam, qualem alius nemo sortitus est. Et vere de cœlo tonuit, et de penetralibus Spiritus exclamavit: non tanquam alto vociferans, sed quasi de rebus aliis clamans: et linguam cum spiritu movens.

Hic igitur cum in tria aliorum Evangelia, quæ sibi a quibusdam fidelibus allata erant, incidisset, vidissetque hos tres in eo maxime sermone versatos, qui de Salvatoris erat humanitate, cæterum dogmata, quæ de divinitate ejus erant, prætermisisset, ipsa quidem evangelia admiratus est ac laudavit, et vera eos dixisse ac fide digna testatus est. Ipse autem motus a Christo ad præsens opus accessit, et quædam narrat, quæ etiam ab aliis scripta erant, ne videatur Evangelium suum ab aliorum Evangelii separasse: præcipua tamen illi cura fuit, quæ ab aliis relicta erant, addere, ac de divina Salvatoris gratia plura ponere, sicut necessarium esse ob insurgentes hæreses judicavit (a).

Alii siquidem ob auditorum imbecillitatem illa prætermiserant, nondum confirmata prædicatione: hic autem crescente jam fide, ac fidelibus intellecta capacioribus, de hac definiuit, additis etiam quibusdam capitibus, quæ antea silentio fuerant præterita.

Præsens autem Evangelium multis annis post capta Hierosolyma conscripsit.

Cap. I. Vers. 1. *In principio erat Verbum.* Nomen ἀρχῆ plura significat; hic autem proprie significat

¹ Act. iv, 13.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης Α.

(a) *Præcipua* — *judicavit.* Hæc suo arbitrio mutavit interpres. Poderat ad verbum exprimere. Sed *de divina Salvatoris gratia falsa sunt.* Redde: *Maxime vero curata ea quæ ab illis sunt prætermis-*

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΙΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ.

Τίς μὲν ἦν Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς (1) ἐμάθομεν ἀπὸ τῶν προλαβόντων εὐαγγελιστῶν, ὅτι ἀδελφὸς Β Ἰακώβου, υἱὸς Ζεβεδαίου, κώμης Βηθσαϊδᾶ, χώρας Γαλιλαίας, τὴν τέχνην ἀλιεύς. Οὕτε δὲ πρότερον, οὔτε μὴν ὕστερον γράμματα μεμάθηκεν, ἀλλὰ παντελῶς ἰδιώτης ἦν. Πλὴν ὁ τοιοῦτος ἴδωμεν ὅπως ἔργονε μαθητευθεὶς τῷ Χριστῷ. Ἀναπεσὼν γὰρ ἐν τῷ δείπνῳ ἐπὶ τὸ στήθος τῆς Σοφίας ἐλακυσε γνῶσιν, ὅταν οὐδεὶς ἕτερος ἐκλήρωσατο. Καὶ ὄντως ἐδρότησεν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀνέκραγεν ἐκ τῶν ταμείων τοῦ Πνεύματος, οὐχ ὡς μέγα βοῶν, ἀλλ' ὡς περὶ μεγάλων βοῶν, καὶ κινῶν τὴν γλῶτταν μετὰ τοῦ πνεύματος.

Οὗτος οὖν, ἐντυχὼν τοῖς τῶν ἄλλων Εὐαγγέλοις, προσενεχθεῖσιν αὐτῷ παρὰ τινῶν πιστῶν, καὶ ἰδὼν, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς τῷ περὶ τῆς ἀναθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος ἐνδιέτριψαν μάλιστα λόγῳ, καὶ λοιπὸν ἐμελλον ἀποσωπηθῆναι ἐκ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ δόγματα· ἐκαίει μὲν τὰ Εὐαγγέλια καὶ ἐθαύμασε, καὶ ἐπήνεσε, καὶ πολλὴν αὐτοῖς ἀλήθειαν καὶ ἀξιοπιστίαν προσεμαρτύρησεν· αὐτοὺς δὲ, τοῦ Χριστοῦ κινήσαντος αὐτὸν, ἦλθεν ἐπὶ τὸ παρὸν σύγγραμμα, καὶ διηγείται μὲν καὶ τινὰ τῶν τοῖς ἄλλοις ἱστορηθέντων, ἵνα μὴ ἀπερήγμενον δοκῆ τῶν Εὐαγγελίων ἐκαίειν τὸ αὐτοῦ Εὐαγγέλιον· μάλιστα δὲ φροντίζει τῶν παραλειμμένων ἐκαίειν, καὶ πλεον τῶν ἄλλων τῆς θεολογικῆς τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίας, ὡς ἀναγκασιότατης διὰ τὰς μελλούσας αἰρῆσεις.

Ἐκαίει μὲν γὰρ ταύτην παρῆκαν διὰ τὴν τῶν ἀπροσβλήτων ἀσθένειαν, οὕτω τοῦ κηρύγματος ριζωθέντος· οὗτος δὲ, τῆς πίστεως αὐξηθείσης ἤδη, καὶ τῶν πιστῶν συνετωτέρων γενομένων, ἐνέταξεν αὐτήν, προσθεὶς καὶ ἕτερα κεφάλαια παρασωπηθέντα τοῖς προ αὐτοῦ.

Συνεγράφατο δὲ τὸ παρὸν Εὐαγγέλιον μετὰ τὴν ἄλυσιν Ἱεροσολύμων πολλοῖς ὕστερον ἔτεσιν.

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. Τὸ τῆς ἀρχῆς ὄνομα πολυσήμαντόν ἐστιν· ἰδιότροπως δὲ νῦν σημαίνει τὸ

magisque quam reliqui (curat) doctrinam de divina Servatoris natura, ut maxime necessariam propter futuras hæreses. Θεολογικὴ διδασκαλία, theologica doctrina, est doctrina de Christo, ut Deo.

dei. Ταύτη δὲ τῇ ἀρχῇ συζευχθὲν τὸ ἦν ἀνεκνόητον αὐτὴν παντελῶς ἐποίησεν. Ὅπου γὰρ ἀναγὰγῃ σου τὸν νοῦν, προαπαντᾷ τὸ ἦν, καὶ πανταχοῦ προτρέχον, οὐκ ἔξ σου τὴν ἔννοιαν εὐρεῖν τινα στάσιν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν κτιστῶν τὸ ἦν τὸν παρεληλυθότα χρόνον δηλοῖ· ἐπὶ δὲ τῆς ἀκτίστου Τριάδος τὸ *dei* καὶ τοῦτο σημαίνει. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς νοητῆς καὶ τῆς αἰσθητῆς κτίσεως ἐπ' οὐδενὸς ἐνδέχεται βῆθῆναι τὸ *Ἐν ἀρχῇ ἦν*· πάντα γὰρ ὕστερον ἐγένοντο· ἐπὶ μόνῃ δὲ τῆς μακαρίας Τριάδος ἀρμόζει τοῦτο· μόνῃ γὰρ ἐστὶν ἀγέννητος (2) εἶπον ἀκτίστος.

Ὅμοιος δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Λόγου, πελυσημαντόν ἐστιν· ἰδιοτρόπως δὲ νῦν σημαίνει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Λέγεται γὰρ Λόγος, ὡς ὁ Θεολόγος· λέγει Γρηγόριος, διὸ οὕτως· ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς πρὸς νοῦν (3) λόγος· οὐ μόνον διὰ τὸ ἀπαθὲς τῆς γενήσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ συναφὲς καὶ τὸ ἐξαγγελτικόν. Πάντα γὰρ, φησὶν, ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀτήγηται ἡμῖν.

Τὰχα δ' ἂν εἶποι τις ὅτι καὶ ὡς ὄρος πρὸς τὸ ὀριζόμενον, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο λέγεται λόγος. Ὁ γὰρ γενοσῆκως, φησὶ, τὸν Υἱὸν (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἑωρακῶς) γενόσῆκε τὸν Πατέρα. Καὶ σὺ τομος ἀπόδειξις καὶ βῆθια τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως, ὁ Υἱός. Γέννημα γὰρ ἔπαν, τοῦ γεγεννηκότος σιωπῶν λόγος.

Εἰπὼν δὲ ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*, εἰδείξεν ὅτι *dei* (4) ἦν, καὶ οὐκ ἦν τις χρόνος ἢ αἰὼν ὅτε οὐκ ἦν οὗτος. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ ποιητῆς καὶ τῶν χρόνων, καὶ τῶν αἰώνων.

Διατί δὲ οὐκ εἶπεν, ὅτι *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Υἱός*; Ἴνα μὴ ὑπόληψις παρεμπέση (5) χρονικῆς τε καὶ ἐμπαθοῦς γενήσεως. Διὰ τοῦτο γὰρ Λόγον αὐτὸν ὀνομάσας, καὶ διδάξας ἐντεῦθεν τὸ ἀχρονόν τε καὶ ἀπαθὲς τῆς ὑπερφουοῦς γενήσεως αὐτοῦ, καὶ προανελὼν τὰς ἀπρεπεῖς περὶ αὐτῆς ὑπόληψεις, λοιπὸν προῖων καὶ Υἱὸν αὐτὸν ἀνυποσττόλως καλεῖ. Βουλόμενος δὲ δελεῖζει, αὐτὸν μὴ μόνον *dei* ὄντα ἤγουν αἰδίον, ἀλλὰ καὶ ἀχώριστον τοῦ Πατρὸς καὶ συναΐδιον, φησὶ·

Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι ἦν ἐν τόπῳ, οὐ περιέχεται γὰρ τόπῳ δὲ περιγράφτο· οὐδὲ ὅτι ἐν τῷ Θεῷ, ἵνα μὴ ἐκ προοιμίῶν εὐθὺς σύγχυσις τῶν προσώπων ἐπινοηθεῖ· ἀλλ' ὅτι πρὸς τὸν Θεόν, ἤγουν, παρὰ τῷ Πατρὶ, ἵνα τε παραστήσῃ τὸ ἰδιάζον τῶν ὑποστάσεων, καὶ ὅτι ἀχώριστοι Πατὴρ καὶ Υἱός· δηλον δὲ πάντως ὅτι καὶ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐν ἀρχῇ γὰρ (6) ἦν ἡ Τριάς, καὶ ὁμοῦ ἦν ἡ Τριάς.

* Joan. xv, 15. * Joan. xiv, 9.

Variae lectiones et notæ.

(2) Ἀγέννητος Α.
(3) Νοῦν ὁ λόγος Α. Vide Gregor. Naz., p. 218, med.

(4) Ἐν ἀρχῇ, pro *dei* Α.
(5) Παραπέση Α.
(6) Γὰρ omittit Α.

(b) *Erat* — *quod.* *Quod* delendum. Obscuram enim reddidit orationem. In Græco est *Istud erat.*

A idem quod semper. Hæc vero ἀρχῇ conjuncta dictio ἦν *erat*, ipsum omnino reddidit incognitum. Quo enim reduces mente tua illud *erat*, quod (b) ante omnia et ubique præcurrrens, non sinit cogitationem tuam invenire terminum. Et in creaturis quidem, *erat*, præteritum tempus manifestat. In Triade vero increata, hæc etiam significat dictio *semper*. Et in intellectuali sane ac sensibili creatura, de nullo suscipi potest, ut dictum sit, *Semper erat* siquidem omnia postmodum facta sunt; sed id soli beatæ Trinitati aptatur, nam sola ipsa infecta eat sive increata.

Similiter quoque nomen Λόγος *verbum*, multa significat. Nunc autem proprie significat Dei Filium. Dicitur namque *Verbum*, prout dicit Gregorius Theologus, quod ad Patrem ita se habeat, sicut *verbum* ad mentem: non tantum ob generationem quæ omni affectu caret humano, verum etiam propter connexionem et manifestationem. *Omnia* inquit, *quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis* *.

Poterit quoque dicere quispiam, quod etiam sit quasi definitio ad suum definitum: nam et hoc significat dictio λόγος. *Qui enim vidit Filium, inquit, vidit et Patrem* *, hoc est, intellexit, ut sit ipse Filius tanquam brevis ac facilis finitio naturæ Patris. Omne enim quod genitum est, ejus, qui genuit, tacens *verbum* est.

Cum autem dixerit evangelista: *In principio erat Verbum*, demonstravit quod *semper* erat, nec erat tempus aliquod aut sæculum, quo ipsum non erat; ipse enim effector est temporum ac sæculorum.

Quare autem non dixit: *In principio erat Filius*? Ne qua irrepat suspicio carnalis aut temporalis generationis. Ob id siquidem cum ipsum nominasset *Verbum*, atque hinc omni tempore, omni affectu generationem ipsius supernaturalem carere docuisset, abjectis quoque cæteris indecentibus circa eam suspicionibus, postmodum in sequentibus ipsum etiam libere *Filium* dicit. Volens quoque ostendere non modo ipsum *semper* fuisse sive æternum, sed etiam inseparabilem ac coæternum Patri, ait:

Vers. 1. *Et Verbum erat apud Deum.* Non dixit, quod erat in loco: non enim in loco continetur, qui circumscribi non potest: neque quod in Deo, ne statim in primordiis, personarum confusionem quis imaginetur, sed quod apud Deum sive apud Patrem, ut et quod proprium est personarum appareat, quodque inseparabiles sint Pater et Filius: et omnino manifestum est, quod etiam Spiritus sanctus: siquidem in principio erat Trinitas, simulque erat Trinitas.

Vers. 1. *Et Deus erat Verbum.* Cum Verbi nomine usus fuisset ad docendum in superna generatione intemporalitatem, affectuumque carentiam, curat deinceps ac tollit damnum quod ad hoc nomen subrepat: puta ne quis blasphemet, putans tale verbum esse quale nostrum est, sive internum sive id quod proferimus; neque enim tale est, sed substantiale, ejusdem cum Patre naturæ ac dignitatis.

Vers. 2. *Hoc — Deum.* Cum dixisset quod semper erat, quodque a Patre inseparabile, et quod Deus erat: brevi mirandoque modo, theologiam quam de hoc exposuit, in summam redigit: compendium divinæ de eo cognitionis nobis præbens.

Dicentibus autem, quod omnis filius patre posterior est, respondebimus: Cum dicitis, Omnis filius, jam id quod queritur dissolvistis. Si quidem Dei Filius, non est talis, qualis est omnis filius, sed vere supernaturalis.

Præterea contentiose asserentibus eum qui ab aliquo est, necesse omnino esse ut sit posterior eo a quo est, respondendum est, quod etsi hoc dicant, solis tamen radius cum ab ipso sit, non est eo posterior: nunquam enim sol sine radio apparnit. Quod si in sensillibus ita est, quidnam dicere quispiam poterit de his quæ majora sunt, quam ut dici possint? Ex quo autem Deum ipsum esse prædicavit, dat etiam ei divinitatis insigne: dico sane creandi potentiam: *Dii enim, inquit, qui caelum et terram non fecerunt, pereant*⁴. Id autem, ne putetur Patre minor esse.

Vers. 3. *Omnia — factum est.* Cum omnia per ipsum facta dixisset: ne putaretur id de sensibilibus tantum dixisse, subdidit: *Et sine ipso factum est nihil quod factum est*, hoc est, nihil eorum quæ facta sunt, sive sensibile sit, sive intelligibile. Excluditur autem Spiritus sanctus: neque enim factus est, ut inter alia comprehendatur, sed infectus aut increatus, sicut et Filius et Pater. Sola namque divina Trinitas infecta sive increata est.

Cum autem demonstraverit Filium creatorem omnis visibilis atque invisibilis creaturæ, non exclusit Patrem a creandi dignitate, sed docuit tantum Filium esse creatorem sicut et Patrem; id enim tribus commune est, cum sit Divinitatis insigne, ut prædictum est,

Ideo quoque in divina Scriptura creandi potentia quandoque de Patre dicitur, quandoque de Filio, interdum vero de Spiritu sancto, tanquam videlicet Patre volente, Filio autem operante, Spi-

⁴ Jerem. x, 11.

(7) Loco horum quatuor vocabulorum spatium vacuum est in cod. A: Ante δ̄ ἡμέτερος autem, legitur οἷος. Et οἷος quidem recepi.

(8) Θεολογία, cum spatio vacuo duarum litterarum A.

(9) Ἦν, pro ὅν A.

Καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος. Χρησάμενος τῷ ὀνόματι τοῦ Λόγου πρὸς διδασκαλίαν τοῦ ἀχρόνου καὶ ἀπαθοῦς. τῆς ὑπερφουοῦς γεννήσεως, λοιπὸν θεραπεύει τὴν ὑπέρφουσαν τῷ ὀνόματι βλάβην, ἵνα μὴ βλασφημῆσθαι τις, [οἰόμενος (7) ὅτι λόγος ἐστὶν] οἷος ὁ ἡμίτερος, ἐκδιθάτατος ἢ προφορικῶς· οὐ γὰρ ἐστὶ τοιοῦτος, ἀλλ' ἐνυπόστατος, τῆς αὐτῆς τῷ Πατρὶ φύσεως καὶ ἀξίας.

Ὁδοτος—Θεός. Εἰπὼν ἔτι ἀπὸ ἧν, καὶ ὅτι ἰσχυριστὸς τοῦ Πατρὸς ἦν, καὶ ὅτι Θεός ἦν, ἀνκεφαλαίως αὐτο συντόμως ὁμοῦ καὶ θαυμασιῶς, ἦν ἐξέθετο περὶ τοῦτου θεολογίαν (8), σύνοψιν ἡμῶν θεολογίας· περὶ τοῦ Υἱοῦ παρασχόμενος.

Πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας ὅτι Πᾶς υἱὸς υστερόδ' ἐστὶ τοῦ πατρὸς, ἐροῦμεν ὅτι Πᾶς υἱὸς εἰπόντας, λαλιώκατε τὸ ζητούμενον. Ὁ γὰρ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστὶ τοιοῦτος οἷος πᾶς υἱὸς, ἀλλ' ὄντως ὑπερφουός.

Ἔτι δὲ πρὸς τοὺς φιλονεικοῦντας, ὅτι τὸ ἐκ τινος ἀνάγκη πάντως εἶναι υστερον τοῦ ἐξ οὗ ἐστὶν, ἀπολογητόν ἐστι καὶ μὴν τὸ ἀπαύγασμα τοῦ ἡλίου, ἐξ αὐτοῦ (9) ὄν, οὐκ ἐστὶν υστερον αὐτοῦ· οὐδέποτε γὰρ ἡλιος ἐφάνη χωρὶς ἀπαύγασματος. Εἰ δ' ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν τοῦτο, τί ἂν τις εἰποι περὶ τῶν ὑπὲρ (10) λόγον; Ἐπεὶ δὲ Θεὸν αὐτὸν ἀνεκέρυξε (11), δίδωσιν αὐτῷ καὶ τὸ γνῶρισμα τῆς θεότητος, λέγω δὴ τὸ δημιουργικόν· *Θεοὶ γὰρ, φησὶν, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν*· ἵνα μὴ νομισθῆται τοῦ Πατρὸς ἰλάττων.

Πάντα — γέγονεν. Εἰρηκῶς ὅτι Πάντα δι' αὐ τοῦ ἐγένετο, ἵνα μὴ δι' ἕξιν περὶ μόνων λέγειν τῶν αἰσθητῶν, ἐπήγαγεν ὅτι καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὃ γέγονε, τουτέστιν οὐδὲν τῶν γενομένων, κἂν αἰσθητὸν εἴη, κἂν νοητόν. Ὑπεξήρηται δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοῦτο γὰρ οὐ γέγονεν ἵνα καὶ συμπαραληφθῆται, ἀλλ' ἀγέννητόν (12) ἐστὶν, ἐκτὸν ἀκτιστόν, ὡσπερ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατήρ. Μόνη γὰρ ἡ θεία Τριάς (13) ἀγέννητος, ἤγουν ἀκτιστος.

Ἀποδείξας δὲ τὸν Υἱὸν δημιουργὸν πάσης ὀρατικῆς (14) καὶ ἀοράτου κτίσεως, οὐκ ἐξέβαλε τὸν Πατέρα τοῦ δημιουργικοῦ ἀξιώματος, ἀλλὰ μόνον ἐδίδαξεν ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς δημιουργός ἐστὶν, ὡσπερ ὁ Πατήρ· κοινὸν γὰρ τοῦτο τῶν τριῶν, ἐπεὶ τοῦτο γνῶρισμα ἐστὶ θεότητος, ὡς προεῖρηται.

Διὸ καὶ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ποτὲ μὲν τὸ δημιουργικὸν ἐπὶ [τοῦ Πατρὸς (15)] λέγεται, ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος· οἷα τοῦ μὲν Πατρὸς εὐδοκούντος, τοῦ δὲ Υἱοῦ ἐνεργ-

Variae lectiones et notæ.

(10) Τὸν addit B.

(11) Ἐκέρυξε A.

(12) Ἀγέννητον A.

(13) Ἀγέννητος A.

(14) Corrigenendum ὀρατικῆς.

(15) Inclusa omittit A.

γούτος, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος συνεργούντος. A ritu sancto vero cooperante. Dicit siquidem capite
 Φησι γὰρ καὶ ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ ὅτι Ὁ Πα-
 τὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι.

Τινὲς δὲ λήροι (16), τὸ Δι' αὐτοῦ, πρὸς ἐλάττω-
 σιν τοῦ Υἱοῦ νενοήκασιν, οὐ δημιουργίας, ἀλλ'
 ὑπουργίας (17) ἐμφαντικῶν τοῦτο φήσαντες εἶναι.
 Οὐκ ἤδεισαν δὲ ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἀδιαφόρως
 τοῦτο τάττεται. Φησι γὰρ ὁ Ἀπόστολος· Πιστὸς ὁ
 Θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ
 αὐτοῦ. Ἴνα δὲ μηδεὶς ἀπιστήσῃ, πῶς τοσαῦτα καὶ
 τοιαῦτα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, φησὶν·

Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. Δι' ἧς οὐ μόνον αὐτὰ παρή-
 γαγεν, ἀλλὰ καὶ συντηρεῖ εἰς τὸ διαμένειν. Ὅπερ
 γὰρ περὶ τοῦ Πατρὸς εἴρηται, τοῦτο καὶ περὶ τοῦ-
 του βηθήσεται, ὅτι Ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα
 καὶ ἐσμέν. Ὅταν δὲ ἀκούσῃς ὅτι ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, B
 μὴ σύνθετον αὐτὸν ὑπολάβῃς, ἀλλὰ πηγὴν ζωῆς·
 αὐτίκα γὰρ καὶ ὄλον αὐτὸν ζωὴν ὀνομάζει, λέγων·
 Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἄλλα-
 χοῦ δὲ φησι φανερῶς αὐτὸς ὁ Χριστός· Ἐγὼ εἰμι ἡ
 ζωὴ.

Οἱ πνευματομάχοι (18) δὲ μετὰ τὸ, Καὶ χωρὶς
 αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, στίζουσι τελείαν· εἶτα τὸ
 ἐξῆς οὕτως ἀναγινώσκουσιν· Ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ
 ζωὴ ἦν· Ἴνα γεννητὸν (19) δεῖξωσι τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον· περὶ οὗτου γὰρ φασὶ λέγειν τὸ τοιοῦτον
 ῥητόν.

Ἐλέγχονται δὲ ταχέως, πρῶτον μὲν ὅτι τὸ Ὁ
 γέγονεν, ἀπολύτως κείμενον, πᾶν ὃ γέγονε δηλοῖ C
 ἔπειτα δὲ ὅτι ἡ ζωὴ αὕτη καὶ φῶς εὐρίσκεται·
 ἐπάγει γὰρ ὅτι Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώ-
 πων· εἶτα μετὰ μικρὸν, περὶ τοῦ Ἰωάννου λέγων,
 φησὶν· Οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ
 περὶ τοῦ φωτός. Δῆλον δὲ ὅτι ὁ Ἰωάννης οὐ περὶ
 τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ περὶ τοῦ Υἱοῦ μαρτυ-
 ρηκεν, ὡς προδιόντες εὐρήσομεν.

Καὶ — ἀνθρώπων. Καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἦν τὸ φῶς
 τῶν ἀνθρώπων, ὡς φωτίζων τὴν νοῦν αὐτῶν, καὶ
 ἰδεῖν ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ὅτι δὲ
 αὐτὸν τὸν Υἱὸν ὀνόμασε καὶ φῶς, αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἀλ-
 λαχοῦ φησὶν· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Ὅστε
 ὁ αὐτὸς λέγεται καὶ ζωὴ καὶ φῶς· ζωὴ μὲν, ὡς
 ζωογονῶν καὶ συνέχων τὰ πάντα, φῶς δὲ, ὡς κα-
 ταλάμπων καὶ φαιδρύνων τὸ ἡγεμονικὸν τῶν ἀν- D
 θρώπων τῶν δεχομένων αὐτόν.

Τινὲς δὲ καὶ (20) ζωὴν καὶ φῶς εἶπον τὸ κήρυγμα

* Joar. v. 17. * I Cor. i. 9. * Act. xvii, 28.

Quidam autem vitam ac lucem dicunt Euaugo-

* Joan. xiv, 6. * Joan. viii, 12.

Variae lectiones et notæ.

(16) Ἀῆροι, de hominibus nugacibus ipsis. Ita
 Plato, p. 251. Diog. Laert, p. 99.

(17) Breviter de hac re monui in mea N. Testa-
 menti editione ad Corinth. p. 243, nota 1. Distri-
 buimus autem illi præpositiones ita. Ἐκ, Pat i
 διὰ, Filio : ἐν, Spiritui sancto tribuebant.

(18) Suo jure ita distinxerunt Pneumatomachi.
 Etienim Origenes, hæreticorum omnium parens,
 ita non solum distinxerat, sed ita adeo in suis
 repererat codicibus. Vide hominis vesani nugæ,

si placet, tom. IV, p. 20 D., 26 E., 36 B., 64
 B., 69f A., 77 B., et 72 A., E, ubi codices istos appei-
 lat, et ex iisdem scilicet, vers. 4 laudat : Ἐν αὐτῷ
 ζωὴ ἔστι.

(19) Quilibet, ut arbitror, istorum veterum Pneu-
 matomachorum stultitiam miratur : nos autem re-
 centiorum Hypopneumatomachorum insaniam admi-
 ramur et chartis, ut vocant, œcumenicis (*allgemein-*
nenn) vulgamus et laudamus.

(20) Καὶ ἀβὲστ A.

licam prædicationem, quam hominibus adduxit, A utpote causam vitæ spiritualis ac cognitionis lucis.

Vers. 5. *Et lux — comprehenderunt.* Lucem quidem vocat prædicationem, propter dictam causam, et propter veritatem : tenebras vero errorem, propter falsitatem. Dicit ergo : Prædicatio in errore lucet, et error eam non comprehendit.

Gregorius autem Theologus dictum verbum aliter intelligit, sermone quem facit in sancta lumina. Verum potest et hanc et illam recipere interpretationem.

Cum ergo hactenus evangelista de Filii divinitate asseruerit, consequenter hinc Evangelium aggregitur.

Vers. 6. *Fuit — Joannes.* Lucas autem scripsit : *Factum est verbum Dei super Joannem Zachariae filium in deserto* ¹⁰.

Vers. 7. *Hic — lucis.* Lux intelligitur hoc in loco Christus propter causam prius redditam. Perhibuit autem Joannes testimonium de divinitate ipsius, sicut in sequentibus patebit. Cum autem Christus hujus testimonio non egeret, subiungitur etiam causa testimonii. Addit enim :

Vers. 7. *Ut — illum.* Quemadmodum enim carne vestitus est, ne nuda divinitate apposita omnes perderet : ita quoque testimonio usus est, ut Judæi cognati Joannis vocem audientes, per eam crederent facilius in eum de quo testificabatur, omnia siquidem ad hominum salutem disposuit.

Joannes itaque testimonium perhibuit, ut omnes crederent, non omnes tamen crediderunt : fides enim non est coacta, sed voluntaria.

Vers. 8. *Non — lucis.* Adhuc missionis causam declarat. Neque enim venit ut luceret : non erat siquidem ipse lux, sed ut testimonium perhiberet de luce. Simul quoque ne putaret quispiam eum qui testimonium ferebat, majorem ac fide digniorem eo de quo ferebatur testimonium, ut plerumque solet accidere. Verum quia recens erat Joannis testimonium, ne similis quædam oriretur suspicio et de eo de quo ferebatur testimonium, ait :

Vers. 9. *Erat — mundum.* Semper erat, juxta supra positum reconditiorem intellectum : siquidem tanquam Deus semper erat : tanquam homo vero esse incepit.

Verum si omnem hominem venientem in mundum illuminat, quomodo tot relictus sunt non illuminati? Sane quod ad ipsum attinet, omnes illuminat : qui autem non illuminati manent, a propria hoc patiantur voluntate ; nam lucis beneficium, quod ad solem attinet, super omnes simpliciter diffunditur.

¹⁰ Luc. III, 2.

του Εὐαγγελίου, ὃ ἐπήγαγε τοῖς ἀνθρώποις, ὡς αἶτον καὶ ζωῆς πνευματικῆς καὶ φωτὸς γνώσεως.

Καὶ τὸ φῶς — κατέλαβε. Φῶς μὲν ἐν ταῦθα καλεῖ τὸ κήρυγμα διὰ τε τὴν ῥηθειςαν αἰτίαν, καὶ διὰ τὴν ἀλήθειαν· σκοτίαν δὲ τὴν πλάνην διὰ τὸ φεῦδος. Λέγει γοῦν ὁ: Τὸ κήρυγμα ἐν τῇ πλάνῃ λάμπει, καὶ ἡ πλάνη οὐ περιεγίνετο αὐτοῦ (21).

Ὁ δὲ θεολόγος Γρηγόριος ἐτέρως τὸ ῥητὸν ἐξελάβειτο ἐν τῷ εἰς τὰ ἄγια φῶτα λόγῳ, δυνάμενον καὶ ταύτην κάκεινην ἐπιδείξασθαι (22) τὴν ἐξηγησιν.

Μέχρι δὲ τούτου διαλεχθεὶς ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος, ἐνταῦθεν λοιπὸν ἀρχεται τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἐγένετο — Ἰωάννης. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἔγραψεν· *Ἐγένετο ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάννην τὸν τοῦ Ζαχαρίου υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ.*

Ὁδεός — φωτός. Φῶς νῦν ὁ Χριστὸς νοεῖται κατὰ τὴν προαποδομένην αἰτίαν. Ἐμαρτύρησε δὲ ὁ Ἰωάννης περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ, ὡς προϋόντας εὐρήσομεν. Ἐπεὶ δὲ οὐκ εἰδὶτο τῆς τούτου μαρτυρίας ὁ Χριστὸς, τίθειται καὶ ἡ αἰτία τῆς μαρτυρίας. Ἐπήγαγε γάρ·

Ἰνα — αὐτοῦ. Ὅσπερ γὰρ σάρκα περιεβάλετο, ἵνα μὴ γυμνῇ τῇ θεότητι προσδιδῶν (23) ἀπολίση πάντας· οὕτω καὶ μαρτυρὴ ἐχρήσατο, ἵνα, τῆς συγενοῦς ἀκούοντες οἱ τότε φωνῆς, εὐκολώτερον πιστεύσωσι δι' αὐτῆς εἰς τὸν μαρτυρούμενον. Πάντα γὰρ πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων ἠκονομεῖτο.

Ἰωάννης μὲν οὖν ἐμαρτύρησεν, ἵνα πάντες πιστεύσωσιν· οὐ πάντες δὲ ἐπίστευσαν· οὐκ ἐκ βίας γὰρ ἡ πίστις, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως.

Ὁὐκ — φωτός. — Ἐτι σαφηνίζει τὴν αἰτίαν τῆς ἀποστολῆς, ὅτι ἦλθεν οὐχ ἵνα φωτίσῃ· οὐκ ἦν γὰρ ἐκεῖνος τὸ φῶς· ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· ἅμα δὲ καὶ ἵνα μὴ νομίσῃ τις ὅτι ὁ μαρτυρῶν μείζων καὶ ἀξιοπιστότερος ἦν τοῦ μαρτυρουμένου, ὡς ἐπὶ πολλῶν εἴωθε συμβαίνειν. Ἐπεὶ δὲ πρόσφατος ἦν ἡ τοῦ Ἰωάννου μαρτυρία, ἵνα μὴ τοιαύτη τις ὑπόνοια καὶ περὶ τοῦ μαρτυρουμένου παρεμπέσοι (24), φησὶν·

Ἦν — κόσμον. Ἦν αἰὶ, κατὰ τὴν ἐκτεθεισὴν ἀνωτέρω θεολογίαν. Ὡς μὲν οὖν Θεὸς ἦν αἰὶ· ὡς δὲ ἄνθρωπος ἤρξατο, τοῦ εἶναι.

Εἰ δὲ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, πῶς τοσοῦτοι μεμνήχασιν ἀφώτιστοι; Τὸ μὲν εἰς αὐτὸν ἦγον, πάντας φωτίζει· οἱ δὲ μένοντες ἀφώτιστοι παρὰ τὴν ἐαυτῶν προαίρεσιν τοῦτο πάσχουσιν. Ἢ μὲν γὰρ τοῦ φωτός χάρις ἡλίου δίκην ἐπὶ πάντας ἀπλῶς ἐκκέχεται· οἱ δὲ μὴ θέλοντες

Variæ lectiones et notæ.

(21) Αὐτοῦ ἀβέστ Α.

(22) Ἐπιδείξασθαι Α.

(23) Interpres apposita. Προσβάλλειν τινί, est

apparere alicui, appropinquare ad aliquem. Maius ergo, *conspiculus*.

(24) Πιπράεσοι Α.

ἀπολαύσει τῆς χάριτος αὐτοῦ τοῦ μὴ (25) φωτισθῆ-
ναι αἱτίοι.

Ἀληθινὸν δὲ εἶπεν αὐτῆ, ὡς ἀσύγκριτον, καὶ ὑπὲρ
πᾶν φῶς, καὶ κυριῶς φῶς.

[Τὸ (26) φῶς τὸ ἀληθινόν. Καὶ εἰκὼν δὲ ἀληθινή
λέγεται, καὶ ἀληθινή σοφία, καὶ ζωὴ ἀληθινή, καὶ
τὰ τοιαῦτα· οὐκ ἐπὶ διαβολῇ τῶν ἄλλων ἀγίων εἰ-
κότων, οὐδὲ τῆς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν σοφίας, ἣ
τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, ἵνα ἐάσω τὴν μέλλουσαν· ἀλλὰ
τὸ τοιοῦτον σχῆμα τοῦ λόγου τὸ καθ' ὑπεροχὴν
ἀσύγκριτον ὑποφαίνεται.]

[Εἰς (27) τὸν κόσμον. Ἠ καὶ ἄλλως· ἐρχόμενον
εἰς τὸν αἰγιῶν κόσμον τῶν ἀρετῶν.]

Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν. Οὐχ ὡς τότῃ περιγραφόμενος,
ἀλλ' ὡς πάντα πληρῶν. Εἰπὼν δὲ ὅτι Ἐν τῷ κόσμῳ
ἦν, ἵνα μὴ ὑπολάβοι τις ὅτι σύγχρονος ἦν τοῦ κό-
σμου, ὃ πέποθε Παῦλος ὁ Σαμοσατεύς, προσέθηκε·

Καὶ — ἐγένετο. Πρόδηλον γὰρ ὅτι ὁ ποιητὴς πρὸ
τοῦ ποιήματος ἦν.

Καὶ — ἔγνω. Κόσμον ἐνταῦθα λέγει τοὺς τὰ
κοσμικὰ φρονούντας, τοὺς τῷ κόσμῳ προσηλωμέ-
νους, τοὺς τοῖς αἰσθητοῖς πράγμασι προστετηκότας,
καὶ μηδὲν ὑπὲρ ταῦτα νοῆσαι δυναμένους. Οἱ γὰρ
μὴ τοιοῦτοι ἔγνωσαν αὐτὸν καὶ πρὸ τῆς ἐνοάρκου
παιρουσίας. Διὸ καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφα-
λαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἶπε πρὸς τοὺς ἀποστό-
λους ὁ Χριστὸς ὅτι Πολλοὶ προφήται καὶ δίκαιοι
ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ὁ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον· καὶ
ἀκοῦσαι ὁ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. Εἰ γὰρ μὴ
ἔγνωσαν αὐτὸν, οὐκ ἂν ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, ὡς εἴρη-
ται, καὶ ἀκοῦσαι. Ὅσατε ἔγνωσαν μὲν αὐτὸν, καὶ
τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ μυστήριον, πλην
ὑπερφῶς· ἐπεθύμησαν δὲ καὶ αἰσθητῶς ἰδεῖν αὐτὸν
θαυματουργοῦντα, καὶ ἀκοῦσαι αὐτοῦ διδάσκοντος,
καὶ ἀπλῶς ἐν ἀνθρώπῳ εἶδει.

Νοεῖται δὲ καὶ ὅτι δυσανασχέτων ὁ εὐαγγελιστῆς
ἐπὶ τῇ πωρώσει τῶν ἀγνοησάντων αὐτὸν, φησί,
Καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐ-
τὸν οὐκ ἔγνω, τουτέστι Τὸν ποιητὴν οὐκ ἔγνωσαν
τὰ ποιήματα.

Εἰς — παρέλαβον. Ἐτι σαφηνίζει τὸν λόγον.
Ἰδία μὲν γὰρ αὐτοῦ, ὁ κόσμος, ὡς ποίημα (28) αὐ-
τοῦ· ἴδιοι δὲ οἱ ἄνθρωποι, ὡς καὶ αὐτοὶ ποιήματα,
καὶ ὡς κατ' εἰκόνα αὐτοῦ γενόμενοι. Ἦλθεν οὖν εἰς
αὐτοὺς, ὡς ἄνθρωπος· ὡς γὰρ θεός, ἐν τῷ κόσμῳ ἦν.

Ἐρμηνεύεται δὲ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, ὅτι,
ἐπὶ ἐξ Ἰουδαίων ὁ Χριστὸς ἐβλάστησε κατὰ σάρκα,
ἴδια μὲν αὐτοῦ αἱ διατριβαὶ τούτων· ἴδιοι δὲ αὐ-
τοί, ὡς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ ὁμόφυλοι. Διὸ καὶ
ἔλεγεν, Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ
ἀπολωλῶτα οἴκου Ἰσραὴλ. Εἰς τὰ ἴδια μὲν οὖν

Quod si qui luce frui nolunt, ipsi sibi causa sunt
quod non illuminentur.

Veram quoque lucem dixit, tamquam incom-
parabilem ac super omnes, et quæ proprie lux est.

†Dicitur quoque vera imago, et vera sapientia, et
vera vita aliaque similia; non ad calumniam aliarum
sanctarum imaginum: neque sapientiæ quæ a Scri-
pturis divinis est, neque vitæ præsentis, ut ne
dicam futuræ: sed alia figura sermonis, id quod
incomparabile est, per amplitudinem manifestat.

† Sive venientem in verum mundum virtutum.

Vers. 10. *In mundo erat.* Non tanquam loco
circumscriptus, sed tanquam omnia replens. Cum
autem dixisset: *In mundo erat*, ne quis suspicaretur
mundo contemporale esse, quod accidit Paulo
Samosatensi, addidit:

Vers. 10. *Et — factus est.* Manifestum est autem
quod factor, ante id quod factum est, fuerit.

Vers. 10. *Et — cognovit.* Mundum hunc dicit
eos, qui mundana sapiunt, qui mundo affixi sunt,
quia sensibilibus rebus abduci nequeunt, nec quid-
quam supra hæc intelligere possunt. Qui enim tales
non sunt, ipsum priusquam etiam in carne adve-
nisset, cognoverunt. Et hinc est quod ad apostolos
vicesimo quarto juxta Mattheum capite dixit
Christus: *Multi prophetæ et justi desideraverunt
videre quæ videtis, et non viderunt: et audire quæ
auditis, et non audierunt*¹¹. Quod si ipsum non co-
gnovissent, non desiderassent videre, ut dictum
est, vel audire. Itaque cognoverunt quidem eum,
ejusque in carne mysterium, verum id superna-
turaliter: desideraverunt autem et sensibilibus vi-
dere ipsum mirabilia operantem, et audire ipsum
docentem, et simpliciter in humana specie.

Intelligitur quoque quod indignatus evangelista
super eorum cæcitate qui ipsum ignoraverunt,
dicit: *Et mundus per ipsum factus est, et mundus
eum non cognovit*, hoc est, Qui facti sunt, Factorem
non cognoverunt.

Vers. 11. *In — receperunt.* Adhuc verbum amplius
manifestat. Nam sua, mundus est, nempe factura
ipsius. Sui quoque sunt homines, utpote etiam
opera ipsius, et tanquam ad ipsius imaginem for-
mati. Venit igitur in eos, sive ad eos tanquam
homo: siquidem tanquam Deus, in mundo erat.

Declaratur autem et alio modo, quod ex hoc
Christus a Judæis secundum carnem natus est:
sua sunt, horum conversationes: sui vero, ipsi
sunt, tanquam ipsius cognati, ejusdemque gentis.
Nam et ipse dixit: *Non sum missus nisi ad oves
perditas domus Israel*¹². In sua igitur venit, non ob

¹¹ Matth. xiii, 17. ¹² Matth. xv, 24.

Varia lectiones et notæ.

(25) M^h omittit A.

(26) Hæc uterque codex in margine habet.

(27) Etiam hæc in margine.

(28) Ποιήματα B.

propriam necessitatem; Deus enim nullius eget: A sed propter suorum salutem. Sui autem eum non receperunt, cum venisset et eis beneficia præstaret, sed more insanientium Salvatorem tanquam inimicum abjecerunt.

Vers. 12. *Quotquot—ejus. — Quotquot receperunt eum, suscipiendo doctrinam ipsius, dedit eis potestatem filios Dei fieri: non statim fecit eos Dei filios, ne per ignaviam perdant gratiam, sed dedit ipsis potestatem fieri quo diligentiores reddantur.*

Quid ergo? nonne omnes potestatem habent ut filii Dei fiant? Non omnes, sed hi tantum quibus datum est; solum autem datum est credentibus in ipsum. Ideo quoque manifestans quibus dederit, B subdit, *Credentibus in nomen ejus, hoc est, in ipsum.* Itaque ipsius quidem est dare potestatem, illorum vero, uti ea.

Aliud est autem per baptismum aliquem a Deo adoptari, et aliud per evangelicorum præceptorum observantiam filium Dei fieri; nam illud principium est, hoc autem finis: et illud sane Dei donum est, hoc vero studii faciens egregium.

Vers. 13. *Qui — nati sunt.* Alienat quidem humanam generationem tanquam naturalem, eam vero quæ ex Deo est, extollit tanquam supernaturalem, ut cognita dejectione primæ, et exaltatione secundæ, intellecta quoque beneficii magnitudine, digne gratias agamus, et laboremus ne ipsum nostra ignavia perdamus.

Cum autem dixisset, *Non ex sanguinibus*, subjocit manifestius, *Neque ex voluntate carnis.* Deinde hoc etiam amplius interpretatur addens, *Neque ex voluntate viri.* Sanguis enim et caro vir est. Voluntatem vero, intelligit nunc coitus concupiscentiam.

† † Semen nimirum divinum intravit ac sibi confortavit carnem, mente rationali præditam, non ut seminans, sed ut creans, nec ita, ut paulatim aliquid adderetur, atque ita forma perficeretur, sed statim in principio tota forma exstitit perfecta, crevit tamen ad modum embryonum. Nam et vetus Adam statim forma effictus est perfecta.

Vers. 14. *Et — factum est.* † Non poterat aliter D Dei erga nos dilectio ita manifestari, sicut facta carnis mentione: et quod propter nos usque ad id quod pejus est sese dejecerit: caro siquidem longe vilior est anima.

Ubi dixisset homines ex Deo natos esse, ait Filium etiam Dei factum esse hominem. Nam hoc indicat quod ait: *Verbum caro factum est:* ut qui illud admirabatur, magis etiam hoc miretur, utpote

ἤλθεν οὐκ ἔνεκεν ἰδίας χρείας· ἀνευθεῖς γὰρ ὁ Θεός· ἀλλ' ἔνεκεν τῆς τῶν ἰδίων σωτηρίας. Οἱ Ἰδιοὶ δὲ αὐτὸν οὐ παραδέξαντο, ἀφικόμενον ἐπ' εὐεργεσίᾳ τούτων· ἀλλὰ φρενοβλαβῶς τὸν Σωτῆρα ὡς ἐχθρὸν ἀπόσαντο.

"Οσοὶ — αὐτοῦ. — "Οσοὶ δὲ παραδέξαντο αὐτὸν, διὰ τοῦ παραδέξασθαι τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. Οὐκ εὐθεῖς δὲ ἐποίησεν αὐτοὺς τέκνα Θεοῦ, ἵνα μὴ βραδυμήσαντες; ἀπολίσωσι τὴν χάριν, ἀλλ' ἔδωκεν αὐτοῖς; ἐξουσίαν γενέσθαι, ἵνα σπουδάσαντες; γίνονται.

Τί οὖν; οὐ πάντες ἔχουσιν ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι; Οὐ πάντες, εἰ μὴ οἷς αὕτη δίδεται· δέδοται δὲ μόνοις τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Διὸ καὶ σαφηνίζων τισὶν ἔδωκεν, ἐπήγαγεν ὅτι *Τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τοῦτέστιν εἰς αὐτόν.* Ὅστε αὐτοῦ μὲν ἔστι τὸ δωρεῖσθαι τὴν εἰρημίνην ἐξουσίαν, αὐτῶν δὲ τὸ χρῆσασθαι ταύτην.

"Ἐτερον δὲ τὸ διὰ βαπτίσματος υἰοθετηθῆναι τινὰ Θεῷ, καὶ ἕτερον τὸ διὰ φυλακῆς τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν τέκνον Θεοῦ γενέσθαι· τὸ μὲν γὰρ ἀρχῆς τὸ δὲ τέλος· καὶ τὸ μὲν δῶρον Θεοῦ, τὸ δὲ κατῆρωμα σπουδῆς.

Οἱ — ἐγεννήθησαν. Εὐτελείζει μὲν τὴν ἐξ ἀνθρώπων γέννησιν ὡς φυσικὴν· μεγαλύνει δὲ τὴν ἐκ Θεοῦ ὡς ὑπερφυσίαν, ἵνα τό τε ταπεινὸν τῆς πρώτης, καὶ τὸ ὕψιλον τῆς δευτέρας καταμαθόντες, καὶ τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας ἐπιγινόντες, ἀξίως εὐχαριστῶμεν καὶ ἀγωνιζώμεθα μὴ ἀπολέσαι ταύτην ἐκ βραθυμίας.

Εἰπὼν δὲ ὅτι *Οὐκ ἔξ αἱμάτων*, ἐπήγαγε φανερώτερον ὅτι *Οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός.* Εἶτα καὶ τοῦτο τελειώτερον ἐφηρμήνευσε, προσθεὶς ὅτι *Οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός.* Αἷμα γὰρ καὶ σὰρξ ὁ ἀνὴρ. Θέλημα δὲ νῦν νοεῖ τὴν ἐπιθυμίαν, τὴν (29) συνουσίαν.

[Οἶονεῖ (30) θεοῦ σπέρματος, εἰσελθῶν καὶ συμπήξας ἐκτεῖν σάρκα (31) ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοεῖ, οὐ σπερματικῶς, ἀλλὰ δημιουργικῶς, οὐ ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις ἀπαρτιζομένου τοῦ σχήματος, ἀλλ' ὕψιν τελειωθέντος ἀπ' ἀρχῆς, εἰς ἀύχοντος νόμου τῶν ἐμβρύων. Καὶ γὰρ καὶ ὁ παλαιός· Ἄδὰμ τέλειος τὸ σχῆμα καταρχὰς ἐπλάσθη.]

Καὶ — ἐγένετο. [Οὐκ (32) ἄλλως οἶόν τε ἦν τὴν τοῦ Θεοῦ δηλωθῆναι περὶ ἡμᾶς ἀγάπην ἢ ἐκ τοῦ μνημονευθῆναι τὴν σάρκα, καὶ ὅτι· δι' ἡμᾶς κατέβη μέχρι (33) τοῦ χείρονος· σὰρξ γὰρ ψυχῆς; εὐτελειώτερον.]

Εἰρηκῶς ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν, φησὶν ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος ἐγένετο· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, *Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο·* ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν· ἵνα ὁ (34) θαυμάζων (35) ἐκείν

Varie lectiones et notæ.

(29) Τῆς συνουσίας videtur legisse Hentenius.
(30) Hæc uterque in margine. Hentenius prorsus non agnoscit. Forte etiam hæc, ut difficilia, in interpretatione prætermisit.
(31) Ἐμψυχωμένην A.

(32) Codex uterque in margine.

(33) Μέχρι καὶ τοῦ. B.

(34) Ὁ ἀβέστ. A.

(35) Θαυμάζει. A.

θαυμάζει τοῦτο πλεον, ὡς ὑπερφαιδύεται; θαυμασιώτερον· ἐπεὶ καὶ τοῦτο αἴτιον ἐκείνου. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος ἐγένετο, ἵνα οἱ ἄνθρωποι υἱοὶ τοῦ Θεοῦ γένωνται.

Ὅταν δὲ ἀκούσῃ; ὅτι Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, μὴ μεταβολὴν τῆς θείας οὐσίας ἐνοήσῃ; ἀναλλοίωτος γὰρ αὕτη καὶ ἀπαθής· ἀλλ' ὅτι ὁ Λόγος, ὢν ὁ ἦν, γέγονε καὶ ὁ οὐκ ἦν, ἦτοι, μένων Θεός; γέγονε καὶ ἄνθρωπος κατὰ πρόσληψιν σαρκός; ἐψυχωμένης δηλονότι ψυχῆ λογικῆ καὶ νοερῆ.

Κατὰ τρεῖς δὲ τρόπους τὸ ὄν γίνεται· καθ' ἓνα μὲν, ὅταν ἡ τοῦ ὁ-τος φύσις εἰς τὴν τοῦ γενομένου μεταβληθῆ, καθ' ὅν τὸ γάλα γίνεται τυρὸς, καὶ ὁ πηλὸς ὄστρακον· καθ' ἕτερον δὲ, ὅταν τῆς οὐσίας οὐσίας σωζομένης ἀμεταβλήτου προσγένηται τι κατὰ συμβεθεκός, καθ' ὅν ὁ χαλκός γίνεται ἀνδριάς, καὶ ὁ ἄνθρωπος δίκαιος ἢ ἀδίκος, καὶ τὰ τοιαῦτα· κατὰ τὸν τρίτον δὲ, ὅταν, τῆς οὐσίας (36) οὐσίας σωζομένης ἀμεταβλήτου, καὶ ἄλλῃ οὐσία προσληθῆ, καθ' ὅν ὁ στρατηγὸς γίνεται ὠπλισμένος. Ἀλλ' οὔτε κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· οὐ γὰρ ἡ φύσις μεταβλήθη· οὔτε κατὰ τὸν δεύτερον· οὐ γὰρ ἡ προσγενομένη σὰρξ συμβεθεκός, ἀλλ' οὐσία καὶ αὕτη· λοιπὸν οὖν κατὰ τὸν τρίτον τρόπον χρῆ νοεῖν τὸ βητόν. Δίκην γὰρ στρατηγοῦ τὴν σάρκα περιθέμενος, τὸν πολέμιον τῆς ἡμετέρας φύσεως καταπολέμησε.

Ἐγένετο δὲ εἶπεν, ἀναιρῶν τὴν βλασφημίαν τῶν ληρούντων ὅτι σὰρξ ἐφαντάσθη. Χρησάμενος γὰρ τῆ λέξει, τῆ Ἐγένετο, ἰσχυραῖον ὅτι κατὰ ἀληθεῖαν, καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν ἐνηνθρώπησεν. Ἴνα (37) δὲ μὴ μεταβολὴν τινὰ τῆ; θείας οὐσίας ἐνοήσῃ; φησὶ·

Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ἐσκήνωσεν ἐν τῇ ἡμετέρα σαρκί, ἐν τῇ συγγενεῖ ἡμῶν, ἐν τῇ ἐξ ἡμῶν προσηλυθείῃ. Εἰ γὰρ ἕτερον τὸ σκηνοῦν, καὶ ἕτερον ἡ σκηνή, ἕτερος ἐμμενεν ὁ Λόγος παρὰ τὴν σάρκα, κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ φύσιν. Κατὰ γὰρ τὴν συνάφειαν καὶ ἔνωσιν ἐν ἑστίν ὁ προσλαβὼν Λόγος, καὶ ἡ προσληθθεῖσα σὰρξ, σωζομένων καὶ (38) μετὰ τὴν ἔνωσιν ἀτρέπτων καὶ ἀσυγχύτων τῶν δύο φύσεων ἀπορήτως.

Καὶ — αὐτοῦ. Τὴν δόξαν τοῦ Λόγου, τὴν δύναμιν τῆς θεότητος, διὰ τῆ; σαρκὸς λάμπησαν ὡς διὰ παραπετάσματος. Τίς δὲ ἦν αὕτη; τὰ ἀπειρα καὶ ποικίλα θαύματα, ἡ ὑπέρογκος καὶ ὑπερφυῆς μεταμόρφωσις καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς σταυρώσεως, ὁ παρὰ φύσιν σκοτισμὸς τοῦ ἡλίου, τὸ φοβερὸν σχίσμα τοῦ καταπετάσματος, ὁ φοβερὸς κλονισμὸς τῆς γῆς, τὰ σχίσματα τῶν πετρῶν, αἱ τῶν μνημείων ἀνοίξεις, αἱ τῶν νεκρῶν ἐγέρσεις, καὶ τὸ κεφάλαιον πάντων,

A excellentiori modo magis admirandum, quia et hoc illius causa est. Ad hoc siquidem Dei Filius homo factus est, ut homines filii Dei fierent.

Cum vero audieris, *Verbum caro factum est*, ne transmutationem divinæ essentiae intelligas. Ipsa etenim immutabilis est ac impatibilis. Sed quod Verbum permanens quod erat, factum est quod non erat : sive manens Deus, factus est homo per carnis assumptionem, animatus videlicet.

Tribus autem modis id quod jam est, fieri dicitur : uno quidem modo natura ejus quod est, in id quod fit transmutatur, juxta quem modum lac efficitur caseus, et lutum efficitur testa. Altero vero quando manente ejus quod erat substantia immutata, aliud per accidens efficitur : juxta quem modum æs efficitur statua, et homo efficitur justus vel injustus, aliaque similia. Tertio vero modo, quando salva ac immutata unius (c) substantia, alia quoque additur substantia : et hoc modo miles efficitur armatus. Primo ergo modo non est Verbum factum caro, non enim natura mutata est ; neque secundo, non enim per accidens caro facta est, sed ipsa quoque substantia. Restat igitur ut quod dictum est tertio modo intelligatur. Nam more militis (d), carne vestitus bellum (e) nostrum devicit.

Dixit autem *Factum est*, ut blasphemiam tollerent nugantium ac dicentium, quod caro imaginatum est Verbum. Usus enim hoc verbo, *Factum est*, confirmavit quod vere et non phantastice incarnatum est. Verum ne divinæ substantiæ mutationem intelligas, dicit

Vers. 14. *Et habitavit in nobis*. Habitavit in nostra carne, in ea quæ nobis propinqua est, in ea quæ a nobis assumpta est. Quod si aliud est is qui habitat, et aliud habitatio : Verbum secundum substantiam et naturam aliud mansit a carne. Nam secundum conjunctionem et unionem, unum est Verbum suscipiens, caroque suscepta, servatis etiam post unionem, immutatis atque inconfusis duabus ineffabiliter naturis.

Vers. 14. *Et — ejus*. Gloriam Verbi, virtutem divinitatis, quæ per carnem tanquam per velum illuxit. Quæ autem erat illa ? certe nunquam antea visa variaque miracula, perlucida ac supernaturalis transformatio, et tempore Passionis solis præter naturam obscuratio, formidabilis veli scissio, horribilis terræ motus, petrarum scissiones, monumentorum apertiones, mortuorum suscitationes : quodque omnium caput est, mirabilior quam dici aut cogitari

Variæ lectiones et notæ.

(36) Οὐσίας abest A.
(37) Δὲ abest A.

(38) Καὶ abest A.

(c) *Unius*. Pro οὐσίας videtur legisse *μίας*.
(d) Bis habet *miles*. Sed in Græco non est στρατιώτης, sed στρατηγός, *belli vius*.

(e) *Bellum*. Videtur legisse *πλάμενον*. Mei habent *hostem*.

potest, Domini resurrectio, et post hanc quæcumque gloriosa apostoli deinceps conspexerunt.

Vers. 14. *Gloriam — Patre.* Gloriam, non qualis est sanctorum beatorum vel angelorum, sed gloriam vere Unigeniti. Nam hic dictio ὡς *ταυτην*, idem significat quod *vere*.

Unigeniti autem a Patre, sive natura Filii Dei. Unigenitum enim a matre nominari, declarat hunc naturam filium Virginis: dici vero Unigenitum a Patre, hunc naturam Dei Filium prædicat.

Vers. 14. *Plenum gratia et veritate.* Confirmans amplius quod Verbum caro factum, nihil ob hoc diminutum sit, ait: *Plenum erat gratia divina et veritate:* gratia quidem in admirandis operibus; veritate autem in doctrina. Et præterea gratia, quia cuncta poterat; veritate vero quia nihil in eo phantasticum erat.

Vers. 15. *Joannes — clamat.* Etsi ego, inquit, quibusdam non satis fide dignus videor, Joannes ante me testimonium de ipsius divinitate perhibet: Joannes, inquam, ille cujus nomen magnum ac celebre erat apud omnes Judæos. Nec solum testificatur, verum etiam clamat, sive cum libertate vociferatur, ac metu omni seposito prædicat. Audi vero quid testificetur et clamat.

Vers. 15. *Dicens — fuit.* Dixit enim hoc, aliaque similia Judæis de Christo antequam ipse appareret aut manifestaretur tanquam propheta, ut fama ejus præoccuparentur, et cum postmodum appareret, facilius testimonium de illo reciperetur. Siquidem Matthæus scribit eum dixisse: *Qui post me venit, fortior me est, cujus non sum dignus calcamenta portare* 12.

Quid est autem, *Post me venturus est qui ante me fuit?* Hoc est, Post paululum ad vos venturus est, qui licet ut homo nondum apparuit, gloria tamen ac majestate me præcedit; nam maxime glorificandus et exaltandus est. Quod autem futurum est, more prophetiæ, quasi jam factum sit, dixit. Deinde ponit etiam causam hujusmodi sublimitatis.

Vers. 15. *Quia prior me erat.* Quia me tanquam Deus præcedebat.

Vers. 16. *Et — accepimus.* Cum ipsum dixisset plenum gratia et veritate, ac fontem omnis boni perennem et inexhaustum esse demonstrasset, ait: Nos etiam omnes discipuli de tali ipsius plenitudine per participationem accepimus.

Vers. 16. *Et gratiam pro gratia.* Novum Testamentum pro Veteri. Quod autem de his loquatur, ex sequentibus manifestum est; interim autem scito quod et hoc et illud *Gratiam* nominavit, quia

12 Matth. III, 11.

(39) Αὐτοῦ ἀβέσθ Α.

(40) Λόγων in interpretatione non habet Hentenius. Neque tamen in Prefatione monuit, cur

ἡ ὑπὲρ λόγων καὶ τοῦν ἀνάστασις τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι μετὰ ταύτην θεοπροφητῆ καθεξῆς οἱ ἀπόστολοι ἐθαύσαντο.

Ἀδελφον — Πατρὸς. Ἀδελφον, οὐχ διὰ ἡ τῶν ἁγίων ὁμοίων ἡ ἀγγέλων, ἀλλὰ ὅτι ἐξ ἑνὸς Θεοῦ γενεῶν. Τὸ γὰρ ὡς ἐν ταῦθα τὸ ὅτιως δηλοῖ.

Μονογενεὺς δὲ ἀπὸ Πατρὸς, ἡγουν φύσει Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Τὸ μὲν γὰρ ὀνομάζεσθαι μονογενεῖ ἀπὸ μητρὸς; φύσει υἱὸν τῆς Παρθένου τοῦτον ἐρμηνεύει: τὸ δὲ λέγεσθαι Μονογενεῖ ἀπὸ Πατρὸς φύσει Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦτον ἀνακηρύττει.

Πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Ἐπιβεβαιῶν ὅτι ὁ Λόγος, σὰρξ γινόμενος, οὐδὲν ἑλαττώθη πρὸς τούτο, λέγει ὅτι Πλήρης ἦν χάριτος θεῶν καὶ ἀληθείας: χάριτος μὲν ἐν ταῖς θαυματουργίαις, ἀληθείας δὲ ἐν ταῖς διδασκαλίαις. Καὶ χάριτος μὲν, ἐν τῷ πάντα εἶνασθαι, ἀληθείας δὲ, ἐν τῷ μηδὲν εἶναι φαντασίας.

Ἰωάννης — κέκραγεν. Εἰ καὶ μὴ ἐγὼ, φησὶ, δοκῶ τισιν ἰσως ἀξιόπιστος, ἀλλὰ πρὸ ἐμοῦ ὁ Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ τῆς θεότητος (39) αὐτοῦ Ἰωάννης ἐκεῖνος, οὗ τὸ ὄνομα μέγα καὶ περιβόητον παρὰ πάντι τοῖς Ἰουδαίοις. Καὶ οὐχ ἀπλῶς μαρτυρεῖ, ἀλλὰ καὶ κέκραγεν, ἡγουν βοᾷ μετὰ παύσεως, κηρύττει μετὰ ἐλευθερίας, χωρὶς πάτης; ὀποστολῆς. Τί δὲ μαρτυρεῖ καὶ κέκραγεν ἀκουσον.

Λόγων (40) — γέγονον. Ἐἶπε γὰρ τούτῳ τε καὶ ἄλλοις τοιαῦτα περὶ τοῦ Χριστοῦ τοῖς Ἰουδαίοις, πρὸ τοῦ φανῆναι: αὐτὸν ὡς προφήτην, καὶ ἵνα τῇ περὶ αὐτοῦ φήμῃ προκατασχέθῃσιν, καὶ λοιπὸν φανέντος, εὐπαράδεκτος ἡ περὶ αὐτοῦ μαρτυρία γένηται. Καὶ γὰρ καὶ Ματθαῖος ἔγραψεν ὅτι εἶπεν: Ὁ δόλιος μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μου ἔστιν, οὗ οἶμαι ἐμὲ ἰκανὸς εἶναι ὑποδέσθαι.

Τί δὲ ἐστίν, Ὁ δόλιος μου ἐρχόμενος ἐμπροσθέν μου γέγονον; Ὁ μετὰ μικρὸν ἐρχόμενος πρὸς ἡμᾶς, ὁ ὅσον οὐκ ἐμφανιζόμενος ἡμῖν ὡς ἄνθρωπος, ὁπερὶδὴ με τῇ δόξῃ καὶ μεγαλειότητι. Πάντο γὰρ μέλλει δοξασθῆναι καὶ μεγαλυθῆναι. Ὡς γεγεννημένον δὲ εἶπε τὸ μέλλον νόμφ προφητείας. Ἐἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς.

Ὅτι πρῶτός μου ἦν. Ὅτι ὑπερκείμενός μου ἦν ὡς Θεός.

Καὶ — ἐλάβομεν. Εἰπὼν ὅτι πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας ἦν, καὶ δεῖξας αὐτὸν πηγὴν παντὸς ἀγαθοῦ ἀέναντον καὶ ἀκίωτον, φησὶν ὅτι Καὶ ἡμεῖς πάντες ὁμαθηταὶ ἐκ τοῦ τοιοῦτου πληρώματος αὐτοῦ ἐλάβομεν κατὰ μετοχὴν.

Καὶ χάριν ἀπὸ χάριτος. Τὴν Καινὴν Διαθήκην ἀντὶ τῆς Παλαιᾶς. Ὅτι δὲ περὶ τούτων λέγει, δηλονόδι ἀπὸ τῶν ἐφεξῆς: τίως δὲ Χάριν καὶ ταύτην κακίαν ὠνόμασε, διότι κατὰ χάριν ἀμφοτέρω: (41)

Variae lectiones et notæ.

omiserit.

(41) Ἀμφοτέρα, Α.

ἰδῶσαν τοῖς λαβοῦσι, χαριζομένου τοῦ Θεοῦ τοῦ-
τοις δι' ἔλεον οἰκεῖον, οὐκ ἀμειβομένου τούτους διὰ (42)
προλαβοῦσας ἀρετὰς αὐτῶν.

Ὡς περ δὲ διαθήκη καὶ διαθήκη λέγονται, καὶ
νόμος καὶ νόμος, καὶ πολλά τοιαῦτα ὀνόματα κοινὰ
ἔχουσιν· οὕτω καὶ χάρις (43) καὶ χάρις ὀνομάζον-
ται.

Ὁμωνύμως δὲ πάντα, καὶ οὐ συνωνύμως. Τὰ
ἐκείνης μὲν γὰρ στοιχειώσις, τὰ ταύτης δὲ τελειώσις·
κάκινα μὲν παῖσι προσήκοντα, ταῦτα δὲ ἀνδράσιν.

Ἡ ἐκεῖνα μὲν ἀνδράσι, ταῦτα δὲ ἀγγέλοις. Ἐἴτα
δεικνύει τὸ διάφορον αὐτῶν ἀπὸ τῶν διακονησαμέ-
νων αὐτοῖς.

Ὅτι — ἐγένετο. Ὁ νόμος μὲν, εἴθουν ἢ παλαιὰ
Διαθήκη διὰ Μωϋσῆως μεσολαβήσαντος; ἰδῶθη τοῖς
Ἑβραίοις· ἡ χάρις δὲ, ἤγουν ἡ νέα, διὰ Ἰησοῦ
Χριστοῦ ἐγένετο, οὐδενὸς ἐτέρου μεσολαβήσαντος.
Καὶ Μωϋσῆς μὲν δούλος ἦν, καὶ ὅπερ ἔλαβεν ἐκ
Θεοῦ, τοῦτο ἔδωκε· Χριστὸς δὲ Δεσπότης ἦν, καὶ
αὐτὸς ἐποίησε τὴν νέαν ὡς Θεός. Ὅσον οὖν τὸ διά-
φορον Μωϋσῆως καὶ Χριστοῦ, τοσοῦτον ἄρα καὶ
τούτων. Ἄνω μὲν οὖν Χάριν καὶ χάριν εἶπε διὰ
τὴν ἐκεῖ ῥηθείσαν αἰτίαν· ἐνταῦθα δὲ μόνην τὴν
νέαν Διαθήκην ἐκάλεσε Χάριν, ὡς μᾶλλον χάριν.
Μόνη γὰρ αὕτη χαρίζεται· ἀφροσιν ἀμαρτιῶν, ἀνα-
γέννησιν, υἰοθεσίαν, βασιλείαν οὐρανῶν, καὶ ἀγαθὰ,
ἀ ὄφθαλμοῖς οὐκ εἶδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν, καὶ
ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη.

Εἰπὼν δὲ ὅτι Ἡ χάρις, προσέθηκεν, ὅτι Καὶ ἡ
ἀλήθεια· τὸ ἀψευδὲς αὐτῇ προσμαρτυρῶν, ἢ τὸ
τέλειον. Ἐκεῖνη μὲν γὰρ ἡ χάρις ἀτελής· Ὁ νό-
μος γὰρ οὐδὲν ἐτελειώσε, φησὶν ὁ Ἀπόστολος·
αὕτη δὲ τελεία, ὡς τελειοποιός. Ὅσον οὖν μείζονος
χάρτιος ἠξιώθημεν, τοσοῦτον μείζονα ἀρετὴν
ὀφειλομεν, ἵνα μὴ, ἀναξίως τῆς τηλικαύτης εὐε-
ργεσίας πολιτευσάμενοι, ἄξιαν τῆς τηλικαύτης βραβυ-
μίας θίκην ὑπέξομεν.

Θεὸν — ἐξηγήσατο. Ἐκ ποίας ἀκολουθίας εἰς
τοῦτο ἦλθεν ὁ εὐαγγελιστής, πρόσχεας. Δείξας τὸ
διάφορον τοῦ νόμου τε καὶ τῆς χάριτος, ἐπάγει καὶ
αἰτίαν εὐλογον τῆς διαφορᾶς, ὅτι τὸν μὲν νόμον
Μωϋσῆς ἐκόμισεν, ἀνθρώπος μὴ ἐωρτικῶς τὸν Θεόν·
Καὶ γὰρ Θεὸν οὐθεὶς ὥρακε κώποτε· καὶ διὰ
τοῦτο ἐστὶν ἐλάττων ὁ νόμος, ὡς παρὰ ἀνθρώπου
κομισθείς· τὴν δὲ χάριν, ἦτοι τὸ Εὐαγγέλιον, ὁ μο-
νογενῆς Υἱός, ὁ ἐνδαιτώμενος τῷ κόλπῳ τοῦ Πα-
τρὸς, καὶ ἀεὶ ὄρων τὸν Θεόν, ὡς Θεός, ἐκείνος
ἐξηγήσατο, συνέταξεν, εἰδίδαξε· καὶ διὰ τοῦτο
μείζων ἡ χάρις, ὡς παρὰ Θεοῦ γεγυυία, τοῦ ὄρων-
τος τὸν Θεόν, καὶ γινώσκοντος τὰ τοῦ Θεοῦ.

Ἄλλὰ πῶς εἶπεν ὅτι Θεὸν οὐθεὶς ὥρακε κώ-
-

¹⁴ 1 Cor. II, 9. ¹⁵ Hebr. VII, 19.

Variæ lectiones et notæ.

(42) Τὰς interponit A.

(43) Οὕτω καὶ χάριν ὀνομάζονται A.

(f) Omnibus. Permutavit ergo παῖσι cum παισί. Solis non est in Græco.

utrumque gratis accipientibus datum est, Deo ipsi
propria sua misericordia gratificante, non ob præ-
cedentes illorum virtutes rependente.

Quemadmodum dicuntur lex et lex, testa-
mentum ac testamentum, multaque alia nomina
habent communia : ita quoque gratia et gratia
nominantur.

Hæc autem æquivoca sunt, non synonymia : illa
siquidem quæ veteris sunt, rudem expressionem
duntaxat significant et imitationem, quæ autem novi,
perfectionem : et illa sane omnibus (f) conveniunt,
hæc autem solis viris.

Vel potius illa viris, ista vero angelis. Differen-
tiam consequenter ipsorum ab his qui ea admini-
straverunt ostendit.

Vers. 17. Quia—fuit. Lex quidem, sive vetus Te-
stamentum per Moysen inmediate Hebræis data
est, gratia vero sive novum Testamentum per Jesum
Christum nullo altero mediante. Et Moses quidem
servus erat, quodque a Deo accepit, hoc dedit : Chri-
stus autem Dominus erat, et ipse tanquam Deus
novum condidit Testamentum. Quantum est igitur
Mosis a Christo discrimen, tantum sane et horum.
Superius certe, Gratiam et gratiam dixit ob causam
ibidem dictam ; hic autem novum duntaxat Testa-
mentum Gratiam nominavit, utpote verius gratiam.
Nam solum ipsum peccatorum condonat remis-
sionem, regenerationem, adoptionem; regnum cœ-
lorum tribuit ac bona quæ oculus non vidit, nec
auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt.

Ubi vero dixisset Gratia, addidit, Et veritas, in-
fallibilem ipsam esse attestans ac perfectam : illa
siquidem gratia erat imperfecta. Lex enim, ut ait
Apostolus, nihil ad perfectum adduxit¹⁴ ; hæc autem
perfecta, utpote perfecte operans. Quanto ergo majori
gratia digni habiti sumus, tanto ad majorem obliga-
mur virtutem ne tanto beneficio indigne conversan-
tes, dignum tanta ignavia supplicium sustineamus.

Vers. 18. Deum — enarravit. Qua consequentia
venerit ad hoc evangelista, advertite. Postquam
differentiam demonstravit legis et gratiæ, ratio-
nabilem etiam differentię causam addit : quod le-
gem quidem attulit Moses, homo qui Deum non
vidit : Deum enim nemo vidit unquam, ideoque
lex inferior est, utpote ab homine delata. Gratiam
vero sive Evangelium unigenitus Filius qui versa-
tur in sinu Patris, semperque Deum videt, nempe
Deus ipse, illud enarravit, ordinavit ac docuit ; ideo-
que potior est gratia quippe a Deo facta, qui Deum
intuetur, et ea quæ Dei sunt cognoscit.

Sed quomodo dixit : Deum nemo vidit unquam !

Nam et Isaias Deum vidit sedentem super solium excelsum et elevatum¹⁶; Ezechiel autem vidit ipsum sedentem super Cherubim¹⁷; Daniel præterea ipsum vidit sedentem Antiquum dierum¹⁸, et alii quoque ipsum viderunt. Sed id non veluti secundum naturam erat, sed sicut juxta similitudinem apparebat. Nam si ipsum juxta suam naturam vidissent, nequaquam variis modis vidissent: simplex enim et sine figura est, et neque sedet, neque stat neque ambulat: nam hæc corporum sunt. Unde et dicit: *Ego visiones multiplicavi, et in manu prophetarum assimilatus sum*¹⁹, visiones diversas ac similitudinem significans.

Nominatur autem unigenitus Filius, quod solus Patri natus sit, soloque Patre genitus. Pater quoque solum est Pater, non etiam filius alicujus, ut alii sunt patres: Filius etiam solum natus est, non pater etiam alicujus, ut plures essent filii. Ad hæc quia unico ac proprio modo natus est, qui nec dici, nec cogitari potest, non corporum more. Dicitur autem Filius, quod ejusdem sit cum Patre substantiæ: nec solum hoc, sed quia etiam ab eo est. Sinum vero dixit Patris, non quod Deus sinum habeat, nam sinus corporum est; sed per hoc quod dicit, *Qui est in sinu Patris*, proprium et consubstantiale Filii significavit.

Potest quoque et alio modo dici, quod prioris dicti, videlicet, *Deum nemo vidit unquam*, confirmatio est id quod sequitur, *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris ipse enarravit*, hoc est, ipse docuit quod *Deum nemo vidit unquam*. Nam de hoc variis locis Christus locutus est, sicut in sequentibus manifestum erit. Nulla itaque creatura Deum videt, non materialis tantum, sed et immaterialis: siquidem ipsis quoque immaterialibus virtutibus invisibilis est Deus in sua natura, licet prout sibi conceditur Deum videant.

Vers. 19. *Et — Joannis*. Hoc, inquam, de quo nunc in progressu dicturus est.

Vers. 19. *Quando — es?* Testimonium videlicet datum quando miserunt Judæi, et cætera. Siquidem pontifices et sacerdotes populi, cum circa Christi partum admiranda audissent; sumpto præterea de sapientia ac prudentia illius experimento, quando duodecim annorum factus immixtus est doctoribus, audiens illos et interrogans, veluti scripsit Lucas²⁰, obstupescabant, invidiaque agitari cæperunt. Cum autem et Joannem postea multa ac mirabilia de ipso ad suum baptismum accedentibus dixisse audissent, intellexerunt enim quod talia de illo diceret, magis turbati sunt: missisque ab Hierosolymis sacerdotibus ac levitis sive ministris interrogave-

ποτε; Καὶ γὰρ Ἰσαΐας μὲν εἶδε τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου· Ἰεζεκιήλ δὲ εἶδεν αὐτὸν καθήμενον ἐπὶ τῶν Χερουβίμ· καὶ Δανιὴλ δὲ εἶδεν αὐτὸν καθήμενον Παλαιῶν ἡμερῶν· καὶ ἄλλοι δὲ τοῦτον ἐωράκασι. Πιὴν οὐχ ὡς ἦν κατὰ φύσιν, ἀλλ' ὡς ἐφαίνετο καθ' ὁμοίωσιν. Εἰ γὰρ αὐτὴν ἐώρων τὴν αὐτοῦ φύσιν, οὐκ ἂν διαφέρεις αὐτὴν ἐώρων· ἀπλῆ γὰρ τις ἐστὶ καὶ ἀσχημάτιστος, καὶ οὕτε καθῆται, οὕτε ἕστηκεν, οὕτε περιπατεῖ. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν σωμάτων εἰσὶ. Διδὲ καὶ ἔλεγεν· Ἐγὼ ὁράσεις ἐκλήθησα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὁμοιώθη· τὰς διαφόρους ὁράσεις καὶ τὴν ὁμοίωσιν δηλῶν.

Μονογενῆς μὲν οὖν ὁ Υἱὸς ὀνομάζεται, ὅτι μόνος γεννᾶται τῷ Πατρὶ, καὶ ὅτι ἐκ μόνου γεννᾶται Πατρός. Ὁ γὰρ πατήρ αὐτοῦ μόνον ἐστὶ Πατήρ, οὐ μὴν καὶ υἱὸς τινος, ὡς οἱ ἄλλοι πατέρες· καὶ ὅτι μόνον γεννᾶται Υἱὸς, οὐ μὴν καὶ πατήρ τινος, ὡς οἱ ἄλλοι υἱοὶ· καὶ ὅτι μονοτρόπως γεννᾶται, ἤγουν ἰδιοτρόπως, καὶ ὑπὲρ ἔννοιαν καὶ λόγον, καὶ οὐχ ὡς τὰ σώματα. Υἱὸς δὲ λέγεται, ὅτι ταυτὸν ἐστὶ τῷ Πατρὶ κατ' οὐσίαν, καὶ οὐκ ἐκείνο μόνον, ἀλλ' ὅτι ἀκαίθην. Κόλπῳ δὲ τοῦ Πατρὸς εἶπεν, οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ κόλπῳ ἔχοντος· τῶν σωμάτων γὰρ ὁ κόλπος· ἀλλὰ διὰ τοῦ εἰπεῖν, Ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, τὸ γνήσιον τοῦ Υἱοῦ καὶ ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον ἐσήμανεν.

Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος εἰπεῖν, ὅτι τοῦ ῥητοῦ (44) τοῦ λέγοντος ὅτι *Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε*, ἐπιθεβαλῶσις ἐστὶ τὸ ἕτερον ῥητὸν τὸ φάσκον ὅτι Ὁ μονογενῆς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκείνος ἐξηγήσατο, τοῦτέστιν ἐκεῖνος; εἰδὼς δὲ ὅτι *Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε*. Περὶ τούτου γὰρ διαφόρως ὁ Χριστὸς εἶπεν, ὡς προβαίνοντες εὐρήσομεν. Οὐδεὶς δὲ κτιστὸς, οὐ μόνον ὑλικὸς, ἀλλ' οὐδὲ ἀύλος· καὶ αὐταὶ γὰρ ταῖς ἀύλαις δυνάμεσιν ἀόρατός ἐστι κατὰ φύσιν, ἐρώσας, ὡς ἐφικτὸν αὐταῖς.

Καὶ — Ἰωάννου. Αὕτη, περὶ ἧς εἶπεν μέλει προίων.

Ὅτε — εἰ; Ἡ γενομένη δηλονότι, ὅτε ἀπέστειλαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τὰ ἐξῆς. Οἱ γὰρ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, πυθθανόμενοι μὲν (45) τὰ κατὰ τόκον τοῦ Χριστοῦ παράδοξα, λαθόντες δὲ καὶ πείραν τῆς συνέσεως αὐτοῦ, ὅτι θεοδικαίτης ὢν συνέμιξε τοῖς διδασκάλαις, ἀκούων καὶ ἑπερωτῶν αὐτοῦ, ὡς ὁ Λουκᾶς ἱστορήσεν, ἐθορυβοῦντο, καὶ φθόνον ὠδίνειν ἤρχοντο· θεασάμενοι δὲ καὶ τὸν Ἰωάννην ὕστερον πολλὰ καὶ μεγάλα περὶ αὐτοῦ λέγοντα πρὸς τοὺς ἐρχομένους ἐπὶ τὸ βάπτισμα, συνῆκαν γὰρ ὅτι περὶ ἐκεῖνου τὰ τοιαῦτα λέγει, μᾶλλον ἐταράχθησαν, καὶ ἀποστελλαντες ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ λευίτας, ἦτοι ὁ ἀκόνοος, ἑπ-

¹⁶ Isa. vi, 1. ¹⁷ Ezech. x, 18. ¹⁸ Dan. vii, 9. ¹⁹ Osee x, 40. ²⁰ Luc. ii, 46.

Variæ lectiones et notæ.

(44) Τούτου pro τοῦ Α.

(45) Καὶ interponit Α.

ρώτων αὐτῶν, *Σὺ τίς εἶ;* οὐχ ὡς ἀγνοοῦντες· πᾶσι γὰρ ἦσαν γινώσκοντες τὰ τε κατὰ τὴν γέννησιν αὐτοῦ, καὶ τὰ κατὰ τὴν περιτομὴν καὶ κλῆσιν, ὡς καὶ λέγειν ἄπαντας, *Τί ἄρα τὸ παιδίον τοῦτο ἔσται;* Ἀλλὰ κακοῦθως ἀγνοίαν ὑποκρίνονται, καὶ οὐ λέγουσιν, ὅτι *Τίς εἶ, ἀλλ' ὅτι Σὺ τίς εἶ;* ἰμφορίζοντες, ὡς, *Εἰ μείζων σου ἐστὶν ὁ παρὰ σοῦ κηρυττόμενος, λοιπὸν σὺ τίς εἶ, πρὸς ὃν πάντες ἀνεπερώθημεν, καὶ περὶ οὗ μεγάλην ὑπόληψιν ἔσχομεν, καὶ ὃν διαφερόντως ἐσεβάσθημεν;*

Ἦθθησαν γὰρ ἀνοήτως ὅτι, τοῦ λοιποῦ περιφρονηθῆναι δόξας (46), ἀνθρώπινόν τι παύεται καὶ αὐτὸς, ὡς ἀνθρώπος, καὶ ὑπὸ φιλοδοξίας αὐτὸν Χριστὸν (47) ἂν εἶποι, καὶ λοιπὸν ἢ περὶ τοῦ Ἰησοῦ σέβασθῆσεται φήμη, καὶ ἢ πάντα ἐπραγματεύοντο. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀπέστειλαν οὐχ ἀπλῶς τινάς, ἀλλ' ἱερεῖς καὶ Λευίτας, καὶ τούτους ἐξ Ἱερουσαλήμων, ὡς διαφορωτέρους τῶν ἐξ ἀπάσης ἐτέρας πόλεως καὶ πανουργότερους.

Καὶ — ἠρνήσατο. Ἀμολόγησε, τὴν ἀλήθειαν δηλοῦν, ὡς ἀληθῆς καὶ στερεός.

Καὶ — Χριστός. Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει, τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ βεβαιῶν, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔπαθέ τι φιλόδοξον, οὐδ' ἐπεπρόβησε τῇ δόξῃ τῆς θεοποιτικῆς, ἀλλὰ καὶ δεδωμένην παρὰ τῶν πολλῶν οὐ προσήκατο. Καὶ ὅρα σύνεσιν. Οὐκ εἶπε τίς ἐστίν, ὅπερ ὕστερον ἐποίησεν, ἀλλὰ πρὸς τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἀπειθῶν, καὶ τί βούλονται γνοῦς, εὐθέως ἐκ προομιῶν ἀνείλεν, ὅπερ εἰπεῖν αὐτὸν ἠλπίζον. Εἶπε γὰρ ὅτι *Οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χριστός.*

Καὶ — εἰμί. Ἀποτυχόντες ἤδη τῆς μηχανῆς, ἐφ' ἕτερον τρέπονται, συσκιάζουσι τὸν σκοπὸν αὐτῶν βουλόμενοι, καὶ λέγουσι· *Τί οὖν; Ἠλίος εἶ σύ;* ἵνα δόξωσιν ἀπλῶς καὶ ἀπεριέργως ἔρωτῆν. Καὶ γὰρ προσεδόκων ἤξειν καὶ τὸν Ἠλίαν. Γέγραπται γὰρ ἐν τῇ προφήτῃ Μαλαχίᾳ· *Ἀποστελῶ ὑμῖν Ἠλίαν τὸν Θεσβίτην, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱόν.* Ἠλίαν οὖν ἔρωτῶσιν, ἵνα ἀνυποποτοί γένωνται.

Ὁ προφήτης εἶ σύ; καὶ ἀπεκρίθη, Ὁδ. Οὐ λέγουσιν, ἵτι Προφήτης εἶ σύ; ἤδεισαν γὰρ ὅτι προφήτης ἐστίν· ἀλλ' ὅτι *Ὁ προφήτης εἶ σύ;* δηλαδὴ ἐκεῖνος περὶ οὗ ἐγραψε Μωϋσῆς. Ἐγραψε γὰρ αὐτοῖς ὅτι *Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ.* Αὐτοῦ ἀκούσασθε. Οὗτο; δὲ ἦν ὁ Χριστός.

Εἶπον — προφήτης. Ἀνεξικάνως αὐτοῖς ἐπιπᾶσιν ἀποκριθεῖς, νῦν λέγει καὶ τίς ἐστίν· ὅτι

¹¹ Joan. 1, 66. ¹² Malach. iv 4, 5. ¹³ Deut. xviii, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(46) Δόξαν Ἀ. Paulo ante haud dubie vitiose invenit Περφόρουρηθῆναι Hentenius. Sed lectio

(g) Putabant, etc. Redde: Stulte enim credebant iam cum contempnissse videret ipsam quoque ut hominem, aliquid humani passurum, ac, si semetipsum per arrogantiam Christum renuntiasset, simul et sim-

meorum cold. proba est.

(47) Χριστὸν ἀνείπειν B.

etiam iri de Jesu famam contra quam omnia moliebantur. Malum ergo legere, τὸν Χριστὸν ἀνείπων λοιπὸν. Constructio enim est, ὅτι παύεται καὶ (ὅτι) σεβάσθησεται.

sit. *Ego, inquit, sum illa vox de qua scriptum est. Vox clamantis in deserto: Dirigite viam Domini et cetera. Illoc autem verbum pulchre exponitur tertio juxta Matthæum capite. Quare itaque ibi expositionem ipsius.*

Vers. 24. Et qui — Pharisæis. Significavit etiam ipsorum sectam, representans obliquam eorum curiositatem.

Vers. 25. Et interrogaverunt — propheta? Cum perficere non potuissent quod intendeabant, accusatione nituntur hunc attrahere, ut vel timore cogeretur dicere quod non erat. Rursum autem magnam demonstrat æquitatem.

Vers. 26. Respondit — nostis. Eo enim tempore Christus immixtus erat populo; nam quasi unus e vulgo veniebat ad baptismum, quod divina revelatione Joanni innotuerat. Id autem quod addit, *Quem vos non nostis*, de illius divinitate dictum est.

Vers. 27. Ipse — fuit. De quo videlicet verbum istud dicebam. Est autem superius declaratum.

Vers. 27. Cujus — calcamenti. Sublimiter id quod est in Christo incomparabile hinc demonstrat, dicens: Neque inter postremos ejus servos numerari mereor, propter magnitudinem consideratæ in eo divinitatis. Postremis namque ministris aptari solent hujusmodi ministeria.

Quare autem ad principium Evangelii juxta Marcum dicti illius expositionem quo dicitur: *Et prædicabat dicens: Venit is qui me fortior est post me, cujus non sum idoneus ut procumbens solvam corrigiam calcamentorum ipsius*⁴³.

Vers. 28 Hæc — baptizans. Emendatiora exemplaria, in *Bethabara* scribunt; nam *Bethania* non est sita trans Jordanem aut in deserto, sed prope Hierosolyma. Demonstrat autem locum, ostendens quod multis præsentibus Joannes ea quæ de Christo erant prædicabat. Omnia vero quæ interim acciderunt prætermittens: puta quomodo baptizatus est, quomodo cœlitus accepit testimonium, jejunium præterea quadraginta dierum in deserto ac tentationes, tanquam ab aliis jam evangelistis narrata: refert deinceps quæ post descensum ejus a deserto contigerunt, et ab illis relicta sunt.

Vers. 29. Postero die — se. In crastino post descensum ejus a deserto scilicet; adhuc enim circa Jordanem permanebat Joannes.

Quare autem venit ad ipsum? Quia suspicabantur quidam venisse tanquam peccatorem ad ba-

⁴³ Marc. 1, 7.

Variæ lectiones et notæ.

(43) Codices probatiores cum Chrysostomo nunc appellant eos, qui sunt temere corrupti ab Origene. Vide quæ dixi ad h. l. in edit. N. Test. Quoniam hæc *Bethania* non erat prope Hierosolymas, propterea Joannes addidit, *πέραν τοῦ Ἰορδάνου*. Teste ipso Origene, *Heracleon* etiam legit *Bethania*. Atque ita haud dubie legerunt omnes ante Origenem et Origenes ipse. Eadem hic crisis est, quæ est, *Matth. v, 22*, in vocabulo *σικῆ*. Nam illud Origenes propter *suam* theologiam moralem, hoc propter

Ἄγω εἰμι, περί οὗ τὸ, Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Εὐθύνατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, καὶ τὰ ἔξῃς. Τοῦτο δὲ τὸ ῥητὸν ἡρμηνεύεται καλῶς ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου· καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξηγήσιν αὐτοῦ.

Καὶ οἱ — Φαρισαίων. Ἐπεσημήνατο καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν, ἐμφαίνων τὸ περιεργον τούτων καὶ σχολίων.

Καὶ ἠρώτησαν — προφήτης; Μὴ δυνθθέντας ἀνῦσαι τὸ σπουδαζόμενον, ἐπιχειροῦσιν ἐγκληματὶ τοῦτον ὑποβαλεῖν, ἵνα φοβηθεὶς ἀναγκασθῆ εἰπεῖν, ὅπερ οὐκ ἦν. Ὁ δὲ πάλιν ἐνδείκνυται πολλὴν ἐπιεικειαν.

Ἄπεκριθη — οἶδατε. Ἦν γὰρ ὁ Χριστὸς ἀναμειγμένος τότε τῷ λαῷ. Ὡς εἰς γὰρ τῶν πολλῶν ἤρχετο ἐπὶ τὸ βάπτισμα, καὶ ἐγνώσθη τοῦτο τῷ Ἰωάννῃ διὰ θείας ἀποκαλύψεως. Τὸ δὲ, *Ὅν ὁμοῖς οὐκ οἶδατε*, περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰρηται.

Αὐτός — ῥήγοσε. Περί οὗ δηλονότι τὸν λόγον τοῦτον εἶλεγον. Ἠρμηνεύθη δὲ ἀνωτέρω.

Ὁδὸν — ἀποδημάτων. Τὸ καθ' ὑπεροχὴν ἀσύγκριτον τοῦ Χριστοῦ δείκνυσιν ἐνταῦθεν, λέγων ὅτι οὐδ' εἰς τοὺς ἐσχάτους αὐτοῦ δούλους ταχθῆναι δύναμαι διὰ τὸ μέγεθος τῆς ἡνωμένης αὐτῷ θεότητος. Τοῖς γὰρ ἐσχάτοις οἰκέταις ἐπιτίτραπται ἡ τοιαύτη ὑπεροχία.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν προοίμοις τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου τὴν ἐξηγήσιν τοῦ, Καὶ ἐκήρυσσε λέγων· Ἐρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου, ὃν οὐκ εἰμι ἰκανὸς κύβητος ὑποστῆναι τὰ ἰσχυρότερα αὐτοῦ.

Ταῦτα — βαπτίζων. Τὰ ὀκριθῆ (48) τῶν ἀντιγράφων ἐν *Βηθαβάρῳ* γράφουσιν. Ἡ γὰρ *Βηθανία* οὐ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, οὐδ' ἐπὶ τῆς ἐρήμου ἐστίν, ἀλλ' ἐγγύς του τῶν Ἱεροσολύμων. Ἐπισημαίνεται δὲ τὸν τόπον, δείκνυόν ὅτι πολλῶν παρόντων ὁ Ἰωάννης ἐκήρυττε τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ. Τὰ (49) μεταξὺ δὲ πάντα παραδραμίων, πῶς τε ἐβαπτίσθη, πῶς καὶ ἀνωθεν ἐμαρτυρήθη, καὶ τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαρακονθήμερον νηστείαν, καὶ τοὺς πειρασμοὺς, τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς ἀπηγγελέμενα, λοιπὸν διηγεῖται τὰ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐρήμου κάθοδου αὐτοῦ, παραλειμμένα τοῖς τοῖς.

Τὴν ἐπαύριον — αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον, μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐρήμου κάθοδον αὐτοῦ δηλονότι. Ἐπὶ γὰρ παρὰ τὴν Ἰορδάνην δίστριβεν ὁ Ἰωάννης.

Καὶ τίνας ἕνεκεν ἔρχετο πρὸς αὐτόν; Ἐπίειπε ὁ πῶπταυόν τις εἶπε ὅτι ὡς ἀμαρτωλὸς ἐβαπτίσθη καὶ

suam geographiam corripit. Man denke sich Köln am Rhein, an der Spree, an der Unstrut. Wenn ich nun sagte, Köln an der Elbe, und jemand wollte mich aus Bawching, mit dem doch des Origenes alle Weser, von welcher die Geographie gelernt, nicht zu vergleichen sind, widerlegen, wer würde nicht lachen? Und waren denn, nach so vielen Zerstörungen noch alle kleine Flecken, als Origenes auf die Wanderschaft gieng?

(49) Τὰ ἀβὲστ Α.

αὐτὸς εἰς μετάνοιαν ἐπίσης τοῖς ἄλλοις· ἔρχεται ἄρτι-
 νῦν (50) πρὸς τὸν Ἰωάννην, διδούς αὐτῷ ἀφορμὴν
 διορθώσασθαι τὴν τοιαύτην ὑποψίαν διὰ μαρτυ-
 ρίας ἐντελεστέρας.

Κιὼ — Θεοῦ. Ἄμνόν αὐτὸν προσηγόρευσεν, ἀνα-
 μιμνήσκων αὐτοῦ τῆς τε τοῦ νόμου τκ.α.ς, καὶ τῆς
 Ἡσαίου προφητείας, καὶ λέγων· Ἰεοῦ ὁ Ἄμνός,
 ὁ ἐν τῷ νόμῳ (51) σκιαγραφούμενος, καὶ ὑπὸ
 Ἡσαίου (52) καταγγελλόμενος· εἶτα προστίθῃσι
 καὶ τὸ ἰδιαίτατον καὶ ἐξαίρετον αὐτοῦ, ὅτι ὁ παρὰ
 Θεοῦ πεμφθεὶς εἰς σφαγὴν ὑπὲρ σωτηρίας τῶν ἀν-
 θρώπων.

Ἡ ὁ θεῖος, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ θεότητα.

Ὁ — κόσμου (53). Ὁ μὲν γὰρ ἄμνός τοῦ νόμου
 θυόμενος ἁμαρτίαν ἐνὸς γένους ἀφῆρει τοῦ Ἰσραη-
 λιτικοῦ, ὡς τύπος καὶ προχόραγμα καὶ σκιά τῆς
 ἀληθείας· ὁ δὲ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ σφαιρασθεὶς τὴν
 ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου παντὸς ἀφαιρεῖ, καὶ καθαι-
 ρεῖ τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, ὡς ἀλήθεια. Ἐκεῖνος μὲν
 γὰρ λόγος, οὗτος δὲ λογικός· καὶ οὐ τοῦτο μόνον,
 ἀλλὰ καὶ θεῖος. Ἄμαρτίας δὲ νόει μὴ μόνον
 τὰς ψυχικὰς κηλίδας, ὧν ἐλευθερεῖ τοὺς τὰς ἐντολὰς
 αὐτοῦ φυλάσσοντας, ἀλλὰ καὶ τὰς σωματικὰς ἀρ-
 βωστίδας, ὧν ἀπαλλάττει τοὺς κάμνοντας.

Εἰπὼν δὲ ὅτι Ὁ αἵρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κό-
 σμου, ἔλυσε τὴν προσηρημένην ὑποψίαν. Ὁ γὰρ τὰς
 τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἁμαρτίας ἀφαιρῶν εὐδὴ-
 λον ὅτι οὐκ ἔχει ἁμαρτίας· [μὴ (54) ἔχων δὲ
 ἁμαρτίας,] δεῖ ἑτέραν πάντως αἰτίαν ἦλθεν ἐπὶ τὸ
 βάπτισμα, ἣν αὐτὸς ὁ Βαπτιστὴς ἐρεῖ μετὰ μι-
 κρόν (55).

Πάλιν δὲ (56) λέγει τὸ, Ἐμπροσθέν μου γέ-
 γοσε, καὶ τὸ, Πρῶτός μου ἦν, ἀνυποστόλως ταυτὴν
 μὲν ἐξευελίζων ὡς δούλον, ἐκείνον δὲ ἀσυγκρίτως
 ὑπερτιθεὶς ὡς Δισπότην.

Κἀγὼ οὐκ ἤθελον αὐτόν. Ἴνα μὴ νομισῶσιν ὅτι
 ἔκπαλαι γνωρίζων αὐτὸν τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ μαρ-
 τυρεῖ, χριζόμενος ὡς συγγενεῖ, ζησιν ὅτι Οὐκ
 ἐγίνωσκον αὐτὸν πρὸ τοῦ ἰλθεῖν ἐπὶ τὸν Ἰορδάν-
 ην, ἀε τὸν ἅπαντα χρόνον ἐν ταῖς ἐρήμοις δια-
 τριβῶν.

Καὶ μὴν ἐμβρυον ὦν, ἐμβρυον ὄντα τοῦτον ἐγνώρισε
 καὶ ἐσκήρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει, ὡς ὁ Λουκᾶς ἔγραψεν·
 ἄλλ' οὐ κατὰ φύσιν, ὑπερφυῶς· δὲ αὐτὸν ἐγνώρισε

⁵⁵ Luc. 1, 41.

Variæ lectiones et notæ.

(50) Nūn abest A.

(51) Codex uterque in margine: Ἐν ταῖς θυσίαις.

(52) Ille rursus uterque in margine habet:

Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἀφῆρει. Respicit Isa. LIII, 7.

(53) Versus ergo tricesimus abest etiam a codi-
 ce Hentenii, uti ab utroque Mosquensi, nisi quod
 in uno horum a manu recentiori additus est in mar-
 gine. Sed ultima pars hujus scholii, a vocabulis,
 πάλιν δὲ λέγει τὸ κ. τ. λ. satis declarat, Euthy-
 mium hæc legisse. Nescio ergo, quod casu in tri-
 bus codicibus desit. Quomodo hic versus legatur
 apud Origenem, notavi jam in mea N. Test. editio-
 ne. Junctionum versum 50 et 51, laudat Orig. t. IV,
 p. 24. Chrysostomi varietates etiam t. I. notavi.
 Per errorem autem Chrysost. t. VIII, p. 75 B, verba

baptismum in pœnitentiam more aliorum. Venit ergo
 nunc ad Joannem, ut occasionem illi daret corri-
 gendi perfectiori testimonio hujusmodi suspicionem.

Vers. 29. *Et — Dei.* Agnum .psum appellavit, ad
 memoriam eis adducens umbras Veteris Testamenti,
 ac Isaiaë prophetiam. Tanquam diceret: Ecce Agnus
 in lege figuratus, et ab Isaia annuntiat. Deinde
 addit etiam id quod præcipuum est ejus, puta quod
 a Deo missus sit ad immolandum pro salute ho-
 minum.

Vel *Dei*, hoc est divinus, propter suam divini-
 tatem.

Vers. 29. *Qui — mundi.* Agnus siquidem qui in
 lege sacrificabatur. unius Israelitici populi aufere-
 bat peccatum tanquam figura, signum et umbra
 veritatis. Agnus autem Dei immolatus, totius muni-
 di aufert peccatum, et tanquam veritas, eos qui in
 mundo sunt purificat. Ille siquidem irrationalis erat,
 hic vero rationalis: nec solum hoc, verum etiam
 divinus. Peccata autem non tantum animæ dicit
 maculas, a quibus liberi sunt, qui ejus servant præ-
 cepta: verum etiam corporeas infirmitates, a qui-
 bus ægrotantes liberat.

Dicens autem: *Qui tollit peccatum mundi*, solvit
 prædictam suspicionem. Nam qui aliorum aufert
 peccata manifestum est quod ipse non habet pec-
 cata; qui autem peccatis non est obnoxius, alia
 omnino causa venit ad baptismum, quam ipse Ba-
 ptista paulo post referet.

Rursum alibi dicit, *Ante me fuit*; et, *Prior me
 erat*, se ipsum intrepide tanquam servum dejiciens,
 illum autem quasi Dominum incomparabiliter ex-
 tollens.

Vers. 31. *Et ego nesciebam eum.* Ne putarent
 quod illum jam olim cognoscens talia de eo ferret
 testimonia, gratiam illi præstans tanquam cognato
 ait: Ego ignorabam eum priusquam ad Jordanem
 veniret, utpote semper in deserto versatus.

Atqui cum adhuc in matris esset utero, cogno-
 vit eum, et præ gaudio exsultavit, quemadmodum
 scripsit Lucas⁵⁵. Verum id non fuit naturaliter

D ὅπισθ' μου ἔρχεται ἄνθρωπος, Matthæo tribuit, quæ nul-
 libi apud Matthæum leguntur. Cyrillus Alexandri-
 nus eo in loco, ubi hunc versum interpretatur,
 nihil mutat præter hoc, quod ἐγὼ. post οὐ, omittit.
 Idem hunc versum repetit t. V, part. 2, in episto-
 lis p. 186, et de recta fide, p. 115 D, ubi etiam
 data opera Evangelium Joannis tractat. Ille servat
 illud ἐγὼ. Consistit ergo hic versus, cum cæterorum
 cod. l. Græcorum auctoritate, tum vero etiam ver-
 sionum et Patrum consensu.

(54) Inclusa absunt A.

(55) Μετὰ μικρόν τε πάλιν λέγει A.

(56) Hentenius h. l. inculcavit, *alibi*. Sed ἀλλοχοῦ
 neuter meorum habet. Forte *autem* volebat.

sed supernaturaliter tunc eum cognovit, et quo modo nullus omnino hominum cognovit. Nunc autem triplici cognitione cognovit: puta per visum, per auditum, perque prophetiam notitiam, quarum nulla Christum cognoscebat, priusquam ad Jordanem veniret, deinde autem triplici hoc modo cognovit eum. Siquidem propheticæ ei revelata sunt quæ de ipso erant: ideo et dixit: *Qui post me venturus est, ante me fuit*. Vidit quoque eum; illum namque prohibebat dicens: *Ego a te debeo baptizari, et ut venis ad me* 56? Audivit præterea vocem de illo dicentem: *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacitum est, sicut alii evangelistæ docuerunt* 57.

Vers. 31. *Sed — baptizans*. Ecce dixit etiam causam, ob quam venit et ipse ut baptizaret, et Christus ut baptizaretur. Una siquidem eademque fuit et hujus causa et illius, videlicet, ut manifestaretur Christus Israelitis. Nam a Deo missus fuerat Joannes ad Jordanem, ut baptismum poenitentiae prædicaret, quo propter baptismum multi concurrerent, et astans Christus in medio multorum, utpote baptizandus, testimonium acciperet, inferne quidem a Joanne, superne vero a Patre et Spiritu sancto; atque hinc ipsos attrahens, mysteria docere, ac mirabilia operari inciperet; neque enim ita concurrissent omnes, neque ita testimonium audivissent, nisi hoc factum fuisset.

Vers. 32. *Et — Vers. 33. sancto*. Rursum ait: *Nesciebam eum*, ut proprium testimonium ab omni suspitione removeret.

Verum quando dixit ei Deus: *Super quem videris Spiritum descendantem*, et cætera? Quando quæ de Christo erant ipsi revelavit, illo nondum manifestato: tunc siquidem et hæc et alia dixit. Postea vero ipsum quoque demonstravit ad baptismum accedentem.

Præsens itaque evangelista ea, ut dictum est, prætermisit, quæ circa Domini baptismum ab aliis evangelistis conscripta sunt. Matthæus vero hæc cæteris latius enarravit: lege ergo illa ad perfectiorem habendam cognitionem.

Vers. 34. *Et ego vidi*. Spiritum videlicet descendantem, et manentem super eum.

Vers. 34. *Et — Dei*. Et ubi hoc perhibuit testimonium? neque enim usquam scriptum est. Omnino sane hoc testificatus est: relictum est autem ab evangelistis, quemadmodum et alia multa.

Vers. 35. *Postero die — Vers. 36. Dei*. Non vulgari modo neque casu hæc de ipso loquitur, sed quia nondum Judæorum insensibilitatem attigerat; nemo enim quidquam de ipso interrogaverat:

Α τότε, και ὡς οὐδεὶς τῶν πάντων ἀνθρώπων. Νῦν δὲ, τριῶν οὐσῶν γνώσεων, τῆς δι' ὀφθαλμοῦ, καὶ τῆς δι' ἀκοῆς, καὶ τῆς προφητικῆς, κατ' οὐδεμίαν αὐτῶν ἐγίνωσκε τὸν Χριστὸν, πρὸ τοῦ ἔλθειν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην· τότε δὲ λοιπὸν καὶ κατὰ τὰς τρεῖς ἔγνω αὐτόν. Καὶ γὰρ ἀπεκαλύφθη τε αὐτῷ προφητικῶς τὰ περὶ αὐτοῦ· διὸ καὶ ἔλεγεν, Ὁ ὄπισθ' μου ἐρχόμενος, ἐμπροσθέν μου γέγονε. Καὶ εἶδεν αὐτόν· διὸ καὶ (57) διεκώλυεν αὐτὸν λέγων· Ἐγὼ χρεῖσται ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι· καὶ ἤκουσε περὶ αὐτοῦ, Οὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ (58) εὐδόκησα, ὡς οἱ ἄλλοι εὐαγγελισταὶ εἰδίδεξαν.

Β Ἄλλ' — βαπτίζων. Ἰδοὺ εἶπε καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν αὐτός τε ἤθεε βαπτίζειν, καὶ ὁ Χριστὸς παρεγένετο βαπτισθῆναι. Μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ (59) καὶ τούτου χάριν, ὅτι ἵνα φανερωθῇ τοῖς Ἰσραηλίταις. Ἐπέμφθη γὰρ ὁ Ἰωάννης ὑπὸ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἰορδάνην κηρύσσειν βάπτισμα μετανοίας, ἵνα δὲ τὸ βάπτισμα συνδράμωσι πολλοὶ, καὶ ἐπιστάς ὁ Χριστὸς ὡς βαπτισθόμενος, μέσον πολλῶν μαρτυρηθῆ, κάτωθεν μὲν παρὰ Ἰωάννου, ἄνωθεν δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἐνωθεν ἐπισπασάμενος αὐτοῦς, ἀρξεται μυσταγωγεῖν καὶ θαυματουργεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἂν οὕτως συνδράμον ἄπαντες, οὐδ' ἂν ἤκουσαν τῆς τοιαύτης οὕτω μαρτυρίας, εἰ μὴ τοῦτο γέγονε.

Καὶ — ἀγῶ. Πάλιν τὸ, Οὐκ ἤθεε αὐτόν, ἵνα ἀνύποκτον πάντη τὴν οἰκείαν μαρτυρίαν ἐργάσθαι.

Γ Ἄλλὰ πότε εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός, Ἐγὼ δὲ ἂν ἴδω τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον, καὶ τὰ ἐξῆς; Ὅτι (60) δηλονότι, μήπω φανέντος, τὰ περὶ αὐτοῦ ἀπεκαλύψεν αὐτῷ. Τότε μὲν γὰρ τὰ τε ἄλλα καὶ τοῦτο εἶπεν· ὕστερον δὲ καὶ ὑπέδειξεν αὐτὸν παραγενόμενον ἐπὶ τὸ βαπτισθῆναι.

Ὁ μὲν οὖν παρὼν εὐαγγελιστὴς, ὡς εἴρηται, παρέδραμε τὰ κατὰ τὸ βάπτισμα τοῦ Σωτῆρος, ὡς τοῖς ἄλλοις προϊστορηθέντα· ὁ δὲ Ματθαῖος πλατύτερον τῶν ἄλλων ἀπήγγειλεν γυῖα· καὶ ἀνάγνωθι κάκεινα πρὸς ἐντελεστέρην διάγνωσιν.

Κἀγὼ ἄωρακα. Τὸ Πνεῦμα, δηλαδὲ καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν.

Καὶ — Θεοῦ. Καὶ τοῦ τούτου μεμαρτύρηκεν; οὐδ' αὖ μοι γὰρ ἀναγέγραπται. Μεμαρτύρηκε μὲν τοῦτο πάντως, παραλείπεται δὲ τοῖς εὐαγγελισταῖς, ὡς περὶ καὶ ἄλλα πολλὰ.

Τῇ ἐπαύριον — Θεοῦ. Οὐκ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχεν, τὰ σὺτὰ περὶ αὐτοῦ φθέγγεται, ἀλλ' ἐπισπερ οὕτως καθίκατο τῆς ἀναισθησίας τῶν Ἰουδαίων· οὐδεὶς γὰρ αὐτὸν οὐδὲν ἠρώτησε περὶ αὐτοῦ· ἀναγκάζεται (61) ἀρτυνεῖν.

56 Matth. viii, 14. 57 Matth. iii, 17; Marc ii, 11; Luc. iii, 22.

Variae lectiones et notæ.

(57) Ἐκώλυεν Α.
(58) Ἡδόκησα Α.
(59) Καὶ τοῦτο χάριν Α.

(60) Ὅτι Β.
(61) Οὖν interponendum videtur. Forte etiam ἀρτυνεῖν.

τὰ αὐτὰ λέγειν πάλιν, καὶ δευτέραις φωναῖς ἀφ' ἧς ὑπνίζει τὴν δ' αὐτοῖαν αὐτῶν ὡσπερ κοιμωμένην.

Καὶ ὃν τρόπον ὁ μὲν νυμφίος οὐδὲν τέως λέγει πρὸς τὴν νύμφην, οὐδ' ἀφ' ἑαυτοῦ λαμβάνει ταύτην· ὁ δὲ νυμφαγωγὸς πάντα διαλέγεται καὶ παραδίδωσιν αὐτὴν· ὅτε δὲ λάβῃ ταύτην ἑαυτός, οὕτω διατίθῃσιν, ὡς ἐπιλαθέσθαι πάντων· οὕτω καὶ νῦν ὁ μὲν Χριστὸς ἐτι σιγᾷ· ὁ δὲ Ἰωάννης τὰ πρὸ αὐτοῦ διαπραγματεύεται. Διὸ καὶ φίλος αὐτοῦ κέκληται, ὡς τῷ γάμῳ παρῶν καὶ πάντα ὑπὲρ τοῦ νυμφίου διακονῶν· λαβὼν δὲ τὴν νυμφευθεῖσαν Ἐκκλησίαν ἑαυτός, οὕτως αὐτὴν διεθήκεν, ὡς ἐπιλαθέσθαι πάντων αὐτίκα.

Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν γάμων, οὐχ ἡ νύμφη πρὸς τὸν νυμφίον ἄπεισιν, ἀλλ' οὗτος πρὸς αὐτὴν, καὶ ὁ μὲν εἰς βασιλείας υἱός, ἡ δὲ παντάπασιν εὐτελής· οὕτω καὶ ἐνταῦθα γέγονεν. Αὐτὸς ὁ τοσοῦτος πρὸς τὴν εὐκαταφρόνητον παραγέγονε, καὶ ἀρμοσάμενος οὐκ εἴασεν αὐτὴν ἐνταῦθα μένειν λοιπὸν, ἀλλὰ παραλαβὼν εἰς τὸν πατρικὸν ἀνήγαγεν οἶκον, τὸν οὐρανόν.

Καὶ — Ἰησοῦ. Πολλῶν ἀκροασαμένων, οὗτοι μόνον ἤκουσαν, τοῖς ὡς ἐδηλονότι τῆς ψυχῆς, τῶν ἄλλων τοῖς ὡς τοῦ σώματος ἀκουσάντων. Ἐκ μὲν γὰρ τῶν μαθητῶν (62) Ἰωάννου δύο τότε παρῆσαν· ἄλλοι δὲ πολλοὶ παρευστέκεισαν. Ἐκολούθησαν δὲ αὐτῷ, βουλόμενοι πείραν λαβεῖν αὐτοῦ.

Στραφεῖς — ζητεῖτε; Οὐκ ἀγνοῶν, ὁ τοῖς λογισμοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐμβατεύων, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς ἐρωτήσεως οικειώσῃται τούτους, καὶ παράσχη θάρσειν. Εἰκόσ γὰρ αὐτοὺς ἐρυθριεῖν ἐτι, καὶ ἀγωνιεῖν ὡς ἀγνωστὰς.

Οἱ δὲ — μένεις; Μήπω μὴδὲν παρ' αὐτοῦ μαθόντες, διδάσκαλον αὐτὸν ὀνομάζουσι, τὴν αἰτίαν τε δι' ἣν ἔλθον, δηλοῦντες ἐντεῦθεν, ὅτι ἀκουσόμενοι τῶν χρησίων, καὶ εἰς μαθητὰς εἰσθεοῦντες ἑαυτούς. Λέγουσι δὲ, Πού μένεις; βουλόμενοι κατὰ μόναν ἐνταχεῖν αὐτῷ καὶ μεθ' ἡσυχίας.

Λέγει — Ἰδοτε. Οὐ λέγει· τὰ σύστημα τῆς οἰκίας, θέλων αὐτοὺς ἀκολουθεῖν, ἵνα καὶ πλεον θάρβήσωσιν.

Ἡλιον — δεκάτη. Ἐπισημαίνεται τὴν ὥραν, ἐπιτετόμενος τούτων τε τὸ φιλομαθές, κακείνου τὸ φιλάνθρωπον, ὅτι οὐδ' ὑπὸ τῆς ὥρας ἀπετρέπησαν, ἤδη πρὸς δυσμὰς ὄντος τοῦ ἡλίου, οὐδ' ἐπροφασίσαντο (65) τὸν καιρὸν, εἴτε τι ἔτερον.

Εἰ δὲ ἀλλαχοῦ λέγει, μὴ ἔχειν, καὶ τὴν κεφαλὴν κλίνη, οὐ περὶ οἰκίας ἀπλῶς τοῦτο φησιν, ἀλλὰ περὶ ἰδίας. Ἰδίαν γὰρ οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ἄλλοτριας ἐκέχρητο.

Ὅτι μὲν οὖν παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν

⁶² Matth. viii, 20.

Variae lectiones et notæ.

(62) Τοῦ addit A.

(65) Οὐδὲ προφασίσαντος A.

(h) Soli. Interpres videtur invenisse, δύο τότε μόνοι, quod nec mihi displicet.

A rursum hæc de ipso dicere cogitur, mentemque eorum iteratis vocibus expergefacerere quasi dormientem.

Et quemadmodum sponsus nihil interim sponsæ loquitur, nec eam per seipsum accipit, sed dux sponsæ omnia disserit, eamque illi tradit; ubi vero hanc ipse acceperit, ita eam immutat, ut illa priorum omnium obliviscatur: ita et nunc Christus adhuc tacet, Joannes vero cuncta operatur; ideo etiam amicus Sponsi vocatus est, tanquam qui nuptiis præset, omniaque administrat quæ ad ipsum Sponsum pertinent. Ubi vero accepit desponsatam sibi Ecclesiam, ita eam sibi copulavit, ut illa continuo omnium oblivisceretur.

Et sicut sponsa nequaquam ad sponsum accedit, sed hic ad illam, etiam si fuerit ipse regis filius, illa vero omnium abjectissima: ita et hic accidit. Iste cum tantus esset, ad eam quæ despectissima erat, accessit, et conjunctus non permisit ut hic deinceps remaneret, sed susceptam in paternam deduxit domum, hoc est, in cælum.

Vers. 37. Et — Jesum. Inter multos auditores hi soli audisse dicuntur, auribus videlicet animæ. cum alii utique audissent auribus corporis; ex discipulis namque Joannis soli (h) hi duo tunc animo præsentem erant, cum tamen alii multi astarent. Secuti sunt autem eum, cupientes ejus habere notitiam.

Vers. 38. Conversus — quæritis? Non tanquam ignorans, qui hominum penetrat cogitationes, sed ut interrogando familiares sibi redderet ac fiduciam daret. Verisimile est enim, quod erubescabant, et quasi ignoti formidabant.

Vers. 39. At illi — habitas? Cum nondum ab eo quidquam audissent, magistrum sive præceptorem eum appellant: atque hinc causam cur sequerentur manifestant, videlicet ut quæ forent utilia audirent, utque sese in discipulis ingererent. Dicunt autem: Ubi habitas? volentes diutius et in quiete cum eo conversari.

Vers. 40. Dicit — videte. Non dat habitationis signa, volens ut illi sequerentur, quo majorem haberent fiduciam.

Vers. 40. Venerunt — decima. Horam significat, et in his innuens discipulatus desiderium, et in illo humanitatem, quod neque propter tempus aversunt, cum jam sol ad occasum declinaret: neque tempus, aut aliud quippiam causati sunt.

Quod si alibi dicit se non habere ubi caput suum reclinaret ⁶⁵, non hoc simpliciter de domo dicit, sed de propria domo: neque enim propriam habebat, sed alienis utebatur.

Dicit itaque evangelista mansisse ipsos apud

eum die illo : quod autem instructi sint tanquam manifestum reliquit intelligendum. Tantum enim una nocte profecerunt, ut ad aliorum venationem sequenti die procederent.

Oportet igitur et nos ob nullum tergiversari tempus ab audiendis his quæ divina sunt, sed omnia his posteriora ducere. Alia siquidem mundana universa tempus habent : ad hæc vero omne tempus esto conveniens.

Vers. 41. *Erat — eum.* Alterius siluit vocabulum, (i) sive quia insignis non erat vel cognitus ; sive ipse qui hæc scribit erat, ut quidam dicunt.

Vers. 42. *Reperit — Christus.* Sermo est admodum lætantis : Invenimus quem quærebamus, quem venturum sperabamus, quem Scripturæ annuntiaverunt ; nam ab his hunc esse cognovit, a quibus ad sacra introductus est.

Considera vero, quod hi etiam cum piscatores essent Scripturis animum advertiebant : nos autem qui de eis colloquimur, in eisque versamur (j), nequaquam tamen a deo animum attendimus.

† Mediatorem videlicet, genus a Deo ac hominibus ducentem.

Vers. 43. *Et — Jesum.* Postquam videlicet dixerat quæ ab eo audierat. Siquidem hoc germanæ fraternitatis est, hoc sinceræ amicitiae, ut boni participem assumat et fratrem. Fortassis autem non retulit quæ ab eo mysteria audierat, sed tantum ubi dixisset : *Invenimus Messiam*, duxit eum ad Jesum, id solum studens ut ipsum duceret, Christoque traderet, sciens quod ille doceret eum universa.

Vers. 45. *Intuitus — Petrus.* Quæ divinitatis sunt deinceps a vaticinio aperire incipit. Siquidem non minus alluciant homines prophetiæ aut futurorum annuntiatio, quam signa. Præterea minus etiam patent invidiæ ; nam signa calumniabantur insipientes. *In Beelzebub*, inquit, *ejicit dæmonia*. De prophetiis vero nihil tale dixisse leguntur.

Et circa Simonem quidem et Nathanael hoc usus est modo. De Andrea autem et Philippo nihil vaticinatus est. Siquidem Andreas Joannis testimonio attractus est ; Philippus vero videns illos qui ipsum sequebantur, ad fidem et ipse adductus est. De Petro quidem prophetavit cujus esset filius, et quo vocandus esset nomine.

Quare præterea ad perfectiorem intelligentiam tertio juxta Matthæum capite dicti illius enarrationem : *Ambulans Jesus circa mare Galilææ, vidit duos*

ἄξεινην εἶπεν ὁ εὐαγγελιστὴς ὅτι δὲ ἐδιδάχθησαν ὡς πρόβηλον ἀφῆκε νοεῖσθαι. Τοσοῦτον γὰρ ἐν μιᾷ νυκτὶ ὠφέληθησαν, ὡς μεθ' ἡμέραν ἐφ' ἐτέρων θήραν ἔλθεῖν αὐτοῦς.

Χρὴ τοίνυν καὶ ἡμεῖς μηδὲνα προφασίζεσθαι κείρων εἰς ἀκράσιν θείαν, ἀλλὰ πάντα δεύτερα ταύτης λογίζεσθαι. Τάλλα μὲν γὰρ ὅσα βιωτικά κείρων ἐχέτω· πρὸς ταύτην δὲ πᾶς ἡμῖν ἔστω καιρὸς ἐπιτηδείου.

Ἦν — αὐτῷ. Τοῦ ἑτέρου παρεσιώπησε τὴν κλησίν, ἢ διότι οὐκ ἦν τῶν ἐπισήμων καὶ γνωρίμων ἐκεῖνος, ἢ ὅτι αὐτὸς ἦν, ὁ ταῦτα γράφων, ὡς τινὲς φασίν.

Ἐὐρίσκει — Χριστός. Σπρόβρα χαίροντος ὁ λόγος. Εὐρήκαμεν ὃν ἐζητοῦμεν, ὃν προσεδουκῶμεν ἤξειν, ὃν αἱ Γραφαὶ κατήγγελλον. Ἀφ' ὧν γὰρ ἐμυσταγωγῆθη συνῆκεν ὅτι αὐτός ἐστιν.

Ὅρα δὲ ὅτι, καὶ ἀλλοῖς ὄντας, προσείχον ταῖς Γραφαῖς ἡμεῖς δὲ, καὶ ὁμιλοῦντες αὐταῖς, οὐδ' οὕτω προσέχομεν (64).

Καὶ — Ἰησοῦν. Εἰπὼν ἃ ἤκουσε, δηλονότι παρ' αὐτοῦ. Τοῦτο γνησιότητος ἀλεαφικῆς, τοῦτο φιλίας εὐκρινούς, κοινωνῶν τοῦ ἀγαθοῦ προσλαμβάνειν καὶ τὴν ἀδελφόν. Ἦσω δὲ καὶ οὐδὲ εἶπεν ἃ ἐμυσταγωγῆθη, ἀλλὰ μόνον εἰπὼν, *Εὐρήκαμεν τὸν Μεσίαν*, ἡγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν, τοῦτο μόνον σπουδαίων, ἀγγεῖν αὐτὸν καὶ παραδοῦναι τι τῷ Χριστῷ, γινώσκων ὅτι τὸν ἐκεῖνος αὐτὸν διδάξει.

Ἐμβλέψας — Πέτρος. Ἀρχεται λοιπὸν παρανοεῖν τὰ τῆς θεότητος ἀπὸ προβήσεως. Οὐχ ἦτον γὰρ τῶν σημείων αἱ προφητεῖαι προτάγονται τοῖς ἀνθρώποις, ἐτι δὲ καὶ τὸ ἀνεπαχθέστερον ἔχουσι. Τὰ μὲν γὰρ σημεῖα καὶ διέβαλλον οἱ ἀνόητοι. Ἐν Βεελζεβούλ γὰρ, φησίν, ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια· περὶ δὲ τῶν προφητειῶν οὐδὲν ἔλεγον τοιοῦτον.

Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Σίμωνος καὶ τοῦ Ναθαναὴλ τούτῳ κέχρηται τῷ τρόπῳ· ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀνδρέου καὶ τοῦ Φιλίππου οὐδὲν προφητεύει. Διότι Ἀνδρέας μὲν προκατελήθητο διὰ τῆς μαρτυρίας Ἰωάννου· Φίλιππος δὲ, ἔρων τοῦ ἀκολουθοῦντας αὐτῷ, πρὸς πίστιν καὶ αὐτὸς ἐχειραγωγείτο. Προσφύττεισι δὲ περὶ τοῦ Πέτρου, εἶνος τὸ ἐστὶν οὐδὲ, καὶ τί κληθήσεται.

Ζήτησον δὲ καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξηγήσειν τοῦ Περιπατῶν δὲ πρὸς τὴν Θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας,

Varie lectiones et notæ.

(64) Scholio prorsus inepto, quod Hentenius habet hic continuo, mei carcent. Est interpretatio

etymologica hominis Græci, qui μεσίης ἀμέτισ; derivavit.

(i) Vocabulum. Nomen.

(j) *Qui de eis colloquimur — versamur.* Duplici modo reddidit, καὶ ὁμιλοῦντας αὐταῖς. Ὁμιλεῖν ταῖς Γραφαῖς; est *litteras sacras tractare, aliis exponere.*

De sacerdotibus enim loquitur.

(k) *Inquiunt.* Ac si legerit φασί. Sed multoties singularis etiam ita adhibetur.

εἶδε δύο ἀδελφούς, Σίμωνα τὸν λεγόμενον Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, βάλλοντας ἀμφιβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν. Ἔτι δὲ καὶ ἐν τῷ ὑπόμνηματι κεφαλαίου τοῦ κατὰ Μάρκον τὴν ἐρμηνείαν τοῦ, Καὶ ἐπέθηκε τῷ Σίμωνι ὄνομα Πέτρον· ἀλλὰ καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ δεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Λουκᾶν τὴν διασάφην τοῦ, Οἱ δὲ ἀλιεῖς ἀποβάντες ἀπ' αὐτῶν, ἀπέπλυνον τὰ δίκτυα συντελοῦσι γὰρ ἅπαντα εἰς τὸ προκαίμενον.

Τούτων μὲν οὖν Πέτρον ὠνόμασεν, Ἰακώβον δὲ καὶ Ἰωάννην υἱοὺς βροντῆς, δεικνύων, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ τὰ ὀνόματα μεταβύβησας, καὶ τὸν μὲν Ἀβραμ Ἀβραμ καλέσας, τὴν δὲ Σάραν Σάρραν, καὶ τὸν Ἰακώβ Ἰσραήλ. Τισὶ μὲν οὖν ἐκ γενετῆς ἐπέθηκε τὰ ὀνόματα, τισὶ δὲ ὕστερον. Ὅν μὲν (65) γὰρ ἡ ἀρετὴ διαλάμπειν ἔμελλεν ἐκ πρώτης (66) τριχῆς, τοῦτους ἐξ ἀρχῆς ὠνόμασεν· ὧν δὲ ὕστερον, τοῦτους ὕστερον.

Τῇ ἐκαθῆριον — Πέτρον. Τῇ ἐπαύριον μὲν ἠθέλησεν ἐξελεῖν, οὐ τῇ ἐπαύριον δὲ εὐρίσκει τὸν Φίλιππον, ἀλλ' ὕστερον, μετὰ τὸ ἐπισπάσασθαι Πέτρον καὶ Ἀνδρέαν καὶ Ἰακώβον καὶ Ἰωάννην, ὡς ἀπὸ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν ἔξεσι διαγιγνώσκειν.

Ἀλλὰ τίνας ἔνεκεν οὐκ ἐμνημόνευσας, πῶς αὐτοὺς εἰλυσε, περιπατῶν παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας; Διότι Ματθαῖος καὶ Μάρκος τοῦτο παραδειδώκασι. Ἐπι δὲ τὰ κατὰ τὸν Φίλιππον ἐκεῖνοι περιβραμον, ταῦτα νῦν οὕτως ἀπαγγέλλει. Λέγει δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀκολουθεῖ μοι, γινώσκων ὅτι ποιεῖ μὲν ἀκολουθῆσαι καὶ αὐτός, ἀκηχῶς περὶ αὐτοῦ παρὰ τῶν ἀκολουθούντων· εὐλαθεῖται δὲ. Αὐτεῖ οὖν αὐτοῦ τὴν αἰδῶ. Λέγει δὲ ὁ εὐαγγελιστῆς καὶ ποίας πόλεως ἦν, ὅτι ἀπὸ Βηθσαιδῆ, τῆς εὐτελοῦς καὶ φαύλης, ἵνα μάθῃς ὅτι τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός.

Εὐρίσκει Φίλιππος τὸν Ναθαναήλ. Μετὰ τὸ ἀκολουθῆσαι τῷ Χριστῷ δηλονότι.

Καὶ — εὐρήκαμεν. Πείραν αὐτοῦ λαθῶν, κήρυξ αὐτοῦ γίνεται παραυτίκα, καὶ γινώσκων τὸν Ναθαναήλ ἀκριδέστατον ἐν τε ταῖς νομικαῖς καὶ ταῖς προφητικαῖς Γραφαῖς· καὶ γὰρ ἦν τὰ τοιαῦτα ἄριστα διεσκεμμένος, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς ἐμαρτύρησε, καὶ ἐδ ἔργον ἔδειξεν· ἐπὶ τὸν Μωϋσεῖα καὶ τοὺς προφήτας αὐτὸν παραπέμπει, κατασκευάζων ἐκεῖθεν ἀξιόμιστον τὴν περὶ τοῦ Χριστοῦ μαρτυρίαν ἑαυτοῦ.

Ἰησοῦν τὸν υἱὸν Ἰωσήφ. Ἔτι γὰρ τούτου υἱὸς εἶναι ἐνομιζέτο.

Τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ. Ἐκ Ναζαρέτ ἐλέγτο διὰ τὸ εραφῆναι ἐν αὐτῇ.

Καὶ — εἶναι; Ἀκούων τοῦ προφήτου λέγοντος· Καὶ σὺ, Βηθλεὲμ, γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν ταῖς ἡγεμονίαις Ἰούδα. Ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται

h fratres, Simonem qui vocatur Petrus, et Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare 18. Ad hæc octavo juxta Marcum capite verbi illius interpretationem: *Et imposuit Simoni nomen Petrus* 20. Sed et loci illius explanationem decimo capite Evangelii secundum Lucam: *Piscatores autem descenderant ex illis, et abtuebant retia* 21. Omnia enim conferunt ad ea quæ hic ponuntur.

Hunc itaque nominavit Petrum: sicut Jacobum et Joannem Filios tonitruum, ostendens se eum esse qui in Veteri quoque Testamento nomina adaptaverat, Abram vocans Abraham, Saram vero Sarram, et Jacob Israel. Nam quibusdam ab ortu nomina imponebat, quibusdam autem postmodum. Quorum enim virtus a primo, quod aiunt, capillo fulgebis, his ab initio nomen imponit: quorum autem postea, his etiam postea.

Vers. 44. *Postero die* — Vers. 45. *Petri*. Postero sane die voluit exire, at non postero die reperit Philippum, sed postmodum postquam Petrum et Andream, Jacobum ac Joannem attraxerat, quemadmodum ab aliis evangelistis licet colligere.

Sed quam ob rem non meminit quomodo eos attraxerit ambulans circa mare Galilææ? Quia Matthæus et Marcus hoc tradiderunt. Sed quia illi prætermiserant, quæ circa Philippum acciderant, hæc nunc iste manifestat. Ait autem illi Jesus: *Sequere me*. Sciens quidem et hunc jam animo secutum, cum de eo audisset ab his qui sequebantur, sed reverentia detineri, solvit eum metu. Dicit autem evangelista qua sit Philippus civitate oriundus, puta a Bethsaida villi ac ignobili: ut scias quod ignobilia mundi elegerit Deus.

Vers. 46. *Reperit Philippus Nathanael*. Postquam videlicet Christum secutus erat.

Vers. 46. *Et — invenimus*. Sumpto de ipso experimento, statim prædicator efficitur; sciensque Nathanael in legis ac prophetarum Scripturis diligentissimum, siquidem erat in eis maxime versatus, quemadmodum et ipse Christus attestatur, et res ipsa demonstravit: ad Mosen ac prophetas eum remittit, confirmans inde suum de Christo testimonium esse fide dignum.

Vers. 46. *Jesum filium Joseph*. Adhuc enim filius ejus esse putabatur.

Vers. 46. *A Nazareth*. A Nazareth ideo dicebatur, quod ibi nutritus esset.

Vers. 47. *Et — esse?* Cum prophetam audiret dicentem: *Et tu, Bethleem, terra Juda, nequaquam minima es inter principatus Juda: ex te enim exi-*

18 Matth. iv, 18. 20 Marc. iii, 16. 21 Luc. vi, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(65) Γὰρ abest A.

(66) Chrysost. tom. VIII, p. 115 B. Ἐκ πρώτης

ἡλικίας.

(67) Καὶ interponit A.

bit dux, qui regat populum meum Israel²², e Bethleem Christum expectabat : nunc autem audiens eum Nazarenum esse, turbatus est et admirabatur, non inueniens Philippi verbum convenire prophetiæ, ideoque opinatus hunc circa locum esse Iarum, benignam fingit objectionem, inueniens non ita ipsum inuentum esse, sed eum esse a Nazareth, plane quodammodo (l) per modum interrogationis repellit, suam ostendens circa Scripturas diligentiam, et infallibilitatem figurarum (m).

Est autem simile ac si diceret : Utrum fieri potest, ut a Nazareth adeo exigua et abjecta sit quippiam boni? Nam Galilæa a Judæis male audiebat : porro Nazareth Galilææ civitas erat. Dicebat autem hoc certissimus, quod non a Nazareth, sed a Bethleem expectaretur Christus.

Vers. 47. Dixit — vide. Modum quo hoc dixerat ignoraus, putansque illum simpliciter civitati Nazareth detrahere, duci ipsum ad Christum tanquam statim crediturum, si modo doctrinam ac conversationem ejus gustasset.

Vers. 48. Vidit — Israelita. Laudavit ipsum quasi intelligentem quæ legerat : id enim est vere Israelita. Nam pontifices et Scribæ quique illos contingebant, non attendentes ea quæ legebant, falso nomine Israelitæ dicebantur.

Vers. 48. In — est. Dolum vocat, veritatis cunctionem vel obscuracionem a malitia.

Vers. 49. Dicit — nostri? Non est laudibus inflatus, sed rogat unde eum talium esse cognosceret qualem dicebat.

Vers. 49. Respondit — videbam te. Ille quidem tanquam hominem adhuc rogabat, ipse vero quasi Deus illi respondet : nam se vidisse dicit quod nullus vidit. Priusquam autem occurrisset ei Philippus, fuerat sub ficu, nullo præsentem aut ipsum vidente. Dedit itaque signum quod cognosceret ac videret quæ hominibus visa non forent : ideoque et tempus dixit et locum ac arborem. Simul etiam indicavit se omnino audisse quæ dixisset : Utrum a Nazareth posset quippiam esse boni : et ex hoc magis intellexit ipsum esse Christum. Cogitabat enim quod aliter non eum laudasset, sed potius repulisset.

Cæterum et a prophetia, et a laude ipsum esse credidit. Prophetia vero non de futuris tantum est.

²² Mich. vi, 2. ; Matth. ii, 6.

Varie lectiones et notæ.

(68) Exciderunt inclusa A.

(69) Καὶ τότε τοιοῦτον in interpretatione neglexit Hentenius. Forte autem corrigendum aut καὶ τὸ τοιοῦτον, aut καὶ ταῦτα τοιοῦτον, scilicet ἀγαθόν, οἶον ὁ Μεσίτζ. Τρόποι autem non sunt figuræ,

(l) Benignam — quodammodo. Humaniter remouet, non quod inuentus sit, sed quod a Nazareth a, et plane quodammodo.

ἠγούμενος, ὅστις ποιμαίνει τὸν Ἰσραὴλ· ἐκ Βηθλεὲμ προσεδόκα τὸν Χριστόν. Μαθὼν δὲ νῦν ὅτι ἀπὸ Ναζαρέτ ἐστίν, ἐθροβήθη καὶ διηπόρησεν, οὐχ εὐρίσκων συμβαινόντα τῇ προφητείᾳ τὸν λόγον τοῦ Φιλίππου. Διὸ καὶ λογιζόμενος· ἐσφάθαι τούτου περὶ τὸν τόπον, ἐπεικὴ ποιεῖται παραίτησιν, οὐ τοῦ εὐρεθῆναι αὐτόν, ἀλλὰ τοῦ ἀπὸ Ναζαρέτ εἶναι, καὶ ἁμαλῶς πως, ἐν ἐρωτήσεως τάξει, διωθεῖται τούτο, δεκνύων τὸ περὶ τὰς Γραφὰς ἀκριβὲς αὐτοῦ, καὶ τὸ τῶν τρόπων ἀνεξαπάρτητον.

[Ὁ (68) δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν. Ἄρα ἐκ Ναζαρέτ ἐνδέχεται τι ἀγαθὸν εἶναι, (69) καὶ τότε τοιοῦτον,] τῆς οὕτω φαύλης καὶ ἀπαρρημμένης· ἀεθάλλετο γὰρ παρὰ τῆς (70) Ἰουδαίας· ἢ Γαλιλαίας· τῆς δὲ Γαλιλαίας ἐστὶ μόνις ἡ Ναζαρέτ. Ἐλεγε δὲ τούτο, παπληροφορημένος ὅτι ὁ προσδοκώμενος· οὐκ ἐστίν ἀπὸ Ναζαρέτ, ἀλλ' ἐκ Βηθλεὲμ.

Λέγει — ἴδε. Ἄγνωτον τὸν τρόπον, δι' ὃν εἶπε τούτο, καὶ ἀπλῶς αὐτὸν διαβάλλειν τὴν Ναζαρέτ εἰρηθεῖς, ἔλαξε τοῦτον ἐπὶ τὸν Χριστόν, (71) ὡς αὐτίκα πασησόμενον, εἰ μόνον γινώσκται τῆς διδασκαλίας καὶ ὁμιλίας αὐτοῦ.

Ἐίδεν — Ἰσραηλιτῆς. Ἐπήνεσεν αὐτόν, ὡς ἐπιγινώσκοντα, ἃ ἀναγινώσκει· τούτο γὰρ τοῦ ἀληθῶς Ἰσραηλίου. Οἱ γὰρ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ κατ' ἐκείνους, οὐ προσέχοντες οἷς ἀνεγίνωσκον, ψευδώνυμοι ἦσαν Ἰσραηλίται.

Ἐν — ἐστι. Ἄδλον λέγει τὴν ἐπικάλυψιν τῆς ἀληθείας, τὴν πονηρίαν.

Λέγει — γινώσκεις; Οὐκ ἔχαινωθή τοῖς ἐπαίνοισι, ἀλλ' ἐζητήσε μαθεῖν πόθεν αὐτὸν γινώσκει τοιοῦτον οἶον λέγει.

Ἀπεκρίθη — εἶδόν σε. Ὁ μὲν ὡς ἄνθρωπον αὐτόν ἐζήτησεν ἐπὶ αὐτῆς δὲ ὡς Θεοῦ αὐτῷ ἀποκρίνεται. Λέγει γὰρ ἰδεῖν δ οὐδεὶς ἔωραξε. Πρὸ τοῦ ἐντυχελν γὰρ αὐτῷ τὸν Φίλιππον, ἦν ὑπὸ τὴν συκῆν, οὐδεὶς παρόντος ἢ ὀρῶντος αὐτόν. Δέδωκεν εὖν τεκμηρίον ἀναντιρρήτον τοῦ γινώσκειν αὐτόν, καὶ ὄρῃν τὰ τοῖς ἀθρώποις ἀθέατα. Διὸ καὶ τὸν καιρὸν εἶπε καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ δένδρον, καὶ ἅμα ἔδειξεν ὅτι καὶ ἤκουσε πάντως δ εἶπεν, ὅτι Ἐκ Ναζαρέτ δύναται τι ἀγαθὸν εἶναι· καὶ ἐκ τούτου μᾶλλον συνῆκεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός. Ἐλογίζετο γὰρ ὅτι, εἰ μὴ ἦν, οὐκ ἂν ἐπήνεσεν αὐτόν, ἀλλ' ἀπόωσατο ἦν. Λογὴν οὖν ἐκ τε τῆς προφητείας ἐκ τε τοῦ ἐκαίνου παπίστευκεν ὅτι αὐτός ἐστι.

[Προφητεία (72) δὲ ἐστίν,] οὐκ ἐπὶ τῶν μελλόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν παρελθόντων, ὡς ἡ Μωϋ-

sed mores ingenium.

(70) Imo, τοῖς Ἰουδαίοις, ut Hentenius legit.

(71) Ὡς abest A; mox legitur πασησόμενος; B.

(72) Tria hæc vocabula absunt A.

(m) Figurarum. Forte legit τύπων, loco τῶν. Sermo est de constanti ac firmo Nathanaëlis ingenio, quod illi non potuit.

αἰώς· περὶ τῆς κοίτης· καὶ ἐπὶ τῶν ἐνεστώτων, ὡς ἔστιν ὁ Χριστὸς λέγει (73) τὰ ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἀνθρώπων.

Ἀπεκρίθη — Ἰσραήλ. Ἐγὼς ψυχὴν ὑπὸ περιχαρείας σκιρτῶσαν, καὶ περιπτουσομένην αὐτὸν τοῖς ῥήμασι τοῦτοιοῦ· Σὺ εἶ, ψῆσιν, αὐτὸς ἐκαίνος ὁ προσδοκώμενος.

Ἀλλὰ τίνας ἐνεκεν ὁ Πέτρος μὲν, μετὰ τοσαῦτα θαύματα καὶ τοσαύτην διδασκαλίαν ὁμολογήσας αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐμακαρίσθη· ὁ Ναθαναὴλ δὲ, καὶ πρὸ τῶν θαυμάτων καὶ πρὸ τῆς διδασκαλίας τὸ αὐτὸ ποιήσας, οὐκ ἐμακαρίσθη; Διότι εἰ καὶ τὸ αὐτὸ ἐφθίγγαντο, ἀλλ' οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς διανοίας. Ὁ Πέτρος μὲν γὰρ φῦσι Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τούτου ὁμολόγησεν· ὁ Ναθαναὴλ δὲ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ θέσει· καὶ ὁ μὲν Θεὸν κυρίως, ὁ δὲ Θεὸν κατὰ χάριν. Καὶ τοῦτο δῆλον, ἀπὸ τοῦ ἐπαγαγεῖν· Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ (74) γὰρ φῦσι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐ μόνον τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἀλλὰ πάντων βασιλεὺς ἐστιν. Οὐκ ἐνεῦθεν δὲ μόνον τοῦτο δῆλον, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν ὁ Χριστὸς ἀπεκρίθη, προάγων τούτου ἐπὶ ταλειότεραν ὁμολογίαν καὶ διδάσκων μὴ ὡς ἀνθρώπων ψιλῶ προσέχειν αὐτῷ.

Ἀπεκρίθη — ὄψει. Ἴνα καὶ μεῖζον πιστεύσης. Ἐτι γὰρ μικρὰ ἀκούσας, μικρὰ ἐπίστευσε.

Καὶ λέγει — ἀνθρώπου. [Ἀναβυθροντας (75) εἶπε πρῶτον, δηλῶν τοὺς ἀχρὶ τούτου (76) συμπαραόντας καὶ διακονοῦντας αὐτῷ.]

Ὡς γὰρ ἐπὶ γνήσιον Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτὸν, διακονοῦντες· τοῦτο μὲν παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, τοῦτο δὲ παρὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως, τοῦτο δὲ παρὰ τὸν τῆς ἀναλήψεως· ὧ δὲ ἄγγελοι διακονοῦσι δουλοπρεπῶς, οὗτος οὐκ ἐστὶν ἄνθρωπος· ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ (77) Θεὸς καὶ Δεσπότης αὐτῶν. Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν τοῖς πιστοῖς, ἀπάρτι ὄψεσθε, μετὰ τὸ πιστεῦσαι γνησίως. Ταῦτα δὲ εἰσι τὰ μεῖζον περὶ ὧν εἶπεν ὅτι Μεῖζον τοῦτων ὄψει.

Ὅφιν δὲ νόησον καὶ τὴν γνώσιν. Ἐγνώσαν γὰρ ταῦτα πάντες· οἱ μαθηταί, οἱ μὲν ἰδόντες, οἱ δὲ ἀκούσαντες παρὰ τῶν ἰδόντων.

Ὅπερ δὲ ἐν ἄλλοις, τοῦτοι καὶ νῦν ποιεῖ. Δύο γὰρ εἶπεν προβήσεις, τὴν μὲν ὁμολογουμένην, ὅτι Πρὸ τοῦ σε Φίλιππον φωνῆσαι, ὅτι ὑπὸ τῆς σκῆνης, εἶδόν σε· τὴν δὲ ἀμφίβολον· ὅτι Ὁφισται τὸν οὐρανὸν ἀνεφίγει καὶ τὰ ἐξῆς· ἀπὸ τῆς ὁμολογουμένης βεβαίως τὴν (78) ἀμφίβολον. Διὸ καὶ σεσίγηκε μὲν ὁ Ναθαναὴλ, ἔστησε δὲ καὶ ὁ Χριστὸς μέχρι τοῦτου τὸν λόγον, ἀφελὶς αὐτὸν κατ' ἴδιαν ἀναλογισασθαι

A verum etiam de præteritis; sicut Moses de mundi constitutione, et de præsentiibus, ut cum dixit Christus quæ sint in corde hominum.

Vers. 50. Respondit — Israel. Vides animam præ nimia lætitia exultantem, hisque verbis ipsum amplectentem: Tu, inquit, ille ipse es qui expectabatur.

Sed quare Petrus qui post tanta miracula tantamque doctrinam confessus est, ipsum esse Dei Filium, beatus dictus est: Nathanael vero qui et ante miracula, et ante doctrinam hoc ipsum fecit, non est dictus beatus? Quia licet hoc ipsum locutus est, non tamen eadem mente. Nam Petrus cum natura Dei Filium esse confessus est: Nathanael vero, Dei Filium adoptione; et ille quidem proprio Deum, hic autem per gratiam, quod manifestum est ex eo quod subditur: Tu es rex Israel. Qui enim natura Dei Filius est, non Israelitarum solum, sed et omnium rex est. Neque hinc solum manifestum est, verum etiam ab his quæ respondit Christus, ad perfectiorem confessionem hunc inducens ac docens, ne sibi quasi puro homini auscultaret.

Vers. 51. Respondit — videbis. Ut perfectius credas. Nam cum parva adhuc audisset, parum credebat.

Vers. 52. Et dixit — hominis. † Primum dixit Ascendentes, significans quod usque tunc cum eo præsentes fuerant eique ministraverant.

Siquidem tanquam super legitimum Dei Filium ascendebant et descendebant angeli Dei ad eum, ministrantes illi: hoc quidem circa tempus passionis, illud autem tempore resurrectionis et (n) assumptionis. Cui autem in modum servorum ministrant angeli, hic non simpliciter homo est, sed et Deus ac Dominus. Amen, amen, dico vobis fidelibus, posthac videbitis, post ingentiam veramque fidem. Hæc autem sunt majora illa de quibus dixerat, Majora his videbis.

Visionem vero intellige etiam cognitionem. Hæc enim omnes discipuli cognoverunt: hi quidem videntes, illi autem ab his qui viderant audientes.

Quod ergo in aliis, hoc etiam nunc facit. Siquidem duo vaticinia protulit: unum certum dicens, Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, videbam te; aliud vero ambiguum, puta quod visuri essent cælos apertos et cætera, et a certo confirmat ambiguum. Ideo etiam Nathanael tacuit, Christus vero (o) substituit ac siluit, expectans verbum ejus, sinens ut dicta apud se revolveret. Ubi enim scimen

Varie lectiones et notæ.

- (73) Λέγει Α.
- (74) Εἶ. pro ὁ. Α.
- (75) Inclusa in margine habent Α, Β.

- (76) Ἄχρι τότε Α.
- (77) Καὶ ἀβεί Α.
- (78) Τὸ, pro τὴν, Α.

(n) Hoc — illud — et. Τοῦτο μὲν — τοῦτο δὲ — τοῦτο δὲ, ex quibus postremum non videtur agnoscere Hentenius. Reddi debent, Tum tempore passionis, tum resurrectionis, tum assumptionis.

(o) Christus vero, etc. Christus vero etiam sermonem hic terminavit, relinquens illi secum reputare quæ dicta essent.

in terram bonam seminasset, reliquit : ut per A
otium postmodum nasceretur.

CAP. I. De nuptiis in Cana.

Cap. II. Vers. 1. Et Galilææ. Tertio post Christi a
deserto descensum.

Vers. 1. Et — ibi. Vocata tanquam familiaris ab
his qui nuptias celebrabant.

Vers. 2. Vocatus — nuptias. Et ipsi quasi fami-
liares. Accessit autem Salvator non habito respectu
ad suam dignitatem, sed ad hominum utilitatem.
Siquidem qui nuptias condiderat, venit ut eas ho-
noraret, suæque præsentia sanctificaret ; et cum
servi formam assumpsisset, non dedignatur servo-
rum interesse nuptiis, licet qui eum vocaverant,
non haberent congruentem de eo opinionem. Simp-
pliciter enim tanquam notam, unumque e pluribus B
illum vocaverant.

Vers. 3. Et — habent. Cum carerent vino. hoc
est, cum opus esset vino, sive cum jam vinum de-
fecisset. (Nam habet Græca littera ύπερῆσαντος
οίνου.) Neque enim ad id usque temporis ullum
fecerat miraculum. Cum ergo cognovisset mater
quæ circa ipsum erant, quodque Joannes propter
eum venerat, ac de illius divinitate testimonium
tulerat, et quod cœlitus de eo testimonium acce-
perat, intellexit quod revelari ex eo tempore in-
ciperet. Sumpta igitur fiducia deprecata est cum
pro deficientis vini miraculo : et his qui vocaverant
gratiam volens rependere, et suam gloriam volens C
per Filii potentiam demonstrare. Ideoque eam cor-
ripit, non quasi vilipendens, sed corrigens tanquam
intempestive precantem. Nam quod eam plurimum
honoraret, et ex aliis multis manifestum est, et ex
eo quod ipsius complevit exhortationem. Corripuit
itaque eam docens, nondum talia esse querenda,
autem, eam tanquam matrem honorans.

Vers. 4. Dicit — mulier? Quid ad nos attinet id
pro quo deprecaris? quid ita nos urget? Potest
præterea et alio modo intelligi. Quid mihi tecum
commune est? ego siquidem utpote Deus novi quæ
tempora edendis miraculis sint congrua : tu vero
illa ignoras quasi homo. Non dixit autem, Mater,
sed, Mulier, tanquam Deus.

Vers. 4. Nondum — mea. Nondum adest tempus
meum ad edendum quod queris miraculum : tunc
autem aderit, cum hi quibus opus est miraculo,
cognoverint quod talia possim operari, et ipsi me
fuerint deprecati. Nunc autem matre (p) adhor-
tante non solum intempestivum esset, verum etiam
suspectum, et querulosorum facillime pateret ca-
lumniam.

(79) δούλου Α.
(80) ποιῆσαι Α.

(p) *Matre*, etc. Matris admonitio non solum intempestiva, sed et suspecta atque illorum qui li-
benter reprehendunt, cavillationibus obnoxia.

τὰ λεχθέντα. Καταβαλὼν γὰρ εἰς γῆν καλὴν εἰς
σπόρον, κατέλειπεν ἐπὶ σχολῆς βλαστῆσαι λειπόν.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ τοῦ ἐν Κανᾷ γάμου.

Καὶ — Γαλιλαίας. Τῆ τρίτῃ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς
ἐρήμου κάθοδον τοῦ Χριστοῦ.

Καὶ — ἐκεῖ. Κληθεῖσα παρὰ τῶν τελούτων τὴν
γάμον ὡς γνῶριμος.

Ἐκλήθη — γάμον. Καὶ αὐτοὶ ὡς γνῶριμοι. Καὶ
ἀπῆλθεν ὁ Σωτὴρ, οὐ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ βλέπων ἀξίαν,
ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων ὠφέλειαν. Καὶ ὁ τὸν
γάμον νομοθετήσας ἤλθε τιμήσων τὸν γάμον, καὶ
ἀγιάσων αὐτὸν τῇ παρουσίᾳ· καὶ ὁ μορφήν δούλου
λαθὼν οὐκ ἀπεξέλιπεν εἰς γάμον (79) δούλων παρα-
γενέσθαι, εἰ καὶ τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτοῦ δέξαν
οὐκ εἶχον οἱ καλέσαντες. Ὡς γὰρ ἀπλῶς γνῶριμον,
καὶ τῶν πολλῶν ἕνα, τοῦτον ἐκάλεσαν.

Καὶ — ἔχουσιν. Ὑπερῆσαντος, ἦτοι ἐνδεήσαν-
τος, ἐλλείψαντος. Οὕτω μὲν ὅν ἕως τότε θαῦμα
πεποίηκεν. Ἐπεὶ δὲ μεμάθηκεν ἡ Μήτηρ τὰ κατ' αὐ-
τὸν, ὅτι τε δι' αὐτὸν ἦλθεν ὁ Ἰωάννης καὶ ὅτι μεμαρ-
τύρηκε περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ ὅτι καὶ οὐρα-
νόθεν ἐμαρτυρήθη, ἅμα δὲ καὶ εἶδεν ὅτι μαθητάς
προσελάβετο, συνῆκεν ὅτι ἤρξεντο λοιπὸν ἀποκαλύ-
πτεσθαι. Διὸ καὶ, θαρβύσασα, παρεκάλεσεν αὐτὸν εἰς
θαυματοργίαν οἴνου ἐλλείποντος, βουλομένη καὶ
τοῖς καλέσαις καταθεῖναι χάριν, καὶ ἑαυτὴν λαμπρο-
τέραν ἀποφῆναι διὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ δυνάμεως. Διὸ καὶ
ἐπιτιμᾷ αὐτῇ οὐκ ἀτιμάζων, ἀλλὰ διορθούμενος ὡς
ἀκαίρως παρακαλέσασα. Ὅτι γὰρ σφόδρα ταύτην
ἐτίμα, δῆλον ἀπὸ τε πολλῶν ἄλλων καὶ ἀπὸ τοῦ κλη-
ρῶσαι τὴν τοιαύτην αὐτῇ; παράκλησιν· ἐπετίμησε
μὲν γὰρ αὐτῇ, παιδεύων μηκέτι τοιαῦτα ζητεῖν,
ἀλλ' ἐπὶ τὰ θαύματα κατὰ λόγον γίνεσθαι· ἐπέκρουσε
δὲ αὐτῆς, τιμῶν ὡς μητέρα.

quanquam miracula verbo posset operari. Obedivit

Ἄδει — γίναι; Τί ἡμῖν ἀναγκαῖον, περὶ εὖ
παρακαλεῖς; τί τὸ κατεπεῖγον οὕτως ἡμᾶς; Ἔστ' ἔτι
καὶ ἐτέρως νοῆσαι· Τί κοινὸν ἔμοι καὶ σοί; ἐγὼ μὲν
γὰρ οἶδα τοὺς προσήκουτας καιροὺς τῶν θαυμάτων,
ὡς θεός· σὺ δὲ ἀγνοεῖς αὐτοὺς, ὡς ἄνθρωπος. Οὐκ
εἶπε δὲ, Μήτηρ, ἀλλὰ, Γένοι, ὡς θεός.

Ὁδῶ — μου. Οὕτω πάρεστιν ἡ ὥρα μου, ἡ τοῦ
θαυματοργῆσαι, ὃ ζητεῖς. Τότε γὰρ πάρεστιν, ὅτε
οἱ δέόμενοι τοῦ θαύματος ἐπιγνώσιν, ὅτι δύναμαι
τοιαῦτα ποιεῖν (80), καὶ αὐταὶ με παρακαλέσουσι (81).
Νῦν δὲ ἡ τῆς μητρὸς παράκλησις, οὐ μόνον ἀκαιρος,
ἀλλὰ καὶ ὑποπτος καὶ τοῖς μεμφιμοίροις εὐεπι-
ρέατος.

Variae lectiones et notæ.

(81) ἄλλοι παρακαλέσωσι.

Τὸ δὲ, *Ὁὐκ ἦκει ἡ ὥρα μου* (82), καὶ τὸ, *Ὁὐκ ἠδύνατο αὐτὸν πιᾶσαι, ὅτι οὐκ ἦκει ἡ ὥρα αὐτοῦ*, καὶ τὸ, *Ὁὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, ὅτι οὐκ ἐλήλυθε ἡ ὥρα αὐτοῦ*, καὶ τὸ, *Μήτηρ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα*, καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐ δηλοῦντι ὅτι καιρῶν ἀνάγκαι· καὶ ὠρῶν παρατηρήσεσιν ὑπέκειτο· πῶς γάρ, ὁ τούτων ποιητῆς; ἀλλὰ ταῦτα περὶ τῶν προσηκόντων καιρῶν εἴρηται, ἐμφαίνοντα, ὅτι πάντα ἔδει κατὰ λόγον καὶ τάξιν γίνεσθαι. Εἰκὼν οὖν, ὅτι *Ὁὐκ ἦκει ἡ ὥρα* (83) *μου*, ἐποίησε τὸ θαῦμα, τιμῶν τε, ὡς εἴρηται, τὴν μητέρα, καὶ δεικνύων ὅτι οὐ δουλεύει καιροῖς, ἀλλὰ κυριεύει τούτων.

Λέγει — *ποιήσατε*. Συνείσα τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν, καὶ (84) ὅτι οὐκ ἀδυναμίας ἢ παραίτησις· ἐστίν, ἀλλ' ἵνα μὴ δοκῇ τοῖς θαύμασι ἐπιτηδᾶν, καὶ θεατριζέειν ἑαυτὸν, καὶ ὅτι οὐ παρόψεται τὴν ταύτης παράκλησιν, τοῦ διακίνοῦς τῆς τραπέζης εὐτρεπεί· αὐτῷ παριστᾶ, τρόπον ἕτερον καὶ αὐτοῦ συμπαρολαλοῦντας.

Ἦσαν — *τρις*. Ὑδρίαί μὲν τὰ σκευὴ τοῦ ὕδατος, μετρηταὶ δὲ τὰ μέτρα. Ἐκείντο δὲ πρὸς τὸν καθαρισμόν τῶν Ἰουδαίων, ὑπηρετοῦσαι τούτοις εἰς τὸν καθαρισμόν, ἵνα, εἰ ποτε ἀκάθαρτοι ἐγένοντο, μὴ πόρρω βαδίζοιεν εἰς πηγὰς καὶ κρήνας.

[*Τοῦ ἁγίου* (85) *Μαξίμου*.] Ἐξ ὕδριας νόει μοι, τοὺς ἐξ τρόπου τῆς ἐλεημοσύνης, τὸν τοῦ τρέφειν τοὺς πεινῶντας, τὸν τοῦ ποτιζέειν τοὺς διψῶντας, τὸν τοῦ συνάγειν τοὺς ξένους, τὸν τοῦ περιβάλλειν τοὺς γυμνοὺς, τὸν τοῦ ἐπισκέπτεσθαι τοὺς ἀσθενοῦντας, τὸν τοῦ ἐρχεσθαι πρὸς τοὺς ἐν φυλακῇ. Ταύτας οὖν τὰς ὕδριας, κενὰς οὖσας τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν, διὰ τὸ ψυγῆναι τὴν ἀγάπην ἀφ' ἧς, ὡς ἀπὸ πηγῆς, ἐπληροῦντο, παραγενόμενοι· ὁ θεὸς λόγος (86) τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν, πρῶτον μὲν ἐπλήρωσεν ὕδατος, λέγω δὲ τῆς (87) σωματικῆς ἐνεργουμένης εὐποιίας. εἶτα μετέβαλε ταύτην εἰς τὴν πνευματικῶς ἐπιτελουμένην, ὡς εἰς οἶνον, θερμαίνουσαν μὲν τὴν ψυχὴν, εὐφραίνουσαν δὲ τὸν νοῦν, ἐξιστῶσαν δὲ τοὺς οὕτω θεραπευομένους τῆς προτέρας διαθέσεως. Ἐκάστη δὲ ὕδρια χωρητικὴ ἐστὶ δύο ἢ τριῶν μετρητῶν, δύο μὲν, διὰ τὸ διπλοῦν ὡς εἴρηται, τῆς καθ' ἕκαστον τρόπου εὐποιίας, οὐ μόνον (88) σωματικῆς, ἀλλὰ καὶ πνευματικῆς λαμβανομένης· τριῶν δὲ, διὰ τὸ κατὰ τὴν τῆς ἁγίας Τριάδος θεο-

Hæc autem : Nondum venit hora mea ; Non poterunt eum apprehendere, quia nondum venerat hora ejus ; Nullus iniecit in eum manus, quia nondum venerat hora ejus ; Pater, venit hora, aliaque similia, non ostendunt quod necessariis temporum horarumque observationibus subjaceat : nam quo id pacto fieret, cum horum effectior sit ? sed hæc de contingentibus opportunitatibus dicta sunt : demonstrantia. quod omnia ratione ac ordine fieri oporteat. Cum ergo dixisset : Nondum venit hora mea, miraculum tamen operatus est : et matrem ut dictum est honorans, et ostendens quod temporibus non serviat aut subjaceat, sed eis dominetur.

Vers. 5. Dicit — facite. Cum verbi scopum ac rationem intelligeret : quodque non impotentiae excusatio erat, sed ne videretur sese miraculis ingerere, et spectaculo exponere, Matris (q) autem exhortationem non despiceret : mensæ ministros admonet ut sibi adsint et ipsi quoque alio modo cum ea deprecentur.

Vers. 6. Erant — ternas. Hydriæ vasa sunt aquæ : metretæ vero mensuræ. Erant autem positæ secundum purificationem Judæorum, id est, paratæ ad eorum purificationem, ut si qui forte immundi redderentur, non longe eundem esset ad fontes.

†† Sancti Maximi. Sex hydrias intellige mihi sex modos illos eleemosynæ, alere esurientes, potum dare sitientibus, domum ducere hospites, vestire nudos, visitare ægros, venire ad eos qui sunt in carceribus. Has hydrias ergo, vacuas suis operibus, quod refrigerat amor, a quo, tanquam a fonte implebantur, sermo divinus præceptorum evangelicorum in adventu suo primo replevit aqua, id est, beneficentia corporaliter operante, sed mutavit eam in eam quæ sit spiritualiter, tanquam in vinum, calefacientem quidem animum, suaviter autem afficientem intellectum, atque ita curatos ex priori transferebant habitu et conditione. Quælibet vero hydria capit duas aut tres metretas, duas quidem, propter duplicem, ut dictum est, singulorum modorum beneficentiam, quæ non corporaliter tantum, sed et spiritualiter accipitur ; tres vero, quia interdum secundum sanctæ Trinitatis theologiam beneficentia exhibetur. Hausrunt autem dictam aquam bonæ cogitationes, quæ rationi serviunt. Quod vinum ut

⁸² Joan. vii, 20. ⁸³ Joan. vii, 50. ⁸⁵ Joan. xvii, 1.

Varie lectiones et notæ.

(82) Hic tres loci repetiti sunt ex Chrysost. tom. VIII, p. 125 A. Ergo varietas non urgenda.

(83) Μου abest A.

(84) Καὶ omittit A.

(85) Inclusa codex uterque habet in margine. Codex A omittit etiam indicem, τοῦ ἁγίου Μαξίμου. Hentenius his caret.

(86) Dubiæ sunt in his ænigmatibus conjecturæ.

Possit tamen aliquis conjicere, tollendas esse voces, τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν, ut ita, sicut in fine scholii, de Christo accipiatur. Sed in scholio proximo in fine rursus est similiter, τοῦ θεοῦ λόγος τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος.

(87) Malim σωματικῶς.

(88) Etiam hic præferendum videtur σωματικῶς et πνευματικῶς.

(q) Matris, etc. Quodque admonitionem suam non esset neglecturus, mensæ ministros. Loco τὴν ταύτης, legendum videtur aut τὴν αὐτῆς aut τὴν τοιαύτην.

gustavit architriclinus, id est, discernens cogitatio, dicit: *Oportebat bonum hoc vinum primo bibi*. Corporali enim curæ anteferenda spiritualis. Sponsus vero hic intellectus humanus, qui ut sponsam sibi jungit virtutem, quacum vivat, quorum conjugium cum in honore habeat Deus et Logos, venit et artius copulat eorum conjunctionem.

νος νοῦς, ὧ; νόμφην ἀρμολόμενος; ἐαυτῷ τὴν ἀρετὴν καὶ Λόγος; παραγίνεται διασφίγγων (90) αὐτῶν τὴν

†† Licet vero aliter etiam tractare allegoriam de sex hydris. Sint enim fortasse istæ hydris, effectoria officiorum facultas naturæ humanæ, quam vacuum et inefficacem jacentem, implevit divinum Verbum, primo quidem cognitione curæ corporalis, deinde spiritualis; aut primo cognitione facti, deinde theoriæ; aut etiam primo cognitione ea quæ est secundum naturam, deinde ea quæ est supra naturam. Duarum metretarum autem altera quidem, scientia sensibilium, altera vero intelligibilium, et tertia illuminatio de incomprehensibili natura divina. Numerum senarium autem accepimus de effectoria officiorum facultate naturæ, vel, quia sex diebus Deus fecit mundum: mundus vero etiam homo: vel, quia quinque mentis facultatibus mentem ipsam quoque adnumeramus, ut quinque sensibus corporis ipsum etiam corpus. Quemadmodum vero pura et vera Virgo Maria Mater exstitit Dei Logi: ita etiam pura et vera fides mater sit divini verbi, prædicationis evangelicæ.

Vers. 7. *Dicit — summum*. Mensæ ministros, facit etiam ministros miraculi, ut ipsi testes rei essent. Non jussit autem ut vasa vinaria implerentur, sed aqualia sive hydris, ne qui suspicarentur, quod relictis sacibus mistio aquæ facta esset.

Quare autem non ipsemet solo verbo etiam hydras implevit, sed ministris hoc imperavit? Ne phantasma esse videretur: sed si quis miraculum calumniaretur, ut qui aquam hauserant, silentium illis imponerent.

Vers. 8. *Et ait — Vers. 10. modo*. Architriclinum dicit convivii præfectum, qui convivium procurat. Triclinia enim vocabantur autæ convivorum. Non ergo simpliciter aquam convertit in vinum, sed in bonum vinum, sicut architriclinus ipse testatus est. Nam hujusmodi admiranda Christi opera longe et ant naturalibus præstantiora. Quod igitur aqua versa sit in vinum, ministri testes fuerunt: quod autem in bonum etiam vinum, architriclinus ac sponsus: ut deinceps miraculum latere non posset, quod testimoniis adeo manifestis probaretur.

Verisimile est autem et sponsum dixisse: Quid-

λογίαν ἔστιν ὅτι τὴν εἰεργασίαν ἐπιτελεῖσθαι. Ἄντλοῦσι δὲ τὸ δηλωθὲν ὕδωρ οἱ ἀγαθοὶ λογισμοί, τῷ λόγῳ διακονοῦντες. Τοῦτου δὲ τοῦ οἴνου γευσάμενος ὁ ἀρχιτρικλινός, ἤγουν ὁ διακριτικὸς λογισμὸς, φησὶν ὅτι Ἔδει τὸν καλὸν τοῦτον οἶνον πρῶτον ποθῆναι. Τῆς γὰρ σωματικῆς ἐπιμελείας προτιμότερον ἢ (89) ψυχῆ. Νυμφίος δὲ ἐντιῦθα, ὁ ἀνθρώπος πρὸς συμβίωσιν, ὧν τὴν συζυγίαν τιμῶν ὁ θεὸς ἔνωσεν.]

[Ἔστι (91) δὲ καὶ ἑτέρως ἐπιβαλεῖν τῇ θεωρίᾳ τῶν ἐξ ὕδρων. Ἐἴεν γὰρ ἀν' αὐταὶ ἡ ποιητικὴ τῶν καθηκόντων δύναμις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἢ κινήσιν καὶ ἀνεύρηγτον κειμένην ἐπλήρωσεν ὁ θεὸς λόγος, πρῶτον μὲν τῆς κατὰ σωματικὴν ἐπιμελείαν γνώσεως, εἶτα τῆς κατὰ ψυχικὴν ἢ πρῶτον μὲν τῆς κατὰ πᾶξιν, εἶτα τῆς κατὰ θεωρίαν ἢ καὶ πρῶτον μὲν τῆς κατὰ φύσιν, εἶτα τῆς ὑπὲρ φύσιν τῶν δὲ δύο μετρητῶν, εἰς μὲν, ἡ τῶν αἰσθητῶν γνῶσις, ἑτερος δὲ, ἡ τῶν νοητῶν, καὶ τρίτος ἡ περὶ τῆς ἀκαταλήπτου θεότητος Ἰλαμψις. Εἰς δὲ τὸν ἐξ ἀριθμῶν ἐλάβομεν τὴν ποιητικὴν τῶν καθηκόντων δύναμιν τῆς φύσεως, ἢ ὅτι ἐν ἐξ ἡμέραις ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον· κόσμος δὲ καὶ ὁ ἀνθρώπος ἢ ὅτι ταῖς πέντε ψυχικαῖς δυνάμεισι συναριθμοῦμεν καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν, ὧς ταῖς πέντε τοῦ σώματος αἰσθήσεσι καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα. Ὅσπερ δὲ ἡ καθαρὰ καὶ ἀληθὴς Παρθένος Μαρία μήτηρ ἐγένετο τοῦ θεοῦ Λόγου, οὕτως ἡ καθαρὰ καὶ ἀληθὴς πίστις, μήτηρ γίνεται τοῦ θεοῦ λόγου, τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος.]

Δέξει — ἀνω. Τοὺς διακόνους τῆς τραπέζης, ποιεῖται διακόνους τοῦ θαύματος, ἵνα αὐτοὶ μάρτυρες ὦσι τοῦ πράγματος. Οὐ προσέταξε ἵνα γεμισαὶ τὰ ἀγγεῖα τοῦ οἴνου, ἀλλὰ τὰ δοχεῖα τοῦ ὕδατος ἵνα μὴ τινες ὑποπέψωσιν, ὅτι τρυγὸς ἐνακακειμένης, κρᾶσις τοῦ ὕδατος γέγονε.

Καὶ διατί οὐκ αὐτὸς λόγῳ μόνῳ τὰς ὑδρίας ἐπλήρωσεν, ἀλλὰ τοῖς διακόνους ἐπέταξεν; Ἴνα μὴ δόξῃ φαντάζειν, ἀλλ' ἵνα οἱ ἀντήσαντες τὸ ὕδωρ, ἐπιστομίσειεν τοὺς τὸ θαῦμα συκοφαντοῦντας.

Καὶ λέγει — ἀπὸ. Ἀρχιτρικλινὸν ὀνομάζει τὸν συμποσίαρχον, τὸν ἐπιμελητὴν τοῦ συμποσίου. Τρικλινὸι γὰρ ἐκαλοῦντο οἱ οἴκοι τῶν συμποσίων. Οὐχ ἀπλῶς δὲ οἶνον ἐποίησε τὸ ὕδωρ, ἀλλὰ καλὸν οἶνον. ὧς ὁ ἀρχιτρικλινὸς ἐμαρτύρησε. Τοιαῦτα γὰρ τοῦ Χριστοῦ τὰ θαῦματα πολλῶν ἰσχυρῶν φυσικῶν ὤρατότερα. Τοῦ μὲν οὖν τὸ ὕδωρ οἶνον γενέσθαι, τοὺς διακόνους εἶχε μάρτυρας· τοῦ δὲ καὶ καλὸν οἶνον, τὸν ἀρχιτρικλινὸν καὶ τὸν νύμφιον. Καὶ λοιπὸν οὐκ ἐμελλε τὸ θαῦμα λαθεῖν, οὕτως ἀναγκαίως ἔχον τὰς μαρτυρίας.

Εἰκόσ δὲ καὶ τὸν νύμφιον εἰπεῖν τι πρὸς ταῦτα·

Variæ lectiones et notæ.

(89) Forte, Ἡ ψυχικὴ.
(90) Idem quod διασφίγγων.

(91) Etiam hæc in utriusque Codicis margine reperiuntur.

(r) Quidnam est hoc? Aliquid ad hæc. Hemenius non videtur invenisse πρὸς.

πλήν παρήκε τούτο τὸ μέρος; ὁ εὐαγγελιστὴς ὡς οὐκ ἄν
ἀνυχαίον.

Γένοιτο δὲ κάμῃ, τὸν ψυχρὸν, καὶ χαῦνον, καὶ διαβ-
ρέοντα, καὶ κατὰ τούτο μηδὲν ὕδατο; διαφέροντα,
μεταβληθῆναι πρὸς θερμὴν πνευματικὴν καὶ στυφὴν
ἐνάρετον καὶ πῆξιν ἡθῶν, ὥστε καὶ ἑτέρους εὐφραι-
νειν δύνασθαι.

Ταύτην — Γαλιλαίας. Οὐ μόνον ἀνέγραψε τὸ
θαῦμα, ἀλλὰ καὶ ἐδίδαξεν ὅτι τούτο ἦν ἀρχὴ τῶν
σημείων. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἀχρηστον ἦν εἶδέναι καὶ
τούτο, λοιπὸν, ὡς παρασιωπηθὲν τοῖς ἄλλοις, ἰστέ-
ρησεν αὐτὸ, χρησιμεῦον εἰς τὸ μὴ πιστεύειν τοῖς
λεγόμενοις (92) παιδικῶς θαύμασι τοῦ Χριστοῦ.
Τούτο γὰρ ἀρχὴ τῶν σημείων· ἐκεῖνα δὲ πλάσμα
ἔστιν ἀνδρὸς λυμαιομένου τῇ ἀληθείᾳ. Εἰ γὰρ παῖς
ἂν ἰθαυματουργεῖ, πᾶσιν ἂν ἐγένετο γνώριμος αὐ-
τίκα· παραδοξότερα γὰρ τὰ παρά μαιρακίου θαυ-
ματουργούμενα· καὶ οὐκ ἂν ἐδεήθησαν οἱ Ἰσραηλι-
ται τοῦ Ἰωάννου φανερώσαντος (93) αὐτόν. Ἐίρηκε
γὰρ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ὅτι *Ἰνα φανερωθῇ τῷ Ἰσ-
ραηλ, διὰ τοῦτο ἦλθον ἐγὼ ἐν τῷ ὕδατι βαπτί-
ζων.* Εἰκότως οὖν ἀνέμεινε τὴν ἀνδράσι πρέπουσαν
ἡλικίαν, ἵνα μὴ νομίωσι φαντασίαν εἶναι τὰ γινώ-
μενα. Εἰ γὰρ, ἐν τελείᾳ ἡλικίᾳ θαυματουργούτος,
πολλοὶ τούτο ὑπώπτεον, πολλῶν μᾶλλον ἐν ἀτελεῖ.
Καὶ θάπτον δὲ καὶ (94) πρὸ τοῦ προσήκοντος καιροῦ
ᾠρησαν ἀνὰ τὸν σταυρὸν, τῇ βασκανίᾳ τηκόμε-
νοι, καὶ λοιπὸν ἐμελλεν οὐ μόνον ἀπιστηθῆναι ἢ
οἰκονομία τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐμποδισθῆ-
ναι: τὸ εὐαγγέλιον.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
Ματθαίου, διατε μετὰ τριακοστὸν ἔτος ὁ Χριστὸς
ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ἐνθα κεῖται τὸ, *Ἐν δὲ ταῖς
ἡμέραις ἐκεῖναις παραγίνεται Ἰωάννης ὁ Βα-
πτιστής, κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας,*
καὶ εὐρήσεις αἰτίας εὐλογιωτάτας.

Καὶ — αὐτοῦ. Τὴν δύναμιν αὐτοῦ, τὸ μεγαλεῖον
ἐῆ, θεόδωτος αὐτοῦ.

Πῶς καὶ τίνοι (95) τρόπων; ὀλίγοι γὰρ προσέσχον
τῷ γεγεννημένῳ· μόνοι γὰρ οἱ ὑπηρέται, καὶ ὁ ἀρχι-
τρίκλιος, καὶ ὁ θυμῖος, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ (96).
Τὸ γὰρ εἰς αὐτὸν ἦγον, ἐφανέρωσεν αὐτὴν διὰ τοῦ
τοιούτου θαύματος. Εἰ γὰρ καὶ μὴ τότε πολλοὶ προσ-
έσχον, ἀλλ' ὕστερον διεδόθη τὸ θαῦμα, καὶ πολλοὺς
εἴλκυσεν. Ὅτι δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ οὐδεὶς τῶν ἄλ-
λων ἐπίστευσε, δῆλον ἀπὸ τῶν ἐξῆς. Ἐπήγαγε γάρ·

Καὶ — αὐτοῦ. Οἱ καὶ πρὸ τούτου θαυμάζοντες
αὐτόν. Ὅρῳς ὅτι τότε χρῆ γίνεται τὰ σημεῖα, ὅταν
οἱ ὀρῶντες εὐγνωμονεῖν καὶ προσέχαιν μέλλοιεν.

⁹² Joan. i, 31. ⁹³ Matth. iii, 1.

Varia lectiones et notæ.

(92) Aliter de his videtur sensisse Origenes,
contra quem, ut arbitror, disputat Chrysost. tom.
VIII, p. 121 D; sed Origenis ad hunc locum
commentarius intercedit.

(93) Nescio an non interpres legerit φανερώσαν-
το, quod nec mihi displicebat.

(94) Καὶ ἀβὲστ Α.

(95) Τίνας τρόπων Α. Intellige, ἐφανέρωσεν
αὐτήν;

(96) Αὐτὸν ἐξ superioribus repetendum προσέσχον,
aut aliud verbum supplendum, veluti ἐγνώσκον.

καὶ nam est hoc (r) ? verumtamen id prætermisit
evangelista utpote non necessarium.

Utinam autem et ego qui frigidus sum, laxus et
effusus, nihil in hoc ab aqua differens, in calorem
converterer spiritualem, virtutis constrictionem,
ac morum firmitatem, ut et alios lætificare pos-
sem.

Vers. 11. *Hoc — Galilææ.* Non solum scripto
prodidit miraculum, sed etiam docuit principium
hoc fuisse signorum. Nam quia id scitu dignum
erat, et ab aliis præteritum, scripsit illud, utpote
ad hoc utile, ne fides adhibeatur his quæ dicuntur
pueri Christi miracula; hoc enim fuit initium sig-
norum: illa vero sunt opus viri qui a veritate
aberravit. Nam si puer mirabilis operatus fuisset,
id statim omnibus innotuisset, neque Israelitis
fuisset opus Joanne, ut eum manifestaret. Siqui-
dem Joannes ipse dixit: *Ut manifestaretur Israeli,*
propter hoc veni ego in aqua baptizans ⁹². Merito
ergo exspectavit decentem viros ætatem, ne phan-
tasmata esse putarent ea quæ fierent. Nam si plu-
rimi id suspicabantur cum iam legitima ac perfecta
ætate mirabilia operaretur, multo magis in imper-
fecta, et priusquam tempus conveniens advenisset,
cum invidia tabescerent, in Salvatorem insurrexis-
sent et ita non solum increduli fuissent dispensa-
tioni Incarnationis, sed etiam Evangelium im-
pedivissent.

Quære etiam tertio juxta Matthæum capite,
quam ob causam post tricesimum annum venerit
Christus ad baptisma, ubi dicitur: *In diebus illis*
venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ ⁹³,
et causas invenies aptissimas ac rationi maxime
consonas.

Vers. 11. *Et — suam.* Potentiam et virtutem
suam, magnitudinem divinitatis suæ.

Verum quomodo aut quo pacto hoc fuit, cum
pauci ad id, quod factum erat, advertissent, solt
videlicet ministri et architriclinus ac sponsus cum
discipulis ejus? Quod in se erat, manifestavit eam
per hujusmodi miraculum; quanquam enim pauci
tunc advertebant, postea tamen divulgatum est mi-
raculum, multosque attraxit. Quod autem die illo
nullus aliorum crediderit, ex sequentibus manifes-
tum est; nam subjunxit:

Vers. 11. *Et — ejus.* Qui etiam antea ipsum
admirabantur. Vides quod tunc oporteat fieri signa,
cum futurum est ut spectatores benevoli sint et
animum advertant.

Vers. 12. *Posthæc— diebus.* Descendit Capernaum, ut quiescere faceret ibi Matrem. Fratres sui autem, lege, non natura, filii videlicet Joseph qui lege et non natura pater illius erat.

CAP. II. *De ejectis e templo.*

Vers. 13. *Et prope* — Vers. 15. *subvertit.* Similia quoque scripsit Matthæus in fine quadragesimi quinti capitis³⁶; et illorum lege enarrationem, plurimum ad hæc conferentem.

Κερματιστάι autem proprie dicuntur permutatores, quos Matthæus κολλυβιστάς nominavit, hoc est nummularios. Et sicut κόλυβος obolus est, qui pro permutatione monetæ datur, id est, (ut vulgo dicitur) *cambium*: sic et κέρμα congeries est obolorum, aut minorum nummorum quibus sit permutatio. Præterea φραγέλιον genus est flagelli; erat autem contextum: nam et eorum qui ejecti sunt, conversatio contexta erat absurdis verbis ac operibus: et rursus ejicientis conversatio contexta erat ex supernaturalibus verbis ac operibus, sive rebus divinis et humanis. Opus itaque operatus est multa plenum auctoritate. Nam quia Sabbatho curaturus erat, multaque similia facturus, quæ Judæis legis transgressio videbantur: ne hæc tanquam Deo contrarius facere videretur, hinc primum hujusmodi aufert suspicionem. Qui enim tantum zelum erga domum Dei demonstravit, tantaque vehementia ac indignatione propter hanc usus est, ut nulli omnino parceret, sed seipsum in periculum conjiceret, et tum caupones illius, tum Judæos id ipsis permittentes in se excavit, omnia sustinere paratus pro honore templi, nequam posset templi. Domino esse contrarius.

Vers. 16. *Et — negotiationis.* † Domum negotiationis faciunt domum Dei, et columbas in ea vendunt etiam ii qui sacerdotia et munera ecclesiastica venalia exponunt (ac quovis pretio, imo vero interdum etiam addita re nullius pretii, veluti ancilla aut scorto, extrudunt); Columbae enim similitudinem habet gratia Spiritus sancti, qui forma columbae apparuit. Iidem sunt etiam caupones rerum divinarum, cauponantes ea, quæ Dei sunt, turpis lucri causa. Ista autem: *Auferite ista hinc*, translationem et amissionem legalis cultus significant.

Non factis solum, sed et verbis ostendit Deo se esse non contrarium. Sed ipse quidem Deum natura Patrem suum vocavit; Judæi autem adoptione Patrem ipsum nominasse putantes non sunt hoc verbo turbati. Sed neque his quæ fecit exaspe-

³⁶ Matth. xxiv, 12.

Variae lectiones et notæ.

(97) Τὰ παραπήσια A, ut alibi.

(98) Φραγέλιον A.

(99) Τοῦτο A.

(1) Intelligit principes Judæorum, qui id in templo fieri permiserant.

(2) Hæc uterque in margine habet. Apud Penitentium non reperiantur.

Μετὰ τοῦτο — ἡμέρας. Κατέβη, εἰς Καπερναοῦμ ἵνα διαναπαύσῃ τὴν Μητέρα. Ἄδελφοί δὲ αὐτοῦ νόμφ καὶ οὐ φύσει οἱ υἱοὶ Ἰωσήφ, τοῦ νόμφ καὶ οὐ φύσει πατρὸς αὐτοῦ.

ΚΕΦ. Β'. *Περὶ τῶν ἐκβληθέντων ἐκ τοῦ ἱεροῦ.*

Καὶ ἐγγὺς — ἀνέστρεψε. Παραπήσια (97) καὶ ὁ Ματθαῖος ἱστόρησεν ἐν τῇ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ πίπτου κεφαλαίου αὐτοῦ, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐκείνων ἐξήγησιν, μεγάλα καὶ πρὸς τὰυτα συμβαλλομένην.

Κερματισταὶ δὲ οἱ καταλλάττει, οὗς ὁ Ματθαῖος κολλυβιστάς ὠνόμασεν. Ὅσπερ δὲ κόλυβος, ὁ ὄβολος, οὕτω καὶ κέρμα, ἡ σωρεία τῶν τε ὄβολῶν καὶ τῶν καταλλαττομένων λεπτῶν. Φραγέλιον (98) δὲ ἐστὶν εἶδος μάστιγος. Πλεκτὸν δὲ ἦν, ὅτι καὶ ἡ πολιτεία τῶν ἀπελαυνομένων πεπλεγμένη ἦν ἐξ ἀτόπων λόγων καὶ πράξεων, καὶ ἡ πολιτεία τοῦ ἀπελαύοντος πεπλεγμένη πάλιν ἐξ ὑπερφυῶν λόγων καὶ πράξεων, καὶ ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων. Πράγμα οὖν ἐποίησε κολλῆς αὐθεντίας γέμον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν ἐν Σαββάτῳ θεραπεύειν, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ποιεῖν, ἀπερ ἐδόκει τοῖς Ἰουδαίοις νόμων παράβασις, ἵνα μὴ δοκῇ τὰυτα πράττειν ὡς ἀντίθεος, ἐντεῦθεν προαναίρει τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν. Ὁ γὰρ τοσοῦτον ζῆλον ἐπιδειξάμενος ὑπὲρ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, καὶ τοσαύτη σφοδρότητι καὶ ἀγανακτήσει διὰ τοῦτον (99) χρῆσάμενος, καὶ μηδενὸς ὕλως φεισάμενος, ἀλλὰ καὶ εἰς κίνδυνον ἑαυτὸν καταστήσας, καὶ τοὺς τε καπῆλου; ἐκείνους, τοὺς τε παρτωροῦντας (1) ἀπὸ τοῖς Ἰουδαίοις καθ' ἑαυτοῦ παροξύνας, καὶ πάντα παθεῖν ἔτοιμος ὢν ὑπὲρ τῆς εὐκοσμίας τοῦ ἱεροῦ, οὐκ ἂν ἐναντίος; εἴη τῷ Δεσπότη τοῦ ἱεροῦ.

Καὶ — ἐμπορίου. [Οἶκον (2) ἐμπορίου ποιῶσιν τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰς περιστερὰς; ἐν αὐτῷ πωλοῦσιν, καὶ οἱ τὰς χειροτονίας (3) πιπράσκοντες. Περιστερὰς; γὰρ τύπος, ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἐν εἰσὶ περιστερὰς ἐφθέντος (4). Οἱ δ' αὐτοὶ καὶ (5) θεοκάπηλοι, τὰ τοῦ Θεοῦ καπηλεύοντες δι' ἀλοχροκέρδειαν. Τὸ δὲ, Ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν, τὴν μετάστασιν καὶ ἀποβολὴν τῆ; νομικῆς λατρείας; ἠνέξατο.]

Οὐ μόνον ἀφ' ὧν ἐπραξεν, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν εἶπε, δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἐστὶν ἀντίθεος. Ἄλλ' αὐτὸς μὴ φύσει Πατέρα τὸν Θεὸν ἐκάλεσεν· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, θέσει Πατέρα τοῦτον ὀνομάσαι οἰηθέντες, οὐκ ἐταρήχθησαν ἐπὶ τῷ τοιοῦτῳ ῥήματι, ἀλλ' οὐδ' ἐφ' αἰ;

(3) Pungit episcopos, qui sacerdotia habebant venalia. Pertinet ergo hoc ad antiquitates ecclesiasticas.

(4) Πνεῦθέντος A.

(5) Habet hoc Gregorius Nazianz. p. 106 et p. 232.

ἐποίησεν ἡγριώθησαν. Ἦλεγχθη γὰρ αὐτοὺς τὸ συνει-
δὴς καὶ κατήσχυεν, ὡς εὐλόγως ἐκείνου καὶ ποι-
οῦντος καὶ λέγοντος. Οἶκον δὲ ἐμπορίου, ἀντὶ τοῦ,
οἶκον κατηλείου.

Ἐν δὲ τῷ προρόθῳ κεφαλαίῳ τοῦ Ματθαίου,
ἐπισημαιοῦ ἀποστόλου εἶπεν, ἐν ᾧ καὶ παρρησιασά-
μεθα ὅτι τὸν ζῆλον τοῦτον καὶ τὴν παρόρησίαν δις
ἐπέθετο κατὰ τῶν ἐν τῷ ἱερῷ κατηλευόντων, ἐν
ἀρχῇ τε τοῦ Εὐαγγελίου καὶ πρὸς τῷ τέλει. Καὶ τὰ
μὲν ἐν ἀρχῇ νῦν ὁ Ἰωάννης ἀνέγραψε, τὰ δὲ πρὸς
τῷ τέλει Ματθαῖος.

Ἐμνήσθησαν — με. Γέγραπται γὰρ ἐν τῇ βί-
βλῳ τῶν Ψαλμῶν. Ζῆλον δὲ λέγει νῦν τὴν δικαίαν
ἀγανάκτησιν· Καταγράφεται δὲ, ἀντὶ τοῦ, Σφόδρα (6)
περιλάθῃ, καταφλέξει.

Χρῆ δὲ γινώσκειν ὅτι ποιήσας τὸ φραγγέλιον (7)
οὐ τοὺς ἀνθρώπους ἔτυψεν, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐφόθησε
καὶ ἀπέλασε, τὰ δὲ πρόβατα καὶ τοὺς βόας ἔτυψε καὶ
ἔξβαλεν.

Ἀπεκρίθησαν — ποιῆς; Καταγενομένους ἑαυ-
τοὺς εἰδότες, ἐπιτιμησαί μὲν οὐκ ἐτόλμησαν, εἶπον
δὲ αὐτῷ· Ἐπειδὴ ταῦτα ποιεῖς, ἦγουν ἐπειδὴ αὐθεν-
τεῖς, τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν τῆς αὐθεντίας (8);

Ὡ πολλῆς ἀνοίας! δῖον γὰρ εὐγνωμονῆσαι, καὶ
ἐπαινεῖσθαι αὐτὸν, ὡς ἀπαλλάξαντα τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ
τοσαύτης αἰσχύνῃ· οἱ δὲ σημείον ἐπιζητοῦσι τῆς
ἐξουσίας, φθόνῳ τηρόμενοι, καὶ μελετῶντες ἐπισκῆ-
ψαι τῷ γεννησομένῳ σημεῖῳ. Καὶ γὰρ καὶ ἄλλοτε
ἔλεγον· Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς;

Ἀπεκρίθη — αὐτόν. Σημεῖον τῆς αὐθεντίας, (9)
δίδωσιν αὐτοῖς τὴν τριήμερον ἀνάστασιν αὐτοῦ.
Ναὸν γὰρ δὲ ἑαυτοῦ σῶμα λέγει· ναὸς γὰρ καὶ οἶ-
κος τοῦτό ἐστιν οὐ μόνον τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς
θεότητος.

Ἀύσατε δὲ εἶπεν, οὐ προτρέπων αὐτοὺς εἰς τὸν
καθ' ἑαυτοῦ φόνον, ἀλλ' ὅπερ ἐγίνωσκεν, ὅτι δρᾶσου-
σιν, εἶπεν ἠθικῶς ἐν τοιοῦτῳ σχήματι λόγου. Αὐσατε
δὲ, ἦτοι καταστρέψατε εἰς γῆν, διασεύξατε τῆς ψυ-
χῆς, λύσατε τοῦ συνδέσμου.

Εἶπον — αὐτοῦ. Ἡ προτέρα μὲν οἰκοδομή δι'
ἑτῶν εἴκοσι κατεσκευάσθη παρὰ Σολομῶντος· ἡ ὑ-
στέρᾳ δὲ διὰ τεσσαρτάκοντα καὶ ἕξ παρὰ Ζοροβάβελ.
Τῆς προτέρας γὰρ καθαίρειται ὑπὸ Βαβυλωνίων,
ἤρξατο ἡ ὑστέρᾳ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασι-
λείας Κύρου. Εἶτα φθόνῳ καὶ διαβολῇ τῶν προσοίκων
Σαμαρειτῶν ἐπισχέσειε, διέμεινεν οὕτως ἕτη τεσ-
σαράκοντα. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας
Δαρίου τοῦ Ὑστάτου, Ζοροβάβελ ἀποσταλὴς ἐτε-
λείωσεν αὐτὴν ἐν ἔτειν ἕξ. Καὶ οὕτως ἐν ἔτειν τεσ-

rati sunt : siquidem arguebat illos conscientia ac
confundebat, ostendens quod juste hæc et fecisset
et dixisset. Domum autem negotiationis, hoc est
cauponam aut tabernam.

Predicto vero Matthæi capite dixit : *Speuncam
lutronum* ⁶⁰. Ex quo adnotare possumus, quod
zelum ac libertatem arguendi bis demonstraverit
adversus eos qui in templo cauponabantur, et in
principio Evangelii et circa finem. Quæ ergo in
principio Evangelii contigerunt, Joannes hoc
loco conscripsit : quæ vero circa finem, Mat-
thæus.

Vers. 17. *Recordati* — me. Nam id scriptum est
in libro Psalmorum ⁶¹. Zelum autem dicit non
justam indignationem. *Comedit*, hoc est, valde am-
plectitur et inflamat me.

Scire autem oportet, quod homines facto fla-
gello non verberavit, sed ipsos quidem exter-
ruit ac expulit ; oves vero ac boves verberavit et
eiecit.

Vers. 18. *Responderunt* — *facias* ? Scientes sese
condemnatos, ipsum quidem reprehendere ausi non
sunt, sed dixerunt ei : Cum hæc facias, sive cum
dominium tibi vindices, quod signum ostendis nobis
tuæ auctoritatis ?

O ingentem dementiam ! cum benevolos esse
oporteat, ipsumque laudare, qui domum Dei tanta
purgaret ignominia, auctoritatis signum querunt,
invidia tabescentes, et signum carpere volentes.
Nam alibi quoque dixerunt : *In qua potestate hæc
facis* ⁶² ?

Vers. 19. *Respondit* — *ipsum*. Potentiæ suæ au-
ctoritatis signum dat eis, puta tertii diei resur-
rectionem. Nam templum dicit corpus suum, ipsum
enim domus est et templum non animæ solum, ve-
rum etiam divinitatis.

Solvite autem dixit, non adhortans eos ad sui
interfectionem, sed quia cognovit quod facturi
erant, figurativo sermone prædixit. *Solvite* ergo,
sive, In terram subvertite, ab anima separate, et
conjunctionem quæ cum illa est dissolvite.

Vers. 20. *Dixerunt* — Vers. 21. *sui*. Prior qui-
dem structura viginti annis a Salomone absoluta
est, altera vero per quadraginta et sex a Zorobabel.
Priori namque a Babyloniis destructa, cœpta est
posterior circa annum primum regis Cÿri : deinde
invidia et calumnia circummorantium Samaritano-
rum impedita, ita quadraginta annis permansit.
Circa secundum vero annum Darii Hystaspis mis-
sus Zorobabel in sex annis ipsam perfecit ; et ita annis
quadraginta et sex ædificatum est templum qui nu-

⁶⁰ Matth. xxi, 13. ⁶¹ Psal. lxxviii, 10. ⁶² Matth. xxi, 2.

Varie lectiones et notæ.

(6) Corrige περιλαβεί. Eodem enim utitur Euthy-
mius ad Matth. xvi, 13. 32. Nescio cur Henicinius
praesentia pro futuris dederit.

(7) Φραγγέλιον A.

(8) Αὐθεντίας A.

(9) Αὐθεντίας A.

merantur ab initio ædificationis usque ad consummationem.

Vers. 22. *Quando — ejus.* Cum autem hoc diceret, hæsitabant, quidnam diceret, nec credebant. Multa quoque talia loquitur, primum quidem audientibus incerta, postmodum vero manifesta, ut ostendatur prævidisse quæ dicebat.

Et quare ænigma non dissolvit dicens quod templum intelligeret corpus suum? Quia tunc ei fides habenda non erat. Siquidem duo tunc obstabant: unum quidem resurrectionis opus, alterum vero quod Deus esset, qui tale templum inhabitaret.

Vers. 23. *Cum — faciebat.* Crediderunt in eum non tamen firmiter: nam illi firmiter credebant, qui non propter signa tantum, verum etiam propter doctrinam ejus credebant: nam signa crassiores attrahebant, doctrina vero ac prophetiæ mente subtiliores. Ideo quoque constantiores sunt hi, quibus etiam aptatur id quod dicitur: *Beati qui non viderunt et crediderunt*⁴³.

Vers. 24. *Ipsæ — eis.* Neque credebat, neque tanquam legitimis discipulis confidebat: quare?

Vers. 24. *Eo quod — omnia.* Omnem hominem sive constans esset, sive inconstans.

Vel omnia quæ in omnibus sunt.

Vers. 25. *Et — homine.* De qualicumque homine.

Vers. 25. *Ipsæ — homine.* In quocumque homine, nupte cordium cognitor Deus.

CAP. III. De Nicodemo.

Cap. III. V. 1. *Erat — Vers. 2. nocte.* Timebat enim palam accedere propter Judæorum suspicionem, qui aversuri erant accedentes ad eum.

Vers. 2. *Et — magister.* Putabat enim quod propheta esset missus a Deo ad docendum.

Vers. 2. *Nemo — eo.* Cum prophetam eum putaret, merito arbitrabatur hæc eum non propria facere potestate, sed esse a Deo precibus obtenta (s).

Vers. 3. *Respondit — Dei.* Existimabat Nicodemus se nosse Deum (s), ac de eo recte sentire. Ostendens autem Christus, quod longe a veritate aberraret, ait: Nisi quis regeneratus fuerit per regenerationem divini baptismatis, non potest scire sive cognoscere ejus dignitatem ac magnitudinem. Nunc enim seipsum dicit Deum, id tamen obscure, quo insolentiam devitet. Divina siquidem gratia, quæ per sacrum datur baptismata, et mentem roborat, et recte videre tribuit, dissipata imbecillitate, quæ obtenebrabat.

⁴³ Joan. ix, 29.

Variæ lectiones et notæ.

(10) Ἐπίστευσαν A.

(11) Ὁξυτέρους, ἀκριβιστέρους.

(12) Est enim pro πάντας, legit in textu πάντα.

(s) *Sed esse — obtenta.* Sed divina, egens ea. Δεόμενος; hic non est precans, sed egens.

σάρκοντα καὶ ἐξ ὠκομήθη ὁ ναὸς, ἀριθμουμένοι; ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως μέχρι τῆς τελειώσεως.

Ὅτε — αὐτοῦ. Ὅτε δὲ τοῦτο εἶπεν, ἤπαρουν τί ποτε λέγει, καὶ οὐκ ἐπίστευον. Πολλὰ δὲ τοιαῦτα φθίγγεται, παραυτίκα μὲν ἀδηλα τοῖς ἀκούουσι, μετὰ τοῦτο δὲ δηλα, ἵνα δευχθῆ προσιδῶς & εἰλεγε.

Καὶ διατὶ οὐκ εἴλυσε τὸ ἀνιγμα, ὅτι ναὸν λέγει τὸ σῶμα αὐτοῦ; Διότι οὐκ ἐμελλε πιστευθῆναι. Διὸ γὰρ ἦσαν τὰ προσιτά, ἕνα τέως, ἐν μὲν τῆς ἐγέρσεως, ἕτερον δὲ τὸ θεὸν εἶναι τὸν ἐοικυῖντα τῷ τοιοῦτῳ ναῷ.

Ὅς — ἐπολεῖ... Ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν, ἀλλ' οὐ βεβαίως. Ἐκαίνοι γὰρ ἀκριβέστερον (10) ἐπίστευσαν, ὅσοι μὴ διὰ τὰ σημεῖα μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἐπίστευσαν. Τοὺς μὲν γὰρ παχυτέρους τὰ σημεῖα ἐπιλάκτο· τοὺς δὲ λεπτοτέρους (11) εἰς νοῦν ἢ διδασκαλίαν καὶ αἱ προφητεῖαι. Διὸ καὶ οἱ τοὶ μᾶλλον ἐκείνων βεβαίωτεροι· οἷς ἀρμόζει καὶ τὸ, *Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες.*

Αὐτὸς — αὐτοῖς. Οὐ κατεπίστευεν, οὐκ ἐθάβρει ὡς γνησίως μαθηταῖς· διατὶ;

Διὰ τὸ — πάντα. Πάντα (12) ἀνθρώπων, εἴτε βέβαια; εἴτε, εἴτε ἀδέχαιος.

Ἡ πάντα τὰ πάντων.

Καὶ — ἀνθρώπων. Περὶ τοῦ οἰουδήποτε ἀνθρώπου.

Αὐτὸς — ἀνθρώπων. Ἐν τῷ παντὶ ἀνθρώπων, ὡς γαρδιογνώστης θεός.

C ΚΕΦ. Γ'. Περὶ Νικοδήμου.

Ἦν — νυκτός. Ἐφοβείτο γὰρ εἰσελθεῖν φανερῶς; διὰ τὴν ὑπόψιν τῶν Ἰουδαίων ἀποστρεφομένων τοὺς προσείνας αὐτῷ.

Καὶ — διδάσκαλος. Ὡστο γὰρ ὅτι προφήτης ἔστιν, ἀπὸ θεοῦ πεμφθείς εἰς τὸ διδάσκειν αὐτούς.

Οὐδαίς — αὐτοῦ. Ἐπει προφήτην αὐτὸν ἦστο, ἀκολούθως ὑπελάμβανεν ὅτι οὐκ ἐξ οἰκείας δυνάμεως ταῦτα ποιεῖ, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ, δεδομένο, αὐτῆς.

Ἀπεκρίθη — Θεοῦ. Ἐνόμισεν ὁ Νικοδήμος γινῶναι αὐτὸν, καὶ ὀρθὰ φρονεῖν περὶ αὐτοῦ. Δεικνύων δὲ ὁ Χριστὸς ὅτι πᾶρρω κλανάται τῆς ἀληθείας, φησὶν ὅτι, Ἐάν μὴ τις ἀναγεννηθῆ διὰ τῆς καλιγγενείας τοῦ θεοῦ βαπτίσματος, οὐ δύναται εἶδεν, ἦτοι γινῶναι τὴν ἀξίαν καὶ μεγαλειότητα αὐτοῦ. Θεὸν γὰρ εἰαυτὸν λέγει νῦν· ἀσυμφανῶς δὲ, ἵνα φύγη τὸν κόμπον. Τότε γὰρ ἡ διὰ τοῦ ἱεροῦ βαπτίσματος διδομένη θεία χάρις ῥωννύει τὸν νοῦν καὶ ὁρᾶν ἐρθῶ; παρέχει, τῆς ἐπισκοτούσης ἀσθενείας ἀποσθεθείσης.

Unde autem? Ex codicibus N. Testamenti? Non; sed ex Chrysost. tom. VIII, p. 137 C.

(s) *Nosce Deum.* Nosce eum.

λέγει — γεννηθῆναι; Τί τοῦτο, Νικόδημος; Ἄ Ῥαββὶ αὐτὸν καλεῖς, καὶ ἀπὸ Θεοῦ ἐληλυθῆναι λέγεις, καὶ οὐ πιστεύεις ὅς λέγει; Βαβαὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς πυχύτητος! Ἦκουσεν ἀναγέννησιν, ἀλλὰ πνευματικὴν· οὐκ ἠδυνήθη ταύτην νοῆσαι, καὶ νοεῖ σαρκικὴν· καὶ εἰκότως ἀπορεῖ, καὶ ζητεῖ τὸν τρόπον.

Ἄπεκρίθη — Θεοῦ. Σαφηνίξει μὲν τὸν τρόπον, λέγων, ὅτι ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, δηλαδὴ τοῦ ἀγίου· οὐκ δὲ τέλειον, ἵνα προσεκτικώτερος ὁ ἔρωτων γένηται. Πολλάκις γὰρ τὸ ἀσαφές ἐγείρει τὴν διάνοιαν, καὶ περιεργότερον καὶ σπουδαῖον ἀπεργάζεται τὸν ἀκριατὴν. Ὁ μὲν οὖν Νικόδημος ἀδύνατον ἔλεγε τὴν ἀναγέννησιν· ὁ δὲ Χριστὸς καὶ θεῶρα δυνατὴν, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνεγκαιαν, ὡς μηδὲ δύνασθαι τινα χωρὶ; αὐτῆς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. [Τὸ (15) δὲ *Εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ,*] ἢ τὸ γινῶναι τὴν ἀξίαν καὶ μεγαλειότητα αὐτοῦ ἡλοῖ νῦν ἢ τὸ τυχεῖν τῆς ἀπολαύσεως τῆς θείας.

Ὁ λόγος δὲ περὶ τῶν μετὰ τὸ βαπτισθῆναι τὸν Χριστόν. Ἐκτοτε γὰρ ἡ ἀναγέννησις ἤρξατο. Λοιπὸν οὖν καὶ οἱ ἀπόστολοι ἀναγεννήθησαν, δι' ὕδατος μὲν περὶ Ἰωάννου, διὰ Πνεύματος δὲ, ὅτε ἐπεφοῦν τισιν αὐτοῖς ἐν εἰδαί πυρρινῶν γλωσσῶν.

Γράφουσι δὲ τινες (14), ἐγγίζοντας τ.ῆς χρόνος τῶν ἀποστόλων, ὅτι ὁ μὲν Χριστὸς; ἐβάπτισεν τὸν Πέτρον καὶ τὴν Θεοτόκον, ὁ δὲ Πέτρος πάντας τοὺς ἀποστόλους.

Τὸ — ἐστίν. Οὐ σαρκικὴ ἐστὶν ἡ γέννησις, φησὶν, ἀλλὰ πνευματικὴ· Τὸ μὲν γὰρ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σαρκικόν ἐστὶ γέννημα· τὸ δὲ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος πνευματικόν ἐστὶ γέννημα. Λοιπὸν οὖν ἡ μὲν σαρκικὴ γέννησις, αἰσθητὴ ἐστὶν, ἡ δὲ πνευματικὴ νοητὴ. Καὶ οὐ χρὴ αἰσθητῶ; ἐξετάζειν τὸ νοητὸν, οὐδὲ ἀνθρωπίνως τὸ θεῖον πρᾶγμα. Ἐπει γὰρ ἡ πρώτη γέννησις ἠχρειώθη, δευτέρα δέδοται ἀναγέννησι; ὑψηλότερα τε καὶ τιμιωτέρα. Θεοῦ ἔργον ἡ πρώτη· Θεοῦ ἔργον καὶ ἡ δευτέρα· Θεὸς γὰρ τὸ Πνεῦμα.

Ὅταν οὖν ἀκούης ὅτι τὸ Πνεῦμα ἀναγεννᾷ, μὴ ζῆται τὸν τρόπον. Εἰ γὰρ ἀκατάληπτος ἡ ἐν τῇ μήτρᾳ διάπλασις, ἀκαταληπτοτέρα πάντως ἡ ἐν τῷ ὕδατι. Καὶ εἰ περὶ ἐκείνης οὐκ ἀμφιβάλλομεν, τῇ παντοδυνάμῳ τοῦ Θεοῦ σοφίᾳ πιστεύοντες, πολλῶν μᾶλλον τοῦτο χρὴ ποιεῖν περὶ ταύτης.

Ὅσπερ δὲ ἐν ἀρχῇ ὑπέκειτο στοιχείον ἡ γῆ, τὸ πᾶν δὲ τοῦ διαπλάττοντος ἦν· οὕτω καὶ νῦν ὑπέκειται στοιχείον τὸ ὕδωρ· τὸ πᾶν δὲ τοῦ Πνεύματος ἐστὶν.

Ἐὰν ἐρωτήσης με, Διατί νῦν τὸ ὕδωρ, ἀντεπερωτήσω σε, Διατί τότε ἡ γῆ; Καὶ γὰρ ἰδύνατο καὶ δίχα

Vers. 4. *Dicit — nasci?* Quid hoc, Nicodeme? Rabbi ipsum vocas, et a Deo venisse dicis, nec tamen credis quæ dicit? O Judaicam crassitudinem! Audivit regenerationem, sed spiritualem; non potuit hanc concipere, sed carnalem intelligit, et merito dubitat, modumque sciscitatur.

Vers. 5. *Respondit — Dei.* Modum manifestat dicens, quod ex aqua et Spiritu, videlicet sancto; non tamen clare hoc dicit, quo attentius interrogaret. Sæpius enim occulte (u) mentem excitat, ut diligentior ac curiosior reddat auditorem. Nicodemus siquidem impossibile dicebat regenerationem; Christus vero omnino possibilem; nec id solum sed et necessariam; adeo ut sine eo regnum Dei nullus possit intrare, hoc est ejus dignitatem ac magnitudinem cognoscere, aut divinam attingere fruitionem.

Intelligitur autem verbum de his, qui post Christum baptizatum fuerunt. Reliquum est igitur, ut et apostoli regenerati sint per aquam sane a Joanne, per Spiritum vero, quia ad eos in specie ignitarum advenit linguarum.

Scribunt autem quidam apostolorum temporibus proximi, quod Christus Petrum ac Virginem Matrem baptizaverit, Petrus vero reliquos omnes apostolos.

Vers. 6. *Quod — est.* Non carnalis, inquit generatio est, sed spiritualis; nam quod ex carne natum est, carnalis est progenies: quod autem natum est ex Spiritu, spiritualis generatio est. Carnalis itaque nativitas est sensibilis, spiritualis vero, intellectualis. Nec oportet, quod intellectuale est, sensibilibus indagare: neque humano modo opus, quod divinum est; siquidem ex quo prior generatio facta est inutilis, data est secunda regeneratio excelsior et honorabilior, Dei opus est prior; Dei opus est etiam posterior; Deus enim Spiritus est.

Cum igitur audieris quod Spiritus regenerat, ne modum quæras. Nam si incomprehensibilis est in utero formatio, longe incomprehensibilior est quæ in aqua fit: quod si de illa non ambigimus, omnipotenti Dei sapientiæ credentes, de hac multo magis credere oportet.

Sicut autem in prima hominis formatione subservivit terræ elementum, cum universa in manu essent Creatoris, ita et nunc subservit aquæ elementum, cum universa sint in voluntate Spiritus.

Quod si me interrogas, Quare nunc aqua: e diverso te interrogabo, Quare tunc terra? Poterit

Variæ lectiones et notæ.

(15) Inclusa omittit B.

(14) Papias fortasse, aut Origenes, ex narratione sanctorum veterum.

(u) *Occulte.* Forte *occulta* seu *obscura.* Et mox, *excitant.*

siquidem sine terra fieri homo. Nam et quod sine verbo (v) nihil faciat Deus confiteor: et quod solus omnium verba (x) exacte novit, et dico et credendum suadeo.

Quod autem in carnali generatione est uterus, hoc in spirituali est aqua: sed ibi quidem ad generationem opus est tempore, hic autem non ita: quia carnalia in tempore perfectionem assumunt, spiritualia vero statim perfecta creantur. Perfectum itaque verbum (y) per aquæ ministerium soli Deo manifestum est: hoc autem a sanctis Patribus utcumque comprehensum est, quia divina in eo signa adimplentur, sepultura videlicet ac resurrectio. In eo namque tanquam in quodam sepulcro, capite mergimur, vetusque homo sepelitur ac demergitur: deinde cum exsilivimus, novus resurgit et ostenditur. Quisadmodum enim nobis facile est demergi et exsilire, ita Deo facile est veterem hominem sepelire novumque excitare. Hoc autem tertium fit, ut scias potentiam Patris et Filii ac Spiritus sancti omnia efficere.

Dubitant autem quidam. Nam si quod natum est ex Spiritu, spiritus est, Christi certe caro spiritus erit. De Virgine enim dicit angelus: *Quod in ea natum est, a Spiritu sancto est*⁴³. Quibus nos dicimus, quod hoc dixerit docens quod a viro non esset, non quia esset a muliere (z). Dicit enim Apostolus *Factum ex muliere*⁴⁴, caru videlicet de carne. Natus est ergo a carne virginea, ne ab humana natura esset alienus. Nam si et hoc facto quidam non credunt incarnatum, quomodo in impietatem non cecidissent, si ita factum non esset? In Virgine ergo natus est a Spiritu sancto, sive supernaturaliter, quia non a viro. Nam hoc significat, quod dicitur, *A Spiritu sancto*.

Vers. 7. *Non — superne*. Videns eum nondum a crassitudine divelli sed turbari, primum reprimat: deinde facili conatu hunc ad exemplum ducit sensibile, propter illius imbecillitatem, et medium inter corpoream crassitudinem et incorpoream subtilitatem: ut hinc mentem ejus reducat. Dicit ergo:

Vers. 8. *Spiritus — spiritu*. Spiritum dicit nunc ventum. Est autem intentio ejusmodi: Sicut ven-

⁴³ Matth. i, 20. ⁴⁴ Galat. iv, 4.

Variae lectiones et notæ.

(10) Ita etiam Hentenius. Alias conjici possit παίδομαι, credo.

(16) Sic dedi, pro καταδύοντων. Atque ita mox.

(17) Ἐκ Πνεύματος. A. Ἐκ τοῦ Πατρὸς B.

(18) Ἐστίν abest A.

(19) Perpetua est confusio in codicibus vocabulorum γεννώμενος; et γενόμενος. Ergo hic etiam γεν-

(v) *Sine verbo*. Sine ratione.

(z) *Verba*. Imo, *rationes, causas*.

(y) *Perfectum verbum*. Certa ratio.

γῆς ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον. Καὶ δεῖ μὲν ὁ Θεὸς οἶδεν ποιεῖ χωρὶς λόγου συνομολογῶ· δεῖ δὲ τοῖς λόγοις πάντων μόνος οἶδεν αὐτὸς ἀκριβῶς, καὶ λέγω καὶ κείθω (15).

Ὅπερ δὲ ἐπὶ τῆς σαρκικῆς γεννήσεως ἡ μήτρα, τοῦτο ἐπὶ τῆς πνευματικῆς τὸ ὕδωρ. Ἄλλ' ἐκὶ μὲν τὸ γεννώμενον χρόνον δεῖται, ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· διότι τὰ μὲν σαρκικὰ χρόνον προσλαμβάνει τὸ τέλος· τὰ δὲ πνευματικὰ τέλος αὐτὸ ἐξ ἀρχῆς διαπλάττεται. Ὁ μὲν οὖν ἀκριβῆς· λόγος τῆς χρείας τοῦ ὕδατος, μόνον τῷ Θεῷ ὄγλος· ὁ δὲ καταληπτικὸς τοῖς θεοῖς Πατέραςιν οὗτος· ἵτι θεὸς τελεῖται ἐν αὐτῷ σύμβολα, ταφῆ καὶ ἀνάστασις. Καθάπερ γὰρ ἐν τινὶ τάφῳ καταδύοντων (16) ἡμῶν τὰς κεφαλὰς ἐν αὐτῷ· ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος θάπτεται καὶ καταποντίζεται· εἶτα ἀνανεούστων ἡμῶν, ὁ καινὸς ἀνίσταται καὶ ἀναθεῖκνυται. Ὅσπερ γὰρ εὐκαλὸν ἡμῖν καταδύσθαι καὶ ἀνανεῦσαι· οὕτως εὐχερὲς τῷ Θεῷ θάψαι τὸν παλαιὸν, καὶ ἀναστήσαι τὸν νέον. Τρίτον δὲ τοῦτο γίνεται, ἵνα μάθῃς δεῖ δύναμις Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος τὰ πάντα ποιεῖ.

Ἀποροῦσι δὲ τινες, δεῖ εἶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ (17) Πνεύματος πνεῦμά ἐστι, πνεῦμα ἄρα ἢ τοῦ Χριστοῦ σάρξ. Περὶ γὰρ τῆς Παρθένου λέγων ὁ ἄγγελος εἰρηκεν· δεῖ τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθῆναι, ἐκ Πνεύματος ἐστίν (18) ἁγίου. Πρὸς οὗς λέγομεν δεῖ τοῦτο εἶπει διδάσκων· δεῖ οὐκ ἐξ ἀνδρὸς ἐστίν, οὐ μὴν δεῖ οἷδ' ἐκ γυναικὸς. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, *Γενόμενον (19) ἐκ γυναικὸς*. Εἰ δ' ἐκ γυναικὸς, ἄρα ἐκ σαρκὸς σάρξ. Ἐκ τῆς σαρκὸς οὖν τῆς παρθενικῆς ἐγεννήθη, ἵνα μὴ ἀλλότριος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἴη. Εἰ γὰρ, καὶ τούτου γενομένου, τινὲς διακιστοῦσιν δεῖ σεσάρκωται, ποῦ οὐκ ἂν ἐξέπεσον ἀσεβείας, εἰ μὴ τοῦτο γέγονεν; Ἐν τῇ Παρθένῳ δὲ ἐγεννήθη, ἐκ Πνεύματος ἁγίου, ἦγουν ὑπερφυῶς, διὰ τὸ μὴ ἐξ ἀνδρὸς. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ, τὸ Ἐκ Πνεύματος ἁγίου.

Μὴ — ἀνωθεν. Ἰδὼν αὐτὸν οὕτως τῆς παχύτητος ἀριστάμενον, ἀλλ' εἶτι θορυβοῦμενον, καταστέλλει πρῶτον· εἶτα εὐμηχάνως ἐπὶ παράδειγμα φέρει τοῦτον· αἰσθητὸν μὲν, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ· μέσον δὲ σωματικῆς παχύτητος καὶ ἀσωμάτου λεπτότητος, ἵνα ἐνταῦθεν ἀναγάγῃ τὴν αὐτοῦ δόξαν. Φησὶ γὰρ (20)·

Τὸ πνεῦμα — πνεύματος. Πνεῦμα νῦν τὸν ἀνέμον λέγει. Ἔστι δὲ ὁ σκοπὸς τοιοῦτος, δεῖ Ὅσπερ

νώμενον legendum videtur. Γενόμενον editum est etiam apud Chrysost. tom. VI, p. 51 B. Sed ibi quoque nexus videtur postulare γεννώμενον. Ceterum recte de Christo dicitur γεννώμενος et γενόμενος, uti γέννησις, γένεσις.

(20) Οὖν, pro γὰρ A, ut interpres.

(z) *Non quia esset a muliere*. Neque tamen, quod nec ex muliere.

ὁ (21) ἀνεμος ὅπου θέλει πνεῖ, τουτέστιν ὅπου A
κίνηθῃ· θέλησις γὰρ ἀνέμου, ἢ κίνησις· καὶ τὴν
μὲν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἦτοι τὸν ἦχον [καὶ (22)
πάταγον αὐτοῦ·] οὐ καταλαμβάνεις βὲ πῶθεν ἔρχε-
ται καὶ ποῦ ὑπάγει· οὕτως ἔστι καὶ πᾶς ὁ γεγεννη-
μένος ἐκ τοῦ Πνεύματος, ἀκατάληπτος δηλονότι
κατὰ τὴν τοιαύτην γέννησιν.

Εἰ γὰρ τοῦ αἰσθητοῦ πνεύματος οὐ δύνασαι κατα-
λαβεῖν τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν ὁδὸν, οὐ τὴν αἰσθησιν δέχη.
Ἐν τε τῷ ἀκούειν τὸν ἦχον αὐτοῦ, καὶ καταπνεῖσθαι,
καὶ ψύχεσθαι, πολλῶ μᾶλλον τοῦ νοητοῦ (23).
Καὶ εἰ τὴν ἐνέργειαν ἐκείνου τοῦ σωματικοῦ πνεύ-
ματος μὴ καταλαμβάνων, ὁμως οὐκ ἀπιστεῖς, πῶς
τὴν τούτου τοῦ ἄσωμάτου μὴ καταλαμβάνων,
διαπιστεῖς;

Ἀπεκρίθη — γενέσθαι; Ἔτι ὁ Νικόδημος ἐπὶ B
τῆς Ἰουδαϊκῆς (24) εὐτελείας μένει, μηδὲν ὑπὲρ τὴν
αἰσθησιν ἐνοησάσιν δυνάμενος, καὶ τοὶ παρῳδικοί ματος
οὕτω σαφοῦς λεχθέντος αὐτῷ. Λέγει οὖν· Πῶς δύνα-
ται ταῦτα γενέσθαι, τὰ τῆς εἰρημένης ἀναγεν-
νήσεως; Καὶ λοιπὸν ὁ Χριστὸς πληκτικώτερον αὐτῷ
διαλέγεται.

Ἀπεκρίθη — οὐ γινώσκεις; Οὐδαμῶς πονηρίαν
αὐτοῦ καταγινώσκει, ἀλλ' εὐθείαν καὶ ἀμαθίαν (25).
Ἔδει γὰρ αὐτὸν ὄντα διδάσκαλον ταῦτα γινώσκειν
ἀπὸ τῶν Γραφῶν. Σύμβολα γὰρ τῆς πνευματικῆς
ἀναγεννήσεως αἱ τῶν Ἰουδαίων περιέχουσι βίβλοι·
οἷον τὰ κατὰ τὴν Ἐρυθρὰν, ἐν οἷς τύπος ἦν ἡ
θάλασσα μὲν τοῦ ὕδατος, ἡ νεφέλη δὲ τοῦ Πνεύμα-
τος· καὶ τὰ κατὰ τὸν λεπρὸν Ναεμάν, ὅτι ἐλούσθη ἐν
(26) τῷ Ἰορδάνῃ, καὶ ἐπέστρεψεν ἡ σὰρξ αὐτοῦ ἐπ' C
αὐτὸν, ὡς παιδαρίου μικροῦ, καὶ ἄλλα πολλὰ
τοιαῦτα.

Καὶ μὴν καὶ προφητείας. Εἶπε γὰρ ὁ Δαυὶδ· Καὶ
ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῷ τῷ
εσχθησομένῳ, ὃν ἐποίησεν ὁ Κύριος· καὶ· Μακά-
ριοι, ὧν ἀφῆθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ ὧν ἐπεκα-
λύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι· καὶ· Ἀνακαινισθήσεται
ὡς ἀετοῦ ἡ γῆρας σου. Τὰς τῶν ἄλλων γὰρ νῦν
ἐπίον διὰ τὸ πληθὺς.

Ἄμην — λαλοῦμεν. Ἡ περὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πα-
τρὸς τοῦτο φησιν, ἢ περὶ αὐτοῦ μόνου ὅτι· εἰ
καὶ οὐ ἀπιστεῖς, ἀλλ' ἡμεῖς δ' οἶδαμεν ἀκριβῶς
τοῦτο λαλοῦμεν.

Καὶ — μαρτυροῦμεν. Τὸ αὐτὸ λέγει βεβαιώτως D
ἐνεκεν, ὅτι καὶ ὁ οἶδαμεν μαρτυροῦμεν. Οὐ
γὰρ αἰσθητὴν ὄρασιν νοήσεις· οὐπω γὰρ ἦν γε-
γεννημένον.

Καὶ — λαμβάνετε. Τοῦτο εἶπεν, οὐ δυσχεραίνων,
ἀλλ' ἡμέρως τὸ γινόμενον ἀπαγγέλλων, καὶ πράως
τὸ συμβησόμενον προαναφώνων, καὶ οἷον διαμαρτυ-

tus, ubi vult, spirat, hoc est ubi motus fuerit :
voluntas enim venti, motio est, et vocem ejus au-
dis, sive sonum aut stridorem, non cognoscis autem
unde venit aut quo abis : sic est omnis qui natu
est ex Spiritu : incomprehensibilis est videlicet
quoad hujusmodi generationem.

Quod si sensibilis spiritus impetum ac viam non
potest comprehendere, cujus sensum recipis, tum quia
sonum ejus audis, tum quod te calefaciat aut fri-
gefaciunt : multo magis intelligibilis. Si ergo vim illius
corporci spiritus licet non comprehendas, credis
tamen : quomodo hanc incorporeum propterea non
credis, quod non comprehendas ?

Vers. 9. Respondit — fieri ? Adhuc Nicodemus
in Judaica manet imperfectione, nihil valeus supra
sensum intelligere, etiam manifesto hujusmodi
exemplo proposito. Dicit ergo : Quomodo possunt
haec fieri, quæ de prædicta regeneratione dixisti ?
Unde et Christus jam objurgantis more cum eo
disscrit.

Vers. 10. Respondit — ignoras ? Nequaquam wa-
litiæ condemnat eum Christus, sed Ignaviæ ac ru-
ditatis. Oportebat enim eum qui præceptor erat,
hæc a Scripturis cognoscere. Signa siquidem reg-
enerationis spiritualis continent libri Judæorum,
puta quæ de Rubro mare scribuntur, in quibus aquæ
typus erat mare, nubes vero Spiritus ; et quæ
de leproso Naaman, quando in Jordane lotus est,
et reversa est caro sua ad ipsum, sicut caro pueri
parvuli **, aliaque plurima similia.

Hæbebant insuper et prophetias. Dixit enim David :
Et annuntiabunt justitiam ejus populo, qui nascetur,
quem fecit Dominus ** ; et, Beati quorum remissiones
sunt iniquitates, et quorum lecta sunt peccata ** ;
et : Renovabitur sicut aquilæ juvenis tua **. Alio-
rum siquidem prophetiæ præ multitudine in præ-
sentia relinquantur.

Vers. 11. Amen — loquimur. Vel de se ipso et Pa-
tre hoc dicit, vel de seipso solo. Quanquam tu i. e. i
credas, nos tamen, quod probe novimus, hoc loqui-
mur.

Vers. 11. Et — testamur. Idem confirmationis
causa repetit : Quod scimus testamur : neque enim
sensibilem aspectum intelligas, cum nondum factum
esset.

Vers. 11. Et — accipitis. Hoc non indigne ferens
dixit, sed leniter, quod fiebat, enarrans, et modeste,
quod futurum erat, prædicens, et quasi protestan-

** IV Reg. vi, 14. ** Psal. xxxi, 54. ** Psal. xxxi, 1. ** Psal. cii, 5.

Varie lectiones et notæ.

(21) O omittit B.
(22) Loco trium istorum vocabulorum spatium
vacuum est in cod. A.

(23) Intellige, οὐ δυνήση καταλαβεῖν. Poterat
etiã pro μᾶλλον dicere μέιον. Sed infra ad VI, 44,

eodem modo loquitur.

(24) Ἀτελείας videtur legisse interpres. Sed ni-
hil muto. Εὐτελείας; habet etiã Chrysost. t. VIII,
p. 151. A.

(25) Ἀμάθειαν, A.

ac docens nos, ne cum erga aliquos disputamus, indignè feramus, clamemus, aut exasperemur, si non persuadeamus; nam iræ materia ac principium clamor est; patienter vero respondere, est conari ut credibile facias, quod dixeris.

Vers. 12. *Si — credetis?* Frequenter cum verba facturus est, quæ sœ congruant majestati, his propter auditorum crassitudinem ac imbecillitatem relictis, humiliora dispensatorio modo condescendendo præfert: quod sane etiam nunc fecit. Nam ex quo de spiritali generatione locutus est de sua ipsius etiam generatione quæ fuit ante sæcula, quæque omnem et mentem et sermonem excedit, dicere volebat. Videns autem Nicodemum neque spiritali posse intelligere, nihil de illa dicit, sed causam talis silentii docet, quod sit videlicet propter auditorum incredulitatem. Horum ergo incredulitati aut imbecillitati tribuendum est, quod sæpius mediocria aut humilia loquatur.

Terrena autem intelligunt hic quidam de vento dictum esse, ac si diceret: Si terrenam proposui exemplum, et non creditis, quomodo si cœlestis aliquid aut sublimius dixerō, credetis?

Alii vero, *terrena*, de regeneratione dictum astruunt, interpretantes, quod terrenam hanc dixerit, etsi cœlestis sit ac divina, tanquam super terram completa, et comparando ad suam ineffabilem generationem. Nam ad illius celsitudinem hæc terrena est et humilia.

Vers. 13. *Et — qui descendit.* Quia superius dixit Nicodemus: Scimus quod a Deo veneris in magistrum; hoc ipsum nunc corrigit, ac si dicat: Nec me talem existimes præceptorem, quasi unum aliquem ex prophetis. Nullus siquidem illorum ascendit in cœlum, sive ingressus est in cœlum, nisi ego qui e cœlo descendit, ideoque sublimiora defero dogmata.

Alio præterea modo dixit: *Qui descendit de cœlo*: quia in Veteri Testamento diversimode, variaque dispensatione dicitur Deus ascendere ac descendere, velut est illud: *Descendens videbo, et juxta clamorem illorum operati sunt*⁴⁹, et *Ascendit Deus ad Abraham, ut cessavit loqui ad eum*⁵⁰, multaque similia.

Vers. 13. *Filius hominis.* Qui secundum humanitatem Filius est hominis.

Scire autem oportet, quod a divinitate seipsum frequenter nominat, et etiam sæpius ab humanitate.

Vers. 13. *Qui — cœlo.* Qui juxta divinitatem in

⁴⁹ Gen. xviii, 21. ⁵⁰ Gen. xvii, 22.

Varie lectiones et notæ.

(26) Ἐπειδή Α.
(27) Τῆς ἑαυτοῦ Α.
(28) Τινίς Α.
(29) Πιστεύετε Α.

Α ῥόμενος καὶ παιδεύων ἡμᾶς, ὅταν πρὸς τινὰς διαλεγόμενοι, μὴ παύωμεν, μὴ δυσχεραίνωμεν, μηδὲ κρέζειν καὶ ἀγριάζειν· ὕλη γὰρ ὀργῆς ἢ κραυγῆ· ἀλλ' ἀνεξικμάκως ἀποκρίνεσθαι, καὶ περιέσθαι ποιεῖν ἐξῆς πιστοῦ τὸ λεγόμενον.

Εἰ — πιστεύετε; Παλλάκι; μέλλων ἀπειθεῖαι λόγων ἀξίων τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, παρατρέχει τοὺς διὰ τὴν τῶν ἀκρωμένων παχύτητα καὶ ἀσθένειαν, καὶ προτιμᾷ τοὺς ταπεινότερους, συγκαταβατικῶς τε καὶ οἰκονομικῶς, ὃ δὴ πάντα ἑαυτοῦ ἐποίηκεν. Ἐπει (26) γὰρ περὶ τῆς πνευματικῆς γεννήσεως εἶπεν, ἐβούλετο μὲν εἰπεῖν, καὶ περὶ τῆς ἑαυτοῦ γεννήσεως, τῆς προαιωνίου καὶ πάντα νοῦν καὶ λόγον ὑπερβαίνουσης· ἰδὼν δὲ τὸν Νικεδήμενον μηδὲ τὴν πνευματικὴν παραδέξασθαι δυνάμενον, οὐδὲν μὲν λέγει περὶ ἐκείνης, διδάσκει δὲ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης σιγῆς, ὅτι διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν ἀκρωμένων. Ὅστε, ὅταν μέτρια φθέγγηται καὶ ταπεινὴ καὶ ἀνάξια πολλάκις τῆς (27) αὐτοῦ θεότητος, τῆ ἀπιστίας καὶ ἀσθενείας τούτων λογιστέον αὐτά.

Ἐπίγεια δὲ νῦν (28) τινες περὶ τοῦ ἀνόμου φασὶν εἰρηθεῖν· ὅτι, Εἰ ἐπίγειον παράδειγμα εἶπον, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς, ἐὰν εἶπω οὐράνιον τι καὶ ὑψηλότερον, πιστεύετε (29);

Τινὲς δὲ, Ἐπίγεια περὶ τῆς ἀναγεννήσεως ῥηθῆναι λέγουσιν, ἔρμηνεύοντες ὅτι ἐπίγειον τοῦτο εἶπε, καίτοι οὐράνιον καὶ θεῖον ὂν, ὡς ἐπὶ γῆς τελοῦμενον· ἢ καὶ πρὸς σύγκρισιν τῆς φρικωδεστάτης αὐτοῦ γεννήσεως. Πρὸς γὰρ τὸ ὕψος ἐκείνης, ἐπίγειός ἐστιν αὕτη καὶ χθαμαλή.

Καὶ — καταβάς. Ἐπει προλαβὼν εἶπεν ὁ Νικεδήμενος, ὅτι Οἰδαμεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος, τοῦτο αὐτὸ διορθοῦται νῦν, ὡσανεὶ λέγων, Μὴ νομίσῃς με τοιοῦτον διδάσκαλον ὡς ἕνα τῶν προφητῶν. Καὶ γὰρ οὐδὲς ἐκείνων ἀναβέθηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, [ἦγγον (30) ἐπέβη τοῦ οὐρανοῦ,] εἰ μὴ ἐγὼ ὃ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Διὸ καὶ ὑψηλὰ δόγματα κομίζω.

Καὶ ἐτέρως δὲ εἶπεν, ὅτι Ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· διότι πρὸς τῇ Παλαιᾷ Γραφῇ κατὰ διαφόρους οἰκονομίας ὁ Θεὸς καταβῆναι καὶ ἀναβῆναι λέγεται, ὡς τὸ· *Καταβάς ὄψομαι, εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν συντελούνται*· καὶ τὸ· *Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἀπὸ Ἀβραάμ, ἦρτα ἐκ αὐτοῦ λαλῶν αὐτῷ*, καὶ πολλά τοιαῦτα.

Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα Υἱὸς (31) τοῦ (32) Θεοῦ.

Χρὴ δὲ γινώσκωμεν ὅτι πολλάκις μὲν ἀπὸ τῆς θεότητος· πολλάκις δὲ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος] ὀνομάζει αὐτόν.

Ὁ — ὑβραῖω. Ὁ κατὰ τὴν θεότητα ὢν ἐν τῷ οὐ-

(30) Inclusa absunt Α.
(31) Inclusa absunt Α.
(32) Corrige ἀνθρώπου, ut habet Hentenius.

ρανῶ, εἶπουν ὁ οὐράνιος. Ὅρα δὲ πῶς, εἰ καὶ A
 ὄνηται δοκοῦσιν οἱ λόγοι, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἀνάξιοι
 εἶσι τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ γὰρ
 ὦν, οὐκ ἀπελιμπάνετο τῆς γῆς· καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ
 καταβάς, οὐκ ἀφίστατο τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ πανταχοῦ
 ἦν. Ἀπεριγραπτος γὰρ ἡ θεότης. Ὅμως φθέγγεται
 τοιαῦτα, φειδόμενος τῆς ἀσθενείας τοῦ ἀκροατοῦ,
 καὶ κατὰ μικρὸν ἀνάγειν βουλόμενος τὴν αὐτοῦ
 διάνοιαν.

Καὶ — αἰώνιον. Εἰπὼν τὴν μεγίστην εἰς ἀνθρώ-
 πους εὐεργεσίαν, τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος, λέ-
 γει (33) καὶ ἑτέραν οὐκ ἐλάττονα, τὴν διὰ τοῦ
 σταυροῦ. Τὰς δύο γὰρ καὶ Παῦλος ἑμοῦ τέθεικε
 γράφων Κορινθίοις· *Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ
 ὑμῶν, ἢ εἰς τὸ δρομα Παύλου ἀβαπτίσθητε; Τὰ B*
 δύο γὰρ ταῦτα τὴν ἄφατον αὐτοῦ δεικνύουσιν ἀγά-
 πην, ὅτι καὶ ἀναγίνθησιν ἰαχρίστατο, ἵνα καθαρῶς
 ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ ἐσταυρώθη, ἵνα
 ζήσωμεν αἰωνίως. Προσεήμανε μὲν οὖν τὴν σταυρω-
 σιν αὐτοῦ, δεικνύς ὅτι προγινώσκει ταύτην, καὶ
 λοιπὸν ἰκουσίως ἐπὶ ταύτην ἔρχεται διὰ τὴν σωτη-
 ρίαν τῶν ἀνθρώπων. Οὐκ ἐξ εὐθείας δὲ περὶ αὐτῆς
 εἶπεν, ἀλλὰ τὸν παρὰ Μωϋσέως ὑψωθέντα ὄφιν
 ἔλαβε παράδειγμα, διδάσκων ὅτι συγγενῆ τὰ παλαιὰ
 τοῖς καινοῖς, καὶ τύποι τούτων ἔκεινα.

Ἔστι δὲ ἡ κατὰ τὸν ὄφιν ἱστορία τοιαύτη τις· Ἐν τῇ
 ἐρήμῳ πάλαι δάκνοντες οἱ ὄφεις τοὺς Ἰσραηλίτας;
 ἀνήρουν. Ἐκέλευσεν οὖν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῆϊ κατα-
 σκευάσαι χαλκοῦν ὄφιν, καὶ ὑψῶσαι τοῦτον ἐπὶ ξύλου,
 καὶ τοὺς δεδηγμένους ἀτενίσκειν εἰς αὐτόν, καὶ οὕτως C
 οἱ δηγθέντες ἔζων. Καὶ ἦν τύπος ὁ χαλκοῦς ὄφιν τοῦ
 στερέου καὶ ἀνευδότου πρὸς κακίαν σώματος τοῦ
 Χριστοῦ· ὁ χωρὶς ἰοῦ, τοῦ χωρὶς ἰοῦ τῆς ἁμαρτίας·
 ὁ ὑψωθείς ἐπὶ ξύλου, τοῦ ὑψωθέντος ἐπὶ ξύλου τοῦ
 σταυροῦ· ὁ παρέχων ζωὴν τοῖς δεδηγμένοις ὑπὸ τῶν
 ὄφιν καὶ ἀτενίζουσιν εἰς αὐτόν, τοῦ παρέχοντος
 ζωὴν αἰώνιον τοῖς δεδηγμένοις ὑπὸ τῶν νοητῶν ὄφιν
 καὶ ἀτενίζουσιν εἰς αὐτόν ἐν πίστει.

Διὰ τοῦτο τοίνυν ὁμοιωματικῶς εἶπεν ὅτι *Καθὼς
 Μωϋσῆς ὑψῶσε τὸν ὄφιν, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶτα προσ-
 ἔθηκε καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ὑψώσεως. Ὅσπερ
 γὰρ ἐκεῖνος ὑψῶσε τὸν ὄφιν ἵνα οἱ ἀτενίζοντες εἰς
 αὐτόν ἔχωσι (34) ζωὴν· οὕτω καὶ οὗτος ὑψώθη ἵνα
 οἱ ἀτενίζοντες εἰς αὐτόν, ἦγουν οἱ πιστευόντες, ἔχωσι D
 ζωὴν αἰώνιον. Ἄλλ' ὄφιν μὲν ἐκεῖ διὰ τοὺς δά-
 κνοντας ὄφεις, ἀνθρώπος δὲ ἐνταῦθα διὰ τοὺς
 δακνομένους ἀνθρώπους. Καὶ ἐκεῖ μὲν, ἐπὶ δι'
 ὄφιν ἢ βλάβη, δι' ὄφιν καὶ ἡ θεραπεία· ἐνταῦθα
 δὲ, ἐπὶ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν
 κόσμον, δι' ἀνθρώπου καὶ ἡ ζωὴ παρεγένετο· νε-
 κροῦ δὲ, ἵνα νεκρωθῇ τὸ νεκροῦν.*

Εἶπὼν δὲ, ὅτι *Ἔρα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν
 μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη (35) ζωὴν αἰώνιον·*

³¹ I Cor. 1, 13. ³² Num. xxi. 8, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(33) Οὐ καὶ ἐλάττονα ἑτέραν (hic est spatium
 vacuum quicunque litterarum) τὴν διὰ A.

(34) Ἔχουσι A.

(35) Ἔχει A.

Vers. 14. Et — Vers. 15. *æternam.* Cum maxi-
 mum retulisset beneficium, quod hominibus, per
 baptismum confertur, narrat et aliud non minus,
 quod per crucem datur. Quæ duo Paulus quoque
 simul posuit scribens ad Corinthios : *Num pro vobis
 crucifixus est Paulus, aut in nomine Pauli baptizati
 estis* ?? Nam hæc duo ineffabilem ejus ostendunt
 dilectionem, quod et regenerationem contribuit ut
 mundaret nos a peccatis nostris, et crucifixus est ut
 in æternum vivamus. Innuit itaque crucifixionem
 suam, ostendens quod eam præcognoverit, et ex
 consequenti voluntarie ad eam propter hominum
 salutem accedat. Non tamen de ea directe locutus
 est, sed exaltati a Mose serpentis sumpsit exemplum,
 docens quod vetera novis cognata sint, eorumque
 figuræ.

Est autem de serpente historia talis : In eremo
 olim serpentes morsu necabant Israelitas. Jussit ergo
 Deus Mosi, ut factum serpentem æneum exaltarct
 in ligno ; ad quem intenderent, qui mori erant ac
 sanarentur ³¹. Eratque serpens æneus durus, figura
 corporis Christi, duri ac severi contra peccatum :
 ille absque veneno, et hic sine veneno peccati : ille
 in ligno elevatus, et hic in ligno crucis exaltatus ;
 ille morsis a serpente et in se intendentibus vitam
 præbens, hic morsis a serpentibus spiritalibus vitam
 tribuens sempiternam, si fide in ipsum intendant.

Propter hoc ergo per similitudinem dixit : *Sicut
 Moses exaltavit serpentem,* et cætera. Deinde causam
 addit talis exaltationis. Sicut enim elevavit ille
 serpentem ut in eum intendentem vitam haberent,
 ita et hic exaltatus est ut in eum intendentem sive
 credentes, vitam habeant sempiternam. Sed ibi sane
 serpens propter homines morsos, hic autem
 homo propter homines morsos. Ibi quia propter
 serpentes provenerat nocumentum, per serpentem
 erat et cura : hic vero, quoniam per hominem
 intravit mors in mundum, datur et vita per homi-
 nem ; eumque mortuum, ut is qui mortem induxe-
 rat, moreretur.

Dicens autem : *Ut omnis qui credit in eum non per-
 eat, sed habeat vitam æternam,* omnino se Deum

esse ostendit, cujus mors præstat alii vitam æternam. Moritur siquidem tanquam homo, præstat autem vitam æternam tanquam Deus : et qui aliorum prohibet perditionem, ipse nequaquam perire potest. Crux ergo vitæ ætorum fons est. Unde, quod cogitatio non facile recipit, fides recipit, quæ cogitationis imbecillitati nervos addit. Patet ergo fidei utilitas.

Vers. 16. Sic — æternam. — Deus sic dilexit mundum, sive adeo homines amat, ut pro hominibus Filium suum dilectum in mortem tradiderit, ut omnes qui credit in eum, vivat perenniter vita beata, quæ sanctis congruit. Ostendit ergo, quod de mente sua sicut et Patris fuerit crucifixio ; una siquidem eademque voluntas est Patris et Filii ac Spiritus sancti. Rursum quod additur : *Ut omnis, qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam*, confirmatio verbi est.

Sed quamob causam dilexit Deus mundum ? plane ob aliud nihil, quam propter immensam bonitatem suam.

Erubescamus igitur intuentes ejus dilectionem : nam ipse neque Filio suo unigenito pepercit propter nos, at nos etiam pecuniis parcimus, ne eas propter ipsum expendamus : quod certe omnem excedit ingratitudinem, ut opus ejus immensæ sit bonitatis, nostrum vero immensæ ingratitudinis. Erga Filium quoque simili utimur perfidia. Homini namque qui se pro nobis exposuit periculo, prompte omnem tradimus substantiam : Christo vero qui pro nobis mortuus est, neque hanc benevolentiam mensuram exhibemus : sed fratres ejus minime despiciamus esurientes, aliaque plurima sustinentes : magis autem ipsum, qui mala illorum per compassionem pro suis ducit.

Vers. 17. Non — enim. Aliam quoque Dei ostendit humanitatem ac ineffabilem quam erga nos gerit curam. Neque enim solum dedit Filium suum unigenitum, sed et judicium rejectit, ac in secundum ejus distulit adventum.

Duo siquidem Christi sunt adventus, qui jam factus est et qui futurus est. Non sunt autem hi duo ad eosdem fines ; est enim primus non ut inquirat, sed ut remittat quæ ab hominibus perpetrata sunt : secundus vero non ut remittat, sed ut inquirat. Hic ergo de primo loquitur.

Atqui etiam primus condemnationis erat, si quod verum est fateri volumus ; nam ante hunc lex naturalis erat, et lex scripta ac prophetæ, doctrinæ et signorum exhibitiones, aliaque multa quæ vitæ instituta corrigerent : et consequens erat ut omnium transgressiones punirentur. Sed cum admodum humanus esset, non statim de malis inquirebat, sed ignoscebat ; nam si inquisisset, omnes simul abrepti essent, omnes siquidem peccarent²². Nunc ergo venit ut de præteritis veniam

Α ἐπέφηνεν ὅτι οὗ ὁ θάνατος ἐτέροις παρέχει ζωὴν αἰώνιον, θεός ἐστι πάντως· θανὼν μὲν ὡς ἄνθρωπος, παρέχων δὲ ζωὴν αἰώνιον ὡς θεός· καὶ ὁ κωλύων τὴν ἐτέραν ἀπόλειπαι οὐκ ἂν ποτε αὐτὸς ἀπολείπαι. Ὁ σταυρὸς οὖν πηγὴ ζωῆς αἰωνίου, ὁ λογισμὸς μὲν βεβήως οὐ παραδέχεται, πίστις δὲ παραδέχεται, νευροῦσα τοῦ λογισμοῦ τὴν ἀσθένειαν. Χρῆτα τοίνυν πιστεῶς.

Ὁδῶς — αἰώνιον. Ὁδῶς ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ἦγον τοσοῦτόν ἐστι φιλόθρωπος, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἀγαπητὸν ἐξέδωκεν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων εἰς θάνατον, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν ζῆ αἰωνίως τὴν μακαρίαν ζωὴν, τὴν πρόπουσαν τοῖς ἁγίοις. Ἐδειξε τοίνυν ὅτι καὶ τῷ Πατρὶ κατὰ γνώμην ἢ σταυρώσει. Ἐν γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ θέλημα Πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι. Πάλιν δὲ τὸ, Ἴνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον, εἰς βεβαίωσιν τοῦ λόγου.

Ἄλλὰ τίνας ἐνεκεν ὁ θεὸς ἠγάπησεν τὸν κόσμον ; Πάντως δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος.

Αἰσχυρθῶμεν οὖν αὐτοῦ τὴν ἀγάπην. Αὐτὸς μὲν γὰρ οὐδὲ τοῦ υἱοῦ τοῦ μονογενοῦς ἐφείσατο δι' ἡμᾶς· ἡμεῖς δὲ καὶ χρημάτων φειδόμεθα δι' αὐτὸν, ὁ πᾶσαν ὑπερέβηκεν ὄντως ἀχαριστίαν· ὡς εἶναι τὸ ἐκείνου μὲν ὑπερβολὴν ἀγαθότητος, τὸ ἡμετέρον δὲ, ὑπερβολὴν ἀχαριστίας. Ἄλλὰ καὶ πρὸς τὸν υἱὸν τὴν ἴσῃ ἀγνωμοσύνην τηροῦμεν. Ἄνθρωπος μὲν γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν κινδυνεύοντι, πᾶσαν προθύμως ἐπιδώσομεν ἂν τὴν οὐσίαν· τῷ δὲ Χριστῷ δι' ἡμᾶς ἀποθανόντι, οὐδὲ τοῦτο τὸ μέτρον τῆς ἀγνωμοσύνης φυλάττομεν, ἀλλὰ παρρωμῶμεν τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, τοὺς ἐλαχίστους, κρινώντας καὶ διψώντας, καὶ ἄλλα πάντα κακοπαθοῦντας, μᾶλλον δὲ αὐτὸν ἐκείνου, τὸν τὰ ἐκείνων συμπαθεῖς οικειούμενον.

Ὁ — αὐτοῦ. Δείκνυσιν καὶ ἄλλην τοῦ θεοῦ φιλοanthropίαν καὶ κηδεμονίαν ἄφατον. Οὐ μόνον γὰρ τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ τὴν κρίσιν ἀνεβάλετο, καὶ εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν αὐτῆν ἐταμιεύσατο.

Δύο γὰρ αἱ τοῦ Χριστοῦ παρουσίαι, ἡ ἤδη γεγενημένη καὶ ἡ μέλλουσα. Οὐκ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς δὲ αἱ δύο. Ἄλλ' ἡ πρώτη μὲν οὐκ ἵνα ἐξετάσῃ τὰ πεπραγμένα τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' ἵνα ἀφῆ. δευτέρα δὲ οὐκ ἵνα ἀφῆ, ἀλλ' ἵνα ἐξετάσῃ. Νῦν τῆς πρώτης οὖν περί φησί.

Καίτοι καὶ ἡ πρώτη κρίσεως ἦν ἂν κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον, διότι πρὸ ταύτης καὶ νόμος ἦν φυσικός καὶ νόμος γραπτὸς καὶ προφηταὶ καὶ διδασκαλαὶ καὶ σημείων ἐπιδείξεις καὶ πολλὰ τὰ διορθοῦντα τὴν πολιτείαν, καὶ ἀκόλουθον ἦν εὐθύνας πάντων ἀπειρηθῆναι· ἀλλ' ὡς ἄγαν φιλόanthropος, οὐκ εὐθύς ἐν τῇ πρώτῃ ἐποίησατο ἐξέτασιν, ἀλλὰ συγχώρησιν. Εἰ γὰρ ἐξέτασε, πάντες ἂν ἀθρόον ἀνηπάσθησαν. Πάντες γὰρ ἡμαρτον, φησί. Νῦν μὲν οὖν ἤκε, συχωρῶν μὲν τὰ πρότερα, ἀσφαλιζόμενος δὲ πρὸς τὰ

²² Rom. II, 25.

μέλλοντα ὕστερον δὲ ἔξει κρίναι, καὶ τοὺς μὴ πε-
σθέντας εὐθύναι. *Ei μὴ ἤλθοι, γὰρ, φησὶ, καὶ
ἐλλήθησα αὐτοῖς, ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ
πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἀμαρτίας αὐτῶν.*

Ὁ — κρίνεται. Ὁ πιστευῶν γνησίως, ἤγουν ὁ
καὶ φυλάττων τὰς ἐντολάς αὐτοῦ. Περὶ γὰρ τῶν μὴ
τοιούτων φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι θεὸν ὁμολογοῦσιν
εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται.

Ὁ — Θεοῦ. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνον ἡ πίστις ἐξελετο
τῆς κρίσεως πρὸ τῆς κρίσεως, οὕτω καὶ τούτον ἡ
ἀπιστία κατέκρινε πρὸ τῆς κατακρίσεως. Καὶ ὁ
φονεὺς γὰρ, καὶ πᾶς πλημμελήσας, τῇ φύσει μὲν
τοῦ ἀμαρτήματος αὐτίκα καταδεδίκαται· τῇ ἀπο-
φάσει δὲ τοῦ ἀρχοντος, ὕστερον.

Καὶ καθ' ἕτερον ἐκ τρόπου. Ἐπίπερ ἐμῶν
ἡ κρίσις, καὶ οὐ παρῆν ἑγγὺς ἤγαγε τὸν φόβον τῆς
καταδίκης.

Εἰς τὸ ὄνομα δὲ, ἀντὶ τοῦ, Εἰς αὐτόν. Ἰδίωμα
γὰρ καὶ τοῦτο τῆς Ἑβραϊδος γραφῆς, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ
τὸ ὄνομα αὐτοῦ λαμβάνειν, ἀντ' αὐτοῦ, δι' εὐλόθειαν.

Ἀδτη — φῶς. Ἀδτη ἐστὶν ἡ κατακρίσις, τῶν μὴ
πιστευόντων, διὰ τοῦτο κατακρίνονται, ὅτι ἐλθόντος
τοῦ φωτὸς τῆς γνώσεως, καὶ τῆς ἀληθείας εἰς αὐτούς·
λίγαι δὲ τοῦτο περὶ αὐτοῦ ἠγάπησαν μᾶλλον τὸ
σκότος τῆς ἀγνοίας καὶ τοῦ ψεύδους (36) παρὰ τὸ
φῶς. Ὁ μὲν γὰρ, ἀπόντος τοῦ φωτὸς, μένων ἐν τῷ
σκότει, λόγον ἰσως ἔξει τινα, καὶ (37) γὰρ καὶ
τούτον εἶσι μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλὰ ζητεῖν τὸ φῶς·
ὁ δὲ, τοῦ φωτὸς ἐλθόντος εἰς αὐτόν, ἐπι προσεδρεύων
τῷ σκότει, πάσης ἀπολογίας ἐστέρηται. Ψυχῆς γὰρ
δυστραμμένης, μῦσιν πρὸς τὸ φῶς καὶ θελουσίως
σχοτιζέσθαι, καὶ μὴ μόνον μὴ αὐτὸν εἰσεῖν πρὸς
τὸ φῶς, ἀλλὰ καὶ τὸναντίον, τοῦ φωτὸς μᾶλλον
πρὸς αὐτὸν ἐλθόντος, φεύγειν καὶ ἀποστρέφασθαι τὴν
ἑαυτοῦ σωτηρίαν. Ἐἴτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν
ἠγάπησαν τὸ σκότος.

Ἔργα — ἔργα. Διὰ τοῦτο οὖν ἐφυγον τὸ φῶς,
ἵνα μὴ φανερώσῃ αὐτά. Καίτοι οὐκ ἤλθεν ἵνα ἐξ-
ετάσῃ, ἀλλ' ἵνα συγχωρήσῃ. Διὸ καὶ μᾶλλον εἶσι προσ-
δραμεῖν.

Πᾶς — φῶς. Ἔως ἂν φαῦλα πράσσοι, ἕως τού-
τοις ἐγκαταμῶμι.

Καὶ — αὐτοῦ. Θεοῦ μένος, δηλονότι.

Ὁ — φῶς. Ὁ πράττων τὸ εὐθὺς, ὁ πολιτευό-
μενος ὀρθῶς, ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἀγαπᾷ τὸ
φῶς.

Ἰνα — ἔργα. Ἰπὸ (38) τοῦ φωτὸς· οὐκ ἀπασχύ-
νεται γὰρ αὐτά.

Ὅτι — εἰργασμένον. Ὅτι κατὰ θεόν εἰσιν, ὅτι
ὀρεσά τῷ θεῷ.

33. Joan. xv, 22. 34. Tit. i 16.

Variae lectiones et notae.

(36) Παρὰ τὸ.
(37) Μαλὶμ ἂν γὰρ.

(aa) *Aversum — salute.* Animi enim perversi,
nullis claudere luci et voluntarie tenebris offundi,
ac non solum ipsum non venire ad lucem, sed

A tribuat, et de futuris securos reddat. Postmodum
autem veniet ut condemnet, et de his qui non cre-
diderunt ultionem sumat. Si non venissem, inquit,
et locutus eis fuisset, peccatum non haberent: nunc
autem excusationem non habent de peccato suo 33.

Vers. 18. *Qui — condemnatur.* Qui legitime
credit, vel qui servat etiam ejus praecepta. Nam
de his, qui tales non sunt, ait Apostolus: *Confi-
tentur se scire Deum, factis autem negant* 34.

Vers. 18. *Qui — Dei.* Nam sicut illum fides
exemit condemnationi, ita hunc incredulitas ante
judicium condemnavit: homicida enim et quicum-
que delinquit, ex natura peccati statim condem-
natus est, sed postmodum sententia principis.

B Alio quoque modo: Quia iudicium non erat prae-
sens sed futurum, condemnationis timorem propa
adduxit.

In nomen autem, hoc est, in ipsum: nam et hoc
idioma est scripturae Hebraicae, ubi de Deo loquun-
tur, capere nomen ejus pro ipso, religionis gratia.

Vers. 19. *Hæc — lucem.* Hæc est infidelium
condemnatio: propter hoc condemnantur, quia
veniente ad eos luce scientiae ac veritatis (dicit
autem hoc de seipso) dilexerunt magis tenebras
ignorantiae ac mendacii quam lucem. Nam qui
absente luce manet in tenebris, excusationem
fortassis aliquam habebit: quanquam et hunc
oportuit non ita se habere, sed lucem quaerere:
C qui vero veniente ad se luce adhuc in tenebris
residet, omni privatur excusatione: aversum enim
animum ad lucem claudit, et voluntarie tenebris
offunditur: nec solum ad lucem non venit, sed
e diverso cum magis lux ad se veniat, fugit, et a sua
avertitur salute (aa). Deinde etiam causam ponit
propter quam dilexerunt tenebras.

Vers. 19. *Erant — opera.* Ideo ergo lucem su-
gerunt, ne ea manifestaret. Atqui non venit ut
inquirat, sed potius ut ignoscet; et ideo currere
magis oportebat.

Vers. 20. *Omnis — lucem.* Quandiu mala opera-
tus fuerit, quandiu in his permanserit.

Vers. 20. *Et — ejus.* Timens videlicet.

Vers. 21. *Qui — lucem.* Qui operatur, quod
rectum est, qui recte conversatur, venit ad lucem,
amat lucem.

Vers. 21. *Ut — opera.* A luce; neque enim
erubescit aut veretur ea.

Vers. 21. *Quod — facta.* Quod secundum Deum
sint, quod Deo placentia.

(38) Sic correxi, pro ὑπέφ.

contra etiam, luce magis ad eum appropinquante,
fugere et aversari salutem suam.

Quod autem dictum est, *Ut manifestentur*, non A
est intelligendum quasi hoc in facto suo quæ-
rat, sed tanquam rei consequentia hoc facien-
te; solet namque lux manifestare quæ proxima
sunt.

Vers. 22. *Posthæc — baptizabant*. Ipsi baptiza-
bant, non ille. Dicit enim in sequentibus evan-
gelista, quod ipse Jesus non baptizabat, sed
discipuli ejus. Siquidem (bb) " , ut eus qui cre-
dituri erant nec concurrerant, hoc modo congregarent
(quod in Simone fecit Andreas et in
Nathanaël Philippus) baptizare jussi sunt, ut mul-
tos simul coadunare possent; quos etiam ea quæ
de Christo erant edocentes, Salvatori, qui prope
aderat, offerbant.

Quædam autem exemplaria habent. *Et bapti-
zabat*, quod etiam ipsum intelligitur, quod non
per seipsum, sed per discipulos suos hoc faceret.

Vers. 23. *Erat* — Vers. 24. *Joannes*. *Ænon*
et *Salim*, loca quædam erant ita nominata.

Præterea Joannes baptizabat donec in carcerem
conjiceretur, ut continue posset docere de Chri-
sto, et baptizatos ad eum transmittere; et ne
zelo aut ira cessasse videretur, sed potius de co-
credideretur, quod Christi discipulis cooperaretur
baptizatosque ad eum adduceret. Et tertio, ne
discipulos suos ad majorem æmulationem accende-
ret. Nam si millies clamans, semperque primas
Christo concedens, et tantum sese dejiciens, non
persuasit eis quod illius præcursor esset, si
deinceps baptizare cessasset, procul dubio omni
postposito pudore sub prætextu honorandi magi-
stri, eumque præponendi, contra Christum et apo-
stolos multa deblaterassent (cc). Quod etiam sciens
Christus tunc præcipue cœplit prædicare, cum
Joannes e medio sublatus est.

Unde et Chrysostomus: Propterea, inquit,
opinor præproperam illi concessam esse mortem,
ut omnis affectus multitudinis in Christum trans-
funderetur: nec deinceps dividerentur variis
de utroque sententiis.

Quod si quis requirat quid amplius habebat
baptismus discipulorum supra baptismum Joannis?
respondemus quod nihii; uterque enim similiter
gratiæ Spiritus expers erat, et utrisque una
erat causa, ut videlicet baptizatos Christo ad-
ducerent.

^{bb} Joan. 17, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(39) Scilicet Euthymius, pro vulgari *ιδάπτειζεν*,
hic in contextu habet *ιδάπτειζον*. Ergo alteram
etiam lectionem memorat. Lectionem autem *ιδά-
πτειζον* sumpsit ex Chryst. tom. VIII, p. 164, D.
quam quilibet intelligit esse spuriam ac pro tem-
pore fictam. Vulgatum servat et explicat Theo-

(bb) *Siquidem*, etc. Ne enim circumcurrentes,
ita congregarent eos, qui credituri essent, quod
Philippus, baptismum instituerunt, qui multos

Τὸ δὲ *Ἰνα φανερωθῆ*. εἴρηται, *οὗχ ὡς* ἐκείνου
τοῦτο ζητούντας, ἀλλ' ὡς τῆς ἀκολουθίας τοῦ πρά-
γματος τοῦτο ποιούσης. Εἰώθε γὰρ τὸ φῶς φανεροῦν
τὰ ἐγγίζοντα.

Μετὰ ταῦτα — ιδάπτειζον. Αὐτοὶ ιδάπτειζον,
οὐκ ἐκείνος. Φησὶ γὰρ προῖων ὁ εὐαγγελιστῆς ὅτι
Ἰησοῦς αὐτὸς οὐκ ιδάπτειζεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.
Ἰνα γὰρ μὴ περιτρέχοντες, οὕτω συνάγωσι τοὺς
ὄφελοντας πιστεύειν, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Σίμωνος ὁ Ἀν-
δρέας ἐπέησε, καὶ ἐπὶ τοῦ Ναθαναὴλ ὁ Φίλιππος·
τὸ βαπτίζειν ἐνεστήσαντο, δυνάμενον πολλοὺς ἕμα
συνάγειν, οἷς ἐμοῦ τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ διδάσκον-
τες, προσέφερον αὐτοὺς ἐγγύς ὄντι τῷ Σωτήρι.

B Τινὰ (39) δὲ τῶν ἀντιγράφων. *Καὶ ιδάπτειζε* γρά-
φουσιν, ὃ καὶ αὐτὸ νοεῖται, ὅτι οὐ δι' αὐτοῦ, ἀλλὰ
διὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

Ἦν — *Ἰωάννης*. Καὶ ὁ Αἰνὼν καὶ ὁ Σαλήμ
τόποι τινὲς ἦσαν οὕτω καλούμενοι.

Ἔτι δὲ ὁ Ἰωάννης ιδάπτειζεν ἄχρι τοῦ βληθῆναι
εἰς τὴν φυλακὴν, ἵνα διηνεκῶς ἔχοι διδάσκειν περὶ
τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοὺς βαπτίζομένους παραπέμ-
πειν (40) εἰς αὐτόν· καὶ ἵνα μὴ ὀλέη ἡ ὄρη
παύσασθαι, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ὑποπεύθῃται συμ-
πράττειν τοῖς μαθηταῖς τοῦ Χριστοῦ, καὶ προσάγειν
τοὺς βαπτίζομένους· καὶ τρίτον, ἵνα μὴ τοὺς αὐτοῦ
μαθητὰς εἰς πλείονα ζηλοτυπίαν ἐξέλθῃ. Εἰ γὰρ
μυριάκις βῶν, καὶ ἀεὶ τῶν πρωτείων τῶν Χριστῶ
παραχωρῶν, καὶ τοσοῦτον αὐτὸν ἱλατῶν, οὐκ ἐπι-
σεν αὐτοὺς ἐκείνῳ προσδραμεῖν· εἰ λοιπὸν ἀπέστη
καὶ τοῦ βαπτίζειν, ἠναισχύντησαν ἂν, καὶ προφάσει
τοῦ ὀπερτιμῶν τὸν διδασκαλόν, ἐλύττησαν ἂν κατὰ
τῶν ἀποστόλων καὶ τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο καὶ ὁ
Χριστὸς εἰδὼς, τότε μᾶλλον ἤρξατο κηρύσσειν, ὅτι
ὁ Ἰωάννης ἐκ μέσου γέγονε.

Φησὶ δὲ ὁ Χρυσόστομος ὅτι Οἶμαι (41) διὰ τοῦτο
συγχωρηθῆναι ταχίστην αὐτῷ γενέσθαι τὴν τελευ-
τήν, ἵνα πᾶσα τοῦ κλήθους ἡ διάθεσις ἐπὶ τὸν Χρι-
στὸν μετέλθῃ, καὶ μηκέτι σχίζονται ταῖς περὶ ἀμ-
φοτέρων γνώμαις.

Εἰ δὲ τις ἐξετάξοι τί πλεον εἶχε τὸ τῶν μαθητῶν
βάπτισμα παρὰ τὸ τοῦ Ἰωάννου, φαμέν ὅτι οὐδέν·
D ἐκότερα γὰρ ὁμοίως τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος
ἄμοιρα ἦν, καὶ ἀμφοτέροις αἰτία μία, τὸ προτάειν
τῶν Χριστῶ τοὺς βαπτίζομένους.

phyl. p. 600, C. In textu hæc prorsus desunt apud
Cyrillum, sed in interpretatione ita refert: Βα-
πτίζει τοιγαροῦν ὁ Χριστὸς διὰ τῶν αὐτοῦ μαθη-
τῶν. Tom. IV, p. 156, E.

(40) Πέμπειν. A.

(41) Tom. VIII, p. 165 B.

congregare posset, quos.

(cc) *Multa deblaterassent*. Debauchati essent, cum
furore egissent.

ΚΕΦ. Δ'. Ζήτησις περὶ καθαρισμοῦ.

Ἐγένετο — καθαρισμοῦ. Ἐγένετο διδάξεις ἐκ τῶν μαθητῶν Ἰωάννου πρὸς Ἰουδαίον τινα, βαπτισθέντα παρὰ τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ. Ἡ δὲ ζήτησις ἦν περὶ καθαρισμοῦ, ἤτοι βαπτισματος, ὡς τοῦ παρ' αὐτοῖς πλέον τι τοῦ τῶν μαθητῶν (42) ἔχοντος. Ζηλοτυποῦντες γὰρ ἐπεχείρουν πείθειν.

Καὶ — βαπτίζε. Μὴ δυνθόντες πείσαι τὸν Ἰουδαίον, ἤλθον πρὸς τὸν διδάσκαλον αὐτῶν, καὶ εἶπον ὅτι Ὁ σὺ μεμαρτηρηκας τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα, ὅν διὰ σῆς μαρτυρίας ἐδόξασας, οὐτος ἀντιπράττει σοι, καὶ ὑφαρπάζει τὴν δόξαν σου. Ἐτι δὲ παρακινεῖν αὐτὸν ἐθέλοντες, προσετίθειαι.

Καὶ — αὐτόν. Σὲ καταλιμπάνοντες.

Ἀπεκρίθη — οὐρανοῦ. Οὐ δύναται ἄνθρωπος ἀφ' αὐτοῦ λαμβάνειν οὐδὲν τοιοῦτον οἶον οὐράνιον καὶ θεῖον. Γήϊνα γὰρ καὶ ἀνθρώπινα πολλοὶ πολλάκις καὶ ἀφ' αὐτῶν λαμβάνουσι. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, μυστικώτερον μὲν ὑπέφηγεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ θεός· φανερώτερον δὲ ἐδήλωσεν ὅτι ἐκ Θεοῦ ἔλαβε τὸ δοξάζεσθαι καὶ πάντας ἐφέλασθαι.

Εἶτα, ἐπει τὴν αὐτοῦ μαρτυρίαν προσβάλλοντο πρὸς ὑποβιβασμὸν τοῦ Χριστοῦ, περιτρέπει ταύτην κατ' αὐτὸν, καὶ ἀπ' αὐτῆς μᾶλλον δεικνυσὶν ἔκλεινον ὑπερκαίμενον. Λέγει γάρ·

Αὐτοὶ — ἐκείνου. Ἀπειταλμένος εἰμι ἐμπροσθεν ἐκείνου, ἤτοι διάκονος καὶ ὑπηρέτης αὐτοῦ. Εἰ οὖν τὴν ἐμὴν (43) προσβάλεσθε μαρτυρίαν, αὕτη μείζονα ἐκείνου ἐμαρτύρησεν.

Ὁ — δοτείν. Αὐτός, (44) ὁ ἔχων τὴν νόμφην, αὐτός ἐστι νυμφίος, ἤγουν κύριος. Νύμφη μὲν οὖν ὁ λαὸς τῶν πιστῶν, ἡ Ἐκκλησία μυστικῶς συναπτομένη διὰ πίστεως· νυμφίος δὲ ὁ Χριστός, ἀρρήτως συνάπτων αὐτῇ καὶ οικειῶν ταύτην ἐπιλεγείσαν. Ἐπει καὶ ἀλλαγῆ γάμου (45) τὸ πρᾶγμα ὁ Σωτὴρ ὠνόμασεν.

Ὁ δὲ φίλος — νυμφίου. Ἀνωτέρω μὲν διάκονον καὶ ὑπηρέτην, ἐνταῦθα δὲ φίλον αὐτὸν ἐκείνου καλεῖ οὐκ ἐκαίρων αὐτὸν, οὐδὲ κομπάζων, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τῇ (46) πράγματι χαρὰν ἐνδεικνύμενος διὰ τῆς τοῦ φίλου προσηγορίας. Οὐχ οὕτω γὰρ οἱ ὑπηρέται χαίρουσιν ἐν τοῖς γάμοις τῶν κυρίων, ὡς οἱ φίλοι.

Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι Ἐκείνος μὲν ἐστι νυμφίος καὶ Κύριος· ἐγὼ δὲ φίλος καὶ νυμφαγωγός, ὃς ἐσθητικῶς ἤδη ὡς ἀνύσας τὴν νυμφαγωγίαν, καὶ ὡς πληρώσας τὸ ἐντεταλμένον μοι, καὶ λοιπὸν ἀκούων αὐτοῦ διαλεγόμενον πρὸς τὴν νύμφην καὶ ρυ-

A CAP. IV. De purificatione.

Vers. 23. *Facta est — purificatione.* Facta est disputatio ex discipulis Joannis adversus quemdam Judæum a Christi discipulis baptizatum. Quæstio autem erat de purificatione, sive baptismate, tanquam baptismata eorum amplius quiddam haberet super baptismata discipulorum Christi, æmulatione siquidem accensi id persuadere (dd) conabantur.

Vers. 26. *Et — baptizat.* Cum Judæum vincere non possent, venerunt ad magistrum suum ac dixerunt: Ille, de quo tanta ac talia testificatus es, quem tuo testimonio glorificasti, hic tuum munus contra te exerceat, tuamque rapit gloriam. Et insuper exasperare illum cupientes, B addiderunt:

Vers. 26. *Et — eum.* Te relicto.

Vers. 27. *Respondit — celo.* Non potest homo a seipso tale quippiam accipere, utpote cœlestis ac divinum: nam terrenum ac humanum sæpius etiam a seipsis accipiunt. Hoc autem dicens, occulte quidem ostendit, Christum non simpliciter hominem esse, sed etiam Deum: manifeste vero demonstravit, quod a Deo acceperat ut glorificaretur omnesque attraheret.

Deinde quia Joannis testimonium ad Christi imminutionem assumpserant, retorquet ipsum contra eos, et ab eo magis ostendit illum sibi præpositum. Ait enim:

Vers. 28. *Ipsi — illum.* Missus sum ante illum, sive minister ac servus ejus. Si ergo meum producit testimonium, illud majorem hunc esse testificatum est.

Vers. 29. *Qui — est.* Ipso, qui sponsam habet, sponsus est vel dominus. Sponsa siquidem populus est fidelium, sive Ecclesia mystice per fidem coadunata; sponsus vero Christus, hanc ineffabiliter sibi coadunans, et approprians ac eligens. Unde et Salvator rem hanc nuptias alibi appellavit.

Vers. 29. *Amicus autem — sponsi.* Superius quidem seipsum servum ac ministrum, hic autem amicum illius vocat: non seipsum extollens aut jactans, sed in hoc negotio gaudium demonstrans per amici appellationem. Neque enim ita gaudent servi in nuptiis dominorum sicut amici.

Quod ergo dicit, tantumdem est, ac si diceret: Ille quidem sponsus est ac Dominus; ego vero amicus ac sponsæ ductor, qui stans jam et nuptiis intendens perficiendis, quodque mihi jussum est adimplens et exinde audiens ipsum cum sponsa

Varie lectiones et notæ.

(42) Χριστοῦ perspicuitatis causa addendum, quod Chrysostomus etiam habet, tom. VI, p. 165 F.

(43) Προβάλεσθε A.

(dd) *Id persuadere.* Id non est in Græco.

(44) Ὁ omittit B.

(45) Veluti Math. xxii, 2, coll. 9, 15.

(46) Ἐπὶ τῶν πραγμάτων A.

co'loquentem, illamque componentem ac instruentem, gaudeo propter hanc ejus vocem, quæ adeo dulcis est, adeo efficax, adeo salutaris.

Vers. 29. *Hoc — impletum est.* Cum illi sponsam tradiderim, ac commissum mihi ministerium, ut dictum est, impleverim. Illi ergo putabant præceptorem suum exasperandum, et ad æmulationem irritandum: ipse vero, cum prædicta diceret, ostendit, quod non solum non æmularetur eum qui gloria superaret, sed gauderet potius ut qui hoc procurasset. Deinde etiam de futuro prophetat.

Vers. 30. *Illum — minui.* Minui: quemadmodum lucifer orto sole.

Vides quo pacto paulatim ac ingeniose illorum invidiam cobibeat, ac impossibilia tentantes ostendat? Ideo enim adhuc eo vivente et baptizante dispositum est, ut ita fieret, quo ipsum excellentiæ Christi testem haberent fide dignum et in nullo contradicere possent: unde nec a seipso hæc dixit, sed illis impellentibus.

Vers. 31. *Qui — est.* Qui cælestis est, major omnibus est, et ideo ego quoque minor sum.

Vel aliter: Qui cælestis est, nullo egot, et ita nec meo eget testimonio ipse sibi sufficiens.

Vers. 31. *Qui — est.* Sicut illud de illo, ita et istud (sed de isto dicit; nam qui e terra profectus est, terrenus est, sive inferior illo: siquidem cælum supernum est et excelsum, terra vero inferna et humilis).

Vers. 31 *Et de terra loquitur.* Atqui divina loquebatur. Sed quemadmodum Christus in præcedentibus dixit: *Si terrena dixi vobis et non creditis*⁸⁶, terrenum vocans divinam regenerationem: non quod terrena esset, sed in comparatione æternæ generationis suæ, quæ omnem sensum omnemque excedit intellectum: ita et nunc Joannes de terra se loqui dicit, in comparatione supernaturalium Christi sermonum: ostendens sua esse parva ac vilia, si ad ea quæ illius erant, conferantur. Nam sicut per cælum significat excelsum, ita per terram depressum ac humile.

Vers. 31 *Qui — est.* Idem rursum dicit, sermonem confirmans.

Vers. 32. *Et — attestatur.* Metaphoricus sermo est ab his, qui ea quæ testificantur, visu et auditu acceperunt. Neque enim ipsi opus erat cognitione, quæ a visu vel auditu procederet, cum natura sciret omnia, utpote perfectus Deus, qui nullo indiget sed quia perfecta in nobis cognitio ab his producitur, atque illum judicamus fide dignum, qui ea, de quibus testificatur, visu accepit vel auditu: ab

⁸⁶ Joan. x, 8, 12.

(47) Περὶ αὐτοῦ Α.

Α θμίζοντος αὐτὴν καὶ παιδεύοντος, χαίρω διὰ τὴν φωνὴν αὐτοῦ, τὴν οὕτω γλυκαίαν, τὴν οὕτω ἐπέραιστον, τὴν οὕτω σωτήριον.

Αὕτη — πεπληρωται. Παραδόντος ἐκείνω τὴν νύμφην, καὶ πεπληρωκίτος, ὡς εἴρηται, τὴν ἐγχειρηθείσαν μοι διακονίαν. Ἐκείνοι μὲν οὖν φροντοπαραινίζεον τὸν διδάσκαλον ἑαυτῶν, καὶ εἰς ζηλοτυπίαν ἐρεθίζεον· αὐτὸς δὲ, τὰ βηθέντα εἰπὼν, ἔδειξεν ὅτι οὐ μόνον οὐ ζηλοτυκῶ παραυδοκίμουμένος, ἀλλ' ὅτι καὶ μᾶλλον χαίρει, καὶ ὅτι καὶ αὐτὸς τοῦτο ἐσπούδαζεν. Ἔπειτα προφητεύει καὶ περὶ τοῦ μιλῶντος.

Ἐκείνον — ἐλαττούσθαι. Ἐλαττούσθαι ὡς, ἡλλου ἀναταλιαντος, ἐωσφύρον.

Β Ἐίδες πῶς ἠρίμα καὶ εὐμηγάνως τὴν βασκανίαν αὐτῶν ἐωσφρόνισα, καὶ ἀδυνάτους ἐπιχειροῦντας ἔδειξε; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὀκνομήθη. Ἐτι ζῶντος αὐτοῦ καὶ βαπτίζοντος, ταῦτα γενέσθαι, ἵνα αὐτὸν ἀξιόπιστον μάρτυρα τῆς ὑπεροχῆς ἔχῃ, καὶ μηδεμίαν τούτοις ἀντιλογία περιλειφθεῖη. Οὐδὲ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ ταῦτα εἶπεν, ἀλλ' ἐκείνων παρορμησάντων.

Ὁ — ἐστίν. Ὁ ἐπουράνιος μέγιστον πάντων ἐστίν, διὰ τοῦτο κατὰ ἐλάττων αὐτοῦ.

Ἡ καὶ ἐτέρως· Ὁ ἐπουράνιος ἀπροσδεχὴς πάντων ἐστίν, διὰ τοῦτο οὐδὲ τῆς ἐμῆς προσδεχεται μαρτυρίας, αὐτὸς ἑαυτῷ ἀρκῶν.

Ὁ — ἐστίν. Ὅσπερ ἐκεῖνο περὶ ἐκείνου, οὕτω καὶ τοῦτο περὶ (47) αὐτοῦ λέγει, ὅτι ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς ἐκ τῆς γῆς ἐστίν, ἡγουν ὑποκάτω ἐκείνου. Καὶ γὰρ καὶ ὁ οὐρανὸς μὲν ἐπάνω καὶ ὄψηλός, ἡ γῆ δὲ ὑποκάτω καὶ ταπεινὴ.

Καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ. Καὶ μὴν θεῖα ἐλάλει· ἀλλ' ὥσπερ ὁ Χριστὸς προλαβὼν εἰρηκεν· *Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπα ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε· ἐπίγειον λέγων τὴν θεῖαν ἀναγέννησιν· οὐκ ἐπειδὴ ἐπίγειος ἦν, ἀλλὰ πρὸς σύγκρισιν τῆς προαιωνίου καὶ ὑπερουνοῦ καὶ λόγον γεννήσεως αὐτοῦ· οὕτω καὶ νῦν ὁ Ἰωάννης ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ ἑαυτὸν λέγει πρὸς σύγκρισιν τῶν ὑπερφυῶν λόγων τοῦ Χριστοῦ, δεικνύων ὅτι τὰ αὐτοῦ μικρὰ καὶ εὐτελεῖ τοῖς ἐκείνου παραβαλλόμενα. Καθὰ περὶ γὰρ διὰ τοῦ οὐρανοῦ τὸ ὄψηλόν ἐμφαίνει, οὕτω καὶ διὰ τῆς γῆς τὸ ταπεινόν.*

Δ Ὁ — ἐστίν. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν, βεβαιῶν τὸν λόγον.

Καὶ — μαρτυρεῖ. Μεταφορικὸς ὁ λόγος ἀπὸ τῶν βφει καὶ ἀκοῆ παραλαβόντων, ἃ μαρτυροῦσιν. Οὐ γὰρ αὐτὸς ἔδειτο γνώσεως, τῆς ἐξ ὁράσεως ἢ ἀκοῆς ἐγγινομένης, φύσει πάντα εἰδὼς, ὡς ἀνευθεῖς καὶ τέλειος Θεός· ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ ἡμῖν ἡ ἀκριθῆς γνώσεως ἐκ τούτων ἐγγίνεται, καὶ ἀξιόπιστον κρινόμεν τὸν ἢ βφει ἢ ἀκοῆ παραλαβόντα, περὶ ὧν ἀπαγγέλλει, ἀπὸ τῶν παρ' ἡμῖν καὶ τὰ περὶ ἐκείνου

πιστοῦται. Εἰπων οὖν, ὃ ἑώρακε καὶ ὃ ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρεῖ· ταπεινῶς μὲν εἶπε διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκροαμένων· οὐδὲν δὲ ἕτερον εἶπεν ἢ ὅτι ἀληθῆ μαρτυρεῖ. Καὶ γὰρ καὶ (48) ἡμεῖς, ὅταν (49) θέλωμεν βεβαιῶσαι περὶ τίνος ὅτι ἀληθῆ λέγει, φημέν ὅτι ὃ ἑώρακε καὶ (50) ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρεῖ.

Λοιπὸν οὖν, ὅταν ἀκούης καὶ αὐτοῦ λέγοντος· Καθὼς ἀκούω, κρίνω· καὶ πάλιν· Ἡ ἐμὴ διδασχὴ οὐκ ἔστιν ἐμῆ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με· καὶ αὐθις· Ἄ ἤκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λέγω εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὅσα τοιαῦτα· γίνωσκε ὅτι οἰκονομικῶς τὰ τοιαῦτά φησιν, ἵνα μόνον δόξῃ ἀληθῆ λέγειν, διὰ τὸ μήπω τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτοῦ δόξαν ἔχειν τοὺς ἀκροατάς.

Καὶ — λαμβάνει. Οὐδεὶς τῶν ἀπιστούντων. Τοῦτο δὲ περὶ τῶν ἀναισθήτων Ἰουδαίων εἰρηκεν ὁ Ἰωάννης· ἐξαιρέτως· δὲ περὶ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, τῶν ὑπὸ φιλοδοξίας καὶ βασκανίας παρακνίζεσιν αὐτὸν ἐπιχειρούντων.

Ὁ λαβὼν — ἐστὶ. Ἐσφράγισεν, ἤγουν ἐβεβαίωσεν, ἔδειξεν ὅτι ὁ Πατὴρ ἀληθῆς ἐστίν. Εἶτα κατασκευάζει τὸ ῥηθὲν.

Ὁ γὰρ — λαλεῖ. Ἐπεὶ γὰρ, ἀπεσταλμένος ὢν, ἐξ ῥήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ, λοιπὸν ὁ μὲν λαβὼν αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν καὶ πιστεύων αὐτῷ ἐβεβαίωσεν, ἔδειξεν ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθῆς ἐστίν, ὁ ἀποστείλας αὐτὸν, οὐτινό· εἰσι τὰ ῥήματα ἃ λαλεῖ· ὃ δὲ μὴ λαβὼν αὐτὴν, καὶ ἀπιστῶν αὐτῷ, τούναντίον ποιεῖ, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ προδήλιως θεομαχεῖ.

Ὅρα πῶς αὐτοὺς ἐντεῦθεν ἐφόθησε καὶ κατέπληξε, μαθόντας ὅτι ὁ παρακούων αὐτοῦ παρακούει τοῦ Θεοῦ τοῦ πέμψαντος αὐτόν. Δείξας τοίνυν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἀξιόπιστον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, δείκνυσιν αὐτὴν ἀξιόπιστον καὶ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ὁ — Πνεῦμα. Οὐ μεμετρημένην διδῶσιν αὐτῷ ὁ Πατὴρ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν, ὡσπερ τοῖς ἄλλοις ἁγίοις, ἀλλ' ἀμέτρητον ἔχει ταύτην καὶ ὅλην, ὡς ὁμοφυῆ. Πνεῦμα γὰρ νῦν λέγει τὴν τοῦ πνεύματος ἐνέργειαν. Τὸ Πνεῦμα μὲν γὰρ ἀμέτρητον· ἢ ἐνέργεια δὲ αὐτοῦ μετρεῖται καὶ διανέμεται κατ' ἀξίαν τῶν λαμβανόντων αὐτὴν.

Ἐδειξε δὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἀξιόπιστον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐχ ὡς ἑομένου τῆς ἐκείθεν ἀξιοπιστίας· ἀρκεῖ γὰρ αὐτὸς ἐαυτῷ, τῆς αὐτῆς αὐτοῖς ὢν φύσεως καὶ ἀξίας· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν μὲν Πατέρα ἰγνώσκον, καὶ ὅτι Πνεῦμά ἐστιν ἠπίσταντο, τὸν Υἱὸν δὲ ἠγνόουν, ἀπ' ἐκείνων

⁴⁷ Joan. v, 30.

⁴⁸ Joan. vii, 16.

⁴⁹ Joan. viii, 26.

Variae lectiones et notæ.

(48) Καί, post γάρ, abest B.

(49) Θέλωμεν A.

(ee) Ita et istud, etc. Ita et hoc de se. Siquis-
scum, etc. Quia enim, cum missus sit, verba Dei.

A his quæ apud nos sunt, comprobatur etiam quæ sunt illius. Dicens ergo, Quod vidit, quodque audivit, hoc attestatur: humili modo propter auditorum imbecillitatem locutus est, verum nihil aliud innuit quam si dixisset: Vera testificatur. Siquidem volentes de aliquo affirmare, quod vera dicat, asserimus, eum id testificari, quod vidit et audivit.

Quando igitur ipsum audieris dicentem: Sicut audio iudico⁴⁷; et rursus: Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me⁴⁸; et iterum: Quæ audivi ab eo hæc loquor in mundum⁴⁹, et quæcumque sunt similia, scito talia dispensatorie dixisse, solum ut videatur vera dicere, eo quod congruam de eo opinionem nondum haberent auditores.

B Vers. 32. Et — accepit. Nullus Infidelium. Hoc autem de insensatis Judæis dixit Joannes, præsertim autem de discipulis suis, qui eum in ambitionem et invidiam impellere conabantur.

Vers. 33. Qui accepit — sit. Obsignavit, sive confirmavit, demonstravit, quod Pater verax sit. Deinde quod dictum est, probat.

Vers. 34. Is enim quem — loquitur. Siquidem (ee) ex quo is qui missus est, verba Dei loquitur, consequens est ut qui testimonium ejus sumpserit eique crediderit, confirmet ac demonstret, quod Deus verax sit, qui ipsum misit et cujus sunt ea quæ loquitur verba. Qui autem non suscipit eum, nec credit ei, contrarium facit: nec aliud agit quam manifeste contra Deum pugnat.

C Vide quomodo hinc eos terreat, cum discant, quod qui illi inobediens est, Deo inobediens est qui misit ipsum. Postquam ergo demonstravit ejus doctrinam esse fide dignam, idque a Patre, demonstrat nunc idem et a Spiritu sancto.

D Vers. 34. Non — Spiritum. Non mensuratum dat ipsi Pater Spiritus virtutem, sicut aliis sanctis: sed hanc sine mensura habet ac totam, tanquam ejusdem naturæ (ff). Spiritum enim nunc dicit, Spiritus efficaciam ac virtutem. Siquidem mensurari non potest Spiritus: virtus autem ipsius mensuratur ac dividitur, juxta eorum, qui illam participant, dignitatem.

Demonstravit ergo doctrinam illius esse fide dignam a Patre et Spiritu sancto; non quasi illine egeat testium approbatione, qui soli sibi sufficiens est, ejusdem cum eis dignitatis et naturæ, sed quia Patrem cognoscebant, et quod Spiritus esset credebant, Filium autem ignorabant, opinionem quam de

(50) Καὶ ὃ ἤκουσε. A.

(ff) Eiusdem naturæ. Forte, simul natam.

hoc esse oportebat, ab illis confirmat, talia dispensatione loquens, et paulatim eos ducere tentans.

Oportet ergo, quæ in Scripturis posita sunt, non simpliciter percurrere, sed et dicentis intentionem inquirere et auditorum imbecillitatem. Siquidem neque præceptores omnia dicunt, ut volunt sed pleraque sicut exigit intellectus institutorum : *Non potui, inquit, loqui vobis tanquam spiritualibus, sed tanquam carnalibus, lac vobis potum dedi, non solidum cibum* ⁶⁰. Non potuit autem, propter illorum impotentiam.

Vers. 35. *Pater diligit Filium.* Quia prius dixerat : *Quem Deus misit, ne ex hoc putarent alterius eum esse naturæ subservientis ac subjectæ, curat id quod dictum est, et hunc prædicat Filium ejus esse, qui misit eum : quod si Filius, certe et ejusdem substantiæ : et si dilectus, utique omnis qui ei resistit, Patri ejus resistit.*

Vers. 35. *Et — ejus.* Tanquam Deus omnia habebat : *Omnia siquidem per ipsum facta sunt* ⁶¹ : hæc tamen etiam dedit ei tanquam homini. Convenienti autem modo dictum est, *Diligit, et Dedit*, sicut inter homines dicitur. Solent namque patres diligere filios, eisque tradere quæ sua sunt.

Vers. 36. *Qui — æternam.* Credendo in doctrinam Filii, eique obediendo.

Vers. 36. *Qui — vitam.* Diximus superius, quod vita æterna sit et dicatur vita beata, quæ sanctis convenit.

Vers. 36. *Sed — eum.* Non dixit ira Filii, quantum Filius sit judicaturus : sed Patris iram committatur, magis eos timere volens. Quod autem addit, *Manet super eum*, tantumdem est, ac si diceret : *Noquaquam ipsum effugiet, semper eum puniet.*

Cap. IV. Vers. 1. *Ut — Vers. 3. Galilæam.* Reliquit Judæam, amputans ipsorum invidiam.

Vers. 4. *Oportebat — Samaritiam.* Ostendit evangelista, fecisse eum rem quamdam, non quasi ex proposito, sed tanquam occasione visæ : in his videlicet, quæ cum Samaritide acta sunt, propter Judæorum adversus Samaritanos contemptum.

Erat autem Samaria regio quædam varias habens civitates et pagos. In hac autem olim Israelitæ habitabant : deinde post diversa bella rex Assyriorum eam devastavit, et captos duxit in Babylonem ac e Babyloniis, Medis et Chalkis mistæos homines

⁶⁰ I Cor. III, 1, 2. ⁶¹ Joan. 1, 3.

Varie lectiones et notæ.

(51) Ἰσρί τούτων Α.

(52) Præclare in hanc rem Theophylactus in Evangelium Joannis p. 795 A. Ταῦτα πάντα τὰ ταπεινά καὶ ἀνάξια δοκούντα τῆς τοῦ Υἱοῦ δόξης, διὰ τοὺς ἀκροατὰς εἴρηται, οὐχ ἵνα ἡμεῖς πρὸς τὰ δόματα τούτοις γρώμεθα. Ἐλήθησαν γὰρ τοῖς ἀποστόλοις πρὸς παρηγορίαν. Adde Chrysost. tom. VIII, p. 468 A. Utinam nonnulli nostri sæculi homines hæc secum reputarent, nec toties explo-

τήν περί (51) τούτου δόξαν συνίστησιν, εἰκονομικῶς τὰ τοιαῦτα φθεγγόμενος καὶ κατὰ μικρὸν αὐτοὺς ἀνάγειν πειρώμενος.

Χρητοῦν μὴ (52) ἀπλῶς τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς κείμενα παρατρέχειν, ἀλλὰ καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ λέγοντος ἐξετάζειν, καὶ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκούοντων. Οὐ πάντα γὰρ οἱ διδάσκαλοι, ὡς βούλονται, λέγουσιν, ἀλλὰ τὰ πολλὰ, ὡς ἡ εἰς ἀκαιταί τῶν διδασκαμένων. Φησὶ γὰρ καὶ Παῦλος · *Οὐκ ἠδυνήθη ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικῶς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς. Γάλα ἡμᾶς ἐπότισα, οὐ βρώμα. Οὐκ ἠδυνήθη δὲ παρὰ τὴν ἐκείνων ἀδυναμίαν.*

Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν. Ἐκεῖ προλαβὼν εἶπεν δτι *Ὁρ ἀπέστειλεν ὁ Θεός, ἵνα μὴ ἀντιῦθεν νομίωσιν ἐτέρας αὐτὸν εἶναι φύσεως, ὁποδεσετέρας (53) καὶ διακονικῆς, θεραπείαι τὸ ῥηθὲν, καὶ ἀνακηρύττει τούτον Υἱὸν τοῦ ἀποστελλαντος. Εἰ γὰρ Υἱός, ἄρα καὶ ὁμοῦσιος · καὶ εἰ ἀγαπητός, ἄρα πᾶς προσκρούων αὐτῷ, τῷ Πατρὶ αὐτοῦ προσκρούει.*

Καὶ — αὐτοῦ. Πάντα εἶχεν ὡς Θεός · *Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο · δίδωκε δὲ αὐτῷ ταῦτα καὶ ὡς ἀνθρώπων. Τὸ δὲ Ἄγαπᾷ καὶ τὸ Δέδωκεν ἀνθρωποπρεπῶς εἴρηται · εἰώθει γὰρ οἱ πατέρες ἀγαπᾶν τοὺς υἱοὺς, καὶ παραχαρῶν αὐτοῖς τῶν ἰδίων.*

Ὁ — αἰώνιον. Ὁ πιστεύων εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Υἱοῦ, ὁ κευθόμενος αὐτῷ.

Ὁ — ζωὴν. Προεῖρήκαμεν δτι ζωὴ αἰώνιος ἐστὶ καὶ λέγεται ἡ ζωὴ ἡ μακαρία, ἡ ἀγιοπρεπής.

Ἄλλ' — αὐτόν. Οὐκ εἶπεν ἡ ὀργὴ τοῦ Υἱοῦ, καίτοι τοῦ Υἱοῦ κρίναι μέλλοντος, ἀλλὰ τὴν ὀργὴν τοῦ Πατρὸς αὐτοῖς ἐπεκρέμασε, μᾶλλον φοβῆσαι βουλόμενος. Τὸ δὲ *Μονεὶ ἐκ' αὐτόν*, ἀντὶ τοῦ, οὐδέποτε ἀποστήσεται αὐτοῦ, διηνεκῶς κολάσει αὐτόν.

Ὡς — Γαλιλαίαν. Ἀφῆκε τὴν Ἰουδαίαν, περιόπτων τὴν βασκανίαν αὐτῶν.

Ἔδει — Σαμαρείας. Δείκνυσιν αὐτὸν ὁ εὐαγγελιστῆς ὁ προηγούμενον ἔργον, ἀλλ' ἰδοὺ πάρεργον, τὰ κατὰ τὴν Σαμαρείαν ποιούμενον διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων πρὸς τοὺς Σαμαρείτας ὀνοφλίαν.

Ἡ Σαμαρεία δὲ χώρα τις ἦν (54) διαφόρους ἔχουσα πόλεις καὶ κώμας. Ἐν ταύτῃ δὲ πάλαι μὲν Ἰσραηλίται κατέφικον · ὕστερον δὲ, μετὰ διαφόρους κολέμους ἐρημώσας αὐτὴν ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων, τοὺς ὑπολειφθέντας μὲν εἰς Βαβυλῶνα κατήγαγεν,

sas opiniones vanas ac temerarias, ac si nova proferrent, repeterent ad nauseam prudentiorum. Imitandus esset Eustathius, qui ita alicubi de se dicit : *Ἡμεῖς γὰρ οὐ μάλαι τοῖς ἔλασιν ἐπιζάνουσαι · μέλισσαι δὲ τοῦ τῶν μουσῶν λειμῶνος τὸ κάλλιστον ἀπανθίζουσαι.*

(53) Δὲ interponit A. Forte τε voluit.

(54) Διαφόρους ἔχουσα κώμας καὶ πόλεις Δ.

ἐκ Βαβυλωνίων δὲ καὶ Μήδων καὶ Χαλδαίων μιγάδας ἀνθρώπους συναγαγὼν ἐκεῖ (55) κατώκησε. Δείξει δὲ βουλόμενος ὁ Θεὸς ὅτι δι' ἁμαρτίαν ἐξεδόθησαν τοῖς Ἀσσυρίοις οἱ (56) Ἰσραηλίται, καὶ οὐ δι' ἀσθένειαν, λέοντας ἐπαγγέλλει τοῖς ἐγκατοικισθεῖσι βαρβάρους, ἔπερ μαθῶν ὁ βασιλεὺς καὶ συνελθὼν πέμψει ἱερέα τῶν Ἰσραηλιτῶν, παραδῶσόντα καὶ κείνοις τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον, ἵνα τῆς ἀπὸ τῶν λέοντων λύμης ἀπαλλαγῶσιν. Ἐξ ἡμισείας δὲ τότε τῆς ἀσεβείας ἀποστάντες, ὕστερον ὀλοτελῶς ἀπεπήδησαν τῶν εἰδώλων· πλὴν οὐ μικρὰν εἶχον ἔτι πρὸς τοὺς Ἰουδαίους διαφοράν. Μόνας γὰρ τὰς Μωσαϊκὰς βίβλους δεχόμενοι, τῶν ἄλλων οὐ πολλὴν ἐποιούνητο λόγον.

†† Ἄξιον (57) εἰπεῖν πόθεν οἱ Σαμαριῖται τὴν προσήγορίαν ταύτην ἔλαβον. Σομὴρ ὄρος ἦν, καθὰ καὶ Ἡσαίας φησὶν, Ἡ κεφαλὴ Σομὸρων Ἐφραῖμ. Ἄλλ' οἱ κατοικοῦντες, οὐ Σαμαριῖται, ἀλλ' Ἰσραηλίται ἐλέγοντο. Χρόνου δὲ προϊόντος προσέκρουσαν τῷ Θεῷ, καὶ βασιλεύοντος Φακαὲ ἀνελθῶν Θεγλάθ Φαλασάρ πόλεις τε εἴλε πολλὰς καὶ ἐπέθετο τῷ Ἡλᾶ, καὶ ἀνελθὼν αὐτὸν, Ὄσηλ τὴν βασιλείαν ἰδωκεν. Ἐπὶ τοῦτον ἐλθὼν ὁ Σαλμανασάρ, εἴλε πόλεις ἑτέρας καὶ ὑποφόρους ἐποίησεν· αὐτὸς δὲ πρὸς τὴν τῶν Αἰθιοπίων κατέφυγε συμμαχίαν. Ἐγὼν τοῦτο ὁ Ἀσσύριος, καὶ ἐπιστρατεύσας, καὶ ἀνελθὼν αὐτὸν, οὐκίτι τὸ ἔθνος ἐκεῖ μένειν ἀφήσιν· ἀλλὰ τούτου μὲν εἰς Βαβυλῶνα ἤγαγεν, ἐκεῖθεν δὲ ἔθνη ἐκ διαφόρων τόπων ἀγαγὼν, κατώκησεν ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, ὥστε λοιπὸν ἀσφαλῆ αὐτῷ τὴν ἀρχὴν εἶναι, τῶν οἰκείων ἐχόντων τὸν τόπον. Βουλόμενος δὲ ὁ Θεὸς ἐπέδειξαι τὴν αὐτοῦ δύναμιν, καὶ ὡς οὐ δι' ἀσθένειαν ἐξέδωκεν Ἰουδαίους, ἀλλὰ δι' ἁμαρτίας αὐτῶν, ἐπαφήσει λέοντας τοῖς βαρβάρους· χρόνου δὲ προϊόντος, τῶν εἰδώλων καὶ τῆς δυσσεβείας ἀπίστησαν.

ΚΕΦ. Ε'. Περὶ τῆς Σαμαριτιδος.

Ἐρχεται — αὐτοῦ. Ἐκεῖνο τὸ χωρίον ἦν τὸ κατ' ἐξαιρετον δοθὲν τῷ Ἰωσήφ, λεγόμενον Σίκιμα.

Ἦν — Ἰακώβ. Πηγὴν λέγει τὸ φρέαρ, ὡς πηγάζον κάτωθεν. Ἐκαλεῖτο δὲ τοῦ Ἰακώβ, ὡς παρ' αὐτοῦ ὄρυγν.

Ὁ οὖν Ἰησοῦς — ἔκτη. Κεκοικακῶς κατὰ τὴν ἰδιότητα τῆς ἀνθρωπότητος. Περὶ γὰρ βαδίζων οὕτω σύντονον ἐποίητο τὴν ὁδοπορίαν ὡς καὶ κοπίασαι.

Τί δὲ ἐστὶ τὸ Ἐκαθέζετο οὕτως; Ἀπλῶς, ὡς ἔτυχεν ἐπ' ἐδάφους. Τὸ ἄτυπον γὰρ ὁ λόγος διδάσκει.

Ἐκαθέζετο δὲ τὸ σῶμα διαναπαύων, καὶ περὶ τὴν πηγὴν ἀναψύχων. Αὐτὸ γὰρ τῆς ἡμέρας ἦν τὸ μεσείτατον, ὅτε λοιπὸν ὁ ἥλιος σφοδρότερον καθικνεῖ-

⁵⁵ Isa. vii, 9.

Variae lectiones et notæ.

(55) Κατώκησεν A, male.

(56) Οἱ omittit B.

(57) Hæc neuter meorum agnoscit. Excerpta

congregans in ea habitare fecit. Volens autem Deus ostendere, quod non propter impotentiam, sed peccatis exigentibus traditi essent Babyloniis, leones barbaris eam inhabitantibus immisit: quod rex audiens et intelligens, mittit ad eos sacerdotem Israelitarum, qui traderet etiam illis Dei legem, ut a peste leonum liberarentur. Ex eo ergo tempore partim ab impietate recesserunt: postmodum vero perfecte idola reliquerunt. Verumtamen aliquantum adhuc erat ipsis discrimen a Judæis. Nam solis Mosis libris susceptis, cæterorum non magnam habebant rationem.

† Dicendum est, unde Samaritani sint appellati. Samaria mons erat, sicut etiam dixit Isaias: *Caput Ephraim Samaria* ⁵⁵. Qui autem inhabitabant, non Samaritani, sed Israelitæ dicebantur. Temporis autem progressu, cum irritassent Dominum, et regnaret Phacee, ascendens Theglat-Phalsar multas tulit civitates, et in Elam irruiet ipsoque interfecto, Osee regnum tradidit. Postmodum vero ascendens Salmanasar reliquas tulit civitates, fecitque tributarias; hic autem ad Æthiopum confugit auxilium: quod audiens Assyrius parato exercitu ipsum interemit, neque gentem diutius ibi manere permisit, sed hos duxit in Babyloniam, et inde variis gentibus eductis in Samaria habitare fecit, ut propriis subditis locum possidentibus, firmum sibi relinquere principatum. Volens autem Deus suam ostendere potentiam, quodque non propter impotentiam tradiderit Judæos, sed propter eorum peccata, barbaris leones immisit: temporis autem progressu idola cum suis impietatibus abjecerunt.

CAP. V. De Samaritana.

Vers. 5. *Venit* — suo. Prædium illud erat, quod extra sortem dedit Jacob Joseph, et dicebatur Sikima.

Vers. 6. *Erat* — Jacob. Puteum vocat, fontem, quia e subterraneo loco manabat: dicebatur autem ipsius Jacob, eo quod ipsum fodisset.

Vers. 6. *Jesus ergo* — sexta. Fatigatus juxta humanitatis proprietatem. Cum enim pedes incederet, adeo vehementer ambulabat, ut etiam fatigaretur.

Quid est autem, quod additur, *Sedebat sic?* Simpliciter videlicet, prout sese locus offerebat: vel, humi. Demonstrat siquidem sermo quod omni fastu careret.

Sedebat autem, corpus refocillans, et juxta fontem recreans, erat enim meridies, quando sol vehementius humana attingit corpora. Simul etiam

autem sunt partim ex Chrysost. t. VIII, p. 177, C, partim ex Theophylacto, p. 606 B.

discipulos exspectabat, qui abierant ut cibos emerent. Vide autem evangelistæ diligentiam : neque enim dixit : Hora erat sexta, sed *ferme sexta*, instruens nos, ne etiam minima parvipendamus, sed in his quæ sese offerunt veritatem sectemur. Siquidem ne affirmando erraret, dictionem correxit, et conjecturaliter locutus est.

Vers. 7. *Venit — aquam*. Inde enim hauriebant aquam ac bibebant, qui dictam civitatem inhabitabant. eo quod pauci juxta locum essent putei.

Vers. 7. *Dicit — ut bibam*. Quemadmodum in ficu, quæ exaruit⁶⁵, ficus requirebat non propter esuriam, sed dispensatorie agens, ut accepta occasione ad miraculum perveniret : ita et nunc de fonte aquam postulat, non sitis causa, sed dispensatorie, quo nactus occasionem cum muliere colloqueretur ; præsciebat enim ipsam credituram multorumque fidei causam futuram : ideoque exorta colloquutione aquam reliquit.

Vers. 8. *Discipuli — ut emerent*. Siquidem viaticum non contulerant, educit ventrem despiciere, nec auxilium gerere obsequium, sed tunc solum ipsius habere curam, cum ad hoc natura cogeret.

Cur autem tunc miraculum operatus non est circa cibos discipulorum ? Quia, si omnia tanquam Deus mirabiliter operatus fuisset, nequaquam homo esse creditus fuisset ; quemadmodum e diverso, si omnia, tanquam homo fecisset, Deum esse nullo modo credidissent. Ideo quandoque ut homo operatur, ostendens, quod homo sit ; interdum vero, quasi Deus mirabilia operatur.

Solus autem sedebat circa fontem, ex hoc etiam ostendens, quod esset a fastu alienus.

Vers. 9. *Dicit — Samaritanis*. Non commercium habent, sive non communicant, ipsos abominantes, tanquam solum in parte Judaizantes.

Sed unde Judæum esse cognovit ? Ab habitu aut etiam a loquela. Nam Christus quidem tanquam non vulgariter Judæus, sed etiam Deus, contempta hujusmodi observantia, captabat non Samaritanorum tantum familiaritatem, sed et cunctarum ubique gentium. Samaritana vero existimans eum peccare, corripientis more ad memoriam reducit observationem.

Vers. 10. *Respondit — vivam*. Hinc plane manifestum est quod sitim simulaverit, ut ad se errantem attraheret, ac locutionis rei venaretur. Sitiebat certe, sed errantium conversionem, quam etiam in processu suum vocat cibum, dicens : *Mens cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me*⁶⁶ ; nunc vero ait : *Si scires donum Dei, si cognosceres, quidnam sit, quod donat Deus*. Dicebat

⁶⁵ Matth. xxi, 18 ; Marc. xi, 12. ⁶⁶ Joan. iv, 34.

ταῖς τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων· ἕμα δὲ καὶ τοὺς μαθητὰς ἀνέμενον ἀπαλθόντας· εἰς ἀγορὰν τροφῶν. Ὅρα δὲ τοῦ εὐαγγελιστοῦ τὴν ἀκριβείαν· οὐ γὰρ εἶπεν, Ὅρα ἦν ἕκτη, ἀλλ' ὥσπερ ἕκτη· παιδεύων ἡμᾶς μὴ δ' ἐπὶ τοῖς ἐλαχίστοις· ἀδιαφορεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς τυχοῦσιν ἐπιτηδεύειν ἀλήθειαν. Ἴνα γὰρ μὴ ἀποφαινόμενος ἰσως ἀποτύχη, ἐκόλασε τὴν λέξιν, καὶ στοχαστικῶς ἐλάξεν.

Ἔρχεται — ἕδωρ. Ἐκείθεν γὰρ οἱ τῆς εἰρημίνης πλῆθως ἕδραυοντο, διὰ τὸ μὴ συχνὰ φρέατα περὶ τὸν τόπον εἶναι.

Λέγει — πειθῶν. Ὅτι περὶ ἐπὶ τῆς ξηραθείσης συκῆς οὐ πεινῶν ἐζήτει οὐκα, ἀλλ' οἰκονομῶν, ἵνα εὐαφόρμως ἐπὶ τὴν θαυματουργίαν ἔλθῃ· οὕτως καὶ νῦν ἐπὶ τῆς πηγῆς οὐ διψῶν ἐζήτει ἕδωρ, ἀλλ' οἰκονομῶν, ἵνα εὐαφόρμως τῇ γυναικὶ διαλεχθῆ. Προεγίνωσκε γὰρ αὐτὴν πιστεύουσάν καὶ πολλοῖς αἰτίαν πίστεως γενησομένην· διὸ καὶ, τῆς διαλέξεως ἀφάμενος, ἀφήκε τὸ (58) ἕδωρ.

Οἱ γὰρ μαθηταὶ — ἀγορᾶσιν. Οὐκ ἐπιφύροντο (59) γὰρ ἐπόδια, παιδευθέντες καταφρονεῖν γαστρὸς, καὶ μὴ περισπούδαστον ἡγεῖσθαι τὴν λειτουργίαν αὐτῆς, ἀλλὰ τότε μόνον ἐπιστρέφασθαι ταύτης, ὅτε λοιπὸν ἢ φύσις ἐπαίγοι.

Πῶς οὖν οὐκ ἐθαυματούργησε καὶ τότε περὶ τὰς τροφὰς τῶν μαθητῶν ; Διότι ἐὰν πάντα ὡς θεὸς ἐταρατούργει, ἠπιστήθη ἂν ὅτι ἀνθρώπος· ἐστίν, ὥσπερ κάλιν ἐὰν πάντα ὡς ἀνθρώπος ἐπραττεν, ἠπιστήθη ἂν ὅτι θεός· ἐστὶ. Διὰ τοῦτο ποτὲ μὲν ὡς ἀνθρώπος· πράττει, βεβαίων ὅτι ἀνθρώπος· ἐστὶ· ποτὲ δὲ ὡς θεός· ταρατούργει, πιστούμενος ὅτι θεός· ἐστὶ.

Μόνος δὲ ἐκαθέζετο παρὰ τῇ πηγῇ παιδεύων καὶ ἐκ τούτου τὸ ἄτυπον.

Λέγει — Σαμαριταῖς. Οὐ συγχρῶνται, ἦγουν οὐ κοινωνοῦσι, βδελυττόμενοι τούτους ὡς ἐξ ἡμισίας ἰουδαϊζόντας.

Ἄλλὰ πῶθεν ἔγνων ὅτι Ἰουδαίος ἐστίν ; Ἀπὸ τοῦ σχήματος, ἢ καὶ ἀπὸ τῆς διαλέξεως. Ὁ μὲν οὖν Χριστὸς, οἷα μὴ ἀπλῶς Ἰουδαίος, ἀλλὰ καὶ θεός, παρῆκε τὴν τοιαύτην παρατήρησιν, προομιαζόμενος τὴν οἰκείωσιν, οὐ μόνον τῶν Σαμαριτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπανταχοῦ γῆς ἐθνῶν. Ἡ δὲ Σαμαριτίτις, ολομένη τοῦτον ἀμαρτάνειν, διορθοῦται δὴθεν ὑπομιμνήσκουσα περὶ τῆς παρατηρήσεως.

Ἀπεκρίθη — ὤν. Ἐνταῦθεν μάλιστα φανερὸν ὡς ὑπεκρίθη τότε τὴν δίψαν, ἵνα ἐγγύς ἀγάγῃ τὴν πλανωμένην, καὶ θηρεύσῃ τῷ δικτύῳ τῆς διαλέξεως. Ἐδίψα μὲν γὰρ, ἀλλὰ τὴν τῶν πεπληνημένων ἐπιστροφὴν· ἐπεὶ καὶ προῶν, ἴδιον βρῶμα ταύτην καλεῖ, λέγων· Ἐμὸν βρῶμα ἐστίν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. Νῦν δὲ φησιν· Εἰ ἤδεις τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ· εἰ ἔγινωσκας ὅτι· εἰ

Variæ lectiones et notæ.

(58) Τοιοῦτον interpunit A.

(59) Ἐπιφύροτο A.

ὄρωται ὁ Θεός. Ἐλεγε δὲ τοῦτο περὶ ἑαυτοῦ, κατὰ μικρὸν ἑαυτὸν ἀποκαλύπτων αὐτῇ, ὡς ἀξίη τοιαύτης διδασκαλίας, διὰ τὸ πρὸς ἐπιστροφὴν ἐπιτῆδειον αὐτῆς.

Ἐὕδωρ δὲ ζῶν ὠνόμασε τὸ νῆμα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἐὕδωρ μὲν, ὅτι δίκην ὑδατος καθαίρει τὴν ῥύπον τῆς ἁμαρτίας, καὶ σβεννύει τὴν φλόγα τῶν παθῶν, καὶ θεραπεύει τὴν τῆς ἀπιστίας ξηρότητα καὶ ἀκχεροῦσαν ζῶν δὲ, ὡς ἀίνασον καὶ ἀεικίνητον. Ζῶν γὰρ ὑδατος τὸ νῆεν καὶ κινεῖσθαι.

Φησὶ δὲ ὁ (60) Χρυσόστομος Ἐὕδωρ ζῶν νοεῖσθαι τὴν χάρι, τοῦ θεοῦ Πνεύματος. Τοῦτο γὰρ διαφόρως ὀνομάζεσθαι, πρὸς τὰς διαφόρους ἐνεργείας αὐτοῦ, νῦν μὲν ἕδωρ, ἄλλοτε δὲ πῦρ· ἀλλ' ἕδωρ μὲν, διότι καθάπερ τὸ ἕδωρ ἐξ οὐρανοῦ κατιδὼν ζωοποιεῖ καὶ τρέφει, καὶ μονοειδὲς ὅν ἐνεργεῖ πολυτρόπως, λευκαίνων μὲν ἐν κρίνῃ, μελαινὸν δὲ ἐν (61) ναρκίσῃ, ἐρυθραίνων δὲ ἐν ῥόδῳ, πορφυρίζον δὲ ἐν ἴρῃ, καὶ γλυκαίνων μὲν ἐπὶ τῆς συκῆς, πικραίνων δὲ ἐπὶ τῆς ἀψίνθου· οὕτω καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα, ἐξ οὐρανοῦ κατιδὼν ζωοποιεῖ καὶ τρέφει τὴν ψυχὴν, καὶ ἐν ὄν, εἰς διαφόρους ἐνεργείας διαίρει τὴν χάριν καὶ δύναμιν· πῦρ δὲ διότι, καθάπερ τὸ πῦρ μονοειδὲς; ὄν διαφόρως; ἐνεργεῖ, θερμαίνων, φλέγον, φωτίζον, καθαίρον· οὕτω δὲ καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα.

Ἄδειε — ζῶν; Μὴ θνηθεῖσα νοῆσαι τὸ ῥῆθὲν, ὑπώπτευσεν ὅτι ἕδωρ ζῶν λέγει τὸ ἀπὸ τοῦ φρέατος ἐκείνου, ὡς ἀναθλύζον καὶ ἀλλόμενον, καὶ ὑπενόησε ῥηθῆναι τὸν λόγον, ὡς ἐκείνου δυναμένου συντομώτερον ἀνιμφασθαι δι' ἀνδρείαν (62) καὶ ἐπιτῆδειότητα.

Τέως δὲ κύριον αὐτὸν προσηγόρευσε, νομίσασα μίγαν εἶναι τινα. Καὶ γὰρ ἤκουσεν, (63) *Εἰ ἤθεις εἰς ἔστιν ὁ λόγος σοι, Δός μοι πιεῖν, καὶ τὰ ἐξ ἡς*· καὶ αὐτίκα τετίμηκεν αὐτὸν τῇ τοιαύτῃ προσηγορίᾳ, καὶ μετὰ πάσης ἐπεικειᾶς; καὶ τὰ λοιπὰ διαλέγεται. Ἄντημα δὲ φησὶ τὸ ἀγγεῖον.

Μὴ — αὐτοῦ; Καὶ οἱ Σαμαριταῖαι, πατρίδα τὴν Σαμαρείαν ἤδη κακτημένοι, πατέρα λοιπὸν ἑαυτοῖς ἐπεγράφοντο τὸν Ἰακώβ, ὡς προκάτοχον καὶ πατέρα τῆς τοιαύτης αὐτῶν πατρίδος, κἀντεῦθεν εἰσώθουν ἑαυτοὺς εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν εὐγένειαν.

Φασὶ δὲ τινες, ὅτι ἡ Σαμαριεῖτις αὕτη γυνή, καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν τὴν Σαμαρείαν οἰκούντων, ἐξ Ἰακώβ μὲν εἶλκον τὸ γένος, αἰχμαλωτισθέντων δὲ πάλαι τῶν προγόνων αὐτῶν, καὶ δουλευσάντων παρὰ Βαβυλωνίους, μιγάδες οὗτοι συνήσαν τοῖς Σαμαριεῖταις, τῷ μακρῷ χρόνῳ καὶ ταῖς πολυτρόποις συμφοραῖς πρὸς τὰ ἐκείνων ἦθη μεταστάντες.

Ἡ πατέρα ἐπεγράφοντο τὸν Ἰακώβ, ὡς ἐκ Χαλδαίων καὶ αὐτὸν ἰλακονία τὸ γένος.

Ἄδειε δὲ νῦν ἡ Σαμαριεῖτις ὅτι *Εἰ μὴ περὶ τοῦτο λέγεις τοῦ ὑδατος, μὴ σὺ μεζῶν εἰ τοῦ πατρὸς*

Variae lectiones et notæ.

(60) Tom. VIII, p. 183 D.

(61) Scribitur duobus σσ, uti Hentenius etiam habet.

A autem hoc de seipso, paulatim se illi manifestans, ut quæ tali doctrina digna esset, eo quod ad conversionem apta esset.

Aquam vivam autem, appellavit doctrinæ suæ fluentia : aquam quidem, quia in modum aquæ sordes abluit, flammæque affectionum exstinguit, et incredulitatis siccitatem ac infructuositatem curat. Vivam vero, quasi perennem semperque motam. Aquæ enim vita fluere est ac moveri.

Dicit autem Chrysostomus aquam vivam divini Spiritus gratiam : siquidem variis modis hunc ait appellari, juxta diversas ipsius operationes, nunc aquam, nunc ignem : aquam quidem, quia sicut aqua de cælo descendens nutrit ac vivificat, cumque unius sit speciei, vario modo operatur : dealbans in lilio, denigrans in narcisso, rubricans in rosa, purpurissans in viola, dulcerans in ficu, amaricans in absinthio : ita dicitur quæque Spiritus de cælo descendens, nutrit ac vivificat animam, cumque unus sit, variis operationibus gratiam dividit ac virtutem. Ignis quoque dicitur quia sicut ignis, cum unius sit speciei, varios habet effectus, calefaciens, inflammans, illuminans et purificans, ita sane et divinus Spiritus.

Vers. 11. *Dicit — vivam?* Cum id, quod dictum erat, non posset intelligere, suspicabatur, quod aquam vivam diceret haustam ab eodem jure, quod aquam emittebat ac scaturire iacebat : et opinabatur, dictum esse verbum illud, quasi posset ipse eius haurire, eo quod fortior esset magisque idoneus.

Interim autem Dominum vocat eum, putans, magnum aliquem esse. Audierat namque dicentem : *Si scires, qui sit qui dicit tibi, Da mihi ut bibam*, et cætera : ideo statim tali ipsum honorat appellatione, et cum omni mansuetudine reliqua proloquitur.

Vers. 12. *Num — ejus?* Samaritani etiam, cum jam Samariam patriam possiderent, Jacob quoque patrem suum appellabant, tanquam jam olim possessorem ac patrem hujus ipsorum patriæ : et hinc sese intrudebant in generosam Judæorum generationem.

Quidam autem dicunt, hanc mulierem, aliosque plurimos Samariam incolentium a Jacob descendisse : olim autem progenitoribus captis, ac Babyloniam in servitutem ductis, hos Samaritanis commistos, et cum eis versatos, longo tempore variisque calamitatibus ad eorum inores transmigratos.

Aut vocabant patrem Jacob, eo quod et hic a Chaldæis genus traxerat.

Dicit ergo nunc Samaritana : *Quod si de hac non loqueris aqua : num tu major es patre nostro*

(62) Ἀνδρείαν A.

(63) Ὅτι addit A.

Jacob, qui dedit nobis puteum hunc tam celebrem, ut meliorem possis dare aquam? Quod autem addit. Et ipse ex eo bibit, et filii ejus et pecora ejus, ad ipsius putei laudem dictum est. Nam si meliorem aliam habuisset, nequaquam cum tota familia ex hoc bibisset. Reliquum est igitur, ut, si possis dare meliorem, major sis Jacob.

Hæc itaque Samaritana de Jacob cum eo loqui perseverat (99), optans, quod quaerit, invenire: Judæi vero etiam lapidare eum tentabant, dum Abraham faceret mentionem. Quomodo ergo æquum esset, ut hujusmodi repelleret mulierem studiosam, discendi avidam, ac juvari cupientem.

Vers. 13. Respondit — iterum. Siti aquæ.

Vers. 14. Quisquis — æternum. Nequaquam sitiet unquam incredulitatis siti.

Vers. 14. Sed — aquæ. Per fontem significavit perpetuitatem ac integritatem hujusmodi aquæ.

Vers. 14. Salientis — æternam. Scaturientis ad vitam æternam, eo quod vitam præbeat æternam. Vide autem, quod, cum mulier dixisset, *Num tu major es patre nostro Jacob*, non dixit: Utique major sum; videretur enim seipsum jactare, sed ab his quæ dixit, hoc intulit. Nam differentia aquarum differentiam infert præbentium illas, cum naturaliter aqua illa consumatur, hæc autem perpetuo maneat.

Vers. 15. Dicit — ad hauriendum. Paulatim ad dogmatam celsitudinem provehitur. Ab aquæ enim, quam tribuit, præstantia, hunc esse majorem Jacob credit, quodque excellentioris naturæ aquam tribuat, intelligit: nondum autem perfecte cognoscit, aut quis sit, qui hanc donet, aut quid illa sit aqua, percipit; suspicatur tamen id quod datur, tale quippiam esse, quod sitim hanc sensibilem perimat. Non est ergo levis hæc mulier, neque enim utcumque suscepit ea quæ dicebantur, sed post longam interrogationem; neque rursus incredula ac contentiosa. Nam cum majorem eum invenisset, quam Jacob, non permansit in præsumpta opinione. Atqui Judæis dixit Christus: *Qui venit ad me, non esuriet: et qui credit in me, non sitiet in æternum*⁸⁴; illi autem non solum non crediderunt, sed et offendiculum ex eo passi sunt.

Vers. 16. Dixit — hæc. Cum instaret et apprehendere vellet, ait: *Abi, voca virum tuum et veni hæc*, simulans, quod etiam illum cum ea communicare oporteret in dono. Atqui noverat eam virum legitimum non habere, utpote omnia sciens; id tamen volebat ipsam dicere, ut apprehensa occasione, quæ circa eam acciderant, prophetaret, ipsamque

⁸⁴ Joan. vi, 35.

Varie lectiones et notæ.

(84) Præpositiones εις et διά suis locis motas arbitror. Διά certe his locum viz habere potest,

(99) *Loqui perseverat. Humaniter colloquitur et permanet.*

ἡμῶν Ἰακώβ, ὃς ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ τοῦτο ἐπὶ περιθόητον, ἵνα καὶ δύνη δοῦναι κρεῖττον ὕδωρ; Τὸ δὲ, καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ ἔπιε, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ τὰ θρόματα αὐτοῦ, πρὸς ἔπαινον τοῦ τοιοῦτου φράτος εἰρηται, ὅτι ἂν εἶχεν ἕτερον κρεῖττον, οὐκ ἂν ἐκ τούτου ἔπιε κανοικί. Λοιπὸν οὖν, εἰ σὺ δύναιο δοῦναι κρεῖττον, μείζων εἰ τοῦ Ἰακώβ.

Ἡ μὲν οὖν Σαμαρεῖτις, αὕτη προσηνῶς αὐτῷ περὶ τοῦ Ἰακώβ διαλέγεται, καὶ παραμένει, κοθοῦσα εὑρεῖν τὸ ζητούμενον· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι καὶ λιθάξιν αὐτὸν ἐπαχειρήσαν, ὅτε τοῦ Ἀβραάμ ἐμνημόνευσεν. Πῶς οὖν εἰκὸς ἦν ἀποστραφῆναι τοιαύτην γυναῖκα σπουδαίαν καὶ φιλομαθῆ καὶ γλιχομένην ὡφελήθηται.

B Ἀπεκριθῆ — κάλιν. Δίψαν ὕδατος.

Ὅς — αἰῶνα. Οὐ μὴ διψῆσῃ ποτὲ, τὴν ἐξ ἀπιστίας δίψαν.

Ἀλλὰ — ὕδατος. Διὰ τῆς πηγῆς τὸ ἀένναον καὶ ἀνελλιπὲς τοῦ τοιοῦτου ὕδατος ἐνέφηγεν.

Ἀλλομένου — αἰώνιον. Ἀναβλύζοντος (84) διὰ ζωῆν αἰώνιον, εἰς τὸ παρέχειν ζωῆν αἰώνιον. Ὅρα δὲ πῶς εἰρηκυῖας τῆς γυναίκος, Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ, οὐκ εἶπε καὶ μείζων εἰμί· ἔδοξε γὰρ ἂν κομπάζειν· ἀφ' ὧν δὲ εἰρηκε, τοῦτο κατεσκευάσεν. Ἡ διαφορὰ γὰρ τῶν ὕδατων τὴν διαφορὰν τῶν παρεχόντων αὐτὰ κηρύττει· ἐκαίνῳ μὲν γὰρ τῷ ὕδατι φύσις δαπανᾶσθαι, τοῦτ' ἔστι πηγάζειν αἰεὶ.

Δέγει — ἀνελεῖν. Κατὰ μικρὸν ἀνάγεται πρὸς τὸ τῶν δογμάτων ἕψος. Ἀπὸ τῆς ὑπεροχῆς γὰρ οὐ δίδωσιν ὕδατος, μείζονα τοῦτον τοῦ Ἰακώβ εἶναι πιστεύουσα, καὶ ὅτι μὲν ἑτέρας φύσεως ὕδωρ δίδωσιν ὑψηλοτέρας ἐνόησεν· οὐκ ἔπειτα δὲ τὸ τέλειον ἔγνω· οὔτε γὰρ τίς ἐστὶν ὁ τοῦτο δίδους, οὔτε, τί ἐστὶν τοῦτο, κατέλαβεν. Ὑπέλαβε δὲ τὸ διδόμενον ἀναίρετικὸν τυγχάνειν ταύτης τῆς δίψης τῆς αἰσθητῆς. Οὔτε οὖν εὐκαλὸς ἦ γυνὴ αὕτη· οὐ γὰρ ἀπλῶς ἰδέξαστο τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς συζητήσεως· οὔτε ἀπειθῆς καὶ φιλόνομος· ἐβροῦσα γὰρ τὸν μείζονα τοῦ Ἰακώβ, οὐκ ἐναπέμεινε τῇ προλήψει. Καίτοι καὶ Ἰουδαῖοις εἶπεν, ὅτι Ὁ ἐρχόμενος πρὸς με οὐ μὴ πεινάσῃ· καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε· ἀλλ' οὐ μόνον οὐκ ἐπίστευσαν, ἀλλὰ καὶ ἐσκανδαλισθησαν.

D Δέγει — ἐνθάδε. Ἐγκειμένης καὶ ζητούσης λαβεῖν, λέγει. Ὑπαγε, κάλεισον τὸν ἄνδρα σου, καὶ ἐλθὲ ἐνθάδε, προσποιούμενος ὅτι χρὴ κάκεινον κοινωῆσαι ταύτη τοῦ δώρου. Καὶ ὅτι μὲν οὐκ ἔχει ἄνδρα νόμιμον ἐγίνωσκεν, ὡς πάντα εἰδῶς· ἐβούλετο δὲ ταύτην εἰπεῖν ὅτι οὐκ ἔχει ἄνδρα, ἵνα λοιπὸν, προφάσεως δραξάμενος, προφητεύσῃ τὰ κατ' αὐτὴν

και διορθώσεται ταύτην. Θέλει γάρ τῶν προβόήσεων και τῶν θαυμάτων τὰς ἀφορμὰς παρ' αὐτῶν λαμβάνειν τῶν προσιόντων, ὥστε και τὴν τοῦ κενοδοξείῳ ὑπόνοιαν διαφεύγειν, και οἰκειοῦσθαι μᾶλλον αὐτοῦ. Τὸ μὲν γάρ εἰπεῖν προηγουμένως ὅτι Πολύγαμος ἴεγονας, και νῦν ἔχεις ἀνδρα παράνομον, ἀκαίρον ἐδόκει και περιττόν· τὸ δὲ παρ' αὐτῆς λαβόντα τὴν αἰτίαν σφόδρα εὐκταρον και ἀκόλουθον.

Ἀπεκρίθη — ἀνδρα. Ολομένη πρὸς ἄνθρωπον ἀπλῶς διαλέγεσθαι, ἐπεχείρησε λαθεῖν, κρύπτουσα τὸ αἰσχρὸν τοῦ πράγματος.

Λέγει — εἰρηκας. Ἀψάμενος ἀφορμῆς, ὡς εἰρηκται, προφητεύει και διελέγει ταύτην, ἀκριθῶς ἄγαν τοῦ; τε φανεροῦς και νομίμους ἀνδρα; αὐτῆς ἀριθμῶν, και τὸν νῦν λαθραῖον και παράνομον ἀποκαλύπτων. Πέντε μὲν γάρ ἀνδρας ἔσχε φανερωῶς κατὰ διαδοχὴν· τοῦτο γάρ ἀκώλυτον ἦν· τοῦ πέμπτου δὲ τελευταῖοντος, οὐκ ἔτι λοιπὸν οὐδεὶς αὐτὴν φανερωῶς εἰς γυναῖκα λαθεῖν ἤθελησεν. Αὕτη δὲ μὴ φέρουσα τὴν ἐπιθυμίαν, λαθραῖον εἶχε τὸν αὐτῆς συγγίμενον. Οἱ πέντε μὲν οὖν ἀνδρες αὐτῆς ἦσαν, διὰ τὸ φανερόν· ἔ δὲ τότε μινυόμενος οὐκ ἦν ἀντρ αὐτῆς, διὰ τὸ λαθραῖον.

[Τοῦ (65) ἀγίου Μαξίμου· Ἡ Σαμαριεῖτις ὑπεδέχλου τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν λαθοῦσαν πέντε νόμους, ὡς ἀνδρας, τὸν τε ἐν τῷ παραδείσῳ δοθέντα τῷ Ἀδὰμ, και τὸν ἐκτὸς τοῦ παραδείσου τῷ αὐτῷ πάλιν δοθέντα, και τὸν τοῦ (66) Νῶε κατὰ τὸν κατακλισμὸν, και τὸν τῷ Ἀβραάμ περὶ τῆς περιτομῆς, και τὸν τῷ αὐτῷ πάλιν περὶ τῆς κατὰ τὸν Ἰσαὰκ θυσίας· ἀλλ' οὗτοι μὲν οἱ πέντε παρῆλθον και οἶον (67) ἀποτεθνήκεσαν· εἶχε δὲ τότε τὸν Μωσαϊκόν. Οὐκ ἦν δὲ οὗτο; (68) ἀνήρ αὐτῆς, ἢ ὅτι οὐ καθ' ὁλόκληρον ἐστέρητό τε και ἐφυλάσσετο, ἢ ὅτι οὐ διὰ παντός, ἀλλὰ μέρι τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας, ἐδόθη τῆ κατὰ τοὺς Ἰουδαίους φύσει τῶν ἀνθρώπων. Ἐκτοτε δὲ οὐκ ἦν ἀνὴρ αὐτῆς, ἀλλου ταύτην ἀρμοζομένου ἑαυτῷ, λέγω δὴ, τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου. Φρέαρ μὲν οὖν τοῦ Ἰακώβ ἡ θεία ἐστὶ Γρηγορη· ὕδωρ δὲ τούτοι, ἢ ταύτης γῶσις· βάθος δὲ τὸ βάθος τῶν νοημάτων· ἀντλημα δὲ ἢ διὰ τῶν γραμμάτων μάθησις τοῦ θείου λόγου ἦν οὐκ εἶχεν ὁ Κύριος, ὡς αὐτὸ τοῦτο Λόγο; και αὐτοσφιλ, και οὐ τὴν διὰ γραμμάτων μάθησιν διδοὺς τοῖ; μαθηταῖ; αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν διὰ πνευματικῆς χάριτος.]

Λέγει — σὺ. Οὐκ ἐδυσχέρανεν ἐλεγχθεῖσα προδῆλω; οὐδὲ ὕβριν ἠγγήσατο τὸν ἐλεγχον, ἀλλὰ ἐκπλαγεῖσα τὴν ἀκριθεστάτην πρόγνωσιν αὐτοῦ, κατενόησεν ὅτι ὄντως προφήτης ἐστίν. Θεωρῶ γάρ, φησίν, ἦτοι Συνήμι. Εἶτα οὐδὲν βιωτικὸν αὐτὸν ἐρωτῆ; ἀλλὰ περὶ δογμάτων εὐθύ;· Φησὶ γάρ·

Οἱ πατέρες — προσκυνεῖν. Πατέρες εἶπε τὸν

A corrigeret. Vult enim vaticinium ac miraculorum occasiones ab his quæ contingunt, accipere, ut et vanæ gloriæ suspicionem devitet, et eos sibi familiariores reddat. Siquidem alio modo dicere : Frequenter nupta fuisti, et nunc viro juncta es illegitimo, intempestivum videbatur atque superfluum : accepta vero ab ea causa, tempestivum erat atque consequens.

Vers. 17. Respondit — virum. Putans simpliciter cum homine loqui, occultata rei turpitudine, fallere cum conabatur.

Vers. 17. Respondit — Vers. 18. dixisti. Accedit, ut dictum est, occasione prophetat, eamque arguit, adamussim omnino manifestos ac legitimos ejus viros enumerans, et cum, qui nunc occultus erat ac illegitimus manifestans. Nam quinque viros palam et successive habuerat, siquidem hoc permisum erat : quinto autem mortuo, nullus eam manifeste in uxorem accipere voluit : ipsa vero non ferens concupiscentiam, sibi occulte conjunctum habebat. Quinque ergo viri fuerant ipsius, quia manifeste conjuncti : is autem, cui nunc commiscebatur, suus non erat, eo quod occultus esset.

†† Sancti Maximi : Mulier Samaritana significabat naturam humanam, quæ quinque leges acceperat, tanquam viros, nimirum legem Adamo datam in paradiso et extra paradysum eidem rursus datam, datam Noe tempore diluvii, Abrahamo de circumcissione et rursus eidem datam de Isaac sacrificando : sed hæc quinque præterierant et quasi mortuæ erant : habebat autem tunc Mosaicam. Sed hæc lex non erat maritus ejus, vel quod non tota diligebatur et servabatur, vel, quod non ad omne tempus, sed tantum usque ad adventum Servatoris data erat Judæicæ naturæ humanæ. Exinde vero non erat vir ejus, cum alia eam sibi junxisset, lex nimirum evangelica. Puteus igitur Jacobi, est sacra Scriptura : aqua vero ejus. hujus cognitio : profunditas autem, profunditas sententiarum : haustum vero, eruditio verbi divini quæ sit per litteras, quam Dominus non habuit, cum ipse Verbum sit ac vera Sapientia, cumque discipulis suis non per litteras dederit eruditionem, sed per gratiam spiritualem.

Vers. 19. Dicit — tu. Non indigne tulit, quod manifeste argueretur, neque pro injuria duxit increpationem, sed admirata perfectam ejus cognitionem, vere prophetam eum esse deprehendit. Viden, inquit sive, intelligo. Et exinde nihil mandatum aut temporale eum interrogat, sed statim de dogmatibus. Ait enim :

Vers. 20. Patres — adorare. Patres dixit Abra-

Varie lectiones et notæ.

(65) Hæc uterque codex exhibet in margine. Hæc enim prorsus non agnoscit.

(66) Etiam hic τῷ scribendum.

PATROL. GR. CXXIX.

(67) Pro ἀπετεθνήκεισαν.

(68) In Latino hæc valde claudicant, cum lex sit femininum.

ham et Isaac. Vetus siquidem historia tradit Abraham in illo monte obtulisse Isaac Deo in holocaustum. Aut patres dixit Jacob et filios ejus. Nam Jacob ibi constituit altare et adoravit Deum. Mulier itaque quæstionem proposuit, putans Samaritanorum dogma melius esse quam Judæorum, et honoratiorem locum esse montis illius, quæm Hierosolyma. Christus vero primum elevat utriusque loci dignitatem, eo quod brevi futurum esset, ut cultus divinus in utroque cessaret; deinde Judæos præponit, et postmodum divini cultus dogma manifestat.

Vers. 21. *Ait — patrem. † † Sophonie ; Et adorabunt eum quilibet ex loco suo* ⁶⁶.

Ex hoc prædicit dissolutionem Samaritici simul et Judaici cultus, quam passi sunt, exterminati post Christi passionem a Romanis. Per horam vero intellige tempus.

Vers. 22. *Vos — scimus.* Quamquam enim eundem Deum colebant Samaritani et Judæi, tamen Samaritani ignorabant, quod omnium gentium esset Dominus : opinabantur siquidem, quod solis Samaritanis atque Judæis dominaretur. Judæi vero cognoscebant, quod omnium gentium esset Dominus omnipotens. Ideo dixit ad illam : *Vos adoratis quod nescitis*, hoc est, cujus potestatem non cognoscitis; et seipsum Judæis connumeravit, dicens : *Nos adoramus quod scimus*, quia et ex Judæis erat progenitus, et Samaritanæ Judæus videbatur. Deinde etiam inducit, quod majus est :

Vers. 22. *Quis — est.* Samaritanorum salus ex Judæis est; nam ab illis didicerunt Deum cognoscere, et idola respicere. Aut alio modo : Salus mundi ex Judæis est, cum ab eis Christus sit incarnatus

Vers. 23. *Sed — veritate.* Ubi Judæos Samaritanis præposuisset, rursus nunc Judæis præponit Christianos, ut suspicione careat prælatio, et non appareat Judæis gratificari tanquam Judæus. Ubi autem dixit : *Venit tempus*, ne putaret, illud differendum, subjunxit : *Et nunc est*, sive jam imminet, inest.

Veros item adoratores dicit eos qui in se credunt, qui de Ecclesia sunt, tanquam vere colentes et non in umbris servientes, sicut Judæi et Samaritani; nam omnis horum servitus umbra erat et figura veritatis. Veri ergo adoratores adorant Patrem non in corpore, sed in spiritu, hoc est, non per corporales victimas, sed per spiritua-

⁶⁶ Sophon. II, 11.

Variae lectiones et notæ.

(69) *Συνετωτέρου;* abest A. Hoc vocabulo videtur Hentenii etiam codex caruisse. Ergo reddidit præfert, Senaum ergo expressit, ut vocabulum αποφαίνω. Προτιμᾶ, προκρίνει; nimis recedunt a meorum codd. lectione.

(70) Hæc uterque in margine. Eadem etiam cod.

A Ἀβραὰμ καὶ τὸν Ἰσαὰκ. Καὶ γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ ὄρει λόγος ἀρχαῖος ἱστορεῖ τὸν Ἀβραὰμ ἀνετηγοχίναί τὸν Ἰσαὰκ εἰς θυσίαν τῷ Θεῷ. Ἡ κατέρας εἶπε τὸν Ἰακώβ καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ὁ Ἰακώβ ἐστῆσεν ἐκεῖ θυσιαστήριον καὶ προσεκύνησεν τὸν Θεόν. Ἡ μὲν οὖν γυνὴ προσήγαγε τὴν ἐρώτησιν, οἰομένη κρεῖττον εἶναι τὸ δόγμα τῶν Σαμαρειτῶν παρὰ τὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τὸν τόπον τιμωτέρου τοῦ ὄρους ἐκείνου παρὰ τὸν τῶν Ἱερουσαλήμων· ὁ δὲ Χριστὸς πρῶτον μὲν καὶ ἀμφοτέρων τῶν τόπων ἀναίρει τὰ πρεσβεῖα, διὰ τὸ μέλλειν ἔσον οὕτω παυθῆναι τὰς ἐν ἐκείνοις λατρείαις· εἶτα ἀποφαίνει τοὺς Ἰουδαίους (69) συνετωτέρου;· ἔπειτα παρανοίγει τὸ δόγμα τῆς εὐσεβείας.

Λέγει — πατρί. [Σοφονίου (70). Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ.]

Ἐνεῦθεν προαναφώνει τὴν κατάλυσιν τῆς Σαμαρειτικῆς ἑμοῦ καὶ Ἰουδαϊκῆς λατρείας, ἣν πεπνυθασιν ἐξήλοθρευθέντες ὑπὸ Ῥωμαίων μετὰ τὴν χριστοκτονίαν. Ὄραν δὲ νόει τὴν καιρὸν.

Ἑμεῖς — οἴδαμεν. Εἰ γὰρ καὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν εἰσέθοντο Σαμαριταὶ καὶ Ἰουδαῖοι· ἀλλὰ Σαμαριταὶ μὲν ἠγνοοῦν ὅτι πάντων τῶν ἐθνῶν Κύριός ἐστι· μόνων γὰρ Σαμαρειτῶν καὶ Ἰουδαίων θεσπόζειν αὐτὸν ὑπελάμβανον· Ἰουδαῖοι δὲ ἐπίστεσκον ὅτι παντοκράτωρ ἐστὶ. Διὰ τοῦτο πρὸς αὐτὴν εἶπεν ὅτι Ἑμεῖς προσκυνεῖτε ὁ οὐκ οἴδατε, τοῦτέστιν, οὐ τὴν ἐξουσίαν οὐκ οἴδατε. Καὶ ἵνα τὴν δὲ συντάξαι τοὺς Ἰουδαίους· Ἡμεῖς γὰρ, φησὶ, προσκυνοῦμεν ὁ οἴδαμεν· διότι καὶ ἐξ Ἰουδαίων ἐβλάστησε, καὶ Ἰουδαῖοι τῇ Σαμαρειτικῇ ἔδοξαν. Εἶτα ἐπάγει καὶ τὸ μείζον·

Ὅτι — ἐστίν. Ἡ σωτηρία τῶν Σαμαρειτῶν ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστίν· ἐξ αὐτῶν γὰρ ἔμαθον εἰδέναι τὸν Θεόν, καὶ καταγινώσκειν τῶν εἰδώλων. Ἡ καὶ ἐτέρως· Ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου ἐκ τῶν Ἰουδαίων. ἐξ αὐτῶν γὰρ ὁ Χριστὸς ἐνηνθρώπησεν.

Ἄλλ' — ἀλήθεια. Προτιμήσας τῶν Σαμαρειτῶν τοὺς Ἰουδαίους, νῦν προτιμᾶ πάλιν τῶν Ἰουδαίων τοὺς Χριστιανούς, ἵνα ἀνυπόκοτος ἢ προτιμήσις γένηται καὶ μὴ δόξη καταγριζέσθαι τοὺς Ἰουδαίους, ὡς Ἰουδαῖοι. Εἰπὼν δὲ ὅτι Ἐρχεται ὥρα, ἵνα μὴ νομίση βραδύνειν αὐτὴν, προσέθηκεν ὅτι Καὶ νῦν ἔστιν, ἧγουν ἐνέστηκεν ἡ ὥρα.

Ἀληθινούς δὲ προσκυνητὰς λέγει τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν, τοὺς τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἀληθῶς εἰσέθοντας, καὶ οὐκ ἐν σχιαῖς λατρεύοντας ὡς Ἰουδαῖοι καὶ Σαμαριταὶ. Πᾶσα γὰρ ἡ λατρεία τούτων ἐκὶ ἦν καὶ προτύπωσις τῆς ἀληθείας. Οὗτοι γοῦν οἱ ἀληθινοὶ προσκυνῆται λατρεύουσι (71) τῷ Πατρὶ οὐκ ἐν σώματι ἀλλ' ἐν πνεύματι, τοῦτέστιν οὐ διὰ

A habet in contextu, post προσκυνήσατε τῷ Π. πρί. Et quidem litteris majusculis, quibus reliqua sæcra contextus scripta sunt. Est ergo hoc manifestum indicium particule ex marg. in textum translatae.

(71) Forte λατρεύουσιν, ut habet Hentenias. In textu etiam est προσκυνήσουσιν.

σωματικῶν θυσιῶν ἀλλὰ διὰ πνευματικῶν, καὶ οὐκ ἐν σκιαῖς· καὶ τύποις ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ, καὶ οὐ τόπω τὴν λατρείαν περιγράφοντες ὡς Ἰουδαῖοι καὶ Σαμαρεῖται, ἀλλ' ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ εὐλογούντες τὸν Κύριον.

Περὶ τοῦ Πατρὸς δὲ μόνου νῦν ποιεῖται τὸν λόγον διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς γυναικός· οὐκ ἴδει γὰρ ἀθρόον αὐτῇ τὸ δόγμα προσαγαγεῖν.

Καὶ γὰρ — αὐτόν. Ἦγουν, οὐ τυπικούς ἀλλ' ἀληθινούς, οὐ σωματικῶς θύοντας ἀλλὰ πνευματικῶς. Εἰπὼν δὲ ὅτι Ζητεῖ, ἐπέφηεν ὅτι ἀπαρσκαίεται τῇ νομικῇ λατρείᾳ, καὶ λοιπὸν συγκαταθετικῶς αὐτὴν ἐνομοθέτησε πάλαι καὶ συνεχώρησεν ἕχρι τότε διὰ τὴν τῶν Ἑβραίων παχύτητα καὶ ἀσθένειαν.

Πνεῦμα — προσκυνεῖν. Πνεῦμα, τοῦτέστιν ἀσώματος· διὸ καὶ τοὺς λατρεύοντας αὐτῷ πνευματικῶς χρῆ λατρεύειν, καὶ οὐκ ἐν σκῆ· ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ· τοῦτο γὰρ θεοπροπέτης καὶ κατάλληλος λατρεία. Πνευματικὴ δὲ λατρεία ἐστὶν ἡ ταπεινοπροσύνῃ· *Θυσία* γὰρ, φησὶ, τῷ θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καὶ ἡ προσευχὴ· *Θῦσον* γὰρ, φησὶ, τῷ θεῷ *θυσιαν αἰδέσεως*· καὶ ἀπλῶς πᾶσα πνευματικὴ ἀρετὴ· *Τότε* γὰρ, φησὶν, *εὐδοκῆσις θυσιαν δικαιοσύνης*· ἐνταῦθα *δικαιοσύνης* νοουμένης καθολικῶς πάσης· ἀρετῆς δὲ ἥ· ὁ ἀνθρώπος δικαιούται.

Λέγει — πᾶντι. Ἠγγίσατε (72) πρὸς τὸ τῶν ῥηθέντων ὄψος, καὶ λοιπὸν ἀπαγορεύει τὴν περὶ τῶν τοιοῦτων ἀκράσιν. Ἀλλὰ πόθεν Σαμαρεῖταις προσδοκία τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημίας; Ἀπὸ τῶν Μωσαϊκῶν Γραφῶν. Ἐγραψέ γὰρ Μωϋσῆς· *Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε*.

Λέγει — σοι. Τοῖς μὲν Ἰουδαίοις ἐπικατεμένοις καὶ λέγουσιν· Ἔως ποτε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἰρεῖς; εἰπέ ἡμῖν, εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός· οὐκ ἀπεκρίνατο τοῦτο σαφῶς. Ταύτη δὲ αὐτίκα ἐαυτὸν ἐφάνησεν· εὐγνωμονεστέρᾳ γὰρ αὐτῶν ἦν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, οὐχ ἵνα πιστεύσωσιν ἐζήτουν μαθεῖν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ κωμωδεῖσθαι αὐτόν· αὐτὴ δὲ μαθοῦσα ἐπίστευσε.

Καὶ — αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτῳ, ἀντὶ τοῦ, τοῦτων λεγομένων.

Καὶ — ἐλάλει. Ὅτι τηλικούτο; ὣν μετὰ γυναικὸς εὐτελοῦς διελέγετο.

Οὐδεὶς — αὐτῆς; Ἐσίγησαν, τιμῶντες αὐτόν. Παιδευμένοι γὰρ τὸ μὴ πάντα τὰ τοῦ διδασκάλου περιεργάζεσθαι. Ἄμα δὲ καὶ ἐγίνωσκον ὅτι τοῖς ψυχικοῖς τραύμασιν αὐτῆς φάρμακον ἐπιτίθεισιν.

⁶⁷ Psal. I, 19.

⁶⁸ Psal. XLIX, 14.

⁶⁹ Psal. I, 21.

⁷⁰ Deut. XVIII, 15.

⁷¹ Joan. X, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(72) Non cepit hoc Hentenius. Est enim vertigine corripitur, quod solet accidere iis qui excelsa intuentur, aut ex loco edito deorsum spectant. Reddidit

(hh) *Repentinum*. Repente. Est enim ἀθρόον ἀδverbium.

(ii) *Siquidem instructi erant*, etc. Bene enim in-

les; nec in umbris et figuris, sed in veritate; nec cultum loco circumscribentes, veluti Judæi et Samaritani, sed in omni loco dominationis ejus benedicentes Dominum.

De solo autem Patre facit nunc mentionem, propter mulieris imbecillitatem: neque enim repentinum (hh) dogma proponere ei oportebat.

Vers. 23. *Nam et — ipsum*. Puta non figurativos, sed veros; non corporaliter, sed spiritualiter immolantes. Dicens autem: *Quærit*, ostendit, quod legis immolatio displiceret, et sane olim condescendendo statuerat illam, et usque ad id tempus sustinuerat, propter Hebræorum imbecillitatem et crassitudinem.

Vers. 24. *Spiritus — adorare*. Spiritus, hoc est, incorporeus: ideo etiam colentes eum spiritualiter colere oportet, non in umbra, sed in veritate; hæc enim conveniens est, ac Deum decet. Spiritualis autem cultus, sive latria, est animi modestia: *Sacrificium*, inquit, *Deo spiritus contritus*⁶⁷; et oratis: *Sacrifica*, ait, *Deo sacrificium laudis*⁶⁸; et, ut uno verbo dicam, omnis virtus spiritualis: *Tunc acceptabis*, inquit, *sacrificium justitiæ*⁶⁹, ubi dictio *Justitiæ*, pro omni virtute accipitur, per quam homo justus efficitur.

Vers. 25. *Ait — omnia*. Inhiabat ad eorum quæ dicta sunt, sublimitatem, sed modo desperat, posse de illis audire. Sed unde Samaritanis expectat^o adventus Christi? A Mosaicis scripturis. Scripsit enim Moses: *Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris: tanquam me illum audietis*⁷⁰.

Vers. 26. *Dicit — tecum*. Judæis instantibus ac dicentibus: *Quoniam animam nostram suspensam tenes? dic nobis, an tu sis Christus*⁷¹. Non respondit hoc manifeste; huic autem protinus se ipsum manifestavit; nam hæc æquior illis erat. Siquidem ipsi non ut crederent, discere quærebant, sed ut reprehenderent: ipsa vero statim postquam didicit, credidit.

Vers. 27. *Et — ejus*. In hoc, id est, his dictis.

Vers. 27. *Ac — loqueretur*. Quod cum talis esset, cum vili muliere disputaret.

Vers. 37. *Nemo — illa?* Tacuerunt, honorem ipsi deferentes; siquidem instructi erant, (ii) ne omnia magistri facta curiose inquirerent: simul etiam sciebant quod spiritualibus illius vulneribus phararmacum apponeret.

ita, ac si repererit χέγηνα, quod ipsum non absurdum est, quo sensu Gregorius Naz. p. 150 dixit: Ἰσὸς τοῦ; ἀστέρως.

stituti est, non omnia doctoris curiose inquirere.

Vers. 28. *Reliquit* — Vers. 29. *Christus? Venerat* ad sensibilem fontem, et invenit intellectualem: atque accensa est igne spiritualium undarum, adeo ut et hydriam relinqueret et necessitatem propter quam accesserat, curreretque in civitatem, ac populum omnem ad Jesum attraheret: docens nos, eum spiritualia nacti fuerimus, temporalia cuncta despiciere.

Et videte mulieris sapientiam. Non dixit: Venite, videte Christum, cum tamen crederet esse Christum, ne de hujusmodi re a seipsa judicare videretur: maximum enim videbatur cognoscere eum qui expectabatur, sed alios vocat iudices. Utque illos magis attrahat, offert eis veluti quamdam escam, suorum videlicet peccatorum detectionem. Sciebat enim, quod si sermones illius vel solum gustarent, protinus et ipsi irretirentur. *Num hic est Christus? hoc est, Num fortassis hic est? Nam hæsitando loquitur, tanquam addubitans, ut ab illis detur sententia.*

Vers. 30. *Exierunt* — Vers. 31. *Comede*. Videntes eum ab itinere deflexum, et ab imminente solari ardore, rogabant eum. Nam hoc in loco πρώτων idem significat, quod *deprecabantur*; id autem vehementis est amoris, non temeritatis.

Vers. 32. *At ille* — Vers. 33. *Quod ederet? Ipse* quidem cibum dicebat, hominum salutem; discipuli vero de cibo sensibili intelligentes, hæsitant inter se: nam illum interrogare verebantur. Tunc ergo **C** verbum interpretatur.

Vers. 34. *Dicit* — *opus*. Voluntas Patris, qui ipsum miserat, et opus illius Christo injunctum, salus est hominum: hanc autem vocat cibum suum, ostendens per hanc vocem desiderium, quod de hominum habebat salute. Nam sicut qui edit, cibum concupiscit: ita et ipse hominum salutem. Dicit autem se a Patre missum, vel tanquam homo, vel sicut Verbum quod a Patre generatur, vel Patri honorem deferendo.

Vers. 35. *Nonne* — *jam*. Discipuli quidem de sensibili messe dicebant, ipse vero de intellectuali nunc loquitur, et hanc ostendit instare. Regiones appellans multitudinem venientium ad Samaritanorum; albas autem dicit eas, tanquam ad fidem paratos illos. Nam et fides messis est, quæ ab infidelitate metitur vel separatur, et confertur ad Christum. Quemadmodum enim albæ segetes paratæ sunt ad messem, ita et illi ad fidem.

Vers. 36. *Et* — *accipit*. Et qui tales metit regiones, retributionem a Deo sumit: universalis namque loquitur hic de omnibus Samaritanis ac Judæis, qui erant credituri.

Vers. 36. *Et* — *æternam*. Qui sensibilem metit agrum, congregat fructum ad vitam temporalem, hic autem ad vitam æterram.

Ἀφήκεν — *Χριστός*; Ἦλθεν ἐπὶ τὴν αἰσθητὴν πηγὴν, εὐρούσα δὲ τὴν νοητὴν οὕτως ἀνήθη τῷ πυρὶ τῶν πνευματικῶν ναμάτων ὡς καὶ τὸ ἄγος ἀφείναι, καὶ τὴν χρείαν δι' ἣν παρεγένετο, καὶ δραμεῖν εἰς τὴν πόλιν, καὶ πάντα τὸν ἄνθρωπον ἐλκύσαι πρὸς τὸν Ἰησοῦν, παιδεύουσα ἡμᾶς, ὅταν ἐντύχωμεν πνευματικοί; ὑπερορᾶν πάντων τῶν βωτικῶν.

Καὶ ὅρα σοφίαν γυναικός. Οὐκ εἶπε, δεῦτε, δεῦτε τὸν Χριστόν, καίτοι πιστεύουσα ὅτι ὁ Χριστός ἔστιν, ἵνα μὴ δόξη κρίνειν ἀφ' ἑαυτῆς περὶ τηλικούτου πράγματος· μέγιστον γὰρ εἰδοὶ τὴν ἐπιγνώσκειν τὸν προσδοκώμενον· ἀλλ' ἑτέρου; καλεῖ κρίτας, ἵνα καὶ μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισπάσῃται. Προτείνει δὲ τοῦτοι; καθάπερ τι δέλεαρ, τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἰδίων ἀμαρτιῶν. Ἐγίνωσκε γὰρ ὡς εἰ μόνον γεύσονται τῶν λόγων αὐτοῦ, σαγηνευθήσονται καὶ αὐτοὶ παραυτίκα. Τὸ δὲ, *Μήτι οὐτός ἐστιν ὁ Χριστός*; ἀντὶ τοῦ, *Μήποτε οὗτος ἐστιν*; Ὑποκρίνεται γὰρ, ὅσον ἐπιδιστάζειν, ὥστε παρ' αὐτῶν γενέσθαι τὴν κρίσιν.

Ἐξῆλθον — *φαγε*. Ὁρῶντες αὐτὸν κεκμηκότα, ὑπὸ τε τῆς ὀδοπορίας καὶ τῆς ἐπικειμένης ἡλιακῆς φλογός, ἠρώτων αὐτὸν, ἦτοι παρεκάλουν φαγεῖν τοῦτο δὲ φιλοστοργίας ἦν, οὐ προπετείας.

Ὁ δὲ — *φαγεῖν*; Αὐτὸς μὲν βρώσιν εἶλε τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων ὁ μαθητὰς δὲ περὶ βρώσεως αἰσθητῆς νοοῦντες ἀπορούσι πρὸς ἀλλήλους· ἠύλαβούντο γὰρ ἐκείνον ἐρωτῆσαι. Λοιπὸν οὖν ἐρμηνεύει τὸν λόγον.

Λέγει — *ἔργον*. Θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν Πατρὸς, καὶ ἔργον αὐτοῦ ἐπιταγὴν αὐτῷ, ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων. Ταύτην δὲ βρώσιν ἑαυτοῦ καλεῖ, διὰ τῆς λέξεως ταύτης ἐμφαίνων τὴν ἐπιθυμίαν τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. Ὡς περὶ γὰρ ὁ τρώγων ἐπιθυμεῖ τῆς βρώσεως, οὕτω καὶ αὐτὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν. Πεμφθῆναι δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς φησιν, ὡς ἄνθρωπος, ἡ καὶ ὡς Λόγος ἐκ τοῦ γεννησάντος νοῦ, ἡ καὶ ὡς τιμῶν τὸν Πατέρα.

Ὁυχ — *ἦδη*. Οἱ μαθητὰς μὲν περὶ τοῦ αἰσθητοῦ θερμοῦ ἔλεγον· αὐτὸς δὲ νῦν περὶ τοῦ νοητοῦ φῆσι, καὶ δείκνυσσι τοῦτον ἐνεστῶτα· χώρας μὲν ὀνομάζων τὰ πλήθη τῶν ἐρχομένων ἤδη πρὸς αὐτὸν Σαμαρειτῶν· λευκάς δὲ αὐτὰς καλῶν, ὡς ἐτοιμοὺς πρὸς πίστιν. Θερισμός γὰρ καὶ ἡ πίστις, θερίζουσα ἀπὸ τῆς (73) ἀπιστίας, καὶ συγχομίζουσα πρὸς τὸν Χριστόν. Ὡς περὶ γὰρ τὰ λευκὰ γῆδια εἶσιμα πρὸς θερισμόν εἰσιν, οὕτω κακείνοι πρὸς πίστιν.

Καὶ — *λαμβάνει*. Καὶ ὁ θερίζων τοιαύτας χώρας ἀμοιβὴν ἐκ Θεοῦ λαμβάνει. Καθολικώτερον γὰρ ἐνταῦθα περὶ πάντων λέγει τῶν μελλόντων πιστεύειν Σαμαρειτῶν καὶ Ἰουδαίων.

Καὶ — *αἰώνιον*. Ὁ μὲν θερίζων αἰσθητὸν γῆδιον, συναγάγει καρπὸν εἰς ζωὴν πρόσκαιρον· οὗτος δὲ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Variae lectiones et notæ.

(73) Τῆς omitit B.

Ἰνα — θερίζων. Ἰνα, συναχθέντος· ἕκει τοῦ Α τοιοῦτου καρποῦ, καὶ ὁ σπείρει· ἐμοῦ χαίρει καὶ ὁ θερίσας, βλέποντες αὐτὸν συναχθέντα ἕκει, καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ μισθοὺς ἐμοῦ κομιζόμενοι, ὁ μὲν ὡς σπείρας, ὁ δὲ ὡς θερίσας.

Σπείροντες μὲν οὖν εἰσιν οἱ προφήται, Μωϋσῆς καὶ οἱ μετ' ἐκείνων, οἷα σπείραντες τὰς περὶ Χριστοῦ προρρήσεις, θερίζοντες δὲ οἱ ἀπόστολοι· θερίσαντες τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῆς ἀπιστίας, καὶ συγκομίσαντες εἰς τὰς ἀποθήκας τῶν αἰωνίων σκηνῶν.

Ἐν — θερίζων. Ὁ λόγος ὁ ἀληθινὸς τῆς παροιμίας.

Ἐγὼ — κηκοπιάκατε. Εἰς ὃ οὐχ ὑμεῖς κηκοπιάκατε.

Ἄλλοι — εἰσεληλύθατε. Ταῦτα λέγει δεικνύων ὅτι τὸ ἐγγερισθὲν τούτοις ἔργον, ῥάδιόν ἐστι καὶ εὐκόλον, καὶ ὄρατος· αὐτοῖς ἐντεῦθεν ἐμβάλλων, ὡς τοῦ ἐπιπονωτέρου προανυσθέντος. Τὸ σπείρειν μὲν γὰρ μετὰ πόνου καὶ βραδέως γίνεται, τὸ θερίζειν δὲ μετὰ ἀνίσσεως καὶ ταχύως· καὶ τοῦ σπόρου ἔργον τὸ θέρειν.

Τροπικαῖς δὲ καὶ μεταφορικαῖς κέχρηται λέξεσι πολλῶν τοῦ Εὐαγγελίου, ποιῶν τὴν διδασκαλίαν ἐμφαντικωτέραν, καὶ τὴν μνήμην τῶν λεγομένων μονιωτέραν, διὰ τῶν γνωρίμων εἰκότων καὶ παραδειγμάτων· τῆς (74) μὲν ἡδύτερον εἰσδυομένης ταῖς ἀκοαῖς, τῆς (75) δὲ βαθύτερον ἐντυπουμένης τῆ καρδίᾳ. Καὶ αἰσθητὰ μὲν τὰ ῥήματα, πνευματικὰ δὲ τὰ νοήματα.

Ἐκ — ἐποίησα. Πάντα νόησον τὰ περὶ τοὺς ἄνδρας, καὶ τὸν οὐχ ἄνδρα. Ἡ καὶ ἄλλα ἴσως εἶπεν αὐτῇ πολλὰ κηκουμένα.

Ὡς — κυρ' αὐτοῖς (76). Παρακάλου αὐτόν.

Καὶ — αὐτοῦ. Τὸν τῆς διδασκαλίας.

Τῆ — Χριστός. Ἐξ ὧν ἤκουσαν αὐτοῦ διδάσκοντος, ἔγνωσαν ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου, ὁ Χριστός, ὅτι, τῆς οἰκουμένης ἀπολωλυίας, ἦλθεν οὗτος σῶσαι αὐτήν. Εὐγλωμονέστεροι δὲ πολλῶ τῶν Ἰουδαίων οἱ Σμαρῖται. Οὗτοι μὲν καὶ ἐξῆλθον πρὸς αὐτόν, καὶ παρεκάλου αὐτόν μείναι παρ' αὐτοῖς, καὶ μηδὲν σημεῖον ἰδόντες ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν· ἐκεῖνοι δὲ ἐρχόμενον μᾶλλον πρὸς αὐτοὺς ἐδίωκον, καὶ θέλοντα μένειν παρ' αὐτοῖς ἐβαρύνοντο, καὶ πολλὰ σημεῖα βλέποντες ἠπίστουν. Πῶς οὖν εἰκὸς τούτου; παραδραμεῖν, ἢ ποίας δικαιοσύνης, τοῖς μὲν μισοῦσι προσεδρεύειν, τῶν δὲ ἀγαπώντων ἀποπηδᾶν;

Vers. 36. *Ut — qui metit.* Ut congregato ibi tali fructu, et qui seminavit simul gaudeat, et qui messuit : videntes scilicet, eum ibi congregatum, ac mercedem ex eo referentes : ille quidem tanquam qui seminavit, iste vero sicut qui messuit.

Seminantes itaque sunt prophetae, Moses et qui post illum fuerunt, ut qui vaticinia de Christo seminaverunt : metentes autem apostoli, qui messuerunt homines ab infidelitate, ac retulerunt ad horrea aeternorum tabernaculorum.

Vers. 37. *In — qui metit.* Verus est sermo proverbii.

Vers. 38. *Ego — laborastis.* Id est, ad quod vos non laborastis.

Vers. 38. *Alii — introistis.* Haec dicit, ostendens, quod opus illis commissum facile et in promptu est, ac confidentiam eis inde immittens, utpote perfecto eo, quod laboriosius est. Seminare namque cum labore fit et tarditate, metere vero cum requie et velocitate : et sementis fructus est messis.

Frequenter autem usus est in Evangelio figurativis ac metaphoricis dictionibus, efficaciorum reddens doctrinam, et memoriam eorum quae dicuntur stabiliorum, per notas similitudines et exempla : tum quod jucundius id in aures ingreditur, tum quod profundius cordi imprimitur ; et sermones quidem sunt sensibiles, intellectus vero spirituales.

Vers. 39. *Ex — feci.* Quaecumque, intellige de viris, et de eo qui non erat vir ejus. Aut etiam alia fortassis multa dixit ei, quae erant occulta.

Vers. 40. *Cum — apud se ipsius.* Ille rursus ἠρώτων, idem significat, quod *obsecrabant*.

Vers. 40. *Et — Vers. 41. Ipsius.* Sermone autem ipsius, hoc est, doctrinam illius.

Vers. 42. *Et — Christus.* Ex his quae eum docentem audiverant, cognoverunt quod hic vere esset Salvator mundi Christus, quod orbe perduto venisset hic ut ipsum salvaret. Fuerunt autem Samaritani multo æquiores Judæis : illi enim exiverunt ad eum et orabant illum ut veniret ad se, cumque nullum vidissent signum, crediderunt in eum ; Judæi vero ad se magis venientem persequebantur et apud se manere volentem, graviter ferebant, cumque multa vidissent signa, non credebant. Quomodo ergo æquum erat ut hos præteriret? aut qua justitia fieri poterat ut illis qui se odio habebant, adesset, hos autem, qui amabant, desereret?

Variae lectiones et notæ.

(74) Τῆς διδασκαλίας.

(75) Τῆς μνήμης.

(76) Hoc et proximum scholium apud Hentenium conjunctum est.

Allo autem tempore Samaritani non exceperunt A eum, utpote amicum Judæorum, qui adversus se inimicitias exercebant. Nam hoc scripsit Lucas tricesimo secundo capite ⁷². Sed illi erant alii ab istis. Illi siquidem vicum quemdam Samaritæ inhabitabant, isti vero civitatem.

Vers. 43. *Post* — Vers. 44. *Haberet*. Cur non abierit tunc recta Capernaum, quæ patria ipsius habebatur, causam reddit : quia videlicet hi qui in ea morabantur, animum non applicabant, nec obtemperabant illi utpote familiares : siquidem familiaritas facile causat despectum.

Quomodo autem testatus sit Jesus, quod propheta in patria sua honorem non habeat, quære in sine vicesimi quarti capituli Evangelii juxta Matthæum et invenies ⁷³. Nazareth quidem patria ejus erat, patria videlicet matris ipsius, et ejus qui putabatur patris, in qua etiam nutritus fuerat. Capernaum vero habebatur patria illius, quod in ea habitaret. At enim Matthæus, quod relicta Nazareth, veniens habitavit Capernaum ⁷⁴.

Vers. 45. *Cum* — *festo*. Galilæam intellige reliquas Galilææ civitates ac vicos, præter eam quæ proprie civitas ejus dicebatur. Festum vero Pascha, veluti secundo capite significatum est.

Vers. 45. *Nam et ipsi* — *festum*. Nam omnes simul Judæi Hierosolymam undique concurrentes festum celebrabant.

CAP. VI. De regio.

Vers. 46. *Venit* — *vinum*. In Galilæam quidem venit propter eorum invidiam, qui Judæam inhabitabant : in patriam autem suam non abiit, quia ei non auscultabant, et ne major eis accederet condemnatio. In Cana venit, primum quidem invitatus ad nuptias ; nunc vero, ut fidem quæ ex facto prius miraculo accesserat, sua præsentia confirmaret : imo potius eos attraheret veniens non vocatus, ac patris suæ eos præponens.

Vers. 46. *Et* — *Capernaum*. Regius dicebatur vel quod regio esset genere, vel quod dignitatem nactus erat, a qua Regius cognominabatur, vel quod minister esset regius. Quidam itaque dicunt, hunc fuisse centurionem, de quo apud Matthæum et Lucam facta est mentio ⁷⁵. Non est autem ita. Siquidem, ut alias eorum differentias omitamus, ille centurio erat, hic regius ; illius servus ægrotabat, hujus filius ; et ibi morbus erat paralysis, hic autem febris.

Vers. 47. *Hic* — *moriturus*. Rursum *πρώτα*, significat *deprecatur*.

⁷² Luc. ix, 52 53. ⁷³ Matth. xiii, 57. ⁷⁴ Matth. iv, 15. ⁷⁵ Matth. viii, 5 ; Luc. vii, 2.

Varie lectiones et notæ.

(77) Καθόλου μὲν ἀπῆλθεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἥ; ἡ Καπερναοὺμ· οὐκ ἰδ:κῶ; δὲ, ἥτοι: ἐξικρίτως, ἦλθεν εἰς Καπερναοὺμ.

(78) Καί: abest A, nec agnoscit Hentenius.

Ἐν ἐτέρῳ δὲ καιρῷ οἱ Σαμαρίται οὐκ ἰδέξαν:ο αὐτὸν ὡς φίλον Ἰουδαίων τῶν ἐχθραίνόντων αὐταῖς. Τοῦτο γὰρ ὁ Λουκᾶς ἐστέρησεν ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ. Ἄλλ' ἐκεῖνοι ἕτεροι ἦσαν παρ' αὐτοῦ. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ κώμην τινὰ τῆς Σαμαρείας ἔκουν· οὗτοι δὲ πόλιν.

Μετὰ — ἐκαί. Διότι τότε οὐκ ἀπῆλθεν ἰδικῶ; (77) εἰς Καπερναοὺμ τὴν δοκοῦσαν πατρίδα αὐτοῦ, τίθησιν αἰτίαν ὅτι οὐ προσίχον αὐτῷ οἱ ἐν αὐτῇ, καταφρονοῦντες ὡς συνήθους. Τὸ σύνθηρος γὰρ εὐκταφρόνητον.

Ποῦ δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν ὅτι προσφῆτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει ; (78) Καὶ ζήτησον ἐν τῷ τίλει τοῦ εἰκοστοῦ τετάρτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου, καὶ εὐρήσεις. Καὶ γὰρ ἡ μὲν Ναζαρετ ἦν πατρίς αὐτοῦ, ὡς πατρίς τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ τοῦ δοκοῦντος πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ὡς ἐν αὐτῇ τεθραμμένον· ἡ δὲ Καπερναοὺμ ἰδοῦμαι πατρίς αὐτοῦ, ὡς κατοικοῦντος εἰς αὐτήν. Φησὶ γὰρ ὁ Ματθαῖος ὅτι καταλιπὼν τὴν Ναζαρετ ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς Καπερναοὺμ.

Ὅτε — ἑορτῇ. Γαλιλαίαν νόει τὰς ἄλλας πόλεις καὶ κώμας τῆς Γαλιλαίας παρὰ τὴν δηλωθεῖσαν ἰδικῶς πατρίδα αὐτοῦ· ἑορτὴν δὲ τὴν τοῦ Πάσχα, ὡς ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ δεδήλωται.

Καὶ αὐτοὶ γὰρ (79) — ἑορτήν. Ὅμοῦ γὰρ ἐν Ἱεροσολύμοις Ἑβραῖοι πάντες πανταχόθεν (80) συναρχόμενοι ἑώρταζον.

C ΚΕΦ. Γ'. Περὶ τοῦ βασιλικοῦ.

ἦλθεν — ὄνον. Εἰς τὴν Γαλιλαίαν μὲν ἦλθε διὰ τὸν φόβον τῶν κατοικούντων τὴν Ἰουδαίαν· εἰς τὴν βῆθεισαν δὲ πατρίδα αὐτοῦ οὐκ ἀπῆλθεν, ὡς μὴ προσίχουσαν αὐτῷ, καὶ ἵνα μὴ μίζον αὐτῇ γίνηται τὸ κρίμα. Εἰς τὴν Κανὰ δὲ ἦλθε πρῶτον μὲν κληθεὶς εἰς τὸν γάμον· νῦν δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ προγεγονότος θαύματος ; ἐγγενομένην πίστιν βεβαίων τῇ παρουσίᾳ, καὶ μᾶλλον αὐτοῦ ἐπελκόμενος, ὡς ἐλθὼν αὐτόκλητος καὶ προτιμῆσις αὐτοῦ τῆς πατρίδος.

Καὶ — Καπερναοὺμ. Βασιλικὸς ἰλέγετο ἢ ὡς ἐξ γένους βασιλικοῦ, ἢ ὡς ἀξίωμα τι κεκτημένος ἀφ' οὗπερ ἐκαλεῖτο Βασιλικὸς ἢ ὡς ὑπηρετῆς βασιλικός. Τινὲς μὲν ὀνόμασι ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ παρὰ τῷ Ματθαίῳ καὶ τῷ Λουκᾷ μνημονεύμενος ἑκατόνταρχος· οὐκ ἐστὶ δέ. Καὶ γὰρ, ἵνα τὰς ἄλλας ἐάσωμεν διαφορὰς αὐτῶν, ἐκεῖνος μὲν ἑκατόνταρχος, οὗτος δὲ βασιλικός, κάκεινου μὲν δοῦλο; ἡσθάνει· τούτου δὲ υἱός· καὶ ἐκεῖ μὲν ἡ νόσος παράλυσις, ἐνταῦθα δὲ πυρετός.

Ὅτος — ἀποθνήσκων. Ἠρώτα, ἥτοι Παρικάλει.

Idem paulo ante, loco κοῦ, videtur legisse πῶς.

(79) Γὰρ ergo, quod unus meorum omittit, eodem Hentenii videtur habuisse.

(80) Ἐρχόμενοι A.

Εἶπεν — πιστεύσατε. Οὐ κατ' ἐρώτησιν ἀνα- A
γνωστόν, ἀλλὰ κατὰ ἀπόφασιν. Εἶπε γὰρ τοῦτο κοι-
νῶς μὲν, τῶν Σαμαρειτῶν ὑποβιάζων τοὺς Ἰουδαί-
ους, ὡς ἐκείνων πιστευσάντων δίχα σημείων καὶ τε-
ράτων ἰδιαίτερον δὲ, τοῦ Βασιλικῆς καθαπτόμενος·
εἰ γὰρ καὶ πίστει ἦν τὸ ἀπελθεῖν καὶ παρακαλεῖν
καὶ ἐπιείγειν αὐτόν· καὶ γὰρ καὶ ὁ εὐαγγελιστῆς
φησιν δεῖ εἰπόντος τοῦ Ἰησοῦ· Πορεύου, ὁ υἱὸς σου
ζῆ· ἐπίστευσε τῷ λόγῳ αὐτοῦ· ἀλλ' οὖν οὐχ ὑγιῶς
ἐπίστευσε. Καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τοῦ πυνθάνεσθαι
πότε ἀφῆκε τὴν νοσοῦντα ὁ πυρετός. Ἐβούλετο γὰρ
μαθεῖν, εἴτε αὐτομάτως· εἴτε κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Χρι-
στοῦ τοῦτο γέγονε.

Λέγει — ἐπορεύετο. Κατάβηθε, φησὶ, πρὶν ἀπο- B
θανεῖν τὸ παιδίον μου. Προσελόκα γὰρ ὅτι μετὰ τὸ
ἀποθανεῖν οὐ δύναται ἀναστῆσαι αὐτό.

Ἦδεν — ἔσχε. Κομψότερον ἐνταῦθα λέγει τὸ βρό-
τερον, τὸ κουζότερον, τὸ (81) ἐλευθεριώτερον.

Καὶ — πυρετός. Πύρρῳ γὰρ τῆς Κανά ἡ Καπερ-
ναοὺμ ἦν, ὥστε μὴ θυνηθῆναι αὐτοὺς ἐν αὐτῇ τῇ
ἡμέρᾳ κομῆσαι τὰ εὐαγγέλια τῆς ζωῆς τοῦ παιδίου.

Ἔγνω — ζῆ. Ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ δηλωότι
ἀφῆκεν αὐτὴν ὁ πυρετός.

Καὶ — δ.1η. Νῦν ἐπίστευσεν ὑγιῶς, μετὰ τὸ ὑγι-
ναὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Καλῶς οὖν καθήψατο αὐτοῦ ὁ
τὴν καρδίαν αὐτοῦ γινώσκων Χριστός, εἰπὼν δεῖ
Ἐάν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα ἴδητε, οὐ μὴ πιστεύ- C
σητε.

Κυρίως οὖν σημεῖα μὲν εἰσι τὰ κατὰ φύσιν, ὡς
τὸ ὑγιάζειν νοσοῦντας· τέρατα δὲ τὰ ὑπὲρ φύσιν,
ὡς τὸ ζωοποιεῖν νεκρούς καὶ δωματοῦν τυφλοὺς. Κα-
ταχρηστικῶς δὲ λέγονται καὶ τοῦνεντιόν.

Τοῦτο — Γαλιλαίαν. Καὶ πρότερον εἰπὼν δεῖ
Ἦλθε πάλιν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Κανά τῆς Γαλι-
λαιας, ὅπου ἐποίησε τὸ ὕδωρ οἶνον· οὐ μάτην ἀν-
έμνησε τοῦ θαύματος, ἀλλ' ἐμφανίον δεῖ, καὶ τοῦτου
γεγονότος, ἐλάττους (82) τῶν Σαμαρειτῶν εἰς πίστιν
ἐφάνθησαν. Καὶ νῦν δὲ λέγων δεῖ Τοῦτο πάλιν δεύ-
τερον σημεῖον ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς· ὁμοίως καθ-
άπτεται αὐτῶν, δεῖ καὶ δεύτερον σημεῖον ἰδόντες οὐχ
ἠδυνήθησαν ἐφικέσθαι (83) τοῦ μέτρου τῆς πίστεως
τῶν οὐδὲν ἐωρακότων Σαμαρειτῶν.

Δεύτερον γὰρ τοῦτο εἶπεν οὐχ ὡς μετὰ τὸ πρῶ-
τον (84) μηδεὶς ἐτέρου παρὰ τοῦτο γεγονότος ἐν
ἅλῃ τῇ Παλαιστίνῃ, ἀλλ' ὅτι μετὰ τὸ πρῶτον δεύ-
τερον τοῦτο ἐν Κανά γέγονε.

Μετὰ — Ἰουδαίων. Ἡ πεντηχοστή.

Καὶ — Ἱεροσόλυμα. Συνεχῶς ἐν ταῖς ἑορταῖς
ἐπιχωριάζει τῇ πόλει ταύτῃ, τοῦτο μὲν συνορατάζων

⁷⁹ Joan. iv, 50. ⁸⁰ ibid. 48. ⁸¹ ibid. 46.

Variæ lectiones et notæ.

(81) Non est sollicitandum hoc vocabulum, etsi
Hæntenius reddiderit, *tolerabilius*. Nam ἐλευθέριος
recentiores etiam usurpant de convalescentibus.

(82) Οἱ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ.

Vers. 48. *Ait* — *credetis*. Interrogative, sed
affirmative legendum. Nam hoc dixit generaliter
quidam deprimendo Judæos cum Samaritanis
collatos, quod illi absque signis et prodigiis credi-
diserent, particularius autem Regium objurgando :
etsi enim fidei erat, quod abiisset et deprecatus
esset, ac urgeret eum. Siquidem evangelista quoque
ait, quod cum dixisset Jesus : *Vade, filius tuus
vivit* ⁷⁹, credidit homo sermoni, quem dixerat ei ;
nondum tamen recte credebat ; et hoc manifestum
est, eo quod interrogaverit quando ægrotan-
tem reliquisset febris ; volebat namque di-
scere, ulrum casu an Christi jussu hoc factum
esset.

Vers. 49. *Dicit* — Vers. 50. *Ibat*. — *Descende*,
inquit, *priusquam moriatur* ; existimabat enim, quod
post mortem eum resuscitare non posse^t.

Vers. 51. *Jam* — Vers. 52. *Habuisse*. *Quantum
κομψῆς* dicatur *scitus, industrius aut eloquens*. hic
tamen comparativum *κομψότερον* significat *facilius,
levius, tolerabilius*.

Vers. 52. *Et* — *febris*. Nam procul a Cana erat
Capernaum : itaque non potuerunt eodem die
ferre nuntium de salute filii ejus

Vers. 53. *Cognovit* — *visit*. Quod in illa hora,
puta, reliquerat eum febris.

Vers. 53. *Et* — *tota*. Nunc perfecte credidit,
ubi sanatus est filius ipsius. Merito ergo objurga-
vit eum Christus, qui cor illius novorat, dicens :
*Nisi signa et prodigia videritis, nequaquam crede-
tis* ⁸⁰.

Signa quidem proprie sunt quæ secundum natu-
ram sunt, ut sanare ægrotum ; prodigia vero, quæ
supra naturam ut vivificare mortuos, visum præstare
æcis, quamquam abusive etiam dicantur e diverso.

Vers. 54. *Hoc* — *Galilæam*. Et prius cum dixisset :
*Venit rursum Jesus in Cana Galilæam, ubi fecerat
ex aqua vinum* ⁸¹, non frustra miraculi fecit mentio-
nem, sed ut ostenderet quod etiam facto illo si-
gno Samaritanis inferiores in fide inventi sunt. Et
nunc quoque dicens : *Hoc iterum secundum signum
edidit Jesus*, similiter carpit illos, quia etiam secun-
do signo viso, non potuerunt ad mensuram perve-
nire fidei Samaritanorum, qui nullum viderant.

Hoc autem dixit secundum, non quod post pri-
mum nullum aliud ediderit in tota Palestine, sed
quod post primum, hoc secundum in Cana factum sit.

Cap. V. vers. 1, *Post* — *Judæorum*. Pentecoste.

Vers. 1. *Et* — *Ierosolyma*. Continue in festis ad
hanc civitatem ventitabat : partim quidem, ut cum

(83) Ἀφικέσθαι A male. Forte tamen ita repe-
rerit interpres.

(84) M. δὲν B.

cæteris festum celebraret secundum legem; partim vero, ut simplicium multitudinem attraheret. Nam in festis ex omni plebe confluebant.

Vers. 2. *Est — Bethesda.* Est Hierosolymis piscina in loci situ, qui dicitur *Probatca*: aut simpliciter ita dicto juxta veterum traditionem, aut ut quidam dicunt, quod oves (quæ Græcis πρόβατα appellantur) olim illuc congregarentur, quæ in festis erant immolandæ, et harum intestina in aqua illa purgantur.

Vers. 2. *Quinque porticus habens.* Fornices aut testudines: has autem in circuitu habebat. Sicut ergo divina providentia, quæ ibi operabatur, piscina fabricata erat, ita et porticus propter ægrotantes.

Vers. 3 *In — vers. 4. Morbo.* Per enumeratos orbos alii quoque significati sunt. Dicens autem: *Statuto tempore descendebat*, docuit, quod non semper fiebat miraculum, sed certis temporibus: hominibus quidem incognitis, verum frequenter, ut opinor, in anno: propter hoc siquidem in porticibus decumbebat multitudo magna languentium.

Verum cæteri sane utpote claudi et aridi, poterant tempus observare; nam videbant turbam aquam: cæci autem (*jj*) quomodo factam aquæ turbationem cognoscebant? Habebant certe ministros, qui id observarent.

Illa vero piscina figura erat piscine sacri baptismi: sicut enim illa morbos sanabat, ita et ista. Sed illa quidem corporales, hæc vero spirituales; illa *C* statuto tempore, hæc autem semper; illa descendente angelo, hæc adveniente Spiritu sancto: nam majora sunt nova veteribus.

CAP. VII. *De eo, qui triginta et octo annos morbo tenebatur.*

Vers. 3. *Erat — morbo.* Morbus vero erat paralysis. Alius tamen erat hic a paralytico, de quo apud Matthæum sit mentio, sicut in narratione decimi tertii capituli illius Evangelii apertissime significatum est⁹⁰.

Vers. 6. *Cum hunc vidisset — feri?* Eum, qui multo tempore assiduus fuerat ac tolerantissimus, cæteris præponit: tum quod miseratione dignior esset tum etiam docens quod inter eos qui superno egent medicamine, Deum magis sœclunt, qui sunt constantissimi. Non dixit autem: Vis ut te curem, quia erat ab arrogantia alienus, et quia is qui morbo tenebatur ipsum nequaquam cognoscebat; ideo etiam nec fidem ab eo requisivit.

Interrogat autem, non ut disceret, supervacaneum enim erat de re manifesta discere: sed ut per responsionem omnibus ostendatur ejus constantia. Vide enim, quid respondeat.

⁹⁰ Matth. ix, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(85) Imo ἡ. Vide Eustath. ad Hom. p. 1530, v. 54. edit. Rom.

(jj) *Cæci autem* etc. Cæci autem, quomodo? A strepitu, qui fiebat, hæc dicebant.

Α διὰ τὸν νόμον τοῦτο δὲ τὰ πλήθη τῶν ἀπονήρων ἐπισπώμενος. Ἐν ταῖς ἑορταῖς γὰρ ἐκεῖ πανδιμηλὲς συνέβησεν.

Ἔστι — *Βηθεσδά.* Ἔστιν ἐν Ἱεροσολύμοις κολυμβήθρα ἐπὶ τῇ τοποθεσίᾳ τῇ καλουμένῃ *Προβατικῇ*. Οὕτω δὲ ταύτην ὀνόμαζον ἀπλῶς κατὰ παράδοξιν ἀρχαίαν. ἤ, ὡς τινες λέγουσι, διὰ τὸ ἐκείσε τὰ πρόβατα συνάγεσθαι πάλαι, τὰ μέλλοντα ἐν ταῖς ἑορταῖς θυσιάζεσθαι, καὶ τὰ τούτων ἔγκατα ἐξ ἐκείνου τοῦ ὕδατος ἀποπλύνεσθαι.

Πέντε στοὰς ἔχουσα. Στοὰ ἐστὶν ἡ παρ' ἡμῖν λεγόμενη *καμάρα*, ἣ καὶ (85) ὁ θόλος· κύκλιον δὲ ταύτας εἶχεν. Ὡς οὖν θέλεις δυνάμει ἐνεργούσης ἐκεῖ, κολυμβήθρα κατασκευάστο, καὶ στοὰ διὰ τοὺς νοσοῦντας.

B Ἐν — *ροσῆματι.* Διὰ μὲν τῶν ἀπρηθημένων καὶ τὰ ἄλλα νοσήματα διεψήλωται. Εἰπὼν δὲ, ὅτι *Κατὰ καιρὸν κατέβαινον*, ἐδίδαξεν ὅτι οὐ πάντοτε τὸ θαῦμα ἐγένετο, ἀλλὰ κατὰ καιρὸν μὲν ἄγνωστον τοῖς ἀνθρώποις, πολλάκις δὲ οἶμαι τοῦ ἐνιαυτοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐν ταῖς στοαῖς κατέκειτο πολὺ πλῆθος τῶν ἀσθενούντων.

Ἄλλ' οἱ μὲν χλωοὶ καὶ ξηροὶ ἴδονατο παρατηρεῖν τὸν καιρὸν. ἑύρων γὰρ παρασόμενον τὸ ὕδωρ· οἱ δὲ τυφλοὶ πῶς; ἀπὸ τοῦ γινόμενου θορύβου τοῦτο ἐμάνθανον. Εἶχον δὲ καὶ ὑπηρέτας (86) παρατηροῦντας.

Ἐκείνη δὲ ἡ κολυμβήθρα τύπος ἦν τῆς κολυμβήθρας τοῦ ἁγίου βαπτίσματος· ὡσπερ γὰρ ἐκείνη νόσους ἴδιον, οὕτω καὶ αὕτη. Ἄλλ' ἐκείνη μὲν σωματικὰς, αὕτη δὲ ψυχικὰς. Καὶ ἐκείνη μὲν κατὰ τινα καιρὸν, αὕτη δὲ ἀεί. Κάκεινη μὲν καταβαίνοντος ἀγγέλου, αὕτη δὲ ἐπιφοιτῶντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Μείζονα γὰρ τῶν παλαιῶν τὰ καινὰ.

ΚΕΦ. Ζ'. *Περὶ τοῦ τριάκοντα ὀκτὼ ἔτη ἔχοντος ἐν τῇ ἀσθενείᾳ.*

Ἦν — *ἀσθενείᾳ.* Πάρεσις ἦν ἡ ἀσθενεία. Ἔτερος δὲ ἐστὶν οὗτος παρὰ τὸν ὑπὸ Ματθαίου μνημονωθέντα παραλυτικόν, ὡς ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ τρισκαιδικαίου κεφαλαιοῦ αὐτοῦ σαφέστατα δεδήλωται.

Τοῦτον ἰδὼν — γενέσθαι; Τὸν πολυχρονίῳ προσεδρῖξ ἠρώμενον (87) καὶ καρτερικώτατον προσιμῆ τῶν ἄλλων, τοῦτο μὲν ὡς ἐλεεινότερον, τοῦτο δὲ καὶ διδάσκων ὅτι τῶν δεομένων τῆς ἀνωθεν ἰατρείας οἱ καρτερικώτατοι μᾶλλον ἐπικάμπτουσι τὸν Θεόν. Οὐκ εἶπε δὲ, θέλει; θεραπεύσω σε, διὰ τὸ ἀκίμπαστον καὶ διότι οὐκ ἐγνώριζε τοῦτον ὅπως ὁ ἀσθενῶν. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ πίστιν αὐτὸν ἀπήτησεν.

Ἐρωτῆ δὲ οὐχ ἵνα μάθῃ· περιττὸν γὰρ περὶ προδήλου πράγματος μανθάνειν· ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς ἀποκρίσεως φανῇ πᾶσιν ἡ καρτερία αὐτοῦ. Ὅρα γὰρ τί ἀποκρίνεται.

(86) Ἰπηρετοῦ τας β.

(87) Κατακείμενον, ἢ χρώμενον Α.

Ἀπεκρίθη — καταβαίνει. Ὑπόπτευσεν ὅτι διὰ τὸ αὐτὸν ἠρώτησε τοῦτο, ἵνα ἐλέγη διὰ βῆθυμιαν προϊέμενον τὴν ἕσιν, ἢ ὅτι βουλόμενος χρησιμεῦσαι πρὸς τὸ βαλεῖν αὐτὸν εἰς τὴν κολυμβήθραν. Διὸ καὶ ἀπολογεῖται ὅτι παρὰ τὸ μὴ ἔχειν ἀνθρώπων ἀποτυγχάνει.

Εἰπὼν δὲ, ὅτι *Ἐν ᾧ ἔρχομαι ἐγὼ, ἄλλος πρὸς ἐμοῦ καταβαίνει*. Ἰδειξε τὴν καρτερίαν αὐτοῦ, πῶς ἐν τοσοῦτοις ἔτεσιν ἀποτυγχάνων ἐτι παρέμεινε καὶ οὐκ ἀφίστατο, καὶ ταῦτα οὐ βῆθυμῶν ἀλλὰ παραγκωνιζόμενός τε καὶ ἐπηρεαζόμενος καὶ οὐδὲ οὕτω ναρκῶν.

Ἡμεῖς: δὲ, βραχὺν τινα καιρὸν προσεδρεύοντες τῷ Θεῷ σπουδαίως, ἐὰν μὴ τύχωμεν, ὀκνοῦμεν λοιπὸν καὶ ἀποφροινῶμεν, καὶ ἀναπίπτομεν. Ἄλλ' ἐπίπονον, φησὶν, ἢ διηνεχῆς προσευχή· καὶ ποῖα ἀρετὴ οὐκ ἐπίπονος; Διότι δὲ ἐπίπονος, διὰ τοῦτο καὶ ἐπικερδής.

Λέγει — περιπάτει. Οὐ μόνον ἀνίστησιν, ἀλλὰ καὶ τὸν κράδβατον ἄραι κελεύει, ἵνα πιστωθῇ τὸ θαῦμα καὶ μὴ δόξη φαντασία τις. Εἰ γὰρ μὴ συνεπέγη τὰ μέλη βεβαίως, οὐκ ἂν τὸν κράδβατον ἰδύνατο φέρειν.

Τοῦτο δὲ πολλαχοῦ πεποίηκεν, ἐπιστομιζῶν τοὺς ἀναίσχυντεῖν βουλομένους. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ παρὰ τῷ Ματθαίῳ παραλύτου ὁμοίως πεποιήκει· καὶ ἐπὶ τῶν ἄρτων διὰ τοῦτο λείψανα πολλὰ παρεσκεύασεν ὑπολειφθῆναι· καὶ τῷ καθαρισθέντι λεπρῷ προσέταξε δεῖξαι ἑαυτὸν τῷ ἱερεῖ· καὶ τὸ ὕδωρ οἶνον ποιήσας, εἶπεν ἀντλήσαι καὶ ἐνεγκεῖν τῷ ἀρχιτρικλίνῳ· καὶ νεκρὸν ἀναστήσας, ἐνετείλατο δοῦναι αὐτῷ φαγεῖν· διὰ τῶν τοιούτων πάντων πείθων τοὺς ἀνοήτους ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπατεῶν, ἀλλὰ Σωτὴρ ἀληθῆς τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως.

Καὶ — περιεπάτει. Ἄμα τε ἤκουσε, καὶ ἄμα τῆς ὑγείας αἰσθόμενος ἠγέρθη, καὶ λοιπὸν μηδὲν ὑπολογιζόμενος ἤρε τὸν κράδβατον αὐτοῦ καὶ περιεπάτει.

Ἦν — περιπάτει. Ὅρα παρῆρξαν· οὐ μόνον γὰρ οὐκ ἐπέσθη τοῦτοις, ἀλλὰ καὶ τὸν εὐεργέτην ἀνεκήρυξε, καὶ προτιμότερον πάντων ἀπέφηνε, λέγων· Ἐκεῖνός μοι εἶπεν, ἐκεῖνῳ πείθομαι. Καὶ γὰρ ἐκεῖνός με ἰασάμενος, ἐκεῖνον μείζονα πάντων νομίζεῖν παρεσκεύασεν.

Ἠρώτησαν — τόπω. Ἄμα τῷ θεραπεῦσαι τὸν ἀνθρώπον, ἐξένευσε διὰ τὸν δῆλον, τοῦτο μὲν φεύγων τὸν παρὰ τῶν εὐγνωμονιστέρων ἔπαινον, τοῦτο δὲ περικόπτων τὸν παρὰ τῶν ἀγνωμονιστέρων φθόνον. Εἶθω γὰρ πολλακίς ὄψις μόνον τοῦ φθονουμένου πολλὴν ἐνείναι φλόγα.

Μετὰ ταῦτα — γένηται. Παρακμάσαντος ἤδη καὶ τοῦ θαύματος καὶ τοῦ θυμοῦ τῶν Ἰουδαίων, ἐντύχάνει λοιπὸν τῷ θεραπευθέντι, θέλων βελτιώσαι καὶ τὴν ψυχὴν (88) αὐτοῦ. Εὐρίσκει δὲ αὐτὸν οὐκ ἐν ὄνσει καὶ βῆθυμῳ, ἀλλ' ἐν τῷ ἱερῷ προσευχόμενον,

Vers. 7. *Respondit.* — *descendit.* Suspiciabatur quod hoc propterea ipsum interrogabat, ut argueret quod præ segnitie frustraretur sanitate: aut quod in hoc professe sibi vellet, ut eum in piscinam immitteret: ideo etiam respondet, quod ob id salutem non consequeretur, quia hominem non haberet.

Dicens autem: *Dum venio ego, alius ante me descendit*, suam ostendit perseverantiam qua tot annis frustratus, adhuc tamen perseverabat et non despiciebat, idque non segnis, sed detrusus et offensus, nec sic negligentior efficiebatur.

Nos autem brevi aliquo tempore diligenter Deo astantes, si non assequimur quod optamus, statim omittimus ac recedimus, pigrioresque reddimur. At laboriosum est, inquit, continue orare. Et quæ virtus non est laboriosa? Verum sicut laborem habet, ita et lucrum offert.

Vers. 8. *Ait — ambula.* Non solum erigit, sed et grabbatum tollere jubet, ut miraculum esse credatur, et non appareat phantasia aliqua. Nisi enim membra firmiter compacta forent, nequaquam grabbatum ferre possent.

Hoc autem pluries fecit, eorum qui impudentes esse vellent, ora obstruens. Nam et in paralytico, de quo apud Matthæum⁸⁸, similiter fecit; et in panibus eadem de causa, ut plurima fragmenta relinquerentur, ordinavit⁸⁹; et ei qui a lepra mundatus est, jussit, ut se sacerdoti ostenderet⁹⁰; et cum ex aqua vinum fecisset, præcepit ut haurirent, ferrentque architriclino⁹¹; et cum mortuam suscitasset, præcepit ut darent illi quod ederet⁹²: insensatis suadens per omnia hujusmodi, se non esse impostorem, sed verum Salvatorem communis hominum naturæ.

Vers. 9. *Et — ambulabat.* Simul et audivit, et sanitatem sentiens erectus est: itaque nullius habita ratione, tulit lectum suum et ambulabat.

Vers. 9 *Erat* — Vers. 11. *Ambula.* Vide libertatem: neque enim solum non obedit illis, sed et beneficii auctorem prædicavit, ac omnibus præstantiorem demonstravit dicens. Ipse mihi dixit, ipsi obedivi: siquidem eum qui me sanum fecit majorem cunctis ducere decrevi.

Vers. 12. *Interrogaverunt* — Vers. *Loco.* Simul ut hominem sanaverat, subduerat se propter turbam: partim quidem fugitans laudem æquorum, partim vero invidiam amputans iniquorum. Solet enim frequenter solus ejus conspectus, cui quis invidet, nullam infundere flammam iræ.

Vers. 14. *Posthæc — contingat.* Cum jam et miraculi rumor defecisset et tumor Judæorum, occurrit ei qui sanatus fuerat, volens animam quoque illius meliorem reddere, reperit eum non in otio et segnitie, sed in templo orantem, ut opi-

⁸⁸ Matth. ix, 6. ⁸⁹ Matth. xiv, 20. ⁹⁰ Matth. viii, 4. ⁹¹ Joan. ii, 8. ⁹² Luc. xiii, 55.

nor, ac Deo gratias agentem: et admonet illum, ne deinceps peccet, ostendens, quod propter peccata ægrotabat. Minatur autem gravius puniendum, si peccaverit, docens eos qui post pœnam peccati rursus delinquent, atrocius puniendos, tanquam insensatos ac contemptores, sive in præsentī vita, sive in futura, sive in utraque.

Quod si peccatorum supplicium duravit hic triginta et octo annos, quidnam poterit quispiam dicere de futuro supplicio? Utique, quod æternum erit ac sine carens. Neque tamen omnes morbi a peccatis oriuntur, neque omnes peccatores ægrotant. Paralyticus quoque, de quo apud Matthæum sit mentio, propter peccatum ægrotabat, ut ibi distinguitur: ideo etiam dixit illi: *Remissa sunt tibi peccata tua*⁸⁸. Per tales autem advomet omnes, ens quidem, qui nondum ægrotaverunt, ut timeant ne morbo corripiantur, et ita corrigantur; eos vero qui jam morbo subjacuerunt, ut timeant ne deterius ægrotent, et deinceps cautius vivant.

Quisque ergo nostrum, si jam ægrotavit, dicat apud sese: *Ecce sanus factus es, non pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat*. Quod si nondum morbo detentus est, apostolicum oraculum apud se decantet: *Bonitas Dei ad pœnitentiam te invitat, sed juxta duritiam tuam et cor impœnitens, iram tibi recondis*⁸⁹. Non solum autem corporis membra astringens suam ostendit divinitatem, sed etiam dicens: *Non pecces deinceps*; siquidem omnia se nosse significavit, quantumvis etiam arcana.

Vers. 15. *Abiit — sanum*. Abiit et nuntiavit; non tanquam iniquus, ut proderet, sed tanquam gratus ut benefactorem divulgaret. Nam beneficium ac minæ sufficiebant, ut eum in officio continerent; nec his tantum alligatus erat, verum etiam timebat ne quid deterius pateretur. Præsertim quod si eum proderet voluisset, nequaquam dixisset quod Jesus esset, qui se sanasset, sed quod Jesus esset, qui dixisset, ei: *Tolle grabbatum tuum et ambula*. Judæi enim quærebant discere non quis fecisset eum sanum, sed quis dixisset illi: *Tolle grabbatum tuum et ambula*. Ipse ergo, quia crimen incurrere se putabat, si tacuisset, beneficium prædicavit. Gratus itaque ac libere loquens censendusest hic homo, omnique carens accusatione.

Vers. 16. *Ac — Sabbato*. Quantum ad id quod apparebat, propter hoc; quantum vero ad id quod occultum erat, propter invidiam.

Vers. 17. *Jesus autem — operor*. Utrunque seipsum Deo æqualem esse ostendit; et dicens Deum patrem suum, et dicens, se operari sicut illum; ne deinceps tanquam puro homini auscultarent ei, sed tanquam Deo. Itaque, quod dicitur: *Ad hoc usque temporis*, continuitatem operationis significat.

⁸⁸ Matth. ix, 2. ⁸⁹ Rom. ii, 4, 5.

(89) Ἀύτον ἄ.

Α οἶμαι, καὶ εὐχαριστήρια τῷ Θεῷ ἀποδίδόντα. Καὶ πικραίνει μὲν μηκέτι ἀμαρτάνειν, δεικνύων ὅτι ἐξ ἀμαρτιῶν ἐνόσοι· ἀτελεῖ δὲ, εἰ πάλιν ἀμαρτήσῃ χειρὸν κόλασιν, διδάσκων ὡς οἱ μετὰ τὴν ἐξ ἀμαρτίας τιμωρίαν πάλιν ἀμαρτάνοντες, χαλεπότερον τιμωρηθήσονται ὡς ἀναίθητοι καὶ καταφρονηταί, εἴτε ἐν τῇ παρουσίᾳ ζωῆς εἴτε ἐν τῇ μελλούσῃ εἴτε καὶ ἐν ἀμφοτέραις.

Εἰ δὲ ἐνταῦθα κόλασις ἀμαρτιῶν παρετάθη εἰς τριακονταοκτῶ ἔτη, τί ἄν τις εἴποι περὶ τῆς ἐκεί κολάσεως; Ὅπως γὰρ ἀτελεύτητός ἐστι καὶ αἰώνιος. Οὕτε δὲ πᾶσαι αἱ νόσοι ἐξ ἀμαρτιῶν τίκονται, οὕτε πάντες οἱ ἀμαρτάνοντες νοσοῦσι. Καὶ ὁ μνημονεύμενος δὲ ὑπὸ Ματθαίου παραλυτικὸς ἐξ ἀμαρτιῶν ἐνόσοι, καθὼς ἐκεῖ διεληπται· διὸ καὶ πρὸς· ἐκείνον εἶρηκεν· Ἀφῶνται σοὶ αἱ ἀμαρτίαι σου. Διὰ τῶν τοιούτων δὲ παραγγέλλει πᾶσι, τοῖς μὲν μήπω νοσήσασι φοβείσθαι μὴ νοσήσῃσι, καὶ διορθοῦνθαι· τοῖς δὲ ἤδη νοσήσασι φοβείσθαι μὴ νοσήσῃσι χεῖρον καὶ ἀσφαλίζεσθαι πρὸς τὸ μέλλον.

Καὶ ἡμῶν οὖν ἕκαστος, εἰ μὲν ἤδη γενόσῃκε, λέγεται πρὸς ἑαυτόν· Ἴδε ὄψις γέγονας, μηκέτι ἀμαρτάνε, ἵνα μὴ χεῖρόν τι σοὶ γένηται· εἰ δὲ οὐπω γενόσῃκεν, ἐπαδέτω ἑαυτῷ τὸ ἀποστολικὸν λόγιον, ὅτι Τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει· κατὰ δὲ τὴν σκληροσθέντά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργήν. Οὐ μόνον δὲ τῷ σφίξῃαι τὸ σῶμα παρέσχεν αὐτῷ τῆς οικείας θεότητος ἀπόδειξιν, ἀλλὰ καὶ τῷ εἰπεῖν· Μηκέτι ἀμαρτάνε. Καὶ γὰρ ἐδήλωσεν ὅτι πάντα οἶδε, καὶ τὰ ἀπόρρητα.

Ἀπῆλθεν — ὄψις. Ἀπῆλθε καὶ ἀνήγγειλεν, οὐχ ὡς ἀγνώμων ἵνα προδώσει, ἀλλ' ὡς εὐγνώμων ἵνα ἀνακηρύξῃ τὸν εὐεργέτην. Ἰκανὴ γὰρ καὶ ἡ εὐεργεσία καὶ ἡ ἀπειλὴ ἐπισημαίνον αὐτόν. Καὶ οὐ μόνον ἠδέσθη ἄν, ἀλλὰ καὶ ἐφοβήθη μὴ τι χεῖρον πάθῃ, μεγίστην λαθὼν ἀπόδειξιν τῆς τοῦ εὐεργέτου δυνάμεως. Ἄλλως τε καὶ εἰ προδοῦναι τοῦτον ἐβούλετο, οὐκ ἄν εἶπεν ὅτι· Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ ποιήσας με ὄψις· ἀλλ' ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ εἰπὼν μοι, Ἄρον τὸν κράσθρατόν σου καὶ περιπάτει. Οἱ γὰρ Ἰουδαῖοι μαθεῖν ἐζήτουν οὐ τίς ἐποίησεν αὐτὸν ὄψις, ἀλλὰ τίς ὁ εἰπὼν αὐτῷ, Ἄρον τὸν κράσθρατόν σου καὶ περιπάτει. Οὗτος δὲ τὸ δοκοῦν ἔγκλημα σιγήσας τὴν εὐεργεσίαν ἐδημοσίευσεν. Εὐγνώμων οὖν καὶ κεπαρρησιασμένος ὁ ἄνθρωπος οὗτος καὶ μέμφεως ἀπάσης ἐκτός.

Καὶ — Σαββάτω. Τῷ φαινομένῳ μὲν διὰ τοῦτο· τῷ κεκρυμμένῳ δὲ διὰ τὸν φθόνον.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἐργάζομαι. Ἐδειξεν (89) ἑαυτόν ἴσον τῷ Θεῷ ἐκατέρωθεν, ἀπὸ τε τοῦ εἰπεῖν Πατέρα ἴσον τὸν Θεὸν καὶ ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν, ἐργάζεσθαι καθὼς ἐκεῖνος, ἵνα μηκέτι ὡς ἀνθρώπων ψιλῶ τούτῳ προσέχωσιν, ἀλλὰ καὶ ὡς Θεῷ. Τὸ μὲν οὖν ὅπως ἄρτι, τὸ διηνεχὲς τῆς ἐργασίας δηλοῖ.

Αιτιῆ· δὲ νοουμένης ἐπὶ Θεοῦ τῆς ἐργασίας· ἡ Α μὲν γὰρ σημαίνει· τὴν κατ' ἀρχᾶς δημιουργίαν τῶν φύσεων, ἡ δὲ τὴν μετ' ἐκείνην οἰκονομίαν καὶ πρόνοιαν καὶ συντήρησιν αὐτῶν· κατὰ μὲν τὸ πρῶτον σημερινόμενον κατέπαυσεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ (90) τῶν ἔργων αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον αἰεὶ ἐργάζεται, οἰκονομῶν τὴν κτίσιν καὶ προνοούμενος καὶ συνέχων αὐτήν, καὶ νόμος οὐδεὶς κωλύει τὴν νομοθέτην ἐργάζεσθαι πάντοτε τὴν σωτηρίαν τῶν κτισμάτων αὐτοῦ.

Παρατήρησον δὲ ὅτι διαφόρως περὶ τῆς τοῦ Σαββάτου λύσεως ἐγκαλούμενος, ποτὲ μὲν θεοπρεπῶς ἀπολογεῖται, καθάπερ καὶ νῦν, ποτὲ δὲ ἀνθρωποπρεπῶς. Ἐβούλετο γὰρ ἀμφότερα πιστεῦσθαι, καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ καὶ τὴν ἐνανθρωπήσιν.

[Τοῦ ἀγίου (91) Μαξίμου· Τοὺς μὲν πρῶτους τῶν γεγονότων λόγους ὁ Θεός, καὶ τὰς καθόλου τῶν ὄντων οὐσίας, ἀπαξ, ὡς οἶδε, συμπληρώσας, ἔτι ἐργάζεται οὐ μόνον τὴν τούτων αὐτῶν πρὸς τὸ εἶναι συντήρησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν κατ' ἐνέργειαν δημιουργίαν τῶν ἐν αὐτοῖς δυνάμει μερῶν. Ἐν γὰρ τῇ ὕλῃ τουτέστι τῇ καθόλου τῶν ὄντων οὐσίᾳ, δυνάμει ὑπάρχουσι τὰ κατὰ μέρος ἐκ τῆς ὕλης (92) γινόμενα μερικὰ ὡν τὴν γίνεσιν αἰεὶ ὁ Θεὸς ἐργάζεται. Ἐτι μὴν ἐργάζεται καὶ τὴν πρὸς τὰ καθόλου τῶν μερικῶν ἰσομοίωσιν, λίγω δὴ τὴν πάντων ἀνθρώπων κατὰ μίαν τῆς γνώμης ἐπὶ τὰ καλὰ κίνησιν, πρὸς τὸν λόγον τῆς φύσεως ἔνωσιν ἵνα γένηται πάντων ὡσπερ μία καὶ ἡ αὐτὴ φύσις, οὕτω καὶ γνώμη μία, σύμφωνός τε καὶ ταυτοκίνητος, Θεῷ τε καὶ ἀλλήλοις συναχθέντων διὰ τῆς προνοίας αὐτοῦ.]

Διὰ τοῦτο — Θεῷ. Λέγων γὰρ ὅτι Πατὴρ μου, τὸ γνήσιον ἐνέφαινε· ὁ δὲ γνήσιος υἱός, ἴσος τῷ πατρὶ κατ' οὐσίαν καὶ φύσιν.

Ἄπεκρίνατο — ποιῶντα. Ἐπειδὴ περ ὑψηλὰ περὶ ἐαυτοῦ λέγων, ἐδιώκετο, μὴ δυνάμενων ἐκαίῳν ἐφικέσθαι τοῦ ὕψους τῶν λεγομένων, ἀλλ' ὡς ἀντίθεον αὐτὸν διωκόντων, συγκαταβαίνει τῇ ἀσθενείᾳ τῆς διανοίας αὐτῶν, καὶ ταπεινὴ φθέγγεται κατ' οἰκονομίαν ἵνα εὐπαράδεκτος αὐτοῖς γένηται. Εἶτα πάλιν ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τὸν λόγον ἀνάγει καὶ αὖθις ἐπὶ τὰ ταπεινὰ τοῦτον κατάγει· καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον καὶ αὖθις ἐπὶ τὸ ταπεινότερον· καὶ οὕτω δ' ὑψηλῶν ὁμοῦ καὶ ταπεινῶν ῥημάτων, τῶν μὲν ἰσότητά ἐπιφαινότων, τῶν δὲ ἐλάττωσιν ἐμφαίνειν δοκούντων, ἐφαίνει τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ οἰκονομεῖ τοῦτον ἐν (93) κρίσει, ὥστε τοὺς μὲν ὀξύτερους τὴν διάνοιαν καὶ εὐγνώμονας, ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν, καὶ περὶ τῶν ταπεινῶν τὴν προσήκουσαν ἔνοιαν λαμβάνουσιν· τοὺς δὲ ἀμβλυτέρους καὶ ἀγνώμονας ἀπὸ τῶν ταπεινῶν παραμυθεῖσθαι, καὶ ὡς περὶ ἀνθρώπου ταῦτα νοοῦντας μὴ ταράττεσθαι.

Cum autem duplex intelligatur Dei operatio : una siquidem significat naturarum ab exordio creationem, altera autem post illam, gubernationem ac providentiam, earumque conservationem. Primo quidem significato, cessavit die septimo ab omnibus operibus suis : secundo vero semper operatur, creaturam gubernans, providens ac conservans illam. Nec vetat ulla lex legislatorem semper operari creaturarum suarum salutem.

Observa autem, quod de sabhati solutione variis locis accusatus interdum quidem tanquam Deus respondet, prout nunc : quandoque vero, tanquam homo : volebat namque ut crederetur utrumque, puta et sua divinitas et incarnatio.

†† Sancti Maximi : Deus cum semel, uti ipse novit, rerum conditarum rationes et naturas rerum in universum constituisset, adhuc operatur, non tantum istarum rerum perduratiōnem, sed et efficacem creationem et propagationem partium, quæ ista prædita sunt facultate. In materia enim, hoc est in universa rerum essentia, facultatem habent partes per partes ex ista materia factæ, quarum generationem Deus semper operatur. Præterea etiam operatur partium ad totum conformationem, hoc est, conjunctionem omnium hominum, secundum unam mentis ad bonum motionem, ad naturæ rationem, ut fiat, sicut una et eadem natura, ita et una sententia, consentiens et eodem directa, omnibus et Deo et sibi invicem junctis, per divinam providentiam.

Vers. 18. Propter hoc — Deo. Dicens enim : Pater meus, legitimum se ostendebat : legitimus autem filius æqualis est patri, quoad substantiam et naturam.

Vers. 19. Respondit — facientem. Quia sublimia de seipso dicens persecutionem sustinebat, quod illi ad eorum quæ dicebantur, celsitudinem pervenire non possent, sed tanquam Deo contrarium cum persequerentur, condescendit imbecillitati mentis illorum, et humilia dispensative de se loquitur, ut per hæc facile susciperetur : deinde rursus ad sublimia sermonem reducit, et iterum hunc ad humilia demittit : rursusque ad id quod sublimius est, denuo ad id quod humiliter : et ita per sublimia simul et humilia verba, tum æqualitatem demonstrantia, tum minoritatem demonstrare apparentia, suum textit sermonem, atque hunc iudicio dispensat, ut et qui mente sunt acutiores ac benigni, sumant a sublimibus intellectum convenientem etiam de humilibus et qui obtusiores sunt aut insulsi, ab humilibus : consolationem accipiant, et quasi de homine hæc intelligentes, non turbentur.

Varie lectiones et notæ.

(90) Πάντων addit A.

(91) Hæc uterque codex in margine habet. Hentenius non agnoscit. Videtur autem plura hujusmodi scholia Maximi propter difficultatem et ob-

scuritatem in interpretatione prætermisisse.

(92) Γενόμενα A.

(93) i. e. ἀλόγως.

Verumtamen quanquam verbo sint humilia, hoc etiam modo sub his excelsis occultantur sententiæ: et verbis quidem causam tradere videtur adversariis (kk), sensibus vero nequaquam. Quid ergo nunc dicit? *Non potest filius a se facere quidquam, nisi quid viderit patrem facientem*: his quidem, qui sunt intellectu crassiores, potentiæ minorationem præ se fert hic sermo, propter dictam dispensationem: subtilibus autem æqualitatem potius et identitatem, propter veritatem. Non potest enim, non ob potentiæ defectum, sed propter inseparabilitatem; nam impossibile est, Filium quidquam facere, quod non facit Pater: quia non est alia Filio potentia ab ea quæ Patris est, sed eadem: quod si eadem est, æqualis certe Filius est Patri.

Ait autem Gregorius Theologus, quod eandem rerum formas intelligentes præbet (ee) Pater, Filius vero perficit, non tanquam servus aut insipiens, sed tanquam dominus ac prudens, et ut magis proprie dicatur, modo spirituali, sive juxta Patris dominium ac scientiam.

Propter prædicta ergo dictum est: *Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quid viderit Patrem facientem*. Quod si non propter hæc, quomodo potentia non potest? aut quomodo sapientiæ est opus præceptore? quomodo etiam: *Omnia per ipsum facta sunt*? sive quo pacto etiam hominibus non erit imbecillior, qui multa a seipsis faciunt? Nam et virtutem a nobis ipsis eligimus et vitium. Multa quoque variis ex locis consequuntur absurda.

De prædicto sane verbo subtilius disputavit Gregorius Theologus sexto secundi libri capite.

Vers. 19. *Quæcumque — facit*. Rursum ab humilibus transit ad sublimia, ut prædictum est; nam si quæcumque ille fecerit, hæc Filius similiter facit, utique hic æqualis est illi. Præponitur autem non vulgari modo dictio *similiter*, sed ut discamus, quod cum æquali scientia et dominio facit, ut prædictum est.

Vers. 20. *Pater — facit*. Iterum a sublimibus ad humilia descendit. Diligit autem Filium, non solum tanquam unigenitum, sed etiam tanquam eandem facientem, et nihil, quod Pater nolit, operantem. Neque vero superius dictionem *Viderit*, de Filio; neque hoc in loco dictionem *Demonstrat*, de Patre, humano modo intelligere oportet,

Πλὴν, εἰ καὶ ταπεινὰ τὰ ῥήματα, ἀλλὰ καὶ οὕτως ὀψηλὰ τὰ ὑποκεκρυμμένα (94) τούτοις νοήματα· καὶ ταῖς μὲν λέξεσι καθυφρήσι, τοῖς δὲ νοήμασιν οὐδαμῶς. Τί οὖν ἐφησὶ νῦν; Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἄφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἔὰν μῆτι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιῶντα. Τοῖς μὲν παχύτερον νοοῦσιν ἐλάττωσιν δυνάμει ὁ λόγος προφαίνει διὰ τὴν ῥηθιζταν οἰκονομίαν, τοῖς δὲ λεπτότερον ἐστὶν, τὰ μᾶλλον καὶ ταυτότητα διὰ τὴν ἀλήθειαν. Οὐ δύναται γὰρ, οὐ κατ' ἔλλειψιν δυνάμει; ἀλλὰ κατὰ τὴν (95) ἀνεγκλήρητον ἀνένδεκτον γὰρ ποιεῖν τι τὸν Υἱὸν ὧν οὐ ποιεῖ ὁ Πατήρ, διότι οὐκ ἔστι τῷ Υἱῷ δύναμις ἰδία παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἡ αὐτῆ· εἰ δὲ ἡ αὐτῆ, ἴσος ἄρα ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί.

Φησὶ δὲ ὁ Θεολόγος; (96) Γρηγόριος ὅτι τῶν αὐτῶν πραγμάτων τοὺς τύπους ἐνσημαίνεται μὲν ὁ Πατήρ, ἐπιτελεῖ δὲ ὁ Υἱὸς, οὐ δουρικῶς οὐδὲ ἀμαθῶς, ἀλλ' ἐπιστημονικῶς· τε καὶ δεσποτικῶς, καὶ οἰκειότερον εἰπεῖν πνευματικῶς, ἤτοι κατὰ τὴν τοῦ Πατρὸς ἐπιστήμην καὶ δεσποτείαν.

Διὰ τὰ ῥηθέντα οὖν εἴρηται τὸ Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἄφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἔὰν μῆτι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιῶντα. Εἰ γὰρ μὴ διὰ ταῦτα, πῶς ἡ δύναμις οὐ δύναται, ἢ πῶς ἡ σοφία δίδεται διδασκάλου, ἢ πῶς Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἢ πῶς οὐ καὶ τῶν ἀνθρώπων ὁσθενέστερος ἔσται, τῶν πολλὰ ποιούντων ἄφ' ἑαυτῶν; Καὶ γὰρ καὶ ἀρετὴν ἄφ' ἑαυτῶν αἰρούμεθα καὶ κακίαν· καὶ πολλὰ πολλαχῶθεν ἄτοκα ἐπακολουθήσει.

Περὶ μέντοι τοῦ δηλωθέντος ῥητοῦ λεπτομερέστερον διέλαθεν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ περὶ Υἱοῦ δευτέρου λόγου.

Α — ποιεῖ. Ἀπὸ τῶν ταπεινῶν ἐπὶ τὰ ὀψηλὰ μετέβη πάλιν, ὡς προειδέθη. Εἰ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ, ἴσος ἄρα αὐτός ἐκεῖνος. Τὸ δὲ ὁμοίως πρόσκειται οὐκ ἀπλῶς ἀλλ' ἵνα μάθωμεν ὅτι μετὰ τῆς ἰσῆς ἐπιστήμης καὶ δεσποτείας, ὡς προείρηται.

Ὁ γὰρ Πατήρ — ποιεῖ. Πάλιν ἀπὸ τῶν ὀψηλῶν ἐπὶ τὰ ταπεινὰ μεταχώρησα. Φησὶ δὲ τὸν Υἱὸν οὐ μόνον ὡς μονογενῆ, ἀλλὰ καὶ ὡς τὰ αὐτὰ ποιῶντα καὶ μηδὲν ἀθέλητον τῷ Πατρί ἐργαζόμενα. Οὕτε δὲ ἄνω ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ βλέπῃ, οὕτε ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τὸ ἐλεγκνυσιν ἀνθρωπίνως χρῆ ποεῖν, ἀλλὰ θεοπρεπῶς καὶ ὑπερφυῶς. Οὕτε γὰρ ὁ Υἱὸς βλέπει

Variae lectiones et notæ.

(94) Ἀποκεκρυμμένα Β.

(95) Ἀνεγκλήρητον Β. Utrumque dici potest. Sed ἀνεγκλήρητον est, quod quis non suscipiat, quod aliqua de causa non eventum habeat aut factu indignum sit: ἀνεγκλήρητον, quod fieri non possit. Redit ergo fere eodem. Sed probo ἀνεγκλήρητον, propter proximum ἀνένδεκτον. Ita quoque lententius videtur reperisse. Sed male reddidit in-

(kk) *Causam tradere videtur adversariis*. Submitit, id est, verba quidem submissa, sententia vero

separabilitatem. Minus enim probabile est, illum legisse ἀχώριστον. Οὐκ ἐγχωρεῖ, *fieri n-quit*, satis notum est. Ἀνεγκλήρητος; autem habet Gregor. Naz. p. 215. fin. quem locum fortasse in mente habuit Euthymius. Ibi sic: Οὕτως ἀδύνατον καὶ ἀνεγκλήρητον ποιεῖν τι τὸν Υἱὸν, ὃ οὐ ποιεῖ ὁ Πατήρ. Supra ad Luc. xvi, 26, est ἀνεπιχειρήτος.

(96) Gregor. Naz. p. 216. iuit.

neutiquam.

(ll) *Intelligentes præbet*. Formas imprimunt.

ὡς μαθητής, οὔτε ὁ Πατήρ δείκνυσιν ὡς διδάσκαλος· ἀλλ' ὁ μὲν δείκνυσιν ὡς νοῦς τῶν αὐτῶν πραγμάτων τοὺς τύπους ἐνσημαινόμενος· ὁ δὲ βλέπει ὡς λόγος, ἐπιταλῶν τὰ ἐνσημανθέντα, καὶ οὕτω κοινὰ τοῦτοι; πάντα τὰ θεοπρεπῆ πρόγματα.

Kai — θαυμάζετε. Ἐπειδὴ παράλυτον ἐσφιγξε, καὶ ἦν μέγα τὸ γεγονός, ἐμελλε δὲ καὶ κερὶν ἐγγεῖραι, διὰ τοῦτο εἶπεν ἔτι καὶ μέγιστα τούτων δεῖξαι αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζετε μᾶλλον, καὶ οὕτως ἀναχθῆτε (97) πρὸς τὸ πιστεύειν.

Ὅσπερ — ζωοποιεῖ. Ἀπὸ τῶν ταπεινῶν μετῆλθεν αὐθι; ἐπὶ τὰ ὑψηλά. Εἰ γὰρ, ὡσπερ ἐκεῖνος, οὕτω καὶ οὗτος οὐς θέλει ζωοποιεῖ, ἰσοδύναμος ἄρα ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί. Τὸ μὲν οὖν ὡσπερ ὁ Πατήρ ζωοποιεῖν τῆς δυνάμειος διδάσκει τὴν ἰσότητά· τὸ δὲ, ὅθις θέλει τῆς ἐξουσίας τὴν ἀπαρραλαξίαν. Ἐπὶ δὲ καὶ δύναται καὶ ἐξουσίαν ἔχει, πῶς οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν; Οὐ δύναται οὖν χωρὶς τοῦ Πατρὸς, διότι μία καὶ ἡ αὐτὴ τούτοις δύναμις τε καὶ βούλησις.

Ὁὐδὲ — Πατέρα. Ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν μετέστη κἀπὶ ἐπὶ τὰ ταπεινά. Κἀνταῦθα τοῖνον τὸ δέδωκε θεοπρεπῶς νοητέον. Τὰ τοιαῦτα γὰρ, καθὼς εἰρηκαμεν, οικονομικῶς λέγει, οὐ μόνον ἐντεῦθεν θεραπεύων τὴν ἀσθένειαν τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἵνα τὸν αἴτιον εἰδῶμεν καὶ μὴ ἀγέννητον εἶναι τὸν Υἱὸν ὑπολάδωμεν, μηδ' εἰς τὴν Σαβελλίου νόσον καταπέσωμεν, τὸν αὐτὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἄγιον Πνεῦμα νοοῦντος καὶ ἐν πρόσωπον τὴν ἁγίαν Τριάδα δογματίζοντος ἀνοήτως.

Ἰῖστε δὲ τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ; Ὑπὲρ τὸ Πότε ἢ ἀποκρισις. Εἰ δὲ χρῆ τι καὶ τολμηρῶ; ἀποκριθῆναι, ἅμα τῷ τούτον γεγενῆσθαι. Πότε δὲ οὗτος γεγέννηται, ὅτι ὁ Πατήρ οὐ γεγέννηται; Οὐκ ἔστι γὰρ οὐκ ἔστιν εὔρειν ἐννοεῖν τινα χρόνου ἢ αἰῶνος καθ' ἣν ἐφικέσθαι τινὸς ἄκρου δυνηθείμεν, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα βιαζοίμεθα.

Τὴν κρίσιν δὲ πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἵνα διὰ τοῦτο φοβούμενοι τιμῶσιν αὐτὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. Πᾶσαν δὲ εἰπὼν, ἐδήλωσεν ἅμα τὴν τε τοῦ κολάζειν καὶ τὴν τοῦ τιμᾶν οὐ; ἀν ἐθέλη. Οὐ μὴν ἐξέβαλε τὸν Πατέρα τῆς ἐξουσίας τοῦ κρίνειν. Εἰ γὰρ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ ἔστι, πλην ἀγεννησίας (98), πρόδηλον ἔτι καὶ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ἔστι, πλην (99) γεννήσεως. Κρίνει τοῖνον ὁ Υἱός, εὐδοκοῦντος μὲν τοῦ Πατρὸς, συνεργῶντος; δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡσπερ ἄρα νοοῦμεν καὶ ἐπὶ πάντων αὐτοῦ τῶν ἔργων.

A sed divino et supernaturali. Neque enim Filius videt sicut discipulus, neque Pater demonstrat sicut præceptor, sed hic quidem demonstrat, sicut mens, quæ formas earundem rerum intelligendas præbet: ille autem videt, sicut sermo, qui ea quæ ad intelligendum data sunt, perficit: et ita eis communes sunt omnes divinæ res et causæ.

Vers. 20. Et — admiremini. Nam quia paralytici membra confirmaverat, magnum quidem erat quod factum erat, sed etiam mortuum excitaturus erat, et ideo ait quod etiam majora his demonstrabit ei opera, ut vos amplius admiremini, et ad credendum adducamini.

Vers. 21. Sicut — vivificat. Ab humilibus rursus ascendit ad sublimia. Nam sicut ille, ita et hic quos vult vivificat, æqualis utique potentiæ Filius est cum Patre. Vivificare itaque sicut Pater, potentiæ docet æqualitatem: quod autem additur: *Quos vult*, auctoritatis immutabilitatem. Verum si et potest, et auctoritatem habet, quomodo non potest Filius a se facere quidquam? non potest ergo sine Patre, quia una et eadem est ipsis potentia et voluntas.

Vers. 22. Neque — Vers. 23. Patrem. A sublimibus iterum descendit ad humilia. Et hic ergo verbum *Dedit*, intelligendum est prout Deum decet: talia enim, ut diximus, dispensative dicit; non solum curans ex hoc imbecillitatem Judæorum, verum etiam ut causam videamus, et ne non genitum esse Filium suspicemur, neque in Sabellii morbum decidamus, qui eundem esse Patrem et Filium ac Spiritum sanctum intelligit, et unicam esse sanctæ Trinitatis personam insane prædicat.

Quando vero dedit iudicium Filio? De hoc, quando id fuerit, res est admodum occulta: et quanquam (mm) audent respondere oportet, quod simul ut hic genitus est: attamen quando hic genitus est, quando Pater genitus non est? Non potest siquidem, non potest, inquam, inveniri temporis, aut sæculi alicujus intelligentia, qua ad extremum aliquid pervenire possimus, etiam si maxime urgemus.

Judicium autem omne dedit Filio, ut timentes propter hoc, honorent eum, sicut honorant patrem. Et cum *Omne* dixit, significavit et iudicium puniendi et iudicium honorandi, quos voluerit. Nec tamen Patrem iudicandi auctoritate privavit. Nam si omnia quæ habet Pater Filii sunt præterquam genitum non esse manifestum est quod etiam quæ habet Filius Patris sunt, præterquam esse genitum. Judicat ergo Filius, approbante quidem Patre, cooperante autem et Spiritu sancto, veluti sane intelligimus in omnibus ejus operibus.

Variæ lectiones et notæ.

(97) Ἀναχθῆς A. Utrumque probum. Ex Hætenio nihil licet colligere.

(98) Ἀγέννητος γὰρ ὁ Πατήρ.
(99) Γεννητός; γὰρ ὁ Υἱός.

(mm) *Ei quanquam*, etc. Si autem necesse est, etiam audacter aliquid responderet.

Verum scire oportet, quod dictiones sic, sicut et similes, in increata quidem Trinitate æqualitatem significant, in creatis vero sæpius etiam similitudinem, ac partialem quamquam assimilationem. Quare autem dedit iudicium Filio? Quia hic hominem formavit, perditumque reformavit; ac salutaria dedit præcepta: et ut qui homo factus est, homines iudicaret: non solum tanquam Deus, qui hominum novit naturam, verum etiam ut homo, qui in ea forma tentatus est. Et quare Filius formavit hominem? Quia ipse est Sapientia, Verbum et Potentia Patris⁶⁷. Et quare Filius et non Pater, nec Spiritus sanctus humanitatem assumpsit? Quia oportebat ut qui in supernis Filius erat, maneret etiam in infernis Filius, ne duo essent Filii: et quia oportebat etiam Creatorem renovare contractam suam creaturam; et quia opus erat ut rationale per rationem sive Verbum liberaretur ab irrationalitatis affectionibus; et quia decebat per immutabilem Patris imaginem, cum qui ad Dei imaginem factus fuerat, eamque mutaverat, ad pristinam reparari dignitatem, ut ita convenienti modo omnia fierent.

Verum si eum honoraverimus, sicut honoramus et Patrem omnino etiam Patrem hunc appellabimus? Nequaquam, sed Filium eum scientes, Patrem non appellabimus, ne proprietates confundamus; honorabimus tamen, sicut Patrem: nam de honore sermo est, non de appellatione. Abusive vero et hunc Patrem vocamus, tanquam creatorem et procuratorem ac magistrum nostrum.

Vidisti sapientissimam et admirabilem contexturam sublimium humiliumque verborum; ut et de his quæ tunc facta sunt, sermo facile suscipiatur, et his nullo sint impedimento ea quæ postmodum fient. Nisi enim sese demittens humilia dixisset, quare etiam sublimia attexisset. Nam qui de se magna dicere debet, cum parva locutus fuerit, pro excusatione habet dispensationem: siquidem dispensatorie hoc facit. Quem vero parva dicere convenit, quum ob causam magna loquitur? non enim dispensationis hoc est, sed extremæ arrogantia. Quod si etiam minor erat Filius, sicut Ariani nugabantur, quare æqualem Patri honorem expetebat? Nec tantum expetebat, verum etiam terrorem incutebat, dicens:

Vers. 23. *Qui— illum.* Qui non honorat, modo quo superius dixit, hoc est, sicut Patrem. Addidit autem: *Qui misit illum,* non sui minorationem significans, sed ora Judæorum obturans. Propter hoc etiam continue ad Patrem refugit, ponens interm et suæ naturæ nobilitatem. Sive enim omnia secundum sui dignitatem locutus fuisset, nequaquam suscepissent, existimantes eum Deo esse cou-

⁶⁷ I Cor. xxiv, 30; Hebr. i, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Καὶ interponit A.
(2) Τιμήσωμεν B.
(3) Προσαγορεύσωμεν A

Χρῆ δὲ γινώσκειν ὅτι τὸ ὡσπερ, καὶ τὸ καθὼς καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπὶ μὲν τῆς ἀκτίστου Τριάδος τὴν ἰσότητά δηλοῦσιν, ἐπὶ δὲ τῶν κτιστῶν πολλάκις καὶ εἰκατίαν καὶ ὁμοιοτήτά τινα μερικὴν. Διατί δὲ (1) τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ; Διότι οὗτος τὸν ἄνθρωπον ἐπλασε, καὶ φθορῆντα ἀνέπλασε, καὶ τὰς σιωτήριους ἔντολάς ἔδωκε, καὶ ἵνα ὁ ἐνανθρωπήσας κρίνῃ τοὺς ἀνθρώπους μὴ μόνον ὡς Θεός, εἰδὼς τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄνθρωπος, πεπειραμένος αὐτῆς. Καὶ διατί ἐπλασεν ὁ Υἱὸς τὸν ἄνθρωπον; Διότι οὗτός ἐστι Σοφία καὶ Λόγος καὶ Δύναμις τοῦ Πατρὸς. Καὶ διατί ὁ Υἱὸς ἀλλ' οὐχ ὁ Πατὴρ ἦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνηνθρώπησε; Διότι ἔδει τὸν ἄνω Υἱὸν μῆνειν καὶ κάτω Υἱὸν, ἵνα μὴ δύο εἴην Υἱοί, καὶ διότι ἔδει τὸν Δημιουργὸν ἀνακαινίσαι τὸ συντριβὴν αὐτοῦ δημιουργήμα, καὶ διότι ἔδει τὸν λογικὸν διὰ τοῦ Λόγου ἐλευθερωθῆναι τῆς ἀλογίας τῶν παθῶν, καὶ διότι πρέπον ἦν διὰ τῆς ἀπαρλλάκτου εἰκόνης τοῦ Πατρὸς τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένον καὶ παραλλάξαντα αὐτὴν εἰς τὸ πρότερον ἐπαναχθῆναι ἀξίωμα, καὶ οὕτω καταλλήλως πάντα γενέσθαι.

Εἰ οὖν τιμήσωμεν (2) αὐτὸν, καθὼς τιμῶμεν τὸν Πατέρα, πάντως καὶ Πατέρα τοῦτον προσαγορεύσωμεν (3); Οὐδαμῶς ἀλλ' Υἱὸν αὐτὸν εἰδότες Πατέρα μὴν οὐκ ὀνομάσωμεν, ἵνα μὴ συγχέωμεν τὰς ἰδιότητας ὡς τὸν Πατέρα δὲ τιμήσωμεν (4)· περὶ γὰρ τιμῆς ὁ λόγος, οὐ περὶ προσηγορίας. Καταχρηστικῶς δὲ καὶ Πατέρα τοῦτον καλούμεν, ὡς ποιητὴν καὶ κηδεμόνα καὶ διδάσκαλον ἡμῶν.

Εἶδες τὴν σοφωτάτην καὶ θαυμασίαν πλοκὴν τῶν ὑψηλῶν ἔμα καὶ ταπεινῶν βημάτων· ὥστε καὶ τοῖς τότε γίνεσθαι τὸν λόγον εὐπαράδεκτον, καὶ τοὺς μετὰ τοῦτο μὴ βλάπτεσθαι. Εἰ γὰρ μὴ διὰ συγκατάθεσιν τὰ ταπεινά ἔλεγε, διατί καὶ τὰ ὑψηλά προσέπλεκεν; Ὁ μὲν γὰρ ὀφείλων μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ λέγειν, ὅταν μικρὰ φθέγγηται, πρόφασιν ἔχει τὴν οικονομίαν· οικονομικῶς γὰρ τοῦτο ποιεῖ· ὁ δὲ μικρὰ λέγειν ὀφείλων τίνος ἕνεκεν μεγάλα φθέγγεται; Τοῦτο γὰρ οὐκ ἔστιν οικονομίας, ἀλλ' ἐσχάτης ἀλαζονείας. Εἰ δὲ καὶ ἐλάττων ἦν ὁ Υἱὸς, ὡς οἱ περὶ τὸν Ἄρειον ἐλήθρουν, διατί τὴν ἴσην τῷ Πατρὶ τιμὴν ἀπῆται; Καὶ οὐκ ἀπῆται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐφῆθει, λέγων·

Ὁ— αὐτόν. Ὁ μὴ τιμῶν, ὡς ἔλεγεν ἀνωτέρω, ἤγουν, καθὼς τὸν Πατέρα. Τὸν πέμψαντα δὲ εἶπεν οὐκ ἐλάττωσιν ἑαυτοῦ ἐμφαίνων, ἀλλὰ τὰ στόματα τῶν Ἰουδαίων ἐμφορῶντων. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ συνεχῶς ἐπὶ τὸν Πατέρα καταφεύγει, τιθεὶς μεταξὺ τὴν οἰκίαν εὐγένειαν. Ἐπεὶ γὰρ πάντα πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἀξίαν ἐλάλει, οὐκ ἂν παρεδίξαντο νομίζοντες ἀντίθεον, ὅπου (5) γε καὶ ἀπὸ βραχέων τοιούτων ῥη-

(4) Αἱ. Τιμήσωμεν
(5) Γε ἀπειθ.

μάτων ἰδίωξαν αὐτὸν καὶ ἐλίθισαν· εἶτε πάντα A συγκαταδατικῶς ἐφθάρητο, ὑφορούμενος αὐτοῦς, πολλοὶ ἂν ἐθάθησαν. Διόπερ, ὡς εἰρήκαμεν. ἀναμίγνυσι καὶ κερνᾷ τὴν διδασκαλίαν. Πρὸς γὰρ τὸ εὐπαράδεκτον γενέσθαι αὐτὴν, οὐ τοσοῦτον τὰ ὑψηλὰ ἔσον τὰ ταπεινὰ συνεβάλλετο. Λοιπὸν οὖν, ὅταν εὐρίσκωμεν ταπεινὰς φωνὰς, οἰκονομικῶς αὐτὰς λογιζώμεθα, ἢ καὶ τῇ ἀνθρωπότητι αὐτοῦ ταύτας προσάπτωμεν, ὥσπερ καὶ τὰς ὑψηλὰς τῇ θεότητι.

Ἄμην — αἰώνιον. Πάλιν οἰκονομικῶς φησίν. Οὐκ εἶπε γὰρ, Καὶ πιστεύων ἐμοί, ἵνα μὴ δόξῃ κομπάζειν· (6) [ἀλλὰ, (7) τῷ πέμψαντί με, ἵνα δόξῃ μὴ ἀφ' (8) ἑαυτοῦ λέγειν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, καὶ οὕτω πιστεῦσαι τῷ λόγῳ αὐτοῦ, ὡς δι' αὐτοῦ τῷ πέμψαντι αὐτὸν πιστεῦοντες. Ὁρᾷ; πῶς τ' ταπεινὰ (9) λέγειν λυσιτελεῖ τοῖς ὑψηλοῖς.]

Καὶ — ἔρχεται. Εἰς (10) κατακρίσιν κολάσεως. Ὁ γὰρ πιστεύων τῷ λόγῳ αὐτοῦ πάντως καὶ τηρεῖ αὐτόν· λοιπὸν οὖν, ὁ μὴ τηρῶν αὐτόν οὐ πιστεύει αὐτῷ. Φριξόμεν οἱ μὴ φυλάσσοντες τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ. Μετὰ τῶν ἀπίστων γὰρ τετάγματα. Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τὸ, Ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν, οὐ κρίνεται.

Ἀλλὰ — ζῶν. Θάνατον, οὐ ἐν (11) ἐνταῦθά φησιν, ἀλλὰ ἐν ἐκεῖ, τουτέστι τὴν κόλασιν· ὥσπερ καὶ ζῶν, τὴν ἀπόλαυσιν τὴν ἐκεῖ. Μεταβάς γὰρ ἀπὸ τῆς ἀπιστίας εἰς τὴν πίστιν μεταβέθηκα λοιπὸν καὶ ἀπὸ τῆς κολάσεως τῶν ἀπίστων ἐπὶ τὴν ἀπί C λυσιτελεῖ τῶν πιστῶν.

Ἄμην — ζήσονται. Εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι Ὁσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, εἴπω καὶ ὁ Υἱὸς οὗς θέλει ζωοποιεῖ· ἵνα μὴ δόξῃ κομπάζειν (12), ἐπαγγέλλεται νῦν οὐκ εἰς μακρὰν ζωοποιῆσαι νεκροὺς καὶ τὸν λόγον ἔργῳ πιστώσασθαι. Καὶ ἐπὶ τῆς Σαμαρείτιδος δὲ ἕμοιως εἰρηκῶς, ὅτι Ἔρχεται ὥρα, προσέθηκεν ὅτι Καὶ νῦν ἔστι. Καὶ (13) εἰρήκαμεν ἐκεῖ τὴν αἰτίαν.

Οἱ νεκροὶ δὲ ἀκούονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, πῶς; Ἄμα τῷ θελήσει αὐτὸν, τῆς ἐκάστου ψυχῆς ἐπιστραφίσης εἰς τὸ ἴδιον σῶμα. καὶ οἱ ἀκούσαντες νεκροὶ ζήσονται πάλιν τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ζωὴν. Ὑψηλὰ οὖν εἰρηκῶς ἐνταῦθα, τῷ καλέσαι ἑαυτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πάλιν ἐπισιχάζει τὸν λόγον προσπλέκων ταπεινά.

⁶⁶ Joan. iii, 18. ⁶⁷ Joan. v, 21. ⁶⁸ Joan. iv, 23.

Varia lectiones et notæ.

(6) Hic et in proximiis scholiis defectu laborat interpretatio Hentenii. Hunc defectum hic in textu Græco his signis [] notavi.

(7) Ab ἄλλῃ ἀδ ἡμενί scholii desunt apud Hentenium. Eorum vero loco legitur: *Non solum autem hic, sed in sequentibus quoque frequenter invenimus, quo pacto et metu, et promissione, ut sibi credatur, admoneat.*

(8) Μὴ δόξῃ ἀφ' Α.

(9) Ταπεινὸν Β.

(10) Hoc toto scholio caret Hentenius. Ejus loco

autem subjiciuntur hæc: *Non condemnabitur in judicio, nec punietur. Non negat autem quin morituri sint credentes, sed de morto loquitur perpetua, sèmiliter et de vita æterna.*

(11) Etiam hoc scholio caret Hentenius.

(12) Hic rursus incipit convenire Hentenius. Scriba ergo ejus saltum fecerat ab κομπάζειν ad κομπάζειν, deinde vero errore animadverso, alia interposuit.

(13) Pro, *Et diximus ibi causam*, alia habet interpretes.

trarium, cum etiam ob pauca hujusmodi verba illum persequerentur, vellentque lapidare: sive omnia sese demittendo locutus fuisset, habito illorum respectu, multi sane detrimentum inde susceperunt. Ideo, ut diximus, miscet ac temperat doctrinam. Ut enim facile reciperetur, non tantum excelsa loquebatur, quantum humilibus permiscebat. Itaque cum voces humiles reperimus, dispensatorias eas existimemus, vel etiam ejus humanitati adaptemus, sicut et excelsas divinitati.

Vers. 24. *Amen — æternum.* Rursum dispensatorie loquitur: neque enim dixit: Et credit mihi, ne gloriari videretur. (†† Sed qui me misit, ne videatur a se ipso loqui, sed ab eo, qui ipsum misit, ut ita credant sermoni ejus, credentes per eum ei qui ipsum misit. Vides, quam utile sit sublimibus dicere humiliter.)

Vers. 24. *Et — veniet* (†† In condemnationem pœnæ. Qui enim credit sermoni ejus, profecto eum etiam observabit. Relinquitur ergo, ut qui eum non observet, ei nec credat. Perhorrescamus ergo nos, qui præcepta Dei non servamus. Cum infidelibus enim collocabimur. Quære vero etiam tertio capite istud: *Qui in eum credit, non judicatur* ⁶⁶.)

Vers. 24. *Sed — vitam.* (†† Mortem dicit non eam quæ hic est, sed quæ ibi, id est, pœnam. Sicut etiam vitam, fruitionem, quæ ibi est. Transgressus enim ab incredulitate ad fidem, transit reliquum etiam ab pœna incredulorum ad fruitionem fidelium.)

Vers. 25. *Amen — vivens.* (†† Cum superius dixisset: *Quemadmodum Pater suscitavit mortuos et vivificavit, ita et Filius, quos vult, vivificat* ⁶⁷, ne videretur gloriari,) promittit nunc, quod non longo post tempore vivificaturus sit mortuos, sermonemque opere comprobaturus. Ad Samaritanam quoque dicens similiter: *Venit tempus sive hora*, pari modo addidit: *Et nunc est* ⁶⁸, significans futuræ rei propinquitatem.

Mortui autem auditori sunt vocem ejus: quomodo? Simul ac ipse voluerit, conversa cujusque anima ad proprium corpus, mortui qui audierint, vitam rursus in mundo vivent. Hic ergo, ubi dixit excelsa, seipsum Dei Filium vocando, rursus sermonem obscurat, attexens humilia.

Vers. 26. *Sicut — semetipso. Verbum dedit, humile est et dispensatorium. Habet autem vitam in semetipso, hoc est, Ad modum fontis scaturire facit vitam.*

Vers. 27. *Et — faciendi. Judicium eorum quæ ab unoquoque in vita peracta sunt. Frequenter autem repetit judicium, magis eos exterrens, ut paulatim judicem hunc esse credentes, ad eum accurrant, mansuetum sibi judicem inde parantes.*

Vers. 27. *Quia — Vers. 28. Hoc. Quia homo est, qui judicium sumpsit hominum, et prædicta de se ipso docuit, quæ magna et non tantum supra hominem sunt, sed supra angelos quoque et ad solum Deum pertinent, nolite mirari; prædictum est enim quod etiam Filius Dei sit. Non ergo offendi oportet; nam quæ odiosa apparent propter humanæ naturæ humilitatem, ea appareant tolerabilia propter divinæ naturæ celsitudinem. Deinde aliam quoque de seipso proponit tremendam et arcanam potestatem.*

Vers. 28. *Quia — Vers. 29. Condemnationis. Horum tempus dicit consummationis sæculi et universalis iudicii: eos autem qui sunt in monumentis, dicit mortuos, quos simul omnes repente ac virtute arcana coaptabit, animabit ac excitabit voce sua sine jussu, quo tunc per archangelum clamabit: In jussu, inquit, in voce archangeli, et in tuba Dei¹¹.*

Atqui non omnes sunt in monumentis, sed ab his qui sunt in monumentis, etiam eos significavit, qui non sunt in monumentis, ab his videlicet, qui naturaliter sepulti sunt, eos etiam qui naturaliter sepulti non sunt. Ex monumentis autem prodibunt, hi quidem in resurrectionem vitæ æternæ, illi vera in resurrectionem condemnationis; isti ad fruitionem sempiternam; illi ad supplicium perpetuum. Alibi autem dixit: *Et abibunt hi in supplicium æternum, justi vero in vitam æternam¹².*

Vers. 30. *Non possum — judico. Quemadmodum superius de operando dicebat: Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quid viderit Patrem facientem¹³: ita et nunc de iudicando ait: Non possum ego a meipso facere quidquam, sicut audio judico, hoc est, non iudico a meipso, sed sicut audio a Patre, vel sicut Pater: quod etiam æqualitatem ad Patrem ac indifferentiam innuit. Sicut enim in superioribus Videre, ita et hic Audire, intelligen-*

ὡς περ — ἑαυτῷ. Τὸ Ἐδωκε, ταπεινὸν καὶ οἰκονομικόν. Ἐχει δὲ ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, ἀντὶ τοῦ Πηρῆσαι.

Καὶ — ποιεῖν. Κρίσιν τὴν τῶν βεβιωμένων ἐκάστω. Συνεχῶς δὲ στρέφει τὴν κρίσιν ἐπὶ πλὴν ἐκφοβῶν αὐτούς, ἵνα κατὰ μικρὸν πειθόμενοι τοῦτου εἶναι κριτὴν προσδράμωσιν αὐτῷ κατασκευάζοντες ἐντιῦθεν ἡμέρον ἑαυτοῖς τὸν δικαστήν.

Ὅτι — τοῦτο. Διδότι (14) δὲ ἀνθρώπως ἐστὶν ὁ τὴν κρίσιν τῶν ἀνθρώπων λαβὼν καὶ τὰ προβηθίεντα διδάξας περὶ ἑαυτοῦ, τὰ μεγάλα, καὶ μὴ μόνον ὑπὲρ ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἀγγέλων καὶ μόνου ἔντα Θεοῦ, μὴ θαυμάζετε τοῦτο. Προεῖρηται γὰρ ὅτι καὶ Υἱὸς Θεοῦ ἐστὶ, καὶ λοιπὸν οὐ χρὴ σκανδαλίζεσθαι. Ἄ γὰρ φορτικὰ φαίνεται διὰ τὸ ταπεινὸν τῆς ἀνθρωπείας φύσεως, ταῦτα φορητὰ φαίνεσθω διὰ τὸ ὕψος τῆς θείας. Εἶτα προστίθησιν περὶ ἑαυτοῦ καὶ ἑτέραν φοβερὰν καὶ ἀβήρητον δύναμιν.

Ὅτι — κρίσεως. Ὅταν μὲν λέγει τὸν κριτὸν τῆς συντελείας τοῦ κόσμου τὸν τῆς παγκοσμίου κρίσεως. Ἐν τοῖς μνημείοις δὲ φησὶ τοὺς νεκροὺς οὐδ' ὁμοῦ πάντας ἀθρόον καὶ ἀβήρητῳ θυγᾶμι συμπήξει καὶ ψυχώσει καὶ ἐξαναστήσει ἢ φωνῇ αὐτοῦ, ἥτοι τὸ κέλευσμα τὸ διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου τηρικαῦτα φωνοῦμενον. Ἐν κελεύσματι, γὰρ φησιν, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ.

Καὶ μὴν οὐ πάντες ἐν τοῖς μνημείοις εἰσὶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς μνημείοις [ἰδὴλωσε (15) καὶ τοὺς οὐκ ἐν τοῖς μνημείοις,] ἀπὸ τῶν κατὰ φύσιν ταφέντων καὶ τοὺς μὴ κατὰ φύσιν ταφέντας. Ἐκ τῶν μνημείων δὲ πορεύσονται, οἱ μὲν εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου, οἱ δὲ εἰς ἀνάστασιν κατακρίσεως: οἱ μὲν εἰς τὸ ἀπολαύειν αἰεὶ, [οἱ δὲ εἰς τὸ κολάζεσθαι αἰεὶ (16)]. Ἄλλαχού δὲ ἔλεγε. Καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κέλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Ὁὐ δύναμαι — κρίνω. Ὅσπερ ἀνωτίσω περὶ τοῦ ἐργάζεσθαι ἔλεγε. Ὁὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἀπ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μὴ τι βλέπη τὸν Πατέρα ποιοῦντα: οὕτω καὶ νῦν περὶ τοῦ κρίνειν φησιν, Ὁὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἑαυτοῦ οὐδέν: καθὼς ἀκούω, κρίνω, ταυτέστιν Ὁὐ κρίνω ἀπ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καθὼς ἀκούω παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἤγουν ὡς ὁ Πατὴρ ὕπερ ὑποθηλοῖ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ἔσον καὶ ἀπαράλλακτον. Ὅσπερ γὰρ ἄνω τὸ

¹¹ 1 Thess. iv, 16. ¹² Matth. xxv, 46. ¹³ Joan. v, 19.

Varie lectiones et notæ.

(14) Euthymius ergo sequitur distinctionem Chrysostomi, qui contra Paulum Samosatenum disputat. Vide Chrysost. t. VIII, p. 250. A. Huc spectat etiam scholium, quod ex codice Vindobonensi edidit ad h. I. Birchius. Confer etiam Theophylact. p. 652 A. Credo, illum data opera summi

fecisse. Origenis, cujus ad hunc locum interpretatio intercidit, tamen t. IV, p. 329 et 360: Ὅτι Υἱὸς ἀνθρώπου ἐστὶν ad superiora refert, quæ vulgaris est distinctio.

(15) Inclusa exciderunt A.

(16) Inclusa exciderunt A.

βλέπειν· οὕτω κἀνταῦθα τὸ ἀκούειν νοητέον· A
οἰκονομικῶς; μὲν, θεοσπεπῶς δέ. Οὐ γὰρ δίδται τοῦ
ἀκούειν· ἀνευθεὴς γὰρ ὁ Θεός.

Καὶ — Πατρός. Κρίνω δίκαια, φησί, διότι οὐ
κρίνω κατὰ τὸ θέλημα (17) τὸ ἐμὸν· οὐδὲ γὰρ ἔχω
θέλημα ἑαυτοῦ· ἀλλὰ κατὰ τὸ τοῦ Πατρός. Τοῦτο γὰρ
καὶ ἐμὸν· ἐν γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ θέλημα Πατρὸς καὶ
Υἱοῦ. Καὶ λοιπὸν, εἰ ὁ Πατὴρ κριτὴς δίκαιος, καὶ ὁ
Υἱός· ἄρα κριτὴς δίκαιος.

Χρὴ τοίνυν ἐπὶ τῶν τοιούτων συγκαταβατικῶν τε
καὶ οἰκονομικῶν ῥημάτων μὴ πρὸς αὐτὰ βλέπειν
μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐρρήθησαν.
Αἰτία γὰρ ἐπὶ τούτων ἡ ἀσθένεια τῆς διανοίας τῶν
ἀκούοντων, καὶ τὸ μὴ δοκεῖν αὐτὸν ἀντίθεον, ὡς δ·α-
φώρως εἰρήκαμεν.

Ἐὰν — ἀληθίς. Χρὴ τοὺς τὰς ἱερὰς Γραφὰς B
ἀναγινώσκοντας τὸν τε σκοπὸν τοῦ λέγοντος καὶ τὴν
ἔξιν τοῦ ἀκούοντος ἐξετάζειν, καὶ καιροῖς καὶ τόποις
ἔστιν ὅτε προσέχειν, καὶ τὰ ἰδιώματα παρατηρεῖν,
καὶ μὴ ἀπλῶς καὶ καθ' ἓνα τρόπον ἐπιέναι πάντα,
εἰ βούλοιντο τὰ γνήσια νοήματα καταλαμβάνειν, καὶ
μὴ φίλοις τοῖς ῥήμασιν ἐναπομένειν, καὶ πλανᾶσθαι
κατὰ τοὺς αἰρετικούς. Αὐτίκα γὰρ τὸ προκαίμενον
χωρὶον ἔχει μὲν πολὺν θησαυρὸν, ἔχει δὲ τοῦτον
πολλῇ κατακεχωτῆμένον ἀσαφείᾳ. Τίς γὰρ οὐκ ἂν
εὐθέως θορυβηθεῖη ἀκούων τοῦ Χριστοῦ λέγοντος·
Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία
μου οὐκ ἔστιν ἀληθής; Καὶ γὰρ αὐτὸς ἔλεγεν· Ἐγὼ
εἰμι ἡ ἀλήθεια! Καὶ ἐὰν ἡ ἀλήθεια οὐκ ἀληθεύῃ (18),
τίς ἀληθεύσει; Ἐὰν δὲ περὶ ἑαυτοῦ μεμαρτύρηκεν C
οὐκ εἰσὶν ἀληθῆ, πάντως οὐχεται ἡμῖν τὸ κεφάλαιον
τοῦ κηρύγματος. Ἴνα γὰρ ἐάσωμεν ἅλλα μυρία
θνα καὶ συνεκτικὰ τῆς πίστεως; ποῦ θήσομεν δὲ
πρὸ βραχείας ἐμαρτύρησε περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι Υἱὸς ἔστι
τοῦ Θεοῦ, ὅτι Ἰσος αὐτῷ κατὰ φύσιν καὶ δύναμιν καὶ
θέλησιν, ὅτι δημιουργός, ὅτι ζωοποιός, ὅτι κριτής; καὶ
ὅσα τιαῦτα;

Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ὅτι, ἐπειδὴ τοιαῦτα περὶ
ἑαυτοῦ μαρτυρήσας ἔγνω τοὺς Ἰουδαίους ἐνθυμου-
μένους ἀντιθεῖναι καὶ εἰπεῖν, ὅτι (19) Ἐὰν σὺ μαρ-
τυρῆς περὶ σεαυτοῦ (20), ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν
ἀληθής. Οὐδεὶς γὰρ ἑαυτῷ μαρτυρῶν ἀξιόπιστος; ἐν
ἀνθρώποις δι' ὑποψίαν φιλαυτίας· προέλαθε καὶ εἴ-
πεν ὁ ἐμελλὼν εἰπεῖν ἐκεῖνοι, λέγων· Ἐὰν ἐγὼ
μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ D
ἔστιν ἀληθής, ὡς ὑμῖν δοκεῖ· καὶ λοιπὸν παράγει
μάρτυρα·, συγκαταβαίνων κἀνταῦθα τῇ ἀσθενείᾳ
αὐτῶν, καὶ ἐκ περιουσίας ἐπιστομίζων αὐτούς.

¹⁷ Joan. xiv, 6.

Variae lectiones et notæ.

(17) Hic addit A: Τὸ ἐμὸν· οὐδὲ γὰρ ἔχω θέλημα.
Bis ergo idem scripsit.
(18) Ἀληθεύει A.

(nn) Campus. Locus. Χωρὶον dicitur, ut Latinum
locus, eo sensu, ut notet locum in libro. Eodem
modo ῥήσις adhibetur.

dum est dispensatoric, et ut Deo conveniat. Siquidem neque videre ei opus est, neque audire, cum Deus nulla re indigeat.

Vers. 30. Et — Patris. Juste, inquit, judico, quia non judico secundum voluntatem, meam, neque ergo proprium habeo voluntatem, sed secundum Patris voluntatem; nam illa etiam mea est; una siquidem et eadem est Patris et Filii voluntas. Si ergo Pater justus est iudex, et Filius utique justus est iudex.

Oportet itaque in hujusmodi verbis, quæ demissionem ac dispensationem significant, non ad ipsa tantum respicere, sed etiam ad causam ipsorum; in his enim causa est imbecillitas mentis audientium, et ne Deo contrarius videretur, sicut variis in locis diximus.

Vers. 31. Si — verum. Oportet eos qui sacras legunt Scripturas, intentionem loquentis habitumque audientis exquirere, tempora quoque ac loca advertere, insuper idiomata observare: nec simpliciter et uno modo cuncta aggredi, si legitimus sensus velint deprehendere, et non in nudis manere verbis ac falli, sicut hæretici. Siquidem propositus statim campus (nn) thesaurum habet copiosum: habet autem hunc multa obrutum obscuritate. Quis enim repente turbari non posset audiens Christum dicentem: Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum¹⁷? Siquidem ipse dixit: Ego sum veritas; quod si veritas verum non loquitur, quisnam erit qui vera loquatur? Si quæ de seipso testificatus est, vera non sunt, nobis omnino perit prædicationis summa. Nam, ut cætera sinamus, quæ sunt innumera et fidem contingentia: ubinam ponemus ea quæ paulo ante de seipso testificatus est, quod Filius sit Dei, quod æqualis illi natura, potentia et voluntate; quod creator, quod vivificator, quod iudex aliaque similia?

Quid ergo dicendum est? Quod quia talia de seipso testificatus fuerat, cognovit Judæos habere in animo opponere se ei ac dicere: Si tu testimonium perhibes de teipso, testimonium tuum non est verum. Nemo siquidem, qui de seipso fert testimonium, fide dignus est apud homines, propter suspicionem de nimio sui ipsius amore, ideo prævenit ac dixit, quod illi dicturi erant, dicens: Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum, ut vobis apparet. Itaque testes adducit, etiam in hoc se denittens ad imbecillitatem illorum, et ex abundantia cautione (oo) silentium illis imponens.

(19) Et id sane infra VIII, 15, ei opponunt.
(20) Περὶ αὐτοῦ A.

(oo) Ex abundantia cautione. Cautione, non est in Græco. Ex περιουσίας satis nota est formula.

Quod ergo ait : *Testimonium meum non est verum*, non quasi affirmando dixit, sed quod illi hoc dicere pararent. Quod autem haec ita se habeant, inde manifestum est. Cum enim in sequentibus locutus fuisset dicens : *Ego sum lux mundi* ²², dicentibus Pharisaeis : *Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum* ²³, contradixit dicens : *Et si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum verum est* ²⁴. Manifestum ergo est, quod illud oppositionis illorum erat, hoc autem intellectus ejus. Siquidem illi putabant, cum non esse fide dignum, qui de se ipso ferret testimonium, utpote hominem ; ipse vero e diverso sese fide dignum dixit, tanquam Deum. Primum itaque dissolvit excogitatum ipsorum oppositionem, dicens id quod ipsi dicere parabant, et ostendens quod cogitationes eorum cognosceret. Deinde etiam testes adducit manifestos, et quibus contradici nequeat : Joannem, opera propria, ac Patrem. Primum autem ponit debilius testimonium patris Joannis.

Vers. 32. *Alius — me*. Scio hunc, inquit, quod apud omnes sit fide dignus, nempe propheta Dei, et a Deo accipiens, quae loquitur. Deinde, ne quis opponat dicens : Quid si ad gratiam testimonium perhibuit ? hanc etiam tollit objectionem dicens :

Vers. 33. *Vos — veritati*. In primordiis Evangelii sui post sermonem de Deo habitum, dixit evangelista : *Miserunt Judaei ab Hierosolymis sacerdotes et levitas ut interrogarent eum : Tu quis es ? et cetera* ²⁵. Tunc ergo multa et magna testificatus est de Christo. Ideo nunc dicit : Vos misistis ad Joannem, interrogantes eum : non autem misissetis, nisi eum fide dignum cognovissetis ; testimonium ergo ejus refellere non potestis.

Vers. 34. *Ego — accipio*. Hoc est, humano testimonio non indigeo, cum sim Deus. Et quomodo in testimonium adduxit Joannem, qui homo erat ? Primum quidem, quia testimonium ejus non erat ipsius, sed Dei. Ait enim : *Qui misit me ad baptizandum in aqua, ipse mihi dixit* ²⁶. Deinde et aliam ponit causam. Vide enim.

Vers. 34. *Sed — salvi sitis*. Non quod humano, inquit, egeam testimonio, sed de Joannis testimonio dispensatorie loquor : ut ei credentes, qui et est, et vobis apparet fide dignus, salvi sitis.

Vers. 35. *Ille — lucens*. Lucerna accensa a divino Spiritu, et lucens his qui in tenebris erant peccati. Lucernam autem eum vocavit tanquam obscuratum excellenti lumine Solis justitiae. Ipse siquidem de Christo dicebat : *Illum oportet crescere, me autem minui* ²⁷.

Aliam quoque ob causam appellavit eum lucernam, quia videlicet non ex se doctrinae lucem ha-

A *Ὅτι τὸ, Ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής, οὐχ ὡς ἀποφαινόμενος εἶπεν, ἀλλ' ὡς ἐκείνων τοῦτο εἶπεν ἐνθυμουμένων. Ὅτι δὲ ἀληθῆ ταῦτα, ἤγνων ἐνταῦθεν. Ἐπεὶ γὰρ προτὶν ἐλέησεν λέγων · Ἐγὼ εἶμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, καὶ τὰ εἰς ἡς · εἰπόντων τῶν Φαρισαίων, Ἐν περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς ἢ ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής· ἀντίκει, Ἐάν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἀληθῆς ἔστω ἢ μαρτυρία μου. Πρὸδηλον οὖν ὅτι ἐκεῖνο μὲν τῆς ἐκείνων ἀντιθέσεως ἦν· τοῦτο δὲ τῆς τοῦτου γνώσεως. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ᾔσονται μὴ ἀξιόπιστον αὐτὸν εἶναι περὶ ἑαυτοῦ μαρτυροῦντα ὡς ἀνθρώπων· οὗτος δὲ τοῦναντίον εἰλεγεν ἀξιόπιστον ἑαυτὸν ὡς Θεόν. Πρῶτον μὲν οὖν κατέλυσε τὴν μελετωμένην ἀντιθεσιν αὐτῶν, εἰπὼν ὅτι εἶπεν ἐνθυμουμένου, καὶ εἰς ἡς· B ὅτι γινώσκαι τὰς διανοίας αὐτῶν· εἶτα καὶ μάρτυρας παράγει σαφεῖς καὶ ἀναντιρρήτους· τρεῖς, τὸν Ἰωάννην, τὰ οἰκία ἔργα, καὶ τὸν Πατέρα. Πρῶτον δὲ τίθησι τὴν ἐλάττω μαρτυρίαν, τὴν Ἰωάννου.*

Ἄλλος — ἐμοῦ. Οἶδα τοῦτο, φησὶ, διότι περὶ πάντων ἔχει τὸ ἀξιόπιστον, ὡς προφήτης Θεοῦ καὶ ὑπὸ Θεοῦ ἐντοχούμενος ; ἀ φθίγγεται. Εἶτα ἵνα μὴ ἀντιθέσται τις· Τί οὖν, εἰ πρὸς χάριν μαρτυρήσῃ ; προαναρεῖ καὶ ταύτην τὴν ἀντιθεσιν, λέγων·

Ἔμεις — ἀληθείᾳ. Ἐν προομιόις, μετὰ τὴν θεολογίαν φησὶν ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι (21) *Ἀπέστειλαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ Λευῖτας ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτόν, Ἐν τίς εἶ ; καὶ τὰ εἰς ἡς· τότε ὁ μαρτυρήσας περὶ τοῦ Χριστοῦ πολλὰ καὶ μεγάλα. Διὰ τοῦτο λέγει νῦν, Ἔμεις ἀπιστάκατε πρὸς Ἰωάννην ἐρωτῶντας· οὐκ ἂν δὲ ἀπιστοῦσατε, εἰ μὴ ἀξιόπιστον αὐτὸν ἐγινώσκατε. Αὐτῶν οὖν οὐ δύνασθε παραγράψασθαι τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ.*

Ἐγὼ — λαμβάνω. Τουτίστιν, οὐκ ἀνθρωπίνης μαρτυρίας δέομαι Θεός ὢν. Καὶ πῶς τὸν Ἰωάννην μάρτυρα παράγεις, ἀνθρώπων ὄντα ; Πρῶτα μὲν, διότι ἡ μαρτυρία αὐτοῦ οὐκ ἦν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Εἶτα γὰρ, ὅτι *Ὁ πέμψας με ἐπέμψεν ἐν ὕδατι, ἐκείνός μοι εἶπεν*. Ἐπειτα δὲ τίθησι καὶ ἄλλην αἰτίαν. Ὅρα γάρ.

Ἄλλὰ — σωθῆτε. Οὐκ ἀνθρωπίνης μαρτυρίας δέομαι, φησὶν, ἀλλὰ τὰ περὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἰωάννου λέγω οἰκονομικῶς, ἵνα τῶν καὶ ὄντι καὶ δοκοῦντι ὑμῖν ἀξιόπιστων παιθόμενοι σωθῆτε.

Ἐκεῖνος — φαίνω. Ὁ λύχνος, ὁ ἀνακαίμενος τῶν κυρτῶν τοῦ θεοῦ Πνεύματος καὶ φαίνων τοῖς ἐν τῶ σκότει τῆς ἀμαρτίας. Λύχνον δὲ αὐτὸν ἐπέλευσεν, ὡς ἀμυρωθῆντα τῶ ὑπερβάλλοντι φωτὶ τοῦ Ἥλιου τῆς δικαιοσύνης. Ἐφη γὰρ αὐτίς περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι *Ἐκεῖνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι*.

Καὶ ἐτέρως δὲ λύχνον αὐτὸν ὠνόμασεν, ὡς μὴ σκοθεὶν ἔχοντα τὸ φῶς τῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ἐκ τῆς

²² Joan. viii, 12. ²³ Ibid. 13. ²⁴ Ibid. 14. ²⁵ Joan. i, 19. ²⁶ Ibid. 33. ²⁷ Joan. iii, 30.

χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οἶμαι δὲ, περὶ τοῦ Α bebat, sed ex gratia sancti Spiritus. De hoc autem, ut opinor, prædixit per os David: *Paravi lucernam Christo meo*².

Ἔγώ — αὐτοῦ. Καθάπτεται τούτων, ὡς μὴ μέχρι τέλους τηρησάντων αὐτῶ τὴν σπουδὴν. Ἦθελήσατε γὰρ, φησὶν, ἀγαλλιασθῆναι πρὸς καιρὸν τινα ἐν τῷ φωτὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, ὅτε πανταχόθεν πάντες πρὸς αὐτὸν συντρέχετε· εἶτα ἐψυχράνθητε, εἰ καὶ μέχρι νῦν θαυμάζετε τοῦτον. Εἰ γὰρ μὴ ἐψυχράνθητε, πάντως ἂν ἐπιστεύσατε τῇ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ· ἐλέγγεσθε οὖν τὸν αὐτὸν καὶ ἀξιόπιστον ὁμολογοῦντες καὶ μὴ πιστεύοντες τῇ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ.

Ἐγώ — ἀπέσταλκε. Τὴν μὲν γὰρ τοῦ Ἰωάννου μαρτυρίαν ἠδύνατό τις διαβαλεῖν ὡς πρὸς χάριν γεγεννημένην, καίτοι οὐδὲ τοῦτο ἐξῆν εἶπαι κατ' ἀνθρώπος μετὰ πάσης ἀκριβείας φιλοσοφούντος, καὶ σφόδρα θαυμασθέντος αὐτοῦ· τὰ δὲ ἔργα πάσης ὀφείας ἀπὸ πηλαγμένα πᾶν ἐμφράττει στόμα φιλόνηκον, ἤγουν (22) ἡ τοῦ παραλύτου σύσφιγξις, καὶ τὰ λοιπὰ θαύματα· παρ' αὐτοῖς ὄντων δὴ τῶν θεραπευθέντων καὶ πληρωφορούντων αὐτούς. Αὐτὰ, φησὶ, τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυροῦν περὶ ἐμοῦ, ὅτι ὁ Πατὴρ με ἀπέσταλκεν.

Οὐκ εἶπε δὲ, Μαρτυροῦν ὅτι ἴσος εἶμι τῷ Πατρὶ, ἀλλ', ὅτι Ὁ Πατὴρ με ἀπέσταλκε· καίτοι καὶ τοῦτο κἀκεῖνο ἐμαρτύρουν ὅμως, εἰ (23) καὶ μείζον ἦν τὸ πιστεῦσθαι ὅτι ἴσοι· ἐστὶ τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ γὰρ τὸ ἦτορον τίθεικεν ὡς μάλιστα τηρικαῦτα σπουδαζόμενον. Ἐβούλετο γὰρ πρῶτον πιστεῦσθαι ὅτι ὁ Θεὸς ἀπέστειλεν αὐτόν. Τοῦτου γὰρ πιστευθέντος καὶ τὸ ἄλλο ῥῆδιον ἦν.

Ἄλλὰ πῶς τὰ ἔργα ἐμαρτύρουν ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἀπέσταλκεν; Ὡς μόνως ἔργα θείας δυνάμεως. Τοιαῦτα γὰρ ἀντίθεος ποιεῖν οὐκ ἠδύνατο. Εἰ γὰρ καὶ τοῖς θύμασιν ἀντεῖπαι ἀναισχύντως ἐτόλμησαν, ὡς ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου ἰστέρηται, λέγοντες· Ὁυτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν τῷ Βεελζεβὺλ ἄρχοιτι τῶν δαιμονίων· ἀλλ' οὖν ταχέως ἐπεσομοίωθησαν ἐκεῖ καὶ μάτην φλυαροῦντες ἠλέγχθησαν.

Καὶ — ἐμοῦ. Ποῦ μαρτύρηκε περὶ αὐτοῦ; Ἀηλώσει προῖων ὅτι ἐν ταῖς Γραφαῖς. Καὶ μὴν καὶ βαπτίζομένου μαρτύρηκε περὶ αὐτοῦ, λέγων· Ὁυτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα (24). Καὶ αὐθις μεταμορφούμενου. Ἄλλὰ βαπτίζομένου μὲν, εἰ καὶ ἤκουσαν, ἀμφέβαλλον· μεταμορφούμενου δὲ, οὐδὲ ἤκουσαν αὐτοί. Διὰ τοῦτο τὰς τοιαύτας μαρτυρίας παραδραμῶν πρὸς τὰς Γραφὰς αὐτοῦ παραπέμπει, τὰς ἐν χερσὶν οὖσας ἀεὶ καὶ ἀναντιρρήτους. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν ποιεῖ προῖων. Νῦν δὲ ἵνα μὴ ἀπαιτήσωσιν αὐτὸν αὐτόφρωνον καὶ αὐτο-

ut opinor, prædixit per os David: *Paravi lucernam Christo meo*².

Vers. 35. *Vos — ejus*. Objurgat hos, quod non usque ad finem studiose illum observaverint. Voluistis, inquit, quodam tempore exultare in luce doctrinæ illius, quando omnes undique ad eum concurrebatis, et postmodum refrixistis, quanquam hactenus illum admiramini: nisi enim refrixissetis, testimonio utique illius credidissetis. Digni igitur, estis, qui redarguamini, quod licet hunc fide dignum consteamini, ejus tamen testimonio non credideritis.

Vers. 36. *Ego — miseri*. Siquidem Joannis testimonium poterat quispiam calumniari, tanquam ad gratiam factum: quanquam hoc vere dici non poterat adversus virum, qui omni cum diligentia suo fungebatur munere, et apud omnes vehementi in admiratione habebatur: verum opera omni suspicione libera, cunctorum ora contentiosa obturabant, puta paralytici confirmatio, cæteraque miracula: cum apud eos essent qui curati erant, et plenam eis fidem faciebant. *Opera*, inquit, *quæ ego facio, testificantur de me, quod Pater miserit me*.

Non dixit autem: Testificantur, quod æqualis sim Patri, sed, quod Pater miserit me. Atqui et hoc, et illud testificabantur. Verum etsi majus erat ut crederetur æqualis esse Patri, minus tamen posuit, nempe id quod tunc maxime intendeatur. Volebat namque primo credi, quod se Deus misisset: hoc enim credito, reliquum facilius erat ad credendum.

Sed quomodo opera testificabantur quod Deus eum misisset? Testificabantur id, tanquam opera solius divinæ virtutis. Siquidem, qui Deo contrarius esset, hujusmodi facere non poterat: nam licet miraculis contradicere impudenter attentarent, sicut vicesimo secundo juxta Matthæum capite scriptum est, dicentes: *Hic non ejicit dæmonia, nisi per Beelzebub principem dæmoniorum*³; sed ibi citius os illis obstruitur, et vane nugari convinctur.

Vers. 37. *Ei — me*. Ubi de ipso testimonium perhibuit? In sequentibus significabit, quod in Scripturis: quanquam etiam, dum baptizaretur, testimonium de eo perhibuit, dicens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est*⁴. Et rursus, cum transformaretur. Sed cum baptizaretur, licet audierunt, dubitabant: cum autem transformaretur, ne audierunt quidem ipsi. Idcirco prætermissis hujusmodi testimoniis, ad Scripturas eos transmittit, quas semper in manibus habebant, nec fas erat illis contradicere; sed

¹ Psal. cxxxi, 17. ² Matth. xii, 24. ³ Matth. iii, 17.

Variæ lectiones et notæ.

(22) Malim ὄν, pro ἤγουν.

(23) Εἰ abest A. Mox ideim habet πιστευθέν.

(24) Ἡϋδόκησα A.

hoc in progressu facit : nunc autem, ne expetant Dei testimonium a propria voce et a propria persona dicentes : Neque vocem ejus audivimus unquam, neque speciem ejus vidimus : confitetur, quod illi dicturi erant ; confitendo vero, ad rectam eos doctrinam reducit, dans intelligendum, quod neque vox sit apud Deum, neque species : siquidem hæc corporum sunt, Deus autem incorporeæ est naturæ aut potius supra corpus et supra naturam.

Vers. 37. *Neque — vidistis.* Atque multi vocem ejus frequenter audiverunt, et speciem ejus viderunt, sicut in Scripturis de diversis scriptum est variis in locis. Sed vox illa et species fuit, non secundum Dei naturam, sed in hominis similitudine.

Vers. 38. *Et — vobis.* Et quid, inquit, dico de voce, quæ propria ipsius vox esset, aut specie propriæ ipsius personæ, cum neque sermonem ejus habeatis manentem in vobis, quem per legem ac prophetas locutus est, et putatis, hunc vos habere manentem in vobis, et de ipso gloriamini. Deinde confirmat, quod dixit, hoc modo illud ostendens.

Vers. 38. *Quem enim — creditis.* Nam cum sermo, qui per legem datus est ac prophetas, clamet, quod Pater Filium suum miserit ad salutem vestram, et quod vos illi credere oporteat, vos autem huic, quem ille misit non creditis, omnino non auscultatis prædicto ejus sermoni : cum autem illi non auscultetis, non habetis eum sive donum ipsius ; avolavit enim a vobis. Verum, ne dicant : Si ergo vocem ejus non audivimus, quomodo ille testificatus est de te ? ait :

Vers. 39. *Scrutamini Scripturas.* Legales ac propheticas, inde enim est testimonium a Patre. Vide autem, quod non dixerit : Legite, sed, *Scrutamini* ; illi siquidem legebant, at non scrutabantur, idcirco eos scrutari jubet : nam cum ea quæ de eo sunt, obscure scripta sint utiliter et dispensatorie propter imbecillitatem progenitorum ipsorum, ne exciderent ad deorum multitudinem, jubet nunc eos fodere, ut ea quæ alte in modum thesauri recondita sunt, possint invenire.

Vers. 39. *Quia — habere.* Putatis habere, verum non habetis : quia superficie tenus solum eas legentes, non invenitis illum certum vitæ æternæ fontem, qui est Christus. Quia ergo putatis in Scripturis vitam æternam habere, et propter dictam causam non habetis ; scrutamini profunde, ut inventam habeatis.

Vers. 39. *Et — me.* Testificantur, inquit, de me in persona Patris, utpote arcauo modo a Patre inspiratæ his, qui eas scripserunt. Conjunctio *et*, abundat, quod in Hebraico idiomate frequens est.

Vers. 40. *Et — habeatis.* Vitam videlicet sem,

πρωτοπον μαρτυριαν τοῦ Θεοῦ, λέγοντες · ὅτι ὅτε φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκόαμεν πώποτε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἐωράκαμεν · συνομολογεῖ μὲν δὲ ἐπιπλοῦν λέγειν · δεῖ δὲ τοῦ συνομολογεῖν εἰς φιλόσοφον αὐτοὺς ἀνάγει δόγμα, διδοὺς νοεῖν ὅτι οὔτε φωνὴ περὶ Θεοῦ οὔτε εἶδος. Ταῦτα μὲν γὰρ σωμάτων εἰσὶν, ὁ δὲ Θεὸς ἀσώματος φύσις, ἄλλοθεν δὲ ὑπερατώματος καὶ ὑπερφύτης.

Ὅτε — ἐωράκατε. Καὶ μὴν πολλοὶ πολλακις καὶ φωνὴν αὐτοῦ ἤκουσαν, καὶ εἶδος αὐτοῦ ἐωράκασιν, ὡς ἐν ταῖς Γραφαῖς περὶ διαφόρων διαφόρων ἱστορηται. Ἀλλὰ φωνὴν καὶ εἶδος οὐ κατὰ φύσιν Θεοῦ, καθ' ὁμοίωσιν δὲ ἀνθρώπου.

Καὶ — ὑμῖν. Καὶ τί λέγω, φησὶ, περὶ φωνῆς αὐτοφώνου καὶ εἶδους αὐτοπροσώπου ; Ἀλλ' οὐδὲ τὸν λόγον αὐτοῦ ἔχετε μένοντα ἐν ὑμῖν, τὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν κληθέντα, εἰ καὶ οἴεσθε τοῦτον ἔχειν μένοντα ἐν ὑμῖν, καὶ ἐπὶ τούτῳ σεμνύνεσθε. Εἴτα κατασκευάζει, ὅ εἰρηκεν, ἀποδεικνύων αὐτό.

Ὅτι ὁν — πιστεύετε. Ἐπεὶ γὰρ ὁ μὲν διὰ νόμου καὶ προφητῶν δοθεὶς (25) λόγος βοᾷ, ὅτι ὁ Πατὴρ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ σωτηρίᾳ ὑμῶν, καὶ ὅτι χρὴ ὑμᾶς τούτῳ πιστεῦσιν · ὑμεῖς δὲ ὁν ἀπίστευεν ἐκαίνο, τούτῳ οὐ πιστεύετε · πάντως οὐ προσέχετε τῷ δηλωθέντι λόγῳ αὐτοῦ. Μὴ προσέχοντες δὲ αὐτῷ οὐκ ἔχετε αὐτόν, ἤρουν τὴν χάριν αὐτοῦ · ἀπέπη γὰρ ἀφ' ὑμῶν. Ἴνα δὲ μὴ εἴπωσιν, ὅτι καὶ εἰ μὴ φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκόαμεν, πῶς ἐμαρτύρησέ σοι ; φησὶν.

Ἐρουνῶτε τὰς Γραφάς. Τὰς νομικὰς καὶ προφητικάς. Ἐκεῖθεν γὰρ ἡ παρὰ τοῦ Πατρὸς (26) μαρτυρία · ἔρχε δὲ πῶς οὐκ εἶπεν · Ἀναγινώσκετε, ἀλλ', Ἐρουνῶτε. Ἀναγινώσκον μὲν γὰρ, οὐκ ἠρεῦνουν δέ. Διὰ τοῦτο κλεινοὶ ἐρουνῶν. Ἐπεὶ γὰρ συνεσκίαστο τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα συμπερύντω ; καὶ οἰκονομικῶς διὰ τὴν τῶν προγόνων αὐτῶν ἀσθένειαν, ἵνα μὴ ἐκπέσωσιν εἰς πολυθλίβαν, ἐπιτάττει νῦν διορτυτεῖν ἵνα τὰ ἐν τῷ βάθει κείμενα καθάπερ τις θησαυρὸς (27) δυνηθῶσιν εὑρεῖν.

Ὅτι — ἐχέτε. Δοκεῖτε μὲν ἔχειν, οὐκ ἔχετε δὲ, διότι ἐπιπολαίως ταύτας ἀναγινώσκοντες οὐκ εὑρίσκετε ταύτην ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἡ πηγὴ τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ἐπεὶ οὖν δοκεῖτε μὲν ἀπὸ τῶν Γραφῶν ζῶν αἰώνιον ἔχειν, οὐκ ἔχετε δὲ διὰ τὴν ῥηθείσαν αἰτίαν, λοιπὸν ἐρευνᾶτε ταύτας εἰς βάθος, ἵνα εὑρήντες ἔχητε.

Καὶ — ἐμοῦ. Αἱ μαρτυροῦσαι, φησὶ, περὶ ἐμοῦ, προσώπων τοῦ Πατρὸς, οἷα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐμπνευσθεῖσαι ἀπορρήτως ; τοῖς γεγραφοῖσιν αὐτάς. Περιττὸν δὲ ἐνταῦθα τὸ καὶ, καθ' Ἑβραϊκὸν ἰδίωμα.

Καὶ — ἐχέτε. Ζῶν αἰώνιον, δηλονότι. Εἴτα, ἵνα

Variæ lectiones et notæ.

(25) Νόμος, pro λόγος, A.
(26) Σωτήρως, pro Πατρός, B.

(27) Forte τινὰ θησαυρῶν.

μη ὑπολάβωσιν, ὅτι φιλοδοξῶν λέγει τα τοιαῦτα, ἅ φησιν.

Ἀδξαν — λαμβάνω. Οὐ φιλῶ, οἷα μη χρῆζων αὐτῆς· οὐδὲ γὰρ ὁ ἥλιος δεῖται λυχνιαίου φωτός. Καὶ τίνο; ἕνεκεν τὰ τοιαῦτα ἔλεγεν; Ἵνα παντοιοτρόπως ἐπισπᾶσθαι αὐτοὺς εἰς πίστιν δι' ἧς ἐμελλον εἶχειν ζωὴν αἰώνιον.

'Αλλ' — αὐτοῖς. Ὑμεῖς μὲν, φησιν, ὡς δῆθεν ἀγαπῶντες τὸν Θεόν, ἀποθεισθεῖ με, ὅτι ποιῶ ἔμαυτὸν ἴσον τῷ Θεῷ· ἐλέγχεσθε δὲ ψευδοῦμενοι· ἔγνωκα γὰρ ὑμᾶς ὅτι οὐκ ἀγαπᾶτε τὸν Θεόν. Πῶς; Ὅτι περὶ οὗ ἐκείνος μαρτυρεῖ καὶ διὰ τοῦ Ἰωάννου, καὶ διὰ τῶν ἔργων, καὶ διὰ τῶν Γραφῶν, τοῦτον ὑμεῖς οὐ προσέθετε. Ὡσπερ οὖν πρότερον νομίζοντες· εἶναι με ἀντίθεον, ἠλαύνετε· οὕτω νῦν, ὑπὸ τῶν εἰρημίων μαρτυριῶν ἀποθειθεῖσθαι τῆς ἀληθείας, ὡφεῖλετε ἀποστρέφασθαι με. Διὰ βασκανίαν γὰρ τοῦ Θεοῦ ἀποστρέφασθαι με. Διὰ βασκανίαν γὰρ τοῦτο ποιοῦντες, συσκιάζειν ταύτην ἐπιχειρεῖτε.

Ἐγὼ — με. — Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, ἦγουν ἀποσταλείς παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ὡς αὐτός τε μαρτυρεῖ καὶ ὁ ἡμολογῶ, καὶ οὐ δέχσεθέ με.

Ἐάν — λήψεσθε. Περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου τοῦτο φησιν, ὃς ἐλεύσεται ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, τουτέστιν ἀπ' αὐτοῦ ὡς δῆθεν αὐτός ὢν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός. Καθάπτεται οὖν τῆς ἀναισχυντίας τῶν Ἰουδαίων, ὡς αὐτὸν μὲν τὸν λέγοντα εἰδέναι τὸν Θεόν καὶ ὁμολογοῦντα ἀπιστέλλθαι παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴ ἐλεγχόμενον ἀντίθεον ἀποσεισμένον· τὸν δὲ φάσκοντα μὴ εἰδέναι ἐκεῖνον καὶ κομπάζοντα ἀπ' αὐτοῦ ἔχειν καὶ προδηλότατα διαγινωσκόμενον ἀντίθεον προσειμένον.

Εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀπιστίας αὐτῶν, ὅτι διὰ φιλοδοξίαν οὐ πιστεύουσι. Μὴ θέλοντες γὰρ προτιμηθῆναι αὐτῶν ὑπὸ (28) τοῦ πλήθους; τὸν Χριστὸν, ἐκώφευσον, καὶ ἔμυσον ἰθελουσίως πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ πάντα ἐποιοῦν ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐκπεσεῖν τῆς δόξης ἣν εἶχον παρὰ τοῦ πλήθους.

Πῶς — λαμβάνοντες; Ἐμποδίζει γὰρ αὕτη.

Καὶ — ζητεῖτε; Ἦν μόνην ἔδει ζητεῖν, τῆς παρὰ ἀνθρώπων καταφρονοῦντας, εἰ καὶ ὑμεῖς τούναντιον ποιεῖτε. Πανταχόθεν τολῶν ἐπιστομίσας αὐτοὺς, καὶ ἀποδείξας πάσης συγγνώμης ἀναξίους, λοιπὸν ἐπίστησιν αὐτοῖ; κατήγορον αὐτὸν τὸν Μωϋσέα τὸν νομοθέτην αὐτῶν.

Μὴ — κατέρα. Κατ' ἐρώτησιν ἠθικὴν ὁ λόγος, ὅτι εἰ καὶ ἔδει με τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλ' οὐ ποιήσω, ἀνεξίκαχο; ὢν.

Ἔστιν — Μωϋσῆς. Ὡς ἀπιστούντων οἷς περὶ ἐμοῦ ἔγραψε, καὶ οὕτως ἀπειθούντων αὐτῷ.

Εἰς — ἠλίκατε. Ὡς εἰς δημαγωγὸν καὶ προστάτην καὶ μεσίτην τὰ πρὸς Θεόν. Ὡσπερ δὲ περὶ τῶν Γραφῶν ἔλεγε· *Δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον*

piternam. Deinde, ne suspicarentur quod amore gloriæ talia diceret, ait :

Vers. 41. *Gloriam — accipio.* Non amans eam, aut ea indigens: neque enim sol lucernæ lumine indiget. Verum quam ob causam hæc dicebat? Ut onini modo ad fidem eos attraheret, per quam habituri essent vitam æternam.

Vers. 42. *Sed — vobis.* Vos, inquit, tanquam Deum diligentes me repellitis, quod me ipsum faciam Deo æqualem; sed mendacii arguimini: ego enim novi vos, quod Deum non diligatis. Quomodo? Quia de quo ille testimonium perhibet, et per Joannem, et per opera, et per Scripturas, hunc vos non recipitis. Quemadmodum ergo primum arbitratr, quod essem Deo contrarius, me repellebatis: ita nunc, demonstrata a dictis testibus veritate, debuissetis accurrere. Sed frustra jactatis, quod Dei zelo me averſamini. Nam cum id invidia faciatis, hoc modo istam occultare nitimini.

Vers. 43. *Ego — me.* — *Nomine Patris mei,* sive missus a Patre meo, sicut ipse testatur et ego confiteor, et non suscipitis me.

Vers. 43. — *Si recipietis.* De Antichristo hoc dicit, qui veniet nomine proprio, sive a se ipso, tanquam ipse Deus esset, qui super omnes est. Taxat ergo impudentiam Judæorum, quod eum repellent, cum se diceret nosse Deum et ab eo missum esse, nec convinceretur Deo esse contrarius: illum vero, qui se diceret non nosse Deum, et a seipso venire se jactaret, ac manifestissime dignosceretur esse Deo contrarius, reciperent.

Deinde ponit et causam infidelitatis eorum, quod propter gloriæ amorem non crederent: nolentes enim Christum supra se honorari a multitudine, obsurdesebant, et aures ultro claudiebant ad veritatem: omniaque faciebant, ne a gloria quam habebant apud multitudinem exciderent.

Vers. 44. *Quomodo — accipitis?* Nam ipsa impedimento est.

Vers. 44. *Et — queritis?* Quam solam querere oportet, ea quæ est ab hominibus posthabita, etsi vos contrarium faciatis. Postquam ergo undique silentium illis imposuit, omnique venia indignos esse demonstravit, accusatorem deinceps illis adhibet, D puta ipsum Mosem legislatorem eorum.

Vers. 45. *Num — patrem.* Juxta usitatam ac consuetam (pp) interrogationem est hic sermo, ac si dicat: Etsi me id oportebat facere, non tamen faciam, quia clemens sum.

Vers. 45. *Est — Moses.* Utpote non credentes his quæ de me scripsit: et ita nec illi credentes.

Vers. 45. *In — speratis.* Tanquam in ductorem populi, tutorem ac mediatorem in his quæ ad Deum sunt. Sicut autem de Scripturis dicebat:

Varia lectiones et notæ.

(28) Προτιθέναι αὐτὸν ὑπὸ Α.

(pp) *Usitatam ac consuetam.* Moratam. Interrogatio ἠθικὴ est ea, quæ mores et ingenium interrogantibus exprimit.

Putatis in ipsis vitam eternam habere, ita quoque A *εχων· οὕτω και περι Μωυσεως φησιν· Εις δε ηλ-
nunc de Mose ait: In quem vos speratis. Nam ab
nunc de Mose ait: In quem vos speratis. Nam ab
his quas ipsi sua ducebant, illos aggrediebatur.*

Vers. 46. Si — scripsit. Si fide dignum eum du-
ceretis. crederetis utique mihi; vobis enim præ-
cepti. ille ut me audiretis.

Vers. 47. Si — credetis? Si illius scriptis incre-
duli estis, quem vehementer vos honorare ac lau-
dare jactatis: quomodo meis verbis credetis,
quem vehementer inhonoratis et contumeliis appeti-
tistis? Sicut ergo prius de Joanne, quem admirari
videbantur, convicti sunt, quod eum despicerent:
ita et nunc de Mose, cui credere sibi videbantur,
ostendit, quod ei essent increduli: et sagaciter
semper in caput illorum torquet, quæcumque pro
ipsis facere videntur. Quis ergo transgressor est,
isne qui defensorem habet ipsum legislatorem, an
ii qui illum habent contra se accusatorem?

Cap. VI. Vers. 1. Posthæc — Tiberiadis. Mare
Galilææ, sive Tiberiadis. Nam stagnum Tiberiadis
vocat mare Galilææ, sicut in Evangelio juxta Mat-
thæum dictum est. Abiit autem illuc, cedens su-
rori principium populi, accessit ob prædicta verba.

Vers. 2. Et — qui infirmabantur. Quare signa
particularius non enumerat? Quia hic evangelista
circa doctrinas et conciones ac dogmata magis ver-
satur. Propter signa autem, non propter dogmata
turba hæc sequebatur, crassius affecta: illa vero, de
qua apud Matthæum, *Obstupescerat in doctrina ejus*⁵.

Vers. 3. Ascendit — suis. Ascendit in montem,
docens nos requiescere a tumultu ac turbatione,
quæ in medio populi est. Nam ad philosophiam sa-
cræ apta est solitudo.

Frequenter quoque solus ipse montem petit, et
pernoctans orat, docens nos, quod eum qui maxime
ad Deum accedit, oporteat ab omni liberum esse
turbatione, et locum inquirere liberum a tumultu
et turbatione.

Vers. 4. Instabat autem — Judæorum. Et quo-
modo non ascendit et ipse ad diem festum, sed
cum omnes Hierosolyma proficiscerentur, ipse va-
dit in Galilæam, nec solus ipse, sed et discipulos
adducit? Quia figurativam legem tacite jam dissol-
vebat, occasione sumpta ab invidia Judæorum.
Non post longum enim tempus finem erat imposi-
turus figurativo Paschæ, vero deinceps tra-
dito.

**CAP. VIII. De quinque panibus et duobus
piscibus**

Vers. 5. Cum sustulisset ergo — isti? Dictum
est de his in fine vicesimi quinti capituli Evangelii
juxta Matthæum, ubi habetur: *Jesus autem dixit*

⁵ Matth. vii, 28, 29, 33.

*εχων· οὕτω και περι Μωυσεως φησιν· Εις δε ηλ-
πικατε· απο των οικειων χειρουμενο; αυτου;.*

Ei — εγραψεν. Ei πιστον εκεινον ινομιζετε,
επιστευετε αν εμοι. Ένετειλατο γαρ ομιν εμου
ακουειν.

Ei — πιστευετε; Ei τα; εκεινου συγγραφα;ς
απιστειτε δε διαφεροντω; τιμην και ευφημειν κομπά-
ζετε, πω; το; εμο; ρημα;ισ πιστευετε, δε διαφε-
ροντω; ατιμαζετε και βλασφημειτε; Όσπερ ουν
πρωτερον επι του Ιωαννου δοκουντα; αυτην θαυμα-
ζειν ηλεγχε καταφρονουντα;· ουτω και νυν επι του
Μωυσεω; δοκουντα; αυτω πιστευειν ιδειξεν απι-
στουντα;· και δε; ευμηχανω; ει; την κεφαλην αυ-
των περιτρεπει παντα τα δοκουντα υπε; αυτων. Τι;ς
ουν παρανομιο;, ο συνηγορον εχων τον νομοθετην η
οι κατηγορον αυτην εχοντα;;

Μετα ταυτα — Τιβεριάδος. Τη; θαλάσσι; της
Γαλιλα;α;ς, ητοι της Τιβεριάδο;ς. Θαλάσσαν γαρ τη;
Γαλιλα;α;ς την Τιβεριάδα λιμνην φησιν, ω; εν τω
κατά Ματθαϊον δεδηλωται. Απηλθε δε εκει υπε;ς-
ιστάμενο; τω θυμω των αρχοντων του λαου, απο
των ειρημενων λογων αναφθίντι.

Και — ασθενούντων. Διατι ουκ απαγγελλει κατ'
ειδο; τα σημεια;· Διοτι ο ευαγγελιστη; ουτο; περι
τα; διδασκαλια; και δημηγορια; και τα δογματα
μλλον καταγινεται. Δια τα σημεια δε και ου δια
τα; διδασκαλια; ο εχλο; ουτο; ηκολούθησε (29), πα-
χυτερον διακειμενο;· ο δε παρα τω Ματθαϊω,
C *Έξεκλησισετο επι τη; διδαχη; του Σωτηρο;ς.*

Ανηλθε — αυτου. Ανηλθεν ει; το βρο;ς, παι-
δευων ημα;ς διαναπαυεισθαι απο των θορυβων και
τη; εν μετω παραχη;· Έπιτηδειον γαρ προς φιλο-
σοφιαν η ερημια.

Πολλακι; δε και μονο; αυτο; το βρο;ς καταλαμ-
βανει, και διανυκτερευει, και ευχεται, διδασκων
ημα;; δε; δε; τον μαλιστα θεω προσιοντα πατη;ς
απηλλάχθαι παραχη;ς, και τον επιζητειν καθαρον
θορυβου και παραχη;ς.

Η; δε εγγυ;ς — Ιουδαϊω;. Και πω; ουκ ανα-
βαινει και αυτο; ει; την εορτην, αλλα παντων
επιγομενων ει; τα Ιεροσολυμα, αυτο; ερχεται ει;
την Γαλιλαιαν;· Και ουκ αυτο; μονο;, αλλα και το;ς
η μαθητα; επαγομενο;· Διοτι ηρεμα λοιπον υπεξελυε
τον τυπικον νομον, αφορμη; λαμβανων απο του φθό-
νου των Ιουδαϊων. Και γαρ ουκ ει; μακραν εμλλη;ς
παυθη;αι το τυπικον Πασχα, παραδιδομενου λοιπον
του αληθινο;.

**ΚΕΦ. Η'. Περι των πέντε άρτων και των δύο
ιχθύων**

Έκάρμα; ουν — ουτοι; Ειρηται περι τουτων εν
τω τελει του εικοστο; πεμπτου κεφαλαου του κατα
Ματθαϊον, ευθα κςται το, *Ο δε Ιησου; ειπεν αυ-*

τοῖς (30), Ὁδ χρεῖαν ἔχουσιν ἀπαλαῖν· δότες αὐτοῖς ἡμῖς φαγεῖν.

Τοῦτο — τι ἔμαλλε ποιῆν. Ἐκαὶ καὶ περὶ τοῦτο θαυματούργηται. Τὸ δὲ, περιόρων αὐτόν, ἀνθρωποκρατικῶς μὲν νοεῖται κατὰ τὴν ἐκεί βηθείαν ἐξήγησιν, θεοκρατικῶς δὲ, ἀντὶ τοῦ, εἰς ἀπορίαν ἐμβόλων αὐτόν, ἵνα, τὴν ἀπορίαν ὁμολογήσας, ἀκριβέστερον καταμάθῃ τοῦ μέλλοντος γενέσθαι θαύματος τὸ μέγεθος. Εἰ γὰρ ἀπλῶς ἐγένετο, οὐκ ἂν ἔφανη τιμωτούτον· ὡς θεὸς γὰρ ἐγένωσκε, τί ἔμαλλεν ὁ Φίλιππος ἀπακριθεῖναι.

Φασὶ δὲ τινες ὅτι λέγεται ὁ θεὸς περιόρειν τινὰ κατὰ δύο τρόπους, ἢ ἵνα [ἐλέγη] (31) τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ ὥσπερ νῦν ἐπὶ τοῦ Φιλίππου, ἢ ἵνα] εἰλεῖν τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ, ὥσπερ πάλαι ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ. Γέγραπται γάρ ὅτι καὶ ἐπαίραζεν ὁ θεὸς τὸν Ἀβραάμ, ὅτι θηλασθῆ ἀνενεγαλὲν αὐτῷ τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς ὀλοκαύτως ἐνετέλλετο (32).

Ἀπεκρίθη — λάθῃ. Ὅρα τὴν ἀσθένειαν τῆς διανοίας τοῦ Φιλίππου μὴ δουθηθέντος· ἐνοῆσαι τὴν δύναμιν τῆς θέότητος αὐτοῦ.

Λέγει — τοσοῦτους; Ἐν τῷ εἰκοστῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ Ματθαίου (33) καὶ περὶ τοῦτου διεληκται. Ὑψηλοτέραν μὲν οὖν ἔσχε διάνοιαν ὁ Ἀνδρέας παρὰ τὸν Φίλιππον· οὐκ ἔφθασε δὲ πρὸς τὸ τέλειον. Ἐνόμισε γὰρ ὅτι ἀπὸ μὲν ἐλαττωτέρων ἐλάττωτα ποιῆσαι, ἀπὸ δὲ κλεινῶν κλεινοῦσα (34). Διὰ τοῦτο προσέθηκεν Ἀλλὰ ταῦτα τί ἔστιν εἰς τοσοῦτους;

Εἶπε — πεντακισχίλιοι. Ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ πλατύτερον περὶ τούτων εἴρηται. Οὐκ ἐθορυβήθησαν δὲ οἱ μαθηταί, ἀλλ' αὐτίκα γινώσκας ὅτι θαυματούργησαι μέλλεις, ἀδυστάτως ὑπήκουσαν.

Ἐλαβε — ἤθελον. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων εἴρηται.

Ὅς — βεβρωκόσιν. Ὅμοιος καὶ περὶ τούτων. Ἐκλεινοσε δὲ συναγαγεῖν τὰ περισσεύσαντα, οὐκ ἐπαδείξας· ἐνεκον, ἀλλ' ἵνα μὴ δόξῃ φαντασία τις τὸ γινόμενον. Ἐξ ὑποκειμένης δὲ ὕλης ἐκλήθουν καὶ τοὺς ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας, δι' αὐτὸ τε τοῦτο, καὶ ἵνα ἐμφραγῆ τὰ στόματα τῶν Μαρκωνιστῶν (35), οἵτινες διαβάλλουσι τὴν κρίσιν, ληροῦντες ὅτι οὐκ ἔστιν αὕτη ποιήματα τοῦ θεοῦ.

Οἱ — κόσμον. Ὡ προδήλου γαστριμαργίας! μύρια μὲν πρότερον θαυμαστότερα τούτου θαυμάμενοι οὐδὲν τοιοῦτον ὠμολόγησαν· ὅτι δὲ ἐνεκλήθησαν, τότε τούτων εἶναι τὸν προφήτην εἰπον, τὸν προσδοκώμενον αὐτοῖς ἀπὸ τῆς Μωϋσέως ἐπαγγελίας.

° Math. xiv, 16. ° Gen. xii, 1.

Variae lectiones et notae.

(30) Ἀδ-ῶ Α.
(31) Inclusa exciderunt A. Max legitur ibidem, εἰλεῖται et ἀνδρείαν.
(32) Ἐνετέλλεται Α.

cis : Non est illis necesse egredi, date vas illis quod edant °.

Vers. 6. Hoc — quid esset facturum. Ibi quoque de hoc disputatum est. Quod autem ait, tentans eum, humano quidem modo intelligitur juxta datam ibi enarrationem : divino autem modo, ut tantumdem sit, ac si dicatur : In desperationem de remedio eum conjiciens, ut desperationem fassus, diligentius cognosceret, fuisse miraculum, quod ipse facturum erat ; nam si utcumque factum esset, nequaquam tale apparisset. Siquidem tanquam Deus noverat, quid responsurus esset Philippus.

Aiunt autem quidam, quod Deus aliquem tentare dicitur duobus modis : vel ut imbecillitatem ejus arguat, sicut nunc in Philippo ; vel ut illius fortitudinem ostendat, quemadmodum olim in Abraham ; scriptum est enim, quod etiam tentaverit Deus Abraham, cum offerre ei filium suum in holocaustum praecepit °

Vers. 7. Respondit—accipiat. Vide imbecillitatem mentis Philippi, qui virtutem divinitatis ejus intelligere non poterat.

Vers. 8. Dicit — Vers. 9. multos ? Vicesimo sexto capite Evangelii juxta Mattheum etiam de hoc disputatum est. Excelsiorem itaque mentem habebat Andreas quam Philippus : ad id tamen, quod perfectum erat, non attingebat. Cogitabat enim quod ex paucioribus pauciora faceret, ex pluribus autem plura. Ideo etiam addebat : Sed haec, quid sunt inter tam multos ?

Vers. 10. Dixit — quinquies mille. Praedicto capite latius de his dictum est. Non sunt autem turbati discipuli, sed protinus cognito quod miraculum operaturus esset, absque ulla hesitantia obdixerunt.

Vers. 11. Accipit—volebant. In eo capite etiam de his invenies.

Vers. 12. Ut — Vers. 13. qui comederant. Similiter et de his. Jussit autem colligi quae superfluerant, non ostentationis gratia, sed ne phantasia appareret, quod factum erat. Ex subjecta autem materia (99) et panes multiplicavit et pisces : non quod materia indigeret, sicut neque post resurrectionem opus illi fuit materia, sed ut ora Marcionistarum obstrueret, qui creaturam calumniantur delirantes, asserendo non esse a Deo factam.

Vers. 14. Illi—mundam. O manifestam gulositatem ! cum innumera prius vidissent, quae hoc erant mirabiliora, nihil tale confessi sunt : cum autem impleti sunt, tunc hunc esse prophetam dixerunt, qui ex Mosis promissione ab eis expectabatur.

(33) Τοῦ κατὰ Ματθαίου Α.
(34) Ποιῆσαι addit Α.
(35) Μαρκωνιστῶν Α.

99) Non quod — materia. Et propter hoc ipsummet ut ora... Alia hic in suo codices, haud absurda, videtur invenisse interpres.

Vers. 15. *Jesus—solus*. Papæ! quanta est gula tyrannis, quanta est mentis istorum levitas ac mutabilitas? repleto enim ventre omnia illis erat, et propheta et regno dignus. Christus vero fugit, ostendens fugiendas esse dignitates humanas, ac terrenos honores, et despicendas esse quæ hic clara sunt.

Atqui propheta dixit: *Ecce rex tuus venit tibi manusuetus*⁹. Sed regnum dixit cœleste, de quo ipse quoque Christus ait: *Regnum meum non est ex hoc mundo*⁹.

CAP. IX. *De ambulatione in mari.*

Vers. 16. *At ubi* — Vers. 17. *Capernaum*. Descenderunt non sponte sua, sed ab eo coacti. Dixit enim Matthæus prædicto vicesimo sexto capite: *Statimque compulsi Jesus discipulos, ut conscenderent navigium et se præcederent in ulteriorem ripam, donec dimisisset turbas: cumque dimisisset turbas, ascendit in montem seorsim ad orandum. Facta autem vespera solus erat illic*¹⁰.

Horum omnium causas ibi significavimus, et illas lego. Attende vero quod postquam turbas dimisisset, cum stupore signum admirati sunt, ubi ad se mente rediissent, et reverti decreverunt ac raperere eum, ut crearent ipsum regem.

Vers. 17. *Et jam tenebræ* — Vers. 21. *ibant*. Non venerat ad eos, hoc est, non apparuerat eis, sicut postmodum fecit, sed permisit eos tentari. In fine autem præmemorati vicesimi sexti capituli Evangelii secundum Matthæum, et vicesimo septimo de his omnibus invenies. Quæ vero sequuntur, prætermisit Joannes, utpote ab aliis conscripta. Itaque ea scribit, quæ ab aliis omissa erant.

Nos ergo alios enarratores secuti, ostendimus hanc fuisse deambulationem super mare, quam Matthæus et Marcus scripserunt¹¹.

Chrysostomus vero conjectans ait hanc aliam fuisse ab illa: verisimile enim esse, quod illa prius fuerit. Deinde post aliquot dies turbæ decreverunt ut raperent eum, veluti dictum est; quo cognito rursus Christus in montem discessit cum discipulis, ibique solus secessit, sive in quiete fuit: discipuli vero inde descenderunt ad mare, de hoc admoniti, et conscensa navi venerunt Capernaum, putantes, eum pe lestri itinere venturum; sed rursus non multo post in mari ad illos venit. Et propter hoc, inquit, Evangelista ait¹²: *Et jam tenebræ erant, nec venerat ad eos Jesus*, ac deinceps accidisse dicit reliqua,

⁹ Zachar. ix, 9.

⁹ Joan. xviii, 36.

¹⁰ Matth. xiv, 22, 25.

¹¹ Marc. vi, 47 seqq.

¹² Ibid. 17.

Variæ lectiones et notæ.

(36) Αὐτός Α.

(37) Παραθέντα Α.

Ἰησοῦς — μόνος. Βαβαί! πόση τῆς γαστριμαργίας ἡ τυραννίς! πόση τῆς γνώμης τούτων ἡ ἐκόλλα! Τῆς γαστρὸς γὰρ ἐμπληρωθείσης, πάντα ἦν αὐτοῖς (36), καὶ προφήτης, καὶ βασιλεὺς βέλιος. Ὁ δὲ Χριστὸς φεύγει, παιδεύων φεύγειν τὰ ἀνθρώπινα ἐξιώματα καὶ τὰς γῆινους τιμὰς καὶ καταφρονεῖν τῶν ἐνταῦθα λαμπρῶν.

Καὶ μὴν ὁ προφήτης εἶπεν· Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἐρχεται σοὶ πρὸς. Ἀλλὰ βασιλείαν εἶπε τὴν οὐράνιον, περὶ ἧς καὶ αὐτὸς εἶπεν ὁ Χριστός· Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.

ΚΕΦ. Θ'. *Περὶ τοῦ ἐν θαλάσῃ περιπάτου.*

Ὁς δὲ — Καπερναοῦμ. Κατέβησαν οὐκ ἐκόντες, ἀλλ' ἀναγκασθέντες ὑπ' αὐτοῦ. Εἶρηκε γὰρ ὁ Ματθαῖος, ἐν τῷ βῆθι εἰκοστῷ ἕκτω κεφαλαίῳ, εἰ καὶ εὐθέως ἠγάπησαν ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς ἐβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πῶρον, ἕως οὗ ἀπολύσῃ τοὺς δούλους. Καὶ ἀπολύσας τοὺς δούλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος κατεδίωκεν προσεύξασθαι. Ὀψίας δὲ γενομένης ἦν ἐκεῖ μόνος.

Τούτων δὲ πάντων τὰς αἰτίας ἐδηλώσαμεν ἐκεῖ, καὶ ἀνάγωθι ταύτας. Ἐπίστησον δὲ ὅτι μεθ' ἀπέλυσαν αὐτοὺς, ὑπερέπελάγησαν τὸ σημεῖον, καὶ αὐτοὺς γενόμενοι, καὶ λοιπὸν ἐβουλεύσαντο στραφῆναι καὶ ἀρπάσαι αὐτὸν, ἵνα ποιήσωσιν αὐτὸν βασιλέα.

Καὶ σκοτία ἦδη — ὕπῃρον. — Οὐκ ἐληλύθει πρὸς αὐτοὺς, ἀντὶ τοῦ. Οὐκ ἐπεφάνη αὐτοῖς. ὡς ἐποίησεν ὕστερον· ἀλλ' ἀπῆκεν αὐτοὺς πειράζεσθαι. Ἐν τῷ τέλει δὲ τοῦ προμνημονευθέντος εικοστοῦ ἕκτου κεφαλαίου, καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ ἐβδόμῳ περὶ πάντων τούτων εὐρήσεις. Τὰ ἐξῆς δὲ παρήκεν ὁ Ἰωάννης, ὡς τοῖς ἄλλοις ἱστορηθέντα. Καὶ λοιπὸν ἱστορεῖ τὰ ἐκεῖνοις παρεθέντα (37).

Ἡμεῖς μὲν οὖν, τοῖς ἄλλοις ἐξηγηταῖς ἀκολουθήσαντες, ἀπεδείξαμεν τὸν αὐτὸν εἶναι ἐπὶ τῆς θαλάσσης περιπάτου, ὃν ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Μάρκος ἀνεγράφαν.

Ὁ δὲ (38) Χρυσόστομος στοχαζόμενός φησιν ἕτερον εἶναι τούτου παρ' ἐκεῖνον. Εἰκὸς γὰρ ἐκεῖνον γενέσθαι πρότερον· εἶτα μεθ' ἡμέρας τινὰς τοὺς δούλους βουλεύσασθαι ἀρπάσαι αὐτὸν, ὡς εἴρηται, καὶ λοιπὸν, γνόντα τούτο τὸν Χριστὸν, αὐτοῖς διαπεράσαι ἐκεῖ μόνον, εἶτον ἡσυχάσαι μόνον· τοὺς δὲ μαθητὰς ἐκεῖθεν καταβῆναι ἐπὶ τὴν θάλασσαν, προτραπέντας τούτου, καὶ ἐμδάντας εἰς τὸ πλοῖον, ἐρχεσθαι πρὸς τὴν Καπερναοῦμ, οἰομένους αὐτὸν περὶ εἶναι ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἔλθειν πρὸς αὐτοὺς οὐκ εἰς μακρὰν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸν εὐαγγελιστὴν εἰπεῖν

(38) Tom. VIII, p. 235 D.

δτι και σκοτία ἤδη ἐγερῆται, και οὐκ ἐληλύθει πρὸς αὐτούς ὁ Ἰησοῦς, και τὰ λοιπὰ γενέσθαι καθὼς οὗτος ἔγραψε. Καὶ ἐπι μὲν ἐκείνου τοῦ περιπάτου τοὺς μαθητὰς φοβηθέντας ἀνακραγεῖν· ἐπι δὲ τούτου φοβηθῆναι μόνον, ἐλάττονος φόβου γενομένου διὰ τὴν ἤδη συνήθειαν· και ἐκεῖ μὲν εἰπόντος· Ἐγὼ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε, οὐπω ἐπληροφόρηθησαν· διὸ και ὁ Πέτρος· ἔλεγεν, Κύριε, εἰ σὺ εἶ, κἀλευσόν με πρὸς σά ἐλθεῖν ἐπι τὰ ὕδατα· ἐνταῦθα δὲ εὐθέως ἐπληροφόρηθησαν, ἐθάδες λοιπὸν γενομένοι· και τότε μὲν οὐκ ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος ἄχρις ἂν εἰσῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον· νῦν δὲ φωνήσαντος μόνον, γαλήνη γέγονε· και οὐδὲ εἰσῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον, ἀλλὰ θαλόντων λαβεῖν αὐτόν, αὐτό τε εἰς τὴν γῆν ἐξῆλθε, και αὐτὸς ὀπίσω αὐτοῦ.

Τῇ ἐπιτύριον — Ἰησοῦν. Ὀχλον ἐστηκότα πέραν τῆς θαλάσσης λέγει τοὺς ἐλθόντας ἀρπάσαι αὐτόν, ἵνα ποιήσωσιν αὐτόν βασιλεῖα. Μὴ εὐρόντες γὰρ αὐτόν, ἴσταντο ἐν τῷ αἰγιαλῷ, διαλογιζόμενοι τί γέγονε. Δοκεῖ οὖν ἐλλείπειν ὁ λόγος. Μήπω γὰρ ἀναπαύσας τοῦτον ὁ εὐαγγελιστής, αὐτίς ἐτέρωθεν ἤρξατο, εἰπών· Ὅτε οὖν εἶδεν ὁ δυχλος δτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ἐκεῖ, και τὰ ἐξῆς. Σχῆμα δὲ ἐστὶ τοῦτο συντομίας.

Τὸ δὲ, Ἄλλα δὲ ἦλθε πλοῖαρία ἐκ Τιβεριάδος ἐγγὺς τοῦ τόπου, οὐρου ἔφαγον τὸν ἄρτον, εὐχαριστήσαντος τοῦ Κυρίου (39), μεταξυλογία ἐστὶν εἰς δῆλωσιν τοῦ ὑστερον ἐλθεῖν αὐτά. Τέως δ' οὖν ἐξαπορθείντες ὑπώπευσαν δτι ἐπέξουσεν ἐπι τῆς θαλάσσης. Διὰ τοῦτο γὰρ και ἦλθον εἰς Καπερναοῦμ ζητοῦντες αὐτόν· ἐκεῖ γὰρ τὰ πολλὰ διατρίβειν εἰώθει.

Και εὐρόντες — γέγονας· Οὐκ ἠρώτησαν αὐτόν πῶς διέβη, ἵνα τὸ τηλικούτον σημεῖον μάθωσιν, οὐδὲ περὶ τῆς βασιλείας εἰπον, ἀλλὰ ταῦτα παρέντες ἤρξαντο κολακεύειν, λέγοντες· Πότε οὖν (40) ὡδε παραγέγονας, λαθὼν ἡμᾶς τοὺς ἐκκρεμαμένους σου· Ἐκολάκευον δὲ, ἵνα πάλιν τράπεζαν αὐτοῖς παρῆθῃσει. Ἄπαξ γὰρ ἐμπλησθέντες, και λοιπὸν λιχνευσάμενοι, τᾶλλα πάντα δεύτερα ἐνόμιζον. Οὐ πάντες δὲ ἦσαν τὰ τοιαῦτα ἐξαμαρτάνοντες. Πέραν δὲ λέγεται ἐκάτερον τῶν ἐπι εὐθείας ἀντικειμένων περᾶτων τῆς θαλάσσης, δηλοῦντος τοῦ τοιοῦτου ὀνόματος νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο.

Ἄπεκριθη — ἐχορτάσθητε. Τὸ προσηνὲς και ὀμαλὴν οὐ πανταχοῦ χρήσιμον, ἀλλ' ἔταν ὁ μαθητῆς παχὺς εἶη και νωθὴς, τότε κέντρου χρεια τῷ διδασκάλῳ, και λόγου πληκτικωτέρου πρὸς τὸ καθικεσθαι και διεγείραι αὐτόν, ὑπερ ὁ Ἰησοῦς ἐνταῦθα πεποίηκεν, ἅμα μὲν ἐπιπλήττων αὐτοῖς ὡς κόλαξιν, ἅμα δὲ και τὴν γνώμην αὐτῶν ἀνακαλύπτων και ἀμφοτέρωθεν αὐτοῖς διορθούμενος. Λέγει γὰρ, ἔτι

A sicut hic scripsit ; et in illa quidem deambulatione exterritos discipulos exclamasse, in hac vero solum timuisse, quod timor jam assuetudine minor fuerit. Et ibi cum dixisset : *Ego sum, nolite timere* ¹², nondum certiores factos fuisse, ideoque Petrus dicebat : *Domine, si tu es, iube ut ego veniam ad te super aquas* ¹³ ; hic autem protinus certiores factos esse, quod jam assueti essent. Et tunc non quievit ventus donec ingressus esset in navim ; nunc vero ubi tantum locutus est, facta est tranquillitas, et ne navim quidem ingressus est, sed cum vellent eum in navim accipere, repente navis pervenit ad terram, et ipse post illam.

B Vers. 22. *Sequenti die* — Vers. 24. *Jesum*. Turbam, quæ stabat ad mare, dicit eos qui venerant, ut raptum ipsum crearent regem : nam cum illum non invenissent, stabant in litore cogitantes, quid actum esset. Videtur ergo mancus esse hic sermo ; nam cum illum nondum quiescere fecerit evangelista, rursus aliunde inceptit dicens : *Ubi ergo vidit turba, quod Jesus non esset ibi, et cætera*. Est autem forma hæc abbreviationis.

Quod autem sequitur : *Aliæ vero supervenerant navicula a Tiberiade juxta locum, ubi comederant panem, postquam gratias egerat Dominus*, interlocutio est ad significandum, quod postmodum illæ venerint : tandem enim desperantes suspicati sunt, quod pedestri itinere circa mare abiisset ; ideo et ipsi venerunt Capernaum quærentes eum : nam ibi plurimum diversari solebat.

Vers. 25. *Cumque invenissent* — *venisti* ? Non interrogaverunt eum quomodo venisset, ut tantum signum discerent, neque de regno dixerunt, sed his relictis cœperunt assentari dicentes : *Quando huc venisti*, ignorans, quod nos a te penderemus ? Assentabantur autem, ut mensam iterum eis apponeret : nam semel satiati, et ligurientes, cæteris omnibus (rr) jam consumptis, de secundariis cogitabant : quanquam non omnes in similibus deliquerant. Πέραν vero (sicut et *trans Latine*) dicitur de utroque terminorum maris directe oppositorum, significante hujusmodi vocabulo nunc hoc litus, D nunc vero illud.

Vers. 26. *Respondit* — *saturati estis*. Non expedit, ubique mansuetum esse ac lenem, sed cum discipulus crassus ac segnis fuerit, tunc præceptoris opus est stimulo ac sermone objurgatorio ad tangendum et excitandum illum, quod hic fecit Jesus : simul quidem increpans eos tanquam assentatores, simul etiam mentem eorum detegens, et utrinque illos corrigens. Ait enim : *Quæritis*

¹² Matth. xiv, 27. ¹³ Ibid. 28.

Variæ sectiones et notæ.

(39) Ἰησοῦ, pro Κυρίου, A.

40) Οὖν abest A.

(rr) *Cæteris omnibus*. Et reliqua omnia secunda, (id est) inferiora censebant. Nec tamen omnes.

me. non quod signa vobis ostenderim, sed quod vos paverim ac saturaverim : non, ut visis signis credatis, sed ut cibos edentes saturemini, quod est mancipiorum ventris ac gulosorum. Leniter autem et parce illos arguit, nec in reprehensione instat, sed statim doctrinam adjungit.

Vers. 27. *Operemini — eternam.* Caram habete, non cibi corruptibilis, sed incorruptibilis ; non qui carnem pascat, sed animam nutriet : hic autem est fides, ut in progressu dicturus est. Operationem vero percunctis cibi hoc in loco appellat eam, quæ necessaria non est sed superflua, sive permanentem et continuam sollicitudinem cibi sensibilis ; nam quæ necessaria est, non prohibetur. Ideo etiam Paulus in multis Epistolarum locis non solum permisit propriis operari manibus, verum etiam præcepit dicens : *Si quis non vult operari, is nec edat* ¹¹.

Sicut ergo de Martha dicens Christus : *Martha, Martha, sollicita es ac tumultuaria circa multa, atqui unum est necessarium* ¹², non prohibuit hospitalitatem, sed præposuit divinorum sermonum auditionem ; ita et nunc dicens : *Operemini non cibum qui perit, sed qui manet in vitam eternam*, non præcipit tantum operari cibum animæ, quanquam sit magis necessarius, sed admonuit corporalem cibum obiter curare, animæ vero toto studio. Operemini, inquit, toto animo, omni cura, continue : non jam hoc, jam illud, sed hoc amplius, illud vero minus.

Vers. 27. *Quem — dabit.* Quem ego dabo vobis ad operandum, quem ipse demonstrabo acquirendum. Ne autem jactare se videatur, rursum ad Patrem recurrit, dicens :

Vers. 27. *Hunc — Deus.* Consignavit, sive in hoc apposuit (ss), ut hunc cibum daret vobis. Vel, demonstravit, suoque testimonio manifestavit. Nam et ostendere quousque dicitur signare ¹³ ac si videlicet (tt), suo testimonio signaverit verum esse Deum.

Vers. 28. *Dixerunt — Dei?* Opera Dei vocant, quæ Deo accepta sunt. Interrogant autem, non ut ea operentur, sed ut etiam ipsi videantur discipuli, et ita ad cibi suppeditationem attrahant.

Vers. 29. *Respondit — ille.* Nam prius variis in locis dicit, quod a Deo missus esset.

Vers. 30 *Dixerunt — operaris?* Considera magnam dementia : paulo ante cibo saturavit illos,

¹¹ II Thess. III, 10. ¹² Luc. x, 41. ¹³ Joan. III, 33.

Varie lectiones et notæ.

(41) Οὐν abest A.
(42) Ὁ Θεός abest A.

(ss) Apposuit. Imo, elegit, dedit ad hoc, ut.
(tt) Ac si videlicet, etc. Ut illud : qui ejus testi-

Α Ζητεῖτε με, οὐχ ὡς σημεῖα δεῖξαντα ὑμῖν, ἀλλ' ὡς θροῦσαντα καὶ χορτασαντα ὑμᾶς· οὐχ ἵνα σημεῖα βλέποντες πιστεύητε, ἀλλ' ἵνα βρώματα ἐσθίωντες χορτάζησθε, ὅτι ἐστὶ κοιλιοδούλων καὶ γαστριμάργων. Προσηνῶς δὲ καὶ μετὰ φειδῶς ἐλέγχει, καὶ οὐχ ἴστανται μέχρι τῶν ἐλέγχων, ἀλλὰ καὶ διδασκαλίαν προστίθουσιν.

Ἐργάζεσθε — αἰώνιον. Φρονεῖτε μὴ τῆς βρώσεως τῆς φθειρομένης, ἀλλὰ τῆς ἀφθάρτου, μὴ τῆς τρεπούσης τὴν σάρκα, ἀλλὰ τῆς τρεπούσης τὴν ψυχὴν. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ πίστις, ὡς προῖον ἐρεῖ. Ἐργασίαν γὰρ νῦν λέγει οὐ τὴν ἀναγκαίαν, ἀλλὰ τὴν περιττὴν, ἥτις τὴν ἔμμενον καὶ διηλεκτὴν φρονεῖ τῆς βρώσεως τῆς αἰσθητῆς· ἡ ἀναγκαία γὰρ ἀπόλυτος. Αἰὶ καὶ ὁ Παῦλος πάλαι ποτὶ τῶν Ἐπιστολῶν, οὐ μόνον ἐπέτρεψεν ἐργάζεσθαι ταῖς ἰδίαις χερσίν, ἀλλὰ καὶ διαβήθη ἐνετιδιώκει, ὅτι *Εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μὴδὲ ἐσθίειτω.*

Ὅσοι οὖν ἐστὶ τῆς Μάρθας εἰπὼν ὁ Χριστός· Μάρθα, Μάρθα, μεριμνῆς καὶ τυροδῶν περὶ πολλὰ· ἐνδὸς δὲ ἐστὶ χρεια· οὐκ ἐκώλυσε τὴν φιλοξενίαν, ἀλλὰ προτίμησε τὴν τῶν θεῶν λογίαν ἀκράσιν· οὕτω καὶ νῦν εἰπὼν· Ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρώσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον· οὐκ ἐκώλυσε τὸ ἐργάζεσθαι τὴν βρώσιν τῆς σαρκός· ἀναγκαία γὰρ· ἀλλὰ προτίμησε τὸ ἐργάζεσθαι τὴν τῆς ψυχῆς· ἀναγκασιώτερον γὰρ· καὶ παρήνευσεν ἔχειν κάρτερων μὲν τὴν σωματικὴν βρώσιν, ἔργον δὲ τὴν ψυχικὴν. Ἐργάζεσθε, φησὶν, ἀλοφύτως, παντοιοτρόπως, διηλεκτῶς, μὴ τότε, ἀλλὰ τότε· μᾶλλον μὲν οὖν (41) τοῦτο, ἔλαττον δὲ ἐκείνο.

Ἦν — δώσει. Ἦν ἐγὼ δώσω ὑμῖν ἐργάζεσθαι, ἦν αὐτὸς ὑποδείξω κτλ. ἵνα δὲ μὴ δόξῃ κομπεύειν, ἐπὶ τὸν Πατέρα κἀπὶν ἀνατρέχει, λέγων·

Τούτων — Θεός. — Ἐσφράγισαν, ἦσαν προχειρισμένοι εἰς τοῦτο, εἰς τὸ δίδόναι ταύτην ὑμῖν. Ἡ ἀπέδειξεν, ἐφανέρωσε διὰ τῆς αὐτοῦ μαρτυρίας. Σφραγίσαν γὰρ λέγεται καὶ τὸ ἀποδεικνύειν, ὡς τὸ· Ὁ λαὸς αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν ἐσφράγισαν, ὅτι ὁ Θεός (42) ἀληθής ἐστι.

Ἐλαον — Θεοῦ; Ἔργα τοῦ Θεοῦ καλοῦσι τὴν εὐαρέστησιν τοῦ Θεοῦ. Ἐρωτῶσι δὲ, οὐχ ἵνα ἐργάζωνται αὐτῶν, ἀλλὰ νοκακίοντες ἵνα δόξῃσι μαθηταὶ καὶ αὐτοί, καὶ οὕτως ἐπισπάσονται (43) πρὸς χορηγίαν τροφῆς.

Ἀπεκρίθη — ἐκείνος. Προεβίβατε γὰρ διαφέρει· ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπίσταται.

Ἐλαον — ἐργάζη; Ὅρα πολλὴν ἀνεῖαν. Πρὸ βραχέος ἐχρίσασιν αὐτοῖς τροφῆς, καὶ τοῦ τοσούτου

(43) Τὸν Χρ. στὸν.

monium accepit, ostendit (confirmavit) Deum esse veracem.

Θαύματος αὐτίκα ἐπιλαθόμενοι σημεῖον ἐπιζητοῦσιν· εἶτα καὶ τὸ εἶδος λέγουσι τοῦ ἐπιζητουμένου σημεῖου.

Οἱ πατέρες — φαγεῖν. Γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν. Πολλῶν δὲ σημεῖων γεγονότων ἐπὶ τῶν πατέρων αὐτῶν, τούτου μάλιστα μνημονεύουσι διὰ τὴν τῆς γαστρὸς τυραννίδα, νομίζοντες ἐρεθίζειν αὐτὸν εἰς τὸ ποιῆσαι καὶ αὐτὸν τοιοῦτον σημεῖον, ἕπερ ἐμελλεν ἐμπλήσειν αὐτοὺς τροφῆς. Ἄλλ', ὡς ἀμνημονες καὶ ἀχάριστοι! οὐ καὶ αὐτοὶ πρὸ μικροῦ ἄρτου; καὶ ἰχθύας εἰς κόρον ἐφάγετε ἐν ἐρήμῳ τόπῳ;

Καὶ παρατήρει μοι κἀναῦθα τὴν κολακίαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πονηρίαν. Οὐκ εἶπον γὰρ οὕτε ὅτι ὁ (44) Μωϋσῆς ἐποίησε τὸ σημεῖον, οἰόμενοι πληθεῖν αὐτὸν, εἰ τὸν Μωϋσέα τούτῳ συγκρινούσιν, οὕτε ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸ ἐποίησεν, ἵνα μὴ δόξουσιν ἐξισοῦν αὐτὸν τῷ Θεῷ. Διὰ τοῦτο ἀπολύτως εἶπον· *Οἱ πατέρες ἡμῶν τὸ μάννα ἔφαγον* (45) *ἐν τῇ ἐρήμῳ.* Τί οὖν ὁ οἰκονομῶν τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει; Οὐκ ἐλέγχει τούτους, ἀλλ' ὁμαλῶς ἀποκρίνεται. Χρῆ γὰρ, ὡς προείρηται, ποτὲ μὲν ἐλέγχειν, ποτὲ δὲ ἀνεξικακῶν οἰκονομικῶς.

Εἶπεν — οὐρανοῦ. Ἐπεὶ ὑπαλάμβανον τὸ μάννα ἄρτον εἶναι ἐκ τοῦ κυρίως οὐρανοῦ διὰ τὸ γεγράφθαι· *Ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ* διορθοῦται τὴν ἐσφαλμένην ὑπόληψιν αὐτῶν. Οὐρανὸν γὰρ ἐκεῖ τὸν ἀέρα εἶπε καταχρηστικῶς ἡ Γραφή· ὡς καὶ ὅταν λέγῃ τὰ περὶ τὰ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ πάλιν, *Καὶ ἐδρόντησεν ἐξ οὐρανοῦ ὁ Κύριος.*

Φησὶν οὖν, ὅτι Οὐ Μωϋσῆς δέδωκε τότε τῷ γένει ἡμῶν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ κυρίως οὐρανοῦ (46)· ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου νῦν (47) δίδωσιν ἡμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ κυρίως οὐρανοῦ. Ὡσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ οὐράνιος, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς οὐράνιος, καὶ κυρίως ἄρτος (ὡς (48) στήριζον καρδίαν ἀνθρώπου.

Τὸν ἀληθινόν. Ἐκεῖνος; γὰρ ὁ ἄρτος; τυπικὸς ἦν, προτυπῶν, φησὶν, ἐμὲ τὸν αὐτοαληθεῖαν (49) ὄντα. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ἀνωθεν καταβάς ἔτρεφε καὶ ἐβρῶννυε τοὺς μεταλαμβάνοντας, οὕτω καὶ ἐγώ. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν [ἐκ (50) τοῦ ἀέρος, ἐγὼ δὲ ἐκ τοῦ ὄντως οὐρανοῦ. Κἀκεῖνος μὲν] ἔτρεφε καὶ ἐβρῶννυε σώματα, ἐγὼ δὲ ψυχάς. Προῶν δὲ λέγει καὶ τὴν καθολικωτέραν διαφορὰν τοῦ τε τυπικοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ἀληθινοῦ.

Ὁ γὰρ ἄρτος — κόσμῳ. Ὁ κυρίως ἄρτος τοῦ Θεοῦ, εἶπουν ὁ θεῖος ἄρτος ἐστὶν ὁ ἐκ τοῦ ὄντως οὐρανοῦ καταβάς καὶ ζωὴν αἰώνιον δίδους τῷ κόσμῳ τῷ πιστεύοντι. Ἐκεῖνος γὰρ ζωὴν πρόσκαιρον εἶδου, καὶ οὐ τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ μόνοις τοῖς Ἑβραίοις. Ζωὴν δὲ αἰώνιον νόει μὴ τὴν ἀπλῶς ἦν ζήσουσι κοινῶς πάντες ἄνθρωποι, ἀλλὰ τὴν μακαρίαν, τὴν ἐν ἀπολαύσει διηνεκεῖ.

¹⁰ Psal. LXXVII, 24. ¹¹ Psal. CVI, 5. ¹² Psal. LXXVII, 24. ¹³ Psal. XVII, 14.

Variae lectiones et notæ.

(44) Ὁ ἀβέσθαι.
(45) Ἐφαγον τὸ μάννα Α.
(46) Οὐρανοῦ κυρίως Α.
(47) Ἐν, pro νῦν, Β.

(48) Includa omittit Α.
(49) Τὸν αὐτὸν ἀληθεῖαν Α.
(50) Includa absunt Α.

(κα) *Requie.* Sic hic. Infra ad vers. 39 reddidit ἀπολαύσειν, *fruitiōnem*, nisi ἀνάγκησιν legerit.

Vers 31. *Patres — ad edendum.* Scriptum est in libro Psalmorum ¹⁰. Cum autem multa signa coram patribus ipsorum facta essent, hujus maxime meminerunt propter ventris tyrannidem, existimantes fore ut ipsum quoque ad simile signum faciendum irritarent, puta ut et se cibo satiaret. Sed, o obliviosi ac ingrati! nonne paulo ante panes et pisces ad satietatem in loco deserto edistis?

Simul quoque mihi hic observa et adulationem ipsorum et invidiam malitiam. Neque enim dixerunt, quod Moses illud fecisset signum, ne hunc deprimere viderentur, si Mosem ei compararent: neque, quod Deus ipsum edidisset, ne hunc Deo æquarent; sed absolute dixerunt: *Patres nostri comederunt manna in deserto.* Quid ergo is, qui disponit sermones suos in iudicio ¹¹? Non arguit eos, sed blande respondet. Oportet enim, ut predictum est, interdum quidem arguere, interdum vero dispensative clementem esse.

Vers 32. *Dixit — celo.* Quia putabant, manna esse panem ab eo quod proprie cælum appellatur, eo quod scriptum esset: *Panem de celo dedit eis* ¹²: corrigit erroneam eorum opinionem. Nam ibi Scriptura aerem improprie vocavit cælum: quemadmodum etiam dicuntur volucres cæli. Et rursus: *Intonuit de celo Dominus* ¹³.

Ait ergo: Non Moses dedit tunc nationi vestræ panem qui proprie de celo sit, sed Pater meus nunc dat vobis panem ab eo quod proprie cælum appellatur. Nam sicut Pater proprie dicitur cælestis, ita et Filius cælestis, et proprie panis, utpote cor hominis confirmans.

Vers 32. *Eum qui verus est.* Siquidem ille panis figurativus erat, me, inquit, præfigurans qui sum ipsa Veritas. Quemadmodum enim ille desuper descendens, eos qui participabant, pascebat ac roborabat, ita et ego. Sed ille ab aere, ego autem a vero celo: ille quidem corpora pascebat ac roborabat, ego verò animas. In sequentibus autem ponit generaliore differentiam inter figurativum panem, et eum qui verus est.

Vers 35. *Panis est — mundo.* Proprie panis Dei, sive divinus est, qui vere de celo descendit, et vitam æternam dat mundo credenti: cum ille vitam ad tempus daret, non mundo, sed solis Hebræis. Vitam autem æternam intellige, non simpliciter, qua vivent communiter omnes homines, sed beatam, quæ erit in continua requie (κα).

Vers. 34. *Dixerunt* — *ipsum*. Adhuc sensibilem A intelligentes hujusmodi panem præ ventris ingluvie hunc petebant, non semel, sed semper accipere.

Vers 35. *Ait* — *vitis*. Panis vivificans, et qui, ut dictum est, dat vitam æternam; nam ea proprie dicitur vita, quæ æterna est; quæ enim ad tempus durat, non vita est, sed vitæ imago. Panem autem vitæ suam vocat divinitatem: siquidem ipsa panis est, qui de cœlo descendit. Tandem vero etiam corpus suum vocat panem.

Vers. 35. *Qui* — *unquam*. Venit quispiam ad eum per fidem: ipsa enim est via ad illum. Non esuriat, inquit, fame quæ ab infidelitate procedit, et non sitiet unquam siti, quæ ab incredulitate nascitur, sed gratia divina repletus, et ipse deinceps nullius indigebit, sed aliis potius necessaria subministrabit, docens ac erudiens illos.

Vers. 36. *Sed* — *credidistis*. Vidistis me, sive cognovistis quis ego sim, et a testimonio Joannis, et a signis quæ edidi, et a testimonio Scripturarum, quas vobis aperui, sed voluntarie malum operantes non creditis. Quando autem hoc illis dixit? Verisimile quidem est hoc dictum esse, etsi scriptum non sit.

Vers. 37. *Omne* — *veniet*. Hoc sermone demonstrat, quod Pater adducit ei credentes: siquidem dicit et Paulus: *Per quem vocati estis in societatem Filii ejus* 22. Ait ergo: *Omne illud ad me veniet quod dat mihi Pater*, hoc est, Omnis qui datus fuerit mihi a Patre, omnis qui deductus ab eo fuerit, hic veniet ad me, hic credet in me, et non quilibet simpliciter. Inde autem confirmat, quod vult Pater ut credant in eum. Itaque, qui in eum non credit, adversatur Dei voluntati. Dat autem et Pater Filio, ducens eos ad fidem ejus; et Filius Patri, adducens eos ad illum per fidem.

Verum, si venit is ad Filium, qui datur a Patre, culpa ergo carebit, qui non venit, utpote non datus a Patre. Sed Pater illos dat, in quibus præcedit bona voluntas: neque enim hæc per se facere potest, ut credant, absente Dei adminiculo, neque illud auxilium, nisi præsens sit et bona voluntas.

Vers. 37. *Et* — *foras*. Neque hic, a mea familiaritate, neque ibi, a regno cœlorum: eum, qui non utranque, sed recto animo ad me venit.

Vers. 38. *Quia* — *me*. — *Non ut faciam voluntatem quæ mea est, sive propriam, neque enim habeo propriam, sed voluntatem ejus qui misit me*, hoc est, communem, quæ et mea est et illius, quorum sicut est una divinitas, ita est et una voluntas. Descendit autem de cœlo secundum divinitatem.

22 I Cor. 1, 9.

Varie lectiones et notæ.

(51) Τοῦτον τὸν ἄρτον A.
(52) Δὲ omittit A.
(53) Ἡ abest A.

Ἐίπω — *τούτον*. Ἐπι αισθητὸν νομίζοντας τὸν τοιοῦτον ἄρτον (51), ὅπῃ λαιμαργίας ἐζήτησαν αὐτόν, οὐχ ἄπαξ λαβεῖν, ἀλλὰ πάντοτε.

Ἐίπε — *ζωῆς*. Ὁ ἄρτος ὁ ζωηρός, ὁ ζωὴν αἰώνιον διδοὺς, ὡς εἴρηται. Ζωὴ γὰρ κυρίως ἡ αἰώνιος· ἡ γὰρ πρόσκαιρος· οὐ κυρίως; ζωὴ, ἀλλ' εἰκὼν ζωῆς. Ἄρτον δὲ (52) ζωῆς τὴν θεότητα ἑαυτοῦ λέγει νῦν· αὕτη γὰρ ἄρτος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Πρὸς; τῷ εἶπει δὲ καὶ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἄρτον καλεῖ.

Ὁ — *πῶποτε*. Ἐρχεται τις πρὸς αὐτὸν διὰ τῆς πίστεως· αὕτη γὰρ ἡ (53) ὁδὸς πρὸς αὐτόν. Οὐ μὴ πεινάσῃ, φησί, τὴν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας πείναν· καὶ οὐ μὴ διψήσῃ πῶποτε τὴν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας δίψαν· ἀλλὰ πλησθεὶς τῆς θείας χάριτος αὐτός τε ἀπροσδεχῆς B ἔσται λοιπὸν, καὶ ἑτέροις μᾶλλον ἐπαρκέσει, διδάσκων καὶ κατηγῶν αὐτούς.

Ἄλλ' — *πιστεύετε*. Ἐωράκατέ με, ἤγουν ἐγνώκατε τίς εἰμι ἀπὸ τε τῆς μαρτυρίας Ἰωάννου, ἀπὸ τε τῶν σημείων ὧν ἐποίησα, καὶ ἀπὸ τῆς μαρτυρίας τῶν Γραφῶν, ἃς ὑμῖν ἀνέπτυξα· ἀλλ' ἐθελοκακοῦντες οὐ πιστεύετε. Πότε δὲ τοῦτο εἶπεν αὐτοῖς; Εἰκόσ τοῦτο ῥηθῆναι μὲν, μὴ γραφῆναι δεῖ.

Πᾶν — *ἤξει*. Τοῦτο παρίστηεν ὁ λόγος, ὅτι ὁ Πατήρ προσάγει αὐτῷ τοὺς πιστεύοντας. Φησὶ γὰρ καὶ Παῦλος· Δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Λέγει τοίνυν, ὅτι· Πᾶν ἐκείνο πρὸς ἐμὲ ἤξει, δ διδωσι μοι ὁ Πατήρ, τουτίστι, πᾶς ὃς δοθῆ μοι παρὰ τοῦ Θεοῦ (54), ὃς ὠδηγηθῆ παρ' αὐτοῦ (55), οὗτος ἤξει πρὸς με, οὗτος πιστεύσει μοι, καὶ οὐχ ἀπλῶς ὁ τυχών. Ἐντεῦθεν δὲ κατασκευάζεται ὅτι θέλει ὁ Πατήρ ἵνα πιστεύσωσιν εἰς αὐτόν, καὶ λοιπὸν ὁ μὴ πιστεύων εἰς αὐτόν ἐναντιοῦται τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ. Δίδωσι δὲ καὶ ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ, ὠδηγῶν αὐτούς εἰς τὴν πίστιν αὐτοῦ· καὶ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, προσάγων αὐτούς αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως.

Ἄλλ' εἰ ἐκεῖνος ἔρχεται πρὸς τὸν Υἱόν, ὁ δοθεὶς παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀναίτιος ἄρα ὁ μὴ ἐλθὼν, ὡς μὴ δοθεὶς παρὰ τοῦ Πατρὸς· ἀλλ' ὁ Πατήρ ἐκείνους δίδωσιν ὧν ἡ προαιρέσις ἀγαθῆ. Οὕτε γὰρ αὕτη δύναται ποιῆσαι πιστόν, ἀπουσίας τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ χειραγωγίας· οὕτε μὴν ἐκεῖνη συνεργεῖ, μὴ παρουσίας ἀγαθῆς προαιρέσεως.

Καὶ — *ἔξω*. Οὐτ' ἐνταῦθα, ἔξω τῆς ἐμῆς οικειώσεως, οὕτε ἐκεῖ, ἔξω τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Τὸν ἐρχόμενον δὲ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐρῶδς.

Ὅτι — *με*. — *Οὐχ ἵνα πο.ῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἦτοι τὸ ἴδιον· οὐδὲ γὰρ (56) ἔχω ἴδιον· ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, τουτίστι τὸ κοινὸν ἐκείνου τε καὶ ἐμοῦ, ὧν ὡς μία θεότης, οὕτω καὶ ἐν θέλημα. Καταδέθηκε δὲ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τῇ θεότητι.*

(54) Πατὴρ, πρὸ Θεοῦ A.
(55) Παρὰ τοῦ Πατρὸς A.
(56) Ἐγὼ addit A.

Τοῦτο — ἡμέρα. Καὶ μὴν πάντα ἀναστήσει ἅπασαν τὴν γῆν, καὶ τοὺς σωθέντας καὶ τοὺς ἀπολωλότας, καὶ τοὺς πιστοὺς καὶ τοὺς ἀπίστους· ἀλλ' ἀνάστασιν ἐνταῦθα λέγει τὴν ἐπὶ ἀπολαύσει, οὐ τὴν ἐπὶ κολάσει. Ἄφ' ὧν δὲ φησιν, δείκνυσιν ὅτι κοινὸν θέλημα καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ σωθῆναι πάντα. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ μὲν ἀπίστανται, ὁ δὲ παρεγένετο· καὶ ὁ μὲν δίδωσι τοὺς πιστεύοντας, ὁ δὲ παραλαμβάνων σώζει.

[Ἴνα (57) μὴ ἀπολέσω, τούτεστιν, ἵνα μὴ ἐξ ἐμῆς αἰτίας ἀπόληται τις. Καὶ ἄνωτέρω γὰρ εἶπεν, ὅτι *Τὸν ἐρχόμενον πρὸς με οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω.* Ἰοῦδαν οὖν, εἰ τις ἀν' ἐκουσίως ἐξέλιθαι καὶ ἐκουσίως ἀπόληται, παρὰ τὴν ἑαυτοῦ αἰτίαν τοῦτο πάσχει. Οὐδὲνα γὰρ ὁ Θεὸς πρὸς ἀνάγκην ἔλκει.]

Τοῦτο — ἡμέρα. Τὸν αὐτὸν λόγον σαφηνίζει, συνελκόμενος αὐτὸν ἐνηγῶν ἵνα μὴ εὐαπόδλητος γένηται, καὶ ἵνα βεβαιότερον μάθωσιν ὅτι ἀνάστασις ἐστὶ, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως ἀμοιβῆς, καὶ τῶν ἐνταῦθα πνευματικῶν ἀγώνων ἀνταπόδοσις, καὶ εἰ μὴ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀπολαύσουσιν, ἀλλὰ γε κατὰ τὸν μέλλοντα. Πᾶς δὲ ὁ θεωρῶν τὸν Υἱὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς ψυχῆς, ὁ ἐστίν, ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν.

Ἐγγύζον — καταβέβηκα; Ὅτε μὲν ἄρτον ἔδωκεν αὐτοῖς καὶ τὴν γαστέρα ἐνέπληξε, καὶ προφήτην ἔλεγεν εἶναι, καὶ βασιλέα ποιῆσαι ἠθέλον· ὅτε δὲ περὶ τοῦ οὐρανοῦ ἄρτου καὶ (58) πνευματικῆς τροφῆς καὶ ζωῆς αἰωνίου διελέγετο, ἐταράσσοντο καὶ ἐξητέλιζον τὸ γένος αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ κοιλία (59) καλῶς εἶπε Παῦλος. Καὶ προσεποιούοντο μὲν ἀγανακτεῖν, διότι εἶπεν, ὅτι *Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα*· τὸ δὲ ἀληθὲς ἠγανάκτων, διότι οὐκ ἔβραψε πάλιν αὐτοῦς, ὡς προσεδόκων. Εἰ γὰρ δι' ἐκεῖνο ἐγγύζον, ἠρώτησαν ἂν, πῶς ἄρτος ἐστὶ, πῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκεν;

Ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ εἶπεν, ὅτι *Οὐκ εἰμι υἱὸς Ἰωσήφ*, οὐδὲ εἰδιδάξεν τι περὶ τοῦ γένους αὐτοῦ, γινώσκων αὐτοὺς οὐκ ἔχοντες ἀκούσαι τὸν θαυμάσιον τόκον αὐτοῦ, καὶ πολλῶν μᾶλλον τὴν προαιώνιον αὐτοῦ γέννησιν. Οἰκονομικῶς οὖν περιέβραμε τὸν περὶ τούτου λόγον, ἵνα μὴ ἕτερον σκάνδαλον ἀναρῶν ἕτερον ἐμβάλῃ.

Ἀπεκρίθη — αὐτόν. Ἐλευσιν πρὸς ἑαυτὸν φησιν οὐ τὴν ἀπλῶς ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτόν· ἀλλὰ τὴν ἐκ πίστεως. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Εἰκότως οὐ πιστεύετε μοι, οὐ γὰρ εἰλικύσθητε παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀνάξιοι. Οὐδεὶς γὰρ δύναται ἐλθεῖν πρὸς ἐμὲ, ἢτοι πιστεῦσαι εἰς ἐμὲ, ἢ ἂν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με ἐπέκυσεν αὐτόν. Εἶρηκε γὰρ καὶ ἄνωτέρω, ὅτι *Ἦν, ὁ δίδωσι μοι ὁ Πατὴρ, πρὸς ἐμὲ ἤξει*· καὶ ἀναγνωθὶ τοῦ τοιοῦτου βήτου τὴν ἐξηγήσιν συμβαλλομένην εἰς τὸ προκείμενον.

⁵⁸ Philipp. iii, 19. ⁵⁹ Joan. vi, 37.

Variae lectiones et notæ.

(57) Inclusa codex uterque in margine exhibet. Hentenius non habet.
(58) Τῆς addendum, aut τοῦ paulo ante omittendum.

Vers. 39. *Hæc — die.* Atqui omnes tunc resuscitabit, et qui salvi erunt, et qui peribunt, tam fideles quam infideles. Sed resurrectionem hoc in loco appellant eam, quæ erit ad requiem, non quæ ad supplicium. Et ex his ostendit, communem esse Patris et Filii voluntatem ut omnes salvi fiant; ob id namque et ille misit, et hic advenit; ille dat credentes, et hic servat acceptos.

†† Ne perdam, hoc est, ne mea culpa aliquis pereat. Nam et superius dixit: *Venientem ad me non expellam foras.* Relinquitur ergo ut si quis voluntarie exeat et voluntarie pereat, sua culpa hoc patiat. Neminem enim Deus vi trahit.

Vers. 40. *Hæc—die.* Eundem declarat sermonem, frequentius eum inducens, ne facile rejiciatur, et ut firmitus discant futuram esse resurrectionem ac fidei, quæ in ipsum est, repensionem, spiritualiumque certaminum, quæ hic tolerantur retributionem, quasi non sunt fruituri in præsentī vita, at saltem in futura. Omnis autem qui videt Filium, oculis videlicet fidei, hoc est, qui credit in eum.

Vers. 41. *Murmurabant — Vers. 42. descendi?* Quando panem dedit eis implevitque ventrem, et prophetam esse dicebant, et regem creare volebant: ubi vero de cœlesti pane et spirituali cibo, vitæque æterna disseruit, turbabantur ac genus ipsius attenuabant, de quibus bene dixit Paulus: *Quorum Deus venter est*⁵⁸. Namungebant se indignari, quod dixisset: *De cælo descendi*, cum verius indignarentur, quod rursus eos non pavisset, sicut speraverant. Si enim ob illud indignati fuissent, interrogassent utique, quomodo panis esset, quomodo de cælo descendisset?

Christus autem non dixit: Non sum filius Joseph, neque quidquam de genere suo docuit, sciens, quod illi nondum audire poterant admirandum qui partum, et multo minus æternam sui generationem ac nativitatem: ideo dispensatorie de his rebus sermonem prætermisit, ne uno officiculo sublato aliud excitaret.

Vers. 43. *Respondit — Vers. 44. eum.* Accessum ad se dicit, non qualemcunque, siquidem et illi, et multi alii ad ipsum veniebant: sed eum, qui ex fide est. Quod autem dicit, hoc est: Merito non creditis mihi, neque enim attracti estis a Patre, utpote indigni: *Nemo enim potest venire ad me, sive credere in me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* Nam et superius dixit: *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet*⁵⁹: et illius dicti lege enarrationem, cum etiam ad propositum verbum conferat.

(59) Forte, ὡς καλῶς, aut, ὧν Θεὸν τὴν κοιλίαν.

Vers. 44. *Et — die.* Eum videlicet, qui ad me venerit, vel in me crediderit. Rursus ergo repetens (vv): *Et ego resuscitabo eum*, propriam demonstrat dignitatem, et per talium sermonum frequentiam carpit illorum insensibilitatem.

Vers. 45. *Scriptum est — Deo.* Addidit hoc confirmans, quod Pater illos attrahat, qui ad se veniunt. *Omnes*, inquit, puta ad eum venientes et in eum credentes ac volentes; siquidem nullum attrahit nolentem.

Vers. 45. *Omnis — me.* Qui audivit intellectuali modo. Ne enim suspicarentur, ipsi rudes et crassi, quod sensuali modo audiat quisquam a Patre, videns eum humano modo, ait:

Vers. 46. *Non — viderit.* Ut sensibilibus ab eo audire possit: *Deum enim nemo vidit unquam*⁵⁵.

Vers. 46. *Nisi — Deo.* Nisi is qui natus est a Deo. Hoc enim nunc significat, esse a Deo. Et quare id non posuit manifestius? Propter illorum insensibilitatem; si enim cum dixisset, *De caelo descendit*, offendiculum passi sunt, quidnam illis accidisset, si id etiam planius dixisset?

Vers. 46. *Hic vidit Patrem.* Ut pote ejusdem naturæ, substantiæ, et scientiæ, et qui est in sinu Patris. Atqui etiam Spiritus sanctus videt eum, tanquam et ipse ejusdem naturæ, substantiæ, et scientiæ, et qui est in Patre; sed nondum tempus erat ut de Spiritu sancto doceret: nam qui de Filio adhuc non crederant, nequaquam de Spiritu sancto credidissent.

Vers. 47. *Amen. — æternam.* Hoc etiam superius dixit cum ait: *Ut omnis qui videt Filium, et credit in eum habeat vitam æternam*⁵⁶.

Vers. 48. *Ego. — vitæ.* Præterea et hoc in superioribus dixit. Est autem panis vitæ, tanquam doctrina nutriens animas, vitamque conservans, et hanc æternam. Paulatim autem hoc adducit, ac leniter, quæ ad divinitatem suam spectant, aperit.

Vers. 49. *Patres — mortui sunt.* Quia in superioribus dixerant: *Patres nostri manna comederunt in deserto*⁵⁷, nunc comparisonem facit inter illud manna et hunc panem, qui videlicet de caelo descendit, et est panis vitæ.

Vers. 50. *Hic — moriatur.* Qui de caelo descendit ut nutriat, ac immortales reddat. Deinde sermonem explanat, et docet quis sit panis quem dicit.

Vers. 51. *Ego — vitæ.* Semper vivens ac vitam præbens.

Vers. 51. *Qui — descendit.* Quoad divinitatem.

⁵⁵ Joan. i, 18. ⁵⁶ Joan. vi, 40 ⁵⁷ ibid. 31.

Varisæ lectiones et notæ.

(60) Inclusa absunt A.

(61) O omittit A.

(vv) *Repetens.* Hoc de suo videtur addidisse interpretes.

A *Kai — ἡμέρα.* Τὸν ἐλθόντα δηλαδὴ πρὸς ἐμὲ, εἶπουν τὸν πιστεύσαντα εἰς ἐμὲ. Πάλιν οὖν τὸ, *Kai ἐγὼ ἀναστήσω αὐτόν.* Παραδεικνύει γὰρ τὸ οἰκτιρῶν ἀξίωμα, καὶ τῆ συνεχείᾳ τῶν τοιούτων λόγων καθικνύεται τῆς ἀναίτησθαι αὐτῶν.

Ἔστι γραμμένον — Θεοῦ. Τοῦτο τέθεικε βαβαιῶν ὅτι ὁ Πατὴρ ἐλκύει τοὺς ἐρχομένους πρὸς αὐτόν. Πάντες δὲ οἱ ἐρχόμενοι δηλονότι πρὸς αὐτόν, οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν ἢ οἱ βουλόμενοι· [οὐδένα γὰρ (60) μὴ βουλόμενον]. ἐλκύει.

Πᾶς — με. Ὁ ἀκούων νεεῶς περὶ ἐμοῦ. Ἴνα γὰρ μὴ ὑπολάβωσι, παχί; ὄντες, ὅτι αἰσθητῶς ἀκούει τι; παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὄρων αὐτὸν ἀνθρωποπρεπῶς, φησὶν·

Ὀὐκ — ἐώρακεν. Ἴνα καὶ αἰσθητῶ; ἀκοῦη παρ' αὐτοῦ· Θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἐώρακε πώποτε.

B *Εἰ μὴ — Θεοῦ.* Εἰ μὴ ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ νῦν τὸ Ὅ (61) ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ διατὶ μὴ τρανότερον αὐτὸ τέθεικε; Διὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν. Εἰ γὰρ εἰπόντος, ὅτι *Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ*, ἰσκανθαλίσθησαν, τί οὐκ ἂν ἐκοιήσαν, εἰ καὶ τοῦτο φανερῶς εἶπεν;

Αὐτὸς ἐώρακε τὸν Πατέρα. Ὡς τῆς αὐτῆς οὐσία; καὶ φύσεως καὶ γνώσεως, καὶ ὢν ἐν τοῖ; κλίποις τοῦ Πατρὸς. Καὶ μὴν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὄρα αὐτὸν ὦ; καὶ αὐτὸ τῆς αὐτῆς οὐσία; καὶ φύσεως καὶ γνώσεως, καὶ ὢν (62) ἐν τῷ Πατρὶ. Ἄλλ' οὕτω καιρῶ; ἦν διδάσκειν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. [Οἱ γὰρ (65) μὴπω περὶ τοῦ Υἱοῦ πιστεύσαντες; οὐκ ἂν ἐπίστευσαν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος;.]

Ἄμην — αἰώνιον. Καὶ ἀνωτέρω εἶπε τοῦτο, λέγων· *Ἴνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν Υἱὸν καὶ πιστεύων εἰς αὐτόν, ἔχη ζωὴν αἰώνιον.*

Ἐγὼ — ζωῆς. Ἐτι ἀνωτέρω εἶπε καὶ τοῦτο. Ἄρτος δὲ ἐστὶ τῆ; ζωῆς, ὡς τρέφων τῆ; διδασκαλίᾳ τὰ; ψυχὰς, καὶ συγκρατῶν τὴν ζωὴν, καὶ ταύτην καὶ τὴν αἰώνιον. Κατὰ μικρὸν δὲ ἀνάγει τοῦτους, καὶ ὁμαλῶ; ἀποκαλύπτει τὰ περὶ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος.

D *Οἱ πατέρες; — ἀπέθανον.* Ἐπεὶ προλαβόντες εἶπον αὐτῷ, ὅτι *Οἱ πατέρες ἡμῶν τὸ μάννα ἐφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ*, ποιεῖται νῦν σύγκρισιν ἐκείνου τε τοῦ μάννα καὶ τούτου τοῦ ἄρτου τοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντος, ἦτοι τοῦ ἄρτου τῆ; ζωῆς.

Ὁυτός; — ἀποθάγη. Ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντων ἐνεκεν τοῦ θρῆψαι καὶ ἀθανάτισαι. Ἐἴτα σαφηνίζει τὸν λόγον, καὶ διδάσκει τίς ἐστὶν ὁ ἄρτος; ὃν λέγει.

Ἐγὼ — ὁ ζῶν. Ὁ ζῶν ἀεὶ καὶ ζωὴν παρέχων.

Ὁ — καταβάς. Τῆ; θεότητι. Καὶ ἀνωτέρω δὲ

ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ διαφόρως εἶπε, τῇ συνεχεῖ δι-
εραθίζων αὐτοὺς εἰς τὸ ἐρωτῆσαι πῶς ἄρτος· ἐστὶ
ζωηρός, καὶ πῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκεν· ἀλλ'
ἐκείνοι πρὸς· μόνον ὀρώντες τὴν θεραπείαν τῆς γασ-
τρῆς, πάντα ἄλλα περιττά ἐνόμιζον, ὡς προσηφί-
καμεν.

Ἐάν — αἰῶνα. Ἐάν τις μετασχῆ τῆς διδασκα-
λίας αὐτοῦ. Ἔσθιαι γὰρ ἐξ αὐτοῦ ὁ μεταλαμβάνων
ταύτης· βρώσις γὰρ καὶ αὕτη, τρέφουσα τὴν ψυ-
χὴν. Ζήσεται δὲ εἰς τὸν αἰῶνα, εἴτουν αἰεὶ, ὡς
μηδέποτε ἀποθνήσκων τὸν ψυχικὸν θάνατον. Ψυχι-
κὸς δὲ θάνατος· ὁ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ χωρισμός· ὡς περ
καὶ σωματικὸς θάνατος ὁ ἀπὸ τῆς ψυχῆς χωρισμός.
Ζωαὶ γὰρ τὸ σῶμα μὲν ἢ ψυχὴ· τὴν ψυχὴν δὲ ὁ Θεός.

Καὶ μὴ πολλοὶ μεταλάβον τῆς διδασκαλίας τοῦ
Χριστοῦ καὶ (64) ἀπέλοντο· ἀλλὰ κακῶς· ἐχρησάντο
τῇ μεταλήψει· νῦν δὲ περὶ τῶν καλῶς αὐτῇ (65)
χρησάντων ὁ λόγος, οὐ περὶ τῶν διαφθειράντων αὐτὴν
ἐπιμίξια δογμάτων πονηρῶν ἢ φαυλότητι πολιτείας.
Ἔδειξεν οὖν ὅτι κρείττονα ἄρτον τοῦτοισι δίδωσι
παρὰ τὸ μάννα ὃ ἔφαγον οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ
ἐρήμῳ. Ἐκείνοι μὲν γὰρ οἱ φαγόντες ἀπέθανον, ἐκ
τούτου δὲ οἱ τρώγοντες ζήσονται εἰς τὸν αἰῶνα.

Καὶ — ἐστὶ. Κατὰ δύο τρόπους ἄρτος ἐστὶν ὁ
Χριστός, κατὰ τε τὴν θεότητα καὶ κατὰ τὴν ἀν-
θρωπότητα. Διδάξα· οὖν περὶ τοῦ κατὰ τὴν θεό-
τητα, νῦν διδάσκει καὶ περὶ τοῦ κατὰ τὴν ἀνθρωπώ-
τητα.

Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι "Ὁν δίδωμι, ἀλλ', ὅτι "Ὁν δώσω.
Ἐμελλε γὰρ αὐτὸν δώσειν ἐν τῷ τελευταίῳ δείκνῳ,
ὅτε λαβὼν τὸν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας (66) ἔλασσε
καὶ εἶδον τοὺς μαθηταί· καὶ εἶπε· *Λάβετε, φάγετε·*
τούτῳ ἐστὶ τὸ σῶμά μου.

Ζήτησον οὖν τὸ ἐξηκοστὸν τέταρτον κεφάλαιον τοῦ
κατὰ Ματθαίον, καὶ (67) ἴνθα καίται τὸ *Εἰς ἄρτους*
ἀμαρτιῶν, ἀνάγνωθι τὴν ἐξηγησιν ἑλην, καὶ εὐρή-
σις πῶς ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἄρτος.

Ἐν — ζωῆς. Δώσω, εἰς θάνατον. Ἐνταῦθα γὰρ
τὴν σταύρωσιν αὐτοῦ προσημαίνει. Τὸ δὲ, *Ἐν ἰσθμῷ*
δώσω, τὸ ἐκούσιον ἐμφαίνει τοῦ τοιοῦτου πάθους.

Ἐμίσχοντο — φαγεῖν· Ἐταράττοντο μὴ δυνά-
μενοι πιστεῦειν τῷ λόγῳ διὰ τὸ δοκεῖν ἀδύνατον.
Πάντα γὰρ κατὰ φύσιν ἐξετάζοντες, οὐδὲν ὅπερ
φύσις παρεδίχοντο (68).

Ἐἶπεν — ἑαυτοῦς. Ἐκείνοι μὲν ἀδύνατον τοῦτο
ὁπλάμβανον· αὐτὸς δὲ ἐπέκρινεν αὐτὸ καὶ σφό-
δρα δυνατόν (69)· καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἀλλὰ καὶ ἀναγ-
καίον, ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Νικοδήμου πεποίηκε. Προσ-

A Superius quoque idem de seipso variis in locis dixit,
iteratione exitans eos, ut interrogarent, quomodo
esset panis vivus seu vivificans, et quonam modo de
caelo descendisset. Verum illi solam ventris curam
spectantes, caetera omnia superflua ducebant, quem-
admodum praediximus.

Vers. 51. Si — *aeternum*. Si quis doctrinae illius
particeps fuerit. Nam qui eam participat, ex eo co-
medit : siquidem et ipsa cibus est animam nutrens.
Vivet in aeternum, sive semper, utpote nunquam mor-
turus morte animae; mors autem animae est separa-
tio a Deo, quemadmodum etiam mors corporis est
ipsius ab anima separatio. Nam ipsa anima corpus
vivificat, animam vero Deus.

B Atqui plures perierunt, qui doctrinae Christi
fuerunt participes, sed illi tali participatione male
usi sunt; nunc autem de his est sermo, qui ea
bene usi sunt, non de illis qui eam pravorum com-
mitione dogmatum, aut conversationis pravitate
corruerunt. Ostendit ergo, quod praestantiorem
illis cibum tribuat, quam fuerit manna, quod come-
derunt patres eorum in deserto: illi siquidem,
postquam comederunt, mortui sunt, qui vero ex
hoc edunt, vivent in aeternum.

Vers. 51. *Et — est*. Duobus modis Christus dicitur
esse panis, secundum divinitatem videlicet et hu-
manitatem. Postquam ergo docuit de modo qui
secundum divinitatem est, nunc etiam docet de
modo qui est secundum humanitatem.

C Non autem dixit: Quem do, sed *quem dabo* datu-
rus namque erat in ultima coena, quando sumptum
panem actis gratis fregit, deditque discipulis, et ait:
Accipite, comedite; hoc est corpus meum 50.

Quaere ergo sexagesimum quartum caput Evangelii
secundum Matthaeum; et ubi positum est, *in remis-
sionem peccatorum* 51, lege totam enarrationem, ac
invenies quomodo corpus ejus sit panis.

Vers. 51. *Quam — vita*. Dabo in mortem. Hic
enim crucifixionem suam praesignat. Dicens autem:
Quam ego dabo, ultroneam fuisse significat hujus-
modi passionem.

Vers. 52. *Decertabant — ad comedendum?* Tur-
bantur, non potentes sermoni credere, quod hoc
impossibile videretur. Nam cum omnia secundum
naturam inquirerent, nihil quod supra naturam erat,
admittebant.

Vers. 53. *Dixit — vobis*. Illi quidem hoc impos-
sibile iudicabant, ipse vero omnino possibile osten-
dit; neque id tantum, sed etiam necessarium: quod
etiam fecit ad Nicodemum. Addit autem: *Et de*

50 Math. xxvi, 26. 51 ibid. 28.

Variæ lectiones et notæ

(64) Πολλοὶ μὲν ἔλαβον Α.

(65) Forte χρησαμένων, ut antea, et mox δ:α
φθειράντων.

(66) Et enim εὐχαριστήσας illo in loco, non εὐλο-

γήσας, habent codd. Eutoym. et alii permulti.

(67) Καὶ ἀβέσ Α.

(68) Ὑπερφυῶς παραδίχοντα Α.

(69) Σφόδρα ἀδύνατον Β.

sanguine, significans de pane ac poculo, quæ, ut A dictum est, daturus erat discipulis in ultima cœna. Rursus autem vitam dicit æternam sive beatam.

Vers. 54. *Qui — æternam*. Continue in sermone de sacramentis immoratur, rei necessitatem ostendens, puta quod hoc omnino fieri oporteat.

Vers. 54. *Et — die*. Crebro sermonem de vita et resurrectione repetit, cupiens eum menti auditorum imprimi. Quæ ergo variis in locis præmisimus, ea nunc in summam colligenda sunt. Ex quo omnes homines resuscitandi sunt, omnesque perpetuo victuri, intelligere convenit resurrectionem justorum quidem, eam quæ erit in fruitione; peccatorum vero, quæ in supplicio. Rursum vitam æternam B justorum, eam quæ erit in requie; peccatorum autem, quæ in tormentis.

Vers. 55. *Caro enim — potus*. — *Verus est cibus*, sive aptissimus, utpote animam, quæ propriissima hominis pars est, nutriens; et similiter de sanguine. Aut hoc dixit, confirmandum quod non ænigmastice, neque parabolice loqueretur.

Vers. 56. *Qui — illo*. — *In me manet*, uniter mihi per transumptionem (xx) et communicationem meæ carnis meique sanguinis, et unum corpus mecum efficitur, ac particeps vitæ quæ in me est; quod si ille in me est, utique et ego in illo.

Vers. 57. *Sicut — Patrem*. Sicut, qui semper vivit Pater, misit me, ita et ego immutabiliter vivo, C eo quod a vivente Patre natus sum.

† In cognitionem nos inducit, quod principium habeat, et non sit absque principio sicut Pater. Aut etiam alio modo, *propter Patrem*, id est: Quia Pater vivit; nisi enim ille viveret, neque ego viverem. Quia vero ille vivit et ego vivo. Et nisi ille haberet, quæcunque habet, neque ego haberem, quæcunque habeo. Siquidem nobis omnia sunt eadem, exceptis personalibus proprietatibus.

Vers. 57. *Et — me*. Quemadmodum ego vivo, quia natus sum a vivente Patre, ita et qui edit me, ipse quoque vivet, eo quod me qui vita sum, ederit, vitamque participaverit.

Vers. 58. *Hic — qui descendit*. Hic, puta, qui vitam præstat sempiternam.

Vers. 58. *Non — mortui sunt*. Non mortui sunt, qui illum ederunt, videlicet. *Sicut patres vestri comederunt manna et mortui sunt*; verum sicut hi, qui manna illud comederunt, carne mortui sunt, ita et qui panem hunc edunt, carne moriuntur. Sed hi soli, cum in spe vitæ æternæ moriuntur, non videntur mori, sed obdormire.

ιθῆσαι δὲ καὶ περὶ τοῦ αἵματος, σημαίνων (70) περὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου ἃ ἐμίλειν. ὡς εἴρηται, δοῦναι τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ τελευταίῳ δείπνῳ. Ζῶν δὲ πάλιν λέγει τὴν αἰώνιον, ἦτοι τὴν μακαρίαν.

Ὁ — αἰώνιον. Συνεχῶς στρέφει τὸν περὶ τῶν μυστηρίων λόγον, δείκνυσι τὸ ἀναγκαῖον τοῦ πράγματος, ὅτι πάντως γενέσθαι τούτου χρή.

καὶ — ἡμέρα. Πυκνῶς ἄλλεται (71) καὶ τὸν περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον, βουλόμενος αὐτὸν ἐντυπῶσαι τῇ διανοίᾳ τῶν ἀκούοντων. Ἄ ἐξ διαφόρων προεστειλάμεθα, ταῦτα νῦν συλλήβδην ἀνακεφαλαιωτέον· ἔτι, ἐπεὶ πάντες ἄνθρωποι ἀναστήσονται, καὶ πάντες ζήσονται αἰωνίως, προσήκει νοεῖν ἀνάστασιν, ἐπὶ τῶν δικαίων μὲν τὴν ἐπὶ ἀπολαύσει, ἐπὶ τῶν ἀμαρτωλῶν δὲ τὴν ἐπὶ κολάσει· καὶ αὐτὸς ζῶν μὲν αἰώνιον ἐπὶ τῶν δικαίων τὴν ἐν ἀπολαύσει, ἐπὶ δὲ τῶν ἀμαρτωλῶν τὴν ἐν κολάσει.

Ἡ γὰρ σὰρξ — πόσις. — Ἀληθῆς (72) ἐστὶ βρώσις, ἦτοι κυρωτάτη, ὡς τὸ κυρωάστον μέρος τοῦ ἀνθρώπου τρέφουσα τὴν ψυχὴν· καὶ τὸ αἷμα δὲ ὁμολως. Ἡ ταῦτα εἶπε βεβαιῶν ὅτι οὐκ ἀνιγμὰ λέγει οὐδὲ παραβολὴν.

Ὁ — αὐτῷ. — Ἐν ἡμοῖς μένει, ἐνοῦται μοι διὰ τῆς μεταλήψεως καὶ κοινωνίας τῆς ἐμῆς σαρκὸς καὶ τοῦ ἐμοῦ αἵματος, καὶ σύσσωμός μοι γίνεται καὶ μέτοχος τῆς ἐν ἡμοῖς ζωῆς· εἰ δ' ἐκεῖνος ἐν ἡμοῖς, πάντως κίχῳ ἐν αὐτῷ.

Καθὼς — Πατέρα. Καθὼς ζῶν ἀπίστευτὸν μὲ δ (73) ζῶν Πατὴρ, οὕτω καὶ γῶ ζῶ ἀπαραλλάκτως διὰ τὸ γεννηθῆναι ἐκ ζῶντος Πατρὸς.

[Γνωστὸν (74) ἡμῖν (75) εἰσάγει τοῦ ἔχειν ἀρχὴν, καὶ μὴ εἶναι ἀναρχος ὡσπερ ὁ Πατὴρ. Ἡ καὶ ἐτέρως. Διὰ τὸ ζῆν τὸν Πατέρα (76). Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἐζῆ, οὐδὲ ἐγὼ ἐζῶν· ἐπεὶ δὲ ἐκεῖνος ἐζῆ, ζῶ καὶ γῶ. Καὶ εἰ μὴ ἐκεῖνος εἶχεν ὅσα ἔχει, οὐδὲ ἐγὼ εἶχον ὅσα ἔχω. Ἴσα γὰρ ἡμῖν πάντα, χωρὶς τῶν προσωπικῶν ἰδιοτήτων.]

καὶ — ἐμέ. Ὡσπερ ἐγὼ ζῶ διὰ τὸ γεννηθῆναι ἐκ ζῶντος Πατρὸς, οὕτω καὶ ὁ τρώγων με, κακείνος ζήσεται, διὰ τὸ τρώγειν ἐμὲ τὴν ζωὴν καὶ μεταλαμβάνειν τῆς ζωῆς.

Ὁυτος — καταβάς. Οὗτος, ὁ ζῶν αἰώνιον χορηγῶν. D γῶν.

Ὁύ — ἀπέθανον. Οὐκ ἀποθανόνται οἱ τρώγοντες αὐτὸν δηλονότι. *Κυθῶς ἐφαγον οἱ πατέρες ἡμῶν τὸ μάννα καὶ ἀπέθανον*. Καὶ μὴν, ὡσπερ οἱ τὸ μάννα ἐκεῖνο φαγόντες ἀπέθανον τῇ σαρκί, οὕτω καὶ οἱ τὸν ἄρτον τοῦτον τρώγοντες ἀποθνήσκουσι τῇ σαρκί· ἀλλ' οὗτοι μόνοι ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου ἀποθνήσκοντες, οὐ δοκοῦσιν ἀποθανεῖν, ἀλλ' ὑπνοῦν

Variæ lectiones et notæ.

(70) Malim προσημαίνων.

(71) Plerumque spiritu leni scribunt Codices, ut hic uterque.

(72) Ἀληθῆς enim, non ἀληθῶς, legit.

(73) Ζῶν omittit A. Malip̄ tollere prius ζῶν.

(xx) *Transumptionem*. Ad verbum, *participationem*. Μεταλαμβάνειν est participem esse alicujus rei.

(74) Hæc in margine habent codices.

(75) Hentenius reddidit, ac si legerit: Εἰς γῶσιν ἡμᾶς εἰσάγει.

(76) Intellige, ζῶ καὶ γῶ.

Ὁ — αἰώνια. Ἰκανῶς ἐνδιέτριψε τῷ περὶ τοῦ ἄρτου καὶ περὶ τῆς ζωῆς λόγῳ, γινώσκων τὸν μὲν ἀναγκαῖον, τὴν δὲ γλυκεῖαν τοῖς ἀνθρώποις· τὸν μὲν σωματικὸν ἄρτον τοῖς σωματικοῖς, τὸν δὲ πνευματικὸν τοῖς πνευματικοῖς· καὶ τὴν μὲν σωματικὴν ζωὴν τοῖς σωματικοῖς, τὴν δὲ πνευματικὴν τοῖς πνευματικοῖς.

Ταῦτα — ἀκούειν; — *Σκληρὸς ἐστίν*, ἦτοι δυσπαράδεκτος οὗτος λόγος ὁ τοῦ τρώγειν αὐτόν· *Τίς δύναται αὐτόν παραδέχασθαι*; Οἱ τοῦτο δὲ εἰκόντες μαθηταὶ μὲν αὐτοῦ ἦσαν, οὐκ ἐκ τῶν δώδεκα δὲ, ἀλλ' ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα.

Τινὲς δὲ φασιν ὅτι ἐκ τῶν ἄλλως (77) μαθηταυμένων αὐτῷ. Πολλοὶ γὰρ καὶ ἕτεροι ἠκολούθουν αὐτῷ πολλαῖς. Μέλλοντες οὖν ἀποπηδῆν ὑπεραπολογούνται δῆθεν ἐαυτῶν. Ἐδεῖ δὲ αὐτοὺς ἀναμείναι τὸν προσήκοντα καίρον, καὶ πυθέσθαι περὶ τοῦ δοκοῦντος δυσχεροῦς καὶ μὴ ἀπαγορεύειν· οὕτω γὰρ οἱ δώδεκα μαθηταὶ πεποιήκασιν. Μαθητοῦ γὰρ εὐγνώμονος ἀπειρήγως πάντα δέχεσθαι τὰ τοῦ διδασκάλου, καὶ κυριῶν καλοῦντος, εὐλαβῶς ἐρωτῆν περὶ τῶν ὑπερχεινόντων τὴν αὐτοῦ διάνοιαν.

Εἰδῶς — *σκυρδαλίσει*; Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς αὐτοῦ θεότητος ἀπόδειξις, τὸ τὰ ἀπόρρητα αὐτοῖς φέρειν εἰς μέσον. Καθ' ἑαυτοὺς γὰρ ἀπορρήτως ἐτόγγυζον.

Ἐὰν — *πρότερον*; Λέπει τὸ, τί ἐρεῖτε; Ἐλεγε δὲ περὶ τῆς ἐς ὕστερον εἰς οὐρανὸν ἀναλήψεως αὐτοῦ. *Ἀναβαίνοντα*, τῇ ἀνθρωπότητι· *Ὁπου ἦν τὸ πρότερον*, τῇ θεότητι. Ὁ γὰρ δυνάμενος τὴν σάρκα ταύτην οὐράνιον ποιῆσαι, δύναται πάντως αὐτὴν καὶ τροφὴν ἀνθρώπων ἀπεργάσασθαι.

Τὸ πνεῦμα — *οὐδέν*. Πνεῦμα λέγει νῦν τὸ πνευματικῶς νοεῖν τὰ βρήντα. Ὁμοίως δὲ καὶ σάρκα τὸ σαρκικῶς νοεῖν αὐτά· οὐ γὰρ περὶ τῆς ζωοποιου σαρκὸς αὐτοῦ νῦν ὁ λόγος. Φησὶ τοίνυν ὅτι τὸ μὲν πνευματικῶς νοεῖν ταῦτα ζωὴν παρέχει τὴν ἀνωτέρω λεχθεῖσαν· τὸ δὲ σαρκικῶς νοεῖν αὐτά οὐδὲν ὠφελει.

Τὰ βήματα — *ἐστι*. Πνευματικά ἐστι καὶ ζωηρά ἐστι· διὸ χρὴ μὴ ἀπλῶς εἰς αὐτὰ βλέπειν· τοῦτο γὰρ ἐστι τὸ σαρκικῶς νοεῖν· ἀλλ' ὑψηλότερόν τι φαντάζεσθαι, καὶ τοῖς ἔνδοις ὀφθαλμοῖς αὐτὰ κατοπτρεύειν ὡς μυστήρια· τοῦτο γὰρ ἐστι τὸ πνευματικῶς νοεῖν.

Ἄλλ' — *αὐτόν*. Οὐ μόνον τὴν πρόγνωσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνεξίκακον αὐτοῦ δεῖκνυσιν, ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ γογγύσαι, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς καὶ ἀνωθεν ἐγίνωσκε, καὶ τοὺς πιστεύοντας καὶ τοὺς μὴ πιστεύοντας, καὶ ὁμοῦ κοινῶς πάντα· εἰδιδασκα.

Καὶ — *μου*. Διὰ τοῦτο, ποῖον; Διὰ τὸ εἶναι τινὰς εἰ οὐ πιστεύουσι. Συνεχῶς δὲ Πατέρα ἑαυτοῦ τὸν Θεὸν ὀνομάζει, διδάσκων ὅτι οὐκ ἐστὶν υἱὸς τοῦ Ἰωσήφ, ὡς ἐκεῖνοι φροντο.

Vers. 58. *Qui — æternum*. Merito sermoni de pane ac de vita immortalus est, sciens illum quidem necessarium, hanc vero dulcem hominibus: panem sane corporalem corporalibus, spiritualem autem spiritualibus: similiter et vitam corporalem corporalibus, spiritualem vero spiritualibus.

Vers. 59. *Hæc — Vers. 60. audire? — Durus est*, hoc est, ægre admitti potest, *hic sermo*, puta, de ipso comedendo; *quis illum potest admittere?* Qui vero hoc dicebant, e discipulis quidem ejus erant, non tamen e duodecim, sed e septuaginta.

Quidam vero ex his fuisse aiunt, qui alias ab eo edocti erant: nam et alii multi frequenter sequebantur illum. Qui ergo discessuri erant, sibi scilicet prætrocinantur, cum potius convenienti tempore remansisset (yy) oportuerit ac obedisse in eo, quod difficile videbatur et non desperasse: nam ita duodecim illi fecerunt. Candidi siquidem discipuli est, omnia quæ jubet præceptor absque curiositate excipere, et ubi sese offert opportunitas, verecunde de his interrogare, quæ ejus excedunt intelligentiam.

Vers. 61. *Sciens — offendicilo?* Sane et hoc divinitatem ejus demonstrabat, puta quæ apud illos occulta erant ferre in medium: nam occulta apud se murmuraverant.

Vers. 62. *Si — erat?* Deficit, Quid dicetis? Loquitur autem de futura sui in cælum assumptione. *Ascendentem*, quoad humanitatem: *ubi prius erat*, quoad divinitatem. Qui enim potest hanc carnem reddere cœlestem, potest utique et ipsam cibum hominum efficere.

Vers. 63. *Spiritus — quidquam*. Spiritum nunc vocat intellectum spiritualem eorum quæ dieta sunt; similiter et carnem, intelligere ea carnaliter: non enim de carne ipsius, quæ vivificat, nunc sermo est. Ait ergo: Hæc spiritualiter intelligere, vitam præbet, quam supra dixi: carnaliter vero ea intelligere non prodest quidquam.

Vers. 63. *Verba — sicut*. Spiritualia et vivifica sunt: oportet namque non simpliciter ea intueri, id enim est carnaliter intelligere, sed aliud quiddam imaginari, et interioribus oculis ea aspicere, tanquam mysteria, nam hoc est spiritualiter intelligere.

Vers. 64. *Sed — ipsum*. Non solum præscientiam, sed et clementiam suam ostendit: quia non a tempore quo murmurare cœperunt, verum etiam ab initio cognoscebat credentes et tamen omnes pariter docebat.

Vers. 65. *Et — meo*. Propterea, quia videlicet sunt quidam, qui non credunt. Continue autem Deum Patrem suum nominat, docens, quod non sit filius Joseph, sicut illi putabant.

Varie lectiones et notæ.

(77) Extra numerum duodecim et septuaginta, οὗ ἐν τάξει μαθητῶν ἠκολούθησαν αὐτῷ.

(yy) *Convenienti tempore remansisse*. Conveniens tempus expectare.

Vers. 66. *Ex — ambulabant.* — *Ex hoc*, id est, A ab eo tempore, *abierunt retrorsum*, hoc est, Abscissi sunt ab eo, qui videlicet antea murmurabant. *Retrorsum autem intellige mihi, ad vitam priorem, ad quam reversi sunt.*

Vers. 67. *Ait — abire?* Non dixit: Abite et vos; nam id repellentis esset, sed blande interrogavit, ostendens sibi opus non esse ministerio illorum, neque se circumducere illos ad ostentationem, quodque nullum velit invitum retinere. Sed neque ægre tulit aut redarguit illos, qui retrorsum abierant, veluti facere solemus, ducentes hujusmodi factum, contemptum aut injuriam: quia omnia gloriæ amore facimus.

Vers. 68. *Respondit — abibimus?* Petrus fratrum amator, pro fratribus omnibus respondet: *Domine*, B *ad quem abibimus?* vehementem erga illum amorem demonstrans, quod videlicet neminem habeant, quem ei præponant, non parentes, non cognatos, non amicos, et, ut semel dicam, neminem inter omnes. Deinde ne hoc dixisse videatur, quasi non sit, qui eos suscipiat, subjunxit:

Vers. 68. *Verba — habes.* Verba, quæ vitam concilient æternam. Vides, quod verba non erant quæ præbuerant offendiculum, sed auditorum segnitie, et quia carnaliter ea intelligebant, non spiritualiter. Consequens etenim ac necessarium fuerat, ut illa dicerentur propter Judæorum de manna sermonem. Oportuit autem auditores aut spiritualiter ea intelligere, aut, si id necdum poterant, his C primum susceptis, postmodum de his diligenter interrogare.

Vers. 69. *Et — visi.* Tricesimo tertio juxta Matthæum capite dixit idem: *Tu es Christus Filius Dei vivi* 29. Sed tunc quidem Christus illum beatum prædicavit propter causam ibi dictam: nunc vero, quia communiter dixit: *Nos credidimus et cognovimus, separat ab illis Iscarioten, tanquam jam fluctuantem.*

Vers. 70. *Respondit — elegi?* Hoc interrogative legendum est.

Vers. 70. *Et — Vers. 71. duodecim.* — *Nonne ego vos, inquit, duodecim elegi?* et tamen unus es vobis in nullo mea adjunctus electione, utpote libero habens arbitrium ad virtutem et vitium, D *diabolus est*, sive diabolicus, et diaboli minister. Significat itaque in voluntate ac electione hominis situm esse, ut salvetur, aut pereat.

Quidam vero diabolus hoc in loco intellexerunt insidiosiorum. Nihil ergo novum, quod Judas cum eligeretur bonam habuerit voluntatem, postea autem sit immutatus, tanquam libero usus arbitrio.

Cap. VII. Vers. 1. *Et — interficere.* Non enim poterat, id est, non erat securus, ut versaretur in Judæa: tanquam de homine enim hoc dixit

29 Matth. xvi, 16.

(78) Είς ἀρετήν Α.
(79) Δέ, interpunit Α.

Ἐκ — περιπατούν. — *Ἐκ τούτου*, ἀντὶ τοῦ ἔκτοτε: *ἀπῆλθον δὲ εἰς τὰ ὄπισθον*, εἴρουν ἀπισθίσθησαν οἱ ἀνωτέρω γογγύσαντες. Ὅπισθον δὲ νόμιμοι καὶ τὸν πρότερον βίον αὐτῶν, εἰς ὃν πάλιν ὑπέστρεψαν.

Εἶπεν — ὁπάγειν; Οὐκ εἶπεν: Ἀπέλθετε καὶ ὑμεῖς: τοῦτο γὰρ ἀποθουμένου ἦν· ἀλλ' ὁμαλῶς ἠρώτησε, δεικνύς ὅτι οὐ δεῖται τῆς διακονίας αὐτῶν, οὐδὲ περιεργάζεσθαι τοὺς, ἐπιδεικνύμενος, καὶ ὅτι οὐδένα μὴ βουλόμενον βούλεται κατέχειν. Οὕτως δὲ ἐκνομάθησεν, ὅτε κατηγόρησε τῶν ἀκαθάρτων εἰς τὰ ὄπισθον, ὅπερ ποιεῖν εἰώθαμεν ἡμεῖς, καταφρόνησιν καὶ ὕβριν τὸ πρῶγμα κρίνοντες· διότι μετὰ φιλοδοξίας ἅπαντα πράττομεν.

Ἀπεκρίθη — ἀκαλευσόμεθα; Ὁ Πέτρος ὁ φιλεῖ δελφός ὑπεραπολογεῖται πάντων τῶν ἀδελφῶν· *Κύριε, πρὸς τίνα ἀκαλευσόμεθα;* Τὸ πρὸς αὐτὸν φιλόστοργον ἐμφατικῶν ὅτι οὐκ ἔχουσι ἕτερον τιμιώτερον αὐτοῦ, οὐ γονεῖς, οὐ συγγενεῖς, οὐ φίλους, οὐχ ἀκλῆς τίνα τῶν ἀπάντων. Εἶτα ἵνα μὴ δοκῇ τοῦτο εἰπεῖν, ὡς οὐκ ἔντο; τοῦ ὑποδεχομένου αὐτοῦ, ἐπήγαγε:

Ῥήματα — ἔχεις. Ῥήματα ζωῆν αἰώνιον προξενούντα. Ὅρθῳς ὅτι οὐ τὰ ῥήματα ἦν τὰ σκανδαλίζοντα, ἀλλ' ἡ ἀπροσεξία τῶν ἀκούοντων, καὶ τὸ σαρκικῶς νοεῖν αὐτά, καὶ μὴ πνευματικῶς. Ἀκδιούθον μὲν γὰρ καὶ ἀναγκαῖον ἦν ἐκεῖνα ῥηθῆναι διὰ τὸν περὶ τοῦ μάννα λόγον τῶν Ἰουδαίων· ἔδει δὲ τοὺς ἀκούοντας ἢ πνευματικῶς ἀκοῦειν αὐτά, ἢ μὴ τοῦτα δυναμένους, δέχεσθαι μὲν ταῦτα, ὑστερον δὲ φιλομαθῶς ἐρωτῆσαι περὶ τούτων.

Καὶ — ζῶντος. Καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὸ αὐτὸ εἶπε· *Σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος*· ἀλλὰ τότε μὲν ἐμακάρισεν αὐτὸν ὁ Χριστὸς διὰ τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν αἰτίαν· νῦν δὲ, ἐπειδὴ κοινῶς εἶπεν ὅτι *Πεπιστεύκαμεν καὶ ἐγνώκαμεν, διαστέλλει τὸν Ἰσκαριώτην ἀπ' αὐτῶν ἡδη σαλευόμενον.*

Ἀπεκρίθη — ἐξελεξάμην; Τοῦτο κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον.

Καὶ — δώδεκα. — *Ὅχι ἐγὼ, φησὶν, ὁμῶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην;* καὶ ὁμῶς ἐξ ὁμῶν εἶς, οὐδὲν τῆς παρ' ἐμοῦ ἐκλογῆς ἀπόνεμος, ὡς αὐτεξούσιος (78) πρὸς ἀρετὴν καὶ κακίαν, διάβολός ἐστιν, ἡγουν διαβολικός, τοῦ διαβόλου ὑπουργός. Δῆλον οὖν ὅτι ἐν τῇ προαιρέσει τοῦ ἀνθρώπου κείται τὸ σώζεσθαι ἢ ἀπόλλυσθαι.

Τινὲς δὲ διάβολον νῦν τὸν ἐπίβουλον ἐνόησαν. Οὐδὲν (79) οὖν καινὸν ἐν τῷ ἐκλέγεσθαι μὲν ἀγαθὴν προαίρεσιν ἔχειν τὸν Ἰούδαν, ὑστερον δὲ μεταδιθῆναι τοῦτον ὡς αὐτεξούσιον.

Καὶ — ἀποκτεῖναι. Οὐ γὰρ εἶχεν (80) ἐξουσίαν, ἡγουν οὐκ εἶχεν ἔδειαν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπατεῖν· ὡς περὶ ἀνθρώπου γὰρ τοῦτο εἶπεν ὁ εὐαγγελιστής: ὡς

Variae lectiones et notæ.

(80) Interpretatur ergo lectionem Chrysostomi, εἶχεν ἐξουσίαν, pro ἔδεικε, quam recte hoc locu te-

γὰρ ἄνθρωπος ὑπεστέλλετο νῦν, οὐ φεύγων τὴν θάνατον, ἀλλὰ φειδόμενος τῶν φονέων, καὶ οὕτω καιρὸς ἦν τοῦ πάθους αὐτοῦ. Ἐδεῖ γὰρ αὐτὸν ποτὲ μὲν ὡς Θεὸν μένειν ἀχείρωτον, ποτὲ δὲ ὡς ἄνθρωπον ὑποχωρεῖν οἰκονομικῶς.

Ἦν — Σκηνοπηγία. Αὕτη ἐωρτάζετο εἰς μνήμην τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ Μωϋσῆς ἐπηξε πρῶτον τὴν κατασκευασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Βεσελεὴλ θείαν σκηνήν.

Ἐἶπον — αὐτοῦ. Οἱ τοῦ Ἰωσήφ υἱοί, τοῦ θείου πατρὸς αὐτοῦ.

Μεταδῶθει — ποιεῖς. Προσκοινοῦνται μὲν ἐπ' ἀγαθῷ συμβουλευεῖν, ὡς συγγενεῖς δῆθεν καὶ οικειότατοι· σκοπὸς δὲ αὐτοῖς πονηρὸς, ἐκ φθόνου τεχνεῖς. Πειρώμενοι γὰρ μεταγαγεῖν τούτον εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἵνα ἀναιρεθῆ ἡ παρά τῶν ζητούντων ἀποκτείνει αὐτὸν, προβάλλονται τὸ δεῖν καὶ τοὺς ἐκείσε ὄντας μαθητὰς αὐτοῦ, ἦτοι τοὺς ὄχλους, τοὺς ἐν Ἰουδαίᾳ παρεπομένους αὐτῷ, θεωρεῖν τὰ σημεῖα ἃ ποιεῖ.

Οὐδεὶς — εἶναι. Κατὰ μὲν τὸ προχειρὸς νοοῦμενον δοκῶσι παρακινεῖσιν αὐτὸν ἵνα μεταβῆ· κατὰ δὲ τὸ βαθυτέρον ἀποσκώπτουσιν, ὡς δειλὸν ἄμα καὶ φιλοδόξον. Τὸ μὲν γὰρ ἐν κρυπτῷ τι ποιεῖν δειλοῦ, τὸ δὲ ζητεῖν ἐν παρήρησι εἶναι, ἦτοι φανερόν, ἀπόβλεπτον, φιλοδόξον.

Εἰ — κόσμῳ. Εἰ ταῦτα τὰ σημεῖα ποιεῖς, καὶ οὐ φαντάζεσαι, φανέρωσον σεαυτὸν πᾶσιν Ἰουδαίοις. Ἐπίπτουσι γὰρ καὶ (81) τὰ σημεῖα ὡς φαντασίαν.

Ἄηλον οὖν ἐνταῦθεν δεῖ σημεῖα ἐποίησε κάκει, ἃ πάντα παρίδραμεν ὁ Ἰωάννης, ὡσπερ καὶ ἄλλα πολλὰ, σπειδῶν μᾶλλον ἐπὶ τὰ φέροντα ξένην τιὰ διήγησιν, καὶ ὧν οἱ ἄλλοι οὐκ ἐπεμνήσθησαν. Εἶτα λέγει καὶ τὸ αἴτιον τῆς τοιαύτης ὑπόψιας.

Οὐδὲ — αὐτόν. Οὐδ' αὐτοὶ ἐπίστουσι εἰς αὐτὸν, ὡς εἰς Θεόν. Ἄλλ' ὅμως οἱ νῦν τοιοῦτοι μεγάλοι γέγονασιν ὑστερον, καὶ πολλὰ παρὰ πολλῶν ὑπὲρ αὐτοῦ πεπόνθασιν, Ἰάκωβος καὶ Ἰούδας. Τί οὖν ὁ τὰς καρδίας αὐτῶν εἰδώς; Ἦ οὐκ ἤλεγξεν αὐτοὺς πονηροὺς καὶ ἐπιβούλους, ἀλλὰ μακροθύμως ἀποκρίνεται πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν.

Λέγει — πάρεστιν. Ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς, ὁ τοῦ ἀπελθεῖν με εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀναιρεθησόμενον, ὡς σπουδάχετε, οὕτω πάρεστι· εἰ με κατεπείγετε πρὸ τοῦ τοιοῦτου καιροῦ;

Ὁ δὲ καιρὸς — ἐτοιμος. Ὁ καιρὸς ὁ ὑμέτερος ὁ τοῦ ἀπελθεῖν ὑμᾶς εἰς τὴν Ἰουδαίαν πάντοτε ἔστιν εὐχερής. Ἐμοὶ μὲν γὰρ ἐμποδίζει τὸ μήπω παρῆναι αὐτόν· ὑμῖν δὲ οὐδὲν, συμφρονούσιν ἤδη τοῖς Ἰουδαίοις.

A evangelista : nam sicut homo nunc formidat, non mortem fugiens, sed homicidis parcens, et quia tempus suæ passionis nondum advenerat. Siquidem oportebat eum interdum quidem manere inexpugnabilem, utpote Deum, quandoque vero tanquam hominem dispensatorie cedere.

Vers. 2. *Erat — Scenopogia.* Hæc celebrabatur in memoriam diei, quo primum Moses divinum fixit tentorium, quod a Beseleel fabricatum est.

Vers. 3. *Dixerunt — ejus.* Filii Joseph, qui adoptione pater ejus erat.

Vers. 3. *Transi — facis.* Fingunt quidem utiliter suadere tanquam cognati et amici familiares, finis vero eorum pravus erat, ab invidia procedens : conabantur siquidem illum in Judæam pellicere, ut ab illis occideretur, qui eum quærebant interficere. Causam autem prætexebant, quod oporteret discipulos quoque ejus, qui ibi erant, sive turbas, quæ illum in Judæa sequebantur, intueri signa, quæ ipse ederet.

Vers. 4. *Nemo — esse.* Juxta faciliorem intellectum et qui in promptu est, videntur illum incitare ut transeat ; juxta profundiore vero, scommata in eum jaciebant, tanquam in timidum simul et gloriæ cupidum. Siquidem in occulto quidem quidpiam facere, timidi est : quærere autem palam esse, sive manifestum et gloriosum, gloriæ cupidi est.

Vers. 4. *Si — mundo.* Si hæc signa vere et non apparenter facis, manifesta te ipsum omnibus Judæis. Suspiciabantur namque signa hæc phantastice fieri.

Hinc ergo manifestum est, quod etiam ibi miracula ediderit, quæ omnia prætercurrit Joannes, quemadmodum alia multa, festinans magis ad ea quæ novam aliquam afferebant narrationem, et quorum alii nullam fecerant mentionem. Deinde causam etiam dicit talis suspicionis.

Vers. 5. *Neque — eum.* Neque ipsi credebant in eum, tanquam in Deum. Attamen hi qui tunc tales erant, magni postmodum effecti sunt, multaque a multis pro illo passi sunt, Jacobus videlicet et Judas. Quid ergo is, qui eorum corda noverat? Non reprehendit illos, tanquam malos et insidiatōres, sed

D patienter respondet ad intentionem ipsorum.

Vers. 6. *Ait — adest.* Tempus, quo convenit, ut ego in Judæam vadam occidendus, ad quod vos laboratis, nondum adest : quid me urgetis autem hujusmodi tempus?

Vers. 6. *Tempus autem — paratum.* Tempus quo vos in Judæam abeatis, semper in promptu est, mihi impedimento est tempus, quod nondum adest : vobis autem nihil est impedimento, cum jam una cum Judæis sentiatis.

Variæ lectiones et notæ.

prodixit Theophylactus. Flumen orationis hic abripuit Chrysostomum, ceceptum fortasse loco simili Marc. vi, 5. L'argior certe erat dicendi materia,

explicandis illis, οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν.
(81) Καὶ γὰρ B.

Vers. 7. *Non* — vos. Utpote amicos suos et una secum sentientes : quia vos ad eum acceditis. Mundum autem dicit, Judæos mundana sapientes.

Vers. 7. *Me* — *sint*. Mihi autem inimicus est, quia ego ostendo quod opera ejus mala sint : ideo ego nunc non accedo ad ipsum occidendus, sed cum tempus advenerit. Ostendit ergo, quod ob id potius oderant ipsum Judæi, quod illos argueret, quamquam ipsi dicerent se eum odisse, quod legis transgressor esset, Deoque contrarius ; et quod non solum Sabbatum solveret, sed et Patrem summi diceret Deum, æqualem sese faciens Deo ²¹

Tu vero mihi considera, quam mansuete tulerit fratrum consilium, quo insidiis appetebatur. Nos vero non ita, sed statim indignamur ac molesto ferimus, omnibusque modis tales ulciscimur : quo ergo pacto discipuli ejus erimus ?

Vers. 8. *Vos* — *istum*. Hoc est prædictum, puta, Scenopægorum. Vos qui amici estis Judæorum qui periculum nullum timetis.

Vers. 8. *Ego* — *istum*. Non dixit : Non ascendam, sed, *Nondum ascendam*, hoc est, Non nunc ascendam, eo quod nunc vivat ac vigeat excandescencia Judæorum. Irrationalis namque temeritatis est, sese in manifestum conjicere periculum.

Vers. 8. *Quia* — *impletum est*. Tempus vitæ meæ, qua in terra vivo. Quanquam enim circa futurum Pascha crucifigendus erat, adhuc tamen oportebat miracula operari ac docere, multosque ad fidem atrahere. Non est ergo sermo timoris, sed dispensationis ; nam si tunc in Judæam abiisset, omnino ipsum occidere tentassent : quod si captus tanquam homo occisus fuisset, datum fuisset impedimentum his quæ dicturus aut facturus erat ; si vero non fuisset captus, sed tanquam Deus evasisset, incarnationi ejus non fuisset habita fides. Tempus itaque debito modo disponit.

Vers. 9. *Hæc* — Vers. 10. *festum*. Cum eis non ascendit, propter dictam causam, et ne manifestarent eum Judæis : postmodum autem ascendit, cum jam furor illorum reprimi inciperet, ut scirent, qui timorem ejus arguebant, quod timidus non esset, sed congrua dispensatione uteretur.

Vers. 10. *Non* — *oculto*. Quasi latenter : adhuc enim verebatur, exspectans donec perfecte deferuisset ferocitas illorum, et ne cognosceretur etiam a fratribus suis.

Vers. 11. *Judæi ergo* — *festo*. Pulchra sane illorum opera in diebus festis, cum illos cædis facerent occasionem. Cum enim in festo occidere eum proposissent, utpote tunc etiam adventurum propter

²¹ Joan. v, 18.

Variae lectiones et notæ.

(82) Εἰς αὐτήν Α.

(85) Repudiavit ergo Chrysostomi lectionem, qui οὐκ, locu οὐπω habet. Vide Chrysost. VIII. p. 285 E. Cyrillus habet etiam οὐκ, tom. IV, p. 401 B ꝛc deinceps.

(84) ἀψηφίσθη Β.

(85) Id est, οικονομικῶς τηρεῖ.

Ὁδ — ὑμᾶς. Ὡς φίλους αὐτοῦ καὶ ἀδελφούς. Διὸ ὑμεῖς ὑπάγετε εἰς αὐτόν. Κόσμον γὰρ λέγει τοὺς κοσμικὰ φρονούντας Ἰουδαίους.

Ἐμὲ — ἔστιν. Ἐμοὶ δὲ ἰχθραίναι, διότι ἐγὼ ἀποδεικνύω ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ ἔστι. Διὸ ἐγὼ οὐχ ὑπάγω εἰς (82) αὐτόν ἄρτι, ἀναιρεθησόμενος, ἀλλ' ὅτε ὁ καιρὸς ἴκωσθῃ. Ἐδείξεν οὖν ὅτι διὰ τὸ ἐλέγχειν τοὺς Ἰουδαίους ; μᾶλλον ἐμισοῖτο, εἰ καὶ ἐκαίνοι ἔλεγον μισεῖν αὐτόν ὡς παράνομον καὶ ἀντίθεον, ὅτι οὐ μόνον ἔλεγε τὸ Σάββατον, ἀλλὰ καὶ Πατέρα ἰδίον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ.

Σὺ δέ μοι σκόπει πῶς πρῶτος ἤνεγκε τὴν ἐπίβουλον συμβουλήν τῶν ἀδελφῶν. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς οὐτώ, ἀλλ' εὐθὺς ἀγανακτοῦμεν καὶ σχετιάζομεν καὶ πᾶσι τρέποισ ἀμυνόμεθα τοὺς τοιοῦτους ; πῶς οὖν ἐτόμεθα μαθηταὶ αὐτοῦ ;

Ἰμῶς — ταύτην. Τὴν προειρημένην, τὴν τῶν Σκηνοπηγίων. Ἰμῶς οἱ φίλοι τῶν Ἰουδαίων οἱ μὴ δένα κίνδυνον ὑποκτείνοντες.

Ἐγὼ — ταύτην. Οὐκ εἶπεν, Οὐκ (83) ἀναβαίω, ἀλλ' Ὁδὼ ἀναβαίω, τουτέστιν Οὐ νῦν ἀναβαίω διὰ τὸ ζεῖναι καὶ ἀκμᾶζειν νῦν πᾶν θυμὸν τῶν Ἰουδαίων. Θρασύτητος ; γὰρ ἀλογιστοῦ τὸ ἐπιβρίπτειν ἑαυτὸν εἰς πρόδηλον κίνδυνον.

Ὅτι — πεπλήρωται. Ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἐν τῇ γῆ ζωῆς. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον Πάσχα σταυροῦσθαι ἐμελλεν, ἀλλ' ἴδει αὐτόν ἐτι καὶ θαυματουργῆσαι καὶ διδάξαι, καὶ πολλοὺς εἰς πίστιν ἐπισπασθαι. Οὐ δειλίαν τοίνυν ὁ λόγος, ἀλλ' οικονομίας ; εἰ γὰρ ἀπῆλθε τότε εἰς τὴν Ἰουδαίαν, πάντως ἂν ἐπαχίρηναν ἀνελεῖν αὐτόν ; καὶ εἰ μὲν χειρωθεὶς ὡς ἀνθρώπος (84) ἀνηρέθη, ἐνεποδίσθησαν ἂν ἃ λέγειν καὶ ποιεῖν ἐμελλεν ; εἰ δὲ μὴ χειρωθεὶς, ὡς Θεὸς διέδρα, ἠπιστήθη ἂν ἡ ἐνανθρώπησις αὐταῦ. Δοιοῦν οὖν οικονομεῖ (85) τὸν καιρόν.

Ταῦτα — ἔορτην. Σὺν αὐτοῖς ; μὲν οὐκ ἀνέθη διὰ τε τὴν βηθεῖσαν αἰτίαν καὶ ἵνα μὴ φανερώσωσιν αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίαις ; ὕστερον δὲ ἀνῆλθεν, ἀρξάμενου λοιπὸν τοῦ θυμοῦ αὐτῶν καταστῆλασθαι, καὶ ἵνα γνῶσιν οἱ δειλίαν αὐτοῦ γαταγνώσκοντες δὲ οὐκ ἔστι δειλὸς, ἀλλ' οικονομικὸς.

Ὁὐ — κρυπῶ. Ὡς κρυφίως ; ἐτι γὰρ διστατέλλετο περιμένων χανουθῆναι τέλος τὸν θυμὸν, καὶ ἵνα μήπω γνωσθῇ μηδὲ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ.

Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι — ἔορτην. Καλὰ γε (86) αὐτῶν τὰ ἐν ταῖς ἔορταῖς κατορθώματα, ἀφορμὴν φόνου ποιουμένους (87) αὐτάς. Προμελετήσαντες γὰρ ἐν τῇ ἔορτῃ τοῦτον ἀνελεῖν, ὡς τῆνικαῦτα διὰ τὴν πανήγυ-

(86) Καταλέγει αὐτῶν Α. Lectionem receptam comprobat etiam Chrysost. tom. VIII. p. 288 B.

(87) Μάλιν ποιοῦμένων. Potest tamen et hoc defendi. Ex Chrysostomo, qui hic constructionem mutavit, nihil efficitur.

ριν καὶ αὐτὸν συμπαρασόμενον, ἡστέχησαν, μὴ εὐ- A
ρισκομένου.

Καὶ — ἐκείνος; Οὐδ' ὄνομασι τοῦτον βούλονται
καλεῖν διὰ τὴν μίσην· ὅμως ὁ λόγος ἐμφαίνει χαυνώ-
σιν τινα τοῦ θυμοῦ.

Καὶ — ὄχλοις. Τάραχος, ἀντιλογία.

Οἱ — ἐστίν. Οἱ ἀδιάφοροι τὸν νοῦν.

"Ἄλλοι — κόσμον. Οἱ διαφθαρμένοι. Κόσμον (88)
δὲ λέγουσι τὸ πλῆθος.

Οὐδεὶς — Ἰουδαίων. Οὐδεὶς τῶν λεγόντων ὅτι
Ἄγαθός ἐστι, παρήρησις ἐλάλει περὶ αὐτοῦ, ἤγουν εἰς
ἐπήκοον τῶν ἀρχόντων, διὰ τὸν φόβον αὐτῶν.

"Ἦδη δὲ — ἱερὸν. (89) Ἀνέθη μὲν ὅτι ἔγνω
σεβασθέντα τὸν θυμὸν αὐτῶν· ἐδίδασκε δὲ δεικνύων B
τὸ ἀπίστητον ἔκτυοῦ. Μεσοῦσης δὲ τῆς ἰορτῆς τῶν
Σκηνοπηγίων, ἤγουν τῆ τετάρτῃ ἡμέρᾳ· ἐπτά γὰρ
ἡμέρας· ἐώρταζον αὐτήν.

Καὶ — μὴ μεμαθηκώς; Ἐθαύμαζον οὐκ ἔδιδ-
τασκον, ἀλλὰ πῶς γράμματα οἶδε μὴ μεμαθηκώς.
Κατενόουν γὰρ ἔδιδασκε, πάσης (90) μεσῆ σοφίας,
καὶ οὐκ ἄνευ εἰδήσεως γραμμάτων τοιαῦτα δύνα-
σθαι διδάσκειν ὑπελάμβανον. Ἔδει δὲ αὐτοῦ; κἀν-
τεῦθεν συνιδεῖν ὅτι Θεός ἐστιν (91) αὐτοσοφία, αὐ-
τὸς ἐξευρών πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης.

Ἄπεκρίθη — με. Τὸ μὲν Ἐμὴ ἀληθές, τὸ δὲ
Οὐκ ἐμὴ οικονομικόν· εἰς τιμὴν δὲ τοῦ Πατρὸς καὶ C
Θεοῦ, καὶ εἰς ἀπίδειξιν μετριοφροσύνης, καὶ εἰς τὸ
γενέσθαι αὐτὴν εὐπαραδεκτοτέραν. Οὐκ ἐπειδὴ δὲ
οικονομικόν, διὰ τοῦτο καὶ ψευδές· τὰ γὰρ τοῦ
Υἱοῦ πάντως καὶ τοῦ Πατρὸς, ὡσπερ καὶ τὰ τοῦ
Πατρὸς πάντως καὶ τοῦ Υἱοῦ· κοινὰ γὰρ ἀμφοῖν, ὡς
ἴσοις.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον βαθύτερον. Ἡ φαινο-
μένη ἐμὴ διδαχὴ οὐκ ἐστὶν ἐμὴ ἰδίως· οὐδὲ γὰρ ἔχω
ἰδίον· ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς ἐστίν, ὡς ἐμοῦ τὰ αὐτὰ
ἐκαίην διδάσκοντος διὰ, τὸ ταῦτ' ἐν τῆς φύσεως
καὶ (92) θελήσεως, καὶ διὰ τὸ εἶναι με λόγον αὐτοῦ·
εἰ γὰρ καὶ ἄλλη ὑπόστασις ἐγὼ, ἀλλ' οὕτω λέγω
καὶ πράττω ὡς νομίζεσθαι ἡμᾶς ἔν.

Ἐάν — λαλῶ. Θέλημα τοῦ Θεοῦ λέγει νῦν τὸ ἐρ-
γάζεσθαι τὴν ἀρετὴν καὶ προσέχειν ταῖς περὶ αὐτοῦ D
προφητεῖαις. Ἢ ἀρετὴ μὲν γὰρ καθάρει τὸν νοῦν·
αὐτὴ προφητεῖται δὲ διδάσκουσιν αὐτὸν τηλαυγῶς. Ἄφ'
ἔκτυοῦ δὲ λαλεῖ ὁ τὰ τοῦ ἰδίου θελήματος λαλῶν.
Εἶτα ἐπάγει· καὶ συλλογισμὸν ἀναντιρρήτων.

88 Bar. III, 37.

Varia lectioes et notæ.

(88) Scilicet, loco ὄχλου, legit κόσμον. Negligen-
tia id accidit. Nam et Chrysost. vulgatum habet,
tom. VIII, p. 288 et 289.

(89) Neuter meorum agnoscit vocabula καὶ

(22) Eo non — errabant. Exciderunt conatu,
illo non invento.

(a) Quaedam iræ tumorem. Iræ paululum re-

A publicum conventum, eo non invento, hinc inde
errabant (22).

Vers. 11. Et — ille? Neque eum suo nomine
volebant appellare propter odium: ostendit tamen
sermo quemdam iræ tumorem(a).

Vers. 12. Et — turbis. Turbatio et contradictio.

Vers. 12. Quidam — est. Qui videlicet mente cor-
rupti non erant.

Vers. 12. Alii — mundum. Qui mente corrupti
erant Mundum autem dicit multitudinem.

Vers. 13. Nullus — Judæorum. Nullus eorum,
qui dicebant: Bonus est, loquebatur de eo palam,
sive audientibus magistratibus propter timorem
illorum.

Vers. 14. Cum autem jam — templum et docebat.
B Ascendit quidem, cum cognovisset existimantiam esse
illorum ferocitatem. Docebat autem, ostendens sui
admirationem(b). Postquam dimidium festi peractum
erat, quarto videlicet die Scenopegiorum; nam sep-
tem diebus illa celebrabant.

Vers. 15. Et — cum non didicerit? Admirabantur,
non ea quæ docebat, sed quomodo litteras non set,
cum non didicisset. Considerabant enim ea quæ
docebat omni sapientia esse plena: nec talia cum
posse docere existimabant absque cognitione litte-
rarum. Oportuit autem cognoscere, quod Deus esset,
ipsa sapientia, et qui omnem adinvenerat viam
prudentiæ 21.

Vers. 16. Respondit — me. Quod dicit Mea, veri-
tatem ostendit; quod autem ait: Non mea, dispensa-
tionem ad honorandum Patrem ac Deum, et ad osten-
dendam modestiam, utque facilius ipsa reciperetur.
Neque tamen ob id falsum est, quia dispensatorium;
nam quæ Filii sunt, omnino sunt et Patris, sicut
etiam quæ Patris omnino sunt et Filii: utraque
enim sunt ambobus communia, utpote æqualibus.

Alio quoque profundiore intellectu: Quæ mea
apparet esse doctrina, non est in ea propria, neque
enim ullam habeo propriam; sed Patris est, utpote
illo eadem per me docente, propter naturæ ac
voluntatis identitatem, et quia Verbum illius sum;
quanquam enim ego alia sim hypostasis, ita tamen
dico ac facio omnia ut nos unum esse intelligatis.

Vers. 17. Si — loquar. Voluntatem Dei vocat
nunc, operari virtutem, et prophetis, quæ de ipsa
sunt, attendere; virtus siquidem purgat mentem,
prophetiæ vero ipsam lucide docent. A seipso autem
loquitur, qui ea quæ suæ sunt voluntatis, loquitur.
Deinde etiam syllogismum inducit, cui nullatenus
possit contradici.

ἐδίδασκε.

(90) Μετὰ πάσης σοφίας. A.

(91) Μάλιν ἐστίν, ἢ αὐτοσοφία.

(92) Καὶ θελήσεως. Absunt A.

missam esse Paulo ante est χαυνωθῆναι.

(b) Sui admirationem. Imperterritum animum
suum.

Vers. 18. *Qui — est.* Gloriam intelligit hoc in A
oco honorem: nam ubique Patrem ac Deum præ-
ronebat, et ad illum omnia referebat, etiam propria
opera: qui ergo gloriam suam non quærebat, quam
ob causam aliena docturus erat? qui autem aliena
non docet, sed quæ illius sunt, qui misit ipsum,
omnino verax est.

Et vide quomodo omnes ad fidem, quæ in se est, at-
trahebat, ac dicebat: *Qui non honorat Filium non ho-
norat Patrem, qui misit illum*⁹³; siquidem ex hoc
propriam gloriam quærebat videbatur. Non tamen,
quasi propriæ amator gloriæ, hæc dicebat aut facie-
bat, sed quasi hominum cupiens salutem: nam
hanc per fidem, quæ in ipsum erat, procurare oport-
ebat. Pater namque dixit: *Hic est Filius meus dilec-
tus, in quo mihi complacitum est, ipsum audite*⁹⁴,
aliaque multa hujusmodi per prophetas.

Vers. 18. *Est — est.* Neque enim injustus est, qui
ejus quærit gloriam, qui misit illum. Quidam au-
tem injustitiam hoc in loco mendacium intellexe-
runt. Plurimæ itaque erant causæ, cur humilia
Christus loqueretur: tum ne ingenuus esse putare-
tur, aut Deo contrarius crederetur; ad hæc, pro-
pter auditorum imbecillitatem; præterea, ut homi-
nes doceret modestos esse, et nihil de se ipsis mag-
nificum dicere; demum, ut tanquam homo loque-
retur, ac propter alia hujusmodi. Unica autem cau-
sa erat cur sublimia loqueretur, celsitudo videlicet
divinitatis.

Quia vero hi Judæi duo crimina ipsi impinge-
bant, puta legis transgressionem, et quod Deo esset
contrarius, quod Sabbatum solveret, ac Patrem su-
um diceret esse Deum, æqualem sese faciens Deo,
velut septimo capite prædictum est⁹⁵: de uno qui-
dem ibi respondit eis, ostenso, quod Deo contrarius
non esset: de altero autem nunc respondet, et os-
tendit, illos potius esse legis transgressores.

Vers. 19. *Nonne — legem?* Legem universaliter
appellat, legalia præcepta, quæ dedit Moses, cum a
Deo ipsa detulisset, et ea illis scripsisset. Interrogat
ergo: *Nonne Moses dedit vobis legem, quem honora-
tis, et pro quo belligeratis, cui locutus est Deus?*

Vers. 19. *Et — legem.* — *Facit, sive, Servat.* De-
inde etiam addit, quomodo non servant legem.

Vers. 19. *Quid — interficere?* Cum lex dicat: *Non
occides, quid me occidere nitimini, neque legem ser-
vantes, neque Mosen veriti, qui eam vobis tradidit?*
impudentiæ siquidem est, legis accusare(c)trans-
gressores alia legis transgressionem.

⁹³ Joan. v, 23. ⁹⁴ Matth. xvii, 5. ⁹⁵ Joan. v, 18.

Variæ lectiones et notæ.

(93) Hentenius ante πῶς interponit ὅρα, quo ta-
men non est opus.

(94) Ἡ ἐδόκησα A.

(95) Ὑψιλόγος A.

(96) Ὅμοιο abest A.

Ὁ — ἔστιν. Δέξαν ἐνταῦθα τὴν τιμὴν φησι.
Πανταχοῦ γὰρ τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν προετίθει, καὶ
αὐτῷ πάντα ἀνέτιθει, καὶ τὰ ἑαυτοῦ κατορθώματα.
Μὴ ζητῶν οὖν δόξαν ἰδίαν, τίνος ἔνεκεν ἐμελλεν
ἕτερα διδάσκειν; Μὴ διδάσκων δὲ ἕτερα, ἀλλὰ τὰ
τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, ἀληθῆς ἐστὶ πάντως.

Καὶ πῶς (93) πάντας εἶλεκε πρὸς τὴν εἰς ἑαυτὸν
πίστιν, καὶ ἔλεγεν, Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾶ
τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν; δοκεῖ γὰρ ἐν-
τεῦθεν δόξαν ἰδίαν ζητεῖν. Ἄλλ' οὐχ ὡς δόξης ἰδίας
ἔρων ταῦτα ἔπολει καὶ ἔλεγεν, ἀλλ' ὡς θέλων τὴν
σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων· αὕτη γὰρ διὰ τῆς εἰς
αὐτὸν πίστεως, καὶ οὐχ ἐτέρως, ἐμελλε γίνεσθαι.
Εἶρηκε γὰρ ὁ Πατὴρ· Ὁσὸς ἐστὶν ὁ Υἱός μου ὁ
ἀγαπητός, ἐν ᾧ (94) εὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε,
καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα διὰ τῶν προφητῶν.

Καὶ — ἔστιν. Οὐκ ἀδικος γὰρ ὁ ζητῶν τὴν δόξαν
τοῦ πέμψαντος αὐτόν. Τινὲς δὲ ἀδικίαν ἐπὶ τοῦ παρ-
όντος τὸ ψεῦδος ἐνόησαν. Τοῦ μὲν οὖν ταπεινὰ
φθέγγεσθαι τὸν Χριστὸν πολλὰ τὰ αἰτία, τὸ μὴ νο-
μισθῆναι ἀγέννητον, τὸ μὴ δόξαι ἀντίθεον, τὸ ἀσθε-
νὲς τῶν ἀκούοντων, τὸ διδάσκειν τοὺς ἀνθρώπους
μετριοφρονεῖν καὶ μηδὲν μέγα λέγειν περὶ ἑαυτῶν,
τὸ ὡς ἀνθρώπων λέγειν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα· τοῦ
δὲ ὑψηλὰ (95) φθέγγεσθαι μία αἰτία, τὸ ὕψος τῆς
θεότητος.

Ἐπεὶ δὲ οἱ Ἰουδαῖοι οὗτοι (96) δύο ἐγκλήματα
ἐπήγον αὐτῷ, παρανομίαν καὶ ἀντιθεῖαν, ὅτι τε ἔλεγε
τὸ Σάββατον καὶ ὅτι Πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεόν,
ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ, καθὼς ἐν τῷ ἐβδόμῳ κε-
φαλαίῳ προεῖρηται· περὶ μὲν τοῦ ἐνδὸς ἐκεῖ τού-
τοις ἀπελογήσατο, δείξας ὅτι οὐκ ἐστὶν ἀντίθεος·
περὶ δὲ τοῦ ἐτέρου νῦν ἀπολογεῖται καὶ δείκνυσιν
ὅτι αὐτοὶ (97) μᾶλλον εἰσι παράνομοι.

Ὁ — νόμος; Καθολικῶς λέγει νόμον τὰς νομι-
κὰς ἐντολάς ἃς δέδωκε (98) Μωϋσῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ
κομίσει; αὐτὰς καὶ γράφας ταύτας αὐτοῖς. Ἐρωτᾷ
οὖν· Ὁ Μωϋσῆς ἔδωκεν (99) ὑμῖν τὸν νόμον, ὁ
παρ' ὑμῖν τιμώμενος καὶ ἐκδικούμενος; ᾧ λελάλη-
κεν ὁ Θεός;

Καὶ — νόμος. — Ποιεῖ, ἔχουν Τηρεῖ. Εἶτα προ-
στίθισι καὶ πῶς οὐ τηροῦσι τὸν νόμον.

Τί — ἀκούετε; Τοῦ νόμου λέγοντος, Ὁ φονεῦ-
σεῖς, τί με σπουδάζετε φονεῦσαι, μήτε (1) αὐ-
τὸν τηροῦντες, μήτε τὸν Μωϋσῆα αἰδούμενοι, τὸν δε-
δωκότα ὑμῖν αὐτόν; ἀναίδεις γὰρ τοὺς παρανόμους
ἐγκαλεῖν ἐτέρῳ παρανομίαν.

(97) Αὐτοὶ abest A.

(98) Διέδωκε A.

(99) Δέδωκεν A.

(:) Τὸν νόμον.

(c) *Legis accusare, etc.* Eos, qui leges violant, alium accusare, ut quæ leges violant.

Ἀπεκρίθη — ἀποκτείναι; Ὁ ὄχλος τοῦτο φησι Ἀ χαριζόμενος τοῖς ἄρχουσιν. Καὶ ὑβρίζουσι μὲν τὸν τῆς ἐπέκεινα, εἰς τιμὴν δὴθεν τῶν ὑβρεως ἀξίω ἀρχόντων· ἀρνοῦνται δὲ τὸν φόνον διὰ τὸ μύσος, καὶ ἵνα ἀφύλακτος λοιπὸν καταστῆ τοῖς ἐπιβουλεύουσι (2). Ἰνὸς δὲ αὐτοῦ ἀναισχυντότητας καὶ εἰς ὄργην πάλιν ὑποκινουμένους, ἀφήσει μὲν ἐπὶ πλεόν ἐλέγξει τούτους, ἵνα μὴ ἀναισχυντότεροι γένωνται· καὶ γὰρ οὐκ ἐβούλετο συνεχῶς τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐξάπτειν· ἀπτεται δὲ τῆς ἀπολογίας τῆς περὶ τοῦ Σαββάτου.

Ἀπεκρίθη — θαυμάζετε. Ἐν ἔργον λέγει, τὴν ἐν Σαββάτῳ ὕψιστον τοῦ τριάκοντα καὶ ὀκτώ ἔτη ἔχοντος ἐν τῇ ἀσθενείᾳ, περὶ οὗ τὸ ἔβδομον ἱστορεῖ κριζάλαιον. Καὶ πάντες θαυμάζετε, ἤγουν θορυβεῖσθε, ταράττεσθε· οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ τότε μανέντες καὶ ἐκτοτε ζητοῦντες αὐτὸν ἀποκτείναι. Εἶτα λέγει ὅτι Μωϋσῆς παρέδωκεν αὐτοῖς τὴν περιτομὴν, καὶ ἐν Σαββάτῳ περιτέμνουσιν, ὅταν δηλαδὴ ἡ ἐγδοῆ ἡμέρα τοῦ παιδίου εἰς Σάββατον καταστήσῃ· ἔπειτα συλλογίζεται, ὅτι Εἰ περιτέμνεται ἄνθρωπος ἐν Σαββάτῳ (τὸ δὲ περιτέμνειν ἔργον), πῶς οὐκ ἐγκαλεῖτε Μωϋσῆ τῷ ἐντεταμένῳ ἔργον ἐν Σαββάτῳ;

Διὰ — ἀνθρώπων. Τὸ διὰ τοῦτο οὐκ ἐστὶ νῦν αἰτιολογικόν, ἀλλ' ἀπλῶς κίεται κατὰ συνίθειαν Ἑβραϊκῆν. Λέγει δὲ ὅτι Μωϋσῆς παρέδωκεν ὑμῖν τὴν περιτομὴν, καὶ ἐν Σαββάτῳ περιτέμνετε ἀνθρώπων· τὰ δ' ἐν τῷ μέσῳ ρητὰ τέθεικε, δεικνύων ὅτι, Εἰ καὶ Μωϋσῆς παρέδωκεν ὑμῖν αὐτὴν, ἀλλ' οὐκ παλαιότερα αὐτοῦ ἦν. Φησὶ γάρ· Οὐχ ἔτι ἐκ τοῦ Μωϋσέως ἐστὶ, τουτέστι Παρέδωκεν ὑμῖν αὐτὴν, οὐχ ὅτι ἐκ τῆς αὐτοῦ νομοθεσίας ἀρχὴν λαμβάνει, οὐχ ὅτι ἐκτοτε ἀρχεται, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων ἐστὶ, τῶν περὶ Ἀβραάμ· ἐκεῖνος γὰρ πρῶτος ἐνετάλη· καὶ ὁμοῦς ἐπιεσακτον δοκοῦν κυριώτερον γίνεσθαι τοῦ Σαββάτου.

Εἰ — Σαββάτῳ; ἵνα μὴ ἀθετηθῇ ὁ νόμος Μωϋσέως, ὁ περὶ τῆς περιτομῆς. Τοῦ Μωϋσέως δὲ αὐτὸν εἶπεν, ὡς ὑπ' αὐτοῦ παρεδοθέντα, καθὼς εἰρήκαμεν. Φησὶ τοίνυν ὅτι Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἀνθρώπος ἐν Σαββάτῳ, ἐμοὶ ὀργίζεσθε, ὅτι ὁλον ἀνθρώπου ὕψιστον ἐργασάμην, ἀφέντες χολᾶν Μωϋσῆ πρὸ ἐμοῦ τῷ ἐπιτρέψαντι ἐργάζεσθαι περιτομὴν ἐν Σαββάτῳ;

Ὅλον δὲ ἀνθρώπου εἴρηκα, διότι ὁλον τὸ σῶμα αὐτοῦ παραλελυμένον, ὁλον ὕψιστον ἐποίησεν· ἢ ἐνεφηνεν ὅτι οὐ τὸ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐθεράπευσε.

Μὴ — ὀργίζεσθε. Μὴ κρίνετε προσωποληπτικῶς, ἐκαίνο μὲν ὡς παρ' ὑμῖν μέγαν καὶ ἔνδοξον ἀφιέντες αἰτίας, ἐμὲ δὲ ὡς εὐτελεῖ καὶ ἄδοξον αἰτιώμενοι.

Ἀλλὰ — κρίνατε. Μὴ πρὸς τὰ πρόσωπα βλέποντες, ἀλλὰ πρὸς τὰ πράγματα. Καὶ ἑτέρως γάρ· Ἡ

Vers. 20. *Respondit — interficere.* Hoc dicit turba, volens rem gratam præstare magistratibus, et eum qui omnem excedit honorem injuriâ afficiunt, in gratiam prinatum, qui injuria digni erant. Negant autem se illi procurare cædem propter sceleris gravitatem, et ut incaute deinceps ambulans, traderetur insidiatoribus. (††Sciens autem, eos impudentes esse ac rursus ad iram incitari, omittit quidem magis eos arguere, ne impudentiores fiant. Nolebat enim continuo eos ad iram inflammare. Incipit autem defensionem propter Sabbatum.)

Vers. 21. *Respondit — miramini.* — *Unum opus* dicit, illius in Sabbato curationem, qui triginta et octo annos in infirmitate vixerat, de quo septimum narrat caput. *Et omnes miramini,* sive turbamini, aut tumultuamini; nam hi erant, qui ex eo tempore insanientes quærebant eum interficere. Deinde ait: *Moses tradidit vobis circumcisionem,* et Sabbato circumcidunt, quando videlicet octavus infantis dies Sabbato occurrerit. Jam ergo argumentatur: Si Sabbato circumciditur homo, quomodo ergo de circumcisionis opere Mosen non accusari, quod opus fieri præcepit in Sabbato?

V. rs. 22. *Propterea — hominem.* Dictio *Propterea,* non est hic causæ redditiva, sed vulgari modo ac supradue Hebraico more ponitur. Dicit ergo, *Moses tradidit vobis circumcisionem, et in Sabbato circumciditis hominem.* Quæ autem in medio sunt verba addidit, ostendens quod licet Moses illam tradiderit, attamen ante illum fuerat. Ait enim: *non quod ex Mose sit.* Tradidit vobis illam, non quod a legislatione principium sumat: non quod tunc inceperit: sed ex patribus est, qui tempore(d) Abraham fuerunt; nam illi primum data est in præceptum: et tamen, cum aliunde ascititia videatur, firmior Sabbato efficitur.

Vers. 23. *Si — Sabbato?* Ut non contemnatur lex Mosis, quæ de circumcisione est. Ipsam autem dixit Mosis, tanquam ab eo traditam, sicuti diximus. Ait ergo: *Si circumcisionem accipit homo in Sabbato, mihi irascimini, quod totum hominem sanum reddiderim in Sabbato,* cum Mosi non sitis indignati, qui ante me permisit circumcisionem fieri in Sabbato? *Totum autem hominem* dixit; nam cum totum ejus corpus paralyti dissolutum fuisset, totum reddidit sanum; aut ostendit, quod non corpus tantum, sed et animam ejus curaverit.

Vers 24. *Nolite — aspectum.* Ne judicaveritis ex acceptione personarum, illi quidem, tanquam apud vos magno et præclaro remittentis accusationes, me vero, quasi vilem et inglorium, accusantes.

Vers. 24. *Sed — judicate.* Non ad personas spec-

Variæ lectiones et notæ.

(2) A voce γινούς ad finem scholii onittit Hentenius.

(4) Qui tempore, etc. Abrahami nimirum.

tantes, sed ad res ipsas. Item et aliter: Circumcisio quidem solum Hebræis signum erat: quod autem a me factum est, integra fuit sanitas ac veritas ejus, quod significabatur.

Vers. 25. *Dicebant* — Vers. 26. *dicunt*, siquidem silentium illis imposuerat.

Vers. 26. *Nam* — *Christus*? Tunc enim et principes in turba erant.

Vers. 27. *Sed* — *erit*. Atqui principes vestri interrogati ab Herode, ubi nasciturus esset Christus, dixerunt ei: *In Bethleem Judææ* 26: quin et prophetiam, quam hoc significaret, addiderunt: quomodo ergo nugamini, dicentes quod *Christus cum venerit, nemo cognoscit unde erit?* Præterea, si hunc nostis unde sit, quomodo quidam ex vobis dicunt: *Hunc non novimus unde sit?* 27? Hoc modo malitia non intelligit, quod sibi ipsi contradicat ac plane mentiat: nam est quedam animæ ebrietas.

Quod si quis dictum illud: *Unde sit*, non de loco et patria, sed de genere et patre intellexerit, dicere poterit, eos dixisse: *Hujus quidem genus et patrem novimus, puta Joseph, ut credebatur: Christi vero genus et Patrem nemo cognoscit, eo quod non sint hæc litteris prodita, ut dici possint.*

Vers. 28. *Clamabat* — *sim*. Clamabat, confundens eos, dum illi de industria male agerent: simul etiam omnibus manifestans, quæ ab ipsis occulte dicebantur. Dicit autem: *Et me nostis, quis sim*, quia Deus; *et nostis unde sim*, quia a Patre Deo: quanquam vos scire fingatis, quod a Joseph sim progenitus. Dicebat autem, quod illi ipsum noveant a testimonio Joannis, de quo dixit: *Alius est, qui testimonium perhibet de me* 27; ab operibus suis, de quibus ait: *Ipsa opera, quæ ego scio testimonium perhibent de me* 28; et a Scripturis, de quibus similiter ait: *Illæ sunt quæ testimonium perhibent de me* 29.

Et quomodo dixit vicesimo juxta Matthæum capite: *Nemo novit Filium nisi Pater* 30? Quia illud de natura divinitatis suæ dixit, hoc autem simpliciter de notitia, quod Deus sit Deique Filius.

Vers. 28. *Et* — *veni*. Etiam hoc, inquit, nostis; nam et id prædicta docent testimonia, et maxime, quia *Gloriam propriam non quero, sed gloriam ejus, qui misit me* 31.

Vers. 28. *Sed* — *me*. Pater ac Deus, qui videlicet misit me, sicut promiserat per prophetas: quod si verax est, qui misit, utique et verax est qui missus est, cum ejusdem sint naturæ.

Vers. 28. *Quem* — *novistis*. Ut pote negantes illum operibus. Ait enim et apostolus: *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant* 32.

26 Matth. II, 5. 27 Joan. IX, 29. 28 Joan. V, 32. 29 ibid. 36. 30 ibid. 39. 31 Matth. X, 72. 32 Joan. VII, 18. 33 Tit. I, 16.

Varia lectiones et notæ.

(3) Τοῦτο B.
(4) Inclusa exciderunt A.
(5) Δὲ loco καί, B.

Α μὲν περιτομή σημάτων ἦν μόνον Ἑβραίων· τὸ δὲ παρ' ἐμοῦ ἐργασθῆν διόκληρος ὑγεία τοῦ σεσημαμένου.

Ἐλεγον — λέγουσι. Καὶ γὰρ ἐπιστόμισεν αὐτοῦς.

Μήποτε — Χριστός; Ἐν τῷ ὄχλῳ γὰρ οἱ ἄρχοντες ἦσαν τότε.

Ἄλλὰ — δοτεί, Καὶ μὴν οἱ ἄρχοντες ὁμῶν ἐρωτηθέντες παρὰ Ἡρώδου, ποῦ ὁ Χριστός γεννηταί, εἶπον αὐτῶν· Ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας· καὶ προσέθησαν καὶ τὴν τοῦτο δηλοῦσαν προφητείαν· πῶς ὄν φλυαρεῖτε ὅτι Ὁ Χριστός, δεῦν ἐρχεται, οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν; Ἄλλὰ καὶ εἰ τοῦτον (3) οἴσαστε πόθεν ἐστὶ, πῶς ἐξ ὁμῶν ἄλλοι λέγουσιν ὅτι τοῦτον οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστὶ; Τοιοῦτον ἡ κονηρία, ἐναντιολογούσα καὶ ψευδομένη προφανῶς, οὐ συνίησι. Μίση γὰρ καὶ αὐτὴ ψυχῆς.

Εἰ δέ τις τὸ Πόθεν οὐ περὶ τόπου καὶ πατρῆος, ἀλλὰ περὶ γένους καὶ πατρὸς νοήσῃ, εἶποι ἂν αὐτοῦς λέγειν ὅτι Τοῦτου μὲν οἴδαμεν τὸ γένος καὶ τὸν πατέρα, [δηλαδὴ τὸν (4) Ἰωσήφ, ὡς ἰδύσκει· τοῦ δὲ Χριστοῦ τὸ γένος καὶ τὸν Πατέρα] οὐδεὶς γινώσκει, διὰ τὸ μὴ ῥητῶς ἀναγεγράφθαι.

Ἐκραξεν — εἰμί. Ἐκραξεν, ἐντρίπων αὐτοῦς ὡς ἰθιλοκακούντας, ἅμα δὲ καὶ πᾶσι φανερῶν τὰ κρυφίως παρ' αὐτῶν λεγόμενα. Λέγει δὲ ὅτι Κάμῃ οἴδατε τίς εἰμι, ὅτι Θεός; Καὶ οἴσατε πόθεν εἰμί, ὅτι ἐκ Πατρὸς Θεοῦ, εἰ (5) καὶ ἐκ (6) τοῦ Ἰωσήφ εἶδέναι με προσποιεῖσθε. Εἶδέναι δὲ αὐτὸν αὐτοῦς ἔλεγεν ἀπὸ τῆς μαρτυρίας; Ἰωάννου, περὶ οὗ εἶρηκεν ὅτι Ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ· ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, περὶ ὧν εἶπεν ὅτι Ἀυτὰ τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ· καὶ ἀπὸ τῶν Γραφῶν, περὶ ὧν ὁμοίως ἔφη ὅτι Ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ.

Καὶ πῶς ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἶρηκεν ὅτι Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ; Ὅτι ἐκεῖνο μὲν εἶπε περὶ τῆς φύσεως τῆς θεότητος αὐτοῦ· τοῦτο δὲ περὶ τοῦ εἶδέναι ἀπλῶς ὅτι ἐστὶ Θεός· καὶ Υἱὸς Θεοῦ.

Καὶ — ἐλήλυθα. Οἴδατε καὶ τοῦτο, φησὶ· καὶ τοῦτο γὰρ αἱ δηλωθεῖσαι μαρτυρίαι διδάσκουσιν, ἄλλως τε, καὶ (7) ὅτι Οὐ τὴν δόξαν τὴν ἰδίαν ζητῶ, ἀλλὰ τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντός με.

Ἄλλ' — με. Ὁ Πατήρ καὶ Θεός, ὡς πέμψας με, καθὼς διὰ τῶν προφητῶν ἐπηγγελάτο· εἰ δὲ ἀληθινὸς ὁ πέμψας, ἀληθινὸς ἄρα καὶ ὁ πεμφθεὶς, τῆς (8) αὐτοῦ φύσεως ὢν.

Ὅν — οἴδατε. Ὡς τοῖς ἔργοις ἀρνούμενοι αὐτόν. Φησὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος ὅτι Θεὸν ὁμοιοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται.

(6) Εἶδέναι με ἐκ τοῦ Ἰωσήφ προσποιεῖσθε A.
(7) Ὅτι ἀβεία A.
(8) Τῆς αὐτῆς A, quod Hentenius etiam habet.

Ἐγὼ — εἰμί. Διότι ἐξ αὐτοῦ εἰμι, ἐξ αὐτοῦ γε- A
γέννημαι. Καὶ ὅπως δὲ εἴρηκεν, Ὅχι ὅτι τὸν Πα-
τέρα τις ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ.

Κἀκείνος με ἀπέστειλε. Συνεχῶς λέγει περὶ τῆς
ἀποστολῆς, βουλόμενος πείσαι αὐτοὺς ὅτι ἐκ τοῦ
Θεοῦ ἀπέσταλται, καὶ οὐκ ἔστιν ἀντιθεὸς ὡς προ-
λαβόντες εἰρήκαμεν. Ἄμα δὲ καὶ εἰς θεραπείαν τῶν
προσισταμένων αὐτοῖς; θεοπρεπῶν ῥημάτων ἃ παρε-
μίγνυε πολλάκις τοῖς ἀνθρωποπρεπέσιν αὐτοῦ.

Ἐζητούν — πιδῶσαι. Ἐπλήγησαν γὰρ ἀκούσαν-
τες ὅτι Ὅν ὁμοίως οὐκ οἶδατε.

Καὶ — χεῖρα. Ἐπαίχοντο γὰρ ἀοράτως ὑπὸ τῆς
ἐνοουσίας (9) αὐτῶ θείας δυνάμεως.

Ὅτι — αὐτοῦ. Ἡ τοῦ συλληφθῆναι καὶ παθεῖν B
αὐτόν.

Πολλοὶ — αὐτόν. Ὑπὸ τε τῶν προλαβόντων ση-
μειῶν, ὑπὸ τε τῶν ἄρτι ῥηθέντων λόγων ἐαλωκότες.

Καὶ — ἐποίησαν; Εἰ καὶ ἐπίστευσαν, ἀλλ' οὐχ
ὄχιως. Εἰκόντες γὰρ ὅτι Ὁ Χριστὸς ὅταν ἔλθῃ,
ἔδειξαν ὅτι οὐκ ἐπίστευσαν βεβαίως αὐτὸν εἶναι τὸν
Χριστὸν, ἀλλ' ἀμφιβόλως, ὡς ἀγελαῖοι καὶ κούφοι.

Ἡ καὶ καθ' ὑπόθεσιν τοῦτο εἶπον, ὅτι θῶμεν, ἔτε-
ρον εἶναι τὸν Χριστὸν, ὡς οἱ ἄρχοντες λέγουσιν· ὁ
Χριστὸς; ὃν αὐτοὶ φασιν, ὅταν ἔλθῃ, μὴ τι δυνατώ-
τερος ἔστι τούτου; οὐχί.

Ἦκουσαν — ταῦτα. Ἦκουσαν ἐν ἑτέρᾳ ἡμέρᾳ C
δηλονότι. Γογγύζοντος δὲ, ἤγουν σὺν γογγυσμῶ τῶ
κατὰ τῶν ἀρχόντων λέγοντος.

Καὶ — αὐτόν. Ὡς ἀποσχίζοντα τὸν λαόν. Ὡ τῆς
μανίας, μᾶλλον δὲ τῆς ἀνοίας! Αὐτοὶ πολλάκις
ἐπιχειρήσαντες καὶ οὐκ ἰσχύσαντες τοῖς ὑπέρταϊς
τὸ πρᾶγμα ἐπέτρεψαν, τὸν τε θυμὸν παραμυθού-
μενοι, καὶ τὴν ἀσθένειαν ἑαυτῶν συγκαλύπτοντες.

Εἶπεν — εἰμί. Ἐλεγε μὲν πρὸς τὸ πλῆθος, ἀπε-
τείνετο δὲ πρὸς τοὺς ἀποστείλαντας τοὺς ὑπέρ-
τας. Δυσωπητικὸν δὲ τὸ ῥῆμα πρὸς καταστολὴν τῆς
μανίας αὐτῶν· Ἐτι μικρὸν χρόνον μεθ' ἡμῶν
εἰμί, τὸν ἄχρι τοῦ Πάσχα δηλῶν· τοῦτον μόνον
ἀναμείνατε.

Καὶ — με. Ὅτε ἀναληφθῶ εἰς τὸν οὐρανόν. D

Ζητήσατέ — εὑρήσατε. Εἰκὸς γὰρ πολλοὺς ἐξ
αὐτῶν μνημονεῖν αὐτοῦ, καὶ ζητεῖν αὐτὸν βοηθόν,
καὶ μᾶλλον ἀλίσκομένων τῶν Ἱεροσολύμων.

Καὶ — ἔλθειν. Ὅπου εἰμί τότε. Δηλοῖ δὲ τὴν ἐπὶ
τοῦ οὐρανοῦ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέδραν.

Εἶπον — ἔλθειν; Ἐπαθόν τι πρὸς τοὺς λόγους
αὐτοῦ, δυσωπηθέντες αὐτοὺς, καὶ ζητοῦσι πρὸς

Vers. 20. *Ego — sim.* Quia ex ipso sum, ex
ipso natus sum. Nam et in superioribus dixit :
*Non quod Patrem quispiam vidert, nisi is qui a Deo
est* 20.

Vers. 29. *Et ille me misit.* Continue de missione
loquitur, volens illis persuadere, quod a Deo
missus esset, nec Deo contrarius esset, sicut antea
diximus; simul etiam ad medendum divinis verbis
quibus illos offenderat, quæ frequenter verbis hu-
mano more dictis permiscebat.

Vers. 30. *Quærebant — apprehendere.* Nam
ægre audierant dicentem : *Quem vos non no-
vistis.*

Vers. 30. *Et — manum.* Tenebantur siquidem ab
unita ipsi divina virtute.

Vers. 30. *Quia — ejus.* Qua teneri ac pati
decreverat.

Vers. 31. *Multi — illum.* A prædictis signis, et
a sermonibus modo dictis capti.

Vers. 31. *Et — fecit?* Crediderunt quidem, non
tamen perfecte : nam dicentes : *Christus cum
venerit, ostendebant se non firmiter credidisse,
eum esse Christum, sed dubio modo, utpote ab-
jecti et leves.*

Aut id ex suppositione dixerunt : Ponamus
postmodum venturum esse Christum, veluti dicunt
principes sacerdotum : *Christus ille, quem ipsi
dicunt, cum venerit, num hoc magis admirandus
erit? nequaquam.*

Vers. 32. *Audierunt — hæc.* Audierunt sequenti
videlicet die. Murmurentem vero, sive cum mur-
mure adversus principes loquentem.

Vers. 32. *Et — eum.* Tanquam commoventem
populum ad seditionem. O dementia, magis au-
tem insaniam! Cum ipsi frequenter tentassent, nec
potuissent, ministris rem commiserunt : ut de
furore consolationem acciperent, suam autem im-
becillitatem occultarent.

Vers. 33. *Dixit — sum.* Multitudini quidem lo-
quebatur : intendebat autem ad ministros, qui
missi erant : est enim placationis verbum ad cor-
ruptionem insaniz illorum : *Adhuc modico tempore
vobiscum sum, significans tempus usque ad Pa-
scha : hoc ergo solum expectate.*

Vers. 33. *Et — me.* Cum assumar in cœ-
lum.

Vers. 34. *Quæretis — invenietis.* Siquidem veri-
simile est, quod multi eorum recordati ipsius
quæsierunt eum auxiliatorem, et maxime dum
Hierosolyma caperentur.

Vers. 34. *Et — venire.* Ubi tunc ero. Significat
autem sessionem ad dexteram Patris.

Vers. 35. *Dixerunt — Vers. 36. venire?* Af-
fecti quodammodo sunt ad sermones ejus, quibus

20 Jo. vi, 46.

Varie lectiones et notæ.

(9) Ἐνοουσίας A. Tale quid videtur reperisse Hentemius. Sed ita corrigendum esset ἐνοουσίας.

placabantur, et quærent inter sese, non intelligentes ea quæ dicebantur. Dispersionem vero Græcorum dicebant gentes, quæ ubique terrarum dispersæ erant, et nullo prohibente inter se commiscebantur, cum ipsi solam inhabitarent Palæstinam, et a lege prohiberentur cæteris commisceri gentibus.

Vers. 57. *In — bibat.* Primus ac postremus dies dicti festi Scenopogiorum magni habebantur, quia in his studiosius in unum collecti divinis vacabant, eos qui in medio erant in deliciis consumentes. Tunc ergo, cum unusquisque completo jam festo in domum suam recessurus erat, decrevit volentibus dare viaticum ad salutem, et clamavit, ostendens qua libertate loqueretur, et ut omnes audirent; multi enim erant. Dixit autem, *Si quis sitiit, siti doctrinæ, Veniat ad me et bibat* potionem spiritualem; neque enim eos convoco, qui non sitiunt, sed qui ardent appetunt hujusmodi potionem.

Vers. 58. *Qui — vivæ.* Ventrem hic dicit cor; veluti cum dicitur: *Et legem tuam in medio ventris mei*⁴⁴. *Flumina vero aquæ,* Spiritus abundantiam, divinæ gratiæ plenitudinem; *vivæ* autem, hoc est, semper operantis, semper motæ: nam cum divina gratia animæ insederit, fons efficitur, semperque scaturit. Petrus siquidem et Paulus, e: quotquot illorum similes fuerunt, divinam gratiam in corde inundantem habentes, non flumen, sed flumina concipiebant, multo fluxu scaturientia, quæ quidquid accederet, attrahebant (e), et infidelium vaniloquia undis obruebant ac demergebant.

Quinto autem capite dixit ad Samaritanam: *Aqua quam ego dabo, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*⁴⁵; et ibi rursum lege similibus verborum enarrationem.

Post dictum autem, *Sicut ait Scriptura,* ponenda est distinctio. Multifariam enim præcepit Scriptura credere in illum.

Vers. 59. *Hoc — eum.* Hoc, puta, *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* De Spiritu vero, sive de spiritualibus gratiis.

Vers. 59. *Nondum — sanctus.* Nondum erat in illis, qui in ipsum credebant; nondum datus erat discipulis ejus.

Vers. 59. *Quia — glorificatus.* Quia nondum

⁴⁴ Psal. xxxix, 9. ⁴⁵ Joan. iv, 14.

αυτοὺς μὴ νοοῦντες τὰ ρηθέντα. Διασκορπὸν δὲ τῶν Ἑλλήνων ἔλεγον τὰ ἔθνη, διὰ τὸ διεσπάρθαι πανταχοῦ, καὶ ἀκωλύτως ἀλλήλοις ἐπιμίγνυσθαι, αὐτοὶ μόνην οἰκοῦντες τὴν Παλαιστίνην, καὶ παρὰ τοῦ νόμου κωλυόμενοι ἐπιμίγνυσθαι τοῖς ἀλλογενέσιν.

Ἐν — πινέτω. Καὶ ἡ πρώτη ἡμέρα τῆς θηλοθείσης ἑορτῆς τῶν Σκηνοπηγίων καὶ ἡ ἐσχάτη μεγάλαί ἐνομίζοντο. Διὸ καὶ σπουδαιότερον ἐν ταύταις συλλεγόμενοι τοῖς θεοῖς ἐσχόλιζον, τὰς ἐν τῷ μέσῳ μᾶλλον εἰς τρυφᾶς ἀναλίσκοντες. Τότε τοίνυν, ὅτε συμπληρουμένης ἦδη τῆς ἑορτῆς ἔμελλεν ἀνχωρεῖν ἕκαστος οἴκαδε, βούλεται δοῦναι τοῖς βουλομένοις ἐφέδια πρὸς σωτηρίαν· καὶ ἔκραξε μὲν δηλῶν τὴν παρῆρσιαν αὐτοῦ, καὶ ἵνα πάντες ἀκούσωσι, πολλοὶ ὄντες. Εἶπε ἐξ· Ἐάν τις διψᾷ ἴψην διδασκαλίας, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω πόμα (10) πνευματικόν· τοῦς γὰρ οὐ διψῶντας οὐ συγκαλῶ, ἀλλὰ τοῦς διακαῶς ἐρώντας τοῦ τοιοῦτου πόματος.

Ὁ — ζῶντος. Κοιλίαν ἐνταῦθα λέγει τὴν καρδίαν, ὡς τὸ· Καὶ τὸν νόμον σου ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου· ποταμοὺς δὲ ὕδατος τὴν εὐψιλίαν τοῦ Πνεύματος, τὴν πλημμύραν τῆς θείας χάριτος· ζῶντος δὲ, ἔργου ἀπὸ ἐνεργουῦντος, ἀεικινήτου. Ὅταν γὰρ ἡ θεία χάρις ἐνδρυνθῇ ψυχῇ, πηγὴ γίνεται, καὶ βλύζει διαπαντός. Καὶ γὰρ καὶ Πέτρος καὶ Παῦλος καὶ ὅσοι κατ' ἐκείνους (11) τὴν θεῖαν χάριν ἐν τῇ καρδίᾳ πλημμυροῦσαν ἔχοντες, οὐ ποταμὸν, ἀλλὰ ποταμοὺς λόγων ἤφισσαν, πολλῶ τῷ ῥοίῳ φερομένους, καὶ πᾶν τὸ προστυχὸν παρασύροντας, καὶ τὰς τῶν ἀπίστων κενωφωσίας ἐπικλύζοντας, καὶ (12) καταποντίζοντας.

Καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ δὲ κεφαλαίῳ πρὸς τὴν Σαμαρείτιν εἶπεν ὅτι· Τὸ ὕδωρ, ὃ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· καὶ ἀνάγκηθι πάλιν τὴν ἐξήγησιν τῶν τοιούτων ρητῶν.

Μετὰ δὲ τὸ καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή (13) ὑποτιθέτον. Διαφόρως γὰρ ἐνετείλατο ἡ Γραφή πιστεῦναι εἰς αὐτόν.

Τοῦτο — αὐτόν. Τοῦτο, ποῖον; τὸ Ποταμοὶ ἐν τῆς κοιλίας αὐτοῦ βεύσουσιν (14) ὕδατος ζῶντος. Δὲ περὶ τοῦ Πνεύματος δὲ, εἰτὸν περὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων.

Ὅπω — ἄγιον. Ὅπω ἦν ἐν τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν· ὅπω ἦν δεδομένον τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ.

Ὅτι — ἔδοξάσθη. Ὅτι ὅπω ἔδοξάσθη διὰ τοῦ

Variæ lectiones et notæ.

(10) Διδασκαλικόν A.
(11) Videtur aliquid deesse. Ex Hentenio colligas, illum legisse, ἐγένοντο, τὴν. Potest tamen intelligi.

(12) Ποντίζοντας B.
(13) Ita Chrysost. tom. VIII, p. 299 D.
(14) βεύσσονται B.

(e) *Attrahebant.* Secum rapiebant.

σταυροῦ· δόξαν γὰρ καλεῖ τὸν σταυρόν. Τοῖς μὲν ἄλλοις ἄπασιν θνεῖδος ἦν, ὡς μεγάλων ἐγκλημάτων ἐπιτίμιον· μόνῳ δὲ τῷ Χριστῷ δόξα γέγονεν, ὡς μεγάλης ἀγάπης τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐπιτίμιον. Τίς γὰρ εὐγνώμονα ψυχὴν ἔχων, ἀκούων τὸν ἐπέκεινα πάσης τιμῆς τηλικαύτην ἀτίμιαν ὑποστάντα διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, οὐ δοξάζει τοῦτον;

Πρὸ μὲν οὖν τοῦ σταυροῦ οὐ Πνεῦμα ἅγιον (15) ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς, ἀλλ' ἐξουσίαν πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὥστε ἐκβάλλειν αὐτὰ καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν· μετὰ δὲ τὸν σταυρὸν Πνεῦμα ἅγιον. Ἐπεὶ γὰρ ἡμαρτηκότες καὶ προσκεκρουκότες ἔχθροὶ ἦμεν τοῦ Θεοῦ· ἡ δὲ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεὰ ἐστίν· ἡ δὲ δωρεὰ τοῖς φίλοις δίδεται· ἴδει πρότερον προσενεχθῆναι τὴν ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν, καὶ (16) καταλλαγὴν καὶ κατάλυσιν τῆς ἐχθρας, ἥτις ἦν (17) ἡ σφαγὴ τοῦ λογικοῦ Ἀμνοῦ, ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ· καὶ τότε δοθῆναι τὴν δωρεάν.

Πολλοὶ — *προφήτης*. Περὶ οὗ Μωϋσῆς ἔγραψεν, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν· καὶ ἀληθῶς οὗτος ἦν· ἀλλ' αὐτοὶ προφήτην αὐτὸν ἀπλῶς εἶναι ὑπελάμβανον ὡς τὸν Μωϋσέα, καὶ οὐχὶ καὶ Θεόν.

Ἄλλοι — *Χριστός*. Καὶ ἀληθῶς οὗτος ἦν· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ψιλὸν ἀνθρώπον αὐτὸν ἐνόμειον.

Ἄλλοι — *ἔρχεται*; Καὶ μὴν οὐδὲ οὗτος ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ γεγέννηται.

Οὐχὶ — *ἔρχεται*; Καὶ μὴν καὶ οὗτος ἐκείθεν ἦν, ἀλλ' ἐθελοκάρως πατρίδα τούτῳ ἐπισημίζουσι τὴν Ναζαρέτ, ὅθεν ἦν ἡ μήτηρ καὶ ὁ (18) νομιζόμενος πατήρ αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἐκ Βηθλεὲμ λεγόμενος ὁ Χριστὸς εἶναι πιστευθῆ διὰ τὴν προφητείαν.

Ἐχίσμα — *αὐτόν*. Ἐκάστου μέρους φιλονεικοῦντος.

Τινές — *αὐτόν*. Ὡς πλάνον δῆθεν.

Ἄλλ' — *χεῖρας*. Ἐπεχομένας ἀοράτως, ὡς καὶ ἠνωτέρω δεδήλωται.

Ἦλθον ἀνθρώπος. Ἀπῆλθον μὲν δῆσοντες αὐτόν· ἐπανῆλθον δὲ δεθέντες αὐτοὶ τῷ θαύματι [τῶν (19) λόγων αὐτοῦ. Καὶ οἱ μὲν πέμψαντες, πολλῶν λόγων αὐτοῦ ἀκούσαντες καὶ πολλὰ θαύματα] θεασάμενοι καὶ τὰς περὶ αὐτοῦ προφητείας ἀναγινώσκοντες, καὶ σοφοὶ δοκοῦντες οὐδὲν ἀπάναντο· οἱ δὲ πεμφθέντες τούναντίον ἅπαν ἀπὸ μᾶς δημηγορίας ἐάλωσαν· ἀδέκαστον γὰρ διάνοιαν εἶχον. Οὐ τοίνυν τὴν σύνεσιν αὐτῶν μόνον ἐστι θαυμάσαι, ἀλλὰ καὶ τὴν παρῆρσιν. Οὐ γὰρ λέγουσιν ὅτι διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τοῦ λαοῦ στάσιν ἀφήκαμεν αὐτόν, οὐδὲ πλάττονται τίνα πρόφασιν, ἀλλ' αὐτὴν λέγουσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ κηρύσσουν τὴν αὐτοῦ σοφίαν.

⁴⁶ Matth. x, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(15) Ἅγιον abest A.

(16) Hæc nullo modo pendere possunt ex vocabulo προσενεχθῆναι. Hentenius habet, *feri*. Puto ergo legendum esse καὶ γενέσθαι καταλλαγὴν. Chrysost. t. VIII, p. 501 B ita habet : Καὶ τὴν ἐχθραν ἐν τῇ σαρκὶ καταλυθῆναι, καὶ γενέσθαι τοῦ

glorificatus erat per crucem; nam crucem vocat gloriam, siquidem cum cæteris omnibus esset opprobrium, utpote magnorum criminum supplicium, soli Christo gloria facta est; ultio videlicet magni amoris, quo nos dilexit. Quis namque, modo grato sit animo, audito, quod is qui omnem excedebat honorem, tantam propter hominum salutem sustinuit ignominiam, non glorificabit eum?

Ante crucem itaque discipulis non dedit Spiritum sanctum, sed potestatem spirituum immundorum, ut illos ejicerent et curarent omnem morbum omnemque languorem⁴⁶; post crucem vero dedit Spiritum sanctum. Cum enim peccassemus ac Deo adversati fuisset, inimici ejus eramus: gratia vero Spiritus sancti, donum est, donum autem amicis datur; oportebat ergo primum offerri pro nobis victimam, fierique reconciliationem ac inimicitiae solutionem, quæ erat cædes agni rationalis ac mors Christi: et tunc donum dari.

Vers. 40. *Multi* — *propheta*. De quo scripsit Moses, ut sæpe diximus. Et vere hic erat, sed ipsi simpliciter eum prophetam esse opinabantur, sicut Moesem, et non tanquam Deum.

Vers. 41. *Alii* — *Christus*. Et vere hic erat: sed et hi nudum hominem esse existimabant.

Vers. 41. *Alii* — *venit*? Atqui neque hic in Galilæa natus est.

Vers. 42. *Nonne* — *venit*? Atqui et hic inde erat; sed ipsi voluntaria malitia patriam huic divulgabant esse Nazareth, unde erat mater, et qui putabatur pater ejus, ne si ex Bethleem esse diceretur, propter prophetiam Christus esse crederetur.

Vers. 43. *Seditio* — *eum*. Unaquaque parte pro sua opinione rixante.

Vers. 44. *Quidam* — *eum*. Tanquam seductorem videlicet.

Vers. 44. *Sed* — *manus*. Utpote invisibiliter colubitas, veluti superius ostensum est.

Vers. 45. *Venerunt* — Vers. 46. *homo*. Abierunt quidem cum ligaturi: reversi sunt autem admiratione sermonum ejus alligati. Illi ergo qui miserant, cum multos ejus audissent sermones, multaque vidissent miracula, ac prophetias de eo legissent, judicantes sese sapientes, nihil profecerunt: qui vero missi erant, omnino e diverso ab una concione capti sunt; nam mentem habebant incorruptam. Non ergo mentem solum ac prudentiam eorum admirari dignum est, sed et loquendi libertatem. Neque enim dicunt: Dimisimus illum, ne fieret dissensio in populo, neque aliam fingunt excusationem, sed ipsam dicunt veritatem, ac illius prædicant sapientiam.

Θεοῦ φίλους, καὶ τότε λαθεῖν τὴν δωρεάν.

(17) Ἦτις ἦν durum videtur. Sed ita etiam Hentenius. Nunc malim post θυσίαν, loco καὶ, εἶς.

(18) Ὀνομαζόμενος A.

(19) Inclusa exciderunt A.

Vers. 47. *Responderunt — seducti estis? Vide* A *invidiam dementiam. Nam cum interrogare oportuisset, ac discere quid locutus esset, ipsi nihil horum prestolantur, sed statim eis adulantur, parcentes etiam et non austeris verbis utentes; timebant enim ne perfecte illi adhererent.*

Vers. 48. *Num quis — Vers. 49. legem. Quia hæc major est vestri accusatio, quod turba credidit, vos autem non credidistis. Legem vero simpliciter appellant, totam sacram Scripturam.*

Vers. 49. *Exsecrandi sunt. Atqui lex illos exsecratur, qui legem contemnunt; vos ergo exsecrandi, qui legem contemnitis; illi vero legem servant, credentes in eam; jubet namque lex credere in Deum.*

Vers. 50. *Alii — Vers. 51. faciat? Addidit evangelista, Cum esset unus de numero eorum, ostendens, quod etiam quidam e principibus crediderant, licet ipsi dicerent, nullum ex principibus credidisse in ipsum. Arguit ergo eos Nicodemus, quod legis essent transgressores, occulte tamen et paucis verbis: nondum enim convenientem adeptus erat loquendi libertatem. Nam si non condemnat lex priusquam audiat et cognoscat, ipsi vero condemnabant eum antequam audissent et cognovissent, legem utique transgrediebantur.*

Vers. 52. *Responderunt — es? Num ideo illi es auxilio, quod ejusdem sis regionis et patriæ? Vide, quam aspere ac ferociter respondeant?*

Vers. 52. *Scrutare — surrexerit. Sane illum sine* C *discussione condemnare non oportebat, illi vero injuriose dicunt: Interroga et discere, neque enim nosti Scripturas. Verum si eas non novit, quomodo vos de legis transgressione arguit?*

Scire autem oportet, quod ea quæ ab hoc loco habentur usque ad eum, quo dicitur: *Iterum ergo locutus est illis Jesus dicens: Ego sum lux mundi* 47: in exactioribus exemplaribus, aut non inveniuntur, aut obelo confossa sunt, eo quod illegitima videantur et addita. Et hujus argumentum est quod eorum Chrysostomus nullam omnino fecit mentionem (f): nobis tamen (g) animus est etiam hæc declarare, quod utilitate non careant, sicut et caput de muliere in adulterio deprehensa, quod inter hæc ponitur.

47 Joan. viii, 12.

Varia lectiones et notæ.

(20) Hic interpretationis locum obtinet hoc vocabulum. Sed Chrysostomus multoties id tribuit Evangelistæ. Vide tom. VIII, p. 305 E, 306 A.

(21) Hunc locum laudat Richardus Simonius in Historia critica textus N. T. p. 145.

(22) F. et Simonius.

(23) Ὅλως omittit idem.

(24) Ἀκριδῆ ἀντίγραφα nunc appellat, codices

(f) Ac profecto in omnibus ejus operibus nullum hujus narrationis inveni vestigium.

(g) Nobis tamen, etc. Periculum tamen faciendum

Ἀπεκρίθησαν — πεκλήθησε; Ὅρα γένουσαν. Δίον γὰρ ἐρωτήσαι καὶ μαθεῖν τί ἐλάλησαν, οἱ δὲ οὐκ ἠγάσθησαν, ἀλλ' εὐθύς κατακλιθεύουσιν αὐτούς ὅτι φοιδομένοι, καὶ οὐκ ἀστυρία χρωῖνται, δεδοικότες μὴ τέλειον αὐτῷ προστεθῶσι.

Μὴ τις — νόμον. Ἀπὸ μᾶλλον ἢ μᾶλλον κατηγορεῖται ὁμῶν, ὅτι ὁ μὲν ὄχλος ἐπίστευσεν, ὁμοίως δὲ ἠπιστήκατε. Νόμον δὲ ἐνταῦθα λέγουσι τὴν ἑλην Γραφὴν ἀπλῶς.

Ἐπικατάρτοι εἰσι. Καὶ μὴν ὁ νόμος ἐπικατάρτοι τοῖς ἀθετοῦσι τὸν νόμον· ὁμοίως οὖν ἐπικατάρτοι οἱ ἀθετοῦντες τὸν νόμον· ἐκεῖνοι δὲ τηροῦσι τὸν νόμον πιστεύοντες εἰς αὐτόν· καλεῖται γὰρ ὁ νόμος πιστεύειν εἰς τὸν Θεόν.

Λόγος — ποιῶν; Τὸ εἶς ὡς ἐξ αὐτῶν προσέθηκεν ὁ εὐαγγελιστής, δεικνύς ὅτι καὶ τινες τῶν ἀρχόντων ἐπίστευσαν, εἰ καὶ αὐτοὶ εἶπον ὅτι οὐδαμῶς τῶν ἀρχόντων ἐπίστευσεν εἰς αὐτόν. Ἐλέγχει οὖν αὐτούς ὁ Νικόδημος παραβάτας τοῦ νόμου, κλην λεληθότως καὶ μετὰ φοιδοῦς· οὐπω γὰρ τὴν προσήκουσαν εἶχε παρρησίαν. Εἰ γὰρ ὁ νόμος οὐ κατακρίνεται πρὸ τοῦ ἀκοῦσαι καὶ γινῶναι, αὐτοὶ δὲ κατακρίναν αὐτόν πρὸ λόγου καὶ διαγνωσίως, παρέθηκεσαν ἄρα τὸν νόμον.

Ἀπεκρίθησαν — εἰ; Μὴ, τῆς αὐτῆς αὐτῶν χώρας καὶ πατριδος ὡν, διὰ τοῦτο βοθηεῖς αὐτῶν; Ἐλέγε πῶς ἀγροκότερον καὶ θυμικώτερον ἀποκρίνονται.

Ἐρεύνησον — ἀγγήραται. Καὶ μὴν οὐκ εἶπαν ὅτι προφήτης ἐστίν, ἀλλ' ὅτι κατακρίθηται αὐτόν ἀνεξετάστως οὐ χρή· οἱ δὲ ὀβριστερικῶς λέγουσιν· Ἐρώτησον (20) καὶ μάθε· οὐ γὰρ οἶδας τὰς Γραφάς. Καὶ εἰ οὐκ οἶδεν αὐτάς, πῶς ὁμοίως ἠλεγχε παραβαίνοντας τὸν νόμον;

Χρὴ δὲ (21) γινώσκαι ὅτι τὰ ἐνεῦθεν ἔχρι τοῦ, Πάλιν οὖν ἐλάλησεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς λέγων· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· παρὰ (22) τοῖς ἀκριβέσις ἀντιγράφοις ἢ οὐχ εὐρηται ἢ ὠθέλιται. Διὸ φαίνονται παρῆγγραπτα καὶ προσθήκη· καὶ τούτου τεκμήριον ἐδὲ μὴδὲ τὸν Χρυσόστομον (23) ὅλως μνημονεῦσαι αὐτῶν (24). Πειρατέον δὲ ὁμοίως ἡμῖν καὶ ταῦτα διασαφῆσαι· οὐκ ἄμοιρον γὰρ ὠφελείας οὐδὲ τὸ ἐν τούτοις κεφάλαιον τὸ περὶ τῆς ἐπιμοιχείας κατελημμένης γυναικός.

Chrysostomi, eosque Novi Testamenti, qui cum schollis suat. Crisis Euthymii arguitur vocabulis καὶ τοῦτου τεκμήριον. Eadem de causa supra sollicitavit Lucæ ix, 55. Euthymius debebat nosse, Chrysostomum exclusisse etiam Matth. xxiii, 16—25 et alia permulta. Copiose de hoc loco disputavi in mea N. Test. editione. Nunc tantum addo, legi illum locum in Evangeliiario Gothano, Octobris die 8, uti jam notaverat Wetstenius

etiam hæc explicare. Nec enim utilitatis expertus est, quod hic inest caput, de muliere in adulterio comprehensa.

Kal — αὐτοῦ. Ὁργισθέντες ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ Νικοδήμου, καὶ φοβηθίντες μήποτε καὶ ἄλλος τῶν ἀρχόντων εἰποι τοιαῦτα.

Kal Ἰησοῦς (25) — Ἐλαιῶν. Ἐκκλίνων τὴν διὰ νυκτὸς ἐπιβουλὴν.

Ὁρθρου — αὐτοῦς. Λαθὴν ἐνταυθὰ φησι τοὺς λέγοντας ὅτι *Οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης*· καὶ τοὺς λέγοντας αὐτοῖς ὅτι *Οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός*· ὅπερ οὐκ ἐνεγκόντες οἱ Ἰουδαῖοι, σκόπει τι ποιηρεύονται.

Ἄγουσιν — μοιχευομένην. Ἐπ' αὐτοφώρῳ λέγεται τὸ αὐτελέγκτως, αὐτοφανῶς, προδήλως.

Ἐρ — αὐτοῦ. Γινώσκοντες γὰρ αὐτὸν ἐλεήμονα καὶ συμπαθῆ, προσεδόκων ὅτι φείσεται αὐτῆς, καὶ λοιπὸν ἔξουσι κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ, ὡς παρανόμω· φειδομένου τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου λιθαζομένης.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — γῆν. Ὅπερ εἰώθασι πολλάκις ποιεῖν οἱ μὴ θέλοντες ἀποκρίνεσθαι (26) πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας ἀκαιρα καὶ ἀνάγια· γούς γὰρ αὐτῶν τὴν μηχανὴν προσεποιεῖτο γράφειν εἰς τὴν γῆν, καὶ μὴ προσέχειν οἷς ἐλεγεῖν.

Ὡς — αὐτῆν. Ὅρα σοφίαν τῆς αὐτοσοφίας κατασοφισομένην εὐμηχάνως τὰς μηχανὰς αὐτῶν. Ὅρα πῶς· ἅμα καὶ τὸν νόμον ἐτήρησε, καὶ τῆς γυναικὸς ἐφείλατο. Ἐπέτρεψε γὰρ τὸν ἀναμάρτητον ἐξ αὐτῶν εἰσελθεῖν τοῦ λιθοβολεῖν αὐτήν, εἰδὼς πάντας ἐν ἁμαρτίαις.

Kal πάλιν — γῆν. Ἴνα μὴ βλέποντο, εἰς αὐτοὺς αἰσχύνωνται βῆν οὕτως ἐλεγεθέντες, καὶ ἵνα, ὡς αὐτοῦ δῆθεν ἀσχολουμένου εἰς τὸ γράφειν, ἐξῆ αὐτοῖς ὑπαναχωρήσει πρὸ φανερωτέρας καταγνώσεως· καὶ αὐτῶν γὰρ ἐφείλετο δι' ὑπερβολὴν χρηστότητος.

Οἱ δὲ — ἐσχάτων. Οὐδαὶ γὰρ ἀναμάρτητον εἶπαι ἐαυτὸν ἠδύνατο.

Kal — κατέκρινεν; Ἀναχωρήσαντες γὰρ ἀφῆκαν αὐτὴν ἄνετον· ἐπει δὲ ἄνετον, πάντως καὶ ἀκατάκριτον τὸ ἐπ' αὐτοῖς· ἢ γὰρ ἂν συνέσχον αὐτήν.

Ἡ — κατακρίνω. Εἰ γὰρ ἐκείνοι ἄνθρωποι ὄντες οὐ κατέκρινάν σε, πολλῷ μᾶλλον οὐδὲ ἐγὼ σε κατακρίνω, Θεὸς ὢν καὶ τοῦ νόμου Κύριος.

Πορεύου — ἀμάρταν. Ἀρχοῦντο; τοῦ τηλικούτου θριάμβου, καὶ τῆς ἐνώπιον τοσοῦτων αἰσχύνης εἰς τιμωρίαν· ἔγνω γὰρ αὐτὴν καὶ μετανοήσασαν ὀλοκαρδίως.

Πάλιν — κόσμου. Ὡς φωτίζων τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁδηγῶν ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀληθειαν καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας εἰς τὴν ἀρετὴν, καὶ ὡς καταλάμπων καὶ φαιδρύνων τὸ ἡγεμονικὸν αὐτῶν, καθὼς καὶ ἐν προομίῳ; τοῦ παρόντος Εὐαγγελίου

Vers. 53. Et — suam. Indignati ob sermonem Nicodemi, ac timentes ne forte etiam quispiam alius similia diceret.

CAP. VIII. Vers. 1. *Jesus autem — Olivarum.* Declinans nocturnas insidias.

Vers. 2. *Summo — illos.* Populum hic appellat eos qui dicebant : *Hic est vere propheta* : itemque eos, qui dicebant : *Hic est Christus* ; quod non ferentes Judæi, vide quid inalignentur ?

Vers. 3. *Adducunt — Vers. 4. adulterium perpetrantem.* Ἐπ' αὐτοφώρῳ, hoc est, manifeste et deprehense, ita ut negari non possit.

Vers. 5. *In — Vers. 6. illum.* Cognoscentes enim, eum misericordem esse ac compatiens, cogitabant quod esset illi parciturus, et ita habituri essent adversus eum accusationem, utpote legis transgressione illi parcentem, quæ secundum legem lapidanda erat.

Vers. 6. *Jesus — terra.* Quod frequenter facere solent, qui respondere nolunt importuna inilignaque rogantibus : cognita enim illorum machinatione, fingebat se in terra scribere, nec his attendere, quæ dicebant.

Vers. 7. *Cum — illam.* Vide sapientiam ejus, qui ipsa est Sapientia. Nam sagaciter illorum decepit machinationes : simul et servando legem et parcendo mulieri. Siquidem ei qui ex ipsis a peccato immunis esset, permisit ut eum lapidare inciperet : sciens omnes peccatis esse obnoxios.

Vers. 8. *Rursumque — terra.* Ut dum ipse in eos non respiceret, erubescerent lenius redarguti : utique ita illo in scribendo occupato, liceret, eis sensim abscedere, antequam manifestius condemnarentur : nam sua summa benignitate etiam ipsis parcebat.

Vers. 9. *At illi — postremos.* Nullus enim scisum a peccato immunem dicere poterat.

Vers. 9. *Et — Vers. 10. condemnavit ?* Recedentes namque dimiserant eam intactam, utique non condemnatam, quod ad se pertinebat, alioqui oppressissent eam.

Vers. 11. *Quæ — condemno.* Nam si illi, cum homines sint, te non condemnaverunt, multo magis ego, qui Deus sum, legisque Dominus, te non condemno.

Vers. 11. *Abi — peccaveris.* Satis enim erat talis divulgatio, et coram tot adversariis erubescencia pro supplicio : maxime cum sciret quod illam toto corde poeniteret.

Vers. 12. *Iterum — mundi.* Utpote mentem hominum illuminans et ab errore ducens ad veritatem, a peccato ad virtutem : et tanquam illustrans ac exhilarans animas eorum, quemadmodum in Proœmio presentis Evangelii discernimus, ubi di-

Variæ lectiones et notæ.

(25) Pro vulgari, *Jesus autem*, quod Hentenius edidit, uterque habet, καὶ Ἰησοῦς.

(26) Ἀποκρίνασθα; Α.

citur : *Et vita erat lux hominum* ¹⁸. Hoc autem dixit A propter diversas de se opiniones illorum.

Vers. 12. *Qui — tenebris*. In errore et peccato.

Vers. 12. *Sed — vitæ. Æternæ*.

Vers. 13. *Dixerunt — Vers. 14. meum*. Quære circa media septimi capituli, ubi dicitur : *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum* ¹⁹ : in illius siquidem enarratione etiam hujus tacta est mentio. Quidam vero aiunt quod illud tanquam homo dixerit, hoc autem tanquam Deus, ostendens se non nudum esse hominem, prout ipsi suspicabantur.

Vers. 14. *Quia — venerim*. A Patre Deo.

Vers. 14. *Et quo vado*. Ad eundem ipsum post B finem hujus dispensationis. Quia vero scio, quod a Patre Deo venerim, et ad eum ipsum vado, utique Filius Dei sum et Deus. Itaque fide dignus sum et ipsa fides, sicut et ipsa veritas.

Vers. 14. *Ὅτι — vado*. — *Nescitis*, sicut ostenditis, sicut simulatis, hoc est, Nescire videmini, in veritate tamen scitis : ideo etiam superius dixit, *Et me scitis et unde sim scitis* ²⁰.

Vers. 15. *Vos — judicatis*. Carnaliter, sensualiter, crasso modo ad id solum, quod apparet, intuentes, nihilque sublimius ac spirituale cogitantes. Sciens autem, eos dicturos : Et quare, si potes, non punis nos, qui ita judicemus, ait :

Vers. 15. *Ego — quemquam*. Non judico nunc. Nam et in superioribus tertio capite dixit : *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum* ²¹ ; et rursum lege dictam ibi enarrationem. Ne autem iterum dicant : Propterea dicis : Non judico, quia nos condemnare non audeo, infert :

Vers. 16. *Quod si — est*. — *Verum est*, si-ve rectum, et jam vere condemno vos. Deinde etiam dicit, quomodo verum sit judicium suum.

Vers. 16. *Quia — Pater*. Quia solus non sum, qui judico, sed ego et Pater, siquidem omnia nobis sunt communia ; et quia quod ego judico, hoc et Pater : una enim ambobus est voluntas, ut prædictum est, et Pater vos condemnat, qui non creditis Filio suo quem ipse misit.

Vers. 17. *Porro — est*. Vestra quemadmodum vos jactatis ; nam me transgressorem dicitis. Quod si duorum hominum testimonium verum est, inde colligere ipsi potestis, quod multo magis duorum judicium judicium verum est et maxime talium. Hujusmodi autem obscura frequenter lo-

δεδόδομεν, ἔνθα καίτοι τὸ, Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Τοῦτο δὲ εἶπε διὰ τὰς περὶ ἐαυτοῦ διαφόρους ὑπολήψεις (27) αὐτῶν.

Ὁ — σκοτία. Ἐν τῇ πλάνῃ καὶ τῇ ἀμαρτίᾳ.

Ἄλλ' — ζωῆς. Τῆς αἰωνίου.

Εἶπον — μου. Ζήτησον περὶ τὰ μέσα τοῦ ἐδδομένου κεφαλαίου [τὸ Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ (28) περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής· ἐν τῇ ἐξηγήσει γὰρ ἐκείνου] καὶ τοῦτο ἐμνημονεύθη. Θεοὶ δὲ τινες οὕτως ἐκεῖνο μὲν εἶπαν ὡς ἄνθρωπος, τοῦτο δὲ ὡς Θεός, ἐμφανίζων ὅτι οὐκ ἔστι φίλος ἀνθρώπου, ὡς αὐτοὶ ὑπολαμβάνουσιν.

Ὅτι — ἤθον. Ἐκ Πατρὸς Θεοῦ.

Καὶ τοῦ ὑπάγω. Εἰς (29) αὐτὸν μετὰ τὸ τέλος τῆς οἰκονομίας ταύτης. Ἐπει (30) δὲ οἶδα ὅτι ἐκ Πατρὸς Θεοῦ ἦλθον καὶ εἰς αὐτὸν ὑπάγω, πάντως Ἰδὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι καὶ Θεός. Καὶ λοιπὸν ἀξιώπιστός εἰμι, καὶ ἀντίπιστος, ὡς αὐτοαλήθεια.

Ἔμεῖς — ὑπάγω. — *Ὅσα οἴδατε*, ὡς δοκαίετε, ὡς φαίνεσθε, ὡς προσποιεῖσθε· τῇ γὰρ ἀληθείᾳ οἴδατε. Αἰὶ καὶ ἀνωτέρω εἶπεν ὅτι *Κἀμὲ οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμι*.

Ἔμεῖς — κρίνετε. Σαρκτικῶς, αἰσθητικῶς, παχυμερῶς, πρὸς μόνον τὸ φαινόμενον βλέποντες, καὶ μὴδὲν ὑψηλότερον καὶ πνευματικὸν ἐννοοῦντες. Εἰδὼς δὲ αὐτοὺς μέλλοντας εἰπεῖν ὅτι Καὶ διατὶ οὐ καλᾶζεις ἡμᾶς, κρίνοντας οὕτως, εἰ δύνῃ, φησὶν·

Ἔγω — οὐδέν. Οὐ κρίνω νῦν. Καὶ ὅπισω γὰρ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ εἶπεν· *Ὁὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Ἰδοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ*· καὶ ἀνάγκητι πάλιν τὴν ἐκεῖ ρηθείαν ἐξηγήσιν. Ἴνα δὲ μὴ καὶ αὐδῆς εἰπωσιν ὅτι Διὰ τοῦτο λέγεις, Ὁὐ κρίνω, ὡς μὴ θαρρῶν κατακρίναι ἡμᾶς, ἐπιφέρει·

Καὶ ἐὰν — ἔστιν. — *Ἀληθής ἔστιν*, ἦτοι ὀρθή, δικαία. Καὶ λοιπὸν ἀληθῶς κατακρίνω ὑμᾶς. Εἰτα λέγει καὶ πῶς ἀληθής ἔστιν ἡ κρίσις αὐτοῦ.

Ὅτι — Πατήρ. Ὅτι μόνος οὐκ εἰμι κρίνων, ἀλλ' ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ· κοινὰ γὰρ ἡμῖν πάντα· καὶ ἐπει, ὅπερ ἐγὼ κρίνω, τοῦτο καὶ ὁ Πατήρ· ἐν γὰρ ἀμφοτέροις, ὡς προσερίηται, θέλημα· καὶ ὁ Πατήρ ἄρα (31) κατακρίνει ὑμᾶς, ἀπιστοῦντας τῷ ἀπισταμένῳ παρ' αὐτοῦ Ἰδοῦ αὐτοῦ.

Καὶ — ἔστιν. — *Τῷ ὑμετέρῳ*, ὡς αὐτοὶ βραβύεσθε· πρᾶνομον γὰρ ἐμὲ λέγετε. Εἰ δὲ δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθής, τὸ ἐνεσθῆεν αὐτοὶ συλλογίσασθε, ὅτι πολλῶ μᾶλλον δύο κριτῶν ἢ κρισὶς ἀληθής, καὶ τότε (32) τοιούτων. Συνεπιασμένα δὲ τὰ τοιαῦτα πολλα-

¹⁸ Joan. 1, 4.

¹⁹ Joan. v, 31.

²⁰ Joan. vii, 29.

²¹ Joan. iii, 17.

Variae lectiones et notæ.

(27) De quibus supra vii, 40, 41.

(28) Inclusa absunt A.

(29) Ἰδοῦς αὐτόν.

(30) Ἐπειδὴ, omisso δέ, A.

(31) Κατακρίνει A.

(32) Fortie καὶ τούτα.

χοῦ λέγει διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, ἵνα ἐκείνοις μὲν ἂ
εἷη ἀσυμφανῆ, τοῖς δυνατωτέροις δὲ Χριστιανοῖς
ἐμφανῆ. Ἐπὶ πάντων οὖν τῶν τοιούτων ταύτην γί-
νωσκει τὴν αἰτίαν.

Ἐγὼ — ἐμαυτοῦ. Πάλιν πρὸς τὸ· *Σὺ περὶ σεαυ-
τοῦ μαρτυρεῖς*, ποιεῖται τὸν λόγον, Ἐγὼ εἶμι, λέγων,
ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, εἰ καὶ οὐδεὶς μαρτυρεῖ
περὶ αὐτοῦ· ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς Θεός, οὐδεὶς δὲ ὡς
ἄνθρωπος.

Καὶ — Πατὴρ. Εἰ μὴ ἐγὼ δοκῶ ὑμῖν ἀξίόπιστος.
Μαρτυρεῖ γὰρ διὰ τοῦ προφήτου λέγων· Ἴδοὺ τέ-
θεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, [ἤγγου (33) εἰς τὸ εἶναι φῶς
ἐθνῶν.] Προεῖρηται δὲ καὶ ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ
πῶς ὁ Πατὴρ μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ, ἔνθα καί-ται τὸ,
Καὶ ὁ πέμφτας με Πατὴρ (34), αὐτὸς μεμαρτύρηκε
περὶ ἐμοῦ.

Ἐλεγον — σοῦ; Ἐλεγον τοῦτο προσποιούμενοι
ἀγνωστοὶ τίνα λέγει Πατέρα, καὶ πειράζοντες.

Ἄσπερ ἴθι — μου. [Ὅς (35) προσποιεῖσθε·
τῇ ἀληθείᾳ γὰρ οἴδατε, καθὼς καὶ ἀνωτέρω δεδήλω-
ται. Ἡ τοῦτο εἶπε, διότι προσποιουῖντο γινώσκειν
αὐτὸν οὐδὲν τοῦ Ἰωσήφ, λέγων· Εἰ οὕτως οἴδατε, ὡς
προσποιεῖσθε, Ὅστε ἐμὲ οἴδατε· οὐ γὰρ ἐγὼ οὐδὲν τοῦ
Ἰωσήφ· ὅστε τὸν Πατέρα μου· (36) οὐ γὰρ ὁ
Ἰωσήφ πατὴρ μου.

Εἰ — ἤδρατε ἄν. Μιᾶς γὰρ ἀμφοτέροι φύσει. Καὶ
ἐν τῷ ἑκκαίδεκάτῳ δὲ κεφαλαίῳ πρὸς τὸν Φίλιππον
εἶρηκεν· Ὁ ἑωρακῶς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα, C
ἤγγου ὁ νενοηκῶς, ὁ γνοῦς. Εἶδον γὰρ καὶ δρᾶσιν
οὐκ αἰσθητῆν φησιν, ἀλλὰ νοητῆν. Ἐπὶ δὲ ἐμὲ
προσποιεῖσθε μὴ εἰδέναι, ἀκολουθῶς καὶ τὸν Πατέρα
μου προσποιεῖσθε μὴ εἰδέναι.

Ταῦτα — γαζοφυλακίῳ. Ταῦτα τὰ παρρησιαστικά.
Ἐπεσημῆνατο γὰρ τὸν τόπον, δεικνύων τὴν παρρη-
σίαν τοῦ διδασκάλου. Γαζοφυλάκιον δὲ, τὸ θησαυρο-
φυλάκιον, περὶ οὗ πλατύτερον ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ
πρῶτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μάρκον εἰρήκαμεν.

Διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ. Δημοσίᾳ· ἐν τούτῳ γὰρ
ἦν καὶ τὸ γαζοφυλάκιον.

Καὶ — αὐτόν. Οὕτω παρρησιαζόμενον.

Ὅτι — αὐτοῦ. Ἡ τοῦ συλληφθῆναι καὶ ἀναιρεθῆ-
ναι αὐτόν. Ἔδει γὰρ τοῦτον εἶναι θαυματουργῆσαι καὶ
διδάξαι καὶ πολλοὺς εἰς πίστιν ἐπισπάσασθαι, ὡς
καὶ προλαβόντες εἰρήκαμεν. Συνεχῶς δὲ τοῦτο λέγει,
δεικνύς ὅτι πολλάκις ἐπιχειρήσαντες οὐκ ἠδυνήθη-
σαν, καὶ ὅτι οὐδ' ὕστερον ἐκράτησαν ἂν αὐτόν,
εἰ μὴ (37) αὐτὸς ἠθέλησεν.

³³ Isa. xlix, 6. ³⁴ Joan. v, 37. ³⁵ Joan. xiv, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(33) Includa exciderunt A.
(34) Αὐτὸς omittit B.
(35) Includa absunt A.

quitur propter eorum imbecillitatem, ut illis qui-
dem occulta sint, robustioribus vero Christianis ma-
nifesta. In omnibus ergo similibus causam hanc
agnoscito.

Vers. 18. *Ego — meipso.* Rursum ad id, quod di-
xerant: *Tu testimonium perhibes de teipso*, hunc
facit sermonem dicens: *Ego testimonium perhibeo
de meipso*, etiamsi nemo perhibeat de seipso; ego
siquidem tanquam Deus, nemo autem tanquam
homo.

Vers. 18. *Et — Pater.* Si ego vobis fide dignus
non videor. Fert autem testimonium dicens per
prophetam: *Posui te in lucem gentium*³³, sive ut
lux sis gentium. Prædictum est autem septimo
etiam capite, quomodo Pater de ipso ferat testimo-
nium, ubi dicitur: *Et qui misit me Pater, ipse
testimonium perhibuit de me*³⁴.

Vers. 19. *Dixerunt — tuus?* Dicebant hoc fin-
gentes, se ignorare quemnam diceret Patrem, ac
tentantes.

Vers. 19. *Respondit — meum.* Quemadmodum
simulatis: nam in veritate nostis, quemadmodum
superius ostensum est. Aut hoc dixit, quia sinu-
labant se scire quod filius esset Joseph. Dicit ergo:
Si me ita cognoscitis, ut fingitis, *neque me nostis*;
non sum enim filius Joseph: *neque Patrem meum*;
nam Joseph non est pater meus.

Vers. 19. Si — utique cognovissetis. Nam anius
sumus ambo naturæ. In decimo sexto etiam capite
dixit ad Philippum: *Qui vidit me, vidit et Patrem*³⁵,
sive cognovit, intellexit. Nam visionem et cognitiō-
nem dicit non sensibilem, sed intelligibilem. Sed
quia me non nosse vos simulatis, consequens etiam
est ut et Patrem meum vos non nosse fingatis.

Vers. 20. *Hæc — gazophylacio.* Hæc verba libe-
re dicta. Significavit autem locum, ostendens
dicendi libertatem ipsius doctoris. Gazophyl-
lacio vero thesauri repositorium erat, de quo
latius diximus quadragesimo primo juxta Marcum
capite.

Vers. 20. *Docens in templo.* Publice; nam in tem-
plo etiam erat gazophylacio.

Vers. 20. *Et — eum.* Cum ita libere loquere-
tur.

Vers. 20. *Quis — ejus.* Qua comprehendi et
capi posset. Adhuc enim oportebat eum miracula
operari ac docere, multosque ad fidem attrahere,
sicut in præcedentibus diximus. Continue autem
hoc dicit, ostendens quod frequenter id ten-
tantes non potuerunt, et quod nunquam poten-
tiores ad eum apprehendendum fuissent, nisi ipse
voluisset.

(36) Mou ἤδρατε ἄν, cæteris omissis A.
(37) Καὶ interponit A.

Vers. 21. *Dixit — vado.* Transeo a terrena vita. A *Εἶπεν — ὑπάγω.* Μεταβαίνω ἀπὸ τῆς ἐπιγείου ζωῆς.

Vers. 21. *Et quæretis me.* Etiam superius hoc dixit, et ibi declaratum est.

Vers. 21. *Et — moriemini.* Ego veni, ut vos liberarem ab omni peccato vestro : quia vero noluitis, jam abeo, et deinceps in omni peccato vestro moriemini, quod ab eo liberari nolueritis.

Peccatum autem intellige etiam id quod adversus ipsum erat, quia interfectori ipsum erant, in quo mortui sunt, nempe propter illud jugulati a Romanis, Vespasiano et Tito.

Vers. 21. *Quo — venire.* Hæc frequenter dicit, animas illorum concutiens et exterruens.

Vers. 22. *Dicebant — venire?* Quod optabant, hoc etiam suspicabantur. Quid ergo Christus? Tollit hujusmodi suspicionem, ostenditque quod peccatum sit *se* ipsum interimere.

Vers. 23. *Ei — estis.* — *Ex terra,* non quod corpus eorum terrenum esset, sed quia prudentia illorum esset terrena et prava. Nam et Paulus dicens : *Non estis ex carne* ⁸⁸, carnem appellat prudentiam carnalem.

Vers. 23. *Ego — sum.* — *De caelo;* non quod ipse de caelo venisset, sed quia prudentia ejus cælestis esset ac divina. Deinde sermonem suum explanat.

Vers. 23. *Vos — hoc.* Mundum hic dicit mundanam, pravam ac terrenam prudentiam. Quemadmodum enim spiritus dicitur, spiritualis sapientia, et caro, carnalis : ita et terra ac mundus, terrena ac mundana. Ait ergo : Ego non sicut vos sapio, ut me ipsum interficiam.

Vers. 21. *Dixi — vestris.* Adhuc eos exterrere volens persuadere.

Vers. 24. *Si enim — vestris.* Si, non credideritis, quod ego sim, videlicet Christus Filius Dei, moriemini in peccatis vestris, detenti ab eis. Nam qui non crediderit, et per baptismum a sorde peccati non ablutus fuerit, omnino in illa morietur, et cum ea resurgens dabit pœnas.

Vers. 24. *Dixerunt — es?* Subsannantes hoc dicebant ac tentantes.

Vers. 25. *Et — vobis.* Defectivus est sermo juxta consuetum loquendi modum (*h*). Tale est autem, ac si diceret : Omnino superfluum est etiam, quod vobis loquar ; nam omni sermone indigni estis, utpote tentatores.

Vers. 26. *Multa — judicare.* Multa de vobis in accusationem dicere possem, et judicare ad puniendum ; sed nunc nolo, quia nec Pater meus vult. Prædixit enim, quod non miserit Deus Filium suum

Και ζητήσατέ με. Καὶ ἀνατίρω τοῦτο εἶπα, καὶ ἠρμηνεύθη καί.

Και — αποθανεῖσθε. Ἦλθον ἐλευθερώσων (38) ὑμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας ὑμῶν · ἐκεῖ δὲ οὐκ ἠθέλησατε, ἀπέρχομαι, καὶ λοιπὸν ἐν πάσῃ ἁμαρτία ὑμῶν ἀποθανεῖσθε μὴ θελήσαντες ἀπαλλαγῆναι αὐτῆς.

Ἄμαρτιαν δὲ νόησον. καὶ τὴν εἰς αὐτὸν, διότι ἐμελλόν ἀναλεῖν αὐτὸν, ἐν ᾗ ἀπέθανον, ἦτοι δὲ ἦν κατασφάγησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, Οὐεσπασιανῶ καὶ Τίτου.

Οπου — εἰσεῖν. Συνεχῶς ταῦτα λέγει, κατασείων αὐτῶν τὰς ψυχὰς καὶ ἐκφοδῶν.

Ἐλεγον — εἰσεῖν. Ὁ ἐθεύλοντο τοῦτο καὶ ὑπέλαβον. Τί οὖν ὁ Χριστός ; Ἄναιρει τὴν τοιαύτην ὑπέληψιν, καὶ δείκνυσιν ὅτι ἁμαρτία ἐστὶ τὸ ἀναλεῖν ἑαυτὸν.

Και — ἐστὲ. — Ἐκ τῆς γῆς, οὐκ ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτῶν ἐκ τῆς γῆς, ἀλλ' ἐστὶ τὸ φρόνημα αὐτῶν γῆρινον καὶ φαῦλον. Καὶ ὁ Παῦλος γάρ, λέγων · *Οὐκ ἐστὲ ἐκ σαρκί* · *σάρκα* τὸ σαρκικὸν φρόνημα λέγει.

Ἐγὼ — εἰμι. — Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐκ ἐστὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦκεν, ἀλλ' ἐστὶ τὸ φρόνημα αὐτοῦ οὐράνιον καὶ θεῖον. Εἶτα σαφηνίζει τὸν λόγον.

Ἵμεις — τούτου. Κόσμον ἐνταῦθα λέγει τὸ κοσμικὸν καὶ φαῦλον καὶ γῆριν φρόνημα. Ὡσπερ γάρ πνεῦμα λέγεται τὸ πνευματικὸν φρόνημα, καὶ σὰρξ τὸ σαρκικόν · οὕτω καὶ γῆ καὶ κόσμος ; τὸ γῆρινον καὶ κοσμικόν. Φησὶν οὖν ὅτι Ἐγὼ οὐκ ὡς ὑμεῖς φρονῶ, ἵνα ἀποκτείνω ἑμαυτὸν.

Εἶπον — ὑμῶν. Ἐτι ἐκφοβεῖ αὐτοῦ ; βουλόμενος πείσαι.

Κἀν (39) — ὑμῶν. Ἐὰν μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγὼ εἰμι, δηλαδὴ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν, συνεχόμενοι αὐταῖς. Ὁ γὰρ μὴ πιστεύσας, καὶ διὰ βαπτίσματος ἀπολουσάμενος τὸν ῥύπον τῶν ἁμαρτιῶν, ἐν αὐτῷ πάντως ἀποθάνεται, καὶ μετ' αὐτοῦ ἀναστὰς δίκην δώσει.

Ἐλεγον — εἰ ; Φαυλίζοντες τοῦτο εἶπον, καὶ πειράζοντες.

Και — ὑμῖν. Ἐλλειπτικὸν τὸ ῥῆμα κατ' ἦθος. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι · Ὅλος ἐστὶ καὶ λαλῶ ὑμῖν περιττόν ἐστιν · ἀνάξιος γάρ ἐστε παντὸς λόγου, ὡς πειρασταί.

Πολλὰ — κρίνειν. Πολλὰ δύναιμι περὶ ὑμῶν λαλεῖν εἰς κατηγορίαν, καὶ κρίνειν εἰς τὸ κολάσαι · ἀλλ' οὐ βούλομαι νῦν, διότι οὐδὲ ὁ Πατήρ μου βούλεται. Προεῖρηκε γάρ ὅτι οὐκ ἀπέστειλεν ὁ Θεός

⁸⁸ Rom. viii, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(38) Ἐλευθερώσας A.

(39) Vide variantes lectiones codd. Euthymii in operis principio notatas.

(h) *Juxta — modum.* Et moratus, seu, qui mores exprimit. Interpres ita ac si legerit κατὰ τὸ ἦθος.

τὸν γῆλον αὐτοῦ εἰς τὴν κόσμον ἵνα κρίνη τὸν κόσμον, ἄλλ' ἵνα σωθῆ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ.

Ἀλλ' — ἔστι. — Πέμφας με, μὴ κρίναι νῦν, ἀλλὰ σῶσαι. Ἡ ἀληθής ἐστιν, ὀνομάσας με φῶς τοῦ κόσμου. Ἰδοὺ γάρ, φησὶ, τέθεικά σε εἰς φῶς ἁθῶν, ὡς ἀνωτέρω δεδήμιται.

Κἀγὼ — κόσμον. Πικρούσα παρ' αὐτοῦ τὰ τε ἄλλα, καὶ ὅτι εἶμι φῶς ἁθῶν· καὶ εἶπον τὰ τε ἄλλα καὶ ὅτι ἐγὼ εἶμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Ὁ οὖν ἤκουσα, τοῦτο εἶπον.

Οὐκ — ἔλεγεν. Οὐκ ἔγνωσαν ὅτι περὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῖς ἔλεγε, τοῦ φύσει Πατρὸς αὐτοῦ. Εἰκὸς γὰρ αὐτοῦ διαπορεῖν περὶ ἀλλήλους, λέγοντας, τίς ἐστιν ὁ πέμφας αὐτόν; καίτοι πολλάκις αὐτοῖς διετέλεθον περὶ ἐκείνου. Τοσοῦτον προσεῖχον τοῖς λόγοις αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ, τοσοῦτον ἦσαν φρονοβιαθεῖς. Εἰκότως οὖν εἶπεν αὐτοῖς· *Τὴν ἀρχήν, ὅτι καὶ λαλῶ ἑμῖν.*

Εἶπεν — εἶμι. Ὅταν κρεμάσῃτε με ὡς ἄνθρωπον ἐπὶ σταυροῦ, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ εἶμι, δηλονότι ὁ γῆλος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός. Ὡς Θεὸς γὰρ εἰρηκε τὸ, *Ἐγὼ εἶμι.* Γνώσεσθε δὲ τοῦτο ἀπὸ τῶν τῆν καυτὰ (40) γενησομένων ἀναντιρρήτων σημείων, καὶ ἀπὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεώς μου, καὶ μὴν καὶ ἀπὸ τῆς ἔκτοτε καταληψομένης τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων θεομηνίας. Μετὰ γὰρ τὸ σταυρωθῆναι αὐτόν, καὶ γενέσθαι τὰ φοβερά ἐκεῖνα σημεῖα, γράφει Λουκάς ὅτι καὶ πάντες οἱ συμπαραγενόμενοι ὄχλοι ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην, θεωροῦντες τὰ γενόμενα, τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη ὑπέστρεφον. Ἐγνωσαν μὲν γὰρ ὅτι θεῖος ἄνθρωπος ὄντως ἦν, καὶ συμπάσχει αὐτῷ ἡ κτίσις, μὴ φέρουσα τὸ πάθος αὐτοῦ· μὴ τολμῶντες δὲ λαλεῖν διὰ τὸν φόβον τῶν ἀρχόντων, ἔτυπτον τὰ στήθη αὐτῶν, σημαίνοντες τὴν ἐντὸς ὀδύνην. Ὑπώπτευσον γὰρ ὅτι κακὸν ἀνέγκστον τὸ γένος ἅπαν πείσεται δι' αὐτόν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ εκατόνταρχος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τηροῦντες τὸν Ἰησοῦν, ὡς φησὶ Ματθαῖος, ἰδόντες (41) τὰ γενόμενα ἐφοβήθησαν σφόδρα, λέγοντες· *Ἀληθῶς Θεοῦ γῆλος ἦν οὗτος.*

Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχόντες τῶν Ἰουδαίων ἔγνωσαν τότε ὅτι Θεοῦ γῆλος ἦν, καὶ Θεός, εἰ καὶ πεπατήσασιν τὴν συνείδησιν ἑαυτῶν δι' ὑπερβολὴν φθόνου καὶ μανίας. Λέγει γὰρ πάλιν ὁ Ματθαῖος· ὅτι *Ἰδοὺ τινες τῆς κουστωδίας ἐλθόντες εἰς τὴν πόλιν, ἀπήγγειλαν τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἅπαντα τὰ γενόμενα. Καὶ συναχθέντες μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, συμβουλίῳν τε λαβόντες, ἀργύριον ἰκανὸν ἔδωκαν τοῖς στρατιώταις, λέγοντες· Εἰπατε, ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς ἐλθόντες, ἔκλεψαν αὐτῶν ἡμῶν κοιμημένων, καὶ τὰ ἐξῆς.*

⁴⁰ Joan. iii, 17. ⁴¹ Isa. xlix, 6. ⁴² Joan. viii, 25. ⁴³ Luc. xxiii, 48. ⁴⁴ Matth. xxvii, 54. ⁴⁵ Matth. xxviii, 41-43.

Variæ lectiones et notæ.

(40) Γενομένων, B.

(41) Τὸν σεισμὸν καὶ iidem codices Euthymii omittunt etiam in contextu apud Matthæum. Chrysostomus hunc locum negligentissime tractat, Lucam potius, quam Matthæum interpretans. Vide

PATROL. GR. CXXIX.

in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per eum ⁴⁴.

Vers. 26. *Sed — est.* — Qui misit me, non ut nunc judicem, sed ut salvem. Aut *verax est*, cum me lucem mundi nominavit. *Ecce*, inquit, *posui te in lucem gentium* ⁴⁵, veluti superius significatum est.

Vers. 26. *Et ego — mundo.* Aut livi ab eo etiam hoc inter alia, quod ego sim lux gentium; et inter alia etiam hoc dixi, quod ego sim lux mundi. Quod ergo audivi, hoc dixi.

Vers. 27. *Non — dicebat.* Non cognoverunt, quod de Patre eis dicebat, qui sibi natura Pater esset. Verisimile enim est, quod dubitantes inter se rogabant: Quis est, qui misit illum? Atqui frequenter eis de illo disseruerat. Vide, quomodo sermonibus ejus attendebant, imo potius, quomodo mente capti erant. Merito ergo dixit illis: *In primis quod etiam loquar vobis* ⁴⁶.

Vers. 28. *Dixit — sim.* Cum suspenderitis me quasi hominem in cruce, tunc cognoscetis, quod ego, sim, videlicet Filius Dei et Deus. Nam tanquam Deus dixit: *Ego sim.* Cognoscetis autem hoc a signis, quæ tunc fient, quibus contradici non poterit, et a resurrectione mea a mortuis: insuper etiam ab ira divina, quæ tunc genus comprehendet Judæorum. Siquidem postquam illum crucifixerunt et stupenda illa signa facta sunt, scribit Lucas ⁴⁷, quod omnes turbæ, quæ simul accesserant ad spectaculum istud, et videbant, quæ fiebant, percutientes pectora sua revertebantur. Cognoscebant enim, quod vere divinus homo esset, et illi compateretur creatura: cum autem loqui non auderent propter timorem principum, percutiebant pectora sua, significantes dolorem interiorem. Suspiciabantur namque futurum esse, ut malum aliud quod irremediabile propter illum omne genus Judæorum concuteret. Nam et centurio, et qui cum eo erant, servantes Jesum, ut ait Matthæus, cum vidissent quæ fiebant, vehementer territi sunt, dicentes: *Vere Filius Dei erat iste* ⁴⁸.

Sed et ipsi principes Judæorum cognoverunt tunc quod Dei Filius erat et Deus, quanquam propria insania conculcaverunt conscientiam, nimia invidia ac invidia. Ait enim rursus Matthæus: *Ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem et renuntiaverunt principibus sacerdotum universa quæ acciderant: et congregati cum senioribus accepto consilio, pecunias multas dederunt militibus dicentes: Dicite: Discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum nobis dormientibus* ⁴⁹, et cætera.

tom VII, p. 826 E. Cæteri codices N. Testamenti cum scholiis, ejusmodi ad manus habuit Euthymius, ista servant. Id intelligitur ex mea editione. Ergo Euthymii auctoritas valere hoc loco nequit.

Præterea, quoque Josephus, qui et ipse Judæus A erat peritissimus, scribens calamitates Judæorum, quæ ab eo tempore cæperunt, ac Hierosolymorum captivitatem, fatetur propter Christum effusam esse adversus eos divinam iram : et occisa esse a Romanis tam multa ipsorum millia. Quia enim, cum eos curare vellet, agnoscere eum noluerunt, ideo affecti supplicio, quis easset cognoverunt.

Vers. 28. *Et — loquor.* Nam si illud tunc cognoveritis, omnino etiam hoc scietis, quod a meipso facio nihil, sed omnia quæ vult Pater : cum enim æqualis illi sim. hæc volo quæ ille vult, una siquidem est voluntas, sicut et una potentia : et quod ea quæ docuit me, hæc loquor ; nam ille mens est, ego autem verbum. De operibus namque dixit etiam superius : *Non possum ego facere a me quidquam* 62 ; et lege etiam dicti illius interpretationem. De sermonibus vero iterum dixit : *Mea doctrina non est mea sed ejus qui misit me* 63 ; et de hoc etiam lege explanationem.

Vers. 29. *Et — est.* Ne putaremas, quod major esset is qui misit, curat hujusmodi suspicionem dicens : *Et qui misit me, mecum est,* tanquam inseparabilis, misisse siquidem dispensationis est, esse autem cum eo qui misit, coherentiæ sive conglutinationis. Nam sancta Trinitas, quæ æqualiter omnem implet locum, a seipsa non secernitur.

Vers. 29. *Non — semper.* Si hoc, ut homo, ait, tantundem est ac si dicat : Quod cum Deus ubique sit juxta illud : *Nonus cælum et terram ego impleo* 64 ? magis tamen in his esse dicitur, qui eo digni sunt. Si autem, ut Deus : propter sanctæ Trinitatis inseparabilitatem hoc dicit, quæ propriis quidem distinguitur personis, augetur autem divinitatis ac substantiæ identitate.

Id vero : *Quæ placita sunt ei, facio semper,* aut tanquam illi obediens secundum humanitatem dicit, aut tanquam illi æqualis secundum divinitatem ac voluntatem. Quod si ea *quæ placita sunt ei facio semper,* gratum illi utique est accedentes etiam Sabbato curare.

Intellige autem quæ depressa sint verba tanquam dispensatoria propter imbecillitatem Judæorum, sicut in superioribus retulimus : nam hujusmodi magis vulgus attraherent, sicut et affine exemplum. Vide enim, quod sequitur.

Vers. 30. *Hæc — sum.* Quando ad humillorem sese demittebat sermonem, tunc credebant ; non tamen ut oportebat, credebant, sed vulgari modo credebant humilioribus ejus sermonibus, non recipientes sublimiores. Quod sciens Christus, nittitur illos corrigere, quod suum est ubique faciens,

62 Joan. v, 30. 63 Joan. vii, 16. 64 Jerem. xiii, 24.

Varie lectiones et notæ.

(42) δεχθῆναι A.

(43) Euthymius videtur confundere cædem Joannis Baptistæ et cædem Christi. Joseph Vide *Antiq.*

"Ετι γὰρ μὴν καὶ τὰς ἑκτοτε τῶν Ἰουδαίων συμφορὰς καὶ τὴν ἀλωσιν τῶν Ἱεροσολύμων. συγγράψαν. ὁ λογιώτατος ἐν Ἰουδαίῳ; Ἰωσήπος, ὁμολογεῖ, διὰ τὸν Χριστὸν γεθῆναι (42) κατ' αὐτῶν τὴν τοιαύτην θεομηνίαν, καὶ κατασφαγῆναι (43) τὰς τοσαύτας αὐτῶν μυριάδας ὅσθ' Ῥωμαίων. Ἐπεὶ γὰρ θεραπευόμενοι γινώσκαι αὐτὸν οὐκ ἠθέλησαν, καλαζόμενοι ἔγνωσαν τίς ἦν.

Καὶ — λαλῶ. Εἰ γὰρ ἐκεῖνο γινώσκεθε τότε, πάντως; καὶ ταῦτα, ὅτι ἀπ' ἑμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν, ἀλλὰ πάντα, ἃ θέλει ὁ Πατήρ. Ἴσως γὰρ αὐτῷ ὦν ἃ θέλει ταῦτα θέλω. Ἐν γὰρ ἡμῖν θέλημα, ὥσπερ καὶ μία δύναμις; καὶ ὅτι ἃ ἐδίδαξέ με, ταῦτα λαλῶ· νοῦς μὲν γὰρ ἐκεῖνος, λόγος δὲ ἐγώ. Περὶ μὲν οὖν τῶν ἔργων εἶπε καὶ ἐπίσω ὅτι, *Ὁὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἑμαυτοῦ οὐδέν*· καὶ ἀνάγνωθι πάλιν τὴν ἐξηγησιν ἐκεῖνου τοῦ ρητοῦ· περὶ δὲ τῶν λόγων αὐτοῦ; εἶρηκεν, ὅτι *Ἡ ἐμὴ διδασχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με*· καὶ ἀνάγνωθι καὶ τὴν περὶ τοῦτου ἐρμηνείαν.

Καὶ — ἔστιν. Ἦνα μὴ νομίσωμεν ὅτι μείζων ἔστιν ὁ πέμψας, θεραπεύει τὴν τοιαύτην ὑποψίαν, λέγων· *Καὶ ὁ πέμψας με μετ' ἐμοῦ ἔστιν,* ὡς ἀχώριστος. Τὸ μὲν γὰρ πέμψαι τῆς οἰκονομίας ἐστὶ, τὸ δὲ μετὰ τοῦ πεμφθέντος εἶναι, τῆς ἀλληλουχίας. Ἡ γὰρ ἁγία Τριάς, ἐπίσης πάντα τόπων πληροῦσα, καυτῆς οὐ διέστηκεν.

Ὁὐκ — πάντοτε. Εἰ μὲν ὡ; ἄνθρωπος τοῦτό φησιν, ἔστιν εἰπεῖν ὅτι πανταχοῦ μὲν ἔστιν ὁ Θεὸς, κατὰ τὸ· *Ὁὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ;* μᾶλλον δὲ εἶναι λέγεται ἐν τοῖς ἀξίῳ; αὐτοῦ· εἰ δὲ ὡς Θεὸς, διὰ τὸ ἀχώριστον τῆς ἁγίας Τριάδος, διηρημένης μὲν ταῖς ἰδικαῖς ὑποστάσεσιν, ἡνωμένης δὲ τῇ ταυτότητι τῆς οὐσίας καὶ θεότητος.

Τὰ ἀρεστὰ δὲ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε, ἢ ὡς κειθόμενος αὐτῷ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἢ ὡ; ἴσως αὐτῷ, κατὰ τὴν θεότητα καὶ θελήσιν. Εἰ δὲ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε, ἀρεστὸν αὐτῷ ἔρα καὶ τὸ ἐν Σαββάτῳ θεραπεύει τοὺς παρειμένους.

Ἀέγου δὲ τὰ (44) ταπεινὰ ρήματα ὡς οἰκονομικὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν Ἰουδαίων, ὡς καὶ προλαβόντες παρηγγελαμέν· τὰ τοιαῦτα γὰρ μᾶλλον ἐφελκοντο τοῖς πολλοῖς, καὶ τὸ παράδειγμα ἐγγύς· Ὅρα γὰρ.

Ταῦτα — αὐτόν. Ὅτε εἰς τὸ ταπεινότερον κατήγαγε τὸν λόγον, τότε ἐπίστευσαν· οὐκ ὡς ἐχρῆν ἐκίπιστευσαν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπίστευσαν τοῖς ταπεινότεροις λόγοις αὐτοῦ, μὴ παραβεξάμενοι τοὺς ὑψηλοτέρους, ὅπερ εἰδῶς ὁ Χριστὸς περιπατεῖ διορθοῦν αὐτοῦ; τὸ αὐτοῦ πανταχοῦ ποιῶν, εἰ καὶ αὐτοῖ

lib. xiiii 5, 2, tom. I, pag. 885. Eandem sententiam repetit Euthymius infra ad Joan. xi, vers. 47, 48.

(44) Τὰ omittit B.

εαχώς ἀπεπήδησαν καὶ πρὸς ὕβρεις μᾶλλον ἐξ- A licet ipsi citius ab eo recedebant, et ad injurias magis deflectebant.

Ἐλεγεν — Ἰουδαίους. Πρὸς τοὺς πεπιστευκότας τότε, ὡ; εἰρηται.

Ἐάν — ἔστέ. Ἐάν ὑμεῖς ἐμμεῖνῆτε, ὡς τῶν ἀλλων μὴ ἐμμεῖνάντων, περὶ ὧν εἶπεν ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι Πολλοὶ ἀπῆλθον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ οὐκ ἐτι μετ' αὐτοῦ περιπατοῦν. Ἐάν ἡμεῖς ἐμμεῖνῆτε, φησὶ, τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἤγουν τῇ διδασκαλίᾳ μου ἣν διδάξω ὑμᾶς, τότε ἀληθῶς μαθηταὶ μου ἔστέ. Οὐκ ἔστέ. Οὐκ ἔστέ.

Καὶ γινώσθε τὴν ἀλήθειαν. Ἐμὲ. Ἐγὼ γάρ, φησὶν, εἰμὶ ἡ ἀλήθεια. (45) Γινώσθε τὴν ἀλήθειαν παρ' ἐμοῦ. Τὰ γὰρ νομικὰ πάντα τύπος καὶ σκιά καὶ εἰκὼν τῆς ἀληθείας εἰσι.

Καὶ — ὑμᾶς. Ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν.

Ἀπεκρίθησαν — γενήσθε; Ἀφέντες εἰπεῖν, τί οὖν; ψεῦδος; ὁ νόμος; ψευδής; (46) ἡ τῶν Ἰουδαίων γινώσις; Τοῦτο μὲν οὐ λέγουσι· τῶν τοιούτων γὰρ οὐκ ἔμελεν αὐτοῖς· ἐπὶ τῇ ὕβρει δὲ τῆς σωματικῆς; εὐγενείας ἀγανακτοῦσιν, ὑποπεύσαντες ὡς δούλοις ἀνθρώπου τινὸς εἰπεῖν αὐτοῖς ὅτι Ἐλευθερώσει ὑμᾶς. Εἰκότως οὖν ὁ Ἰωάννης; (47) εἶπε· Μὴ δόξετε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς· Πατέρα ἔχομεν ἐν Ἀβραάμ. Τοιαῦτα γὰρ τὰ τῶν Ἰουδαίων αὐχρήματα (48). Μὴ ἔχοντες γὰρ οἰκείαις ορεταῖς ἐσεμνύεσθαι, τὴν τῶν προγόνων εὐγένειαν προσβάλλοντο. τί οὖν ὁ Χριστός; Οὐκ ἠλεγξεν αὐτοῦ; πολλάκις δουλεύσαντας Αἰγυπτίοις καὶ Βαβυλωνίοις καὶ διαφόροις ἄλλοις ἔθνεσιν· ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν δουλείαν παρέδραμεν ὡς οὐδὲν βλάπτουσαν τὴν ψυχικὴν εὐγένειαν· περὶ δὲ τῆς ἀμαρτίας φησὶν, ἥτις αὐτὴν βλάπτει κατὰ δουλοῦσα, ἥς ἡ δουλεία χαλεπωεάτη, ἀφ' ἧς ἐλευθεροὶ οὐκ ἔτερο; ἀλλ' ἡ μόνος ὁ Χριστὸς καὶ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ.

Ἀπεκρίθη — ἀμαρτίας. Δεικνυσὶν ὅτι δουλείαν ἐπέφηεν ἀνωτέρω τὴν ἐξ ἀμαρτίας, οὐ τὴν ἐκ δυναστείας ἀνθρώπου. Ἰνα ἐκ μὴ εἰπωσιν, ὅτι Ὁ Μωϋσῆς ἤμᾶς; ἐλευθερώσει ταύτης, δεικνυσι διὰ παραβολῆς ὅτι οὐκ ἔχει ἐκείνος ἐξουσίαν, δούλος ὢν, ἀλλ' αὐτὸς ὡς Υἱός.

Ὁ δὲ δούλος — αἰῶνα. Ὁ δούλος; οὐ κληρονομεῖ σὺν οἰκίᾳ τοῦ κυρίου αὐτοῦ· ὁ υἱὸς κληρονομεῖ αὐτήν. Λοιπὸν ἐκεῖνος (49) οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ἐλευθεροῦν, δούλος ὢν· ἐγὼ ἔχω ἐξουσίαν ἐλευθεροῦν, Ὡς ὢν καὶ μένων ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρὸς μου ἔει καὶ κληρονομῶν τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Εἶπε γὰρ καὶ ὀπίσω ὅτι Τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ· καὶ πάλιν· Καὶ ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιῆν.

Ἐάν — ἔσθε. Νῦν μὲν γὰρ οὐκ ἀληθῶς ἐλεύθεροὶ ἔστέ, δεδολωμένοι τῇ ἀμαρτίᾳ· ὅτε δὲ ὁ Υἱός

Vers. 51. *Dixit* — *Judæos*. Ad eos, qui tunc, ut dictum est, crediderant.

Vers. 51. *Si* — *eritis*. Si vos permanseritis, sicut aiii non permanserunt, de quibus dixit evangelista: *Multi ex discipulis ejus abierunt retrorsum, et jam non cum eo ambulabant* 45. — *Si vos*, inquit, *perseveraveritis in sermone meo, sive in doctrina mea, quam ego docebo vos, tunc vere discipuli mei eritis* 46; nondum enim estis.

Vers. 52. *Et cognoscetis veritatem*. Hoc est me: *Ego enim, ait, sum veritas*. Cognoscetis a me veritatem. Nam omnia legalia figura, umbra et imago sunt veritatis.

B Vers. 52. *Et* — *vos*. A peccatis.

Vers. 53. *Responderunt*. — *efficiemini*? Omittentes dicere, Quid ergo? Falsa est lex? falsane est Judæorum scientia? Hoc quidem non dicunt; neque enim hæc illis curæ fuerunt, sed de injuria corporalis generositatis indignantur, suspicantes, quod tanquam servis alienjus hominis dixerit ipsis, *Liberabit vos*. Merito ergo dicebat Joannes: *Ne videmini dicere intra vos, Patrem habemus Abraham* 47. Hujusmodi sane erant Judæorum gloriations. Nam cum de propriis virtutibus gloriati non possent, progenitorum nobilitatem opponebant. Quid ergo Christus? Non convicit eos, quod sæpius servissent Aegyptiis et Babiloniis, aliisque diversis gentibus, sed hanc quidem prætermisit servitutem, ut que nihil animæ generositati officiat; de peccato vero ait, quod illi nocet, servituti eam subjiciens, cujus est miserrima servitus, a qua non alius liberabit, præter Christum ac doctrinam illius.

Vers. 54. *Respondit* — *peccati*. Ostendit, quod superius significaverit animæ servitutem ac peccati, non eam quæ vi humana contingebat. Ne autem dicerent: Moses nos ab hac liberabit; per similitudinem ostendit, quod cum sit ille servus, talem non habeat potestatem, sed ipse utpote Filius.

Vers. 55. *Servus autem* — *æternum*. Servus non accipit in hæreditatem domum domini sui, filius accipit in hæreditatem. Itaque non habet ille potestatem liberandi, cum sit servus: ego habeo potestatem liberandi, cum sim Filius, et maneam in domo Patris mei in æternum, et hæreditate accipio potestatem ipsius. Nam et superius dixit, quod *Judicium omne dedit Filio* 46. Ac rursum: *Et potestatem dedit ei etiam judicium faciendi* 47.

Vers. 56. *Si* — *eritis*. Nunc enim non vere liberi estis, cum servi facti sitis peccato: quando vero

45 Joan. vi, 66. 46 Joan. xiv, 6. 47 Matth. iii, 9. 48 Joan. v, 22. 49 ibid. 27.

Varie lectiones et notæ.

(45) Ἡ interponendum videtur. Est enim hæc alia interpretatio, diversa a priori.
(46) Ψεῦδος A.

(47) Baptista nimirum.
(48) Σχήματα A.
(49) Moses scilicet, ut modo dixit.

vos Filius liberaverit, nemo qui contradicat. *Deus* A *qui justificat, quis est qui condemnet* ¹⁰? corporalem siquidem libertatem dat etiam homo, spiritualem vero solus Filius, tanquam proprie Dominus: quia proprie etiam hæc est libertas. Deinde relictis cæteris eorum peccatis, cogitationem, quam apud se tractabant, in medium adlucit; noverat enim jam eos resillisse et blande dicit:

Vers. 37. *Novi — interficere*. Manifeste quidem non dixit: Non estis, adhuc eis parcens, verum latenter hoc signiſtravit. Nam quia me occidero quæritis, non estis. Ille siquidem neminem injuste peremit. Sicut enim libertas ab operibus, quæ liberum decent, ostenditur, ita et cognatio. Ponit autem et cædis causam.

Vers. 37. *Quia — vobis*. Sermo mææ doctrinæ, cum sit sublimis, non habet locum in vobis, qui mentem habetis a pravitate coarctatam ac humi deſtractam. Ecce enim repulistis, quæ paulo ante exceperatis, hæc ferre non potentes. Ne autem dicant: A teipso hæc loqueris, subjungit:

Vers. 38. *Ego — loquor*. Quod cognovi apud Patrem meum, quod ab eo didici.

Vers. 38. *Et — facitis*. Homicidium videlicet; nam patrem illorum significat nunc diabolum. Quemadmodum enim a paternitate Abraham repulit eos operum dissimilitudo, ita ad diaboli paternitatem asserit illos operum similitudo: siquidem et ille homicida est, de quo manifestius dicet in sequentibus.

Vers. 39. *Responderunt — est*. Non intelligentes, quem diceret patrem ipsorum, rursus ad Abraham cognationem confugiunt. Christus itaque manifestius eos objurgat.

Vers. 39. *Ait — faceretis*. Justitiam.

Vers. 40. *Nunc — interficere*. Cogitationem illorum frequenter arguit, confundens eos, ut corrigantur.

Vers. 40. *Hominem — patre*. Verba hæc, *Vidi, et Audivi*, dispensatorie accipienda et intelligenda sunt.

Vers. 40. *Hoc — fecit*. Ut quæreret occidere hominem, qui veritatem locutus fuisset ac innocentem.

Vers. 41. *Vos — vestri*. Homicidium et si quod aliud est malum.

Vers. 41. *Dixerunt — Deum*. Quia justa ratione ostendit eos indignos esse paternitate Abraham, in qua plurimum gloriabantur, insipienter deinceps ad Dei paternitatem recurrunt: eo quod dicat Scriptura, *Filius meus primogenitus Israel* ¹¹. Et hoc autem honore justis eos dejicit argumentis. Sed quoniam modo ipsi temere (i) Deum Patrem suum

¹⁰ Rom. viii, 34. ¹¹ Exod. iv, 22.

ὁμᾶς ἐλευθερώσει, τότε οὐδεὶς ὁ ἀντιλεγών. Θεὸς δὲ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων; Τὴν μὲν γὰρ σωρατικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνθρώπου; δίδωσι, τὴν δὲ φυσικὴν μόνος; ὁ Υἱὸς ὡς κυρίως; Κύριος· ἐπεὶ καὶ κυρίως; αὕτη ἐλευθερία. Ἔτα ἀφελὲς τῆς ἀλλοῦς αὐτῶν ἀμαρτίας εἰς μέσον ἀγει τὴν μελετωμένην (50)· ἔγνω γὰρ αὐτοὺς ἤδη ἀποπηδήσαντας, καὶ θυμαλῶς φησιν·

Οἶδα — ἀποκτεῖναι. Φανερώ; μὲν οὐκ εἶπιν, ὅτι οὐκ ἐστὶ, φειδόμενος; αὐτῶν ἐτι· ληθότως; δὲ τοῦτο δεδήλωκεν. Ἐπεὶ γὰρ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, οὐκ ἐστὶ. Οὐδὲνα γὰρ ἐκείνος ἀπέκτεινεν ἀδικῶς. Ὡσπερ γὰρ ἡ (51) ἐλευθερία ἀπὸ τῶν ἔργων δεικνύται τῶν πρεπόντων ἐλευθέρω, οὕτω καὶ ἡ συγγένεια. Τίθησι δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ φόνου.

B *Ὅτι — ὁμῶν*. Ὁ λόγος; μου ὁ διδασκαλικός; ὁφθαλμῶν, οὐ χωρεῖ ἐν ὁμῶν τοῖς ἔχουσι νοῦν ἐστενωμένον ὑπὸ φαυλότητος; καὶ χαμαὶ συρόμενον. Ἰδοὺ γὰρ ἀπόσασθε καὶ ἀπὸ μικροῦ παρεδέξασθε, στέγειν αὐτὰ μὴ δυνάμενοι. Ἴνα δὲ μὴ εἰπωσιν, Ἄπὸ σεαυτοῦ ταῦτα λαλεῖς, ἐπήγαγεν·

Ἐγὼ — λαλῶ. Ὁ ἔγνω παρὰ τῷ Πατρὶ μου, ὁ ἔμαθον ἀπ' αὐτοῦ.

Καὶ — ποιεῖτε. Τὸ ἀνθρωποκτονεῖν· κατέρα γὰρ αὐτῶν ἐμφαίνει νῦν τὸν διάβολον. Ὡσπερ γὰρ τῆς πατρότητος τοῦ Ἀβραάμ ἐκβάλλει αὐτοὺς ἡ τῶν ἔργων ἀνομιοσύνη· οὕτως; ἄρα τῆς πατρότητος (52) τοῦ διαβόλου εἰσποιεῖ αὐτοὺς ἡ τῶν ἔργων ὁμοιότης· κακίως; γὰρ ἀνθρωποκτόνος, περὶ οὗ προτιῶν ἐρεῖ φανερώτερον.

C *Ἀπεκρίθησαν — ἐστι*. Μὴ νοήσαντες; (53) τίνα εἶπε πατέρα αὐτῶν πάλιν ἐπὶ τὴν τοῦ Ἀβραάμ συγγένειαν καταφεύγουσι. Λοιπὸν οὖν ὁ Χριστὸς φανερώτερον αὐτῶν καθάπτεται.

Ἄγει — ποιεῖτε ἄν. Τὴν δικαιοσύνην.

Νῦν — ἀποκτεῖναι. Συνεχῶς; ἐλέγγει τὴν μελέτην αὐτῶν, ἐντρέπων αὐτοὺς ὅπως; διορθωθῶσιν.

Ἀνθρώπου — πατρός. Τὸ ἐώρακα καὶ τὸ ἤκουσα ὡς; οἰκονομικὰ δεκτέον καὶ νοητέον.

Τοῦτο — ἐποίησαν. Τὸ ζητεῖν ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον ἀλήθειαν λελαληκότα καὶ ἀθῶον.

Ὑμεῖς — ὁμῶν. Τὸ ἀνθρωποκτονεῖν καὶ εἰ τι κληρόν

Εἶπον — Θεόν. Ἐπεὶ εὐλόγως; ἀπέδειξεν αὐτοῖς; ἀναξίτους; τῆς πατρότητος τοῦ Ἀβραάμ, ἐφ' ἣ μίγα ἐκόμπαζον, λοιπὸν ἀνοήτως; ἀνατρέχουσιν ἐπὶ τὴν πατρότητα τοῦ Θεοῦ, διὰ τὸ λέγειν τὴν Γραφήν· *Υἱὸς πρωτότοκος; μου Ἰσραὴλ*. Ἐκβάλλει δὲ καὶ ταύτης; αὐτοὺς; τῆς τιμῆς, εὐλόγως; ὁμοίως; ἀποδείξουσιν. Ἄλλὰ πῶς; αὐτοὶ μὲν ἀδελῶς; πατέρα; ἑαυτῶν λέγουσι

Variæ lectiones et notæ.

(50) Τὸν κατ' αὐτοῦ φόνου.

(51) Ἢ ἀβὲς Α.

(i) Temere, Licenter, aulacter.

(52) Τῆς πατρότητος Α.

(53) Μὴ νοήσαντες; ομίστις Β.

τὸν Θεόν, τῷ δὲ Χριστῷ Πατέρα ἴδιον λέγοντι τὸν Θεὸν ἐχάλεπαινον; Διότι ἐκεῖνος φύσει Πατέρα ἑαυτοῦ ἔλεγεν αὐτόν. Τὸ δὲ, Ἐμεῖς ἐκ πορνείας οὐ γεννηθήμεθα (54) νοεῖται μὲν διὰ τὰ ἐξ Ἰσραὴλ καταγεγραμμένα ἔθνη, ὅς ἐκ δουλικῆς συμπλοκῆς ἐγεννήθη τῷ Ἀβραάμ, [ἐξ (55) Ἄγαρ τῆς δούλης· ἀπε αὐτῶν ἐξ Ἰσαὰκ καταγεγραμμένων, ὅς ἐξ εὐγενοῦς γάμου ἐγεννήθη τῷ Ἀβραάμ,] ἐκ Σάρρας τῆς κυρίας τῆς Ἄγαρ.

Λέγουσι (56) δὲ τινες ὅτι πρὸς ὑβριν αὐτοῦ τοῦτο εἶπον οἱ ἑταίροι, διὰ τὸ λέγεσθαι αὐτὸν μὴ εἶναι φύσει υἱὸν τοῦ Ἰωσήφ. Ὅτε δὲ ἐξευτελλίσαι τοῦτον θέλουσι, τότε αὐτὸν υἱὸν τοῦ Ἰωσήφ ὀνομάζουσι, ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκεῖνο φλυαροῦντες καὶ οὐδέποτε τῇ ἀληθείᾳ συντιθέμενοι. Καὶ μὴ πολλοὶ αὐτῶν ἐκ πορνείας ἐγεννήθησαν· πολλοὺς γὰρ περὶ νόμους γάμων Ἰουδαῖοι ἐποίουν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο σιγῆ πρὸς τὸ μέζον ἐπειγόμενος.

Εἶπεν — ἐξῆλθον. Ἐγεννήθη, ἢ ἀπεστάλην.

Καὶ ἦκω. Πρὸς ὑμᾶς.

Οὐδὲ — ἐλήλυθα. Ἀπὸ ἰδίου θελήματος· οὐ γὰρ ἔχω ἴδιον θέλημα, ὡς πολλάκις εἴρηται.

Ἄλλ' — ἀπέστειλεν. Ὡς πατὴρ υἱόν, ὡς νοῦς λόγον.

Διατί — γινώσκετε; Διατί τὰ λεγόμενα παρ' ἐμοῦ (57) οὐ νοεῖτε; Εἶτα προτεθῆναι καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ νοεῖν αὐτοὺς αὐτά.

Ὅτι — ἐμὸν. Τὸ, Οὐ δύνασθε, τὸ Οὐ βούλεσθε σημαίνει νῦν, ὅτι οὐ βούλεσθε συνίναμι τὸν λόγον τὸν ἐμὸν, τὸν περὶ δογμάτων, διὰ φαυλότητα ψυχῆς χαμαὶ συρομένη; καὶ μηδὲν ὑψηλὸν φανταζομένης. Ἐπεὶ δὲ ἐτίλμησαν εἰπεῖν πατέρα ἑαυτῶν τὸν Θεόν οἱ ἀνάξιοι καὶ τῆς τοῦ Ἀβραάμ συγγενείας, παρρησιάζεται καὶ ἐπάγει τοῦτοις, ὡς ἀνάτοισι, φανερωτέραν πληγὴν, ἀντίβροπον (58) τῆς ἀναίσχυρίας αὐτῶν, καταστέλλων τὸ φύσημα καὶ τὸν κόμπον τῶν ἀλαζόνων.

Ἦμεῖς — ἐστέ. Ἦμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκεῖνου ἐστέ τοῦ διαβόλου· ὑμῶν πατὴρ ἐκεῖνος ἐστίν ὁ διάβολος.

Καὶ — ποιεῖν. Τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἐκεῖνου. Ἐπιθυμία (59) δὲ αὐτοῦ τὸ ἀνθρωποκτονεῖν καὶ τὸ ψεύδου, εἴτουν ὁ σχολικός καὶ διεφθαρμένος βίος, ὡς ἐφείξῃς ἐρεῖ.

Ἐκεῖνος — ἀρχῆς. Τὸν πρῶτον ἀνθρώπον κτείναντα, τὸν Ἀδάμ· αὐτὸς γὰρ αὐτῷ τὸν θάνατον προσέξηνεν· εἶτα καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Ἀβελ ἀνελῶν. Αὐτὸς γὰρ καὶ αὐτῷ τὸν ἀδελφὸν Κάιν ἐπαρίστησε κινήσας· τῷ φθόνῳ.

Καὶ — ἔστησεν. Οὐκ ἐμμένει, τουτέστιν, ἐν τῷ ὁρθῷ βίῳ οὐκ ἀναπαύεται, ἀλλὰ μισεῖ τὴν τοιαύτην πολιτείαν.

appellant, cum Christo dicenti Patrem suum esse Deum indignarentur? Quia ille natura suum esse Patrem dicebat. Quod autem dicunt: *Nos estupro nati non sumus*, intelligitur propter gentes quæ ab Ismael descendebant, qui ex servili congressu Abrahæ, ex Agar videlicet ancilla natus erat, cum ipsi ab Isaac descenderent, qui ex legitimo Abrahæ matrimonio, ex Sarra domina ipsius Agar erat progenitus.

Dicunt autem aliqui, quod ad inferendam ipsi injuriam hoc dixerint execrabiliter illi, eo quod dicerent, non esse eum natura filium Joseph. Quando autem attentare eum volunt, tunc filium Joseph ipsum appellant, interdum quidem hoc, interdum vero illud nugantes, et nunquam veritati adhærentes. Atqui multi eorum e stupro nati erant; multis namque illegitimis nuptiis Judæi copulabantur; verum silet etiam hoc, propterans ad id quod majus est.

Vers. 42. *Ait* — *exivi*. Natus, vel missus sum.

Vers. 42. *Et veni*. Ad vos.

Vers. 42. *Neque* — *veni*. A propria voluntate, cum propriam non habeam voluntatem, ut sæpius dictum est.

Vers. 42. *Sed* — *misit*. Ut pater filium, ut mens verbum.

Vers. 43. *Quare* — *agnoscitis*? Quare ea quæ a me dicuntur, non intelligitis? Deinde addit et causam, cur ipsi non intelligerent illa.

Vers. 43. *Quia* — *meum*. — *Non potestis*, significat nunc, Non vultis. Quia non vultis, inquit, intelligere sermonem meum, qui de sublimi doctrina est, propter animæ vestræ pravitatem quæ humi detracta est, et nihil sublime imaginatur. Quia vero dicere ausi fuerant, patrem suum esse Deum, cum Abrahæ cognatione indigni essent, libere loquitur, et in eos tanquam inmedicabiles, manifestius infligit vulnus, quod ipsorum impudentiæ respondeat, inflationem ac elationem arrogantium reprimens.

Vers. 44. *Vos* — *estis*. Vos ex patre illo estis, nempe diabolo; vester ille pater est, diabolus videlicet.

Vers. 44. *Et* — *explere*. Patris illius vestri; desideria autem illius sunt homicidium et mendacium, sive obliqua et corrupta vita, veluti consequenter dicit.

Vers. 44. *Ille* — *initio*. Interfecto primo homine Adam: nam ipse mortem illi propinavit: deinde etiam occiso filio illius Abel, siquidem ipse fecit fratrem ejus Cain in eum insurgere, cum prius ad inviliam illum movisset.

Vers. 44. *Et* — *stetit*. Non permansit, hoc est, in recta via non quiescit, sed odit hujusmodi conversationem.

Variae lectiones et notæ.

(54) Γεγεννημεθα A.

(55) Inclusa exciderunt A.

(56) Ita Origenes tom. IV, p. 527 B

(57) Παρ' ἐμοῦ, post οὐ νοεῖτε, B

(58) Πληγὴν ἀναντιρρόητον A, male. Illud habet etiam Chrysost. t. VIII, p. 518 E.

(59) Ἐπιθυμίας A.

Vers. 44. *Quia — eo.* Sed e diverso mendacium. A

Vers. 44. *Cum — loquitur. — Propria loquitur.* Nam proprium ejus est mendacium : siquidem ipse prius adinvenit illud, et primus illo usus est, quando ad Evam mentitus est, dicens illi per serpentem : *Non morte moriemini ; et : Eritis sicut dii* 19.

Vers. 44. *Quia mendax est.* Ex eo tempore, et in posterum mentiens.

Vers. 44. *Et pater ipsius.* Mendacii, ut qui prius illud adinvenit, sicut dictum est.

Vers. 45. *Ego — mihi.* Nam si mendacium dicerem, crederetis utique mihi, tanquam id dicenti, quod proprium est patris vestri ; quia autem doceo veritatem, non creditis mihi, utpote alienum ab eo docenti. Veritatem autem vocat cum alias doctrinas, tum quod Filius ipse sit Dei.

Vers. 46. *Quis — peccato ?* Si ita non est, quod quia veritatem dico, non creditis mihi, dicite, *Quis vestrum arguit me de peccato*, quod a me fiat, ut propter illud videamini non credere ?

Vers. 46. *Porro si — mihi ?* Si neque ideo, quis veritatem dico, non creditis mihi, neque quisquam vestrum arguit me de peccato, sane veritatem dico. *Si autem veritatem dico, quare vos non creditis mihi ?* Postquam ita convicit eos de industria peccare, ulterius ratiocinatur.

Vers. 47. *Qui — estis.* Qui ex Deo est, verba Dei recipit, eisque paret ; vos non recipitis, ex Deo igitur non estis : et ex consequenti mentimini dicentes patrem vos habere Deum, et ex Deo esse. Loquendo itaque de creatione, omnes ex Deo sunt ; juxta modum vero familiaritatis, soli illi qui verba Dei audiunt, eisque obediunt, et a moribus, quod rationale est, ostendunt.

Vers. 48. *Responderunt — habes ?* Per interrogationem legendum est. Vocabant autem eum Samaritanum, utpote non exacte servantem legem, sicut illis videbatur, neque traditiones seniorum : tales siquidem erant Samaritani. Daemonium vero habentem, tanquam Dei honorem in seipsum derivantem ; nam tales sunt daemones : sed hic tanquam is qui in veritate Deus erat, illi vero quasi seductores.

Vers. 49. *Respondit — habeo.* Deum non deonesto, sicut daemones, nec ipsum honore suo deficio.

Vers. 49. *Sed honoro Patrem.* Honorans namque Patrem ostendo, vos non habere Deum patrem, neque ex Deo esse. Siquidem ignominia est ejus, qui homines benevolentia persequitur, patrem esse homicidarum.

Vers. 49. *Ei — me.* Samaritanum se daemoniacum appellantes. Itaque Patrem honorans

19 Gen. iii, 4, 5.

(60) Includuntur absunt A.
(61) Αλέγοντος A.

Οτι — αὐτῷ. Ἀλλὰ τὸναντίον ψεύδος.

Ὅταν — λαλεῖ. — Τὰ ἴδια λαλεῖ. Ἴδιον γὰρ αὐτοῦ τὸ ψεύδος. Ἀπὸ τῆς γὰρ πρώτης [ἐξῆυρεν (60) αὐτῷ, καὶ πρώτος] ἐγρήσατο αὐτῷ ψευδόμενος ; πρὸς τὴν Ἐβαν δὲ ἔλεγεν αὐτῇ διὰ τοῦ ὄφρατος, ὅτι *Ὁθ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*, καὶ, ὅτι : *Ἔσσεσθε ὡς θεοί.* *Ὅτι ψεύστης ἐστίν.* Ἐκτοτε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ψευδόμενος.

Καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ. Καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ, ἦτοι τοῦ ψεύδους, αὐτός ἐστιν ὡς πρῶτος ἐξευρῶν αὐτὸν, καθὼς εἴρηται.

Ἐγὼ — μοι. Εἰ μὲν ἔλεγεν ψεύδος, ἐπιστεύσατέ μοι ἂν ὦ ; τὸ ἴδιον τοῦ πατρὸς ὑμῶν λέγοντι (61)· διότι δὲ τὴν ἀλήθειαν διδάσκω, οὐ πιστεύατέ μοι ὡς τὸ ἀλλοτρίον αὐτοῦ διδάσκοντι. Ἀλήθειαν δὲ καλεῖ τὰς τε ἄλλας αὐτοῦ διδασκαλίας καὶ τὴν ὅτι Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ.

Τίς — ἀμαρτίας ; Εἰ μὴ, διότι τὴν ἀλήθειαν λέγω, ἀπιστεῖτέ μοι, εἶπατε, *Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας*, [ὕπ' ἐμοῦ (62) γενομένης, ἵνα διεξήτε δι' ἐκείνην ἀπιστεῖν ;

Εἰ δὲ — μοι ; Εἰ οὕτως διότι τὴν ἀλήθειαν λέγω ἀπιστεῖτέ μοι, οὕτως τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας], ἄρα ἀλήθειαν λέγω· *καὶ εἰ ἀλήθειαν λέγω, διατί ὑμεῖς οὐ πιστεύσατέ μοι ;* Οὕτως ἐλέγξας αὐτοὺς ἐθελοκάκους ἐτι συλλογιζέται

Ὁ — ἐστὶ. Ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ δέχεται, καὶ κηρύσσεται· ὑμεῖς οὐ δέχεσθε· οὐκ ἄρα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστε. Καὶ λοιπὸν ψεύδεσθε λέγοντες πατέρα ἔχειν τὸν Θεὸν καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι. Κατὰ μὲν ὢν τὴν λόγον τῆς δημιουργίας πάντες ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰσι· κατὰ δὲ τὴν τῆς οικειότητος μόνον οἱ τὰ ῥήματα αὐτοῦ δεχόμενοι καὶ κηρύττοντες καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου τὸ γνήσιον δεικνύοντες.

Ἀπεκρίθησαν — ἔχεις ; Κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστόν. Σαμαριτηνὸν μὲν ὢν αὐτὸν ἔλεγεν ὡς μὴ ἀκριβῶς τηροῦντα τὸν νόμον, ὡς αὐτοῖς ἔδοκει, μηδὲ τὰς παραβάσεις τῶν πρεσβυτέρων· τοιοῦτοι γὰρ οἱ Σαμαριῖται· δαιμόνιον δὲ ἔχοντα, ὡς τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν εἰς ἑαυτὸν ἔλκοντα· τοιοῦτοι γὰρ οἱ δαίμονες. Ἀλλ' ὁ μὲν ὡς ἐν ἀληθείᾳ Θεός, οἱ δὲ ὡς ἀπειθαῖνες.

Ἀπεκρίθη — ἔχω. Οὐ γὰρ ἀτιμάζω τὸν Θεόν, ὡς οἱ δαίμονες, οὐδὲ τῆς τιμῆς αὐτοῦ ἐκβάλλω αὐτόν.

Ἀλλὰ τιμῶ τὸν Πατέρα. Τιμῶν γὰρ τὸν Πατέρα ἀποφαίνω ὑμᾶς μὴ ἔχοντας πατέρα τὸν Θεόν [μὴ, ἔκ (63) τοῦ Θεοῦ ὄντας. Ἀτιμία γὰρ τοῦ φιλανθρώπου πατέρα εἶναι τῶν ἀνθρωποκτόνων.

Καὶ, — με. Σαμαριτηνὸν καὶ δαιμόνιον ἔχοντα ὀνομάσαντες, διότι τιμῶν τὸν Πατέρα ἀπέφηνα

Variae lectiones et notae.

(62) Includuntur absunt A.
(63) Includuntur absunt A.

ὄμᾳ; μὴ ἔχοντα; πατέρα τὸν Θεόν.] Ἀτιμάσαντες ἄ ο tenli, vos Deum non habere patrem : vos autem Filium ignominia afficientes, honore privastis et Patrem. Prædictum enim est, quod, qui non honorat Filium, non honorat Patrem, qui misit illum ⁷³.

Ἐγώ — μου. Τὴν ἐκδίκησιν τῆς ἀτιμίας μου.

Ἔστιν — κρίνων. Ὁ Πατὴρ δι' ὃν ἠτιμάσατέ με, καὶ πρὸς ὃν ἡ ἀτιμία τοῦ Υἱοῦ διαβαίνειν οἶδεν. Εἰ γὰρ καὶ τὴν κρίσιν πᾶσαν δίδωκε τῷ Υἱῷ, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐκβαλὼν αὐτὸν τοῦ κρίνειν, ἀλλὰ δεῖξαι Λόγος τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός.

Ὅρα δὲ πῶς, ὅτε μὲν εἶπον πατέρα αὐτῶν τὸν Θεόν, ἐπαρρησιάζοσθαι καὶ σφοδρῶς αὐτῶν καθήψατο· ὅτε δὲ αὐτὸν ἠτίμασαν, ἐπεικῶς ἀπεκρίνατο καὶ πρῶτος. Ἐντεῦθεν γὰρ ἐκαίδευεν ἡμᾶς τὰ μὲν εἰς ^D τὸν Θεὸν ἐκδικεῖν, τὰ δὲ εἰς ἡμᾶς παρορᾶν. Καὶ αὐτὸς; γὰρ παραδραμῶν τὴν εἰς αὐτὸν ὕβριν ἐπιπαραινέειν τρέπεται.

Ἀμὴν — αἰῶνα. Ζήτησον ἐν τῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ τῷ, Ἐὰν τις φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξηγήσιν αὐτοῦ. Νοήσεις γὰρ ἐκείθεν περὶ τοῦ θανάτου λέγει νῦν. Περὶ οὗ μὴ νοήσαντες ἀκίνοιο πάλιν ἀτιμάζουσιν αὐτόν.

Εἶπον — ἔχεις. Νῦν μᾶλλον. Εἶπον δὲ τοῦτο, ὡς ἐκείνου δῆθεν ποιούντος; αὐτὸν μεῖζονα τοῦ Θεοῦ.

Ἀβραάμ — προφῆται. Οἱ τηρήσαντες τὸν λόγον ^C τοῦ Θεοῦ.

Καὶ — ποιεῖς; Ἀκόλουθον μὲν ἦν (64) εἰπεῖν· Μὴ οὐ μεῖζον εἰ τοῦ Θεοῦ; Ἀλλ' οὐ λέγουσι τοῦτο, ἵνα μὴ συγκρίναντες αὐτὸν τῷ Θεῷ δόξωσι μᾶλλον τιμᾶν αὐτόν. Βούλονται δὲ αὐτὸν ἐλάττωνα καὶ τοῦ Ἀβραάμ ἀποφῆναι. Καὶ οὐκ εἶπον τοῦ Ἀβραάμ (65), ἀλλὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν, κομπάζοντες πάλιν, καὶ τῆ συγγενείᾳ τοῦ Ἀβραάμ ἐπισεμνυμένοι.

Ἀπεκρίθη — ἔστιν. Οὐδὲν ἔστιν, ὡς ὑμεῖς ὀπολαμβάνετε. Πρὸς τὴν ἐκείνων γὰρ ὀπίνοισιν τοῦτο εἶπεν, ἴσον λέγων τῷ, Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής· ἔπερ κείται περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔθδμου κεφαλαίου· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξηγήσιν αὐτοῦ.

Ἔστιν — με. — Ἐὰν ἐγὼ μεγαλύνω, φησὶν, ἑμαυτόν, δοκῶ ὑμῖν ψεύδεσθαι· Ἔστιν ὁ μεγαλύνω με, ὁ Πατὴρ μου. Καὶ ἐν τῷ ῥηθέντι γὰρ κεφαλαίῳ ὁμοίως εἶπεν, ὅτι καὶ ὁ πέμφας με Πατὴρ, αὐτὸς με μαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ. Προθεραπύει δὲ ὁ μέλλει ἐρεῖν, ἵνα μὴ δόξῃ κομπάζειν.

⁷³ Joan. v. 23.

⁷⁴ Joan. vi. 51.

⁷⁵ ibid. 51.

⁷⁶ ibid. 37.

Variae lectiones et notæ.

(64) Ἀυτῷ addit A.

(65) Hoc non exclusit vocabulum Ἀβραάμ, quod ceterique in textu habent, sed urget τὸ τοῦ πατρὸς

ἡμῶν. Accuratus dixisset, καὶ οὐκ ἀπλῶς εἶπον, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης.

Vers. 50. *Ego — meam.* Vindictam contumeliae meae.

Vers. 50. *Est — iudicat.* Pater, propter iram honore me privastis, et ad quem Filii ignominia transire cernitur. Nam etsi omne iudicium dedit Filio, non tamen, quod se honore privaverit, sed quod Verbum Patris sit Filius.

Vide autem, quod quando patrem sibi dixerunt esse Deum, libere respondit et graviter eos ob- jurgavit : quando vero contumelia eum affecerunt, modeste respondit ac mansuete. Hinc enim nos docuit, ut admissa in Deum vindicemus, in nos autem negligamus. Nam et ipse faciam in se injuriam prætermittens, ad admonitionem convertitur.

Vers. 51. *Amen — æternum.* Quære in hoc nono capite, ubi dicitur : *Si quis comederit ex hoc pane, vivet in æternum* ⁷⁴, et illius lege enar- rationem. Nam ex hoc intelliges, de qua nunc morte loquatur; de qua cum illi non intellexissent, rursus eum contumelia afficiunt.

Vers. 52. *Dixerunt — habes.* Nunc magis. Dixerunt autem hoc, quasi Deo se fecisset ipse majorem.

Vers. 53. *Abraham — propheta.* Qui Dei ser- monem servaverunt.

Vers. 52. *Ei — Vers. 53. facis?* Consequens sane erat, ut dicerent : Num tu major es Deo? verum non hoc dicunt, ne Deo ipsum comparantes, viderentur eum potius honorare. Volunt autem ipso etiam Abraham minorem illum ostendere. Nec dixerunt simpliciter Abraham, sed patre nostro Abraham, rursus gloriantes, et de cognatione Abraham sese jactantes.

Vers. 54. *Respondit — est.* Nihil est, sicuti vos suspicamini; nam hoc ad illorum cogitationem locutus est, simile illi dicens : *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum* ⁷⁵, quod juxta medium ^D septimi capituli positum est, et ejus lege enar- rationem.

Vers. 54. *Est — me.* Si ego, inquit, magnifico me ipsum, videor vobis mentiri : *Est pater meus, qui magnificat me.* Nam prædicto quoque capite similiter dixit : *Et qui misit me Pater, ipse testi- monium perhibuit de me* ⁷⁶. Primum autem viam præstruit his que dicturus est, ne gloriari vide-

atur. Vult enim astruere, quod major sit, quam Abraham; nam hoc in presentia nou dixit, propter ipsorum impudentiam.

Vers. 54. *Quem* — Vers. 55. *eum*. — Non cognovistis eum, utpote operibus illum negantes. Dicit enim et Apostolus: *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant* 71. Vel etiam eo quod non agnoscatis Filium ejus. Dictum est enim: *Si me cognosceretis, et Patrem meum utique cognosceretis* 72. Vel eo quod non servetis ejus sermonem; nam si cognosceretis eum, sermonem ejus servaretis.

Vers. 55. *Ego autem novi eum*. Non solum, cum ex ipso sim, et ejusdem substantiæ, nature et scientiæ, sed etiam tanquam sermonem ejus servans. Nam et superius dixit: *Est verax, qui misit me, quem vos non nostis: ego vero novi eum, quia ab eo sum* 73.

Vers. 55. *Et — mendax*. Vos enim mentimini dicentes Deum vestrum esse, cum non cognoscatis eum, ut prædictum est. Notitiam autem et cognitionem dicit, nosse simpliciter, et cognoscere quod sit Deus et Pater, non scire Dei naturam. Nam ipsa non solum cognosci nequit, verum etiam omnino inintelligibilis est et inaccessibleis, nec tantum hominibus, sed et cælestibus virtutibus.

Vers. 55. *Sed — servo*. Vides, quod Dei sermonem servare, signum sit quod quis Deum cognoscat. Timeamus igitur, quod Dei præcepta non servamus, tanquam cum eis constituti, qui Deum ignorant. Deinde probat, quod major sit, quam Abraham.

Vers. 56. *Abraham — meum*. — *Exsultavit aive concupivit*. Diem autem suum dicit diem passionis.

Vers. 56. *Et vidit, et gavisus est*. Gavisus est propter salutem mundi. Præcognovit namque mysterium crucifixionis Christi. Desideravit videre diem ipsius et vidit illum præfiguratum et adumbratum, in die quo filium suum Isaac obtulit in holocaustum. Didicit enim, quod sicut ipse non pepercit suo dilecto propter Deum, ita neque Deus parciturus esset Filio suo dilecto propter hominem. Et quemadmodum ille portavit ligna holocausti sui, ita et ipse portaturus esset lignum mortis suæ. Verumtamen, sicut illo non passo suppositus est aries: ita et hoc inveniente impassibili, humanitas ejus occisa est. Quod si diem ejus videre desideravit, utique hoc erat, tanquam majoris.

71 Tit. I, 16. 72 Joan. VIII, 19. 73 Joan. VII, 26.

Variae lectiones et notæ.

(66) In contextu, illo in loco codd. Euthymius habent vulgatum ἀληθινός. Sed Chrysost. refert ἀληθίς. Tom. VIII, p. 294, aliquoties.

(67) Ο interponit A.

(68) Τὴν abest A. Refertur ad εἶδῃσιν καὶ

Βούλεται γὰρ κατασκευάσαι ὅτι μείζων ἐστὶ τοῦ Ἀβραάμ. Φανερώς γὰρ νῦν οὐκ εἶπε τοῦτο διὰ τὴν ἀναισχυντίαν αὐτῶν.

Ὅν — αὐτόν. — Ὅθεν ἐγνώκατε αὐτόν, ὡς ταῖς ἔργοις ἀγνούμενοι αὐτόν. Φησὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος ὅτι Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἶδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνούνται. Ἡ καὶ ὡς μὴ ἐγνωότες τὸν Υἱὸν αὐτοῦ. Προσέριξα γὰρ ὅτι Εἰ ἐμὲ ἤδατε, καὶ τὴν Πατέρα μου ἤδατε ἄν. Ἡ ὡς μὴ τηροῦντες τὸν λόγον αὐτοῦ· εἰ γὰρ ἤδατε αὐτόν, ἐτηρεῖτε ἄν τὸν λόγον αὐτοῦ.

Ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν. Οὐ μόνον ὡς ἐξ αὐτοῦ καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ γνώσεως ὢν, ἀλλὰ καὶ ὡς τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶν. Καὶ ὀπίσω δὲ εἶπεν, ὅτι Ἐστὶν ἀληθῆς (66) ὁ κέμψας με, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἶδατε, ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν, ὅτι παρ' αὐτοῦ εἰμι.

Καὶ — ψεύστης. Ψεύδεσθε γὰρ ὑμεῖς λέγοντες: ὅτι (67) Θεὸς ὑμῶν ἐστίν, οὐ γὰρ ἐγνώκατε αὐτόν, ὡς προσέριξται. Εἶδῃσιν δὲ καὶ γνώσιν φησὶ τὸ εἶδέναι καὶ γινώσκειν ἀπλῶς ὅτι ἐστὶ Θεὸς καὶ Πατήρ, οὐ μὴν τὴν (68) τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ. Αὕτη γὰρ οὐ μόνον ἀγνωστος, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἀνενόητος καὶ ἀνεπιχειρήτος, καὶ οὐ μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσιν.

Ἀ.λ.λ' — τηρῶ. Ὅρα: ὅτι τὸ τὴν λόγον τοῦ Θεοῦ τηρεῖν σημεῖόν ἐστι τοῦ εἶδέναι αὐτόν. Φοβηθῶμεν τοίνυν οἱ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ μὴ φυλάττοντες, ὡς ταπείνομεν μετὰ τῶν ἀγνοούντων τὸν Θεόν. Εἶτα κατασκευάζει καὶ ὅτι μείζων ἐστὶ τοῦ Ἀβραάμ.

Ἀβραάμ — ἐμήν. — Ἐγαλλιάσατο, ἤγουν ἐπεθύμησεν. [Ἡμέραν (69) δὲ αὐτοῦ λέγει τὴν τοῦ σταυροῦ.

Καὶ εἶδῃ, καὶ ἐχάρη. Ἐχάρη διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου. Προγούους γὰρ τὸ μυστήριον τῆς σταυρώσεως τοῦ Χριστοῦ ἐπεθύμησεν] εἶδεν τὴν ἡμέραν αὐτοῦ, καὶ εἶδεν αὐτὴν [προσκιαγραφηθεῖσαν (70) καὶ] διατυπωθεῖσαν ἐν τῇ ἡμέρᾳ καθ' ἣν ἀνήγειρε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Ἰσαάκ εἰς ὀλοκάρπωσιν. Ἐμαθε γὰρ ὅτι, ὡσπερ αὐτὸς οὐκ ἐπεισάτο τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ ἀγαπητοῦ διὰ τὸν Θεόν, οὕτως οὐδὲ ὁ Θεὸς φείσεται τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ ἀγαπητοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ὡσπερ οὗτος ἐδάσασε τὰ ξύλα τῆς ὀλοκαρπώσεως αὐτοῦ, οὕτω κακείνος βρασάσει τὸ ξύλον τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Πλὴν καθάπερ τούτου μείναντος ἀπαθοῦς ὁ κρῖς ἐτύθη, οὕτω κακείνου μένοντος ἀπαθοῦς τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ σφαιρασθήσεται. Εἰ δὲ ἐπεθύμησεν εἶδεν τὴν ἡμέραν αὐτοῦ, ὡς μείζωνας πάντως.

γνώσιν.

(69) Inclusa absunt A.

(70) Inclusa absunt A. Ibidem legitur, προεκκιαγραφηθεῖσαν.

Και — εώρακας; ὦροντο γάρ αὐτὸν ἐγγὺς εἶναι A Vers. 57. *Et — vidisti? Putabant enim eum penitētona ἐτῶν διὰ τὴν πολυπειρίαν αὐτοῦ. Τινὰ δὲ τῶν (71) ἀντιγράφων τσσοσράκοντα γράφουσιν, ὅπερ δοκεῖ ἀκριβέστερον.*

Εἶπεν — εἰμι. Ὁ; Θεός. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ ἤμην, ἀλλ' Ἐγὼ εἰμι ὁ ἀεὶ ὢν. Τὸ μὲν οὖν γενέσθαι πιστοῦ· τὸ δὲ Εἰμι ἀκρίστου [καὶ (72) κτίστου].

Ἦραν — αὐτόν. Οἱ ταχεῖς πρὸς φέρον. Ἠγρίανην γάρ διέξαντες ὕβρισθῆναι τὸν Ἀβραάμ· ἅμα δὲ καὶ γνόοντες; ἵτι ἀτιδιόγητα Θεοῦ περιτίθησιν ἐαυτῶ.

Ἰησοῦς δὲ ἐκρῦθη. Ἀόρατος αὐτοῖς κατέστη τῇ ἐξουσίᾳ τῆ; θεότητος.

Καὶ ἱεροῦ. Ἵνα κατασταλῇ ὁ θυμὸς αὐτῶν.

Διαλθῶν — αὐτῶν. Μὴ ἰσχυόντων ἰδεῖν αὐτόν. Καὶ διατὶ οὐκ ἐξέλυσεν αὐτῶν τὴν δύναμιν καὶ φανερώς ἀνεχώρησε; Διότι οὐδ' οὕτως ἐμελλον πιστεῦειν. Καὶ γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ Πάθους ὑπέτιους (73) αὐτοὺς ἐβρίψα, καὶ τὰς ἕψεις αὐτῶν ἐσκότισε, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν. Οὐδὲν γὰρ χειρὸν ψυχῆς ἀπεγνακυίας. Κἄν γὰρ σημεῖα ἴδῃ, κἄν τέρατα, μένει τὴν αὐτὴν ἔχουσα πάλιν ἀναίσχυντίαν.

Καὶ παρήγγεν οὕτως. Ἐδίδιξεν οὕτως, μὴ φαινώμενος αὐτοῖς.

ΚΕΦ. Ι'. Περὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ.

Καὶ — γενετῆς. Βεβαιῶν δὲ εἶπε, καὶ πιστούμενος ὅτι Θεός ἐστιν, εὐθὺς ἐρχεται ἐπὶ θαῦμα μέγιστον, καὶ μήπω μέχρι τότε γενόμενον. Τυφλοὶ μὲν γὰρ καὶ ἄλλοι ἀνάβλεψαν· τυφλὸς δὲ ἐκ γενετῆς (74) οὐδεὶς ἄχρι τότε. Διὸ καὶ ἀναβλέψας εἶπεν· Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἤκουσθη ὅτι ἦνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεννημένου.

Καὶ — γεννηθῆ; Ἐρωτῶσιν οὐχ ὡς τοῦτο πάντως ἢ ἐκεῖνο ὑπολαμβάνοντες, καθάπερ οἱ ἀνόητοι Ἰουδαῖοι· τὸ μὲν γὰρ ἀμαρτεῖν πρὸ τοῦ γεννηθῆναι ἀδύνατον, τὸ δὲ ὑπὲρ τῶν γονέων κολάζεσθαι ἀδίκον· ἀλλ' ἐστὶν ὁ σκοπὸς τοῦ λόγου τοιοῦτος. Ὁ μὲν παράλυτος διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐτοῦ ἠσθένει, καθὼς ἐκεῖ μεμαθήκαμεν· περὶ τούτου δὲ (75) τί λέγεις; Τίς ἠμαρτεν, οὗτος ἢ εἰ γονεῖς αὐτοῦ; ἡμεῖς γὰρ οὐτε τοῦτο οὐτε ἐκεῖνο δυνάμεθα λέγειν, παντελῶς ἔξαπορούμενοι.

⁷¹ Joan. ix, 32.

Variæ lectiones et notæ.

(71) Scilicet Chrysostomi, qui audacter ita correxerat. Vide tom. VIII, pag. 324. Chrysostomum sequitur unus ex codicibus Mosquensibus N. Test. g. qui est cum scholiis. Origenes, qui tom. XX, in Joannem hæc data opera interpretatur, hunc versum totum prætermisit. Πεντήκοντα servant Cyrill. t. IV, p. 585 C.; Theophylact. p. 690 E; Severus in Catena Corderii, p. 243; et codices probatiores omnes.

(j) Qui risum. Forte legit, διὰ καὶ ὁ ἀναβλέψας.

Vers. 57. *Et — vidisti? Putabant enim eum ferme esse quinquagenarium, propter multam ejus peritiam et experientiam. Quædam autem exemplaria habent, quadruginta, quod videtur esse verius.*

Vers. 58. *Dixit — sum. Tanquam Deus. Et non dixit, Ego eram; sed, Ego sum, qui semper sum. Fieri siquidem rei creatæ est; Sum vero, increatæ et creatæ.*

Vers. 59. *Tulerunt — eum. Veloces ad eadem. Exasperati sunt enim putantes injuria affectum esse Abraham: simul etiam, ubi cognovissent quod Dei æternitatem sibi vindicaret.*

Vers. 59. *Jesus autem occultatus est. Per divinitatis potentiam invisibilis eis effectus.*

^B Vers. 59. *Et — templo. Ut illorum sedaret furorem.*

Vers. 59. *Pertransiens — illorum. Cum illi cum videre non possent. Et quare non dissolvit illorum virtutem, et manifeste recessit? Quia nec sic credituri erant. Etenim tempore passionis supinos illos dejecit, eorumque aspectus obscuravit, et non crediderunt. Nam anima reproba nihil est pejus: licet enim signa videat ac prodigia, suam tamen semper retinet impudentiam.*

Vers. 59. *Et ita præteribat. Ambulabat ita, non apprensus illis.*

CAP. X. De cæco a nativitate.

Cap. IX. Vers. 4. *Et — nativitate. Confirmando, quod dixerat, fidemque faciens, quod Deus esset statim venit ad miraculum maximum, et usque ad id temporis nunquam factum. Siquidem et alii cæci visum receperunt, verum qui a nativitate cæcus fuisset, nullus usque ad id tempus. Ideo etiam, qui visum (j) recepit, dicebat: A sæculo non est auditum, quod aperuerit quispiam oculos cæci nati ⁷².*

Vers. 2. *Et — nasceretur? Interrogabant, non quod hoc aut illud omnino suspicarentur, quemadmodum insipientes Judæi; nam hunc peccasse, antequam natus esset, impossibile erat. porro pro parentibus puniri injustum; sed suis sermonis talis est. Paralyticus quidem propter peccata sua ægrotabat, sicut ibi didicimus: de hoc autem, quid dicis? Quis peccavit, hic, an parentes ejus? nos enim neque hoc, neque illud dicere possumus, omnino conturbati consilioque destituti.*

(72) Inclusa absunt A. Κτίστης, quomodo etiam Eustathius scribit, qui cum κτίτης comparat, pro substantivo accipio, non, ut interpres, pro adiectivo.

(73) Ita plerumque Chrysostomus oratorie laudat. Joan. xviii, 6, ἔπεσον χαμαί.

(74) Γεννητῆς.

(75) Δὲ abest A.

Vers. 3. Respondit; — ejus. Non omnino a peccatis his dicit esse immunes, sed quantum ad id, ut cæcus fieret, et illos et hunc sine peccato esse asserit.

Hinc itaque discimus, quod pro parentibus qui peccaverunt non puniantur filii. Quanquam enim in libro Exodi de Deo scriptum est: *Reddens peccata patrum in filios, in tertiam et quartam generationem*⁸¹, tamen propter solos illos dictum est, qui ab Israelitis progeniti, essent idolis immolaturi. Nam quia imitatio fuerunt impietatem parentum suorum, qui in Ægypto idololatras fuerant, merito supplicium illorum reddidit eis: si, quidem quorum æqualia fuere delicta, horum æqualia quoque sunt supplicia. Postmodum vero legem statuens, ait per Moysen: *Non morientur filii pro patribus, neque matres pro filiis*⁸². Et rursus per Ezechiel dicit: *Quæ vobis est parabola hæc in terra Israel, ut dicatis, Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt? Vivo ego, dicit Dominus, si erit deinceps parabola hæc, sed eorum qui comederint uvam acerbam dentes obstupescunt*⁸³.

Vers. 3. Sed — ipso. Opera Dei vocat formationem oculorum cæci de pulvere. Quia enim in confesso erat opus fuisse Dei formationem corporis Adam de pulvere: hic etiam oculos cæci, pulcherrimam corporis partem, format de pulvere: ut hinc indubie Deus appareat, utpote æque potens, ut Deus: nam qui pulcherrimam partem ita formavit, posset et totum formasse.

Aut opera Dei dicit occultam divinitatis, suæ potentiam, quæ tunc magis apparuit. Quid ergo? nisi hic damno affectus fuisset, non poterant aliter manifestari Dei opera? Poterant quidem, sed neque hic damno affectus est, imo potius beneficium accepit: per cæcitate oculorum corporis aptos habens animæ oculos. Nam quæ illorum est utilitas, si hi clausi sint? Licetum itaque fuit Creatori cæcum hunc creare, non puniendo, sed dispensatorio modo, ut opera Dei manifestarentur, et hic ex eo apertus haberet animæ oculos.

Quidam vero dictionem ut, non causalem esse dicunt, sed ejus quod futurum erat significantiam, puta quod opera Dei manifestanda erant in ipso. Et simile esse aiunt, quod dicitur: *In judicium ego in mundum veni, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant*⁸⁴; aiunt enim significare; quod qui non vident videbunt, et qui vident excæ-

Ἀπεκρίθη — αὐτοῦ. Οὐ παντελῶς ἀναμαρτήτους αὐτοὺς φησιν, ἀλλ' ὅσον εἰ; τὸ τυφλωθῆναι τουτον, ἀναμαρτήτους κἀκείνους καὶ τοῦτον (76).

Ἐνταῦθεν λοιπὸν (77) μαυθάνομεν ὅτι πατέρων ἀμαρτανόντων οὐ κολάζονται παῖδες. Εἰ γὰρ καὶ ἐν τῇ Ἐξόδῳ περὶ τοῦ Θεοῦ γέγραπται ὅτι Ἀποδοῦς ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν· ἀλλὰ ἐὶ ἐκείνους μόνους εἰρηται τοὺς μέλλοντας ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰδωλολατρῆσαι. Ἐπεὶ γὰρ ἐζήλωσαν τὴν ἀσέβειαν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ εἰδωλολατρῆσαντων γονίων αὐτῶν, ἀπέδωκεν οὐτοῖς τὴν τιμωρίαν ἐκείνων εἰκότως. Ὅν γὰρ ἴσαι αἱ ἀμαρτίαι (78), τοῦτοις ἴσαι πάντως καὶ αἱ κολάσεις. Ὑστερον γὰρ νομοθετῶν διὰ Μωϋσείως, φησὶν· Ὅσα ἀποθανοῦνται παῖδες ὑπὲρ πατέρων, οὐδὲ πατέρες ὑπὲρ παιδῶν· καὶ διὰ Ἰεζεκιήλ πάλιν λέγει· Τί ὑμῖν ἡ παραβολὴ αὕτη, λεγόντων, Οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμβρακα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων (79) ὤμοδίασαν; Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, εἰ ἴσαι ἡ παραβολὴ αὕτη· ἀλλὰ τῶν φασόντων τὸν ὄμβρακα ὠμοδιάσουσιν οἱ ὀδόντες.

Ἀλλ' — αὐτῷ. Ἔργα τοῦ Θεοῦ λαγεὶ τὴν ἀπὸ χόδος κλάσιν τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ τυφλοῦ. Ἐπεὶ γὰρ ὁμολογούμενον ἔργον Θεοῦ ἦν ἡ ἀπὸ χόδος πλάσις τοῦ σώματος τοῦ Ἀδάμ, ἀπὸ χόδος καὶ αὐτὸς πλάττει τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, τὸ κάλλιστον μέρος τοῦ σώματος, ἵνα ἐνταῦθεν φανεῖται (80) Θεὸς ἀναμφιβόλως, ὅσα τὰ ἴσαι τῷ Θεῷ δυνάμενος. Ὁ γὰρ τὸ κάλλιστον μέρος οὕτω πλάσας, δυνατὸς καὶ τὸ ὅλον πλάσαι.

Ἡ ἔργα τοῦ Θεοῦ φησὶ τὴν κακρυμμένην δύναμιν τῆς θεότητος αὐτοῦ, ἥτις τότε μᾶλλον ἐφάνη. Τί οὖν; εἰ μὴ ἐκολάσθη οὗτος, οὐκ ἐνῆν ἑτέρως φανερωθῆναι τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ; Ἐνῆν μὲν (81), ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἐκολάσθη, μᾶλλον μὲν οὖν εὐηργετήθη διὰ τῆς πηρώσεως τῶν τοῦ σώματος ὀφθαλμῶν, ἀναβλέψας τοὺς τῆς ψυχῆς. Τί γὰρ ὄφελος ἐκείνων, ἔταν οὗτοι μὴ βλέπωσιν; Ἐξῆν οὖν τῷ Κτίστη τυφλοὺς αὐτῶν πτίσαι, οὐ κλαστικῶς, ἀλλ' οἰκονομικῶς, ἵνα τε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ φανερωθῇ· καὶ αὐτὸς ἐνταῦθεν ἀναβλέψῃ τὴν ψυχὴν.

Τινὲς δὲ τὸ ἴσα οὐκ αἰτιολογικῶν λέγουσιν ἐνταῦθα, ἀλλὰ δηλωτικῶν τοῦ μέλλοντος ὅτι φανερωθῆσονται τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Τοιοῦτον δὲ (82) εἶναι καὶ τὸ· Εἰς κρῖμα ἐγὼ εἶς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες (τυφλοὶ) (83) γένωνται. Σημαίνειν γὰρ ὅτι οἱ μὴ βλέποντες βλέψουσι, καὶ οἱ βλέ-

⁸¹ Exod. ix, 5. ⁸² Deut. xxiv, 16. ⁸³ Ezech. xviii, 2-4. ⁸⁴ Joan. ix, 39.

Variæ lectiones et notæ.

(76) Credo addendum esse λέγει, aut ἀποφαίνει, aut tale quid.

(77) Μαυθάνωμεν A.

(78) Τοῦτων A.

(79) Ita etiam laudat Chrysost. tom. VIII, p. 327 B.

(80) Φανῆ A.

(81) Ἐνῆν μὲν absunt A.

(82) Τοῦτον δὲ B.

(83) Inclusa exciderunt A.

ποντες] τυφλωθήσονται· οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἦλθεν, ἵνα οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. Καὶ ὁ Παῦλος δέ φησιν· *Νόμος παρεισήλθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα.* [Ὁ (84) γὰρ διὰ τοῦτο παρεισήλθεν, ἀλλ' ὅτι μέλλει πλεονάσαι τὸ παράπτωμα,] καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἔλωμα γὰρ καὶ τοῦτο τῆς Γραφῆς.

Ἐμὲ — με. Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα (85) τὰ δεικνύοντά με Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, καὶ Ἰσὸν τῷ Θεῷ. Ἐμὲ χρῆ φανεροῦν ἑμαυτὸν, ὡς φιλόανθρωπον, ἵνα, διὰ τῶν τοιούτων ἔργων χαιρεταγοῦμενοι πρὸς τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν οἱ ἄνθρωποι, μὴ ἀπόλυνται. Ἐμοῦ γὰρ ἑνανθρωπήσαντος ἀδύνατον σωθῆναι τινα ἐτέρως, εἰ μὴ διὰ τῆς εἰς ἐμὲ πίστεως.

Ἔως ἡμέρα ἐστίν. Ἔως ὁ παρὼν αἰὼν ἐστίν, ἕως ὁ βίος; οὗτος συνέστηκεν, ἕως ἕξεισι τοῖς ἀνθρώποις ἐργάζεσθαι.

Ἐρχεται — ἐργάζεσθαι. Ἐρχεται ὁ μέλλων αἰὼν, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι τὸ πιστεύειν εἰς ἐμὲ. Ἐργασίας γὰρ ὁ παρὼν καιρὸς· ὁ δὲ μέλλων ἀναπαύσεως. Ὅτι δὲ ἐργασίαν ἐνταῦθα τὴν τοῦ πιστεύειν λέγει, δῆλον ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν ὀπίσω, ὅτι *Τούτῳ ἐστὶ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα πιστεύσητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐαυτὸν.*

Ὁ μὲν οὖν Χριστὸς ἡμέραν μὲν ἐπέλασε τὸν παρὼντα αἰῶνα διὰ τὸ ἐνεργόν· (86) νύκτα δὲ τὸν μέλλοντα διὰ τὸ ἀεργόν· ὁ δὲ (87) Παῦλος τοῦναντίον νύκτα μὲν τὸν παρὼντα αἰῶνα διὰ τὴν πλάνην καὶ τὴν ἀγνοίαν καὶ τὸ σκότος τῶν παθῶν, ἡμέραν δὲ τὸν μέλλοντα διὰ τὸ μὴδὲν εἶναι τοῦτων· φησὶ γάρ· *Ἡ νύξ προέκυψε, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν.*

Ὅταν — κόσμου. Καὶ χρῆ τοὺς ἐσκοτισμένους φωτίζεσθαι διὰ πίστεως, πρὸ τοῦ μεταθῆναι με ἀπὸ τοῦ κόσμου. Καὶ ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ δὲ κεφαλαίῳ πλατύτερον περὶ τούτου λέγει. Τί οὖν; ἐν τῷ οὐρανῷ ὢν οὐκ ἐστὶ φῶς τοῦ κόσμου; Ἔστιν· ἀλλὰ νῦν περὶ τῆς ἐν τῇ (88) γῆ διατριβῆς αὐτοῦ φησιν, ἅμα μὲν προτραπέμινος· εἰ; πίστιν, ἅμα δὲ τὸν ὅσον οὕτω θάνατον αὐτοῦ παραδηλῶν.

Ταῦτα εἰπὼν — τυφλοῦ. Διατί μὴ χοῦν μόνον λαβὼν ἐπέχρισε; Διότι ὁ χοῦς ἀνευ ὕδατος οὐκ ἐπιχρίεται. Καὶ διατί οὐκ ὕδατι, ἀλλὰ πτύσματι πηλὸν ἐποίησεν; Ἴνα τῷ πτύσματι ἐπιγραφῆ (89) τὸ θαῦμα.

Καὶ — Σιλωάμ. Νίψασθαι μὲν κελεύει, δεικνύς ὅτι οὐ χρεῖαν εἶχε τοῦ χοῦς· ἀλλ' ἐχρήσατο τούτῳ πρὸς τὸ διδάξαι μόνον, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ κατ' ἀρχαίαν ἐκ χοῦς πλάσας τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ. Ἀποστέλλει δὲ αὐτὸν εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ πύρρῳ οὖσαν, ἵνα φανῆ ἡ πίστις καὶ εὐπειθεία τοῦ τυφλοῦ. Οὐδὲ γὰρ ὑπόψια τις ἦν, ὅτι ἡ κολυμβήθρα θερα-

A cabuntur, siquidem non propterea venit, ut qui vident caeci fiant. Præterea et Paulus dicit: *Lex subintroivit, ut abundaret delictum* 84; neque enim propter hoc subintroivit, sed sit quod subsequutum est, ut abundaret delictum, et multa hujusmodi. Siquidem et hoc Scripturæ idioma est, loquendi que proprietas.

Vers. 4. *Me — me.* Me oportet operari opera, quæ me Patris esse Filium ostendant et æqualem Deo; imo oportet manifestare meipsum, quod hominum sim amator, ut homines per hujusmodi opera ad fidem, quæ in me est, attracti, non pereant. Quandoquidem enim carnem assumpsit, impossibile est eos aliter salvos fieri, nisi per fidem, quia in me credent.

Vers. 4. *Donec dies est.* Donec præsens durat sæculum, donec vita hæc consistit, donec hominibus operari conceditur.

Vers. 4. *Venit — operari.* Venit futurum retributionis sæculum. Quod autem operationem dicat hic, qua in ipsum crederetur, ex eo manifestum est quod superius dixerit: *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem ille misit* 84.

Christus namque præsens sæculum vocavit diem, eo quod operationi aptum est: futurum vero noctem, quia in eo non fient opera. Paulus autem e diverso noctem dixit præsens sæculum propter errorem et ignorantiam ac tenebras perturbationum animi; diem vero, futurum, eo quod nihil horum habebit. At enim: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit* 87.

Vers. 5. *Quandiu — mundi.* Et eos, qui obtenebrati sunt, oportet illuminari per fidem, priusquam a mundo transeam. Decimo quinto autem capite latius de hoc loquitur. Quid ergo, cum in cælo est, non est lux mundi? Est utique, sed nunc de conversatione sua in terra dicit, simul et ad fidem adhortans, et propinquam esse mortem suam significans.

Vers. 6. *His dictis — caeci.* Quare solum pulverem sumptum non illevit? Quia solus pulvis sine aliquo humore non linitur. Et quam ob causam spuito et non aqua lutum fecit? Ut spuito adscriberetur miraculum.

Vers. 7. *Et — Silos.* Lavari jubet, ostendens quod nulla sit pulveris necessitas: sed eo usus est solum, ut ostendat se esse, qui ab initio corpus Adam de pulvere formavit. Mittit autem eum ad piscinam Silos, quæ longe distabat, ut appareret fides ac prompta caeci obediencia; neque enim ulla erat apparentia, quod piscina illum esset curatura.

84 Rom. v, 20. 85 Joan. vi, 29. 87 Rom. xiii, 12.

Variae lectiones et notæ.

(84) Inclusa exciderunt A.
(85) Τῷ πέμφαντό; με addit A.
(86) Τὸ ἔργον A.

(87) Διὰ τὴν ἀναπέδωσιν. Ὁ δὲ A.
(88) Τῇ ἀβασί A.
(89) Ἐπιγραφῆ B.

πιύσαι αὐτόν. Πολλῶν γὰρ καθεκάστην ἐκεῖ καὶ νεπομένων καὶ λουομένων, οὐδεὶς εἶπε ποτε νόσου τινὸς (90) ἀπαλλαγῆν.

Vers. 7. *Quod — missus*. Quod vocabulum Silos **A** videlicet, quod est Hebraicum, interpretatione sonat *missus* : ideo, ut opinor, quod tunc cæcus illo fuerit missus; præsignabat namque piscinæ appellatio id quod futurum erat.

Vers. 7. *Abiit — videns*. Abiit nihil hæsitans, sed confestim obediens. Atqui verisimiliter dicere poterat: Quid hoc sibi vult? non potuit me curare? num fortassis illud me, frustra me mittit? nam frequenter ibi lotus, nihil accepi utilitatis. Item et aliter: Si futurum est, ut lutum me sanet, quid opus est, ut in dicta piscina laver? si vero illa me curatura est, quæ sicut lutum necessitas? Sed nihil huiusmodi aut dixit, aut cogitavit: sed simpliciter credens, quod ea quæ ad salutem suam convenirent, et fecisset et iussisset, obediit et abiit, et per talem fidem non est sua spe frustratus.

Vers. 8. *Vicini itaque — Vers. 11. visum recepi*. Quid ais? Homo talia facere potest? nondum enim cognoscebat eum etiam esse Deum. Non dixit autem: Exspuit in terram, nam tunc non viderat; sed, *Lutum fecit et inunxit oculos meos*; hoc namque senserat ac sensu tactus cognoverat.

Sed unde didicit, quod Jesus diceretur? Interrogavit procul dubio eos qui tunc præsentibus erant. Verisimile enim est, quod etiam prius de miraculis illius audierit; ideo etiam incunctanter illi paruit, ut dictum est.

Vers. 12. *Dixerunt — ille?* Nam requirebant illum, qui insaniam ipsorum aufugerat; et quasi (u) solum id audissent, investigant eum.

Vers. 12. *Ait, Nescio*. Nam cum inunxisset, et ad piscinam abire iussisset, continuo discesserat fugiens plausum de miraculo.

Vers. 13. *Adducunt — Vers. 14. oculos*. Cum illum non invenirent, hunc adducunt ut demonstrant quod Sabbatum solverit.

Vers. 15. *Rursum — video*. Non interrogaverunt, Quomodo visum recepisti, sed *Quomodo aperuit oculos tuos?* dantes occasionem calumniandi eum de opere prohibito scilicet in Sabbato: ipse vero quasi ad eos loquens, qui jam audiverant, sermonem abbreviat.

Vers. 16. *Dicebant — observat*. — *Non est a Deo*, missus videlicet, vel, *Non est ex Deo*.

Vers. 16. *Alii — eos*. Nam qui ex Deo non est, ex diabolo est, et omnino peccator est. Dissensio

Ο — *ἀπισταλμένος*. Ὅτι ἄνομα, τὸ Σιλῶν δηλονότι, Ἑβραϊκῶν δὲ, ἐρμηνεύεται ἀπισταλμένος. Οἶμαι διὰ τὸν ἀπισταλμένον ἐκεῖ τότε τυφλόν. Προεδήλου γὰρ ἡ τῆς κολυμβήθρας κλήσις τὸ μέλλον.

Ἀπῆλθεν — βλέπων. Ἀπῆλθε μὴ διακριθεὶς ὅπως ἄλλ' εὐθέως ὑπακούσας, καίτοι εἰκὸς ἦν εἰπεῖν, τί τοῦτο βούλεται, οὐκ ἠδύνατο αὐτῆς θεραπεύσαι; μήποτε κλανξ με καὶ μάτην πέμπει; πολλάκις γὰρ ἐκεῖ νυφάμενος οὐδὲν ἀκωνάμην. Καὶ ἐτέρως δὲ, εἰ ὁ πηλὸς θεραπεύσει, τίς ἡ χρεία τοῦ νύφασθαι εἰς τὴν εἰρημένην κολυμβήθραν; εἰ δὲ ἐκεῖνη θεραπεύσει, τίς ἡ χρεία τοῦ πηλοῦ; Ἄλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ἢ εἶπεν ἢ ἰλογίσατο· ἀπλῶς δὲ πιστεύσας, ὅτι τὰ πρὸς ἑαυτὸν αὐτοῦ καὶ πεποίηκε καὶ προσέταξεν, **B** ἐπεισθη καὶ ἀπῆλθε, καὶ τῆς τοιαύτης πίστεως οὐ διεμαρτεν.

Οἱ οὖν γειτόνες — ἀνέβλεψα. τί λέγεις; Ἄνθρωπος τοιαῦτα δύναται; οὐκ ἔγωγε ἐγίνωσκέν αὐτὸν καὶ θεῶν. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ἔπυσε χαμαὶ, οὐκ ἔώρα γὰρ τίτε, ἄλλ', ὅτι *Ἰησοῦν ἐποίησε, καὶ ἐπέχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμούς*. Ἦσθετο γὰρ καὶ ἐγὼ τοῦτο ἐκ τῆς ἀφῆς.

Ἄλλὰ πῶθεν ἴμαθην ὅτι Ἰησοῦς λέγεται; Ἠρώτησε τότε (91) πάντως τοὺς παρόντας. εἰκὸς γὰρ καὶ πρότερον ἀκούειν περὶ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ. Αἰὶ καὶ ἀπεριέργως ὁπήκουσεν αὐτοῦ, καθὼς εἰρηται.

Εἶπον — ἐκαῖρος; Ἐζήτουν γὰρ αὐτὸν, διαφυγόντα τὴν μάραν αὐτῶν, καὶ ὡς μόνον ἤκουσαν, ἰχνηλατοῦσιν αὐτόν.

Λέγει· οὐκ οἶδα. Ἐπιχρίσας γὰρ καὶ ἐντεταλμένο; ἀπειθεῖν εἰς τὴν κολυμβήθραν, ἀνεχώρησεν αὐτίκα φεύγων πρὸς τὸν ἀπὸ τοῦ θαύματος κρῆτον.

Ἄρυσιν — ὀφθαλμούς. Μὴ εὐρόντας ἐκαῖνον, ἀγουσι τοῦτον εἰς ἀπόδειξιν τῆς λύσεως τοῦ σαββάτου.

Πιλιν — βλέπω. οὐκ ἠρώτησαν, Πῶς (92) ἀνέβλεψας, ἀλλὰ, *Πῶς ἀνέφεξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς*; διδόντες; ἀφορμὴν τοῦ διαβαλεῖν αὐτὸν ἐπὶ ἐργασίᾳ κεικωλυμένη ἤθην ἐν τῷ σαββάτῳ. Ὁ δὲ, ὡς πρὸς ἀκρηχότα; ἤδη τὰ κατ' αὐτὸν λέγων, ἐπιτέμνει τὸν λόγον.

Ἐλεγον — τηρεῖ. οὐκ ἔστι παρὰ θεοῦ, ἀπισταλμένος δηλονότι, ἢ οὐκ ἔστιν ἐκ θεοῦ.

Ἄλλοι — αὐτοῖς. Ὁ γὰρ μὴ ὢν ἐκ τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ διαβόλου ἔστι, καὶ πάντως ἁμαρτωλὸς; ἔστι.

Variae lectiones et notæ.

(90) Τινός Α.

(91) Πού Α.

(92) Chrysostomus, ut solet, versum 15 et 26 confudit. Vide tom. VIII, p. 334. A. Hunc ergo sequitur Euthymius et Theophylactus, etiam in interpretatione p. 697 C. Similis confusio est infra xvii, 7, 8, et in locis centum aliis. Sed altero loco

codices etiam fingit et confuse eos laudat. Multo ties, cum interpretes, Origenes, Chrysostomus et alii dicunt, Evangelista aut apostolus non hoc, sed illud dixit: non illud, sed hoc probandum est. Id etiam hoc loco fecerunt Euthymius et Theophylactus. Uterque cuius in contextu Vulgatam servat lectionem.

(u) Et quasi, etc. Et ut modo audiverant.

Σχίσμα μὲν οὖν καὶ τότε καὶ πρότερον ἐγένετο· Οὐκ ἤλθορ γὰρ, φησὶ, βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τῆν γῆν, ἀλλὰ μάχαιραν· ἀλλ' οὐκ ἐπέμεινεν (93). Ἠνώθησαν γὰρ αὐτοίς, ἐπικειμένων τῶν ἀρχόντων.

Λέγουσι — ὀφθαλμοῦς; Λέγουσι τοῦτο οὐχ οἱ εἰπόντες, ὅτι Οὐκ ἔστι παρὰ Θεοῦ, ἀλλ' οἱ σχισθέντες ἀπ' αὐτῶν. Ἴνα γὰρ μὴ δόξωσι συνηγορεῖν αὐτῷ, τὸν λαβόντα πείραν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ποιοῦνται κριτὴν τῆς ἀμφιβολίας.

Ὁ — ἐστὶ. Προφήτας ἐκάλουν τοὺς θεοὺς ἄνδρας. Ἀντικρυς οὖν φησιν ὅτι παρὰ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐφοβήθη τὸν θυμὸν τῶν λεγόντων ὅτι οὐκ ἔστι παρὰ Θεοῦ. Στεβρός; γὰρ ἦν καὶ φιλαλήθης καὶ ἐγνώμων.

Οὐκ — ἀνέβλεψεν. Οἱ εἰπόντες, ὅτι Οὐκ ἔστι παρὰ Θεοῦ. Ἀλλ', ὦ ἀνόητοι! εἰ οὐχὶ τυφλὸς ὡν ἀνέβλεψε, πῶς διαβάλλετε τὸν Χριστὸν ὡς ἐν Σαββάτῳ ἰασάμενον αὐτόν;

Ἔως — ἐγεννήθη; Ὅρα πονηρίαν. Αὐστηρῶς ἐρωτῶσι, προσδοκῶντες ἐκφοβεῖν αὐτοὺς, ἵνα, τοῦτων ἀρνησαμένων, ἐπισκιασθῆ τὸ θαῦμα. Καὶ φασιν· Ὅν ἡμεῖς λέγετε, ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη, ψευδόμενοι· δηλαδὴ καὶ κακούργοι, καὶ τῷ Ἰησοῦ δόξαν περιποιούμενοι.

Πῶς — βλέπει; Εἰ τυφλὸς ἐγεννήθη.

Ἀπεκριθῆσαν — οὐκ οἶδαμεν. Τρία ἐρωτηθέντες, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς αὐτῶν, εἰ τυφλὸς ἐγεννήθη, καὶ πῶς ἄρτι βλέπει· τὰ μὲν δύο ὁμολογοῦσι· πῶς δὲ ἄρτι βλέπει ἀγνοεῖν λέγουσι, φοβούμενοι τοὺς Ἰουδαίους, ὡς ἐξῆς δηλωθήσεται.

Αὐτὸς — λαλήσει. Ἐξω κινδύνου καθιστῶντας ἑαυτοῦς, ἐπὶ τὸν τετραπευμένον παραπέμπουσιν τὴν ἐρώτησιν, ὡς ἀξιοπιστότερον αὐτῶν ἐν τῷ τοιοῦτῳ ζητήματι.

Ταῦτα — ἀποσυνάγωγος γένηται. Συνετέθειντο, ἦτοι συνεφώνησαν. Ἀποσυνάγωγος δὲ ὁ ἐκβεβλημένος τῆς συναγωγῆς.

Διὰ — ἐρωτήσατε. Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει (94). διασύρων αὐτοὺς (95) ὡς δειλοὺς καὶ διὰ τὸ μὴ ἀποσυναγώγους γενέσθαι προσποιουμένους μὲν ἀγνοεῖν, τῷ υἱῷ δὲ τὸν ἀγῶνα ἔλον ἐπιφορτίζοντας.

Ἐφώνησαν — Θεῷ. Δέξασον τὸν Θεόν, ὡς παρ' αὐτοῦ λαβεῖς, καὶ μὴ παρὰ τοῦ Ἰησοῦ.

Ἡμεῖς — ἐστίν. Ἀπόντος τοῦτο λέγετε, μισροί. Παρόντος γὰρ, καὶ ἐρωτήσαντος ὑμᾶς ἑναγχος, Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας; οὐκ ἠδυνήθητε

93 Math. x, 54.

Variæ lectiones et notæ.

(93) Τὸ σχίσμα.

(94) Intellige, ὁ εὐαγγελιστής.

(f) Pharisæis. Videtur ergo Pharisæiων legisse.

(m) Æquus. Gratus.

itaque et tunc et prius facta est; siquidem, *Non veni, inquit, ut nullam pacem in terram, sed gladium*.* Sed non perseveravit. Rursum enim uniti sunt instantibus Pharisæis (f).

Vers. 17. *Aiunt* — *oculus*? Hoc aiunt non illi, qui dixerant, *Non est a Deo, sed qui ab his divisi erant*; ne enim illi patrocinari viderentur, eum qui virtutis ejus experimentum sumpserat, constituunt ambiguitatis judicem.

Vers. 17. *At* — *est*. Prophetas vocabant divinos viros. Aperte ergo dicit quod a Deo esset, nec iram timuit dicentium quod non esset a Deo. Firmus enim erat, et veritatis amator ac æquus (m) homo.

Vers. 18. *Non* — *visum recepisset*. Qui dixerant, *Non est a Deo*. Sed o insensati, si non ita est, quod cum cæcus esset visum recepit, quomodo Christum calumniimini, quod illum Sabbato sanaverit?

Vers. 18. *Donec* — Vers. 19. *natus est*? Vide malitiam. Rigide interrogant, putantes illos exterere, ut dum hi negassent, tenebris offunderetur miraculum et aiunt: *De quo vos dicitis, quod cæcus natus est?* mentientes videlicet et dolose simulantes, ut ipsi Jesu gloriam quaeratis.

Vers. 19. *Quomodo* — *ridet*? Si cæcus natus est.

Vers. 20. *Responderunt* — Vers. 21. *nescimus*. Cum de tribus interrogati fuissent: utrum hic esset filius eorum, utrum cæcus natus esset, et quomodo nunc videret; de duobus confluntur. Quomodo autem nunc videat, ignorare se dicunt, timentes Judæos, sicut in progressu manifestatur.

Vers. 21. *Ipsæ* — *loquetur*. Sese extra periculum constituentes, ad eum qui curatus erat interrogationem remittunt, ut qui in ejusmodi quaestione fide dignior eis esset.

Vers. 22. *Hæc* — *extra synagogam ejeceretur*. Conspiraverant, pactum fecerant.

Vers. 23. *Propter* — *interrogate*. Rursum idem dicit, perstringens illos tanquam timidos, et qui ignorare se simulaverant, ne extra synagogam, sive congregationem ejecerentur: filio autem totius certaminis onus imposuerant.

Vers. 24. *Vocaverunt* — *Deo*. Glorifica Deum, atpote ab eo sanatus, et non a Jesu.

Vers. 24. *Nos* — *est*. Absente illo hoc dicitis, scelesti; nam cum ille præsens esset, et vos paulo ante interrogaret, *Quis ex vobis arguit me de pecca-*

(95) Τοὺς γονεῖς τοῦ ποτὲ τυφλοῦ.

16us? ne mutire quidem potuistis, ora a veritate obturata habentes.

Vers. 25. *Respondit — video.* Non dixit dubitando, An peccator sit nescio, sed nugae hujusmodi more dubitantis repellens. Nam in progressu manifestius huc ostendit, dicens: *Scimus quod peccatores Deus non audit* 16.

Vers. 26. *Dixerunt — oculos?* Cum ab omni parte repulsi essent, nec quidquam eorum, quae volebant, effecissent: rursus ad primum quaesitum revertuntur: ideo etiam is qui curatus fuerat arguens illos, non jam timide, sed liberius loquendo respondet.

Vers. 27. *Respondit — audistis.* Nec credidistis

Vers. 27. *Quid — audire.* Quam ob causam rursus audire quaeritis?

Vers. 27. *Num — ferri.* Dicens, Num et vos, ostendit, quod ipse paulo ante factus esset, et confidenter id fatebatur, non metuens illorum insaniam; adeo fortis est veritas, ut eos libertate repleat, qui ipsam elegerint: mendacium vero adeo imbecille ut eos quoque, qui fortes sunt, reddat timidos.

Vers. 28. *Convicti — discipuli.* — *Neque Moysis;* nam si Moysis essetis, utique et Christi essetis. *Si crederetis, inquit, Mosi, crederetis utique mihi* 17.

Vers. 29. *Nos — sit.* Unde missus sit. Atqui variis in locis docuit vos, qui sint ferentes de se testimoni-
nium: puta Joannes, opera quam facit et Pater, qui et Deus. At certe de Mose audistis, non autem videtis: hujus vero opera non audistis solum, verum etiam videtis, et nostis, quod oculi sint auribus fide digniores.

Vers. 30. *Respondit — oculos.* Quod cum vobis ignotus sit, et inglorius, meos aperuit oculos, taleque edidit miraculum. Nam si de insignibus esset et gloriosis, nequaquam tantum esset miraculum. Itaque magnus quispiam est, quanquam vos nesciatis unde sit.

Vers. 31. *Scimus — audit.* Vide contexturam (π) et quomodo mirabiliter argumentetur ac sermonem augeat. Vere enim non exterioribus tantum oculis illuminatus est, sed et interioribus. Nam quia in praecedentibus dixerant: *Nos scimus, quod hic homo peccator est* 18; tunc quidem more dubitantis sermonem repulit, nunc vero tanquam libertate plenus, ostendit hunc non esse peccatorem, sed potius Dei cultorem ac Dei voluntatem adimplentem. Siquidem adhuc eum hominem esse suspicabatur, ut diximus. *Peccatores autem Deus non audit*, in hujusmodi videlicet miraculis.

Vers. 32. A — Vers. 33. *quidquam.* Quidquam

16us Joan. viii, 46. 17us Joan. ix, 31. 18us Joan. v, 46. 19us Joan. ix, 24.

Variae lectiones et notae.

(96) Ἰ. μ. v. A.

(π) *Contexturam.* Prudentiam. Forte interpres invenit σύνθεσιν aut aliud quid simile.

Α οὐδὲ γράφει μ. ο. γ., ἐμφραγίντων ὑμῖν (96) τῶν στομάτων ὑπὸ τῆς ἀληθείας.

Ἄπεκρίθη — βλέπω. Τὸ, *Εἰ ἀμαρτωλὸς ἐστίν, οὐκ εἶδα*, οὐ διστάζων εἶπεν ἀλλ' ἐν σχήματι διστάζοντος, παραπεμπόμενος τὸν τοιοῦτον φληναφον. Προτῶν γὰρ φανερώτερον ἀποφαίνεται λέγων *Οἶδα μὲν δὲ δεῖ ἀμαρτωλῶν ὁ θεὸς οὐκ ἀκούει*.

Εἶπον — ὀφθαλμοῦς; Πανταχόθεν ἀποκρουσθέντες, καὶ μηδὲν ὧν ἐβούλοντο, θυγηθέντες ἀνύσαι, πάλιν ἐπὶ τὸ πρότερον ἐρώτημα στρέφονται. Αἰδὲ καὶ καταγνοῦς αὐτῶν ὁ τεθεραπευμένος, οὐκ ἔτι μεθ' ὀπισθελής, ἀλλὰ παρ' ἠσιστικώτερον ἀποκρίνεται.

Ἄπεκρίθη — ἠκούσατε. Οὐκ ἐπιστευσατε.

Τί — ἀκούειν; Τίνος; ἕνεκεν πάλιν ζητεῖτε Β ἀκούειν;

Μὴ — γινώσκει; Εἰπὼν δεῖ *Μὴ καὶ ὑμεῖς, εἰδείην δεῖ αὐτοὺς τίως ἐστὶ, καὶ θαρραλέως ὁμολόγησε μὴ δειλιάσας τὴν μανίαν αὐτῶν. Οὕτως ἰσχυρὸν ἢ ἀλήθεια, παρ' ἠσιστικῶν ἐμπικλώσα τοῦ ἐλομένου αὐτῆν, καὶ εἰ τῶν ἀπεβριμμένων εἰεν· τὸ δὲ ψεῦδος τούναντιον ἀσθενὲς, δειλοῦς ἀπεργαζόμενον καὶ τοὺς ἰσχυροῦς.*

Ἐλοιδόρησαν — μαθηταί. — *Οὐδὲ τοῦ Μωυσεως.* Εἰ γὰρ τοῦ Μωυσεως ἦτε, καὶ τοῦ Χριστοῦ ἂν ἦτε. *Εἰ γὰρ ἐπιστεύετε, φησὶ, Μωυσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί.*

Ἡμεῖς — ἐστὶ. Πόθεν ἀπιστάλη. Καὶ μὴ διαφόρως εἰδείαξεν ἡμᾶς, τίνες μαρτυροῦσι περὶ αὐτοῦ, δεῖ ὁ Ἰωάννης, δεῖ τὰ ἔργα ἃ ποιεῖ, δεῖ ὁ Πατήρ καὶ θεός· ἀλλὰ περὶ Μωυσεως μὲν ἀκούετε, οὐ μὴ βλέπετε· τὰ ἔργα δὲ τούτου οὐ μόνον ἀκούετε, ἀλλὰ καὶ βλέπετε, καὶ οἴσασθε, δεῖ ὀφθαλμοὶ ὧν πιστότεροι.

Ἄπεκρίθη — ὀφθαλμοῦς. Ὅτι ὑμῖν ἀσημος καὶ ἀδοξος ὧν, ἀντιθέ μου τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ κεκοίτηκε τηλικούτων θαῦμα. Εἰ γὰρ ἦν τῶν ἐπισήμων καὶ ἐνδόξων, οὐκ ἂν τοσοῦτον ἦν θαυμαστόν. Ὅστε μέγας τίς ἐστίν, εἰ καὶ ὑμεῖς οὐκ οἴσασθε πόθεν ἐστίν.

Οἶδα μὲν — ἀκούει. Βλέπει σύνθεσιν, πῶς θαυμασιῶς συλλογίζεται, καὶ ἀξεί τὸν λόγον. Ἐφωτισθὴ γὰρ ὄντως οὐ τοὺς ἐξω μόνον ὀφθαλμοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἑνδον. Ἐκεῖ γὰρ προλαβόντες εἶπον· Ἡμεῖς οἶδα μὲν δεῖ ὁ ἀνθρώπος οὗτος ἀμαρτωλὸς ἐστίν· τότε μὲν ἐν σχήματι διστάζοντος παρεκρύβασατο τὸν λόγον· νῦν δὲ παρ' ἠσιστικῶν ὧν μετὰς ἀπεδεικνύει τοῦτον μὴ ὄντα ἀμαρτωλόν, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον θεοσεβῆ, καὶ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ποιοῦντα. Ἐπὶ γὰρ ἀνθρώπων τοῦτον ὑπελάμβανεν, ὡς εἰρηκαμεν. *Ἀμαρτωλῶν δὲ ὁ θεὸς οὐκ ἀκούει*, ἐπὶ τοιοῦτοις θαύμασι δηλονότι.

Ἐκ — οὐδέν. Οὐδὲν τοιοῦτον. Τυφλοῦ μὲν γὰρ

ἤνοιξαν καὶ ἄλλοι ὀφθαλμούς· (97) · τυφλοῦ δὲ ἐκ γεννη-
 τῆς (98) οὐδεὶς. Λοιπὸν τοίνυν τὸ ὑπερβάλλον τοῦ
 θαύματος θεῖόν τινα δεῖκνυσι τὸν ἐργάτην αὐτοῦ.
 Ὁ γὰρ μείζων πάντων τῶν ἀνθρώπων θαυμάτων
 ποιῶν μείζων ἅρα πάντων ἀνθρώπων ἐστίν.

Ἀπεκρίθησαν — ἡμᾶς; Οὐκ ἤνεγκαν τὸν
 λαμπρὸν ἔλεγχον καὶ τὴν περιφανῆ νίκην· περι-
 τραπεσίης δὲ τῆς πονηρίας κατὰ τῆς ἐκτεῶν κε-
 φαλῆς, ὀργισθέντες ὕβριζον (99) αὐτὸν, λέγοντες·
 Ἄμαρτωλὸς σὺ γεννηθήσῃς ὄλως, ἤγουν τὴν ἀρ-
 χὴν, ἐκ πρώτης ἡλικίας. Ὑπελάμβανον γὰρ αὐτὸν
 ἀνοήτως δι' ἁμαρτίας τινα; τυφλὸν γεννηθῆναι εἰς
 ἀπίθειαν τοῦ εἶναι αὐτὸν ἁμαρτωλόν. Καίτοι καὶ
 ἁμαρτωλὸς ἐάν ᾖν, τοὺς λόγους εἶδει τούτου δοκι-
 μάσαι, εἰ ἀληθεῖς εἰσι· τί γὰρ ἀποκρινεῖται;

Καὶ — εἶπεν. Ἀποσυνάγωγον ἐποίησαν τὸν κή-
 ρυκα τῆς ἀληθείας, ὡς μαθητὴν δῆθεν τοῦ Χρι-
 στοῦ. Μὴ δυνήθοντες γὰρ ἐπηρεάσαι τῷ θαύματι,
 τούναντίον δὲ μᾶλλον περιδόητον αὐτὸ διὰ τῆς πο-
 λυπραγμοσύνης ποιήσαντες, κενούσι (1) τὸν θυμὸν
 κατὰ τοῦ θεραπευθέντος.

ἤκουσαν — Θεοῦ; Ἐρχεται μείζων εὐαγγελι-
 σμῶν τὸν ἐκδιθέτα δι' αὐτὸν, καὶ δίδωσι τὸ κεφάλαιον
 τῶν ἀγαθῶν, γνωρίζων αὐτὸν αὐτῷ, καὶ
 μαθητὴν ἀληθῆ ποιῶν· τὸ δὲ σὺ δι' ἐκείνους εἶ-
 πεν (2) ἀπιστοῦντας.

Ἀπεκρίθη — αὐτόν; Ἀνεπερώθη τῷ λόγῳ, ὡς
 ἔτοιμος εἰς τὸ πιστεῦσαι, καὶ ζητεῖ μαθεῖν τίς ἐ-
 στί· οὐ γὰρ ἠπίστατο τίς ἐστίν.

Εἶπε — ἐστίν. — Ἐώρακας αὐτόν, οὐκ πρότερον,
 ἀλλὰ νῦν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ εἰμι ὁ ἀνοήτης τοῦ
 ὀφθαλμοῦ σου. Βούλεται γὰρ δεῖξαι τὸ ἀπερίεργον
 τῆς πίστεως αὐτοῦ πρὸς ὀφθαλμῶν τῶν τῆνικαὶτα
 παρόντων, καὶ ἐντροπήν τῶν καὶ πολλὰ διδαχθέν-
 των, καὶ πολλὰ σημεῖα θεασαμένων, καὶ μὴ πι-
 στευσάντων ἔτι. Μόνον γὰρ ἀκούσας ὅτι Ὁ λαλῶν
 μετὰ σοῦ ἐκεῖνος ἐστίν, εὐθὺς ἐπίστευσεν.
 ἤφατο γὰρ ὁ λόγος οὕτως τῆς αὐτοῦ ψυχῆς, εὐρών
 αὐτὴν ἀγαθῆν, καὶ καταλάμψεν αὐτὴν εἰς ἐπίγνω-
 σιν καὶ πίστιν. Ὅρα γάρ.

Ὁ δὲ — αὐτῷ. Προσεκύνησε, βεβαιῶν ὅτι ἐπί-
 στευσε.

Καὶ — γένωνται. Καὶ μὴν ὀπίσω εἰρηκεν· ὅτι
 Οὐκ ἀπίστωσαν οἱ θεοὶ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν
 κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον. Ἀλλὰ κρίμα νῦν
 τὸ κατάκριμα λέγει, ὅτι εἰς κατάκριμα ἐγὼ ἐνην-
 θρώπησά τινων. Ἐφαρμηγεύων γὰρ τὸν λόγον,

⁹⁷ Joan. iii, 17.

Variae lectiones et notae.

(97) Ὄφθαλμούς omitted B.

(98) Γεννητῆς; A.

(99) Ὑβρίζουσιν.

(a) *Spe bona*, etc. Elevatus est sermone hoc, tanquam.

(b) *Simplicitatem*, etc. Hic abesse poterat,

A simile. Cæci namque oculos alii etiam aperuerunt, cæci vero a natiuitate nullus. Magnitudo itaque miraculi diuinum quempiam esse ejus effectorem ostendit. Nam qui majus aliquod edit miraculum, quam sint uniuersa humana miracula, utique major est cunctis hominibus.

Vers. 34. *Responderunt — nos?* Non tulerunt manifestam redargutionem ac præclaram victoriam: conversa autem malitia in suum ipsorum caput, indignati sunt illi dicentes: *Peccator omnino natus es*, sive ab initio, a primæ statim ætate. Insipienter namque opinabantur, propter peccata aliqua esse natum cæcum, ut ostenderent eum esse peccatorem. Atqui etiamsi peccator erat, sermones ejus probare oportuit, si veri essent: quid enim absurdi dixerat?

B Vers. 34. *Et — foras.* Ab ecclesia et concione repulerunt præconem veritatis, tanquam Christi discipulum. Cum enim miraculum calumniari non potuissent, imo potius e diverso celebre illud vehementi ac curiosa investigatione reddidissent, suum effundant furorem aduersus eum qui carus fuerat.

Vers. 35. *Audiuisti — Dei?* Venit ut majus conferret beneficium illi, qui propter se fuerat ejectus, quodque honorum caput est tribuit, sepe illi præbens cognoscendum, ac verum efficiens discipulum. Quod autem sit: *Tu*, propter illos dixit, qui non credebant.

Vers. 36. *Respondit — eum?* *Spe bona* (a) ad sermonem erectus est, tanquam paratus ad credendum: et discere querit, quisnam sit; neque enim sciebat, quis esset.

Vers. 37. *Dixit — est. Vidisti eum:* non prius, sed nunc. Non dixit, Ego sum, qui sperui oculos tuos. Vult enim simplicitatem ac præparationem (p) fidei illius ostendere, ad eorum qui præsentibus erant utilitatem, ac confusionem eorum, qui cum multa edocti essent, multaque signa conspexissent, non tamen adhuc credebant. Nam hoc solo audito: *Et qui loquitur tecum ipse est*, statim credidit; sermo namque animam illius repente tetigit, cumque bonam illam inuenisset, ad cognitionem ac fidem eam illuminauit. Vide enim.

Vers. 38. *At ille — eum.* Adorauit, confirmans se credere.

Vers. 39. *Et — fiant.* Atqui superius dixit: *Non misit Deus Filium suum in mundum, ut iudicet mundum*⁹⁷, sed iudicium vocat hic condemnationem. Ad condemnationem, inquit, quorundam ego incarnatus sum: nam interpretans sermonem addit: *Us*

(1) Κτιούσι A.

(2) Τούς videtur addendum.

ac præparationem. Nam τὸ ἀπερίεργον τῆς πίστεως est ejus qui simpliciter credit, qui sine omni hæsitatione, dubitatione et nimia curiositate credit.

qui non vident, hoc est, qui judicantur cæci mente A propter Scripturarum ignorantiam, hi videant lumen veritatis apertis animæ eorum oculis, ab ea quæ in me est fide. Qui autem perspicaces videntur propter Scripturarum notitiam, hi potius non videant, clausis eorum interioribus oculis ab infidelitate.

Dictionem vero ut, neque hic oportet intelligere causaliter; non enim propter hoc venit, ut qui vident *ετις fiant*, quemadmodum etiam de ut, in præcedentibus significavimus, sed quod futuri sit significativa; futurum, inquit, est, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant.

Aut, *In iudicium ego in mundum veni*, hoc est, ad discernendum, ad separationem horum ab illis, ut appareat (q) in his quidem prospectus liberæ voluntatis, quæ a bonitate procedit; in aliis vero mentis excæcatio, quæ a malitia egreditur,

Vers. 40. *Et — eo.* Qui quondam fuerant cum eo, postmodum autem separati erant, aut qui tunc erant. Nam quidam Pharisei sequebantur, ut viderent et audirent, quid faceret ac loqueretur.

Vers. 40. *Et — sumus?* Nam sicut alibi dicebant, *Nemini servivimus unquam*. et: *E stupro nati non sumus*¹⁾; ita et nunc ad sensibilia tantum inhiabant et de corporali solum cæcitate illos pudebat: idem de hac interrogant, cognoscentes, quod propter eos dicitus esset sermo.

Vers. 41. *Aii — peccatum.* De infidelitate videlicet: nam respondere possitis: Non vidimus signa.

Vers. 41. *Nunc — videmus.* Vos hoc dicitis; ego autem non. Si enim videritis, crederetis sane miraculis quæ ego coram vobis operor. Sed quantum ad apparentiam, videtis; quantum vero ad veritatem, non videtis, mente excæcati. Juxta proverbium namque mens videt, et mens audit, cætera autem omnia cæca sunt et surda,

Vers. 41. *Peccatum ergo vestrum manet.* Manet absque venia; quia dicentes vos videre nec videntes, voluntarie excæcaminis ab invidia et malitia. Ostendit ergo, quod corporalis visus, de quo gloriantur, hos condemnat. Simul quoque eum, qui antea cæcus fuerat, hinc consolatur, ac firmiorem in fide reddit.

Ne autem dicant: Non idcirco tibi non credimus quod non videamus, sed quia tu populum seducis, ostendit per parabolam, quod non seductor sit, sed pastor. Et primum quidem signa ponit seductoris ac corruptoris: deinde consequenter pastoris et Salvatoris, ut ex his cognoscatur utrum seductor sit, an pastor.

¹⁾ Joan. viii, 33.

Variæ lectiones et notæ.

³⁾ Τοῦτον ἀβέστ. A.

⁴⁾ De hoc proverbio vide Fischerum ad Platon. Phædon. p. 269.

(q) *Ut appareat, etc.* Ut appareat, aliorum quidem ex propensa ad bonum voluntate resolutus visus, aliorum autem ex mentis pravitate cæcitas.

φησιν, *Ἴνα οἱ μὴ βλέποντες*. ἤγουν οἱ δοκῶντες τυφλοὶ τὸν νοῦν τῇ ἀγνοίᾳ τῶν Γραφῶν, οὗτοι βλέπωσι τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, διανοιγέντων αὐτοῖς τῶν ψυχικῶν ὀφθαλμῶν ὑπὸ τῆς εἰς ἐμὲ πίστεως· αὐτοὶ δὲ οἱ δοκοῦντες ὀξυδερκεῖς τῇ γνώσει τῶν Γραφῶν, οὗτοι μὲλλον μὴ βλέπωσι, μυσάντων αὐτοῖς τῶν ἰδὸν ὀφθαλμῶν ὑπὸ ἀπιστίας.

Κάνταῦθα δὲ τὸ *Ἴνα οὐ χρὴ νοεῖν αἰτιολογικῶν*. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἤλθεν, *ἵνα οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένηνται*, ἀλλὰ δηλωτικῶν τοῦ μέλλοντος, ὅτι μὲλλουσιν οἱ μὴ βλέποντες βλέπειν, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοῦσθαι, ὡς καὶ προλαβόντες περὶ τοῦ ἵνα παρεσημειωσάμεθα.

³⁾ *Ἢ, εἰς κρίμα ἤγ' εἰς τὸν κόσμον τοῦτον* (3) *ἤλθον*, ἀντὶ τοῦ, εἰς διάκρισιν καὶ διαχωρισμὸν τούτων τε κακίωνων, ἵνα φαῖ ἡ τῶν μὲν ἢ εἰς ἀγαθῆς προαιρέσεως ἀνάδραψις, τῶν δὲ ἢ ἐκ πονηρᾶς γνώμης ἀποτύφλωσις.

Καὶ — αὐτοῦ. Οἱ ποτε ὄντες μετ' αὐτοῦ, ὕστερον δὲ ἀποστάντες, ἢ οἱ ὄντες τρινηκῆτα. Τινὲς γὰρ Φαρισαῖοι παρεῖποντο βλέποντες καὶ ἀκούοντες τὴ ποιεῖ καὶ λαλεῖ.

Καὶ — εἶμεν; Ὡσπερ ἀλλαχοῦ εἶλεγον· *Οὐδεὶς δεδουλεύκαμεν πώποτε· κα', Ἐκ πορείας οὐ γεγεννημέθα*· οὕτω καὶ νῦν πρὸς τὰ αἰσθητὰ κελήνασι μόνον, καὶ τὴν σωματικὴν τύφλωσιν ἐπισχύνονται. Διδὸν περὶ ταύτης ἱρωτῶσι γινόντες ὅτι καὶ δι' αὐτοὺς εἴρηται ὁ λόγος.

Εἶπεν — ἀμαρτίαν.— *Οὐκ ἂν εἴχετε ἀμαρτίαν*, ἐπὶ τῇ ἀπιστίᾳ δηλονότι· καὶ γὰρ ἡδύνασθε ἀπολογεῖσθαι ὅτι οὐχ ἰωράκαμεν τὰ σημεῖα.

Νῦν — βλέπομεν. Ὑμεῖς τοῦτο λέγετε, ἐγὼ δὲ οὐ. Εἰ γὰρ ἐβλέπετε, ἐπισταύετε ἂν οἷς ἐργάζομαι θαύμασιν ἐνώπιον ὑμῶν. Ἀλλὰ τῷ δοκεῖν μὲν βλέπετε, τῇ δὲ ἀληθείᾳ οὐ βλέπετε τετυφλωμένοι τὸν νοῦν. Κατὰ γὰρ τὴν παροιμίαν *νε ς (4) ὄρξ καὶ νοῦς ἀκούει*· τὰ δ' ἄλλα πάντα τυφλὰ καὶ κωφά.

Ἢ οὐδ' ἀμαρτία ὑμῶν μένει. Μένει ἀσίγγωστο· διότι, λέγοντες βλέπειν, οὐ βλέπετε, ἐθελοφλώττοντες ὑπὸ φθόνου καὶ πονηρίας. Ἐδείξε τοίνυν ὅτι ἡ σωματικὴ δράσις, ἐφ' ἣ μεγαλαυχούσιν, αὐτῇ τούτους καταδικάζει. Ἄμα δὲ καὶ τὸν πρὶν τυφλὸν ἐντεῦθεν παρεμυθίσαστο, καὶ βαδαιότερον

⁴⁾ εἰς τὴν πίστιν ἀπειργάσαστο.

Ἴνα δὲ μὴ εἴπωσιν ὅτι οὐχ ὡς οὐ βλέποντες ἀπιστοῦμεν, ἀλλ' ὡς πλανῶντός σου τὸν λαόν, ἀποδεικνύει διὰ παραβολῆς ὅτι οὐκ ἔστι πλάνος ἀλλὰ ποιμὴν. Καὶ πρῶτον μὲν τίθησι τὰ γνωρίσματα τοῦ πλάνου καὶ λυμῶνος, εἶτα καθεξῆς τὰ τοῦ ποιμῆνος καὶ Σωτῆρος, ἵνα ἀπ' αὐτῶν γνωσθῆ εἶπε πλάνος ἔστιν εἴτε ποιμὴν.

Ἀμήν — ληστής. Ἀναγωγικῶς θύραν μὲν ἅ
 νοοῦμεν ἐνταῦθα τοὺς νόμους, ἦτοι τὰς Γραφαί,
 διὰ τὸ εἰσάγειν εἰς θεογνωσίαν, καὶ ἀποκλείειν πᾶ-
 σαν κατὰ τῆς εὐσεβείας πάροδον τοῖς αἱρετικοῖς καὶ
 τοῖς Ἑλλήσι, καὶ φυλάττειν τὴν λαὸν ἀνεπιβού-
 λευτον τοῖς δαίμοσι· αὐτὴν δὲ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ
 πρόνοιαν τῶν προβάτων· πρόβατα δὲ τοὺς Ἰσραη-
 λίτας, τὴν τοῦ Θεοῦ λαὸν. Ἐμεῖς δὲ, φησί, λαὸς
 αὐτοῦ, καὶ πρόβατα νομῆς αὐτοῦ. Ὁ τοίνυν μὴ
 διὰ τῶν Γραφῶν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ
 εἰσερχόμενος, ὡς μὴ χρώμενος αὐταῖς, μὴδὲ κατ'
 αὐτὰς πολιτευόμενος, ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλαχθῆεν,
 ὡς ὑπερπηδῶν μὲν τὴν θύραν, τέμνων δὲ ἐτίρην
 εἰσόδον, ἐκείνος οὐ ποιμὴν, ἀλλὰ κλέπτης ἐστὶ καὶ
 ληστής· κλέπτης μὲν ὡς βουλόμενος τὰ μὴ προσ-
 τήκοντα εἰς αὐτὸν ἐπισπάσασθαι· ληστής δὲ ὡς β
 λυμιῶν.

Τοιοῦτοι εἰσι (5) πρὸ αὐτοῦ μὲν Ἰούδας καὶ
 Θεοδῶξ, μετ' αὐτὸν δὲ οἱ ψευδοχριστοὶ καὶ ὁ Ἀντί-
 χριστος καὶ εἰ τινες ἕτεροι πλάνοι. Παράπτιστα (6)
 δὲ καὶ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, τῶν δι-
 δασκόντων διδασκαλίαν, ἐντάλλματι ἀνθρώπων,
 καὶ τὸν νόμον παραβαινόντων. Εἶδες πῶς ὑπέγραψε
 τὸν κλέπτην καὶ ληστὴν καὶ πλάνον; Σκόπει καὶ
 τοῦ ποιμένου τὰ γνωρίσματα.

Ὁ — προβάτων. Ὅσπερ (7) καὶ αὐτὸς, οἷα χρώμε-
 νος ταῖς Γραφαῖς, καὶ κατ' αὐτὰς πολιτευόμενος.
 Ἢ γὰρ καὶ ἐν Σαββάτῳ εἰργάζετο, ἀλλὰ θεῖα ἔργα·
 Ἢ γὰρ νόμος τὰ ἀνθρώπινα ἐκίωλεν, ἦτοι τὰ βιω-
 τικά.

Τούτῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει. Θυρωρὸς κατὰ ἀνα-
 γωγὴν ὁ Μωϋσῆς, ὡς αὐτὸς ἐμπιστευθεὶς τοῖς
 νόμοις τοῦ Θεοῦ. Τῷ τοιούτῳ οὖν ὁ Μωϋσῆς ἀνοί-
 γει ὡς ποιμῆνι, καὶ εἰσδέχεται αὐτὸν εἰς τὴν ἐπι-
 μέλειαν τῶν προβάτων ὡς γνωρίζων αὐτόν. Καὶ
 γὰρ ἔγραψεν ἔτι Αὐτοῦ ἀκούετε.

Καὶ — ἀκούει. Ὑπακούουσι, παῖθονται καὶ ἀκο-
 λουθοῦσιν ἐπιγινώσκουσι γὰρ αὐτὴν. Τὰ πρόβατα
 δὲ εἶπεν, ἦτοι τὰ ἀληθῶς πρόβατα, τὰ ἄξια ποιμαί-
 νεσθαι. Ὅσπερ γὰρ ὁ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας,
 οὗτος ποιμὴν ἐστὶ· οὕτω καὶ οἱ τῆς φωνῆς αὐτοῦ
 ἀκούοντες, ὡς εἰρηται, οὗτοι πρόβατά εἰσιν· οἱ δὲ
 μὴ οὕτως ἔχοντες τῆς τῶν προβάτων τάξεως ἀπερ-
 ράγησαν.

Καὶ — κατ' ὄνομα. Καὶ τοῦτο γὰρ γνώρισμα δ
 ποιμένου, τὴν εἰς ἕκαστον πρόβατον ἄκραν φρον-
 τίδα διελθῶν. Οὐ γὰρ ἂν αὐτὰ καλέσοι κατ' ὄνομα,
 μὴ γνωρίζων ἕκαστον ἀκριβῶς, ἐκ τῆς εἰς ἕκαστον
 ἄκρας φροντίδος.

⁵⁵ Psal. xciv, 7. ⁵⁶ Matth. xv, 9. ⁵⁷ Deut. xviii, 15.

Variae lectiones et notae.

(5) Hic semina sparguntur corruptionis versu 8. Quoniam enim Patres hoc explicabant de impostoribus, qui ante Christum venerant, ideo versu 8 inculcarunt, πρὸ ἐμοῦ.

(6) Καθάπτεται plerumque dicere solet. Sed nos quoque ferri potest παραφάσθαι est apud Galenum in Glossis p. 88. edit. Steph.
 (7) Hentenius videtur legisse, οἶος.

(r) Ut eum, etc. Eum audite.
 (s) Cuiusque, etc. Singularem in singulas oves ostendens curam.

Cap. X. Vers. 1. Amen — latro. Anagogice hic per ostium intelligimus leges, sive Scripturas, eo quod ad Dei cognitionem inducant, et transitum omnem, qui adversus divinum cultum est, haereticis ac gentibus excludant, populumque a daemonum insidiis custodiant; caulas vero, curam ac providentiam ovium; oves autem Israelitas, populum Dei. Nos autem, inquit, populus ejus et oves pascuae ejus⁵⁵. Qui ergo non per Scripturas ad curam populi Dei. ingreditur, utpote non utens eis, nec juxta illas gubernans, sed ascendens aliunde, quasi ostium transiliens, aut per alium irrumpens introitum, ille non pastor, sed fur est et latro: fur quidem, tanquam volens ea ad se derivare, quae non sua sunt: latro autem, tanquam devastans.

Hujusmodi fuerunt ante eum Judas et Theudas; post eum vero pseudochristi et Antichristus, et si qui sunt alii seductores. Attingit quoque Scribas ac Phariseos, qui docebant doctrinas, praecepta hominum⁵⁶, legem autem transgrediebantur. Vidisti quomodo furem, latronem ac seductorem descripsit? considera etiam pastoris insignia, quibus dignosci possit.

Vers. 2. Qui — ovium. Qualis ipse erat, utpote Scripturis utens, et secundum eas gubernans: tanquam enim etiam in Sabbato operaretur, ea tamen divina erant opera, cum lex prohiberet humana, sive temporalia ac saecularia.

Vers. 3. Huic ostiarius aperit. Ostiarius juxta anagogen Moses erat, ut cui conceditae sunt divinae leges. Tali ergo Moses aperit, et ad ovium curam admittit, utpote cognoscens eum. Scripsit⁵⁷ enim, ut cum audirent (r).

Vers. 5. Et — audiunt. Obediunt, parent, ac sequuntur: agnoscunt enim illam. Oves autem dixit, eos videlicet, qui vere oves sunt, digni ut pascantur. Nam sicut qui per ostium intrat, hic pastor est, ita et qui vocem ejus audiunt, ut dictum est, hi oves sunt; qui vero non ita se habent, ab ovium ordine avulsi sunt.

Vers. 5. Et — nominatim. Etiam hoc pastoris signum est, cujusque (s) ovis diligentem ostendere curam: neque enim illas vocat nominatim, qui singulas diligenter non agnoscit, ob summam de unaquaque curam.

Vers. 3. *Et educit eas.* Ad pascua: pascua autem A rationalium ovium, doctrina est divinorum sermonum, quæ animam nutrit ac pascit.

Vers. 4. *Et — vadit.* Recto eas tramite deducens, et pro eis pugnans. Atque pastores contrario modo faciunt, sequentes oves quarum habent curam. Verum pascendi ars hujus pastoris maxime admiranda est: nam et oves sunt rationales. Siquidem etiam, quando discipulos emittebat, dicebat: *Ecce ego mitto vos, tanquam oves in medio luporum*⁹⁹: pastores vero extra lupos mittunt oves. Vadit autem ante eas, et tanquam is qui primus conversationis viam calcavit, et sicut qui ea fecit, quæ docet.

Vers. 4. *Et — sequuntur.* Per vestigia cum sequuntur, eadem incedentes via, ipsiusque legibus B parentes.

Vers. 4. *Quia — ejus.* Quæ est ex Scripturis, quibus assuetæ sunt, ex cogitis vocibus.

Vers. 5. *Alienum — vocem.* Alieni sunt, qui non intrant per ostium. Non noverunt autem vocem illorum oves, ut quæ non sit a Scripturis, quibus assuetæ sunt, ut dictum est, sed a ventre ipsorum.

Vers. 6. *Hoc — Jesus.* Hanc parabolam.

Vers. 6. *Illi — ipsis.* Obscure enim loquebatur, attentiores eos reddens. Deinde alio modo seipsum et januam vocat et pastorem.

Vers. 7. *Dixit — ovium.* Per quod ingrediuntur oves ad supernam mansionem. Neque enim quisquam aliter ingreditur, nisi per ipsum, et per hunc C quæ in ipsum est, ac per ejus doctrinam.

Vers. 8. *Omnes — latrones.* Quotquot a seipsis venerunt, quotquot venerunt, non per prædictum ostium, ut Judas et Theudas, et si quis alius hujusmodi: propheta namque non a seipsis venerunt, sed a Deo missi sunt: nec aliunde, sed per ostium intraverunt.

Scire enim oportet, quod frequenter Scriptura, universalem representans formam, particularem insinuat intelligentiam. Nam quod nunc dicit, *Omnes*, non simpliciter significat omnes qui ipsum præcesserunt. Simile etiam est, quod ait David: *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt*¹⁰⁰: tales siquidem non erant, qui etiam tunc Deum colebant; et illud Salomonis: *Omnia sunt vanitas*¹: neque D enim talis est virtus.

Est autem ubi *Omnis* idem significat, quod Nullus, ut in dicto illo Salvatoris: *Et nisi breviter fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro*², id est, nulla caro. In illo quoque Davidico versu: *Et non dominetur mihi omnis injustitia*³, hoc est, nulla. Multa quoque sunt similia.

Vers. 8. *Sed — oves.* Qui vere erant oves. Et

Και ἐξάγει αὐτά. Ἐπὶ νομήν· νομή δὲ τῶν λογικῶν πρεβάτων ἢ διδασκαλίᾳ τῶν θείων λόγων, τρέφουσα καὶ κιαίνουσα τὴν ψυχὴν.

Καὶ — πορεύεται. Ὁδηγῶν αὐτὰ εἰς εὐθείαν, καὶ προστατίζων αὐτῶν. Καὶ μὴν οἱ τοιμῆνες τοῦναντίον ποιῶσιν, ὅπισθεν τῶν προβάτων ἀκαλοθεῶντες· ἀλλ' ἢ ποιμαντικῆ τοῦ ποιμῆνος τοῦτου παραδοξότη· διότι καὶ τὰ πρόβατα λογικά. Καὶ γὰρ καὶ δε τοὺς μαθητὰς ἀπέστειλεν (8), ἔλεγεν· Ἴδού ἀποστέλλω ὑμᾶς, ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· οἱ δὲ ποιμῆνες· ἐξω λύκων ἀποστέλλουσι τὰ πρόβατα. Πορεύεται δὲ ἐμπροσθε αὐτῶν, καὶ ὡς· πρῶτος τερμῶν τὴν ὁδὸν τῆς πολιτείας, καὶ ποιῆσα· ἢ ἐδίσκει.

Καὶ — ἀκολουθεῖ. Κατ' ἴχνη· αὐτῷ ἔπεται, βαδίζοντα τὴν αὐτὴν ὁδὸν καὶ τοῖς νόμοις αὐτοῦ κειθόμενα.

Ὅτι — αὐτοῦ. Ὅς ἢ ἐκ τῶν συνήθων Γραφῶν, ἐκ τῶν γραφίμων φωνῶν.

Ἄλλοτριῶ — φωνῆν. Ἄλλοτριοὶ μὲν οἱ μὴ εἰσέρχόμενοι διὰ τῆς θύρας· οὐκ οἶδασι δὲ αὐτῶν τὴν φωνὴν τὰ πρόβατα, ὡς· μὴ ἀπὸ τῶν συνήθων Γραφῶν, ὡς εἰρηται, ὡσαν, ἀλλ' ἀπὸ κοιλίας αὐτῶν.

Ταύτην — Ἰησοῦς. Τὴν παραβολὴν.

Ἐκείνοι — αὐτοῖς. Ἀσαφῶς· γὰρ ἐλάλει, προσεκτικωτέρους ποιῶν αὐτοῦς. Εἶτα τρόπον ἕτερον ἐκυτόν ὀνομάζει καὶ θύραν καὶ ποιμένα.

Ἐἶπεν — προβάτων. Δι' ἧς εἰσέρχονται· τὰ πρόβατα εἰς τὴν ἀνω μάνδραν. Ἐτέρῳ· γὰρ οὐκ εἰσέρχεται τις, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καὶ τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας.

Πάντες — λησται. Ὅσοι ἤλθον ἀπ' ἐαυτῶν, ὅσοι ἤλθον μὴ διὰ τῆς προσηρημένης θύρας, ὡς Ἰουδαί· καὶ Θεοῦδ· καὶ εἰς τὸ αὐτοῦ. Οἱ προφηταὶ γὰρ οὐκ ἤλθον ἀπ' ἐαυτῶν, ἀλλ' ἀπεστάλησαν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ (9) οὐκ εἰσῆλθον ἀλλὰ χέθεν, ἀλλὰ διὰ τῆς θύρας.

Κρῆ δὲ γινώσκειν δεὶ πολλάκις ἢ Γραφῆ καθολικὸν τύπον σχηματίζουσα μερικὴν ἔννοιαν ἐνδείκνυται. Τὸ γὰρ Πάντες νῦν οὐ πάντα· ἀπλῶς δηλοῖ τοὺς πρὸ αὐτοῦ. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ Δευτερικόν· Πάντες· ἐξέλιπταν, ἅμα ἠγρευώθησαν· οὐ γὰρ καὶ οἱ τνηκαῦτα θεοφιλεῖ· καὶ τὸ Σολομώντιον· Πάντα ματαιότης· οὐ γὰρ καὶ ἡ ἀρετῆ.

Ἔστι δὲ δεὶ τὸ Πᾶς τὸ Ὀυδεις σημαίνει, ὡς τὸ τοῦ Σωτῆρος· Καὶ εἰ μὴ ἀκαλοθώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκείναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σὰρξ, ἦγον οὐδὲμία σὰρξ· καὶ τὸ Δευτερικόν· Καὶ μὴ κατακυρωσάτω μου πᾶσα ἀνομία, τρυτίστι, μηδεμία. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα.

Ἄλλ' — πρόβατα. Τὰ ἀληθῶς· πρόβτα. Καντι-

⁹⁹ Matth. x, 16.

¹⁰⁰ Psal. xii, 5.

¹ Eccle. i, 2.

² Matth. xxiv, 22.

³ Psal. cvm, 155.

Variæ lectiones et notæ.

(8) Ἀπέστειλεν B.

(9) Καὶ ἀβελ A.

Αεν οὐ δῆλον ὅτι οὐ συμπεριλαβὲ καὶ τοὺς προ- φήτας· τούτων γὰρ ἤκουσαν.

Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. Τῷ διπλασιασμῷ τοῦ ῥητοῦ βεβαιῶ τὴν λόγον.

Δι' — σωθήσεται. Διὰ τῶν ἐμῶν ἐντολῶν ἵαν τις ἐδύστη, σωθήσεται, ἀνερχόμενος εἰς τὴν ἄνω μάνδραν.

Καὶ — ἐξελεύσεται. Εἰς πάντα τόπον τῆς οἰκουμένης, ὅπερ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων γέγονε.

Καὶ νομίην εὐρήσει. Οὐ ψυχικὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ σωματικὴν· πάντα γὰρ τὰ τῶν πιστευόντων αὐτοῦ; προέκειτο (10).

Ὁ κλέπτης — ἀπολέσθ. Οὐκ ἐρχεται διὰ σωτηρίαν τῶν προφάτων, εἰ μὴ διὰ τὸ κλέψαι καὶ θῦσαι καὶ ἀπολέσαι. Καὶ γὰρ καὶ οἱ κλαπέντες ὑπὸ θεοῦ καὶ Ἰούδα ἐσφάγησαν, καὶ ἀπώλοντο παρα- τικά.

[Ὁ διάβολος κλέπτει (11) μὲν, ὅτε λαμβάνει τὴν ψυχὴν καὶ μεταστῆ πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τὰ ἑαυτοῦ θελήματα· οὕτως δὲ, ὅτε σφάζει τὴν προίρῃσιν αὐ- τῆς, καὶ νεκροῖ πρὸς τὴν ἐνάρτητον ζωὴν· ἀπίλλυσι δὲ, ὅτε καὶ τὴν κατὰ θεὸν μνήμην αὐτῆς ἀφανίζει, ὥστε μὴ δύνασθαι μνημονεύειν τῆς μελλούσης· κρί- σιως.]

Ἐγὼ — ἐγώ. — Ζωὴν ἐνταῦθα μὲν τὴν κατὰ θεὸν, ἣς περισσώτερον ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ἐκεῖ δὲ τὴν μακαρίαν, ἣς περισσώτερον ἂν ὀφθαλ- μὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἢ καὶ ἡ τελευταία ἐπίγνωσις τῆς ἀγίας Τριάδος.

Ἐγὼ — καλός. — Ὁ ἀληθής. Ἄνω μὲν οὖν οὐ- ραν ἐαυτὸν ὠνίμασε διὰ τὴν ἐκεῖ ῥηθείσαν αἰτίαν, ἐνταῦθα δὲ ποιμένα ὡς τὰ τοῦ ποιμένου; ποιούντα, & παρατρέχοντα; οἱ ποιμένες τῶν Ἰουδαίων ὀνειδι- ζονται διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ, περὶ ὧν ἐροῦ- μεν οὐκ εἰς μακρὰν· ἔτι δὲ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκεῖ- θεν μάνδραν συνάγοντα, λόγοις ποιμαντικῆς ἐπι- στήμης.

Ἐν ἄλλοις δὲ καὶ Ἰσραὴλ τοῖς καλεῖται καὶ Ἄμ- νός καὶ Σφάγος καὶ Ἀρχιερεὺς, καὶ μυρία ἕτερα πρὸς τὰς πολυτρόπους οἰκονομίας αὐτοῦ.

Ὁ ποιμὴν — προβάτων. Πάλιν λέγει τὰ χαρ- κτηριστικά τοῦ τοῦ ποιμένου; καὶ τοῦ μισθωτοῦ.

Ὁ μισθωτός — πρόβατα. Ἐρμήνευσε τί, ἔστιν μισθωτός, ὅτι οὐ οὐκ εἰσὶ τὰ πρόβατα ἴδια. Λύκος δὲ ἀναγωγικῶς, ὁ λυμεῶν καὶ κακῶδός; καὶ ὁ διά- βολος ὅστις καὶ λέων λέγεται καὶ δράκων καὶ ὄφις; καὶ σκορπίος καὶ ἀσπίς; καὶ βασιλίσκος; καὶ πῶλλὰ ἕτερα πρὸς τὰς κίχκομηχανίας αὐτοῦ (12).

Ὁ δὲ μισθωτός — πρόβατων. Πανταχοῦ γὰρ τὸ ἴδιον σωτηρίαν ζητεῖ, τῶν ἄλλων ἀμελῶν· ὁ δὲ

A hinc manifestum est, quod non comprehenderat etiam prophetas; nam hos audierunt.

Vers. 9. Ego sum ostium. Verbi repetitione ser- monem confirmat.

Vers. 9. Per — salubitur. Per mea praecepta, si quis ambulaverit, salvabitur ascendens in super- nam mansionem.

Vers. 9. Et — egredietur. Ad omnem mundi locum; quod de apostolis factum est.

Vers. 9. Et pasua inueniet. Non spiritualia solum, sed et temporalia; nam omnia quae sunt creditum, eis data sunt.

Vers. 10. Fur — perdat. Non venit propter salutem ovium, sed tantum ad furandum, mactan- dum, ac perdendum. Nam et ii qui furto ablati sunt a Theula et Juda, jugulati sunt et continuo perierunt.

† † Diabolus furatur quidem, cum prehendit animum et transfert ad se et ad voluntatem suam. Mactat autem, quando interficit studium ejus et mortificat respectu vitae, quae est secundum virtu- tem; perdit vero, quando memoriam Dei tollit, ne recordari possit iudicii futuri.

Vers. 10. Ego — habent. — Vitam; hic quidem eam quae secundum Deum est, cujus superabundantia est regnum caelorum; ibi vero beatam, cujus super- abundantia sunt, quae oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, aut etiam perfecta sanctae Trinitatis cognitio.

Vers. 11. Ego — bonus. — Verus. Superius namque ostium appellavit seipsum, propter causam ibi dictam; hic autem Pastorem, tanquam ea quae pastoris sunt praestantem, quae praeternitentes pas- tores Judaeorum reprehenduntur per prophetam Eze- chiel: de quibus paulo post dicemus. Praeterea etiam tanquam sermonibus artis pasceendi, ad supernam congregans mansionem.

In aliis quoque locis Ovis vocatur, et Agnus, ac Victimam et Pontifex, aliisque mille nominibus, juxta varios dispensandi modos.

Vers. 11. Pastor — ovibus. Rursum ea ponit quae tum pastorem, tum mercenarium designant.

Vers. 12. Mercenarius — oves. Interpretatur quis dicatur mercenarius, is videlicet, cujus non sunt oves propriae. Lupus vero analogice is est, qui perdit, et qui de malo gloriatur (1), ac diabolus, qui etiam leo dicitur, draco, serpens, scorpium, aspis ac basiliscus, multisque aliis nominibus, juxta illius varias malitiae versutias.

Vers. 13. Mercenarius reus — curae. Nam ubi- que propriam quaerit salutem, aliorum negligens;

• 1 Cor. II, 9.

Variarum lectiones et notae.

(10) Πρόβατα: B.

(11) Itac in margine habet codex uterque. Caret

his Pentecostus.

(12) Ηὐδὲ τὰς κίχκομηχανίας αὐτοῦ A,

(1) Et qui de malo gloriatur. Κακώδης; h. l. opponitur τῷ ἁλοθόδῳ. Est ergo haereticus.

qui autem vere pastor est, contrarium facit : propriam negligens, ovium querit salutem. Duos itaque posuit corruptores seu vastatores : eum videlicet, qui venit ut furctur, et inactet, ac perdat ; alterum vero, qui videt lupum venientem et describit oves ac fugit : per primum quidem Theudam ac Judam insidians ; per secundum autem Judæorum magistros, eorum curam non habentes, qui sibi concrediti erant, imò gregem potius prodentes. Quod etiam illis exprobratur, ut dictum est, per prophetam Ezechiël dicentem : *O pastores Israel, num pastores seipsos pascuti ? nonne oves ipsas pascuti pastores ?*

Deinde opera quoque pastoris recenset, quæ prætermittentibus : quia neque errantem ovem reducunt, neque perditam requirebant, neque contritam alligabant (u), neque debilem curabant : quia seipsos, non oves pascebant.

De utrisque ergo quæ dixit, seipsam in exemplum constituit. De primis quidem in eo, quod se ait venisse, ut vitam habeant, et abundantius habeant ; de secundis vero in eo quod animam suam ponat pro ovibus. Siquidem ex hoc quod animam suam ponat pro ovibus, confirmat etiam, quod venerit, ut vitam habeant, et abundantius habeant.

Iicit enim et Paulus : *Si cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati salvi erimus* ; et rursus : *Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis tradidit illum, quomodo non cum illo omnia nobis donabit ?*

Vers. 14. *Ego — bonus.* Et quomodo non dixerunt illi, quod et prius : *Tu de teipso testimonium veritatis ?* Quia tunc responsionem acceperant, quæ ipsorum ora etiam deinceps obturaret.

Vers. 14. *Et — meas.* Per præscientiam, tanquam Deus. Ait enim Moses : *Novit Dominus, qui sint ejus* ; et Paulus : *Non reputit Dominus populum suum, quem præcivit* .

Vers. 14. *Et — meis.* Per cognitionem, tanquam ab intelligentibus. Nam eum cognoverunt a testimonio Joannis, ab operibus ipsius, et a testimonio Patris, de quibus septimo capite prædictum

Ezech. xxxiv, 2. * Rom. v, 10. † Rom. viii, 32. ‡ Joan. viii, 13. § Num. xvi, 5 ; II Tim. ii, 19. ¶ Rom. xi, 2.

Varie lectiones et notæ.

(13) Redde : *His sermonibus ergo ab utrisque se separavit.* Nescio, quid loco διέστρας legerit interpres. Forte παρίστρας. Sed nec hoc constructio admittit.

(14) Αλόγιον, addit A.

(15) Ex Chrysost. tom. VIII, p. 352, C, non ex codd. N. Test. hæc laudavit. Hic enim nos interpretum Græcorum, ut non solum superiorum interpretum explicationes, sed loca Litterarum sacrarum etiam ita, ut superiores, repellant. Ergo multa similia habet Origenes cum Clemente Alexandrino,

(u) *Contritam alligabant.* Læsam curabant. Nam

αληθῆς ποιμὴν τὸναντιον ποιῶν, τῆς ἑαυτοῦ ἀμελῶν τὴν τῶν προβάτων ζητεῖ. Δύο οὖν εἶθηκε λυμεῶνας, τὸν ἐρχόμενον ἵνα κλέψῃ καὶ θύσῃ καὶ ἀπαλίσῃ, καὶ τὸν θεωροῦντα τὸν λύκον ἐρχόμενον καὶ ἀφιέντα τὰ πρόβατα καὶ φεύγοντα· διὰ μὲν τοῦ πρώτου τὸν Θεοῦδν καὶ Ἰουδαῖον αἰνιτιτόμενος, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου τοὺς Ἰουδαίους διδασκάλους ἀφροντιστοῦντας τῶν ἐμπειστημένων, καὶ προδίδοντας τὸ ποίμνιον, ὅπερ καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ, ὡς εἰρηται· οὐκ εἰσὶν αὐτοὺς λέγοντος· Ὁ οἱ ποιμένες Ἰσραὴλ, μὴ βόσκεισιν ἑαυτοὺς οἱ ποιμένες ; οὐκ ἔτι τὰ πρόβατα βόσκεισιν οἱ ποιμένες ;

Ἐἴτα καταλέγει καὶ τὰ ἔργα τοῦ ποιμένου, ἃ περιτρέχον, ὅτι οὐτε τὸ πικλιανημένον ἐπέστρεφον, οὐτε τὸ ἀπολωλὸς ἐξεζήτησεν, οὐτε τὸ συντετριμμένον ἰδίεσκον, οὐτε τὸ ἀβρωστοῦν ἰθαράπευον, ἰταὶ δὲ ἑαυτοὺς, καὶ οὐ τὰ πρόβατα ἔβοσκον.

Ἐν οἷς οὖν εἶπεν ἀμφοτέρων διέστησεν (15) ἑαυτὸν· τῶν πρώτων μὲν ἐν τῷ εἰθεῖν, ἵνα ζωῆν (14) ἔχωσι καὶ περισσὸν ἔχωσι· τῶν δευτέρων δὲ ἐν τῷ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θεῖναι ὅπερ τῶν προβάτων. Ἀπὸ γούν τοῦ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θεῖναι ὅπερ τῶν προβάτων ἰθαθαίως καὶ τὸ εἰθεῖν, ἵνα ζωῆν ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσι.

Φησὶ δὲ καὶ Παῦλος· Ἐἰ ἐχθροὶ ὄντες κατηλιθίσθημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῶ μᾶλλον καταλλαγέστες σωθησόμεθα. Καὶ πάλιν· Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐπέσκατο, ἀλλ' ὅπερ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐκ ὄν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν (15) χαρίζεται ;

Ἐγὼ — καλός. Καὶ πῶς οὐκ εἶπον αὐτῷ ὃ καὶ πρότερον, ὅτι σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς ; Διὲν τότε τὴν ἀπόκρισιν ἔλαβον ἐπιστομίζουσαν αὐτοῖς καὶ εἰ ; τὸ εἰς.

Καὶ — ἐμῶν. Κατὰ πρόγνωσιν, ὡς Θεός. Φησὶ γὰρ Μωϋσῆς· Ἐγγὼ Κύριος τοῦς ὄντας αὐτοῦ· καὶ ὁ Παῦλος· Οὐκ ἀπόσκατο ὁ Θεός τὸν λαόν αὐτοῦ, ὃν πρόγνω.

Καὶ — ἐμῶν. Κατ' ἐπίγνωσιν, ὡς συνεισῶν. Ἐπίγνωσιν γὰρ αὐτὸν ἀπὸ τε τῆς μαρτυρίας· Ἰωάννου καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς μαρτυρίας ; περὶ ὧν ἐν τῷ ἰσθμῷ κεφαλαίῳ προεῖρηται.

multa Chrysostomus cum Origene, multa Cyrillus cum Origene et Chrysostomo. Id etiam manifestum fit ex codicibus N. Testamenti, qui catenas, commentarios, et scholia habent. In huiusmodi locis standum est critico prudenti et scdulo codicibus N. Testamenti. Qui enim Patres propter opinionem suas dogmaticas contra codices N. Test. probant, si sine ullo dubio et fidem criticam et fidem Christianam prodiderunt. Perfidum vero etiam et absurdum est, uni ejusmodi testimonio plurimum vim tribuere.

συντερίσσειν est premere ; εἰσπεῖν vero est ligere

Δεικνύων δὲ τὴν ἑαυτοῦ γνῶσιν διαφορωτέραν πολ-
λῶ τῆς ἐκείνων, ἴσωσεν αὐτὴν τῇ τοῦ Πατρὸς λέγων·

Καθὼς — Πατέρα. Γνῶσιν λέγει τὴν κατὰ φύσιν, πρὸ ἤ; καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἶπεν· *Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός.*

Καὶ — προβάτων. Τὴν ψυχὴν μου τίθημι, ἀφίημι, ἀποθήσκω ὑπὲρ τῶν προβάτων ὡς θνητῶν ἰθιῶν μου· ὃ δὲ πλάσας οὐκ ἂν ἔλιτο ἀποθάνειν ὑπὲρ τῶν κλαυμένων παρ' αὐτοῦ.

Καὶ — ταύτης. Τῆς τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου. Λέγει δὲ περὶ τῶν ἐξ ἔθνῶν.

Κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαθεῖν. Συναγαγεῖν ὑπὲρ τῆν ἑμὴν ποιμαντικὴν.

Καὶ — ἀκούσουσιν. Ὑπακούσουσι, πισθη-
σονται.

Καὶ — ποιμήν. Ἐκ τε τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν ἔθνῶν συναφθεῖσα.

Εἰς ποιμήν. Τούτων τε κἀκεῖνων ὁ Χριστός.

Διὰ τοῦτο — μου. Ὅτι ἀποθήσκω ὑπὲρ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν, εἶπουν τῶν αὐτοῦ· ὅτι εἰμι φιλόνηρος ὡς αὐτός. Οἰκονομικὸς μὲν οὖν ὁ λόγος· ἐμψαίνει δὲ ὁμοίως τὸ ἴσον ἀμφοῖν.

Τί οὖν; πρότερον οὐκ ἠγαπήτο; Πάνου μὲν οὖν, ἐπεὶ καὶ Υἱός, καὶ ἀγαπητός, καὶ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς. Περὶ αὐτοῦ γὰρ εἶπεν ὁ Πατήρ· *Ὁς τὸς ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα.* Ἄλλὰ τοῦτο μὲν ὡς γνώριμον παρήκα· διαφόρως γὰρ περὶ τούτου ἐδίδαξεν ἐν ἄλλοις τε καὶ ἐν οἷς εἶπεν, ὅτι *Ὁ Πατήρ φιλεῖ τὸν Υἱόν*· περὶ δὲ τῆς διὰ τὸν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων θάνατον ἀγάπης φησὶ νῦν.

Ἰνα πάλιν λάθω αὐτήν. Κἀταῦθα τὸ ἴνα οὐκ ἔστιν αἰτιολογικόν, ἀλλὰ δηλωτικόν τοῦ πάντως ἐσομένου. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο τίθησιν ἴνα πάλιν λάθῃ αὐτήν· ἀλλὰ τίθησι μὲν ὑπὲρ τοῦ κόσμου, λαμβάνει δὲ αὐτήν ὑπὲρ τοῦ φανῆναι ὅτι Θεός ἐστιν.

Οὐδεὶς — ἐμοῦ. Ἄκοντος, ἤγουν οὐδεὶς· με θανατοῖ μὴ βουλόμενον.

Ἄλλ' — ἐμοῦ. Ἐχουσίως, ὡς φιλόνηρος. Ἐνδοξασθεῖτε ἐν τῷ λόγῳ, θηλῶν τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν.

Ἐξουσίαν — αὐτῆν. Ἐξουσίαν ἔχω ὡς Θεός παντεξούσιος καὶ παντοδύναμος. Λοιπὸν οὖν μάταιος ὁ πόνος τοῖς ἐπιβουλεύουσιν, ἐμοῦ μὴ θέλοντος, εἰ καὶ ἕταρον οἱ ἀσύνατοι ὀνειδίζοντες ἔλεγον· *Ἄλλοις ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι.*

Ταύτην — μου. Τὸ θείναι τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ τῶν προβάτων, τὸ ἀποθάνειν ὑπὲρ τοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀνέβη αὐτὸν, διότι ἐδίδασκε τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐξῆγεν αὐτοὺς ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, ἀπὸ ἀμαρτίας εἰς ἄρετην, ἀπὸ θανάτου εἰς ζωὴν.

¹ Matth. xi, 27. ² Matth. iii, 11. ³ Joan. v, 20. ⁴ Matth. xxvii, 42.

est. Ostendens autem cognitionem suam ab illorum cognitione longe differentem, suam æquavit cognitioni Patris dicens :

Vers. 15. *Sicut — Patrem.* Cognitionem dicit eam, quæ secundum naturam est, de qua etiam vicesimo juxta Matthæum capite dixit : *Nemo cognoscit Filium nisi Pater, neque Patrem quisquam cognoscit, nisi Filius* ¹¹

Vers. 15. *Et — ovibus.* — *Animam meam pono, relinquo, morior pro ovibus, utpote pro meis: seductor vero nequaquam mori eligit pro his, qui a se seducuntur.*

Vers. 16. *Et — hoc.* Ovili Mosaicæ legis : dicit autem de gentibus.

Vers. 16. *Illas quoque oportet me adducere.* **B** Congregare sub meam pascendi doctrinam,

Vers. 16. *Et — audient.* Obedient, pœrebunt.

Vers. 16. *Et — græc.* Ex Judæis et gentibus congregatus.

Vers. 16. *Unus pastor.* Horum et illorum Christus.

Vers. 17. *Propterea — meam.* Quia morior pro ovibus meis, quæ etiam ipsius sunt, quia hominum amator sum, sicut et ipse. Dispensatorius itaque sermo est, qui nihilominus amborum demonstrat æqualitatem.

Quid ergo? prius non diligebatur? Utique omnino, quia Filius et dilectus, faciensque Patris voluntatem. Nam de eo dixit Pater: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est* ¹²; sed hoc tanquam notum prætermisit, nam variis in locis de hoc docuit, tum alibi tum etiam ubi dixit: *Pater diligit Filium* ¹³. Nunc vero de ea dilectionis causa loquitur, quod pro hominibus moriatur.

Vers. 17. *Ut iterum sumam eam.* In hoc quoque loco *Ut* non est causalis, sed declarativa ejus quod omnino futurum est. Neque enim propter hoc ponit, ut iterum sumat illam, sed ponit quidem pro mundo; sumit autem, ut se Deum manifestet.

Vers. 18. *Nemo — me.* Invito, hoc est, nemo me morti tradit nolentem.

Vers. 18. *Sed — meipso.* Ultroneus, tanquam hominum amator. Sermoni autem immoratur, significans mortem suam, quæ per crucem futura est, et resurrectionem ex mortuis.

Vers. 18. *Potestatem — meam.* Potestatem habeo tanquam Deus omnipotens, omnemque habens virtutem. Vane igitur se frustra laborant insidiatores, ne nolente: quanquam postmodum demente exprobrando dicebant: *Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere* ¹⁴.

Vers. 18. *Hoc — meo.* Ut ponam animam pro ovibus, ut moriar pro mundo. Nam propterea illum occiderunt, quod homines docebat, et illos e tenebris educebat ad lucem, a peccato ad virtutem, a morte ad vitam.

Cum ergo superius dixisset : *Propterea diligit me A Pater, quia pono animam meam*¹⁵, voluntatem, quam ad mortem habebat significavit ; hic vero dicens : *Hoc praeceptum accepi a Patre meo*, ostendit Patris condemnationem (τ), ut ipse moreretur. Si autem praecepto opus fuit, quomodo dicebat : *Ego pono illam a meipso?* et, *Potestatem habeo ponendi eam*¹⁶? et ante ista, *Ego sum pastor bonus*¹⁷? nam talis praecepto non indiget. Nihil ergo aliud ostendit Patris praeceptum, quam solam conformitatem (x) ad Patrem : hujusmodi siquidem dispensatoria sunt propter auditorum imbecillitatem, veluti frequenter diximus.

Vers. 19. *Dissenso* — Vers. 20. *auditis?* Dæmoniacum ac insanum cum dicebant, quasi majora homine loquentem, cum hinc potius cognoscere oportuisset, quod Deus esset.

Vers. 21. *Alii* — *aperire?* Hæc arguebant non esse dæmoniaci, a supernaturali miraculorum operatione. Christus vero non coarguit eos qui sibi contumeliam inferebant ; nam superius abunde illis respondit, quando dixerunt : *Nonne bene dicimus nos, quod Samaritanus es tu, et dæmonium habes*¹⁸?

Præterea contumeliosos hujusmodi sermones non ex directo in illum effundebant, sed inter se tali modo nugabantur. Tacens itaque docuit nos, ne ad injurias convertamur, quæ non directe in nos effunduntur : non solum enim motus non est ad hujusmodi sermones, sed neque malorum ad-
C versus eos meminit, sicut ex sequentibus manifestum est.

Alio item modo : Tacuit videns illos qui ab his dissidebant pro se respondentes : et quia hi non sermone quidem erant igni, qui tanto viso miraculo ita calamitabantur.

Vers. 22. *Facta sunt* — *Hierosolymis*. Dedicatoria templi ; siquidem quotannis solemniter diem illum colebant, quo iterum sub Zorobabel adificatum, post reditum ex captivitate perfectum est.

Vers. 23. *Et hiems erat*. Non solum ob aeris intemperiem, sed etiam ob infidelitatem. Tempus autem innuit propter dedicationem primæ adificationis templi ; nam illa circiter autumnum
D celebrabatur.

Vers. 23. *Et* — *Solomonis*. Nam et ipse festo aderat.

Vers. 24. *Circumdediderunt* — *Judæi*. Sperantes, ab ejus sermonibus aliquam se accepturos comprehendendi occasionem, siquidem, cum de operibus nihil eum possent arguere, a verbis præ-

Α ἠνωτέρω μὲν ὄν εἰπὼν· διὰ τοῦτο ὁ Πατήρ
μὲ ἀγαπᾷ, ὅτι ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχὴν μου,
τὸ ἑκούσιον τοῦ θανάτου διδόντων· ἐνταῦθα δὲ εἰ-
ρηκῶς, ὅτι ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔλαβον παρὰ τοῦ
Πατρὸς μου, τὸ κατὰ γνώμην τοῦ Πατρὸς ἀπεθυ-
σκαὶ ἐτήμανεν. Εἰ γὰρ ἐντολῆς ἰδέετο, πῶς εἶπεν
ὅτι· Ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ· καὶ ἔτι·
Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν· καὶ πρὸς τοῦτων, ὅτι
Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιητὴς ὁ καλός ; ὁ τοιοῦτος γὰρ ἐ-
τελῆς οὐ δεῖται. Οὐδὲν ὄν ἕτερον ἢ ἐντολὴ τοῦ Πα-
τρὸς δείκνυσιν ἢ μόνον τὴν πρὸς τὸν Πατέρα
ἐμὸν εἶναι. Οἰκονομικὰ δὲ τὰ τοιαῦτα εἶναι τὴν τῶν
ἀκούοντων ἀσθένειαν, ὡς πολλὰκις εἰρήκαμεν.

Σχίσμα — ἀκούετε. Δαιμονιώντα καὶ μαγεύμενον
ἀπὸν εἶπεν, ὡς μείζονα ἢ κατὰ ἀνθρώπου φεγγόμενον,
B δέον ἐνταῦθεν μέλλον γινῶναι ὅτι θεός
ἐστίν.

Ἄλλοι — ἀνοίγειν ; Συνελογίσαντο ταῦτα μὴ εἶναι
δαίμονιζομένου ἀπὸ τῆς ὑπερφουδῆς θαυματουργίας.
Ὁ δὲ Χριστὸς νῦν οὐκ ἐλέγχει τοὺς ὑβρίζοντας ἀ-
πὸν προλαβὼν γὰρ ἱκανῶς ἀπαλογίσατο πρὸς αὐτούς,
ὅτι εἶπον· Οὐ καλῶς ἐλέγομεν ἡμεῖς, ὅτι Σαμα-
ρείτης εἶ σὺ, καὶ δαμνέτιον ἔχεις ;

Ἄλλως τε καὶ οὐκ ἐξ ὀρθοῦ πρὸς αὐτὸν ἐκέκωσαν
τοὺς τοιοῦτους ὑβριστικούς λόγους, ἀλλὰ καθ' ἐπι-
C τοῦς ἐφλάτρουσαν οὕτω. Διὸ καὶ σιγήσας ἐπαίδευσεν
ἡμᾶς μὴ ἐπιστρέφειν τῶν μὴ ἐξ ὀρθοῦ πρὸς τῆς
χειρῶν ὑβρίων· οὐ μόνον γὰρ οὐκ ἐπιστρέφει τῶν
C τοιοῦτων λόγων, ἀλλ' οὐδ' ἐμνησικακήσεν αὐτοῖς, ὡς
ἀπὸ τῶν ἐφεξῆς δῆλον.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον εἰρήσεν, ἔρων τοὺς
σχιθέντας ἀπ' αὐτῶν ὑπεραπολογουμένους αὐτοῦ,
καὶ ὅτι οὐδὲ λόγου ἦσαν ἐκείνοι δίκαιοι, μετὰ τῆς
C τὸν θαῦμα οὕτως ὑβρίζοντας.

Ἐγένετο — Ἱεροσολύμοις. Τὰ τοῦ ναοῦ. Ἐώρ-
C ταζον γὰρ λαμπρῶς ἀνὰ πᾶν ἔτος τὴν ἡμέραν καθ'
ἦν τὸ δεύτερον ὑπὸ Ζοροβάβελ οἰκοδομηθεὶς ἀπε-
τίθη μετὰ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδοσιν.

Καὶ χειμῶν ἦν. Οὐ μόνον ἐξ αἴρος, ἀλλὰ καὶ ἐξ
ἀπιστίας. Παρασημειώσατο δὲ τὸν καιρὸν διὰ τὰ
ἐγκαίρια τῆς πρώτης οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ· ἐκεί-
C γὰρ κατὰ τὸ μετόπωρον ἐωρτάζοντο.

Καὶ — Σολομώντος. Παρῆν γὰρ τῇ ἑορτῇ καὶ
αὐτός.

Ἐκέκωσαν — Ἰουδαῖοι. Προσοκῶντες ἀπὸ
C τῶν λόγων αὐτοῦ δρίζεσθαι τινος ἀφορμῆς εἰς ἐπί-
θεσιν. Τοῖς ἔργοις γὰρ αὐτοῦ μηδὲν ἐγκαλεῖν δύνα-
μενοι ἐπαθῶμον ἀπὸ τῶν ῥημάτων εὐρεῖν τινα πρὸ-

¹⁵ Joan. x, 17. ¹⁶ ibid. 17, 18, ¹⁷ ibid. 11.

¹⁸ Joan. viii, 48.

Varie lectiones et notæ.

(a) Patris condemnationem. Videtur κατὰ γνώμην
C ἔπαισε, loco κατὰ γνώμην. Keble, Patris volun-
tatem.

(c) Solam conformitatem. Saltem addendum
C volentibus ; uno verbo, consensum.

φασιν· οὐτε γὰρ αὐτοὶ τῆς κακίας ἐληγον, οὐτ' Α αὐτὸς τῆς ἀνεξικακίας.

textum aliquem invenire cupiebant; neque enim ipsi a malitia cessabant, neque ipse a clementia quiescebat.

Καὶ ἐλεγον αὐτῷ. Ὑποῦλως καὶ θολερῶς.

Vers. 24. *Ei dixerunt ei.* Fraudulenter et dolose.

Ἔως — ἡλίεις; Διωρεῖς, ἀναρτᾶς, μεταξὺ πιστῶς (16) καὶ ἀπιστίας.

Vers. 24. *Quousque — suspensis?* Suspensam ac dubiam tenes inter fidem et infidelitatem.

Εἰ — παρήσια. Φανερῶς, ἀπαρακαλύπτως. Καίτοι σφῶς ἐγίνωσκον διὰ τοῦτο λέγει. Διὰ καὶ ἠκολούθησαν; συνεφώνησαν, Ἴνα, ἐὰν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται. Ἀλλὰ νῦν σκαθὶ γνώμῃ τοῦτο ἐρωτῶσι, βουλόμενοι προσεμωτῆσαι πῶθεν τοῦτο λέγει, ἵνα, προβαλεῖσθαι; οὕτω τῆς συζητήσεως, φθέγγεται τι μίγα πάλιν περὶ ἐαυτοῦ, καὶ λίθωσιν ἀφορμὴν, ὡς εἶρηται· αὐτὸς δὲ, γινώσκων τὴν τοιαύτην μηχανήν, οὐδὲ νῦν ἐλέγχει τοῦτους παρὰζοντας, παιδεύων μὴ πάντα τοὺς ἐπιβουλεύοντας ἐλέγχειν, ἀλλὰ μακροθύμως φέρειν τὰ πολλὰ.

Vers. 24. *Si — libere.* Manifeste, verbis non oblectis. Atqui plane sciebant, quod hoc dixisset; ideo etiam in superioribus decretum fecerant, *Ut si quis confiteretur eum esse Christum, extra synagogam efferetur* 16, sed nunc sinistra mente hoc interrogant, audire volentes (y), quomodo hoc diceret, ut, disputatione ita procedente, magni quippiam rursus de seipso loqueretur, et occasionem, ut dictum est, illum comprehendendi acciperent. Ipse vero, hujusmodi cognita varfritio, neque nunc hos tentantes arguit: docens, non ad omnia corrigendos esse tentatores, sed multa patienter esse ferenda.

Καὶ οὐκ εἶπε· Πῶς ὡς (17) ἀξιόπιστον ἐρωτᾶτε, οὗ τὴν μαρτυρίαν ἀπαδοκιμάσατε λέγοντες· Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς· ἢ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής· δι' ἐκαλέσατε παράνομον καὶ ἀντίθεον καὶ πλάνον καὶ ἀμαρτωλὸν, καὶ Σαμαρείτην, καὶ δαιμονώοντα καὶ μαϊνόμενον, καὶ πολλὰ τοιαῦτα, δι' ἐπιτίθεσθε καὶ διώκατε καὶ ἀλείειν ἐπειγέσθε; Ἄλλ' οὐδὲν τοιοῦτον εἶπεν, οὐδ' ἐμνησικακήσας, διδάσκων ἀμνηστίαν τῶν φρασάντων καταψηφίζεσθαι· πρόστατα δὲ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκρίνεται.

Neque dixit: Quomodo me tanquam fide dignum interrogatis, cujus testimonium repulistis dicentes: *Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum* 17; quem legis transgressorem appellastis, Deo contrarium ac seductorem, peccatorem, Samaritanum, dæmoniacum ac insanum, talibusque multis nominibus, quem lapidibus appetitis et persequimini, ac occidere festinatis? Verum nihil dixit hujusmodi, nec malorum meminit, docens injuriarum oblivionem erga eos qui condemnare properarent (z), sed mansuetissime ad interrogationem respondet.

Σὺ δὲ μοι σκόπει τὸ δισταγμαμένον καὶ φιλόνοσκον τῶν Ἰουδαίων. Ὅταν μὲν γὰρ δημηγορῇ καὶ διὰ λόγων διδάσκῃ, λέγουσι· *Τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν*; ὅταν δὲ θαυματουργῇ καὶ διὰ τῶν ἔργων πρέχῃ τὰς ἀποδείξεις, λέγουσιν· *Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, εἰπέ ἡμῖν παρήσια*. Τῶν λόγων διδασκόντων, ἔργα ζητοῦσι· τῶν ἔργων βουόντων, λόγους αἰτοῦσι, πρὸς τὸ ἐναντίον δεῖ κακοήθως μεθιστάμενοι. Ἐπεὶ οὖν ἀνοίας ἦν, τῶν ἔργων ἀνακηρυκτόντων αὐτῶν, ζητεῖν τὴν ἀπὸ τῶν λόγων μαρτυρίαν· ὅρα πῶς ἀποκρίνεται, ὁμοῦ μὲν ἐμφαίνων διὰ οὐχ ἕνεκα τοῦ μαθεῖν ἐρωτῶσιν· οὐ γὰρ πιστεύουσιν· ὁμοῦ δὲ δηλῶν διὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ μείζον τῶν λόγων κεκράγασιν.

Tu vero mihi considera perversam ac contentiosam Judæorum mentem. Siquidem quando concionatur ac sermonibus docet, dicunt: *Quod signum ostendis nobis* 17? quando vero miraculum operatur, ac demonstrationes operibus exhibet, dicunt: *Si tu es Christus, dic nobis libere*. Cum sermones docent, opera requirunt; operibus clamantibus, sermones petunt, ad contrarium semper maligne transnutati. Quia ergo demencia erat, operibus enim prædicantibus, a sermonibus quaerere testimonium, vide quo pacto respondeat, simul quidem manifestans quod non discenti causa interrogarent, simul etiam significans, opera sua amplius ac vehementius clamare quam verba.

Ἄπεκρ/θη — πιστεύετε. Εἶπον ὑμῖν περὶ οὗ ἐρωτᾶτε, οὐ μόνον διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων,

Vers. 25. *Respondit — creditis.* Dixi vobis de quo interrogatis, non verbis solum, verum etiam

16 Joan. ix, 22. 17 Joan. viii, 15. 18 Joan. ii, 18.

Varie lectiones et notæ.

(16) Μετὰ πίστῶς Β.

(17) Ὡς abest Α. Ibidem mox οὐ, pro οὗ.

(y) *Audire volentes.* Volentes interrogare etiam. (z) *Oblivionem erga eos, qui condemnare properarent.* Oblivionem decernere contra ea que ante gesta sunt. Τὰ φράσαντα, sunt injurie, que ante-

cesserant; καταψηφίζεσθαι vero non est condemnare, sed simpliciter decernere. Videtur hoc de iis qui magno animo acceptas injurias negligunt et contemnuunt. Oppositum est, ulcisci.

operibus : sed non creditis : vane ergo et curiose A ἄλλ' οὐ πιστεύετε. Μάτην οὖν ἐρωθεὶτε καὶ περιεργως.

Vers. 25. *Opera*. — Vers. 26. *de me*. Testifican- tur quod ego sim. Rursus autem addit : *Nomine Patris mei*, ne Deo contrarius videatur.

Nomen vero hoc in loco quidam dixerunt divinitatem; quidam autem, fortitudinem; alii vero, potentiam. Nominatur enim et Deus, et Fortis et Potens, aliisque modis similibus. Si quid autem Patris est, idem est et Filii. Quia ergo a solo verbose credituros esse simulabant, leniter ostendit quod dolose agerent, ac si diceret : Si operibus non creditis, quomodo verbis credetis?

Vers. 26. *Quia non — meis*. Ego siquidem uni- versa, quae boni pastoris sunt, praestiti : vos autem a cognitione ovium mearum vos ipsos sepa- B rastis.

Vers. 26. *Sicut — Vers. 27. me*. De his superius dictum est.

Vers. 28. *Et ego — aeternum*. Et de hac vita frequenter dictum est et data interpretatio.

Vers. 28. *Nec — mea*. Quisquam ex his, qui illis insidiantur. Manum vero dicit virtutem ac potesta- tem suam. Hoc autem dixit, quia statuerant Judaei, ut si quis confiteretur eum esse Christum, extra synagogam egeretur¹⁸; confirmat enim, quod frustra laborent.

† Rapere quidem ex invicta dextra eum qui non vult, nemo hostis potest; potest tamen deceptum, et eum qui se ipsum prodit in errorem ducere. Hoc C autem, non per invictam dextram, sed per voluntariam levitatem ejus qui recedit.

Vers. 29. *Pater — est*. Major omnibus insidiato- ribus, ut dictum est. Rursus ergo, quod ait, *Dedit mihi*, dispensatorium est.

Vers. 29. *Et — mei*. Ne autem, tanquam impotens, videatur auxilium a Patre poscere, sub- intulit :

Vers. 30. *Ego — sumus*. Unum potentia, sive ejus- dem potentiae : quod si unum potentia, unum sane et divinitate et essentia, et natura. Dicens itaque : *Ego et Pater*, dualitatem significavit personarum, diversita- tem hypostaseon; subdens autem, *Unum sumus*, divinitatis unitatem, identitatem essentiae, naturae D et potentiae.

Vers. 31. *Sustulerunt — eum*. Quia natura Filium Dei se dicebat; nam hoc significat, *Unum sumus*.

Vide ergo, quomodo convicti sint, quod non discendi causa interrogarent, sed occasionis alicujus arripiendae, qua eum comorhenderent, ut diximus.

¹⁸ Joan. ix, 22.

Variæ lectiones et notæ.

(18) Hentenius omisit : 'Ἄλλ' ὑμεῖς οὐ πιστεύετε.
(19) Hæc in margine habent codd. A, B. Hentenius non habet.

Τὰ ἔργα—πιστεύετε (18). Μαρτυρεῖ ὅτι ἐγώ εἰμι. Πάλιν δὲ τὸ, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, ἵνα μὴ δόξη ἀντίθεος.

Ὄνομα δὲ τὸν τινὲς μὲν τὴν θεότητα εἶπον, τινὲς δὲ τὴν ἰσχύιν, ἄλλοι δὲ τὴν ἐξουσίαν. Ὀνομάζεται γὰρ καὶ Θεὸς καὶ Ἰσχυρὸς καὶ Ἐξουσιαστὴς καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐἴ τι δὲ τοῦ Πατρὸς, τοῦτο καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἐπεὶ οὖν προσεποιεῖντο πεισθῆναι ἀπὸ φιλοῦ βήματος, δείκνυσιν ἑμαυτοὺς ὅτι κακοεργοῦσιν, ὡς ἀνὴρ λέγων· Ἐἴ τοῖς ἔργοις οὐ πιστεύετε, πῶς τοῖς λόγοις πιστεύετε;

Ὁ γὰρ — ἐμῶν. Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς ποιμὴν καλῶς πάντα τὰ τοῦ καλοῦ ποιμίνος ἐνεδειξάμην· ὑμεῖς δὲ ἀπεβρήχθητε ἐαυτοὺς τῆς τῶν προβάτων συγ- γενοίας.

Καθὼς — μοι. Εἰρηται περὶ τούτων ἀνωτέρω.

Κἀγὼ — αἰῶνα. Καὶ περὶ τῆς ζωῆς τούτης πολ- λάκις εἰρηται καὶ ἠρμήνευται.

Καὶ οὐχ — μου. Τίς τῶν ἐπιβουλευόντων αὐτοῖς. Χεῖρα δὲ λέγει τὴν δύναμιν καὶ ἐξουσίαν αὐτοῦ· τοῦτο δὲ εἶπε, διότι συνεφώνησαν Ἰουδαῖοι, Ἰνα, ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνά- γωγος γένηται· βεβαίως γὰρ οὗτοι εἰς κενὸν σπου- δάζουσιν.

[Ἀρπάσαι (19) μὲν ἐκ τῆς ἀπητῆτος δεξιᾶς τὸν μὴ βουλόμενον οὐδεὶς ἰσχυρὸς δύναται· ἀποκτανῆσαι δὲ τὸν ἀπατόμενον καὶ προδιδόντα ἑαυτὸν δύναται· καὶ τοῦτο οὐ παρὰ τὴν ἀμαχὸν δεξιάν, ἀλλὰ παρὰ τὴν αὐτεξουσίαν εὐχέρειαν τοῦ ἐκουσίως ἀποποι- τήσαντος.]

Ὁ Πατὴρ — ἐστὶ. Μείζων πάντων τῶν ἐπιβου- λούντων, ὡς εἰρηται. Πάλιν οὖν τὸ δέδωκέ μοι, οἰκονομικόν.

Καὶ — μου. Ἰνα δὲ μὴ δόξη ὡς ἀσθενῆς βοηθεῖ- σθαι παρὰ τοῦ (20) Πατρὸς, ἐπήγαγεν·

Ἐγὼ — ἐσμὲν. Ἐν κατὰ τὴν δύναμιν, ἡγοῦν ταυτοδύναμοι· εἰ δὲ ἐν κατὰ τὴν δύναμιν, ἐν ἀρα καὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ οὐσίαν καὶ φύσιν. Διὰ μὲν οὖν (20*) τοῦ εἰπεῖν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ, τὴν δυάδα ἐδήλωσε τῶν προσώπων, τὸ διάφορον τῶν ὑποστά- σεων· διὰ δὲ τοῦ, Ἐν ἐσμὲν, τὴν μονάδα τῆς θεό- τητος, τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ δυ- νάμεως.

Ἐδίδαξαν — αὐτόν. Διότι Ἰὼν τοῦ Θεοῦ φύ- σει εἶπεν ἑαυτόν· τοῦτο γὰρ ἐμφαίνει τὸ Ἐν ἐσμὲν.

Ὅρα δὲ πῶς ἠλέγχθησαν, οὐχ ὑπὲρ τοῦ μαθεῖν ἐρωτῶντες, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ δράξασθαι τινος ἀφορμῆς εἰς ἐπίθεσιν, ὡς προέφημεν.

(20) Ὑπὸ τοῦ Α.

(20*) Οὐν ab est A.

Καὶ διατί δίδωκεν αὐτοῖς ἀφορμὴν; Διότι ἐβούλετο ἂν αὐτοὺς ὄψ' ἐκπιτῶν ἐλεγχθῆναι πειράζοντας καὶ κακουργούντας. Ἄλλω; τὰ δὲ οὐκ ἴδει πάντα εἰκονομικῶς λέγειν, ἀλλὰ καὶ γυμνοῦν ἐν μέρει τὴν ἀλήθειαν.

Ἀπεκρίθη — μου. Δεικνύοντά με ἴσον τῷ Πατρὶ.

Διὰ — με; Διὰ ποῖον ἔργον, μὴ δεικνύον με ἴσον τῷ Πατρὶ; Τὰ ἔργα οὖν ἴσόν με τῷ Πατρὶ κηρύττουσι, κἂν ἐγὼ σιωπήσω (21).

Ἀπεκρίθησαν — Θεόν. Διὰ καλῶν ἔργων οὐ λιθάρομέν αὐ, ἀλλὰ διὰ βλασφημίαν. Τίτοι οὖν ὠμολόγησαν καλὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· εἰ δὲ καλὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, αὐτὰ ταῦτα μαρτυροῦσιν ὅτι οὐ βλασφημεῖ, λέγων ἐαυτὸν Θεόν· ἔργα γὰρ εἰσι Θεοῦ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου φίλου.

Ἀπεκρίθη — ἐστὲ; Νόμον ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν βίβλον τῶν Ψαλμῶν φησιν· ἐν ἐκείνῃ γὰρ τοῦτο γέγραπται· ἐπεὶ καὶ αὕτη νόμος, διὰ τὰ ἐν αὐτῇ θεόπνευστα λόγια, καὶ διὰ τὸ παιδαγωγεῖν καὶ ρυθμίζειν τοῦ ἀνθρώπου.

Εἰ — εἰμι; Λυθῆναι, ἀντὶ τοῦ, πεισεῖν, ἀθετηθῆναι. Ἠγάσθη δὲ ἀντὶ τοῦ, ἀφώρισεν, ἐξελέξατο. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτος ἐστίν· Εἰ ἐκείνους εἶπε Θεοὺς ὁ Θεός, ἀνθρώπους ὄντας, ἐμὲ ὁμοίως λέγετε ὅτι βλασφημεῖς, διότι εἶπον· Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι, ἐμὲ, ἐν ᾧ ὁ Πατὴρ ἀφώρισεν, ἐξελέξατο καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον;

Συγκαταδατικῶς δὲ ταῦτα φησι. Πρῶτον γὰρ κατὰ καὶ καθυψίτησι τῷ λόγῳ, καὶ ταπεινότερα φθίγγεται, παραμυθούμενος τὸν θυμὸν αὐτῶν· ἐπειτα ἐπάγει τὰ ὑψηλότερα.

Εἰ — πιστεύσατε. Ἀπὸ τῆς τῶν ἔργων ἰσότητος καὶ ταυτότητος τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητα καὶ ταυτότητα δεικνύει.

Ἰνα — αὐτῷ. Ὅτι ἐν ἐμοὶ θεωρεῖται ὁ Πατὴρ. Ὅθεν γὰρ ἄλλο ἐγὼ ἢ ὁ Πάτερ ὁ Πατὴρ, μένων Υἱός· καὶ οὐδὲν ἄλλο ὁ Πατὴρ ἢ ὁ Πάτερ ἐγὼ, μένων Πατὴρ. Ὁ οὖν τὸν Υἱὸν γνοὺς τὸν Πατέρα ἔγνω· καὶ ὁ τὸν Πατέρα μαθὼν τὸν Υἱὸν ἔμαθε.

Καὶ ἐτέρως δέ· Ὁ μὲν Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς τὸ τῆς εἰκῆς; κάλλος [ἐν τῷ (22) ἀρχετύπῳ· ὁ δὲ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, ὡς τὸ τοῦ πρωτοτύπου κάλλος ἐν τῇ εἰκότι. Εἰκόνα δὲ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν λέγομεν οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἀπαράλλακτον.

Ἐξήρτων — ἐκεῖ. Ὅταν μὲν μέγα τι σημεῖον ποιῆται, φεύγει διὰ τὸν κρότον καὶ τὴν εὐφημίαν τοῦ ὄχλου· ὅταν δὲ μέγα τι περὶ ἐαυτοῦ φερέσθῃται, ἀναμωρεῖ διὰ τὸν θυμὸν τῶν φθονερῶν, ἐνδιδοὺς αὐτῷ λωφῆσαι καὶ λῆξαι τῇ ἀπουσίᾳ αὐτοῦ. Ἀπῆλθε δὲ εἰς τὸν τόπον ὅπου ὁ Ἰωάννης τὸ πρότερον ἐβάπτισεν, ἵνα ἀναμνησθῶσιν οἱ παρόντες, τοῦ γεγονότος ἐτεῖ ἐβαπτίσθη σημεῖου, καὶ τῆς Ἰωάννου μαρτυ-

Et quare dedit eis occasionem? Quia volebat eos a seipsis convinci, quod tentarent, malumque machinarentur. Præterea non oportuit omnia dispensatorie loqui, sed etiam denudare in parte veritatem.

Vers. 32. Respondit — meo. Quæ me Patri æqualem ostendunt.

Vers. 32. Propter — me. Propter quod opus, quod me non ostendat Patri esse æqualem? Opera ergo me Patri æqualem esse prædicant, etsi ego tacero.

Vers. 35. Responderunt — Deum. Int-rini ergo bona esse ejus opera fâtebantur: quod si bona sunt ejus opera, hæc eadem testantur, quod non blasphemet, dicens sese Deum esse; sunt enim Dei opera, et non puri hominis.

Vers. 36. Respondit — estis? Hoc in loco legem appellat librum Psalmorum; nam id in illo scriptum est. Lex autem dicitur liber iste, quia ea quæ in eo habentur oracula, sunt a Deo amata, et quia homines instruunt et corrigunt.

Vers. 35. Si — Vers. 36. sum? Solvi, hoc est excidere, rejici. Sanctificavit autem, hoc est, separavit. elegit. Quod autem dicit idem est, ac si diceret: Si Deus illos dixit deos, cum homines essent, de me dicitis: Blasphemias, quia dixi, Filius Dei sum? de me, inquam, quem Pater separavit, elegit ac misit in mundum?

Humilius autem ista loquitur. Primum namque deprimat et concedere videtur sermonem, ac humiliora loquitur, quo furorem illorum consoletur ac mitiget: deinde subdit etiam sublimiora.

Vers. 37. Si — Vers. 38. credite. Ab operum æqualitate æqualitatem ac identitatem cum Patre ostendit.

Vers. 38. Ut — eo. In me Pater conspicitur; nihil enim aliud sum ego, quam quod Pater est, permanens tamen Filius: et nihil aliud Pater est, quam quod Filius, permanens tamen Pater. Qui ergo Filium novit, et Patrem novit; et qui Patrem cognovit, Filium cognovit.

Vel aliter: Filius est in Patre, tanquam imaginis pulchritudo in archetypo; Pater vero in Filio, tanquam exemplaris pulchritudo in imagine; imaginem autem Patris dicimus Filium, non qualemcunque, sed per omnia similem.

Vers. 39. Quærebant — Vers. 40. ibi. Ubi magnum aliquod signum fecisset, fugiebat propter populi plausum ac laudem. Ubi etiam magnum quippiam de seipso locutus esset, secedebat propter rabiem invidiorum: illi concedens, ut per suam absentiam cessaret ac quiesceret. Abiit autem in locum ubi Joannes baptizabat, ut præsentium memoria suggereretur signum quod fa-

Variæ sectiones et notæ.

(21) Ἐγὼ σιγήσω Α.

(22) Inclusa exciderunt Α.

etum fuerat cum baptizaretur, ac Joannis testi-
monium, quo de eo testificatus fuerat, et ita
crederent; quod sane etiam factum est. Vide
enim.

Vers. 41. *Et — erant.* Considera quomodo inter
se argumentabantur. *Joannes quidem signum fecit
nullum*, hic autem multa; major ergo hic est illo.
Deinde aliud quoque sumunt excellentiæ signum;
quia etiam, quæcumque de hoc dixit Joannes vera
erant, rebus ipsis jam demonstrata. Dixerat autem:
*Qui post me venturus est, fortior me est*²³, aliaque
multa et magna. Alibi etiam (aa): *Et ego vidi et
testimonium perhibui, quod hic est Filius Dei*²⁴.

Aliter præterea declaratur simpliciter hic sermo.
Joannes quidem signum fecit nullum; attamen omnia
quæcumque de hoc dixit, vera erant, et ideo testi-
monium ejus fide dignum est.

Vers. 42. *Et — cum.* Vidisti quantum eis pro-
fuerit locus, et a perversis hominibus separari?
nam frequenter ob hoc educit ipsos et ab illorum
conversazione abducit, quod etiam in Veteri Testa-
mento fecisse apparet, cum longe ab Ægyptiis
in deserto Hebræos informavit ac correxit.

CAP. XI. De Lazaro.

Cap. XI. Vers. 1. *Ægrotabat — hujus.* Deinde
etiam signum addit, quo Maria cognoscatur.

Vers. 2. *Erat — ægrotabat.* Hujusmodi opus no-
tam ac celebrem effecerat.

Vers. 3. *Miserunt — eum.* Non abierunt, sed
miserunt, utpote fiduciam habentes: nam multa
illis erat cum eo familiaritas. Præterea tanquam
mulieres debiles, et veluti lactu detentæ. Siquidem,
quod non despicientes miserint, postmodum signifi-
caverunt, quando venienti multa cum festinatione
occurrerunt.

Vers. 3. *Dicentes — ægrotat.* Hoc dixerunt, cu-
pientes eum ad misericordiam attrahere. Nam
adhuc tanquam hominem audiebant, magnum qui-
dem, non tamen etiam Deum.

Vers. 4. *Ut audivit — mortem.* Non dirigitur (bb)
ad eam quæ proprie mors est, sed ad somnum ali-
quem: nam quæ proprie mors dicitur, usque ad
communem omnium durat resurrectionem: hæc
vero et mors dici potest, et non mors; illud qui-
dem, propter divisionem animæ et corporis, hoc
autem, propter mox futuram resuscitationem.

Vers. 4. *Sed pro gloria Dei.* Patria.

²³ Matth. iii, 11. ²⁴ Joan. i, 34.

Varie lectiones et notæ.

(23) Leve quidem est, sed ex levioribus discitur
crisis N. Testamenti in gravioribus. Unde hic au-
tore, loco tούτου, ex Chrysostom. tom. VIII, pag.
564 E.

(24) Ita codex A et Bnien.: sed codex B con-

(aa) Alibi etiam: *Et.* Interpres videtur legisso
καὶ ἀλλὰ τοῦ.

ρίας, ἣν ἠμαρτύρησι περὶ αὐτοῦ, καὶ πιστεύουσιν
εἰδὴ καὶ γέρονιν. Ὅρα γάρ.

Καὶ — ἦν. Σκόπει πῶς πρὸς ἑαυτοὺς συλλογι-
ζονται· Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν οὐδέν.
οὗτος δὲ πολλά· μαίζων ἄρα οὗτος ἐκείνου. Εἴτα
λαμβάνουσι καὶ ἕτερον σημεῖον τῆς ὑπεροχῆς· ὅτι
καὶ πάντα ἄρα εἶπεν Ἰωάννης περὶ (23) αὐτοῦ.
ἀληθῆ ἦν, ἐκ τῶν ἀκαταλετμάτων φανίτζα· εἶπε
δὲ, ὅτι Ὁ ἀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός
μου ἔσται, καὶ ἄλλα πολλά καὶ μεγάλα, καὶ ὅτι
Κατὰ ἄρα καὶ μαρτύρησα ὅτι οὐτός ἐστιν
ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Ἐρμηνεύεται δὲ καὶ ἐτέρις ἀκλούστερον ὁ λό-
γος· ὅτι Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν οὐδέν,
πάντα δὲ ὁμοῦ ἄρα εἶπε περὶ αὐτοῦ ἀληθῆ ἦν, καὶ
διὰ τοῦτο ἀξιόπιστος ἡ μαρτυρία αὐτοῦ.

Καὶ — αὐτόν. Εἶδες πόσον αὐτοὺς ἐπησεν ὁ
λόγος, καὶ ἡ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων ἀπαιταγῆ;
διὰ τοῦτο γὰρ πολλάκις αὐτοὺς ἐξάγει καὶ ἀπάγει
τῆς ἐκείνων συνουσίας, ὅπερ εὖν καὶ ἐπὶ τῆς Πα-
λαιᾶς φαίνεται ποιήσας, πόρρω τῶν Αἰγυπτίων ἐπὶ
τῆς ἐρήμου τοῦ Ἐβραίου διαπλάτων καὶ βου-
μίζων.

ΚΕΦ. ΙΑ'. Περὶ τοῦ Λαζάρου.

Ἦν — αὐτῆς. Εἴτα προσέθηται καὶ γνώρισμα
τῆς Μαρίας.

Ἦν — ἠσθένει. Γνώριμον καὶ διαβόητον αὐτὴν
τὸ τοιοῦτον ἔργον ἐποίησεν

Ἀπέστειλαν — αὐτόν. Οὐκ ἀπῆλθον, ἀλλ'
ἀπέστειλαν, ὡς θαρροῦσαι· πολλὴν γὰρ εἶχον πρὸς
αὐτὸν οἰκειώσιν. Ἄλλως τε δὲ καὶ ὡς γυναῖκες·
ἀσθενεῖς, καὶ ὡς καταχόμεναι τῷ πένθει. Ὅτι γὰρ
οὐ καταφρονοῦσαι ἀπέστειλαν, εἰδήλωσαν ὑστερον,
ὀκνητήσασα· αὐτῷ μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς.

Ἀγνοῦσαι· ἀσθενεῖ. Τοῦτο εἶπον, ἐπιστάσα-
σθαι αὐτὸν εἰς οἴατον βουλόμεναι. Ἐτι γὰρ ὡς ἐν-
θρώπων προσέειπον, μεγάλῳ μὲν, κλητὴν οὐχὶ καὶ βίβλ.

Ἀκούσας — θάνατον. Οὐ γίνεται πρὸς θάνατον
κυρίως, ἀλλὰ πρὸς ὑπνον τινά· θάνατος γὰρ κυρίως,
ὁ μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως· οὗτος δὲ καὶ θάνα-
τος, καὶ οὐ θάνατος· τὸ μὲν διὰ τὴν διέξωσιν τῆς
ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, τὸ δὲ διὰ τὴν ὅσον οὐκ
ἀνάστασιν.

Ἄλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Τοῦ Πα-
τρὸς (24).

jungit textum ab ἀλλ' ὑπὲρ τῆς... δι' αὐτῆς. Omitit
ergo interpretationem; Τοῦ Πατρὸς, ac continui
proximum scholium subjicit: Δόξα γὰρ τοῦ Πατρὸς
κ. τ. λ.

(bb) Dirigitur. Fit, special. Εἰθύνεται nullo mo-
do legcre possum.

Ἰα — αὐτῆς. Δόξα γὰρ τοῦ Πατρὸς ἡ δόξα τοῦ υἱοῦ. Κινεῖσθαι δὲ τὸ ὑπὲρ καὶ τὸ Ἰα οὐκ αἰτιολογικά, ἀλλὰ θεολογικά τοῦ ἐκθεσομένου, ὅτι μάλιστα ἔοξισθῆναι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς οἱ αὐτῆς.

Vers. 4. *Ut — eum.* Nam gloria Patris, gloria Filii est. Item et hic dietiones *pro* et *ut*, non causales sunt, sed significativæ ejus quod eventurum erat. Nam Pater et Filius glorificandi erant per eum.

Quidam vero per gloriam intelligunt crucem, hoc est, pro crucifixione Dei, ut crucifigatur Filius Dei per eum. Cognita namque a Judeis Lazari resurrectione, hujusmodi magnitudine miraculi ad insanabilem exarserunt insaniam : et festini exsurserunt ut illum occiderent.

Vers. 5. *Diligebat — Lazarum.* Non tantum propter fidem earum, verum etiam propter alias ipsarum virtutes.

Vers. 6. *Uī — diebus.* Prædictam misit responsonem, quæ eas consolaretur : ipse vero adhuc permansit expectans donec animam exhalaret ac sepeliretur, ut nemo dicere posset quod ipsum nondum mortuum excitasset, sed ebrium aut viribus defectum, seu numine affatum.

Vers. 7. *Deinde — iterum.* Prædicit hoc, quo arguat illorum timiditatem ab infidelitate emanantem, et ut hoc præcognito non turbarentur subito re insperata. Erat autem Bethania in Judæa.

Vers. 8. *Dicunt — illuc? Nunc,* id est, paulo ante. Nam et pro illo metuebant, et magis pro seipsis.

Vers. 9. *Respondit — Vers. 10. eo.* Exemplo eos exhortatur quod, quemadmodum *si quis ambulaverit in die*, videlicet in unaquavis duodecim diei horarum, non offendit, et cætera : ita etiam, si quis in luce virtutis ambulat, non offendit, incidens in aliquod periculum, quia lucem virtutis videt, et viæ duceem habet. *Si quis autem ambulaverit in tenebris malitiæ, offendit, quia lux non est in eo.* Vos itaque in luce ambulantes non offendetis. At qui etiam ipsi offenderunt, seu periculum passi sunt, sed non tunc. Nam enim comprehenderetur dixit : *Si me queritis, sinite hos abire* : nam de illo tempore nunc sermo est.

Intelligitur autem et alio modo. *Si quis ambulaverit in die, non offendit,* et cætera, hoc est, *Si quis ambulaverit in me aut vicium, qui sum lux et dies* : nam *quandiam*, inquit, *in mundo periculum*, potentia siquidem ac virtus mea dec-

Vers. 11. *Hæc — Vers. 13. dicerat.* Ipse dicebat, *Amicus noster*, ostendens necessariam esse ad eum protectionem. Illi vero dicebant : *Sal-*

Τινὲς (25) δὲ δόξαν τὸν σταυρὸν νοούντες, ἑρμηνεύουσιν ὅτι ὑπὲρ τῆς σταυρώσεως τοῦ Θεοῦ, ἵνα σταυρωθῇ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ οἱ αὐτῆς. Ἐμῆλλον γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι, τὴν ἀνάστασιν τοῦ Ἀζάρου μαθόντες, τῆ ὑπερβολῆ τοῦ τοιοῦτου θαύματος ἐξαφθῆναι πρὸς ἀκόλακτον μανίαν. καὶ διαναστῆναι σπουδαίως εἰς τὸ ἀποκτείναι αὐτόν.

Ἠγάπη — Ἀζάρου. Οὐ μόνον διὰ τὴν πίστιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἄλλας τούτων ἀρετάς.

Ἦς — ἡμέρας. Τὴν μὲν προβήθεισαν ἀπέκρισιν ἐπεμψε παρηγορῶν αὐτάς· αὐτὸς δὲ ἔμεινεν εἶς, περιμένων ἵνα ἀποπνεύσῃ καὶ ταψῆ, ὥστε μηδένα δύνασθαι λέγειν ὅτι οὐκ ἀποθνήσκοντα αὐτὸν ἀνέστησεν, ἀλλὰ καρωλέντα, ἢ ἐκλυθόντα, ἢ κάτοχον γενόμενον.

Ἐπειτα — πάλιν. Προλέγει τούτο ἵνα τε ἐλέγξῃ τὴν ἐξ ἀπιστίας δειλίαν αὐτῶν, καὶ ἵνα προμαθόντες μὴ τραθῶσιν ἀδρόλον τότε τῷ ἀπροσδοκῆτω τοῦ προστάγματος. Ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ γὰρ ἦν ἡ Βεθανία.

Λέγουσιν — ἐκεῖ; Νῦν ἀντὶ τοῦ πρὸ μικροῦ. Ἐδειλίον μὲν γὰρ καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ, τὸ δὲ πλέον ὑπὲρ ταυτῶν.

Ἀπεκρίθη — αὐτῷ. Διὰ παραδείγματος παρασημασθῆναι αὐτοῖς ὅτι, ὡς περ ἐάν τις περιπατῇ τῇ ἡμέρᾳ, ἤγουν ἐν ἐκάστη τῶν δωδεκά ὥρων τῆς ἡμέρας, οὐ προσκώπτει, καὶ τὰ ἐξῆς· οὕτω καὶ ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἀρετῆς, οὐ προσκώπτει εἰς κίνδυνον, ὅτι τὸ φῶς τῆς ἀρετῆς βλέπει καὶ ὁδηγεῖται. Ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῷ σκότει τῆς κακίας, προσκώπτει, ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. Λοιπὸν οὖν ὑμεῖς ἐν τῷ φωτὶ περιπατοῦντες, οὐ προσκώψετε. Καὶ μὴν καὶ αὐτοὶ προσέκοψαν, εἶπουν κινδύνευσαν, ἀλλ' οὐ τότε. Συλλαμβανόμενος γὰρ εἶπεν· *Εἰ ἐμὲ ζητεῖτε, ἀρετα τούτους ὑπάγειν*· περὶ ἐκείνου γὰρ τοῦ καιροῦ νῦν ὁ λόγος.

Νοεῖται δὲ καὶ ἑτέρως, ὅτι *Ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, οὐ προσκώπτει,* καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ, *Ἐάν τις περιπατῇ ἐν ἐμοί, εἶπουν μετ' ἐμοῦ, οὐ προσκώπτει,* ὅτι ἡ δύναμις μου ὁδηγεῖ αὐτόν. *εἰμ, lux sum mundi* : non offendit ad nullum eum illam.

Ταῦτα — λέγει. Ἐκαίνοσ μὲν εἶπεν, ὅτι Ὁ φίλος ἡμῶν, ἐμφανῶν ἀναγκαίαν τὴν εἰς αὐτὸν ἀφίξιν· αὐτοὶ δὲ εἶπον ὅτι *σωθήσεται*, ἤγουν ὑγιανεῖ,

10 Joan. xvii, 7, 8.

Variarum lectiones et notæ.

(25) Origenis ad hunc locum interpretatio intercedit. Chrysostomus multoties δόξαν de cruce explicat. Sed ad hu c locum, tom VIII, p. 369, nihil reperio. Nec Cyrillus tale quid habet t. m. IV, p. 677 A, qui ibi, ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, de Filii explicat. Dissentit ergo ab Euthymio. Oſter audio

ex Cyrill. l. I. p. 676, F. ad : *Αὐτῇ ἡ ἀσθένεια*, κ. τ. λ. λέγει μόντοι ταῦτα ὁ Κύριος, οὐκ ἵνα ἀπελθόντες εἰ δοθροσκοὶ ἀπαγγελίωσι ταῖς ἀδελφαῖς τοῦ Ἀζάρου, ἀλλ' ὡς Θεὸς προλέων τὸ ἐσόμενον, ὅτι πρὸς ὄξαν Θεοῦ ἔωρα τὸ τοῦ πράγματος ἀποπέταμα, κ. τ. λ.

cus erit, sive sanabitur, volentes ejus consilio obstare: nondum enim metum abjecerant.

Quod autem dicit: *Ut a somno excitem eum*, facilitatem resurrectionis ostendit. Hinc itaque illis intelligere oportuit, quod de morte et resurrectione ejus diceret. Quomodo enim profecturus erat stadia quinderim, ut eum a somno excitaret? sed opinabantur, ænigma aliquod esse, qualia multa dicebat.

Vers. 14. *Tunc — manifeste.* †† Aperte.

Vers. 14. *Lazarus* — Vers. 15. *ibi*. Gauden, quod non fuerim ibi; gaudeo autem propter vos, ut plenius credatis, cum videritis eum resurgentem. Nam si ibi fuisset, vel non fuisset mortuus, vel non tantum apparuisset miraculum, vel suspicioni fuisset subjectum, ut B prædiximus.

Vers. 15. *Sed — eum*. Ne malevoli erga amicos videamur. Hæc autem, *Non eram ibi, et, Eamus*, ac similia, tanquam homo dicit.

Vers. 16. *Dixit — eo*. Apparet quidem magnæ sermo audaciæ, verum potius est invidiatis ac infidelitatis; diffidebat namque quod non offenderent, ut prædixerat, et propterea opinabatur omnes simul cum præceptore occidendos esse. Non tamen increpavit eum Christus, tolerans adhuc ejus imbecillitatem. Didymus vero quasi geminus dicebatur, quod simul cum fratre natus esset.

Vers. 17. *Cum igitur venisset — sepulchrum*. Ipse quidem mortuus fuerat, postquam sorores ad Christum miserant, eodem sane die: hic vero mansit in loco ubi erat duobus diebus, illo videlicet ac sequenti; tertio autem dixit discipulis, *Lazarus amicus noster dormit*, et cætera; in quarto abiit, cum exspectasset, donec aleret, ut magis manifestaretur suæ magnitudo potentis. Sorores autem non amplius ad eum miserant, de fratris vita jam desperantes.

Vers. 18. *Erat* — Vers. 19. *suo*. Græce quidem dicitur, Πρὸς τὸς περὶ Μάρθαν καὶ Μαρτίαν: est autem Græciani sermonis idioma, idem significans, quod ad Martham et Mariam. Verum, quo pacto consolabantur illas, cum indubie amarent Jesum? Aut propter nobilitatem illarum, aut propter altas virtutes, aut propter calamitatis magnitudinem.

Præterea non erant hi ex eis qui omnino mali erant, quod ex eo manifestum est, quia multi crediderunt in eum.

Vers. 20. *Martha ergo — sedebat*. Ipsa sola, ut hoc audivit. Non communicavit autem sorori, ne illa quonque exeunte, tumultum concitarent, qui ad consolandum venerant.

Β βούλομενοι ἰχθῆσαι τὴν ὄρμην αὐτοῦ· οὕτω γὰρ ἀπεβίβοντο τὴν φρίδον.

Τὸ δὲ, Ἴνα ἐξυπνίσω αὐτόν, τὴ βῆθιον τῆς ἀνστάσεως· ὑποβαίνει. Ἐδει δὲ αὐτοὺς ἐνευθεῖν γινῶσκειν ὅτι περὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ φησι. [Πῶ; (26) γὰρ ἂν ἐμελλε πορεύεσθαι στάδια πεντακαίδεκα, ὥστε ἐξυπνίσαι αὐτόν; Ἄλλ' ἐνόμισαν ἀνιγμὰ τι εἶναι, ὅσα πολλὰ ἔλεγε.]

Τότε — *καβήσισι*. Φανερώς (97).

Λάζαρος — *ἐκεῖ*. Καὶ χαίρω ὅτι οὐκ ἤμην ἐκεῖ. Χαίρω δὲ δι' ὑμᾶς, ἵνα πιστεύσητε κίεον. ὄντων ἴδτε αὐτόν ἀνιστάμενον. Εἰ γὰρ ἦν ἐκεῖ, ἢ οὐκ ἂν ἀπέθανεν, ἢ οὐκ ἂν τριηκοῦτον ἔφάνη τὸ θαῦμα, ἢ καὶ ὑποπεύθη ἂν, ὡς προειρήχμεν.

Ἄλλ' — *αὐτόν*. Ἴνα μὴ δοξώμεν ἀφιλόστοργοι. Τὸ δὲ οὐκ ἤμην, καὶ τὸ Ἄγωμεν, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὡς ἄνθρωπος λέγει.

Ἐίπεν — *αὐτοῦ*. Δοκεῖ μὲν εὐτολμίας ὁ λόγος, ἵστι δὲ μᾶλλον θειλίας καὶ ἀπιστίας. Ἐπίσται γὰρ ὅτι οὐ προσκόψουσιν, ὡς προείπε, καὶ διὰ τοῦτο προτεδῆκα συναντιρεθῆναι πάντας τῷ διδασκάλῳ· οὐκ ἐπιτίμησι δὲ αὐτῷ ὁ Χριστὸς, διαβαστάζων ἔτι τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ. Αἰδύμος δὲ ἐλέγτετο διὰ τὸ συνάμα ἀδελφῶ γεννηθῆναι.

Ἐλθὼν οὖν — *ἐν τῷ μνημείῳ*. Αὐτὸς μὲν ἀπέθανε, μεθ' ἀπέστειλαν αἱ ἀδελφαὶ πρὸς τὸν Χριστόν, κατ' αὐτὴν ἄρα τὴν ἡμέραν· οὗτος (28) δὲ ἔμεινε ἐν ᾧ ἦν τόπω δύο ἡμέρας, αὐτὴν τε καὶ ἔτιραν· κατὰ δὲ τὴν τρίτην εἶπε τοῖς μαθηταῖς; ὅτι Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κακοίμηται, καὶ τὴ ἐξῆς· ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ ἀπῆλθε, περιμεινας ἵνα ὀψέσῃ ὥστε κίεον φανῆναι τὸ μεγαλεῖον τῆς αὐτοῦ δυνάμεως. Αὐταὶ δὲ οὐκέτι ἀπέστειλαν πρὸς αὐτόν, ἀπογνοῦσαι λοιπὸν τὴν ζωὴν τοῦ ἀδελφοῦ.

Ἦν — *αὐτῶν*. — Πρὸς τῆς περὶ Μάρθαν καὶ Μαρτίαν, τοῦτέστι πρὸς Μάρθαν καὶ Μαρτίαν. Καὶ τοῦτο γὰρ ἴδιωμα λόγου. Ἄλλὰ πῶς αὐτάς παρεμυθοῦντο, φίλας οὖσας τοῦ Ἰησοῦ; Πάντως ἢ διὰ τὴν εὐγένειαν αὐτῶν, ἢ διὰ τὰς ἄλλας ἀρετὰς, ἢ διὰ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς.

Ἄλλως τε, οὐδ' ἦσαν οὗτοι τῶν πάντη πονηρῶν καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τοῦ πιστεύσαι πολλοὺς αὐτῶν.

Ἐ οὖν Μάρθα — *ἐκαθέζετο*. Αὐτὴ μόνη τοῦτο ἀκούσασα, οὐκ ἐκοινώσατο καὶ πρὸς τὴν ἀδελφὴν, ἵνα μὴ, κἀκεῖνης ἐξεληθοῦσης, θορυβηθῶσιν οἱ παραμυθούμενοι.

Variorum lectiones et notæ.

(26) Inclusa absunt A.

(27) Hoc prætermissio oraculo, textum conjun-

xit Heierinius.

(28) Αὐτὸς προ οὗτος, A.

Εἶπεν—Θεός.—Εἰ ἦς ὧδε, ὁ ἀδελφός μου οὐκ ἂν ἐπεθνήκει. ἤτησά γάρ ἄν τὸν Θεὸν ὑπὲρ (29) τοῦ μὴ ἀποθανεῖν αὐτὸν, καὶ εἰσηκούσθης ἄν ὡς θεοφιλῆς. Οὐπω γὰρ ἐγίνωσκον ἔτι εἰ καὶ ὡς ἀνθρώπος ἀπῆν, ἀλλ' ὡς Θεὸς παρῆν.

Λέγει — ἡμέρα. Ὅσοι καὶ τὸ *οἶδα δεῖ ζωῆν ἄν αἰτήσῃ τὸν Θεόν, δώσει σοι ὁ Θεός*, οὐ παρὶ τοῦ ἀναστῆναι (30) αὐτὸν εἶπεν, ἀλλὰ παρὶ τοῦ μὴ ἀποβριφθῆναι αὐτὸν τοῦ Θεοῦ. Οὐπω γὰρ εἶχε παρὶ τοῦ Χριστοῦ τὴν προσήκουσαν ὑπόληψιν· καὶ γὰρ οὐδ' οἱ μαθηταί, καί τινος τὰ καὶ τοιαῦτα καὶ (31) ἀκούσαντες· καὶ ἰδόντες.

Εἶπεν — ζωή. Ἡ δύναμις τῆς ἀναστάσεως καὶ ἡ πηγή τῆς ζωῆς, ὁ ἀνίστων καὶ ὁ ζῶων, ὡς Θεός. Πρῶτον μὲν οὖν μετρίως εἶπεν, *Ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου*· ἐκείνης δὲ μὴ συνιαίτη· ἀποκαλύπτει λοιπὸν τὴν κεκρυμμένην ἐξουσίαν αὐτοῦ, καὶ ἀνάγει τὸν νοῦν αὐτῆς.

Ὁ — αἰῶνα. Κἂν ἀποβίη ἤδη τὸν ἐνταῦθα θάνατον, ζήσεται τὴν (32) ἐκεί ζωὴν τὴν μακαρίαν. Καὶ ὁ ζῶν εἶτι τὴν ἐνταῦθα ζωὴν οὐ μὴ ἀποβίη τῆ· ἐκεῖ θάνατον, τὸν ἀθλιόν. Ταῦτα εἰπὼν ἔδειξεν ὅτι ἐκεῖνός (33) εἶστιν ἀληθῆς ζωὴ καὶ ἀληθῆς θάνατος, ὡς ἀναλλοίωτα καὶ ἀδιάδοχα, καὶ ἐκείνων μάστιχα φρονιστέον.

Πιστεύεις τοῦτο; Τὸ ἐμὲ εἶναι τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ζωὴν, καὶ τὰ ἕξῃς.

Λέγει — ἐρχόμενος. Ὅτι μὲν μεγάλη παρὶ ἐ τοῦ (34) εἶπεν, ἔγνω· πῶς δὲ ταῦτα εἶπεν, ἠγνόησε. Διὰ τοῦτο ἔταρον ἐρωτηθεῖσα, ἔταρον ἀπεκρίναται. Ἀλλὰ πόθεν ἐγίνωσκιν ὁ ἀπεκρίθη; Ἀπὸ τῶν πιστευόντων εἰς αὐτόν. Καὶ γὰρ καὶ ὅπερ ἀνωτίρωι εἶπε, τὸ, *οἶδα δεῖ ἀναστήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ*, ὑπ' (35) αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ διδάσκοντος ἑμαυτὸν, καὶ ἀπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Πλάκται γὰρ παρ' αὐταῖς μετ' αὐτῶν ἐξινοδοχοῖτο.

Καὶ — φωνεῖ σε. Προσδοκῆσά τι ἀγαθὸν ἀπὸ τῶν λόγων αὐτοῦ, τρέχει καὶ καλεῖ τὴν ἀδελφὴν λάρρα, ἵνα μὴ οἱ παρόντες· Ἰουδαῖοι τοῦτο γινώσκωσι, καὶ ἴσως καταμηνύσωσιν αὐτὸν τοῖς ἐπιθουλεύουσιν. Ἐπει δὲ, ὅτι *φωνεῖ σε*, ἵνα ὁἴετο ἀπαντήσῃ.

Εκείνη — αὐτόν. Ὑπὸ πολλῆς μάλα τῆς πίστεως αὐτὸν τιμῆς.

Ὀύπω — Μάρθα. Ἦν εἶτι ἐκεῖ διδάσκων τοὺς σὺν αὐτῷ, καὶ προφάσει τοῦ διδάσκειν περιμένων αὐτάς, ἵνα μὴ δόξῃ ἐπιτηδῆν ὡς φιλόδοξος τῷ σαύματι. Ἦ τοῦτο εἶπεν ὁ εὐαγγελιστῆς ἐμφαίνων ὅτι καὶ ἡ καλίστα, καὶ ἡ κλεῖστα τοιοῦτον ἔξω· ἔδραμον, ὡς προσῆδα αὐτὸν ἐκεί.

Vers. 21. Dixit — Vers. 22. Deus. Si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus; petivisses namque a Deo, ne ipse moreretur, et indubie audirens fuisses, utpote Dei amicus. Nondum enim cognoscebat, quod, licet ut homo aberat, tamen ut Deus præsens erat.

Vers. 23. Ait — Vers. 24. die. Quod ergo dixerat: Scio quod quæcumque poposceris a Deo, dabit tibi Deus, non dixit, quod eum resuscitaturus esset, sed ne a Deo abiceretur: siquidem nondum convenientem de Christo habebat opinionem, sicut nec discipuli, qui tamen toti ac tanta et audierant et viderant.

Vers. 25. Dixit — vita. Virtus resurrectionis et fons vitæ, qui exsuscito vitamque tribuo, tanquam Deus. Primum itaque modeste locutus est dicens: Resurget frater tuus; at, illa non intelligente, detegit jam occultam suam potestatem, et attollit mentem ejus.

Vers. 25. Qui — Vers. 26. æternum. Etiamsi nunc moriatur præsenti morte, vivet vita, qua in futurum vivitur, hoc est, beata. Et qui adhuc vivit præsenti vita, nequaquam morietur futura morte, hoc est, misera. Hæc dicens ostendit illam esse veram vitam, veramque mortem, utpote invariabiles, et omni inter se successione carentes, et de illis maximo curandum esse.

Vers. 26. Credis — hoc? Me esse resurrectionem ac vitam, et cætera.

Vers. 27. Ait — venturus erat. Quod magna de seipso dixerit, cognovit; quomodo autem ea dixerit, ignoravit, et propterea unum interrogata, aliud respondet. Sed unde id sciebat, quod respondit? Ab his qui in eum credebant. Nam et quod superius dixerat: Scio quod resurget in resurrectione in novissimo die, ab ipso Christo didicerat, et a discipulis ipsius. Nam frequenter eum illis apud ens hospitabatur.

Vers. 28. Et — vocat te. Expectans magnam aliquid boni a sermonibus ejus, currit et vocat clauculum sororem, ne qui præsentes erant Judæi cognoscerent, ac insidiatoribus fortassis eum prodarent. Dixit autem, *Vocat te*, ut illa citius occurreret.

Vers. 29. Illa — cum voce vehementi, quo eum persequeretur, honore.

Vers. 30. Nondum — Martha. Erat adhuc ibi, docens eos qui secum erant, et docendi prætextu expectabat illas, ne accedere videretur, tanquam gloriam a miraculo captans. Ant hoc dixit evangelista, ostendens, quod et quæ vocavit, et quæ vocata est, adeo velociter cucurrerunt, ut eum illic prævenerint.

Veriæ lectiones et notæ.

(29) Ὑπὲρ abest A.

(30) Ἀναστήσει videtur legisse Hentenius.

(31) Καὶ abest A.

(32) Τὴν abest A.

(33) Ὅτι κακίονα A.

(34) Αὐτοῦ A.

(35) Ἀπ' A.

Vers. 31. *Judæi ergo — ibi.* Secuti sunt eam, A veriti, ne quid fortassis contra seipsam perpetraret. Facti sunt autem testes miraculi, etiam non asciti (cc).

Vers. 32. *Igitur Maria — frater.* Quanquam sorore ferventior erat erga Christi honorem, siquidem ipsa procidit ad pedes ejus: eadem tamen dicit, eandem de illo habens opinionem.

Vers. 33. *Jesus — spiritu, et turbavit seipsum.* Non ea dixit ad illam, quæ sorori dixerat: tum propter eos qui simul advenerant, tum etiam quod sciret futurum esse ut per omnem eadem ab illa disceret. Jam autem commota in ipso humana natura ad compassionem (solent namque qui humani sunt, alios videndo lacrymantes, excitari ad misericordiam).

Infremuit spiritu, hoc est, affectum cohibuit, ipsum reprimens; torve ac austere præ turbatione intulit est, ne cum lacrymis interrogaret.

Nam spiritus dicitur hic turbationis affectus. Cum autem infremisset, turbavit seipsum sive concussit: contingit enim, ut concutiantur superiores corporis partes eorum qui ita infremunt.

Quidam vero spiritum intelligentes divinitatem ejus, interpretantur, quod acriter humanæ naturæ comminatus est per divinitatem: et concussit eam comminatione perterritam.

Vers. 34. *Et — Vers. 35. Jesus.* Tanquam homo et interrogat et lacrymatur, aliaque facit, quæcumque esse hominem ipsum confirmant: tanquam Deus vero quatrduanum ac solidum jam mortuum suscitavit, cæteraque operatur, quæcumque testantur eum esse Deum. Vult enim utramque sui naturam agnoscere, et ideo nunc quidem humano more, nunc vero divino, varia demonstrat.

Vers. 36. *Dicebant — eum.* Videntes eum lacrymantem.

Vers. 37. *Quidam — moreretur.* Impotentiam ei exprobrant, et ironice dicunt: *Qui cæci oculos aperuit, eo quod istud non fecerit, nec illud fecisse arbitantes.* Ignorant siquidem id, quod facturus est, illo majus esse: nam majus est mortem, quam jam advenerit ac dominata sit, repellere, quam accedentem prohibere.

Vers. 38. *Jesus — monumentum.* Lacrymans quidem est, sinens naturam, quæ sua sunt, ostendere: modicam lacrymendi super mortuo: menturam tradens nobis. Deinde rursus infremuit, ac affectum cohibet, vetans ne ultra modum progrediatur.

Vers. 39. *Erat — lapidem.* Quare non suscita-

Oi oûn Ἰουδαῖοι — ἀπεῖ. Ἠκολούθησαν μὲν, κατέβησαν; εἰ ποῦ τὴ μέλλου καθ' αὐτῆς διακρίσεσθαι. Γεγένησιν δὲ μάρτυρες τοῦ θαύματος ἀσάρακτοι.

Ἡ οὖν Μαρία — ἀδελφῆς. Εἰ καὶ θερμότερα ἦν τῆ; ἀδελφῆς πρὸς τὴν εἰς αὐτὸν τιμὴν· καὶ γὰρ αὐτῆ (36) ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ· ἀλλὰ γὰρ τὰ αὐτὰ λέγει, τὴν αὐτὴν καὶ αὐτῆ περὶ αὐτοῦ ὑπέλαψεν ἔχουσα.

Ἰησοῦς — πνεύματι. (37) Οὐκ εἶπε πρὸς αὐτὴν ἀ καὶ πρὸς τὴν ἀδελφὴν διὰ τοὺς συναβρόντας· ἅμα δὲ καὶ ἐγίνωσκον ὅτι μαθήσεται ταῦτα παρ' ἐκείνης κατὰ σχολὴν· κινήσεως δὲ ἦδη τῆς ἐν αὐτῷ ἀνθρωπίνης· φύσει· εἰς συμπάσαν· τὸ γὰρ ὄρεθ' ἐτέρους θαυμάζοντας ἐπελάττειν οἷον πρὸς οἰκτιρὸν τοῦ φιλανθρώπου.

Ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, τουτίστιν ἐπετίμησε τῷ πάθει, ἀναχαιτίζων αὐτό· δριμύ τι καὶ αὐστηρὸν ἐπέβλεψε τῆ συγχύσει, ἵνα μὴ μετὰ θαυμάτων ποιήσεται τὴν ἐρώτησιν.

Πνεῦμα γὰρ ἐνταῦθα νοεῖται τὸ πάθος τῆς συγχύσεως. Ἐμβριμησάμενος δὲ ἐτάραξεν αὐτόν, ἵηγον δεισιπείας· συμβαίνει γὰρ τινάσσεσθαι τὰ ἀνωτέρω μέρη τῶν ὀστέων· ἐμβριμωμένων.

Τινὲς δὲ πνεῦμα τὴν θεότητα αὐτοῦ νοούντες ἐρμηνεύουσιν ὅτι ἐνεβριμήσατο τῆ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἐν τῇ θεότητι, καὶ ἐκλόνησεν αὐτὴν φοβηθεῖσαν τὴν ἐβριμῆσιν.

Καὶ — Ἰησοῦς. Ὡς ἀνθρώπος μὲν καὶ ἐρωτᾷ καὶ θαυμάζει καὶ τὰλλα ποιεῖ ὅσα βεβαιούσιν ὅτι ἀνθρώπος ἐστίν· ὡς δὲ θεός, ἀνιστᾷ τὸν τεταρταλον καὶ ὀβελότα νεκρὸν, καὶ τὰ λοιπὰ ἐνεργεῖ ὅσα μαρτυροῦσιν ὅτι θεός ἐστίν. Βούλεται γὰρ ἀμφοτέρως αὐτοῦ τὰ φύσεις διαγιγνώσσεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἀνθρωποπρεπῶς, τὰ δὲ θεοπρεπῶς ἐπιτελεῖν.

Ἐλεγον — αὐτόν. Ἰδόντες αὐτὸν θαυμάζοντα.

Τινὲς — ἀποθνήσκου. Ἀδυναμίαν ἐνειδίζουσιν αὐτῷ, καὶ τερνιζόμενοι λέγουσιν· Ὁ ἀνολεξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ· ἀπὸ τοῦ μὴ ποιῆσαι τοῦτο, κακίνο ψευδὲς οἰόμενοι. Ἀγνοοῦσι δὲ ὅτι ὁ μέλλει ποιῆσαι μείζον ἐστίν. Τοῦ γὰρ κολῦσαι ἐπίοντα τὸν θάνατον μείζον τὸ παραγενόμενον ἦδη καὶ κυριεύοντα ἀελάσαι αὐτόν.

Ἰησοῦς — μνημῖον. Ἐδάκρυσε μὲν ἀφελὲς τὴν φύσιν ἐνδείξασθαι τὰ αὐτῆς, ὀλίγον δὲ μέτρα τῶν ἐπι νεκροῦ θαυμάτων παραδιδούς ἡμῖν. Εἶτα πάλιν ἐμβριμᾶται τῷ πάθει, κωλύων ἐκπασαῖν εἰς ἀμετρίαν.

Ἦν — λίθον. Διατὶ οὐκ ἀνέστησεν αὐτὸν ἐπιτι-

Variæ lectiones et notæ.

(36) Forte αὐτῆ.

(37) Καὶ ἐτάραξεν αὐτόν, quod mei omittunt, in-

terpres expressit. Vocabulum ἐκλόνησεν, in sine scholii, videtur etiam tueri hæc.

(cc) Etiam non asciti. Minime fallacea, minime suspecti.

μένου του λίθου, ἵνα οἱ (38) τὸν λίθον ἀραντες καὶ πρῶτοι τῆς ὄσμῆς ἰσφρανούντες αὐτοὶ μαρτυρήσωσι μάλιστα τῷ θύματι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οὐκ ἀπὼν ἀνέστηεν αὐτὸν, καὶ μετὰ πολλῶν ἦλθεν εἰς τὸ μνημαίον, καὶ δεδεμένον χειρῶν· (39) καὶ σουδαρίῳ ἤγειρεν αὐτὸν, καὶ προσέταξε λύσαι αὐτὸν, πρὸς ἀναντήρητον ἀπέδειξεν τοῦ θύματος, ἵνα διὰ πάντων τούτων ἡ ἀλήθεια μαρτυρηθῇ, καὶ μὴ πάλιν ὡς ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ γένηται τις ἀμφιβολία.

Λέγει — ἔστιν. Ἥδη ὄξει, καὶ λοιπὸν ἀδύνατον ἀναστῆναι αὐτὸν δεσφοροῦσα. Προσέρχεται γὰρ ὅτι οὐκ ἔτι περὶ αὐτοῦ τὴν προσήκουσαν ὑπόληψιν εἴχεν, οὐδὲ δὲ εἶπεν αὐτῇ, νεώθηκε.

Λέγει — Θεοῦ; Εἰκὸς γὰρ καὶ τοῦτο εἶπεν αὐτῇ· Β ἡ τοῦτο νοῆσαι εἰδίδου (40), δὲ εἶπεν αὐτῇ.

Ἦραν — καίμενος. Ἦραν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ τόπου ἧν καίμενος.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — μου. Ὁρᾷ (41) Ἄνω, καὶ εὐχαριστεῖ, ἵνα πιστευθῇ ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπεστάλη. Αὐτὸς γὰρ πρῶτων διδάσκει ταύτην εἶναι τὴν αἰτίαν. Ἐλεγον γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπὸ Θεοῦ. Ἀλλὰ πῶς εἶπεν, Ὅτι ἤκουσάς μου; οὐ γὰρ ἤρξατο. Οὐκ ἤρξατο μὲν ἐμφαίνων ὅτι οὐ δεῖται εὐχασθαι· εἶπε δὲ, Ὅτι ἤκουσάς μου, ὑποδηλώνων τὸ ταυτὸν τοῦ θελήματος. Εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἠθέλησας ὁ θεὸς ἔλθω.

Ἐγὼ — ἀκούεις. Πάντοτε θέλεις; δὲ θέλω. Τὸ αὐτὸ γὰρ ἀμφότεροις θέλημα, ἡ αὐτὴ γνώμη. Ἐἴτα προσέειπεν· καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης εὐχαριστίας, καὶ τῶν ταπεινῶν ῥημάτων.

Ἀλλὰ — εἶπον. Τὸ, Εὐχαριστῶ σοι ὅτι ἤκουσάς μου, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν περιστάσεων.

Ἴνα — ἀπέστειλας. Τοῦτο γὰρ ἦν ὀναγκαῖόν τινος. Ὁ γὰρ πιστεύσας ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἀπέστειλε, πιστεύσει πάντως καὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ, τοῖς τε ἄλλοις; καὶ τοῖς περὶ τοῦ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ μὴ πιστεύσας ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἀπέστειλεν, οὐδὲ τοὺς λόγους αὐτοῦ παραδέξεται.

Καὶ — ἔξω. — Φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύασεν, ἐνδεικνύμενος ὅτι καλεῖ τὴν ψυχὴν οὐ παρούσαν, ἀλλ' ἐπούσαν πάρω, καὶ ἵνα πάντες οἱ παρόντες (42) ἀκούσωσι τὸ ἐξουσιαστικὸν τοῦτο κέλευσμα, καὶ ὅταν ἴδωσιν εἰς ἔργον ἔχδαν, ὑψηλὸν τι καὶ θεοπρεπὲς περὶ αὐτοῦ ἐνοήσωσιν.

Ὁὐκ εἶπε δὲ, Ἀνάστηθι, ἀλλὰ, Δεῦρο ἔξω, ὡς ζῶντι τῷ τεθηκότι διαλεγόμενος. Παρὰ γὰρ τῷ Θεῷ καὶ οἱ νεκροὶ ζῶσι. Τοῦτο οὖν ἔστιν ὃ εἶλεγεν· ὅτι Ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἔστιν, ὅτι οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. Ὅρα γάρ.

A vit cum in lapide? Ut qui lapidem sustulissent, et primi gravem sensissent odorem, potissimum miraculo testimonium exhiberent: siquidem etiam propter hoc non resuscitavit eum absens, sed cum multis venit ad monumentum, et revinctum fasciis sepulcralibus ac sudario excitavit, jussitque, ut solverent eum, ad infallibilem miraculi demonstrationem, ut ab his omnibus veritas testimonium acciperet: et ne rursus, quemadmodum de caeco, ulla remanere posset ambiguitas.

Vers. 39. Dicit—est.—Jam olet, et ideo impossibile est eum resuscitare jam corruptum. Nam praedictum est, quod nondum de eo convenientem habebat opinionem, nec ea quae sibi ille dixerat, intellexit.

Vers. 40. Ait — Dei? Verisimile est enim, hoc etiam eam dixisse illi; aut hoc sibi volebant, quae illi dixerat.

Vers. 41. Sustulerunt — mortuus. Sustulerunt eum a loco in quo jacebat.

Vers. 41. Jesus autem — me. Vide dictiones Sursum, et Gratias ago: ut a Deo missus esse credatur. Ipso siquidem in progressu docet hanc esse causam. Dicebant enim Judaei: Non est hic a Deo. Sed quomodo dixit: Quia audisti me, cum precatus non sit? Non est precatus, ostendens quod precatione opus illi non esset. Dixit autem: Quia audisti me, insinuans voluntatis identitatem. Gratias tibi ago, quia voluisti quod ego volo.

Vers. 42. Ego — audis. Semper vis quae volo; nam eadem utrique voluntas est ac meas eadem. Deinde addit et causam hujusmodi gratiarum actionis humiliumque verborum.

Vers. 43. Sed — dixi. Dixi, Gratias tibi ago, quia audisti me, propter imbecillitatem circumstantium.

Vers. 42. Ut — miseris. Nam hoc maxime necessarium erat. Qui enim credit quod Deus eum miserit, ejus etiam credit sermonibus, cum aliis, tum his quibus se Dei esse Filium ostendit; qui autem non credit quod Deus eum miserit, is neque ejus sermones suscipiet.

Vers. 45. Et — foras. — Voce magna clamavit, ostendens, quod animam vocat non presentem, sed procul absentem: utque omnes qui praesentes erant, audirent hanc auctoritative potestatis jussionem: et cum in opus deductam viderent, suum limiter de eo, tanquam de Deo, sentirent.

Non dixit autem, Resur, e, sed, Veni foras, cum eo, qui mortuus fuerat, tanquam cum vivente colloquens. Siquidem apud Deum etiam mortui vivunt. Hoc ergo est, quod dicebat: Venit tempus, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent. Vide enim, quid sequatur.

38) Οἱ ἀνεστ. Α.
39) Κτησ. τ. 11.
40) Ἰ.δ.δ.υ Β. Forte Ἰδδου.

(41) Hentenius legit, ἔρα et εὐχαριστῶ.
(42) Οἱ παρόντες desunt A.

Variae lectiones et notae.

Vers. 44. *Et — fasciis sepulcralibus.* Vinculis quibus mortui obvinci solent. O maximum ac duplum miraculum! Non solum, qui jam olebat, resurrexit, sed etiam, qui obvincus erat, exiit e monumento. Itaque gratiarum actio, dispensationis erat, jussio ac opus, auctoritatis: illa propter presentium imbecillitatem facta est, hæc autem propter ejus potentiam et virtutem accidit. Propterea in præcedentibus dicebat: *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi; si autem facio, etsi mihi non vultis credere, operibus credite* 27.

Vers. 44. *Et — erat obvincta.* Parva fasciola, qua ad hoc usque tempus utuntur Hebræi ad tegmen capitis.

Vers. 44. *Alit — abire.* Vos eum subleite, ut et tactus ferat testimonium, quod non phantasma, sed ipse vere sit. *Et sinite abire,* ne cum eo ambulans laudis ac plausus causa fiat, utque per otium perfectius scrutentur eum qui voluerint.

Ultimam autem et mens mea in affectionum monumento sepulta, earumque fasciis alligata, ac insensibilitatis lapidem superpositum habens, et jam olida gravi peccatorum odore, Verbi sermone resurgeret!

Vers. 45. *Multi.* — Vers. 46. *Jesus.* Non tanquam admirantes, sed quasi de præstigiatore calumniantes; hi autem sunt, qui dicebant: *Non potuit hæc, qui cæci oculos aperuit, facere, ne hic moreretur?*

Vers. 47. *Congregaverunt.* — Vers. 48. *gentem.* Tollent, sive, perdent. Speciosum autem prætextum imponere volentes insidias quas adversus Salvatorem struebant, ac populum contra eum movere molientes, timorem causabantur Romanorum, quia, si omnes crediderint in eum, existimabitur, tyrannidem meditari: venientque Romani, ac perdent universos, tanquam tyrannidis ac defectionis participes.

Atqui ipse defectionem non docuit, quam potius censum Cæsari exsolvi permisit: cumque populi regem vellut eum constituere, aufugit, et frugaliter oberrabat, ac vitam probissimam omnibus proponebat: quæ magis est tyrannidis interitus. At ipsi, quanquam non exspectabant, nec timebant, sed præ invidia perditionem Romanorum in prætextum assumebant: ea tamen passi sunt, quæ causabantur, non quia Christo obsecuti sunt, sed quia ei non paruerunt. Nam propter illum traditi sunt, ut etiam testatur Josephus. Et ipsi quidem prætextum sumpserunt occidendi illum, ne a Romanis internecioni traderentur: quia vero occiderunt, internecioni traditi sunt, et quæ fecerunt, ut effugerent, ea quia fecerunt, non effugerunt.

Vers. 49. *Unus — Caiaphas.* ἢ Appellatus, nimirum.

27 Joan. x, 37.

(43) Περιεργάζονται A.

(44) Licentia absunt A.

(45) Vide supra ad cap. VIII, vers. 2d.

Kai — κειρίαις. Δισοαἰς νεκροτολικοῖς. Ὁ μεγίστου καὶ διπλοῦ θαύματος! Οὐ μόνον σεσηπῶς ὦν ἀνίστη, ἀλλὰ καὶ δεδεμένο; ὦν ἐξῆλθε τοῦ μνημείου. Ἡ μὲν οὖν εὐχαριστία τῆς οἰκονομίας, ἐπὶ δὲ κίλευσμα καὶ τὸ ἔργον τῆς ἐξουσίας· ἐκείνη διὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν, ταῦτα δὲ διὰ τὴν τοῦτου δύναμιν. Διὰ ταῦτα προλαβὼν ἔλεγεν· *Εἰ οὐ ποιω̄ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποιω̄, κἀν ἔμοι μὴ πιστεύετε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε.*

Kai — περιεδέδοτο. Φακιοα.φ μικρῶ οἷω χρῶν· εἶται μέχρι καὶ νῦν Ἑβραῖοι καλύμματι κεφαλῆς.

Λέγει — ἀπάγειν. Ὑμεῖς αὐτὸν λίσσατε, ἵνα καὶ ἡ ἀπὸ μαρτυρήσῃ οὐ φάσμα, ἀλλ' ἐκεῖνος ὄντως ἔστιν, καὶ Ἄφες ἀπάγειν, ἵνα μὴ μετ' αὐτοῦ περιπατῶν εὐφημίας αὐτῷ καὶ κρότου γίνηται αἴτιος, καὶ ἵνα κατὰ σχολὴν τελειώτερον αὐτὸν περιεργάζωνται (43) οἱ βουλευμένοι.

Ἐπὶ δὲ καὶ τὸν ἐμὸν νοῦν, ἐνταθαμμένον μνημείῳ τῶν παθῶν, καὶ διεδεμένον κειρίαις αὐτῶν, καὶ λίθον ἀναίσθησις ἐπικείμενον ἔχοντα, καὶ ὅς ντα δυσωδία τῶν ἀμαρτιῶν τῷ λόγῳ τοῦ Λόγου ἐξαναστήναι.

Πολλοὶ — Ἰησοῦς. Οὐχ ὡς θαυμάζοντες, ἀλλὰ διαβάλλοντες ὡς γόητα. Οὗτοι ἐε εἰσιν οἱ εἰπόντες· *Οὐκ ἠδύρουτο οὗτος, ὁ ἀπολέσας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ; καὶ τὰ ἐξῆς.*

Συνήγαγον — ἔθνος. Ἀρούσιν, ἤγουν ἀπολείσουσιν. Εὐπρόσωπον δὲ ὀφορμὴν ἐπιθεῖναι τῇ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλῇ θέλοντες, καὶ τὸν λαὸν κινήσαι κατ' αὐτοῦ μηχανώμενοι προφασίζονται τὸν φόβον τῶν Ῥωμαίων, διὰ τὸν πάντες, πεποιθῶσιν εἰς αὐτὸν, ὅποτευθήσεται τυραννίδα μελετῆν, καὶ ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀπολείψουσι πάντας ὡς κωνοῦς τῆς τυραννίδος καὶ ἀποστασίας.

Καὶ μὴν αὐτὸς μὲν ἀποστασίαν οὐκ ἐβίβειν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐπέτρεψε κήσσον ἀποθῶναι Καίσαρα, καὶ βουλευμένοι τῶν ὀχλῶν ποιῆσαι αὐτὸν βασιλεῖα, ἔφυγε, καὶ εὐτελεῦς περιήρχετο, καὶ βίον ἀριστοῦ ὑπέθετο, ἀπερ ἀναίρεισιν, ἐστὶ μᾶλλον τυραννίδος. [Αὐτοὶ (44) δὲ, εἰ καὶ μὴ κροσδοκῶντες, ἀλλ' ἐκ φόβου προφασίσαντο τὴν Ῥωμαίων ἀπολείπειαν, ὅμως πεπίνθησιν ἂ προφασίσαντο· οὐ διότι ἐπίθοντο τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ διότι οὐκ ἐπίθοντο. Δι' ἐκεῖνον γὰρ προσέθεσαν, ὡς καὶ Ἰωσήπος (45) μαρτυροῖ. Καὶ αὐτοὶ μὲν προφασίζοντο ἀνελεῖν αὐτὸν, ἵνα μὴ ἐξολοθρευθῶσιν ὑπὸ Ῥωμαίων· ἐπεὶ δὲ ἀναίλιον, ἐξολοθρευθῆσαν· καὶ ἔπειρ, ὡς διαφευξίμενοι ἐπράξαν, ταῦτα, ἐπειδὴ ἐπράξαν, οὐ διεφυγον.]

Εἷς — Καϊάφας. Ὁνομαζόμενος, δηλονότι (46).

Varie lectiones et notæ.

(46) Omisiss his duobus vocabulis, textum conjunxit Hentenius. Eorum loco autem in contextu post Caiaphas, addidit nomine.

Ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου. Ἐξοκί- A
 λάντων γὰρ εἰς παρανομίας, ὁ δυνάμιος ἐν:αυσιαλαν
 ὤνετο τὴν ἀρχιερωσύνην ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων, καὶ
 αὐτὸς μὲν ἤρχεν ἐν τῷ ἐνικυτῷ αὐτοῦ, οἱ πρὸ αὐτοῦ
 δὲ συνήδρευον καὶ (47) συνεδοῦλευον αὐτῷ, καλοῦ-
 μενοι καὶ αὐτοὶ ἀρχιερεῖς, ὡς καὶ αὐτοὶ ἀρχιερα-
 τεύσαντες. [Περὶ (48) ὢν καὶ ἐν τῷ κατὰ Ματθαίου
 Εὐαγγελίῳ δεδελώκαμεν.]

Ἐίπεν -- οὐδέν. Οὐδὲν συμφέρον, οὐδὲν χρήσιμον,
 οὕτω βραθύμω; διακαίμενοι.

Οὐδέ -- εἰπς. Τοῦτο, ποῖον; Τὸ *Ἰνα εἰς ἀνθρω-
 πος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.*

Ἄλλ' -- ἐθνους. Οὐχ ὡς ἀξίος προσφήτευσεν·
 ἀλλ' ὡς ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου· οὐ δι'
 οἰκίαν ἀρετὴν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα. B
 Ἔτι γὰρ ἡ θεία χάρις παρέμενε τῷ ναφ. ἤτις τῷ
 στόματι αὐτοῦ χρησαμένη, τῆς καρδίας οὐχ ἤψατο.

Προσφήτευσεν δὲ δι: ἐμῆλλεν ὁ Ἰησοῦς ἀποθνή-
 σκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους τῶν Ἰουδαίων. Ὑπὲρ αὐτῶν
 γὰρ ἀπέθανε σπουδάζων σῶσαι αὐτούς· ἔλεγε γάρ·
*Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολω-
 λότα οἴκου Ἰσραὴλ.* [Καὶ (49) πάλιν ἔλεγε· *Καὶ
 τὴν ψυχὴν μου τίθωμι ὑπὲρ τῶν προβάτων.* Ἰνα
 δὲ μὴ δόξῃ ὑπὲρ αὐτῶν μόνων ἀποθανεῖν, προστί-
 θησι·]

Καὶ -- ἐν. Ὡςπερ γὰρ ἐνηθρώπησεν οὐχ ὑπὲρ
 τῶν Ἰουδαίων μόνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων
 ἔθνων· οὕτως ἄρα καὶ ἀπέθανεν οὐχ ὑπὲρ ἐκείνων
 μόνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τούτων. Ἄ γὰρ ἐδίδασκε καὶ
 ἐποίει, καὶ ὑπὲρ τούτων ἦσαν, ἵνα προηγουμένως
 ἐκείνοι μαθόντες ὡς καὶ πρῶτοι πάσαι τὸν Θεὸν
 ἐπιγνόντες, ἔπειτα καὶ τούτους διδάξωσι. Τίκνα μὲν
 οὖν τοῦ Θεοῦ τὰ ἔθνη ὠνόμασεν, ὡς μέλλοντα
 γενέσθαι.

Καὶ γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς; πρόβατα αὐτοῦ ταῦτα προσ-
 τήγρευσε ἀπὸ τοῦ μέλλοντος. Διεσκορπισμένα δὲ
 τοῖς διαφόροις περὶ Θεοῦ δόγμασι, παρὰ τὸ μὴ
 εἶναι ποιμένα καλόν· συναγάγῃ δὲ εἰς ἓν ποίμνιον,
 εἰς μίαν πίστιν. Οἱ δὲ λοιποὶ οὐχ ὡς προφητεῖαν,
 ἀλλ' ὡς συμβουλήν τὸν λόγον δεξάμενοι κυροῦσιν
 αὐτόν.

Ἄπ' -- αὐτόν. Καὶ μὴ καὶ πρότερον ἐζήτουν αὐ-
 τὸν ἀποκτείνειν, ὡς προσίρηται· ἀλλὰ νῦν μετὰ συμ-
 βουλῆς καὶ σκέψεως ἐκύρωσαν τὴν γνώμην· νῦν
 μετὰ πάσης προθυμίας καὶ σπουδῆς ἐπεχείρησαν. D

Ἰησοῦς -- αὐτοῦ. Οὐκίτι φανερῶς περιπάτει,
 ἀλλὰ ἀπῆλθεν εἰς τὴν χώραν τὴν ἐγγύς τῆς ἐρήμου,
 ἔχουν εἰς πόλιν Ἐφραῖμ (50) ὁδομαζομένην ἀπὸ
 τοῦ φυλάρχου Ἐφραῖμ. Ἀνθρωπίνως γὰρ σώζει ἐαν-

⁴⁷ Matth. xv, 24. ⁴⁸ ibid. ⁴⁹ Joan. x, 15.

Variae lectiones et notæ.

(47) Συμβουλευταὶ ἦσαν.

(48) Inclusa absunt A.

(49) Inclusa absunt A.

(50) Λεγομένην A.

(dd) Cum in legis transgressionem impigissent. Cum ad legis transgressiones declinassent.

more seipsum servabat, dum adhuc tempus exspectaret. Quomodo ergo putas, turbabentur discipuli videntes illum humano more sese servantem?

Vers. 55. *Instabat — Pascha.* De regione Hierosolymorum.

Vers. 55. *Ut purificarent se.* Secundum legem.

Vers. 56. *Quærebant — festum?* Pulchra purificatio cum insidiis et ad homicidium promptitudine. Festum itaque commutaverunt in illius venationem.

Vers. 57. *Dederant — eum.* Admirandum pontificum præceptum, proditio ad mortem. O sceleratos, quibus primordiis festum honorant! quibus animis cædem spirantibus celebraturi sunt!

Cap. XII. Vers. 1. *Jesus ergo.* — Vers. 2. *eo.* D Ipse quidem eo venit, paulatim Hierosolyman appropinquans, cum jam suæ passionis tempus instaret; simul autem ut discipuli Lazarum, qui a mortuis surrexerat, epulantem inspicerent. Sorores vero cenam ei paraverunt, tanquam magistro et benefactori summo ac plus quam homini.

CAP. XII. *De ea quæ unxit Dominum unguento.*

Vers. 3. *Maria ergo — pretiosa.* Pisticæ, hoc est, puræ, et ad puritatem ac munditiem ordinatæ: aut etiam appellatio quædam est hæc unguenti.

Vers. 3. *Unxit pedes Jesus.* Tanquam Domini sui, tanquam Dei.

Vers. 3. *Et — ejus.* Ostendens magnitudinem, qua eum prosequabatur, reverentiæ ac Idei. Lege quoque sexagesimum secundum caput Evangelii secundum Matthæum, quod etiam ad præsentia conduit.

Vers. 3. *Domus autem — unguenti.* Nihil et mundus suavi Christi Jesu odore implendus erat.

CAP. XIII. *De verbis Judæ.*

Vers. 4. *Dicit — Vers. 6. portabat.* De hoc manifeste dictum est prædicto capite, ubi habetur: *Amen dico vobis, ubicunque prædicatum fuerit hoc Evangelium, in toto mundo, dicetur et quod hæc fecit in memoriam ejus*⁵¹: et eorum totam quære interpretationem.

Non autem arguit Christus Judæ propositum, magna clementia nitens eum convertere. Verum, quomodo sciens ipsum furem, permisit omnino servare marsupium? Propter illius imbecillitatem, ut inde suam fovens avaritiam, ob eam non incidere in præceptoris proditionem.

Vers. 7. *Ait — istud.* In diem sepulturæ meæ servavi unguentum, sive in tempus sepulturæ meæ, tanquam vaticinata propinquam esse mortem meam. Hoc autem planius scripsit Marcus, quod et de alia muliere dictum est. Ait enim

⁵¹ Matth. xxvi, 13.

τὸν ἀναμένων εἶναι τὴν καιρὸν. Πῶ; οὖν οἶσι βουλοῦνται τοῦ; μαθητὰς ὄρωντας αὐτὸν ἀνθρωπίνως τριζόμενον;

Ἦν δὲ ἔγγυς — τοῦ Πάσχα. Ἐκ τῆς χώρας τῶν Ἱεροσολύμων.

Ἦνα ἀγνίσωσιν αὐτούς. Κατὰ τὸν νόμον.

Ἐζήτουν — ἑορτήν; Καλῶς ἀγνισμὸς μετὰ ἐπιβουλῆς καὶ προαιρέσεως μαιφόνου. Τὴν ἑορτὴν οὖν ἐποιούοντο θήρατρον αὐτοῦ.

Ἀεδάκεισαν — αὐτόν. Θαυμαστὴ τῶν ἀρχιερέων ἡ ἐντολή, προβοσία ἐπὶ θανάτῳ. Ὡ τῶν ἀνοσίων! οἷσι μὲν προοιμοῖσι τιμῶσι τὴν ἑορτὴν! οἷσι δὲ ψυχᾶς, φόβου πνεύσεσι, ἑορτάζειν μέλλουσιν!

Ὁ οὖν Ἰησοῦς — αὐτῷ. Αὐτὸς μὲν ἦλθεν ἐκεῖ, πλησιάζων κατὰ μικρὸν τοῖς Ἱεροσολύμοις, ἐγγίζοντος ἡδὴ τοῦ καιροῦ (51) τοῦ πάθους αὐτοῦ. Ἐμα δὲ ἴνα (52) οἱ μαθηταὶ θεάσωνται τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναστάσαν Λάζαρον ἐστίνοντα. Αἱ ἀδελφαὶ δὲ ἐποίησαν αὐτῷ δεῖπνον, ὡ; διδασκάλῳ καὶ εὐερ. ἐτῆ καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων.

ΚΕΦ. ΙΒ'. *Περὶ τῆς ἀλειψάσεως τὸν Κύριον μύρου.*

Ἦ οὖν Μαρία — πολυτίμου. Πιστικῆς, ἥτοι ἀκράτου καὶ καταπιστευμένης εἰς καθαρότητα· ἡ καὶ προσηγορία τις ἦν τοῦτο μύρου.

Ἦλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ. Ὡ; Δεσπότην αὐτῆς, ὡ; Θεοῦ.

Καὶ — αὐτοῦ. Ἐνδεικνυμένη τὸ μέγεθος τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς καὶ πίστεως. [Ἀνάγνωθι (53) δὲ καὶ τὸ ἐξηκοστὸν δεῦτερον κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματθαῖον, χρησιμεῦον εἰς τὰ παρόντα.]

Ἦ δὲ οὐκία — μύρου. Ἐμελλε γὰρ καὶ ὁ κόσμος πληρωθῆναι τῆς εὐωδίας τοῦ Ἰησοῦ.

ΚΕΦ. ΙΓ'. *Περὶ ὧν εἶπεν Ἰούδας.*

Ἀλεῖ — ἐδάσταζεν. Εἰρήται περὶ τούτου σαφῶ; ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ, ἔνθα κεῖται τό· Ἀμὴρ λέγω ὑμῖν, ὅπου ἂν κηρυχθῆ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο, ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, λαληθήσεται καὶ ὁ ἐποίησεν αὐτὴ εἰς μνημόσυνον αὐτῆς· καὶ ζήτησον τὴν ὅλην ἐξήγησιν αὐτοῦ.

[Ὅκ ἤλεγε (54) δὲ τὸν σκοπὸν τοῦ Ἰούδα ὁ Χριστός; τῆ πολλῇ μακροθυμίᾳ βουλόμενος ἐπιστρέψαι αὐτόν. Ἀλλὰ πῶ; κλέπτοντα αὐτὸν εἰδώς; βλαπτοσύλακα εἶναι αὐτὸν εἶπαι; Πάντως; διὰ τὴν ἀσθένειαν ἐκείνου, ἵνα τὴν φιλαργυρίαν ἐκείθεν κεραιμυθοῦμενος, μὴ δι' αὐτὴν ἐμπέσῃ εἰς κεραισίαν τοῦ διδασκάλου.]

Εἶπεν — αὐτό. Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου ἐφύλαξε τὸ μύρον, ἤγουν εἰς τὸν καιρὸν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου, ὡσανεὶ προφητεῦσα τὸν πλησιάζοντά μου θάνατον. Τοῦτο δὲ φανερώτερον ὁ Μάρκος; ἔγραψεν, βρῆθεν καὶ περὶ τῆς ἄλλης γυναικῆς:

Variae lectiones et notæ.

(51) Καὶ addit A.
(52) Ante ἴνα addit καὶ A.

(53) Inclusa absunt A.
(54) Inclusa absunt A.

Ἐίρηκε γὰρ ἔτι *Πρόβαλς* μύριται μιν τὸ σῶμα **A** εἰς τὸν ἐνταφιασμόν. Ἔθος γὰρ ἦν μύροις ἐνταφιάζειν τὰ σώματα πρὸς τὸ διαρκεῖν.

Τοὺς πτωχοὺς — *ἔχετε* (55). [Παρὰ (56) δὲ τῷ Μάρκῳ εἰρηκε· Πάντοτε τοὺς πτωχοὺς ἔχετε μεθ' ἐαυτῶν, καὶ δεῦρ ὀλέητε, δύνασθε αὐτοὺς εὖ ποιῆσαι.] Εἰπὼν δὲ ὅτι Ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε, ὑπόμνησιν αὐτοῖς ἐπέβαλε τῆς μετ' ὀλίγον σφαγῆς αὐτοῦ.

Ἔγνω — Ἰησοῦν. Τὴν μὲν Χριστὸν ἐζήτουν ἀποκτείνειν, προφασισόμενοι ὅτι λύει τὸ Σάββατον, καὶ ὅτι ἴσον ἑαυτὸν ποιεῖ τῷ Θεῷ, καὶ ὅτι πολλοὶ πιστεύουσιν εἰς αὐτόν· τὴν δὲ Λάζαρον διατί; διότι ἀνέζησε; καὶ ποῖον ἔγκλημα τὸ ἀναζῆσαι; Φθόνος οὖν τὸ πᾶν. Ἐφθόνου γὰρ οὐ μόνον τῷ εὐεργετοῦντι, ἀλλὰ καὶ τοῖς εὐεργετούμενοις. Διὸ καὶ τὸν τυφλὸν ἐξέβαλον ἔξω, καὶ τὸν Λάζαρον ἀνελεῖν βουλεύοντα· οὕτως ἦσαν οὐ φονεροὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ταχεῖς εἰς φόνου. Διὸ καὶ ὁ προφήτης περὶ αὐτῶν ἔλεγεν· Αἱ χεῖρες αὐτῶν αἱματος πλήρεις. Ἔδακνε δὲ αὐτοὺς καὶ τὸ, τῆς ἐρπῆς ἐγγιζούσης, πολὺν ὄχλον ἀφαινεῖν ταύτην καὶ τρέχειν πρὸς αὐτόν.

Τῇ ἐπιτύρῳ — αὐτῷ. Ἴνα μὴ δι' αὐτὸν ἀνέλωσι τὸν Λάζαρον, ἔρχεται πρὸς τὰ Ἱερουσόλυμα· ἅμα δὲ ἵνα καὶ ὁ ὄχλος μετὰ τῶν βαλῶν ὑπαντήσῃ αὐτῷ, καὶ καταπλαγῶσιν οἱ ἐπιβουλεύοντες, καὶ δυνηθῶσι συνίεναι. Ἐλαβὸν δὲ τὰ βῆλα σύμβολον νίκης, τούτοις αὐτὸν ὡς νικητὴν τοῦ θανάτου γεραίροντες.

Καὶ — Ἰσραὴλ. Τοῦτο μάλιστα τοὺς Ἰουδαίους ἀπέπεινε, τὸ πεισθῆναι τὸν ὄχλον ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἔρχεται. Ζήτησον δὲ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τό· Οἱ δὲ ὄχλοι οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον λέγοντες· *Ὁσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυὶδ*· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐρμηνείαν αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἐφεξῆς δύο ῥητῶν, ἀριστα ἐκτεθειμένην.

ΚΕΦ. ΙΔ'. Περὶ τοῦ θνου.

Ἐδρῶν — αὐτῷ. Ζήτησον ἐν ἐκείνῳ πάλιν τὴν ἐξηγήσιν τῆς ἀρχῆς τοῦ κεφαλαίου, καὶ ἀνάγνωθι πᾶσαν ἀναγκαιοτάτην ὄσσαν.

Ἐύρε δὲ τὸ ἄξιον ἄχθῆν ὑπὸ τῶν ἀποσταλέντων μαθητῶν, ὡς οἱ ἄλλοι ἰσότησαν εὐαγγελιστῶν. Ἐκεῖνοι γὰρ πάντα μὲν τὰ κατὰ τὸν εἰρημένον Λάζαρον καὶ τὰ ἐφεξῆς ἄχρι τῆς θνου καὶ τοῦ πώλου περιέγραψον, ὡς περ καὶ ἄλλα πολλὰ θαύματα καὶ διδάγματα, εἴτε ἐπιλαθόμενοι ἀπλῶς εἴτε καὶ κατὰ τινα βειοτέραν οἰκονομίαν, ὡς ἂν ἔχοι καὶ οὗτος μετ' αὐτοὺς γράφειν ἰδικῶς; εἰς βεβαίωσιν τοῦ εὐαγγελίου.

Ἰ' Ὑπερβάντες; (57) δὲ ταῦτά φασι, Ματθαῖο; μὲν

*Prævenit, ut ungeret corpus meum in sepulturam*²⁵. Moris siquidem erat cum unguentis sepelire corpora, ut conservarentur.

Vers. 8. *Pauperes — habetis*. Apud Marcum vero dixit: *Semper pauperes habetis vobiscum et cum volueritis, potestis illis benefacere*²⁶. Dicendo autem: *Me non semper habetis*, suggestit illis de corde sua, quæ paulo post futura erat.

Vers. 9. *Cognovit* — Vers. 11. *Jesum*. Christum occidere quærebant sumpto prætextu, quod solvere Sabbathum et se Deo æqualem faceret, quodque multi in eum crederent. Lazarum vero quare? an quia revixerat? quod ergo crimen est revixisse? Itaque tota res est invidia. Nam invidebant non benefactori tantum, verum etiam beneficio affectis. Ideo quoque cæcum foras ejecerant, et Lazarum interficere volebant: adeo erant non invidi tantum, sed et veloces ad cædem. Propterea de eis quoque dicebat propheta: *Manus eorum sanguine plena sunt*²⁷. Mordebat etiam illos, quod, instante festo, plurima turba illud relinqueret et ad eum curreret.

Vers. 12. *Postero* — Vers. 13. *ei*. Ne propter se Lazarum occiderent, Hierosolyma venit: simul autem, ut populus cum ramis sibi occurreret, et consternarentur insidiatores, possentque ad mentem sanam redire. Acceperunt autem ramos, in signum victoriæ, his cum tanquam mortis victorem venerantes.

Vers. 15. *Et — Israel*. Hoc maxime Judæos præfucabat, persuasam esse turbam, quod a Deo veniret. Quæro autem quadragesimo quinto juxta Matthæum capite, ubi dicitur: *Turbæ vero, quæ præibant et quæ sequebantur, clamabant dicentes: Hosanna filio David*²⁸, et ejus lege interpretationem, ac sequentium duorum dictorum, pulchre admodum propositam.

CAP. XIV. De asello.

Vers. 14. *Nactus — illum*. Rursum in illo quære expositionem principii capitis, totamque perlege, cum sit plurimum necessaria.

Nactus est autem asellum, ab his, quos miserat, discipulis adductum, quemadmodum cæteri scripserunt evangelistæ. Illi vero omnia, quæ de Lazaro erant, quæque sequuntur usque ad asinam et pullum prætermiserunt, quemadmodum et alia multa, tum miracula, tum dogmata: sive omnino oblii, sive potius diviniore aliqua dispensatione, ut haberet et hic post ipsos, quæ propria scriberet in Evangelii confirmationem

illis ergo relictis, dicunt, Matthæus quidem, quod

²⁵ Marc. xiv, 8. ²⁶ ibid. 7. ²⁷ Isa. i, 15. ²⁸ Matth. xxi, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(55) Nemo opinetur, Hentenum legisse ἔξετε. Sed *habebitis* dedit, sententiam secutus. De confusione temporum supra disputavit in Prefatione. Vide præfat. ad Evang. Matth. pag. 118.

(56) Includa absunt A.

(57) Includa absunt A. Ὑπερβάντες; intellige οἱ λοιποὶ εὐαγγελιστῶν, δεῖν φασι Ματθαῖο; μὲν — Μάρκο; δέ.

Ubi appropinquassent Hierosolymis, venissentque Bethphage ad montem Olivarum, tunc Jesus misit duos discipulos⁵⁸, et cætera. Marcus vero: Dum appropinquant Hierosolymis ad Bethphage et Bethaniam, juxta montem Olivarum, mittit duos e discipulis suis⁵⁹. Similiter autem et Lucas⁶⁰.

Apparet ergo quod egressus a domo Lazari, cum adhuc Bethanie esset, misit discipulos, duxeruntque asinam et pullum. Ideo cæteri quidem evangelistæ, tanquam simpliciter procedente versus Hierosolyma Christo, narrant: non interruptentes sermonem itineris versus Hierosolyma, per eam, quæ de Lazaro esset, mentionem. Joannes vero, quæ silentio præterita erant, latius scripsit; de pullo autem ac sequenti itinere compendiosius quod jam conscripta essent.

Hoc autem etiam considerare oportet, quod hi, qui palmarum ramos gestabant, exierunt obviam, qui vero ramorum multitudinem ab arboribus cædebant ac sternebant in via, postquam occurrissent, cædebant, de quibus Matthæus et Marcus dixerunt.

Vers. 14. *Sicut* — Vers. 15. *asinæ*. Noli timere, nam mansuetus est, et non sicut muli, qui tibi dominati sunt, minax, et injustus, ac tyrannus. Quære autem, ubi prædicto capite dicitur: *Hoc autem totum factum est, ut compleretur, quod dictum est per prophetam⁶¹* et cætera: ibi siquidem interpretationem invenies.

Quod si Joannes nomen Mansuetus omisit, ne admireris: frequenter enim dictiones aliquas Veteris Testamenti relinquunt, aut quasi memoriæ non occurrentes, aut quasi per ea quæ sequuntur declaratas. Nam cum super pullum sedeat asinæ, mansuetus utique est ac modestus. Sed et *sedens ac ascendens* idem significant, cum per eandem dictionem Hebraicam significantur. Rursumque pullus asinæ asinus est, et pullus filius subjugalis.

Vers. 16. *Hæc* — *primo*. Hæc, puta talia prophetica dicta, non cognoverunt ante crucem, quod de eo prædicta fuissent.

Vers. 16. *Sed* — *ei*. Postquam glorificatus est per crucem et resurrectionem, tunc per Spiritus sancti descensionem recordati sunt, quod hæc prophetica omnia propter eum scripta essent sive de eo, et quod hæc omnia quæ scripta sunt, fecerant ei Judæi.

Vers. 17. *Testimonium igitur perhibebat* — *mortuis*. Testimonium perhibebat de signo, quod circa Lazarum ediderat.

Vers. 18. *Propterea* — *signum*. Turba quidem

⁵⁸ Matth. xxi, 1. ⁵⁹ Marc. xi, 1. ⁶⁰ Luc. xix, 29. ⁶¹ Matth. xxi, 4.

Α δτι (58) "Οτε ήγγισαν εις 'Ιεροσόλυμα, και ήλθον εις (59) Βηθσαγαή προς τὸ βρος τῶν 'Ελαιῶν, τότε ὁ 'Ιησοῦς ἀπέστειλε δύο μαθητάς, και τὰ ἐξῆς· Μάρκος δὲ δτι "Οτε ήγγισαν (60) εις 'Ιεροσόλυμα, εις Βηθσαγαή και Βηθανίαν προς τὸ βρος τῶν 'Ελαιῶν, ἀποστέλλει δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· ὁμοίως δὲ και Λουκᾶς.

Φαίνεται οὖν δτι, ἐξελθὼν ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ Ἀζάρου, και ἔτι ἐν Βηθανίᾳ ὡν ἀπέστειλε τοὺς μαθητάς, και ήγαγον τὴν θνον και τὸν πῶλον. Διὸ οἱ μὲν ἄλλοι εὐαγγελισται, ὡς ἀπλῶς ὀδεύοντες ἐπὶ τὰ 'Ιεροσόλυμα τοῦ Χριστοῦ, διηγούνται, μὴ διακρίψαντες τὸν λόγον τῆς ἐπὶ τὰ 'Ιεροσόλυμα πορείας τῆ μνήμῃ τῇ κατὰ τὸν Ἀζάρου· ὁ δὲ 'Ιωάννης τὰ παρασειωπημένα μὲν πλατύτερον ἱστορεῖ· τὰ κατὰ τὸν πῶλον δὲ και τὴν ἐξῆς ὁδὸν ἐπιτομώτερον ὡς προἱστορημένα.

Και τοῦτο δὲ χρῆ ἐπιτηρῆσαι, δτι τὰ μὲν βῆλα τῶν φοινίκων βασιλεύοντες ἐξήλθον εις ὑπάντησιν. Οὗς δὲ ἔκοπτον κλάδους ἀπὸ τῶν δένδρων και ἑστρώσανον ἐν τῇ ὁδῷ, μετὰ τὸ ὑπαντῆσαι ἔκοπτον, περι ὧν Ματθαίος και Μάρκος εἶπον.]

Καθὼς — θνου. Μὴ φοβοῦ, πραδς γὰρ ἐστι, και οὐχ ὡς οἱ πολλοὶ τῶν βασιλευσάντων σου, ἀπτηῆς και ἄδικος, και τύραννος. Ζήτησον δὲ ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τὸ· Τοῦτο δὲ ὄλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου, και τὰ ἐξῆς· ἐκεῖ γὰρ εὐρήσεις τὴν ἐρμηνείαν.

Εἰ δὲ ἀφῆκεν ὁ 'Ιωάννης τὸ Πραδς, μὴ θαυμάσῃς· πολλὰ γὰρ λέξει; τινὰς τῶν παλαιῶν παραλιπέανουσιν, ἢ ὡς μὴ ἐπὶ μνήμην λούσας ἢ ὡς ἐμφαινομένας τοῖς ἐξῆς. Ἐπει γὰρ κἀθῆται ἐπὶ πῶλον θνου, πάντως πραδς ἐστι και ἐπιεικῆς. Ἄλλὰ και τὸ *Καθήμενος* και τὸ *Ἐπισεθκῶς* τὸ αὐτὸ δηλοῦσι, σημαίνουσης ἀμφοτέρα τῆς Ἑβραϊκῆς λέξεως· και αὐθὶς ὁ πῶλος τῆς θνου θνος ἐστὶ, και πῶλος υἱὸς ὑποζυγίου.

Ταῦτα — *πρῶτον*. Ταῦτα, ἦτοι τὰ τοιαῦτα προφητικὰ ῥητὰ οὐχ ἔγνωσαν πρὸ τοῦ σταυροῦ δτι περι αὐτοῦ ἦσαν.

Ἄλλ' — *αὐτῷ*. "Οτε ἰδοξάσθη διὰ τοῦ σταυροῦ και τῆς ἀναστάσεως, τότε διὰ τῆς ἐκφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐμνήσθησαν δτι ταῦτα τὰ προφητικὰ πάντα δι' αὐτὸν (61) ἦσαν γεγραμμένα, ἦτοι περι αὐτοῦ, και δτι ταῦτα πάντα τὰ γεγραμμένα ἐποίησαν αὐτῷ οἱ 'Ιουδαῖοι.

Ἐμαρτύρει οὖν — *νεκρῶν*. Ἐμαρτύρει περι τοῦ κατὰ τὸν Ἀζάρου σημείου.

Διὰ τοῦτο — *σημείον*. Ὁ δχλος μὲν τῶν τμη-

Variae lectiones et notæ.

(58) Ita correxi, loco δτι τε.
(59) Βηθσαγαή legebatur.
(60) Apud Marcum est, ἐγγίζουσιν. Nec aliter ibi in contextu habent codd. Euthymii. Est ergo hic

corruptio per negligentiam, ex loco parallelo Matthæi. Et Hæntenius quidem hγγισαν, ut habet Matthæus, videtur legisse.

(61) Ita explicat τὸ ἐπ' αὐτῷ.

καὺτα πιστεύσαντων ἑμαρτύροι· ὁ ὄχλος δὲ τῶν Ἀκουσάντων ἐπήντησεν αὐτῷ μετ' αὐτῶν.

Οἱ οὖν Φαρισαῖοι — ἀπῆλθε. Κόσμον τὰ πλήθη λέγουσιν· Ὁπίσω δὲ αὐτοῦ ἀπῆλθεν, ἀντὶ τοῦ Ἀκολουθεῖ αὐτῷ. Εἰ μὲν οὖν Φαρισαίους ἐνταῦθα νοήσεις, τοὺς ἐπιβουλευόντας, μέμφονται ἑαυτοῖς ὡς οὐκ ἀνύουσιν οὐδὲν διὰ βροθυμίαν· εἰ δὲ μᾶλλον τοὺς πιστεύσαντας μὲν κρύπτοντας δὲ τὴν πίστιν διὰ τὸν φόβον τῶν ἄλλων· μέμφονται καθ' ἑαυτοὺς τοῖς ἐπιβουλευούσιν ὡς μάτην σπουδάζουσι καὶ οὐκ ἀνύουσι οὐδὲν.

ΚΕΦ. ΙΕ'. Περὶ τῶν προσελθόντων Ἑλλήνων.

Ἦσαν — ἑορτῆ. Πολλοὶ γὰρ Ἕλληνας (62) ἀσπαζόμενοι τὴν θρησκείαν τῶν Ἰουδαίων, καὶ θέλοντες γενέσθαι προσήλυτοι ἀνέβαινον καὶ προσεκύουον ἐν τῇ ἑορτῇ.

Οὗτοι — ἰδεῖν. Ἀκούσαντες τὴν περὶ αὐτοῦ φήμην θέλουσιν αὐτὸν ἰδεῖν.

Ἐρχεται — Ἀνδρέα. Περὶ τῶν Ἑλλήνων τούτων, ὡς (63) πρώτων.

Καὶ πάλιν — ἀνθρώπου. Ἐπὶ τότε ἑμελλεν ἀποθανεῖν ὅτε οἱ μὲν Ἰουδαῖοι κυρώσουσι τὸν αὐτοῦ θάνατον, τὰ δὲ ἔθνη ἀρξονται προσέρχεσθαι αὐτῷ· γέγονε δὲ ἡδὴ καὶ τοῦτο κάκεινο· ἐξ ἔθνῶν γὰρ οἱ ῥηθέντες Ἕλληνας. Φησὶν· Ἐλήλυθε ὁ καιρὸς, ἵνα ἀποθάνω. Μετὰ γὰρ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν ἑμελλε δοξασθῆναι ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, κηρυχθέντος τοῦ Εὐαγγελίου ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Καὶ ὅτε ἔδοξαν οἱ Ἰουδαῖοι σβῆσαι τὴν δόξαν αὐτοῦ, τότε (64) μᾶλλον ἐλαμψεν εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

[Ἐπὶ (65) οὖν Ἰουδαῖοι μὲν μετὰ διακρίσεως ἐκύρωσαν τὸν αὐτοῦ θάνατον, τὰ ἔθνη δὲ ἐζήτησαν αὐτὸν, ἀνάξιον ἦν τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης παραμένειν ἔτι τοῖς ἀνιάτοις καὶ περιορᾶν τοὺς ἐτοιμοὺς εἰς θεραπείαν. Καὶ διατί μὴ μετέθη τότε ἐπὶ τὰ ἔθνη; Διὰ τὸ περιελθεῖν πᾶσαν ἀπολογίαν ἀγνωμοσύνης τῶν Ἰουδαίων· οὐ μόνον γὰρ αὐτὸς οὐ μετέθη, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς μαθητὰς ἀφήκεν εἰς ὄδον ἔθνῶν ἀπελθεῖν, καὶ μυρία πάσχων ὑπὸ τῶν ἀχαρίστων οὐκ ἀνήκε διδάσκων, θεραπεύων, καὶ πάντα τρόπον εὐεργετῶν, ἕως ἀνελεον αὐτόν.]

Ἄμην — φέρει. Παραμυθούμενος τοὺς μαθητὰς διὰ παραδείγματος ἀποδείκνυσιν ὅτι συμφέρον καὶ ἀναγκαῖον ἀποθανεῖν αὐτόν. Τρόπον γὰρ σίτου ὁ θάνατος (66) αὐτοῦ πολλοὺς καρποφορήσει, καὶ γονιμώτατος ἔσται καὶ κερδαλέος. Διὰ τὴν προῤῥηθεῖσαν γὰρ αἰτίαν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἑμελλον οἱ μαθηταὶ (67) αὐτοῦ ἀποσταλῆναι εἰς τὸ μαθητεῦσαι

corum qui tunc crediderant, testimonium perhibebat; turba vero eorum qui audierant, obviam ei cum illis processit.

Vers. 19. *Pharisæi ergo — abiit.* Mundum dicunt multitudinem. *Post eum abiit,* hoc est, sequitur eum. Si igitur per Pharisæos intelligas insidiatores sibi ipsis indignantur, quod præ segnitie nihil proficiant; si vero eos, qui crediderant, sed fidem propter aliorum timorem occultabant, indignantur apud se insidiatoribus, quod frustra laborarent, nihilque proficerent.

CAP. XV. De Græcis qui accesserunt.

Vers. 20. *Erant — festo.* Multi siquidem Græci cultum amantes Judæorum, et cupientes fieri proselyti: ascendebant et adorabant in festo.

Vers. 21. *Hi — videre.* Cum de ejus fama audissent, capiunt eum videre.

Vers. 22. *Venit — Andreæ.* De Græcis istis tanquam majori.

Vers. 22. *Rursumque —* Vers. 23. *hominis.* Quia tunc futurum erat, ut moreretur, cum Judæi de ejus morte sententiam tulissent, gentes vero ad eum accedere cœpissent. Nunc autem et hoc et illud factum est; nam et dicti Græci e gentibus erant. *Venit tempus, ut moriar,* siquidem post mortem ac resurrectionem glorificandus erat in omnibus gentibus, prædicato Evangelio in universo mundo. Cumque exstinxisse sibi visi sunt Judæi ejus gloriam, tunc in universo orbe magis resplenduit.

Quia ergo Judæi cum deliberatione sententiam de ejus morte tulerant, indignum erat Dei justitia, ut diutius apud incurabiles permaneret, eosque, qui ad sanationem parati erant, despiceret. Et quare tunc ad gentes non transivit? Ut omnem (et) Judæorum de perfidia responsionem circumcluderet: non solum enim ipse non transivit, sed nec discipulos in viam gentium abire permisit, passusque ab ingratis innumera, non reliquit illos, docens, sanans ac modis omnibus beneficia præstans, donec illum occiderunt.

Vers. 24. *Amen — offert.* Discipulos consolatur, ostendens per exemplum, quod utile sit ac necessarium ut ipse moriatur; nam in modum tritici mors ejus multos afferet fructus, eritque fertilis ac utilis. Propter prædictam enim causam post mortem suam discipulos suos missurus erat in omnes gentes, ut jam mors ejus vita esset gentium. Mor-

Variæ lectiones et notæ.

(62) Πσπάζοντο Α.

(63) Πρώτῳ corrigendum, refertur enim ad ἀνδρέα. Alique ita Pentecostus.

(64) Μᾶλλον abest Α.

(65) Inclusa absunt Α.

(66) Αὐτοῦσ ομίσσο πολλοῦσ Β.

(67) Αὐτοῦσ abest Α.

(ec) *Ut omnem,* etc. *Ut omnium ingratorum Judæorum excusationem tolleret.*

tem autem tritici intellige mihi corruptionem ipsius. Deinde illos quoque accendit, ut mortem despiciant, nec in propositis periculis retinendæ vitæ cupidi sint, supra fidem, quæ in ipsum est.

Vers. 25. *Qui — eam.* Qui tempore martyrii vitæ retinendæ cupidus est, obsequens animæ superius quam oporteat, amans eam male concupiscentem: *Ne gradiaris*, ait, *in concupiscentiis animæ tuæ* ⁶⁸. Qui amat eam supra Deum, perdet eam in futuro sæculo, hoc est in supplicium conjicies, ut qui fidem prodiderit.

Vers. 25. *Et — eam.* Qui contrarium facit, hoc est, qui retinendæ vitæ non nimis cupidus est, et cætera. Similia quoque dixit juxta finem decimi noni juxta Matthæum capituli, et aliis in locis.

Vers. 26. *Si — sequatur.* Me sequatur, per imitationem, hoc est, si quis meus voluerit esse discipulus, me imitetur. Quemadmodum enim necesse est ministrum sequi dominum, ita quoque discipulum oportet sequi præceptorem.

Vers. 26. *Et — erit.* Aut idem rursum protestans dicit, aut, postquam de præsentibus malorum tolerantia dixit, de futura etiam addidit fruitione: Qui me sequitur in cælum conscendet.

Vers. 26. *Et — Pater.* Glorificabit eum, tanquam ministrum legitimum Filii sui. Hoc autem dixit, quoniam: adhuc Patrem esse majorem eo putabant. Ne quis autem dicat, quod facile de morte philosophatur, ut qui extra humanam sit imbecillitatem, ostendit, quod et ipse, tanquam homo, indutus est naturæ infirmitate, ideo primo naturæ concedit, ut quod suum est patiat, deinde seipsum ad tolerantiam confortat, propter id quod necessarium est ac utile. Vide enim quid dicat:

Vers. 27. *Nunc — turbata est.* Humano modo commota angore trepidat propter instantem mortem.

Vers. 27. *Et quid dicam?* Hæret præ timore.

Vers. 27. *Pater — hac.* Libera me ex hoc terribili ac funesto tempore. Postquam hæc, ut homo, dixit, humana formidine circumdatus, seipsum refocillat ac confortat dicens:

Vers. 27. *Sed — hanc.* Propierea servatus sum in hoc tempus, ut nunc morerer; jam itaque viriliter ferre oportet. Relicta ergo nobis naturalis timoris mensura ac fortitudinis monumento, rursus ait:

Vers. 28. *Pater — nomen.* Quod apud cælestes virtutes glorificatum est, glorifica etiam illud coram hominibus terram incolentibus, per ea, quæ in morte mea futura sunt signa; glorifica illud per gloriam nominis mei, siquidem mea gloria tua est.

⁶⁸ Eccli. xviii, 30

(68) Ματθ. ρβζ B.

(69) Ita Chrysost. hunc locum laudat. t. VIII, p. 400. C.

πάντα τὰ ἔθνη, καὶ λοιπὸν ἔθνατος αὐτοῦ ζωῆ τῶν ἔθνῶν. Θάνατον δὲ οἴτου νόμι μοι τὴν φοβρὰν αὐτοῦ. Εἶτα παραθήγει καὶ αὐτοὺς ἐπὶ τὸ καταφρονεῖν τοῦ θανάτου, καὶ μὴ φιλοφυχεῖν ἐν τοῖς προκειμένοις κινδύνοις ὑπὲρ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως.

Ὁ — αὐτήν. Ὁ φιλοφυχῶν ἐν καιρῷ (68) μαρτυροῦ, ὁ χαριζόμενος τῇ ψυχῇ παρὰ τὸ δέον, ὁ φιλῶν αὐτὴν ἐπιθυμοῦσαν κακῶς. Μὴ πορευθῶν (69) γὰρ, φησὶν, ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ψυχῆς σου· ὁ φιλῶν αὐτὴν παρὰ τὸν θεὸν ἀπολέσει αὐτὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, [τουτέστιν (70), εἰς κόλασιν ἐμβαλεῖ, ὡς προδεδωκυῖαν τὴν πίστιν.]

Καὶ — αὐτήν. Ὁ τοῦναντίον ποιῶν, ἤγουν ἔμῃ φιλοφυχῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἴρηκε δὲ τοιαῦτα καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἐνεσχαϊδεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ B Ματθαίου [καὶ (71) ἐν ἄλλοις.]

Ἐάν — ἀκολουθεῖτω. Ἐμοὶ ἀκολουθεῖτω διὰ μιμήσεως, τουτέστιν ἐάν ἐμοὶ μαθητευθῆται τις, ἐμὲ μιμήσθω. Ὡσπερ γὰρ ἀναγκαῖον τὸν ὑπηρέτην ἵκασθαι τῷ κυρίῳ, οὕτω καὶ τὸν μαθητὴν τῷ διδασκάλῳ.

Καὶ — ἔσται. Ἡ πάλιν τὸ αὐτὸ λέγει διαμαρτυρόμενος, ἢ περὶ τῆς ἐνεστώσης κακοπαθείας εἰπὼν, προσέθηκε καὶ περὶ τῆς μελλούσης ἀπολύσεως ἐπι: Ὁ ἐμοὶ ἀκολουθῶν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσεται.

Καὶ — Πατήρ. Δοξάζει αὐτὸν ὡς ὑπηρέτην τοῦ γενεοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ εἶπε, διότι ἐπι τὸν Πατέρα μελίζονα αὐτοῦ ἐνόμιζον. Ἴνα δὲ μὴ εἴη τις ἐπι ἐκτὸς τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ὡν εὐκόλως περὶ θανάτου φιλοσοφεῖ, δείκνυσιν ἐπι καὶ αὐτὸς ὡς ἀνθρώπος· περικεῖται τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως. Διὸ πρῶτον μὲν συγχωρεῖ τῇ φύσει πάσχειν τὸ ἴδιον, εἶτα παραβαρβύζει ἑαυτὸν εἰς τὸ ὑπομεῖναι διὰ τὸ ἀναγκαῖον καὶ χρησίμῳ. Ὅρα γὰρ τί φησι:

Νῦν — τετάρακται. Ἀνθρωπίνως τεθορύβηται ἀγωνιώσα διὰ τὸν ἐγγίζοντα θάνατον.

Καὶ τί εἶπω; Ἀπορούμενος ὑπὸ τῆς ἀγωνίας.

Πάτερ — ταύτης. Ῥῦσαι με ἐκ τοῦ καιροῦ τούτου, τοῦ φοβεροῦ, τοῦ θανατηφόρου. Ταῦτα εἰπὼν ὡς ἀνθρώπος καὶ ὡς ἀνθρωπίνην δειλίαν περιβεβλημένος, ἀνακτεῖται ἑαυτὸν καὶ ἐπιβρῶννύει λέγων·

Ἀλλὰ — ταύτην. Διὰ τοῦτο ἐτηρήθην ἕως τοῦ νῦν καιροῦ διὰ τὸ ἀποθανεῖν ἐν τούτῳ, καὶ λοιπὸν χρὴ φέρειν γενναίως. Ἀπολιπὼν οὖν ἡμῖν μέτρον φυσικῆς δειλίας, καὶ ὑπογραμμὸν ἀνδρείας, πάλιν λέγει·

Πάτερ — δοξα. Δεδοξισμένον ὄν παρὰ ταῖς οὐρανίαις δυνάμει, δόξασον αὐτὸ καὶ παρὰ τοῖς ἐπι γῆς ἀνθρώποις διὰ τῶν μελλόντων ἐπι τῷ θανάτῳ μου γενέσθαι σημείων. Δόξασον αὐτὸ διὰ τῆς τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος δόξης· ἢ γὰρ ἐμὴ δόξα σή.

Variæ lectiones et notæ.

(70) Inclusa absunt A.

(71) Inclusa absunt A.

Ἦλιος — *δοξάσω*. Ἐδόξασα ἐν τοῖς προγεγραμμένοις σημείοις, καὶ πάλιν δοξάσω ἐν τοῖς ἐπὶ τῷ θανάτῳ σου γενησομένοις.

Ὁ οὖν δόλος — *γεγονέναι*. Οὐ συνιείς τῆς φωνῆς, ἀλλὰ τὸν ἦχον αὐτῆς μόνον κατασχωρῶν.

Ἄλλοι — *ἀελάληκε*. Συνιέντες αὐτῆς.

Ἀπεκρίθη — *ὕμῃς*. — *Ὁὐ δι' ἐμὲ*, ἵνα μάθω ὁ υἱὸς οἶδα· πάντα γὰρ οἶδα τὰ τοῦ Πατρὸς· ἀλλὰ δι' ὑμῶν, ἵνα μάθῃτε, περὶ οὗ ἀμφιδάλλετε, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰμι. Πῶς γὰρ ἂν ἦλθε φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπ' ἐμὲ, εἰ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰμι; Πῶς δ' ἂν ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ ἐδόξατε καὶ πάλιν δοξάσει δι' ἐμοῦ;

Νῦν — *τούτου*. Νῦν ἤδη ἐκδίκησις τῶν τοῦ κόσμου τούτου ἀνθρώπων διὰ τῆς ἐμῆς ἐκδικήσεως. Τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις ἅπασιν ἀνθρώποις ὁ θάνατος ἐπιτίμιον ἁμαρτίας ἐστὶ· *Πάντες γὰρ ἡμαρτον*, φησι, *καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας εἰσῆλθεν ὁ θάνατος*· ἐμοὶ δὲ οὐδαμῶς, διότι οὐδαμῶς ἡμαρτον. Ἐπεὶ οὖν κἄμοι τὸν θάνατον ὁ διάβολος ἐπάγει, ἀναμαρτήτω μεμενηκότε, νῦν ἐν τῷ ἐνεστῶτι καιρῷ δίκην δίδωσι τῆς ἐμῆς ἀδικίας, τὴν καθαιρέσιν τῆς τυραννίδος. Αὕτη δὲ ἡ δίκη, εἴτουν ἡ κόλασις, τοῦ κόσμου τούτου ἐκδικήσις ἐστὶ. Λοιπὸν (72) νῦν ἡ ἐκδικήσις τῆς εἰς ἐμὲ ἐπηρείας ἐκδικήσις ἐστὶ τῆς εἰς τοὺς γενάρχας καὶ ὅλον τὸ γένος ἐπηρείας.

Νῦν — *ἔξω*. Ἐξω τῆς τοιαύτης ἀρχῆς, ἣν δι' ἀπάτης ἐκτήσατο. Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς διὰ τοῦ ξύλου τῆς (73) βρώσεως πάλαι τὸν παλαιὸν Ἀδὰμ ἐξέβαλε τῆς βασιλείας τοῦ κόσμου· [αὐτὸν (74) διὰ τοῦ ξύλου τῆς σταυρώσεως νῦν ὁ νέος Ἀδὰμ ἐκβάλλει τῆς βασιλείας τοῦ κόσμου], τὴν τοῦ προπάτορος παρκοχὴν διὰ τῆς αὐτοῦ ὑπακοῆς λατάμενος.

Κἀγὼ — *ἐμαυτὸν*. Ἐὼν ἀναχθῶν ἐπὶ τὸν σταυρὸν, πάντας πανταχῶθεν τοὺς δεκτικούς τῆς πίστεως ἐλκύνω πρὸς ἐμαυτὸν δι' αὐτῆς. Καὶ οὕτως, ὕψους ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, πρῶτον εἴλκυσε τὸν ληστήν, καὶ τὸν ἑκατόνταρχον, καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ τηροῦντας αὐτὸν, ἐντεῦθεν ἀρξάμενος ἐλκύνει. Ἐλκύνω δὲ, φησι, κατεχομένους ὑπὸ τοῦ τυράννου, ὅτε πρῶτον ἐκείνων καταβαλῶν.

Ταύτην δὲ τὴν ἐλξιν ἀρπαγὴν ἐκάλεσεν ἀλλαχοῦ λέγων· *Πῶς δύναται τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δῆσῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσῃ;* Ὅπισω μὲν οὖν εἶπεν ὅτι *Οὐδεὶς δύναται εἰσελθεῖν πρὸς ἐμὲ, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με ἐλκύνῃ αὐτόν*· ἐνταῦθα δὲ λέγει, ὅτι

Vers. 28. *Venit — glorificabo*. Glorificavi in his quæ facta sunt signis: et rursus glorificabo in his quæ in morte tua fient.

Vers. 29. *Turba ergo — esse factum*. Qui vocem non intellexerant, sed sonum duntaxat ejus perciperant.

Vers. 29. *Alii — locutus est*. Qui vocem intellexerant.

Vers. 30. *Respondit — vos*. — *Non propter me*, ut discam quod non scio. Nam omnia quæ Patris sunt novi, sed propter vos, ut id discatis de quo dubitatis, puta quod a Deo sim; quomodo enim super me vox de caelo descendisset nisi a Deo essem? quomodo præterea Deus nomen suum et glorificasset et rursus glorificaturus esset per me?

Vers. 31. *Nunc — hujus*. Jam nunc hominum hujus mundi ultio sit per meam punitionem. Al is siquidem omnibus hominibus mors, peccati poena est. *Nam omnes*, inquit, *peccaverunt, et per peccatum mors introivit*⁴¹; mihi vero nequaquam, quia nunquam peccavi. Cum ergo diabolus etiam mihi qui peccati expertus semper permansi, mortem intulit; nunc præsentī tempore irrogate mihi injuriæ poenas luit, quippe tyrannidis subversionem; nam multa ipsa, sive κόσμος, mundi hujus est ultio; præsens itaque repensio contumeliæ, quam mihi intulit, ultio est, et violentiæ adversus primos generis propagatores totumque genus irrogatæ.

Vers. 31. *Nunc — foras*. Extra hujusmodi principatum, quem fraude acquisivit. Nam quia olim veterem Adam per ligni cibum e regno mundi ejecit: novus nunc Adam ipsum per crucis lignum e mundi regno ejecit, progenitoris inobedientiam sua curans obedientia.

Vers. 32. *Et — ego meipsum*. Si adactus fuerō in crucem, omnes undique, qui fidem susceperint, per eam traham ad meipsum. Et vere in cruce exaltatus, latronem primum attraxit, et centurionem, eosque qui se cum illo servabant, hinc cœpit attrahere. *Traham*, inquit, tanquam a tyranno detentos, ipso primum tyranno dejecto.

Hanc autem attractionem alibi *raptum* vocavit dicens: *Quomodo potest quis ingredi in domum fortis ac vasa ejus diripere, nisi primum alligaverit fortem, et tunc domum ejus diripiet*⁴²? Atqui superius dixit, *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum*; hic autem ait: *Omnes traham ad meipsum*⁴³, non contraria significans, sed quæ Patris sunt

⁴¹ Rom. iii, 23 · v 12.

⁴² Matth. xii, 29.

⁴³ Joan. vi, 43.

Varia lectiones et notæ.

(72) Malim οὖν pro νῦν, quæ duo alibi etiam in his codicibus confusa esse animadverti.

(73) Durum hoc. Ac fortasse aliquis maluerit, διὰ τῆς τοῦ ξύλου βρώσεως. Sed mox huc refertur,

διὰ τοῦ ξύλου τῆς σταυρώσεως. Membrorum ergo æqualitate excusatur.

(74) Inclusa exciderant ex cold. B.

sibi concilians ac communia omnia ostendens, et aequalitatem per talia demonstrans.

Vers. 33. Hoc — esset moriturus. Hoc, quidnam? Si exaltatus fuero, siquidem exaltationem in cruce innuebat.

Vers. 34. Respondit — hominis? Etiam hic legem, simpliciter divinam appellant Scripturam. Nam, frequentibus ejus in locis immortalitas divinitatis Christi significatur: quemadmodum etiam mortalitas humanitatis ejus, et maxime in Psalmis Davudicis.

Et vide dolosum eorum conatum. Cum enim superius de morte disputantem audissent ac dicentem: *Oportet exaltari Filium hominis*⁶⁶ (quanquam hoc evangelista non addiderit: siquidem variis in locis hoc eis locutus est); cum etiam nunc addiderit, *Si exaltatus fuero*, intellexerunt, quod exaltationem diceret mortem, licet non de ea quae per crucem ferret, conciperent: et hinc sperabant convinci posse ipsum non esse Christum, tanquam dicentes: Nos audivimus ex Scriptura, quod Christus non moriatur: et quomodo tu dicis, quod ipsum mori oporteat? Deinde, ne hoc de eo dicere viderentur, aiunt:

Vers. 34. Quis — hominis? Etenim si Christus est, non moritur; quod si moritur, non est Christus. Atqui, o dementes! debilis est ratio vestra: nam et hoc et illud verum est: immortalis quidem est divinitate, mortalis autem humanitate. Sed Christus nunc non docuit, quomodo immortalis esset, sed quomodo mortalis; sciens, eos non suscepturos de sua immortalitate sermonem.

Considera namque, quod, cum etiam vocem, quae de caelo venerat, audissent ac dixissent: *Angelus ei locutus est*, adhuc tamen malignatur. Ideo simpliciter eos admonet.

Vers. 35. Dicit — comprehendant. Lucem dicit seipsum. Nam et in praecedentibus dicebat: *Ego sum lux mundi, qui sequitur me non ambulat in tenebris*⁶⁷. Modicum autem tempus id dicit, quod ad mortem usque deerat. Prae humanitate ergo ac benignitate protestatur et admonet illos, ut in luce ambulent, hoc est sequantur eum cum lumine praerentem viamque commonstrantem, et ejus credant sermonibus. Per tenebras vero errorem intelligo, quo eos seduxerunt illorum pontifices, postquam Christum interfecerunt, affirmantes quod seductor fuisset.

Intelliguntur quoque simpliciter *Tenebrae*, error Judaeorum, qui corporalem cultum servantes, ar-

πάντας ἐκλύσω πρὸς ἑμαυτέρ· οὐκ ἐνιντιολογῶν, ἀλλὰ τὰ τοῦ Πατρὸς οἰκειούμενος, καὶ κοινὰ πάντα δεικνύων, καὶ τὸ ἴσον διὰ τῶν τοιοῦτων παραστῶν.

Τοῦτο — ἀποθήσκειν. Τοῦτο, ποῖον; τὸ. Ὅταν ὄψωθῶ· ὀπιθῆλον γὰρ τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ὕψωσιν.

Ἀπεκρίθη — ἀνθρώπου; Κάνταῦθα νόμον λέγουσιν ἀπλῶς τὴν θείαν Γραφήν. Πολλαχοῦ γὰρ αὐτῆς τὸ εἶναι τὸς θεότητος τοῦ Χριστοῦ σημαίνεται, ὡς περ καὶ τὸ θνητὸν τῆς ἀνθρωπότητος; αὐτοῦ, καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς Ἀποστόλοις· *Ψαλμῶν*.

Ὅρα (75) δὲ κακουργίαν. Ἀκούσαντες γὰρ ἀνωτέρω περὶ τοῦ θανάτου φιλοσοφῆσαντος, καὶ προσθέντος *ὅτι δεῖ ὄψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου*· εἰ καὶ μὴ προσέθηκε τοῦτο δευραγγελιστῆς· καὶ γὰρ διαφόρως ἔλεγε τοῦτο πρὸς αὐτούς· ἐπὶ καὶ νῦν εἶπεν *ὅτι Ὅταν ὄψωθῶ*, συνῆκαν *ὅτι*: ὕψωσιν τὸν θάνατον λέγει, εἰ καὶ μὴ τὴν ἐπὶ σταυροῦ ἐνόησαν, καὶ προσεδόχσαν ἐνταῦθεν ἐλέγξει αὐτὴν μὴ εἶναι Χριστὸν, ὡσαύτως λέγοντες· Ἐκούσαμεν ἐκ τῆς Γραφῆς *ὅτι ὁ Χριστὸς οὐκ ἀποθήσκει*, καὶ πῶς οὐ λέγεις *ὅτι ἀποθανεῖν (76) χρὴ αὐτόν*; Ἔπειτα, ἵνα μὴ δόξωσι περὶ αὐτοῦ τοῦτο λέγειν, φασί·

Τίς — ἀνθρώπου; Εἰ μὲν γὰρ ἔστιν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἀποθήσκει· εἰ δὲ ἀποθήσκει, οὐκ ἔστιν ὁ Χριστὸς. Καὶ μὴν, ὡ ἀνόητοι! σαθρὸς ὁ λόγος ὑμῶν· ἔστι γὰρ καὶ τοῦτο κἀκαίνο, ἀθάνατος μὲν τῇ ἀδιότητι, θνητὸς δὲ τῇ ἀνθρωπότητι. Ἄλλ' ὁ Χριστὸς οὐκ εἶδραξε νῦν πῶς μὲν ἔστιν ἀθάνατος, πῶς δὲ θνητὸς, εἰδὼς αὐτοὺς οὐ παραδεξομένους τὸν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ λόγον.

Ἐκόπει γὰρ *ὅτι* καὶ τὴν ἐλθοῦσαν φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐνωτισθέντες, καὶ εἰπόντες *ὅτι ἄγγελος αὐτῷ λελάληκεν*, ἐτι πονηρεύονται. Διὸ παραναί αὐτοὺς ἀπλῶς.

Εἶπεν — καταλάβη. Φῶς ἑαυτὸν λέγει. Καὶ γὰρ καὶ προλαβὼν ἔλεγεν· *Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ.* Μικρὸν δὲ χρόνον φησί τὸν ἄχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὑπὸ φιλανθρωπίας τοίνυν διαμαρτύρεται, καὶ κατεπειγεί αὐτοὺς εἰ, τὸ περιπατεῖν ἐν τῷ φωτι, ἦγουν ἀκολουθεῖν αὐτῷ φωταγωγοῦντι καὶ ἰδηγοῦντι, καὶ πιστεύειν τοῖς λόγοις (77) αὐτοῦ. Σκοτίαν δὲ νοῶ τὴν πλάνην, ἣν ἐπλάνησαν αὐτοὺς εἰ ἔρχοντες αὐτῶν μετὰ τὸ ἀνελεῖν τὸν Χριστὸν, πληροφρονησαντες *ὅτι πλάνος ἦν.*

Νοεῖται δὲ *σκοτία* καὶ ἡ ἀπλῶς πλάνη τῶν Ἰουδαίων· τὴν γὰρ σωματικὴν λατρίαν φιλῶ-

⁶⁶ Joan. III, 8, XIV, 28. ⁶⁷ Joan. VIII, 12.

Variae lectiones et notae.

(75) Γάρ pro δὲ A.
(76) δεῖ pro χρὴ A.

(77) Τῷ λόγῳ A.

σοντας· δοκῶσιν εὐαρεστεῖν τῷ Θεῷ, καὶ ὠζέσθαι. **A** Καὶ μὴ αὐτὴ ἡ σκοτία καὶ τότε εἶχεν αὐτούς· ἀλλὰ τὸ καταλάβῃ ἀντὶ τοῦ κατακυριεύσῃ μέχρι τέλους.

Καὶ — ὑπέγει. Πλανᾶται, προσκόπτει, κρημνίζεται.

Ἔως — φῶς. Ἐσαφήνισεν τὸν λόγον.

Ἰρα — γέννησθε. Καὶ ἐν προοιμίῳ τοῦ Εὐαγγελίου εἶπεν οὗτος ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι *Ἵσοι ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἄλλ' ἔκτι μὲν νοοῦμεν ὅτι τέκνα τοῦ Πατρὸς γίνονται, ἐνταῦθα δὲ ὅτι υἱοὶ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα μάθῃς ὅτι μία ἐνέργεια Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ κοινὰ πάντα ἀμφοῖν.*

Ταῦτα — αὐτῶν. Ἐγὼ γὰρ τὸν θυμὸν αὐτῶν τρῶσομένον καὶ ἀγριαινόμενον, καὶ ἐκρύβῃ ἵνα **B** μὴ ἐπι πλείον ἀναφλεγῇ, κατασταλῇ δὲ μάλλον τῇ ὑπεκωφῆσει αὐτοῦ.

Τοσαῦτα — αὐτόν. — *Τοσαῦτα*, ὅσα ἐκείνος μὲν ἐποίησεν, οὗτος δὲ παρίλιπε διὰ τὸ πλήθος αὐτῶν.

Ἰρα — πληρωθῇ. Κάνταῦθα τὸ *Ἰρα* οὐκ ἐστὶν αἰτιολογία, ἀλλ' ἐκβάσεως, ἥτοι πληρώσεως τοῦ μέλλοντος, ὅτι ἐμελλε πληρωθῆναι. Καὶ πανταχοῦ τὸ *Ἰρα ὁ λόγος τοῦ προφήτου πληρωθῇ*, καὶ τὸ *Ἰνα* ἢ προφητεία πληρωθῇ, καὶ τὸ, *Ὅπως καὶ τὰ τοιαῦτα τοιαύτην ἔχουσι τὴν σημασίαν, εἰ καὶ (78) μὴ ἐν τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς τοῦτο δεδηλώκαμεν. Οὐ γὰρ διότι εἶπον οἱ προφήται, εἰκὸς τοῦτο γεγονῶσιν δ' εἶπον· ἀλλὰ διότι ἐμελλον γενέσθαι, διὰ **C** τοῦτο εἶπον οἱ προφῆται. Ἰδῶμα γὰρ (79) ἐστὶ τοῦτο τῆς Γραφῆς, ὡς προεδήλωται, δηλοῦν τὸ ἀψευδὲς τῆς προφητείας καὶ τὸ πάντως πληροῦμενον.*

Ὅν — ἡμῶν. Περὶ τῶν μὴ πιστευσάντων τοῦτο εἶρηκεν ὁ προφήτης, τούτων τε καὶ τῶν τοιούτων· ἀκοὴν λόγων τὴν περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητείαν, ἣν ἀκούσαντες οἱ προφῆται τοῖς ὡσὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἐνηχηθεῖσαν, προσεφῆτευσαν. Λέγει δὲ ὅτι οὐδαὶς τῶν τοιούτων ἐπίστευσεν αὐτῇ.

Καὶ — ἀπεκαλύφθη. Βραχίων τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ὡς δύναμις αὐτοῦ. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος· *Χριστὸς Θεοῦ δύναμις*. Οὐδενὶ τούτων ἐγνωρίσθη οὐ παρὰ τὴν αὐτοῦ κρυφιώτητα, ἀλλὰ παρὰ τὴν αὐτῶν **D** τύφλωσιν. Αὐτὸς μὲν γὰρ δίκην ἡλίου τὸ φῶς τῆς οικείας θεότητος εἰδείκνυε καὶ διὰ λόγων καὶ δι' ἔργων· αὐτοὶ δὲ σαθρωθεῖσαν τῇ πονηρίᾳ τὴν δρασιν ἔχοντες οὐκ (80) ἐνετράνιζον.

Διὰ τοῦτο — Ἡσαίας. Κάνταῦθα τὸ *Διὰ τοῦτο*

⁷⁸ Joan 1, 12. ⁷⁹ I Cor. 1, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(78) Monuit quidem in superioribus etiam, nec tamen ita aperte. Igitur mox dicit, προεδήλωται.

(79) Δέ, pro γάρ, A.

(ff) De his qui, etc. De incredulis hoc dixit propheta, tam de his quam de aliis his æqualibus. In-
 ιερῆς τούτων τε καὶ τῶν τοιούτων inculcavit post

bitrabantur se Deo placere" ac salvos fieri. Atqui hæc tenebræ jam illos habebant; sed ait: *Non vos comprehendant*, id est, ne usque ad finem dominentur vobis.

Vers. 35. *Et -- vadat*. Errat, offendit, præcipitur.

Vers. 36. *Donec -- lucem*. Sermonem explanavit.

Vers. 38. *Ut -- stitis*. In primordiis quoque Evangelii dixit hic evangelista: *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri credentibus in nomen ejus* ⁷⁸. Sed ibi quidem intelligimus, quod filii sunt Patris: hic autem, quod filii ipsius Filii: ut discas, quod una sit Patris et Filii operatio, et amborum omnia esse communia.

Vers. 36. *Hæc -- eis*. Sciebat namque, iram illorum turbatam esse ac irritatam: ideo abscondit se ne amplius inflammaretur, sed magis ejus secessione sedaretur.

Vers. 37. *Tam multa -- eum*. — *Tam multa*; quot autem illud ediderit, prætermisit hic propter eorum multitudinem.

Vers. 38. *Ut -- completeretur*. Etiam hic dictio *Ut*, non est causalis sed eventum dicit, sive ejus quod futurum est, completionem. Et ubicunque dicitur: *Ut sermo prophetæ completeretur*, ut prophetia completeretur; dictio *Ut*, et Græcæ dictiones *ἵνα*, *ὅπως* ac similes, dictam eandem habent significationem, quamquam in aliis evangelistis hoc non manifestavimus. Neque enim, quia dixerunt prophetæ, ideo facta sunt quæ dixerant, sed quia futurum erat ut fierent, propterea prædixerunt prophetæ. Nam Scripturæ idioma est, ut prædiximus, quo significat infallibilitatem prophetiæ et omnimodam ejus completionem.

Vers. 38. *Quem -- nostro*. De his qui (ff) non crediderunt, hoc dixit propheta; auditum dicens horum ac similitum, prophetiam de Christo, quam prophetæ cum audissent, auribus animarum suarum a divino Spiritu immissam, prophetaverunt. Dicit ergo, quod nullus talium illi crediderunt.

Vers. 38. *Et -- revelatum est?* Brachium Patris est Filius, utpote potentia ac robur ejus. Ait enim Paulus: *Christus Dei potentia* ⁷⁹. Nihil horum cognitum est, non propter sui absconsionem, sed propter illorum cæcitatem. Ipse siquidem in modum solis, lucem suæ divinitatis ostendebat, ei per sermones, et per opera. Illi vero malitia depravatam habentes aspectum non illustrabantur.

Vers. 39. *Propterea -- Isaias*. Etiam hic, *Pro-*

(80) Τρανῶ; ἐγίνωσκον. De τρανοῦν hoc sensu, vide Huet. ad Orig. t. III, p. 564, nota a.

λέγων. Tollenda ergo sunt *horum et similitum* post dicens.

terca, non causale est, sed futuri declarativum A quia futurum erat, ut credere non possent, sive non vellent: nam si voluissent, utique credidissent. Non posse, siquidem etiam significat: non velle sicut in præcedentibus docuimus. Aut, non poterant credere, prohibiti a malitia et cæcitate sua. Quid ergo iterum dixit Isaias?

Vers. 40. *Excæcavit — cor*. Et hoc Scripturæ idioma est, Dei permissionem, quasi opus ejus appellare. Siquidem *Excæcavit*, et *Induravit*, significant, excæcari ac indurari permisit, tanquam incurabiles: neminem enim vi attrahit, propter liberum cujusque arbitrium. Simile etiam est, quod dicitur: *Indurans indurabo cor Pharaonis*⁴⁷; et: *Declinare fecisti semitas nostras a via tua*⁴⁸; et: *Errare fecisti nos, Domine, a via tua*⁴⁹; frequentiaque sunt hujusmodi in Veteri Testamento idiomatica.

Tale quoque est, quod apud Paulum dicitur: *Tradidit illos Deus in reprobum sensum*⁵⁰, et: *Tradidit illos in affectiones ignominie*⁵¹. Nam Deus non solum nemini hoc facit, sed nec relinquit, nisi eum relinquamus. Ait namque: *Peccata vestra divisionem faciunt inter me et vos*⁵². Rursumque dicit: *Ignorasti legem Dei tui, ignorabo et ego te*⁵³. Et David: *Ecce, qui elongant se a te, peribunt*⁵⁴. Ad hæc Salvator ipse in Evangelii: ad Jerusalem: *Quoties volui congregare filios tuos, et cætera et nolulistis*⁵⁵.

Vers. 40. *Ut — eos*. Rursum *Ut*, non est causæ reddivum, sed futuri demonstrativum (gg), quia futurum erat, ut oculis non viderent, et corde non intelligerent, neque converterentur, nec sanarentur. Oculos autem dicit intellectuales: nam oculis non videre, declaratur per id quod subditur: *Corde non intelligere*.

Hæc tamen verba alio modo declarata sunt in Evangelio juxta Matthæum, alio dicta tempore.

Vers. 41. *Hæc — eo*. *Hæc* puta, de cæcitate ac induratione, et cætera. *Gloriam autem ejus* dicit gloriosam illam visionem, quando vidit Dominum sedentem super solium excelsum⁵⁶, et ea quæ circa ipsum erant, terribilia ac magnifica erant. Tunc enim Filium vidit: et hæc postmodum dixit ac locutus est D de eo, cum tunc hæc ab eo audisset. Nam de Christo crant, quod excæcandi et indurandi erant, non visuri, nec intellecturi, quod Deus esset, neque convertendi ab errore, ut sanarentur vulnera animarum ipsorum.

⁴⁷ Exod. iv, 21.

⁴⁸ Psal. cxliii, 19.

⁴⁹ Isa. lxxiii, 17.

⁵⁰ Rom. i, 28.

⁵¹ ibid. 26.

⁵² Isa. lii, 2.

⁵³ Osce iv, 6.

⁵⁴ Psal. lxxii, 27.

⁵⁵ Matth. xxiii, 37.

⁵⁶ Isa. vi, 1.

οὐκ ἔστιν αἰτιολογίας, ἀλλὰ μέλλοντος, ὅτι ἐμελλον οὐ δύνασθαι πιστεύειν, εἴτουν οὐ βούλεσθαι. Εἰ γὰρ ἐβούλοντο, ἐπίστευον ἄν. Τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι σημαίνει καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι, ὡς καὶ προλαβόντες ἐδιδάξαμεν. Ἡ οὐκ ἠδύναστο, κωλυόμενοι ὑπὸ τῆς κακίας καὶ πωρώσεως αὐτῶν. Τί οὖν πάλιν εἶπεν Ἡσαίας;

Τετύφλωκεν — καρδίας. Ἰδιώμα καὶ τοῦτο τῆς Γραφῆς, τὸ τὴν παραχώρησιν τοῦ Θεοῦ ὡς πρῶτον αὐτοῦ λέγειν. Τὸ γὰρ Τετύφλωκε, καὶ τὸ Περώρωκεν, ἀντὶ τοῦ Παραχώρησε τυφλωθῆναι καὶ πωρωθῆναι ὡς ἀνιάτων· οὐδένα γὰρ ἀνθέλκει ἐκ τὸ αὐτεξούσιον ἐκάστου. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ Σκληρύνων σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραῶ· καὶ τὸ, Ἐξέκλινας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου· καὶ τὸ, Ἐπλήρησας ἡμᾶς, Κύριε (81), ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου· συνεχῆ δὲ τὰ τοιαῦτα ἰδιώματα παρὰ τῇ Παλαιᾷ Γραφῇ.

Τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ παρὰ Παύλῳ· Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν· καὶ Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας. Ὁ γὰρ Θεὸς οὐ (82) μόνον οὐδέ τι τοιοῦτον πρῶττει· ἀλλ' οὐδὲ ἐγκαταλιμπάνει, ἔάν μὴ ἐγκαταλιπωμεν αὐτόν. Λέγει γὰρ· Οὐχὶ αἱ ἁμαρτίαι ὁμῶν διαστῶσιν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὁμῶν. Καὶ πάλιν φησὶν· Ἐπιστάθου νόμου Θεοῦ σου, ἐπιλήσομαι σου κἀγώ· καὶ ὁ Δαυὶδ· Ἰδοὺ ὁ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται· καὶ αὐθις ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ· Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ οὐκ ἠθέλησας.

Ἰνα — αὐτοὺς. Πάλιν τὸ Ἰνα οὐκ ἔστιν αἰτιολογίας, ἀλλὰ μέλλοντος, ὅτι ἐμελλον μὴ ἰδεῖν τοὺς ὀφθαλμοῖς, μὴδὲ νοῆσαι τῇ καρδίᾳ, μὴδ' ἐπιστραφῆναι καὶ ἰαθῆναι. Ὄφθαλμοὺς δὲ λέγει τοὺς νοητοὺς· τοῦ γὰρ μὴ ἰδεῖν τοὺς ὀφθαλμοῖς ἐφεσηνευτικὸν τὸ μὴδὲ νοῆσαι τῇ καρδίᾳ.

Ταῦτα δὲ τὰ ῥητὰ τρόπον ἕτερον ἡρμηνεύθησαν ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον, καὶ ἕτερον ῥηθέντα καιρῶν.

Ταῦτα — αὐτοῦ. — Ταῦτα, τὰ περὶ τῆς τυφλώσεως καὶ πωρώσεως, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀόξαν δὲ αὐτοῦ φησὶ τὴν ἐνδοξὸν ὀπτασίαν ἐκείνην, ὅτε εἶδε τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ, καὶ τὰλλα τὰ περὶ αὐτοῦ φοβερά καὶ ἐξαισια. Τὸν Ἰῶν γὰρ εἶδε τότε, καὶ ταῦτα εἶπεν ἕστερον καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ, ἀκούσας αὐτὰ τότε παρ' αὐτοῦ. Περὶ τοῦ Χριστοῦ γὰρ ἦσαν, ὅτι ἐμελλον τυφλωθῆναι καὶ πωρωθῆναι, καὶ μὴ ἰδεῖν, μὴδὲ συνιέναι ὅτι Θεὸς ἐστὶ, μὴδ' ἐπιστραφῆναι ἀπὸ τῆς πλάνης, καὶ ἰαθῆναι τὰ τραύματα τῆς ψυχῆς αὐτῶν.

Variæ lectiones et notæ.

(81) A ponit vocabulum Κύριε, paulo post, ante συνεχῆ.

(82) Οὐ μόνον absunt A.

(gg) Demonstrativum. Hoc de suo addidit, ac si repererit ἀποδεικτικόν.

Ὁμοῦ — Θεοῦ. Οὐκ ἄρα ἀρχοντες ἦσαν, ἀλλὰ δουλοὶ δόξης ἀνθρωπίνης. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἔλεγεν αὐτοῖς· Πῶς δύνασθε ὑμεῖς πιστεῦσαι, δόξαν παρὰ ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητοῦντες;

Ἰησοῦς — με. Ἐνδόντος τοῖς (85) Ἰουδαίοις τοῦ θυμοῦ, πάλιν ἀνεφάνη καὶ διδάσκει. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ πιστεύει εἰς τὸν πέμφσαντά με· οὐ μόνον διότι μία φύσις καὶ θεότης ἀμφοῖν, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τιμὴ εἰς τὸν ἀποστείλαντα διαβαίνει. Τὸ δὲ οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ δοκεῖ μὲν ἀρνήσεως; ἔστι δὲ μᾶλλον προτροπῆς εἰς τὸ πιστεῦσαι. Τοιοῦτον δὲ ἐστὶ καὶ τό· Ὁ ἐμὲ δεχόμενος οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ τὸν ἀποστείλαντά με. Ἰδιωματικὰ γὰρ καὶ (84) τὰ τοιαῦτα.

Χρῆ δὲ γινώσκαι ὅτι ἑτερόν ἐστι τὸ πιστεῦσαι αὐτῷ, καὶ ἑτερόν ἐστι τὸ πιστεῦσαι εἰς αὐτόν· τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ πιστεῦσαι τοῖς λόγοις αὐτοῦ, ὃ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων λέγεται· τὸ δὲ ἐστὶ πιστεῦσαι εἰς τὴν θεότητα αὐτοῦ, ὅπερ ἐπὶ Θεοῦ μόνου λέγεται.

Καὶ — με. Θεωροῦν τὴν διὰ τοῦ νοῦ λέγει· ὅτι Ὁ γνοὺς τὴν ἐμὴν θεότητα ἔγνω τὴν τοῦ Πατρὸς μου. Μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ θεότης ἐν ἡμῖν. Καὶ ἐγὼ εἰκὼν εἰμι τοῦ Πατρὸς ἀπαράλλατος.

Θεωρεῖ δὲ τις τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα οὐκ ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς· ἀθεώρητος γὰρ ἡ θεία φύσις, καὶ παντελῶς ἀνεννόητος κατὰ τό· Θεὸν οὐδεὶς εἶδρακε πώποτε· ἀλλ' ἀπὸ τῶν θεοπρεπῶν ἔργων καὶ λόγων αὐτοῦ.

Ἐγὼ — ἐλήλυθα. Φῶς νοητὸν λύων τὸ νοητὸν σκότος, καὶ διὰ τῶν θεοπρεπῶν ἔργων καὶ λόγων παραδεικνύων τὰς ἀκτίνας τῆς θεότητος τοῖς ὕψιστιν ὀφθαλμοῖς.

Ἰνα — μείνη. Τῇ τῆς κλήνης, τῇ τῆς ἀμαρτίας. Διαφόρως δὲ τὰ αὐτὰ λέγει διαμαρτυρόμενος, καὶ τῇ συνεχεῖα μαλάξαι τὸ σκληρὸν τῆς καρδίας αὐτῶν βουλόμενος; καὶ πᾶν εἰσφέρων τὸ ἑαυτοῦ· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἔκραξε.

Καὶ — αὐτόν. Ἐν τῷ νῦν αἰῶνι.

Ὁ — κόσμον. Εἶπε καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ ὅτι Οὐκ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνη τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Καὶ ἀνάγνωθι πάλιν ἐκεῖ τὴν ἐξηγήσιν εὔχουσαν.

Ὁ — αὐτόν. Ὁ ἀπειθῶν ἐμοὶ καὶ μὴ δεχόμενος τὰ ῥήματά μου ἔχει τὸν (85) κατακρίνοντα, τὸν ἐλέγχοντα αὐτόν. Τίς δὲ ἐστὶν οὗτος, ἀκουσον.

Ὁ λόγος — ἡμέρα. Τίς δὲ ὁ λόγος οὗτος, ἐνωσι-σθητι.

Vers. 42. *Verumtamen* — Vers. 43. *Dei*. Siquidem princeps non erant, sed servi gloriæ humanæ. Propterea etiam Dominus illis dicebat: *Quomodo potestis vos credere, cum gloriam a vobis mutuo sumatis, et gloriam quæ a solo Deo est non quaeratis* 57?

Vers. 44. *Jesus* — me. Mitigata Judæorum ira apparuit iterum et docet. Quod autem dicit, tantundem est, ac si dicat: *Qui credit in me, credit in eum, qui me misit*: non solum quia una est natura et divinitas amborum, verum etiam, quia honoræi qui missus est, exhibitus, redundat in eum qui misit. Et quod ait, *Non credit in me*, videtur quidem negationis, sed magis est exhortationis ad credendum. Simile quoque est et illud: *Qui susceperit me, non me suscipit, sed eum qui misit me* 58. Nam et hæc idiomatis sunt aliaque hujusmodi.

Scire autem oportet, quod aliud est credere ei, quam credere in eum; illud siquidem est, credere sermonibus ejus, quod de cæteris etiam hominibus dicitur; hoc autem est, credere in divinitatem ejus, quod de solo Deo dicitur.

Vers. 45. *Et* — me. Visionem eam dicit, quæ mentis est, ac si dicat: *Qui meam cognovit divinitatem eam quæ me cognovit, quæ Patris est; nam una et eadem est in nobis divinitas: et ego Patris imago sum, per omnia illi similis.*

Videt autem quispiam Christi divinitatem, non ex natura sua; divina siquidem natura invisibilis est, ac penitus intelligibilis, juxta illud: *Deum nemmo vidit unquam* 59, sed ex operibus divinis ejusque sermonibus.

Vers. 46. *Ego* — veni. Lux intellectualis solvens tenebras intellectus, per divina opera ac verba, divinitatis radios sanis ostendens oculis.

Vers. 46. *Ut* — maneat. Quæ sunt in errore peccati. Frequenter etiam eadem contestando dicit, assiduitate volens durum illorum cor emollire, et quidquid ad se attinet, in medium adducens: propterea siquidem etiam clamabat.

Vers. 47. *Et* — eum. In præsentis sæculo.

Vers. 47. *Neque* — mundum. Dixit etiam tertio capite: *Non misit Deus Filium suum in mundum, ut condemnet mundum, sed ut salvetur mundus per eum* 60: et ibi quoque lege enarrationem quæ optima est.

Vers. 48. *Qui* — ipsum. Qui mihi non parat, nec suscipit verba mea, habet qui se convincat ac condemnet; quis sit autem is, audito.

Vers. 48. *Sermo* — die. Quis autem sit hic sermo, advertite.

57 Joan. v, 44. 58 Marc. ix, 37. 59 Joan. i, 18. 60 Joan. iii, 17.

Variæ lectiones et notæ.

(83) Genitivum habet Hentenius. Sed dativum videtur Euthymius elegisse, ne plures genitivi concurrent.

(84) Καὶ ταῦτα Α.

(85) Τὸν κρίνοντα Α.

Vers. 49. *Quia — loquar.* Quia dicebant non esse eum a Deo, et propterea non obediebant ei, ait: In novissimo die sermo, quem locutus sum dicens, quod ex meipso non sum locutus, sed Pater, qui misit me, ipse mihi præceptum dedit, quid dicam et quid loquar, ille condemnabit eum, loco accusatoris constitutus, convincens, omnemque amputans occasionem, quem operibus confirmavi, ex omni parte ostendens, quod Deo non sim contrarius.

Vers. 50. *Et — est.* Utpote vitam concilians æternam, tanquam ad vitam adducens æternam. Sunt ergo inexcusabiles, qui ea non auspicunt, quæ mihi præcepta sunt, ut loquar, videlicet verba mea, doctrinam meam: et sibi ipsi sunt inimici, utpote vitam non suscipientes æternam.

Hæc vero: Quid dicam et quid loquar, idem significant. Multa autem sunt hujusmodi apud sacram Scripturam.

Vers. 56. *Quæ — loquor.* Et per prædictam et per præsentem sententiam, rursus inducit eos ad fidem, parcens adhuc illis præ immensa benignitate. De hujusmodi autem humilitate verborum dispensatoris dictionum, variis in locis diximus. Illa namque: *A meipso non veni*⁶¹; et: *Ex meipso non sum locutus*⁶²; et: *Ipse mihi præceptum dedit, quid dicam et quid loquar*⁶³, ac similia, manifestius quidem confirmant, quod Deo non sit contrarius: secretius vero innuunt quod Patri sit æqualis.

CAP. XIII. Vers. 1. *Ante — Patrem.* Nam postquam mortuus est ac resurrexit, a terra in cælum migravit.

Vers. 1. *Cum dilexisset — eos.* Suos, vocat discipulos, utpote domesticos propter obedientiam. Sui autem appellati quoque sunt omnes Judæi, tanquam cognati: imo etiam omnes simul homines, tanquam creaturæ ipsius. Addidit autem, *Qui erant in mundo.* Nam qui jam in virtute mortui erant, ejus etiam proprii dicebantur, Abraham videlicet Isaac et Jacob, quique tempore illorum justii erant. Cum dilexisset ergo discipulos ad id usque temporis, tunc magis dilexit eos. Nam, in *finem*, idem significat quod vehementer. Quia enim jam moriturus erat, eosque relicturus, dilectionem intendit ad accensionem vehementioris memoriæ ipsius. Signum vero intentionis fuit, lotio pedum illorum: nam qui aliquem ferventer amat, ne extremum quidem ejus ministerium devitat.

Vers. 2. *Et cæna facta.* In diversorio, in instrato coenaculo: quia facta vespera, sicut dixit Matthæus arcubuit cum duodecim⁶⁴. Quære ergo hanc sententiam sexagesimo tertio ejus capite, ac lege omnem, quæ ibi data est, expositionem.

Vers. 2. *Cum diabolus — traderet.* Cum jam tunc cogitationem immisisset, quando unguentum effudit super caput Jesu mulier, de qua scripsit Matthæus. Quære ergo juxta finem sexagesimi secundi

Ότι — λαλήσω. Έπει Δεγον ετι ούκ εστιν εκ του Θεου, και δια τουτο ούκ επιθουτο αυτω, φησιν δε: Έν τῃ εσχάτη ημερα ο λόγος ον ελάλησα λέγων οτι εκ εμαυτου ούκ ελάλησα, αλλ' ο πέμφας με Πατήρ, αυτός μοι ενετειλατο τι ερω και τι λαλήσω, εκεινος κρινει αυτον, εν τάξει κατηγορου ιστάμενος και διελλίγων, και πδσαν απολογίαν περιαιρών, ον εδεδαιουν τοις εργοις, πανταχούθεν δεικνύων οτι ούκ ειμι αντίθεος.

Και — εστιν. Ός ζωην αιώνιον προξενουσα, ως εις ζωην αιώνιον άγουσα. Αναπολόγητοι ουν οι μη δεχόμενοι τα ενταλθέντα μοι λαληθῆναι, ητοι εδ ρήματά μου, την δεδασκαλιαν μου και επιβουλει ειςιν αυτων ως μη δεχόμενοι την αιώνιον ζωην.

Το δε· Τι ερω και τι λαλήσω το αυτῷ δελοῦσι. Πολλά δε τοιαυτα παρῃ τῃ Γραφῃ.

Α — λαλώ. Και δια του προρηθηέντος, και δια του παρόντος ρητου, πάλιν ενάγει τούτους εις πίστιν, ετι φειδόμενος αυτων οπδ της άπειρου φιλανθρωπιας. Περι μέντοι της ταπεινότητος των τουούτων οικονομικων ρημάτων διαφάρως ειρήκαμην. Το γάρ 'Απ' εμαυτου ούκ ελάλησα, και 'Εκ εμαυτου ούκ ελάλησα, και αυτός μοι εντολήν εδωκε, τι ερω και τι λαλήσω, και τα τοιαυτα, φανερωτερον μὲν το μη ειναι αυτον αντίθεον βαδατούσι, κρυφιώτερον δε το ειναι αυτον Ισον τῷ Πατρί υποφαινουσι.

Πρό — Πατέρα. Άποθανων γάρ και αναστάς, μετέβη από της γῆς εις τον ουρανόν.

Άγαπήσας — αυτούς. Ίδιους λέγει τοις μαθητάς, ως οικειους δια την εσπαιθειαν. Ίδιοι δε αυτου προσηγορευθησαν και οι πάντες Ιουδαίοι ως συγγενεις· και οι σύμπαντες ανθρωποι ως δημιουργήματα αυτου. Τους εν τῷ κόσμῳ δε ειπε, διδοι και οι τετελευτηκότες εν άρετῃ Ιδιοι αυτου ησαν, 'Αβραάμ και 'Ισαάκ και 'Ιακώβ, και οι κατ' εκεινους δικαιοι. Άγαπήσας ουν, φησι, τοις μαθητάς άχρι του τότε καιρου, τότε μάλλον ηγάπησεν αυτους· το γάρ εις τέλος το σφόδρα δηλοῖ. Έπει γάρ εμελλεν ηδη αποθανειν και απολιπειν αυτους, επιτεινει την αγάπην εις εμπύρευμα μνήμης αυτου σφοδροτέρα. Σημειον δε της επιτάσεως το νίφατους πόδας αυτων. Ό γάρ αγαπών τινα θερμώς ούδε την εσχάτην ύπηρεσιαν αυτου παραιτεται.

Και ζελου του γενομένου. Έν τῷ καταλύματι, όπου το εστρωμένον ανώγειων, οτε οφίας γενομένης, ως ειπε Ματθαιος, ανέκειτο μετά των δώδεκα. Ζήτησον ουν τουτι το ρητόν εν τῷ εξηκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ αυτου, και άνάγνωθι πδσαν την εκει ρηθεισαν εξηγησιν.

Του διαβόλου — παραδῶ. Ηδη βεβληκότες ισγισμὸν τότε, οτε το μύρον κατέχευεν επί την κεφαλήν του Χριστου η γυνή, περι ης Ματθαιος ιστόρησε. Ζήτησον ουν πρός τῷ τέλει του εξηκοστου δευτερου

⁶¹ Joan. vii, 28. ⁶² Joan. xiv, 10. ⁶³ Joan: xii, 49. ⁶⁴ Matth. xxvi, 20.

κεφαλαιου αὐτοῦ τὸ Ἄμην, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἄκουσον ἰσχυρῶς τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἀνάγνωθι τὸ τέλος τῆς ἐκείνῃ βηθείας ἐξηγήσεως.

Τούτω δὲ παρενέβαλεν ὁ εὐαγγελιστής, ἐκπληρόμενος τὴν ὑπερβάλλουσαν τοῦ Σωτῆρος ἀνεξικακίαν, ὅτι καὶ τούτου τοὺς πόδας ἐνίψε, μελετώντος ἤδη προδοῦναι αὐτόν.

ΚΕΦ. ΙΓ'. Περὶ τοῦ νικητοῦ

Εἰδὼς — χεῖρας. Ὡς Υἱὸς γενήσῃ καὶ μονογενεῖ. Ἄνθρωποπραπῶς δὲ εἶπεν ὅτι πάντα δίδωκεν αὐτῷ ὁ Πατήρ εἰς τὰς χεῖρας, μιμούμενος τὸν Χριστὸν τοιοῦτα λέγοντα περὶ ἑαυτοῦ κολλάκις κατ' οἰκονομίαν, ὡς διαφόρως εἰρήκαμεν. Ὡσπερ δὲ ὁ Πατήρ παραδίδωσι τῷ Υἱῷ, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί, Φησὶ γὰρ Παῦλος· Ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί.

Καὶ — ὑπάγει. Ὡς Υἱὸς Θεοῦ καὶ Θεός. Φησὶν οὖν ὅτι εἰδὼς ἑαυτὸν παντοκράτορα, καὶ Υἱὸν Θεοῦ, καὶ τοσαύτης μὲν ἐξουσίας, τηλικαύτης δὲ ἀξίας, ὅμως εἰς ἄκραν συγκατέβη ταπεινώσων· ἅμα μὲν τὴν εἰς τοὺς μαθητὰς ἀγάπην ἐνδείκνυμενος, ἅμα δὲ παιδείων αὐτοὺς ταπεινοφρονεῖν.

Ἐγείρεται — ἰμάτια. Οὐ πάντα, ἀλλὰ τὸ ἐξωθεν περιβόλαιον, ἢ καὶ τὸ μετ' ἐκείνου, πρὸς τὸ (86) εὐσταλῆς εἶναι.

Καὶ λαθῶν — ἑαυτόν. Τῷ λεντίῳ διέζωσεν ἑαυτόν πρὸς τὸ ἐκμάσσειν δι' αὐτοῦ τοὺς πόδας τῶν νικητόμενων.

Εἶτα — νικητῆρα. Αὐτὸς καὶ τὸ ὕδωρ κομίσας, καὶ πάντα μετὰ πάσης προθυμίας αὐτουργήσας, ἵνα καὶ ἡμεῖς διακονοῦντες πάντα μετὰ πάσης προθυμίας (87) αὐτουργῶμεν, εἰς ἐκείνον ἀποδιέποντες, καὶ μὴ ἐπαιρούμεθα· τί γὰρ ἡμεῖς πρὸς τὸν Θεόν; Τὸ μείντοι λέντιον, καὶ τὸν νικητῆρα, καὶ τὴν ὄβριαν, ἀπὸ τοῦ οἰκοδεσπότης πάντως ἐλαβεῖν εἰς τὴν τότε χρῆσιν.

Καὶ — Πέτρον. Ἐπεὶ ἤρξατο νίπτειν, εἶτα ἤλθε πρὸς τὸν Πέτρον, φαίνεται ὅτι (88) πρῶτον ἐνίψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰσκαριώτου, ἅμα μὲν εὐεργετῶν ἄχρι θανάτου καὶ τιμῶν τὸν προδότην αὐτοῦ, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὁμοίως ποιῶμεν, ἅμα δὲ καὶ βουλόμενος αὐτὸν κατανοῆσαι, τοιαῦτα κατὰ τοῦ τοιοῦτου κηδεμόνος διανοούμενον.

Καὶ — πόδας; Σὺ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Ἐκπλαγεῖς γὰρ εἶπε τοῦτο, καὶ σφόδρα εὐλαβηθεῖς.

Ἄπεκρίθη — ἄρτι. Ὁ ἐγὼ διδάσκω διὰ τούτου τοῦ πράγματος.

⁸⁶ Matth. xxvi, 13. ⁸⁸ I Cor. xv, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(86) Εὐσταλῆς Α.
(87) Αὐτουργίας Α.

(88) Est hæc Chrysostomi opinio, tom. VIII, p. 415 A.

(hh) Licet—esset. In Græco tantum est, ac tantæ potestatis.

A capitis ipsius, ubi dicitur: Amen dico vobis, ubicunque prædicatum fuerit hoc Evangelium in universo mundo⁸⁶, et cætera, et lege finem datæ ibi expositionis.

Hoc autem interposuit evangelista cum stupore admirans excellentem Christi clementiam, qui hujus etiam pedes lavit, qui in proximo erat eum traditurus.

CAP. XVI. De lotione pedum.

Vers. 3. Sciens — manus. Tanquam Filio legitimo et unigenito. Humano autem more dixit: Omnia dedit ipsi Pater in manus, Christum ipsum imitans, qui frequenter hujusmodi de se dispensatorie solet dicere, sicut variis in locis diximus. Sicut autem Pater tradit Filio, sic et Filius Patri. At enim Paulus: Cum tradiderit regnum Deo et Patri⁸⁸.

Vers. 3. Et — irsi. Tanquam Filius Dei ac Deus. At ergo: Sciens seipsum omnipotentem ac Dei Filium: licet tantæ esset (hh) potestatis, talisque dignitatis, ad extremam tamen descendit humilitatem, tum dilectionem erga discipulos ostendens, tum eos animi modestiam edocens.

Vers. 4. Surgit — vestimenta. Non omnia, sed exteriorem amictum, aut etiam indumentum, quod vesti illi exteriori adhærebat, quo succinctior esset ad id quod facere parabat.

Vers. 4. Cumque accepisset — se. Linteo sese præcinxit ad extergendos lavandorum pedes.

Vers. 5. Deinde — pelvim. Ipse etiam aquam forebat, et universa cum omni promptitudine propriis manibus faciebat ut et nos ministrantes, cuncta cum omni promptitudine per nos ipsos faciamus, in illum respicientes: neque extollamur: quid enim sumus nos, si ad Deum conferamur? Linteum itaque, pelvim ac hydriam a patrefamilias procul dubio in eum tunc usum accepit.

Vers. 5. Et — Vers. 6. Petrum. Quia lavare cœpit ac postmodum venit ad Petrum, apparet, quod primum laverit pedes Iscariotæ, simul quidem beneficio afficiens ac honorans proditorem suum usque ad mortem, ut et nos similiter faciamus. Simul etiam compungi volens illum, qui talia adversus talem gubernatorem cogitaret.

Vers. 6. Et — pedes? Tu qui Filius Dei es? In stuporem versus hoc dixit, ac vehementer cum reverentia veritus.

Vers. 7. Respondit — modo. Quod ego hac re doceo.

Vers. 6. *Scies autem postea.* Quando hoc manifestaverō. Nam paulo post de hoc dicturus est : *Si ego lavi vestros pedes Dominus et Magister, et vos debetis invicem alii aliorum lavare pedes*⁸⁷. Vel scies postea, cum me videris in cœlum assumptum, cum venerit super vos Paracletus : tunc enim scies, qualis quale fecerim opus et quare.

Vers. 8. *Ait — æternum.* Hoc est, nunquam ; asseverabat enim honorans illum ac venerans.

Vers. 8. *Respondit — Vers. 9. caput.* Non dixit, quatu ob causam hoc faceret, sciens illi non posse eo modo persuaderi, sed potius magis repugnaturum ; sed cum præ nimio amore repugnaret, ex hoc illi persuadet : comminatus namque excisionem, protinus eum inclinavit, fecitque, ut ille amplius petat, quam prius ab eo petebatur : et tantum se offerat id ministerium perferendum, quantum prius ad repugnandum, imo etiam amplius. *Non tantum, inquit, pedes, sed et manus et caput :* ita nimia dilectione et trimum obsistebat, et postmodum concedebat.

Vers. 10. *Dicit — estis.* Ne opinarentur lotionem hanc, purificationem quamdam esse, quale et baptismum, hujusmodi opinionem exemplariter solvit dicens : *Qui lotus est, non indiget lavari, nisi solos pedes,* quibus calcando lavacrum egreditur, sed est mundus totus, utpote jam lotus. *Et vos mundi estis,* nempe mundati jam per doctrinam, quam vos docui, et abjecta omni pravitate ac malitia.

Nam et Chrysostomus interpretans illud, *Et vos mundi estis,* ait etiam adjectum esse, Propter sermonem quem locutus sum vobis. Itaque doctrina non opus est vobis, ut mundemini ab his quibus jam emundati estis, nisi ut solis pedibus lavemini, propter causam, quam nunc non scitis, scietis autem postea.

Vers. 10. *Sed non omnes.* Non omnes mundi estis.

Vers. 11. *Sciebat — estis.* Noverat eum, qui præcipitatus et contaminatus erat.

Vers. 12. *Cum — vobis ?* Ignorantes interrogat, quo attentiores reddat : nam postquam factum est, vult nunc docere quod ignorabant.

Vers. 13. *Vos — etenim.* Sum ista, tanquam Deus. Nam cum discipulis loquens sese detegit. Dicens itaque : *Vos dicitis ;* vos me ita appellatis : sermonem invidia carere fecit. Addens autem *Sum,* hujusmodi confirmavit appellationes, nec ad gratiam, sed propter veritatem dictas demonstravit. Jam ergo hinc ratiocinemini.

⁸⁷ Joan. XIII, 14.

Varis lectiones et notæ.

(89) Ἡ πρὶν παραιτεῖσθαι Α.

(90) Chrysost. tom. VIII, p. 416 B. non dicit, hæc προσκεῖσθαι, sed ea explicationis causa infert ex Joan. xv, 3. Dum ergo addit, videtur dicere, id

Γνώση δὲ μετὰ ταῦτα. Ὅτε φανερώσω αὐτῷ. Οὐκ εἰς μακρὴν γὰρ ἔρει περὶ τούτου ἔτι. *Εἰ ἐγὼ ἐνίψα ὑμῶν τοὺς πόδας, ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκων. καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας, καὶ τὰ ἑξῆς ἡ γνώση μετὰ ταῦτα, ὅταν με ἴσῃ ἀναλαμβανόμενον εἰς τὸν οὐρανὸν, ὅτε ἐν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος ἐφ' ὑμᾶς· τότε γὰρ γνώση ἤλικος ὡν ἤλικον ἔργον ἐποίησα καὶ διατί.*

Λέγει — αἰῶνα. — *Εἰς τὸν αἰῶνα,* ἀντὶ τοῦ Πνεύματος δισχυρίζεται γὰρ τιμῶν αὐτὸν καὶ λαὸν αἰδούμενον.

Ἀπεκρίθη — κεφαλῆν. Οὐκ εἶπε μὲν τίνας ἔτεκεν τοῦτο ποιεῖν, γινώσκων αὐτὸν μὴ πεσθησόμενον ἀπὸ τούτου, μάλλον μὲν οὖν ἐπὶ πλείον ἐστυγόμενον· ἐπεὶ δὲ ἀπὸ πολλῆς ἀγάπης δισχυρίζεται, ἀπὸ ταύτης αὐτὸν κελθεῖν. Ἀπειλήσας γὰρ ἔκπτωσιν αὐτῆς, αὐτίκα τοῦτον ὑποκλίνει, καὶ ποιεῖ μᾶλλον αἰτεῖν ὃ (89) πρὶν παρηγεῖτο, καὶ τοσαύτην ἰκεσίαν ἐσφάειν ὅσην πρότερον εἰσέφερον ἐστασιν, μᾶλλον δὲ καὶ πλείονα. *Μὴ τοὺς πόδας γὰρ, φησὶ, μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλῆν.* Οὕτω δὲ ὑπερβολὴν ἀγάπης καὶ πρῶτον ἐπέστη, καὶ ὑστερον ἐπέδωκε.

Λέγει — ἔστε. Ἴνα μὴ ὑπολάβωσιν ὅτι ἡ νίψις αὐτῆ καθάρσιόν τι ἐστίν, οἷον καὶ τὸ βάπτισμα, λύει τὴν τοιαύτην ὑπόψιν παραδειγματικῶς, ὅτι Ὁ λελουμένος οὐ χρήζει λούσασθαι, εἰ μὴ τοὺς πόδας νίψασθαι μόνους, δίδει τοῖς περιπατούντων ἔξισι τοῦ λουτροῦ· ἀλλ' ἐστὶ καθαρὸς ὅλος, ὡς ἦδη λελουμένος. *Καὶ ὑμεῖς καθαροὶ ἔστε, ὡς ἦδη καθαρισθέντες ὑπὸ τῆς διδασκαλίας ἣν ἐδίδαξα ὑμᾶς, καὶ βρῆντες πᾶσαν κακίαν καὶ πονηρίαν.*

Ἐρμηνεύων γὰρ ὁ Χρυσόστομος τὸ· *Καὶ ὑμεῖς καθαροὶ ἔστε·* προσκεῖσθαι (90) λέγει καὶ τὸ· *Διὰ τὸν λόγον ὃν λελάληκα ὑμῖν, ἐκτον τὴν διδασκαλίαν. Οὐ χρήζετε οὖν καθαρισθῆναι ὡν ἐκαθαρίσθητε, εἰ μὴ τοὺς πόδας νίψασθαι μόνους, διὰ πρᾶγμα ὃ οὐκ οἴδατε ἄρτι, γινώσθε δὲ μετὰ ταῦτα.*

Ἄλλ' οὐχὶ πάντας. Οὐ πάντες καθαροὶ ἔστε.

Ἦδει — ἔστε. Ἦδει αὐτὸν ἐκτραχηλισθέντα καὶ βρωθέντα.

Ὅτε — ὑμῖν; Ἐρωτᾷ ἀγνοοῦντας, ἵνα διεγείρῃ εἰς προσοχὴν. Μετὰ γὰρ τὸ ποιῆσαι, λοιπὸν βούλεται διδάξαι τὸ ἀγνοούμενον.

Ἵμεῖς — γὰρ. Εἰμὶ ταῦτα, ὡς Θεός. Πρὸς τοὺς μαθητὰς γὰρ διαλεγόμενος ἐκκαλύπτει ἑαυτὸν. Εἰπὼν μὲν οὖν ὅτι Ἵμεῖς φωνεῖτέ με, ὑμεῖς καλεῖτέ με· οὕτως, ἀνεπαχθῆ τὸν λόγον ἐποίησα· προσθεὶς δὲ ὅτι Εἰμὶ, ἐθεβαλώσῃ τε τὰς τοιαύτας προσηγορίας, καὶ μὴ πρὸς χάριν, ἀλλὰ πρὸς ἀλήθειαν λεγομένης ἀπέδειξε. Λοιπὸν τοίνυν ἐντεῦθεν συλλογίζεται.

προσκεῖσθαι. Aut ex vocabulo ἐπήγαγεν id collegit Euthymius, quo tamen haud adeo diligenter utitur, ut ex multis exemplis constat.

ΕΙ—πόδας. Οὐκ εἶπεν ὅτι Ἐάν ἐγὼ ὁ φύσει Κύριος ἐνίψα ὑμῶν τῶν φύσει δούλων τοὺς πόδας, πολλῶ μᾶλλον ὑμεῖς· οἱ ὁμόδουλοι ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας· οὐδ' ὅτι Ἐάν ἐγὼ ἐνίψα τοὺς τοῦ προδότου, πολλῶ μᾶλλον ὑμεῖς τοὺς τῶν ἐπιβούλων· ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων ταῦτα δηλώσας, ἀφῆκε τὴν διάκρισιν αὐτῶν τῇ συνεσίδησει τῶν ἀκρωμένων.

Ἐπόδειγμα — ὁμῖν. Ἐπόδειγμα τῆς ἐν ἀγάπῃ ταπεινώσεως· ἔδωκα ὑμῖν διὰ τῆς τοιαύτης πράξεως·

Ἰνα — ποιῆτε. Ἐξ ἀγάπης ταπεινούμενοι, καὶ διακονοῦντες τοῖς ὑποβεθηκόσι. Καίτοι γε αὐτὸς μὲν ἦν ὑπὲρ ἐννοίαν καὶ λόγον· ἡμεῖς δὲ ἐσμεν γῆ καὶ σποδός, καὶ τέφρα, καὶ κόνις, καὶ εἰ τι τούτων εὐτελέστερον. Ὅταν δὲ οὐ μόνον οὐ ταπεινούμεθα πρὸς τοὺς ἐλάττωνας, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τοὺς μέζοντας· καὶ οὐ μόνον οὐ νίπτομεν τοὺς πόδας τῶν δούλων, ἀλλ' οὐδὲ τῶν φίλων, οἱ καὶ τοὺς τῶν ἐπιβούλων νίπτειν ὀφείλοντες· ποίας οὐκ ἂν εἶημεν ἄξιοι καταδίκης, οὐ μόνον οὐ μιμούμενοι τὸ δοθὲν ὑπόδειγμα, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐναντίας ἰστάμενοι, καὶ κατὰ διάμετρον ἐπαυρόμενοι, καὶ τὴν ὀφειλὴν οὐκ ἀποδίδόντες. Καὶ ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας.

Ἀμήν — αὐτόν. Λοιπὸν οὖν, εἰ ἐγὼ ὁ ἀσυγκρίτως μέζων οὕτως ἐταπεινώθην, πολλῶ μᾶλλον ὑμεῖς. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς ἀφάτου ταπεινώσεως αὐτοῦ, τὸ δοῦναι ἑαυτὸν παράδειγμα, τὸν Πλάστην τοῖς πλάσμασι, καὶ τρόπον τινὰ συγκρίνεσθαι τὸν ἀσύγκριτον.

Εἶπε δὲ τὸ νόημα τοῦτο καὶ ἐν τῷ ἐνεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μάρθαλον· καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὸ· *Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον* 91) αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.

[92) *Οὐκ ἔστι δούλος.* Ἔως ἂν ἔμιν ἔστι δούλος τούτου, ὁ δὲ ἀπόστολος ἐκαίνοῦ. Ἐλάττωσις γὰρ καὶ τὸ δουλεύειν, καὶ τὸ ἀποπέμπεσθαι.]

ΕΙ — αὐτά. Εἰ ταῦτα οἴδατε, τὰ βηθόντα· οἴδατε δὲ αὐτά, παρ' ἐμοῦ μαθόντες· *Μακάριοι ἔστε, ἐάν ποιῆτε αὐτά.* Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ εἰδέναι μόνον, ἀλλὰ χρῆ καὶ ποιεῖν.

Οὐ — λέγω. Τό· Ἐάν ποιῆτε αὐτά. Περὶ τοῦ Ἰούδα γὰρ τοῦτο εἶπεν, ὃς οὐ μόνον οὐκ ἐμέλλε ποιῆσειν αὐτά, ἀλλ' οὐδ' ἄλλο τι τῶν ἐντεταλμένων, ἤδη τὴν προδοσίαν μελετῶν.

Ἐγὼ — ἐξελεξάμην. Οἶδα, ὡς Θεός, τίνες μὲν τῶν παρ' ἐμοῦ ἐκλεγέντων ποιήσουσιν αὐτά, τίς δὲ οὐ ποιήσει. Καὶ ἀνωτέρω δὲ εἶπὼν ὅτι *Καὶ ὑμεῖς καθυροί ἔστε, ἀλλ' οὐχὶ πάντες*· καὶ ἐν διαφόροις δὲ καιροῖς πολλὰ τοιαῦτα φηγεγᾶμενος, νύττονται μόνον τὸ τοῦ προδότου συνείδος, καὶ ἅμα μὲν διδάσκοντα ὅτι οὐ λανθάνει ἐπιβουλεύων, ἅμα δὲ καὶ εἰς μεταμέλειαν καὶ διόρθωσιν ἐκκαλούμενα, οὐκ ἐπίσσει.

⁹¹ Matth. x, 24. ⁹² Joan. xiii, 10.

Variorum lectiones et notæ.

(91) Αὐτοῦ abest A.

(92) Hæc utriusque in margine habet. Caret iis Hentenius.

Vers. 14. Si—pedes. Non dixit, Si ego, qui natura Dominus sum, lavi vestros pedes, qui natura servi estis, multo magis vos invicem conservi, debetis alii aliorum lavare pedes. Neque dixit: Si ego proditoris lavi pedes, multo magis vos insidiatorum: sed hæc per opera significans, horum disputationem reliquit auditorum conscientiæ.

Vers. 15. Exemplum — vobis. Exemplum dejectionis in dilectione, hoc opere tradidi vobis.

Vers 15. Ut — faciatis. Ex dilectione dejecti, ac subditis ministrantes. At vero ipse quidem erat major, quam intelligi ac dici posset: nos autem sumus terra et cinis, pulvis et cænum, aut si quid his vilius est. Quando vero non tantum ad minores non dejicimus nos, sed neque ad majores: nec solum pedes servorum non lavamus, sed neque amicorum, cum etiam insidiatorum lavare debeamus: quæ, obscuro, condemnatione digni non erimus? qui non solum Christi non imitatur exemplum, verum etiam e contrario erigimur, et ex diametro extollimur, nec quod debitum est exsolvimus. *Et vos, inquit, debetis invicem alii aliorum lavare pedes.*

Vers. 16. Amen — illum. Itaque si ego, qui incomparabiliter major sum, meipsum adeo dejecti, multo magis vos. Et hoc autem ineffabilis humilitatis ipsius est, quod sese dederit exemplum Creatorem videlicet creaturis: et quodammodo se comparaverit, qui incomparabilis est.

Dixit autem et hanc sententiam decimo nono capite juxta Matthæum: ibi ergo quære quod dicitur: *Non est discipulus supra magistrum suum, et pater* ⁹⁰.

†† *Non est servus.* Quoad ille quidem est servus hujus, hic apostolus ejus. Inferioris enim est conditionis, et servire, et nuntium mitti.

Vers. 17. Si — ea. Si hæc novistis, quæ dicta sunt, novistis autem ea, cum a me didiceritis: *Beatis eritis si feceritis ea*, neque enim nosso sufficit, sed et facere oportet.

Vers. 18. Non — dico. Puta, *Si feceritis ea.* Nam de Juda hoc dicebat, qui non solum ea facturus non erat, sed nec aliud quidquam eorum quæ præcepta erant, de prodicione jam curam habens.

Vers. 18. Ego — elegorim. Novi, tanquam Deus, quinam ex electis meis facturi sunt ea, et, et quis sit qui non faciet. Superius quonque dixit: *Et vos mundi estis, sed non omnes* ⁹⁰; variisque temporibus multa hujusmodi locutus est, quæ solius proditoris pungerent conscientiam, simulque docerent, quod eum non lateret proditor, et illum ad poenitentiam ac correctionem evocarent: veram non persuaserunt.

Cur autem etiam proditorem elegerit, diximus octavo juxta Marcum capite, et ibi quære quod dicitur : *Et ascendit in montem, et vocavit quos ipse voluit*⁷⁰, et cætera, totamque illorum verborum lege enarrationem.

V. rs. 18. *Sed* — *suum*. Etiam in hoc loco dictio *ut*, manifestativa est ejus quod futurum erat. Hoc quoque sicut et alia propter proditorem dicit. Nam futurum erat, ut compleretur Scriptura Davidica, quæ ait : *Qui comedit panes meos ampliavit adversum me supplantationem*⁷¹.

Septuaginta ergo ex Hebraico sensu hanc ita interpretati sunt : Christus vero eandem nunc ex eodem interpretatus, aliis dictionibus eandem vim obtinentibus eadem et ipse dicit. Siquidem idem sibi volunt, *Qui edit*, cum evangelista, Christi verba referens, habeat *Ὁ τρώγων*; et, *Qui comedit* cum Septuaginta dicant *ὁ ἐσθίων* : et *Ampliavit*, sicut Sustulit, eodemque modo se habent et reli-

qua. Ait ergo de Juda, *Qui apud me pasclitur*, qui de eadem mensa mecum communicat, neque ob hoc ipsum me reveretur, *Ampliavit* ac sustulit, hoc est, *Confirmavit sive movit adversum me calcaneum et supplantationem*, sive dolum ac insidias, eo quod cum inimicis sit locutus. Solent namque, qui currentes dejicere nituntur, calcaneo insidiari. Ideo calcaneus ac supplantatio dolum ac insidias denotat.

Vers. 19. *Nunc* — *sum*. Ut cum fuerit completa hujusmodi Scriptura, credatis, quod ego sum, de quo illa vaticinabatur.

Vers. 20. *Amen* — *me*. Juxta finem quoque decimi noni capituli Evangelii secundum Matthæum dixit : *Qui recipit vos, me recipit : et qui me recipit, recipit eum, qui me misit*⁷². Nunc autem etiam idem dicit, volens amplius illos consolari, quod futurum esset ut paulo post percurrerent orbem.

Vers. 21. *Hæc* — *spiritu*. Spiritum dicit affectum mæroris ac turbationis, quo movebatur ob proditoris perditionem; nam præ nimia compassione turbabatur. Vehementer enim super eo dolebat. De Lazaro etiam dictam illud declarantes, *Infremuit spiritu*⁷³, spiritum diximus turbationis affectum.

Vers. 21. *Et* — *me*. Testificatus est, sive protestatus de prodicione.

Vers. 22. *Aspiciebant* — *diceret*. Siquidem miserum nondum publicare volebat, exspectans adhuc ejus conversionem.

Vers. 23. *Recumbebat autem* — *Jesus*. Ipse erat qui hæc scribebat, velut significavit idem in fine Evangelii. Hunc autem diligebat Jesus, plus vide-

Α Διὰ τὴν δὲ ἐξελέξατο καὶ τὸν προδότην, εἰρήκαμεν ἐν τῷ ὀγδὼν κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Μάρκον· καὶ ζητήσον ἐκεῖ τὸ· *Καὶ ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος, καὶ προσκαλεῖται οὗς ἠθέλησεν αὐτός, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἀνάγωθι τὴν ὄλην ἐξήγησιν τῶν τοιούτων ῥητῶν.*

Ἄλλ' — αὐτοῦ. Κάνταῦθα τὸ Ἴνα δηλωτικὸν ἐστὶ τοῦ μέλλοντος· οἶον, (93) Ἄλλα διὰ τὸν προδότην τοῦτο λέγω. Μάλλει γὰρ ἡ Γραφή πληρωθῆναι ἢ λαυτικῆ, ἢ λέγουσα· Ὁ ἐσθίων ἄρτους μου ἐμγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερισμῶν.

Οἱ μὲν οὖν Ἐβδομήκοντα οὕτως ἀπὸ τοῦ Ἑβραϊκοῦ τὸ ῥητὸν ἠρμήνευσαν· ὁ δὲ Χριστός, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ τὸ αὐτὸ νῦν μεθερμήνευσεν, τὰ αὐτὰ καὶ αὐτῶς λέγει δι' ἐτέρων ἰσοδυνάμων λέξεων. Ἴσον γὰρ τὸ *ὁ ἐσθίων* καὶ τὸ *ὁ τρώγων*, καὶ τὸ *ἐμγάλυνε* καὶ τὸ *ἐπῆρε* καὶ τὰ λοιπὰ δὲ ὁμοίως ἔχουσι.

sicut Sustulit, eodemque modo se habent et reli-

Φησὶ δὲ περὶ τοῦ Ἰούδα ὅτι Ὁ τρωφόμενος παρ' ἐμοῦ, ὁ κοινωνῶν μοι τραπέζης, οὐδ' αὐτὸ τοῦτο αἰεθθεῖ; ἐμγάλυνε καὶ ἐπῆρεν, ἤγουν ἐκραταίωσε καὶ ἐκίνησε κατ' ἐμοῦ πτέρην καὶ πτερισμῶν, εἶπουν ἐπιβουλήν καὶ ὄδον, διὰ τὸ συλλαλῆσαι τοῖς ἐχθροῖς. Εἰώθασι γὰρ οἱ τοὺς τρέχοντα; ὑποσκίλλειν περὶ ὠμίνοι διὰ τῆς πτέρνης ἐπιβουλεύειν. Διὰ πτέρνα καὶ πτερισμῶς; ἢ ἐπιβουλή καὶ ὁ ὄδος.

Ἀπάγει — εἰμι. Ἴνα, ὅταν πληρωθῆ ἡ τοιαύτη Γραφή, πιστεύσητε ὅτι ἐγὼ εἰμι περὶ οὗ ἐκαίην προφήτευσεν.

Ἄμην — με. Καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἐννεακαιδέκατου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον εἶπεν· Ὁ δεχόμενος ὅμῃς ἐμὲ δέχεται· καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμενος δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με. Καὶ νῦν δὲ τὸ αὐτὸ λέγει, παρηγορῶν αὐτοὺς ἐπὶ πλεόν, μέλλοντας δεῖν οὐπω διατρέχειν τὴν οἰκουμένην.

Ταῦτα — πνεύματι. Πνεῦμα νόει τὸ πάθος τῆς λύπης καὶ συγχύσεως, τῆς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ προδότου. Ἰπὸ γὰρ τῆς ἀγαν συμπαθείας ἐπαράχθη, ὑπεραγγήσας αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου δὲ τὸ Ἐνεδριμήσατο τῷ πνεύματι, ἐρμηνεύοντες πνεῦμα τὸ πάθος τῆς συγχύσεως εἰρήκαμεν.

Καὶ — με. Ἐμαρτύρησεν, ἤγουν διεμαρτύρατε περὶ τῆς προδοσίας.

Ἐβλεπον — λέγει. Οὐπω γὰρ ἤθελε δημοσιεῖσαι τὸν αἴλιον, ἀναμένων ἔτι τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ.

Ἦν δὲ ἀνακαίμενος — Ἰησοῦς. Αὐτὸς ἦν ὁ ταῦτα γράφων, ὡς αὐτὸς ἐπὶ τέλους τοῦ Εὐαγγελίου δεδήλωκε. Τοῦτον δὲ ἡγάπα ὁ Ἰησοῦς, πλεόν δηλονότι, ὡς

⁷⁰ Marc. iii, 13. ⁷¹ Psal. xl, 10. ⁷² Matth. x, 40. ⁷³ Joan. xi, 33.

Variæ lectiones et notæ.

(93) Redde : *veluti. Sed hoc propter proditorem dico.*

(94) Τοῦ B.

ἄξιον ἀγαπᾶσθαι πλέον διὰ κλεινοξίαν ἀρετῆς μα- A
γάλῃς ἢν αὐτὸς ἀπέκρυψε διὰ μετριοφροσύνην.

Λέγεται δὲ καὶ τοσοῦτον ἐκ νεότητος; ἐπιμελήσα-
σθαι καθαρότητος, ὡς μὴ ἰδῆσαι ποτε μηδὲ λογισμὸν
αἰσχρὸν ἀναθῆναι εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ· λογισμὸν
δὲ αἰσχρὸν οὐ τὴν φυσικὴν κίνησιν οἰητέον, ἀλλὰ
τὴν προαιρετικὴν φαντασίαν. Διὸ καὶ παρθένος ὕστε-
ρον ἐπινομάσθη. Τοῦτο δὲ προτίρημα καὶ τῆ θεο-
τόκῃ προσῆν.

Λέγει δὲ ὁ (95) Χρυσόστομος ὅτι ἡγάπα αὐτὸν
πλέον καὶ δι' ὑπερβάλλουσαν ταπεινοφροσύνην καὶ
πρωτότητα, ἀπερ. ἐκτίησθε μετὰ τὸ ἐπιτιμηθῆναι διὰ
τὴν προεδρίαν. Ταῦτα γὰρ καὶ τὸν Μωϋσῆν ὕψωσαν.

Σκόπει δὲ καὶ τοῦτο ὅτι καὶ τοῖς πάθεσι τοῦ διδ- B
σκάλου μόνος τῶν μαθητῶν παρέμεινεν ἄχρι· ἂν
ἐξέπνευσε. Διὰ ταῦτα οὖν καὶ ἡγάπητο πλέον, καὶ
ἀνέκαιοτο κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ,
ὡς καὶ ἐν κόλπῳ πατρὸς, ἀναλόγως ἐγγιζῶν αὐτῷ
διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ἐγγύτητα. Εἰκόσ γὰρ αὐτὸν
γνόντα ἦδη τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου σφόδρα
σχυθροπάθει, καὶ διὰ τοῦτο μετὰ τὸν νικτήρα
προσκληθῆναι καὶ ἀναπεσεῖν ἐκεῖ χάριν παρηγορίας.
Ἐγραψε μὲν οὖν ταῦτα, οὐ φιλοτιμούμενος· καὶ γὰρ
φεύγων τὸν κόμπον, τὸ ἑαυτοῦ παρεσιώπησεν ὄνομα.

Ἄλλ' ἐπειδὴ παρέδραμον οἱ ἄλλοι εὐαγγελισταὶ τὰ
περὶ τοῦ ἐμβαφέντος; ψωμίου καὶ δοθέντος τῷ Ἰού-
δα, μέλλων διηγῆσασθαι τοῦτο, ἀναγκαίως; ἐπέπεσε C
καὶ εἰς τὴν τοῦτων ἀπαγγελίαν. Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς,
ἐπιτραπέσις παρὰ τοῦ Πέτρου, ἡρώτησε κρυφίως τίς
ἐστιν ὁ παραδίδους αὐτόν· ἀναγκαῖον ἦν εἰπεῖν ποῦ
ἀνακειμένο; ἠδύνατο ἐρωτῆν κρυφίως; καὶ πῶς
ἰθάρρει ἐκεῖ τε ἀνακεῖσθαι καὶ ἐρωτῆν μυστικῶς.

Ἦ τὸ μὲν ἀνακεῖσθαι ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ φησι,
θελῶν τὴν ὑπεράπειρον ταπεινώσιν τοῦ τὴν δόξαν
ὑπεραπειροῦ· τὸ δὲ ἀγαπᾶσθαι λέγει, δεκνύων
ἑαυτὸν τε εὐχάριστον κάκεινον φιλανθρωπώτατον.
Καὶ οἱ μὲν ἡγάπητο ὁμολογεῖ· διὰ τὸ δὲ ἡγάπητο οὐ
προστίθισιν, εὐχαριστῶν μὲν ἕνα καὶ μετριο-
φρονῶν.

Νέυει — λέγει. Αὐτὸς μὲν οὐκ ἰθάρρησεν ἐρω-
τῆσαι διὰ τὴν αἰτίαν ἦν εἰρήκαμεν ἐν τῷ ἐξηκοστῷ
τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίον· τῷ Ἰωάννῃ
δὲ τοῦτο ἐπέτριψεν, ὡς ἡγαπημένῳ μέλιστα τῷ δι-
δασκάλῳ, καὶ ἀνακειμένῳ τῆνικαῦτα ἐν τῷ κόλπῳ
αὐτοῦ.

Ἐκπεσὼν δὲ ἐκεῖνος οὕτως — ἐστιν; Οὕτως,
ὡς ἀνέκαιοτο, τουτέστι μὴ ἀναστάς, ἀλλὰ μόνον με-
ταστραφεῖς. Ὁ μὲν οὖν Ἰωάννης ἐξ ἀπλότητος καὶ
ἀγάπῃς; ἐπέπεσεν. Οὕτως γὰρ φύσει θεὸν αὐτὸν ἐγι-
νωσκῶν· αὐτὸς δὲ ἠνέσχτο καὶ τούτῳ ψυχαγωγῶν
αὐτόν.

A licet cæteris, ut qui plus diligi dignus erat, ob vir-
tutis magnas prærogativam, quam ipse modestim
causa occultavit.

Dicitur autem tantam a puero curam habuisse
puritatis, ut ne turpem quidem cogitationem un-
quam in cor suum ascendere permiserit: turpis au-
tem cogitatio, non de motu naturali accipienda est,
sed de phantasia voluntaria; ideo etiam vi-go post-
modum cognominatus est. Hoc vero privilegium
Dei quoque Genitrici datum erat.

Dicit autem Chrysostomus, quod etiam am-
plius eum diligebat, propter excellentem animi
humilitatem ac mansuetudinem, quas adeptus erat
postquam de præ eminentia correptus fuerat. Si-
quidem hæc virtutes etiam Moysen exaltaverunt.

Considera vero et hoc, quomodo solus e discipulis
in magistri afflictionibus permanserit, donec spi-
ritum exhalasset: ob hæc ergo etiam amplius eum
diligebat, ac tempore illo in sinu ejus recumbebat
tanquam filius in sinu patris; appropinquans si-
milliter ei propter virtutis propinquitatem. Siquidem
verisimile est, quod, præcognita jam magistri morte,
mœstus admodum erat, et propterea post pedum
lotionem ascitus fuerat, ibique recubuerat: conso-
lationis ergo gratia (H) hæc scripsit, non gloriatio-
nis: nam fugiens jaclantiam, sui ipsius nomen
contulit.

Verum cum cæteri evangelistæ prætermisissent
quæ de intinctione et offula Judæ data contigerant:
narraturus hoc, incidit necessario in horum enar-
rationem. Nam, quia hortatu Petri clam interro-
gaverat quisnam esset qui eum traderet, necessæ
erat dicere, quomodo recumberet, ut clam cæte-
ris posset interrogare, et quo pacto ausus est ibi
recumbere ac secreto interrogare.

Aut recubuisse se dicit in sinu ejus, immensam
illius manifestans humilitatem, qui immensus erat
gloriæ: se vero diligi ait, significans et se gratum
et illum humanum. Constat ergo, quod diligeba-
tur; causam vero cur diligeretur non addit, simul et
gratus et modestus.

Vers. 24. *Inquit — diceret.* Ipse quidem ausus
non est interrogare, propter causam quam sexage-
simo quarto juxta Matthæum capite diximus; Joan-
ni vero hoc commisit tanquam a præceptore
maxime dilecto, qui tunc in sinu ejus recumbe-
bat.

Vers. 25. *Cum ergo ille recumberet ita — est?*
Ita, sicuti recumbebat, hoc est, non elevatus, sed
tantum conversus. Joannes itaque ex simplicitate
ac dilectione recumbebat; nondum enim natura
Deum esse cognoscebat; ipse vero mittebat,
etiam in hoc animum illius oblectans.

Varis lectiones et notæ.

(95) Tom. VIII, p. 194 A.

(H) Χάριν παρηγορίας, male, ut videtur, interpres retulit ad sequentia ἔγραψε ταῦτα.

PATROL. GR. CXXIX.

Vers. 26. *Respondet — Iscariotæ.* Quære prædicto juxta Matthæum capite, ubi dicitur: *Dico autem vobis, quod non bibam ex hoc fructu vitis usque in diem illum* ⁷⁶ et cætera, et lege totam enarrationem: nam in ea de his et iis quæ sequuntur, ad verbum dictum est.

Vers. 27. *Et — Satanas.* In fine illius enarrationis de hoc plane invenies. Ingressus est autem in illum, non quod ut dæmoniacum agitaret, sed quod dominaretur ac servituti eum subiceret, veluti septuagesimo sexto capite Evangelii secundum Lucam diximus. Vel etiam per cogitationes in illum ingressus est.

Vers. 27. *Ait — Vers. 29. Darst.* In ea enarratione etiam hæc omnia pulchre declarata sunt.

Vers. 30. *Accepta — exivit.* Similiter et hoc.

Vers. 30. *Erat — Vers. 31. Exivit.* Significavit tempus evangelista, ostendens, quod neque nox eum retinuit.

Vers. 31. *Ait — hominis,* Superius dixit capite decimo quinto: *Venit tempus ut glorificetur Filius hominis* ⁷⁵. Hic autem: *Nunc glorificatus est Filius hominis.* Ex hoc, inquit, tempore glorificatus est afflictionibus pro mundo toleratis: nam gloria sunt domino afflictiones, quas pro servis tolerat. Tanquam factum autem dicit id quod futurum est: quia paulo post comprehendendus et passurus erat. Quod si domino gloria sunt afflictiones toleratæ pro servis, multo magis servis gloria sunt, quæ pro domino sustinent.

Vers. 31. *Et — eum.* Pater glorificatus est per Filium, per conversationem, qua tanquam homo pro salute hominum conversatus est. Nam sicut Filio gloria est habere talem Patrem, ita sane et Patri gloria est habere talem Filium. Præterea quoque homines videntes admiranda quæ faciebat, glorificabant Deum, quemadmodum dicunt evangelistæ.

Vers. 32. *Quod si — seipsum.* Glorificabit Filium per seipsum, edens prodigia tempore passionis, tremenda ac stupenda signa: etiam hinc ostendens, quod legitimus esset ejus Filius. Nam et propterea in superioribus dixit: *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quod ego sim* ⁷⁴, ubi latiore ac manifestiore dedimus enarrationem.

Vers. 32. *Et — eum.* Continuo in ipsa cruce. Hoc autem dixit, ne de gloria illa opinarentur, quam habebit in secundo suo adventu, de qua frequenter eis docuit. Hæc vero dicens, monet stertentes eorum cogitationes, etsuadet, non solum ne moleste ferant, sed et gaudeant propter gloriam ejus, quæ paulo post futura est.

⁷⁴ Matth. xvi, 9.

⁷⁵ Joan. xii, 25.

⁷⁶ Joan. viii, 23.

Variae lectiones et notæ.

(96) Τοῦ κατὰ Ματθαίου οὐκ ἔστιν Α.
(97) Εἰς αὐτόν.

Α Ἀποκρίνεται — Ἰσκαριώτῃ. Ζήτησον ἐν τῷ θηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου (96) τί· λέγει δὲ ὁ μὴν δεῖ οὐ μὴ πλω ἀπάρτι ἐκ τούτου τοῦ γεννηματος τῆς ἀμπέλου, ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καὶ ἀνάγκωθι τὴν ἄλην ἐξηγήσιν· ἐν αὐτῇ γὰρ περὶ τούτων τε καὶ τῶν ἐφεξῆς ἐρρήθη κατὰ λόγον.

Καὶ — Σατανᾶς. Ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξηγήσεως ἐκείνης· ἐρρήσεις περὶ τούτου σαφῶς. Εἰσῆλθε δὲ εἰς ἐκεῖνον, οὐχ ὥστε δαιμονῶν αὐτόν, ἀλλ' ὥστε κατακυριεύειν καὶ δουλαγωγῆσαι αὐτόν, ὡς καὶ ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ ἐκτῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Λουκᾶν εἰρήκαμεν. Ἡ καὶ διὰ τῶν λογισμῶν εἰσῆλθεν εἰς ἐκεῖνον (97).

λέγει — δὴ. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐξηγήσει καὶ ταῦτα πάντα διτρημνησθήσαν ἀριστα.

Β λαβῶν — ἐξῆλθεν. Ὁμοίως καὶ τοῦτο.

Ἦν — ἐξῆλθεν. Ἐπισσημάτω τὸν καιρὸν ἰεὺς αὐγαγελιστῆς, δεικνύων ὅτι οὐδὲ ἡ νύξ ἐπέσχευεν αὐτόν.

λέγει — ἀνθρώπου. Ἀνωτέρω μὲν εἶπεν ἐν τῷ πεντεκαδεκάτῳ κεφαλαίῳ· Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· ἐνταῦθα δέ· Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ τοῦ νῦν ἐδοξάσθη (98), φησί, τοῖς ὑπὲρ τοῦ κόσμου πάθει. Δόξα γὰρ τῷ δεσπότῃ, τὰ ὑπὲρ τῶν δούλων πάθη. Ὡς γεγονός· δὲ λέγει τὸ γεννησόμενον, διὰ τὸ ὅσον οὐκ ἔμελλεν συλληφθῆναι καὶ πάσχειν. Εἰ δὲ τῷ δεσπότῃ δόξα τὰ ὑπὲρ τῶν δούλων πάθη, πολλῷ μᾶλλον τοῖς δούλοις· δόξα τὰ ὑπὲρ τοῦ δεσπότου.

Καὶ — αὐτῷ. Ὁ Πατὴρ ἐδοξάσθη ἐν τῷ Υἱῷ διὰ τῆς πολιτείας ἣν ὡς ἀνθρώπος ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἐπολιτεύσατο. Ὡς περὶ γὰρ τῷ Υἱῷ δόξα τὸ ἔχειν τοιοῦτον Πατέρα, οὕτως ἄρα καὶ τῷ Πατρὶ δόξα τὸ ἔχειν τοιοῦτον Υἱόν. Ἄλλως τε, καὶ οἱ ἀνθρώποι βλέποντες ἂν ἑταροῦργει καὶ ἐδίδασκεν, ἐτίμαζον τὸν Θεόν, ὡς οἱ εὐαγγελισταὶ φασί.

Εἰ — ἑαυτῷ. Δοξάσει τὸν Υἱὸν δι' ἑαυτοῦ, τετατοργῶν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ τὰ φοβερά καὶ ἐξαισια σημεῖα, καὶ δεικνύων ἐνταῦθεν ὅτι γνήσιος Υἱὸς αὐτοῦ ἐστι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προλαβὼν εἶπεν· Ὅταν ὑψώσῃτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ εἰμι· ἐνθα πλατύτερον ὀμοῦ καὶ σφαιρότερον ἐξηγησάμεθα.

Καὶ — αὐτόν. Ἐδόξεν, ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ. Τοῦτο δὲ εἶπεν ἵνα μὴ ὑπολάβωσιν ὅτι περὶ τῆς δόξης ἐκείνης λέγει, τῆς ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ αὐτοῦ, περὶ ἧς διαφόρως ἐδίδασκεν αὐτούς. Ταῦτα δὲ λέγων ἀνίστησι καταπιπιτωκότας τοὺς λογισμοὺς αὐτῶν, καὶ πείθει μὴ μόνον μὴ δυσφορεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρειν διὰ τὴν μετὰ βραχὺ δόξαν αὐτοῦ.

(98) Ἐδοξάσθη Β.

Τεκνία — εἰμι. Πάλιν προλέγει αὐτοῖς τὰ μέλ- A
λοντα, ἵνα τε μετὰ ταῦτα ὑπομιμνησκόμενοι γινώ-
σκωσιν ὅτι προείπε πάντα σαφῶς εἰδῶς, καὶ ἵνα μὴ
ἀθρόον ἐπαλθόντα διαταράξωσιν αὐτοὺς οὐ προσδο-
κῶντας. Τεκνία δὲ ἐκάλεσε τούτους οὐ μόνον ὡς
πονητῆς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς διδάσκαλος. Εἰπὼν δὲ,
Τεκνία, ἐτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, σφοδρό-
τερον αὐτοῖς ἐξάπτει τὸν πόθον.

Ζητήσατέ με. Μετὰ τὸ ἀποθανεῖν με. Τοῖς μὲν Ἰου-
δαίοις· εἰπὼν· *Ζητήσατέ με*· προσέθηκεν ὅτι *Καὶ*
οὐχ εὐρήσατε· ἐπὶ δὲ τῶν μαθητῶν οὐ προσέθηκε
τοῦτο, διότι ἐμελλόν εὐρεῖν αὐτὸν οὕτοι μετὰ τὴν
ἀνάστασιν. Καὶ ἐκεῖνοις μὲν, παραμυθούμενος τὴν
μανίαν, εἶπεν ὅτι *Ζητήσατέ με*, τούτοις δὲ πόθον
ἐμβάλλων πλεῖονα.

Καὶ — ἀρετι. Ἄλλ' ἐκεῖνοις μὲν εἶπε τοῦτο ὡς
ἀναξιοῖς τοῦ τόπου ἐκεῖνου, τούτοις· δὲ ὡς οὐκ
ἀποθανομένους.

Ἐρτολήν — ἀλλήλους. Καὶ μὴν παλαιὰ ἐντολὴ
ἦν· Ἄγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν·
ἀλλ' ἡ νῦν δεδομένη μέλιτων ἐκεῖνης· ἐπάγει γάρ·

Καθὼς — ἀλλήλους. Τοῦτο ἡ καινότης. Ἐκεῖνη
μὲν γὰρ ἐκέλευεν ἀγαπᾶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν,
αὕτη δὲ καὶ ὑπὲρ ἑαυτὸν. Ὁ γὰρ Χριστὸς οὕτως
ἠγάπησεν ἡμᾶς, ὡς μηδὲ ἑαυτοῦ φείσασθαι, ἀλλ'
ἀποθανεῖν ὑπὲρ ἡμῶν.

Τινὲς δὲ ἐτέρως ἑρμηνεύουσιν ὅτι, ἐπειδὴ πα-
λαιὰ ἐντολὴ ἦν· Ἄγαπήσεις τὸν πλησίον σου,
καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου· καὶ νῦν (99) διδω- C
σιν ἀγαπᾶν πάντας, ἤθουν καὶ τοὺς ἐχθρούς. Καὶ
αὐτὸς γὰρ ἠγάπησε τοὺς μαθητὰς πάντας, ὡς μηδὲ
τὸν Ἰουδαῖον μισῆσαι ἐπιβουλεύοντα αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ
μᾶλλον ταραχθῆναι τῷ πνεύματι, τουτέστι τῷ πά-
θει τῆς λύπης· καὶ συγχύσεως τῆς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ
αὐτοῦ.

Ἐγὼ — ἀλλήλους. Καθὼς καὶ ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς·
ἐπεὶ καὶ μαθητῆς ἀληθῆς ὁ μιμούμενος· τὸν διδά-
σκαλον. Τοῦτο σαφῆς χαρακτῆρ τοῦ Χριστιανοῦ,
τοῦτο φανερὸν γνώρισμα· ἡ ἀληθῆς γὰρ ἀγάπη
πάσης· ἐστὶν ἀρετῆς κεφάλαιον.

Τί οὖν; οὐ πολλῷ μᾶλλον τὰ θαύματα διεκνύουσι
τὸν τοῦ Χριστοῦ μαθητῆν; Οὐδαμῶς· εἴρηκε γὰρ
πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἔκτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματ- D
θαῖον ἔτι *Πολλοὶ ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ*,
Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι προσητεύσα-
μεν; καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν;
καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσα-
μεν; καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς ὅτι Οὐδέποτε
ἔγνωρ ὑμᾶς· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐκεῖ βηθεῖσαν πᾶ-
σαν ἐξήγησιν.

Καὶ μὴν τὰ θαύματα μάλιστα τὴν οἰκουμένην
ἐπηγάγετο· ἀλλὰ δεῖσι προὔπῃν τοῖς θαυματουργοῖς
ἡ ἀγάπη.

Vers. 33. *Filioli* — *sum*. Futura iterum illis
prædict, ut postea recordati cognoscant, quod om-
nia manifeste sciens prædixerit : et ne repente su-
pervenientia turbent illos non exspectantes. Filiolos
vero vocavit eos, non solum tanquam creator
eorum, verum etiam tanquam magister ipsorum.
Dicens autem : *Filioli, adhuc modico tempore vobis-*
cum sum, vehementius suspendit desiderium
eorum.

Vers. 33. *Quæretis me*. Postquam mortuus fuero.
Judæis vero cum dixisset : *Quæretis me*, addidit :
Et non inveniatis 77 ; discipulis autem hoc non
addidit : nam hi inventuri eum erant post resurre-
ctionem. Et illis quidem insaniam mitigans, dixit :
Quæretis me : his autem ardentius immittens desi-
derium.

Vers. 33. *Et* — *nunc*. Sed illis quidem tan-
quam indignis hoc dixit ; his vero tanquam non-
dum morituris.

Vers. 34. *Præceptum* — *invicem*. Atqui vetus erat
præceptum : *Diliges proximum tuum, sicut teipsum* ;
verum, quod nunc datur, majus illo est ; subdit
enim.

Vers. 34. *Sicut* — *invicem*. Hæc est novitas. Illud
siquidem præcipiebat proximum diligere, tanquam
seipsum ; hoc autem, etiam plus quam seipsum.
Nam ita dilexit nos Christus, ut nec sibi ipsi parceret,
sed pro nobis moreretur.

Quidam vero aliter interpretantur. Quod scilicet
vetus præceptum erat : *Diliges proximum tuum, et*
odio habebis inimicum tuum 78, nunc autem tradit
omnes esse diligendos, videlicet etiam inimicos ;
siquidem ipse omnes dilexit discipulos, ut neque
Judam sibi parantem insidias odio haberet, sed po-
tius turbaretur spiritu, hoc est, affectu mæroris ac
tristitiæ, propter illius perditionem.

Vers. 35. *In* — *mutuam*. Sicut et ego erga vos :
quia verus discipulus præceptorem imitatur. Hic
manifestus est Christiani character, hoc plane
insigne : nam vera dilectio omnium caput est vir-
tutum.

Quid ergo, an non multo magis demonstrant mi-
racula Christi discipulum ? Nequaquam. Dixit
enim juxta finem quinti capituli Evangelii secun-
dum Matthæum : *Multi dicent mihi in illo die : Do-*
mine, Domine, nonne per nomen tuum prophetavi-
mus, et per nomen tuum dæmonia ejecimus, et per
nomen tuum virtutes multas fecimus ? et tunc confi-
tebor illis : Nunquam novi vos 79 : et lege totam quæ
ibi posita est, enarrationem.

Atqui miracula maxime orbem allegerunt. Verum
id erat, quia dilectio eos qui cdebant miracula,
præcedebat.

77 Joan. vii, 34. 78 Matth. v, 43. 79 Matth. vii, 22, 25.

Variæ lectiones et notæ.

(99) Καινήν, pro καὶ νῦν. A. Forte καινήν νῦν.

Vers. 56. *Dixit* — *me*. Petrus quidem interrogavit, non tantum scire volens, quantum sequi cupiens. Christus autem cognitam habens ejus mentem, ad eum respondit; non dixit enim, quosdibet, sed: *Non potes me nunc sequi*; insinuabat autem de morte.

Vers. 57. *Dicit* — *ponam*. Quid agis, o Petre? Cum ille dicat: *Non potes, in diebus: Quare non possum?* Proinde experientia te docebit, ne contradicas.

Vers. 58. *Respondit* — *ter*. Quæro sexagesimo quarto juxta Matthæum capite, ubi dicitur: *Respondens autem Petrus dixit illi: Et si omnes offendantur per te, ego tamen nunquam offendar* ⁵⁸, et loqe ibi dictam enarrationem, præterea et eas, quæ sequuntur usque ad eum locum ubi habetur: *Similiter autem et omnes discipuli discerunt* ⁵⁹.

Quod si variationem aliquam ferunt verba, nihil mirum. Hæc siquidem dicta sunt priusquam exirent in montem Olivarum, illa vero postquam illic exiverant: nam cum his obstitisset Petrus, bis de negatione protestatus est illi Christus; et de prima quidem repugnatione ac protestatione scripserunt Matthæus et Marcus ⁶⁰; de secunda vero Lucas ⁶¹ et Joannes.

Cap. XIV. Vers. 1. *Ne* — *cor*. Cum dixisset Dominus ad Petrum: *Postmodum me sequeris* ⁶²; et: *Ter me negabis* ⁶³, propter utrumque turbati sunt, timentes ne quando ipsi ab eo amputarentur vel exciderent, solo Petro sequente, aut ne quando ipsi quoque cum negarent, quemadmodum et eorum præfectus. Reprimens ergo illorum anxietatem, primum quidem timorem negationis consolatur, deinde etiam de timore amputationis sive excisionis.

Vers. 1. *Credite* — *credite*. Credite firmiter in Deum Patrem et in me, ac fides, quæ in nos erit, servabit vos insuperabiles.

Vers. 2. *In* — *sunt*. Quæ sufficiant ad suscipiendum vos, ut semper sitis nobiscum.

Vers. 2. *Quod si secus* — *vobis*. Quod si non essent multæ mansiones ac splendidum habitaculum, dixissem vobis, quod vado ad parandum mansionis locum vobis, qui mei estis et omnibus digniores: hoc omnino sane mihi curæ est, ut ubi sum ego et vos sitis. Prædixit enim eis dicens: *Ubi sum ego, illic et minister meus erit*.

Vers. 3. *Et* — *sitis*. Hoc etiam dixissem vobis: *Quod si abiero, ut præparem vobis locum* ⁶⁴, et cætera: itaque nec sic oportuit a-

λέγει — *μοι*. Ὁ μὲν Πέτρος ἠρώτησεν, οὐκ ὄτω βουλόμενος μαθεῖν, ὡς ἐπιθυμῶν ἀκολουθήσαι. Ὁ δὲ Χριστὸς, τὴν διάνοιαν αὐτοῦ γνοὺς, πρὸς αὐτὴν ἀπεκρίθη. Οὐκ εἶπε γὰρ τοῦ ὑπάγει, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ θανάτου μοι νῦν ἀκολουθήσαι. Ὑπεβόησε δὲ περὶ τῆς σφαγῆς.

λέγει — *θήσω*. Τί ποιεῖς, ὦ Πέτρε! ἐπεινοῦ εἰπόντος, ἐπὶ τοῦ θανάτου, σὺ λέγεις ἐπὶ Διαιτί σου δύναμαι; Οὐκοῦν ἡ πείρα δέδειξε σε μὴ ἀντιλέγειν.

Ἀπεκρίθη — *τρὶς*. Ζήτησον ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τό· Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ· Εἰ πάντες σκανδαλισθῆσονται ἐν σοί, ἐγὼ δὲ οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι· καὶ ἀνάγνωθι καὶ τὴν ἐκτὴν βιβλίαν ἐξήγησιν· εἰ δὲ καὶ τὰς τῶν ἐφεξῆς βιβλιῶν ἀχρῖ τοῦ· Ὑμῶν δὲ καὶ (1) πάντες οἱ μαθηταὶ εἶπον.

Εἰ δὲ καὶ παραλλαγὴν τινα φέρουσι τὰ βιβλία, καὶνὸν οὐδέν. Ταῦτα μὲν γὰρ ἐβρόθήθησαν πρὸ τοῦ ἐξελεῖν αὐτοῦ; (2) εἰς τὸ ἔρος τῶν Ἑλαιῶν· ἐπεινοῦ δὲ μετὰ τὸ ἐξελεῖν ἐκτὴν. Δις γὰρ ἐνοστάντι τῷ Πέτρῳ δις περὶ τῆς ἀρνήσεως διαμαρτύρητο ὁ Χριστὸς. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐνοστάσεως καὶ διαμαρτυρίας Ματθαῖος; καὶ Μάρκος; Ἐγραψαν, περὶ δὲ τῆς δευτέρας Λουκᾶς καὶ Ἰωάννης.

Μὴ — *καρδία*. Εἰπόντος τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Πέτρον ἐπὶ Ὑστερον ἀκολουθήσεις μοι· καὶ ἐπὶ Ἀπαρνήσει με τρὶς· ἐταράχθησαν δὲ ἀμφότερα, δεδοκίστε; μήποτε αὐτοὶ ἀπακρίθησαν αὐτοῦ, μόνου τοῦ Πέτρον ἀκολουθήσοντος, καὶ μήποτε καὶ αὐτοὶ τοῦτον ἀπαρνήσονται, ὡς ὁ κορυφαῖος. Καταστῆλυν οὖν τὴν ἐνεσθῆεν ἀγωνίαν αὐτῶν, πρῶτα μὲν περὶ τοῦ φόβου τῆς ἀπαρνήσεως παραμυθίσαι, εἶτα καὶ περὶ τοῦ φόβου τῆς ἀποκοπῆς.

Πιστεύετε — *πιστεύετε*. Πιστεύετε βεβαίως εἰς τὸν Πατέρα καὶ εἰς ἐμέ· καὶ λοιπὸν ἢ εἰς ἡμᾶς πίστεις συντηρήσει ὑμᾶς; ἀητήτους.

Ἐν — *εἰσιν*. Ἰκαναὶ δέξασθαι καὶ ὑμᾶς, συνεσομένους ἡμῖν δεῖ.

Εἰ δὲ μὴ — *ὄμιν*. Εἰ δὲ μὴ ἦσαν ἐκεῖ πολλὰ ροναὶ, καὶ δαψίλαι καταγωγίων, εἶπον ἂν ὄμιν ἐπὶ πορεύομαι ἐτοιμάσαι τόπον μονῆς ὄμιν τοῖς ἐμοῖς; καὶ πρὸ πάντων τούτου πάντως ἂν ἐφρόνιτσα, ἵνα ὅπου εἶμι ἐγὼ καὶ ὑμεῖς ἦτε. Προεῖρηκε γὰρ αὐτοῖς ἐπὶ Ὅπου εἶμι ἐγὼ, ἐκεῖ (3) καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται.

Καὶ — *ἦτε*. Καὶ εἶπον ἂν ὄμιν καὶ τοῦτο, ἐπὶ Ἐὰν πρηνεθῶ ἐτοιμάσαι ὄμιν τόπον μονῆς, πάλιν ἐρχομαι καὶ παραλήφομαι ὄμᾶς πρὸς

⁵⁸ Matth. xvi, 33. ⁵⁹ Ibid. 55. ⁶⁰ Marc. xiv, 29. ⁶¹ Luc. xii, 35. ⁶² Joan. xiii, 56. ⁶³ Ibid. 38. ⁶⁴ Joan. xii, 26.

Variae lectiones et notæ.

(1) Καὶ ἀβὲστ Α.

(2) Αὐτόν Α.

(3) Αβ ἐκεῖ ad ἔσται, in marg. a man. recent. in cod. B. Nam a manu prima erat: Καὶ ὄμᾶς ἦτε,

quod per errorem ex superioribus erat repetitum. Quod nos dedimus, habet eod. A in contextu et Hentenius.

ἀμυντόν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅτι οὐδὲ οὕτως ἴδει ἀθυμαίν. Ἐπεὶ δὲ πάλαι παρεσκευάσται τὸ πλήθος τῶν μονῶν, καὶ ἀποκεκλήρονται τὰς ἀξίους, χρὴ θάρσειν, καὶ μὴ ἀπογινώσκειν.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι Καὶ ἅν πορευθῶ ἀπομῆσαι ὑμῖν τόπον, ἤγουν ἐγκαινίσαι ὑμῖν ἀνοδὸν πρὸς τὸν οὐρανὸν, ἣν οὐδεὶς οὐδέπω τῶν ἀνθρώπων ἀνῆλθε, πάλιν ἔρχομαι κατὰ τὴν δευτέραν μου παρουσίαν, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἑμαυτὸν ἀναστάντας ἐκ νεκρῶν, συμβασιλεύοντάς μοι αἰώνως. Ἐὶ γὰρ καὶ ἀποθανόντες πρὸς αὐτὸν ἀνῆλθον, ἀλλ' οὐ μετὰ τῶν σωμάτων, καὶ εἰ σύνεισιν αὐτῷ, ἀλλ' οὐ συμβασιλεύοντες. Ἐπεὶ δὲ εἰδὼς τὰ κινήματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν, ἔγνω ἐπιθυμοῦντας μαθεῖν ποῦ ὑπάγει, καὶ τὴν ὁδὸν τὴν ἀγούσαν ἔπου ὑπάγει, φησί·

Καὶ — οἴδατε; Ἐξ ὧν διαφόρως εἶπον ὑμῖν, οἴδατε καὶ ἀμφοτέρω, εἰ ἀναμνησθήτε. Ὑπῆγε μὲν οὖν πρὸς τὸν Πατέρα ἀφ' οὗ καὶ ἐξῆλθεν. Ὅδὸς δὲ ἔστιν αὐτοῦ, δι' οὗ ἐρχόμεθα πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς προλῶν ἔρεῖ.

Λέγει — εἰδέναι; Ἦστο γὰρ αἰσθητὸν εἶναι τινὰ τόπον ἔπου ὑπάγει, καὶ ὁδὸν ὁμοίως τοιαύτην.

Λέγει — ζωῆ. Ὅδὸς μὲν ὅτι δι' ἐμοῦ ἔρχεσθε· ἀλήθεια δὲ, ὅτι ἀληθεύω, καὶ πάντως ἔσται ταῦτα· ζωῆ δὲ, ὅτι καὶ τοῦ θανάτου κυριεύω. Εἰ οὖν ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, ὁδηγήσω ὑμᾶς· εἰ δὲ καὶ ἀλήθεια, οὐ ψεύδομαι· εἰ δὲ καὶ ζωῆ, οὐδὲ ὁ θάνατος διαστήσει ὑμᾶς ἐμοῦ.

Οὐδεὶς — ἐμοῦ. Ἐν τῷ ἐνάτῳ δὲ κεφαλαίῳ εἶπεν· Οὐδεὶς δύναται ἔλθειν πρὸς ἐμὲ, ἢ ἂν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με ἔλκυσῃ αὐτόν· ὁ μὲν γὰρ ἔλκυσε, ὁ δὲ ὁδηγεῖ· καὶ ἀμφοτέροι συνεργοῦσιν εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Εἰ — ἐγνώκειτε ἄν. Ἀνωτέρω μὲν εἰπὼν ὅτι (4) Καὶ ἔπου ὑπάγω οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε· ἐδήλωσεν ὅτι καὶ τὸν Πατέρα οἴδασι καὶ αὐτόν· ἐνταῦθα δὲ ἐπαγαγὼν, ὅτι Εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν, ἐπέφηεν ὅτι καὶ αὐτὸν ἀγνοοῦσι καὶ τὸν Πατέρα. Καὶ πολλοῦ δὲ τοῦτο ποιῶ. Ἐπεὶ γὰρ ἐγίνωσκον μὲν καὶ ἀμφοτέρους, οὐχ ὡς προσῆκον δὲ ὕστερον γὰρ ἐπιφοιτήσαν τὸ πανάγιον Πνεῦμα κατεσκευάσεν αὐτοῖς τὴν γῶσιν· ποτὲ μὲν ὅτι γινώσκουσι λέγει, διότι ὅπωςδὴ ποτὲ γινώσκουσι· ποτὲ δὲ ὅτι οὐ γινώσκουσι, διότι ὡς ἔχρησεν οὐ γινώσκουσι. Νῦν δὲ φησιν· Εἰ ἐγνώκειτέ με, ὡς χρὴ, τίς εἰμι τὸ νοούμενον, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν· ἐπεὶ γὰρ ἴσος ἐμὸς καὶ ἀπιδράλαχτός ἐστιν, ὁ νενοηκῶς ἐμὲ νενόηκε (5) τὸν Πατέρα.

Καὶ — αὐτόν. Ἐπεὶ ἐμὲ γινώσκετε, εἰ καὶ μὴ ὡς χρὴ, λοιπὸν γινώσκετε καὶ αὐτὸν ὡσαύτως.

⁷⁷ Joan. vi, 44. ⁷⁸ Joan. xiv, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(4) Ὅτι abest B.

(5) Καὶ videtur excidisse.

A nimo dejectos esse; quia vero jam olim præparata est multitudo mansionum, ac dignis sorte distributa sunt, fiduciam habere oportet, et non desperare.

Potest et aliter dici: Quod etiam abiero ut præparem vobis locum, videlicet, ut innovem vobis ascensum in cælum, quo nullus unquam hominum ascendit, rursus veniam secundo adventu, et assumam vos ad meipsum, resuscitatos ex mortuis, ut conregnatis mihi in æternum. Quanquam enim mortui ante eum ascenderunt, sed non cum corporibus; et si simul cum eo sunt, at non simul regnant. Quia vero sciens motus cordium ipsorum, cognovit cupere illos scire quo iret, et viam quæ eo duceret quo iret, ait:

Vers. 4. Et — scitis. Ex his, quæ frequenter dixi vobis, et hoc et illud nostis, si recordamini. Ad Patrem namque ibat a quo etiam exiverat: via autem ipse est, per quem imus ad Patrem, veluti in sequentibus dicturus est.

Vers. 5. Dicit — scire? Putabat namque sensibilem aliquem locum esse, quo iret, et eodem modo viam esse similem.

Vers. 6. Ait — vita. Via quidem, quia per me gradimini; veritas autem, quia vera loquor, et ea infallibiliter erunt; vita vero, quia morti quoque dominor. Si ergo ego via sum, ducam utique vos; si etiam veritas, non mentior; quod si et vita, neque mors vos a me separabit.

Vers. 6. Nemo — me. Nono vero capite dixit: Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum⁷⁷: ille siquidem trahit, hic autem ducit et ambo cooperantur ad hominum salutem.

Vers. 7. Si — utique cognovissetis. Superius quidem dicens: Et quo ego vado scitis, et viam scitis⁷⁸, significavit, quod et Patrem et se cognoscerent. Hic autem adjiciens: Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis, ostendit, quod et se et Patrem ignorarent. Id autem multis in locis facit: nam quia utrumque cognoscebant, at non, ut conveniebat (postmodum enim descendens Spiritus sanctus, perfectam eis præbuit cognitionem), interdum quidem dicit, quod cognoscunt, quia utcumque cognoscunt: quandoque vero, quod non cognoscunt, quia non, ut oportet, cognoscunt. Nunc vero ait: Si cognovissetis me, ut oportet, quis sim, quantum ad intellectum, et Patrem meum utique cognovissetis; nam cum mihi sit æqualis, et a me inseparabilis, qui me cognovit, et Patrem cognovit.

Vers. 7. Et — eum. Cum me cognoscatis, quanquam non ut oportet, consequens est ut et ipsum similiter cognoscatis.

Chrysostomus vero, *Cognoscetis* interpretatur, A puta, non post multum tempus, cognoscetis eum ut oportet, ubi super vos Spiritus sanctus descenderit.

Vers. 7. *Et vidistis eum*. Etiam potentiam ejus vidistis per meam potentiam, per divina signa, quæ dedi. Nam quæ ego possum, hæc et ille.

Vers. 8. *Dicit — nobis. — Et sufficit vobis*, ut qui te jam antea cognovimus. Quia ergo quæsit nosse Patrem, ostendit Christus quod eum jam nosset.

Vers. 9. *Ait — Philippe?* Interrogationis sermo est: *Tanto tempore vobiscum sum*, divina signa operans, et ab his non cognovisti me, quis sim dignitate et potentia? quod Deus omnipotens? Sane omnino cognovisti me, et consequens ergo est. ut et Patrem cognoveris: nam imago per omnia similis sum ego Patri.

Vers. 9. *Qui — Patrem*. Qui meam cognovit dignitatem et potentiam, cognovit et Patris dignitatem ac potentiam: sumus namque per omnia similes, et unus per alterum mutuo cognoscimur.

Vers. 9. *Et — Patrem?* Quomodo cognoscere cupis, quem jam cognovisti? quomodo quæris, quod habes?

Alio quoque modo intelliguntur hæc verba, quod quærebat Philippus videre Patrem sensibilibus oculis, audiens fortassis a multis frequenter visum esse prophetis, specie ac figura humana, additque: *Et sufficit nobis*, ut qui ipsum Filium jam videret ac nosset. Christus autem ostendit, quod neque se vidisset neque nosset secundum divinitatis naturam. Dicit ergo ei prolata negativedivinitatis: *Tanto tempore vobiscum sum et non cognovisti me, Philippe*; nam divina natura videri non potest, nec cognosci. *Qui vidit me, vidit et Patrem*; qui vero me videre non potest, neque Patrem videre potest. Et quomodo tu dicis: *Ostende nobis Patrem*, cum nec me videris, nec cognoveris, quamquam te opinaris et vidiisse et cognovisse me?

Vers. 10. *Non — est?* Quod mutuo unus per alterum cognoscimur tanquam omnino similes. Quære autem circa finem decimi capituli ubi dicitur: *Ut cognoscatis et credatis, quod Pater in me est, et ego in eo*, et lege ejus enarrationem.

Vers. 11. *Verba — loquor*. Sed a Patre; quod si a Patre, utique a meipso; nam quæ mea sunt, etiam illius sunt; et quæ illius, etiam mea sunt. Omnia siquidem communia et æqualia possidemus. Dicens autem de sermonibus, dicit etiam de operibus

” Joan. x, 38.

Variae lectiones et notæ.

(6) Tom. VIII, p. 452. C. Recte autem dixit hoc loco interpretatur. Facilius enim erat ita interpretari.

’Ο δὲ Χρυσόστομος (6) Γνώσσετε ἐρημνεύει-
ηγουν ὅσον οὕτω γνώσεσθε αὐτόν, ὡς προσήκει,
ἐπιφο:τήσαντος ὑμῖν τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Καὶ ἐώρακατε αὐτόν. Καὶ ἐώρακατε τὴν δύνα-
μιν αὐτοῦ διὰ τῆς ἐμῆς δυνάμεως, διὰ τῶν θεοκρε-
πῶν σημείων ἃν ἐποίησα. Ἄ γὰρ ἐγὼ δύναμαι,
ταῦτα κάκεινος.

Λέγει — ἡμῖν. — Καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν, ὡς σὲ τίω;
ἐγνωκόσιν. Ἐπεὶ οὖν ἐζήτησε γινῶναι τὸν Πατέρα,
δείκνυσιν ὁ Χριστὸς ὅτι οἶδεν αὐτόν.

Λέγει — Φίλιππε; Κατ’ ἐρώτησιν ὁ λόγος. Το-
σοῦτον χρόνον μεθ’ ὑμῶν εἰμι, θεοσημείας ἐρ-
γαζόμενος, καὶ οὐκ ἐγνωκά; με ἀπὸ τούτων, τίς
εἰμι τὴν ἀξίαν καὶ τὴν δύναμιν; ὅτι Θεὸς παντοδύ-
ναμος. Ναὶ πάντως ἐγνωκά; με· καὶ εἰ ἐγνωκά;
με, λοιπὸν ἐγνωκας τὸν Πατέρα· εἰκὼν γὰρ ἀπαρ-
άλλακτος ἐγὼ τοῦ Πατρὸς.

’Ο — Πατέρα. ’Ο ἐγνωκῶς τὴν ἐμὴν ἀξίαν καὶ
δύναμιν, ἐγνωκε τὴν τοῦ Πατρὸς; ἀπαράλλακτος
γὰρ ἡμεῖς, καὶ δι’ ἀλλήλων γνωριζόμενοι.

Καὶ — Πατέρα; Πῶς θέλεις γινῶναι ὃν ἐγνωκας;
πῶς ζητεῖς ὃ ἔχεις;

Νοοῦνται δὲ καὶ ἐτέρως τὰ ῥητά, ὅτι ἐζήτησε
μὲν ὁ Φίλιππος ἰδεῖν τὸν Πατέρα τοῖς αἰσθητοῖς
ὀφθαλμοῖς, ἰσῶ; ἀκούων θραθῆναι πολλοῖς πολλάκις
τῶν προφητῶν ἐν ἀνθρωπίνῳ εἶδει καὶ σχήματι.
Καὶ προσέθηκεν ὅτι Καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν, ὡς αὐτόν
τίως ὁρῶν καὶ εἰδῶς. Δείκνυσιν δὲ ὁ Χριστὸς ὅτι οὐτα
αὐτόν εἶδεν οὐδὲ οἶδε κατὰ τὴν φύσιν τῆς θεότητος.
Λέγει οὖν αὐτῷ κατὰ ἀπόφασιν. Τοσοῦτον χρόνον
μεθ’ ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἐγνωκά; με, Φίλιππε.
Ἄθεάτος γὰρ ἡ θεία φύσις καὶ ἔγνωκτος. [’Ο (7)
ἐώρακῶς ἐμὲ κῶρακας τὸν Πατέρα· ὃ δὲ ἐμὲ μὴ
δυνάμενος ἰδεῖν οὐδὲ τὸν Πατέρα δύναται ἰδεῖν.
Καὶ πῶς σὺ λέγεις, Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, ἐμὲ
μὴ ἰδῶν, μῆτε γνοῦς, εἰ καὶ ὑπολαμβάνεις ἰδεῖν
καὶ γινῶναι με;]

Οἱ — ἔστιν; Ὅτι δι’ ἀλλήλων γνωριζόμεθα, ὡς
ἀπαράλλακτοι. Ζήτησον δὲ πρὸς τῷ τέλει τοῦ δεκά-
του κεφαλαίου τὸ· Ἴνα γινῶτε καὶ πιστεύσητε ὅτι
ἐν ἐμοὶ ὁ Πατὴρ, κατῶ ἐν αὐτῷ· καὶ ἀνέγνωθι
τὴν ἐξηγησιν αὐτοῦ.

Τὰ ῥήματα — λαλῶ. Ἄλλ’ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς. Καὶ
εἰ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἄρα ἀπ’ ἐμαυτοῦ· τὰ ἐμὰ γὰρ
ἐκείνου, καὶ τὰ ἐκείνου ἐμὰ· πάντα γὰρ κοινὰ καὶ
ἴσα κακτημέθα. Εἰπὼν δὲ περὶ τῶν λόγων, λέγει
καὶ περὶ τῶν ἔργων

Ergo textum mutavit Chrysostomus.

(7) Inclusa desunt A.

Ὁ δὲ Πατήρ — ἔργα. Πρὸς τῷ τέλει μὲν τοῦ Α εἰρημένου κεφαλαίου εἶπεν· *Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετε μοι*· ἐνταῦθα δὲ λέγει· ὅτι Ὁ Πατήρ ποιεῖ τὰ ἔργα, ἃ ἐργάζομαι δηλονότι. Καὶ τότε δὲ καὶ νῦν τὸ αὐτὸ ἐνεφώνηεν, ὅτι τὰ αὐτὰ καὶ δύνανται καὶ θέλουσιν. Ὁ τοίνυν Πατήρ λαλεῖ μὲν διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς διὰ [ἰδίου (8) λόγου· ἐργάζεται δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς διὰ] ἰδίης δυνάμεως. Τὸ δὲ Ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, ἀπὸ τοῦ, Ὁ μὴ κεχωρισμένος ἢ ἡ δὲ ἐμοῦ χαρακτηριζόμενος.

Πιστεύετε — ἐμοί. Πιστεύετε μοι λέγοντι ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ; καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοὶ θεωρούμεθα.

Εἰ δὲ μὴ — μοι. Εἰ δὲ μὴ πιστεύετε μοι διὰ τοῦ λόγου μου, κἂν διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετε μοι, ὑπερφυῆ καὶ θεοκρεπῆ ὄντα. [Καὶ πρὸς (9) τῷ τέλει δὲ ὁμοίως τοῦ δηλωθέντος κεφαλαίου εἰρηκεν· ὅτι *Κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε.*]

Ἄμην — ποιήσω. Οὐκ εἶπεν ὅτι Καὶ μελίζοντων εἰργασάμενη δύναμαι ἐργάσασθαι· ἀλλ' ὁ πολλῶν θαυμασιώτατον, ὅτι καὶ ἑτέροις δώσω τοιαῦτα ἐργάζεσθαι. Εἶτα προστίθησι καὶ τὸ ἔτι μελίζον, λέγων·

Καὶ — ποιήσω. Τοῦτο δὲ τῆς δυνάμεως τοῦ δεξιότου; ἐστὶν ἀπόδειξις, οὐ τῆς τοῦ ποιούντος. Ὁ γὰρ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ μελίζοντων τῶν τοῦ Χριστοῦ ἔργα ποιῶν, τὴν τοῦ Χριστοῦ δύναμιν ἀνακηρύττει.

Ὅτι — πορεύομαι. Ὑμῶν, φησὶν, ἐστὶ τοῦ λοιποῦ τὸ καὶ θαυματουργεῖν, διότι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν δόξαν ἀποκαθίσταμαι. Ταῦτα δὲ πάντα παραμυθούμενος αὐτοῦς· ἔλεγε, σκυθρωπάζοντας καὶ δυσφοροῦντας, διὰ τὸ μὴ πῶ γινώσκειν τοὺς περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ λόγους.

Καὶ — ποιήσω. Ὁ ἂν αἰτήσητε ἐπικαλούμενοι τὸ ὄνομά μου. Ποιήσω δὲ, εἶπε, δεικνύς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ.

Ἰρα — Υἱῷ. Δόξα γὰρ τῷ Πατρὶ, τὸ παντοδύναμον τοῦ Υἱοῦ.

Ἐάν — ποιήσω. Ἐγὼ ὡς παντοδύναμος ἐπίσης τῷ Πατρὶ. Τὸ αὐτὸ δὲ λέγει, βεβαιῶν μάλιστα τὸν λόγον. Ἐπεὶ δὲ κεινοὺς χρῆ αἰτεῖν, τοὺς ἀγαπώντας αὐτὸν, διδάσκει, πῶς χρῆ ἀγαπᾶν αὐτὸν, ὅτι οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ.

Ἐάν — τηρήσατε. Τοῦ ἀγαπᾶν με γὰρ σημεῖον, ἢ τήρησις τῶν ἐντολῶν τῶν ἐμῶν. Τήρησις δὲ αὐτῶν, ἢ πληρωσις ἢ ἐργασία αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ εἰκὸς αὐτοῦ ἐπιζητεῖν τὴν σωματικὴν αὐτοῦ συνουσίαν καὶ τὰς συνήθεις ὁμιλίας, ἔτι πασαμυθούμενος τὸ ἄλλο αὐτῶν φησὶ·

Καὶ — ὁμῖν. Ἐντεῦθεν ἄρχεται γνωρίζειν τοῖς

Vers. 10. *Pater autem — opera.* Ad finem prædicti capitis dixit : *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi*¹⁰; hic vero ait : *Pater facit opera, quæ videlicet ego operor.* Et tunc autem, et nunc idem significavit, nempe quod eadem et possint et velint. Pater ergo loquitur per Filium, tanquam per suum sermonem; operatur vero per Filium, tanquam per suam potentiam. Præterea *in me manens, hoc est, a me non separatus, vel per me designatus.*

Vers. 11. *Credite — me.* Credite mihi dicenti, quod ego in Patre, et Pater in me conspicitur.

Vers. 11. *Alioqui — mihi.* Si vero non creditis mihi propter sermones meos, vel propter opera ipsa credite mihi, cum supernaturalia sint ac divina. Similiter quoque ad finem prædicti capitis dixit : *Quod si mihi non creditis, operibus credite*¹¹.

Vers. 12. *Amen — faciet.* Non dixit : *Majora facere possum his quæ feci, sed quod mirabilius est, etiam aliis tribuam, ut talia operentur.* Deinde addit, quod adhuc majus est dicens :

Vers. 12. *Et — faciet.* Hoc autem demonstratio est potentie ejus, qui dedit, non ejus qui signa edit; nam qui per Christi nomen majora facit opera, quam Christus ediderit, Christi potentiam prædicat.

Vers. 12. *Quia — vado.* Vestrum inquit, est deinceps miracula operari, quia ego ad Patrem meum vado, ut in propriam restituar gloriam. Hæc autem omnia ad consolandum eos dicebat, quod tristes essent, ac graviter ferrent, quia sermones de resurrectione ejus non intelligebant.

Vers. 13. *Et — faciam.* — Quidquid petieritis invocato nomine meo. Dixit autem *Faciam*, suam ostendens potentiam.

Vers. 13. *Ut — Filium.* Patris siquidem gloria est Filii omnipotentia.

Vers. 14. *Si — faciam.* Ego tanquam cum Patre æqualiter omnipotens. Idem autem dixit, sermonem maxime confirmans. Quia vero illos petere oportet, qui eum diligunt, docet quomodo illum diligere oporteat, quia non solo verbo, sed et opere.

Vers. 15. *Si — servate.* Nam dilectionis meæ signum est observatio præceptorum meorum : eorum vero observatio est completio aut operatio illorum. Quia autem verisimile erat corporalem ejus conversationem, assuetaque colloquia eos expectare : adhuc consolatur illorum dolorem, dicens :

Vers. 16. *Et — vobis.* Hinc incipit discipulis

¹⁰ Joan. A, 37. ¹¹ Ibid. 38.

notitiam dare de Spiritu sancto : Alium, inquit, Paracletum, tanquam me, sive admonitorem ac præceptorem in certaminibus virtutis : solatium ac subsidium in afflictionibus. Dicens itaque *aliū*, ostendit personarum differentiam. Dicendo autem *Paracletum*, sive *Consolatorem*, docuit naturæ identitatem : aliquidem consolatores sunt et Filius et Spiritus sanctus.

Non tamen dixit : *Mittam*, ne Dei adversarius esse videretur, et quasi alicujus alterius virtute facere sermones : sed nunc quidem rogaturum se Patrem promisit, et propter dictam causam, et ut fide dignus haberetur. In sequentibus autem propriam ostendit dignitatem dicens : *Si ego non abiero, Paracletus non veniet ad vos ; si autem abiero, mittam vobis eum* ⁹². Et rursum : *Accipite Spiritum* ^B

Sed quomodo ab alio datur ac mittitur, qui ubique præsens est, suaque dividit singulis, prout vult charismata ⁹³ ? Non tanquam servus datur ac mittitur, sed tanquam ejusdem naturæ, et eadem volens cum Patre ac Filio. Non enim sicut hæc in creaturæ significant, ita et in Trinitate increata. Et datur quidem a Patre, utpote ab illo procedens, mittitur vero a Filio quasi cooperans et non contrarius. Nunc itaque dari ac mitti ait Spiritum sanctum : in sequentibus autem etiam hujus ostendit potestatem dicens : *Cum autem venerit ille* ⁹⁴, et cætera.

Vers. 16. *Ut — æternum*. Qui nec post mortem vestram separatur. Deinde etiam docet, quis sit alius Paracletus.

Vers. 17. *Spiritum veritatis*. Hoc est, verum sive præcipuum, quantum ad alios spiritus. Nam et angelus dicitur spiritus et anima et ventus ac plerumque alia. Ne autem alium spiritum audientes, suspicerent etiam illum esse in carne, ac sensibilibus visibilem oculis, ait :

Vers. 17. *Quem — accipere*. Non potest accipere sensibilibus.

Vers. 17. *Quia — eum*. Corporaliter, cum sit incorporealis.

Vers. 17. *Nec cognoscit eum*. Cum illum non videat.

Intelligitur autem et aliter : quod is cui mundana ^D curæ sunt, non potest illum suscipere, quia non videt eum, siquidem exæcatus est oculis intellectualibus : nec cognoscit eum, cum nihil sublimè possit intelligere.

Vers. 17. *Vos — eum*. Propemodum illum cognoscitis. Nam post breve tempus descendet ac docebit vos.

Vel, cognoscitis eum ex mei cognitione. Sicut

⁹² Joan. xvi, 7.

⁹³ Joan. x, 22.

⁹⁴ I Cor. xii, 11.

Varis lectiones et notæ.

(10) Hoc *zai* non agnoscit Hentenii versio. Sed nec sic acquiescere possum. Malim ergo loco *zai*,

Α μαθηταί; τὰ περί τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄλλον δὲ Παράκλητον, ὡς ἐμε, ἦτοι, παραινήτην καὶ ἀλείπτησιν ἐν τοῖς ἁθλοῖς τῆς ἀρετῆς, καὶ (10) ψυχαγωγίαν ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ ἀντιλήψιν. Εἰπὼν μὲν οὖν, ὅτι ἄλλον, ἔδειξε τῶν ὑποστάσεων τὸ διάφορον φήσας δὲ, ὅτι Παράκλητον, ἔδειξε τῆς φύσεως τὸ ταυτόν. Παράκλητοι γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ὁὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Πίμπω, ἵνα μὴ ἀντίθεος εἶναι δοξῆ τις, καὶ ὡς ἀπὸ ἄλλης τινὸς ἐξουσίας κοιμισθῆαι τοὺς λόγους. Ἄλλὰ νῦν μὲν ἐρωτήσῃ τὸν Πατέρα ἐπηγγελάτο, διὰ τε τὴν βηθείαν αἰτίαν, καὶ ἵνα λογισθῆ ἀξιώματος. Προτὼν δὲ τὸ οἰκίον ἐμφανίζει ἀξίωμα, λέγων· Ἐὰν ἐγὼ μὴ ἀπέλω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. Ἐὰν δὲ πορευθῶ, πέμπω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς. Καὶ πάλιν· Ἀδότετε Πνεῦμα ἅγιον.

Ἄλλὰ πῶς παρ' ἄλλου δίδεται καὶ πέμπεται τὸ πανταχοῦ παρὼν, καὶ διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται τὰ χαρίσματα; Οὐχ ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὡς ὁμοφυῆς, καὶ τὰ ἀπὸ τῆ Πατρὸς καὶ τῆ Υἱῶ βουλόμενον. Ὁδὲ γὰρ ὡσαύτ' ἐπὶ τῶν κτιστῶν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀκτίστου Τριάδος τὰ τοιαῦτα σημαίνουσι. Καὶ δίδεται μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐξ αὐτοῦ ἐκπερευόμενον· πέμπεται δὲ παρὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς συνεργὸν καὶ οὐκ ἴσαντιον. Νῦν μὲν οὖν εἰδοσθῆαι καὶ πέμπεσθαι φησὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· προβαλὼν δὲ καὶ τὴν τοῦτου δείκνυσιν ἐξουσίαν, λέγων· Ὅταν δὲ (11) ἔλθῃ ἐκεῖνος.

^C Ἴνα — αἰῶνα. Μὴδὲ μετὰ τὴν τελευταίαν ὁμῶν ἀφιστάμενος. Εἶτα διδάσκει, καὶ τίς ἐστὶν ὁ ἄλλος Παράκλητος.

Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Τὸ ἀληθινόν, ἦτοι τὸ ἐξαιρετικὸν πρὸς τὰ ἄλλα πνεύματα. Πνεῦμα γὰρ λέγεται καὶ ὁ ἄγγελος, καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ὁ ἄνεμος καὶ ἕτερα κλεισινα. Ἴνα δὲ μὴ ἀκούσαντες ὅτι ἄλλον παράκλητον, ὑποπτεύσωσι κάκεινον ἑσάρκον καὶ ὁρατὸν αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς, φησὶν·

Ὁ — λαβεῖν. Ὁδὲ δύναται λαβεῖν αἰσθητῶς.

Ὅτι — αὐτό. Σωματικῶς ἄσωματον γάρ.

Οὐδὲ γινώσκει αὐτό. Μὴ ἰδὼν αὐτό.

^D Νοεῖται δὲ καὶ ἑτέρως, ὅτι ὁ κοσμικὰ φρονῶν ὁδὲ δύναται ὑποδέξασθαι αὐτό, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτό, κπηρωμένος ὢν τοὺς νοητοὺς ὀφθαλμοῦς· οὐδὲ γινώσκει αὐτό, μηδὲν ὑψηλὸν ἐννοεῖν λογύων.

Ἰγμῆς — αὐτό. Γινώσχετε ὅσον οὐκ. Οὐκ εἰς μακρὰν γὰρ ἐπιφοιτήσει καὶ διδάξει ὑμᾶς.

Ἢ γινώσχετε αὐτό ἀπὸ τοῦ γινώσκαι ἐμε. Ὅσα

καρ γὰρ ὁ νενοηκῶς ἐμὲ νενόηκε τὸν Πατέρα· οὕτω
πάλιν ὁ νενοηκῶς ἐμὲ νενόηκε τὸ Πνεῦμα· μίξ
γὰρ οἱ τρεῖς οὐσίαι· καὶ φύσεως καὶ δυνάμεως καὶ
ἀξίας.

Ἔστι — μένει. Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατήρ μετ' ἐμοῦ
ἔστιν· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα· ἀχώριστος γὰρ ἡ μακα-
ρία Τριάς.

Καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. Μὴ ἀποθνήσκον (12), ὡς ἐγώ.
Οὐδὲ γὰρ ἐνηθρώπησεν ὡς ἐγώ. Ἐπεὶ δὲ τὸσαῦτα
εἰπὼν οὕτως τὴν ἀθυμίαν αὐτῶν ἐξέβαλεν, ἀδημονούν-
των ἔτι καὶ ἀλγυνομένων, ὡς ὄρφανῶν ἡδὴ καταλιμ-
πνομένων, θεραπεύει τὸ τοιοῦτον ἄλγος.

Ὅτι — ὄρφανους. Πατρικῆς εὐσπλαγχνίας τὸ ρή-
μα, πολλὴν εἰσάγον παράκλησιν καὶ ψυχαγωγίαν.
Ὅδ παντάπασιν ἀφήσω ὑμᾶς τὰ τέκνια μου.

Ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Ἔρχομαι πάλιν μετὰ τὴν
τριήμερον ἀνάστασιν, εἰ καὶ μὴ ὡς τὸ πρότερον
συνεσόμενος.

Ἔτι — θεωρεῖ. Ἀποθανόντα ὡς ἄνθρωπον.

Ἔγχετε — με. Ἐπιφανιόμενον ὑμῖν ἐκ δια-
λειμμάτων, συνόντος ὑμῖν ἀεὶ τοῦ ἄλλου Παρα-
κλήτου.

Ἔτι ἐγὼ ζῶ. Ζῶ, πάλιν ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν.

Καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε. Μὴ ἀναίρουμένοι αὐτίκα
σὺν ἐμοί, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἐμῆς δυνάμεως ἐφ' ἱκανὸν
συντηρούμενοι. Ἡ καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε μετὰ θάνατον
τὴν μακαρίαν ζωὴν.

Ἔν — μου. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τῇ τῆς ἀνα-
στάσεώς μου δηλονότι, γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ
μου, ὅτι ἐγὼ ἀδίαίρετος τοῦ Πατρὸς μου, ἐν τῷ τὰ
αὐτὰ ἐκείνῃ δύνασθαι.

Καὶ — ὑμῖν. Καὶ ὅτι καὶ ὑμεῖς· ἐν ἐμοί φρουρού-
μενοι καὶ νευρούμενοι· καὶ ἐν ὑμῖν, φρουρῶν καὶ
νευρῶν ὑμᾶς. Γνώσεσθε δὲ ταῦτα, τῶν ἐχθρῶν κατα-
σταλλομένων, ὑμῶν παρβήσιαζομένων, τοῦ κηρύ-
γματος καθ' ἐκάστην ἀνοῦντος τὴν ἡμέραν.

Ὁ μὲν οὖν Χριστὸς ἐν τῷ Πατρὶ, κατὰ λόγον ἰσο-
δυναμίας· οἱ δὲ ἀπόστολοι ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτοὶ ἐν
αὐτοῖς, κατὰ λόγον βοηθείας. Οἷος γὰρ ἡ Γραφή
πολλάκις τοῖς αὐτοῖς ῥήμασιν ἐπὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων
κειμένους οὐκ ὁμοίως κεχρησθαι. Καὶ ὁ Χριστὸς
γὰρ, καὶ ἡμεῖς υἱοὶ Θεοῦ καὶ θεοὶ λεγόμεθα, καὶ
εἰκὼν Θεοῦ, καὶ ὁμοῖα Θεοῦ· ἀλλὰ πολὺ τὸ διάφορον.
Καὶ πολλὰ πολλαχοῦ τοιαῦτα.

Ὁ — με. Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ τὸ ἔχειν αὐτὰς μόνον,
ἀλλὰ χρὴ καὶ ποιεῖν αὐτάς. Εἰπὼν δὲ τοῦτο καὶ πρό-
τερον, λέγει αὐτὸ καὶ νῦν, ἐμφανίζων ὅτι τῆς ἀγάπης
αὐτοῦ σημεῖον, οὐ τὸ ἀθυμεῖν ἐπὶ τῷ χωρισμῷ αὐ-
τοῦ· τοῦτο γὰρ δειλιάς μᾶλλον ἔστιν· ἀλλὰ τὸ φυ-
λάσσειν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ.

Ὁ — αὐτόν. Καὶ ἐγὼ ὡς μετὰ τὸ ἀναστῆναι
ἀποκαταστὰς εἰς τὸ πρότερον ἀξίωμα. Ὅρα δὲ θαυ-

A enim qui novit me, novit et Patrem; ita rursum,
qui novit me, novit et Spiritum sanctum. Nam tres
unius sunt substantiæ ac naturæ, potentiæ ac di-
gnitatis.

Vers. 17. *Quis — manet.* Sicut enim Pater me-
cum est, ita et Spiritus sanctus. Inseparabile
siquidem est beata Trinitas.

Vers. 17. *Et in vobis erit.* Non moriens, sicut
ego: neque enim incarnatus est, sicut ego. Quia
vero cum tam multa dixisset, nondum tristitiam
illorum repulerat, quia graviter adhuc ferebant ac
mœrebant, ut qui jam orphani relinquerebantur, hu-
jusmodi curat mœstitiam.

Vers. 18. *Non — orphanos.* Paternæ miserationis
verbum est, multam afferens consolationem ac
oblectationem. Nequaquam vos relinquam orphanos
qui filii mei estis.

Vers. 18. *Veniam ad vos.* Veniam rursum post
tertili diei resurrectionem, quanquam non, ut prius,
conversans.

Vers. 19. *Adhuc — videbit.* Cum tanquam homo
moriar.

Vers. 19. *Vos — me.* Apparentem vobis per inter-
missa tempora, conversante semper vobiscum alio
Paracleto.

Vers. 19. *Quia ego vivam.* Vivam rursus a mor-
tuis resurgens.

Vers. 19. *Et vos vivetis.* Non statim mecum
interfecti, sed mea virtute multo adhuc tempore
conservati. Vel, vos vivetis etiam post mortem
vita beata.

Vers. 20. *In — meo.* In illo die, resurrectionis meæ
videlicet, cognoscetis, quod ego a Patre meo indivi-
sus sim, eadem potens cum illo.

Vers 20 *Et — vobis.* Et quod vos etiam in me,
custoditi ac roborati: et ego in vobis, custodiens
ac roborans vos. Hæc autem cognoscetis, repressis
inimicis, vobisque libere loquentibus, ac Evangelio
in dies florente.

Christus itaque in Patre, ratione ejusdem poten-
tiæ; apostoli vero in eo et ipse in illis, ratione au-
xilii. Siquidem novit frequenter Scriptura eisdem
verbis et de Deo et homine positus, non similiter uti.
D Nam et Christus et nos filii Dei ac dei dicimur,
et imago ac gloria Dei: sed magna est differentia,
et multa variis in locis similia inveniuntur.

Vers. 21. *Qui — me.* Neque enim sufficit ea tan-
tum habere, sed et facere illa oportet. Cum autem
hoc primum dixisset, nunc rursum idem dicit, os-
tendens quod dilectionis ipsius signum non est do-
lere de separatione ejus; nam id timiditatis potius
est, sed præcepta ejus servare.

Vers. 21. *Qui — eum.* Et ego, tanquam post re-
surrectionem in pristinam restitutus dignitatem.

Varis lectiones et notæ.

(12) Ἀποθνήσκον, Α.

Considera vero consequentiam admirabilem. Qui A servat, inquit, præcepta mea, diligit me : qui autem diligit me, diligitur a Patre meo ; quem vero Pater dilexerit, et ego omnino diligam. utpote ambobus eadem et volentibus et suscipientibus.

Vers. 21. *Et — meipsum.* Interdum quidem humano more, quandoque vero divino splendore. Hoc autem audiens Judas Jacobi, qui et Lebeus dicebatur et Thaddæus, putavit, quod veluti mortui sæpius faciunt, in somniis manifestaturus esset seipsum: ideoque turbatus, non est ausus explicare, quod volebat, puta: Hei nobis, quia morieris, et in modum mortui manifestandus es, sed alio modo per interrogationem suam ostendit turbationem.

Vers. 22. *Dicit — mundo?* Quid factum est? graviter ferentis est ac turbati. Quid accidit, quod nobis manifestandus es in somniis, et non mundo consueto more? nam quis nolebant ut moreretur, admirandam ac desperatam putabant mortem ejus.

Vers. 23. *Respondit — faciemus.* — *Ad eum,* qui me diligit, ego et Pater veniemus, hoc est, ita apparebimus sicut Pater meus, et non sicut mortui; *et mansionem apud eum faciemus:* more divino in eo habitantes, quod somniorum non est.

Vers. 24. *Qui — Patris.* Ostendit, quod is qui sermones suos non servat, nec se, nec Patrem diligit. Ait enim: *Qui non diligit me, sermones meos non servat.* Quæ autem dico, non mea sunt, sed Patris mei. Itaque, qui meos non servat sermones, nec C Patris servat sermones: qui vero Patris non servat sermones, neque Patrem diligit, siquidem dilectionis signum est observatio præceptorum. Quomodo autem sermo, quem loquitur, sit ejus et non sit ejus, jam prædiximus. Verum quia sciebat, eos quædam non intelligere, in quibusdam autem etiam dubitare, promittit et eorum quæ ignorabant, et eorum de quibus ambigebant, intelligentiam.

Vers. 25. *Hæc — manens.* — *Hæc,* quæ obscura videntur. Addidit autem: *Apud vos manens,* etiam hinc ostendens quod paulo post abit ad Patrem.

Vers. 26. *Paracletus autem — omnia.* Quæ videlicet ad vos spectant(jj). *Nomine meo* autem, id est ut hic me referat, et meis fungatur vicibus. Nam quia ipse completa dispensatione ascendit ad Patrem, reliquum erat ut loco ejus descenderet Spiritus sanctus, ne Paracletus, sive exhortator, nobis deficeret, sicut ait Gregorius Theologus.

Et quare tunc non docuit, quæ ad illos(kk) pertinebant? Quia amplius ferre non poterant, sicut dicit in sequentibus.

Vers. 28. *Et — vobis.* Perfectius ad memoriam

μαστην ακολουθιαν· Ὁ τηρῶν τὰς ἐντολὰς μου, φησὶν, ἀγαπᾷ με· ὁ δὲ ἀγαπῶν με, ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου· ὃν δὲ ἀγαπήσει ὁ Πατὴρ μου, καὶ ἐγὼ ἀγαπήσω πάντως, ὡς ἀμφοτέρων τὰ αὐτὰ θελώντων καὶ ἀποδεχομένων.

Καὶ — ἐμμαντόν. Ποτὶ μὲν ἀνθρωποπρεπῶς, ποτὶ δὲ δι' ἐλλάμψεως. Τοῦτο δὲ ἀκούσας Ἰούδας ὁ Ἰακώβου ὁ καὶ Λεββαῖος (13) καὶ Θαδδαῖος καλούμενος, ἐνόμισεν ὅτι, ὡς οἱ νεκροὶ πολλάκις ἐν ὀνειροῖς, ἐμφανίσαι ἑαυτόν. Διδ' καὶ συγχυθεὶς οὐκ ἐτόλμησε μὲν εἰπεῖν ὃ ἐβούλετο, ὡς Οὐαὶ ὑμῖν, ἔτι ἀποθνήσκεις, καὶ νεκροῦ τρόπον ἐμφανίζεσθαι μέλλεις, ἐτίρως δὲ δι' ἐρωτήσεως τὴν σύγχυσιν ὀποφαίνει.

Λέγει — κόσμῳ; Τὸ, τί γέγονε; δυσφοροῦντός ἐστι καὶ συγχομένου. Τί συμβέβηκεν ὅτι ἡμῖν ἐμφανισθήσῃ ἐν ὀνειροῖς, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ συνήθως; ὑπὸ γὰρ τοῦ μὴ θέλειν ἵνα ἀποθάνῃ παράδοξον καὶ ἀνέλπιστον φροντο τὸν θάνατον αὐτοῦ.

Ἀπεκρίθη — ποιήσομεν. Πρὸς τὸν ἀγαπῶντά με ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ μου ἐλευσόμεθα, τουτέστιν, οὕτως ἐμφανισθήσομαι ὡς ὁ Πατὴρ μου, καὶ οὐχ ὡς οἱ νεκροί. *Καὶ μοῆτην παρ' αὐτῷ ποιήσομεν,* οἰκούντες ἐν αὐτῷ θεοπρεπῶς, ὅπερ ὀνειράτων οὐκ ἐστιν.

Ὁ — Πατὴρ. Ἀποδείκνυσιν ὅτι ὁ τοὺς λόγους αὐτοῦ μὴ τηρῶν, οὕτε αὐτὸν ἀγαπᾷ οὕτε τὸν Πατέρα. Λέγει γὰρ, ὅτι Ὁ μὴ ἀγαπῶν με τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ· ἃ δὲ λέγω οὐκ εἰσὶν ἐμὰ, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς· μὴ τηρῶν δὲ τοὺς λόγους μου, οὐ τηρεῖ τοὺς λόγους τοῦ Πατρὸς· μὴ τηρῶν δὲ τοὺς λόγους τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἀγαπᾷ. Τεκμήριον γὰρ (14) ἀγάπης ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν. Πῶς δὲ ὁ λόγος ὃν λέγει καὶ αὐτοῦ ἐστι, καὶ οὐκ ἐστιν αὐτοῦ, προεῖρηκαμεν. Ἐπεὶ δὲ ἐγίνωσκεν αὐτοὺς τινὰ μὲν μὴ συνιέντας, ἐν τισὶ δὲ καὶ ἀμφιβάλλοντας, ὑπισχνεῖται καὶ τὴν τῶν ἀγνοουμένων καὶ τὴν τῶν ἀμφιβαλλομένων διδασκαλίαν.

Ταῦτα — μένων. Ταῦτα, τὰ δοκοῦντα ἀσαφῆ· τὸ δὲ *παρ' ὑμῖν μένων* προσέθηκεν, ἐμφαίνων κἀνταῦθα ὅτι τοῦ λοιποῦ ἄπεισι πρὸς τὸν Πατέρα.

Ὁ δὲ Παράκλητος — πάντα. Τὰ προσιστάμενα ὑμῖν δηλαδὴ. Τὸ δὲ, Ἐν τῷ ὄνματι μου, τ', ἀντ' ἐμοῦ, σημαίνει ἐνταῦθα. Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς πληρώσας τὴν οἰκονομίαν ἀνῆλθε πρὸς τὸν Πατέρα, λοιπὸν ἀντ' αὐτοῦ κατῆλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα Παράκλητος ἡμῖν μὴ λείπῃ, καθὼς φησὶν ὁ θεολόγος Γρηγόριος.

Καὶ διὰτὶ οὐκ αὐτὸς ἐδίδαξε τότε τὰ προσιστάμενα; Διότι οὐκ ἔδύναντο βαστάζειν πλείον, ὡς προτῶν ἐρεῖ.

Καὶ — ὑμῖν. Ἀναμνήσει τελεώτερον τελεωτέρου;

Variæ lectiones et notæ.

(13) Λεββαῖος A.

(14) Δέ, pro γάρ, A.

(jj) *Ad vos spectant.* Τὰ προσιστάμενά τινι sunt et quæ aliquem male habent, quæ ei molesta sunt, in quibus offendit. Ergo, vos offendunt.

(kk) *Quæ ad illos,* Ea in quibus offendebantur.

γενομένους. Ἐικός (15) γὰρ αὐτοὺς ἐπιλαθέσθαι A reducet (†† perfectioribus factis) Nam verisimile est, eos quædam oblivioni tradidisse.

Εἰρήνην ἀφήμι ὑμῖν. Οἱ μὲν ἄλλοι ἄνθρωποι ἀποθνήσκοντες; χρήματα καὶ κτήματα τοῖς οικείοις ἀφίδασιν· ὁ δὲ Χριστὸς εἰρήνην τοῖς ἰδοῖς ἀφήκεν, εἰρήνην, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα. *Εἰρήνην, φησὶν, ἀφήμι ὑμῖν,* ἵνα εἰρηνεύετε πρὸς ἀλλήλους (16) καὶ πρὸς ἐμὲ· καὶ λοιπὸν οὐδὲν ὑμᾶς ἢ τοῦ κόσμου ταραχὴ βλάψει οὐδ' ἐμποδίσσει.

Εἰρήνην — ὑμῖν. Τὴν ἐμοὶ πεφιλημένην τὴν ἐπὶ τοῖς ψυχωφελέσιν, οὐ τὴν τοῦ κόσμου τὴν ἐπὶ τοῖς ψυχοδραβέσιν.

Ὁ — ὑμῖν. Ὁ μὲν γὰρ κόσμος, ἤγουν οἱ κοσμικὰ φρονούντες, εἰρήνην διδόντες (17) ἀλλήλοις ἐπὶ κακῷ· ἐγὼ δὲ εἰρήνην διδῶμι ὑμῖν ἐπ' ἀγαθῷ. B

Ἡ (18) ὁ μὲν κόσμος χρήματα καὶ κτήματα δίδωσι τοῖς αὐτοῦ· ἐγὼ δὲ εἰρήνην διδῶμι ὑμῖν τοῖς ἐμοῖς. Ἐπεὶ δὲ τὸ Ἄφήμι ὑμῖν, ἀναχώρησιν ἐμφαίνον, σύγχυσιν πλείονα αὐτοῖς ἐνεποίησεν, φησί·

Μη — δεσπιδάτω. Ὅρας ὅτι οὐ τοσοῦτον ἀπὸ φιλοστοργίας, ὅσον ἀπὸ δειλίας ἔπασχον, οἰόμενοι διασπαρχθῆσθαι παρὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ.

Ἠκούσατε — ὑμᾶς. Οὐκ εἶπον ὅτι Ἰσάγω μόνον, ἀλλ' ἔτι καὶ Ἐρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Λοιπὸν τί δεσπιδάτε;

Εἰ — Πατέρα. Ἐπειδὴ οὕτω περὶ τῆς ἐμῆς πεληροφόρησθε δυνάμει, καὶ διότι ἀποθνήσκω, νομίζετε με μὴ δύνασθαι μετὰ θάνατον συντηρεῖν ὑμᾶς· ὀφείλετε χαίρειν, ὅτι εἶπον, *Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα,* τὸν δυνάμενον ἐξελεῖσθαι ὑμᾶς πάσης ἐπιβουλῆς, ἔννοούντες ὅτι πρεσβεύσω πάντως ἅπασιν ὑμῶν. C

Ὅτι — ἐστίν.— *Μεῖζων μου ἐστίν,* τῇ δυνάμει, ὡς ὑμεῖς δοκεῖτε, ἅτε περιφανέστερον ἐν ταῖς Γραφαῖς ἀνακηρυττόμενος. Ταῦτα δὲ πάντα λέγει συγκαταβαίνων τῇ ὑπολήψει καὶ ἀσθενείᾳ τῶν μαθητῶν, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς οὐκ ὀρθῆς αὐτῶν ὑπολήψεως; ἐλέγχων αὐτούς. Κατὰ γὰρ τὸν ἀληθῆ λόγον, ὁ Πατὴρ μεῖζων μὲν, ἀλλ' οὐ τῇ δυνάμει· μόνον δὲ τῷ αἰτίῳ, ὅτι αἰτίος τῷ Υἱῷ τῆς γεννήσεως. Ἐκ τοῦ Πατρὸς γὰρ ὁ Υἱός.

Καὶ — πιστεύσητε. Εἰρηκα ὑμῖν τὰ περὶ τῆς ἀποδημίας καὶ πάλιν ἐπιδημίας μου, καὶ τὰ περὶ τοῦ ἄλλου Παρακλήτου, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε ὅτι πάντα καὶ οἶδα καὶ δύναμαι. Οὕτως οὖν παραμυθησάμενος αὐτούς, πάλιν λέγει τὰ λυπηρὰ, ἧ ἢ συνεχεῖα τούτων γυμνάσεων αὐτούς εἰς τὸ μὴ θορυβηθῆναι κατὰ τὸν καιρὸν τῶν δεινῶν. Τὸ γὰρ προτδοκθῆν ὁμαλώτερον εἴθε προσβάλλειν. D

Οὐκ ἐτι — ἀρχων. Ἐνταῦθα κόσμον μὲν λέγει τὴν κακίαν· ἀρχοντα δὲ τὸν διάβολον· οὐ γὰρ οὐρα-

A reducet (†† perfectioribus factis) Nam verisimile est, eos quædam oblivioni tradidisse.

Vers 27. *Pacem relinquo vobis.* Alii quidem homines morientes pecunias ac possessiones domesticis relinquunt; Christus vero pacem suis relinquit, pacem, cujus et res et nomen dulce: *Pacem,* inquit, *relinquo vobis,* ut pacifici erga vos mutuo sitis et erga me, et ita vobis nulla mundi turbatio quidquam nocebit, neque impedimento erit.

Vers. 27. *Pacem — vobis.* Quæ a me amatur, quæ propter illa quæ animæ prosunt, conceditur: non mundi pacem quæ ob ea quæ nocent animæ, servatur.

Vers. 27. *Non — vobis.* Siquidem mundus sive mundana sapientes, pacem mutuo dant mali causa: ego vero pacem do vobis boni causa.

Aut aliter: mundus pecunias ac possessiones suis largitur, ego vero pacem do vobis, qui mei estis. Quia autem dicendo: *Pacem relinquo vobis,* quo separationem indicabat, majorem eis injecerat turbationem, ait:

Vers. 27. *Ne — formidet.* Vides, quod non tantum amoris magnitudine inonebantur, quantum formidine: putantes, se discerpandos ab illius inimiciis.

Vers. 28. *Audistis — vos.* Non solum dixi quod *vado,* sed etiam quod *venio ad vos.* Quid ergo formidatis?

Vers. 28. *Si — Patrem.* Quia de mea nondum certiores facti estis potentia, et quia morior, putatis, me post mortem non posse vos conservare; debetis tamen gaudere, quod dixerim: *Vado ad Patrem,* qui potens est vos ab omnibus insidiis eripere, cognoscentes, quod omnino legatione fungar pro vobis.

Vers. 28. *Quia — est.* — *Major me est,* ut vos putatis, tanquam manifestius in Scripturis promulgatus. Hæc autem omnia dicit indulgens suspitioni ac imbecillitati illorum, et ex ipsa non recta eorum opinione arguens illos. Nam in veritate Pater major quidem est, at non potentia, sed solo principii modo, quia Filio principium est generationis: siquidem ex Patre est Filius.

Vers. 29. *Ei — credatis.* Dixi vobis, quæ sunt de mea protectione, ac rursuin de meo reditu, et de alio Paracleto, ut cum fieri videritis, credatis, quod omnia et noverim et possim. Ita consolatur eos, rursuin tristia dicit, horum frequentia illos exercens, ne periculorum tempore turbarentur, siquidem quod expectatum est levius ferri solet

Vers. 30. *Jam non — princeps.* Mundum appellat hic, malitiam; principem vero, diabolium: non

Variæ lectiones et notæ.

(15) Inclusa uterque in margine. Τελωτέρως γενομένους omiserat interpres.

(16) Ἐν ἀλλήλοις. A.

(17) Διδῶσιν, A. Forte διδοῦσιν voluit.

(18) Post ἢ addit interpres ἄλλως.

enim cœlo ac terræ dominatur, sed malitiæ (11), A νόου καὶ γῆς ἄρχει. Ἐκαὶ πάντα ἀν ἀνέτρεψε καὶ κατέβαλεν. Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ ἄρχων τοῦ σκότους· ὀνομάζεται, ἤγουν τῆς ἁμαρτίας. Φησὶν οὖν ὅτι Ἐρχεται κατ' ἐμοῦ ὁ διάβολος μετὰ τῶν πονηρῶν Ἰουδαίων, δοθείσης αὐτοῖς ἐξουσίας ἀνωθεν. [Ἐἶπε γὰρ καὶ (19) ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ πρὸς τοὺς συλλαμβάνοντας αὐτόν· ὅτι Ἀδτη ἡμῶν ἐστὶν ἡ ὄρα καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους.

Vers. 30. *Et — quidquam.* In aliis quidem hominibus peccatum est causa mortis, nullus siquidem peccati expertus est, ideo nullus immortalis; in me vero non habet ullam mortis causam; ego enim absque peccato sum, et propterea condemnabitur, sicut prius decimo quinto capite enarravimus, ubi dicitur: *Nunc iudicium est huius mundi, nunc princeps huius mundi ejicietur foras* 20.

Vers. 31. *Sed — Patrem.* Sed morior, ut cognoscant omnes, quod diligam Patrem, obediens illius voluntati; voluntas autem ejus est, ut moriar pro salute hominum.

Vers. 31. *Et — facio.* Ut cognoscant, quod præceptum ejus moriens adimpleam.

Vers. 31. *Surgite, eamus hinc.* Videns discipulos admodum metuentes, et se jam comprehendi ac interfici imaginantes, et propterea crebro retrorsum se convertendo, non satis his quæ dicebantur, advertere: siquidem maximum illis angorem inducebat, tum locus publicus, tum nox et præcipue quod dixisset: *Venit princeps mundi* 20, transfert illos in locum alium tutiorem, quo existimantes in tuto esse, absque ullo metu audirent: nam magna audituri erant dogmata. Deinde rursus ait:

Cap. XV. Vers. 1. *Ego — vera.* Id est eximia, incorruptibilis, spiritualis: siquidem hæc frequenter significat nomen ἀληθινόν.

Aliiter quoque dicitur, *Vitis vera*, quia pro fructu profert veritatem.

Se ipsum itaque vitem nominat, utpote præbentem dulcedinem ac humani cordis lætitiā, ipsam videlicet prædicationem, quam etiam Scriptura vinum appellat, et tanquam radicem discipulorum: palmites vero discipulos, quasi ex ipso germinantes sermone doctrinæ, et per eum nutritos ad fructificationem maturorum botrorum, sive virtutum, ut et ipsi similiter præbeant vinum doctrinæ.

Vers. 1. *Et Pater — est.* Curator, non tamen radices, sed palmitum. Vere hæc vitis eximia est, in qua de solis palmitibus curam habere oportet;

20 Joan. xvi, 13. 20 Luc. xii, 53. 21 Joan. xii, 51. 20 Joan. xiv, 30.

Varie lectiones et notæ.

(19) Includa ɣbeunt A.

(20) Τοῦ, absunt A.

(21) Includa absunt A.

(22) Includa absunt A.

(23) Ὑμῖς τὰ κλήματα, ex versu 5, Hic, pro

(11) *Sed malitiæ, etc.* Siquidem omnia everteret et dejiceret.

καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους. Καὶ — οὐδέν. Ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων αἰτιον τοῦ (20) θανάτου ἡ ἁμαρτία· οὐδαὶς γὰρ ἀναμάρτητος, διὰ καὶ οὐδαὶς ἀθάνατος· ἐν ἐμοὶ δὲ οὐκ ἔχει οὐδὲν αἰτιον θανάτου· ἀναμάρτητος γὰρ ἐγώ. Διὸ καὶ κατακρίθησεται, [καθὼς (21) προεξηγησάμεθα ἐν τῷ παντεκαδικῶν κεφαλαίῳ, ἔνθα κεῖται τί· Νῦν κρῖσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, νῦν ὁ B ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθῆσεται ἔξω.]

Ἄλλ' — Πατέρα. Ἄλλ' ἀποθνήσκω, ἵνα γινῶσι πάντες· ὅτι ἀγαπῶ τὸν Πατέρα, ὁπακούων αὐτοῦ τῷ θελήματι. Θλίμμα δὲ αὐτοῦ ἀποθανεῖν με ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ — ποιῶ. Καὶ ἵνα γινῶσιν ὅτι πληρῶ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ ἀποθνήσκω.

Ἐγείρεσθε, ἀγμεν ἐνταῦθεν. Βλέπων τοὺς μαθητὰς· σφόδρα δειλιῶντας καὶ φανταζομένους ἦδη τοὺς συλληψομένους καὶ ἀναιρήσοντας, καὶ διὰ τοῦτο πυκνὰ μεταστροφόμενους, καὶ μὴ δυναμένους προσέχειν τοῖς λαγομένοις· καὶ γὰρ ἐνεποιοῦν αὐτοῖς ἀγωνίαν, καὶ ὁ τόπος, κατάδηλος ὢν, καὶ ἡ νύξ, καὶ ἃ εἶπεν ὅτι Ἐρχεται ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων· μετὰ γαὶ τούτους εἰς ἕτερον τόπον ἀσφαλέστερον, ἵνα, νομίσαντας ἐν ἀσφαλείᾳ καταστήναι, μετὰ ἀδείας ἀκούσωσι. Καὶ γὰρ ἔμμελλον μεγάλων ἀκούσεσθαι δογματῶν, εἶτα πάλιν φησὶν·

Ἐγὼ — ἀληθινή. Ἡ ἐξαιρετος, ἡ ἀφθαρτος, ἡ πνευματικὴ. Ταῦτα γὰρ πολλάκις τὸ ἀληθινὸν δηλοῖ.

[Καὶ ἑτέρως (22) δὲ Ἄμπελος ἀληθινή] ἡ τῆ ἀληθειαν καρποφοροῦσα.

Ἄμπελον μὲν οὖν ἑαυτὸν ὀνομάζει, ὡς παρέχοντα τὸ νόστιμον καὶ εὐφραίνον καρδίαν ἀνθρώπου κήρυγμα, ὃ καὶ οἶνον ἡ Γραφή προσαγορεύει· καὶ ὡς ρίζαν τῶν μαθητῶν· κλήματα (23) δὲ τοὺς μαθητὰς ὡς ἐξ αὐτοῦ βλαστήσαντας τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας, καὶ δι' αὐτοῦ τρεφομένους; εἰς καρποφορίαν βοτρῶν ὠραίων, εἴτουν ἀρετῶν, καὶ παροχὴν ὁμοίως τοῦ διδασκαλικοῦ οἴνου.

(24) Ὁ Πατὴρ — ἐστίν. Ὁ ἐπιμαλητὴς, πλὴν οὐ τῆς ριζῆς, ἀλλὰ τῶν κλάδων. Ἐξαιρετος γὰρ ὄντως· αὐτὴ ἡ ἀμπελος, κατὰ τοὺς κλάδους μόνον δεομένη ἐπι-

more suo, infert Chrysost. t. VIII, p. 446 B, 447 A.

(24) Καί, ante ὁ Πατὴρ, quod Hentenius expressit, neuter meorum habet.

μαλείας. Τῷ Πατρὶ δὲ τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν ἀνατίθησιν, ὡς θεῶ· δεικνύς ὅτι συνεργεῖ τοῖς καρποφοροῦσι καὶ κολάζει τοὺς μὴ καρποφοροῦντας.

Πᾶν — αἶρει αὐτό. Πᾶν κλήμα ἐν ἐμοὶ βλαστήσαν, καὶ διὰ πίστεως ἠνωμένον μοι, μὴ φέρον καρπὸν, ἤγουν ἀρετὰς, ἐκκόπεται αὐτὸ ὡς ἀχρηστον, καὶ πυρὸς, ἀξιον. Λοιπὸν οὖν πᾶς Χριστιανὸς μὲν, ἀκαρπὸς δὲ, ἐκκόπεται (25) τοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰ (26) δοκεῖ συνήφθαι αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως, καὶ τῷ αἰωνίῳ πυρὶ τετήρηται.

Καὶ — φέρη. Καθαίρει αὐτὸ διὰ τῶν πειρασμῶν, παραχωρῶν ἐπάγεισθαι τοῦτους αὐτῷ, πᾶν μὲν βλαβερὸν ἀποξέλοντας, πᾶσαν δὲ στεβρότητα καὶ γονιμότητα κλεινοῦς ἀρετῆς ἐμπριουῦντας. Ἴνα δὲ μὴ ὑπολάβωσιν ἀκαρπὸς εἶναι τινὰς αὐτῶν, καὶ πάλιν θορυβηθῶσι περὶ αὐτῶν (27), προαναίρει τὸν τοιοῦτον θόρυβον, λέγων·

Ἦδη. — ὁμῖν. Περικαθαρθέντες τῷ διδασκαλικῷ λόγῳ μου. Ὅραξ ὅτι εἰ καὶ ἀμπάλος ἐστίν, ἀλλὰ καὶ γεωργός. Κοινὴ γὰρ ἡ τοιαύτη γεωργία καὶ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, ὡσπερ δὴ καὶ τᾶλλα. Ἴνα δὲ μὴ ὑπὸ τῆς πολλῆς θειλίας ἀποσχισθῶσι τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καὶ σχέσεως, καχαυνωμένην αὐτῶν ἤδη τὴν ψυχὴν ἐπισφιγγεῖ, καὶ αὐτῷ συγκολλᾷ, εἰπὼν·

Μείνατε — ὁμῖν. Μείνατε ἐν ἐμοὶ, συγκολλώμενοί μοι βεβαιώτερον διὰ πίστεως ἀδιστακτοῦ καὶ σχέσεως ἀρήρηκτου, κἀγὼ μὲν ἐν ὑμῖν, συνὼν τῇ δυνάμει καὶ περιέπων ἢ συνέχων ὑμᾶς, ὡς ἀμπάλος κλήματα, καὶ καρποφόρους ἀπεργαζόμενος.

Καθὼς — μείνητε. Οὐδὲ ὑμεῖς δύνασθε καρποφορεῖν, ἐὰν ἀποσχισθῆτε τῆς συναφείας μου.

Ἐγὼ — πολύν. Σαφηνίζει τὴν παραβολὴν, καὶ σκόπει πῶς εἶπεν· Ὁ μόνων ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολύν. Πολλάκις γὰρ μένει μὲν τις ἐν τῷ Χριστῷ, αὐνημμένους αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως, οὐ μένει δὲ καὶ ὁ Χριστὸς ἐν αὐτῷ, ἀποστρεφόμενος αὐτὸν, ὡς ἀναξίως αὐτοῦ πολιτευόμενον. Οὗτος φέρει μὲν καρπὸν, ὀλίγον δὲ, ἐν τι ἀγαθόν, ἢ καὶ δύο που διαπραξάμενος. Ὅρωμεν δὲ καὶ ἐν ἀμπάλοις τοιαῦτα κλήματα, ἃ μὴ χειρουσῶν αὐτοῖς· τῶν ἀμπέλων βοτρυδία οἰκτρὰ τινα φέρουσιν.

Ὅτι — οὐδέν. Ὅσπερ οὐδ' οἱ βλαστοὶ μὴ ἀπολαύοντες δυνάμειος ἐκ τῆς ῥίζης. Εἰπὼν δὲ ἀνωτέρω ὅτι Ὁ δύνασθε καρποφορεῖν, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε· νῦν λέγει καὶ τὸν κίνδυνον τοῦ μὴ ἐν αὐτῷ μένοντος.

Ἐὰν — κλήμα. Ὅς τὸ κλήμα τὸ ἀχρηστον·

Καὶ ἐξηράνθη. Καὶ ἀπόλωσεν ἣν εἶχεν ἐκ τῆς ῥίζης ἰκμάδα χάριτος.

Καὶ συνάγουσιν αὐτά. Καὶ συνάγουσι τὰ τοιαῦτα κλήματα οἱ ἄγγελοι κατὰ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως.

A Patri autem curam eorum attribuit, tanquam Deo, ostendens quod his qui fructificant auxilio est, eosque punit qui fructum non ferunt.

Vers. 2. Omnem — tollit. Omnem palmitem, qui ex me genuerit, mihi que per fidem unitus est, nec fructum offert. exciudit tanquam inutilem ac dignum igne. Omnis itaque christianus, qui infructuosus est, a Christo excisus est, quanquam per fidem illi conjunctus esse videatur et aeterno igni reservatus est.

Vers. 2. Et — afferat. Purgat eum per tentationes, permittens ut in eum inducantur. Illæ namque quod damnium affert, expoliant, ac omne rebus majoremque virtutum fertilitatem accersunt. Ne autem aliquos ex ipsis infructuosos esse suspiciantur, atque de seipsis iterum turbentur, hujusmodi prævenit tumultum, dicens :

Vers. 2. Jam — vobis. Purgati meo, quo vos docui, sermone. Vides, quod licet vitis sit, est tamen etiam agricola; est enim hæc agricultura communis Patri et Filio, veluti sane et alia. Ne autem præ nimia formidine exciderent a fide ac habitu, quo erga se affecti erant, laxatam jam animam astringit, sibi que conglutinatur, dicens :

Vers. 4. Manetis — vobis. — Manete in me, firmiter mihi conglutinati per fidem indubitatam, habitumque indissolubilem, et ego manebo in vobis, potentia vobiscum permanens, vosque amplectens, aut continens vos, sicut vitis palmites, ac fructiferos reddens.

Vers. 4. Sicut — manseritis. Neque vos fructificare potestis, si a mei conjunctione distrahamini.

Vers. 5. Ego — multum. Explanat parabolam. Et considera quomodo dixerit: Qui manet in me et ego in eo, hic fert fructum multum. Nam frequenter manet quis conjunctus in Christo per fidem; non manet autem Christus in eo, aversans illum tanquam indigne se gerentem: hic fert quidem fructum, at modicum, unum aut alterum opus bonum obiter (mm) perficiens. Videmus autem et in vineis hujusmodi palmites, qui dum illis non gaudent vineæ, miserabiles quosdam ferunt racemulos.

Vers. 5. Quia — facere. Tanquam germina, quæ virtute a radice procedente non fruuntur. Cum autem superius dixerit: Non potestis ferre fructum, nisi in me manseritis, nunc etiam periculum dicitur ejus qui in se non manserit.

Vers. 6. Nisi — palmes. Tanquam sarmentum inutile.

Vers. 6. Et exarescet. Et perdet, quem habebat ex radice gratiæ humorem.

Vers. 6. Et colligent eos. Et congregabunt angeli hujusmodi sarmenta in die judicii.

Variae lectiones et notæ

(25) Ἐκκόπεται B.

(26) Forte et καὶ, aut κἀν δοκῆ.

(mm) Obiter. Forte.

(27) Δι' αὐτῶν, A. Forte· ἐ' αὐτοῦς voluit.

Vers. 6. *Et — conficiant.* Gehennæ.

Vers. 6. *Et ardebunt.* Inflamabuntur, non tamen comburentur. Non manentes autem in se, dicit non eos solum, qui ab illo sunt amputati aut abscisi, sed et illos qui non firmiter cum eo copulantur.

Vers. 7. *Si — vobis.* Nihil enim indignum petet, qui in Dei præceptis versatur. Considera vero hoc esse Christum in discipulis manere, verba ejus in illis manere, sive servari, aut opere perfici.

Vers. 8. *In — afferatis.* — *Glorificatus est,* hoc est, Glorificabitur. Ut afferatis, id est, si attuleritis. Multa siquidem sunt apud Scripturam hujusmodi idiomata.

Vers. 8. *Et — discipuli.* Perfecti efficiamini. Observandum igitur, quod is qui fructum affert copiosum, hic perfectus efficitur Christi discipulus. Glorificari autem dixit Patrem et gaudere, in copiosa fructificatione et perfecto discipulatu ipsius, adhortans eos ad hanc rem, tanquam ad id quod Domino gratum est.

Vers. 9. *Sicut — vos.* Eo modo quo me dilexit Pater, tanquam videlicet facientem voluntatem suam: ita et ego dilexi vos, tanquam scilicet facientes voluntatem meam.

In præcedentibus quidem data est a nobis distinctio de *sicut*, *quemadmodum* et similibus, quod cum de Patre, Filio ac Spiritu sancto dicuntur, æqualitatem significant; cum vero de Deo et hominibus, similitudinem designant: verum similitudo non ubique per omnia quadrat (nn).

Vers. 9. *Manete — mea.* Rursum astringit illos ad se.

Vers. 10. *Si — dilectione.* Et quomodo moreris velut homo carens auxilio? Quia vult hoc Pater et ego, pro hominum salute: quia hanc quoque rem duco gloriam. Sicut ergo ego dilectus a Patre tamen pro vobis morior, sic et vos ita a me dilecti, moriemini tamen pro me. Nam hujusmodi mors juxta beneplacitum est, non ex odio aut imbecillitate.

Vers. 11. *Hæc — maneat.* Hæc consolatoria verba locutus sum vobis, qui ob meam discruciamini mortem; ut gaudium, quod erat propter me, quod de me gaudebatis, donec advenirent hæc tristitia, non corrumpatur; sed in vobis maneat, cum certiores facti sitis, quod non relinquam vos orphanos, sed iterum veniam ad vos.

Vers. 11. *Et — compleatur.* Et ut gaudium vestrum, quod de me est, compleatur, sicut ab exordio ejus exspectabatis, sperantes semper mecum conversari.

Vers. 12. *Hoc — vos.* Ut diligatis vos invicem adeo vehementer, ut etiam pro vobis invicem moriamini: ego enim sic dilexi vos, ut etiam pro

A *Kai — βάλλουσι.* Τὸ τῆς γέννης.

Kai kaίεται. Καὶ φλέγονται, οὐ μὴν κατακαίονται. Οὐ μόνοντες ἐκ ἐν αὐτῷ λέγει οὐ μόνον τοὺς ἀποκοπέντας ἢ ἀποσχισθέντας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τοὺς μηδὲλως συναφθέντας αὐτῷ.

Ἐὰν — ὁμῖν. Οὐδὲν γὰρ ἀνάξιον αἰτήσεται ὁ ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ ἐμπολιτευόμενος. Σκίπτει δὲ ἔτι τοῦτό ἐστι τὸ μῆνιν τὸν Χριστὸν ἐν τοῖς μαθηταῖς, τὸ τὰ ῥήματα αὐτοῦ μῆνιν ἐν αὐτοῖς, εἶτουν τηρεῖσθαι, ἐνεργεῖσθαι.

Ἐν — φέρητε. Τὸ μὲν ἐδοξάσθη, ἀντὶ τοῦ, δοξάζεται. Τὸ δὲ ἴνα φέρητε, ἀντὶ τοῦ ἐκ φέρητε. Πολλὰ γὰρ τοιαῦτα ἰδιώματα παρὰ τῇ Γραφῇ.

B *Kai — μαθηταί.* Ἀπαρτισθήσεθε. Παρατηρητέον ὅν ὅτι ὁ καρπὸν πολὺν φέρων, οὗτος ἀπαρτίζεται μαθητῆς τοῦ Χριστοῦ. Δοξάζεσθαι δὲ, ἦτοι χαίρειν τὸν Πατέρα εἶπεν, ἐν τῇ πολλῇ καρποφορίᾳ καὶ τελείᾳ μαθητείας αὐτοῦ, προτρεπόμενος αὐτοῖς ἐπὶ τὸ πρᾶγμα, ὡς ἐπὶ εὐαπόδεκτον τῷ Θεῷ.

Καθὼς — ὁμᾶς. Ὅν τρόπον ἠγάπησέ με ὁ Πατήρ, ὡς ποιοῦντα δηλαδὴ τὸ θέλημα αὐτοῦ· οὕτω καὶ γὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ὡς ποιοῦντας τὸ θέλημά μου.

Προδίσταται δὲ ἡμῖν ὅτι τὸ καθὼς καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅταν μὲν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγονται, ἰσότητα δηλοῦσιν· ὅταν δὲ ἐπὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὁμοίτητα σημαίνουσιν· ἢ δὲ ὁμοιότης οὐ παντάπασιν ἀπαράλλακτος.

C

Μείνατε — ἐμῷ. Πάλιν ἐπισφίγγει αὐτοῖς.

Ἐὰν — ἀγάπη. Καὶ πῶς; ἀποθνήσκεις, ὡσαύτω ἄνθρωπος; ἀδόκητος; Διότι θέλει τοῦτο καὶ ὁ Πατήρ καὶ γὼ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, ἐπεὶ καὶ δέξαν τὸ πρᾶγμα ἠγγημαι. Ὡς περ ὅν ἐγὼ, οὕτως ἀγαπώμενος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ὁμῶς ἀποθνήσκω δι' ὑμᾶς· οὕτω καὶ ὑμεῖς, οὕτως ἀγαπώμενοι παρ' ἐμοῦ, ὁμῶς ἀποθανεῖσθε δι' ἐμέ. Κατ' εὐδοκίαν γὰρ ὁ τοιοῦτο; θάνατο; οὐ κατὰ ἀποστροφὴν ἢ ἀσθένειαν.

Ταῦτα — μείνη. Ταῦτα τὰ παραμυθητικὰ ῥήματα λελάληκα ὑμῖν ἀνωμένους ἐπὶ τῷ θανάτῳ μου, ἵνα ἡ χαρὰ ἢ δι' ἐμέ, ἦν ἐχαίρετε ἐπ' ἐμοὶ μέχρι τῶν σκυθρωπῶν τούτων, μὴ ἀφανισθῆ, ἀλλὰ ἐν ὑμῖν μείνη βεβαιωθείσιν, ὅτι οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὄρφανούς, ἀλλὰ πάντῃ ἐρχομαι πρὸς ὑμᾶς.

Kai — πληρωθῆ. Καὶ ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ἢ ἐπ' ἐμοὶ πληρωθῆ, ὡς ἐν ἀρχῇ αὐτῆς προεδοκᾶτε, ἐλπίζοντες αἰεὶ μοι συνελθαι.

Ἀυτῇ — ὁμᾶς. Ἴνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους οὕτω σφοδρῶς, ὡς καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων ἀποθνήσκειν οὕτω γὰρ καὶ γὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ὡς καὶ ὑπὲρ ὑμῶν ἀποθνήσκειν

Variae lectiones et notæ.

(nn) *Quadrat.* Similis, non absimilis.

τῆς. συνεχῶς δὲ τὰ τοιαῦτα λέγει, ἀνεξάλειπτον Α vobis jam moriar. Frequenter autem talia dicit, ut cordibus eorum charitatem indefebliter insculpat.

Ὅρα δὲ θαυμασίαν οὐρανὸν· δίδεικται γὰρ ὅτι τὸ μένειν ἐν τῷ Χριστῷ γίνεται ἀπὸ τοῦ ἀγαπᾶν αὐτόν· τὸ δὲ ἀγαπᾶν αὐτόν ἀπὸ τοῦ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρεῖν· ἡ ἐντολὴ δὲ αὐτοῦ, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους· ὡς· ἡ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους μένειν ἐν τῷ Χριστῷ ἐστίν, καὶ ἀγαπᾶν τὸν Θεόν ἐστίν, καὶ ἀναπελεγμένοι πρὸς ἀλλήλους εἰσὶν ἢ τε πρὸς Θεὸν καὶ ἢ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη. Εἰπὼν δὲ ὅτι καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἔδειξεν ὅτι ἐκουσίως ἀποθνήσκει διὰ τὴν ἀγάπην αὐτῶν.

Μείζονα — αὐτοῦ. Μείζονα ταύτης τῆς· οὕτω μεγάλῃς ὡς καὶ τὴν ψυχὴν ἀφείναι ὑπὲρ τῶν φίλων, καθὼς ἐγὼ ποιῶ νῦν. Λοιπὸν οὖν οὐκ ἐξ ἀσθενείας ἐμῆς, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης ὑμῶν ἀποθνήσκω, καὶ οἰκονομικῶς ὑμῶν χωρίζομαι, καὶ μὴ ἀθυμεῖται. Ἐπειδὴ δὲ φίλους αὐτοῦ (28) ὑπεδήλωσε, λέγει πῶς εἰσι φίλοι αὐτοῦ.

Ἰμῶν — ὑμῶν. Ὁ τῆς ἀνεϊκάστου φιλανθρωπίας! ἐφ' ἡμῶν μὲν οὐκ ἂν ποτέ τι; τὸν εὐγνώμονα δοῦλον ποιήσῃ φίλον· ὁ δὲ Χριστὸς; καὶ τοῦτο ποιεῖ, μᾶλλον δὲ καὶ ἀδελφὸν αὐτὸν ἀπεργάζεται· Ἀπαγγεῖλατε γὰρ, φησὶ, τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν· καὶ υἰοθετεῖ τοῦτον τῷ Πατρὶ, καὶ καθιστᾷ συγκληρονόμον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

Οὐκ ἐστὶ — δούλος. Καὶ πότε αὐτοὺς εἶπε δούλους; Ὅτε διδάσκων ἀπεκάλυπτε τὴν ἐξουσίαν τῆς ἑαυτοῦ θεότητος. Καὶ προλαβὼν δὲ εἶπεν· Ἰμῶν φωνεῖτέ με ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος· καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γὰρ.

Ὅτι — Κύριος. Τί ποιεῖ ἀπόρρητον.

Ἰμῶν — ὑμῶν. Ἀνήγγελα ὑμῖν ὡς φίλοι; πάντα, ὅσα ἴδύνασθε βαστάζειν δηλονότι, ὅσα ἀκούσαι ὑμᾶς εἰκός. Τῷ φίλῳ γὰρ τις, οὐ τῷ δούλῳ, καταπιστεύει τὰ ἀπόρρητα.

Καὶ μὴν ἀνωτέρω εἰπὼν· Ἰμῶν φίλοι μου ἐστε, εἰς ποιήτε ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν· ἐνέφηγεν ὅτι οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ τότε εἰσὶν ὅτι ποιοῦσι· πῶς οὖν ἐνταῦθα φησιν· Ἰμῶν δὲ εἰρηκα φίλους, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου ἐγνώρισά ὑμῖν; Τὸ ἀστὲ, ἀντὶ τοῦ διαμένετε, νόησον, ὅτι ὄντας ἤδη καὶ εἰς τὸ ἐξῆς διαμένετε, εἰς ποιήτε ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν.

Ἐἶτα τίθησι καὶ ἄλλο τεκμήριον τοῦ ἔχειν αὐτοῦς (29) φίλους ἑαυτοῦ.

Οὐκ — ὑμᾶς. Κατὰ ἀπόφασιν ὁ λόγος, ὅτι ἐγὼ

²⁸ Matth. xxvii, 10. ¹ Joan. xiii, 13. ² Joan. xv, 14.

Variae lectiones et notæ.

(28) Αὐτοῦς, Α. Ita Hentenius. Mox ad finem versus 15 utrumque coniungitur.

(29) Αὐτοῦς omittit B.

(100) Occultabas Imo. aperiebat, revelabat. Videtur legisse ἐπεκάλυπτε.

(pp) Negative, etc. Sententiam quidem expressit;

sed a Græco recessit. Κατ' ἀπόφασιν est directa. Rectum est pronuntiatum, recte pronuntiauit. Qui enim interrogat obliqua videtur oratione uti.

quantitandus est, non interrogative: *Vos non elegistis me, sed ego elegi vos in amicos; ego ad amicitiam vestram accurri.*

Vers. 16. *Et posui vos.* Explantavi vos in dilectione mea, in fide que in me est.

Vers. 16. *Ut vos estis.* Ut extendamini crescentes.

Vers. 16. *Et fructum afferatis.* Veluti superius significatum est. Aut fructum, spiritualia charismata: aut multitudinem eorum qui studio illorum salvandi sunt.

Vers. 16. *Et — maneat.* Maneat incorruptus, perpetuus.

Vers. 16. *Ut — vobis.* Nomine meo, hoc est, tanquam mei, tanquam Christiani.

Vel invocato nomine meo, sicut etiam in precedentibus declaravimus ubi dicebat: *Et quidquid petieritis nomine meo, hoc faciam*¹. Ac rursus: *Si quid petieritis nomine meo, hoc faciam*², ex quibus ostensa est potentiam æqualitas Patris et Filii.

Vers. 17. *Hæc — invicem.* Hæc loquor vobis, puta, quod morior pro vobis, et quod ego ad amicitiam vestram accurri, non impropere, sed incitans vos ad mentem inter vos dilectionem. Quia vero turbabantur tanquam jam ab omnibus Judæis odio habiti, deinceps consolatur etiam eorum tristitiam.

Vers. 18. *Si — odio habuerit.* Mundum dicit, malos Judæos: Sit, inquit, vobis in consolationem, quod ego prius quam vos, fuerim odio habitus: et gaudete magis, quia mecum in odio malorum communicatis. Deinde aliam quoque ponit consolationem, quod si e numero malorum essent, mali utique eos diligenter.

Vers. 19. *Si — diligeret.* Quod suum esset, hoc est, sibi simile; gaudet namque simili simile.

Vers. 19. *Quia — mundus.* Itaque odio haberi vos a malis demonstratio est virtutis, quemadmodum, etiam a talibus amari, signum est malitiæ. Quia vero abjectam eorum mentem erexit: rursum ipsos ab his quæ contra se fiebant, consolatur.

Vers. 20. *Mementois — vobis.* Et quis sit ille sermo, advertite.

Vers. 20. *Non — suo.* Nam hunc sermonem in precedentibus dixit eis; nec id semel, sed variis in locis. Alit ergo: Non estis vos me meliores.

Vers. 20. *Si — persequatur.* Consequens enim

¹ Joan. xiv, 15. ² Ibid. 14.

Varie lectiones et notæ.

(30) Ita ἔθηκα exponit Chrysost. tom. VII, p. 452. C. Theophylact. p. 782 A, B. Τιθέναι de palmitibus ita habet Xenoph. Œcon. xix, 7, 9.

(31) Ita Chrysost. tom. VIII, p. 452 C. Theophyl. p. 782 A. Cyril. tom. IV, p. 892 M, qui per ἀνάγειν explicat. Nihilur autem hæc interpretatio τοῦ ἔθηκα et ὀπάγητε proximis vocabulis, καρπὸν φέρητε. Vereor tamen ne doctior quam verior sit hæc explicatio. Evangelistæ enim haud adeo diligenter observant vocabula translata. Sunt alia loca,

ἅ ἐλόμην ὑμᾶς φίλους, ἐγὼ τῇ φιλιᾷ ὑμῶν ἐπέθραμον.

Καὶ ἔθηκα ὑμᾶς. Καὶ ἐφύτευσα (30) ὑμᾶς εἰς τὴν ἐμὴν ἀγάπην, εἰς τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν.

Ἴνα ὑμεῖς ὀπάγητε. Ἴνα ἐκταίνησθε (31) αὐξάνομνοι.

Καὶ καρπὸν φέρητε. [Ὡς (32) ἀνωτέρω δεδήλωται· ἡ] καρπὸν, τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, ἧ τὰ κλήθη τῶν σωζομένων ἐκ τῆς αὐτῶν σκουδῆς.

Καὶ — μένη. Καὶ ἵνα μένη ἀνώλεθρος, διηνεκής.

Ἴνα — ὁμῖν. Ἐν τῷ ὀνόματι μου, τοῦτέστιν ὡς ἐμολ, ὡς Χριστιανοί.

Ἡ ἐπικαλοῦμενοι τὸ ὄνομά μου, ὡς καὶ προλαβόντες ἠρμηνεύσαμεν, ἔνθα λέγει· Καὶ ὁ τίς ἀνείρησθε ἐν τῷ ὀνόματι μου, τοῦτο ποιήσω. [Καὶ (33) πάλιν· Ἐάν τι αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματι μου, ἐγὼ ποιήσω. Ἀφ' ὧν δείκνυται τὸ ἰσοδύναμον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.]

Ταῦτα — ἀλλήλους. Ταῦτα (34) λαλῶ ὑμῖν, τὸ ὅτι ἀποθνήσκω ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ τὸ ὅτι ἐγὼ τῇ φιλιᾷ ὑμῶν ἐπέθραμον, οὐκ ὀνειδίζων, ἀλλ' ἐνάγων ὑμᾶς εἰς τὸ ἀγαπῆν ἀλλήλους. Ἐπει δὲ ἐθρορυδοῦντο ὡς ἤδη πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις μισητοὶ γενόμενοι, παραμυθίζεται καὶ τὴν ἐνεπέθειν ἀθυμῶν.

Εἰ — μεμίσσητε. Κόσμον λέγει τοὺς πονηροὺς Ἰουδαίους. Ἔστω, φησὶν, ὑμῖν εἰς παραμυθίαν τὸ πρὸς ὑμῶν ἐμὲ μισηθῆναι, καὶ χαίρετε μᾶλλον, ὅτι κοινωνεῖτέ μοι τοῦ παρὰ τῶν πονηρῶν μίσους. Ἔπει λέγει καὶ ἑτέραν παραμυθίαν, ὅτι, ἐάν ἐκ τῶν πονηρῶν ἦσαν, οἱ πονηροὶ ἀν' ἐφίλουσαν αὐτούς.

Εἰ — ἐφίλει. Τὸ ὅμοιον· χαίρει γὰρ τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον.

Ὅτι — ὁ κόσμος. Ὅστε τὸ μισεῖσθαι ὑμᾶς παρὰ (35) τῶν πονηρῶν ἀπόδειξις ἐστὶν ἀρετῆς, ὥσπερ καὶ τὸ φιλεῖσθαι παρὰ τῶν τοιοῦτων κακίας. Ἐπάρας οὖν αὐτῶν καταπίπτων τὸ φρόνημα, πάλιν ἀπὸ τῶν καθ' ἑαυτοῦ τούτου; παρηγορεῖ.

Μνημονεύετε — ὁμῖν. Καὶ (36) πόλις ἐστὶν ἐκείνῳ ὁ λόγος, ἀκούσον.

Οὐκ — αὐτοῦ. Τοῦτον γὰρ τὸν λόγον προλαβὼν εἶπεν αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἔπαξ, ἀλλὰ διαφόρως. Λέγει οὖν ὅτι, Οὐκ ἐμοῦ κρείττους ὑμεῖς.

Εἰ — διώξουσιν. Ἀκόλουθον γὰρ εἶπε μαθηταί

ubi nemo τιθέναι interpretabitur περὶ φυτεύσεως. Vide Rom. iv, 17, Hebr. i, 2. Ἐπάγειν αὐτοῦ εἰς εἰς exemplo explicatur ἐκταίνεσθαι, ἀνάγειν, αὐξάνειν.

(32) Inclusa absunt A.

(33) Inclusa absunt.

(34) Scilicet Chrysost. tom. VIII, p. 452 D. pro ἀντέλλομαι, infert λελάληκα, ex loco simili, ut solet.

(35) Ὑπό, pro παρὰ, A.

(36) Omisso καί, legitur ὁποῖος A.

μού ἔστε. Εὐφραδίτε οὖν τὰ ὅμοια τῷ διδασκάλῳ A
πάσχοντες καὶ κατ' ἴχνος ἀκολουθοῦντές μοι.

Εἰ — τηρήσουσι. Μῆτε διωκόμενοι δυσφορεῖτε,
μῆτε τοῦ λόγου ὑμῶν ἀθετουμένου. Ἐὰν γὰρ εἰς ἐμὲ
ἐνδείξαντο, ταῦτα καὶ εἰ; ὑμᾶς ἐνδείξονται, καὶ
Ἄρκετόν, φησὶ, τῷ δούλῳ, ἵνα γένηται ὡς ὁ
κύριος αὐτοῦ.

Ἄλλὰ — μου. Ταῦτα πάντα, διώκοντες δηλαδὴ,
καὶ τὸν λόγον ὑμῶν μὴ τηροῦντες. Εἰ οὖν ἀγαπήτέ
με, χρῆστε πάντως, ὅτι δι' ἐμὲ ταῦτα πάσχετε, ἐπεὶ
καθ' ὅτι ὑμᾶς; καὶ ὑμεῖς μὲν ὑπὲρ Δεσπότου, ἐγὼ
δὲ ὑπὲρ δούλων. Εἶτα τίθησι καὶ ἄλλην παραμυθίαν.

Ὅτι — με. Ὅτι ἀθετοῦσι τὸν ἀποστελλαντά με,
τούτῃστιν ὑβρίζουσι καὶ τὸν Πατέρα. Λοιπὸν τοίνυν B
ἀγαλλισθε ὑβριζόμενοι μεθ' ἡμῶν. Ἐπειτα ἀπο-
στεραὶ τοὺς Ἰουδαίους ἀπάσης συγγνώμης ἐθελοκα-
κοῦντα; καὶ τοιαῦτα διαπραττομένους.

Εἰ — ἀπὸ τῶν. Εἰ μὴ εἶδθα αὐτοὺς ἁμαρτίαν οὐκ
εἶχον, διώκοντες καὶ ὑβρίζοντες ἐμὲ τε καὶ ὑμᾶς
τοὺς ἑμοῦς, ὡς μῆτε τίς εἰμι λέγοντα, μῆτε ἀπὸ
τῶν Γραμμῶν τοῦτο δεικνύοντα.

Ὁ — μου. Σαφηνίζει καὶ ἀξί: τὴν ἁμαρτίαν
αὐτῶν, λέγων ὅτι καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ ὑβρις, τοῦ Πατρὸς
ἔστιν ὑβρις. Εἰπὼν δὲ περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ,
λέγει καὶ περὶ τῶν σημείων αὐτοῦ.

Εἰ — εἶχον. Καὶ ὅπως αὐτοὶ τούτων μάρτυρες, C
λέγοντες ὅτι Οὐδέποτε οὕτως ἐφάνη ἐν τῷ Ἰσραὴλ,
καὶ ἕτερα ταιαῦτα.

Nūn — ἑώρασσι. Τὰ τοιαῦτα ἔργα.

Καὶ — μου. Ἄνωτίρω γὰρ εἶπεν, ὅτι Ὁ ἐμὲ (37)
μισῶν (38) καὶ τὸν Πατέρα μου μισεῖ. Καὶ ἄλλα-
χοῦ κάλιν· Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱόν, οὐ τιμᾷ τὸν Πα-
τέρα τὸν πέμφαντα αὐτόν.

Ἄλλ' — ἑώραν. Κάνταῦθα τὸ Ἰνα οὐκ αἰτιολο-
γικόν, ἀλλὰ δηλωτικόν, τοῦ μέλλοντος, ὅτι μέλλει
κληρωθῆναι ὁ λόγος οὗτος. Νόμον δὲ λέγει τὴν βί-
βλον τῶν Ψαλμῶν ἐν ᾧ γέγραπται, ὅτι Καὶ λόγοις
μισοῦσιν ἐκύκλωσάν με, καὶ ἐπολέμησάν με ἑώραν.
Ἐμίσησαν οὖν αὐτὸν ἑώραν, ἦτοι μάτην,
ἀνευλόγως (39), διὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν.

Ἰνα δὲ μὴ εἰπωσιν οἱ ἀπόστολοι· Εἰ σὲ ἐδίωξαν D
καὶ τὸν λόγον σου οὐκ ἐτήρησαν, εἰ τοιαῦτα διδ-
χθέντες καὶ τοιαῦτα ἑωραχίτες οὐδὲν ἀπώναντο, εἰ σὲ
καὶ τὸν Πατέρα σου μεμισήκασιν, μέλλουσι δὲ καὶ
εἰ; ἡμᾶς τὰ ὅμοια ἐνδείξασθαι, τίνας ἐνεκεν εἰς
τοιούτους ἀποστέλλεις ἡμᾶς; Ἐπάγει παραμυ-

A est, ut si (qq) mei estis discipuli, bono sitis animo
ad similia cum præceptore sufferenda, et ver ve-
stigia me sequendum.

Vers. 20. Si — servabunt. Neque graviter fera-
tis, quod vos persequantur, aut quod vestros con-
temnant sermones : quæ enim in me ostenderunt,
hæc etiam in vos ostendent : et sufficit, inquit, sermo,
ut sit sicut dominus ejus⁹.

Vers. 21. Sed — meum. Hæc omnia, puta per-
sequentes, et sermonem vestrum non servantem.
Si ergo diligitis me, gaudebitis omnino, quia hæc
propter me patimini, quia et ego propter vos : et
vos quidem pro Domino, ego vero pro servis.
Deinde ponit et aliam consolationem.

Vers. 21. Quia — me. Quia contemnant eum
qui me amandavit, hoc est, Patrem quoque contu-
melia afficiunt. Gaudete itaque nobiscum affecti
contumelia. Post hæc Judæos omni privat venia,
quod de industria perperam operati sint, taliaque
perpetraverint.

Vers. 22. Si — suo. Si non docuissem eos, pec-
catum non haberent persequendo ac contumelia
afficiendo et me et vos, qui mei estis, utpote
non dicentem quis essem, nec id a Scripturis
ostendentem.

Vers. 23. Qui — odit. Explicat et auget pecca-
tum illorum dicens, quod Filii injuria, Patris est
injuria. Postquam autem dixit de doctrina sua, di-
cit etiam de signis suis.

Vers. 24. Si — habent. Et vere ipsi testes
erant dicentes : Nunquam apparuit sic in Israel⁹,
aliaque similia.

Vers. 24. Nunc — viderunt. Hujusmodi opera.

Vers. 24. Et — meum. Superius namque dixit :
Qui me odit, is et Patrem meum odit¹⁰. Et rur-
sum alibi : Qui non honorat Filium, non honorat
Patrem, qui misit illum¹¹.

Vers. 25. Sed — gratis. Etiam hic dictio ut,
non est causalis, sed futuri significativa, quod
futurum sit, ut hic sermo compleatur. Legem vero
dicit librum Psalmorum, in quo scriptum est : Et
sermonibus odii circumdederunt me et oppugnaverunt
me gratis¹². Oderunt ergo illum gratis sive
frustra, absque ratione, propter suam malitiam.

Ne autem dicant apostoli : Si te persecuti sunt,
et sermonem tuum non servaverunt ; si cum
talibus edocti sunt, taliaque viderunt, nihil illis
profuit ; si te et Patrem tuum oderunt, similia
quoque adversum nos demonstrabunt, quam igitur
ob causam ad tales nos mittis? inducit conso-

⁹ Matth. x, 25. ¹⁰ Matth. ix, 35. ¹¹ Joan. xv, 25. ¹² Joan. v, 23. ¹³ Psal. cxxiii, 2.

Varia lectiones et notæ.

(37) Μισῶν ἐμὲ. A.

(38) Hic addit codex, A. μισεῖ. Paulo post autem
omittit.

(49) Ut — si. Siquidem.

(39) Hentenius fortasse reperit ἀνευ λόγου, Sed
hoc quoque probum i. e. οὐκ εὐλόγως.

lationem, dicens, quod Spiritus sanctus cooperabitur illis.

CAP. XVII. De Paracleto.

Vers. 26. Cum — me. De mea divinitate. Nam cum Pater multifariam testimonium perhibuerit de me, Spiritus sanctus quoque multifariam testimonium omnino perhibebit. Testificabitur autem lucens in cordibus vestris ad majorem certitudinem, et miracula operans ad nomen meum. Vide autem quod mittit quidem eum et Filius, tanquam ejusdem cum Patre honoris : verum Id a Patre, puta procedentem. Procedit itaque a Patre, tanquam de ejus substantia. Ideo etiam omnia quæ Patris sunt novit, sicut et Filius.

Quod si roget quis, cur etiam Filius non dicitur ipse Spiritus, cum etiam ab eodem sit Patre, dicemus, quia non natus est, quemadmodum Filius, sed alio modo procedit. Ideo Nati quidem vocabulum Filio convenit, Procedentis vero Spiritui. Rursum si pergat interrogans, quid sit illa processio, pergemus et nos dicentes, invertendo paululum, quod ait Gregorius Theologus : Dic tu generationem Filii, et nos naturam eloquimur processions Spiritus : et ex æquo pugnabimus (rr), in Dei mysteria tanquam per transeunam prospicientes.

Quare autem Filius et Spiritus non dicuntur fratres, cum eundem habeant Patrem? Quia non eodem modo ex illo sunt ; siquidem ille nascitur, hic vero procedit.

Vers. 27. Et — estis. Testes sermonum et operum meorum, ac meæ divins potentis fide digni, quia ab initio prædicationis meorumque miraculorum mecum estis, et omnino multos ad fidem adducetis, neque enim omnes similiter mali sunt.

CAP. XVI. Vers. 1. Hæc — offendamini. Cum malos videritis persequentes vos, ac injuria afflicentes, sed cognoscentes (ss), quod Paracletus vobis auxilietur, bono sitis animo, ac viriliter agatis.

Vers. 2. Extra synagogas — vos. Prædictum est enim ¹¹, quod statuerunt Judæi, ut si quis confiteretur ipsum esse Christum, extra Synagogam eiceretur.

Vers. 2. Sed — Deo. Sed procedente tempore, inquit, adeo insanient, tantoque studio vestram affectabunt mortem, ut eum qui vos occiderit, putent sacrificium ac viotimam obtulisse Deo, et opinentur coluisse eum magis, eique placuisse, ut qui seductores ac pestiferos occiderit. Postquam prædixit tristitia, addit iterum consolationem.

¹¹ Joan. 1x, 20.

Varis lectiones et notæ.

(40) Inclusæ absunt A.

(41) Locus Gregorii Nazianz. in orat. de Spiritu sancto, p. 221, init. ita habet : Τίς εὐν ἡ ἐκπέρευσι; ; εἰπέ σὺ τὴν ἀγανθησαν τοῦ Πατρὸς, καὶ γὰρ τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ φυσιολογῆσω, καὶ τὴν ἐκπί-

(rr) Et ex æquo pugnabimus — prospicientes. Et similiter, quasi delirantes, conabimur — prospicere.

θίζαν, λέγων ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεργῆσει αὐτοῖς.

ΚΕΦ. ΙΖ'. Περὶ τοῦ Παρακλήτου.

"Οταν — ἐμοῦ. Περὶ τῆς ἐμῆς θεότητος. Τοῦ γὰρ Πατρὸς διαφθῶ; μαρτυρήσαντος περὶ ἐμοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διαφθῶ; μαρτυρήσει πάντως. Μαρτυρήσει δὲ ἰλλάμπον ταῖς καρδίαις ὑμῶν εἰς πληροφορίαν τελειοτέραν, καὶ τερατουργοῦν ἐπὶ τῷ ὄνοματί μου. ["Ορα (40) δὲ ὅτι πέμπει μὲν αὐτὸ καὶ Υἱὸς, ὡς ὁμοῖοιμο; τῷ Πατρὶ, παρὰ τοῦ Πατρὸς δὲ, ὡς παρὰ τοῦ Πατρὸς; ἐκπορευόμενον. Παρὰ τοῦ Πατρὸς δὲ ἐκπορεύεται, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄν. Διὸ καὶ οἶδε πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς; ὡσπερ καὶ ὁ Υἱός.

Εἰ δὲ τις ἐρωτᾷ πῶς οὐ λέγεται καὶ τὸ Πνεῦμα Υἱὸς, οἷα ἐκ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς ὄν, ἐροῦμεν διότι οὐ γεννᾶται ὡς ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ἐκπορεύεται τρόπον ἕτερον. Διὸ τῷ γεννητῷ μὲν κλησι; Υἱός, τῷ ἐκπορευτῷ δὲ Πνεῦμα. Εἰ δὲ προσερωτήσῃ τις ἐστὶν αὕτη ἡ ἐκπόρευσις, προσερούμεν ὁ φησὶν (41) ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, μικρὸν ὑπαλλάξαντες ὅτι εἰπέ σὺ τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἡμεῖς; φυσιολογῆσωμεν τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος; καὶ παρακλητικίσωμεν ἐπίσης εἰς Θεοῦ μυστήρια παρακλύπτοντες.

Καὶ διατί ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγονται ἀδελφοί, τὴν αὐτὸν ἔχοντες Πατέρα; Διότι οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον εἰσὶν ἐξ αὐτοῦ· ὁ μὲν γὰρ γεννᾶται, τὸ δὲ ἐκπορεύεται.

Και — ἐστέ. Καὶ ὑμεῖς; μάρτυρες τῶν λόγων καὶ ἔργων μου, καὶ τῆς ἐμῆς θεοκριτοῦς δυνάμει; ἀξίόπιστοι, διότι ἀπ' ἀρχῆς τοῦ κηρύγματος; καὶ τῶν θαυμάτων μετ' ἐμοῦ ἐστε, καὶ πολλοῦς (42) πάντως ἀγρεύετε πρὸς τὴν πίστιν· οὐ γὰρ πάντες; ὁμοίως κωνηροί.

Ταῦτα — σκανδαλισθήτε. "Οταν ἴθῃτε τοῦς κωνηροῦς διώκοντας ὑμᾶς καὶ κακοῦντας, ἀλλ' ἵνα γινώσκοντες ὅτι ὁ Πιράκλητο; ἐπικουρεῖ ὑμῖν, εὐψυχεῖτε καὶ ἀνδρίζεσθε.

'Αποσυναγῶγους — ὑμᾶς. Προεῖρηται γὰρ ἵτι συνίθαντο οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα, εἴαν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυναγῶγος; γένηται.

'Αλλ' — Θεῷ. Ἄλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, φησὶν, τισοῦτον ἐκμανήσονται καὶ περισπούδαστον ποιήσονται τὸν θάνατον ὑμῶν, ὥστε τὸν ἀποκτείνοντα (43) ὑμᾶς δοκεῖν θυσίαν προσφέρειν τῷ Θεῷ, καὶ νομίσειν εὐσεβεῖν μᾶλλον καὶ εὐαρεστεῖν αὐτῷ, ὡς ἀποκτείνοντα κλάνους, καὶ λυμῶνας, καὶ θεοστυγεῖς. Προεπιπὸν δὲ τὰ λυπηρὰ, ἐπάγει πάλιν παραμυθίαν.

ρῖσιν τοῦ Πνεύματος, καὶ παρακλητικίσωμεν ἀμφοῖς εἰς Θεοῦ μυστήρια παρακλύπτοντες.

(42) Πάλιν, πρὸ πολλοῦς B.

(43) Ἄποκτείνοντα A, ut est in textu.

(ss) Sed cognoscentes. Ἴνα non expressit. Interpres, ac redundare videtur.

Καὶ — ἐμέ. Δι' οὗς ταῦτα ὑποστήσεσθε. Καὶ ἄρχει ὑμῖν εἰς παράκλησιν τὸ δι' ἡμᾶς ταῦτα πάσχειν. Οὐκ ἔγνωσαν δὲ τὸν Πατέρα οὐδὲ ἐμέ ἐκόντες, ὡς ἐθελοκακοῦντες.

Ἀλλὰ — ὑμῖν. Ἵνα, ὅταν ἔλθῃ ὁ καιρὸς τῆς δωξέως καὶ ἀναιρέσεως ὑμῶν, μνημονεύετε αὐτῶν ὧν δὴ (44) λελάληκα ὑμῖν, ἵγουν ἵνα μνημονεύετε ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν πάντα, ὡς πάντα εἰδῶς, καὶ ἵνα ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς προαγορεύσεως τῶν (45) σκυθρωπῶν ἡγησθῆ με πιστὸν καὶ ἐπὶ ταῖς ἀγαθαῖς ἐπαγγελίαις. Ὁ γὰρ ἀπατῶν οὐ προλέγει τὰ ἀπάγοντα τῆς (46) ἀπάτης, ἀλλὰ μόνα τὰ ἔλκοντα.

Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα συνεχῶς αὐτοῖς ἐπιλέγει, ἵνα, ὅταν πάσχωσι μὴ θορύβωνται, προσιδότες τοῦτο, μὴ δὲ μαλακίζωνται γινώσκοντες ὅτι διὰ τὸν Θεὸν πάσχουσι. Μείγα γὰρ φάρμακον ἐν τοῖς ὑπὲρ ἀρετῆς ἀγῶσι, τὸ γινώσκειν ὑπὲρ τίνος ὁ ἀγών. Καὶ ἡμᾶς οὖν, ὑπὲρ καλοῦ πάσχοντας, παραμυθείσθω τὸ γινώσκειν ὅτι ὑπὲρ καλοῦ πάσχομεν· εἰ γὰρ ὑπὲρ ἀγαπητοῦ τις πάσχων χαίρει, πολλῶ μᾶλλον ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπὲρ ἀρετῆς.

Ταῦτα — ἡμῖν. Ὅτι μεθ' ὑμῶν καὶ οὐκ ἐμέλλετε εὖτω παθεῖν, ἕως μεθ' ὑμῶν ἡμῖν. Νῦν δὲ ταῦτα λέγω, διότι χωρίζομαι ὑμῶν, καὶ ἐγγιζοῦσιν ἤδη τὰ δεινὰ ὑμῖν.

Καὶ μὴν καὶ ἐξ ἀρχῆς, ὅτε ἐκάλεσεν αὐτοὺς, καὶ [εἰς] (47) ἀποστολὴν ἔταξεν,] εἶπεν αὐτοῖς (48) ὅτι Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· καὶ ὅτι Πυριδῶσουσιν ὑμᾶς εἰς συνέδρια, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν [ὑμᾶς] (49) καὶ ὅτι Ἐπί ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε ἐνεκεν ἐμοῦ· καὶ ὅτι Ἔσσεσθε μισοῦμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου· καὶ ὅτι Μὴ φοβῆσθε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα·] καὶ πολλὰ τοιαῦτα.

Πῶς οὖν εἶπεν ὅτι Ταῦτα ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον; Διότι ἐνταῦθα τὸ Ταῦτα ἑτέρα παρ' ἐκείνα δηλοῖ, φημί δὴ τὸ Ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, εἶπουν Ἐγγίζει· καὶ τὸ Ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνων ὑμᾶς [δόξη] (50) λατρεῖαν προσφέρειν τῷ Θεῷ. Ταῦτα γὰρ νῦν εἶπεν αὐτοῖς, φοβερώτερα ἐκείνων ὄντα.

Νῦν — ὑπάγει; Ἰδὼν αὐτοὺς οὕτως ὑπὸ τῆς ἀθυμίας καταπαλαισθέντας, ὡς ἀφώνους γενέσθαι, καὶ μὴ δύνασθαι αὐτῶ προσλαλεῖν, ὀνειδίξει τὴν ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἀθυμίας σιγὴν, λέγων· Νῦν (51) δὲ

Vers. 3. *Et — me.* Propter quos hæc sustinebitis : et satis est vobis ad consolationem, quod hæc propter nos patiamini. Non noverunt autem Patrem, neque me, idque voluntarie, sponte videlicet deteriora sectantes.

Vers. 4. *Sed — vobis.* Ut, cum venerit tempus persecutionis ac mortis vestræ, reminiscamini eorum quæ videlicet locutus sum vobis : sive, ut recordemini, quod ego prædixerim vobis omnia tanquam universa cognoscens : et ut a vera tristitiam prænuntiatione, fidelem me habeatis etiam in bonorum promissionibus. Nam deceptor (ii) non ea prædicat, quæ a deceptione abducunt, sed ea tantum quæ attrahunt.

Hæc vero et similia frequenter eis inculcat, ut, dum passi fuerint, non turbentur, cum hoc præscriverint : neque torpescant scientes, quod propter Deum passuri sint. Magnum siquidem remedium est his qui pro virtute decertant, cognoscere pro quo sit certamen. Et nobis ergo pro honesto patientibus consolationi sit, cognoscere quod pro honesto (uu) patimur. Nam si pro dilecto quis pati gaudet, multo magis pro Deo et pro virtute.

Vers. 4. *Hæc — eram.* Quia vobiscum eram et ita passuri non eratis, quandiu vobiscum essem. Nunc autem hæc dico, quia separor a vobis, et jam iustant vobis pericula.

Atqui etiam ab initio, cum vocavit eos, et in apostolatam ordinavit, dixit eis : *Eccæ ego mitto vos, tanquam oves in medio luporum* ¹⁴. Et : *Tradent vos ad concilia, et in synagogis suis verberabunt vos, et ad reges et præsides ducemini propter me et eritis odio habiti ab omnibus propter nomen meum* ¹⁵. Itemque : *Ne vobis ab his timeritis, qui occidunt corpus* ¹⁶, ac multa hujusmodi.

Quomodo ergo ait : *Hæc vobis ab initio non dixi?* Quia dictio hæc, in præsentī aliā ab illis significat : dico sane, sed *Venit* sive appropinquat tempus, ut quisquis interfecerit vos, videatur cultum præstare Deo : nam hæc dixit nunc, quæ præcedentibus erant formidabiliora.

Vers. 5. *Nunc — abis?* Videns eos in tantum tristitia absorptos (vv), ut muti efficerentur, nec responsum ei dare possent, exprobrat eis silentium a tali tristitia ortum, dicens : *Nunc autem abeo*

¹⁴ Matth. x, 16. ¹⁵ ibid. 17, 18, 22. ¹⁶ ibid. 28.

Varie lectiones et notæ.

(44) Δηλασθή, loco δὴ, A.
(45) Ἐχθρῶν antea, sed ex correctione ejusdem manus, σκυθρωπῶν. B.
(46) Ἀγάπη; in contextu, et supra ἀπάτης, B. Utrumque ab eadem manu. Codex A habet ἀπάτης tantum.

(47) Inclusa desunt A.
(48) Αὐτοῖς omittit A.
(49) Inclusa omittit A. Eorum loco autem habet, καὶ τὰ ἐξῆς.
(50) Inclusa absunt A.
(51) Δέ abest A.

(ii) Deceptor. Forte legit, ὁ ἀπατῶν.
(uu) Pro honesto. In Græco est, pro amato.
(vv) Absorptos. Græcum notat, lucta victos, id

est, prostratos. Interpres videtur invenisse καταποθέντας aut καταπογτισθέντας.

ad eum qui misit me, et nemo interrogat me, Quo abis?

Atqui Petrus interrogavit eum dicens : Domine, quo abis ? Sed ibi sane Petrus dicens, Quo abis? de loco interrogavit; hic vero, Quo abis? significat, Quid agis? Solent namque qui ægre ferunt, ita revocare eum, qui repente prosilit ad mortem. Oportuit ergo et discipulos dicere, Quo abis? sive, Quid agis, nos relinquens?

Potest quoque et alio modo dici, quod cum Petro interrogante non respondisset, quo abiret, oportuit eos rursus interrogare.

Vers. 6. Sed — cor. Admodum contristati estis, et propterea siletis.

Vers. 7. Sed — vobis. Utpote ipsa veritas. Quamquam enim mille modis auxilii sitis, veritatem dicam, nec tristitia occultabo, sicut hi qui ad gratiam l'quuntur. Deinde consolando ostendit utilem eis esse suam profectionem.

Vers. 7. Expediit — vos. Vos quidem optatis, ut ego verser vobiscum, verum aliud vobis expediit. Procuratoris est autem, non indulgere dilectis, cum inutilia concupiscunt. Nam quia desuper ita sanctæ Trinitati visum est, ut Pater quidem ad Filium eos attraheret: Filius autem illos doceret, ac Spiritus sanctus ipsos perficeret: et jam duo completa erant, oportebat et tertium perfici, consummationem videlicet Spiritus sancti (xx). Non erat autem æquum, ut hoc fieret, nisi postquam Filius recessisset. Expediit itaque vobis ut ego abeam. Sicut enim, Si ego non abiero, Paracletus non veniet ad vos: ita etiam, si Paracletus non venerit ad vos, nequaquam perficiemini. Necesse est ergo, ut ego abeam, completo jam opere, quod me facere oportuit, ut alius exhortator adveniat, vosque perficiat.

Vers. 8. Cumque venerit — iudicio. — Arguet, hoc est, condemnabit tandem (yy) malos, inexcusabiles penitus demonstrabit, cum me mortuo aximias apparabit doctrinas, et ut signa fiant maxima ad mei nominis invocationem. Quid ergo posthac adversum me dicent, quod sit rationi consentaneum? Cujus etiam mortui nomen talia præstare poterit? profecto nihil. Deinde ea etiam explanat, de quibus illos arguet.

Vers. 9. De — me. Nam irremissibile erit peccatum, adhuc in me non credere.

Vers. 10. De — me. Justi namque iudicium est, accedere ad Deum, simulque cum eo esse. Nam hoc significat: Et posthac non videbitis me. Itaque nisi justus essem, non accederem ad Deum:

Joan. xiii, 36.

Variæ lectiones et notæ.

(52) Ἀποφανί corrigendum, quod Hentenius etiam habet.

(53) Durum hoc, παρασκευάζει διδασκαλίας καὶ

(xx) Spiritus sancti. Per Spiritum sanctum.

(yy) Tandem. Prorsus. Fortè τέλος; invenit

ἡ ἀπάγω πρὸς τὸν πύμφαντά με, καὶ οὐδεὶς ἐρωτᾷ με, Ποῦ ὑπάγεις;

Καὶ μὴν ὁ Πέτρος ἠρώτησεν αὐτὸν, εἰπὼν· Κύριε, ποῦ ὑπάγεις; Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν ὁ Πέτρος εἰπὼν· Ποῦ ὑπάγεις; περὶ τόπου ἠρώτησεν· ἐνταῦθα δὲ τὸ, Ποῦ ὑπάγεις; τὸ τί ποιεῖς; ὑποφαίνει. Εἰώθασι γὰρ οἱ δεινοπαθοῦντες οὕτως ἐπιφωνεῖν τῷ πρὸς θάνατον ὀρμῶντι. Ἐδει οὖν καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐπιλέγειν, Ποῦ ὑπάγεις; ἤγουν, τί ποιεῖς ἀπολιμπάνων ἡμᾶς;

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι, ἐπειδὴ τότε τοῦ Πίτρου ἐρωτήσαντος, οὐκ ἀπεκρίνατο, ποῦ ὑπάγει, ἐχρῆν αὐτοῖς πάλιν ἐρωτῆσαι.

Ἄλλ' — καρδίαν. Σφόδρα ἐλυπήθητε, καὶ διὰ τοῦτο σιγάτε.

Ἄλλ' — ὄμιν. Ὡς αὐτοαλήθεια. Κἂν γὰρ μυριάκις λυπήσθε, τὴν ἀλήθειαν λέγω, καὶ οὐκ ἀποκρύψω τὰ λυπηρὰ, ὡς οἱ λέγοντες πρὸς χάριν, εἶτα παρηγορῶν δείκνυσαι λυσιτελοῦσαν αὐτοῖς τὴν ἀποδημίαν αὐτοῦ.

Συμφέροι — ὄμας. Ὑμεῖς μὲν βούλεσθε συνεῖναι με ὄμιν· ἔστι δὲ τὸ συμφέρον ἕτερον· κηδομένον δὲ τὸ μὴ φεῖδασθαι τῶν ἡγαπημένων, ὅταν ἀσύμφορα βούλωνται. Ἐπεὶ γὰρ εὐδόκησεν ἀνοθεῖν ἡ ἀγία Τριάς τὸν μὲν Πατέρα ἐκκύσει αὐτοῖς πρὸς τὸν Υἱόν· τὸν δὲ Υἱὸν διδάξει αὐτούς· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τελειώσει αὐτοῖς, καὶ τὰ μὲν δύο ἤδη γεγόνασιν· ἔδει δὲ γενέσθαι καὶ τὸ τρίτον, τὴν δὲ τῶν ἁγίου Πνεύματος τελειωσιν· οὐκ ἦν δὲ εἰκὸς τοῦτο εἰλοεῖν, μὴ ἀπελθόντο; τοῦ Υἱοῦ· φησὶν ὅτι Συμφέροι ὄμιν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅσπερ γὰρ, Ἐὰν ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· οὕτω καὶ, ἐὰν ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς, οὐ τελειωθήσεσθε. Ἀναγκαῖον οὖν λοιπὸν ἐμὲ ἀπελθεῖν, πεπληρωκότα τὸ ἔργον ὃ ἔδει ποιῆσαι με, ἵνα ὁ ἄλλος παράκλητος εἰθῆ καὶ τελειώσῃ ὑμᾶς.

Καὶ ἐλθὼν — κρίσεως. — Ἐλέγξει, τουτέστι καταδικάζει τίλον τοὺς πονηροὺς, ἀναπολογήτους παντάπασιν (52) ἀποψήνη, ὅταν, ἀποθανόντος μου, παρασκευάσῃ ὄψηλάς (53) διδασκαλίας καὶ μέγιστα σημεῖα ἐπιτελεῖσθαι (54) ἐπὶ τῇ κλήσει τοῦ ὀνόματός μου. Τί γὰρ ἐροῦσιν ἔτι κατ' ἐμοῦ εὐλογον; Οὐ καὶ ἀποθανόντος τηλικαῦτα δύναται τὸ ὄνομα μόνον; Ὅντω; οὐδὲν. Εἶτα ἐφερμηγεύει καὶ ἐφ' οἱ; ἐλέγξει: D αὐτοῖς.

Περὶ — ἐμέ. Ἄμερτια γὰρ ἀσυγγνωστο; τὸ μὴ πιστεῦειν ἔτι εἰς ἐμέ.

Περὶ — με. Δικαίου γὰρ γνῶρισμα τὸ πορεύεσθαι πρὸς τὸν θεὸν καὶ συνεῖναι αὐτῷ. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ· Καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με. Καὶ λοιπὸν, εἰ μὴ ἡμῖν δίκαιο; οὐκ ἂν ἐπορεύομην πρὸς τὸν Πατέρα· τῷ;

ἐπιτελεῖσθαι. Malim ergo post διδασκαλίας interponere γίνεσθαι.

(54) Τελεῖσθαι B.

γὰρ ἂν ἁμαρτωλὸς καὶ πλάνος καὶ παράνομος; καὶ ἄντιθεος πορευθεὶς πρὸς τὸν δίκαιον καὶ ἀληθινὸν καὶ νομοθέτην καὶ Θεόν;

A quomodo namque peccator ac seductor, legis transgressor, Deique adversarius, perveniret ad eum qui justus est, verax, legislator ac Deus?

Καὶ πόθεν δῆλον ὅτι πρὸς τὸν Θεόν (55) ἀπῆλθε καὶ σύνεστιν αὐτῷ; Πόθεν; Ἀπὸ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαρτυρίας, τῆς δι' ἐλλάμψεως καὶ σημείων, ὡς προείρηται, ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ γινόμενης (56).

Sed unde manifestum erit, quod ad Deum abeat et cum eo sit? Unde. A Spiritus sancti testimonio, per illustrationem, ut dictum est, ac sigaa, quæ per nomen ejus edentur.

Οὐκέτι δὲ θεωρεῖτέ με, μετὰ τῆς νῦν δηλονότι ἀδοξίας; καὶ εὐτελείας· ἐμελλον γὰρ αὐτὸν ὄρῶν, ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ πρότερον.

Posthac autem non videbitis me, cum hac videlicet ignominia et abjectione, siquidem visuri eum erant, sed non ut prius.

Περὶ — κέκριται. Ὅτι ὁ διάβολος κατακρίνεται καὶ ἐκδιέλιγται τῆς δυναστείας αὐτοῦ, μηκέτι δυνάμενος ὄλω; φέρειν τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἀλλὰ παρατυπία δραπέτευων. Πῶς δ' ἂν τοῦτο πέπονθεν, εἰ φίλον αὐτὸν εἶχον, ὡς οἱ πονηροὶ λέγουσιν· ὅτι ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ ἔρχονται τῶν δαιμονίων ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, καὶ ὅτι δαιμόνιον ἔχω, καὶ τὰ τοιαῦτα;

Vers. 11. De — *judicatus est.* Quia diabolus condemnatus est, et potentatu suo ejectus, non potest posthac meum omnino ferre nomen, sed statim fugiens: quomodo, obsecro, id illi contingeret, si amicum eum haberem, veluti dicunt mali, quod per Beelzebub principem dæmoniorum ejectionem dæmonia¹², quodque dæmonium habeam¹³, et cætera hujusmodi?

Ἴνα δὲ τὸν λόγον ἀνακεφαλαιώσωμεν, Ἐλθὼν, φησὶν, ὁ Παράκλητος ἀλέξει τοὺς πονηροὺς· ἐπὶ ἁμαρτίᾳ μὲν ὅτι ἁμαρτάνουσι, μὴ πιστεύοντες ἔτι· ἐπὶ δικαιοσύνῃ δὲ, ὅτι δίκαιος ἐγὼ καὶ οὐχ ἁμαρτωλός, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν· ἐπὶ κρίσει δὲ ἦτοι κατακρίσει, ὅτι κατακρίνεται ὁ ἄρχων τῶν δαιμονίων, ὡς ἔχθρὸς καὶ οὐ φίλος μου.

Ut autem sermonem summam colligamus: Cum venerit Paracletus, arguet mundum de peccato, quia peccant, qui adhuc non credunt; de justitia autem, quia justus ego sum et non peccator, sicut ipsi dicunt; de judicio vero, sive condemnatione, quia condemnatus est princeps dæmoniorum, tanquam inimicus, et non amicus meus.

Ἐτι — ἄρτι. Ἄτελεῖς ὄντες ἔτι, καὶ μήπω διὰ τῶν ἐν τῷ σταυρῷ καὶ τῇ ἀναστάσει μου φρικτῶν καὶ παραδόξων προκόψαντες, μηδὲ ἐνδυσάμενοι δύναμιν ἐξ ὕψους.

Vers. 12. *Adhuc — nunc.* Cum adhuc imperfecti sitis, et necdum per horrendam (sc) passionem, ac inopinatam resurrectionem meam profeceritis, neque induti sitis virtute ex alto¹⁴.

Ὅσα — ἀλήθειαι. Εἰς τὸ εἰδέναι πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν τῶν θείων δογμάτων, τὴν προσήκουσαν δηλονότι γνωρισθῆναι ὑμῖν. Εἶτα ἵνα μὴ, τηλικαῦτα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀκούσαντες, μείζον τὸ Πνεῦμα νομίωσι, καὶ εἰς ἐσχάτην ἀσέβειαν ἐμπέσωσιν, ἐπάγει θεραπείαν καὶ φησιν·

Vers. 13. *Cum — veritatem.* Ad hoc, ut sciatiss omnem veritatem divinatorum dogmatum, quam videlicet expedit vobis cognoscere. Deinde, ne auditis talibus de Spiritu sancto, majorem existimarent esse Spiritum, et in extremam inciderint impietatem, medelam adjungit dicens:

Ὁὐ — ἑαυτοῦ. Ὅσπερ οὐδ' ἐγὼ, καθὼς διαφόρως προδισσεταίλαμην· οὐδὲν γὰρ ἴδιον οὐδενὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, πλην ἀγεννησίας, καὶ γεννήσεως, καὶ ἐκπορεύσεως, ἀλλὰ κοινὰ πάντα αὐτῇ.

Vers. 13. *Non — semetipso.* Sicut neque ego, quemadmodum variis in locis explicavimus. Siquidem nihil ulli sanctæ Trinitatis personæ proprium est, præter innascibilitatem, natiuitatem et processionem, sed omnia eis communia.

Ἄλλ' — λαλήσει. Ὅσα ἂν ἀκούσῃ παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὃ καὶ περὶ ἑαυτοῦ πολλὰ κίς εἰρηκα, δηλῶν τὸ ὁμοούσιον, καὶ ὁμοφυῆς, καὶ ἴσον, καὶ ἀπαράλλακτον. Ὅσπερ γὰρ ὁ Υἱὸς πλήρωμα νόμου καὶ προφητῶν, τὰ τυπικῶς προδιαγραφέντα βεβαιώσας διὰ τῆς ἀληθείας· οὕτω καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα πλήρωμα

Vers. 13. *Sed — loquetur.* Quæcunque audierit a Patre, sicut etiam frequenter de meipso dixi, significans substantiæ ac naturæ identitatem, æqualitatem, ac omnimodam similitudinem. Quemadmodum enim Filius impletio legis est ac prophetarum, veritate confirmans, quæ prius

¹² Matth. xii, 24. ¹³ Joan. vii, 20. ¹⁴ Luc. xxiv, 49.

Variæ lectiones et notæ.

(55) Ita A. Sed Cod. B in contextu habet, πρὸς τόν, et supra, αὐ. i. e. αὐτόν, et Θεόν.

(56) Γενόμενης A.

(12) *Per horrendam, etc.* Per ea quæ in cruce et resurrectione mea accident horrenda et mirabilia, profeceritis.

figurative scripta erant : ita quoque et divinus Spiritus Impletus est Evangelii, ea quæ Filii sunt adimplens, sicut et Filius ea quæ Patris sunt.

Vers. 13. *Et — vobis.* Ne incaute (a) præcipite-mini, etiam prophetiæ (b) ac præcognitionis gratia dignos efficiet.

Vers. 14. *Ille me glorificabit.* Per nomen meum vires præbens, meæ incarnationis mysterium planius vobis manifestans.

Vers. 14. *Quia — vobis.* De mea scientia, ea videlicet, quæ Patris est. *Accipiet* autem, hoc est Audiet. Dicit tamen hæc, demittens sese ad discipulorum imbecillitatem. Nam accipere et audire, creaturarum sunt : siquidem increata Trinitas novit omnia, et nunquam ullo indiget. Deinde interpretatur, quod dixit, *De meo.*

Vers. 15. *Omnia — vobis.* Nam cum omnia quæ Patris sunt mea sint, nnum autem horum sit hæc scientia merito dixi ; quod *De meo accipiet*, hoc est, Conformia mecum et audiet *et annuntiat vobis*, nihilque dissonum, utpote mihi per omnia æqualis. Quæcumque ergo docuerit, mea sunt, et meorum adimpletiva sermonum et operum.

Et quare non venit Spiritus sanctus, dum adhuc esset cum eis Filius ? Primum quidem, quia sufficiebat Filius, qui cum eis versabatur. Præterea vero, quia necdum occiso Agno, qui pro mundi peccato immolatus est, nondum solutum erat peccatum : hoc autem nondum soluto, Dei erga homines reconciliatio nondum facta erat : nondum vero facta reconciliatione, non oportuit dari gratiam Spiritus sancti. Ubi vero facta est reconciliatio, et apostoli ad pericula mittebantur, ac certamina aggrediebantur, et urgentis erat necessitatis, tunc demum alius venit exhortator.

Et quare non statim post resurrectionem venit ? Ut, in multo illius positi desiderio, cum multa cum gratia susciperent. Et enim donec cum eis erat Christus, in afflictione non erant ; at ubi recessit, nudati et in multo timore ac mœstitia constituti, multa cum hilaritate ac jucunditate Spiritum sanctum erant suscepturi.

Quemadmodum autem Pater ea quæ sunt in esse potuit producere, Filius tamen ea produxit, ut ejus disceramus potentiam ac divinitatem : ita quoque Filius poterat quæ alterius erant Paracleti in disci-

A τοῦ Εὐαγγελίου ἀναπληροῦν τὰ τοῦ Υἱοῦ, καθὼς καὶ οὗτος τὰ τοῦ Πατρὸς.

Kal — ὑμῖν. Τὰ μέλλοντα, ὥστε μὴ ἐμπέσειν ὑμᾶς ἀφυλάκτως, καὶ προγνωστικοῦ χαρίσματος ἀξιώσει.

Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει. Ἐν τῷ ἐμῷ ὀνόματι τὰς ἐνεργείας διδοῦς, ἀποκαλύπτων ὑμῖν τρανότερον τὸ μυστήριον τῆς ἐμῆς ἐνανθρωπήσεως.

B *Ὅτι — ὑμῖν.* Ἐκ τῆς ἐμῆς γνώσεως, ἦτοι τῆς τοῦ Πατρὸς. Ἀφήσεται ἔξ ἀντὶ τοῦ Ἀκούσει. Τὰ τοιαῦτα δὲ συγκαταβατικῶς λέγει διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν μαθητῶν. Τὸ γὰρ λαμβάνειν καὶ ἀκούειν τῶν κτιστῶν εἰσιν ἡ δὲ ἀκτιστος Τριάς οἶδε πάντα, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἀνευθέτης· εἰσιν. Ἔπειτα ἐπερμηγνύει τὸ Ἐκ τοῦ ἐμοῦ.

Πάντα — ὑμῖν. Ἐπει γὰρ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ εἰσιν, ἐν δὲ τούτων καὶ ἡ γνώσις αὐτῆ, εἰκότως εἶπεν ὅτι Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήσεται, τούτους Συνομά μοι καὶ ἀκούσει· καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, καὶ οὐδὲν ἀπέχον, ὡς κατὰ πάντα ἴσοι καὶ ἐμοί. Λοιπὸν τοίνυν, ἀπερ ἂν διδάξῃ, ἐμὰ εἰσιν, καὶ τῶν ἐμῶν ἀναπληρωτικά.

[Καὶ (57) διατί οὐκ ἦλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, συνόντος αὐτοῖς ἐτι τοῦ Υἱοῦ ; Πρῶτα μὲν, διότι ἤρκει συνὼν αὐτοῖς ὁ Υἱὸς· Ἐπειτα δὲ, διότι μήπω τοῦ Ἄγνου τοῦ αἵροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου τυθέντος, οὐπω ἐλύθη ἡ ἁμαρτία· μήπω δὲ ταύτης λυθείσης, οὐπω καταλλαγῆ τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐγένετο· μήπω δὲ καταλλαγῆς γενομένης, οὐκ ἔδει δοθῆναι τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὅσα δὲ καὶ καταλλαγῆ γέγονε, καὶ οἱ ἀπόστολοι πρὸς κινδύνους ἐπέμποντο, καὶ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἀπεθύοντο, (58) καὶ χρεῖα τοῦ ἀλείφοντος ἦν, τότε λοιπὸν ὁ ἄλλος παράκλητος ἔρχεται.]

C Καὶ διατί μὴ μετὰ τὴν ἀνάστασιν εὐθὺς ἔρχεται ; Ἴνα, ἐν πολλῇ αὐτοῦ καταστάνας ἐπιθυμίᾳ, μετὰ πολλῆς αὐτῆν χαρᾶς ὑποδέξωνται. Ἔως μὲν γὰρ συνῆν αὐτοῖς ὁ Χριστός, οὐκ ἔσαν ἐν θλίψει· ἐπει δὲ ἀπῆλθε, γυμνωθέντες καὶ ἐν πολλῷ φόβῳ καὶ ἀθυμίᾳ γενόμενοι, σφόδρα τῆς ἐμοῦ ἐμελλόν ὑποδέξασθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

D Ὅσπερ δὲ ὁ Πατήρ ἠδύνατο τὰ ὄντα παραγαγεῖν, ὁ Υἱὸς δὲ ταῦτα παρήγαγεν, ἵνα μάθωμεν αὐτοῦ τὴν δύναμιν καὶ θεότητα· [οὕτω (59) καὶ ὁ Υἱὸς τῆς δυνάμεως τὰ τοῦ ἄλλου Παρακλήτου ἐργάσασθαι ἐν

Variae lectiones et notæ.

(57) A verbis Καὶ διατί ad δὴλη γένηται desunt omnia in cod. A.

(58) Elegantissime ἀποδύεσθαι et ἀλείφειν junxit. Prius restituri quoque debet Libanio in epist. 647. p. ubi codex Mosq. ita habet : Ἐλπίζω δὲ σε καὶ διὰ τοῦ παιδὸς πολλοὺς ἡμῖν ἐλέγξειν ῥήτορας οὕτως ὡς βλέποντος καὶ ῥέοντος, ὃν ᾤησθαι δεῖν εὐ-

θὺς ἀποδύοντα [vulgo ἀποδόντα] παλαίειν, ὅπως μὴ παρελθόντα καιρὸν ζητῶμεν.

(59) Quæ hic inclusa sunt, leguntur in marg. cod. B. a manu recentiori. Excidisse autem videntur ob duplex θεότητα. Ego non dubitavi recipere, præsertim cum Hentenius etiam habeat in sua interpretatione.

(a) Ante *ne incaute*, omisit, *Futura*.

(b) *Prophetiæ*. Forte ergo legit, *προφητικῆς καὶ προγνωστικῆς*.

τοὺς μαθηταῖς· τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον εἰργάσατο, ἵνα μάθωμεν καὶ αὐτοῦ τὴν δύναμιν καὶ θεότητα.] Ἐπεὶ γὰρ περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς οὐδεὶς ἀμφέβαλλε, περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἠγνόουν, διὰ τοῦτο ὁ μὲν δι' ἐνανθρωπήσεως ὁμιλεῖ αὐτοῖς, τὸ δὲ τρέπον ἕτερον καταστίζει.

Καὶ ἐπεὶ περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς πολλὰ ἤκουσαν, τὸν δὲ Υἱὸν πολλάκις εἶδον θεοκρεπῶς ἐργαζόμενον, τὴν δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀξίαν οὐτε δι' ἀκοῆς, οὐτε δι' ὄψεως ἐγίνωσκον, λοιπὸν παρὰ τούτου τελειοῦνται, ἵνα καὶ τὴν τούτου θεότητα γνωρίσωσι. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ θεοῦ βαπτισματος ἡ ζωοπάροχος Τριάς παραλαμβάνεται, οὐχ ὡς τοῦ ἑνὸς μόνου μὴ ἀρκοῦντος εἰς ἀναγέννησιν, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς κοινωνίας τῶν ἐκκλησιῶν ἡ κοινωνία τῆς θεότητος δῆλη γένηται.]

Μικρόν — *με*. Ταθαμμένον ὑπὸ γῆν.

Καὶ — *με*. Ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν.

Ὅτι — *Πατέρα*. Διάδασιν πανταχοῦ τὸ πρᾶγμα καλεῖ, δεικνὺς ὅτι οὐ κατασθεθήσεται ἐπὶ πολὺ παρὰ τοῦ θανάτου. Χαρίεντα μὲν οὖν περὶ τοῦ ἄλλου Παρακλήτου ἐπαγγελάμενος, λυπηρὰ πάλιν ἐφηγάς. Καὶ πολλάκις ἤδη τοῦτο πεποίηκε καὶ ποιεῖ, τοὺς θυμῆρσι τὰ θυμαλγῆ ἀναπλέκων, ὅσα τοῦτο μὲν παρηγορῶν καταπίπτοντας, τοῦτο δὲ γυμνάζων ἐστῶτας. Οἱ γὰρ ἐν τοῖς ῥήμασι τὰ ἀπευκταῖα μελετήσαντες εὐφορώτερον ἔμελλον ὄσσειν αὐτὰ ἐν τοῖς πράγμασιν.

Εἶπον — *Λιλεῖ*. Ἐδόκει γὰρ αὐτοῖς παραβολὴν τινὰ κἀνταῦθα λέγειν, ὡς καὶ ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον προειρήκαμεν. Ἴσω· δὲ καὶ τὸ σφοδρὸν τῆς ἀθυμίας τὴν ἀναισθησίαν ταύτην ἐνεποίησεν αὐτοῖς, καὶ οἱ πολλάκις ταῦτα ἀκούσαντες οὕτω διέκειντο ὡς μηδέποτε μηδὲν τούτων ἀκηκοότες.

Ἐγὼ — *με*; Εἶτα διερμηνεῦει τὸ ζητούμενον.

Ἀμήν — *ὁμοίως*. Μὴ θεωροῦντές με ὡς ταθαμμένον ὑπὸ γῆν.

Ὁ δὲ κόσμος χαρήσεται. Οἱ κωνηροὶ, ὡς ἀπαλλαγέντες μου.

Ἔμοις δὲ λυπηθήσεσθε. Πρὸς καιρὸν τινα. Ὅρα δὲ πῶς εἶπε, *Κλαύσετε καὶ θρηνηήσετε καὶ λυπηθήσεσθε*, γυμνάζων αὐτοὺς ἐπὶ πλέον εἰς ὑπομονὴν διὰ τῆς συνεχείας καὶ ἐπιτάσεως τῶν ἀλγυνόντων.

Ἄλλ' — *γενήσεται*. Πάλιν θεωρούντων με, ὡς ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν ἤδη. Εἶτα τίθησι καὶ (60) κοσμικὸν ἀναντιρρήτον παράδειγμα τῆς τὴν λύπην ἀφαιζούσης χαρῆς.

(60) *Μικρόν*, pro κοσμικόν A.

(c) *Ab hoc itaque*. Denique ab hoc.

(d) *Continuationem*. Continuationem et intentionem. Non videtur legisse, καὶ ἐπιτάσεως, id est ἀφαιζέσεως.

pulis operari, ea tamen operatus est Spiritus sanctus, ut ejus quoque discamus potentiam ac divinitatem. Nam quia de Patre quidem nullus hæsitabat, de Filio autem ac Spiritu sancto ignorantia tenebantur, propterea ille sane per incarnationem cum eis conversatus est, hic vero alio modo profecit.

Præterea de Patre quidem multa audierant : Filium quoque sæpius divina operantem conspexerant : Spiritus sancti autem dignitatem, neque auditu, neque aspectu cognoscebant. Ab hoc itaque (c) perficiuntur, ut ejus quoque divinitatem cognoscant. Propterea etiam in divino baptismo Trinitas assumitur : non quod una sola persona ad regenerationem non sufficiat, sed ut per invocationis communicationem Deitatis communicatio significetur.

Vers. 16. *Pusillo* — *me*. Sub terra sepultum.

Vers. 16. *Et* — *me*. Ubi a mortuis resurrexero.

Vers. 16. *Quia* — *Patrem*. Passionis mysterium appellat ubique transitum, ostendens, quod non multo tempore morti erit subjectus. Itaque postquam læta de altero Paraclete promisit, rursum tristitia inducit, idque frequenter et fecit jam et facit, lætis tristitia permiscens, ut hinc quidem consoletur dejectos, hinc vero stantes exerceat. Nam qui in verbis horrenda primum meditati fuerant, ea postmodum in rebus tolerabilibus latuerant.

Vers. 17. *Dixerunt* — Vers. 18. *loquatur*. Siquidem parabolam eis videbatur aliquam etiam hic dicere, sicut et in Evangelio juxta Matthæum prædiximus. Fortassis autem et tristitiæ vehementia insensibilitatem hanc eis injecerat : et qui frequenter hæc audierant, sic affecti erant, quasi nihil unquam horum audissent.

Vers. 19. *Cognovit* — *me* ? Deinde quod quærebant interpretatur.

Vers. 20. *Amen* — *vos*. Non videntes me, sub terra videlicet sepultum.

Vers. 20. *Mundus vero gaudebit*, Mali scilicet, tanquam a me liberati.

Vers. 20. *Vos autem contristabimini*. Ad aliquod tempus. Vide autem, quomodo dixerit : *Plorabit et lamentabimini ac contristabimini*, ad tolerantiam amplius eos exercens, per continuationem (d) eorum quæ mœrore afficiant.

Vers. 20. *Sed* — *vertetur*. Cum me iterum videbitis ex mortuis resuscitatum. Deinde ponit etiam vulgare (e) ac certissimum exemplum de gaudio, quod mœrorem e medio tollit.

Variae lectiones et notæ.

(c) *Ab hoc itaque*. Denique ab hoc.

(d) *Continuationem*. Continuationem et intentionem. Non videtur legisse, καὶ ἐπιτάσεως, id est ἀφαιζέσεως.

(e) *Vulgare*. In Græco est, *mundanum*, id est, ex rebus, quæ in mundo solent accidere, repetitum Nisi κοινὸν legerit.

Vers. 21. *Mulier — ejus. Tempus laboriosum A dolorum.*

Vers. 21. *Cum — mundum. Quemadmodum brevis ille mœror, qui mulieri in partu laboranti provenit a partus doloribus, magnum parit de edita prole gaudium: ita quoque vobis temporalis de morte mea mœror, perpetuum generabit de resurrectione mea gaudium.*

Vers. 22 *Et — vobis. Nemo a vobis auferet: tunc enim non amplius moriar, nec deinceps me privabimini. Quomodo autem de muliere dixit, quod gaudet quia natus est homo in mundum, cum non propterea gaudeat, sed quod sibi natus sit puerulus? Hoc dixit, quoniam ab initio dixit Deus: Crescite et multiplicamini ac replete terram²¹, et in primis quidem homo nascitur in mundum, ex consequenti vero etiam ad obsequium parentum.*

Simul autem et mysticum quiddam hinc significatur, quod Christus per mortem genitus quasi per quemdam uterum, et solutis mortis doloribus natus sit novus homo in mundum novum: primogenitus ex mortuis in regnum cœlorum.

Vers. 23. *Et — non quidquam. — In illo die, hoc est, cum venerit Paracletus, non rogabitis me quidquam eorum quæ nunc rogatis, puta, Quo abis? et: Ostende nobis Patrem, ac similia, de omnibus a Paraclete edocti.*

Vel etiam aliter: Non necesse habetis mœcum versari corporaliter, nam hoc significat: *Me non rogabitis quidquam, sed tantum nomen meum nominantes, cuncta accipietis, quæ petieritis: subjungit enim:*

Vers. 23. *Amen — vobis. Cujus autem nomen tanta potest, certissime Deus est. Ideo etiam David variis in locis illud laudans, nunc quidem ait: Quam admirabile est nomen tuum in universa terra²²! nunc vero; Exaltatum est nomen ejus solius²³.*

Advertendum est autem, quod interdum quidem rationem eorum quæ petuntur, Patri attribuit: quandoque vero sibi ipsi, sicut et alia sane, propter æqualitatem eandemque potentiam: hic autem et Patri et sibi ipsi. Nam ait: *In nomine meo. Et pari modo dicendum, ubicunque hoc adjunctum est.*

† Quæcunque conferunt et utilia sunt.

Vers. 24. *Hactenus — meo. Atqui quando eos misit data potestate adversus spiritus immundos,*

²¹ Gen. 1, 28. ²² Psal. viii, 2. ²³ Psal. cxlviii, 13.

Variæ lectiones et notæ

(61) Ὁθυνῶν A

(62) Οθυνῶν B.

(63) Ἐνταῦθα A.

(64) Inclusa absunt A.

(65) Intell. ἑαυτῶ καὶ τῷ Πατρὶ ἀντιθῆσι.

Ἡ γυνή — αὐτῆς. Ὁ καιρὸς τῶν ἐποδύων ὠδίνων (61).

Ὅταν — κόσμον. Ὡσπερ τῆ ὠδινόσση γυναίκα ἡ ἀπὸ τῶν (62) ὠδίνων βραχεία λύπη γεννᾷ τὴν ἐπὶ τῷ γεννήματι μεγάλην χαρὰν ὅστω καὶ ὁμὴν ἡ ἀπὸ τοῦ θανάτου μου πρόσκαιρος λύπη γεννᾷται τὴν ἐπὶ τῆ ἀναστάσει μου διηνεκῆ χαρὰν.

Καὶ — ὕμῶν. Οὐδεὶς ἀφαιρεῖται ὕμῶν οὐκίτι γὰρ ἀποθανοῦμαι, οὐκίτι με ζημιωθήσεσθε. Πῶς δὲ περὶ τῆς γυναίκος εἶπεν ὅτι χαίρει, διότι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον; Οὐ διὰ τοῦτο γὰρ χαίρει, ἀλλὰ διότι ἐγεννήθη αὐτῇ παιδίον τοῦτο εἶπε, διότι καταρχὴς ὁ θεὸς εἶρηκεν Ἀύξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Καὶ προηγουμένως μὲν εἰς τὸν κόσμον γεννᾷται ὁ ἄνθρωπος, ἐπομένως δὲ καὶ εἰς θεράπειαν τῶν γεννητόρων.

Ἄμα δὲ καὶ τι μυστικὸν ἐντεῦθεν (63) ὑποδηλοῦται, ὅτι ὡς διὰ μήτρας τινος, διὰ τοῦ θανάτου, τι χθεὶς ὁ Χριστὸς, καὶ τὰς ὠδίνων τοῦ θανάτου λύσει. ἐγεννήθη ἄνθρωπος καιρὸς εἰς τὸν κόσμον τὸν καινὸν, πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν

Καὶ — οὐδέν. — Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τοῦτο ἐστὶν ἐλθόντος τοῦ Παρακλήτου, οὐκ ἐρωτήσατέ με οὐδέν ὡς ἐρωτᾶτε νῦν, οἷον Ποῦ ὑπάγετε; καὶ, Δείξον ὁμῖν τὸν Πατέρα, καὶ τὰ τοιαῦτα, διδασκόμενοι πάντα ὑπὸ τοῦ Παρακλήτου.

[Ἡ (64) καὶ ἐτέρως. Οὐχ ἔχετε χρεῖαν ἐντυχεῖν μοι σωματικῶς τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Ἐμὲ οὐκ ἐρωτήσατε οὐδέν· ἀλλὰ μόνον τὸ ὄνομά μου ὀνομάζοντες, πάντα λήψετε τὰ ζητούμενα· ἐπάγει γάρ.]

Ἄμην — ὕμῶν. Οὐ δὲ τὸ ὄνομα τοσαῦτα δύναται θεὸς ἀναντιβῆτως ἐστί. Διὸ καὶ ὁ Δαυὶδ διαφόρως ὕμνων αὐτὸ φησιν νῦν μὲν Ὡς θαυμάσιόν τὸ ὄνομά σου ἐν πόσει τῇ γῆ· νῦν δὲ ἔτι Ὡψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ μόνου.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι ποτὲ μὲν τῷ Πατρὶ τὴν δόξιν τῶν αἰτηθέντων ἀντιθῆσι, ποτὲ δὲ ἑαυτῷ, ὡσπερ δὴ καὶ τᾶλλα, διὰ τὸ ἴσον καὶ ὁμοσθενές· ἐνταῦθα δὲ καὶ τῷ Πατρὶ καὶ ἑαυτῷ. Φησὶ γὰρ ὅτι Ἐν τῷ ὀνόματι μου· ὁμοίως δὲ καὶ (65) ἐνθα ἂν τοῦτο (66) συνέζευκται.

[Ὅσα (67) ἂν αἰτήσητε· ὅσα συμφέροντα καὶ ὠφέλιμα.]

Ἔως ὅρτι — μου. Καὶ ρῆν, ὅτι ἀπίστευτον αὐτοῦ, διὸς ἐξουσίαν πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὥστε

(66) Τὸ ἐν τῷ ὀνόματι μου. Sed Hentenius ita reddidit, ac si post καὶ invenerit λεχτόν Sed id fortasse perspicuitatis causa de suo addidit.

(67) Hæc uterque codex in marg. habet.

ἐκβάλλειν αὐτὰ, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ ἅσαν μαλακίαν, ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἐνέγγουν· ἀλλὰ τότε οὐ τὸν Πατέρα ἤτοῦνον ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.

Αἰτεῖτε — *κακλήρωμένη*. Ἴνα, γνόντες, ὅσα τὸ ὄνομά μου δύναται, χαρὰν ἔχητε τελείαν, ἥτοι πολλὴν ἢ πλείονα.

Ταῦτα — *ὑμῖν*. Τουτίστι [συνασκιασμένα, καὶ οὐ πάντῃ σαφῆ, διότι, δεδοικότες ἔτι καὶ ἀθυμοῦντες, οὐ δύνασθε προσέχειν τοῖς λεγομένοις, ἢ πλείον ἐνωτίσασθαι.

Ἄλλ' — *ὑμῖν*. Ἐρχεται καιρὸς, ὁ τῆς ἀναστάσεώς μου δηλαδὴ, ὅτε ἀπαρακάλυπτος καὶ σαφῶς διδάξω ὑμᾶς· ἐν εὐθυμίᾳ γενομένους ἦδη. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἦν ὀπιτανόμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καθά φησιν ἡ βίβλος τῶν Πράξεων.

Ἐρ — *αἰτήσεσθε*. Ἡμέραν τὸν καιρὸν πολλάκις εἶπω λέγειν. Συνεχῶς δὲ περὶ τῆς ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ αἰτήσεως λέγει, πληροφορῶν αὐτοὺς περὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ θάρσος ἐμβάλλων.

Καὶ — *ὑμῶν*. Καὶ οὐ λέγω ὑμῖν τότε οὐδὲν: Ἐγὼ παρακαλέσω τὸν Πατέρα περὶ ὑμῶν.

Αὐτὸς — *ἐξῆλθον*. Αὐτὸς γὰρ ὁ Πάτερ φιλεῖ ὑμᾶς τότε, ὡς ἐγὼ, ἐμμένοντας τῇ πρὸς ἐμὲ φιλίᾳ καὶ πίστει.

Ἐξῆλθον — *Πατέρα*. Τὸ Ἐξῆλθον, καὶ Ἐλήλυθα, καὶ Ἀρίημι, καὶ Πορεύομαι, καὶ τὰ τοιαῦτα συγκαταθετικῶς λέγει· διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς διαβολῆς τῶν μαθητῶν, ὡς διαφόρως εἰρήκαμεν. Ὡς γὰρ Θεὸς, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ἦν, καὶ ἐν τῷ κόσμῳ ἀπερίγραπτον γὰρ ἡ θεότης.

[Τὸ μὲν (68) οὖν, Ἐξῆλθον παρὰ τοῦ Πατρὸς, δηλοῖ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἔγγουν Ἰδὸν γνήσιον τοῦ Πατρὸς· τὸ δὲ Ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, σημαντικὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ Ἀρίημι τὸν κόσμον· τὸ δὲ, Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα, παρίστησι τὴν ἀποκατάστασιν τῆς προτέρας ἐξουσίας καὶ δόξης αὐτοῦ.]

Ἀκούσιν — *λέγεις*. — *Nūn φανερώς λαλεῖς*, καὶ οὐδὲν συνασκιασμένον λέγεις· ἔγνωμεν γὰρ ἃ εἶπες νῦν.

Nūn — *ἔρωτᾷ*. Τοῦτο λέγουσι παρηγορηθέντες οὐ μικρῶς ἀπὸ τῶν ρηθέντων λόγων, ὡς μαθόντες ὅτι ἀναστήσεται, καὶ πάλιν διδάξει αὐτοὺς, καὶ ὅτι ὁ Πάτερ φιλεῖ αὐτούς. Τὸ μὲν γὰρ ἐλπιδᾶ βοηθείας παρεῖχε, τὸ δὲ πληροφορίαν ὀρθῆς πίστεως· τότε γὰρ ταῦτα μέγιστα νουήκασι. Φασὶν οὖν ὅτι *Nūn οἶδαμεν ὅτι οἶδας πάντα*, καὶ τὰ ἀπόρρητα τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐ χροσίαν ἔχεις, Ἴνα τίς σε ἐρωτᾷ περὶ ὧν βούλεται μαθεῖν, ἀλλὰ προφθάνων λύεις τὸ ζητούμενον. Καὶ ἡμῶν γὰρ συζητούντων τί ἔστι

ut eijcerent illos, et curarent omnem morbum omnemque languorem²⁴, in nomine ipsius operabantur. Verum tunc non petebant Patrem in nomine ipsius.

Vers. 24. *Petite* — *impletum*. Ut, postquam cognoveritis quanta possit nomen meum, gaudium habeatis perfectum sive multum aut copiosius.

Vers. 25. *Hæc* — *vobis*. Hoc est, obumbrata et non omnino manifesta, quia adhuc metu et mœrore affecti, his quæ dicuntur non potestis advertere, aut amplius percipere.

Vers. 25. *Sed* — *vobis*. Instat tempus, resurrectionis meæ videlicet, quando aperte ac manifeste docebo vos, jam in lætitia constitutos. Siquidem post resurrectionem per quadraginta dies apparebat eis, et docebat de regno Dei, sicut narrat liber Actorum²⁵.

Vers. 26. *In* — *petetis*. Diem et horam (f) solet frequenter ipsum tempus appellare. Sæpius autem de petitione in nomine suo dicit, certiores eos reddens de ipsius virtute et fiduciam injiciens.

Vers. 26. *Et* — *vobis*. Et non dicam vobis tunc: Precabor Patrem pro vobis.

Vers. 27. *Ipsæ* — *exivi*. Nam ipse Pater tunc vos amabit, sicut ego, permanentes videlicet in amore ac fide erga me.

Vers. 28. *Exivi* — *Patrem*. Verba hæc, *Exivi et Veni, Relinquo et Vado*, ac similia, demittendo se dicit, propter infirmitatem intelligentiæ discipulorum, veluti frequenter diximus. Nam tanquam Deus et in Patre erat et in mundo; siquidem res loco non circumscripta est divinitas.

Itaque *Exivi a Patre*, significat esse eum de substantia Patris, sive legitimum Patris Filium. *Veni in mundum*, significativum est incarnationis ipsius; et similiter quod ait, *Relinquo mundum*. At illud, *Vado ad Patrem*, demonstrat restitutionem prioris potentis ac gloriæ ipsius.

Vers. 29. *Dicunt* — *dicis*. — *Nunc manifeste loqueris*, et nihil obiectum dicis; intelleximus enim, quæ nunc dixisti.

Vers. 30. *Nunc interroget*. Hoc dicunt, consolatione non modica accepta ab his, quos locutus est, sermonibus, utpote intelligentes, quod rursus resurrecturus esset, rursusque eos docturus: et quod Pater ipsos amaret. Illud siquidem auxilii spem præbebat, hoc autem rectæ fidei certitudinem, nam tunc potissimum hæc intellexerunt. Aliud ergo, *Nunc scimus quod scis omnia*, etiam hominum arcana; *nec opus est tibi, ut quis te interroget* de his quæ discere voluerit, sed præveniens dis-

²⁴ Matth. x. 1. ²⁵ Act. i, 5 seqq.

Varis lectiones et notæ.

(68) Inclusa astant A.

(f) *Ei horam*. Καὶ ὥραν non est in Græco.

solvis quod quaerit. Nam et nobis conquirentibus, A
quid esset, *Pusillo tempore non videbitis me, et
rursum pusillo tempore, et videbitis me, et caetera;*
non interrogatus interpretatus es ea, et quiescere
fecisti mentem nostram.

Vers. 30. *Per hoc* — Vers. 31. *creditis?* Ipsi
siquidem tanquam gratiam aliquam illi praestantes
dixerunt: *Ex hoc perfecte credimus, quod a
Deo missus sis, quod Filius Dei sis.* Ipse vero ex-
probrans eis imperfectam adhuc fidem, ait: *Modo
perfecte creditis.* Necdum adhuc, arguet enim ac con-
vincet vos tempus quod jam instat.

Vers. 32. *Ecce* — *relinquatis.* Tempus dicit
impetus eorum qui cum proditore venturi erant,
cum omnes discipuli ejus relicto eo fugerunt,
veluti scripsit Matthaeus⁶⁹; tunc enim timor im-
perfectam eorum fidem ostendit, cum ad mo-
dicum tempus offendiculum passi sint de passione
ipsius.

Vers. 32. *Et* — *est.* Semper mecum versatur,
utpote inseparabilis.

Vers. 33. *Haec* — *habebitis.* — *Haec locutus sum
vobis,* non perfectam vobis tradens notitiam, sed
ne propter cogitationes patiamini in me offendicu-
lum, aut turbemini, cum comprehendar, ligabor
et abducar, aliaque humano more patiar.

Vers. 33. *In* — *habebitis.* Non solum cum pa-
tiar, verum etiam quandiu in mundo hoc fueritis;
nam praesens vita stadium est ac locus exercitati-
onis athletarum Dei, sive exploratio eorum qui me
diligunt. Praedictum est enim, quod *arcta est porta
et stricta via, quae ducit ad vitam*⁷⁰. Ne autem de-
jiciantur audientes, quod tota vita passuri sint affli-
ctiones, confortat eos dicens.

Vers. 33. *Sed* — *mundum.* Hoc est malitiam ac
malum illum, qui hujus pater est. Nam praedictum
est, quod princeps mundi hujus judicatus est⁷¹,
sive devictus est. Ne ergo timueritis: consequens
enim est, vincente praecceptore, etiam discipulos
qui cum imitantur vicisse. Qui ergo malis afficiunt
et occidunt corpus, superabuntur ab anima vestra,
atque id, quod capi potest, tollent: ab ea vero
quae capi nequit, manifeste devincuntur.

CAP. XVII. Vers. 1. *Haec* — *caelum.* Post admoni-
tionem, ad orationem, tanquam homo, convertitur,
intruens homines, ut in tentationibus ad Deum re-
spiciant, omnibusque relicta ad eum confugiant, et
ab eo petant auxilium. Hic itaque sursum elevat
oculos, docens intentionem ac indistractionem in
orationibus. Aliibi vero procidit in faciem⁷², sta-

τό· μικρόν και οὐ θεωρεῖτέ με, και πάλιν μικρόν,
και ὄψεσθέ με, και τὸ ἐξῆς· μή ἐρωτηθεὶς ἡρμή-
νευσας αὐτὰ, και ἀνέπευσας ἡμῶν τὴν διάνοιαν

Ἐν τούτῳ — πιστεύετε; Αὐτοὶ μὲν, ὡσπερ
χάριν τινὰ παρέχοντες αὐτῷ, εἶπον ὅτι Ἄπὸ τούτου
πιστεύομεν ἐντελῶς ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀπεστάλης, ὅτι
Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ· αὐτὸς δὲ, ὀνειδίζων αὐτοῖς ἀτελῆ
εἶτι πιστῖν, φησὶν. Ἄρτι πιστεύετε ἐντελῶς; Οὐδ'
ἄρτι· ἐλέγξει γὰρ ὑμᾶς ὁ ἐφεστὼς ἤδη καιρὸς.

Ἰδοὺ — ἀφῆτε. Τὸν καιρὸν λέγει τῆς ἐφόδου
τῶν ἀμφὶ τὸν προδότην, ὅτε οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ
πάντες ἀφέντες αὐτὸν ἐφυγον, ὡς ἔγραψεν ὁ Ματ-
θαῖος· τότε γὰρ ὁ φόβος ἀτελῆ τὴν πίστιν αὐτῶν
ἤλεγξε, σκανδαλισθέντων μικρὸν (69) ἐπὶ τῷ πάθει
αὐτοῦ.

Και — ἐστι. Συνών μοι αἶτι, ὡς ἀχώριστος.

Ταῦτα — ἐχητε. — Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, οὐ τε-
λειαν γνῶσιν παραδίδους ὑμῖν, ἀλλ' ἵνα ἐπ' ἐμοὶ
μὴ στασιάζετε τοῖς λογισμοῖς, μηδὲ ταράσσησθε,
ὅτε συλλαμβάνομαι και δισμοῦμαι και ἀπάγομαι
και τἄλλα πύσχω ἀνθρωποπερεπῶς.

Ἐν — ἐξετε. Οὐχ ὅτι πάσχω μόνον, ἀλλ' ἕως
ἂν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐστέ· στάδιον γὰρ ὁ παρὼν
βίος, και γυμναστήριον τῶν ἀθλητῶν τοῦ Θεοῦ,
και δοκίμιον τῶν ἀγαπῶντων με. [Προεῖρηται (70)
γὰρ ὅτι (71) Στενὴ ἡ πύλη και τεθλιμμένη ἡ
ὁδὸς, ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν· ἵνα δὲ μὴ κατα-
πέσωιν ἀκούσαντες; ὅτι διὰ βίου παντὸς θλιθῆνται,
παραβαρῦναι αὐτούς.]

Ἄλλα — κόσμον. Τὴν πονηρίαν και τὸν πονηρὸν
τὸν ταύτης πατέρα. Προεῖρηται γὰρ ὅτι ὁ ἄρχων
τοῦ κόσμου τούτου κέρριται, ἤτοι καταπεκάλλισται.
Μὴ φοβήσθε οὖν· τοῦ διδασκάλου γὰρ νικήσαντος,
ἀκόλουθον και τοὺς μαθητας νικήσαι, μιμουμένους
αὐτόν. Οἱ γὰρ κερκούντες και ἀποκτείνοντες τὸ σῶμα
ἡττηθήσονται τῆς ψυχῆς ὑμῶν, και τὸ μὲν ληπτόν
αἰρήσουσιν, ὑπὸ δὲ τοῦ ἀλήπτου περιφανῶς κατα-
παλαισθήσονται.

Ταῦτα — οὐρανόν. Μετὰ τὴν παραλυσιν ἐπὶ
εὐχὴν τρέπεται, ὡς ἄνθρωπος, παιδεύων τοὺς ἀν-
θρώπους ἐν τοῖς πειρασμοῖς πρὸς τὸν Θεὸν βλέπειν,
και πάντα ἀφέντας εἰς αὐτὸν καταφεύγειν, και παρ'
αὐτοῦ αἰτεσθαι βοήθειαν. Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἀνα-
αίρει τοὺς ὀφθαλμοὺς, διδάσκων τὸ ἐκτενὲς και
ἀπερίεπαστον ἐν ταῖς (72) εὐχαῖς· [ἀλλαγῶ δὲ (73)

⁶⁹ Matth. xxvi, 56.

⁷⁰ Matth. vii, 14.

⁷¹ Joan. xvi 11.

⁷² Matth. xxvi, 39.

Variæ lectiones et notæ.

(69) Interpres intellexit χρόνον. Alii tamen in
mentem venire possit aut οὐ μικρόν, aut μετὰ με-
ρῶν, nimirum χρόνον.

(70) Inclusa omittit A.

(71) Ex hoc loco nemo colligat, Euthymium apud
Matthaeum probare ὅτι, pro τί. Hoc enim ὅτι cen-

tias in hoc libro nihil nisi locum Litterarum sa-
crarum ac vocabula aliquo modo laudata signi-
ficat.

(72) Προσευχῆς A.

(73) Omissis, quæ hic inclusa sunt, post προσευ-
χαῖς, legit, τὸ ἐκ ἐλήλυθεν ἡ ὥρα A.

πίπτει ἐπὶ πρόσωπον, νομοθετῶν ταπεινώσιν καὶ A συντριβὴν καρδίας ἐν ταῖς εὐχαῖς. Ἦλθε γὰρ οὐχ ἑαυτὸν δεῖξαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴν παραδοῦναι, μὴ μόνον διὰ βημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων. Τοῦτο γὰρ διδασκάλου ἀληθοῦς.

Καὶ — ὥρα.] Ἡ τοῦ πάθους, ἢ τοῦ θανάτου περιῆς ἔλεγεν, ὅτι Ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς οὐκ ἀρροσται· [ὁ (74) καιρὸς, ὃν ὁ προσλαβὼν Θεὸς ὤρισεν τῷ προσληφθέντι ἀνθρώπῳ.]

Δόξασόν σου τὸν Υἱόν. Τοῖς ὑπὲρ τοῦ κόσμου πάθεισι. Δόξα γὰρ ἐμοὶ τῷ Δεσπότῃ πάσχειν ὑπὲρ τῶν δούλων μου, καὶ γνωρίζειν ἐντεῦθεν τοῖς ἀνθρώποις, οἷαν ἔχω φιλανθρωπίαν, ὥστε προσδραμεῖν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ γῶναί με Θεόν. [Φησὶ (75) γὰρ ὁ Παῦλος ὅτι Οὕτως ἠγάπησεν ἡμᾶς, ὥστε παραδοῦναι ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν.]

Ἡ, Δόξασόν με, τερατουργῶν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ τὰ φοβερὰ καὶ ἐξαισια-σημεῖα, καὶ δεικνύων ἐκ ταύτων ὅτι γνήσιος Υἱὸς σου εἰμί. Ταῦτα δὲ εἰρηται: καὶ ἐνθα κεῖται τό· *Nūn δοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.*]

Ἰνα — σε. Διὰ τῆς ἐαυτοῦ δόξης· τῶν γὰρ ἰθῶν πιστευόντων εἰς ἐμὲ, καὶ σὺ δοξασθήσῃ. Καὶ εἰς σὲ γὰρ πιστεύουσιν, καὶ δοξάσουσί σε, ὡς τοῦ ἰθῶς σου Υἱοῦ μὴ φεισάμενον ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ἡ ἐμὴ δόξα ἔσται καὶ σή. [Ζητῶν (76) οὖν, ὡς δεδήλωται, δοξασθῆναι, δείκνυσιν ὅτι ἐπὶ τὴν σταυρὸν ἔκουσίως ἔρχεται. Εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ζητεῖ δοξασθῆναι.]

Καθὼς — σαρκός. — Καθὼς, ἀντὶ τοῦ Διότι. C Φησὶν οὖν· Δόξασόν σου τὸν Υἱόν, διότι ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάντων τῶν ἰθῶν, ὥστε δοξάζεσθαι παρ' αὐτῶν. Γέγραπται γὰρ· *Καὶ δώσω σοὶ ἔθνη τῆν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.* [Δόξασόν σου τὸν Υἱόν, διότι εὐδόκησας γνωρισθῆναι αὐτὸν καὶ δοξασθῆναι πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. Καὶ τὸ ζητεῖν δι' ἡξασθῆναι, καὶ τὸ λέγειν ὅτι Ἐδωκας, καὶ τὰ τοιαῦτα, συγκαταβατικῶς λέγει καὶ οἰκονομικῶς, ὡς διαφύρως προδιδασκόμεθα, ἢ καὶ ὡς ἄνθρωπος.]

Ἰνα — αἰώνιον. Ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ. Εἰ δὲ τινες οὕτως ἐπίστευσαν, οὐτε ἔλαθον ζωὴν αἰώνιον, τῶν τοιούτων ἐστὶ τὸ ἐγκλημα. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ εὐδόκησεν ἵνα πάντων ὁ Υἱὸς ἐξουσιάσῃ διὰ τῆς πίστεως, καὶ πάντες ὑπὸ τὴν ζυγὸν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ γένωται· καὶ ὁ Υἱὸς δὲ πᾶσι διὰ τῶν ἀποστόλων δέδωκε τὸ εὐαγγέλιον, τὴν θεογνωσίαν, ἣτις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, ὡς πρόξενος ζωῆς αἰωνίου. [Οἱ δὲ (77) μὴ ὑποταγέντες, μηδὲ παραδεξάμενοι, αὐτοὶ τῆς ἑαυτῶν ἀπωλείας κτίριοι· οὐδένα γὰρ ἄκοντα καταναγκάζει. Αἰρετὴ γὰρ ἡ ἀρετῆ.]

Αὕτη — Χριστόν. Καὶ ὅπως αἰώνιος ζωὴ ἢ θεογνωσία, τῇ πίστει καὶ τῶν ἔργων δηλονότι συνιζευ-

tuens dejectionem ac cordis contritionem tempore orationis. Venit enim non tantum, ut seipsum ostenderet, sed et virtutem traderet, non verbis solum, sed et operibus. Nam hoc veri præceptoris est.

Vers. 1. *Et — hora.* Passionis, aut mortis, de qua dixerat: *Tempus meum nondum adest*⁷⁴; tempus, quod Deus qui assumpsit homini assumpto defini-

Vers. 1. *Glorifica Filium tuum.* Afflictionibus, quas pro mundo perpetiar. Nam mihi, qui Dominus sum, gloria est pati pro servis, ut hinc hominibus innotescat, quo affectus sim hominum amore, ut accurrant omnes gentes, et me Deum esse cognoscant. Ait enim Paulus⁷⁵ quod sic dilexit nos, ut traderet seipsum pro nobis.

Vel, *Glorifica me,* edens tempore passionis prodigia, ac terribilia admirandaque signa: et ex his ostenden, quod naturalis sim Filius tuus. Hæc quoque dicta sunt, ubi habetur, *Nunc glorificatus est Filius hominis*⁷⁶.

Vers. 1. *Ut — te.* Per suam gloriam: nam credentibus in me gentibus, et tu glorificaberis. Si quidem credent in te et glorificabunt te, qui proprio Filio tuo pro eis non peperceris: mea quoque gloria erit et tua. Quærens ergo, ut demonstratum est, glorificari, ostendit quod ad crucem sponte veniat. Deinde etiam causam dicit, propter quam glorificari quærat-

Vers. 2. *Sicut — carnis.* — *sicut,* pro Quia. Ait ergo: *Glorifica Filium tuum,* quia dedisti ei potestatem omnium gentium, ut ab eis glorificetur. Scriptum est enim: *Et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ*⁷⁵. — *Glorifica Filium tuum,* quia complacitum est tibi, notum eum fieri ac glorificari universo orbi. Quærerere autem glorificari ac dicere *Dedisti* et similia, demittendo se dicit ac dispensatorie, sicuti variis in locis disputavimus. Aut etiam tanquam homo hoc ait.

Vers. 2. *Ut — æternam.* Quantum in se est. Nam licet quidam non crediderint, neque vitam æternam acceperint, id tamen illorum culpa est: siquidem Patri complacitum est ut Filius haberet omnium potestatem per fidem, et omnes sub jugum præceptorum ejus fierent. Filius quoque universis per apostolos dedit Evangelium, Deique notitiam, quæ est vita æterna, utpote vitam concilians æternam: qui autem non sunt subjecti, neque illud susceperunt, ipsi sibi perditionis causa sunt, neminem enim cogit invitum. Nam virtus voluntaria est.

Vers. 3. *Hæc — Christum.* Et vere vita æterna est Dei cognitio, fide ac operibus conjunctis. Nam *fides*

⁷⁴ Joan. vii, 6.⁷⁵ Galat. ii, 20; Ephes. v, 2.⁷⁶ Joan. xiii, 31.⁷⁷ Psal. ii, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(74) Inclusa omittit A.
(75) Inclusa absunt A.(76) Inclusa desunt A.
(77) Inclusa omittit A.

inquit, *sine operibus mortua est* ²⁵. Ut cognoscant A Deum, te solum verum Deum et me.

Solum autem verum Deum dixit Patrem, ad differentiam falso dictorum deorum : non verorum quidem, sed tamen dictorum. Non autem seipsum exclusit, quin verus esset Deus. Nam quonam pacto id facere potuit, quod se veritatem vocat dicens: *Ego sum veritas* ²⁶; et se Patri prædicat æqualem, cum multis aliis in locis, tum ubi ait : *Ego et Pater unum sumus* ²⁷? Non hoc ergo nunc etiam de se ipso dixit, ut quod ex his quæ frequenter docuit notum est. Siquidem neque Spiritus sancti hic meminit, utpote de quo significaverat in his quæ docuerat, nempe cum esset ille Paracletus, qui duceret eos in omnem veritatem, sicut prædictum est.

Vers. 4. *Ego — terram.* — *Super terram* dixit. Nam in cælo glorificatus fuerat, ex natura habens gloriam et ab angelis adoratus. Non ergo de illa loquitur gloria, quam ex substantia (g) sua hæreditario jure possidet; nam illam, etsi nemo eum glorificet plenam habet, sed hanc dicit, quæ ab hominum cultu resultat. Nempe tale est et illud, *Glorifica Filium tuum*. Et ut scias quod de hac gloria loquatur, subjungit:

Vers. 4. *Opus — facerem.* Prædicationem Evangelii. Atqui res adhuc in principiis erat : quomodo ergo dicit *Consummavi*? Quia quidquid suarum erat partium jam impleverat.

Aut futurum dicit, tanquam præteritum.

Vel hoc dixit, quia jam radicem bonorum jecerat, quæ omnino fructum erat productura.

Ipse ergo Patri glorificavit in terra, utpote data jam de eo notitia universo orbi per Evangelium quod per apostolos in universo mundo prædicandum erat. Nam *In omnem*, inquit, *terram exiit sonus eorum*, et in *finis orbis terræ verba eorum* ²⁸. Eum quoque glorificavit, omnia ei ascribendo, tam doctrinas quam signa.

Vers. 5. *Ei — te.* Ego quidem glorificavi te in terra, ut significatum est : tu vero glorifica me gloria divinitatis, quam habui ante mundi constitutionem. Glorifica me hominem apud teipsum, regali solio dignum apud te judicans; de quo ait Propheta : *Dixit Dominus Domino meo, hoc est, Pater Filio, Sede a dextris meis* ²⁹. Glorifica me gloria quam habui ut Deus, priusquam hic mundus esset, apud tuam

αὐτῶν. Ἡ πίστις γὰρ, φησί, χωρὶς τῶν ἔργων νεκρὰ ἔσται. Ἴνα γινώσκωσι Θεόν, αἱ τῶν μόνου ἀληθινῶν Θεῶν καὶ ἐμῆ.

Μόνου δὲ ἀληθινῶν Θεῶν εἶπε τὸν Πατέρα πρὸς διαστολὴν τῶν ψευδωνύμων Θεῶν, τῶν οὐκ ὄντων μὲν, λεγομένων δὲ. Οὐ μὴν ἑαυτὸν ἐξέβαλε τοῦ εἶναι ἀληθινὸν Θεόν. Πῶς γὰρ ; ὅς γε ἀλήθειαν ἑαυτὸν καλεῖ, λέγων· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια· καὶ ἔσονται ἐν τῷ Πατρὶ κηρύττει, [ἐν ἄλλοις τε (78-79) πολλοῖς, καὶ ἐν οἷς φησὶν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμιν. Οὐκ εἶπεν οὖν τοῦτο καὶ περὶ ἑαυτοῦ νῦν, ὡς ἦδη γνωρίζον ἀφ' ὧν πολλάκις εἰδίδεκε. Καὶ γὰρ οὐδὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐμνημόνευσεν ἐνταῦθα, ὡς καὶ περὶ τούτου δηλώσας ἀφ' ὧν εἰδίδεκε, καὶ ὡς αὐτοῦ τοῦ Παρακλήτου ὀδηγήσαντος αὐτοὺς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, καθὼς προεῖρηται.]

Ἐγὼ — γῆς. — Ἐπὶ τῆς γῆς εἶπε, διότι ἐν τῷ οὐρανῷ εἰδεδέξατο, ἐν τε (80) φύσει τὴν δόξαν ἔχων, καὶ παρὰ τῶν ἀγγέλων προσκυνούμενος. Οὐ τοίνυν περὶ ἐκείνης τῆς δόξης λέγει, τῆς τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ συγκεκληρωμένης· ἐκείνην γὰρ, καὶ εἰ μηδεὶς εἰδίδεκεν αὐτὸν, ἔχει πεπληρωμένην· ἀλλὰ ταύτην φησὶ, τὴν ἀπὸ τῆς λατρείας τῶν ἀνθρώπων γινομένην. [Οὐκοῦν (81) τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ· Δόξα σοὶ σου τὸν Υἱόν. Καὶ ἴνα μάθῃς ὅτι περὶ ταύτης τῆς δόξης φησὶν, ἐπήγαγε.]

Τὸ ἔργον — ποιήσω. Τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου. Καὶ μὴ ἀρχὴν ἐπὶ τὸ πρᾶγμα εἶχε, πῶς οὖν λέγει· Ἐτελείωσα ; Ὅτι πᾶν τὸ ἑαυτοῦ πεποίηκεν ἤδη.

Ἡ τὸ ἐσόμενον ὡς γεγενημένον λέγει.

Ἡ ταῦτο εἶπεν ὡς τὴν βίβαν τῶν ἀγαθῶν καταβαλλόμενος, ἥτις πάντως ἐμελλε καρποφορήσαι.

Αὐτὸς οὖν τὸν Πατέρα εἰδίδεκεν ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ἦδη γνωρίσας αὐτὸν ἀπὸ τῆς οἰκουμένης διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ὃ ἐμελλε κηρυχθῆναι ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ διὰ τῶν ἀποστόλων. Εἰς πᾶσαν γὰρ, φησὶ, τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ κέρατα τῆς οἰκουμένης· τὰ ῥήματα αὐτῶν. Ἐδέξατο δὲ αὐτὸν, καὶ ὡς τὰ πάντα αὐτῷ ἐπιγραφόμενος, καὶ τὰς διδασκαλίας, καὶ τὰ σημεῖα.

Καὶ — σοί. Ἐγὼ μὲν εἰδίδεκα σε ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς δεδῆλωται· σὺ δὲ εἰδίδεκα με παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ τῆς θεότητος, ἣ ἔχον πρὸ τοῦ κόσμου. Δέξατόν με τὸν ἄνθρωπον παρὰ σεαυτῷ, τῆς παρὰ σοὶ βασιλικῆς καθέδρας ἀξιώσας, περὶ οὗ φησὶν ὁ Προφήτης· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, τουτέστιν ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· δέξατόν με τῇ δόξῃ. ἣ ἔχον ὡς Θεός, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ

²⁵ Jac. ii, 20.

²⁶ Joan. xiv, 6.

²⁷ Joan. x, 30.

²⁸ Psal. xviii, 5 ; Rom. x, 18.

²⁹ Psal. cix, 1.

Variae lectiones et notæ.

(78 79) Inclusa absunt A.

(80) Nescio, utrum Hentenius legerit τῇ τε φύσει, καὶ ἐκ τε φύσεως. Coniici etiam possit ἅτε φύ-

σει.

(81) Inclusa absunt A.

(g) *Quam ex substantia*, etc. Quam a natura adjunctam habebat. In vocabulo συγκεληρῶν non ubique urgenda est notio hæreditatis.

τῆ σῆ ἐξουσία· πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι, του- A
 εἶτι πρὸ πάντων καὶ αἰ. [τὸ δὲ (82), *Kal vñr, avti*
 τοῦ, λοιπόν.

Καὶ ἡμεῖς τοῖνον ἀπολαύσομεν ταύτης τῆς δόξης·
 εἰ μὴ μιμησώμεθα αὐτόν. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος· *Εἴπερ*
συμπόσομεν, ἴσα καὶ συνδοξασθώμεν. Μυρίων
 ἄρα θακρῶν ἄξιοι πάντως οἱ, τοιαύτης προκειμένης
 δόξης, ἐκπιπτοντες αὐτῆς διὰ βιβυμίαν, καὶ δίκην
 μαινομένων καὶ ἀνοήτων ἐπιβουλεύοντες ἑαυτοῖς.
 Καὶ εἰ μὴ κλάσις γὰρ ἦν, ἀθλιώτατοι οἱ, συμβασι-
 λεῦσαι καὶ συνδοξασθῆναι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ παρὶν,
 τηλικούτων ἀγαθῶν ἑαυτοὺς ἀποστεροῦντες. *Οὐκ*
ἀξια γὰρ, φησὶ, τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς
τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς].

Ἐρανέρωσά — ἀνθρώποις. Εἰπὼν δτι *Τὸ ἔργον* B
ἐτελείωσα, ἐπεξηγείται τὸν λόγον. Καὶ μὴν τοῖς
 Ἰουδαίοις παφανερωμένον ἦν τὸ ὄνομα αὐτοῦ·
 ἤδεισαν γὰρ δτι Θεός ἐστιν· ἀλλὰ περὶ τῶν ἄλλων
 ἔθνῶν λέγει, οἷς ἄγνωστον τοῦτο ἦν.

Ἡ ὄνομα λέγει τὸ πατρικὸν, δτι ἐστὶ Πατὴρ Υἱοῦ
 γνησιοῦ. Τοῦτο γὰρ ἀφανὲς αὐτοῖς ὄν παρ' αὐτοῦ
 ἐφανερῶθη.

Οὗς — ἦσαν· Ὁ; Θεοῦ.

Καὶ — *δέδωκας*. Ὁ; ἴσω Περὶ τῶν ἀποστόλων
 εἰ δὲ ὁ λόγος. Δείκνυσι δὲ κἀνταῦθα δτι οὐκ ἐστὶν
 ἀντιθεός, καὶ δτι θούλημά ἐστὶ τοῦ Πατρὸς τὸ
 πιστεῦειν αὐτοὺς εἰς τὸν Υἱόν· εἰ γὰρ, ὡς τινες
 ληροῦσιν, δτε ἦσαν τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἦσαν τοῦ Υἱοῦ,
 λοιπόν, θεοὺς αὐτοῦ τῷ Υἱῷ, ἐξέστη αὐτῶν, ὅπερ
 ἄτοπον. *Δέδωκας δέ μοι, εἶπε, καθ' ὃν εἴρηκε λόγον* C
πρῶτερον· δτι Οὐδεὶς δύναται εἰσεῖν πρὸς ἐμέ, εἰ μὴ
ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με ἐκλύσῃ αὐτόν.

Ἀλλὰ πῶς εἴρηκεν· Οὗς *δέδωκας μοι ἐκ τοῦ*
κόσμου; προλαβὼν γὰρ εἴρηκε πρὸς αὐτοὺς δτι· *Ἐκ*
τοῦ κόσμου οὐκ ἐστὲ. Κόσμον ἔχει μὲν τοὺς πονη-
 ροῦς· ὠνόμασιν, ἐνταῦθα δὲ λέγει τὴν κτίσιν ταύτην.

Καὶ — *τετηρήκασι*. Τὸ θέλημά σου πεπληρώκα-
 σιν, ἐν τῷ πιστεῦσαι εἰς ἐμέ.

Νῦν — *ἐστι*. — *Νῦν*, ἦτοι μετὰ τὸ μαθεῖν,
Ἔγνωσαν δτι πάντα (83) *ὅσα δέδωκας μοι, του-*
τέστιν, Ὅσα λέγω καὶ διδάσκω, ἀπὸ σοῦ εἰσι, σά
 εἰσιν ἐντάλματα, καὶ οὐδὲν ἴδιον ἐμοὶ ἢ ἀλλότριόν
 σου. Εἶτα λέγει καὶ πόθεν τοῦτο ἔγνωσαν.

Ὅτι — *ἀπέστειλας*. Τοῦτο ἔγνωσαν ἀπὸ τῶν
 ρημάτων ὧν δέδωκα αὐτοῖς. Καὶ γὰρ διαβρότην
 ἐδίδασκον δτι σά εἰσιν ὅσα λέγω καὶ διδάσκω, καὶ
 αὐτοὶ ἔλαβον εὐπειθῶς.

Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα διαλέγεται πρὸς τὸν
 Πατέρα, δεικνύων τοῖς μαθηταῖς ὅσον ἔχει φίλτρον
 ζῶτων. Ὁ γὰρ μὴ μόνον τὰ παρ' ἑαυτοῦ παρέχων,
 ἀλλὰ καὶ ἄλλον εἰς τοῦτο παρακαλῶν, πλείονα
 δεικνύει τὸν πόθον.

⁸² Rom. viii, 17. ⁸³ ibid. 18. ⁸⁴ Joan. vi, 44. ⁸⁵ Joan. xv, 19.

Variæ lectiones et notæ.

(82) Includa absunt A.

(83) Καὶ ἄ, πρὸ ὅσα, B. Ἔγνωσαν autem, loco

potestatem; priusquam hic mundus fieret, id est, ante
 omnia et semper. Quod autem dicitur, *Et nunc*, hoc
 est, Deinceps.

Et nos ergo hac fruemur gloria, si eum fuerimus
 imitati. Ait enim Paulus: *Si compatimur ut et con-*
glorificemur ⁸². Omnino sane innumeris digni sunt
 lacrymis, qui cum proposita sit hujusmodi gloria,
 sua segnitie ab ea exciderint, et more insanientium
 ac demientium sibi ipsis insidias paraverint. Nam
 etsi nullum esset supplicium, miserrimi tamen judi-
 carentur: qui cum sibi paratum fuisset, ut cum Filio
 Dei conregnarent et conglorificarentur, ipsi sese tali-
 bus privassent bonis. *Non sunt enim condignæ affi-*
ctiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ mani-
festabitur erga nos ⁸³.

Vers. 6. *Manifestavi — hominibus*. Postquam dixit:
Opus consummavi, explanat nunc sermonem. Atqui
 Judæis manifestatum erat nomen ejus; noverant
 enim quod Deus esset, sed hoc de aliis dicit genti-
 bus, quibus id ignotum erat.

Aut nomen dicit paternum, quod Pater sit Filii
 naturalis. Nam cum id eos lateret, ab ipso manife-
 statum est.

Vers. 6. *Quos — erant*. Tanquam Dei.

Vers. 6. *Ei — dedisti*. Tanquam æquali. Est autem
 de apostolis sermo. Quo etiam hic ostendit, quod
 non sit Deo contrarius, quodque Patris est voluntas
 ut credant in Filium. Nam si, ut quidam nugantur,
 cum Patris erant, non erant filii, consequens est
 ut, cum eos dederit Filio, alienaverit eos; quod
 absurdum est. *Dedisti*, inquit, *michi*, juxta quem
 modum etiam prius dixerat, *Nemo potest venire ad*
me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum ⁸⁴.

Sed quomodo dixit: *Quos dedisti mihi de mundo*,
 cum prius dixerit ad eos: *De mundo non estis* ⁸⁵?
 Ibi quidem malos appellavit mundum: hic vero
 fabricam ipsam mundialem.

Vers. 6. *Ei — servaverunt*. Voluntatem tuam com-
 plexerunt, credendo in me.

Vers. 7. *Nunc — sunt*. — *Nunc*, postquam vide-
 licet didicerunt, *cognoverunt quod omnia quæ dedisti*
michi, hoc est, Quæcunque dico ac doceo, *abs te*
sunt, tuæ sunt præcepta, et nihil mihi proprium
 est aut alienum a te. Deinde etiam dicit unde hoc
 cognoverunt.

Vers. 8. *Quia — misisti*. Hoc cognoverunt ex
 verbis, quæ dedi eis. Siquidem aperte docebam
 tua esse quæcunque dicebam ac docebam. Et ipsi
 acceperunt, facile persuasj.

Hæc autem et similia loquitur ad Patrem, osten-
 dens discipulis, quem erga illos haberet amorem.
 Nam qui non tantum sua tribuit, sed et alium ad
 hoc precatur, vehementissimum ostendit deside-
 rium.

ἔγνωσαν versu 7, cum Chrysostomo legit, qui ver.
 7 et 8 confud. t.

Vers. 9. *Ego — rogo.* Pro eis te precor, tanquam A homo. Nam et hic et in sequenti sententia capitur ερωτώ pro obsecro.

Vers. 9. *Non — sunt.* Non pro mundo universo precor, sed pro his qui credunt in me; nam qui in me non credunt, nolunt ut pro eis orem. Frequenter autem ponit verbum *dedisti*, ut firmiter discant, quod Patris voluntas sit ut credatur in Filium. Verum quia, *Dedisti*, et *Tui sunt*, ac similia, insipientibus pravas generatura erant suspiciones, nempe quod major et antiquior esset Patris potentia, has solvit dicens:

Vers. 10. *Et — mea.* Vides honorum æqualitatem? nam hoc significat nunc ista conversio. Cum enim dixit, *Tui sunt*, ostendit, quod etiam hi qui sibi dati sunt, paternæ sint potestatis, ne quis ergo potentior putaret Patrem, addidit: *Et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt.* Itaque etiam antiquam darentur, Filii erant, et postquam dati sunt, Patris permanserunt, hoc est, semper amborum, utpote æqualium in honoribus et bonis. Eos ergo mihi dedisti, qui mei erant. *Dedisti* vero dixi dispensatorie, ut cognoscant, quod non præter voluntatem tuam hos attraxerim.

Vers. 10. *Et — eis.* Etiam potestatem [habens in his quæ tua sunt, sicut in his quæ mea: quemadmodum et tu in his quæ mea sunt, sicut in his quæ tua.

Vel, glorificatus sum in discipulis, qui mihi dati sunt, agnoscantibus me Dominum suum, et adorantibus ac prædicantibus me Deum.

Vers. 11. *Et — mundo.* Paulo post moriturus. Rursus autem sermonem de morte sua inducit, commendaturus eos tanquam homo Deo ac Patri. At ergo, *Jam non sum in mundo*, sicut hactenus, cum eis conversar et confirmans, inungens ac consolans illos.

Vers. 11. *Et — sunt.* Nondum morientes, et propterea tuo egent auxilio. Cum autem dixisset, *Jam non sum in mundo*, interpretatur hoc dicens:

Vers. 11. *Et — venio.* Sicut Filius ad Patrem, co-summato jam opere, ut dictum est.

Vers. 11. *Pater — me.* Per nomen tuum omnipotens, quod et ego natura habeo. Nam et ego Deus sum. Iterum autem ait, *Donasti*, ne Deo videretur esse contrarius. Vel, quod dedisti mihi, tanquam homini.

Vers. 11. *Ut sint unum.* Unitate fidei, quæ in me est, et mutua dilectione, de qua superius multa eis præceperat.

Vers. 11. *Sicut nos.* Prædixit enim, *Ego et Pater unum sumus*⁴³. Prius autem aliis in locis disserui-

⁴³ Joan. x, 30.

Ἐγὼ — ἐρωτώ. Ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλῶ σε, ὡς ἀνθρώπος.

Οὐ — εἰσιν. Οὐ περὶ τοῦ κόσμου παντὸς παρακαλῶ, ἀλλὰ περὶ τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ. Οἱ γὰρ μὴ πιστεύοντες οὐ θέλουσιν ἵνα περὶ αὐτῶν παρακαλῶ. Πυκνῶς δὲ τίθησι τὸ Δέδωκας, ἵνα μάθωσι βεβαιότερον ὅτι θέλημα τοῦ Πατρὸς ἐστὶ τὸ πιστεῦν εἰς τὸν Υἱόν. [Ἐπεὶ (84) δὲ τὸ Δέδωκας μοι, καὶ τὸ Σοὶ εἰσι, καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπιμελλοῦν ἐμποιεῖται τοῖς ἀσυνέτοις ὑπερφίας πονηρὰς ὅτι μείζων ἢ ἐξουσία τοῦ Πατρὸς καὶ προγενεστέρα, λύσι ταύτας λέγων.]

Καὶ — ἐμέ. Εἶδες ἰσοτιμίαν; τοῦτο γὰρ δηλοῦν ἢ ἀντιστροφή. Εἰπὼν μὲν οὖν ἔτι Σοὶ εἰσιν, εἰδὲξιν ὅτι καὶ δοθέντες αὐτῷ τῆς ἐξουσίας τοῦ Πατρὸς εἰσιν. Ἴνα δὲ μὴ νομίση τις ἐντεῦθεν ὅτι ἐξουσιαστικώτερός ἐστιν ὁ Πατήρ, προσέθηκε. Καὶ τὰ ἐμὰ πάντα, σὰ ἐστί, καὶ τὰ σὰ ἐμέ. [Ἵνα (85) καὶ περὶ τοῦ δοθῆναι τοῦ Υἱοῦ ἦσαν, καὶ μετὰ τὸ δοθῆναι τοῦ Πατρὸς, τοῦτέστιν αἱ ἀμφοτέρων ὡς ἰσοτιμίαν. Δέδωκας οὖν μοι τοὺς ἐμούς. Δέδωκας δὲ εἶπον οἰκονομικῶς, ἵνα γινώσκῃ ὅτι οὐ παρὰ τὸν θέλημα τούτους ἐπισκασάμην].

Καὶ — αὐτοῖς. Καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἐν τοῖς σοῖς ὡς ἐμοῖς, ὡσπερ καὶ σὺ ἐν τοῖς ἐμοῖς ὡς σοῖς.

Ἦ, δεδόξασμαι ἐν τοῖς δοθείσι μοι μαθηταῖς ἐπιγνοῦσι μὲν Κύριον ἐκείνων καὶ προσκυνοῦσι καὶ κηρύττουσι με Θεόν.

Καὶ — κόσμῳ. Μετὰ μικρὸν ἀποδηήσων. Πάλιν (86) δὲ εἰσάγει τὸ περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, μέλλων αὐτοῦς, ὡς ἀνθρώπος, παραθέσθαι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Φησὶν οὖν ἔτι Οὐδέτι (87) εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ, καθάπερ ἄχρι νῦν, συνῶν, καὶ στηρίζων, καὶ ἀλείφων, καὶ παρηγορῶν αὐτούς (88).

[Καὶ (89) — εἰσί. Μήπω ἀποδηήσκοντες, καὶ διὰ τοῦτο τῆς σῆς δεόνται βοήθειας. Κιπῶν δὲ ὅτι Οὐκ εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ, ἐφερμηνεύει τοῦτο λέγων.]

Καὶ — ἐρχομαι. Ὡς Ὑἱὸς πρὸς Πατέρα, τὸ ἔργον τελειώσας, ὡς εἰρηται.

Πάτερ — μοι. Διὰ τοῦ ὀνόματός σου τοῦ πατρὸς δυνάμου ὃ ἔχω φύσει καγῶ. [Θεὸς (90) γὰρ καγῶ]. Πάλιν δὲ τὸ Δέδωκας, ἵνα μὴ δόξη ἀντίθεος ἢ δίδωκας μοι, ὡς ἀνθρώπος.

Ἴνα ὦσιν ἐν. Ἴνα ὦσιν ἐν, τῇ ἐνώσει τῆς εἰς ἐμέ πίστεως, καὶ τῆς εἰς ἀλλήλους ἀγάπης, [περὶ (91) ἧς ἀνωτέρω πολλὰ αὐτοῖς ἐνετελεῖτο].

Καθὼς ἡμεῖς. [Προεῖρηκε (92) γὰρ ὅτι Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν. Προδισταλάμεθα δὲ καὶ

Variae lectiones et notæ.

(84) Inclusa omittit A.

(85) Inclusa absunt A.

(86) Πάλιν ἐπάγει A.

(87) Ὅτι οὐκ εἰμί A.

(88) Post αὐτούς, addit A: Τὲ δὲ καὶ ἐγὼ πρὸς

εἰ ἐρχομαι.

(89) Inclusa absunt A.

(90) Inclusa exciderunt A.

(91) Inclusa absunt A.

(92) Inclusa absunt A.

ἐν ἄλλοις ὅτι τὸ καθὼς καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπὶ μὲν τῆς **A** ἀγίας Τριάδος· ἰσότητα δηλοῦσιν, ἐπὶ δὲ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὁμοιωσὶν τινα. Ἐν οὖν εἰσιν ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός·], ὡσπερ τῇ οὐσίᾳ καὶ τοῖς ἄλλοις, οὕτω καὶ τῇ ὁμοιοῖα. Λοιπὸν οὖν τὸ, *Καθὼς ἡμεῖς*, διὰ τὸ ἀδιαίρετον καὶ ἀδιάρρηκτον.

Ὅτε — σου. Ὅτε ἤμην ἐν τῷ κόσμῳ ὡς ἄνθρωπος· ἀεὶ γὰρ εἶμι ὧ· Θεός· ὅτε ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοὺς ἐν τῇ δυνάμει σου, ἤγουν ἐν σοί· ἡ ἐμὴ γὰρ δύναμις σὴ, καὶ ἐγὼ καὶ σὺ ἐν ἑσμεν.

Καὶ ὡς ἄνθρωπος δὲ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διαλέγεται, καὶ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν μαθητῶν. [Ἐπεὶ γὰρ (93), πολλὰ περὶ τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας ἀκούσαντες, καὶ ὅτι *Πάλιν δύβομαι ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδιά, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς ἄρει ἀφ' ὑμῶν*· οὐκ ἀπηλλάγησαν οὐπω τῆς ἀθυρίας τέλειον· τῷ Πατρὶ λοιπὸν ὑπὲρ αὐτῶν διαλέγεται, ἵνα καὶ γοῦν τῷ Πατρὶ παρατιθέμενοι θυρήσῃσιν. Ἀτελεῖς γὰρ ὄντες οὐχ οὕτω τοῖς ὑψηλοῖς καὶ θεοπρεπέσι ῥήμασιν ἐπίστευον ὡς τοῖς ταπεινοτέροις καὶ ἀνθρωποπρεπέσιν].

Ὅδός — ἀπωλείας. Ἰουδας, ὁ προδότης, ὁ φίλτατος τῆς ἀπωλείας, ὁ φιληθεὶς αὐτῇ καὶ φιλήσας αὐτήν. Ἀπώλειαν δὲ νοεῖ τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκπτώσιν τε καὶ ἀλλοτριώσιν, ἣ καὶ τὸν διάβολον ὡς ἀπολλύοντα τοὺς πειθομένους αὐτῷ. [Ἀπόλετο (94) γὰρ ὁ Ἰουδᾶς ἔκουσίως διὰ φραυδέτητα προαιρέσεως. Καὶ μὴν καὶ ἄλλοι ἀπὸ τῶν ἐβδόμηκοντα μαθητῶν ἀπώλοντο, ἀλλ' οὐ τότε, ἀλλ' ὕστερον. Τότε δὲ μόνος ὁ προδότης ἀπώλετο].

Ἴνα ἡ Γραφή πληρωθῇ. Ἡ Δαυϊτικὴ, ἡ πολλὰ χυρὴ περὶ τῆς ἀπωλείας· αὐτοὶ διαλαμβάνουσα, καὶ μᾶλλον ἐν τῷ ἑκατοστῷ ὀγδόῳ ψαλμῷ. Κάνταῦθα τοῖσιν τὸ Ἴνα οὐκ αἰτία· ἐστὶ δηλωτικὸν, ἀλλὰ τοῦ πάντως ἐσομένου, ὅτι μέλλει ἡ Γραφή πληρωθῆναι.

Νῦν — ἐρχομαι. Πάλιν τὸ *Πρὸς σέ ἐρχομαι*, ὡσπερ καὶ τὸ *Παρά τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον*, καὶ τὰ τοιαῦτα, τῇ συνεχείᾳ πάντως ἐπὶ πλείον βεβαιῶν αὐτοῖς ταῦτα, καὶ ἅμα παραμυθίαν ἐντεῦθεν οὐ τὴν τυχοῦσαν παρέχων.

Καὶ — αὐτοῖς. Ταῦτα λαλῶ, ἐν τῷ κόσμῳ ὣν εἶμι. Ταῦτα, ποῖα· Τὸ, *Πρὸς σέ ἐρχομαι*, καὶ τὸ, *Τῆρησον αὐτούς*. Ταῦτα οὖν, φησὶν, λαλῶ, ἵνα ἔχωσι τὴν χαρὰν τὴν περὶ ἐμοῦ ὀλοτελῆ, πληροφορηθέντες ὅτι καὶ ἐμὲ οὐ καθέξει ὁ ἔθης, καὶ σὲ ἔξουσι βρηθόν. Εἰ γὰρ καὶ ἐπίστευον, ἀλλὰ, μήπω καταρτισθέντες, ἐκυμαίνοντο τοῖς λογισμοῖς πάλιν, καὶ ἠρμεῖν οὐκ ἠδύναντο.

[Ἡ (95), Ταῦτα λαλῶ, τὰ ταπεινὰ καὶ ἀνθρωποπρεπῆ, ἵνα, ἀναπαυομένης τῆς ἀσθενοῦς τίως διανοίας

mus, quod καθὼς sicut, et similia, de sancta quidem Trinitate dicta, æqualitatem significant; de Deo vero et hominibus, similitudinem quamdam. Unum ergo sunt Pater et Filius, sicut essentia et aliis, ita etiam concordia. Dicit itaque, *Sicut nos*, propter indivisionem ac inseparabilitatem.

Vers. 12. *Cum — tuum*. Cum essem in mundo, ut homo, qui semper in eo sum, ut Deus, tunc ego servabam eos per virtutem tuam, sive per te; nam mea virtus tua est, et ego et tu unum sumus.

Hæc autem et similia loquitur, et tanquam homo, et propter discipulorum imbecillitatem. Siquidem quis multis de ejus auxilio auditis, et : *Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis* **, nondum perfecte a mœrore liberati erant : Patri deinceps pro eis loquitur, ut Patri quoque commendati, bono essent animo. Cum enim imperfecti essent, non ita sublimibus ac divinis verbis credebant, quemadmodum humilioribus ac more humano dictis.

Vers. 12. *Quos — perditionis*. Judas proditor, amantissimus perditionis, dilectus ab ea, illamque diligens. Perditionem vero intellige casum et alienationem a Deo, aut etiam diabolum ipsum, utpote perdentem illos qui ei obediunt. Perit autem Judas spontanee, propter voluntatis pravitatem. Atqui etiam alii de septuaginta perierunt, verum non tunc, nam solus proditor tunc peritit

Vers. 12. *Ut Scriptura completeretur*. Davidica, quæ frequenter de ejus perditione loquitur, et præcipue psalmo centesimo octavo. Et hic ergo dictio ut, non est causæ significativa, sed ejus, quod omnino futurum erat, puta quod Scriptura completeretur.

Vers. 13. *Nunc — venio*. Rursam repetit (h), *Ad te venio*, sicut et, *A Deo exivi*, hæc frequentissime illis confirmans, simul etiam consolationem hinc non vulgarem tribuens.

Vers. 13. *Et — semetipsis*. Hæc loquor, cum adhuc in mundo sum; hæc, quænam? *Ad te venio*, et, *Serva eos*. Hæc ergo, inquit, loquor, ut habeant gaudium de me : perfecte certiores effecti quod me non retinebit infernus, et te habebunt adiutorem. Quanquam enim credebant, nondum tamen mente compositi, cogitationibus adhuc fluctuabant, nec quiescere poterant.

Vel, Hæc loquor humilia ac more humano ut, cessante (i) interim infirmitate mentis eorum, ab-

** Joan. xvi, 22.

Varie lectiones et notæ.

(93) Inclusa absunt A.
(94) Inclusa absunt A.

(95) Inclusa absunt A.

(h) *Repetit*, non est in Græco.
(i) *Ut cessante*, etc. Ut acquiescente infirma ad-

huc mente eorum, plene (perfecte) gaudeant, me non contrario apparente Deo.

solate gaudeant, ne me Deo contrarium esse suspi-

Vers. 14. *Ego — mundo.* Tradidi eis sermonem tuum evangelicum, et mali oderunt eos, ut qui non sint ex ipsis, quantum ad innocentiam aut simplicitatem. Nam et in præcedentibus dixit ad eos: *Si de mundo fuissetis, mundus quod sum esset, diligeres*⁶⁵. Nam, mundum, et ibi et hic vocat malos, propter mundi ac voluptatum amorem. Itaque cum propter sermonem tuum odio habeantur, custodi illos.

Vers. 15. *Non — malo.* Orationem propter eos explauit, ut confidentiori magis sint animo, utpote non statim morituri, priusquam prædicaverint, et quasi Patris custodia fruituri. Et hic ἔρατῷ significat obsecro.

Vers. 16. *De — sunt.* Idem adhuc (j) frequenter dicit, sive ulla immutatione prius illis testificans, ne turbentur, si odio habeantur, scientes omnino contrariam esse virtuti malitiam. Simul quoque laudat eos apud Patrem, etiam hinc ostendens illis dilectionem suam erga ipsos. Dicit ergo caelestes eos esse cives, non mundana, sed caelestia sapientes.

Vers. 16. *Sicut — sum.* Etiam consolatur eos similitudine ad seipsum, et ad tolerantiam excitat.

Vers. 17. *Sanctifica — tuam.* Sanctos facito ipsos per Spiritum sanctissimum, per veritatem dogmatum: nam vera dogmata sanctificant hominem. Deinde manifestat, quid dicat, *Veritatem*.

Vers. 17. *Sermo — est.* Sermo dogmatum tuus, sive a te per Spiritum sanctum illis infusus. Nam superius dixit *Spiritus veritatis duces vos in omnem veritatem*⁶⁶.

Aliter quoque intelligite: *Sanctifica eos per veritatem tuam*, hoc est, Segrega eos per Evangelium tuum; *Sermo namque tuus*, puta evangelicus, *veritas est*.

Patris autem ait esse sermonem, sicut etiam in præcedentibus dixit: *Ego ex meipso non sum locutus, sed Pater, qui misit me, ipse mihi præceptum dedit quid dicam et quid loquar*⁶⁷.

Vers. 18. *Sicut — mundum.* Sicut tu hominum cupiens salutem, me misisti: ita et ego illam cupiens, misi eos. Vel sicut tu, qui Pater meus es, misisti me, ita et ego, qui Pater eorum sum,

⁶⁵ Joān. xv, 19.⁶⁶ Joan. xvi, 13.⁶⁷ Joan. xii, 49.

Variae lectiones et notæ.

(96) Chrysost. t. VIII, p. 483. D. dixerat: Τῶν οὐρανῶν γέγονας πολίται. Hinc illi οὐρανοπολίται apud Theophyl. p. 801. ἢν. apud Ammon. in Caten.

(j) *Idem adhuc*, etc. Continuo hoc quoque dicit, testans eos puros esse a malitia, ut confirmentur, ne turbentur, si odio. Loco προσμαρτυρῶν videtur

A αὐτῶν, χαίρωσιν ἐνταλῶς, ὡς μὴ δοκοῦντές μου ἀντιθέου].

Ἐγὼ — κόσμου. Δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σου τὸν εὐαγγελικόν, καὶ οἱ πονηροὶ ἐμίσησαν αὐτοῦ; ὡς μὴ ἔνταξ ἐξ αὐτῶν ὄσον ἐπὶ τῇ ἀκακίᾳ. Καὶ προλαβὼν γὰρ εἶπε πρὸς αὐτοὺς ὅτι *Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐφίλει.* Κόσμος γὰρ καὶ ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα τοὺς πονηροὺς καλεῖ διὰ τὸ φιλόκοσμον καὶ φιλήδονον. Καὶ λοιπὸν, ὡς διὰ τὸν λόγον σου μισηθέντας, διαφύλαξεν αὐτοὺς.

Ὅσα — πονηροῦ. Σαφηνίζει τὴν εὐχὴν δι' αὐτοὺς, ἵνα θαρρήσῃσι μᾶλλον, ὡς οὐκ αὐτίκα τεθνήσκουσι πρὸ τοῦ κηρύξαι, ἀλλὰ καὶ τῆς παρὰ τοῦ Πατρὸς φυλακῆς ἀπολαύσοντας. Κἀνεπύθα δὲ ἡ ἐρώτησις; B τὴν παράκλησιν σημαίνει.

Ἐκ — εἰσι. Συνεχῶς καὶ τοῦτο λέγει, προσμαρτυρῶν αὐτοῖς τὸ ἀπόνηρον, ἵνα βεβαιωθῶσιν εἰς τὴν μὴ θορυβεῖσθαι μισούμενοι, εἰδότες; ὅτι ἀντίκειται τῇ ἀρετῇ πάντως ἡ κακία. Ἄμα δὲ καὶ ἐπαινεῖ αὐτοὺς παρὰ τῷ Πατρὶ, δεικνύων αὐτοῖς κἀνεπύθεν τὴν εἰς αὐτοὺς ἀγάπην αὐτοῦ. Φησὶν οὖν ὅτι οὐρανοπολίται (96) εἰσὶν, οὐ κοσμικὰ φρονοῦντας, ἀλλὰ οὐράνια.

Καθὼς — εἰμι. Καὶ τῇ πρὸς ἑαυτὸν ὁμοιότητι παρηγορεῖ τούτου, καὶ διεγείρει πρὸς ὑπομονήν.

Ἄγλασσαν — σου. Ἄγλιος; ποιήσον διὰ τοῦ πανηγύλου Πνεύματος ἐν τῇ ἀληθείᾳ τῶν δογμάτων· ἐὰν γὰρ ἀληθῆ δογματα ἀγιάζουσι τὸν ἄνθρωπον. Εἴτε διασαφεί τι λέγει Ἄληθειαν. C

Ὁ λόγος — ὄστω. Ὁ λόγος, ὁ τῶν δογμάτων, ὁ ὅς, ἦγουν ὁ παρὰ σοῦ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐντολούμενος αὐτοῖς. Εἰρηκε γὰρ ἀνωτέρω ὅτι *τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὀδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν*.

[Νοεῖται (97) δὲ καὶ ἐτίρωσ τὸ Ἄγλασσαν αὐτοῦς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, ἀντὶ τοῦ, Ἄφορῖσον αὐτοὺς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ σου. Ὁ λόγος γάρ ὁ ὅς, εἴτουν ὁ εὐαγγελικὸς, ἀλήθειά ἐστι.

Τοῦ Πατρὸς δὲ τὸν λόγον εἶναι φησι, καθὼς καὶ προλαβὼν εἶπεν ὅτι Ἐγὼ ἐξ ἐμαντοῦ οὐκ ἀλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πάτερ, αὐτός μοι ἐντολήν ἔδωκε, τί εἶπω καὶ τί λαλήσω].

D Καθὼς — κόσμον. Καθὼς σὺ, θέλων τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, ἐμὲ ἀπέστειλας· οὕτω καὶ θέλων αὐτὴν ἀπέστειλα αὐτοὺς· ἢ καθὼς σὺ, Πάτερ μου ὢν, ἐμὲ ἀπέστειλας· οὕτω καὶ γὰρ Πάτερ αὐτῶν

Corder, p. 415.

(97) Inclusa absunt A. Hentenius per confessionem vocalium videtur legisse νοεῖτε.

legisse προσμαρτυρῶν. Quid vero loq ἀπόνηρον legerit, ignoro.

ἔω ἀπέστειλα αὐτούς. Ἄλλὰ σὺ μὲν Πατὴρ μου Α φύσει· ἐγὼ δὲ Πατὴρ αὐτῶν, ὡς κτίστης καὶ προσηγητής καὶ διδάσκαλος. Ὡς γεγονός δὲ λέγει τὸ γενησόμενον, διὰ τὸ ἤδη μέλλειν ἀποστεῖλαι αὐτούς μετὰ (98) μικρόν.

Kai — εμαυτόν. Ἐγὼ ἐκουσίως θυσιάζω ἑμαυτόν. Ἄγιασμὸν γὰρ ἐνταῦθα τὸν θυσιασμὸν λέγει. Ἄγιον γὰρ λέγεται καὶ ἡ θυσία, καὶ (99) πολλὰ σημαίνει τὸ ἅγιον.

Ἰνα — ἀληθεια. Ἰνα καὶ αὐτοὶ ὦσι τεθυμένοι ἐν ἀληθινῇ θυσίᾳ. Ἦ γὰρ νομικὴ θυσία τύπος ἦν, οὐκ ἀληθεια. Ἰνα δὲ ὦσι τεθυμένοι, ὡς τῆς κεφαλῆς αὐτῶν τυθείσης.

Ἦ ὡς καὶ αὐτοὶ θυόμενοι. Ἐλογίσθημεν γὰρ, φησὶν, ὡς πρόβατα σφαγῆς· καὶ· Παραστήσατε Β τὰ μέλη (1) ὑμῶν, θυσίαν ἴωσαν. Ἔστι γὰρ θύεσθαι καὶ διχα σφαγῆς. Ἰνα δὲ μὴ νομίση τις ὑπὲρ τῶν ἀποστόλων μόνων ταῦτα λέγειν αὐτὸν, φησὶν.

Ὅτι — ὦσιν. Ἄμα καὶ παρεμυθήσατο αὐτούς πάλιν, δείξας ὅτι διὰ τοῦ κηρύγματος αὐτῶν καὶ ἄλλοι ἔσονται μαθηταί.

Καθὼς — ὦσι. Καθὼς σὺ ἐν τῇ ἐμῇ ἀγάπῃ, κἀγὼ ἐν τῇ σῇ, Ἰνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν, ἤγουν ἐν τῇ εἰς ἡμᾶς πίστει, ἐν ὦσιν. Ὅντες γὰρ ἐν τῇ εἰς ἡμᾶς πίστει ἐν, ἔσονται καὶ ἐν τῇ εἰς ἀλλήλους ἀγάπῃ ἐν. [Ἐίρηκε (2) γὰρ ὅτι· Ὁ ἐχὼν τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκείνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με· καὶ· Ἄσκη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, C Ἰνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Ἐκ τῆς ἀγάπης τοίνυν καὶ ὁμονοίας ἀρξάμενος, εἰς ταύτην πάλιν κατέκλεισε τὸν λόγον, δείχνυς ὅτι θεοφιλὲς καὶ περισπούδαστον ἡ ἀγάπη].

Ἰνα — ἀπέστειλας. — Ἰνα, πιστεύσας τοῖς ἀποστόλοις, πιστεύσῃ ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. Τοῦτο γὰρ μέλλουσι κηρύττειν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐμμελεν ἐμποδίζειν τῷ κηρύγματι ὡς τὸ διεσχίσθαι τοὺς κήρυκα; τῇ τε διαφορᾷ τῆς πίστεως, καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀπεχθεί; ἐπειδὴ, μαχομένων, ἐροῦσιν, οὐκ εἰρηνικοῦ εἶναι μαθητά;· εἰ δὲ οὐκ εἰρηνικοῦ, οὐδὲ παρὰ σοῦ ἀποσταλέντες; ὁμογνωμονούντων δὲ καὶ τὰς ἐντολάς μου φυλαττόντων, γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταί εἰσι, καὶ ὅτι σὺ με ἀπέστει- D λας.

Καὶ — αὐτοῖς. Τὴν ἀπὸ τῶν διδαγμάτων καὶ τῶν θαυμάτων, [ἡ (3) καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ὁμονοίας.] Οὐκ ἔλαττον γὰρ ἐκ ταύτης ἢ ἐκ τούτων δοξάζονται. Δέδωκα δὲ εἶπα, παραδελῶν κἀνταῦθα καὶ τὸ ἑαυτοῦ ἀξίωμα, καὶ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμότιμον, ὥσπερ καὶ ἐν ἄλλοις πολλάκις.

⁹⁸ Psal. XLIII, 22.

⁹⁹ Rom. XII, 1.

¹⁰⁰ Joan. XIV, 21.

¹⁰¹ Joan. XV, 12.

Variae lectiones et notæ.

(98) Κατὰ μικρόν Β.

(99) Interpres hic prorsus dissentit a meis codicibus. Sed hæc lectio magis placet.

(1) Ita ex Chrysostomo laudat, tom. VIII, p.

PATROL. GR. CXXIX.

484 C.

(2) Inclusa absunt A.

(3) Inclusa absunt A.

nisi eos. Sed tu quidem natura Pater meus es, ego vero Pater eorum, tanquam creator et provisor ac magister. Quod autem futurum est, tanquam factum dicit, eo quod jam paulo post esset eos missurus.

Vers. 19. *Et — meipsum.* Ego voluntarie immolo meipsum. Nam hoc in loco victimam dicit sanctificationem. Sanctum enim dicitur et ipsa hostia: multa quoque dicuntur sancta, tanquam signum sanctitatis.

Vers. 19. *Ut — veritatem.* Ut et ipsi immolati sint per veram hostiam: legalis siquidem victima figura erat, non veritas, ut et ipsi immolati sint, capite videlicet ipsorum immolato.

Vel etiam, tanquam et ipsi immolati. *Habiti sumus,* inquit, *sicut oves cædi deputati*⁹⁸; et: *Exhibete membra vestra hostiam viventem*⁹⁹. Potest enim etiam sine cæde immolari hostia. Ne quis autem eum putaret hæc pro solis apostolis dicere, subdit:

Vers. 20. *Non — Vers. 21. sint.* Simul quoque eos iterum consojatus est, ostendens quod per eorum prædicationem alii quoque fient discipuli.

Vers. 21. *Sicut — sint.* Sicut tu in mei et ego in tui dilectione, ut et ipsi in nobis, sive in fide quæ est in nos, unum sint. Nam qui in fide, quæ est in nos unum sunt, erunt quoque in mutua inter se dilectione unum. Dixit enim: *Qui habet præcepta mea et servat ea, hic est qui diligit me*¹⁰⁰; et: *Hoc est præceptum meum, ut diligatis vos invicem*¹⁰¹. Cum ergo a dilectione et concordia inceperit, rursus in hac conclusit sermonem, ostendens quod Deo chara sit ac magno studio affectanda dilectio.

Vers. 21. *Ut — miseris.* — *Ut,* credens apostolis, *credat quod tu me miseris.* Nam hoc prædicaturi sunt: et nihil adeo erit impedimento prædicationi sicut divisos esse prædicatores, fidei diversitate ac mutua inter se inimicitia. Si enim inter se pugnaverint, dicent eos non esse pacifici magistri discipulos: quod si non pacifici, nec a te missi. Si vero concordēs fuerint et præcepta mea custodierint, omnes cognoscent quod mei sint discipuli, et quod tu me miseris.

Vers. 22. *Et — eis.* Quæ a doctrina et miraculis procedit, aut quæ a concordia; neque enim ex hæc minus quam ex illis glorificantur. *Dedit autem dixit etiam hic, et suam insinuans dignitatem, et æqualem cum Patre honorem; quemadmodum frequenter aliis in locis.*

Vers. 22. *Ut — sumus.* Hoc superius quoque dictum ac declaratum est : et nunc idem dicit, vehementer cupiens imprimi cordibus eorum, tanquam maxime necessarium.

Vers. 23. *Ego — me.* Ego in eis maneo, et tu in me, hoc est, ego et tu in eis manemus, quomodo ergo non eos conservabimus? Alibi quoque dixit : *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diligit eum, et ad eum venimus ac mansione[m] apud eum faciemus*⁸⁹. Sed ego quidem in eis divino modo propter fidem, tu vero in me paterno modo propter naturam.

Vers. 23. *Ut — unum.* In unitatem, in concordiam. Quemadmodum enim seditio dissolvit, sic et concordia congregat.

Vers. 23. *Et — miseris.* (†† Superius etiam dixerat : *Ut mundus credat, me a te missum esse*⁹⁰.) Iterum ergo idem dicit, ut firmiter concordantes sint, certiores effecti quod hoc maxime ad fidem attrahat homines.

Vers. 23. *Et — dilecti.* Nam signum fuit dilectionis eorum, quod nec proprio Filio tuo propter eos peperceris. Hic quoque dictio *sicut*, non aequalitatem, sed similitudinem quamdam significat, quemadmodum in praecedentibus ostendimus. Frequenter autem hoc ponit, consolans eos per similitudinem quam erga ipsum habent et fiduciam praebens.

Ad hunc usque locum de dilectione ac concordia sermonem extendit : deinceps vero de bravibus quoque et coronis disserit, quae post praesentem vitam illis reposita sunt, ut ampliore[m] sumant fiduciam.

Vers. 24. *Pater — mecum.* In regno videlicet conregnantes mihi.

Vers. 24. *Ut — mihi.* Gloriam divinitatis, quam dedisti mihi, non tanquam minori aut posterius genito, sed tanquam principium, sive is qui me genuit. Quando autem dedit? Quando scilicet genuit. Quando vero genuit? Quaestio quando hoc fuerit, sermonem habet incomprehensibilem; simul enim et erat et genuit : nec fuit tempus, quo Pater erat, et non erat Pater. Quia autem verbum *dedisti*, cum sit sese demittentis, quibusdam pariturum erat offendiculum, quo videretur minoritatem addere Filio, huic quoque medetur dicens :

Vers. 24. *Quia — mundum.* Hoc est ante saecula. Nam ita significare solet Scriptura aeternitatem. Non dixit autem, *Ut sint participes gloriae meae*, sed *Ut videant*. Illud namque supra illorum sculatum erat : hoc vero tota illorum fruitio est, quod

⁸⁹ Joan. xiv, 25. ⁹⁰ Joan. xvii, 21.

A *ἵνα — ἐσμέν.* Τοῦτο καὶ ἀνωτέρω εἶρηται, καὶ ἠρμήνευται. [Καὶ νῦν (4) δὲ τοῦτο λέγει, σφόδρα τοῦτο βουλόμενος ἐνεῖναι αὐτοῖς, ὡς ἀνιχνεύτατον.]

Ἐγὼ — ἐμοί. Ἐγὼ ἐν αὐτοῖς μένω, καὶ οὐ ἐν ἐμοί, τοῦτέστιν, ἐγὼ καὶ οὐ ἐν αὐτοῖς μένομεν, καὶ πῶς οὐ συντηρήσομεν (5) αὐτούς; [Καὶ ἀλλαγῶ δὲ εἶρηκεν· Ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ Πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτήν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν κερ' αὐτῷ ποιήσομεν. Ἄλλ' ἐγὼ μὲν ἐν αὐτοῖς θεοπροπῶς, διὰ τὴν πίστιν· οὐ δὲ ἐν ἐμοί πατροπροπῶς, διὰ τὴν φύσιν.]

B *Ἴνα — ἕν.* Εἰς ἕνωσιν, εἰς ὁμόνοιαν. Ὡς περ γὰρ ἡ στάσις διαλύει, οὕτως ἡ συμφωνία συγκροτεῖ.

Καὶ — ἀπεστείλας. [Καὶ (6) ἀνωτέρω εἶπεν· Ἴνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σὺ με ἀπέστειλας.] Πάλιν οὖν τὸ αὐτὸ φησιν [Ἴνα βεβαίως (7) ὁμονώσῃ, πληροφορηθέντες ὅτι τοῦτο μᾶλλον πρὸς πίστιν ἐκσπάζεται τοὺς ἀνθρώπους.]

Καὶ — ἠγάπησας. Τεκμήριον γὰρ τῆς ἀγάπης αὐτῶν, τὸ μηδὲ τοῦ ἰδίου σου Υἱοῦ φείσεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν. Κάνταῦθα δὲ τὸ καθῶς, οὐκ ἰσότητα, ἀλλ' ὁμοίωσιν τινα δηλοῖ, καθάπερ προλαβόντες παρεσημειώσαμεθα. [Τίθει (8) δὲ τοῦτο συνεχῶς, παραμυθούμενος αὐτούς διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοιώσεως καὶ θαρρῆν παρήγων.]

C Μέχρι τούτου τὰ περὶ ἀγάπης καὶ ὁμονοίας περτάωσας, διαλέγεται λοιπὸν καὶ περὶ τῶν μετὰ τὴν κηροῦσαν ζωὴν ἀποκειμένων αὐτοῖς βραβείων καὶ στεφάνων, ἵνα κλέον θαρρήσωσι.]

Πάτερ — ἐμοῦ. Ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, δηλοῦσι, συμβασιλεύοντές μοι.

Ἴνα — μοι. Τὴν δόξαν τῆς θεότητος, ἣν δίδωκέ μοι, οὐκ ὡς ἐλάττωι ἢ ὑστερογενεῖ, ἀλλ' ὡς αἰτίῳ, εἴθουν ὡς γεννήσας με. [Πότε (9) δὲ δέδωκεν; Ὅτε δηλονότι γαγέννηκε· πότε δὲ γαγέννηκεν; Ὑπὲρ τὸ πότε τὸ ἐρώτημα, καὶ ὁ λόγος ἀνέφικτος. Ἄμα γὰρ καὶ ἦν, καὶ γαγέννηκε, καὶ οὐκ ἦν, ὅτε οὐκ ἦν Πατήρ ὁ Πατήρ. Ἐπεὶ δὲ τὸ δέδωκεν, συγκαταβατικὸν ἔν, ἐμαλλέ τισι τίκτειν σκάνδαλον, δοκοῦν ἐλάττωσιν περιάπτειν τῷ Υἱῷ, θεραπεύει τοῦτο λέγων.]

Ἄρα — κόσμου. Τοῦτέστι, πρὸ αἰώνων. Οὕτω γὰρ ἡ Γραφή δηλοῖ τὸ αἰδίως. Οὐκ εἶπε δὲ, ἵνα μετέχωσι τῆς δόξης τῆς ἐμῆς, ἀλλ' Ἴνα θεωρῶσι. Τὸ μὲν γὰρ ὑπὲρ αὐτούς ἦν, τὸ δὲ πῶς ἀπόλαυσαι αὐτοῖς, δὲ καὶ Παῦλός φησιν· Ἀνακαλυμμένῳ προσ-

Variæ lectiones et notæ.

(4) Inclusa omittit A.
(5) Συντηρήσωμεν A. Idem mox omittit inclusa.
(6) Inclusa omiserat Hentenius.

(7) Inclusa absunt A.
(8) Inclusa absunt A.
(9) Inclusa absunt A.

ὡς πρὸς τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτρίζομενοι. Μα-
γίστη γὰρ ἦν τῆς δόξης, τὸ θεωρεῖν τὴν δόξαν
αὐτοῦ.

Πάτερ δίκαιε. Δίκαιον αὐτὸν λέγει νῦν, ὡς θέ-
λοντα, μὴ μόνοις Ἰουδαίοις, ἀλλὰ πᾶσιν ἀνθρώποις
ἐπιγνωσθῆναί· ἵνα πάντες σωζῶνται, καὶ μηδεὶς
δι' ἀγνοίαν ἀπόληται. Τοῦτο (10) γὰρ ἀκροτάτης
δικαιοσύνης καὶ ἀγαθότητος.

Καὶ — ἔγνω. [Ὁ μὲν ἄλλος (11) κόσμος, οὐδ' ὁ-
λως (12)· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι (15), Πατέρα μου, διὰ τὸ
ἔθελοκακίην.]

Ἔγώ — ἔγνω. Φύσει.

Καὶ — ἀπέστειλας. Οἱ μαθηταὶ μου ἔγνωσαν
τοῦτο, ἀφ' ὧν εἶπον καὶ ἔπραξα θεοπροπῶς.

Καὶ — σου. Τὸ τῆς πατρότητος. Ταῦτα (14) δὲ
καὶ ἀνωτέρω εἶρηκε, καὶ νῦν λέγει πάλιν ἐπαναλαμ-
βάνων.

Καὶ γνωρίσω. Ἐπὶ πλέον διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
ματος. Ὁρᾷς ὅτι ὡσπερ ὁ Πατὴρ λέγει διὰ τοῦ ἁγίου
Πνεύματος, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς γνωρίζει δι' αὐτοῦ
καὶ βούλεται τοὺς μαθηταίς. Ἀφ' ὧν αὖθις τὸ ἱστίον
καὶ σύμφωνον τῆς ἁγίας Τριᾶδος δαίκνυται.

Ἴνα — ἦ. Γνωρίσω, φησὶν, αὐτοῖς ἐπὶ πλέον τὸ
ἑνομά σου, ἵνα τοῦτο σαφῶς γνωρισάντων καὶ δια-
γνώσαντων, ὅτι γνήσιος Υἱὸς ἐγὼ (15) σου καὶ φύσει
ἀγαπῆτός, ἡ τοιαύτη ἀγάπη, ἡ γνησία καὶ φύσει, ἐν
αὐτοῖς εἴη γνωριζομένη.

Κἀγὼ ἐν αὐτοῖς. Κἀγὼ ἐν αὐτοῖς ὡς πλέον, διὰ
πίστεως μείζονος, ἔτε γνωριζόμενος· αὐτοῖς ἐντελέ-
στερον. Πάλιν οὖν εἰς ἀγάπην κατέληξε, ταύτην ἐπι-
θεὶς τῷ λόγῳ τελειῶσιν. Τελειωτική γὰρ τῶν ἀρετῶν
ἡ ἀγάπη.

Ταῦτα — αὐτοῦ. Ζήτησον ἐν τῷ ἐξηκοστῷ τετάρ-
τῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαίου τό· *Καὶ ὁμνήσαν-
τες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν.* Ἐκεῖ γὰρ
ἐξηγήθη καὶ περὶ τούτων. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐξῆς
πλατύτερόν τε καὶ ἀκριβέστερον ἐν ἐκείνῳ τῷ εὐαγ-
γελιστῇ δεδηλώκαμεν.

Ἔδει — τόσον. Εἶτα λέγει, καὶ πόθεν τοῦτον
ἐγίνωσκεν.

Ὅτι — αὐτοῦ. Πολλάκις ἠύλισθη ἐκεῖ.

Ὁ οὖν Ἰούδας — ὄπλων. Τὰ ὄπλα ἐπήγοντο,
δεικνύοντες τοὺς ἐπομένους αὐτῷ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ
ἄωρι τῶν νυκτῶν ἐπήλθον.

**Ἐν τῷ ἐξηκοστῷ δὲ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ
Ματθαίου ἐβρήθη περὶ τούτων, [ἐνθα (16) καίται
τό· Καὶ ἐκεῖ αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ Ἰούδας εἰς**

etiam dicit Paulus : *Detecta facie gloriam Dei con-
templantes* 24. Siquidem vere maxima est gloria,
ejus videre gloriam.

Vers. 25. *Pater juste.* Justum eum nunc dicit,
utpote volentem non a solis Judæis, verum etiam
ab omnibus hominibus agnosci, ut omnes salvi
fierent, et nullus per ignorantiam periret : nam
id extremæ justitiæ est ac bonitatis.

Vers. 25. *Et — cognovit.* Gentiles quidem nullo
modo, cum adorent idola ; Judæi vero non cogno-
verunt te, quia sponte peccantes, negant te meum
esse Patrem.

Vers. 25. *Ego — cognovi.* Natura.

Vers. 25. *Et — misisti.* Discipuli mei hoc cogno-
verunt ex his quæ eos docui, et divino modo ope-
ratus sum.

Vers. 26. *Et — tuum.* Nomen paternitatis. Hæc
autem etiam superius dixit, et nunc iterum repe-
tendo dicit.

Vers. 26. *Et notum faciam.* Amplius per Spiritum
sanctum. Vides, quod sicut Pater loquitur per
Spiritum sanctum, ita et Filius notum facit per
ipsum discipulis quæ voluerit ? ex quibus rur-
sum honoris æqualitas ac concordia sanctæ Trini-
tatis ostenditur.

Vers. 26. *Ut — sit.* Notum faciam, inquit, am-
plius nomen tuum, ut cum hoc cognoverint ac
didicerint quod naturalis sim Filius tuus, et natura
dilectus, hujusmodi dilectio, quæ ingenua est et
C per naturam, sit in eis per cognitionem.

Vers. 26. *Et ego in eis.* Et ego in eis magis sim
per fidem majorem, utpote perfectius eis notus.
Iterum ergo in dilectionem terminavit, hanc impo-
nens sermoni consummationem. Nam perfectio vir-
tutum est dilectio.

CAP. XVIII. Vers. 1. *Hæc — ejus.* Quære sexa-
gesimo quarto capite Evangelii juxta Matthæum,
ubi ponitur : *Et dictis laudibus exierunt in montem
Olivarum* 25 ; nam ibi de his enarratum est. Sed et de
iis quæ sequuntur, latius et exactius in illo evan-
gelista significavimus.

Vers. 2. *Sciebat — locum.* Deinde etiam dicit
unde hoc sciebat.

Vers. 2. *Quod — suis.* Frequenter versaretur ibi.

Vers. 3. *Judas ergo — armis.* Arma adduxerunt,
timentes eos qui sequebantur Jesum : nam et pro-
pterea intempestivo noctis tempore advenerunt.

De his autem dictum est sexagesimo quinto juxta
Matthæum capite, ubi dicitur : *Et adhuc eo loquente,
ecce Judas unus de duodecim venit* 26 ; nam quæ in

24 II Cor. iii, 18. 25 Matth. xxvi, 30. 26 ibid. 47.

Varisæ lectiones et notæ.

(10) Δέ, loco γάρ, A.

(11) Inclusa absunt A. Hentenii versio hic etiam
dissentit.

(12) Intell. ἔγνω. Forte Hentenius hic additum
invenit, διὰ τὸ εἰδωλοκατεῖν.

(13) Οὐχ ὡς, interponendum videtur, ut sit οὐχ
ὡς Πατέρα μου, intell. ἔγνωσαν.

(14) Γάρ, loco δέ, A.

(15) Σου ἐγὼ A.

(16) Inclusa omittit A.

medio sunt, prætermisit Joannes, tanquam ab aliis A enarrata, quod frequenter ac multis facit in locis.

Vers. 4. *Jesus* — Vers. 6. *in terram*. Sciens, tanquam Deus, universa quæ ventura erant super se, egressus intrepide interrogavit eos, tanquam homo. Stabat autem et proditor cum ipsis: et neque hic potuit eum indicare præ conscientia (k), aut propter ejus vocem. Ostendit, quod nolentem non solum non possent eum apprehendere, sed neque omnino videre. Prædicto autem capite de his quoque menti consequenter facta est.

Vers. 7. *Iterum* — Vers. 8. *sim*. Ipse seipsum, manifestat, docens discipulos, neque in periculis mentiendum, et certiores reddens, quod spontanee seipsum tradat inimicis.

Vers. 8. *Si* — Vers. 9. *quemquam*. *Ut completeretur sermo*, hoc a seipso dicit evangelista. Nam superius ad Patrem loquens, dixerat: *Quod dedisti mihi custodiri, et nemo ex ipsis perii, nisi filius perditionis*¹⁷. Itaque *Neminem ex eis peridi*, tantumdem significat sicut: *Nemo ex ipsis perii*. Nemo enim, inquit, periiit mea causa, hoc est, non peridi quemquam ex eis mea causa.

Vers. 10. *Simon* — *Matheus*. In illo capite etiam de his dictum est, ubi habetur: *Et ecce unus ex his qui erant cum Jesu extenta manu, exemit gladium suum*¹⁸. Addidit autem Joannes et nomen vulnerati, partemque vulneratam, ob rei manifestationem: non solum, quod repente curaverit illum Jesus, sicut a Luca didicimus¹⁹, verum etiam, quod paulo post esset eum alapa percussurus, sicut significavit Chrysostomus.

Vers. 11. *Dicit* — *id?* Poculum, mortem videlicet. Dicit ergo, Annon suscipiam mortem quam pernisit Pater inferri mihi? nam hoc significat, *Dedit mihi*, ac si dicat: Imo maxime, tanquam eadem volens, quæ Pater. In dicto autem capite consequenter etiam de his disseruimus.

Vers. 12. *Cohors igitur* — Vers. 13. *illius*. Pro voluptate de hac re gloriabuntur, tanquam de tropæo constituto. *Et abduxerunt eum primum ad Annam*, ut qui a Caïpha ejus anni pontifice, quasi pater honorabatur, propter affinitatem. Quære iu præmemorato capite, ubi habetur: *At illi apprehensum Jesum abduxerunt ad Caïpham pontificem*²⁰, et lege positam ibi enarrationem.

¹⁷ Joan. xvii, 12. ¹⁸ Matth. xvi, 51. ¹⁹ Luc. xii, 51. ²⁰ Matth. xxvi, 57.

Variæ lectiones et notæ.

(17) Inclusa absunt A.
(18) Etiam hæc omittit A.
(19) Mentenius ita, ac si legerit *ἐμελλεν*. Minus sane hæc cohærent. Sed ex priori membro tamen intelligi potest *ἐθέρπευσεν*.

(k) *Indicare præ conscientia*, etc. Noscere aut a forma (habitu corporis, specie) aut a voco. *Ostendit*

τῶν δώδεκα ἤθε. Τὰ γὰρ ἐν τῷ μίσῳ παρέρρα-
μεν ὁ Ἰωάννης; ὡς τοῖς ἄλλοις ἱστορηθέντα, ὁ πολλα-
χοῦ πολλάκις ποιεῖ.]

Ἰησοῦς — χαμαί. Εἰδῶς ὡς θεὸς πάντα τὰ ἐρ-
χόμενα ἐπ' αὐτὸν, ἐξελεῖται ἀταράχως ἠρώτησεν
αὐτοῦς ὡς ἄνθρωπος. Εἰστέθηκε δὲ καὶ ὁ προδότης
μετ' αὐτῶν· καὶ οὐδὲ οὕτως ἠδυνήθη γνωρίσαι αὐτὸν,
ἢ ἀπὸ τοῦ εἴδους ἢ ἀπὸ τῆς φωνῆς. Ἐδειξεν οὖν ὅτι
μὴ βουλόμενον οὐ μόνον οὐκ ἠδύναντο κατασχεῖν
αὐτὸν, ἀλλ' οὐδὲ θάω· ἰδεῖν. [Ἐν τῷ (17) ῥηθέντι δὲ
κεφαλαίῳ καθέξῃ; καὶ περὶ τούτων ἐμνημονεύθη.]

Πάλιν — εἰμι. Αὐτὸς ἐμφανίζει ἑαυτὸν, παιδεύων
τε τοὺς μαθητὰς μὴδὲ ἐν κινδύνῳ ψεύδῃσθαι, καὶ
πληροφορῶν δὲ ἑκουσίῳ ἐπιβίβωσιν ἑαυτὸν τοῖς
φρονέουσιν.

Εἰ — οὐδένα. Τὸ Ἰνα πληρωθῇ ὁ λόγος, ἀφ'
ἑαυτοῦ φησὶν ὁ εὐαγγελιστής. Ἀντιῆρω γὰρ πρὸς
τὸν Πατέρα διελεγόμενος εἰρηκεν· ὅτι Ὀὐδὲ δέωκάς
μοι ἐρύλαξα, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο, εἰ
μὴ ὁ Υἱὸς τῆς ἀπωλείας. Τὸ γοῦν Οὐδένα ἐξ αὐτῶν
ἀπώλεσα, ταῦτόν ἐστι τῷ Οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώ-
λετο. Οὐδεὶς γὰρ, φησὶν, ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο παρ'
ἐμὴν αἰτίαν, τούτεστιν, οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐτῶν οὐδένα
ἐξ ἐμῆς αἰτίας.

Σίμων — Μάτθιος. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ
περὶ τούτων ἐβλήθη, ἴδοις τὸ· Καὶ ἰδοὺ εἰς τῶν
μετὰ Ἰησοῦ, ἐκείρας τὴν χεῖρα, ἀπέσπασε τὴν
μάχαρὰν αὐτοῦ. [Προσέθηκε (18) δὲ ὁ Ἰωάννης
καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πληγέντος, καὶ τὸ πληγὴν μέρος,
διὰ τὸ περιφανὲς τοῦ πράγματος· οὐ μόνον ὅτι ἐθε-
ράπευσεν αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς αὐτίκα, ὡς ἀπὸ τοῦ Λου-
κᾶ μαθεῖσθαι, ἀλλ' ὅτι καὶ (19) μέλλοντα μικρὸν
ὕστερον (20) βαπτίσειν αὐτὸν, ὡς ὁ (21) Χρυσόστομος·
παρεσημείωσατο.]

Εἶπεν — αὐτό; — Τὸ ποτήριον, τὸ τοῦ θανάτου ἐγ-
λονότι. Λέγει δὲ ὅτι τὸν θάνατον οὐ παρεχώρησεν
ἐπιχειρῆσαι μοι ὁ Πατήρ· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ Δέω-
κας· οὐ μὴ δέωμαι; Πάνυ μὲν οὖν, ὡς τὰ αὐτὰ τῷ
Πατρὶ βουλόμενος. [Ἐν τῷ εἰρημένῳ δὲ κεφαλαίῳ
καὶ περὶ τούτων διελέγομεν ἐφεξῆς (22).]

Ἡ οὖν σπαῖρα — ἐκείνου. [Ἰπὸ τῆς (23) ἠδονῆ;
ἐνεπόμπευον τῷ πράγματι, ὡς τρόπαιον στήσαντες.
Καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς Ἄνναν πρῶτον, ὡς
ἴσα Πατρὶ τιμώμενον ὑπὸ τοῦ Καίφα, τοῦ τῆνικῶτα
ἀρχιερέως, διὰ τὸ κῆδος.] Ζήτησον ἐν τῷ μνημο-
νευθέντι κεφαλαίῳ τὸ· Οἱ δὲ κρατήσαντες τὸν
Ἰησοῦν ἀπήγαγον πρὸς Καίφην τὸν ἀρχιερέα,
καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐκεῖ ῥηθείσαν ἐξήγησιν.

(20) Respicit versum 22.
(21) Tom. VIII, p. 491 B.
(22) Inclusa absunt A.
(23) Inclusa absunt A.

igitur, quod. Συνειδότης loco εἴδους videtur legisse. Male. Mox est, neque omnino videre.

Ἦν — λαοῦ. Ἦνα μὴ, ἀκούσας δ' ἀκρατῆς; δεσμὰ, Α θορυβῆθῃ, ἀναμνησκαί τοῦτον τῆς προφητείας τοῦ Καταΐτα, δηλῶν ὅτι: ἐπὶ συμφέροντι τοῦ λαοῦ ἀπέθνησκεν, ἤγουν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων, ὡς δὲ Καταΐτας περὶφύτευσεν.

Ἠκολούθει — μαθητῆς. Αὐτός ἐστιν ὁ ἄλλος μαθητῆς. [Ζήτησον (24) ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Ὁ δὲ Πέτρος ἠκολούθει αὐτῷ ἀπὸ μικροῦθεν, ἕως τῆς αὐλῆς τοῦ ἀρχιερέως.]

Ὁ δὲ μαθητῆς — ἐξῶ. Ὅρα μετριοφροσύνην καὶ φιλαδελφίαν. Ἦνα γὰρ μῆτε αὐτὸν τις ἐπαινήσῃ συνεσελθόντα, μῆτε τὸν Πέτρον φέγγῃ, μείναντα ἐξῶ, φησὶν δτι αὐτῷ μὲν ὡς γνωρίμῳ τοῦ ἀρχιερέως παρεχωρήθη ἡ εἰσοδος· τῷ Πέτρῳ δὲ ὡς μὴ γνωρίμῳ ἀπεκλείσθη. Καὶ ὁμοῦς ἐτι παρήμενον (25), ὃ καὶ μᾶλλον ἐγκώμιον τοῦ Πέτρου.

Ἐξῆλθεν — εἰμί. Εὐρὴ ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ τῷ· Καὶ εἰσελθὼν ἐσὼ ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν, ἰδεῖν τὸ τέλος· καὶ ἀνάγνωθι (26) τὰ ἐκεῖ φηθέντα ἀναγκαιότατα τυγχάνοντα. Καὶ μὴν καὶ ἐν τῷ ἐξήκοστῷ βίβῳ τοῦ αὐτοῦ εὐαγγελιστοῦ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· Ὁ δὲ Πέτρος ἐξῶ ἐκάθητο ἐν τῇ αὐλῇ, καὶ προσῆλθεν αὐτῷ μία παιδίσκη, καὶ τὰ ἐξῆς.

Εἰστήκεισαν — θερμαινόμενος. Δείκνυσιν δτι αὐτῆς μὲν κατὰ τὴν ἐνδοτέρην αὐλὴν συνῶν τῷ διδασκάλῳ εὐρα πάντα καὶ ἤκουεν· ὁ δὲ Πέτρος κατὰ τὴν ἐξωτερῆν ὦν, οὐδὲν τούτων ἐγίνωσκεν.

Ὁ οὖν ἀρχιερεὺς — αὐτοῦ. Περὶ τῶν μαθητῶν μὲν, ποῦ εἶσι καὶ τίνοι; ἔνεκεν συνέλεξεν αὐτούς· περὶ τῆς διδαχῆς δὲ, τί διδάσκει καὶ διατί; Ταῦτα δὲ ἠρώτησεν, ἐλέγξει βουλόμενος αὐτὸν νεωτεροποιῶν καὶ στασιαστῆν, ὡς παρασυναγωγὰς ποιοῦντα καὶ καινὰ δογματίζοντα, καίτοι πολλάκις ἀκούσας αὐτοῦ διδάσκοντος.

Ἀπεκρίθη — κόσμη. [Φανερώς (27) ἐδίδαξα τὸν λαὸν ἅπαντα, οὐ μόνον τοὺς μαθητάς μου.]

Ἐγώ — οὐδέν. Οὐδὲν οἶον ὑπολαμβάνεις, στασιώδης καὶ ἀπαρέσκον θεῷ. Τί οὖν, οὐχὶ καὶ κρυφίως πολλάκις ὠμίλησας τοῖς μαθηταῖς; Ναί· ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον οἶον ὁ ἀρχιερεὺς ἔπειτο.

Τί — ἐγώ. Οὐκ αὐθαδιαζομένου τὰ βήματα, ἀλλὰ θαρβρόντος τῇ ἀληθείᾳ τῶν διδαγμάτων. *Τί ἐμέ ἐπερωτᾷς;* Ἐρώτησον τοὺς ἀκηκοτάς, μὴ τοὺς μαθητάς, ἀλλὰ τοὺς ἄλλους τοὺς μὴδὲ πιστεύσαντας.

Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος — ἀρχιερεῖ; Φρίξον οὐρανὸν, ἔκστρεθι γῆ, τῇ τε τῶν δούλων ἀγνωμοσύνῃ καὶ τῇ τοῦ Δεσπότου μακροθυμίᾳ. Ὡ πάντολεμι τί αὐθαδῆς ἀπεκρίνατο; οὐχὶ μᾶλλον ἐτίμησας τὴν ἀρχιερωσύνην, μὴ ἐλέγξας τὸν ἀρχιερεῖα κακοήθως

Vers. 14. *Erat* — *populo*. Ne auditor vincula audiens turbetur, ejus memoriam ad Caiphæ vaticinium revocat, significans, quod moriebatur pro eo quod populo expediebat, sive pro salute hominum, veluti Caiphæ prophetaverat.

Vers. 15. *Sequebatur* — *discipulus*. Ipse est alius ille discipulus. Quære in dicto capite enarratio: eum illius sententiæ: *Petrus autem sequebatur eum procul usque ad atrium principis sacerdotum* **.

Vers. 15. *Discipulus autem* — Vers. 26. *foris*. Vide modestiam ac fraternum amorem. Ne quis enim aut ipsum laudet, quod simul introierit, aut Petrum vituperet, quod foris manserit, dicit quod sibi quidem tanquam familiari pontificis permissus sit introitus: Petrus vero tanquam incognitus exclusus est, et tamen adhuc ad ostium permanebat, quod Petro potius datur laudi.

Vers. 16. *Exiit* — Vers. 17. *sum*. Quære prædicto capite: *Et ingressus intro sedebat cum ministris ut videret finem* **; et lege, quæ ibi dicta sunt, cum sint maxime necessaria. Præterea quoque sexagesimo sexto capite illius sententiæ enarrationem: *Petrus autem sedebat foris in atrio, et accessit ad eum una ancilla* ***, et cætera.

Vers. 18. *Stabant* — *calesciens se*. Ostendit, quod ipse in interiori atrio cum præceptore versans, omnia videbat et audiebat; Petrus vero cum esset in exteriori, nihil horum sciebat.

Vers. 19. *Pontifex itaque* — *ejus*. De discipulis quidem, ubinam essent, et quam ob causam congregasset eos: de doctrina vero, quid doceret et quare. Hæc autem interrogavit, volens eum arguere tanquam novæ rei inventorem ac seditiosum, quasi conciliabula quædam facientem, novæque dogmata inferentem. Atqui frequenter eum docentem audierat.

Vers. 20. — *Respondit* — *mundo*. Manifeste omnem docui populum, non solum discipulos.

Vers. 20. *Ego* — *nilil*. Nilil, quale tu suspicaris, seditiosum et quod Deo non sit gratum. Quid ergo, an non frequenter occulte loquebatur discipulis? Utique, sed nihil tale quale pontifex putabat.

Vers. 21. *Quid* — *ego*. Non contumacis verba sunt, sed de dogmatum veritate confidentis. *Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt*: non discipulos, sed alios etiam, qui non crediderunt.

Vers. 22. *Cum autem hæc dixisset* — *pontifici*? Horreto cælum, stupesce terra: tum ob servorum perfidiam, tum ob Domini clementiam. O audacissime, quidnam respondit contumacius? an non potius honorem detulit pontificatui, qui pontificem

** Matth. xxvi, 58. *** ibid. 58. **** ibid. 69.

Variæ lectiones et notæ.

(24) Inclusa absunt A.

(25) Παρήμενον B.

(26) Ανάγνωθι τὴν τοῦτον ἐξήγησιν, cæteris

omissis, A.

(27) Inclusa absunt A.

maligne de his quæ noverat interrogantem non arguerit? Cum ergo posset omnes concutere et obruere, aut alio acerbo modo perdere, patienter fert, verbaque proloquitur, quæ omnem possint dissolvere feritatem, quanquam non eam quæ illorum erat.

Vers. 23. Respondit — cædis? Profer testimonium, hoc est, ostende, quid sit male prolatum, argue eum qui sit male locutus.

Quærent autem quidam, quomodo non obverterit Christus et alteram maxillam impingenti alapam, sicut apostolis faciendum præceperat, sed potius indignatus est? Nos autem dicimus, quod illud præceptum de non ulciscendo fuit inductum propter seditiones, quæ inde oriebantur: nunc tamen neque Christus eum ultus est, qui alapam impegerat, quia potius, cum illum non repulerit, neque ipse resillierit, ad alias quoque plagas paratus erat, sed partes suas defendit, ne quomodo si tacuisset, contumax videretur, de quo etiam accusabatur.

Vers. 24. Misit — Vers. 27. Petrus. Sexagesimo quinto Evangelii juxta Matthæum capite de his diligenter disputatum est, ubi habetur: *Et ingressus intro sedebat cum ministris, ut videret finem*⁶⁵.

Vers. 27. Statimque gallus cecinit. Quære sexagesimo sexto dicti evangelistæ capite ubi similiter dicitur: *Statimque gallus cecinit*⁶⁶; nam ibi de hoc manifeste dictum est.

Vers. 28. Ducunt — Pascha. Horum quoque facta est mentio in fine præcedentis ibi capituli, ubi dicitur: *Mane autem facto consilium inierunt omnes principes sacerdotum ac seniores populi adversus Jesum, ut eum morti traderent*⁶⁷.

Vers. 29. Exiit — Vers. 31. eum. Hæc quoque omnia ibi declarata sunt sequenti capite, ubi positum est: *Jesus autem stetit coram præside*⁶⁸; lege ergo et illa. Sed quomodo, cum dicant eum esse malefactorum, tacet? Quia de hoc non interrogabatur; itaque potienter sustinet.

Vers. 31. Dixerunt — quemquam. Cruce videlicet. Hoc autem dixerunt, non tantum quasi subjecti dominio Romanorum, et propria privati potestate: quantum volentes Christum cruce occidi, miserima scilicet ac ignominiosissima morte, quod lex cis non permittebat. Nam quod alio modo perimerent, ostendit Stephanus lapidatus.

Vers. 32. Ut — esset moriturus. Hoc dixerunt, ut sermo Jesu completeretur. Complendus enim erat, inquit, sermo ejus, quem locutus fuerat dicens: *Si exaltatus fuero a terra, omnes traham ad meipsum*⁶⁹; sicut

⁶⁵ Matth. xxvi, 58. ⁶⁶ ibid. 74. ⁶⁷ Matth. xxvii, 1. ⁶⁸ ibid. 11. ⁶⁹ Joan. xii, 32.

Variæ lectiones et notæ.

(28) Πᾶσαν κωλύοντα Α.

(29) Inclusa absunt Α.

(30) Ἐκριτολόγηται Α.

(31) Ἐμνημονεύθησαν ἐν τῷ τέλει τοῦ δηλωθέν-

Α ἔρωτωντα περί ὧν εἶδε; Δυνάμενος οὖν σείσαι καὶ καταχῶσαι πάντας, ἢ καὶ τρῖπον ἑτερον πικρῶ; ἀπολέσαι, μακροθυμεῖ καὶ φθέγγεται ῥήματα, πῶσαν (28) ἐκλύοντα θηριωδίαν, εἰ καὶ μὴ τὴν ἐκείνων.

Ἀπεκρίθη — δαίρει; — Μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ, τουτέστιν, Ἀπόδειξον τὸ κακῶς λαλήθην, [ἔλεγον (29) κακῶς λαλήσαντα.

Ζητοῦσι μὲν οὖν τινες οὐκ ἔστρεψε καὶ τὴν ἄλλην σιαγόνα ὁ Χριστὸς τῷ βακίσαντι, καθὼς τοῖς ἀποστόλοις ἐνετείλατο ποιεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον ἡγανάκτησε; Αἰτιομεν δὲ ἡμεῖς ὅτι καὶ ἡ ἐντολὴ ἐκείνη τὸ μὴ ἀμύνεσθαι εἰσηγήσατο διὰ τὰς ἐνεῦθεν σῆσεις· καὶ νῦν δὲ ὁ Χριστὸς οὐκ ἠμύνατο τὸν βακίσαντα· μᾶλλον μὲν οὖν, μὴ παρωσάμενος αὐτόν, μὴδ' ἀκοπήδῃσας, ἔτοιμος ἦν καὶ πρὸς ἑτέρας πληγὰς. Ἐδικαιολογήσατο δὲ ἵνα μὴ σιωπήσας ἐξῆ ἀυθάδης, ὃ καὶ ἠτιάθη.]

Ἀπέστειλεν — Πέτρος. Ἐν τῷ ἐξηκοστῷ πεμπτῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἠκριτολογήθη (30) καὶ περὶ τούτων, ἐνθα καίται τό· Καὶ εἰσελθὼν ἔσω [ἐκάθητο μετὰ τῶν ὀπηρετῶν ἰδεῖν τὸ τέλος.]

Καὶ εὐθὺς ἀλέκτωρ ἐφώνησε. [Ζήτησον ἐν τῷ ἐξηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ βηθέντος εὐαγγελιστοῦ τό· Καὶ εὐθὺς ἀλέκτωρ ἐφώνησεν. Ἐκεῖ γὰρ ἐβλήθη περὶ τούτου σαφῶς.]

Ἄγουσιν — Πάσχα. Ἐμνημονεύθησαν (31) καὶ ταῦτα ἐν τῷ τέλει τοῦ δηλωθέντος κεφαλαίου, ὅπου τό· Πρωτὰς δὲ γενεῆς, συμβούλιον ἔλαβον πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὥστε θανατώσαι αὐτόν.

Ἐξῆλθεν — αὐτόν. Καὶ ταῦτα πάντα διηρημεύθησαν ἐκεῖ, ἐν τῷ ἐφεξῆς κεφαλαίῳ, ἐνθα τό· Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔστη ἔμπροσθεν τοῦ ἡγεμόνος. [Ἀνάγκωθι (32) οὖν κάκεινα. Ἀλλὰ πῶς, εἰπόντων ὅτι κακοποιός ἐστι, σιγῆ; Αἰτίαι οὐκ ἠρωτήθη περὶ τούτου. Ἀνεξικακίαι οὖν.]

Εἶπον — οὐδένα. Σταυρῷ (33) δηλονότι. Τούτο γὰρ εἶπον οὐ τοσοῦτον ὡς καίμενοι ὑπὸ τὴν δεσποτείαν τῶν Ῥωμαίων καὶ ἀφρηρημένοι τὴν οἰκείαν ἐξουσίαν, ὅσον ὡς βουλόμενοι (34) σταυρῷ τὸν Χριστὸν ἀναίρεθῆναι, τῷ χαλεπωτάτῳ καὶ ἰκονοειδίῳ θανάτῳ, ὅπερ ὁ νόμος οὐκ ἐπέτρεπεν αὐτοῖς. Ὅτι γὰρ ἐτέρως ἀνήρουν δεικνυσιν ὁ στέφανος λιθαζόμενος.

Ἰνα — ἐμμελλον ἀποθνήσκειν. Τούτο εἶπον ἵνα ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ πληρωθῆ. Ἐμελλε γὰρ, φησὶν, ὁ λόγος αὐτοῦ πληρωθῆναι, ὃν εἶπε, λέγων· ὅτι Ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἐλκυσὼ πρὸς

τοὺς κεφαλαίου, cæteris omissis, Α.

(32) Inclusa omittit Α.

(33) Σταυρώσαι Α.

(34) Σταυρώσαι Α.

ἐμαντόν, ὡς καὶ ἐκεῖ ὁ εὐαγγελιστὴς παρεσημείω- A
σατο περὶ τούτου, [προσθεῖς (35) ὅτι τοῦτο εἶπε
σημαίνων πάλιν θανάτῳ ἐμελλεν ἀποθνήσκειν,
τουτέστιν αἰνιττόμενος τὸν σταυρόν.]

Εἰσηλθὼν — ἐμολί. [Ἐν ἐκείνῳ (36) τῷ κεφαλαίῳ
καθεξῆς εὐρήσεις καὶ περὶ τούτων, ἐν τῇ ἐξηγήσει
τοῦ· Καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ ἡγεμῶν λέγων· Σὺ
εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων ;]

Τί — ἐγώ. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα τετυχῆκασιν ἐξηγή-
σεως ἀκλουθῶς.

Ἐγώ — ἀληθεῖα. Ἐρωτήσα· το; ἐν ἀρχῇ τοῦ Πι-
λάτου, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀπο-
κριθέντος τοῦ Κυρίου ὅτι· Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ
ἐστίν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, καὶ βασιλεία ἐντεῦ-
θεν ὑποφάνησθε αὐτὸν, εἰ καὶ μὴ ἐπίγειον· πάλιν
ἐπηρώτησεν ὁ Πιλάτος, Οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σὺ ; B
καὶ λοιπὸν προσαπεκρίθη ὅτι ἐστίν. Εἶτα βεβαίων
ὅτι ἀληθεύει, φησί· Διὰ τοῦτο γεγέννημαι, διὰ τοῦτο
ἐνηθρώπησα καὶ ἦλθον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον
[ἵνα (37) διδάξω τὴν ἀλήθειαν. Ὅσπερ οὖν ἀληθεύω
τᾶλλα, οὕτω δὴ καὶ τοῦτο.

Ἡ εἰς τοῦτο γεγέννημαι, ἀντὶ τοῦ βασιλεὺς ὢν
εἰς τὸ βασιλεύειν ἐνηθρώπησα, καὶ διὰ τοῦτο ἦλθον
εἰς τὸν κόσμον ἵνα διδάξω τὴν ἀλήθειαν, ὅτι βασι-
λεὺς ὢν ἀδιὸς ἐνηθρώπησα εἰς τὸ βασιλεύειν τῶν
πιστευόντων εἰς ἐμέ.]

Πᾶς — φωνῆς. Πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας, ὁ
φιλῶν τὴν ἀλήθειαν πισθεταί μου τῷ λόγῳ, πιστεύει
μου τῇ διδασκαλίᾳ.

Λέγει — ἀληθεία; Μαθεῖν βουλόμενος ἐρωτᾷ C
Τί ἐστίν ἀλήθεια, ἢ μαρτυρεῖς, ἢν διδάσκεις; Γνοῦς
δὲ ὅτι καιροῦ δεῖται τὸ ἐρώτημα, πρὸς τὸ κατεπι-
γόν ἴστανται, καὶ αὐτίκα ἐξεληθὼν σπουδάζει τοῦτον
ἐξελεῖσθαι τῆς τῶν Ἰουδαίων ὁρμῆς. Ὅρα γάρ.

Καὶ — αὐτῷ. Ἐν τῷ προδηλωθέντι κεφαλαίῳ
πάλιν ἀνάγνωθι τὴν ἐξηγήσιν τοῦ· Καὶ ἐπηρώτησεν
αὐτὸν ὁ ἡγεμῶν [λέγων (38)· Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν
Ἰουδαίων; ἐν ἧ καὶ ῥητῇ τοῦ Λουκᾶ ἐμνημονεύ-
θησαν, ἀφ' ὧν καὶ τὸ παρὸν διαγιγνώσκεται.]

Ἔστι — Ἰουδαίων; Ζήτησον ἐν αὐτῷ τὸ· Κατὰ
δὲ ἐερτην εἰώθει ὁ ἡγεμῶν [ἀπολύειν (39) εἶνα
τῷ δόλῳ ἐδύμον, ὃν ἤθελον. Ἐκεῖ γὰρ ἐρρήθη
καὶ περὶ τούτου.]

Ἐκραύγασαν — ἰησοῦς. [Ἐν ἐκείνῳ (40) τῷ D
κεφαλαίῳ φησὶν ὁ Ματθαῖος· Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ
οἱ πεισδύτεροι ἐπεισαν τὸν (41) δόλον, ἵνα αἰ-
τήσωσιν τὸν Βαραβδῶν, ἐν δὲ Ἰησοῦν ἀπο-
λύσει· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξηγήσιν αὐτοῦ.]

Τότε — βασιλῆματα. Ἐν τῷ τοιοῦτῳ κεφαλαίῳ
καθεξῆς καὶ ταῦτα πάντα σαφῆ γέγονασιν κατὰ λό-

A etiam ibi significavit evangelista, addens, quod hoc
dicebat, significans qua morte esset moriturus **, hoc
est, ænigmatische mortem designans.

Vers. 33. Ingressus — Vers. 35. mihi. Dicto ca-
pitate etiam de his per ordinem invenies, in illius
dicti enarratione : Et interrogavit eum præses di-
cens, Tu es rex Judæorum **?

Vers. 35. Quid — Vers. 37. ego. Ibi etiam hæc
consequenter sortita sunt enarrationem.

Vers. 37. Ego — veritati. Cum a principio inter-
rogasset Pilatus, Tu es rex Judæorum? ac respon-
disset Dominus : Regnum meum non est ex hoc mundo,
et seipsum regem ostendisset, quanquam non ter-
renum, rursus interrogavit Pilatus : Num itaque
rex es tu? ac deinceps se iterum esse respondit.
Deinde, confirmans se vera loqui, ait : Propterea
natus sum, propterea incarnatus sum, et veni in
hunc mundum, ut doceam veritatem. Sicut ergo in
cæteris vera loquor, ita sane et in hoc.

Vel Ad hoc natus sum, hoc est, Cum rex sim, ad
regnandum incarnatus sum, et propterea veni in
mundum, ut doceam veritatem, quod cum sim rex
sempiternus, incarnatus sum, ut super eos regnem,
qui credunt in me.

Vers. 37. Omnis — vocem. Omnis qui est ex
veritate, qui amat veritatem : obedit verbo meo,
credit doctrinæ meæ.

Vers. 38. Ait — veritas? Discere cupiens interro-
gat : Quid est veritas, cui tu testimonium perhibes.
quam doces? Sciens autem, quod mora opus esset
ad quæstionem, ad quam hortabatur, subsistit ab
interrogatione : et confestim egressus nititur hunc
ab impetu Judæorum liberare. Vide enim :

Vers. 38. Et — eo. Rursus predicto capite lego
illius dicti enarrationem. Et interrogavit eum præses
dicens : Tu es rex Judæorum **? in qua Lucæ quo-
que verborum facta est mentio, per quæ etiam præ-
sens dictum cognoscitur.

Vers. 39. Est — Judæorum? Quære in eodem,
ubi dicitur : In festo autem consueverat præses
absolvere turbæ unum vincium, quem voluissent **;
ibi enim de hoc quoque dictum est.

Vers. 40. Clamaverunt — iatro. Eodem capite
scribit Matthæus : Principes autem sacerdotum et
seniores persuaserunt turbis, ut peterent Barabbam.
Jesus vero perderent **; et illius lege enarrationem.

CAP. XIX. Vers. 1. Tunc. — Vers. 3. alapas.
Dic.o capite consequenter etiam hæc omnia ad

** Joan. xii, 33. ** Matth. xxvii, 11. ** ibid. ** ibid. 15. ** ibid. 20.

Varie lectiones et notæ.

(35) Includa omittit A.
(36) Includa absunt A.
(37) Etiam hæc absunt A.
(38) Includa omittit A.

(39) Includa absunt A.
(40) Etiam hæc absunt A.
(41) In contextu Codd. Euthymii habent ibi,
τούς δόλους. Ita hic etiam Hentenius.

verbum manifestata sunt. Ista autem Joannes cum brevitate narrat, tanquam ab aliis jam scripta: studens et hic recitare, quæ præterita erant. Et cur omnino eorum meminit, quæ ab aliis memorata sunt? Quia aliter nequaquam apte scribere poterat quæ scripta non erant.

Vers. 4. *Exiit — foras.* Hoc est, extra prætorium.

Vers. 4. *Ut — inveniam.* Hoc dicit, tentans mentem eorum.

Vers. 5. *Exiit — vestimentum.* Eduxit eum ludibrii stola vestitum: ut nunc in tanto videntes opprobrio, satiarentur ac placarentur.

Vers. 5. *Et — homo.* Homo dixit præ compassionem, ut et ipsi compassionem moverentur.

Vers. 6. *Cum — eum.* Tanquam feri canes, eo solum viso, furibunde oblatrabant, quasi feræ bestię, quæ venatores (1) sentientes statim incurrun: nam invidia ebrii, in cædem adversus eum debacchabantur.

Vers. 6. *Ait — crimen.* Vos, inquit, qui injusti estis. Permittit autem eorum potestati, indignatus de violentia ac impudentia illorum.

Vers. 7. *Responderunt — fecit.* Naturalem videlicet. Hoc autem dixerunt injustitiam repellentes. Itaque rursum ad aliam transierunt accusationem. Quid ergo Christus? Cum de talibus eum accusarent, tacebat, dictum complens propheticum: *Non aperuit os suum* 1.

Vers. 8. *Cum — timuit.* Ne quomodo in veritate Deus esset, et eum disperderet, ita ab ipso affectus contumelia.

Vers. 9. *Et — tu? Jam non interrogat, Quid fecisti? sed, Unde es tu? e caelo, an e terra?*

Vers. 9. *Jesus autem — ei.* Nam quod discere quærit, jam didicerat, quando audierat: *Regnum meum non est ex hoc mundo.* Et sicut tunc molliter affectus nihil eum juverat, ita et nunc futurum erat ut nihil juvaret, cum ignavus esset ac meticulosus.

Vers. 10. *Ait — te? Et terretur et terret; irritatus enim quod sibi ne ipsum quidem soventi respondeat, deinceps vibrat potestatem. Sed o insensate! si potestatem habes ipsum absolvendi, quomodo non absolvis, cum scias eum carere crimine, et frequenter hoc testimonium de eo perhibueris.*

1 Isa. LIII, 7. 2 Joan. XVIII, 36.

Variæ lectiones et notæ.

- (42) Inclusa desunt A.
 (43) Hæc prioribus jungit A.
 (44) Hæc absunt A.
 (45) Δύ-όν.
 (46) Inclusa desunt A.
 (47) Τῆ ομιττit A.

(1) *Venatores.* In Græco est θήραμα, non θηρατής. Θήραμα vero est res quæ capitur. Ergo, prædant

A γον. [Ἐν ἐπιτομῇ (42) δὲ καὶ ταῦτα διέξεισιν ὁ Ἰωάννης, ὡς τοῖς ἄλλοις ἱστορηθέντα, σπεύδων ἀπαγγεῖλαι κἀνταῦθα τὰ παραλειμμένα. Καὶ διατί ὁλοῦς μνημονεύει τῶν μνημονευθέντων τοῖς ἄλλοις; Διότι οὐκ ἂν ἑτέρως ἐμελλεν ἀρμοδίως ἱστορῆσαι τὰ ἀνιστόρητα.]

Ἐξῆλθεν — ἐξω. Ἐξω τοῦ πραιτωρίου. Τὸ δὲ Ἰδε, ἀντὶ τοῦ Ἰδοῦ.

Ἰνα — εὐρίσκω. Τοῦτο (43) λέγει τῆς γνώμης αὐτῶν ἀποπειρώμενος.

Ἐξῆλθεν — ἰμάτιον. [Ἐξῆγαγεν (44) αὐτὸν περιβεβλημένον τὴν στολὴν τῆς χλεύης, ἵνα ἐν ἀτιμίᾳ τοσαύτῃ τοῦτον ἰδόντες κορπεθῶσι καὶ δυσωπηθῶσι.]

B Καὶ — ἀνθρώπος. Ὁ ἀνθρώπος εἶπεν ὑπὸ συμπάθειας, ἵνα καὶ αὐτοὶ συμπάθῃσιν.

Ὅτε — αὐτόν. Ὡς ἀνήμεροι κύνες, ἰδόντες μόνον (45), ἐμμανῶς καθυλάκτησαν, [ὡς (46) ἄγριοι θῆρες, αἰσθόμενοι τοῦ θηράματος, ὀξέως ἐπέδραμον. Τῷ φθόνῳ γὰρ μεθύσαντες, εἰς τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον ἐξεδαχεύθησαν.]

Λέγει — αἰτίαν. Ὑμεῖς, φησὶν, οἱ ἄδικοι. Παραχωρεῖ δὲ τοῦτοις τῆς ἐξουσίας, δυσανασχέτων ἐπὶ τῇ βίᾳ καὶ ἀναισχυντίᾳ αὐτῶν.

Ἀπεκρίθησαν — ἐποίησα. Γνήσιον δηλονότι. Ἀποτριβόμενοι δὲ τὴν ἀδικίαν, τοῦτο εἶπον. Πάλιν οὖν ἐφ' ἑτέραν μεταπέδησαν κατηγορίαν ὑπ' ἀπορίας. Τί οὖν ὁ Χριστός; Τοιαῦτα κατηγορούντων. Ἐσιώπα, πληρῶν τὸ προφητικόν· ὅτι *Ὅχι ἀποιεῖς τὸ στόμα αὐτοῦ.*

C Ὅτε — ἐφοβήθη. Μήποτε τῇ (47) ἀληθείᾳ Θεός (48) ἐστὶ, καὶ ἐξολοθρεύσῃ τοῦτον, οὕτως ὑβριζόμενος παρ' (49) αὐτῶν.

Καὶ — σύ; Οὐκέτι ἐρωτᾷ, τί ἐποίησας, ἀλλὰ Πόθεν εἰ σύ, ἐξ οὐρανοῦ ἢ ἐκ γῆς;

Ὁ δὲ Ἰησοῦς — ἀπεφ. Διότι ἔπερ ἐζήτει μαθεῖν ἔμαθεν, ὅτε ἤκουσεν ὅτι Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔσται ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. [Καὶ (50) ὥσπερ τότε, μαλακῶς ἀντιποιούμενος (51), οὐδὲν ὠφέλησεν, οὕτως οὐδὲ νῦν ἐμελλεν ὠφελέσειν, ἀνανδρος ὢν καὶ φοφοδής.]

D Λέγει — σε; Καὶ φοβεῖται καὶ φοβεῖ. Παροξυνθεὶς γὰρ διότι οὐδὲ αὐτῷ τῷ θάλλοντι αὐτὸν ἀπεκρίθη, λοιπὸν ἐπέσεισε τὴν ἐξουσίαν. Ἄλλ', ὡ ἀνόητε! εἰ ἐξουσίαν ἔχεις ἀπολύσαι αὐτὸν, πῶς οὐκ ἀπολύεις, εἰδὼς ἀνάτιον, καὶ διαφόρως τοῦτο προσημαρτυρῶν αὐτῷ;

(48) Malim ἦ.

(49) Forte παρ' αὐτοῦ.

(50) Inclusa absunt A.

(51) Intellige, τοῦ Ἰησοῦ τοῖς Ἰουδαίοις. Aut simpliciter, contra nitens, se opponens Judæis.

Ἄπεκρίθη — ἀνῶθεν. Ἄπεκρίθη, κατασπῶν τὴν ἅπλῃ τῆς ἐξουσίας ὀφρῦν αὐτοῦ, καὶ φησιν· Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι συγκαχωρημέσθω ἐκ Θεοῦ, [δηλῶν (52) κατ' οἰκονομίαν τινὰ θειοτέραν πάσχειν. Ἴνα δὲ μὴ ἀκούσας τοῦτο νομίση ἀπηλλάχθαι ἐγκλήματος, ἐπήγαγε.]

Διὰ τοῦτο — ἔχει. Διότι ἐξουσίαν ἔχεις, καὶ οὐκ ἀπολύεις με, οὐκ ἀπολέυσαι ἀμαρτίας, εἰ καὶ ἐλάττωτος τῆς τῶν παραδόντων μέ σοι. Καὶ γὰρ οὗτοι μὲν μαιφρόνοι, σὺ δὲ ἀπαλῆς καὶ εὐρίπιστος.

Ἐκ — αὐτόν. [Καταπλαγεὶς (53) τοὺς λόγους αὐτοῦ. Ἰουδαῖοι δὲ, καὶ θεοπρεπῆ σημεῖα αὐτοῦ πολλὰ θεασάμενοι, μᾶλλον ἐμάλινοντο.]

Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι — Καίσαρι. Ἰδόντες ἀνόνητον τὴν προδληθέντα νόμον, καὶ γνόντες ὅτι ζητεῖ ἀπολύσαι αὐτόν, πάλιν ἐπὶ τὴν κατηγορίαν τῆς τυραννίδος μετὰ χωρῶσιν, ὡς οὐ παροπτέαν τῷ Πιλάτῳ, διὰ τὸν ἀπὸ τοῦ Καίσαρος φόβον. Οὐκ εἰ φίλος, εἴτουν εὖνους. Ἄντιλέγει δὲ, ἦτοι Ἄνταίρει.

Καὶ ποῦ οὗτος τυραννίδος (54) ἐάλω; πόθεν ἔχετε δεῖξαι τοῦτο; ἀπὸ τῆς ἀλουργίδος; ἀπὸ τοῦ διαδήματος; ἀπὸ τοῦ ὀχήματος; ἀπὸ τῆς ἄλλης παρασκευῆς καὶ τῶν παρασῆμων; οὐ πάντα ἦν εὐτελής καὶ τροφήν καὶ στολήν καὶ οἰκησιν καὶ τὰ λοιπά; μετὰ δώδεκα μόνων περιεργόμενος μαθητῶν, καὶ τούτων οἰκτρῶν· τὰ πλείω δὲ μόνος.

Ὁ οὖν Πιλάτος — Γαθαθᾶ. Νομίσας προσκρούειν τῷ Καίσαρι, καὶ κινδυνεύειν, εἰ παρίδοι τὴν τοιαύτην κατηγορίαν ἀνεξέταστον, ἤγαγεν ἔξω (55) τῆς πόλεως τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ βήματος δημοσίᾳ, ἵνα πάντας ἔχοι μάρτυρας τῆς ἐξετάσεως.

Ἦν — ἕκτη. Παρεσημείωσατο καὶ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, δεικνύων ὅτι οὐ μόνον ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα, ἀλλὰ καὶ τῆς ἡμέρας ἤδη κλινοῦσης καὶ ἐγγιζούσης τῇ ἑσπέρᾳ τῆς ἑορτῆς, ὅτε τὸ Πάσχα ἔθουον, δικαστήριον θανατηφόρον συνεκρότου, οἱ πρὸ βραχέος μισαμὸν ἰγνησάμενοι τὸ ἐπιθεῖναι τοῦ δικαστηρίου.

Καὶ — ὁμῶν. Ἄφεις ἐξετάσαι πάλιν εἰς τὸ δυσωπῆσαι τούτους ἐτράπετο. [Ἰδὲ (56) γὰρ, φησὶν, ὁ

Vers. 11. Respondit — supernis. Respondit, fastum objurgans, qui illi ob potestatem accrescebat (m), et ait : Non haberes potestatem ullam adversum me, nisi esset tibi datum e supernis, significans divina quadam dispensatione se pati. Ne autem, hoc audito, arbitraretur sese absolvi crimine, subjunxit :

Vers. 11. Propterea — habet. Quia potestatem habes, nec absolvis me, non es immunis a peccato, quanquam minus sit peccato eorum qui me tibi tradiderunt : siquidem illi homicidæ sunt scelerati, tu vero mollis facileque credulus.

Vers. 12. Ex — eum. Sermonibus ejus perterritus. Judæi vero, qui divina ejus signa frequenter conspexerant, amplius insaniebant.

Vers. 12. Judæi autem — Cæsari. Intuiti objectam legem fuisse inutilem, et intelligentes quod eum vellet absolvere, ad accusationem iterum tyrannidis divertunt, quam timore Cæsaris non posset parvi pendere Pilatus. Non es amicus, sive benevolus. Contradicit vero, hoc est, Adversatur (n).

Verum, quomodo hic tyrannidem meditatur? unde hoc potestis ostendere? an a veste purpurea? a diademate? ab habitu? aliove apparatu, aut insignibus? annon omnia abjectionis erant (o), sive alimentum, sive indumenta, sive domum ac conversationem aut cætera spectetis? cum duodecim tantum circumiens discipulis, iisque admodum humilibus et abjectis, imo et plerumque solus.

Vers. 13. Pilatus ergo — Gabatha. Arbitratus sese offensurum Cæsarem ac periclitaturum, si hujusmodi accusationem indiscussam prætereundo contemneret, duxit Jesum extra prætorium, ac publice sedit pro tribunali, ut universos haberet suæ inquisitionis testes.

Vers. 14. Erat — sexta. Diem ac horam significavit, ostendens quod non solum ipso die Paschæ, verum etiam die jam declinante, festique vespera appropinquante, quando Pascha immolabant, funestum tribunal convocabant, qui paulo ante loco piaculi habebant, hujusmodi tribunal accedere.

Vers. 14. Et — vester. Relicta discussione iterum ad placandum eos convertitur : Ecce, inquit, rex

Variæ lectiones et notæ.

(52) Inclusa desunt A.

(53) Inclusa absunt A.

(54) Τυραννίδος ἀλίσκασθαι est affectati regni convinci. Nescio ergo, unde sit interpretis meditatur.

(m) Accrescebat. Non est in Græco. Forte προσφύουσαν invenit. Redde : respondit, ut ejus a potentia (sublatum) supercilium detraxeret. Potentiam enim seu potestatem habebat, ut præses.

(n) Adversatur. In Græco ἀνταίρει plus est. Dicitur enim ἀνταίρειν de iis qui principi ac regi suo se opponunt ideoque tyrannidem affectant. Ilinc

(55) Hentenius : πραιτωρίου. Πόλις certe locum non habet. Condemnatus enim demum extra urbem ducitur. Conjici possit, τῆς πύλης aut τοῦ πυλῶνος τοῦ πραιτωρίου.

(56) Inclusa absunt A.

substantivum ἀντάρτης. Vide Chrysost. t. V, p. 817 fin.

(o) Annon omnia abjectionis erant? Ac si legerit, οὐ πάντα ἦν εὐτελής, καὶ τροφή, κ. τ. λ.

Redde : Nonne in omnibus erat vilis (ac humilis) in victu, in vestitu, etc.

vester : ecce stat accusatus, non est absolutus, ne formidetis. Et quamquam littera habeat *Idē*, vide, frequenter tamen Scriptura ponit *Idē* pro *Idō*, ecce ; sicut etiam superius, cum dixit : *Ecce*, adduco vobis eum foras (p).

Vers. 15. *At illi — eum*. O incredibilem feritatem ac insaniam !

Vers. 15. *Ait — crucifigam ?* Hoc dixit, quasi subsannans Christum, ut Judæorum curaret feritatem.

Vers. 15. *Responderunt — Cæsarem*. Quia Christi regnum repellentes, Cæsaris potestatem elegerunt : postmodum divina visitatione ac protectione nudati, traditi sunt ad internecionem, idque rursus ipso Paschæ die, quo clamaverunt : *Non habemus regem nisi Cæsarem*.

Vers. 16. *Tunc — crucifigeretur*. Victus eorum instanti contentione. At quibus eum tradidit ? Uti que contaminatis ac perfidis, scditiosis et homicidis.

Vers. 16. *Acceperunt — prætorium*. Quare sexagesimo septimo juxta Matthæum capite, ubi habetur : *Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, et induerunt eum vestimentis suis* ¹⁶ ; ac lego enarrationem.

Vers. 17. *Atque — Vers. 18. crucifixerunt*. Ibi horum quoque in sequentibus facta est mentio, dataque explanatio. Ferebat autem crucem in humeris, tanquam strenuus miles lanceam, qua dejecturus erat adversarium.

Vers. 18. *Et — Jesum*. In illo capite etiam de duobus his manifeste dictum est, ubi ponitur : *Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones, unus a dextris, et alter a sinistris* ¹⁷.

Judæi itaque hunc simul cum maleficis crucifigere studuerunt, ut communicatione supplicii bonam hujus famam, mala illorum fama denigraret. Hujus autem gloria in tantum splenduit, ut cum tres penderent, cum stupenda illa signa facta sunt, soli huic omnes illa ascripserint : tantumque abfuit, ut illorum participaret suspicionem, ut potius unum eorum ad suam fidem attraxerit, et omne machinamentum in caput Judæorum conversum sit, patremque eorum diabolum.

Vers. 19. *Scriptis — Vers. 22. scripsi*. Similiter et hæc pariter omnia in illo capite congruam sortita sunt interpretationem, ubi dicitur : *Et posuerunt*

¹⁶ Matth. xxvii, 31. ¹⁷ ibid. 38.

A *Βασιλεύς ἡμῶν*, ἰδοὺ ἐστηκεν ὁ (57) κατηγορούμενος, οὐκ ἀπολείπεται, μὴ δειλιδτε. Γνώριμον δὲ πάντως ὅτι τὸ *Ἰδὲ* πολλάκις ἀντὶ τοῦ *Ἰδοὺ* τίθησιν ἡ Γραφή.]

Οἱ δὲ — αὐτόν. Ὁ μανίας ἀνυπερβλήτου !

Λέγει — σταυρώσω; [Τοῦτο εἶπε (58) χλευάζων δῆθεν τὸν Χριστόν, εἰς θεραπείαν τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀπηνείας.]

Ἀπεκρίθησαν — Καίσαρα. Ἐπει, τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν ἀπωσάμενοι, τὴν Καίσαρος ἐξουσίαν εἴλοντο, λοιπὸν, γυμνωθέντες τῆς θείας ἐπισκοπῆς, τοὶ Ῥωμαῖοι παρεδόθησαν εἰς πανωλεθρίαν, κατ' αὐτὴν αὔθις τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, καθ' ἣν ἐκράυγασαν τὸ· *Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα*.

Τότε — σταυρωθῆ. Ἐπιτηθεὶς τῆς ἐνστάσεως αὐτῶν. Τίσι δὲ τοῦτον παρέδωκε; τοῖς Ἰουδαίοις δηλονότι καὶ τοῖς στρατιώταις.

Παρέλαβον — πραιτώριον. Ζήτησον (59) εἰς τὸ ἐξηκοστὸν ἑβδομον κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματθαίον τό· *Καὶ δευ ἐπέκειξαν αὐτῷ (60), ἐξέδυσαν αὐτόν τὴν χλαμύδα, καὶ ἐρέδυσαν αὐτόν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξηγησιν*.

Καὶ — ἐσταύρωσαν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐν τοῖς ἐπιξῆς ἐμνημονεύθησαν καὶ ἐσαφηνίσθησαν. Ἐφερα δὲ τὴν σταυρὸν ἐπὶ τῶν ὤμων, οἷά τις ἀριστεὺς δόρυ, δι' οὗ καταβαλεῖν ἐμελλε τὸν ἐχθρόν.

C *Καὶ — Ἰησοῦν*. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τῶν δύο τούτων ἐβρέθη σαφῶς, ἔνθα τό· *Τότε σταυροῦνται σὺν αὐτῷ δύο λησταί, εἰς ἐκ δεξιῶν καὶ εἰς ἐξ ἐωνύμων*.

Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι συσταυρῶσαι τοῦτον τοῖς κακούργοις ἐσπούδασαν, ἵνα τῇ κοινωνίᾳ τῆς πονηρίας ἡ πονηρὰ ἐκείνων φήμη τὴν ἀγαθὴν τούτου συσκιάσῃ. Ἐλαμψε δὲ τοσοῦτον ἡ δόξα αὐτοῦ, ὅτι (61) καὶ τῶν τριῶν ἡμῶν κρεμαμένων, δευ τὰ φοβερά σημεῖα ἐγένοντο, μόνῳ τούτῳ ταῦτα πάντες ἐπέγραφον· καὶ οὐ μόνον οὐ μετέσχε τῆς ἐκείνων ὑπολήψεως, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον πρὸς τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν τὸν ἵνα τούτων ἐπισπάσατο, καὶ τὸ πᾶν τέχνασμα περιετράπη κατὰ τῆς κεφαλῆς τῶν Ἰουδαίων καὶ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου.

Ἐγραψε — γέγραφα. Ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα ἡμῶν πάντα τῆς ἀρμοζούσης ἔτυχον ἐρμηνείας, ἔνθα τό· *Καὶ ἐπέθηκας ἐπάνω*

Variae lectiones et notæ.

(57) Malim tollere ὁ.

(58) Etiam hæc absunt A.

(59) Eiz omittit A.

(60) Αὐτῷ, καὶ ἐξῆς ἕως τό· Τότε σταυροῦνται σὺν αὐτῷ δύο λησταί, εἰς ἐκ δεξιῶν καὶ εἰς ἐξ ἐωνύμων.

(p) *Et quamquam — foras*. Hæc pro arbitrio mutavit Hentenius. Quæ vero in fine habet, ea in nullo mcorum adduntur.

νύμων, sic, omissis cæteris, usque ad αὐτῶν τοῦ διαβόλου, ubi signum stelle posuimus, A.

(61) Ὅτι fortasse pluribus displicebit, conjicientibus ὥστε, quod recte etiam indicativo jungitur.

τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ [τὴν αἰτίαν (62) αὐτοῦ γρ. A *super caput ejus causam ipsius scriptam, Hic est rex Judæorum* ⁷⁰.
 γραμμένην· Ὁδὸς ἐστὶν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων.]

Οἱ οὖν στρατιῶται — κληρον. Ἐτι καὶ ταῦτα, ἐνθα τὸ Σταυρώσαντες δὲ αὐτὸν, διαμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κληρον. Καὶ ἀνελλιπῶς ἔκει πάντα διερρηγεύθησαν (63).

Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται — Μαγδαληνῆ. Καὶ μὴν μοιγενῆς ἦν ἡ Θεοδόκος· ἀλλ' ἐπεὶ Ἰωσήφ καὶ Κλοπᾶ; ἀδελφοί, ἔθος δὲ παρ' Ἑβραίοις καὶ τὰς τῶν ἀδελφῶν γυναίκας ἀδελφάς προσαγορεύεσθαι διὰ τὴν τῶν ἀνδρῶν ἀδελφότητα, λοιπὸν τὴν σύμφωνον αὐτῆς, ἀδελφὴν ὠνόμασεν. Ἄλλ' Ἰωσήφ μὲν καὶ Κλοπᾶ; οἱ ἄνδρες αὐτῶν, φύσει ἀδελφοί· αὐτὰ δὲ, αἱ τούτων γυναίκες, ἀγγιστεῖα ἀδελφαί. Εἰσῆκτισαν ἔκ παρὰ τῶ σταυρῶ, ἔδειαν εὐρούσαι τῆνικαῦτα. Πρῶτον γὰρ πᾶσαι αἱ μαθήτριάς ἀπὸ μακρόθεν ἐθεώρουν, ὡς οἱ ἄλλοι εἰδίδεξαν εὐαγγελισταί.

[Ἀνάγνωθι (64) ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ τὴν ἐξηγήσιν τοῦ· Ὁ δὲ Ἰησοῦς, πάλιν κρᾶξας φωνῇ μεγάλῃ, ἀφῆκε τὸ πνεῦμα.]

Ἰησοῦς — ἡγάπα. Τότε γὰρ καὶ αὐτὸς συμπάρεστι, τῶν ἐχθρῶν Ἰουδαίων ἤδη ἀναχωρούντων.

Λέγει — σου. Ἦδη ἀποθνήσκων παρατίθεται τὴν μητέρα τῷ μαθητῇ, τὴν ἡγαπημένην τῷ ἡγαπημένῳ, τὴν παρθένον τῷ παρθένῳ, παιδεύων ἡμᾶς φροντίζει τῶν γονέων ἕως ἐσχάτης ἀναπνοῆς, ὅταν οὐ μόνον οὐκ (65) ἐμποδίζουσιν εἰς ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συμφυλοσοφῶσιν ἡμῖν τὰ σωτήρια. [Ὅτε (66) μὲν γὰρ ἀκαίρως ἠνώχλει, ἔλεγε· *Τί ἔμοι καὶ σοί, γύναι; καὶ· Τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου; νῦν δὲ πολλὴν ἐπιλείκνυται φιλοστοργίαν. Ἴδε δὲ υἱὸς σου, τουτέστιν. οὗτος ἔσται σοὶ ἀντ' ἐμοῦ· Ἴδοὺ ἡ μήτηρ σου, ἤγουν, οὐ ἔση ταύτη ἀντ' ἐμοῦ, ὀφείλεις, ὡς μητὸς σου, ταύτης φροντίζειν.] Τῆς μὲν οὖν μητρός ἐφρόντισε· τὴν δὲ μαθητὴν ἐτίμησε τιμὴν τὴν μεγίστην, καὶ τῆς παραμονῆς τοῦτο (67) μισθὸν τέως δέδωκε.*

Διατί δὲ μὴ καὶ τῆς ἄλλης ἐφρόντισε γυναίκας; Ὅτι ἐκεῖνη μὲν εἶχε κηδεμόνα, ἡ δὲ μήτηρ οὐδένα· καὶ ἵνα γινώμεν ὅτι χρὴ τοὺς τοιοῦτους γεννήτορας προτιμᾶν τῶν ἄλλων ἀνθ' ὧν ἔτεκεν, ἀνθ' ὧν ἀνέθρεψαν (68), ἀνθ' ὧν υἱρὰ δεινὰ πεπόνθασιν.

Vers. 23. *Milites ergo*—Vers. 24. *sortem. Præterea et hæc, ubi dicitur: Cumque crucifixissent eum, dividerunt vestimenta ejus* ⁷⁰; nam ibi omnia nullo prætermisso enucleata sunt.

Vers. 24. *Milites itaque*—Vers. 25. *Magdalene. Atqui unigenita erat Dei Mater: verum Joseph et Cleopas fratres erant. Moris autem erat apud Hebræos, fratrum quoque uxores appellare sorores propter virorum fraternitatem. Itaque eam, quæ pariter cum ea uxor erat (a), sororem nominavit. Sed Joseph quidem et Cleopas viri earum, natura fratres erant: ipsæ autem eorum uxores, affinitate sorores. Stabant vero juxta crucem, tunc noctæ securitatem: primum enim omnes discipulæ eminus conspiciebant, veluti cæteri docuerant evangelistæ.*

Lege et eodem capite dicti illius enarrationem: *Jesus autem, cum iterum clamasset voce magna, emisit spiritum* ⁷⁰.

Vers. 26. *Jesus*—*diligebat*. Tunc enim et ipse simul astabat, cum jam hostes Judæi discederent.

Vers. 26. *Dicti*—Vers. 27. *tua. Jam moriens Matrem commendat discipulo, summe dilectam, maxime dilecto; Virginem virgini: instruens nos, ut curam habeamus parentum ad extremum usque spiritum, quando non solum non sunt ad virtutem impedimento, imo potius nobiscum ad salutaria exercentur (r). Nam quando intempestive molesta erat, dicebat: Quid mihi et tibi est, mulier ⁷¹? et: Quæ est mater mea ⁷²? Nunc vero magnum demonstrat amorem: Ecce filius tuus, hoc est, hic meo loco tibi erit. Ecce mater tua, sive, tu eris ei pro me; oportet te hujus sicut matris habere curam. Matris itaque curam habuit, discipulum vero honore maximo honoravit, ac interim hanc longanimitatis (s) dedit mercedem.*

Quare autem alterius quoque mulieris curam non habuit? Quia illa procuratorem habebat, mater vero neminem: et, ut sciamus quod oporteat hujusmodi parentes præ cæteris honorare, quia pepererunt, quia aluerunt, quia mille pericula passi sunt.

⁷⁰ Matth. xxvii, 37.

⁷¹ ibid. 35.

⁷² ibid. 50.

⁷³ Joan. ii, 4.

⁷⁴ Matth. xii, 48.

Variæ lectiones et notæ.

(62) Inclusa absunt A.

(63) Γρ. διηυκρινήθησαν. In marg. B. Διηυκρινήθησαν, in contextu habet A. Atque ita fortasse Hentenius reperit.

(64) Inclusa desunt A.

(65) Ἐμποδίζουσιν A.

(66) Inclusa absunt A.

(67) Τοῦτον videtur legisse Hentenius.

(68) Ἐθρεψαν A. Hoc est *alere*, ut habet Hentenius: istud *educare*; quanquam simplex ita etiam accipitur.

(a) *Quæ pariter*—erat. Σύμφωνον nunc appellat *affinem*, τὴν κατ' ἐπιγαμίαν συγγενῆ.

(r) *Ad salutaria exercentur*. Salutaria tractant (salutari et evangelicæ doctrinæ vitæque Christianæ dant operam).

(s) *Longanimitatis*. Παραμονή Joannis est, quod captum, abductum ac cruci affixum Christum fuerat secutus, cum reliqui discipuli eum deseruissent. Ergo *perseverantiæ, constantiæ*.

Considera autem, quod ante passionem quidem A vehementerangebatur, nunc vero sine turbatione alloquitur: siquidem ibi naturæ infirmitas, hic autem patientiæ vehementia apparet. Quemadmodum enim concupiscentiam commisionis corporum, licet vehementer nobis ad successionem generis insitam, philosophiæ dediti (i) exstinguimus: ita quoque vitæ cupiditatem, quanquam plurimam, ne nos ipsos interimamus, nobis inditam, philosophiam sequentes Christianam frangimus: et tunc turbatio. quæ ex nimio vitæ amore procedebat, a philosophia Christiana supprimitur, ac ita fit ut vincantur pericula.

Nihil autem amplius testamento cavit(u). partim quidem, propter temporis angustiam: partim autem, quia temporale quidem nihil habuit, de spiri- B tualibus vero prius communiter omnibus præceperat.

Vers. 27. Et — sua. Juxta magistri præceptum.

Vers. 28. Postea — consummata essent. Reliqua omnia, quæ suæ erant dispensationis.

Vers. 28. Ut — Vers. 29. ori ejus. Nam solum hoc reliquum erat. Scripturam autem dicit Davidicam, quæ ait: *E: dederunt in escam meam fel, et ad sitim meam potaverunt me aceto* 63.

Quære autem prædicto capite sententiam illam: *Dederunt ei ad bibendum acetum cum fello mistum* 64; et lege, quæ ibi dicta sunt. Hysopo vero appositam, sive hysopi arundini, quam ad manum repererunt: C idque propter crucis altitudinem (v). Illudebant autem ei offerentes acetum.

Vers. 30. Cum — consummatum est. Omnibus numeris completa sunt omnia, sic, ut jam nihil deficiat.

Vers. 30. Et — spiritum. Non, postquam exspiravit, caput inclinavit, quod in nobis accidit: sed postquam inclinavit caput, exspiravit: ut discamus quod, quando voluit, mortuus est, cum omnia consummata essent, tunc spiritum in manus Patris tradidit, veluti significavit Lucas octogesimo primo capite, et in eo lege illius sententiæ interpretationem: *Et clamans voce magna Jesus, ait: Pater, in manus tuas commendabo spiritum meum* 65.

Vers. 31. Igitur Judæi — Sabbati. In cujusque cruce. Nam quia Parasceve erat, si tunc non tollerantur, futurum erat ut et Sabbato in cruce rema-

Σκόπη: δὲ τῷ· πρὸ μὲν τοῦ πάθου· ἡγωνία, νῦν ἰὲ ἀταράχῃ· διαλύεται· ἐκεῖ μὲν γὰρ ἡ τῆς φύσεως ἀσθένεια, ἐνταῦθα δὲ ἡ τῆς ὑπομονῆς· περιουσία φαίνεται. [Ὡσπερ (69) γὰρ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς μίξεως τῶν σωμάτων, καίτοι σφοδρὰν ἡμῖν ἐνσπαρίζσαν πρὸς διαδοχὴν τοῦ γένους, φιλοσοφούντες μαραινόμεν· οὕτω καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ζωῆς, καίτοι πολλὴν ἡμῖν ἐντεθεισαν πρὸς τὸ μὴ ἀναίρειν ἐκ τούτου, φιλοσοφούντες ἀμβλύνομεν· καὶ λοιπὸν ὁ ἐκ φιλοζωίας τάραχος ὑπὸ φιλοσοφίας καταστῆλεται, καὶ οὕτω προσγίνεται τὸ περιγίνεσθαι τῶν δεινῶν.

Οὐδὲν δὲ πλεον ἐπέσκηψε, τοῦτο μὲν διὰ τὸ στενὸν τοῦ καιροῦ, τοῦτο δὲ καὶ τὸ (70) διὰ βιωτικὴν μὲν μὴδὲν ἔχειν, περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν προαντιλαμβάνει κοινῇ πᾶσιν.]

Καὶ — Ἰδια. Κατὰ τὴν (71) ἐντολὴν τοῦ διδασκάλου.

Μετὰ τοῦτο — τετέλεσται. Πάντα τέλλα, τὰ τῆς οἰκονομίας.

Ἰρα αὐτοῦ τῷ στόματι. [Τοῦτο (72) γὰρ μόνον ἐπι ἐνέλειπα. Γραφὴν δὲ λέγει τὴν Δαυϊτικὴν, τὸ· καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολῆν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπέτισαν με ὄξος.]

Ζήτησον δὲ ἐν τῷ προδιαληφθέντι: κεφαλαίῳ τὸ· Ἐδωκαν αὐτῷ κιεῖν ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον· καὶ ἀνάγκωθι τὰ βηθέντα ἐκεῖ. Ἰσώπων δὲ περιθέντες, εἶπουν ὄσώπου καλάμῳ, προχείρως εὑρεθέντι, διὰ τὸ ὕψος τοῦ σταυροῦ. Ἐνέπαιζον δὲ αὐτῷ, προσφέροντες ὄξος.

Ὅτε — τετέλεσται. Ἀπήρτισται, οὐδὲν ἐλείπει.

Καὶ — πνεῦμα. Οὐκ, ἐπειδὴ ἐξέπνευσεν, ἐκλίνας τὴν κεφαλὴν, ὅπερ ἐφ' ἡμῶν γίνεται· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκλίνας τὴν κεφαλὴν, ἐξέπνευσεν, ἵνα μάθωμεν ὅτι, ὅτε ἠθέλησε, τότε ἀπέθανεν· ὅτε πάντα ἐτετέλεσθησαν, τότε παρέδωκε τὸ πνεῦμα εἰς χεῖρας τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐδήλωσεν ὁ Λουκᾶς ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ, [καὶ (73) ἀνάγκωθι ἐν αὐτῷ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ· Καὶ φωνήσας φωνῇ μεγάλῃ ὁ Ἰησοῦς, εἶπε· Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου.]

Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι — Σαββάτου. Ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐκάστου. Ἐπεὶ γὰρ παρασκευὴ ἦν, εἰ μὴ τότε ἔβησαν, ἐμῆλλον μῆναι ἐπὶ τοῦ σταυροῦ καὶ ἔτι τῷ

63 Psal. lxxviii, 22. 64 Math. xxvii, 34. 65 Luc. xxiii, 46.

Variae lectiones et notæ.

(69) Inclusa absunt A.

(70) Malim, ordine inverso, καὶ διὰ τό.

(71) Κατ' ἐντολὴν A.

(i) Philosophiæ dediti. Per philosophiam Christianam. Φιλοσοφεῖν nunc est compeccare libidinem.

(u) Testamento cavit. Jussit, mandavit.

(v) Idque propter crucis altitudinem. Scilicet

(72) Inclusa absunt A.

(73) Inclusa absunt A.

spongiam ideo arundini imposuerant, ut ita facilius pendens in cruce ori admovere eam possent, quod solis manibus fieri non poterat.

Σαββάτω, καὶ ἐμελλεν ἐπιφθάσαι αὐτὰ κρεμάμενα ἄνευ τοῦ Σάββατον, καὶ ἰδοὺ ἐντεῦθεν ἀτιμίζεσθαι.

Μεγάλην δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνου τοῦ (74) Σαββάτου φησὶν, ὅτι οὐ μόνον εἶχε τὸ τίμιον, ὡς Σάββατον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἑορτῆς ἐν αὐτῷ λαχούσης, τῆς τῶν Ἀζύμων. Ἦν γὰρ διπλῆ ἑορτῆ. Τὰ τοιαῦτα δὲ Σάββατα ὠνόμαζον Σάββατα Σαββάτων, οἷον τίμια τιμίων, ἑορτάς, ἑορτῶν, διὰ τὸ διπλαῖον τῆς ἑορτῆς, ὡς εἶρηται.

[Ἀλλως (75) τε καὶ τὸ δευτερονόμιον ἐθέσπισε περὶ τοῦ σταυρωθέντος ὅτι, Οὐκ ἐπικουμηθήσεται τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ξύλου, ἀλλὰ ταφῆ θάψετε αὐτὸν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ.]

Ἠρώτησαν — ἀρθῶσι. Παρακάλεσαν, ἠτήσαντο ἵνα θλασθῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη πρὸς τὸ θάττον ἀποθανεῖν.

Ἠλθον οὖν οἱ στρατιῶται. Οἱ τοῦτο καλευσθέντες παρὰ τοῦ Πιλάτου.

Καὶ — σκέλη. Τοῦ (76) ἐν δεξιᾷ τοῦ Χριστοῦ σταυρωθέντος.

Καὶ — αὐτῷ. [Τῷ (77) Χριστῷ δηλονοσι.]

Ἐπὶ — σκέλη. Τελευταίον ἦλθον ἐπ' αὐτὸν, ἐνυβρίζουσι πλέον βουλόμενοι πρὸς χάριν τῶν Ἰουδαίων.

Ἄλλ' — ὕδωρ. Ὑπερφύε τὸ πρῶγμα, καὶ τρανῶς διδάσκον ὅτι ὑπὲρ ἀνθρώπων ὁ νυγεῖς. Ἐκ νεκροῦ γὰρ ἀνθρώπου, κἂν μυριάκις νύξη τις, οὐκ ἐξελεύσεται αἷμα. Νύττεται μὲν οὖν λόγῃ τὴν πλευρᾶν ὁ Σωτὴρ διὰ τὴν νυγεῖσαν τῇ ἁμαρτίᾳ πλευρᾶν τοῦ Ἀδάμ, ἤγουν τὴν Εὐαν, τῇ πληγῇ τῆς πλευρᾶς τὴν πληγὴν τῆς πλευρᾶς ἰώμενος. Βλύζει δὲ αἷμα καὶ ὕδωρ, δύο βαπτίσματα καινουργῶν, τὸ δὲ αἵματος μαρτυρίου, καὶ τὸ δὲ ὕδατος ἀναγεννήσεως, καὶ τῇ βῶθι τούτων τὴν βῶθιν τῆς ἁμαρτίας κατακλύζει.

[Καὶ ἐτέρως (78) δὲ, δύο πηγάζει κρουνοῦς· τῷ ὕδατι μὲν καθαίρων τὴν Ἐκκλησίαν, τῷ αἵματι δὲ τρέφων αὐτήν. Δὲ ὕδατος μὲν γὰρ ἀναγεννώμεθα, δὲ αἵματος· δὲ καὶ σαρκὸς τρεφόμεθα, τῶν θείων καὶ μυστικῶν. Λοιπὸν οὖν, ὅταν προσέρχῃ τῷ φρικτῷ ποτηρίῳ, πάκεισο (79), ἀπ' αὐτῆς μάλλεις πίνε·ν τῆς Δεσποτικῆς πλευρᾶς, καὶ οὕτω διάκεισο. Δεῖτα θέλων βεβαιῶσαι τὸ τοιοῦτον θαῦμα, φησὶ·]

Καὶ — μαρτυρήσεν. Ὁ ταῦτα θεασάμενος ταῦτα γέγραπεν, οὐ παρ' ἐτέρου τινὸς ἀκούσας.

⁸⁰ Deut. xxi, 23.

Variæ lectiones et notæ.

(74) Τοῦ Σαββάτου ἐκείνου Α.

(75) Hæc uterque codex in margine. Hentenius non agnoscit.

(76) Ante τοῦ, habet τοῦ δὲ πρώτου Α.

(x) Sive ut Evam, etc. Sive Evam, ut lateris.

(y) Per sanguinis, etc. Per sanguinem martyrii (imellige, baptismi), alterum vero per aquam rege-

nerent, illaque pendendo pervenirent ad illud Sabbatum, et inde videretur haberi contemptui.

Magnum autem dicit diem illum Sabbati, quod non solum honoraretur ut Sabbatum, verum etiam propter festum Azymorum, quod casu in eo contigerat, et ita duplex festum erat. Hujusmodi autem Sabbata dicebantur Sabbata Sabbatorum, tanquam veneranda venerandorum, festa festorum, ob festi duplicitatem, ut dictum est.

†† Præterea Deuteronomium etiam jussit de cruci affixo : *Non dormiet corpus ejus super ligno, sed sepultura sepelietis eum eodem die*⁸⁰.

Vers. 31. *Rogaverunt — tollerentur.* Hic rursus ἠρώτησαν significat : *Precati sunt, petiverunt, ut confringerentur eorum crura quo citius morentur.*

Vers. 32. *Venerunt ergo milites.* Quibus id a Pilato jussum erat.

Vers. 32. *Et—crura.* Qui in dextra Christi crucifixus erat.

Vers. 32. *Et — eo.* Christo videlicet.

Vers. 33. *Ad — crura.* Postremo ad eum venerunt, majori contumelia, in gratiam Judæorum, ipsum volentes afficere.

Vers. 34. *Sed — aqua.* Res supra naturam, ac manifeste docens quod major quam homo esset, qui fuerat vulneratus : siquidem a mortuo homine, etiamsi millies quis eum pupugerit, non exibat sanguis. Foditur itaque lancea in latere Salvator, quia peccato vulneratum est latus Adæ : sive ut Evam (x), lateris sui vulnere, a plaga lateris sanaret. Sanguinem autem et aquam scaturire facit, duo designans baptismata : unum quidem, per sanguinis (y) martyrium, alterum vero, per aquæ regenerationem : atque horum fluxu peccati fluxum demergit.

Præterea et aliter. Nam duos scaturire facit fontes : aqua quidem purificans Ecclesiam, sanguine vero eam nutrit. Siquidem per aquam nascimur, per sanguinem autem et carnem nascimur, quæ divina sunt ac mystica. Itaque cum ad tremendum accesseris poculum, persuadeto tibi, quod ex Dominico bibis latere, et eo modo sis affectus. Deinde volens hujusmodi confirmare miraculum, ait :

Vers. 35. *Et — testimonium perhibuit.* Qui vidit hæc, scripsit ista, non quod ab aliquo audierit.

(77) Hæc absunt Α.

(78) Inclusa absunt Α.

(79) Ὅτι addendum videtur.

nerationis. Neque vero mirum eadem martyrum dici baptismata, cum Christus ipse ita de se dixerit Luc. xii, 50.

Vers. 33. *Et — testimonium.* Ut qui ea vidit de quibus testatur, et præsertim, qui de magistri scribit contumelia. Nam contumelia erat lateris apertio, quanquam ad hanc sæcutum sit miraculum.

Vers. 35. *Et ille — dicat.* Exacte rem novit, ut qui tunc præsens fuerit et viderit, etiamsi Judæi eum mentiri objiciant.

Vers. 35. *Sed — credatis.* Sed hæc scripsit, ut vos, qui fideles estis, etiam de hoc credatis.

Vers. 36. *Facta sunt — compleretur.* Quæ in Mosaica lege scripta est, et ait :

Vers. 36. *Os — eo.* Nam licet de figurativo agno scriptum esse videatur, de vero tamen scriptum erat, præsignans id quod nunc factum est.

Vers. 37. *Rursumque — dicit.* Prophetica.

† Verisimile est, dictum hoc a Judæis ejectum esse post prædicatum Evangelium : siquidem nunc nusquam invenitur: aut aliam dicit Scripturam, librorum qui apocryphi censentur.

Vers. 37. *Videbunt — pupugerunt.* Videbunt ipsum de cælo descendentem in die judicii. *Videbunt,* inquit, *Filium hominis venientem in nubibus cæli cum potestate et gloria multa*⁸⁷.

CAP. XVIII. De petitione corporis Domini.

Vers. 38. *Post hæc — Jesu.* Lege quæ sunt enarrata in fine præmemorati sexagesimi septimi capituli, ubi habetur: *Cum serum autem factum esset, venit homo dives ab Arimathæa nomine Joseph*⁸⁸.

Vers. 38 *Et — Vers. 40. sepelire.* Sexagesimo capite Evangelii secundum Matthæum per ordinem de his etiam omnibus invenies. Quando autem Nicodemus venerit ad Jesum nocte, dictum est tertio capite præsentis Evangelii.

† Invenitur nobilem hunc senatorem, seu consiliarium (z), nobilia consulentes ac decernentes de Dominici corporis participatione : et pretiose ungentes suavi virtutum odore, mundaque conscientie sindone illud involventes, ac cordis monumento novo omni que immunditia purificato, sepelientes.

Vers. 41. *Erat — Vers. 40. Jesum.* Prædicto capite Evangelii juxta Matthæum de hoc quoque scriptum est. Volebant itaque hunc in alio dignio-

⁸⁷ Matth. xxiv, 30. ⁸⁸ Matth. xxvii, 57.

Kai — μαρτυρία. Ὡς ἰδόντος τὰ περι ὧν μαρτυρεῖ, καὶ ὡς προηγουμένως περι ὕβρεως τοῦ διδασκίλου γράφοντος. Ὑβρις γὰρ ἡ νύξις τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ, εἰ καὶ θαῦμα ταύτη ἐπεκολούθησε.

Κάκεινος — λέγει. [Ἀκριδῶς τοῦτο (80) οἶδεν, οἶα παρῶν τότε, καὶ ὁρῶν, εἰ καὶ Ἰουδαῖοι ψεύδονται αὐτὸν ἐνίστανται.]

Ἄλλ' — πιστεύετε. Ἄλλὰ ταῦτα γέγραφαν, ἵνα ὑμεῖς, οἱ πιστοὶ, πιστεύετε καὶ περι τούτου.

Ἐγένετο — πληρωθῆ. [Ἡ γεγραμμένη (81) ἐν τῷ Μωσαϊκῷ νόμῳ, καὶ λέγουσα ·]

Ὅστούρ — αὐτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ περι τοῦ τυπικοῦ ἄμνου ἰδοῖαι γεγράφαι, ἀλλὰ περι τοῦ ἀληθικοῦ ἐγγράπτο, προδηλοῦσα τὸ γεγενημένον νῦν.

Καὶ πάλιν — λέγει. Προφητικῆ.

[Εἰκὸς (82) δε τοῦτ ἐδὲ ρητὸν ἐκβλήθηαι παρ' Ἰουδαίων μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Οὐδαμοῦ γὰρ εὐρίσκειται νῦν (83) · ἡ ἐτέραν Γραφὴν λέγει, τῶν λεγομένων ἀποκρύφων βιβλίων.]

Ὀφονται — ἐξεκέντησαν. Ὀφονται αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ καταρχόμενον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως · [Ὀφονται (84) γὰρ, φησὶ, τὸν Ἰδὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ θυνάμωος καὶ δόξης πολλῆς.]

ΚΕΦ. III'. Περι τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυριακοῦ σώματος.

Μετὰ ταῦτα — Ἰησοῦ. — Ἠρώτησε (85) παρακάλεσεν. Ἀνάγνωθι τὰ ἐξηγηθέντα ἐν τῷ τέλει τοῦ προμνημονευθέντος ἐξηκοστοῦ ἐβδόμου κεφαλαίου ἔνθα τὸ Ὀψίας (86) δὲ γενομένης, ἦλθεν ἄνθρωπος πλούσιος ἀπὸ Ἀριμαθαίας ὀνόματι Ἰωσήφ.

Καὶ — ἐνταφιάζειν. Ἐν τῷ ἐξηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον καθεξῆ· καὶ περι τούτων πάντων εὐρήσεις. Πότε δὲ ὁ Νικόδημος ἦλθε πρὸς τὸν Χριστὸν νυκτὸς, εἴρηται ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ παρῶντος εὐαγγελιστοῦ.

[Μιμησώμεθα (87) τὸν εὐσχήμονα βουλευτὴν, εὐσχημόνως βουλευόμενον περι τῆς μεταλήψεως τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος, καὶ μυρίζοντες φιλοτιμίας τὰς ἀπὸ τῶν ἀρετῶν εὐωδίας, καὶ καθαρὰ συνδόνι συνειδήσεω· ἐλίσσοντες αὐτὸ, καὶ καινῷ μνήματι καρδίας καὶ πάσης ἀκαθαρσίας ἀπηλλαγμένῳ ἐναποτιθέμενοι.]

Ἦν — Ἰησοῦν. Ἐν τῷ ρηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον καὶ περι τούτου ἱστορήται. [Ἐβουλοντο μὲν (88) οὖν ἐν ἐτέρῳ ἀξιολογωτέρῳ μνημαίῳ

Variæ lectiones et notæ.

(80) Inclusa absunt A.

(81) Etiam hæc absunt A.

(82) Hæc uterque in margine habet.

(83) Ante ἡ, de suo interposuit Hentenius hæc : *Dicit hic nusquam inveniri, quia Græce solum noverat : porro in Græca translatione Septuaginta interpretum non habetur ; legitur tamen illud in Latina*

ex Hebræo translatione Zachariæ duodecimo.

(84) Inclusa absunt A.

(85) Hæc duo vocabula omittit Hentenius.

(86) Ὀψίας γενομένης, cæteris omissis, A.

(87) Hæc uterque in margine.

(88) Inclusa absunt A.

(z) *Sen consiliarium.* Hoc ideo perspicuitatis causa addidit interpres, quod mox ex vocabulo βουλευτὴν Euthymius argumentatur.

τούτον θείναι πορρωτέρω τῆς πόλεως· διὰ δὲ τὴν A
 παρασκευὴν τῶν Ἰουδαίων, ἤγουν τὴν παρατετηρη
 μένην πρὸς ἑσπέραν τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτε οὐκ ἦν θέ-
 μεις ἢ πορρωτέρω βαδίζειν, ἢ ἔτι ἐργάζεσθαι· καὶ
 μᾶλλον, ὅτι καὶ τὸ Πάσχα τότε κατέλαθεν, εἰς τὸ
 πλησιάζον ἔβηκαν αὐτὸν, τῆς θείας προνοίας οὕτως
 οἰκονομησάσης, ἵνα καὶ αἱ μαθηταὶ θεωρήσωσι
 πῶς τίθεται, καὶ οἱ μαθηταὶ δύνωνται ἀπέρχεσθαι,
 διὰ τὴν ἐγγύτητα, καὶ θεαθῶσι τὰ μετὰ τοῦτα τερα-
 τουργηθέντα ἐκεῖ παράδοξα.]

Τῇ δὲ μὲν τῶν Σαββάτων. [Ἐν τῷ λεχθέντι (89)
 κεφαλαίῳ, ἐνθα κεῖται τὸ· Ὁψὲ Σαββάτων τῇ ἐπι-
 φωσκουσῇ εἰς μίαν Σαββάτων ἀνάγνωθι τὰ ἐξηγη-
 θέντα.]

Μαρία — αὐτόν. Κάνταυθα τὰ μὲν περὶ τῶν ἄλ- B
 λων γυναικῶν παρέδραμεν, ὡς προϊστορηθέντα τοῖς
 ἄλλοις· τὰ δὲ κατὰ τὴν Μαγδαληνὴν ἐκτίθεται, ὡς
 ἐκαίνοις σεσωπημένα. Λοιπὸν οὖν ἀνάγνωθι ἐν τῷ
 εἰρημένῳ κεφαλαίῳ ἀπὸ τοῦ· Ὁψὲ Σαββάτων τῇ
 ἐπιφωσκουσῇ εἰς μίαν Σαββάτων, ἄρχι τοῦ· Θι δὲ
 ἔνδεκα μαθηταὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν·
 καὶ εὐρήσεις πάντα κατὰ λόγον ἡρμηνευμένα, καὶ
 ἁρμονίαν μίαν τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν, καὶ
 σῶμα τῆς ιστορίας ἐν.

Τῷ Πέτρῳ δὲ καὶ τῷ Ἰωάννῃ διαλέγεται ἡ Μαγ-
 δαληνὴ, τῷ μὲν ὡς κορυφαίῳ, τῷ δὲ ὡς ἡγαπη-
 μένῳ, καὶ ὡς πλεον τῶν ἄλλων ἡγαπῶσι τὸν Κύριον.
 Καὶ γὰρ μόνοι τούτῳ ἠκολούθησαν, ἀπαγομένῳ δε-
 σμῶ πρὸς Ἄνναν καὶ Καϊάφαν.

Ἐξῆλθεν — μνημεῖον. Μιθὲν μὲν τῶν ἄλλων
 μηδὲν εἰπόντες, καταφρονήσαντες δὲ καὶ τῶν Ἰου-
 δαίων καὶ τῶν φυλάκων ὑπὲρ θερμότητος.

Ἐτρεχον — ὁμοῦ. [Τῇ ὁμοίᾳ (90) θερμότητι
 ἀμιλλώμενοι.]

Καὶ — μνημεῖον. Ὡς ἀκμαιότερος τὸν τόνον τοῦ
 σώματος.

Καὶ — ὀθόνια. Τὰ ἐντάφια, τὴν σινδόνα.

Ὁὐ μέντοι εἰσῆλθε. Φρίξας, ἢ ἀρκεσθεῖς.

Ἐρχεται — μνημεῖον. Μὴ δειλιάσας, ἵνα τὸ τῆς
 προτέρας δειλιάς ἀποτρέψῃται (91) ἐγκλημα, ἢ ἀκρι-
 βέστερον ἐρευνησαὶ βουλόμενος. Ἐνίκησαν οὖν ἀλλή-
 λους ἄμφω. Ἰωάννης μὲν τῷ (92) προδραμεῖν· D
 Πέτρος δὲ τῷ εἰσελθεῖν εἰς τὸ μνημεῖον.

[Ζήτησον (93) καὶ ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ δευτέρῳ κε-
 φαλαίῳ τοῦ κατὰ Λουκᾶν τό· Ὁ δὲ Πέτρος ἀναστὰς
 ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ ἀνάγνωθι τὰ ἐξηγη-

A re monumento, quod longius a civitate distabat,
 collocare: sed propter Parasceven Judæorum, quæ
 videlicet a Judæis ad vesperam observabatur, quo
 tempore fas non erat aut longius ambulare, aut
 amplius operari, magis autem quia et Pascha adve-
 nerat, in propinquo posuerunt eum, divina gratia ita
 dispensante, ut discipulæ conspicerent ubi poneret-
 tur et discipuli possent propter propinquitatem
 proficisci, ac viderent quæ postmodum facta sunt
 miracula.

Cap. XX. Vers. 1. *Uno autem Sabbatorum.* In præ-
 dicto capite ubi dicitur: *Vespera autem Sabbato-
 rum* **, quæ *lucescit in unum Sabbatorum*: lege quæ
 sunt enarrata.

Vers. 1. *Maria* — Vers. 2. *eum.* Hoc etiam loco,
 quæ circa alias mulieres acta sunt prætermisit,
 tanquam ab aliis dicta: quæ vero Mariæ Magdalene
 acciderunt, utpote ab aliis silentio præterita, ex-
 ponuntur. Lege itaque prædicto capite ab eo loco:
Vespera autem Sabbatorum **, quæ *lucescit in unum
 Sabbatorum, usquedum dicitur: Undecim vero disci-
 puli profecti sunt in Galileam* **; et omnia ad ver-
 bum explanata invenies, eandemque quatuor evan-
 gelistarum consonantiam, ac corpus historiæ unum.

Petro autem et Joanni loquitur Magdalene: illi
 quidem, tanquam omnium summo, huic vero tan-
 quam dilecto, et qui amplius quam cæteri dilige-
 bant Jesum; soli enim inter omnes secuti fuerant
 eum, cum ligatus abducebatur ad Annam et Cai-
 pham.

Vers. 3. *Exiit* — *monumentum.* Nulli aliorum
 quidquam dicentes; insuper et Judæos ac custodes
 præ fervore contemnentes.

Vers. 4. *Currebant* — *simul.* Simili fervore et
 se et cætera despicientes (aa).

Vers. 4. *Et* — *monumentum.* Tanquam robus-
 tior vigore corporis.

Vers. 5. *Et* — *linteamina.* Funeralia, puta, sin-
 donem.

Vers. 5. *Non tamen introivit.* Tremore detentus,
 aut his jam contentus.

Vers. 6. *Venit* — *monumentum.* Nullo jam metu
 oppressus, quo prioris culpam timiditatis abstergeret,
 aut diligentius scrutari volens. Invicem itaque se
 ambo vicerunt: Joannes quidem præcurrendo. Pe-
 trus vero in monumentum introeundo.

Quære etiam octogesimo secundo Evangelii juxta
 Lucam capite, ubi dicitur: *Petrus vero surgens cu-
 rrit ad monumentum* **; ac enarrationem lege su-

** Matth. xxviii, 1. ** *ibid.* ** *ibid.* 16. ** Luc. xxi, 12.

Varis lectiones et notæ.

(89) Etiam hæc desunt A.

(90) Inclusa absunt A.

(91) Ἀποβρίψεται A. Illud Hentenius legit. At-

que ita etiam est ad Joan. xix, 7.

(92) Δραμεῖν B.

(93) Inclusa absunt A.

(aa) *Et se* — *despicientes.* Inter se certantes. In-
 terpres videtur legisse καὶ ἐκτύτων καὶ τῶν ἄλλων
 ἀμιλλούντες. Sed quæ inferius leguntur p. 627,

vers. 12, ἐνίκησαν οὖν, x. τ. λ., lectionem meorum
 codd. firmant.

per id quod habetur: *Admirans quod factum erat* ⁹⁹, A ad hunc locum maxime necessariam.

Vers. 6. *Et* — Vers. 7. *locum*. Quorum utrumque signum etiam erat infallibile resurrectionis. Neque enim, si quis eum transposuisset, certe denudasset: neque si furatus esset, curam habuisset ut et sudarium involveret, poneretque in unum locum, sive in alterum a linteaminibus separatum, sed ita ut situm erat corpus, aut transposuisset, aut furatus fuisset: veritus (bb) superfluum tempus in negotio consumere, ne quo modo in furto deprehenderetur, extremumque lueret supplicium.

Præterea etiam, cum myrrha cum qua sepultus erat maxime esset ei agglutinata, et sindonem tenacissime ei adherere faceret, sic, ut jam coalita, nullo modo posset avelli; propterea hæc seorsim a se invicem posita erant, et sudarium involutum erat ut disceremus quod cum auctoritate omnique securitate surrexerat. Sudarium autem erat parva quedam fasciola, quæli etiam facies Lazari, qui fuerat mortuus, erat obvinctæ.

Vers. 8. *Tunc* — *monumentum*. Vocatus a Petro.

Vers. 8. *Et* — *credidit*. Cum resurrectionis signa vidisset indubitata.

Vers. 9. *Nondum* — *resurgere*. Causam reddidit cur prius non crediderint mulieribus, quæ eis resurrectionem annuntiaverant, sed vias sunt coram ipsis tanquam deliramentum verba earum ¹⁰⁰; sed neque duobus ex eis qui abierant rus ¹⁰¹, et dicit, quod nondum intelligebant Scripturam, de ejus resurrectione docentem: hæc autem multiplex est, in diversis psalmis Davidicis sermonibusque propheticiis sparsa.

Vers 10. *Abierunt* — *discipuli*. Ad suum diversorium.

Vers. 11. *Maria* — *foris*. Venerat enim post Petrum et Joannem, cum non potuisset simul cum eis currere, et nec revertentibus occurrit, ut quippiam firmiter etiam ipsa disceret.

Vers. 11. *Dum* — vers. 12. *albis*. Palliis videlicet: hi autem erant, qui etiam prius ei apparuerant, et iis quæ cum ea erant. Quomodo ergo hi non apparuerunt Petro et Joanni? Quia futurum erat, ut illis tanquam prudentioribus ad fidem sufficerent ea quæ viderant.

Vers. 12. *Sedentes* — *Jesu*. Sedebant quidem propter eam; splendidi vero alacriter propter gaudium.

⁹⁹ Luc. xxiv, 42. ¹⁰⁰ ibid. 44. ¹⁰¹ ibid. 43 seqq.

Variæ lectiones et notæ.

(94) Ἐνετύλιχτο B. Fortasse ergo legendum ἐνετύλιχτο, ut pag. 627, vers. 24.

(95) Inclusa absunt A.

(96) Etiam hæc absunt.

(bb) *Veritus*, etc. Veritus tantum temporis impendere negotio superfluo, vano.

θάντα εἰς τὸ θαυμάζων τὸ γεγονός, πάντοτε ἀναγκαῖα ἔντα πρὸς τὰ παρίντα.]

Καὶ — τόπον. Ἄ καὶ ἀμφω σημεῖα ἦσαν τῆς ἀναστάσεως ἀναντιβρήτα. Οὕτω γὰρ, εἰ μετέθηκε τις στέγην, ἐγύμνωσεν ἄν, οὕτω εἰ ἐκλείψεν, ἐφρόντισεν ἄν, ὥστε καὶ τὸ σουδάριον ἐπιμελῶς ἐνετύλιξε καὶ θεῖναι εἰς ἓνα τόπον, ἦγουν εἰς ἕτερον παρὰ τὸν τῶν ὀθωνίων· ἀλλ' οὕτως, ὡς εἶχε, τὸ σῶμα μετέθηκεν ἄν, ἦ· ἐκλείψε, δεδιῶς τοσοῦτον ἀναλώσαι κειρὸν εἰς πρᾶγμα περιττὸν, μήποτε κατάφωρος γένηται καὶ τὴν ἐσχάτην ὑπέξῃ δίκην.

Ἄλλως τε καὶ τῆς σμύρνης κολλωδιστάτης ὀσμῆς, μεθ' ἧς ἦν ἐντεταφιασμένος, καὶ τὴν σινδῶνα προσκολλώτης αὐτῷ λαν συμφυῶς καὶ ἀναποσπάστων· διὰ τοῦτο γοῦν ταῦτα χωρὶς ἀλλήλων ἔκειντο, καὶ τὸ σουδάριον (94) ἐτετύλιχτο, ἵνα μάθωμεν οὕτως κατ' ἐξουσίαν ἀνίστη καὶ πᾶσαν ἄδειαν. Τὸ σουδάριον δὲ ἦν φακιδιόν τι μικρὸν, οὐκ καὶ ὁ ταβηκῶς Δάζαρος τὴν εἶην περιεδέδετο.

Τότε — μνημείον. [Κληθεὶς (95) παρὰ τοῦ Πέτρου.]

Καὶ — ἐπίστευσε. Θεασάμενος σημεῖα τῆς ἀναστάσεως ἀναμφίβολα

Οὐδέπω — ἀναστῆναι. [Ἀπολογεῖται (96), πῶς οὐκ ἐπίστευσαν πρότερον ταῖς γυναῖξιν, εὐαγγελισμέναις αὐτοῖς; τὴν ἀνάστασιν· ἀλλ' ἐφάνησαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λῆρος; τὰ βήματα αὐτῶν· ἀλλ' οὐδὲ τοῖς πορευομένοις εἰς ἄγρον δυσὶν ἐξ αὐτῶν. Καὶ φησὶν οὕτως ὅτι οὐκ ἔκρινον τὴν Γραφήν, τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ διδάσκουσαν· διάφορος δὲ αὕτη, ἐν διαφόροις ψαλμοῖς Δαυιδικοῖς καὶ λόγοις προφητικοῖς κατεσπαρμένη.]

Ἀπὸ τοῦ — μαθηταί. Πρὸς τὴν ἐαυτῶν καταγωγὴν.

Μαρία — ἐξω. Ἰστῆρησε γὰρ τοῦ Πέτρου καὶ Ἰωάννου, μὴ δυνηθεῖσα συντρέχειν αὐτοῖς, καὶ οὐδὲ (97) στρεφομένοις συνήντησε τοῦτοις, ἵνα καὶ μάθῃ τι βεβαίτερον.

Ὡς — λευκοῖς. Περιβλήμασι, δηλονότι. Οὕτω δὲ ἦσαν οἱ καὶ πρότερον (98) ὀφθέντες; αὕτη τε καὶ ταῖς σὺν αὐτῇ. Καὶ πῶς οὐκ ἐφάνησαν οὗτοι τῷ Πέτρῳ καὶ Ἰωάννῃ; Ὅτι ἐκείνοις ἐμείλλον ἀρκεῖν πρὸς πίστιν ἃ ἐθεάσαντο, συνετιώτεροι; οὕτω.

Κυθεζομένους — Ἰησοῦ. Ἐκάθηντο μὲν δι' αὐτῶν· φαῖδρὸν δὲ (99) φαῖδρῶς, διὰ τὴν χαράν.

[Οἱ (1) τῷ τάφῳ τοῦ Χριστοῦ προσεθερεύοντες ἄγγελοι πρὸς πίστωσιν παρέμενον καὶ διδασκαλίαν τοῦ ἐγγεράθαι, ἀλλὰ μὴ κεκλέσθαι τὸν Κύριον.]

Καὶ — κλαίεις; [Μὴ τολμῶσης (2) αὐτῆς ἐρωτησαί αὐτούς, αὐτοὶ διαλέγονται αὐτῇ.]

Λέγει — αὐτόν. ἤμετο γὰρ ὑπὸ τῶν θαψάντων μετατεθῆναι αὐτόν.

Καὶ — ἐστῶτα. Καὶ πῶς, μήπω μὴδὲν μαθοῦσα παρὰ τῶν ἐρωτησάντων, αἰφνίδιον ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω; Ὅτι, τοῦ Χριστοῦ ἄφνω φανεύτος ὀπίσω αὐτῆς, οἱ ἄγγελοι, τὸν Δεσπότην ταυτῶν ἰδόντες, εὐθέως ἐξενέστησαν σύντρομοι, δουλοπρεπῶς ἀεινίζοντες εἰς αὐτόν. Ἐστράφη οὖν ἰδεῖν τίς ὁ φανείς αὐτοῖς.

Καὶ — ἐστίν. [Ἐφάνη (3) γὰρ αὐτῇ ἐν ἐτέρᾳ μορφῇ, καὶ ἐν εὐτελεστέρω καὶ κοινῷ σχήματι, ἵνα μὴ ἀθρόον καταπλαγῇ.]

Λέγει — ἀρῶ. Ἀπό τε τοῦ κοινοῦ σχήματος καὶ τοῦ εἶναι ἐν τῷ κήπῳ ὑπέλαθεν ὅτι ὁ κηπουρός ἐστίν. Οὐδὲ γὰρ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἐγνώρισεν, ἀσυνήθην ἐνηχηθεῖσαν. ἤμετο δὲ, ὡς εἴρηται, μετατεθῆναι μὲν αὐτόν εἰς ἕτερον τόπον ἀσφαλέστερον, βασταχθῆναι δὲ παρὰ τοῦ κηπουροῦ. [Ἐπέ μοι (4) οὖν, φησὶν, ποῦ ἐθηκας αὐτόν, καὶ ὡς αὐτόν ἀρῶ, εἰς ἄλλον καταθήσουσα τόπον ἀνεπιβουλευτότερον.]

[Ὁ μόνων (5) τῶν ἐν γενεῇ καὶ φθορᾷ δημιουργῶν καὶ προνοητῆν νομίζων τὸν Κύριον, οὗτος εἰς κηπουρὸν παραγνωρίζει αὐτόν· διὸ καὶ φεύγει τοῦτου καὶ (6) τὴν ἀφῆν ὁ Δεσπότης, ὡς μήπω παρ' αὐτῷ ἀναβάς πρὸς τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν ἰσότητα τοῦ Πατρὸς. Ἀνάξιοι γὰρ αὐτοῦ οἱ μετὰ τοιαύτης ὑπολήψεως αὐτῷ προσερχόμενοι.]

Λέγει — Διδάσκαλε. Νῦν, καταστήσας τὴν φωνὴν καὶ τὴν μορφήν καὶ τὸ σχῆμα πρὸς τὸ γνωριμώτερον, δέδωκεν αὐτῇ αἰσθησὶν αὐτῶν, καὶ αὐτίκα τοῦτον ἐπιγνοῦσα, ἐβόησεν ὑπὸ περιχαρείας· Διδάσκαλε. [Ἀλλὰ (7) πῶς στραφεῖσα λέγει, εἶγε πρὸς αὐτόν διελέγετο; Διότι εἰπούσα ὅπερ εἶπε, μεταστράφη πρὸς τοὺς ἀγγέλους ἰδεῖν εἰ πάρρυσιν, ἢ ἐρωτῆσαι τίς ὁ ἐκπλήξας αὐτούς· εὐθύς δὲ τοῦ Χριστοῦ καλέσαντος αὐτήν, ἐστράφη πάλιν πρὸς αὐτόν.]

Λέγει — μή μου ἄπτου. Ὁρμησε γὰρ ἄψασθαι τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὡς εἰώθει. Κωλύει δὲ αὐτὴν προσφέρεισθαι αὐτῷ τοῦ λοιποῦ, καθὼς τὸ πρότερον, θειοτέρας ἤδη τῆς σαρκὸς αὐτοῦ γενομένης.

Ὁσῶ — μου. Τοῦτο εἶπε δι' οὐδὲν ἕτερον, ὡς ὁ Χρυσόστομος φησὶν (8), ἢ μόνον ἵνα γινῶ ὅτι ὑψηλότερός ἐστι καὶ αἰδεσιμώτερος. Ὁ γὰρ μετὰ τοῦ σώματος· σπεύδων ἀναβαίνει πρὸς τὸν Πατέρα καὶ θεὸν πρὸδηλον ὅτι τὸ τοῦ σώματος ἐπίκρηρον ἀπεβάλετο.

Καὶ μὴν πρὸ βραχέος αὕτη τε καὶ ἡ ἄλλη Μαρία

† Christi sepulcro assistunt angeli ad credulitatem permanentes : utque surrexisse docerent, et non furto sublatum esse.

Vers. 13. Et — ploras? Cum ipsa non auderet eos interrogare, illi ei loquuntur.

Vers. 13. Ait — eum. Putabat enim, ab his qui sepelierant, eum fuisse transpositum.

Vers. 14. Et — stantem. Et quomodo, priusquam accepisset responsum ab his qui eam interrogaverant, repente conversa est retrorsum? Quia subitò apparente Christo post eam, angeli, viso Domino suo, statim surrexerunt cum tremore, more servorum in eum intuentes. Conversa est ergo, ut videret, quis illis apparuisset.

Vers. 14. Et — esset. Apparuit enim ei alia specie, et viliori ac communiori habitu, ne repente consterneretur.

Vers. 15. Dicit — tollam. A communi habitu, et quia in horto erat, arbitrata est hortulanum esse. Neque enim vocem ejus agnovit, more in-suetò prolatam. Putabat autem, ut dictum est, transpositum eum esse in tutiorem alium locum, et ab hortulano asportatum. Dic mihi, inquit, ubi posueris eum, et ego eum tollam, in alium repositura locum, ab insidiis tutiorem.

† Qui generabilium tantum et corruptibilium creatorem ac provisorem putat Dominum, hic pro hortulano eum cognoscit. Idcirco etiam hujus contactum fugit Dominus, quod apud illum nondum ascenderit ad dignitatem ac æqualitatem Patris : siquidem eo indigni sunt, qui cum hujusmodi opinione ad eum accedunt.

Vers. 16. Dicit — Magister. Nunc composita voce, specie et habitu, ut facilius cognosceretur, dedit ei horum notitiam, statimque illum agnovit, clamans præ letitia, Magister. Sed quomodo conversa dicit, si jam cum eo loquebatur? Quia, eum id dixisset, quod loquebatur, conversa est ad angelos, ut videret an adessent, vel ut interrogaret quid illos in stuporem adduxisset : statimque Christo eam vocante, rursus ad ipsum conversa est.

Vers. 17. Dicit — noli me tangere. Nam se ad tangendum pedes ejus aptabat, sicut solebat. Prohibet autem ne deinceps accedat ad eum modo, quo prius, cum jam divinior facta sit caro ejus.

Vers. 17. Nondum — meum. Hoc ad nullum alium dixit finem, ut ait Chrysostomus, nisi ut solum intelligeret quod sublimior sit magisque venerandus. Nam qui nititur cum corpore ad Deum ac Patrem ascendere, manifestum est quod corporis fragilitatem abjecerat.

Atqui paulo ante ipsa et altera Maria tenuerant

Varie lectiones et notæ.

(1) Hæc uterque in margine.

(2) Inclusa desunt A.

(3) Etiam hæc absunt A.

(4) Inclusa absunt A.

(5) In margine hæc habet codex uterque.

(6) Καὶ omittit B.

(7) Inclusa absunt A.

(8) Tom. VIII, p. 515.

pedes ejus sicut scripsit Matthæus ⁹¹, sed tunc quidem non prohibuit, permittens ut fierent tactu certiores, non esse phantasma. Nunc autem non permittit, quia et visionis et tactus oblita erat, nec crederat.

Vers. 17. *Sed vade — vestrum.* Atqui non statim ascensurus erat, sed post quadraginta dies; quomodo ergo dicit: *Ascendo?* Utique ut amplius mentem ejus in sublime erigeret, et adhuc confirmans se sublimiorem ac diviniorem esse, ac studens ut deinceps majori cum veneratione animi ei intenderet et ausculetur.

Præterea verbum *Ascendo*, significat *Ascendere*. volo, quod tamen ad longius tempus extendi potest.

Discipulis autem ad memoriam revocat id quod frequenter, priusquam traditus esset, illis dixerat. Fratres vero suos nominavit, tanquam et ipse homo, et cognatus eorum juxta humanitatem.

Alio tamen modo Patrem dixit Patrem suum, et alio discipulorum: suum quidem natura, tanquam ejusdem substantiæ; discipulorum vero, ratione creationis ac providentiæ, tanquam creaturarum ac providentiæ dignorum. Deum autem et suum et discipulorum, utpote hominum.

Et quare non simpliciter dixit: Et Deum nostrum, sed etiam hic distinxit? Quia, licet homo tactus est et frater eorum, natura humanitatis: honore tamen plurimum ab eis differabat, et divinitatis unione ac impeccabilitate.

Vers. 18. *Venit — sibi.* Et quod ea sibi dixisset, quæ videlicet ei locutus fuerat, et quia verisimile erat discipulos, cum hæc audissent, aut non credere mulieri, sicut nec prius: aut credentes (nempe cum narraret conformia his quæ viderant Petrus et Joannes (cc), dolere, quod ipsi hujusmodi aspectu digni habitus non fuissent: eodem die etiam illis apparet. Primo namque desiderium eorum exacuit: deinde eis desiderabilius sese præbuit, jam videre concupiscentibus.

Vers. 19. *Cum ergo sero esset — medio.* Ad vesperam venit, quando magis timebant, et cum simul essent congregati, et quidem januas non pulsavit, ne turbarentur, sed clausis illis introivit, tanquam Deus, et quasi corpore suo levi jam et subtili ac immortalis effecto. Stetit autem in medio, ut omnibus esset conspicuus.

Vers. 19. *Ei — vobis.* Hoc est, ne turbemini. Etiam moriens pacem illis reliquerat: *Pacem*, inquit, *meam relinquo vobis* ⁹². Mulieribus ergo, quæ discipulæ erant, gaudium ante omnem sermonem

⁹¹ Matth. xxviii, 9. ⁹² Joan. xiv, 27.

ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας, ὡ, ἰστόρησεν ὁ Ματθαῖος· ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ ἀπεκώλυσε, παρέχων πληροφοροῦσθαι διὰ τῆς ἀφῆς ὅτι οὐκ ἔστι φάσμα· νῦν δὲ οὐ συγχωρεῖ, διότι τῆς ὀπτασίας ἐκείνης καὶ τῆς ἀφῆς ἐκατάθετο καὶ ἠπίστησε.

Πορεύου δὲ — ὁμῶν. Καὶ μὴν οὐκ εὐθέως ἐμῆλθεν ἀναβαίνειν, ἀλλὰ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας, πῶς οὖν *ἀναβαίνω* λέγει; Πάντως ἐπὶ πλεονόντων αὐτῆς τὴν διάνοιχιν, καὶ ἐτι (9) βεβαιῶν ὅτι ὑψηλότερός ἐστι καὶ θεϊότερος, καὶ παύθων αἰδεσιμώτερον αὐτῆ τοῦ λοιποῦ προσέχειν.

Ἄλλως τε (10) τὸ *ἀναβαίνω* δηλοῖ καὶ τὸ βούλομαι ἀναβαίνειν, συνάμενον εἰς πλεονον καὶ εἰς ἐκτείνεσθαι.

Ἄναμιμνήσκει δὲ τοὺς μαθητὰς οὐ πολλάκις εἶπεν αὐτοῖς πρὸ τοῦ παραδοθῆναι. Ἀδελφοὺς δὲ αὐτοὺς ὠνόμασεν, ὡς καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος, καὶ συγγενῆς αὐτῶν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον.

Ἐτέρως δὲ Πατέρα ἑαυτοῦ τὴν Πατέρα εἶπε, καὶ ἐτέρως τῶν μαθητῶν· ἑαυτοῦ μὲν φύσει ὡς ὁμοούσιου, τῶν μαθητῶν δὲ τῷ λόγῳ τῆς δημιουργίας; καὶ προνοίας ὡς δημιουργημάτων καὶ προνοίας ἀξιομένων· [Θεὸν (11) δὲ καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν μαθητῶν, ὡς ἀνθρώπων.]

Καὶ πῶς οὐκ ἀπλῶς εἶπε, Καὶ Θεὸν ἡμῶν, ἀλλὰ κἀνταῦθα διέστειλεν ἑαυτόν; Διότι, εἰ καὶ ἄνθρωπος γέγονε καὶ ἀδελφὸς αὐτῶν τῆ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ πολὺ διεφέρειν αὐτῶν τῆ τιμῆ διὰ τὴν ἰσωνίαν τῆς θεότητος καὶ διὰ τὸ ἀναμάρτητον.]

Ἐρχεται — αὐτῆ. Καὶ ὅτι ταῦτα εἶπεν αὐτῆ δὲ δηλονότι λαλόληκεν αὐτῆ. [Ἐπει (12) δὲ εἰκόσ, τοὺς μαθητὰς ἀκούσαντας ταῦτα ἡ διαπιστεῖν τῆ γυναικί, καθάπερ καὶ πρότερον, ἡ πιστεύσαντας, οἷα καὶ τοῦ Πέτρου καὶ Ἰωάννου συντιθεμένων, ἀφ' ὧν εἶδον ἀλγεῖν, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἔξειώθησαν ἕψεως αὐτοῦ, αὐθιμῆρον ἐμφανίζεται καὶ αὐτοῖς. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐγύμνασε τὸν πόθον αὐτῶν, εἶτα ποθεινότερον ἑαυτὸν παρέσχεν αὐτοῖς, διψῶσιν ἦδη αὐτόν.]

Ὁδοῖς εἰς ὄψιαν — μέσον. Ἐσπείρας ἦλθεν, ὅτε μᾶλλον ἐφοβοῦντο καὶ ὅτε συνήγοντο. Καὶ τὰς μὲν θύρας οὐκ ἐπάταξεν, ἵνα μὴ θορυβηθῶσιν, κεκλεισμένων δὲ εἰσῆλθεν, ὡς Θεός, καὶ ὡς λεπτοῦ ἦδη καὶ κοῦφου καὶ ἀκηράτου γενομένου τοῦ σώματος αὐτοῦ. Ἔστη δὲ εἰ; τὸ μέσον, ἵνα πᾶσιν εἶη θεατός.

Καὶ — ὁμῶν. [Τουτέστι, (13) μὴ ταραχθῆτε. Καὶ ἀποθνήσκων δὲ εἰρήνην ἀφήκεν αὐτοῖς· *Εἰρήνην* γὰρ, φησὶν, *ἀφίημι ὁμῶν.* Ταῖς μὲν οὖν μαθητρίαις χαρὰν πρὸ παντὸς λόγου δίδωκεν αὐταῖς. Ἀύπην γὰρ

Variæ lectiones et notæ.

(9) Ἐπιθεβατῶν, omisso ἔτι A.
(10) Δί, post τε interponit A.
(11) Inclusa absunt A.

(12) Inclusa desunt A.
(13) Inclusa desunt A.

(cc) Nempe — Joannes. Ut pote Petro et Joanne comprobantibus, assentientibus.

τὸ γένος· ἐκεῖνο κατεκέρχρητο· τοῖς δὲ μαθηταῖς εἰρή-
νην] διὰ (14) τὸν ὑποπτευόμενον πόλεμον ἀπὸ
τε Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων.

Καὶ — αὐτοῦ. Ζήτησον ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ
τοῦ κατὰ Λουκᾶν τό· Καὶ αὐτοὶ ἐξηγοῦντο τὰ ἐν τῇ
ὁδοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς, [ἄχρι (15) τοῦ· Ἐτι ἐὰ ἀπιστοῦν-
των αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρῆς καὶ θαυμαζόντων·] καὶ
ἀνάγνωθι τὰς ἐξηγήσεις αὐτῶν, πάνυ χρησιμευούσας
πρὸς τὰ παρόντα.

Ἐχάρησαν — Κύριον. Ὁρᾶς ἐπὶ τῶν ἔργων
τοῦς λόγους ἐκβαίνοντας. Πρὸ τοῦ σταυροῦ γὰρ εἶ-
πεν αὐτοῖς ὅτι Πάλιν ὄψομαι ὑμᾶς, καὶ χαρήσε-
ται ὑμῶν ἡ καρδιά.

Εἶπεν — ὑμῖν. Μετὰ τὸ φαγεῖν τὸ ἐπιδοθὲν αὐτῷ
ἰχθύος· ὀπιού μέρους, καὶ ἀπὸ μελισσιῶν κηρίου, κα-
θὼς ἔγραψε Λουκᾶς, ἐπληροφόρηθησαν, καὶ λοιπὸν
ὑπὸ πολλῆς χαρᾶς, ὡς εἰκός, θορυβοῦντας καταστέ-
λει ἵνα προσέχωσιν οἷς μέλλει εἶρεῖν.

Καθὼς — ὑμᾶς. Καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ εἶρηκε
πρὸς τὸν Πατέρα ὅτι Καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς
τὸν κόσμον, καὶ γὰρ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν
κόσμον· [καὶ (16) ἀνάγνωθι τὰ ἐκεῖ βηθέντα. Ἐπῆ-
ρεν οὖν αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ἐγχειρίσας αὐτοῖς τὸ βίον
ἔργον, καὶ καταστήσας διαδόχους ἑαυτοῦ.]

Καὶ — κερράτηνται. Καὶ μὴν ὀπίσω εἶρηκεν
ὅτι Ἐὰν ἐγὼ μὴ ἀπέλω, ὁ Παρακλητος οὐκ
ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· πῶς οὖν ἐταῦθα δίδωσι
Πνεῦμα ἅγιον; Ἐνεφύσησε μὲν ἐμπνεῶν αὐτοῖς χά-
ριν δεκτικὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ κατασκευά-
ζων ἐπιτηδείους εἰς ὑποδοχὴν αὐτοῦ· λέγει δὲ,
Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον, οὐ τότε, ἀλλ' ἔτε κατέλθῃ.

Ἡ Πνεῦμα ἅγιον ἐκάλεσε τὸ πνευματικὸν χάρισμα
τοῦ ἀφιέναι καὶ δεσμεῖν ἁμαρτίας. Διαφόρων γὰρ
ἔστων (17) πνευματικῶν χαρισμάτων, τουτο τη-
καῦτα ἐδίδωκεν αὐτοῖς, [μειζον (18) ἢν καὶ τῶν ση-
μαίων. Τῷ παραλυτικῷ γὰρ εἰπόντο; Ἄφένωταί
σοι αἱ ἁμαρτίαι σου· Εἰςγον οἱ Γραμματεῖς· Τίς
δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός.

Καὶ μὴν καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ εἶρηκεν αὐτοῖς·
Ὅσα ἐὰν δῆσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν
τῷ οὐρανῷ· καὶ ὅσα ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς,
ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ· ἀλλὰ τότε μὲν
ὑπέσχετο αὐτοῖς τουτο, νῦν δὲ δίδωσι.

Ζήτησον ἐξ περὶ τὰ μέσα τοῦ ἐνάτου κεφαλαίου
τοῦ παρόντος εὐαγγελιστοῦ τό· Οὕτω γὰρ ἦν
Πνεῦμα ἅγιον· ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη· καὶ
ἀνάγνωθι τὴν ὀλην ἐξηγήσιν αὐτῶν.

Ἐνεφύσησε μὲν οὖν ὡς πηγὴ χαρισμάτων, καὶ ἵνα
μάθωμεν κἀνεῖθεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ πρῶ-
τον καὶ ζωτικὸν ἐμφύσημα ἐμφύσεως τῷ Ἀδάμ.]

¹⁴ Luc. xxiv. 35-41. ¹⁵ Joan. xvi. 22. ¹⁶ Luc. [xxiv. 42. ¹⁷ Joan. xvii. 18. ¹⁸ Joan. xvi. 7 ¹⁹ Matth. ix. 2. ²⁰ Marc. ii. 5, 7. ²¹ Matth. xviii. 18. ²² Joan. v. 39.

Variæ lectiones et notæ.

(14) Ante διὰ A habet εἰρήνην διδοῦς αὐτοῖς.

(15) Inclusa absunt A.

(16) Inclusa absunt A.

(17) Τῶν addit A.

(18) Inclusa desunt A.

(dd) Tribuit. Aut ergo interpres αὐταῖς, quod ex Hebraismo hic adlitum est, non legit, aut id ne-
glexit.

tribuit (dd), eo quod ad mœrorem genus illud sue-
rat condemnatum : discipulis vero pacem, propter
suspectum bellum a Judæis ac gentibus.

Vers. 20. Et — suum. Quære ultimo juxta
Lucam capite, quod dicitur : Et ipsi narrabant
quæ gesta erant in via, et cætera, usque ad eum
locum ubi habetur : Adhuc autem illis non creden-
tibus præ gaudio et admirantibus ¹⁴; et illorum
lege enarrationes ad præsentia dicta admodum
utiles.

Vers. 20. Gavisus sunt — Domino. Vides operibus
confirmatos esse sermones? Siquidem ante pas-
sionem dixerat eis : Iterum videbo vos, et gaudebit
cor vestrum ¹⁵.

Vers. 21. Dixit — vobis. Postquam comederat
datam sibi partem piscis assi et de favo apiario, si-
cut scripsit Lucas ¹⁶, certiores facti sunt : et præ
gaudio jam, ut verisimile est, turbatos reprimit,
ut his quæ dicturus est animum advertant.

Vers. 21. Sicut — vos. Etiam ante passionem
dixit ad Patrem : Sicut me misisti in mundum,
et ego misi illos in mundum ¹⁷; et lege quæ ibi
dicta sunt. Animos itaque illorum creavit, tradens
eis opus suum, ac sibi successores eos constituens.

Vers. 22. Et — vers. 23. retenta sunt. Atqui
superius dixerat : Nisi ego abiero, Paracletus non
veniet ad vos ¹⁸; quomodo ergo dat hic Spiritum
sanctum? Insufflavit quidem, dans gratiam susce-
ptivam Spiritus sancti, aptosque efficiens ad ejus
susceptionem; dicit autem : Accipite Spiritum san-
ctum; non nunc, sed quando descenderit.

Aut Spiritum sanctum vocavit gratiam spiritualem
remittendi ac ligandi peccata; et hoc tunc illis
tribuit, quod et miraculis majus erat. Nam cum
paralytico dixisset : Remissa sunt tibi peccata tua ¹⁹,
dixerunt Scribæ : Quis potest remittere peccata,
nisi unus, nempe Deus ²⁰?

Verum et ante passionem dixerat eis : Quæcun-
que ligaveritis super terram, erunt ligata in celo;
et quæcunque solveritis super terram, erunt soluta
in celo ²¹; sed tunc quidem hoc illis promisit, nunc
autem tribuit.

Quære autem circa medium noni capituli præ-
sentis Evangelii, ubi dicitur : Nondum erat Spi-
ritus sanctus, quia Jesus nondum erat glorificatus ²²;
et lege totam illorum enarrationem.

Insufflavit itaque, tanquam fons gratiarum, et,
ut etiam hinc discamus ipsum esse, qui primum
ac vitale spiraculum insufflavit in Adam. Reten-

tionem vero intellige ligationem, veniæ carentiam: Tanquam rex ergo, duces exercitus destinans, ita discipulos præ omnibus, hujusmodi stipat potestate.

† Qui propter dæmonum terrorem in sublimitate divinarum contemplationum firmiter confirmantur, et sensus ad modum ostiorum claudunt, ignoto modo accedentem excipiunt divinum sermonem, absque sensitiva operatione eis apparentem, et pacis quidem nomine immobilitatem ad affectus tribuentem: insufflationis vero, gratias Spiritus sancti, ac mysteriorum suorum signa demonstrantem.

Vers. 24. *Thomas — Jesus.* Verisimile enim est, cum a tempore quo dispersi fuerant discipuli, ac relicto præceptore fugerant, nondum cum illis convenisse.

† Quamquam aberat Thomas, tamen per fratres apostolos participes et ipse fuit gratiæ insufflati in illos Spiritus sancti, sicut ait divus Cyrillus. Quidam tamen dicunt quod postmodum, postquam vidit manus ac latus Salvatoris, et circa resurrectionem credidit, tunc accepit et ipse hujusmodi gratiam, ut in nullo horum inferior esset cooperatolis.

Vers. 25. *Dixerunt — Dominum.* Dixerunt ei, cum ad eos venisset.

Vers. 25. *Ille — credam.* Quemadmodum vulgare ac temere credere, levitatis est: ita quoque ultra modum sciscitari, ac nimis curiose indagare, crassæ mentis est. Propterea etiam Thomas arguitur. Nam cum fide digni essent condiscipuli, remque confirmarent, non credidit: non tantum fidem illis non præstans, quantum impossibile ducens hanc resurrectionem, siquidem ipse eum videre quærit: nec id tantum, sed et vestigium clavorum; neque hactenus sistit curiositas, sed et mittere digitum in vestigium clavorum, manumque in latus ejus, ne forte phantasma esset. Audierat enim, ut apparet, a condiscipulis, quod manus ac latus suum eis ostendisset. Tactum itaque fide digniorem ducit aspectu.

Vers. 26. *Et — eis.* Intus, in diversorio, ubi erant congregati.

Vers. 26. *Venit — clausis.* Venit certiore rediturus enim qui non credebat: et neque unum despiciit, licet mente crassior esset cæteris. Et quare non tunc fecit illum certiore; cum Thomas prædicta requirebat, sed post dies octo? Ut interim a condiscipulis instructus, facilius persuaderi posset ad fidem.

Varie lectiones et notæ.

(19) Ex Pentenio suspicio mihi oritur, illum legisse περιπέλλων, id est, παρασκευάζων, εὐπρεπέων, συγχροτών.

(20) Προσβάλλει A. Neutrum placet. Forte περιβάλλει.

(21) Hæc uterque in margine exhibet.

A Κράτησιν δὲ νόει τὴν δῆσιν, τὴν ἀσυγχωρησίαν. Καθάπερ οὖν βασιλεὺς, στρατηγούς (19) ἀποπέλλων, οὕτω τοὺς μαθητάς (20) παραβάλλει πρὸ πάντων τῆ τοιαύτη θανάξει.

[Οἱ (21) διὰ τὸν φόβον τῶν δαιμόνων ἐν τῷ ὕψει τῶν θείων θεωρημάτων ἀσφαλῶς βεβηκότες, καὶ θυρῶν δίχην, τὰς αἰσθήσεις μύσαντες, παραγινώσκον ἀγνώστως δέχονται τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, ἀνευ τῆς κατ' αἴσθησιν ἐνεργείας ἐπιφαινόμενον αὐτοῖς, καὶ θεωρούμενον ἀπάθειαν μὲν διὰ τῆς εἰρήνης, Πνεύματος δὲ ἁγίου χάριν διὰ τῆς ἐμπνεύσεως, καὶ δεικνύοντα τὰ σύμβολα τῶν μυστηρίων αὐτοῦ.]

Θωμᾶς — Ἰησοῦς. Εἰκόσ γὰρ αὐτὸν μετὰ τὴν ἐπισκοπισθῆναι τοὺς μαθητάς, ἀφέντας τὸν διδάσκαλον καὶ φυγόντας, μήπω συνελθεῖν αὐτοῖς.

Εἰ καὶ ἀπὴν ὁ Θωμᾶς, ὁμοῦς διὰ τῶν ἀδελφῶν (22) τῶν ἀποστόλων μετέλαβε καὶ αὐτὸς τῆς χάριτος τοῦ ἐμφυσηθέντος αὐτοῖς ἁγίου Πνεύματος, ὡς ὁ ἁγίους Κύριλλος (23) εἰρηκε. Τινὲς δὲ λέγουσιν εἶναι ὑπερῶν, μετὰ τὸ ἰδεῖν τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν τοῦ Σωτῆρος, καὶ πιστεῦσαι περὶ τῆς ἀναστάσεως, Ἐἶθε καὶ αὐτὸς τὴν τοιαύτην χάριν, ἵνα μεθ' ἐν τούτῳ λείπηται τῶν (24) συναποστόλων.]

Ἐλεγον — Κύριον. Ἐλεγον (25) αὐτῷ ἰδόντι πρὸς αὐτοῦ.

Ὁ — πιστεύσω. Ὅσπερ τὸ ἀπλῶς καὶ ὡς εὐχε πιστεῦσιν εὐκολία ἐστίν· οὕτω καὶ τὸ πέρα τοῦ μέτρου περιεργάζεσθαι καὶ πολυπρηγματεῖν παχυτάτης διανοίας ἐστὶ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θωμᾶς ἰγκαλεῖται. Τοῖς γὰρ συμμαθηταῖς, ἀξιοπίστοις οὔσι, καὶ διαβεβαιουμένοις, οὐκ ἐπίστευσαν· ἐὼ τοσοῦτον ἐκείνοις ἀπιστῶν, ὅσον ἀδύνατον τὴν ἀνάστασιν ταύτην νομίζων. Ζητεῖ γὰρ αὐτὸς ἰδεῖν αὐτὸν, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τύπον τῶν ἤλων· καὶ οὐ μέχρι τούτων ἴστησι τὸ περιεργον, ἀλλὰ καὶ βαλεῖν τὸν δάκτυλον εἰς τὸν τύπον τῶν ἤλων, καὶ τὴν χεῖρα εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, μήποτε φάσμα εἴη. Μεμάθηκε γὰρ, ὡς εἶπε, πᾶσι τῶν συμμαθητῶν ὅτι ἰδεῖσιν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. Τὴν ἀγῆν οὖν πιστοσίραν ποιεῖται τῆς βίβως.

Καὶ — αὐτῶν. Ἐξω τοῦ καταγωγίου αὐτῶν, ἔξω D συνήγοντο.

Ἐρχεται — κελαισμένων. Ἐρχεται κληροφορήσων τὸν ἀπιστοῦντα, [καὶ (26) οὐδὲ τὸν ἵνα περιεργῶ, καίτοι τῶν ἄλλων ὄντα παχύτερον εἰς διανοίαν.] Καὶ τίνος ἕνεκεν οὐχ, ὅτε ἐζήτησε τὰ ρηθίοντα ὁ Θωμᾶς, τότε τοῦτον ἐκληροφόρησεν, ἀλλὰ μεθ' ἡμέρας· ὁκτώ; Ἴνα ἐν τῷ μέσῳ κατηχούμενος ὑπὸ τῶν μαθητῶν εὐπειθέστερος πρὸς πίστιν (27) γένηται.

(22) Τῶν ἀβελ A.

(23) Tom. IV, p. 1101 A, p. 1101 A.

(24) Inclusa codicis uterque in margine habet.

(25) Δὲ interponit A.

(26) Inclusa absunt A.

(27) Γίνηται A.

Kai — ὑμῖν. [Ὡσπερ (28) καὶ πρότερον. Πάντα ἄ γὰρ ποιεῖ πάλιν ὅσα καὶ ἀπόντος αὐτοῦ πεποίηκεν.]

Εἶτα — μου. Μηδὲν εἰπόντος τοῦ Θωμᾶ, προλαμβάνει, καὶ ἄπειρ ἐξήτει δίδωσι, δεικνύς ὅτι καὶ ὅτε ταῦτα εἶλεγε, παρῆν τε καὶ ἤκουεν ὡς Θεός. [Καὶ (29) γὰρ τοῖς αὐτοῖς ἐχρήσατο ῥήμασι.]

Kai — πιστός. Μεμφόμενος τοῦτό φησιν, ὡς ἐξ ἀπιστίας, οὐκ ἐξ ἀκριθείας ἀντιτείνοντος.

Kai — μου. Ἰδὼν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἤλων, καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ νενογμένην, αὐτίκα ἐπίστευσε, μὴ ἀναμείνας ψηλαφῆσαι. Τινὲς δὲ φασιν ὅτι ψηλαφῆσας ἰδὴσεν· Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου.

Λέγει — πιστεύσαντες. Ὁ τε γὰρ Πέτρος καὶ Β Ἰωάννης, μῆπω ἰδόντες αὐτὸν, ἕως ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τοῦ σουδαρίου ἐπίστευσαν ὅτι ἀνέστη. Καὶ οἱ ἄλλοι δὲ μαθηταὶ μετὰ τοῦτο, τοῦ Πέτρου ἰδόντος αὐτὸν καὶ ἀναγγειλάντος αὐτοῖς, μῆπω ἰδόντες αὐτὸν ἐπίστευσαν. *Εὗρον γὰρ, φησὶν ὁ Λουκᾶς, συναθροισμένους τοὺς ἔνθακα, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς λέγοντας ὅτι Ἠγέρθη ὁ Κύριος ὅπως, καὶ ὤφθη Σίμωνι.*

[Καὶ (30) πῶς, ὅτε ἐφάνη αὐτοῖς, φησὶν ὁ αὐτὸς εὐαγγελιστής· ὅτι Προηθέντες καὶ ἔμφοβοι γενόμενοι, ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς; καὶ ὅτι Ἐτι ἀπιστοῦντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς καὶ θαυμαζόντων, εἶπεν αὐτοῖς· Ἐχετε τι βρώσιμον ἐνθάδε, καὶ τὰ λοιπά; διότι ταῦτα τότε κειπόνθασιν, οὐκ ἀπιστοῦντες ὅτι ἀνέστη, ἀλλ' ἀμφιβάλλοντες εἰ αὐτός ἐστιν ὁ φαινόμενος αὐτοῖς, καὶ ἀκριβολογούμενοι.]

Συμπαλαμβάνει δὲ ὁ μακαριστὸς καὶ τοὺς διὰ τοῦ κηρύγματος πιστεύοντας. Ὅταν οὖν τις λέγῃ· Μακάριοι οἱ κατ' ἐκαινοὺς τοὺς καιροὺς ὄντες, καὶ ἰδόντες τὸν Χριστὸν, ἐννοεῖται ὅτι Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες.

Ἄλλὰ πῶς σῶμα ἐφθαρτον τύπου; εἶχε πληγῶν, καὶ ἀφῆ ὀκέπιπτε; Πῶς; Ὑπερφυῖς τε καὶ οικονομικῶς· καὶ γὰρ καὶ ἐπαγέ καὶ ἐπεὶ πρὸς πληροφῶριαν τῶν μαθητῶν.

Πολλά — τούτω. Τὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν πάντως λέγει. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν ὅτι ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ὡσπερ γὰρ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἔδει πολλὰ γενέσθαι, ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι Υἱός ἐστιν τοῦ Θεοῦ· οὕτω καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἵνα πληροφορηθῶσιν ὅτι ἀνέστη.

Ἦ καὶ κοινὸς ὁ λόγος περὶ τῶν πρὸ τῆς ἀναστάσεως καὶ περὶ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν.

Ταῦτα — Θεοῦ. Οὐ πρὸς φιλοτιμίαν, φησὶν, ἐγρά-

• Luc. xxiv, 33. ὁ ἰbid. 37. ὁ ἰbid. 41.

Vers. 26. *Et — vobis.* Sicut et prius. Rursum enim omnia facit quæcumque eo absente fecerat:.

Vers. 27. *Deinde — meum.* Cum nihil Thomas diceret, anticipat eum, præbens quæ ille petierat ac ostendens quod etiam tunc præsens fuerit et audierit, tanquam Deus, cum hæc illo loquebatur. Siquidem eisdem quoque usus est verbis.

Vers. 27. *Et — fidelis.* Indignatus hoc dicit, quasi non ex diligentia, sed ex incredulitate contraxerit.

Vers. 28. *Et — meus.* Videns in manibus eius vestigium clavorum, et latus ipsius apertum, continuo credidit, non expectans dum contractasset.

Vers. 29. *Dicit — crediderunt.* Cum enim Petrus et Joannes nondum eum vidissent, a linteamibus tamen ac sudario resurrexisse crediderunt. Alii quoque discipuli, cum postmodum Petrus eum vidisset, illis quo renuntiasset, nondum videntes crediderunt. *Invenere, inquit Lucas, congregatos incedim et eos qui cum illis erant, dicentes: Surrexit Dominus vere, et visus est a Simone*.*

Et quomodo dicit idem evangelista, quod dum apparuit eis, *expavescit et conterriti existimabant spiritum se videre* †, et cætera? et quod adhuc illis non credentibus præ gaudio, et admirantibus dixit eis, *Habetis hic aliquid edulii* ‡, et cætera? Quia tunc hæc passi sunt, non quod eum resurrexisse non crederent, sed quod dubitarent, utrum ipse esset, qui eis apparebat: ac diligentius considerarent.

Comprehendit autem beatitudo hæc etiam illos, qui per prædicationem credunt. Cum ergo dicit aliquis: *Beati qui temporibus illis fuerunt, ac Christum viderunt, consideret, quod Beati qui non viderunt et crediderunt.*

Sed quomodo corpus incorruptibile vestigia habebat plagarum, ac tactui subiacebat? Quomodo? Supernaturaliter et dispensatorie; edebat siquidem ac bibebat ad majorem discipulorum certitudinem.

Vers. 30. *Multa — hoc.* De his omnino loquitur, quæ post resurrectionem facta sunt: propterea namque dixit, *in conspectu discipulorum suorum.* Quemadmodum enim ante resurrectionem plurima fieri oportuit, ut credent eum esse Filium Dei: ita et post resurrectionem, ut certiores fierent quod resurrexisset.

Aut etiam sermo communis est: et de his loquens quæ ante resurrectionem, et de his quæ post eam facta sunt.

Vers. 31. *Hæc — Dei.* Non, inquit, ad ambitio-

Varie lectiones et notæ.

(28) Inclusa absunt A.
(29) Etiam hæc absunt A.

(30) Inclusa absunt A.

nem hæc scripsimus, ita enim et alia scripsissemus, cum multa essent : sed ad solam necessitatem, ut credatis quod hic Jesus est Christus Filius Dei, qui a prophetis annuntiatus est.

Vers. 31. *Et — ejus.* Hoc est, per eum, nam ipse vita est ; vitam, inquam, sempiternam habeatis.

Cap. XXI. Vers. 1. *Postea — Tiberiadis.* Neque enim continue cum eis versabatur, ut prius, sed per temporum intervalla accedebat. Quod autem dicitur, *Manifestavit, et Apparuit, et Visus est* ac similia, ostendunt quod juxta naturam incorruptibilitatis corporis, invisibilis erat corruptibilibus oculis : verum demittendo se et dispensatorie manifestabatur. Hoc autem mare in Galilæa erat ; animo siquidem resumpto, eo profecti sunt.

Vers. 1. *Manifestavit autem sic.* Ut nunc dicturus est.

Vers. 2. *Erant — Vers. 3. tecum.* Nam cum neque semper cum eis esset Salvator, ut dictum est, neque alius advenisset Paraclitus, neque perfecte eis commissa esset prædicatio, cum nihil esset quod agerent, reliquo tempore piscabantur, priorem exercentes artem : quanquam non amore lucri ut prius.

Vers. 3. *Exierunt ergo — statim.* Quæ Petri erat, aut filiorum Zebedæi, aut alicujus eorum quos noverant.

Vers. 3. *Et — nihil.* Dispensatorie hoc factum est, veluti in sequentibus dicemus. Verisimile est autem, alios quoque discipulos terrestri itinere fuisse secutos, sicut ait Chrysostomus, amoris gratia, utque spectatores essent, ac probe otium collocarent, et simul cum eis pernoctarent.

Vers. 4. *Mans — esset.* Fortassis, quod splendidiori appareret specie, propter immortalitatem, aut dispensatorie ab eis cognitus non est.

Vers. 5. *Dicit — habetis ? Παιδιά,* id est, pueros illos vocavit juxta consuetudinem. Moris siquidem erat ita operarios appellare, propter illorum robur ac strenuitatem ad labores. Loquitur autem cum eis, quasi volens aliquid ab eis emere.

Vers. 5. *Responderunt. — Vers. 6. inveniatis.* Nec adhuc cognoverunt eum esse, quod tamen ens intelligere oportuit. Nam quomodo vulgaris homo aut socius id nosse potuisset, quod jacientes in dexteram navigii partem, inventuri essent? Expresso autem ad dexteram jacere præcepit, ne fortuita videretur captura.

Vers. 6. *Jecerunt itaque.* Simpliciter obtemperantes: aut arbitrati, signo quopiam illum nosse pisces aliquos ibi natate, († aut etiam vidisse exultantes).

Variae lectiones et notæ.

(31) Hæc codex A ita contrahit : δι' αὐτοῦ δὲ δίδοται καὶ ζωὴ αἰώνιος.

(32) Ἐφανέρωθη A.

(33) Τὴν ἀβέστ A.

(34) Omissis quæ hic inclu: a sunt, eorum locum non habet πλοῖον A.

A φάμεν · ἢ γὰρ ἂν καὶ ἄλλα ἐγράψαμεν, πολλῶν ἔντων · ἀλλὰ πρὸς χρεῖαν μόνην, ἵνα πιστεῦσθε ὅτι Ἰησοῦς οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν καταγγελλόμενος.

Καὶ — αὐτοῦ. Τουτέστι (31) δι' αὐτοῦ · αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ ζωὴ · ζωὴν δὲ ἔχετε τὴν αἰώνιον.

Μετὰ ταῦτα — Τιβεριάδος. Οὐ γὰρ διόλου συνῆν αὐτοῖς, ὡς τὸ πρότερον, ἀλλ' ἐκ διαλείμματος ἐκεδήμεν. Τὸ δὲ Ἐφανέρωσε (32), καὶ Ἐφάνη καὶ Ὁφθη καὶ τὰ τοιαῦτα ὑποφαίνουσιν ὅτι κατὰ (33) τὴν φύσιν τῆς ἀφάρσας· τοῦ σώματος ἀφανῆς ἦν φθαρτοῖς ὀφθαλμοῖς· συγκαταβατικῶς δὲ καὶ οικονομικῶς ἐφανεροῦτο. Ἡ θάλασσα δὲ αὐτῆ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ ἦν. Ἀναβαρῆσαντες γὰρ ἀπήμιον ἐκεῖ.

B

Ἐφανέρωσε δὲ οὕτως. Ὡς ἐρεῖ.

Ἦσαν — σύν σοι. Μῆτε γὰρ τοῦ Σωτῆρος διόλου συνόντος αὐτοῖς, ὡς εἴρηται, μῆτε τοῦ ἄλλου Παρακλήτου ἐλθόντος, μῆτε τοῦ κηρύγματος ἐντελῶς ἐγγχειρισθέντος αὐτοῖς, οὐδὲν ἔχοντες πρᾶττειν, λοιπὸν ἤλειπον, τὴν προτέραν μεταρχόμενοι τέχνην, εἰ καὶ μὴ φιλοκρεδῶς ὡς τὸ πρὶν.

Ἐξήμιον οὖν — εὐθύς. Εἰς τὸ τοῦ Πέτρου, [ἢ τὸ τῶν (34) υἱῶν Ζεβεδαίου, ἢ τινος τῶν γνωρίμων.]

Καὶ — οὐδέν. Κατ' οικονομίαν, ὡς ἐροῦμεν προτόντες. Εἰκὸς δὲ καὶ τοὺς ἄλλους μαθητῆς, ὡς ὁ Χρυσόστομος (35) εἴρηκεν, ἐξω (36) ἀκολουθεῖν, χάριν τε ἀγάπης καὶ θείας τὴν σχολὴν εὐ διατιθεμένων, καὶ συνδιανυκτερεύειν αὐτοῖς.

Πρωίας — ἔστιν. Ἦτος τοῦ εἵδους αὐτοῦ λαμπροτέρου φαινόμενου διὰ τὴν ἀφθαρσίαν, ἢ κατ' οικονομίαν ἀγνωσμένου αὐτοῖς.

Λέγει — ἔχετε ; Παιδιά τούτους ἐκάλεσε, τῆς συνηθείας χρησάμενος. Ἔθος γὰρ τοὺς ἐργατικούς οὕτως ὀνομάζειν διὰ τὸ πρὸς τοὺς πόνους ἀκμαῖόν τε καὶ νεανικὸν αὐτῶν. Διαλέγεται δὲ αὐτοῖς, ὡς θέλων δῆθεν παρ' αὐτῶν ὠνεῖσθαι τι.

Ἀπεκρίθησαν — εὐρήσατε. Καὶ οὕτω συνῆκεν ὅτι αὐτός ἐστιν. Ἐχρῆν δὲ συνιέναι. Πῶς γὰρ ἂν κοινὸς ἄνθρωπος εἶδειν ὅτι βάλλοντες εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου εὐρήσουσι ; Ῥητῶς δὲ εἰς τὰ δεξιὰ βαλεῖν ἐπέταξεν, ἵνα μὴ κατὰ τύχην ἢ ἄγρα δόξῃ.

Ἐβυλον οὖν. [Ἀπλῶς (37) ὑπακούσαντες, ἢ καὶ ὑποπεύσαντες αὐτὸν τεκμηρίω τινὶ γινῶναι τινὰς ἰχθύας ἐκεῖ διανηχόμενος, ἢ (38) καὶ ἰδεῖν ἀναπηδήσαντας.]

(35) T. VIII, p. 521 A.

(36) Ἐξώθεν B.

(37) Inclusa absunt A.

(38) Ab ἢ ad ἀναπηδήσαντας omiserat Montanus.

Και οὐκ ἔτι — ἰχθύων. Ἀπόντος μὲν τοῦ Σω-
τήρος, οὐδὲν ἐπίσταν, παρόντος δὲ, πλήθος συνέ-
κλεισαν, ἵνα γινώσκον ὅτι χωρὶς μὲν αὐτοῦ οὐδὲν
ὠφέλιμον ἀνύομεν, σὺν αὐτῷ δὲ, πολλά. Χρὴ τοίνυν
ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ πειθομένους πονεῖν καὶ βάλλειν
εἰς τὰ δεξιὰ· τοῦτο γὰρ τὸ μέρος ἐπαινετόν.

[Ζήτησον (39) καὶ ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ
κατὰ Λουκᾶν τό· Ὁμοίως δὲ καὶ Ἰάκωβον καὶ
Ἰωάννην, υἱοὺς Ζεβεδάου, οἱ ἦσαν κοινωροὶ τῷ
Σίμωνι, καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν
αὐτῶν. Εὐρήσεις γὰρ ἀναγωγὴν, πάντοτε τοῖς παροῦ-
σιν ἀρμόζουσιν.]

Λέγει — ἐστι. Τοῦτο συνεῖς ἀπὸ τῆς εὐτυχίας,
καὶ τοῦ συγκεκλειῖσθαι (40) τοὺς ἰχθύας, ὡς περ ἐξ
ἐπιτάγματος.

Σίμων — θάλασσαν. Διορατικώτερος μὲν ὁ Ἰω-
άννης περιουσία καθαρότητος, θερμότερος δὲ ὁ
Πέτρος σφοδρότητι φιλτρῶ. Διὸ γνωρίζει μὲν αὐτὸν
ὁ Ἰωάννης, πρὸ τοῦ Πέτρου· ἐξεῖσι δὲ πρὸς αὐτὸν
ὁ Πέτρος, πρὸ τοῦ Ἰωάννου. Ἀκούσας γὰρ μόνον
ὅτι ὁ Κύριός ἐστι, ρίπτει τὰ ἐν χερσὶν εὐθείως, καὶ
μὴ ἀναμεινας τῷ πλοιαρίῳ ἐξελεῖν, βάλλει ἑαυτὸν
εἰς τὴν θάλασσαν διὰ τὸ τάχος τῆς ἐξελεύσεως.

Τὸν ἐπερδύτην δὲ χιτώνιον τί φασιν (41) ἀχει-
ριδωτον ἄχρι γονάτων περιστέλλον. Σύνηθες δὲ τοῦτο
τοῖς θαλαττεύουσιν, εὐκίνησιαν ἄμα καὶ εὐσχημο-
σύνην αὐτοῖς παρὰ τῷ ὕδατι περιποιούμενον. Γυ-
μνός μὲν οὖν ἦν τῆς ἄλλης στολῆς αὐτοῦ, τοῦτον δὲ
μόνον ἐπὶ τοῦ σώματος ἐνεδέδυτο ἄζωστον· ἀνάξιον
γὰρ εἶναι αὐτὸν πάντη γυμνὸν διὰ τὴν ἀσχημοσύ-
νην. Ἐξώσατο δὲ αὐτὸν αἰδοῖ τοῦ Κυρίου.

Οἱ δὲ ἄλλοι — ἰχθύων. Ἦλθον ἐφειλόμενοι τοὺς
σύροντας τὸ δίκτυον σχοίνους.

Ἦς — ἄρτον. Τὸ μὲν ὀψάριον τῇ ἀνθρακίᾳ ἐπι-
κείμενον, τὸν δὲ ἄρτον ἰδίᾳ παρκαείμενον, ἐξ οὐκ
δυντῶν πάντα πάντως παρηγγμένα, ἵνα κἀντεῦθεν
δειξῆ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ πεπονηκότας αὐτοὺς
ἀνακτήσεται φιλοστόργως διὰ τροφῆς.

Λέγει — νῦν. Ἦς εἰδὼς ὅτι ἐπίσταν λέγει. Καὶ
γὰρ καὶ πρὶν ὡς εἰδὼς ὅτι πιάσουσιν εἶπε· *Βάλετε*
εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τοῦ δίκτυον, καὶ
εὐρήσετε, καὶ ἵνα μὴ φαντασία δόξη τὸ πρᾶγμα, καὶ
ὅπως ἰδόντες καὶ τὸ πλήθος καὶ τὸ μέγεθος τῶν
ἰχθύων, καὶ τὸ πῶς οὐκ ἐσχίσθη τὸ δίκτυον, θαυ-
μάσωσι πλέον.

Ἀνέβη Σίμων Πέτρος. [Ἀνέβη (42) εἰς τὸ πλοῖον,
ὡς ἐμπειρότερος, ἐπομένων αὐτῷ καὶ ἄλλων δηλο-
νόντι.]

Καὶ εἰλκυσε — τριῶν. Φασί τινες διὰ τῶν ἑκα-
τόν μὲν ὑποηλεῦσθαι τοὺς ἐξ ἐθνῶν σαγγελνευθησο-

Vers. 6. *Et jam non — piscium.* Absente quidem
Salvatore nihil ceperunt, praesente vero multitudi-
nem concluserunt, ut cognoscamus quod sine illo
nihil quod utile sit, perficimus: cum eo autem, plu-
rima. Oportet ergo ut praecipis ejus obedientes la-
boremus, et ad dexteram jaciamus; nam haec pars
laudi datur.

Quaere autem et uiderimo juxta Lucam capite, quod
dicitur: *Similiter autem et Jacobum et Joannem*
filios Zebedaei, qui erant socii Simonis, et caetera,
ac illorum lege enarrationem. Invenies enim ana-
gogica praesentibus admodum congrua.

Vers. 7. *Dicit — est.* A prospero id eventu intel-
ligens, et quod tanquam ex illius jussu conclusi es-
sent pisces.

Vers. 7. *Simon — mare.* Perspicacior quidem erat
Joannes magnitudine puritatis. Petrus vero ferventi-
or vehementia amoris: ideo agnoscit quidem eum
Joannes ante Petrum, sed egreditur ad eum Petrus
ante Joannem. Ubi enim solum audisset, e se Domi-
num, confestim quae in manibus erant, projicit, nec
sustinens ut navigio ad eum perveniret, sese in mare
jacet quo citius accederet.

Ἐπερδύτην autem (pro quo tunicam vertimus) to-
ant tuniculam quamdam manicis carentem, quae cor-
pus ad genua usque contegat; et hac utebantur, qui
in mari debebant. Nam simul et agilitatem eis tribue-
bat, et inter aquas ornatum (et). Erat quippe nudus
alia carens veste; nam hac sola ad corpus discincta
indutus erat; neque enim conveniebat, ut omnino
nudus esset propter turpitudinem; succinxit autem
illam, pudore Domini.

Vers. 8. *Ceteri vero — piscium.* Venerunt attra-
hendo funes, quibus rete trahabatur.

Vers. 9. *Ut — panem.* Piscem quidem prunis su-
perpositum, panem vero seorsum positum: utique
producta ex his quae non erant: ut hinc quoque
suam ostendat potentiam, ac benevole eos per ci-
bum a labore refocillet.

Vers. 10. *Ait — nunc.* Utpote sciens, quod com-
prehendissent. Nam et prius, tanquam sciens, quod
comprehensuri essent, dixerat: *Jacite in dexteram*
partem navigii et invenientis. Et ne phantasticum vide-
retur negotium, utque videntes piscium multitudi-
nem, ac magnitudinem et quomodo non esset scis-
sum rete, magis etiam admirarentur.

Vers. 11. *Ascendit Simon Petrus.* Ascendit in
navim, tanquam artis peritior, sequentibus videlicet
eum etiam caeteris.

Vers. 11. *Et traxit — tribus.* Dicunt aliqui, per-
centum quidem eos designari, qui ex gentibus sagi-

* Luc. v, 10.

Variarum lectionum et notarum.

(39) Inclusa absunt A.

(40) Συγκεκλειῖσθαι A.

(41) habet hanc vocem Galeus in opusc. Myth.

(et) Ornatum. Decus, decentiam.

p. 711.

(42) Inclusa absunt A.

nan:li erant; per quinquaginta autem, eos qui de Judæis; plures siquidem ex gentibus creditari erant quam ex Judæis; per tres vero, sanctam Trinitatem, in quam crederent.

Vers. 11. *Et — rete.* Non, quod esset forte, sed quod Dominus etiam illud fortificaret.

Vers. 12. *Dicit — prandete.* Hora prandii jam appetente; nam illorum laboribus successura erat requies. Verisimile est autem, quosdam ex comprehensibus piscibus assatos fuisse ad omnium refectio-nem discipulorum: reliquos vero pauperibus fuisse distributos.

Vers. 13. *Et nemo — esset.* Faciem quidem vi-dentes immutatam, et quæ in maximum eos indu-ceret stuporem, volebant eum interrogare, verum non audebant, cum a signis quæ dicta sunt, scirent quod Dominus esset.

Vers. 13. *Venit — similiter.* Jam in cælum non suscipit, neque humana illa facit: ostendens, quod etiam ista dispensatorie faciebat.

Vers. 14. *Hoc — mortuis.* Prima quidem, cum esset vespera diei illius quo resurrexit ¹⁰, secunda autem, post dies octo ¹¹, tertia vero, hoc die. Appa-ret itaque, quod post hoc tempus ascenderint in montem, in quo constituerat eis, quando videlicet rursus admoniti sunt a Domino ¹². Manifestatus est autem et mulieribus, quæ discipulæ erant; et duobus illis, de quibus apud Marcum ¹³, et Petro, ac Cleopæ ¹⁴ cum socio ipsius. Verum discipulis simul, hac jam tertia vice manifestatus est. Neque enim continue cum eis versabatur. Hic autem non dixit, quod et ipse comederit: ideo sane, ut opinor, quod hoc etiam significaverit Lucas libro Actorum, ubi ait Petrus: *Comedimus et bibimus cum eo postquam surrexit a mortuis* ¹⁵.

Vers. 15. *Cum — te.* — *Simon fili Jona, diligis me plus quam hi?* Hunc autem solum interrogat tan-quam principem et os discipulorum. Verum, cur id, quod novit, interroget, in sequentibus dicemus.

Vers. 15. *Ait — meos.* Discipulos dicit agnos suos, tanquam pastor eorum quos etiam oves rursus vocat. Quærit ergo dilectionis erga se demonstra-tionem, puta, curam eorum: et animam ipsius, quam pro præceptore se positurum promiserat, petit, ut pro discipulis ponat

Vers. 16. *Dicit.* — Vers. 17. *te.* Christus quidem terna vice interrogans et idem jubens, manifestat, se maximi facere præsentiam super discipulos suos, et hanc omni cura ducit majorem; Petrus autem triam timens interrogationem, et suspiratus, ne forte putaret se amare, non tamen amaret: nam et prius putaverat, se nunquam esse negaturum, et

¹⁰ Joan. xx, 19. ¹¹ ibid. 26. ¹² Matth. xxiii, 16. ¹³ Marc. xvi, 12. ¹⁴ Luc. xxiv, 18. ¹⁵ Act. x, 41.

Varie lectiones et notæ.

(43) Inclusa omittit A.

(44) Ἰδοὺς A.

(45) Οἱ μαθηταὶ omittit B.

(46) Κλεώπην B.

A μένους, διὰ τῶν πενήτηντα δὲ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων· πλείους γὰρ οἱ ἐξ ἰθῶν τῶν ἐξ Ἰουδαίων· διὰ τῶν τριῶν δὲ τὴν ἀγίαν Τριάδα, εἰς ἣν πιστεύουσι.

Kal — δίκτυον. Οὐχ ὡς ἰσχυρὸν, ἀλλ' ὡς τοῦ Κυρίου τοῦ δυναμώσαντος.

Λέγει — ἀριστήσατε. Τῆς ὥρας τοῦ ἀρίστου ἤδη ἐπιστάσης. [Ἐμελλε (43) γὰρ τοὺς πόνους αὐτῶν διαδέχσθαι ἀνάπαυσις. Εἰκὸς δὲ καὶ ἐκ τῶν πι-σθέντων ἰχθύων τινὰς ὀπιτηθῆναι πρὸς ἐστίασιν ὄλων τῶν μαθητῶν, τοὺς λοιποὺς δὲ πένησι διανεμη-θῆναι.]

Ὁδοὶς δὲ — ἐστίν. Τὴν ὄψιν αὐτοῦ βλέποντες ἀλλοιοτέρην καὶ ἐκπληκτικωτάτην ἐβούλοντο μὲν ἐρωτῆσαι, οὐκ ἐτόλμων δὲ εἰδότες (44) ἀπὸ τῶν εἰ-ρημίων τεκμηρίων ὅτι ὁ Κύριός ἐστιν.

Ἐρχεται — δημοίως. Οὐκέτι ἀναδύεται εἰς τὸν οὐρανὸν, οὐδὲ τὰ ἀνθρώπινα ἔχεινα ποιεῖ, δεικνύων ὅτι καίτινα κατ' οἰκονομίαν ἐποιεῖ.

Τοῦτο — νεκρῶν. Πρῶτον μὲν, οὐσης ὀφίας τῆ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ καθ' ἣν ἀνέστη· δεύτερον δὲ, μεθ' ἡμέρας ὅκτω· τρίτον δὲ, νῦν φαίνεται ὅτι μετὰ τοῦτο ἀνήλθον οἱ (45) μαθηταὶ εἰς τὸ ὄρος, οὗ ἐτά-ξατο αὐτοῖς, ὅτι δηλαδὴ προετρέψθησαν αὐτοῖς παρὰ τοῦ Κυρίου. Ἐφανερῶθαι μὲν οὖν καὶ ταῖς μαθη-τριαῖς, καὶ τοῖς παρὰ τῷ Μάρκῳ δυοῖ, καὶ τῷ Πέ-τρῳ, καὶ τοῖς περὶ Κλεόπαν (46)· ἀλλὰ τοῖς μαθη-ταῖς ὁμοῦ, τοῦτο ἤδη τρίτον ἐφανερῶθη. [Ὅ γὰρ (47) συνεχῶς αὐτοῖς ἐπεχώραζεν. Ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν οὐκ εἶπεν ὅτι καὶ αὐτοὺς ἐφαγεν· οἶμαι δὲ, ὡς τοῦ Λουκᾶ καὶ τοῦτο δηλώσαντος ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Πράξεων, ἐνθα φησὶν ὁ Πέτρος, ὅτι *συνεφάγομεν καὶ συνε-κίσαμεν αὐτῷ, μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νε-κρῶν.*]

Ὅτε — σε. — Σίμων υἱὸς τοῦ Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με πλείον ἢ οὗτοι; Τοῦτον δὲ μόνον ἐρωτᾷ, ὡς κορυφαῖον καὶ στόμα τῶν μαθητῶν. Τίνος δὲ χάριτι ἐρωτᾷ ὁ οἶδεν, ἐρούμεν προΐόντες.

Λέγει — μου. Τοὺς μαθητὰς ἀρνία ἐκτοῦ φησιν, ὡς ποιμὴν αὐτῶν, οὐς καὶ πρόβατα πάλιν καλεῖ. Ζητεῖ ὅν ἀπόδειξιν τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης, τὴν ἐπι-μέλειαν αὐτῶν, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἣν (48) ἐπιγυ-γέλται θεῖναι ὅπῃ τοῦ διδασκάλου, ταύτην ἀπαιτεῖ θεῖναι ὑπὲρ τῶν μαθητῶν.

Λέγει — σε. Ὁ μὲν Χριστὸς ἐκ τρίτου ἐρωτῶν καὶ τὰ αὐτὰ ἐπιτάττων ἐμφαίνει ὅτι σφόδρα περὶ πολλοῦ τίθεται τὴν προστασίαν τῶν ἰδίων μαθητῶν, καὶ ταύτην ἀπάσης θεραπείας ἡγείται μείζονα. Ὁ δὲ Πέτρος, τὸ τριπλοῦν τῆς ἐρωτήσεως φοβηθεὶς, καὶ ὑποπτεύσας μήποτε δοκῆ μὲν φιλεῖν, οὐ φιλεῖ δι· καὶ γὰρ καὶ πρότερον ἔδοκει μὲν μηδέποτε

(47) Inclusa omittit A.

(48) Codex B habet ἐπιγγέλλε. Id esset ἐπηγ-γέλλετο. Hentenius fortasse legit ἐπιγγέλλετο.

ἀπαρνήσασθαι αὐτὸν, ἀπρηνήσατο δέ· καὶ σωφρο- A
νέτερον αὐτὸν καὶ βελτίονα τὸ πάθος ἐκεῖνο πε-
ποίηκεν· ἐλυπήθη, ἐταράχθη, ἐθορυβήθη. Καὶ λοι-
πὸν αὐτὸν ὡς πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν εἰδὸτα
μάρτυρα ποιεῖται, καὶ λέγει· *Σὺ πάντα οἶδας, καὶ*
τὰ νῦν, καὶ τὰ μέλλοντα, ὡς Θεός, σὺ γινώσκεις
ὅτι φιλῶ σε νῦν ὀλοφύχως, καὶ οὐδὲν πλέον λέγει τὸ
μᾶλλον ἄγνοῶν. Καὶ γὰρ καὶ πρώην ἀντιτεινῶν
ἠλέγχθη μάτην ἰσχυριζόμενος. Ἄρνια τοίνυν καὶ
πρόβατα οἱ μαθηταὶ διὰ τὸ ἄκακον καὶ πρόχειρον
εἰς σφαγὴν. Καὶ αὖθις ἄρνια μὲν οἱ ἀτελέστεροι,
πρόβατα δὲ οἱ τελειότεροι.

Πρότερον μὲν οὖν διὰ τῶν πικρῶν ἐκείνων δα-
κρυῶν τῷ Πέτρῳ τὴν κηλίδα τῆς ἀρνήσεως ἀπο-
λουσαμένῳ, ἄρτι δὲ πάλιν ἀντὶ τῆς τριπλῆς ἀρνή- B
σεως τριπλῆ· ὁμολοῖ, (ἂν εἰσενεγκόντι, καὶ τότε μὲν
ἔργῳ, νῦν δὲ λόγῳ τὸ διὰ λόγου σφάλμα (49) θερα-
πεύει, τὴν ποιμαντικὴν ἐγγχειρῖζει τῆς οἰκουμένης.

Ἐἶτα παραβολικῶς προμηνύει αὐτῷ καὶ τὸν διὰ
σταυροῦ θάνατον, ᾧ τελειωθῆναι ἔμελλε, δεικνύων
ἐντεῦθεν ὅτι οὐκ ἄγνοῶν οὐδὲ ἀπιστῶν αὐτῷ ἔλεγεν
ἄπερ ἔλεγεν. Ἠπίστατο γὰρ πάντῳ τὸ διάκρυρον τῆς
εἰς αὐτὸν ἀγάπης, ἀλλ' ἵνα γνῶ καὶ αὐτὸς καὶ
πάντας· ὅτι οφθόδρα περὶ πολλοῦ τίθεται τὴν προ-
στασίαν τῶν ἰδίων μαθητῶν, ὡς ἀνωτέρῳ δεδή-
λωται.

Ἄμην — ἤθελες. Ὅτε ἐτύγγανες ἀτελέστερος,
ὕπὸ τὸν ἀτελέστερον νόμον τὸν Μωσαϊκὸν κείμενος,
ἤτολμαζες σεαυτὸν πρὸς τὸ εἶδούλου, καὶ διήγες ὡς
ἤθελες.

Ὅταν — ὀθείεις. Ὅταν (50) δὲ τελειωθῆς εἰς
ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας πνευματικῆς, ὑπὸ
פוῦ τελείου νόμου, τοῦ εὐαγγελικοῦ, καταρτιζόμενος,
ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου ἐπὶ σταυροῦ, καὶ ἄλλος σε
σφιγῆσει τοῖς ἤλοις, καὶ ἀγάγῃ (51) εἰς θάνατον, ὃν,
εἰ καὶ θέλεις τῇ προαιρέσει, οὐ θέλεις τῇ φύσει.
Συμπαθεῖ γὰρ ἡ ψυχὴ τῷ σώματι διὰ τὴν φύσιν,
καὶ ἄκουσα ἀποβῆγγυται, τοῦτο τοῦ Θεοῦ συμφε-
ρόντως οἰκονομήσαντος, καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ δεδή-
λωται, ἵνα μὴ κατὰ περίστασιν εὐχερῶς ἀνέλθωσιν
ἑαυτοὺς οἱ ἄνθρωποι. Εἰ γὰρ καὶ τῆς ψυχῆς οὕτως
ἰσχυρῶς ἀποστρεφόμενης τὴν διάζευξιν τοῦ σώματος,
ἰσχύει πολλάκις ὁ ἐχθρὸς τινὰς ἐργάζεσθαι φονεῖς
ἑαυτῶν· εἰ μὴ τοῦτο ἦν, ταχέως ἂν οἱ πολλοὶ πρὸς
ἀνάφρασιν ἑαυτῶν ἐχώρουν.

Τοῦτο — Θεός. Δύξα γὰρ οὐ μόνον τοῦ θνήσκον-
τος μαθητοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Θεοῦ, ὁ διὰ τιμωρίας (52)
θάνατος· τοῦ θνήσκοντος μὲν, ὅτι ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ
θνήσκει, τοῦ Θεοῦ δὲ, ὅτι τοιοῦτον ἔχει μαθητὴν.

¹⁶ Ephes. iv, 15.

Variae lectiones et notæ.

(49) Malim θεραπεύσαντι.

(50) Δέ abest A.

(51) Ita uterque. Forte ἄξει, aut ἀχθήση.

(ff) Etsi Hentenius etiam videtur legisse καὶ
σωφρονέστερον, tamen malim, σωφρονέστερον γὰρ
αὐτὸν x. τ. λ.

tamen negavit, et modestiorem ipsum ac meliorem
(ff) affectus ille reddiderat, mœrore affectus est,
turbatus est, etiam ipsum, ut qui omnia nosset
priusquam fierent, testem facit et ait: *Tu omnia*
nossti, et præsentia et quæ futura sunt, tanquam
Deus; tu scis, quod nunc toto corde te amem; et
nihil amplius dicit, ignorans quid futurum sit. Nam
paulo ante, cum contradixisset, convictus est quod
vanam habuerit de se fiduciam. Agni itaque et oves
dicuntur discipuli propter simplicitatem ac promp-
titudinem ad hoc, ut immolentur. Et rursum agni
quidem imperfectiores, oves autem, perfectiores.

Petro itaque (gg) pascendi curam ac gubernationem
committit, ut qui et prius amaris illis lacrymis
negationis maculam abluerit, et nunc rursum pro
trina negatione trinam offerat confessionem: et
tunc quidem opere, nunc autem verbo, lapsui, qui
verbo factus est, medetur.

Deinde parabolice prænuntiat ei mortis genus,
quod per crucem esset et ipse moriturus: ostendens,
quod non tanquam ignorans, aut illi non
credens dicebat, quæ dicebat, cum optime nosset
servorem dilectionis ejus erga se, sed ut et ipse et
omnes cognoscerent, quod plurimi faceret præsiden-
tiam super discipulos suos, veluti superius signifi-
catum est.

Vers. 18. Amen—volebas. Cum esses imperfectior
sub imperfectiori Mosaica lege constitutus: parabas te
ad id quod cupiebas, et vitam agebas
C ut volebas.

Vers. 18. Ubi — vis. Ubi autem in virum perfectum
profeceris, in mensuram ætatis spiritualis¹⁶, sub
perfecta lege evangelica consummatus, extendes
manus tuas ad crucem: et alius te clavis astringet,
ac ducet ad mortem, quam etsi voles voluntate,
natura tamen non voles: siquidem compatitur
corpori anima propter naturam, et audita mortis
mentionem, abhorret, Deo ita dispensante utiliter,
sicut etiam a libi significatum est, ne homines in
infortuniis facile sese occiderent. Nam si valet hos-
tis frequenter aliquos ad propriam impellere cæ-
dem: tametsi anima adeo fortiter ad corporis con-
junctionem affecta sit, quod futurum est, si hoc non
esset? multi profecto ad suam procederent inter-
fectionem.

Vers. 19. Hoc — Deum. Gloria siquidem est non
discipuli tantum qui moritur, sed et Dei mors qua
quis propter eum supplicio afficitur: ejus quidem
qui occiditur, quia pro Deo inoritur, Dei autem,
quod talem habeat discipulum.

(52) Forte μαρτυρίου, aut μαρτυρίας, Cyrillus de
re eadem tom. IV, p. 1120 C: Τὴν εἰς αἴμα τιμωρίας
ἐπιθέοντες αὐτῷ.

(gg) Petro itaque, etc. Quæ in Græco in fine
scholii leguntur, ea in principio habet inter-
fres.

Vers. 19. *Ei — me.* Hinc rursus ostendit, quod *A* prae caeteris sibi familiarem eum faciat, ac ampliori dignetur honore, ut etiam promptior fiat.

Quod si quis dicat: Quomodo ergo Jacobus Hierosolymitanam accepit sedem? dicemus, quod Petrus orbis constitutus est praecceptor: cum ergo tam praecceptor, quam discipuli deambularent, dixit ei; *Sequere me*, ut videlicet etiam crucifigaris et aequalem sustineas mortem.

Vers. 20. *Conversus — sequentem.* Incedentem post Petrum; casu enim proximus ei deambulabat.

Vers. *Qui et — te?* In coena mystica, sicut ibi significatum est. Reducit autem nobis ad memoriam interrogationem, ostendens, quantum Petrus loquendi adeptus esset libertatem, postquam de negatione resipuerat. Nam qui tunc ausus non erat interrogare, sed dilecto discipulo ad hoc utebatur: hic non solum praesidentiam erga fratres sibi commissam accepit, verum etiam de dilecti statu confidenter interrogat.

Vers. 21. *Hunc — quid?* Num et ipse te sequetur? num eandem nobiscum mortis via gradietur? num simili ter morietur? Siquidem intellexit, quid innuisset, dicens: *Sequere me*; cumque Joannem vehementer amaret, cupiebat eum aequalis mortis assumere consortem: et tanquam Joanne interrogare non audente, ipse interrogat, vicemque rependit. Quid ergo Christus? Privatam amputans affectum, ac instruens nihil ulterius esse perscrutandum, ostendit vario modo disponenda esse, quae illi contingerent.

† Cum audisset Petrus (ut quidam aiunt) quod pro Christo esset moriturus, dixit: Et Joannes, qui? num et ipse moriturus est? Christus autem id quidem non negavit; nam quisquis natus est, etiam morietur: sed ait: Si eum velim manere usque ad mundi consummationem, et tunc de me testificari, quid ad te? Dicunt itaque, eum vivere, et sub Antichristo occidendum cum Elia et Enoch, praedicantem Christum. Quod si monumentum ejus ostendatur, quid inde? Vivus namque illud ingressus est, deinde transatus, quemadmodum etiam Enoch et Elias. Evertit itaque evangelisia falsam illorum opinionem, qui existimant, non esse moriturum hunc discipulum: nam ita falsum est, hominem videlicet esse immortalem. Nam etsi Enoch et Elias non sint mortui, sunt tamen mortales. Ita ergo et hic, quanquam mortuus non sit, attamen morietur. Falsum itaque est quod non moriatur; sic intellectum quod videlicet sit immortalis. Alii autem affirmant, quod mortuus sit, et dictum illud: *Si eum velim manere, donec veniam*, intelligunt, quod remansurus erat in Judaea Joannes donec veniret Christus contra Judaeos, percussurus eos per manus Romanorum, et ita Petrum a Joanne separandum, ut etiam majori fructu diversis locis praedicarent. Omnes igitur opiniones retulimus, ut harum rerum studiosi nullam ignorarent. Qui autem dicunt, eum esse mortuum, in hunc modum referunt: Foderunt, inquam, foveam, et in gyro posuerunt lapidos: deinde illum ibi demiserunt, ac operuerunt. Post aliquot autem dies scrutati sunt foveam illam, et eum non invenerunt. Verum, quia eum illic deposuerunt, dicunt eum fuisse mortuum.

Vers. 22. *Ait — te?* Si eum velim in vivis ma-

Kal — moi. Ένταύθεν πάλιν δείκνυσιν ότι πρό των άλλων αυτών οικειούται, και μελζονος αξίει τιμής. Ινα και προθυμότερος γένηται.

ΕΙ δὲ λέγοι (53) τις· Πῶς οὖν Ἰάκωβος εἶαθε τὸν θρόνον (54) τῶν Ἱεροσολύμων; ἐροῦμεν ότι ὁ Πέτρος τῆς οἰκουμένης ἐχειροτονήθη διδάσκαλος. Περιπατούντων τοιγαροῦν τοῦ τε διδασκάλου και τῶν μαθητῶν, εἶπεν, Ἀκολουθε μοι, σταυρούμενος; και αὐτὸς (55) δηλονότι, και τὸν ἴσον θάνατον ὀφιστάμενος.

Ἐπιστραφεὶς — ἀκολουθοῦντα. [Βαδίζοντα (56) ὀπίσω τοῦ Πέτρου· ἔτυχε γὰρ τότε πλησίον αὐτοῦ περιπατῶν.]

Ὅς και — σε; Ἐν τῇ δείκνῳ τῇ μυστικῇ, καθὼς ἐκεῖ δεικνύεται. Ἀναμνησθεὶ δὲ ἡμᾶς ἐκείνης τῆς κατακλιθεῖς; τε και ἐρωτήσεως, δεικνύς ὅσην ὁ Πέτρος παρήρσιαν ἔσχε μετὰ τὴν ἐπὶ τῇ ἀρνήσει μετάνοιαν. Ὁ γὰρ τότε μὴ τολμῶν ἐρωτῆσαι, ἀλλὰ τῷ ἡγαπημένῳ χρῆσάμενος; εἰς τοῦτο, οὗτος οὐ μόνον τὴν προστασίαν ἐπιστεύθη τῶν ἀδελφῶν, ἀλλὰ και περὶ τοῦ ἡγαπημένου θαρβύλλως ἐρωτᾷ.

Τοῦτο — τί; Οὐκ ἀκολουθήσει σοι; οὐ τὴν αὐτὴν ἡμῖν ὁδὸν τοῦ θανάτου βαδίζεις; οὐχ ὁμοίως ἀποθάνεις; Συνῆκε γὰρ τί ὑπεβήλου τὸ Ἀκολουθε μοι, και σφόδρα φιλῶν τὸν Ἰωάννην ἐβούλετο κοινωτὴν αὐτῶν τοῦ ἰσου θανάτου λαβεῖν, και ὡς τοῦ Ἰωάννου μὴ τολμῶντος ἐρωτᾶν, αὐτὸς ἐρωτᾷ, και τὴν ἀμοιβὴν ἀποδίδωσι. Τί οὖν ὁ Χριστός; Ἐκκόπτων τὴν μερικὴν φιλίαν, και παιδεύων μηδὲν (57) περαιτέρω πολυπραγμονεῖν, και ἐμφαίνων ότι διαφόρως τὰ κατ' αὐτοῦ; οἰκονομηθήσονται; φησί (58).

Variæ lectiones et notæ.

(53) Λέγει Α.

(54) Θρόνος; apud Patres Græcos notat episcopatum. Hunc enim primum episcopum fuisse traditur.

(55) Καὶ αὐτός; omittit Α.

(56) Inclusa absunt Α. Horum autem loco addit: Ἐτυχε βαδίζοντα (sic) ὀπίσω τοῦ Πέτρου, ἀνέπαυσεν.

(57) Μηδὲν Α.

(58) Post hæc Hentenius ex margine sui codicis addidit scholium, quod hic subjeci. Similia leguntur apud Theophyl. p. 827 Α., et in epistola Michaelis Glyce, quam edidi cum Isocratis, p. 48 Mosq. 1776, 8. Confer etiam Areth. ad Apocal. p. 741 Α.

ἔρχομαι κατὰ τὴν δευτέραν μου παρουσίαν, τί πρὸς ἄνθρωπον donec secundo adventū veniam, quid illi tecum in hoc commune est?

Ὁ δὲ ἀποκρίθῃ μοι. Σὺ τὸν οὖν θάνατον σκοπῶν, μηδὲν τὸν ἐκείνου περιεργαζόμενος.

Ἐξῆλθεν — ἀδελφούς. Ποιοί λόγοι;

Ὅτι — ἀποθνήσκει. Εἰκὸς γὰρ κάκεινους ἀκούειν ἅ πρὸς τὸν Πέτρον ἐβλήθησαν. Διεφημίσθη δὲ ὁ λόγος οὗτος, ἡγουν (59) ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ὡς πλανηθέντων αὐτῶν, καὶ μὴ συνωρακῶν τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν. Ἐἶτα διορθοῦται τὴν ἐσφαλμένην φήμην.

Καὶ — σέ; Ὅπερ οὐ δηλοῖ ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ἀλλ' ἕτερον ἔχει σκοπὸν, ὡς προείρηται. Τίς οὖν ὑπολείπεται λόγος τοῖς ἐνισταμένοις, ὅτι οὐ τέθνηκεν, αὐτοῦ δὲ τοῦτου διαβρήδην βωῶντος ὅτι πλανῶνται οἱ τοῦτο ὑπολαμβάνοντες;

Οὗτος — αὐτοῦ. Καὶ οὐδαμῶν, οἱ εἰδότες αὐτά, ὅτι ἀληθῶς μαρτυρεῖ. Φαίνεται γὰρ ὅτι καὶ ἄλλοι ταῦτα ἐγίνωσκον. Ὡς οὖν σφίδρα θαρρῶν τῇ ἀληθείᾳ τοῦτο φησιν. Ἐγὼ γὰρ ὅτι εἰς αἰῶνα αἰῶνα ὑποκαταλέγειν, διὰ τὸ μὴ μνημονευθῆναι ταῦτα παρὰ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν.

Ἔστι δὲ — ὁ Ἰησοῦς. [Τοῦτο (60) καὶ ἀνωτέρω περὶ τῶν σημείων εἶπεν.]

Ἄτινα — βιβλία. [Οὐ (61) χωρεῖ δὲ αὐτὰ ἡ εἰρημίνος κόσμος, καὶ καθ' ἕτερον λόγον, οὐ διὰ (62) πλῆθος συγγραμμάτων, ἀλλὰ διὰ μέγεθος πραγμάτων· οὐδὲ τόπων, ἀλλὰ τρόπων.]

Καθ' ὑπερβολὴν ὁ λόγος, ἐμφαίνων τὴν ὑπερβολὴν τοῦ πλῆθους τῶν πεπραγμένων τῷ Κυρίῳ. Χρῶνται δὲ τῷ λόγῳ τῆς ὑπερβολῆς καὶ οἱ γράφοντες, καὶ οἱ λέγοντες, ὅταν ὑπερβολὴν πράγματος παραστήσῃ βουληθῶσιν. Οὗτος δὲ καὶ τὸ Οἶμαι προσθεὶς ἐκόλασε τὴν ὑπερβολὴν, καὶ παρεμυθήσατο τὸ δοκοῦν ἀπίθανον, ὑποδηλώνων ὅτι διὰ τὸ παμπληθὲς αὐτῶν εἴρηκεν οὕτω. Καὶ ἄλλα μὲν οὖν πολλὰ ἐποίησεν, ὡς πάντα δυνάμενος· ῥῆδιν γὰρ αὐτῷ τὴν ποιεῖν ἢ ἡμῖν τὸ λέγειν· μόνα δὲ ἐγράφησαν τὰ τριεὺς εὐσέδειαν καὶ πίστιν χρησιμώτερα καὶ ἀναγκαϊότερα, ἐκείνο τῶν συγγεγραφῶν (63) ἐνοησάντων, ὡς ὁ μὴ τοῖς γραφεῖσι πιστευῶν οὐδὲ τοῖς πλείοσι προσέξει. Ὁ δὲ ταῦτα δεξιόμενος ἐτέρων οὐ δεηθήσεται.

Γένοιτο δὲ ἡμῶν, τελείουσθε θεραπευτὰς τῆς πανταλείου Τριάδος ἀναφανέντας, ἀγαθῶν τέλει κατακλείσαι (64) τὸν βίον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ἀμήν.

Τῷ (65) συντελεστῇ τῶν καλῶν Θεῷ χάρις. Ἀμήν.

Τέλος πάντων.

Finis omnium.

Variæ lectiones et notæ.

(59) Ἦγουν omittit A.
(60) Inclusa absunt A. Respicitur autem ad Joan. xx. 30.
(61) Hæc in margine habet A.

(62) Τὸ addit A.
(63) Συγγραφόντων A.
(64) Καταλύσαι A, quod usitatis est.
(65) Hæc in fine addidit scriba Cod. A.

(hh) Auxit. Imo, castigavit, temperavit, mitigavit.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

EUTHYMIUS ZIGABENUS.		Joannis Hentenii Epistola dedicatoria editioni Latinae anni 1544 præmissa.	33
COMMENTARIUS IN QUATUOR EVANGELIA , ex editione Græco Latina Christ. Frid. Matthæi.	9	Ejusdem præfatio.	41
Christ. Frid. Matthæi Præfatio.	11	Joannis Millii Examen codicis Euthymii Barocciani.	69
Richardi Simon, cap. 29 <i>Historiæ criticæ</i> , in quo de Commentariis Euthymii Zigabeni.	17	Lectioes variæ utriusque codicis Moaquensis ad qua- tuor Evangelia.	75
Joan. Alb. Fabricii notitia in Euthymium.	29	EXPOSITIO IN MATTHEUM.	107
Philippi Labbe ex tomo I Dissert. in Bellarminum.	29	— IN MARCUM.	765
J. Aug. Eroesti ex Instit. interpr. Novi Testamenti.	29	— IN LUCAM.	853
J. Aug. Noesset de catenis Patrum Græcorum.	29	— IN JOANNEM.	1105

FINIS TOMI CENTESIMI VICESIMI NONI.